P. VIRGILII MARONIS

OPERA

INTERPRETATIONE ET NOTIS

ILLUSTRAVIT

Carolus Ruæus, Soc. Jesu,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

Juxta Editionem noviſſimam Pariſienſem.

LONDINI:

Apud J. KNAPTON, R. KNAPLOCK, J. SPRINT, B. TOOK, D. MIDWINTER, J. TONSON, J. ROBINSON, J. OSBORNE, & A. WARD. MDCCXXII.

BRITISH MUSEUM
11
59
APR

PRÆFATIO.

FUIT iis hominibus, qui ſcripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium : ut ſe primum, auctorem deinde ſuum, illuſtrandos ornandoſque ſuſceperint ; eos, quorum ſcriberent gratia, nullo admodum in loco ac numero habuerint. Aut enim ſcribere otioſis videntur voluiſſe, quibus ad libelli intelligentiam interdum ſatis exigui multa & magna commentationum volumina placere poſſent ; aut eruditis viris & maximarum rerum cognitione jam imbutis, qui levia & communia faſtidirent. Qui vero primos juvenum conatus adjuvare non à ſua dignitate alienum duceret, vix è tota interpretum gente unus atque alter inventus eſt. Idcirco hanc partem, prope depoſitam à cæteris, tanto ſtudioſius ſuſcipi voluit, qui eſt ab rege Chriſtianiſſimo Sereniſſimi Delphini inſtitutioni præpoſitus, Illuſtriſſimus Montauſerii Dux ; quanto regii alumni indolem ad pernoſcenda veterum opera propenſiorem videbat : atque ut Princeps optimus prodeſſe jam tum inciperet ſuis, & orbis utilitati natum ſe intelligeret ; hæc privatorum ejus ſtudiorum qualiacumque ſubſidia, publica facere etiam viſum eſt.

His ego auctoribus ac ducibus, in hac Virgilii explanatione, præter brevitatis nitoriſque ſtudium, id imprimis mihi propoſui ; publicis commodis, non meæ me laudi ſervire. Igitur verſibus interpretationem, notas interpretationi ſubjeci. Et eum quidem interpretationis optimum eſſe duxi modum ; primum ut eſſet continua : ne, dum omitto facilia, nonnulla etiam, ut fit, difficilia præterirem : tum ut expedita poëticis numeris verſuum ſententia redderetur, plano rectoque ordine, verbis totidem aliis ; ut præter vim ſenſumque verborum, etiam eorum copia compararetur. In notis, neglexi nihil, cujus in legendo Virgilio uſus eſſe aliquis poſſet ; nihil ad ſolam literaturæ oſtentationem uſurpavi.

Atque id quidem mihi à ſummis viris impoſitum quanta fide perfecerim, declarabit fructus, ut ſpero, non mediocris inde percipiendus. Quam ſit autem ſcite prudenterque inſtitutum, ex iiſdem ipſis conſilii auctoribus exiſtimare jam nunc licet. Qui enim in informandis maximi Principis moribus tantam, non civilis modo militariſque prudentiæ, ſed literatæ etiam ſapientiæ vim præ ſe ſemper tulit, Carolus Sanctamauræus

PRÆFATIO.

Montauſerii Dux ; potuit is ad eamdem ſapientiam parum tutum ac facilem ipſi aditum aperire ? Potuit ad veram eruditionem non optima quæque præſidia conquirere vir Divinis humaniſque doctrinis excultiſſimus, Epiſcopus Condomienſis, Jacobus Benignus Boſſuetius ? Horum ego monitis, auctoritati, prudentiæ non decederem, quibus Rex ſapientiſſimus ſuas regnique ſui ſpes omnes unice commiſit ? Præſertim cum curis meis conſilia plerumque accederent Petri Danielis Huetii, cujus in moderandis Sereniſſimi Principis ſtudiis ſecundæ ſunt partes. Is, cum & doctrinæ fama multum apud cæteros, & morum ſuavitate plus apud me aliquid poſſit ; effecit amicitiæ ſuæ lenociniis, communicatis etiam mecum notis in Virgilium quibuſdam ſuis, ne tanto me operi omnino imparem putarem.

In quo quid præter alios interpretes præſtiterim, facile intelliget quiſquis eos aliquando attigerit : quorum quidem errores notare nolim aſperius, qui excuſari meos peto. Sane opera non inutilis à me poſita eſt in explicandis ex fide hiſtoriæ compluribus locis, obſcuris prius, aut parum feliciter enodatis : advocata etiam interdum ſubſidia aliarum artium ac diſciplinarum, ne Grammaticum egiſſe tantum dicerer : quibus tamen in ſingulis ſi cui videbor nimis preſſe ſtricteque verſatus, cujuſmodi querelæ jam ad me delatæ ſunt ; is me, non Geographum, aut Philoſophum, aut Rhetorem, ſed Virgilii interpretem eſſe intelligat.

Hac ſecunda editione, tum alia multa, quæ primis curis exciderant, adjecta aut emendata ; tum vero imprimis textus ipſe Virgilii multis in locis, ex fide Nic. Heinſii, reſtitutus : cum ille noviſſimam editionem ſuam ex MSS. triginta diligentiſſime contexuerit. Cujus viri omnibus, qui literas amant, luctuoſa mors ; memoria cara ſemper & jucunda futura eſt.

VITA

VITA:

INCERTO AUCTORE,

Quem aliqui DONATUM *falso putant.*

UBLIUS Virgilius Maro parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone: quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt: quem cum agricolationi reique rusticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſilvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt, Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo primum Coſſ. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, cum ſomniaſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpeciem maturæ arboris, refertæ variis pomis & floribus, cerneret: ſequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in ſubjecta foſſa partu levata eſt. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita brevi coaluit, ut multo ante ſatas populos adæquarit: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque conſecrata eſt, ſumma gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & xvii. anno virilem togam cepit, illis conſulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poëta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & inde paulo poſt Neapolim tranſiit: ubi cum literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura omnique ſtudio indulſit medicinæ & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque eſſet, ſe in urbem contu-

lit: ſtatimque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos varioſque morbos incidentes equis curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, ut uni ex ſtabulariis, dari juſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus: qui omnium judicio ſpem portendebat virtutis & celeritatis immenſæ. Hunc cùm aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit, natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuiſſe inventum eſt. Quod cum magiſter ſtabuli Auguſto recitaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes juſſit. Cum item ex Hiſpania Auguſto canes dono mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius, & animum celeritatemque futuram. Quo cognito, mandat iterum augmentari Virgilio panes.

Dubitavit Auguſtus Octavii ne filius eſſet, an alterius: idque Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum & equi naturam parenteſque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus vocat: & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæſarem Auguſtum: & ferme æquam cum Diis immortalibus poteſtatem habere ſcio, ut quem vis felicem facias. Eo animo ſum, reſpondit Cæſar, ut ſi verum pro rogatu dixeris, beatum te felicemque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus: Putant alii me natum Octavio: quidam ſuſpicantur alio me genitum viro. Maro ſubridens: Facile, inquit, ſi impune licenterque quæ ſentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæſar jurejurando, nullum ejus dictum ſe ægre laturum: immo non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc, oculos oculis Auguſti infigens Maro: Facilius, ait, in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis & philoſophis cognoſci poſſunt, in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te conjecturam habeo ſimilem veri, ut quid exercuerit pater tuus, ſcire poſſim. Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille: quantum ego rem intelligere poſſum, piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Cæſar, & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius: Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cum quædam enuntiaverim prædixerimque, quæ intelligi ſcirique non niſi ab eruditiſſimis ſummiſque viris potuiſſent, tu princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari juſſiſti: quod quidem aut piſtoris, aut nati piſtore, officium erat. Placuit Cæſari facetia. At deinceps, inquit Cæſar, non à piſtore, ſed à rege magnanimo dona feres. Illumque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, valetudine varia: nam plerumque ab ſtomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpius ejecit. Cibi vinique minimi. Fama eſt eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe; ſed boni ita eum pueros amaſſe putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum ecloga Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimiſit: Alexandrum grammaticum, Cebetem vero & poëtam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pædianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris, verum ſe pertinaciſſime recuſaſſe. Cætera ſane vita, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur: ac, ſi quando Romæ, quo rariſſime commeabat, viſeretur, in publico ſectantes demonſtranteſque ſe, ſubterfugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertiûm ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Exquiliis, juxta hortos Mæcenatis: quamquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæque plurimum

rimum uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat: quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum: & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia, ut ſupra diximus, medicinæ quoque, ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec amplius quam ſemel. Sermone tardiſſimum, ac pene indocto ſimilem fuiſſe, Meliſſus tradidit.

Poëticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte, die, tutum carpe, viator, iter.

Deinde Catalecton, & Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras; & Culicem, cum eſſet annorum quindecim: cujus materia talis eſt. Paſtor fatigatus æſtu, quum ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude; culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit, ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vita pro munere reddit.

Scripſit etiam, de qua ambigitur, Ætnam. Et mox, cum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſiit: maxime ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varum, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mæcenatis edidit: cum ſibi vixdum noto opem tuliſſet adverſus Claudii veterani militis, vel, ut alii putant, Arii centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Noviſſime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus ac rebus, Græcis Latiniſque, commune: & in quo, quod maxime ſtudebat, Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurde carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſa prius oratione formatam, digeſtamque in duodecim libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt ut exiſtiment eum, ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum: atque alia quidem percurſurum, Auguſti vero geſta diligentiſſime executurum: quippe qui dum ſcriberet, ne quid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit: alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat: cujus favore, cum veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Facta enim diſtributione, ſuos, Claudio ſeu Ario datos, recuperavit. Hunc Pollionem maxime amavit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulcritudine & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollio-

nis filium C. Asinium Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poëtam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum: & libris quatuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primo in amicitia Cæsaris Augusti fuit: postea in suspicionem conjurationis contra illum adductus, occisus est. Verum usque adeo hunc Gallum Virgilius amarat, ut quartus Georgicorum à medio usque ad finem ejus laudem contineret: quem postea, jubente Augusto, in Aristeæ fabulam commutavit.

Georgica septennio Neapoli: Æneida partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis confecit. Bucolica eo successu edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At cum Cicero quosdam versus audisset, & statim acri judicio intellexisset non communi vena editos, jussit ab initio totam Eclogam recitari: quam cum accurate pernotasset, in fine ait, *Magnæ spes altera Romæ:* quasi ipse linguæ Latinæ spes prima fuisset, & Maro futurus esset secunda. Quæ verba postea Æneidi ipse inseruit.

Georgica, reverso ab Actiaca victoria Augusto, atque reficiendarum virium causa Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit: suscipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronuntiabat autem maxima cum suavitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam solitum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisim: eosdem enim versus, eo pronunciante, bene sonare; sine illo inarescere, quasi mutos. Æneidos vixdum cœptæ tanta extitit fama, ut Sext. Propertius non dubitarit sic prædicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Augustus vero, cum jam forte expeditione Cantabrica abesset, & supplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide, ut ipsius verba sunt, vel primas carminis hypographas, vel quodlibet colon mitteret: negavit se facturum Virgilius. Cui tamen multò post, perfecta demum materia, tres omnino libros recitavit: secundum videlicet, quartum & sextum. Sed hunc præcipue ob Octaviam: quæ cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus, *tu Marcellus eris*, defeciisse fertur: atque ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari jussit. Recitavit & pluribus: sed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum ejus, exactæ jam senectutis, tradunt referre solitum: quondam in recitando eum duos dimidiatos versus complesse extempore: & huic, *Misenum Æolidem*, adjecisse, *quo non præstantior alter.* Item huic, *Ære ciere viros*, simili calore jactatum subjunxisse, *Martemque accendere cantu*: statimque sibi imperasse, ut utrumque voluminì adscriberet.

Bucolica Georgicaque emendavit. Anno vero quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, statuit in Græciam & Asiam secedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare: ut in reliqua vita tantum philosophiæ vacaret. Sed cum aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæsare redire statuit. At cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratiâ peteret, languorem nactus est: quem non intermissa navigatio auxit: ita ut gravior indies, tandem Brundusium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. Octobris, Cn. Plautio, & Q. Lucretio, Coss. Qui cum gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe & magna instantia petivit, crematurus Æneida; quibus negatis, testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imper-

imperfectamque. Verum Tucca & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum. Tunc eidem Vario ac simul Tuccæ scripta sub ea conditione legavit, ne quid adderent quod à se editum non esset; & versus etiam imperfectos, si qui erant, relinquerent. Voluit etiam ejus ossa Neapolim transferri, ubi diu & suavissime vixerat: ac extrema valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa, prout statuerat, Neapolim fuere: sepultaque via Puteolana, intra lapidem secundum: suoque sepulchro id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum, fratrem ex altera parte: ex quarta Augustum: ex duodecima Mæcenatem: ex reliqua L. Varium, & Plotium Tuccam, qui ejus Æneidem post obitum, prout petiverat, jussu Cæsaris emendaverunt. Nam nullius omnino sententiâ crematu Æneis digna visa fuit, de qua re Sulpitii Carthaginensis extant hujusmodi versus:

Jusserat hac rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem:
Tucca vetat, Variusque simul: tu, maxime Cæsar,
Non sinis, & Latiæ consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pone est alio Troja cremata rogo.

Extant & Augusti de ipsa eadem re versus plures & clarissimi, quorum initium est:

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et paulo post,

Sed legum servanda fides: suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies. —— Et ea quæ sequuntur.

Nil igitur auctore Augusto Varius addidit, quod & Maro præceperat: sed summatim emendavit: ut qui versus etiam imperfectos, si qui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt: ob difficultatem, quod omnia fere apud eum hemistichia, præter illud, *Quem tibi jam Troja peperit*, sensum videntur habere perfectum. Nisus grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse, & qui secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principium, his demptis versibus.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egressus silvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano,

Obtrecta-

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt, nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis innominatus quidam reſcripſit Antibucolica, duas modò Eclogas, ſed inſulſiſſime παρῳδήσας, quarum prioris initium eſt:

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Sequentis:

Dic mihi Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verum Ægonis: noſtri ſic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, ſere nudus*, ſubjecit, *habebis frigora, febrem.*

Eſt & adverſus Æneida liber Carbilii Pictoris, titulo Æneidomaſtix. M. Vipranius eum à Mæcenate ſuppoſitum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebatque neque tumidum eſſe, neque exilem; ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantum contraxit, Petilius Fauſtinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina: quibus annotatur, quos & unde verſus tranſtulerit. Aſconius Pædianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit, pauca admodum ei objecta proponit: & potiſſimum quod non recte hiſtoriam contexuit, & quod pleraque ab Homero ſumpſit. Sed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait: cur non illi quoque eadem furta tentarent; verum intellecturos, facilius eſſe Herculi clavam, quam Homero verſum ſurripere. Et tamen deſtinaſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret. Refert etiam Pædianus, benignum, cultoremque omnium bonorum atque eruditorum fuiſſe: & uſque adeo invidiæ expertem, ut ſi quid erudite dictum inſpiceret alterius, non minus gauderet ac ſi ſuum fuiſſet: neminem vituperare: laudare bonos: ea humanitate eſſe, ut niſi perverſus maxime, quiſque illum non diligeret modo, ſed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac ſibi: illudque Euripidis antiquum ſæpe uſurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *communia eſſe amicorum omnia.* Quare coævos omnes poëtas ita adjunctos habuit, ut cum inter ſe plurimum invidia arderent, illum unà omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anſer vero, quoniam Antonii partes ſecutus eſt, illum non obſervaſſe dicitur. Cornificius ob perverſam naturam illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemptor fuit, ut cum quidam verſus quoſdam ſibi adſcriberent, eaque de re docti haberentur; non modo ægre non ferebat, imo voluptuoſum id ſibi erat. Cum enim diſtichon, quod laudem felicitatemq; Auguſti continebat, feciſſet, valviſque non nominato auctore infixiſſet, id erat ejuſmodi:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane:
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Diu quæritans Auguſtus, cujuſnam hi verſus eſſent, eorum auctorem non inveniebat. Bathyllus, vero, poëta quidam mediocris, tacentibus aliis, ſibi adſcripſit. Quamobrem donatus honoratuſque à Cæſare fuit. Sed æquo animo non ferens Virgilius, iiſdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis.* Poſtulabat Auguſtus ut hi verſus complerentur. Quod cum fruſtra aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſtycho ſic ſubjunxit,

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores,
Sic vos non vobis mellificatis aves.

Sic

Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro vero exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret: reſpondit, ſe aurum colligere de ſtercore Ennii. Habet enim poëta ille egregias ſententias, ſub verbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto feliciter civitas gubernaretur: ſi, inquit, prudentiores temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itaque optimi ſuos habeant honores, nulli tamen aliorum injuſti quicquam fiat. At Mæcenas: Quid, inquit, Virgili, ſatietatem homini non affert? omnium rerum, reſpondit aut ſimilitudo aut multitudo ſtomachum facit, præter intelligere. Idem interrogavit quo pacto quis altam felicemque fortunam ſuam ſervare poſſet. Cui Maro: ſi quantum honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tanto liberalitate & juſtitia alios ſuperare niatur. Solitus erat dicere, nullam virtutem commodiorem homini eſſe patientiâ; ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat: Quam ſententiam in quinto Æneidos inſeruit:

Nate Dea, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur:
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cum quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias ſibi narraret: Quam putas, inquit, eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An, inquit, Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi ait, architectum architecto invidere, & poëtam poëtæ? De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude & gloria vindictam in manu habeo. Majore enim cura virtuti intendam: atque quo elegantior ego fiam, eo vehementius invidia rumpetur. Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poëſin mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium erat: quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret, quod Socrates facere conſuevit, ſed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibuſque vexabat. Quare ille ſæpe, aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verum cum Auguſto audiente elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam, ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace, inquit, rabula. Nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mæcenatem: & ea tuba, cum volo, loquor, quæ ubique & diutiſſime audiretur. Tu loquacitate non modo aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus vero Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro: Si tempus, Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, raro loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant. Poſteaquam Auguſtus ſumma rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis conſulibus, & Senatui Remp. reddere. In qua re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mæcenatem & Agrippam: Agrippa enim, utile ſibi tore etiamſi honeſtum non eſſet. relinquere tyrannidem, longa oratione contendit; quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc. Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua repub. tyrannum facere. Tum ille: Omnibus ferme, inquit, rem-

pub.

pub. aucupantibus moleſta ipſa tyrannis fuit & civibus : quia neceſſe erat propter odia ſubditorum aut eorum injuſtitiam, in magna ſuſpicione magnoque timore vivere : ſed ſi cives juſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimum ; civitati id utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam, quod modo facis, omnibus in futurum, nulla hominum facta compoſitione, diſtribues, dominari te, & tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ita habes, ut Deum te & adorent & credant. Ejus ſententiam ſecutus Cæſar, principatum tenuit. Audivit à Syrone præcepta Epicuri, cujus doctrinæ ſocium habuit Varum. Quamvis diverſorum philoſophorum opiniones libris ſuis inſeruiſſe, de animo maxime, videatur ; ipſe tamen fuit Academicus. Nam Platonis ſententias omnibus aliis prætulit.

Hanc præſtantiſſimi poëtæ vitam, quod antiquiſſima ſit, non omiſi : quod tamen & ſcateat erroribus, & aliis fere omnibus locum errandi præbuerit : ideo non eſſe abſque cenſura proponendam exiſtimavi. Quamobrem vitam aliam digeſſi per annos urbis & conſules, quos cum annis Auguſti Virgiliique contuli : ut ex ea comparatione ſerie, operum rerumque veritas certius innoteſceret.

P. VIRGILII MARONIS

HISTORIA

Descripta per Consules,

A CAROLO RUÆO S. J.

Annus U. C. 684. *Virgilii* 1.
CN. POMPEIUS MAGNUS I.
M. LICINIUS CRASSUS I.

PUBLIUS Virgilius Maro nascitur in pago, cui nomen *Andes*, qui ter mille passibus Mantua distat; Idibus Octobris, qui dies est illius mensis decimus quintus. Ita vitæ scriptor. Ita Phlegon apud Photium: Οὐιργίλιος Μάρων ὁ ποιητὴς ἐγενήθη τότε τῷ ἔτει εἰδοῖς Ὀκτωβρείαις. *Virgilius Maro poëta natus est hoc ipso anno, Idibus Octobris.* Ita Martialis Epigr. libr. 12. 68. *Octobres Maro consecravit Idus.* Patrem habuit, ex Pseudo-Donato, Maronem; ex Probo, Virgilium: matrem, Maiam. Pater, ex Servio, civis Mantuanus fuit; ex Probo, rusticus; ex aliis, opifex figulus; ex Pseudo-Donato, mercenarius, à socero Maio gregibus curandis & rei rusticæ præfectus.

Maium illum, avum Virgilii, exemplaria vitæ omnia *Magum* vocant. At cum ejus filia, Virgilii mater, juxta omnes *Maia* dicta sit: omnino Maiæ pater fuit Maius, non Magus: indeque ortum existimo, ut Virgilius magicis artibus imbutus fuisse creditus sit ab Elnando monacho aliisque sequioris sæculi scriptoribus: quod & Ecloga septima magica quædam sacra descripsisset, & peritus esset multarum artium, & præcipue avum habuisse *Magum* diceretur.

Virgilius, an *Vergilius* appellandus sit, magna fuit superiore sæculo controversia. Stabat Angelus Politianus pro Vergilio: pro Virgilio Pierius. Certe, neque multitudo veterum lapidum ac monumentorum, quæ Vergilium præferunt, quicquam evincit; cum alia etiam complura Virgilium habeant; nec Græca Suidæ scriptio, Οὐεργίλιος; cum Stephanus scribit in dictione *Mantua*, Βιργίλιος: nec

nec etymon nominis à *Vere* aut *Vergiliis* ſtellis ; cum alii deducant à *virga* laurea, quam prægnans mater in ſomnis vidit ; alii à *virga* populea, quæ poſt ejus ortum more gentis humi defixa eſt ; alii a *virginali* verecundia, propter quam Neapoli *Parthenias* appellatus eſt, à παρθένος *virgo*. Ego cum Pierio exiſtimo, facilem aliquando & promiſcuam fuiſſe commutationem elementorum *e* & *i*. Sic, teſte Quinctiliano, dicebatur apud veteres *Deana* pro *Diana* ; *Menerva* pro *Minerva* ; *leber* & *mageſter*, pro *liber* & *magiſter*. Sic reperitur adhuc in quibuſdam codicibus *Verginius* pro *Virginius*. Sic etiam ſcribi potuit *Vergilius* pro *Virgilius*. Sed in iis omnibus litera *i* denique prævaluit.

Nec mihi videtur *Virgilii* nomen aliunde acceptum, quam à patre Si enim fuit cognomen à *virga* aut *vere* ; certe non ſecundo loco, ſed tertio, quæ cognominis ſedes eſt, appellandus fuit, P. MARO VIRGILIUS. Neque movet me, quod in quibuſdam veteribus libris, *Partheniatis* cognomen ſecundo ferat loco, hoc nimirum ordine, P. PARTHENIATIS VIRGILII MARONIS LIBER: id enim exſcriptorum inſcitia contra morem Romanum factum eſſe manifeſtum eſt.

Annus U. C. 691. *Auguſti* 1. *Virgilii* 8.
M. TULLIUS CICERO.
C. ANTONIUS.

NAſcitur Octavius, qui deinde Auguſtus appellatus eſt, 9 Kal. Octob. id eſt 23 Septemb. Patre C. Octavio ; Matre Attiâ, M. Attii Balbi & Juliæ illius filiâ, quæ Julii Cæſaris ſoror fuit. Quare Octavius fuit Cæſaris ſororis nepos, non ex ſorore nepos, ut male quidam ſcripſerunt.

Annus U. C. 696. *Aug.* 6. *Virg.* 13.
L. CALPURNIUS PISO.
A. GABINIUS.

Virgilius Cremonæ ſtudiis eruditur. Ita Hieronymus in Euſebii chronico. Aliter tamen vitæ ſcriptor : *Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit.* Quæ verba ſic emendat Scaliger in Euſebium ; *uſque ad ſedecimum annum* : quo fere anno Mediolanum conceſſit. Studia autem illius fuere Græci præcipue ſermonis, tum medicinæ & mathematicarum diſciplinarum : philoſophiæ quoque ſub Syrone Epicureo, & juxta Joſ. Scaligerum ſub Catio etiam Inſubri, ejuidem ſectæ philoſopho, qui Mediolani natus erat. Et in eo quidem ſtudio ſocium habuit Varum illum, cujus gratia ſextam Eclogam deinde ſcripſit, Epicureæ philoſophiæ placita de rerum origine continentem. De Syrone dicemus in illius Eclogæ argumento : de Varo in eadem Ecloga, v. 7.

Poëſim imprimis dicitur auſpicatus adhuc puer : & *Cirim*, *Ætnam*, *Culicem*, *Moretum*, *Copam*, *Diras*, *Catalectον*, *Epigrammata*, *Priapeia* junior ſcripſiſſe. At Joſ. Scaliger, & poſt eum docti fere omnes *Ætnam* Cornelio Severo adjudicant : *Moretum*, Auli Septimî Severi eſſe idem ſuſpicatur : *Diræ*, quin à Valerio Catone ſcriptæ ſint, ne dubitari quidem patitur : *Copam* Virgilio tribuit Priſcianus, ſed reclamante Scaligero : *Priapeia*, obſcœniſſimam epigrammatum farraginem, ex Ovidii, Catulli, Petroniique fæcibus collecta eſſe manifeſtum eſt. In *Catalectis* & *Epigrammatis*, ut multa ſunt indigna Virgilio, propter maledicos & inverecundos ſales ; ita paucula quædam eodem adoleſcente digna poſſunt videri. De *Ciri* & *Culice* major eſt controverſia.

Ac Virgilii quidem eſſe hoc utrumque opuſculum, ſuaſerunt multis verſus utrique complures aſperſi, qui in Georgicis & Æneide, aut iidem omnino, aut paulo accuratius limati reperiuntur. Non eſſe autem, mihi perſuadet ſtylus enervis ac vagus, obſcura ſententia, numeri diſſoluti, prorſus ut qui tam ſordide humilis fuit, non videatur potuiſſe unquam ad perſpicuam illam Bucolicorum tenuitatem, multo minus ad ſplendidam Æneidos majeſtatem aſſurgere. Bene quidem Scaliger falſum

de

demonſtrat, id quod in vita Virgilii legitur, ſcripſiſſe Culicem, quicumque tandem Culex ille ſit, annos quindecim natum. Quippe Statius in Genethliaco Lucani, Sylv. l. 2. v. 74. teſtatur Lucanum ſcripſiſſe Pharſaliam, *ante annos Culicis Maroniani.* At Lucanus poſt multa opera ultimam condidit Pharſaliam, eamque magna ex parte inemendatam reliquit, anno quo mortuus eſt ætatis vigeſimo ſeptimo. Addo ego, Culicem hunc, quem habemus, Octavio dicatum eſſe. At Octavius tum, cum numerabat Virgilius annum decimumquintum, ipſe tantum octavum attigerat: qua ætate, nec ipſi poëmata dicari, nec ea dici de ipſo potuerunt; *At tu, cui meritis oritur fiducia tantis*; aut ut habent codices alii, *At tu, cui meritis oritur fiducia caſtris, Octavi venerande.* Igitur ſcriptum fuiſſe Culicem probabile eſt, cum Octavius aliquo in nomine cœpit eſſe: circa id temporis, quo donatus à Julio Cæſare militaribus donis, eum in Hiſpanienſia caſtra ſecutus eſt, anno U. C. circiter 709. Octavii 19. Virgilii 26. Quod quis credat? Virgilium ab illa Culicis exilitate ita repente convaluiſſe; ut anno poſt tertio quartove Bucolica ſcribere tam æquabili & vivido & puro nitore inceperit. His adducor ut putem, inſulſum illum Culicem, quem habemus præ manibus, ab inepto aliquo poſteriorum ætatum ſcriptore fictum eſſe: qui cum apud veteres laudari paſſim videret juvenilem Maronis Culicem; amiſſum illum vitio temporum reſtituere per ludum aut per ſummam audaciam voluerit, quomodo deinceps à leviſſimis ſcriptoribus multa malitioſe conficta ſunt, ut Cornelii Galli elegiæ, & nuper Petronii fragmentum.

Idem eſto de *Ciri* judicium, quam Ovidii tempore poſteriorem eſſe indicat Scyllæ, patris & patriæ ruinam meditantis, cum nutrice colloquium; locus omnino exaratus ad ſimilitudinem illius colloquii, quod habet Myrrha patris amore inſaniens, cum nutrice item ſua, Metam. l. 9. Nec abſtinet Scyllæ nutrix ab exemplo ipſius Myrrhæ proferendo: ut plane exiſtimem fictorem illum Virgilianæ Ciris, ad Myrrham Ovidianam inter ſcribendum oculos intendiſſe. Non eſt igitur audiendus Scaliger, cum Cirim illam ipſam ultimum eſſe ſtatuit opus Virgilii, etiam Æneide poſterius: quanquam enim fuſum eſt feliciore vena, quam Culex; tamen jacent in eo multa, multa horrent, nitent quam pauciſſima: nec à Virgilio ſeneſcente, & æquo rerum ſuarum æſtimatore ſcribi tantillo in poëmatio potuit; *Accipe dona meo multum vigilata labore*, nec Virgilium juvenem, & Bucolica, Georgica, Æneida meditantem, tantum rei poëticæ jam tum ceperat tædium, ut in hoc tam levi opere deſinere non dubitaret: *In quo jure meas utinam requieſcere Muſas, & leviter blandum liceat deponere amorem.* Nec juvenis itaque, nec ſenex Virgilius Cirim ſcripſit.

Annus U.C. 699. *Aug.* 9. *Virg.* 16.
CN. POMPEIUS MAGNUS 2.
M. LICINIUS CRASSUS 2.

VIrilem togam ſumpſiſſe dicitur Virgilius apud Pſeudo-Donatum, anno ætatis 17. iiſdem illis Conſulibus, quibus natus erat. Idipſum agnoſcit Scaliger, ſed minus conſiderate. Neque enim ab Idibus Octobribus primi Pompeiani Conſulatus, ad Idus Octobres ſecundi, completos annos reperio plures quam quindecim. Si ergo Virgilius toga virili donatus eſt Pompeio & Craſſo ſecundum Coſſ. id anno Virgilii aut decimoquinto completo, aut decimo ſexto ineunte contigit. Sin ad uſque decimum ſeptimum ineuntem recedendum eſt: annus is fuit U.C. 700. Conſules, L. Domitius Ænobarbus, & Ap. Claudius Pulcher. Si denique decimus ſeptimus completus requiritur: annus fuit U. C. 701. Conſules, Cn. Domitius Calvinus, & M. Valerius Meſſala; quem annum conſignat his verbis Hieronymus in Euſebio: *Virgilius ſumpta toga Mediolanum tranſgreditur.*

Et vero, etſi Romano jure pueritia anno 17 finiretur, tumque ſumeretur toga pura

pura ſeu virilis: tamen pro arbitrio tempus illud aliquando immutatum reperimus. Auguſtus ex Suetonio togam ſumpſit anno 16. Caligula ex eodem, anno 20. M. Antonius philoſophus ex Julio Capitolino, anno 15.

An. U.C 708. *Auguſti* 18. *Virgilii* 25.
C. JULIUS CÆSAR 3.
M. ÆMILIUS LEPIDUS 1.

JUlius Cæſar menſe Octobri quater triumphat, de Gallia, de Aſia, de Ægypto, de Africa. Octavius, ſororis ejus nepos, *militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt, quamquam expers belli propter ætatem.* Suetonius in Auguſto, 8.

Annus U.C. 709. *Auguſti* 19. *Virgilii* 26.
C. JULIUS CÆSAR 4. *ſolus.*

CÆſar proficiſcitur in Hiſpanias adverſus Pompeii magni liberos. Octavius *vixdum firmus à gravi valetudine, per infeſtas hoſtibus vias, pauciſſimis comitibus, naufragio etiam facto, avunculum ſubſecutus magnopere demeruit.* Suetonius ibid. Cæſar redux ſub initium Octobris triumphat quintum de Hiſpaniis.

Annus U.C. 710. *Aug.* 20. *Virg.* 27.
C. JULIUS CÆSAR 5.
M. ANTONIUS.

CÆſar expeditionem deſtinans in Parthos, Octavium præmittit Apolloniam. Ibi ille, dum ſtudiis vacat, audit Cæſarem in ſenatu occiſum eſſe Idibus Martiis, ſe ab eo in nomen & familiam adoptatum. Romam redit: ſed adverſante M. Antonio Conſule, adjungit ſe optimatibus, quos ei infenſos ſciebat.

Annus U.C. 711, *Aug.* 21. *Virg.* 28.
C. VIBIUS PANSA.
A. HIRTIUS.

OCtavius mittitur cum Conſulibus adverſus M. Antonium, qui Decimum Brutum Mutinæ obſeſſum tenebat. Solvitur obſidio: Conſules tamen bello pereunt. Fit agrorum aliqua inter milites diviſio per decemviros, in quibus erat Cicero. Octavius armata manu Romam ingreſſus, Conſulatum mortuo Panſa tunc vacuum, ab invito ſenatu extorquet 14 Kal. Septemb. ſeu 19 Auguſti, ante annum ætatis vigeſimum expletum. Inito Conſulatu ſtatim in nomen & bona Cæſaris lege tranſiit, vocatuſque eſt deinceps ab omnibus, Dione teſte l. 46. C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS. Paulo poſt, nempe 27 Novembris, ipſe ac M. Antonius & M. Æmilius Lepidus, triumviros ſe reipublicæ conſtituendæ in quinquennium renunciant, magiſtratus abſque ſenatus & populi conſilio deſignant in idem tempus, proſcriptionem inimicorum ſuorum indicunt, qua Cicero 7 Decembris occiſus eſt.

Hinc erroris arguuntur, qui volunt Eclogam Virgilii ſextam Romæ auditam à Cicerone fuiſſe in theatro, cum à Cytheride mima cantaretur: eumdemque Romanæ eloquentiæ principem, ad ſuam & novi poëtæ laudem exclamaſſe: *Magna ſpes altera Romæ*: quæ verba deinceps Virgilius in Æneida retulerit. Tum enim, cum Cicero occiſus eſt, Eclogas ſcribere nondum Virgilius cœperat: necdum venerat Romam: ſed adhuc, aut Mediolani, aut in rure ſuo verſabatur, ut mox deinde oſtendemus.

Annus U. C. 712. *Aug.* 22. *Virg.* 29.
L. MUNATIUS PLANCUS.
M. ÆMILIUS LEPIDUS 2.

KAlendis Januariis Triumviri, inter cæteros Julio Cæſari habitos honores, ſacellum ipſi dedicant in foro, ejus ſimulacrum ludis Circenſibus cum Veneris ſimulacro circumferendum decernunt. Hinc Octavianus ſe *Divi filium* appellavit. Circa Novembrem pugnatur ad Philippos in Macedonia, pereuntque Caſſius & Brutus, duobus prœliis, menſis fere unius intervallo diſſitis, ex Plutarcho. M. Antonius abit in Aſiam: Octavianus in Italiam redit, ut agros ſuis Antonianiſque veteranis dividat.

Annus

Annus U. C. 713. *Aug.* 23. *Virg.* 30.

L. ANTONIUS,

P. SERVILIUS ISAURICUS.

FIT agrorum diviſio, ex optimis quibuſque urbibus Italiæ, ejectis per vim dominis, non iis tantum qui contra Triumviros ſteterant, ſed etiam aliis, ut habent Appianus & Dio. Fulvia M. Antonii uxor, & Lucius Antonius Conſul Marci frater, cum diviſionis illius adminiſtrationem & gratiam apud milites derivare ad ſe non potuiſſent, veterum poſſeſſorum querelis in ſpeciem commoti, bellum in Octavianum ſuſcitant. Aſinius Pollio, M. Antonii ſingularis amicus, Galliam Ciſalpinam interim copiis tenet, & Alpium tranſitum Octaviani legionibus intercludit, ut conſtat ex Appiano lib. 5. Idem Lucio Peruſiæ obſeſſo ſuppetias ferre fruſtra conatus, ſub anni ſequentis initium dedita Peruſia, cum ſeptem legionibus Venetiam, in qua regione Mantua eſt, in poteſtate Antonii diu retinet, ut teſtatur Velleius.

Atque hæc illa eſt Agraria largitio, qua Virgilius Andino patrimonio ſuo mulctatus eſt. Neque enim eſt, cur Corradus calamitatem illam accidiſſe poëtæ ſuſpicetur decemvirali illa diviſione, quæ Mutinenſe bellum ſecuta eſt, & cui intererat Cicero: tum enim levis erat ac fere nulla Romæ Octaviani auctoritas, ut optimates & ipſe Cicero de eo occidendo cogitarent. Quare Virgilius dicere tum de illo non potuit id Ecl. 1. *Deus nobis hæc otia fecit:* neque iſtud: *Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant:* potuit vero hac Philippenſi diviſione; cum ſe jam Octavianus *Divi Julii* filium appellaret, ſummaque polleret triumviratus auctoritate. Multo minus ferendi Probus & Pomponius Sabinus, qui id ad Actiacam diviſionem rejiciunt, & annum U. C. 723. Cum enim è pleriſque omnibus Virgilianæ vitæ ſcriptoribus certum ſit, Bucolica triennio eſſe perfecta; certum item, ut mox demonſtrabitur, Eclogam quartam anno U. C. 714. Pollione Conſule, eſſe editam: certum id quoque habendum eſt, ſpatium illud triennii circa Conſulatum Pollionis omnino eſſe numerandum. Adde quod idem ipſe Pomponius Virgilium dicat edidiſſe Bucolica anno ætatis 23. aut 24. Probus & Pædianus anno 28. Servius, anno 29. Atqui diviſionis Actiacæ tempore annos numerabat plenos atque integros novem ac triginta, quod incuriam ſcriptorum ejuſmodi manifeſtam facit.

Igitur ſic ſtatuo. Virgilium Aſinio Pollioni, tum in Gallia Ciſalpina & Venetia, cujus pars eſt ager Mantuanus, cum imperio verſanti, ſive per Varum, quocum philoſophiæ ſtuduerat, ſive per Cornelium Gallum, ſive per ſeipſum innotuiſſe: per Pollionem commendatum eſſe Mæcenati: per hunc ad Octaviani gratiam irrepſiſſe. Quanquam enim tunc diverſarum erant partium Mæcenas & Pollio: ſimilitudo tamen ſtudiorum & æqua probitatis fama ſic utrumque ſociabat, ut anno proxime ſequente adminiſtri Brunduſinæ pacis una adhibiti ſint. Certo Pollionis in Virgilium priora fuiſſe merita, Mæcenatis potiora, vel ea res probat, quod prior à Virgilio gratia Pollioni, major Mæcenati relata ſit: Ecloga unica mox in illius honorem edita; Georgicis deinde libris quatuor hujus nomini nuncupatis.

Fretus ea commendatione Virgilius, agros ut reciperet ſuos, Romam ſub anni hujus initio primum venit. Quidni enim Virgilio de ſe fides habeatur? At Eclogâ primâ ſub Tityri perſona teſtatur, ſibi ante amiſſos agros Romam ignotam fuiſſe: *Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi Stultus ego huic noſtræ ſimilem, &c.* ſe libertatis obtinendæ gratia eò profectum: *Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? Libertas,* &c.

Eam ob rem inter fabulas puto quicquid habet vitæ ſcriptor de ejus ad Octaviani gratiam aditu: quod magiſtro ſtabuli charus primum fuerit: quod panes eidem ut uni è ſtabulariis in ſingulos dies dati: quod Octavianus, de genere ac pa-

tre ſuo aliquando ſolicitus, conſuluerit ea de re ſtabularium Maronem; ejuſque opera ſperaverit patrem ſe poſſe ſuum certo intelligere, quia is de canum equorumque genere ac parentibus ſcite interdum reſpondebat. Fuerit enimvero Maroni ſingularis illa, quam reipſa fuiſſe libri Georgici declarant, rei veterinariæ peritia; fuerint hæc omnia quæ narrantur temporum rationi accommoda, ut minime ſunt: quis tantum Octaviani fuiſſe ſtuporem credat, ut veterinariæ medicinæ eam eſſe vim ſibi perſuaderet: aut tantam Romani moris inſcitiam, ut ſe *regem magnanimum* appellaret? aut ipſi Virgilio tantam futurorum eventuum notitiam, ut Octavianum *Auguſti* nomine appellaret, ante annos minimum quatuordecim, quam eſſet honorifica illa appellatio ejus in gratiam inſtituta? Quid? jocus ipſe quam inſulſus: Piſtoris filium ſibi Octavianum videri, quod panes liberaliter erogaret! Cui fabulæ locum puto præbuiſſe quod apud Suetonium legitur: Antonium Octaviano inter cætera probra ſolitum objicere, quod proavum haberet piſtorem.

Hoc itaque anno ſcripta eſt Ecloga prima, qua poëta ſuam in agro recuperando felicitatem ſub Tityri nomine repræſentat. Proinde exorſus eſt Bucolica, cum annum decurreret nonum ac vigeſimum; necdum Idus Octobres attigiſſet, quo tempore trigeſimum erat ingreſſurus. Statimque Roma profectus Mantuam, novoſque poſſeſſores conatus ex agro ejicere, Arium nempe Centurionem, aut primipilarem Milienum Toronem, aut veteranum Claudium: ab eo, quisquis fuerit, male habitus, ægrè vitæ ſuæ conſuluit, Mincio natatu trajecto, Romam regreſſus, ut vim novo Octaviani edicto reprimeret: Eclogam, quæ ordine nona legitur, obtuliſſe videtur Varo, apud Octavianum gratioſo, quaſi libellum ſupplicem indicemque calamitatis; eamque, ut res urgebat, ſubitario impetu è variis carminum, quæ meditabatur, fragmentis concinnaſſe: quod legenti perſuaſum fore facile confido.

Annus U. C. 714. *Aug.* 24. *Virg.* 31.
CN. DOMITIUS CALVINUS.
C. ASINIUS POLLIO.

OCtavianus Lucium Antonium urbemque Peruſiam deditione accipit. Marcus in Italiam veniens, maximo belli metu facto, Brunduſii pacem cum Octaviano componit; adminiſtris, ex parte Octaviani, Mæcenate; ex parte Marci, Pollione. Octavia ſoror Octaviani, mortuo Marcello priore viro, Marco Antonio conjux datur. Redeunt Romam Triumviri: ſed Sexto Pompeio Magni filio mare Siculum infeſtis navibus obtinente, fames in urbe ſæviens urbem in Triumviros concitat. Octavianus & Antonius, à plebe tantum non laniati, de pace cum S. Pompeio conveniunt ad Puteolos in litore Campaniæ. Ita compoſitis rebus, lætitia communis & rerum omnium copia in urbem redit. Decedunt è magiſtratu Conſules, Calvinus & Pollio, in paucos qui ſupererant anni hujus dies, more illorum temporum. Antonius exercitus ſui partem, ut per hyemem exerceret, mittit adverſus Parthinos, gentem Illyricam, & olim Bruti Caſſiique ſtudioſam: expeditionemque Pollioni ſuo committit, ut colligitur ex ejus triumpho de Parthinis anno proxime conſequente.

Virgilius, cum filius Pollioni natus eſſet, ejus genethliacon canit Ecloga quarta: antequam Pollio magiſtratum abdicaſſet; nam v. 11. *Teque adeo decus hoc ævi, te conſule inibit Pollio*: poſt Brunduſinam pacem Pollionis operâ conſtitutam, nam v. 17. *Pacatumque reget patriis virtutibus orbem*: poſt pacem etiam Puteolanam, invecta ſcilicet in urbem abundantia, nam v. 21. *Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ Ubera*, &c. Igitur ſub extremos anni dies. Parum enim ſana fuiſſet illa ætatis aureæ promiſſio, imminente aut Brunduſini belli, aut Pompeianæ famis metu.

Annus

Annus U. C. 715. *Aug.* 25. *Virg.* 32.
L. MARTIUS CENSORINUS.
C. CALVISIUS SABINUS.

POllio bellum adverſus Parthinos feliciter gerit: de quibus triumphum agit 8. Kal. Novembris.

Dum inde Pollio Romam redit ad triumphum, perluſtratque Illyrici & Venetiæ litora: Virgilius Eclogam octavam componit, ubi perſtringit bellicas ejus laudes, v. 6. *Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi, Sive oram Illyrici legis aquoris*, &c.

Nec procul ab eo tempore, nempe circa medium Octobrem, videtur ſcripta etiam illa, quæ ordine tertia legitur: cum ſcilicet victimæ & ſacra triumphalia pro Pollionis victoria pararentur. Ideo commendat poëta, ut vituli taurique Pollioni paſcantur v. 84. *Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, Muſam: Pierides, vitulum lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite taurum*, &c. Quam ſi quis levem conjecturam putet; de illa non admodum pugnabo mecum ut ſentiat.

Annus U. C. 716. *Aug.* 26. *Virg.* 33.
APPIUS CLAUDIUS PULCHER.
C. NORBANUS FLACCUS.

BEllum inter Octavianum & S. Pompeium renovatur, adverſa primum Octaviani fortuna.

Virgilius Bucolicis finem imponit, poſtquam ea triennio ante incepiſſet. Tunc ergo ſcripta eſt Ecloga, quæ decima numeratur, quam hac ipſe conſignat nota. *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.* Cæteræ quas hic omiſimus, quo tempore ſcriptæ ſint, nihil certo indicat.

Annus U. C. 717. *Aug.* 27. *Virg.* 34.
M. VIPSANIUS AGRIPPA 1.
L. CANINIUS GALLUS.

DUM adverſus S. Pompeium Octavianus bellum inſtaurat: orditur Virgilius Mæcenatis ſuaſu Georgica, quæ ſeptem annis conſequentibus exequitur, maxima ex parte Neapoli.

Annus U. C. 718. *Aug.* 28. *Virg.* 35.
L. GELLIUS POPLICOLA.
M. COCCEIUS NERVA.

S. Pompeius ab Octaviano navali pugna vincitur. Octavianus divinis honoribus coli nunc primum incipit: ut habet Appianus *lib.* 5. *Civil.* M. Antonius, re adverſus Parthos male geſta, concedit in Ægyptum ad Cleopatram: ubi ſe luxui & voluptatibus tradit.

Annus U. C. 719. *Aug.* 29. *Virg.* 36.
L. CORNIFICIUS.
S. POMPEIUS S. F.

S. Pompeius fuga ſe recipit ad Antonium, ejuſque juſſu in Phrygia occiditur à Titio. Octavianus victor inter Deos tutelares oppidatim conſecratur, cum jam annos 28 exegiſſet, ut habet diſerte Appianus lib. 5.

Quicquid ergo hactenus de divinitate Octaviani apud Virgilium reperitur, id ab eo dictum, aut per adulationem, aut quia jam inde ab anno 712. *Divi Julii* ſe filium appellabat.

Annus U. C. 720. *Aug.* 30. *Virg.* 37.
M. ANTONIUS 2.
L. SCRIBONIUS LIBO.

Annus U. C. 721. *Aug.* 31. *Virg.* 38.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 2.
L. VOLCATIUS TULLUS.

Annus U. C. 722. *Aug.* 32. *Virg.* 39.
CN. DOMITIUS ÆNOBARBUS.
C. SOSIUS.

HIS annis tribus jacta ſunt belli ſemina, Octavianum inter & Antonium.

Annus U. C. 723. *Aug.* 33. *Virg.* 40.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 3.
M. VALERIUS MESSALA.

DEbellatur apud Actium, Epiri promontorium, 2. Septembris, M. Antonius ab Octaviano, cum immenſis auxiliis, quæ ex Armenia, Media, Ægypto, Arabia, India, totaque ferme Aſia collegerat,

rat. Mox in Ægyptum cum Cleopatra bellum reparaturus fugit.

Annus U. C. 724. *Aug.* 34. *Virg.* 41.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 4.
M. LICINIUS CRASSUS.

REversus in Italiam Octavianus, ut quartum Consulatum acciperet, obvium habet Brundusii Senatum, à quo Consul renunciatur: ibique dies, juxta Suetonium septem & viginti, juxta Dionem triginta cum substitisset; inde statim abit in Asiam, ubi reliquam hyemem traducit, instruendo belli Ægyptii apparatu.

Falsum igitur, quod in vita Virgilii legitur: hunc Cæsari ex Actiaco bello reduci & ad reficiendas vires Atellæ, quæ urbs est Campaniæ, commoranti, legisse Georgica: Mæcenate suscipiente legendi vices, quoties is vocis offensione interpellaretur. Aut id si verum est; non post Actiacum bellum, sed post Ægyptium necesse est accidisse.

Alexandriam Ægypti regiam, Octavianus capit, mense Sextili, qui deinde Augustus appellatus est. Tum Cleopatræ & Antonii obitu solus universi orbis potitus imperio: primum Ægypti præfectum, sub procuratoris nomine, instituit Cornelium Gallum, eum, de quo decima Ecloga scripta est. Inde Octavianus per Syriam in Asiam revertitur, ibidemque hyemat non longe ab Euphrate: tum Tiridatem & Phraatem de regno Parthiæ contendentes victoriæ suæ terrore composuit: tum denique Divinas honores affectavit palam, permisitque sibi templa extrui Nicomediæ, Pergami, &c. Quæ omnia contigere per hyemem anni hujus, ex Dione lib. 51.

Interim Virgilius Neapoli ultimam Georgicis manum & clausulam adhibebat his verbis; *Hæc super arvorum cultu pecorique canebam, Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat jura, viamque affectat Olympo. Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope*, &c. Idem tunc prioribus libris quosdam attexuit versus, hujus ipsius anni & Ægyptiacæ victoriæ indices: ut G. 2. 171. *Te maxime Cæsar, Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris, Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.* Item G. 3. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum, & navali surgentes ære columnas: Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem*, &c. Qua eadem hyeme statim animum ad Æneida convertit, eamque per annos undecim executus est, ut communiter vitæ scriptores habent.

Annus U.C. 725 *Aug.* 35. *Virg.* 42.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 5.
S. APPULEIUS.

CÆsar Romam reversus ter triumphat Sextili mense: de Dalmatis, de Macedonia & Actio, de Cleopatra & Ægypto. Atque ita pace per universum orbem Romanum constituta, templum Jani claudit tertiùm à Romulo. Quod inseruit Virgilius Æneidos libro primo, quem tunc habebat in manibus, v. 295. *Aspera tunc positis mitescent sæcula bellis, claudentur belli portæ*, &c.

Eodem anno Censuram exercet Cæsar, & collegam sibi assumit M. Agrippam: quo in munere ad expurgandos ordines reipublicæ moresque ambo multa fecerunt. Id quoque significat Virgilius eodem libro v. 296. *Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt.*

Dicitur & hoc anno Cæsar deliberasse de imperio deponendo, eaque de re consultores adhibuisse Mæcenatem & Agrippam. Et suadebat quidem Agrippa deponendum: negabat Mæcenas, cujus consilio obsecutus est. Id vero perquam absurdum, quod si esset, non fuisset à solo Pseudo-Donato, sed à gravissimis etiam historicis memoratum: Maronem nempe ab Cæsare vocatum etiam in consilium, Mæcenati assensum esse, nutantemque principis animum assensu hoc suo confirmasse.

Annus

Annus U. C. 726. *Aug.* 36. *Virg.* 43.
C. Cæsar Octavianus 6.
M. Vipsanius Agrippa 2.

Cæsar perfecta hoc anno censura, solennibus sacrificiis Romano more lustrum condit: ludos Actiacos quinquennales, ad æternam victoriæ suæ memoriam à se prius institutos, primum exhibet, nobilium puerorum equestri decursione & gymnica exercitatione præcipue insignes: ex Dione l. 51. & 53. Quæ omnia sub Æneæ persona repræsentat Virgilius l. 3. v. 279. *Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras, Actiaque Iliacis celebramus litora ludis: Exercent patrias oleo labente palæstras Nudati socii,* &c.

Annus U. C. 727. *Aug.* 37. *Virg.* 44.
C. Cæsar Octavianus 7.
M. Vipsanius Agrippa 3.

Augusti nomine donatur Octavianus à Senatu, Munatii Planci sententia, Januario mense.

Annus U. C. 728. *Aug.* 38. *Virg.* 45.
C. Cæsar Augustus 8.
T. Statilius Taurus 2.

Cornelius Gallus, amicus Virgilii, primus Ægypti procurator ab Augusto constitutus, ob multa ibidem violenter acta eidem invisus, & à Senatu damnatus, seipsum interficit. Aiunt ejus laudes fuse à Virgilio fuisse celebratas Georg. lib 4. indeque post ejus necem jussu Augusti sublatas, & Aristei fabulam earum loco substitutam. Sed fidem ii apud me non faciunt: tum quod Aristei fabula sic cum apum cultura connexa est, ut nata è re ipsa, non huic attexta videatur: tum quod Virgilius tantam operis partem laudando Gallo minime debuit tribuisse, qui non nisi pauculos versus Mæcenati dederat suo, cui totum ipsum opus dedicabat: tum quod Augustus ipse, qui Suetonio teste luxerat Galli necem, non ita videtur infestus ejus fuisse memoriæ, ut inanes ei laudes invideret.

Annus U. C. 729. *Aug.* 39. *Virg.* 46.
C. Cæsar Augustus 9.
M. Junius Silanus.

Augustus movet expeditionem in Cantabros: qua dum abesset, supplicibus, ut Pseudo-Donatus ait, minacibusque literis partem Æneidos aliquam efflagitat à Virgilio; nec obtinet. Virgilianæ ad Augustum epistolæ fragmentum profert Macrobius Saturn. l. 1. c. ultimo: *Ego vero frequentes à te literas accipio ... De Æneâ quidem meo, si mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta inchoata res est, ut pene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar: cum præsertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus, multoque potiora impertiar.*

Annus U. C. 730. *Aug* 40. *Virg.* 47.
C. Cæsar Augustus 10.
C. Norbanus Flaccus.

Marcellus, Octaviæ sororis Augusti filius, fit Ædilis, annos natus 18. Quintilius Cremonensis, Virgilii & Horatii familiaris, moritur, ex Hieronymo in Euseb. Horatius de hujus obitu Virgilium consolatur, Od. l. 1. 24. Hunc grammatici, nullo veteri auctore, *Varum* appellant. Sed Quintilium Cremonensem, à Quintilio Varo debere distingui, ostendemus Ecl. 6. v. 7.

Annus U. C. 731. *Aug.* 41. *Virg.* 48.
C. Cæsar Augustus 11.
Cn. Calpurnius Piso.

Moritur Marcellus, anno circiter ætatis 20. maximo Augusti & Octaviæ totiusque populi Romani luctu, apud Bajas. Corpus ejus ingenti pompa crematur in campo Martio. Virgilius non multo post sextum Æneidos librum perficit, ornatque pulcherrimis de Marcelli obitu ac funere versibus: quos cum recenti adhuc dolore Augusto recitaret, dicitur Octavia defeciſſe, & pro singulis hujus argumenti versibus poëtæ dena sestertia jussisse numerari.

Tiridates,

Tiridates, Armeniæ rex, cui cum Phraate Parthorum rege male conveniebat, Romæ ab Augusto excipitur. Quo tempore accidit, quod innuit Dio, ut captivos & signa, bellis superioribus Romanis erepta, Augustus à Partho repeteret. Hæc Virgilius, cum in Parthicum bellum vergere tum suspicaretur, inseruit libro septimo, cui tunc dabat operam. v. 604. *Sive Getis inferre parat lacrymabile bellum*, &c. *Seu tendere ad Indos, Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa: Sunt geminæ belli portæ*, &c. Igitur annis minus quatuor, sex fere ultimos operis libros poëta perfecit: nec vero tanta in iis elucet, quanta in superioribus, cura.

Annus U. C. 732. *Aug.* 42. *Virg.* 49.
M. CLAUDIUS MARCELLUS.
L. ARRUNTIUS.

SUB anni hujus finem, antequam sequentes Consules magistratum inirent, ex Dione, iter in Græciam Augustus suscipit.

Annus U. C. 733. *Aug.* 43. *Virg.* 50.
Q. ÆMILIUS LEPIDUS.
M. LOLLIUS.

AUgustus perlustrat Græciæ & Siciliæ civitates: hyememque transigit in insula Samo.

Annus U. C. 734. *Aug.* 44. *Virg.* 51.
M. APPULEIUS.
P. SILIUS NERVA.

TRajicit Augustus in Asiam, mulctat Syriæ civitates: ibique amissas à Crasso aquilas recipit à Parthis. Romam revertitur; iterumque in Samum hyematurus consedit.

Annus U. C. 735. *Aug.* 45. *Virg.* 52.
C. SENTIUS SATURNINUS.
Q. LUCRETIUS VESPILLO.

VIrgilius, Æneide confecta, proficiscitur in Græciam, ut divinum opus per otium expoliret. Cum tamen Augusto Romam revertenti occurrisset, de reditu cum eo cogitans languore correptus est: auctaque per navigationem valetudine, Tarentum, aut, juxta plures, Brundusium appulit, ibidemque decessit, 22. Septembris, annos natus 50. menses 11. dies 7. Dicitur moriens Æneida, cum nondum ad eam quam instituerat animo formam perduxisset, petiisse comburendam; negatamque sibi ab amicis, per testamentum legasse Plotio, Tuccæ, & Vario, qui eam aut comburerent, aut emendarent. Fabulam putat Corradus: sed cum id aperte Gellius, Macrobius, imprimisque Plinius, historiæ suæ lib. 7. c. 30. testentur: non video contra testes ejusmodi quæ vis possit esse tanta rationum. Plotii Variique mentio frequens apud Horatium; è quibus Varius Epici carminis ea ætate princeps fuit. Satyr. l. 1. 5. *Postera lux oritur multo gratissima: namque Plotius & Varius Sinuessæ, Virgiliusque, Occurrunt: animæ, quales neque candidiores Terra tulit, nec queis me sit devinctior alter.* Corpus Virgilii Neapolin, ut cupierat, translatum, via Puteolana sepultum est. Scripta, sublatis aliquot versibus, nullo addito, dicuntur expurgata. Morum & famæ cognitio, è veterum testimoniis mox afferendis, potius quam ex Pseudo-Donato, repetenda est.

TESTIMONIA VETERUM DE VIRGILIO.

HORATIUS, *Sat. l.* 1. 10.

Forte epos acer,
Ut nemo, Varius ducit: molle atque facetum
Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœna.

IDEM, *Sat.* 6.

Virgilius, poſt hunc Varius, dixere quis eſſem.

PROPERTIUS, *lib.* 2. *Eleg. ult.*

Me juvet æternis poſitum languere corollis,
Quem tetigit jactu certus ad oſſa Deus:
Actia Virgilium cuſtodis littora Phœbi,
Cæſaris & fortes dicere poſſe rates:
Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma,
Factaque Lavinis mœnia litoribus.
Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.
Tu canis umbroſi ſubter pineta Galeſi
Thyrſin, & attritis Daphnin arundinibus, &c.
Tu canis Aſcræi veteris præcepta poëtæ,
Quo ſeges in campo, quo viret uva jugo.
Tale facis carmen docta teſtudine, quale
Cynthius impoſitis temperat articulis.

OVIDIUS, *Artis amat. lib.* 3.

Et profugum Ænean, alta primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

IDEM, *Amorum lib.* 1.

Tityrus, & ſegetes, Æneiaque arma legentur:
Roma triumphati dum caput orbis erit.

IDEM, *Triſt. l.* 2.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.
Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luſerat ante modis.

SILIUS, *lib.* 8.

Mantua Muſarum domus, atque ad ſidera cantu
Evecta Andino, & Smyrnais æmula plectris.

STATIUS, *Thebaida alloquens.*

Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta;
Sed longe ſequere, & veſtigia ſemper adora.

JUVENALIS, *Satyra* 11.

Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altiſoni dubiam facientia carmina palmam.

MARTIALIS, *Epig. l.* 8.

Temporibus noſtris ætas cum cedat avorum,
Creverit & major cum duce Roma ſuo:
Ingenium ſacri miraris abeſſe Maronis,
Nec quenquam tanta bella ſonare tuba?
Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones:
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt, &c.

IDEM, *lib.* 14.

Accipe facundi Culicem ſtudioſe Maronis,
Ne nugis poſitis arma virumque canas.

SULPICIUS CARTHAGINENSIS.

Juſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygiam quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variuſque ſimul, tu, maxime Cæſar,
Non ſinis, & Latia conſulis hiſtoria.
Infelix gemino cecidit prope pergamus igni,
Et pene eſt alio Troja cremata rogo.

ALCIMUS.

Mœonio vati qui par aut proximus eſſet,
Conſultus Paan riſit, & hæc cecinit:
Si potuit naſci quem tu ſequereris, Homere;
Naſcetur qui te poſſit, Homere, ſequi.

VELLEIUS, *lib.* 2.

Inter quæ maxime noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriuſque, &c.

SENECA, *Controv. lib.* 3.

Virgilium illa felicitas ingenii in oratione ſoluta reliquit. Ciceronem eloquentia ſua in carminibus deſtituit.

PLINIUS, *Hiſt. l.* 7. *c.* 30.

D. Auguſtus carmina Virgilii cremari contra teſtamenti ejus verecundiam vetuit: majuſque ita Vati teſtimonium contigit, quam ſi ipſe ſua carmina probaviſſet.

PLINIUS, *Epiſt.* 21. *lib.* 3.

Virgilii ante omnes imaginem venerabatur Silius, ejus natalem religioſius quam ſuum celebrabat: Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire ut templum ſolebat.

TACITUS, *Dialogo de Orat.*

Malo ſecurum & ſecretum Virgilii ſeceſſum: in quo tamen, neque apud D. Auguſtum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Teſtes Auguſti Epiſtolæ: teſtis ipſe populus, qui auditis in theatro verſibus Virgilii ſurrexit univerſus, & forte præſentem ſpectantemque Virgilium veneratus eſt ſic quaſi Auguſtum.

QUINTILIANUS, *lib.* 10.

Utar verbis iiſdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere: ſecundus, inquit, eſt Virgilius: propior tamen primo quam tertio.

IDEM, *lib.* 9.

Vetuſtatis amator unice fuit Virgilius.

MACROBIUS & GELLIUS.

Totis capitibus quæ exſcribere longum eſſet.

LAMPRIDIUS, *de Alexandro Severo.*

Virgilium, Platonem poëtarum vocabat: ejuſque imaginem cum Ciceronis ſimulacro in ſecundo laratio habuit, & Achillis, & magnorum virorum.

ARGU-

ARGUMENTUM

IN

BUCOLICA.

BUCOLICUM carmen idem eſt ac paſtorale, deducto nomine à βουκόλοις *; quorum ſunt præcipui qui curant boves, ſive bubulci, Græce* βουκόλοι, *à* βοῦς *bos. Quo in genere Virgilius Theocritum, Syracuſanum poëtam, imitandum ſibi propoſuit.*

Carmina ejuſmodi ſua vocavit Theocritus Idyllia, *Virgilius* Eclogas. *Eſt autem* Ecloga, *delectus paucorum aliquot opuſculorum è pluribus, quæ fecerit auctor, nec luce digna judicarit : vel, delectus quorundam verſuum quos è Theocrito per imitationem expreſſerit : eſt enim* ἐκλέξειν eligere, ſecernere. *Male autem ſcribitur à quibuſdam Ægloga, quaſi ab* αἴξ capra *&* λόγος ſermo *: tum quia non* ἐκλογὴ, *ſed* αἰγολογία *dicenda eſſet : tum quia minima pars hujus operis ad capras pertinet ; ad oves, cantus, amores, multo maxima : tum denique quia nomen Eclogæ aliis operibus tribuitur bene multis, in quibus paſtoritium nihil, imo nihil omnino præter* delectum *ſignificat. Tales habemus hodie Polybii, Diodori, Strabonis* Eclogas, *ſive excerpta è majori opere : odas Horatii vocat Sidonius Apollinaris,* varii carminis Eclogas *: ejuſdem Horatii Satyræ quibuſdam in codicibus* Eclogæ *inſcribuntur.*

Cœpta ſunt Bucolica anno Virgilii 29, *exeunte, U. C.* 713. *& triennio perfecta : ut jam in vita, mioxque ſingulis in Eclogis diſſeremus.*

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

ECLOGAI.

* TITYRUS.

ARGUMENTUM.

CÆSAR *Octavianus cum agrum Cremonenſem & Mantuanum veteranis militibus in pramium attribuiſſet, Virgilius Mantuanus inter cateros agello ſuo ſpoliatus eſt: ſed Mecanati commendatus per Aſinium Pollionem, qui tunc in illa regione cum aliquot legionibus verſabatur; & per Mecanatem in Octaviani gratiam inductus, quod amiſerat, recuperavit. Hac igitur ecloga laudes Octaviani & Roma, ſuam felicitatem, Mantuanorum calamitatem, commemorat. Tityrus Virgilium repraſentat, Melibœus Mantuanos.*

Scripta eſt anno Virgilii 29. Urbis condita 713. Coſſ. P. Servilio & Lucio Antonio, Marci fratre: quo anno facta eſt celebris agrorum diviſio, ex qua bellum Perusinum ſtatim erupit: veteribus agrorum dominis confugientibus ad Lucium, & cum eo adverſus Triumviros conſpirantibus. Accidit autem agraria illa diviſio poſt victoriam Philippenſem Octaviani & M. Antonii, de Bruto & Caſſio Julii Cæſaris percuſſoribus, anno proxime præcedente relatam: non vero poſt victoriam Actiacam Octaviani de M. Antonio, ut male in Pomponii & Probi commentariis legitur. Cadit enim hæc in annum Virgilii 39. at Bucolica ante annum ejus 32. abſoluta ſunt; quippe anno 29. incepta, & triennio perfecta. Quos errores in vita Poeta fuſius emendavimus.

NOTA.

* *TITYRUS.*] Aptum argumento nomen. Eſt enim Tityrus, Heſychio, *Satyrus, calamus, avis quadam:* Servio, *aries major:* interpreti Theocriti, *otioſus.*

MEL. MELIBOEUS, TITYRUS.

TItyre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi,
Sylveſtrem tenui Muſam meditaris avena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra

INTERPRETATIO.

MEL. *Tityre, tu jacens ſub umbraculo fagi opacæ, modularis cantilenam paſtoralem* cum *parva fiſtula: nos deſerimus terminos patriæ, & agros amamus; nos eximus è patria: tu, Tityre, otioſus ſub umbra*

NOTÆ.

Melibœus] Boum curator, ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, *quia cura eſt ipſi de bobus.*

1. *Fagi*] Fagus, quæ & æſculus dicitur, arbor glandifera, **Beech**, ex qua olim homines victitarunt: unde dicta Græcis quidem φηγὸς *fagus*, à φάγειν ſive φήγειν *edere*; Latinis autem æſculus pariter ab eſu. Utramque aliqui non male diſtinguunt.

2. *Avenâ*] Muſica inſtrumenta inter paſtores concinnata, primo ex avenis calamiſque triticeis inter ſe cera compactis: tum ex arundinibus & cavatis buxi fiſtulis: mox e gruum tibiis, animalium cornibus, metallis, *&c.* Unde *avena, ſtipula, calamus, arundo, fiſtula, buxus, tibia, cornu, æs, &c.* pro muſicis inſtrumentis uſurpantur.

doces arbores referre nomen *pulchræ Amaryllidis.* IT. *O Melibœe, Deus nobis dedit hanc quietem. Nam habebo ſemper illum Dei loco: ſæpe tener agnus* electus *ex ovili noſtro tinget illius aram* ſanguine. *Ille permiſit vaccas meas vagari, ut vides, & me ipſum canere fiſtulâ ruſticâ quicquid vellem.* ME. *Ego quidem non invideo, immo admiror,* cum *tantus ſit tumultus toto rure. Ecce ego mœrens abigo præ me capellas, & hanc, ô Tityre, difficile traho. Modò enim enixa geminos* fœtus, qui erant *ſpes gregis, proh* dolor! *deſernit eos rigido in ſaxo, inter ſpiſſas corylos. Memini quercus afflatas fulmine ſæpe pranunciaſſe nobis hanc calamitatem, niſi animus imprudens fuiſſet: ſæpe cornix funeſta admonuit ex ilice putri. Attamen dic nobis, Tityre, quinam ſit ille Deus.* Tit. *Ego demens, ô Melibœe, exiſtimavi urbem, quæ vocatur Roma, ſimilem eſſe noſtræ,* Mantuanæ, *ad quam* nos *paſtores conſuevimus deducere agnos tenellos.*

Formoſam reſonare doces Amaryllida ſylvas. 5
TIT. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi ſemper Deus: illius aram
Sæpe tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipſum
Ludere, quæ vellem, calamo permiſit agreſti. 10
MEL. Non equidem invideo, miror magis: undiq;
Uſque adeo turbatur agris. En ipſe capellas [totis
Protenus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco:
Hic inter denſas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! ſilice in nuda connixa reliquit. 15
Sæpe malum hoc nobis, ſi mens non læva fuiſſet,
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe ſiniſtra cavâ prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, ille Deus qui ſit, da, Tityre, nobis.
TI. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quo ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros depellere fœtus. 22

NOTÆ.

5. *Amaryllida ſylvas.*] Per ſylvas, Echo intellige, quæ frequens in ſylvis. De *Amaryllide* infra, verſ. 31.

6. *Deus nobis hæc otia fecit.*] Octavianus, quem Deum per adulationem appellat. Errant quippe qui ſacrificia volunt ejus in honorem jam tum fuiſſe inſtituta. Non enim coli cœpit divinis honoribus, niſi poſt ultimam de Sexto Pompeio victoriam, anno ætatis 28. ut habet diſerte Appianus l. 5. *Civil.* hoc eſt annis tribus poſt edita à Virgilio Bucolica ſimul omnia.

14. *Corylos.*] Corylus, the Hazle. Nux avellana ſylveſtris.

16. *Si mens non læva.*] Læva, ſeu ſiniſtra pars ambigue à Romanis accepta: ſæpe in malum omen, ut hic, & v. 18. ſæpe in bonum, ut Æn. 2. 693. *Intonuit lævum.* Perinde igitur dextra pars, aliquando boni, aliquando mali ominis fuit. Unde autem vis eidem parti tam diverſa? An quod in interpretandis oſtentis, aliquando ſitum Deorum, à quibus illa dabantur, aliquando ſitum augurum, qui illa petebant, attenderent? Dextra enim dantis, læva petentis eſt. Ita volunt aliqui, auctore Plutarcho lib. de quæſtionibus Romanis. Aliud quiddam ſuggerit Cicero de divin. 2. 82. Cum enim dicat Græcis quidem & barbaris dextra auſpicia, Romanis ſiniſtra viſa eſſe meliora: hinc dici poſſunt Romani ſæpe ſuo more, ſæpe Græco more in re divinatoria locuti eſſe. Unde autem utrique ſiniſtras dextraſque partes ſumerent, dicetur Ecl. 9. 15.

18. *Sæpe ſiniſtra &c.*] Non quidem *à ſiniſtra parte:* quippe ex augurum doctrina, *cornix à ſiniſtra, corvus à dextra, ratum facit:* ut docet Cicero de divin. lib. 1. 85. & Plautus in Aſin. At *ſiniſtra* hic ſimpliciter *funeſtam* ſignificat, ex quacunque parte venerit. Nam ſic ait idem Cicero de divin. lib. 2. 82. *Haud ignoro, quæ mala ſunt, ſiniſtra nos dicere, etiamſi dextra ſint.* Quæ vox, *mala,* quanquam ſuggeſta ſit à Lambino, ubi prius legebatur *bona:* tamen conſtat emendationis veritas ex eo, quod alioqui locus ille totus ſenſu careat, & aliis à Lambino patentiſſimis erroribus purgatus ſit. Porro funeſta hæc eſt Vigiliana cornix, 1. quia cornix omnis per ſe funeſta. 2. quia ex ilice, arbore item funeſta. 3. quia ex illice cava & putri.

18. *Ab ilice*] Ilex, arbor glandifera, è genere quercuum, the Holm Oak.

19. *Da, Tityre.*] *Dare* & *accipere* pro *dicere* & *audire.* Terentius Heaut. *Nunc quamobrem has artes didicerim, paucis dabo.* Æn. 2. *Accipe nunc Danaum inſidias.* Audacius etiam ſequioris ævi ſcriptores *datur* uſurpavere pro *traditur, dicitur.* Statius 7. Theb. *Æſopus genuiſſe datur.* Claud. 3. de Raptu. *Illic poſuiſſe cruentam Ægida, captivamque pater poſt prælia prædam advexiſſe datur.* Quod contra Jul. Scaligerum defendit Barthius, ſed male: quicquid enim affert è veteribus eam in rem, probat *dare* pro *dicere* active dici, non paſſive.

Sic

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Nôram: ſic parvis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
MEL. Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
TIT. Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem;
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit,
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculî.
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,

Quemadmodum ſciebam catulos canibus, & hœdos capellis eſſe ſimiles: quemadmodum ſolebam comparare magna parvis. Sed urbs illa tantum eminet inter cæteras, quantum cupreſſi ſolent eminere inter viburna flexilia. MEL. *Et quæ tanta neceſſitas te coegit Romam petere?* TIT. *Libertas quæ licet tarda, tamen aſpexit me deſidem, cum jam cana barba decideret ſecanti: tamen aſpexit, & venit poſt multos annos* ſervitutis: *ex quo ſecutus ſum Amaryllida, & reliqui Galateam. Scilicet, quamdiu amavi Galateam, (fatebor enim) nec ſperavi libertatem, nec curavi patrimonium: liſet educerem ex ovilibus meis multas victimas,*

NOTÆ.

23. *Sic Canibus &c.*] Senſus juxta Servium legitimus hic eſt: Putabam antea Romam ita ſimilem eſſe urbibus aliis, ut ſunt catuli canibus ſimiles, qui ſola magnitudine differunt: in quo errabam: nunc enim probavi, eam à cæteris genere etiam & natura diſtare: nam ſedes eſt Deorum, tamq; noſtris urbibus antecellit quam cupreſſi viburnis: quæ arbores duæ, natura inter ſe, non ſola magnitudine differunt.

26. *Inter viburna cupreſſi.*] Viburnum, virgulti ſpecies. the may-faring-tree. Cupreſſus, Cypreſs: arbor nota.

29. *Candidior poſtquam, &c.*] Grave hic diſſidium interpretum. Cauſa diſſidii, quod Virgilius, qui hic Tityrus, anno ætatis 29. quo ſcripſit hanc eclogam, canus eſſe non potuit. Quatuor modis ſolvitur hic nodus. I. Si *candidior* referatur ad *libertas*, hoc pacto: Poſtquam tondenti barba cadere cœpiſſet, id eſt, poſtquam cœpi barbam alere; tum inertem reſpexit me *libertas candidior*, id eſt, *ſpecioſa & benigna*. Ita Servius. II. Si per candidiorem barbam prima intelligatur lanugo, quæ tenerior eſt, necdum colorem induit: hoc pacto: Libertas reſpexit me, tum, cum tondenti cœpit lanugo decidere. Ita Pompeius. Male tamen uterque, quia deinde Tityro expreſſe dicitur: *Fortunate ſenex, &c.* III. Melius, junior poëta latere ſub ſenili perſona dicetur voluiſſe, ideo, quia ſervum ſe fingit eſſe, deque recepta libertate gloriatur, quam obtinere ſervi, niſi jam ſenes & multis laboribus probati, non ſolebant. Ita Cerdanus. IV. Putem ego non ubique ſervatam allegoriam, quod mox clarius patebit. *Igitur*, ut ait Proclus, *eadem licentia ſenem ſe dixit, cum ſit juvenis; qua paſtorem ſe fecit, cum ſit urbanus; aut Tityrum nominat, cum ſit Virgilius.*

31. *Poſtquam nos, &c.*] Amicarum nomina: *Galatea* quidem à lacte deductum, quod Græce eſt γάλα, γάλακτος. *Amaryllis* ab incilibus per quæ in agris aquæ derivantur: hoc enim eſt ἀμάρας· ruſticum utrumque etymon. Qui volunt his nominibus Romam ac Mantuam adumbrari, multa garriunt. Politianus quidem, Romam dicit arcano nomine Amaryllida vocatam eſſe: quo id auctore? ut enim conſtet ex Plinio arcanum Romæ nomen fuiſſe, quod evulgare nefas eſſet, ſane quid illud nominis fuerit à nemine proditum eſt. Nannius vero, Fabii Pictoris auctoritate fultus, Argeum campum, qui ſeptem collibus includebatur, inundatione Tyberis inhabitabilem aliquando fuiſſe ait: factis deinde Vertumno ſacris exſiccatum: quod per incilia factum eſſe ſuſpicatur, atque inde tributum Romæ nomen *Amaryllidis*: ut & *Galatea* nomen, Mantuæ, quod illic Galatæ togati ſedes haberent, tractuſque ille *Gallia togata* vocaretur. His omiſſis nugis, ego nullam hic allegoriam agnoſco: I. Quia Poëta bis in hac ecl. Romam diſerte ac proprio nomine appellat, quum quid eſſet cauſæ, cur modo Romam, modo Amaryllida appellaret? II. Diſtinguit pariter Mantuam à Galatea, cum dicit ſe, dum ſerviret Galateæ, ſine fructu caſeos ingratæ urbi preſſiſſe. III. Si ſtet allegoria, inextricabilis eſt verſus ille, *Mirabar quid mœſta Deos, &c.* ut mox conſtabit. IV. Monet Servius in vita Virg. *Illud tenendum eſſe, in bucolicis, neque nuſquam, neque ubiq; aliquid figurate dici, hoc eſt, per allegoriam.*

33. *Nec cura peculi.*] Pro *Peculii*. *Peculium* autem, 1. juxta Pomponium, patrimonium univerſim ſignificat, à *pecu*, ſive *pecore*; unde & *pecunia* dicta: ſive quod omnia veterum bona olim in pecoribus conſiſterent, ut habent Varro & Plutarchus: ſive quod prima pecunia facta ſit ex inciſis pecudum coriis, ut volunt Caſſiod. & Suidas: ſive quod æs antiquiſſimum, cum ſignari cœpit, ovis aut bovis capite ſignatum ſit, ut refert Plinius. II. *Peculium* proprie eſt pri-

& coagularem opimos caſeos ad uſum *ingratæ urbis; nunquam referebam domum manus plenas pecuniâ.* MEL. *Mirabar cur triſtis invocares Deos, ô Amarylli, cui ſervares poma pendentia ſuis* quæque *arboribus: Tityrus hinc aberat: ipſa pinus, ipſi fontes, hæ ipſæ arbores te repetebant.* TIT. *Quid faciſſem? nec poteram* aliter *abire è ſervitute: nec Deos experiri tam propitios in alio loco,* quam Romæ. *Illic vidi juvenem illum, ô Melibœe, propter quem aræ noſtræ fumant ſingulis annis per duodecim dies. Illic ipſe prior* ita *reſpondit roganti mihi: Pueri, paſcite boves, ut prius: & ſubligate tauros* jugo.

Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi, [dibat.
Non umquam gravis ære domum mihi dextra re-
ME. Mirabar, quid mœſta Deos, Amarylli, vocares,
Cui pendere ſuâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipſæ te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.
TIT. Quid facerem? neq; ſervitio me exire lice- [bat,
Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hîc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boves, pueri: ſubmittite tauros.

NOTÆ.

vata pecunia, quam ſervus, domini permiſſu, ſeparatim à domini rationibus comparabat, aut ad redimendam libertatem, aut alios in uſus. Atque eo quoque modo hic ſumi poteſt, ubi Tityrus ſervi perſonam induit.

36. *Gravis ære.*] Pecunia, quæ primum apud Romanos ære rudi, necdum ſignato, conſtitit.

37. *Mirabar, quid, &c.*] I. Hîc verſus ita cruciat allegoriæ patronos, ut mendum irrepſiſſe huc velint, & reponi, *Galateam* pro *Amaryllide*, de quo ſibi conſtet allegoria. Fatentur quippe in Romam cadere iſta non poſſe: quia neque Melibœus, Romanarum rerum inſcius, Romæ dolorem de abſente Virgilio ſeu Tityro ſcire potuit, cum doceatur ab ipſo Tityro quid ſit Roma: *Urbem quam dicunt Romam, &c.* Neq; Virgilius, poetarum modeſtiſſimus, ita de ſe ſentiebat jam tum ac ſcribebat magnifice, ut tantam de ſe fuiſſe Romæ ſolicitudinem putaret. Planus abſq; allegoria ſenſus eſt, ſi de amicis puellis intelligatur. Abjecit Galateam Tityrus, amat Amaryllida, proficiſcitur Romam: Amaryllis interim, quæ Mantuæ relinquitur, abſentis deſiderio tabeſcit: Melibœus, qui dolorem Amaryllidis noverat, non item cauſam doloris; nunc demum à Tityro profectionis cauſam intelligit, eidemq; abſentiam exprobrat quaſi leviter amanti: unde purgat ſe Tityrus: *Quid facerem*, inquit, quid aliud remedii malis meis eſſe poterat, quam Romam proficiſci? &c.

40. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt & fruticeta, ut quidam putant. Nam *convalles & arboreta magna erant*, inquit Gellius l. 17. c. 2. ex Q. Claudii annalibus; additq; *arboreta ignobilius verbum eſt, arbuſta celebratius.* Igitur loca ſunt arboribus conſita fructiferis, vel non fructiferis; ut ſcite quidem Valla & Ramus colligunt ex auctoribus rei ruſticæ. Nec obeſt quod legatur ecl. 4. 2. *Non omnes arbuſta juvant humileſque myricæ. Si canimus ſylvas, &c.* Senſus enim eſt, *Non omnibus placent myricæ, at ne ipſæ quidem arbores: ſed ſylvæ altiores, &c.*

43. *Juvenem.*] Octavianum, annos natum tunc circiter 22. *Decreverat enim Senatus*, inquit Servius, *ne quis eum puerum appellaret, ne majeſtas imperii minueretur.*

44. *Bis ſenos.*] Singulas duodecim anni menſium Calendas aut Idus intellige cum Servio, quibus forte ſacrificia fiebant, ad conciliandos quidem Octaviano Deos; non vero tum in ipſius Octaviani honorem, ut diximus ad verſ. 6.

45. *Primus.*] Prævenit beneficio preces meas.

46. *Pueri.*] Pueri appellatio tres habet ſignificationes, ex Paulo *in Verb. ſignif.* Unam qua ſervi pueri dicuntur, alteram qua puer puellæ opponitur, tertiam qua puerilis ætas demonſtratur. Addi poteſt & quarta, quæ ad blanditias pertinet: quando patronus aut dominus ſubditos, etiam ætate grandiores, populariter & amice compellat. Quarta hæc, & prima conveniunt Tityro, qui ſervum ſe fingit, & *ſenex* appellatur.

Submittite tauros.] Secuti ſumus interpretationem Servii, utpote ſimpliciorem & convenientiorem loco: ſenſus enim erit: *Paſcite & arate*, qua duplici cura res fere omnis ruſtica continetur. Alio tamen deduci poteſt. I. Cum Nannio: *ſuperinducite ad propagationem*; aliquando enim in compoſitis *ſub* uſurpatur pro *ſuper*, ut Æn. 12. 287. *corpora ſaltu ſubjiciunt in equos:* hoc eſt *ſuperjiciunt.* II. Cum Cerdano, *pro ferte & producite in paſcua:* eſt enim apud Lucret. l. 1. *Latificos nequeat fœtus ſubmittere tellus*, i. e. *proferre.* III. Cum Erythræo, *ſupplete gregem*, & ſubſtituite novos tauros, in locum eorum qui belli tempore perierunt: eſt enim in Juſtin. inſtit. l. 2. de rerum diviſ. *Si gregis uſum fructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet.*

MEL.

MEL. Fortunate ſenex, ergo tua rurâ manebunt :
Et tibi magna ſatis : quamvis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua junco :
Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas :
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hìc inter flumina nota,
Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëriâ ceſſabit turtur ab ulmo.
TIT. Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces :
Ante, pererratis amborum finibus, exul

MEL. *O felix ſenex! itaq; agri tui relinquentur* tibi, *iiq; tibi ſatis ampli: licet nuda ſaxa tegant cæteros undique, & palus operiat paſcua cœnoſo junco: inſolita pabula non vitiabunt gravidas pecudes, neque noxia contagies vicini gregis inficiet eas. O felix ſenex! hic prope amnes cognitos, & fontes dicatos* Nymphis *frueris umbrâ frigidâ. Ex alia parte ſepes limitis propinqui in qua flos ſalicum carpitur ſemper a Siculis apibus, ſæpe tenui murmure* apum *te invitabit, ut ſomno indulgeas. Ex alia parte putator frondium excelſo in colle cantabit ad auras. Neque tamen interim rauca palumbes*, quæ ſunt *tuæ delicia, neque turtur deſinet queri ex ulmo ſublimi.* TIT

Prius igitur agiles cervi paſcent in aere, & maria deſerent in littore piſces defectos aqua:

NOTÆ.

48. *Quamvis lapis.*] Volunt plerique omnes deſcribi his verbis Virgiliani ſterilitatem agri, qui, ut innui putant Ecl. 9. 7. à colle lapidoſo ad fluvium uſque Mincium vicinaſque paludes pertinebat: adeoque nec erat frumento, nec paſcuis opportunus. Ego iis non aſſentior: tum quod ejus agri deſcriptio quæ fit Ecl. 9. non ſterilitatem ſed ubertatem potius notet; tum quod hic frequens de Tityri gregibus, paſcuis & umbraculis mentio fiat. Igitur de cæteris Mantuanorum agris locum explico. Tibi ſcilicet agri tui colendi & exercendi permittentur: quamvis reliqua omnis regio, tam culta prius, nunc belli calamitate horreſcat.

50. *Graves tentabunt pabula fœtas.*] *Fœtas* & *graves* conjungit, ut ſignificet *prægnantes*: quia *fœtas* ſine addito, de iis etiam dici poſſet, quæ jam fœtum ſive partum ediderunt. Et vero *fœta* aliquando eſt *gravida, plena*, Æn. 1. 55. *Loca fœta furentibus Auſtris.* Æn 2. 238. *Fœta armis*, machina equi Trojani. Aliquando eſt *jam enixa*: Æn. 8. 630. *Fœtam Mavortis in antro Procubuiſſe lupam, geminos huic ubera circum Ludere pendentes pueros.*

50. *Non inſueta &c.*] Quia non cogetis, ut cæteri, exul abire in novas & inſuetas regiones cum gregibus.

51. *Nec mala, &c.*] Quia ex difficultate paſtionis fames oritur in gregem, ex fame morbus, qui ſemper in grege contagioſus eſt.

52. *Flumina nota.*] Mincium, *Menzo*, de quo Ecl. 7. 13. & Padum, *le Po*, de quo Georg. 1. 182.

54. *Hinc tibi &c.*] Senſus hujus loci ſatis intricatus, his notis explanabitur. I. Sepes quædam Virgilium inter ejuſq; vicinum agri limes ac terminus fuit. II. Sepes illa ſalicibus conſtabat. III. Delectantur flore ſalicum apiculæ, & levi ſuſurro ſoporem conciliant. IV Apes Hyblææ figurate dicuntur pro apibus optimis: *Hybla* enim oppidum eſt Siciliæ & mons oppido vicinus; loca melle commendatiſſima. V. Familiaris eſt Græcis hæc loquendi forma, *florem depaſta* ut Æn. 1. 593. *Os humeroſq; Deo ſimilis, &c.* i. e. *ſecundum florem, ſecundum os & humeros.* VI. *Salicti dicitur* pro *Saliceti. Salicetum* locus eſt ſalicibus conſitus, ut *arbuſtum* arboribus.

58. *Palumbes.*] Columbæ ſylveſtres [illegible] Plugeons. Dic. etiam palumbus & palumba.

61. *Freta.*] *Fretum*, ſynecdoche pro mari: *fretum* enim proprie eſt anguſtum mare inter duas terras: ut, *fretum Siculum, Gaditanum, &c.* à fervendo dictum, quod in eo mare compreſſum effervescat, ac veluti ebulliat.

62. *Ante, pererratis, &c.*] *Parthi* oriundi è Scythis, eam Aſiæ regionem occupavêre, quæ ab occaſu. Mediâ: à ſeptentrione, mari Caſpio: ab oriente, Bactrianâ & Arianâ; à meridie, Carmaniæ deſertis terminabatur. Mox in imperium prope immenſum evaſêre ſub Arſacidis regibus, regna duodeviginti complexi, juxta Solinum c. 59. Romanum jugum nunquam omnino ſubiêre, ſagittis formidoloſi præcipue, quas inter fugiendum in inſequentes retorquebant, mira arte verſis equis & inſtaurata pugna. *Germani*] Rheno ab occidente; Oceano & mari Balthico à ſeptentrione; Viſtula ab oriente; Danubio, à meridie olim circumſcripti: nunc terminis ab oriente paulo anguſtioribus utuntur: à meridie vero latioribus. nempe Alpibus ab Italia diviſi. *Araris.*] Non Germaniæ, ſed Galliæ fluvius, *la Saone*, oritur ex Vogeſo monte, *Vauge*, & placidiſſime fluens, ad Lugdunum Rhodano

Prius extorris Parthia potabit Ararim, aut Germania Tigrim, regionibus mutuo permutatis, quam forma illius juvenis *excidat mihi ex animo.* MEL. *Nos vero hinc* pulsi *partim ibimus in Africam aridam, partim petemus Scythiam, aut celerem Oaxem Cretæ, aut Britannos omnino separatos à cæteris populis.*

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
MEL. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus tóto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,

admiratione patriam regionem, Nunquamne poſt diuturnum tempus, poſt aliquot annos, reviſam cum

NOTÆ.

rapidiſſimo amni commixtus, cum eo in mare Mediterraneum fluit: unde Claudianus, *lentus Arar, Rhodanuſque celer. Tigris.*] Non eſt in Parthia proprie dicta: ſed ortus ex Armeniæ montibus, aliquanto poſt ſpatio in terras mergitur, mox erumpens auctior, per Aſſyriam ac Meſopotamiam in Euphratem influit, quocum in Perſicum ſinum defertur. *Amborum.*] Inſulſe Pomponius explicat de Ambis Arabiæ populis, qui nihil hic ad rem. Melius Ramus de utroque fluvio: ſed optime Servius de utriſque populis Parthis & Germanis. Porro quidam ſugillant Virgilium, quod videatur Tigrim in Parthia, Ararim in Germania perperam collocare. Excuſant errorem aliqui ex decoro inſcitiæ paſtoralis. Alii melius animadvertunt, hoc eſſe Virgilio familiare, non ex inſcitia, ſed potius ad majorem cognitatem, regionum limites, quantum ſine veritatis diſpendio fieri poteſt, extendere: quod ſæpius deinde videbimus: G. 1. 490. & G. 4. 287. Atqui verum eſt Ararim & Tigrim, non in Germania quidem aut Parthia proprie dicta: ſed ſaltem in ſubditis Germanorum & Parthorum imperio regionibus tunc fuiſſe. Sane Parthos longo ſpatio Tigrim eſſe prætergreſſos, patet ex clade Craſſi: qui paulo ante cæſus fuerat ab iiſdem, ad Carrhas Meſopotamiæ urbem, non procul ab Euphrate. Germani autem, ut conſtat ex Cæſare l. 1. de bello Gal. ad CXX. millia, conſederant in Sequanis, quos Araris interfluit: ac licet inde pulſi ab eodem fuiſſent ultra Rhenum, id tamen de Arioviſto duntaxat ejuſque exercitu, non etiam de pacatis & inermibus familiis, intelligi poteſt.

65. *Sitientes Afros.*] Africa mundi quarta pars, *ſitiens* dicta, quia zonæ torridæ magna ex parte ſubjecta: maribus undequaque alluitur tribus, Mediterraneo ad ſeptentrionem, Oceano ad occidentem & meridiem, Erythræo ad orientem: plane triangularis inſula, niſi eam continenti Aſiæ conjungeret aliquot leucarum iſthmus inter Erythræum & Mediterraneum mare interjectus.

66. *Scythiam.*] Scytharum nomine Septentrionales omnes Aſiæ populos antiqui complexi ſunt, qui vagi, ſine urbibus, tectis, & legibus, opes in armentis habebant omnes, uxores & liberos plauſtris corio tectis hinc inde circumferebant: Martem ſub ſpecie acinacis adorabant, ex Herod. l. 4. Tartari regionem illam nunc occupant, quæ monte Imao, qui Tauri pars eſt, fere dividitur duas in partes: quarum quæ ad occidentem eſt, Scythia ſive Tartaria citerior, & intra Imaum; quæ ad orientem vergit, ulterior & extra Imaum dicitur.

66. *Cretæ veniemus Oaxem.*] Extat fluvius hujus nominis non in Creta, ſed in Meſopotamia, de quo ſermonem hic eſſe contendit Servius, eumque *rapidum Cretæ* vocari ait, quod cretam, ſeu terram albam curſu ſecum rapiat, unde fit turbulentus. Quod vix cuiquam ſano placeat. Volunt alii Oaxem reipſa fuiſſe in Creta: quod etſi in Geographis veteribus diſerte non habeatur, tamen conjicitur ex eo, quod Apollonius Argon. 1. v. 1131. Cretam vocat *tellurem Oaxida*; tum Herodotus l. 4 *Oaxi*, urbis in Creta olim regiæ, meminit: cui quidem tributum nomen ab *Oaxe* quodam Apollinis filio refert ex Varrone Servius. Quidni fluvius ejuſdem cum urbe nominis fuiſſe ibidem dicatur? quod malim vel uno auctore Virgilio affirmare, quam ad vanum inſcitiæ paſtoralis effugium cum aliis recurrere.

67. *Diviſos orbe Britannos.*] Britannia, olim Albion, inſula Europæ maxima in Oceano, Galliæ obverſa, duas diviſa in partes, Angliam & Scotiam. *Diviſos Orbe.*] Quia orbem antiqui vocabant terram continentem, quæ Oceano alluitur: unde, ut notat Vives, inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe, non item inſulæ Mediterranei maris, ut Sicilia, Cyprus, &c.

68. *En unquam.*] Servius explicat, *unquámne, aliquandóne.* Fruterius, *an unquam.* Non ſatis diligenter: ſunt enim iſta omnia dubitantis tantum & interrogantis: Virgiliana autem vox, etiam optantis, qui affectus per negationem aptius exprimetur, *nunquámne*: ut manifeſtum eſt ex Ecl. 8. 7. *En erit unquam illa dies, mihi cum liceat, &c.*

Pauperis

Pauperis & tugurî congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas!
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? En quo diſcordia cives
Perduxit miſeros! en queis conſevimus agros!
Inſere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac, viridi projectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.
TIT. Hic tamen hac mecum poteris requiſcere
Fronde ſuper viridi. Sunt nobis mitia poma, [nocte
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.

& tectum caſa pauperis extructum è gleba, quæ tota erat mea poſſeſſio? Sceleratus miles poſſidebit hæc arva tam culta? peregrinus has meſſes? Ecce quo calamitatis diſſenſio adegit cives infortunatos: ecce propter quos ſeminavimus arva. Nunc ô Melibœe, inſere pyros, digere vineas in ordinem. Ite, ite, mea capellæ, grex olim fortunate. Non ego deinde ſtratus viridi in ſpelunca aſpiciam vos procul ſpinoſa è rupe pendere: cantilenam nullam modulabor: non tondebitis, ô capellæ, cytiſum florentem & ſalices amaras, me cuſtode. TIT. *Tamen poteris hac nocte quieſcere hic mecum ſuper foliis virentibus: habemus matura poma, caſtaneas molles, & multum coacti lactis: & jam ſumma pagorum tecta procul fumant, & umbræ grandiores porriguntur ex altis montibus.*

NOTÆ.

69. *Tuguri.*] Pro tugurii, ut ſupra *peculi* pro peculii: eſtque omne ædificium ruſticæ rei cuſtodiendæ conveniens, à tegendo dictum. *Ceſpite.*] Ceſpes herba eſt cum propria terra exciſa, à tur f. *Culmen.*] Tectum, quia apud antiquos tecta fiebant è culmis, ſeu paleis, inquit Serv.

70. *Poſt aliquot mea regna, &c.*] Locus difficilis. I. *Ariſta* hic communiter pro meſſibus, & meſſes pro annis capiuntur: quo exemplo dixit Claudian. 4. Coſ Honorii, *decimas emenſus ariſtas.* Non placet Germano & Cerdano: ſi enim, inquiunt, *vix unquam* & *longo poſt tempore*; quomodo *poſt aliquot ariſtas* ſive annos, quod breve tempus notat, rura ſua reviſurus eſt? II. Itaque iidem illi *poſt*, non præpoſitionem, ſed adverbium eſſe volunt: & interpretantur *deinde*, hoc ſenſu: nunquamne, ne longo quidem poſt tempore, dabitur hoc ut videam mea regna, pauculas *deinde* ariſtas; id eſt, ex florenti meſſe, qualis erat cum ibi regnarem, pauculas jam ac ſteriles ariſtas ſuperſtites? Sed hoc extortum videtur. III. Conjicerem ego cum Germano, *poſt ariſtas*, eadem forma dictum eſſe qua ecl. 3.20. *poſt carecta latebas*, behind the ſtanding Corn: & eſſe deſcriptionem agelli Melibœi, cujus regnum conſtiterit in pauculis aliquot jugeribus adjacentibus pauperi caſulæ: cujus quidem tectum ita humile foret, ut vix emineret grandioribus ariſtis: adeóque inter eas, ſive poſt eas, latere dici poſſet.

71. *Novalia.*] Dicitur *hæc novalis*, & *hoc novale*: eſtque terra, vel, juxta Servium, ex qua ſylva recens eradicata eſt; vel potius in qua ſatum jam aliquid fuit, & quæ, priuſquam alia ſatione renovetur, ceſſat per annum & requieſcit: idque ſæpe fit alternis annis. Ita Georg. 1. 71. *Alternis idem tonſas ceſſare novales.*

74. *Inſere nunc.*] Apoſtrophe ironica Melibœi ad ſeipſum, qua indignatur ſe fruſtra laborem colendis hortis & vitibus impendiſſe, cùm in barbarorum commoda ceſſuræ ſunt. *Nunc.*] Particula ironiis & inſectationi apta. Juven. Sat. 12. 57. *I nunc, & ventis vitam committe, &c. Inſerere* eſt ſurculum, vel diverſi, vel ejuſdem generis, ſylveſtri arbori immittere, ut fructus mitiores ferat, to graft. Vide Geo. 2. 73.

79. *Cytiſum.*] Genus fruticis ſive herbæ, cujus ſpecies multiplex, & deſcriptio apud diverſos diverſiſſima. Conſtat greges inde imprimis pingueſcere & augeri lac. In inſula Cythno, quæ Cycladum una eſt, primo inventus memoratur, ex eaque nomen accepiſſe.

82. *Caſtaneæ molles.*] Servio, *matura*; Erythræo, *novæ, recentes*: male utrique: quo enim maturiores & recentiores, eo duriores. Igitur mollitiem, vel ad coactionem refer, qua edules fiunt: vel ad corticem: caſtanearum enim aliud genus eſt denſiore, aliud molliore cortice, ex Nicandri interpr. Καςάνων τὸ μὲν λοπιμόν, τὸ δὲ μαλακόν. Unde & Ecl. 7. 53. *Caſtaneæ hirſutæ*; hic, *Caſtaneæ molles.*

ECLOGA II.

* ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Amabat Virgilius puerum : hunc Alexidis, ſe Corydonis nomine diſſimulat, & I. Duritiem ipſi exprobrat. II. Jactat apud eum ſuas opes, muſicæ peritiam, elegantiam formæ. III. Invitat eum in ſylvas, commendatione vitæ agreſtis. IV. Promittit munuſcula. Agnoſcit inſaniam ſuam, & ad curam rei familiaris redit. Puerum hunc innuit Apuleius Apologia 1. fuiſſe Pollionis ; Martialis l. 5. Ep. 16. fuiſſe Mecanatis : nihil prohibet quo minus ita ſit. Prohibet vero blanditiarum ejuſmodi levitas, quo minus eas Octaviano dictas putem, in quem ſane orbis dominum cadere iſta non poſſunt, delicias domini : *immo ne in Cornelium quidem Gallum, virum, ut Ecl. 10. videbitur, muneribus gravem. Quarum opinionum primam Servius, ſecundam Lud. Vives perpetam tuentur. De tempore, quo ſcripta eſt, nihil conjici poteſt.*

NOTA.

* ALEXIS.] Ab ἀλεξίω, *arceo, opitulor :* ſeu quia puer arcebat à ſe Corydonem ; ſeu quia voluptas erat ac ſolatium Domini.

INTERPRETATIO. *Paſtor Corydon amabat pulchrum Alexim,* qui erat *voluptas domini : nec erat ipſi ſpes ulla : ſolummodo veniebat frequenter ad ſpiſſas fagos,* quarum *cacumen opacum* eſt : *illic ſolus fundebat inutiliter montibus & nemoribus hæc verba incompoſita. O dure Alexi ! nullomodo curas meos cantus : nullomodo miſereſcis mei : denique coges me mori. Nunc ipſa pecora fruuntur umbra & frigore : nunc lacerti ipſi virides latent in vepribus : & Theſtylis conterit herbas odoriferas, allium & ſerpyllum, meſſoribus fatigatis ob gravem æſtum.*

FOrmoſum paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini : nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſidue veniebat : ibi hæc incondita ſolus
Montibus & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas :
Nil noſtri miſerere : mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant :
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos :
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia ſerpyllumque herbas contundit olentes.

NOTÆ.

1. *Corydon.*] A κορυδὸς vel κορυδαλὸς, *alauda*, a Lark. De *fagis*, Ecl. 1. 1.

4. *Incondita.*] Incompoſita, ſine arte, ſeu quaſi naturali impetu. Quo ſenſu Donatus interjectiones, quales ſunt *Ah ! ô !* vocavit *incondita* : quia natura, non hominum inſtituto proferuntur.

8. *Nunc etiam pecudes, &c.*] Commendat vim amoris ſui à labore, laborem ex comparatione alienæ quietis. Pecudes, inquit, lacertique viliſſimi fruuntur umbra ; meſſores æſtu defeſſi cibo reficiunt vires ; ego æſtuans & impranſus te quæro ; nec ullus ardorem hunc meridianum tolerare mecum poteſt, præter cicadas, quibus undique ſtrepitant arbores.

9. *Spineta lacertos.*] Lacertus, & lacerta, a Lizard.

10. *Theſtylis.*] Hic famulæ nomen, veneficæ apud Theocritum, Idyl. 2. 1. Unde inſulſe derivat Servius à Latina voce *teſta*, quia herbas ad cibum meſſorum in teſtaceis poculis tundebat.

11. *Allia ſerpyllumque.*] *Allium*, oleris & bulbi ſpecies, Garlick. *Serpyllum*, herba odorata *ſerpens* humi ramuſculis tenuibus, Thyme.

Olentes.] Ambiguum vocabulum, tam ad bonos quam ad malos odores pertinens. Ad bonos quidem qualis eſt ſerpylli ; ad malos, qualis alliorum. Sic ap. Hor. l. 1. Sat. 2. 27. *Paſtillos Rufillus olet, Gorgonius hircum : Nil medium.* Contra, *olidus* malam in partem ubiq; ſumitur.

At

At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras
Atq; superba pati fastidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori.
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec qui sim quæris, Alexi:
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æstate, novum non frigore defit.

Interim, dum sequor tua vestigia, mecum ad solem ferventem ranca cicada strepitant per loca consita arboribus.

Nonne fuisset melius tolerare graves iras & imperiosa fastidia Amaryllidis? Nonne fuisset melius tolerare *Menalcan? Licet ille fuscus sit, licet tu albus sis. O formose puer, ne nimis confidas colori. Ligustra jacent humi,* quamvis *candida; vaccinia colliguntur,* quamvis *nigra. Me contemnis, ô Alexi, nec consideras quis ego sim, quam multas possideam oves, quam multum habeam lactis candidi. Mille oves meæ vagantur in montibus Sicilia: lac non deest mihi per æstatem, nec recens per hyemem.*

NOTÆ.

13. *Cicadis.*] *Cigalle*, Gall. insecti genus, stridulum potius quam canorum. De *arbustis*, Ecl. 1. 40.

14, 15. *Amaryllidis, &c. Menalcan.*] De nomine *Amaryllidis*, Ecl. 1. 31. *Menalca*, Ecl. 3. 1.

17, 18. *Ne crede colori. Alba, &c.*] Ut enim liguſtra, quamvis alba, ne humo quidem colliguntur, quia nihil habent utilitatis; vaccinia vero, quamvis nigra, in pretio ſunt, quia utilia tingendis veſtibus: ita tu, quamvis candidus negligêris propter ſuperbiam; Menalcas, quamvis niger, propter ingenuam indolem amabitur.

18. *Liguſtra.*] Liguſtrum, Privet, arbor flores Maio menſe racematim ferens candidiſſimos.

Vaccinia.] Volunt aliqui baccas nigras, ſive acinos eſſe liguſtri, quaſi *baccinia*, quæ ſcriptorio atramento inſerviant. Alii mora agreſtia, quæ è rubo ſentis producta, ad tingendas ſervorum veſtes olim legebantur. Tamen conſtat, vel florem eſſe, vel plantam, ex hoc hujus eclogæ v. 50. *Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.* Melius igitur cum Turnebo & Salmaſio dicemus hyacinthum eſſe: tum ob alia, tum quia Virgilius hyacinthum Theocriti, per vaccinium Latinè reddidit Ecl. 10. 39. *Et nigra viola ſunt, & vaccinia nigra:* plane ex illo Idyllii 10. ᾗ τὸ ἴον μέλαν ἴσλι ᾗ ὑακίνθινον ἄνθος. Adde quod & vaccinium tingendæ ſervorum purpuræ uſui erat, ex Plinio; & hyacinthus hyſgino colori, qui purpuræ ſpecies eſt, conficiendo parabatur, item ex Plinio. Sic Salmaſ. in Solin. p. 272. & 1225. qui vaccinium ad eam hyacinthi ſpeciem refert, quæ *gladiolus* dicitur, Corn flag. Ruellius tamen fretus ſimilitudine nominis, ad eam ſpeciem quam Galli vocant *vaciet.* Vide Ecl. 3. 62.

Nigra.] Non propriè nigra; ſed ferruginea ſunt: unde Geo. 4. 183. *ferrugineos hyacinthos.* Ferrugineus autem color eſt, non rubiginoſi quidem ferri, ut quidam volunt: ſed politi ac levigati ferri, poſtquam candefactum refriguit, Angl. bright brown. Is autem color non admodum à violaceo diverſus eſt: videturque è rubro, nigro, ac cœruleo temperatus: unde pro tribus his coloribus paſſim uſurpatur: pro rubro quidem Æn. 11. 772. *ferrugine clarus & oſtro*; pro nigro Æn. 6. 303. de Charonte, *Et ferruginea ſubvectat corpora cymba*; pro cœruleo apud Plaut. in mil. 4. 43. *palliolum habeas ferrugineum; nam is color thalaſſicus eſt*, id eſt, marinus & cœruleus. Talis eſt hyacinthi & vaccinii color.

21. *Siculis in montibus.*] Vel quia ſcena hujus eclogæ forte in Sicilia conſtituitur; vel quia poeta imitatur Siculum Polyphemum, qui iiſdem fere verbis Galateam apud Theocritum alloquitur, Idyl. 11. vel potius quia Sicilia fertiliſſimis abundat pabulis; unde olim Romani imperii horreum vocata eſt, ob vina, frumenta, & paſcua. De *Sicilia* inſula, Italiæ adjacente, fuſe Æn. 3. 687.

24. *Amphion Dircæus*] Jovis filius & Antiopes, quæ Lyci Thebarum regis uxor fuerat, ab eodemque repudiata, & à Dirce, cum qua Lycus ſecundas nuptias contraxerat, carcere incluſa; inſtante partus tempore à Jove liberata eſt, & in Cytheronem montem fugiens, ibi gemellos edidit in bivio. Hos inventos paſtores educaverunt: & alterum quidem appellaverunt Zetum, à ζητεῖν *quærere*; alterum Amphionem, quod ἀμφὶ ὁδὸν *circiter viam* editus eſſet. Hi poſtea adulti matrem ulti ſunt ſuam, occiſa Dirce, quam Bacchus in fontem hujus nominis mutavit, non procul Thebis. *Amphion* citharæ ſono, quam à Mercurio dono acceperat, Thebarum muros extruxit. *Dircæus*, vel à Dirce occiſa, vel à fonte ipſo Thebano dictus.

Canto

Cano ea qua Amphion Thebanus ſolebat canere in Aracyntho maritimo. Nec ſum tam diformis: nuper vidi me è litore, cum mare tranquillum non moveretur vento. Ego non timerem Daphnim, te ipſo arbitro: niſi aliquando forma me *decipiat. Vtinam vel istantummodo mecum incolere agros tibi viles, domoſque parvas: & transfodere cervos, & ducere gregem hædorum ad hibiſcum virentem. In ſylvis ſimul mecum imitaberis Pana cantando. Pan primus in morem induxit nectere cerâ multas arundines: Pan protegit oves & paſtores ovium. Nec pigeat te labra atterere fiſtulâ. Quid non faciebat Amyntas, ut diſceret hac eadem à me? Habeo fiſtulam conflatam è ſeptem cicutis inæqualibus, quam Damœtas quondam donavit mihi: & dixit moriens: Tu nunc iſtam ſecundus poſſides. Damœtas hoc dixit, Amyntas ſtolidus invidit.*

Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare: non ego Daph-
Judice te, metuam, ſi nunquam fallat imago. [nim
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura
Atque humiles habitare caſas, & figere cervos,
Hœdorumq; gregem viridi compellere hibiſco!
Mecum unà in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,

Inſuper duo capreoli inventi à me in valle, non ſine periculo: quorum pelles ſunt *adhuc diſtinctæ* maculis *candidis.*

NOTÆ.

24. *Actæo Aracyntho.*] Mons Aracynthus Vibio quidem in Attica eſt, quæ ἀκτὴ vocata eſt, unde & mons ille *Actæus*: Sed Vibio plerique omnes repugnant, & Aracynthum in Bœotia communi ferme ſuffragio collocant, prope Thebas, in mare prominentem: his adhærendum eſt. At unde hic vocatur *Actæus*? Probus ab *Actæone* Thebano deducit, qui circa hunc montem forte venabatur, cum à canibus, ob viſam in lavacro Dianam, laniatus eſt. Servius Actæum vocatum putat, quaſi *litoralem*: eſt enim ἀκτὴ *litus*. Qua voce uſus eſt Virgilius, *Æn.* 5. 613. *At procul in ſola ſecreta Troades actâ.*

26. *Non ego Daphnim.*] Alius paſtor, formâ nobilis. Nomen à δαφνὴ, *Laurea.*

30. *Compellere hibiſco.*] *Hibiſcus* planta è genere malvarum ſylveſtrium, folio major & caule piloſior, the larger Mallows. Hanc Scaliger in Varr. refert inter paſcua purgantia, unde greges ait ad eam plantam medicinæ cauſa compelli ſolitos: atque ita *hibiſco*, erit *ad hibiſcum*: ut, *it clamor cœlo*, pro *ad cœlum*. Stephanus vero ait in Seminario, ita interdum hibiſcum grandeſcere, ut ex herbacea natura velut in arborem tranſeat, unde paſtores conficere baculos poſſint: & ita *compellere hibiſco*, erit *deducere baculo*. Servius *compellere* interpretatur, à *lacte depellere, & ad paſtionem herbarum cogere*, hibiſco propoſito.

31. *Pana.*] Pan ruſticæ & paſtoritiæ rei præſes Deus, quem habuerit patrem haud ſatis conſtat: Mercurium plerique dicunt. Sic appellatus à πᾶν *omne*: vel, juxta Homerum in hymnis, quia Deorum omnium delectaverat mentes, cum citharam recens natus ſcite pulſaſſet: vel, juxta alios, quia naturam omnem repræſentabat; cornibus, radios Solis & Lunæ cornua; rubicunda facie, ætherem; caprinis pedibus terræ ſoliditatem; pilis hiſpidis, terræ arbores & feras, &c. Fiſtulam compegiſſe dicitur primus ex arundineis calamis, cum Syringem nympham, quam deperibat, ſociarum precibus mutatam vidiſſet in arundinem, unde fiſtula Græcis σύριγξ dicta.

35. *Amyntas.*] Ab ἀμύνω *ſuccurro.*

36. *Diſparibus, &c.*] Fiſtula continebatur olim ſeptem calamis, apud Theocritum etiam novem, Idyl. 8. ut vocum diſcrimina totidem imitaretur. Calami porro cera inter ſe conjuncti ea proportione decreſcebant, ut in ſummo, qua inflabantur, æquales eſſent; inæquales in imo, qua exibat ſpiritus. *Cicutam.*] Scaliger vult hic plantam illam eſſe venenatam cujus ſucco Athenienſes ad publicum mortis ſupplicium, caule autem cavo ad muſicam utebantur, Hemlock. Servius putat eſſe calamorum quorumlibet internodia, ſed ſine teſte.

39. *Damœtas.*] Doricè pro Δημοίτης, quaſi δημότης *popularis*: à δῆμος *populus.*

Bina

Bina die ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem à me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet: quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer. Tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Naïs
Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi.
Tum caſia, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoq; pomo:
Et vos, ô lauri, carpam, & te, proxima myrte,
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.

quotidie exhauriunt gemina ovis ubera: hos ſervo tibi. Jamdudum Theſtylis conatur precibus obtinere illos à me, & obtinebit, ſiquidem dona mea tibi vileſcunt. Huc veni, ô formoſe puer. En Nympha offerunt tibi lilia plenis caniſtris; alba Naïs tibi colligens violas pallidas & capita papaverum, addit narciſſum & florem anethi odoriferi: deinde miſcens cum *caſia & aliis herbis dulcibus, ornat mollia vaccinia calthis croceis. ego vero colligam poma albentia molli lanugine, & nuces caſtaneas, quas mea Amaryllis diligebat. Adjungam pruna flava, & laus erit quoque huic fructui. Et vos decerpam, ô lauri; & te, myrte, lauris vicina: quia ita juncta emittitis gratos odores.*

NOTÆ.

46. *Nymphæ.*] *Nympha* quaſi νέα φαίνεσα *nova apparens*: & ſignificat, tum *novam nuptam*; tum fœminea illa numina, quæ juxta Pauſaniam, non immortalia quidem, ſed longiſſimi & pene innumerabilis ævi putabantur. Præerant autem aquis fluvialibus *Naïades*, ſive *Naides* à νάειν *fluere*; marinis *Nereides*, Nerei & Doridis filiæ; montibus *Oreades*, ab ὄρος *mons*; ſylvis *Dryades*, à δρῦς arbor, *quercus*; ſingulis arboribus *Hamadryades*, ab ἅμα *ſimul*, & δρῦς *arbor*, quia cum iiſdem arboribus occidebant; hortis & lucis *Napææ*, à νάπη *ſaltus, viretum*; pratis *Limoniades*, à λειμὼν *pratum*; ſtagnis *Limniades*, à λίμνη *ſtagnum*.

Calathis.] Græcum eſt κάλαθος, Latine *caniſtrum, qualum, qualus, quaſillum, quaſillus*. Calathi forma patenti lilio ſimilis. Lilium enim ita deſcribit Plin l. 21. c. 5. *Effigie calathi, reſupinis per ambitum labris.*

47. *Pallentes violas.*] Pliu. l. 21. 6. Violas ait alias eſſe purpureas, alias luteas, alias albas: ad albas revocantur pallentes, quas elegit Corydon, ut amantium tinctas colore. Horat. enim l. 3. od. 10. 14. *Et tinctus viola pallor amantium.*

Papavera.] Papaver, Narciſſus, & Anethum, pulcherrimi pueri fuerunt, qui, juxta Servium, in flores ſuorum nominum converſi ſunt: quos dum offert Corydon, Alexim quaſi admoner, ne ipſe tale aliquid ex amore olim patiatur. De *Narciſſo* quidem nota eſt fabula. Fuit Cephiſi Bœotiæ amnis & Liriopes nymphæ filius: quem prædixerat Tireſias tandiu victurum, quamdiu à ſui conſpectu abſtineret. Is cum Echûs nymphæ amorem ſprevifſet, ſuamque in fonte imaginem conſpexiſſet, amore ſui contabuit, & in florem cognominem eſt muratus. De *Anethi* autem & *Papaveris* metamorphoſi nihil apud veteres legi.

49. *Tum caſia.*] Caſia multiplex. I Frutex cinnamomo affinis, odorato cortice, *de la canelle*. II. Fiſtula cujus medulla medicinalis eſt, *de la caſſe*. III. Herba coronaria, quam etiam Cneorum ex Hygnio Plinius vocat, l. 21. c. 9. Cneorum autem album, *Lavendulam*; nigrum *Roſmarinum* eſſe putat Dalecampius. De hac tertia ſpecie ſolum hic ſermo eſt.

50. *Vaccinia calthâ.*] De *Vaccinis* ſupra v. 18. *Caltha* flos lutei ſive crocei coloris, the tuinſole. quaſi *ſolſequium*, quia præſertim cum tenerior eſt, ad ſolem inflectitur.

51. *Cana legam, &c.*] Mala intelligit Cydonia ſive Cotonea, Quinces ut ex canitie & lanugine colligitur: item ex fragmento Petronii, quod ex hoc loco manifeſte expreſſum eſt.

Sordent velleribus hirſuta Cydonia canis,
Sordent hirſuta munera caſtanea:
Nolo nuces, Amarylli, tuas, nec cerea pruna;
Ruſticus hæc Corydon munera magna putet.

52. *Caſtaneaſque nuces.*] Nux genus eſt fructuum omnium qui duriore corio muniti ſunt: ſpecies ſunt, avellanæ, amygdalæ, juglandes, caſtaneæ, &c

53. *Cerea pruna.*] Cerea vel ob mollitiem, ut Horat. de A. P. 163. *Cereus in vitium flecti.* Vel ob colorem croceum, ut in Priapeis, *magniſque cerâ luteum novâ prunum.*

Honos erit huic pomo.] Commendatione accipientis Alexidis: ſicut caſtaneis ob amorem Amaryllidis.

54. *Proxima myrte.*] Myrtus perpetuò virens, Veneri ſacra, vel quia propter odorem accommoda eſt ad delicias; vel quia maris litoribus gaudet, unde & Venus orta. *Proxima* lauro, vel ſitu, vel odore, vel etiam dignitate, quia laureæ coronæ Romæ uſui fuerunt in triumpho, myrteæ in ovatione, quæ minor triumphus erat, in equo, non in curru.

Ruſticus

Agreſtis es, ô Corydon, & Alexis non movetur tuis donis: & ſi contendas donis, Iolas non cedet tibi. Heu miſer, quid feci? immiſi Auſtrum floribus, & apros puris fontibus, imprudens! ah, ſtulte, quem fugis? Dii ipſi incoluerunt nemora, & Paris Trojanus. Pallas incolat ipſa urbes quas extruxit: ſylvæ autem placeant nobis præ cæteris rebus. Ferox leæna ſectatur lupum, lupus ipſe capellam, petulans capella ſectatur cytiſum: te Corydon ſectatur, ô Alexi: unuſquiſque capitur ſua voluptate. Vide, en juvenci referunt domum aratra ſublevata jugo: & ſol occidens auget creſcentes umbras: me tamen amor inflammat: nam quis poteſt eſſe finis in amore? Ah Corydon, Corydon, quænam inſania te occupavit! Habes in ulmo frondosâ vitem media ex parte reciſam: cur non potius conaris ſaltem texere vimine, aut junco flexili, aliquid earum rerum, *quarum eget vita ruſtica? reperies alium Alexim, ſi hic te deſpicit.*

Ruſticus es, Corydon: nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu, quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah, demens! habitarunt dii quoq; ſyl- [vas,
Dardaniuſq; Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſylvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:
Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:
Te Corydon, ô Alexi: trahit ſua quemq; voluptas.
Aſpice; aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci,
Et ſol creſcentes decedens duplicat umbras, [ri?
Me tamen urit amor: quis enim modus adſit amo-
Ah, Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget
Viminibus molliq; paras detexere junco? [uſus,
Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexim.

NOTÆ.

56. *Ruſticus es.*] Tria amoris impedimenta; Corydon ignobilis & ruſticus, Alexis munerum negligens, rivalis Iolas muneribus potentior.

57. *Iolas.*] Forte ab interjectione ἰώ, quæ modo lætitiam, modo luctum ſignat.

58. *Eheu, quid volui, &c.*] Multiplex explicatio. I. Lud. Vivis: Inanem operam ſumo, fundo carmina ſurdis auribus; perinde ac ſi flores ventis rapiendos exponerem, aut puram aquam ſuibus proculcandam. II. Nannii: Res meas florentes hoc amore corrupi. Quam ſententiam hic duplici proverbio, ventorum & porcorum, deinde expreſſis verbis exponit: *quæ te dementia cepit? Semiputata tibi, &c.* III. Abrami: Quænam vox excidit mihi, cum Iolam nominavi, & munerum feci mentionem? Alexis enim, ſi me audierit, Iolam ditiorem ſane mihi præponet: Perinde igitur feci, ac ſi *floribus auſtrum, &c.*

Auſtrum.] Auſter ſive Notus, ventus à meridie flans, magnos humores colligens, quibus infert floribus & valetudini perniciem.

60. *Dii quoque ſylvas.*] Apollo ſcilicet, cum Admeti gregem pavit, cœlo pulſus ob cædem Cyclopum, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum Phaetonta filium Apollinis

61. *Dardaniuſque Paris.*] Priami & Hecubæ filius: à patre expoſitus in ſylvis, quia cum Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum. Itaque educatus inter paſtores, in agonali certamine, quod ad Trojam celebratur, cum Hectorem viciſſet, & ab eodem irato prope eſſet occidendus, pro ejuſdem fratre agnitus eſt. Cætera paſſim in Æn. *Dardanius.*] Id eſt, Trojanus, à Dardano Electræ Joviſque filio, uno è Trojæ conditoribus.

Pallas, quas, &c.] Pallas, nata è cerebro Jovis, armata & haſtam quaſſans: unde nomen habuit à πάλλω *quatio.* Artium Dea, Prima ædificiorum inventrix: & apud Athenienſes conditrix habita ejus arcis, quæ Ἀκρόπολις eſt dicta, quia in ſumma urbis parte poſita erat. De *Cytiſo*, Ecl. 1. 76.

66. *Aſpice; aratra, &c.*] Colligit animum Corydon, & ex occaſu ſolis, & ceſſatione operum ruſticorum, agnoſcit jacturam temporis & inſaniam amoris ſui. Mox illud quaſi exprobrando ſibi objicit, *Me tamen urit amor: quis enim modus, &c.* Tum negligentiam ſibi ſuam ponit ob oculos: *Semiputata tibi, &c.* Denique ad ſaniora conſilia præ deſperatione mentem revocat: *Quin tu aliquid, &c.*

71. *Quorum indiget uſus.*] Quæ poſtulat uſus & conſuetudo quotidiana vitæ ruſticæ: ut ſunt naſſæ, crates, calathi.

72. *Detexere.*] Non minuendi, ſed augendi verbum: eſtq; *perfecte texere.* Sic Plaut. Pſeud. 1. 4. 7. *Neq; exordiri primum unde occipias habes, neque ad detexendam telam certos terminos.*

73. *Alexim.*] Ad exemplum Theocr. ἐυρήσεις Γαλάτειαν ἴσως, ἢ καλλίον' ἄλλαν. *Invenies Galateam forte & pulchriorem aliam.* Idyl. 11. 79.

ECLOGA III.

* PALÆMON.

ARGUMENTUM.

EST Amœbæa contentio inter Menalcam & Damœtam, paſtores: ac primo continet jurgia, deinde muſicum certamen, denique judicium Palæmonis de utroque: unde à judice Palæmone nomen habet. Vives allegoricam hanc eclogam putat: & Virgilium, ſub perſona Damœtæ: poetam ex ejus obtrectatoribus aliquem, ſub perſona Menalcæ agnoſcit.

Amœbæum vero carmen, alternum, *ſive* reciprocum *eſt,* ἀμοιβαῖον· *hujus lex eſt, ut, qui poſterior dicit, aut majora dicat, quam qui prior: aut certe paria: ſenſu, vel eodem, vel diverſo: alioqui victus habeatur.*

Tempus editæ hujus eclogæ erui poteſt ex his ejuſdem verſibus: Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, muſam: Pierides vitulam lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina; paſcite taurum, &c. *Hæc enim tauri & vitulæ mentio facit, ut credam, ſcriptum hoc opus fuiſſe tum, cum Aſinius Pollio miſſus à M. Antonio ad expeditionem Dalmaticam adverſus Parthinos, inde reverſus eſſet victor, & jam triumphi apparatus fierent. Hujus autem pompæ pars erat non ultima deductio taurorum aliarumque victimarum, pendentibus vittis, deauratiſq; cornibus; quæ Jovi Capitolino mactandæ à triumphante offerebantur. Præſcribit igitur poeta bucolicus, ut taurus & vitula ad ſacrificia Pollionis triumphalia ſaginentur: idque præſcribit Muſis ipſis: quia Pollio non ſolum bello, ſed literis etiam & poeſi clarus fuit.* Ecl. 4. in argum. *Porro cum triumphus ille notetur in Faſtis, ad 8. Kal. Nov. A. U. C. 715. ſcripta fuit hæc eclogа circa medium Octobrem illius anni, qui fuit Virgilii 31. deſinens, aut 32. incipiens. Hæc quanquam levis conjectura, non inutilis tamen quibuſdam videbitur.*

NOTA.

* PALÆMON.] A verbo παλαίειν, *luctari:* pro quo poetæ dicunt παλαιμονεῖν.

MEN. MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

DIC mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
D. Non, verũ Ægonis: nuper mihi tradidit Ægõ.
ME. Infelix ô ſemper oves pecus! ipſe Neæram
Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves cuſtos bis mulget in hora:

INTERPRETATIO.

MEN. *O Damœta, dic mihi, cujus* eſt *grex iſte? an Melibœi?* DAM. *Minime, ſed* eſt *Ægonis: Ægon mihi nuper* illum *commiſit.* MEN. *O oves, pecudes ſemper infauſtæ! dum Ægon ipſe demulcet Neæram, ac timet ne illa me anteponat ipſi: mercenarius iſte paſtor* Damœtas *exprimit lac ovibus bis* ſingulis *horis,*

NOTÆ.

Menalcas.] A μένω, *robur,* vel μένω, *duro, maneo;* & ἀλκὴ, *auxilium. Damœtas* v. Ec. 2. 37.

1. *Cujum pecus.*] Antiquum nomen, *cujus, cuja, cujum.* Terent. in Eun. 2. 3. 29. *Virgo cuja eſt!* Plaut. in Curcul. 2. 1. 14. *Cujam vocem audio?* Idem in Rud. 3. 4. 39. *Argentum pro iſtiſce ambabus, cuja erant domino dedi.*

2. *Ægon.*] Paſtor rivalis Menalcæ in amore Neæræ, & herus Damœtæ. *Ægon* ab αἴξ αἰγὸς, *capra. Neæra*] à νέαιρα, *ſumen, abdomen. Melibœus,* v. Ecl. 1. ſub initium.

3. *Infelix ô ſemper oves pecus.*] Legunt aliqui, *ovis.* Quod Servius peſſime interpretatur: O infelix pecus, ſemper ovis, id eſt, ſemper imbecille futurum: Ramus vero ſic: O ſemper infelix pecus ovium; ita ut *ovis* in genitivo ſit ſingulari, pro plurali *ovium.* Sed ſinceriſſimi codices habent, *oves:* plano ſenſu: O oves, pecus ſemper infelix! Quare autem *infelix?* & propter paſtorem, qui, ut vacet amoribus, curam ejus abjecit; & propter cuſtodem, à quo exhauritur & expilatur.

Et

Et ſuccus ſubripitur gregi, & lac agnis. DAM. *Memineris tamen iſta cautius eſſe exprobranda viris. Scimus & qui te* corruperint, *hœdis oblique ſpectantibus, & quo in delubro, ſed bonæ Nymphæ riſerunt.* MEN. *Tunc, puto,* riſerunt, *cum viderunt me amputare improbâ falce arbores, & novas vites Myconis.* DAM. *Vel potius hic prope fagos antiquas, quando rupiſti arcum & ſagittas Daphnidis: quæ tu, maligne Menalca, quando vidiſti data eſſe puero* illi, *& invidebas, & periiſſes, niſi damnum aliquod* ipſi *intuliſſes.* MEN. *Quid faciet herus Ægon: ſiquidem* ſervus *furax audet talia* mihi dicere? *Nonne ego te vidi, nequiſſime, dolo furari caprum Damonis, lyciſcâ multum latrante? Et cum clamarem: Quem in locum fugit ille? Tityre, collige gregem: tu deliteſcebas poſt carecta.* DAM. *An ille, canendo ſuperatus, mihi non reddidiſſet caprum, quem avena mea meruerat cantilenis? ſi ignoras, caper ille erat meus, & ipſe Damon id fatebatur, ſed dicebat ſe non poſſe reddere.* MEN. *Tu illum* viciſti *canendo? an unquam habuiſti avenam cerâ compactam?*

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.
DA. Parcius iſta viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello. 9
ME. Tum, credo, cum me arbuſtum videre Myco-
Atque mala vites incidere falce novellas. [nis,
D. Aut hic ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregiſti & calamos: quæ tu, perverſe Menalca,
Et cum vidiſti puero donata, dolebas;
Et ſi non aliquà nocuiſſes, mortuus eſſes. 15
ME. Quid domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante lyciſca?
Et cum clamarem; Quo nunc ſe proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu poſt carecta latebas. 20
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula, caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit; & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.
M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fiſtula cerâ

NOTÆ.

6. *Et ſuccus pecori, & lac.*] Idem lac, qui matribus quidem nativus eſt ſuccus; fœtibus autem, ſive agnis alimentum. Notetur hic defectus ſynalœphæ.

7. *Parcius iſta viris, &c.*] Scito moderatius & cautius ea eſſe exprobranda viris, & pudicis; iis preſertim, qui te mollem & corruptum ſciunt. Servius non inſulſe explicat, & interpungit aliter: *Parcius: iſta viris tamen objicienda memento. Novimus, &c.* hoceſt: Parce quicquam mihi exprobrare: ſi tamen exprobres, memineris ea eſſe ejuſmodi, quæ viro objici poſſint: at novimus tua ſcelera viro indigna.

8. *Tranſverſa tuentibus hircis.*] Servius *hirquis* legit, & *hirquos* explicat, angulos oculorum, in quos retorti oculi, libidinem notent. Alii ſimplicius de *hircis* intelligunt, libidinoſis eo uſque animalibus, ut iis etiam dicantur invidere, quos libidini indulgentes viderint: tranſverſa autem tueri invidiæ ſignum eſt.

9. *Sacello.*] Sacellum, locus ſacer numini, parva ædicula: ſæpe, præſertim apud ruſticos, antrum erat. *Nympha.*] Vel Dryades, vel Napææ. Nemeſian. Ecl. 2. 20. *Quæ colitis ſylvas Dryades, quæque antra Napææ.*

10. *Tum credo, eum, &c.*] Ironice loquitur, & ſcelus alienum quaſi de ſe narrat; ſed eo vultu & nutu, ut reipſa Damœtas ejus auctor eſſe intelligatur. *Arbuſtum.*] Non arbuſcula eſt, ſed locus arboribus conſitus, præſertim hoc loco ad fulciendas vites, quæ ideò *arbuſtivæ* à Columella dicuntur. Ecl. 1. 40. *Mycon*] Paſtoris nomen à μυκάω *mugio.* *Daphnis*, à δαφνὶς *corona Laurea.*

17. *Damonis.*] Quaſi δαήμων *peritus.*

18. *Lyciſca.*] Canis ex lupo & cane editus, à λύκος *lupus*, & κύων *canis.*

20. *Carecta.*] Locus ubi multæ ſunt carices. *Carex* planta eſt ex arundineo genere: Sedge. *De Tityro*, Ecl. 1. in argum.

25. *Cantando tu illum.*] Supple *viciſti:* reticentia ad ſubſannationem: ut iſta ad furorem & impetum, Æn. 1. 139. *Quos ego*, ſupple *ſi corripuero.*

Aut unquam tibi, &c.] Negat eum habere fiſtulam illam nobilem, ſeptiformem: non negat habere ignobilem, ſimplicem, neque unius calami, è cicuta, è ſtipula, de quo genere Ecl. 2. 36. Ait enim, *non tu in triviis, &c.*

Juncta

Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipulâ diſperdere carmen?
DA. Vis ergo inter nos, quid poſſit uterque viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus,)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes. [cum.
ME. De grege non auſim quicquam deponere te-
Eſt mihi namque domi pater, eſt injuſta noverca:
Biſque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verum, id quod multo tute ipſe fatebere majus,
Inſanire libet quoniam tibi, pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,

Nonne tu, imperite, ſolebas raucâ cicutâ ſpargere in plateis miſerabiles cantilenas? DAM. *Viſne igitur* ut *privatim videamus, quid uterque* noſtrum *valeat alterno carmine? ego do pignori hanc juvencam: ne fortaſſe rejicias eam, bis mulgetur, educat lacte geminos vitulos: tu dic quo pignore contendas mecum.* MEN. *De grege non auſim collocare quicquam in ſponſione tecum: habeo enim domi patrem, habeo novercam difficilem: & bis quotidie recenſent uterque gregem, alteruter* vero *hœdos. At, ſiquidem tibi placet ſtultum eſſe, opponam id quod tu ipſe fateberis eſſe longe pretioſius, calices, è fago* confectos, *opus inciſum à præſtantiſſimo Alcimedonte: in quibus vimen* hederæ *ſuperadjectum* ope *torni facilis,*

NOTÆ.

26. *In triviis.*] *Bivium, trivium, quadrivium,* locus in quem duæ, tres, quatuórve concurrunt viæ. Ruſtici per trivia ululare certis diebus ſolebant, & flebile aliquid cantillare in honorem Dianæ, ſive Proſerpinæ: idque ad imitationem Cereris, eam à Plutone raptam per trivia cum clamore veſtigantis. Unde Diana dicta *Trivia*; ſive ex illis clamoribus; ſive ut ait Varro, quod ejus ſimulacrum in triviis apud Græcos poneretur.

29. *Vitulam.*] Proprie *juvencam*, ſiquidem jam fœtus binos enixa eſt. Sic. Ecl. 6. 47. Paſiphaen *virginem* vocat, pro muliere quæ jam viro ſit conjuncta.

Ne forte recuſes.] Vel ſenſus eſt: Ne forte recuſes mecum gratis certare, vitulam in pignus depono: ut ſaltem lucri ſpe ad certamen movearis. Vel, ne forte, quia vitulam nominavi, pignus quaſi leve rejicias: binos fœtus alit, &c.

30. *Ad mulctram.*] *Mulctra, mulctrum, mulctrale,* vas ruſticum excipiendo lacti comparatum: *Mulctra* etiam dicitur pro ipſa actione mulgendi.

34. *Biſque die, &c.*] I. Servius ſic explicat, ut *alter* ad novercam referatur: & ſic recenſio totius pecoris videatur uni patri attribui. Male, tum quia *ambo* pecus numerant, ergo non ſolus pater: tum quia *alter* ad maſculinum genus pertinet, ergo non ad novercam. II. Cerdanus ſic: Ambo pecus numerant; *alter*, id eſt, pater, ſeorſum hœdos. III. Nannius vero, quem ſequimur, ſic: Ambo pecus, id eſt, matres numerant; *alter*, id eſt alteruter, hœdos, id eſt fœtus, eo quod ad majorem numerum bini cuſtodes adhibendi ſint; ad minorem unus ſufficiat.

36. *Inſanire.*] Mecum certando, qui te multo doctior ſum.

37. *Fagina.*] Vaſa è fago, of Beech juxta Plin. 16. 38. fuere aliquando in honore, & in uſu ſacrorum: recenſentur tamen à poëtis in pauperum ſupellectili. Ovid. Faſt. 5. 522. *Terra rubens, crater, pocula, fagus erat.*

37. *Cœlatum.*] Impreſſum, inciſum, per cavitatem exſculptum, à κοῖλον *cavum*: unde & cœli nomen per æ ſcribendum: ſive pro ſuperiore illa & concava mundi parte, ſive pro ſcalpro ſumatur.

Alcimedontis.] Sculptoris nomen, ab ἀλκὴ *auxilium* & μέδω *rego, curo*: nomen heroi, quam ſculptori, aptius.

38. *Lenta quibus, &c.*] Salmaſius & Cerdanus duplicem hic artem agnoſcunt, tornaturam & cœlaturam: aiunt quippe, vitem, corymbos, hominum figuras torno fieri non poſſe, quo ligna teruntur tantum & levigantur, ſed ſolius cœli ſive ſcalpri opus eſſe, quo ſive ligna, ſive metalla inciduntur & excavantur. Hi locum iſtum ita explicant, ut velint *quibus* eſſe ablativi caſus, *torno* dativi, hoc pacto: *in quibus lenta vitis per cœlaturam addita eſt torno, ſive materiæ jam tornatæ.* Ego I. vix putem *tornum* pro materia tornata, Latine dici. II. Video, *toreumata* quæ proprie in veteribus gloſſ. exponuntur, *opera torno raſa*, ſumi promiſcue à probatiſſimis ſcriptoribus pro cœlato opere: cujuſmodi ſunt calices, crateres, ſigna hominum ac ferarum exeuntia extantiáque. Sic Martialis l. 4. 39. *Solus Phidiaci toreuma cœli.* Sic Cicero frequenter in Verr. eodem ſenſu. III. Plinius l. 34. 8. artis toreutices inventorem memorat Phidiam, conſummatorem Polycletum; quos ſculptores ac ſtatuarios, non ſolum tornatores fuiſſe conſtat. Unde exiſtimo, licet exacte tornus à cœlo & ſcalpro diſtinguatur: uſu tamen eſſe factum, u, promiſcue haberentur. Favet inſuper etymon *tornus* enim à τορέω, vel τείρω, τίτορα, *tero, trivi.* Teritur autem materia non ſolum cum verſando raditur ſed & cum repetita ſcalpri impreſſione, inciditur.

Diffuſos

implicat frondibus *hedera pallida corymbos* ſuos *diſperſos. In medio duæ* ſunt *effigies, Conon: & quis fuit alter, qui virgâ diſtinxit populis totum mundum, & tempora quæ eſſent apta meſſori, quæ curvo aratori? Neq; adhuc illos* calices *attigi labiis, ſed ſervo abditos.* DAM. *Mihi quoque idem Alcimedon fabricavit duos calices, & circum ambiit anſas acantho flexili, & locavit in medio Orpheum & arbores ſequentes. Neq; adhuc illos attigi labiis, ſed ſervo abditos. Si* tamen *ad juvencam reſpicias, non eſt cur æſtimes calices.* MEN. *Nullatenus hodie evitabis* certamen: *deſcendam ad quaſcunque conditiones* me *adduxeris.*

Diffuſos hederâ veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: & quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ meſſor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaq; in medio poſuit, ſylvaſque ſequentes.
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.
M. Nunquam hodie effugies: veniâ quocũq; vocâris.

NOTÆ.

38. *Torno facili.*] I. *Facile* alii explicant, *rude*, & facili nec longiori opera elaboratum. II. Alii, *verſatile*, quemadmodum Virg. Æn. 8. 310. *Facileſque oculos fert omnia circum.* III. Alii, *facile obſequens*, & ad ligni teneritudinem referunt, quemadmodum Tibul. l. 1. 40. *Pocula de facili compoſuitque luto.*

39. *Diffuſos hedera*] Multi vitem & hederam hic implexas fuiſſe volunt. Ego cum Nannio ſolam hic hederam agnoſco; vitemq; accipio pro ipſo hederæ vimine, quod *viticula* vocatur à Plinio; hederam vero pro foliis, hoc ſenſu: vimen hederaceum implicat foliis pallentibus corymbos ſuos. *Hedera.*] Ἰυγ. Ideo poculis inſculpta, quia Baccho ſacra.

Corymbos.] Κόρυμβοι Iſidoro eſt annulus in hedera, quo proxima quæque comprehendit atque alligat: ſed Plinio, eſt racemus hederæ in orbem circumactus. Corymbus primo appellatus eſt ſubrectio quædam & ſuggeſtus capillorum in Atticorum capite: quare derivat Voſſius à κάρα caput, unde & κόρυς galea.

40. *Conon.*] Non dux ille celebris Athenienſium, ſed nobilis Mathematicus, patriâ Samius, qui in gratiam Ptolemæi Euergetæ Ægypti regis, comam Berenices ejus conjugis inter ſydera finxit eſſe relatam: ut habet Callimachus in epigr. quod à Catullo redditum extat. Æqualis & amicus fuit Archimedis: immo, ut opinatur Pomponius, etiam in Mathemat. magiſter.

Et quis fuit alter, &c.] Oblitus paſtor Mathematici alterius, ſeipſum interrogat; & non occurrente nomine, perſonam deſcribit ab operibus, iis maxime, quæ ad agreſtem uſum pertinent: qualis eſt diviſio temporum ſationis & arationis. *Alter* autem ille, vel Aratus eſt, poeta Solenſis, qui ſcripſit Græce *Phænomena*, ſive motum ſitumque ſtellarum: quo quidem opere ſic Romani delectati ſunt, ut illud Cicero adoleſcens, Claudius item, & Germanicus, Latinum reddiderint. Vel Heſiodus eſt, poeta ex Aſcra Bœotiæ oppidulo, qui inter alia ſcripſit *Opera & dies*, ſive *Georgica.* Vel denique probabilius Archimedes, Cononis vel diſcipulus, vel ſaltem amicus, celebris ante alios Mathematicus, & bellicarum machinarum inventor: qui in expugnatione Syracuſarum, ab ignoto Marcelli victoris milite interfectus eſt, cum figuras in arena deſcriberet.

41. *Radio.*] Radius hic virga eſt, ſive baculus mathematicus, quo variæ cœli terrarumque partes aſſignantur, & figuræ in arena deſcribuntur.

45. *Acantho.*] Herba eſt acanthus longo latoque & flexuoſo folio, Bears foot, capitulis columnarum, in ordine Corinthio, adhiberi ſolita ad ornatum: unde Romanis *Marmoraria* dicta eſt, auctore Fuſchio.

46. *Orpheaque.*] Orpheus Thrax, Apollinis & Calliopes filius: lyram à patre, aut à Mercurio acceptam ita ſuaviter impellebat, ut fluminum ſiſtere curſus, & ſylvas ferasque trahere dictus ſit. Ejus cum Eurydice amores, profectionem ad inferos, & mortem lege Georg. 4. 454.

49. *Nunquam hodie effugies, &c.*] Depoſuerat juvencam; negaverat Menalcas ſe ob patris merum poſſe juvencam deponere, & pocula obtulerat: hærebat tamen in ſponſione juvencæ Damœtas, *Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt, &c.* atque adeo videbatur certamen ſubterfugere, quod hac ſponſione admitti à Menalca non poterat. Ergo Menalcas, ne adverſarius effugiat, admittit juvencæ conditionem, depoſito, per ſpem victoriæ, patris & novercæ metu. *Veniam quocunque vocaris.* Unde arbiter Palæmon de præmio deinde judicium ferens, nullam poculorum, ſed juvencæ duntaxat mentionem facit, *Et vitula tu dignus, & hic,*

Audiat

Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon :
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.
D. Quin age, si quid habes ; in me mora non erit
Nec quenquam fugio : tantũ, vicine Palæmon, [ulla :
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas. [herba :
PAL. Dicite : quando quidem in molli consedimus
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos :
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta : tu deinde sequêre Menalca.
Alternis dicetis : amant alterna Camenæ. [na :
DA. Ab Jove principium, Musæ : Jovis omnia ple-
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
ME. Et me Phœbus amat : Phœbo sua semper apud
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus. [me

tantummodo, idem ille qui venit, ea audiat. En Palamon : Faciam ne deinceps ullum provoces cantu. DAM. *Ergo age, si habes aliquid ; ego nullo modo morabor : neque recuso ullum judicem. Unum precor, ô Palæmon* mi *vicine : id penitus defige animo, res est non levis.* PAL. *Canite, siquidem sedimus in tenero gramine ; & nunc omnis arbor, nunc omnis campus parit : nunc nemora virescunt, nunc annus pulcherrimus est. Incipe, ô Damœta ; tu deinde succedes ô Menalca : canetis vicissim, vicissitudo placet Musis.* DAM. *A Jove ducamus initium, ô Musæ : omnia plena sunt Jove : ille fœcundat terras, ille curat meos versus.* MEN. *Phœbus quoque me amat : sunt semper apud me dona sacra Phœbi, lauri, hyacinthus suaviter purpurascens.*

NOTÆ.

50. *Audiat hæc tantum.*] Adsumus hic uterque, adsunt pignora, deest tantum judex : audiat ille qui venit. *Vel qui venit.*] Menalcas, viso eminus pastore, necdum inspecto vultu, hujus se subjicit arbitrio, quicunque tandem ille sit : inest quippe ea vis huic voci, *vel qui venit.* Mox agnito Palæmone, ipsum nomine compellat. & æmulum audacius alloquitur, *efficiam posthac ne, &c.*

59. *Camenæ.*] Musæ : prius dicta *Carmenæ* & *Casmenæ*, ex Varr. Radix, *carmen*, quod prius dictum est, *casmen* : sicut *arbor, arena, janitor*, prius *arbos, asena, janitos*, ex eodem Varr. Unde errant qui scribunt *Camœnæ*, & deducunt à *cantu amœno.*

60. *Ab Jove principium, Musæ.*] Ex illo Theocriti ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, καὶ εἰς Δία λήγετε μῶσαι, *à Jove incipiamus, & in Jovem desinite ô Musæ !* Idyl. 17. 1. Unde male quidam hic legunt *Musæ* in genitivo ; Quasi esset, *Ab Jove principium Musæ*, id est, carminis. *Jovis omnia plena.*] Tum quia Deorum ille princeps, & rerum omnium anima : tum quia Jovis nomen aëri tributum est undique diffuso, G. 2. 325. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.*

Musæ.] Jovis & Mnemosynes filiæ novem, artium præsides : Calliope, Clio, Erato, Thalia, Melpomene, Terpsichore, Euterpe, Polymnia, Urania ; natæ in Pieria regione Macedoniæ : sedem habere dicuntur in Helicone Bœotiæ, & Parnasso Phocidis, montibus inter se vicinis.

62. *Phœbus.*] Idem qui Apollo & Sol, Jovis & Latonæ filius, eodem partu cum Diana editus in insula Delo, medicinæ repertor : divinationis, musicæ, & poëseos Deus. Phœbus dictus quasi φάος Ζεύς, *lumen vitæ.*

62. *Sua semper apud me munera.*] Sacra munera Phœbo, laurus & hyacinthus : de *lauro* quidem, Ecl. 2. 54 *Hyacinthus* flos ortus è vulnere pueri cognominis, qui Zephyro & Apollini cum placeret & aliquando disco luderet cum Apolline, Zephyri invidiâ inter ludendum periit ; disco, quem Apollo libraverat, in pueri caput maligne deflexo. Quis autem ille sit quæritur. Certe non is est, qui vulgo sic nominatur, cœruleus totus, & absque ullis literarum notis. Certissime is est, qui Græcis ξίφιος vel ξυρὶς dicitur, hoc est, *acutus.* Latinis autem, *gladiolus*, ob acutorum utrimque longorumque foliorum cum gladio similitudinem : Anglice vero Gladder ; & communi Græcis, Latinis, Gallisq; vocabulo, *Iris* ; vel ob colorum diversitatem, vel deformato nomine à ξίφιος. Hoc multis probat Salmasius in Solin. p. 1224. I. Ex Columella l. 9. 4. *Cœlestis nominis Hyacinthus*, non *numinis*, ut multi habent codices : quid porro cœleste nomen, nisi *Iris ?* II. Ex Palladio, l. 1. 37. *Hyacinthus, qui Iris, vel gladiolus*, dicitur. III. Gladiolus habet in folio discurrentes lineas, quæ multa A, & multa I, confuse saltem exprimunt : at hyacinthus, *ai ai flos habet inscriptum.* Ovid. Met. 10. 215. IV. Gladiolus magnitudine & specie accedit ad lilium : at hyacinthus, *formamque capit quam lilia, si non Purpureus color his, argenteus esset in illis.* Ovid. Met. 10. 212. V. Gladiolus purpureus est ; unde & ferrugineus, & niger & rubens, ut explicuimus Ecl. 2. 18. Qui omnes colores tribuuntur hyacintho à poetis. Reliqua infra, v. 107.

DAM. *Galatea, jocosa puella, me ferit malo, & fugit ad salices, & optat se videri* à me *priusquam* fugiat. MEN. *Amyntas vero, meus amor, se sponte exhibet mihi*: ita *ut jam Delia* ipsa *non sit familiarior canibus meis.* DAM. *Dona* jam *parata sunt amicæ meæ: nam observavi ipse locum, in quo palumbes aereæ nidificaverunt.* MEN. *Misi Amyntæ decem mala flava electa ex arbore sylvestri: quod* unum *potui* facere: *cras mittam totidem alia.* DAM. *O quoties, & quæ* verba *mihi dixit Galatea! O venti, ferte ad aures Deorum aliquam* eorum *partem.* MEN. *Quid prodest mihi, ô Amynta, quod tu me non aspernaris animo, si ego servo retia, dum tu apros insequeris?* DAM. *O Iola, mitte ad me Phyllida, meus est* dies *natalis. Quando immolabo vitulam pro terræ frugibus, tu ipse veni.* MEN. *O Iola, diligo Phyllida præ aliis, me enim abeunte ploravit, & diu, dixit, vale, vale, ô formose.*

DAM. Malo me Galatea petit, lasciva puella:
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri. 65
MEN. At mihi sese offert ultro meus ignis Amyn-
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris. [tas:
DA. Parta meæ Veneri sunt munera: namq; notavi
Ipse locum, aëreæ quo congessêre palumbes.
ME. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi: cras altera mittam. 71
DAM. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? [Amynta,
DA. Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola. 76
Cum faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito. [flevit:
ME. Phyllida amo ante alias: nam me discedere
Et, longum, formose, vale, vale, inquit, Iola.

NOTÆ.

67. *Delia.*] Diana, Luna, venationis Dea, cujus in tutela canes, Latonæ filia: soror Phœbi. Delia dicta, ut ille Delius. Vel quod luce sua omnia δῆλα, id est, *manifesta*, faciant. Vel ab insula Delo quæ cum antea lateret aut juxta alios erraret mari, Latonæ locum ad partum quærenti subito emersit, & sese obtulit: unde in præmium affixa est uni loco, & conspicua deinceps ac stabilis facta: dicta Delos quasi δῆλος *manifesta*. Tamen hic *Delia* forte non Dea, sed Menalcæ famula, ex insula Delo: cui sane multo quam Deæ convenit magis illa cum canibus familiaritas. De *Amynta*. Ecl. 2. 35.

68. *Mea Veneri.*] Amatorum blanditiæ: amicas Veneres vocant. Lucret. 4. 1178. *Nec Veneres nostras hoc fallit.* Mariti autem, uxores suas Junones; uxores vicissim, maritos Joves appellant. Plaut. in Cas. 2. 3. 14. *Eja mea Juno, non decet te esse tam tristem tuo Jovi.*

69. *Aëreæ quo, &c.*] Palumbes, columbi-gerus: Veneri sacræ, cujus trahendo currui addicuntur. *Aëreæ.*] vel quia aërei sunt coloris, inquit Servius, & *liviæ* appellantur; vel potius, quia editis in arboribus nidificant. *Congessere.*] Accumulavere festucas, floccos, alia id genus: quæ Plautus in Rud. 3. 6. 51. *nidamenta* nuncupat.

73. *Divûm referatis ad aures.*] Vel quia inest his verbis tanta suavitas, ut beatissimos Deos beare possint; vel ut Dii testes sint promissorum Galateæ.

74. *Quid prodest, quod, &c.*] Damœtas ostendit antea gaudium suum de colloquiis cum amica præsente. Nunc Menalcas majori amoris testimonio dolorem suum testatur, primo de amici absentia: secundo de ejusdem periculo; *sectaris apros*: tertio de sua securitate *ego retia servo*. In quo sic hæret, ut Amyntæ amorem inutilem putet, nisi societatem pariat etiam periculorum.

76. *Phyllida, &c. Iola, &c.*] Iolas pastor, ab interjectione ἰὼ *heu*. Iolæ famula *Phyllis*, communis amica Damœtæ & Menalcæ: à φύλλον *folium*.

76. *Meus est natalis.*] Natali in sacrificio licebat voluptati indulgere: non item in ambarvali quod pro terræ frugibus Cereri offerebatur; ter ductâ circum agros, aut agnâ, aut vitula immolatâ. Unde puella invitatur ad natale; solus pastor ad ambarvale. De ambarvali, G. 1. 345.

77. *Cum faciam vitulâ.*] *Facere* & *operari* sine addito, est *sacra facere, sacris operari*. Et *facere vitula*, est *sacra facere ex vitula*.

79. *Vale, inquit, Iola.*] Illa vox *Iola*, non est Phyllidis ad Iolam, cui vale dicat; sed Menalcæ ad Iolam. Ut enim Damœtas compellaverat prius Iolam: *O Iola, mitte mihi Phyllida*. Ita nunc Menalcas eundem compellat: *O Iola, amo Phyllida, nam dixit mihi longum vale.*

DA.

D. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti: nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori: mihi ſolus Amyntas.
D. Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, Mu-
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. [ſam.
M. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite tau-
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam. [rum.
DAM. Qui te, Pollio, amat; veniat quo te quoq;
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomũ. [gaudet:
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mœvi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, ô pueri! fugite hinc, latet anguis in herba.
ME. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.

DA. *Lupus funeſta res eſt gregibus, pluvia ſegetibus maturis, venti arboribus: nobis ira Amaryllidis.* MEN. *Humor grata res eſt* teneris *ſegetibus, arbutus hœdis* à lacte *depulſis, ſalix flexilis gregi prægnanti: mihi ſolus Amyntas.* DAM. *Pollio diligit mea carmina, licet ſint agreſtia: ô muſa, nutrite juvencam* Pollioni, *qui vos legit.* MEN. *Ipſe etiam Pollio componit novos verſus: nutrite* illi *taurum, qui jam cornibus feriat, & ſpargat arenam calcibus.* DAM. *Quiſquis te diligit, ô Pollio, perveniat* ad ea, *ad quæ lætatur te quoque perveniſſe: illi mel fluat, & vepres rigidi producant amomum.* MEN. *Quiſquis non odit Bavium, amet tuas verſus, ô Mœvi! idemque ſubliget jugo vulpes, & exprimat lac ex hircis.* DAM. *O pueri, qui colligitis flores, & fraga naſcentia humi, hinc fugite: ſerpens lethalis occultus eſt ſub gramine.* MEN. *O oves, abſtinete longius ire, non tuto fiditur ripæ; ipſe aries ſiccat adhuc villos.*

NOTÆ.

81. *Amaryllidis iræ.*] Cum videat Damœtas Menalcam in amore Phyllidis rivalem ſibi obſtare, imo præferri; ad alium amorem deflexit, & jam Amaryllidi dicit blanditias. De nomine *Amaryllidis* Ecl. 1. 31.

82. *Arbutus.*] Arbor foliis lauro affinibus, ſed raris, the Strawberry-tree: in deliciis ejus umbra fuit apud antiq. Hor. Od. l. 1. 1. 21. *Nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus.* Fructus profert inſtar ceraſorum, aut fragorum, cum aliqua dulcedine aſperos: Vocantur à Plinio *unedones*; quod, inquit, plures edi non poſſint propter aſperitatem: à Virgilio *arbuta*. G. 1. 148. *Cum jam glandes, atque arbuta ſacra Deſicerent ſylvæ.* Et G. 2. 520. *Dant arbuta ſylvæ.*

83. *Mihi ſolus Amyntas.*] Ut oſtendat Menalcas. quidquid à ſe de luctu Phyllidis, deque ſuo in eam amore dictum eſt, per jocum dictum eſſe, quo Damœtam aliqua invidia ſtimularet: nunc ultro profitetur ſe præter Amyntam, amare neminem.

85. *Pierides.*] Muſæ novem, de quibus v. 60. Sic dictæ, vel à Pierio Theſſaliæ monte, ubi ex Jove & Mnemoſyne natæ dicuntur: vel ex victoria, in Pieri Macedonis novem filias relata; quæ Muſas auſæ ad cantum provocare, & ab iiſdem ſuperatæ, totidem in picas ab iis mutatæ ſunt.

86. *Pollio & ipſe.*] Quis fuerit, fuſe habetur in argum. Ecl. 4. pervenit ad ſummam oratoris, hiſtorici, & poëtæ laudem; ad conſulatum anno U C 714 ad triumphum anno 715. E quibus laudibus poëticam ſolam hoc loco ei tribuit aperte Virgilius: *Pollio & ipſe facit nova carmina:* cæteros honores, ut paſtoritiis modulis graviores, tantum innuit his vocibus: *veniat quo te quoque gaudet:* nempe ad conſulatum & triumphum

89. *Mella fluant illi, &c.*] Vota ſunt ejus in gratiam, quicunque Pollionem amaverit.

Amomum.] Parvus eſt frutex, magni inter aromata nominis, ex ligno ſeſe convolvens in racemi modum: aureo colore, flore exiguo, ſeu violæ albæ; ligno ſubrufo & valde odorato: in Aſſyria, Armenia, Ponto & Media optimum. Ita fere à Dioſcoride deſcribitur. Plerique tamen ab ea deſcriptione diſſentiunt.

90. *Qui Bavium non odit, &c.*] Bavius & Mævius, poëtæ peſſimi, Virgilio pariter & Horatio infeſti. Imprecatio eſt reſpondens è contrario votis Damœtæ pro Pollione; ſi quis non odit Bavium, ita ſtultus fiat, ut & amet Mævium, & jugo ſupponat vulpes.

94. *Parcite oves, &c.*] Senſus eſt juxta Servium & Farnabium: O pueri, cavete ne oves longius procedant: quod durius & abſque exemplo eſt. Noſtra interpretatio tum nititur exemplis, eſt enim apud Catul. in Argon. 146. *Nil metuunt jurare, nihil promittere parcunt:* tum conformis eſt Theocriteo exemplo Idyl. 5. 100. σὶτ' ἀπὸ τᾶς κοτίνω ταὶ μηκάδες, ὦδι νέμεσθε, &c. *diſcedite ab oleaſtro, capellæ, hic paſcite.*

Non bene ripæ Creditur.] Quia periculum eſt, ne vel opes lapſæ in profluentem rapiantur, vel ripa ipſa, fluctuum allapſu ſubtus exeſa, ruinam faciat.

DAM. *O Tityre, remove à fluvio paſcentes capellas: ego purgabo eas omnes in fonte, cum erit opportunum.* MEN. *O pueri, colligite oves* in ovile: *ſi vis caloris corruperit lac, ut ante paucos dies, incaſſum prememus mammas manibus.* DAM. *Heu quam macilentos habeo tauros in fertili agro: idem amor perdit gregem, & dominum gregis.* MEN. *Non certe amor* id *importat his* ovibus meis: tamen *vix ſtant oſſibus. Neſcio quis oculus corrumpit mihi juniores agnos.*

DAM. Tityre, paſcentes à flumine reice capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
MEN. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
D. Eheu, quam pingui macer eſt mihi taurus in arvo!
Idem amor exitium pecori eſt, pecoriſq; magiſtro.
M. His certe neq; amor cauſa eſt; vix oſſibus hærent.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DA. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius ulnas.
ME. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum

DAM. *Dic qua in regione, cœli ſpatium apertum ſit ulnis non pluſquam tribus, & eris mihi magnus vates.* MEN. *Dic qua in regione oriantur flores notati regum nominibus:*

NOTÆ.

96. *Reice capellas.*] Eſt hic primo ſyncope, *rejice* in *re-ice*; tum contractio geminæ vocalis brevis in diphthongum longam; *re-ice*, in *reice*. Sic *eicit* pro *ejicit*, apud Lucret. l. 3. 891. *Ne radicitus è vita ſe tollit & eicit.*

98. *Si lac præceperit æſtus.*] Vel exſiccaverit; vel ita corruperit ut vaneſcat, & nimis liqueſcat.

100. *In arvo.*] Alii legunt in *ervo*. *Ervum* autem, the bitter Vetch, leguminis genus eſt, piſi affine, bobus ſaginandis utile.

101. *Pecoriſque magiſtro.*] Damœtæ mercenario pecoris cuſtodi, qui dum amat Phyllida, Galateam, Amaryllida, videtur pecus e tam multiplici magiſtri ſollicitudine maciem contrahere.

103. *Oculus mihi faſcinat agnos.*] *Faſcinum* ſpecies incantationis, ſic dictum, I. Vel à faſciis, ſive liciis & filis, quibus ad illigandos & incantandos homines magicis in ſacris utebantur, de quo more Ecl. 8. 74. II. Vel à fando, ut vult Feſtus; quia verbis ac præſertim laudatione immodica, perfic ebatur: de qua ſpecie Ecl. 7. 27. III. Vel ut probat Voſſius in Etym. à *βασκαίνειν invidere*: quod eſt, quaſi *ἐκ ὀφθαλμῶν κτείνειν oculis occidere*, quia oculorum intuitu præcipue fit faſcinatio: cum ſcilicet maligni ſpiritus, ex invido aut male affecto pectore emiſſi per oculos aërem circumfuſum inficiunt; idemque ſic infectus aer eos inficit, in quos, vel ore, vel oculis, vel naribus commeat. Ita fere Heliod. Æthiop. l. 3 Junioribus vero, utpote tenerioris naturæ, ſæpius faſcinum adhæreſcit.

104. *Dic quibus in terris, &c.*] Uterque, quaſi de victoriâ deſperans, ad ænigmata confugit.

Apollo.] Vatum Deus, de quo ſupra v. 62. Cur ſic appellatur, docet Macrob. Saturn. l. 17. 1. Quia radios *ἀεὶ πάλλει*, id eſt, *ſemper vibrat*. II. Quia radiorum vi morbos frequenter excitat, quibus mortales *ἀπόλλυσι*, id eſt, *enecat*. III. Quia caloris benignitate morbos omnes *ἀπελαύνει*, id eſt, *fugat*. IV. Quia *ἀνατολεῖ*, id eſt, *inter utrumque mundi polum vertitur*. V. Quia unus eſt, non multiplex: idem enim aliquando eſt atque Sol. Ab *α* privativo, & *πολλοὶ multi*.

105. *Tres pateat, &c.*] Ænigma difficile, in quo Virgilium crucem fixiſſe Grammaticis refert Servius ex Aſconio qui hoc ipſum è Virgilio audiſſe ſe profeſſus eſt. Servius interpretatur, I. De Cœlio quodam Mantuano: qui dilapidato patrimonio ſepulchrum ſibi duntaxat trium ulnarum, ſeu pedum ſex, reſervaverat; idq; mirè placet Salmaſio in Solin. p. 1222. II. De Syene urbe in confinio Ægypti & Æthiopiæ, ſub tropico Cancri: quem locum in recto lumine ſol irradiare putabatur, medio ſolſtitii die; ut ne altiſſimo quidem in puteo, eam in rem à philoſophis effoſſo, umbram ullam efficeret. III. Alii de Ajacis clypeo, qui cœli figuram præferebat, eratque trium ulnarum, id eſt, trium cubitorum: ſic enim aliquando ulna ſumitur, ut oſtendit Voſſius in Etym. IV. Alii de ſpecu in Sicilia, ubi rapta fertur à Plutone Proſerpina. V. Ciacconius & Cerdanus de foſſa quadam Romæ in comitio facta more Etruſcorum: quæ mundus dicebatur, & toto anno claudi ſolita, patebat certis duntaxat diebus tribus: hi autem *cælum* pro mundo accipiunt, ulnas tres, pro diebus tribus. VI. Pomponius de Cœlo quodam, cujus ſtatua trium duntaxat eſſet cubitorum. VII. Alciatus de clibano, cujus oſtium ad ulnas tres apertum ſit. VIII. Alii de quolibet puteo: in quem qui deſcenderit, ſpatium cœli tantũ conſpiciat, quantũ putei latitudo permiſerit. Elige.

Naſcatur

Naſcantur flores : & Phyllida ſolus habeto. [tes :
PAL. Non noſtrum inter vos tantas componere li-
Et vitulâ tu dignus, & hic : & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri : ſat prata biberunt.

& poſſidebis ſolus Phyllida. PAL. *Non meum eſt dirimere tantam contentionem inter vos : Tu mereris vitulam, & hic* quoque: *& quicunque aut diffidet amoribus proſperis, aut experietur triſtes. Nunc obſtrmite rivos, ô juvenes : prata ſatis irrigata ſunt.*

NOTÆ.

107. *Naſcantur flores, &c.*] Cerdanus explicat de argenteo nummo qui extat, cujus altera pars Auguſti effigiem cum his verbis, *Auguſtus Cæſar*; altera florem præfert, cum hoc elogio, *Lucius Aquilius Florus triumvir.* Sed non advertit vir doctiſſimus, Auguſti cognomen Octaviano non tributum eſſe niſi anno U. C. 727. Virgilii 43. Octavio VII. & Agrippa III. Coſſ. ut habet Cenſorinus. Edita autem ſunt Bucolica, anno Virgilii circiter 32. Igitur ad vulgarem & paſtoralem ſenſum confugio, qui eſt de hyacintho flore, in quem Hyacinthus primum, Phœbo dilectus puer ; tum Ajax Græcorum poſt Achillem fortiſſimus, mutati ſunt. Videntur enim in illo ſcriptæ quodammodo literæ αι, quæ primæ ſunt in Ajace ; &, ſi retrorſum legantur, primæ etiam aliquo modo in Hyacintho, ſi, ut vult Nannius, per *j* non per y. ſcribatur, contra communem Græciæ totius fidem. Atque illa difficultas Hyacinthi nominis Ovidium movit, ut floris illius literas ad Ajacis quidem nomen referret ; ad Apollinis vero gemitus, mortem Hyacinthi deplorantis. Quippe αι gemitum notat, unde eſt αἰάζω *gemo*. Ita Met. 10. 215. *Ipſe ſuos gemitus foliis inſcripſit, & ai ai flos habet inſcriptum.* Tum l. 13. 397. *Littera communis mediis, puerique, virique Inſcripta eſt foliis ; hæc nominis, illa querelæ.* Ajax porro & *Hyacinthus*, non reges, ſed regum filii fuere : Ajax quidem Telamonis, Hyacinthus Amyclarum regis. Reges tamen vocat Virgilius eo more, quo Laviniam & Ariadnem reginas alibi vocavit.

109. *Et quiſquis amores, Aut, &c.*] Non uni digni eſtis vitulâ pro præmio, ſed etiam quicumque vobis ſimiles ita belle expriment affectus amantum : ſive ejus qui felix in amore felicitati ſuæ diffidit, qualis Menalcas : *Dulce ſatis humor, &c. Quid prodeſt, ſi me, &c.* ſive ejus qui amaritiem in amore experitur, qualis Damœtas : *Triſte lupus ſtabulis, &c. nobis Amaryllidis iræ.*

111. *Claudite jam, &c.*] Allegoria eſt Jam cantare definite : ſatis enim aures noſtræ cantu veſtro delectatæ ſunt, quemadmodum aquarum humore prata reficiuntur.

ECLOGA IV.

* POLLIO.

ARGUMENTUM.

CONFECTO bello Peruſino, de quo dictum eſt in argum. Ecl. 1. M. Antonius multis de cauſis infenſus Octaviano, cum ingenti exercitu venerat in Italiam. Reconciliati tamen circa Brunduſium, adminiſtris L. Cocceio communi amico, & ex parte Octaviani, Mæcenate ; ex parte Antonii Aſinio Pollione, tum conſule, ambo cum ovationis honore Romam ingreſſi ſunt. Sed paucis poſt diebus, cum Sext. Pompeius, Magni filius, occupatâ Siciliâ commeatum intercluderet, ideoque Roma fame premeretur, Octavianus & Antonius, lapidibus palam appetiti à populo, coacti ſunt pacem cum Sext. Pompeio componere. Pax compoſita ad Puteolos. Sublato igitur famis metu, cibariis in urbem confluentibus, civilibus bellis tanto poſt tempore extinctis, quadam aurea ſpecies ætatis affulſit. Hæc autem omnia cum accidiſſent ſub extremum Pollionis conſulatum, & ipſo Pollione adminiſtro, cui tunc temporis filius natus erat : huic Pollionis filio genethliacon Virgilius cecinit ; ejuſdemque, & temporum illorum in laudem detorſit, quicquid in Cumana Sibylla libris, de Chriſti ortu, ejuſque matre atque ætate legerat.

Scripta est anno Virgilii 31. ineunte: V. C. 714. exeunte: sub ipsum pacis Puteolanæ tempus; Coss. Domitio Calvino, & Asinio Pollione: paulo antequam hi consules magistratum abdicarent; quod more illorum temporum fecerunt, ad paucos qui supererant ex illo anno dies: in gratiam L. Cornelii Balbi Gaditani, & P. Canidii, qui consules in annum reliquum appellati sunt.

NOTA.

* POLLIO.] C. Asinius Pollio, à Julio Cæsare paulo ante cædem, Hispaniæ ulteriori præfectus; post ejus cædem amicissimus fuit M. Antonio, ut ipse profitetur suis in Epistolis, quæ extant apud Ciceronem, l. 10. *Famil.* in ejusdem Antonii partes cum duabus legionibus transiit, paulo ante triumviratum. Triumviratu instituto, & triumviris urbanos magistratus in quinquennium assignantibus, ipse in an. U. C. 714. Consul destinatus est; adnitente, ut credibile est, amico Antonio. Quo eodem tempore Fescenninis versibus ab Octaviano laceratus dicitur. *Macrob. Saturn.* 2. 4. Ei tunc in Gallia Cisalpina versanti videtur Virgilius innotuisse, & per eum commendatus esse Mecænati: ut aditum haberet ad Octavianum, qui agrorum dividendorum in suos & Antonianos milites negotium unus in se susceperat. Orto deinde Perusino bello, L. Antonio, Marci fratri, suppetias tulit Pollio contra Octavium. *Appian.* l. 5. *Civil.* Sed victo Lucio, ipse tum Consul, diu retentâ in potestate Marci Venetiâ, ejus in partes Domitium Ænobarbum ejusque classem allexit. *Velleius lib.* 2. Consecuta est pax Puteolana: statimque in Parthinos, Illyricam gentem, & Bruti olim Cassiique studiosissimam, auspiciis M. Antonii, expeditionem duxit: triumphavitque anno sequente 715. Reliquam ætatem traduxit in Italia, & licet *post enervatum amore Cleopatræ Antonii animum, partibus ejus nunquam se miscuerit*, ad bellum tamen Actiacum proficisci noluit cum Octaviano, *propter notiora in se Antonii beneficia*, ut ait *Velleius l.* 2. Historiam scripsit bellorum civilium, item tragœdias; accusavit juvenis Catonem: orator egregius, sed Ciceronis eloquentiæ infestissimus. *Quintil. l.* 8. 1. *& l.* 10. 12. fortasse ob memoriam M. Antonii, quem ille Philippicis laceraverat. Vixit ferme ad extremum Augusti principatum, & an. U. C. 757. obiit octogenarius, ut colligitur ex *Eusebii Chron.*

Filium habuit nullum *Saloninum* nomine, sed nepotem; qui certe, cum edita est hæc ecloga, nondum ortus erat; quippe qui annis, post editam hanc eclogam, 60. juvenis obiit, Tiberio *progener destinatus*, inquit Tacit. *annal.* 2. 75.

Filius autem Pollionis dictus est C. Asinius Gallus, non *Saloninus*: diris deinde suppliciis à Tiberio Cæsare necatus anno U. C. 789. Ille igitur Pollionis *Saloninus*, qui à Servio dicitur *inter ipsa primordia periisse*, aut Servii commentum est, aut certe tunc, cum scripta est Ecloga, *Saloninus* dici non potuit: cum *Salona* à Pollione non captæ sint nisi anno editionem eclogæ consequente. Vide Eccl. 8. 13.

INTERPRETATIO.

O Musa Sicula, cantemus paulo grandiora. Arbores, & parvæ myricæ non placent omnibus. Si cantamus sylvas, sylvæ deceant consulem. Nunc attigimus extremum sæculum vaticinii Cumæ Sibyllæ!

SIcelides Musæ, paullo majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesq; myricæ.
Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:

NOTÆ.

1. *Sicelides.*] A Græco nomine Σικελὶς: à Latino enim *Sicilia*, esset *Sicilides*: absona vox, propter exiguitatem literæ *i*, sæpius repetitæ. Eas invocat Musas, quia Theocritus Siculus, ex urbe Syracusis, bucolicorum princeps fuit. Unde & *Syracusium versum* dicit, pro *Bucolico* Ecl. 6. 1. & *Arethusam* Siciliæ fontem invocat Ecl. 10. 1.

2. *Myrica.*] Myrica, frutex humilis: hanc alii Tamaricen vocant; alii Bruyam sylvestrem, Tamarisk. De *arbustis* Ecl. 1. 40.

3. *Sylvas.*] Per *sylvas* hic, & per *sylvestrem musam* Ecl. 1. 2. bucolica sive pastoritia carmina intelligit. Cælius Rhodig. auctor est tamen, per *sylvas consule dignas*, allusum ad sylvarum curam: quæ minima erat provinciarum illarum, quæ consulibus e magistratu abeuntibus mandabantur. Unde apud Suetonium legimus, optimates ex invidia conatos esse, ut ea Jul. Cæsari provincia committeretur, quasi minimi negotii; hunc vero contra perfecisse, ut sibi Gallia daretur.

4. *Ultima.*] Vel *postrema* est: vel *prima*, & ab ætate nostra remotissima, utroque enim sensu dicitur *ultimum*. Hæc autem ætas, de qua hic Virgilius, *postrema* dici potest: quod eam Sibylla quasi quinto loco constituerit, post alias quatuor per metalla designatas, auream, argenteam, æream, & ferream. *Prima* vero dici etiam potest: quod hæc eadem instauratio sit primæ ætatis aureæ, & eadem veluti ætas rediviva.

Cumæi carminis.] Sibyllini. *Cumæam* vero Sibyllam aliqui distinguunt à Cumana, ut al-

Magnus

Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo.
Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te conſule, inibit,
Pollio: & incipient magni procedere menſes.

Magna ſeries temporum oritur de novo. Nunc Aſtræa revertitur, regnum Saturni revertitur: nunc novum genus hominum *mittitur à ſummo cœlo. Tu tamen, ô pudica Diana! adſis naſcenti puero: ſub quo ferrea ætas primum finietur, & aurea per totum orbem orietur: tuus* frater *Apollo jam imperat. Porro ſub tuo conſulatu, ô Pollio, gloria illa ætatum inchoabitur, & magni menſes incipient currere.*

NOTÆ.

tera Italica, altera Æolica ſit. *Cumæ* enim duæ percelebres, inter urbes alias ejuſdem nominis: alia in Æolide Aſiæ; alia in Campania Italiæ. Utrumque tamen nomen confundi debet. De Sibyllarum nomine, numero, auctoritate, dicemus Æn. 6. 36. De *Cumis*, Æn 6. 2.

5. *Magnus ab integro, &c.*] *Sæclorum* pro *ſæculorum*. *Sæculum* vulgo centum annorum ſpatium eſt; hic *ætas* & *tempus* indefinite. *Magnus ſæclorum ordo*, & poſtea *magni menſes* explicantur à pleriſque de magno anno Platonico, qui ex Cicerone de Nat. Deor. *tum efficitur, cum Solis, & Lunæ, & quinque errantium, ad eandem inter ſe comparatione confectis omnium ſpatiis, eſt facta converſio*; id eſt, reditus ad eundem ſitum, unde primo curſum inceperint. Quo tempore *quidam volunt*, inquit Clavius in c. 1. ſphæræ, *tunc omnia quæcumque in mundo ſunt, eodem ordine eſſe reditura, quo nunc cernuntur.* Addunt autem fabuloſi hujus anni auctores, hunc ſpatio contineri 49000 annorum: alii tantum 25760: alii etiam plurium. Quicquid ſit, de hoc anno Virgilium loqui vix putem. malimque *magnum* hic, eſſe *illuſtrem*; quomodo heroes Alexander, Pompeius, *magni* dicti ſunt. Multa tamen erudite docet Joſ. Scaliger de magno anno, magniſque menſibus Chaldaicis, quæ huic loco convenire poſſint. In Canon. Iſagog. p. 252.

6. *Virgo*] Aſtræa, ſeu Juſtitia, Jovis & Themidis filia: quæ fruito aureo ſæculo, quo Dii cum hominibus habitaverunt, Diis propter hominum iniquitatem abeuntibus, terram quoque reliquit, ſed omnium ultima.

Saturnia regna.] Feliciſſima aurea, qualia fuerunt Saturno imperante: ſub Jovis enim ejus filii imperio, deflexerunt omnia in pejus. Georg. 1. 125. *Saturnus*, Cœli & Veſtæ filius à Titane fratre ob regni contentionem carcere incluſus, à Jove filio liberatus, deinde ab eodem Jove, cui ſtruebat inſidias, regno pulſus, in Italiam aufugit ad Janum regem. Unde regio in qua latuerat, *Latium* dicta. Hæc omnia fabulis poëtarum corrupta ſunt.

8. *Tu modo naſcenti puero*] Quaſi dicat: novum genus hominum orietur, dummodo Lucina faveat huic puero naſcenti: qui princeps illius novi generis, id eſt, primus eſſe debet.

Lucina.] Dea certe fuit partui præſidens: dicta ſic, à *luce*, quam infantibus dabat. Quænam vero fuerit, ambigitur. Alii Junonem fuiſſe colligunt ex hac ſolemni parientium formula: *Juno Lucina fer opem.* Alii Dianam è plurimis poëtarum locis. Alii diſtinctum ab utraque numen, ex hymno in Apoll. apud Homerum: ubi Lucina dicitur à Junone impedita, quo minus Latonæ, Dianæ matri parturienti, opem ferret. Virgilius adhæret ſecundæ opinioni: eum eam Apollinis ſororem hic dicat: *tuus jam regnat Apollo*: id eſt, *tuus frater.*

Apollo.] Multi de Octaviano interpretantur: ut & Lucinam de Octavia ejus ſorore: quæ, & multum apud fratrem poterat; & pudicitiæ laude inſignis fuit, & mortuo priore conjuge Marcello, hoc ipſo tempore vinculum fuit pacis illius, quæ hac ecloga celebratur, ab Octaviano conjux Antonio tradita. Cur autem Octavianus Apollo dicitur? An quod in cœna quadam convivis duodecim Deorum habitu diſcumbentibus, ipſe Apollinem repræſentaverit? Certe Antonius deinceps id ei quaſi impiè factum objecit: videturque cœna illa cadere in hoc ipſum tempus, ut ex Suetonio colligitur. Melius tamen Virgilium hic explicandum puto de Lucina ipſa, quæ ad pueri ortum invitatur: deque ipſo Apolline, qui regnare dicitur ac triumphare, quia jam conſtat veritas vaticiniorum quæ per Sibyllam ſuam ediderat, de reditu ætatis aureæ.

11. *Inibit.*] Incipiet, orietur. Sic *ineunte anno*, id eſt, *incipiente*, dicitur abſolute.

12. *Magni menſes.*] Quintilis & Sextilis, aiunt Servius & Pomponius. *Magni* ideo, quia *Julius* & *Auguſtus*, ex Imperatorum nominibus appellati ſunt. Male. Licet enim hoc de Julio verum ſit, de Auguſto menſe tamen falſum: cui nomen illud, non ante mortuam Cleopatram, & tres Octaviani triumphos, à ſenatu tributum eſt: immo non ante an. U. C. 727. *Magni* ergo *menſes* dicendi, quomodo ſupra *magnus ordo ſæclorum*, v. 5.

Te auctore, si aliquæ nostri criminis reliquiæ supersunt, tunc *deletæ liberabunt mundum æterno metu. Ipse* puer *particeps erit vitæ divinæ, & videbit heroas sociatos Diis, & ipse videbitur* ab *illis, & gubernabit mundum pacatum patris virtute. Terra autem ubique sine cultura producet tibi parva munera, ô puer!* nempe *vagas hederas passim cum baccare & colocasia mixta grato acantho. Ipsæ capræ reportabunt in stabulum mammas lacte tumentes, nec greges timebunt magnos leones: ipsæ cunæ proferent tibi jucundos flores: angues quoque morientur, & morietur planta venenata, qua colligentem decipiunt: amomum Syriacum orietur ubique. Sed statim atque poteris jam legere laudes heroum, & gesta* tui *patris, ac percipere quid sit virtus;* tunc

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ille Deûm vitam accipiet, Divisque videbit
Permixtos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

agri sensim flavescent spicis maturis, & racemi rubentes pendebunt è rubis agrestibus, & dura quercus stillabunt mel instar roris:

NOTÆ.

13. *Sceleris vestigia nostri.*] Scelus illud, vel sunt perjuria Trojanorum, quibus omnes posterorum Romanorum calamitates tribuuntur. Georg. 1. 501. *Jampridem sanguine nostro Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.* Vel bella civilia Cæsaris & Pompeii. Vel cædes ipsa Cæsaris, spectante senatu, patrata; cujus in pœnam atrocissima bella Octaviani principatus initium infestarunt.

15. *Ille deûm vitam, &c.*] Alludit ad auream ætatem, qua Dii cum hominibus familiariter degebant: innuitque puerum in eadem, qua pater est, futurum quoque gratia apud Triumviros & alios deinde reipublicæ administratores, quos per adulationem Deos vocat, ut Octavianus vocaverat, Ecl. 1. v. 6.

17. *Pacatumque reget patriis, &c.*] Addit eundem puerum rectorem orbis, id est, consulem futurum. Sic enim loqui tunc adhuc potuit poëta, nondum scilicet extinctâ republicâ: imo spe tum vigente maxima restituendæ mox à Triumviris antiquæ libertatis, ut ex Appiano constat. *Patriis virtutibus.*] Vel refertur ad *reget:* Reget orbem, usu & exemplo virtutum omnium patriarum, id est, Romanarum. Vel refertur ad *pacatum*: Reget orbem pacatum virtute atq; industria Pollionis patris, qui cum Mecænate administer fuit pacis inter Octavianum & M. Antonium.

19. *Hederas passim cum baccare.*] *Baccar*, herba est radicis odoratæ, quæ vim ad fascinationem depellendam habere putabatur. Nomine Gallico caret: quibusdam videtur esse *nardus rustica*; quibusdam vero, *digitalis*: Anglicè Ladies Gloves. Despauterio fœminini generis: at vero, ut probat exemplis veterum Vossius, semper neutrius: *hoc baccar.* Hederam puero promittit, ut futuro poëtæ, quemadmodum Ecl. 7. 25. *Pastores hedera crescentem ornate poëtam*; baccar, ut puero formoso, qui proinde fascinationi invidentium magis obnoxius sit, quemadmodum ibid. 27. *Baccare frontem cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.*

20. *Colocasia fundet acantho.*] *Colocasium, ii,* vel *colocasia, æ,* faba est Ægyptia: cujus radix & caulis, ad cibum; flos ad coronas adhibebatur. De *acantho* Ecl. 3. 45.

24. *Fallax herba veneni.*] Generatim omnem herbam intelligit latentioris veneni. De *Amomo* Ecl. 3. 89.

29. *At simul heroum, &c.*] Prosecutus pueritiæ ludos, nunc tria studia adolescentiæ enumerat. I. Poesim, *heroum laudes.* II. Historiam, *facta parentis*, quæ vide in arg. III. Philosophiam, *& quæ sit poteris cognoscere virtus.* Deinde ad virilis ætatis laudes ascendit: *Hinc ubi jam firmata, &c.*

Pauca

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atq; iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector: nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.

Tamen latebunt nonnulla reliquiæ malitiæ veteris, quæ cogant adire navibus mare, & claudere urbes mœnibus, & ſulcare terram. Tunc erit alter Tiphys, & altera Argo, quæ portet electos duces: erunt quoque bella alia, & ingens Achilles rurſus ibit adverſus Trojam. Deinde poſtquam ætas jam robuſta te reddiderit virum, ipſe etiam nauta recedet è mari, nec naves e pinis fabricatæ transferent merces: omnis terra producet omnia: nec ager ſcindetur raſtris, nec vitis falce. Tum quoque fortis agricola auferet jugum bobus; nec aſſueſcet lana ſimulare diverſos colores: ſed aries ipſe in paſcuis tinget vellus purpurâ ſuaviter rubenti, & croco luteo: Sandyx ultro induet agnos inter paſcendum.

NOTÆ.

31. *Pauca tamen, &c.*] Gradus quoſdam ponit ætatis aureæ, ſimul cum Pueri ætate procedentis: ita ut in ipſius ortu refloreſcere natura videatur. *fundent cunabula flores*: in ejus adoleſcentia fructus ferre, *ariſtas, uvas, mella*; cum aliquibus tamen priſcæ fraudis, & ætatis ferreæ veſtigiis: firmata denique ejus ætate, quaſi plena pace gaudere, bellis & laboribus extinctis, *omnis feret omnia tellus*. Quod exprimit abundantiam rerum omnium, qua gaudebat Roma poſt pacem Puteolanam.

32. *Thetim.*] Eſt *Thetis*, Græce Θέτις, genitivo *Thetidis*, prima brevi: Et Τηθύ: *Tethys*, genitivo *Tethyos*, primâ longâ. Iſta *Tethys*, uxor Oceani, ſive Neptuni, Nympharum marinarum mater. Hæc vero *Thetis* Nerei & Doridis filia, quam cum amaret Jupiter, uxorem que ducere decreviſſet, monitus eſt à Prometheo ſic eſſe in fatis, ut qui ex ea naſceretur, patre major eſſet futurus: quo audito, Jupiter ab ejus nuptiis abſtinuit. Hanc itaque duxit Peleus, Æaci filius, ex eaque Achillem ſuſcepit.

34. *Tiphys.*] Gubernator navis quæ dicta eſt Argo. *Argo.*] navis, ſive prima juxta fabulas, ſive apparatu & mole maxima omnium, quæ prius in uſu fuerant: conſtructa ad expeditionem Colchicam, ex pinis Pelii, montis in Theſſalia: inſerto è quercubus Dodonæ ſylvæ malo, qui oracula reddebat. Nomen, vel ab Architecto, quem *Argum* nominat Valer. Flaccus; Vel ab *Argivis*, id eſt, Græcis ducibus quos vehebat, ut ait Ennius apud Cic. 1. Tuſcul. Vel a celeritate: ἀργὸς enim *velox* eſt. Inventrix ejus Minerva. Locus fabricationis, *Pagaſæ* promontorium & oppidum Theſſaliæ, non procul à Pelio monte. Unde *Pagaſæa navis* dicta eſt.

35. *Delectos heroas.*] *Argonautas*, nobiles Græcos, è Theſſalia præcipue: qui numero circiter quinquaginta navi Argo vecti ſunt in Colchidem, ad diripiendum vellus aureum, à Tauris ignivomis & Dracone cuſtoditum. Dux Jaſon: poſt eum notiſſimi Caſtor, Pollux, Hercules, Theſeus, Orpheus, Zetes & Calais.

36. *Achilles.*] Thetidis & Pelei filius, de quo Æn. 1. 34. Per Achillem vero quemcunque virum fortem: per Trojam, quamcunque civitatem; per Argo, quamcunque navem: per Tiphym, quemcunque gubernatorem ſignificari, bene admonet Servius: & eſt expoſitio illius, quod ante dixerat; futura nempe bella & navigationes.

38. *Vector.*] Tam active dicitur pro eo qui vehit, quam paſſive pro eo qui vehitur.

39. *Mutabit merces.*] Ante nummos repertos commercia omnia per rerum commutationem fiebant, ut adhuc fit cum peregrinis multis gentibus.

40. *Raſtros.*] *Raſtrum*: plur. *Raſtri*, vel *raſtra*; inſtrumentum quo franguntur glebæ: à radendo dictum.

44. *Murice.*] Murex, piſcis eſt marinus è concharum genere, paululum à purpura diverſus: caro in eſcam, ſanguis in colorem aſſumitur, ex Martiale Epig. l. 13. 87. *Croceo luto.*] Alii pro croco luteo dictum volunt: crocus autem, Saffron, lutei coloris eſt, id eſt; flavi rubeſcentis. Alii lotum herbam agnoſcunt: quæ vel *glaſtum* ſit, Woad, vel *caltha* quædam ſpecies, Marigold.

45. *Sandyx.*] Vel color eſt compoſitus ex æqua ſandarachæ & rubricæ commixtione ex Plin. l. 35. 6. flammæ, vel minio concolor; Vermilion, *coleur de feu*. Vel frutex, aut herba, cujus dicitur à quibuſdam flos ſimilis cocco, Scarlet.

Talia

Parcæ firmo fatorum ordine unanimes dixerunt ſuis fuſis: ô talia tempora, currite. Accede o ad magnos magiſtratus, mox veniet tempus accedendi: *ô dilecta proles Deorum, magne Jovis alumne! Vide mundum rotunda mole vacillantem, terramque, & ſpatia maris, & altum cœlum. Vide, ut cuncta exultent ob adventum ætatis* aureæ. *Utinam reſtet mihi pars extrema tam prolixæ vitæ, & animæ, quantum ſufficiet ut tua geſta celebrem. Non me cantu ſuperabit, aut Orpheus Thracius, aut Linus: licet huic Orpheo mater faveat Calliopea; & huic Lino pater pulcher Apollo. Si Pan ipſe contendat mecum Arcadiæ arbitrio; ipſe Pan fatebitur ſe ſuperatum eſſe, Arcadiæ arbitrio. Incipe parve puer, agnoſcere matrem* ex ipſius *riſu: decem menſes attulerunt matri diuturna tædia. Incipe, parve puer: cui parentes non arriſere,*

Talia ſæcla ſuis dixerunt, currite, fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere, ô magnos, aderit jam tempus, honores,
Cara Deum ſoboles, magnum Jovis incrementum!
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſq; maris, cœlumq; profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atq; huic pater
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo. [adſit:
Pan etiam, Arcadiâ mecum ſi judice certet,
Pan etiam, Arcadiâ dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parve puer, cui non riſere parentes,

NOTÆ.

47. *Parcæ*] Erebi & Noctis filiæ: ſic dictæ vel a partu quaſi *Partæ*, juxta Varronem; quia naſcentibus bonum malumque in partu conferunt. Vel per antiphraſim à parcendo, juxta alios; quia nemini parcunt. Tres finguntur, quia tria ſunt tempora: colo inſtructæ, qua vitæ humanæ ſtamina deducunt. Prima eſt *Clotho* à κλώθω *volvo*. Secunda *Lacheſis*: à λαγχάνω *ſortior*. Tertia *Atropos*, ab α privativo, & τρέπω *verto*, quia inflecti non poteſt.

49. *Jovis incrementum*] Jovis filius, alumnus; ideo incrementum & augmentum: quia patres prole dicuntur augeri. Jovis autem Deorumque ſobolem vocat & alumnum: eo modo, quo Homerus heroes ſuos, διοτρεφεῖς, & θρέμματα Διὸς, *nutritos à Jove*.

50. *Nutantem convexo, &c.*] Geſtientem & præ lætitia commoventem ſe. *Convexum*, eſt curvatura exterior cœli, *concavum*, curvatura interior: utrumque promiſcuè ſumitur à poëtis. Æn. 4. 451. *Tædet cœli convexa tueri*, id eſt, *concava* quæ ſola intuemur. *Convexum*, dixit pondus, quia mundi pondus & gravitas rotundum illum, adeoque convexum efficit: omnibus ejus partibus æqualiter ad centrum nitentibus.

56. *Linus.*] Apollinis & Terpſichores filius, paſtor idem & muſicæ peritiſſimus, Orphei & Herculis ea in arte præceptor. Hunc ab ipſo Hercule occiſum ferunt, impactâ in caput citharâ, quod ipſum Herculem, ruſticus canentem irrideret.

57. *Orphei.*] Dativus Græcus, hic diſſyllabus Ὀρφεῦϊ, ΕΙ, ῆι vel ῇ. Sic apud Catullum eſt *Pelei*, τῷ Πηλεῖ. De Orpheo Ecl. 3. 46. *Calliopea*] Vel *Calliope*: ut *Penelopea*, vel *Penelope*. Una è novem muſis, mater Orphei, heroici carminis præſes: à κάλλος *pulchritudo*, & ὄψ, ὀπὸς *vox*.

58. *Pan etiam, Arcadia, &c.*] De Pane Ecl. 2. 31. *Arcadia* Peloponneſi regio intima, à mari undique remota, ubique in montes aſſurgens; unde paſtioni pecorum, quam agriculturæ aptior; ideoque Pana paſtorum Deum ſingulari cultu venerata.

61. *Longa decem*] Vulgo menſe nono naſcuntur infantes: unde hic Vives, & Turnebus decem Lunæ menſes agnoſcunt, qui breviores. Alii menſem decimum ineuntem intelligunt, vel etiam completum: cum ad hoc uſq; tempus partum differri poſſe conſtet; immo etiam ulterius. *Tulerunt.*] Penultima brevi, cum vulgo habeatur longa. Sic Æn. 2. 774. & 3. 48. *Steterunt que comæ.* Georg. 2. 129. *Miſcuerunt que comæ.* Lucret. 3. 81. *Prodiderunt.* 1042. *Occiderunt, &c.*

62. *Cui, &c. Parentes. &c.*] De hac duplici voce controverſia eſt. *Cui.*] Quintilianus l. 9. 3. legit, *Qui*, plurali nominativo, hoc ſenſu: *qui pueri non riſere; hunc*, id eſt, *hos*, (per enallagen, ſive commutationem numerorum) *nec Deus menſa dignatur, nec, &c.* II. Servius legit, *Cui*, dativo ſingulari; ſive, *Quoi*, quomodo veteres Latini ſcripſerunt, uſque ad ipſius Quintiliani pueritiam, ut ait ipſe, l. 1. 7. Et hic erit ſenſus: *Cui puero parentes non arriſere, huno nec*

Nec

Nec Deus hunc menſa, Dea nec dignata cubili eſt. | *hunc nec Deus ad menſam, nec Dea in lectum*, excipere *dignata eſt.*

NOTÆ.

Deus, &c. Qui quidem ſenſus ut conſtet magis, hæc ſuperiora verba, *riſu cognoſcere matrem*, de riſu matris, non de pueri riſu, accipio: cum Erythræo & Bembo. Solent enim parentes ante cæteros à liberis agnoſci ex blandiore riſu, & eſt in liberis omen ingenii bonæque indolis, ex illo riſu citiſſime parentes agnoſcere. Quare poëta puerum invitat, ut ex riſu citò parentes agnoſcat. *Parentes.*] Qui legunt cum Servio, *Cui*, nihil hic habent negotii: &, *parentes*, nominativo plurali intelligunt. Qui vero cum Quintiliano legunt, *Qui*, I. vel parentes eſſe volunt in vocativo, *ô parentes*; ita Politianus, Miſcell. 89. II. Vel in accuſativo: pro, *qui non riſere ad parentes:* ita Joſ. Scaliger in Catull. 62. 208. quomodo Plautus in cap. 3. l. 21. *Quaſi muti ſilent, neque me rident*: pro, *mihi arrident.* Servium ſequor, quia figura Quintiliani durior hoc loco videtur.

63. *Nec Deus hunc, &c.*] Certe comminatio eſt imminentis puero calamitatis: ſi matrem riſu non agnoſcat. Quæ autem ſit illa calamitas dubium eſt. I. Servius explicat de Vulcano, cui puer ſimilis ſit futurus: Vulcanus vero, cum ei naſcenti parentes, Jupiter & Juno, propter deformitatem non arriſiſſent ab iis in Lemnum inſulam dejectus eſt: quo ex caſu claudus factus, deinceps, nec *à Jove* ad menſam Deorum, nec *à Minerva* in maritum admiſſus eſt. Obſtat tamen Servio Homerus, qui Vulcano dat locum in cœleſti convivio, Iliad. l. 595. II. Politianus, Miſcel. 89. explicat de *Genio* & *Junone*, qui puero propitii non ſint futuri. Conſtat enim ex Seneca Ep. 110. ex Plin. l. 2. 7. veteres hominibus ſingulis Genium & Junonẽ tutelares Deos, ab ipſo ortu attribuiſſe. Sed conſtat etiam apud eruditos omnes, Genium ſolis maſculis, Junonem ſolis fœminis fuiſſe attributam: atque ita uni eidemque Pollionis filio Genius & Juno non conveniunt. Minime autem conſtat id, quod hoc loco Philargyrius commentatur: nempe pueris nobilibus editis in atrio Junoni Lucinæ lectum ſterni ſolitum, & menſam Herculi; ſive juxta alios, Genio. Refert quidem Politianus duplicem Varronis locum: quorum alter docet, *initiari pueros Educæ, Potinæ & Cubæ; divis edendi, potandi, & cubandi:* alter docet, *natis ſi erat ſublatus, Diis conjugialibus, Pilumno & Picumno, in ædibus, lectum ſterni.* At ex iis locis nihil erui poteſt; niſi quod menſa Deabus, lectus Diis poneretur: cum Virgilius contra, menſam Deo, lectum Deæ attribuat. Quare ego duplici modo nodum ſolvo. I. Per *menſam*, educationem & nutritionem pueri intelligo, cui rei fatentur omnes præfuiſſe Genium; per *cubile*, conjugium intelligo, cui conſtat præfuiſſe Junonem. Atque ita ſenſus erit: *Hunc puerum Genius ali non permittet, nec per cibum incrementa capere; aut ſi permiſerit, certe non permittet Juno ad felices nuptias pervenire.* II. Sic præterea commode poteſt explicari. *Si non agnoſcas matrem riſu, infelix eris, neque ad illam poteris Deorum vitam & conſortium pervenire, quod prius tibi promiſeram, verſu* 15. Illa autem Deorum vita, ſive apotheoſis, gemino capite præcipuè continebatur: convictu Jovis, & Deæ alicujus conjugio. Sic apud Horatium l. 4. Od. 8. Herculis divinitas inde ſtatuitur, quod, *Jovis intereſt optatis epulis impiger Hercules.* Idemque, ut notum eſt, Heben juventutis Deam accepit in conjugem. Sic & Virgilius Georg. 1. 31. Immortalitatem, quam promittit Auguſto, ita exprimit: *Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis.* Eo itaque recident Virgilii minæ in puerum: *Non frueris Deorum vitâ, quia te nec Jupiter admittet ad menſam, nec Dea ulla in cubile.*

ECLOGA V.

* DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

PASTORES duo funebres ac divinos honores amico Daphnidi exhibent: Mopſus illius epitaphium; Menalcas apotheoſim canit. Quis autem ſit ille Daphnis, ambiguum eſt. I. *Aliqui paſto-*

rem

rem eſt putant Siculum, de quo Diodor. lib. 4. Mercurii filium, natum laureo in nemore, unde nomen habuerit à δάφνις, laurea : *peritum illum quidem muſices, & Bucolici carminis apud Siculos inventorem. Qui cum amaretur à Nympha, eique datam fidem fefelliſſet, ob amorem filiæ Regis, oculis in pœnam captus, carminis argumentum deinde paſtoribus fuit. Nec ſane vero abſimile Virgilium, qui toties in Bucolicis rerum Sicularum meminit, juvenis illius laudes eſſe proſecutum : exemplo Theocriti, qui videtur ejus in memoriam ſcripſiſſe Idyllium primum. II. Alii Pollionis filium eſſe conjiciunt : cujus genethliacon ecloga ſuperiore, hic mors immatura celebratur. At ſi inter ipſa, ut volunt, obiit primordia ; quomodo* curru ſubjungere tigres inſtituit, *&* thiaſos inducere Baccho ? *III. Senit Vives à Virgilio, quamquam inſcio & imprudente, mortuum atque redivivum Chriſtum eſſe laudatum. Sed pius magis, quam verus ille ſenſus eſt. IV. Pierius vult eſſe Quinctilium Cremonenſem Virgilii atque Horatii familiarem. At ejus obitus hac Ecloga poſterior eſt, annis circiter quindecim ; caditque in an. V. C. 370. ut patet ex Euſeb. Chron. V. Alii de Quinctilio Varo interpretantur, illo, qui in Germania cæſus eſt an. V. C. 762. poſt obitum ipſius Virgilii 27. quam ſcite, ipſi viderint. VI. Jul. Scaliger Poet. l. 14. ſuſpicatur Flaccum eſſe quendam ipſius Virgilii fratrem : idque alii probant hoc incerti auctoris veteri diſticho :* Triſtia fata tui dum fles in Daphnide Flacci, Docte Maro, fratrem Diis immortalibus æquas. *Non putem tamen à modeſtiſſimo poëta tam ſuperbe deſletum fratrem fuiſſe, obſcurum hominem ac ſemipaganum ; nec fidem habeo verſiculis incertis. VII. Melius Joſ. Scaliger in Euſeb. Chron. p. 143. & aliis, de cæde & apotheoſi Julii Cæſaris rem explicant. Quam commode conſtabit ex notis.*

Scripta eſt, forte quibuſdam ludis, aut ſacrificiis, in honorem Julii celebratis. Quo præciſe tempore, non liquet. Certe poſt ſecundam, ac tertiam Eclogam : ſiquidem extremis hujus verſibus mentio fit ſecunda & tertiæ.

MENALCAS, MOPSUS.

MEN.

INTERPRETATIO. MEN. *Mopſe, ſiquidem una ſumus ; periti uterque, tu fiſtula canere, ego canere verſus : cur nondum hic procubuimus inter ulmos mixtas corylis ?* MOP. *Tu natu major, juſtum eſt ut tibi obediam, ô Menalca : ſeu ſubimus umbracula fluctuantia ventis agitantibus, ſeu potius cavernam. Vide quomodo vitis agreſtis prætexit cavernam uvis raris.*

CUr non, Mopſe, boni quoniam convenimus amTu calamos inflare leves, ego dicere verſus, [bo,
Hic corylis mixtas inter conſedimus ulmos ? [ca :
MO. Tu major : tibi me eſt æquum parere, Menal-
Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius ſuccedimus : aſpice ut antrum
Sylveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
ME. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
MO. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo ?

MEN. *Amyntas unus tecum poteſt contendere in montibus noſtris.* MOP. *Quid* mirum, *cum ipſe contendat vincere Phœbum cantu !*

NOTÆ.

4. *TU major.*] Ambo tamen juniores. Sic tum deinde v. 19. Mopſus ad Menalcam: *ſed tu deſine plura, puer.* Et viciſſim Menalcas ad Mopſum v. 49. *Fortunate puer, tu nunc.*

5. *Zephyris.*] *Zephyrus* ventus flans ab occaſu æquinoctiali : dictus quaſi ζωηφόρος vitam ferens. Latinis *Favonius. Hic eſt genitalis mundi ſpiritus, à fovendo dictus,* inquit Plinius, lib. 16. 25. ſive ut habent quidam codices, *à favendo.*

7. *Labruſca.*] Vitis ſylveſtris : ſic dicta, vel quia circa macerias & ſepta, in terræ marginibus & labris naſcitur ; vel quia à ſapore acerbo labra lædit. De *Amynta* Ecl. 2. 35. De *Phœbo* Ecl. 3. 62.

10. *Phyllidis ignes.*] *Phyllis* Lycurgi Thraciæ regis filia : quæ Demophoonta Theſei regis Athenienſis ex Phædra filium amavit, excepitque è Trojano bello redeuntem. Is cum Athenas ad componenda regni negotia reverſus, illic longiores contra fidem datam traheret moras ; Phyllis ſpretam ſe rata, amoris impatientia vitam laqueo finivit, & in arborem amygdalum foliis carentem eſt converſa. Reverſus deinde Demophoon cum arborem amplexus eſſet, illa ſponſi adventum veluti ſentiens emiſit folia : unde folia quæ ante πίταλα dicebantur, ab ejus nomine dicta ſunt φύλλα.

MEN.

M. Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri. 11
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
MO. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi,
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas. 15
ME. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas. [tro.
MO. Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus an-
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim 20
Flebant: vos coryli teſtes & flumina Nymphis:
Cum, complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus [nem
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neq; am-
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam. 26
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones

ME. *Mopſe, incipe primus, ſi habes, aut aliquos amores Phyllidis, aut laudes Alconis, aut rixas Codri. Incipe: Tityrus cuſtodiet hœdos paſcentes.* MO. *Meditabor potius illa carmina, quæ nuper ſcripſi in cortice fagi, & per vices canens inſculpſi: tu poſtea fac ut contendat Amyntas.* M. *Quanto ſalix flexilis inferior eſt olivæ, quanto parva ſaliunca rubentibus roſis, tanto tibi inferior eſt Amyntas, mea quidem ſententia.* MO. *At tu, puer, omitte plura loqui, ingreſſi ſumus in antrum. Nymphæ lugebant Daphnim defunctum ferâ morte: vos, ô coryli & fluvii, teſtes fuiſtis Nympharum luctus. Dum mater amplexa miſerandum cadaver filii ſui, & Deos & ſidera fera appellaret. O Daphni, nullus boves deduxit e paſtu ad fluvios frigidos, per illos dies: nulla quadrupes nec deguſtavit aquam, nec attigit herbam graminis. O Daphni, & montes inculti, & ſylvæ, dicunt leones*

NOTÆ.

11. *Alconis.*] Alcon celebris ſagittarius Cretenſis, qui in ſerpentem Phaleri filii ſui corpori circumplicatum tam induſtrie ſagittam direxit, ut eam in ſerpente defigeret, nec filium tangeret. *Jurgia Codri.*] Codrus rex Athenienſium fuit; qui bello adverſus Laconas, ut ait Servius; aut Dorienſes, ut Juſtinus; aut Thraces, ut Plutarchus: cum ab oraculo reſponſum eſſet, eum populum victorem fore, cujus rex periiſſet; atque adeo edictum fuiſſet ab hoſtibus, ne quis regem Athenienſem læderet: ipſe ſumpto lignatoris habitu, jurgiis aliquos ex hoſtibus laceſſivit, ab iiſque occiſus eſt: hoſtes re cognita ſine prœlio victi domum abierunt. *Phyllis* tamen, *Alcon*, & *Codrus*, fortaſſe nic paſtoritia nomina ſunt. Fuit & *Codrus* poëta, de quo Ecl. 7. 22.

14. *Modulans alterna notavi.*] Ita ut modo canerem, modo quæ cantaveram, deſcriberem in fagi cortice. De *fago* Ecl. 1. 1.

17. *Puniceis.*] *Puniceus*, ſive *phœniceus* color ſplendide rubet: *quales fructus palmæ arboris non admodum ſole incocti: unde ſpadicis & phœniceo nomen eſt*; inquit Gellius, l. 2. 26. σπάδιξ enim Dorice ſignificat, *avulſum e palma termitem cum fructu*: & communiter, φοῖνιξ, *palma* eſt & *palmæ fructus. Saliunca*] Ex Plinio l. 21. 7. *folioſa quidem eſt, ſed brevis, & quæ necti non poſſit: radici numeroſa cohæret herba verius quam flos. Veſtibus interponi eam gratiſſimum.* Alii Lavendulam eſſe putant; alii nardum Celticam.

20. *Crudeli funere Daphnim.*] Aptum mihi videtur Julio Cæſari nomen: Lauream enim ſignificat. At Cæſar, ex Suet. c. 45, *Calvitii ſui deformitatem cum iniquiſſime ferret, ex omnibus decretis ſibi a ſenatu, populoque honoribus, non aliud aut recepit, aut uſurpavit libentius, quam jus laureæ coronæ perpetuo geſtandæ.* Bene item, *crudeli funere.* Quia Cæſar medio in ſenatu, tribus & viginti pugionum ictibus occiſus eſt, ducibus conjurationis Bruto & Caſſio, ejuſdem familiaribus, idibus Martiis.

23. *Mater.*] Cerdanus transfert hunc affectum ad uxorem Julii Calpurniam, quæ paulo ante diem cædis, ſomniavit maritum *in gremio ſuo confodi*: ex Suet. 81. ego matrem Romam puto: quæ corpus ejus medio in foro, pro roſtris, inſolito tumultu & gentium omnium comploratione combuſſit: igne ex ipſis tribunalibus ac ſubſelliis excitato: ut eſt apud Sueton. 84.

24. *Non ulli paſtos, &c.*] Huc refero Suetonii verba, c. 81. de prodigiis quæ mortem Cæſaris præceſſerunt. *Proximis diebus equorum greges, quos in trajiciendo Rubicone flumine conſecraverat, ac vagos & ſine cuſtode dimiſerat, comperit pertinaciſſime pabulo abſtinere, ubertimque flere.* Equi per *Quadrupedem* hic ſignificantur, ut Æn. 11. 714. *Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.*

26. *Libavit.*] Guſtavit, attigit. Æn. 1. 740.

27. *Pœnos leones.*] Punicos; id eſt Carthaginenſes, ſeu Africanos. Carthago enim urbs Africæ præcipua, cujus incolæ Pœni dicti, quaſi Phœni: quia è Phœnicia profecti, duce Eliſa, ſive Didone. Æn. 1. 348. Ferax autem leonum & monſtrorum eſt Africa. In qua Cæſar Catonem, Scipionem, & Jubam vicerat.

Interitum

ipſos Africa doluiſſe mortem tuam. Daphnis etiam induxit morem *ſubligandi tigres Armenias ad currum, & celebrandi choreas* in honorem *Bacchi, & induendi flexiles haſtas teneris frondibus. Ut vitis eſt ornamentum arborum, ut racemi vitium, ut tauri armentorum, ut meſſes agrorum fertilium :* ſic *tu* eras *ornamentum omne tuorum ; ex quo mors te abſtulit, ipſa Pales atque ipſe Apollo deſeruit arva. Sæpe miſerum lolium, & infœcundæ avenæ regnant in ſulcis, quibus commiſimus magna hordea. Carduus, aut paliurus* armatus *ſpinis acutis naſcitur pro dulci viola, & narciſſo purpureo. Spargite frondes per terram, tegite fontes umbraculis, ô paſtores ! Daphnis jubet hæc ſibi præſtari : & ſtatuite ſepulchrum, & adjicite ſepulchro epitaphium : Ego Daphnis* hic

Interitum, monteſque feri ſylvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit : Daphnis thiaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis ;
Tu decus omne tuis : poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Paſtores : mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſylvis hinc uſq; ad ſidera notus :
Formoſi pecoris cuſtos formoſior ipſe.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poëta;
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum

jaceo, celebris in ſylvis hinc uſque ad cœlum : magiſter pulchri pecoris, ipſe pulchrior. ME. *Tales mihi ſunt verſus tui, o divine poëta, qualis res* eſt *fatigatis ſomnus in herbis, & qualis res* eſt *æſtuantibus*

NOTÆ.

29. *Daphnis & Armenias, &c.*] *Hoc aperte ad Cæſarem pertinet, quem conſtat primum ſacra Liberi patris tranſtuliſſe Romam, & Liberalia inſtituiſſe*, inquit Servius. Quo tamen id auctore dicat, ignoratur : immo ſacra Liberi multo ante nota fuiſſe Romæ manifeſtum eſt. Niſi fortè dicatur magnificentius ea deinceps à Julio celebrata : eo quod periculoſiſſimo certamine Pompeii filios ad Mundam viciſſet, ipſo Liberalium die, ἐν Διονυσίοις, inquit Plutarchus in Cæſare : quo eodem die, ante quadriennium, Pompeius ad bellum exiiſſe quoque dicebatur. Præcipua autem Bacchi inſignia fuere, *Tigres :* quibus currui ſubligatis circumvehi ſolitus eſt. *Thyrſus*, haſta erat, veſtita pampinis & hedera, armata cuſpide in coni formam deſinente : Bacchi geſtamen & comitum ejus fœminarum, quas *Bacchas* vocabant. Thyrſus quippe dicitur, quicquid ita ſurgit, ut in gracilitatem tenuetur : quemadmodum caulis medius fruticum & plantarum. *Thiaſus* eſt chorus, ſive ſacra ſodalitas canentium, ſaltantium, convivantium : non ſemper ad Bacchum, ſed ad alia etiam divina pertinens. Diciturque, ἀπὸ τοῦ θεῖα ἄσαι, divina canere. De *Baccho* infra v. 69.

29. *Curru ſubjungere tigres.*] *Curru* pro *currui*. Veteres enim in nominibus quartæ, genitivum extulere per *uis*, *curruis :* & dativum per *ui*, *currui*. Unde poſtea ſicut genitivum contexere in *us*. *curruis*, *currus* ; ita aliquando contraxere dativum in *u*, *currui*, *curru*. Hoc innuit Gellius l. 4. 16. qui multa congerit exempla Virgilii & aliorum. Sic Æ. 1. 261. *parce metu.* 6. 465. *teque aſpectu ne ſubtrahe.* 9. 605. *venatu invigilant pueri. Tigres*] Bene *Armenias*. Tigris enim vox eſt Armena, ex Varr. aut Medica, ex Plinio : quæ celeritatem ſignificat. Unde apud eos, feram illam, ſagittam, & flumen celebre ſignificat.

35. *Ipſa Pales, &c.*] Pales Dea paſtorum & pabuli : quam tamen Varro vult eſſe maſculini generis. *Apollo.*] Hic Apollo Nomius intelligitur : ſic dictus à νομὸς, *paſcuum* ; quia greges olim Admeti regis pavit. Georg. 3. 2.

36. *Grandia hordea.*] Speciem pro genere, hordeum pro quolibet frumento.

37. *Infelix lolium, &c.*] Lolium, Cockle-Weed : Græcis ζιζάνιον. *Avena*] Duplex : altera ſativa, & ad equinum pabulum utilis ; altera plane inanis ac ſterilis, de qua hic ſermo. In hanc ultimam, & in lolium dicuntur frumenta degenerare.

38. *Purpureo narciſſo.*] Duplex narciſſi ſpecies ; præcipua, ex Dioſcoride, l. 4. 161. *Flos albus*, inquit, *intus croceus*, κροκώδης ; *in quibuſdam purpureus*, πορφυροειδὴς.

39. *Carduus &, &c.*] Carduus agreſtis, the Thiſtle. *Paliurus.*] Herba, vel juxta alios frutex aſperrimus : quidam ſpinam albam putant.

Dulcis

Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo :
Nos tamen hæc quocunq; modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninq; tuum tollemus ad aſtra : [nis.
Daphnin ad aſtra feremus : amavit nos quoq; Daph-
MOP. An quicquam nobis tali ſit munere majus ?
Et puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.
Ergo alacris ſylvas & cætera rura voluptas,
Panaque, paſtoreſque tenet, Dryadaſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur : amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſidera jactant
Intonſi montes : ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta : Deus, Deus ille, Menalca.

ſedare ſitim ſcaturiente rivo dulcis aquæ. Nec tantum aquas magiſtrum fiſtulâ, ſed etiam voce. Felix juvenis, tu modo eris primus poſt eum. Nos tamen viciſſim tibi qualicumque modo canemus hæc noſtra, & Daphnim tuum tollemus in cœlum : Daphnim tollemus in cœlum, Daphnis nos etiam dilexit. MOP. *An ulla res mihi ſit pretioſior, quam hoc munus ? & puer ipſe meruit celebrari, & jamdudum Stimicon laudavit mihi* tuos *iſtos verſus.* ME. *Daphnis ſplendens miratur portas cœli à ſe non ante viſas, & deſpicit ſub pedibus nubila & aſtra. Ergo læta voluptas occupat nemora, campoſque omnes, & Pana, & paſtores, & Dryadas virgines. Neque lupus ſtruit inſidias gregi, neque ullæ plagæ moliuntur fraudem cervis. Daphnis bonus diligit pacem. Ipſi montes inculti emittunt clamores ad aſtra* præ *gaudio, ipſæ rupes* modulantur *verſus, ipſæ arbores modulantur hoc : Deus, ô Menalca, Deus ille* eſt.

NOTÆ.

42. *Alter ab illo.*] Secundus ; non dignitate quidem, quia doctrina par utrique eſſe dicitur, *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum :* ſed ordine tantum temporis : Ita ut alter alteri ſit ſimilis, ſed magiſter primus & antiquior, Mopſus vero ſecundus & junior. *Magiſter* autem ille Mopſi, videtur ipſe fuiſſe Daphnis.

52. *Amavit nos quoque Daphnis.*] At, inquiunt, Menalcas Virgilius eſt, ſiquidem deinde dicit de ſua fiſtula : *Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexim : Hæc eadem docuit, &c.* Virgilium autem non amavit J. Cæſar, quippe ignotum adhuc tunc temporis : atque adeo Daphnis non eſt J. Cæſar. Sed nihil obſtat, quo minus dicamus amatos à Cæſare Mantuanos, & cæteros Galliæ Ciſalpinæ populos : utpote ex ea provincia, quam Cæſar tantopere expetiiſſet Virgilius autem Mantuanus fuit.

54. *Et puer ipſe.*] Negat Servius poſſe id convenire J. Cæſari, qui non puer, ſed annos natus 56. interfectus eſt. Ego exiſtimo Cæſarem conſulto hic vocari puerum ; quia relatus fuerat inter cœleſtes Deos : Dii vero cenſebantur vigorem ſemper habere juvenilem ; nec aliam ob cauſam *Heben*, ſive *Juventam*, Diis ad pocula miniſtranda adhibebant. Contra *Senectus* inter inferna numina numerabatur. Æn. 6. 275. *Primiſque in faucibus Orci, &c. pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus.* Sic Ovid. Met. l. 4. 17. de Baccho canit : *Tibi enim inconſumpta juventa : Tu puer æternus, tu formoſiſſimus alto Conſpiceris cœlo.*

56. *Candidus.*] Color Diis ſuperis addictus, ut niger inferis & mortuis. Tibul. l. 3. 6. 1. *Candide Liber, ades.* Ovid. Triſt. 5. 5. 14. ad Natalem Deum ; *Candidus huc venias.* Adde quod heroas in lacteo circulo crederent habitare, ex Cicer. in Somnio Scip. qui circulus non male cœli veſtibulum & limen vocari poteſt. *Limen.*] Eſt tranſverſum in janua lignum, inferius vel ſuperius. Sic dicitur vel à *limes*, quia terminatur hic domus ; vel à limus, id eſt *obliquus* & *tranſverſus*, ut vult Feſtus.

Olympi.] Montes duodecim hoc nomine inſigniti ſunt. Præcipuus in ea parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit : cujus vertex ita editus, ut nubes penetrare, & ad cœlum uſque pertinere dicatur ; immo & pro cœlo ſumatur à poetis. Dictus quaſi ὁλολαμπὴς, *totus lucidus*, quia nubes excedit & ſole ſemper illuſtratur. De *Dryadibus.* Ecl. 2. 46. De *Pane*, Ecl. 2. 31.

64. *Deus, Deus, ille, &c.*] Conſtat honores Divinos J. Cæſari à Triumviris decretos eſſe, paulo poſt Triumviratum conſtitutum, anno U. C. 712. Lepido 11. & Munatio Planco Coſſ. Hi autem honores præcipue fuerunt : ut ædes ei in foro, ubi crematum ejus cadaver fuerat, conſtrueretur : ut ſimulacrum ejus ludis Circenſibus una cum ſimulacro Veneris circumferretur : ut ſi qua victoria nunciaretur, ei ſeorſum quaſi victori ſacrificaretur : ut qui in ejus ædem confugiſſet, ab injuria tutus eſſet. Et ab eo tempore Octavianus ſe *Divi* filiũ appellavit.

Sis

Utinam ſis commodus, & propitius tuis ! ecce quatuor aras, ecce duas tibi, & duo altaria Phœbo erecta. *Singulis annis offeram tibi duo vaſa recenti lacte undantia, & duo vaſa pinguis olei. Præſertimque lætificans epulas copioſo vino ; ad ignem, ſi* fuerit *hyems ; ſub umbraculis, ſi* fuerit *æſtas : effundam e calicibus vina Chia,* quæ ſunt *novum nectar. Damœtas, & Ægon Cretenſis mihi canent : Alpheſibœus exprimet choreas Satyrorum. Hæc in honorem tuum ſemper fient, & cum ſolvemus Nymphis vota annua, & cum circuimus campos* cum hoſtia. *Quamdiu aper amabit culmina montium, quamdiu piſcis amnes, & quamdiu apes alentur thymo, quamdiu cicadæ rore : ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt. Agreſtes ſingulis annis ſic tibi vota facient, quemadmodum Baccho & Cereri. Tu quoque adiges* eos *ad vota ſolvenda.*

Sis bonus ô felixque tuis ! en quattuor aras :
Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Crateraſque duos ſtatuam tibi pinguis olivi :
Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit ; ſi meſſis, in umbra ;
Vina novum fundam calathis Arviſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon :
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt ; & cum ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dumq; thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ :
Semper honos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient : damnabis tu quoq; votis.

NOTÆ.

65. *Felixque tuis.*] *Felix* dicitur, tam is qui habet felicitatem, quam is qui facit alios felices. Æn. 1. 334.

68 *Crateraſque*] *Crater* Græca vox, κρατὴρ, à κεράννυμι miſceo ; iſtud autem à κέρας cornu : quod veteres cavis cornibus, aut effictis in figuram cornuum poculis biberent, in iiſque vinum aquâ miſcerent.

69. *Baccho*] Vino cujus inventor Bacchus à poëtis dicitur : Jovis ex Semele filius : διμήτωρ bimater dictus, quia ex utero matris fulminatæ tranſlatus in Jovis femur, inde maturo partus tempore iterum prodiit. Orbem terrarum peragravit, Indos domuit, primus omnium triumphavit invectus elephanto : turbâ ſtiparus temulentarum & vociferantium fœminarum, quas ab eo *Bacchas* dixere. Supra v. 29.

71. *Arviſia nectar.*] Ab Arviſo, promontorio Chii inſulæ, in mari Ægeo, ubi vinum exquiſitiſſimum. *Nectar.*] Potus Deorum, ut *ambroſia* cibus : ſæpe tamen promiſcue ſumuntur : utrumque immortalitatem ſignificat. *Nectar* enim à νη privativa particula, & κτείνω occido : *ambroſia*, ab α privativo, & βροτὸς mortalis. Utrumque miniſtrarunt diis Hebe, ſive Juventa, & Ganymedes. *Calathis.*] Pocalis ad ſpeciem calathorum formatis. Ecl. 2. 46. Et Martialis apophor. 107. de calathis ait : *Nos Satyri, nos Bacchus amat* : unde patet calathum poculum quoque eſſe, non tantum caniſtrum.

72. *Damœtas, &c.*] Ecl. 3. 1 *Ægon.*] ab αἴξ capris : dictus *Lyctius*, à Lycto Cretæ inſulæ civitate.

73. *Alpheſibœus.*] Ab ἁλφέω invenio, & βοῦς bos. Hoc loco nomen paſtoris proprium eſt : ſed apud Homerum Il. 18. 593. epithetum eſt puellarum, quæ propter formam reperiebant multos juvenes, à quibus boves accipiebant munerum loco : quia opes omnes illis temporibus in gregibus ſitæ erant. De *Satyris*, Ecl. 6. in arg.

74. *Et cum ſolennia vota*] Sacra Nymphis fieri ſolita ; vel in agris, ut Turnebo placet ; vel etiam in domibus, ut Victorio. *Solennia* ſunt quæ *ſolum in anno* fiunt, id eſt, ſemel ſingulis annis.

75. *Et cum luſtrabimus agros*] Sacrificium innuit dictum *Ambarvale*. De quo Geor. 1. 345.

79. *Cererique.*] Ceres Saturni & Opis filia, mater Proſerpinæ, quam à Plutone raptam fertur laborioſiſſime toto orbe quæſiviſſe : frugum, & cultus terræ, magna ex parte repertrix.

80. *Damnabis tu quoque votis.*] Qui vota ſuſcipit, poſtulat aliquid à Deo, eidemque aliquid promittit. Si Deus promiſſa annuat ; tum vovens quaſi damnatur, & judicio tenetur promiſſa exolvere. Unde Deus dicitur *damnare votis* vel *voti*, cum poſtulata annuit, & ſic adigit ventem ad exolvenda promiſſa. Livius, dec. 3. l. 7. *Deos, Deaſque precabantur, ut illis fauſtum iter felixque pugna eſſet : & damnarentur ipſi votorum, quæ* pro *iis ſuſcepiſſent.* Æneid. 5. 237. eodem ſenſu dicitur, *voti reus.*

MOP.

MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Hæc nos: Formoſam Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
MO. At tu ſume pedum, quod me, cum ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes (& erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca.

MO. *Qualia tibi, qualia munera reponam pro tali cantu? Neque enim ſuſurrus Auſtri ingruentis, nec ripa undis verberatæ ſic me delectant, neque fluvii qui inter lapidoſas valles volvuntur.* ME. *Prius tibi dabo hanc tenuem fiſtulam: qua ego didici* canere: *Formoſum Corydon amabat Alexim; eademque didici, Cujum pecus? an Melibœi?* MO. *Tu vero, Menalca, accipe pedum inſigne nodis æqualiter* diſtantibus, *& are: quod Antigenes non obtinuit, licet ſæpe à me peteret; & tunc tamen merebatur amari.*

NOTÆ.

82. *Venientis ſibilus Auſtri.*] Venientis, id eſt, naſcentis: tunc enim potius eſt aura, quam ventus. Sic Æn. 5. 344. *gratior & pulchro veniens in corpore virtus:* id eſt, *naſcens & creſcens.* De Auſtro, Eclog. 2. 58.

86. *Hac nos: formoſum, &c.*] Hac eâdem fiſtula cecinimus Eclogam 2. quæ incipit: *Formoſum paſtor Corydon, &c.* Item Eclogam 3. quæ incipit: *Dic mihi, Damœta, cujum pecus, an Melibœi?*

88. *Pedum.*] Virgam paſtoralem incurvam: *formoſum are,* quo ſuppactum eſt; & *nodis paribus,* id eſt, nodis qui æquali intervallo à ſe invicem diſtant.

ECLOGA VI.

* SILENUS.

ARGUMENTUM.

SILENUS pueros Chromin & Mnaſilum docet primam rerum originem, juxta doctrinam Epicuri, additque varias fabulas. Per Silenum, Syronem Epicureum philoſophum; per Chromin & Mnaſilum, Virgilium & Varum, Syronis ea in philoſophia diſcipulos, intelligunt interpretes. Certe Romæ tunc temporis vigebat hac ſecta plurimum. Et Virgilium *quidem oſtendit hac Eclogæ diſciplina huic aliquando adhæſiſſe.*

Nam conſequentibus annis videtur ad Pythagoram aut Platonem deflexiſſe, cujus Philoſophiam ſequitur. Æn. 6. 724. Varum *autem illum, de quo hic ſermo, ab Epicuri diſciplina, etiam in moribus, non abhorruiſſe conjicio, ex Ode Horatii 18. lib. 1. quæ ad eum ſcripta eſt, & plane Epicurum ſapit. De* Syrone *utriuſque præceptore habemus apud Ciceronem, & quod ipſius Ciceronis amicus fuerit,* Epiſt. famil. *l.* 6. 11. *& quod vir optimus, doctiſſimuſque Epicureus,* De finib. *l.* 2. 119. *Quo eodem ex opere facile colligitur, eum in Italia floruiſſe ultima Ciceronis ætate: qua ætate Virgilius, tum juvenis, operam ei dare potuit.*

Ex hoc primo Eclogæ verſu, Prima Syracoſio, &c. *ſunt qui probent, hanc inter cæteras ordine temporis primam eſſe; eamque à Cicerone fuiſſe auditam in theatro, cum à Cytheride ſive Lycoride mima cantaretur: unde ad ſuam & Virgilii laudem Cicero exclamarit:* Magnæ ſpes altera Romæ *Sed hæc Donati ſomnia ſunt, qualia multa ſomniavit. Videtur quippe poeta profiteri Ecl* 1 *veniſſe ſe primo Romam, ut agros recuperaret ſuos: at Cicero annis ante Diviſionem agrorum ferme duobus obiit, nemque ſub initium Triumviralis proſcriptionis, anno V. C.* 711. *cum agri diviſi non ſint niſi anno V. C.* 713. *ineunte. Immo probo ego ex iiſdem verſibus, hanc non eſſe primam:* Prima Syracoſio dignata eſt ludere verſu: *igitur non jam primum; ſed antea*

etiam luſerat, idque unum ſignificat, ſe primum omnium inter Latinos, Bucolicum ſcribendi genus è Gracia ſeu Sicilia, tranſtuliſſe. Quo autem ordine ac tempore hæc ſcripta ſit, incertum eſt.

NOTÆ.

* *SILENUS.*] Senex, Bacchi nutritius & pædagogus; ſemper aſino vehi, ſemper ebrius deſcribi ſolitus; cornuto capite, ſimis naribus: magnæ tamen ſolertiæ, unde dicitur multa ſapienter ediſſeruiſſe regi Midæ: memoraturque rex Antigonus vertiſſe ſibi laudi, quod ab hoſtibus propter deformitatem quaſi Silenus rideretur, ut eſt apud Senec. De Ira, l. 3. 22. Nomen à σιλλαίνειν, *ſcommata jacere, cavillari*, ex Æliano, l. 3. Var. Hiſt. c. 40. Sileni autem dicuntur omnes Satyri ſeniores, ex Pauſania in Attic. Quanquam aliqui pingunt Silenum pedibus humanis, Satyros caprinis.

Satyri autem è Bacchi comitibus etiam fuerunt, ſalacitate inſignes. Plutarchus in Sylla refert, unum ex illo genere ad Syllam eſſe adductum. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ, unum quoque à S. Antonio viſum eſſe teſtatur: itemque alium ab omni Alexandrino populo, Conſtantini temporibus. Alii tamen hos inter ſpectra aut naturæ monſtra referunt, totumque id genus revocant ad fabulas. Nomen deducit Ælianus à σεσηρέναι, quod eſt, *os habere in modum rictus canini conformatum:* Caſaubonus à Dorica voce σάταρ, *jocari:* aliunde alii.

Panes his non abſimiles, quorum primus *Pan*, Mercurii filius; à πᾶν, *omne:* de quo multa Ecl. 2. 31.

Fauni, à *fando* dicti: quia ſylveſtribus in locis faſſari homines & alloqui putabantur: quod aiunt in prælio Romanos inter & Etruſcos de reſtituendis in regnum Tarquiniis acciditſe: voce è ſylvis erumpente, quæ Romanos bono eſſe animo juberet.

Sylvanus & *ſylvani*, à *ſylvis* dicti. Ecl. 10. 24.

INTERPRETATIO.

Muſa mea, prima omnium *dignata eſt canere Sicula carmina: nec eam puduit incolere nemora. Cum canerem reges & bella, Apollo* mihi *vellicavit aurem, & me* ſic *admonuit: Tityre, decet paſtorem paſcere pingues oves, & componere tenues verſus. Ego nunc, ô Vare, exercebo fragili*

PRima Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſylvas habitare, Thalia.
Cum canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namq; ſuper tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & triſtia condere bella)

NOTÆ.

1. *Prima Syracoſio.*] Primus è Latinis non ſum dedignatus ſcribere carmina bucolica ad imitationem Theocriti Syracuſani. *Syracoſio:* ut brevis eſſet ſyllaba tertia, quæ alioqui longa eſt in *Syracuſio*, Συρακόσιος. *Syracuſa*, urbs Siciliæ tunc ampliſſima: urbes olim quatuor, ex Cicerone; quinque, ex Strabone, ambitu ſuo complectens. Nunc *Saraguſa*.

2. *Thalia.*] Una è novem Muſis, comœdiæ & ludicrorum præſes: à θάλλω, *vireſco, floreo, exhilaror.*

3. *Cum canerem reges.*] Dicitur Virgilius res Albanas primo tractandas ſuſcepiſſe, ſed abjeciſſe deinde opus, & ad bucolica ſtudium convertiſſe. *Cynthius.*] Et Cynthia, nomina Apollinis & Dianæ: quia nati ambo in inſula maris Ægæi *Delo*, ubi mons eſt *Cynthus*.

4 *Aurem vellit.*] Proverbialiter dictum, pro *admonuit*; ſive quia, ut vult Eraſmus, in jus ituri vellicabant aurem illius, quem eſſe teſtem volebant: unde Horat. Sat. l. 1. 9. 75. *Licet anteſtari? ego vero oppono auriculam, rapit in jus.* Vel quia, ut vult Servius, auris memoriæ conſecrata eſt; quemadmodum frons Genio, & digiti Minervæ. *Tityrum* hic ſe appellat Virgilius, ut Ecl. 1. 1.

5. *Deductum Carmen.*] Id eſt, tenue: à lana, quæ ad majorem tenuitatem nendo deducitur. Horat. Epiſt. l. 2. 1. 225. *Tenui deducta poemata filo.* Tibul. l. 1. 3. 86. *Deducat plena ſtamina longa colo.*

7. *Vare, &c.*] De illo magna lis apud interpretes. Alii enim laudes illas attribuunt *P. Alphено Varo*; alii *P. Quintilio Varo*; alii *Quintilio Cremonenſi*, quem item *Varum* vocant. Conſtat hos tres Virgilii æquales fuiſſe. Et *Alphenus* quidem *Varus*, Servii Sulpicii juriſconſulti diſcipulus, juriſconſultus ipſe fuit celebris: qui ex arte ſutoria; aut, ut volunt alii, tonſoria, ad conſulatum adrepſit, an. U. C. 755. Digeſtorum libros ſcripſit quadraginta. Laudatus à Gellio propter ſtudium antiquitatis, lib 6. 5. Ab Horatio memoratur propter vafritiem, Sat. lib. 1. 3. Ab interpretibus Horatii, Cremonenſis dictus. Tamen huic non puto dicatam eſſe hanc Eclogam, tum quia nulla laude bellica,

Agreſtem

Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.
Non injuſſa cano: ſi quis tamen hæc quoq; ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quam ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnaſilus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle:
Ægle Naïadum pulcherrima: jamque videnti

fiſtulâ ruſticam muſam: ſiquidem multi ſuppetent tibi, qui optabunt celebrare laudes tuas, & ſcribere funeſta bella. Canto ea, quæ à Phœbo *juſſus ſum* cantare. *Si tamen aliquis, ſi aliquis hæc etiam legat, horum amore percitus; te noſtræ myricæ, te omnis ſylva reſonabit ô Vare: nullaque pagina magis placet Apollini, quam quæ ſibi præfixit Vari nomen. Pergite, ô Muſæ. Chromis & Mnaſilus pueri viderunt Silenum in caverna proſtratum ſomno; venis tumentibus heſterno vino, ut mos eſt. Erant procul humi corona, tantum lapſa è capite: Et grande poculum ſuſpenſum erat per anſam attritam. Hunc invadentes, injiciunt vincula* confecta *ex ipſis coronis: ſæpe enim* ille *ſenex utrumque deceperat ſpe verſuum. Ægle adjungit ſe ſociam, & accedit pavidis: Ægle formoſiſſima Naïadum: Et* ipſi, *jam oculos aperienti,*

NOTÆ.

ſed una forenſi claruit: tum quia, cum ſutor dicatur fuiſſe, nec ad conſulatum niſi diu poſt obitum Virgilii pervenerit; non videtur ejus fortuna tum, cum Eclogæ ſcriberentur, ſatis Virgilii fortunæ præſtitiſſe, ut hic illi tam effuſis laudibus adularetur. *Quintilius* vero *Cremonenſis*, de quo ſic Euſebii Chron. ad annum primum Olymp. 189. qui reſpondet anno U.C.730. *Quintilius Cremonenſis, Virgilii & Horatii familiaris, moritur*, idem ille eſt, quem Servius Virgilii cognatum appellat; & cujus in morte Horatius Virgilium conſolatur, Od. l. 1. 24. Sed huic à nemine, præterquam à Grammaticulis *Vari* cognomen tribuitur. Omnino igitur laudes iſtæ ad *P. Quintilium Varum* referendæ ſunt: qui magnis muneribus ſub Auguſti imperio perfunctus eſt. Conſul an. U. C. 741. Syriæ deinde præſes per annos octo. Denique miſſus in Germaniam cum tribus legionibus; quas ingenti clade amiſit, inſidiis ab Arminio circumventus, an. U. C. 762. tanto ſuo dolore, ut ſibi conſciverit mortem; tanto Auguſti luctu, ut caput illidens parieti exclamaret, *Vare, legiones redde*

7. *Et triſtia bella.*] Miror hic Nannium & alios, qui bella intelligunt Germanica, Varo tam funeſta: illa enim anno poſt obitum Virgilii ſeptimo circiter & vigeſimo, geſta ſunt. Bella igitur ſignificantur alia, quibus Varus per Triumvirales tumultus interfuerat: *triſtia*, non illi, ſed ejus hoſtibus, & patriæ generatim.

9. *Si quis tamen, &c.*] Quanquam Apollo me detererruerit à tuis factis heroico verſu deſcribendis: ſi quis tamen hæc legat bucolica, is nomen tuum noſtris in ſylvis, ſeu bucolicis undique ſparſum reperiet: quod quidem ideo undique ſparſi, quia ſcio, ſcripta Phœbo placere magis nulla, quam quæ nomen tuum præferunt. Et vero etiam nona Ecloga mentionem Vari crebram facit. De *Myricis*, Ecl. 4. 2. De *Pieridibus*, Ecl. 3. 85.

13. *Chromis & Mnaſilus.*] Juniores Satyri. *Chromis* à χρόμις, *hinnitus, audacia.*

Mnaſilus.] à μνάω, *memini ſſe facio:* & σίλλος, *ſcomma.*

15. *Iaccho.*] Bacchi nomen, ab ἰαχὴ *clamor:* ob vociferantes in ejus comitatu ebrias mulieres.

16. *Serta procul tantum, &c.*] Sic explicat Turnebus hanc vocem, *tantum:* ſerta procul jacebant: tantum delapſa è capite, non rupta, non calcata. Sic Cerdanus: Jacebat, dormiebat, vinum exhalabat, omnes habebat ebrietatis notas; hæc una tantum nota deerat, quod ſerta non gereret in capite. Hic enim erat ebriorum mos. *Capiam coronam mi in caput, aſſimulabo me eſſe ebrium*, Plaut. in Amphit. 3. 4. 16. *Capiti.*] pro capite. Sic. G. 1. 267. *Nunc torrete igni fruges.*

17. *Cantharus.*] Vas vinarium, in formam Scarabæi, qui κάνθαρος dicitur. Baccho ſacer eſt: unde notatus ſuperbia C. Marius, quod poſt victoriam Cimbricam cantharis potare Liberi patris exemplo auſus fuerit, ex Plin. l. 33. 11.

18. *Ambo.*] *Ambos* Latinâ forma; *ambo* Græcâ, ἄμφω. Sic *duos* & *duo*, *Ma*. Ecl. 5. 68. *Crateraſque duos ſtatuam.* Æn. 11. 285. *Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra viros.*

21. *Ægle Naïadum pulcherrima.*] Ab αἴγλη, *ſplendor.* Nymphæ nomen, Nereæ & Solis filia. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46. Dicuntur *Na-i-a-des*, quadriſyllaba voce, ut hic; vel *Naiades*, aut *Naïdes*, triſyllaba voce, ut Ecl. 10. 10. *Naiades indigno cum Gallus amore periret,*

linit frontem & tempora moris rubris. Ille ridens fraudem: Cur, ait, implicatis mihi *vincula? expedite me* ex iis, *O pueri: sufficit quod potuerim deprehendi* à vobis. *Audite versus quos petitis: vobis versus; huic* Ægle *aliud præmium erit: simul ipse incipit. Tunc vero aspiceres Faunos & feras saltare ad cantum, tunc duras quercus cacuminibus nutare. Nec mons Parnassus adeo latatur Apolline; nec Rhodope & Ismarus adeo mirantur Orpheum. Cantabat enim quomodo semina terrarum, & aeris, & maris, & simul puri ignis, congregata fuerint in immenso vacuo: ut* ex *his primis omnia principia, & ipsa moles recentis mundi coaluerit. Deinde* quomodo *terra*

Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes,
Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea.
Namque canebat uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea Ponto

NOTÆ.

22. *Sanguineis frontem moris.*] *Morum*, fructus arboris *mori*: Mulberry. Vocat *sanguinea*: quod, candida cum essent prius, è sanguine Pyrami & Thisbes ruborem induerint. Ovid. Met. 4. 54.

25. *Satis est potuisse videri.*] Supple, ad impetrandum quod vultis: *quia*, inquit Servius, *semidei, cum volunt tantum, videntur*: atque adeo, si videri volunt, signum est eos velle videntibus postulata concedere. Vel sensus est. Solvite me, satis enim ludi est, quod is visus sim vobis, qui ligari possem.

27. *In numerum Ludere.*] Saltare, ita ut motuum ratio & mensura, cantuum rationi & mensuræ respondeat. De Faunis, in notis ad argumentum hujus Eclog.

29. *Parnassia rupes.*] Mons in Phocide, Citharoni & Heliconi vicinus; gemino vertice: quorum alter *Nisa* vocatur, Baccho sacer: alter *Cirrha*, Phœbo Musisque dicatus.

30. *Rhodope.*] Mons Thraciæ, nivibus semper horrens, ad Euxinum mare protensus, ex quo Hebrus profluit. *Ismarus.*] Plur. *Ismara*: mons alter, in maritima regione Thraciæ, non procul ab ostiis Hebri. Hæc loca peragravit Orpheus vates, de quo G. 4. 454. De *Orpheo*, ibid.

31. *Namque canebat uti, &c.*] Origo mundi, juxta opinionem Epicuri philosophi Athenien-sis, ex oppido Gargetto: qui natus anno ante Christum circiter 341. regnante in Macedonia Philippo, Alexandri patre: ex calculo senex obiit. Cujus philosophiam de rerum natura versibus persecutus est Lucretius. Statuebat igitur duo rerum principia, *plenum* & *inane*: quia quicquid est, vel continetur, & est *plenum*; vel continet, & est *inane*. *Inane* vocabat, spatium usquequaque diffusum, carens corporibus: *plenum* appellabat, atomos, sive minuta corpuscula, toto inani volitantia; quæ hic à Virgilio *semina* vocantur: quorum ex fortuito concursu coaluerint illa quatuor, quæ dicimus elementa, ignis, aqua, terra, & aer. Aerem hic *animam* vocat, post Lucretium l. 6. 577. *Ventus ubi, atque anima subito vis maxima quadam.* Quia *animabilis & spirabilis est.* ex Cicer. De nat. Deor. 2. 91. Ex his porro elementis, inter se ordinatis ac temperatis, cœlum, sol, animalia, cæteraque deinde formata sunt.

35. *Solum.*] Primo dicitur de planta pedis. Sic Lucr. l. 1. 924. *Avia Pieridum peragro loca, nullius ante Trita solo.* Hinc *solea* dicta, quæ partem illam pedis obtegit. Hinc & *solum* pro terra vulgo sumitur, ex Varr. l. 4. de L. L. quia *solo*, id est, planta pedis teritur. Neque pro terra tantum, sed pro unaquaque re, quæ alteri supponitur, eamque sustentat. Pro mari, Æn. 5. 198. *Vastis tremit ictibus aerea puppis, subtrahiturque solum.* Pro cœlo etiam: Ovid. Met. 1. 73. *Astra tenent cœleste solum.* Frequentius tamen pro terra, tam in singulari, quam in plurali numero, G. 1. 80. *Ne saturare fimo pingui pudeat sola.*

Discludere Nerea ponto.] *Pontus* hic usurpatur, non pro aquis, sed pro loco, sive cavitatibus terrarum, in quibus aquæ segregatæ sunt. *Nereus* vero sumitur pro aquis ipsis. Is juxta Orpheum, Deorum antiquissimus est: juxta alios, Oceani & Tethyos filius. Idem ex Doride, sorore & uxore sua, maximum Nympharum marinarum turbam suscepit, quæ *Nereides* dictæ. *Nerea*, accusativus Græcus.

Cœperit,

Cœperit, & rerum paullatim ſumere formas.
Jamq; novum ut terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſubmotis nubibus imbres:
Incipiant ſylvæ cum primum ſurgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſq; refert volucres, furtumq; Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut littus, Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus: quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in levi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu tunc in montibus erras!
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,

cœperit ſolidari, & aquas diſpellere à ſe in mare, & accipere ſenſim ſpecies rerum. Poſtea quomodo terra miraretur ſolem recentem emicare, & quomodo *pluvia decideren è nimbis alte remotis* à terra: *cum nemora tunc inciperent creſcere, & cum animalia* adhuc *rara vagarentur per montes* nondum *cognitos. Deinde narrat ſaxa projecta à Pyrrha, tempora Saturni, & aves Caucaſi, & ignem ſubreptum à Prometheo. Addit his* rebus, *quem ad fontem Argonautæ alte vocaſſent Hylan amiſſum: quomodo ripa omnis referret: Hyla, Hyla. Et ob amorem tauri condolet Paſiphaæ; felici ſi nunquam tauri fuiſſent. Ah, mulier miſera, quæ inſania te occupavit? Filiæ Prœti repleverunt campos falſis mugitibus: nulla tamen* earum *quæſivit tam infames amplexus pecudum; licet metueret ſub collo* jugum *aratri, & ſæpe exploraret cornua in fronte polita. Ah, mulier miſera,* tu *jam vagaris per montes! taurus* vero *reclinans candidum latus in teneris hyacinthis,*

NOTÆ.

41. *Lapides Pyrrhæ, &c.*] Pyrrha Deucalionis uxor fuit, quo apud Theſſalos regnante, contigit diluvium: ex quo ſervati duntaxat hi duo, & navicula delati in Parnaſſum; qui montium omnium unus aquis ſubmerſus non fuerat. Ibi Themidis oraculum conſuluerunt de reparatione generis humani: acceptoque reſponſo, ut magnæ matris oſſa poſt tergum projicerent, lectos è terra omniparente lapides projecere, quorum qui ſunt à Deucalione projecti, in mares; qui à Pyrrha, in fœminas continuo mutati ſunt. Ov. Met. 1. 318. *De Saturni regno*, Ecl. 4. 6.

42. *Caucaſeaſque, &c.*] Prometheus, Japeti filius ex Aſia conjuge, Deucalionis pater: cum ignem è cœlo furatus eſſet, admotâ ſolis currui face è ferulis confectâ: eoque igne, vel hominem à ſe è luto formatum animaſſet; vel, ut narrant alii, plurimas artes ad uſum hominum reperiſſet; à Mercurio juſſu Jovis in Caucaſi ſcopulo ligatus eſt: vultur, aut aquila jecori ejus aſſidue pertundendo adhibita. *Caucaſus*, Aſiæ mons notiſſimus, inter mare Euxinum & Caſpium.

43. *Hylan nautæ quo fonte, &c.*] Hylas puer, deliciæ Herculis, ejuſque comes in Argonautica expeditione. Is cum e navi deſcendiſſet ad aquationem, in ripam fontis incumbens urnæ pondere demerſus eſt: à Nymphis, ut fabulantur, raptus; ab Hercule & Argonautis diu fruſtra inclamatus. Unde in ejus memoriam ſolennes eo in loco inſtitutæ ſunt inclamationes, & curſitationes populi, ex Solino, c. 42.

Quo fonte.] Quis enim fuerat ambigitur. Solinus *Hylam* fontem & lacum aſſignat, qui Pruſiadem Bithyniæ urbem alluit. Alii *Aſcanium* ejuſdem rigionis fluvium, &c

44. *Hyla, Hyla, omne.*] Græci vocalem longam ante aliam vocalem raro elidunt, & ſæpe corripiunt: Ita hoc loco Virgilius.

46. *Paſiphaen.*] Filia Solis fuit: nomen à patre deductum, qui πᾶσι φάει omnibus lucet: uxor Minois regis Cretæ: quæ tauri amore capta, & Dædali artificis ope vaccæ ligneæ incluſa, Minotaurum è tauro peperit, ſemihominem & ſemibovem. Reliqua Æn. 6. 26. *Virginem* vocat, etſi jam Phædræ, Ariadnes & Androgei matrem: Plauti, Terentii, & Euripidis exemplo; qui ſic appellant corruptam etiam quamlibet fœminam, modo junior ſit.

48. *Prœtides.*] Filiæ Prœti regis Argivorum, & Antiæ, vel Sthenobœæ. Hæ cum ſe Junoni forma æquiparārent, ab illa in eam rabiem actæ ſunt, ut vaccas ſe putarent: poſtea ſanatæ ſunt à Melampo. *Falſos* mugitus vocat, quia re ipſâ non erant vaccæ, ſed vano errore deceptæ ſæpe frontem tentabant, explorabantque num cornutæ eſſent.

ſub umbroſa ilice reguſtat herbas pallidas : vel conſectatur aliquam vaccam *in numeroſo armento. O Nymphæ, Cretenſes Nymphæ! claudite jam, claudite ſaltus ſylvarum :* ut videamus, *an fortaſſe alicubi vaga veſtigia tauri ſe noſtris oculis offerant obviam. Forſitan aliquæ vaccæ allicient illum ad ſtabula Gortynia, aut ſectantem greges, aut cupidum viridis herbæ. Deinde cantat virginem admiratam poma Heſperidum. Deinde cingit ſorores Phaetontis muſco corticis amaræ, & attollit è terra excelſas alnos. Deinde cantat quemadmodum una e Muſis deduxerit in colles Bœotiæ* Cornelium *Gallum, deambulantem circa fluenta Permeſſi : & quemadmodum totus chorus Apollinis aſſurrexerit* huic *viro. Quemadmodum Linus paſtor,*

Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas :
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus :
Si qua forte ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia. Forſitan illum,
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam :
Tum Phaëthontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una ſororum ;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis :
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,

NOTÆ.

54. *Ruminat.*] *Rumen* eſt pars eminens gutturis, cujus in cavitatem demiſſi cibi à quibuſdam animalibus revocantur, & reguſtantur ; quod *ruminare* dictum eſt.

Pallentes herbas.] Quia calore ſtomachi viriditatem amiſerunt, cum remanduntur. De *hyacinthis*, Ecl. 3. 63. De *Ilice*, Ecl. 1. 18.

55. *Claudite Nymphæ, &c.*] Verba ſunt, vel Paſiphaes, quam Silenus loquentem inducit ad Nymphas : vel ipſius Sileni Paſiphaen ſolantis, & Nymphas precantis, ut ei in inveniendo, tauro opem ferant.

56. *Claudite.*] Retibus, ſive indagine ; quomodo feræ clauduntur in venatione, ne aufugiant.

Saltus.] A ſaliendo : pars eſt ſylvarum, vel in qua ſpiſſæ arbores exiliunt & aſſurgunt altius, ut Iſidoro placet ; vel potius, ut Varroni, pars vacua & expedita ab arboribus, ubi pecudes libere paſcant & exiliant. Ita G. 3. 143. *Saltibus in vacuis paſcant. Dictæa.*] à Dicte, qui mons eſt in Creta celebris, cujus in antro apes Jovem infantem aluêre. G 4. 152.

58. *Forſitan illum, &c.*] Fortaſſe, niſi clauditis ſylvas, effugiet *ſtabula ad Gortynia. Gortyna*, vel *Cortyna*, oppidum Cretæ mediterraneum, lætioribus pabulis inſigne, ubi propterea Solis armenta fuerunt.

61. *Heſperidum miratam mala puellam.*] Atalanta eſt, filia Schœnei regis in Scyro, maris Ægei inſulâ : quæ cum procis curſu contendebat ea lege, ut victori nuberet, victum occideret. Victa tandem eſt ab Hippomene, Martis, vel Neptuni nepote : dum aureis malis, quæ ab illo projecta inter currendum fuerant, colligendis occuparetur. Mala Hippomeni dederat Venus, ex horto Heſperidum. *Heſperides* fuere tres, Ægle, Arethuſa, & Heſperethuſa : filiæ Heſperi qui frater Atlantis fuit. Hæ ad Lixum Mauritaniæ oppidum, hortos incolebant aureis arboribus pretioſos, & à pervigili dracone cuſtoditos : quem Hercules occidit, fructuſque deprædatus eſt.

62. *Phaethontiadas.*] Sorores Phaethontis filiæ Solis, à quo dictæ quoque ſunt *Heliades*, Phaethuſa, Lampetie, & Lampethuſa : quæ nimio luctu ob fratrem dejectum è curru Solis in Eridanum, mutatæ ſunt, vel in alnos, ut hic narrat Virgilius ; vel in populos, ut Æn. 10. 190. Ovidius vero M. 2. 365. ait ex earum ramis electrum, ſive ſuccinum in Eridanum, lacrymarum inſtar ſtillare. *Muſcus*, eſt quicquid extimo arborum cortici quaſi lanuginoſum & villoſum adhæret. *Cortex* maſculini & fœminini generis.

64. *Permeſſi ad flumina Gallum.*] *Permeſſus*, fluvius Bœotiæ, ex Helicone profluens. *Gallum.*] De eo, Ecl. 10. in argumento.

64. *Aonas in montes.*] Heliconem & Cithæronem, montes Bœotiæ ; quæ primo Aonia dicta eſt, ab Aone Neptuni filio, qui montanis ejus regionis gentibus imperavit : deinde Bœotia, à bove ; cujus ductu Cadmus pervenit ad eum locum, ubi Thebas condidit. Ovid. Metam. 3. 14. Hinc Muſæ *Aonides* appellatæ, quia ſacer eſt ipſis Helicon.

64. *Phœbi chorus.*] Muſæ novem, vel poëtæ. *Aſſurrexerit.*] Surrexerit è ſedibus, honoris cauſa. *Linus*, Apollinis & Terpſichores filius, Ecl. 4. 56.

Floiibus

Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni: quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar? aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto,
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus antè
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?

coronatus floribus & acri api? hæc illi dixerit divinis verſibus: En ſume, Muſa dant tibi hanc fiſtulam; quam prius dederant *Aſcræo ſeni; quâ ille canendo ſolebat evocare duras ornos è montibus: hâc fiſtulâ celebretur à te origo Grynæa ſylva; ut nulla ſit ſylva, quâ magis Apollo glorietur. Quid dicam* ut memoraverit, *aut Scyllam Niſi* filiam; *quam rumor tulit, cinctam latrantibus monſtris* circa *alba crura, diſturbaſſe naves Ulyſſeas, & in profundo mari laniaſſe, heu! nautas pavidos canibus marinis? Aut ut memoraverit corpus Terei converſum* in upupam; *quos cibos, quæ munera Philomela illi præparaverit: qua celeritate abierit in deſerta; & quibus pennis miſer volaverit ſuper domum* prius *ſuam.*

NOTÆ.

68. *Apio.*] *Apium*, Parſly: herba coronaria, quâ & ſepulcra ſpargi ſolebant ex Suida; & victores Iſthmicis Nemæiſque ludis, itemque epulantes, coronari, ex Horatio Od. l. 2. 7. 23. *Quis udo deproperare apio coronas, curatve myrto? Quem Venus arbitrum dicet bibendi?* Ergo ad luctus & delicias idonea.

70. *Aſcræo quos ante ſeni.*] Heſiodo, cujus patria *Aſcra*, vicus Bœotiæ, in dextro Heliconis latere ſitus: qui, ut ipſe de ſe fabulatur initio Theogoniæ, cum agnos in Helicone paſceret, accepit à Muſis non calamos quidem, ſed lauri virentis ramum. Strabo Cumam Æolicam illi patriam aſſignat, unde cum Dio patre commigravit Aſcram. Hunc alii Homero antiquiorem, alii æqualem, nonnulli juniorem putant. Lis adhuc pendet.

71. *Ornos.*] *Ornus* Fraxinus ſylveſtris & montana. Wild Aſh.

72. *Grynæi nemoris*] *Grynium* juxta Strabonem, oppidum fuit Æolidis: ubi templum Apollinis candido è lapide, & lucus eidem ſacer fuit: locus oraculis inſignis. *Gallus* autem, de quo fuſe dicemus Ecl. 10. fertur reddidiſſe Latinis verſibus quædam ex Euphorione poeta Chalcidenſi: Suidas vero, inter illius Euphorionis opera, memorat *Mopſopia*, ſive *Confuſa:* in quibus varias hiſtorias, in primiſque multa de oraculis, narrabat. Quo in opere probabile eſt originem Grynæi oraculi fuiſſe deſcriptam, eamque partem à Gallo Latine redditam eſſe.

74. *Quid loquar? aut Scyllam, &c.*] Duplex vulgo *Scylla* diſtinguitur: altera *Niſi* Megarenſium regis filia, quæ patrem, exſecto fatali ejus capillo, prodidit hoſti Minoi, cujus amore flagrabat; & in avem ceirim eſt converſa. *Ceiris* quibuſdam eſt, a Heron; quibuſdam, a Bittern. Altera *Phorci* filia, quæ cum amaretur à Glauco, per Circes invidiam mutata eſt inferiori parte corporis in caninos rictus, fonte quo lavari ſolebat, veneficiis infecto: cujus deformitatis horrore Siculum in fretum ſe præcipitem dedit, ibique in ſcopulum eſt converſa; non longè à celebri voragine, cui *Charybdis* nomen eſt: de qua Æn. 3. 420. Hoc loco valida tempeſtate jactatæ ſunt naves Ulyſſis, regis Ithacæ & Dulichii, inſularum in Ionio mari. Igitur pleriq; Virgilium accuſant, quod utramque fabulam confuderit; tribueritque *Scyllæ Niſi*, quæ ad *Scyllam Phorci* pertinent. Idemque non male verſum emendant ex fide MSS. leguntque, *Quid loquar, an Scyllam Niſi, aut quam fama, &c.* Vel: *Quid loquar, aut Scyllam Niſi, aut, &c.* Cerdanus tamen vulgarem lectionem tuetur exemplo Ovidii, Amorum l. 3. 12. 21. qui *Scyllæ Niſi* canes quoque attribuit: *Per vos, Scylla, patri cano furata capillos, Pube premit rabidos inguinibuſq; canes.* Item Propert. l. 4. 4. 4. *Quid mirum in patrios Scyllam ſaviſſe capillos, Candidaq; in ſævos inguina verſa canes?*

78. *Terei, &c.*] Philomela & Progne filiæ fuerunt Pandionis, Athenienſium regis. Tereus rex Thraciæ Prognen uxorem duxit, ex eaque ſuſcepit Itym filium. Poſtea Philomelæ ſtuprum intulit, eique linguam abſcidit, ne ſcelus evulgaret: quo tamen in téla deſcripto, utraque ſoror Itym jugulavit, & Tereo dedit epulandum: prolato deinde ſub finem epularum capite pueri, cum Tereus ſtricto enſe in ultionem raperetur, ipſe in upupam avem mutatus eſt, a Lapwing; Philomela in luſciniam, a Nightingale; Progne in hirundinem; Itys in phaſianum, a Pheaſant.

Silenus cantat omnes fabulas quas felix Eurotas olim audiit, Phœbo canente; & juſſit ut lauri diſcerent; valles repercuſſæ referunt cantus ad cœlum: quouſque Heſperus apparuit, cœlo invito, & cogit paſtores *colligere oves in ſtabulis, & recenſere numerum* earum.

Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſidera valles;
Cogere donec oves ſtabulis, numerumque referre
Juſſit, & invito proceſſit Veſper Olympo. 86

NOTÆ.

82. *Omnia quæ, &c.*] Quas omnes fabulas audiit Eurotas fluvius ab Apolline; cum Apollo ejus in ripis verſaretur, ob amorem Hyacinthi, Laconis pueri.

83. *Eurotas.*] Laconiæ fluvius nobilis, ortus in Arcadia, lauris frequentibus inumbratus. Nunc *Baſilipotamo.*

86. *Invito proceſſit Veſper Olympo.*] *Veſper*, ſive *Venus* è ſeptem planetis unus, Solem fere comitatur. Et mane quidem dicitur *Lucifer*; Græce φωσφόρος, qua etiam voce Latine uſus eſt Martialis Epig. l. 8. 22. 1. *Phoſphore redde diem.* Dicitur & *Eous*, id eſt, matutinus, Georg 1. 288. *Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.* Sero cum apparet, vocatur *Veſper*, *Heſperus*, apud Plautum *Veſperugo.* Hunc unico equo vehi putabant, ut Solem quadrigis, & Lunam bigis: ſed equo mane albo, ſero fuſco: unde, quia ex equo in equum deſiliebat, equos ei dicabant *deſultorios*, ex Iſidoro & Caſſiodoro. Stellam hanc alii Venerem ipſam dixere, alii Auroræ filium, alii fratrem aut filium Atlantis, Heſperum nomine: qui cum altiſſimum conſcendiſſet montem, ut inde ſidera melius contemplaretur, in cœlum raptus creditur, & in Stellam mutatus.

Invito Olympo.] Quia cantus ſuavitate quaſi captus ægre ferebat noctem cum Veſpero procedere, quæ cantum abrumperet. De *Olympo*, Eclog. 5. 56.

ECLOGA VII.

* MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

NARRAT Melibœus paſtor contentionem amœbæam, ſive alternam, Thyrſidis & Corydonis: ſe coram & Daphnide judicibus, qui Corydoni palmam addicunt. In Corydone poſſumus agnoſcere Cornelium Gallum, aut Aſinium Pollionem, utrumque poeſeos laude florentem: in Thyrſide poetam aliquem ex eorum æmulis: in Daphnide, communem eorum amicum, apud quem illi contenderent: in Melibœo, Virgilium, qui dum amicos conſulit, de recuperandis agris & pecoribus ſolicitus, aſſumitur ab iis in judicem, jubeturque de re ſua ſecurus eſſe. Certe ſub his paſtoribus non infima ſortis homines latere, vel ex eo conjici poteſt, quod aureas marmoreaſque Diis voveant ſtatuas. Virgilium vero nihil prohibet hic Melibœum *vocari, qui non unam in Eclogis perſonam, ſed multiplicem induit.* Tityrum *enim ſe, in prima Ecloga*; Corydonem, *in ſecunda*; Menalcam, *in nona, nuncupat. De ſcriptionis tempore, nihil certum. Affinis eſt Idyllio Theocriti Octavo.*

NOTÆ.

* *MELIBOEUS.*] A cura boum dictus: μέλει cura eſt, βῶς bos. *Corydon* à κορυδὸς, *alauda, alouette. Daphnis*, à δαφνὶς *laurea. Thyrſis*, à θύρσος, haſta pampinis veſtita in Bacchi ſacris.

MELI-

MILIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MEL.
FOrte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon & Thyrſis in unum :
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo :
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Hic mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerraverat : atque ego Daphnim
Aſpicio : ille ubi me contra videt ; Ocyus, inquit,
Huc ades, ô Melibœe ; caper tibi ſalvus & hœdi ;
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub umbra.
Huc ipſi potum venient per prata juvenci :
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque ſacrâ reſonant examina quercu.
Quid facerem ? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos :

MEL. *Forte Daphnis recubuerat ſub ilice ſuſurrante, & Corydon atque Thyrſis conjunxerunt ſimul greges ! Thyrſis oves, Corydon capellas tumentes lacte. Uterque in flore ætatis, uterque ex Arcadia : & pares cantu, & parati ad certandum. Circa hunc locum aberraverat à me hircus ipſe dux gregis, dum munio teneras myrtos contra frigus. Ego vero ſtatim Daphnim video. Daphnis ubi me videt è regione ; dixit, Veni huc cito, ô Melibœe : hircus & hœdi tui ſunt in tuto : & ſi potes aliquantulum morari, quieſce ſub hac umbra. Juvenci tui venient ipſi huc per prata ad potandum : hic Mincius virens tegit ripas tenerâ arundine, & apes ſuſurrant e quercu ſacra. Quid egiſſem ? Namque non habebam Alcippen, nec Phyllida, quæ domi ſepararet* à matribus *agnos abductos ab ubere.*

NOTÆ.

1. *Ilice.*] Arbore glandifera, Holm. Eclog. 1. 18. *Arguta*, ſeu ſtridula ; vel ob avium in ea ſedentium concentus ; vel ob ventorum inter folia ſuſurrum.

4. *Arcades.*] Vel ex Arcadia oriundi, vel Arcadibus arte canendi ſimiles. Scena enim hujus Eclogæ, non in Arcadia, ſed in Gallia Ciſalpina ſtatuitur, ad Mincii ripas non procul à Mantua. De *Arcadibus*, Eclog. 4. 58. *Myrtis*, Eclog. 2. 54.

7. *Vir gregis ipſe caper.*] Caper pro hirco dictus ; & *vir* per tranſlationem : nam *vir* proprie hominum eſt. Sic G. 3. 125. de tauro : *Quem legere ducem, & pecori dixere marītum.* Horat. Od. l. 17. 7. de capellis & hirco : *Olentis uxores mariti.* Auctor hujus licentiæ Theocritus, Idyl. 8. 49. Ὦ τράγε τᾶν λευκᾶν αἰγᾶν ἄνερ *O hirce albarum caprarum vir.*

13. *Mincius.*] Fluvius Galliæ Ciſalpinæ leniſſime fluens, *Menzo :* è Benaco lacu emiſſus, Mantuam alluens, indeque influens in Padum.

Eque ſacra, &c. quercu.] Sacra apud Græcos, qui eam dicabant Jovi, & ſingulis addicebant Dryadas & Hamadryadas ; quæ cum illis & viverent & occiderent : ab ἅμα *ſimul*, & δρῦς *quercus.* Apud Romanos item : qui Nymphas ſive *Viras querquetulanas* colebant, præſides illius querceti, quod Romæ intra portam fuit, appellatam ideo *querquetulanam :* ex Feſto. Apud Gallos etiam, quorum ſacerdotes Druidæ, inde quoque appellati, ſacra nulla faciebant ſine querneo viſco, Miſletoe of the Oak. ex Plinio l. 16. 44.

Examina.] Apum coloniæ, ad novas ſedes quærendas emiſſæ : dictæ ſic, vel ab *exeundo*, quia ab alvearibus exeunt ; vel melius, ut probat Voſſius in Etym. quaſi ἐξαμμένα *ſimul ligata. Apes* enim dictæ ſunt ab antiquo verbo, *apo :* hoc autem deductum ab ἅπτω *ligo :* quia ſæpe apes colligatæ in cumulum videntur. G. 4. 257. *Aut illa pedibus connexa ad limina pendent.* Et adhuc Latine aptum dicitur, quicquid ligatum & conjunctum eſt. G. 3. 168. *Ipſis è torquibus aptos junge pares, &c.*

14. *Alcippen, nec Phyllida, &c.*] Famularum Melibœi nomina. *Alcippe*, ab ἀλκὴ *ſubſidium*, & ἵππος *equus* ; quaſi, curans equos. *Phyllis*, à φύλλον *folium.*

Et

Præterea *magna erat contentio Corydonis cum Thyrſide. Attamen poſtpoſui mea negotia cantui illorum. Itaque cœpit uterque certare verſibus alternis : Muſæ enim volebant per vices ut cantarent. Hos Corydon, illos Thyrſis dicebat*, ſua quiſque *vice*. COR. *Nympha Bœotiæ, noſtra delicia : vel inſpirate mihi carmina, qualia* inſpiratis *meo Codro : ille componit proxima carminibus Apollinis : vel ſi non omnes poſſumus* id aſſequi, *hoc loco canora* mea *tibia ſuſpendetur è ſacra pinu*. TH. *Paſtores Arcadiæ coronate hederâ* me *poetam creſcentem, ut Codro rumpantur viſcera* præ *invidia : aut ſi laudaverit me ultra quam volo, coronate mihi frontem baccare ; ne lingua maligna faſcinet poetam creſcentem*. COR. *O Diana, puer Mycon* offert *tibi hoc caput piloſi apri,*

Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum.
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere : alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
COR. Nymphæ, noſter amor, Libethrides : aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite : proxima Phœbi
Verſibus ille facit : aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacrâ pendebit fiſtula pinu.
TH. Paſtores hederâ creſcentem ornate poëtam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
COR. Setoſi caput hoc apri tibi, Delia, parvus

NOTÆ.

16. *Et certamen erat Corydon, &c.*] Antiproſin hic Ramus agnoſcit, caſum pro caſu, *Corydon*, pro *Corydoni :* Erat Corydoni magnum certamen cum Thyrſide. Alii *certamen* accipiunt, quaſi *certator:* qua figura dicitur Æn. 5. 339. *Nunc tertia palma Diores :* id eſt, *tertius victor*. De *Muſis*, Ecl. 3. 60.

21. *Nympha, &c. Libethrides*] Primum hoc amœbæum continet vota pro poeſi ; petitque Corydon à Muſis, ut ſibi dent vim condendi carminis, qualem Codro conceſſerant : alioquin ſe artem depoſiturum. *Nymphæ.*] Muſæ. *Libethrides.*] Præſides Libethrii fontis : quem Solinus, c. 8. in Magneſia locat, vocatque *præſidium poetarum* ; cæteri in Bœotia, ad Heliconem, auctore Pauſania in Bœot. qui addit, ſigna ibidem eſſe Nympharum & Muſarum.

22. *Codro.*] Codrus Poeta fuit Virgilii temporum æqualis : ut probat Servius ex elegiis Valgii, quæ perierunt.

24. *Hic arguta ſacra, &c.*] Mos fuit emeritorum aliqua in arte, ut artis inſtrumenta Diis ejus præſidibus ſuſpenderent. Sic Vejanius gladiator apud Horat. Epiſt. 1. 1. 4. *Vejanius armis Herculis ad poſtem fixis latet abditus agro. Sacra pinu.*] Sacra magnæ Deorum matri Cybele, propter amicum Atyn in pinum commutatum.

25. *Paſtores hedera.*] Hedera, non tantum lauro, coronantur poetæ. Vel quia, ſicut lauri, ſic hederæ ſemper virent : ideoque carminibus portendunt æternitatem. Vel quia poetæ Baccho etiam ſacri ſunt, propter furorem quo interdum Bacchantium inſtar corripiuntur. Unde è duobus Parnaſſi jugis, alterum dictum *Cirrha*, ſacrum eſt Apollini ; alterum dictum *Niſa*, ſacrum Baccho.

27. *Laudarit, baccare frontem, &c.*] Erat in laude immodica ſpecies quædam faſcinationis : quia *Nemeſis* Dea, ſcelerum ultrix, & bonorum remuneratrix, inde iram concipere putabatur ; & ab eo qui ſic laudatus fuerat, pœnas repetere. Ait & Plinius l. 7. 2. *eſſe in Africa familias quaſdam effaſcinantium : quarum laudatione intereant probata, creſcant arbores, emoriantur infantes.* Ad avertendum igitur faſcinum, vel baccaris corona quaſi amuleto utebantur : vel laudi præmittebant voculam, *præfiſcini*, ſive, *præfiſcine*, hoc eſt, *ſine faſcino :* ut innuerent ſe laudare ſincere, non animo faſcinandi. Ita Plaut. Aſin. 2. 4. 84. *Præfiſcini hoc nunc dixerim : nemo etiam me accuſavit merito meo : neque me Athenis eſt alter hodie quiſquam, cui credi recte æque putent.* Senſus igitur Eclogæ eſt : Coronate me, aut lauro, ut invidia rumpatur Codrus ; aut baccare, ne me faſcinet malignâ, id eſt, immodicâ laudatione. De *baccare*, Eclog. 4. 19. De *faſcino*, Eclog. 3. 103.

29. *Setoſi caput hoc apri, &c.*] Secundum amœbæum habet vota pro venatione, reque ruſtica. Ac primo Corydon offert Dianæ, per Myconem amicum, caput apri, & cervi cornua ; vel arbori, vel fani valvis aut parietibus affigenda : tum ſtatuam integram promittit è marmore. Thyrſis primo jocoſe agit cum Priapo ludicro numine : mox ei, vincendi ſtudio & inani jactantia, marmoream, aureamque ſtatuam vovet. De *Delia*, Ecl. 3. 67. De *Mycone*, Eclog. 3. 10.

Et

Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
TH. Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare ſat eſt : cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus : at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
CO. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formoſior alba :
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, projectâ vilior algâ ;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.

& arborea cornua cervi longavi. Si hoc ſit mihi *ſtabile, ſtatuêris integra è polito marmore, ligata calceamento purpureo* circa *tibias.* TH. *O Priape, ſatis eſt te ſingulis annis expectare* à me *vas lactis, & has placentas :* tu *es cuſtos horti pauperis. Nunc te poſuimus e marmore, juxta præſentem* facultatem. *Sed ſi fœtus reparaverint gregem,* tu *eris ex auro.* COR. *Galatea, Nerei filia, gratior mihi quam thymus Hybla, candidior quam cycni, pulchrior quam alba hedera : ſtatim atque ſaturati tauri redibunt in ſtabula : accede, ſi habes aliquam curam tui Corydonis.*

TH. *Ego vero appearem tibi aſperior quàm herba Sardonica, ſpinoſior quàm ruſcus, abjectior quàm alga* ad litus *ejecta : ſi hæc diet non mihi jam videtur prolixior quam annus integer.*

NOTÆ.

31. *Si proprium hoc fuerit.*] Si hoc mihi proprium, & quaſi meum ac perpetuum addicas. Sic enim Æn. 1. 76. *Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.* Et Æn. 3. 85. *Da propriam Thymbræe domum.* Item. Æn. 6. 871. *propria hæc ſi dona fuiſſent.* Quid autem eſt illud, *hoc ?* Ut talia carmina faciam, qualia Codrus, inquit Servius. Male : quid enim Diana, aper, & cornua ad poëſim ? Melius : ut quod in apri hujus & cervi venatione mihi contigit, hoc mihi ſit proprium : nempe feliciter venari.

32. *Puniceo.*] Hujus quoque ſive rubri coloris, marmor eſt, *porphyrites* : in Ægypto frequens ex Plin. l. 36. 7. *Suras.*] Sura pars eſt tibiæ maxime carnoſa & mollis, quæ ſolis ineſt hominibus. *Cothurno.*] Cothurnus eſt calceamenti genus utrique aptum pedi, & utrique ſexui. Non multum differre videtur ab ocreis, ſiquidem alter ſuras includit. Æn. 1. 341. *Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.* Fuit in uſu, tam in venatione, ut hinc patet, quam in theatro, quo primum à Sophocle inductus eſt Sed tragicus à venatorio in eo differt, quod tragicus ſpiſſiori ſubere ſubpactus eſſet, ad augendam dicentis ſtaturam ; ut innuit Juvenal. Sat. 6. 504. *Breviorque videtur virgine Pygmæa, nullis adjuta cothurnis.*

33. *Sinum lactis.*] *Sinum, ſini,* vas eſt à *ſinu,* dictum, *quod majorem cavationem quam pocula habeat,* inquit Vario. Sed cum prima ſyllaba in *ſino* ſit longa, in *ſinu* brevis : videtur Voſſio deducendum à *δίνεω, verſo circumago :* quia in eo butyrum verſando confiebatur. *Liba.*] *Libum* placentæ genus, ex farina, melle, & oleo : ſic dictum, quia pars ejus in ignem ſacrificiorum injecta Diis libabatur : *Libare* autem pro ſacrificare ſæpe ſumitur, etſi proprie de liquidis tantum debeat dici, quæ paulatim effunduntur : λείβω enim eſt *ſtillo. Priapc.*] Priapus Veneris & Bacchi filius ; Lampſaci, quæ urbs eſt ad Helleſpontum, natus & imprimis cultus : cuſtos hortorum, quorum in limine ſtatuam ei rudem & quaſi informem ponebant.

36. *Si fœtura gregem ſuppleverit.*] Si damnum, quo grex meus affectus eſt, fœtus novi reparaverint. *Fœtura* enim, ſunt agni novi. *Supplere,* eſt, quod deeſt ſufficere : talia ſunt in exercitu *ſupplementa,* novi milites.

37. *Nerine Galatea.*] Tertium amœbæum continet amicæ deſideria. Corydon invitat eam tribus molliſſimis blanditiis, ut ſub noctem ad ſe veniat. Thyrſis tria imprecatur ſibi, quo teſtetur diem ſibi anno eſſe longiorem : & juvencos incuſat ſuos, quaſi diutius paſcendo producerent diem, & noctem removerent. *Nerine,* id eſt, Nerei filia & Doridis. Nympha fuit à Polyphemo amata, qui cum Acim, Siculum paſtorem, Fauni filium, ſibi ab ea præferri intelligeret, eum rupe impacta interfecit. Galatea mortuum paſtorem miſerata, mutavit in fluvium cognominem, qui in Ætna monte ortus in mare Siculum defertur. Corydon Galateam ſuam ruſticulam, *Nerinen Galateam* hic vocat, quaſi Nymphæ illi formâ ſupparem.

Thymo mihi dulcior, &c.] Dulcior odore, non guſtu. *Hybla* mons in Sicilia, thymo abundans, atque apibus.

41. *Sardois herbis.*] Sic dictis quia naſcuntur in Sardinia inſula : & mandentium ora ſic contrahunt, ut ii quaſi ridentes earum veneno emoriantur. Unde proverbium : *Sardonicus riſus.* Virgultum acutis foliis & pungentibus, a Holly-Bush. *Alga,* herba vilis, foliis lactucæ ſimilis, in mari naſcens, unde ad litus ejectatur.

Ite

Abite in ſtabulum ô boves jam *ſaturati : abite, ſi* vobis *eſt aliquis pudor.* CO. *Fontes muſcoſi, & gramen dulce ad ſomnum, & virens arbutus quæ vos inumbrat raris foliis, protegite pecus contra calorem ſolſtitialem : æſtas nunc imminet calidiſſima, nunc gemmæ tument in fœcundo palmite.* TH. *Hic ſemper eſt focus, & tædæ pingues, & multus ignis, & limina perpetuo fumo nigrantia! hic non magis timemus frigus Boreæ, quam lupus* timet *multitudinem* ovium, *aut fluvii rapidi* timent *ripas.* CO. *Hic ſunt juniperi, & caſtaneæ hirſutæ : jacent hinc inde ſub arbore ſui quique fructus : nunc omnia pulchra ſunt : ſed ſi pulcher Alexis diſcedat ex his collibus, videbis fluvios ipſos arentes.*

Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
CO. Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solſtitium pecori defendite : jam venit æſtas
Torrida: jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. Hic focus, & tædæ pingues: hic plurimus ignis
Semper, & aſſiduâ poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
COR. Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ :
Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma:
Omnia nunc rident : at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.

NOTÆ.

45. *Muſcoſi fontes:*] Quartum amœbæum continet commendationem agrorum & tectorum : agrorum quidem à fontibus, gramine & umbra ; tectorum autem, à foco & igne. De *muſco*, Eclog. 6. 62.

Somno mollior.] Mollis & commoda ad ſomnum. Sic dixit Propert. l. 3. 15. 29. *Et durum Zetum, & lacrymis Amphiona mollem*, id eſt, mollem ad lacrymas.

47. *Solſtitium pecori defendite.*] *Solſtitium* duplex eſt, unum æſtivum, in 1. gradu Cancri, de quo hic agitur ; tunc æſtas eſt ſumma, dieſque nobis longiſſimus ; brumale alterum, in 1. gradu Capricorni ; & tunc hyems ſumma dieſque breviſſimus. Solſtitia dicta non quod ibi Sol ſtet immotus, ſed quod ulterius non progrediatur, & iter ſuum incipiat relegere. unde quia eundo & redeundo bis eidem viæ videtur inſiſtere, ideo nobis quaſi immotus apparet. *Solſtitium* tamen, & *ſolſtitia*, præter Columellam veteres omnes de æſtivo tantum intelligunt, ut hic Virgilius ; hyemale vero *brumam* vocant. Ita Cerdanus in G. 1. 100. Dicitur porro, Defendere aliquem ab aliqua re, ſupra v. 6. *teneras defendo à frigore myrtos* ; & defendere aliquam rem alicui, ut hic, & apud Horat. Od. l. 1. 17. 3. *Igneam defendit æſtatem capellis.*

48. *In palmite gemmæ.*] Palmes proprie de vitibus dicitur, id quod in arboribus *ſurculus* : nempe lignum illud quod ex ipſa ſtirpe quotannis emergit, gemmaſque producit ; quæ deinde abeunt in virgulas : virgulæ autem veluti palmæ digitos exhibent. *Gemmæ.*] Nodi ſunt palmitum, qui corticem rumpunt, & in pampinos aut racemos evadunt. Dicuntur quoque *oculi*, ob figuram.

49. *Hic focus & tædæ.*] *Focus* locus eſt continens & *fovens* ignem. *Tædæ* ligna quælibet, materies ignis. Proprie tamen *tæda* arbor eſt, à *picea* non admodum diverſa. ignem facile concipiens propter pinguedinem : in ſacrificiis pro face adhiberi ſolita : unde ſæpe apud poetas, *tæda* pro facibus.

51. *Boreæ.*] Ventus eſt flans à ſeptentrione, frigidus & ſiccus : à *Κοάω clamo*, & *βέω decurro* ; quia flat cum ſonitu. Vocatur & *Aquilo*, à vehementiori flatu & volatu : quaſi *Aquila*, inquit Feſtus. Strymonis Macedoniæ fluvii filius, Orithyiam Erechthei Athenarum regis filiam rapuit ; ex qua ſuſcepit Calaim & Zetem, quibus deinde ex patria origine alæ ſuccreverunt.

53. *Stant & juniperi.*] Quinto amœbæo deſcribuntur effectus varii præſentiæ & abſentiæ amici & amicæ. *Stant hirſutæ*, nempe nucibus, quæ cum hirſutis echinis incluſæ ſint, arborem ipſam, ſi multæ ſint, amœna quadam hirſuria ſpectabilem reddunt. Ita Æn. 6. 300. *ſtant lumina flammæ. Juniperus.*] Arbor foliis, ſpinarum in modum, anguſtis & acutis : baccis parvis rotundis & odoratis, Juniper. De *caſtaneis*, Ecl. 1. 82. Verſus gravitate inſignis, propter ſpondæum quinti pedis, & hiatum geminum ſyllabæ longæ, abſque ſynalœpha, more Græco.

54. *Sua quæque ſub arbore poma.*] Multiplex eſt Interpretatio. I. *Quæque poma jacent, ſua ſub arbore.* Ac tum *ſua* vel contrahitur unam in ſyllabam, ut in *ſuavis aureus* ; vel *ſa*, non *ſua* dictum eſt, more veterum, qui *ſus, ſa, ſum* dixere: imprimis Ennius, cujus in fragmentis extat ; *Poſtquam lumina ſis oculis bonus Ancus reliquit.* II. *Quæque ſub arbore, ſua jacent poma* Actum *legitur quæque*, non *qnæque*, ut ad arborem referatur : ſed ſine veterum librorum auctoritate. III. Abſque his tricis, quid ni dicas : *Sub arboribus jacent ſua quæque poma.*

TH.

TH. Aret ager, vitio moriens ſitit aeris herba :
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit :
Jupiter & læto deſcendet plurimus imbri.
CO. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho :
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos : illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
TH. Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis :
Sæpius at ſi me, Lycida formoſe, reviſas,
Fraxinus in ſylvis cedat tibi, pinus in hortis.
ME. Hæc memini, & victum fruſtra contendere Thyrſin.
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

TH. *Campi areſcunt, gramina pereunt exuſta cœli æſtu nimio. Bacchus abſtulit montibus pampinos umbriferos : ſed omnis ſylva revireſcet ad adventum noſtræ Phyllidis, & multus aer ſolvetur in pluviam fertilem.* CO. *Populus acceptiſſima eſt Herculi, vinea Baccho, myrtus pulchra Veneri, Apollini ſua laurus : Phyllis amat corylos : quamdiu Phyllis amabit illas, nec myrtus, nec laurus Apollinis ſuperabit corylos.* TH. *Fraxinus formoſiſſima eſt in nemoribus, pinus in hortis, populus in fluminibus, abies in montibus excelſis : ſed ſi me ſæpe inviſas, ô pulcher Lycida ; fraxinus in nemoribus, pinus in hortis, cedet tibi.* ME. *Recordor illorum* carminum, *& quod Thyrſis ſuperatus fruſtra pugnaverit. Ab illo tempore Corydon, habetur à nobis vere Corydon.*

NOTÆ.

58. *Liber.*] Bacchus, de quo Ecl. 5. 30. ſic dictus, vel quia Bœotiam, in qua natus erat, liberam fecit, ut ait Plutarch. Vel quia vinum liberat animum curis, aut loquendi libertatem inducit.

60. *Jupiter & læto, &c.*] Jovem veteres aerem dixere ; eumdemque Veltæ, ſive Terræ conjugem, quam imbre fœcundat. G. 2. 325.

61. *Populus Alcidæ.*] Sextum & ultimum amœbæum laudes proſequitur amici & amicæ, eaſque laudes a variis arboribus petit. *Populus*, the Poplar, ſacra Herculi, quia is populo coronatus adiit inferos : unde pars ea foliorum, quæ capiti appreſſa erat, ex capitis ſudore palluit ; quæ pars ad auras obverſa erat, loci fuligine nigram quamdam viriditatem contraxit. De *populo*, G. 2. 13. De *Alcide*, Æn. 5. 414. *Vitis*] Baccho ſacra, quia vini inventor apud profanos auctores habetur. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Eclog. 6. 15.

62. *Myrtus.*] Veneri ſacra, vel propter odoris delicias ; vel quia frequens in littore maris, cujus è ſpuma Venus orta fingitur, Ecl. 2. 54. *Laurea*] Sacra Phœbo, propter Daphnen in laurum mutatam. Sumitur ſæpius pro corona è lauro : hic tamen pro ipſa arbore : ut & apud Hor. Od 1. 2. 15. 9. *Tum ſpiſſa ramis laurea.* De *lauro*, Ecl. 2. 54. De *corylis*, Ecl. 1. 14.

65. *Fraxinus, &c.*] the Aſh. *Abies*, the Fir *&c.*

69. *Et victum fruſtra, &c.*] Victoria penes Corydonem. Quia Corydon in primo amœbæo orditur à pietate in Deos : Thyrſis à rabie, qua inimicum inceſſit. In ſecundo Corydon invocat Dianam caſtum numen ; Thyrſis Priapum, obſcœnum Deum. In tertio Corydon blandiſſima vota facit : Thyrſis ira imprecatur ſibi. In reliquis Corydon læta ; Thyrſis triſtia ut plurimum canit.

70. *Ex illo, &c.*] I. Servius vult hic ſenſum abruptum eſſe, ex decoro paſtoralis ruſticitatis : & ſic ſupplet : Ex illo tempore Corydon eſt nobis, habetur à nobis victor nobilis ſupra omnes. Sed hoc durum. II. Nannius unus omnium legit, non quidem *nobis*, ſed *nollis*, ſeu *nobilis* per contractionem : ſed hoc durius & abſque auctoritate. III. Simpliciùs : ex illo tempore Corydon habetur à nobis vere Corydon, id eſt, vere dignus eâ famâ quæ floret apud omnes.

ECLOGA VIII.

* PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

DUÆ ſunt hujus Eclogæ partes. Prima e tertio ; ſecunda è ſecundo Theocriti Idyllio, fere deprompta. In prima, juvenis, Niſæ puellæ procus, Mopſum rivalem ſibi prælatum dolet. In ſecunda, venefica Daphnim, à ſe averſum, incantationibus magicis ad ſe ſuumque amorem pellicit. Primam canit Damon, ſecundam Alpheſibœus : neuter in ſua ; ſed hic in venefica, ille in proci perſona. Utrumque paſtorem inducit Virgilius. Tum opus dicat Aſinio Pollioni ; non, ut multi putant, Octaviano Cæſari : quemadmodum notæ docebunt.

Scripta eſt anno V. C. 715. Virgilii 31. L. Marcio Cenſorino, & C. Calviſio Sabino, Coſſ. Cum Pollio ſubactis Parthinis, & perluſtratis oræ Illyricæ populis, per Venetiam & Timavi fluvii oſtia, Romam ad triumphum rediret.

NOTA.

* *PHARMACEUTRIA.*] Id eſt, *venefica* : φάρμακον enim ambigua vox eſt : & modo remedium, modo venenum ſignificat : unde φαρμακὺς, *veneficus*, & φαρμακεύτρια, *venefica*. Titulus autem ad ſecundam tantum Eclogæ partem attinet, quæ canitur ab Alpheſibœo.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

INTERPRETATIO. *Narrabimus carmen paſtorum, Damonis & Alpheſibœi, quos canentes admiratæ ſunt vaccæ oblitæ pabuli : quorum ad cantum obſtupuere lynces, & fluvii turbati cohibuerunt ſuos curſus. Tu mihi fave ô Pollio ! ſive jam tranſcendis rupes Timavi :*

PAſtorum Muſam, Damonis & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca,
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus :
Damonis Muſam dicemus & Alpheſibœi.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi :

NOTÆ.

DAMON.] Ecl. 3. 17. *ALPHESIBOEUS.*] Ecl. 5. 73.

3. *Lynces.*] *Lynx*, animal acutiſſimi viſus, è luporum cervariorum genere, maculoſâ & variâ pelle,

4. *Requierunt, &c.*] Vel neutrum eſt, hoc ſenſu : Flumina mutata ſecundum ſuos curſus, id eſt, mutato curſu deflectentia ab alveo, ut ad paſtores currerent ; quieverunt & ſteterunt, poſtquam ad eos pervenêre. Vel activum eſt hoc ſenſu : flumina ſtiterunt curſum ; *mutata*, id eſt, *turbata* : undis quæ affluebant, in eas quæ jam ſteterant, incurrentibus. Sic Propert. l. 2. 22. 25. *Jupiter Alcmenæ geminas requieverat Arctos.* Et Seneca in Hercule Oetæo, 1586. *Quam tuas laudes populi quieſcant,*

6. *Tu mihi, ſeu, &c.*] Pollionem hic appellat, non Octavianum : bellum enim Illyricum & Dalmaticum ab Octaviano Cæſare non geſtum eſt, niſi poſt devictum occiſumque Sextum Pompeium. Pollionis autem expeditio in Parthinos, Illyrici populos, omnino in hoc ipſum tempus cadit : ut conſtat ex faſtis Capitol. & animadverſionibus Joſ. Scaligeri ad Euſeb. Errat tamen in eo Scaliger, quod per *ſaxa Timavi*, res intelligat ab eodem Pollione geſtas circa Altinum, urbem in Venetia : quibus de rebus ita Velleius l. 2. poſtquam Lucii Antonii Peruſinam deditionem deſcripſit. *Pollio Aſinius cum ſeptem legionibus, diu retenta in poteſtate Antonii Venetia, magnis ſpecioſiſque rebus circa Altinum aliaſque ejus regionis urbes editis, Antonium*

Sive

Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta!
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno! 10
A te principium; tibi desinet: accipe jussis [cum
Carmina cœpta tuis, atq; hanc sine tempora cir-
Inter victrices hederam tibi serpere lauros

sive veheris circum litus maris Illyrici. Nunquamne aderit illud tempus, quo permittetur mihi narrare tua gesta! Nonne aderit illud tempus, cum potero laudare per totum orbem tuas tragœdias: quæ sola dignæ sunt cothurno Sophoclis? A te incœpi; in te finiam: accipe versus inchoatos ex mandato tuo; & permitte

ut *hæc hedera repat circum caput tuum, inter lauros triumphales.*

NOTÆ.

petens, vacuum adhuc Domitium & propriæ classis factum ducem, consiliis suis illectum ac fide data, junxit Antonio. Unde manifestum est res illas à Pollione, contra Octavianum, & pro M Antonio Lucii fratre, gestas esse: neque Virgilius adeo expers fuit bonæ mentis, ut in ipsis Octaviani oculis Pollionem laudaret ob ea ipsa, quæ adversus ipsum præclare gesserat. Igitur melius hæc intelligo de reditu Pollionis è Dalmatia omam: non recto quidem itinere; sed orâ Illyricam, & ipsa Venetiæ litora lustrando.

6. *Timavi, &c.*] *Timavus*, Fluvius Carnorum, qui populi sunt in Foro-julienſi ditione, *dans le Frioul.* Latissimus, sed brevissimus ejus decursus: quippe novem fontibus è monte erumpens, ad fanum Diomedis, nunc S. *Giovanni*; non longo post spatio in mare Hadriaticum devolvitur. Ad ejus ostia insulæ parvæ quædam sunt, insignes calidis fontibus, qui maris æstu increscunt. Has forte insulas vocat hic Poeta, *saxa Timavi.*

7. *Illyrici.*] *Illyricum*, regio amplissima, in longitudinem obversa Italiæ, à qua per mare Hadriaticum dividitur: universim hodie dicta *Sclavonia.* Vulgo duas in partes apud veteres divisa, *Liburniam*, quæ ad occasum; & *Dalmatiam*, quæ ad ortum est. *En erit.*] Ecl. 1. 68.

10. *Sophocleo, &c.*] Scripsit quidem Augustus tragœdiam *Ajacem*; sed posterioribus, ut verisimile est, pacatisque temporibus. Adde quod in lucem non edidit; ac ne perfecit quidem, sed delevit: unde dicere solitus erat, Ajacem suum in spongiam incubuisse, ut est apud Suetonium. At ex Horatio Od l. 2. 1. constat Pollionem, triumphi sui tempore, tragœdiarum scriptorem fuisse nobilem. *Paullum severæ Musa tragœdia desit theatris, &c.* Per *cothurnum*, altiorem calceum, tragœdia ipsa intelligitur: ut per *soccum* calceum humilem, comœdia, versusque humiles Horat. de Art. Poet. 89. *Indignatur enim privatis ac prope socco dignis carminibus narrari cœna Thyestæ.* *Sophocles* Athenienſis, tragicæ poëseos princeps, exhibuit fabulas 123. in quibus ter & vicies victoriam retulit; quarum postrema cum ei præter spem contigisset, repentino gaudio expiravit. Cothurnum primus induxit in Theatrum. De *Cothurno*, Eclog. 7. 32.

11. *A te principium; tibi desinet, &c.*] Videri potest hoc ad Augustum spectare: cujus in honorem primam Eclogam, & ultimum opus *Æneida* conscripsit. Melius tamen ad Pollionem, cujus gratia recuperaverit agros, indeque scribendi occasionem arripuit. Quod si *non desinit* in ejus laudibus, ut promiserat: memineris multa poetas promittere, quæ non exolvunt.

13. *Hederam, &c.*] Permitte ut cingam tibi caput hac hedera poetica; dum te milites tui triumphantem coronant lauro victrici, id est, ut te laudem Poetam poeta; dum te victorem laudant ii, qui tecum victores sunt. Olim corona poetarum ex hedera; triumphantium è lauro: quanquam deinde poetis etiam è lauro data est. Vide Eclog. 7. 25.

Victrices lauros] Triumphum intelligit Pollionis de Parthinis: anno U. C. 715. 8 Kal. Novemb. de quo, in argumento Ecl. 4. dictum est. *Parthini* autem, sive *Parthinei*, qui fuerint ambigitur. Hos in Macedonia Plinius, in Epiro Strabo collocat: in Illyrico cæteri, eaque Illyrici parte, quæ Dalmatia proprie dicitur. Rursus qua in parte Dalmatiæ, dubitatur. Urbs enim eorum præcipua statuitur à Cæsare in ea Dalmatiæ ora, quæ Dyrrhachio & Macedoniæ confinis est. Alii Dionem secuti *Epidaurum* esse volunt, *Ragusæ*, in media fere Dalmatia. Alii *Salonas* esse putant in eo Dalmatiæ litore, quod à Macedonia remotissimum est: idque auctore Servio, qui de Salonis urbe Dalmatiæ triumphasse Pollionem ante consulatum refert. Hinc factum est, ut Josephus ipse Scaliger in Eusebium, p. 162. duplicem ejus triumphum perperam distinxerit, primum de Salonis Dalmatiæ, ante consulatum; alterum de Parthinis Macedoniæ, post consulatum: sed contra fastorum fidem, contra fidem historiæ: quæ res ab eo gestas usque ad consulatum, immo itinera ejus omnia fere describit, absque ulla prioris illius in Dalmatas expeditionis mentione. Dicendum igitur, unica expeditione Pollionem

Frigida

Vix frigidæ tenebræ noctis abierant ex aere, cum ros in molli gramine jucundissimus est pecudibus. Tunc *Damon innitens oleæ tereti, sic orsus est.* DA. *Orere, Lucifer, & prævius advehe lucem: dum conqueror, delusus insano amore Nisæ sponsæ, & moriens appello Deos* in *ultima hora vitæ: quamvis nihil mihi profuit attestari eos. Incipe mecum, ô mea fistula,* pastorales *cantus Mænali! Mænalus habet semper sylvam canoram, & pinus resonantes: semper ille* mons *audit amores pastorum, & Pana, qui primus non reliquit arundines inutiles. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus! Nisa datur Mopso.* Nos *amatores quid non possimus expectare? Jam gryphes copulabuntur equis, & futuris temporibus pavidi damæ venient potum cum canibus. Mopse, præcide novas tædas, sponsa deducitur ad te. Abjice nuces, ô sponse! Hesperus pro te relinquit Oetam. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. O sociata digno marito! Dum contemnis reliquos, dumque odio habes meam fistulam, & capellas,*

Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est: 15
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ. [mum:
DA. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, al-
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & Divos (quanquam nil testibus illis
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ. 20
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 25
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 31
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,

NOTÆ.

Illyricum perlustrasse: eamque victoriam & *Dalmaticam* fuisse dictam, quia Dalmatia præcipua pars Illyrici: & *Parthinicam*, quia Parthini tum in Dalmatia forte plurimum poterant; & *Saloninam*, quia Parthinorum ditio ad hanc usque urbem pertinere etiam potuit.

16. *Incumbens tereti olivæ.*] Dicitur *teres* quicquid rotundum & oblongum est, ut columna, truncus arboris, baculus. *Incumbens*, vel innitens baculo ex oliva; vel trunco arboris ipsius defensus.

18. *Conjugis, &c.*] Non quæ erat, sed quæ fore sperabatur conjux. Sic Æn. 4. 536. *Quos ego jam toties sum dedignata maritos*, id est, *procos*, qui Didonis conjugium ambiebant.

19. *Nil testibus illis, &c.*] Nihil mihi profuit, quod Nisa suam mihi fidem dederit, ejusque testes appellaverit Deos.

21. *Incipe Mænalios, &c.*] Versus *intercalaris*, qui sæpius aliis interponitur. *Mænalios.*] Quales à pastoribus cani solent in Mænalo, monte Arcadiæ, qui Pani sacer: in plurali numero *Mænala*. *Argutum.*] Ecl. 7. 1. *Pana.*] Ecl. 2. 31.

27. *Gryphes.*] Vel *gryphi*, toto corpore leones, alis & rostro aquilæ, equis vehementer infesti, Apollini sacri, inquit Servius. Plinius tamen fabulosa monstra putat, ut & *Pegasos*, l. 10. 49.

28. *Damæ.*] E genere caprarum sylvestrium, Dett. Virgilio, masculini; cæteris, fœminini generis,

29. *Mopse, novas, &c.*] Rivali suo, Nisæ marito, invide gratulatur: eumque hortatur, cum amara indignatione, ut ritus omnes exequatur nuptiarum, cum nox immineat. I. Enim, prævis facibus quinque ducebatur uxor sub noctem in mariti domum: faces è spina, vel corylo, vel pinu, incidebantur in summa parte minutas in virgulas, spicarum instar & aristarum, quo facilius ignem conciperent: unde G. 1. 292. *Ferroque faces inspicat acuto.* II. Maritus nuces spargebat pueris, vel ut ostenderet se pueritiam relinquere: *nuces enim relinquere*, adagium est, hoc ipsum significans. Vel ob alia mysteria, quæ apud Rosinum videre est.

30. *Hesperus Oetam.*] *Oeta*, Thessaliæ mons, in sinum Malliacum desinens altissimus: ita ut Attici & Bœoti, qui hunc habebant ad Occidentem, ex eo stellas cadere dicerent: quemadmodum ex *Ida*, Phrygiæ monte item altissimo, quem habebant ad Orientem, oriri easdem fabulabantur. Qui loquendi mos, ad aliarum etiam regionem poetas transiit, etsi alio situ positos. Noctem igitur jam procedere significat. De *Hespero*, Ecl. 6. 86.

Hirsutumque

Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba:
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio quid ſit amor. Duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes
Nec generis noſtri puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus; crudelis tu quoque, mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

& ſupercilia mea *piloſa, & barbam longam: & putas nullum Deum providere mortalibus* rebus. *Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. In ſeptis* horti *noſtri, vidi te* adhuc *parvam, colligentem cum matre poma perfuſa rore: ego vos ducebam* illuc. *Tunc ordiebar annum duodecimum: Tunc poteram ab humo attingere tenues ramos. Statim ac te vidi, quomodo perii! quomodo noxius error me rapuit* mihi! *Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Jam cognoſco quid ſit amor. Iſmarus, aut Rhodope, aut Garamantes ultimi, producunt in rigidis rupibus illum puerum,* qui *non* eſt *noſtræ naturæ & originis. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Durus amor ſuaſit matri fœdare manus cruore liberorum. Tu etiam immitis* fuiſti, *ô mater. Magiſne immitis mater* fuit. *an puer ille improbus? Improbus* fuit *ille puer:* ſed *tu etiam immitis fuiſti, ô mater. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Nunc & lupus ſponte fugiat oves, rigida quercus producant poma aurea, alnus floreat narciſſo, myricæ ſtillent cortice pingui ſuccinum.*

NOTÆ.

33. *Hirſutumque, &c.*] Hoc addit, vel ut robur commendet ſuum, cujus indicium eſt pilorum denſitas: Ita Polyphemus apud Theocrit. Idyl. 3. & apud Ovid. Met. 13. Vel potius ut ſuum exaggeret de amiſſa Niſa dolorem, quo factum eſt ut capillitium incultum ſummiſerit.

38. *Cum matre.*] Vel *tua*, vel *mea*. Melius *tua*. Tamen apud Theocr. eſt *mea*. Idyl. 11. 26. Ἦλθες ἐμὰ τὺν ματρί. *Veniſti mea cum matre.* Diſcrimen eſt quod apud Theocritum puer matrem ducat in montes: apud Virgilium vero in hortum, & domeſticas ſepes; quem in locum duce puero non egebat ſua mater.

39. *Alter ab undecimo.*] An duodecimus eſt, an decimus tertius? Certe *alter* de duobus tantum dicitur. Unde concludit Servius hic annum decimum tertium ſignari: *ut*, inquit, *unus ab undecimo, ſit duodecimus; alter decimus tertius.* Ego annum intellgi duodecimum puto; ita ut undecimus unum aliquid cum aliis ſuperioribus componat; *alter* vero huic adjectus, ſit poſt illum primus, adeoque de numeris veluti duobus dicatur. Sic Ecl. 5. 49. *Alter ab illo* eſt omnium judicio *primus poſt illum*, adeoque ſecundus, non tertius.

41. *Ut vidi, ut perii, &c.*] Omnino è Theocrito, Idyl. 3. 42. Ὡς ἴδεν, ὡς ἐμάνη, ὡς ἐς βαθὺν ἅλλετ' ἔρωτα. *Ut vidit, ut periit, ut in profundum ſaltavit amorem!*

44. *Iſmarus, aut Rhodope.*] Ecl 6 30. *Garamantes.*] Interioris Libyæ populi, ſine legibus & matrimoniis. Regio nunc dicitur *Guangara.*

47. *Matrem.*] Medeam, Æetæ Colchorum regis filiam: quæ cum Jaſoni Argonautarum duci artem dediſſet expugnandi aurei velleris, & cum eo è paternis regnis aufugiſſet, repudiata deinde ab eodem, ob amorem Creuſæ Corinthiorum regis filiæ: Creuſam cum Creonte patre magicis ignibus abſumpſit. filios ipſa ſuos, ex Jaſone ſuſceptos, in oculis patris jugulavit: tumque alatis ſerpentibus alium in locum devecta eſt.

54. *Electra myricæ.*] *Electrum, de l'ambre:* ſic Græcis dictum, quia refert fulgorem Solis, qui vocatur ἠλέκτωρ. Latinis *ſuccinum:* quia ſuccus eſt arborum quarundam è pineo genere, ex quibus quaſi gummi diffluit in Oceanum, ibique induratum defertur ad litus, aut à piſcatoribus extrahitur, maxime in inſulis Septentrionalibus. Vide Ecl. 6. 62. De *myricis* Ecl. 4. 2. De *Narciſſo*, Ecl. 2. 48.

Ululæ quoque contendant cum cycnis: Tityrus fiat Orpheus: Orpheus inter arbores; Arion inter delphinos. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. Cuncta fiant alium ipsum mare: valete nemora. præcipitabo me in mare è culmine rupis excelsæ: accipe donum hoc ultimum morientis. Cessa mecum, ô mea fistula, à pastoralibus cantibus. Hæc dixit Damon: vos, ô Musæ, narrate ea quæ retulit Alphesibœus: non possumus omnes omnia facere.

Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus: 55
Orpheus in sylvis; inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ.
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus. 61
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.
ALP. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ
Verbenásq; adole pingues, & mascula thura, 65
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus, nihil hìc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei: 70

ALPH. *Exporta aquam, & circumda has aras tæniâ laneâ, & adure verbenas pingues, & mascula thura: ut coner magicis ritibus abalienare sponsum à recta mente. Nihil hic deest præterquam carmina. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam domum, ô mea carmina. Carmina possunt Lunam ipsam evocare è cœlo. Circe transformavit per carmina socios Ulyssis:*

NOTÆ.

55. *Cycnis ululæ, &c.*] *Cycni* non nisi apud poëtas canori: re autem ipsa & vivi & morientes fere muti, aut stridoli. Quo magis mirum videtur, undè tanta apud Græcos Latinosq; de Cycnei cantus deliciis consensio. Nazianzenus Orat. 34. cantum illum refert ad plausum alarum, Zephyris inter pennarum calamos sibilantibus. *Ululæ*, nocturna avis, ab ululatu sic dicta, *un hibou*. *Tityrus.*] Hic pro insulto pastore sumitur. *Orpheus.*] Ecl. 3. 46.

56. *Arion.*] Ex insula Lesbo, urbe Methymnâ, citharœdus & lyricus poëta nobilis: qui cum ex Italia, ubi multas opes arte sua collegerat, Corinthum rediret ad Periandrum regem, cui percarus erat; ab avaris nautis modulans in mare projectus est: sed à Delphino, quem dulcedine cantus illexerat, exceptus, Tænarum, quod oppidum est Laconiæ, vectus ab eodem est. *Delphini* autem dicuntur & musicâ & amore hominum capi.

58. *Vivite sylvæ.*] Græcis χαίρετε, *gaudete*. Etiam in eos, quos cum odio abjicimus. & abire jubemus. Catul. 11. 17. *Cum suis vivat, valeatque mœchis:* id est, *abeat*.

64. *Effer aquam.*] Saga præcipit hæc omnia Amaryllidi famulæ.

65. *Verbenasque.*] Proprie *verbena* certa quædam herbæ species est, *de la vervene*. Vulgo tamen sumebatur apud Romanos pro omni herba, cum sua terra, è puro sacroque loco evulsa: quasi *herbena*, inquit Donatus. Talibus verbenis aras festis diebus coronabant: tales legati ferebant ex arce Capitolina erutas, & ostentabant hostibus, cum ad eos ibant res captas repetitum; & legatorum unus ideo *verbenarius* vocabatur. Hac peruncti magni putabant id impetrari quod volebant; abigi febres, amicitias conciliari. Plin. l. 22. 2. &c. *Mascula thura.*] Mascula, non sexu, nullum enim est fœmineum; sed bonitate.

67. *Nihil hic nisi carmina, &c.*] Omnis materia incantationis jam parata est; nihil ultra requiritur præter carmina, id est, solemnem ac ritualem verborum formulam. Deinde seipsam hortatur exemplo Circes, de qua, deque sociis Ulyssis in sues transformatis, Æn. 3. 386. & Æn. 7. 19.

69. *Deducere Lunam.*] Antiqui putavere Lunam esse magorum incantationibus subditam: ita ut, quoties iis luberet, rubesceret illa in modum sanguinis: & è cœlo deduceretur vel invita, ut in herbas despumaret. Atque inde putabant eam deliquium pati, tumque ipsi tinnitu cymbalorum succurrebant.

70. *Ulyssei.*] Pro *Ulyssis* Sic Horat. Od. l. 1. 6. 7. *Nec cursus duplicis per mare Ulyssei.* Et Æn. 1. 34. *Reliquias Danaum atque immitis Achillei.* Latini enim Græca, in ευς, ut Ὀδυσσεύς, Ἀχιλλεύς, Ὀρφεύς; aliquando ad secundam declinationem reduxere: *Ulyssens, ei; Achilleus, ei; Orpheus, ei:* aliquando ad tertiam, ut *Ulysses, is, Achilles, is*.

Frigidus

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit
Uno eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurũ.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cum feſſa juvencum

Serpens gelidus in pratis obrigeſcit, dum incantatur. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ô mea carmina. Primo circumligo tibi hæc terna licia, triplici colore varia; & circa has aras ter fero tuum ſimulacrum. Numerus impar placet Deo. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. O Amarylli, implica tres colores in tres nodos; implica jam, ô Amarylli, & dic, implico nodos Veneris. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Quemadmodum* hoc ſimulacrũ *è limo* factum *induratur, & hoc* alterum *è cera* factum *emollitur, unâ & eâdem flammâ: ſic Daphnis noſtri amore* induretur & emolliatur. *Diſperge fruges ſalſas, & comburе bitumine crepitantem laurum. Daphnis crudelis me comburit, ego hanc laurum* comburo *contra Daphnim. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Talis amor* occupet *Daphnim, qualis* eſt, *ſum juvenca*

NOTÆ.

71. *Cantando rumpitur anguis.*] Id eſt, dum incantatur. Sic G. 2. 250. *Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo:* id eſt, dum habetur, tractaturque digitis. Unde patet gerundia ejuſmodi paſſivam ſæpe habere ſignificationem.

74. *Licia.*] Sunt limbi qui telam hinc inde cingunt, & in quibus capita ſtaminum conduntur. 73 *Terna triplici colore.*] *Novem:* tria alba, tria roſea, tria nigra: ex hoc verſu, in Ceiri, 371. *Terque novena ligat triplici diverſa colore Fila,* &c. Quæ novem licia tribus deinde ligantur nodis: *Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores. Et Veneris, dic, vincula necto*; quibus verbis incantationis formula continetur.

75. *Numero Deus impare gaudet.*] Numeris rerum omnium naturam conſtare affirmabant Pythagorici in imparibus in primis vim eſſe vulgus putabat. Unde præcipitur in Geoponicis l. 18 ut numerus gregis ſemper impar ſit: in re bellica apud Vegetium, l. 3. 8. ut foſſæ quibus caſtra muniuntur latæ ſint pedes novem ad minimum, ſeptem ac decem ad ſummum; ſemper numero impari. Hoc autem loco per numerum imparem, ternarius ſignificatur, princeps omnium: tum quia, ex Ariſtotele & Plutarcho, continet in ſe principium, medium, & finem; tum quia poteſtati Deorum, tam ſuperorum, quam inferorum, ſignificandæ adhibetur. Jovis enim trifidum eſt fulmen, Neptuni ſceptrum tridens, Plutonis canis triceps, Parcæ tres, Furiæ tres, Apollo idem, Sol & Liber dicitur; *tria virginis ora Diana*, quæ Diana eſt in terris, Luna in cœlo, Hecate in inferis, eademque colitur in triviis. *Deus.*] Vel quilibet Deus: vel Hecate, quæ magicis rebus præeſt. *Deum* enim genere fœminino dici poſſe quidam volunt: & ſic Lucanum de furiis dixiſſe lib. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum.*

81. *Sic noſtro, &c.*] Sic uno eodemque amore noſtro, liqueſcat, & mollior fiat mihi, cæteris dureſcat.

82. *Sparge molam.*] *Mola* placentæ quædam ſpecies quæ fiebat ex farre *horno*, & ſale horno, id eſt, *illius anni.* Ex farre, inquam, ſalſo, toſto, & molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ dicebantur *immolari*, quia & frons victimarum, & foci, & cultri hac molâ inſpergebantur. Itaque molâ conſpergitur effigies Daphnidis; ut victima hujus magici ſacrificii.

Incende bitumine.] *Bitumen*, limus aut terra, cujus natura vicina eſt ſulphuri.

83. *In Daphnide.*] Ex Theocriti Pharmaceutria Idyl. 2. 23. Δέλφις ἴμ' ἀνίασιν, ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν αἰθω *Delphis me torquet, ego hanc laurum contra Delphida comburo.* Sic enim veteres Theocriti interpretes Græci ἐπὶ Δέλφιδι, vertunt κατὰ Δέλφιδος *contra Delphida*, in Delphida. Quod tamen Virgilius per ablativum caſum extulit: *In Daphnide.*

Per nemora atq; altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor tèneat: nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui: quæ nunc ego limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris; naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes. [Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Fer Cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti,
Tranſq; caput jace: ne reſpexeris. His ego Daph-
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat. [nim
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aſpice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit!
Neſcio quid certe eſt: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

fatigata ſequendo juvencum per ſylvas & altos ſaltus, recumbit miſera juxta rivum aquæ, in ulva viridi, & omittit abire ſub ſeram noctem. Talis amor occupet Daphnim, & ego non curem illum ſanare. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ô mea carmina. Perjurus ille reliquit mihi quondam has veſtes, dilecta monumenta ſui: quæ nunc ego ſub ipſo limine committo tibi, ô terra: ha exuviæ debent* reducere *Daphnim* ad me. *Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Mœris ipſe mihi tradidit hæc gramina, & hæc venena, collecta in Ponto: multa* enim *oriuntur in Ponto. Ego vidi Mœrin ſæpe transformari per illa in lupum, & abdere ſe in ſylvis: ſæpe evocare animas è profundis tumulis, & transferre meſſes ſatas in alium locum. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Amarylli, exporta cineres extra domum; & jacta* eos *poſt caput in rivum fluentem: neque retro aſpicias. Ego per hos cineres oppugnabo Daphnim: ſiquidem non movetur, neque per Deos, neque per carmina. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Vide: dum exportare differo, cinis ipſe ultro involvit aram flammâ tremulâ: ſit hoc fauſtum! Certe neſcio quid apparet, & Hylax latrat in limine. Credamne illud? An amantes fingunt ſibi ſomnia? Ceſſate, jam ô mea ceſſate carmina. Daphnis ab urbe venit.*

NOTÆ.

87. *Ulva.*] Herba paluſtris: caret Gallico nomine.

92. *Pignora cara ſui, debent,* &c.] Expetuntur in ſacris magicis ea præcipue, quæ ſunt ejus, adverſus quem ſacra fiunt: ut capilli, veſtes. *Pignora ſui, quæ debent Daphnim:* id eſt, quæ tenentur ipſum Daphnim adducere ad limen, & in ipſo limine ſiſtere; quare ipſo in limine defodiuntur.

96. *Ponto.*] Pontus Aſiæ minoris regio; Euxino mari ſive Ponto, à Septentrione terminata; ab Oriente, Colchide; ferax venenorum utraque regio fuit. In Ponto regnavit Mithridates, qui venenis paſcebatur; in Colchide nata eſt Medea, celebris venefica.

101. *Rivoque fluenti.*] In rivum fluentem. Sic Æn. 5. 451. *It clamor cælo,* pro ad cœlum.

109. *Bonum ſit.*] Cineres ignem concipiunt. Lætum omen; quod Terentiæ Ciceronis uxori ſacrificanti cum accidiſſet, quaſi ſignum auſpicatiſſimum opprimendi Catilinæ habitum eſt à Veſtalibus; ut refert Plutarch. in Cicer.

107. *Hylax.*] Canis nomen, ut *Hylactor* apud Ovid. M. 3. 224. ab ὑλάω & ὑλακτέω *latro.* Latratus autem canis in limine notat adeſſe Daphnim.

108. *An qui amant.*] Vocalis *i*, nec patitur hic ſynalœpham, nec ſervat propriam quantitatem longam; ſed hiat, & brevis fit.

ECLOGA IX.

* MOERIS.

ARGUMENTUM.

CUM in agrorum diviſione Virgilium indemnem amici ſui præſtitiſſent, ut in Ecl. 1. dictum eſt, is ab Ario Centurione, vel à Milieno Torone primipilari, vel à Claudio veterano (variant enim in eo nomine interpretes) ab eo certe militum, cui prædium illud obvenerat, malè habitus & ferme occiſus : ut vitæ conſuleret, Mincium natatu trajecit. Romam deinde profectus, ut vim auctoritate Octaviani reprimeret ; interim reliquit domi villicum ſuum Mœrim, monuitque ut novum agri dominum officiis, quibus poſſet, leniret omnibus. Hic itaque Mœris, huic domino munuſcula Mantuam deferens ex itinere in Lycidam familiarem incidit ; quocum de Menalca, id eſt Virgilii, fortuna, colloquitur ; ſimulque variis cantilenis tædium itineris levant.

Exiſtimo fuiſſe oblatum Varo hoc opuſculum, quaſi libelli ſupplicis loco ; ut beneficium, ejus & Pollionis Mæcenatiſque gratiâ, jam acceptum, tueri porrò ſibi apud Octavianum vellet. Eſt enim hic I. Beneficii mentio. II. Vis illatæ declaratio. III. Invocatio Vari, & amplioris ejus in laudem operis promiſſio. IV. Julii Cæſaris conſecratio quædam, ad adulandum comparata. Tum cætera quæ congerit carminum fragmenta, notant opus, ut res ferebat, properatum ac ſubitarium ; ex variis concinnatum verſibus, quos primo impetu effuderat Poëta ; aut ex occaſione prius inchoatos, nondum ſuo quoſque filo ac tenore ad exitum duxerat. Anno igitur eodem, quo prima Ecloga, ſane haud multò deinde, ſcripta eſt.

NOTA.

* *MOERIS.*] A μοῖρα *fatum, ſors, pars :* quia agrorum partem ſorte amiſerat.

* LYCIDAS, MOERIS.

LYC. QUò te, Mœri, pedes ? an, quò via ducit, in urbem ?

MOE. O Lycida, vivi pervenimus, advena noſtri
(Quod nunquam veriti ſumus) ut poſſeſſor agelli
Diceret : Hæc mea ſunt ; veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes, quoniam fors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.

LY. Certè equidem audieram, quà ſe ſubducere colles

INTERPRETATIO.

LYC *O Mœri, quò te* ducunt *pedes ? an Mantuam, ad quam via ducit ?* MOE. *O Lycida, viventes eò* miſeriæ *devenimus, ut peregrinus occupator agri noſtri diceret,* id *quod nunquam timueramus ; Hic ager ad me pertinet, recedite, ô antiqui cultores. Nunc ſuperati, mœſti, ſiquidem fortuna vertit omnia, ferimus illi hos hædos, quod* utinam *non proſit* illi.

LYC. *Ego ſane audiveram*

NOTÆ.

* *LYCIDAS.*] A λύκος, *lupus* ; οἱ λυκίδεις *luporum catuli.*

2. *Vivi pervenimus.*] Exaggerat vox iſta calamitatis indignitatem. Ut apud Ciceronem pro Quinctio, 50. *Huic acerbiſſimum viro vivente funus indicitur.*

7. *Quà ſe ſubducere, &c.*] Deſcriptio agri Virgiliani, cujus erant hi termini : hinc clivus, inde fagus & aqua, vel paludis, vel Mincii fluminis. *Clivus* eſt inclinatum montis latus.

Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcan.
MOE. Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum
Noſtra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod niſi me quacumque novas incidere lites
Ante ſiniſtra cavâ monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
LYC. Heu, cadit in quemquam tantum ſcelus! heu tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca! [herbis
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas:
Et potum paſtas age, Tityre, & inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.
MOE. Imo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, canebat.

Menalcam veſtrum dominum *verſibus ſuis* ſibi *conſervaſſe cuncta* ab eo loco, *ubi colles incipiunt recedere, & incurvare cacumen facili clivo; uſque ad aquam, &* ad *cacumen ruptum antiquæ fagi.* MOE. *Id audiveras, & rumor* ſic *tulit: ſed verſus noſtri non plus poſſunt inter arma belli, ô Lycida, quam dicunt* poſſe *columbas Epiroticas, aquilâ imminente. Quod niſi funeſta cornix è carioſa ilice me admonuiſſet, ut quocumque modo abrumperem novas rixas; nec ego ipſe tuus* amicus *Mœris, nec ipſe Menalcas vivus eſſet.* LYC. *Heu, tantumne crimen venit cuiquam in mentem! heu, tuorum* verſuum *ſolamen fere nobis ablatum eſt tecum, ô Menalca! Quis celebraret Nymphas? quis tegeret terram herbis floridis? aut inumbraret fontes virentibus ramis? Aut* quis caneret *verſus quos tibi nuper ſurripui: quando ibas ad Amaryllida, noſtram amicam? Tityre, donec redeam, breve eſt iter, paſce capellas: & poſtquam eas paveris, duc potum, ô Tityre: & dum ducas, cave ne occurras capro, ille* enim *cornu petit.* MOE. Aut *potius* quis caneret *hos* verſus, *quos* Menalcas *cantabat Varo, nondum perpolitos.*

NOTÆ.

12. *Martia.*] Bellica, quia *Mars* belli præſes, dictus etiam *Mavors*, quia *magna vertit.* Quidni à μαυρόω, *intingo, obſcuro*: quod poëtice dicitur pro ἀμαυρόω: Junonis & Jovis, aut ſolius Junonis abſque patre, filius; ut Minerva ſolius Jovis abſque matre filia. Hunc dicitur Juno concepiſſe tactu cujuſdam floris, quem ipſi eum in uſum Flora monſtraverat.

13. *Chaonias columbas*] Speciem ponit pro genere: quia in Dodonæa Epiri ſylva, oracula reddidiſſe dicuntur quercus, & iis inſidentes columbæ duæ; quarum altera Delphos in templum Apollinis; altera in Jovis Ammonis templum evolaverit; ubi famoſa deinceps fuerunt oracula. Epirus autem *Chaonia* ſæpe dicitur: quod *Chaones*, gens Epirotica, olim toti regioni imperaverint, ut ait Strabo l. 7.

15. *Ante ſiniſtra*, &c.] Præter illa quæ de hac voce dicta ſunt, Ecl. 1. 16. 18. quærendum ſupereſt, unde veteres Græci Romaniq; *dextram* ac *ſiniſtram* in auſpiciis peterent. Utrique ſanè diverſo modo locuti, idem ſenſere: hoc eſt orientalia auſpicia, quia lucis & motus principium ab ea parte eſt, viſa ſunt utriſque meliora: quæ tamen eadem, Græci *dextera*, Romani *ſiniſtra*, vocaverunt. De Græcis patet ex Homero Iliad. 12. 239. Ubi Hector ait, ſe aves augurales minime curare: *ſive ad dextram vadant verſus auroram & ſolem, ſive ad ſiniſtram verſus occaſum obſcurum.* Εἴτ' ἐπὶ δεξὶ ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ ποίγε ποτὶ ζόφον ἠερόεντα. De Romanis conſtat ex Varrone Epiſt. Quæſt. l. 5. *A Deorum ſede cum in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes: factum arbitror, ut ſiniſtra meliora auſpicia, quam dextera, eſſe exiſtimentur.* Refert hunc locum Feſtus Pompeius, alioſq; citat veteres ejuſdem ſententiæ. Confirmat Plinius l. 2. c. 54. *Læva, proſpera exiſtimantur: quoniam læva parte mundi ortus eſt.* Ratio variæ appellationis fuit: quod in auſpiciis, Græci ad Septentrionem, Romani ad meridiem, ſe converterent: ut patet ex antedictis: quod cur ita fecerint, non eſt hujus loci diſquirere.

21. *Sublegi.*] *Sublegere*, eſt *ſuffurari*: unde inquit Servius, *ſacrilegus* dicitur qui *ſacra legit*, id eſt, *furatur.*

24. *Tityre*, &c] Renarrat primum fragmentum carminum, quæ ſublegerat. *Tityrus*, hic eſt caprarius aliquis è Virgilii famulis. De *Varo*, Ecl. 6. 7.

Vare

Vare, tuum nomen (ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua, væ miſeræ nimium vicina Cremonæ !)
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
Sic cytiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ :
Incipe; ſi quid habes : & me fecere poëtam
Pierides : ſunt & mihi carmina : me quoq, dicunt
Vatem paſtores, ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
MOE. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe : neque eſt ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea : quis eſt nam ludus in undis?

O Vare, olores canori alte efferent ad aſtra nomen tuum : dummodo Mantua ſalva ſit nobis : Mantua, va miſera nimis propinqua Cremonæ! LYC. *Sic tuæ apes evitent taxos Corſicæ* inſulæ : *ſic* tuæ *vaccæ ſaturatæ cytiſo diſtentent ubera. Incipe ſi habes aliquid! Muſæ me quoque reddiderunt poëtam : habeo etiam verſus : paſtores appellant me etiam vatem, ſed ego non adhibeo fidem illis : nondum enim video ea proferre,* quæ ſint *Varo aut Cinna digna : ſed* videor *ſtridere inter cycnos canoros, velut anſer.* MOE. *Equidem id facio, & tacite revolvo ipſe mecum, ô Lycida, an poſſim recordari : neque eſt carmen abjectum. Huc veni, ô Galatea, quæ enim eſt voluptas in aquis?*

NOTÆ.

27. *Vare, tuum, &c.*] Secundum fragmentum, de laudibus Vari.

28. *Mantua Cremonæ, &c.*] Galliæ Ciſalpinæ urbes vicinæ. *Mantua* ad Mincium fluvium, *Menzo :* nunc ducatus caput : *Cremona*, ad Padum, *le Po* : nunc ducatu Mediolanenſi comprehenſa. Hæc Antonii partes cum adverſus Octavianum tenuiſſet, ejus ager veteranis Octaviani militibus addictus eſt ; & cum non ſufficeret, addita pars agri Mantuani.

29. *Sublime ferent.*] Vel ad *nomen* referri poteſt, vel adverbii loco ſumi. Ita G. 1. 30. *Segetem ab radicibus imis ſublime expulſam eruerent.* Et Cicero de Nat. 2. 101. *Aër ſublime fertur :* Id eſt, ſublimiter, in ſublime.

Cycni.] Poëtæ. Sic Horat. Od. l. 4. 2. 25. *Multa Dircæum levat aura cycnum :* id eſt, Pindarum poëtam Thebanum. Nam ex Cicer. Tuſc. 1. 73. *Cycni Apollini dicati ſunt, quod ab eo habere divinationem videantur : quia, providentes quid in morte ſit boni, cum cantu & voluptate moriuntur.* Tamen fictus eorum cantus eſt, de quo Ecl. 8. 55.

30. *Sic tua, &c.*] Obteſtandi formula & bene precandi, quoties quid ab aliquo petimus. Id eſt : Sic apes tuæ evitent taxos, quomodo mihi recitabis carmina. *Cyrneas taxos.*] *Taxus* arbor funeſtis annumerata, *Plin.* Quâ paſtæ apes mel amariſſimum cudunt : unde Corſicæ mel infame, quod hæc inſula taxis & cicutâ abundet. Ovid. Amor. l. 1. 12. 10. *Melle ſub infami Corſica miſit apis. Corſica*, inſula in mari mediterraneo, quæ cum Sardinia & Sicilia Italiæ adjacet : *Cyrnus* Græcis dicta, à rege hujus nominis. De *examinibus*, Ecl. 7. 13. De *cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *Pieridibus*, Ecl. 3. 85.

35. *Varo, &c. Cinnâ.*] Alii poëtas eſſe volunt ; alii viros Octaviani gratiâ inſignes. Sed prima opinio ſtare non poteſt ; I. Quia Cinna hic poëta, non poſſet eſſe alius quam *Helvius Cinna*, qui Smyrnam ſcripſit annis novem, de incæſto Myrrhæ in patrem Cinyram Cypriorum regem amore : laudatus à Catullo 94. & ab Ovidio Triſt. 2. 1. 435. At is jam inde à tempore Cæſareæ cædis errore nominis pro Cornelio Cinna prætore & Cæſaris hoſte, à plebe occiſus fuerat : ut eſt apud Sueton. II. Quia ex *Varis*, qui florebant illa ætate de quibus Ecl. 6. 7. nullus in poëſi nomen habuiſſe dicitur. III. Quia licet celebris tum fuerit poëta *Varius*, de quo ſæpe Horatius, imprimiſque Od. l. 5. 6. 1. *Scriberis Vario fortis, & hoſtium victor Mœonii carminis alite* ; tamen male Servius hic legit *Vario* pro *Varo : Nam neque adhuc Vario videor, &c.* Male, inquam : ſiquidem dixit paulo ante Virgilius, *Vare, tuum nomen &c.* Itaque ſecundam opinionem ſecutus, P. *Quinctilium Varum* intelligo, de quo Ecl. 6. 7. Et *Cornelium Cinnam Magnum*, Pompei Magni ex filia nepotem, qui primo hoſtis Octaviani, deinde ab eodem ſuſceptus in caſtris Bruti & Caſſii, ut notat Lipſius in caput 9. l. 1. Senecæ de Clementia : Magna deinceps apud eum floruit gratia, auſus tamen in benefactorem ſuum conjurare, novo beneficio veniam ab eodem accepit, & conſulatum, an. U. C. 758.

36. *Anſer.*] Volunt hic alluſum ad Anſerem, hujus ætatis poëtam, M. Antonii laudatorem, cui Antonius è bonis Pompeii in Falerno agro aliquid in præmium dederat : unde Cicero Philip. 13. 14. *Anſeres de Falerno depellentur.*

39. *Huc ades, ô &c.*] Tertium carminis fragmentum, expreſſum e Theocriti Cyclope, Idyl. 11. De *Galatea*, Ecl. 1. 31.

Hic eſt ver rubicundum ; hic terra producit diverſos flores circa fluvios ; hic alba populus incumbit caverna, & vites flexuoſæ efficiunt umbram. Veni huc, ne cures quod procelloſi fluctus percutiant litora. LYC. *Quid vero ? quænam audiveram te cantantem ſolum per noctem ſerenam ? recordor cantum, ſi ſcirem verba.* MOE. *Daphni, quid miraris veteres orius ſiderum ? En prodiit ſidus Cæſaris* oriundi *à Venere ; ſidus, per quod ſata abundabunt frumento, & per quod racemus in montibus apertis induet colorem. Daphni, planta piros, poſteri colligent tua pira. Anni auferunt cuncta, memoriam quoque. Ego recordor me ſæpe tradixiſſe canendo totos dies, cum eſſem puer. Nunc tot verſus exciderunt mihi ; ipſa etiam vox me deſtituit : lupi me priores aſpexerunt.*

Hic ver purpureum, varios hic flumina circum
Fundit humus flores : hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Hic ades : inſani feriant ſine littora fluctus.
LY. Quid, quæ te purâ ſolum ſub nocte canentem
Audieram ? numeros memini, ſi verba tenerem.
MOE. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus ?
Ecce, Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum :
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere, Daphni, piros, carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque. ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina : vox quoq; Mœrim
Jam fugit ipſa : lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen iſta ſatis referet tibi ſæpe Menalcas.
LY. Cauſando noſtros in longum ducis amores :
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes

Attamen Menalcas ſat ſæpe recitabit iſta tibi. LYC. *Differs diu meam voluptatem, quærendo* varias *cauſas. Aſpice, jam tota aqua quieta tibi tacet, & omnes*

NOTÆ.

46. *Daphni, quid, &c.*] Quartum verſuum fragmentum, quod recitat Mœris. In eo Menalcas ſive Virgilius alloquitur Daphnim, amicum paſtorem, de morte J. Cæſaris ; cujus in funebribus ludis crinita ſtella per ſeptem continuos dies fulſiſſe dicitur, ex Suetonio 88. Creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti ; & ideo ſimulacris ejus & nummis ſtella in vertice addita. G. 1. 488.

47. *Dionæi.*] Cæſar ex gente Julia fuit ; Julia gens orta ab Iulo Æneæ filio ; Æneas Veneris & Anchiſæ filius ; Venus, juxta multos, Jovis & Diones Nymphæ marinæ filia ; licet juxta alios, orta ſit è ſpuma maris.

48 *Aſtrum, quo ſegetes.*] *Aſtrum* proprie ſignum eſt, è multis ſtellis compoſitum, vulgò *conſtellatio* ; hic tamen pro ſtella unica ſumitur.

49. *Apricis.*] Soli expoſitis & apertis, quaſi *apericis*, inquit Voſſius. Niſi cum aliis deducere malis ab *α* privativo, & *ερικη horror* ; quod ſint ſine frigore ; unde & Africam dictam volunt. Opponuntur *apricus*, & *opaeus*.

50. *Inſere, Daphni, piros.*] Hortatur paſtorem, ut ſerat arbores ; futurum quippe, ut fidere illo favente creſcant feliciter, & poſterorum commodis ſerviant ; *Inſerere* hic, non inſitionem ſignificat ; qua ſurculus peregrinus arbori alterius naturæ immittitur ; ſed ſimpliciter plantationem arborum ; quomodo Columella dixit, *hortos inſerere*. Tum quaſi deficiente memoria, ſilet Mœris.

52. *Memini me condere.*] Pro *condidiſſe*. Sic Cicero ad Att. 8. 11. *Memini tibi librum afferri à Demetrio* ; id eſt, allatum fuiſſe. *Condere*, eſt finire, ad occaſum ducere, & quaſi ſepelire. Quemadmodum dicitur Æn. 1. 378. *Ante diem clauſo componet Veſper Olympo* ; quaſi ad ſepulturam componet.

53. *Nunc oblita mihi.*] Duo notanda. I. *Oblita* paſſiva ſignificatione. II. *Mihi*, pro, *à me*. Sic Æn. 1. 330. *Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum.*

54. *Lupi Mœrim videre priores.*] Dicuntur lupi, ſed falſo, vocem ei adimere, quem priores conſpexerint ; perdere vero ipſi conſpecti prius ; ex Plinio. Hinc, *Lupus in fabula*, proverbium eſt ; quoties colloquentibus ſupervenit aliquis, de quo ſermo erat ; is enim tum ſua præſentia ſermonem amputat loquentibus.

56. *Cauſando.*] Cauſas & excuſationes prætexendo ; nempe caducam memoriam, raucedinem, & alia ; quæ attulerat Mœris, ne verſus cantare cogeretur. Hunc igitur Lycidas variis invitamentis ad cantandum pellicit ; ſilent venti, medium iter confecimus, *&c.*

57. *Silet æquor.*] Non mare, ſed aqua *Mincii* fluvii, qui Mantuam & vicinas regiones alluit ; *Menzo*. *Æquor* enim dicitur de qualibet planitie, ſive aquarum, ſive camporum. Et vero mare longe inde remotum eſt. Æn. 2. 780.

(Aſpice)

(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes: hic, Mœri, canamus:
Hic hœdos depone, tamen veniemus in urbem:
Aut ſi, nox pluviam ne colligat ante, veremur;
Cantantes licet uſque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
MOE. Deſine plura, puer: & quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tum melius, cum venerit ipſe, canemus.

ſibili ventorum ſtrepentium ceſſaverunt. Præterea ex hoc loco ſupereſt nobis tantum media pars via: nàm tumulus Bianoris incipit apparere: hoc loco, in quo agricolæ colligunt ſpiſſa folia. Hoc loco canamus, ô Mœri: hoc loco demitte hœdos, nihilominus perveniemus in urbem. Aut ſi timemus ne nox adducat imbrem, ante quam ad eam pervenerimus: *progrediamur, quamvis* interim *ſemper canentes: iter minus* nos *fatigabit. Ut progrediamur canendo, ego te levabo hoc onere.* MOE. *Puer, omitte cætera, & faciamus quod jam urget: tum cantabimus commodius verſus, cum Menalcas advenerit.*

NOTÆ.

60. *Bianoris.*] Oenus, idem qui & Tuſcorum rex, Tiberis fluvii & Mantûs fatidicæ Nymphæ filius, Mantuam de matris nomine condidit. Hujus ſepulcrum in via, veterum more: qui ideo ſepulcrorum elogia ad viatores dirigunt: *Sta viator, Abi viator.*

61. *Stringunt frondes.*] *Stringi* dicuntur ea, vel quæ ſtrictâ manu decerpuntur: ut G. 1. 305. *Quernas glandes tunc ſtringere tempus, Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.* Vel quæ colliguntur in faſciculum: ut hic, & G. 1. 317. *Fragili jam ſtringeret hordea culmo.*

ECLOGA X.

*GALLUS.

ARGUMENTUM.

AMABAT Gallus Lycoridem: ſprevit hæc illum, ut alium ſibi chariorem ſequeretur in Rhætiam aliaſque regiones Italiæ, ſive Galliæ togatæ, quas Rhenus alluit & Alpes inſident. Gallus abire fingitur, quaſi in exilium, repulſa impatientiâ: locus exilii ſtatuitur Arcadia, paſtoribus nota ſedes, poëtiſque Bucolicis, qualis ipſe Gallus fuit. Huc amici, huc Dii ſylveſtres, ad ſolandum ejus dolorem conveniunt. Ille multa de remediis amoris, deque ſua ſorte diu fruſtra meditatus, ut amantium ingenium eſt, iterum ad amorem redit. Multa hic ex Idyll. Theocriti primo.

Volunt omnes hanc Lycoridem *eandem eſſe cum* Cytheride *mima, quæ Volumnii Eutrapeli, Senatoris nobiliſſimi liberta primum; ac deinde M. Antonio ſic chara fuit, ut is illam in Italiæ perluſtratione per civitates & municipia ſecum apertâ lectîcâ circumferret, trahentibus leonibus; ut Plinius notat, l. 8. 16. Id ſane ſi ita eſt, multis eam neceſſe eſt nominibus inſignitam; quam &* Volumniam *ab Antonio vocatam eſſe Cicero indignatur,* Philip. 2. 48. *Quod autem volunt, iter illud Lycoridis Alpinum & Rhenanum, eam ipſam eſſe Antonianam perluſtrationem Italiæ, parum certe congruit tempori. Quippe duplex ab Antonio perluſtratio facta eſt,* eâdem comite mimâ, *inquit Cicero, ibid. 51. Altera ante pugnam Pharſalicam, ab eo tum tribuno plebis, altera poſt pugnam, ab eodem tum equitum magiſtro: hoc eſt annis, ut minimum, decem ante editionem hujus Ecloga, quæ poſtrema omnium ſcripta fuit; ea tempeſtate, quâ jam Antonius in Oriente cum imperio verſabatur.* Extremum hunc Arethuſa, &c.

Ita

Ita igitur ſtatuo: aut Lycoridem illam, à Cytheride, ſive Volumnia mima diverſam eſſe, ad Galli rivalem, diverſum ab Antonio; aut hac Eclogâ exhiberi Gallo præteritorum amorum hiſtoriam, veterumque caſuum memoriam voluptatis causâ revocari: cum Lycoridis fuga multo prius contigiſſet.

NOTA.

* *GALLUS.*] Cneus, vel Publius Cornelius Gallus; nam vario prænomine reperitur: patria Forojulienſis, *du Frioul*: ex infima fortuna ad ſummam Octaviani gratiam, immo & amicitiam evectus eſt. *Suet. in Aug.* 66. Egregiam ei navavit operam in Alexandrino bello: in quo captam à ſe Parætonium urbem, adverſus vim doloſque M. Antonii, vi doliſque fortiter propugnavit. Ideo mortuâ Cleopatrâ & Antonio, redactâque in provinciæ formam Ægypto, non auſus Cæſar, metu novarum turbarum, copioſam regionem, gentemque leviſſimam viro nobili committere; tamen eam amico Gallo credere non dubitavit. *Dio. l.* 51.

At non ita multo poſt, abuſus fortunæ amplitudine, Thebas ob tributa ſeditionem moventes, aut expilavit, *ex Ammiano*, l. 17. aut funditus evertit, *ex Hieronymo in Euſeb.* Tum cœpit in ipſum imperatorem multa intemperanter jactare, preſertim inter pocula. *Dio.* l. 53. *Ovid. Triſt.* 2. 445. Statuas ubique ſibi per Ægyptum erexit, acta ſua pyramidibus inſcripſit. Quibus nominibus cum eſſet à Valerio Largo, ſocio & conjuratore olim ſuo, accuſatus; Auguſtus huic Gallo ob ingratum & malevolum animum, domo & provinciis ſuis interdixit. Senatus graviore ſententia, mulctatum bonis, & exilii ignominiâ notatum eo adegit, ut ſua ſibi manu mortem acceſſeret. Mortuum tamen Gallum luxit Auguſtus, & ob ſeveritatem ſenatus vicem ſuam conqueſtus eſt: *quod ſibi ſoli non liceret, amicis quatenus vellet iraſci. Suet.* 66. Periit ætatis anno 40. aut 43. ut in Hieron. & Euſebio varie ſcriptum eſt: U. C. 728. ante obitum Virgilii, 7. Multis carus, Pollioni imprimis, itemque Ciceroni, ut colligitur ex epiſtolis Pollionis ad Ciceronem, quæ habentur apud ipſum Ciceronem, *Famil. l.* 10. 31. & 32. Virgilio certe cariſſimus: qui ejus etiam laudes celebraſſe dicitur quarto Georg. libro: unde poſt ejus necem Auguſti juſſu ſublatæ ſunt, & earum in locum Ariſtæi fabula ſubſtituta. Quod mihi tamen veriſimile non videtur: ita belle Ariſtæi fabula cum reliquis libri partibus & argumento cohæret.

Poëta fuit. Scripſit de Lycoride ſua, forte elegiaco carmine libros quatuor: quo in genere Tibullo & Propertio durior fuiſſe dicitur à *Quintil. l.* 10. 1. Tranſtulit præterea bucolicis verſibus aliquid ex Euphorione, poëta Chalcidenſi, ut probamus *Ecl. hac.* 10. 50. & *Ecl.* 6. 72. Perierunt omnia. Illas enim ſex elegias, quæ ejus nomine circumferuntur, opus inficetum & barbarum, plane conſtat Maximiani cujuſdam eſſe, recentioris nebulonis: ubi præter errores in ſyllabarum quantitate benemultos, & ineptam minimeque Latinam verborum ſtructuram, accedit illud præterea, quod in iis Gallus ſenem ſe profiteatur, qui tamen firma adhuc ætate deceſſit. *Gyraldus, Voſſius, &c.* Alia item fragmenta quæ ab Aldo Manutio juniore reperta Venetiis & edita ſunt, etſi minus inſulſa, tamen omnino ſuppoſititia eſſe evincit Joſ. Scaliger in opuſculis. In quo peccavit & hoc alterum Manutius, quod Gallum hunc Cornelium, cum Aſinio Gallo Pollionis filio confundit, delutus à veteribus grammaticuli Virgilianæ vitæ ſcriptoribus.

INTERPRETATIO.

O Arethuſa, permitte mihi hoc ultimum opus. Canendi ſunt pauci verſus amico *meo Gallo, ſed quos ipſa Lycoris legat. Quis poſſet negare verſus Gallo?*

EXtremum hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda: neget quis carmina Gallo?

NOTÆ.

1. *Arethuſa.*] Fons in inſula Ortygia, quæ Siciliæ adjacet, & quartam Syracuſanæ urbis partem efficit. Alpheus autem, Peloponneſi fluvius, poſtquam in mare defluxit, impermixtas dicitur ſervare aquas, & continuo lapſu in Ortygiam erumpere, per hunc ipſum fontem Arethuſam: idque ex eo probatur, quod projecta in Alpheum in Græcia, per os Arethuſæ fontis, in Ortygia reddantur. Narrant vero fabulæ, Alpheum fluvium Arethuſæ Nymphæ fuiſſe amatorem; hanc fugientem, à Diana converſam eſſe in fontem, eademque fugâ ſubter mare in Ortygiam emerſiſſe: Alpheum, eodem impetu conſecutum, undas ei ſuas deinde miſcuiſſe. Æn. 3. 692. 2. Hunc fontem invocat Siculum, ut ante *Sicelides Muſas*, ob Theocritum Siculum poetam, Bucolicorum principem

2. *Qua legat, &c.*] Quæ legat Lycoris, ad pudorem, quod ſe Gallo tam duram præbuerit.

Sic

Sic tibi, cum fluctus ſubter labêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe; ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere, puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ.
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum, noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio, tardi venere bubulci:
Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant, tibi? Venit Apollo.
Galle, quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris,
Perq; nives alium, perq; horrida caſtra ſecuta eſt.

Sic ſalſa Doris non confundat ſuas aquas cum tuis, cum fluet ſubter mare Siculum. Incipe, celebremus anxium amorem Galli; dum capellæ depreſſis naribus carpunt teneros frutices. Non cantamus ſurdis, ſylvæ referunt omnia. Quæ ſylvæ, aut qui ſaltus detinuere vos, ô Nymphæ Naiades, cum Gallus deficeret præ *amore indigno? Neque enim ulla culmina Parnaſſi aut Pindi, neque Aganippe Bœotica vos retardaverunt. Illum etiam lauri, illum etiam myrica ploraverunt. Mænalus etiam abundans pinis, & rupes gelidi Lycæi ploraverunt illum, ſtratum ſub deſerta rupe. Oves quoque circumſiſtunt, neque contemnunt nos. Nec tu contemnas gregem, ô divine poëta: ipſe pulcher Adonis pavit gregem circa fluvios. Venit quoque cuſtos ovium: venerunt lentè cuſtodes boum, venit Menalcas madefactus è* collectione *glandium hybernarum. Omnes petunt, unde* ſit *tibi amor ille. Venit Apollo: Galle, ait, cur deſipis? Lycoris, amica tua, ſecuta eſt alium per nives, & per caſtra horribilia.*

NOTÆ.

4. *Sicanos.*] Siculi ſic dicti ſunt, vel à Sicano Cyclopis filio; vel à Sicanis Hiſpaniæ populis, illam in inſulam tranſlatis. *Sic tibi.*] Ecl. 9. 30.

5. *Doris.*] Oceani & Tethyos filia, Nereo fratri nupta, ex qua Nereides peperit. Hic ſumitur pro amara maris aqua, quæ dulcibus Arethuſæ & Alphei aquis non admiſcetur.

9. *Quæ nemora, aut* &c.] Naiades alloquitur poëta, ſive Nymphas præſides fontium, qui e Parnaſſo, Pindo & Helicone profluunt: eaſque increpat, quod ad ſolandum Galli amorem non venerint, tam multis eo advolantibus. Eſtque tacita quædam ipſius Galli reprehenſio, quod ſtudia carminum omiſerit, ut amori vacaret. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46.

11. *Nam neque Pindi, &c.*] Mons in Macedoniæ, Epiri, & Theſſaliæ confinio: unde tribus his regionibus ex æquo tribuitur. Dicunt quidam eum in Phocidem & Bœotiam uſque pertinere: & in Phocide quidem *Parnaſſum*; in Bœotia *Heliconem*, ac denique *Citharonem* vocari. Certe montes illi quatuor, licet in longa ſpatia diffuſi, tamen fere contigui ſunt, & perinde Muſis dicati.

12. *Aonia Aganippe.*] Bœotiæ fons, Muſis ſacer, ex Helicone monte, non procul Thebis, in Permeſſum fluvium defluens. *Aonia*, id eſt Bœotica, ab Aone Neptuni filio. Nota hic hiatum vocalium: *Aonia Aganippe*. De *myricis*, Ecl. 4. 2.

15. *Mænalus, &, &c.*] *Mænalus*, & *Lycæus* Arcadiæ montes, Pani ſacri. Unde & *Lycæa* feſta, ejus in honorem ibi à paſtoribus inſtituta: quæ *Lupercalia* Latinis dicta; inter quos inducta ſunt ab Evandro, Arcadiæ rege, cum in Italiam profugiſſet.

18. *Adonis.*] Filius Cinyræ Cypriorum regis, & Myrrhæ ejus filiæ: quem Venus in deliciis habuit. Is dum in *Idali*, montis Cypriі nemore venaretur, apri dente percuſſus interiit: à Venere multis lacrymis defletus. Hujus mentionem facit poëta, ad Galli ſolatium: ut is meminerit, ne ipſam quidem amoris Deam Venerem in amore felicem. Tum amatores adhibet Deos: Apollinem, qui Daphnen; Pana, qui Syringa; Sylvanum, qui Cypariſſum amavit: qui omnes parum feliciter amaverunt, Daphne in laurum, Syringe in arundinem, Cypariſſo in arborem cognominem, transformatis.

19. *Upilio.*] Pro *opilio*: *o* brevi, in *u* longum, metri cauſa, mutato. Et antiqui *opes* dixere, quas poſteri *oves*.

Venit

Venit quoque Sylvanus cum ruſtica corona capitis, quatiens ferulas florentes & magna lilia. Venit Pan Deus Arcadiæ, quem ipſi conſpeximus rubicundum minio & ſanguineis baccis ebuli. Quis erit finis, ait Pan? Amor negligit iſta; nec durus amor ſatiatur fletu, nec herbæ rivis, nec apes cytiſo, nec capellæ foliis. At Gallus mœſtus ait; Tamen, ô Arcades, ſoli docti canere Arcades, canetis hæc veſtris montibus. O quam placide tunc quieſcent mea oſſa, ſi quondam veſtra tibia referat meos amores! & utinam fuiſſem unus e vobis, aut cuſtos veſtri pecoris, aut putator maturorum racemorum. Certe ſive amaſſem Phyllida, ſive Amyntam, ſeu quemcumque alium *(quid refert utrum Amyntas ſit niger? & violæ ſunt nigræ, & vaccinia nigra) recumberet* ille *mecum ſub vite flexuoſa inter ſalices. Phyllis colligeret mihi flores, Amyntas caneret. O Lycori,* ſunt *hic fontes frigidi & amœna prata, & ſylvæ; hic traducerem tecum omnem ætatem. Nunc ſtultus amor me retinet inter media tela & infeſtos hoſtes, in armis feri Martis.*

Venit & agreſti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit: amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti
Arcades. O mihi tum quàm molliter oſſa quie-
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores! [ſcant,
Atq; utinam ex vobis unus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicumq; furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret.
Serta mimi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori:
Hic nemus, hic ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adverſos detinet hoſtes.

NOTÆ.

24. *Sylvanus.*] Deus τῆς ὕλης, ὕλην autem alii *ſylvam* interpretantur, unde ſylvarum Deum hunc fecere; alii *facem* omnium elementorum, ſeu quam dicunt Peripatetici *materiam primam*, ex qua omnia conſtant. Quare eundem eſſe volunt cum Pane, qui totius naturæ Deus eſt, ut diximus, Ecl. 2. 3. πᾶν enim, eſt *omne*; & ὕλη, *omnium materia*. Diſtinguuntur tamen Sylvanus & Pan. G. 1. 7. & 20. *Agreſti honore.*] Coronâ è foliis agreſtibus.

25. *Ferulas.*] Ferula, planta eſt affinis fœniculo; cujus caulem, leviſſimum & dura cute munitum, ſenes aſſumebant in baculos; narthex à quibuſdam dicitur, *ferule.*

27. *Ebuli baccis.*] Ebulum, *de l'hieble*, herba aut virgultum affine ſambuco, *au ſureau.*

Minioque.] Minium, *du vermilion*, materies eſt foſſilis, vel è propriis venis, vel ex argenti vivi fodinis eruti ſolita: præſertim in Hiſpania; circa fluvium, qui *Minius* appellatur, *Minho*, Gallæciam à Luſitania dividens. Hoc colore ſimulacra Deorum, Jovis præcipue, linebantur: Camillus vultu quoque miniato triumphavit.

30. *Nec cytiſo.*] Ecl. 1. 79. De *Arcadibus* Ecl. 4. 58.

33. *Quam molliter oſſa, &c.*] Superſtitioſe timebant veteres ne mortuorum corpora ſuperjectæ terræ pondere gravius premerentur; quare levem & contritum pulverem fere tumulo injiciebant, hac verborum formula; *ſit tibi terra levis.*

38. *Seu quicumque furor.*] *Amor*, in quo ſæpe multum dementiæ & furoris eſt. Et vero ea quæ ſequuntur, ſpeciem habent dementiſſimi amoris. Namque inops conſilii, modo vota facit pro ea, cujus faſtidia expertus eſt: *Ah! ne te frigora lædant, &c.*] modo ad poeſim & muſicam, modo ad ſylvarum ſilentium, modo ad venationem; quaſi ad totidem amoris diverticula & remedia confugit: mox in furorem relapſus, immedicabilem ſuum eſſe amorem profitetur. De *Phyllide*, Ecl. 3. 76. De *Amynta*, Ecl. 2. 35. De *vacciniis*, Ecl. 2. 18.

44. *Nunc inſanus amor, &c.*] Senſus eſt; Hic, ſi tibi liberet, ambo quieti & ſecuri viveremus; nunc propter duritiem tuam ambo miſeri ſumus. Amor enim meus cogit me præ deſperatione bellicis periculis caput meum exponere, quod ita vile tibi ac deſpicatum eſt. Te interim alienus amor rapit in regiones aſperas, alieno tempore, difficili it nere.

Tu

Tu procul à patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas, ah dura, nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina paſtoris Siculi modulabor avenâ.
Certum eſt in ſylvis, inter ſpelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ, creſcetis, amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare ſaltus.
Jam mihi per rupes videor lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu.

Tu, o crudelis, longe à patria (utinam liceret mihi id non credere) ſola ſine me vides tantummodo nives Alpium & glaciem Rheni. Ah ne te vulneret gelu! Ab ne glacies acuta tibi vulneret delicatos pedes! Ibo, & canam fiſtulâ Siculi paſtoris ea, quæ verſibus traduxi è Chalcidenſi poëta. *Ratum eſt*, me *malle pati inter nemora & ſpeluncas belluarum, & meos amores inſcribere teneris arboribus; creſcent illæ, creſcetis, o amores. Interea circuibo Manalum* montem, cum *ſociis Nymphis; aut perſequar fortes apros; nulla frigora prohibebunt me cingere canibus ſylvas Parthenii* montis. *Jam fingo mihi, me vagari per montes & nemora reſonantia, juvat vibrare arcu Parthico ſagittas Cretenſes.*

NOTÆ.

46. *Nec ſit mihi credere.*] Nec liceat mihi, nec poſſim. Sic Æn. 8. 676. *Actia bella cernere erat.* Horat. Epod. 17. 25. *Neque eſt levare tenta ſpiritu præcordia.* Hauſta è Græcis fontibus locutio, apud quos ἔξι ſignificat *licet*. Sic Homerus Odyſſ. 11. 157. τὸν οὔπως ἐξὶ πεμφθῆναι, *quem non licet tranſmittere.*

Tantum.] Tribus præcipue modis explicatur. I. Ita ut ſit nomen & referatur ad *credere*; Utinam liceat non credere *tantum*, id eſt, rem tantam tamque indignam. II. Ita ut ſit adverbium, & referatur ad *ſit*; Utinam *ſit tantum*; utinam liceat *tantum* hoc non credere. Quaſi dicat; non peto ut Lycoris non ſit perfida, ſit ita ſane; ſed peto ut liceat mihi *tantummodo* id non credere. III. Ita ut ſit adverbium, & referatur ad ſententiam ſequentis verſus; Vides *tantummodo* nives & frigora, *&c.* Prima explicatio infirmior, ſecunda ſubtilior, tertia facilior.

47. *Alpinas, &c.*] Alpes, excelſi montes qui Italiam à Gallia Germaniaque diſterminant; multis dictæ nominibus, pro varia regionum, quibus adjacent, ratione. Sunt enim *Alpes* maritimæ, Cottiæ, Grajæ, Pœninæ, Rhæticæ, Tridentinæ, *&c.* Ex his multi oriuntur fluvii; celeberrimi, Padus, Ticinus, & Atheſis, *le Po, le Teſin, l'Adige*, qui in Italiam; Rhodanus, *le Rhoſne*, qui in Galliam; Rhenus, qui in Germaniam, devolvitur.

Rheni.] Fluvii Europæ poſt Danubium celeberrimi, qui antiquus Galliæ & Germaniæ terminus fuit, à fontibus ad oſtia. Fontes ejus duo in Alpibus, apud Rhætos occidentales, *les Griſons*. Oſtia plurima, quibus in Oceanum influit. Mirum tamen eſt tantæ famæ fluvium ad mare non perferre nomen. Nam ubi ad arcem Skinkiam, quæ caput eſt inſulæ Bataviæ, duas diviſus eſt in partes, Vahalim, & Rhenum, unde *bicornis* appellatur; mox varios deinde ſcinditur minores in alveos, quorum minimo Rheni permanet nomen; ſed is ad Lugdunum Batavorum, *Leyden*, antequam ad Oceanum perveneriť, inter arenas exhauritur.

50. *Ibo.*] Vagabor hinc atque hinc. Vel, abibo hinc, deſeram caſtra, & ſylvis abditus, carmina modulabor. *Chalcis* urbs eſt Eubœæ inſulæ, quæ Chalcis quoque vocata eſt. Eubœa porro Bœotiæ continenti dicitur olim adhæſiſſe; ab ea nunc Euripo diſtincta, tam anguſto, ut aliquando ponte tranſmiſſus fuerit. Ex illa inſula oriundus Euphorion, Antiocho Magno Syriæ regi percarus, ejuſque bibliothecæ præfectus; poëta nobilis, ſed juxta Ciceronem, obſcurus; cujus opera in deliciis fuiſſe Tiberio Cæſari memorantur: ex quibus aliqua Latinis verſibus expreſſiſſe diximus hunc Gallum, Ecl. 6. 72.

51. *Paſtoris Siculi.*] Theocriti, poëtæ Siculi, ſtylo. Non igitur elegiæ fuerunt, ut putat Probus: neque enim elegiæ potuerunt Theocriti ſtylo componi; ſed aliquid bucolicis Idylliis affine.

53. *Malle pati.*] Supple, quàm Lycorida in poſterum ſequi, atque ira deperire.

55. *Manala.*] Montem Arcadiæ, Ecl. 8. 21.

57. *Parthenios.*] *Parthenius* item Arcadiæ mons, ubi virgines venari ſolebant: unde nomen à παρθένος *virgo*.

59. *Libet Partho, &c.*] Species pro genere, arcus Parthicus & ſagittæ Cydoniæ, pro quolibet arcu & quibuſlibet ſagittis. Parthi enim & Cydones arte ſagittandi celebres: Æn. 12. 858. *Parthus ſive Cydon telum immedicabile torſit.* De *Parthis*, Ecl. 1. 63. *Cydon* urbs fuit in Creta inſula. *Cornu* dixit, pro arcu è cornea materia fabricato.

Spicula

veluti hæc omnia *essent remedium insaniæ meæ, aut* quasi *ille Deus disceret placari miseriis hominum. Nunc iterum neque Hamadryades, neque versus ipsi nobis arrident: Valete iterum,* vos *ipsa nemora. Nostra curæ nequeunt flectere amorem, ne* sic quidem, *si media hyeme potaremus* aquam *Hebri; & toleraremus Thracias nives hyemis humidæ: ne* sic quidem, *si pasceremus oves Æthiopum sub sidere Cancri, cum* intimus *cortex exsiccatus arescit in ulmo excelsa. Amor superat omnia; nos quoque cedamus amori. O Divæ Musæ, sufficiet vestrum poetam cantavisse ista* carmina, *sedendo, & conficiendo calathum ex hibisco tenui: vos efficietis, ut ista* videantur *Gallo maxima. Gallo, erga quem amor meus tantum crescit singulis horis, quantum alnus attollit se ineunte vere. Surgamus: umbra solet esse noxia canentibus;* præsertimque *noxia* est *umbra juniperi: umbræ quoque nocent frugibus. Ite domum, o capellæ saturatæ: Vesper imminet.*

Spicula: tanquam hæc sint nostri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum mitescere discat. 61
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina
Ipsa placent: ipsæ rursum concedite sylvæ. [nobis
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec si frigoribus mediis Hebrumq; bibamus, 65
Sithoniasque nives hyemis subeamus aquosæ:
Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sidere Cancri.
Omnia vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, Divæ, vestrum cecinisse poëtam, 70
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra: 75
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

NOTÆ.

62. *Jam neque Hamadryades.*] De iis Ecl. 2. 46. Hic incipit Gallus remediorum & consiliorum suorum inanitatem agnoscere, seque amori victum tradere.

63. *Concedite sylvæ.*] Idem quod antea dixerat: *Vivite sylvæ.*] Ecl. 8. 58.

65. *Hebrumque.*] Fluvium Thraciæ maximum; hodie *Marisa:* arenas olim aureas volventem. In Ægæum mare influit: ortus ex Rhodope monte, qui cum Hæmi pars quibusdam videatur, ab iis idcirco dicitur Hebrus ex Hæmo profluere.

66. *Sithoniasque nives.*] Sithonia pars est Thraciæ: vergens, vel in Pontum Euxinum, juxta Solinum; vel in oram Macedonicam Ægæi maris, juxta alios. Thracia frigida & nivosa est, propter altissimum montem Hæmum, quo dividitur.

68. *Æthiopum.*] Æthiopia regio Africæ vastissima, Ægypto finitima: quam Nilus quoque fere mediam, ut & Ægyptum, interfluit, *le pais des Abissins.* Tota zonæ torridæ subjecta est, à tropico Cancri ultra æquatorem porrecta. Virgilius ergo *sidus Cancri* dixit, pro tropico Cancri; & tropicum pro zona ipsa torrida, cujus terminus est ad septentrionem. *Cancer* signum est in ea parte cœli, quam ubi Sol attigit exeunte Junio, tum æstatem nobis calidissimam, diesque longissimos efficit. De *zonis* & *tropicis*, G. 1. 233. De *hibisco*, Ecl. 2. 30.

74. *Se subjicit alnus.*] Se superjicit, se attollit. Vide Ecl. 1. 46. *Alnus, aulne,* arbor aquosis locis gaudens.

75. *Gravis cantantibus umbra.*] Imo gratissima: præcipue Juniperi, *du genievre,* quæ arbor & odora est, & nihil venenatum patitur, & adversus aëris vitia comburi solet. Sed significat diuturniorem in umbra moram nocere canentibus posse propter frigus. Unde quidam legunt *cunctantibus,* non *cantantibus.* De *Hespero,* Ecl. 6. 86.

FINIS BUCOLICORUM.

ARGUMENTUM IN GEORGICA.

GEORGICORUM *nomen, à* γεωργὸς, agricola : *hoc autem à* γαῖα *vel* γῆ terra, & ἔργον opus. *Traduntur hoc opere præcepta de agricultura, quatuor libris. I. De aratione. II. De plantatione. III. De paſtione cultuque pecorum. IV. De apibus & mellatione. Eaque omnia natura accommodantur Italici ſoli, præſertimque Veneti, in quo Mantua fuit. Ducem in eo genere ſecutus eſt Virgilius Heſiodum Aſcræum ex Bœotia, de quo diximus Ecl. 6. 70. Cujus librum, inſcriptum* ἔργα καὶ ἡμέραι, opera & dies, *longe & copia & elegantia ſuperavit. Cœptum eſt opus anno circiter U.C. 717. Virgilii 32. aut 33. & ſeptennio perpolitum.*

Mæcenas, cui Georgica inſcripta ſunt, primos in Octaviani gratia tenuit cum Agrippa gradus, genere Tuſcus, ex antiquis Etruriæ regibus : quorum poſteri, poſt multas gentis clades, Romanam in civitatem admiſſi, equeſtri dignitate vixerunt. Eruditos complexus eſt, imprimis Virgilium & Horatium : adeo parum cupidus, ut qui cæteris magiſtratibus imperabat, ipſe equeſtri ordine, & urbis atque Italiæ præfecturâ contentus vixerit. Adhibitus ab Octaviano cum Agrippa in conſilium de imperio deponendo, retinendum perſuaſit. Secta Epicureus fuit, in veſtitu, inceſſu, ſupellectile, conviviis, ipſaque dictione mollior ac remiſſior. Scripſit Prometheum & Octavium tragœdias, carminum libros decem ; ſoluta oratione commentarios de rebus ab Auguſto geſtis, item de animalibus & gemmis dialogos : omnia periere. Deceſſit anno U. C. 746. C. Martio Cenſorino & C. Aſinio Gallo Coſſ. Triplex eſt apud eruditos de ejus nomine controverſia. I Quodnam ipſius nomen fuerit ? Lambinus in Vipſaniam *gentem inducit, ſed eum confundit cum Agrippa, cujus certe gentile nomen hoc fuit : Paulus Manutius in* Cinciam *: Glandorpius in* Heliam ; *Muretus in* Aquiliam *: omnes aut levibus aut falſis conjecturis : Maxima & optima pars, Turnebus, Lipſius, &c. in* Cilniam, *quæ gens erat Aretinæ urbis in Etruria. II. Unde cognomen* Mæcenatis ? *Inſulſe deducit Becmannus ab ejus moribus, quod eſſet* μὴ κοινὸς *non communis ; aut* μὴ καινὸς, non novus : *nam & Græci nunquam negativis, nominibus,* μὴ, *ſed privativum* α *præfigunt, & Varro l. 7. de L. L. à loco dictum teſtatur. Eſt igitur a mediterraneo quodam Etruriæ oppidulo, Cæſenæ vicino, qua in ora Plinius vina Cæſenatia ſimul & Mæcenatia commendat, lib. 24 6. III. Quomodo prima & media cognominis ſyllaba pingenda ſit ? Certe media per* e *longum ; quia Græce vulgo per* η *legitur. Prima vel per* æ, *vel* œ : *quia in veteribus cod. utroque modo reperitur ; per* æ *frequentius. Igitur nomen integrum fuit,* CAIUS CILNIUS MÆCENAS.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
AD
C. CILNIUM MÆCENATEM,
LIBER I.

ARGUMENTUM.

CONTINET hic liber propositionem totius operis ejusque divisionem quadruplicem. Tum sequitur Deorum invocatio quotquot rustica præsident rei, quos inter Octaviano Cæsari locus tribuitur; novo sanè illis temporibus adulationis exemplo; quo deinde Lucanus in Pharsalia, & Statius in Thebaide, ad laudem Neronis & Domitiani immodestius abusi sunt. Atque hæc exordio comprehenduntur. Liber verò ipse sex habet partes. I. Multiplicem agri colendi rationem, juxta variam ejus Naturam. II. Agriculturæ originem. III. Agricolarum instrumenta. IV. Rusticorum operum tempora. V. Tempestatum prognostica. VI. Digressionem ad varia prodigia, quæ eadem Julii Cæsaris aut præcesserunt, aut subsecuta sunt. Denique Epilogi loco, Deos pro incolumitate Octaviani, & pro salute populi Romani precatur. Tamen ex iis, aliorumque librorum præceptis, non pauca obsolevere, contrario usu posteriorum temporum, nostrorum imprimis; quæ multa, ut artibus cæteris, ita huic quoque addidere.

INTERPRETATIO.

O Mæcenas, ordiar scribere deinceps quænam res *efficiat messes copiosas; quo tempore oporteat arare tellurem, & vites alligare ulmis; quæ* sit *cura boum; quæ diligentia sit* necessaria, *ut habeatur pecus; & quanta industria, ut alantur apes frugales:*

QUID faciat lætas segetes: quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites,
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori: apibus quanta experientia parcis:

NOTÆ.

1. *Quid faciat.*] Quatuor his versibus distinguitur cultura quadruplex, *terræ, arborum, pecorum, apum:* quæ singulæ singulis libris explicantur: estque partitio totius operis.

3. *Qui cultus habendo, &c.*] Ibi supprimitur, *aptus, par, necessarius,* aut aliquid simile, quod dativum regat; ut apud Cicer. ad Att. l. 13. Ep. 80. *Solvendo non erat.* Apud Plin. *Radix est vescendo.*

4. *Apibus quanta, &c.*] Præter interpretationem jam traditam afferri potest hæc altera: Dicam quæ sit apum experientia, prudentia, ingenium, ars quædam; non usu quidem comparata, sed ingenita.

Hinc

Hinc canere incipiam. Vos, ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres; veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ,
Poculaque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem Dryadeſque puellæ:
Munera veſtra cano. Tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ô Tegeæe favens: oleæque Minerva

O vos ſidera mundi ſplendidiſſima quæ præſidetis anno currenti per cœlum: Bacche, & Ceres nutrix hominum: *ſi homines veſtro beneficio reliquerunt glandes Dodonæas* pro *frumento pingui, & miſcuerunt aquam Acheloi* cum *vino reperto. Et vos ô Fauni, Dii propitii ruſticis: adeſte, ô Fauni unà cum Dryadibus Nymphis. Canto veſtra dona. Et tu, cui terra* adhuc *recens produxit equum ferocem, icta magna tridente, ô Neptune: & tu qui coluiſti* loca *ſylveſtria, cui trecenti boves candidi carpunt frutices fertiles* inſulæ *Cææ. Tu ipſe, ô Pan Tegeæe, protector ovium: ſi curas Mænalum tuum, adeſto propitius, relinquens nemus patriæ & ſylvas Lycæi. Et* tu, *ô Pallas, repertrix olivæ,*

NOTÆ.

5. *Clariſſima mundi Lumina, Liber, &c.*] Liberum & Cererem appellat mundi lumina, annique ductores. Vel quia præſides & repertores habentur meſſis & vindemiæ, quæ præcipuæ ſunt anni partes, & præcipua mundi ornamenta, unde cibus hominum & potus exiſtit; Vel quia per eos Lunam & Solem ſignificat. Et vero Prætextatus apud Macrob. l. 1. c. 18. fuſe probat *Solem*, non Liberum & Dionyſum dumtaxat; ſed & Jovem, & Martem, & Mercurium & Herculem ipſum eſſe; *Liberum* vero dici, quod *libere vagetur* Lunam item addit, ipſam eſſe *Cererem:* Cujus nomen aliqui deducunt à *creando*, quod ad rerum productionem plurimum valeat. De *Libero*, Ecl. 58. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

8, 9. *Chaoniam glandem*, &c. *Acheloïa pocula, &c.*] Species pro generibus: primi enim hominum glande ad paſtum, aquâ ad potum uſi ſunt. Celebris autem fuit inter ſylvas glandiferas Dodonæa, in Epiro ſive Chaonia: de qua Ecl. 9. 13. Sicut inter fluvios Achelous in Ætolia; ſive quia primus è terra erupit, ſive quia ejus in ripa primæ vineæ ſunt conſitæ ab Oeneo Ætoliæ rege, qui ex uva à Staphylo paſtore ſuo reperta liquorem expreſſum, Libero patri, apud ſe tum diverſanti, cum obtuliſſet, ab eo colendæ vitis accepit modum.

10 *Fauni*] In argumento Ecl. 6. *Dryades.*] Ecl. 2. 46.

12. *Prima tellus.*] Vel recens formata. Vel litoralis, quomodo G. 2. 44. *Primi lege litoris oram.* Vel Attica, quia Athenienſes hominum ſe primos & antiquiſſimos eſſe jactabant.

14. *Neptune.*] Fuit Opis & Saturni filius, Jovis & Plutonis frater, cui in mundi diviſione maris imperium obtigit. Uxorem habuit Amphitriten Nerei vel Oceani filiam. Equos domuiſſe primus dicitur: unde fabulantur poëtæ, cum Iis inter eum & Minervam orta eſſet de tribuendo Athenis nomine, placuiſſetque Diis, ut ejus nomine civitas appellaretur, qui munus hominibus utilius dediſſet: Neptunum percuſſo litore equum, bellicum animal, produxiſſe; Minervam haſtâ impactâ olivam, pacis inſigne, procreaſſe: victoriamque Minervæ fuiſſe adjudicatam. Neptuni inſigne *tridens*, ob tres orbis antiqui partes, quæ mari ambiuntur. Hoc loco invocatur, non quidem ut maris Deus; ſed ut equorum auctor, de quibus libro 3. multa dicenda ſunt.

Cææ.] Cæa, inſula maris Ægæi, Cycladum una; quam relictis Thebis occupavit Ariſtæus, poſt laniatum à canibus Actæonem filium, ob viſam in lavacro Dianam. Is Apollinis filius fuit ex Cyrene, filiâ Penei Theſſaliæ fluminis: rivalis Orphei in amore Eurydices: apum & mellis uſum invenit, lactiſque coagulum: unde hic invocatur. *Plura vide*, G. 4. 317.

17. *Tua ſi tibi, &c.*] Senſus eſt: ſi curas Mænalum, Lycæum, & reliquos Arcadiæ tuæ montes, & ſylvas, loca illa nunc relinque, ut mihi de re paſtoritia & arborea dicenti præſens adſis: his enim locis & honorificus & utilis erit ſermo meus. De *Pane*, Ecl. 2. 31.

18. *Tegeæe.*] Non *Tegæe*, ut quidam legunt. Conſtat enim *Tegea* urbs Arcadiæ, Pani ſacra, brevibus ſyllabis, Τεγέα: unde adjectivum *Tegeæus.*

et tu, ô puer, auctor unci aratri. Et tu, ô Sylvane, portans à radice teneram cupreſſum. Et vos, ô Dii & Deæ omnes, qui habetis curam protegendi agros; ſeu qui ſuſtentatis novas fruges aliquo ſemine: ſeu qui effunditis è cœlo pluviam copioſam in ſegetes. Et tu præcipue, ô Cæſar, quem dubium eſt quinam cœtus Deorum deinde accepturi ſint; an velis perluſtrare urbes, & ſuſcipere curam terrarum; an totus orbis agnoſcat te parentem frugum, & rectorem temporum, coronans tuum caput myrto matris tuæ; an evadas Deus vaſti æquoris, & nautæ adorent tuum ſolam potentiam, tibique Thule ultima inſularum pareat; & Tethys re comparet ſibi generum omnibus æquis. An vero te adjungas quaſi *novum aſtrum pigris menſibus,*

Inventrix, uncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, cupreſſum.
Diique Deæq; omnes, ſtudium quibus arva tueri;
Quique novas alitis nonnullo ſemine fruges,
Quique ſatis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuq; adeo, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia, incertum eſt, urbiſne inviſere, Cæſar,
Terrarumque velis curam: & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens maternâ tempora myrto:
An Deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſerviat ultima Thule,
Teq; ſibi generum Tethys emat omnibus undis.
Anne novum tardis ſidus te menſibus addas,

NOTÆ.

19. *Uncique puer, &c.*] Vel Oſiris, apud Ægyptios aratri inventor; vel potius Triptolemus, Celei *Eleuſinæ* urbis in Attica regis, filius; quem adhuc puerum nutrivit Ceres, apud patrem excepta hoſpitio, dum Proſerpinam inquireret; eum deinde grandiorem factum agriculturam edocuit; impoſitumque ſuo curru, quem alati ſerpentes trahebant, miſit per totum orbem, ut uſum frumentorum hominibus indicaret. Eleuſini incolæ, beneficii memores, Cereri ſacra inſtituerunt.

20. *Sylvane, cupreſſum.*] Ob memoriam Cypariſſi pueri; qui Sylvano, aut juxta alios Apollini dilectus, cùm ex dolore occiſæ à ſe per errorem cervæ, quam habebat in deliciis, extabuiſſet; ab amatore Deo in cupreſſum arborem eſt converſus. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24.

22. *Quique novas alitis, &c.*] Senſus eſt; Vel qui jacta ab hominibus frugum ſemina, occulto quodam ſemine, pluviâ, rore, alitis: juxta Servium. Vel qui novas fruges, novo aliquo invento ſemine, producitis, juxta Cerdanum. Vel qui ſingulas frugum ſpecies conſervatis; relicto ſemper aliquo ſemine, in conſequentem annum ſuperſtite, quo renoventur. Legit N. Heinſius, *non ullo ſemine*; & ſenſus hic eſſe poteſt. Qui novas fruges produxiſtis primùm ſine ullo ſemine.

25. *Urbiſne inviſere, &c.*] Multi *urbis* agnoſcunt in genitivo caſu. Sed vix puto Latine dici, *inviſere curam urbis*; & præterea Probus Valerius apud Gellium, l. 13. 20. *urbis* eſſe vult in accuſativo caſu, pro *urbes*; & utrumque fuiſſe olim in uſu; ut *turrim* & *turrem*. Unde & plerumque legitur *urbeis*, ancipiti pronunciatione. Igitur *urbes*, vel *urbis* in accuſativo accipio, hoc ſenſu, *an velis curam terrarum, & inviſere urbes.* Quod ne barbare dictum cuipiam videatur, firmabitur hæc Horatii locutione plane ſimili, Od. l. 1. 2 49. *Hic magnos potius triumphos, hic ames dici pater atq; princeps.*

28. *Maternâ myrto.*] Dicatâ Veneri, matri Æneæ; unde genus ducis, Ecl. 9. 46. De *myrto*, Ecl. 2. 54.

30. *Thule.*] Terrarum ultima, quas antiqui noverint, & maxime ſeptentrionalis verſus occidentem. Ortelius putat eſſe tractum illum Norvegiæ, quem incolæ *Tilemark* appellant. Cambdenus *Schetlandias* inſulas Oceani Caledonii, ſub ditione regis Daniæ; quas nautæ dicunt *Thylenſel*. Cæteri *Iſlandiam*, ejuſdem ditionis maxime Borealem inſulam; ubi mons eſt nive perpetua opertus, flammis æſtuans.

31. *Tethys emat.*] Tethys, Ecl. 4. 32. Alluſum putat Servius Danielis ad ritus Romanos, juxta quos conjugia tribus fiebant modis; uſu, farre, & coemptione: uſu, cum aliquo tempore ſimul conjuges fuerant; farre, cum per Flaminem Dialem aut Pontificem, ſparſo farre ſive molâ ſalsâ, conjungebantur: coemptione, cum ſe ſub certa verborum formula interrogabant, vir mulierem, *an ſibi materfamilias eſſe vellet*: uxor virum, *utrum ſibi paterfamilias eſſe vellet, &c.*

32. *Tardis te menſibus addas.*] Æſtivis menſibus ſuccedas: in locum *Libræ*, inter *Virginem* & *Scorpium*; id eſt, in menſem Septembrem. *Tardos* vocat menſes æſtivos, quia dies menſium illorum longiores ſunt, & mora ſolis in horizonte diuturnior. Unde menſes ipſi, quanquam re ipſâ non pigriores cæteris; tamen hominibus qui die præſertim inter ſe agunt, longiores dici

Qua

Qua locus Erigonen inter, Chelaſque ſequentes
Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli juſtâ plus parte reliquit.
Quicquid eris; (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atq; audacibus annue cœptis:
Ignaroſq; viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit;
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At prius ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſq; habituſq; locorum:
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:

qua patet ſpatium inter Virginem & brachia Scorpii illam *ſequentia. Ipſe Scorpius ardens jam conſtringit pro te brachia, & ceſſit* tibi *de cœlo plus* quam *juſtam partem. Quicumque Deus eris (nam neque inferi ſperent te ſibi regem, neque tam inſana cupiditas regnandi veniat tibi: Etſi Græcia admiretur campos Elyſios, etſi Proſerpina non curet ſequi matrem,* a qua *repoſcitur) Præbe iter facile, fave conſiliis audacibus; & ingredere mecum* viam, *miſeratus ruſticos inſcios viæ, & jam nunc aſſueſce invocari per vota. Principio veris, cum humor nivoſus liqueſcit è montibus candidis, & gleba emollita diſſolvitur Zephyro: tunc ſtatim aratro* alte *impreſſo incipiat mihi taurus gemere, & vomer ſulcando tritus fulgere. Illa tandem ſeges complet deſideria cupidi agricolæ, quæ bis æſtatem, & bis hyemem paſſa eſt: ampliſſimæ meſſes illius* agricolæ *rumpunt horrea. Sed antequam aremus ferro campum incognitum; cura ſit prænoſſe ventos, & diverſam cœli rationem, & propriam culturam naturamque terrarum: & quid unaquæque regio producat, & quid unaquaque neget. Hic ſegetes naſcuntur fertilius, illic vites.*

NOTÆ.

poſſunt. Adde quod civili dimenſione, dies quilibet duodecim in horas dividitur ab ortu Solis ad occaſum; nox item duodecim in horas, ab occaſu Solis ad ortum. Unde fit, ut æſtivæ horæ per diem hybernis multo ſint longiores, per noctem breviores; Contra hyeme, diurnæ breves, nocturnæ longiores. Sic Martialis Ep. l. 12. 1. *Hora nec æſtiva eſt*, id eſt, longa. Et Plaut. in Pſeud. Scena ult. *Credo equidem poteſſe te, ſcelus, Maſſici montis uberrimos quatuor fructus ebibere in una hora. P. hyberna addito*, id eſt, brevi.

33. *Erigonem.*] Icarii filiam, quæ caſum patris, à temulenta paſtorum Atticorum turba occiſi, tam graviter tulit, ut laqueo ſibi vitam ademerit. Ob pietatem à Diis in cœlum tranſlata, & *Virgo* dicta. Ita Hyginus. Quanquam alii ſignum illud Aſtræam putant, de qua Ecl. 4. 6.

Chelaſque ſequentes.] Veteres diu *Libram* ſignum ignoraverunt, medium inter *Virginem* & *Scorpium:* unde *Chelas*, id eſt, forfices & brachia Scorpii, dicit poëta poſt Virginem ſequi. Itaque *Libræ* loco, Scorpium in ſexaginta dividebant gradus. Ovid. M. 2. 198. *Porrigit in ſpatium ſignorum membra duorum.*

35. *Juſta cœli, &c.*] Cedit tibi ex ea parte, quam hactenus pluſquam juſtam ac ſibi debitam obtinuit. Vel, Cedit tibi pluſquam juſtam cœli partem; id eſt, pluſquam opus ſit ut commode ſedeas; nempe locum libræ. Iſque locus Octaviano aſſignatur, ex Joſ. Scaligeri mente, quia natus eſt principio Libræ, ſcilicet 9. Kal. Octob. De *Tartaro*, G. 4. 482. De *Elyſiis campis*, Æn. 6. 638.

39. *Proſerpina.*] Jovis & Cereris filia, à Plutone rapta, à matre diu quæſita, & reperta, impetravit à Jove, ut quotannis ſex menſibus apud ſuperos, ſex apud inferos degeret. Ait tamen poëta ſic eam Elyſii deliciis capi, ut parum ſuperos curet.

43. *Vere, &c.*] I. PARS. De *agri colendi varia ratione.* Cujus I. Præceptum eſt, *De prima aratione.* De *Zephyro*, Ecl. 5. 5.

48. *Bis quæ ſolem, &c.*] *Novale*, ſive *vervactum* intelligit; agrum ſcilicit qui primo *vere actus*, id eſt, aratus, tota quieſcit æſtate; tum ſub finem autumni ſive veris conſequentis initio, ſemenri paratur; ac deinde ſecunda æſtate fructum fert; unde bis æſtatem, & bis hyemem patitur.

50. *Ac prius, &c.*] II. Præceptum. *De cognoſcenda ſoli natura. Æquor.*] Terram, proprie eſt quælibet planities æqua, Æn. 2. 780.

alibi fructus arborum, & herba ſponte virent. Nonne vides, quemadmodum Tmolus mittit ad nos crocum odoratum, India ebur, delicati Sabæi ſuum thus? At nudi Chalybes mittunt ferrum, & Pontus graveolentes caſtorum teſticulos, Epirus optimas equarum Olympicarum. Naturæ impoſuit certis locis has leges, & hæc pacta perpetua, ſtatim ab illo tempore, quo Deucalion projecit ſaxa in mundum deſertum: unde orti ſunt homines, quod eſt durum genus. Eia igitur, ſtatim à primis menſibus anni, robuſti tauri arent pinguem terræ planitiem: & æſtas ſicca torreat glebas inertes vehementi Sole. Sed ſi terra non ſit pinguis, ſufficiet eam perſtringere levi ſulco, circa ortum Arcturi:

Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergò age, terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco:

NOTÆ.

56. *Tmolus odores.*] Mons Phrygiæ magnæ, in confinio Lydiæ; vini ferax, juxta Virgil. G. 2. 98. item croci, juxta Solinum c. 53. Unde per *croceos odores* aliqui vinum intelligunt odoris crocei: alii melius, crocum ipſum, *le ſaffran.*

57. *India mittit ebur.*] Aſiæ regio ampliſſima, ad occidentem Indo fluvio; ad orientem Sero item fluvio, ad meridiem Oceano Indico terminata; ad ſeptentrionem Emodis montibus, quæ Tauri pars eſt à Scythia ſeparata: Gange fluvio in duas diviſa partes: regnis hodie plurimis inſtincta. Elephantos alit Libycis multo majores, unde ebur, qui dens eſt Elephantinus, in India celebre.

Thura Sabæi.] Arabiæ Felicis populi: molles dicti, vel propter aëris clementiam, vel propter odorum copiam. Eorum enim divitiæ balſamo, caſiâ, myrrhâ cinnamomo, thure præſertim conſtant, quod ex arbuſculis inſtar lacrymæ guttatim fluit. Apud eos ex Plinio l. 12. 17. *Non alia ligni genera in uſu ſunt quam odorata: ciboſque coquunt thuris ligno, alii myrrhæ.*

58. *Chalybes nudi ferrum.*] Natio, vel Pontica, ad Thermodontem fluvium ex Strabone: vel Hiſpanica, ad Chalybem fluvium ex Juſtino: ferri fodinis celebrata: unde *chalybs* dictum eſt, puriſſimum optimeque temperatum ferrum.

59. *Caſtorea.*] Caſtor ſive fiber, canis eſt Ponticus: ita dictus, quod in Ponto frequentiſſimus: hujus teſticuli medicos in uſus expetuntur: ideoque ubi ſe requiri ſentit, ut vitæ conſulat, eos avellit morſu, & venatoribus permittit. Quod tamen merito plerique falſum exiſtimant. *Caſtorea* ſunt caſtoris teſticuli. *Viroſa* dicuntur: vel à *virtute*, quia ad medicamenta adhibentur: vel à *virus*, quod mediæ ſignificationis vocabulum eſt, ut φάρμακον; & modo bonam, modo malam in partem ſumitur: in bonam apud Statium Sylv. l. 1. 4. 104. *Omne benigne virus, odoriferis Arabum quod doctus in arvis*, &c. in malam paſſim apud reliquos. Hic itaque gravem odorem ſignificat, qualis tribuitur à Plinio caſtoreis.

Eliadum palmas Epirus equarum.] *Epirus*, olim regnum, ſita inter Ionium mare, Theſſaliam, Macedoniam, & Achaiam: dicta quibuſdam, Albania inferior, equorum ferax. *Elis*, ſive *Elea*, regio Peloponneſi maritima, inter Achaiam, Meſſeniam & Arcadiam. Cujus urbes præcipuæ *Elis*, ad Peneum; & *Olympia* in agro Piſæo, ad Alpheum fluvium. Jovis Olympii templo, ludiſque memorata, de quibus G. 3. 49. *Equarum* dixit, quia eas aliqui putant equis eſſe velociores. *Palmas equarum:* id eſt, equas victrices in Olympico curſu: quomodo Æn. 5 339. *Nunc tertia palma Diores*, id eſt, Diores tertius victor.

62. *Deucalion.*] Ecl. 6. 41.

64. *Primis a menſibus anni.*] Januario & Februario. Nec obſtat, quod præcepit prius, *Vere novo.* Sic enim Columella l. 9 2. *Neque novi veris principium ſic obſervare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus: ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumptâ brumâ jam intepeſcit annus, permittitque clementior dies opera moliri.*

66. *Maturis ſolibus.*] *Diebus*, vel *Solis ardoribus.* Et *maturis* paſſive, pro activo *maturantibus*

68. *Arcturum.*] *Arcturus* ſtella eſt primæ magnitudinis in ſigno Bootæ, prope caudam urſæ majoris: unde nomen habet ab ἄρκτος & οὐρὰ *urſa* & οὐρὰ *cauda:* pluvias tempeſtatesque portendit ortu & occaſu ſuo. Monet Virgilius,

Illic

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ ;
Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato fidere farra ;
Unde prius lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamq; ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ :
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor : arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola ; neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atq; levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt : ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor :
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas :
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes :
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia Solis

In illa terra hoc facies, *ne herbæ noceant frugibus fertilibus ; in hac, ne modicus humor deſtituat infœcundam terram. Tu idem permittes, ut novalia demeſſa requieſcant alternis* annis, *& ut ager inutilis indureſcat otio. Vel* ſaltem *converſo anno ſeminabis frumenta flaventia, illic, unde collegeris antea copioſa legumina foliculis ſtrepentibus, aut parva grana viciæ, aut tenues ſtipulas & manipulos crepitantes lupini amari. Nam ſeges lini exſiccat agrum, exſiccat* quoque ſeges *avena, exſiccant papavera conciliantia ſomnum oblivioſum. Attamen alternis annis facile erit* ea ſerere : *modo ne pigeat fœcundare terram pingui ſtercore, & ne* pigeat *ſpargere fœdos cineres per arva exhauſta. Ita etiam agri quieſcunt variatis ſegetibus : & interim terra,* quæ *non arata* fuerit, *non caret utilitate. Sæpe etiam utile fuit accendere agros infœcundos, & cremare leves calamos igne crepitante : ſive* quia *terra ſumit inde ſecretam virtutem & pingue alimentum : ſive* quia *omne ejus vitium igne conſumitur, & humor nimius exſiccatur : ſive* quia *calor ille aperit plures meatus & clauſa ſpiracula, per quæ ſuccus influat in plantas novas : ſive* quia ille calor *magis indurat* terram *& comprimit rimas apertas ; ne tenues imbres, nimiuſve ſolis ardor*

NOTÆ.

ut ſterilis terra leviter aretur ſub ejus exortum *coſmicum* ; qui contingit juxta Columellam, circa 5. Septembris : juxta Plinium, circa 12. ejuſdem mentis. Nunc tamen multo tardius, nempe non niſi initio Octobris. Exoriri autem ſtella dicitur *coſmice*, cum aſcendit ſupra horizontem noſtrum orientalem, eodem momento, quo Sol ipſe.

71. *Alternis idem, &c.*] III. Præceptum inculcat, *De novatione agrorum*, ſive *alterna ceſſatione.* Quæ lex, ſi propter ſoli anguſtias ſervari non poſſit : monet ne continuis annis frumenta ſerant ; ſed alternis frumenta & legumina leviora : qualis vicia, aut lupinus Conſulit tamen, ut à lino, & avenâ & papaveribus ibi ſerendis abſtineant, niſi agri copioſa ſtercoratione reparentur.

73. *Farra.*] *Far* puriſſimum & optimum frumenti genus.

74. *Siliqua quaſſante legumen.*] *Siliqua*, folliculus involucrum ſeminis. *Quaſſante.*] Active, pro *quaſſata*, nimirum à vento, cujus impulſu ſiliquæ crepitant. Sic Æn. 238. *Volventibus annis*, pro *volutis*. *Legumen.*] Fruges, quæ non ſecantur, ſed manu leguntur.

75. *Viciæ, triſtiſque lupini.*] *Vicia* legumen minutis & nigrantibus in ſiliqua granis. *Veſce. Lupinus*, aliud legumen, *lupin*, cujus ſemina ſapore amariſſima, unde *triſtis* dicitur.

78. *Lethæo.*] Oblivioſo : à fonte inferorum *Lethe*, cujus undæ epotæ rerum omnium oblivionem inducunt : à λήθη, *oblivio*, Æn. 6. 323.

80. *Ne ſaturare, &c.*] IV. Præceptum eſt, *De ſterilitatis remediis*, quæ tria præcipue ſunt, *ſtercoratio, cinerum jactatio, glebarum cum ſtipulis incenſio.*

86. *Sive inde, &c.*] Quatuor cauſas profert hujus incendii. Ut terra novum inde alimentum concipiat, ex eorum philoſophia, qui omnia ex igne docebant procreari. Ut noxius humor exſiccetur. Ut denſitas terræ relaxetur. Ut ejuſdem raritas aſtringatur.

vel frigus penetrans Boreæ exſiccet eam. Cæterum ille *qui rumpit raſtris glebas inutiles, aut qui trahit vimineas crates* ſuper illas, *valde prodeſt agris; nec flava Ceres fruſtra illum aſpicit ex alto cælo.* Valde etiam prodeſt ille, *qui ducto oblique aratro, proſcindit iterum tumores* ſulcorum, *quos excitaverat* primâ *agri aratione; & qui aſſidue colit terram, & domat agros. O agricolæ, petite* à Diis *æſtatem humidam, & hyemem ſiccam; frumenta copioſa ſunt, & ager fertilis eſt, ex ſiccitate hyemali. Nullam* aliam *ob culturam ſic Myſia gloriatur, & ipſa Gargara admirantur ſuas ſegetes. Quid dicam* de eo, *qui projecto ſemine ſtatim agros exercet, & frangit globos terræ male compactæ? Poſtea inducit in* agros *conſitos aquam, & rivos fluentes; & cum terra exſiccata languet herbis areſcentibus; ex improviſo educit aquam ex ſummitate canaliculi inclinati; illa cadens raucum ſtrepitum movet inter lapides attritos, & ebullitionibus humectat agros aridos. Quid dicam* de eo, *qui, ne calami concidant* ſub pondere *plenarum ſpicarum, amputat ſuperfluitatem ſegetum,* quando *herba tenera ſunt,*

Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſq; trahit crates, juvat arva; neq; illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro:
Exercetq; frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia atq; hyemes orate ſerenas,
Agricolæ: hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Myſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumuloſq; ruit male pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſq; ſequentes?
Et cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſq; arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,

NOTÆ.

93. *Boreæ penetrabile frigus adurat.*] De *Borea* Ecl. 7. 51. *Penetrabile* paſſiva vox, active ſumpta, pro *penetrans*. Sic Æn. 10. 481. *Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum. Adurat.*] Vox tam frigori, quam calori attributa. Lucan. l. 4. 52. *Urebant montana nives.* Tacit. l. 13. Ann. *Ambuſti artus vi frigoris.*

94. *Multum adeo raſtris, &c.*] V. Præceptum, *De agri complanatione.* Cujus duplicem exhibet modum. Alterum per occas vel raſtros; *horſe, raſteau.* Alterum, per ſecundam aratri impreſſionem, quâ recti ſulci ſulcis aliis oblique ductis ſubiguntur. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

100. *Humida ſolſtitia, &c.*] VI. Præceptum, *De exoranda à diis commoda tempeſtate.* Commoda autem erit, ſi & æſtas opportunis pluviis mitigetur; & hyems ſiccitate frigida ac ſerena temperetur. *Solſtitia* dixit, pro æſtate. Vid. Ecl. 7. 47.

102 *Nullo tantum ſe, &c.*] Senſus eſt; Nullus cultus tantum prodeſt Myſiæ & Gargaris fertiliſſimis regionibus, quantum illa cœli temperies *Myſia.*] Vel *Mœſia*, duplex; Europæa, quæ proprie Mœſia dicitur, inter Macedoniam, Thraciam & Daciam, nunc *Serviam, Bulgariam*, & *Beſſarabiam* complexa. Aſiatica, quæ proprie Myſia, de qua hic ſermo eſt; Aſiæ minoris pars maxime occidentalis, ad Propontidem, Helleſpontum, & Ægæum mare; Troadem undecumque ambiens, niſi qua parte Troas mari alluitur. *Gargara.*] Pars Idæ montis, & oppidum in Troade; regiones ubertate memorabiles.

104. *Quid dicam, jacto, &c.*] VII. Præceptum, *De coopertione ſeminis. Cominus.*] Vulgo locum notat quaſi *prope, è vicino loco*; hic tamen ſignat tempus, quaſi, *ſtatim, ſine mora.* Et hanc quoque habere ſignificationem notat Cujacius l. 11. Obſerv. c. 39.

105. *Male pinguis arenæ*] *Arena* ſæpe pro terra qualibet. Et vero G. 4. 291. pro limo Nili ſumitur, qui pinguis eſt; *Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ.* Et G. 2. 139. dicitur; *Turiferis Panchaia pinguis arenis.* Atque ita, *male pinguis* non hic eſt, *ſterilis terra*; ſed *male, intempeſtive, & fruſtra compacta & conglobata.*

106. *Deinde ſatis, &c.*] VIII. Præceptum, *De irrigatione agri ſiccioris*

110. *Scatebris.*] Effuſionibus, ebullitionibus. *Scatebra* eſt à *ſcateo*; ut *latebra* à *lateo*; & *ſcateo* eſt *redundo, ex plenitudine effluo*; proprieque de fontibus dicitur, tranſlative de aliis ut *ſcatentem belluis pontum.* Horat. Od. 4. 27. 26. *Scatet urtica plurimis remediis.* Plin. l. 22. 13.

111. *Quid, qui, ne gravidis, &c.*] IX. Præceptum, *De noxia pinguedine coërcenda.*

112. *Depaſcit.*] Ut calami breviores & craſſiores ſurgant, atque adeo ferendo ſpicæ oneri aptiores.

Cmu

Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque, boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, & amaris intuba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primuſq; per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.
Ante Jovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos juſſit, pontumque moveri,
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit,
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit:
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,

ſtatim atque herba æquales ſunt ſulcis? Et de eo, *qui derivat ex terra bibula aquam* illic *collectam* inſtar *paludis? Præcipue ſi menſibus dubiis fluvius tumefactus exundat & undique tegit omnia limo ſuperjecto: unde cavæ foſſæ fiunt madidæ tepidâ uligine. Tamen licet hominum & boum labores experti ſint hæc* omnia, *terram exercendo:* præterea *malignus anſer & grues Thraciæ, & cichorea,* cujus *radices amaræ* ſunt, *nonnihil obſtant; & umbra nocet. Ipſe Jupiter colendæ* terræ *noluit rationem eſſe facilem: & primus ex arte verſavit terram, excitans curis hominum animos: nec paſſus eſt ſua regna languere triſti otio. Ante Jovis* tempora, *nulli agricolæ exercebant agros. Ne licebat quidem notare, aut definire terminis agros. Quærebant* cibos *in commune, & ipſa terra ſponte producebat omnia, nemine exigente. Jupiter adjunxit noxium venenum nigris ſerpentibus: & voluit lupos voraces eſſe, & mare agitari, & excuſſit mel è foliis arborum, & occultavit ignem, & ſtitit vinum ubique fluens in rivos. Ut experientia obſervando excogitaret paulatim diverſas artes, & colligeret ſpicas frumenti è ſulcis, & exprimeret ignem occultum è venis lapidum. Tunc primo flumina tulerunt arbores cavatas: tunc nauta attribuit ordinem & nomina ſideribus,*

NOTÆ.

115. *Incertis menſibus.*] Veris & Autumni: quando temperies nunc ſuda, nunc pluvia, ſemper dubia eſt.

117. *Tepido ſudant, &c.*] Plerique explicant de foſſis agros dividentibus, quæ aquis implentur. Ego de cavitatibus, quæ pluviæ impetu, aut aquæ inſidentis pondere fiunt in agris, & uliginoſo ſudore diu poſtea madent. *Tepido.*] Quia terra autumnali vernâque pluviâ intepeſcit, quo tempore generantur vermiculi, &c.

118. *Nec tamen, &c.*] Enumeratio diverſarum rerum, quæ ſegetibus nocent. *Anſer* nocet, *Poye*: tum quia ex Colum. l. 8. 13. *Quicquid tenerum contingere poteſt, carpit*: tum quia ex Pallad. l. 1. 23. *Anſerum ſtercus ſatis omnibus inimicum eſt. Grues* nocent, quia quemadmodum aves cæteræ, ſemina deprædantur. *Strymoniæ* dictæ, quia circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ, frequentes verſantur. Nocet & *Intybum*, vel *Intybus*, olus è cichoreæ genere: vel quia radicibus ſerpit latius, vel quia ab anſeribus expetitur, eoſque allicit: ex Turnebo. *Umbra* denique nocet, quia, ut monet Plinius l. 17. 12. *Aliquando nutrix, aliquando noverca eſt.*

121. *Pater ipſe, &c.*] II. PARS. *De origine agriculturæ.*

124. *Veterno.*] *Veternum* & *Veternus*, morbus eſt ſtuporem inducens, tam animi, quam membrorum: alii ad *lethargum*, alii ad *hydropiſim*, alii ad *phthiſim* referunt. Hic pro otio & deſidia ſumitur.

138. *Ignemque removit.*] Non extinxit aut abſtulit; ſed tantum occuluit, vel in lapidibus vel in terræ viſceribus. Illum vero, quia neceſſarium ad humanos uſus, dicitur Prometheus dolo furatus eſſe: ut jam narravimus Ecl. 6. 42.

appellans *Pleiadas, Hyadas, & lucidam urſam Lycaonis* filiam. *Tunc repertum eſt capere feras laqueis, & decipere viſco: & cingere canibus magnis ſylvas. Et jam alius projicit reticulum in latum fluvium, ſe committens alto* fluvio, *& alius trahit è mari retia humida. Tunc* venit *durities ferri, & lamina ſerræ ſtridentis: (nam majores dividebant cuneis lignum fiſſile) Tunc variæ artes prodierunt: Magnus labor ſuperat omnia, & neceſſitas urgens in rerum inopia. Ceres prima docuit homines movere terram ferro: cum jam glandes & arbuta ſacræ ſylvæ deficerent, & Dodona recuſaret cibos. Deinde addita eſt frugibus* materies *laboris*: nempe, *ut noxia rubigo abſumeret calamos, & carduus inutilis horreſceret in agris: ſegetes emoriuntur, ſuccedit copia* herbarum *aſperarum,*

Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inventum: & magnos canibus circumdare ſaltus.
Atque alius latum fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ;
(Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit: cum jam glandes atque arbuta ſacræ
Deficerent ſylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Eſſet robigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylva,

NOTÆ.

138. *Pleïadas.*] Stellæ ſunt ſeptem in collo Tauri. Sic dictæ, à πλέω *navigo*, quia navigandi tempus indicant, cum oriantur circa æquinoctium vernum, unde dicuntur Latinis à *vere*, *Virgiliæ*. Dicuntur etiam *Atlantides*, ab Atlante Mauritaniæ rege, cujus filiæ fuerunt, ex Pleione Nympha. Harum nomina *Electra, Alcyone, Celæno, Sterope, Taygeta, Maia* Mercurii mater ex Jove: quæ ſex dicuntur apparere, quia Deos amatores habuerunt. Septima *Merope*, quia mortali Siſypho nupſit, præ pudore latere. *Pleïadas* hic quadriſyllabum eſt: apud Ovid Faſt. 4. 169. triſyllabum *Pleiades incipiunt humeros relevare paternos:* apud Statium Syl. 1. 3. 95. etiam prima brevi. *Hæc per & Ægæas hyemes, Pleiadumque nivoſum Sidus.*

Hyadas.] Stellæ ſunt ſeptem, in fronte Tauri. Sic dictæ ab ὕω *pluo*, quia pluvias creant. Latinæ *Sucula*, ab eadem illa Græca voce; non à *ſuibus*, quam imperitorum eſſe opinionem ait Cicero, De Nat. Deor. 2. 111. Finguntur quoque Atlantis fuiſſe filiæ, ex Æthra matre: quæ cum Hyantem, fratrem ſuum, à leone interfectum inſolabiliter lugerent; miſeratione Jovis totidem in ſtellas converſæ ſunt: & ad pietatis memoriam, nomine fratris & imbriferâ virtute inſignitæ. Nomina: *Ambroſia, Eudoxa, Paſithoe, Corone, Plexauris, Pytho, & Tyche.*

Lycaonis Arcton.] *Urſa*, Græce ἄρκτος ſignum cœleſte. Duplex eſt, major & minor: utraque circa polum ſeptentrionalem, qui inde vocatur Arcticus. Major vocatur etiam *Helice*, ab ἕλιξ *circumvolutio*, quia circa polum volvitur majori circuitu, quam minor. Minor vocatur *Cynoſura*, à κύων *canis*, & οὐρὰ *cauda*; majorem nautæ Græci, minorem nautæ Phœnices intuebantur. Major fuit Lycaonis Arcadiæ regis filia, Calliſto dicta: quæ à Jove amata, à Junone in urſam converſa eſt; eaque ſub formâ cum ab Arcade filio, quem ex Jove ſuſceperat, prope eſſet occidenda, in cœlum a Jove cum eodem filio rapta eſt: & ipſa quidem in ſidus ejuſdem nominis, filius in Bootem ſive Arctophylacem mutatus eſt. Minor urſa Nympha fuit e nutricibus Jovis in grati animi teſtimonium eo tranſlata. De majore hic ſermo eſt.

141. *Fundâ.*] Reticulum eſt quod in amnem projicitur, *à fundendo* dictum, inquit Servius: melius à *fundo*, ut Taubmannus ſuggerit. *Humida lina.*] Retia è lino contexta.

143. *Ferri rigor.*] Ars indutandi ferri, & ſub hac ſpecie artes metallicæ omnes exprimuntur.

146. *Improbus.*] Id eſt, juxta Servium *magnus:* juxta Pomponium, *continuus*; juxta Aſcenſium *modum neſciens*, & quaſi *inſatiabilis:* juxta Ramirem, *improbatus*: juxta alios, *incommodus, importunus, difficilis.* Eodem omnes fere recidunt. Sic Æn. 12. 687. *Fertur in abruptum magno mons improbus actu.*

147. *Prima Ceres.*] Supra v. 19. *Arbuta.*] Fructus arbuti, Ecl. 3. 82. *Dodona.*] Sylva in Epiro: ſupra v. 8. & Ecl. 9. 13.

151. *Robigo.*] Vitii genus, quo culmi nigreſcunt, *nielle.* Ex nebula naſcitur: vel ex pluvia aut rore, cum è ſpica non decutitur, ſed Solis ſuperventu putreſcit. Hinc apud Romanos *Robigus* Deus, & *Robigalia* feſta x. Kal. Maias. ad avertendam hanc peſtem.

152. *Aſpera ſylva.*] Uſurpatur & pro *arundinibus*, Æn. 10. 710. *Sylvâ paſtus arundineâ.*

Lappæque,

Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur avenæ.
Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum,
Concuſſaque famem in ſylvis ſolabere quercu.
Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma:
Queis ſine, nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaque traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in ſylvis magna vi flexa domatur

& lappa, & tribuli; & infelix lolium, ſterileſque avenæ regnant per arva pinguia. Quod niſi & aſſidue terram proſcindas raſtris, & terreas volucres ſonitu, & amputes falce ramos arborum ruris umbroſi, & precibus obtinueris pluviam: heu, fruſtra videbis magnum acervum alterius, & cogêris ſubvenire fami ſuccutiendo quercum in ſylvis. Dicendum eſt quoque, quæ ſint inſtrumenta durorum agricolarum: ſine quibus ſegetes nec ſeminari, nec creſcere poſſunt. Primo vomer, & gravis moles curvi aratri, & plauſtra Cereris matris difficile volubilia, & tribula, & traha, & raſtri magni ponderis. Præterea vilis & viminea ſupellex Celei, crates ex arbuto, & ſacra vannus Bacchi. Quæ omnia memineris multo ante parare & ſervare: ſi te ſpectat vera laus beati ruris. Principio in ſylva, magna vi inflexa

NOTÆ.

Pro *capillis*, apud Juvenal. S. 9. 13. *Horrida ſicca ſylva coma.* Pro *leguminibus*, ſupra v. 76. *Triſtiſque lupini Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem.* Pro *verbis*, apud Cicer. De Orat. 3. 103. *Sylva rerum & ſententiarum comparanda eſt.* Igitur ſignificat tranſlative, *copiam* multarum rerum. Et uſu venit, ut poëtæ congeriem breviorum poëmatum, diverſi carminis & argumenti, *ſylvas* vocarent: immo & ſingulatim eorum unumquodq; *ſylvam*. Tales habemus Statii Papinii *ſylvarum* libros quinque.

153. *Lappæque, tribulique, &c.*] *Lappa, gloutteron, bardane:* herba capitula ferens hamis aſpera; quæ veſtibus prætereuntium adhærent. *Tribulus*: herba item floribus aculeatis. Gallico nomine caret. *Lolium, ζιζάνιον, de l'yvraie. Nitentia culta.*] Loca culta & pinguia: *nitere* enim dicuntur vulgo quæ pinguia ſunt. Pari formâ dicet infra, v. 393. *Aperta ſerena*, id eſt, ſpatia aëris ſerena & aperta.

157. *Umbras.*] Ramos: ſic infra v. 191. *At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra.*

190. *Dicendum &, &c.*] III. PARS. *De ruſticis inſtrumentis.* Aratrum, *la charruë.* Vomis vel vomer, ferrum aratri terram ſecans, *le ſoc de la charrue.* Plauſtrum, *charrete.* Tribulum, rabula ferro aſperata, qua terebantur fruges: nunc ſine nomine. Trahea, vel traha, genus vehiculi ſine rotis, *traiſneau.* Raſtrum, in plurali, *raſtri* vel *raſtra*, ferreis aut ligneis dentibus armatum, *raſteau.* Virgea ſupellex, *panniers d oſier.* Crates, *claye*, ex arbuto arbore contexta, Ecl. 3. 82. Vannus, cribrum vel ventilabrum frumentarium. *Crible, van.*

162. *Grave robur aratri.*] *Robur*, vel eſt aratri moles & pondus ipſum, quod durum ac robuſtum eſt: ſic Æn. 7. 609. *Centum æreî claudunt vectes, æternaque ferri robora.* Vel eſt lignum quodcumque, unde aratrum fabricatur: ſic enim aliquando *robur* ſumitur, pro ligno quovis duriore: infra, U. 175. Et *ſuſpenſa focis exploret robora fumus.* Sumitur etiam aliquando pro ſpecie arboris è querceo genere.

163. *Tardaque Eleuſinæ, &c.*] Plauſtra, quorum rotæ non erant radiatæ, ſed inſtar tympanorum è ſolidis tabulis atque ita axi impactæ, ut unà cum eo volverentur. Tali vehiculo ſimulacrum Cereris circum agros ducebatur: adhibebatur etiam ferendis aliis oneribus. Ejus uſus tam in ſacris Cereris, quam in re frumentaria, ab Eleuſi, Atticæ urbe, ubi regnavit Celeus, ſupra v. 16. *Volventia.*] Paſſive ſignificat, ut Æn. 1. 238. *Volventibus annis*, id eſt revolutis, volubilibus.

166. *Myſtica vannus Iacchi.*] Myſtica, id eſt, in myſteriis Bacchi adhibita. Vel quia Iſis dicitur cribro impoſuiſſe membra Oſiridis, ſive Bacchi, à Typhone dilaniata. Vel potius quia Baccho primitias frugum in vanno ruſtici offerebant. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Ecl. 6. 15.

169. *Continuo in ſylvis, &c.*] Aratri deſcriptio. *Ulmus, orme*, apta ejus materia. *Buris*, aratri curvatura, & præcipua pars aratri, cui cætera aptantur. *Temo*, qui uſque ad jugum, in-

In

ſubigitur ulmus in burim, & capit formam curvi aratri. Huic buri jungitur *per imam partem temo extenſus in octo pedes, accommodantur binæ aures, & dentalia* quæ habent *duplex dorſum. Amputatur quoque prius tilia levis ad jugum & fagus alta, & ſtiva, quæ regat poſteriorem aratri partem: & fumus probat ligna* illa *ſuſpenſa ad focum. Poſſum enarrare tibi multa antiquorum præcepta, niſi nolis; & te tædeat diſcere minima quæque. Præcipue* oportet *complanare aream magno cylindro, & manu tractare* terram, *& firmare cretâ tenaci: ne herbæ naſcantur, & ne* area *ſiccitate reſoluta rimas agat. Præterea varii hoſtes nocent. ſæpe parvus mus facit domum ſub terris, & ſtruit horreâ: aut talpæ privati oculis fodiunt cubilia: & bufo in cavernis reperitur, & multa* alia *animalia quæ terra producit: & curculio, & formica providens egenæ ſenectuti corrodunt magnum cumulum frumenti. Præterea contemplare, cum in ſylvis multa nux veſtiet ſe floribus, & demittet ramos odoriferos: ſi flores plures ſint* quam folia, *ſimiliter frumenta ſuccedent, veniet magna ubertas, cum magno calore. At ſi rami abundent nimiâ copiâ frondium; fruſtra conares in area manipulos, paleâ craſſos. Ego quidem vidi multos ſatores condire ſemina,*

In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos:
Et ſuſpenſa focis explorat robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuesque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ ſolidanda tenaci,
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat:
Tum variæ illudunt peſtes. Sæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ,
Inventuſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,

NOTÆ.

ter boves aut equos extenditur. *Dentalia*, quibus vomer infigitur & imponitur: dicuntur *dorſo duplici*, id eſt, ut vulgo explicatur, *lato*, & *craſſo*: ut G. 3. 87. *At duplex agitur per lumbos ſpina*: vel quia reipſa duplex habent latus. *Aures*, annexi circa vomerem aſſerculi, quibus ſulcus amplior fit. *Jugum*, quo domantur alligati equi aut boves: idque, vel ex tilia, arbore leviſſima, *tilleul*; vel ex fago. *heſtre*, de qua Ecl. 1. 1. *Stiva*, pars quam agricola manu tenet, ad regendum aratrum, *le manche*.

174. *Currus torqueat imos.*] Aratrum, quod quibuſdam in regionibus inſtruitur rotis. *Imos.*] Poſteriorem aratri partem, quæ idcirco *ima* eſt, quia vomerem continet, atque ita magis in terram propendet.

175. *Explorat robora fumus.*] Probatæ enim ſoliditatis ea ſunt ligna, quæ fumo expoſita rimas non agunt. Supra v. 162.

178. *Area cum primis, &c.*] Inſtrumentis ruſticis annectit præceptum, *De paranda ad fruges terendas area, l'aire. Cylindro.*] Lapide rotatili & tereti, id eſt, longo ac rotundo, in modum columnæ, à κυλίνδω *volvo*.

179. *Cretâ.*] Terrâ argillosâ ac tenaci.

180. *Pulvere.*] Siccitate quæ pulverem creat: ita ſupra, v. 101. *Hyberno latiſſima pulvere farra.*

181. *Exiguus mus.*] Mus ruſticus ac ſubterraneus, *mulot*. 184. *Bufo.*] *crapault*.

186. *Curculio.*] Vermis frumenta corrodens: dictus quaſi *gurgulio*, quia nihil in eo fere præter guttur, *calendre*, *charenſon*.

187. *Nux.*] Nucis variæ ſunt ſpecies: amygdalam hic intelligunt rei ruſticæ ſcriptores, cujus flores fertilitatis indicium eſſe ſtatuunt.

190. *Tritura.*] Terendi actio, & hic pro fertilitate uſurpatur: ubi enim multæ fruges, ibi multâ opus eſt triturâ.

192. *Pingues paleâ.*] Alii legunt *palea*: & referunt ad *culmos*, *palea culmos*: melius alii cum Servio *paleâ* in ablat. & referunt ad *pingues*; ſenſuſque eſt, culmos, non granis & fructu, ſed inutili palea pingues fore.

193. *Semina vidi, &c.*] Aliud addit præceptum, *De ſeminum cura*. Qua de re duo conſulit, medicationem, & majorum electionem ſeminum, ſed iſtud magis.

Et

Et nitro prius & nigrâ perfundere amurcâ,
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore,
Degenerare tamen ; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret : ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit : ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis
Hœdorumque dies ſervandi, & lucidus anguis ;
Quam quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem ;
Exercete, viri, tauros, ſerite hordea campis,
Uſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini ſegetem & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratris :

& ſpargere prius nitro ac nigrâ amurcâ, ut grana majora eſſent in folliculis vulgo *inanibus. At licet modico igne madefacta properarentur, tamen vidi ea, diu electa, & magnâ curâ explorata, degenerare : niſi hominum induſtria ſingulis annis eligeret maxima quæque* grana. *Sic* vidi *omnia vi fatorum abire in pejus, & retro acta converti. Perinde ac ille, qui contrario flumine agre impellit remis cymbam : ſi forte remittat brachia, ſtatim impetus rapit illum in profluentem, quæ prope pendet fluvius. Præterea, nos* agricolæ, *tam debemus ſtellam Arcturi obſervare, & dies hœdorum, & ſplendidum draconem ; quam ii qui, vecti in patriam per ventoſum mare, exponunt ſe Helleſponto, & freto Abydi oſtriferi. Quando Libra fecerit horas diei & noctis æquales, & jam diſtribuet medium mundum luci ac tenebris : exercete tauros, ô agricola, ſeminate hordea in agris, uſque ad ultimas circiter pluvias duræ brumæ. Tempus quoque eſt abſcondere terrâ ſegetem lini, & papaver Cereris : & quamprimum incumbere aratris :*

NOTÆ.

194. *Et nitro prius &, &c.*] Nitrum, ſuccus calidæ naturæ, ſali affinis ; frequens in ea Ægypti regione, quæ inde *Nitria* vocata eſt. Fitque, vel Nili aquâ, vel pluvia Solis ardore concoctâ lapidis in modum. Vulgo ſal petræ dicitur, *ſalpetre* ; ſed male. *Amurca*, fæces olivarum, ſive ſedimentum & ſordes olei.

195. *Fallacibus.*] Vulgo enim leguminum folliculi, laxiores & ampliores, minima grana continent.

196. *Properata maderent.*] Madeſcunt propter humorem vi caloris eductum : atque ita fieri dicitur, ut citius creſcant ſemina.

203. *Atque.*] Hic ſignificat *ſtatim*, ut explicat Gellius, l. 10. 29.

204. *Præterea, &c.*] IV. PARS. *De temporibus operum ruſticorum.* Monet tam eſſe agricolis obſervanda ſidera, quam nautis : ea præſertim quæ tempeſtates cient, ut *Arcturus*, de quo v. 68. *Hœdi* ; ſtellæ duæ in humero aurigæ, ſive Erichthonii. *Anguis*, nempe ſeptentrionalis : nam triplex eſt, unus ad ſeptentrionem, alter in Ophiucho ſub æquatore circulo, tertius ad Auſtrum : de ultimo hic ſermonem eſſe putat Servius ; de primo cæteri omnes, quia nobis magis eſt conſpicuus.

207. *Pontus & oſtriferi, &c.*] Plerique *Pontum* intelligunt *Euxinum*, latiſſimum illum maris ſinum, inter Propontidem & Mœotidem paludem. Ego de *Helleſponto* accipio, *d'etroit de Gallipoli*, cujus in anguſtiſſima parte duæ ſunt arces, mille paſſuum trajectu diſtitæ, *Seſtos*, in Europa, *Abydos* in Aſia, *les Dardanelles*. Totum illud litus oſtreis ferax, unde Ennius : *Mures ſunt Æni, aſt aſpera oſtrea plurima Abydi.*

208. *Libra die, &c.*] 1. Præceptum, *De ſatione hordei, lini, papaveris.* Ab æquinoctio autumnali, ſive principio *libræ*, ad extremos uſque *brumæ* dies. Ubi *bruma*, non pro tota hyeme, ſed pro hyberno ſolſtitio ponitur, quod cadit in extremum Decembrem : atque ita Virgilium explicat Plinius, l. 18. 24. *Die.*] *Diei* ; antiquorum more, qui ſic gentivium illum efferebant. Probat enim exemplis Gellius lib 9. 14. ab iis dictum eſſe, *hujus dies, hujus dii, hujus die* ; quod nunc eſt, *hujus diei.*

212. *Cereale papaver.*] Sic dictum : vel quia inventum à Cerere, juxta Euſebium de Præpar. Evang. l. 3. Vel quod eo Ceres uſa fuerit, ad oblivionem doloris de amiſſa Proſerpina ; juxta Servium. Vel quod ſimulacra Cereris illud in manu geſtarent ; juxta Brodæum & Turneb. Vel quod frequens naſcatur in ſegetibus, quæ in Cereris tutela ſunt : juxta Probum. Vel potius, quia *papaveris candidi ſemen toſtum in ſecunda menſa cum melle apud antiquos dabatur, & panis ruſtici cruſta eo inſpergebatur* ; juxta Plin. l. 19. 8. idque ad delicias & famem excitandam : unde *veſcum papaver*, id eſt, *edule* dicitur G. 4. 131.

dum

dum terra ſicca id *permittit, & nubes* pluviæ *ſuſpenſa ſunt. Vere* ſit *ſementis fabarum: tunc etiam ſulci molles excipiunt te, ô Medica: & radit annuus cultus milii, quando taurus fulgens aureis cornibus inchoat annum; & canis occidit, dans* locum *ſideri retrogrado. Quod ſi præparas terram ad ſegetem tritici & far robuſtum, & ſoli frumento intentus es: Pleiades tibi occidant matutinæ, & ardens ſtella coronæ Ariadnes recedat prius;*

Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio: tum te quoque, Medica, putres
Accipiunt ſulci; & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & averſo cedens canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronæ;

NOTÆ.

214. *Dum ſicca tellure licet, &c.*] Plerique poſt Servium interpretantur: Antequam pluat, dum imber imminet, necdum venit pluvioſa tempeſtas. Ego ſic: Quoties, in illa ipſa pluvioſa tempeſtate, terra erit paulo ſiccior, & imber ſuſpenſus. Et vero poëta ſationem illam aſſignat Autumno, cujus ultima pars pluvioſa eſt: eandemque ſationem profert *uſque ſub extremum brumæ imbrem*: non igitur jubet præveniri tempeſtatem imbriferam; ſed illius tempeſtatis eos eligi dies, qui ſicci magis ac ſereni erunt.

215. *Vere fabis, &c.*] II. Præceptum, *De tempore ſerendæ fabæ, medicæ, milii. Medica*, herba eſt, in Græciam à Medis advecta, per bella Perſarum, quæ Græcis Darius intulit: ſimilis trifolio, optimum animalium pabulum, *grand treſle, ou foin de Bourgogne*; ſemel ſata, dicitur durare tricenis annis à Plin. l. 18. 16. Unde hic opponitur milio, *au millet*, cujus eſt *annua cura*, quia ſingulis annis ſerendum eſt.

217. *Candidus auratis. &c.*] Tempus illius ſationis aſſignat, non initium veris, ſed ver jam adultum: quando *Canicula* ſive *Sirius*, quæ ſtella eſt in ore canis majoris, occidit *acronice* cum Sole, apud Taurum tunc exiſtente: id eſt, quando Sirius deſcendit infra horizontem noſtrum occidentalem eodem momento, quo Sol in tauro exiſtens infra eundem horizontem deſcendit. Hic eſt enim occaſus *acronycus* ab ἄκρος *extremus*, & νὺξ *nox*, qui fit in primo noctis termino, ſeu initio. Porro occaſus ille canis exeunte Aprili tum contingebat, nunc multo tardius.

Aperit cum cornibus annum Taurus.] Annum fuiſſe apertum ab *ariete* ſive menſe Martio, vulgare eſt; Virgilius tamen aperiri ait à *tauro*, ſive menſe Aprili: vel quod reſpexerit ad etymon Aprilis, qui ab *aperiendo* dictus eſt, quia tunc aperiuntur omnia molliori tempeſtate: vel quod ut ait Joſ. Scaliger, locutus ſit ex mente Heſiodi & Bœotorum, qui annum ſuum, non ab ortu arietis, ſed ab ortu Vergiliarum ſive Pleiadum in tauro, inchoabant.

Auratis cornibus.] Strigelius alludi putat ad morem Romanorum, qui triumphalium taurorum cornua inaurabant. Ego ſic dici puto quia lucidiſſimam in utroque cornuum acumine ſtellam *taurus* gerit; alteram ſecundæ, alteram tertiæ magnitudinis.

218. *Averſo cedens canis occidit aſtro.*] Ita corrigit è MSS. N. Heinſius, cum antea legeretur, *adverſo*, difficili & ambiguo ſenſu, nunc plano. *Averſum* enim aſtrum, eſt *navis Argo*, pone canem ſequens, & poſt eum occidens: illa autem, contra navium morem, aversâ & poſtèriore ſui parte incedens in cœlo deſcribitur, puppe ſcilicet, non prorâ.

219. *At ſi triticeam, &c.*] III. Præceptum, *De tempore ſerendi tritici & farris*: quæ dicuntur *robuſta*: tum quia frumenta omnia multo plus habent, quam legumina, virium; adeoque terram exigunt multo pinguiorem: tum quia inter ipſa frumenta primum locum tenent *far* & *triticum*.

221. *Ante tibi Eoæ, &c.*] Tempus illud aſſignat ex duplici indicio: nempe poſt occaſum *coſmicum* matutinum *Pleiadum*, & ortum *heliacum* matutinum *coronæ* ſeptentrionalis: id eſt, quando Pleiades deſcendunt infra horizontem noſtrum occidentalem; eo momento, quo Sol aſcendit ſupra horizontem noſtrum orientalem; & quando corona ſeptentrionalis ſatis diſtat à Sole; ut poſſit expedire ſe e fulgore Solis, & paulo ante ejus ortum, in horizonte orientali apparere: quod utrumque contingebat Virgilii ætate ſub extremum Octobrem, nunc autem longe tardius. Occaſus *coſmicus* dicitur, à κόσμος *mundus*; ortus *heliacus*, ab ἥλιος *Sol*. *Atlantides.*] Pleiades, Vergiliæ, v. 138. *Eoæ.*] Non *orientales* hoc loco, quia agitur de earum occaſu verſus horizontem occidentalem; ſed *matutinæ*, quia occaſus ille mane contingit: ab ἠὼς *aurora, diluculum*.

222. *Gnoſia.*] Cretica. *Gnoſus* oppidum eſt Cretæ inſulæ, in qua regnavit Minos pater Ariadnes: quæ à Theſeo rapta, ab eodem relicta in inſula Naxo, nupſit deinde Baccho: quibus

Debita

Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere: ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis.
Si vero viciamque ſeres, vilemque faſelum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis;
Haud obſcura cadens mittit tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.
Idcirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextrâ lævaq; trahuntur,
Cœruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ Divûm, & via ſecta per ambas,

quàm deponas in *ſulcis ſemina debita, & quam properes committere ſpem anni terræ repugnanti. Plurimi incœperunt ante occaſum Pleiadum, ſed meſſis ſperata feſellit eos inanibus ſpicis. Si autem ſeminas viciam, & vilem faſelum; neque dedignaris cultum lentis Ægyptiæ; Bootes occidens dabit tibi ſigna non dubia: incipe* tunc, *& profer ſationem uſque ad mediam hyemem. Ideo* Sol *aureus gubernat, per duodecim mundi ſigna, orbem diſtributum in certas partes. Quinque zonæ occupant cœlum, quarum una ſemper rubet fulgente Sole, & ſemper incaleſcit ab* ejus *ardore. Circa illam, ad dextram & ad ſiniſtram* duæ *ultimæ ducuntur: rigentes glacie cæruleâ, & nigris pluviis. Inter illas & mediam, duæ beneficio Deorum datæ ſunt miſeris hominibus: & orbita ſciſſa eſt inter* has *duas,*

NOTÆ.

in nuptiis, cum à Diis omnibus dona accepiſſet, imprimiſque coronam à Venere: coronam Bacchus, ſive juxta alios ipſam Ariadnen, in cœlum tranſtulit.

Decedat.] Non à nobis, quibus tunc incipit fieri conſpicua ante ortum Solis; ſed à Sole, cui antea cum eſſet vicinior, nobis mane non apparebat, quia tunc ejus nimia luce delebatur.

225. *Ante occaſum Maiæ.*] Monet ad ſationem non eſſe præveniendum occaſum Vergiliarum: quarum unam appellat pro omnibus, nempe *Maiam*, quæ Mercurium ex Jove peperit in Cyllene monte Arcadiæ.

227. *Si vero viciamq; &c.*] IV. Præceptum, *De tempore ſerendæ viciæ, faſeli, & lentis.* Vicia, *veſce.* Faſelus, *faiſolle.* Lens, *lentille:* frequens in Ægypto, præſertim apud *Peluſium*, oppidum à quo extremum e ſeptem Nili oſtiis, Peluſiacum dictum eſt.

229. *Cadens mittet tibi ſigna Bootes.*] Tempus hujus ſationis conſignat caſu Bootæ. Sed dubitatur quo Bootæ caſu. Duplex enim huic ſationi convenire poteſt *coſmicus*, & *acronycus: coſmicus*, cum deſcendit Bootes infra horizontem occidentalem eo momento quo Sol aſcendit ſupra orientalem; quod contingebat tunc initio Martii: *acronycus* cum deſcendit infra horizontem occidentalem, eodem momento quo Sol ipſe; quod contingebat initio Novembris. Et vero Plinius l. 18. 15. triplicem agnoſcit viciæ ſationem: primam circa occaſum Arcturi, quem indicat menſe Decembri priorem eſſe; ſecundum circa menſem Januariam; tertiam circa Martium. Igitur primæ ſationi convenit occaſus Arcturi, ſive Bootæ, *acronycus*; tertiæ *coſmicus*. Hujus itaque, & proxime conſequentis verſus, hic ſenſus eſt: Incipe primam ſationem à caſu *acronyco* Bootæ, menſe Novembri; & extende, ſive remitte, ſecundam ſationem uſque ad mediam hyemem, menſemque Januarium. Tertiam ſationem menſis Martii, quæ convenit cum occaſu Bootæ *coſmico*, videtur poëta non admittere. De *Arcturo*, v. 68. De *Boota*, in quo Arcturus eſt, v. 138.

233. *Quinque, &c. Zonæ.*] *Zona* ζώνη, Latine *cingulum, faſcia:* quintuplex eſt; ſic dicta, quia mundum zonæ inſtar circumcingit. Media torrida, inter utrumque tropicum comprehenſa, ſemper itineri ſubjecta Solis, qui nunquam ex ea excurrit: extremæ duæ frigidæ, circulis polaribus poliſque definitæ: duæ temperatæ, inter torridam & frigidam hinc inde interjectæ.

238. *Via ſecta, &c.*] *Zodiacus*, circulus obliquus, in quo duodecim ſigna cœleſtia ſpatiis æqualibus deſcripta ſunt. De eo iſta quinque notanda. I. Dividitur in partes, ſive gradus 360. ſigna ſingula in gradus 30. è quibus unum circiter gradum ſingulis diebus motu proprio Sol conficit, ab occidente in orientem procedendo; atque ita uno circiter anno duodecim ſigna decurrit. Interea dum communi motu, qui raptus dicitur, ab oriente in occidentem procedendo, quatuor & viginti horarum ſpatio orbem terrarum circuit. II. Signorum ordo & nomina

Obliquus

quà ordo duodecim *signorum obliquè se volveret. Sicut mundus sublimis attollitur versus Scythiam & montes Riphæos; ita deprimitur inclinans in Austrum Africæ. Hic polus semper nobis altus est: sed illum Styx nigra, & umbræ infernæ vident sub pedibus. Ad polum* superiorem *maximus draco volvitur flexu sinuoso, in modum fluvii, circa* polum, *& inter duas ursas quæ timent lavari aquis Oceani.*

Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæasq; arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manesq; profundi.
Maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perq; duas in morem fluminis Arctos:
Arctos, Oceani metuentes æquore tingi.

NOTÆ.

his versibus continentur. *Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libraque, Scorpius, arcitenens, caper, amphora, pisces.* Quæ quia maxima ex parte animalia sunt, hinc circulus *zodiacus* appellatur, à ζῴδιον, *animal.* III. Mensi *Martio* respondet *aries:* in quem ingredi Sol dicitur circa vigesimum Martii, signumque totum decurrere, usque sub vigesimum Aprilis: quo tempore in *taurum* subit: atque ita fere de cæteris. IV. *Obliquus* dicitur, quia non distat æqualiter à polis: sed per zonam torridam transversus utrumque tropicum attingit, & æquatorem circulum bis secat. Attingit in primo gradu cancri tropicum septentrionalem, qui inde *tropicus cancri* dicitur: attingit in primo gradu capricorni tropicum meridionalem, qui inde vocatur *tropicus capricorni.* Secat æquatorem in primo gradu arietis, & in primo gradu libræ. V. Cum Sol pervenit ad tropicum cancri, circa 21. Junii; tunc nobis est æstas summa, sive *solstitium*: Cum ad tropicum capricorni, circa 21. Decembris; tunc hyems summa, sive *bruma:* iique tropici dicuntur à τρέπω *verto*; quia Sol quando eorum alterum attigit, ad alterum vertit cursum. Cum vero Sol pervenit ad sectionem arietis, sub 20. Martii; tunc est *æquinoctium vernum:* cum ad sectionem libræ, 23. Septembris, tunc est *æquinoctium autumnale.*

240. *Mundus ut, &c.*] Nunc de polis disserit: qui sunt puncta duo circa quæ mundus volvitur, à πολέω *verto*, unde à Latinis *vertices* appellantur. De iis tria dicit. I. Duos esse, nempe Borealem, & Australem. II. Borealem semper à nobis videri, Italis, Galliis, *&c.* Australem nunquam à nobis videri: sed ab iis quos appellamus *antipodas:* Virgilius *manes profundos*, ex ignaræ vetustatis mente, quæ sedem illam inferis tribuebat. III. Utrumque polum describit: Borealem quidem à cœlestibus signis, quæ inde apparent, *dracone* præsertim & *ursâ* geminâ: de Australi, upote ignoto, conjicit; aut Solem à nobis recedentem illuc abire, aut illic noctem esse perpetuam.

Scythiam, Riphæasque arduus arces.] De *Scythia*, per quam intelligit partes mundi septentrionales, Ecl. 1. 66. *Arces.*] Montes, ab ἄκρος, *summus.* Sic, G. 4. 471. *Flerunt Rhodopeiæ arces. Riphæi.*] Montes Sarmatiæ Europæ nunc *Muscoviæ*: porrecti versus Oceanum Scythicum, ad usque ostia *Obii* fluvii: à quibusdam nunc appellantur *Stolp.*

241. *Libyæ devexus in Austros.*] Partes mundi meridionales designat per ventum, qui inde flat, *Austrum:* de quo Ecl. 2. 58. Deinde per ipsam *Libyam*, terrarum antiqui orbis, versus polum illum, remotissimam. Certe *Libya* vulgo apud veteres pro tota Africa sumitur, à Libya Epaphi filia, quæ huic nomen suum dedit: proprie tamen Africæ pars est ea, quæ mari mediterraneo, Ægypto, Tripolitana regione, & Æthiopia circumcluditur: nunc regnum & desertum *Barca.*

243. *Styx atra, &c.*] De *Styge* inferorum fluvio, aut palude, Æn. 6. 323. De *Manibus* sive umbris, Ib. 743.

244. *Anguis, &c.*] Sive *draco*, custos horti Hesperidum à Junone constitutus, & ab eadem in cœlum translatus, cum ab Hercule occisus esset. Ecl. 6. 61. Is circa polum vertitur: & majorem ursam caudâ attingit, minorem corpore complectitur.

246. *Arctos, Oceani, &c.*] Ursas geminas quæ nunquam descendunt infra horizontem nostrum; quia viciniores polo septentrionali, qui semper nobis attollitur: ideo dicuntur nusquam *æquore tingi*, id est, nusquam occidere; more poëtarum qui Solem & astra, cum occidunt, in Oceanum decumbere fabulantur. Ovidius vero Fast. 2. 191. de majore ursa causam affert, odium Junonis: quæ, cum eam in cœlum admissam doleret, Tethyn rogavit, ne unquam aquis eam suis lavari permitteret. De *Arcto* utraque, v. 138

Metuentes æquore tingi.] Id est, nunquam tingendas. Et est familiaris poëtis locutio. Sic Horat. Od. 2. 2. *Illum aget pennâ metuente solvi fama superstes:* id est, nunquam solvenda.

Illic,

Illic, ut perhibent, aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtentâ denſantur nocte tenebræ;
Aut redit à nobis aurora, diemque reducit:
Noſq; ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus: hinc meſſiſq; diem, tempuſq; ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivam ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,
Temporibuſq; parem diverſis quattuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcaſque bicornes,

Ad polum inferiorem, *aut profunda nox ſemper ſilet, ut aiunt, & tenebræ denſantur offuſa nocte: aut Aurora, à nobis* recedens, *illic revertitur, & refert lucem; & cum primus oriens nos afflat equis anhelantibus, illic rubens Heſperus accendit ſidera ſerotina. Ex his poſſumus prænoſcere tempeſtates, cœlo incerto: ex his, & tempus meſſis, & tempus ſationis: & quandonam opportunum ſit agitare remis infidum mare: & quandonam* opportunum ſit *deducere claſſes armatas, aut cædere in ſylvis pinum tempeſtivam. Nec fruſtra conſideramus ortus & occaſus ſyderum, & annum dimenſum* æqualiter *in quatuor tempeſtates. Si aliquando pluvia frigida retinet* domi *agricolam*; tunc *licet multa præparare, quæ poſtea feſtinanter facienda eſſent ſudo tempore. Arator exacuit duram aciem vomeris hebetati, cavat naviculas è ligno: vel imponit notas pecudibus, vel numeros cumulis* frugum. *Alii acuminant palos, & furcas bicornes,*

NOTÆ.

247. *Intempeſta ſilet nox.*] Quaſi *intempeſtiva* & ad agendum incommoda: definit enim eam Varro l. 5. L. L. *cum tempus agendi eſt nullum.*

249. *Aurora.*] Titanis & Terræ filia, Memnonis mater, ex Tithono, Laomedontis Trojani regis filio, quem ſic amavit, ut eum ſenem herbarum virtute ad juventutem revocaverit. Amavit & Cephalum. Roſeos ei digitos tribuit Homerus; roſeos equos alii ſive bigas, ſive quadrigas: quibus aperire diem & Solem præcurrere dicitur: Idque ob colorem ſubrubentem & aureum, in quem deſinit ſæpe matutinum crepuſculum. Unde & *Aurora* vocata eſt, ab *aura*, juxta Varronem.

250. *Equis oriens afflavit, &c.*] Sol perfudit halitu & afflatu equorum, qui quatuor ipſi à poëtis aſſignantur: *Pyrois*, à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *ardeo*; *Phlegon*, à φλέγω *comburo.*

251. *Accendit lumina Veſper.*] Veſper, prima ſtellarum apparet ſero, unde cæteras dicitur accendere. De eo, Ecl. 6. 86.

256. *Tempeſtivum, &c.*] Hoc eſt, tempore idoneo cædendis arboribus: nempe decreſcente Luna, poſt meridiem, ſine vento Auſtro, ſine rore, ſemine maturo, menſibus præſertim Julio & Auguſto: quia tunc minus obnoxiæ ſunt putrefactioni ac vermibus.

258. *Temporibuſque parem diverſis, &c.*] Veri, æſtati, autumno, hyemi. Quaſi *ſufficientem* quatuor illis temporibus, id eſt, qui poteſt eas quaſi ex ſeſe emittere ac ſuppeditare: ſic apud Cicer. *par diſſerendo*; apud Quintil. *par laboribus corpus.* Vel quaſi *idem valentem*, atque quatuor ipſas tempeſtates: totum enim eſt æquale partibus: ſic apud Cicer. 2. De Fin. 13. *Verbum Latinum par Græco, & idem valens.* Vel quaſi *æqualiter dimenſum* in quatuor partes: quia ſingulæ tres menſes occupant. Sic apud Cicer. in Orat. 38. *Verba verbis quaſi dimenſa, & paria reſpondeant.*

259. *Frigidus, &c.*] V. Præceptum, *De iis quæ hyberna & pluviâ tempeſtate agricolis facienda ſunt.*

261. *Maturare.*] Sæpe ſignificat, celeriter aliquid facere: ut Æn. 1 141. *Maturate fugam*: apud Cicer. pro Cluentio 171. *Maturare* mortem alicui, &c. Hic tamen opponitur verbo *properare*; & ſignificat aliquid cum maturitate & otio, ſeu tempeſtive, facere; neque ſerius, neque citius.

262. *Lintres.*] *Linter*, vel navicula eſt fluviatilis, ex unica arbore excavata; vel vas aliquando pecori comparatum, ex uno item ligno exſculptum.

263. *Numeros impreſſit acervis.*] Modiorum numerum, vel teſſeris inſculpendo, vel ſaccis ipſis quibus continentur, appingendo.

264 *Vallos*] Sudes, *de pieux.*

Atque

& præparant Amerina ligamina vineæ flexili. Modo conficite leves caniſtros è vimine rubeo: modo coquite igne frumenta, modo ea terite ſaxo. Quinetiam fas & leges permittunt facere res aliquas feſtis diebus: nulla religio prohibet derivare aquas ex agris, cingere ſegetem ſepto, ſtruere dolos avibus, comburere ſpinas, & lavare in aquis gregem ovium, ſanitatis cauſa. Sæpe ductor pigri aſini dorſum illius oleo onerat, vel fructibus vilibus: & rediens domum ex urbe refert molam inciſam, vel maſſam nigræ picis. Ipſa Luna præbet dies varios variâ ſerie proſperos ad opera. Evita quintum diem: illo die Pluto pallidus, & Furiæ genitæ ſunt: præterea Terra ſcelerato partu produxit & Cœum & Iapetum, & crudelem Typhoëa & fratres conjuratos evertere cœlum. Ter videlicet conati ſunt imponere Oſſam Pelio, & injicere Oſſæ frondoſum Olympum: ter Jupiter diſturbavit fulmine montes accumulatos. Septimus dies felix eſt, minus quam decimus, & ad plantandam vineam, & ad ſubigendos boves ligatos; & ad jungenda licia telæ.

Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubeâ texatur fiſcina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & jura ſinunt: rivos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis: lapidemq; revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenideſque ſatæ: tum partu Terra nefando
Cœumque, Iapetumque creat, ſævumq; Typhoea,
Et conjuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam [pum:
Scilicet, atque Oſſæ frondoſum involvere Olym-
Tet Pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima poſt decimam felix, & ponere vitem,
Et prenſos domitare boves, & licia telæ

NOTÆ.

265. *Amerina.*] Ex *Ameria*, civitate Umbriæ: ubi frequentes ſalices.

266. *Rubeâ virga.*] Vel quæ abundat circa *Rubos* oppidum Campaniæ; vel quæ ſit ex *rubo*, virgulti ſpecie.

267. *Nunc torrete, &c.*] Panificium intelligit: quo frumentum molitur, ac deinde piſtum coquitur. Vel alludit ad morem veterum, qui frugibus ſine piſtura toſtis veſcebantur.

268. *Quippe etiam, &c.*] VI. Præceptum, *De iis quæ feſtis diebus exercere licet agricolæ.*

272. *Salubri.*] Explicat Columella l. 2. 22. *Pontifices vetant feſtis diebus lanarum cauſa lavari oves, niſi propter medicinam. Virgilius idcirco adjecit, fluvio merſare ſalubri.* Nempe, non ut purgetur lana, ſed ut curetur ſcabies.

274. *Lapidemque, &c. incuſum.*] Lapidem molarem, ſive molam, arte inciſam, ut ſit uſui terendis & molendis frugibus.

276. *Ipſa dies alios, &c.*] VII. Præceptum, *De obſervatione dierum felicium & infelicium.*

277. *Pallidus Orcus.*] Pro Plutone ſumitur à Cicerone, de Nat. Deor 3. 43. A Silio Italico pro Cerbero cane. Ab aliis pro Charonte portitore. Male autem à pleriſque pro Theſſaliæ fluvio, quem dicunt pinguem eſſe in modum olei, ideoque innatantem Peneo, in quem è Stygia palude influit. Fons erroris eſt Homeri verſus Iliad. 2. 755. Ὀγκα γὰρ δεινῆ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ. *Juramenti enim terribilis aquæ Stygiæ rivus eſt.* Patet vero legentibus, id ab Homero de Titareſio amne, quem ante deſcripſit, omnino dici: neque illic, ὄγκα, aliud ſignificare quàm *juramentum*; non fluvium. Dicit quippe Stygiam paludem, cujus Titareſius rivus eſt, juramentum eſſe Deorum. Confirmatur vero hæc ſententia à Strabone, lib. 9.

278. *Eumenides.*] Furiæ, ſic dictæ per antiphraſim, quod minime ſint εὐμενεῖς *benevolæ*: Acherontis fluvii & Noctis filiæ, vipereis crinibus & facibus inſtructæ, ultrices criminum, numero tres: *Alecto* ab α privante, & λήγω *ceſſo. Tiſiphone*, à τίω *ulciſcor*, & φόνος, *cædes. Megæra*, à μεγαίρω, *invideo.*

279. *Cœumque, &c.*] Gigantum præcipuos, qui adverſus Deos, ad Phlegram Macedoniæ urbem, auſi pugnare: aggeſtis ejus regionis vicinæque Theſſaliæ montibus, *Pelio, Oſſa, Olympo. De Olympo*, Ecl. 5. 56. *Typhoëa.*] Non *Typhœa*, ut paſſim ſcribitur: neque enim in eo nomine *o* & *e* in unum coaleſcunt; ſed *e* & *a*: quippe eſt à Græco τυφαεύς, ubi ω cum ε non facit diphthongum, ſed ε cum υ. Notetur verſus Græco more ſcribians: *Ter ſunt conati*, &c.

280. *Fratres.*] Gigantes, Terræ & Titanis filios.

285. *Licia tela.*] Ecl. 1. 74.

Addere:

Addere : nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelidâ melius ſe nocte dedere :
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves ſtipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur : noctes lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas :
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus : hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumq; fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti convivia curant :
Invitat genialis hyems, curaſque reſolvit.
Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tum ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta :
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,
Auritoſque ſequi lepores ; tum figere damas

Nonus felix eſt ad peregrinationem, & adverſus furtis. Multa etiam melius ſuccedunt noctu, aut cum Lucifer ſpargit rore terras oriente Sole. Noctu graciles ariſtæ, noctu fœnum ſiccum melius ſecatur : humor tenax non deeſt noctibus. Et aliqui vigilant ad lucem nocturnam hyberni ignis, & acuto ferro incidunt faces. Interim uxor leniens cantilenis longum laborem addenſat telam ſtridulo pectine, aut coquit igne liquorem dulcis vini, & frondibus aufert ſpumam ex unda cacabi bullientis. At ſegetes flava ſecantur mediâ die, & mediâ die frumenta exſiccata teruntur in area. Ara nudus, ſemina nudus : frigus pigrum reddit agricolam. Per hyemem vulgo agricolæ utuntur rebus per æſtatem *comparatis : & hilares agitant inter ſe mutuas epulas. Suadet* hoc *hyems voluptuaria, & curas relaxat. Veluti cum naves onerata jam attigere portum, & nauta hilares impoſuere coronas puppibus. Attamen tunc tempus eſt colligere & glandes quercinas, & baccas lauri, & olivas, & myrta ſanguinea. Tunc* tempus *eſt objicere pedicas avibus, & retia cervis, & perſequi lepores auritos : tunc* tempus eſt *occidere damas*

NOTÆ.

286. *Fugæ melior, contraria furtis.*] Opportuna ſervis aut captivis fugientibus, inquiunt aliqui. Melius opportuna itineribus & peregrinationi : velox enim curſus *fuga* poëtis dicitur, G. 3. 201. *Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.*

287. *Multa adeo, &c.*] VIII. Præceptum, *De iis quæ noctu ac diu, æſtate atque hyeme melius præſtantur. Eous.*] Lucifer, Ecl. 6. 86.

292. *Faces inſpicat.*] Faces è ligno minutas in virgulas incidit ſpicarum & ariſtarum in modum, Ecl. 8. 29.

294. *Pectine.*] Pecten eſt inſtrumentum quo denſatur tela. Æn. 3. 483.

295. *Muſti.*] Vini novi. Deſcribit autem hic vini coctionem : quod ſi ad tertiam partem menſuræ decoquatur, *ſapa* dicitur : ſi ad dimidium, vocatur *defrutum, durefinè*, ex Plin. l. 14. 9. Nota redundantem ultimam verſus ſyllabam, quæ cum prima ſequentis verſus elidenda eſt.

Vulcano.] Pro igne ſumitur, qui in ejus eſt tutela : Jovis & Junonis filius fuit : ab iis è cœlo propter deformitatem dejectus in inſulam Lemnum, claudus è caſu factus eſt, & ferrariam ibi fabricam exercuit, uxoremque duxit Venerem. Quanquam ejus officinam Virgilius alibi conſtituit, Æn. 8. 416.

297. *Ceres.*] Pro ſegete hic accipitur ; alibi pro pane. De ea, Ecl. 5. 79.

302. *Genialis hyems.*] Ea quibus ineſt voluptas, *genialia* dicuntur : à *Genio* voluptatis Deo : unde dicimus *genio indulgere*, voluptati indulgere ; & *genium defraudare*, voluptate abſtinere.

303. *Preſſæ.*] Jactatæ mari & afflictæ ſcopulis, juxta Ramum : oneratæ mercibus, juxta Taubmannum : ſic Tibul. l. 1. 196. *Preſſerat externâ navita merce ratem.*

304. *Coronas.*] Reduces è navigatione coronabant naves, puppes præcipue, quia in poſtrema illa navis parte ſacrarium erat.

305. *Stringere.*] Ecl. 9. 61. *Myrta.*] Fructus myrti arboris, qui maturi denſo rubore nigreſcunt.

307. *Gruibus pedicas.*] Laqueos quibus implicantur pedes, & *gruibus* poſuit pro quibuſcumque avibus, ſpeciem pro genere.

intorquendo lora ſtupea Balearis fundæ: cum nix alta jacet, cum fluvii propellunt glaciem. Quid enumerem procellas & aſtra autumni? & quænam ſunt providenda ruſticis, cum dies jam decreſcunt, & æſtas eſt mitior: vel cum ver pluvium deſinit, cum ſpica ſegetum jam intremiſcunt per agros, & cum frumenta plena lacte tumeſcunt in culmo adhuc *herbeſcente. Sæpe cum colonus introduceret meſſorem in ſegetes maturas, & jam ligaret hordea paleis fragilibus: ego vidi miſceri pugnas omnium ventorum: quæ diſſiparent in auras plenam ſegetem extirpatam radicitus: tam denſo nimbo jactabat procella calamos leves, & ſtipulas volantes. Sæpe etiam ingens copia imbrium cadit è cœlo, & nubes è mari advecta colligunt tempeſtatem nigræ pluviæ: cœlum altum minatur ruinam, evertitque largo imbre opera boum & campos fertiles: foſſæ implentur* aquis, *& fluvii profundi augentur cum ſtrepitu, & mare æſtuat fluctibus* quaſi *ebullientibus. Jupiter ipſe mediis in tenebris nubium, vibrat rubente manu tonitrua: quo tumultu terra late concutitur, feræ fugiunt, & humilis timor dejicit undique mentem hominum. Ille ferit ardenti fulmine, vel Atho, vel Rhodopen, vel ardua Ceraunia:*

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æſtas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver:
Spicea jam campis cum meſſis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi ſtipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmumq; levem, ſtipulaſq; volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther
Et pluviâ ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit: implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſcâ
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit:

NOTÆ.

309. *Figere damas ſtupea, &c.*] Ordo eſt: tempus eſt, torquentem, id eſt, eum qui torquet verbera fundæ, figere damas. Negat Philargyrius figi poſſe damas fundâ; ſed tantum eum in locum compelli, ubi deinde jaculis figantur. Quidni tamen plumbo è fundis excuſſo perinde figantur, ut nunc figuntur exploſo ex æreis tubulis plumbo? Sic enim Ovid. Met. 2. 729. *Non ſecus exarſit, quam cum Balearica plumbum Funda jacit; volat illud, & incandeſcit eunde. Balearides* autem inſulæ circa Hiſpaniam ſunt, *Majorca & Minorca:* quarum incolæ fundæ uſu præ cæteris inſignes, inde nomen habere memorantur, à βάλλειν *jacere. Stupea verbera*] Funes è ſtupa contexti, ſive lora, quibus lapis aut plumbum intorquetur.

311. *Quid tempeſtates, &c.*] V. PARS. *De tempeſtatum prognoſticis:* quibus præmittit tempeſtatum ipſarum deſcriptionem.

321. *Agmen aquarum.*] Vel, juxta Servium motum & impetum ſignificat: ut Æn. 2. 728. *leni fluit agmine Tybris.* Vel, juxta Pomponium copiam & multitudinem; cui aſſentior, propter epithetum *immenſum*, quod potius copiæ, quam motui convenit.

324. *Collecta ex alto nubes.*] I. Collectæ *ex ſeptentrione* & Aquilone, juxta Servium: quia ſeptentrio ſublimis nobis; Auſter, ſive meridies, depreſſus eſt: at procellæ tamen e meridionali parte, Auſtro flante, præſertim ingruunt; & mox dicetur, *Ingeminant Auſtri.* II. Collectæ è *mari*, juxta Pomponium; quia nubes è mari & lacubus aquas colligunt. III. Collectæ *ex aëre ſublimi:* juxta alios communiter.

327. *Fervetque fretis.*] Etymon *freti* appoſuit. *Fretum* enim eſt mare inter gemini littoris anguſtias compreſſum, ibique quaſi *ferveſcens*, & *ſpirans*, & ebulliens.

332. *Aut Atho, aut, &c.*] *Athos*, mons eſt in Macedonia, imminens mari Ægæo: *Rhodope* in Thracia. *Ceraunia* in Epiro, ſic dicta quia frequenti fulmine propter altitudinem feriuntur, à κεραυνὸς *fulmen.* Legitur in aliquot codic. *Athon:* & vero accuſativus Græca lege eſt ἄθων. Uſu tamen Theocriti, Iſocratis, Strabo-

Dejicit: ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſidera ſerva:
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Imprimis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes;
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque & agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret,

invaleſcunt Auſtri & pluviæ copioſiſſima: jam ſylvæ, jam litora ſonant magno vento. Hoc timens, obſerva menſes & ſigna cœli: quam in partem abeat tardum aſtrum Saturni: Quos per circulos planeta Mercurii vagetur. Præcipue cole Deos, & annua ſacrificia perſolve magnæ Cereri, ſacrificans in herbis fertilibus, ſub exitum ultimæ hyemis, jam ſudo vere. Tunc agni ſunt *pingues, tunc vina ſuaviſſima, tunc ſomni dulces, & umbræ opacæ in montibus. Omnis ruſtica juventus adoret tibi Cererem: cui tu miſce mel cum lacte & vino leni, & victima propitia ter ducatur circa novas fruges, quam totus chorus, & ſocii lætè comitentur; & clamoribus invocent Cererem in domum* ſuam: *nec ullus ſubjiciat falcem maturæ ſegeti, priuſquam edat motus inconditos, & canat carmina* in honorem *Cereris. Et ut poſſimus hæc cognoſcere certis indiciis, calorem & imbres, & ventos adducentes frigora; Jupiter ipſe definivit, quid menſtrua Luna indicaret,*

NOTÆ.

nis, *&c.* receptus eſt accuſativus ἄϑω: cujus ultima hic brevis fit, nec eliditur, Græco more; ut v. 281. *Imponere Pelio Oſſam.*

336. *Frigida Saturni, &c.*] Vis aſtrorum, planetarum imprimis, ad procellas & anni temperiem ſane maxima, augetur, aut minuitur, vel prout variis zodiaci ſignis quiſque reſpondet, & hoc ſignificat *quo ſe receptet*, vel prout planetis aliis conjungitur, & hoc ſignificat *quos erret in orbes.* Aſſignatur enim planetis *orbis* ſive circulus cuique ſuus. Itaque *Saturnus* noxius eſt, & reſpondens Capricorno, ciet pluvias; reſpondens Scorpio, grandines. *Mercurius* præſertim nulla virtute peculiari inſignis, talis eſt, qualis planeta cui ſeſe admovet: ſi *Jovi*, felix eſt; ſi *Saturno*, funeſtus: unde *miniſter deorum* dicitur. De *Saturno*, Ecl. 4. 6.

337. *Cyllenius.*] Mercurius, à Cyllene Arcadiæ monte, in quo natus eſt, patre Jove, matre Maiâ, una ex Pleiadibus. Bene *erret*: planetæ enim ſeptem, ex quibus unus eſt, nomen habent à πλάνη *error*: quia non fixa, ſed errantia ſidera ſunt.

339. *Sacra refer Cereri.*] Cereri duo indicit ſacrificia, vernum unum, *jam vere ſereno*; alterum æſtivum, *neque ante Falcem maturis quiſquam*, &c. v. 347. *Operatus.*] *Operari* & *facere*, ſine addito, eſt facere ſacrificium, Ecl. 3. 77.

343. *Cuncta tibi, &c.*] Ritum deſcribit ſacrificii *ambarvalis*, quo ſolebant *arva ambire*, & circuire cum hoſtia. Quæ vide fuſius apud Tibul. l. 2. 1. *Tibi.*] Tuo juſſu, tui cauſa, *&c.* eſtque Latinis, ut & Gallis, familiaris locutio. Sic ſupra v. 45. *Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro ingemere.*

344. *Cui tu lacte favos, &c.*] Sacrificii materiem explicat: lac, mel, vinum, hoſtiam: quæ juxta Virgil. Ecl. 3. 77. *vitula* erat: juxta Tibull. l. 2. 1. *agnus*; juxta eundem, l. 10. *porcus*: juxta Servium, *ſus gravida.*

Miti dilue Baccho.] Conſtat ex Plauto Aulul. act. 2. 6. 5. vinum à ſacrificiis Cereris abfuiſſe: cur igitur hic adeſt? Douza in illum Plauti locum, diſtinguit duo Cereris ſacrificia: *ambarvalia*, quæ cum vino fiebant; quod patet ex Tibulli loco citato. *Eleuſinia*, quæ nuptiarum ejus memoriam celebrabant, & hæc fiebant ſine vino: de iis Plautus explicandus eſt: *Cererine hi ſunt facturi nuptias? quia temeti*, id eſt, vini, *nihil allatum intelligo.*

347. *Cererem clamore vocent in tecta.*] Ut eorum domino propitia ſit; velitque copioſam ſegetem, quæ & Ceres ipſa dicitur, in ejus horreum inferri.

349. *Quercu.*] Ob memoriam victus prioris, nempe glandium; à quibus ad frumenta revocati ſunt, beneficio Cereris.

353. *Quid menſtrua Luna.*] Quæ ſingulis circiter menſibus curſum conficit: ut enim Sol anni, ſic Luna menſium eſt præſes: unde &

Quo indicio Auſtri quieſcerent, quid videntes ruſtici ſæpe continerent greges non longe à ſtabulis. Statim ventis orientibus, aut æquor maris commotum incipit inflari, & ſiccus fragor audiri ex altis montibus; aut ripæ procul reſonantes perturbari, & murmur ſylvarum augeſcere. Jam tunc fluctus difficile ſe abſtinent à curvis navibus vorandis, *cum mergi revolant celeriter è medio mari, & emittunt vocem ad litora: & cum marinæ fulicæ ludunt in arena: & cum ardea relinquit paludes ſibi notas, & volat ſupra altam nubem. Sæpe etiam, vento imminente, videbis ſtellas præcipites cadere è cœlo: & longos tractus lucis albeſcere à tergo, per tenebras noctis: ſæpe paleas leves, & folia caduca volitare, aut plumas natantes in ſuperficie aquæ agitari. Sed quando fulmen cadit à regione Boreali, & quando regio Euri & Zephyri tonat; omnes campi inundantur foſſis plenis: & omnis nauta per mare*

Quo ſigno caderent Auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonantia longe
Litora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora, cumque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi: noctiſque per umbram
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus;
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq; Zephyriq; tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto

NOTÆ.

menſis dictus eſt è *μήν* Luna. Monetque poëta, tempeſtatum prognoſtica repeti poſſe duplici è capite: ex aſtrologia & experientia. Aſtrologiam exprimit his verbis: *Quid menſtrua Luna moneret: quo ſigno, &c.* Experientiam his verbis: *Quid ſæpe videntes agricolæ, &c.* Incipit à prognoſticis experientiæ, verſu 356. tum exequitur prognoſtica aſtrologiæ, de Sole & Luna verſu 424.

354. *Quo ſigno, &c.*] Vel *quo ſub ſidere*; vel melius, *quo indicio* intelligi poſſet ventos deficere. *Auſtri* pro quibuſlibet procelloſis ventis: de iis Ecl. 2. 58.

356. *Continuo ventis ſurgentibus, &c.*] Ventorum affert prognoſtica XI. 1. Agitationem maris. 2. Fragorem è montibus. 3. Sonitum litorum. 4. Murmur ſylvarum. 5. Volatum mergorum è mari. 6. Ludos fulicarum in arena. 7. Fugam ardearum. 8. Lapſum ſtellarum. 9. Nocturnos lucis tractus. 10. Palearum volatum. 11. Plumarum in aqua colluſionem.

357. *Aridus fragor.*] Epithetum è Lucretio l. 6. 118. *Aridus unde aures tergit ſonus.* Siccus & acutus; qualis eſt arboris cum frangitur.

361. *Mergi.*] *Plongeons*, aliis corvi aquatici dicuntur.

363. *Fulicæ.*] *Foulques, poules d'eau:* anatibus non admodum abſimiles.

364. *Ardea.*] *Heron:* è præpetum genere quæ altius volant; unde dicta quaſi *ardua.*

365. *Sæpe etiam ſtellas, &c.*] Conſentiunt omnes nullam cœlo ſtellam labi, ſed hoc è vulgi mente dictum eſſe, cui labi videtur. Lapſus autem illi juxta Plinium l. 1. 8. ſunt redundationes quædam humoris illius, quo aluntur ſtellæ; ut in luminibus accenſis liquore olei videmus accidere. Juxta Servium, ſunt particulæ quædam ignis ætherei, quæ decutiuntur à vento vehementiore, cum altiora conſcenderit. Nugæ. Juxta Ariſtotelem, ſunt terræ exhalationes aptæ ad concipiendum ignem: quæ ad mediam uſque aëris regionem eductæ. illic circumfuſi aëris frigore compreſſæ igneſcunt.

370. *At Boreæ de parte, &c.*] Prognoſtica pluviarum colligit XII. 1. Fulmen à Borea, id eſt, ſeptentrione. 2. Concurſum Euri venti orientalis; & Zephyri, venti occidentalis. 3. Fugam gruum è vallibus. 4. Buculam captantem naribus auras. 5. Hirundinem lacus circumvolitantem. 6. Ranas coaxantes. 7. Formicas ova è latebris educentes. 8. Arcum cœleſtem. 9. Corvos rauce crocitantes. 10. Marinarum avium & cycnorum frequentes ſub aquis demerſiones. 11. Solitariam cornicum in arena diſcurſationem. 12. Fungos in lucerna concreſcentes.

371. *Eurique, &c.*] Spirat ab oriente brumali. Latinis *Vulturnus* appellatur ex Plin. l. 2. 47. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Borea*, Ecl. 7. 51.

Humida

Humida vela legit. Numquam imprudentibus im-
Obfuit. Aut illum ſurgentem vallibus imis [ber
Aëriæ fugere grues : aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras :
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo :
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter, & bibit ingens
Arcus : & è paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores ;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem : teſtâ cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.

colligit vela humida : nunquam pluvia incautis nocuit. Vel illam venientem grues aëriæ fugiunt ex *imis vallibus : vel juvenca cælum aſpiciens hauſit aërem naribus patentibus : aut hirundo canora volat circa lacus : & ranæ in limo canunt antiquam querelam. Sæpe formica fodiens parvam viam exportat ova ex intimis cavernulis : & haurit aquam magnus arcus* cœleſtis : *& turba corvorum rediens è paſtu magno numero, ſtrepit denſis alis. Præterea videre* potes *diverſas aves maris, & quæ circumveſtigant Aſiana prata in mollibus paludibus Cayſtri, certatim aſpergere humeros multâ aquâ : nunc objicere caput fluviis, nunc currere per undas, & fruſtra agitari deſiderio lavandi ſe. Tunc cornix importuna advocat imbrem altâ voce, & ſola privatim vagatur in arena aridâ. Ac ne puellæ quidem noctu nentes lanam ignorant pluviam futuram : cum vident oleum emittere ſcintillas in lucerna ardente, & putridos fungos cumulari. Pariter poſt imbrem poteris prævidere, & certis indiciis diſcere dies ſudos, & cœlum apertum ac ſerenum.*

NOTÆ.

373. *Nunquam imprudentibus imber Obfuit, &c.*] Nunquam incautis nocuit : quia tam clara dat ſui ſigna, ut quibuſcumque nocuit, ii cavere potuerint.

378. *Et veterem, &c.*] Alluditur ad metamorphoſim, quâ Lyciæ ruſtici in ranas commutati ſunt : cum Latonæ, Dianam & Apollinem liberos ſinu gerenti, & ad lacum præ ſiti accedenti, convicium feciſſent. Ovid. Met. 6 *Nunc quoque turpes litibus exercent linguas ; pulſoque pudore, quamvis ſint ſub aqua, ſub aqua maledicere tentant*, &c.

380. *Et bibit ingens arcus.*] Vulgus veterum putabat arcum cœleſtem, ſive *Irim*, haurire ſuis cornibus aquam è fontibus, eaque nutriri. Unde & eam *Junonis* nunciam finxere, id eſt *aëris*.

383. *Et quæ Aſia circum, &c.*] *Cycnos* intelligit : frequentes in Cayſtri ripis : *Cayſter*, vel *Cayſtrus*, fluvius Aſiæ minoris, naſcens in Phrygia majore, trajectâque Lydia, per Ioniæ litus in Ægæum mare defluens. *Aſia* palus & oppidum inter *Cayſtrum* fluvium, & montem *Tmolum*, qui eſt in confinio Lydiæ & Phrygiæ majoris, primam ſyllabam habet longam : *Aſia* vero, mundi pars, brevem. *Rimari* eſt cibum per terræ rimas veſtigare, vermiculos, &c. *Stagna* hic, prata ſunt, in quæ Cayſter exundat, & in quibus ſtant reſides aquæ.

387. *Incaſſum.*] Fruſtra. Quia cycnorum candori nihil addi per lotionem poteſt. *Geſtire.*] Eſt lætitiam & contentionem ſuam motu, geſtuque corporis exprimere.

388. *Tum cornix plena, &c.*] Ita vulgo legitur : Servius tamen *rauca*. Corvi itaque in utriſq; prognoſticis locum habent : ad pluviam quidem, *Corvorum increpuit denſis, &c.*] *Cornix plena pluviam, &c.*] Ad ſerenitatem vero v. 410. *Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces*, &c. Nempe ſi *plena* voce ad rauca diu crocitent, pluviam indicant ; ſi *ter* aut *quater*, & *preſſo gutture*, & *liquida voce*, ſerenitatem nuntiant.

390. *Penſa.*] Lanas, quæ puellis dantur ad penſum, id eſt, intra conſtituram diem expediendæ. *Teſta*] Lucerna teſtacea. *Fungos.*] Scintillas ; quæ circumfuſi aëris humore & craſſitie erumpere cum fumo prohibitæ, in lucernis reſident, & cumulantur in quamdam fungorum ſimilitudinem.

393. *Nec minus ex imbri, &c.*] Enumerat prognoſtica ſerenitatis IX. 1. Nitorem ſtellarum 2. Nitorem Lunæ exorientis. 3. Cœlum

Tunc enim, nec lux ſtellarum apparet languida, nec Luna videtur *oriri, debens* lucem ſuam *luci Solis, nec levia vellera lanæ volare per aërem. Halcyones charæ Thetidi non explicant Soli alas in litore. Fœdi porci non meminerunt diſſipare roſtro faſciculos* palearum *laceratos. Sed potius nubila deprimuntur in valles, & reſidunt in campis. Et noctua, obſervans occaſum Solis ex alto cacumine, non emittit ſerotinos cantus. Falco videtur ſublimis puro in aëre, & alauda ſolvit pœnas pro crine purpureo* à ſe ſecto *: quacumque alauda fugiens findit alis tenuëm aërem; ecce falco hoſtis crudelis magno murmure perſequitur* eam *per aërem : quacumque falco fertur per aërem, alauda fugiens celeriter findit alis tenuem aërem. Præterea corvi ter aut quater iterant claras voces compreſſo gutture : & ſæpe in nidis excelſis, neſcio quâ latitiâ pleni præter morem, inter ſe frondes commovent : placet redire ad parvam prolem & gratos nidos, pluviâ exactâ. Sane non puto quod ſit illis* datum *à Diis*

Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna :
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones : non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoq; recumbunt:
Solis & occaſum ſervans de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus : qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant : & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe foliis ſtrepitant : juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis

NOTÆ.

ſine velleribus & nubeculis. 4. Halcyones alas ad Solem non explicantes. 5. Sues non jactantes manipulos. 6. Nebulas ad terram depreſſas. 7. Noctuam cadente Sole ſilentem. 8. Falconis in alaudam incurſus. 9. Corvorum lætos ſtrepitus. *Eximbri.*] Vel *poſt imbrem.* Vel ex ipſo imbre, ſive obſervatione indiciorum pluviæ tempeſtatis, cognoſces oppoſitam temperiem : ſi nimirum indicia illa abfuerint. *Aperta ſerena.*] Supra v. 153.

396. *Obnoxia.*] Quia tam clare lucet, ut lucem tunc, non à Sole ſed à ſe ipſa habere videatur. Sol & Luna, Latonæ liberi, Ecl. 3. 67.

399. *Dilectæ Thetidi Halcyones.*] Ceyx, Luciferi filius, Trachiniæ rex, ob multa domeſtica portenta profectus ad Clarii Apollinis oraculum, in Ægæo mari naufragium fecit. Uxor ejus Halcyone, Æoli filia, cum in mariti cadaver appulſum litori involaret amoris impetu : ambo in aves converſi ſunt uxoris nomine *Halcyones* dictas : & in fidei præmium quotannis ipſarum fœturæ mare placidiſſimum ſubſternitur per 7. vel 11. vel 14. dies, qui inde *Halcyonii dies* appellantur, & contingunt circa brumam. Hinc *dilectæ Thetidi* ſunt. De *Thetide*, Ecl. 4. 32. *Meminere ſues.*] Non memoriâ proprie dictâ, quæ fit per ſpecies, ſeu imagines rerum, uſu & ſenſu comparatas : ſed memoriâ improprie dictâ ; quam vocant *inſtinctum*, quæ fit per ſpecies in ortu ingenitas, quibus animantes ad rem aliquam fugiendam, aut appetendam moventur ; quoties ſpecies illæ, rei ſimilis objectu & præſentia, excitantur. Ita ſpecies ingenita agitandi luti, ſolvendique manipuli movet ſuem : quoties luti, aut manipuli objectu excitatur.

403. *Nequicquam exercet.*] Id eſt, hoc loco, *non exercet :* juxta Servium, qui ſic explicat Perſium S. 2. 51. *Nequicquam fundo ſuſpiret nummus in imo*, id eſt, *non ſuſpiret. Noctua*, avis funeſta & nocturna, *chouëtte.*

404. *Niſus, &c.*] *Haliaetus*, ſive falco *faulcon*, olim Niſus Megarenſium rex : *Scylla, Ceiris*, ſive *alauda, aloüette*, ejus filia : aves inimiciſſimæ. De earum metamorph. Ecl. 6. 74.

415. *Haud equidem, &c.*] Cauſam affert, cur aves, cæteræque animantes mutationem aëris præſentiant : non item homo. Ac negat eas habere rationem, & ingenium divinitus datum : indeque diſcrimen repetit ; quia homo ratione pollet, atque adeo judicio & ratione, præter naturam & qualitatem aëris, poteſt eſſe triſtis & lætus : at vero animantes reliquæ, cum ratione careant, obſequuntur naturæ aëris ; atque adeo quoties vel triſtes, vel lætæ apparent, id ex aliqua cœli aëriſque affectione fieri probabilius eſt, qua neceſſario commoventur.

Ingenium,

Ingenium, aut rerum fato prudentia major :
Verum, ubi tempeſtas & cœli mobilis humor
Mutavere vias : & Jupiter humidus Auſtris
Denſat, erant quæ rara modo ; &, quæ denſa, relaxat :
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt : hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies ; nunquam te craſtina fallet
Hora, neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu ;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit : vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namq; is certiſſimus auctor)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit ;
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem, pluviâ ventiſque carebunt :
Votaque ſervati ſolvent in litore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

ingenium, & rerum prudentia, quæ potentior eſt fato. Sed quando temperies & humor mutabilis cœli mutavit qualitates aëris : & quando aër humectatus Auſtris condenſat ea quæ prius erant rara ; & rarefacit ea quæ prius erant denſa : tunc ſpecies animorum mutantur & corda nunc ſuſcipiunt affectus alios, & alios, dum ventus turbabat nubes. Hinc oritur ille cantus volucrum in campis, & lætæ ſunt pecudes, & corvi exultant gutture. Si autem conſideres Solem rapidum & ordinem Lunarum ſequentium, nunquam dies craſtinus te decipiet, nec decipieris fraude noctis ſerenæ. Cum primum Luna colligit lucem renaſcentem, ſi amplectatur aërem obſcurum nigris cornibus, maxima pluvia imminet colonis & mari. Sed ſi ſparſerit in vultu ſuo ruborem virginalem, ventus erit : Luna aurea ſemper rubeſcit ex vento. Si vero quarto die (nam hic eſt index certiſſimus) incedit per aërem clara, & cornibus non hebetatis ; & ille dies totus, & qui ſequuntur poſt illum uſque ad menſem tranſactum, erunt abſque imbre & vento : & nauta ſervati à tempeſtate reddent in litore vota Glauco, & Panopeæ & Melicertæ filio Inûs.

NOTÆ.

418. *Mutavere vias.*] Mutavere rationem & qualitatem aëris. *Via* enim eſt ſæpe *ratio* & *modus*. Sic G. 2. 22. *Sunt alii quos ipſe viâ ſibi repperit uſus.*

419. *Denſat, &c.*] *Denſare* eſt aliquid in minorem dimenſionem contrahere : *relaxare*, ſeu *rarefacere*, eſt in majorem dimenſionem dilatare. Quæ duo imprimis cadunt in aërem, qui naturæ eſt facile mobilis : aëris autem vis eſt in animantes maxima. Itaque mutato aëre, mutantur, varieque agitantur ſpecies & imagines rerum, in animantium memoria ſuperſtites : mutatis ſpeciebus, mutatur cognitio : mutata cognitione, appetitus quoque varie movetur ; ſive ad triſtitiam, ſive ad lætitiam ; ſive ad proſecutionem, ſive ad fugam. Per *ſpecies animorum*, cognitio exprimitur ; per *motus*, affectio diverſa appetitus, cujus ſedes eſt in corde, ſeu *pectore*.

423. *Ovantes.*] Lætantes, Æn. 3. 189.

427. *Luna revertentes.*] Proponit ea prognoſtica quæ ab aſtrologia petuntur. I. A *Luna* tria. 1. Si nova ſit obſcura, pluviam notat. 2. Si rubeſcat, ventum minatur. 3. Si quartâ die ſerena ſit, menſem ſerenum promittit. Unde vulgare eſt : *Pallida Luna pluit, rubicunda flat, alba ſerenat.* II. A *Sole* Octo. 1. & 2. Si in ortu aut ſit maculoſus, aut media tantum ſui parte appareat, imbrem nuntiat. 3. & 4. Si in ortu diviſi ſint radii, aut Aurora palleat, ventos prædicit. 5. & 6. In occaſu ſi ſit cœruleus, pluviam ; ſi igneus, ventos. 7. Si maculoſus, pluviam & ventos. 8. Si in ortu & occaſu lucidus, ſerenum ac ſudum Aquilonem.

427. *Colligit ignes.*] Quos decreſcens amiſiſſe videbatur, & quaſi diſſipaſſe

437. *Glauco & Panopeæ, &c.*] Marinis numinibus. Verſus bis hiat Græcum in morem. *Glaucus* piſcator fuit : qui cum piſces à ſe captos fortuito cujuſdam herbæ attactu reſilire in aquam vidiſſet ; eâdem ipſe deguſtatâ, piſces in mare ſecutus eſt, & in marinum Deum eſt converſus. *Panope*, vel *Panopea* : Nympha maris, Nerei & Doridis filia. *Melicerta* vel Melicertes *Inûs* filius fuit. *Ino* autem Cadmi filia, Athamantis Thebarum regis uxor, quæ maritum fugiens, in mare ſe cum filio præcipitem dedit : ambo maris numinibus additi : & *Ino* quidem Græcis *Leucothea*, Romanis *Matuta* ; *Melicerta* illis *Palæmon*, his

Sol quoque & oriens, & quando ſe abſcondit in mare, præbebit indicia: certiſſima indicia ſequuntur Solem, & quæ dat mane, & quæ ſtellis apparentibus. Cum Sol additus in cavo *nubis, diſtinxerit primum ortum maculis, & media ſui parte latuerit:* tunc *pluvia ſit tibi ſuſpecta. Nam Notus funeſtus & arboribus, & ſegetibus, & pecudibus imminet è mari. Vel cum ſub* initium *diei radii ſeparati emittent ſe ex opacis nubibus: vel cum Aurora, relinquens aureum lectum Tithoni, orietur pallida; Heu! tunc frondes male tuebuntur maturos racemos: tam multa & horrida grando ſaliet crepitans in tectis. Præterea magis proderit hæc* alia *annotare, cum* Sol *occidet cælo decurſo: nam ſæpe videmus diverſos colores ſpargi in ejus vultu. Cæruleus ſignificat imbrem, flammeus ventum. Si vero maculæ incipiant miſceri cum micanti lumine, tunc videbis omnia æque turbari vento & pluviâ. Nullus me hortetur ire illâ nocte per mare, & ſolvere funem à terra. Sed ſi globus Solis nitidus ſit, & quando reducet diem,* & quando *reductum abſcondet: fruſtra timebis pluviam, ſed videbis ſylvas agitari ſudo Aquilone. Denique Sol tibi ſignificabit, quid ferat Veſper ſerotinus: qua ex parte ventus pellat ſiccas nubes: quid humidus Auſter præparet. Quis audeat Solem appellare fallacem? Ille quoque ſæpe declarat ſecretos tumultus imminere, inſidiaſque & bella occulta parari. Ille quoque miſertus eſt Romæ, occiſo Cæſare, quando velavit lucidum caput obſcurâ ferrugine,*

Sol quoq; & exoriens, & cum ſe condit in undas,
Signa dabit: Solem certiſſima ſigna ſequuntur:
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille ubi naſcentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suſpecti tibi ſint imbres: namque urget ab alto
Arboribuſque ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter.
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diverſi erumpunt radii, aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens aurora cubile;
Heu male tum mites defendet pampinus uvas,
Tum multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam emenſo cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbiſque videbis
Fervere. Non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At ſi, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit; fruſtra terrebere nimbis,
Et claro ſylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit: Solem quis dicere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet: fraudemq; & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam
Cum caput obſcurâ nitidum ferrugine texit,

NOTÆ.

Portunus, appellatus eſt. Alii tamen Auroram his nominibus deſignatam putant: & *Leucotheam* Græco nomine, quaſi *albam Deam*; *Matutam* Latino dictam eſſe, quaſi *matutinam*. *Inoo.*] *Inous*, adjectivum nomen, id eſt, *filius Inûs*.

443. *Ab alto.*] Supra v. 324. *Notus.*] Idem qui Auſter, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58.

446. *Seſe erumpunt, &c.*] Hic active ſumitur, auctore Lucretio l. 4. 1108. *Tandem ubi ſe erupit nervis collecta cupido.*

447. *Tithoni croceum, &c.*] De *Tithono*: deque *Aurora*, ſupra v. 249. *Croceus* color, *du ſaffran*, 4. 44. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

456. *Fervere.*] Penultima brevi ſemper apud Virgilium: ut & *fulgere, ſtridere, effulgere, efervere.*

460. *Aquilone.*] Vento ſeptentrionali, qui & *Boreas* dicitur. ſiccat nubes & cœlum abſtergit, Ecl. 7. 51.

464. *Ille etiam, &c.*] VI. PARS. *Digreſſio de prodigiis quæ eâdem J. Cæſaris, aut præceſſerunt, aut ſubſecuta ſunt.* Quæ ſingula Scriptorum aliorum auctoritate, quoad poterit fieri, confirmabo. Videndus Ovid. Met 15 78. qui prodigia illa recenſuit. & Virgilium imitatus eſt.

467. *Cum caput obſcurâ ferrugine, &c.*] Servius de vero Solis defectu interpretatur, ſive

Impi-

Impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres [gros
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in a-
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaq; volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit, inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ,

& quando homines ſcelerati timuerunt perpetuam noctem. Quamquam illo tempore terra quoque, & aquor maris, & fœdi canes & funeſta aves dabant ſigna. Quoties vidimus Ætnam exundantem, caminis effractis erumpere in arva Cyclopum, & eructare globos flammarum ac lapides comminutos. Germania audiit toto aëre ſtrepitum armorum, & Alpes tremuerunt inſuetis motibus. Voces etiam magna auditæ ſunt paſſim per lucos tacitos: & ſpectra pallentia miris modis viſa ſunt *circa crepuſculum noctis: & pecora locuta* ſunt:

NOTÆ.

eclipſi; quam tamen aut illo, aut ſequente anno fuiſſe ullam negat Scaliger, & explicat de inſolito Solis pallore: de quo ſic Plin. l. 2. 80. *Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus, qualis occiſo Dictatore Cæſare; & Antoniano bello; totius pene anni pallore continuo.* Ita quoque Plutarchus in Cæſare: καὶ τὸ περὶ τὸν ἥλιον ἀμαύρωμα τῆς αὐγῆς, &c. *Circa Solem quoque hebetatio ſplendoris: nam toto illo anno pallens ejus globus, & ſine fulgore oriens, debilem & tenuem emiſit calorem: itaque nubilus aër & gravis extitit: unde fructus crudi immaturique elanguerunt ob cœli rigorem, & flaccidi evaſere. Ferrugine.*] Non proprie caligine, ſed rubore nigricante: de eo colore, Ecl. 2. 18.

468. *Sæcula.*] Genus hominum, homines Lucretii more: cui nihil eſt illa locutione familiarius, l. 1. 1090. *Quippe etiam veſci è terra mortalia ſæcla: l. 5. 986. Mortalia ſæcla Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.* Sic. l. 4. 1220. *Et muliebre oritur patrio de ſemine ſæclum*; id eſt, mulieres: l. 3. 754. *Deſiperent homines, ſaperent fera ſæcla ferarum*, id eſt, feræ: l. 5. 860. *Leonum ſecla*; id eſt, leones: l. 5. 864. *Bucera ſecla*; id eſt, boves, &c. Suſpicatur Giſanius id è Græcis hauſtum eſſe, apud quos γενεὰ, & *genus* & *ſæculum*, aut certe ſpatium aliquot annorum ſignificat.

470. *Obſcœnique canes, &c.*] Mali ominis: ſic paſſim à probatis auctoribus *fœda* dicuntur omina & auguria, quæ funeſta ſunt. De hac voce Æn. 3. 262. Appianus autem l. 4. civil inter oſtenta, quæ triumviratum in ultionem Julianæ cædis inſtitutum præceſſere, hoc quoque recenſet Κύνες τε γὰρ ὠρύοντο ὁμάδως, οἷα λύκοι Canes vero ululabant ex compoſito, inſtar luporum.

Importunæque volucres.] Plutarchus habet inter prænuncia necis illius prodigia, καταίροντας εἰς ἀγορὰν ἐρήμους ὄρνιθας, *aves ſolitarias in forum delatas.* Sueronius vero in Julio c. 81. *Pridie eaſdem Idus avem regaliolum cum laureo ramulo Pompeiana curiæ ſe inferentem volucres varii generis ex proximo nemore perſecutæ ibidem diſcerpſerunt.*

471. *Cyclopum effervere in agros, &c.*] De hoc prodigio nemo ſingulatim hoc tempore. *Ætna*, mons eſt Siciliæ, *mont Gibel:* de quo Æn. 3. 571. *Cyclopes*, juxta Diodorum, primi Siciliæ habitatores fuere: juxta fabulas, Neptuni & Amphitrites filii; ſic dicti, quia unicum habebant in fronte oculum orbicularem, unde nomen ipſis inditum à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus, vultus:* iidem Vulcano miniſtri & opifices attributi: tres præcipue, Brontes, Steropes & Pyracmon; officinam habebant apud Ætnam, ſupra v. 295.

473. *Liquefactaque volvere ſaxa.*] Saxa exeſa, & igne comminuta, ſeu pumices aridos ac ſpongioſos, vel cineres: quod inde conſtat magna interdum copia erumpere.

474. *Armorum ſonitum, &c.*] Appianus l. 4. Ἀνδρῶν τε μεγάλαι βοαί, &c. *Exaudiebantur magni clamores virorum, & armorum ſtrepitus, & curſus equorum, cum nihil tale cerneretur.* De *Germania*, quæ bello tentata, & aliqua ex parte victa à Cæſare fuerat, vide Ecl. 1. 63.

475. *Motibus Alpes.*] Ovidius, non Alpes, ſed Romam tremore concuſſam dicit, Met. 15. 799. *Motamque tremoribus urbem.* De *Alpibus*, Ecl. 10. 47.

476. *Vox quque per lucos, &c.*] Ovid. ibidem v. 793. *Cantuſque feruntur auditi ſanctis & verba minantia lucis.*

477. *Simulacra modis, &c.*] Plutarchus in Cæſare. Τύποις νύκτωρ πολλαχοῦ διαφερομένοις, *imagines noctu paſſim diſcurrentes.*

478. *Pecudeſque locuta, infandum.*] Appian. l. 4. Βοῦς τε φωνὴν ἀφῆκεν ἀνθρώπου, &c. *Bos etiam humanam vocem emiſit, & infans recens natus locutus eſt.*

Infandum

dira res! Fluvii conſtiterunt, & terra hiaverunt. Præ triſtitia ſtatuæ eburneæ lacrymatæ ſunt in templis, & area ſudaverunt. Padus rex fluminum inundavit ſylvas, eas provolvens magnis vorticibus; & per omnes agros rapuit armenta cum ſtabulis: nec eodem tempore aut vena minaces ceſſaverunt apparere in triſtibus viſceribus hoſtiarum, *aut ſanguis ceſſavit fluere è puteis, aut urbes* ceſſaverunt *reſonare alte per noctem ululatibus luporum. Aliis* temporibus *nunquam plura fulgura ceciderunt cœlo ſereno, nec toties cometæ funeſti effulſerunt. Itaque* campi *Philippici viderunt Romanos exercitus pugnare iterum inter ſe armis paribus:*

Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit; & altè
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non aſſias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:

NOTÆ.

479. *Siſtunt amnes.*] Unde ſequitur inundatio redundantium fluctuum. Horat. Od. 1. 2. *Vidimus flavum Tyberim, retortis Litore Hetruſco violenter undis, Ire dejectum monumenta regis, Templaque Veſtæ*, &c. Huc adde quæ mox dicentur, v. 482. de inundatione *Eridani*. De ſequenti prodigio, nempe *terra hiatu*, nuſquam mentio.

480. *Et mœſtum illacrymat*, &c.] Appianus l. 4. Τῶν ξοάνων τὰ μὲν ἵδρυ, τὰ δὲ καὶ αἷμα ἵδρυ. *E ſimulacris alia quidem ſudabant; alia etiam ſanguinem ſudabant.*

482. *Fluviorum rex Eridanus.*] Ἠριδανὸς Græcis, Latinis *Padus*, *le Po*: ex Veſulo monte in Alpibus Cottiis exoriens: Galliam Ciſalpinam, quæ nunc Italiæ pars eſt, in *Tranſpadanam & Ciſpadanam* dividens: in mare Hadriaticum multis oſtiis influit. *Rex*] Vel quia fluviorum Italiæ maximus eſt: vel quia inſignitum eſt ejus nomine ſignum cœleſte vaſtæ magnitudinis, ab æquatore verſus Oriona, ad circulum uſque polarem antarcticum, vario anfractu pertinens. *Fluviorum.*] Vel pes anapæſtus pro dactylo hic appoſitus; vel duæ breves *fluvii*, in unam longam coaleſcunt, ut ſupra v. 397. *tonuia nec lana*, &c.

484. *Triſtibus aut extis fibræ*, &c.] Cicero de divinat. l. 119. de J. Cæſare. *Cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea veſte proceſſit, in extis bovis opimi cor non fuit. Qua ille rei novitate perculſus; cum Spurina diceret, timendum eſſe, ne conſilium & vita deficeret; earum enim rerum utramque à corde proficiſci: poſtero die caput in jecore non fuit. Quæ quidem illi portendebantur à Diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret.* Eadem fere habent Plutarchus, Valerius Maximus, &c. *Exta*, dicta juxta Feſtum, quia è viſceribus ea Diis præſecantur, quæ maxime extant eminentque. *Fibra* quoque dicta eſt antiquis juxta Varronem, cujuſque rei *extremitas*: unde pro venulis & nervulis & radiculis vulgo uſurpatur: & veſtium extremitates appellantur *fimbriæ*.

485. *Aut puteis, &c. & alte per noctem*, &c.] De primo portento tacent hiſtoriæ: de ſecundo ſic Appian. l. 4. Λύκοι τὴν ἀγορὰν διέθεον, *lupi per forum diſcurrebant.*

487. *Cœlo ceciderunt plura ſereno*, &c.] Appian. l. 4. Καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς εἰς ἱερὰ, καὶ ἀγάλματα ἔπιπτον. *Et fulmina crebra in templa & ſtatuas cadebant.* Fulmen & fulgur *ſereno cœlo*, aliquando mali ominis fuit, ut hic; aliquando etiam boni, ut Æn. 9. 630. *Audiit, & cœli genitor de parte ſerena Intonuit lævum.*

488. *Cometæ.*] Plutarchus in Cæſ. ὅτε μεγάλος κομήτης ἐφάνη. *Grandis cometa poſt Cæſaris necem eximie fulgens ſeptem noctes apparuit.* Hic autem cometa, ſtella eadem illa fuit, de qua Ecl. 9. 47. *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum*: ſic enim Sueton. in Cæſ. 88. *Ludis, quos primo conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtella crinita per ſeptem dies continuos fulſit exoriens circa undecimam horam; creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti.*

498. *Paribus telis.*] Quia Romani contra Romanos bello civili certabant.

490. *Romanas acies iterum videre Philippi*, &c.] Nodus difficilis. Hæc certa præmitto. I. *Philippi* urbs eſt in confinio Thraciæ & Macedoniæ, ad radices Pangæi montis, qui pars eſt *Hæmi*. II. *Pharſalus*, urbs eſt in ea parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit. III. Emathiæ nomen, ab Emathione rege Memnonis fratre, datum eſt Macedoniæ locisque confinibus. IV. Octavianus Cæſar haud dubie Brutum & Caſſium delevit, ad Hæmum & Philippos Thraciæ: Julius vero Cæſar Pompeium, ad Pharſa-

Nec

Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam & latos Hæmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabrâ rubigine pila:
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Veſtaque mater,

Nec viſum eſt indecorum Diis, bis Macedoniam, & præſertim vaſtos Hæmi agros, fœcundari noſtro cruore. Nempe futurum eſt ut aliquando colonus, vertens in illis regionibus terram curvo aratro reperiat tela corroſa rubigine aſperâ: vel pulſet raſtris gravibus caſſides inutiles, & apertis tumulis, admiretur oſſa ingentia. O Dii patrii, Semidei, & Romule, & Veſta mater,

NOTÆ.

lum Theſſaliæ. Atque ita locus utriuſque pugnæ, totâ Macedoniâ intermediâ, immo leucis admodum octoginta, diſſitus eſt: ut conſtat è Græcis ſcriptoribus. V. Auctores tamen Romani, Virgilio poſteriores, Lucanus, Florus, &c. utramque pugnam eidem omnino addicunt loco. Ovidius ipſe Metam. 15. 825. de Octaviano, futuro Bruti victore, vaticinatur: *Pharſalia ſentiet illum, Emathiique iterum madefient cæde Philippi*: plane quaſi unum idemque ſit, *Pharſalia* & *Philippi*.

Hic nodus. Hæc ſolutio multiplex. I. Repererunt aliqui apud Stephanum, Scriptorem Græcum nobilem, Thebas Theſſalicas aut Phthioticas, Pharſalo vicinas, etiam vocatas eſſe *Philippos*. Hinc utramque cladem, & Pompeianam & Brutianam, uni eidemque, ut ait Florus arenæ addixerunt, Pharſalicæ nimirum: & Philippis, non Thracicis, at Theſſalicis. Errant illi: quippe qui Bruti cladem Philippis illis Thracicis & Hæmo monti abjudicant, quibus conſtanti totius hiſtoriæ fide tribuitur. II. Cenſent alii, Theſſaliæ Thraciæque fines, ac proinde Pharſalum & Philippos, Hæmumque adeo montem, Emathiæ ſive Macedoniæ nomine comprehendi; præſertim cum hæc omnia Macedonum regum, Philippi, Alexandri, aliorumque ditione tenerentur. Idque more poetarum, imprimiſque Virgilii, cui familiare eſſe regionum fines quam latiſſimos deſcribere, jam vidimus Ecl 1. 63. Recte quidem illi, ſi Virgilius, & cæteri, pugnam utramque univerſim Emathiæ aſſignaſſent; non Philippis nominatim, aut Pharſaliæ. Quis vero id capiat? urbes duas, octoginta leucarum ſpatio diſſitas, unum eundemque locum eſſe. II. Exiſtimavi aliquando Virgilium, nullum hic de Pompeiano caſu facere mentionem; ſed tantum de gemina Bruti & Caſſii clade: quæ utraque apud Philippos Thraciæ, ad radices Hæmi contigit: & primâ quidem Caſſius, ſecundâ Brutus, periit: utraque menſis fere unius intervallo diſcreta: ut liquet ex Plutarcho in Bruto. At viſum eſt accuratius deinde meditanti, clades illas duas ita vicinas atque conjunctas eſſe, ut agri dici non poſſint inde *bis pingueſcere*, quod annorum diverſitatem innuit. IV. Igitur ſimplicius & ſaniùs ita explico. Adverbium *iterum*, non ad *Philippos*, ſed ad Romanorum exercituum concurſum refero. Unde ſit hic ſenſus, meo judicio planiſſimus. *Ergo Philippi viderunt Romanas acies iterum concurrere.* Philippi quidem tunc ipſi *primùm* viderunt; pugnam tamen *ſecundam*, de ſummo terrarum imperio decretoriam, inter Octavianum & Brutum, cum prima jam ante commiſſa eſſet apud Pharſalum inter Pompeium & Cæſarem.

491. *Bis ſanguine noſtro Emathiam, & latos Hæmi pingueſcere campos.*] Admiſsâ explicatione proximè allatâ, ſenſus eſt facilis: Bis ſanguine noſtro Emathia, ſive Macedonia, redundavit: primum ad Pharſalum, victo Pompeio; iterum ad Philippos, victo Bruto & Caſſio. Pharſalus enim & Philippi, etſi non in Macedonia ſtrictè ſumpta: tamen in ejus confinio ſunt. Vox autem illa, *bis*, in Emathiam tantum cadit; non in Hæmi campos Philippicos, ubi ſemel duntaxat pugnatum eſt: ſed Hæmum præcipue ſignat, ut inſignem recentiore plagâ, nimirum clade Bruti & Caſſii, quæ nuper contigerat. Quaſi dicat: *Bis ſanguine Romano rigata fuit Emathia, ſed præſertim ſemel Hæmus mons.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus, & auro:* id eſt pateris variis, ſed præcipue aureis. Sic G. 3. 56. *Maculis inſignis, & albo*; id eſt, maculis variis, ſed præcipue albis.

498. *Dii patrii indigetes, &c.*] Alii conjungunt, ut iidem ſint *patrii* & *indigetes* Dii: alii diſtinguunt: primi melius: & *indigetes* dicti, vel quia eos *indigetare* id eſt, appellare & invocare mos erat: vel quia homines fuerant, *in* eodem ſolo cum hominibus *degentes*; vel jam inter Deos *in* cœlo *degentes*, vel quia beati, nullius rei *indigentes*. Talis Romulus, & Æneas: *Quem turba Quirini nuncupat indigetem, temploque ariſque recepit.* Ovid. M. 14. 608. De *Romulo*, Æn. 1. 280.

Veſtaque.] Geminam eſſe volunt, alteram Saturni matrem, quam pro terra accipiunt; de qua Ovid. Faſt. 9. 300. *Stat vi terra ſuâ, vi ſtando Veſta vocatur:* alteram Saturni filiam,

Quæ

quæ cuſtodis Etruſcum Tibrim & Romanas arces: ne impedite, quo minus hic adoleſcens ſubveniat mundo ruenti. Jam dudum ſatis expiavimus noſtro cruore perfidiam Laomedontis Trojani. Jamdudum, ô Cæſar, aula Deorum dolet te eſſe apud nos, & indignatur te delectari mortalibus triumphis. Si quidem hic fas ac nefas confuſum eſt: tot bella ſunt per orbem, tot criminum forma: non habetur agriculturæ debitus honor: horrent agri cultoribus abreptis ad militiam, & curvæ falces cuduntur in crudelem gladium: hinc Euphrates, illinc Germania parat bellum: urbes finitimæ violatis fœderibus capiunt arma invicem: Mars ſceleſtus furit toto orbe. Veluti cum quadrigæ eruperunt è ſeptis, per ſpatium circi, & auriga incaſſum adducens habenas abripitur ab equis, nec equi obtemperant habenis.

Quæ Tuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſæclo
Ne prohibete: ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atq; hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos, ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatio: & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

NOTÆ.

quam virginem & ignis præſidem ſtatuunt; ab ἑστία *focus*, de qua Cicero, de Nat. 2. 67. Vulgo tamen utraque confunditur. Hanc volunt advectam ab Ænea inter Deos Penates, ut videbitur Æn. 2. 717. ejuſque ſacra tradita deinde Albanis, & à Numa Pompilio illata Romam; collegio virginum inſtituto, quæ perpetuum ignem ad ſalutem imperii alerent.

499. *Tuſcum Tiberim.*] Italiæ fluvius eſt, Tuſciam, ſive Etruriam, à Latio dividens. De eo Æn. 8. 330. De *Palatiis* Romanis, Æn. 9. 9.

500. *Juvenem,*] Octavianum Cæſarem, Ecl. 1. De *ſæclo*, ſupra v. 468.

502. *Laomedonteæ, &c.*] Laomedon Priami pater, Trojanorum rex, cum urbem ſuam hactenus immunitam cingeret mœnibus: Neptunum & Apollinem, qui fabricam illam ſuſceperant, pacta mercede fraudavit. Ideo peſte & inundatione vexatus, cum ad placandos Deos, Heſionem filiam juſſu oraculi marinæ expoſuiſſet beluæ: eaque per Herculem liberata eſſet: equos eidem liberatori, quos promiſerat, abnuit: ideo capta urbs ab Hercule ac direpta: Diique complures Trojanis infeſti, quorum odio Romanas quoque calamitates attribuit.

509. *Hinc movet Euphrates, illinc, &c.*] Significat bellum ab oriente, ab occidente, ab ipſa Italia imminere, à civibus viciniſque urbibus; à Parthis, quorum terminus erat Euphrates; & à Germanis: de utraque gente, Ecl. 1. 63. Et vero de Parthis paulo ante triumpharat Ventidius, & adhuc adverſus eos bellum movebat Antonius. *Euphrates.*] Nobilis fluvius ex Armeniæ montibus ortus: Meſopotamiam deinde, Nili inſtar, inundatione fœcundans: denique cum Tigride conjunctus, in Perſicum ſinum influit.

512. *Ut cum carceribus, &c.*] Septis, ſive repagulis, quibus continebantur equi ad curſum parati. *Quadrigæ.*] Quatuor equi ſimul juncti, dicti, vel quod ſub eodem jugo ſint, quaſi *quadrijugæ*; ut eſt apud Gell. l. 11. Vel quod impellantur & agantur ſimul, quaſi *quadriagæ*: ut recentioribus magis placet. De illo equeſtri decurſu, ludiſque Circenſibus Æn. 5. 288.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM LIBER II.

ARGUMENTUM.

HABET hic liber de plantatione partes ſeptem. I. Modos omnes producendarum arborum, tam ex natura, quàm ex arte. II. Varias earum ſpecies, & quo ſingulæ modo tractandæ ſint, naturali, an artificioſo. III. Quibus ſingulæ locis felicius proveniant: ubi excurritur in Laudes Italici ſoli. IV. Artem diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli. V. Culturam vitis. VI. Culturam oleæ, & aliarum aliquot arborum. VII. Epilogum de vitæ ruſticæ felicitate.

HActenus arvorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, necnon ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe: tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris.
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

INTERPRETATIO.

Hæc uſque locutus ſum *de cultura agrorum, deque ſignis cæleſtibus: jam loquor de te, ô Bacche: & de ſylveſtribus arbuſculis tecum, deque ſobole olea lente creſcentis. Huc adſis, ô Bacche pater: hic omnia repleta ſunt tuis donis: ager floret tibi onuſtus pampinis autumnalibus: vindemia ſpumat plenis vaſis. Huc adſis, ô pater Bacche; & mecum tinge novo vino ſuras detractis calceamentis.*

NOTÆ.

2 *Nunc te, Bacche, &c.*] Argumenta proponit hujus libri præcipua. Per *Bacchum*, vinum intelligit: per *prolem olivæ*, vel fructum, vel propaginem olearum: per *virgulta*, generatim ſylveſtres omnes arbores.

3. *Tarde creſcentis olivæ.*] *Oliva* tam tarde creſcit, ut per ducentos annos creſcere à quibuſdam dicatur: tam tarde fructum olim tulit, ut ex Plin. l. 15. c. 1. *Heſiodus negaverit oleæ ſatorem fructum ex ea percepiſſe quenquam*: ſua tamen ætate baccas ſecundo anno decerpi, ait idem, Plinius. Hinc dicta Græcis ὀψίγονος & ὀψίκαρπος *ſero gentia*, & *ſero fructum ferens*.

4. *Pater ô Lenæe.*] Invocatio Bacchi ſolius: quia præcipuum hoc libro ſtudium impendit in vinearum cultu præſcribendo. *Lenæus*, Bacchi nomen: non à *lenienda* mente, ut Donatus putat: ſed à ληνὸς *torcular*. At *Pater*, licet de omnibus Diis communiter, tamen de Baccho præſertim dicitur. Ita Velleius, de M. Antonio, l. 2. *Cum curru velut liber pater vectus eſſet Alexandriæ*. Horat. Epiſt. 2. 1. 5. *Romulus, & Liber pater, & cum Caſtore Pollux*. De *Baccho*, ejuſque inſignibus, Ecl. 5. 29. 69.

5. *Pampineo gravidus autumno, &c.*] Diomedes *exilem* vocat hunc verſum, quod in quinta ſede iambum pro ſpondæo habeat.

6. *Floret ager.*] Vites autumno non florent: adeoque hic *florere*, non proprium, ſed metaphoricum eſt. Sic Æn. 7. 804. *florentes ære catervas*. Lucret. l. 5. *floret mare navibus*, id eſt, *abundat, gaudet*, &c.

Labris.] *Labrum* vaſis genus, in quo lavabant, quaſi *lavabrum*.

7. *Muſto tinge novo.*] Redundat hic *novo*, juxta aliquos. *Muſtum* enim ſine addito *vinum novum eſt*, imo *novum* ſimpliciter, ut ſcribit Nonnius, citaturque in illa ſignificatione ex Nævio *virgo muſta*: ex Catone Cenſorio, *aqua muſta*: pro quo magis placuit Plinio: *muſteum piper, muſteus caſeus*: Plinius junior, *muſteus liber*, id eſt, *novus, recens*. De *cothurnis*, Ecl. 7. 32.

Principio

Primo natura diversa est in producendis arboribus. Alia enim, nullis hominibus per artem *compellentibus, ipsa ultro nascuntur, & late occupant agros, & amnes flexuosos: ut siler tenerum, & genista flexibiles, & populus, & salices albentes foliis virentibus. Alia vero oriuntur ex jacto semine: ut castanea sublimes, & æsculus, quæ maxima in sylvis frondescit* ad honorem *Jovis, & quercus* quæ *existimata* sunt *à Gracis oracula. Alia emittunt à radice spississimam multitudinem* ramorum: *ut cerasi, & ulmi: laurus etiam Apollinea parva attollit se sub grandi umbraculo matris suæ. Natura primo suppeditavit* tres *illos modos, quibus virescit omne genus sylvarum & virgultorum & lucorum sacrorum. Sunt alii* modi, *quos ipsa experientia sibi invenit* certa *ratione. Hic avellens ramulos è trunco tenero matrum, committit* eos *fossulis. Iste sepelit radices, & perticas fissas* in *quatuor* partes, *& palos trunco acuminato:*

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus & glaucâ canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Ut cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum fruticumq; viret, nemorumq; sacrorum.
Sunt alii, quos ipse viâ sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos:

NOTÆ.

Principio arboribus.] I. PARS. De *modis quibus arbores proveniunt, tam à natura, quam ab arte.* A natura tribus modis oriuntur, sponte sua, semine fortuito, & radice: semine, inquam, fortuito; est enim quædam seminatio quæ ad artem etiam pertinet. Ab arte quot modis oriuntur, vide v. 22.

12. *Siler, lentæque genistæ.*] Siler, frutex humilis & lentus, *du siler:* ut & genista, *du genest.*

13. *Populus.*] *Puplier. Tria hujus genera:* ex Plinio l. 16. c. 23. *alba, nigra, & qua Libyca appellatur, minima folio ac nigerrima. Alba folio bicolor superne candicans, inferiore parte viridi.* Imo contra, inferne candicans, superne viridis, ut notat Marthiol. Caulam duplicis hujus coloris repete ex Ecl. 7. 61.

Glaucâ canentia fronde salicta.] Loca arboribus consita dixit, pro ipsis arboribus; *salicta* vel *saliceta*, pro *salicibus, saules.* Multiplex earum species: præcipue *alba* quæ validioribus assurgit ramis: & quemadmodum populus foliis hinc virentibus, inde albentibus notabilis est. Reliquæ gracilioribus virgis fere constant, & inter vimina recensentur, *osiers.*

15. *Castaneæ.*] *Chastaigniers. Æsculus*, arbor glandifera, frequens in Dodonæo nemore, quod Jovi dicatum est; quidam cum fago confundunt. Ecl. 1. 1. De quercubus ejus nemoris, è quibus oracula repeti solebant, Ecl. 9. 13

18. *Cerasis, ulmisque.*] *Cerasus, cerasier*, arbor ex Cerasunte, urbe Cappadociæ maritima, deportata primo Romam à L. Lucullo, & in ejusdem de Mithridate Ponti rege triumpho circumlata. Scite autem notat Casaubonus in Athenæum, non arbori nomen ab urbe; sed urbi potius ab arbotum ejusmodi multitudine inditum esse: ut & aliis compluribus locis. Sic enim *Rhamnus, untis*, vicus in Attica, à *rhamnis*; *Achradus, untis*, Atticæ tribus, ab ἀχράς *ἀδος*, quæ *pyrus sylvestris* est; *Selinus, untis*, in Sicilia, itemque in Cilicia, à σέλινον *apium. Ulmus* arbor nota, *orme. Laurus*, Ecl. 2. 54. *Parnassia*, quia frequens in Parnasso, vel quia in tutela est Apollinis, cui sacer Parnassus.

21. *Fruticum.*] Frutices, quæ & *virgulta*: sunt ea quæ statim à radice se in ramos, ac veluti virgulas effundunt, & nunquam arborescunt. Mediæ naturæ sunt, inter arbores & herbas sive olera: quæ vero propius ad herbas accedunt, vocantur à Plinio *suffrutices.*

22. *Sunt alii.*] Modos enumerat septem, quibus arbores per artem proveniunt.

23. *Hic plantas, &c.*] I. Modus, *Avulsio*; qua stolones, *les rejettons:* una cum fibris & radiculis, è stirpe aut corpore arboris abscinduntur, & sulcis sive scrobibus mandantur.

24. *Hic stirpes.*] II. Modus, *Defossio stirpium*, id est, imi & crassionis trunci cum radicibus, *des souches.*

25. *Quadrifidasque sudes &, &c.*] III. Modus. *Infossio palorum*, sive in quatuor partes, sive in acumen incisorum, *des pieux. Robore.*] Hic truncum ipsum pali significat, qua parte

Sylvarumque

Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſuâ plantaria terrâ.
Nil radices egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis, mirabile dictu,
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes jaceant terræ: juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,

Alia arbores deſiderant ad propagationem palmites arcuatos deprimi, & plantas vivas in propria terra defodi. *Alia non indigent radice, & amputator non timet reddens terra committere ſummum faſtigium* rami. *Præterea ex ſicco ſtipite & lignea, ramis circumciſis, emittitur radix oleacea,* quod *mirum* eſt *dictu. Et ſæpe cernimus ramos unius arboris ſine damno mutari in* ramos *alterius, & pyrum transformatam producere mala* ſibi *inſita, & dura corna rubeſcere in pruna* arbore. *Agite igitur, ô coloni: diſcite culturam* ſingulis *generibus congruam, & manſuefacite per cultum fructus ſylveſtres.* Cavete *vero ne terræ ſint inutiles: prodeſt Iſmarum vitibus implere, & tegere oleis magnum Taburnum. Tu quoque fave* mihi, *ô Mæcenas, vere ornamentum & pars maxima fama mea;*

NOTÆ.

duriot eſt: ſic enim Plin. l. 17. 17. *Ramo ſeruntur & punica, item myrtus, longitudine trium pedum, trunco prius exacuato.* Alibi aliud eſt *robur.* G. 1. 162.

25. *Sylvarumque aliæ, &c.*] IV. Modus. *Propagatio,* quæ præſertim in vitibus uſui eſt, *provigner.* Cum palmites è trunco in terram arcuatim inflectuntur, evaduntque novas in plantas: quæ *ſuâ,* id eſt, propriâ nativâque *terrâ* deinde pullulant; & *viva* dicuntur, quia non reciduntur è matris corpore, ſed ei ſemper adhærent. *Propago.*] eſt palmes ille inflexus, quo vitis propagatur & multiplicatur, *provin.*

28. *Nil radicis, &c.*] V. Modus, *Inſoſſio ſummi ſurculi,* ſive taleæ è cacumine rami amputatæ, quæ abſque radice creſcit & vireſcit.

30. *Quin &, &c.*] VI. Modus. *Inſoſſio circumſecti ſtipitis,* qui non acuminatus, non è cacumine deciſus ut in tertio quartoque modo dictum eſt; ſed præciſus ab utraque parte, & ramulis undecumque ſpoliatus, radicem ex ſeſe progignit. *Caudex* in arboribus idem eſt quod *caulis* in herbis: nempe id, quod è terra ſimplex aſſurgit, ex quo rami & folia circum erumpunt, *la tige.*

32. *Et ſæpe alterius, &c.*] VII. Modus. *Inſitio,* cum Surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quaſi in ejus naturam tranſit: *enter.* De ea fuſius infra v. 73. *Vertere.*] Id eſt, vertere ſe, ut G. 3. 365. *In glaciem vertere lacuna,* id eſt, verterunt ſe. Et Æn. 1. 108. *tum prora avertit*: id eſt, avertit ſe. Et Æn. 2. 229. *novus per pectora cunctis inſinuat pavor*: id eſt, inſinuat ſe.

34. *Prunis--rubeſcere corna.*] *Cornum,* fructus eſt; *cornus,* arbor, *cornouillier.* Senſus ambiguus: vel enim dicit, corna inſita rubeſcere in prunis arboribus: vel cornos arbores rubeſcere prunis inſitis; quo ſenſu ultimo, non *corna,* ſed *corni,* dicendum fuiſſet. Sed interdum Virgilius fructum ſumit pro arbore: ut infra v. 426. *poma* uſurpat, non *pomos.*

39. *Fructuſque feros.*] Plinius l. 17. c. 10. de plantis: *manſueſcunt tractatu, ceu fera.*

37. *Juvat Iſmara, &c.*] *Iſmarum* & *Taburnum* pro quibuſlibet montibus accipit. *Iſmarus,* plurali neutro *Iſmara,* in maritima Thraciæ regione mons, non procul ab oſtiis Hebri. Regionis incolæ Cicones ab Homero appellantur: ipſa regio, percelebris vino: Quo Ulyſſes Polyphemum Cyclopem inebriaſſe narratur Odyſſ. 9. 197.

38. *Taburnum.*] *Taburnus* mons Campaniæ in confinio Samnii, inter Capuam & Nolam, ferax oleis, hodie *Taburno.*

39. *Decurre laborem.*] Plerique omnes allegoriam hanc à circo repetunt, in quo citatis equis decurrebatur: confirmantque ſuam ſententiam his poſtremis libri hujus verſibus. *Sed jam tempus equum fumantia ſolvere colla,* &c. Ego à navigatione repeto, ut & cætera quæ ſequuntur. Et vero verbum *decurro,* etiam aquis inſervit: apud Catul. 65. 6. *Auſi ſunt vada ſalſa cita decurrere puppi.* Æn. 5. 212. *Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.*

Mæcenas;

& perſequere mecum ſuſceptum opus: & navigans pande vela mari aperto. Non ego cupio comprehendere omnia meis carminibus: Non, ſi haberem centum linguas, & centum ora, & vocem ferream: fave mihi, & rade oram proximi litoris. Terra eſt in propinquo: non hinc morabor te poëmate fabuloſo, per circuitus & exordia prolixa. Qua arbores *ultro erigunt ſe in aërem, oriuntur quidem ſteriles, ſed ampla & robuſta: quia vis nativa ineſt terræ. Attamen ſi aliquis etiam immittat his* ſurculos aliarum, *aut* has *tranſlatas committat foſſis præparatis, deponent naturalem aſperitatem, & per aſſiduam culturam, quocumque artificiali modo tractaveris, parebunt celeriter. Pariter illa quæ ſurgit ſterilis è radice, idem faciet; ſi diſponatur per campos patentes: nunc alta folia & rami matris inumbrant* eam, *& abſumunt fructus ſurgenti, & enecant ferentem* fructus. *Qua autem arbor extulit ſe è ſemine projecto, lente creſcit, ſero datura umbram poſteris:*

Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, ades, & primi lege litoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt. Tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis;
Exuerint ſylveſtrem animum: cultuque frequenti,
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Necnon & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:

NOTÆ.

41. *Pelagoque volans, &c.*] Antea rogaverat Mæcenatem, ut ſecum laborem ſuſciperet: mox idem iterat per allegoriam, invitando, ut ſecum naviget. Solemne eſt autem vetuſtis ſcriptoribus, grave quodlibet inceptum per navigationem explicare; quod Galli quoque familiari ſermone uſurpamus, *s'embarquer*, id eſt, negotium aliquod ſuſcipere. *Volans,*] id eſt, *navigans*: mutua eſt enim metaphora inter volatum, & natatum, aut navigationem. Sic Æn. 5. 219. de navi Mneſthei: *ſic illam fert impetus ipſe volantem.* Et Æn. 6. 16. de volatu Dædali, *inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos.* Et ibid. v. 19. *Tibi Phœbe ſacravit remigium alarum.* Et G. 4. 59. de apibus, *Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen.*

44. *Primi lege litoris oram.*] Ne te, ô Mæcenas, alto mari committas; ſed *lege* tantum, id eſt, ſtringe terrarum litora. Tamen cum antea dixerit, *pelago da vela patenti*, videtur quibuſdam hic ſecum pugnare Virgilius. Alii agnoſcunt hic figuram, quæ *correctio* dicitur, quaſi dicat: *Expande vela in altum. Quanquam non omnia dicam, ſed ſumma tantum capita; itaque lege duntaxat litus.* Ego neque correctionem, neque pugnam hic agnoſco: *patens* enim mare, hic non altum & longe ſemotum litoribus mare ſignificat; ſed hunc habet ſenſum: *Naviga dum mare patet & apertum eſt, non clauſum ventis:* id eſt: *Aſpira mihi, dum vena fluit, dum ſcribere incipio: & lege litus terrarum*, &c.

45. *In manibus terræ.*] Servius explicat: In facili & in promptu eſt terræ, ruris deſcriptio; de cujus cultu ſcribimus: πρόχειρον enim Græcis *facile* eſt. Alii melius: Non recedemus à terra inter navigandum: legemus tantum litora: terræ ſemper erunt in propinquo, & velut in poteſtate ac manibus noſtris. Sic Æn. 9. 132. *Terra autem in manibus noſtris.*

47. *Sponte ſua, &c.*] Jam relegit ſingulos modos: docetque quid cujuſque ſit proprium: tum admonet, artificiales modi quibus arboribus conveniant; quemadmodum antea de naturalibus monuerat, v. 12.

49. *Solo natura ſubeſt.*] *Solum* Turnebus explicat, pedem ſeu radicem arboris: cujus natura vividior eſt in ſylveſtribus, ad eliciendum ſuccum. Alii de *terra* ipſa explicant, cui nativa vis ineſt; eaque veluti fortior ad ſylveſtres arbores, quam ad ſativas ſuſtentandas. De *ſolo*, ſub utraque ſignificatione, *terra* & *pedis*, Ecl. 6. 35.

50. *Inſerat.*] Id eſt, per inſitionem in alium truncum transferat, inquit Aſcenſius. Male: non enim arbor ſylveſtris alteri trunco, ſed arbori ſylveſtri ſurculus ex altero trunco fœcundiore imponitur. Quippe *inſerere arborem*, non eſt duntaxat eam alteri inſerere; ſed etiam, eam inſitione alterius perficere: ſic Plin. l. 17. 17. *Corellius inſevit caſtaneam ſuomet ipſam ſurculo.*

Pomaque

Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multâ mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ fagus, ornuſque incanuit albo

& fructus ejus *degenerant, amiſſo priore ſapore: & vitis gerit viles racemos,* qui ſunt *præda avium. Nempe cura eſt adhibenda erga omnes, & omnes redigendæ* ſunt *in ordinem, & ſubigendæ magno ſumptu. At oleæ melius ex caudicibus, vites per propaginem proveniunt, myrtus Veneris è craſſis palis. Oriuntur ſtirpibus duræ coryli, & magna fraxinus; &* populus *arbor umbrifera,* ex qua *Herculis corona* fuit; *& quercus Jovis Dodonæi: oritur etiam* ſic *alta palma, & abies* quæ *expertura* eſt *pericula maris. Arbutus autem horrida inſeritur ſurculo nucis, & platani infœcundæ tulerunt malos robuſtas: fagus fuit alba* flore *caſtanea, & ornus candido*

NOTÆ.

60. *Uva racemos.*] Aut hic, *uva*, pro *vite*; aut *racemus*, *pro acinis* uvæ, ponitur. Namque, ut admonet Taubmannus, *uva*, *racemus*, & *botrus*, idem plane; ſcilicet totius ipſe fructus vitis: partes ejus ſunt *acini*, ſive grana: partes acini, *folliculus*, ſive cutis, *ſuccus*, *caro*, & *nucleus*.

62 *Multa mercede.*] Vel multo labore, vel multo ſumptu.

63 *Sed truncis oleæ, &c.*] Docet quo ſingulæ modo melius arbores per artem tractandæ ſint. I. *Truncis oleæ:* id eſt caudicibus undecumque ſectis, qui ſextus eſt modus, ſupra v. 30. *Quin & caudicibus*, &c. *Truditur è ſicco radix oleagina ligno.* II. *Propagine vites*; qui quartus eſt modus, v. 26. *Aliæ preſſos propaginis arcus*, &c. III. *Solido de robore myrtus*, id eſt, palo acuminato; qui tertius eſt modus, v. 25. *Et acuto robore vallos.* Et vero ſic Plin. l. 17. 17. *Ramo ferantur & punica, item myrtus longitudine trium pedum, trunco prius exacuato. Robur* eſt ipſa pars trunci ſive rami durior, ut diximus v. 25. IV. &. V *Plantis eduræ coryli*, &c. id eſt, vel ſtolonibus, vel ſtirpibus; qui primus & ſecundus modus eſt, v. 23. *Hic plantas tenero abſcindens*, &c VI. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus:* id eſt, nux arbuto inſita melius ſuccedit. Arbutus, *arboiſier*. Ecl. 3. 82. Unus è ſeptem modis ſupereſt, nempe *decacuminatio*, ſive *talea*: cujus uſum non attulit; quia fere convenit vel cum tertio modo, vel cum ſexto.

64. *Paphiæ.*] Veneris, à *Papho*, urbe in inſula Cypro, ubi inſigniter colebatur. Cur myrtus ſit dicata Veneri, Ecl. 7. 62.

65. *Eduræ coryli.*] Nuces avellanæ, *coudriers. Edura*, id eſt valde duræ; littera enim e vocabulis præfixa, aliquando auget, ut hic, & apud Ovid. in arte, *Nec tamen, edure, quod petit illa, nega.* Aliquando minuit, ut infra, v. 78. *Enodes trunci*, id eſt, nodo carentes.

66. *Fraxinus.*] *Freſne. Herculeæque arbos, &c.*] *Populus, peuplier:* de qua & Herculis corona, Ecl. 7. 61.

67. *Chaoniique patris glandes.*] Quercus, dicata Jovi, in nemore Chaonio, ſive Dodonæo, Ecl. 9. 13.

68. *Abies.*] *Sapin.* Cujus aliqua ſpecies apta navibus: unde ipſi quaſi ſenſum tribuit, ad videnda maris pericula.

69. *Arbutus.*] *Arboiſier*, Ecl. 3. 82. Horrida, quia raris eſt foliis, & verſus ultima ſyllaba cum ſequente verſu eliditur. *Fœtu nucis*, ſurculo, & gemmâ è nuce decerptâ.

70. *Steriles platani malos, &c.*] *Platanus, un plane:* arbor umbræ tantum opacitate, & foliorum amplitudine utilis. *Malus, un pommier.*

71. *Caſtaneæ fagus.*] Vulgo legitur: *Caſtaneæ fagos:* quod abſurdum videtur, in Caſtanea fertili, fagum infœcundam inſeri. Unde mire ſe torquent interpretes. I. Aſcenſius legit: *Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ: fagus ornuſque incanuit*, &c. hoc ſenſu: Platani geſſere ramos caſtaneæ arboris, ita valentes ac robuſtos, ut etiam navium mali videri poſſent. Sed hoc durius. II. Scaliger legit: *Caſtaneas fagus:* ita ut fagus ſit in plurali nominativo, quartæ declinationis. At illa lectio, *caſtaneas* pro *caſtaneæ*, paulo ſane audacior. III. Melius Abramus legit, non *fagos*, ſed levi literæ unius immutatione: *Caſtaneæ fagus:* ita ut *caſtaneæ* ſit in genitivo; *fagus* in nominativo, per cæſuræ licentiam hic producto: hoc ſenſu: fagus incanuit flore Caſtaneæ, & ornus flore pyri. Et vero flores caſtaneæ, cum aliquo albore vireſcunt. *Fagus, heſtre*, Ecl. 1. 1. *Ornus, freſne ſauvage*, E. 6. 71. *Pyrus, poirier.*

flore pyri: & porci comederunt glandes ſub ulmis. Nec una & eadem res eſt, inſerere, & inoculare. Nam qua parte oculi arborum *emittunt ſe è medio cortice, & rumpunt tenuem pelliculam; arctus ſinus aperitur in ipſo oculo: in quo includunt oculum ex alia arbore* deciſum, *eumque docent concorporari cum cortice* interiore *humido. Aut præterea trunci carentes nodo ſcinduntur, & profunde rima aperitur cuneis per medium* lignum: *poſtea fertiles ſurculi inſinuantur: nec longo poſt tempore magna arbor ſurgit in aërem ramis fructiferis; miraturque nova folia, & fructus non ſui* generis. *Præterea non eſt unica ſpecies, nec ulmorum robuſtarum, nec ſalicum & lotorum, & cupreſſorum Idæarum. Nec olivæ pingues oriuntur eâdem figura, Orchades & radii, & pauſiæ* quarum *bacca acerba* ſunt: *nec poma & arbores Alcinoi; nec genus idem eſt pyris Cruſtumiis, Syriis, & volemis ponderoſis.*

Flore pyri: glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atq; oculos imponere ſimplex.
Nam quà ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchades, & radii, & amarâ pauſia baccâ:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſque volemis.

NOTÆ.

72. *Glandemque ſues, &c.*] Significat quercus glandiferas ulmis fuiſſe inſitas, ad paſtum porcorum.

73. *Nec modus inſerere, &c.*] Deſcribitur inſitionis duplex modus: unus qui proprie vocatur *inſitio, enter en greffe*; alter qui dicitur *inoculatio, enter en ecuſſon.* Additur à Plinio tertius, *emplaſtratio:* quæ ab aliis cum inoculatione confunditur. Videtur tamen, inter tres illos modos, id eſſe diſcriminis: quod *inſitio* fiebat, fiſſo arboris trunco, & ſurculis uno vel pluribus in ipſam trunci fiſſuram inſertis. *Inoculatio* autem, ſinu inter corticem ac truncum aperto, cui ſurculus includebatur. *Emplaſtratio* denique, ſublata parte corticis, cujus in locum ſubſtituebatur alterius arboris gemma, pari magnitudine, quæ ſublati corticis ſpatium repleret. Id patet ex Plin. l. 17. c. 16. 18. &c. Unde conſtat variam fuiſſe, pro temporum ratione, inſerendi artem: in eoque noſtros homines à Virgilio diſcedere, quod hic *ſinum* in ipſo arboris nodo ac gemma faciendum moneat; quem nos, infra, vel ſupra nodum, in corticis parte maxime terſa ac nitida, aperimus. De verbo *inoleſcere*, Æn. 6. 738.

74. *Gemmæ.*] Proprie nodi ſunt, & germina, quibus in flores aut folia arbor protuberat, metaphorice vocantur *oculi*, & *gemmæ: oculi*, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur; *gemmæ* ſimili metaphora.

78. *Enodes.*] Supra, v. 65.

83. *Præterea genus, &c.*] II. PARS. De *variis arborum ſpeciebus.* De *ſalicibus* v. 13. *Lotus* arbor Africana, magni uſus pro pane, & vino: unde & populi dicti *Lotophagi:* de qua fuſe Plinius, l. 13. 17. De *Cypariſſis*, vel cupreſſis, G. 1. 20. *Idæis.*] Mons Ida duplex, alter in Phrygia, alter in Creta inſula: de ultimo hic ſermo eſt, quem Plinius l. 16. 33. appellat *patrium cupreſſi.*

85. *Nec pingues, &c.*] Tres enumerat olivarum ſpecies. *Orchades*, vel ut alii legunt, *Orchites*, non ab inſulis Scotiæ adjacentibus, quæ *Orcades* appellantur; ſed ab ὄρχις testiculus, quod rotundæ ſint. *Radios*, quod oblongæ ſint inſtar radii textorii: *Pauſias*, quod ad id eum exprimendum tundantur, ab antiqua voce *pavire*, id eſt, tundere: monet enim Columella, orchites & radios, ad eſcam eſſe, quam ad liquorem meliores: itaque pauſia propter amaritiem ad oleum apta eſt.

87. *Alcinoi ſylvæ.*] Alcinous Phæacum rex, hortorum ſtudio laudatus apud Homer. Odyſſ. 7.

88. *Cruſtumiis, &c.*] Pyrorum ſpecies præcipue tres eligit è pluribus: *Cruſtumia* ab oppido Tuſciæ Cruſtumio, ſubrubicunda: *poires perles*, ex Dalecampio in Plin. 15. 15. *Syria*, nigricantia, aliter *Tarentina* dicta quod è Syria Tarentum tranſlata fuiſſent: *bergamottes*, juxta aliquos. *Volema*, quod volam manus impleant, *bon chreſtien:* unde quidam confundunt cum iis, quæ Plinius appellat *libralia*, à libræ pondere; ſed hæc ad aliam ſpeciem pertinent, cui nomen, *poires de livre.*

Non

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque lageos
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureæ, preciæque: & quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmiſſima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus,

Non eadem uva pendet è noſtris arboribus Italicis, atque illa, *quam Lesbos decerpit è vite Methymnæa. Sunt vites Thaſiæ, ſunt quoque Mareoticæ albæ: Thaſiæ aptæ ſolo pingui, Mareoticæ* ſolo *tenui.* Eſt *quoque* vitis *Pſythia*, quæ *aptior* eſt *ad vinum coactum, & lageos ſubtilis*, quæ *aliquando pedes captat & alligat linguam.* Sunt *purpureæ, & preciæ: & quo verſu vos laudabo, ô Rhaticæ? ne tamen idcirco pugnate* cum *cellariis Falernis. Sunt præterea vites Ammineæ, vina* vale *durabilia: quibus cedit & Tmolus, & Phanæus ipſe, princeps* montium vitiferorum,

NOTÆ.

89. *Arboribus.*] Vel vitibus ipſis, quæ recenſentur à Theophraſto inter arbores: vel ulmis, quibus in Italia fulciuntur. Harum ſpecies diſtinguit quindecim.

90. *Quam Methymnæo, &c.*] *Lesbos* inſula maris Ægæi; cujus urbs *Methymna*, vino illuſtris.

91. *Thaſiæ, &c.*] *Thaſus*, ejuſdem maris inſula. *Mareotides.*] Fuit *Mareia*, lacus Ægyptius, Alexandrinam à meridie alluens, & urbs lacui propinqua. Fuit *Mareotis*, Libyæ, ſeu Africæ pars, Ægypto contermina, quæ & Marmarica dicta eſt, nunc *Barca.* Fuit denique *Mareotis* alia, pars Epiri, ſeu Græciæ. Tribus his vinum *Mareoticum* attribuitur à diverſis auctoribus: lacui quidem & urbi, ab Athenæo, l. 1. Libycæ regioni, à Strabone lib. ultimo: Græcæ regioni à Colum. l. 3. 2. Plures tamen Libycum & Ægyptium fuiſſe cenſent, unde *Alexandrinum* quoque appellant.

93. *Paſſo Pſythia utilior.*] De paſſo *Pſythio* & *Melampſythio* frequens apud varios auctores mentio: unde vero *Pſythia* nomen, obſcurum eſt: Cerdanus ſuſpicatur, vel ab oppido aliquo Græciæ derivatum eſſe: ſiquidem Columella l. 3. c. 2. Pſythiam vitem *Graculam* facit: vel à ψύθα, quod apud Heſychium, eſt vinum illud, quod ſponte & ſine torculari profluit. *Paſſum* vinum eſt, quod fit ex uvis in vite diutius Sole aduſtis, ex Plin. l. 14. 9. vel ex uvis in lixivio & oleo ad ignem aliquantulum exſiccatis, ex Columel. l. 12. 16. Unde *paſſum* dicitur, vel quia Solem aut ignem *patitur*; vel quia Soli *expanditur.*

93. *Tenuiſque lageos, &c.*] Λάγεως, *leporaria*; quæ leporis colorem refert. *Tenuis* dicitur; vel juxta Servium, quaſi penetrabilis; quæ facile ebrietatem inducit. Nam, ut admonet idem Servius, *olim*, adverbium eſt cujuſlibet temporis. Vel ut innuit Taubmannus, *tenuis* dicitur, quaſi levis & exiguæ virtutis; quæ *olim*, id eſt, tarde ac lente admodum inebriat.

95. *Purpureæ, preciaque.*] Illæ à colore nomen habent; hæ à maturitate, quaſi *præcoquæ*, inquit Servius: quia cito matureſcunt.

96. *Quo te carmine dicam, Rhatica?*] Laudatur hæc vitis à Catone, à Plinio; apud Auguſtum etiam fuiſſe in pretio traditur à Sueton. 77. Teſtatur tamen Servius, eam à Catullo fuiſſe vituperatam: qui locus Catulli non extat: unde putat Virgilium in ea laudanda, dubitatione uſum eſſe. Quanquam Turnebus figuram illam, *quo te carmine*, &c. non dubitationi, ſed admirationi tribuit, ac ſeriæ laudi, qua locum ipſi inter optima vina aſſignat, ſed poſt vina Falerna: ideo addit: *nec cellis*, &c. Firmatque ſententiam auctoritate Plinii l. 14 6. *Rhætica, tantum Falernis poſt habita à Virgilio. Falernus* mons & ager Campaniæ: mons vino, ager frumento feraciſſimus. *Rhætia* Regio Italiæ contermina, inter Alpes Rhæticas ac Tridentinas: ubi hodie Griſones, Tridentina ditio, comitatus Tirolenſis, vallis Tellina, &c.

97. *Sunt etiam Ammineæ, &c.*] Scribunt Plinius, & Auſonius *Ammineum vinum*: Galenus & Heſychius Ἀμινάϊον: igitur juxta illos; legendum, *Sunt & Aminææ vites*: & utroque ſane modo diverſis in codicibus legitur. Ita dictum putat Alciatus generatim vinum optimum, quaſi ἄμεινον *melius*: at ſine teſte. Macrobius eſſe conjicit vinum ipſum Falernum: nam *Aminia fuerunt, ubi nunc Falernum eſt*, inquit ille, Saturn. l. 2. 16. Virgilius tamen hic Ammineum à Falerno diſtinguit. Ego vinum puto tota ſparſum Italia, ubi ſolas ab antiquis agnitas fuiſſe vites Ammineas teſtatur Columella; & ſuis quoque temporibus, vetuſtiſſimas ita ſolitas nuncupari. Eo quippe tranſlatas vires è Theſſalia, ab *Aminæis* Theſſalia populis, ait Ariſtoteles in Polit. citante Philargyrio. Plin. vero l. 14. 2. *Principatus datur Ammineis, propter firmitatem, ſenioque proficientem vini ejus ubique vitam.*

98. *Tmolus, &c. Phanæus.*] De vino Tmoli Lydiæ montis G. 1. 56. *Phanæus*, mons in pro-

& parva Argitis, cum qua nulla alia *poſſit contendere, aut liquore tanto, aut duratione per tot annos. Non ego te præteribo, ô* vitis *Rhodia, grata Diis ſecundarum menſarum! nec* te, *ô bumaſte, turgidis uvis. At non eſt numerabile quot* ſint earum *ſpecies, & quæ ſint nomina: neque vero intereſt eas redigere in numerum. Quem* numerum *quicumque vellet diſcere, idem vellet diſcere quot arenæ moventur Zephyro; aut quot fluctus Ionii allabuntur ad litus, cum Eurus vehementior irruit in naves. Nec vero terræ omnes poſſint producere omnia: Salices oriuntur circa fluvios, alni circa pigras paludes, orni infœcundæ in lapidoſis montibus: litora feraciſſima* ſunt *myrtorum: denique vitis amat colles expoſitos Soli; taxi Boream & frigus. Aſpice etiam ultimum orbem excultum* ab *agricolis, & regionem orientalem Arabum, & Gelenos pictos.*

Argitiſque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis & Diis accepta ſecundis,
Tranſierim, Rhodia, & tumidis, bumaſte, racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint, [refert.
Et numerus: neque enim numero comprendere
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quam multæ zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.

NOTÆ.

montorio Chii, inſulæ maris Ægæi: cujus vinum aliqui cum *Arviſio* confundunt, de quo Ecl. 5. 71. *Aſſurgit.*] Cedit, aſſurgimus enim iis, quibus honorem habemus. Ecl. 6. 66.

99. *Argitiſque minor.*] Minor majore præſtantior: duplex enim eſt ſpecies, ex Columel. l. 3. 2. Nomen habet, vel ab ἀργὸς, albus; vel ab *Argis*, Peloponneſi urbe & regno, quaſi *Argiva.*

101. *Non ego te, &c. Rhodia.*] Menſæ primæ, carnium erant; menſæ ſecundæ, pomorum, & cæterorum ejuſmodi, quæ *bellaria* generatim appellabant, Græci τραγήματα, Galli *deſſert.* In ſecundis illis menſis comprecabantur Deos, iiſque vina libabant, effundebantque: Mercurio præſertim: etiam aliis, Jovi, Junoni, Baccho, ut Æn. 1. 735. *Rhodium* igitur vinum, è *Rhodo* mediterranei maris inſula, aptum dicit; vel ad uſum inter bellaria, vel ad ſolemnem illam libationem.

102. *Bumaſte.*] Βυμαστὸς, vaccæ mammam magnitudine referens: *bumamma* Varroni, *bumammia* Columellæ & Plinio dicitur.

105 *Libyci.*] Vel Africæ; vel Libyæ, quæ pars eſt Africæ, de qua G. 1. 241. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Euro* G. 1. 371.

108. *Ionii.*] Ionium mare dicitur, non quod Joniam alluit, anguſtam Aſiæ minoris regionem, inter Cariam & Æolidem; ſed quod Siciliam inter & Græciam interfuſum eſt: à quo mare Hadriaticum diſtinguitur *Acroceraunio* Epiri promontorio. Nominis origo incerta.

109. *Nec vero terræ, &c.*] III PARS *De variis locis quibus arbores aliis alia felicius proveniunt.* Salices, *ſaules.* v. 12. Alni *aulnes.* Orni, *freſnes ſauvages*, *Myrteta.* loca myrto conſita, Ecl. 2. 54. *Taxus l'If.* Infra, v. 269. *Aquilo*, Ecl. 7. 51.

115. *Eoaſque domus Arabum.*] *Eoas*, orientales: ab ἠὼς *Aurora*, quæ inde oritur. *Arabia*, ingens Aſiæ regio, ſinu Perſico ad orientem, mari rubro ad meridiem, ſinu Arabico ad occidentem, Syriâ & Meſopotamiâ ad ſeptentrionem definita: in tres diviſa partes: in *Deſertam*: in *Felicem*, ubi *Sabæi*, & *Panchæi* rure inſignes; & in *Petræam*, ubi *Nabathæi*, ſuis quoque nobiles odoribus

Gelones] Barbaros populos, de quibus ita Turnebus l. 29. 26. *Populos Scythiæ omnes eſſe agnoſcunt, & ſcribunt geographi. Vibius Sequeſter populos Thraciæ exponit: ita enim ſcribit:* Geloni Thraciæ populi, picti corporis parte: *niſi ſi quis nomen Thraciæ, ut mendoſum ſuſpectat.* Et vero videtur Virgilius eos in Thracia collocare, G. 3. 461. *Acerque Gelonus cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum, & lac concretum cum ſanguine potat equino.* Rhodope enim Thraciæ mons eſt: & Getæ, Gens Dacica, Scythiæ tamen ac Thraciæ contermina.

Diviſæ

Diviſæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum, ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? 120
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

Sua ſingulis *arboribus patria aſſignata eſt. Sola India producit nigrum ebenum: ſoli Sabæi habent ramos turiferos. Cur commemorem tibi balſama ſudantia ex odorifera arbore, & baccas acanthi ſemper virentes? Cur* dicam *ſylvas Æthiopum, albentes molli lanâ? & quemadmodum Seres deducant è frondibus fila tenuia? aut* quid deſcribam *ſylvas, quas gerit India vicina Oceano,*

NOTÆ.

116. *India nigrum Fert ebenum.*] Dicitur *hoc ebenum, & hæc ebenus.* De ea ſic Plin. l. 12. 4. *Unam è peculiaribus Indiæ Virgilius celebravit ebenum, nuſquam alibi naſci profeſſus. Herodotus eam Æthiopiæ intelligere maluit. Romæ eam magnus Pompeius in triumpho Mithridatico oſtendit. Vritur odore jucundo.* An Ebenus noſtra vera ſit, dubitatur, quia ſuffitu nullum emittit jucundum odorem: unde eam Pena exiſtimat eſſe Guajaci ſpeciem. De *India, Sabais,* & *thure,* G. 1. 57.

119. *Balſamaque.*] *Balſamum,* arbuſcula eſt, de qua ſic Plin l. 12. 25. *Omnibus odoribus præfertur balſamum, uni terræ Judææ conceſſum; quondam in duobus tantum hortis, utroque regio. Oſtendere arbuſculum hunc urbi Imperatores Veſpaſiani,* nempe in triumpho Judaico. *Servit nunc hæc, & tributa pendit cum ſua gente. Saviere in eam Judæi, ſicut in vitam quoque ſuam; contra defendere Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Viti ſimilior eſt, quam myrto: & implet colles vinearum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſæ ſuſtinent. Inciditur vitro, lapide, oſſeiſve cultellis: ferro læsi vitalia odit. Succus è plaga manat, quem opobalſamum vocant, eximiæ ſuavitatis, ſed tenui guttâ: ploratus lanis parva colligitur in cornua. Præcipua gratia lacrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno:* quod etiam odoratiſſimum eſt. Sic tamen Lipſius, in Tacit. l. 5. 6. *Atque ita ſane tunc fuerit; poſtea non dubium ſtirpem eam in Ægyptum tranſiſſe.* Citatque Claudianum in Epithal. Palladii. Si tamen Joſepho fides eſt, Judaic. antiq. l. 8. 6. balſami planta potius in Judæam ex Ægypto tranſiit: dono data Salomoni à *Nicauli*; quam hic reginam facit Ægypti & Æthiopiæ, ſacræ literæ reginam Saba nuncupant.

Acanthi.] Non eſt hic *branca urſina,* de qua Ecl. 3. 45. quæ paſſim in agris reperitur herba coronaria; ſed arbor eſt peregrina, ſemper frondens, & baccis ferax. Ea certe eſt *Ægyptia ſpina,* ſive *acacia,* flores habens candidos; ſemina item in ſiliquis, unde ſuccus exprimitur medicos in uſus experitus, quæ *baccæ* dici poſſunt. Hinc & gummi fluit, quod vocant officinæ *Arabicum,* quia plerique ſpinam Ægyptiam cum Arabica ſpina confundunt. *Acanthus,* ἄκανθος, porro dicitur omnis ſpina, ab ἀκάζω *acuo:* unde ἀκακία quoque deducitur: eadem igitur utriuſque vocis origo eſt. Ita Bodæus in Theophraſtum l. 4. 3. Videtur nunc in Galliis arbor illa, ſed propter ſoli mutationem, ab Ægyptia multum degener.

120. *Quid nemora Æthiopum, &c.*] De iis Plin. l. 13. 14. *Æthiopia Ægypto contermina inſignes arbores non fere habet, præter laniferas: quarum natura in deſcriptione Indorum atque Arabiæ, dicta eſt.* Has autem Arabicas ita deſcripſerat l. 12. 10. *Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas quæ maturitate rupta oſtendunt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo faciunt.* Lana illa, ſpecies eſt goſſipii, *coton.* De *Æthiopia,* Ecl. 10. 68.

121. *Velleraque ut, &c.*] Diſtinguunt plerique vellera *byſſina, bombycina,* & *ſerica*; ita ut *byſſina* ſint è lino aurei coloris: *bombycina* è verme ſatis noto; *ſerica* ex arborum lana. Et *byſſum* quidem naſci perhibet Plinius *circa Elim in Achaia.* l. 19. 1 *Bombycem* vermiculum Aſſyriæ attribuit, l. 11. 22. Ejuſque velleris texendi artem à Pamphila quadam muliere repertam eſſe, in Coo maris Ægæi inſula, teſtatur ibidem, poſt Ariſtotelem, Hiſt. an. l 5. 19. Unde celebrantur à poëtis *Coæ* veſtes. Arbores vero ſericas in extremo oriente, apud Seres populos, conſtituit Plinius, l 6. 17. *Seres lanificio ſylvarum nobiles, perfuſam aquâ depectentes frondium canitiem. Mites quidem, ſed & ipſi feris perſimiles cætum reliquorum mortalium fugiunt, cum commercia expectant.* Hi fuerunt Scythis, Indis & Sinis contermini: unde cum iis omnibus vulgo confunduntur: videntur mihi eorum mores ad Sinenſes propius accedere.

122. *Aut quos Oceano, &c.*] Plin. l. 7. 2. *Maxima in India gignuntur animalia. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, ut ſagittis ſuperari nequeant Arundines vero tantæ proceritatis, ut ſingula internodia alveo navigabili ternos interdum homines ferant.* De India G. 1. 57. *Extremi ſinus orbis.*] Quia latiſſimum habet ſinum, qui dicitur Gangeticus, verſus oceanum Eoum ſive Orientalem: & tota illa regio terrarum ter-

Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum
(Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſylvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atq; auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.

& quæ eſt receſſus ultimi mundi? ubi nullæ ſagittæ poſſunt jactu ſuperare ſupremum cacumen arboris: & tamen illa natio non eſt pigra in uſu pharetræ. Mediâ producit ſuccos acerbos, & lentum ſaporem mali fortunati: quo nullum remedium certius eſt, & certius expellit è corpore nigra venena: quando novercæ corruperunt potum, & miſcuerunt cum eo *herbas, & verba pernicioſa. Arbor ipſa magna* eſt, *& ſimilis lauro* ſecundum *formam: & laurus eſſet, niſi circum emitteret alium odorem: frondes nullo vento decidunt: flos valde tenax* eſt. *Medi hoc* malo *corrigunt halitum ſuum, & graveolentia ora; & medentur ſenibus anhelantibus. Attamen, nec ſylvæ Medorum, regio opulentiſſima; nec pulcher Ganges, nec Hermus fluens aureo limo, contendat* cum *laudibus Italiæ: nec Bactra, nec India, nec tota Panchaia dives ſolo turifero.*

NOTÆ.

minus habita eſt; Sinis, qui ad orientem ulteriores ſunt, aut parum cognitis, aut Indorum nomine comprehenſis. *Aëra ſummum.*] Vel cacumen arboris ita appellat, vel aërem cacumini circumfuſum.

126. *Media fert*, &c.] Regio Aſiæ, opibus inſignis: ad ſeptentrionem mari Caſpio, ad meridiem Perſide, ad orientem Hircaniâ & Parthiâ, ad occidentem Armeniâ & Aſſyriâ, definita. *Malum* fert *Medicum* aut *Aſſyrium* nomine, vulgo *citrium*, *citron*. Quod quidem his octo notis inſignit poëta. I. Amaritie, eaque *lentâ*, quod diu palato inhæreat, ut explicat Philargyrius. II. Felicitate, ceu fœcunditate: ut enim ait Plin. l. 12. 3. *Arbor ipſa omnibus horis pomifera eſt, aliis cadentibus, aliis matureſcentibus, aliis vero ſubnaſcentibus.* III. Virtute adverſus venena: futura, inquit Servius, non autem jam accepta. Immo ex Theophraſto, Athenæo, Dioſcoride, etiam adverſus accepta, præſertim ſi cum vino ſuccus ejus bibatur. IV. Foliorum cum lauro ſimilitudine. V. Odoris fragrantiâ. VI. Virore perpetuo. VII. Tenacitate florum: qui abeunt in fructus, non facile vento aut maturitate excutiendos. VIII. Uſu ad fœtorem anhelitus corrigendum. Plin. l. 11. 33. *Parthorum populis hoc præcipue & à juventa propter indiſcretos cibos: namque & vino fœtent ora nimio: ſed ſibi proceres medentur grano Aſſyrii mali, cujus eſt ſuavitas præcipua, in eſculenta addito.* Addit & mederi *ſenibus anhelis*, id eſt, vel fœtide reſpirantibus, & idem erit cum priore ſenſus; vel aſthmaticis & difficile reſpirantibus, & diverſa erit ſententia, nonaque mali virtus. Denique Plinius l. 12. 3. ſic ait: *Tentavere gentes transferre ad ſeſe, propter remedii præſtantiam, fictilibus in vaſis: ſed niſi apud Medos in Perſide naſci noluit.* Tamen deinde Palladii diligentiâ convaluit arbor in Italia, & inde propagata eſt.

134. *Apprima.*] Pro *apprime*: neutrum plurale pro adverbio, Græco more: id eſt, *imprimis*. Sic G. 3. 500. *Et pede terram Crebra ferit*, &c. Ita plerique omnes. At Joſ. Scaliger & Gifanius legunt *apprime*, & contra fas corripiunt ultimam, Lucretiano more l. 6. 596. *Tecta ſuperne timent, metuunt inferne cavernas.* Et l. 4 429. *Longe tamen parte ab ſumma.* &c.

136. *Sed neque Medorum, &c.*] Excurſio in laudes Italiæ: quam commendat, 1. A malis quibus caret. 2. A bonis quibus abundat. *Medorum ſylvæ.*] Quæ mala citria proferunt, de quibus v. 126.

137. *Ganges, &c. Hermus.*] Auriflui fluvii: *Ganges* ex Emodis profluens montibus, Indiam duas in partes mediam dividens, in Oceanum Indicum exit meridiem verſus: ſeptem oſtiis, ſi fides Virgilio Æn. 9. 30. negante tamen Strabone, l. 15. *Hermus* Lydiæ fluvius, qui auctus Pactolo, aurifero etiam amne, in Phocaicum ſinum illabitur.

138. *Bactra.*] *Bactriana* regio Aſiæ, inter Parthiam ab occidente atque Indiam ab oriente, Oxo fluvio à ſeptentrione definita. *Bactri*, vel *Bactrii* populi ſunt: *Bactra, orum*, urbs eorum præcipua, Plin. l. 18. 7. de tritico, *Tradunt in Bactris grana tanta magnitudinis fieri, ut ſingula ſpicas noſtras æquent.* De *India*, denique *Panchaia*, vel *Panchæa*, Arabiæ felicis, ſive Sabæorum regione, G. 1. 57.

Hæc

Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri :
Nec galeis denſiſque virûm ſeges horruit haſtis :
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Implevere : tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert :
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas.
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina : nec miſeros fallunt aconita legentes :
Nec rapit immenſos orbes per humum, neq; tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumq; laborem :
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis :
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare, quod ſupra, memorem ; quodque alluit
Anne lacus tantos ? te, Lari maxime ; teq; [infra?
Fluctibus & fremitu aſſurgens, Benace, marino ?

Tauri eſſantes ignem naribus, non aravere hanc regionem dentibus magni draconis ſeminatis : nec ſeges riguit caſſidibus, & denſis haſtis militum. Sed fœcunda fruges, & Maſſicus liquor vitis replent illam, *& oleæ armentaque pinguia occupant. Ex una parte equus bellicoſus immittit ſe campis alta cervice : ex alia parte greges ovium ; & tauri,* quæ ſunt *maximæ victimæ, ſæpe loti ſacris aquis tuis, ô Clitumne, præceſſere Romanos triumphos ad templa Deorum. Hic* eſt *perpetuum ver, & æſtas menſibus non ſolitis : Bis pecudes pariunt ; bis arbores ferunt fructus. Sed tigres furioſæ* hinc *abſunt, & crudelis proles leonum : nec aconita decipiunt miſeros colligentes : nec ſerpens ſquamoſus magnis gyris repit humi, nec tanta longitudine ſe convolvit in ſpiram. Adde tot urbes illuſtres : & difficultatem operum : tot oppida manu extructa in altis rupibus : & flumina ſubeuntia veteres muros* urbium. *An laudabo mare, quod alluit* Italiam, *ſupra & infra ? An vero lacus tam vaſtos ? te, ô magne Lari ; & te, ô Benace, intumeſcens fluctu & ſonitu marino ?*

NOTÆ.

140. *Hæc loca non, &c.*] Colchidem intelligit, in quam profectus Jaſon, vellus aureum in Martis luco ſuſpenſum diripuit ; domitis, & ad aratrum alligatis ignivomis tauris : ſeminatis hydri dentibus ; occiſis militibus, qui ſtatim ex illo ſemine eruperant : interfecto denique dracone, velleris cuſtode : quæ omnia perfecit herbarum quarundam virtute & arte Medea, Æetæ regis filia, qui cuſtodiam illam velleri ſuo oppoſuerat, Ovid Met. 7.

143. *Maſſicus.*] *Maſſicus* mons in Campania, vini ferax. De *Baccho*, Ecl. 5. 30. 69.

146. *Clitumne, &c.*] *Clitumnus* Italiæ fluvius, in Umbria : in Topinum primo amnem, mox cum eo in Tiberim labitur : in eo lavabantur victimæ, eoque dealbari putabantur : victimæ enim Jovi Capitolino in triumphis non immolabantur niſi candidæ. Notat Turneb. l. 29. 26. *Clitumnum* hic pro Deo ; non pro ipſo flumine accipi : ſiquidem dicitur, *tuo cum flumine :* Deus autem ille, vel fuit fluminis præſes, cui extructum in ejus ripa templum ait Plin. Ep. l. 8. 8. Vel fuit ipſe Jupiter, qui, Vibio teſte Clitumnus dictus etiam eſt. *Maxima taurus victima.*] victimæ dictæ olim ſunt majora animalia, in quibus maximus eſt taurus : hoſtiæ minora, ut oves. *Templa Deum*] Capitolium, Jovi ſacrum.

150. *Bis pomis utilis arbos.*] Hyperbole quibuſdam videtur : eſt tamen aliquid apud Plin. l. 16. 27. & Varronem l. 1. 7. de malo b fera, apud Conſentiam, Brutiorum in Italia civitatem.

152. *Aconita, &c.*] Herbæ venenoſæ : dictæ, vel juxta Solinum, ab *Acone* portu in Ponto, regione venenis infami ; vel juxta Plin. Ovid. Lucan. à nudis cautibus ubi naſcuntur, quæ dicuntur ἀκόνιτα. Naſcuntur & in Italia, teſte Servio : ſed poëta arte utitur ut rem excuſet : nam ea innuit non obeſſe, quia ſunt omnibus nota, nec *fallunt legentes.* Sunt item ſerpentes, ſed parvi ; neque tanti, quanti alibi : *neque tanto ſquameus,* &c.

158. *An Mare, &c.*] Gemino mari alluitur Italia : *Hadriatico,* quod *ſuperum* vocant, quia eſt ad ſeptentrionem, ſuperiorem nobis mundi partem ; & *Tyrrheno,* quod *inferum,* quia eſt ad meridiem.

159. *Te, Lari maxime, teque, &c.*] Lacus commemorat duos. Primus eſt *Larius, Lago di Como,* in ducatu Mediolanenſi : qui patet in longitudinem ad 30. milliaria, bicornis verſus meridiem : & altero quidem in cornu *Comum* urbem habet. Secundus eſt *Benacus, Lago di Garda,* in agro Veronenſi : Mincium fluvium ex ſe emittens meridiem verſus : oppidum alluens *Gardam,* ad orientem, unde ipſi nomen : Lario non multo longior, ſed latior : unde maris inſtar agitati tempeſtatibus à Virgilio perhibetur. Fa-

An laudabo portus, & moles objectas lacui *Lucrino, & mare* circa illas *indignans magno mugitu: qua* parte *aqua Julia resonat, mari procul repulso; & qua Tyrrhenum mare influit* in *fauces Averni? Eadem* Italia *monstrat* in *venis rivos argenti & metallum æris, & auro multum abundavit. Hac* produxit *bellicosum genus hominum, Marsos & juventutem Sabellam, & Ligures assuetos labori, & Volscos armatos verubus.*

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor:
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubemq; Sabellam,
Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosq; Camillos,

Hac produxit Decios, Marios, & magnos Camillos.

NOTÆ.

bricius tamen ita legit: *Te, Lari, Maxime, teque &c. Benace, &c.* ita ut tres distinguantur lacus: & per *Maximum.* is intelligatur, qui nunc est *Lago maggiore*: sed neque lacus ille dictus est antiquis *Maximus*, sed *Verbanus*; neque versus ita interpunctus Virgilium sapit.

161. *Lucrinoque, &c.*] *Lucrinus*, in Puteolano Campaniæ sinu minor est sinus, inter Baias & Puteolos: intra eum *Avernus* lacus est, eidem per angustas fauces conjunctus. Constat ex Strabone l. 5. Lucrinum sinum fuisse jam inde à temporibus Herculis disclusum à Tyrrheno mari, aggere longo stadia octo; lato, quantum trahendo currui sufficeret: eum autem vi tempestatis aquam admitteret multis locis, additum fuisse ab Agrippa id quod structuræ deerat. Causam affert illius instaurationis Sueton. in Aug. 16. ut nempe commoda esset statio continendis & exercendis navibus, quas Sex. Pompeio, Siciliam occupanti, objecturus erat Octavianus. Notandum vero, cum Abramo, quod quidam è veteribus scribere videantur, Lucrinum ab Octaviano fuisse perfossum, ut Dion. l. 48. & Sueton. in Aug. 16. Quidam contra, fuisse molibus à mari secluſum, ut Virgil. & Plinius l. 36. 15. Hos ita concilio. Pontus unus è gemino contiguo lacu factus est: & Avernus quidem perfossus, ut cum Lucrino confluëret; Lucrinus fere intercluſus ne mare liberius in eum influeret. Atq; ita explicandus Suetonius: *Portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit.* Male igitur Servius tribuit Julio Cæsari opus illud, quod Julii nomen ad memoriam duntaxat Cæsaris tulit: extructum anno U. C. circiter 717. ut ex Sueton. colligitur. Nunc Avernus supereſt, *lago d' Averno:* at è Lucrino nihil supereſt, nisi palus lutosa cum arundineto; ex quo mons novus, qui Cinereus dicitur, extitit terræ motu, anno 1538.

164. *Tyrrhenoſque, &c. Avernus.*] *Tyrrhenum* mare dicitur, quicquid ab usque Tuscia sive Etruria, ad fretum usque Siculum, aquarum est. De *Averno* lacu qui à poetis inferorum ostium habitus est, fuse Æ. 6. 237.

165. *Æriſque metalla.*] Plinius l. & c. ultimis, de Italia: *Metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere, nullis cessit.*

167. *Marſos, &c.*] De *Marsis*, Æ. 7. 750. De *Sabellis*, Æ. 7. 665. De *Liguribus*, Æ. 10. 185. De *Volscis*, Æ. 7. 80..

Verutos.] Armatus verubus, id est, ex Nonio, brevibus & acutis telis. Lipsius legit: *assuetumque malo Ligurem, Volscoſque veruto:* & est idem, verutum & veru: sed præfero communem lectionem, *verutos* à *veru*; quomodo passim legimus *scutatos* à *scuto, cinctutos*, à *cinctu.*

166. *Decios.*] Familiam Romæ celeberrimam: ex qua *P. Decius Mus, consul bello Latino, collega Manlio Torquato: cum utrique consuli somnio obvenisset, eos victores futuros, quorum dux in prælio cecidisset: tum collato cum collega somnio, convenisset, ut cujus cornu in acie laboraret, Diis se Manibus voveret: inclinante sua parte, se & hostes, per Valerium pontificem, Diis Manibus devovit: impetu in hostes facto, victoriam suis reliquit.* Ita Aurelius Victor. Cicero vero, Tuscul. 1. 89. testatur idem ab ejus filio factum bello Etrusco; idemque ab ejus nepote, bello contra Pyrrhum Epiri regem.

Marios.] Caius Marius, ex municipio Arpinate humili loco natus, triumphavit de Jugurtha rege Numidiæ, deque Cimbris: septies Consul fuit: in septimo consulatu, metuens imminentem ex Asia Syllam, aut morbo, aut voluntariâ morte decessit: *Marius* junior, ejus filius, aut ex sorore nepos, Præneste obsessus, deinde à Syllanis, cum per cuniculum vellet effugere, septus ab hostili exercitu, mortem sibi consciscit in ipso cuniculo, cum evadere se non posse animadverteret.

Camillos.] M. Furium Camillum: qui de Veientibus, decenni obsidione victis, triumphavit: Gallos Roma capta Capitolium obsidentes vicit: alter Romulus dictus, pestilentia obiit octogenarius.

Scipiadas

Scipiadas duros bello : & te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm : tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes :
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis : quæ robora cuiq;
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladiâ gaudent ſylvâ vivacis olivæ.
Indicio eſt, tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quiq; frequens herbis & fertilis ubere campus,

Scipiones bello aſperos, & te, ô Cæſar maxime, qui jam nunc victor, in ultimis Aſiæ finibus, repellis molles Indos à Romanis urbibus. Salve, ô terra Saturni, magnâ parens frugum, magna hominum : ſuſcipio in tuam utilitatem res laudatas & excultas ab antiquis, auſus experiri primus *ſacros fontes : & canto per urbes Romanas carmen* Heſiodi *Aſcræi. Jam locus eſt* diſſerendi *de natura terrarum : qua ſit cuique vis, quis color, & quæ indoles ad* certas quaſdam *res producendas. Primo terra aſpera & colles ingrati, ubi ſterilis argilla & lapilli* ſunt *in agris ſpinoſis, amant ſylvam vivacis olea* ſacram *Minervæ. Oleaſter plurimus naſcens in illis locis, & campi operti olivis ſylveſtribus, hoc indicant. At terra qua pinguis eſt, & abundans dulci humore, & campus qui ferax* eſt *herbarum, & fœcundus ubere :*

NOTÆ.

170. *Scipiadas.*] E Scipionum gente duo præcipue inſignes, *Africani* dicti: de quibus, Æn. 6. 842.

171. *Qui nunc extremis, &c.*] Certe verſus illos operi jam perfecto Virgilius attexuit : nondum enim ullum ejuſmodi bellum geſſerat Octavianus, cum huic libro primum ſcribendo poëta operam daret. Omnino igitur de bello Actiaco, aut potius Ægyptio intelligamus. Primo enim Ægyptus Aſiæ confinis eſt : deinde, Indos & Arabes & Sabæos, inter auxilia M. Antonii & Cleopatræ fuiſſe memorat, Æ. 8. 705. *Omnis eo terrore Ægyptus & Indi, Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.* Neque vero Indi apud veteres, ut apud nos, exacta ratione ſumuntur ; ſed promiſcue pro calidarum plagarum populis. Unde Ovidius eos cum Æthiopibus confundit ; cum dicit alicubi, Perſeum devexiſſe Andromeden *nigris ab Indis :* Appianus in Annib. ſumit pro Afris ; ubi ait Annibalem juſſiſſe, ut Indi conſcenſis elephantis in Claudii caſtra irrumperent. Hyginus ait cap. 275. *Liber in India Ammonem*, &c. id eſt, in Africa, ubi templum Jovis Ammonis.

173. *Saturnia tellus.*] Italia, in qua Saturnus latuit. Ecl. 4. 6. Æn. 8. 318.

176. *Aſcræum.*] Ad imitationem Heſiodi Aſcræi, qui Georgica conſcripſit, Ecl. 3. 40. Ecl. 6. 70.

177. *Nunc locus, &c.*] IV. PARS. *De arte diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli.* Et I. quidem præceptum eſt, de *terrâ aptâ oleis*, v. 179. II. *Aptâ vitibus*, v. 184. III. *Aptâ paſcuis* v. 195. IV. *Aptâ frumento*, v. 203. V. *Aptâ ex æquo his omnibus*, v. 217. VI *Quo modo terra cognoſcatur denſa & rara*, v. 227. VII. *Salſa*, v. 238. VIII. *Pinguis*, v. 284. IX. *Humida*, v. 251. X. *Gravis, levis, & frigida*, v. 254.

180. *Tenuis ubi argilla.*] Sicca, nam eſt argilla pinguis, *terre a la potier.*

181. *Palladia.*] De *Pallade*, Ecl. 2. 61. De olivæ vivacitate, G. 2. 3. Cur oliva Palladi ſit ſacra, G. 1. 14. *Oleaſter*, eſt ſylveſtris olea.

184. *Dulcique uligine.*] Servius : *Uligo proprie eſt naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. Bene autem* dulci *addidit, ad diſcretionem amaræ*, & ſalſæ : quæ ex Columella l. 3. 1. vitifero ſolo deeſſe debet : *Ne*, inquit, *ſaporem vini corrumpat, & incrementa vitium veluti quâdam ſcabrâ rubigine coerceat.* Et notat Abramus nimiam illam uliginem, quæ ex fluminum decurſu oritur in vallibus, requiri à Virgilio, ex natura Italici ſoli, quod ut plurimum ſiccius eſt : à nobis enim glareoſa potius, & ſiccior terra ad vites expetitur.

185. *Fertilis ubere campus.*] Uber aliquando adjective ſumitur. Propert. l. 1. 22. *Umbria terris fertilis uberibus*, & ſignificat, *fœcundus, copioſus.* Aliquando ſubſtantive, ut hic, & infra v. 234. *vitibus almis aptius uber erit :* & ſignificat ipſam ubertatem, ſive *mammam* terræ. Idque exemplo Homeri, qui Il. 9. 141. Argos appellat *mammam terræ*, Ἄργος ἀρούρης.

Qualem

qualem ſæpe ſolemus videre in ima valle montis, in quam fluvii defluunt ex altis rupibus, & devolvunt limum fertilem: & campus qui aſſurgit ad meridiem, & alit filicem incommodam curvis aratris: hic campus producet tibi aliquando vites robuſtas, & abundantes multo vino: hic ferax eſt racemorum, & liquoris, qualem effundimus pateris aureis quando pinguis Etruſcus inflavit tibiam eburneam ante aras, & quando offerimus Diis viſcera victimarum in patinis curvis. Si vero magis amas nutrire armenta, & vitulos, & ſobolem ovium, & capellas quæ exhauriunt loca culta, quare ſylvas & remota arva Tarenti fertilis, & agros quales infelix Mantua perdidit, qui nutriunt olores candidos in herboſo fluvio. Illic puri fontes non deſunt gregibus, nec herba: & quantum herbarum armenta depaſcent per longos dies, tantum ros humidus reddit per brevem noctem. Terra ferme nigra & pinguis ſub vomere alte immiſſo, & cujus ſuperficies mollis eſt (hoc enim perficimus aratione) optima eſt frumentis: nullo ex agro videbis plura plauſtra exire, bobus difficile trahentibus. Item illa terra, ex qua arator iratus abſtulit ſylvam, & diruit nemora infœcunda multis annis, & evulſit vetera latibula volucrum cum radicibus imis: illæ fugerunt in aërem, nidis relictis;

Qualem ſæpe cavâ montis convalle ſolemus
Deſpicere: huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicemq; trahunt limum: quiq; editus Auſtro,
Et filicem curvis inviſam paſcit aratris:
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis; qualem pateris libamus & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium vituloſque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt,
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namq; hoc imitamur arando)
Optima frumentis, non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis:
Aut unde iratus ſylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquaſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;

NOTÆ.

189. *Filicem, &c.*] *Filix, fougere*, herba fruticoſa, multiplici radicum nexu aratrum impedit.

192. *Pateris libamus & auro.*] Diſſolutio eſt vocum pro *pateris aureis*: quibus vinum exquiſitiſſimum Diis libabatur. De *libatione* Æ. 1. 740. Notat morem ſacrificiorum, eorum præcipue quæ fiebant ad *exta* victimarum conſulenda: quæ ars *aruſpicina* dicta eſt: in qua principes erant Etruſci ſive Tyrrheni, qui ideo Romæ ad ſacrificia adhibebantur, cum tibia eburnea. *Pinguis* dicitur Etruſcus: vel ex vitio gentis; nam Catullus, 40. 11. *Aut parcus Umber, aut obeſus Etruſcus.* Vel ex vitio tubicinum, quibus intumeſcunt genæ. Vel ex vitio ſacrificulorum, qui victimarum carnibus opipare vefcebantur.

194. *Lancibus & pandis.*] Vel patentibus; vel melius, extorum pondere curvatis & *repandis*. *Reddere* autem verbum eſt ſacrificiorum: *reddi enim dicebantur exta*, ait Servius, *cum probata & elixa aræ imponebantur.* Tacit. l. 20. *Luſtrata bove, & ſuper ceſpitem redditis extis*, &c.

196. *Urentes culta capellas.*] *Morſus earum arbori exitialis, olivam lambendo quoque ſterilem faciunt.* Plin. l. 8. 50. *Culta* G. 1. 153.

197. *Saturi Tarenti, &c.*] Servius: *Aut fœcundi, aut quod eſt juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum, vicinæ ſunt Calabriæ civitates.* Probus locum & paludem eſſe dicit vicinam Tarento. Qui autem explicant de *Satura palude*, ſive *Pomptina*, nunc *Auſente palude*, ii graviter errant. Eſt enim Tarentum in orientali cornu Italiæ, Æn 3. 396. Pomptina vero palus, in litore meridionali, ad mare inferum, Æn. 7. ſub finem notæ 794.

198. *Mantua.*] De ejus calamitate, in argum. Ecl. 1. De *cycnis*, Ecl. 8. 55. *Flumen*, Mincius eſt, *Menzo*. Ec. 7. 13.

204. *Hoc imitamur arando.*] Hoc unum aratione contendimus, ut imitemur arte, terram naturâ ſuâ mollem; ergo ſignum eſt, eam, quæ ex ſe ipſa mollis & ſubacta eſt, eſſe frumentis aptiſſimam.

207. *Iratus.*] Offenſus ob diuturnam ſylvæ ſterilitatem.

Aut rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias roremque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta: negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumoſq; volucres,
Et bibit humorem, & cum vult ex ſe ipſa remittit,
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie & ſalsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ eſt: Illam experiêre colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamq; modo poſſis cognoſcere, dicam,
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Denſa, magis Cereri: rariſſima quæque, Lyæo)
Ante locum capies oculis: alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique & vitibus almis

ac campus, prius *incultus, refulſit vomere impreſſo. Nam certe glarea ſicca agri declivis vix profert apibus parvas caſias & roſmarinum; quemadmodum tophus aſper, & creta corroſa à nigris chelydris. Nulli agri dicuntur producere tam gratum pabulum ſerpentibus, & præbere* tam *cavas latebras. Quæ expirat tenues vapores & leves fumos, & bibit humorem, & ipſa ſponte ejicit* illum *ex ſe; & qua ſemper tegit ſe propriis herbis, nec inficit vomerem ſcabritie & rubigine amarâ: illa tibi implicabit ulmos fœcundis vitibus: illa fertilis eſt oleis: illam ſenties colendo, & aptam gregibus, & tractabilem vomere acuto. Talem arat Capua dives, & regio propinqua monti Veſuvio, & Clanius non commodus Acerris deſertis. Jam docebo quomodo poteris unamquamque agnoſcere. Si quæris* an *rara ſit, an plus æquo denſa (quia altera bona eſt frumento, altera viti; denſa magis frumento, rariſſima quæque viti) Primo eliges locum oculis, & jubebis puteum defodi profunde in ſolido* loco: *deinde repones omnem terram* in eundem locum, *& complanabis pedibus ſummas arenas. Si non ſufficiant* ad replendum locum; *ager erit rarus, & melior ad paſcua & vites almas:*

NOTÆ.

211. *Enituit.*] Aut campus refulſit repercuſſu lucidi vomeris. Aut pinguis factus eſt: *nitere* enim dicuntur ea, quæ pinguia ſunt. Horat. Epiſt. 1. 4. 15. *Me pinguem & nitidum,* &c. Virgil. G. 1. 153. *Interque nitentia culta.* Aut per commutationem, id eſt, in eo enituit & refulſit vomer: G. 1. 46. *Sulco attritus ſplendeſcere vomer.*

212. *Nam jejuna, &c.*] Ita cohæret oratio. Terra nigra, & putris, aut ex qua erutæ ſunt ſylvæ, optima eſt frumento: nam glarea, quæ huic contraria eſt, non eſt frumentaria, & vix flores producit. *Glarea, du gravier. Tophus tuf.* lapis aſper & ſiccus, è terra & arena concretus. *Creta,* terra alba.

214. *Chelydris.*] Sunt proprie teſtudines marinæ, à χέλις *teſtudo,* & ὕδωρ *aqua.* Apud Nicandrum tamen verſu 411. ſunt ſerpentes, quæ modo in plaudibus, modo in arboribus latent: unde *Druinæ* quoque apellantur, à δρῦς quercus. De *caſiis* & *roſmarino,* herbis coronariis, Ecl. 2. 49.

224. *Capua & vicina Veſevo, &c.*] *Capua,* Campaniæ caput: unde & *Capuam* à *capite* dictam putat Strabo l. 5. Virgilius tamen à Capy, Æneæ commilitone, nomen ejus deducit, Æn. 10. 145. Hanc conſtat nulli terrarum ſoli bonitate poſthabendam; fuiſſe autem olim *inter tres maximas urbes, Romam, Carthaginemque numeratam,* teſtatur Florus, l. 1. 16. *Veſvus, Veſuvius,* & *Veſvius,* mons Campaniæ prope Nolam, mire fertilis, præterquam in cacumine, unde ſæpe ignes emittit: nunquam vehementius, quam imperante Tito: quo tempore Plinius hiſtoriæ naturalis ſcriptor, qui cognoſcendi illius ignis cupiditate eo ſe contulerat, fumo flammiſque extinctus eſt.

225. *Ora jugo.*] Dicitur, ut narrat Gellius l. 7. 20. ſcripſiſſe primo Virgilius: *Nolajugo,* ad laudem *Nolæ,* urbis Veſuvio vicinæ; ſed poſtea deleviſſe, propterea quod Nolani aquam ipſi negaſſent, ſuum in rus, quod erat in propinquo, deducendam.

Clanius non æquus Acerris.] *Acerra: Acerra,* antiquiſſima Campaniæ urbs, non longe à Neapoli: hanc præterfluit amnis *Clanius, l' Agno:* cujus frequens inundatio pene urbem interdum exhauſit: unde ipſe, *non æquus Acerris,* & Acerræ *vacuæ,* hic dicuntur.

229. *Cereri---Lyæo.*] De *Cerere* Ecl. 5. 69. Lyæus, Bacchi nomen, à λύω *ſolvo:* quod curis ſolvat & liberet.

Aptius

ſi vero abnuant ſe poſſe redire in ſuum locum, & foveis repletis terra redundet ; ager erit *denſus : exiſtima* fore *glebas duras & craſſos tumores, & ara terram bobus robuſtis. Terra autem ſalſa, & quæ dicitur amara, inepta* eſt *frumentis : illa neque emendatur aratione, neque ſervat vino ſuum genus,* ac *ne nomina* quidem *propria pomis : tale præbebit indicium ſui. Tu corbes è denſo vimine, & cola torcularis detrahe è tectis fumoſis. In iis terra illa mala, & dulces fontium aquæ comprimantur* uſque *ad ſummam* oram : *quippe omnis aqua exprimetur, & longæ gutta deſluent per* foramina *viminum. At ſapor dabit ſignum manifeſtum, & amarities lædet guſtu ora ægra explorantium. Præterea, hoc demum modo cognoſcimus, quanam terra ſit pinguis :* illa *manibus verſata nunquam diſſolvitur, ſed dum tenetur, adhæret digitis inſtar picis. Humida nutrit grandiores herbas, & ipſa fœcunda eſt pluſquam oportet : ah ne illa ſit mihi nimis fertilis, & ne monſtret ſe fortiorem primis in herbis ! Qua eſt gravis, & quæ levis, manifeſtat ſe ipſo pondere, etſi* de illa *taceatur. Facile eſt cognoſcere uſus nigram, & quiſquis* unicuique *color* eſt. *Sed difficile eſt inveſtigare frigus perniciоſum : tantummodo piceæ, & taxi noxiæ, vel nigræ hederæ, dant aliquando ſigna* illius. *His cognitis meminiris putrefacere terram,*

Aptius uber erit : ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager ; glebas cunctantes craſſaque terga
Expecta, & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix : ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat :
Tale dabit ſpeciem : tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prelorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur : aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus : haud unquam manibus jactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit, ipſaque juſto
Lætior : ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis !
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit ;
Quæque levis. Promptum eſt oculis prædicere nigram,
Et quiſquis color. At ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt : piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.
His animadverſis, terram multo ante memento

NOTÆ.

234. *Aptius uber.*] Supra v. 185. *Poſſe negabunt.* Non poterunt. Et quaſi ſenſum mentemque terræ tribuit : ut alibi multis locis.

240. *Nec Baccho genus, aut, &c.*] Terra ſalſa ſic ingrata eſt, ut arboribus apud ſe depoſitis non ſervât nomen : ſed eas & virtute & nomine ſpoliet : id eſt, ut arbores in ea degenerent, nec amplius ejuſdem generis ac nominis eſſe videantur. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

242. *Qualos Colaque prelorum, &c.*] *Torcular* tota machina eſt uvis premendis. à *torquendo* ſic dicta. *Prelum*, ſunt trabes, quæ uvas torcular impoſitas premunt ; a *premendo* dictæ per contractionem, *premulum*, *prelum* : unde ſyllaba prima brevis eſt in *premo* ; longa in *prelum*. *Cola* ſunt ſacci, vel corbes, quæ torculari ſuppoſitæ vinum expreſſum excipiunt percolantque. *Quali*, corbes è vimine, calathi, Ecl. 2. 46.

244. *Eluctabitur.*] Per vim, & quaſi cum luctâ exibit.

250. *Habendo.*] Paſſiva ſignificatione, *dum habetur* : ut pleraque gerundia, Ecl. 8. 71.

252. *Ne ſit mihi fertilis.*] Terra enim cujus vis in herbas aut frondes abſumitur, parum habet virtutis ad fructum ferendum.

254. *Tacitam.*] Etſi de illa taceatur, nullumque aliud indicium à me aſſignetur.

257. *Piceæ--taxi, &c.*] *Picea*, pini ſpecies : de qua Plin. l. 16. 10. *Picea montes amat atque frigora, feralis arbor, & funebri indicio ad fores poſita, ac rogis virens : hæc plurimam reſinam fundit. Taxus, de l'If* : de qua Plin. ibidem. *Taxus, minus virens, graciliſque & triſtis ac dira : letale baccis, in Hiſpania præcipue, venenum ineſt. Sunt qui taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.*

259. *His animadverſis.*] V. PARS. *De cultura vitis.* Continet præcepta præcipue XV. I. Eſt *de ſcrobibus & foveis hyeme parandis*, v. 260. II. *De ſoli ſimilitudine in ſeminario & vineto*,

Excoquere,

Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes:
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur:
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Ut, quo quæque modo ſteterit, quâ parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. Adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. Sin pinguis agros metabere campi;
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos;
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.

& aperire foveis altos montes multo prius, & exponere Aquiloni glebas inverſas multo *prius, quam plantes hilare genus vitis. Optimi* ſunt *agri, quorum ſolum eſt tenerum*: id autem *efficiunt venti, & pruina frigida, & robuſtus foſſor agitans terram proſciſſam. Sed ſi nulla vigilantia deeſt quibuſdam viris, hi prius eligunt loca* duo *ſimilia*: unum, *in quo primum ſeminarium arborum præparetur*; *&* alterum, *in quem deinde transferatur diſtinguendum* per ordines: *ne ſurculi non aſſueſcant* teræ *matri ſubito mutatæ. Præterea notant cœli ſitum in cortice*: *ut reponant* arborem, *quomodo unaquaque poſita fuerat, qua parte paſſa erat calorem meridionalem, quæ terga verterat ſeptentrioni. Tantum poteſt conſuetudo* capta *à tenera ætate. Perpende prius, an melius ſit plantare vites* in *plano, an* in *collibus. Si eligis agros pinguis campi, ſere* vites *ſpiſſas*: *vitis non eſt ſterilior in denſo agro. Si vero* eligis *ſolum aſſurgens in tumores, & colles inclinatos, fac ordines laxiores*: *nihilominus omnia intervalla congruant perfectè, arboribus diſpoſitis per ſectos tramites.*

NOTÆ.

v. 265. III. *De ſignando vitis cortice, ad cognoſcendum nativum ejus ſitum*, v. 269. IV. *De ordine, quo ſerenda eſt*, v. 273. V. *De profunditate fovearum*, v. 288. VI. *De iis quæ cavenda ſunt in ſatione vitis*, v. 298. VII. *De tempore ſationis*, v. 315. VIII. *De ſtercoratione*, v. 346. IX. *De lapidum & concharum infoſſione*, v. 348. X. *De paſtinatione*, ſive terra vertenda paſtino, *la bouë*, *la beſche*. 354. XI. *De ligatione*, quæ *pedatio* dicitur, *mettre les echalas*, v. 358. XII. *De frondatione*, ſeu frondium amputatione. v. 362. XIII. *De ſepto adverſus pecorum injurias*, v. 371. XIV. *De Bacchi ſacris*, v. 380. XV. *De vinitoris diligentia aliis in rebus*, v. 397.

261. *Aquiloni.*] Vento ſeptentrionali: generatim hic hyemem ſignificat. De eo Ecl. 7. 51.

267. *Arboribus.*] Vel vites ipſas, arbores vocat, ut ſupra v. 89. Vel præceptum generale eſt pro omnibus arboribus. *Seges.*] Bene de arbuſculis, quæ ſeruntur in ſeminario.

268. *Semina.*] Non hic grana ſunt, ſed ſurculi, ſive avulſi è vitis corpore, qui vocantur *malleoli marcottes*; ſive cum ſuis radicibus tranſlati, qui vocantur *viviradices*.

271. *Auſtrinos, &c. Axi, &c.*] Pro meridie, *Auſtrum* dicit ventum inde flantem, de quo Ec. 2. 58. Pro ſeptentrione, *axem*, id eſt polum ſimpliciter; quia polus hic unus à nobis videtur.

275. *Denſa.* Pro *denſè*. ſupra v. 134. De *ubere*, ſupra, v. 185. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

277. *Secius.*] Vel *ſequius*, ut Germano placet: *ſecus*, ſignificat *aliter*, & habet primam brevem *ſecius* vel *ſequius*, ſignificat *deterius, pejus, minus*, & primam habet longam. Hac ſignificatione dixit paſſim Apuleius, *ſequiorem ſexum*, pro *muliebri*, qui minor ac deterior eſt: & Seneca, *ſequius de aliquo loqui*, id eſt, ſiniſtre. Et derivat Turneb. l. 19. 17. à *ſequor*: quia *præire* conſuevit id, cujus melior eſt conditio; *ſequi*, cujus deterior, ut ſervus.

In unguem.] Exacta perfectaque ratione. Tranſlata dictio à marmorariis opificibus, qui marmorum juncturas ungue explorant, an perfectè commiſſæ ſint. Horat. de A. P. 295. *Perfectum decies non caſtigavit ad unguem.* Et Sat. l. 15. 32. *Ad unguem factus homo.*

278. *Secto via limite quadret.*] Diſpoſitio arborum hic duplex intelligi poteſt: Ita ut ſingulæ viæ ſectæ ſint inter arbores, vel diſpoſitas in quadrangulum, & tunc perfectè quadrata figura eſt: vel diſpoſitas in triangulum, & tunc eſt quincuncialis figura, *enechiquier*. Quincuncialis porro figura, ſive *quincunx*, ita dicebatur, à figura quinti numeri, V. quam ſinguli trianguli exprimunt.

Ut

Quemadmodum in magno bello, cum longa legio extendit ſuas *cohortes, & omnis turba conſtitit in campo vacuo: & exercitus ordinati ſunt, & omnis terra undique ſplendet fulgore* armorum *æreorum: nondum* tamen *committunt horridam pugnam, ſed Mars incertus vagatur in medio armorum.* Sic *omnia intervalla* arborum *ſunt dimenſa æqualibus numeris tramitum: non ſolum, ut aſpectus delectet animum otioſum; ſed quia alioqui terra non præbebit omnibus æquale robur, nec rami poterunt ſe extendere in aerem. Forte petes quænam* debeat *eſſe altitudo foſſarum: auderem* ego *deponere vitem in tenui etiam foſſa; arbor* vero *profundius ac penitus defoditur in terra. Præcipue æſculus, quæ tantum progreditur radice ad inferos, quantum* progreditur *cacumine ad plagas cæleſtes. Ergo non hyemes, non venti, neque pluviæ illam eruunt: manet inconcuſſa, & per multos annos ſuperat durando tranſigens multas ætates hominum: tum late porrigens ramos robuſtos, & brachia huc illuc, ipſa* inter ramos ſuos *media, alit magnam umbram. Ne autem vineæ tibi inclinent ad Solem occidentem: & ne plantes corylum inter vites: & ne*

Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miſcent
Prœlia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neq; in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco;
Altius ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus imprimis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſq; per annos
Multa virûm volvens durando ſæcula vincit.
Tum fortes late ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella

NOTÆ.

Quadrum.

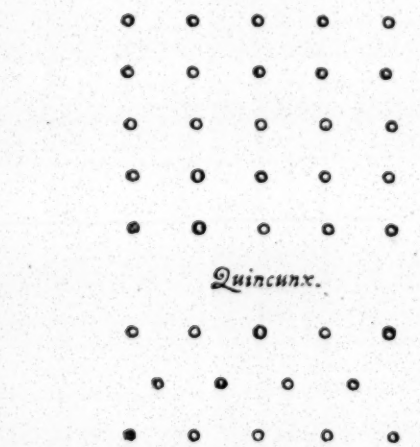

Quincunx.

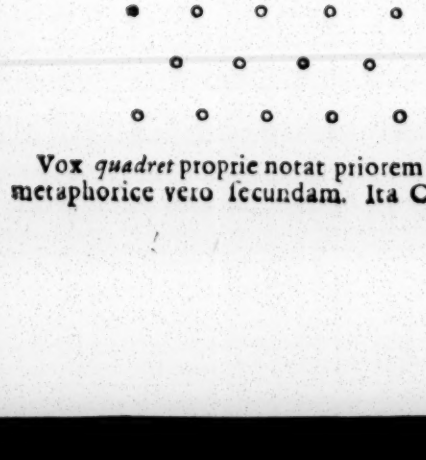

Vox *quadret* proprie notat priorem figuram; metaphorice vero ſecundam. Ita Cicero, de Orat. 3. 173. *Conjunctionem verborum numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus.* Et in Bruto, 43. *Quoniam tibi quadrat*: id eſt, *convenit, congruit.*

279. *Cohortes explicuit legio.*] Militum numerus in legione, pro temporum varia ratione, varius fuit. Univerſim legio dividebatur in cohortes X. manipulos XXX. centurias LX. In inceſſu quadratam ſervabat figuram; in pugna porrigebatur in longum, triplici verſu ſive lineâ, quarum ſingulæ manipulos decem continebant.

281. *Fluctuat omnis Ære renidenti tellus.*] Id eſt: ſplendor æris tremulus huc illuc in terra circumvolat. Sic ſupra, v. 211. *Enituit impulſo vomere campus.* De *Marte*, Ecl. 9. 12.

291. *Æſculus*] Arbor glandifera, è quercuum genere. Supra, v. 16. *Tartara* G. 1. 36.

2 9. *Corylum.*] Supra, v. 65. Nocet radicum denſitate, quæ vitibus alimentum præripiunt. *Flagella*, ſunt ramorum ſummitates, e quibus non ſunt decerpendi ad plantandum ſurculi, ſive malleoli; ſed ex infima arboris parte, quæ terræ vicinior eſt, jam enim terræ aſſueverunt, eamque amant.

Summa

Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas :
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina : neve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondeſq; elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit : inde ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum piceâ craſſus caligine nubem :
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi ; non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque imâ ſimiles revireſcere terrâ :
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris :
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis : [æſtas ;
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,

carpas ſuprema cacumina, aut ne abſcindas ſupremos ſurculos ex arbore (adeo amant terram) & ne vulneres ferro obtuſo ſurculos : & ne plantes ſimul truncos oleæ ſylveſtris. Nam ſæpe paſtoribus imprudentibus excidit ignis, qui primo occultus ſub pingui cortice oleæ clam corripuit truncos, & erumpens in alta folia, edidit ingentem crepitum in aërem : inde gliſcens regnat victor per ramos & per altum verticem, & implicat flammis totam ſylvam, & denſus piceo fumo emittit in cœlum nigram nubem. Præcipue ſi tempeſtas à ſeptentrione incumbat arboribus, & ſi ventus augens volvat incendia. Cum id accidit, tum vites *neque poſſunt è radice, neque per amputationem repullulare, & renaſci ſimiles ab ima terra*: ſed *ſterilis oleaſter amaris frondibus remanet* ſolus. *Ne autem ullus tam prudens, tibi auctor ſit* hujus *conſilii*, ut *plante Borea aperias* in ſcrobes *terram rigentem : tunc hyems conſtringit arva frigore : nec permittit ut, ſurculo defoſſo, radix conſtricta infigatur terræ. Optima plantatio vinearum eſt, vere purpureo cum redit avis alba, infenſa longis ſerpentibus : vel circa prima frigora autumni : cum Sol rapidus nondum attigit equis hyemem, ſed jam calores abierunt. Ver præcipue foliis arborum, ver arboribus utile eſt. Terræ intumeſcunt vere, & petunt ſemina fœcundantia. Tum aer,* qui eſt *pater omnipotens, labitur per pluvias fertiles in ſinum lætæ uxoris* terræ : *& magnus ipſe, commixtus magno* ejus *corpori nutrit omnes fœtus. Tum frutices* extra vias *poſiti reſonant volucribus,*

NOTÆ.

301. *Neu ferro læde retuſo.*] Non prohibet ferro præcidi ; ſed ferrum obtuſum adhiberi, quo lacerarentur potius quam amputarentur *ſemina*, id eſt, *ſurculi* : vide ſupra, v. 268.

303. *Nam ſæpe, &c.*] Cur à vitibus removendæ ſint oleæ ſylveſtres, ſive oleaſtri, affert alias cauſas Theophraſtus l. 3. 15. Quod nempe tam olea, quam ficus, alimenti plurimum exugant, umbramque inducant maximam.

305. *Robora.*] Truncos, ſupra, v 25.

308. *Ruit.*] Emittit ; active hic ſumitur, ut G. 1. 105. *Cumuloſque ruit male pinguis arenæ*

310. *A vertice.*] A ſeptentrionali polo, juxta Servium : quia, *hic vertex nobis ſemper ſublimis*, G. 1. 242. A vertice arborum, juxta Germanum & Victorium. Vide G. 1. 324. *Collecta ex alto nubes.*

316. *Borea.*] Vento ſeptentrionali. Ecl. 7. 51.

319. *Cum vere rubenti Candida, &c.*] Ciconia, de qua Plin. l. 10. 23. *Ciconiæ quonam è loco veniant, aut quo ſe referant, incompertum adhuc eſt. E longinquo venire non dubium, eodem quo grues modo. Nidos eoſdem repetunt : genitricum ſenectam invicem educant.* Ver hic *rubens* dicitur propter flores : ut paſſim alibi *purpureum.*

322. *Hyemem contingit equis.*] Tropicum Capricorni, quem ubi attigit, tunc bruma eſt & hyems ſumma : vide G. 1. 238.

325. *Tum pater, &c.*] *Æther*, ſive aër, pet Jovem à poëtis : terra, per Junonem adumbrata eſt. Inter utrumque quoddam quaſi conjugium.

Et

& animalia redeant ad concubitum ſtatis diebus. Omnis campus parturit, & agri aperiunt ſinum tepidis flatibus Zephyri : abundat in *omnibus* agris *humor : & herbæ audent tuto exponere ſe novo Soli ; nec vitis timet Auſtros ſurgentes, aut pluviam emiſſam è cœlo magnis Aquilonibus ; ſed propellit germina, & effundit omnia folia. Non puto alios dies fulſiſſe in primo ortu naſcentis mundi, aut habuiſſe alium ordinem.* Tempus *illud ver fuit : magnus orbis habebat ver, & Eurі continebant hybernos flatus : Statim ut pecudes acceperunt lucem, & ferreum genus hominum extulit caput* ex *agris ſaxoſis, & feræ immiſſæ ſunt in ſylvas, & ſidera in cœlum.* Et vero *mundus adhuc tener non potuiſſet tolerare hunc laborem ; niſi tanta quies eſſet inter hyemem & æſtatem, & niſi clementia aëris complecteretur terras. Cæterum, quaſcumque arbuſculas defodies in agris, ſparge ſtercore pingui, & memineris tegere multâ terrâ. Vel* circa *infode lapides bibulos, aut conchas aſperas : nam aquæ inter eas fluent, & tenuis vapor permeabit, & ea quæ plantata ſunt ſument vires. Inventi ſunt etiam, qui premerent ea deſuper ſaxo, & pondere magnæ teſtæ : & hoc munimentum* eſt *adverſus pluvias immodicas : hoc* munimentum eſt, *quando canis ardorem ferens aperit calore agros hiantes. Surculis plantatis, reſtat ſæpe accumulare terram ad radices* eorum : *& immittere ligones ferreos* in terram.

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager : Zephyriq; tepentibus auris
Laxant arma ſinus : ſuperat tener omnibus humor :
Inque novos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere : nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem :
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios primâ creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim : ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri ;
Cum primum lucem pecudes hauſere, virûmq;
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſylvis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret, friguſque caloremque
Inter ; & exciperet cœli indulgentia terras.
Quod ſupereſt, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge ſimo pingui, & multâ memor occule terrâ :
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſq; ſubibit
Halitus, atq; animos tollent ſata : jamque reperti
Qui ſaxo ſuper atque ingentis pondere teſtæ
Urgerent : hoc effuſos munimen ad imbres ;
Hoc, ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes.

NOTÆ.

330. *Zephyrique.*] Ecl. 5. 5. *Auſtros.*] Ecl. 2. 58. *Aquilonibus.*] Ecl. 7. 51.

336. *Non alios, &c.*] Diſceptatur, quo tempore mundus conditus ſit : verno, an autumnali : favet autumno ratio, quæ petitur à maturitate frugum : favet veri, quæ petitur à commodiſſima temperie. Poëtæ omnes pro vere ſtant. De *Euro*, G. 1. 371.

340. *Virumque ferrea progenies, &c.*] Alludit ad ætatem ferream, & inſtaurationem mundi poſt diluvium factam, à Deucalione & Pyrrha, jactis poſt tergum lapidibus. Ecl. 6. 41.

343. *Nec res hunc teneræ, &c.*] Vel ſenſus eſt : Nec mundi res, tum teneræ ac recentes, potuiſſent perferre calorem æſtivum, aut frigus hybernum : ergo conveniens fuit, naſci eas verno tempore, quæ anni quædam eſt quies. Vel ſenſus eſt generalis : Nec mundi res, quæ per ſe teneræ ſemper ac fragiles ſunt, poſſent ferre vim æſtatis & hyemis ; niſi vere, quaſi quiete recrearentur.

353. *Canis æſtifer.*] Sirius, vel canicula : ſtella in ore majoris canis : cujus vis in ſubjectas mundi partes inſignis eſſe perhibetur, quo tempore Sol oritur in principio leonis, nempe exeunte Julio : tumque æſtus ferventiſſimus eſt, morbique ex illo æſtu frequentiſſimi : dieſque illi *caniculares* vocantur, donec Sol totum leonis ſigmum perluſtraverit, ad uſque diem 23. Auguſti. *Sirius* dictus, vel à σειραίνω, *ſicco* ; vel à σειρόω *evacuo*.

355. *Capita.*] Vitium arborumque capita, ſtirpes ſunt & radices ; quibus, quaſi ore alimentum è terra trahunt.

Bidentes.] *Bidens* aliquando eſt *ovis* ; hic inſtrumentum fodiendæ terræ comparatum. *paſtinum, ligo, un hoyau.* Etymon à binis dentibus : quod ligo ſit bifurcus. *De ove bidente*, Æn. 4. 57.

Aut

Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos :
Tum leves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes :
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris : & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,
Ipſa acies nondum falcis tentanda ; ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint : tum ſtringe comas, tum brachia tonde,
Ante reformidant ferrum : tum denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.
Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt :
Præcipue dum frons tenera imprudenſq; laborum :
Cui, ſuper indignas hyemes, Solemque potentem,
Sylveſtres uri aſſidue capreæque ſequaces
Illudunt : paſcuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas ;
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi :

Aut movere terram ſub vomere depreſſo, & deducere boves reſiſtentes inter ipſas vineas. Deinde adjungere viti *politas cannas & haſtilia è virgis decorticatis, & palos fraxineos, & furcas bicornes : quarum viribus aſſueſcant aſſurgere, & deſpicere ventos, & adhærere ramis ad* uſque *ſummas ulmos. Et parcendum* quidem eſt *teneris* vitibus, *dum prima ætas creſcit novis frondibus, & dum palmes latus attollit ſe in altum, emiſſus in aërem* veluti *laxatis habenis. Ipſa acies ferri non eſt adhuc adhibenda : ſed frondes præcidendæ* ſunt *unguibus manuum, & paſſim auferendæ. Poſtea, quando* vites, *firma radice implicatæ ulmis, creverint ; tunc amputa pampinos, tunc ſeca palmites : prius timent ferrum : tunc demum exerce dura imperia, & coërce ramos ſuperfluos. Præterea ſepes jungendæ* ſunt, *& greges omnes continendi : præcipue dum frondes tenera ſunt & inaſſueta noxiis* rebus : *quibus* frondibus, *præter magnas hyemes & Solem vehementem, ſylveſtres boves, & capræ ſequaces aſſiduæ nocent : oves & avidæ juvencæ carpunt eas. Nec hyems conſtricta albo gelu, aut gravis æſtas penetrans rupes aridas, tantum* nocuit ; *quantum nocuerunt illæ pecudes, & venenum duri dentis, & cicatrix impreſſa in ſtirpe corroſâ. Non aliud ob delictum, caper immolatur Baccho* in *omnibus altaribus, & antiqui ludi prodeunt in theatra :*

NOTÆ.

356. *Aut preſſo exercere ſolum, &c.*] Ex more Italiæ, ubi vites ulmis aliiſque arboribus fulciebantur : adeoque laxius diſtæ ſpatium arandi relinquebant, imo & frugum interſerendarum.

359. *Fraxineas.*] E fraxino arbore, *freſne.*

361. *Tabulata.*] Servius : *Sunt rami effuſiores, & in plana tendentes non in altiora creſcentes.* Et Columella l. 5. 6. *Tabulata inſtituenda ſunt : hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncoſque prominentes ; ut vites laxius diffundantur.*

364. *Laxis per purum, &c. habenis, &c.*] *Laxis habenis* metaphora eſt ab equis deſumpta, duce Lucretio l. 5. *Arboribuſque datum eſt variis exinde per auras creſcendi magnum immiſſis certamen habenis. Et per purum,* ſignificat, *per aërem.* Sic & Horatius Od. 1. 34. 7. *Per purum tonantes egit equos, volucremque currum.*

374. *Sylveſtres uri.*] *Bubali*, quos vulgus cum *uris* confundit. Plin. l. 8. 15. *Uri* enim juxta Cæſarem, de bello Gall. l. 6. ſunt feræ, *magnitudine paulo infra elephantos, ſpecie & colore & figura tauri :* quæ in ſola Hercynia Germaniæ ſylva reperiuntur. *Bubali*, boves ſunt ſylveſtres, frequentes in Italia, ex Iſidoro & aliis : quamquam aliter à Plinio deſcribuntur.

381. *Proſcenia.*] Theatrum locus fuit ſemicirculi figuram habens, ſpectaculis ſcenicis deſtinatus, a θεάομαι *ſpecto.* Partes ejus fuere, I. *Porticus, ſcalæ, ſedilia :* ſedilium ordines dicebantur *cunei* ; quia, cuneorum modo, eo ſtrictiores erant, quo magis ab ambitu ad centrum theatri accedebant : & hæc omnia circa ambitum theatri erant diſpoſita. II. *Orcheſtra* pars interior, ſive centrum theatri, eaque omnium infima & concava : unde *cavea* dicebatur totum theatri ſpatium. Hic ſedebant ſenatores, ludebantque chori ſaltatorum & muſicorum ; ab ὀρχεῖσθαι *ſaltare.* III. *Proſcenium*, locus ab uno theatri

& magni Athenienſes inſtituerunt præmia circa pagos, & vias, & lati inter bibendum ſaltavere in pratis amœnis per unctas pelles hircorum. Romani quoque coloni, gens orta è Trojanis, iocantur verſibus incompoſitis, & riſu effuſo; & induunt larvas horribiles è cavis corticibus; & te vocant, ô Bacche, inter hilaria carmina; & in honorem tuum alligant fictiles imagunculas ex alta pinu. Hinc vinea omnis pullulat multo fructu, & valles curvæ, & ſaltus opaci implentur uvis; *& quicumque* locus, in quem imago *Bacchi circumvertit vultum formoſum. Itaque rite cantabimus Baccho ſuas laudes verſibus patriis. & offeremus ei diſcos atque placentas, & ſacer hircus, deductus cornibus ſtatuetur ante aram: & torrebimus pinguia viſcera in verubus è corylo* factis.

Præmiaque ingentes pagos & compita circum
Theſeidæ poſuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Necnon Auſonii, Trojâ gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto:
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis.
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ ſaltuſque profundi,
Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

NOTÆ.

cornu ad alterum ductus, inter orcheſtram & ſcenam, altior quàm orcheſtra, inferior quàm ſcena: in eo agebant loquebanturque hiſtriones comici tragicique, è pulpito, id eſt, ex editiore aliquo & pedibus ſubſtrato tabulato. IV. *Scena*, pars theatri adverſa ſpectantibus: velis, picturis, columniſque decorata, & olim arboribus ad inumbrandos actores, cum ludi in propatulo antiquitus exhiberentur: à σκηνὴ *umbraculum*. V. *Poſcenium*, ubi actores poſt ſcenam latent. VI. *Amphitheatrum*, fuit locus, non in ſemicirculum, ſed in circulum extructus: ubi nulla erat ſcena, ſed undecumque ſedilia ſpectatorum; cum *arena* in medio, in qua gladiatorum, ferarumque & alia id genus certamina peragebantur: quare *amphitheatrum* dicebatur, quaſi *undique theatrum*; ab ἀμφὶ *circum*, & θεάομαι, *ſpecto*.

382. *Præmiaque, &c.*] Ludi omnes theatrales è Bacchicis ejuſmodi ludicris ortum habuere, quibus victor *hircum* referebat: unde tragœdiæ remanſit nomen à τράγος, *hircus* & ᾠδὴ *cantilena*. Horatius in are Poëtica v. 220. *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum, Mox etiam agreſtes Satyros nudavit*, &c. Floruit primo apud Athenienſes, qui *Theſeidæ* dicuntur, à *Theſeo* rege, qui primus eos, in pagis degentes, in urbem coëgit, mœnibuſque ſepſit. De eo, Æn. 6. 122.

384. *Unctos ſaliere per utres.*] Præcipua pars *Liberalium* ſive *Bacchicorum* ludorum erat ſaltus per pelles hircinas, in campo cumulatas, inflataſque & unctas oleo. Hircinas eligebant pelles ſive utres ad contemptum hircorum etiam mortuorum, quod viti infeſtum ſit animal: ungebant ut magis eſſent lubricæ, nec veſtigium cadentis ſuſtinerent: uno pede inſiliebant, reducto altero: & cum frequenter caderent *cernui*, ſive proni, vocabant ludos illos *Cernualia*; Græci ἀσκωλία, ab ἀσκὸς *uter*.

385. *Auſonii coloni.*] *Colonus* hic non *agricolam* ſignificat, ſed *coloniam*, ſive Trojanos, Ænea duce, miſſos ad *incolendam* Auſoniam, id eſt, Italiam. De *Auſonibus*, antiquis Italiæ populis, Æn. 3. 171.

389. *Oſcilla ſuſpendunt.*] Imagunculas fictiles, Baccho ſacras, & ad ejus ſpeciem affictas; quæ vineis provide e putabantur, eiſque fertilitatem conferre, ad quas vento, aut numinis providentiâ impulſæ ſeſe converterent. Unde addit: *Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum.* Nomen hoc, *oſcillum* diminutivum eſt ab *os oris*, quaſi *parvum os*: unde etiam eſt *oſculum*, Æn. 1. 260.

391. *Saltuſque, &c.*] *Saltus* non eſſe ſylvarum ipſas arbores, ſed loca ſylvarum ab arboribus vacua, notavimus Ecl 6. 56.

394. *Liba.*] Placentæ genus. Ecl 7. 33.

395. *Et ductus.*] Verba ſolemnia: ominoſum enim erat in ſacrificiis, ſi victima *traheretur*, non facile duceretur: tum ſi ad aram non ſponte *ſtaret*, ſed reluctaretur.

396. *Colurnis.*] Bene, cum enim *corylum* & *hircum* viti eſſe infeſtum dixerit, utrumque ad ſacrificia adhibet: *hircum*, ut victimam; *corylum*, ut materiem veru.

Eſt

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: namque omne quotannis
Terq; quaterq; ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus: [bem,
Et jam olim ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem; 404
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. Bis vitibus ingruit umbra, 410
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultique exercet cura ſalicti. 415
Jam vinctæ vites; jam falcem arbuſta reponunt,
Jam canit extremos effœtus vinitor antes:
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.

Eſt etiam iterandus in colendis vitibus labor ille, in quo nihil unquam ſatis perfectum eſt: nempe oportet *omnem terram vertere ſingulis annis ter & quater, & aſſidue comminuere glebas ligonibus inverſis, & exonerare totum vinetum frondibus. Labor revolutus in circulum redit agricolis, & annus in ſe replicatur per eaſdem vias. Et tum demum, cum vinea amiſit ultimas frondes. &* cum *frigidus Aquilo abſtulit arboribus pulcritudinem, jam tum diligens agricola profert curas in annum futurum; & perſequitur curvâ Saturni falce relictam* eam *nudatam* eam *tondens, & componit amputando. Primus move terram, primus combure ſarmenta* domum *deportata, & primus refer domum pedamenta ultimus vindemiato. Bis frondes denſiores inumbrant vitem, bis herbæ ſuffocant vinetum ſpiſſis vepribus: magna difficultas in utriſque* amputandis. *Lauda rura magna,* ſed *cole parvum* rus. *Præterea ſecanda ſunt in ſylvis aſpera vimina è ruſco, & fluviales cannæ in ripis; & habenda cura ſalicti ſylveſtris. Poſtquam vites ligatæ ſunt: poſtquam vineta* permittunt *falcem reponi, poſtquam vinitor laſſus cantat* attigiſſe *ſe extremos* vineæ *ordines; tamen vertenda* eſt *terra, & glebæ comminuendæ, & aër timendus racemis jam maturis.*

NOTÆ.

397. *Eſt etiam, &c.*] Præcipit *alteram,* id eſt, ſecundam *paſtinationem,* quæ dicitur *repaſtinatio* de qua, v. 354. Item & ſecundam *pampinationem,* ſeu frondium amputationem, de qua, v. 365. Quamquam monet, ter aut quater laborem utrumque eſſe repetendum: quia nunquam *huic labori,* id eſt, in hoc labore, *ſatis eſt exhauſti,* id eſt juxta Servium exhauſtionis, finitionis, perfectionis: ſic Æn. 2. 427. *Servantiſſimus æqui,* id eſt, æquitatis.

401. *Actus in orbem.*] Id eſt, perpetuus & continuus: nullus enim in orbe, ſeu circulo terminus eſt.

404. *Aquilo.*] Ventus ſeptentrionalis. Ecl. 7. 51.

406. *Curvo Saturni dente, &c.*] Præcepta congerit de curis hybernis circa vitem: ac præcipue de *ablaqueatione*: quæ fit cum circa radices terra effoditur, rondenturque ferro ſuperfluæ radices: eæ præſertim, quæ terræ ſuperficiem propius tangunt; ut inferiores convaleſcant. Dicitur *ablaqueatio,* quia vitis radicibus, quaſi totidem laqueis, expeditur & liberatur. *Saturni dente.*] Falce dentatâ ſeu acutâ, quæ Saturni geſtamen eſt. De *Saturno,* Ecl. 4. 6.

410. *Bis vitibus, &c.*] Cauſam affert geminæ *pampinationis,* quam antea præceperat: item & geminæ *runcationis,* quâ herbæ noxiæ eruuntur, *ſarcler.*

413. *Aſpera ruſci Vimina.*] Commendat curam fruticum, unde parantur viti retinacula. *Ruſcus.* vel *ruſcum, du houx.* De eo, Ecl. 7. 42. *Salictum* vel *ſalicetum,* locus ſalicibus conſitus, *ſauſaye.*

417. *Extremos effœtus vinitor antes.*] *Antes,* ſunt ordines vitium, qui ſunt ante cæteros poſiti, & vineam quaſi circundant, & quavis ex parte extremi ſunt. *Effœtus,* laſſus, qualis eſt mulier quæ multos edidit fœtus.

418. *Pulviſque movendus.*] Commovendus & excitandus pluvis, fractione glebarum.

419. *Metuendus Jupiter uvis.*] Aër grandine & pluviis intempeſtivis infeſtus. *Jupiter* pro aëre, ſupra, v. 325.

Contra, nulla eſt difficultas in colendis oleis, nec illa petunt curvam falcem & raſtros mordaces: cum ſemel radices egerunt in terram, & aſſueverunt aëri. Ipſa terra ſuppeditat ſuccum plantatis oleis, quando *aperitur ligone adunco*; *& reddit plenas olivas*, ſtatim *cum* ipſo *vomere. Ideo nutri olivam pinguem & gratam paci. Poma quoque, quando ſenſere truncos robuſtos, & accepere vires ſibi debitas, cito aſſurgunt in aërem virtute propriâ, nec egent noſtro auxilio. Interea ſylvæ omnes non minus onerant ſe fœtibus, & incultæ avium latebræ rubeſcunt baccis ſanguineis. Cytiſi ſecantur: ſylva alta ſuppeditat tædas*, quibus *ignes nocturni aluntur, & præbent lucem. Et homines negligunt* eas *plantare, &* in iis *curam adhibere? Quid commemorem majores* arbores? *ſalices & geniſtæ humiles, illæ* ipſæ *præbent, aut cibum pecudibus, aut umbram paſtoribus, & ſepem ſegetibus, & cibum apibus. Et pulchrum eſt videre Cytorum fluctuantem buxo, & ſylvas Naryciarum picearum: pulchrum eſt videre campos non egentes raſtris, aut ullâ curâ hominum. Sylva ipſa ſteriles in Caucaſo monte,*

Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces;
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem & placitam paci nutritor olivam.
Poma quoq; ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas; ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi: tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atq; impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſq; geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt; ſepemque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,

NOTÆ.

420. *Contra, non &c.*] Laborioſæ vitis culturæ, facilem opponit oleæ culturam. Utraque tamen in tenera ætate ſimilis eſt: diſparitas igitur à firmiori tantum ætate petenda, quæ maximam in vite, vix ullam in olea, curam exigit; unde addit poëta; *Cum ſemel hæſerunt arvis.*

424. *Cum vomere, &c.*] Id eſt ſtatim atque aperitur vomere, ſine mora, producit fructus. Exaggeratio, quæ certum & celerem proventum indicat.

424. *Fruges.*] Olivas interpretor. Et vero voces illæ promiſcue adhibentur à poëtis: *Nemus*, non proprie tantum pro ſylveſtrium arborum multitudine, ſed & pro vinea, v. 400. *Omne levandum fronde nemus: Sylva*, pro quarumlibet rerum multitudine, ut notavimus G. 1. 152. *Meſſis* pro collectione non ſolum tritici, ſed etiam uvarum, G. 2. 410. *Poſtremus metito.* Item pro mellis proventu, G. 4. 231. *Duo tempora meſſis. Vindemia* apud Plin. l. 15. 1. pro olivarum etiam collectione. *Seges* pro arbuſculis in ſeminario, G. 2. 266. *Ubi prima paretur arboribus ſeges*, &c.

425. *Placitam paci nutritor olivam.*] *Nutritor*, pro *nutri*: paſſivum, activa ſignificatione: ut apud Cicer. pro Mil. 33. *Inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es.* Pro, *puniſti. Placitam paci*, quia inſigne pacis fuit. Æn. 7. 237. Minervæ fuit dicata. Vide G. 1. 14.

426. *Poma.*] Fructus pro arbore: arbor enim, *pomus* eſt.

431. *Cytiſi: tædas, &c.*] De *cytiſo* frutice, qui tondetur ſaginando pecori, Ecl. 1. 79. De *tædis* arboribus è picearum genere. Ecl. 7. 49.

434. *Salices, &c.*] Salices, *Saules*. Geniſtæ, *Geneſt*: G. 2. 12.

436. *Pabula melli.*] Apibus, quæ mel conficiunt.

437. *Cytorum.*] Cytorus urbs, & mons Galatiæ, in ora Paphlagoniæ: buxo fertilis. Ovid. M. 4. 312. *Sæpe Cytoriaco deducit pectine crines*: id eſt, *buxeo.*

438. *Naryciaque picis lucos, &c.*] Sylvas feraces tædarum, picearum aliarumque arborum, è quibus ſuccus erumpit; qui, ſi igne exprimitur, dicitur *pix*, *picis*: ſi ſponte fluit, dicitur *reſina*, *picis reſinæ*, turi affinis. *Naryciæ* urbs Græciæ & Italiæ, de qua, Æn. 3. 399.

440. *Caucaſeo, &c.*] De *Caucaſo* monte Aſiæ Ecl. 6. 42. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371. Hic Caucaſus, pro quolibet monte, Eurus pro quolibet vento.

Quas

Quas animoſi Euri aſſidue franguntq; feruntque,
Dant alios aliæ fœtus ; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque cupreſſoſque :
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi :
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus ; Ityræos taxi torquentur in arcus :
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto :
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado ; necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit : ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis crátere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas ! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam ;

quas validi Euri ſemper perflant & rumpunt, exhibent alios alia fructus, præbent pinos, ligna utilia navibus ; cedros & cupreſſos, utilia *domibus : ex his agricolæ tornaverunt radios rotis, & rotas plauſtris ; & fabricaverunt curvas carinas navibus. Salices producunt vimina, ulmi frondes : Myrtus vero commoda eſt ad valida haſtilia, & cornus ad arma* alia : *taxi flectuntur in arcus Ityraos. Nec non tiliæ polita, & buxus torno raſilis, accipiunt figuram & cavantur acuto ferro. Alnus quoque levis, demiſſa per Padum, innatat aquæ currenti : apes quoque abſcondunt examina* in *cavis corticibus, &* in *ſinu ilicis carioſæ. Quid produxerunt Bacchi munera*, quod ſit *æqualiter laudandum ? Bacchus occaſiones etiam præbuit peccandi : ille morte affecit furioſos Centauros, & Rhœtum, & Pholum, & Hylæum minantem Lapithis magno poculo. O felices agricolas, ſi cogноſcerent ſuam felicitatem : quibus terra ipſa æquiſſima producit ex ſe victum parabilem, longe à bellis diſcordibus. Si* apud illos *domus alta portis ſuperbis non emittit* ex *totis ædibus magnam multitudinem* hominum *mane ſalutantium* ;

NOTÆ.

444. *Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris.*] *Hinc*, non ad cedros & cupreſſos, è quibus nemo rotas fabricatur ; ſed ad ſylvas, ſeu ſylveſtres arbores, refertur. De *radiis, tympanis*, & *plauſtris*, G. 1. 193. *Trivere*, perfecere torno, de qua arte Ecl. 3. 38.

445. *Ratibus poſuere carinas.*] *Rates* proprie, ſunt ligna inter ſe colligata, quæ per aquam aguntur ; metaphorice ſumitur pro navi perfecta. *Carina*, eſt trabs ima, eaque incurva, quæ totius navis fundamentum eſt.

447. *De myrto.*] Ecl. 2. 54. De *corno, cornoillier*, ſupra, v 34. De *taxo, if*, ſupra, v. 257. De *tilia tilleul*, G. 1. 173. *Hæc buxus, vel hoc buxum, buis.*

448. *Ityræos.*] Gens eſt juxta Servium, è Parthia ; juxta cæteros, è Syria : ſagittandi arte memorabilis.

451. 452. *Alnus miſſa Pado*] *Alnus, aulne*, nota arbor : *Paudus, le Po*, nobiliſſimus Italiæ fluvius, de quo G. 1. 482. Hic ſumitur pro quovis fluvio. *Pado*, pro, per *Padum* : ut, *It clamor cœlo*, pro, *ad cœlum*. De *examinibus* apum. E. 7. 13. De *ilice* arbore, *yeuſe*, E. 1. 18.

456. *Centauros, &c.*] *Centauri* & *Lapithæ* vicini ſunt populi Theſſaliæ : hi Pindum & Othryn ; illi Pelion montem incolentes. Lapitharum rex Pirithous cum Hippodamiam uxorem duceret, Centauri, ſponſam ipſo nuptiarum die rapere aggreſſi, à Theſeo & Hercule amicis Pirithoi, cæteriſque Lapithis ingenti clade inter ipſa pocula affecti ſunt Centaurorum præcipuos commemorat Virgilius : Rhœtum, Pholum, & Hylæum. Pro *Rhœto*, aliqui *Rhœcum* legunt : & vero ſic apud Callimachum alioſque legitur. De *cratere*. Ecl. 5. 68

458. *O fortunatos, &c.*] VII. PARS & ultima : *Digreſſio de vita ruſtica felicitate*. I. Ejus commoda præfert commodis urbanæ vitæ, v. 461. II. Proximam facit literarum & philoſophiæ ſtudiis, v. 475. III. Præfert quibuſlibet aliis hominum ſtudiis, v. 495. IV. Hujus vitæ antiquitatem à primis Italiæ colonis, primiſque hominibus repetit, v. 532.

462. *Mane ſalutantum, &c.*] Mos apud Romanos, ut clientes magno numero patronos ſaluratum venirent prima luce. *Undam* exprimit multitudo populi exeuntis : dum alius alium, quaſi fluctus fluctum trudit. *Vomit*, metaphora antiqui uſus in eam rem : unde *vomitoria* dicebantur in amphitheatris aditus illi, per quos populus confertim ingrediens in ſedilia ſeſe effundebat.

si illi non appetunt limina variata pulchrâ testudine, & vestes distinctas auro, & æra Corinthia; si apud illos lana non tingitur Assyrio colore & usus olei sinceri non depravatur casiâ. Tamen apud illos non deest *quies tuta, & vita nesciens decipere, affluens variis opibus: tamen otia in amplis fundis, & antra, & vivi lacus, & umbrosi campi, & mugitus boum, & dulces somni sub arbore, non desunt. Illic sunt sylvæ, & latibula ferarum, & juventus patiens in laboribus parvoque assueta, & ceremoniæ Deorum, & venerandi parentes. Justitia abiens è terra ultimè posuit pedem apud illos. Me vero teneant præ cæteris dulces Musæ,*

Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreïaque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi.
At secura quies, & nescia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, molleque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum parvoque assueta juventus,
Sacra Deûm, sanctique patres. extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primùm dulces ante omnia Musæ,

NOTÆ.

463. *Testudine postes.*] Portas intelligit, vel in testudinem, id est fornicem, arcuatas: vel tectas conchis testudinis Indicæ in laminas sectis. *De testudinibus, tortuës,* ita Plin. l. 9. 10. *Testudines tantæ magnitudinis Indicum mare emittit, ut singularum superficie habitabiles casas integant: atque inter insulas rubri præcipue maris his navigabant cymbis. In mari conchyliis vivunt; tanta oris duritia, ut lapides comminuant: in terram egressæ, in herbis pariunt ova, avium ovis similia, ad centena numero: eaque defossa extra aquas, incubant noctibus.* Tum cap. 11. *Testudinum putamina secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire, Corbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuria instrumenta ingenii.*

464. *Illusasque auro vestes, &c.*] *In quibus artifex illudens, ex auro aliqua depinxit,* inquit Servius.

Ephyreïaque æra.] Quinque syllabarum vox; apud Lucanum etiam quatuor, *Ephyrea:* l. 6. *Insedit castris Ephyreaque mœnia servat:* id est Corinthia: Corinthus enim, *Ephyra* dicta est, ab Ephyra Nympha. Urbs est Achaiæ, sita in medio Isthmi Peloponnesiaci, qui Corinthiacus ideo dicitur. Capta est & incensa, à L. Mummio Consule. Æs porro Corinthium magno in pretio fuit, & ad vasa expetitum: cujus pretii causa hæc affertur à Floro. l. 2. 6. *Quantas opes & abstulerit & cremaverit hinc scias: quod, quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus: nam & æris notam pretiosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio perustis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri, argentique vena in commune fluxere.* Æri tamen hui fuisse pretium etiam ante Mummianum incendium, probat ex Homero Cerdanus, aliisque argumentis Germanus.

465. *Alba nec Assyrio, &c.*] Quadruplex est Syriæ divisio. Syria, Assyria, Cœlesyria, & Leucosyria: Phœnicia vero & Tyrus sunt in Cœlesyria: in Phœnicia autem & circa Tyrum inventa est purpura primum è conchis expressa. *Venenum,* ut & φάρμακον Græcis, ambiguæ significationis est: & significat quicquid naturam rerum immutat, in bonam malamque partem; atque adeo & colores, quibus lana fucatur.

466. *Casia.*] Casiam triplicem distinximus Ecl. 2. 49. De prima specie haud dubie hic intelligendus poëta: quâ oleum ad majores delicias conditum fuisse puto, *de la canelle.*

469. *At frigida Tempe.*] *Tempe,* pluralis numeri, ac neutrius gen. amœnissima vallis fuit in Thessalia: cincta montibus Ossa, Pelio, & Olympo: Peneo fluvio interfusa. Ab ea valle, multæ, amœnitate pares, eo quoque nomine insignitæ sunt: sic in Sicilia posuit Ovid. Fast. 4. 475. *Heloria Tempe.* Statius in Bœotia, Theb. 1. 486. *Theumesia Tempe.* Hic Virgilius amœna quælibet loca intelligit. Nomen, à τέμενος *lucus, fanum*; quod Æoles deformarunt in τέμπος.

471. *Saltus ac lustra ferarum.*] De *saltibus,* vide Ecl. 6. 56. De *lustris,* quæ sunt ferarum in sylvis cubilia, puto magis adhærendum Festo quam Servio. Festus derivat à *luto:* unde metaphorice *lustra* dicuntur popinæ & lupanaria, ubi ventri ac desidiæ opera datur. Servius deducit ab *umbra,* quia loca illa parum *illustrantur.* Stat pro Festo Vossius in Etym.

474. *Justitia excedens.*] Astræa, de qua Ecl 4. 6.

475. *Musæ.*] Profitetur se literarum studia præferre agriculturæ: si tamen his studiis minus se idoneum sentiret, ad hoc alterum viræ genus abiturum. *Musæ.*] Non hic solius carminis præsides: sed literarum omnium, earum præcipue quæ ad cœlestia pertinent, quibus præest *Urania.*

Quarum

Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant; cœlique vias & ſidera monſtrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant:
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni: vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem ſylvaſque inglorius. O ubi campi,
Sperchiuſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari!
Fortunatus & ille, Deos qui novit agreſtes,
Panaq; Sylvanumq; ſenem, Nymphaſque ſorores!
Illum non populi faſces, non purpura regum

quarum feroces ſacras, magno earum *amore captus: & doceant* me *circulos cœli, & ſidera, & diverſas eclipſes Solis, & eclipſes Lunæ: unde motus terræ* oriatur: *quâ virtute altum mare turgeſcat, ſuperato alveo; ac deinde in ſeipſum recurrat: qua de cauſa Sol hyemalis ita properet ſe lavare* aquis *Oceani: vel quæ mora differat noctes æſtivas. Si vero ſanguis frigidus circumfuſus cordi impediat, quo minus poſſim penetrare hæc ſecreta naturæ; placerent mihi rura, & fluvii decurrentes in vallibus: amarem fluvios & ſylvas, ſine* ulla alia *gloria. O ubi* ſint *campi & Sperchius* fluvius, *&* mons *Taygetus frequentatus* à *puellis Laconicis! ô, quis me transferat in valles gelidas Hæmi* montis, *& operiat* me *magnâ umbrâ ramorum! Felix* ille eſt, *qui potuit diſcere cauſas rerum, &* qui *poſuit ſub pedibus omnem timorem & tumultum Acherontis avari. Sed felix quoque* eſt *ille qui colit Deos ruſticos, & Pana, & ſenem Sylvanum, & Nymphas ſorores. Ille non movetur, nec faſcibus populi, nec purpurâ regum,*

NOTÆ.

476. *Quarum ſacra fero.*] Poëtæ Muſarum ſe ſacerdotes appellant. Ita Horat. Od. 1. 3. 1. *Carmina non prius audita, Muſarum ſacerdos virginibus puerisque canto.* Sacerdotum eſt *ſacra ferre*, adminiſtrare ac ducere.

481. *Quid tantum Oceano, &c.*] Hyemem & æſtatem ſignificat: & ſenſus eſt: Quæ cauſa ſit, cur dies hyberni tam ſint in occaſum præcipites: & quæ mora noctes æſtivas differat, ac retardet. *Soles* dixit, pro *dies*, plurali numero: quemadmodum G. 1. 66. *Pulverulenta coquat maturis Solibus æſtas.*

484. *Frigidus obſtiterit, &c.*] *Secundum phyſicos, qui dicunt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis; prudentes, calidi. Unde & ſenes, in quibus jam friget; & pueri, in quibus necdum calet, minus ſapiunt.* Ita Servius. *Præcordia* proprie ſunt membranæ cordi prætenſæ: Græci vocant διάφραγμα. Supra præcordia ſunt pulmones & cor; infra, jecur & lien. Sæpe tamen ſumuntur pro *extis* omnibus, hic & alibi præcipue pro *corde*, ſæpe pro ipſo *animo*.

487. *Sperchiuſque, &c.*] *Sperchius*, Theſſaliæ fluvius, è Pindo monte, in Maliacum ſinum rapide fluens: hodie *Agriomela*. *Taygetus*, plural. *Taygeta*, mons Laconiæ, Spartæ & Amyclis imminens, venatione & Bacchi orgiis celebris: unde *Virginibus bacchata Lacænis*: id eſt frequentata à Laconiæ mulieribus, quæ illic Bacchantium cultu interdum ludebant. *Hamus*, mons Thraciæ, de quo G. 1. 492.

490. *Felix qui, &c.*] Videntur hi verſus geminam philoſophiæ partem diſtinguere: primus *phyſicam*, ſive naturalem, quæ rerum cauſas inveſtigat: alii *ethicam*, ſive moralem, quæ tota eſt in temperandis hominum moribus, & conſectanda beatitate: beatitas autem in voluptate à pleriſque veterum conſtituebatur: nocet porro voluptati metus fati & inferorum.

492. *Acherontis avari.*] *Acheron*, inferorum fluvius, de quo Æ. 6. 323. *Avarus* dicitur, quia inferi rapiunt omnia.

492. *Deos agreſtes, Panaque, &c.*] De Diis agreſtibus Ecl. 6. in notis ad argum. De *Pane* Ecl. 2. 31. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Nymphis ſororibus*, puta *Dryadibus* aut *Napæis*, &c. Ecl. 2. 46.

495. *Non populi faſces, non, &c.*] Neque movetur Romanorum honoribus: neque barbarorum regum. Romanos honores, per *faſces*; barbaros, per *purpuram* regum, ſignificat. *Faſces*, erant faſciculi virgarum, quibus erat obligata ſecuris, ita ut ferrum in ſummo extaret: inſignia fuere magiſtratuum apud Romanos. Dicuntur *faſces populi*, quia populi ſuffragiis magiſtratus eligebantur in comitiis. Faſces habebat

nec dissensione quæ turbat infidos fratres, nec Daco, qui descendit à Danubio conjurato; nec negotiis Romanorum, nec regnis perituris: neque ille aut cum angore miserescit pauperis, aut invidet diviti. Colligit fructus, quos rami, quos agri ipsi volentes ultro producunt: nec cognoscit leges duras, & tumultuosum forum, aut tabularia populi. Alii agitant remis mare profundum, & currunt ad militiam: pervadant in aulas & domos regum. Hic intentat ruinam urbi & miseris domibus, ut bibat in poculo *gemmeo, & dormiat in purpura Tyria: alius occultat divitias, & incumbit auro defosso: alius obstupescit mirabundus ad rostra: alium percellit hiantem plausus plebis & senatorum in theatro, nam iteratur:* alii *gaudent tincti sanguine fratrum,*

Flexit, & infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituraq; regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miserosque Penates,
Ut gemmâ bibat, & Sarrano indormiat ostro:
Condit opes alius, defossoque incubat auro:
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebisq; patrumque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,

NOTÆ.

Dictator xxiv. Consul xii. Prætores provinciales vi. Prætores urbani ii. Præferebantur à *lictoribus*, quorum nomen à *ligando*: quia reos ligabant, feriebantque virgis è fasce detractis.

497. *Dacus ab Istro*] *Daci* nunc *Transylvani*, *Moldavi*, & *Valachi*, olim feræ gentes & Romanis infestæ, intra Carpathum montem à Septentrione; Istrum fluvium, à meridie: ad usque Istri ostia porrectæ. *Ister* sive *Danubius*, fluvius Europæ maximus. Oritur ex Abnoba monte in comitatu *Bar*, prope Villingam oppidum Sueviæ: deinde auctus fluviis 60. navigabilibus, in Pontum Euxinum influit ostiis sex, quorum duo tantum jam navigabilia sunt, cæteris arenâ clausis. Danubius olim vocatus ab ortu, ad usque Axiopolim urbem Mysiæ; quo loco Ister appellabatur: unde proprie Ister à Virgilio hic dicitur: & Dacus usurpatur pro quolibet hoste barbaro Romani imperii, cujus olim terminus ab ea parte Ister fuit.

498. *Non res, &c.*] Opponit Romanum imperium regnis cæteris; quæ vocat *peritura*, ut Romanam æternitatem notet.

499. *Aut doluit miserans, &c.*] Loquitur è Stoicorum sententia, qui motus omnes animi atque affectus, veluti morbos & vitia, ex homine sublatos volebant ad bene beateque vivendum. Ac speciatim patet misericordiam excludi à Seneca ex animo sapientis, lib. 2. de Clement. c. 5. *Quemadmodum religio Deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis: itaque pessimo cuique familiarissima est.*

502. *Populi tabularia.*] *Tabularium* Romæ locus fuit, in quo publica omnia instrumenta de prœliis, vectigalibus, portoriis, reditibusque aliis publicis, servabantur in tabulis. Erat autem in atrio Libertatis. Livius, l. 43 *Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & admissis servis publicis, negarunt se priusquicquam negotii publici gesturos, quam judicium populi de se factum esset.*

505. *Hic petit, &c.*] Eos carpit, qui opes è domitarum urbium ruinis colligunt. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

506. *Sarrano dormiat ostro, &c.*] Purpura quæ fit è sanie *ostrei* sive conchylii, qui *murex* appellatur, Phœnicum lingua *Saro*: unde Tyrus, urbs Phœniciæ, horum piscatu celebris, dicta est prius *Sarra*; & color purpureus, *Sarranus & Tyrius*. Distinguunt tamen plerique purpuram piscis, sive ostreum, à murice: hæc tamen à poëtis vulgo promiscue usurpantur. Purpura alia rubra, alia violacea, alia dibapha, id est, bis tincta, à δὶς *bis*, & βάπτω *tingo*.

508. *Hic stupet attonitus rostris, &c.*] Notat studium audiendi oratores, vel orandi e suggestis, quæ *rostra* dicebantur. Nam ex Livio l. 8. cum *Antiates*, gens Latii maritima, cujus caput *Antium*, victi à Romanis & classe spoliati essent, naves eorum partim in navalia subductæ, partim incensæ sunt: servatisque rostris, id est, eminentibus illis proræ partibus quæ ferro aut ære armabantur; placuit in foro suggestum ex iis adornari, unde cum populo ageretur.

509. *Per cuneos, (geminatus enim,) &c.*] Notat studium spectaculorum: in quibus plausus, non à sola plebe, sed etiam à senatoribus ipsis dabatur, & sic geminabatur. *Cunei* sedilia sunt theatrorum, de quibus supra, v. 381.

Exilioque

Exilioque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, parvoſq; nepotes
Suſtinet; hinc armenta boum, meritoſq; juvencos.
Nec requies; quin, aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſylvæ:
Er varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea dulces pendent circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſq; in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtrâ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Etruria crevit,
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,

& relictis domibus & gratis liminibus abeunt in exilium, & quarunt patriam ſuppoſitam alii Soli. Agricola autem vertit terram curvo aratro; inde eſt labor anni; inde alit patriam & parvos nepotes; inde alit armenta boum, & juvencos, quæ id labore *meruerunt. Nec ceſſat, donec annus abundet, vel pomis, vel fœtu pecudum, vel manipulis ſpicarum Cerealium: & oneret ſulcos proventu, & ſuperet horrea. Poſtquam hyems venit, oliva Sicyonia premitur torcularibus: redeunt porci ſaginati glandibus: ſylva præbent poma ſylveſtria: & autumnus ſuppeditat varios fructus: & alte racemi dulces coquuntur in apertis collibus. Interea dulces nati pendent circa ora; caſta domus ſervat pudicitiam: vaccæ dimittunt mammas plenas lacte: & pingues hœdi in herba fertili certant invicem oppoſitis cornibus. Ipſe* agricola *celebrat dies feſtos: & ſtratus in herba, ubi ignis eſt in medio,* & ubi *ſocii implent pocula, te invocat, ô Bacche, vinum effundens* tibi: *Et proponit cuſtodibus gregis certamina celeris jaculi in ulmo, & nudat robuſta* eorum *corpora ad luctam ruſticam. Sic inſtituerunt vitam olim antiqui Sabini, ſic Remus, & frater* ejus Romulus: *ſic crevit generoſa Tuſcia: atque adeo Roma evaſit pulcherrima res mundi,*

NOTÆ.

517. *Cerealis mergite culmi.*] *Hac merge,* Virgilio videtur eſſe manipulus ſpicarum, ut explicat Servius. Plinio tamen l. 18. 30. videtur eſſe furca colligendis apta manipulis: qua ſignificatione dicitur etiam *merga, æ,* à Columella, & Feſto.

519. *Sicyonia bacca trapetis.*] *Sicyon,* urbs Achaiæ proprie dictæ, non longe ab Iſthmo Peloponneſiaco, ferax oleis. *Trapes,* ſive *trapetum* mola eſt, ſive torcular olei.

520. *Arbuta.*] Proprie ſunt fructus *arbuti,* arboris, *Arboiſier,* de qua Ecl. 3. 82. Hic forte pro baccis omnibus ſylveſtribus uſurpantur.

522. *Mitis in apricis, &c.*] Matureſcit Solis ardore. De loco *aprico,* id eſt, Soli expoſito, vide Ecl. 9. 49.

523. *Circum oſcula.*] Circa os pendent, ab ore pendent. *Oſculum* enim, non ſemper *baſium*; ſed magis proprie ipſum *os* ſignificat. Æn. 1. 260.

528. *Cratera coronant.*] Non coronant floribus ſed vino: quod ad ſummam uſque poculi oram, ac veluti coronam, infunditur. Docet Athenæus l. 15. ex Ariſtotele, ὅτι οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν πρὸς τοὺς θεούς, ἀλλὰ τέλεια, &c. *Nihil mutilum eſſe offerendum Diis, ſed integra & perfecta: plenum vero perfectum eſt: coronare autem, plenitudinem quandam ſignificat.* Citatque Homerum: Κοῦροι δ' κρητῆρας ἐπιστέψαντο ποτοῖο. *Juvenes vero crateras coronaverunt potu.*

531. *Palæſtrâ.*] Luctâ: Græca vox παλαίστρα, radix πάλλω *agito,* propter corporis in ea agitationem.

532 *Sabini.*] Romæ vicini, Apennini jugis circumvallati: quorum fœminas in ludis Romani rapuerunt.

533. *Hanc Remus & frater, &c.*] Remus & Romulus, fratres, Romæ conditores, Iliæ & Martis filii: de iis Æn. 8. 630.

Sic fortis Etruria.] Tuſcia à Latio, per Tiberim, diviſa: Æn. 8. 479. & 10. 164.

Septemque

& una circumcinxit ſibi muris ſeptem montes. Aureas quoque Saturnus ducebat hanc vitam in terris, ante imperium Jovis Cretenſis, & antequam ſceleratı homines veſcerentur occiſis bobus. Nondum etiam homines *audiverant inflari tubas, nondum gladios ſonare impoſitos duris incudibus. Sed nos decurrimus campum immenſum longitudine : & jam tempus eſt liberare* jugo *fumantia colla equorum.*

Septemq; una ſibi muro circumdedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæſis gens eſt epulata juvencis ;
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor,
Et jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

NOTÆ.

535. *Septemque ---- muro circumdedit arces.*] *Arces*, vel loca munita ſunt ; vel potius, montes, rupes : ut G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.* Et vero *arx* probabilius derivatur ab ἄκρα, *cacumen, vertex :* quanquam inepte Solinus derivat ab *Arcadibus*, qui primi in excelſa parte montis habitarunt ; Varro ab *arcendo*, Servius ab *arcano*. Porro ſeptem Romæ colles incluſi muro fuere : Palatinus, nunc *palazzo maggiore :* Quirinalis, *monte cavallo* ; Cœlius, *monte di S. Giovanni Laterano* ; Capitolinus, *Campidoglio* ; Aventinus, *monte di S. Sabina* ; Eſquilinus, *monte di S. Maria maggiore* ; Viminalis denique ; quibus duo additi deinceps fuerunt, Janiculus collis, *Montorio* ; & Vaticanus.

536. *Dictæi regis, & ante Impia quam, &c.*] Antequam regnaret Jupiter, qui educatus eſt in Dictæo monte Cretæ inſulæ, G. 4. 152. Id eſt, aurea ætate ; cum homines nondum animalium carne, ſed ſolis terræ fructibus veſcerentur. De *Saturno*, & *aurea* ætate, Ecl. 4. 6.

541. *Sed nos, &c.*] Hunc librum, ut & priores, allegoria terminat ab equis petita. *Æquor* hic eſt campus. Æn. 2. 780.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER III.

ARGUMENTUM.

EXORDIUM tria continet : invocationem Deorum, qui pabulo & pecorum paſtioni præſident : deinde laudes Octaviani : denique invitationem Mæcenatis, cujus juſſu ſuſceptum id operis fuiſſe, rurſus teſtatur. Sequuntur præceptiones de cultura pecorum, quatuor in partes diſtinctæ. I Agit de bobus & equis. II. De ovibus & capris. III. De canibus. IV. De rebus pecori infeſtis ; nempe ſerpentibus, ſcabie, febri, ac peſte : qua peſtis deſcriptio epilogi locum obtinet. Sparſa ſunt præterea toto libro fuſiores, oblectationis cauſa, deſcriptiones, quaſi quædam diverticula. Talis eſt deſcriptio curſus equeſtris, v. 103. Aſili ſive æſtri, v. 147. Taurorum amantium, v. 217. Furiarum amoris, 242. Scythicæ hyemis, v. 349.

TE

TE quoque, magna Pales, & te memorande canemus [cæi.
Paſtor ab Amphryſo: vos ſylvæ amneſq; Ly-
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque humeroq; Pelops inſignis eburno,
Acer equis? Tentanda via eſt, quâ me quoq; poſſim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas: 11

INTERPRETATIO.

Te etiam cantabo, ô magna Pales; & te, ô paſtor memorabilis ob Amphryſum; & vos, ô ſylvæ, & flumina Lycæi. Cætera omnia argumenta, *quæ delectare* poſſent *animos otioſos, jam pertractata* ſunt. *Quis neſcit aut Euryſtheum ſeverum, aut altaria infamis Buſiridis? Cui non dictus* eſt *Hylas puer, & Delos Latonia, & Hippodame, & Pelops notabilis humero eburneo,* ac *peritus* artis *equeſtris? Tentanda eſt* mihi *via, quâ poſſim attollere me etiam è terra, & victor volare per ora hominum. Ego primus rediens è Bœotiis montibus deducam mecum muſas in patriam:*

NOTÆ.

1. *Te quoque, magna Pales.*] Dea paſtorum & pabuli, cui ſacra lacte fiebant: & feſta celebrabantur *Palilia*, 12 Kal. Maii: quo die Romulus urbem fundavit.

2. *Paſtor ab Amphryſo.*] *Amphryſus*, fluvius Theſſaliæ; ubi Apollo greges pavit Admeti regis: vel ipſius regis amore captus, juxta Callimachum in hymno; vel juxta alios, eidem addictus in ſervitutem à Jove, propter interfectos Cyclopas, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum, vel Phaëthonta, vel Æſculapium, utrumque filium Apollinis. Ideo dicitur *memorandus ab Amphryſo*: id eſt, ob Amphryſum: quia ob operam ejus in ripis Admeto exhibitam, dictus eſt *Apollo Nomius*, à νομὸς paſcuum.

Sylvæ, amneſque Lycæi.] Loca quælibet paſcuis abundantia: quales ſunt in Arcadia ſylvæ, amneſque *Lycæi* montis, Ecl. 10. 15.

4. *Euryſthea.*] Mycenarum regem: qui Junonis odio obſequens, Herculem, oraculi juſſu ſibi ſubditum, difficillimis periculis objecit: è quibus evaſit victor. De *Hercule*, Æn. 8. 287.

5. *Illaudati Buſiridis aras.*] Regis Ægypti qui cum hoſpites ad aras immolaret, ad eas ipſas cum Amphidamante filio & miniſtris occiſus eſt ab Hercule, cui ſtruebat eaſdem inſidias. *Illaudati.*] Illaudabilis, in quo nihil eſt laude dignum, ac proinde ſumma ſunt omnia vitia. Sic vulgo *invictus*, ſumitur pro *invincibili*, quod non eſt in uſu, ut notat Turneb. l. 4. 17. Videturque Virgilius carpere Iſocratem, Græcum oratorem, qui ſcripſit, quam adhuc habemus, laudationem Buſiridis.

6. *Hylas ---Latonia Delos.*] *Hylas*, puer dilectus Herculi: Ecl. 6. 43. *Latona*, Cœi Titanis filia, à Jove compreſſa, Ecl. 3. 67. *Delos*, inſula maris Ægæi, ubi Latona Dianam & Apollinem enixa eſt. Æn. 3. 74.

7. *Hippodameque.*] Vel Hippodamia, filia OEnomai regis Elidis & Piſarum: qui cum ex oraculo ſe à genero occidendum eſſe accepiſſet: equis confiſus velociſſimis, qui ex ventorum flatu creati erant, curule certamen filiæ procis propoſuit, eâ lege, ut qui vinceret, filiam obtineret; qui vinceretur, mortem ſubiret. Igitur tredecim victis & occiſis, Pelops Myrtilum OEnomai aurigam pretio corrupit, ut currui fragilem axem ſubjungeret, aut obicem axi non adjiceret. Quo pacto OEnomaus è curru concidit, membriſque caſu colliſis mortuus eſt. Pelops Hippodamiâ potitus, Myrtilum perfidiæ mercedem contumelioſius exigentem, in Ægæum mare præcipitem dedit, cujus illa pars ideo *Myrtoum* mare dicta eſt. *Pelopis* pater Tantalus fuit, Phrygiæ rex: qui cum Deos excepiſſet hoſpitio, eorumque numen explorare vellet, ſuum hunc filium iis epulandum dedit; à cujus eſu cæteri abſtinuerunt, exceptâ Cerere, quæ humerum ejus abſumpſit. Jupiter eum ſuſcitavit, humerumque ei reſtituit eburneum: Tantalus ob id ſcelus perpetua ſiti ac fame in inferis cruciatus fingitur, præſentibus epulis coactus abſtinere. Pelops deinde non Elida tantum, ſed totâ peninſulâ potitus, eam ſuo nomine *Peloponneſum* vocavit.

10. *Primus ego in patriam, &c.*] Certe hanc laudem prius dederat Ennio Lucret. l. 1. 117. *Ennius ut noſter cecinit, qui primus amæno detulit ex Helicone perenni fronde coronam, per gentes Italas*, &c. Igitur non ſignificat Virgilius ſe primum omnium Græcas Muſas deducturum in Italiam, ſed in agrum Mantuanum.

11. *Aonio vertice.*] Helicone, monte Bœotiæ, quæ Aonia prius dicta eſt. Ecl. 6. 65. De *Muſis*, Ecl. 3. 60.

Primus

dummodo vita duret mihi. *Primus reportabo tibi palmas Idumæas, ô Mantua: & ædificabo in campo viridi templum è marmore juxta aquam, ubi magnus Mincius errat lentis flexibus, & tegit* marginem *riparum tenerâ arundine. In medio* templo *mihi erit Cæsar, & templum occupabit. Ejus in honorem ego victor, & spectabilis purpurâ Tyriâ, impellam juxta fluvium centum currus actos quatuor equis. Omnis Græcia relinquens Alpheum, & sylvas Molorchi, meo jussu certabit cursu, & duro cæstu.*

Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus erat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cæstu.

NOTÆ.

12. *Primus Idumæas, &c.*] Id est, nobiles palmas: quales nascuntur in *Idume*, sive *Idumæa*, Syriæ regione, ab *Edom*, filio Esau, sic dicta. Attingit morem victorum Olympicis ludis: qui sua præmia referebant patrias in civitates: in quas triumphali pompâ invehebantur, fruebanturque deinceps vectigalibus totam in vitam è republica constitutis.

15. *Mincius.*] Fluvius Mantuam alluens, *Menzo*, Ecl. 7 13.

16. *In medio, &c.*] Promittit multa in honorem Octaviani. I. *Templum.* II. *Ludos Olympicos, & Nemeæos.* Græco more. III. *Supplicationes cum Deorum statuis.* IV. *Sacrificia.* V. *Ludos theatrales.* VI. *Tropheea, imagines & statuas.*

17. *Victor ego, & Tyrio, &c.*] Victor poëtarum omnium Græcorum: quam victoriam explicat more tum Romano, tum Græco. Romano quidem, juxta quem victores purpurâ vestiti quadrigis invecti triumphant; Græco vero, juxta quem victores ludis Olympicis palmam manu, coronam capite, gestabant; unde supra dixit; *referam tibi, Mantua, palmas:* & infra v. 21. *Ipse caput tonsa foliis ornatus oliva*, &c. De *Tyrio ostro*, sive purpura, G. 2. 506.

18. *Centum Quadrijugos, &c.*] Vel modo poëtarum, *centum* dixit, pro magna multitudine: Vel alludit ad pompam Circensium ludorum, in quibus die uno fiebant viginti quinque curruum missus: id est, emissiones curruum è repagulis & carceribus: singulis autem missibus quatuor currus exibant; singuli, pro sua factione, suis distincti coloribus: quatuor enim erant factiones; rubra; alba; prasina, sive viridis; & veneta, sive cœrulea. Igitur centum currus Virgilii missus indicant viginti quinque, seu Circensem unius diei pompam. Circenses autem ludi, cursus equestres Olympicos imitabantur, Æn. 5. 288.

Ad flumina] Veteri instituto: nam ante Circorum fabricam, *in litore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positis gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviæ præsens periculum:* inquit Servius. Vide Æn. 5. 288.

19, 20. *Cuncta mihi, &c.*] Significat venturam esse Græciam ad suos ludos, patriis contemptis, quasi vilioribus. Quatuor autem erant in Græcia ludi, sive certamina insignia. *Olympica, Pythia, Isthmia, & Nemeæa.* I. *Olympica*, instituta sunt ab Hercule, in honorem Jovis, postquam Hercules Augeam regem Elidis occidisset: fraudatus ab eo mercede pactâ propter stabulum à triginta annorum fimo repurgatum. Victores coronâ donabantur ex oleastro, vel oleâ. Constabant autem ludi illi, pentathlo, sive quintuplici certamine, cæstu, cursu, saltu, disco, & palæstra: durabantque quinque dies, & quarto quoque anno celebrabantur: unde spatia quatuor annorum, duas inter ludorum illorum celebrationes interjecta, *Olympiades* appellata sunt. II. *Pythia*: fiebant in Pythio, Macedoniæ loco: in honorem Apollinis, ob cædem Pythonis serpentis: unde Apollo *Paan* dictus est, à παίειν *ferire*, quod sagittis serpentem percussisset: indeque carmen in ipsius & cæterorum deinde Deorum laudem, vocatur *hic pæan.* Coronabantur victores lauro. III. *Isthmia*, in honorem Neptuni, à Theseo Athenienſium rege instituta in faucibus isthmi Corinthiaci. Corona dabatur è pinu. IV. *Nemeæa*, edebantur in honorem Herculis, ob cædem leonis ab eo interfecti in sylva Nemeæa, prope Cleonas, urbem Achaiæ, in Peloponneso. Corona erat ex apio. Præterea ludis omnibus victores palmam manu gestabant. Virgilius per *Alpheum*, Elidis in Peloponneso fluvium, prope Olympiam urbem, certamina intelligit *Olympica:* quæ ibi committebantur. *Per lucos Molorchi*, certamina *Nemeæa.* Molorchus enim pastor fuit in agro Cleonæo, hospes Herculis, cujus in gratiam Hercules leonem Nemeæum sive Cleonæum interfecit. Certamina alia sub his duobus complectitur. *Cæstus.*] Chirothecæ quædam species est, è corio bubulo, eoque *crudo:* quo pugiles manus & brachia ad pugnam armabant. Æn. 5. 401.

Ipse

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc ſolemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſoſque videre juvencos:
Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnumq; fluentem
Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumq; Niphaten,

Ego decoratus frondibus tonſæ oleæ circa *caput, proponam præmia. Jam nunc juvat ducere ad templa ſolemnes pompas, & videre mactatas victimas: vel* videre, *quomodo ſcena mutetur conversâ facie: & quomodo Britanni intexti attollant aulæa purpurea. In portis* templi *ſculpam in auro & ſolido ebore pugnam Indorum, & bella victoris Romuli: ibidemque* ſculpam *Nilum agitatum* claſſibus, *& longe fluentem: & columnas extructas* ex *ære navium* captarum. *Adjiciam urbes Aſiæ expugnatas, & Armenos fugatos;*

NOTÆ.

21. *Tonſæ.*] Conciſis foliis apte compoſitæ.

22. *Ducere Pompas.*] *Pompæ*, erant imagines Deorum impoſitæ ferculis; & alia quælibet ludorum ornamenta, quæ ad oſtentationem coram populo ducebantur: præcipue in *Circenſibus.* Nomen à πομπὴ; hoc autem à πέμπω *mitto, deduco, tranſveho.* De pompa illa Circenſi fuſe Ovid. Amor. 2. 2. 43. *Sed jam pompa venit: linguis animiſque favete,* &c. *Prima loco fertur ſparſis Victoria pennis,* &c. Tum Neptunus, Mars, Phœbus, Minerva, Ceres, &c.

24. *Vel ſcena ut,* &c.] Scena, frons eſt theatri, ſeu pars theatri adverſa ſpectantibus: quæ aulæis, velis, aliiſque ornamentis decorata, actores tegit atque inumbrat: σκηνὴ *umbraculum*, à σκιὰ *umbra*, G. 2. 381. Scena autem illa fiebat, aut *verſatilis*, aut *ductilis.* Verſatilis; cum ſubito machinis quibuſdam, ut præcipit Vitruvius, triangulis tota vertebatur, aliamque picturæ faciem oſtendebat. Ductilis; cum evolutis velis & aulæis, picturæ facies interior nudabatur. Utramque exprimit Virgilius.

25. *Intexti tollant aulæa Britanni.*] Singulæ voces egent explicatione. I. *Aulæa:* vela ingentia, peripetaſmata, dicta ſunt ab *aula* Attali, Pergami regis ditiſſimi, qui populum Romanum hæredem reliquit: primuſque invenit aurum intexere, ut Babylonii colores, ex Plinio l. 8. 48. unde *Attalica* & *Babylonica* aulæa veſteſque memorantur. II. *Britanni*, nunc Angli & Scoti. Non ab Octaviano victi ſunt, ut vult Servius, ſed à Julio Cæſare: qui ex continenti Galliæ bis in eorum inſulam navigavit: duabuſque victoriis re bene geſtâ, & acceptis obſidibus, magnum ſervorum numerum, ac prædam reportavit: juxta Strabonem l. 4. Ex iis igitur Julii mancipiis puto multos officiis theatralibus addictos eſſe: de quibus, ut illo tempore paſſim notis, hic ſermo eſt. III. *Intexti.* Nempe quia Julii victoriæ in ipſis aulæis depictæ erant; & inter eas, fortaſſe Britannica: unde portabant vela iidem Britanni qui in velis acupicti videbantur.

26. *Elephanto.*] De ebore, qui dens eſt elephanti, G. 1. 57.

27. *Gangaridum, &c. Quirini, &c.*] *Gangaridæ*, gens Indica circa Gangem. *Quirini.*] Octaviani: qui quaſi alter Romulus, & alter conditor Romæ habitus eſt, Romulus autem Quirinus dictus eſt à *quiri*, quæ Sabinorum linguâ haſtam ſignificat, qua ſemper inſtructus pingitur Romulus. Certum eſt agitatum fuiſſe in ſenatu, Romuli-ne, an Auguſti nomine, Octavianus donaretur. Sed peræque certum eſt, neque id contigiſſe niſi ann. U. C. 727. annis poſt edita Georgica circiter tribus: neque unquam Gangaridas ab eo victos eſſe. Igitur appellatur à Virgilii *Quirinus*, non publica auctoritate, ſed privata adulatione: *Gangaridum* vero victor, quia M. Antonii victor: qui ipſe dolo Armenios; Ventidio duce, Parthos vicerat; Indos vero, Arabes, alioſque Aſiaticos habuerat in auxiliis, ut diximus G. 2. 171. Unde patet, id quod illo loco jam probavimus, hunc quoque locum Georgicis libris jam perfectis attextum eſſe.

28. *Magnumque fluentem Nilum.*] Nomen pro adverbio. Sic. Æn. 7. 399. *Torvumque repente clamat,* &c. De *Nilo* Ægyptio flumine, G. 4. 288. & Nilus victoriam ſignificat Alexandrinam, de M. Antonio & Cleopatra ab Octaviano relatam, anno U. C. 724.

29. *Navali ſurgentes, &c.*] Octavianus è roſtris æreis Ægyptiarum navium, dicitur quatuor columnas conflaviſſe: auctor Servius.

30, 31. *Niphaten, Fidentemque, &c.*] Per Niphaten Armeniæ montem, Armenios ipſos intelligit; per montem, populos montis incolas. Sic Æ. 10. 13. *Alpes immittet apertas*: id eſt, populos Alpinos. De *Parthis*, diximus Ecl. 1. 62. Quomodo autem Octavianus dici poſſit viciſſe Armenios & Parthos, vide ſupra, in nota ad v. 27.

Fidentemque

& Parthos confidentes fugæ ac ſagittis retro jactis, & ſpolia bis rapta manu ex diverſis hoſtibus, & populos bis victos in utroque mari. Erunt quoque ſtatuæ è marmore Pario, ſimulacra prope *animata, ſoboles Aſſaraci, & heroes familiæ deducta a Jove : & Tros pater* Aſſaraci, *& Apollo munitor Trojæ. Invidia infelix timebit furias, & ſeverum fluvium Cocyti, & tortos ſerpentes Ixionis, & rotam immenſam, & rupem* Siſyphi *inſuperabilem. Interea ſubeamus ſylvas Dryadum, & ſaltus* aliis *inacceſſos*; ſubeamus *tua mandata, ô Mæcenas, non* ſane *facilia. Animus meus nihil altum incipit ſine te. Eia vero amputemus pigras moras : Citharon vocat* nos *magno clamore, & canes Taygeti, & Epidaurus domitrix equorum :*

Fidentemque fugâ Parthum verſiſque ſagittis :
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Jove gentis
Nomina: Troſque parens, & Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix furias amnemque ſeverum
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſylvas ſaltuſque ſequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat : en age, ſegnes
Rumpe moras : vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetiq; canes, domitrixq; Epidaurus equorum:

NOTÆ.

32, 33. *Et duo rapta --- Biſque triumphatas, &c.*] Omnes explicant *diverſum hoſtem*, de Gangaridis & Britannis ; *utrumque litus* ; de orientali, in quo ſunt Gangaridæ ; & occidentali, in quo ſunt Britanni. Sed male, ſiquidem Britannos Octavianus non vicit. Ego explico de Aſiaticis Africaniſque gentibus, quæ M. Antonio parebant : de gemina clade, qua M. Antonium affecit, prima ad Actium Epiri promontorium, in Africano litore ; altera ad Alexandriam, in Europæo litore. *Rapta manu.*] Notat utrumque bellum ab Octaviano, non per legatos, ut bella fere cætera ; ſed proprio Marte, propria manu, geſtum eſſe.

34. *Parii lapides.*] Marmora candida è Paro inſula, quæ una eſt è Cycladibus in mari Ægæo.

35. *Aſſaraci proles, &c.*] Gentis Iuliæ ſeriem & originem indicat Hic autem fuit ordo. *Jupiter : Dardanus*, Jovis filius ex Electra Atlantis filia : *Erichthonius : Tros.* Hic ſcindit ſe familia duas in partes, per duos Trois filios, *Ilum & Aſſaracum. Ilus* enim genuit *Laomedontem*, hic *Priamum. Aſſaracus* vero habuit *Capyn*, hic *Anchiſen* : Ex *Anchiſe & Venere*, *Æneas*, *Aſcanii* ſive *Iuli* pater, qui auctor fuit gentis Iuliæ.

36. *Trojæ Cynthius auctor.*] Apollo, natus in inſula *Delo* ; ubi mons eſt *Cynthus*, Ecl. 6. 3. Trojæ mœnia extruxit, regnante Laomedonte. Vide G. 1. 502.

37. *Invidia, &c.*] Eorum ſupplicium notat, qui Octaviani laudibus obtrectabant : quales multi ad id uſque tempus Romæ fuerant ; è veteribus Sext. Pompeii, aut M. Antonii amicis.

38. *Cocytum, &c.*] Inferorum fluvium, è Stygeprofluentem, à κωκύειν *gemere*, Æ. 6. 323.

Ixionis angues.] Ixion, Phlegyæ Lapitharum in Theſſalia regis, filius : cum ob cædem ſoceri ſui Deionei inexpiabilem vagaretur, aſſumptuſque in cœlum, & expiatus à Jove eſſet : Junonis amore percitus, ex nube, quam ei Jupiter pro Junone obtulerat, Centauros genuit. Apud homines deinde cum ſuos & Junonis amores quaſi veros jactaret : fulmine dejectus ad inferos, ibique tortis anguibus alligatus eſt rotæ, cujus perpetuo circumactu torquetur.

39. *Non exuperabile ſaxum.*] Siſyphi ſupplicium ſignificat. Is filius Æoli cum Atticam latrociniis infeſtaret, occiſus eſt à Theſeo Athenarum rege : cujus in gratiam finxere Græci, Siſyphum apud inferos huic addictum pœnæ ; ut in montis verticem ſaxum provolvat, & continuo inde gravitate ſua devolutum, revolvat.

40. *Dryadum, &c.*] E. 2. 46. *Saltus.*] Ecl. 6. 59. *Mæcenas.*] In argumento Georg.

43, 44. *Vocat ingenti, &c.*] Dicit ſe vocari eas in regiones, quæ abundant iis animalibus, quorum culturam hoc libro docturus eſt. *Citharon.*] Mons Bœotiæ, quæ regio à *bove* nomen habuit ; ut dictum eſt Æ. 6. 65. & à Juvenali, S. 10. 50. *Vervecum patria* nominatur. *Taygetus.*] Mons in Laconia prope Spartam ; venatu inſignis, atque adeo canibus. *Epidaurus.*] Urbs multiplex hujus nominis ; hæc in Peloponneſo eſt in Argia regione, ad orientale litus, ubi colebatur Æſculapius. Et tota Argia ferax equorum fuit : unde laudantur eo nomine Mycenæ, urbs ejuſdem regionis, v. 121 *Et patrium Epirum referat, fortesque Mycenas.*

Et

Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pungas
Cæſaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit veſtigia caudâ.
Ætas Lucinam juſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis; nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.

& vox reboat multiplicata repercuſſu ſylvarum. Paulo poſt tamen aggrediar celebrare animoſa bella Octaviani: & fama propagare nomen ejus *per tot annos, quot* annis *Octavianus diſtat à primo ortu Tithoni. Sive aliquis alit equos, admirans præmia victoriæ Olympiacæ; ſive aliquis* alit *robuſtos boves ad arationem: eligat præſertim corpora matrum. Optima eſt figura terribilis vaccæ, cui caput* eſt *deforme, cui collum* eſt *magnum, & cui pelles pendent à mento uſque ad crura:* cui *præterea latus longum eſt ſine modo, & omnia magna: pes etiam, & aures hirſutæ ſub cornibus inflexis. Nec diſplicebit mihi* vacca *notata maculis albis, aut quæ fugit jugum, & aliquando cornibus petit, & facie ſimilis tauro; & qua tota alta* eſt, *& ambulans verrit veſtigia* parte *extremâ cauda. Ætas ſubeundi legitimum conjugium, & labores partus, finit ante decem annos, & incipit poſt quatuor: reliqua* ætas, *nec apta eſt generationi, nec commoda agriculturæ. Interea dum læta juventus viget in armentis: da licentiam maribus, & cito immitte pecora ad coitum, & propaga progeniem aliam ex alia per generationem. Optima quæque dies vitæ, prima elabitur miſeris mortalibus: morbi ſuccedunt, & mœſta ſenectus; & labor, & ſeveritas duræ mortis eos rapit. Erunt ſemper aliquæ* pecudes, *quarum voles mutare corpora.*

NOTÆ.

46. *Mox tamen, &c.*] Promittere videtur Æneida quæ ad gentis Iuliæ laudem conſcripta eſt, continetque paſſim laudes Cæſaris Octaviani. *Accingar.*] Sumpta Tranſlatio eſt ab iis qui aliquid facturi veſtem altius cingunt; ne laciniis defluentibus impediantur.

48 *Tithoni.*] Vel Tithonus eſt ille, Laomedontis aut frater, aut filius ab Aurora dilectus, de quo G. 1. 49. Vel juxta Servium & Euſtathium, Sol: qui Tithonus eodem modo dicitur, quo dicitur Titanus: nempe a τιτανόω, *extendo*, quia lucem undequaque extendit. Tithonus enim Aurorâ diſtabat ab Octaviano mille duntaxat annis, Sol totâ mundi ætate, atque adeo quidam æternitate quam videtur Octaviano polliceri Virgilius.

49 [illegible] *De equis* [illegible] 1 [illegible] *De* [illegible] *quatuor.* 1 *De* [illegible] *eq-* [illegible] *v.* 51. [illegible] *dos* [illegible] *ad aratrum.* v. 125.

quæ etiam tauris & vaccis accommodari poſſunt. III. *De cura equarum gravidarum*, v. 140. IV. *De cura & inſtitutione vitulorum*, v. 157. *& equuleorum*, v. 179.

51. *Turpe caput.*] Deforme, propter magnitudinem. Sic Homerus dixit, λᾶας ἀναιδὴς, *lapis impudens*, Iliad. 4. 521. & alibi.

56 *Maculis inſignis & albo.*] Maculis albis: ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro*: pro pateris aureis.

60. *Lucinam — Hymenæos.*] Deam partûs, Deoſque conjugii: quæ nomina etiam pecudibus tribuit, ut infra v. 125. mariti nomen equo. *Et pecori dixere maritum.* De *Lucina*, Ecl. 4. 10. *Hymen* vel *Hymenæus*. Vel fuit filius Liberi & Veneris, qui primus certas nuptias inſtituit; vel vir Atticus, qui raptas a latronibus virgines parentibus intactas reſtituit. Unde ejus nomen invocari ſolebat apud Græcos in feſtis nuptialibus: & nuptiæ ipſæ dicebantur *Hymenæi.*

Semper

igitur ſemper repara armentum : *& ne poſtea deſideres ea quæ amiſeris, præveni* damnum, *& ſubſtitue armento prolem novam ſingulis annis. Similiter* neceſſarius *eſt armento delectus idem equorum. Tu modo adhibe præcipuam curam* circa eos, *quos ſtatuis ſeponere ad propagationem armenti, jam inde à tenera* eorum *ætate Statim pullus generoſi pecoris alte incedit per campos, & flexibili crure figit* gradum. *Primus audet ingredi viam, & explorare fluvios tumentes, & exponere ſeſe ponti incognito : nec timet ſtrepitus inanes. Collum habet elatum, caput acutum, ventrem ſubſtrictum, terga carnoſa, pectus robuſtum eminet in toros. Boni ſunt badii & glauci ; color eſt peſſimus albis & gilvis. Si autem arma aliqua longe ſonuerunt, non poteſt conſiſtere in loco : arrigit aures, & tremit membris, & volvit ſub naribus collectum calorem,* eum *coërcens. Crines denſi ſunt, & agitati recidunt in dextrum humerum.*

Semper enim refice: ac ne poſt amiſſa requiras,
Anteveni ; & ſobolem armento ſortire quotannis.
Nec non & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo, quos in ſpem ſtatues ſubmittere gentis,
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit :
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti :
Nec vanos horret ſtrepitus. Illi ardua cervix,
Argutumq; caput, brevis alvus, obeſaq; terga;
Luxuriatque toris animoſum pectus : honeſti
Spadices, glaucique ; color deterrimus albis,
Et gilvo : tum, ſi qua ſonum procul arma dedere;
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; premens volvit ſub naribus ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina : cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.

At ſpina dorſi *duplex extenditur inter lumbos : & ungula cavat ſolido cornu terram, ſonatque graviter. Talis fuit Cyllarus domitus fræno Pollucis Amyclæi : & tales equi bijuges Martis, &* equi *curules magni Achillis, quos Græci poëtæ commemorant.*

NOTÆ.

70. *Semper enim refice.*] Hic *enim*, non cauſam notat, ſed effectum : *igitur, itaque.*

Ne poſt amiſſa requiras.] Ne ſero agnoſcas negligentiam tuam, ne ſero armenti jacturam doleas : præveni jacturam illam annua ſubſtitutione novæ ſobolis.

81. *Luxuriatque toris animoſum, &c.*] Tori, ſunt eminentiæ muſculorum, quaſi nodoſæ ac tumentes : ut in robuſtioribus corporibus videre eſt.

82. *Spadices, glaucique, &c.*] I. Tamen conſtat *ſpadices* eſſe, ex rubro nigricantes, badios, *bay bruns.* σπάδιξ enim & φοῖνιξ ſignificant palmæ termitem cum fructu, qui ad illum colorem accedit : unde color ille Phœniceus etiam dictus eſt, à φοῖνιξ *palma.* Vide Gellium l. 2. 26. II. Docet ibidem Fronto apud Gellium, per *glaucum* equum, viridem hic ſignificari : & perinde Virgilium dicere potuiſſe, cœruleum. Quis autem eſt equus viridis, aut cœruleus, aut glaucus? Haud dubie ſcutulatus ille, quem ex macularum denſitate vocamus *Pommele ardoiſe.* Ardoſia quippe lapis eſt fiſſilis, & denſe cœruleus. III. *Albus* hic à candido diſtinguitur : nam candidus color maxime probatur in equis Deorum ac triumphantium. Iſidorus *album* explicat *pallidum, blanchaſtre* IV. *Gilvus*, Varroni *helvus*, qualis eſt melli aut lateri ſemicocto : *iſabelle lavé*: Germani dicunt *Gelb.*

87. *Duplex ſpina.*] Ita Xenoph. lib. de Re equeſtri. Ita Varro. Non quod re duplex ſit, ſed ſpecie tantum & aſpectu : ut enim in equo macilento extat & eminet quaſi acuta ſpina dorſi ; ita in robuſto ac vegeto cavum quiddam videtur per mediam ſpinam intercurrere ; idque patet ex Varronis verbis : ſit *ſpina maxime duplex ; ſi minus, non extant.*

89. *Talis Amyclæi, &c.*] De *Polluce*, ejuſque fratre *Caſtore*, Æ. 6. 121. Pollux ab Homero, Theocrito, Horatio, Ovidio, dicitur pugil inſignis fuiſſe ; Caſtor, equorum domitor. Contra tamen videtur hic ſentire Virgilius. *Cyllarus.*] Equus Pollucis, juxta Virgilium & Propertium : Caſtoris, juxta Senecam, Valerium Flaccum & Claudianum. *Amyclæi.*] *Amyclæ*, urbs in Laconia, non longe à Lacedæmone : unde Caſtor & Pollux, modo Lacedæmonii, modo Amyclis nati dicuntur.

91. *Martis equi, &c.*] De *Marte* Ecl. 9. 12. *Martis* equos Servius aliique multi appellant *Pavorem*, & *Timorem*, δεῖμον & φόβον, idque ex Heſiodo & Homero conantur probare : ſed ex

Talis

Talis & ipſe jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratum trahit: &, ſi quando ad prælia ventum eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. Ergo animos ævumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum:
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus;
Cum ſpes arrectæ juvenum, exultantiaq; haurit
Corda pavor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatuque ſequentum:
Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Jungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ, gyroſque dedere,

Talis ipſe quoque Saturnus velox emiſit crines è collo equino ſuperveniente uxore, & fugiens implevit altum Pelium hinnitu acuto. Hunc etiam include ſtabulis, cum deficit, aut morbo tardus, aut ſenio piger: & ſis indulgentior ſenectuti non infami. Senex inutilis eſt ad coitum, & in eo fruſtra extendit laborem ſterilem: & ſi interdum deſcenditur ad pugnam, fruſtra furit, ut aliquando magnus ignis in paleis furit *ſine viribus. Ergo ſpectabis præſertim generoſitatem & ætatem, deinde alias dotes; quorum parentum* ſint *ſoboles; quomodo unuſquiſque doleat, cum vincitur; aut appetat victoriam. Nonne vides?* in *celeri certamine cum currus corripuerunt campum, & ruunt emiſſi è repagulis: cum ſpes juvenum excitatur, & metus pulſans fatigat corda ſubſultantia: juvenes imminent flagello intorto, & pendentes laxant habenas: rotæ volant, calidæ ex impetu: & jam demiſſi, & jam alte ſublati, videntur ire per aërem vacuum, & attolli in ventos. Nec moram* faciunt, *nec quieſcunt. At nubes flavi pulveris aſſurgit:* equi *fiunt humidi ſpumâ & halitu ſequentium. Adeo amant gloriam, adeo appetunt victoriam. Erichthonius primus* omnium *auſus eſt componere currus & quadrigas: & poſt victoriam inſidere rapidis rotis. Lapithæ Pelethronii, inſidentes dorſo* equorum,

NOTÆ.

iis ipſis oſtendit Germanus, aurigas fuiſſe, non equos. *Achillis* equi, *Balius* & *Xanthus*, immortales; Zephyro patre, & Podarge Harpyia matre, geniti: Iliad. 15. 149. De *Achille*, Æ. 1. 34.

92. *Talis & ipſe, &c.*] Saturnus, de quo Ecl. 4. 6. cum Philyram, Oceani filiam, amore inſequeretur; Ope, ſive Rheâ uxore ſuperveniente, in equum ſe convertit, aufugitque in montem Theſſaliæ *Pelium*. Philyra Chironem ex eo peperit; ſuperiore parte hominem, inferiore equum.

96. *Nec turpi ignoſce ſenectæ.*] Affert Servius geminam hujus loci ſententiam; Vel, *nec ignoſce turpi ſenectæ:* vel, *ignoſce ſenectæ non turpi.* Secunda pluribus placet, quia Ennius, Plutarchus, Auſonius, &c. laudant equi ſenectutem, jubentque mitius haberi, & præteritos labores quiete compenſari: unde hic quoque eſt, *Abde domo.*

101. *Artes, prolemque parentum.*] Id eſt, quorum parentum ſint proles: ſive, quale ſit genus, & ſeries parentum è quibus nati ſunt. *Artes.*] Studia quibus apti ſunt, bellone, an agro, &c.

105. *Haurit.*] Ita pulſat, ut è ſedibus trahere & eruere videatur: hoc enim ſignificat *haurire*, quod eſt ab ἀφύω *haurio*; & iſtud ab ἑφύω *traho*: quod enim hauritur, è profundo trahitur, vide Æ. 10. 314.

114. *Primus Erichthonius, &c.*] Æſchylus Prometheum, Cicero Minervam, Maro Erichthonium curruum inventorem facit: ſive illum Athenienſium regem, ex Vulcano & Tellure natum, & anguipedem, qui, ut pedum deformitatem tegeret, dicitur currum fabricaſſe: ſive illum Phrygem, Dardani filium, Jovis nepotem, qui unus fuit ex Ænea majoribus, de quo v. 35. Et vere Plinius l. 7. 56. *Bigas primum junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.*

115. *Fræna Pelethronii Lapithæ.*] Item fræni & equitationis inventionem tribuit Sophocles Neptuno, Lyſias orator Amazonibus, alii alios: Virgilius *Lapithis*, Theſſaliæ populis, de quibus

Impoſiti dorſo: atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
Æquus uterq; labor: æque juvenemq; magiſtri
Exquirunt, calidumq; animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fugâ verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat, forteſque Mycenas;
Neptunique ipsâ deducat origine gentem.
His animadverſis, inſtant ſub tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Pubenteſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant,
Farraque; ne blando nequeat ſupereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes.
Atq; ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat; frondeſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant;
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit, exactis gravidæ cum menſibus errant.

invenerunt artem *frænandi & gyrandi: & docuerunt equitem armatum inſultare terræ, & glomerare ſuperbos paſſus. Difficultas utraque par eſt; pariter magiſtri* artis *eligunt* equum *juvenem & ferventem animis, & vividum in curſu:* non ſenem, *etſi ſæpe ille converterit in fugam hoſtes pulſos, & referat patriam Epirum, aut fortes Mycenas, & ducat genus ab ipſa ſtirpe* equi *Neptunii. His notatis, magis ſolliciti ſunt circa tempus* admiſſuræ: *& adhibent omne ſtudium ut ſaginent denſa pinguedine* eum, *quem elegerunt ducem, & deſignaverunt admiſſarium armenti: & ſecant* huic *herbas vigentes, & præbent aquam* copioſam, *& frumenta: ne non poſſit ſufficere jucundo labori, &* ne *pulli imbecilli ferant* notas *maciei paternæ. At de induſtria faciunt ipſas matres macilentas. Et cum voluptas prius cognita ſuadet novum coitum,* tunc *auferunt* eis *cibum, & avertunt* eas *à potu: ſæpe etiam agitant* eas *curſu, & fatigant æſtu: cum area ſonat frugibus graviter tritis, & cum paleæ vacuæ projiciuntur in ventos ſurgentes. Hoc faciunt ne trajectus partis genitalis ſit ſtrictior ob nimiam pinguedinem, & claudat meatus hebetes: Sed* ut pars illa *avide attrahat ſemen, & interius includat. Poſtea incipit cura patrum recedere, & cura matrum ſuccedere, quando vacantur gravidæ expletis menſibus.*

NOTÆ.

G. 2. 457. *Pelethronii* vero vel adjectivum eſt, epithetum Lapitharum, à Pelethronio eorum oppido ad Pelium montem; vel nomen cujuſdam Lapithæ proprium eſt, genitivo caſu, frenorum inventoris, cujus invento Lapithæ deinde cæteri uſi ſunt ad domandum & inſtituendum equum. Ait enim Plinius l. 7. 56. inveniſſe *frænos & ſtrata equorum Pelethronium: pugnare ex equo Theſſalos, qui Centauri dicti ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem.* Lapithæ autem vicini Centauris.

117. *Greſſus glomerare.*] Quaſi colligere, reductis & replicatis anterioribus cruribus: dum poſteriora tenduntur & explicantur.

118. *Æquus uterque labor.*] Par laus, atque difficultas in utraque arte: ſive aurigandi, quæ fuit ars Erichthonii; ſive equitandi, quæ fuit ars Lapitharum.

120. *Quamvis ille, &c.*] Agitur hic de delectu equi admiſſarii, *etalon.*

121. *Epirum referat, &c.*] De *Epiro*, equorum feraci, G. 1. 59. *De equo Neptuni*, G. 1. 14. *Mycenæ*, urbs in Argia Peloponneſi regione, Argis vicina: utraque equis nobilis.

124. *Denſo pingui.*] Denſa pinguedine: duplex adjectivum, pro ſubſtantivo & adjectivo: ut G. 1. 393. *Aperta ſerena*, & alibi ſæpe.

126. *Pubentes herbas.*] Non teneriores, aut duriores, ſed ſucci plenas; qualis eſt homo adultâ ætate, cum pubeſcit.

130. *Concubitus primos jam nota voluptas.*] Pugnant hæc verba, *primos* & *jam nota.* Niſi juxta alios intelligamus *primos*, non omnino de primo concubitu; ſed tantum de primo & novo anni cujuſque redeuntis.

134. *Zephyrum.*] De vento illo occidentali, Ecl. 5. 5.

135. *Uſus.*] Trajectus, via: ut Æ. 2. 453. *Limen erat, cæcæque fores, & pervius uſus Tectorum inter ſe Priami.*

Non

Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fugâ, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæq; tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertere vocantes:
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concuſſus, ſylvæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior inſtat)
Arcebis gravido pecori; armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas & nomina gentis inurunt:
Et quos, aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſervare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium atq; uſum formabis agreſtem,
Jam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi:
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici ſubnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio aſſuerint: ipſis è torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam ſæpe rotæ ducantur inanes

Nullus patiatur eas trahere juga gravium plauſtrorum, aut viam trajicere ſaltando, aut percurrere prata celeri curſu, aut innatare fluviis rapidis. Paſcantur in ſpatiis apertis ſylvarum, & juxta tumentia flumina: ubi ſit muſcus, & ripa virens herbis; & ubi antra tegant equas, *& umbra rupium incumbat. Circa ſylvas Silari, &* circa *Alburnum virentem ilicibus, eſt plurima volitans* muſca, *quæ Romanis nominatur aſilus, Græci appellantes interpretati ſunt œſtrum: aſpera & acerbe murmurans, quâ armenta tota territa fugiunt è ſylvis, aër ſonat percuſſus mugitibus, & ſylva, & ripa Tanagri aridi. Per hoc monſtrum Juno exercuit olim iram horribilem, inferens perniciem juvencæ* filiæ *Inachi. Expelles quoque illum* aſilum *à gravidis matribus, nam importunior ingruit mediâ æſtate: & paſces armenta* quando *ſol recens ſurrexit, aut* quando *ſtellæ inducunt noctem. Poſt partum omnis cura transfertur in vitulos: ſtatimque imprimunt* iis *ſigna & nomina gentis, &* notant eos *quos velint; ſive ſeponere ad propagandum armentum, ſive ſervare dicatos ſacrificiis; ſive* quos velint *arare terram, & verſare agrum aſperum glebis ſolutis. Reliqui vituli paſcuntur inter virides herbas. Tu exerce jam tum vitulos, quos erudies ad laborem & uſum ruſticanum: & inſtitue rationem* eos *domandi: dum animi juvenum dociles ſunt, dum ætas mutabilis eſt. Ac primo circunda collo laxos circulos è tenero vimine: deinde poſtquam colla* prius *libera aſſueverint ſervituti; conjunge* duos *juvencos æquales, alligatos ipſis circulis, & coge eos ſimul incedere. Et jam tum rotæ ſine onere ſæpe trahantur* ab *iis per humum,*

NOTÆ.

164. *Eſt lucos Silari, &c.*] *Silarus*, nunc *Selo*: Italiæ fluvius in Lucania: quo Lucani à Picentinis dividuntur. *Alburnus.*] Ejus regionis mons, *Alborno*: ex quo monte fluvius oritur. Tanagrus, *Negro*, tenuis, & ideo æſtate fere areſcens. *Ilex*, arbor glandifera, *jeuſe.*

147. *Aſilo Romanum, &c.*] Tabanus, *taon*: muſca boves agitans, veteribus Italis dicta eſt *aſilus*: Græcis οἶστρος.

153. *Inachia Juno, &c.*] Io, Inachi fluvii Peloponneſiaci, vel potius Argivorum regis, filia: ut lateret Junonem, à Jove in juvencam converſa eſt, & Junoni petenti dono data: ab ea tradita eſt Argo paſtori in cuſtodiam: qui cum fuiſſet à Mercurio ſopitus & occiſus, Io à Junone œſtro immiſſo agitata, in Ægyptum uſque fugit: ubi implorato Jovis auxilio priſtinam recepit formam, nupſitque regi Oſiridi, & poſt mortem ab Ægyptiis habita eſt pro Dea, ſub Iſidis nomine.

166. *Circlos.*] Syncope pro *circulos*: quemadmodum *ſeclum* & *periclum*, pro ſeculum & periculum.

168. *Aptos.*] Ligatos; ab ἅπτω *ligo*, ut fuſe oſtendimus Ecl. 7. 13.

& illi *imprimant orbitas in superficie pulveris. Postea axis è fago laborans sub magno onere stridcat, & temo ex ære trahat rotas sibi conjunctas. Interim manu colligas juvencis nondum domitis, non solum herbas, & frondes edules salicum, & ulvam palustrem; sed* etiam *frumenta è* tenera *segete. Neque vaccæ partu solutæ replebunt tibi* lacte *candida mulctralia, ut erat consuetudo veterum: sed exhaurient totas mammas ad* alendos *dulces fœtus. Si vero studium magis est ad bella, & ad exercitus feroces; aut* si magis studium est *radere curru amnem Pisæ Alpheum, & impellere currus celeres in luco Jovis; primus labor equi est, videre, contentiones & arma pugnantium; & ferre plangorem tubarum, & tolerare genitum rotæ tractæ, & audire in stabulo crepitum frænorum: præterea magis ac magis latari blandis laudibus magistri, & amare sonitum palpati colli. Audiat autem ista, ut primum depulsus est à lacte matris: & vice* frænorum *præbeat collum mollibus loris,* adhuc *debilis, imo & tremens, necdum confidens* statî. *At cum quartus annus accesserit, tribus jam elapsis, statim incipiat describere gyros, &* incedere *passibus numerosis* ac *sonantibus: & inflectat alterne commissuras crurum,* ita ut *videatur coactus; deinde lacessat ventos cursu: & currens per campos patentes, quasi solutus freno, vix attingat pedibus superficiem arenæ. Qualis est Aquilo, cum imminet vehemens à septentrionalibus partibus,*

Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamq; paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes:
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam insscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas;
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis: sinuetque alterna volumina crurum.
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ.
Qualis hyperboreis Aquilo cum densus ab oris

N O T Æ.

172. *Faginus.*] E fago, *de hestive:* Ecl. 1. 1.

175. *Vescas.*] Edules, quæ famem excitent. G. 4. 131. *Ulva.*] Herba quælibet paluſtris, sine certo nomine.

176. *Sed frumenta, &c.*] Servius aliique explicant de farragine, hoc est de furfuribus triticeis, & farina hordeacea. Ego de herbis adhuc teneris, & recens ortis. Favent mihi voces *carpes sata*, quæ plane herbarum putationem & collectionem notant. Favet præterea monitum Virgilii v. 205. *Tum demum crassa magnum farragine corpus Crescere jam domitis sinito:* ergo farragine interdicit indomitis, de quibus hic agitur. Varro tamen hunc cibum permittit vitulis semestribus. Virgilius itaque dicendus est, aut Varroni esse contrarius, aut farraginem domitis copiose, indomitis ac junioribus parce tantum permittere. *Fœtæ.*] Vox ambigua quæ sæpe gravidas, hic partu jam solutas, significat Ecl. 1. 50. *Mulctralia.*] Vasa mulgendo pecori. Ecl. 3. 30.

180. 181. *Aut Alphea, &c.*] De *Pisa*, urbs an fons tantum fuerit, dubitare videtur Strabo lib. 8. Regio certe fuit, & pars Elidis, sive Eleæ, in Peloponneso: in qua *Olympia* urbs, & *Alpheus* fluvius. G. 1. 59. loca ludis Olympicis & Jovis templo, insignia. Vide supra v. 20.

183. *Lituosque pati.*] *Lituus*, species incurvæ buccinæ: à cujus similitudine *lituus* quoque dicitur augurum baculus, quo varias cœli regiones designabant.

196. *Qualis hyperboreis, &c.*] De *Scythia*, Ecl. 1. 66. De *Aquilone*, sive *Borea*, vento septentrionali, Ecl. 7. 51. De *Hyperboreis*, seu *Riphæis* Muscoviæ montibus, G. 1. 240. Dicuntur Hyperborea, quia supra eos & ex iis flare incipit Boreas. Differt *Aquilo Scythiæ hyemes*, id est, nubes in Scythia collectas, meridiem versus propellit; easque *aridas*, quia non solvit eas in pluviam, utpote siccus & constringens.

Incubuit,

Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida differt
Nubila : tum ſegetes altæ campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæque ſonorem
Dant ſylvæ, longiq; urgent ad litora fluctus :
Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas ;
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito : namque ante domandum
Ingentes tollent animos ; prenſiq; negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quam Venerem & cæci ſtimulos avertere amoris :
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata :
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
Carpit enim vires paulatim, uritq; videndo
Fœmina : nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ :
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magnâ ſylvâ formoſa juvenca :
Illi alternantes multâ vi prælia miſcent
Vulneribus crebris : lavit ater corpora ſanguis,
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu : reboant ſylvæq; & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare : ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris :
Multa gemens ignominiam, plagaſque ſuperbi

& cum diſſipat procellas Scythia & nimbos adhuc *ſiccos : tum ſegetes altæ, & agri ſpicis fluctuantes tremiſcunt modico flatu : & cacumina ſylvarum edunt ſtrepitum : & longi fluctus impellunt ſe ad litora. Aquilo* autem *ruit ; ſimul radens curſu campos, & ſimul mare. Talis* equus, *vel ſudabit, & emittet ore ſpumam ſanguineam, ad metas & magna ſpatia campi Olympici ; vel melius trahet collo tenero vehicula Belgica. Tunc denique permitte, ut magnum corpus* eorum, qui jam *domiti* ſunt, *pingueſcat denſâ farragine : nam* ſi ſagiebantur *antequam domentur, efferent animum ferocem, & comprehenſi recuſabunt pati flagella flexibilia, & obtemperare duris frænis. Sed nulla cura magis corroborat* eorum *vires quam impedire coitum & aculeos inſani amoris : ſive boum ſive equorum cultus alicui placet. Et propterea removent tauros longe, & in deſerta paſcua, poſt montem interjectum, & trans latos fluvios. Vel ſervant incluſos interius ad præſepia* pabulo *abundantia. Nam fœmina, dum videtur, paulatim minuit vires, & exhaurit* marem : *nec permittit* ut *meminerit ſylvarum, & pabuli : illa quidem* facit hoc *dulcibus blanditiis : & ſæpe cogit ſuperbos amantes certare inter ſe cornibus. Pulchra juvenca paſcitur in magna ſylva :* tauri vero *illi viciſſim multo ardore miſcent pugnam plagis frequentibus : niger ſanguis tingit membra, & cornua impinguntur converſa* viciſſim *in* adverſarium *obnitentem, magno cum gemitu, & ſylvæ & magnum cœlum remugiunt. Nec ſolent adverſarii manere in eodem ſtabulo : ſed alteruter abit victus, & procul exulat in regione incognita : multum dolens de ignominia,*

NOTÆ.

202. *Elei---campi ſpatia, &c.*] Stadium Olympicum in Elide, de quo G. 1. 59. & G. 3. 20. & modo, v. 181.

204. *Belgica eſſeda.*] Eſſedum, vehiculi genus, tam ad iter, quàm ad bella comparatum. Eo quippe uti ſolitos fuiſſe Britannos in bellis memorat Cæſar, de bello Gall. lib 4. Quod & vicinis quoque gentibus, ut Belgis qui Galliæ partem tertiam occupabant, fuiſſe in uſu colligitur ex aliis auctoribus. De *Farragine*, v. 176.

206. *Ante domandum.*] Vide infra v. 348.

208. *Lupatis.*] Lupatum, frænum aſperrimum, uncis armatum ferreis *lupinorum* dentium formam habentibus ; unde nomen eſt.

215. *Uritque vide do.*] Dum videtur. Gerundia enim plerumque vim habent paſſivam, Ecl. 8. 71.

221. *Lavit.*] Dicitur *lavare*, & *lavere* : hic *lavit*, non eſt præteritum à *lavare*. longam enim haberet ſyllabam primam ; ſed præteritum à *lavere*, atque ita habet brevem.

223. *Olympus.*] Cœlum tranſlative, proprie mons in Theſſalia, de quo, Ecl. 5. 56.

& vulneribus illatis *à feroci victore: & de amica quam perdidit sine ultione, & exit è regnis avorum,* frequenter *retorquens oculos ad stabulum. Exercet igitur suas vires omni curâ, & jacet pernoctans in cubili strato sub duris saxis, comedens frondes hispidas, & juncos acutos: & experitur se: & discit furere in* sua *cornua oblucta trunco arboris: & impetit aërem ictibus: & proludit ad pugnam arenis sparsis. Deinde postquam robur reparatum est, & vires refectæ, mutat locum, & celeriter incurrit in hostem immemorem. Veluti fluctus, cum cœpit albescere procul in medio mari, & eminus sinuatur: ac veluti volvens se ad litus, resonat horrende inter rupes & cadit non minor ipsa rupe: at aqua infima ebullit in vortices, & superjicit in altum nigram arenam. Certe omne genus in terris, & hominum, & ferarum, & genus piscium, pecudes, & volucres versicolores, rapiuntur in furorem & ignem: omnes habent eundem amorem. Nullo alio tempore leæna negligens catulos crudelior errat in campis: neque ursi turpes edunt plures cades passim & strages in sylvis: tunc aper* est *crudelis, tunc tigris est pessima: heu! tunc periculose inceditur per desertos agros Africa. Nonne vides, ut tremor quatiat omnia membra equorum, si duntaxat aër advexit* ad nares *notum odorem* fœminæ? *Tunc sane nec frena aurigarum, nec sæva flagella, nec scopuli & rupes cavæ, neque fluvii interjecti & volventes saxa abrepta vi aquarum, retardant eos. Ipse aper Sabellicus irruit, & acuit dentes, & conculcat terram pedibus,* & *fricat costas arbore,*

Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili:
Frondibus hirsutis & carice pastus acutâ:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco: ventosque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur viresque receptæ,
Signa movet, præcepsq; oblitum fertur in hostem:
Fluctus ut in medio cœpit cum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit: utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramq; alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per sylvas: tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu! male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras!
Ac neque eos jam fræna virûm, neq; verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,

NOTÆ.

228. *Regnis avitis.*] Agris in quibus natus erat, ac veluti dominabatur: sic Ecl. 1. *Mea regna videns mirabor aristas.*

230. *Jacet pernox.*] Servius tamen, & juxta omnium, ut ait, veterum exemplarium fidem Pierius, legunt *pernix:* & explicant, *perseverans,* à pernitendo. At *pernix* nusquam habet hanc significationem, & ubique celeritatem notat: ut supra, v. 93. *Pernix Saturnus,* & Æ. 4. 180. *Pedibus celerem & pernicibus alis.* Celeritas autem, huic tauro, mœrenti ac fesso, non convenit: legatur itaque *pernox,* cum utroque Scaligero.

231. *Carice.*] Planta ex arundineo genere, Gallice non nominata: de qua Ecl. 3. 20.

236. *Signa movet.*] Metaphora à bellis hominum, qui, cum castra movent, signa terræ defixa avellunt, alioque transferunt.

241. *Subjectat.*] *Superjicit:* & notavimus Ecl. 1. 46. præpositionem *sub* in compositis aliquando significare *super.*

249. *Libyâ.*] Africæ pars est, quæ vulgo pro Africa tota sumitur. G. 1. 241.

251. *Odor attulit auras.*] Commutatio: id est aura, sive aër impulsus attulit odorem.

255. *Sabellicus sus.*] Vel aper, vel sus domesticus, è Sabinorum, vel Sabellorum regione, Romæ vicina, Æ. 7. 665.

Atque

Atque hinc atq; illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæcâ ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſq; ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuoq, avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibus altis,
Exceptantque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos & depreſſas convalles
Diffugiunt: non, Eure, tuos, neq; Solis ad ortus,

& ex utraque parte indurat humeros ad plagas. Quid facit *juvenis, cujus in oſſibus durus amor excitat ignem? ſcilicet vigilans per obſcuram noctem trajicit natatu fretum agitatum ſubita tempeſtate: ſuper ejus* caput *magna porta cœli tonat, & mare impactum rupibus ſonat: nec miſeri parentes poſſunt* eum *impedire, nec* ipſa *inſuper amica peritura crudeli morte. Quid, lynces maculoſa Bacchi, & genus acre luporum & canum: quid, fugaces cervi, quanta gerunt bella? Notabilis eſt tamen præ cæteris furor equarum. Et* vero *Venus ipſa immiſit illis* hunc *furorem, quo tempore equæ Potniades devoraverunt maxillis membra Glauci. Amor rapit illas trans Gargara, & trans rapidum Aſcanium: tranſcendunt montes, & trajiciunt fluvios: ſtatimque, poſtquam ignis exarſit* in *medullis avidis, præſertim vere (quia vere calor redit in oſſa) illæ omnes ſtant in altis rupibus obvertentes ora ad Zephyrum, excipiuntque levem aërem: & ſæpe ſine ullo concubitu, gravidæ vento,* quod *mirum* eſt *dictu, currunt per ſaxa, & rupes, & valles humiles: non ad* ortum *tuum, ô Eure; neque ad ortum Solis,*

NOTÆ.

258. *Quid juvenis, &c.*] Leander juvenis ex Abydo Aſiæ oppido, cum Heronem puellam, Veneris ſacerdotem, è Seſto Thraciæ oppido, deperiret: clam noctu trajiciebat natatu fauces Helleſponti, inter utrumque oppidum interjectas; ſed aliquando viribus deſtitutus, ac tempeſtate oppreſſus interiit. Cadaver cum eſſet ad litus Thraciæ delatum, Hero doloris impatientia ex ipſa arce in mare ſe præcipitem abjecit. De *Seſto, Abydo, & Helleſponte*, G. 1. 207.

261. *Porta cœli.*] Eſt juxta Manutium aër nubibus plenus: juxta alios, oriens, quia inde Solis incipit motus: juxta alios ipſa nubes, ex qua portæ inſtar hiſcente, fulmen erumpit. Juxta Cerdanum optime, regia, ſive templum Jovis. Nam Jupiter à poëtis quaſi è templo fulminare fingitur, Lucret. l. 1. 1096. *Cœli tonitralia templa.* Silius l. 1. 136. *Tonat alti regia cœli.*

264. *Lynces.*] Species luporum cervariorum, de quibus Ecl. 8. 3. Has, ut & tigres, currui Bacchus alligavit.

267. *Glauci Potniades, &c.*] Glaucus, Siſyphi filius, è Potnia Bœotiæ vico; cum equas ſuas, quo eſſent velociores, à coitu cohiberet; Venus indignata tantum iis furorem immiſit, ut dominum laniarint.

269. *Gargara---Aſcanium.*] *Gargara*, pars Idæ montis, & oppidum in Troade. *Aſcanius*, Bithyniæ fluvius in Aſia. Hic pro quolibet monte & fluvio.

273. *Ore omnes verſæ, &c.*] Equas in Luſitania circa Olyſſiponem ex vento concipere memorant Solinus, Columella, Varro. Fabulam putat Juſtinus, remque detorquet ad pernicitatem equorum Galleciæ & Luſitaniæ. Virgilius, duce Ariſtotele, ex illo conceptu non verum fœtum, ſed lentum virus ſtillare ait: idque vocant *hippomanes* ab equi furore; ἵππος enim *equus*, & μανία *furor*. Eſt etiam *hippomanes*, caruncula, quæ fronti pulli adnaſcitur: utrumque venenatum creditur.

277. *Non, Eure, tuos, &c. in Boream. &c.*] Alii ſic interpretantur: Non ad Eurum, ſed ad Borcam, &c. Ego ſic: Non ad Eurum, neque ad Boream, &c. Quia ſcriptorum maxima pars videtur hanc vim uni Zephyro tribuere: ut & ipſe Virgilius; *Ore omnes verſæ in Zephyrum.* De *Zephyro*, vento occidentali, Ecl. 5. 5. De *Borea* ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. De *Auſtro*, meridionali, Ecl. 2. 58. De *Euro*, orientali, G. 1. 371. *Caurus*, ſive *Corus*, ſpirat inter ſeptentrionem & occaſum.

neque *ad Boream & Caurum*; *neque ad eam partem, unde oritur Auſter nigerrimus, &* unde *contriſtat aërem pluvia tempeſtate. Poſt hunc denique* conceptum *diſtillat è partibus genitalibus viſcoſus liquor, quem paſtores apto nomine vocant hippomanes, quod ſæpe mala novercæ collegerunt, addiderunteque* huic *herbas, & verba maleſica. Sed fugit interim, fugit tempus irreparabile: dum ferimur circa ſingula, correpti amore. Hoc ſufficit armentis. Supereſt ſecunda pars laboris,* nempe *tractare greges lanigeros, & capellas hirſutas: hoc difficile* eſt; *hinc ſperate gloriam, ô ruſtici laborioſi. Nec dubito animo, quam ſit difficile ſuperare ſermonis* dignitate *iſta argumenta, & addere hoc ornamentum rebus vilibus. Sed amor ſuavis rapit me per altiſſimas ſolitudines Parnaſſi: placet ire per ea culmina, per quæ nulla orbita veterum deflectit facili inclinatione* ad *Caſtaliam* undam. *Nunc, ô veneranda Pales, nunc canendum eſt magna voce. Principio, jubeo ut oves comedant herbam in mollibus ſtabulis, donec æſtas frondoſa paulatim redit: & ut colonus teget ut duram terram multâ palâ & manipulis filicum ſub*

In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum. 279
Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus.
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore. 285
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas:
Hic labor; hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis 291
Raptat amor: juvat ire jugis, quà nulla priorum
Caſtaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam 295
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multâ duram ſtipulâ filicumque maniplis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemq; ferat, turpeſque podagras.
Poſt, hinc digreſſus, jubeo frondentia capris 300
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recentes;
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium converſa diem: cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

ipſis ovibus; *ne vigor frigidus* terræ *lædat pecus tenerum, & importet ſcabiem ac turpes podagras. Poſtea diſcedens ab ovibus, jubeo ut præbeat capris arbutos viridis, & det aquam recens* hauſtam; *& ut ſtabula* tuta *à ventis, objiciantur Soli hyemali, verſa ad meridiem: cum frigidus Aquarius jam demum occidit, & aquam emittit ſub extremum annum.*

NOTÆ.

297. *Pluvio frigore.*] Auſter non eſt frigidus, ſed calidus atque humidus: unde *frigus* hic pro pluvia tempeſtate uſurpatur: ut *hyems* ſæpe, pro æſtiva etiam tempeſtate. G. 1. 321. *Ferret hyems culmumque leve paleaſque volantes.*

280. *Hippomanes.*] Supra v. 273.

286 *Hoc ſatis armentis: ſuperat, &c.*] II. PARS. *De cultu ovium & caprarum.* Præcepta continet quatuor. I. *De hyberna utriuſque gregis curatione*, v. 295. II. *De æſtiva utriuſque cura, & meridiana ac ſerotina paſtione*, v. 322. III. *De lanificio*, v. 384. IV. *De lactis proventu*, v. 394.

291. *Parnaſſi.*] De eo monte Phocidis, Ecl. 6. 29. Cujus in radicibus *Caſtalia* eſt, ſive fons Caſtalius, Muſis ſacer De *Pale*, Dea pabuli, ſupra v. 1.

279. *Filicumque maniplis.*] Filix, *fougere*, nota herba.

301. *Arbuta.*] Sunt proprie fructus arbuti: hic ſumuntur pro ipſa arbuto, *Arboiſier*: quæ arbor inter caprarum pabula numeratur à Colum. l. 7. *Ea ſunt arbutus, cytiſus agreſtis*, &c. Vide Ecl. 3. 82.

303. *Olim.*] Vulgo tempus ſignificat præteritum, aut futurum: aliquando præſens, aut indefinitum: ut hic, & Æn. 5. 125. *Quod tumidis ſubmerſum tunditur olim fluctibus.* Et alibi. Tunc autem ſignificat, *aliquando, ſæpe, denique*, &c.

304. *Extremoque irrorat Aquarius anno.*] Annum exprimit eum, qui à Martio menſe numerari incipit; & ſic deſinit in Januarium & Februarium: Aquarius autem oritur Januario, cadit Februario menſe. *Aquarius*, dicitur Ganymedes Trois filius, quem Jupiter, aquila tranſvectum in cœlum, ſuis poculis præfecit: unde urnam habet, aquam fundentis ſitu: de eo, Æ. 5. 26.

Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ,
Nec minor uſus erit: quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra;
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, ſetaſque comantes;
Uſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrenteſq; rubos & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta, ſuoſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem ventoſque nivales,
Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At vero, Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumq; gregem atque in paſcua mittes:
Luciferi primo cum ſidere, frigida rura
Carpamus: dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Inde, ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem:

Hæ quoque capræ *non colendæ ſunt a nobis minore ſtudio, nec minor erit utilitas* ex iis: *etſi Mileſia vellera* ovium, *imbuta Tyriâ purpurâ, magno* pretio *vendantur. E capris ſoboles frequentior* eſt, *& largior abundantia lactis. quanto magis mulctrale ſpumaverit, uberibus exhauſtis; tanto copioſius lac fluet ex uberibus preſſis. Interea* paſtores *etiam ſecant barbas, & pilos canos, & ſetas longas hircorum Libycorum, ad uſus bellorum, & ad veſtes pauperum nautarum. Capræ autem comedunt arbores & cacumina Lycæi, & rubos ſpinoſos, & dumos qui amant* loca *edita: & ipſæ meminerunt redire in ſtabula, & eo deducunt ſuos* fœtus; *& vix tranſiliunt limen, uberibus onuſtis* lacte. *Itaque omni cura defendes* ipſas *à frigore & ventis nivalibus; quo minus ipſa provident mortali indigentiæ: portabiſque libens cibos & pabula è virgis, nec claudes* ipſis *fœnile per totam hyemem. At vero cum grata æſtas* imminebit, *Zephyro invitante;* tum *induces utrumque pecus* ovium & caprarum *in ſaltus & in paſcua: ſub primum ortum Luciferi* tac ut *paſcantur campos ſubfrigidos: dum mane novum* eſt, *dum herba candidæ ſunt, & ros in teneris herbis jucundiſſimus eſt pecudibus. Deinde cum quarta diei hora induxerit ſitim, & cicadæ querulæ fatigabunt ſtridore* ſuo *arbores: jube ut greges circa puteos, aut circa profunda ſtagna aquam bibant currentem canalibus* factis *ex ilice. At ſub medium diem,* jube *ut quærant opacam vallem:*

NOTÆ.

306. *Mileſia, &c.*] Miletus, urbs in finibus Ioniæ & Cariæ: lanarum proventu celebrata. De *Tyro & purpura*, G. 2. 506.

311, 312. *Incanaque menta Cinyphii, &c.*] *Incana* affirmat, augetque: ut Æ. 6. 809. *Incanaque menta regis Romani*, Numæ, qui annos 80. natus deceſſit. *Tondent.*] Priſcianus ſumit paſſive pro *tondentur*; & *hirci*, accipit in nominativo: commodius tamen active legetur; & *hirci*, in genitivo; ſuppreſſo nominativo, *paſtores. Cinyphii.*] Africani. Cinyps eſt Ptolemæo Africæ fluvius, prope Garamantes; ubi hirci ſunt villoſiſſimi.

313. *Uſum in Caſtrorum, &c.*] Ex hircorum pilis cilicia texuntur: vel ad nautarum militumque veſtes, ſaccos, funes; vel etiam ad tegenda turrium tabulata, ne iis facile ignis, bellicis machinis impactus adhæreſcat. Ita Varro, Philo, &c. De *Lycæo*, monte Arcadiæ, E. 10. 15.

311. *Fœnilia.*] Loca in quibus fœnum includitur, non ſunt claudenda: id eſt, ex iis ſemper educendum eſt fœnum ad alendas capras. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Lucifero*, ſtella Veneris, Ecl. 6. 86.

327. *Quarta ſitim, &c.*] Horas inæquales intelligit, quæ diem quemlibet in duodecim partes dividunt ab ortu Solis ad occaſum; & noctem quamlibet duodecim in partes. Quo ſenſu meridies *ſexta* hora eſt; *quarta* nonæ noſtræ reſpondet. De *cicadis, cigalles*, Ecl. 2. 13 De *arbuſtis*, Ecl. 1. 40.

330. *Ilignis.*] Ex ilice factis, *Ilex* arbor glandifera, *yenſo.*

Sicubi

ſi alicubi magna quercus Jovis antiquâ firmitate porrigit ingentes ramos; aut ſi alicubi obſcura multis ilicibus ſylva explicat ſacram umbram. Poſtea jube ut famuli *iterum dent* illis *dulcem potum, & iterum ducant* illos *paſtum, ſub occaſum Solis: cum Veſper frigidus mitigat* calorem *aëris, & cum Luna humida reparat arbores, & cum litora perſtrepunt* voce *halcyonis, & ſpinæ* cantu *acanthidis. Cur dicam verſu paſtores Numidiæ, cur paſcua, & pagos conſtantes paucis caſis? Sæpe grex paſcitur noctu diuque, & per totum ſpatium menſis; inceditque per longas ſolitudines, ſine ullis ſtabulis: tanta eſt vaſtitas camporum. Paſtor Numida trahit ſecum omnia, & domum, & larem, & arma, & canem Amyclæum, & pharetram Cretenſem. Non aliter ac fortis Romanus in patrio exercitu, cum ingreditur viam ſub graviori onere, & obſtat hoſti caſtris ordine diſpoſitis, antequam expectetur. At non* ſic fit, *ubi ſunt Scythiæ gentes, Mœotica palus, & Danubius turbidus volvens flavas arenas:*

Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solis ad occaſum: cum frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna,
Litoraq; halcyonem reſonant, & acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctemq; & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecas longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet: Omnia ſecum
Armentarius Afer agit; tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram.
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non; qua Scythiæ gentes, Mœoticaque unda,
Turbidus, & torquens flaventeſ Iſter arenas:

NOTÆ.

332. *Jovis quercus, &c.*] Quomodo ſacra ſit Jovi, Ecl. 7. 13. Monet Servius non eſſe mentem Virgilii, ut greges in ſacros lucos deducantur, quod nefas erat; ſed hic *quercum Jovis*, & *ſacram umbram*, generalia eſſe, non ſpecialia epitheta: quia generatim omnis quercus Jovi, & omne nemus Dianæ ſacratum eſt.

336. *Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86. De *halcyone*, ave, ejuſque fabula, G. 1. 399. *Acanthis*, vel *carduelis*, avis *chardonneret*.

33. *Libyæ.*] Libya generatim Africam ſignificat, G. 1. 241. Tamen hi paſtorum mores præcipue pertinent ad eam Africæ partem litoralem, quæ *Numidia* vocata eſt: cujus incolæ *Numidæ* vel *Nomades*, a νομὴ *paſcuum*; quia paſtioni pecorum addicti.

340. *Mapalia.*] Salluſtius. *Ædificia Numidarum, quæ mapalia illi vocant: oblonga, incurvis lateribus tecta: quaſi navium carinæ ſunt.* Ab his non fere differunt *magalia*, de quibus Æn. 1. 425 *Miratur molem Æneas, magalia quondam:* niſi quod hæc vox primam habet longam, illa brevem.

344, 345. *Laremque --Amyclæumque canem, &c.*] De *Laribus* & *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Amycla*, urbs Laconiæ, celebris canum genere & venatu, de quâ ſupra, v. 89. *Creſſa*, è Creta, inſula Mediterranei maris, cujus incolæ ſagittandi induſtria memorabiles.

347. *Injuſto ſub faſce.*] Qui plus æquo gravis eſt. Sexaginta fuiſſe librarum à Vegetio memoratur. Quarum autem eſſet rerum, patet ex Cicer. Tuſcul. l. 2. 37. *Quis labor, quantus agminis? ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad uſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, in onere noſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.*

348. *Hoſti Ante expectatum, &c.*] Vulgo referunt *hoſti* ad *ſtat*; hoc ſenſu; *ſtat hoſti, obſtat hoſti.* Iidemque *ante expectatum*, vertunt, *antequam expectetur*; ut ſupra v. 206. *ante domandum*, pro *antequam dometur*. Quo exemplo dixit Silius, imitator Virgilii, l. 2. v. 31. *Dabitur tibi copia noſtri, ante expectatum.* Habent tamen exemplaria nonnulla *hoſtem*, non *hoſti*: atque ita legit Vegetius l. 1. de re milit. & interpretatur, *ante hoſtem expectatum*, id eſt, *ſperatum, optatum*: ut animoſam Romanorum audaciam notet.

349. *Scythiæ gentes, &c.*] De iis, Ecl. 1. 66. *Mœotica unda.*] Palus Mœotis, *mar bianco*: ultra pontum Euxinum, à quo per Cimmerium Boſporum diſtinguitur; Tanaim fluvium excipiens. Primam habet ſyllabam brevem apud Ovid. Triſt. 3. 12. 2. *Longior antiquis viſa Meotis hyems. Iſter.*] Danubius, de quo G. 2. 497.

Quaque

Quaq; redit medium Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta: neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras:
Nec cum invectus equis altum petit æthera; nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ:
Undaque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris:
Æraque diffiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Indutæ, cæduntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius aëre ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
Torpent mole novâ, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos, formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterq; rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub altâ

& ubi Rhodope reflectitur tendens ad medium ſeptentrionem. Illic continent pecora clauſa in ſtabulis: nec ulla apparent, aut herbæ in agris, aut frondes in arboribus: ſed terra jacet late deformata cumulis nivium, & alta glacie, & tumeſcit ad uſque ſeptem cubitos. Semper eſt hyems, ſemper Cauri proſtantes frigus. Præterea nunquam Sol diſſipat umbras pallidas: nec quando conſcendens currum aſcendit in altum cœlum; nec quando lavat rubris aquis Oceani currum cadentem. Cruſtæ ſubitæ conſtringuntur in currenti fluvio: & unda nunc portat dorſo ferratas rotas; illa quidem *ante excipiens latas naves; nunc* excipiens *plauſtra.* Vaſa *ærea paſſim franguntur, & veſtes indutæ congelantur;* & homines *rumpunt ſecuribus vina* prius *liquida, & totæ lacunæ convertunt ſe in duram glaciem, & cutis horrida dureſcit in barbis impexis. Interim non ſegnius nix cadit per totum aërem: moriuntur pecora: magna boum corpora ſtant circumdata nivibus: & cervi preſſo agmine torpent* ſub *novo onere, & vix eminent extremis cornibus.* Incolæ *non perſequuntur illos timidos immiſſis canibus, aut ullis laqueis, aut formidine pennarum rubrarum, ſed cominus feriunt ferro* eos, *dum propellunt pectore oppoſitum cumulum* nivis, *& occidunt* eos *alte rudentes, & læti referunt magno clamore.* Scythæ *ipſi ſecure & quiete vivunt in excavatis ſpeluncis,*

NOTÆ.

351. *Redit medium Rhodope, &c.*] Mons ille Thraciæ, in orientem extenditur, ibique conjungitur cum Hæmo; tum inde abſcedens, ſeptentrionem verſus quaſi regreditur. De *axe*, ſeu polo ſeptentrionali, G. 1. 240.

355. *Septem ---in ulnas.*] *Ulna*, à Græco ὠλένη eſt proprie *cubitus*; ſive ſpatium à flexu cubiti ad medii digiti partem extremam: atque ita hic ſumitur. Latius etiam interdum ſumitur, pro ſpatio brachii utriuſque extenſi. Notandum autem hunc rigorem hyemis, noctiſque pepetuitatem, non convenire proprie Scythiæ & Mœoticæ regioni; ſed iis tantum partibus, quæ ad polum accedunt propius: ſub quo probant Geographi annum die unicâ, unicâ item nocte conſtare, utraque ſemeſtri. Igitur hyperbolica eſt hæc deſcriptio, & *nulla frondes, nulla herba* ſunt *rara frondes & herba. Cauri*, venti inter ſeptentrionem & occaſum ſpirantes.

359. *Rubro æquore.*] Non mari orientali, quod vulgo rubrum dicitur, & Erythræum; ſed occidentali, quod à colore decedentis ſolis rubeſcere videtur.

365. *Vertere lacunæ.*] Foſſæ, in quibus aquæ pluviæ, aliæque colliguntur. *Vertere*: verſæ ſunt, verterunt ſe: ut alibi paſſim.

366. *Stiria.*] Gutta, diminutivum eſt *ſtilla.*

367. *Non ſecius.*] Non ſegnius, G. 2. 277.

372. *Puniceæ formidine pennæ.*] *Formido*, linea, aut funiculus erat, cui plumæ implicabantur variis tinctæ coloribus, ad feras terrendas, ut in retia agerentur. De colore *puniceo*, ſplendidè rubente, Ecl. 5. 17.

374. *Rudentes.*] Hanc vocem tribuit hic *cervis*, Æ. 7. 16. *Leonibus*, Æ. 8. 284. *Caco ſemifero.* Perſius Sat. 3. 9. *Aſino*: ſed Perſius primam producit, quam corripit Virgilius: *Findor, ut Arcadiæ pecuaria rudere credas.*

Otia

ſub profunda terra: & inferunt focis, injiciuntque flammis quercus accumulatas & ulmos integras. Illic traducunt noctem ludendo, & imitantur vini potum fermento & baccis acidis. Sic genus hominum indocile, ſuppoſitum Boreali ſeptentrioni, perflatur Riphæo vento: & tegitur circa corpora fulvis villis animalium. Si ſtudes lanæ: primo ſint procul ſylvæ ſpinoſæ, & lappæ, & tribuli: fuge pabula nimis *pinguia, & ſtatim elige greges teneris pilis candidos. Rejice autem illum arietem, etſi ipſe ſit candidus, cui lingua ſolum nigra eſt ſub humido palato, ne denigret maculis fuſcis vellera fœtuum: & elige alium in campo pleno* ovium. *Sic Pan Deus Arcadiæ, ſi fas eſt credere, decepit te, ô Luna, captam dono niveæ lanæ: invitans te in altam ſylvam: nec tu aſpernata es invitantem. At qui ſtudet lacti, ille manu inſeret in præſepia cytiſum, & copioſas lotos, & ſalſas herbas: unde magis appetunt potum, & magis implent mammas, & relinquunt in lacte ſecretum ſaporem ſalis. Multi hœdos jam ſeparatos arcent à matribus,*

Otia agunt terra: congeſtaque robora, totaſque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi lanicium curæ: primum aſpera ſylva,
Lappæque tribulique abſint: fuge pabula læta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum; plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum, lotoſque frequentes
Ipſe manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,

NOTÆ.

380. *Fermento, atque acidis---ſorbis.*] Deſignat duplicem ſpeciem liquoris, qui vini defectum ſupplet in frigidioribus plagis. Primus fit *fermento*, id eſt, fermentatione hordei, tritici, avenæ: cum ſcilicet certo quodam calore medicata grana turgeſcunt & aceſcunt; qui duo ſunt effectus fermenti: quod ideo ſic appellatur, à *ferveo*, quaſi *fervimentum*: & ſic fere cereviſia fit, *la biere*. Alter liquor exprimitur è baccis fructibuſque acidioribus contuſis, qualia ſunt poma, pyra, corna, ſorba: *le cidre* &c.

381. *Hyperboreo ſeptem, &c.*] De nomine *Hyperboreo*, ſupra v. 196. De nomine *ſeptemtrionum* variæ ſunt ſententiæ: probabilior illa, quæ Varronis eſt: ita dici à *bobus* qui *teriones* olim vocati ſunt, quia in aratione terram terunt. Signum enim illud Boreale, quod *urſam majorem* appellamus, ruſtici antiquitus *plauſtrum maius* appellavere: ob ſeptem ſtellas, in eo maxime conſpicuas; & in plauſtri, aut junctorum boum formam diſpoſitas. Vicinumque ſignum dixerunt *Booten*: quia boves illos, ſive plauſtrum, præ ſe agere videtur.

382. *Riphæo Euro.*] De *Riphæis* montibus Moſcoviæ, valde ſeptentrionalibus, G. 1. 240. *Eurus*, ventus eſt occidentalis, iiſque montibus ingruit, qua parte vergunt ad orientem: neque enim tota illa montium compages recto ordine ad polum tendit, ſed longe lateque porrigitur.

385. *Lappæque, tribulique, &c.*] *Lappa, glouteron; tribulus*, herba è carduorum genere, ſine Gallico nomine: de iis jam G. 1. 153.

Fuge pabula læta.] Quia ſuccus omnis ex hoc cibo in adipem abit, non lanam.

388. *Nigra ſubeſt, &c.*] Plinius l. 8. 47. *Arietum maxime ſpectantur ora: quia cujus coloris ſub lingua habuere venas, ejus & lanicium eſt in fœtu: variumque, ſi plures fuere.*

392. *Pan Deus, &c.*] De *Pane* Ecl. 2. 31. Macrobius fabulam teſtatur ſumptam è Nicandro, qui Georgicorum antiquus ſcriptor fuit. Ita narrat Probus, ut velit Pana, amore Lunæ percitum, ei mediam gregis ſui partem muneris loco obtuliſſe: hanc elegiſſe oves candidiſſimas: atque ita deceptam fuiſſe, quod eſſet pars illa deterior. Aliter alii: nempe Pana ſe in arietem candidiſſimum transformaſſe: Lunamque formæ candore deceptam, ac ſequentem abduxiſſe in ſylvas ac vitiaſſe.

394. *Cytiſum lotoſque.*] De *Cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *loto*, G. 2. 84.

Primaque

Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horiſque diurnis;
Nocte premunt: quod jam tenebris & ſole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor,
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed unà
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui: nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros;
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Latratu turbabis agens: monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fovit humum: cape ſaxa manu, cape robora, paſtor,
Tollentemque minas & ſibila colla tumentem
Dejice: jamque fugâ timidum caput abdidit alte;
Cum medii nexus extremæque agmina caudæ

cingendo extremum os loris ferratis. Quod expreſſerunt lactis *ſub ortum diei, & per horas diei*; id *coagulant per noctem*: *quod* expreſſerunt *ſub noctem, & Sole occidente*; id *paſtor ferens in caniſtris circa lucem vadit in urbem*: *aut condiunt moderato ſale, & reſervant in hyemem. Nec tibi ultima ſit cura canum*: *ſed ſimul ale ſero pingui celeres canes Spartæ, & fortes Moloſſos. Illis cuſtodientibus, nunquam timebis ſtabulis nocturnum latronem, aut incurſiones luporum, aut inquietos Hiſpanos à tergo* ingruentes *Sæpe etiam perſequeris curſu pavidos onagros*: *urgebiſque canibus leporem, & canibus damas. Sæpe inſequens exturbabis latratu apros ejectos è cubilibus ſylveſtribus, & per montes altos impelles clamoribus magnum cervum in retia. Diſce etiam urere in ſtabulis cedrum odoratam, & fugare galbaneo odore pernicioſos chelydros. Sæpe vel vipera tactu noxia latuit ſub præſepibus male purgatis, & territa fugit lucem*; *vel coluber, peſtis infeſta bobus, ſolitus ſubire tecta atque umbracula, & infigere venenum pecori, incubuit terræ*: *cape manu lapides*; *cape fuſtes, ô paſtor*: *& deturba tollentem minas ac tumentem ſibilanti collo*: *jamque fugiens occuluit profunde timidum caput, cum compage media* corporis, *& motus extrema cauda abrumpitur,*

NOTÆ.

404. *Nec tibi cura canum, &c.*] III. PARS *De cultura canum.* Præceptum unicum de ipſorum cibo: quem, *ſerum*, ſive aquam lactis eſſe jubet: idque vocat *pingue*, quia ejus uſus inducit pinguedinem.

405. *Veloces Spartæ, &c.*] *Sparta* ſive *Lacedæmon*, nobiliſſima totius Peloponneſi urbs, cujus legiſlator Lycurgus fuit. *Moloſſia*, Epiri regio, ſic dicta à Moloſſo, Pyrrhi Epiri regis, & Andromaches Hectoris viduæ filio. Æ. 3. 292. Spartani canes iis reſpondent, quos dicimus *levrieres*: Moloſſi iis, quos dicimus *dogues*.

408. *Iberos.*] Iberi rapinis aſſueri memorantur à Juſtino l. 44. aliiſque ſcriptoribus: iidem ſunt, qui & Hiſpani; ſive id nominis habuerint ab Ibero, *Ebre*, hujus oræ nobili flumine; ſive ab Iberis Aſiæ populis, inter Colchidem & Albaniam ſitis, unde commigraſſe dicuntur.

409. *Onagros.*] Sylveſtres aſinos.

411. *Diſce &, &c.*] IV. PARS, *De rebus pecori infeſtis*: Præcepta continet quatuor. I. Eſt *De fugandis ſerpentibus, vel odorum ſuffitu, vel ſaxis, vel fuſtibus*, v. 414. II. *De ſcabiei cauſis, nempe imbre, frigore, illoto ſudore, ſpinarum vulneribus*: *deque ejus remediis, lotione, unctione, & ſectione ulceris*, v. 444. III. *De febri, ejuſque remedio, nempe venæ apertione*, v. 457. IV. *De peſte, ejuſque effectis latiſſime*, v. 474.

415. *Galbaneoque, &c.*] *Galbanum*, ſuccus eſt, gummi aut turis modo expreſſus è ferula, ſive narthece: cujus nidore ſerpentes fugantur ex Plin. l. 12. 25. *Chelydrus*: ſerpentis ſpecies, de quo G. 2. 214.

417. *Vipera.*] Serpentis ſpecies; ſic dicta, quaſi *vivipara*; quia ex Ariſtotele Hiſt. anim. l. 1. 6. cum cæteræ ſerpentes ova pariant, una vipera vivum animal parit.

423. *Agmina caudæ.*] Agmen de ſerpente dicitur, quia corporis pars poſt partem ſuccedit, atque *agitur*; inſtar exercitus agminatim pro-

Solvuntur,

& extrema curvatura trahit lentas ſpiras. Eſt etiam malus ille ſerpens in ſylvis Calabriæ, contorquens dorſum ſquamoſum erecto pectore, & magnis maculis notatus ſub *longa alvo: Qui, quandiu aliqui fluvii e rumpunt è fontibus; & quandiu terra humida eſt,* propter *ver udum, & Auſtros imbriferos; amat ſtagna, & degens in ripis illic avidus implet fœdam gulam piſcibus & ranis clamoſis: poſtquam aquæ exſiccatæ ſunt, & terra hiat calore, emergit in ſiccam terram, & vibrans oculos ignitos, & ſiti exaſperatus, atque impatiens ardoris, furit per agros. Ne mihi tum veniat* in mentem *indulgere dulci ſomno ſub aëre, nec jacere inter herbas in clivo nemoris: quando* ille *renovatus depoſitâ pelle, & juventute reſplendens, aut relinquens in latebris fœtus vel ova, repit erectus ad Solem, & vibrat linguam trifidam. Docebo te etiam cauſas & indicia morborum. Fœda ſcabies corripit oves, cum frigida pluvia profunde penetravit ad vivum, & hyems horrens albâ glacie; vel quando ſudor haſit,* nec *deterſus eſt* ovibus, *poſt tonſuram; & quando ſpinæ aſperæ laſerunt* earum *corpora. Propterea paſtores lavant aquis dulcibus totum gregem, & aries humido vellere demergitur in fluvium, & merſus rapitur aquâ profluente:*

Solvuntur, tardoſque trahit ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit, ripiſq; habitans hic piſcibus atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt;
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis, nitiduſque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoque te cauſas & ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:

NOTÆ.

cedentis. Sic tribuitur pluviæ, G. 1. 322. *Cœlo venit agmen aquarum:* quia gutta poſt guttam cadit. Sic tribuitur fluvio, Æn. 2. 782. *Leni fluit agmine Tybris:* quia fluctus poſt fluctum volvitur.

425. *Eſt etiam ille, &c.*] *Cherſydrum* ſignificat, eumque deſcribit è Nicandro: nomen ejus à χέρσος terra & ὕδωρ aqua, quia in terra & aquis vivit. Ex Solino c. 8. frequentiſſima eſt cherſydris *Calabriæ*, extrema pars Italiæ meridiem verſus.

429. *Auſtris.*] A meridie flantibus. Ecl. 2. 58.

431. *Ingluviem.*] Sinus eſt gutturis; ſive pellis cava, quâ cibus primo ingeſtus, & adhuc indigeſtus, continetur.

435. *Sub dio.*] Sub divo, *ſub Jove frigido*, inquit Horat. Od 1. 1. 25. ſub cœlo & aëre: quia Jupiter pro aëre ſumitur: vide G. 2. 325.

436. *Dorſo.*] Vel *dorſo nemoris*, id eſt, clivo & colle nemoroſo, qui in dorſum aſſurgit. Vel, ut vult Mancinellus, *dorſo jacuiſſe*, id eſt, reſupinum jacuiſſe.

437. *Cum poſitis novus exuviis, &c.*] Plinius l. 8. 27. *Anguis hiberno ſitu membranâ corpus obductâ, fœniculi ſucco impedimentum illud exuit, rutiluſque vernat. Exuit autem à capite primum, &c.* Juxta alios pellem exuit, per arcta petrarum foramina tranſeundo.

488. *Catulos aut ova, &c.*] *Catuli*, proprie ſunt canum fœtus; tranſlative, quorumlibet animalium. Videturque dubitare Virgilius, ſitne cherſydrus, *oviparus*, an *viviparus*, quemadmodum de vipera mox diximus. Probabilius oviparus eſt: & hic, *catuli*, ſignificant fœtus ex ovis egreſſos.

439. *Linguis---triſulcis.*] Ariſtoteles de part. animal l. 2. 17. ſerpentum linguam agnoſcit longam ac bifidam; poëtæ trifidam: ſive quod in modum cuſpidis conformata triplex habeat acumen; ſive quod ita vibretur celeriter, ut non tantum trifida, ſed triplex etiam appareat: unde Ovid. Met. 3. 36. *Treſque micant linguæ.*

Aut

Aut tonſum triſti contingunt corpus amurcâ,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulfura,
Idæaſque pices, & pingues unguine ceras,
Scillamq; helleboroſq; graves, nigrumq; bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os : alitur vitium, vivitque tegendo :
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora Deos ſedet omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris ;
Profuit incenſos æſtus avertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam :
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul, aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentum, & ſeræ ſolum decedere nocti ;
Continuo ferro culpam cempeſce, priuſquam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum peſtes : nec ſingula morbi
Corpora corripiunt ; ſed tota æſtiva repente
Spemque, gregemque ſimul, cunctamque ab origine
Tum ſciat aërias Alpes, & Norica ſi quis (gentem

aut ungunt acerbâ amurcâ corpus tonſum, & miſcent ſpumam argenti, & ſulphur vivum, & picem Idæam, & ceram pinguem unguento, & ſcillam, & graves helleboros, & nigrum bitumen. Nulla tamen eſt opportunitas magis commoda in his *malis, quam ſi quis poſſit ſecare ferro extremam oram ulceris :* nam *malum creſcit & durat, dum tegitur ; quandiu paſtor recuſat admovere vulneribus manum medicam, & otiatur, petens à Diis ſucceſſum meliorem. Præterea, quando dolor penetrans in oſſa intima ovium furit, & febris calida abſumit corpus : prodeſt expellere calorem inflammatum, & inter extremas* ungulas *pedis aperire venam ex* qua *ſanguis exilit : quomodo ſolent* aperire *Biſalta, & ſævus Gelonus ; cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum, &* cum *bibit lac coagulatum cum ſanguine equorum. Quam* ovem *procul videris, aut quærere ſæpius dulcem umbram, aut mandere negligentius ſummas herbas, aut ultimam incedere, aut reſidere in medio campo inter paſcendum, & ſolam abire nocte* jam *provectâ*; hujus *morbum coërce ſtatim ferro, antequam ſævo contagio gliſcat in turbam,* quæ ſibi *non cavet. Turbo tempeſtatem ferens non ingruit tam denſus, quàm frequentes ſunt pecudum morbi : neque morbi invadunt ſingula corpora, ſed tota æſtiva ſtatim, & fœtus, & gregem, & totam gentem ab ipſa origine. Tum* hoc *perſuaſum habebit, quiſquis nunc etiam videbit, poſt tantum tempus, Alpes excelſas, & Norica*

NOTÆ.

448, 449, 450, &c. *Amurca.*] Fæx olivarum, vel ſedimentum olei. *Spuma argenti,* aliter *lithargyrium*, quæ materies in argenti fodinis reperitur. Abramus ex Calpurnii Ecl. 5. de vivo argento explicat. *Pix Idæa*, id eſt optima, qualis eſt in Ida, ſive Cretæ inſulæ, ſive Troadis monte, duplex enim eſt. *Scilla* vel *ſquilla*, bulbi genus. *Helleborus* vel *helleborum*, ſive *veratrum*, *grave* dicitur, quia olim noxium habitum eſt ac *terribile. Poſtea tam promiſcuum, ut plerique ſtudiorum gratia, ad providenda acrius quæ commentabantur, ſæpius ſumptitaverint.* Plin. l. 25. 5. Purgat, juxta eundem, vomitione, & ſternutamento. *Bitumen* limus eſt, cujus natura vicina ſulphuri. *Vivaque ſulphura* ; verſus dactylicus, cujus extrema ſyllaba cum prima verſus conſequentis eliditur. Sic G. 2. 69. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida.*

460. *Ima ferire pedis, &c.*] Jubet Columella l. 7. 5. *De talo, vel inter duas ungulas, ſanguinem emitti.*

461. *Biſalta quo more, &c.*] Mos ille tribuebatur, non *Biſaltis* duntaxat, Thraciæ vel Macedoniæ populis, neque duntaxat *Gelonis* populis Scythiæ, vel Thraciæ ; ſed generatim Scythis, Sarmatis, Getis, & Maſſagetis omnibus : Ita Plinius, Claudianus, &c. *Lac.*] Vel ovium, vel equorum, cujus item apud eos uſus fuit. De *Rhodope, Getis,* & *Gelonis*, G. 2. 115.

472. *Tota æſtiva.*] *Æſtiva* & *hyberna*, loca ſunt ubi milites per æſtatem & hyemem degunt : idque à militibus tranſtulit ad greges, qui æſtivis noctibus non continentur in ſtabulis ; ſed in paſcuis ſub dio.

474. *Tum ſciat, aërias Alpes, &c.*] V. PARS & ultima, ſive Epilogus. *Deſcriptio ſaviſſimæ peſtis*; quæ tractum omnem Alpinum vaſtaverat, regionem olim paſcuis & pecore feraciſſimam :

Caſtella

caſtella in collibus, & agros Timavi fluvii *lapidia, & regna paſtorum deſerta, & ſylvas longe lateque vacuas. Hic olim dira peſtilentia orta eſt corruptione aëris, & inflammata eſt toto ardore autumni, & interfecit omne genus pecudum, & omne* genus *ferarum, & vitiavit aquas, & fœdavit pabula veneno. Nec modus mortis erat vulgaris: ſed poſtquam ſitis ſervida penetrans in omnes venas contraxerat miſera membra; tum humor tabidus exudabat, & convertebat in ſe paulatim* medullam *omnium oſſium putrefactorum morbo. Sæpe in medio ſacrificio Deorum victima ſtans ante aram, dum infula lanea alligatur niveis taniis, cecidit moribunda inter miniſtros ſtupefactos. Aut ſi ſacerdos prius occiderat aliquam cultro: ex ea neque viſcera impoſita aris concipiunt ignem; neque aruſpex interrogatus poteſt reddere reſponſa: & cultri ſuffixi vix colorantur ſanguine, & ſuperficies arenæ nigreſcit exigua ſanie. Præterea vituli morinntur in fertilibus paſcuis, & exhalant dulces animas in ſtabulis plenis: Præterea rabies oritur blandis canibus: & tuſſis anhela concutit porcos ægros,* eoſque *ſtrangulat tumente gutture. Equus* aſſuetus *victoriæ cadit, miſer* poſt tot nobilia *exercitia, cibique negligens: & abhorret à potu, & crebro percutit terram ungulis: aures dejectæ* ſunt: *ſudor dubius* eſt *ibidem, & ille quidem frigidus* in iis qui mox *morituri ſunt:*

Caſtella in tumulis, & Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque poſt tanto videat deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque autumni incanduit æſtu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex, ſed ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus;
Rurſus abundabat fluidus liquor; omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactaverat ante ſacerdos;
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque jejunâ ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fonteſque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret

NOTÆ.

ac licet multo ante Virgilii tempora ſæviiſſet, illius adhuc veſtigia tum reſtabant. *Alpes*, Montes, qui Italiam à Gallia & Germania diſterminant, Ecl. 10. 47. *Norici*, Natio Germanica, in limite Alpium & ultra Alpes: nunc Bavaria, fortaſſe & Auſtria. *Timavus* fluvius Carnorum in ea Venetorum ditione quæ Forojulienſis dicitur, *le Frioul*. Hic olim *Japides*, gens Illyrica, Straboni *Japodes*, E. 8. 6.

481. *Tabo.*] *Tabum*, diminuta vox à *tabes*: quæ liquefactio eſt, rei alicujus ſoliditatem ſolvens: vulgo ſumitur *tabum* pro corrupto ſanguine, nec multum differt à *ſanie*: hic tamen pro corruptione ſumitur Oritur à Dorica voce τήκω pro τάκω *liquefacio*.

482. *Simplex.*] Non facilis, ex uſu & ordine naturali; ſed violenta ac difficili. Citatque Servius illud è Salluſtio: *Ne ſimplici quidem morte moriebantur,*

487. *Lanea dum, &c.*] Infula, ut ex Paſchalio, aliiſque conſtat, fuit latior faſcia, lanea & alba: caput non quidem totum operiens, ſed tempora inſtar diadematis cingens: unde vitta ſeu tænia pendebat. Hac victimæ, ſacerdotes, vates coronabantur. *Lanea* quidem, quia lanæ magnus in ſacris uſus fuit: vide Ecl. 8. 64. Æ. 4 459.

497. *Faucibus angit obeſis*] Bene *angit*; quia *angina* morbus eſt fauces occupans: *ſquinancie. Obeſis*] Vel naturâ, vel morbo.

498. *Infelix ſtudiorum.*] Pari forma dixit Virgilius G. 4. 491. *Victus animi.* Æ. 5. 73. *Ævi maturus.* Æ. 11. 73. *Læta laborum, Dido.* Æ. 11. 416. *Fortunatus laborum*, &c.

500. *Incertus Sudor.*] Vel cujus cauſa incerta eſt, cum nulla præceſſerit fatigatio, vel potius varius, inſtabilis, qui modo oritur, modo deſinit.

Pellis

Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atq; attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis: imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio: furiiſque refecti
Ardebant: ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus: it triſtis arator,
Mœrentem abjungens fraternâ morte juvencum,
Atq; opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atq; oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere
Invertiſſe graves? atqui non Maſſica Bacchi [terras
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus & victu paſcuntur ſimplicis herbæ:
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina: nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis

pellis rigeſcit, & dura ad tactum reſiſtit tangenti. Primis diebus ante mortem dant hæc indicia. Si vero progreſſu temporis *morbus incipit augeri: tum vero oculi inflammantur; & anhelitus educitur ab intimo pectore, interdum impeditus gemitu: & tendunt ima ilia longo ſuſpirio, ſanguis niger fluit è naribus, & lingua ſicca hæret gutturi obſtructo. Utile fuit* primo *immittere* in os *liquorem Bacchicum inſinuato cornu: hoc ſolum viſum remedium morientibus. Deinde hoc ipſum perniciоſum erat: &* vino *corroborati inflammabantur furore: & jam non longe ab ægra morte lacerabant dentibus* carne *nudatis ſua membra diſcerpta. Dii* reſervate *meliora piis, & illam rabiem hoſtibus! Ecce autem taurus anhelans cadit ſub ferreo vomere, & ejicit ex ore ſanguinem miſtum ſpumâ, trahitque ultimum ſpiritum. Arator triſtis incedit, ſolvens taurum dolentem fratris morte, & relinquit aratrum fixum in medio labore. Non umbra profundarum ſylvarum, non jucunda poſſunt herba recreare animos* taurorum, *non amnis clarior electro, qui fluens inter ſaxa percurrit campum: at ima latera flacceſcunt, & ſtupor tenet oculos* eorum *immobiles, & cervix vergit ad terram deprimente pondere. Quid proſunt* illis *labor aut opera* collata homini? *Quid* prodeſt *araſſe vomere terras difficiles? Tamen, non dona Bacchi è Maſſico* monte, *non epulæ coacervata nocuerunt* illis. *Aluntur frondibus & pabulo herbæ communis: potus ſunt rivi puri, & amnes agitati curſu: nec cura excutiunt ſomnum ſalutarem. Aiunt, nullo alio tempore deſideratas* fuiſſe *boves in illis plagis*

NOTÆ.

510. *Lenæos.*] Bacchicos. Sic dictus Bacchus à ληνὸς torcular. G. 2. 4.

522. *Electro.*] Electrum puriſſime fulget: ſive pro *ſuccino* ſumatur, *ambre:* de quo Ecl. 8. 54 ſive pro metallo, de quo Æ. 8. 402.

526. *Maſſica Bacchi.*] Vina e Maſſico, monte Campaniæ. De *Bacche* Ecl. 5. 30. 69.

531. *Tempore non alio*, &c.] Volunt plerique omnes poſt ſervium alluſum hic eſſe ad hiſtoriam, quæ ab Herodoto, Plutarcho, Valerio refertur. Sic autem à Cicerone Tuſcul. 1. 113. *Argiæ ſacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Cum enim illam ad ſolemne & ſtatum* Junonis *ſacrificium curru vehi jus eſſet, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii veſte poſitâ ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus dictus eſſet à filiis, precata à Dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet à Deo: poſt, epulatos cum matre adoleſcentes ſomno ſe dediſſe, mane inventos eſſe mortuos.* Sed id quoquo modo Servius detorqueat, extra rem omnino eſt. Illud unum inde cognoſcimus, Junonis ſacerdotes, curru invectas, ad templa proceſſiſſe. Ego ſuſpicor adhibitos currus ad ipſa ſacra, ſive ſimulacra Junonis, ſive alia quælibet ſacrificii inſtrumenta convectanda: quemadmodum Ceteris ſimulacrum plauſtris quo jue

ad ſacra Junonis: & currus tractos fuiſſe *ad alta templa* ab *uris inæqualibus. Itaque* agricolæ *difficile proſcindunt terram raſtris, & ipſis unguibus defodiunt ſemina, & obmixo collo trahunt per altos montes plauſtra ſtridentia. Lupus nonmeditatur inſidias circa ovile, nec errat noctu circa greges: aſperior cura ſubigit illum: timidi damæ & fugaces cervi jam vagantur, & inter canes & circa domos. Jam in ultimo litore fluctus lavat progeniem vaſti maris, & omne genus piſcium, veluti corpora naufraga, & vituli* marini *præter ſolitum fugiunt in fluvios. Moritur quoque vipera fruſtrà tecta cavis latibulis, & hydri conterriti ſquamis arrectis. Aër eſt perniciosus ipſis avibus, & illæ cadentes amittunt vitam inter altas nubes. Præterea nec jam prodeſt mutare pabula: & medicinæ adhibitæ noxiæ ſunt. Receſſere* medicinæ *principes, Chiron* filius *Philyræ, & Melampus* filius *Amythaonis.*

Quæſitas ad ſacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguibus infodiunt fruges, monteſq; per altos
Contentâ cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ cerviqne fugaces
Nunc interque canes & circum tecta vagantur.
Jam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites altâ vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſque Melampus.

NOTÆ.

vehebatur Juvat conjecturam tarditas boum: at Junonis ſacra lente admodum & graviter ſolita circumferri, notum eſt ex Horatio, Sat. 1. 3. 10. *Perſæpe velut qui Junonis ſacra ferret.* Ex Athenæo, apud quem adagii loco eſt, Ἡραῖον βαδίζειν, *Junonio greſſu incedere. De Junone*, Æ. 1. 19.

532. *Uris imparibus*] Cum boves manſueti deeſſent, feri jungebantur, iique inæquales, quod in re curuli difforme eſt. De *uris*, ſive bobus ſylveſtribus, G. 2. 374.

533. *Donaria*] Aliquando *dona* ſignificant: hic *templa*, ſive loca in quibus dona ſervantur: Apuleius l. 9. *Ibi donarium Deæ perquam opulentum.*

534. *Raſtris.*] De iis, G. 1. 160. *Plauſtra.*] De iis, G. 1. 163.

543. *Fugiunt in flumina phocæ.*] Marinæ peſtilentiæ metu, ad flumina præter conſuetudinem fugiunt. Plin. l. 9. 7. *Vituli marini, quos vocant phocas, ſpirant ac dormiunt in terra: item teſtudines.* Quare vitæ ſunt ancipitis, & in utroque elemento vivunt.

545. *Vipera*] Plinius l. 10. 62. *Terreſtrium ſola, intra ſe parit ova unius coloris, & mollia, ut piſces. Tertia die intra uterum catulos excludit: deinde ſingulos diebus ſingulis parit, viginti fere numero. Itaque cæteræ tarditatis impatientes, perrumpunt latera, occiſa parente,* Ita fere Ariſtoteles, Nicander, Plutarchus, &c. Propterea que Romæ parricidæ ſubmergebantur inſuti culeo cum vipera, cane, gallo & ſimia. Ælianus tamen, & alii, ſupereſſe partui ſuo viperam tradunt: idque verius eſſe nunc fere conſtat.

Hydri.] Plinius l. 28. 4. *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus eſt, quod in aqua vivit: hydri vocantur, nullis ſerpentium inferiores veneno.* Ab ὕδωρ *aqua.*

550. *Phillyrides Chiron, &c.*] Id eſt præſtantiſſimi medici, quales olim fuere *Chiron* & *Melampus. Chiron* fuit Centaurus, Saturni & Philyræ filius, ut diximus ſupra v. 92. Qui cum creviſſet, abiit in ſylvas, ibique herbarum viribus cognitis ſapientiſſimus evaſit medicus: à Peleo, Nerei genero; & Thetide, Pelei uxore, ad inſtituendum Achillem electus. Denique cum eſſet graviter vulneratus fortuito caſu Herculeæ ſagittæ, Lernæo ſanguine infectæ; doloris impatientiâ oravit ſuperos, ut ſibi quanquam immortali, mori liceret: quo conceſſo, ab iis in cœlum tranſlatus eſt, & in Zodiaco locatus, ubi nunc *ſagittarius* vocatur. *Melampus*, Amythaonis & Dorippes filius, dicitur augurio claruiſſe, & animalium omnium atque avium percepiſſe voces. Filias Prœti furiis agitatas ad ſanam mentem reſtituit, Ecl 6. 48 Ob medicinæ ſcientiam, templo, feſtis & ſacrificiis honoratus. Pauſan. l. 1.

Sævit

Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamq; catervatim dat ſtragem, atq; aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcant.
Nam neq; erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ.
Nec tondere quidem morbo illuvieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam inviſos ſi quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.

Et pallida Tiſiphone furit, emiſſa in lucem è nocte inferna: præ ſe ducit morbos & metum, & aſſurgens indies, extollit altius caput inſatiabile Fluvii, & ſiccæ ripæ, & colles curvi fremunt balatu ovium & frequentibus mugitibus. Jamque Tiſiphone *edit ſtrages turmatim, & accumulat in ipſis ſtabulis cadavera diffluentia fœdâ tabe: donec in mentem venit* populis *ſepelire ea terrâ, & occultare in foveis. Nam neque* ulla *erat utilitas in coriis: nec quiſquam poteſt abluere undis, aut purgare igne viſcera:* ac *ne tondere quidem villos corroſos lue & ſanie: nec poſſunt tangere telas putridas. Sed etiam ſi quis attrectaverat veſtes* ejuſmodi *odioſas, ardentes puſtulæ, & fœdus ſudor adhærebat membris graveolentibus: & ſacer ignis abſumebat deinde membra attactu* fœdata, *ejus qui vel brevi tempore ſpecies tardabat* eas dimittere.

NOTÆ.

551. *Stygiis.*] *Styx*, fons Arcadiæ eſt, fluvius habitus inferorum, & à ſuperis tanta veneratione cultus, ut per illum jurarent; &, ſi juramentum violarent, divinitate uſuque nectaris per centum annos privarentur. Hic autem honos ei conceſſus, quia ejus filiæ Victoria, Vis, Robur, Zelus, Diis opem adverſus Titanas tulerant, ut eſt apud Heſiodum in Theog. Nomen à στυγέω *odi.*

552. *Tiſiphone.*] Una è furiis, de quibus G. 1. 278.

566. *Sacer ignis.*] Male Servius interpretatur de *ſacro morbo*, qui *epilepſia* eſt. Reliqui de eo qui dicitur vulgo, *ignis ſancti Antonii*; Græcis [illegible]; Plinio, *zoſter & circinus*; & à Lucretio ita deſcribitur l. 6. *Exiſtit ſacer ignis & urit corpore ſerpens, Quamcumque arripuit partem, repitque per artus.*

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM LIBER IV.

ARGUMENTUM.

POST brevem de apibus & mellatione propoſitionem, dedicationemque operis, opus ipſum octo partibus exequitur. I. Eſt de commoda apum habitatione. II. De earum pabulatione, examinibus, pugnis. III. De duabus earum ſpeciebus. IV. De earum quaſi civili prudentia & republica. V. De mellationis temporibus. VI. De morbis apum, morborumque ſignis ac remediis. VII. De apum reparatione, cum perierunt. VIII. De reparationis hujus inventore, & auctore Ariſtæo, cujus fabulam epilogi loco ſuſe narrat: eidemque attexit fabulam Eurydices & Orphei.

INTERPRETATIO.

Continuo describam cœlestia munera aërii mellis: O Macenas! fave huic etiam parti Georgicorum. *Dicam spectacula parvarum rerum admiranda tibi, & reges* apum *generosos, & mores, atque artes totius generis per ordinem, & species, & pugnas. Labor* ille est *in parva re, sed gloria non est parva; si dis adversi permittunt aliquem* id exequi, *& si Apollo invocatus exaudit. Primo quærenda* est *apibus sedes & habitatio,* in loco *ad quem venti non possint pervenire; (nam venti impediunt quominus* apes *ferant pabula in alveare;) &* in quo *oves & hœdi petulantes non saltent super floribus, & juvenca vaga per agros non excutiat rorem* ex herbis, *nec premat herbas nascentes. Absint quoque à pingui alveari lacerti maculosi splendenti tergo, & meropes, & cætera aves, &* imprimis *Procne,* quæ *notavit* sibi *pectus manibus sanguinolentis. Nam circum populantur omnia, & rostro ferunt ipsas apes,* ut sint *gratum pabulum pullis crudelibus. Sed adsint fontes puri, & stagna* cooperta *viridi lanugine, parvus rivus currens inter herbas, palmaque, vel magnus oleaster tegat vestibulum. Ut quando novi reges ducent prima examina vere* sibi *commodo,*

PRotinus aërii mellis cœlestia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neq; oves hœdiq; petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropesq; aliæque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsaque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmaq; vestibulum, aut ingens oleaster inumbret,
Ut, cum prima novi ducent examina reges

NOTÆ.

1. *Aërii mellis cœlestia dona.*] Ex aëre ros defluit, adhæretque floribus & arborum foliis, inde colligitur ab apibus, & mel conficitur. Quare *aëris* & *cœli* donum est. De *Mæcenate* in arg. Georg.

7. *Numina læva.*] *Læva*, modo in bonam, modo in malam partem sumuntur; ut diximus Ecl. 1. 16. Hic in malam, ita enim explicat hunc versum Gellius l. 5. 12. dicitque *vim esse quorundam Deorum in lædendo magis, quam in juvando potentem------ -nam Deos quosdam, ne obessent, placabant.* In his ponit Deum *Averruncum*, & *Robigum*, & *Vejovem*, cujus esset Romæ templum. in eoque simulacrum sagittas tenens quasi paratas ad nocendum: indeque nomen ejus deducit, quod sicut *Jovem* dixerant, Deum qui juvaret; ita *Vejovem*, qui non juvaret: particula enim *ve*, aliquando augendæ, aliquando minuendæ rei, valet. *Vejovem* autem, & *Plutonem*, & *Ditem*, unum eumdemque esse perhibet Martianus Capella. Et vero Virgilius Æn. 4. 636. *Plutonem* vocat *Jovem Stygium*: at Plutonem & furias & cætera inferorum numina, *læva* & adversa hominibus fuisse habita, nemo nescit, testaturque Arnobius l. 3. De *Apolline* vatum Deo, Ecl. 3. 104.

8. *Principio, &c.*] I. PARS. *De apum habitatione:* præcepta continet duo. I. *De commodo alvearibus loco: deque iis, quæ adesse circum, aut procul abesse debent,* v. 8. II. *De forma alvearium,* v. 33.

13. *Squalentia terga lacerti.*] Lacertus, *lai-sard. Squalor, squalidus, squaleo, squalens,* derivantur à *squamis:* significantque quicquid ita inculcatum obsitumque est, ut squamarum in serpentium piscumque coriis densitatem & asperitatem referat. Ita definit Gellius l. 2. 6. Sic Æ. 10. 314. *Per tunicam squalentem auro:* quia aurum dense intextum erat. Sic maculæ in lacerto. Sic in corporibus congeries sordium.

14. *Meropes.*] *Merops* avis, quæ & *apiaster* dicitur, *guespier*, apibus infesta. *Procne*, hirundo: notas quasdam habet in pectore, quæ sanguinem aliquo modo referunt: quas sibi impressisse fingitur, plangens pectus manibus, cæde filii sui cruentatis. Fabulam vide Ecl. 6. 78.

21. *Examina.*] Apum coloniæ, ad novas sedes quærendas ex alvearibus egressæ, *essaims.* De iis Ecl. 7. 13.

Vere

Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices & grandia conjice ſaxa:
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtivum Solem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat: irriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus; nam frigore mella
Cogit hyems, eademq; calor liquefacta remittit:
Utraq; vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent: collectumq; hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris
Sub terra fodere larem; penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo

& quando *juniores* apes *ludent egreſſa ex alveariibus: tunc ripa propinqua invitet* eas, *ut ſe ſubtrahant calori; & arbor occurrens excipiat* eas *hoſpitio foliorum. In mediam aquam, ſive ſtabit immota, ſive fluet, projice ſalices obliquas, & magnos lapides: ut poſſint ſtare* in iis quaſi *in frequentibus pontibus, & explicare alas ad Solem æſtivum: ſi forte Eurus vehemens diſſipaverit redeuntes, aut disjecerit in aquas. Circa illa* omnia, *caſiæ virides, & ſerpylla longe redolentia, & copia thymbræ graviter halantis floreat, & violæ* illic *irrigentur liquido rivo. Ipſa autem alvearia, ſive à te compacta* ſint ex *corticibus cavatis, ſive texta vimine flexili, habeant introitum arctum. Nam hyems conſtringit mella frigore, & calor reſolvit eadem liquefacta: utriuſque violentia pariter formidabilis eſt apibus: neque fruſtra illæ diligenter cerâ oblinunt parvas rimas domorum, & complent margines* rimarum *fuco, & floribus, & ſervant ad hos ipſos uſus gluten collectum, tenacius viſco & pice* montis *Idæ in Phrygia. Sæpe etiam, ſi vera eſt fama, aperuerunt ſibi domum ſub terra, effoſſis latibulis, & inventæ ſunt profundæ* in *lapidibus cavis, & in alvo arboris carioſæ. Tu tamen & unge alvearia hiantia,*

NOTÆ.

29. *Neptuno immiſerit Eurus.*] *Neptunus* hic pro quibuſlibet aquis: G. 1. 14. *Eurus*, pro quolibet vento violentiore, G. 1. 371.

30, 31, 32. *Caſiæ virides.*] *Caſia*, lavendula eſt, aut roſmarinus. Ecl. 2. 49. *Serpyllum, ſerpolet:* Ecl. 2. 11. *Thymbra*, quæ ſatureia, & cunila etiam dicitur, herba condimentaria, *ſariette. Violaria*, loca violis conſita.

38. *Cerâ Spiramenta linunt, fucoque & floribus.*] Non cerâ proprie, neque floribus; ſed *melligine*, id eſt, glutine quodam. & viſcoſâ tenacique materiâ, unde operis fundamenta conficiunt, ex Plin. l. 11. 6. & 7. aliiſque. *Commoſis, piſſoceros*, & *propolis. Commoſis*, κομμωσις, cruſta eſt prima, atque ima, ſaporis amari, dicta quaſi *gummitio*, à κόμμι *gummi:* quia fit è lacrymis arborum, ſalicis, ulmi, arundinis: è gummi præſertim, & reſina, &c. *Piſſoceros*, πισσόκηρος, ſecunda eſt cruſta, dilutior, fitque è mitiore gummi, mediæ naturæ inter picem & ceram; unde nomen habet à πίσσα *pix* & κηρὸς *cera. Propolis* tertia cruſta, & proximum favorum ſtabilimentum, craſſioris materiæ, cui florum ſuccus additur: *hac omnes frigoris aut injuriæ aditus obſtruuntur*, inquit Plinius: hanc ſignificat Virgilius *fucoque & floribus*; cruſtas alias inferiores per *gluten.*

39. *Fuco.*] Herba eſt, lactucæ ſimilis, ex algæ genere. *fucus marinus* à Plinio dicta: hujus aliqua ſpecies quadamtenus rubet. *Laudatiſſima*, inquit, *quæ in Creta inſula juxta terram in petris naſcitur, tingendis etiam lanis ita colorem alligans, ut elui poſtea non poſſit*, l. 32. 6. & l. 26. 10. Notat Aldrovandus in Muſæo metallico, l. 1. 7. mulieres antiquas hac herbâ conciliaſſe ruborem genis: indeque factum ut pigmenta omnia muliebris formæ, imprimiſque ceruſſa ad candorem præparata, dicta ſit *fucus, fard.*

41. *Viſco & Phrygiæ, &c.*] Hoc *Viſcum*, vel hic *viſcus gluë.* De *pice* Idæ montis in Phrygia, G. 3. 450.

44. *Pumicibuſque.*] Pumex, *pierre ponce.*

45. *Tu tamen &, &c.*] Etſi intus apes alvearia glutine obducant: tu tamen unge exterius limo, ad majorem cautelam, &c.

circum linens molli luto : & superjice luto folia tenuia : neve permitte ut taxus sit vicinior alveari : neve coque in loco cancros rubentes : neve colloca alveare prope paludem profundam ; aut ubi odor lutis gravis est ; aut ubi saxa intus cava resonant pulsu vocis, & soni species allisa resilit. Quod spectat ad alia, *quando Sol rutilus expulit hyemem sub terras, & aperuit cœlum lumine calido : statim apes volant per saltus & sylvas, & carpunt flores purpureos, & volando degustant superficiem fluviorum. Ex his floribus & aquis recreatæ nescio quâ delectatione, nutriunt fœtus, &* conficiunt *eorum nidos : ex his elaborant artificiose ceras novas, & fabricant mella glutinosa. Deinde quando videbis examen emissum ex alvearibus per æstatem serenam, volare in altum aërem, & nigram nubem* apum *diffundi vento : Considera : quærunt semper aquas dulces, & ramos frondentes,* ubi considant : *sparge circa hunc locum odores præscriptos, melisphylla confricata, & vilem herbam cerinthæ : & excita tinnitum, & quate circum cymbala* Cybeles, *matris* Deorum : *Apes consistent in sedibus* sic *præparatis :*

Unge fovens circum, & raras superinjice frondes.
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros : altæ neu crede paludi :
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
Quod supereſt, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit :
Illæ continuo saltus sylvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine lætæ
Progeninem nidosque fovent : hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem ;
Contemplator : aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt : huc tu jussos asperge sapores,
Trita melisphylla, & cerinthæ ignobile gramen :
Tinnitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipsæ considunt medicatis sedibus : ipsæ

NOTÆ.

47. *Taxum.*] *Taxus, i*, de qua G. 2. 29. ab alvearibus amovenda, quia ex ejus succo mel amarissimum conficitur, quale est Corsicum, Ecl. 9. 57.

47. *Neve rubentes, &c.*] Cancri, *ecrevisses* ; rubentes cum cocti sunt, nidore nocent apibus. *Palus* altitudine submergit apes : quia non facile patitur lapides, quibus quasi pontibus, apes inhæresçant. *Cœnum*, nocet odoris gravitate. *Echo*, remisso sono pavidas facit.

51. *Quod supereſt, ubi, &c.*] II. PARS. *De pabulatione apum, examinibus, pugnis.* Præcepta continet duo. I. *Quomodo examina cogenda sint in alvearia*, v. 58. II. *Quomodo pugnæ compescendæ sint*, v. 86.

51. *Egit sub terras.*] Sub polum Australem, sive antarcticum, quem *sub pedibus Styx atra videt*, G. 1. 243. Pellit autem Sol hyemem ad illas partes, quia ad nostras accedit, ab illis recedit : quo ex recessu sequitur hyems. *Æstivâ luce.*] Callidiore : nec enim proprie æstas hic significatur, sed ver.

54. *Libant.*] Degustant, radunt. Æn. 1. 740.

57. *Excudunt ceras.*] Metaphora à fabris ferrariis ducta, quorum est proprie ferrum *cudere* : ideo comparabit apes cum Cyclopibus, v. 170.

59. *Nare per æstatem liquidam.*] *Nare* sæpe pro *volare* : *volare* sæpe pro *nare*, mutuâ translatione sumuntur : vide Æ. 5. 219. *Liquidam.*] Puram, serenam : Unde Ecl. 6. v. 33. *Et liquidi simul ignis.*

63. *Melisphylla.*] Ita restituit è manuscriptis H. Heinsius, cum ante, non sine Latinæ quantitatis damno, legeretur secundâ brevi, *melisphylla*. Citrago est Latinorum, Gallorum, *melisse* : herba apibus gratissima, Græco nomine dicta à μέλι *mel* & φύλλον *folium*.

Cerinthæ.] *Cerintha*, κήριν θον, à κηρίον *favus* : Gallice *pasquete*, juxta Ruellium, à pascendis apibus.

64. *Tinnitusque cie, & matris, &c.*] Certum est apes tinnitu æris colligi unum in locum : gaudio-ne, an metu, Aristoteles dubitat : Plato & Plinius gaudio tribuunt ; Varro & Columella metui. *Cymbala.*] Ærea instrumenta concava, quæ bacillis æreis percussa tinnitum edebant. *Matris.*] Cybeles matris Deorum, quæ & *Rhea*, & *Ops*, & *Vesta*, vocata est : cujus in sacris quatiebantur cymbala, ex veteri instituto *Corybantum* sive *Curetum*, de quibus infra dicemus, v. 151.

Intima

Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter ſe coëunt, penniſq; coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo, ubi ver nactæ ſudum, campoſque patentes,
Erumpunt portis: concurritur, æthere in alto
Fit ſonitus: magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſq; cadunt: non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant:
Uſq; adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos, verſa fugâ victor dare terga ſubegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui viſus; eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidiâ, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis:

apes ſeſe immittent more ſuo in intima alvearia. Si vero exire voluerint *ad certamen (nam ſæpe diſcordia magno impetu inflammat utrumque regem) ſtatim licet longè præſentire & iram plebis, & corda belli avida: nam Martius etiam ſtrepitus rauci æris excitat tardas, & auditur bombus referens fractos ſonitus buccinarum. Tunc feſtinæ inter ſe congregantur, & micant alis, & acuunt aculeum roſtris, & parant* ad pugnam *brachiola, & ſtipantur denſæ circa regem & ipſius cellam, & invitant hoſtem magno fremitu. Itaque quando invenerunt tempus ſerenum, & ſpatia* aëris *aperta: irruunt è portis:* pugna *committitur: fit ſtrepitus in alto aëre, confuſæ denſantur in magnum globum, & cadunt præcipites: non pluit grando ſpiſſior ex aëre, nec tantum glandium ex ilice quaſſata. Ipſi* reges *in mediis exercitibus, aliis notabiles, agitant magnum animum in parvo corpore, obſtinati non recedere, eò uſque, quo victor terribilis cogat, vel hos, vel illos, dare in fugam terga converſa. Hæ commotiones animorum, & hæ tantæ pugnæ ſedabuntur, repreſſa jactu exigui pulveris. Sed poſtquam revocaveris à pugna geminos reges: da neci eum qui viſus* fuerit *pejor, ne noceat conſumendo* cibos; *& permitte ut melior regnet in domo vacua ab* hoſte. *Alter erit lucidus notis auro aſperis (ſunt enim duo* apum *genera) hic melior* eſt *formâ pulcher, & clarus ſquamis rutilantibus, alter ille horridus* eſt *ignavia, & trahens magnam alvum ſine honore. ut geminæ* ſunt *formæ regum, ita ſpecies gentis:*

NOTÆ.

67. *Duobus regibus.*] Colum. l. 9. 9. *Inter ſe tanquam civilibus bellis; & cum alteris, tanquam cum exteris gentibus, præliantur* Hic bellum deſcribitur civile. Nam ex Plin. l. 12. 16. *Naſcuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ cæteras fugant.*

69. *Trepidantia.*] Non timida, ſed cum feſtinatione tumultuantia, ſic Æ. 9. 114. *Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,* id eſt, ne feſtinate. Sic infra v. 73. *Tum trepida inter ſe coëunt.*

75. *Prætoria.*] Cellas regum: metaphora ducta à caſtrenſibus tabernaculis eorum, qui bella adminiſtrabant: quod munus primo prætoribus, deinde conſulibus demandatum fuit, ex Feſto. Hinc etiam apud Columellam & Martialem *prætoria* ſunt ampla ædificia ruſtica; in quibus fortaſſe jus ruſticis, à domino ac patrono dicebatur.

91. *Alter erit, &c.*] III. PARS. *De variis apum ſpeciebus.* Duæ ſunt: rufæ, quæ minores; & nigræ magiſque variæ, quæ majores. Prima ſpecies melior. Rex magnitudine præſtat in ſua quiſque ſpecie, & in ſuperiis favis habitat. *Squalentibus.*] Vide ſupra, v. 13.

Namque alia apes horrent fœda; quemadmodum viator, qui venit ex loco valde pulverulento, & sitibundus excreat pulverem ore ficco: aliæ lucent & micant splendore, ardentes corporibus, quæ aspersa sunt auro & similibus notis. Hoc genus melius est: ex his exprimes stato anni tempore mel dulce: nec tam dulce, quam & purum, & mitigaturum asperam vim vini. At cum examina volant incerta, & ludunt per aërem, & fastidiunt favos, & deserunt alvearia inania, revocabis animos mobiles ab inutili licentia. Nec magna erit difficultas revocare: tu evelle regibus pennas: nullus audebit illis morantibus vagari per aërem, & eruere signa è castris. Horti spirantes croceis floribus eas *alliciant; & tutela Priapi Hellespontiaci, abactrix latronum & volucrum cum falce è salice,* eas *servet. Ille ipse qui curat talia, transferens exaltis montibus thymum & pinos, plantet* eas *undique circa alvearia: ipse atterat manus duro* plantationis *labore: ipse infodiat terræ plantas fertiles, & invergat* plantis *aquam opportunam. Ego certe, nisi jam sub ultimam finem laborum colligerem*

Namq; aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram ficco spuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant cœloque examina ludunt,
Contemnuntq; favos, & frigida tecta relinquunt,
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti:
Et custos furum atque avium, cum falce saligna,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis,
Tecta serat late circum, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum

NOTÆ.

96. *Ceu pulvere ab alto Cum, &c.*] Comparat horridam secundæ speciei nigritiem, vel cum vultu habituque viatoris, qui pulvere ac sudore obsitus spuit; vel cum ipso illius sputo, quod in fœdum salivæ ac terræ globulum humi colligitur.

102. *Liquida.*] Pura & sine fæce: quæ enim omnino liquida sunt, mala sunt, ut admonet Servius.

102. *Bacchi domitura saporem.*] Vel mulsum intelligit, quod fiebat duabus vini mensuris, admixtâ mellis unâ: vel quodlibet vinum asperum, quod melle temperabatur. Ita enim Horatius Sat. l. 2. 4. 24. *Ausidius forti miscebat mella Falerno mendose------leni præcordia mulso prolueris melius:* ergo distinguit Horatius hanc vini temperaturam à mulso. Ita Cerdanus, Quanquam nihil vetat, in eo damnari Ausidium ab Horatio, quod ille mulsum non è vino levi, sed aspero Falerno condiret. De *Baccho*, Ecl. 5 69.

108. *Castris audebit vellere signa.*] Metaphora è militia Romanorum; qui cum castra metabantur, signa in terram defigebant ante prætorium; cum castra movebant, evellebant; & si facile quidem, bonum erat omen; contra, si difficile,

109. *Croceis.*] Versicoloribus: color certus pro incerto: de eo colore Ecl. 4. 44

110. *Cum falce saligna Hellespontiaci. &c.*] Solebant in hortis omnibus Priapi statuam collocare; cum falce è quolibet rudi ligno: pro quo genere, salignum posuit, id est è salice. De *Priapo* Ecl. 7. 33. *Hellespontiacus* dicitur, quia colebatur imprimis Lampsaci, quæ urbs est in minore Mysia ad fretum Hellespontiacum. De *Hellesponto*, *detroit de Gallipoli*, G. 1. 207.

112. *Pinosque.*] Victorius non *pinum* arborem, sed genus esse putat virgulti semper virentis: Taubmannus etiam florem. Sed quicquid ab iis affertur in rem suam, vanum est. Neque enim, ut volunt, Columella l. 9. 4. pinum inter frutices agnoscit, sed inter arbores apibus gratas: pinumque conjungit cum ilice, *semper virens pinus & minor ilex.* Neque Apollodorus eam inter flores admittit. cum admittit inter *coronamenta:* ut enim lauro triumphatores; sic pinu coronabantur victores ludis Isthmiis; nec tamen laurus est è florum genere. Neque Virgilius in Culice v 405. cum dixit *semper florida pinus*, significavit pinum florem esse perennem; sed arborem perpetuo florentem metaphorice, id est, semper virentem.

Vela

Vela traham, & terris feſtinem advertere proram;
Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et viridis apio ripæ, tortuſq; per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque hederas, & amantes litora myrtos.
Namq; ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem: cui pauca relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaq; circum
Lilia verbenaſq; premens, veſcumq; papaver,
Regum æquabat opes animis: ſeraque revertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atq; autumno carpere poma:
Et cum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,

vela, & properarem torquere proram ad terram; fortaſſe cantarem quoque, quæ ratio culturæ ornaret hortos fertiles, & cantarem *roſaria Paſti bis fœcundi: & quomodo intyba, & margines virentes apio, lætarentur aquis irrigantibus, &* quomodo *cucumis curvatus per herbam tumeſceret in* modum *ventris: nec prætermiſiſſem narciſſum tarde florentem, & caulem acanthi flexilis, & hederas albentes, & myrtos quæ amant litora. Namque ſub altis mœnibus Tarenti, qua profundus Galeſus irrigat agros flaventes* ſegetibus, *memini me vidiſſe ſenem Corycium, qui habebat pauca jugera agri deſerti: terra illa nec apta erat* arationi *boum, nec opportuna* paſtioni *pecorum, nec commoda vitibus. Tamen in illo loco,* prius *dumoſo, plantans rara olera & in circuitu candida lilia, ac verbenas, ac edule papaver, æquabat animo divitias regum, & nocte* jam *provectâ rediens domum, onerabat menſam cibis non emptis. Primus colligebat vere roſam, & autumno poma: cum triſtis hyems frangeret adhuc lapides vi frigoris, & cohiberet glacie fluxum aquarum; ille tum tondebat frondes flexilis acanthi,*

NOTÆ.

119. *Biferique roſaria Paſti.*] *Paſtum*, oppidum & ſinus Lucaniæ. *Peſto:* cujus ſolum roſis nobile, quas bis, nempe menſe Maio & Septembri ferebat.

120. *Intyba.*] *Cicoreæ*, Georg. 1. 120. *Ripæ.*] Margines fontium. *Apium.*] *Perſil.* Ecl. 6. 68. *Cucumis.*] *Concombre*, olus notæ figuræ. *Narciſſum.*] Ecl. 2. 48. tardius floret: ideo *ſera comantem* vocat: & *ſera* dicit, pro *ſero*; adjectivum plurale neutrum, pro adverbio. *Vimen acanthi.*] Caulem *branca urſina*, de qua Ecl. 3. 45. Non vero *ſpinæ Ægyptiæ*, quæ alterum genus acanthi eſt, de quo G. 2. 119. De *myrtis*, Ecl. 2. 54.

125. *Namque ſub Oebaliæ, &c.*] Tarenti: urbis in Italiæ ſinu maxime Auſtrali: cujus inſtaurator fuit Phalantus, ex Oebalia, ſeu Laconia, profectus.

126. *Qua niger, &c.*] *Galeſus*, *Galaſo*, Calabriæ fluvius eſt, in ſinum illum Tarentinum defluens: *niger* dicitur, vel ab umbra circumſtantium arborum: unde à Propertio l. 2. 34. 67. vocatur umbroſus. *Umbroſi ſubter ſpineta Galeſi:* vel à profunditate aquarum, quæ nigritiem inde contrahunt: unde frequens eſt illud epithetum Homero, *μέλαν ὕδωρ*, *nigra aqua.* Erythræus legit *piger*, quia certum eſt eum lentiſſime labi.

127. *Corycium ſenem.*] Vel nomen fuit hujus ſenis proprium; vel appellativum à gente: *Corycus* enim, *κώρυκος*, mons croci ferax, & oppidum fuit Ciliciæ: quæ regio eſt Aſiæ in litore maris inde dicti Cilicii. Hujus incolæ *Cilices*, eo quod piraticam exercerent, à Pompeio petiti bello; & partim occiſi, partim in fidem recepti, agris ab eo donati ſunt: præſertimque Cilicum remiges, quorum operâ uſus erat Pompeius, in Calabria Tarentinoque agro collocati ſunt. Ex iis hunc unum eſſe aliquem non immerito ſuſpicantur. *Flaventia culta.*] Loca culta & flaventia: duo adjectiva, quorum alterum ſubſtantivi vim obtinet, ut G. 1. 393. *Aperta ſerena.*

130. *Rarum.*] Raris, non denſis ordinibus, conſitum; quod in ſterili terra fit.

131. *Verbenaſque premens.*] *De la vervene.* Ecl. 8. 65. *Premens.*] Plantans, G. 2. 345. *Quacumque premes virgulta per agros. Veſcumque papaver.*] Edule, cauſam vide ſupra G. 1. 212. Veſcum item, minutum ac parvum ſignificat. Ovid. Faſt. l. 3. *Veſcaque parva vocant.* Plin. l. 7. 20. *Corpore veſco fuiſſe, ſed eximiis viribus Tritanum*, memorat.

137. *Mollis acanthi.*] *Brenea urſina.* Ecl. 3. 45. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5.

Æſtatem

Æſtatem increpitans ſeram, Zephyroſq; morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramq; pirum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jamq; miniſtrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus iniquis,
Prætereo, atq; aliis poſt commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſq; agitant: ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ, & certos novere penates.
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces

incuſans æſtatem pigram & Zephyros tardos. Itaque primus abundabat apibus fœcundis, & multis examinibus; & colligebat mel ſpumoſum è favis compreſſis: habebat tilias, & pinos copioſas: & quot pomis arbor ferax ſe veſtierat tempore *novorum florum; totidem matura* poma *retinebat autumni* tempore. *Ille etiam digeſſerat in ordinem ulmos tarde* creſcentes, *& pirus duras, & ſpinos jam ferentes pruna, & platanum jam præbentem umbracula bibentibus. Sed ego quidem arctatus ſpatiis anguſtioribus, iſta omitto, & relinquo aliis deinde commemoranda. Nunc age, deſcribam proprietates quas ipſe Jupiter addidit apibus: propter quod donum* obtinendum, apes, *ſecutæ canoros ſonitus Corybantium & æra crepitantia, nutriverunt regem cœli ſub caverna Dictæa. Solæ* animalium *habent fœtus communes, & domos urbis communes, & vitam ducunt ſub legibus immobilibus: & ſolæ cognoſcunt patriam, & ſtatas domos: & prævidentes hyemem futuram, exercent* ſe *labore per æſtatem, & congregant in commune* bona *parta. Aliæ enim provident cibis, & lege conſtituta laborant per campos: pars intra clauſtra alvearium componunt ima fundamenta favorum, ex ſucco narciſſi & viſcoſo glutine corticis.*

NOTÆ.

141. *Tiliæ atque, &c.*] *Tilia, tilleul:* arbor nota, *Pinus uberrima*, vel plurima, vel ferax pinearum nucum, vel ferax glutinis, quo apes utuntur ad mellis fundamina, vide ſupra, v. 39.

144. *In verſum, &c.*] De arborum ordinata plantatione, G. 2. 277. *Eduram pirum.*] Duritiem vel ad lignum refert; vel ad fructum, aut nondum maturum, aut etiam in maturitatem intus lapideſcentem. De hac voce, *edura*, vide G. 2. 65. De *Platano, plane*, ibidem G. 2. 70.

145. *Spinos jam pruna ferentes.*] Spinus, vel ſignificat prunum ſylveſtrem, quod vult Car. Stephanus, vel ſpinam ipſam, quæ in prunum converſa ſit per inſitionem, de qua inſitione G. 2. 73.

149. *Nunc age, &c.*] IV. PARS. *De apum republica, & quaſi civili prudentia*, in melle conficiendo, in rege obſervando, &c.

151. *Curetum ſonitus, &c.*] Saturnus cum filios mares devoraret, vel ex pacto cum Titane fratre, vel ex metu ſuo, cum eſſet in fatis fore ut à filiis regno pelleretur: Thea ſive Ops, aut Cybele, ejus uxor Jovem, in Creta natum in antro Dictæi montis, qui Idæ monti vicinus eſt, occuluit: juſſitque ut *Curetes*, ſive *Corybantes*, ſive *Dactyli*, ſacrorum ſuorum adminiſtri, cymbalis, æreiſque elypeis circa cunas obſtreperent, ne vagitus proderet infantem patri. Hujus porro inſulæ rex dicitur fuiſſe *Meliſſus*, cujus filiæ duæ Jovem aluerunt caprino lacte & melle: unde fabulæ ferunt. capram nomine Amaltheam, & apes Curetum cymbalis excitatas, Jovis nutrices fuiſſe: & ob id quidem beneficium capram à Jove relatam inter ſidera, cornu ejus nymphis nutricibus datum. hac adjecta facultate, ut quidquid optaſſent, id illis ex eo cornu largiter emanaret; apes cum antea nihilo eſſent muſcis aliis ſagaciores, nova ſagacitate fuiſſe præditas. unde facultates illæ *additæ* dicuntur. *Pro qua mercede.*] Supple, *conſequenda*: quaſi hoc ſibi officii ſui præmium ac finem apes propoſuerint.

158. *Victu.*] Pro *victui*: dativus contractus, de quo Ecl. 5. 29. De *Narciſſo*, Ecl. 2. 48. De *glutine*, quo ceræ & mellis fundamenta conſtant, ſupra, v. 39.

Suſpendunt

Suſpendunt ceras: aliæ, ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas & nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cum properant: alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna:
Illi inter ſeſe magnâ vi brachia tollunt
In numerum; verſantq; tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multâ referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamq; crocumq; rubentem,
Et pinguem tiliam, & furrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis, nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſantque oras & limina circum.
Poſt, ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſoſq; ſopor ſuus occupat artus.

poſtea tenaces concamerant ceras: aliæ alunt incubando *fœtus creſcentes*, qui ſunt *ſpes generis: aliæ addenſant mella expurgata, & implent favos puro nectare. Sunt* aliquæ *quibus ſtatio ad portas ſorte obtigit: & quæ per vices prævident pluviam & nubes aëris; aut accipiunt onera venientium; aut conflato agmine expellunt ex alveari fucos*, quod eſt *genus pigrum. Fervet labor, & mella thymum halantia bene olent. Ac veluti quando Cyclopes fabricantur fulmina è maſſis emollitis: alii accipiunt & remittunt aërem follibus è tauri corio* factis; *alii mergunt in aquas æra ſtridentia: Ætna plangit* ſub *incudibus* ſibi *impoſitis. Illi inter ſe attollunt brachia magno robore per ordinem, vertuntque ferrum mordaci forcipe. Non aliter (ſi licet comparare parva magnis) ingenita cupiditas congregandi* mella *urget apes Atticas, unamquamque* juxta *ſuum officium. Seniores curant alvearia, & tuentur favos, & conſtruunt domos artificioſas. At juniores redeunt laſſæ provecta nocte, refertæ thymo* circa *crura: & hinc inde carpunt arbuta, & ſalices viridi, & caſiam, & crocum rufum, & tiliam viſcoſam, & hyacinthos nigreſcentes. Simul omnes quieſcunt à labore, ſimul omnes laborant. Mane exeunt portis, nullo in loco ignavia* eſt. *Poſtea cum Heſperus eis ſignificavit recedendum* eſſe *ex agris & paſtione: tunc adeunt alvearia, tunc reficiunt corpora. Murmur excitatur, & ſtrepunt circa veſtibulum & portas. Deinde cum jam conſederunt in cellis, ſilent per noctem, & conveniens ſopor tenet membra laſſa.*

NOTÆ.

162. *Suſpendunt ceras, &c.*] Plinius, l. 11. 10. *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis à ſole fornicatis, ne deſit aditus ad ſarciendum.* De *Nectare*, potu Deorum, Ecl. 5. 71.

165. *Sorti.*] Pro *ſorte:* ſic *igni* pro *igne*, G. 267. *Capiti* pro *capite*, Ecl. 6. 16.

168. *Fucos.*] *Gueſpes.* Ex Plinio l. 11. 11. *Sunt quaſi ſervitia apum, his ſunt cellarum minimæ: quamobrem imperant iis, primoſque in opera expellunt, tardantes ſine clementia puniunt.*

170. *Cyclopes, &c.*] De iis, & *Ætna* monte G. 1. 471. & fuſius Æ. 569.

175. *In numerum.*] Certo quodam ordine, ac veluti numeroſo malleorum concentu.

177. *Cecropias.*] Atticas, à primo Atticorum rege Cecrope: mel autem Atticum celebre fuit, præſertim ex *Hymetto* monte.

179. *Dædala.*] A Dædalo, ingenioſiſſimo Athenienſi fabro, qui labyrinthum condidit; artificioſa quælibet opera, *Dædala*, vel *Dædalea* dicta ſunt. De eo plura Æ. 6. 29.

181. *Crura thymo plenæ.*] Plin. l. 11. 10. *Quæ flores comportant, prioribus pedibus femora onerant, propter id naturâ ſcabra, priores pedes roſtro.*

Arbuta paſſim, &c.] Arbuta, *fruits d' arboiſiers.* Ecl. 3. 83. Caſia, *lavande*, Ecl. 2. 49. Crocus, *ſafran*, Ecl. 4. 44. Hyacinthus, *glayeul.* Ecl. 3. 63. Tilia, *tilleul.* De *Ferrugineo* colore, Ecl. 2. 18.

186. *Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86.

Nec

Non autem abeunt longius ab alveariibus, quando imber instat, nec confidunt aëri, quando imminent venti: sed, securæ prope parietes alvearis, circum hauriunt aquas, & faciunt breves excursiones; & sæpe quemadmodum naves fluitantes habent *arenam* contra *agitationem fluctuum, ita apprehendunt lapillos, & his sustinent se per nubes vagas. Miraberis autem hanc consuetudinem placuisse apibus: quod nec vacant coitui, nec inertes enervant corpus libidine, nec emittunt fœtus partu. Sed ipsæ rostro colligunt fœtus è foliis & herbis dulcibus: Ipsæ supplent reges & parvos cives, & reparant palatia ac regna cerea. Sæpe quoque vagando contuderunt alas in duris saxis, & sponte amisere vitam sub onere: tantus est* ipsis *amor florum, tanta gloria faciendi mellis. Itaque licet brevis vitæ finis eas urgeat (non enim vivunt plus* quam *septem annos) tamen genus* earum *manet immortale, & fortuna familiæ subsistit per multos annos, & numerantur avi avorum. Præterea Ægyptus, & magna Lydia, & gens Parthorum, & Hydaspes Mediæ non ita venerantur regem. Rege vivo, unanima est concordia omnium; rege mortuo, dissolvunt societatem, & ipsæ rapiunt mella accumulata,*

Nec vero à stabulis pluviâ impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant: & sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipsæ è foliis natos & suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem, parvosque Quirites
Sufficiunt: aulasque & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat, (neq; enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosq; per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem: constructaque mella

Diripuere

NOTÆ.

192. *Euris.*] Quibuslibet ventis, proprie tamen orientalibus.

195. *Saburram.*] Arenam graviorem, quâ naves ad certam usque mensuram onerantur, ac *saburrantur*, ut stabiliores fiant.

198. *Concubitu.*] Pro *concubitui*. Ec. 5. 29. Plin. l. 11. 16. *Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos & subtilis quæstio fuit: apum enim coitus visus est nunquam. Flores existimavere oportere confici floribus. Gallinarum modo incubant. Id quod exclusum est, primum vermiculus videtur candidus---donec ruptis membraniis, quæ singulos cingunt ovorum modo, universum agmen emergat.* Ita fere Aristoteles aliique, qui omnes putant reperiri ab iis aliquid in floribus, quod sit seminis loco; idque deinde formatum in fœtus, ab iis demitti ore.

201. *Quirites.*] Cives, ducta metaphora à Romanis civibus, qui dicti sunt *Quirites*; vel à Romulo rege, qui dictus est *Quirinus*: vel à *Curibus*, oppido Sabinorum, postquam fœdus ictum est inter Tatium eorum regem, & Romulum.

203. *Duris in cotibus.*] *Cos*, usurpatur sæpe pro lapide, qui ferro acuendo adhibetur. Hic tamen & alibi pro quolibet lapide aspero, & caute. *Cos*, itaque & *cautes*, idem sunt: quemadmodum & à Græcis usurpatur *ἀκὶς* in utraque significatione.

210. *Regem non sic, &c.*] Comparat obsequia apum erga reges, cum studio populorum, eorum maxime qui deliciis fracti, dominos quasi servili cultu adorabant. Tales *Ægyptii*, de quibus infra, v. 287. *Lydi*, quorum regio pars est Asiæ minoris, Pactolo, aurifero flumine perfusa, Crœso olim regi ditissimo subdita. *Parthi*, de quibus Ecl. 1. 62. *Medi* ad occidentem Parthorum siti: qui hic per Hydaspem fluvium notantur. *Hydaspes* tamen ab uno Virgilio in Media, ab aliis in India collocatur; ab aliis in Indum influere dicitur ad urbem Nisam, ab aliis in mare labi. Probus putat *Medum* dici victoriæ causâ; quia Medi & Persæ, duce Alexandro, Indiam domuerant: quod si admittatur, *Græcus* etiam & *Macedo* meliori jure potuit vocari; quod quis ferat? Abramus legit, *Indus Hydaspes*, sed sine fide manuscriptorum. Ego admodum incertam fuisse & esse ejus notitiam puto, nec alia de causa dixit Horatius, Od. l. 1. 22. 8. *Quæ loca fabulosus lambit Hydaspes:* adeo varia de illo narrantur.

Diripuere ipſæ, & crates ſolvere favorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes,
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello [tem.
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mor-
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſq; maris, cœlumq; profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum; ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Si quando ſedem anguſtam, ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtu ſparſus aquarum,
Ora fove, fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede reppulit amnes:

& evertunt compagem favorum. Ille rex *præſidet operibus, admirantur illum, & omnes circa* illum *conglobantur multo* cum *murmure, & ambiunt* illum *magno numero, & ſæpe efferunt humeris, &* in *bello objiciunt corpora* pro eo, *& quærunt per vulnera glorioſam necem. Quidam ob hæc indicia, & conſiderantes hæc ſpecimina* prudentiæ, *dixerunt, partem divinæ mentis & cæleſtes ſpiritus ineſſe apibus. Quippe* dixerunt *Deum fuſum eſſe per omnes, & terras, & tractus maris, & cœlum profundum: ex illo pecudes, armenta, homines, omne genus ferarum,* denique *quemlibet naſcendo ſibi attrahere animam. Quippe* dixerunt *omnia poſt diſſolutionem reverti ac referri ad eum: nec eſſe locum exinanitioni; ſed* omnia *volare viva, ſui* quæque *ſideris in ordinem, atque ire in altum cœlum. Si aliquando recludis arctum alveare, & mella ſervata in favis; prius os* tuum *imple, imbutus hauſtu aquarum; & prætende manu fumos* qui *inſequantur* apes. Apiarii *bis colligunt favos plenos, duo ſunt tempora mellationis. Simul ac Taygete Pleias monſtravit terris formoſum vultum, & repulit pede aquas Oceani à ſe contemptas:*

NOTÆ.

214. *Crates favorum.*] Quia favi in modum craticularum cancellati ſunt.

220. *Eſſe apibus partem, &c.*] Sequitur hic doctrinam Pythagoræ & Platonis. Pythagoræ opinio ſic à Servio explicatur: *Omnia animalia ex quatuor elementis & divino ſpiritu conſtare manifeſtum eſt. Trahunt enim à terra carnem, ab aquâ humorem, ab aëre anhelitum, ab igne fervorem, à divino ſpiritu ingenium: quod quia eſt in apibus, ſicut in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent; quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, prævident pluvias) fateamur neceſſe eſt, etiam apes partem habere divinitatis.* Platonis autem opinio eſt in Timæo, Deum, cum mundum condidit, aſtris parem diſtribuiſſe numerum animarum; ſinguliſque aſtris ſingulas attribuiſſe, quaſi totidem vehiculis. Pythagoræ autem & Platonis communis ſententia eſt, animam eſſe interitus expertem; &, cum exit, pervenire in cognatam ſibi animam mundi, ut teſtatur Plutarchus l. 4. de Placit. Philoſ. Juxta has igitur ſententias docet Virgilius, *morti non eſſe locum*, id eſt, exinanitioni; quippe cum anima remaneat: deinde animam reverti *ſideris in numerum*, id eſt, ad ea ſidera quibus ſingulæ addicuntur; atque ita in cœlum reverti, quæ præcipua Dei ſedes eſt.

229. *Relines, &c.*] Aperies, detracta illâ omni materiâ, quâ totum alveare apes *linunt*. Tum duplici utere induſtria ad fugandas apes. I. Aquam hauſtam ore preſſo ſparge ſuper alvearia, pluviæ in modum. II. Prætende fumum.

Hauſtu ſparſus aquarum Ora fove.] Supple, *& deinde projice in pluvia modum.* Prius legebatur, *ore fove:* ambiguâ & difficili ſententia. Reſcripſit è Manuſc. N. Heinſius: *Ora fove.*

231. *Bis gravidos cogunt, &c.*] V. PARS. *De mellationis temporibus*; verno ſcilicet, & autumnali. Per *gravidos fœtus*, haud dubie mella intelligit, quæ ſunt fructus & proventus apum: neque enim ſignificat proprie fœtus, qui non ſunt *gravidi*: neque matres apes, quæ dici non poſſunt *fœtus*.

232. *Taygete ſimul, &c.*] Una è *Pleiadibus*, ſub qua ſex etiam alias comprehendit: de iis G. 1. 138. Earum ortu & occaſu notat duplex tempus colligendi mellis, quod metaphorice *meſſem* vocat. Oriuntur oriente Sole in tauro circa ultimum Aprilis, aut initium Maii: occidunt oriente Sole, circa finem Octobris, aut initium Novembris: Vide G. 1. 221.

233. *Oceani amnes.*] Quia Oceanus terram ambit.

Aut

Aut eadem ſidus fugiens ubi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animaſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parceſque futuro,
Contuſoſq; animos & res miſerabere fractas;
At ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint; hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuo eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt:

aut cum eadem, fugiendo aſtrum piſcis imbriferi, deſcendit mœſta è cœlo in aquas hybernas. Illæ apes iracundæ ſunt ſupra modum, & offenſæ immittunt venenum punctione, & affixæ venis relinquunt aculeos occultos, & amittunt vitam in vulnere. Si vero timeas hyemem ſterilem, & provideas in futurum, & miſereſcas gentis afflictæ opumque direptarum: tamen quis omittat fumigare eas thymo, & auferre ceras ſuperfluas? Nam ſæpe occultus lacertus corroſit favos, cubilia plena ſunt blattis fugientibus lucem, & fucus inertiatur prope alienum cibum, aut aſper crabro ſe miſcet apibus armatus majori aculeo, aut importunum genus tinearum, aut aranea odioſa Minervæ ſuſpendit in portis telas tenues. Quo magis fuerint evacuatæ, eo diligentius omnes contendent reparare jacturam gentis vexatæ, & replebunt cellas, & conficient favos è floribus. Si autem (quoniam vitæ conditio intulit quoque apibus noſtras miſerias) corpora earum langueant triſti agritudine, poteris deinceps cognoſcere id ſignis non incertis. Statim ægræ habent alium colorem, horrida macies deturpat ſpeciem: tunc efferunt ex alveariibus cadavera carentium lumine, & ducunt triſtia funera:

NOTÆ.

234. *Sidus fugiens piſcis aquoſi.*] Certe fugimus tantum inſequentes: at nullum proprie piſcium ſidus Pleiades ſequitur, ſed antecedit. Nodum hunc ut ſolvat Petitus, verſum ſic interpungit: *Aut eadem ſidus fugiens, ubi piſcis aquoſi triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas:* hoc ſenſu: *Aut eadem fugiens ſidus*, id eſt Solem; *ubi deſcendit in undas hybernas piſcis aquoſi*, id eſt, in quas jam ſidus piſcium ante deſcendit. Alii aliter ſolvunt. Ego ſervatâ vulgari interpunctione, per piſcem aquoſum, intelligo *hydram*, qui ſerpens eſt in aquis degens, unde nomen habet ab ὕδωρ, *aqua:* hoc enim ſidus etſi in occaſu Pleiadum, gradibus circiter quinquaginta ab iis diſtet: tamen eas ſubſequitur, iiſque videtur imminere.

238. *Animaſque in vulnere ponunt.*] Hoc inde fit, quia aculeus cum alvo, ſive inteſtino, conſertus eſt; & cum infixus fuerit, è vulnere retrahi nequit ſine alvi ruptione.

239. *Sin duram, &c.*] Si providens in futurum nolis mella omnino detrahere, ne per hyemem deficientibus floribus apes fame pereant: relinque partem aliquam mellis ad cibum hybernum; & interim purga alvearia noxiis peſtibus; ut ſunt ſtellio, *loſard:* blatta, *cloporte:* fucus, *gueſpe:* crabro, *freſlon:* tinea, vermiculi genus, corrodens veſtes & alia, &c

246. *Inviſa Minervæ Aranea.*] Arachne, Lydia, lanificii arte auſa cum Minerva contendere; ægre ferens opus ſuum ab eadem confractum eſſe, ſuſpendio ſibi vitam abſtulit: à Minerva in araneam transformata eſt.

250. *Foros*] *Fori* ſunt ſpatia in navibus apertiora, tabulata, in quibus inceditur: unde nomen habent, vel à *ferendo*, vel quod *foris* emineant. Sunt item in circo ejuſmodi ſpatia, è quibus videntur ſpectacula. Hinc diminutivum eſt *foruli*: quæ ſunt apud Suet. & Juven. librorum conditoria in Bibliothecis. Hic pro cellulis melleis uſurpantur.

251. *Si vero, &c.*] VI. PARS. *De morbis apum, eorumque ſignis & remediis.*

Aut

Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes:
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimq; ſuſurrant:
Frigidus ut quondam ſylvis immur murat Auſter,
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythiâ paſſos de vite racemos,
Cecropiumq; thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de ceſpite ſylvam,
Aureus ipſe: ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis,

aut, eadem dependent ad portam ſimul implicatæ pedibus: aut omnes intus clauſæ morantur in alveariibus, deſides præ fame, & pigræ præ frigore contrahente membra. *Tum murmur obſcurius auditur, & ſuſurrant* longo *tractu: quemadmodum Auſter frigidus aliquando ſibilat in ſylvis; quemadmodum mare turbatum ſtridet fluctibus reciprocantibus; quemadmodum ignis fervens æſtuat in fornacibus clauſis. Tunc conſulo,* ut *Galbanei odores urantur illic, & mella infundantur per cannas arundineas; ultro excitando & invitando apes langnidas ad cibum familiarem. Juvabit etiam addere huic melli ſuccum gallæ contritæ, & roſas ſiccas, vel muſtum multo igne ſpiſſatum, vel paſſas uvas e pſythia vite, & thymum Atticum & centaurea gravia odore. Eſt etiam in pratis flos, cui agricolæ dedere nomen amelli: planta eſt facilis reperiu. Quippe uno è ceſpite erigit magnam copiam caulium: aureus ipſe* eſt; ſed *purpura viola nigricantis ſublucet in foliis, quæ multa in orbem ambiunt* fiſcula. *Sæpe altaria Deorum ornantur torquibus* amello *implexis. Sapor illius aſper eſt palato: paſtores colligunt eum in pratis demeſſis, & ad flexuoſa fluenta Mellæ. Coque radices illius in vino optimo, & plenis calathis offer* apibus *in cibum ad foramina* alvearis. *Sed ſi aliquis amiſerit ſubito totam gentem,*

NOTÆ.

257. *Pedibus connexæ, &c.*] Non puto hic *uvam* ſignificari, ſi quidem ut lætitiæ indicium apponitur infra, v. 558. Itaque intellige de ſingulis aut pauculis apibus, quæ vel mortuæ, vel languidæ pedibus adhærent ad limina.

261. *Frigidus Auſter.*] Quilibet ventus: Auſter enim non frigidus, ſed humidus eſt. Macrobius tamen ait frigidum eſſe ab origine, & humidum fieri cum per zonæ torridæ plagam ad nos commeat. *Quondam*] Aliquando. Sic G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.*

264. *Galbaneos, &c.*] Galbanum *galbanon*, gummi è narthece ſive ferula, in Syria: hujus odor fugat ſerpentes. Galla, *pomme de cheſne.* Defrutum, vinum coctum, *reſine*, de quo G. 1. 295. Racemi paſſi, *ſechez au Soleil*: quem in uſum apta præ cæteris vitis Pſythia, de qua G. 2. 93. Centaurea, orum; vel centaurea, æ; & centaurium, ii; *fiel de terre*: herba quæ nomen, traxiſſe dicitur à Chirone Centauro: quia adhibita vulneri quod ipſi Herculis ſagittæ fecerant, eum ſanavit. *Cecropium thymum*, quia frequens in Hymetto monte Atticæ regionis, in qua primus regnavit Cecrops. *Amellus* certiſſime eſt *Aſter Atticus*, id eſt *ſtella Attica*, ob formam & patriam ſic dicta: Aliter *bubonium*, id eſt *inguinalis*; quod inguinum doloribus medeatur: in hortis viſu notiſſima, nomine Gallis ignota.

278. *Mellæ.*] Vel, Melæ, fluvii Galliæ Ciſalpinæ, prope Brixiam. Unde nomen habet *amellus flos*, juxta Servium.

281. *Sed ſi quem, &c.*] VII. PARS. *De reparatione apum, ejuſque reparationis inventore Ariſtæo.* Is Apollinis filius fuit, ex Cyrene filia Penei fluminis, vel regis: in Arcadia deinde regnaſſe dicitur; & apum ac mellis uſum, lacteſque coagulum inveniſſe, v. G. 1. 14.

Nec

nec habeat, unde reparetur genus novæ familiæ: tunc *tempus* est *aperire inventum memorabile Arcadii apiarii, & quomodo occisis bobus, jam sæpe sanguis putridus produxerit apes. Narrabo famam omnem hujus facti, repetens* eam *altius à prima origine. Nam, qua* parte *felix natio Pellæi Canopi accolit Nilum insidentem* agris *inundante flumine, & circumnavigat suos agros in naviculis versicoloribus: & quâ* parte regiones *vicinæ Persis pharetratis attingunt* Ægyptum; *& quâ* parte *fluvius defluens ab usque nigris Æthiopibus fœcundat Ægyptum nigro limo, & præcipitans exonerat se in ostia septem distincta; tota regio collocat in hoc invento spem certam. Primum quæritur locus angustus, & arctatus ad hunc ipsum usum: hunc tegulis parvi tecti & contractis muris coarctant: adjunguntque quatuor fenestras, obliquo lumine, à quatuor ventis. Tum quæritur juvencus jam flectens cornua* in *fronte bienni: huic multum repugnanti clauduntur ambæ nares, & halitus oris;*

Nec genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine, famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis;
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atq; ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis: & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris

NOTÆ.

287. *Quà Pellæi, &c.*] Locus perdifficilis. Vult Cerdanus duplicem hic regionem significari, Ægyptum & Indiam: duplicem fluvium, Nilum & Indum: utrobique inventam esse artem reparandarum apum. Sed refutatur: tum quia non est verisimile quod contendit, versum hunc supposititum esse; *& viridem Ægyptum nigra fœcundat arena*, qui versus plane de Nilo intelligi debet; & locus ipse totus, de Nilo, non de Indo: tum quia male diceretur Indus devectus ab Indis, cum Indiæ fines non egrediatur. Abramus hic comminiscitur nescio quid de Gange Indico fluvio, qui per subterraneos meatus erumpat in Ægyptum, ibique Nilum efficiat. Ego omnia de Nilo interpretor: Et quæ duo videntur obstare, sic explico. I. Dicitur *Devectus ab Indis*, id est Æthiopibus, qui ab antiquis Indi vocabantur, ut jam notavimus G. 2. 171. Et vero quicquid olim jactatum sit de ignotis Nili fontibus, nunc compertum est oriri ex duobus fontibus ad radices Lunæ montium, ad meridiem lævus ingentis, quem impermixtis aquis mox deinde præterfluit. Lacus dicitur *Zembre*. II. *Vicinia Persidis urget* reipsa Ægyptum, non inquam, ipsa Persis, sed vicinæ Persidis regiones, nempe Arabia, Syria, &c. quæ omnia Persidis nomine comprehendit, quia subjecta aliquando fuerant Persarum imperio, Cyri nempe & Cambysis ejus filii, qui Ægyptum ipsam ditioni adjecit. Solet autem Virgilius terminos regionibus, quam potest latissimos, assignare: ut vidimus Ec. 1. 63. & G. 1. 490. Nunc singulæ voces explicandæ.

Canopus.] Urbs est Ægypti, quam poëta innuit vicinam esse Alexandriæ, cum Canopum vocat *Pellæum*, id est *Alexandrinum*. Alexander enim, conditor Alexandriæ, in urbe Macedoniæ Pella natus erat: Per *Gentem Canopi* Ægyptios omnes intelligit, quia urbs illa erat antiquissima; sita ad maximum è septem ostiis, quibus Nilus in mare se exonerat. *Gens fortunata.*] propter fertilitatem regionis. *Stagnantem flumine Nilum.*] Quia Sole in cancrum subeunte, crescere incipit per centum dies ad usque Autumnum: qua exundatione fœcundantur agri, per quos itur phaselis & navigiis angustis, ex arundine papyracea. *Pharetratæ Persidis.*] Quia Persæ equitatu, venatione, & sagittandi arte insignes fuerunt: siti ad orientem Assyriæ, ad occidentem Asiæ, ad meridiem Parthiæ, ad septentrionem sinus Persici. De *Indis*, G. 1. 57.

298. *Quattuor à ventis.*] Qui flant è quatuor mundi cardinibus, sive partibus oppositis, unde *cardinales* vocantur: Eurus ab oriente, Zephyrus ab occidente, Boreas à septentrione, Notus à meridie.

300. *Nares & spiritus, &c.*] Oculi etiam, & partes omnes ad halitum aut egestionem necessariæ, linteo pice oblito obstruebantur.

Multa

Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque perempto
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt: & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quàm prata coloribus, ante
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat: & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pennis
Miſcentur, tenuemque magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre: aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prœlia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis, ut fama, apibus morboque fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens; atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclara ſtirpe Deorum [pollo)
(Si modo, quem perhibes, pater eſt Thymbræus A-
Inviſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

& huic interfecto verberibus, contuſa viſcera putreſiunt intra pellem non laceratam. Sic relinquunt depoſitum in loco *clauſo, & lateribus ſubſternunt fragmina ramorum, thymum, & caſias novas. Hoc fit, cum primum Zephyri agitant aquas, antequam campi pingantur novis coloribus* florum, *antequam loquax hirundo defigat nidum* in *tignis* domorum. *Interea humor calefactus in oſſibus teneris efferveſcit; & congregantur mirabili modo animalia digna viſu; prima carentia pedibus, deinde alis etiam ſtrepentia, & magis, magiſque tentant auras tenues: donec evolent,* tam denſe, *quam imber cadens per æſtatem è nubibus: aut quam ſagittæ ex arcu emittente, ſi quando fugaces Parthi faciunt præludia pugnandi. O Muſæ! quis Deus invenit hanc artem in noſtra commoda? Unde nova hæc hominum experientia cepit exordium? Paſtor Ariſtæus relinquens Tempe,* quæ *Peneo* alluuntur, *apibus amiſſis per morbum & famem, ut narratur; ſtetit mœſtus ad ſacrum fontem ſummi fluvii, multum querendo; & allocutus eſt matrem his verbis. Mater Cyrene, mater, quæ habitas in fundo hujus fontis: cur me produxiſti odioſum fatis ex illuſtri Deorum genere, ſi modo Thymbræus Apollo pater meus eſt, ut memoras? aut quonam depulſus eſt à te amor* tuus *erga me? Cur jubebas me ſperare* honores *immortalium? Ecce amitto, cum ſis mea mater, hunc ipſum honorem vitæ mortalis, quem diligens cura frugum & pecorum vix pepererat mihi exploranti omnia.*

NOTÆ.

302. *Per integram, &c.*] Nec enim laceranda eſt pellis & cruentanda, ſed paulatim ictibus maceranda; ita ut viſcera, carnes, & oſſa etiam comminuantur intra pellem. Id cavendum admonet auctor Geoponicarum præceptionum.

304. *Caſiaſque.*] Roſmarinum, vel lavendulam. Ecl. 2. 47.

305. *Hoc geritur Zephyris, &c.*] Id eſt, circa initium veris: monetque auctor Geopon. per tres hebdomadas includendum eſſe, donec putrefiat.

310. *Trunca pedum, &c.*] Hinc aliqui dictas volunt *apes*, quaſi ἄποδες *ſine pedibus*: ſed verum etymon retuli, Ecl. 7. 13.

311. *Magis, magis aëra carpunt.*] Exprimit primos conatus ad volandum, cum alas ventilant.

314. *Leves . . . . Parthi.*] De iis Ecl. 1. 62. Levitatem refero, vel ad fugæ dolos, vel ad equitandi peritiam.

317. *Paſtor, &c.*] VIII. PARS. *Fabula Ariſtæi & Orphei*; Epilogi loco. *Tempe.*] Theſſaliæ vallis eſt, quam Peneus fluvius præterfluit. G. 2. 469. Fugiebat ille Tempe, ubi degebat; ut ad caput, ſive fontem Penei fluvii, qui matris ſuæ Cyrenes pater erat excurreret, quaſi ad maternam domum. De *Ariſtæo* ſupra, v. 283. & G. 1. 14

323. *Thymbræus.*] Apollinis cognomen, à Thymbra Troadis oppido, ubi templum ejus celebre, in quo ferunt Achillem à Paride fuiſſe occiſum.

Age ergo, ipsa etiam evelle manu fœcundas arbores, immitte infestum ardorem in pecora, & enica segetes, incende agros, & impelle validam securim in vites: si tanta negligentia meæ gloriæ cepit te. At mater percepit sonum vocis è cubili profundi fluvii: circa eam Nymphæ nebant Milesiam lanam, tinctam multo colore vitri: & Drymo, & Xantho, & Ligea, & Phyllodoce, quarum coma subluc

Quin age, & ipsa manu felices erue sylvas: 329
Fer stabulis inimicum ignem, atq; interfice messes:
Ure sata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore: 335
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores; 340
Clioque, & Beroë soror. Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre, atque Opis, & Asia Deïopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao densos Divum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa

cens diffusa erat per colla candida; Nesæe & Thalia, & Spio, & Cymodoce, & Cydippe, & flava Lycorias; altera adhuc virgo, altera jam passa primam difficultatem partus; & Clio, & soror ejus Boroë amba Oceani filiæ, amba vestita auro, & versicoloribus pellibus; & Ephyre, & Opis, & Asia Deïopeïa, & velox Arethusa, sagittis denique depositis Inter quas Clymene narrabat vanam sollicitudinem Vulcani, de custodienda Venere, *& fraudes, jucundaque furta Martis; & numerabat frequentes amores Deorum ab usque Chao. Quibus cantilenis intenta dum versant fusis molles lanas,*

NOTÆ.

330. *Stabulis inimicum ignem.*] Vel incendium, vel potius sacrum illum ac pestiferum ignem, de quo G. 3. 566.

331. *Bipennem.*] Securim utrimque acutam, *à bina pinna*: nam *pinnæ* sunt quædam fastigia; ut summitates in templis, quæ vocantur *pinnacula*.

334. *Milesia vellera.*] Pretiosa, ex urbe Mileto, in finibus Ioniæ & Cariæ. Species est pro genere.

335. *Hyali colore.*] Vitreo, inter cœruleum, & viridem medio; ab ὕαλος *vitrum*.

336. *Drymoque, &c.*] Nympharum nomina partim ex Homero l. 18. 39. partim ex Hesiodo in Theogon. 145. Drymo, à δρύμος, *sylva quercea*. Xantho, à ξανθὸς *flava*. Ligea, à λίγεια *canora*. Phyllodoce, à φύλλον *folium*, & δέχομαι *capio*. Nesæe, Νησαίη, à νῆσος *insula*. Spio, à σπεῖον *spelunca*. Thalia, à θάλλω *floreo*. Cymodoce, à κῦμα *unda*, & δέχομαι *capio*. Cydippe, à κύδος *gloria*, & ἵππος *equus*. Lycorias, à λύκος *lupus*. Clio, à κλείω *laudo*. Ephyre, à φύρω *rigo*. Opis, ab ὤψ, ὠπὸς, *vultus*. Deïopeia, à δῃόω, *ardens*, & ὄψ, ὀπὸς, *vox*. Asia eadem appellatur, adjectivo nomine, quia ex Asia palude, de qua G. 1. 383. Clymene, à κλύω *audio*. Arethusa, primo venatrix & Dianæ comes, tum sagittis & venatione dimissâ, ab eadem mutata in fontem. E. 10. 1.

340. *Lucina.*] De hac partuum præside Dea, Ecl. 4. 10.

345. *Curam inanem Vulcani, &c.*] Venus Vulcani conjux Martem amavit; in adulterio deprehensa est à marito; & subtilissimis vinculis cum adultero irretita, Deorum ludibrio exposita est. *Curam inanem Vulcani* appellat, sive in custodienda uxore, sive in eadem irretiendâ: neque enim illa vincula opprobrium Vulcani sustulere, sed evulgavere. De *Vulcano*, G. 1. 295. De *Marte*, E. 9. 12.

347. *Aque Chao.*] Ita restituit Heinsius ex antiquis MSS. cum antea legeretur *Atque Chao & Eque Chaa*. Chaos, indigesta moles, ex qua omnia eruperunt: vulgo numeratur inter ea nomina, quæ per casus non declinantur; tamen hic ablativus est *Chao*. Sensus est: Narrabat Clymene amo es Deorum, incipiens, vel à prima mundi formatione vel ab ipso Chao, qui primus Deorum fuit, juxta Hesiodum in Theogon. v. 116. ubi Deorum progenitores constituit, *Chaos, Tellurem*, & *Amorem*.

348. *Mollia pensa.*] Manipulos lanæ *Pensum*, vel à *pendeo*, quia pendet è colo; vel potius à *pendo*, quia appenditur, & cuique assignatur cum mensura & pondere

Devol-

Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſummâ flavum caput extulit undâ.
Et procul: O gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene ſoror; ipſe tibi, tua maxima cura,
Triſtis Ariſtæus, Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculſa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divum
Tangere, ait. Simul alta jubet diſcedere late
Flumina, quà juvenis greſſus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumſtetit unda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jamque domum mirans genitricis & humida regna,
Speluncique lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat; & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diverſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes

rurſus querela Ariſtæi perculit aures matris, & omnes è vitreis *ſedibus obſtupuerunt: ſed ante alias ſorores Arethuſa proſpectans extulit flavum caput è ſuperficie aquæ. Et procul* dixit: *O Cyrene ſoror non fruſtra obſtupefacta tanto luctu; ipſe mœſtus Ariſtæus, tua maxima cura adſtat tibi lacrymans ad fontem Penei patris ſui: & te appellat nomine crudelem. Huic reſpondit mater, percita mentem novo timore: Age, duc* illum *ad nos, licet* illi *ingredi in domum Deorum. Statimque juſſit ut aqua late dividerentur, quà juvenis dirigeret paſſus: at aqua accumulata in ſpeciem montis cinxit ipſum, & excepit magno gremio, & admiſit intra fluvium. Jamque ibat admirans domum matris, & regna liquida, & aquas clauſas in receptaculis, & ſylvas reſonantes: & ſtupefactus magno motu aquarum, conſiderabat omnes fluvios labentes ſub magna terra, diſtinctos locis; & Phaſim, & Lycum, & fontem, ex quo Enipeus emittit ſe primo & ex quo pater Tibris, & ex quo fluvius Anio, & Hypanis ſtrepens inter ſaxa, & Caicus Myſia, & Eridanus deauratus* circa *duo cornua taurini vultus, quo nullus alius amnis rapidior currit per agros fertiles in mare ſplendidum. Poſtquam pervenit in tecta cubiculi* ſtructa *è pumice impendente, & Cyrene cognovit*

NOTÆ.

358. *Fas illi, &c.*] Quia Deo patre, matre Nympha genitus eſt.

364. *Speluncique lacus clauſos, &c.*] De fluviorum origine duæ ſunt opiniones præcipuæ; altera Platonis, altera Ariſtotelis. Plato eorum commune receptaculum intra terræ viſcera conditum putat; quem hic ſequitur Virgilius: Ariſtoteles è mari profluere exiſtimat, quem ſequitur Homerus l. 21. 195. Adit igitur Ariſtæus matris domum in illo communi receptaculo. *Lucos ſonantes* appellat poëta herbas in fluviis & lacubus magna copiâ enaſcentes, quæ aquarum interſtrepentium motu agitantur.

367. *Phaſimque, Lycumque, &c.*] *Phaſis* fluvius nobilis in Colchide, oriens in Armeniæ montibus, in pontum Euxinum labens: circa quem frequentes aves, inde dicti Phaſiani, *faiſans*. *Lycus* multiplex: præcipuus in eâdem Colchide. *Enipeus* in Theſſalia, Pharſalicos campos irrigans. *Tiberinus* & *Anio* in Italia. *Hypanis* in Scythia. *Caicus* in Myſia. *Eridanus* in Italia: de eo G. 1. 482.

368. *Se erumpit.*] Sic Lucretius l. 4. 1108. *Se erupit venis collecta cupido.*

371. *Et gemina, &c.*] Tauri forma à poëtis vulgo fluviis omnibus attribuitur; unde Horatius Od. 4. 14. *Sic tauriformis volvitur Aufidus.* Id autem fit, vel quia fluvii aquarum pleni mugitum taurorum imitantur; vel quia terram ſulcant, inſtar boum; vel quia flexuoſos dividuntur in alveos, qui vocantur *cornua*. *Auratus* dicitur Eridanus, maxime propter ſtellas, quibus in cœlo inſignis eſt; eſt enim aſtrum hujus etiam nominis. *Gemina cornua*. Quia etſi in plura, tamen in duo præcipua dividitur.

372. *Pinguia culta.*] Vide ſupra v. 125. *Flaventia culta.*

373. *In mare purpureum.*] Poëtæ *purpureum* dixere, quicquid nitet ac ſplendidum eſt: quale eſt *mare*. Sole præſertim affulgente. Catullus, quercûs *ramos purpureos* appellavit: Albinovanus ad Leviam, *purpureas nivem*: Horatius, *purpureos olores*.

immoderata lamenta filii: sorores per ordinem invergunt aquas manibus, & offerunt mappas corrasis pilis: pars onerat mensas cibis, & ponit pocula plen vino; *altaria incenduntur ignibus tureis. Et mater ait: Accipe duo pocula vini Lydii,* hoc *effundamus* in honorem *Oceani. Simul ipsa orat & Oceanum parentem rerum & Nymphas sorores* suas, *qua tueatur innumeras sylvas, & innumeros fluvios. Ter respersit ardentem flammam puro vino; ter flamma supposita emicuit ad* usque *summum tecti. Quo omine corroborans animum* illius, *sic ipsa incipit: In Carpathio sinu maris vates est, Proteus cæruleus, qui perambulat magnum mare* invectus *piscibus, & curru equorum* habentium *duos pedes. Hic nunc revisit portus Emathiæ, Pallenenque patriam: hunc* nos *nymphæ veneramur, hunc & ipse Nereus senior* colit: cum enim *sit vates, cognoscit omnia, & quæ sunt* præsentia, *& qua præterita, & qua post immineant futura. Nam sic placuit Neptuno: cujus ducit sub mari magnos greges & phocas infames. O nate, ille primo tibi stringendus est catenis, ut explicet tibi omnem originem morbi, & det bonos successus.*

Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater: Cape Mæonii carchesia Bacchi:
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cœruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque revisit
Pallenen; hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta, & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.

NOTÆ.

374. *Pendentia pumice tecta.*] *Pumex*, lapis ob foraminum multitudinem levissimus, *pierre-ponce.*

379. *Panchaï: adolescunt, &c.*] Nullum fere convivium apud antiquos absque re sacra & libatione: vide Æ. 1. 727. De ture Panchææ regionis in Arabia, G. 3. 139. De *libatione* Ecl. 7. 33.

380. *Mæonii carchesia Bacchi.*] *Carchesium* ex Athenæo, est poculum oblongum, circa mediam partem mediocriter compressum, ansis à summo ad infimum pertinentibus. *Mæonium* vinum, id est Lydium: Lydia enim Asiæ minoris regio, prius Mæonia dicta est. arboribus fere carens, & vite consita, ex Strabone l. 13.

382. *Oceanumque patrem rerum.*] Ex Orpheo & Homero, multis locis; eorumque philosophorum sententia, qui, Thalete Milesio duce, ex aqua putabant constare omnia: Cicero meminit Academ. 2.

384. *Ter — nectare Vestam.*] De mysteriis numeri ternarii, Ecl. 8. 75. De *nectare*, quod hic pro vino sumitur Ecl. 5. 71. De *Vesta* Dea, quæ hic proprie usurpatur, G. 1. 498.

387. *Carpathio.*] Pars mediterranei maris *Carpatho* circumjecta: quæ insula est, obversa Ægypto, inter Cretam & Rhodum media; hodie *Scarpanto.* De *Neptuno* G. 1. 14.

388. *Proteus.*] Neptuni & Phœnices, vel Oceani & Tethyos filius: Ægyptius genere, juxta Homerum; sed juxta Virgilium ex peninsula *Pallene*, quæ est in Macedonia, inter sinum Thermaicum & Toronaicum. Regnavit in Ægypto, ex communi opinione; ex Platone, ibidem sophista fuit; ex Luciano, histrio: unde eum, quas vellet, induisse formas & mutasse memorant. Aiunt & hunc fuisse pastorem Neptuni pecoris, nempe phocarum; & Neptunum, ejus in gratiam, è quodam Pallenes hiatu speluncam sub mari fecisse, qua illum in Ægyptum usque secum perduxit.

389. *Et juncto bipedum &c.*] Eosdem & pisces & equos appellat; sed bipedes, equos videlicet marinos, qui pedes duos partemque corporis anteriorem habent equorum, posteriore desinunt in pisces. *Emathia*, Macedonia est, G. 1. 490. De *Pallene* mox diximus. De *Nereo*, Ecl. 6. 35.

Nam

Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neq; illum
Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum Sol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra
In ſecreta ſedis ducam, quo feſſus ab undis [eſt,
Se recipit; facile ut ſomno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus, vincliſq; tenebis;
Tum variæ illudent ſpecies, atq; ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſuſque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atq; ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omnes;
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina ſomno.
Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus in-
Exeſi latere in montis; quo plurima vento [gens
Cogitur, inq; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit objice ſaxi.
Hic juvenem in latebris averſum à lumine Nympha
Collocat, ipſa procul nebulis obſcura reſiſtit.
Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti

Quippe nulla dabit tibi *conſilia niſi coactus, neque vinces illum precando. Quando ceperis* illum, *injice* illi *vim durorum vinculorum: contra hæc* vincula *fraudes* ejus *inutiles cadunt. Ego ipſe, cum Sol calefecerit medium diem, cum herba ſiccæ ſunt, & umbra jam jucundior eſt gregibus, ducam te in latebras ſenis, in quas ſe recipit è mari fatigatus; ut facile invadas* eum *ſtratum ſomno. Sed cum tenebis* illum *comprehenſum manibus & vinculis; tunc variæ figuræ & vultus beſtiarum* te *decipient. Nam repente apparebit jus horribilis, & ſæva tigris, & ſerpens ſquameus, & leæna rufo capite; aut emittet ſtridorem acutum flammæ, & ſic expediet* ſe *è vinculis, aut effugiet ſolutus in aquas tenues. Sed quo magis ille mutabit ſe in omnes figuras; eo magis, ô nate, conſtringe vincula retinentia; uſque dum evadat talis transformato corpore, qualem aſpexeris, cum ſomnus inceptus clauderet oculos. Hæc dixit, & ſparſit liquidum odorem ambroſiæ, quo perunxit totum filii corpus, at illi ſuavis odor exivit è capillis unctis, & conveniens robur inditum eſt membris. Eſt ingens antrum in latere montis excavati, quo plurimi fluctus pelluntur* vi *ventorum, & finduntur in ſinus replicatos;* quod eſt *aliquando receptaculum tutiſſimum nautis periclitantibus. Proteus occultat ſe intus objectu ingentis ſaxi. Hic Nympha conſtituit juvenem in inſidiis remotum à luce, ipſa remanet procul latens in nube. Jam rapidus Sirius, comburens ſitientes Indos, ardebat* in *cœlo, & Sol flammeus ſiccaverat medium orbem; herba areſcebant, & radii urebant* uſque *ad limum profunda flumina caleſacta ſiccatis alveis: cum Proteus exibat è mari petens ſolitam ſpeluncam: circa eum genus humidum magni*

NOTÆ.

415. *Ambroſia.*] Cibus eſt Deorum; *Nectar* potus: confunduntur tamen ſæpe, ut hic, ubi *liquidus odor* dicitur ambroſia, Ecl. 5. 71.

418. *Habilis venit vigor.*] Ut luctari facile poſſet cum Proteo, contra vincula obluctaturo.

421. *Statio tutiſſima.*] Vel in ipſo ſpecu, vel in cacumine rupis, vel inter rupem ipſam, & continentem: videtur enim rupes non in litore, ſed in ipſo mari fuiſſe non longè à litore; ideoque ſpatii ſatis rupem inter & litus fuiſſe interjectum, ut poſſent illic ſtare naves, adverſus vim ventorum, rupis objectu defenſa. *Olim*, aliquando, G. 3. 303.

225. *Sirius Indos, &c.*] Significat calorem tunc fuiſſe vehementiſſimum, qualis eſt tempore *meridiano*, per dies *caniculares*. Meridiem iſta exprimunt, *medium Sol igneus orbem*, &c. Caniculares dies efficit *Sirius*, ſtella in ore majoris canis, de qua G. 2. 353. *Indos.*] Pro quibuſlibet calentibus plagis: de iis G. 1. 57.

Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſæ in litore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditique lupos acuunt balatibus agni)
Conſidit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas,
Vix deſeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemq; horribilemq; feram, fluviumq; liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore locutus;
Nam quis te, juvenum confidentiſſime noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille,
Scis, Proteu, ſcis ipſe; neq; eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle: Deûm præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos, intorſit lumine glauco;
Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & raptâ graviter pro conjuge ſævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos

maris exiliens ſpargit late aquam ſalſam. Vituli marini *adjiciunt ſe* præ *ſomno ſeparati in litore. Ipſe Proteus (quem admodum aliquando cuſtos armenti in montibus, cum Heſperus revocat vitulos è paſtione ad ſtabulum, &* cum *agni auditi* à lupis *excitant eos balatibus) ſedet in rupe in medio* armentorum, *& recognoſcit* eorum *numerum. Siquidem offertur Ariſtæo copia hujus* capiendi; *vix paſſus ſenem diſponere* ad ſomnum *corpus fatigatum, irruit* in eum *magno clamore, & invadit vinculis dormientem. Contra Proteus, non oblitus ſuæ induſtriæ, vertit ſe in omnia prodigia rerum, &* in *ignem, &* in *beluam horribilem, &* in *amnem fluentem. Sed poſtquam nulla fraus invenit* modum *fugiendi, victus revertitur ad propriam* formam, *ac demum locutus eſt ore humano: At quis tibi, audaciſſime juvenum, imperavit ut venires* in *meam domum? aut quid à me poſtulas? ait. Ille autem* reſpondit: *Scis, ô Proteu, ſcis ipſe; neque ullus poteſt te decipere. Tu vero ceſſa velle* fallere me: *obſecuti juſſis Deorum venimus huc, ad petendum oraculum,* quod medeatur *damnis rerum* noſtrarum. *Hæc ſolum locutus* eſt. *Poſtea vates magno denique impetu defixit oculos cærulea luce* coruſcantes; *& minaciter collidens* dentes, *ſic aperuit os ad fata* evulganda. *Alicujus Dei ultio te perſequitur: ſolvis* pœnam *magni ſceleris: Orpheus, nequaquam propter meritum miſer imprecatur tibi has pœnas, (niſi fata obſtent) & atrociter furit ob conjugem* ſibi *ereptam. Illa quidem virgo moritura, dum te fugeret currens juxta fluvios, non animadvertit ante pedes alta in herba magnum ſerpentem degentem in ripa. At turba Dryadum ejuſdem ætatis impleverunt clamoribus ſummos*

NOTÆ.

434. *Veſper.*] Heſperus, ſtella Veneris, de qua Ecl. 6. 86.

447. *Neque eſt te fallere cuiquam.*] Pro, *nec liſet cuiquam*; Græca locutio. Vide Ecl. 10. 46. *Nec ſit mihi credere.*

454. *Orpheus.*] Thrax: Calliope matre; patre, vel Apolline, vel OEagro Thraciæ fluvio. Ecl. 3. 46. De *Eurydice* Nympha, nihil admodum narratur præter ea, quæ habet hic locus.

455. *Haud quaquam ob meritum pœnas, &c.*] Triplex interpretatio. I. Abrahami: *omnino præter meritum*, id eſt, majores quam tu meruiſti. Non placet, quia antea Proteus *magna* vocavit ipſius *commiſſa.* II. Servii & aliorum: *non adhuc juxta meritum:* id eſt, minores quam tu mereris. Sed ſane videntur verba aliud ſonare. III. Quam ſuggerit Taubmannus, qui refert hæc verba ad Orpheum: *miſerabilem nullo ſuo merito*, & in hac hæreo.

458. *Hydrum.*] Serpentem in aquis, humidiſque locis degentem, ab ὕδωρ *aqua.*

460. *Dryadum.*] Nympharum ſylveſtrium, à δρῦς *quercus.* Ecl. 2. 46.

Implerunt

Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rheſi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atq; Actias Orithyia.
Ipſe cavâ ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis conjux, te ſolo in litore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingreſſus, Maneſque adiit, regemque tremendum,
Neſciaq; humanis precibus manſuefcere corda.
At cantu commotæ Erebri de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulacraque luce carentum:
Quam multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,

montes: ploraverunt rupes Rhodopeiæ, & Pangæus altus, & Martia terra Rheſi, & Getæ, & Hebrus, & Attica Orithyia. Orpheus leniens cavâ citharâ dolorem amoris, ſolus canebat te, ô dulcis uxor, te deſerta in ripa, te die oriente, te die occidente, ſolus canebat. Ingreſſus etiam Tænarias cavernas, quæ ſunt porta profundæ inferorum, & ſylvam obſcuram tenebroſo metu, adiit Manes, & Platonem timendum, & animos inſuetos leniri precibus hominum. At umbræ tenues, cantu Orphei excitatæ ex intimis locis inferorum, & figuræ carentium lumine, incedebant: quam multa millia volucrum occultant ſe in ſylvis, quando Heſperus, aut frigida pluvia pellit eas è montibus: uxores, & mariti, & corpora fortium heroum ſpoliata vitâ, pueri, & puellæ innuptæ,

NOTÆ.

461. *Flerunt Rhodopeiæ arces, &c.*] Enumerat varia Thraciæ loca, quæ Orphei dolore commota ſunt. *Rhodope.*] Mons eſt, de quo Ecl. 6. 30. *Arces.*] Montes, rupes, ab ἄκρον *ſummum*: ſic G. 1. 240. *Ripheaſque arduus arces. Rhodopeiæ arces.*] Hiatus & contractio diphthongi longæ, ante vocalem, Græco more. *Pangæa.*] Neutrum plurale: ſingulare maſculinum eſt *Pangæus*, Thraciæ mons, in Macedoniæ confinio, Philippis urbi imminens.

462. *Rheſi Mavortia tellus.*] Prolepſis eſt, ſive anticipatio temporis: Rheſus enim Trojani excidii tempore vixit; Orpheo igitur poſterior. De *Rheſo*, Thraciæ rege, Martis filio, Æn. 1. 473. *Mavortia tellus.*] Thracia, quia Mars in Thracia natus, in Rhodope monte, ex Jove & Junone. De *Getis*, populis Scythiæ ac Thraciæ conterminis, G. 2. 115. De *Hebro*, Thraciæ fluvio Ecl. 10. 65.

463. *Actias Orithyia.*] Erechthei Athenarum regis filia, rapta à Borea in Thraciam; ex eo peperit Calain & Zethen, quibus aliæ deinde ſuccreverunt. *Actias* dicitur, ab Attica regione. *Attica* enim ex Strabone l. 9 ſic appellata eſt deformato nomine ab *Actica*; cum à veteribus *Acte* vocata eſſet, quia tota litoralis; ἀκτὴ autem eſt *litus*. *Orithyia*, vox quatuor ſyllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi ſunt; ὠρειθυία, unde verſus ſpondaicus eſt.

467. *Tænarias fauces.*] *Tænarus*, plur. *Tænara*: promontorium Peloponneſi, dividens ſinum Meſſeniacum à Laconico: quod Græci fabulabantur aditum eſſe inferorum. Æn. 6. 237.

Ditis.] Plutonis, qui Jovis & Neptuni frater, inferorum imperium ſorte obtinuit: Proſerpinam, Cereris filiam, rapuit, &c. Utrumque nomen à divitiis habet, quæ e terræ viſceribus effodiuntur. *Dis* quidem Latine dictus à *divitiis*; *Pluton* Græce a πλοῦτος quæ vox idem ſignificat.

468. *Nigra formidine lucum.*] Sylvas in inferis etiam myrteas, aliaſque conſtituit, Æn. 6. v. 444. ac deinceps. Et hic eſt enallage ſive immutatio: *caligantem nigra formidine*, pro *caligantem nigredine formidabili.*

469. *Manes.*] Sumuntur & pro mortuorum animis, & pro loco ipſo inferorum, ubi animi degunt, & pro Dis ipſis inferorum. De iis ita philoſophatur Apuleius lib. de Deo Socratis, omnium, opinor, optime. Statuit, I. Animos illos generatim dici *lemures*. II. Ex his lemuribus, qui poſterorum curam otiosus, placato & quieto nomine domum poſſidebat, *larem* dici familiarem. III. Qui propter adverſa vitæ merita, nullis bonis ſedibus in terris quodam exilio puniebatur, inane terræ colamentum bonis, noxium malis, *larvam* dici. IV. Cum incertum eſſet, quæ cuique ſortitio evenisſet, utrum lar eſſet, an larva; *Manem* Deum nuncupari, & honoris cauſa vocabulum eſſe additum. *Manes* porro dictos putant, vel a *manando*, quia manant & diſcurrunt per auras; vel ab antiqua voce *manus*, hoc eſt *bonus*, unde & *mane* derivatum volunt. Reliqua vide Æ. 6. 743.

471. *Erebi.*] Juxta Hyginum, Deus eſt inferorum, ex Chao & Caligine progenitus, pater noctis: juxta alios, ipſa eſt inferorum profundiſſima ſedes, ab ἐρέφω *tego*.

Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardâque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Quin ipſe ſtupuere domus, atque intima leti
Tartara, cœruleoſque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis.
Jamq; pedem referens, caſus evaſerat omnes:
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Pone ſequens; namque hanc dederat Proſerpina legem:
Cum ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes:
Reſtitit, Eurydicenq; ſuam jam luce ſub ipſa,
Immemor, heu! victuſq; animi, reſpexit: ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditus Avernis.
Illa; Quis & me, inquit, miſeram, & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditq; natantia lumina ſomnus.
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidaſque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diverſa; neq; illum
Prenſantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quo ſe raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menſes

& juvenes elati in buſta ante oculos parentum. Quos limus niger, & fœda arundines Cocyti, & palus odioſa pigris aquis circumcludit, & Styx novies circumvoluta compeſcit. Obſtupuerunt etiam ipſa domus, & profundiſſima Tartara mortis, & Furiæ implicatæ cœruleis ſerpentibus crinium loco, *& Cerberus hians continuit tria guttura; & orbis rota Ixioniæ quievit,* flante *vento* contrario. *Jamque regrediens vitaverat omnia pericula; & Eurydice* ipſi *reſtituta redibat in altam lucem, propius ſequens; nam Proſerpina poſuerat hanc conditionem; cum repentina inſania occupavit improvidum amantem, condonanda* illa *quidem, ſi* Dii *inferi ſcirent condonare* quicquam. *Stetit, & jam in ipſo* aditu *lucis, immemor & impatiens animo, reſpexit Eurydicem ſuam: illic omnis opera perdita eſt, & pactum crudelis regis reſciſſum, & fragor ter auditus per ſtagna Averna. Illa* ſic *locuta eſt: Quis & me miſeram, & te perdidit, ô Orpheu? Quis tantus furor? Ecce rurſus dura fata retro appellant me, & ſomnus claudit oculos fluitantes. Jam ergo vale: trahor circumfuſa magnis tenebris, & porrigens tibi manus imbecilles, heu! non* amplius *tua. Sic locuta eſt, & ex oculis ſtatim evanuit in aliam* partem, *veluti fumus commixtus in aërem tenuem: neque poſtea vidit Orpheum, fruſtra captantem umbras, & conantem multa loqui; neque portitor inferorum paſſus eſt deinde* eum *trajicere fluvium interjectum. Quid faceret? quo ſe conferret, conjuge bis erepta? quibus lacrymis Manes, quibus verbis Deos flecteret? Eurydice quidem jam frigida vehebatur naviculâ Stygiâ. Aiunt illum ſeptem integros menſes continuo*

NOTÆ.

479. *Cocyti* .... 480 *Styx*.] Inferorum flumina ſunt. Æ. 6. 323.

482. *Tartara*.] *Tartarus*, plur. *Tartara*, infimus inferorum locus: à ταράττω *conturbo*, quod illic plena ſint omnia perturbationis; vel à ταρταρίζω *tremore obrigeſco*.

483. *Eumenides*.] Furiæ: G. 1. 278. *Cerberus*.] Canis triceps, cuſtos inferorum. Æn. 6. 417. *Ixion*.] G. 3. 38.

487. *Proſerpina*.] G. 1. 39. 493. *Stagnis Avernis*.] *Avernus*, lacus in Campania: Latinis habitus oſtium inferorum, ut *Tænarus* Græcis: Æn. 6. 237.

496. *Natantia lumina*.] *Invalida*, juxta Servium: *humida*, quod, juxta doctrinam Hippocratis, in ægrotante mortis indicium eſt: *fluitantia & errantia*, juxta Scaligerum, dum modo clauduntur, modo aperiuntur; ut fit quando ſomnus invitis obrepit.

502. *Portitor orci*.] *Charon*, qui animas cymba tranſportat. Æn. 1. 299. *Orcus*, inferi, G. 1. 277.

Rupe

Rupe ſub aëria, deſerti ad Strymonis undam
Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela ſub umbrâ
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes, detraxit; at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis late loca queſtibus implet.
Nulla Venus, nulliq; animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem
Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpreto Ciconum quo munere matres,
Inter ſacra Deûm, nocturniq; orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoq; marmoreâ caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & ſe jactu dedit æquor in altum;
Quaq; dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nym-
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis, [phæ,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex
Tende petens pacem, & faciles venerare Napæas.

ploraviſſe, ſub rupe alta, juxta aquas deſerti Strymonis, & revolviſſe frigidis in cavernis hos caſus ſuos, movendo tigres, & trahendo cantu quercus. Qualis luſcinia triſtis ſub umbra populi lamentatur pullos amiſſos, quos crudelis agricola deprehendens in *nido abſtulit* adhuc *implumes*; *illa vero plorat* per *noctem, & ſtans in ramo renovat lugubrem cantum, & implet loca omnia triſtibus querelis. Nullus amor, nulla conjugia lenierunt animum. Solus percurrebat glacies Boreales, & Tanaim nivoſum, & agros nunquam carentes Riphæo gelu, lugens Eurydicen ereptam, & vana dona Plutonis: quo* nuptiali *munere contempto mulieres Ciconum, inter ceremonias Deorum, & nocturna orgia Bacchi, diſjecerunt per vaſtos campos* membra *laniati juvenis. Tunc etiam, cum Hebrus Oeagrius ferens medio in fluento volveret caput* ejus *reſectum à candido collo, ipſa vox & lingua frigida Eurydicen, ah infelicem Eurydicen, appellabat anima erumpente; ripæ totius fluminis repetebant, Eurydicen. Hæc* dixit *Proteus, & ſe ſaltu immiſit in profundum mare; & qua* ſe *immiſit, ſupra caput* ſuum *convolvit aquam ſpumantem: at Cyrene non* ſe immiſit; *nam prior allocuta* eſt *trepidantem: Fili, potes abjicere ex animo mœſtam ſollicitudinem. Hæc eſt tota origo morbi: ideo Nymphæ, cum quibus Eurydice miſcebat choreas in profundis ſylvis, intulerunt funeſtam perniciem apibus. Tu ſupplex offer dona, obſecrans veniam, & cole Napæas placabiles.*

NOTÆ.

508. *Strymonis.*] Macedoniæ fluvii, in confinio Thraciæ.

511. *Philomela.*] Quæ in luſciniam converſa eſt, Ecl. 6. 78.

516. *Hymenæi.*] De *Hymenæo*, conjugii Deo, G. 3. 60. De *Hyperboreis* regionibus G. 3. 196. De *Riphæis* montibus G. 1. 340. De *Dite*, ſupra v. 467.

517. *Tanaim.*] *Tanais*, fluvius in Moſcorum finibus oriens, in Mæoticam paludem influens, Europam ab Aſia diſterminans.

520. *Spreto Ciconum quo munere matres.*] Ita lege ex antiquis aliquot codic. non *ſpreta*: quia ſic conſtat ſibi ſententia: Thraciæ enim mulieres Orpheum de Nuptiis ſollicitaverant: *quo nuptiali munere ſpreto*, ipſum laniavere. *Cicones*, gens fuit Thraciæ, circa oſtia Hebri, & montem Iſmarum, de quibus G. 2. 37.

521. *Nocturnique orgia Bacchi:*] *Orgia*, ſacra Bacchi, ab ὀργὴ *furor*, quod cum furore peragerentur. De *Bacchis* & *Baccho*, Ecl. 5. 29. 69.

524. *Oeagrius Hebrus.*] Orphei truncum caput in Hebrum cum lyra projectum, dicitur in inſulam Lesbum appuliſſe, atque ibi eſſe ſepultum; lyra relata inter ſidera, & à ſingulis Muſis, quarum cecinerat laudes, ſtellis novem inſignita. Hebrus *Oeagrius* dicitur ab *Oeagro*: ſive Oeagrus rex fuerit Thraciæ, qui nomen ſuum fluvio reliquerit, ut vult Diodorus Siculus; ſive fluvius fuerit, ex quo Hebrus naſcitur, ut vult Servius.

535. *Napæas.*] Nymphæ lucorum ſunt, à νάπη *ſaltus, viretum.*

Namque

nam concedent veniam precibus, & deponent furorem. Sed antea docebo per ordinem quæ sit ratio precandi. Elige quatuor tauros insignes robusto corpore, qui nunc tondent tibi cacumina viridis Lycæi, & totidem juvencas, collo nondum *subacto. Erige his* victimis *quatuor altaria in altis templis Nympharum, & effunde è gutturibus sacrum sanguinem, & relinque ipsa corpora victimarum in frondente luco. Deinde, quando nona aurora patefecerit ortum suum, dabis inferias Orpheo è papaveribus Lethæis; & coles mitigatam Eurydicen occisâ vitulâ, & immolabis ovem nigram, & repetes lucum. Sine mora, statim exequitur mandata matris; venit ad templa, erigit altaria præscripta, ducit quatuor tauros insignes robusto corpore, & totidem juvencas, collo* nondum *subacto: deinde, postquam nona aurora patefecerat suum ortum, dat inferias Orpheo, & repetit lucum. Illic vero vident prodigium improvisum & mirabile dictu: apes stridere toto utero inter putrefacta viscera boum, & erumpere ractis costis, & diffundi magnas* earum *nubes; & jam eas congregari in cacumine arboris, & è ramis flexibilibus dependere* in modum *uvæ. Hæc cantabam de cultura agrorum & pecorum, & de arboribus: dum magnus Cæsar tonat circa profundum Euphratem, & victor distribuit leges*

Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora, continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſaſq; trahi nubes; jamque arbore ſummâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorum cultu pecorumq; canebam,
Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorq; volentes

NOTÆ.

539. *Lycæi.*] Montis Arcadiæ, qua in regione Ariſtæus aliquando regnavit. De *aurora* G. 1. 249.

545. *Inferias Orphei lethæa, &c.*] *Inferiæ*, ſacrificia, quæ Diis Manibus offerebantur. *Orphei*, Dativus Græcus Ὀρφεῖ. Ecl. 4. 57. *Papavera lethæa*, id eſt, oblivionem & ſomnum inducentia; à λήθη *oblivio*, G. 1. 78. Æ. 6. 323.

556. *Stridere, effervere.*] Penultima brevi. G. 1. 456.

558. *Uvam demittere.*] Certe hic lætitiæ ſignum eſt illa apum glomeratio, de qua vide ſupra, v. 257.

561. *Fulminat Euphratem bello, &c.*] Certum eſt ex hoc loco, ultimam huic operi manum admotam eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatra & Antonio: cum Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet: Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Teridatem Phraatemque de regno Parthiæ contendentes, victoriæ ſuæ terrore aliquando compoſuerat: Teridatemque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecum abducebat Romam. Tunc divinos maxime honores affectabat; & templa finebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim. Quæ omnia, ut conſtat ex Dione l. 5. contigere per hyemem anni U. C. 724. exeuntis, cum natus eſſet Octavianus, annis exple is 33. Virgilius item 40. Neque enim aliud eſt in hiſtoria tempus cui melius aſſignari hæc poſſint. Tumque videtur poeta addidiſſe operi jam perfecto quicquid in eo paſſim legimus de Octaviani victoriis. G. 2. 171. *Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris*, &c. G. 2. 28. *Atque hinc undantem bello, magnumque fluentem Nilum*, &c. Quod autem dicunt ejus vitæ ſcriptores, eum Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Atellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mæcenate ſuſcipiente legendi vices; id aut omnino falſum eſt, aut certe nonniſi poſt bellum Alexandrinum contigit. Conſtat enim ex Dione, Plutarcho, & aliis, Octavianum, confe-

Per

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis otî :
Carmina qui luſi paſtorum ; audaxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

populis non invitis, & præparat ſibi viam ad cœlum. Illa tempeſtate Neapolis amœna me Virgilium nutriebat, vacantem ſtudiis otii privati : qui luſi verſibus paſtoralibus : & confidens juventuti, te cecini, ô Tityre, ſub umbraculo opaca fagi.

NOTÆ.

cto bello Actiaco, non ſtetiſſe in Italia, niſi pauciſſimos dies Brunduſii ; ideoque ſtatim in Græciam, Aſiamque abiiſſe, ibidemque hyemaſſe, ad inſtruendos Alexandrini belli apparatus ; tantum abeſt ut Attellam, quæ urbs eſt Campaniæ, venerit.

564. *Parthenope.*] Neapolis, urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput ; à Chalcidenſibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primo illam *Parthenopen* vocaverunt, invento ibidem tumulo unius e Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyſſem cantu ſuo non fuiſſe allectum, mortem ſibi conſciverat. At cum loci hujus ubertas & frequentia Cumis noceret, hanc poſtea diruerunt : deinde graſſante late peſtilentiâ admoniti divinitus, inſtaurarunt, vocaveruntque *Neapolim*, id eſt, urbem novam. De Virgilii in ea commoratione ac morte, vitam conſule.

Studiis ignobilis otî.] Studia intelligit privata literarum ac bonarum artium quæ à poëta modeſtiſſimo dicuntur *ignobilia*, præ adminiſtratione reipublicæ & magiſtratuum, ad quos nunquam Virgilius acceſſit.

FINIS GEORGICORUM.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIS.

ARGUMENTUM.

ÆNEIS poëma heroïcum, ſive epicum; ab Æneâ Trojano, Veneris & Anchiſæ filio, Priami genero, nomen habet: non quod actiones illius omnes comprehendat; ſed unam inter omnes præcipuam, ſcilicet regnum in Italia fundatum. Scripta eſt à Virgilio in gratiam tum Romanæ totius gentis, tum familiæ imprimis Juliæ, quæ originem referebat ſuam ad Iülum ſive Aſcanium, Æneæ filium ex Creüſa Priami filia. In hanc porro familiam adſcitus à Julio Cæſare avunculo fuerat Octavianus, tunc rerum potens, atque Ægypto ſubactâ, M. Antonio & Cleopatrâ interfectis, unus orbis Romani dominus. Scribi cœpta eſt Anno U. C. 724. exeunte: Virgilii 40. Octaviani 33. cum Octavianus in Aſia non longe ab Euphrate hyemaret: atque ita Virgilius poſt adhibitam Georgicis extremam manum continuo animum Æneidi videtur applicuiſſe; in eaque annos, ut habet Servius, undecim collocaſſe, quot ab eo tempore ad mortem Virgilii omnino numerantur. Secutus eſt Virgilius, ut in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Heſiodum; ita in Æneide Homerum: cujus Odyſſeam ſex prioribus libris, Iliadem ſex poſterioribus, expreſſit, an etiam ſuperavit? id vero ambigitur inter doctos.

DE NATURA POEMATIS EPICI.

POEMA *epicum*, ſive *epopœia*, ſic dictum eſt ab ἔπος *verbum*, quia totum poëtæ dictione ſeu narratione continetur. Definitur ex doctrina Ariſtotelis: *Imitatio actionis unius illuſtris, completæ, certæ magnitudinis, quæ narratione & verſu hexametro viros principes cum admiratione & delectatione ad primarias virtutes excitat.*

Quinque complectitur, *actionem, fabulam, mores, ſententiam, dictionem.* Actio, eſt poëmatis materia; Fabula, eſt actionis forma & tractatio: Mores, Sententia, Dictio, ſunt neceſſaria fabulæ ornamenta. Poëta ſumit actionem ab heroë, fabulam ab arte ſua, mores à philoſophia, ſententiam à rhetorica, dictionem à grammatica.

ACTIO debet eſſe *una, illuſtris, completa, certæ magnitudinis.*

Una, id eſt, ab uno heroë præcipuo, & uno continuo ſpatio temporis abſque intermiſſione perfecta; taliſque præterea, ut alias in actiones integras item completaſque dividi non poſſit.

Illuſtris, ergo & virorum principum, & in gravi ſplendidaque materia.

Completa, cui nihil deſit eorum omnium, quæ adeſſe debent, ut abſoluta & ad finem perducta dici queat.

Certæ magnitudinis ſive *durationis*, quæ vulgo anni unius ſpatio, interdum etiam minore definitur: ab ea nimirum actionis parte, unde poëta ſumit poëmatis exordium;

dium, ad uſque poëmatis finem. Sic Odyſſea dies quinque omnino & quinquaginta; Ilias annum integrum capit.

FABULA conſtat partibus, ſive plane neceſſariis, quæ ſunt *exordium*, *nexus*, & *ſolutio*: ſive non plane neceſſariis, quæ ſunt *epiſodia*.

Exordium, habet propoſitionem actionis, invocationem numinis, etiam aliquando dedicationem operis principi aut amico viro.

Nexus, eſt variorum caſuum ſeries, ad eam uſque perducta partem operis, in qua fit actionis flexus in felicitatem aut infelicitatem.

Solutio, eſt quicquid ab eo flexu ad finem uſque actionis peragitur.

Epiſodia, ſunt actiones quædam adſcititiæ, quæ cum actione præcipua veluti neceſſariam, certe veriſimilem conjunctionem habent. Ea vulgo in nexum, raro in ſolutionem, nunquam in exordium inſeruntur. Ἐπεισόδια dicta ab ἐπὶ *ſuper, prater*, εἰς *in*, & ὁδὸς *via*; quaſi *ſupervenientia in viam & ſeriem* actionis.

MORES denique manifeſtant animi affectus. SENTENTIA mentis cogitationes exprimit. DICTIO mores & ſententiam repræſentat.

DE NATURA ÆNEIDOS.

ACTIO Æneidos, ut nuda eſt operis materia, ſic ſe habet. Æneas, incenſâ à Græcis Trojâ, cum ſuorum reliquiis mari ſe committit, Italiam petiturus, unde majores ejus orti eſſe ferebantur: illuc, poſt caſus terra marique varios, appellit: excipitur humaniter à Latino, tunc ibidem regnante; & Laviniæ nuptiis in generum adoptaretur, niſi obſtaret Turnus, Dauni Rutulorum regis filius. Is Laviniæ nuptias jampridem ambiens, Æneam gravi bello vexat: ſed ab eo victus & occiſus, ſponſam ei regnumque habendum denique permittit.

Unam eſſe, atque *Illuſtrem*, eam actionem liquet.

Completam negavit Maphæus Vegius, ideoque ſibi poſſe viſus eſt decimum tertium librum Æneidi aſſuere, quo dolorem Rutulorum, Turni funus, Æneæ nuptias & apotheoſin complexus eſt: temere omnino. Nam apotheoſis à Jove promiſſa eſt lib. 1. 263. *Feres ad ſidera cœli Magnanimum Æneam.* Tum confirmata l. 12. 794. *Indigetem Æneam ſcis ipſa, & ſcire fateris, Deberi cœlo.* Jam Lavinia regnumque Latii à Turno moriente Æneæ permittitur l. 12. 937. *Tua eſt Lavinia conjux.* Cætera, quæ ad pompam luctumque pertinent, frigida ac puerilia, certe minime neceſſaria.

Magnitudinem habet *certam* ac juſtam: licet enim octo circiter annis duraſſe actio tota dicatur; unum tamen ex iis, eumque ultimum, poëta complectitur: ſuperioribus reliquis in epiſodicam Æneæ coram Didone narrationem redactis. Mambrunus quidem ſexdecim menſes Æneidi attribuit, eo adductus, quod Anchiſes, ut ex l. 5. liquidum eſt, obierit in Sicilia verno tempore. Unde ſic colligit: Æneam non multo poſt, verno item tempore, inde ſolviſſe, cum in Africam tempeſtate ejectus eſt: quid enim eum, mortuo patre, fatis in Italiam vocantibus, diutius in Sicilia tenuiſſet? Tum addit eundem in Africa totam hyemem, atque adeo annum fere traduxiſſe; ſiquidem inde iterum in Siciliam ineunte vere trajiciens, anniverſarios patri ludos celebravit, reliquis autem in Italia præclare geſtis menſes minimum quatuor eſſe tribuendos. Pugnat contra Segreſius, in egregia Præfatione in Gallicam Æneidos interpretationem: oſtenditque Æneam è Sicilia non niſi Julio menſe, quarto nempe poſt obitum patris, in Africam appuliſſe: toto illo intervallo temporis, vel reficiendæ claſſi, vel expectandæ commodæ tempeſtati, curiſque aliis impenſo. Atque ita legitimo unius anni ſpatio Æneis tota continebitur; quod ſuis locis probabimus, præſertim l. 1. v. 539. & 760.

FA-

FABULA, ſive actio ſuis epiſodiis ornata, repeti poteſt ex argumentis cuique libro præfixis: ea tamen cautione, ut, ſi quæritur ordo temporis, ſecundus liber primum legendus ſit, tum tertius, deinde primus, quartus deinceps & cæteri: artis enim, ſive poëmatis, alium ordinem poëta inſtituit; ſeriemque conſulto perturbavit earum rerum, quas hiſtoricus ſingulas, prout evenerunt, recto ac naturali ordine deſcriberet.

Exordium breviſſimum, verſus vix quindecim capit. Unde autem ſumendum ſit, dubitatur: utrum ab illis verſibus, *Ille ego*; an ab his, *Arma virumque cano*. Ego ab his puto ſumendum, veteres ſecutus, Virgilii præſertim æquales: qui quoties Æneidos meminêre, toties eam his ipſis vocibus deſignarunt. Ovid. Amor. l. 1. 15. 25. *Tityrus, & ſegetes, Æneiaque arma legentur.* Idem Triſt. l. 2. 533. *Felix Æneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros.* Propert. l. 2. 34. 63. *Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma.* Martialis l. 8. 56. 19. *Protinus Italiam concepit & arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Auſonius Epig. 129. *Arma virumque docens, atque arma virumque peritus, &c.* Et vero abeſſe prævios quatuor verſus à MSS. antiquiſſimis teſtatur Pierius: adeo ut N. Heinſius nec editioni ſuæ dignatus ſit adſcribere. Vulgo tamen adſcribuntur, ſed ſeorſim ab aliis conſequentibus: unde conjiciunt plerique à Tucca & Vario, quaſi parum aptos tanti operis exordio, fuiſſe ſublatos; factos tamen à Virgilio: non quidem ut exordium, ſed ut auctoris ſignaculum notamque, operis editioni præfigendam, & inter recitandum ab eo ſupprimi ſolitam: unde cum ſtatim ordiretur ab *Arma virumque*, &c. poëma ſub his verſibus, non ſub aliis, innotuiſſe probabile eſt.

Nexus totis duodecim libris, ad uſque duellum Æneæ cum Turno pertinet. *Solutio* incipit à duello.

Epiſodia ſunt Junonis conſilium de ſubvertenda Trojana claſſe, Æneæ apud Didonem diverſio, amores, narratio Trojani incendii, cæteraque ejuſmodi, quæ parte quidem ſunt fabulæ, non autem actionis: poſſunt enim ab actione, qualis antea nu de deſcripta eſt, omnino ſeparari; à fabula, ſine gravi ejus immutatione, non poſſun

MORES ubique æquabiles, & ad imitationem ac delectationem aptiſſimi. SENTENTIA autem & DICTIO ſic abſoluta ac perfecta eſt, ut vel hoc utroque nomine princeps poëtarum Virgilius habendus ſit.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER I.

ARGUMENTUM.

PROPOSITIONE & invocatione præmissis, narratio incipit à septimo Æneæ expeditionis anno : quo tempore, Trojanis è Sicilia in Italiam solventibus, Juno tempestatem excitat, conciliato sibi Æolo. Sedat tempestatem Neptunus. Naves Æneæ septem in portum Africæ se recipiunt, reliquis alìò disjectis. Venus apud Jovem de filii calamitate queritur. Solatur eam Jupiter, expósita Æneæ ejusque posteritatis futurâ felicitate. Mittitur Mercurius, qui Carthaginensium animos Trojanis placabiles reddat. Venus habitu venatricis occurrit Æneæ, regionem cum Achate exploranti : indicatâque Didonis ac regionis conditione utrumque nebulâ septum Carthaginem dimittit. Illic Æneas, templum ingressus, primum in belli Trojani picturas incidit : deinde in Didonem, & in socios quos fluctibus oppressos putaverat, Didoni supplicantes. Dat se in conspectum Æneæ : à Regina benigne excipitur : accersitur per Achatem Ascanius : cujus in locum dolo Veneris Cupido substituitur, ut Æneæ amorem Didoni inspiret. Abeunt omnes in aulam ad convivium.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egressus sylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono :
Gratum opus agricolis : at nunc horrentia Martis

INTERPRETATIO.

Ego ille sum, *qui olim cecini cantilenas tenui calamo : & egressus è sylvis coëgi propinquos agros, ut obedirent agricolæ quantumlibet cupido ;* quod *opus jucundum* fuit *rusticis. Sed jam horrida Martis*

ARma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit 6

Cano bella & hominem, qui pulsus fatis, primus venit è regione Trojana in *Italiam, &* ad *litus Lavinum.*

NOTÆ.

5. *Trojæ.*] Troja, regio Phrygiæ minoris, in Asia minore ; cujus urbs præcipua *Ilium*, ab Ilo rege dicta : non procul ab Ida monte. Hæc & *Troja*, à Troë rege, & *Dardania*, à Dardano Trois avo ; & *Teucria*, à Teucro Dardani socero, vocata est. Ejus arx *Pergamus*, plur. *Pergama.*

Primus.] Antenor tamen prius in Italiam venit, Pataviumque condidit : sed non prius Trojâ profectus est, neque ad Lavinum litus venit, sed in Venetiam, ut legitur infra v. 246.

6. *Italiam.*] Regio est Europæ notissima, in formam ocreæ extensa ; inter Hadriaticum sinum à septentrione & oriente ; ac mare Tyr-

Litora :

Ille multum agitatus fuit *terrâ & mari, per potentiam Deorum, & propter iram memorem crudelis Junonis. Multa quoque tolerav.t præterea in bello, donec fundaret urbem, & induceret Deos in Latium; ex quo* facto *populus Latinus, & cives Albani, & muri alta Romæ* orti sunt. *O Musa, suggere mihi causas* earum rerum: *quo Deorum violato, vel quo* scelere *offensa regina Deorum coegerit hominem pietate illustrem agitari tot calamitatibus, & suscipere tot labores. Tantusne furor* ineſt *mentibus divinis? Fuit urbs vetus,* quam *colonia Tyriorum incoluit,*

Litora: multum ille & terris jactatus & alto,
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora: quo numine læso,
Quidve dolens regina Deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,

NOTÆ.

rhenum, à meridie: ad septentrionem & occidentem Alpibus separatur à Germania & Gallia.

Lavina.] Id est, quæ deinde *Lavina* dicta sunt, à Laviniæ nomine, quæ, Latini filia, Æneæ nupsit. Unde hic *prolepsis* agnoscitur, sive anticipatio temporis. Servius tamen affirmat eandem urbem dictam esse primo *Lavinum* à Lavino Latini fratre; deinde *Laurentum*, ob inventam ibidem laurum à Latino, cum regnum fratre mortuo suscepisset; & hoc utroque nomine fuisse insignitam, priusquam Æneas in Italiam venisset: tertio denique ab Æneâ vocatam esse *Lavinium*, à Lavinia uxore. Sed unde Lavinum hunc Latini fratrem fuisse acceperit, non liquet. Laurentum item ac Lavinium unam urbem fuisse negat Strabo: quare primæ opinioni adhæreo. Damnant Virgilium nonnulli, quod *Lavina*, non *Lavinia* dixerit: sed præterquam quod sibi constant in ea scriptione MSS. omnes, habet quoque Propertius l. 2. 34. 64. *Jactaque Lavinis mœnia litoribus.*

7. *Litora.*] Quamvis Lavinium distaret à litore, juxta Servium, octo milliaribus; juxta alios, minimum tribus: litus tamen, quod huic urbi respondebat, eodem nomine insigniri potuit.

Terris jactatus & alto, &c.] Propositio est sex priorum librorum, qui continent maritima pericula: *Multa quoque & bello, &c.*] Propositio est sex posteriorum, qui terrestria continent.

8. *Memorem Junonis ob iram*] Id est, iram Junonis memoris: quarum autem rerum memoris, habes infra v. 30.

9. *Dum conderet urbem*] *Lavinium.* In quam primum Deos & sacra intulit: quæ Albæ parens fuit, ac deinde Romæ. Male enim ait Servius posse explicari de *Troja*, quam condidit Æneas lib. 7. 159. statim post adventum in Italiam, castrorum potius quam urbis in speciem, siquidem hujus deinde mentio nulla. Male item de *Roma*: siquidem urbs hic significatur, unde *Albani patres atque alta mœnia Romæ* orta sunt.

10. *Deos Latio.*] Penates, de quibus Æ. 2. 717. *Latio*, pro, *in Latium*: ut, *It clamor cœlo.* Æ. 5. 451. *Latium* Italiæ regio: de qua Æ. 7. 54.

Genus unde Latinum.] Quomodo ex Æneâ genus Latinum? si quidem Latini ante adventum Æneæ in Italiam noti erant; quare Juno ad Jovem, Æ. 12. 820. *Pro Latio obtestor. Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troes fieri jubeas.* Facile solvunt, qui vocem *unde* ad Latium referunt: patet enimvero, ex Latio ortos esse Latinos, Albanos item, & Romanos: cum ii omnes populi Latium incoluerint. Quia tamen melius vox *unde* refertur ad factum Æneæ, ideirco quæritur quomodo Latinum inde ortum dicatur. Hunc autem modum suggerit Servius: quia victor Æneas, cum Trojanum nomen Latinis imponere jure potuisset, ipse Latinum nomen Trojanis imposuit suis, & ex utroque genere unum fecit; quo ex genere mixto, *Albani* deinde *patres*, sive reges; & *mœnia Romæ* propagata sunt: ut infra fusius dicetur v. 265.

12. *Musa.*] Musam invocat nullo certo nomine: Homeri exemplo, qui in Iliade, Μῆνιν ἄειδε θεὰ, *Iram cane Dea*; & in Odyssea, Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα *Virum mihi dic musa.* Alibi Calliopen, heroici carminis præsidem, distincte invocat; hic tum obscure.

Quo numine læso.] Quibus læsis numinibus. Quippe præter Junonem, Deos alios Æneas infestos habuit: ut patet ex illo versu, qui huic respondet, *Vi superum, sævæ memorem Junonis.*

13. *Tot volvere casus.*] Pro *tot volvi casibus*: quod quanquam durum est, tamen firmatur hoc Statii non absimili exemplo, ex Theb. l. 2. 402. *Ex quo frater inops ignota per oppida tristes Exul agit casus*: pro *agitur casibus.*

16. *Tyrii.*] *Tyrus*, urbs Syriæ in Phœnicia, inter Sidonem ad septentrionem, & Ptolemaidem ad meridiem in ora maris Mediterranei. Nunc *Sur* dicta, olim *Sarra*: unde *Sarr nuvo* ostrum, pro *Tyrio* celebratum est. Tyrii, cum Carthago,

Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Oſtia; dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Poſthabitâ coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus eſſe,
Si qua fata ſinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem belloque ſuperbum,
Venturum excidio Libyæ: ſic volvere Parcas.
Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,

Carthago nomine, *procul ex adverſo Italiæ & oſtiorum Tiberis; abundans opibus, & acerrima belli artibus. Juno dicitur hanc unam habitaſſe præ cæteris regionibus*, etiam *Samo poſtpoſitâ. Illic Junonis arma, illic currus fuit: jam tunc Dea contendit ut illa imperet populis, protegitque* eam in hanc ſpem, *ſi fatum* id *quoquomodo permittat. Enimvero audierat prolem deduci è ſtirpe Trojanorum, qua aliquando dirueret mœnia Tyriorum. Inde per cladem Africæ, gentem* illam *futuram ubique dominam, & bello glorioſam: ita ſtatuiſſe Parcas.* Audierat hoc *Juno, hoc* ipſum *timens, & reminiſcens præteriti belli,*

NOTÆ.

in Africam venerunt, dicti ſunt *Pœni*, quaſi *Phœni*: quia ex *Phœnicia* profecti.

Coloni.] Proprie ſunt ii, qui terram colunt, agricolæ: ut ſupra, v. 3. *Ut quamvis avido parerent arva colono*, &c. Aliquando ſumuntur pro parte civium, qui ex conſenſu civitatis ad ſedes alias incolendas deducuntur, diciturque *colonia*: quales ſexaginta ſupra centum deductæ à Romanis varia in loca numerantur. Tyrii autem, Carthaginis conditores, non proprie *coloni* fuêre, ſed profugi; ſi quidem non ex conſenſu ſuæ civitatis, ſed fuga & ſeceſſione, Tyro profecti ſunt.

17. *Carthago.*] Urbs, caput Africæ, Græcis Καρχηδὼν dicta. Æmula Romæ diu fuit, cum eaque geſſit bella tria graviſſima: à Scipione victa primum & vectigalis facta; poſtmodum à Scipione Æmiliano deleta. De illa, deque illius initiis, dicemus in argumento libri IV.

Tiberina Oſtia.] *Tiberis*, fluvius Italiæ, de quo Æn. 8. 330. Oſtia ejus duo, quibus in mare Tyrrhenum evolvitur: ubi urbes duæ, *Oſtia* ad orientem, *Portus* ad occidentem.

19. *Magis omnibus unam, &c.*] Multas habuit urbes ſibi addictas Juno, Argos, Spartam, Mycenas: Imprimis Samon.

20. *Samo.*] *Samos*, ſive *Samus*, inſula eſt Icarii maris, Ioniæ adjacens, contra Epheſum. In ea Juno adolevit, nupſitque Jovi: ideoque templum ejus erat Sami nobiliſſimum, & ſimulacrum habitu nubentis, & ſacro ritu nuptiarum.

21. *Arma, Hic currus fuit.*] Currum Junonis deſcribit Homerus Il. 5. 720. cujus miniſtra eſt Hebe: hunc aut ſimilem intellige, aut potius *thenſam*, vehiculum, quo Deorum ſimulacra in ſacris circumferebantur. *Illius arma.*] Vel haſta fuit; agnoſcit enim Plutarchus Junonem *Curitim*, & *curis* lingua Sabinorum haſta eſt. Vel ſceptrum & fulmen, his enim inſignibus ornatum fuit Carthagini ſimulacrum Junonis. Vel clypeus; refert enim Servius hanc ſolemnem è ſacris Tiburtibus formulam: *Juno curilis, tuo curru clypeoque tuere meos curiæ vernulas ſane.*

26. *Si qua fata ſinant.*] Juno enim, & ipſe Jupiter, Diique cæteri ſubditi erant fato, quod eſſe dicebatur cauſa rerum immutabilis & æterna.

26. *Venturum excidio, &c.*] Modicius hic agnoſcit ablativum caſum: *excidio* pro *per excidium*; hoc ſenſu: *Hinc populum Romanum futurum late regem per excidium Africæ.* Vulgo tamen agnoſcitur dativus: *venturum excidio*, pro *ad excidium*; ut, *It clamor cœlo*, pro *ad cœlum*; hoc ſenſu: *Populum Romanum hinc*, id eſt, *poſt Carthaginis expugnationem, late ac ſine æmulo regnantem, venturum ac progreſſurum ad excidium totius Africæ.* Placet utraque interpretatio: ſecunda communior: prima ſubtilior. *Libya*, pars Africæ, pro tota, G. 1. 241.

Sic volvere Parcas.] Parcæ tres, quæ fatorum humanorum fila volvunt: de iis Ecl. 4. 47.

27. *Saturnia.*] Juno Saturni & Opis filia, atque ita Jovis ſoror, itemque conjux.

Id metuens.] Difficile eſt intelligere, quò nominativus iſte referatur. Alii referunt ad verbum ſuperius, *audierat*; hoc ſenſu: *Audierat Carthaginem à Romanis delendam eſſe, id metuens*; id eſt, *cum metu audierat.* Alii ad poſterius verbum, *arcebat longe Latio*; hoc ſenſu: *Id metuens; præterea his aliis tribus cauſis*, quæ per parentheſim enumerantur, *accenſa, arcebat Trojanos Latio.* Sed longior ſane mihi videtur ille trajectus: poteſt tamen admitti, ſi *Necdum etiam*, cum quatuor ſequentibus verſibus, parentheſi includatur.

quod prima ſuſcitaverat contra Trojanos pro Argis ſibi dilectis. Præterea cauſæ iracundiæ & ſæva indignatio non abierant adhuc ex animo : reſidet infixum profunda in mente judicium Paridis & contumelia contemptæ pulchritudinis ſuæ, & familia ſibi odioſa, & munus Ganymedis à Jove rapti. His inſuper irritata, repellebat procul à Latio Trojanos, reliquias Græcorum & crudelis Achillis, agitatos per totum mare ; & illi à multis annis vagabantur impulſi fatis circa maria omnia. Tanti erat momenti fundare Romanum populum. Vix vela faciebant læti è conſpectu Sicula terra in altum mare, & roſtris æratis ſecabant ſpumas maris ;

Prima quod ad Trojam pro caris geſſerat Argis.
Necdum etiam cauſæ irarum, ſævique dolores
Exciderant animo. Manet alta mente repoſtum
Judicium Paridis, ſpretæque injuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longe Latio : multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant ;

NOTÆ.

28. *Prima.*] Quia origo belli Trojani fuit judicium Paridis : à quo poſtpoſitæ Veneri fuerunt Juno & Pallas. Juno igitur prima & dignitate & tempore, Græcis idcirco adverſus Trojanos favit. *Argis.*] Urbis nomen eſt in Peloponneſo ; *Argi* maſculinum plurale, vel *Argos* neutrum ſingulare : cives hujus, & Græci deinde omnes *Argivi* communiter dicti.

30. *Repoſtum.*] *Repoſitum* ; ſyncope frequens apud Poëtas. Lucret. l. 1. 35. *Tereti cervice repoſtâ.* Horat. Epod. 9. v. 1. *Quando repoſtum Cæcubum ad feſtas dapes.*

31. *Judicium Paridis.*] Paris ſive Alexander, Priami & Hecubæ filius : à patre primum expoſitus in ſylvis, quia, cum Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant, infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum : à matre tamen clam educatus in Ida monte, propter æquitatis famam à Diis electus eſt judex pulchritudinis, inter Junonem, Palladem, ac Venerem : orto nempe inter eas diſſidio, propter malum aureum ad Pelei nuptias à Diſcordia illatum, atque inſcriptum his verbis, *Detur pulcherrimæ*, Paris Veneri malum addixit : poſtmodum agnitus ab Hectore fratre & parentibus, ac deinde miſſus in Græciam, & Menelai Spartani regis hoſpitio uſus, Helenam ejus uxorem Veneris favore ſecum abduxit : ad quam repetendam, bellum à Græcis conflatum eſt. Occidit deinde Achillem in templo Thymbræi Apollinis, & paulo poſt à Philoctete occiſus eſt.

33. *Et genus inviſum.*] Quia Trojanorum genus à Dardano fluxerat, Jovis filio ex Electra pellice, Atlantis filiâ. Infra v. 239.

Rapti Ganymedis honores.] Munus miniſtrandi pocula in Deorum conviviis, tranſlatum eſt ab Hebe, Dea juventutis, ad Ganymedem, formoſum puerum, Troïs filium, à Jove ſub aquilæ formam latente ſublatum inter ſidera, cum in Ida monte venaretur. *Rapti*] Vel genitivus eſt caſus, & refertur ad *Ganymedis* ; vel nominativus pluralis, & *honores* reſpicit, qui rapti, ſeu erepti ſunt Hebæ, Junonis & Jovis, vel juxta alios, unius Junonis filiæ.

33. *His accenſa ſuper.*] Accenſa *ſuper his*, id eſt, *de his cauſis tribus*, nempe judicio Paridis, Electræ amoribus, & Ganymedis honore. Donatus ac Servius melius, *ſuper* explicant, quaſi *præterea :* nempe accenſa his tribus ; *ſuper* ſive *præter* metum de Carthaginis excidio conceptum : quæ quarta erat odii ejus in Æneam cauſa.

34. *Danaûm, &c.*] Græcorum, à *Danao* Ægypti fratre, qui in Græciam navigavit, indeque expulſo rege Sthenelo, Argos tenuit, ac novæ gentis parens fuit.

Achillei.] Genitivus eſt pro *Achillis :* cauſam vide infra v. 224. *Achilles* Pelei & Thetidis filius, regnavit in Auſtrali Theſſaliæ parte quæ Phthiotis dicta eſt. Statim ab ortu Stygiis aquis immerſus, atque inde vulnere non violabilis, præterquam eâ pedis parte, quâ, dum lavaretur, à matre comprehenſus eſt. Occultatus à Thetide inter Lycomedis, Scyri regis, filias habitu muliebri, ne ad Trojam iret, unam earum vitiavit Deidamiam, ex eaque Pyrrhum ſuſcepit. Agnitus tamen Ulyſſis dolo, & ad illam expeditionem perfectus, Hectorem occidit & viciſſim à Paride occiſus eſt, ſagittâ in talum impactâ. *Peleides* à patre Peleo dictus : *Æacides* ab avo Æaco Jovis filio, Æginæ inſulæ rege, de quo Æ. 7.

38. *Siculæ telluris.*] Sicilia, inſula Mediterranei maris, de qua fuſe Æ. 3. 687. Hinc ſolvit Æneas menſe Julio exeunte : ut diximus in argumento generali.

Cum

Cum Juno, æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc ſæcum: Mene incepto deſiſtere victam,
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallaſne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oïlei?
Ipſa, Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Diſjecitque rates, evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ Divûm incedo regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero: & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris imponat honorem?
Talia flammato ſecum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Auſtris,
Æoliam venit. Hic vaſto rex Æolus antro

cum Juno ſervans ſub pectore plagam immortalem, hac mente volvebat: *Egone ut victa ceſſem à cœpto, nec poſſim arcere* ab *Italia regem Trojanorum? ſcilicet impedior fatis. An Pallas potuit incendere naves Græcorum, & ipſos ſubmergere mari, propter culpam & furorem ſolius Ajacis Oilei? Ipſa vibrans è nubibus rapidum fulmen Jovis, & diſſipavit naves, & turbavit mare ventis, ipſumque* Ajacem *evomentem flammas è tranſfoſſo pectore, involvit turbine, & impegit rupi acuta. Ego vero quæ gradior regina Deorum, Joviſque & ſoror & uxor, bellum facio à tot annis adverſus unicum populum:* & *aliquis poſtea colet divinitatem Junonis, aut ſupplex imponet victimam altaribus? Talia volvens Dea privatim animo ardente, venit in Æoliam, regionem tempeſtatum,* & *loca plena furioſis ventis. Illic rex Æolus ſpatioſa in caverna*

NOTÆ.

42. *Teucrorum.*] Trojanorum, à *Teucro* rege: de quo infra v. 239.

43. *Quippe vetor fatis.*] Occurrit objectioni, quæ peti poſſet è ſumma vi fatorum in ipſos Deos; & eſt indignatio cum amaro quodam joco: *Quaſi vero fata debuerint ultionem injuriæ permittere Palladi, mihi negare.* De *Pallade*, Ecl. 2. 61.

44. *Argivûm*] Non proprie Argivorum, ſive Græcorum omnium; ſed Locrenſium: qui cum rege ſuo Ajace, Oilei filio, poſt Trojanum excidium patriam repetentes, tempeſtate oppreſſi ſunt: Ajax ipſe fulmine afflictus à Pallade; eo quod is, captâ Troja, Caſſandram Priami filiam virginem, & vaticinandi munere inſignem, in ipſo Palladis templo vitiaſſet. Juxta Homerum tamen ſubmerſus eſt à Neptuno, eò quòd invitis Diis evaſurum ſe è fluctibus impudenter jactaſſet, Odyſſ. l. 4. 505.

45. *Ajacis Oïlei*] Duo enim Ajaces fuerunt. Hic Oilei, Locrenſium regis; alter Telamonis, Salaminis regis filius, qui propter amiſſa in judicio Achillis arma, in gladium incubuit. *Oilei.*] Subſtantivum eſt, & eſt *Ajax Oïlei.* nempe *filius*; ut alibi *Deiphobe Glauci*, nempe *filia.*

46. *Jovis*] A quo fulmen mutuata fuerat, ut graviorem infligeret plagam. Juno enim, & Pallas, & Vulcanus fulmina mittere dicebantur; ſed non tam valida, quam Jupiter.

47. *Scopuloque.*] Aut Caphareo, Eubœæ monti; aut juxta Homerum Odyſſ. 4. 207. Gyrææ petræ, quam Didymus eſſe putat Gyarum, Ægæi inſulam, non longe à Delo, ſteriliſſimam & exilii loco habitam à Romanis.

50. *Incedo regina, &c.*] De gravitate Junonii inceſſus G. 3. 523. Solemnia Deorum cum ſororibus connubia ſunt. Ovid. Met. 9. 498. *Dii nempe ſuas habuere ſorores. Sic Saturnus Opim junctam ſibi ſanguine duxit, Oceanus Tethyn, Junonem rector Olympi.* Per Jovem autem, fabulæ ætherem cœlumque igneum ſignificarunt; per Junonem, aërem: unde Juno Jovis *ſoror* dicitur, quia aër ætheri ſubtilitate perſimilis; *conjux* vero, quia aër ætheri ſubjectus. Ex Cicerone & Macrobio. Tamen Virgilius aërem ipſum & ætherem videtur in uno Jove adumbraſſe, eique terram conjugem attribuiſſe. G. 2. 325.

55. *Auſtris.*] Proprie ventis à meridie flantibus, de quibus Ecl. 2. 58. Hic promiſcue pro omnibus.

56. *Æoliam.*] Non hic Aſiæ minoris regio ſignificatur, inter Troadem & Ioniam ſita, *Æolia*, ſive *Æolis* dicta, ſed *Æolia inſula* inter Italiam & Siciliam ſitæ, numero ſeptem; aliter *Vulcaniæ* & *Hephaſtiades* appellatæ: quarum principes ſunt Lipara, Hiera, Strongyle. *Vulcaniæ* & *Hephaſtiades* dictæ, quia propter frequentem ignium eruptionem Vulcanus, qui Græcis Ἥφαιστος, ibidem habere officinam exiſtimatus eſt; præſertim in Hiera, de qua Æ. 8. 416. *Æolia* vero, quia Æolus, Hippotæ filius ibidem regnavit, maxime in Strongyle: rex ventorum habitus ideo, quia juxta Plinium, Diodorum ac Solinum, ex inſularum fumo ventorum

Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremunt. Celſa ſedet Æolus arce,
Sceptra tenens : mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens : molemque & montes inſuper altos
Impoſuit : regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.
Ad quem tum Juno ſupplex his vocibus uſa eſt :
Æole, (namq; tibi Divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus ; & tollere vento :)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victoſque Penates.
Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes :
Aut age diverſas, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ :
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo :
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra : Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor : mihi juſſa capeſſere fas eſt.

continet auctoritate ſuâ ventos prærumpentes & tempeſtates ſonantes, eoſque coercet catenis & carcere. Illi impatientes tumultuantur circa obices, magno cum fragore montis : Æolus ſedet in ſummo monte, tenens ſceptrum, & mitigat animos, & moderatur furorem. Niſi id faceret, ſcilicet venti *rapidi ſecum raperent maria ac terras & cœlum intimum, eaque per aërem traherent. Sed Deus omnipotens id timens clauſit* eos *in antris obſcuris, & ſuperimpoſuit moles altarum rupium, præfecitque regem, qui conſtanti lege ſciret & eos coercere, & iis permittere laxiora fræna,* quoties *juberetur. Apud quem Juno tunc ſupplicans uſa eſt his verbis : Æole (nam parens Deorum & rex mortalium tibi dedit, & mitigare, & concitare vento fluctus) Natio mihi infenſa currit per mare Tyrrhenum, in Italiam ferens Trojam & Penates domitos. Adde impetum ventis, & obrue naves ſubmerſas, aut impelle* in *diverſas* partes, *& diſperge corpora mari. Ego habeo quatuordecim Nymphas formoſo corpore : è quibus Deïopeiam, quæ ſpecie elegantiſſima* eſt, *ſociabo* tibi *firmo conjugio, & propriam addicam : ut pro tali officio tranſigat tecum omnes annos, & efficiat te patrem formoſâ ſobole. Æolus hac viciſſim* reſpondet : *Tua cura eſt, ô regina, conſiderare quid velis ; æquum eſt me exequi tua mandata.*

NOTÆ.

prædicere nautis ſolitus erat : unde hæ inſulæ dicuntur hic *ventorum patria*. Nomen Æoli ab αἴολος *varius*, ob naturam ventorum mutabilem.

60. *Arce.*] Vel proprie in arce, quæ ipſi palatii loco ſit ; vel in ſumma montis rupe : rupes enim *arces* aliquando appellantur : G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.*

66. *Verrantque.*] Vox Lucretiana, l. 5. 267. *Valide verrentes æquora venti.*

66. *Fœdere.*] Eſt enim quoddam veluti fœdus, imperium principum in ſubditos : quo ſubditi obſequium principibus, principes ſubditis tutelam promittunt.

71. *Tyrrhenum æquor.*] Mediterranei maris ea pars eſt, quæ Italiam ad meridiem alluit ; unde *mare inferum* etiam vocatur, & mare *Tuſcum* : à Tuſcia ſive Etruria, ad fretum Siculum extenditur : *mer de Toſcane.*

72. *Ilium in Italiam, &c.*] De *Ilio*, Troja, ſupra, v. 5. De *Italia*, v. 6. de *Penatibus*, Diis domeſticis l. 2. 717.

75. *Nymphæ.*] Proprie minora aquarum numina ſunt, ut diximus Ecl. 2. 46. Addicuntur tamen & aliis numinibus quaſi famulæ.

76. *Deiopeiam.*] Nomen à δηΐω *ardens*, & ὄψ, ὀπὸς, *vox.*

77. *Connubio.*] Vulgo ſecundam ſyllabam habet longam, quia eſt à *nubo*, cujus prima longa : ita Æ. 3. 319. *Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia ſervas ?* Æ. 4. 316. *Per connubia noſtra*, &c.

78. *Pulchrâ prole.*] Innuit hic Æolum liberis fuiſſe hactenus infelicem ; Siſypho nempe latrociniis infami, Macareo ſororis ſuæ Canaces inceſto amatore : hos enim duos hujus etiam Æoli ventorum regis liberos facit Ovidius Ep. Heroid. 11. 9. Et propterea Juno novam ei conjugem proponit, ex qua digniores ſuſcipiat liberos. Adde quod Dea nuptiarum & partuum eſt : unde non indecora eſt hæc ejus promiſſio.

81. *Fas eſt.*] Licebit mihi facere, etiamſi illicita juſſeris : tibi enim tam multa debeo, ſceptra, gratiam Jovis, ut nemini reus poſſim videri, ſi juſſa tua, quæcumque fuerint, impleve-

Tu

Tu mihi quodcunq; hoc regni, tu ſceptra, Jovemq;
Concilias: tu das epulis accumbere Divûm,
Nimborumque facis tempeſtatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à ſedibus imis
Una Euruſque Notuſque ruunt, creberq; procellis
Africus: & vaſtos volvunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorque virûm, ſtridorq; rudentum.
Eripiunt ſubito nubes cœlumque, diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther:
Præſentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, & duplices tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert; O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe? tuaq; animam hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simoïs correpta ſub undis

Tu mihi demereris Jovem, & imperium, & eam qualemcumque auctoritatem: tu facis ut accumbam menſis Deorum, & reddis me *dominum nubium ac tempeſtatum. Poſtquam hæc dicta ſunt, concuſſit cavernoſum montem ad latus intortâ cuſpide: ac venti quaſi turmatim erumpunt, quà via aperta eſt, & agitant flatu terras. Inſederunt mari, ac ſimul Euruſque, Notuſque, & frequens tempeſtatibus Africus, evertunt totum mare ab ipſo fundo: & propellunt ad litora magnos fluctus. Sequitur & clamor hominum, & ſtridor funium. Statim nubes auferunt cœlum & lucem ex oculis Trojanorum: nox obſcura inſidet mari: poli tonuere, & aër ſplendet frequentibus fulguribus: & omnia ingerunt hominibus præſentem necem. Continuo membra Æneæ frigore diſſolvuntur: Ingemit, & attollens ad aſtra ambas manus, talia ore pronunciat: O ter & quater felices quibus accidit mori in oculis parentum, ad muros excelſos Trojæ: ô generoſiſſime nationis Danaorum, fili Tydei, egone non potui mori in campis Trojanis, & amittere hanc vitam tua manu? Ubi durus Hector periit armis Achillis, & magnus Sarpedon: ubi Simois volvit inter aquas tot correptos clypeos hominum,*

NOTÆ.

tim. Atque id ad mentem Donati. Servius vero ait eſſe commutationem negativi ſenſus in affirmativum; *fas eſt capeſſere*, pro, *nefas eſt non capeſſere:* ut alibi affirmativus in negativum commutatur; *munera nec ſperno*, pro, *libenter accipio*, Æ. 7. 261.

83. *Epulis accumbere.*] Divinitatis hæc nota eſt: ſic notat Horatius divinitatem Herculis, Od. l. 4 8. 29. *Sic Jovis intereſt optatis epulis impiger Hercules.*

84. *Tempeſtatum potentem.*] Dominum. Sic Horat. Od. l. 1. 3. *Sic te Diva potens Cypri.*

89. *Euruſque, &c.*] *Eurus*, ventus ab oriente. *Notus*, à meridie, qui & *Auſter* dicitur. *Africus*, ab Africa ſpirans, inter occidentem ac meridiem.

91. *Stridorque rudentum.*] Nauticorum funium, qui propter gravem in motu ſtridorem, *rudere* quodammodo videntur.

93. *Teucrorum.*] Trojanorum, ſupra, v. 42.

96. *Extemplo.*] *Continuo:* & verbum eſt ſacrorum, ut *ilicet* judiciorum: quemadmodum enim *ilicet*, dimiſſo ſenatu, id eſt, *ire licet*; ita *extemplo*, ſacrificio peracto, pronunciabatur à præcone: quo ſignificaretur, ut exirent *è templo.* Quod quia cito fiebat, ideo pro *cito* & *continuo* ſumi utrumque cœptum eſt.

97. *Ingemit.*] Accuſatur hic à quibuſdam Æneas puſilli animi, ſed temere: non enim hic mortem deprecatur, ſed mortem ingloriam atque inutilem.

100. *Danaûm, &c. Tydide, &c.*] *Danaum*, Græcorum, à Danao, ſupra, v. 34. *Tydide.*] Vocativus Græcus. Diomedem intelligit, Tydei filium, Argivorum ducem Trojano bello: de quo Æ. 11. 243. Ab eo vulneratus Æneas in coxa, & tantum non occiſus eſt, Iliad. 5.

103. *Sævus.*] Hic pro *forti*, bonam in partem ſumitur.

Æacidæ.] Achillis, qui nepos fuit Æaci, ſupra v. 34.

Hector.] Priami & Hecubæ filius, Trojæ propugnator, qui decimo obſidionis anno ab Achille occiſus eſt, & bigis alligatus, ac circa Patrocli ſepulchrum & Trojæ muros tractus: cadaver à Priamo redemptum auro, poſtquam dies duodecim inſepultum fuiſſet.

104. *Sarpedon.*] Jovis ex Laodamia filius, Lyciæ rex. Priamo contra Græcos in auxilium venit, & à Patroclo occiſus eſt.

& galeas, & generosa corpora. Talia dicenti, tempestas stridens ab *Aquilone percutit* ex *opposita* parte *velum, & propellit fluctus ad astra. Rumpuntur remi, deinde prora detorquetur, & objicit latus undis: succedit mons aquæ altitudine præruptus. Alii pendent è summo fluctu; mare hians pandit aliis terram inter fluctus: mare ebulliens turbatur arenis. Notus affligit tres* naves *abreptas ad scopulos occultos; scopulos* inquam illos, *quos Itali in medio mari appellant Aras,*

Scuta virûm, galeasq; & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus Aras,

NOTÆ.

104. *Simois.*] Fluvius Troadis, ex Ida monte, per agrum Trojanum in Scamandrum profluens, & cum eo in Hellespontum, non longe à Sigeo promontorio: nunc dicitur *Simoeis.*

106. *Aquilone.*] Qui & *Boreas* appellatur, ventus septentrionalis, Ecl. 7. 51.

107. *Adversa.*] Quia Aquilo, flans à septentrione, adversus est illac navigantibus è Sicilia in Italiam. Atque hujus quidem venti flatu Æneas, qui solverat è Drepani portu, & Siciliæ parte maxime occidentali; jamque aliquantum in mare Tyrrhenum ad septentrionem processerat; retro ad meridiem actus est, Africam versus. Ubi cum inter Siciliam atque Africam, quasi medium teneret; tum Notus à meridie, tres naves ad septentrionem & *aras* repulit v. 112. Eurus ab oriente, tres alias in occidentem impegit, ad latera Africæ, & Syrtim minorem, v. 114.

108. *Prora avertit*] In quibusdam codd. *proram avertit*, & refertur ad *procella:* in cæteris melius *prora avertit*, id est, *avertit se. Prora.*] Pars navis anterior.

109 *Insequitur cumulo, &c.*] Dabit lucem hæc imitatio Ovidiana Met. 15. 308. *Cum mare surrexit, cumulusque immanis aquarum In montis speciem curvari & crescere visus.*

112. *In saxa latentia.*] Non in quælibet saxa latentia; sed in ea, quæ ab Italis *ara* vocantur: quænam autem illa sunt, mox inquiremus.

113. *Aras*] I. Explicant aliqui apud Pomponium Sabinum, de Aris Philænorum, loco in Africa celebri, propter mortem duorum ejus nominis fratrum, qui, pro disterminandis Carthaginensium suorum à Cyrenaica ditione limitibus, ibi se vivos defodi passi sunt: ut est apud Sallust. in Jugurtha. At locus ille circa Syrtim majorem, in Continenti Africæ fuit: igitur Notus, meridionalis ventus, non potuit illuc naves pellere; adde quod sunt aræ istæ *mediis in fluctibus.* II. Scaliger in Comment. ad Epistolam 9. Ausonii, *aras* ait esse moles & crepidines, quibus flumina aut maria coercentur, Gallice *quays:* citatque hos Virgilii versus sed male; nam crepidines illæ ripa muniunt. *aræ* istæ sunt *mediis in fluctibus.* Firmat sententiam hoc ejusdem epistolæ versu, *Desertus vacuis solisque exerceor aris:* sed libenter, nec temere rescriberem, vel *agris*, vel *oris*; cui lectioni favet impense subsequentium versuum sententia. Addit locum è Tertulliani pallio, cap. 5. *Soleo de qualibet margine, vel ara, medicinam moribus dicere:* putatque *margine* & *ara* hic esse synonyma: sed præterquam quod in quibusdam codd legitur *arca*, non *ara*; manifestum est nihil hic esse quod ad mare fluviosque pertineat: & hæc esse Cynici cujusdam philosophi verba, qui profitetur se ad dicendum, non suggestu, non pulpito indigere; sed ex quolibet loco paulo editiore, quales sunt in viis margines, qualis in aris gradus, concionem habere. III. Ex Servio & Pomponio Sabino colligitur *aras* insulas esse, Africam inter & Siciliam positas, non longe à Lilybæo Siciliæ promontorio, communi nomine *Ægates* appellatas; tres numero, Phorbantiam, nunc *Lavenzo*; Ægusam, nunc *Favignana*; Hieram, nunc *Maretamo*; easque admodum scopulosas, & saxis *latentibus* vallatas. Ad has constat victos esse navali prœlio Pœnos à Q. Lutatio Catulo consule anno U. C. 512. & pace ibidem constitutâ terminatum ab eo feliciter fuisse bellum Punicum primum; iis conditionibus, ut quicquid insularum est Africam inter & Italiam, Romani juris deinceps foret. Id habetur ex Floro, Cornelio Nepote Polybio. Testatur Servius ex illo fœdere saxa illa dicta Italis fuisse *aras propitias*, & eo nomine appellari apud Sisennam historicum veterem, cujus opera perierunt. Atque ille insularum situs plane cum Virgiliana tempestatis descriptione convenit, qualem explicuimus ad v. 107. Non possum tamen, quin hic Turnebum, & Pomponium Melam, obiter perstringam. Turnebus quidem l. 26. c. 23. saxa illa magno in honore apud Romanos habita confirmat ex hoc Lucani l. 8. 892. *Augustis aris victoris Li-*

Dorsum

Dorſum immane mari ſummo. Tres Eurus ab alto
In brevia & ſyrtes urget, miſerabile viſu ;
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem,
Ipſius antea oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit : excutitur pronuſque magiſter
Volvitur in caput : aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore
Apparent rari nantes in gurgite vaſto : [vortex.

quæ ſunt quaſi *grande dorſum* in *ſuperficie maris. Eurus tres* naves *impellit à pleno* mari *in brevia & ſyrtes, res viſu miſerabilis :* eaſque *impingit in vada & circumdat vallo arenæ. Ingens fluctus ante oculos ipſius* Æneæ *percutit à prora in puppim, unam* navim, *quæ ferebat Lycios & fidelem Orontem : concidit gubernator, & pronus ſubvertitur in caput : navem vero fluctus ter eodem in loco circum involvens torquet, & præceps vortex abſorbet mari. Videntur pauci enatantes in immenſo mari :*

NOTÆ.

byco pulſatur ab æquore ſaxum Tarpeiis. Ubi ſane dormitavit vir ſagax : patet enimvero legentibus ſaxum hoc Lucani, tumulum illum eſſe ſubitarium, quo Pompeii cadaver in Ægyptio litore conditum eſt ; & hanc eſſe verſuum ſententiam : *ſaxeum Pompeii tumulum, quem fluctus alluit in litore, auguſtiorem eſſe aris illis, quas adulatrix Roma victori Cæſari deinde erexit :* vox autem *Tarpeiis* plane ſequenti verſui adjungenda eſt. Pomponius Mela, cum l. 2. c. 7. vocavit *Ægates Romana clade memorabiles*, aut erravit, aut cladem intellexit, non quam Romani paſſi ſint, ſed quam Pœnis intulerint.

1 4. *Dorſum immane, &c*] Quomodo igitur *latentia* ; ſiquidem dorſum in mari faciebant ? ſcilicet *dorſum* faciebant inſulæ : circumjecta inſulis ſaxa *latebant.* Polybius l. 4. de Iſtri oſtiis loquens, ait, in iis aggeſtiones quoque arenarum eſſe, quas nautæ vocant *pectora :* καλοῦσι δ' αὐτὰς οἱ ναυτικοὶ στήθη.

115. *In brevia & ſyrtes*] Non in omnia *brevia*, ſed in ea quæ peculiariter vocantur *ſyrtes.* Et *brevia, vada, ſyrtes*, communiter ſignificant partes illas maris, ubi frequentes & vento mutabiles fiunt arenarum aggeſtiones : *brevia* quidem dicta βραχέα, quia *brevis* & parum alta ibidem aqua eſt : *vada*, quia pedibus illac facile eſt *vadere*, difficile navibus ; *ſyrtes*, à *tractu* inquit Salluſtius, id eſt, quaſi σύρτεις à σύρω *traho*, quia eo *limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt*, ait idem. Syrtes ejuſmodi duæ ſunt in Africano Litore, vaſtos in ſinus porrectæ, Tripolitanam regionem utrimque vallant : major ad orientem eſt, *les ſeches de Barbarie* ; minor ad occidentem, *le golfe de Capes :* major à minore disjungitur ducentis & quinquaginta paſſuum millibus. Itaque de minore ſola hic eſt ſermo : pluralem tamen numerum poëta ad rem augendam adhibuit. Et *Eurus* facile potuit ad Syrtis illius occidentale latus, Carthagini vicinius, Æneæ naves impellere, cum ab oriente ſpiret.

117. *Lycios.*] Aliæ minoris populos, inter Pamphyliam & Cariam qui Trojanis in auxilium venerant : & mortuo Rege ſuo Sarpedone, Æneæ adhæſerant. *Orontes*, earum dux, magiſter navis, *Leucaſpis* videtur fuiſſe, de quo Æ. 6. 334.

118. *A vertice. &c.*] Explicat Servius, *à puppi*, quam ait eſſe verticem navis : male non enim *à puppi in puppim* pontus ferire poteſt. Idem Servius, ab *Aquilone*, ſeu *Boreali polo*, qui *vertex* appellatur ; duriuſ Modicius *à puncto verticali*, quod Arabes *Zenith* vocant ; curioſius Taubmannus, *a vertice*, ſive quod idem eſt, *vortice aquarum aut ventorum* ; Lucretius enim l. 1. 293. de ventis. *Interdum vortice torto corripiunt :* ſed ab eo ſenſu videtur abhorrere præpoſitio *à*. Ego interpretor *a prora* ; quæ pars eſt navis, ſi non mole altior, ſaltem acutior & in roſtrum deſinens : unde *vertex* dici poteſt. Adde quod levior cum ſit, facilius potuit fluctuum impetu attolli, & in puppim ſubverti : unde *pronus magiſter in caput* revolutus fuerit.

121. *Vortex.*] Chariſius diſtinguit *verticem* à *vortice* ; & hunc derivat à *vorando*, illum à *vertendo*. Alii tamen melius utrumque à *vertendo* deducunt, & utriuſque vim confundunt ; ut ſignificent quicquid *vertitur* ac torquetur, ut in aquis, ventis, extrema parte axis capillis : à capillis autem, ad ſummam capitis partem exprimendam transfertur *vertex* ; à capite, ad cacumina montium atque arborum. Patet utriuſque vocis affinitas ex Quinctiliano, qui ait Scipionem Africanum primum in *vortices* & *vorſus* literam *o* mutaſſe in *e*

122. *Apparent rari &c.*] Hoc de navi Orontis intelligendum : ex qua pauci enatare conabantur, cæteris mari demerſis.

Gurgite vaſto.] *Gurges* eſt pars maris aut fluvii profundi, aquas ingenti ſono quaſi ſorbens ; unde à toni ſimilitudine nomen habet : ſumitur hic, ut vulgo apud cæteros poetas, pro toto mari : & eſt tapinoſis, ſive rei magnæ expoſitio humilior ; unde additur, *vaſto.* Sic Æ. 3. 197. *Diſperſi jactamur gurgite vaſto.*

& *arma hominum, & tabulæ, & Trojanæ opes per aquas. Jam tempeſtas ſuperavit firmam navem Ilionei, jam* navem *generoſi Achatæ. &* eam *quâ portabatur Abas, & quâ ſenior Alethes: & omnes ſolutis juncturis laterum admittunt perniciosam aquam, & rimis dehiſcunt. Interea Neptunus animadvertit mare magno tumultu agitari, & immiſſam tempeſtatem, & profunda* maris *ab imis vadis revoluta: graviter iratus, & mari providens, ſuſtulit caput tranquillum è ſuperficie aquæ. Cernit naves Æneæ diſperſas toto mari, Trojanos obrutos fluctibus & aëris fulminibus. Nec fraudes & iræ Junonis ignotæ fuerunt fratri* Junonis: *appellat ad ſe Eurum ac Zephyrum, deinde hæc ait: Tantane vos cepit confidentia ex veſtra origine? Jam audetis, ô venti, abſque mea auctoritate, confundere cœlum & terram, & attollere tantos cumulos* fluctuum?

Arma virûm, tabulæque & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ;
Et qua vectus Abas, & qua grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna refuſa vadis: graviter commotus, & alto
Proſpiciens, ſummâ placidum caput extulit undâ.
Diſjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas, cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ:
Eurum ad ſe Zephyrumque vocat: dehinc talia fa-
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri? [tur;
Jam cœlum terramque, meo ſine numine, venti,
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?

NOTÆ.

123. *Troïa gaza.*] Perſica vox, ærarium ſignificat, ex Pom. Mela, l. 1. 11. Neque tantum pro auro ſumitur, quod natare non potuiſſet; ſed pro qualibet pretioſa ſupellectile. Addit Mela, *Gazam*, Palæſtinæ urbem inde nomen accepiſſe; quod Cambyſes Perſarum rex, cum Ægyptum armis peteret, *huc belli opes & pecuniam intuliſſet. Troïa* adjective, *Troïus, Troïa*, trium ſyllabarum.

124. *Ilionei---Achatæ.*] *Ilionei* vult eſſe dativum Servius, & caſum pro caſu poſitum: at dativus quidem eſt Græcus, ſed genitivus Latinus, *Ilioneus, Ilionei. Achatæ* quoque genitivus eſt Latinus primæ declinationis, ut Æ. 4. 351. *Me patris Anchiſæ.* Et *Achates* quidem fidus erat Æneæ amicus, de quo paſſim ubique ſermo eſt. *Ilioneus* mox apud Didonem naufragorum orator erit, v. 525.

125. *Abas---Alethes.*] *Abas*, is forte, qui à Lauſo Mezentii filio occiditur, Æ. 10. 427. *Alethes*, ut præcipui vir conſilii atque auctoritatis inducitur Æ. 9. 246. *Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.*

126. *Hyems.*] Vis tempeſtatis: æſtas enim tunc erat, ut videbimus, v. 539. Sic de æſtiva tempeſtate, G. 1. 321. *Ita turbine nigro Ferret hyems culmumque levem ſtipulaſque volantes.*

127. *Imbrem.*] Vel proprie pluviam, vel ipſam maris aquam: aqua enim generatim imber à Lucretio dicitur, l. 1. 715. *Ex igni, terra, atque anima procreſcere, & imbri.*

129. *Neptunus.*] Jovis & Plutonis frater; maris præſes. Uxorem habuit Amphitriten; ex qua Nymphas complures ſuſcepit. Muros Trojanos condidit cum Apolline: equum è terra ſuſcitavit, cum Pallade contendens de nomine Athenis imponendo, ut habetur G. 1. 14. Nomen ejus, juxta Ciceronem, à *nando*; juxta Varronem, à *nubendo*, quia terras aquis obnubit & cooperit.

130. *Stagna vadis.*] Tapinoſis, humilis expreſſio majoris rei: *ſtagnum* enim eſt *aqua ſtans: vadum*, locus in mari aut fluvio, ubi parum aquæ, multum arenæ eſt: hic utrumque pro *mari.*

133. *Cœlique ruinâ.*] Imbre, fulguribus, fulminibus, quæ è cœlo *ruunt.*

134. *Fratrem Junonis.*] Neptunum: ambo enim Saturnum patrem, Opem matrem habuerunt. Neptunus autem dicitur Junonis frater: quia aër, qui Juno eſt, confinis eſt aquæ, quæ Neptunus.

135. *Eurum---- Zephyrumque.*] Ventos oppoſitos; hunc ab occidente, illum ab oriente.

136. *Generis fiducia.*] Venti enim principes, feruntur Auroræ & Aſtræi Titanis filii eſſe. Admonet ergo Neptunus objurgando, ut, ſi Gigantum majorum ſuorum imitari pervicaciam velint, pœnas eorundem timeant.

137. *Cœlum terramque.*] Puto hic à Neptuno communem elementorum omnium perturbationem ventis exprobrari: & per *cœlum* quidem, aërem & ætherem; per *terram*, aquam etiam ſignificari, quæ cum terra conglobata eſt.

Quos

Quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro :
Non illi imperium pelagi, ſævumq; tridentem ;
Sed mihi ſorte datum : tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos : illa ſe jactet in aula
Æolus, & clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectaſque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoë ſimul, & Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves ſcopulo : levat ipſe tridenti ;
Et vaſtas aperit ſyrtes, & temperat æquor,
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſævitque animis ignobile vulgus ;
Jamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat :
Tum, pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexêre, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant :
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet. [quam
Sic cunctus pelagi cecidit fragor : æquora poſt-
Proſpiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.

Vos ego puniam. *Sed melius eſt ſedare turbatas aquas. Deinceps non luetis crimina tali pœna. Celerate fugam, & dicite iſta veſtro regi : Non illi conceſſam* eſſe *dominationem maris, & potentem tridentem ; ſed mihi per ſortem. Habet ille rupes ingentes,* quæ ſunt *veſtra domus, ô Eure : Æolus glorietur in illa aula, & clauſo carcere ventorum exerceat imperium. Sic dixit, & celerius* quam *dixerat ſedat inflatum mare, & pellit nimbos congregatos, &* rurſus *inducit Solem. Simul* cum eo *Cymothoë, & Triton connitens, depellunt naves* ab *acuto ſcopulo : ipſe* Neptunus *ſublevat* eas *tridente, & recludit immenſas ſyrtes, & ſedat mare, & perſtringit ſuperficiem aquarum levibus rotis. Et quemadmodum ſæpe, cum in populo numeroſo commota eſt ſeditio, & plebs vilis furit animis ; & jam tædæ ac lapides volant, ira ſuppeditat tela : tunc ſi fortuito viderint virum aliquem inſignem virtute ac meritis, tacent, & ſtant attentis auribus : ille temperat animos & placat corda ſermone. Ita omnis tumultus maris ceſſavit, ſtatim atque pater videns mare, & vectus per aërem ſerenum, impulit equos, & currens immiſit habenas curru facili.*

NÔTÆ.

Numine.] *Numen*, proprie *nutus* eſt ; ſive motus quidam oculorum & capitis, quo petenti ſignificamus nos poſtulata concedere. Hinc ad ſignificandam voluntatem Deorum traducitur, ut hic, & Æn. 2. 777. *Non hæc ſine numine Divum Eveniunt.* Tum ad potentiam eorundem & auctoritatem, ut ſupra, v. 52. *Et quiſquam numen Junonis adoret ?* & infra v. 670. *Et ſupplex tua numina poſco.* Denique ad ipſum Deum, ut G. 4. 453. *Non te nullius exercent numinis ira ;* & Æn. 4. 382. *Si quid pia numina poſſunt.*

139. *Quos ego.*] Reticentia, ad terrorem incutiendum. Supple : *Quos ego ſi corripuero, probe ulciſcar.* De hac figura Ecl. 3. 25.

141. *Maturate fugam.*] Celerate. De hac voce G. 1. 261.

142. *Tridentem.*] Sceptrum Neptuni, quod ipſi tribuitur : vel quia tria ſunt aquarum genera, maria, flumina, paludes : vel potius, ut innuit Cornutus, quia piſcatores telo ejuſmodi ad venationem piſcium utebantur, vocabantque *fuſcinam*,

143. *Saxa.*] Æoliarum inſularum, de quibus v. 55.

148. *Cymothoë--Triton.*] Dii marini. *Cymothoë* Nympha, Nerei & Doridis filia : à κῦμα *unda*, & θόω *curro*. *Triton*, Neptuni & Amphitrites, aut Salaciæ Nymphæ filius : ſuperiore parte hominem, inferiore piſcem referens : Neptuni buccinator, conchâ utens pro tuba.

150. *Syrtes.*] De ſyrtibus ſupra, v. 115.

159. *Cœloque aperto.*] Non per cœlum vectus, inquit Servius ; ſed vectus per maria, cœlo jam ſereno. Tamen ſic aër mari jungitur, inquit Corradus, ut vectus per mare Neptunus, moveri tamen in aëre dici poſſit.

160. *Flectit equos.*] Geminos, marinos, qui ipſius currui à poëtis alligantur : pedibus anterioribus inſtructos, poſterioribus carentes. Unde ſic à Statio deſcribuntur, Achil. l. 1. 390. *Illi ſpumiferos glomerant à pectore fluctus, Pone natant, delentque pedum veſtigia cauda.* Et à Virgilio G. 4. 389. *Proteus magnum qui piſcibus æquor, Et junctо bipedum curru metitur equorum.* Equos hujuſmodi bipedes, quos à caudæ flexu *hippocampos* appellant, inter poetarum figmenta refert Aldrovandus : nulloſque agnoſcit niſi quadrupedes, quorum effigiem refert, magis bubulæ aut ſuillæ, quam equinæ, affinem : vo-

Deſeſſi

Trojani fatigati conantur aſſequi curſu litora quæ vicina ſunt, & deflectunt ad plagas Africæ. Eſt locus in longo receſſu, ubi *inſula format portum oppoſitu laterum, quibus omnis è mari* veniens *fluctus frangitur, & finditur in ſinus replicatos. Hinc & inde rupes immanes & duo ſcopuli eminent ad cœlum : quorum ſub cacumine undique mare placidum quieſcit : præterea umbraculum arborum micantium, & nemus obſcurum horrentibus tenebris deſuper impendet. Ex oppoſita parte, caverna* eſt *in ſcopulis ſuſpenſis : in* caverna *ſunt aquæ dulces, & ſedilia è vivo lapide : domus* videtur *Nympharum. Illic nulla retinacula*

Defeſſi Æneadæ, quæ proxima, litora curſu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Eſt in receſſu longo locus : inſula portum
Efficit objectu laterum ; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur
In cœlum ſcopuli : quorum ſub vertice late
Æquora tuta ſilent : tum ſylvis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentibus antrum :
Intus aquæ dulces, vivoque ſedilia ſaxo ;
Nympharum domus : hic feſſas non vincula naves

NOTÆ.

catque *hippopotamos*, à fluviis, præcipue Ægypti, ubi frequentes dicuntur inveniri, maxime in Nilo & Nilo.

Curru.] Dativus antiquus, pro *currui*: Ide quo Ecl. 5. 29.

162. *Libya.*] Pars eſt Africæ ad oram mediterranei maris, ad occidentem Ægypti varie à variis ſcriptoribus definita : vulgo pro tota Africa ſumitur.

163. *Eſt in receſſu, &c.*] Portum, à natura, non ab arte factum deſcribit. Et hunc aliqui volunt eſſe portum Africanæ Carthaginis, ſed falſo ; ſtatim enim vidiſſet Æneas fundamenta urbis, quæ non vidit niſi poſtera die. Alii dicunt eam deſcriptionem plane convenire portui Carthaginis Hiſpanicæ, ſive novæ ; at ea ſimilitudo caſu occurrit ; neque enim ad Hiſpanicas, ſed ad *Libycas oras* Æneas vertitur. Turnebus melius putat portum illum fictum à poëta, circa litus Carthaginenſe, & omnino expreſſum ad formam Ithacenſis portus, apud Homer Odyſ. 13. 95.

163. *Inſula portum, &c.*] Suppreſſa eſt vox relativa *quem*, aut adverbium *ubi* : ſic ſupra : *Urbs antiqua fuit : Tyrii*, &c. pro *quam Tyrii*, &c. Hæc autem eſt loci deſcriptio. 1. Sinus eſt longus ac profundus, non latus, in ora Libyæ. 2. Sinus illius fauces, ne laxiores ſint, clauduntur objectu inſulæ ; quæ in longum porrecta latus unum opponit ſinui, alterum pleno mari. 3. Inſula ſinum ita claudit, ut aditum tamen in ſinum utrimque liberum relinquat. 4. Sic inſula mari latus opponit, ut fluctus eo allapſi frangantur, & in ſe ſinuatim revoluti, non recto impetu, ſed magno flexu, per extrema inſulæ aditum utrimque in portum quærant. 5. Sinus ipſe, non inſula, ſcopulis fere circumcingitur : quorum altiſſimi duo procurrunt ad extrema terræ continentis cornua, & utrumque aditum defendunt, ſylvis in vertice inumbrati. 6. In intimo ſinus receſſu, quæ frons eſt adverſa portum ſubeuntibus, ſcopuli antrum exhibent vivis aquis irriguum, *&c.*

165. *Sinus reductos.*] Vel ſinus in ſe revolutos ac replicatos, quas unda cum impetu ſic alliſa ſemper facit ; ut explicamus G. 4. 420. Vel ſinus à ſe invicem recedentes, ut explicat Turnebus ; qui ſic exponit quoque illud Horatii, Ephod. 2. 13. *Aut in reducta valle*, id eſt, *recedente ac remota.*

167. *Sub vertice tuta.*] Quia ſcopuli imminent mari, atque inſulæ : ideoque locum à ventis ac tempeſtate tutum præſtant.

168. *Scena.*] *Scena*, σκηνὴ, eſt *umbraculum*, à σκιὰ *umbra* : unde hic proprie dicitur : transfertur ad theatrum, G. 2. 481. & 3. 24.

169. *Coruſcis Deſuper, horrentique, &c.*] Vel, ſylvis *deſuper* Sole illuſtratis ; *ſubter*, ramorum opacitate horrentibus. Vel, ſylvis criſpantibus & ventorum impulſu agitatis, & ingenti umbra nigrantibus, ſcena & nemus *deſuper* imminent. Nam *deſuper* & ad *coruſcis*, & ad *imminet* referri poteſt. *Coruſcis.*] Notat interdum *ſplendorem*, ut G. 1. 233. *Coruſco ſemper ſole rubens.*] Interdum *motum*, ut Æ. 12. 919. *Telum Æneas fatale coruſcat* ; id eſt, *movet, vibrat.* Sic *micare* ambiguum eſt Æ. 10. 396. *Semianimeſque micant digiti*, id eſt, *moventur.*

172. *Hic feſſas non, &c.*] Vel ſignificat adeo tutum à procellis portum eſſe, ut naves vinculis & anchoris in eo non egeant. Vel dicit Nymphis unis familiarem eſſe locum, ignotum adhuc mortalibus ; necdum ullas eo naves appuliſſe.

Ulla

Ulla tenent, unco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Æneas collectis navibus omni
Ex numero ſubit: ac magno telluris amore
Egreſſi, optatâ potiuntur Troës arenâ,
Et ſale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaq; arma
Expediunt feſſi rerum: frugeſque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.
Æneas ſcopulum interea conſcendit, & omnem
Proſpectum late pelago petit, Anthea ſi quâ
Jactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caïci:
Navem in conſpectu nullam, tres litore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur

naves laſſatas, anchora non affigit eas *unco dente. Illuc intrat Æneas congregatis navibus ſeptem ex tota multitudine: & Trojani* ex iis *egreſſi* cum *magno terra deſiderio, obtinent arenam deſideratam, & ſternunt in litore corpora ſalſis* undis *fluentia. Et primo Achates excuſſit ſcintillam è lapide, & recepit ignem in frondibus, & circumjecit ſicca alimenta, & ſuſcitavit flammam in foco. Tum fatigati caſibus educunt frumenta infecta undis, & inſtrumenta piſtoria: incipiuntque & coquere igne, & comminuere lapide, frumenta erepta* è naufragio. *Interim Æneas conſcendit rupem, & petit omnem undique proſpectum* in *mare, ſi alicubi Antheum cernat agitatum vento, & Phrygias naves, vel Capyn, vel arma Caici in altis puppibus. Nullam videt navem ante oculos,* ſed *tres cervos vagantes in litore: hos toti greges ſequuntur*

NOTÆ.

174. *Septem.*] Nempe viginti navibus Troja ſolverat, infra, v. 385. Una Lyciorum mox naufragio periit, v. 117. Duodecim mari diſſipatæ, deinde incolumes redibant, v. 397.

180. *Rapuitque in fomite flammam.*] Servius & Diomedes hic agnoſcunt ſpeciem ſolœciſmi *in fomite*, pro *in fomitem*; idque factum à poëta ex veteri licentia circa communes præpoſitiones, *in*, *ſub*, *ſuper*, &c. *Fomes*, inquit Servius, ſunt aſſulæ quæ ab arboribus cadunt cum inciduntur, & igni concipiendo commodæ ſunt. Mihi tamen hic videtur aliquid præterea ſignificari; & *fomitem* ſumi pro *foco*, ubi ſit congeries grandiorum lignorum: *focus* enim & *fomes* ſunt pariter à *foveo*. Senſus igitur erit, I. Excudit ſcintillam. II. Suſcepit eam in foliis. III. Foliis arida alia nutrimenta adjecit, puta aſſulas. IV. Ex iis foliis ac nutrimentis jam flagrantibus rapuit in fomite flammas: id eſt, celeriter & raptim excitavit flammam in foco & ſtrue lignorum.

181. *Cererem.*] *Ceres*, Saturni & Opis filia fuit: frugum repertrix, ideoque hic pro *pane* ſumitur; ut *Bacchus* pro *vino*.

Cerealiaque arma.] Arma, ſunt cujuſque artis inſtrumenta. Sic G. 1. 190. *Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma.* Hic igitur artis piſtoriæ ſignificantur inſtrumenta.

182. *Feſſi rerum.*] Earum nempe quæ ipſis acciderant, ut Æ. 12. 589. *Trepida rerum*, vel feſſi miſeriarum, ut infra v. 466. *Sunt lacrymæ rerum.*

183. *Et torrere, &c.*] Tranſpoſitio; prius enim fuit tundere ſaxo fruges, quam *panem* coquere.

185. *Anthea, &c.*] *Antheus*, accuſat. Græco *Anthea*; de quo mentio eſt l. 12. 443. *Capys*, qui Capuæ deinde conditor fuit: de quo Æ. 10. 145. *Caïcus*, de quo Æ. 9. 35.

186. *Phrygiaſque biremes.*] Naves, quæ duplici remorum ordine inſtructæ erant: Æn. 3. 119.

187. *Arma Caïci.*] Explicant multi de inſignibus figuris belluarum, avium, monſtrorum, quæ in puppi exſculptæ navi nomen dabant: unde altera *Centaurus*, Æn. 9. 121. altera *Chimæra*, ibid. 118. *&c.* Ego cum Corrado exiſtimo, *arma* eſſe ipſa, quæ à navigantibus in puppi ordine diſponebantur, præſertim clypeos, ut in veteribus nummis & monumentis videre eſt: ſic Æn. 10. 80. *Præfigere puppibus arma*, pro *armare naves*. Et fortaſſe navis Caici clypeos atque arma certæ cujuſdam habebat formæ, quæ facile dignoſci poſſet.

188. *Cervos.*] Ariſtoteles & Plinius negant in Africa cervos eſſe. Affirmat tamen Dalecampius in Plin. l. 8. 33. additque id jam omnibus notum eſſe.

à tergo, & turba paſcitur per valles. Illic ſtetit, & cepit manu arcum & ſagittas veloces, quæ arma fidelis Achates ferebat. Ac primo interficit ipſos duces, tollentes capita ſublimia cornibus ramoſis : deinde perſequens telis per frondoſam ſylvam turbat vulgus & reliquam multitudinem. Nec ceſſat ante quam victor affligat ad terram ſeptem magna corpora, & eorum numerum æqualem faciat numero navium. Poſtea redit in portum, & diſtribuit inter omnes ſocios. Deinde dividit vina, quæ largus Aceſtes impoſuerat cadis in *litore Siculo, dederatque heros diſcedentibus : & ſolatur verbis mœſta corda. O ſocii (nam non obliti ſumus malorum præteritorum) ô qui toleraſtis acerbiora ! Deus ponet his quoque terminum. Vos acceſſiſtis ad rabiem Scyllæ, & ad rupes intus latrantes : vos experti eſtis quoque rupes Cyclopum : reſumite animos, & pellite triſtem metum : fortaſſe gratum erit aliquando recordari harum etiam* rerum. *Per caſus diverſos, per tam multa pericula rerum, tendimus in Latium ; ubi fata monſtrant ſedes tranquillas : in illo* loco *licebit regnum Trojanum excitari. Perſeverate, & reſervate vos ipſos ad res proſperas. Hæc dicit ore* quidem tenus, *& anxius gravi ſollicitudine ſpem fronte fingit ; ſed comprimit corde profundum dolorem. Trojani parant ſe ad prædam & ad futuras epulas : detrahunt pelles è coſtis, & detegunt carnes.*

A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celereſque ſagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoreſque ipſos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, ſternit : tum vulgus, & omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius abſiſtit, quam ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æ-
Hinc portum petit, & ſocios partitur in omnes. [quet.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Littore Trinacrio, dederatq; abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet :
O ſocii (neque enim ignari ſumus ante malorum)
O paſſi graviora : dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penituſque ſonantes
Accêſtis ſcopulos ; vos & Cyclopea ſaxa
Experti : revocate animos, mœſtumque timorem
Mittite : forſan & hæc olim meminiſſe juvabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum,
Tendimus in Latium ; ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt : illic fas regna reſurgere Trojæ.
Durate, & voſmet rebus ſervate ſecundis.
Talia voce refert : curiſque ingentibus æger,
Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt dapibuſque futuris :
Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant :

NOTÆ.

199. *Vina bonus, &c.*] Parum commoda vocum perturbatio, quæ vocis unius immutatione facile tolli potuiſſet : *Deinde bonus quæ vina cadis onerarat Aceſtes, dividit. De Aceſte Siciliæ rege,* Æn. 5. 36.

Cadis onerarat.] *Cadus*, vas vinarium, aliter *Amphora Attica*, capiens *urnas* duas. *Onerarat cadis vina*, pro *onerarat cados vino.*

200. *Trinacrio.*] Siculo. *Sicilia* dicta eſt *Trinacria* à tribus promontoriis, de quibus Æ. 3. 687.

202. *Ante malorum.*] Agnoſcit hic J. C. Scaliger *ſyntheſin*, ſive *conjunctionem* : ita ut *antemalorum* ſit una vox è duabus compoſita : opponitque hanc figuram *ſejunctioni*, quâ vox una in duas diſſolvitur, ut infra, v. 614. *Quæ me cumque vocant terræ.* Turnebus mavult ſuppreſſum eſſe articulum & verbum, fere Græco more ; & ſenſum eſſe : *malorum quæ fuerunt ante :* quemadmodum apud Ovid. Met. 1. 20. *Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus* ; id eſt, *quæ ſunt ſine pondere.*

205. *Accêſtis ſcopulos.*] Pro *acceſſiſtis ad ſcopulos.* Sic *extinxem*, pro *extinxiſſem*, Æ. 4. 606. Et *direxti* pro *direxiſti*, Æ. 6. 57. De *Scylla* olim virgine, nunc ſcopulo ad fretum Siculum, Æ. 3. 420. De *Cyclopibus* ejuſdem Siciliæ ad montem Ætnam incolis, Æ. 3. 569.

209. *Latium.*] De ea Italiæ regione, Æ. 7. 54.

211. *Durate.*] Perſeverate, ſuſtinete : quo ſenſu active etiam dicitur Æ. 8. 577. *Quemvis durare laborem.* Et apud Horat. Od. l. 1. 14. 7. *vix durare carina poſſint imperioſius æquor.*

214. *Prada accingunt.*] Cervis, quæ venatorum *præda* erat, ad cibum curandis *accingunt* ſe, id eſt, parant : ſolent enim miniſtri ad præſtandum commodius operam, defluentem veſtem altius *cingere.*

215. *Tergora, &c.*] Per *tergora*, pelles intellige, per *viſcera*, vel interiora quæ educuntur ; vel juxta alios, carnes ipſas quæ pelli proxime ſubjectæ ſunt. Per *ahena*, vaſa ærea ; vel ad elixandas carnes ; vel, ut mavult Servius, ad

Pars

Pars in fruſta ſecant, verubuſq; trementia figunt.
Littore ahena locant alii, flammaſque miniſtrant.
Tum victu revocant vires : fuſique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exempta fames epulis, menſæque remotæ :
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spemq; metumq; inter dubii : ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Orontei,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemq; Cloanthum.
Et jam finis erat : cum Jupiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terraſque jacentes,
Littoraque, & latos populos ; ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus : O, qui res hominumq; Deumque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres :
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere ? quibus tot funera paſſis,

alii ſcindunt in partes, & trajiciunt verubus eas adhuc *palpitantes : alii diſponunt* aerea vaſa in *litore, & ſubjiciunt ignem. Tum reficiunt vires cibo : & diſcumbentes in gramine ſatiantur vino veteri, & pingui* carne *ferarum. Poſtquam fames pulſa eſt cibo, & menſa ſublatæ* fuerunt : *inquirunt longo colloquio de ſociis amiſſis, inter ſpem ac timorem incerti, utrum putare* debeant eos *vivere, an in extremis verſari, nec jam audire* quamvis *inclamentur. Imprimis pius Æneas, nunc dolet privatim* fortunam *generoſi Orontis, nunc fortunam Amyci, nunc duram ſortem Lyci & fortem Gyan, & fortem Cloanthum. Et jam erat finis, cum Jupiter ex alto cœlo deſpectans mare navigabile, & terras humiles, & litora, & diffuſas gentes, tali* ſitu *ſtetit in ſuprema* parte *cœli, & fixit oculos in regnis Africæ. Venus autem triſtior, &* habens *pulchros oculos lacrymis perfuſos, illum alloquitur volventem animo tales curas : O* tu, *qui ſempiternâ potentiâ moderaris res hominum ac Deorum, & fulmine terribilis es ; Quid meus Æneas tam grave peccare contra te* potuit, *quid Trojani potuere ? Quibus,* jam *oppreſſis tam multiplici clade,*

NOTÆ.

lavanda ante epulas hominum corpora. Errat tamen Servius, cum ait heroicis temporibus elixæ carnis uſum non fuiſſe. Nam Ovid. Met. 1. 228. de Lycaone loquitur, qui, ante ipſa diluvii tempora, hoſpitum ſuorum *femineces partim ferventibus artus Mollit aquis, partim ſubjecto torruit igni.*

219. *Implentur veteris Bacchi, &c.*] Græcorum more, apud quos verba implendi regunt genitivum. Sic Plaut. in Amphit. A. 1. S. 2. v. 8. *Erroris ambo ego illos & dementiæ complebo. Bacchi*, id eſt, vini, cujus inventor fuiſſe dicitur à poëtis : Jovis & Semeles filius fuit. E. 5. 69.

223. *Vocatos.*] Significat eos eſſe mortuos : & alludit ad morem veterum ; qui & morientium manes, & eos quos per errorem amiſerant, ter vocabant. Sic Æ. 6. 505. *Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Conſtitui, & magna manes ter voce vocavi.* Et Æ. 2. 769. *Mœſtuſque Creuſam nequicquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.* Huc etiam valet *Hylæ* inclamatio Ecl 6. 43.

224. *Orontei.*] In genitivo caſu, pro *Orontis.* Sic apud Ciceronem *Ariobarzani, Verri*, &c. pariter in genitivo Ratio è Græcis repetenda eſt, apud quos frequens erat declinationum commutatio. Sic nomina in εὺς, υι, Ἀχιλλεὺς, efferebant Dores per ης Ἀχίλλης : poëtæ viciſſim nomina in ης, Ἀντιφάτης, efferebant per εὺς, ut, Ἀντιφατεὺς. Hinc nomina Latina ex iis deducta ad duplicem quoque declinationem pertinent : & dictum eſt, *Achillei*, ſupra, v. 34. *Ulyſſei*, Ecl. 8. 70. Hic *Orontei* ; ab *Achilleus, Ulyſſeus, Oronteus*, Ἀχιλλεὺς &c. Viciſſimque *Orphei* Dativo caſu, Ecl. 4. 57. *Orphen* accuſativo, *Oronten, Achillen, Ulyſſen* : ab *Orphes, Orontes, Achilles, Ulyſſes* ; Ὀρφης, &c. An vero *Orontei* an *Oronti, Achillei*, an *Achilli* ſcribendum ſit, inanis eſt controverſia.

225. *Amyci, &c.*] Duo hujus nominis à Turno deinceps occidentur : alter Æ. 9. 771. alter Æ. 12. 509. Uter hic fuerit, non liquet, qui naufragio periiſſe nunc putatur, unde tamen emerſit cum aliis compluribus, de quibus v. 513. *Lyci* pugna cum Turno deſcribitur Æ. 6. 545. De *Gya* & *Cloantho*, frequens ſermo eſt nauticis in ludis, Æ. 5.

227. *Finis erat.*] Cœnæ, colloquii, diei.

228. *Velivolum.*] Ubi naves velis, quaſi alis, volant : Æn. 3. 520. *Velorum pandimus alas.* Et contra, volucres nare per aërem dicuntur : de Dædalo Æ. 6. 16. *Gelidas enavit ad Arctos* ; ibidemque, v. 19. *Remigium alarum.* De *Libya*, pro *Africa*, ſupra. v. 162.

Cunctus

totus orbis terrarum clauditur propter Italiam? Sane promiſeras hinc aliquando, annis labentibus, Romanos, hinc duces orituros eſſe è ſtirpe Teucri inſtauratâ, qui mare & terras regerent omni auctoritate: quodnam conſilium mutavit te, ô pater? Hac ſpe lenibam dolorem *de interitu Trojæ & triſti excidio, compenſans* his *fatis fata adverſa. Nunc* tamen *idem infortunium perſequitur homines agitatos tot caſibus: quem ponis terminum laborum, o magne rex? Antenor, cum effugiſſet è medio Græcorum,*

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui tetras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, genitor, ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Trojæ triſteſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapſus Achivis,

NOTÆ.

237. *Cunctus ob Italiam.*] *Ob*, non eſt hoc loco *circa*, ut ſomniat Servius; ſed *propter*: quod enim Italiam petunt, ideo tantus in eos exarſit Deorum & hominum furor, ut toto orbe arceantur.

258. *Volventibus annis.*] Uſu venit in illa voce, quod vix uſquam in alia; nempe ut activa vox paſſivam habeat vim, & hic, & G. 1. 163. *Volventia plauſtra*, id eſt, *volubilia, quæ volvuntur*. Tum ut vox futuri temporis, præteritum ſignificet. ut Æ. 9. 7. *Volvenda dies en attulit ultro*: & apud Lucret. l. 6. *Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit*; id eſt, *voluta*.

239. *Revocato à ſanguine Teucri.*] *Dardanus* Jovis dicitur filius, ex Electra Atlantide, Coriti Tuſciæ regis uxore. Hic cum veniſſet in Phrygiam, Teucri regis, in Phrygiæ parte, gener factus, ei ſucceſſit in regnum, & urbem *Dardaniam* condidit, quæ deinde dicta eſt *Troja*. Itaque Trojani modo *è ſanguine Teucri*, modo *Dardanidæ* appellantur. Hinc ſtatuit Servius, hoc loco *Teucri* nomen à poëta ſubſtitutum eſſe pro nomine *Dardani*: ſiquidem Dardanus ex Italia, non Teucer, ortus erat: at hoc durum videtur. Corradus *ſanguinem Teucri*, Trojanos explicat; ſed negat Dardanum Italum fuiſſe: atque adeo *revocato* interpretatur, non ut cæteri, *revocato in Italiam*; ſed *reſtituto & revocato in priſtinum ſplendorem, unde per incendium urbis exciderat*. Tamen quia Virgilius affirmat Dardanum ex Italia oriundum eſſe, Æ. 3. 167. ideo è Servio & Corrado tertiam explicandi rationem compono: & per *ſanguinem Teucri*, Trojanos; per *revocationem*, reditum in Italiam intelligo; hoc ſenſu: Sanguis Teucri & ſanguis Dardani, jam unus idemque eſt: is revocabitur in Italiam: unde profluxit, non per Teucrum quidem, ſed per Dardanum.

243. *Fatis contraria fata rependens.*] Compenſans Trojani fati acerbitatem, jucundâ ſpe Romani fati. Sed cur Venus timeat mobilem erga Trojanos Jovis animum, cum immobilem eſſe fati vim ſciat? Puto ego *Fatum*, nihil aliud fuiſſe, quam immutabilem rerum & eventuum ſeriem, in Jovis mente, ſive decretis exiſtentem; quam proinde ſolus ipſe cognoſceret; ſolus Diis per ſe, hominibus per oracula declararet: unde ait Harpyia fatidica, Æ. 3. 251. *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit*. Addo fatum veteres immobile quidem credidiſſe: ſic tamen, ut crederent, I. Ejus eventum, etſi omnino impediri non poſſet, poſſe tamen aliquantum retardari. Ita Juno Æ. 7. 313. *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis: At trahere, atque moras tantis licet addere rebus*. II. Eventum pendere ſæpe à certis conditionibus, quibus eluſis fatum eluſum eſſet. III. Fati cujuſlibet declarationem, ſive per Jovem, ſive per oracula, poſſe eſſe ambiguam. Unde ſæpe tam Dii, quam homines, contra fata ſibi adverſa nitebantur. Hic igitur Venus timet, ne Jupiter parum ſincere de futura Æneæ felicitate ſit locutus.

246. *Antenor.*] Hunc aliqui teſtantur ex ſorore Priami natum eſſe, de quo ſic Livius initio hiſtoriæ: *Conſtat Troja capta in cæteros ſævitum eſſe Trojanos, duobus, Æneæ Antenoreque, & vetuſti jure hoſpitii*, (quia Ulyſſem ſub habitu mendici latentem, & à ſe agnitum, Priamo non prodiderant) *& quia pacis reddendæque Helenæ ſemper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem, cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem, rege Pylemene ad Trojam amiſſo, quærebant; veniſſe in intimum maris Hadriatici ſinum: Euganeiſque, qui inter mare & Alpes incolebant, pulſis; Henetos Trojanoſque eas tenuiſſe terras. Et in quem primum ingreſſi ſunt locum, Troja vocatur, pagoque inde Troja nomen eſt: gens univerſa Veneti appellati*. Addunt *Patavium* urbem ab ipſo conditam in illo tractu, nunc *Padoue*. De *Achivis*, *Græcis*, v. 492.

Illyricos

Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum & fontem ſuperare Timavi:
Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare proruptum & pelago premit arva ſonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi ſedeſque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa: nunc placidâ compôſtus pace quieſcit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque Deorum,
Vultu, quo cœlum tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi cernes urbem & promiſſa Lavini
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cœli
Magnanimum Æneam, neq; me ſententia vertit.

potuit ſecurus intrare in ſinum Illyricum & intima regna Liburnia, & tranſgredi fontem Timavi: unde per novem ſcaturigines, magno cum ſonitu montis exit quaſi *profuſum mare, & aquis ſtrepentibus operit agros. Nihilominus ille fundavit illic urbem Patavium, & ſedes Trojanorum, & impoſuit populo nomen, & ſuſpendit arma Trojana, jamque quieſcit fruens dulci pace. Nos, qui ſumus tua ſoboles, quibus promittis regiam cœli, amiſſis navibus, (horrenda res) prodimur propter furorem ſolius Junonis, & procul ejicimur ab Italis litoribus. Hoc præmium eſt virtutis? Sic reſtituis nos in regna? Pater hominum ac Deorum illi ſubridens, eâ facie quâ ſerenat aërem & tempeſtates, tetigit labra filiæ: deinde hæc dicit: Abſtine metu, Cytherea: fata tuorum ſtant tibi immota: videbis urbem & muros promiſſos Lavinii, & ſublimem extolles ad aſtra cœli generoſum Æneam, neque* aliud *conſilium mutavit me.*

NOTÆ.

245. *Illyricos penetrare ſinus, &c.*] Iter Antenoris deſcribit per mare Hadriaticum, qui ſinus eſt ingens, cui ad meridiem adjacet Italia; ad ſeptentrionem *Illyricum, l' Eſclavonie*; cujus Illyrici pars orientalis eſt *Dalmatia*; occidentalis *Liburnia*, nunc maritima pars Croatiæ. Ulterius in intimo ſinu ſunt *Carni*, nunc pars Fori Julii, *Frioul*: ubi fluvius eſt *Timavus*. In meridiem deinde, Italiam verſus, reflexo curſu occurrit Venera regio, ubi *Patavium* & *Venetia*, urbes celeberrimæ.

249. *Per ora novem, &c.*] De *oſtiis Timavi* explicantur: quæ varias inter inſulas diviſa, ſeptem ab aliis, ab aliis octo, novemque numerantur. Quidni ad *fontem Timavi* referam? qui dicitur è monte erumpere per novem ſcaturigines, quæ deinde in unum confluunt fluvium, breviſſimum quidem, ſed latiſſimum; unde *maris* nomen ipſi attributum ab incolis, teſtatur Servius ex Varrone. Hunc tamen fluvium hodie obſcurum eſſe rivulum perhibent. De illo jam diximus, Ecl. 8. 6.

252. *Teucrorum, & genti, &c.*] Trojanorum, à Teucro, ſupra, v 23. 9. *Genti nomen dedit*, cum Venetos appellavit ab Henetis ſociis. *Arma fixit Troïa*, dum pagum Trojam ibi condidit ſupra, v. 246.

254. *Cœli quibus annuis arcem.*] Quia inter indigetes Æneam aliquando vocandum eſſe, fatum ferebat Æ. 12. 794. De *Indigetibus*, G. 1. 498.

256. *Prodimur.*] Tradimur à te in poteſtatem hoſtium.

260. *Oſcula libavit natæ.*] *Natæ*, non dativo caſu, ſed genitivo. *Libavit*, non *dedit*; ſed *leviter tetigit*. *Oſcula*, non *baſia*: ſed *ſummum os, parvum os*. Id eſt *os ſuum ſummo natæ ori leviter admovit*. Sic Ovidius *oſcula* dixit diminutivè, pro *parva ora*: Met. 1. 499. *Videt igne micantes ſideribus ſimiles oculos, videt oſcula*. Et Martialis, Ep. lib. 11. 92. 4. *Ipſaque crudeles ederunt oſcula morbi*. Et Horat. Od. 1. 13. *Dulcia barbare lædentem oſcula*.

Natæ] Quadruplex fuit Venus, ex Cicer. l. 3. de Nat. Deorum. Præcipuæ ſunt; ea quæ nata eſt è ſpuma maris; & ea quæ Jovis & Dionæ filia fuit, de qua hic ſermo eſt. Utraque vulgo confunditur, & re, & nomine: utraque enim Græcis dicitur Aphrodite, ab ἀφρὸς *ſpuma*. Latinis autem *Venus*; quod, inquit Cicero, ad omnes *veniat*, eſt enim voluptatis Dea; at *trahit ſua quemque voluptas*.

261. *Parce metu, Cytherea.*] *Metu*, pro *metui*, dativus antiquus, de quo Ecl. 5. 29. *Cythera, orum*, inſula Mediterranei maris, contra Cretam, non longe à Malea Peloponneſi promontorio, dicata Veneri; τὰ Κύθηρα, ſecundâ ſyllabâ longâ, quamquam in *Cytherea* brevis eſt.

262. *Lavini.*] Pro *Lavinii*. Et prima in hoc nomine communis eſt; hic brevis ut & verſu 274. alibi longa, ut v. 6. *Italiam fato profugus Lavinaque venit litora*. Sic quoque prima, in

Hic

Ille (dicam enim tibi, ſiquidem ea cura te ſollicitat; & explicabo ſecreta fatorum ea *longe revolvens) faciet grave bellum* in *Italia, & domabit gentes aſperas, & dabit viris leges & urbes: donec tertia æſtas eum viderit dominantem, & tres hyemes fluxerint poſt Rutulos domitos. At puer Aſcanius, cui modo adjicitur agnomen Iuli,* qui *dicebatur Ilus, dum res Iliacæ vigebant regno; traducet imperando triginta magnos annos, menſibus labentibus: & tranſportabit regnum ab urbe Lavinio, & multo labore adificabit Albam longam. Illic deinde regnum erit* per *annos trecentos integros ſub ſtirpe Trojana; donec Ilia, regii* ſanguinis *ſacerdos, Marte gravida edet partu binam ſobolem. Poſtea Romulus, gaudens rufo tegmine lupæ altricis ſuæ, ſuccedet* in curam *gentis, ſtatuet urbem Martiam, & appellabit Romanos de ſuo nomine.*

Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longius & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populoſque feroces
Contundet, moreſque viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaq; tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumque ab ſede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea, donec regina ſacerdos
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanoſq; ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi. Quin aſpera Juno,

Ego illis nec definio limites ditionis, nec durationem: conceſſi imperium abſque termino. Immo acerba Juno,

NOTÆ.

Italia, Italiam fato, &c. & v. 236. *Prodimur atque Italis,* &c.

270. *Ternaque tranſierint, &c.*] Per tres æſtates treſque hyemes, tres annos deſcribit, quibus Æneas regnavit Lavinii, poſt Turnum, Rutulorum regem, à ſe devictum. Tacet autem de Æneæ morte, quæ varie à variis deſcribitur. Aliqui occiſum volunt in prœlio adverſus Mezentium: aut certe poſt victoriam nuſquam comparuiſſe: inde habitum inter Deos. De *Latio* Æ. 7. 54. De *Italia* & *Lavinio,* ſupra v. 6. De *Rutulis* Latii populis, Turno ſubditis, Æn. 7. 794.

271. *At puer Aſcanius.*] *Aſcanius* ſic dictus eſt, ab Aſcanio Phrygiæ fluvio, ut putat Servius; *Ilus,* ab ipſo Ilio, ſive Troja, ut innuit hic Virgilius. Hoc porro nomen deformatum deinde eſt in *Iulus,* ab ἰουλος inquiunt, quæ eſt *prima lanugo*; quia videlicet Mezentium ſingulari certamine occiderat, cum prima lanugine veſtiretur, ut refert ex Catone Servius. At hæc minime cum Virgilio conveniunt, qui eædem Mezentii tribuit Æneæ, Æ. 10. 874. Neque cum iis, quæ de morte Æneæ retulimus. Et certe ſic obſcura ſunt heroica illa, aut potius fabuloſa tempora, ut dubitet Livius, utrum Creüſæ, an Laviniæ filius ſit, is, qui Albam condidit, Aſcanius.

273. *Triginta, &c.*] Regnaſſe ait Aſcanium annos triginta; alii dicunt octo & triginta: forte tringinta Lavinii, octo Albæ. *Volvendis.*] Revolutis, ſupra v. 238. *Orbes.*] Annos, quia *in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.* G. 2. 402. *Magnos orbes.*] Si comparentur cum Lunaribus, qui breviores ac menſtrui ſunt.

277. *Hectorea.*] Trojana, ab Hectore Priami filio, ſupra v. 103.

278. *Regina ſacerdos Marte gravis, &c.*] Ilia, ſive Rhea Sylvia, Numitoris Albani regis filia, atque hinc dicta *regina*; ab Amulio, Patris fratre & expulſore, ſacerdotio Veſtæ addicta, ut virgo permaneret; à Marte compreſſa, Remum ac Romulum peperit. Hi jubente Amulio per Fauſtulum paſtorem feris expoſiti, à *lupa* nutriti dicuntur; juxta alios ab Acca Laurentia Fauſtuli uxore, quæ meretricio cognomine *lupa* appellabatur. Hi ulti avum ſuum, & occiſo Amulio, Romam condidere. Romulus urbi nomen dedit; fratrem, ſaltu parvitati mœnium illudentem, interfecit; poſt bella deinde plurima fulmine ictus, in cœlum raptus eſſe creditus eſt.

280. *Mavortia.*] Marti dicata, quia Mars Remi & Romuli pater.

281. *Suo de nomine.*] *Romulus* diminutivum eſt nominis, ad blanditias; nomen ipſum *Romus,* unde *Roma:* citatque Servius in eam rem hæc Sibyllæ verba, Ῥωμαῖοι Ῥώμῳ παῖδες.

Quæ

Quæ mare nunc terraſq; metu cœlumque fatigat,
Conſilia in melius referet; mecumq; fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam claraſq; Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchrâ Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Julius à magno demiſſum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis Orientis onuſtum,
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis.
Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus,

qua nunc timore commovet mare & terras & cælum, mutabit ſententiam in melius, & mecum promovebit Romanos dominos rerum, & populum togatum. Ita placuit. Veniet fluentibus temporibus ætas, quando familia Aſſaraci ſubjiciet ſervituti Phthiam, nobileſque Mycenas, & imperabit Argis ſuperatis. Orietur Cæſar, Trojanus illuſtri origine, qui deſinet ditionem ſuam *Oceano, famam ſideribus*, iſque erit *Julius*, quod *nomen deductum* eſt *à magno Iulo. Tu olim ſecura illum excipies* in *cælo, oneratum ſpoliis Orientis: ille etiam invocabitur per vota. Tunc dura tempora manſueſcent compoſitis bellis. Cana fides, & Veſta, Romulus cum fratre Remo,*

NOTÆ.

286. *Togatam.*] *Per togam*, exteriorem veſtem vulgo albam, diſtinguit Romanam gentem à cæteris: Romanorum enim tam erat propria *toga*, quam *pallium* Græcorum, *bracca* Gallorum.

287. *Luſtris.*] Varro l. 5. de LL. *Luſtrum nominatum tempus quinquennale à luendo, hoc eſt, ſolvendo: quod quinto quoque anno veſtigalia & tributa per cenſores perſolvebantur.* Complectitur autem perfectum quinquennium: unde differt ab *Olympiade*, quæ quadriennium dumtaxat capit.

288. *Domus Aſſaraci.*] Bene Romanos vocat domum Aſſaraci. Nam in duobus Trois filiis, Ilo & Aſſaraco, familia regia diviſa eſt; & ex *Ilo* reges Trojani propagati ſunt; ex *Aſſaraco* Capys, è Capy Anchiſes, ex Anchiſa Æneas ortus eſt, ex quo Romani.

Phthiam, &c.] Urbs eſt & regio Theſſaliæ, Achillis patria & ditio. *Mycenæ*, urbs Peloponneſi, in qua regnavit Agamemnon. *Argi*, urbs item Peloponneſi, in qua idem regnaſſe quoque dicitur ab Euripide paſſim in Oreſte: patetque ex ejus tragœdiæ v. 98. & 101. duarum illarum urbium populos, quod inter ſe vicini eſſent, eidemque regi parerent, ideo communia habuiſſe nomina; & promiſcue utroſque, modo Argivos, modo Mycenæos eſſe appellatos: id quod Strabo ipſe annotavit l. 8. Argivos tamen illos ad bellum Trojanum duxiſſe dicitur Diomedes ab Homero Iliad. 2. 563. Quod autem hic diſputant interpretes, à quo Romanorum ducum urbes illæ captæ ſint, diſcutiemus Æn. 6. 838.

292. *Julius.*] De hoc Julio Cæſare, diximus tota paſſim Ecl. 5.

293. *Orientis.*] Ex quatuor enim triumphis, quibus victor Cæſar per urbem invectus eſt, diebus quatuor continuis; ſecundus de Ægypto fuit, Ægyptique Rege, Ptolemæo; tertius de Pharnace Ponti rege; de Gallia primus; de Africa & Hiſpania ultimus.

295. *Aſpera tum poſitis, &c.*] Ex his & ſequentibus confirmatur id quod in argumento diximus de tempore inchoatæ Æneidos. Incepta enim eſt, exeunte anno U. C. 724. Deducta ad hunc, quem explicavimus, locum ineunte anno ſequenti 725. Quo anno, Kal. Januariis, renunciatus eſt Octavianus quintùm conſul; & portæ Jani, pacato jam orbe belliſque civilibus extinctis, clauſæ. Tum eodem anno triplicem triumphum celebravit, Sextili menſe, (qui poſt annos duos Auguſtus appellatus eſt:) Nempe unum de Pannoniis & Dalmatis, alterum de Actio & Macedonia, tertium de Ægypto & Cleopatra. Quod autem hujus libri ſcriptio ad ſequentes annos non pertineat, patet ex eo, quod vaticinium Jovis deſinit in clauſis Jani portis, quæ anno proxime ſequente rurſus apertæ ſunt, ob bellum Cantabricum.

296. *Cana Fides, & Veſta, Remo, &c.*] Perfectam reipublicæ felicitatem deſcribit; quæ his quatuor continetur, *religione, fide, legitima auctoritate, pace. Religio* conjungit principem & populos cum Deo; *fides* populos, & inter ſe, & cum principe ſociat; *auctoritas* principem populo commendat; *pax* rempublicam cum reliquis terrarum populis conciliat. *Religio* per *Veſtam* adumbratur, quæ ignem ſignificat, inquit Servius; & proinde ſacrificia, quæ ſine igne eſſe non poſſunt: de hac G. 1. 498. *Fides*, eaque antiqua, per *canitiem* inſignitur. *Auctoritas* principum per Remum ac Romulum, primarum legum auctores. *Pax* per clauſas belli portas.

jus distribuent : odiosæ portæ belli claudentur ferro & strictis compagibus : intus sceleratus Furor sedens supra arma crudelia, & ligatus post terga centum æreis catenis, frendebit horrens ore sanguinolento. Hæc dicit, & mittit è cœlo filium Majæ : ut regio, ut & mœnia novæ Carthaginis aperiantur ad hospitium Trojanorum : ne Dido, ignara voluntatis divinæ, *prohiberet eos è sua regione. Ille volat per latum aërem,* utens *alis* quasi *remis, & statim constitit in litore Africæ : Et jam exequitur mandata ; & Carthaginenses deponunt asperum animum, Deo jubente : præcipue Regina sumit animum lenem & mentem placidam erga Trojanos. Sed pius Æneas multa cogitans per noctem, statim atque lux alma orta est, statuit egredi, & considerare nova loca, & inquirere quasnam in regiones* vi *ventorum venerit, quinam* eas *habitent, an homines, an fera (nam cernit* loca *inculta,)*

Jura dabunt : diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ : Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto :
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris : ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris :
Et jam jussa facit : ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo : imprimis Regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemq; benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosq;
Explorare novos ; quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feræne,

NOTÆ.

Remo cum fratre Quirinus.] Vel alludit ad discordiam utriusque fratris, quam comparat cum bellis civilibus, hoc sensu : frater à fratre non diffidebit amplius, non insidiabitur fratri, non occidet fratrem ; ut in civilibus bellis usu venit : sed res, mores, auctoritas communis inter eos ; idem sensus futurus est : Romulus ipse cum Remo, si nunc vivat, de imponendo urbi nomine, legibusque conveniret. Vel Octavianum & Agrippam intelligit : nam Octavianus eodem anno censor factus, collegam assumpsit sibi Agrippam, victoriarum omnium suarum administrum, etiam deinde generum : quo in munere senatum expurgasse, Patriciorum familias suppleviſſe ambo dicuntur. Et vero jam Octavianum *Quirini* nomine significaverat Virgilius, G. 3. 27. ubi de *Quirino*, Romuli nomine, diximus.

298. *Claudentur belli portæ.*] Templum Jani à Romulo conditum quidam volunt post initum fœdus Romanos inter & Sabinos, ideoque pingi Janum fronte geminâ, ad significandam coitionem geminæ gentis. Macrobius tamen ante bellum Sabinum innuit conditum fuisse, siquidem ait in ipsa pugna, templo statim patente, calidæ aquæ torrentes erupisse, qui Sabinorum exercitum jam victorem fugarint. Unde ortus mos ejus aperiendi, cum ingrueret bellum, ad memoriam & spem auxilii. Quicquid sit de fundatore, Numa certe instituit, ut aperiretur bello, pace clauderetur. Raro autem contigit claudi : primo sub Numa : secundò post primum bellum Punicum, T. Manlio Consule : deinde ter sub Octaviano, ut evincit Lipsius Elect. l. 1. c. 20. nempe, primo post Alexandrinam victoriam, ejusdem consulatu quinto ; iterum post bellum Cantabricum, consulatu decimo ; denique orbe terrarum terra marique pacato, consulatu undecimo. Deinceps à Nerone per ludum : denique à Domitiano.

299. *Ahenis Post tergum nodis.*] Nodis vinculorum æreorum. Alludit, juxta Turnebum, ad imaginem belli, hoc habitu pictam ab Apelle, & ab Augusto dedicatam in foro suo ; ut est apud Plin. l. 35. 10. Sed nondum hoc tempore forum dedicatum erat. Juxta Germanum, ad simulacrum Martis à Spartanis in urbe sua sic constricti.

301. *Majâ genitum.*] Mercurium, Jove genitum, & Majâ Atlantis filiâ, quæ inter Pleiades stellas numeratur : editum in *Cyllene*, Arcadiæ monte, unde dicitur *Cyllenius* : nuncium Deorum, unde habet *gemini commercia mundi*, superi scilicet atque inferi, & capite ac pedibus alatus pingitur : Deum eloquentiæ, palæstræ, mercatorum, ac furum : inventorem lyræ, quam Apollini dono dedit.

302. *Carthaginis-----Teucris.*] De illa, v. 17. De his, v. 42.

303. *Ne fati nescia Dido.*] Voluntatis divinæ, quæ Trojanos benigne excipi jubebat. Sic Æ. 8. 292. *Fatis Junonis iniquæ.*

305. *Remigio alarum, &c.*] De hac translatione, v. 228. De *Libya*, Africæ parte, v. 162. *Pœni*, quasi Phœni, Carthaginenses è Phœnicia oriundi.

Quærere

Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.
Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſam circum atq; horrentibus umbris,
Occulit: ipſe uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater mediâ ſeſe tulit obvia ſylvâ,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïſſa fatigat
Harpalyce, volucremq; fugâ prævertitur Hebrum.
Namq; humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
Nuda genu, nodoq; ſinus collecta fluentes.
Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetrâ & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi, neq; viſa ſororum,
O (quam te memorem!) Virgo: namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. O Dea, certe:
An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrumq; leves quæcunq; laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: ignari hominumq; locorumq;
Erramus, vento huc & vaſtis fluctibus acti.

& ſtatuit *renarrare* iſta *ſociis* poſtquam *inquiſiverit*. *Abſcondit in curvo ſylvarum, ſub ſpelunca cava, naves undique cinctas arboribus & umbra nigrante: ipſe incedit comitatus ſolo Achate, quaſſans manu duo jacula latis cuſpidibus* armata. *Huic* Venus *genitrix occurrit obviam in medio ſylvæ*, præ ſe *ferens vultum & amictum virginis, & arma virginis Lacænæ: aut* talis, *qualis Harpalyce Thracia impellit equos, & præcurrit curſu celerem Hebrum. Quippe, juxta conſuetudinem* venatorum, *ſuſpenderat humeris commodum arcum*, quaſi *venatrix, & permiſerat ventis diſſlare capillos:* habens *nuda genua, & vagos plexus*, veſtium *diſſluentes, coërcitos nodo. Et prior ait: Heus juvenes! docete num fortaſſe videritis hic vagantem aliquam mearum ſororum, inſtructam pharetrâ & pelle verſicoloris lyncis, aut urgentem clamore curſum ſpumantis apri. Sic* locuta eſt *Venus: at natus Veneris ita cæpit* loqui *viciſſim: Nec ulla tuarum ſororum audita* eſt, *nec viſa à me. O virgo, quam te dicam* eſſe? *non enim habes ſpeciem mortalem, nec vox* tua *refert hominem, O Dea, certe: an* vero *ſoror Phœbi, an una è genere Nympharum? Eſto propitia, & quæcumque* es, *minue noſtram ſollicitudinem: & doce, quo demum ſub cœlo, qua in regione terrarum verſemur: vagamur neſcii hominum & locorum* iſtorum: *huc impulſi ventis & magnis tempeſtatibus:*

NOTÆ.

314 *Convexo.*] Concavo: eſt enim *convexum* exterior rei rotundæ ſuperficies; *concavum* interior: & promiſcuus eſt Poëtis utriuſque vocis uſus. Æ. 4. 451. *Tædet cæli convexa tueri*, id eſt, *concava*. Et Ovid. Triſt. l. 11. 20. *Inque modum tumuli concava ſurgit aqua*, id eſt, *convexa*.

320. *Spartanæ.*] Virgines enim Spartanæ, ſecundum Lycurgi inſtituta, virilibus etiam ſtudiis exercebantur, imprimiſque venatu.

Equos Threïſſa fatigat.] Comparatio quidem non in equitatione eſt, aut præcipiti curſu; neque enim equitabat aut præceps currebat Venus: ſed in ipſo habitu, quo Venus Amazoni ſimilis eſt. *Threïſſa.*] E Thracia, non Europæa, ſed Aſiatica, ut oſtendemus, Æ. 11. 659. ubi fusè de Amazonibus.

321. *Harpalyce.*] Celebris Amazon, quæ patrem ſuum à Getis bello captum dicitur fortiter & celeriter ex eorum manibus recepiſſe.

Hebrum.] Quid mirum, ſi fluvii impetum eques præcurrat? tum, quam inſolens fluvio epithetum, *volucrem?* Quare locum ſolerter emendat V. C. Daniel Huetius; legitque non *Hebrum*, ſed *Eurum*, in quem iſta perquam conveniunt. Juvat conjecturam, quod facilis fuit literarum in iis vocibus commutatio: tum quod *Hebrus* fluvius eſt Thraciæ Europææ, ut dictum eſt Ecl. 10. 65. Amazones autem Thraciam Aſiaticam incoluerunt, Æ. 11. 659.

321. *Fugâ.*] Curſu. Sic G. 3. 142. de equo: *Acri carpere prata fugâ.*

377. *Lyncis.*] *Lynx*, animal eſt acutiſſimi viſus, è luporum cervariorum genere.

333. *Phœbi ſoror.*] Diana: utriuſque pater Jupiter, mater Latona. De utroque, Ecl. 3. 67. De *Phœbi* nomine, Ibid. 62

334. *Sis felix.*] Dicitur *felix*, & qui habet felicitatem, & qui facit eſſe felicem, inquit Servius. Sic E. 5. 65. *Sis bonus ô, felixque tuis.*

Multa hoſtia occidetur manu meâ, in honorem *tuum, ante altaria. Tunc Venus* ait: *Non equidem me* judico *dignam tali cultu. Conſuetudo eſt puellarum Tyriarum ferre pharetram, & cingere alte tibias purpureis ocreis. Cernis regna Punica, Tyrios, & urbem Agenoridum; ſed regio Libya* eſt, *gens bello ferox. Dido tenet* hoc *regnum, quæ exiit* ex *urbe Tyro, fugiens fratrem: longa eſt* ea *injuria, longi circuitus: ſed perſtringam ſumma rerum capita. Huic maritus erat Sichæus, inter Phœnices agris ditiſſimus, & magno amore dilectus ab infelici* Didone: *huic* Sichæo *pater* eam *dederat* adhuc *virginem, & primis auſpiciis conjunxerat: ſed frater* Didonis *Pygmalion tenebat regnum Tyri, crimine crudelior præ cæteris omnibus. Hos inter medios odium ortum eſt. Ille ſacrilegus, & obcæcatus cupidine divitiarum, clam occidit ipſum gladio ante altaria improvidum, non curans amores ſororis: & diu abſcondit ſcelus, & plurima malitioſe ſimulans, inutili ſpe ſefellit mœſtam conjugem. At umbra ipſa mariti inſepulti apparuit ei in ſomno, mirum in modum erigens caput pallidum: revelavit fatalia altaria, & pectus gladio confoſſum, & declaravit omne crimen ignotum familiæ. Deinde ſuadet, ut celeret fugam, & exeat* e *patria:*

Multa tibi ante aras noſtrâ cadet hoſtia dextrâ.
Tunc Venus: Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
Germanum fugiens: longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agri
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus: ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medios venit furor: ille Sichæum,
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumq; diu celavit; & ægram,
Multa malus ſimulans, vanâ ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumq; domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâq; excedere ſuadet:

NOTÆ.

341. *Suras, &c.*] *Sura*, pars eſt tibiæ maxime carnoſa & mollis. *Cothurnus*, eſt calceamenti genus, Ecl. 7. 32.

342. *Punica, &c.*] Quaſi *Phœnica*, ſeu *Phœnicia*, unde Dido & Carthaginenſes profecti. *Tyrios.*] Non cives, ſed colonos, Carthaginis conditores. *Agenoris.*] Id eſt, *Agenoridum*: Ab Agenore, qui in ea regnavit regione, quæ Phœnicia deinde appellata eſt, fuitque inter Didonis avos, ut videbimus in argumento lib. 4. De *Libycis finibus*, v. 162.

347. *Conjux Sichæus.*] Idem & avunculus Didonis fuit, & Herculis ſacerdos, & nomine Acerbas: ex Juſtino. *Sichæus*, hic primam producit; alibi corripit, v. 724. *Abolere Sichæum.*

349. *Pater.*] Belus rex Tyri, v. 730.

350. *Primis ominibus.*] Primis nuptiis. Cicero de divin. l. 1. 104. *L. Flaccum ego audivi cum diceret, cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi causâ: quod fieri more veterum ſolebat.*

352. *Quos inter, &c.*] Adjungit hæc Servius verbis proximè præcedentibus: *Immanior ante omnes eos, inter quos furor medius venit*, id eſt, *inter omnes qui unquam odio & furore incenſi ſunt.* Alii diſtinguunt melius, & ad Pygmalionem ac Sichæum referunt, *quos inter ortum eſt odium*; ſi non mutuum, ſaltem Pygmalionis in Sichæum; quod ſufficit ut *medium* dici poſſit. De *Pygmalione*, in argumento libri 4.

353. *Ante aras.*] Herculis, cujus erat ſacerdos Sichæus, & hæc erat prima poſt regem dignitas, ex Juſtino l. 18.

354. *Securus amorum.*] Negligens, contemnens, nihil ſibi ab iis timens. Sic loquitur Juno de Trojanis, Æ. 7. 304. *Securi pelagi atque mei.*

357. *Inhumati.*] Centum annos errabant inhumatorum umbræ: ut eſt Æ. 6. 329. Crudelitati igitur addiderat impietatem Pygmalion, qui cæſum Sichæum inſepultum adjecerat.

Auxiliumque

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota, fugam Dido ſocioſque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suſpirans, imoque trahens à pectore vocem:
O Dea, ſi prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales noſtrorum audire laborum;
Ante diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (ſi veſtras forte per aures
Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos,
Forte ſuâ Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte Penates
Claſſe veho mecum, famâ ſuper æthera notus.

& ad ſubſidium itineris aperit antiquos theſauros in terra, incognitum pondus auri & argenti. His rebus *concitata Dido inſtruit fugam & ſocios. Concurrunt, quibus erat aut odium crudelis tyranni, aut gravis metus: invadunt naves, qua caſu inſtructæ* erant, *eaſque onerant auro: vehuntur mari divitiæ avari Pygmalionis: mulier auctor* eſt *facti. Pervenerunt* ad ea *loca, ubi mox videbis magnos muros, & arcem novæ Carthaginis ſe attollentem: & emerunt agrum,* dictum *Byrſam, nomine ab* ipſa *fraude* deducto; tanti ſpatii, *quantum poſſent includere pelle tauri. Vos vero, quinam* eſtis *denique, aut quana è regione profecti eſtis? aut quem in locum habetis iter? Æneas* huic *talibus* verbis *interroganti* reſpondit *ſuſpirans, & educens vocem* ex *intimo pectore: O Dea, ſi revolvens à prima cauſa progrediar; & ſi tibi otium ſit audire hiſtoriam noſtrarum calamitatum; prius Heſperus clauſo cœlo ſepeliet diem. Tempeſtas, caſu ſolito, projecit ad litus Africa nos, pulſos per varia maria è Troja vetere (ſi fortaſſe nomen Trojæ venit ad aures veſtras.) Sum pius Æneas, fama ſuper cœlum cognitus, qui fero mecum navibus Penates ereptos è* poteſtate *hoſtium.*

NOTÆ.

363. *Ignotum argenti.*] Juſtinus l. 18. 4. *Sichæus aurum metu regis, non tectis, ſed terra crediderat; quam rem etſi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.* Idque Pygmalionis cupiditatem ad ſcelus incenderat.

366. *Paratæ.*] Vel ad frumenta aliunde convehenda, ut ait Servius. Vel ut ipſam Didonem ad Pygmalionem tranſportarent: *Finxit enim ſe,* inquit Juſtinus, *ad regem migrare velle; ſed miniſtros migrationis à rege miſſos navibus impoſuit,* &c.

368. *Pygmalionis opes.*] Vel quas jam ut ſuas Pygmalion animo conceperat. Vel quia reipſa, cum opibus conjugis opes quoque Pygmalionis, rapuit Dido.

370. *Arcem: Mercatique, &c.*] Dido in Libyam appulſa cum ab Iarba Getulorum rege pelleretur, emit ab eo tantum terræ, quantum amplecti bovis corium poſſet. Quod ubi obtinuit, corio tenuiſſimas in partes conciſo, ſtadia occupavit duo ac viginti. Explicat Donatus de pecunia è bubulo corio quæ primis temporibus in uſu fuit, quâ Dido mercata ſit urbis ſolum. Ita fabulæ. Quid verum ſit, vide in argumento lib. 4.

377. *Annales.*] Bene; quia totis decem annis Trojæ obſidio, ſeptem annis Æneæ navigatio duraverat.

378. *Diem clauſo, &c.*] Duplex hic metaphora. I. Eſt, à morte ac tumulo: *componere* enim, eſt *ſepelire*; & *diem clauſo Olympo componere,* eſt, *diem in cœlo quaſi in tumulo ſepelire ac condere.* Dies enim ut naſci dicitur, ſic mori: Statius, Sylv. l. 4. 6. 3. *Jam moriente die.* Horatius Sat. l. 1. 9. 28. *Omnes compoſui, felices; nunc ego reſto.* Virgil. Ecl. 9. 52. *Longos cantando puerum memini me condere Soles.* II. Eſt, quod cœlum claudi nocte, & aperiri die dicatur; unde G. 3. 261. *Porta tonat cœli. Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86. *Olympus.*] Mons Theſſaliæ, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

381. *Forte ſua.*] *Caſu ſuo, quo ſolet:* & nomen eſt à nominativo *fors.* De *Troja,* v. 5. De *Libya,* v. 162. De *Penatibus,* Æ. 2. 717. De *Italia,* v. 6.

385. *Fama ſuper æthera notus.*] Secutus eſt Virgilius Homerum Odyſ. 9. 20. ubi ait Ulyſſes ad Alcinoum: Καί μιν κλέος εὐρὺν ἵκανεν, *& mea gloria cœlum attigit.*

Quæro Italiam patriam, & originem familiæ meæ, quæ eſt *à ſupremo Jove. Conſcendi mare Phrygium viginti navibus, genitrice Deâ iter oſtendente, obſecutus fatis* mihi *poſitis. Vix ſeptem* naves *ſuperſunt concuſſæ fluctibus & Euro.* Ego *ipſe incognitus, egenus, erro per ſolitudines Africæ, ejectus ex Aſia & Europa. Nec Venus ſuſtinuit eum longius queri; medio in dolore ſic interlocuta eſt: Quicumque es, non odioſus ſuperis ducis ſpiritum vitalem, opinor, ſi quidem appuliſti urbi Tyriæ. Perge tantummodo, & hinc confer te ad palatium Reginæ. Tibi enim annuncio ſocios rediiſſe, & naves reductas* eſſe, *& provectas in ſecurum* locum *Aquilonibus mutatis: niſi mendaces parentes* mei *fruſtra* me *docuerunt* artem *auſpiciorum. Aſpice duodecim cycnos turmatim exultantes, quos avis Jovis labens è cœli partibus agitabat vacuo* in *aëre: jam videntur longa ſerie, vel eligere* ſedes *in terra; vel jam electas conſiderare propius. Quemadmodum illi redeuntes ludunt alis ſtrepitantibus, & turmatim circumiere aërem, & emiſere cantus: non alio modo, & naves tuæ, & ſtos tuorum, vel portum occupat, vel inflatis velis intrat oſtia* portus. *Perge tantummodo, & dirige paſſus quà via te ducit. Sic locuta eſt, & recedens reſplenduit pulchrâ cervice, & capilli ambroſia* deliburi *exhalaverunt è capite divinum odorem:*

Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
Matre deâ monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem convulſæ undis Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europâ atque Aſiâ pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus: medio ſic interfata dolore eſt:
Quiſquis es, haud (credo) inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atq; hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſemque relatam
Nuncio, & in tutum verſis Aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,
Æthereâ quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere;
Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & quà te ducit via, dirige greſſum.
Dixit: & avertens roſeâ cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem

Spiravere:

NOTÆ.

384. *Patriam, & genus.*] Dardanus enim, Jovis filius, auctor alter Trojanæ gentis, Italus fuit: v. 239.

385. *Phrygium.*] Alluens Phrygiam minorem. Duplex enim eſt ejus nominis in Aſia minore regio: altera *major*, quæ tota mediterranea eſt; altera *minor*, quæ maritima eſt, ad Propontidem, Helleſpontum & Ægæum mare, contra inſulam Lesbon. Hæc minor etiam *Troas* dicta eſt, quæ pars ejus fuit præcipua.

387. *Euroque.*] Vento orientali, quo naves ejus, partim ad latus Syrtis minoris, partim ad litus Africæ dejectæ ſunt, v. 114.

388. *Ignotus.*] Licet enim Æneæ homen *fama ſuper æthera notum ſit*; ipſe tamen Afris nondum ſub eo nomine innotuit.

389. *Europa atque Aſia.*] Troja enim eſt in Aſia, unde profectus eſt; Italia in Europa, unde rejectus in Africam.

395. *Verſis Aquilonibus.*] Ut enim Aquilo à ſeptentrione ad meridiem Æneæ naves pepulerat in Africam, v. 106. ita ut illæ è minori Syrte ad litus Carthagini vicinum emergerent, opus fuit ut Aquilo in fugam *verſus* retro cederet, prævaleretque Notus à meridie.

396. *Ni fruſtra, &c.*] Ne divinitas futuri prædictione palam fiat, fingit ſe à parentibus imbutam augurandi arte.

398. *Jovis ales.*] Aquila, quæ miniſtra fulminis dicitur, quia tempeſtatis tempore ſuper altiſſimas nubes ſeſe volatu erigit.

406. *Avertens.*] Supple, *ſe*, ut ſupra, v. 108. *Tum prora avertit.*

Roſeâ cervice.] Vel ad colli colorem refero, unde Venus dicitur ab Anacreonte, 53. 22. ῥοδόχροος, *roſicolor*: vel roſeam interpretor, *pulchram*, qua de re dicemus infra, v. 595. Et hoc primum affert Divinitatis indicium, *fulgorem roſeæ cervicis.*

407. *Ambroſiæque comæ.*] Secundum Divinitatis indicium, *ſuavitas odoris.* Sic Ovid. Faſt. 5. 375. *Omnia finierat, tenues ſeceſſit in auras. Manſit odor, poſſes ſcire fuiſſe Deam.* More autem Homerico *ambroſiæ comæ*, vel ſunt *immortales*; vel potius *reſperſæ ſucco ambroſiæ.* De *Ambroſia & nectare*, Ecl. 5. 71.

Spiravere: pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit Dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirive moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas: ubi templum illi, centumq; Sabæo
Thure calent aræ, ſertiſque recentibus halant.
Corripuere viam interea, quà ſemita monſtrat.
Jamque aſcendebant collem, qui pluriimus urbi
Imminet, adverſaſque aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus ſubvolvere ſaxa;
Pars aptare locum tecto, & concludere ſulco.
Jura magiſtratuſq; legunt, ſanctumq; ſenatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris

veſtis decidit ad pedes infimos, & greſſu apparuit vera Dea. Æneas, ſtatim atque agnovit genitricem ſuam, proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: Cur tu etiam, ô dura, decipis tam ſæpe filium tuum vanis figuris? quare non permittitur applicare dextram meam dextera tuæ, atque audire & reddere verba non ſimulata? Sic queritur de ea, & dirigit paſſus ad urbem. Sed Venus cinxit euntes tenebroſo aëre, & circumdedit multo tegmine nubis, utpote *Dea, ne quis poſſet eos videre, neve quis tangere, aut facere moram, aut petere rationem* cur *veniſſent. Ipſa ſe attollens abit Paphum, & redit gaudens in regionem ſuam: ubi templum & centum altaria fervent* in *ejus* honorem *ture Arabico, & redolent flores novos. Interim ingreſſi ſunt viam, quà callis oſtendit. Et jam conſcendebant collem, qui valde impendet urbi, & deſuper aſpicit turres oppoſitas. Æneas admiratur magnitudinem* urbis, ubi erant *olim caſæ: admiratur portas, & tumultum, & pavimenta viarum.*

Feſtinant ardentes Tyrii: pars extendit muros, & erigit arcem, & manibus rotat lapides: pari eligit locum ad *tectum, & cingit foſsâ: eligunt jura, & magiſtratus, & ſacrum conſilium. Illic alii excavant portus, illic alii ponunt profunda fundamenta theatri,*

NOTÆ.

408. *Pedes veſtis, &c.*] Tertia Divinitatis nota, *promiſſa veſtis ad pedes.* Idque Deorum omnium proprium fuiſſe, præterquam Virtutis, docet Lactantius in Statium l. 10. v. 639. Proprium item Baccho attribuit Propertius, l. 3. 15. 32. Tibullus quoque ac Statius.

409. *Inceſſu patuit Dea.*] Quantum & maximum Divinitatis argumentum, *incedendi modus.* Quem ſic ab humano diſtinguit Heliodorus Æthiop. l. 3. ut divinus, non dimotione pedum & tranſpoſitione, ſed continuo impetu & quaſi lapſu quodam fiat: unde perhibet ſtatuas Deorum apud Ægyptios, conjunctis & quaſi unitis pedibus inſiſtere: citatque teſtem Homerum. Et vero apud Theocritum, Idyl. 17. 25. Dii vocantur ἀπόδες, *uſu pedum carentes:* & apud Callimachum, Hymno 5. 3. Pallas Θεὸς ἐυτυκτος ἰφτες. *Dea parata ſerpit.* Addit & aliud indicium Divinitatis Heliodorus, quòd Dii recto obtutu, neque clauſis unquam palpebris intueantur. Statius tamen greſſum Diis non fluentem, ſed humano majorem & nimium tribuit l. 10. 347. *Tamen aſpera produnt ora Deam, nimiique gradus.*

417. *Cernere ne quis, &c.*] Dubitabat enim Venus, quo in eos animo Dido futura eſſet, Junonis cultui addicta.

419. *Paphum.*] Urbem in Cypro, notiſſimâ mediterranei maris inſulâ, Veneri dicatam.

420. *Centumque Sabæo, &c.*] Tacitus l. 2. de ſacris Paphiæ Veneris. *Hoſtiæ, ut quiſquis voviſſet, mares deliguntur. Certiſſima fides hadorum fibris. Sanguinem ara offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur.* Unde hic cum de aris fiat mentio, nulla fit de victimis. *Sabæum tuis,* petitum *è Sabæis,* Arabiæ felicis populis: de quibus G. 1. 57.

425. *Magalia.*] Seu *mapalia,* ruſticorum Afrorum caſæ ſunt, de quibus G. 3. 340.

430. *Jura.*] Alii pro *legibus*; alii pro *juridicis*; alii melius pro *locis ipſis* accipiunt, ubi jus dicendum erat. Sic enim accipimus, quoties dicimus *in jus rapere, in jus ambulare.* De *Scenis* theatralibus G. 2. 381. Et 3. 24.

Fundamenta locant alii, immaneſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate nova per florea rura
Exercet ſub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia ſurgunt!
Æneas ait, & faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebulâ, mirabile dictu,
Per medios, miſcetque viris: neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætiſſimus umbrâ;
Quo primum jactati undis & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Juno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine Divæ:
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque

& ſecant e rupibus ingentes columnas, quæ ſunt *alta ornamenta futurarum ſcenarum.* Talis eſt eorum labor, *qualis labor occupat apes ad Solem, æſtate incipiente, per agros floridos: quando emittunt grandiorem ſobolem generis, aut cum denſant mella liquidiora, & implent alvearia ſuavi nectare, aut excipiunt onera venientum* è paſtu, *aut collectâ turmâ expellunt à ſtabulis* ſuis *fucos pigrum gregem. Fervent* omnes in *opere, & mella odorata olent thymum. O felices quorum muri jam eriguntur: inquit Æneas, & ſpectat altitudinem urbis. Immittit ſe in medios* cives *clauſus nube,* quod *admirabile* eſt *dictu: & miſcet ſe viris, nec videtur à quoquam. Erat in media urbe ſylva* ſacra, *gratiſſima* propter *umbram: quo loco Pœni, agitati fluctibus & ventis, primum fodiendo* repererunt *ſignum, quod regina Juno* eis *oſtenderat*; nempe *caput bellicoſi equi: Ita quippe* oſtenderat, *populum* illum *futurum eſſe nobilem bello, & aptum vivere æternâ famâ. Hoc* loco *Tyria Dido ædificabat Junoni magnum templum, ſplendidum muneribus, & præſentiâ Deæ: cui limen æreum impoſitum erat gradibus,*

NOTÆ.

437. *Nectare.*] Potu Deorum, de quo Ecl. 5. 71. Hic pro *melle* ſumitur.

439. *Fucos.*] *Gueſpes*, apum quaſi ſervitia ſunt, G. 4. 168.

448. *Caput acris equi.*] Juſtinus l. 18. 5. *In primis fundamentis caput bubulum inventum eſt: quod auſpicium quidem fructuoſæ terræ, ſed laborioſæ perpetuoque ſervæ urbis fuit: propter quod in alium locum urbs tranſlata. Ubi quoque equi caput repertum, bellicoſum potentemque populum futurum ſignificans, urbi auſpicatam ſedem dedit.*

449. *Facilem victu.*] Explicat Pierius, *quæ facile vinci poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, paſſive ſignificet: ſed malum hoc omen, bonum autem hic quæritur. Explicat Germanus Valens, quæ *facile vincere poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, active ſignificet. Explicant alii communiter, *quæ ſit fertilis frugibus, & commoda ad victum*; ita ut *victu*, ſit ſupinum à *vivo*. Ego eodem ſupino uſus, *victu* à *vivo*, interpretor de fama & gloria gentis, quæ florere æternum debeat: hoc enim eſt proprie, *vivere per ſecula.*

450. *Sidonia.*] *Tyria:* Nam *Sidon*, urbs Phœniciæ, in Syria, portus in ora mediterranei maris, nunc *Sayde:* hic pro *Tyro* ſumitur; quia utraque vicina, & à Phœnicibus condita, & eidem regi ſubdita.

452. *Limina.*] *Portæ* ac *januæ* partes omnes hic diſtinguemus. *Porta* proprie de urbibus dicitur: quia cum circuitus urbis aratro primum deſignabantur, qua parte relinquendus erat in urbem aditus, attollebatur aratrum ac *portabatur*, ne ſulcum imprimeret. At privatarum domorum ingreſſus; cum apertus eſt, dicitur *Janua*, vel ab *eundo*, vel à *Jano*; cum clauſus eſt, dicitur *Oſtium*, ab *obſtando*. Nam ea per quæ prohibetur ingreſſus, ſi *foras* aperiuntur, dicuntur *fores:* ſi duas in partes ab utroque latere panduntur, *Biſores:* ſi ab uno tantum latere, ſed in ſe *volvuntur* ac replicantur, vocantur *Valvæ*, quaſi *volvæ*. Id autem, quo vertuntur fores, eſt *Cardo:* quia eſt earum, vel quaſi *cor*, ut volunt Servius & Iſidorus: vel quaſi hamus ex quo ſuſpenduntur, eſt autem *hamus* Græcis κρίκος. Tum *Limen*, eſt tranſverſum in janua lignum, inferius vel ſuperius; vel à *limes*, quia illic terminatur domus; vel à *limus*, id eſt, *obliquus* & *tranſverſus*. Denique *Poſtes*, ſunt arrectaria portarum, quaſi *poſt oſtium:* ſaxa vel ligna ab utroque portæ latere, quibus cardines, ſera & repagula immittuntur. Hæc tamen omnia promiſcue vulgo uſurpantur pro janua.

Ære

Ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit : hic primum Æneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque, ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens ; dum, quæ fortuna ſit urbi,
Artificumque manus inter ſe operumq; laborem
Miratur : videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam famât otum vulgata per orbem ;
Atridas, Priamumq; & ſævum ambobus Achillem.
Conſtitit, & lacrymans : Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris ?
En Priamus : ſunt hic etiam ſua præmia laudi,
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus : feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.
Sic ait : atque animum picturâ paſcit inani,
Multa gemens, largoq; humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus ;
Hac Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lacrymans : primo quæ prodita ſomno
Tydides multâ vaſtabat cæde cruentus :
Ardenteſque avertit equos in caſtra, priuſquam

& trabes compacta ære, & cardo ſtridebat in portis æreis. In hac ſacra ſylva nova res occurrens primo minuit metum : hic Æneas primo auſus eſt ſibi promittere ſalutem, & melius ſperare de rebus male affectis. Nam dum circumſpicit ſingula magno in templo, expectans Reginam : dum admiratur quæ ſit felicitas illius urbis, & manus opificum invicem concordes, & difficultatem operum, cernit prælia Trojana per ordinem, & bellum jam famâ cognitum per omnes terras, & Atrei filios, & Priamum, & crudelem utriſque Achillem. Subſtitit, & flens : Quis jam locus eſt, ait, ô Achate ! quæ plaga in terris non plena noſtrorum caſuum ? Ecce Priamus : hic quoque datur virtuti ſuæ merces, eſt comes miſeratio calamitatum, & caſus hominum movent corda. Depone timorem, hæc fama afferet tibi aliquam ſalutem. Sic locutus eſt : & oblectat mentem vanis picturis, multum gemens, & irrigat faciem copioſo fletu. Nam cernebat, quemadmodum pugnantes circa Trojam Græci hac fugerent, & Trojana juventus perſequeretur eos : hac Trojani fugerent ; & Achilles criſtâ inſignis immineret è curru. Non longe hinc agnoſcit plorans tabernacula Rheſi à candidis velis prodita : quæ in prima nocte filius Tydei populabatur multâ ſtrage ſanguinolentus, & abducit acres equos in caſtra Græcorum, antequam

NOTÆ.

462. *Sævum ambobus Achillem.*] Tres tamen ſunt ; *Atrida* duo, Menelaus & Agamemnon, Atrei regis Mycenarum filii ; & *Priamus*, Trojæ rex. Tum *Achilles* Menelao ſævus non fuit : ſed Agamemnoni tantum, cum receſſit ab ejus exercitu propter ereptam ſibi Briſeida ; & Priamo, cujus filium Hectorem occidit, & indigne habuit. Quomodo igitur *ambobus ?* An geminos Atridas pro uno poſuit, quia unius patris erant filii ? An *ambobus* poſuit, pro *utriſque ?* An geminos exercitus ſignificavit, Atridarum & Priami ? An potius legemus cum Seneca Epiſt. 104. *Atriden*, non *Atridas*, ut ad unum Agamemnona referatur ? Hunc ſane malim audire quam Donatum, qui *ſævum* interpretatur, *ſaviorem*, Agamemnone ſcilicet ac Menelao.

466. *Lacrymæ rerum.*] Propter res adverſas, calamitates : Sic Æ. 2. 784. *Lacrymas dilectæ pelle Creuſæ :* id eſt, Lacrymas propter dilectam Creuſam, & dolorem de ea conceptum mitiga.

470. *Pergama.*] *Pergamus*, arx fuit Trojana in editiſſimo urbis loco ſita : unde alta omnia ædificia deinde *Pergama* appellata ſunt. Cave ne arcem illam confundas cum urbe *Pergamo*, quæ in eadem Phrygia minore poſtea condita eſt ad Caicum fluvium, fuitque *Attalicorum* regum ſedes, & Galeni patria & celebris uſu chartæ Pergamenæ, *du parchemin.*

472. *Hac Phryges, inſtaret, &c.*] *Phryges*, Trojani, qui Phrygiæ minoris partem incolebant ; ſupra, v. 305. *E curru* pugnabant ſæpe veteres quo miles & auriga ferebantur. *De criſtis Æ.* 3. 468.

473. *Rheſi.*] Rheſus Thraciæ rex, Martis, vel Strymonis filius ; cum Trojanis veniret in auxilium ; adduceretque ſecum equos, quorum erat fatum, ut, ſi ſemel Xanthi aquam bibiſſent, Troja foret invicta : clauſis jam portis, coactus eſt in litore tentoria ponere. Sed proditus à Dolone Trojano ſpeculatore, qui in Græcorum ſpeculatores Diomedem & Ulyſſem inciderat, à Diomede interfectus eſt, & equi fatales abducti, Iliad. 10. 453. Equi porro illi ferocitate

Pabula

carpsiſſent pabula Trojæ, & potaſſent aquam *Xanthi. Parte aliâ Troilus, miſer adoleſcens, &* quanquam *inæqualis* auſus *pugnare in Achillem, trahitur* ab equis, *& pendet reſupinus è curru vacuo, retinens tamen habenas: huic & cervix & capilli raptantur per humum, & pulvis ſulcatur haſtâ inversâ. Interea Trojanæ ſparſis capillis ibant ad templum Palladis non* ipſis *amicæ, & portabant* ei *pallam, mœſtæ* more *ſupplicantium, & percutientes pectus palmis. Dea infenſa tenebat oculos defixos in terram. Achilles traxerat Hectorem ter circa muros Trojanos, & vendebat auro cadaver exanimum. Tunc autem Æneas emittit ex intimo pectore magnum gemitum, ut vidit ſpolia, & currum, & ipſum cadaver amici, & Priamum tendentem manus exarmatas. Animadvertit etiam ſe mixtum principibus Græcis,*

Pabula guſtaſſent Trojæ, Xanthumque bibiſſent.
Parte aliâ fugiens amiſſis Troïlus armis,
Infelix puer atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixq; comæq; trahun-
Per terram, & versâ pulvis inſcribitur haſtâ. [tur
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant
Suppliciter triſtes, & tunſæ pectora palmis.
Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut ſpolia, ut currus, utque ipſum corpus amici,
Tendentemq; manus Priamum conſpexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,

NOTÆ.

præcellebant, ab equis Diomedis Thraciæ regis oriundi, humana carne veſci ſolitis; quibus ideo dominum ipſum devorandum Hercules tradidit. *Primo ſomno.*] *Somnus* pro *nocte*, ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas. Tydides.*] Diomedes, Tydei filius, Æ. 11. 243.

477. *Xanthum.*] Diis ita dictum, hominibus vero *Scamandrum*, inquit Homerus; quia nomen illud iſto antiquius: fluvium Troadis, ex Ida monte profluentem, unde ſe in Helleſpontum exonerat.

478. *Troilus.*] De ejus ætate variæ ſunt ſententiæ. Virgilius hunc *puerum*, Horatius *impuberem* facit: alii, ut Hyginus & Tzetzes, jam grandiorem, & unum è maximis Priami natis. Variæ quoque de ejus morte opiniones: Theocritus & Lycophron eum volunt, ob ſpretum Achillis amorem, in templo Apollinis ab Achille fuiſſe occiſum: alii, in ipſo certamine: alii per vim; alii ex inſidiis.

479. *Impar congreſſus Achilli.*] Vel *impar Achilli*: vel ut mavult Servius, *congreſſus Achilli*; id eſt, cum Achille: ut Catullus dixit in carmine nupt. v. 64. *Noli pugnare duobus.*

482. *Versâ pulvis inſcribitur haſtâ.*] Non haſta Troili, quam adhuc manu retineret; nam *amiſſis armis*, id eſt, *dilapſis*, ferebatur: & ſola lora manu implicata retinebat. Igitur haſta Achillis, quæ per Troili pectus adacta, & cum eo reſupino *inverſa*, ferro pulverem ſulcabat.

483. *Non æqua Palladis.*] Infeſtæ propter judicium Paridis, de quo, v. 31. De *Pallade* v. 43. Ibant autem ad templum Trojanæ mulieres, duce Hecuba, Heleni & Hectoris admonitu, cum gravem à Diomede accepiſſent cladem; ut Deam Diomedi faventem, & peplidono, & ſacrificiis placarent. Iliad. 6. 302.

484. *Crinibus Iliades, &c.*] Alludit ad morem Romanarum mulierum, quæ in luctu, aperto capite, & ſolutis paſſiſque crinibus incedebant, fortaſſe etiam Trojanæ ac barbaræ; cum contra Græcæ tonderent comas: quod docet Plutarchus in Romanis quæſt. *Peplum.*] Offerebatur Deabus, non in luctu tantum; ſed etiam ſolemnibus quibuſdam diebus, muneris loco: *Palladi* præſertim; *Junoni*, ex Pauſania l. 2. & Statio Theb. 10. 56. Imò & *Veneri*, ex Claudiano de nuptiis Honor. v. 123. Eo induebantur ſimulacra; ſic enim Stat. Theb. 10. 65. *Hoc tunc Argolica ſanctum velamine matres induerant ebur. Peplum* autem fuit palla, ſive pallium muliebre, ſubtili arte contextum, ad pedes effuſum, ſine manicis; coloris aliquando purpurei, aliquando candidi: aureâ fimbriâ claviſque aureis, & variis Deorum heroumque figuris ornatum.

487. *Ter circum, &c.*] De *Achille* v. 34. De *Hectore* v. 103.

492. *Achivis.*] Græcis. *Græcia* enim proprie dicta, ſive *Hellas*, *Achaia* quoque appellata eſt, ab *Achao* quodam, vel Jovis filio, vel Zuthi, qui in ea regione regnavit: cujus populi *Achæi* & *Achivi* ſunt dicti; eſt & alia minor *Achaia*, Peloponneſi pars.

Eoaſque

Eoaſque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, mediiſque in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno;
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ [tram
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa phare-
Fert humero, gradienſq; Deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
Tum foribus Divæ, mediâ teſtudine templi,
Septa armis ſolioque alte ſubnixa, reſedit.

& exercitus orientales, & arma nigri Memnonis. Pentheſilea furens ducit turmas Amazonum inſtructus ſcutis lunatis, & ardet inter media millia, nectens cingulum aureum ſub nudato ubere, ut pote bellatrix, & audet puella certare cum viris. Dum iſta mirabilia conſpiciuntur ab Æ-nea Trojano, dum ſtupet, & ſtat defixus in hoc ſolo aſpectu; Regina Dido ſpecie clariſſima venit in templum, magnâ juvenum turbâ ambiente. Talis Diana in ripis Eurotæ, vel per culmina Cynthi, miſcet choreas; quam ſecutæ mille Oreades hinc atque inde congregantur: Diana geſtat humero pharetram, & incedens extat ſupra cæteras Nymphas. Lætitia tacite mulcet animum Latonæ. Talis erat Dido, talem ſe attollebat læta inter medios, urgens opus, & regna futura. Deinde ſedit ad fores Junonis, ſub medio fornice templi, cincta militibus, & alte ſuffulta ſolio.

NOTÆ.

493. *Eoaſque acies &c.*] *Memnon* Auroram matrem, Tithonum patrem habuit, Laomedontis Trojani regis filium. Quare Trojanorum in auxilium veniſſe dicitur, cum ingentibus Indorum & Æthiopum copiis; & ab Achille occiſus, è rogo ſuo aves produxiſſe; quæ duas in partes diviſæ, roſtris atque unguibus, ad parentandum auctori ſuo, decertaverint. Ejus ſtatua, in Ægypto, Solis orientis ictu radiis, emiſiſſe ſonum memoratur. *Eoas.*] Orientales, ad ἠὼς, *Aurora.*

494. *Amazonidum.*] Id eſt, *Amazonum:* quæ ſibi mammam alteram inurebant, ne jaciendis ſagittis eſſet impedimento: alteram baltheo ſubſtringebant. Nomen inde ab α privativo, & μαζος *mamma.* De iis fuſe Æ. 11. 650. &c. Harum regina *Pentheſilea*, Trojanis poſt mortem Hectoris opem tulit: & juxta aliquos, ab Achille; juxta alios, à Neoptolemo Achillis filio interfecta eſt. *Peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam mediæ Lunæ.

502. *Qualis in Eurotæ, &c.*] Explodit hanc Didonis cum Diana comparationem Valerius Probus apud Gellium l. 9. c. 9. atque nihil tam improſpere à Virgilio converſum eſſe ex Homero, apud quem illa reperitur, Odyſſ. 6. 102. Defendit eam Scaliger Poëtic. l. 5. c. 3. atque Virgilianam eſſe à magiſtro, Homericam à diſcipulo. Ego in Valerii ſententiam paulo ſum propenſior: vel ideo, quod ex iis circumſtantiis, quas ſane multas congerit, nulla eſt ad rem, niſi multitudo Oreadum, quæ Dianam comitantur; cæteræ omnino à Didone diverſæ ſunt. *Eurota.*] Fluvii in Laconia, Spartam alluentis: quæ regio venatu celebris eſt. *Cynthi.*] Montis in inſula Delo, ubi Diana & Apollo nati ſunt.

503. *Choros.*] Multitudo ſaltantium & canentium, eſt proprie *chorus.*

504. *Oreades.*] Nymphæ montium, ab ὄρος *mons* Ecl. 2. 46.

506. *Latonæ.*] Filiæ Cœi Titanis, quæ Dianam & Apollinem ex Jove peperit in inſula Delo, Ecl. 3. 67.

509. *Tum foribus Divæ, &c.*] Adjungit Servius hæc verba proxime præcedentibus, hoc ſenſu: *Inſtat Regina operi, tum præſertim adificandis Junonii templi foribus.* Affert & aliam interpretationem, quam etſi priori poſtponat, ego tamen præpono: nempe medio in templo locum fuiſſe ſeparatum, ubi ſervabatur ſimulacrum Numinis, & religio adminiſtrabatur; iſque appellatur à Polluce *ſacellum, delubrum,* à Vitruvio *cella,* à cæteris *adytum, penetrale:* atque is, vel velo, vel muro ſeptus erat, & pervius *foribus*; quemadmodum noſtris in templis uſuvenit. Iis porro in *foribus* Dido jus dicebat: & mos ille Romanorum deinceps fuit, in templis jus dicere, ac ſenatum habere. *Media teſtudine.*] Medio in templo, cujus tectum concavum & fornicatum erat in morem teſtudinis, *tertiò.*

Jura

Distribuebat jus & leges civibus, & dividebat in æquas partes laborem operum, aut ducebat sorte. Cum repente Æneas videt accedere cum *ingenti multitudine Antheum, & Sergestum, & generosum Cloanthum, & alios Trojanorum, quos nigra tempestas mari dissjecerat, & abstulerat ad litora omnino diversa. Obstupuit continuo ipse, & continuo Achates* quoque *commotus est gaudio & timore; cupiebant avide sociare dextras* cum iis, *sed successus incertus turbat mentes. Dissimulant* adhuc, *& obtecti cavâ nebulâ considerant, quæ sociorum sors, quo* in *litore reliquerint naves, cur veniant: veniebant autem electi singulis è navibus, poscentes veniam & lamentando accedebant ad templum. Postquam ingressi* sunt, *& data est facultas loquendi coram* Reginâ: *spectatissimus* intra socios *Ilioneus sic incepit sedatâ mente: O Regina, cui Jupiter permisit extruere urbem novam, & coërcere aquitate populos feroces: Nos miseri Trojani, acti ventis per omnia maria, precamur te: propelle dira incendia à navibus, ignosce religiosæ genti, & benignius aspice miserias nostras. Nos non venimus, aut vastare gladio domos Africanas, aut abducere ad litora prædas raptas: non inest menti ea violentia, nec tanta ferocitas victis. Est regio,* quam *Graii vocant nomine Hesperiam: regio antiqua, potens bello & fertilitate terræ:*

Jura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemq; Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras:
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates
Lætitiâque metuque, avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Justitiâque dedit gentes frænare superbas:
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à navibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ:

NOTÆ.

514. *Anthea, Sergestumque, &c.*] De *Antheo*, v. 185. De *Cloantho*, & *Sergesto*, passim lib. 5. nauticis in ludis. De *Teucris*, Trojanis, supra, v. 42.

523. *Orantes veniam.*] Orantes ut mitius haberentur: nam *venia* non semper *culpam* supponit; sed sæpe *pacem* & favorem significat: Cicero, pro Rabir. 5. *A Jove pacem & veniam peto.* Pro Fonteio, 20. *In bellis gerendis, à Diis immortalibus pacem & veniam petunt.* De *Ilioneo*, v. 124.

534. *Est locus, Hesperiam, &c.*] Supple, *quem* ut supra, v. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii*, supple, *quam Tyrii.* Italia multis nominibus dicta fuit, pro varia temporum ratione. *Hesperia*, quod nomen ipsi cum Hispania commune fuit; vel ab *Hespero*, Atlantis Mauritaniæ regis fratre, qui primo obtinuit Hispaniam, indeque à fratre pulsus in Italiam venit; vel ab *Hespero*, Veneris stella; quæ mane sub Luciferi nomine apparet, sero sub nomine *Hesperi*, atque ita occasum significat; quo factum est, ut Græci ex iis regionibus, quas habent ad occasum, Italiam appellaverint *Hesperiam magnam*; Hispaniam vero, *minorem Hesperiam.* Alterum Italiæ nomen fuit *Oenotria*; vel ab *Oenotro* rege Sabinorum; vel ab Oenotro, Lycaonis Arcadiæ regis filio; vel potius ab Οἶνος *vinum* & ὀτρύνειν *incitare*, quod vini ferax regio sit. Aliud ejusdem regionis nomen est *Italia*; vel ab Italo rege Siculorum; vel à bobus, qui veteri lingua Græca dicebantur ἰτάλοι, & illic fuere magnâ copiâ. Alia item nomina tulit, de quibus fuse Kircherus in Latio l. 1. c. 1, 2, 3. Quodnam autem sit omnium antiquissimum, difficile est conjicere: Virgilius *Italiam* noviſſimum putat, cum ait, *minores Italiam dixisse.*

535. *Ubere gleba.*] De forma illa loquendi G. 2. 185.

Oenotrii

Oenotrii coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Huc curſus fuit:
Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penituſq; procacibus Auſtris
Perque undas, ſuperante ſalo, perque invia ſaxa
Diſpulit: huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ:
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis:
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aurâ
Æthereâ, neq; adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio nec te certaſſe priorem
Pœniteat. Sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoq; à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſylvis aptare trabes, & ſtringere remos.
Si datur Italiam ſociis & rege recepto,
Tendere; ut Italiam læti Latiumque petamus:

Oenotrii populi ipſam *incoluerunt: nunc rumor* eſt, *poſteros eam regionem appellaviſſe Italiam, de nomine ducis. Illuc direximus curſum: cum repente oriens è mari procelloſus Orion impulit* nos *in vada latentia, & petulantibus ventis,* ac *mari ſuperante, funditus disjecit, perque aquas, perque rupes inacceſſas: pauci enatavimus huc ad veſtra litora. Quodnam* eſt *hoc genus hominum? aut qua regio tam crudelis tolerat hanc conſuetudinem? negatur* nobis *arena* pro *hoſpitio: bella movent, & impediunt* quominus *maneamus* in *primo litore. Si deſpicitis genus humanum, & vindictam hominum: at expectate Deos memores æqui & iniqui. Regem habebamus Æneam, quo non fuit ullus juſtior, nec pietate, nec bello & armis inſignior. Si fata virum hunc ſervant, ſi ſpirat aërem cœleſtem, nec adhuc cecidit* ſub *ſavas umbras; nullus* eſt *timor* nobis, *neque pœnitebit te provocaſſe prius* eum *beneficiis. Sunt etiam* nobis *urbes* in *terra Sicula, & arma, & Aceſtes illuſtris è Trojana origine. Permittatur* nobis *detrahere* ad terram *naves ventis fractas, & accommodare trabes è ſylvis, & abſcindere remos. Ut læti eamus in Italiam & Latium, ſi conceditur ire in Italiam, ſocios & rege recepto:*

NOTÆ.

539. *Orion.*] De hujus ſigni cœleſtis fabula dicemus Æ. 3. 517. Ex hoc autem verſu probat Segeſius, Æneam non niſi Julio menſe in Africam eſſe appulſum. Nam de triplici tantum Orionis ortu hic agi poteſt, de *quotidiano*, de *heliaco*, de *acronico*: quas voces explicuimus G. 1. 217. & 221. & 229. Conſtat autem de *quotidiano* non poſſe explicari; ſic enim Orion quotidie tempeſtates excitaret: non de *acronico*, qui hyeme contigit; ergo de ortu *heliaco*, qui nunc in Julii initia cadit, olim tamen in medium Junium: at vis hujus ſideris, non ad unum ortus diem, ſed ad conſequentes etiam dies pertinere putanda eſt. Firmat opinionem hoc etiam verſu libri 4. 52. ubi Anna Didoni ſuadet, ut Æneam per hyemem detineat: *Dum pelago deſavit hyems, & aquoſus Orion*: quod omnino tunc intelligendum de ortu ejus *acronico*, qui menſibus poſt heliacum circiter quinque contingit.

540. *Procacibus Auſtris, &c.*] Obſtinate importunis. Horat. Od. l. 1. 26. 2. *Tradam protervis in mare Creticum portare ventis.* Lucret. l. 6. 110. *Furit petulantibus Euris.* De *Auſtris* ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58.

541. *Salo.*] *Sal* & *ſalum* uſurpat Virgilius, pro mari, quod Græcis dicitur ἅλς Æn. 5. 856. *Sale ſaxa ſonabant.*

547. *Sperate Deos, &c.*] Expectate Æn. 4. 419. *Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, & perferre ſoror potero. Fandi atque nefandi.*] Illius, quod *fas*, & *nefas* eſt: utrumque enim à *fando* dicitur: quia quod æquum eſt, digne *fari* poſſumus: quod iniquum, *fari* non poſſumus.

550. *Si veſcitur aurâ.*] Si ſpirat, ſi halitum ducit ex aëre. Et vero apud Lucret. l. 5. 72. *Veſci*, eſt *uti*: *Quove modo genus humanum variante loquela cœperit inter ſe veſci.*

554. *Aceſtes.*] Rex Siciliæ, de quo Æ. 5. 36. De *Sicilia* inſula Æ. 3. 687.

556. *Stringere remos.*] Ecl. 9. 61. *Agricolæ ſtringunt frondes*: id eſt, *amputant.*

558. *Ut Italiam, &c.*] De ea, v. 6. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Trojanis ſupra v. 239. De *Libya*, Africa, v. 162. De *Iulo*, Aſcanio. v. 271. De *Siculis*, Siculis, Æ. 3. 687. De *Dardanidis*, Trojanis ſupra v. 239.

Sin

si vero salus extincta est, *teque mare Africæ tenet, ô pater optime Trojanorum, nec jam supereſt ſpes Aſcanii; at ſaltem* ut *eamus ad mare Siciliæ, & ad paratas urbes, ex quibus huc pulſi* ſumus, *&* ad *regem Aceſten. His verbis Ilioneus* orabat: *interea Trojani omnes murmure approbabant. Tum Dido, vultu demiſſo, breviter loquitur: Ejicite metum* ex *animo, ô Trojani: expellite ſollicitudinem. Difficilis* ſtatus *rerum* mearum, *& novitas dominationis, cogunt me facere talia, & circum munire terminos cuſtodibus. Quis ignoret familiam Æneæ, & Trojam urbem, & virtutes, & populos, & incendia tanti belli?* Nos *Pœni non habemus adeo craſſa ingenia, nec Sol alligat equos* currui *tam remotus ab urbe Carthagine. Seu vos appetitis magnam Italiam, & agros Saturni, ſive regionem Erycis, & regem Aceſtem: dimittam* vos *ſecuros præſidio, & reficiam opibus. Vultisne etiam manere mecum pariter* in *hoc regno? urbs quam condo, veſtra eſt: trahite* in terram *naves: Trojanus & Tyrius à me tractabitur* ſine *ulla diverſitate. Atque utinam ipſe rex Æneas adeſſet, pulſus eodem vento! Sane mittam fidos* homines *circa litora, & mandabo* ut illi *perveſtigent extremam Africam: ſi* forte *naufragus vagatur aliquibus* in *ſylvis, aut urbibus.*

Sin abſumpta ſalus, & te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iüli;
At freta Sicaniæ ſaltem ſedeſque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus: cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demiſſa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, ſecludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ neſciat urbem?
Virtuteſque, viroſque, & tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni:
Nec tam averſus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaque arva;
Sive Erycis fines, regemque optatis Aceſten;
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt; ſubducite naves:
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas! Equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ luſtrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus ſylvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant: prior Æneam compellat Achates:
Nate Deâ, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem, ſocioſque receptos.
Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum;

His ſermonibus excitati, & generoſus Achates, & pater Æneas jamdiu optabant exire è nube. Prior Achates alloquitur Æneam: Fili Veneris, quod conſilium jam venit in mentem? cernis omnia tuta, & naves & ſocios recuperatos: unus tantum deeſt, quem ipſi conſpeximus mediis in undis

NOTÆ.

565. *Vultum demiſſa.*] Puduit enim Reginam minime barbaram, naufragos, & exteros à ſuis tam dure habitos fuiſſe.

569. *Genus Æneadûm.*] Non nepotes Æneæ, qui nulli tum erant; ſed majores, à quibus ille genus ducebat.

571. *Pœni.*] Dicti quaſi *Phœni*, v. 342.

572. *Nec tam averſus, &c.*] Senſus eſt: *Tyriam urbem non eſſe tam remotam à Solis ortu & calore*; atque adeo cives ſuos ingenio non eſſe tam obtuſo. *Non obtuſa, &c.*] Aiunt enim philoſophi, populos qui frigidioribus in plagis naſcantur, vulgo tardiori eſſe indole.

573. *Heſperiam magnam, &c.*] Italiam v. 534. *Saturnia arva.*] Eam Italiæ partem, quæ *Latium* dicta eſt, quod in ea Saturnus latuerit, Æ. 8. 319. *Erycis fines.*] Siciliæ montem in parte occidentali, nunc *mont de S. Julien*, non longe à Drepano: cui nomen impoſuit *Eryx*, ibidem ſepultus. De eo, Æ. 5. 24. *Aceſtes.*] Ejuſdem Siciliæ rex, Æ. 5. 36.

577. *Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt. &c.*] Servius refert accuſativum *urbem*, ad præcedens verbum *vultis*; hoc ſenſu: *Vultis his conſidere regnis? vultis urbem quam ſtatuo? veſtra eſt.* Vulgo tamen agnoſcunt Grammatici mutationem caſus. *Urbem quam ſtatuo*, pro, *urbs quam ſtatuo.* Aliqui, quibus accedo, ſolam ordinis mutationem putant, pro, *quam urbem ſtatuo.*

579. De *Noto*, ſive Auſtro, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

588. *Unus abeſt.*] *Orontes*, de quo, v. 117.

Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
Os, humeroſque Deo ſimilis: namq; ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic Reginam alloquitur, cunctiſque repente
Improviſus ait: coram, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores!
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias. Grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido: nec quicquid ubiq; eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem;
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt) & mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, polus dum ſidera paſcet:

ſubmerſum: reliqua conveniunt cum *ſermone matris tuæ. Vix ea locutus erat, cum ſubito nebula circumjecta rumpit ſe, & ſolvitur in vacuum aërem. Viſus eſt ſtans Æneas & emicuit claro ſplendore, ſimilis Deo* ſecundum *vultum & humeros. Ipſa enim mater aſpiraverat filio decorem in coma, & egregiam lucem juventutis, & hilarem pulchritudinem oculis. Qualem pulchritudinem ars adjicit ebori, aut quando argentum, vel marmor Parium cingitur rutilo auro. Tunc ſic alloquitur Reginam, & ſtatim omnibus inexpectatus inquit; Adſum præſens,* ego *quem quaritis, Trojanus Æneas, ſervatus à fluctibus Africa. O* quæ *ſola miſerta es infandarum calamitatum Trojæ! Quæ nos excipis urbe & domo,* nos qui ſumus *reliquiæ Græcorum, fracti jam omnibus infortuniis terra & maris, indigentes omnium* rerum. *Non eſt noſtra facultatis tibi referre gratias debitas, ô Dido: nec quodcumque uſquam eſt nationis Trojanæ, qua diſſipata eſt toto mundo, tibi reddere* poſſit *præmia merita;* ſed ſoli *Dii, ſi aliqui Dii reſpiciunt pios, ſi eſt ullo in loco aliquid juſtitiæ;* ſed & tua *mens conſcia ſibi æquitatis. Qua tam fortunata tempora te protulerunt? qui tanti parentes talem produxere? Quamdiu amnes current in mare, quamdiu umbræ* arborum *circuibunt cacumina* in *montibus, quamdiu cœlum alet aſtra:*

NOTÆ.

595. *Purpureum.*] Ad colorem poteſt referri, qui rubicundus ac roſeus juvenibus fere eſt. Sic ſupra, v. 406. tribuitur Veri *roſea cervix.* Sic Æ. 10. 16. *Venus aurea* dicitur forte ex aureo colore capillorum. Quamquam his nominibus exiſtimo non tam certum colorem ſignificari, quam generatim pulchritudinem: ut cum dixit Horat. Od. l. 4. 1. 10. *Purpureis ales oloribus.* Piſo Albinov. *Brachia purpureâ candidiora nive.* Homerus Odyſ. 6. 231. Κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας, *comas hyacinthino flori ſimiles.* Cum enim inter colores pulcherrima ſit purpura; inter metalla aurum; inter flores roſa, & veterum æſtimatione, hyacinthus; ideo hæc nomina ad exprimendam quamlibet pulchritudinem tranſtulerunt. Expreſſus eſt hic locus, cum ſequenti comparatione, ex Homeri Odyſſ. l. 6. 229. ubi Minerva formam addit Ulyſſi, ut Nauſicaæ placeat.

596. *Manus addunt, &c.*] *Manus,* pro arte & labore hic ſumuntur; ut ſupra, v. 459. *Artificumque manus inter ſe.*

597. *Parius lapis.*] Marmor candidum è Paro inſula, in mari Ægæo.

602. *Relliquias Danaûm.*] Supra v. 34.

607. *Si qua pios, &c.*] Modicius ait tria hic promitti virtutis præmia: primum à Diis, *ſi qua pios reſpectant numina;* ſecundum ab hominibus, *ſi quid uſquam juſtitiæ eſt:* tertium ab ipſa Didonis conſcientia, *& mens ſibi conſcia recti;* quaſi dicat Æneas: *Non meum eſt nec Trojanorum, tantam virtutem remunerari, ſed Deorum, ſed omnium hominum, ſed tui ipſius:* nam virtus ſibi eſt ipſa præmium.

612. *Luſtrabunt convexa, &c.*] *Convexa* montium accipio, pro *cacuminibus,* quæ rotunda & convexa ſunt, *luſtrabunt* pro *circuibunt;* quemadmodum Hercules Æ. 8. 231. *Ter totum fervidus ira Luſtrat Aventini montem,* id eſt, *circuit. Luſtrare* autem proprie ſignificat *expiare,* à *luo;* per tranſlationem, *circuire,* quia expiationes agrorum & urbium per *circuitiones* fiebant; unde de ſacrificio ambarvali ait Virgil. Ecl. 5. 75. *Et cum luſtrabimus agros.* Umbræ porroad motum Solis moventur, & in orbem circumflectuntur.

Semper

ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt: quæcumque regio trahat me ad ſe. *Sic locutus apprehendit* manu *dextrâ carum Ilioneum, & ſiniſtrâ Sereſtum, poſtea alios, & generoſum Gyan, & generoſum Cloanthum. Obſtupuit primo Tyria Dido ob aſpectum, deinde ob tantam calamitatem Æneæ; & ſic ore dixit: quæ te fortuna, ô fili Deæ, perſequitur per tot diſcrimina? quæ potentia te projecit ad crudelia litora? Tu-ne es ille Æneas quem alma Venus peperit Anchiſæ Trojano prope aquas Phrygii Simoentis? Ego quidem recordor Teucrum veniſſe Sidona, ejectum è terminis patriæ, & quærentem nova regna ope Beli. Tunc* meus *pater Belus populabatur pinguem Cyprum, & victor* cum *imperio poſſidebat. Jam* inde *ab illo tempore nota eſt mihi ruina urbis Trojanæ, & nomen tuum, & reges Græci. Ipſe* Teucer *hoſtis, extollebat magnis laudibus Teucros,* Trojanos, *& aiebat ſe oriundum è veteri Teucrorum* illorum *familia. Agite ergo, ô juvenes, intrate* in *noſtras domos. Similis fortuna voluit, ut ego quoque agitata per multos caſus, denique manerem hac in regione.*

Semper honos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Sereſtum:
Poſt alios, fortemque Gyan, fortemq; Cloanthum.
Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; & ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate Deâ, per tanta pericula caſus
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undâm?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Seq; ortum antiquâ Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite, ô tectis, juvenes, ſuccedite noſtris!
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam, hâc demum voluit conſiſtere terrâ.

NOTÆ.

Polus dum ſidera paſcet.] E veterum opinione, qui Solem & ſidera, quia igneæ atque adeo voracis naturæ, paſci crediderunt aquarum humore in cœlum educto; ſed fruſtra quidam legunt *palus*; nam Lucretius in multis Virgilii magiſter, dixit l. 1. 231. *Unde æther ſidera paſcit.*

615. *Ilionea, &c.*] Penultimam, natura brevem, metri cauſa produxit, Ionum more, qui Ἰλιονῆα dicunt pro Ἰλιονέα. *Sereſtum.*] Teſtatur Pierius in Longobardico cod. *Sergeſtum* legi, & v. 514. dixit, *Anthea Sergeſtumque videt*; nulla de *Sereſto* mentio. Tamen l. 32. 561. diſtinguuntur hæc duo nomina: *Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum.*

621. *Dardanio Anchiſæ.*] Notanda gravitas verſus, quæ oritur ex hiatu vocalium, & ſpondæo quinti pedis. *Dardanio*, Trojano, v. 239. *Anchiſæ*, Capyos filio, Aſſaraci nepoti, è ſtirpe Trojanorum regum. Hic à Venere adamatus; oculis deinde privatus fuiſſe dicitur, quod amores jactaſſet ſuos. De *Venere*, v. 260. De *Simoënte*, fluvio, v. 104. De *Phrygia*, v. 385.

623. *Teucrum memini Sidona.*] Teucer, Telamonis Salaminis inſulæ regis filius, cum è bello Trojano rediiſſet in patriam, inultâ fratris Ajacis morte, qui dolis Ulyſſis circumventus, ob dolorem de amiſſis judicio armis Achillis, mortem ſibi intulerat; à patre actus in exilium, & Cyprum appulſus urbem, illic, de patriæ ſuæ nomine, Salamina conſtituit. Addit Virgilius Cyprum tunc temporis à Belo, Tyri rege, Didonis patre, fuiſſe expugnatam; atque adeo Teucrum veniſſe ad Belum, ut ejus ope ſedem in illa inſula obtineret. *Sidona*] De qua urbe, v. 450. De Belo in argumento lib. 4.

626. *Cyprum.*] Ingentem inſulam mediterranei maris, in ſinu Iſſico, inter Ciliciam & Syriam, Veneris olim cultu celebrem.

627. *Pelaſgi.*] Proprie Theſſali; qui ſic dicti ſunt, vel a *Pelaſgo*, Lycaonis Arcadiæ regis filio, à quo ducebant originem; vel quaſi *Pelargi*, à πελαργὸς, *ciconia*, quia ciconiarum more per multas regiones erraverunt. Pro Græcis omnibus, & hic, & paſſim ſumuntur.

630. *Teucrorum à ſtirpe.*] Trojanorum, qui ab antiquo Teucro, Dardani ſocero, ſic dicti fuerant, v. 239. Ab ea Teucri ſtirpe oriebatur Teucer, per Heſionem matrem ſuam, quæ Laomedontis Trojani regis filia fuit: Laomedon Ili filius, Ilus Trois, Tros Erichthonii, Erichthonius Dardani, Dardanus Teucri gener.

Non

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat, ſimul Æneam in regia ducit
Tecta, ſimul Divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos:
Munera lætitiamque Dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, celataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad naves præmittit Achaten:
Aſcanio ferat hæc, ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velâmen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,

Non inſcia miſeriarum didici auxiliari miſeris. Sic loquitur: ſtatimque ducit Æneam in regiam domum, & eodem tempore mandat ſacra fieri in templis Deorum. Interim nec minore cura *mittit ad litora ſociis Ænea, viginti tauros, centum corpora hirſuta porcorum, centum agnos pingues, cum* centum *ovibus:* præterea *dona & gaudia Bacchi. At domus interior* licet *ſplendida, ornatur regali pompa, & ſub medio tecto parantur epula.* Adſunt *veſtimenta perfecta* magno *artificio, & purpurâ illuſtri* tincta: *magna* vaſa *argentea* in *menſis, & egregia facinora majorum ſculpta in auro, ordo rerum longiſſimus deductus per tot viros, ab* ipſo *ortu veteris familiæ. Æneas (nam affectus paternus non ſuſtinuit* ejus *animum tardare* diutius) *mittit celerem Achaten ad naves,* ut *referat iſta Aſcanio, & adducat eum in urbem. Tota ſollicitudo cari patris poſita eſt in Aſcanio. Inſuper imperat, ut afferat munera ſervata* ex *Trojano excidio, pallam figuris aureis, & velamen* cui *croceus acanthus intextus* erat: *ornamenta Argiva Helenæ, quæ ipſa Mycenis exportaverat,*

NOTÆ.

640. *Lætitiamque Dei.*] Vinum; lætitiam Dei, id eſt Bacchi, de quo infra v. 738. *Adſit lætitia Bacchus dator.* Gellius aliique legunt non *Dei*; ſed, vel *dii*, vel *die*; qui ſunt antiqui genitivi, à nomine *dies*: ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas*: Et ſenſus erit; miſſa eſſe à Didone hæc omnia, ut diem illum hilariter Trojani ducerent. Plura tamen & vetuſtiora exemplaria habent *Dei.*

652. *Pallam.*] Pallium muliebre; utraque vox, vel à *palam*, quia veſtis eſt exterior; vel à πάλλω *vibro*, quod frequenti motu vibretur.

653. *Croceo velamen acantho.*] Ornatum variis flexibus acanthi herbæ, croceo colore, vel auro expreſſæ. *Velamen* aliqui *cycladem* eſſe volunt; genus fœmineæ veſtis tenuiſſimum, rotundum, ac fimbriatum; alii, quia croci ſit mentio, putant eſſe *epicrocum*, amiculum tenue ac perlucidum: iique melius, quia *epicrocum* velaminis inſtar fuit, *cyclas* talaris veſtis. Prop. l. 4. 7. 40. *Auratâ cyclade ſignat humum. Acanthus, branche urſine*, herba coronaria, Ecl. 3. 45. *Crocus*, flos, *ſaffron.*

654. *Argivæ Helenæ.*] Patrem habuit Jovem, ſub cycni ſpecie; matrem Ledam, Tyndarei Laconiæ regis uxorem. Leda ova duo peperit: ex altero Pollux & Helena divino ſemine: ex altero Caſtor & Clytemnæſtra mortali ſemine excluſi ſunt. Dixit tamen Horatius, ſed contra communem opinionem, Pollucem & Caſtorem ex eodem ovo prodiiſſe, Sat. l. 2. 1. 26. *Caſtor gaudet equis, ovo prognatus eodem, pugnis.* Nupſit Helena Menelao, cui erepta eſt à Paride; & Trojam deducta, ortum dedit bello Trojano: ſupra v. 31. Cætera de eadem, Æ. 2. 567. Æ. 6. 511. *Argivæ.*] Græcæ; non enim *Argis* nata fuit, nec *Mycenis* regnavit; ſed vir ejus Menelaus frater fuit Agamemnonis, qui in hac utraque regnavit urbe, ſupra v. 288. Menelaus autem adſcitus in generum à Tyndareo, Spartæ vel Lacedæmonis rege, mortuis Caſtore ac Polluce, Spartæ regnavit. Promiſcue tamen ſumuntur harum urbium nomina, propter vicinitatem, omnes enim ſunt in Peloponneſo.

Pergama cum peteret, inconceſſoſq; Hymenæos,
Extulerat: matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroq; coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat Reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyrioſque bilingues:
Urit atrox Juno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia; ſolus,
Nate, Patris ſummi qui tela Typhoëa temnis:
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi: & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus: & vereor, quo ſe Junonia vertant
Hoſpitia; haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis & cingere flammâ
Reginam meditor: ne quo ſe numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem

cum iret Trojam ad petitum conjugium, dona miranda Ledæ matris ejus. *Præterea ſceptrum, quod Ilione primogenita filiarum Priami tulerat quondam, & monile ex unionibus* ad ornatum *colli, & coronam duplici* textu *auri & gemmarum: properans iſta* afferre *Achates dirigebat iter ad naves. At Venus volvit animo novos dolos, nova conſilia:* nempe *ut Cupido, mutatâ formâ & vultu, veniat pro dulci Aſcanio, & inflammet muneribus amantem Reginam, ac immiſceat ignem oſſibus* ejus. *Nam metuit domum dubiam, & Tyrios fallaces: angit* eam *aſpera Juno, & hæ ſollicitudines per noctem redeunt. Igitur alloquitur alatum Amorem his verbis: Fili,* qui es *meum robur, & magna mea vis: Fili, qui ſolus deſpicis fulmina ſupremi Jovis,* quibus vicit *Typhoëum: confugio ad te, & ſupplex imploro tuam poteſtatem. Notum tibi* eſt, *quomodo frater tuus Æneas agitetur mari circa omnia litora, odio Junonis* nobis *infenſa; & ſæpe condoluiſti mihi dolenti. Hunc Tyria Dido detinet, & retardat dulcibus ſermonibus: & dubito quem habitura ſint* exitum *hæc hoſpitia,* quibus præeſt *Juno: non quieſcet in* hoc *flexu tam commodo* rerum. *Quapropter meditor prius occupare Reginam fraude, & ambire igne: ne mutet ſe* ad *ullius Dei* nutum; *ſed* ut *mecum proſequatur Æneam magno amore: Quomodo poſſis id exequi, audi jam conſilium meum. Regius juvenis, quem maximo curo,*

NOTÆ.

655. *Pergama. Hymenæos.*] Illa, pro *Troja* ſumuntur, v. 470. Hi pro nuptiis, G. 3. 60.

657. *Ilione.*] Polymneſtoris Thraciæ regis uxor.

659. *Duplicem.*] Quia duplex erat in ea ordo, ſive faſcia; altera aurea, altera gemmea.

661. *Cytherea.*] Venus, v. 260. *Cupido,* Amoris Deus, duplex à quibuſdam fingitur; honeſtus, Jove ac Venere prognatus; turpis, Nocte atque Erebo. Alii non Jovem, ſed Mercurium honeſto patrem aſſignant.

665. *Bilingues.*] Vel alludit ad duplicem linguam, qua utebantur, Phœniciam & Libycam; vel perfidiam notat genti familiarem, proverbio enim fuit, *Punica fides.*

669. *Typhoëa.*] Fulmina, quibus Gigantes vicit; imprimiſque Typhoëum, de quo G. 1. 279. Sunt qui ſcribunt *Typhoëa*; nec admodum refert: debuit enim dici *Typhoëia*, à Græco τυφόεια: perinde autem potuit ex diphthongo *ει*, vel abjici *ι*, ut fieret *Typhoëa*, vel abjici *ε*, ut fieret *Typhoïa*.

674. *Phœniſſa.*] E Phœnicia oriunda, & Junonis cultui addicta, ſupra v. 450. De *cardine*, qui hic pro flexu rerum ſumitur; ex eo quod janua flectitur & vertitur in cardine, v. 458.

Sidoniam

Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium, ſacrata ſede recondam:
Ne quâ ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo: & notas pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas laticemque Lyæum,
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet;
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iüli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat: & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus & dulci aſpirans complectitur umbrâ.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam ſe Regina ſuperbis
Aureâ compoſuit ſpondâ, mediamque locavit.
Jam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

parat ſe *vocatu dilecti patris, ad eundum in urbem Carthaginem, portans munera* quæ *ſuperſunt è naufragio, & incendio Trojæ. Ego occultabo illum ſopitum ſomno, ſacro* in *loco, ſuper alta Cythera, vel ſuper Idalium* nemus: *ne poſſit aliquo modo cognoſcere fraudes* meas, *& medius intervenire. Tu ſimula per fraudem formam illius, & puer aſſume notam faciem pueri, non plus quam unâ nocte: ut cum Dido læta excipiet te ſinu, inter epulas regias & liquorem Bacchicum; cum amplectetur* te, *& præbebit* tibi *ſuavia oſcula; inſinues* ei *ſecretam flammam, & decipias* eam *veneno* amoris. *Amor obtemperat mandatis dilecta matris, & deponit alas, & eundo imitatur inceſſum Aſcanii. Venus autem infundit Aſcanio dulcem ſomnum in membra: & Dea aufert* eum, *compoſitum* in ſuo *ſinu, in altas ſylvas Idalias: ubi amaracus ſuaviter halans cingit illum floribus & gratâ umbrâ. Et jam ibat Cupido, obediens juſſis Æneæ, & portabat Carthaginenſibus regalia munera, gaudens duce Achate. Quando venit, tum Regina diſcumbit in aurea ſponda & magnificis tapetibus, & media ſedet. Tum pater Æneas, & tum juvenes Trojani* ſimul *accedunt; & diſcumbunt in lectis purpureis.*

NOTÆ.

682. *Sidoniam.*] Carthaginem, coloniam Sidoniorum ac Tyriorum, v. 16.

684. *Super alta Cythera, &c.*] Ut Æ. 6. 794. *Super & Garamantas & Indos proferet imperium:* vel eſt *ultra*, vel *in. Cythera, orum.*] Inſula mediterranei maris contra Cretam, v. 261. *Idalium.*] Vel *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri.

690. *Lyæum.*] Bacchicum: Bacchus enim *Lyæus* dictus eſt, à λύω *ſolvo*, quod curis animum ſolvat ac liberet. De *Iulo*, ſive *Aſcanio*, v. 271. De *Venere*, v. 260.

697. *Amaracus.*] Herba coronaria, ſuaviſſimi odoris, floſculos emittens perpuſillos, candidos, *marjolaine.*

701. *Aulæis.*] Velis pretioſiſque tapetibus: vel ſuſpenſis ſuper lectum, vel in lecto ſubſtructis.

702. *Aureâ ſpondâ, &c.*] *Sponda* pars lecti exterior eſt; ſæpe pro toto lecto ſumitur, à σπονδὴ *fœdus:* unde & ſponſis nomen eſt. *Aureâ.*] Diſſyllabâ voce; quomodo Æ. 7. 190. *Aureâ percuſſum virgâ.*

Mediamque locavit.] Uſus ad menſam duplex fuit, vel ſedendi in ſella, vel in lecto diſcumbendi. Sedendi uſus antiquior & ſeverior: Barbari & orientales populi molliores, diſcumbendi morem invexere. Unde Romani primis temporibus ſedere: poſt Aſiam debellatam, auctis opibus ac deliciis, diſcubuere: mulieres tamen adhuc ſedendi morem præ modeſtia retinebant. Auguſti temporibus obſoleſcebat in domibus, & in ſacris tantum Capitolii epulis ſervabatur; ut eſt apud Valerium Max l. 2. 3. Patet autem ex Livio l. 28. 18. Afros diſcumbere ſolitos, jam inde à Scipionis, & Syphacis temporibus. Unde Virgilius hic ad barbarum alludit morem. *Mediam.*] Vel in lecto, qui erat medius, ut vult Corradus, nec enim decebat in eodem lecto gravem fœminam diſcumbere cum Ænea: & vero circa menſam tres vulgo lecti ſternebantur; unde conclave dicebatur *triclinium*, à τρεῖς *tres* & κλίνη *lectus.* Vel etiam in eodem lecto, quod dici poteſt apud Barbaros gravitati non obfuiſſe. Et vero videtur Aſca-

Miniſtri infundunt aquam manibus, & proferunt panem è caniſtris, & geſtant mantilia è raſis velleribus. Intus ſunt *quinquaginta miniſtræ, quibus cura eſt componere longâ ſerie penum, & ſuffire igne* domeſticos *Deos.* Sunt *aliæ centum, & totidem famuli æqualis ætatis, qui imponant menſis cibos, & proferant pocula. Pariter etiam Pœni magno numero congregantur per lætam domum, juſſi recubare in lectis pictis. Mirantur munera Æneæ, mirantur Aſcanium, & vultum ardentem Cupidinis, & ficta* ejus *verba, & pallam, velamen intextum croceo acantho. Præſertim miſera Dido, deſtinata amori futuro, non poteſt ſatiare animum, & inflammatur ſpectando, & æqualiter capitur* pulchritudine *munerum & pueri. Ille poſtquam hæſit collo & in complexu Æneæ, & ſatiavit magnum amorem ficti patris; it ad Reginam. Hæc oculis hæc totum animum defigit* in puerum, *& aliquando premit* eum in *ſinu: ignorans Dido, quantus Deus* ſibi *miſeræ inſideat. Sed ille recordatus* mandatorum *matris* ſuæ *Veneris, incipit delere paulatim* memoriam *Sichæi, & conatur præoccupare vehementi amore mentem jamdudum otioſam, & corda deſueta* amandi.

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere Penates:
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per lumina læta frequentes
Convenere, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
Flagranteſque Dei vultus, ſimulataque verba:
Pallamque & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, peſti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa: & puero pariter doniſque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet: inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ Deus: at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem reſides animos deſuetaque corda.

N O T Æ.

nius, ſive Cupido, inferiorem ſeu ſiniſtrum in eodem lecto locum occupaſſe, unde facile Didonis gremio incumberet, v. 722. eo quippe amici & amicæ diſcumbebant loco: ut commode jacerent illius in ſinu, qui medium locum obtinebat; & dextra manus ejus ad cibos carpendos libera eſſet. Æneas autem certe dextrum ſive ſuperiorem obtinuit locum, nam l. 2. 2. *toro ſic orſus ab alto.* Quis autem locus dignior haberetur, an *dexter* & ſuperior, an *medius*, dubia eſt ſententia, ſuis utraque rationibus ac teſtimoniis nixa. De *oſtro* conchylio unde exprimitur purpura, G. 2. 506. De *Cerere*, pro pane, Ecl. 5. 79.

706. *Mantilia.*] Villoſa lintea, tergendis *manibus* comparata, unde habent nomen; differunt à *mappis*, juxta Voſſium in Etym. quod mantilibus etiam ſternerentur menſæ, *mappis* manus tantum tergerentur; & afferrenturque mappæ aliquando eum in uſum à ſingulis convivis: unde Martial. Epig. l. 12. 29. 11. *Attulerat mappam nemo, cum furta timentur: mantile è menſa ſurripit Hermogenes.*

708. *Penum, &c.*] *Penus, hujus peni*, vel *hujus penus*, maſculini vel fœminini generis: vel *penus penoris* neutrius: ſunt res ad victum neceſſariæ, quæ in intima domus parte ſervantur. Hinc eſt *pènitus*, & *penetro*, & *Penates*, Dii, qui in intima domus parte colebantur. Cum autem ait Naſcimbænus, *flammis adolere Penates*, eſſe *coquinam facere*, plane errat: patet enim ex Athenæi compluribus locis, convivia rem ſacram apud veteres fuiſſe; nihilque in iis adhiberi frequentius, quam thura, flores, Deorum ſimulacra, libationes. Igitur *flammis adolere Penates*, eſt ſuffitu Penates colere, ut in convivio Nympharum, G. 4. 379. *Panchæis adoleſcunt ignibus ara.* De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

724. *Acidalia.*] Veneris, quæ ſic dicitur ab *Acidalio* fonte, in Orchomeno Bœotiæ civitate, qui Gratiis dicatus eſt: Gratiæ autem Veneris & Liberi filiæ à quibuſdam dicuntur. De *Sichæo*, v. 347.

725. *Prævertere.*] Præoccupare, ne Juno Didoni odium inſpiret in Trojanos.

Poſtquam

Poſtquam prima quies epulis, menſæq; remotæ;
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemq; per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi: & noctem flammis funalia vincunt.
Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitq; mero pateram; quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis;
Jupiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriiſque diem Trojâque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.
Adſit letitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in menſam laticum libavit honorem:
Primaque libato, ſummo tenus attigit ore,
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hauſit
Spumantem pateram, & pleno ſe proluit auro;
Poſt alii proceres. Citharâ crinitus Iopas
Perſonat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Soliſque labores:

Poſtquam ceſſatum eſt à primis epulis, & ſublati ſunt *cibi, ponunt magna pocula, & coronant vinum. Fit ſonus per domum, & vox volvitur per ſpatioſa atria: lucerna accenſa pendent è laquearibus auratis, & faces luce pellunt tenebras. Tunc Regina petiit pateram auro & gemmis gravem, & replevit* eam *vino, quam Belus, & omnes Beli poſteri* ſolebant replere. *Tunc ſilentium factum* eſt tota *domo: Jupiter,* inquit Dido *(nam aiunt te auctorem eſſe legum hoſpitalium) fac ut hic dies ſit felix Carthaginenſibus, & advenis Trojanis: & ut poſteri noſtri hujus recordentur. Adſit Bacchus auctor lætitiæ, & propitia Juno: Et vos, ô Carthaginenſes, adeſte faventes huic convivio. Sic ait, & ſtillavit in menſam* vinum, *honorem liquorum: & eo ſtillato primo deguſtavit* reliquum *ſummis tantummodo labris: deinde dedit Bitiæ hortans* eum: *ille alacer ebibit pateram ſpumantem, & conſperſit ſe* vino *aureæ* pateræ *plenæ: poſtea alii proceres. Iopas comatus ludit citharâ, ea quæ maximus Atlas docuit. Canit ille errores Lunæ, & defectus ſolis:*

NOTÆ.

727. *Menſaque remotæ.*] Menſæ, non tantum ſunt τράπεζαι, ſeu menſæ ipſæ quæ ferculis onerantur; ſed etiam *ſilia*, ſeu cibi & fercula, quæ imponuntur menſis: quod diſerte ſcribit Pollux, & innuunt auctores Latini, apud quos frequens eſt diviſio convivii in *primas* ac *ſecundas menſas*: at menſæ non mutabantur: itaque prima & ſecunda fercula intellige, quorum prima graviorum erant ciborum; ſecunda pomorum, compotationum, libationum: utraque diſtinguebantur ſaltationibus, cantu, ludis, dum convivæ ab edendo quieſcerent: & hæc eſt *prima quies*; cui reſpondet, *ſecunda quietis* loco, finis epularum poſt ſecundas menſas. De *crateribus*, poculis vinariis, Ecl. 5. 68. De *coronatione* vini, G. 2. 528.

730. *Lychni laquearibus.*] Λύχνος, *lucerna*: Græcam vocem Latinæ præpoſuit, quia minus humilem. *Laquear.*] Sive *lacunar*, eſt interſtitium trabium ac tignorum, in conclavium tectis, diciturque à *lacu*, quia cavum eſt: *lacus* autem ſignificat proprie cavum quodlibet aquarum receptaculum, ſed transfertur ad alia multa ob figuræ ſimilitudinem. *Funalia.*] Funes cerâ obliti.

733. *Belus & omnes à Belo, &c*] Belus iſte, non Didonis pater eſt, de quo prius, v. 625. de hoc enim dici non poſſet, *omnes à Belo*, id eſt, *omnes Beli poſteri*; ſi quidem inter hunc & Didonem nullus occurrit medius. Igitur de Belo antiquiore intellige, qui numeratur inter Didonis majores: vide argumentum lib. 4.

735. *Jupiter hoſpitibus.*] Magna fuit in veneratione *Jupiter hoſpitalis*, Græcis ξένιος.

740. *Libavit.*] Stillavit: à λείβω *ſtillo*. Ritus hic fuit ſacrificiorum: ſacerdos vinum è vaſculo deguſtabat, dabatque deinde deguſtandum cæteris; tum illud, vel in victimæ cornua; vel, ſi ſacra ſolo rure abſque victima fierent, in ignem aræ impoſitum; vel, ſi abſque igne, ut in conviviis, in menſam invergebat. Unde *libo* primo ſignificat *ſtillo*; deinde quia in libatione vinum deguſtabatur, ſignificat etiam *deguſto* ac *leviter tango*, ut ſupra, v. 260. *Oſcula libavit nato*: G. 4. 54. *Flumina libant ſumma leves.* Denique generatim ſumitur pro *ſacrificio*, quia nullum ſacrificium erat ſine libatione.

745. *Atlas.*] Bene Pœnus ea narrat, quæ docuit Atlas Afer, rex Mauritaniæ, qui cum eſſet aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum humeris ſuſtinuiſſe dicitur; & in montem cognominem mutatus, objectu Gorgonei capitis, à Perſeo Jovis filio, quem excipere hoſpitio noluerat.

unde otiatur *genus hominum, & pecudes ; unde pluvia & fulmina :* canit *Arcturum, & Hyadas imbriferas, & duos Triones ; cur Sol hyemalis ita properet ſe lavare* aquis *Oceani, vel qua mora retardet lentas noctes* æſtatis. *Carthaginenſes dant plauſum, & Trojani* eos *imitantur. Miſera etiam Dido traducebat noctem variis* cum Æneа *colloquiis, & ſenſim hauriebat amorem : quærens multa de Priamo, multa de Hectore : modo, quibus armis inſtructus filius Auroræ veniſſet* Trojam : *modo quales* eſſent *equi Diomedis : modo, quantus* eſſet *Achilles. Age potius, ô hoſpes, inquit, & narra nobis dolos Græcorum à prima origine, ruinamque* civium *tuorum, & tuos errores : nam æſtas jam ſeptima te circumfert errantem omnibus terris & maribus.*

Unde hominum genus, & pecudes : unde imber,
& ignes :
Arcturum, pluviaſq; Hyadas, geminoſq; Triones :
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Ingeminant plauſum Tyrii, Troëſq; ſequuntur.
Necnon & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem ;
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa :
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis :
Nunc, quales Diomedis equi : nunc, quantus
Achilles.
Immo age, & à prima dic, hoſpes, origine nobis
Inſidias, inquit, Danaûm, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos : nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas.

NOTÆ.

748. *Arcturum, &c.*] Stellam procelloſam, in ſigno Bootæ, prope caudam urſæ majoris ; unde nomen habet ab ἄρκτος *urſa*, & ἀρὰ *cauda*, G. 1. 68. *Hyadas*, ſtellas ſeptem in fronte tauri, quibus nomen eſt ab ὕω *pluo*, G 1. 138. *Geminos Triones.*] Urſas duas, ſigna Borealia, quæ à ruſticis *plauſtrum majus*, ac *plauſtrum minus*, olim dicta ſunt : quia in majore ſeptem ſtellæ ita diſpoſitæ ſunt, ut boves aratro ſubligatos referant : boves autem *triones* antiquis dicta ſunt : quod arando, vel terram terant, juxtá Varronem, quaſi *teriones* ; vel ſtrias in terra excavent, juxta Scaligerum, quaſi *ſtriones.* In minore vero, ſtellæ item aliquot, licet multo minores, eundem fere ſitum imitantur.

749. *Se tingere ſoles.*] Ex vulgi mente, cui fidera in Oceanum decumbere & lavari videbantur. Senſus eſt : cur dies hyberni tam ſint breves ; & quæ mora ſic obſtet noctibus æſtivis, ut ſero ac lente veniant : verſus ii huc tranſlati ſunt è G. 2. 481, 482. *Soles*, dies, vel Sol ipſe.

754. *Priamo, &c.*] Trojano rege, de quo paſſim lib. 2. De *Hectore* ejus filio, & *Achille*, ſupra, v. 103. De *Auroræ filio Memnone*, v. 493. De *Diomede*, Tydei filio, v. 101. De *equis* quos Rheſo Diomedes abduxit, v. 476.

760. *Septima æſtas.*] Hinc probat Segreſius æſtate Æneam ad Africæ litus appulſum eſſe. Nec refert quod lib. 5. v. 626. ſub ipſum ſequentis veris initium, dicat etiam Beroë : *Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas.* Illic enim addit *vertitur*, id eſt, tranſacta eſt & in aliam æſtatem vertitur ac deflectit, nempe in octavam.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER II.

ARGUMENTUM.

NARRAT Didoni Æneas Trojani excidii ſeriem; ea eſt ejuſmodi. Græci decennali bello pene fracti, dolo capere urbem conſtituunt: fugam ſimulant; circa Tenedum inſulam latent; equum relinquunt in caſtris, fœtum intus militibus. Quo, per fraudem Sinonis, cui fidem mors Laocoontis faciebat, in urbem inducto: noctu reſerato ejus utero Græci erumpunt; admiſſoque exercitu, Trojam ferro & igne populantur. Admonetur in ſomnis Æneas ab Hectore, ut fugâ ſibi conſulat: Æneas mortem fugæ præferens, coactâ manu, Græcos aliquot cædit; ſumptiſque eorum armis, ſuorum telis fere obruitur. At vaſtatâ regiâ, Priamo Pyrrhi manu interfecto, Æneas domum revertitur, Anchiſa patri ſacra Penateſque committit, ſuis eum imponit humeris; & cum Aſcanio filio, Creuſaque uxore, fugam arripit. Mox amiſsâ inter eundum Creusâ, iter ad eam quærendam relegit: occurrit mortua uxoris umbra, monetque ſe à Cybele in Phrygia detineri. Redit ille in montem Idam, & cum ſociis mari fugam parat.

COnticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:
Infandum, regina, jubes renovare dolorem:
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyſſei,

INTERPRETATIO.

Omnes ſiluerunt, & attenti comprimebant vocem. Tum pater Æneas ſic incœpit è ſuperiori parte *lecti: Jubes me, ô Regina, renovare dolorem infandum,* narrando *quomodo Græci everterint potentiam Trojanam, & regnum deplorandum: & quæcunque vidi ipſe* digna *miſeratione, & quibus magnâ ex parte interfui. Quis Myrmidonum, aut Dolopum, aut* quis *miles duri Ulyſſis hæc commemorando*

NOTÆ.

2. *Ab alto.*] Quia Æneas ſedebat in altiore, id eſt, dextera parte lecti, Aſcanius in inferiore, ſeu ſiniſtra; Dido in media. Æ. 1. 702. *Danai.*] Græci, Æ. 1. 34.

7. *Myrmidonum, &c.*] Milites Achillis fuerunt, ex Ægina inſula ſinûs Saronici, inter Peloponneſum & Atticam: ſic dicta à μύρμηξ *formica:* quod, ut ait Strabo, propter ſoli ſterilitatem, formicarum in morem terram fodientes, ſemen in ſaxa conjicerent; itemque laterum coctorum penuriâ in foſſis habitarent. Fabulæ tamen ex eo derivant nomen, quod Æacus

abſtineat à fletu? Et jam nox humida præceps abit è cœlo, & aſtra decedentia invitant ad ſomnum. Sed ſi tanta tibi eſt *cupiditas cognoſcendi caſus noſtros, & breviter audiendi ultimam Trojæ ruinam, quamvis* mea *mens abhorreat, & præ dolore recuſet recordari:* tamen *incipiam. Duces Græcorum, afflicti bello, & fatis repulſi* ab expugnatione urbis, *tot annis jam elapſis; faciunt equum, in modum montis, divino conſilio Minervæ, & ſtruunt coſtas ex abiete ſciſſas. Fingunt* eſſe *votum pro reditu: ſpargitur iſ rumor. Ad* eam rem *ſortiti electa corpora militum,* ea *clam occultant in obſcuris lateribus* equi, *& magnas cavernas atque uterum profunde implent armatis militibus. Eſt in propinquo Tenedos inſula, famâ notiſſima, abundans opibus, dum regnum Priami ſtabat: nunc ſolum* eſt *ſinus & ſtatio parum tuta navibus. Illuc elapſi occultant ſe deſerto in litore: nos putavimus* eos *diſceſſiſſe, & ventis* propitiis *repetiiſſe Mycenas. Itaque Troja omnis liberat ſe diuturno angore:*

Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem:
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque re-
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi [fugit:
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant: ſectâque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penituſque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima famâ
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus, & ſtatio malefida carinis.
Huc ſe provecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu:

NOTÆ.

Achillis avus, Æginæ rex, cum regnum videret peſte vaſtatum, precibus à Jove impetravit, ut formicæ, quas ingenti numero reptantes videbat, novos in incolas mutarentur. Aliqui ſic fabulam explicant, ut putent Æginam inſulam frequentiorem ab ipſo redditam, deductis ex Theſſalia coloniis; teſtatur enim Velleius initio hiſtoriæ, *Theſſaliam* prius vocatam eſſe *Myrmidonum civitatem*, ac non niſi poſt Trojana tempora *Theſſaliam*. Igitur Achillis *Myrmidones*, vel erunt *Æginetæ*, vel potius *Theſſali*.

Dolopum.] Eos quidam Theſſaliæ, Plinius Ætoliæ, Ptolemæus Epiro annumerat. Addit Strabo, præpoſitum iis fuiſſe à Peleo Achillis patre, Phœnicem, qui cum Chirone centauro Achillis educationi præfuerat, eumque ad Trojam ſecutus eſt. Igitur Dolopes, vel Phœnicis milites erant, vel Achillis, vel, ut alii volunt, Pyrrhi Achillis filii.

Ulyſſei.] Ithacæ & Cephaleniæ, inſularum in Ionio mari, regis; cujus dolis Trojana expeditio præcipue promota eſt: de illo paſſim, hoc & aliis libris. *Ulyſſei*, pro *Ulyſſis*, Genitivus, de quo Æ. 1. 224.

8. *Cœlo Præcipitat.*] Nox abit, fugit è cœlo.

9. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Decedentia, die proxime imminente: quam interpretationem probabimus Æ. 4. 81.

15. *Inſtar montis equum, &c.*] De voce, *inſtar*, Æ. 6. 865. Equi fabricator fuit *Epeus*; materiam advexit *Ajax Oilei*. Equus autem ille, non reipſa equus fuit: ſed, vel machina, cujuſmodi eſt aries, quâ muri ſubruti ſint; vel pictura in ea urbis porta, quam Græcis prodidiſſe Antenor dicitur, vel ſignum Græcis datum, ut in pugna ſuos ab hoſtibus dignoſcerent; vel equeſtrem notat pugnam, qua Græci Trojanos vicerint; vel montem *Hippium*, poſt quem latentes Græci urbem oppreſſerint: ἵππος enim eſt *equus*, & ideo quibuſdam videtur dixiſſe Virgilius: *Inſtar montis equum.*

16. *Abiete, &c.*] *Sapin:* pro quovis ligno.

17. *Votum pro reditu.*] Ad obtinendum felicem reditum: & Accius in Deiphobo ſic inſcriptum ait equum fuiſſe: *Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant.*

21. *Tenedos.*] Inſula Helleſponti, contra Sigeum Troadis promontorium.

25. *Mycenas.*] Urbem regiam Agamemnonis, in Peloponneſo, de qua Æ. 1. 288.

26. *Teucria.*] Troja, à *Teucro* rege, *Dardani* ſocero, Æ. 1. 239.

Panduntur

Panduntur portæ; juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos, littuſque relictum.
Hic Dolopum manus: hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias ſuſpectaque dona,
Præcipitare jubent, ſubjectiſque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.
Et procul: O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

porta aperiuntur, dulce e exire, & aſpicere caſtra Græi, & vacua ſpatia, & litus relictum. Hic turma Dolum, hic crudelis Achilles habat tentoria: hac erat ſtatio navium: hic exercitus ſolebant pugnare. Pars ſtupet munus ericioſum oblatum *innata Palladi, & admiratur magnitudinem equi: & primus Thymœtes ſuadet* ut *admittatur intra muros, & ſtatuatur in arce; ſeu per fraudem, ſic jam fata Trojæ ita volebat. At Capys, & quorum animo prudentior* inerat *ſenſus, at ſuadent* ut *abjiciant dolos Græcorum & munera ſuſpecta, comburantque ſuppoſitis ignibus; aut* ut *fodiant & explorent cavas latebras alvi. Plebs ambigua diſtrahitur in oppoſita conſilia. Tunc prior coram omnibus Laocoon magnâ turbâ ſequente, decurrit celer è ſumma arce: & procul* clamat: *O miſeri cives! qua tanta* eſt *ſtultitia? An putatis hoſtes* eſſe *profectos: aut exiſtimatis ulla Græcorum munera carere fraudibus? ſic Ulyſſes cognitus* eſt vobis? *Aut Græci clauſi hoc ligno latent; aut hæc machina ſtructa eſt contra noſtra mœnia ad explorandum domos, & ex alto ingruendum urbi; aut alius aliquis dolus latet: Trojani, ne fidite* huic *equo: quodcumque iſtud eſt, metuo Græcos, etiam dum munera dant. Cum hæc dixit, immiſit totis viribus magnam haſtam in latus, & in uterum equi curvatum juncturis:*

NOTÆ.

29. *Dorica.*] *Doris*, Græciæ regio, inter Theſſaliam, Ætoliam, & Phocidem; ad Parnaſſum & Œtan montes. Pro tota Græcia hic ſumitur.

29. *Tendebat.*] Tendebat tentoria: vox Tacito & Suetonio familiaris. Suet. in Galba 12. *Germanorum cohortem remiſit in patriam, quaſi Cn. Dolabellæ, cujus juxta hortos tendebat, proniorem.* De *Achille*, Æ. 1. 103.

31. *Innuptæ Minervæ.*] *Pallas* item dicta eſt. Vulcani nuptias reſpuit, & virginitatem ſervavit. Nomen, vel à *minari*, quod armata pingatur: vel à *memini*, quod memoriæ Dea dicatur; vel potius ab antiquo *minervo* id eſt, *moneo*, quod homines bene moneat, utpote Dea ſapientiæ atque artium.

37. *Sive dolo.*] Habuit enim Thymœtes aliquam prodendi Priami quaſi juſtam cauſam. Narrat enim ſcholiaſtes Lycophronis, *Cyllam*, Hecubæ ſororem, Thymœtæ uxorem, amatam à Priamo: ac deinde cum filio Munippo, quem furtim ex eo ſuſceperat, ab eo fuiſſe occiſam. De *Danais*, Græcis, Æn. 1. 34

41. *Laocoon.*] Juxta aliquos, Anchiſæ frater fuit: juxta alios, Priami filius, ſacerdos Apollinis: cætera infra, v. 201. 229. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 192.

47. *Inſpectura domos, venturaque, &c.*] Cum enim altior eſſet muris & domibus, ſuſpicabatur Laocoon eſſe aut ſpeculam, aut machinam fœtam ignibus, qui deinde in ſubjectam urbem ingruerent.

51. *Feri.*] Equi: ſic Æ. 7. 499. de cervo: *Perfecitque ferum.*

Contorſit:

abſtineat à fletu? Et jam nox humida præceps abit è cœlo, & aſtra decedentia invitant ad ſomnum. Sed ſi tanta tibi eſt *cupiditas cognoſcendi caſus noſtros, & breviter audiendi ultimam Trojæ ruinam, quamvis* mea *mens abhorreat, & præ dolore recuſet recordari:* tamen *incipiam. Duces Græcorum, afflicti bello, & fatis repulſi* ab expugnatione urbis, *tot annis jam elapſis; faciunt equum, in modum montis, divino conſilio Minervæ, & ſtruunt coſtas ex abiete ſciſſas. Fingunt* eſſe *votum pro reditu: ſpargitur is rumor. Ad* eam rem *ſortiti electa corpora militum,* ea *clam occultant in obſcuris lateribus* equi, *& magnas cavernas atque uterum profundè implent armatis militibus. Eſt in propinquo Tenedos inſula, famâ notiſſima, abundans opibus, dum regnum Priami ſtabat: nunc ſolum* eſt *ſinus & ſtatio parum tuta navibus. Illuc elapſi occultant ſe deſerto in litore: & ventis* propitiis *repetiiſſe Mycenas. Itaque Troja omnis liberat ſe diuturno angore:*

Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem:
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque re-
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi [fugit:
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant: ſectâque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penituſque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima famâ
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus, & ſtatio malefida carinis.
Huc ſe provecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu:

NOTÆ.

Achillis avus, Æginæ rex, cum regnum videret peſte vaſtatum, precibus à Jove impetravit, ut formicæ, quas ingenti numero reptantes videbat, novos in incolas mutarentur. Aliqui ſic fabulam explicant, ut putent Æginam inſulam frequentiorem ab ipſo redditam, deductis ex Theſſalia coloniis; teſtatur enim Velleius initio hiſtoriæ, *Theſſaliam* prius vocatam eſſe *Myrmidonum civitatem*, ac non niſi poſt Trojana tempora *Theſſaliam*. Igitur Achillis *Myrmidones*, vel erunt *Æginetæ*, vel potius *Theſſali*.

Dolopum.] Eos quidam Theſſaliæ, Plinius Ætoliæ, Ptolemæus Epiro annumerat. Addit Strabo, præpoſitum iis fuiſſe à Peleo Achillis patre, Phœnicem, qui cum Chirone centauro Achillis educationi præfuerat, eumque ad Trojam ſecutus eſt. Igitur Dolopes, vel Phœnicis milites erant, vel Achillis, vel, ut alii volunt, Pyrrhi Achillis filii.

Ulyſſei.] Ithacæ & Cephaleniæ, inſularum in Ionio mari, regis; cujus dolis Trojana expeditio præcipue promota eſt: de illo paſſim, hoc & aliis libris. *Ulyſſei*, pro *Ulyſſis*, Genitivus, de quo Æ. 1. 224.

8. *Cælo Præcipitat.*] Nox abit, fugit è cœlo.

9. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Decedentia, die proxime imminente: quam interpretationem probabimus Æ. 4. 81.

15. *Inſtar montis equum, &c.*] De voce, *inſtar*, Æ. 6. 865. Equi fabricator fuit *Epeus*; materiam advexit *Ajax Oilei*. Equus autem ille, non reipſa equus fuit: ſed, vel machina, cujuſmodi eſt aries, quâ muri ſubiuti ſint; vel pictura in ea urbis porta, quam Græcis prodidiſſe Antenor dicitur, vel ſignum Græcis datum, ut in pugna ſuos ab hoſtibus dignoſcerent; vel equeſtrem notat pugnam, qua Græci Trojanos vicerint; vel montem *Hippium*, poſt quem latentes Græci urbem oppreſſerint: ἵππος enim eſt *equus*, & ideo quibuſdam videtur dixiſſe Virgilius: *Inſtar montis equum.*

16. *Abiete, &c.*] *Sapin:* pro quovis ligno.

17. *Votum pro reditu.*] Ad obtinendum felicem reditum: & Accius in Deiphobo ſic inſcriptum ait equum fuiſſe: *Minerva donum armipotenti Danai abeuntes dicant.*

21. *Tenedos.*] Inſula Helleſponti, contra Sigeum Troadis promontorium.

25. *Mycenas.*] Urbem regiam Agamemnonis, in Peloponneſo, de qua Æ. 1. 288.

26. *Teucria.*] Troja, à *Teucro* rege, *Dardani* ſocero, Æ. 1. 239.

Panduntur

Panduntur portæ; juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos, littuſque relictum.
Hic Dolopum manus: hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias ſuſpectaque dona,
Præcipitare jubent, ſubjectiſque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.
Et procul: O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

porta aperiuntur, dulce! exire, & aſpicere caſtra Græcos, & vacua ſpatia, & litus derelictum. Hic turma Dolopum, hic crudelis Achilles habebat tentoria: hæc erat ſtatio navium: hic exercitus ſolebant pugnare. Pars ſtupet munus pernicioſum oblatum *innuptæ Palladi, & admiratur magnitudinem equi: & primus Thymœtes ſuadet* ut *admittatur intra muros, & ſtatuatur in arce; ſeu per fraudem, ſeu jam fata Trojæ ita volebant. At Capys, & quorum animo prudentior* inerat *ſenſus, aut ſuadent* ut *abjiciant dolos Græcorum & munera ſuſpecta, comburantque ſuppoſitis ignibus; aut* ut *fodiant & explorent cavas latebras alvi. Plebs ambigua diſtrahitur in oppoſita conſilia. Tunc prior coram omnibus Laocoon magnâ turbâ ſequente, decurrit celer è ſumma arce: & procul* clamat: *O miſeri cives! qua tanta* eſt *ſtultitia? An putatis hoſtes* eſſe *profectos: aut exiſtimatis ulla Græcorum munera carere fraudibus? ſic Ulyſſes cognitus* eſt vobis? *Aut Græci clauſi hoc ligno latent; aut hæc machina ſtructa eſt contra noſtra mœnia ad explorandum domos, & ex alto ingruendum urbi; aut alius aliquis dolus latet: Trojani, ne fidite* huic *equo: quodcumque iſtud eſt, metuo Græcos, etiam dum munera dant. Cum hæc dixit, immiſit totis viribus magnam haſtam in latus, & in uterum equi curvatum juncturis:*

NOTÆ.

29. *Dorica.*] *Doris*, Græciæ regio, inter Theſſaliam, Ætoliam, & Phocidem; ad Parnaſſum & Œtan montes. Pro tota Græcia hic ſumitur.

29. *Tendebat.*] Tendebat tentoria: vox Tacito & Suetonio familiaris. Suet. in Galba 12. *Germanorum cohortem remiſit in patriam, quaſi Cn. Dolabellæ, cujus juxta hortos tendebat, proniorem.* De *Achille*, Æ. 1. 103.

31. *Innuptæ Minervæ.*] *Pallas* item dicta eſt. Vulcani nuptias reſpuit, & virginitatem ſervavit. Nomen, vel à *minari*, quod armata pingatur: vel à *memini*, quod memoriæ Dea dicatur; vel potius ab antiquo *minervo* id eſt, *moneo*, quod homines bene moneat, utpote Dea ſapientiæ atque artium.

37. *Sive dolo.*] Habuit enim Thymœtes aliquam prodendi Priami quaſi juſtam cauſam. Narrat enim ſcholiaſtes Lycophronis, *Cyllam*, Hecubæ ſororem, Thymœtæ uxorem, amatam à Priamo: ac deinde cum filio Munippo, quem furtim ex eo ſuſceperat, ab eo fuiſſe occiſam. De *Danais*, Græcis, Æn. 1. 34

41. *Laocoon.*] Juxta aliquos, Anchiſæ frater fuit: juxta alios, Priami filius, ſacerdos Apollinis: cætera infra, v. 201. 229. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 192.

47. *Inſpectura domos, venturaque, &c.*] Cum enim altior eſſet muris & domibus, ſuſpicabatur Laocoon eſſe aut ſpeculam, aut machinam fœtam ignibus, qui deinde in ſubjectam urbem ingruerent.

51. *Feri.*] Equi: ſic Æ. 7. 499. de cervo: *Petiitque ferum.*

Contorſit:

Contorſit: ſtetit illa tremens, uteroque recuſſo
Inſonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, ſi fata Deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.
Ecce manus juvenem interea poſt terga revinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ; qui ſe ignotum venientibus ultro,
Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat: fidens animi, atq; in utrumq; paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.
Namque ut conſpectu in medio turbatus, inermis
Conſtitit, atq; oculis Phrygia agmina circumſpexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi deniq; reſtat!
Cui neq; apud Danaos uſquam locus: inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi Rex, fuerint quæcunq; fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemq; improba finget.
Fando aliquid, ſi forte tuas pervenit ad aures

haſit illa tremens, & repercuſſo utero cava ſpatia ſonuerunt, & emiſerunt gemitum. Et, ſi fata Deorum, ſi mens non fuiſſet ſiniſtra, Laocoon perſuaſiſſet, ut violaſſemus armis Græcas latebras: & nunc ſtares, ô Troja: & maneres, ô arx alta Priami. Ecce interim paſtores Trojani magno clamore ad Regem trahebant juvenem ligatum manibus poſt terga: qui ſponte ſe ignotum tradiderat venientibus, ut illud ipſum formaret, ac deinde *panderet Trojam Græcis: confidens animo, & paratus ad utrumque; ſive ad faciendam fraudem, ſive ad mortem certo ſubeundam. Undique Trojana juventus cupiditate videndi circumfuſa accurrit, & inſultat certatim captivo. Audi jam dolos Græcorum, & ab una* eorum *fraude cognoſce omnes* Græcos. *Scilicet ut ſtetit in medio conſpectu, ſtupefactus, ſine armis; & circumſpexit oculis Trojanas turmas: Heu, inquit, quæ jam terra, quæ maria poſſunt me excipere? aut quid miſero mihi demum ſupereſt? Cui neque locus uſquam eſt apud Græcos: præterea ipſi Trojani inimici pœnas cum ſanguine repetunt. Quo gemitu mutati ſunt animi, & vis omnis cohibita eſt: hortamur* ut *loquatur, & narret, quâ ſtirpe natus ſit: quid nunciet, quæ fides* adhibenda *ſit* ipſi *captivo. Ille compreſſo denique metu ſic loquitur: Ego quidem, ô Rex, vera, inquit, tibi aperiam omnia, quæcunque fuerint; neque negabo me eſſe è genere Græco; hoc primum: nec adverſa fortuna, etſi miſerum fecerit Sinonem, faciet etiam fallacem & mendacem. Si forte inter loquendum* de *aliqua* re, *venit ad aures tuas*

NOTÆ.

54. *Læva.*] *Fatâ* ſignificat *contraria*; ut G. 4. 7. *Numina læva: mentem* vero *imprudentem*, ut Ecl. 116. *Si mens non læva fuiſſet.* Ubi de ambigua vocis hujus poteſtate fuſe agitur.

55. *Argolicas fœdare.*] *Argolicas*, Græcas ab *Argis*, urbe Peloponneſi, de qua Æ. 1. 289, *Fœdare.*] Lacerare, vulnerare: ut Æ. 3. 241. *Obſcœnas ferro fœdare volucres.*

59. *Dardanidæ.*] Trojani à rege Dardano, Teucri genero, Æ. 1. 239. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

68. *Phrygia.*] Trojana, quia Troas in Phrygia minore fuit. Æ. 1. 385.

78. *Argolica.*] De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 289.

81. *Fando aliquid.*] Gerundia modo paſſive ſignificant; ut hic, *fando*, id eſt, *dum aliquid dicitur*: modo active, ut ſupra v. 6. *Quis talia fando*, id eſt, *dum dicit talia.* Ita Servius.

Belidæ

Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſere neci: nunc caſſum lumine lugent.
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regnumque vigebat
Conſiliis; & nos aliquod nomenque decuſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſei
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios unquam remeaſſem victor ad Argos,
Promiſi ultorem, & verbis odia aſpera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc ſemper Ulyſſes
Criminibus terrere novis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante miniſtro---

nomen Palamedis Belidæ, & gloria nobili; per famam e quem Græci ſub falſo prætextu *proditionis innocentem morti addixerunt per crudelem calumniam, quia diſſuadebat bellum; nunc deflent privatum luce. Pater* meus *pauper miſit me illi* Palamedi *comitem & ſanguine cognatum, huc ad bellum à prima adoleſcentia. Dum ſalvus ſtetit in regno, & regnum floruit* ejus *conſiliis; ego quoque aliquid famæ & honoris obtinui: poſtquam invidiâ fallacis Ulyſſei (non ignota dico) abiit* ex hoc *mundo ſuperiore; triſtis ducebam vitam in dolore ac tenebris, & clam indignabar ob mortem innocentis amici. Nec ſilui inſanus: & ſi me fortuna aliqua reduxiſſet, ſi aliquando rediiſſem victor ad patriam* meam *Argos, promiſi* me fore *ultorem, & querelis concitavi acerbum odium* Ulyſſis in me. *Hæc mihi* fuit *prima origo calamitatis: inde ſemper Ulyſſes* cœpit me *terrere novis criminationibus: inde emittere in plebem ſermones dubios* de me, & apud ſe *reus quærere ea* unde mihi noceret. *Neque vero ceſſavit, donec Calchante adminiſtro---*

NOTÆ.

82. *Belidæ Palamedis.*] Fuit Palamedes Nauplii filius, regis Eubœæ inſulæ, in Ægæo mari: per Amymonen, Danai filiam, ortum duxit à Belo Priſco, rege illius Africæ partis, quæ deinde Ægyptus vocata eſt. Is Palamedes infeſtum habuit Ulyſſem duabus maxime de cauſis. I. Nolebat Ulyſſes ad bellum Trojanum proficiſci cum cæteris Græcis; ideoque inſaniam ſimulans, junctis ad aratrum animalibus diverſæ naturæ, ſerebat ſalem. Filium ejus Telemachum aratro Palamedes ſuppoſuit; quo viſo Ulyſſes aratrum ſuſpendit, atque ita minime ſtultus eſſe judicatus eſt. II. Ulyſſes ad bellum profectus, & in Thraciam deinde miſſus ad frumenta convehenda, cum nihil retuliſſet, increpitus eſt à Palamede, qui illuc ipſe miſſus magnam frumenti vim advexit. Subtiliſſimo ingenio Palamedes, & in otio caſtrorum reperit multa, literas quatuor, θ, φ, ξ, χ, ludos complures, multa de ponderibus.

83. *Falſa ſub proditione Pelaſgi, &c.*] Sub ſpecie proditionis. Ulyſſes enim aurum in Palamedis tentorio clam defodit: tum epiſtolam fingit Priami ad Palamedem, qua gratiæ ei agebantur pro proditione, & aurum munetis loco fuiſſe datum indicabatur; quod cum Græci in ejus tentorio reperiſſent, inſontem lapidibus obruerunt. Rem Dictys aliter narrat. *Pelaſgi.*] Græci, proprie Theſſali, Æn. 1. 628. *Indicio.*] Relatione Ulyſſis, & auri indicatione. *Quia bella vetabat.*] Hoc mentitur Sinon, in gratiam Trojanorum, ut fidem ſibi apud eos faciat.

86. *Conſanguinitate propinquum.*] Et hoc mentitur Sinon: non enim Palamedi ſanguine junctus fuit, ſed Ulyſſi; ex eadem *Autolyci* & *Siſyphi* ſtirpe.

88. *Regno incolumis, &c.*] Vel intelligit regnum Eubœæ, quod obtinebat Nauplius Palamedis pater; vel potius commune imperium & concilium Græciæ totius, ad bellum Trojanum conſociatæ.

99. *Quærere conſcius arma.*] *Conſcius*: id eſt, *ſciens ſe reum occiſi Palamedis, atque adeo ſe verbis & querelis meis unum peti. Arma.*] Sunt cujuſlibet rei faciendæ inſtrumenta & auxilia, hic, *inſidiæ, fraudes, nocendi occaſio.*

100. *Calchante.*] Calchas, Græcorum augur: cujus abſque conſilio & divinatione nihil Trojano bello geſtum eſt. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

Sed

Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnes uno ordine habetis Achi-
Idq; audire sat est jamdudum; sumite pœnas: [vos,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus scitari, & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Trojâ cupiere relictâ
Moliri: & longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Sæpe illos aspera ponti
Intercluſit hyems, & terruit Auster euntes.
Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis,
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat:
Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa,
Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuere animi, geliduſq; per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina Divûm,
Flagitat: & mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce suâ quenquam, aut opponere morti.

At vero cur ego hæc frustra vobis ingrata? aut cur moror? si eodem modo tractatis omnes Græcos, & si jamdudum satis est hoc audire; sumite supplicium de me: hoc optaverit Ulysses, & Atridæ magno pretio emerint. Tunc autem cupimus interrogare, & petere causas, insciis tantorum criminum & fraudis Græcæ. Pergit timens, & mendaci animo ait: Sæpe Græci optaverunt fugam petere Trojâ relictâ, & abire fatigati diuturno bello. Et utinam id *fecissent! Sæpe adversa tempestas maris eos detinuit, & Auster terruit abeuntes. Præsertim cum jam staret hoc loco equus extructus è lignis acernis, nubes tenuerunt toto aere. Incerti mittimus Eurypylum* ad *consulendum oraculum Apollinis: & ille refert ex* ejus *penetralibus hæc tristia verba: O Græci, cum primo venistis ad litus Trojanum; propitiastis ventos sanguine, & immolatâ virgine: reditus impetrandus est sanguine, & sacrificandum est animâ Græcâ. Quæ vox postquam venit ad aures plebis, obstupuerunt animi: & frigidus timor penetravit in ossa intima; cui mortem destinet, quem petat Apollo. Tum Ulysses magno tumultu educit in medios vatem Calchanta: quæris quænam sit illa voluntas Deorum: & multi mihi jam prædicebant crudele crimen artificiosi* Ulyssis, *& clam prævidebant futura. Ille* Calchas *tacet* per *decem dies: & occultus abnuit declarare ullum voce suâ, aut objicere morti.*

NOTÆ.

104. *Ithacus velit, &c.*] Rem facietis optatissimam Ulyssi *Ithacæ* regi, & *Agamemnoni & Menelao* Atrei filiis.

106. *Pelasga.*] Græcæ, nam suspecta olim fuit Græcorum fides. De *Pelasgis*, Æ. 1. 628. De *Danais*, Æ. 1. 34.

111. *Auster.*] Ventus meridionalis, adversus redeuntibus à Troade in Græciam. De *Austro* E. 2. 58. *Acernis*, ex *acere* arbore, *erable.*

114. *Eurypylum.*] Augurem nobilem, quem quadraginta navibus ad bellum Trojanum venisse ait Homerus Il. 2. 736.

116. *Virgine cæsa.*] Iphigeniâ, Agamemnonis filiâ. Nam Græci Trojam profecti, cum ad Aulidem Bœotiæ portum venissent, suspensis ventis & pestilentia grassante, consuluerunt oraculum; à quo responsum est, Agamemnonis filiam Dianæ esse immolandam; sed hæc in ipso sacrificio à Diana subducta est, & cerva ejus in locum supposita; ipsa virgo in Tauricam regionem translata, ubi Dianæ sacerdotio functa est. Videtur tamen Virgilius cæsam affirmare; ut & Ovidius.

118. *Litandum.*] Et *sacrificandum*, differunt; nam *litare* dicuntur ii, quorum sacrificium Diis gratum & acceptum est: vel à λύω, id est, *solvo*; vel à λιτὴ *precatio supplex*, unde & *litaniæ* nostræ derivantur. De *Apolline*, vaticiniorum Deo, Ecl. 3. 104.

123. *Numina.*] Hic sumi pro voluntate Deorum, haud dubium est; vide Æn. 1. 137. *Ithacus.*] Ulysses, Ithacæ insulæ rex.

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compositò rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensere omnes: & quæ sibi quisq; timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos & conscia numina veri;
Per si qua est quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictisq; ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios,
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti:
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille dolis instructus & arte Pelasgâ,

Denique agre coactus magnis clamoribus Ulyssis, ex compacto emittit vocem, & me devovet altaribus. Applauserunt omnes: & passi sunt verti in perniciem unius miseri ea, quæ unusquisque metuebat sibi. Jamque dies funesta advenerat: mihi incipiebant *parari sacrificia, & mola salsa, & tænia circa caput* pendulæ. *Subduxi me morti fateor, & abrupi catenas, & latui per noctem obscuram in herbis limosi lacus, donec præberent vela ventis, si fortasse præbituri essent. Neque mihi nunc spes ulla est videndi veterem patriam, & jucundos liberos, & patrem desideratum: quos illi fortasse ad sacrificium repetent ob meam fugam, & expiabunt hoc delictum nece miserorum. Hoc ergo precor te, per superos & Deos qui veritatem sciunt; per si qua est inviolata fides, quæ supersit uspiam hominibus: miserere tot calamitatum, miserere animi indigna passi. His lacrymis concedimus vitam, & lubenter miseremur* ejus. *Ipse Priamus imperat solvi manicas & catenas strictas: & amicis verbis sic loquitur; Quicumque sis, jam inde obliviscere Græcos relictos, noster eris: sed hæc mihi petenti vere declara. Cur posuerunt hanc ingentem molem equi? quis* hujus *auctor est? aut quid petunt? quæ* est in eo *religio? aut quæ* est hæc *machina belli? Dixerat. Ille, imbutus fraudibus & calliditate Græca,*

NOTÆ.

133. *Salsæ fruges.*] *Mola*, placentæ species, ex *farre* sive frumento, salso, tosto, ac molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ, quarum fronti ante sacrificium imponebatur, dicebantur *immolari*, E. 8. 82.

Vittæ.] *Infula*, fascia latior, vulgo lanea & nivea, ex qua minores aliæ dependebant: unde Lucretius l. 1. 87. De Iphigenia immolanda: *Cui simul infula virgineos circumdata comptus, Ex utraque pari malarum parte profusa est.* Hæc infula non tantum victimæ, sed sacerdotes, & ipsa etiam Deorum simulacra coronabantur: unde infra v. 168. *Virgineas ausi Diva contingere vittas.*

135. *Ulva.*] Herba quælibet palustris, sine certo nomine.

141. *Quod.*] Vel est *quocirca*; vel redundat, ut sæpe apud Græcos ὅτι, vel, ut mihi videtur, pronomen est, *quod te oro*; id est *hoc te oro, hoc unum te oro, miserere*, &c. Sic Æ. 6. 363. *Quod te per cæli jucundum lumen & auras, Per genitorem oro*, &c.

142. *Per si qua est, &c.*] Locutio poëtis familiaris; & sensus est: *Per intemeratam fidem, si qua est intemerata fides hominibus.* Sic Æn. 12. 56. *Per si quis Amata tangit honos animum.*

146. *Manicas.*] Vox à *manu* deducta: significatque aliquando vestium partem, quæ manus & brachia protegit: aliquando vincula manuum; ut *compedes*, pedum.

152. *Arte Pelasgâ.*] Græci versuti & mala fide infames fuerunt. De *Pelasgis*, proprie Thessalis, Æ. 1. 628.

Sustulit

Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
Vos, æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ enſeſque nefandi,
Quos fugi; vittæque Deûm, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura;
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promiſſis maneas, ſervataque ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerumque inventor Ulyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem; manibuſq; cruentis
Virgineas auſi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm: fractæ vires, averſa Deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum; arſere coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis, ſalſuſque per artus
Sudor iit, terque ipſa ſolo (mirabile dictu)

extulit ad aſtra manus ſolutas vinculis: Vos atteſtor, inquit, ignes ſempiterni, inviolabilem veſtram divinitatem: Vos aræ & enſes funeſti, quos evitavi; & vaniæ Deorum, quas victima geſtavi: liceat mihi violare arcana ſacramenta Græcorum: liceat odiſſe illos, & exponere cuncta in lucem, ſi occultant aliqua: neque vero jam *obſtrictus ſum ullis legibus patriæ. Tu tantum, ô Troja, ſta promiſſis; & per me ſervata, ſerva* mihi *fidem: ſi vera profero, ſi magna præſto. Tota ſpes Græcorum & confidentia incepti belli poſita fuit in ope Palladis. At vero à quo* tempore *impius Diomedes & Ulyſſes repertor criminum, aggreſſi auferre è ſancto templo* Trojæ *fatale Palladium, occiſis cuſtodibus ſummæ arcis, rapuerunt ſacram ſtatuam; & auſi ſunt tangere ſanguinolentis manibus virgineam infulam Deæ: ab illo* tempore *ſpes Græcorum cœpit evaneſcere, & retro acta abire: vires infirmatæ* ſunt, *animus Deæ alienatus* eſt ab iis: *Nec incertis portentis id ſignificavit Pallas. Vix ſtatua depoſita* eſt *in caſtris* Græcorum, cum *rutila flamma eruperunt* ex ejus *oculis ſubrectis, & ſalſus ſudor fluxit per* ejus *membra, & ipſa ter exiliit è terra,*

NOTÆ.

154. *Vos, æterni ignes.*] Aliqui explicant de ignibus aræ, quos effugerat; alii melius cum Servio, de Sole, Luna, & ſideribus aliis. Nam hæc putabant veteres, & igneæ eſſe naturæ, & in æternum lucere, & habere Divinitatem: & frequenter jurabant per ſidera, Æ. 8. 429. *Cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor.*

159. *Si qua tegunt.*] *Si* pro *ſiquidem*, non dubitantis, ſed affirmantis eſt.

162. *Danaûm.*] Græcorum, Æ. 1. 34. De *Pallade*, Ibid. 43. & ſupra, 31. De *Tydide*, Diomede Tydei filio, Æ. 1. 101. De *Ulyſſe*, ſupra, v. 7.

166. *Palladium.*] Statua fuit Palladis, armata parmâ, id eſt ſcuto breviore, & haſtâ; eo ritu conſecrata, ut crederent urbem, in qua eſſet, inexpugnabilem fore. Aliqui dicunt è cœlo eſſe delapſam; alii factam ex oſſibus Pelopis. Hanc Ulyſſes & Diomedes, ſublapſi per cuniculos aut cloacas in urbem Trojam, ex arce ſubripuerunt: Diomedes deinde poſt excidium Trojæ tempeſtate actus in Italiam, Deorum reſponſis monitus ut Palladium Trojanis reſtitueret, dicitur illud Æneæ per Calabriam tranſeunti reſtituiſſe, vel cuidam ex Æneæ amicis, cui nomen *Nautes*. Ab hoc illatum in Italiam, & Lavinii primum, deinde Albæ, tum Romæ ſervatum in templo Veſtæ, ſub Veſtalium & Nautiæ familiæ cuſtodia; tam ſecreto, ut Herodianus teſtetur, ſub Commodo Imperatore cum templum Veſtæ conflagraſſet, Palladium Romæ tunc primo viſum eſſe. De *vittis*, ſupra, v. 133. *Virgineæ* dicuntur, quia *Pallas innupta.*

171. *Tritonia.*] Pomponius Mela, l. 1. c. 7. paludem & amnem Africæ *Tritona* memorat, non longe à Syrte minore, *unde*, inquit, *Minerva cognomen inditum eſt, ut incolæ arbitrantur, ibi genita: faciuntque ei fabula aliquam fidem, quod quem natalem ejus putant, ludicris virginum inter ſe decertantium celebrant.* Sic & Lucanus l. 9. 347. *Torpentem Tritonos adit illæſa paludem. Hanc & Pallas amat: patrio qua vertice nata Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo eſt, Ut probat ipſe calor) tetigit: ſtagnique quietâ Vultus vidit aquâ, poſuitque in margine plantas, Et ſe dilectâ Tritonida dixit ab unda.* Vel forte

Emicuit

Emicuit, parmamq; ferens haſtamque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec poſſe Argolicis exſcindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis; numenque reducant,
Quod pelago & curvis ſecum advexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas;
Arma Deoſq; parant comites, pelagoq; remenſo
Improviſi aderunt: ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læſo,
Effigiem ſtatuere, nefas quæ triſte piaret:
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub relligione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibuſq; futurum:
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultrò Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & noſtros ea fata manere nepotes.

quaſſans clypeum & haſtam trementem; quæ res eſt *miranda dictu. Satis Calchas declarat tentandum eſſe fugam mari: nec poſſe Trojam everti Græcis armis, niſi requirant* ex urbe *Argi alia auſpicia; & reducant Palladem* favente*m, qualem* prius *mari & curvis navibus ſecum adduxerant. Et nunc ſi vento redeunt Mycenas,* in urbem *patriam; parant* novella *& Deos ſocios, & mar* iterum *trajecto aderunt inexſpectati: ſic Calchas diſponit omnia. Pro Palladio* rapto *& Dea offenſa, admoniti exuxerunt hoc ſimulacrum, quo expiaret funeſtum crimen. Tunc Calchas præcepit* eos *exuere lignis compactis hanc molem altiſſimam, & eam ad cælum erigere: ne poſſit capi portis, & induci in muros; neve ſervare populum, ſecundum antiquam religionem. Nam,* dicebat, *ſi veſtra manus læſiſſent* hoc oblatum *Palladis munus; tunc magnam ruinam imminere regno Priami & Phrygibus, quod vaticinium Dii potius convertant in ipſum* Calchanta: *ſi vero manibus veſtris inductum fuiſſet in urbem veſtram; ſponte Aſiam magnis copiis venturam eſſe ad urbes Peloponneſi, & ea fata ſpectare noſtros poſteros.*

NOTÆ.

alluſum eſt à Latinis auctoribus ad Græcum Palladis epitherum, quo dicitur, Iliad. 2. 157. & alibi, ἀτρυλώνη *indefeſſa, expers timoris*; à τρεῖν *timere*, & α privativo.

176. *Calchas, &c.*] Græcorum vates. *Pergama.*] Arx Trojæ, Æn. 1. 470. *Argi*, & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi, regiæ Agamemnonis, Æ. 1. 288.

178. *Omina ni repetant, &c.*] Reſpexit morem Romanorum, inquit Servius: nam ſi egreſſi male pugnaſſent, revertebantur ad captanda rurſus auguria: aut ſi longius abeſſent Româ, locus aliquis ex agro captivo Romanus fiebat, in illa provincia in qua bellabatur, ad quem, ſi renovanda eſſent auſpicia, dux rediret.

182. *Omnia Calchas.*] Legunt aliqui *omina*; nec male.

186. *Roboribus.*] Vel ſpecies eſt quercus *robur*; vel lignum quodvis duriſſimum. G. 1. 162

188. *Antiqua ſub religione tueri.*] Id eſt, in locum Palladii ſuccedere, quod antiquo cultu & populi credulitate urbem ſervaturum erat.

191. *Phrygibus.*] Trojanis, in minore Phrygia ſitis, Æ. 1. 385.

193. *Aſiam.*] Duplex eſt: major & minor. *Major*, è tribus mundi partibus, quas veteres agnoverunt, longe maxima eſt: quam ab Europa Tanais fluvius, pontus Euxinus, & Ægæum mare diſterminant; ab Africa ſinus Arabicus: nunc in partes diſtincta præcipue ſex, imperium Moſcoviticum, Tartaricum, Turcicum, Perſicum, Indicum, & Sinenſe. *Minor*, peninſula eſt majoris Aſiæ, maxime occidentalis: inter pontum Euxinum; & eam mediterranei maris partem, quæ Iſſico ſinu terminatur: nunc *Natolia*: de hac ſermo hic eſt, qua in ea erat *Troas*.

193. *Pelopeia ad mœnia.*] Vel *Argos* ubi præcipue regnavit Pelops: vel totam peninſulam Iſthmo Corinthiaco Græciæ annexam; quæ cum *Apia* diceretur, *Peloponnæus* deinde, id eſt *inſula Pelopis*, vocata eſt à *Pelope*; qui è Phrygia, ubi Tantalus ejus pater regnaverat, coloniam eo deduxit. *Pelops* à Tantalo patre dicitur appoſitus fuiſſe Diis ad epulas, cumie humerum avidior Ceres comediſſet, eburneo humero donatus à Jove, Oenomaum deinde regem Elidis curuli certamine vicit; fraude æmulæ Myrtili, qui vectem axi ſubduxerat; atque ita Hippodamiam

Talibus

Talibus dolis, & vafritie perjuri Sinonis, res credita est; & decepti fraudibus, ejusque fletu subacti fuerunt, quos neque Diomedes, nec Achilles Lariſſæus, nec decem anni, nec mille naves ſubegerant. Tunc aliud majus & longe magis terribile portentum *objicitur miſeris* Trojanis, *& tuhat incautas mentes. Laocoon ſorte electus ſacerdos Neptuno, ſacrificabat magnum taurum ad ſolemnia altaria. Ecce autem (horreſco narrans) duo ſerpentes immenſis ſpiris à Tenedo* emiſſi *per mare ſedatum, inſtant undis, & ſimul accedunt ad litus: quorum pars anterior ſublata è fluctibus & criſta ſanguinolenta excedunt undas, pars reliqua propius radit mare, & curvat volvendo immanes caudas. Fit ſtrepitus, mari ſpumante: & jam attigerat litus, & ſuffuſi ſanguine & igne* circa *coruſcantes oculos, lambebant linguis mobilibus ora ſibilantia. Fugimus exanimati aſpectu: illi certo impetu currunt ad Laocoonta & primo ſerpens uterq; amplectendo conſtringit parva corpora duorum filiorum* Laocoontis, *& norſu devorat miſera membra: deinde invadunt* patrem *ipſum venientem in auxilium & arma attollentem, ſpiriſque grandibus involvunt: & jam bis complexi medium, bis circumdantes* ejus *collo dorſa ſquamoſa, excedunt capite & collis altis. Ille ſimul conatur manibus diſrumpere nexus,*

Talibus inſidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res: captique dolis, lacrymiſque coacti;
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno ſorte ſacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq; ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Pone legit, ſinuatque immenſa volumine terga.
Fit ſonitus ſpumante ſalo: jamq; arva tenebant;
Ardenteſque oculos ſuffecti ſanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt, ipſum auxilio ſubeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite & cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,

NOTÆ.

Oenomai filiam ſolus è procis obtinuit, aliis tredecim ab Oenomao jam ante victis & occiſis: eam enim iis poſuerat legem, ut victus moreretur, victori filiam nuberet, monitus oraculis à genero ſibi mortem imminere. Pelops ex Hippodamia *Atreum* ac *Thyeſtem* ſuſcepit: Atreus *Menelaum* & *Igamemnona*. *Pelopeia*, quatuor ſyllabis, Græa diphthongo, *Pelopeia*.

197. *Tydides, &c.*] Diomedes Tydei filius, Æ. 1. 101. *Lariſſæus Achilles.*] Phthius potius, quia Phthiæ natus eſt; cui ejus pater Peleus, ex Ægina inſula propter fratris ſui Phoci cædem profugus ab Eurytide Phthiæ rege in tertiam regni partem adſciueſſet. Sed *Phthia & Lariſſa* vicinæ ſunt Theſſaliæ urbes.

198. *Mille carinæ.*] Homerus in catalogo numerat mille centum octoginta ſex. *Carina* proprie eſt trabs im quæ fundamentum eſt totius navis: vulgo pro tota navi uſurpatur.

201. *Neptuno ſorte, &c.*] De *Laocoonte* ſupra v. 41. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. Sorte ductus eſt ſacerdos Laocoon, quia ubi non erant certi Deo ſacerdotes, ſorte duci mos erat: non erant autem apud Trojanos Neptuno, vel ex quo Laomedon Neptunum contempſerat; vel ex quo Trojani ejus ſacerdotem interfecerunt, quia ſacrificiis adventum Græcorum non vetuerat. Nunc itaque rati Græcos abiiſſe, ſacra Neptuno facienda putaverunt ipſo in litore; & ſors in Laocoonta cecidit, jam antea ſacerdotem Apollinis. De *Tenedo*, inſula Helleſponti, ſupra, v. 21.

209. *Salo.*] Mari, Æ. 1. 541.

212. *Agmine certo.*] Certo & ordinato motu: ſic G. 3. 423. *Extremaque agmina cauda*: locum vide.

Perfuſus

Perfuſus ſanie vittas atroque veneno;
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque Deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor: & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaq; Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi: pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt: ſcandit fatalis machina muros,
Fœta armis: pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô Divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atq; utero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores, cæcique furore,

infectus circa *tænias tabo & nigro veneno, ſimul emittit ad aſtra clamores horrendos: tales, quales mugitus* emittit *taurus, cum vulneratus fugit altaria, & excuſſit à collo ſecurim dubio* ictu impactam. *At gemini angues ſerpendo fugiunt ad ſumma templa, & abeunt in adem ſæva Minervæ: & occultantur ſub pedibus ſimulacri, & ſub orbe clypei. Tunc vero novus timor omnibus illabitur in corda attonita: aiuntque Laocoonta dignum fuiſſe pœnâ* quam *perſolvit; qui vulneravit tela ſacrum lignum, & immiſerit tergo haſtam impiam. Clamant invehendum* eſſe *in urbem equum, & orandam Dea divinitatem. Evertimus muros, & aperimus munimenta urbis. Omnes præparant* ſe *ad opus: & pedibus* equi *rotarum ſupponunt orbes, & injiciunt collo funes è ſtupa: fatalis machina intrat muros, plena armatis: circum pueri & virgines puellæ canunt ſacra* carmina, *& gaudent tangere manu funes. Machina progreditur, & minans inducitur in mediam urbem.*

O patria, ô Troja ſedes Deorum, & muri Trojanorum nobiles bello! Reſtitit quater in ipſo aditu portæ, & quater arma in ejus *alvo ediderunt ſtrepitum. Urgemus tamen improvidi & occæcati inſaniâ,*

NOTÆ.

221. *Sanie Vittas.*] Sanies eſt ſanguis mutatus ac fere corruptus, atro colore permixtus. De *vittis* ſupra, v. 133.

225. *Delubra.*] Templa ſic dicta, à *deluo*: quia plerumque ante templa fontes erant, aut lacus, ubi templa ingreſſuri deluebantur.

226. *Tritonidis arcem.*] Minervæ Tritoniæ, de qua ſupra, v. 171. *Arcem.*] Vel Trojanæ urbis, in qua templum illud erat, ut v. 41. *Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.* Vel arcem dixit, pro templo & æde Minervæ, quocumque loco ſita fuerit.

227. *Clypeique ſub orbe.*] Serpentes à Pallade excitatos in hujus perniciem non mirabitur, qui ſciet ex Plutarchi libro de Iſide, draconem ſacrum fuiſſe Minervæ, & à Phidia Minervæ ſimulacro eſſe appoſitum: qui Politianum legerit, ſcibentem, ſe vidiſſe Romæ Palladis clypeum, ſquamoſo draconis corio contextum, & draconculis fimbriatum.

229. *Inſinuat.*] Supple *ſe*: ut Æ. 1. 108. *Tum prora avertit.*

Scelus expendiſſe merentem.] Quidam dicunt ſupplicium luiſſe tum quidem Laocoonta, non ob læſum equum, iramque Palladis; ſed ob violatam alio ſcelere ſanctitatem Apollinei templi, cujus erat ſacerdos; & ſerpentes aufugiſſe in idem illud templum, quod erat in urbis arce.

230. *Robur.*] Lignum quodvis durius, G. 1. 162.

231. *Tergo.*] Dixit v. 51. *In latus, inque alvum.* Ergo à *tergo* equum aggreſſus, ictum in eam impegit *lateris* partem, quæ *alvo* contermina eſt.

234. *Muros, & Mœnia, &c.*] Ita diſtinguit Germanus, ut *muros* velit eſſe lapideum ambitum, quo urbs cingitur; *mœnia* munitiones, turres & id genus cætera, quibus muri defenduntur.

235. *Accingunt.*] Supple *ſe*, ut v. 229. *Inſinuat pavor.*

241. *Divûm domus Ilium.*] Quia murorum ſtructores habuit Neptunum & Apollinem; quia Ganymedem Jovis, Tithonum Auroræ delicias, è ſtirpe regia protulit. De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *Dardanidis*, Trojanis, Ibid. 239.

& locamus funeſtum portentum in ſacra arce. Tunc etiam Caſſandra ſolvit in vaticinia futura ruinæ *vocem, Phœbi voluntate nunquam creditam à Trojanis. Nos miſeri per urbem tegimus feſtivis ramis templa Deorum, quibus dies ille* futurus *erat extremus. Interim cœlum mutatur, & nox cadit in Oceanum, tegens magnis umbris & terram & cœlum & fraudes Græcorum: Trojani ſparſi per urbem, ſiluerunt: ſomnus tenet laſſa membra. Et jam exercitus Græcus armatis navibus proficiſcebatur à Tenedo, per opportuna ſilentia Lunæ tacita, accedens ad litora cognita: cum navis regia ſuſtuliſſet facem; Sinon quoque, protectus voluntate Deorum* nobis *infeſtâ, aperuit clam lignea clauſtra, & Græcos in alvo clauſos: equus apertus effundit eos in aërem: & hilares emittunt ſe è cavo ligno duces Tiſandrus & Sthenelus, & improbus Ulyſſes, deſcendentes per funem dejectum; & Athamas, & Thoas, & Neoptolemus Pelei nepos, & primus Machaon,*

Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſtâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx inſtructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat; fatiſque Deûm defenſus iniquis,
Incluſos utero Danaos & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq; cavo ſe robore promunt
Tiſandrus Sthenelusque duces, & dirus Ulyſſes,
Demiſſum lapſi per funem; Athamaſque, Thoaſque,
Peliderque Neoptolemus, primuſque Machaon,

NOTÆ.

246. *Caſſandra.*] Priami & Hecubæ filia, quæ cum ab amatore Apolline artem accepiſſet vaticinandi, nec ei tamen gratiam amoris mutui retuliſſet: indignatus Deus effecit, ut à Trojanis fides ipſius vaticiniis non haberetur. Nupſit ſub extremis illius belli temporibus Choræbo: captâ urbe, vitiata eſt ab Ajace Oilei in ipſo Minervæ templo, & in prædam Agamemnoni ceſſit; quem cum admoneret ſæpe de cavendis Clytemnæſtræ inſidiis, nec dicto haberet audientem; cum ipſo deinde, Ægiſthi & Clytemnæſtræ ſcelere, in convivio obtruncata eſt. De *delubris*, ſupra, v. 255. De *Myrmidonibus*. Achilli ſubditis, v. 7.

250. *Ruit Oceano nox.*] Sole nimirum in Oceanum, ut fingitur, cadente; conſequitur ſtatim nox, & poſt eum præcipitat. *Oceano*, id eſt, *in Oceanum*. Sicut *it clamor cœlo*, id eſt, *ad cœlum*.

254. *Argiva phalanx.*] *Phalanx* proprie Macedonum eſt agmen pedeſtre, perpetuo umbonum textu conſertum, atque ita juncto impetu in hoſtes incurrens; unde nomen habet juxta Suidam, à πελάζειν ἄγχι *accedere prope*. Ex Vegetio habebat hominum octo millia. *Argiva.*] Græca ab *Argis* urbe Peloponneſi, de qua Æ. 1. 289. De *Tenedo*, Helleſponti inſula, ſupra, v. 21.

255. *Silentia Lunæ.*] Ne explices de Luna cum Sole conjuncta, quæ tum dicitur *ſilens*, quia minime lucet; ſed intellige de media & ſilente nocte, ut explicabimus, v. 340.

261. *Tiſandrus.*] Servius ait eum fuiſſe filium Polynicis illius, qui de regno Thebano cum fratre Eteocle confligens occidit: ſed hunc Polynicis filium vulgo *Therſandrum*, non Tiſandrum vocant. At Servius, *Tiſſandrus* hic legit; Pomponius, *Theſſandrus*.

Sthenelus.] Filius illius Capanei Argivi, qui eodem Thebano bello Polynicem ſecutus occiderat, vel Jovis fulmine, vel Thebanorum lapidatione obrutus.

Duces.] Non ad Tiſandrum, & Sthenelum dumtaxat, vox illa pertinet; ſed ad Ulyſſem etiam, & Neoptolemum, & alios quos hic appellat.

263. *Peliderque Neoptolemus.*] *Pyrrhus*, Achillis & Deidamiæ filius: *Pyrrhus* dictus à colore capillorum, nam πυῤῥὸς *rufus* eſt: *Neoptolemus*, à νέος *novus*, & πόλεμος *bellum*; quia admodum adoleſcens, ad belli Trojani reliquias perductus eſt: erat enim in fatis abſque aliquo Æacidarum capi Trojam non poſſe. Trojâ captâ Priamum interfecit, Polyxenam Priami filiam ſub Achillis tumulo immolavit, Andromachen Hectoris uxorem ex præda captivam habuit; Mo-

Et

Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam:
Cæduntur vigiles: portiſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono Divûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mæſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſque effundere fletus:
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines
Vulneraq; illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ! ſpes ô fidiſſima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque urbiſque labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno!
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur;

& Menelaus, & ipſe Epeus architectus doloſi equi. *Aggrediuntur urbem impeditam vino ac ſomno: occiduntur excubitores: & apertis portis admittunt omnes ſocios, & conjungunt turmas ejuſdem concilii participes. Tempus erat, quo primus ſomnus feſſis hominibus ſubit, & Deorum munere gratiſſimus illabitur. Ecce per ſomnum Hector triſtiſſimus viſus eſt mihi adſtare pra oculis, & emittere copioſas lacrymas: tractus equis, ut olim, & niger ſanguineo pulvere, & tranſfoſſus loris per pedes tumidos. Hei mihi, qualis erat! quam diverſus ab illo Hectore, qui rediit ornatus ſpoliis Achillis, vel* cum *injeciſſet ignes Trojanos in naves Græcorum! habens barbam ſordidam, & capillos coherentes ſanguine, & plagas illas, quas multas accepit circa muros patriæ. Ego plorans videbar primus alloqui virum, & emittere* hæc *triſtia verba: O Lumen Trojæ! ô ſpes firmiſſima Trojanorum! qua tam longa mora te detinuit? ô Hector optate, quibus è regionibus venis! quomodo te videmus laſſi, poſt multas neces tuorum, poſt diverſos & urbis & civium labores? quæ cauſa indigna maculavit pulchram faciem; aut quare video has plagas? Ille nihil* ad hæc dixit, *nec* reſponſis *detinet me petentem inutilia;*

NOTÆ.

loſſum ex ea ſuſcepit; & cum eam deinde matrimonio junxiſſet Heleno Priami filio, ducturus Hermionem Menelai & Helenæ filiam; ab Oreſte Agamemnonis filio, cui Hermione deſponſata fuerat, in Delphico Apollinis templo interfectus eſt. *Pelides* vocatur, quia *Pelei* nepos, qui Æaci fuit filius, regis in Ægina inſula, & Thetidis maritus.

Primuſque Machaon.] Æſculapii filius, Podalirii frater; uterque medicus inſignis fuit, præcipue ſanandis vulneribus. *Primus:* id eſt, primo loco delapſus per funem: nec obſtat quod Tiſandrus & reliqui ſupra vocati ſint *duces*; erant enim *duces* dignitate ac munere, non deſcendendi ordine.

264. *Menelaus.*] Atrei filius, Agamemnonis frater, Tyndarei Spartani regis gener, ac deinde ſucceſſor; maritus Helenæ, quam cum raptam à Paride fruſtra legationibus à Priamo repetiiſſet, ſociali totius Græciæ bello repetiit, recepitque tandem everſo Trojano regno: & conſcenſâ navi, poſt octavum erroris annum domum redit.

Epeus.] Ideo equi lignei fabricator dicitur, quia muralem reperit machinam quæ vocatur etiam *aries*, ex Plin. lib. 7. 56.

272. *Raptatus bigis.*] De *Hectore* bigis raptato, Æ. 1. 487. De *bigis*, & quadrigis, duobus & quatuor equis, ſub eodem jugo conjunctis, G. 1. 512.

275. *Exuvias Achillis, &c.*] Cum nempe Achilles è Græcorum caſtris receſſiſſet, offenſus Agamemnoni ob ereptam ſibi Briſeidam; territi navium incendio Græci, fruſtra precibus Achillem tentaverunt, Patroclus imprimis, ipſi chariſſimus; qui cum ad reditum impellere eum non poſſet, rogavit, ſua ſibi ſaltem arma militeſque ſuos concederet, quibus, Trojanis metum incuteret. Conceſſit Achilles: at Patroclus, Achillis armis indutus, ab Hectore occiſus eſt. Igitur per *Achillis exuvias*, Achillis arma intellige; non Achilli quidem, ſed Patroclo direpta. Ita Homerus Iliad. 15. ſub finem, & 16.

ſed agre trahens gemitus ex intimo pectore: Heu! fuge, fili Veneris, & te, inquit, ſubtrahe huic incendio. Hoſtis tenet urbem, cadit ab alto vertice Troja: ſatisfecimus patriæ & Priamo: Si Troja manu ali quâ *ſervari poſſet, hac meâ etiam fuiſſet ſervata. Troja committit tibi* ſua *ſacra, & ſuos Deos: accipe hos caſuum* tuorum *ſocios, quære illis urbem, quam tandem magnam condes pererrato mari. Sic locutus eſt; & manibus exportat ex adytis intimis inſulas, & potentem Veſtam, & ignem inextinctum. Interim urbs turbatur variis miſeriis: & quamvis domus patris Anchiſæ ſeparata, & cincta arboribus, ſubmoveatur; magis & magis auditur ſonus, & horror armorum imminet. Excitor è ſomno, & aſcendens ſupergredior ſummum culmen tecti, & ſto attentis auribus. Sicut quando ignis ventis ſævientibus cecidit in ſegetem; aut* quando *præceps torrens montanis undis vaſtat agros, vaſtat ſegetes fertiles & labores boum, & rapit arbores in præceps:* tunc *paſtor ignarus obſtupeſcit audiens ſonum ex alto*

Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Dea, teque his (ait) eripe flammis.
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja:
Sat patriæ Priamoq; datum: ſi Pergama dextrâ 291
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra, ſuoſque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto. 295
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribuſque obtecta receſſit) 300
Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens 305
Sternit agros, ſternit ſata læta boumque labores,
Præcipitesque trahit ſylvas: ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum verò manifeſta fides, Danaûmque pateſcunt
Inſidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
Vulcano ſuperante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.

cacumine rupis. Tunc vero clara fuit *veritas* verborum Hectoris, *& apparent fraudes Græcorum. Jam domus magna Deiphobi fecit ruinam, igne vincente: jam domus vicina Ucalegontis ardet: promontorium Sigæum late relucet flammis.*

NOTÆ.

291. *Pergama, orum.*] Arx Trojæ. Æ. 1. 70.

293. *Sacra, ſuoſque, &c.*] Per *ſacra*, res eas intelligit, quæ ad ceremonias Deorum pertinebant; ut vittæ, inſulæ, de quibus ſupra, v. 133. Pepla, de quibus Æ. 1. 484. Per *Penates*, Deorum domeſticorum ſimulacra, de quibus infra, v. 717. Per *Veſtam*, vel unum ex illis Penatium ſimulactis. vel ignem ipſum æternum: ait enim Ovid. Faſt. 6. 291. *Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.* Per *ignem perpetuum*, ignem inextinctum: qui, ſi aliquando extingueretur; non alio igne, ſed admotis Soli fomitibus ipſo Solis calore excitandus erat. De hoc, deque *Veſta*, Georgicorum 1. 498.

297. *Adytis effert.*] Vel reipſa effert; vel in ſomnis videtur efferre. Effert autem in Æneæ domum, è templo quod erat in arce; & cum iis imperium à Priamo in Æneam tranſfert. Cultum porro ignis acceperant Phryges & Græci ab orientalibus populis, præcipue Perſis; quibus ob uſus maximos dignus Divinitate viſus eſt, & perpetuâ cuſtodiâ. *Adyta.*] Sunt intimæ partes domorum templorumque, in quas intrare nefas eſt, ab α privativo, & δύω *ingredior*. De *penetralibus*, in voce *penus*, Æ. 1. 708. De *Auſtris*, ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58.

310. *Deiphobi.*] Priami filius fuit, qui poſtquam Paris à Pyrrho occiſus eſt, Helenam duxit uxorem, cujus dolo inter primos interfectus eſt, ut fuſe deſcribitur Æ. 6. 490. De *Vulcano*, qui pro igne hic ſumitur, G. 1. 295.

312. *Ucalegon: Sigea igni freta, &c.*] Ucalegon, ſenex, unus è Conſiliariis Priami; *Ucalegon* ponitur pro *domo Ucalegontis. Sigea.*] *Sigeum, & Rhœteum:* promontoria duo Troadis, non longe ab urbe Troja. *Freta* dixit, pro mari Helleſpontiaco, quod regionem illam alluit, & proprie fretum eſt.

Exoritur

Exoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec ſat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum ſociis ardent animi: furor iraque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori ſuccurrit in armis.
Ecce autem, telis Pantheus elapſus Achivûm,
Pantheus Otriades, arcis Phœbique ſacerdos;
Sacra manu, victoſque Deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit: curſuque amens ad limina tendit:
Quo res ſumma loco, Pantheu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit ſumma dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter Argos
Tranſtulit: incensâ Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus aſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet
Inſultans: portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti: ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine Divûm

Attollitur clamor virorum, & fremitus tubarum. Attonitus arma ſumo, nec ſatis erat *rationis* cur ſumerem *arma: ſed cupit animus colligere turbam ad pugnandum, & convolare in arcem cum ſociis: furor & ira impellunt animum, & venit* in mentem *glorioſum* eſſe *mori ſub armis. Ecce autem Pantheus elapſus ex armis Græcorum, Pantheus Otrei filius, ſacerdos Phœbi & arcis, rapit ipſe manu* res *ſacras, & Deos ſuperatos, & parvum nepotem: & exanimatus currendo tendit ad januam* meam: *O Pantheu, dixi, quo* in *ſtatu ſuprema res eſt? quam in arcem currimus? Vix ea locutus eram, cum talia reſpondet gemens: Venit ſuprema dies & tempus inevitabile Trojanis: periimus Trojani, periit Troja, & magna gloria Trojanorum: crudelis Jupiter omnia tranſmiſit ad Argivos: Graci regnant in urbe inflammata. Equus altus ſtans in medio murorum emittit milites, & victor Sinon ſpargit incendia illudens:* totque *alii intrant portis utrimque apertis, quot millia nunquam venere à magna* urbe *Mycenis: alii obſtantes occupaverunt armis anguſtas vias: obſtat gladiorum acies micanti mucrone, nuda, parata ad cædem, vix primi excubitores portarum ſuſtinent pugnam, & reſiſtunt inſano certamine. Talibus verbis Panthei, & voluntate Deorum*

NOTÆ.

319. *Pantheus Otriades, &c.*] Otrei filius, ſacerdos Apollinis qui in arce colebatur: licet enim arx Trojana præcipue ſacra eſſet Palladi, ut deinde Romanorum Capitolium Jovi; utraque tamen ſedes Diis aliis compluribus dicata erat. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. 104. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

321. *Limina.*] Legunt alii *litora*, nec male. Servius & Donatus retinent *limina*; & hinc Æneæ virturem exaggerant, cujus in domum, & Hector, & Pantheus ſacra deferebant.

322. *Quam prendimus arcem?*] Senſus eſt: *Quam occupabimus arcem? in quam arcem concurremus?* Maxime enim de arce videtur Æneas fuiſſe ſollicitus, dixit enim v. 315. *Et concurrere in arcem cum ſociis ardent animi.* Sed arx illa primo à Græcis capta fuerat, & equus in eam inductus, v. 245. *Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.* Tamen aliæ fuere arces & munita loca: imprimis Priami regia, in quam ultimus Græcorum impetus fuit, infra, v. 437. Dubitat igitur Æneas, quænam arx adhuc propugnari poſſit.

325. *Dardania. Ilium.*] Trojænomina, Æ. 1. 5. *Troës Teucrorum:* Trojanorum nomina, Æ. 1. 34. 239. *Argos, Mycenis:* urbes ſunt Peloponneſi. regnum Agamemnonis, Æ. 1. 288. *Danai*, Græci, Æ. 1. 34. *Sinon* ſupra, 86.

332. *Anguſta viarum.*] Anguſtas vias: familiaris poëtis & hiſtoricis locrio: infra, v. 725. *Opaca locorum*, Æ. 1. 426. *Strata viarum.*

335. *Cæco Marte.*] Certamine vel obſcuro, quia per noctem committebatur; vel inſano, quia à paucis & improvidis contra multos & paratos. De *Marte*, belli Deo, Ec. 9. 12. *Otriades.*] Panthei, qui filius Otr. *Numine.*] Æ. 1. 137.

rapior in arma & in incendia: quo crudelis Erinnys, quo tumultus & clamor elatus in cœlum me *vocat. Adjungunt se socios Ripheus, & grandis ætate Iphitus, occurrentes* mihi *ad* lucem *Lunæ, & Hypanis, & Dymas; & denſantur ad latus noſtrum: & Chorœbus juvenis Mygdonis* filius: *forte per illos dies venerat Trojam, ardens magno amore Caſſandræ; & gener ferebat auxilium Priamo & Trojanis: miſer qui non crediderat monitis ſponſæ vaticinantis. Poſtquam vidi illos collectos promptos eſſe ad pugnam, de iis* rebus *ſic cœpi* loqui: *O juvenes, corda fruſtra generoſa: ſi firmum eſt vobis deſiderium ſequendi* me *tentantem extrema; cernitis quis ſit ſtatus rerum. Omnes Dii, per quos hoc regnum ſteterat, abierunt deſertis altaribus & penetralibus: vos* vero vultis *ſubvenire urbi* jam *combuſtæ: moriamur* potius, *& ruamus in medium armorum. Sola ſalutis* quæ via reſtat *victis,* eſt *nullam ſperare ſalutem. Sic furor additus eſt virtuti juvenum. Deinde veluti lupi rapaces, per nebuloſum tempus, quos rabida ventris aviditas expulit furioſos* ex antris, *& quos proles relicta expectat ficcis gutturibus:* ita nos *per arma, per hoſtes, imus ad mortem certiſſimam, & inſiſtimus mediam viam urbis: nigra nox errat circa* nos *cavis tenebris. Quis explicet ſermone ſtragem & mortes illius noctis?*

In flammas & in arma feror: quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus & maximus annis
Iphitus, oblati per lunam, Hypaniſque Dymaſque;
Et lateri agglomerant noſtro: juveniſq; Chorœbus
Mygdonides: illis ad Trojam forte diebus
Venerat, inſano Caſſandræ incenſus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibuſque ferebat:
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prœlia vidi,
Incipio ſuper his: Juvenes, fortiſſima fruſtra
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido eſt
Certa ſequi: quæ ſit rebus fortuna, videtis.
Exceſſere omnes adytis ariſque relictis
Dii, quibus imperium hoc ſteterat: ſuccurritis urbi
Incenſæ: moriamur, & in media arma ruamus.
Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis: per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæq; tenemus
Urbis iter; nox atra cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando

NOTÆ.

337. *Erinnys.*] Nomen commune tribus furiis: quæ, ut *Eumenides*, ſic *Erinnyes* vocantur. Propert. lib. 2. 20. 29. *Tunc me vel tragicæ vexetis Erinnyes.* Privata ſingularum nomina ſunt, *Alecto, Tiſiphone, Megara:* de quibus G. 1. 278.

340. *Oblati per lunam.*] Probat enim Scaliger, de Emendatione temp. lib. 5. captam eſſe Trojam circa plenilunium & finem veris: idque etiam patet ex Perronii fragmento de expugnatione Trojæ: *Jam plena Phœbe candidum extulerat jubar:* at tum Luna maxime lucida eſt. Igitur *ſilentia Lunæ*, ut antea dixit Virgilius, v. 255. de *media nocte* explicanda ſunt, quod tempus vocatur *conticinium*, quia tunc tacent omnia: Luna autem nocturni ſilentii præſes dicitur: unde Horat. Epod. 5. 51. *Nox & Diana quæ ſilentium regis.*

342. *Mygdonides.*] Nomen à *Mygdone* patre, fratre Hecubæ Priami uxoris: non à *Mygdonia* regione; monet enim Servius gentilia nomina non deſinere in *des*, ſed patronymica. De *Caſſandra* ſupra, v. 246. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

348. *Fortiſſima fruſtra.*] Hic agnoſcunt vulgo interpretes plane prolixam & incommodam verborum trajectionem, & verba digerunt hoc modo: *Juvenes, fortiſſima pectora: videtis quæ ſit fortuna rebus: omnes Dii, quibus hoc imperium ſteterat, abierunt adytis ariſque relictis: fruſtra ſuccurritis urbi incenſæ. Si vobis cupido certa eſt ſequi audentem extrema, ruamus in media arma, & moriamur.* Ego rectum, abſque trajectione, ſenſum verborum videre mihi videor, ut patet in interpretatione: ubi vocat Æneas juvenum *pectora fruſtra fortiſſima*, quia eorum fortitudo ad patriæ ſalutem deinceps inutilis erat.

Explicet?

Explicet? aut poſſit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & relligioſa deorum
Limina. Nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoreſque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus ſe Danaûm, magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens,
Inſcius; atque ultro verbis compellat amicis:
Feſtinate viri, nam quæ tam ſera moratur
Segnities? alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama: vos celſis nunc primum à navibus itis?
Dixit: & extemplo (neq; enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes.
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſq; repente refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeos viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis & circumfundimur armis:
Ignaroſque loci paſſim & formidine captos
Sternimus: aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans ſucceſſu animiſq; Chorœbus:
O ſocii, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaq; oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmq; inſignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur: laterique Argivum accommodat enſem.
Hoc Ripheus, hoc ipſe Dymas, omniſque juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſq; recentibus armat.

aut poſſit lugendo æquare illos *labores? Perit urbs vetus, quæ regnaverat per multos annos: multa inutilia corpora paſſim funduntur, & per vias, & per domos, & per ſacra veſtibula Deorum. Nec ſoli Trojani luunt pœnas ſanguine: aliquando etiam virtus redit victis in corda, & Græci victores occiduntur: ubique crudelis eſt luctus, ubique timor, & multa ſpecies mortis. Androgeos primum è Græcis occurrit nobis, magna turba cingente, putans* nos eſſe *agmen ſociorum, inconſultus: & prior nos alloquitur ſermone amico: Properate ô viri, quæ enim tam tarda deſidia* vos *detinet? alii vaſtant & evertunt Trojam combuſtam: vos nunc primo venitis ab altis navibus?* Sic *locutus eſt: & ſtatim agnovit ſe deveniſſe in medium hoſtium, nam non reddebantur* ipſi *reſponſa ſatis tuta: Obſtupuit, & retro continuit pedem cum voce. Sicut qui in vepribus rigidis innitens terra calcavit anguem ex improviſo: & ſubito tremens fugit* eum *aſſurgentem in iras, & inflantem collum cæruleum. Non aliter Androgeos recedebat territus aſpectu. Irrumpimus & circummiſcemur confertis armis: & paſſim dejicimus* Græcos, *inſcios locorum, & metu percitos: fortuna favet primis conatibus. Et tunc Chorœbus latus ſucceſſu & animoſior ait: O ſocii, eamus, quà fortuna oſtendit viam ſalutis, & quâ ſe præbet propitiam. Mutemus clypeos, & accommodemus nobis arma Græcorum. Quis exigat in hoſte,* utrum *virtus, aut dolus* ſit? *Ipſi* Græci occiſi *ſuppeditabunt* nobis *arma. Sic locutus poſtea induit caſſidem criſtatam Androgei, & pulchrum ornamentum clypei, & alligat lateri gladium Græcum. Hoc facit Ripheus, hoc ipſe Dymas, & omnis juventus læta: unuſquiſque armat ſe ſpoliis novis.*

NOTÆ.

367. *Quondam.*] Aliquando. Sic G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.* De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34.

377. *Senſit delapſus in hoſtes.*] Id eſt, *ſe delapſum eſſe*: Græciſmus, Latinis veteribus familiaris. Sic Catul. in Phaſelo, v. 2. *Ait fuiſſe navium celerrimus, &c.*

379. *Aſpris.*] Pro *aſperis*: ut Æ. 1. 205. *Acceſtis*, pro *acceſſiſtis.*

391. *Comantem galeam.*] Criſtatam, caudis animalium ornatam, Æ. 3. 468. *Argivum*, Græcum, ab Argis urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

Imus permixti Gracis, Diis non propitiis : & congressi per obscuram noctem committimus multas pugnas, mittimus plurimos Gracorum ad inferos. Alii fugiunt ad naves & quarunt currendo tutum litus : aliqui fœdo metu iterum conscendunt magnum equum, & occultantur in utero ejus sibi *cognito. Heu, nihil oportet quemquam sperare invitis Diis ! Ecce filia Priami Cassandra, capillis expassis, rapiebatur à templo & penetralibus Palladis, frustra tollens ad cœlum ardentes oculos : oculos* inquam, *nam catena ligabant teneras manus. Chorœbus irato animo non passus est hoc spectaculum, & morituras immisit se mediam in turbam. Omnes sequimur, & ingruimus spissis telis. Tum statim è summo fastigio templi obruimur jaculis nostrorum* Trojanorum, *& fit strages deploranda, ob armorum formam & errorem cristarum Gracarum. Tunc Graci* commoti *dolore & ira* ob *ereptam* sibi *Cassandram undique congregati* nos *oppugnant : ardentissimus* erat *Ajax & gemini filii Atrei, & omnis exercitus Dolopum. Quemadmodum venti oppositi scisso turbine aliquando certant, & Zephyrus, & Notus, & Eurus exultans equis orientalibus : sibilant sylva, ac Nereus spumosus tridente furit, & commovet mare* ab *imo fundo. Si aliquos per tenebras obscura noctis fugavimus dolis, & dispersimus tota urbe : illi etiam occurrunt, primique agnoscunt scuta & arma simulata, & notant voces sono discrepantes* à suis : *Statim opprimimur numero, & primus Chorœbus occiditur manu*

Vadimus immixti Danais, haud numine nostro :
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt : pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu, nihil invitis fas quenquam fidere Divis !
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus à templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra :
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt : acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque Notusque, & lætus Eois
Eurus equis : stridunt sylvæ : sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent ; primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero, primusque Chorœbus

NOTÆ.

396. *Haud numine nostro.*] Non propitiis Diis. Sic Æ. 12. v. 540. *Nec Dii texere Cupentum Æneæ veniente sui.* De *Orco*, qui pro inferis sumitur, G. 1. 277.

404. *Cassandra, &c.*] Supra v. 246. In templo Minervæ vitiata ab Ajace Oilei filio Æ. 1. 44. De *Ajace* Oilei, de quo hic mentio, Æ. 1. 45. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54 & Menelao, supra v. 264. De *Dolopibus*, supra v. 7.

417 *Zephyrus, &c.*] Ventus occidentalis, Ecl. 5. 17. *Notus.*] Qui & *Auster* meridionalis : νότος & *humidus* : Ecl. 2. 58. *Eurus.*] Orientalis, unde equis invectus dicitur *Eois*, ab ἠὼς, *Aurora*. Et verò Horatius equos etiam Euro tribuit, Od. 4. 4. 44. Per *Siculas equitavit undas. Quondam.*] Aliquando, supra, v. 367.

419. *Nereus.*] Juxta aliquos pro *Neptuno* sumitur, ob tridentem : juxta Orpheum pro Deorum antiquissimo : juxta Hesiodum, pro Ponti filio : juxta omnes, pro Nereidum Nympharum patre, & uno è maris præsidibus.

423. *Ora sono discordia.*] Alii enim Phrygiâ, alii Græcâ linguâ utebantur : quidam explicant de vario militum symbolo, *mot du guet.*

Penelei

Peneleï dextra divæ armipotentis ad aram
Procumbit : cadit & Ripheus juſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.
Diis aliter viſum. Pereunt Hypaniſque, Dymaſque,
Confixi à ſociis : nec te tua plurima, Pantheu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec ullas
Vitaviſſe vices Danaûm; &, ſi fata fuiſſent
Ut caderem, meruiſſe manu. Divellimur inde,
Iphitus & Pelias mecum : quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyſſei.
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe :
Sic Martem indomitum Danaoſq; ad tecta ruentes
Cernimus, obſeſſumque actâ teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ, poſteſque ſub ipſos
Nituntur gradibus : clypeoſque ad tela ſiniſtris
Protecti objiciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt : his ſe, quando ultima cernûnt,
Extrema jam in morte parant defendere telis;
Auratasq; trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt : alii ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores, has ſervant agmine denſo.
Inſtaurati animi, regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vim addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius uſus

Penelei ad aram Deæ Palladis. Occiditur etiam Ripheus, qui inter Trojanos unus omnium juſtiſſimus fuit, & obſervantiſſimus æquitatis. Aliter viſum eſt Diis. Moriuntur Hypanis & Dymas, confoſſi à civibus ; nec multa religio tua nec vitta Phœbi protexerunt te morientem, ô Pantheu. Trojani cineres, & ſupremus ignis meorum ; teſtor vos, me in exitio veſtro nec effugiſſe arma, nec ulla pericula illata à Græcis : &, ſi fatum voluiſſet me morerer, me dignum fuiſſe propter facta. Abſtrahimur inde Iphitus & Pelias mecum : è quibus Iphitus jam erat annis tardior, Pelias etiam tardatus ob plagam ab Ulyſſe acceptam. Statim vocamur clamoribus ad regiam Priami. Illic autem videmus *magnum certamen ; quaſi nulla eſſent alibi prælia, & nulli morerentur reliqua* in *urbe : ſic videmus Martem effrænem, & Græcos ad faſtigia aſcendentes, & portas obſeſſas admotâ teſtudine. Scala affiguntur muris, & innituntur gradibus ad ipſas portas : & Græci tecti opponunt ſiniſtris* manibus *clypeos ad jacula, dextris apprehendunt tecta. Contra Trojani diruunt turres & culmina tegentia domos : ſiquidem vident extremas* res, *conantur defendere ſe his armis in ruina jam ſuprema : & dejiciunt auratas trabes, magna ornamenta antiquorum patrum : alii ſtrictis gladiis occupaverunt portas, & has defendunt ſpiſsâ multitudine. Renovatus* eſt mihi *ardor ſuccurrendi domui regis, & adjuvandi viros auxilio, & addendi vires victis. Erat limen, & janua occulta, & pervia conjunctio domorum*

NOTÆ.

425. *Penelei.*] Unius è quinque Bœotorum ducibus, qui ad expeditionem Trojanam venerant. Iliad. 2. 494. *Armipotentis.*] Palladis, quæ quaſſans arma è cerebro Jovis nata eſt, unde nomen à πάλλω *quaſſo.*

428. *Diis aliter viſum.*] Licet juſtiſſimus eſſet, viſus eſt tamen Diis reus ac morte dignus eſſe. De *infula* ſeu vittis Apollinis, v. 113. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

434 *Meruiſſe manu.*] Me dignum fuiſſe morte propter ea quæ *manu* feceram : nempe ob cædes Græcorum plurimas.

440. *Martem.*] Pro bello, cujus Deus eſt, Ecl. 9. 12.

441. *Teſtudine.*] Machina, quæ inventa dicitur bello Trojano. Sic deſcribitur à Livio l. 44. 9. *Scutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis ; faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant.* Ait Xiphilinus in Auguſto, tam firmam fuiſſe, ut homines ſupra illam ire poſſent : ſed & equi agi & vehicula. Nomen à corio *teſtudinis tortuæ* : Græcis συναστισμὸς, à clypeis ſimul nexis. De *poſtibus*, Æn. 1. 452.

Tectorum

Priami inter ſe, & porta relicta à tergo: quâ miſera Andromache, dum ſtabant regna, ſæpe ſolebat abſque comitatu ſe conferre ad ſoceros, & ducebat avo puerum Aſtyanacta. Hac aſcendo ad faſtigia ſummi tecti, unde miſeri Trojani vibrabant manibus ſpicula inania. Evertimus ab altiſſima parte, & disjecimus turrim ſitam in loco declivi, & ſummis tectis elatam ad ſidera, unde ſolebat tota Troja ſpectari, & naves Græcorum, & Achaiæ caſtra: poſtquam eam *circum accidimus ferro, qua parte ſupremum tabulatum rede debat juncturas* parietis *infirmiores: Illa* turris *extemplo concidens ruinam fecit cum tumultu, & late incubuit ſuper turmas Græcorum: ſed alii ſuccedunt: nec lapides, nec ullum genus armorum interim ceſſat. Ante ipſum introitum & ad primam portam Pyrrhus gaudet fulgens armis & luce* armorum *æreorum. Qualis* eſt *coluber, quem hyems frigida occultabat effœtum ſub terra; quando refectus venenatis herbis, & jam reparatus depoſitâ pelle, ac juventute conſpicuus, elato pectore protrahit in lucem lubricum dorſum, erectus ad Solem, & vibrat linguam tricuſpidem. Simul magnus Periphas, & armiger Automedon ductor equorum Achillis: ſimul tota juventus Scyri* inſulæ, *aſcendunt ad tectum, & conjiciunt ignes ad faſtigia.*

Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo: infelix qua ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & avo puerum Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm ſolitæ naves, & Achaïca caſtra;
Aggreſſi ferro circum, quà ſumma labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimuſque. Ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaûm ſuper agmina late
Incidit: aſt alii ſubeunt; nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum primoq; in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruſcus ahenâ.
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc poſitis novus exuviis, nitiduſq; juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.

NOTÆ.

454. *Tectorum inter ſe, &c.*] Videntur continua duo fuiſſe palatia Priami, & Hectoris, cujus Andromache uxor fuit. *Relicti.*] Ab hoſtibus, qui poſticam illam januam non animadverterant.

456. *Andromache.*] Filia Eetionis regis Thebes, in Cilicia, minoris Aſiæ provincia. Occiſo mariro Hectore, Priami & Hecubæ filio, captâque Trojâ Pyrrho ceſſit in prædam: à quo ducta in Epirum, ex eo Moloſſum ſuſcepit; ac deinde Heleno, Priami item filio, cum regni Epirotici parte in uxorem conceſſa eſt. *Soceri* igitur Andromaches fuere Priamus & Hecuba.

457. *Aſtyanacta.*] Filium unicum Andromaches ex Hectore: hic poſt Trojam captam cum quæreretur à Græcis ad mortem, occultatus a matre in ipſo Hectoris tumulo, indeque dolo Ulyſſis erutus, è turri præceps actus eſt.

462. *Achaica caſtra.*] De Achaia, Græciæ regione, Æ. 1. 492. De *Danais*, lb. 34.

463. *Qua ſumma, &c.*] Qua trabium, quæ ſummum tabulatum ſuſtinebant, capita, parieti immiſſa, infirmiorem illum reddebant, & exſcindi facilem. De *Pyrrho*, ſupra, v. 213.

471. *Qualis ubi, &c.*] De illa ſerpentis renovatione, herbarum paſtu, lingua tricuſpide, jam diximus, G. 3. 437.

477. *Scyria pubes.*] E Scyro inſula, una è Cycladibus, in qua regnavit Lycomedes: apud quem depoſitus à Theride Achilles puellari habitu ne ad bellum raperetur, interim ex Deidamia Lycomedis filia Pyrrhum ſuſcepit. De *bipenni*, ſecuri utrinque acuta, G. 4. 331. De *limine, poſtibus, cardine*, Æ. 1. 452.

Ipſe

Ipſe inter primos, correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque à cardine vellit
Æratos: jamque excisâ trabe firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatoſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeroque tumultu
Miſcetur: penituſque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea ſidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant:
Amplexæq; tenent poſtes, atq; oſcula figunt.
Inſtat vi patriâ Pyrrhus; nec clauſtra, neq; ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſq; trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic, aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſq; per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumq; nurus, Priamumq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi,

Pyrrhus *ipſe inter primos correpta ſecuri durum limen perfringit, & è cardinibus eruit portas æreas: & jam abſciſsâ trabe perforavit duriſſima ligna, fecitque magnum hiatum lato ſpatio. Apparet interior domus, & longa atria patent, apparent receſſus Priami & antiquorum regum: & cernunt milites reſiſtentes in ipſo aditu. At domus interior turbatur luctu & miſero tumultu: cavæ ædes intime reſonant planctibus fœminarum: clamor ferit aſtra lucida. Tunc timidæ matres vagantur totâ domo, & hærent amplexæ portas,* iiſque *dant oſcula. Urget Pyrrhus paterno impetu: nec obices, nec ipſi cuſtodes poſſunt* eum *ſuſtinere: janua quatitur multo ariete, & porta concidunt ejecta è cardinibus. Fit via per vim, & Græci immiſſi pandunt* ſibi *aditum, & occidunt primos, & undique replent ſpatia militibus. Non ſic ſpumans fluvius volvitur in agros furens auctu* aquarum, *& per omnes campos evertit armenta cum ſtabulis; quando fractis obicibus exundavit, & ſuperavit* aquarum *copiâ moles oppoſitas. Ipſe vidi furioſum cadibus Pyrrhum, & duos Atrei filios in limine. Vidi Hecubam, & centum fœminas, & Priamum inter aras inficientem ſanguine ignes, quos dicaverat* Diis. *Quinquaginta cubicula,* in quibus erat ei *magna ſpes poſteritatis: porta ornatæ auro peregrino & ſpoliis,*

NOTÆ.

491. *Vi patriâ.*] Hauſta è patris Achillis exemplo, qui ex *Horat.* de A. P. 292. *Iracundus, inexorabilis, acer.*

492. *Ariete.*] Machina fuit longior, cujus caput in arietis caput ex ære conformatum, in urbium portas magna vi librabatur. De *Pyrrho Neoptolemo* ſupra, v. 263.

501. *Hecubam.*] Uxorem Priami, filiam Ciſſei Thraciæ regis: quæ in ſervitutem à Græcis abducta fingitur mutata in canem, quia Græcos inanibus convitiis laceſſebat. *Centumque Nurus.*] *Nurus*, proprie uxor filii eſt, *bru.* Cum tamen conſtet Priamum filios centum, atque adeo centum nurus, non habuiſſe; conſtat hic juniores intelligi fœminas, quæ in comitatu Hecubæ erant, aut ad eam confugerant: ut apud Ovid. Met. 2. 364. de populis arboribus loquentem: *Inde fluunt lacrymæ, ſtillataque Sole rigeſcunt de ramis electra novis, quæ lucidus amnis excipit, & nuribus mittit geſtanda Latinis.* De *aris* Priami, infra, v. 513.

503. *Quinquaginta illi thalami.*] Separata cubicula. Priamus enim ex Homero, Iliad. 6. 244. totidem habuit thalamos, ubi filii totidem apud uxores habitabant: & è regione thalamos præterea duodecim, ubi totidem habitabant filiæ apud generos: ergo liberos habuit ex utroque ſexu duos ac ſexaginta, è variis uxoribus, præſertimque ex Hecuba novemdecim, ut ait ipſe Priamus, Iliad. ultima, 496.

504. *Barbarico.*] Cerdanus probat exemplis compluribus, *Barbaricum & Phrygium* idem eſſe, & Phryges divitiis fuiſſe inſignes: & certum quidem eſt barbaros à Græcis vocatos eſſe Aſiaticos omnes, quales erant Trojani, Phryges, & Perſæ. Nec tamen puto patriam Æneæ barbaram ab Æneæ ipſo hic appellari: igitur melius explica de auro Aſiaticis aliis gentibus per

Procu-

ceciderunt : ubi deeſt ignis, occupant locum *Græci. Forte etiam petes, quæ fuerit ſors Priami. Poſtquam vidit ruinam captæ urbis, & perruptas portas domus, & hoſtem in medio* ejus *receſſu : ſenex fruſtra induit humeris ſenio tremontibus arma diu deſueta, & accingitur gladio inutili, & ruit moriturus in confertos hoſtes. In media domo & ſub apertis auris cœli fuit ara magna, & prope laurus antiquiſſima, imminens aræ, tegens umbrâ* Deos *domeſticos. Hic Hecuba, & ejus filiæ, fruſtra circa aras confertæ, ſicut fugientes columbæ per nigram tempeſtatem, & amplectentes Deorum ſtatuas,* eis *adhærebant. Cum vero vidit Priamum ipſum ſumptis armis juvenilibus : Quæ tam funeſta mens, ait, ô miſer mariſe, impulit* te *ad induenda hæc arma ? aut quo curris ? Tempus* præſens *non indiget tali ſubſidio, nec talibus propugnatoribus ; ne ſi meus* quidem *Hector nunc ipſe adeſſet. Huc denique* te *recipe : hæc ara preteget cunctos, aut morieris nobiſcum. Sic ore locuta, accepit ſenem juxta ſe, & poſuit* eum *in ſacra ſedili. Ecce autem Polites, unus filiorum Priami, evitata morte* illatâ *à Pyrrho, inter arma, inter hoſtes, fugit per longas porticus, & pererrat ampla atria, vulneratus : Pyrrhus furens perſequitur illum inimico telo, & prope manu attingit, urgetque haſtâ. Poſtquam autem* Polites *pervenit ante oculos & ora parentum,*

Procubuere : tenent Danai, quâ deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ caſum, convulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem ;
Arma diu ſenior deſuета trementibus ævo
Circundat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus,
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa Penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atrâ ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & Divûm amplexæ ſimulacra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit : quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis ? aut quo ruis ? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget : non, ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede : hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacrâ longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius : illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, jam jamq; manu tenet, & premit haſtâ.
Ut tandem ante oculos evaſit & ora parentum,

NOTÆ.

bellum direpto, præcipue quia cum *ſpoliis* hic jungitur.

512. *Sub atheris axe.*] *Sub Dio*, vel *ſub Jove* ; id eſt, ſub ipſo aëre & aperto cœlo, quem locum in mediis domibus *impluvium* vocant. *Axe.*] Cœlo. Vel quia pars cœli nobis imminens ſignum habet maxime conſpicuum, *urſum*, ſive *ſeptemtriones* ; quod & *plauſtrum* dicitur, & *axis* ideo dici poteſt, juxta Servium. Vel quia, ſicut *poli*, ita & *axis*, pro toto cœlo ſumitur : ſunt enim *poli*, puncta duo axem terminantia ; *axis* autem linea ipſa ſive obelus, circa quem cœlum volvi concipitur.

513. *Ingens ara fuit.*] Ara illa, in loco ſubdiali & aperto, mediis in ædibus poſita fuit, & *Jovi Herceo* dicata ex Athenæo, l. 5. Ad hanc occiſus fuit Priamus : ex Euripide, Pauſania, Ovidio, Seneca. Dicebatur Herceus ἀπὸ τοῦ ἕρκους, ab ἕρκος *ſeptum*, quia intra domorum ſepta ſtatuebatur ejus ara. Præter oculos naturales duos, tertium habebat in fronte, ex Pauſania in Corinth. Non aſſentior Turnebo, l. 14. 15. in hac ara ſacratum fuiſſe ignem perpetuum ; ſed ignem recens à Priamo excitatum ad placandos Deos, de quo v. 502.

Laurus.] Hanc aliqui dicunt arte factam fuiſſe : cujus truncus cubitorum duodecim ex auro puriſſimo ; rami & folia ex auro & argento, flores & fructus è gemmis. Sed ſativam & naturalem puto.

514. *Penates.*] Vel domum intelligit, vel ſtatuas domeſticorum Deorum cum Herceo Jove in eadem ara poſitas. De *Penatibus*, infra, v. 717.

529. *Vulnere.*] Ictu, vel telo, quo vulnus infligitur.

Concidit,

Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit. [tur,
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tene-
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræque pepercit:
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis
Dii (ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet)
Perſolvent grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo: ſed jura fidemque
Supplicis erubuit; corpuſque exangue ſepulchro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumque imbelle ſine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipſa tremen-
Traxit, & in multo lapſantem ſanguine nati: [tem
Implicuitque comam lævâ; dextrâque coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incenſam & prolapſa videntem
Pergama, tot quondam populis terriſq; ſuperbum
Regnatorem Aſiæ; jacet ingens litore truncus,
Avulſumq; humeris caput, & ſine nomine corpus.
At me tum primum ſævus circumſtitit horror:
Obſtupui: ſubiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubiit deſerta Creüſa,
Et direpta domus, & parvi caſus Iüli.

cecidit & emiſit animam cum multo ſanguine. Tum Priamus, etſi jam in media morte poſitus, tamen non ſibi temperavit, nec iram & vocem continuit: Tibi vero, exclamat, Dii referant meritam gratiam, & reddant debitam mercedem pro hoc crimine & talibus factis; ſi eſt in *cœlo aliqua pietas, quæ provideat talia:* tibi, inquam, *qui feciſti me coram videre mortem filii, & funeſtaſti faciem patris* hac *cæde. At ille Achilles, ex quo fingis te procreatum eſſe, talis non fuit erga hoſtem Priamum: ſed rationem habuit juris* gentium *& fidei* debitæ *ſupplicantibus; & reſtituit tumulo exanime corpus Hectoris, & me remiſit in urbem meam. Sic dixit ſenex, & projecit telum debile abſque impetu, quod ſtatim reſiliit* ex *ære rauco, & fruſtra pependit è ſummo umbone clypei. Cui Pyrrhus* reſpondit: *Feres ergo iſta, & ibis nuncius ad Achillem patrem* meum: *memento narrare illi mea indigna facta & Pyrrhum degenerem. Nunc morere. Hæc dicens trahit* eum *ad ipſas aras trepidum, & vacillantem in medio ſanguine filii, & involvit ſiniſtra capillos, ac dextra ſuſtulit enſem micantem, condiditque in* ejus *latus uſque ad manubrium. Hic fuit terminus caſuum Priami: hic exitus neceſſitate abſtulit eum, videntem Pergama verſa & Trojam combuſtam:* eum inquam *regem Aſiæ, clarum propter tot gentes, & tot regiones: jacet in litore magnus truncus, & caput abſciſſum* ex *humeris, & cadaver ſine nomine. Tunc verò primùm dirus horror invaſit me. Attonitus fui: venit* in mentem *imago dilecti patris* mei; *quando vidi regem* ipſi *coævum efflantem crudeli plagâ animam: venit* in mentem *Creüſa derelicta, & ſpoliata domus & periculum parvi Aſcanii.*

NOTÆ.

542. *Supplicis, &c.*] De hac Priami ſupplicatione apud Achillem, pro repetendo Hectoris cadavere, Æ. 1. 103.

546. *Umbone.*] *Umbo*, ἄμβων eſt quicquid in plano eminet, rotundâ figura: talis erat media pars clypei. *Pelides*: Achilles, filius Pelei, de quo Æ. 34.

554. *Hac finis.*] Vulgo maſculini generis eſt: hic etiam fœminini, ut Æ. 5. 384. *Quæ finis ſtandi?*

557. *Regnatorem Aſiæ.*] Priamus enim imperaſſe dicitur Phrygiæ minori ac majori, quæ maximam Aſiæ minoris partem complectuntur.

Litore truncus.] Dicitur enim à quibuſdam Priamus à Pyrrho tractus ab ara domeſtica ad Achillis tumulum, qui erat in litore Sigei promontorii; ibique occiſus: Virgilius occiſum quidem vult ad aram, ſed cadaver deinde protractum fuiſſe ad litus innuit.

562. *Creüſa.*] De ea infra, v. 772.

Reſpicio,

Circumſpicio, & quæro quanam eſſet circa me multitudo. Omnes me *reliquerant fatigati, & corpora ſaliendo præcipitaverant in terram, aut afflicta conjecerant in flammas. Et jam fere reſtabam ſolus, cum video filiam Tyndarei occupantem templum Veſtæ, & clam occultam in arcano loco: clara flamma præbent lucem vaganti* mihi *& circumquaque intendenti oculos in omnia. Illa communis furia Trojæ & Græciæ, timens Trojanos ſibi infenſos ob ruinam Trojæ, & ſupplicia à Græcis* inferenda, *& furorem derelicti mariti, occultaverat ſeſe, & hærebat aris non viſa. Accenſus eſt furor* in *animo: ſubortus eſt ardor vindicandi patriam everſam, & repetendi pœnas ſceleris. Nempe,* aiebam, *hæc videbit illæſa Spartam & Mycenas patrias? & abibit regina* poſt *partam victoriam? & cernet maritum, & domum, & parentes, & filios, ſtipata multitudine Trojanorum & famulis Phrygiis! Priamus* interea *gladio perierit? Troja arſerit igne? Trojanum litus tam ſæpe maduerit ſanguine? Non ſic* erit: *nam licet nulla ſit memorabilis gloria in punitione fœminæ, &* talis *victoria non ſit digna laude: tamen laudabor* quod *occiderim ſceleratam, & pœnis affecerim ream; & dulce erit expleviſſe deſiderium ardentiſſimæ ultionis, & ſatisfeciſſe manibus* meorum *civium. Talia dicebam, & currebam furioſo animo: cum alma mater* mea *præbuit ſe mihi videndam, nuſquam antea tam manifeſta oculis;*

Reſpicio, &, quæ ſit me circum copia, luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, & copora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
Jamque adeo ſuper unus eram, cum limina Veſtæ
Servantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio: dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira, cadentem
Ulciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriaſq; Mycenas
Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho;
Conjugiumq; domumq; patres, natoſq; videbit,
Iliadum turbâ & Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?
Non ita: namq; etſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem;
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas; animumque expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar:
Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam

NOTÆ.

567. *Jamque adeo, &c.*] Verſus duos & viginti ſequentes ſuſtuliſſe dicuntur Varius & Tucca; eo quod ea, quam continent, Helenæ fuga, contraria videatur iis, quæ leguntur Æn. 6. v. 511. ubi dicitur Helena, non apud Priamum, ſed apud filium Priami Deiphobum, ſuum poſt necem Paridis maritum, habitaſſe; & in ejus domum Græcos ad ipſum jugulandum induxiſſe: *Intra tecta vocat Menelaum & mœnia pandit; ſcilicet id magnum ſperans fore munus amanti, & famam extingui veterum ſic poſſe malorum.* At reſpondeo cum Naſcimbæno, dici poſſe, ſpem Helenæ de placando Menelao vanam fuiſſe, quod innuit vox illa *ſcilicet*; proditoque Deiphobo, Helenam, cum ſe nihilominus velut hoſtem peri animadvertiſſet, evaſiſſe fugâ in Veſtæ templum ſacrarium domus regiæ, per illud ipſum poſticum oſtium, quo Æneas eundem in locum penetraverat. Et vero Euripides in Troad. v. 35. 876. 1056. docet Helenam cum Trojanis mulieribus captivam à Menelao abductam eſſe, eo conſilio, ut Græcis, quorum liberi Trojano bello perierant, occidenda traderetur. *Tyndaris* vocatur, ob *Tyndareum* patrem, Spartæ regem, Æ. 1. 654. *Erinnys* furiis commune nomen, ſupra, v. 337. De *Veſta*, v. 296.

577. *Spartam.*] *Sparta* ſive *Lacedæmon* patria Helenæ, urbs Peloponneſi, ut & *Mycenæ*: quare autem dicatur etiam ejus patria *Mycenæ*, diximus Æn. 1. 654. De *Phrygia*, Æn. 1. 315.

585. *Nefas*] Pro perſona ſceleſta & nefaria: ſic frequenter apud Plautum uſurpatur *ſcelus*.

Obtulit,

Obtulit, & purâ per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa Deam; qualiſque videri
Cœlicolis & quanta ſolet; dextrâque prehenſum
Continuit, roſeoque hæc inſuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies, ubi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſen? ſuperet conjuxne Creüſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnes undique Graiæ
Circumerrant acies: & ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris; verum inclementia Divûm
Has evertit opes, ſternitque à culmine Trojam.
Aſpice: namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa.
Hic ubi disjectas moles, avulſaque ſaxis
Saxa vides, mixtoq; undantem pulvere fumum;
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens & Gorgone ſæva.

& in tenebris reſplenduit nitido lumine faſſa ſe Deam eſſe, & qualis ac quanta ſolet apparere Divis: & repreſſit me dextrâ apprehenſum: prætereaque adjecit hæc verba *ore roſeo: Fili, quis tantus dolor commovet* hanc *iram intractabilem! Cur furis? aut quem in* locum *tibi abiit cura noſtrarum* rerum? *Nonne prius quares, ubi deſerueris patrem* tuum *Anchiſem, annis gravem? An ſuperſit uxor Creuſa, aut Aſcanius filius? quos omnes cingunt undique turmæ Græcorum; &, niſi mea ſollicitudo obſtitiſſet, jam ignis abſumpſiſſet, aut gladius hoſtilis interfeciſſet. Non vultus Helenæ Spartanæ tibi odioſus, aut* toties *incuſatus Paris; ſed Deorum ira delet hanc potentiam, & dejicit Trojam ex alto faſtigio. Vide: nam auferam omnem nubem, quæ offuſa tibi aſpicienti debilitat oculos mortales, & humida circum nigreſcit: tu ne ulla matris imperia metue, & ne abnuas obtemperare* ejus *mandatis. Illic ubi cernis moles proſtratas, & lapides avulſos lapidibus, & fumum undatim* ſurgentem *mixto pulvere*; illic *Neptunus ſuccutit fundamenta impulſa magno tridente, & convellit à radicibus totam urbem. Illic ferociſſima Juno occupat Scæas portas, & armata ferro ac furioſa vocat à navibus exercitum ſociorum. Jam, aſpice, Tritonia Pallas ſtetit in ſummis arcibus, reſplendens nube & torvo* capite *Meduſæ.*

NOTÆ.

600. *Hauſerit.*] De hac voce, pro *vulnerarit, occiderit*, Æ. 10. 314.

601. *Tyndaridis Lacænæ, &c.*] Helenæ, Tyndarei filiæ, Lacedæmoniæ, Æ. 1. 654. *Lacæna*, fœmininum, non à maſculino *Lacanus*, ſed à *Lacon*, incola Laconiæ; ut à λέων *leo*, λέαινα, *leæna*. De *Paride*, Æ. 1. 31.

610. *Neptunus muros, &c.*] Neptunum Virgilius Trojanæ urbi infeſtum facit, ob perjurium Laomedontis, qui Deum illum pactâ mercede fraudavit, poſtquam is cum Apolline muros urbis condidiſſet: G. 1. 502. Neptunus tamen apud Euripid. in prologo Troad. ait ſe Trojanis benevolum ſemper fuiſſe, ex quo muros eorum condiderat: ſed in fabulis incerta omnia. Aitque Servius Laomedontem Apollini & Neptuno pecuniam ad ſacra vovisse, ac deinde ad Murorum fabricam convertiſſe; unde fabula emanavit, Deos, & feciſſe muros, & regi offenſos fuiſſe. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

612. *Scæas portas.*] Trojæ portas ſex fuiſſe ait Dares, *Antenorida, Dardanien, Iliam, Catumbriam, Trojanam, & Scæam.* Hæc nomen habuit, vel à σκαιὰ *ſiniſtra*, quod in ſiniſtra urbis parte eſſet: vel à σκήνωμα *tentorium, tabernaculum*; quod hic ſepulcrum eſſet Laomedontis: vel, juxta Strabonem l. 13. vox eſt Thracica, cujus ſignificatum non affert.

915. *Tritonia.*] Supra v. 171. *Pallas*, Æ. 1. 43.

616. *Nimbo.*] Servius explicat, *nube divina*: & puto circulum eſſe lucidum, huic ſimilem diademati, quo Divorum capita Chriſtiani præcingunt, Aitque Iſidorus l. 19. 31. *Nimbum*

Ipſe

Ipſe Jupiter ſuggerit Græcis animos & robur opportunum: ipſe commovet Deos adverſus arma Trojana. Fili, accelera fugam, & pone finem laboribus. Nuſquam te *deſeram, & ducam* te *ſecurum ad paternam domum.* Sic *locuta fuerat, & ſtatim abdidit ſe denſis tenebris noctis. Apparent horrendæ ſpecies, & numina magna Deorum adverſa Trojæ. Tunc vero omne Ilium viſum eſt mihi recumbere in flammas, & Troja Neptunia à fundamentis ſubrui. Et quemadmodum quando in altis montibus ruſtici conantur certatim evellere veterem ornum, circumciſam ferro multiſque ſecuribus; illa diu minatur, & ramis tremens vacillat emoto cacumine: donec paulatim victa ictibus, poſtremùm inſonuit, & evulſa fecit ruinam in montibus. Deſcendo, ac ducente Venere elabor inter ignes & hoſtes:* eorum *arma permittunt* mihi *viam, & ignes retro abeunt. Sed poſtquam jam progreſſus ſum ad januam paternæ domus, & veteres ades; pater, quem cupiebam exportare primum in altos montes, & ad* quem *primum ibam, renuit protrahere vitam, & tolerare exilium,* poſt *everſam Trojam: & dicit, O vos, quibus ſanguis ætate vigenſt, & ſana vires ſtant propria firmitate: vos tentate fugam. Si ſuperi voluiſſent me proferre vitam, ſervaſſent mihi hanc domum: ſatis & pluſquam* ſatis eſt

Ipſe Pater Danais animos vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe Deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe nate fugam, finemque impone labori.
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro occiſam crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim; illa uſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter & hoſtes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Aſt ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,
Antiquaſque domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat exciſa vitam producere Trojâ,
Exiliumque pati. Vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque ſuo ſtant robore vires;
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes: ſatis una ſuperque

NOTÆ.

quoque dici *faſciolam tranſverſam ex auro, aſſutam in linteo, quod eſt in fronte fœminarum.* Qua voce uſus eſt Arnobius l. 2. *Laminas pertunderent aurium, imminuerent frontes nimbis.* Et Plautus in Pœnulo Act. 1. ſc. 2. v. 135. Meretricem vocat *nimbatam.*

Gorgone.] *Meduſa, Euryale, Sthenyo,* Phorci filiæ, apud inſulas Dorcadas in Æthiopico oceano regnaſſe dicuntur; *Gorgones* dictæ à γεγύτης *ferocitas.* Ex his, cum *Meduſa* vim à Neptuno paſſa eſſet in Minervæ templo, Minerva capillos ejus mutavit in ſerpentes, quorum aſpectu homines in ſaxa vertebantur. Hoc deinde caput Perſeus, Jovis & Danaes filius, abſcindit auxilio Minervæ: quæ ſuum ipſi clypeum eam in rem commodavit ex ære politiſſimo, quo velut in ſpeculo reflexam capitis ſpeciem tuto aſpiceret: abſciſſum caput Minerva deinceps eidem ſuo clypeo ad terrorem impoſuit.

625. *Neptunia.*] A Neptuno condita, ſupra, v. 610.

626. *Ornum.*] *Ornus,* fraxinus eſt ſylveſtris & montana, *freſne ſauvage.*

632. *Deo.*] Dea Venere. Nam *Deus* communi genere aliquando ſumitur. Sic Lucanus, l. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum,* furias appellat. Sic Euripides in Troad. v. 948. τὴν θεὸν κόλαζε, *Deum objurga,* Venerem intelligit. Sic Demoſthenes in exordio orationis de Corona: Θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, *Deos precor cunctos & cunctas.*

642. *Una excidia.*] Cum olim ab Hercule Troja expugnata eſt, Æ. 3. 476.

Vidimus

Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.
Sic ô ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inveniam: miſerabitur hoſtis,
Exuviaſque petet: facilis jactura ſepulcri eſt.
Jampridem inviſus Divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me Divûm pater atq; hominum
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni. [rex
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat:
Nos contra effuſi lacrymis, conjuxque Creüſa,
Aſcaniuſque omniſque domus: ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoq; & ſedibus hæret in iſdem.
Rurſus in arma feror, mortemq; miſerrimus opto.
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuoſque juvat: patet iſti janua leto.
Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me, per tela, per ignes,
Eripis? ut mediis hoſtem in penetralibus, utq;
Aſcaniumque, patremque meum, juxtaq; Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reviſam
Prœlia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus: clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iülum:

me *vidiſſe* jam *unum excidium, & ſatis ſuperfui captæ urbi. Abite ô* poſtquam ultimum *vale dixeritis meo cadaveri ſic depoſito. Ipſe reperiam mortem* propriâ *manu, aut hoſtis miſertus* mei me occidet, *& detrahet mihi ſpolia? leve eſt privari ſepulcro. Jamdudum odioſus Diis & inutilis traho vitam, ex quo pater Deorum & rex hominum afflavit me auræ fulminis, & tetigit igne. Talia dicens perſtabat & manebat pertinax. Nos contra effuſi in fletus, & uxor Creüſa, & Aſcanius, & tota domus: ne pater vellet evertere omnia ſecum, & vim addere fato* nos *prementi. Abnuit* hoc, *& haret* in *propoſito & loco eodem. Iterum curro ad pugnam, & infeliciſſimus mortem appeto. Quod enim* aliud *conſilium, vel qua ſors jam offerebatur? An ſperaſti, ô pater, me poſſe* hinc *exportare pedem, te deſerto? an tantum crimen exiit* ex *ore patris? Sâ placet Diis nihil ſupereſſe ex urbe tantâ, & ſi hoc fixum eſt* in eorum *mente, & delectat* eos *adjicere te ac tuos Trojæ* mox *peritura; aperta eſt via ad hanc mortem. Et mox veniet Pyrrhus ex* effuſione *multi ſanguinis Priami; qui* novit *jugulare filium ante oculos patris, & patrem ante altaria. Hæccine erat* cauſa, *ô alma mater, cur me inter arma, inter flammas ſervaviſti? ut videam hoſtem in mediis receſſibus* domus; *& ut videam Aſcanium, & patrem meum, & Creüſam occiſos alterum in alterius ſanguine? O famuli, arma, date arma: dies poſtremus invitat victos.* Permittite ut *redeam ad Græcos, permittite* ut *repetam pugnas renovatas: nullatenus moriemur hodie omnes abſque ultione. Tunc iterum induor armis: & accommodans inferebam clypeum ſiniſtræ, & conferebam me extra domum. Ecce autem uxor amplectens pedes* meos *in* ipſo *aditu* domus *hærebat, & proferebat* mihi *patri parvum Iulum.*

NOTÆ.

644 *Poſitum affati.*] Verba duo funebria. *Poſitum*, jacens, mortuum. Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec poſitos artus unget amica manus. Affati*: morem notat Romanorum, qui ſtatim atque cadaver combuſtum aut ſepultum fuerat, antequam diſcederent, *vale* ter inclamabant.

649. *Fulminis afflavit, &c.*] Fulmen fere nunquam, niſi vento flante, impellitur: unde pingitur cum alis, & Æ. 8. 430. Cyclopes admiſcent fulmini radios *tres ignis & alitis Auſtri.* Anchiſes autem à quibuſdam dicitur oculis privatus, hic à Virgilio tactus fulmine, eo quod ſuos cum Venere amores evulgaviſſet; nec plane occiſus; ſed *afflatus tactuſque*, ac proprie *attonitus*, unde ſtuporem & debilitatem membrorum contraxit.

Si exis moriturus, & nos trahe tecum in omnes casus: si vero propter experientiam militarem collocas aliquam spem in pugna, defende primo hanc domum, cui parvus Iulus, cui pater tuus relinquuntur; cui relinquor ego olim vocata uxor tua. Talia inclamans implebat gemitu totam domum. Cum repentinum & dictu admirabile prodigium apparuit. Nam inter complexus & osculа tristium parentum, ecce levis apex visus est è summo capite Iuli emittere lucem, & flamma innocua molli attactu delibare capillos ejus & nutriri circa tempora. Nos timidi cœpimus currere præ metu, & agitare capillos accensos, & extinguere aquâ sacrum ignem. Sed pater Anchises gaudens erexit oculos ad astra, & protulit manus ad cœlum cum his verbis: Jupiter omnipotens, si placaris ullis precibus, intuere nos, hoc solum petimus: & si religione meremur aliquid, præterea fer opem, ô pater, & confirma hæc auspicia. Vix senex ea dixerat, & repentino sonitu tonuit ad sinistram partem; & stella protrahens facem, cadens è cœlo per tenebras, cucurrit multo cum lumine. Videmus hanc stellam cadentem supra summa fastigia domus, se manifestam abdere in sylva Idæa, & designantem iter: tum trames longo tractu emittit fulgorem, & circum undique loca fumant sulfure.

Si perituras abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum: cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor.
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum dictuq; oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorumq; ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tractuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum: &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum, & de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmnia tecti,
Cernimus Idæâ claram se condere sylvâ,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat:
Jam jam nulla mora est: sequor, &, qua ducitis,
Dii patrii servate domum, servate nepotem. [adsum.
Vestrum hoc augurium, vestroq; in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille, & jam per mœnia clarior ignis

Tunc vere pater expugnatus convertit se ad cœlum, & alloquitur Deos, & adorat stellam, aitque: Nunc nunc nulla est mora: sequor, & vado, qua ducitis. O Dii patrii custodite domum, custodite nepotem. Omen hoc vestrum, & Troja est in vestra potestate. Equidem cedo, nec amnuo ire tibi socius, ô fili. Ille locutus fuerat: & jam flamma clarius crepitans *auditur per urbem,*

NOTÆ.

683. *Apex.*] Summa pars pilei. Nam ex Servio Danielis, qui Suetonium citat, tria erant pileorum genera, quibus sacerdotes utebantur: *apex, tutulus, galerus. Galerus*, pileum erat ex pelle hostiæ cæsæ: *tutulus*, pileum lanatum, in metæ formam: *apex*, pileum sutile, circa medium virga eminente, cui luna circumligata erat; nomen ab antiqua voce *apio* vel *apo*, ab ἅπτω ligo.

693. *Intonuit lævum.*] De sinistro fulmine prospero, & hujus vocis, *lævum*, ambigua significatione, fuse, Eccl. p. 16. De *stellis* quæ cadere videntur, & accensis in media aëris regione siccis exhalationibus, G. 1. 365.

696. *Idæa sylva.*] Infra v. 801.

698. *Sulfure.*] Fulmina enim sulfuris odorem habere dicuntur.

703. *Augurium.*] Proprie est consultatio avium ad futura prænoscenda, tamen ad alia omnia futuri omina transfertur. Nomen ab *avium* vel *gestu*, vel *garritu*, vel *gustu*: quia hujus artis ministri spectabant quomodo aves se gererent in volatu; quomodo garrirent; quomodo offam oblatam gustarent. De *Numine* Æ. 1. 137.

Auditur,

Auditur, propiuſque æſtus incendia volvunt.
Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris: nec me labor iſte gravabit.
Quo res cunq; cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Iülus
Sit comes, & longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris: juxtaque antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrioſque Penates.
Me bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros ſubjectaque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextra ſe parvus Iülus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis.
Pone ſubit conjux. Ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant

& incendium propius ſpargit calorem. Age igitur, ô dilecte pater, imponaris noſtro collo, ipſe portabo te humeris: nec iſtud pondus me premet. Quocunque res abeant, unum & idem utrique periculum, una ſalus erit. Parvus Iulus mihi ſit comes, & uxor eminus ſequatur veſtigia. Vos ô famuli, defigite mentibus veſtris ea *qua dicam. Occurrit exeuntibus ex urbe colliculus, & antiquum templum Cereris deſertum: & prope vetuſta cupreſſus, ob majorum reverentiam ſervata per multos annos. Veniemus in hunc eundem locum per varias* vias. *Tu pater accipe manu res ſacras, & patrios Deos. Non licet me, redeuntem è tanta pugna & recenti ſtrage, tangere* eos: *donec me lavero purâ aquâ. Hac locutus tegor veſte, & pelle ruſi leonis* circa *latos humeros collumque ſubmiſſum; & ſubeo onus: parvus Aſcanius adhæſit* meæ *dextræ, & ſequitur* me *patrem paſſibus non æqualibus. Uxor juxta ſequitur. Vadimus per obſcura loca: Et me quem nulla ſpicula immiſſa*

NOTÆ.

714. *Cereris.*] *Ceres* fuit Saturni & Opis filia, frugum repertrix, G. 1. 39.

717. *Penates.*] Deos domeſticos: qui cum in interiore domo colerentur, ita dicti ſunt à nomine *penus*; quæ ſunt res neceſſariæ, in intima domus parte ſervatæ; ut ab *optimus, magnus*; *optimas, magnas*; *optimates, magnates*; ita à *penus, penas, penates.* Quinam illi eſſent, ambigitur. Alii *Jovem, Junonem*, ac *Minervam*, fuiſſe aiunt: Alii *Neptunum* & *Apollinem:* alii *Cælum* ac *Terram:* Arnobius Deos *conſentes* ſeu *complices*, quorum numerum ac nomina ignota fuiſſe docet. Dionyſius Halicarn. l. 1. refert ex Timæo caducea fuiſſe ærea, & ferrea, Trojanamque terram fictilem. Hos tamen ait ſe Romæ in templo vidiſſe, forma duorum juvenum haſtatorum, habitu ſedentium. Hi tamen *Caſtor* & *Pollux* eſſe non poſſunt, cum fratres eſſent Helenæ; Penates vero multo antiquiores. Hos Dardanus è *Samothracia*, inſula contra Thraciam, advexiſſe cum Palladio dicitur, & Trojæ collocaſſe; unde Æneas eos in Italiam detulerit. Porro unde Penates acceperit Æneas; dubium videri poteſt. An vere Hectoris umbra è locis, ubi ſervabantur, ipſi detulerit, ut dictum eſt, v. 297. An ſimiles domi habuerit eorum ſtatuas, quas Anchiſæ patri commiſerit. An cum Palladio à Diomede acceperit, ut vidimus v. 166. An Æneas, per incendii tumultum ingreſſus arcem, eos inde extulerit: ut ait Halicarnaſſeus, negare tamen videtur Virgilius. *Lares* vero, Dii etiam fuerunt domeſtici; ut Ovidio placet, Mercurii & Laræ, ſive Larundæfilii; juxta Plautum, caninâ ſpecie efformabantur: juxta Plutarchum, caninâ pelle tantum induebantur, propter fidam cuſtodiam domus. Exiſtimo cum Apuleio *Lares* eſſe ipſas animas parentum, qui, quod olim in ipſa domo ſepulturæ mandarentur, curare ſemper familiam putabantur ſuam: unde erat *Lar familiaris*: & *Lars* vox eſt Etruſca, quæ *populi principem* ſignificat. In eoque diſtinguo *Penates* à *Laribus*: quod *Penates* divinâ eſſent origine, *Lares* humanâ. De *Larium* cultu, Æ. 3. 377.

719. *Flumine vivo.*] Mos fuit veterum, ut nunquam aut attrectarent ſacra, aut ad ſacrificium offerendum accederent, niſi lotis manibus, aliquando capite, quandoque etiam toto corpore: præſertim ſi cæde aliquâ, aut funere, aut impuro uſu fœdi eſſent. Lotio fiebat, non ſtagnanti, aut pluviali torrentique aquâ; ſed vivâ ac perenni, qualis eſt fontium ac fluminum: ſive in ipſo flumine, per immerſionem; ſive aquâ inde hauſtâ, per ſolam effuſionem.

715. *Opaca locorum.*] Opaca loca: ſupra v. 332.

neque conferti Græci ex hostili exercitu antea turbabant; nunc omnes flatus terrent, omne murmur sollicitat ancipitem, & æqualiter metuentem comiti & oneri. Et jam accedebam ad portas, & videbar excessisse ex omnibus viis: cum repente frequens strepitus pedum visus est allabi ad aures: & pater per noctem intuens vociferatur: Fili, fuge fili: appropinquant: video fulgentes clypeos, & arma ærea splendentia. Tunc nescio quis Deus inimicus abstulit mihi timenti turbatam mentem. Nam dum currendo quæro loca à viis remota, & recedo è spatiis cognitis itinerum: heu! Creüsa uxor subsitit: dubium est, an fato ablata mihi misero, an aberraverit ab itinere, an fessa sederit: nec deinde restituta est oculis meis. Neque vidi eam esse amissam, aut adverti mentem: priùs quàm pervenissemus ad collem vetustæ Cereris, & templum sacrum: hic denique congregatis cæteris, sola defuit, & frustrata est comites & filium & maritum. Quem non accusavi Deorum & hominum, insanus! aut quid vidi durius in ruina urbis? Commendo sociis Ascanium, & Anchisen, & Trojanos Deos, eosque occulto in humili valle. Ego redeo in urbem, & tegor armis nitentibus. Deliberatum est renovare omnes casus, & redire per omnem Trojam, & iterum objicere caput periculis. Primum reviso muros & limina obscura portæ urbis, quà exportaveram pedem: & retro velego vestigia notata in tenebris, & quæro oculis. Ubique horror, & simul ipsum silentium terret mentem. Inde redeo domum, ut viderem *an fortasse retulisset gradum* illuc. *Græci invaserant, & occupabant totam domum. Continuò ignis verax fertur* vi *ventorum ad supremum cacumen: flamma supra assurgunt, ardor sævit in aerem. Progredior ad regiem Priami, & repeto arcem. Et jam in porticibus desertis, & templo Junonis,*

Tela, neque adverso glomerati ex agmine Grail;
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.
Jamq; propinquabam portis, omnemq; videbar
Evasisse viam; subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus: genitorq; per umbram
Prospiciens: Nate, exclamat, fuge nate: propin-
Ardentes clypeos atq; æra micantia cerno. [quant:
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namq; avia cursu
Dum sequor, & notâ excedo regione viarum:
Heu! misero conjux fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum: nec post oculis est reddita nostris.
Nec priùs amissam respexi, animumque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris, sedemq; sacratam
Venimus; hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natumque virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumq; Deorumq;?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenq; patrem, Teucrosq; Penates
Commendo sociis, & curvâ valle recondo.
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnes, omnemq; reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuraque limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto: & vestigia retro
Observata sequor per noctem, & lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tene-
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento [bant.
Volvitur, exuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami sedes, arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,

NOTÆ.

754. *Lumine lustro.*] Vel luce ex flammis ardentis patriæ, ut vult Donatus: & vere dixerat v. 312. *Sigea igni freta lata relucent.* Vel oculis: *lumen* enim hoc sensu, etiam singulari numero dicitur: Æ. 12. 220. *Aram supplices veneramur demisso lumine Turnus.*

760. *Priami sedes, arcemque.*] Duo sunt loca diversa, ut diximus v. 322.

761. *Vacuis.*] Non à Græcis, qui multi ibi erant; sed à civibus ac defensoribus.

Junonis asylo.] *Asylum* ἄσυλον ab α privativo & σύρειν trahere, σύλη spolium: quia qui ad

Custodes

Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Ulyſſes
Prædam aſſervabant: huc undique Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque Deorum,
Crateresque auro ſolidi, captivaque veſtis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Auſus quinetiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias: mœſtuſque Creüſam
Nequicquam ingeminans, iterumq; iterumq; vocavi.
Quærenti, & tectis urbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos, & nota major imago.
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucibus hæſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum inſano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc ſine numine Divûm
Eveniunt: nec te comitem aſportare Creüſam
Fas, aut ille ſinit ſuperi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vaſtũ maris æquor arandum.
Ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creüſæ.
Non ego Myrmidonum ſedes Dolopumve ſuperbas

cuſtodes electi Phœnix & crudelis Ulyſſes ſervabant ſpolia: in hunc locum *undique cumulantur divitiæ Trojanæ, ſublata è receſſibus combuſtis, & menſa Deorum, & pocula ſolida* ex *auro, & veſtimenta capta: pueri & timida matres longa ſerie ſtant circum. Imo etiam auſus emittere voces inter tenebras, replevi vicos clamoribus, & triſtis fruſtra repetens Creüſam rurſus & rurſus appellavi. Miſera ſpecies & umbra ipſius Creüſæ, & figura grandior* quàm ea quæ erat *cognita, apparuit pra oculis mihi veſtiganti, & ſine fine dolenti per domos urbis. Obſtupui, & capilli obriguerunt* mihi, *& vox hæſit* in *gutture. Tunc ſic* cœpit *me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quid tantum prodeſt vacare immodico dolori, ô chare marite? iſta non contingunt abſque voluntate Deorum: nec fatum, aut ille rex ſummi cœli, permittunt te auferre* hinc *ſociam Creüſam. Tu percurſurus es longa exilia, & immenſum ſpatium maris. Pervenies ad terram Italicam, ubi Tybris Lydius volvitur pacato curſu inter pingues agros populorum. Illic parata eſt tibi fortuna proſpera, & regnum, & uxor, regis* filia: *depone dolorem ob charam Creüſam* conceptum. *Ego non videbo ſuperbas regiones Myrmidonum aut Dolopum,*

NOTÆ.

illud confugiſſet, inde trahi aut ſpoliari non poterat. Idque jus ſylvis quibuſdam, ſed præcipue templis tributum eſt. De *Phœnice*, Achillis rectore, ſupra, v. 7. De *Ulyſſe*, Ibid. De *gaza*, Æ. 1. 123. De *crateribus*, poculis, Ecl. 5. 68.

772. *Creüſa.*] Æneæ uxor fuit, mater Aſcanii, filia Priami & Hecubæ. Scriptores Æneæ infeſti hanc ab Ænea occiſam volunt, ex pactione cum Græcis: ne quid ex Priami ſanguine ſupereſſet. Virgilius fingit à Cybele fuiſſe retentam: ne quid eſſet impedimenti, quominus Æneas aut à Didone adoptaretur, aut à Lavinia aſſumeretur in virum.

777. De *numine.*] Voluntate Deorum, Æ. 1. 137. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumi ſolet, Ecl. 5. 56.

780. *Maris æquor arandum.*] *Æquor*, eſt quælibet æqua planities, ſive terræ, ſive maris, ſive etiam ſpeculi: unde Æ. 7. 781. *Æquore campi exercebat equos.* Hic *maris æquor.* Lucretius l. 4. 105. *Reddunt ſpeculorum ex æquore viſum. Arandum:* ducta metaphora ab agris: ſicut Æ. 5. 158. *Sulcant vada ſalſa carina.* Eſt enim *ſulcus*, longus ille tractus, quem vomer inter arandum excavat.

781. *Heſperiam.*] Duplex eſt, *Hiſpania*, & *Italia*; hic *Italia*: Æ. 1. 534. *Tybris*, Italiæ fluvius, de quo Æ. 8. 330. *Lydius* dicitur, quia Tuſcos, ſive Etruſcos, à Latio dividit. Tuſci autem etiam *Tyrrheni* dicta ſunt à Tyrrheno, filio Atyos, qui Atys, Herculis & Omphales filius, Lydiæ rex, in Aſia minore, cum regio fame laboraret, ſorte inter filios jacta, *Lydum* regni ſucceſſorem habuit, *Tyrrhenum* è regno emiſit ad condendam coloniam: quam poſt varios tandem errores, in Italia ad ſuperiorem Tybris ripam collocavit: quare Etruſci & Tyrrheni è *Lydia* oriundi ſunt. De *agmine*, pro impetu, G. 3. 423. De *Myrmidonibus* ac *Dolopibus* ſupra, v.

nec ibo miniſtratum matribus Græcis : cum ſim è Dardani ſanguine, & nurus Deæ Veneris. Sed magna mater Deorum retinet me in his regionibus. Nunc igitur vale, & retine amorem filii noſtri. Poſtquam protulit hæc verba, reliquit me plorantem & volentem loqui plurima, & evanuit in aërem levem. Tunc ter conatus ſum injicere brachia collo ejus ; ter ſpecies fruſtra apprehenſa abiit è manibus, ſimilis levi vento, & ſimilis vago ſomno. Denique tranſacta nocte ſic redeo ad ſocios. Et illic reperio admirans magnam multitudinem novorum ſociorum adveniſſe, & matres, & viros, juventutem congregatam ad fugam, & plebem miſerandam. Undecunque concurrerunt, parati & voluntate & facultatibus, in quaſcunque terras velim eos ducere mari. Et jam Lucifer eriebatur è cacuminibus ſummæ Idæ, & inchoabat diem : & Græci occupabant clauſos aditus portarum : nec offerebatur ulla ſpes auxilii. Ceſſi, & patrem ferens conſcendi montem.

Aſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo :
Dardanis, & Divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deûm genitrix his detinet oris.
Jamque vale, & nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem & multa volentem
Dicere deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum :
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſompno.
Sic demum ſocios conſumptâ nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum : matreſq; viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus :
Undique convenere, animis opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem : Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum : nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petivi.

NOTÆ.

787. *Dardanis, &c.*] Quia Priami filia, è Dardano oriunda. Vide ſtemma G. 3. 35.

788. *Magna Deûm genitrix.*] *Cybele*, de qua, ejuſque ſacris, Æ. 3. Quomodo autem Creüſam detinet ? Senſus eſt : Creüſam in Idæos famularum ejus choros adſcitam eſſe ; & immortalitate donatam, quali Nymphæ fruebantur.

801. *Lucifer Idæ.*] Significat *Idam* montem ad orientem fuiſſe Trojæ, unde *Lucifer*, ſtella Veneris, ante Solis ortum primo appareret. *Ida* quippe per Troadem univerſam ſparſa eſt in varios montes : quorum pars ſeptemtrionalis, ad Propontidis litus : pars occidentalis, ad Helleſpontum ; pars meridionalis, ad ſinum Adramyttenum maris Ægæi, pertinet. Imminebat Trojæ ad orientem, ibidemque Paris de tribus Deabus judicium tulit. Fœminini generis eſt *Ida* contra regulam communem. De *Lucifero*, Ecl. 6. 86. Ait Varro ſtellam illam Veneris ab Ænea ſemper viſam eſſe, donec ad agrum Laurentem venerit : quo tempore videri tandem ab eo deſiit.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER III.

ARGUMENTUM.

PERGIT Æneas enarrare Didoni casus suos, quorum altera pars hoc libro continetur, nempe navigatio. Æneas incensâ Trojâ, classe viginti navium ad urbem Antandrum clam fabricatâ, defertur in Thraciam, ubi cum urbem conderet, territus prodigio casi à Polymnestore rege Polydori, navigat in insulam Delum, consulturus oraculum Apollinis: à quo monitus ut antiquam matrem *exquireret, Anchisa interpretatione Cretam esse insulam ratus, Trojana gentis originem, eò contendit, urbemque novam adificat. At inde peste depulsus, monitus in somnis à Diis Penatibus, Italiam vera esse Trojanorum cunabula, Italiam petit. In itinere actus tempestate in insulas Strophades, infestas habet Harpyias: quarum ex una audit se non prius in Italia fixurum sedes, quam fame coactus fuerit mensas absumere. Hinc delatus ad Actium promontorium, ibi ludos celebrat. Tum in Epirum appulsus, Andromachen reperit, jam Heleni uxorem, & mortuo Pyrrho in Chaonia Epiri parte regnantem. Audit ab Heleno, rege eodem ac vate, sedem sibi à Diis in Italia paratam: eo loco, ubi suem albam inveniret triginta fœtus enixam. Admonetur ab eodem, ne in proxima Italiæ parte consîdat, Græcorum metu, qui ventis eo dejecti fuerant: tum ne Siculum trajiciat fretum, metu Scyllæ & Charybdis: sed deflexo ad occasum cursu Siciliam circumeat. Igitur relictâ Epiro, Tarentum, qua in vicina Italiæ ora est, & Siciliæ partem Ætnæ monti proximam pratervectus: hinc supplicem recipit Achamenidem, socium Ulyssis, ab eoque de feritate Cyclopum edoctus, observatis omnibus Heleni præceptis, tandem Drepanum, occidentalem Siciliæ portum, obtinet: ubi moritur Anchises. Atque hinc mediâ æstate solvens Æneas in Italiam, tempestate in Africam ejicitur. Et hic finis est narrationis.*

POstquam res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;

INTERPRETATIO.

*Postquam placuit Diis destruere potentiam Asiæ, & populum Priami; & post-*quam *nobile Ilium cecidit, & tota Troja à Neptuno munita fumat à fundamentis:*

NOTÆ.

1. *Res Asiæ.*] Minoris, cujus magna pars est utraque Phrygia, major & minor, Priamo subdita. Æ. 1. 385.

2. *Immeritam.*] Nam perfidia Laomedontis in Neptunum & Apollinem, & crimen Paridis in Junonem ac Minervam, non debuere tanto populo creare perniciem. Æ. 1. 31. Æ. 2. 610.

3. *Ilium----Neptunia Troja.*] Per *Ilium*, arx; per *Trojam*, urbs significatur. *Ilium* dicitur à Virgilio tantum neutro genere: ab Horatio, *Ilios* fœminino: ab Ovidio *Ilion* etiam fœminino, commun inrbium genere.

impellimur ominibus Deorum petere exilia remota, & regiones vacuas; & fabricamus naves prope ipſam Antandrum & prope montes Ida Phrygiæ: dubii, quem in locum fata nos mittant, ubi permittatur manere: & colligimus ſocios. Vix prima æſtas inceperat: & jam pater Anchiſes imperabat nos dirigere vela, quo fata vellent. Tunc lugens deſero litora patriæ, & portus, & arva, ubi Troja fuit. Abeo exul per mare, cum ſociis, & nato, cum Penatibus, & magnis Diis. Terra Martia ſpatioſis agris longe habitatur, quam Thraces colunt, ſubjecta olim bellicoſo Lycurgo: vetus hoſpitium Trojanorum, & cujus Dii erant conjuncti noſtris, dum felices fuimus. Illuc navigo, & in ſinuoſo litore ſtatuo primos muros, appulſus fatis adverſis: & nomen civibus facio Æneadas, de meo nomine. Offerebam ſacrificia matri Veneri, & Diis auctoribus operis inchoati:

Diverſa exilia, & deſertas quærere terras,
Auguriis agimur Divûm: claſſemq; ſub ipſa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur.
Contrahimuſque viros. Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans, portuſque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum,
Cum ſociis, natoque, Penatibus, & magnis Diis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociiq; Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Æneadaſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, Diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum: ſuperoq; nitentem

NOTÆ

5. *Auguriis.*] Hectoris admonitu, Æ. 2. 295. flammâ, quæ verticem Aſcanii lambebat, v. 68. curſu ſtellæ cadentis, & lævo fulmine, v. 694. ſermone ultimo Creüſæ, v. 781.

6. *Antandro.*] *Antandros*, urbs eſt Phrygiæ minoris, nunc *S. Dimitri*, ad ſinum Adramyttenum, & litus Ægæi maris: ſub radices Idæ, ubi copia erat arborum ad navalem ſtructuram, & Iatebroſi ſinus procul à conſpectu Græcorum. De *Ida* monte, Æ. 2. 801.

7. *Incerti quo fata ferant.*] Tamen Creüſa monuerat, Æ. 2. 781. in Heſperia ad ripas Tybris ſedes eſſe futuras. Ergo, vel non credidit inani Creüſæ ſimulacro; vel illud Creüſæ vaticinium ex iis eſt locis, quos Virgilius emendare debuiſſet.

8. *Æſtas.*] Nam Troja ſub finem veris capta eſt, ut diximus Æ. 2. 340. Et in ædificanda viginti navium claſſe aliquantum ſane temporis abiit.

12. *Penatibus & magnis Diis.*] *Magni* ſunt Jupiter, Juno, Mars, &c. communes Dii: *Penates*, domeſtici, nec nominati, Æ. 2. 717.

13. *Procul.*] Thracia tamen à Troade non diſtinguitur niſi anguſtiſſimis faucibus Helleſponti, *les Dardanelles*. Igitur *procul*, non eſt *longe diſſita*; ſed quæ *longe lateque colitur*, latiſſima enim eſt Thracia. *Mavortia* dicta, quia Mars in ea natus eſt. Ecl. 6. 30. & 9. 12.

14. *Thraces arant.*] Relativum *quam* ſuppreſſit more ſuo: ſic Æ. 1. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. Thracia*, ampla Europæ regio olim duas in partes diviſa, in Thraciam cis Rhodopen, & trans Rhodopen montem. *Romania* dicta deinde eſt, cum in eam Conſtantinus Romanum imperium tranſtulit. Ejus caput *Conſtantinopolis*: termini, à ſeptentrione & occidente Bulgaria; à meridie, mare Ægæum; ab oriente, Helleſpontus, Propontis, & Pontus Euxinus.

Lycurgo.] Thraciæ rex fuit, Dryantis filius, qui Baccho infeſtus ipſum fugere compulit in inſulam Naxum, & vites Thraciâ totâ ſuccidi juſſit: quas cum ipſe ſuccideret, dicitur Dei ultione in furorem actus ſibi crura amputaſſe. *Regnata.*] Paſſive dixit: ut Æ. 6. 770. *Regnandam acceperit Albam*: & Horat. Od. 1. 2. 6. 11. *Regnata Laconi rura Phalanto.*

15. *Sociique Penates.*] Nam Polymneſtor Thraciæ rex conjugem habuerat Ilionem, filiam Priami. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

18. *Æneadas.*] Urbem vocat Mela l. 2. 2. *Ænos*: inter oſtia Hebri & Cherſoneſum: confirmatque Plinius, cum ait ad eam urbem eſſe Polydori tumulum: l. 4. 11. Nunc etiam dicitur *Eno. Dionæa matri*, Veneri, filiæ Jovis & Diones, Æ. 1. 260.

Cœlicolûm

Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Alter & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agreſtes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præſidet arvis,
Rite ſecundarent viſus, omenque levarent.
Tertia ſed poſtquam majore haſtilia nixu
Aggredior, genibuſque adverſæ obluctor arenæ:
Eloquar, an ſileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
Quid miſerum, Ænea, laceras? jam parce ſepulto,
Parce pias ſcelerare manus: non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & jaculis increvit acutis.

& immolabam in litore taurum pinguem ſummo regi cœleſtium. Forte tumulus prope erat, quo in ſummo erant frutices cornei, & myrtus aſpera multis haſtilibus. Acceſſi ad tumulum, *& conatus abrumpere è terra ramos virides, ut tegerem altaria ramis* illis *foliosis; video prodigium tremendum & mirabile dictu. Nam quæ arbor primo eruitur e terra fractis radicibus, ex hac defluunt gutta nigri ſanguinis, & tingunt terram ſanie. Frigidus tremor agitat meum corpus, & ſanguis metu gelidus congregatur* ad cor. *Iterum pergo extirpare virgam flexilem alterius* arboris, *& explorare cauſas occultas: & niger ſanguis fluit ex alterius cortice. Ego volvens mente plurima, orabam Nymphas ſylveſtres, & patrem Martem, qui præeſt campis Thraciæ,* ut *bene proſpera redderent viſa, & averterent* malum *augurium. Sed poſtquam majore conatu acceſſi ad tertios ramos, & genibus obnixus ſum* contra *terram oppoſitam: dicam, an tacebo? flebilis gemitus auditur* ab *intimo tumulo, & vox emiſſa pervenit ad aures: Cur diſcerpis miſerum, ô Ænea? abſtine à ſepulto, cave polluere religioſas manus* tuas: *Troja non me produxit alienum tibi: ſanguis hic non fluit e trunco. Heu fuge regionem crudelem, fuge litus avarum.* Ego *enim* ſum *Polydorus: multitudo* telorum *ferreorum obruit hic* me *confixum, & crevit* in *acuta haſtilia.*

NOTÆ.

21. *Taurum.*] Dicunt interpretes, ex Atteio, non licuiſſe immolare Jovi *taurum, vervecem, arietem*: adduntque ideo non acceptum fuiſſe ſacrificium Jovi, ſecutumque ſtatim eſſe Polydori prodigium. Malim tamen dicere tunc temporis non ita diſtinctas fuiſſe religionum rationes: taurumque etiam Jovi placuiſſe, ut probat hic multis exemplis Cerdanus.

22. *Tumulus.*] Et editiorem locum, & ſepulcrum ſignificat. *Cornea*, ex arbore *corno, cornouiller*: de qua G. 2. 34. De *Virgultis*; Ibid 21. De *Myrto* Ecl. 2. 54. De *ſylva*, pro qualibet multitudine, G. 1. 152.

34. *Nymphas agreſtes.*] Hamadryadas, Ecl. 2. 46. Cum enim hæ unà cum arboribus vivant & occidant; dubitabat num eſſet earum ſanguis.

35. *Gradivum --- Geticis.*] *Gradivus* Mars nominatur, à κραδαίνω, *vibro*. *Geta*: populi Daciæ, Thraciæ tamen annumerati ob viciniam. G. 2. 115. De *Marte* E. 9. 12.

36. *Secundarent viſus.*] *Viſus*, pro *viſa*. Notatque Cerdanus, *ſecundarent*, proprie dictum: nam poſt adverſum omen, cum repeteretur novum, ſi hoc proſperum erat, primum deſtruebat, vocabaturque *ſecundum*; ſi rurſus adverſum erat, vocabatur *alterum*.

42. *Scelerare manus.*] Violatione ſepulcri: quæ religio ſancta ſemper fuit.

45. *Hic confixum, &c.*] Euripides tamen in Hecuba v. 700. ait à Polymneſtore cæſum, & in mare projectum, ad illud litus ejectum eſſe, quo Græci è Troja domum repetentes appulſi erant: ibique ab Hecuba matre fuiſſe agnitum:

Tum

Tunc autem obſtupui, oppreſſus dubiâ formidine ſecundum *animum, & capilli obriguerunt, & vox ſtetit in gutture. Olim miſer Priamus clam miſerat regi Thraciæ hunc Polydorum educandum cum ingenti copia auri: cum jam male ſperaret de armis Trojæ, & videret urbem premi obſidione. Ille* Polymneſtor, *poſtquam potentia Trojanorum imminuta* eſt, & *fortuna abiit* ab eis; *converſus ad partes Agamemnonis & exercitum victorem, violat jura omnia, jugulat Polydorum, & per vim rapit aurum* ejus. *Quid non cogis corda hominum* facere, *ô execranda cupiditas divitiarum? Poſtquam timor abiit e membris* meis, *renarro prodigia Deorum electis principibus populi, & primum patri* meo, *& peto quis ſit eorum ſenſus* ea de re. *Idem* eſt *omnibus conſilium, abire ex impia regione, deſerere funeſtatum hoſpitium, & præbere vela ventis. Itaque apparamus exequias Polydoro, & multum*

Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondã cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi: cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit;
Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis.
Auri ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumq; parentem,
Monſtra Deûm refero; & quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſceleratâ excedere terrâ,
Linquere pollutũ hoſpitium, & dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus, & ingens

NOTÆ.

& in ultionem ſceleris Polymneſtora occæcatum à Trojanis mulieribus, eâdem Hecubâ duce, quæ remotum in locum eum abduxerat ſpe detegendi theſauri. Aliter etiam narrat Hyginus: Nempe Polydorum admodum infantem in Thraciam miſſum: ab Ilione ſorore, Polymneſtoris uxore, ſuppoſitum eſſe pro Deiphilo Polymneſtoris filio, ſed ex alia uxore; ut tutius Græcos lateret: atque ita Deiphilum ab inſcio patre occiſum deinde fuiſſe, non Polydorum.

54. *Agamemnonias.*] Agamemnon, Atrei Mycenarum regis filius, Menelai Spartani regis frater, rex ipſe Mycenarum, ad expeditionem Trojanam dux electus totius Græciæ, unde *rex regum* à poëtis appellatur: capta Troja Caſſandram filiam Priami captivam ſibi habuit, amavitque; ac reverſus in patriam, occiſus eſt cum eadem Caſſandra in convivio, inſidiis Clytemneſtræ uxoris, ab Ægiſtho adultero, Thyeſtis filio, qui Thyeſtes Atrei frater fuerat. At Oreſtes Agamemnonis filius, in ejus ultionem, & Ægiſthum & matrem Clytemneſtram interfecit.

17. *Sacra.*] *Execranda:* vox frequens apud veteres: ab iis ducta qui *devovebantur, ſacrabantur, & addicebantur* morti pro publicis delictis; ita ut impune occidi poſſent. Sic devovebatur apud Maſſilienſes pauper aliquis, peſtilentiâ ſæviente: ſic aliquando Codrus apud Athenienſes, Curtius & Decius apud Romanos ſe devoverunt: ſic etiam omnis victima immolatur quaſi onuſta populi totius delictis. Rhodiginus tamen ait *ſacrum* dici quicquid *magnum* eſt, & ſic Homero Il. 16. 407. ἰχθὺν ἱερὸν, eſſe *piſcem magnum.* Addo ſic etiam apud Hebræos magna omnia dici *Dei* eſſe, ſic Pſ. 36. 7. *Montes Dei*, ſunt *magni montes:* & Pſ. 80. 10. *Cedri Dei*, ſunt *magnæ cedri.* Hic igitur fortaſſe *ſacra fames*, eſt *magna fames.*

61. *Dare claſſibus Auſtros.*] Commutatio; id eſt, *committere claſſem ventis.* Poſuit *Auſtros*, ventum meridionalem, de quo Ecl. 2. 58. pro vento generatim. Euntibus enim è Thracia in inſulam Delum, Auſter contrarius, Boreas commodus eſt.

62. *Inſtauramus Polydoro funus, &c.*] Perſtringit hic ceremonias funebres, quæ fuſius l. 6. 215. deſcribentur. I. Inſtaurat funus, quia male tumulatus primo fuerat, projectus nimirum ac telis obrutus: unde videri potuit inhumatus. II. *Funus* alii *ſepulcrum* explicant, alii *pompam* funebrem. III. *Manes*, ſunt animæ mortuorum: hic anima Polydori: de iis G. 4. 469. IV. *Aras*, numero plurali, quia heroum animis geminæ ſacrabantur: infra v. 305. Hectori Andromache, *geminas cauſam lacrymis ſacraverat aras.* Ec. 5. 66. paſtores Daphnidi, *en quatuor aras: ecce duas tibi, Daphni.* V. *Cæruleis vittis* & tæniis ornabantur aræ: & *cæruleus* color, tum in ſacris uſui fuit; unde Valer. Argon. 1. 776. *Multâ pallens ferrugine taurus ſtabat adhuc, cui cæruleæ per cornua vittæ*: tum in luctu aſſumi ſolebat à mulieribus, depoſita veſte purpureâ, ut eſt apud

Aggeritur

Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ,
Cœruleis mœſtæ vittis atraque cupreſſo:
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras: animamq; ſepulcro
Condimus, & magna ſupremum voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auſter in al-
Deducunt ſocii naves & littora complent. [tum:
Provehimur portu, terræque urbeſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaroque revinxit;
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

terræ accumulamus in ſepulcrum: eriguntur altaria animæ ejus, triſtia cæruleis taniis & nigrâ cupreſſo: & Trojanæ circum eunt paſſis capillis, juxta conſuetudinem. Infundimus pocula ſpumantia tepido lacte, & pateras ſanguinis hoſtiarum; & claudimus animam in ſepulcro, & magnâ voce ultimo conclamamus. Deinde ſtatim ut prima ſecuritas maris apparuit, & venti præbuerunt quietum mare, & Auſter blande ſtrepens invitavit ad navigationem: ſocii detrahunt naves & tegunt litora. Recedimus e portu, terræque & urbes relinquuntur. Medio in mari jucundiſſima inſula incolitur, dicata matri Nereidum & Neptuno Ægæo: quam pius Apollo religavit Mycone altâ & Gyaro, vagam antea circa litora & circa extrema terrarum: & voluit coli ſtabilem, & aſpernari ventos.

NOTÆ.

Danielis Servium, qui citat Catonem; ſed addit cœruleum à veteribus nigrum dici: unde fortaſſe hic cœruleæ vittæ, nigræ ſunt. VI. Cupreſſus addebatur aris & buſtis ad latera: vel quia gravis eſt odoris, ad foetorem cadaverum leniendum: vel quia ſemel exciſa non renaſcitur, ad mortem exprimendam; vel quia cariem non ſentit, ad gloriæ immortalitatem ſignificandam. VII. *Iliacæ* mulieres crines ſolverunt: alluditque poëta ad morem Romanum, qui forte fuit etiam apud Phryges: nam Græci crines in luctu non ſolvebant, ſed ſecabant; ut ait Plutarch. in Roman. quæſt. VIII. *Cymbia*; vaſa oblonga & anguſta, in modum cymbæ & naviculæ. IX. Sanguinem, & lac; etiam aliquando vinum, & mel, & aquam affundebant: quia his paſci & delectari animas credebant, præcipue ſanguine: hinc etiam gladiatorum certamina circa buſtum: hinc Odyſſ. 11. 36. Ulyſſes Tireſiæ manibus ſacra faciens non eum educit, niſi effuſo in ſcrobem multo victimarum ſanguine. X. *Animam condebant ſepulcro*; quia, qui fuerant inhumati, hos errare centum annos exiſtimabant. XI. *Voce ciebant*, & appellabant ter proprio nomine, ut faculis errantem animam ad ſepulcrum urnamque revocarent: tum ter *vale* dicto, diſcedebant.

74. *Nereidum, &c.*] *Delum* inſulam ſignificat, in qua nati Apollo & Diana, Ecl. 3. 67. Una eſt e Cycladibus inſulis, in mari Ægæo, quod hic dicitur *Neptunus Ægæus*: vel ab *Ægis* Eubœæ oppido, vel ab Æga Æolidis promontorio, juxta Strabonem; vel à crebris inſulis, quæ procul aſpicientibus videntur habere ſpeciem *αἰγῶν caprarum* juxta Feſtum, vel ab Olenia capra, cœleſti ſidere, quæ exoriens graves ibi tempeſtates excitat. Ibi magna inſularum multitudo: quarum meridionales dicuntur *Sporades*, à σπείρω *ſpargo*, quia diſperſæ ſunt ſine ordine; ſeptentrionales vero *Cycladες*, à κύκλος *circulus*, quia quaſi in circulum diſpoſitæ ſunt circa *Delum*: quam, antea vagam, poſt Latonæ ve o partum uni affixam loco, circumcingunt, & quaſi *revinciunt*. *Mycone* & *Gyaros*, duæ ex iis, pro cæteris hic appellantur, quamvis aliquæ ſint Delo propiores. *Mycone* quidem ad ortum, una e Cycladibus, nunc *Mycoli*: *celſa* dicitur propter montem ejus *Dimaſtum*. *Gyaros*, ad occidentem inter Sporades, ſteriliſſima, & à Romanis olim deſtinata facinoroſorum exilio; nunc *Caloira* à quibuſdam vocatur; quanquam incerti admodum eſt, & ſitus, & nominis. *Arcitenens.*] Apollo, qui ſtatim ut natus eſt, Pythona ſerpentem *arcu*, & ſagittis occidit; in Latonam matrem ſuam, tum gravidam, immiſſum à Junone: unde *pius* dicitur. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Doride*, quæ *Nereides* ex Nereo fratre ſuſcepit, Ecl. 10 5.

77. *Immotamque, &c.*] Olim dicitur erraſſe mari, atque adeo aliquando ventorum agitatu mari ſubmerſa eſſe. Deinceps vero Δῆλος *manifeſta* vocata eſt: vel quia Latonæ locum ad pariendum quærenti, tutum à ſerpentis Pythonis inſidiis, ſubito è mari emerſit: vel quod poſt diluvium Ogygium, quod Deucalioneum longe præceſſit, prima ex aquis apparuit: vel quod Phœbi oracula, alibi obſcura, hic manifeſta ſunt. Fabulam aliqui referunt ad terræ motus, quibus agitabatur antea, & deinceps agitari deſiit: alii ad ſecuritatem portus. Urbs ejus primaria dicta eſt etiam *Delos*.

Huc

Illuc navigo: illa tranquillissima excipit ſecuro portu nos *laſſos: egreſſi* è navibus *veneramur urbem Apollinis. Rex Anius, idem rex populi & ſacerdos Apollinis, coronatus* circa *caput taniis & lauro dicatâ* Apollini, *venit obviam, & agnoſcit Anchiſen antiquum amicum. Jungimus manus in* ſignum *hoſpitii. Reverebar templum Apollinis conditum vetere ſaxo: O Thymbræe, concede* nobis *propriam ſedem, da muros fatigatis, & familiæ, & urbem ſtabilem: protege ſecunda Pergama Trojæ, reliquias Græcorum & crudelis Achillis. Quem ſequimur? aut quo imperas* nos *ire, & ubi ſtatuere ſedes? O pater! præbe* nobis *omen, & deſcende in mentes noſtras. Vix dixeram iſta: ſtatim omnia viſa ſunt trepidare, & porta, & laurus Dei: & totus mons circum concuti, & tentorium ſonare apertis receſſibus. Humiles cadimus in terram, & vox pervenit ad aures: Trojani fortes; quæ terra vos produxit à prima origine majorum, eadem fertili ſinu excipiet*

Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit: egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbiq; ſacerdos,
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro
Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da propriam Thymbræe domum, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaûm atq; immitis Achillei.
Quem ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repente,
Liminaque, lauruſque Dei: totuſque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto

NOTÆ.

80. *Rex Anius, &c.*] Veterum more, rex idem & ſacerdos: Apollinis filius ex Rhæa, vel Rhæo. Filiæ ejus ex Dorippe fuere tres, *Oeno, Spermo, & Elais*, dictæ *Canotropæ*, à καινὸς *novus*, & τρέπω *verto*: quod Bacchi beneficio, quicquid tangerent, novas in formas verterent: OEno quidem in οἶνον *vinum*: Spermo in σπέρμα *ſemen triticeum*; Elais in ἔλαιον *oleum*. Fabula inde eſt, quod pater magnam eorum vim colligeret, ex donis Apollini Delio oblatis. Conſtat enim ex antiquis monumentis quæ citat Cerdanus, aram Apollinis Delii nullo victimarum ſanguine cultam fuiſſe, ſed precibus, floribus, &c. unde ait ſolùm Æneas *venerabar*; & preces ſuas, non etiam victimas commemorat.

85. *Thymbræe.*] Strabo l. 13. ait campum eſſe Thymbram, in agro Trojano, quem Thymbrius fluvius interfluit, in Scamandrum influens, ubi templum eſt Apollinis Thymbræi: quibus locis ex Servio nomen eſt à copia thymbræ, herbæ condimentariæ, *ſariette*. Hic Æneas Apollinem, non Delium vocat, ſed Thymbræum: ut oſtendat unum eumdemque Deum eſſe, eumque ſibi placabilem reddat, commemoratione Trojani cultus & patrii templi.

91. *Liminaque lauruſque, &c.*] Vel laurus quâ caput ſimulacri coronabatur, Vel potius laurea ſylvâ, conſita in templi limine ſeu veſtibulo: more veterum, qui lucos templis addebant. Notetur hic ſyllaba *que*, contra naturam producta.

92. *Mons, &c.*] *Cynthus*, mons Deli inſulæ: unde Apollo *Cynthius*, & Diana *Cynthia*.

Cortina.] Proprie fuit vas tingendis lanis, dictum à *corte*, *baſſe-court*; vel quia hujus vaſis forma rotunda fuit, ut *cortis* quam rotundam fuiſſe habemus ex Catone; vel quia vaſis hujus magnus erat uſus in *corte*. Hinc à formæ ſimilitudine cortinæ appellatio tranſlata eſt ab Ennio ad ſignificandum *hemiſphærium cœli. Quaque freto cava cærulea cortina receptat.* Hinc ad exprimendum tentorium circa tripoda Delphicum, ubi ſedens Pythia puella vaticinabatur. Hinc ad vela illâ quibus in theatro hiſtriones latent; & in ſacris libris quælibet pellicea tentoria, *courtines*. Alii aliunde deducunt: vel à *corio* Pythonis ſerpentis, ex quo tentorium Delphici tripodis factum dicunt: vel à *corde* puellæ, quod illic à Phœbo tenebatur: ſed primum probabilius Voſſio videtur, Scaligero, &c. Hic autem ambiguum eſt, an *velum* ſimpliciter, an etiam *tripodis* tentorium ſignificet: cum dubium ſit an ex tripode, an per puellam, an per Anium regem, an ſolâ Dei voce redditum ſit ex adytis hoc Æneæ oraculum.

95. *Ubere.*] De *ubere* terræ, pro ubertate, Æ. 1. 535. & G. 2. 185.

Accipiet

Accipiet reduces : antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus : mixtoq; ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti, quæ ſint ea mœnia, quærunt :
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum:
Audite, ô proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, ſi rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus in oras,
Optavitque locum regno : nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,

vòs redeuntes : quærite veterem genetricem. Illic familia Æneæ regnabit in regiones omnes, & filii filiorum, & quò orientur ab illis. Apollo hæc dixit : & gaudium magnum ortum eſt mixto tumultu, & omnes inquirunt quæ ſit ea urbs, quò Phœbus revocet vagos, & imperet eos redire. Tunc pater meus *recogitans hiſtorias antiquorum hominum, dixit : O primates, audite, & intelligite ſpes veſtras. Creta, inſula Jovis magni, ſita eſt* in *medio mari, ubi eſt mons Ida, & origo nationis noſtræ ; incolæ illius occupant centum urbes magnas, regna fertiliſſima : unde, ſi bene memini auditarum* rerum, *maximus pater Teucer primo advenit ad promontorium Rhæticum, & elegit ſedem regni : nondum Ilium & arx Pergamus condita erat, degebant in profundis vallibus. Hinc* venit *mater Cybele protectrix* loci, *& cymbala Corybantia,*

NOTÆ.

97. *Domus Æneæ, &c.*] Verſus iſ duo vaticinium continent de magnitudine Romani imperii. Traducti ſunt ex Homero Iliad. 20. 306. ubi Neptunus Æneam ab Achille occidendum periculo eripit. Sed apud Homerum illic, & in hymno Veneris v. 197. omnia exemplaria habent, non πάντεσσιν *cunctis*, ſed Τρώεσσιν *Trojanis* : unde plerique putant Æneam non veniſſe in Italiam, ſed poſt Priameæ familiæ excidium Trojæ regnaſſe : cujus rei ſane multa veſtigia & argumenta profert Bochartus in diſſertatione quam Segreſius præfixit Gallico ſuo Virgilio : prævaluit tamen Italorum opinio, quam ſecutus eſt Virgilius.

102. *Volvens monumenta, &c.*] Erravit in ea explicatione oraculi & pater & filius : pater quidem, quod in re dubia, qualis erat origo Trojanæ gentis, quæ per Dardanum ex Italia, per Teucrum è Creta oriebatur, minime dubitaret : filius autem, quod patrem non monuerit, ſe à Creüſa abeunte audiviſſe, ſibi ſedes à Diis in Italia ad Tybrim fluvium eſſe paratas ; quod in alteram interpretationis partem deflectere patris animum potuiſſet : vide Æ. 2. 781.

104. *Creta, &c.*] *Candie*, ingens inſula mediterranei maris : inter Ægæum & Libycum mare : olim urbibus clara centum, unde ab Homero in Iliade ἑκατόμπολις dicitur ; in Odyſſ. habet tantum urbes ἐννεήκοντα, *nonaginta* : præcipuæ fuerunt *Gnoſſus, Gortyna, Cydon, Dictymna.* De Jovis in ea inſula cunabulis ; deque *Cybele* & *Corybantibus*, G. 4. 151. & mox v. 111.

108. *Teucrus Rhœteas.*] Teucer, Scamandri Cretenſis filius, cum inſula frugum inopiâ laboraret, dicitur, ad ſedes novas quærendas, cum tertia populi parte ſolviſſe ; acceptoque oraculo, ibi ſe poſiturum ſedes, ubi eſſet à terrigenis noctu oppugnatus, in Phrygia circa Amixitum & Rhœteum Troadis in Helleſponto promontorium maximâ murium multitudine vexatus, ibi ſedem fixit, templum conſtituit Apollini Smintheo, cujus ſimulacrum pede premebat murem, qui Phrygiâ aut Creticâ linguâ σμίνθος appellatur. Præterea veterum colonorum more, patria nomina intulit in Troadem, & montem vocavit Idam ab Ida Cretenſi monte. Æ. 2. 801. à patre ſuo Scamandrum fluvium, qui antea Xanthus vocabatur ; unde Homerus ait Xanthum a Diis vocari, Scamandrum ab hominibus ; id eſt nomen hoc eſſe illo recentius. Denique cultum Cybeles matris Deorum in Phrygiam intulit è Creta, ubi illa Jovem pepererat & aluerat.

109. *Optavitque locum regno.*] *Elegit* : ſic Æ. 1. 429. *Pars optare locum tecto.* Et vero primus ibi regnavit : pauloque poſt venit ex Italia Dardanus, qui ab ipſo in generum ac ſucceſſorem adſcitus eſt. Æ. 1. 239.

111. *Mater cultrix Cybele.*] Quæ & *Rhea*, & *Ops*, Saturni uxor, mater Deorum ac terra ipſa, Nomen vel a *Cybelo* monte Phrygiæ ; vel a

Idæumque

& ſylva Idæa: hinc fidele arcanum ceremoniarum, & juncti leones traxerunt currum Deæ. Itaque agite, & eamus quà mandata Deorum nos ducunt. Propitiemus ventos, & proficiſcamur in regnum Creticum. Neque abeſt longo ſpatio: dum Jupiter faveat, tertia dies appellet naves ad litus Creticum. Sic locutus immolavit in altaribus dignas victimas: Neptuno taurum; tibi taurum, ô Phœbe formoſe: Tempeſtati ovem nigram, Zephyris propitiis candidam. Rumor ſpargitur, ducem Idomeneum ejectum abiiſſe e paternis regnis, & litora Cretæ eſſe vacua, domos carere hoſtibus, & regionem relictam patere. Linquimus portus Deli, & mari currimus:

Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, &, Divûm ducunt quà juſſa, ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Jupiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno; taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus:

NOTÆ.

κυβιϐᾶσθαι, *in caput ſaltare, caput rotare*, quod in ſacris ejus miniſtri crebro caput rotarent. Et verò Græcis ipſa dicitur & Κυϐέλη, & Κυϐέϐη. Vocabantur miniſtri illi *Corybantes, Curetes*, & *Dactyli Idæi*, Jovis altores, qui frequenti cymbalorum æreorum pulſu in ſacris utebantur. Vehebatur curru, quia ex Lucret. l. 2. 600. terra eſt; terra autem in medio pendet. Trahebatur à leonibus, quia mater eſt omnium, & parentum officiis proles etiam ferociſſima molliri decet. Cætera ejus myſteria ibi fuſe ab eodem Lucretio explicantur. Premebantur autem ejus ſacra gravi ſilentio, ut & Cereris ceremoniæ: fortaſſe ut inſcrutabilem terræ profunditatem exprimerent. Reliqua vide G. 4. 151. & Æ. 6. 784. Legunt hic multi, *cultrix Cybeli*, in quo Phrygiæ monte culta eſſe dicitur: atque adeo hunc incoluiſſe dici poteſt, & protexiſſe, quomodo Juno Carthaginem, l. 1. 20. *Quam Juno fertur terris magis omnibus unam Poſthabitâ coluiſſe Samo.* Alioqui *cultrix Cybele*, dicetur, pro cultrice montium, in quibus coli amavit, quo nomine eam appellat Catul. de nuptiis Pelei, 300. *Unigenamque ſinu cultricem montibus Idæ.*

115. *Gnoſſia regna.*] Cretam, cujus urbs præcipua *Gnoſſus*, ſupra, v. 104.

116. *Jupiter.*] Sumitur hic, vel pro Deorum rege, qui natus in Creta eidem præfuerat, vel pro aëre ventis impulſo, ut à Catullo ſumitur in Phaſelo: *ſive utrumque Jupiter ſimul ſecundus incidiſſet in pedem.*

118. *Honores.*] Pro ſacrificiis ſæpe ſumuntur: infra, v. 547. *Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.* De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

120. *Nigram Hyemi, &c.*] Per *Hyemem*, intelligit *Tempeſtates*, quæ ex Cicer. de Nat. Deorum 3. 51. *Populi Romani ritu conſecrata ſunt---noſtri duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.* Ad hunc morem alluſit Virgilius, hic, & l. 5. 772. *Tempeſtatibus agnam cædere deinde jubet.* Et notat hic Taubmannus ex Plauto, *pecudem* maxime de ovino genere dici. *Venti* quoque Deorum loco habiti ſunt, tam apud Græcos ex Herodoto, qui l. 7. Athenienſes inducit Boreæ ſacrificantes; quam apud Romanos ex Seneca, Natur. quæſt. l. 5. 17. qui ait, Auguſtum in Gallia commorantem, Circio, Galliæ Narbonenſis peculiari vento, templum voviſſe ac feciſſe. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. At notat Macrobius hæc ſacrificia non in templo Deliaco facta eſſe, ubi ſanguinem fundi nefas erat. Et vero non ſacrificaſſe hyemi & ventis ad aram Apollinis. Ubi igitur? fortaſſe in litore.

122. *Idomenea.*] Ἰδομενῆα, ut longa ſit penultima, ut Æ. 1. 615. *Ilionea petit dextrâ.* Idomeneus filius Deucalionis, nepos fuit Minois Cretenſis regis, duxitque Cretenſes ad Trojanum bellum: unde rediens cùm in tempeſtate voviſſet ſe ſacrificaturum Diis, quod ſibi appulſo primum occurreret, occurriſſetque filius; eum pater immolavit; ortâ deinde peſte pulſus eſt rex à civibus, quaſi impius in prolem, atque ita Diis inviſus. Inde abiiſſe dicitur in Calabriam Italiæ, & ad Salentinum promontorium urbem condidiſſe. Ait tamen interpres Lycophronis, eum à Nauplio pulſum, Eubœæ rege: qui ut necem Palamedis filii, Ulyſſis dolo à Græcis ad Trojam occiſi, vindicaret; Cretam occupaverat. Diodorus non pulſum Idomenea, ſed in patria diem obiiſſe cenſet.

124. *Ortygiæ.*] Antiquum nomen Deli inſulæ; vel ab ὄρτυξ, *coturnix*, *caille*; quod genus

Bacchatam-

Bacchatamq; jugis Naxon, viridemq; Donyſam,
Olearon, niveamq; Paron, ſparſaſq; per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur ſocii, Cretam proavoſque petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes :
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamq; voco : & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere ſicco ſubductæ littore puppes :
Connubiis arviſque novis operata juventus :
Jura domoſq; dabam : ſubito cum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque ſatiſque lues, & letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora : tum ſteriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraclum Ortygiæ Phœbumq; remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari :
Quem feſſis finem rebus ferat, unde laborum

& radimus Naxum in *montibus* ſonantem tumultu *Bacchārum, & viridem Dionyſum, & Olearon, & Paron candidum, & Cycladas ſparſas per mare, & freta diſtincta multis inſulis. Tollitur clamor nautarum diverſo conatu. Socii impellunt* ſeſe, *ut adeamus Cretam & majores. Ventus ſuboriens à puppi propellit navigantes : ac demum appellimur ad vetera litora Curetum. Ergo cupidus exſtruo muros deſiderata urbis, & eam appello Pergameam : & hortor populum gaudentem* hac *appellatione*, ut *curet domos, & erigat arcem* alto *faſtigio. Et jam ferme naves deducta* à mari ſtabant *in litore ſicco : juventus vacabat conjugiis & agris novis : diſtribuebam leges ac domos : cum repente peſtis funeſta, & putrida, & annus mortifer venit in corpora, & in arbores, & in ſegetes, vitiatis ſpatiis aeris.* Socii *amittebant dulces animas, aut trahebant languentia corpora : præterea Sirius* cœpit *urere campos infœcundos : herba ſiccabantur, & meſſes aridæ non dabant cibum. Pater* meus *hortatur* me ut *remenſo mari eam iterum ad oraculum Deli, &* ad *Phœbum ; & ut orem veniam : &* petam, *quem terminum ponat rebus afflictis, unde imperet* nos

NOTÆ.

illic, aut primum, aut magna multitudine viſum volunt grammatici : vel juxta alios, ab Ortygia Ætoliæ, cujus & hanc, & alias complures Ortygias, colonias volunt.

125. *Bacchatamque jugis Naxon.*] *Naxus*, una Cycladum, inſula nobiliſſima, ad meridiem Deli, vino fertilis, unde Baccho dicata : quia Ariadnem, à Theſeo raptam ibique relictam fertur excepiſſe. *Bacchata* dicitur, id eſt frequentata à Bacchis, furioſis Bacchi comitibus fœminis : Ecl. 5. 29. 69. Hodie *Naxi.*

Viridemque Donyſam.] Jacet inter Icariam & Gyarum, mármore viridi celebris : hodie *Donuſſa.*

126 *Olearon, &c.*] *Olearus* vel *Oliaros :* juxta Nigrum nunc dicta *Quiniminio : Paron. Paros*, hodie *Pario*, niveo marmore nobilis. De *Cycladibus* ſupra, v. 74.

127. *Conſita terris.*] Ubi variæ terræ, ſeu inſulæ quaſi *ſatæ* & *ſeminatæ* ſunt : & poſt mentionem *Cycladum*, hic ſignificat *Sporadas* ; quæ nomen habent à σπείρω, *ſemino*, quia ſine ordine ſparſæ ſunt.

131. *Curetum oris.*] Cretam ſignificat : ubi *Curetes* populi, vel familiæ fuit miniſtrorum Cybeles : ſic dicti juxta Strabonem, l. 10. à κυρὰ *tonſura*, quia anteriorem capitis partem detonſam geſtabant. Saltationis armatæ inventionem iis Plinius tribuit. Cæteri etiam tympana, quorum ſtrepitu Jovem recens natum Saturni patris voracitati ſubduxere. Iidem dicti *Corybantes* & *Idæi Dactyli.*

134. *Amare focos.*] Servius ait commendari ſtudium ſacrificiorum, quæ ſemper igne perficiebantur : ego curam privatarum domorum & rei familiaris, id enim focus ſæpe ſignificat : ut cum dicimus, *pugnare pro aris & focis*, id eſt, pro re ſacra ac profana, publica ac domeſtica.

136. *Operata, &c.*] Vel *operam dabat* connubiis & agris colendis, ut explicat Donatus. Vel *ſacrificabat* pro felici ſucceſſu conjugiorum & agrorum ; nam & ante hæc omnia præibat apud veteres ſacrificium, & *operari* ſimpliciter *ſacrificare* interdum ſignificat, ut G. 1. 339. *Latis operatus in herbis.*

141. *Sirius.*] Stella in ore majoris canis, quæ *canicula* dicitur : De ea G. 2. 353. De *Ortygia*, ſive Delo inſula, ſupra, v. 124. De *Phœ-*

Tentare

quarere ſubſidium in tot *difficultatibus, & quo convertere curſum. Nox erat, & ſomnus tenebat animalia per terras. Statua ſacra Deorum, & Penates Phrygii, quos exportaveram mecum à Troja, & è medio incendio urbis; viſi* ſunt *in ſomnis ſtare ante oculos decumbentis, multa luce conſpicui, quâ* parte *Luna plena mittebat ſuum lumen per feneſtras hiantes. Tunc ſic* viſi ſunt *me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quod Apollo dicturus* eſſet *tibi appulſo* ad *Delum*: hoc ipſum tibi *prædicit hoc loco, & ecce nos ipſe ſponte mittit in tuam domum. Nos* poſt *Trojam combuſtam, ſecuti* ſumus *te & tua arma; nos te duce percurrimus navibus procelloſum mare; nos ipſi extollemus ad ſidera futuros poſteros* tuos, *& dabimus imperium* orbis *urbi* tuæ. *Tu deſtina magnos muros* nobis *magnis, & ne abjice laborem longi itineris. Mutanda* eſt *regio: Delius Apollo non ſuaſit tibi* adire *hæc litora, nec juſſit* te *manere in Creta. Eſt regio,* quam *Græci cognomine appellant Heſperiam: terra vetus, potens bello & fertilitate agrorum. Populi Oenotrii* hanc *tenuerunt: nunc rumor* eſt *poſteros vocaviſſe nationem, Italiam, è nomine ducis. Hæ ſedes addictæ* ſunt *nobis: hinc natus* eſt *Dardanus, & pater Jaſius, à quo* Dardano *principe genus noſtrum* dictum eſt. *Age, ſurge, & lætus renarra ſeniori patri hæc verba non* revocanda *in dubium. Quare Coritum, & terras*

Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ Divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum à Troja mediiſque ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos aſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine: quà ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit: & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuaque arma ſecuti;
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor;
Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ.
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
Iaſiuſque pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge, age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Coritum, terraſq; require

NOTÆ.

bo, Ecl. 3. 62. De *Phrygiis Penatibus*, Æn. 2. 717.

152. *Inſertas.*] Servius explicat, *inſeratas*, id eſt, *non ſeratas, non clauſas ſerâ*; per ſyncopen, ut Æ. 2. 379. *Aſpris ſentibus*, pro *asperis*: paulo durius. Turnebus, *adibus inſertas & interpoſitas*, ad lucem admittendam. Germanus, *trajectas & penetratas lumine.* Alii, *hiantes, quibus lumen inſertum erat*; quo fere modo dixit, Æ. 2. 135. *Per noctem obſcurus, in ulva delitui*: id eſt *per noctem obſcuram.*

163. *Eſt locus, &c.*] Hi verſus & ſequentes omnino tranſlati ſunt ex Æn. 1. v. 334. ubi fuſe explicantur.

167. *Dardanus, Jaſiuſque pater, &c.*] *Pater* ad poſteros refertur, non ad Dardanum, qui ejus frater fuit; ambo Electram habuere matrem, filiam Atlantis Mauritaniæ regis, uxorem Corſti Tuſciæ regis in Italia; ſed Jaſius hunc Coritum habuit patrem; Dardanus Jovem. Mortuo Corito, ortoque de ſuccedendi jure diſſidio, Jaſium Dardanus occidit: ideoque pulſus à Tuſcis, & à Siculo Hiſpaniæ rege, Electræ fratre, qui ad componenda diſſidia venerat; primo in Samothraciam inſulam fugit, ac deinde in Phrygiam, ubi Teucri filiam accepit in conjugem, & cum eo gentis hujus parens fuit, quæ deinde Trojana dicta eſt. Igitur, *à quo* non ad Jaſium, ſed ad Dardanum referri debet. Æ. 1. 239.

170. *Coritum.*] *Coritus*; mons & urbs Tuſciæ, nunc *Cortona*: vel a Corito, Dardani, ut putabatur, patre, ſic dictæ; vel a κόρυς *galea*, quam Dardanus illic in pugna amiſit. De *Tuſcia* ſive *Etruria*, Italiæ regione, Æ. 8. 479.

Auſonias

Auſonias : Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus viſis ac voce Deorum,
(Nec ſopor illud erat; ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar :
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis : perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminoſq; parentes :
Seq; novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat : Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora ſequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes,
Hanc quoq; deſerimus ſedem, pauciſq; relictis

Auſonias : Jupiter negat tibi Cretenſes agros. Ego *ſtupefactus talibus juſſis & ſermone Deorum, (neque enim hoc erat ſomnus ; ſed videbar coram diſtinguere vultus, & capillos velatos, & facies præſentes : & tum ſudor frigidus fluebat toto corpore) effero corpus è lecto, & extollo ad cœlum manus inverſas cum prece, & injicio flammis pura dona : confecto ſacrificio latus facio Anchiſen certum* de iis rebus, *& explico ordine prodigium.* Anchiſes *animadvertit familiam ancipitem, & binos* ejus *auctores : & ſe deluſum* eſſe *novo errore antiquarum regionum. Deinde ait : Fili agitate fatis Trojanis : ſola Caſſandra mihi prædicebat tales caſus. Nunc reminiſcor* illam *prædixiſſe hæc deſtinata* eſſe *noſtræ genti : & ſæpe appellaſſe Heſperiam, ſæpe regna Italica. Sed quis putaviſſet Trojanos venturos ad litus Italia ? aut quem tum Caſſandra vaticinans moviſſet ? Obediamus Apollini, & admoniti ſequamur meliora* conſilia. *Sic dixit, & omnes obtemperamus lati verbis* ejus. *Relinquimus hanc etiam terram, & paucis* ibi *relictis prabemus*

NOTÆ.

178. *Auſonias : Dictæa, &c.*] Italiam volunt dictam eſſe Auſoniam ab *Auſone*, Ulyſſis & Calypsûs filio : at male : non enim hic Penates Æneæ nomen hoc Italiæ tribuerent, cum vixdum natus eſſet Auſon, tantum abeſt ut illic regnaret. Niſi uſurpatum id putemus per anticipationem temporis. Alii volunt *Auſones* dictos eſſe Græcis, veteres eos Latii populos ; qui Latinis *Aurunci* dicebantur, commutatione vulgari literæ *r* in *s*. Et bene : nam *Aurunci* antiquiores fuerunt Ulyſſis & Æneæ temporibus, ſiquidem ait Latinus Latii rex, Æ. 7. 206. *Atque equidem memini.... Auruncos ita ferre ſenes. Dictæa arva*, Cretenſia ſunt, à monte *Dicte*, ubi educatus eſt Jupiter, nunc *Laſthi*, in parte orientali Cretæ : ab aliquibus Idæ pars eſſe dicitur, & diſtinguitur ab aliis.

174. *Velataſque comas*] Ornatus vittis, quæ etiam ſacrarum ſtatuarum capitibus alligabantur. Æ. 2. 133.

176. *Supinas.*] Ita ſublatas, ut palmæ cœlo obvertantur.

177. *Munera libo, &c.*] Penatibus & Laribus ſacra fiebant ; alia quotidiana & privata ; aliis publica in compitis ; unde apud Romanos dicebantur *Compitalia*. Privata vulgo *ad focum*, aliquando etiam ad aram, quæ in ſacrario domus erecta erat : eaque fiebant thure, vino, coronis & laneis & floreis, cibo aliquo lautiore è menſa in ignem injecto. Patet id præſertim ex Plauto in Aulularia prologo. Publica ſacrificia fiebant porcâ cæsâ. Igitur hic *munera intemerata* erunt, purum vinum, ac thus : *quare libari* dicuntur, id eſt, *ſtillari* & *injici*, Æ. 8. 740.

180. *Geminoſque parentes, &c.*] *Teucrum*, qui ex Creta, *Dardanum*, qui ex Italia venerat. At vero errorem agnoſcere antè debuerat, præſertim ex ultimis Creuſæ verbis ad Æneam, Æ. 2. 781.

183. *Caſſandra*] De illa Priami filia, & vate, cujus vaticiniis nulla fides à Trojanis habebatur, Æ. 2. 246. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Teucris*, Trojanis, Ibid. 239.

189. *Ovantes.*] Proprie *ovatio* erat minor triumphus, pedeſtris ; ad ſummum ex equo, non è curru. Nomen eſt, vel ab acclamatione militum, geminatâ ſæpius literâ O, juxta Feſtum : vel ab *ove*, quæ in minori triumpho immolabatur ; non taurus, juxta Plutarchum. Hinc ad lætitiam omnem ſignificandam vox illa traducta ; etiam ad corvos, qui dicuntur, G. 1. 428, *Ovantes gutture corvi.*

Vela damus, vaſtumq; cavâ trabe currimus æquor.
Poſtquam altũ tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ; cœlum undiq; & undique pontus:
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens: & inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque ſurgunt
Æquora: diſperſi jactamur gurgite vaſto:
Involvere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctemque negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora, nau-
Adnixi torquent ſpumas, & cœrula verrunt. [tæ
Servatum ex undis Strophadum me littora primum
Accipiunt. Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ: Phineia poſtquam

vela ventis, *& decurrimus magnum mare cavis navibus. Poſtquam naves provectæ* ſunt in *altum* mare, *nec jam ullæ terræ amplius videbantur*; ſed *undequaque aer, & undequaque aqua: tunc cærulea pluvia decidit mihi ſupra caput, inducens noctem & tempeſtatem: & mare terribile factum* eſt *ob tenebras. Statim venti impellunt mare, & magni fluctus intumeſcunt: agitamur diſperſi immenſo mari. Nubes obtexerunt diem, & nox imbriſera eripuit lucem: crebro micant fulgura è ſciſſis nubibus. Dejicimur à* recto *curſu & vagamur per undas ignotas. Ipſe Palinurus ait ſe non diſtinguere diem à nocte* in *cælo, nec cognoſcere iter in mediis fluctibus. Itaque vagamur mari* per *tres dies ambiguos* propter *tenebras obſcuras, & per tres noctes ſine aſtro. Quarto demum die terra primum viſa eſt ſe erigere, & procul oſtendere montes, atque emittere fumum. Vela detumeſcunt, incumbimus remis: non eſt mora, nautæ connitentes convolvunt ſpumoſos* fluctus, *& ſecant* ſpatia *cærulea. Litora Strophadum primo excipiunt me ereptum ex undis. Strophades inſulæ Græco nomine appellatæ jacent in magno* mari *Ionio: quas ſeva Celæno & aliæ Harpyiæ habitant: ex quo* tempore *domus Phinei*

NOTÆ.

202. *Palinurus.*] Gubernator navis Æneæ, qui Morphei dolis oppreſſus in mare decidet, Æ. 5. 883. & in Italiam, ad litus Velinum enatans, ab incolis occidetur, nomenque dabit promontorio Lucaniæ Palinuro, Æ. 6. 337.

210. *Strophades Graio, &c.*] Inſulæ duæ parvæ, hodie *Strivali*, ad latus Peloponneſi, in mari Ionio. *Ionium* vero mare dicitur: non quod Ioniam alluit, Aſiæ minoris regionem inter Æolidem & Cariam; ſed quicquid aquarum interjacet Siciliam inter & Græciam, ad uſque promontorium Epiri Acroceraunium, ubi mare Hadriaticum incipit, quod vocatur à quibuſdam *ſinus Ionius*. Inſulæ porro illæ prius dicebantur *Plotæ*: deinde *Strophades* à στροφὴ *converſio*: quia Calais & Zetes, alati Boreæ filii ex Orithyia, cum Harpyias è Phinei regno ad has uſque inſulas expuliſſent; à Jove admoniti ne Harpyias ultra perſequerentur, inde repreſſo curſu reverſi ſunt. Notetur longa diphthongus *æ* ante vocalem correpta, nec eliſa, Græco more: *Inſulæ Ionio.*

211. *Celæno Harpyiæque, &c.*] Ponti & Terræ dicuntur filiæ, unde in inſulis habitant: nomen ab ἁρπάω, ἁρπάζω, *rapio*. Vulgo tres numerantur ab Heſiodo, *Iris, Aello, Ocypete*. Alii mutant nomina. Virgilius unam appellat *Celæno*, nec definit aliarum nomina aut numerum. Aliqui quartam addunt *Thyellam*. Vocavit eas Apollonius, Διὸς κύνας *Jovis canes*; Valerius Flaccus, *Jovis famulas*; Virgilius hic, *furias*, v. 252. *diras*, v. 262. unde probat Servius, & poſt eum Cerdanus, eaſdem eſſe quæ apud inferos dicuntur *furiæ*, apud ſuperos *diræ*, in medio *harpyiæ*: quemadmodum eadem eſt Diana in terris, Luna in cœlo, Proſerpina in inferis.

212. *Phineia.*] Phineus Arcadiæ, vel Thraciæ rex, cum filios ex prima conjuge ſuſceptos, fraude novercæ excæcaſſet: ipſe à Jove excæcatus, & immiſſis Harpyiis vexatus eſt. Argonautas deinde, in Colchidem ad expeditionem velleris aurei profectos, cum iter docuiſſet: Calais & Zetes ut gratiam referrent, Harpyias ad Plotas uſq; inſulas perſecuti ſunt, ut mox diximus.

Clauſa

Clauſa domus, menſaſque metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis & ira Deûm Stygiis ſeſe extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus: ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode, per herbas.
Irruimus ferro, & Divos ipſumque vocamus
In prædam partemque Jovem: tunc littore curvo
Extruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ: & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longo, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſi circum atque horrentibus umbris,
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo cœli cæciſque latebris,
Turba ſonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac juſſi faciunt, tectoſque per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapſæ ſonitum per curva dedere
Littora; dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Ære cavo: invadunt ſocii, & nova prælia tentant,
Obſcœnas pelagi ferro fædare volucres.

clauſa eſt ipſis, & præ timore deſeruerunt menſas priores. Non eſt monſtrum pernicioſius illis, nec ulla peſtis aut furor Deorum crudelior extulit ſe ex undis inferorum. Vultus earum volucrum ſunt fœminei, ſordidiſſima effuſio alvi, & manus aduncæ, & facies ſemper pallida præ fame. Poſtquam huc appulſi ingreſſi ſumus portum: ecce cernimus paſſim in campis pingues boum greges, & greges caprarum in pratis, ſine cuſtode. Irruimus in eos gladiis, & vocamus in prædam & in partem Deos & Jovem ipſum. Deinde in ſinuoſo litore ſtruimus lectulos, & comedimus pingues carnes. Sed improviſa Harpyia advolant tremendo volatu è montibus, & ſuccutiunt alas magno ſtridore, & rapiunt cibos, & turpant omnia immundo tactu. Præterea vox earum horribilis eſt inter fœtidum odorem. Iterum in receſſu remoto ſub rupe cavata, circumtecti arboribus & denſâ umbrâ, ſternimus menſas, & collocamus ignem in aris. Iterum ex alia parte cœli & latebris incognitis, turba Harpyiarum ſtridens advolat circa prædam aduncis pedibus, & fœdat cibos ore. Præcipio tunc ſociis ut ſumant arma, & bellum faciendum eſſe cum ſæva turba. Non aliter ac juſſi erant faciunt, & præparant gladios occultos ſub herba, & abſcondunt clypeos latentes. Igitur, cum Harpyiæ advolantes ediderunt ſtrepitum per ſinuoſa litora; Miſenus ab alto colle dat ſignum pugnæ cava buccina: aggrediuntur ſocii, & tentant novam pugnam, nempe vulnerare gladio turpes volucres maris.

NOTÆ.

215. *Stygiis.*] *Styx*, inferorum fluvius, de quo Æ. 6 323.

223. *In prædam partemque Jovem.*] Id eſt, *in prædæ partem*. Et mos erat veterum ut partem ſpoliorum in bello, aut prædæ in venatione Diis voverent: eamque vel addicerent ſacrificiis, vel è tholo & fornice & arboribus ad memoriam ſuſpenderent. Sic Æ. 9. 407. Niſus ad Dianam, *Signa ipſe meis venatibus auxi, ſuſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi.*

224. *Toros.*] *Lectos*: juxta grammaticos veteres, à *torta* herba, ex qua ſtruebantur: juxta recentiores, à τόρος *funis*, quia extentis funibus fiebant.

231. *Ariſque, &c.*] Vel quia nuſquam epulabantur veteres abſque aliqua ſpecie ſacrificii. & ſaltem libationis, de qua Æ. 1. 740. Vel quia forte aras Jovi erexerant, ut prædæ partem ei ſacrificarent.

239. *Speculâ Miſenus, &c.*] *Specula*, locus editior, unde late proſpectus patet: ab antiquo *ſpecio*, id eſt *video*; hinc eſt *ſpeculor*: *Miſenus*, Æoli filius, Hectoris olim tubicen, nunc Ænex, de quo multa Æ. 6. 164.

241. *Pelagi volucres.*] Quia Harpyiæ Pontî aut Neptuni, & Terræ dicuntur filiæ, ſupra, v. 212.

At neque excipiunt plumis ictum illum, aut plagas tergo: & celeri fugâ elapſæ ad aſtra, deſerunt prædam ſemimanducatam & notas fœdas. Una ex iis *Celæno conſtitit in altiſſima rupe, funeſta vates, & emiſit hæc verba è pectore: An etiam bellum, bellum* inquam *vultis* nobis *inferre, poſt ſtragem boum & occiſos juvencos* noſtros, *ô Trojani? & ejicere Harpyias inſo.. è paternâ ditione? Ergo animis excipite & imprimite hæc mea verba: quæ Jupiter omnipotens dixit Apollini, Phœbus Apollo mihi, ego maxima furiarum expono vobis. Petitis navigatione Italiam: & ventis invocatis pervenietis in Italiam, & permittetur* vobis *ingredi portus* ejus. *Sed non claudetis muris urbem conceſſam, priuſquam crudelis fames & injuria cædis nobis illatæ cogat vos devorare dentibus menſas corroſas.* Sic *locuta eſt, & fugit in ſylvam alis ablata. At ſociis ſanguis frigidus conſtipatur repentino timore: animi defecerunt: nec jam ulterius volunt armis* pugnare, *ſed votis & precibus petere pacem ab* Harpyiis, *ſeu ſint Deæ, ſeu funeſtæ & fœdæ volucres. At pater Anchiſes extenſis è litore manibus invocat magnos Deos, & deſtinat* ipſis *digna ſacrificia. O Dii,* inquit, *impedite* effectum harum *minarum, Dii avertite tale infortunium, & placati protegite pios. Deinde imperat* ſocios *evellere funem è litore, & ſolvere ablatos rudentes.*

Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fugâ ſub ſidera lapſæ,
Semeſam prædam & veſtigia fœda relinquunt.
Una in præcelſa conſedit rupe Celæno
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum ſtratiſque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio inſontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis: ventiſque vocatis
Ibitis Italiam, portuſque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, noſtræque injuria cædis,
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
Dixit, & in ſylvam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubitâ gelidus formidine ſanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibuſque jubent expoſcere pacem:
Sive Deæ, ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres.
At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritoſque indicit honores:
Dii, prohibete minas, Dii talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios. Tum littore funem
Diripere, excuſſoſque jubet laxare rudentes.

NOTÆ.

248. *Laomedontiadæ.*] Trojani, à Laomedonte rege, Priami patre, G. 3. 35.

249. *Patrio regno.*] Neptuni patris, cui parent mare & inſulæ. De *Phœbo* Ecl. 3. 62. De *Apolline*, Ibid. 104. Nomen utrumque conjunxit, Homerico more. Innuit autem, fatorum omnem cognitionem & oracula à ſolo Jove prodire; ut diximus Æ. 1. 243.

257. *Ambeſas ſubigat, &c.*] Horrendum vaticinium! quanta enim fames, quæ menſas ligneas abſumere ſubigat? Tamen ludicrum eſſe probabit eventus Æ. 7. v. 116. Cum, non fames dira, ſed edendi aviditas, Trojanis ſuadebit, ut panis fruſta, quæ cibis aliis ſubſtraverint, etiam comedant. *Ambeſas*, id eſt, *circumeſas: ambi* enim vel *amba*, Latinis eſt *circum*; à Græco ἀμφὶ.

262. *Deæ, Diræ, obſcœnaque, &c.*] Per *Deas*, intelligit *furias*, quæ ſic paſſim à Græcis Latiniſque poetis appellantur. Per *obſcœnas volucres*, non tantum *fœdas*, ſed potius *funeſtas* & mali ominis. *Obſcœnum* enim vox eſt auguralis: cujus etyma ſeptem affert Voſſius. Tria hæc probatiſſima; alterum ab *ob* & *ſcævum*, quod eſt à σκαιὸν *ſiniſtrum* & *bonum*; itaque *obſcœnum*, quod *obſtat ſcævo* & bono omini; alterum ab *ob* & *cano*, id eſt, *contra cano*: quod quando pulli in auguriis captandis faciebant, funeſtiſſimum erat: tertium ab *ob* & *cœnum*, *lutum*, quod *ſordium* notat. Ex prima origine ſcribi debet per *a*, ex ſecunda per *e* ſimpliciter, ex tertia per *œ*.

264. *Numina magna.*] Erant enim *majores* & *minores* Dii. Majores duodecim; mares ſex, Jupiter, Neptunus, Mars, Mercurius, Vulcanus, Apollo; ſex fœminæ, Juno, Veſta, Ceres, Pallas,

Tendunt

Tendunt vela Noti: fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventuſque gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumq; Sameq; & Neritos ardua ſaxis:
Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,

Auſtri inſtant vela: fugimus per ſpumoſas aquas, qua ventus & gubernator dirigebant navigationem. Jam Zacynthos ſylvoſa apparet in medio mari, & Dulichium & Same, & Neritos alta rupibus. Evitamus ſcopulos Ithacæ, regna Laërtæ; & deteſtamur regionem nutricem crudelis Ulyſſis. Deinde etiam oſtenditur procelloſus vertex Leucatæ montis,

NOTÆ.

Diana, Venus. Minores erant, heroës, ſemidei, &c. inter quos *furias* illas, quaſi famulares Deos, reponebat Æneas. De *rudentibus*, funibus nauticis, Æ. 1. 91.

268. *Noti.*] Auſtri, venti meridionales: & proprie quidem, hoc enim vento opus eſt, à Strophadibus ad Zacynthum naviganti. De *Noto*, Ecl. 2. 58.

270. *Zacynthos.*] Perſequitur iter; in eodem Ionio mari, à meridie in ſeptentrionem: quo ordine, poſt *Strophades* occurrit....

I. *Zacynthus*, *Zante*, ad latus occidentale Peloponneſi, contra promontorium Chelonaten, hodie ſub Veneta ditione.

II. *Same*, *Dulichium*, & *Ithaca*. Hæ tres ſub eadem fere linea occurrunt, ante fauces ſinus Corinthiaci.

Dulichium ab eo ſinu minus diſtat, eſtque una ex *Echinadibus* inſulis, quæ jam communi nomine vocantur *Cozzulari*, incerto numero, ut monet Strabo l. 10. quia cum parvæ ſint, & ad oſtia Acheloi fluvii Acarnaniæ, modo arenarum appulſu junguntur, modo aquæ impetu ſeparantur.

Same, vel *Samos*, quæ & *Cephalenia*, nunc *Cephalonie*, ex Strabone l. 10. major, & à Corinthiaco ſinu magis ad occidentem recedens: paret reipublicæ Venetæ.

Ithaca, nunc *Val di compare*, inter Cephaleniam & Dulichium media: Ulyſſis patria; quandoque paruit Turcis. In Ithaca eſt *Neritos*, non inſula, ut lexica geographica vulgo ferunt, ex Strabone. Strabo enim contra probat multis Homeri verſibus, montem eſt Ithacæ *Neritum*, Νήριτον. Quod autem hic legitur fœminini generis, *Neritos ardua ſaxis*, explicat Suidas; apud quem *Neritum* mons eſt, *Neritos* ſylva ibidem denſiſſima: quod confirmat Heſychius, cum ait; Neritum, Ithacæ montem eſſe ſemper virentem ac frondentem: & Homerus, qui vocat Νήριτον εἰνοσίφυλλον *Neritum frondoſum*. Et bene congruit, quod ſtatim mentio ſequitur Ithacæ: quaſi dicat Æneas: *Apparet Ithaca ſylva Neritos, ſaxis altiſſimis impoſita; ſed ſtatim illos Ithacæ ſcopulos effugimus.*

III. Sequitur ad ſeptentrionem trium illarum, inſula *Leucas*, *Leucadis*, vel *Leucate*, *catæ*; nunc *ſainte Maure*, nuper ſub ditione Turcarum, ad litus Acarnaniæ, quæ pars eſt Epiri: cui aliquando conjuncta fuit anguſto iſthmo; ac deinde ponte, poſtquam iſthmum illum Corinthii perfodiſſent. In hac inſula, Cephalenium verſus, mons eſt ſive rupes, *Leucata*, *cata*. Hæc rupes, quia alba eſt, inde ſibi & inſulæ nomen fecit: λευκὸς enim eſt *albus*. Ex hac rupe qui amantes exiliiſſent in mare, ſanari ab amore putabantur; quod feciſſe perhibetur Sappho poëtria, Phaonis amore inſaniens. Eidem rupi fanum Apollinis poſitum fuiſſe teſtatur Strabo, cui quotannis in ſacrificium ſolebat reus aliquis è rupe in mare dejici, quam ob rem, ſive ob ſcopulorum aſperitatem, dicitur hic, *formidatus nautis Apollo*. In ea inſula urbs eſt eodem nomine *Leucas*, quam Plinius ait olim dictam fuiſſe *Neritum*: ſed emendandus eſt ex Strabone, legendumque *Nericos*, non *Neritum*. De hac urbe Æneas loquitur, cum dicit: *Parva ſuccedimus urbi*. Tum deinde relictis illic navibus, ad Actiacum uſque litus proceſſit, à quo nondum Leucas diviſa fuerat, ut colligi poteſt ex Homeri verſibus apud Strabonem, lib. 10.

IV. Igitur, ſequitur ad ſeptentrionem *Actium* promontorium, nunc *capo Figalo*, in ipſis faucibus Ambracii ſinus, ubi Actium erat oppidulum, & fanum alterum Apollinis: totus enim ille tractus Epiri ſacer erat Apollini, dicebaturque *Actius*, id eſt, litoralis, ab ἀκτὴ *litus*.

272. *Laërtia regna.*] Laertes Acriſii filius, Jovis nepos, vulgo Ulyſſis pater creditus eſt: quidam tamen dixere Ulyſſem Anticleâ quidem Laertæ uxore prognatum eſſe, ſed patre Siſypho vel Autolyco. Regni autem Laërtæ præcipua quidem ſedes *Ithaca* fuit: paruit tamen ipſi etiam *Cephalenia*, & *Zacynthus*, & *Epiri* magna pars, præcipue ubi *Leucas*: ut ex Strabone colligitur, & Homero, Iliad. 2. 631. *Dulichium* vero & *Echinades*, etſi fortaſſe aliquando Laertæ paruerant, ſiquidem Ulyſſes ſæpe *Dulichius* appellatus: tamen earum incolas ad expeditionem Trojanam duxit Meges quadraginta navibus. Iliad. 2. 625.

& Apollo terribilis navigantibus. Hunc montem *laſſi petimus, & imus* ad *parvam urbem. Anchora demittitur è prora, puppes ſiſtunt in litore. Igitur potiti demum terrâ inſperatâ, & ſacrificamus Jovi, & cumulamus aras victimis, & nobilitamus Actium promontorium Trojanis ludis. Socii nudati committunt patrias luctas oleo fluente : delectat* eos *evitaſſe tot urbes Græcas, & iter habuiſſe inter medios hoſtes. Interea Sol circumagit annum integrum, & gelida hyems infeſtat mare Aquilonibus. Appendo liminibus anterioribus ſcutum æris cavi* quod *geſtâverat magnus Abas,*

Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus feſſi, & parvæ ſuccedimus urbi.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.
Ergo inſperatâ tandem tellure potiti,
Luſtramurque Jovi, votiſque incendimus aras :
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii : juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, medioſque fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,

NOTÆ.

279. *Luſtramurque Jovi, &c.*] Solvimus vota & ſacrificia Jovi. *Luſtro* enim, ut jam notavimus Æ. 1. 287. & 612. dicitur à *luo*, id eſt, *ſolvo :* unde cum vota Deo fecimus, voti rei ſumus, ut diximus Ecl. 5. 80. Igitur *luſtramur*, cum *ſolvimur* voto : & multo etiam magis, cum ad placandos Deos pro delicto aliquo ſacra expiatoria facimus. Ita ceremoniæ omnes, quæ ad ſacra pertinent, *luſtrales* dicuntur. Sic l. 6. 231. in funere Miſeni, ſacerdos *ter ſocios pura circumtulit unda .... luſtravitque viros.* Sic l. 8. 183. poſt oblatas Herculi victimas Trojana juventus veſcitur *perpetui tergo bovis & luſtralibus extis.* Quare autem nunc *luſtrantur Jovi ?* Ut exolvant vota quæ nuncupaverat Anchiſes magnis numinibus, in Strophadum litore, ſupra v. 264. Quare Jovi præcipue ſacrificia, Apollini ludos inſtituit.

280. *Actiaque Iliacis, &c.*] Alludit certe poëta ad ludos eos, quos Octavianus maxima celebritate inſtituit, poſt victoriam de M. Antonio & Cleopatra relatam, ad Actium Epiri promontorium, Anno U. C. 723. iv. Nonas Septembris. Cujus ad memoriam, naves plurimas Apollini Actiaco conſecravit ; Actiacum templum majus extruxit ; urbem Nicopolim condidit in ipſis faucibus ſinus Ambracii, contra Actium, in eo loco ubi caſtra poſuerat ; locum ubi tentorium ipſe habuerat magnis lapidibus conſtravit, ibique trophæum è roſtris captarum navium, & ſacrarium Apollini ſub dio excitavit ; ludos imprimis inſtituit quinquennales, qui præcipue equeſtri decurſu ac certamine nobilium puerorum patriciorumque virorum, tum gymnicâ pugnâ conſtabant. Sed ludos illos non exhibuit, niſi Anno U. C. 726. quo anno ipſe Octavianus vi. & M. Agrippa ii. conſules fuerunt, perfeceruntque ſimul cenſum ac luſtrum populi, anno proxime præcedente inceptum : quæ omnia leguntur apud Dionem, l. 51. & 53.

Atque hæc paulo fuſius : quia ex his conjicio Virgilium ad hanc, quam explicamus, operis ſui partem perveniſſe hoc ipſo anno 726. paulo poſt exhibitos ludos. Quia I. *Iliaci ludi*, eſt ipſa equeſtris puerorum decurſio, quam vocatam eſſe *Trojam*, & à Trojanis ad Romanos tranſiiſſe, teſtatur Æ. 5. 602. Facile autem Æneæ ſuppetebant equi, in Epiro, feraciſſimâ equorum regione. G. 1. 59. II. *Palæſtræ* & *nudati ſocii*, ſunt ludi gymnici, γυμνὸς enim *nudus* eſt : qui autem eo pugnæ genere exercebantur, nudi erant : atque ut manus adverſariorum in lubricam cutem impactæ, facilius ictum amitterent ; ideo ſibi cutem oleo, luto, & cerâ ungebant : hinc aliqui nomen *palæſtræ* deducunt à πηλὸς *lutum* ; quanquam alii melius à πάλλω *vibro, agito* ; ob variam agitationem & vibrationem corporis ad evitandos ictus. III. *Luſtramur Jovi :* alludit ad ſolemnem populi luſtrationem, quæ ſingulis quinquenniis poſt conditum populi Romani cenſum fiebat *ſuovetaurilibus*, id eſt, ſacrificio *ſuis, ovis*, & *tauri*, aliiſque ceremoniis quæ cenſum terminabant & condebant. Quod hoc anno U. C. 726, ab Octaviano perfectum eſt.

283. *Argolicas*] Græcas : *Argi*, urbs Peloponneſi, Æ. 1. 288.

286. *Abantis .... poſtibus*] Audax ac ſuperbum Æneæ factum : qui in mediis Græcorum urbibus atque inſulis, trophæa de Græcis ipſis victoribus erigit. *Abas* quis fuerit ambigitur : unus forteſſe ex iis quos nocte ſuprema è comitibus Androgei occiderat, Æ. 2. 371. *Poſtibus* autem figit Apollinei templi, vel Leucatæ, vel Actii.

Poſtibus

Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno :
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, & conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abſcondimus arces.
Littoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, & celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures :
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum ;
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui : miroque incenſum pectus amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes & littora linquens.
Solemnes tum forte dapes & triſtia dona
Ante urbem, in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache : maneſque vocabat

& noto factum hoc *verſu : Æneas* poſuit *hæc ſpolia de Græcis* Trojæ *victoribus* relata. *Poſtea impero* ſocios *relinquere portum & ſedere in ſcamnis. Socii certatim verberant mare* remis *& radunt fluctus. Continuo præterimus altas arces Phæacum, & radimus litora Epiri, & intramus portum Chaonium, & accedimus ad excelſam urbem Buthrotum. Hic incredibilis rumor rerum implet aures* noſtras : *Helenum filium Priami imperare per urbes Græcas, potitum uxore & regno Pyrrhi* nepotis *Æaci ; & Andromachen rurſus veniſſe* in poteſtatem *mariti Trojani. Obſtupui ; & pectus exarſit mirabili deſiderio alloquendi hominem, & ſciendi tantos caſus. Progredior* ultra *portum, relinquens naves & litus. Tunc forte Andromache ante urbem, in* ſacra *ſylva, ad aquas ficti Simoëntis, offerebat cineri ſolemnes epulas, & funebria munera, & appellabat manes*

NOTÆ.

289. *Tranſtris.*] Scamnis, in quibus remiges ſedent, quæ dicuntur etiam *juga*.

291. *Phæacum abſcondimus arces.*] Ab Actio promontorio, ſive Leucade, ad occidentem deflexo curſu, occurrit deinde inſula *Phæacum*, ſive *Corcyra*, hodie *Corfu :* ad latus Epiri, olim hortis Alcinoi regis nobilitata, nunc ſub ditione Veneta. *Abſcondimus* arces, id eſt, *abſconduntur nobis*, dum celeri navis decurſu prætermittuntur : qua voce uſus eſt deinde Seneca Ep. 70. *In hoc curſu rapidiſſimi temporis primum pueritiam abſcondimus.* Et bene dixit *abſcondimus arces*, id eſt, urbes aliquas ad orientem inſulæ ſitas ; non vero *abſcondimus inſulam :* quia *Buthrotum*, quam petebat, eſt in ipſo conſpectu & ex adverſo inſulæ, qua ad occidentem vergit.

292. *Epiri.*] Regni olim in Europa nobilis, cujus ad meridiem & occidentem eſt mare Ionium, ad orientem Achaia & Theſſalia, ad ſeptentrionem Macedonia : nunc Albania inferior à quibuſdam dicitur. Ejus olim præcipuæ partes fuerunt *Acarnania*, *Caſſiopæa*, *Amphilochia*, *Theſprotia*, & *Chaonia*, quæ maxime occidentalis eſt ; dicta etiam *Moloſſia*. Hanc tamen ab alia Strabo diſtinguit : Chaonia quidem, à *Chaone*, Trojano, Heleni fratre ; *Moloſſia* deinde, à Moloſſo Andromaches & Pyrrhi filio, qui regnavit ibi poſt Helenum, quem veluti tutorem, occiſo Pyrrho habuerat. In Chaonia urbs eſt *Buthrotus*, vel *Buthrotus*, hodie *Butrinto* ; in ingreſſu portûs *Pelodis*, hoc eſt *cænoſi*, inquit Strabo l. 7. de quo portu hic eſt mentio. In eadem regione eſt *Dodona* Sylva, ubi Jovis oraculum : quam tamen ibidem Strabo, primo Theſprotiæ, deinde Moloſſiæ, attributam fuiſſe teſtatur.

295. *Priamiden Helenum.*] De eo Priami filio : deque *Pyrrho*, Achillis filio, Æaci pronepote, Æ. 2. 263. De *Andromache*, antea Hectoris uxore, Æ. 2. 456.

301. *Solemnes dapes, &c.*] Annua ſacrificia, quæ vulgo cum epulis conjuncta erant ; ex ipſis victimarum extis. De *Simoënte*, Trojano fluvio, cujus nomen alicui rivulo Andromache in Epiro tribuerat, Æ. 1. 104. De *Hectore*, ibid. 103.

303. *Libabat cineri.*] Vel vero cineri, cujus partem aliquam in urna deferre ſecum Andromache potuerat, ex iis qui collecti ſunt ex ejus funere, Iliad. ultimo, 790. Vel ejus manibus atque umbræ. *Dona triſtia.*] Lac, ſanguinem, &c. ut ſupra, v. 66. Unde proprie, *libabat*, erit *effundebat :* quanquam generatim etiam ſumi poteſt pro *ſacrificabat*. De hac voce, Æ. 1. 740.

prope ſepulcrum Hectoris, quod dedicaverat è viridi ceſpite vacuum; & binas aras, cauſam lacrymarum. Ut aſpexit me accedentem, & ſtupefacta vidit circa me *Trojana arma; attonita* hoc *magno prodigio, exanimata eſt in ipſo aſpectu: calor abiit* ex *oſſibus: cadit, & longo* poſt *tempore vix demum* ita *loquitur. An vera ſpecies, & verus nuncius te mihi ſiſtis, ô fili Veneris? an vivis? aut ſi lux alma abiit* à te, *ubi eſt Hector?* Sic *locuta eſt, & emiſit lacrymas, & implevit clamore omnem locum. Vix reſpondeo pauca mœrenti, & turbatus os aperio interruptis verbis: Certe vivo, & traho vitam per omnes miſerias. Ne dubita, nam vera aſpicis. Heu! quis caſus ſucceſſit tibi, privata tanto marito, aut qua fortuna ſatis* tibi *congrua rediit* ad te? *O Andromache, teneſne conjugium Hectoris, an Pyrrhi? Demiſit vultum, & humili voce dixit: O fortunata præ aliis, virgo Priami filia. coacta mori ad ſepulcrum hoſtis, prope muros altos Trojæ: quæ non paſſa eſt ullam ſortitionem, nec tetigit captiva lectum victoris domini. Nos poſt patriam combuſtam vecta per longinqua maria, parientes in captivitate, toleravimus ſuperbiam familiæ Achillis, & juvenem ferocem: qui poſtea quærens Hermionem* neptem *Ledæ, & conjugium Spartanum,*

Hectoreũ ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monſtris,
Diriguit viſu in medio: calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate Dea, viviſne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? Dixit, lacrymaſq; effudit, & omnem
Implevit clamore locum: vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te caſus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejecit vultum, & demiſsâ voce locuta eſt:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori: quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmonioſq; Hymenæos,

NOTÆ.

304. *Inanem.*] Tumulum *honorarium* vocat Suetonius in Claudio, c. 1. Xenophon in Exped. Cyri l. 6. κενοτάφιον, id eſt, *vacuum tumulum.*

305. *Geminas, cauſam lacrymis, &c.*] Alteram Hectori; alteram Aſtyanacti filio, quem Græci è Trojæ turribus præcipitem miſerant. Vel potius utramque Hectori: quia geminas heroibus dicari mos erat. ſupra, v. 63. *Cauſam lacrymis*] Id eſt, quæ viri memoriam, ac dolorem ſuum alerent.

319. *Connubia ſervas?*] Maneſne in viduitate, ac fide data Hectori, an vero tranſiſti ad Pyrrhi nuptias?

321. *Priameïa virgo.*] Polyxena, Priami & Hecubæ filia, amata ab Achille: qui cùm ad ejus nuptias in templum Apollinis Thymbræi convenisſet, à Paride, poſt Apollinis ſimulacrum latente, ſagittæ ictu occiſus eſt. Capto deinde Ilio, ejus umbra Polyxenam immolari ſibi petiit. Illa ad Achillis tumulum ab ipſo Pyrrho Achillis filio jugulata eſt.

327. *Servitio enixæ.*] Andromache captiva à Pyrrho in uxorem admiſſa, ſuſcepit ex eo Moloſſum: qui parti Epiri nomen fecit, v. 292.

328. *Ledæam Hermionem, &c.*] Menelai filiam, Spartani ſeu Lacedæmonii regis, ex Helena filia Jovis & Ledæ. Hermione, Menelao ad Trojanum bellum profecto, à Tyndareo Ledæ marito deſponſata eſt Oreſti cognato ſuo, Agamemnonis filio. Eadem interim à patre Menelao ad Trojam deſponſata eſt Pyrrho, Achillis filio: eidemque poſt confectum bellum tradita. Quod cum ægre ferret Oreſtes, Delphos venit; & nactus ibi Pyrrhum de futura ſibi ex eo conjugio prole oraculum conſulentem, cum ad ipſas aras Apollinis interfecit.

Me

Me famulam famuloq; Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq; omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamq; jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris Deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperatne, & veſcitur aura?
Quem tibi jam Troja---
Ecquæ jam puero eſt amiſſæ cura parentis?

me ſervam tradidit poſſidendam Heleno, ipſi quoque ſervo. At Oreſtes ardens magno deſiderio rapta uxoris, & impulſus furiis criminis ſui, intercipit illum improvidum, & jugulat ad altaria patria. Per mortem Pyrrhi pars regni data ceſſit Heleno: qui à Trojano Chaone vocavit cognomine campos Chaonios & totam Chaoniam; & condidit in monte Pergama, & hanc arcem Iliacam. Sed quinam venti & quanam fata direxerunt tibi curſum? aut quis Deus adduxit te inſcium ad noſtra litora? Quid? puer Aſcanius ſupereſtne fruitur vita? is quem tibi jam Troja---Quiſnam eſt jam puero dolor de amiſſa matre?

NOTÆ.

331. *Scelerum furiis agitatus Oreſtes.*] Agamemnonis & Clytemnæſtræ filius: patre ad Trojam profecto, & Ægiſtho Clytemnæſtræ adultero Mycenas tenente, ſubductus ejus inſidiis à ſorore Electra, & ad Strophium Phocidis principem miſſus eſt: ubi ſingularem cum ejus filio Pylade amicitiam contraxit. Poſt Trojam expugnatam, & patrem Agamemnonem Ægiſthi inſidiis jugulatum, matrem cum adultero interfecit. Ideo furiis agitatus, ac poſt labores plurimos expiatus ac ſolutus crimine ab Areopagitis, aut, ut ait Cicero, ipſius Minervæ judicio, in regnum rediit: Hermionem uxorem accepit, occiſo prius apud Delphos Pyrrho: cum ea regnum quoque Spartanum addidit ſuo. Corpus ejus poſt mortem refoſſum, ſeptem cubitorum fuiſſe refert Plinius lib. 7. 16.

332. *Patrias ad aras.*] Certum eſt Pyrrhum ab Oreſte occiſum eſſe *Delphis*, in Phocide, apud ipſas Delphici Apollinis aras: Achillem vero Pyrrhi patrem interfectum à Paride, ad Trojam, in Apollinis Thymbræi templo, atque ita fatale fuiſſe patri & filio, ut apud Apollinem caderent. At varie ſe torquent interpretes, ut explicent, cur *patrias aras* poëta dixerit: multa comminiſcuntur: hæc duo mihi videntur optima. I. Si ad ſenſum Naſcimbæni per *patrias*, intelligamus eaſdem, ad quas *pater* Achilles occiſus fuerat, nempe *Apollineas*, quanquam loco diſſitas. II. Tamen tutius puto *patrias* explicare ad ſenſum Turnebi, *Græcas*: ara enim Delphica, fere in medio totius Græciæ ſita, publicum erat Græciæ totius oraculum. Addo, quod rem firmet: Epirum, ubi tum regnabat Pyrrhus, inter Græciæ provincias non eſſe habitam, ut patet ex Strabone l. 7. Pyrrhum vero & Oreſtem patriâ Græcos fuiſſe: Oreſtem quidem Argivum è Peloponneſo: Pyrrhum, patre natum Achille, Theſſalo è Phthia: matre Deidamia, è Scyro Ægæi maris inſula.

335. *Trojano à Chaone.*] *Chaon*, unus è Priami filiis: quem Helenus frater cum in venatu ignarus occidiſſet, ad ſolatium doloris, regnum ejus nomine appellavit; regnavitque quaſi tutor Moloſſi, ut jam diximus, v. 292.

336. *Pergamaque, Iliacamque, &c.*] Diviſio eſt unius rei in duas: *Pergamus* enim fuit arx *Iliaca*, ſive Trojana.

340. *Quem tibi jam Troja...*] Verſus, aut à Virgilio relictus imperfectus, aut à Tuoca & Vario mutilatus. Suppleverunt ſic aliqui: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creuſa.* Male. Troja enim fumante, & Ænea fugiente, patrem ſequebatur jam tum pedes Aſcanius, Æn. 2. 724. Alii ſic: *Quem tibi jam Troja obſeſſa eſt enixa Creuſa.* Paulo veriſimilius. Cum enim decem annos bellum Trojanum, annos ſeptem Æneæ navigatio duraverit, annos ſexdecim aut ſeptemdecim numerare tum potuit Aſcanius, cum Italicis pugnis deinde interfuit: ſed omnino abhorret verſus à nitore Virgiliano.

341. *Ecquæ jam puero eſt, &c.*] Putant aliqui oblitum hic ſui eſſe Virgilium. Quomodo enim ſcire potuit Andromache Creuſam, Aſcanii matrem, in fuga amiſſam fuiſſe; cumea de re nihildum Æneas ei dixiſſet? quidni vero ſcire id potuit ante ſuum è Trojano littore diſceſſum? præſertim cum Æneas in urbem rediiſſet, quæſiiſſet eam omnibus viis, ab omnibus amicis: quorum aliquis ad captivas deferre caſum potuit,

Ecquid

quomodo & pater Æneas, & avunculus Hector incitant ipſum *ad veterem fortitudinem & animos viriles? Talia dicebat plorans, & fruſtra movebat longos fletus: cum heros Helenus* filius *Priami, effert ſe ex urbe, comitantibus plurimis: & agnoſcit ſuos* Trojanos, *& latus ducit in domum ſuam: & inter ſingulas voces emittit multum lacrymarum. Progredior, & agnoſco parvam Trojam, & Pergama aſſimilata magnis, & ſiccum rivum cognomine Xanthi, & amplector poſtes portæ Scææ. Trojani quoque potiuntur ſimul urbe ſociâ. Rex ſub vaſtis porticibus excipiebat eos. Bibebant vini pocula in medio aulæ, cibis auro impoſitis, & tenebant pateras. Jamque dies & ſecundus dies abiit, & venti invitant vela, & lintea inflantur tumido vento. Alloquor his verbis Helenum vatem, & rogo eum talia: Trojane, interpres Deorum, qui cognoſcis divinitatem Apollinis,*

Ecquid in antiquam virtutem animoſq; viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longoſque ciebat
Incaſſûm fletus: quum ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcitque ſuos, lætuſque ad limina ducit:
Et multum lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, ſimulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnoſco: Scææque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri ſociâ ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, pateraſque tenebant.
Jamque dies alterque dies proceſſit; & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbaſus Auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo:
Trojugena, interpres Divûm, qui numina Phœbi,

NOTÆ.

348. *Multum lacrymas.*] Alii legunt, *Multum lacrymans.* Favet primæ lectioni, quod alioqui verbum *fundit* nullo caſu fulciretur. Favet ſecundæ, quod durum ſit: *multum lacrymas*, pro *multum lacrymarum*: Hæreo tamen primæ, quia communior eſt. De *Xantho*, ſeu *Scamandro* Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Scæa*, Trojæ Porta, Æ. 2. 612.

354. *Aulaï in medio, &c.*] *Aulaï*, diſſolutio more veterum, diphthongi *æ*, quæ Græcis eſt *αι*, in vocales duas *a* & *i*. *Libabant*: vel guſtabant, bibebantque, vel offerebant Diis per libationem & effuſionem: Æ. 1. 740. De *Bacchо*, Ecl. 5. 29. 69. De *Auſtro*, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

359. *Qui numina Phœbi, &c.*] Quinque divinationis ſpecies enumerat. Primam, quæ fit *afflatu Dei*: ſecundam, quæ *inſeſſu in tripode*: tertiam, quæ *combuſtione lauri*: quartam, quæ *intuitu ſiderum*: quintam, quæ *obſervatione avium*. I. Significatur per *numina Phœbi*, qui aliquando in vates illapſus, os ipſis ad futura prædicenda aperiebat, ut mox continget Heleno. II. Per *tripodas*, in quibus ſedentes puellæ vaticinabantur: præſertim Delphis, unde mos ille in pleraque alia Apollinis templa tranſierat. Erat autem *tripus*, vel puteus tres latus pedes, in quem demiſſa puella emergente halitu amens reddebatur: vel vas & crater, tribus nitens pedibus: vel menſa, tribus edita gradibus: vel probabilius, ſella tribus fulcris impoſita, in medio patens, ubi ſedebat vates; eaque aliquando ærea, aliquando aurea, etiam Delphis corio Pythonis ſerpentis cooperta. III. Per *Clarii lauros*, vaticinium innuit, quod patebatur ex combuſtione laurei rami: qui ſi in igni crepitaret, bono erat omini; ſi taceret, malo. Tibul. l. 2. 5. 81. *Ut ſuccenſa ſacris crepitet bene laurea flammis, Omine quo felix & ſacer annus eat.* Propert. l. 2. 20. 36. *Deficiunt magico torti ſub carmine rhombi, Et jacet extincto laurus aduſta foco. Clarii.*] Epithetum Apollinis, cui *Claros*, urbs Ioniæ, prope Colophonem, in Aſia minore, celebri templo & oraculo dicata erat: & hoc epithetum pro quolibet alio hic additum eſt: quemadmodum Apollo *Delius*, appellatus eſt *Thymbræus*, v. 85. IV. Per ipſa *ſidera* fatis notatur *aſtromantia*. V. Per *volucrum linguas* notatur proprie ars *augurum*, qui *avium* garritum & cantum conſulebant. Per *Præpetis omina pennæ*, proprie ars *auſpicum*, qui *aves ſpectabant* volantes. Et aves quidem, quarum ſpectabatur cantus, dicebantur *oſcines*, ab *os*, & *cano*; ut corvus, cornix, picus: quarum autem ſpectabatur volatus, dicebantur *præpetes*, à *προπέτεσθαι*, *prævolare*; ut vultures, aquilæ. De *Celano* & *Harpyiis*, ſupra, v. 211.

Qui

Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ;
Fare age: namq; omnem curſum mihi proſpera dixit
Religio; & cuncti ſuaſerunt numine Divi
Italiam petere, & terras tentare repoſtas:
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras,
Obſcœnamq; famem. Quæ prima pericula vito?
Quidve ſequens, tantos poſſum ſuperare labores?
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem Divûm: vittaſque reſolvit
Sacrati capitis; meque ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore ſacerdos.
Nate Dea: nam te majoribus ire per altum
Auſpiciis manifeſta fides: ſic fata Deûm rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo.
Pauca tibi è multis, quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, fariq; vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinoſque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes;

& tripodas, & lauros Clarii, & aſtra, & cantus avium, & auſpicia volantis ala: Dic age: nam ceremonia propria mihi declaraverunt totum iter meum; *& omnes Dii* ſuâ *auctoritate ſuaſerunt mihi petere Italiam, & quarere terras* mihi præparatas. *Sola Harpyia Celano canit prodigium novum & horrendum dictu, & pradicit funeſtas iras & fœdam famem. Quod periculum primo effugiam? & quid exequendo, poſſum emergere è tantis caſibus? Tunc Helenus, primo mactatis juvencis juxta conſuetudinem, precatur veniam à Diis: & ſolvit tænias ſacri capitis, & ipſe ad tua templa, ô Phœbe, manu ducit me trepidantem ob magnam* reverentiam *Dei. Ac poſtea ſacerdos loquitur hac divino ex ore: Fili Veneris: nam certo ſcio te majoribus auſpiciis currere per mare: ita rex Deorum diſponit fata, & miſcet fortunas: ea ſeries* rerum *decurrit. Explicabo tibi verbis pauca è plurimis, ut ſecurior percurras maria* quæ te *excipient, & poſſis quieſcere* in *portu Italico: nam Parcæ impediunt ne Helenus ſciat reliqua, & Juno impedit* ne *loquatur. Primo longum iter impeditum procul longis regionibus ſeparat* à te *Italiam, quam tu jam putas propinquam, &* cujus *paras intrare vicinos portus, ô ignare. Et curvandi ſunt remi in mari Siculo, & percurrenda navibus planities maris Italici, & infernæ paludes* adeundæ, *& inſula Circes Colchicæ:*

NOTÆ.

370. *Vittaſque reſolvit.*] Inſulam, qua implicati erant capilli. Vittata enim inſula, ſacerdotis inſigne eſt, Æ. 2. 133. Soluta autem indicium eſt vaticinantis ac furentis, Æ. 6. 48. de Sibylla: *Non comptæ manſere comæ.*

375. *Majoribus auſpiciis.*] Vel bonis: vel ad majora ſpectantibus; vel majorum Deorum, Jovis, Apollinis, &c. non avium aut ſiderum tantum.

379 *Parcæ, &c.*] Tres, quæ fuſis diſpenſabant fata hominum, Ecl. 4. 47. *Juno* Saturni & Opis filia, inimica Trojanis: cauſam habes Æ. 1. 29.

384. *Trinacriâ lentandus, &c.*] *Flectendus* & *curvandus*, ob vim adverſam fluctuum inter ſe pugnantium. Sic Catullus de nupt. Pelei, v. 182. *Quidne fugis lentos incurvans gurgite remos?* De *Trinacria*, Sicilia, fuse infra, v. 687. De *Auſonia*, Italia ſupra, v. 171.

386. *Infernique.*] De deſcenſu ad inferos Æ. 6. De appulſu ad inſulam *Circes*, Æ. 7. 10. Erat autem Solis & Perſes Nymphæ filia, ſoror Æetæ Colchici regis, qui pater fuit Medeæ: aut juxta alios, Æetæ filia, Medeæ ſoror. *Æææ* dicta, id eſt, *Colchica*: ab *Æa*, inſula & urbe Colchici regni, circa oſtia Phaſis fluvii. Sarmatarum regi nupſit, quo venenis occiſo, in Italiam fugit, ad promontorium & montem, qui deinde *Circæus* dictus eſt, hodie *Circello*, in Latio: qui quidem mons continenti junctus eſt: ſed quia ſomptinis paludibus cingitur ad ſeptentrionem, ideo inſulæ formam aliquando habuit. Eadem Circe, cum Glaucum, marinum Deum amaret, ex zelotypia Scyllam puellam in monſtrum marinum commutavit: item & Picum Latinorum regem in avem, quod Canentem conjugem ſibi præferret.

Quam

priusquam possis condere urbem in secura regione. Dicam tibi signa, tu ea retine commissa animo. Quando porca reperta à te sollicito, jacebit circa undam remoti fluvii, enixa prolem triginta capitum, alta, recumbens humi, & porcelli albi circa mammas : ille locus erit urbis, ille certus finis laborum. Nec tu expaveſce futurum esum mensarum. Fata reperient viam, & Apollo invocatus adjuvabit. Evita autem has terras, & hanc extremitatem Italici litoris, qua propinqua alluitur fluctu nostri maris : cuncta illæ urbes incoluntur à pravis Græcis. Illic & Narycii Locri statuerunt muros, & Cretensis Idomeneus occupat militibus campos Salentinos :

Quàm tutâ possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati ;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros.
Fata viam invenient, aderitq; vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge : cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos

NOTÆ.

389. *Secreti ad fluminis, &c.*] De omine suis, cum triginta porcellis repertæ ad ripam Tybris, ubi *Alba* urbs, aut juxta alios *Lavinium* condita deinde est, Æ. 8. 42.

394. *Mensarum morsus.*] De his v. 257.

396. *Italique hanc littoris oram, &c.*] Italiæ *frontem* intelligit, sive partem meridionalem : quæ confecto Trojano bello, Græcis plurimis illuc post varios errores appulsis, ab iis *magna Græcia* vocata est : nunc Neapolitani regni maximam partem constituit ; Italiamque divisit duo in cornua, quæ Tarentino sinu vasto & patenti separantur. Tota illa frons ad orientem penitus obversa est Epiro, marique Ionio. Atque in cornu quidem orientali, quod ab Epiro minus remotum est, promontorium est Japygium, vel Salentinum, *Capo de sainte Marie*: totumque cornu Salentini occupabant: quorum urbes præcipuæ, Tarentum *Taranto*, Brundusium *Brindes*, Hydrus *Otrante*. In altero cornu, quod ad meridiem pertinet, tria sunt præcipua promontoria : Lacinium, *capo delle colonne*, Salentino respondens : Brutium, sive Leucopetra, *capo dell' armi*, Siciliæ proximum ; & Zephyrium, *capo de stillo*, inter utrumque medium. Infra Lacinium, in ipso sinu Tarentino, est Petilia, *Strongoli*. Inter Lacinium & Zephyrium, est sinus Scylacius vel Scylleticus *golfo di squillaci*, ubi urbs Scylacium. Inter Zephyrium, & Brutium ingens est ora, ubi non longe à Zephyrio occurrit Caulonia, vel Caulon, *Castel vetere :* tum infra, meridiem versus, Narycia, vel Locri Epizephyrii, nunc *Gieraci*. Atque hæc fusior descriptio ad ea, quæ sequuntur hoc libro, planè necessaria visa est.

399. *Narycii Locri.*] Constat eos à Græcis Locris oriundos esse : duce, vel Evanthe juxta Strabonem : vel Ajace juxta alios. Tres autem in Græcia fuerunt hujus nominis populi ; *Epicnemidii* & *Opuntii*, contermini ; ad septentrionem Phocidis, & meridiem Eubœæ sinusque Maliaci : tum *Ozolæ* ; ad occidentem Phocidis, & septentrionem fauceſque ipsas sinus Corinthiaci sive Crissæi. Strabo vult Epizephyrios, ab Ozolis Crissæi sinus oriundos, negat ab Opuntiis. Tamen nomen ipsum *Narycia* urbis innuit, eos, si non ab Opuntiis saltem ab Epicnemidiis esse profectos ; siquidem *Narycium* urbs à Plinio collocatur apud Locros Maliaci sinus, & Boagrium fluvium. At ibidem erant Epicnemidii : ibidem regnabat Ajax Oilei filius, ex Homero Iliad. 2. 523. Et *naryx*, sive *Naryco*, sive *Narycium*, urbs est, ex qua juxta Suidam fuit Ajax. Quæ ut conciliem : existimo Locris omnibus, Ozolis, Epicnemidiis, Opuntiis, Ajacem ad Trojam imperasse, cum omnes Parnasso monte conjungantur : in reditu deinde Ajace mortuo, ut diximus Æ. 1. 44. aliis alio per tempestatem disjectis, aliquas è Locris omnibus reliquias Evanthe duce in Italiam perveniſſe, & Naryciam condidisse : tumque dictos esse *Epizephyrios* : quod non procul à promontorio Italiæ *Zephyrio* sedem elegissent.

400. *Salentinos, &c.*] De eorum situ, v. 396. De *Idomeneo* Cretæ rege, v. 122. *Lyctius* dicitur à *Lycto* oppido Cretæ, de qua insula, v. 104.

Lyctius

Lyctius Idomeneus : hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves ;
Purpureo velare comas adopertus amictu :
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto :
Hac caſti maneant in relligione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori ;
Læva tibi tellus & longo læva petantur
Æquora circuitu : dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt : cum protinus utraq; tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit : arvaque & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis

illic eſt illa Petilia ducis Melibœi Philoctetæ, defenſa muro. Imo quando naves tranſvectæ ultra mare conſtiterint, & jam reddes vota altaribus in litore ſtructis : tegaris ſecundum capillos coopertus velo purpureo : ne aliquis vultus hoſtilis occurrat inter pia ſacrificia, in cultu Deorum, & abrumpat auſpicia. Socii ſervent hanc conſuetudinem ſacrificiorum, tu ipſe hanc ſerva : poſteri pii perſiſtant in hac ceremonia. Sed quando ventus te profectum appulerit ad litus Siculum, & minuentur anguſtiæ arcti Pelori : ſiniſtra terra & ſiniſtra maria à te petantur longâ circuitione : evita dextrum litus & dextras aquas. Narrant hæc loca olim magnâ violentiâ & ruinâ diſceſſiſſe. Adeo remota vetuſtas temporis poteſt mutare res. *Cum utraque terra eſſet una continuo : mare* cum *impetu venit* in *medium, & aquis ſeparavit Italicum latus* ſuo quaſque *litore. Scylla occupat dexterum latus : immanis Charybdis lævum :*

à Siculo : & labitur anguſto freto inter arva & urbes, deſtinctas

NOTÆ.

401. *Melibœi Parva, &c.*] Philoctetes, Pœantis filius, Melibœæ rex, urbis in Theſſalia, ad radices montis Oſſæ : cum in Œta, Theſſalico monte Trachiniæ regionis, pyram, in qua ſe Hercules comburendum collocaverat, ejus juſſu ſuccendiſſet ; ab eodem arcum & ſagittas, Lernææ hydræ felle imbutas, accepit in munus. Trojam deinde profectus, & colubri morſu in crure ſauciatus, à Græcis in inſula Lemno fœtoris impatientiâ, relictus eſt. Poſtea tamen, monente oraculo Trojam non niſi ſagittis Herculeis capi poſſe, ab Ulyſſe & Neoptolemo in caſtra accerſitus, Paridem occidit : & urbe captâ, auditaque Melibœorum defectione, ut narrat Strabo, venit in Italiam : Ibique Petiliam aut condidit, aut juxta alios mœnibus firmavit : ſitum ejus vide, v. 396.

405. *Purpureo, &c.*] Hunc morem ſervavere Romani, ut in ſacris caput obnuberent : ne turbatus alienarum rerum aſpectu ſacerdos, aut interrumperet ſacra, aut ex iis aliquid omitteret : utrumque enim fatale atque ominoſum erat. Idque aiunt Romani ſcriptores Æneæ exemplo à poſteris uſurpatum, infra, v. 545. Saturno tamen, Honori, & Herculi, aperto capite facta ſacra, non velato, probat multiplici auctoritate Cerdanus.

411. *Rareſcent clauſtra Pelori.*] *Pelorus*, ſeu *Pelorum*, *Capo di Faro*, promontorium Siciliæ maxime orientale : ſic Italiæ vicinum eſt, ut eidem contiguum aliquando fuerit, quemadmodum hic narrat poëta ; & adhuc procul aſpicientibus conjunctum appareat, nec ullo freto pervium : tamen propius accedentibus paulatim rareſcunt & aperiuntur clauſtra illa, minuunturque viſu anguſtiæ, & laxior aditus apparet paulo. De *Sicilia*, infra, v. 687.

416. *Protinus.*] Sine interruptione atque intervallo, continua & perpetua ſerie. Sic Æ. 9. 337. *Felix ſi protinus illum aquaſſet noctì ludum, in lucemque tuliſſet :* id eſt, ſi continuo luſiſſet. Hinc Æ. 10. 340. *Protinus haſta fugit*, & alibi vulgo ſumitur pro *ſtatim* ; quia quod ſtatim fit, ſine intermiſſione fit. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

420. *Dextrum Scylla, &c.*] *Scylla* ad latus Italiæ, Cænym promontorium : ſcopulus eſt tumultuoſo fluctuũ allapſu ſemper fremens, nunc *Sciglio* : à σκύλλω *vexo*. *Charybdis*, ad latus Siciliæ, prope Meſſanam urbem : mare eſt vorticoſum, aquas ſorbens, & cum impetu deinde ructans, nunc *Calofaro* : à χάσκω *hio*, & ῥοιβδέω *ſorbeo*. *Charybdim* aiunt meretricem fuiſſe voraciſſimam : quæ, cum Herculi boves eripuiſſet,

Obſidet

& profundo gurgite voraginis ter vorat fluctus in præceps, deinde alternatim attollit eos in aërem, & ferit aquis astra. At antrum includit Scyllam in obscuris latebris, pendentem guttura, & trahentem naves in scopulos. Superior forma est humana, & puella formoso pectore, usque ad imum ventrem : inferior est pristis immenso corpore, conjuncta uteris canum circa caudam Delphinorum. Melius est, te morantem circumnavigare fines Siculi Pachyni, & circumflexuare longos cursus ; quàm semel videre sub lata caverna turpem Scyllam, & scopulos sonantes canibus cæruleis. Præterea, si aliqua est scientia Heleno, si aliqua fides habenda vati, si Apollo implet animum veris rebus : unice hoc tibi prædicam, & unice ante omnia, & repetens rursus ac rursus inculcabo. Primo cole precibus divinitatem magnæ Junonis, fer lubens vota Junoni, & vince potentem reginam supplicibus muneribus : sic demum victor relictâ Siciliâ admitteris in regiones Italas. Quando illuc appulsus veneris ad Cumæam urbem,

Obsidet : atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus : postrema immani corpore pristis,
Delphinûm caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus ;
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cœruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum si veris implet Apollo :
Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq; iterumq; monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora :
Junoni cane vota libens, do minamq; potentem
Supplicibus supera donis : sic denique victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,

NOTÆ.

à Jove fulmine icta, & in fretum præceps acta, in voraginem ibi conversa est. *Scyllam* Phorci filiam, à Circe commutatam dicunt in monstrum, cujus suprema pars fœmineam speciem retinuerit, infima in canes abierit : quorum latratu fluctuum strepitum exprimere voluerunt ; ipsumque monstrum in scopulo latere, eoque naves attrahere ac lacerare fabulati sunt. Atque hæc, ex mente poetarum dicta, emendabimus infra, v. 555. & 685.

421. *Barathri.*] Græca vox βάραθρον *barathrum* : ex Suida & Diomede, locus erat apud Athenienses profundissimus, in quem noxii & morti destinati præcipitabantur, à βαθὺς *profundus*, juxta Festum.

427. *Pristis, &c.*] Scylla tres habuit partes : superiorem virgineam, pube tenus ; infimam, in modum pistricis, sive ingentis piscis desinentem in caudas bifidas, quales habent Delphini ; mediam, scilicet commissuram pubis & caudæ, unde uteri & capita canum sive luporum erumpebant. Ex his patet sensus versuum. Notanda hic quatuor. I. Græco more dictum est : *commissa caudas* : supple κατὰ, *circa caudas, per caudas.* II. *Delphinus*, vel *Delphin*, juxta aliquos porcus est marinus, *marsouin.* III. *Pristis* ; vel *pistrix, pistricis* : sumitur vulgo pro *balæna*, quamvis à Plinio distinguatur : maximæ molis, & tamen velocissime fluctus secans, unde nomen habet : πρίστις enim est *sector.* IV. Cæteri poëtæ *canes* tantum Scyllæ attribuunt, Virgilius ad terrorem *lupos* dixit.

429. *Trinacrii Pachyni.*] *Pachynum*, meridionale promontorium Siciliæ : unum è tribus, quæ ipsam Trinacriam efficiunt, *capo Passaro*, v. 687.

437. *Junonis, &c.*] De ea ejusque in Trojanos odio, Æ. 1. 27, 28. 33.

441. *Cumæam, &c.*] *Cumæ*, urbs fuit Italiæ, in litore Campaniæ, nunc eversa. De hac Æ. 6. 2. *Divini lacus* sunt, *Avernus*, & *Lucrinus*, in Puteolano sinu, prope Baias & Cumas. *Divini* dicti : propter vicinum Sibyllæ antrum. De his fuse G. 2. 161. Et Æ. 6. 237. *Avernus* plur. *Averna*, montibus undequaque horrebat & sylvis, quas excidit Agrippa, locusque deinde multis ædificiis amœnus redditus est. De *Sibylla*, Æ. 6. 10.

Divi-

Divinoſque lacus, & Averna ſonantia ſylvis;
Inſanam vatem aſpicies, quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliiſque notas & nomina mandat.
Quæcunq; in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſeclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt.
Verum eadem verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes;
Numquam deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti:
Quamvis increpitent ſocii, & vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſque ſinus implere ſecundos:
Quin adeas vatem, precibuſque oracula poſcas
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiaſq; feraſq; laborem,
Expediet: curſuſque dabit venerata ſecundos.
Hæc ſunt quæ noſtrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt:
Dona dehinc auro gravia ſectoque elephanto
Imperat ad naves ferri: ſtipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis, auroque trilicem:

& lacus ſacros & Avernum inter ſylvas ſonantem: videbis Sibyllam furentem, qua ſub antro profundo aperit fata, committitque frondibus literas & vaticinia. Virgo diſponit in ordinem, & manens clauſa in antro relinquit ante oſtium *vaticinia, qua ſcripſit in frondibus. Illa* vaticinia *ſtant ſuis locis immota, nec recedunt à ſitu. Sed quando revoluto cardine levis ventus afflavit ea, & porta aperta turbavit frondes: nunquam poſtea curat colligere vaticinia cavo* in *antro, aut reſtituere in ordinem, aut jungere. Exeunt ſine conſilio, & oderunt domum Sibyllæ. Illic ne ulla damna mora ſint tibi cura: etſi ſocii te incuſent, & navigatio per vim invitet vel in altum mare, & poſſis replere vento favente ſinus* velorum: *Immò* potius *conveni Sibyllam, & ora precibus ut ipſa reddat oracula, & libens aperiat os & vocem. Illa explicabit tibi gentes Italiæ, & futura bella, & quâ ratione tolerabis aut evitabis unumquemque laborem: & à te culta impetrabit tibi curſus felices. Hæc ſunt* de quibus *licet admoneri te meâ voce. I perge, & factis extolle ad aſtra magnam Trojam. Poſtquam vates ore benevolo locutus eſt iſta: deinde jubet portari ad naves munera gravia auro & ſciſſo ebore: & congerit in naves multum argenti, & ollas Dodonæas, loricam compactam hamis, & triplici licio auri:*

NOTÆ.

460. *Venerata.*] Paſſive dictum: ſic Horatius Sat. l. 2. 2. 124. *Et venerata Ceres ut culmo ſurgeret alto.*

464. *Elephanto.*] Ebore, quod ex dentibus elephanti ſecatur & perpolitur.

466. *Dodonæoſque lebetas.*] Pelves *Dodonæas*, id eſt, *æreas*: æs enim Dodonæ, ut Corinthi, celebre fuit. At duo fuere lebetum genera: alii qui admovebantur igni ad culinæ miniſteria, ad abluendas manus: alii qui appendebantur ad ornatum, ſive in domibus, ſive in templis. Et vero aiunt, locum, ubi Dodonæi Jovis oracula reddebantur, cinctum fuiſſe lebetibus, ita ſibi invicem conjunctis, ut commoto uno cæteri moverentur, ſonitumque diu redderent: unde proverbium fuit *Dodonæum æs*, in loquaces. Fuit autem *Dodona* lucus ſylvaque, Jovis oraculo & quercu fatidica celebris, in Epiro, Ecl. 9. 13. & ſupra 292.

467. *Loricam conſertam hamis, &c.*] *Lorica* tunica quædam eſt, ac munimentum pectoris in bello: quæ quia primum è *loris* & coriis fiebat, *lorica* dicta eſt. Contexta deinceps ex laminis ferreis: tum annulis ſibi invicem *hamorum* inſtar impactis & concatenatis: denique ſquamis etiam ferreis, aut laminæ aut corio confertim inſertis. Hæc autem aliquando ſimplex, aliquando etiam duplex, ac triplex erat. Unde Statius l. 7. 312. *Ter inſuto ſervant ingentia ferro pectora.* Et Virgil. l. 9. 707. *Nec duplici ſquama lorica fidelis & auro.* Duplex vocabatur *bilix*; triplex, *trilix*: id eſt, *bino* & *trino licio*, ſive textu: parte pro toto acceptâ. Atque ut multiplex textus, per multiplex *licium* hic exprimitur; ſic à Silio l. 4. per *ſubtemen*, quæ pars in ipſo textu alia eſt. *Nexilis innumero chalybum ſubtemine thorax.* De *licio* & *ſubtemine*, infra, v. 483. Quid verò ſi dicamus

Et

& apicem pulchra caſſidis, & criſtas capillatas, quæ fuerant *arma Pyrrhi: ſunt quoque pro patre* meo *ſua munera. Adjicit equos, adjicit etiam duces. Subſtituit remiges: ſimul inſtruit armis ſocios* meos. *Interim Anchiſes imperabat* eos *inſtruere naves velis, ne ulla mora opponeretur vento favenſi. Quem vates Apollinis alloquitur magno honore: O Anchiſa*, qui *honoratus* es *connubio glorioſo Veneris*, qui es *cura Deorum*, & *bis ſervatus è Trojano excidio; ecce tibi* præſens eſt *terra Italia, hanc apprehende navibus. Et tamen opus eſt, ut naviges mari ultra iſtam* partem. *Pars iſta Italiæ, quam aperit Apollo, procul* eſt. *I, inquit, ô fortunate* propter *pietatem filii! quid ulterius pergo, & retardo ſurgentes Auſtros loquendo? Nec minus Andromache, triſtis* ob *ultimum diſceſſum, fert Aſcanio amictus verſicolores aureo textu, & chlamydem Phrygiam: nec male reſpondet dignitati* ejus: *& cumulat operibus textilibus; & hac dicit:*

Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi: ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces. 470
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora nequa ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo, 475
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis:
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô felix nati pietate; quid ultra 480
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem: nec cedit honori:
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur: 485

NOTÆ.

auro trilicem loricam, unico ac ſimplici ferreorum annulorum textu fuiſſe: ſed cujus extrema ora triplici licio aureo ſive triplici annulorum aureorum verſu ornata & quaſi fimbriata eſſet? Audi Valerium l. 3. 199. *Per clypei cedentis opus, partemque trilicem, qua ſtomachi ſecreta ferit.* Ergo in thorace, non contextus totus, ſed *pars tantum* aliqua *trilix* fuit: eaque ima; quæ ad *ſecreta ſtomachi* ſive ad ventrem proxime accederet.

468. *Conum, &c.*] Proprie *conus*, eſt quicquid in pineæ nucis figuram aſſurgit, & ex rotundo in acutum deſinit. Transfertur ad eam galeæ partem, quæ ex ejus convexo eminet; ſuſtinetque *criſtas*, ſive è jubis equinis, ſive è verſicoloribus pennis: quæ in modum capillorum ſive *comarum* diffundebatur.

470. *Duces.*] Nempe itineris, qui ſcopulos & ſyrtes oſtenderent.

475. *Anchiſa, &c.*] Vocativus Græcus, qui longam habet ultimam. Venus amavit Anchiſen, ex quo Æneam peperit. Æ. 2. 649.

476. *Bis Pergameis, &c.*] *Primo*, cum Hercules Laomedonti offenſus ob negatam ſibi pro Heſione filia, è ceti faucibus liberata, pactam mercedem, expugnavit Trojam, Heſionem Telamoni Salaminio conjugem dedit, Podarcen Laomedontis filium captivum abduxit, qui deinde redemptus, dictus eſt Priamus, à πριαμαι emo. *Secundo* cum à Græcis Troja incenſa eſt. De *Auſtris*, ventis meridionalibus. Ecl. 2. 58.

483. *Picturatas auri ſubtemine veſtes.*] Aliqui legunt *ſubtegmine*: male. Nam machina tota in quâ tela texitur, & præſertim ea pars cui alligatur, dicitur *jugum*: prima fila, quæ jugo junguntur, telamque ordiuntur, ac definiunt, vocantur *licia*: fila quæ in longum ducta alligantur licio, & ſubinde attolluntur deprimunturque, ſunt *ſtamina*: fila, quæ inter ſtamina tranſverſim inſeruntur, alterna ſtaminum depreſſione & ſublatione, ſunt *ſubtemina*, quaſi *ſubſtamina*: inſtrumentum quo deprimitur attolliturque ſtamen, dicitur *arundo*; quo inſeritur ſubtemen, dicitur *radius*; quo addenſatur ſubtemen cum ſtamine, dicitur *pecten*. Patent iſta ex his Ovidii verſibus, Metam. 6. 53.

Haud mora, conſiſtunt diverſis partibus amba,
Et gracili geminas intendunt ſtamine telas.
Tela jugo *juncta eſt*: ſtamen *ſecernit* arundo:
Inſeritur medium radiis *ſubtemen acutis*?
Quod digiti expediunt, atque inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſerti pectine *dentes.*

484. *Phrygiam chlamydem.*] Veſtem breviorem, & vulgo militarem, quæ ſuperponebatur thoraci, ad ornatum, *caſſaque. Phrygiam.*] Id eſt, acu pictam: nam Plin. l. 8. 48. *Picta veſtes jam apud Homerum fuere, unde triumphales natæ: acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati ſunt.* De *Aſtyanaſſe*, Æ. 2. 457.

Accipe

Accipe & hæc, manuũ tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, & longũ Andromachæ teſtentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum,
Arva neque Auſoniæ ſemper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus: melioribus, opto,
Auſpiciis, & quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognataſque urbes olim, populoſque propinquos
Epiro, Heſperiâ, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta,
Unde iter Italiam, curſuſque breviſſimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, paſſimque in litore ſicco
Corpora curamus; feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta ſubibat:
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes

Accipe etiam hæc, ô puer, quæ tibi ſint monumenta mearum mannum, & diu probent amorem Andromachæ, uxoris Hectoris: accipe ultima munera tuorum, ô unica effigies, quæ mihi teſtat mei Aſtyanactis. Sic ille gerebat oculos, ſic manus, ſic vultum. Et jam tecum adoleſceret pari ætate. Ego diſcedens eos alloquebar lacrymis erumpentibus: Vivite fortunati, vos quibus ſua fortuna jam perfecta eſt: nos trahimur in fata alia poſt alia? Vobis quies acquiſita eſt, nulla planities maris eſt ſecanda, neque quærendi agri Italia ſemper fugientes retro: cernitis imaginem Xanthi, & Trojam, quam manus veſtra fecerunt melioribus ominibus, ut cupio, & qua minus expoſita ſit Græcis. Si unquam ingrediar Tybrim & agros Tybridi propinquos, & aſpiciam muros deſtinatos meo populo: quondam urbes conſanguineas, & nationes vicinas, ex Epiro, & ex Italia, quibus idem conditor eſt Dardanus, & eadem fortuna, faciemus utramque Trojam unam voluntate: ea cura ſpectet noſtros poſteros. Progredimur mari prope vicina Ceraunia, unde via & trajectus breviſſimus eſt mari in Italiam. Interim Sol cadit & montes denſè obſcurantur. Decumbimus in ſinu deſideratæ terræ, prope aquam, partiti Officia *navalia: & paſſim in litore ſicco reficimus corpora, ſomnus fluit in laſſa membra. Nondum nox provecta horis attigerat medium curſum: impiger Palinurus ſurgit è lecto,*

NOTÆ.

497. *Xanthi, &c.*] De *Xantho*, Troadis fluvio, cujus nomen Andromache rivo alicui dederat, ut Trojæ nomen alicui vico, Æ. 1. 477. De *Epiro*, ſupra, v. 292.

503. *Idem Dardanus auctor.*] Non Epiro & Heſperiæ; ſed populis in utramque regionem appulſis: nempe Trojanis, qui, cum Heleno in Epiro jam ſederant, cum Æneа in Heſperia ſive Italia ſeſſuri erant. Utrique jactati Trojæ caſibus, & à Dardano oriundi, ſupra, v. 167.

504. *Unam faciemus utramque Trojam, &c.*] Nempe hanc Trojam in Epiro factam ab Heleno, & alteram Trojam, quam in agro Laurente Italiæ conditurus erat Æneas, Æ. 7. 158. Sive potius, utroſque Trojanos intelligit; tam Epiri, quam Italiæ.

506. *Ceraunia.*] Montes ſunt altiſſimi, & ideo crebro fulmine percuſſi: unde etiam *Acroceraunia* nuncupantur, ab ἄκρον *ſummum*, & κεραυνὸς *fulmen*. Termini ſunt Epiri ad ſeptentrionem, ut & maris Ionii, quod inde Hadriaticum dici incipit. Hinc curſus in Italiam breviſſimus: quare facile à media nocte ad Auroram tranſmiſſo mari Æneas potuit in conſpectum Italiæ venire.

510. *Sortiti remos.*] Remigandi officium apud veteres, non in reos, ſed in ipſos milites ſorte dividebatur: ut & excubandi cura. De *Palinuro*, navis Æneæ gubernatore, Æ. 5. 838. & 6. 337.

& observat omnes ventos, & auditu captat aërem : notat omnia astra decurrentia cœlo silente, Arcturum, & imbriferas Hyadas, & gemino: Triones ; & aspicit Orionа armatum aurea luce. Postquam cernit omnia congruere in *cœlo sereno, è puppe dat clarum signum : nos movemus classem, & ingredimur iter, & extendimus alas velorum. Et jam stellis expulsis Aurora rubescebat : cum videmus procul colles obscuros & planam Italiam. Achates primus conclamat Italiam : socii clamore hilari salutant Italiam. Tunc pater Anchises cinxit magnum poculum coronâ, & replevit vino, & invocavit Deos erectus in alta puppe : O Dii,* ait, *prasides maris & terræ & tempestatum : date* nobis *viam facilem* per *ventum, & favete prosperi. Augentur flatus desiderati, & portus jam propior aperitur, & in monte apparet templum Palladis. Socii colligunt vela, & vertunt proras ad litora. Portus ab orientali mari curvatur in arcum ; rupes oppositæ spumant salsâ aspergine.*

Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi signum : nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis :
Cum procul obscuros colles, humilemq; videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates ;
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera coronâ
Induit, implevitque mero : Divosque vocavit,
Stans celsa in puppi :
Dii, maris & terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ : portusque patescit
Jam propior, templumq; apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad litora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum :
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes.

NOTÆ.

516. *Arcturum, &c.*] Stellam in signo Bootæ, quæ aliquando pro toto signo sumitur : G. 1. 68. *Hyadas*, stellas septem in fronte tauri, ibid. 138. *Geminos Triones*, utramque ursam, majorem ac minorem : Æ. 1. 748.

517. *Oriona.*] Orion venator fuit, comes Dianæ, qui scorpii morsu in talo vulneratus occubuit : & Deorum miseratione in sidus mutatus est. Scorpius autem, vel à Terra in eum immissus est, quod Orion nullam sibi feram insuperabilem esse gloriaretur ; vel, juxta alios, à Diana, cui vim inferre in venatione voluerat. Orion in cœlo lucidissimum sidus stellis constat sex & quinquaginta, pingiturque accinctus gladio & clavam intendens : unde *armatus auro* dicitur, id est, *aureâ luce conspicuus.* De ejus ortu, Æ. 1. 539.

518. *Constare.*] Omnia serenitatis signa sibi respondere, inter se congruere : eaque certa, & firma, & constantia ; non varia.

520. *Velorum alas.*] Mutua translatio est, inter volandi & navigandi verba. Æ. 1. 228.

522. *Humilem Italiam.*] Tum quia in ea parte altis montibus caret : tum quia è longinquo spectantibus altissima quæque humilia videntur : tum quia universim mare terris altius apparet.

525. *Cratera coronâ Induit, &c.*] *Coronare* poculum, duo significat. Aliquando *implere vino*, ut diximus G. 2. 528. Aliquando cingere coronâ floreâ, ut hic : siquidem hic utrumque distinguitur : *corona induit, implevitque mero.* Et *libationem* exprimit, facile ac quotidianum Diis fere omnibus sacrificium, vini effusionem in mare. De *libatione* Æ. 1. 740.

531. *Templum in arce Minervæ.*] Templum in promontorio Japygio, sive Salentino : de quo Strabo l. 6. de Salentinis loquens : Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ καὶ τὸ τῆ Ἀθηνᾶς ἱερὸν πλησίον ποτε, &c. *Hic vero fuit & Minervæ templum dives olim, & scopulus quem vocant promontorium Japygium, multum procurrens in mare contra ortum hybernum.*

533. *Portus ab Eoo fluctu.*] Id est, ad orientem obvertitur : ἠὼς, *Aurora* est, quæ ab oriente nascitur. *Arcem* vero accipio ; vel pro munitione aliqua, quæ locum defenderet ; vel pro ipso scopulo promontorii quod ἄκρον dicitur, ut explicuimus ad illud, G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeïæ arces.*

Ipse

Ipſe latet : gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque à litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchiſes, Bellum, ô terra hoſpita, portas.
Bello armantur equi : bellum hæc armenta minan-
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre :
Spes eſt pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ovantes :
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu :
Præceptiſque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum :
Grajugenûmq; domos, ſuſpectaq; linquimus arva.
Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti

Ipſe portus occultus eſt : ſcopuli turribus ſimiles demittunt utrinque *latera* quaſi *duplici muro : & templum recedit à littore. Illic vidi in pratis quatuor equos candore niveo late carpentes herbam,* quod fuit *primum omen. Et pater Anchiſes ait, O terra hoſpitalis, portendis bellum. Equi armantur ad bellum : hæc armenta minantur bellum. Sed tamen iidem equi aſſueti* ſunt *ſubire currum, & portare fræna concordia* ſub *jugo : ſpes eſt pacis. Tunc oramus ſanctam Divinitatem Palladis armigeræ, quæ prima excepit latos : & ante altaria tegimur Phrygio amictu* circa *capita. Et ex monitis Heleni, quæ dederat maxima, offerimus rite Junoni Argivæ ſacrificia præſcripta. Abſque mora, votis continuo ordine perſolutis convertimus cornua antennarum veliferarum : & deſerimus ſedes Græcorum, campoſque ſuſpectos. Hinc videtur ſinus Tarenti, ſi verus eſt rumor, Herculei :*

NOTÆ.

535. *Brachia muro Turriti ſcopuli.*] Nec turres erant, nec brachia : ſed rupes porrectæ in modum brachiorum, & erectæ inſtar turrium. Propert. l. 3. 20. 24. *Scandam ego Theſeæ brachia longa viæ.*

541. *Curru, &c.*] Pro *currui*, dativo contracto, Ecl. 5. 29. De *Pallade armiſona*, Æ. 1. 43. De *ovatione*, pro lætitia, ſupra, v. 189.

545. *Phrygio velamur amictu.*] Obſervat præceptum Heleni : de quo ſupra, 405. *Amictum* illum volunt eſſe capitis integumentum, cui nomen erat *tutulus*, de quo Æ. 2. 683. *Phrygium* autem vocat, vel ſimpliciter quaſi Trojanum, vel arte factum Phrygiâ, id eſt, acu elaboratum, ut ſupra, v. 484. Hic autem aliqui volunt accidiſſe Æneæ, quod attigimus Æ. 2. 166. ut Diomedes, qui cum Ulyſſe fatale Palladium ex arce Trojana eripuerat ; pulſus deinde fatis adverſis in Italiam, & juſſus à Diis illud Trojanis reſtituere, Æneam forte illuc appulſum, & operto capite ſacrificantem nactus, hoc eidem reddere non auſus ſit, ne turbaret ſacra, ſed cuidam ex Æneæ ſociis tradiderit, cui nomen *Nautes*. Et vero regnaſſe dicitur Diomedes in Apulia, quæ Salentinis & Calabris contermina eſt ad occidentem, quanquam ſatis longo intervallo diſſita.

547. *Junoni Argivæ.*] Quæ celebratur in *Argia* Peloponneſi regione : ita ut cum *Mycenæ* & *Argi*, vicinæ illic urbes, quæ Danao ſimul paruerant, in duo deinde regna diviſæ ſunt, templum celebre, Heræum dictum, Ἡραῖον, id eſt, Junonium, licet ad Mycenas ſitum, utrique tamen regi commune eſſet : Strabo l. 8. Hinc profecti in Italiam Græci, ſacra Junoni Argivæ ibidem inſtituerunt : Diomedes lucum apud Venetos, ex Strabone l. 5. Jaſon fanum in Lucania, ex eodem, l. 6.

548. *Continuo.*] *Continuo ordine*, id eſt, non interrupto ſacrificio : ideoque caput velare juſſus fuerit, ſupra, v. 405.

549. *Cornua velatarum, &c.*] *Antenna* ſunt ligna tranſverſa in malo, quibus alligantur vela : antennarum extrema vocantur à Virgilio *cornua* : unde ipſas antennas appellat Lucanus, l. 8. 177. *ſummos cernchos* : id eſt, *habentes cornua*, ab ἔχω *habeo*, & κέρας *cornu*.

549. *Obvertimus.*] Ab extremo illo Italiæ promontorio Japygio, ad partem maxime meridionalem, cujus deſcriptionem habes v. 396.

551. *Herculei Tarenti.*] De Tarenti ſitu v. 396. urbs eſt cum portu celebri, in receſſu maxime ſeptentrionali ſinus Tarentini ; bella olim geſſit maxima cum Romanis, advocato in auxilium Pyrrho Epiri rege, Romanis deinde ſubdita, tum in Annibalis poteſtatem redacta, iterum ad Romanos reverſa eſt. Hujus conditor *Taras* : qui heros, juxta Strabonem ; juxta Servium, Neptuni filius fuit : inſtaurator aut potius invaſor, *Phalantus* Lacedæmonius ; qui cum Partheniis, nothâ Lacedæmoniorum prole, expulſus è patria

ex adverſo templum *Deæ Laciniæ erigit ſe, & arces Cauloniis, & Scylacæum navifragum. Deinde procul è mari videtur Ætna Sicula, & eminus audimus magnum fremitum maris, & ſcopulos repercuſſos, & ſonitus ruptos ad litora: & fluctus exiliunt, & arenæ turbantur ebullitione. Et pater Anchiſes* ait: *Scilicet hæc eſt illa Charybdis: Helenus prædicebat hoc ſcopulos, has rupes horrendas.*

Cernitur, attollit ſe Diva Lacinia contra,
Cauloniſque arces, & navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad litora voces:
Exultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.

NOTÆ.

bidem ſedes ſtatuit, & divinis honoribus poſt mortem affectus eſt; ut eſt apud Strabonem l. 6. & Juſtinum l. 3.4. *Herculem Tarentum* cur appelletur non liquet: videturque Virgilius de nominis veritate ipſe dubitare, cum addit, *ſi vera eſt fama.* Quadruplicem conjecturam affero. I. Eſt ex Servio, qui ait Phalantum ex Herculis fuiſſe poſteris, ab eoque octavum: ſed hoc quaſi commentum rejicitur. II. Eſt ex Erythræo, qui docet ex Ariſtotelis libro de mirabilibus auditis, locum quem Tarentini occupaverunt, vocatum eſſe poſtea *Heracleam*, cum prius dictus eſſet *Pleon*, & *Sigeum*. Addit vero quod plane incertum eſt, Tarentinos ab Hercule fuiſſe domitos. III. Eſt ex Pomponio Sabino, qui ait in Herculis tutela Tarentum fuiſſe. Et vero legimus in Strabone l. 6. fuiſſe in illa urbe coloſſum Herculis æreum, opus Lyſippi; à Fabio maximo, qui recepit urbem, inde ſublatum, & in Capitolio dedicatum. IV. Addo: non urbem ſolum, ſed totum tractum, Herculis itineribus & memoriâ fuiſſe inſignem: quod colligo ex eodem Strabone: urbs enim ibidem fuit *Heraclea*, id eſt, *Herculea*; ubi communis agebatur conventus Græcorum omnium, qui has regiones tenebant: tum *Leuca* urbs, ubi fons fœtentis aquæ, excitatus è ſanguine Gigantum Leuterniorum, quos ab uſque Phlegræis Italicæ Campaniæ campis perſecutus Hercules ibidem terrâ obruerat.

552. *Diva Lacinia contra.*] Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, ſanctum omnibus circa populis, ex Livio l. 24. cujus tegulas marmoreas Fulvius Flaccus in cenſura ſua, tranſtulit in ædem Fortunæ equeſtris, quam Romæ faciebat, ex Valerio l. 1. 2. ubi ara ſub dio poſita, in qua cinis, perflantibus procellis, ſemper immobilis, ex Plin. l. 2. 107. *Contra.*] Meridiem verſus, in promontorio Lacinio, cum Tarentum ſit ad ſeptentrionem v. 396.

553. *Cauloniſque arces, & navifragum, &c.*] Prius tamen occurrit *Scylacæum*, quam *Caulon*. Eſt *Caulon* vel *Caulonia*, urbs prius *Aulonia* dicta, à valle quam habebat in conſpectu, erat enim in Apennini jugo ſita: Græce autem αὐλὼν, *vallis*. Ab Achivis condita ex Strab. l. 6. nunc *Caſtel vetere*; mons adhuc *Caulo*.

553. *Navifragum Scylacæum.*] *Scylacæus* ſinus, in media ſinus ora *Scylacæum* habet urbem, coloniam Athenienſium, qui Mneſtheum regem ad Trojam ſecuti ducem fuerant. Strabo l. 6. Sed hic varia eſt lectio. Dubitat Scaliger, Poet. l. 2. 31. an ſit, *Navifragum Scylacæum*, redundante ſyllabâ, aut extremis duabus in unam coaleſcentibus; an vero, *Naufragum Scylacæum*, ubi amphimacer in dactyli locum ſuccederet. Turnebus cenſet l. 19. 21. commodius legi poſſe *Scyllæum*, quod vel eſt promontorium *Cænys*, *coda della volpe*, in anguſtiis freti Siculi; vel *Scylla* ſcopulus, etiam ultra Cænym leucâ integrâ remotus. Sed ſane cum Æneas ne ad Charybdim quidem niſi eminus acceſſerit; vix potuit Scyllæum videre. Igitur commodius eſt legere cum antiquis pleriſque codicibus *Navifragum Scylacæum*, per unicum l. præſertim cum dicat Strabo *Scylletium* antiquis, recentioribus dictum eſſe Σκυλλήτιον, *Scylacium*.

555. *Et gemitum ingentem pelagi, &c.*] Videtur hic Virgilius verius quàm cæteri poetæ naturam Charybdis expreſſiſſe. Quippe Cluverius, qui ad pernoſcendam loci naturam ſe Meſſanam contulerat, ait, probatque in Sicilia antiqua l. 1. c. 5. etſi vortex ille circa Meſſanam oſtendatur, appelleturque *Calofaro* & *la Rema*; tamen mare toto freto vorticoſum eſſe, ac tumultuoſum: laudatque Thucydidem, qui fretum totum Charybdim appellavit, l. 4. *Eſt autem fretum, mare inter Rhegium & Meſſanam, quà minimum Sicilia diſtat à continente: & hoc illud eſt, quod Charybdis appellatum fuit, quà Ulyſſes fertur tranſnavigaſſe:* χαὶ ἔστιν ἡ χάρυβδις κλυδωνισμὸς, τοῦτο, &c. Hinc à quibuſdam ad Pelorum promontorium, ab aliis ad Meſſanam, collocatur; ab Homero ſub ſcopulo caprificis arboribus inumbrato, ab aliis ut hians abſq; ſcopulis vorago deſcribitur. Re autem ipſa impetus

Eripite

Eripite, ô ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt : primuſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas :
Lævam cuncta cohors remis ventiſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & idem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere ;
Ter ſpumam eliſam & rorantia vidimus aſtra.
Interea feſſos ventus cum Sole reliquit :
Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe ; ſed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo & candente favilla :
Attollitque globos flammarum, & ſidera lambit :
Interdum ſcopulos avulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæſtuat imo.

Extrahite hinc vos, *ô ſocii, & pari* impetu *incumbite remis. Nec faciunt minus quam juſſi* erant facere : *& primum Palinurus deflexit proram ſtridentem ad aquas ſiniſtras : turba omnis abiit in ſiniſtram* partem *remis & ventis. Erigimur in cœlum ſinuato mari, & iidem ſubtractâ aquâ delabimur ad imos inferos. Ter ſcopuli ſonitum emiſerunt intra cava ſaxa, ter vidimus ſpumam impactam & ſidera ſtillantia. Interim ventus cum Sole deſtituit nos fatigatos : & inſcii via appellimur ad litus Cyclopum. Portus* eſt *imperturbatus ab ingreſſu ventorum, & ipſe capax ; ſed Ætna prope tonat horribili tumultu : & aliquando emittit ad cœlum nigram nubem, fumantem turbine piceo & ferventibus favillis : & attollit globos flammarum, & tangit aſtra : aliquando erigit evomens rupes & diſrupta viſcera montis, & cum ſonitu congerit in aere ſaxa comminuta, & ebullit* ex *imo fundo.*

NOTÆ.

eſt maris, à ſeptentrione vehementius quàm à meridie influentis : cujus fluctus, adverſis ventis obluctantibus, Auſtro præſertim à meridie ſæviente, repelluntur in freti anguſtias ; ibique compreſſi, ingenti murmure & litorum ſcopulorumque mugitu in vortices contorquentur. Scite ergo Virgilius, nullâ certi loci mentione factâ, generatim *gemitum, litora, ſaxa, vada, æſtum* commemorat : additque *nimirum hæc illa Charybdis.* Male ergo plerique cum Cerdano *ſaxa* & *ſcopulos* interpretantur de *Scylla :* quæ, ut oſtendemus v. 685. nimium diſtat à vulgari Charybdis loco, quam ut ejus latratus inde audiri poſſit. De fabula *Charybdis* & *Scyllæ*, ſuprà, v. 420.

565. *Ad manes.*] In profundum maris, & quaſi ad inferos, ſedem umbrarum & animarum, quæ *manes* dicuntur, de quibus G. 4. 469.

567. *Rorantia aſtra.*] Stillantem aërem, depluente aquâ, quæ maris impetu ejecta ſurſum fuerat.

569. *Cyclopum oris.*] Ex Cluverio de Sicilia l. 1. 2. *Cyclopes* primi Siciliæ, ſive Trinacriæ habitatores fuerunt : præcipue circa montem Ætnam, & agrum Leontinum. Fatetur eos ſtaturâ fuiſſe gigantæâ, quod probat multis ibidem repertis cadaveribus inſolitæ magnitudinis : eos item agreſtes, & hoſpitibus infeſtos memorat. Hinc finxerunt poetæ veſci eos humanis carnibus ; unicum habere media in fronte rotundum oculum, unde nomen ipſis à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus*. Tum, ob Ætnæ montis, & Liparearum in ſeptentrionali Siciliæ litore ſeptem inſularum viciniam, addiderunt eoſdem Vulcani miniſtros eſſe, ſuis illis in officinis, ad fabricanda Jovis fulmina ; Neptuni autem filios, quia ſolent fabulæ ſceleratos omnes ei pro filiis attribuere. Portus Cyclopum à Virgilio fingitur, circa litus ubi nunc eſt *Catana* urbs, ad radices Ætnæ : patet enim è ſubſequenti narratione, eum in Siciliæ continenti, loco ſylvoſo deſcribi : non in iis ſcopulis qui circa idem litus à Cyclopibus vulgo nomen habent.

571. *Ætna.*] *Montgibel*, non longe à litore Siciliæ orientali : miræ fertilitatis.

572. *Prorumpit nubem.*] Activum hic eſt ; unde paſſivum apud Lucret. l. 6. 435. *Prorumpitur in mare venti vis :* neutrum vero Æ. 10. 379. *Medius denſos prorumpit in hoſtes.*

573. *Candente.*] Non ſolum *candida*, ſed *fervente*, quæ ex fervore candorem contraxerit. Sic Æ. 12. 91. *Enſem quem . . . . . Stygiâ candentem tinxerat undâ.*

576. *Liquefactaque ſaxa.*] Exeſa in pumices, comminuta in cineres, qui torrentium inſtar indè erumpunt ; & Catanenſem agrum, vicinumque mare interdum operiunt. Vide Cluverium loco citato.

Rumor eſt, corpus Enceladi ſemuſtum fulmine, premi hac mole, & magnam Ætnam ſuperimpoſitam exhalare ignem fractis caminis: & quoties Enceladus *vertit latus fatigatum, Siciliam totam tremere tumultu, & involvere cœlum fumo. Per illam noctem occulti in ſylvis patimur infanda prodigia, nec cognoſcimus quæ cauſa emittat illum ſonitum. Nam nec erant lumina ſiderum, nec cœlum fulgens ſplendore æthereis: ſed nebulæ tenebroſo aëre, & nox importuna includebat Lunam in nube. Et jam dies ſequens naſcebatur primo diluculo, & aurora diſpulerat è cœlo humidas tenebras: cum repente prodit è ſylvis nova figura hominis ignoti, exeſa macie ſummâ, & miſerabilis habitu; & ſupplex tendit manus ad litora. Reſpicimus: fœdæ* erant *ſordes, & barba diffuſa, veſtis contexta ſpinis*; quantum ad *alia Græcus, & olim miſſus ad Trojam in patrio exercitu. Atque ille quando vidit eminus veſtes Trojanas & Trojana arma, paululum ſubſtitit territus viſu, & pedem cohibuit: deinde currens contulit ſe ad litora cum precibus & fletu:* aitque, *Obſecro per aſtra, per Deos, & per hanc lucem cœli* qua *reſpiro: auferte me, ô Trojani, aſportate in quaſlibet terras. Hoc ſatis erit. Scio me unum* eſſe *è claſſe Græca, & fateor me invaſiſſe armis Iliacas domos.*

Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque inſuper Ætnam
Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis:
Et, feſſum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti ſylvis immania monſtra
Perferimus: nec, quæ ſonitum det cauſa, videmus.
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthrâ
Sidereâ polus; obſcuro ſed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.
Poſtera jamque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Cum ſubito è ſylvis, macie confecta ſupremâ,
Ignoti nova forma viri, miſerandaque cultu,
Procedit, ſupplexque manus ad litora tendit.
Reſpicimus: dira illuvies, immiſſaque barba,
Conſertum tegmen ſpinis; at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.
Iſque ubi Dardanios habitus & Troïa vidit
Arma procul; paullum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitq; gradum: mox ſeſe ad litora præceps
Cum fletu precibuſque tulit. Per ſider teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen:
Tollite me, Teucri; quaſcunque abducite terras.
Hoc ſat erit. Scio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiiſſe Penates.

NOTÆ.

578. *Enceladi ſemuſtum, &c.*] Cauſam affert hujus incendii fabuloſam: nempe bello gigantæo, maximum gigantum Enceladum, Titanis ac Terræ filium, fulminatum à Jove fuiſſe, & Ætna monte obtectum. Pindarus, & Ovidius hoc ſupplicium Typhoëo attribuunt: eundemque volunt non hoc uno monte, ſed Siciliâ totâ, oppreſſum eſſe: Ovid. Met. 5. 346. Veram alii cauſam proferunt: quod totus ille tractus, ad uſque Campaniam, ſulfure abundet ac ſpeluncis, in quas admiſſi venti incendia excitant. Unde exiſtimo non aliam ob cauſam Lipareas inſulas, & *Æolias* & *Vulcanias* appellatas eſſe; earumque regnum & *Æolo* & *Vulcano* ex æquo attributum, quam quod & igne & vento perinde agitentur.

585. *Æthra Sidereа.*] Cœleſtis ignis ſphæra, ut aiunt, quæ vocatur *æther*; & pro cœlo, & aëre & aſtrorum ſplendore ſumitur.

587. *Nox intempeſta.*] Ad agendum inepta, atque intempeſtiva.

588. *Eos.*] Lucifero, Veneris ſtellâ, qui pro *diluculo* ſumitur: nomen ab ἠὼς, *Aurora*. De eo, Ecl. 6. 86. De *Aurora*, G. 1. 249.

594. *Conſertum tegmen ſpinis.*] Veſtis è frondibus arborum, quæ ſpinis inter ſe aſſutæ & compoſitæ erant. *Cætera.*] Quantum ad cætera, nempe ſtatum, inceſſum, colorem, vocis ſonum.

600. *Cœli ſpirabile lumen.*] Vel aërem quem reſpiramus, & qui luce penetratur; vel lucem ipſam Solis vitalem, quâ cuncta fruuntur ac veluti ſpirant.

Pro

Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchisæ, haud multa moratus,
Dat juveni, atq; animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssei,
Nomen Achemenides: Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansisset; utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens; ipse arduus, altaque pulsat
Sidera: (Dii, talem terris avertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magnâ, medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieq; aspersa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem: nec talia passus Ulysses,

Pro qua re, si tanta est iniquitas mei criminis, projicite me in undas & demergite vasto mari. Si pereo manibus hominum, dulce erit perire. Dixerat: & amplectens genua nostra, *& abjectus in genua, harebat: incitamus* eum, ut *dicat qui sit, quo ortus sanguine;* utque *postea fateatur, qua sors eum vexet. Ipse pater Anchises, non expectans diutius, porrigit dextram juveni, & confirmat ejus animum* hoc *prospero testimonio* fidei. *Ille excusso metu hæc demum loquitur: Sum ex patria Ithaca, comes miseri Ulyssis, nomen* mihi est *Achemenides,* qui *iveram Trojam patre Adamasto paupere* existente, *& utinam illa sors* mihi *mansisset! Hic socii, dum fugiunt festini crudelem domum, obliti* mei *me reliquerunt in vasta caverna Cyclopis. Domus* est *interius tenebrosa, magna, tabo & sanguinolentis cibis* plena: *ipse Cyclops altissimus, & tangit alta astra: (Dii, servate terras à tali pernicie) nec facilis videri, nec sermone affabilis cuiquam: pascitur visceribus miserorum & nigro sanguine.*

Vidi ego ipse, cum supinus media in caverna allideret ad rupem duo corpora de numero nostro comprehensa magnis manibus, & porta redundaret sanguine infecta: vidi, cum devoraret membra stillantia tabo, & membra calentia tremerent sub ejus *dentibus. Non tamen absque ultione: nec Ulyssei tolerayit talia,*

NOTÆ.

611. *Præsenti pignore.*] Traditâ manu: quod fidei signum. Sic Curtius l. 5. Darium morientem ita inducit cum Polystrato loquentem: *Alexandro hoc fidei regiæ unicum dextræ pignus pro me dabis. Hæc dicentem accepta Polystrati manu vita destituit.*

613. *Ex Ithaca, &c.*] Insula est ad sinum Corinthiacum, pars regni Ulyssis: supra v. 270, 272. *Ulyssei* pro *Ulyssis.* Æ. 1. 224.

614. *Achemenides.*] Fictum nomen ab ἄχος mœror, & μίνω maneo: quia derelictus à sociis in mœrore diu fuerat: unde miror Nannium hujus nominis nullum etymon reperisse; ideoque rescribendum duxisse *Agamenides,* quasi ab ἄγαν valde, & μίνω maneo: eoque miror magis, quod Ovidius, qui Metam. libro 4 totum hoc iter ex Virgilio quasi exscripsit, hunc ipsum sæpius *Achemeniden* vocat.

615. *Paupere.*] Ut se ad Trojam non voluntate profectum ostendat, habeatque necessitatis excusationem. Sic Sinon ad Priamum Æ. 2. 87. *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.*

617. *Cyclopis in antro*] Polyphemi. Is Ulyssem, appulsum in Siciliam, & cum sociis duodecim ad se venientem, antro inclusum tenuit: devoratisque sex ex illis, ab Ulysse vini potu sopitus, impactâ in oculum clavâ excæcatus est. Ulysses deinde sub arietum villis socios seque ipsum implicuit, & cum grege ex antro emersit. Quæ fuse describit Homerus Odyss. 9. 105. Hoc imitatur Virgilius: fingitque casu relictum illic esse unum è sociis Ulyssis, qui ante tres menses ad idem litus appulsus fuerat.

aut Ithacenſis oblitus eſt ſui in tanto periculo. Nam ſtatim atque Cyclops *ſatiatus cibis & ſepultus vino, demiſit collum incurvatum, & jacuit per cavernam vaſtus, inter dormiendum ejectans tabum & fruſta miſta* cum *vino ſanguineo: nos* poſtquam *invocaſſemus magnos Deos, & duxiſſemus ſorte officia, ſimul undique circumſiſtimus, & perfodimus telo acuto oculum magnum, qui unicus occultabatur ſub feroci fronte, in modum ſcuti Argolici aut ſolaris lampadis: & lati vindicamus denique animas ſociorum. Sed fugite, ô infortunati, fugite, & abſcindite funem à litore. Nam qualis & quantus Polyphemus includit cavo in ſpecu greges ovinos, & premit ubera*; tales ac tanti *centum alii horrendi Cyclopes manent circa hæc ſinuoſa litora, & vagantur per altos montes. Jam tertia Lunæ cornua implent ſe luce, ex quo duco vitam in ſylvis, inter cubilia vacua & ſedes ferarum: & è rupe ſpecto Cyclopas immanes, & trepido* ad *ſonum pedum & vocem. Rami præbent* mihi *miſera alimenta, baccas, & lapidoſa corna, & herba nutriunt* me *vulſis radicibus. Circumſpiciens omnia, vidi hanc primo claſſem tendentem ad litora: deſtinavi me illi, quacumque eſſet: ſufficit evitaſſe nationem immanem. Vos potius* quam illa, *extinguite hanc* meam *vitam morte. Vix iſta locutus erat, cum cernimus*

Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoq; ſepultus
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum
Immenſus, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commixta mero; nos, magna precati
Numina, ſortitique vices, unà undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite, ô miſeri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantuſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat:
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domoſq; traho, vaſtoſque ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitumque pedum vocemque tremiſco.
Victum infelicem, baccas, lapidoſaque corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primum ad litora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocunque abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & litora nota petentem:
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,

in ſummo monte ipſum paſtorem Polyphemum moventem ſe vaſtâ mole inter greges, & tendentem ad litora ſibi cognita. Monſtrum horribile, deforme, immane, cui lux ablata eſt. *Pinus truncata ſuſtinet manum, & firmat inceſſum. Oves lanigeræ ſequuntur* eum, *hæc unica oblectatio eſt* ipſi,

NOTÆ.

636. *Latebat.*] Clauſus erat tunc oculus, nempe ſomno.

637. *Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis.*] Tria notat, figuram, multitudinem, & ſplendorem oculi. Notat *figuram* quidem rotundam; quæ figura erat *clypei*, & Cyclopes vocabantur à rotundo oculo, v. 569. Notat *magnitudinem* ingentem; qualis erat *clypei Argolici*, qui totum tegebat militem, ita ut cæſorum corpora in clypeis exportarentur. Notat denique *ſplendoris* vim acerrimam, qualis eſt *Phœbeæ lampadis*, id eſt, Solis.

649. *Lapidoſa corna.*] Fructus *corni* arboris, *cornoiller*: qui rubicundi ſunt, intus oſſiculo muniti duriſſimo. *Bacca* ſunt exigui quilibet arborum fœtus.

Solamenque

Solamenque mali : de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit ;
Luminis effoſſi fluidum lavit inde cruorem :
Dentibus infrendens gemitu : graditurq; per æquor
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, ſic merito, tacitique incidere funem :
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penituſque exterrita tellus
Italiæ, curviſque immugiit Ætna cavernis.
At genus è ſylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora complent.
Cernimus aſtantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum : quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterunt, ſylva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà, juſſa monent Heleni Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam, leti diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus : certum eſt dare lintea retro.

& ſolatium miſeria : tibia pendet è collo. Poſtquam attigit ſummos fluctus, & pervenit ad mare ; inde abſtergit ſanguinem fluentem ex oculo excæcato, ſtridens dentibus intergemendum : & jam incedit per medium mare, nondum tamen *aqua madefecit alta* ejus *latera. Nos timentes* cœpimus *properare fugam procul inde, admiſſo ſupplice,* qui *ſic merebatur, & ſilentes ſecamus funem, & incurvi percurrimus mare remis* inter ſe *contendentibus. Agnovit* hoc Polyphemus, *& retulit pedem ad murmura vocum. Sed quoniam nulla datur* ipſi *facultas jungendi manum, nec poteſt procedendo æqualis eſſe fluctibus Ionii ; emittit clamorem, quo mare & omnes fluctus tremuerunt ; & terra Italia intima tremefacta, atque Ætna ſinuoſis cavernis remugiit. At gens Cyclopum evocata è ſylvis & altis montibus currit ad portum, & tegit litus. Videmus fratres Ætnæos fruſtra ſtantes oculo fero, attollentes ad cœlum alta capita, turbam horrendam : quales cum aëriæ quercus, vel cypariſſi coniferæ alto cacumine eriguntur, altum nemus Jovis, aut ſylva Dianæ. Timor gravis compellit* ſocios *feſtinos tollere funes quamcunque* in partem, *& immittere vela propitiis ventis. Contra* autem, *præcepta Heleni admonent, ne iter habeant inter utramque viam,* nempe *Scyllam & Charybdim, quæ parum diſtat à morte : deliberatum eſt retro agere vela.*

NOTÆ.

670. *Dextram affectare.*] Cum affectu & aviditate apprehendere.

671. *Nec potis Ionios, &c.*] Nec potis eſt, nec poteſt : antiquæ voces, *pos* & *potis* : unde *compos, impos* : & verbum *poſſum*, quaſi *pos ſum* : & *potire* à *potis* apud Plautum. *Ionios fluctus.*] Quia mare *Ionium* à Sicilia ad uſque Græciam appellatur, ſupra v. 210. De *Ætna* v. 571. De *Cyclopibus*, v. 569.

680. *Conifera cypariſſi*] Fructus pini & cupreſſi, quia rotundi in acumen abeunt, ideo dicuntur *coni* ; *conus* enim hæc ipſa figura eſt, v. 468. Quercus dicata Jovi erat : ideo *ſylva Jovis.* Cupreſſus arbor luctuoſa, Proſerpinæ ; quæ Diana eadem erat : ideo *lucuſque Dianæ.* Æ. 4. 511.

685. *Inter utramque viam.*] *Utraque via* hic, pro Scylla ſcopulo, & Charybdi voragine ſumitur ; quam qui teneat, vitæ diſcrimen adeat : & *Ni*, pro *ne* dictum eſſe, conſentiunt omnes interpretes. Monuerat enim Helenus, ſupra, v 429. ne illac tranſirent, ſed retro potius abirent, &, curſu ad ſiniſtram reflexo, Siciliam circumnavigarent.

Leti diſcrimine parvo.] Non hoc dicit ; utrumque monſtrum *Scyllam & Charybdim parum inter ſe diſtare :* ſciebat enim, id quod jam ſcimus, diſtantiam ac diſcrimen inter utrumque eſſe, ut minimum, duodecies mille paſſuum. Sed hoc dicit : in his freti anguſtiis, totaque adeo via, quicumque curſum tenent, *parum à morte diſtare*, propter frequentes vortices, ſupra, v. 555.

Ecce

Ecce autem Boreas oritur flans ab angusto freto Pelori : praternavigo ostia è vivo saxo Pantagiæ, & sinus Megareos, & Tapsum humilem. Hæc ostendebat nobis *Achemenides, comes miseri Ulyssis, retro radens litora* jam ante à se *pererrata. Insula jacet abjecta sinui Siculo, contra*

Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest : vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulyssei.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra

NOTÆ.

687. *Boreas.*] Ventus septentrionalis, de quo Ecl. 7. 52. Et hic quidem proprie, quia Siculum fretum rectis faucibus à septentrione ad meridiem patet : unde à *Peloro* promontorio ad *Pachynum* navigantibus omnino Boreâ opus est

Angusta à sede Pelori.] Bene *angusta*, hic enim sunt maximæ Siculi freti angustiæ : passuum scilicet mille quingentorum, qui leucam circiter mediam efficiunt. Atque hic opus est brevem Siciliæ descriptionem attexere.

Sicilia, omnium mediterranei maris insularum maxima, multis nominibus appellata fuit, multos habuit incolas. I. *Cyclopas*, ut diximus, v. 569. II. *Sicanos*, Hispaniæ populos circa fluvium Sicanum ; qui juxta alios est Sicoris ; *Segre* ; juxta alios Cinga, *Cinca :* ab his dicta est *Sicania*. III. *Italos*, qui Siculo duce, Sicanos in occidentalem insulæ partem ejecerunt : à quibus dicta est *Sicilia* : quanquam aliis aliter placet. IV. *Græcos* complures ac barbaros, qui colonias in eam deduxerunt. Denique Carthaginensibus paruit, Romanis, &c.

Nomen antiquissimum est, *Trinacria* à triangulari figura, quam efficiunt τρία ἄκρα, *tria* extrema, seu *promontoria*. Primum est *Pelorus, capo di Faro*, ad septentrionem, sic dictum à Pharo, sive speculo & turri, quæ illic ad dirigendas naves extructa est. Secundum est *Pachynus, capo di Passaro*, ad meridiem. Tertium *Lilybæum, capo di Marsalla*, vel *di Boco*, ad occidentem.

In orientali latere occurrunt, *Pantagias* fluvius, *Megareus* sinus, *Tapsus* peninsula, *Ortygia* insula, *Plemmyrium* promontorium, *Helorus* fluvius, *Pachynum* promontorium.

In meridonali latere, à Pachyno, sunt *Camarina* palus, *Geloi* campi ; *Gela*, *Agragas*, *Selinus*, urbes : tum *Lilybæum* promontorium.

In septentrionali latere, à Lilybæo, *Drepani portus.*

689. *Pantagia.*] *Pantagias*, fluvius brevissimus, nunc *Porcari* : cujus ostia utrinque prærupto saxo etiam nunc includuntur, viginti ferme cubitos alto : hic tamen hybernis auctus torrentibus è Leontinis collibus, magnam secum saxorum copiam devehit ingenti murmure : unde Claudianus eum vocat l. 2. de raptu, v. 58. *saxa rotantem Pantagiam :* nomenque deducit Cluverius à πάντα *omnia*, & ἄγω *traho* : quamvis alii à πάταγος *fragor.*

Megarosque sinus.] Apud Ovid. *Megareos.* Sinus est hic à Tauro promontorio ad Tapsum peninsulam. In media sinus ora, fuit urbs *Megare*, vel *Megaris* : à Megarensibus Achaiæ sic appellata : prius *Hybla* dicta, ab *Hyblæis* collibus vicinis, thymi & melliis feracibus : jamdiu penitus excisa.

Tapsumque jacentem.] Peninsula est *Tapsus*, sinum Megarensem à meridie definiens, plana, æqua fluctibus, & iis quasi sepulta : unde forte nomen habet à θάπτω *sepelio* : præcipue isthmum habet humilem & angustum ; quare insula dicitur à Servio, & adhuc vocatur *isola delli Manghisi.*

690. *Relegens errata retrorsum.*] Nempe Virgilius eorum opinionem sequitur, qui putant Ulyssem, è Lotophagorum terra, quæ *Meninx* insula est, ad Syrtim Africæ minorem, per meridionale ac deinde orientale Siciliæ latus, ad montem Ætnam & ad Cylopas venisse, Odyss. l. 9. Juxta quam opinionem, Achemenides visa jam à se litora retro legit ; ab orientali quippe latere, ad meridionale navigans. At Cluverius ab illa opinione abhorret : probatque in Sicilia, l. 2. 17. Ulyssem à Lotophagis ad Lilybæum promontorium Drepanumque navigasse : &, cum Cyclopes totam insulam occuparent, Polyphemum illic in Eryce monte, non in Ætna, latuisse.

692. *Sicanio, &c.*] De hoc Siciliæ nomine, supra, v. 687. Syllabas habet ad arbitrium longas aut breves : legitur enim Ecl. 10. 4. *fluctus subterlabere Sicanos.* Hoc autem *Sicanio sinu* significat sinum, consequentibus post Æneam temporibus, *Syracusanum* dictum : cujus fauces ad septentrionem insidebat urbs ipsa *Syracusæ* ; ad meridiem, *Plemmyrium* castellum in promontorio cognomine. Inter urbem

Plemmy-

Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc, Elidis amnem,
Occultas egiſſe vias ſubter mare; qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Juſſi numina magna loci veneramur: & inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque ſaxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,

Plemmyrium undoſum: majores dedere ipſi *nomen, Ortygiam. Fama narrat Alpheum, Elidis fluvium, feciſſe* ſibi *ſecretum iter huc uſque ſub mari, qui* fluvius *nunc* exiens *per os tuum, ô Arethuſa, miſcetur aquis Siculis. Adoramus magnos Deos regionis, ut juſſi* eramus: *& inde præterea pingues terras Helori ſtagnantis. Inde radimus altas rupes & ſaxa procurrentia Pachyni: & procul videtur Camarina,* quam *fata nunquam permiſerunt moveri, & campi Geloi,*

NOTÆ.

& promontorium, inſula erat *Ortygia*, ponte quidem urbi juncta, urbis ipſa pars; magis autem à promontorio remota, & quaſi ſinui prætenta, ne laxius pateret. Urbs nunc *Saraguſa* dicitur: cujus Virgilius quare hic non meminerit, dicemus, v. 707. *Plemmyrium*, quod *vadoſum* ſignificat, πλημμυρὶς *maris inundatio*, nomen promontorio conveniens: nunc dicitur *maſſa d' Olivero*. Denique *Ortygia* inſula, juxta Diodorum l. 5. nomen inde habuit, quod ſit ſacra Dianæ, quæ, cum nata ſit in *Ortygia* Delo, de qua v. 124. ſoli natalis appellationem in illam tranſtulit.

694. *Alpheum fama eſt.*] *Alpheus*, fluvius eſt Elidis, regionis in Peloponneſo. *Arethuſa* fons in Occidentali Ortygiæ inſulæ latere, in ſinum Syracuſanum erumpens; munitione & mole lapidum à mari disjunctus, ne fluctu totus operiatur: tanta dulciſſimarum aquarum copiâ, ut fluvium emittere ſtatim in ortu dicatur. Hunc porro fluvium arbitrabantur veteres ipſum eſſe Elidis Alpheum: qui, vel per ſubterraneos meatus, vel inter maris fluctus incorruptus, eo penetraret: idque vel inde certum volebant, quod ludis Olympicis, qui in Elide quinta quaque æſtate celebrabantur; victimarum ſordes in Alpheum projectæ, per os Arethuſæ Siculæ emergerent. Hoc figmentum explodit Strabo l. 6. Hinc fabulosos Alphei & Arethuſæ Nymphæ amores, vide Ecl. 10. 1. Nunc fons Arethuſa in ea inſula fere ignoratur: nempe multos in alveolos ad uſus opificum diviſus fuit; aut fluctibus ea litora, unde erumpebat, exedentibus, ex ipſo mari nunc erumpit; ubi nunc multæ ſunt ejuſmodi dulcis aquæ non longe à litore ſcaturigines. Ita Fazellus Decad. 1. lib. 4. 1. quocum recentiores conſentiunt.

697. *Juſſi numina magna, &c.*] Admoniti, vel tum ab Achemenide, vel prius ab Heleno. *Numina*, fortaſſe Dianæ, cui dicatam hanc inſulam fuiſſe ex Diodoro retulimus, v. 692.

698. *Stagnantis Helori.*] *Helorus*, paulo ſupra Pachynum promontorium, ad ſeptentrionem: fluvius amœniſſimus: in decurſu nunc dictus *Atellari*; circa oſtium, *Abyſo*; qua parte ſtagni inſtar leniter fluens, hybernis præterea auctus imbribus, more Nili vicinos in agros ſæpe reſtagnat: unde *ſtagnans* hic dicitur: tanta porro amœnitate atque ubertate, ut Ovidius Faſt. 4. 475. locum illum *Heloria tempe* vocaverit. Fuit non procul urbs *Helorum*, & arx *Helorus*: utraque diruta.

692. *Saxa Pachyni.*] *Pachynus*, vel *Pachynum*; prima ſyllaba vulgo brevi, longa tamen apud Ovid. Metaph. 13. 726. promontorium eſt meridionale Siciliæ, duorum fere milliarium ſpatio in mare projectum, in peninſulæ modum: quæ altis cautibus prærupta, ſexcentorum eſt paſſuum ambitu; cujus iſthmus, paſſuum admodum viginti, tumeſcente mari inſulæ ſpeciem præbet.

701. *Camarina.*] *Palus*, verius *lacus*, cum è viginti fontibus erumpat: prope urbem cognominem, extructam a Syracuſanis, nunc omnino dirutam. Lacum medium, nunc *lago di Camarana*, fluvius *Hipparis* præterfluit, nunc *fiume di Camarana*. Dicitur *fatis nunquam conceſſa moveri*: quia ex Suida, & veteribus grammaticis, cum aliquando deficiente aquâ peſtilentiam ex putore creaſſet; petiiſſentque Camarinenſes ab Apolline, num eam penitus exſiccarent: prohibuit Deus: quod tamen præter Dei juſſum cum feciſſent, morbus quidem extinctus eſt, at hoſtes per ſpatium paludis ingreſſi Camarinam urbem expugnarunt. Qua de re extat oraculum Apollinis hoc carmine conceptum in Anthol. l. 4. Μὴ κίνει Καμαρίναν, ἀκίνητον γὰρ ἀμείνων. *Ne moveas Camarinam, immota enim melior.*

Immaniſque

& ingens Gela, appellata de nomine fluvii. Inde altiſſimus Agragas, olim ferax generoſorum equorum, oſtendit eminus maximos muros. Te quoque pratereo faventibus ventis, ô palmoſa Selinus : & trajicio vada Lilybeia, aſpera ſcopulis occultis. Inde portus Drepani & injucunda regio me excipit. Hic agitata tot procellis maris, heu! amitto patrem Anchiſen, ſolatium omnium curarum & caſuum. Hic me deſeris, ô pater optime, heu! fruſtra ſervate è tantis periculis. Nec vates Helenus, cum prænunciaret aſpera plurima, mihi prædixerat hunc dolorem ; neque ipſa Celæno.

Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmoſa Selinus :
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu ! genitorem, omnis curæ caſuſque levamen,
Amitto Anchiſen : hic me pater optime feſſum
Deſeris, heu! tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus cum mula horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus ; non dira Celæno.

NOTÆ.

702. *Geloi, Immaniſque Gela.*] *Gela* urbs olim ingens, unde *immanis* dicitur ; & propriis regibus inſignis fuit, quibus frequens cum Syracuſanis bellum : à Rhodiis & Cretenſibus condita : ab Agrigentinorum tyranno Phintia tandem diruta : urbs *Gela* dicebatur ; fluvius, unde ipſi nomen, *Gelas*, nunc *fiume di Terra nova :* populi *Geloi*, & *Gelenſes*. In voce *Gela* brevis ultima ſyllaba producitur, ob ſequentem in *fluvio* geminam conſonantem.

703. *Agragas.*] Græcis, ὁ Ἀκράγας, Latinis *Agrigentum*, nunc *Gergenti* : ad fluvium cognominem, nunc *fiume di S. Biagio* ; urbs olim in vertice rupis extructa à Gelenſibus.

704. *Generator equorum.*] Habemus ex Servio, qui Pindarum citat, Agrigentinos equos in Græciæ ludis nobiles fuiſſe : ex Diodoro l. 13. Exænetum, Olympicis victorem curru urbem ingreſſum eſſe, bigis Agrigentinis comitantibus trecentis, albi coloris ; tum ſepulcra victoribus equis magnifice interdum ibidem extructa.

705. *Palmoſa Selinus.*] à Megarenſibus Siculis condita, de quibus v. 689. Nunc plane diruta : diciturque locus, *terra de li Pulci :* ad fluvium cognominem, hodie *Madiuni*. Nomen dedit σέλινον, *apium*, *perſil* ; cujus adhuc ibidem, ut & palmarum agreſtium, ingens copia eſt.

706. *Saxis Lilybeïa cæcis.*] *Lilybæum*, tertium Siciliæ promontorium, ad occidentem : planum quidem, ſed ad tria paſſuum millia excurrens in mare, aquis ad cubitorum trium altitudinem perfuſis. Unde hic *ſaxis cæcis dura vada* dicuntur. Ibi olim urbs *Lilybæum*, cujus in ruinis urbs eſt hodie *Marſalla :* à qua promontorium appellatur *capo di Marſalla* ; vel à Latino nomine corrupto *capo di Boëo*. Græca vox Λιλυβαῖον, Ionice Λιλυβήϊον, unde Virgilius deduxit *Lilybeïa* pro *Lilybæa*.

707. *Drepani me portus, &c.*] A Lilybæo in Boream deflectendo, portus hic occurrit capaciſſimus, ad radices *Erycis* montis, qui nunc eſt mons *S. Juliani*, & *Erycis* ibidem urbis : unde diu dictus eſt *portus Erycinorum*, ſive *Drepanum* ; à litoris curvatura in modum *falcis* ; quæ Græcis eſt δρέπανον. Hic Amilcar Carthaginenſis oppidum condidit, Eryce urbe deſtructa, anno primi belli Punici primo, U. C. circiter 480. quod oppidum nunc *Drepanum* eſt ; ſive neutro plurali *Drepana*, vulgo *Trapani*.

Atque hic non abs re erit obſervare prudentiam Virgilii : qui, cum ſciret Punici belli & conditi Drepani recentem eſſe memoriam, quippe nondum annis ducentis, & quinquaginta diſtantem ab ætate ſua ; cavit omnino, ne quam Æneas ſuus mentionem de *urbe* faceret, de *portu* tantum & *ora* locutus. Idem cavit in *Siracuſis* omittendis : cujus urbis cum eſſet maximum Romæ nomen, & celebratiſſima per Marcellum expugnatio ; multi ejus originem noverant ; ſciebantque ab Archia Corinthiiſque conditam, annis ab excidio Trojæ plus quadringentis. In cæteris vero, quarum obſcuriora initia, non veritus ſubtiliorum hominum ſupercilium, indulſit aliquid rudiorum ſimplicitati, plebeiis uſus & notis urbium nominibus. Sic *Megaridem* & *Tapſum* paſſus eſt ab Æneæ commemorari ; quamvis eadem prope, ac Syracuſæ, ætate eſſent. Sic ad *Camarinæ* urbis caſum alludi : quamvis annis centum, ac triginta recentior Syracuſis, & Syracuſanorum colonia eſſet. Sic *Gelam* urbem laudari, annis poſt Syracuſas quadraginta quinque conditam à Cretenſibus & Rhodiis : *Agrigentum* quoque, Gelenſium opus ; & *Selinuntem*, Megarenſium Siculorum. Quæ temporum ratio partim ex Strabone, partim ex Thucydide certiſſima eſt.

Hic

Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus unus,
Fata renarrabat Divûm, curſuſque docebat:
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Hoc fuit ipſi extremum malum, hic terminus longæ navigationis. Hinc me profectum Dii applicuerunt ad veſtra litora. Sic pater Æneas, ſolus omnibus attentis, narrabat fata à Diis ſibi impoſita, & referebat errores ſuos. Denique ſiluit, & hic poſito fine ſeceſſit ad quietem.

NOTÆ.

710. *Amitto Anchiſen*] Verno tempore: ut patebit Æ. 5. 46. cum anniverſarios patri ludos celebrabit. De *Anchiſa*, Æ. 1. 621. De *Heleno*, Æ. 2. 263. De *Celæno* & *harpyiis*, ſupra, 211.

715. *Hinc me digreſſum, &c.*] E Drepani portu in vicinam Italiam ſolvens, tempeſtate ad litus Africæ rejectus eſt, ut vidimus Æ. 1. Idque contigit æſtate poſt Trojæ excidium ſeptimâ, ut eſt Æ. 1. 759. Ita ut totos annos ſex jam errando conſumpſerit. Quanquam vix conſtat hæc tam longi temporis ratio: niſi dicatur per unum alterumve annum in Thracia, itemque in Creta perſtitiſſe ad condendas urbes: neque enim videtur aliis in locis moram feciſſe, niſi brevem.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

DIDO amores in Æneam ſuos Annæ ſorori aperit; ejuſque conſilio animum adjicit ad nuptias. Juno, ut Æneam ab Italia deducat, agit cum Venere de conciliandis inter utrumque nuptiis. Æneas ac Dido venatum abeunt, ſubortâque Junonis artibus tempeſtate, confugiunt in antrum: ibidemque falſum illud infauſtumque conjugium perficitur. Iarbas, Getulorum rex, Jovis Ammonis filius, Didonis procus, advenam ſibi præferri indignans, apud Jovem graviter queritur. Jupiter, & ejus precibus, & fatis urgentibus adductus, Mercurium ad Æneam mittit, qui eum abire in Italiam jubeat. Parat clam Æneas omnia ad navigationem neceſſaria: quod ſuſpicata Dido, precibus & lacrymis deterrere eum ab incepto, tum per ſe, tum per ſororem conatur. Æneas iterum à Mercurio in ſomnis admonitus, nocte intempeſta anchoras ſolvit. Dido doloris impatiens, extructam ſimulatione ſacri magici pyram conſcendens, ipſo Æneæ gladio ſibi vitam adimit.

Unus hic è libris omnibus plurimum artis habet ac ſuavitatis, motuſque animi tenerrimos quoſque ac violentiſſimos: præſertim in octo Didonis orationibus, quibus I. Sorori amorem aperit, v. 9. *II. Diſſuadet Æneæ profectionem,* v. 305. *III. Eidem multa exprobrat, & multa comminatur.* v. 305. *IV. Sororem adhibet apud Æneam conciliatricem,* v. 416. *V. Deſperatis omnibus, ſpecie*

cie ſacri magici, moriendi conſilium ſorori diſſimulat, v. 478. *VI. Secum ipſa noctu varia conſilia agitat*, v. 534. *VII. Fugientium Trojanorum aſpectu extremum furit*, v. 590. *VIII. Stricto enſe ſibi imminens in verba noviſſima erumpit*, v. 651. *Accuſant Virgilium aliqui, quod ex Argon. Apollonii lib. 4. multa decerpſerit : quos damnat Scaliger : neque convenit argumentum, niſi hoc uno, quod hoſpitem hic Dido, illic Medea, ſuum ament. At nihil admodum, præter comparationes pauculas, inde excerptum eſt : qualia etiam nonnulla ex Calypſûs & Ulyſſis amoribus, Odyſſ. l. 5. tum ex Euripidis Medea & Hippolyto, & Catulli carmine de Pelei nuptiis, excerpta ſunt.*

NOTÆ.

DE *ætate, familia, moribus* Didonis, locus hic eſt diſſerendi : quæ tria conſtat eſſe à Virgilio parum expreſſa fideliter.

I. DE ÆTATE. Male Virgilius Æneam Didoni æqualem fecit, cum ſit hæc illo tribus propemodum ſæculis recentior : quam temporis anticipationem *anachroniſmum* appellant. At nuper Marollius hac Virgilium culpa liberare conatus eſt, ex fide fabuloſæ hiſtoriæ : atque in ejus familiæ gradibus hunc ordinem ſtatuit ; ut caput ſit generis, I. *Inachus*. II. *Io*, ejus filia. III. Ex ea & Jove *Epaphus*. IV. Ex Epapho *Belus ſenior*. V. Ex Belo ſeniore *Agenor*. VI. Ex Agenore *Phœnix*, *Cadmus*, *Europa*, &c. Per quos familia multas in partes diviſa eſt. Et ex Phœnice quidem ortus putatur, I. *Belus junior* ſive *Methres*, & *Pliſthenes*. II. Ex Belo, *Pygmalion*, *Eliſa* ſive *Dido*, & *Anna*. Ex Pliſthene *Acerbas* ; qui *Sicharbas*, & *Sichæus* dicitur, conſobrinus & conjux Didonis : iique triplici tantum gradu ab Agenore diſſiti. Cujus ex altero filio Cadmo prodiit, I. *Polydorus*. II. Ex Polydoro *Labdacus*. III. Ex Labdaco *Laius*. IV. Ex Laio *Oedipus*. V. Ex Oedipo *Polynices* & *Eteocles*. VI. Ex Polynice *Therſandrus*, qui in equo Trojano cum aliis Græcorum ducibus incluſus dicitur. Cætera familiæ membra graduſque non attingo. Ex iis autem ipſis, quæ profert Marollius in rem ſuam, manifeſtum eſt Didonem, ſi non prætergreſſa eſt, annis centum & pluribus Trojanum eſſe excidium antegreſſam. Qui enim fiat, ut Dido, quæ tribus tantum gradibus diſtat à capite generis Agenore, cadat in ætatem illius Therſandri, qui totis ſeptem gradibus ab eodem capite diſtat ? Quod vero addit Marollius, aliquot eſſe omiſſos in ſerie Didonis gradus, injuria temporum aut ſcriptorum, inde fit id ipſum quod volumus : nempe & incertam eſſe temporum illorum ſcriptorumque fidem ; & ſtatui omnino non poſſe, quot omiſſi ſint gradus : an quatuor, ut ad Trojana tempora Dido perduci poſſit ; an plures, ut ſi ſuperis placet, etiam ad Romana.

Porro ſi à fabulis ad hiſtoriam appellamus : conſtat Didonem, Troja multo poſteriorem, Roma paulo ſuperiorem eſſe : etſi intervalla illa temporum alii aliis majora definiant. Quippe à Carthagine condita ad Romam conditam numerantur à Velleio anni 65. à Trogo & Juſtino 72. Colliguntur ex Epitome quinquageſima prima T. Livii, 92. ex Solino, 129. ex aliis apud Euſebium, 140. Statuuntur autem ab exactiſſimis ætatis noſtræ chronographis, imprimiſque Labbeo, quem, quia rem adverſus Marollium accurate defendit, ſecuti ſumus, anni omnino 135. Cum autem ex Porcii Catonis exactiſſimis calculis apud Dionyſium Halicarnaſſeum, Roma diſtet ab excidio Trojano annis 432. quos reducit Labbeus ad 431. hinc facile patebit ſubductis numeris, quanta ſit ab illo excidio diſtantia Didonis & Carthaginis : nempe juxta nos, annorum 296 juxta veteres, aut plurium aut paulo pauciorum. Atque hæc omnia nituntur graviſſimo Joſephi teſtimonio, qui l. 1. contra Appionem ſeriem deſcribit Tyriorum regum ex Menandro Epheſio & exactiſſimis Tyriorum annalibus. Ubi conſignatus eſt exceſſus Didonis è Phœnicia ad condendam Carthaginem, anno Pygmalionis regis ſeptimo, qui in annum ab excidio Trojano 276. plane cadit.

At cum doceat Appianus fama circumferri, fundatam fuiſſe à Xoro & Carchedone Phœnicibus Carthaginem, annis ante excidium Trojæ 50. Et in Virgilio, Æ. 1. v. 425. legamus de Carthagine : *Miratur molem Æneas, magalia quondam.* Tum. v. 370. *Ingentia cernes Mœnia ſurgentemque novæ Carthaginis arcem, Mercatique ſolum facti de nomine Byrſam, &c.* Ex iis colligi poſſe exiſtimo : Carthaginis quidem *magalia*, caſaſque & initia quædam annis ante excidium Trojæ 50. à Phœnicibus Xoro & Carchedone poſita eſſe. Tum annis ab excidio Trojæ 276. fugiſſe Didonem e Phœnicia, eoque fugam intendiſſe, ubi multis ante annis aliquos è Phœnicibus ſedem poſuiſſe audierat ; hanc ſedem avectis è patria opibus muniviſſe ; & ad magalia adjeciſſe arcem, quæ inde *Byrſa* dicta eſt, à *boſra*, voce Hebraica, quæ *munitum locum* ſignificat : quam deinde vocem Græci, ob ſimilitudinem, fabulis & *corio* ſuo bubulo deformarunt. Eſt enim apud Græcos βύρσα *corium*. Sic arce munita vetus Carthago nova facta eſt ; concurrente cum antiquo fundatoris nomine Phœnicia voce *Carthada*, quæ juxta Solinum c. 30. *civitatem novam* ſignificat. Atque ita

Carthago

Carthago perfecta est, anno post fugam Didonis 20. qui Pygmalionis 27. à Troja capta 296. ante Romam, 135. ante Christum, 888. mundi 3166.

II. DE FAMILIA. A Josepho, ex certissimis monumentis Tyriorum, pater ponitur Didonis, Annæ, & Pygmalionis *Metginus*: qui vocatur à Theophilo Antiocheno *Metten*: avus *Badezorus*: proavus *Ithobalus*, sacris in literis *Ethbaal* nuncupatus; qui occiso rege *Phele*, regnum in familiam transtulit suam ex antiqua *Abibali*, *Hirami*, & *Baleasari* familia.

Ex his conjicio Virgilium historiæ Phœniciæ parum scientem, ut Didonem retro adusque Trojæ tempora removeret, è Græcorum fabulis antiqua nomina petiisse: vel, si Phœnicum literas attigerat, nominum asperitate deterritum, ea mollioribus elementis leniisse. Sic *Beli* nomen & patri Didonis, & uni ex ejus majoribus dedit: haud dubie detruncatum, ex *Abibalo*, *Baleasaro*, *Ithobalo*. Tum *Acerbam* seu *Sicharbam*, in *Sichæum* mollivit. Servius *Methrem* suum, quem ipsum esse Belum putat Didonis patrem, ex *Metgino* seu *Mettene*, vero Didonis patre, deformavit. Porro *Anna*, *Elisa*, & *Dido*, Phœnicum vocabula sunt. Anna enim est, *gratiosa*: Elisa, *fortitudo viri*, seu *virago*: Dido, *dilecta*. Dubium autem est, utrum huic reginæ nomen prius inditum fuerit. Si consulantur interpretes, prius nomen Elisæ: si vocis significatio, Didonis prius fuit; & ex facti audacia, Elisæ posterius.

III. DE MORIBUS. Graviter quidem querentem de Virgilio Didonem inducit Ausonius, Epig. 111. quod eam impudici amoris impatientia ac dolore mortem oppetiisse cecinerit, contra fidem historiæ: quæ rogum eam concendisse testatur; ne datam Sichæo primo conjugi fidem, novis cum larba Getuliæ rege nuptiis, violaret. Atque ea quidem in re peccasse gravius Virgilium puto, si peccavit, quam in illa mutatione temporum.

Statuo itaque scientem ac volentem in hunc utrumque errorem lapsum esse Virgilium: eo consilio, ut Punicis bellis, quibus nihil erat in historia Romana illustrius, in poëmate etiam suo locum daret; mutuique inter utramque gentem odii causam aliquam afferret. Qua tamen in re non eum puto à poeticæ legibus recessisse. Quanquam enim per eas cautum est, ne poëta temporum ordinem temere intervertat, in re nota præsertim atque insigni; tum, ne quem nisi suis moribus coloribusque depingat: lex tamen est omnium prima, *placere*. Quod si assequi speravit posse Virgilius apud suos, illa deformatione temporum atque morum (& vero assecutus est) omnino poëtæ maximi partes implevit. Est autem ce te assecutus, siquidem Ovidius paulo post, hos Didonis amores transferre non dubitavit in Met. l. 14. 77. Idemque testatur, Trist. 2. 1. 535.

Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.

AT regina gravi jamdudum saucia cura,
Vulnus alit venis, & cœco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras, 6
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cum sic unanimem alloquitur malesana sororem.

INTERPRETATIO.

Regina autem, jamdiu vulnerata gravi sollicitudine, fovet plagam in venis, & absumitur occulto igne. Multa virtutes Æneæ, & multa gloria ejus redit in mentem: vultus ejus & sermo hærent impressi animo, & hæc cura non permittit tranquillam quietem corpori. Postera Aurora illustrabat terras luce Solis, & expulerat è cœlo humidas tenebras; cum sic malesana loquitur ad concordem sororem.

NOTÆ.

1. *At Regina.*] Pendet hoc initium ex ultimo libri tertii versu: Æneas *conticuit tandem, factoque hic fine quievit*: *At Regina*, ex quo ipsum audivit, amore saucia non quievit, &c

2. *Vulnus alit, &c.*] Hic videtur Amor solito habitu depingi: cæcus, sagittis & face armatus: sagittis *vulnus* intulit, face *ignem* accendit, cæcus *cæco* igne carpit.

3. *Multa viri virtus, &c.*] Quatuor amoris causæ. Virtus; *multa viri virtus*. Nobilitas, *gentis honos*. Pulchritudo; *infixi pectore vultus*. Eloquentia; *verbaque*. Quas easdem causas iterum enumerat, v. 10.

6. *Phœbea lampade.*] Tapinosis, sive rei magnæ expositio humilior, *Solis*, per *lampada*: similis huic, qua *mare* appellat *gurgitem*, Æn. 1. 122. Imò ausus est dicere Lucret. l. 6. 1196. *Aut etiam nona reddebant lampade vitam*: pro *nona die*.

Anna

Anna ſoror, qua inſomnia terrent me dubiam? quis hic novus hoſpes venit in regionem noſtram? ô qualem ſe ſpecie exhibens! quam generoſis animis & factis! Certe credo hunc eſſe prolem Deorum. Nec temere credo: metus prodit animos ignobiles. Heu! quibus fatis fuit ille agitatus! qua bella confecta narrabat! Si non maneret mihi conſtitutum & immutabile id propoſitum, *ut nolim me ulli conjungere* per *nexum conjugalem, ex quo primus amor fefellit me deceptam morte* Sichæi; *ſi non taderet me lecti & facis: fortaſſe poſſem cadere in hoc ſolum delictum. Nam fatebor, ô Anna, poſt mortem miſeri mariti Sichæi, & Deos infectos cade à fratre* factâ, *ſolus Æneas movit ſenſus meos, & impulit animum vacillantem; animadverto ſigna veteris amoris. Sed cupio ut vel terra intima mihi ante aperiatur; vel pater omnipotens fulmine demittat me ad umbras, pallidas umbras inferorum & noctem profundam: antequam te ladam, ô pudicitia, & frangam tua jura. Ille* Sichæus, *qui me primus ſociavit ſibi, abſtulit meos amores:*

Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes? 10
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore & armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumq; ſederet, 15
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami tædæque fuiſſet;
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miſeri poſt fata Sichæi 20
Conjugis, & ſparſus fraterna cæde penates;
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat; 24
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad um-
Pallentes umbras Erebi, noctemq; profundam, [bras,
Ante pudor quam te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores

NOTÆ.

9. *Anna ſoror: qua me, &c.*] Oratio plane ad ejus ingenium conformata, quæ primum è ſeveris moribus ad amorem deflectit. Quatuor habet partes. I. Admiratur Æneæ pulchritudinem, virtutem, nobilitatem, res præclare geſtas. II. Proponit ſibi cauſas, quæ ab ejus amore animum avertant: nempe viduitatis propoſitum, primi conjugii calamitates, voluptatum faſtidium. III. Fatetur tamen ſenſus ſuos, non animum, aliquatenus inflexos. IV. Denique alienam ab amore voluntatem æternam fore pollicetur. Quod tamen propoſitum invito animo fieri teſtantur effuſæ in ſinum lacrymæ.

Inſomnia,] ἐνύπνια, ea quæ in ſomnis apparent, ſomnia, ſimulacra.

17. *Deceptam morte.*] Primo nupſerat Sichæo, qui à Pygmalione Didonis fratre occiſus fuerat. Æ. 1. 347.

18. *Tadæque*] Facis è *tæda* arbore, è piceārum genere: pro nuptiis ſumitur; quia præferebatur novæ uxori, in mariti domum deducendæ. De illo more nuptiali, E. 8. 29.

19. *Culpæ.*] Quia ſecundæ nuptiæ adjunctam infamiæ notam habuerunt, propter ſuſpicionem intemperantiæ: unde, juxta Servium, apud Romanos repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ: juxta Tacitum, apud Germanos ſecundæ nuptæ lege prohibebantur.

21. *Penates.*] Vel pro domo ſumuntur; vel potius pro Diis ipſis domeſticis: nam Æn. 1. 353. occiſus eſt Sichæus *ante aras.* De *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Fraterna cade.*] Non qua frater occiſus eſt; ſed qua Sichæus vir Didonis à Pygmalione, Tyri rege, occiſus eſt.

23. *Veteris veſtigia flammæ.*] Senſus duplex eſſe poteſt. Primus obvius; *Agnoſco veſtigia veteris amoris in Sichæum, qui me ab Æneæ amore deterret.* Secundus abſtruſior, at convenientior eſt: *Agnoſco veſtigia conjugialis amoris, quo primum olim in Sichæum, nunc iterum in Æneam feror.* De *Erebo*, pro inferis, G. 4. 471.

27. *Ante pudor, quam, &c.*] Redundat illud *ante.* Sic enim eſt, *tellus priùs ima dehiſcat, ante pudor quam te violo.* Sic apud Salluſtium in Catilina: *Priuſquam legiones ſcriberentur, multo ante capere.*

Violo---reſolvo.] Hæc eſt antiqua lectio, quam Aproniānus & MSS plurimi confirmant; cum vulgo legatur *violem, reſolvam.*

Abſtulit:

Abſtulit : ille habeat ſecum, ſervetque ſepulcro.
Sic effata, ſinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert : O luce magis dilecta ſorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventa ?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris ?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos ?
Eſto : ægram nulli quondam flexere mariti ;
Non Libyæ, non ante Tyro : deſpectus Iarbas :
Ductoreſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit : placitóne etiam pugnabis amori ?
Nec venit in mentem quorum conſederis arvis ?
Hinc Getulæ urbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhoſpita Syrtis :
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,

ille habeat eos *ſecum, & ſervet* in *tumulo. Sic locuta implevit gremium lacrymis erumpentibus. Anna reſpondet : O ſoror chara ſorori magis quàm vita, an ſola conſumêris dolens per totam juventutem ? nec experieris jucundos liberos, nec dona Veneris ? Putaſne cinerem aut umbras ſepultas id curare ? Ita fit : nulli proci antea commoverunt dolentem te ; nec in Libya, nec prius Tyri : contemptus eſt à te Iarbas, aliique duces, quos regio Africana abundans victoriis nutrit : an etiam reſiſtes grato amori ? Nec venit* tibi *in mentem, quorum in agris conſiteris : Hinc urbes Getulæ gens bello inſuperabilis, & Numidæ indomiti, & Syrtis inhoſpitalis* nos *cingunt : hinc regio ſiccitate ſolitaria, & Barcæi furioſi. Quid dicam* de *bellis imminentibus* ab urbe *Tyro,*

NOTÆ.

31. *O luce magis dilecta, &c.*] Annæ oratio, animum eò quò propenſum videt, ſcite impellentis. Duas habet partes. I. Perſuadet nuptias, 1. à delectabili, ut aiunt : cui addit poſthabendam eſſe memoriam Sichæi, cum nullus inſit ſenſus mortuis : poſthabendum quoque propoſitum viduitatis, quæ ideo tantum chara fuit, quia nullus procorum charior. 2. Ab utili : ad defenſionem & gloriam novæ urbis ac gentis, cui hanc à Diis opem præſtitam putat. II. Modum aſſignat perficiendi conſilii, ſacrificia, moram hoſpitis, *&c.*

32. *Mœrens carpêre juventa.*] Tranſlatio eſt à floribus, qui *carpuntur* manu, atque ita defloreſcunt, quaſi dicat : *Soláne totâ juventâ triſtis conſumêris ac defloreſces ?*

36. *Libya.*] Aliquando pro tota Africa ſumitur : hic pro parte Africæ, quæ Ægyptum proxime attingit. G. 1. 241. De *Tyro*, Æ. 1. 16.

Non Libyæ, non ante Tyro.] Aliqui nulla interpunctione, continuo ordine, ſic legunt, *Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas :* ut ſenſus ſit, Iarbam & in Libya deſpectum fuiſſe à Didone, & prius Tyri. Sed cum nulla auctoritate conſtet Didonem, ante adventum in Libyam, ab Iarba petitam fuiſſe : utor interpunctione ſolertiorum interpretum, unde ſenſum iſtum elicio, Didonem, ut in Libya, ſic Tyri multos deſpexiſſe procos. Nec vero mirum eſt *Libya* dictum eſſe pro *in Libya* ; & *Tyro*, ſive *in Tyro*, pro *Tyri :* ſiquidem dixit Cicero, *Sicilia cum eſſem* ; & *in Alexandria :* pro, *in Sicilia*, & *Alexandriæ.*

Iarbas.] Jovis & Garamantidis Nymphæ filius, aut Mauruſiorum, aut Maxitanorum, aut Getulorum, fortaſſe totius Africani litoris, rex : cum dicatur deinde v. 198. filius Ammonis Jovis, qui eſt in extrema orientali parte, juxta Ægyptum. Is cum fraude bovini corii deceptus, Carthaginem à Didone ſtructam videret, ejus nuptias ſub belli denunciatione petiit : ad quas cum cives repugnantem adigerent, trium menſium petito ſpatio, pyrâ in ultima urbis parte extructâ, veluti placaturâ viri prioris manes, multis hoſtiis cæſis pyram conſcendit : atque ita ad populum reſpiciens ; ituram ſe ad virum, ſicut præceperat, dixit, vitamque gladio finivit. Quandiu Carthago invicta fuit, pro Dea culta eſt. Ita fere Juſtinus, lib. 18. 6. & alii.

37. *Africa Terra, &c.*] Africana. Sic Tibullus, l. 9. 33. *Terra Campania :* Catullus 40. 21. *Terra Celtiberia.* De *Africa* Ecl. 1. 65.

38. *Pugnabis amori.*] Verba contentionis junguntur ſæpe dativo caſui, Ecl 5. 8. *Tibi certet Amyntas*, G. 2. 99. *Cui non certaverit ulla*, &c.

40. *Getulæ urbes, &c.*] *Getuli* ad meridiem Carthaginis ſiti erant : *Numidæ* ad occidentem, qui & *Nomades*, ob feram ac paſtoralem vitam, eſt enim νομὰς *paſtus. Syrtis* utraque, major & minor, Libyci maris ſinus, arenarum aggeſtionibus infeſti, ad orientem : de iis Æ. 1. 115. *Barcæi*, ſive Barcitæ ; ultra Syrtes, ad orientem majoris : nunc, regnum *Barca.*

& de *minis fratris? Certe existimo naves Iliacas Diis auctoribus, & Junone propitia, huc vento direxisse cursum. Qualem tu videbis hanc urbem. ô soror! qualia regna crescere, tali connubio! quantis factis eriget se Pœnorum gloria, adjuvantibus armis Trojanorum! Tantummodo tu pete à Diis favorem, & sacrificiis perfectis, protrahe* tempus *hospitii, & suggere* iis *causas manendi: dum hyems & pluvius Orion furet mari; & naves fracta* erunt, *& aër* erit *intolerabilis. His verbis incendit amore animum* jam *ardentem & spem attulit menti incertæ, & abstulit verecundiam. Primo petunt templa, & ad altaria petunt favorem* Deorum: *immolant juxta ritum oves selectas Cereri legum inventrici, & Phœbo, & Baccho patri: pra omnibus Junoni, cui cura sunt nexus conjugales.*

Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ,
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modo posce Deos veniam, sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

NOTÆ.

44. *Germanique minas.*] Testatur Justinus, Pygmalionem Tyri regem, cognitâ sororis fugâ, impio bello persequi fugientem paravisse; sed matris precibus & Deorum minis victum quievisse.

45. *Junone secundâ.*] Quæ & præses est nuptiarum, & Pœnorum custos, Æ. 1. 19. infra, v. 59.

50. *Veniam.*] Vel reipsa *veniam*, quia conjugii desiderium vocavit *culpam*, v. 19. Vel *favorem*, quem sæpe *venia* significat, Æ. 1. 523.

Sacris litatis.] Non factis tantum, sed feliciter factis: hoc enim est *litare*, ut diximus, Æ. 2. 116. Et jam addo locum è Cicerone de Divin. 2. 38. *Quid? cum pluribus Diis immolatur: quî tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur?* Dictum est autem *litare sacra*, ut à Propert. l. 4. 124. *Litare exta*; à Suetonio *litare victimas.*

52. *Desævit.*] Duo significat: & valde *sævit*, & *sævire cessat.* Cerdanus affirmat semper cessationem significare; nullumque exemplum esse, quod non explicet hunc in modum. Hoc ergo explicet, ex Æ. 10. 569. *Sic toto Æneas desævit in æquore victor, ut semel intepuit mucro:* ubi certe affirmat augetque, non minuit. At minuit & cessationem notat apud Lucanum, 5. 303. *Nec, dum desaviat ira, expectat.* Hic affirmat, siquidem affirmant cætera: *Quassataque rates, & non tractabile cœlum.* Porro certissimum puto, tempus præsens hic positum esse pro futuro: *desævit*, pro *desæviet*: hoc sensu: *detine hic Æneam quamdiu sæviet hyems.* Patet enim ex v. 6. institutum inter Annam Didonemque colloquium, postridie quam Æneas advenerat: tunc autem æstas fuit, ut probavimus Æ. 1. 539. De Orione. Firmabit interpretationem meam geminus versus, alter ex hoc eodem libro v. 121. *Dum trepidant alæ*, id est, *trepidabunt*: alter è Georg. l. 4. v. 84. *Dum gravis aut hos, aut hos versa fugâ victor dare terga coëgit*, id est, *dum cogat, donec coëgerit.* De *Orione*, Æ. 3. 517. Æ. 1. 539.

56. *Delubra.*] Templa, de iis Æ. 2. 225.

57. *Bidentes.*] Oves Gellius disputat ita dici quasi *biennes*, duorum annorum. Festus, quod inferiores ac superiores haberent dentes, unde & *ambidentes* etiam vocabantur, quasi utrinque dentatæ. Isidorus, quod inter dentes octo *binos* haberent cæteris eminentiores. Tales autem oves exigebantur ad sacrificia.

58. *Legiferæ Cereri.*] Ceres Saturni & Opis filia, Proserpinæ mater ex Jove; quæ fruges & culturam agrorum invenit; ideoque jura & leges, quæ de agrorum divisione natæ sunt: unde sacra ejus apud Athenienses Θεσμοφόρια appellabantur, à Θεσμὸς *lex* & φέρω *fero* De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Lyæo*, Bacchо, G. 2. 229.

59. *Junoni, &c.*] Hæc Saturni & Opis filia, Jovis & soror & conjux: quia nuptis præerat, ideo Græcis dicebatur Ζυγία, Romanis *Juga*, à *jugo*, sive à *jungendis* conjugibus: nam in nuptiis, si Servio & Isidoro fides est, in symbolum conjunctionis, jugum reipsa imponebatur contrahentibus; si aliis credimus, vittâ tantum sive tœniâ simul ambo ligabantur.

Ipsa

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deûm pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu, vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens. Qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius; illa fugâ ſylvas ſaltuſque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit:
Sidoniaſque oſtentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit:
Iliacoſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentq; cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mœret vacuâ, ſtratiſque relictis

Ipſa formoſiſſima Dido tenens manu *dextera pateram, fundit* vinum *inter media cornua vaccæ candidæ: aut incedit circa pinguia altaria ante imagines Deorum, & renovat ſacrificia* per *diem, & intenta pectoribus victimarum apertis, conſulit viſcera* earum *palpitantia. Heu, ignara mentes vatum! quid vota, quid templa proſunt amanti? interim gratus ignis abſumit medullas, & occulta plaga durat ſub corde. Uritur miſera Dido, & inſana errat* per *totam urbem. Qualis cerva* poſt *conjectam ſagittam, quam paſtor perſequens armis perfodit improvidam procul in ſylvis Creticis, & reliquit ignarus volatile ferrum* in vulnere; *illa* cerva *percurrit fugiens ſylvas & ſaltus Dictæos; mortifera ſagitta hæret lateri.* Dido *nunc ducit Æneam ſecum per media munimenta: & oſtentat Tyrias divitias, & urbem paratam. Incipit loqui, & hæret in media voce. Nunc die occidente repetit eaſdem epulas: & inſanâ poſtulat rurſus audire Trojanos caſus, & ſuſpenſa eſt rurſus ab ore narrantis. Deinde, cum exierunt, & viciſſim Luna obſcurior ſubducit lucem* ſuam, *& ſtellæ decedentes cogunt ad ſomnum: ſola dolet* in *domo vacua, & incumbit lecto relicto* ab Ænea:

NOTÆ.

61. *Candentis vaccæ.*] Alluſum putat Naſcimbænus ad legem Numæ Romanorum regis, quam refert Plutarchus: ne mulieres ab obitu conjugis ad uſque menſes decem nuptias repeterent: quæ autem infra id tempus vellent repetere, vaccam prægnantem ſacrificarent. Illa porrò vini effuſio, *libatio eſt*, Æ. 1. 740.

62. *Spatiatur ad aras.*] Etiam more Romano, matronæ ante aras, faculas tenentes, & geſtu gravi, ſaltationemque ſeveram imitantes, movebantur & ferebantur: quod Horatium intellexiſſe puto, cum in Arte ſcribit: *Ut feſtis matrona moveri juſſa diebus.* Hæc Turnebus, l. 23. 3.

63. *Inſtaurat.*] Frequenter repetit ac renovat ſacrificia. Verbum in ea re ſolemne.

64. *Spirantia conſulit exta.*] *Extiſpicium* eſt: quo *exta*, id eſt, victimarum interiora quæ maxime *extant*, cor, pulmo, lien, jecur, celeriter extrahuntur; & adhuc ſpirantia ac palpitantia inſpiciuntur, antequam frigeſcant, habeturque inde futuri cognitio.

70. *Creſſia.*] Cretica, in Creta inſula, *Candie*, de qua Æ. 3. 104. cujus in parte orientali mons eſt *Dicte*.

81. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Non initium noctis, ut vulgo putatur, ſed exitum intellige, ut & Æ. 2 9. Duo enim hic diſtinguit tempora: unum, quo Dido repetit convivia, ſcilicet *labente die*; & hoc eſt initium noctis: alterum, quo mœret domo vacuâ, nempe cum *viciſſim luna premit lumen*; & hic exitus noctis. Nec te decipiat, quod dicantur, tunc *ſuadere cadentia ſidera ſomnos*, quod videtur in initia noctis aptius convenire: immo plane in exitum convenit, tunc enim proprie *cadunt ſidera*, noctis initio *ſurgunt*: tunc etiam ſomnus mollior & facilior, & iis qui noctu vigilavere, omnino neceſſarius eſt.

82. *Vacua.*] Silente, cæteris ad ſomnum digreſſis.

Stratis relictis.] Lectis, non *conjugalibus*, nondum enim conjugium coaluerat; ſed *epularibus*, quales ille de quo Æ. 2. 2. *I. de thoro pater Æneas*, &c.

aſpicit auditque abſens abſentem illum: aut tenet in *ſinu Aſcanium, capta ſimilitudine patris* ejus; ut videat *an poſſit fallere amorem infandum. Turres incepta non attolluntur, juventus non exercetur armis, nec præparat portus & tuta munimenta ad bellum: opera manent interrupta, & eminentia magna murorum, & machinæ eductæ* ad *cœlum. Statim atque dilecta uxor Jovis cognovit hanc tali veneno imbutam* eſſe, *nec famam obſiſtere* ejus *inſaniæ; Juno compellat Venerem talibus verbis: Nempe reportatis pulchram laudem, & magna ſpolia, & tu, & filius tuus; magnam & memorabilem gloriam: quod una mulier ſuperata ſit fraude duorum Deorum. Nec vero me latet, te timuiſſe noſtros muros, & ſuſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ. Sed quis erit finis? aut quo jam* tendimus *tanta contentione? Quin potius facimus pacem æternam & firmas nuptias? obtines quod quæſiviſti toto animo: uritur amans Dido, & hauſit per oſſa amorem. liceat obedire Phrygio marito, cœpit* loqui *illi; nam agnovit*

Incubat: illum abſens abſentem auditq; videtque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portuſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Chara Jovis conjux, nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis,
Tuq; puerq; tuus, magnum & memorabile nomen,
Una dolo Divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam pactoſque hymenæos
Exercemus? habes, totâ quod mente petîſti:
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribuſque rega-
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito, [mus
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente locutam,

Gubernemus igitur hanc gentem communem, & æquali poteſtate: & tradere in manum tuam Tyrios quaſi *dotem. Contra Venus ſic* illam *locutam eſſe ficto conſilio,*

NOTÆ.

85. *Si fallere poſſit amorem.*] Eâdem formâ. Æ. 6. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

88. *Minæ Murorum.*] Contendunt cum Turnebo plerique omnes *minas* eſſe partes altiſſimas murorum, pinnas feneſtratas; vel quia inde propugnatores hoſtibus *minantur*, juxta Turnebum; vel quia partes illæ maxime *eminent*, juxta Hortenſium. Sed quia id auctoritatibus firmant ſequioris ſæculi ſcriptorum, Rufini, Ammiani: vix fidem habeo: ſuſpicorque *minas* dici, non de muris tantum, ſed etiam de celſis quibuſlibet acervis ac molibus imperfectis, quæ ruinam videntur *minari*, aut certe ipſo aſpectu terrent. Juvant conjecturam hic, *opera imperfecta.*

89. *Machina.*] Sunt qui pro ædificiis ſumant: ego pro machinis illis, quæ ad ſubvehendos lapides, attollendamque molem ædificii eriguntur.

91. *Nec famam obſtare furori.*] Nec famæ curam ac ſtudium obſtare amori ardentiſſimo, qui ſæpe in furorem accenditur. *Saturnia*, Juno, Saturni & Opis filia. De *Venere*, Æ. 1. 260. De ejus puero Cupidine, Æ. 1. 661.

96. *Veritam te mœnia noſtra.*] Et vero Venus Æ. 1. 675. ideo ſub Aſcanii habitu Cupidinem Didoni obtulit, qui eam in amorem Æneæ illiceret: ne Juno, Carthagini propitia, Trojanis infeſta, hoc hoſpitio adverſus eos abuteretur: *Vereor quo ſe Junonia vertant Hoſpitia.* De *Hymenæo* Deo, pro nuptiis, G. 3. 60.

102. *Paribus Auſpiciis.*] Tranſlata dictio è comitiis, ubi creabantur conſules captato pariter volatu avium, quod proprie *auſpicium eſt.*

103. *Liceat Phrygio ſervire marito, &c.*] *Liceat*, me ac Didonem; Deam nempe, Reginamque; ſervire *Phrygio*, id eſt exuli & ſervo; quod acerbe ac maligne dictum eſt: erant enim Phryges Trojani tum exules, & univerſim tota gens notâ ſervitutis aliquâ infamis: ex ea enim ſervi ac mancipia vulgo petebantur, ut notat Athenæus, & paſſim apud ſcriptores videre eſt. *De Phrygia*, Æ. 1. 385.

104. *Dotaleſque.*] *Deos*, eſt patrimonium uxoris, & quicquid viro cum uxore datur.

Quo

Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror: ſi Jupiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem, Trojaque profectis;
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
Perge, ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
Mecum erit iſte labor: nunc qua ratione, quid inſtat,
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unaque miſerrima Dido,
In nemus ire parant: ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſque retexerit orbem.
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ:
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient: adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

ut abduceret imperium ab *Italia ad Africanam terram: Quis ſtultus recuſet talia? aut malit tecum diſceptare bello? dummodo ſors promoveat conſilium quod ſuggeris. Sed fatis rapior dubia: utrum Jupiter velit eamdem urbem eſſe Tyriis, & iis qui venerunt Trojâ; aut approbet confundi nationes, aut nuptias ſociari. Tu es* ejus *uxor, tibi facile* eſt *ſollicitare precibus mentem* ejus. *Perge, ſequar. Tum ſic reſpondit Juno regina: Mea erit illa cura: jam attende, paucis* verbis *explicabo, quo modo* id *quod imminet, poſſit perfici. Æneas & miſerrima Dido parant ire venatum in ſylvam, quando Sol craſtinus primo extulerit* ſe *orientem, & luce detexerit mundum. Ego, dum equites currunt, & claudent ſylvas retibus, deſuper immittam obſcuram nubem mixtâ grandine, & commovebo fulmine totum aërem. Diſpergentur comites, & occultabuntur denſis tenebris. Dido & dux Trojanus pervenient* ad *idem antrum: præſens ero, &, ſi tuus conſenſus mihi certus eſt, ſociabo* illam *firmo conjugio & addicam Æneæ propriam.*

NOTÆ.

106. *Quo regnum Italiæ*, &c.] Æ. 1. 23. *Progeniem ſed enim Trojano a ſanguine duci Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces: Hinc populum late regem . . . venturum:* nempe Romanum, Italum: cujus parentem Æneam ideo mari Juno inſequebatur, ejeceratque vi tempeſtatis ad litus Africæ; ut eum à fundando in Italia regno averteret, ac debitum ejus fatis orbis imperium in Africa ſtabiliret.

110. *Fatis incerta feror: ſi*] Pro *an:* ita fere, v. 85. *Si fallere poſſit amorem*; id eſt, ut videat *an fallere poſſit amorem.*

116. *Confieri.*] Baldus Ciceroni, in Epiſt. ad Atticum, l. 9. 10. *Ut per te res tota confieret.* Cæſar, de bello Gall. l. 7. *Poſteaquam id difficilius confieri animadvertit.*

119. *Titan.*] Solis nomen: Refert Gyraldus ex antiquis fabularum auctoribus, *Titeam*, quæ *Terra* dicta etiam eſt, è *Cœlo* genuiſſe *Titanas*, quorum unus fuit *Hyperion*, qui ex ſorore *Baſilea* ſuſcepit *Solem* & *Lunam*. Unde Sol *Titan* dictus eſt gentili nomine. Omnia quippe incerta in fabulis.

121. *Trepidant ala*] *Trepidant:* non ſemper eſt *timent*, ſed aliquando *feſtinant*, ut hic, & Æ. 114. *Ne trepidate meas Teucri defendere naves, neve armate manus:* id eſt, *ne feſtinate*, prohibet enim defendi. *Ala.*] Idem ſunt in equeſtri, quod in acie pedeſtri *cornua:* ſic dictæ, quia equeſtres turmæ pedeſtres copias quaſi *alis* tegunt. Et venatorum ſpecies quatuor profert Joannes Scoppa è veteri fragmento, *inveſtigatores, indicatores, inſidiatores,* & *alatos*, qui equo feras in caſſes urgent.

Indagine cingunt.] *Indago*, juxta Servium, eſt ipſa ferarum inquiſitio. Juxta Hortenſium, ſunt canes ferarum indagatores atque inquiſitores. Juxta Budæum, quem ſequuntur plerique omnes, eſt retium ac plagarum ſeries in perticas ſublata captandis feris. Facit pro Budæo quod *indago*, ut plurimum, jungitur cum verbis *cingendi, includendi.* Facit pro Hortenſio, nomen ipſum, *indaginis*, quod in canes melius cadit: tum illud G. 1 140. *Canibus circundare ſaltus:* tum iſtud è Livio l. 7. *Cum præmiſſus eques velut indagine diſſipatos Samnites ageret*; quod canibus longe convenientius eſt. Hinc ſuſpenſus hæreo de utroque quid ſtatuam.

Trepidant . . . cingunt.] Certe hic tempus præſens eſt pro futuro: quod jam notavimus, v. 52.

Hic erit Hymen. Non obsistens petenti Venus annuit, & risit ob fraudem repertam à Junone. Interim Aurora surgens deseruit Oceanum. Luce ortâ juventus electa exit e portis. Adsunt retia subtilia, plagæ, hastilia latâ cuspide, & equites Massyli, & virtus odoratrix canum, erumpunt. Primi Carthaginenses expectant ad portas reginam tardantem in cubiculo: statque equus ornatus auro & purpura, & acer mandit frænum spumans. Denique procedit comitante magnâ turbâ, cincta versicolore institâ circa Tyriam chlamydem: hujus pharetra est aurea, capilli colliguntur in nodum aureum, aurea fibula coërcet vestem purpuream. Nec non & Trojani comites, & latus Ascanius eunt quoque: Æneas ipse formosissimus aliis omnibus addit se socium, & adjungit suas turmas. Qualis est Apollo, quando frigidam Lyciam flumenque Xanthum relinquit,

Hic Hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites, & lætus Iülus,
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta

NOTÆ.

127. *Hymenæus.*] Deus nuptiarum præses, G. 2. 60. *Cytherea*, Venus, Æ. 1. 261. *Aurora*, G. 1. 249.

130. *Jubare exorto.*] Primum diluculum notat: nam *Jubar*, juxta Varronem, lib. 6. de LL. *dicitur stella Lucifer, quæ in summo habet diffusum lumen, ut leo in capite jubam:* A quibusdam etiam pro Sole sumitur: & generatim, pro rerum quarumlibet splendore: Stat. Theb. 9. 699. *Et pictum gemmis galea jubar.*

131. *Retia, plagæ, &c.*] Venatoria instrumenta. *Retia rara*, casses minus denso filo contexti. *Plagæ*; vel majora retia, juxta Turnebum; vel, juxta Servium, funes quibus retia tenduntur circa imam summamque partem. *Venabula*; tela, sive hastæ breviores, ferro latiore.

132. *Odora canum vis.*] *Odoratrix*, nam *odora* propriè est, quæ odorem ex se emittit; *odoratrix* vero, quæ percipit.

Canum vis.] Vel *copia & multitudo:* ut apud Cicer. de Aruſp. responsis, 22. *Vis innumerabilis servorum.* Vel *facultas odorandi*; apud eundem, de Divin. 2. 35. *vis cordis ad vivendum*; & 37. *vis quædam sentiens.* Vel *canes ipsi:* Græco more, ut Homerus dixit Iliad. 3. 105. Πριάμοιο βίην, *Priami vim*, pro ipso *Priamo.*

Massyli.] Gens Africana, admodum incerti situs; à Virgilio ponitur ad occidentem Carthaginis, nempe ad oceani fines, ut videbitur, 7. 482.

133. *Cunctantem.*] Scilicet placendi studio, ex iis fuit mulieribus, de quibus Terent. Heaut. A. 2. S. 2. 11. *Dum comuntur annus est.* De *ostro*, purpura, G. 2. 506.

137. *Sidoniam chlamydem picto limbo.*] *Sidoniam*, explico purpuream, à Sidone, urbe Phœniciæ, vicina Tyro, unde purpura celebris, G. 2. 506. *Picto*, interpretor, diversi à purpura coloris, fortasse aurei. *Limbo*, instità, in extrema ora chlamydis. *Chlamydem*, vestem militarem ac venatoriam, thoraci superpositam, *casaque.*

137. *In aurum.*] Vel in reticulum aurei contextus implexi crines: vel crines ipsi flavi coloris in aurei nodi formam ligati. De *Phrygia*, Asiæ regione, unde Trojani erant, Æ. 1. 385. De *Iulo*, Ascanio, Ibid. 271.

143. *Qualis ubi, &c.*] Comparaverat Virgilius Æ. 1. 502. Didonem cum Diana: nunc Æneam cum fratre Dianæ Apolline. Et aliquantum expressa res est ex Duobus Apollonii locis, Argon. l. 1. Solemnis autem erat opinio, Deos certis anni temporibus commutare sedes: aitque Servius constare, Sex hybernis mensibus Apollinem apud Pataram Lyciæ urbem oracula reddere; sex æstivis apud Delum Ægæi maris insulam. *Lycia*, regio est Asiæ minoris, ad meridiem maritima urbs ibi *Patara* fuit, nunc *Patera*, Apollinis templo quondam insignis, & Xanthus fluvius & urbs, nunc *Santo.*

Deserit,

Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtauratque choros: mixtique altaria circum
Creteſque Dryopeſq; fremunt, pictiq; Agathyrſi:
Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro:
Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montes, atq; invia luſtra:
Ecce feræ ſaxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, monteſq; relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos curſu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit: inſequitur commiſta grandine nimbus.
Et Tyrii comites paſſim, & Trojana juventus,
Dardaniuſque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & Tellus & pronuba Juno

ac petit Delum inſulam *matris, & renovat choreas, & mixti Cretenſes Dryopeſque pictique Agathyrſi latantur circa aras: ipſe incedit in cacuminibus Cynthi & componens effuſos capillos cingit tenerâ coronâ, involvitque auro: ſagittæ ſonant ad humeros. Non degenerior illo Æneas incedebat, tanta pulchritudo elucet in eximio vultu. Poſtquam perventum eſt ad altos montes & cubilia ferarum inacceſſa: ecce capræ ſylveſtres emiſſæ è cacumine rupis decurrerunt per colles: ex alia parte cervi prætereunt curſu campos apertos, & fugiendo colliguut ſe in greges pulverulentos ac deſerunt montes. At juvenis Aſcanius per medias valles exultat in equo generoſo: & jam hos, jam illos anteit curſu, cupitque concedi votis ſuis aprum ſpumantem inter pigros illos greges, aut rufum leonem deſcendere è monte. Interim cœlum incipit turbari magno tumultu: ſuccedit nubes mixtâ grandine. Paſſim & comites Carthaginenſes, & juventus Trojana, & Trojanus nepos Veneris, hinc inde per agros quæſiverunt diſperſas caſas: torrentes cadunt è montibus. Dido & dux Trojanus deveniunt in idem antrum: & prima Tellus ac Juno pronuba*

NOTÆ.

144. *Delum maternam.*] Quia in ea Ægæi maris inſula Dianam & Apollinem Latona è Jove peperit. Æ. 3. 74. & 77.

146. *Creteſque, Dryopeſque, &c.*] Confluentes ad oraculum Delium undecumque populi. *Cretes* ex inſula Creta, *Candie*: Æ. 3. 104. *Dryopes*, ex Strabone l. 9. fuerunt in Peloponneſo: eò tranſvecti, vel à Dryope Arcade, cum antea circa Sperchium Theſſaliæ fluvium habitarent; vel ab Hercule ejecti è Doride, quæ eſt juxta Parnaſſum montem. *Agathyrſi*, gens Scythica, qui ex Mela l. 2. 1. *Ora artuſque pingebant, ut quiſque majoribus præſtabat, ita magis vel minus.* Juxta alios gens Sarmatica, *Cynthus*, mons in inſula Delo. Æ. 3. 92.

151. *Luſtra.*] Ferarum cubilia: qua de re, G. 2. 471. De *Cervis*, quos eſſe in Africa multi negant, Æ. 1. 188. Affirmant tamen Oppiani & Philoſtrati aliorumque teſtimonia apud Cerdanum.

163. *Dardanius nepos Veneris.*] Aſcanius, filius Æneæ, qui Anchiſæ & Veneris filius: *Dardanius*, Trojanus, Æ. 1. 239.

166. *Prima & tellus, & pronuba Juno.*] Conſtat ad ſingula gravioris momenti negotia ſolitos veteres captare auſpicia atque omina; ſed præſertim ad nuptias: ut diximus Æ. 1. 350. Igitur omina quæ fuerint hic notandum eſt. I. Quidam aiunt *Tellurem* quoque è Diis fuiſſe nuptiarum præſidibus: *prima* autem dicitur ordine ſignificandi, quia tunc prima omnium ſigna dedit: quæ autem? niſi terræ motum. II. *Juno*, ut conſtat, nuptiis præfuit, hinc dicta *Pronuba*, Γαμηλία à γάμος *nuptiæ*. Hæc autem, cùm pro *aëre* terræ proximo ſæpe ſumatur; ſignum dedit, *nimbis & commixta grandine.* III. *Æther* ſuperior, & ignea mundi pars, quæ *Jupiter* aliquando dicitur, ſigna dedit fulguribus & fulmine; juxta eorum opinionem, qui fulmina putabant, non in media aëris regione fabricari, ſed à Jove mitti & igneo æthere. *Conſcius* dicitur, quia nuptiarum illarum conſcii & auctores ſuperi ipſi fuerant, Juno, Venus, & ipſe, quem ſuum in conſilium adegerant, Jupiter, v. 110. & ſequentibus.

dant ſignum: fulgura emicuerunt, & cœlum particeps conſilii *de conjugio, Nymphæ ululârunt ex alto cacumine. Ille dies primus auctor fuit exitii, & primus calamitatum: nec enim Dido* amplius *terretur ſpecie aut rumore, nec jam exquirit amorem ſecretum;* hunc *appellat conjugium, & velat crimen hac appellatione. Statim Fama currit per magnas urbes Africæ: Fama, malum, quo nullum eſt celerius, præſtat agilitate, & auget vires eundo: parva primum,* ob *timorem; mox erigit ſe in aërem, inceditque per terram, & abſcondit caput inter nubes. Terra mater irritata ob furorem Deorum produxit illam, ut narrant, ultimam ſororem Cœo & Encelado, velocem pedibus & citis alis: monſtrum horribile, ingens, cui quot ſunt pluma* in *corpore, tot oculi aperti vigilant ſubter* eas *(res mirabilis dictu) tot linguæ, tot ora loquuntur, tot arrigit aures. Volat nocte per medium cœli, & per umbram terræ, ſtridens, nec permittit ſomnum oculis: die ſedit ſpeculatrix, aut* in *faſtigio ſummi tecti,*

Dant ſignum: fulſere ignes & conſcius æther
Connubii, ſummoque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies, primus leti primuſque malorum
Cauſa fuit: neq; enim ſpecie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
Fama, malum quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo:
Parva metu primò; mox ſeſe attollit in auras;
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, irâ irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladoq; ſororem
Progenuit; pedibus celerem & pernicibus alis:
Monſtrum horrendum, ingens: cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,

NOTÆ.

197. *Fulſere ignes, &c.*] Mos erat in nuptiis, ut ſponſæ ad ſponſum eunti præferrentur faces; ut puellæ ad mediam noctem ante conjugum fores lætis carminibus perſtreperent, quorum exemplum inſigne ſupereſt apud Theocritum Idyllio 8. Ideo Virgilius hic adhibet *fulgura* pro facibus; & *ululatum Nympharum*, pro carminibus.

168. *Nymphæ.*] Vel fuere *Oreades*, Nymphæ montium, quia erant in ſpeluncæ *ſummo vertice*. De iis Ecl. 2. 46. Vel, ut cenſet Cerdanus, *Diræ & Furiæ*, quæ pro Nymphis ab amantibus acceptæ fuerint. De quo errore ſic Dido apud Ovid. Heroid. 7. 73. *Audieram voces: Nymphas ululaſſe putavi: Eumenides fatis ſigna dedere meis.*

170. *Neque enim ſpecie famâve movetur.*] Non ſpecie, ac præſenti deformitate ſceleris ſui; nec fama ac ſermone abſentium hominum.

174. *Fama malum, &c.*] Vapulat à Macrobio aliiſque Virgilius, ob eam famæ deſcriptionem, quam tamen ſubſequentes poëtæ imitari fruſtra conati ſunt: & certe multum habet acuminis. *Mobilitate viget*, quia eſt incerta ac mutabilis. *Vires acquirit eundo*, qua vel una re monſtrum videri poteſt, cum eundo cætera deficiant. *Parva metu primo, mox, &c.* quia non niſi timide primo, quæ ſunt tacenda, divulgantur. *Caput inter nubila condit:* quia licet ſparſa ſit ubique fama, ſæpe tamen ejus caput, atque auctor, & veritas, ignorantur. *Terra parens extremam progenuit ſororem* gigantibus: quia Fama turpia Deorum ſcelera evulgavit: qui videtur extremus Terræ conatus in Deos, poſt extincta Gigantum bella. Huic *pluma multa:* quia unuſquiſque de ſuo aliquam quaſi plumam famæ addit. *Vigiles oculi ſubter plumas:* quia videt omnia, videtur à nemine. *Nocte volat:* neque enim animadverti poteſt, quî fiat, ut tantillo tempore tam longe lateque pervagetur. *Luce ſedet cuſtos:* ut obſervet quæ tractantur inter homines; præſertim in ædibus regum, magniſque urbibus. Cæterum tam eſt apta veris, quam falſis evulgandis.

179. *Cœo, Enceladoque ſororem.*] Gigantum præcipuis, Terræ ac Titanis filiis: qui bellum Jovi intulerunt ad ulciſcendam patris injuriam, cui cœli regnum, ut fratri Saturni natu majori, debitum eſſe contendebant. Hi aggeſtis montibus, ut cœlum aſcenderent, iiſdem oppreſſi ſunt. G. 1. 279.

Turribus

Turrîbus aut altis, & magnas territat urbes :
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat :
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido :
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpiq; cupidine captos.
Hæc paſſim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam :
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit : vigilemq; ſacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas, pecudumque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
Jupiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,

aut in altis turribus, & tremefacit magnas urbes : tam retinens mali & falſi, quam nuntia veri. Illa tunc lata implebat populos vario rumore, & narrabat perinde facta & non facta : Æneam veniſſe, ortum è Trojano ſanguine, cui marito ſociare ſe dignetur formoſa Dido : nunc illos in *luxu* traducere inter ſe hyemem, *quam longa* eſt, *oblitos regnorum, & correptos inhoneſto amore. Turpis Dea ſpargit hæc paſſim per ora hominum. Conſeſtim deflectit volatum ad regem Iarbam : inflammatque ſermonibus animum ejus, & accumulat iras. Ille natus* Jove *Ammone, & Nymphâ Garamantide raptâ, ſtruxerat Jovi centum templa ſpatioſa vaſtis in regnis, & centum altaria : & dedicaverat ignem immortalem, perpetuas excubias Deorum ; & dedicaverat terram pinguem ſanguine victimarum, & portas ornatas ſertis verſicoloribus. Ille autem impotentis & inflammatus rumore acerbo, dicitur ante altaria, inter media ſimulacra Deorum, ſupplex elatis manibus plurimùm oraſſe Jovem : O Jupiter omnipotens, cui gens Maurica epulans in verſicoloribus lectis nunc effundit Bacchicum liquorem,*

NOTÆ.

198. *Hic Ammone ſatus.*] *Jupiter Ammon*, Ægyptiis & Afris celebre oraculum ac templum habuit in Libya, ad orientem Cyrenaicæ regionis, ad occidentem Ægypti, ad ſeptentrionem Garamantum ac Naſamonum : in irriguo & palmifero loco, quamvis tota regio aridiſſima ac deſertiſſima ſit. Hujus origo varie refertur : tribuitur tamen maxime Libero, ſive Baccho, cui per Libyæ deſerta iter facienti, aries cornu fontem ibi monſtravit ; quem ille Jovem eſſe patrem arbitratus, templum ibidem erexit Jovi, cornuto & arietino capite, vocavitque *Ammona*, ab *arena*, quæ Græcis eſt ἄμμος vel ψάμμος. Plutarchus tamen lib. de Iſide, videtur negare nomen eſſe illud Græcæ originis, ſed Ægyptiorum proprium. Unde aliqui putant *Ham*, ſive *Cham*, Noe filium, primum Ægypti cultorem, ſub eo coli nomine : alii *Solem*, qui, ut & *calor*, dicitur Hebræis *Hamma* : eique volunt, ut & Moſi, appicta eſſe cornua pro radiis. Et vero ex Curtio l. 4. juxta illud templum fons erat quoque, *Solis* dictus, qui rigeſcebat interdiu, noctu fervebat ; tepidus aut frigidus, pro vario Solis acceſſu aut receſſu. Hoc adit oraculum Alexander, cum eſſet in Ægypto : ab eoque ſe Jovis filium dici per ſacerdotem curavit. Hujus hic Iarbas filius dicitur fuiſſe, & *Garamantidis* Nymphæ ; ſive *Garamantis* proprium, ſive gentile nomen ſit : non enim longe aberant populi Garamantes. De *Iarba*, v. 36.

199. *Templa Jovi centum, &c.*] Aliqui inde colligunt Iarbam Ammonis templi conditorem dici : ſed perperam : cum centum illa templa, *latis regnis*, id eſt, variis latiſſimi regni locis condita dicantur.

200. *Vigilem ignem.*] Plutarchus, lib. de defectu oraculorum, teſtatur in Ammonis templo lucernam fuiſſe perpetuo ardentem, de quo more Æ. 2. 297.

205. *Supinis.*] Notetur mos orandi veterum, non expanſis, non porrectis ; ſed ſupinis manibus, ita ut palmæ cœlo obverſæ eſſent.

206. *Cui gens Mauruſia, &c.*] *Mauruſi* ſive *Mauri*, partem Africæ occidentalem obtinebant, ab uſque Carthagine aut Numidia, ad fretum Gaditanum : varias in gentes diſtributi.

207. *Gens epulata toris, &c.*] Poſt ſacrificia ſolebant è victimarum extis epulari, inque epulis vina in honorem Deorum *libare* & effundere. De *epulis* illis, Æ. 7. 175. De *libatione*, Æ. 1. 740. De *toris*, lectis vulgo gramineis, Æ. 3. 224. De *Lenæo*, ſive Bacchico honore, pro vino G. 2. 4.

Aſpicis

videſne hæc ? an vero fruſtra timemus te, ô pater, cum vibras fulmina : an fulgura vana in nubibus terrent mentes, & edunt inutiles ſono ? Mulier, quæ vaga in regione noſtra condidit parvam urbem emptione, cui dedimus litus colendum, cui impoſuimus *conditiones loci : rejecit nuptias noſtras, & admiſit in regnum Æneam maritum. Et nunc ille Paris cum comitatu effœminato, ſubligatus mirâ Lydiâ* circa *mentum & capillos delibutos fruitur prædâ : nos ſcilicet inferimus dona tuis templis, & fuſtentamus famam inanem. Omnipotens audiit eum precantem talibus verbis, & hærentem* ad *aras : & flexit oculos ad urbem regiam, & ad amantes negligentes fama honeſtæ. Tunc ſic loquitur ad Mercurium, & imperat talia : Vade, age, fili, advoca Zephyros, & deſcende alis : & alloquere Trojanum ducem, qui nunc moratur in Tyria Carthagine, nec conſiderat urbes à fatis* ſibi *conceſſas : porta per levem aërem mandata mea. Mater ejus formoſiſſima non eum nobis pollicita fuerat talem, nec eam ob rem bis ceripuit* eum *è Græcorum armis :*

Aſpicis hæc ? an te, genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus ? cæciq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miſcent ?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſûit ; cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus : connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſeniviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinemque madentem
Subnexus, rapto potitur : nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſque tenentem
Audiit omnipotens : oculoſq; ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat :
Vade, age, nate, voca Zephyros, & labere pennis :
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes,
Alloquere : & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis :

NOTÆ.

215. *Paris, &c.*] Æneam vocat Paridem, id eſt, mollem : de eo Æ. 1. 31. Propterea que Athenæus l. 1. notat Homerum nemini Heroum uſum unguentorum, præterquam Paridi, tribuiſſe : erat autem uſus ille præcipue in capillis : unde mox addit, *crinemque madentem. Semiviro comitatu.*] Alludit ad morem Phrygum, apud quos inſignis erat cultus Deæ Cybeles, cujus ſacerdotes exſecabantur, unde molles & effœminati evadebant, vocabanturque *Galli.*

216. *Mæoniâ mitrâ, &c.*] Lydi ex Strabone, l. 13. Priami tempore vocabantur Μάονες, *Meones* vel Μαίονες *Mæones :* paulo poſt *Lydi*, à Lydo rege, Herculis nepote, Æ. 2. 781. *Lydia* porro, Aſiæ minoris mediterranea regio eſt, quæ à poëtis ſolet Phrygiæ annumerari, ex eodem Strabone, l. 14. Ad orientem ac ſeptentrionem habet Phrygiam majorem ; ab occidente Æolidem : flumina *Pactolum* & *Hermum*, aureis arenis inſignia : montem *Tmolum*, vino & croco celebrem : unde regio tota divitiis deliciiſque nobilis fuit. Illic in uſu erat *mitra*, pileum muliebre, incurvum : baccis inſigne, ac redimiculis vinculiſque, quibus mento ſubligabatur.

217. *Subnexus.*] Ita emendo cum Gevartio, Elect. lib. 1. c. 7. Olim legebatur *Subnixus*, literis vel ante Servii tempora male corruptis. Fruſtra quippe Servius interpretabatur, *crinem unguentatum ſubnixum habens*, vel *fiduciâ elatus.* Fruſtra Turnebus explicabat, *ſub mitra crinem ac mentum ſubjectum habens.* Utraque enim interpretatio ſenſu caret & acumine : noſtra rectior & ſimplicior

218. *Famam inanem.*] Qua dicor filius tuus, rex Libyæ, conjux Didonis futurus.

219. *Araſque tenentem.*] Mos ſupplicantium ac ſacrificantium ; unde Varro apud Macrobium l. 3. 2. ait *aras* dictas olim eſſe *aſas*, quaſi *anſas*, quibus vaſa teneri ſolent ; quemadmodum *Valerii* & *Furii*, prius dicebantur *Valeſii* & *Fuſii.*

222. *Mercurium.*] De eo, infra, v. 238. Æ. 1. 301. De *Zephyris*, ventis occidentalibus, Ecl. 5. 4. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Tyria Carthagine*, ſupra in argumento.

228. *Bis vindicat armis.*] Æneam *Venus* bis è Græcorum armis eripuerat. *Primo*, quando Diomedes in Trojana obſidione, Æneam ſaxo ita percuſſit, ut is in genua prolapſus haud dubie occidendus fuiſſet, niſi Venus eum peplo circumfuſum eripuiſſet mox 1. Iliad. 5. 315. *Secundo*, quando Æneas, matris conſilio &

Sed

Sed fore qui gravidam imperiis, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanio-ne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit! aut quâ ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: Hæc ſumma eſt, hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea; quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos adimitque, & lumina morte reſignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:

ſed pollicita fuerat hunc *futurum qui poſſideret Italiam plenam regnis, & belli cupidam:* qui *probaret originem ſuam* eſſe *è nobili ſanguine Teucri, & ſubjiceret imperio ſuo totum orbem. Si nullus ſplendor tantorum factorum* hunc *movet, nec ſuſcipit ipſe laborem ad ſuam laudem:* an *pater invidet Aſcanio Romanam urbem? Quid parat? aut quâ ſpe manet apud gentem inimicam? nec cogitat poſteritatem Italicam & campos Lavinios? Navem conſcendat: hæc* eſt *ſumma, hic ſit* illi *nuntius à nobis. Sic locutus erat. Mercurius parabat ſe ad obediendum juſſis magni patris & primo ſubligat talaria aurea; quæ, ſeu ſupra mare ſeu ſupra terram, ferunt pennis* eum *volantem pariter cum rapido vento. Deinde accipit virgam: per hanc ille educit ex inferis animas pallidas, alias dejicit ad triſtes inferos, præbet aufertque ſomnos, & ex morte aperit oculos. Hac inſtructus pellit ventos & trajicit turbidas nubes. Jamque volans videt cacumen & excelſa latera duri Atlantis, qui capite ſuſtinet cœlum:*

NOTÆ.

auxilio, è Trojano incendio ereptus, & ad fugam incitatus eſt, Æ. 2. 619 Neque enim iis aſſentior, qui explicant de ejus congreſſu cum Achille, ubi à Neptuno morti ereptus eſt, Iliad. 20. 290. Namque hanc ei opem non Venus, ſed Neptunus contulit.

229. *Gravidam imperiis.*] Variis regnis regibuſque diſtinctam ac plenam: qua forma dixit, G. 2. 5. *Pampineo gravidus autumno floret ager.* De *ſanguine Teucri*, Trojanorum parentis, Æ. 1. 239. De *orbis* imperio Trojanis Romaniſque promiſſo, Æ. 1. 281.

234. *Aſcanio-ne, &c.*] De eo, Æn. 1. 271. Albam condidit, unde prodiit *Roma* per *Romulum*, Albanorum regum ſobolem, Æn. 1. 273. 278. De *Auſonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Lavinio*, ab Ænea condita urbe, Æ. 1. 6.

239. *Talaria.*] Calceamenta alata Mercurii: quæ Valerius Flaccus vocat *plantaria*: Statius *alas plantares.*

242. *Virgam.*] Quam dono viciſſim accepit ab Apolline Mercurius, cum ei lyram dediſſet. Hac inſtructus cum abiret in Arcadiam, incidit in ſerpentes duos ad pugnam comparatos, projectâque virgâ ſtatim compeſcuit. Unde pacis ſymbolum evaſit virga illa duobus implexa ſerpentibus: quam Græci legatis ſuis dabant, ad pacem & ſecuritatem; vocabantque κηρύκιον quia *legati* κήρυκες, ex qua voce Latini virgam ipſam appellaverunt, cum aliqua literarum deformatione, *Caduceum.* De *Orco*, qui pro inferis ſumitur, G. 1. 277. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, G. 1. 36.

244. *Lumina morte reſignat.*] I. Explicat Servius *claudit*: male: cum opponuntur *reſigno* & *ſigno* id eſt, *ſigillis munio, claudo.* II. Explicat Turnebus, *aperit in buſto:* idque hauſit è Plinio l. 11. 37. *Morientibus* oculos *operire, rurſuſque in rogo patefacere, Quiritum magno ritu ſacrum eſt. ita more condito, ut neque ab homine ſupremum eos ſpectari fas ſit; & cœlo non oſtendi, nefas.* Hoc igitur officium tribuit Mercurio: ſed quia ſolebat id fieri à cognatis antequam buſto cadaver imponerent: ideo. III. Explico, *aperit oculos ex morte*; id eſt, *revocat è morte corpora*: quod quintum officium à primo diſtinguitur: primum enim eſt, *quod animas ex Orco evocet*, ſive ut Jovi ſiſtat, ſive ad alia miniſteria: quintum eſt, quod *corpora ipſa revocet à morte, oculoſque corporis aperiat.*

247. *Atlantis.*] *Atlas* mons Africæ maximus, nivoſo ſemper cacumine, Mauritaniam

Atlantis

Atlantis, cui caput piniferum, ſemper circundatum nigris nubibus, tunditur ventis & pluviis. Nix ſuperjecta tegit humeros: præterea fluvii devolvuntur è mento ſenis, & barba horrida concreſcit glacie. Hic primo ſtetit Mercurius contendens alis æqualibus hinc delapſus toto corpore ſe impulit ad undas: ſimilis volucri, quæ circa litora, circa rupes piſcoſas volat demiſſe prope mare. Non aliter proles Cyllenia veniens ab Atlante *avo materno, volabat inter cœlum & terram, ſcindebat aërem & litus arenoſum Libyæ. Statim atque alatis pedibus attigit caſas; vidit Æneam fundantem arces, & reparantem tecta: illi autem erat enſis interpunctus jaſpide fulvâ, & toga rubeſcebat ex Tyriâ purpurâ pendens ex humeris: quæ ornamenta fecerat opulenta Dido, & diſtinxerat telas ſubtili auro. Statim aggreditur* eum his verbis: *Tu nunc ſtatuis fundamenta altæ Carthaginis, & condis pulchram urbem uxori ſerviens, heu, immemor regni tui & rerum tuarum! Ipſe Rex Deorum, qui poteſtate ſua vertit cœlum & terras, miſit me tibi è cœlo ſplendido: ipſe imperat* me *portare hæc ſua mandata per levem aërem: Quid paras, aut qua ſpe perdis otia in Libyca regione?*

Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulſatur & imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit; hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit: avi ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat,
Litus arenoſum Libyæ ventoſque ſecabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus iaſpide fulvâ
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulcramque uxorius urbem
Extruis, heu, regni rerumque oblite tuarum!
Ipſe Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?

NOTÆ.

à Libya interiore dividens; & ad oceanum occidentalem deſinens: hujus longa ſeries dicitur ab Hiſpanis *montes claros*. In hunc dicitur Atlas rex Mauritaniæ commutatus à Perſeo, aſpectu Meduſei capitis, quod is eum excipere hoſpitio noluiſſet: cum autem eſſet idem Atlas aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum dictus eſt humeris ſuſtinere. Hic à Virgilio deſcribitur, quaſi hominis figuram adhuc retinens.

252. *Cyllenius.*] Atlas hic ſeptem Peliadum pater fuit, G. 1. 138. Harum una *Maia* Mercurium peperit ex Jove, in vertice *Cyllenes*, Arcadiæ montis. Unde Atlas dicitur Mercurii *avus maternus*, id eſt, avus Mercurii ex parte matris.

254. *Avi ſimilis*] Comparatio illa habituſque Mercurii eſt ex Homero, Odyſſ. 5. 43. Avem vocat Homerus *Laron*, quæ vel eſt fulica, *foulque*, vel ciconia, vel alia, de ea enim varie diſputatur.

259. *Magalia.*] Caſas paſtorum Libyæ, de quibus G. 3. 340.

261. *Stellatus iaſpide fulvâ.*] Capulus gladii cum vagina, gemmis, quaſi ſtellis interpunctus. De *Iaſpidis* pretioſi lapilli coloribus multa Plinius l. 37. 9 Nulla tamen fulva tota agnoſcitur: ſed aureo tantum diſtincta quaſi pulvere. *Fulvus* autem color mixtus eſt ex rufo & viridi, qualis eſt in leonibus.

262. *Tyrio murice læna.*] *Lana*: Nonnio veſtimentum eſt militare quod ſupra omnia veſtimenta aſſumitur; ſed facile errare potuit, & *lænam* cum chlamyde confundere: ſiquidem Varroni, Feſto, atque aliis *læna*, veſtimentum eſt duplex, inſtar duarum togarum; atque adeo oblongum, & bello parum commodum. Sacerdotalis fuit veſtis: unde Popilius *Lænas* appellatus eſt, quod ea indutus exiſſet è ſacrificio ad ſeditionem ſedandam. Hyberna etiam videtur fuiſſe ob denſitatem: quare tum conveniens erat Æneæ, qui in hyeme verſabatur, infra, v. 309. *Hyberno moliris ſidere claſſem:* Nomen vel à *lana* multa, juxta Varronem; vel juxta Plutarchum, à Græca voce χλαῖνα, quæ veſtis erat ejuſdem uſus, χλιαίνω enim eſt *calefacio*. De *Tyrio murice*; purpura, G. 2. 506. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

Si

Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem;
Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iüli
Reſpice: cui regnum Italiæ, Romanaq; tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas aſpectu obmutuit amens:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulceſque relinquere terras,
Artonitus tanto monitu imperioque Deorum.
Heu! quid agat? quo nunc Reginam ambire fu-
Audeat affatu? quæ prima exordia ſumat? [rentem
Atq; animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſq; rapit varias, perq; omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt. [thum:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Cloan-
Claſſem aptent taciti, ſocioſque ad litora cogant,
Arma parent; & quæ ſit rebus cauſa novandis,
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocyus omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamq; incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris

Si nullus ſplendor tantarum rerum te movet; nec ſuſcipis ipſe laborem ad tuam laudem; attende ad *ſpes hæredis Iuli: cui imperium Italiæ & Romana terra debentur. Talibus verbis locutus Mercurius fugit aſpectum humanum* in *medio ſermone, & procul abiit ex oculis in levem aërem. At vero Æneas ſtupefactus viſu, obmutuit, & capilli* præ *horrore arrecti* ſunt, *& vox ſtetit* in *gutture. Cupit exire fugiendo & deſerere gratam regionem, territus tanto monitu & juſſu Deorum. Heu! quid faciat? quo alloquio audeat circumvenire Reginam amantem? unde capiat primum initium? & nunc huc, nunc illuc diſtrahit animum, & trahit in diverſas partes, & volvit per omnia. Hoc conſilium viſum eſt melius ponderanti. Vocat Mneſtheum, & Sergeſtum, & fortem Cloanthum:* jubetque *ut inſtruant claſſem ſecreto, & congregent ſocios ad litus, & præparent arma; & celent, quæ ſit cauſa mutandarum rerum: interim, dum bona Dido ignorat, & non ſuſpicatur abrumpi tantos amores, ſe quæſiturum aditus, & qua tempora loquendi* erunt *commodiſſima; qua via negotii conficiendi tutiſſima. Celeriter omnes obediunt lati mandato, & exequuntur juſſa. Sed Regina præſenſit fraudem (quis poſſit decipere amantem?) & cognovit prima tumultum futurum,* metuens *omnia* vel *tutiſſima. Eadem fama nuntiavit amanti, claſſem inſtrui, & parari diſceſſum. Furit impos mentis, & inflammata bacchatur per totam urbem: qualis Baccha incitata quaſſatis ſimulacris,*

NOTÆ.

275. *Regnum Italia, Romanaque tellus.*] Tellus, Romana olim dicenda; ſupra, v. 234.

288. *Mneſthea, &c.*] Accuſativus Græcus, pro Latino *Mneſtheum*. De eo, deque *Sergeſto*, & *Cloantho*, Æ. 5. v. 116.

301 *Bacchatur, &c.*] Didonem comparat Bacchi comitibus fœminis: quæ ipſum ex India victorem temulentæ ſequebantur, lynces ac tigres ejus currui ſubligatas commovebant, coronatæ pampino, thyrſis armatæ ſive haſtis, pampino atque hedera implicatis. Hinc I. *Bacchæ* vocatæ ſunt & *Thyades*, à θύω *curro*, vel à θύω *ſacrifico*, *impetu feror*. II. Harum exemplo, ſacra ſibi à mulieribus fieri deinceps voluit, quæ dicta ſunt ὄργια *Orgia*, ab ὀργὴ *ira*, quia cum furore peragebantur. III. Cithæron ſacris illis celebris, mons Bœotiæ, pars Parnaſſi, ut quibuſdam videtur: & vero pars aliqua Parnaſſi dicata fuit Baccho, Ecl. 7. 25. IV. Sacra illa imprimis tertio quoque fiebant anno; & Athenienſes ante inſtitutas Olympiadas, per Dionyſia ſive Bacchica feſta ſolebant tempora diſtinguere: vocabantque feſta illa τριετηρικὰ, *trieterica*, id eſt, *triennalia*,

Thyas,

quando orgia triennalia ſtimulant eam *audito Baccho, & Citharon invitat* eam *nocturno tumultu. Denique ultro alloquitur Æneam his verbis: Etiamne, ô perfide, ſperaſti poſſe celare tantum crimen; & tacitus abire mea regione? Nec te amor noſter, nec te dextra olim data; nec Dido retinet peritura crudeli morte? Imo etiam ſtruis claſſem hyemali tempore, & properas navigare per mare inter medios Aquilones, crudelis! Quid? ſi non quæreres regionem externam & ſedes incognitas, ſed ſi vetus Troja ſtaret: an claſſe peteretur à te Troja per mare procelloſum? An fugis me? ego* 310 *te per has lacrymas & dexteram tuam (ſiquidem ipſa nihil aliud reſervavi mihi jam miſera) per conjugium noſtrum, per nuptias inchoatas; ſi bene merui quicquam de te, aut ſi quicquam meum fuit gratum tibi: miſerere domus* mex *cadentis; &, ſi quis adhuc aditus* eſt *precibus, precor depone hoc conſilium. Propter te populi Libya & reges Numidarum oderunt* me, *& Tyrii infenſi ſunt mihi: propter eundem te pudor periit, & prima fama,* per *quam unicam attingebam aſtra: cui relinquis me morituram, ô hoſpes? ſiquidem hoc unum nomen ſupereſt de conjuge. Quid expecto? an ut Pygmalion frater diruat muros meos? aut Iarbas Getulus trahat* me *captivam? Saltem ſi ante fugam aliqua proles mihi ſuſcepta fuiſſet de te, ſi parvulus aliquis Æneas mihi luderet* in *aula, qui te tantummodo vultu repraſentaret:*

Thyas, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas, tacituſque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis! Quid? ſi non arva aliena domoſque
Ignotus peteres, & Troja antiqua maneret;
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? per ego has lacrymas dextramque
tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miſerere domus labentis, & iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq; tyranni
Odere, infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ ſolâ ſidera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret;

NOTÆ.

à τρία & ἔτος *annus.* V. Noctu fiebant: unde dicebantúr νυκτήλια, *nyctelia*, à νὺξ, νυκτὸς *nox.* VI. *Commotis ſacris:* id eſt, vel quaſſatis thyrſis, ſacris Baccho haſtis, de quibus Ecl. 5. 29. vel commoto, quod circumferebant, Bacchi ſimulacro: unde Horatius Od. l. 1. 18. 11. *Non ego te, candide Baſſareu, invitum quatiam.*

305. *Diſſimulare, &c.*] Tres habet partes hæc oratio. PROPOSITIONEM, qua conſtituit non eſſe Æneæ clam fugiendum, idque per interrogationem duobus primis verſibus comprehendit. CONFIRMATIONEM per quinque rationes. 1. Eſt *Amor.* 2. *Data dextera* & fides. 3. Pietas in morituram *crudeli funere.* 4. Incommoda itineris, *hyberno ſidere.* 5. Comparatio à majori ad minus: Non peteres Trojam hac tempeſtate, ergo multo minus *arva aliena* & *domos ignotas.* PERORATIONEM, ſive affectuum commotionem, in qua maxima vis eſt. Nam, 1. Obſecrationes adhibet per ſacratiſſima & chariſſima quæque. 2. Commemorat beneficia, odium exterorum & ſuorum, extinctum pudorem, famam amiſſam. 3. Exponit ſolitudinem ſuam & pericula, quibus ad mortem certiſſime adigetur. 4. Videtur aliquid Æneæ concedere, ut viciſſim aliquid obtineat; precaturque ſaltem ut expectet, dum aliqua ſibi ſuperſit ex eo ſoboles.

310. *Aquilonibus.*] De iis ſeptentrionalibus ventis, Ecl. 7. 51. De *Hymenæo*, nuptiali Deo,

Non

Non equidem omnino capta aut deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert; Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. Nec ego hanc abſcondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, & ſponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primum dulceſque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes:
Hic amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces

equidem non plane viderer decepta aut derelicta. Sic locuta fuerat. Ille juſſu Jovis tenebat immotos oculos, & obſtinatus coërcebat curam in animo. Tandem repoſuit hæc pauca: Ego, ô regina, nunquam negabo te meruiſſe de me *multa, quæ loquendo potes enumerare: nec me pœnitebit recordari Eliſæ; quamdiu ipſe recordabor mei, dum anima movebit iſta membra. Dicam pauca pro ſtatu rei. Nec ego ſperavi tegere ſilentio* hanc *fugam, ne fingas* id tibi; ſed etiam *nunquam pretexui faces maritales, aut veni* huc *ad has nuptias. Si fata permitterent me tranſigere vitam meâ voluntate, & conſtituere negotia meo arbitratu: primo venerarer Trojanam urbem & dulces reliquias meorum, & ſtarent alta palatia Priami, & manu condidiſſem victis Pergama caduca. Sed jam Grynæus Apollo magnam Italiam, Lycia oracula Italiam imperaverunt* me *quærere: hic eſt amor, hæc patria. Si munimenta Carthaginis*

NOTÆ.

G. 3. 60. De *Nomadibus*, qui & *Numidæ* dicuntur, ſupra, v. 40. De *Pygmalione*, v. 44. De *Iarba*, v. 36.

333. *Ego te, quæ, &c.*] Tres habet partes Æneæ reſponſio. CONFESSIONEM acceptorum beneficiorum, pro quibus gratum animum pollicetur: idque locum habet exordii. NEGATIONEM furtivæ fugæ: immò & conjugii, quod legitimum non fuit, & ſine ſolemnibus ceremoniis, ſupra, v. 166. EXCUSATIONEM. 1. Quia primum ipſius conſilium fuit Trojam inſtaurare in Phrygia: quo in flexu rerum, conjux Didonis eſſe non poterat. 2. Quia Dii in Italiam ipſum etiam repugnantem miſerunt; quod alterum fuit conjugii obſtaculum. 3. Comparatione à pari; quia ſi Diis ipſa paruit, & eorum juſſu Carthagine detinetur, quidni ipſe ſequatur Deos in Italiam? 4. Quia cogitur iis obſequi, & paternæ umbræ, & ipſius Mercurii admonitu. 5. Quia fatis jubetur Aſcanio regnum parare, quo careret in Libya, ubi regnum ad ſuam ex Didone ſobolem pertineret. Fatendum tamen orationem illam, ſi Deorum juſſa excipias ſane eſſe ſubfrigidam.

340. *Meis Auſpiciis.*] Mea voluntate atque ſponte, meo arbitratu. Mos enim erat veterum, ut gravius nihil, niſi prius captatis auſpiciis ſuſciperent. Atque ita non ſuis auſpiciis rem gerere, eſt non ſuâ voluntate.

344. *Recidiva.*] Alii explicant *reſtituta*, & poſt excidium redeuntia: quomodo *recidivæ febres* dicuntur. Sed puto *recidivas febres* ideo dici, quia in eas *recidimus*; atque ita ſemper *caſum* ſignificare. Igitur *recidiva* ſimpliciter interpretor *caduca* ſive *cadentia*. Quod ſi *recidiva* caſum iteratum notant; puto alluſum ad geminam Trojæ expugnationem, primam ab Hercule, alteram à Græcis. Æ. 3. 476.

345. *Grynæus, &c.*] *Grynium*, in Æolide, Aſiæ minoris, maritima regione, ad occidentem Lydiæ: ubi vetus oraculum, & templum Apollinis ſumptuoſum. Sic Strabo, l. 13. De eo, Ecl. 6. 72. *Lycia*, ejuſdem Aſiæ minoris regio ad meridiem, urbem habuit *Patarum*, ubi celebre etiam oraculum Apollinis, de quo ſupra, v. 143. Hinc Apollo *Grynæus* & *Patareus* dictus eſt; & quanquam Æneas Phœbi monita de quærenda Italia, neque Pataræ accepiſſet; ſed in inſula Delo, apud Anium regem, Æ. 3. 97. & in Epiro, apud Helenum Regem, Æ. 3. 381. per hæc tamen communia nomina *Grynæi* & *Lycii*, unus idemque Apollo, ejuſque oraculum, non locus ſignificatur. Sic in ipſo Delio templo, Apollinem nuncupat *Thymbræum*, cum Thymbra ſit in Troade, Æ. 3. 85.

346. *Sortes.*] *Oracula*, quæ conſulentibus modo proſpera, modo adverſa, prout *ſors*, ſive fatum ferebat.

Phœniſſam

& visus Libyca urbis retinet te Phœnissam: qua demum est tibi *invidia*, quod *Trojani sedeant* in *Italica terra? licet nos quoque quærere regna externa. Umbra aspera Anchisæ sollicitat me in somnis, quoties nox tegit terras humidis tenebris, quoties lucida sidera oriuntur.* Sollicitat *me puer Ascanius, & injuria* facta *dilecto capiti* ejus, *quem privo regno Italiæ & terris fatalibus. Nunc etiam nuntius Deorum, missus ab ipso Jove (attestor utrumque Deum) portavit* ejus *jussa per levem aërem: ipse vidi Deum in luce perspicua ingredientem muros, & excepi his auribus vocem* ejus. *Cessa commovere & me & te his quæstibus: non sponte peto Italiam. Talia loquentem* Dido *jamdiu infensa intuetur, rotans huc illuc oculos: & totum* Æneam *circumspicit oculis tacitis, & sic irata loquitur: Nec tibi mater* est *Dea, nec Dardanus auctor familiæ* est, *ô perfide; sed Caucasus horribilis duris rupibus peperit te, & Hyrcana tigres præbuerunt* tibi *ubera. Quid enim dissimulo? aut quæ graviora expecto? An gemuit ob fletum meum? an obvertit oculos? an emollitus fudit lacrymas, aut misertus est amantis? Quæ quibus præferam? nunc nunc neque maxima Juno,*

Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres Divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumq; caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine, meque tuis incendere, teq; querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos: totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,

NOTÆ.

348. *Phœnissam.*] Cum è Phœnicia oriunda sis, Æ. 1. 450. De *Libya*, supra, v. 36. De *Ausonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Hesperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Italia Ascanio promissa*, Æ. 1. 270.

356. *Interpres Divûm.*] Mercurius qui Græce Ἑρμῆς dicitur, quasi ἑρμηνεὺς *interpres.*

360. *Incendere querelis.*] Sic Æ. 10. 805. *Clamore incendunt cœlum.* Et Æ. 11. 147. *Mœstam incendunt clamoribus urbem.*

352. *Aversa.*] Vel *oculis aversa*, id est, torvis ac retortis oculis intuens: vel *aversa animo.*

365. *Nec tibi Diva parens, &c.*] Erumpit Didonis furor in hanc supremam orationem, qua I. Negat ea quæ jactaverat v. 12. de divino Æneæ genere. II. Æneam incusat; quod nec gemitu, nec aspectu nec fletu dignatus & flentem & amantem fuerit. III. Deos incusat ipsos, quod hæc impune sinant abire. IV. In Æneam iterum, ut in ingratum invehitur: commemoratione beneficiorum quinque. V. Ut in mendacem, qui oracula, Deorumque jussa fugæ prætexat: quod refutat, negando curam rerum mortalium Diis inesse. VI. Per correctionem, negat se velle mendacia illius refellere: tum addit concessionem deluforiam, & comminationem futuri naufragii, perpetuarumque post mortem inimicitiarum. Ubi notandum, eam ex animi perturbatione Deos modo iniquos dicere, modo rerum humanarum negligentes incusare, modo pios appellare, à quibus justam perfidiæ ultionem speret. VII. Denique sequitur ex furore deliquium.

365. *Dardanus.*] Auctor Trojanorum, Æn. 1. 239.

367. *Caucasus, Hyrcanaque, &c.*] *Caucasus*, mons Asiæ, præ cæteris altus & scopulosus, inter mare Euxinum & Caspium: *Hyrcania*, olim Parthiæ pars ad meridiem Caspii maris, nunc *Tabarestan*, sub ditione Persarum: regio pantheris ac trigribus infesta.

371. *Quæ quibus anteferam, &c.*] Inter quæ omnia immanitatis signa, quænam aliis majora dicam?

Nec

Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amiſſam claſſem, ſocios à morte reduxi.
Heu! furiis incenſa feror. Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo
Interpres Divûm fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neq; dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis; & nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens:
Et, cum frigida mors animâ ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: ſeque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulæ, collapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoq; animum labefactus amore:
Juſſa tamen Divûm exequitur, claſſemque reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, & litore celſas

nec pater Saturnius videt hæc juſtis oculis. Nullibi certa eſt fides. Excepi Æneam expulſum è litore, egenum; & ſtulta conſtitui eum in parte regni: ſervavi naves amiſſas & ſocios à morte. Heu! rapior inflammata à furiis. Nunc Apollo vates, nunc oracula Lycia, nunc nuntius Deorum miſſus ab ipſo Jove portat per aerem dura mandata. Quaſi vero is eſſet labor Deorum, & ea cura vexaret eos *tranquillos. Neque te retineo, neque refuto* quæ *dixiſti. I, pete ventis Italiam, quære regna per mare. Equidem, ſi juſti Dii poſſunt aliquid, ſpero* te *luiturum pœnas in mediis ſcopulis, & ſæpe nomine appellaturum Didonem. Perſequar* te *nigris ignibus* licet *abſens: & poſtquam frigida mors ſeparaverit corpus* ab *anima, adero umbra cunctis locis: ſolves* mihi *pœnas, ô improbe: audiam, & hæc fama* pœnarum tuarum *veniet ad me apud inferos profundos. His prolatis interrupit medium ſermonem, & afflicta fugit lucem, & ſe abducit & aufert ex aſpectu, relinquens Æneam metu tardantem* dicere *multa, & parantem dicere multa. Suſtinent* eam *famula: & reportant in marmoreum cubiculum membra defecta, locantque* ea in *lecto. At pius Æneas quamvis optet conſolando placare mœrentem, & pellere curas ſermonibus, multum gemens, & concuſſus animo* propter *amorem: tamen obſervat juſſa Deorum; & repetit claſſem. Tunc autem Trojani incumbunt* operi,

NOTÆ.

Jam jam nec, &c.] Sed quid mirum ſi eſt in me iniquus Æneas: cum ne Juno quidem Carthaginis & conjugii perinde tutrix; ne Jupiter quidem ipſe Saturni filius & Junonis conjux, æquis oculis hæc in me ab illo commiſſa ſcelera aſpiciant.

373. *Nuſquam tuta fides.*] Nec apud homines, qui eam temere violent; nec apud Deos, qui eam impune violari ſinant.

380. *Neque dicta refello, &c.*] Senſus eſt: Oracula quidem & juſſa illa, à te ficta ſunt: poſſem fraudem tuam eaque refellere: ſed nec refello, nec te hic ultra retineo: *I, ſequere Italiam*, &c.

383. *Supplicia hauſurum.*] Pro *hauſturum*: id eſt, fluctibus ſubmergendum, ſuffocandum aquis, quibuſcum mortem *hauriat*. *Dido.*] In accuſativo Græco.

384. *Sequar atris ignibus abſens.*] Inſtar furiæ tibi adhærebit abſentis & derelictæ Didonis memoria.

385. *Anima, &c.*] Tribuuntur Ovidio quatuor hi verſus:

Bis duo ſunt homini: manes, caro, ſpiritus, umbra:
Quatuor iſta, loci bis duo ſuſcipiunt.
Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet manes, ſpiritus aſtra petit.

Ex quibus erui poteſt hujus loci ſenſus: *Cum mihi mors* carnem à ſpiritu, *corpus ab anima ſeparaverit:* umbra *mea te ſemper inſequetur: & fama ſupplicii tui ſub terras perveniet ad* manes *meos.* hæc fulius, Æ. 6. 748.

& detrahunt altas naves è toto litore: natant uncta naves: & nautæ *portant remos virescentes, & ligna è sylvis adhuc informia, desiderio fugiendi. Videas* eos *exeuntes, & erumpentes ex urbe tota. Et quemadmodum formicæ, quando deprædantur magnum cumulum frumenti, provida in hyemem, & seponunt* in *latebris: nigra turba incedit* per *agros, & subvehunt prædam angusto tramite inter herbas: partim obnixæ humeris propellunt magna grana: partim colligunt turmas, & accelerant morantes: omnis semita fervet labore. Quis tunc sensus* erat *tibi, ô Dido, spectanti talia? aut quos emittebas gemitus? cum ex alta arce spectares litora undique æstuare, & aspiceres coram oculis totum mare turbari tantis clamoribus? Improbe amor, quid non cogis* facere *animos hominum? Cogitur rursus descendere ad lacrymas; rursus oppugnare Æneam precando, & supplicando subjicere animum amori: ne omittat quicquam intentatam,* antequam *frustra moriatur. Anna,* inquit, *cernis circum properari toto litore: undique collecti sunt: jam vela invitant ventos,*

Deducunt toto naves: natat uncta carina;
Frondentesque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum [nunt:
Cum populant, hyemis memores, tectoque repolt nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumq; videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari litore circum:
Undique convenere: vocat jam carbasus auras:

NOTÆ.

398. *Uncta carina.*] Pice aliaque pingui materia perlitæ naves, quarum trabs infima carina est.

399. *Frondentes remos.*] Non elaboratos aut siccos; sed adhuc recentes ex arbore, immò & frondibus vestitos: hyems enim tunc deflectebat in ver: quam tamen hyemem simpliciter vocat Dido, Æneæ deterrendi causa, v. 309. *Hyberno moliris sidere classem.* Ver autem optime congruit cum iis quæ dicentur Æ. 5. 46. *Robora.* Duriora grandioraque ligna, ad malos conficiendos. De *robore*, quod aliquando pro specie glandiferæ arboris sumitur, sæpius pro duriore quovis ligno, G. 1. 162.

402. *Ac veluti.*] Trojanorum laborem cum formicarum sedulitate comparat: *Parvulanam exemplo est magni formica laboris,* inquit Horat. Sat. l. 1. 1. Expressa est ista comparatio ex paræmeti Phocyllidis, quæ legitur apud Hortensium. *Far.*] plur. *farra*, frumenti species est purissimi. *Callis.*] Est semita quæ *callo* pedum induruit. *Semita.*] Angusta via, quasi *semi iter.*

407. *Castigantque moras.*] Accelerant, ac veluti increpant morantes.

409. *Litora fervere.*] *Æstuare*, nautis, Trojanis, aliis referta esse. Utraque translatio petitur ab æstu, & aquis ferventibus, quæ dum ebulliunt, confertim ac tumultuoso impetu miscentur inter se, multiplicantur, intumescunt.

416. *Anna, vides, &c.*] Dido jam Æneæ dirissima quæque comminata atque imprecata fuerat, v. 381. Nunc suadet Annæ ut eum supplex adeat pro se: more amantum, qui nunc minis, nunc precibus agunt: jam furiosi, mox dejecti, nusquam sibi similes. Oratio tres habet partes. I. Exponit præsens profectionis periculum. II. Rogat Annam ut Æneam adeat: tum quia colitur ab Ænea, tum quia novit ipsa pertentare ejus animum. III. Docet eam argumenta, quibus eum à profectione deterreat, eaque tria. 1. Quod nihil in eum hostile Dido commiserit. 2. Quod nondum commoda sit navigationi tempestas. 3. Quod non jam conjugium; sed breve tantum tempus petat, ut dolori assuescat suo, ejusque absentiæ.

417. *Carbasus.*] Plur. *Carbasa.* Lini genus: quo & vela, & vestes etiam fiunt: in Hispania inventus est circa Tarraconem, ex Plin. l. 19. 1.

Puppibus

Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem :
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi : ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus ;
Sola viri molles aditus & tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum :
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi :
Nec patris Anchiſæ cineres manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures ?
Quo ruit ? extremum hoc miſeræ det munus amanti :
Expectet facilemque fugam, ventoſq; ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro :
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam : miſerere ſororis :
Quam mihi cum dederit, cumulatum morte remittam.

& nautæ hilares addiderunt puppibus coronas. Ego ſi potuiſſem præſentire tantam calamitatem, poſſem etiam eam *ſuſtinere. Tamen, ô Anna, fac iſtud ſolum mihi miſeræ : nam perfidus ille* ſolebat *te ſolam revereri, etiam tibi committere ſecretos ſenſus ; ſola cognoſcebas tempora & commodos aditus ad illum. I, ſoror, & ſupplex alloquere hoſtem ferocem. Non ego juravi cum Græcis, in Aulide, evertere Trojanam gentem, aut miſi naves adverſus Trojam : nec effodi cineres & umbram patris Anchiſæ. Cur abnuit excipere rigidis auribus meos ſermones ? Quo vadit ? Concedat ultimum hoc munus miſeræ amanti : expectet commodam fugam, & ventos opportunos. Non jam peto antiquum conjugium, quod violavit : nec* ut *abſtineat pulchro Latio, & deſerat regnum. Peto tempus leve, quietem & moram* ad *amorem* extinguendum : *donec ſors mea me domitam aſſuefaciat* huic dolori. *Hoc precor* ab illo *beneficium ultimum : miſerere ſororis : cum mihi hoc dederit, dimittam illum expletum* etiam *morte* mea.

NOTÆ.

418. *Coronas.*] Mos nautarum cum ſolverent, & appellerent, in ſignum lætitiæ. G. 1. 103. *Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ, Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.* Imponebant autem præcipue puppibus, quia in ea navis parte ſacrarium erat.

419. *Hunc ego ſi potui, &c.*] *Si potuiſſem :* mutatio Modi, ut ſupra, v. 27. *Ante pudor quam te violo :* id eſt, *violem.* Et ſenſus eſt : Quamvis non poſſim perferre, *tamen* hoc mihi ſolatium qualecumque exhibe, *I, ſoror, atque hoſtem affare*, &c.

426. *Aulide juravi.*] *Aulis*, Tanagræorum pagus eſt, in ora Bœotiæ, loco ſaxoſo, ad Euripum Eubœæ appoſitus, non longe à Chalcide : portum habet duplicem ; quo convenit Græcorum claſſis navium mille, ad Trojanam expeditionem proficiſcens. Hic cum in illo Græcorum conventu Agamemnon rex Mycenarum cervam, Dianæ Aulidenſi ſacram, inter venandum occidiſſet, ventis adverſis detenta claſſis fuit, donec admonitus à Calchante Agamemnon Iphigeniam filiam ſuam Dianæ immolaret, Æ. 2. 116. De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Pergamis* arce Trojæ, Æ. 1. 470.

427. *Anchiſæ cineres manesve.*] Grave crimen apud veteres, violare mortuorum ſepulcra. De *manibus* ſupra, v. 385. De *Latio*, Italiæ parte, Æ. 1. 10.

435. *Veniam.*] Favorem ac beneficium. Æ. 1. 523.

Miſerere ſororis.] Extremum hoc ab illo beneficium peto : miſerere igitur ſororis, & fac ut illud obtineam.

436. *Quam mihi cùm dederit, cumulatum morte remittam.*] Ita, collatis exemplaribus, hunc verſum, totius operis difficillimum & maxime luxatum, emendo : Et ſenſus eſt. *Hoc beneficium moræ paulò longioris, hanc gratiam extremam cùm mihi contulerit ; remittam illum, dimittam, ſinam abire, & mortem meam quaſi cumulum votis ejus adjiciam.* Eſtque hæc amantum locutio, qui perfidis amantibus munus conferre morte ſua exiſtimant : qualis ille paſtor Ecl. 8. 59. *Præceps aërii ſpecula de montis in undas deferar, extremum hoc munus morientis habeto.* Habent alii codices : *Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam*, vel, *cumulata in morte relinquam :* nullo, vel abſurdo ſenſu.

Talibus orabat, taleſque miſerrima fletus
Fertque refertque ſoror : ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obſtant : placidaſq; viri Deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſo validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant : it ſtridor, & alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes :
Ipſa hæret ſcopulis : & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas :
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat : tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat :
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigreſcere ſacros ;
Fuſaq; in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & feſta fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret :
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipſe furentem

Talibus verbis *precabatur, & ſoror miſerrima fert ac refert Æneæ tales fletus : ſed ille nullis fletibus movetur, & nulla verba audit exorabilis. Fata obſtant, & Deus occludit Æneæ benignas aures. Et veluti quando Borea Alpini nunc hinc, nunc illinc, conantur inter ſe evertere flatibus quercum validam antiquo robore ;* tunc *ſtridor auditur, & trunco profunde commoto folia tegunt terram : ipſa* quercus *hæret rupibus : & tantum radice progreditur ad inferos, quantum cacumine in cœleſtem aërem. Non aliter heros verberatur hinc atque hinc continuis ſermonibus, & magno animo ſentit dolores : animus* tamen *perſtat immutabilis, inutiles lacryma defluunt. Tunc autem miſera Dido territa fatis rogat mortem : tædet* eam *aſpicere concava cœli. Ut magis perficiat conſilium, & abjiciat vitam : vidit, cum imponeret munera altaribus* ubi *thus crematur,* rem *horribilem dictu, ſacrum liquorem nigreſcere, & vinum effuſum mutare ſe in fœdum ſanguinem. Nulli elocuta* eſt *hoc prodigium, ne ipſi* quidem *ſorori. Præterea fuit in ædibus ſacrarium primi mariti è marmore, quod venerabatur mirabili cultu, cinctum vittis albis & feſtivis foliis. Verba & voces mariti appellantis viſa* ſunt *hinc audiri, cum opaca nox obtegeret terras : & bubo ſolus* viſus eſt *è tectis ſæpe queri funeſto cantu, & protrahere longas voces in* modum *fletus. Et præterea vaticinia veterum vatum terrent* eam *monitis horrendis. Ipſe crudelis Æneas*

NOTÆ.

442. *Alpini Boreæ.*] De *Borea*, vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic numero plurali, ut paſſim *Aquilones* & *Auſtri*. Dicuntur *Alpini*, quia flant à ſeptentrione : ager autem Mantuanus, unde Virgilius erat, & magna pars Italiæ, Alpibus à ſeptentrione & occidente cingitur. De *Alpibus*. E. 10. 47.

451. *Convexa, &c.*] *Tædet cœlum videre*, id eſt, *vivere*. *Convexa* dixit, id eſt, *concava* : concavam enim cœli ſuperficiem duntaxat videmus, non convexam, Æ. 1. 314.

454. *Latices nigreſcere, &c.*] Per *latices*, lac & aquam intelligit, quæ cum alba vulgo ſint, novo prodigio nigreſcebant : tum vina in cruorem vertebantur. Hæc enim offerebantur in ſacrificiis, vina præſertim, ad libationem, de qua Æ. 1. 740.

457. *Templum.*] *Sacrarium*, locus in privata domo, ubi ſtatuam ſervabat Sichæi, primi conjugis : ornatam frondibus, & velleribus niveis, iiſque laneis, quæ *vittæ* dicebantur ; ornamenta non ſacerdotum tantum, ſed & ſtatuarum & victimarum. Ecl. 8. 64. Æ. 2. 133.

462. *Sola bubo.*] *Hibou* ; vulgo maſculini generis, hic fœminini : idque notat Nonnius Marcellus ; idemque legit *ſera*, non *ſola* : utrumque apte, cum *ſero* ſub noctem canat, & loca *ſola* plerumque incolat.

In

In ſomnis ferus Æneas: ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deſertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et ſolem geminum, & duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes, 471
Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris
Cum fugit, ultriceſque ſedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori: tempus ſecum ipſa modumque
Exigit, &, mœſtam dictis aggreſſa ſororem, 476
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:
Inveni, germana, viam, gratare ſorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta Solemque cadentem, 480

turbat furentem per ſomnia; & ipſa ſibi videtur ſemper deſeri ſola, ſemper ire per longum iter incomitata, & quærere Carthaginenſes in locis deſertis. Quemadmodum Pentheus inſaniens videt turmas furiarum, duoſque Soles, & duas Thebas ſe offerre ipſi: Vel quemadmodum Agamemnonis filius Oreſtes, tam ſæpe jactatus in theatris, quando fugit matrem armatam facibus & nigris anguibus, & quando furiæ vindices ſtant ad januam. Igitur poſtquam Dido ſuccumbens dolori ſuſcepit animo furias, & ſtatuit mori: ſecum ipſa meditatur tempus & modum, & compellans verbis triſtem ſororem, celat conſilium ſub vultu, & exhilarat frontem ſpe ſimulatâ: O ſoror, inquit, gratulare ſorori: reperi artem, qua reſtituet illum mihi, vel me amantem liberabit ab illo. Prope terminos Oceani & Solem occidentem,

NOTÆ.

469. *Eumenidum veluti, &c.*] Furorem Didonis comparat cum furore Penthei & Oreſtis. *Pentheus*, Echionis filius, Cadmi nepos ex Agave filia, rex Thebarum in Bœotia: cum cives à Bacchi veneratione averteret, ipſumque Bacchum, ad ſe ſub Acœtæ forma adductum à famulis, carcere includi juſſiſſet: tum in Cithæronem, Bœotiæ montem, ad orgia diſturbanda cucurriſſet, à matre & materteris orgia celebrantibus laceratus eſt. Ita Ovid. Metam. 3. 700. Ita fere & Euripides in Bacchicis: ubi ait Pentheum, antequam in montem abiret, furore immiſſo vexatum à Baccho fuiſſe, v. 848. ipſumque inducit Pentheum, ita loquentem, v. 915. Καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, δισσὰς δὲ Θήβας. *Et vero videre mihi duos quidem Soles videor, dupliceſque Thebas.* Addit Virgilius etiam *agmina Eumenidum*, ſive furiarum, quæ tres tantummodo ſunt. De quibus G. 1. 278.

471. *Oreſtes*] Agamemnonis filius, propter occiſam matrem Clytæmneſtram agitatus ab ejus umbra & Furiis, quæ ſemper ei cum facibus imminere videbantur, Delphos adiit ad conſulendum Apollinem: à quo cum audiſſet ſe Athenis in templo Minervæ expiandum, Furiis templi limen obſidentibus ne exiret, exiit tamen; & Athenas profectus, Minervæ judicio cauſam adverſus Furias obtinuit. Hinc dixit Virgilius *in limine*. Ita fere Æſchylus in Eumenidum tragœdia: qua de re cum aliæ ab Euripide aliiſque poëtis tragœdiæ ſcriptæ ſint; ideo dicitur *ſcenis agitatus Oreſtes*. Cætera de eo, Æ. 3. 331. De *Scena*, parte theatri, G. 2. 381. & 3. 24. De *Diris*, furiis, Æ. 3. 211. G. 1. 278. G. 3. 552.

480. *Oceani finem juxta*, &c.] *Heſperides* tres, *Ægle*, *Arethuſa*, *Heſperethuſa*: patrem habuerunt, vel Heſperum Atlantis fratrem; vel Atlantem ipſum, ex Heſperide. Is hortos filiabus attribuit, ubi mala fuere aurea: eoſq; cuſtodiendos dedit pervigili draconi: inde Hercules, ab Euryſtheo juſſus, occiſo dracone, mala diripuit. Præter draconem addit Virgilius *ſacerdotem* & *templum*, fortaſſe Veneris, cui mala dicata erant. Situs hortorum à Virgilio deſcribitur juxta cummuniorem opinionem, in Mauritania Tingitana, extrema Africæ parte ad occidentem, circa Lixum oppidum: vel in continenti, juxta aliquos: vel in inſula, juxta alios. Hic locus ad orientem habet *Maſſylos* ſive *Maſæſylos*, ad meridiem *Æthiopas* occidentales, & *Atlantem* montem, de quo v. 247. qui mons cum variis nominibus ad Ægyptum uſque pertineat, & Africam univerſam dividat in ſeptentrionalem & meridionalem; ideo veteres poëtæ quidquid erat fere gentium ad meridiem Atlantis, Æthiopum nomine comprehendebant, dividebantque in orientales & occidentales. De *Æthiopia* proprie dicta diximus Ecl. 10. 68. Alii Heſperidum hortos collocant in parte Africæ plane oppoſita, nempe ad orientem in orientali ora Syrtis majoris: quorũ errorem refellit Salmaſius ad Solinum. *Mala* porro hortorum, alii *oves* pretioſiſſimi velleris aiunt fuiſſe, quæ ut & *mala*, Græcis dicuntur μῆλα: alii *mala* illa exiſtimant, quæ vel *citrea* vel *aurantia* appellamus; inde ab Her-

extrema eſt regio Æthiopum : ubi magnus Atlas vertit humeris cœlum conſixum aſtris fulgentibus. Inde oriunda *oſtenſa eſt mihi ſaga Maſſylæ nationis, cuſtos templi Heſperidum : & quæ præbebat cibum draconi, & ſervabat ſacros ramos in arbore, fundens liquida mella & ſomniferum papaver. Hæc pollicetur ſe carminibus reſolvere animos quos velit : aliis vero injicere triſtes curas, retinere aquam* in *fluviis, & retro agere ſidera ; & evocat infernas umbras. Videbis terram reboare ſub pedibus, & ornos delabi è montibus. O dilecta ſoror, atteſtor Deos & te, tuumque jucundum caput, me coactam præparari ad magicas artes. Tu tacita, ſub aëre,* in *interiore domo, extrue rogum : & ſuperpone arma Æneæ, quæ ſceleratus reliquit ſuſpenſa* in *cubiculo,*

Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque draconi
Quæ dabat, & ſactos ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit ; aſt aliis duras immittere curas,
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro :
Nocturnoſque ciet manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor, chara, Deos, & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige : & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit

NOTÆ.

cule exportata in Græciam. *Hortos* vero putant inſulas eſſe *Fortunatas*, nunc *Canaries*, infra Lixum quidem, ſed Atlanti proximas, & à litore non admodum diſſitas. Alii volunt eas eſſe, quæ ab antiquis *Heſperides & Gorgades* appellatæ ſunt, nunc *Iſles du cap verd :* ſed illæ multo ad meridiem accedunt magis, & ab Atlante recedunt, ad oſtia nigri fluvii, à quibus leucis totis centum & quinquaginta diſſitæ ſunt. *Draconem* denique exiſtimant flexuoſum maris fretum fuiſſe, quo horti à continente dividebantur.

482. *Stellis ardentibus aptum.*] Hæc locutio ter reperitur in Ennii fragmentis, unde Virgilius eam hauſit. *Aptum* autem hic, *fixum* & *connexum* eſt, à Græco ἅπτω *ligo :* Ecl. 7. 13. Sic Lucret. l. 5. 538. *Ex incunte ævo conjunctam atque uniter aptam.* Et v. 1205. *Stelliſque micantibus æthera fixum :* id eſt, *in quo ſtellæ micantes fixæ ſunt.* Ita : *Stellis ardentibus aptum*, id eſt, *in quo ſtellæ ardentes aptæ & junctæ ſunt.*

486. *Soporiferumque papaver.*] Si pervigil eſſe debuit draco, quomodo ſoporifero papavere ſacerdos eum alebat ? Hic multa interpretes. Ego hæc duo. I. Non ſignificat poëta ſopitum draconem à ſacerdote, ſed nutritum cibis delicatiſſimis. Erat autem in deliciis menſarum ſecundarum apud veteres maſſa quædam dulciaria, toſto ſemine papaveris & melle condita : ex Plin. l. 19 8. nihilque apud eos fere mellitum erat, quod non eſſet ſparſum etiam papavere. II. Forte vult illius ſagæ potentiam extolere, quæ artem etiam ſciret ſopiendi pervigilis draconis : ut Medea apud Ovid. Met. 7. 150. De *manibus*, animis mortuorum, G. 4 469. De *ornis*, fraxinis ſylveſtribus, Ecl. 6. 71.

493. *Accingier artes.*] Pro *accingi ad artes :* ſuppreſſa præpoſitione, & voce triſſyllaba in quadriſyllabam prolata, more Græcorum ; qui infinitivis attexunt ſyllabas. *Accingi*, pro *parari :* morem eorum innuit, qui fluentem veſtem colligunt & cingunt, ut ſint ad opus expeditiores. Cur autem opus erat hoc apparatu ? nonne ſibi necem conſciſcere poterat Dido clam ſorore ? Poterat enimvero. Sed ſperare etiam poterat, apparatus illius inſolentiâ Æneam ſore commovendum. Et pompam illam ex arte adhibuit Virgilius, ut hiſtoriæ aliquomodo ſerviret, quæ Didonem erecto rogo ſibi vitam ademiſſe teſtatur, licet honeſtoriem ob cauſam, ſupra, v. 36.

494. *Pyram.*] Struem lignorum ad comburenda cadavera. *Rogus* dicitur, antequam ardeat : vel à ῥωγὴ *fiſſura*, ex Marſilio ; vel potius, à *rogandis* Diis, qui cadavere impoſito rogabantur, ex Perotto. *Pyra* dicitur, cum jam ardere cœpit, à πῦρ *ignis*. *Buſtum*, cum ardere deſiit, vel quaſi bene uſtum ex Feſto ; vel potius, ex Voſſio, ab antiquo *buro*, unde *comburo*, quod eſt à Græco πύρω.

Tecto interiore ſub auris.] Non quidem ſub *tecto*, quod inde arſiſſet : ſed in intimo regiæ receſſu, aperto loco, *ſub auras*. *Tectum* igitur hic pro domo ſumitur, pars pro toto.

495. *Arma, thalamo*, &c.] Et infra, v. 507.

Impius,

Impius, exuviaſque omnes, lectumque jugalem
Quo perii, ſuperimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monimenta jubet monſtratq; ſacerdos.
Hæc effata ſilet: pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Garmanam credit: nec tantos mente furores
Concipit; aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo juſſa parat.

At Regina pyrâ, penetrali in ſede, ſub auras
Erectâ ingenti, tædis atque ilice ſecta,
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funereâ: ſuper exuvias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum: & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumque Chaoſque,
Tergeminamque Hecaten tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis Averni.

& omnes veſtes, & lectum conjugalem in *quo perii. Placet delere omnes reliquias peſſimi hominis, &* ita *docet ſaga. Hæc locuta tacet: ſimul pallor invadit vultum. Tamen Anna non putat ſororem celare mortem* ſuam ſub illis *novis ceremoniis: nec ſuſpicatur animo tantam rabiem; aut timet atrocius* quicquam, *quam* in *nece Sichæi. Igitur præparat* quæ *mandata* fuerant. *Sed Regina extructo rogo, è tædis & ilicibus ſectis, ſub aëre, in interiore domo: cingitque locum ſertis, & coronat funebribus foliis: ſuperponit lecto veſtes, & enſem relictum, & imaginem Æneæ, non inſcia futuri* caſus. *Altaria ſtant circum, & ſaga ſoluta crinibus tonat ore trecentos Deos, & Erebum, & Chaos, & Hecaten triplicem, tria capita virginis Dianæ. Affuderat quoque fictas aquas lacus Auerni.*

NOTÆ.

enſem relictum. Itaque immerito culpant nonnulli Virgilium, quod enſis ab Ænea Didoni; à viro mulieri, dono datus ſit. At non ait *datum*, ſed caſu relictum in cubiculo. Nec obſtat, quod eum *munus* appellat, v. 647. Sic enim ait: *non hos quæſitum munus in uſus*, id eſt, *non hos in uſus quæſitum & comparatum ab Ænea; cui, muneris loco, datus ab aliquo alio fuerat.*

496. *Exuvias.*] Spolia, veſtes, ab *exuo.*

505. *Tædis atque ilice.*] *Tæda*, arbor pinguis, è *picearum* genere, ex qua faces fiebant, quæ ideo *tæda* vocabantur: *Ilex*, arbor glandifera è quercuum genere, *de l'yeuſe.*

506. *Intenditque locum ſertis, &c.*] Vel pyram, vel parietes loci ubi ſtabat pyra. *Funerea fronde*, verbena ex funeſtis arboribus, cupreſſo, taxo, &c. De *verbenis* Æ. 8. 65.

508. *Effigiemque toro, &c.*] Ad amoris affectum, ut ne in morte quidem ab Ænea ſepararetur; in ſpeciem tamen, ad magica ſacra; quibus adhibebantur effigies eorum, in quos illa parabantur, præſertim cereæ, Ecl. 8. 75. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

509. *Sacerdos.*] Maſſyla, de qua v. 483. De *crinium in ſacris effuſione*, Æ. 3. 370.

510 *Tercentum tonat ore Deos.*] Vel juxta Hortenſium, ſonat *tercentum Deos*; id eſt, *innumeros*: certo numero, pro incerto. Vel juxta Servium, *Ter tonat centum Deos*, id eſt, centum numina Hecates, quæ ſic dicta ab ἑκατὸν *centum*: quia centum varias habere dicebatur poteſtates, & centum victimis placabatur, & centenarius numerus ipſi ſacer erat.

Erebum.] Vel Deus eſt inferorum ex Chao & Caligine prognatus, paterque Noctis, juxta Hyginum: vel profundiſſima inferorum ſedes, ab ἐρέβω *tego.*

Chaos.] Vel antiquiſſimus Deorum eſt, unde cæteri propagati, juxta Heſiodum in Theog. v. 116. Vel prima rerum omnium & confuſa moles, unde orbis eductus eſt. G. 4. 347.

511. *Tergeminam Hecaten, &c.*] Sororem Apollinis, triplici nomine; quippe *Luna* in cœlo, *Diana* in terris, *Proſerpina* in inferis appellabatur. At præterea *Hecate.* Ergo nomine quadruplici, non triplici? Immo *Hecate* nomen non fuit, ſed cognomen, de quo proximè diximus. Eadem quoque tribus capitibus pingebatur, dextro equino, ſiniſtro canino; medio, vel humano, vel ſuillo, variant enim auctores. Tum colebatur in triviis. *Virgo* dicitur, quia virginitatis amans, ideoque ſylveſtres mores & venatum coluit. Igitur poëta per *Hecaten* & *Dianam*, idem dixit, diverſe tamen expreſſit.

512. *Simulatos fontis Averni.*] *Lucus* proprie, non *fons eſt*, in Campania Italiæ, per quem deſcenſus eſſe dicitur ad inferos, G. 2. 161. Cujus aquæ ad magica ſacra celebres dicuntur apud Latinos: an item apud Barbaros & Græcos, non perinde liquet. Fortaſſe *Averna* generatim dicuntur lacus omnes, quorum halitus putris & gravior avibus infeſtus eſt: inde enim *Aver-*

Et conquiruntur lanuginoſæ herbæ ſucciſæ falcibus æreis ad Lunam, cum ſucco nigri veneni. Conquiritur etiam Hippomanes, *amor equæ ſubductus, & evulſus è fronte pulli naſcentis. Ipſa* Dido *moritura, exuta calceamentis* circa *unum pedem, in veſte ſuccincta, prope altaria, teſtatur molâ & manibus piis Deos & aſtra concurrentia ad ſuum fatum: præterea, ſi aliquis Deus æquus & memor curam gerit amantum non æquali nexu* junctorum, hunc *implorat. Nox erat, & corpora fatigata ſomnum capiebant in terris, ſylvæque & aſpera maria quieverant: quando aſtra vertuntur in medio curſu;*

Falcibus & miſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronde revulſus 515
Et matri præreptus amor.
Ipſa molâ manibuſque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati 519
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtumq; memorque, precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quiêrant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu:

NOTÆ.

pus nomen habuit, quaſi ἄορ&, ab α *privativo*, & ὄρνις, *avis*, Æ. 6. 237. Conjecturam firmat Lucret. l. 6. 738. *Nunc age, Averna tibi quæ ſint loca cumque, lacuſque.* Aquam autem ejuſmodi à magis ubique expetitam, quippe fœdam & graveolentem, veriſimile eſt. Addit *ſimulatos:* quia communem aquam hoc nomine Dido appellabat, ad fallendam ſororem.

513. *Falcibus &, &c.*] *Ad lunam:* quia putabatur in herbas deſpumare, & inſervire rebus magicis; quippe eadem atque Hecate, Ecl. 8. 69. *Pubentes herbæ*; vel villoſæ & lanuginoſæ: vel grandiores & adultæ, quibus vis inſit major; non teneræ. *Ahenis falcibus*, id eſt æreis: quia id ea in arte ſolemne. Ovid. Met. 7. 228. de Medea: *Partem ſuccidit curvamine falcis ahenæ.*

514. *Nigri lacte veneni.*] Vel *lac* dixit, pro quolibet ſucco: *nigrum venenum* pro infauſto diro, ut G. 2. 130. *Membris agit atra venena.* Vel, *lac nigri veneni*, pro ſucco nigri coloris.

515. *Naſcentis equi, &c.*] Plin. l. 8. 42. *Cenſent equis innaſci amoris veneficium; hippomanes appellatum, in fronte, carica magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu devorat fœta; aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat.* Eadem fere Ariſtoteles & Ælianus. Ideo Hippomanes *matris amor* dicitur: quia primo expetitur ab equa, eique pullum chariorem reddit. Nomen ab ἵππος *equus*, & μανία *furor*. Hoc autem hippomanes quæri jubet Dido: ut ſorori perſuadeat, ſacra illa, ad conciliandum Æneam, non ad mortem ſibi quærendam, inſtitui.

517. *Ipſa molâ manibuſque, &c.*] Ipſa Dido, non ſacerdos, Deos atteſtatur: *ſpargens molam*, ſive placentam ſalſam ſuper aras, eaſque *tenens manibus*. De *mola*, ejuſque ſpargendæ conſuetudine, Æ. 8. 82. De *tenendis aris* inter ſupplicandum, ſupra, v. 219.

518. *Unum exuta pedem vinclis*, &c.] Sagarum habitus. Talis Medea apud Ovid Met. 7. 182. *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Siniſtrum *pedem* fuiſſe exiſtimat Cerdanus. *Vincla* explicat Pontanus, *calceamenta*: ex Tibul. l. 1. 6. 30. *Vinclaque de niveo detrahit ipſe pede.*

In veſte recincta] Explicant omnes, *diſcinctam, ſolutam, ac fluentem* veſtem: quia, inquit Naſcimbænus, nihil in ſacrificiis non ſolutum eſſe oportebat. Ego *ſuccinctam*, & *collectam*; ut pes nudus appareret, & commodior eſſet ad circumeundas aras habitus. Et vero tres poetarum principes reperio hæc tria in magico habitu deſcripſiſſe, rudos pedes, effuſos capillos, & veſtem recinctam. Virgilium quidem hoc loco de Didone, Ovidium Met. 7. 182. De Medea: *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Horatium Sat. l. 1. 8. 23. de Canidia: *Vidi egomet nigrâ ſuccinctam vadere pallâ Canidiam, pedibus nudis, paſſoque capillo.* Tutius igitur puto Virgilii & Ovidii interpretem adhibere Horatium: & *recinctam*, explicare *ſuccinctam, accinctam*: præſertim cum antea, v. 493. Dido dixerit: *Magicas invitam accingier artes*: & in pleriſque aliis verbis *re*, non neget, ſed augeat: ut in *recido, recipio*; in pleriſque utramque vim habeat: ut in *recanto*, & *recino*, quæ ſignificat incantationem & diſſolvere & iterare; ſic erit in *recingo* utraque vis.

520. *Non æquo fœdere amantes.*] Amantes, non æquali affectu; non pari fide conjunctos: quales erant Dido & Æneas; illa multum, hic leviter amans.

Cum

Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæq; lacus late liquidos, quæq; aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœniſſa; neque unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rurſuſque reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En quid ago? rurſuſne procos irriſa priores
Experiar? Nomadumq; petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes atque ultima Teucrûm
Juſſa ſequar? quiáne auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti.
Quis me autem, fac velle, ſinet? ratibuſque ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroq; averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atq; objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?

quando omnis campus ſilet, beſtiæ, & verſicolores aves, & quæ incolunt late lacus liquidos, & quæ agros rubis horridos, jacentes ſub nocte tacitâ mulcebant ſomno curas & corda oblita laborum. Non vero mulcebat curas *Phœniſſa animo miſera, nec unquam reſolvitur in ſomnum, aut admittit noctem oculis aut pectore: angeſcunt curæ, & iterum renaſcens amor furit, & agitatur magno motu irarum. Sic adeo inſtat* ſibi, *& ſic apud ſe cogitat: Quid nunc faciam? an viciſſim contemnenda tentabo primos amatores, & ſupplex flagitabo nuptias Numidarum, quos ego jam toties dedignata ſum* accipere *conjuges? An ergo ſequar naves Trojanas, & ſuprema imperia Trojanorum? an quia* mihi *prodeſt eos prius* à me *recreatos eſſe ſubſidio, &* quia *gratia* illius *antiqui facti manet* adhuc *in bene gratis* eorum animis? *Fac autem* me *velle* eos ſequi, *quis* eorum *mihi permittet? & navibus admittet irriſam? Heu! neſciſne miſera, necdum ſentis perjuria Trojanæ gentis? Quid tum* ſi hoc accidat? *an ſola fugiendo ſequar nautas* eorum *triumphantes? an cincta Carthaginenſibus, & omni turba meorum perſequar* eos? *& iterum traham in mare, & jubebo committere vela ventis,* eos *quos difficile extraxi ex urbe* Tyro, *Sidoniæ* vicina? *Morere potius, ut digna es, & expelle enſe dolorem. Tu, ô ſoror, commota meis lacrymis, tu primo oppreſſiſti amantem his miſeriis, & exponis* me *hoſti. Nonne fas erat ducere vitam immunem nuptiarum,* in *modum feræ, nec tangi talibus curis?*

NOTÆ.

529. *Phœniſſa.*] Hic *Phœnix*, hæc *Phœniſſa*: oriundi è Phœnicia, Æ. 1. 450. *Infelix animi.*] Græca locutio: ut G. 4. 491. *Vitâque animi.* G. 3. 498. *Infelix ſtudiorum*, &c

534. *En quid ago? &c.*] Deliberat nocte Dido, quid factura ſit. Quinque ſibi proponit conſilia. I. Procos priores adire precibus, ut per eos læſum amorem ulciſcatur. II. Trojanorum navibus, & fidei ſe committere. III. Solam Trojanos fugientes ſequi. IV. Eos totius regni ſui viribus perſequi. V. Rejectis his omnibus, mori. Denique miſeriarum cauſam in ſororem refert: cujus blanditiis impulſa eſt, ut datam Sichæo falleret fidem. De *Nomadibus*, vel Numidis, ſupra, v. 41.

538. *Quiáne.*] An quia? Et ironia eſt, hoc ſenſu? *An quia jam nihil prodeſt mihi quod eos olim juverim: ideo eorum naves ſequar, eorum imperio me ſubjiciam?* De gente *Laomedontea*, ejuſque perjuriis, G. 1. 502.

551. *More feræ, &c.*] Id eſt ſolitariam vitam degere, & minime ſociabilem, & quaſi feram. Fruſtra enim nonnulli ad *lynces* reſpexiſſe exiſtimant, quas aiunt amiſſo conjuge nunquam deinceps alteri ſociari. *Tangere curas.*] Dictum, pro *tangi curis*: ut Æn. 1. 13. *volvere caſus*, pro *volvi caſibus.*

Non

Non eſt ſervata à me *fides jurata cineribus Sichæi. Illa emittebat e pectore tantas querelas. Æneas jam certus abeundi capiebat ſomnum in alta puppe, jam bene præparatis rebus. Species Dei redeuntis* ſub *eadem figura obtulit ſe illi per ſomnum, & iterum viſa eſt ita increpare illum; ſimilis Mercurio* per *omnia & vocem, & colorem, & flavos capillos, & membra pulchra juventutis: Fili Veneris,* inquit, *poteſne capere ſomnum in hoc caſu? nec vides pericula quæ mox te circumſtabunt? inſane! nec audis ventos propitios flare? Illa* Dido, *certa moriendi, meditatur animo fraudes & ſævum crimen, & agitatur variis motibus irarum. Nec fugis hinc feſtinus, quamdiu poteſtas* eſt *feſtinandi? Mox videbis mare agitari remis, & ſplendere funeſtis facibus; mox litora accendi flammis: ſi Aurora invenerit te tardantem* in *his regionibus. Age ergo, amputa moras: mulier* res eſt *ſemper varia & mutabilis. Ita locutus, confudit ſe* cum *nigris tenebris. Tunc autem Æneas territus ſubito ſimulacro, eripit corpus ſomno, & increpat ſocios: Expergiſcimini celeriter, ô ſocii, & ſedete in ſcamnis: explicate vela cito: ecce Deus miſſus ex alto cœlo rurſus hortatur celerare fugam, & ſecare tortos funes. Sequimur te, ô ſancte Deus, quicumque es, & rurſus læti obtemperamus mandatis. Adſis ô, & nos benignus adjuves, & reddas e cœlo ſidera*

Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ circumſtent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Collucere faces; jam fervere litora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. varium & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſocioſque fatigat:
Præcipites vigilate viri, & confidite tranſtris:
Solvite vela citi: Deus æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam tortoſque incidere funes
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte Deorum,
Quiſquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis ô, placiduſque juves, & ſidera cœlo

NOTÆ

552. *Cineri Sichæo.*] Adjectivo pro *Sichæo*: niſi legatur, ut in antiquis pleriſque cod. *Sichai.*

560. *Nate Deâ.*] Secunda Mercurii ad Æneam legatio: qua ſuadet, ut etiam noctu fugiat. Duplici ratione utitur. I. Petitur ab imminentibus periculis. II. A commoda tempeſtate. Pericula deinde exponit, in eo poſita, quod nunc quidem Dido ſtatuerit mori; ſed cum ſit *varium ac mutabile fœmina*, fieri poſſit, ut nolit inulta mori, & poſtera die fugientem armatâ claſſe perſequatur.

562. *Zephyros.*] Commodum quemlibet ventum: nam ex Africa in Italiam ſolventibus Auſtro meridionali, non Zephyro occidentali opus eſt, Ecl. 5. 5.

566. *Jam mare turbari trabibus.*] Carthaginenſium navibus, à Didone immittendis. Sic Æn. 3. 191. *Cavâ trabe currimus æquor.* De *Aurora* G. 1. 249.

573. *Tranſtris.*] Scamnis nauticis, ubi remiges ſedent.

576. *Sancte Deorum, Quiſquis es.*] Sumpſit ex Ennio: *Reſpondit Juno Saturnia, ſancta Dearum:* qui forte ex Græcis, apud quos illa dicitur θεὰ θεῶν. Alii ſic interpungunt: *Sequimur te ſancte, Deorum quiſquis es. Quiſquis es.*] Non enim videtur iterum veniſſe Mercurius armatus caduceo & talaribus, ut v. 239. ſed colore tantum & voce ſimilis, v. 559.

577. *Ovantes.*] Læti, Æ. 3. 189.

Dextra

Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntque ruunt-
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor: [que:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis;
Litoraque & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventeſque abſciſſa comas: Proh Jupiter! ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur,
Diripientque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania
Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt. [mutat?
Tum decuit, cum ſceptra dabas. En dextra fideſ-
Quem ſecum patrios aiunt portare Penates, [que!

propitia. Dixit: & eripit è vagina gladium coruſcantem, & ſtrictâ acie ſecat funes. Idem ardor occupat ſimul omnes: & rapiunt, & ruunt: reliquerunt litora: mare tegitur ſub navibus: adnixi convolvunt fluctus ſpumoſos, & trajiciunt carulea ſpatia. Et jam prima Aurora, deſerens croceum lectum Tithoni, illuſtrabat terras nova luce: Statim atque Regina vidit e ſpecula diem albeſcere, & claſſem progredi velis paribus; & animadvertit litora & portus vacuos abſque remigibus: percutiens ter & quater manu pulchrum pectus, & evellens flavos capillos: Proh Jupiter! inquit: abibit ille advena, & illuſerit noſtro regno? Cives *non educent arma, nec* eum *inſequentur ex urbe tota, nec alii extrahent naves e ſtationibus? ite celeres, injicite faces, immittite vela, agitate remos: Quid dico, aut ubi ſum? quæ amentia turbat mentem? Miſera Dido, nunc fata crudelia te urgent. Tunc decebat* hæc facere, *cum tradebas ſceptra* tua Æneæ. *En dextra* data, *& fides*: en ille, *quem dicunt ferre ſecum patrios Penates,*

NOTÆ.

579. *Dextra fidera.*] Propitia. De uſu vocis hujus; & cur ſæpe *læva* etiam proſpera ſint, Ecl. 1. 16.

585. *Tithoni croceum, &c.*] Tithonus Laomedontis Trojani regis filius, ex Strymone: ob formam raptus ab Aurora, ab eadem immortalitatem obtinuit; ſed oblitus perpetuam juventam etiam petere, cum demum conſenuiſſet, tædio affectus mortalitatem petiit; quæ reſtitui cum non poſſet, in cicadam ab Aurora mutatus eſt. De *Aurora*, G. 1. 249. *Croceus* color, qui proprius eſt *croci* floris, *du ſafran.*

516. *E ſpeculis.*] Locis editioribus, unde *ſpecular* procul poterat abeuntes: inſomnis enim tota nocte, eo ſe Dido amoris impatientiâ contulerat.

590. *Proh Jupiter, &c.*] Erumpit in hanc orationem Reginæ furor. *Imprecatoria* eſt: habetque partes ſeptem. I. Exclamationem abruptam, quâ Jovem appellat, quaſi violati hoſpitii vindicem: quemadmodum eum in excipiendo primum hoſpite appellaverat, Æn. 1. 735. II. Juſſa aſpera & concitata, quibus Carthaginenſes in fugaces Trojanos commovet. III. Correctionem amentiæ ſuæ, quâ ſe abſentibus ſtulta imperare cognoſcit: tum enim ſola loquebatur è ſpeculis. IV. Exprobrationem fictæ Æneæ pietatis, in Deos, in patrem. V. Dolorem amiſſæ ultionis, quam in Æneam, ejuſque filium & gentem, exercere potuiſſet. VI. Obteſtationem Deorum, tam ſuperorum, quàm inferorum; ut ſibi adeſſe ultores velint. VII. Diram imprecationem, tam in Æneam, quam in ejus poſteros; quæ æterna Carthaginenſibus & Italis inter ſe odia portendit.

595. *Quæ mentem inſania mutat?*] Olim quippe ſervabas Æneam ejuſque naves à Pœnorum furore, Æ. 1. 566. nunc eos in illum immittis? Olim ſceptra dabas Æneæ, nunc ejus vitam petis?

596. *Nunc te fata impia tangunt.*] Nunc inſtant tibi fata ultima, dura ſors, ſuprema dies: & jam tibi mentem & conſilium, mox vitam quoque eripient.

597. *Tum decuit, cum, &c.*] Decuit hæc, quæ nunc jubes, tum jubere; & Trojanos habere hoſtiliter: cum eos hoſpitio, eorum ducem in regni partem, accepiſti, cum ei ſceptra tua, teque adeo tradidiſti.

598. *Penates.*] De *Penatibus*, quos Trojano incendio Æneas eripuerat, deque *Anchiſa* ſublato in humeros, Æ. 2. v. 717. & ſequentibus.

Quem

quem ſuſtentaſſe humeris patrem annis effœtum. Nonne potui lacerare correptum corpus, & ſpargere in *aquas? nonne occidere gladio ſocios, nonne ipſum Aſcanium, & offerre* eum *in menſa patri comedendum? At dubius fuiſſet exitus* illius *pugnæ! fuiſſet. Quem timebam* ego *moritura? immiſiſſem faces in caſtra: impleviſſem ignibus naves: extinxiſſem patrem & filium cum gente: ipſa me præcipitaſſem ſuper* illos. *Sol, qui luce circumſpicis omnia terrarum opera: tuque Juno, conciliatrix & particeps nuptialium negotiorum: & tu Hecate inclamata per urbes in triviis nocturnis: & Furiæ vindices, & Dii morientis Didonis: audite hæc, & applicate huc numen meritum à ſceleratis, & excipite noſtras preces. Si neceſſe eſt* Æneam, *ſceleratum* illud *caput, attingere portus, & appelli terris; & ſic voluntas Jovis* id *exigit, & hic terminus ſtat: ſaltem agitatus & bello & armis ſortis populi,*

Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſq; epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna! fuiſſet.
Quem metui moritura? faces in caſtra tuliſſem:
Implêſſemq; foros flammis: natumq; patremq;
Cum genere extinxem: memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras:
Tuque harum interpres curarum, & conſcia Juno,
Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & Dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſic fata Jovis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus & armis,

NOTÆ.

600. *Abreptum divellere corpus.*] Quemadmodum Bacchæ Orpheum, Pentheum, diſcerpſerunt: G. 4. 520. & ſupra, 469.

602. *Patris epulandum &c.*] Quemadmodum Atreus, Thyeſtæ fratris filios, ipſi ad epulas coctos appoſuerat: Procne & Philomela Tereo Itym, Ecl. 6. 78.

605. *Foros.*] Vel ſpatia in navibus aperta, ut tabulata in quibus inceditur: vel concava navium latera, quæ onus *ferunt*. G. 4. 250.

606. *Extinxem*] Syncope, pro *extinxiſſem*: infra, v. 682.

607. *Sol, qui, &c.*] *Solem* obteſtatur, vel quaſi altorem vitæ, quam relictura eſt; vel ut, qui luſtrat omnia, ſuæ mortis & alienæ perfidiæ teſtis eſſe velit. *Junonem*, ut pronubam & conciliatricem interpretemque nuptiarum, propter quas moritur, ſupra, v. 59. *Hecaten* ut præſidem ſacrorum magicorum, quorum ſimulatione moritur, ſupra, v. 511. *Diras*, ſeu *Furias*, ut infeſtæ ſint Æneæ, cujus ſcelere moritur, Æ. 3. 212. G. 3. 552. *Deos* deniquę; vel tutelares urbis ſuæ, ut inter illam atque Italos odia æterna ſuſcitent; vel mortis præſides, ut facilem ſibi mortem præbeant. De voce *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

611. *Meritum malis, &c.*] Advertite & applicate huc numen veſtrum, id eſt, poteſtatem illam & vim ulciſcendi ac puniendi, quâ mi i coerceri atque opprimi meruerunt. De *fatis*, eorumque deſpenſatore Jove, Æ. 1. 243.

615. *At bello, &c.*] Volunt interpretes hanc imprecationem aliquatenus exitum habuiſſe. Nam Æneas I. Appulſus in Italiam, vexatus eſt armis Turni regis. II. Avulſus eſt ab Iüli complexu, cum ab eo diſceſſit, ut apud Evandrum quæreret auxilium. Æ. 8. 80. III. Vidit indigna ſuorum funera variis in Prœliis, Æn. 10. 11. 12. Præſertim cædem Pallantis, Æ. 10. 489. IV. Pacem aiunt, iniquis conditionibus cum Latino rege ſancivit; quia propriæ gentis amiſit nomen, & commune Latinorum nomen accepit, Æn. 1. 10. V. Cecidit ante diem, & inhumatus jacuit: quia dicitur, tertio imperii anno cum Mezentio pugnans, in Numici fluminis ripa, nuſquam comparuiſſe: alii tamen aliter, Æn. 1. 270. VI. Nullus amor populis, nec fœdera fuerunt: ſiquidem tria Romanos inter & Carthaginenſes orta ſunt Punica bella; ex Pœnorum perfidia, qui nulla fœderum religione coerceri poterant. VII. Exortus ex ipſius gente Annibal, novem annos natus ab Amilcare patre ad aras Deorum jurejurando adactus eſt, ut, quamprimum poſſet, hoſtis Romanorum foret. Idem bellum Punicum ſecundum Romanis intulit, in ipſum Italiæ ſinum; illudque octodecim annis geſſit. Victus demum à Scipione Africano majore, in Africa; apud Prufiam Bithyniæ regem veneno ſe ipſe interemit, ne in manus Flaminii Romanorum legati traderetur,

Finibus

Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires,
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipſique nepotes.
Hæc ait: & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, chara, mihi, nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluviali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum & monſtrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus: finemque imponere curis:

exul è finibus ſuis, abſtractus à complexu Aſcanii, imploret auxilium, & cernat indignas mortes ſuorum: &, cum ſubmiſerit ſe conditionibus pacis oneroſæ, non potiatur regno aut vitâ deſideratâ; ſed moriatur ante tempus, & ſit *inſepultus* in *media arena. Hæc imprecor: emitto hæc ultima verba cum ſanguine. Vos etiam, ô Carthaginenſes, perſequimini odiis ſtirpem* ejus *& omnem gentem futuram; & offerte hæc dona meis cineribus: nullus amor, nulla concordia ſit* inter hos *populos. Naſcere, ô vindex aliquis, è noſtris oſſibus; qui perſequaris ferro & flamma colonias Trojanas. Nunc, & olim, & quocunque tempore offerent ſe vires, imprecor litora inimica litoribus, maria maribus, arma armis: certent etiam ipſi poſteri. Dixit hæc, & convertebat animum in varias partes, quærens quam citiſſime abrumpere vitam odioſam. Tunc breviter allocuta eſt Barcen nutricem Sichæi, nam nigra humus tenebat ſuam* nutricem *in vetere patria: O nutrix dilecta, accerſe huc mihi Annam ſororem. Mone ut feſtinet aſpergere corpus aqua flumineâ, & ſecum adducat pecudes ac piacula præſcripta. Sic veniat, & tu ipſa cinge caput ſacrâ vittâ. Mens eſt* mihi *abſolvere ſacrificia, quæ inchoata deſtinavi Jovi inferno: & ponere terminum miſeriis:*

NOTÆ.

627. *Cadat ante diem, &c.*] Cadere dicuntur ante diem, qui non præfixo juxta communem naturæ ordinem tempore; ſed violentâ, aut fortuitâ, aut immaturâ morte pereunt. De *Tyriis*, Carthaginenſibus Tyro oriundis, Æn. 1. 16. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

623. *Cinerique hæc mittite, &c.*] Alludit ad munera, quæ ſepulcris mortuorum imponebant infundebantque; *lac, vinum, ſanguinem.* Æ. 3. 62. Quorum loco petit *odia*, & inimicitias cum Trojana ſtirpe.

628. *Litora litoribus, &c.*] Nam Carthaginis litus Italiæ litori ſitu oppoſitum eſt, Æ. 1. 17. *Carthago Italiam contra.* Sic odiis quoque.

635. *Fluviali ſpargere lympha.*] De ablutione veterum, ante ſacrificia, purâ & fluviali in aquâ, Æ. 2. 719. Notant autem interpretes ad ſacra ſuperorum Deorum ablutionem adhibitam; ad ſacra inferorum, ſolam aſperſionem. Sic Æ. 6. 636. Æneas ramum Proſerpinæ ſigens apud inferos: *Corpuſque recenti ſpargit aquâ.* At idem Æ. 2 720. Penates attingere non audens ait, *Donec me flumine vivo Abluero.*

636. *Monſtrata piacula.*] Res ad expiandos Deos neceſſarias. Cur autem? quia fidem juratam Sichæo, novo & fatali conjugio violaverat. Quæ autem illa piacula? Nempe nigræ victimæ, quæ Diis inferis immolabantur. Æ. 6. 153. *Duc nigras pecudes, ea prima piacula ſunto.* Et multa mandat vetulæ nutrici; ut ea diutius abſente, ſe ipſam facilius interimat: adſtantibus paucis dumtaxat, iiſque inferioris ordinis mulierculis, de quibus v. 664. *Collapſam aſpiciunt comites:* non auſæ nimirum ad eam propius accedere. De *vittis* & taniis è capite pendentibus ad ſacra myſteria, Æ. 2. 133.

638. *Jovi Stygio.*] Plutoni, Saturni filio, Jovis fratri: cui, in diviſione univerſi imperii, ſorte inferi obtigerunt. Dictus à *Styge*, inferorum fluvio, Æ. 6. 323.

Dardaniique

& dare igni buſtum Trojani ducis. Sic locuta eſt. Illa urgebat greſſum ſenili affectu. At Dido tremens, & efferata horridis conſiliis, rotans oculos ſanguineos, & infecta maculis circa malas trementes, & pallens ob mortem imminentem, ingreditur interiorem partem domus, & furens conſcendit altam pyram, & educit gladium Trojanum, munus non comparatum in hos uſus. Poſtquam vidit veſtes Trojanas & lectum ſibi cognitum, paululum illic morata flendo & cogitando, abjecit ſe in lectum, & protulit hæc ultima verba: Reliquiæ dulces, dum fata & Dii permittebant, excipite hanc animam, & liberate me his curis. Vixi, & perfeci curſum quem fortuna mihi dederat: & nunc ſimulacrum meum deſcendet illuſtre ſub terras. Condidi urbem egregiam, vidi meos muros, vindicavi maritum, exegi pœnas ab inimico fratre. Fortunata, heu nimis fortunata! ſi tantummodo Trojana naves non attigiſſent noſtra litora. Dixit hæc, & ore incumbens in lectum: An moriemur inultæ? ſed tamen moriamur, inquit: ſic, ſic dulce eſt deſcendere ad umbras. Crudelis Trojanus è mari videat oculis has flammas, & auferat ſecum ſigna noſtræ mortis. Dixerat: & in medio talium verborum famulæ vident eam collapſam, & gladium ſpumantem ſanguine, & manus eodem tinctas. Clamor ſpargitur in proſundam

Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtes notumque cubile
Conſpexit, paullum lacrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata Deuſque ſinebant:
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.
Vixi, &, quem dederat curſum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Urbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi:
Felix, heu nimium felix! ſi litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit, &, os impreſſa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: ſic ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſaſq; manus. It clamor ad alta

NOTÆ.

640. *Dardaniique rogum capitis.*] Rogum extructum ad abolenda monumenta omnia exuviaſque Æneæ Trojani, ejuſque amorem extinguendum: ut à ſaga ſibi præſcriptum eſſe fingebat. v. 495. De *rogo*, buſto, v. 494.

646. *Enſem, non hos, &c.*] De enſe illo, ſupra, v. 495. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224

651. *Dulces exuviæ, &c.*] In hac ſuprema Didonis oratione tres elucent præcipuæ ſenſus: *Amoris, gloriæ, ultionis.* I. AMORIS: cum Æneæ imagini, jugalique lecto vitam ſuam animamque committit: & in iis exuviis non tam præſentem intuetur acerbitatem, quam præteritæ dulcedinis recordatur; *dulces, dum fata.* &c. II. GLORIÆ: cum ſe ſperat illuſtrem fore, tam apud inferos, *magna mei ſub terras*, &c. quam inter homines; apud quos, & præclaram urbem fundavit munivitque, & Sichæum ulta eſt, raptis Pygmalionis opibus: illuſtrior ac felicior futura, ſi nunquam Æneas Carthaginem appulſus eſſet. III. ULTIONIS: cum os lecto imprimens rabie quadam furoris, inultam ſe mori dolet: mox perpenſis quaſi rerum momentis, & ſecum exiſtimans, duo eſſe quæ morte quærere poſſit, ultionem, & miſeriarum finem; ſtatuit ſibi eſſe moriendum, ſaltem ut finem illum & quietem conſequatur: *ſic, ſic juvat, &c.*] maxime cum aſpectus incenſi rogi permovere Æneæ animum poſſit, & ultionem inchoare. De *Exuviis*, ſpoliis, v. 496.

654. *Imago.*] Umbra, manes, Æ. 5. 81.

656. *Ulta virum.*] Quia opes Pygmalioni, tum ſuas, tum eas propter quas Sichæum occiderat, fugiens eripuit, Æ. 1. 368. 363. De *Dardano* & *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 236.

Atria

Atria, concuſſam bacchatur fama per urbem,
Lamentis gemituque & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perq; hominũ volvuntur perq; Deorum. 671
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabãt?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocaſſes,
Idem ambas ferro dolor atq; eadem hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſque vocavi 680
Voce Deos; ſic te ut poſita crudelis abeſſem?
Extinxti me teque, ſoror, populumque, patreſque
Sidonios, urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam; & extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos, 685
Semianimemq; ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens cubitoque innixa levavit, 690
Ter revoluta toro eſt: oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitque repertâ.

aream: fama furit per urbem commotam, domus fremunt gemitu & ululatu fœminarum, aër ſonat magnis planctibus. Non aliter ac ſi tota Carthago, aut Tyrus antiqua ſubvertatur irrumpentibus hoſtibus; & ſi flamma furentes ſpargantur per tecta & Deorum & hominum. Audiit hoc *ſoror exanimata, & pavefacta feſtino curſu, laceranſ vultum unguibus & pectus pugnis, irrumpit inter medios, & inclamat morientem nomine: Hoc ipſum fuit, ô ſoror? fallebas me hoc dolo? hoc parabat mihi pyra iſta, hoc ignes & altaria? Qua de re primum conquerar* ego *derelicta? an moriens aſpernata es ſororem te comitari? ſi me invitaſſes ad eadem funera, idem dolor atque eadem hora ſuſtuliſſet utramque gladio. Erexi etiam his manibus* meis, *& voce appellavi patrios Deos; ut* ego *inhumana abeſſem à te ſic jacente? Perdidiſti, ô ſoror, & me, & te, & populum, & ſenes Phœnicios, & tuam urbem. Date, abluam aquis plagas; &, ſi aliquis ultimus ſpiritus adhuc vagatur,* illum *ore colligam. Sic locuta pervenerat ad altiſſimos gradus, & gremio complexa ſororem ſemimortuam, fovebat* eam *cum gemitu, & abſtergebat veſte nigrum ſanguinem. Illa conata erigere tardos oculos, deficit iterum: ſtridet ſub pectore plaga infixa. Ter erexit ſe efferens & innitens cubito, ter relapſa eſt in lectum: & vagis oculis quaſivit lucem ex alto cœlo, & ingemuit* poſt lucem *repertam.*

NOTÆ.

666. *Atria.*] Proprie *atrium* eſt *area ſubdialis* ante ædes, quaſi ἀίθριον, unde etiam ad primam ædium ipſarum partem ſignificandam traductum eſt. Ab eo non longe aberat culina: in eoque cœnabant veteres, & majorum imagines diſponebant; quæ cum à fumo culinæ non longè abeſſent, ideo appellabantur *fumoſæ*; ipſumque atrium, ut frigide arguitur Servius, dictum etiam inde volunt quaſi *atrum*. De voce *bacchatur*, pro *furit* à furioſis Bacchi comitibus fœminis deducta, ſupra, v. 301. De Carthagine in argumento. De *Tyro*, Æ. 1. 16.

681. *Sic te ut poſitâ.*] Sic *depoſitâ*, ſic *jacente*: vox funebris, de qua Æ. 2. 644. Et ſenſus loci eſt: *Itane vero ſtruxi hunc rogum meis manibus, & ad hæc ſacra Deos vocavi: ut eorum particeps non eſſem; ut abeſſem, dum tu te occidiſti?*

682. *Extinxti, &c.*] Pro *extinxiſti*, ſyncope; ut ſupra, 606. *Extinxem*, pro *extinxiſſem*: & Æ. 1. 205. *Acceſtis*, pro *acceſſiſtis*. Ita legunt Valerius Probus, Cariſius, &c. Veteres tamen plurimi codices habent *Extinxi*, prima perſona: ita ut culpam omnem damnumque commune Anna in ſe unam conferat. De *Sidoniis*, unde oriundi Carthaginenſes, Æ. 1. 450.

685. *Ore legam.*] Mos Romanorum veterum, ut amici & cognati, admoto ad os morientis ore, extremum ejus ſpiritum quaſi excipere & haurire velle viderentur. Moris etiam illius apud Græcos aliqua reperit veſtigia Cerdanus in hunc locum.

Tum

Tunc Juno omnipotens, miſereſcens longi doloris & difficilis mortis, miſit Irim è cœlo, quæ ſepararet animam pugnantem & membra eidem conjuncta. Nam, quia nec moriebatur ex natura, neque morte meritâ; ſed miſera ante tempus, & inflammata ſubito furore: nondum Proſerpina eripuerat illi flavum capillum, nec damnaverat ejus caput Stygio Orco. Igitur Iris roriſera, ducens ex oppoſito Sole mille colores varios, devolat per cœlum croceis alis, & ſtetit ſupra ejus caput: Ego juſſa, offero Plutoni hunc crinem ſacrum, & libero te iſto corpore. Sic dixit, & dextra abſcindit crinem: & ſimul omnis calor effuſus eſt, ac vita abiit in aërem.

Tum Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexoſq; reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore:
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

NOTÆ.

696. *Nec fato, merita, &c.*] Triplex diſtinguit genus mortis: quæ *fato*, quæ *merito*, quæ *caſu* contingit. Contingit *fato*, quæ naturalis eſt; *merito*, quæ propter ſcelera, aut intemperantiam accidit; *caſu*, quæ nec natura, nec merito. In primis duabus fatalem crinem ſecari definit Virgilius, in tertia negat, quaſi *fata* tantum, hominumque *merita*, ſub Deorum providentiam caderent; *caſus* eam falleret. At Dido cadit ante diem, non *fato* & natura, ſupra, v. 620. Cadit *miſera*, non rea, nec merita. Igitur *caſu*. Quare crinis ipſi non amputatur.

698. *Flavum Proſerpina crinem.*] Credebant Græci Romanique, mori neminem poſſe, niſi Proſerpina morientis crinem abſtuliſſet, quaſi ſacras ſibi inferiſque primitias. Hujus opinionis multa ſunt in poſterioribus poëtis veſtigia: nonnulla etiam in antiquioribus: in Euripidis Alceſtide, v. 74. Θάνατος, ſive *Mors*, crinem illum ſacrum Alceſtidi amputat, pro conjuge Admeto morituræ. Hic Iris officio illo fungitur. Mos forte repetitus è ſacrificiis: ubi ſetas aliquot è media victimarum fronte decerpere, & in ignem conjicere ſolebant. Æn. 6. 245. Ita & in hominibus putabant fieri, quos Orco quaſi victimas mors demittebat. De *Junone*, cuſtode Carthaginis Dea, Æ. 1. 19 De *Proſerpina*, inferorum Dea, Plutonis conjuge, G. 1. 39. De *Styge*, inferorum fluvio, Æ. 6. 223. De *Orco*, Deo inferorum, G. 1. 277.

700. *Iris croceis, &c.*] *Iris*, Deorum, & Junonis præcipue nuntia, Thaumantis & Electræ dicitur filia; quia arcus eſt cœleſtis, qui maximam colorum varietate admirationem facit: & *admiror*, Græce dicitur Θαυμάζω. Eſt autem cœleſtis arcus, Solaris lucis pictura, in adverſa nube, eaque *roſcidâ*, id eſt, mox in pluviam ſolvendâ. Colores refert varios, pro majori minorique nubis denſitate: præcipue purpureum, cœruleum, viridem, croceum, qui *crocum* florem refert, *le ſaffran*. De *Dite*, Plutone, inferorum Deo, G. 4. 467.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, è Libya in Italiam navigans, deflectere in Siciliam vi tempestatis cogitur: ubi ab Acesto Trojano benevole exceptus; patri, quem illic superiore anno mors abstulerat, anniversarium celebrat sacrum ludosque quatuor, cursum navalem, ac pedestrem, cestuum pugnam, sagittarum ejaculationem, quibus addit Ascanius equestrem decursum. Interim Trojanæ mulieres, Junonis impulsu, hortatu Iridis, tædio navigationis, incendunt naves: quarum quatuor exuruntur, cæteræ immissâ à Jove pluviâ servantur. Quare suadet Æneæ Nautes, ut, avecto secum juvenum flore, senes ac mulieres in Sicilia relinquat. Firmat id consilium Anchises in somnis: idemque suadet Æneæ, ut appulsus in Italiam adeat Sibyllam; eâque duce descendat ad inferos, ubi posterorum seriem & eventus docebitur. Paret Æneas patris monitis, & conditâ in Sicilia urbe Acestâ, Neptuno per Venerem conciliato, solvit in Italiam: quo in cursu Palinurus navis gubernator dormiens in mare excutitur. Delineatus est hic liber ad exemplum libri Iliad. 23. ubi ludi ab Achille ad tumulum Patrocli celebrantur.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem,
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla

INTERPRETATIO.

INterim Æneas jam tenebat navibus medium iter certus eundi, *& vento findebat fluctus nigros: respectans ad urbem quæ jam splendet ignibus miseræ Didonis: Ignoratur causa, quæ excitaverit tantum incendium; sed acerbi dolores, violato magno amore, &* id *quod furens mulier potest* facere, *cognitum* Trojanis, *deducunt animos Trojanorum in tristia auguria. Postquam naves attigere* altum *mare, nec jam ulla terra amplius*

NOTÆ.

1. *Medium.*] Non præcise *mediam* itineris partem, Africam inter & Siciliam; hinc enim rogi flammas videre non potuisset: sed *medium*, id est, *plenum mare*: quemadmodum Polyphemus, Æ. 3. 665. *Graditurque per æquor jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.*

2. *Certus.*] Vel *certus eundi*, & ad petendam Italiam obstinatus; ut Æ. 3. 554. *Celsa in puppi jam certus eundi carpebat somnos.* Vel *certus & gnarus itineris*, quod jam semel confecerat, Drepano in Italiam solvens, indeque tempestate retro actus in Africam, Æ. 1. 1.

Aquilone.] *Vento* generatim: neque enim Aquilone septentrionali vento impelli ex Africa in Italiam potuit, sed Austro potius, Aquiloni opposito: Ecl. 7. 51. *De Elissa*, altero Didonis nomine, in argumento lib. 4. *De augurio* quod hic pro præsagio universim sumitur, Æ. 2. 703. *De Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Occurrit

Occurrit tellus, cœlum undique & undique pontus:
Olli cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validiſque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Æneа, non, ſi mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus: ſuperat quoniam fortuna, ſequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.

apparet, ſed undique cœlum & undique mare: cærulea pluvia incubuit illi in caput, invehens noctem ac tempeſtatem; & aqua inhorruit tenebris. Ipſe gubernator Palinurus ex alta puppe exclamat: *Heu! quare tanti nimbi circumdederunt cœlum? quidve praparas* nobis, *ô pater Neptune? Sic locutus, deinde imperat* eos *ſumere arma* nautica, *& incumbere ſortibus remis; & tendit oblique vela ad ventum, & talia dicit: Generoſe Æneа, etiamſi auctor Jupiter mihi promitteret, non ſperarem attingere Italiam hac cœli* temperie. *Venti mutati è tranſverſo fremunt, & flant ab obſcuro occidente; & aër denſatur in nubes. Nec nos poſſumus obluctari contra,* ac *ne progredi quidem: obſequamur, ſiquidem fortuna vincit; & convertamus iter, quo* nos *vocat. Et puto non procul* eſſe *fida regna Erycis fratris* tui, *& portus Siculos: ſi modo bene memor remetior ſidera* jam *obſervata.*

NOTÆ.

11. *Noctem hyememque.*] *Tempeſtatem cum nocte:* Nocte enim hanc tempeſtatem contigiſſe hinc patet, quod aſtra tum obſervari poterant; infrà v. 25. *Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.* Porro *hyemem* ſumi pro tempeſtate diximus Æ. 1. 126. Habentur hæc duo carmina etiam Æ. 3. 194, 195.

13. *Quianam.*] Jovianus Pontanus reſcribit, *quinam tanti.* Sed contra codices omnes, atque interpretes. Et vero vox Enniana eſt: *Heu! quianam dictis noſtris ſententia flexa eſt:* quam antiquitatis cauſa affectatam à Virgilio ait Quintilianus. De *Neptuno*, Æ. 1. 129, 134.

15. *Colligere arma, &c.*] *Arma* cujuſlibet artis inſtrumenta ſunt, ut vidimus, Æ. 1. 181. Atque ita ſupellex omnis nautica, *vela, rudentes, remi.* Obnixe tamen contendit Cerdanus, *arma*, in re nautica, nihil ligneum ſignificare; atque adeo non *remos*, ſed *vela* tantum & his affinia. Quod quamquam curioſius notatum puto, tamen favet ipſi vox *colligere*, quæ proprie de velis dicitur. Erit igitur hic ſenſus, juxta ipſum: *Jubet colligi & contrahi vela*; ne tranſverſi venti è curſu dejiciant: *jubet incumbi remis*; ut, quantum eos è recto itinere ventorum vis amovebit, tantum labor atque induſtria provehat: *jubet vela, non omnino contrahi, ſed obliquari*; ut aura venti ſaltem aliqua captetur, quæ remigantes adjuvet. De illa *obliquatione*, infra, v. 830. De *Italia*, Æ. 1. 534.

19. *Tranſverſa.*] Neutrum plurale, pro adverbio: Græco more. Sic Æ. 9. 125. *Amnis rauca ſonans.*

Veſpere.] *Occidente.* Cauſam habes Æ. 1. 534. Et miror dici ab accuratis interpretibus, Taubmanno, Cerdano, curſum Æneæ tum ad occidentem fuiſſe: manifeſtum enim eſt, Carthagine ſolventibus, Italiam, quò tunc Æneæ curſus erat, eſſe ad ſeptentrionem. Itaque verba hæc, *veſpere ab atro conſurgunt venti*, ſuperiora explicant, *mutati tranſverſa fremunt*: erat enim tum tranſverſus Æneæ ventus occidentalis, & plane in Siciliam propellebat; unde concludit Palinurus, *quoque vocat, vertamus iter*, ſcilicet in Siciliam.

24. *Fraterna Erycis.*] *Eryx* filius *Buta*, communem creditus eſt cum Æneа matrem habere *Venerem*; reipſa *Lycaſten* Siculam meretricem, quæ ob formæ elegantiam, uſitato veteribus ſermone, *Venus* appellata eſt. Avum habuit *Amycum*, regem Bebrycum circa Pontum, qui ceſtuum certamine occiſus eſt, à Polluce: quapropter fugiens Butes, regnum in Sicilia conſtituit: Eryx pariter ab Hercule ceſtibus occiſus eſt, infra, v. 411. Ex eo nomen datum *Eryci* monti atque urbi, circa Lilybæum occidentale Siciliæ promontorium, de quo Æ. 3. 707. quo nunc iter Trojani deflectunt. De *Sicanis*, antiquis Siciliæ populis, Æ. 3. 687.

25. *Remetior.*] Nota enim erant jam inde maria illa Plainuro, ut modo diximus.

Tum

Tum pius Æneas : Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, & fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naves ;
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſtem,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri : fertur cita gurgite claſſis :
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis
Adventum, ſociaſque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis & pelle Libyſtidis urſæ :
Troïa Crimiſo conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille paren-
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti [tum
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies ; ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur :

Tunc pius Æneas ait : *Certo video ventos petere hoc jamdiu, & te incaſſum contra obniti. Detorque iter velis. An ulla terra* poteſt *eſſe mihi gratior, &* ad *quam potius cupiam appellere naves feſſas, quam qua ſervat mihi Trojanum Aceſten, & continet ſinu oſſa patris Anchiſæ? Poſtquam ea dicta* ſunt, *tendunt* ad *portum, & Zephyri faventes inflant vela : claſſis velox mari provehitur, ac demum læti applicantur noto litori. At Aceſtes eminus* ex *alto cacumine montis admiratus adventum ſociarum navium venit obviam, terribilis ob jacula, & pellem urſæ Libycæ : hunc mater Trojana peperit conceptum* è *Crimiſo fluvio. Ille non oblitus veterum patrum, gratulatur reverſis, & lætus excipit* juxta *ruſticam opulentiam, & reficit fatigatos amicis opibus. Cum poſtera dies clara pepuliſſet ſtellas* è *primo oriente ; Æneas advocat ſocios in concionem* è *toto litore, & ex ſummitate tumuli* ſic *loquitur :*

NOTÆ.

36. *Aceſtes, &c.*] De hujus genere multa è Græcis afferunt admodum ambigua Hortenſius & Cluverius. Ex iis iſta colligo. Laomedon, rex Trojanus, offenſus viro nobili, cujus fraude coactus erat Heſionen filiam ſuam marinæ beluæ exponere ; viciſſim tres ejus filias Siculis nautis tradidit, vel mari ſubmergendas, vel quo luberet avehendas. His in Siciliam appulſis, una è Trojanis tribus puellis filium ſuſcepit : vel ex adoleſcente Trojano qui ſe illis præ amore comitem addixerat, juxta Dionyſium Halicarnaſſeum ; vel ex Crimiſo amne in canem converſo, juxta Lycophronem. Hic hujus filius, reverſus Trojam Priami temporibus, inde iterum poſt Trojæ excidium in Siciliam regreſſus eſt, & ſecum Elymum advexit. Ibi recepti à Sicanis, & agris donati, mox Æneam eodem appulſum exceperunt, & cum eo varias illic ſtatuerunt urbes, ad occidentalem Siciliæ partem, de quibus infra, v. 755. Porro pater puellarum trium, à Lycophrone *Phœnodamas*, à Servio & Pomponio *Hippotes* appellatur. Hujus filia Crimiſi uxor, à Servio & Pomponio *Egeſta*. Egeſtæ filius, de quo hic igitur, à Stephano *Egeſtus*, à Dionyſio *Ægeſtus*, à Tzetze *Ægeſtes*, à Virgilio & Silio *Aceſtes*. Fluvius pater, ex Lycophrone *Crimiſſus*, ex Diodoro *Cremiſſus*, ex Plutarcho *Crimeſus*, ex Cornelio Nepote *Criniſſus* ; ex Virgilii variis exemplaribus, *Criniſus*, *Crimniſus*, & omnino emendatiſſime, ut contendit Cluverius in Sicilia l. 2. 2. *Crimiſus*. Hic modo, ut idem luculenter probat, non eſt brevis ille fluvius, ad Segeſtam urbem in mare Tyrrhenum influens, vulgo *Freddo*, ut multi putant ; ſed major alius, ex agro Panormitano & ſeptentrionali Siciliæ parte in meridionalem decurrens, qui cum *Hypſa* fluvio denique commixtus, cum eo in mare Libycum devolvitur, ad Selinuntem urbem, cum Hypſa communi dictus nomine *Belici*, aut *Belici deſtro*, quia in Dextram Hypſæ ripam influit.

37. *Horridus in, &c.*] *In* præpoſitio, adhibetur hoc modo ad ſignificandum habitum : Æ. 4. 518. *In veſte recincta. Pellium* antiquiſſimus uſus eſt ad veſtes, tamen poſt arborum folia. *Urſos* Plinius negavit naſci in Africa, ob calidiorem cœli temperiem : Cerdanus tamen multis defendit Virgilium, imprimis auctoritate Solini, c. 29. *Numidici urſi forma cæteris præſtant, villis profundioribus.* Lipſius urſos Numidicos & Libycos à Romanis dictos putat non veros *urſos*, ſed *leones* ; quemadmodum *elephantos*, ab iiſdem *boves lucas*, ob inſolitam formam, cui nomen ex notiore animali imponebant. *Libyſtidis*, à *Libyſtis*, gentile nomen eſt, per pleonaſmum formatum à proprio *Libys*. Legunt tamen aliqui *Libyſſidis* : ut ſit à *Libys*, *Libyſſa* ; à *Libyſſa*, *Libyſſis*, *Libyſſidis*. De *gaza*, opibus, Æ. 1. 123.

44. *Tumuli aggere.*] *Agger*, aggeſtio eſt, vel lapidum, vel terræ, unum in locum. *Tumulus*, eſt terræ *tumor*, ex illa aggeſtione : unde tam

Trojani magni, gens è nobili ſanguine Deorum : Completur annuus circuitus menſibus tranſactis ; ex quo mandavimus terræ reliquias & oſſa divini patris & dedicavimus altaria funebria. Et jam, niſi decipior, adeſt dies ; quem ſemper exiſtimabo mœſtum, ſemper colendum, ſic voluiſtis, ô Dii. Ego ſi hunc diem *tranſigerem exul in ſyrtibus Gætulis, aut interceptus mari Argolico, vel* in *urbe Mycenis : tamen celebrarem annua vota, & ſolemnes ceremonias* juxta *ritum ; & cumularem altaria congruis muneribus. Nunc libenter adſumus ante cineres & oſſa ipſius patris, certe non ſine conſilio & ſine voluntate Deorum,* ut *puto : &* vento *impulſi ingredimur portus amicos. Agite igitur & omnes latum ſacrificium peragamus : petamus ventos* ab eo, *&* ut *patiatur me urbe conditâ ſingulis annis perſolvere hæc ſacrificia,* in *templis ſibi dedicatis. Aceſtes oriundus Trojâ donat vobis corpora boum duo numero per naves* ſingulas : *invitate ad epulas Penates,*

Dardanidæ magni, genus alto à ſanguine Divûm :
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo reliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.
Jamq; dies, ni faſſor, adeſt ; quem ſemper acerbum,
Semper honoratum, ſic Dii voluiſtis, habebo.
Hunc ego Gætulis agerem ſi ſyrtibus exul,
Argolicove mari deprenſus, & urbe Mycenæ :
Annua vota tamen, ſolemneſque ordine pompas
Exequerer ; ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius & oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine Divum,
Adſumus : & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & lætum cincti celebremus honorem :
Poſcamus ventos, atque hæc mea ſacra quotannis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves : adhibete Penates

NOTÆ.

pro *ſepulchro*, quam pro *colle* uſurpatur : hic pro *colle*.

45. *Dardanidæ*] A Dardano Jovis filio orti ; ideo à *ſanguine Divûm*.

46. *Annuus exactis, &c.*] Anniverſarius recurrit dies, Anchiſæ morte conſignatus. Igitur Anchiſes vere ineunte, hyeme exeunte, obierat Patet id quia I. Tempus hoc ipſum adhuc hybernum vocat Dido, Æ. 4. 309. *Hyberno moliris ſidere claſſem.* II. In ipſa profectione Trojani *frondentes ferunt ramos*, Æ. 4. 309 ex Africa autem in Siciliam curſus, vix duorum trium ve dierum eſt. III. Incerta tum erat cœli temperies, qualis primo vere : ſolvit Æneas ex Africa ſudo cœlo, mox tempeſtas oritur, nunc dubitat utrum ſubſequens dies nona ſerena futura ſit, v. 64 *Si nona diem, &c.* IV. Terra tum veſtita erat gramine & floribus, v. 76. *Purpureoſque jacit flores*, v. 287. *Tendit Gramineum in campum.* Nec tamen inde ſequitur Æneidos opus annuum ſpatium prætergredi, ut notavimus in argumento Æneidos.

48. *Condidimus terra.*] Non totum ipſum cadaver, qui ſepulturæ noſtræ mos eſt : ſed combuſti corporis *reliquias*, *oſſa*, *cineres*, quæ è buſto collecta, tumulo deinde ac terræ mandaverit. Etſi enim apud veteres in uſu fuerit, cadavera unguentis condita terræ mandare ; uſitatius tamen comburere, præſertim virorum Illuſtrium apud Græcos : ſic Patroclus ab Achille comburitur, ac deinde tumulatur, Iliad. 23. Sic Miſenus ab Ænea, Æ. 6. De *aris Geminis* ad ſepulcra ſtruendis, Æ. 3. 62. De *Gætulis* Africæ populis, qui ad *ſyrtes* uſque pertinent, Æ. 3. 40. De *Syrtibus*, importuoſis litoris Africani ſinubus, Æ. 1. 115.

52. *Argolico mari.*] *Argolico ſinu* qui pars eſt Ægei maris ad orientem Peloponneſi. *Urbe Mycenæ :* ut Æ. 1. 251. *Urbem Patavi.* Habent aliqui codices *Mycene*, *Mycena*, *Mycenis*. *Argos* & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi, Æ. 1. 288.

54. *Strueremque ſuis altaria donis.*] *Struerem*, explicat Taubmannus *cumularem :* unde *ſtructor* dicebatur in re coquinariâ qui fercula ſtruebat, ſcite componebat, cumulabat. *Suis donis*, congruis ; congrua autem erant mortuis dona, *lac*, *vinum*, *mel*, *ſanguis :* ut diximus Æ. 3. 62. & mox videbitur, v. 76.

56. *Sine mente, ſine numine.*] Sine conſilio, & voluntate Deorum. De *numine*, hoc ſenſu, Æ. 1. 137.

59. *Poſcamus ventos.*] Ab ipſo Anchiſa, quem ut Deum colere inſtituit. *Divinique oſſa parentis.* Hujus autem divini cultus notæ ſunt *aræ*, *ſacra*, *ludi*, *templa dicata*, *vota* pro ventis obtinendis. Quorum tamen in communibus mortuorum omnium funeribus uſurpabantur.

62. *Adhibete Penates.*] De *Penatibus*, Æ. 2. 177. Quomodo *adhiberentur epulis*, Æ. 3. 177.

Et

Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem :
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibuſque ſagittis ;
Seu crudo fidit pugnam committere ceſtu ;
Cuncti adſint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat maternâ tempora myrto :
Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius : ſequitur quos cætera pubes.

& patrios, & eos quos hoſpes Aceſtes veneratur. Inſuper, ſi nona Aurora protulerit hominibus diem ſerenum, & luce detexerit orbem, proponam Trojanis pugnam velocium navium. Et qui valet curſu pedum ; & qui incedit fidens viribus, aut ſolertior jaculo, vel levibus ſagittis ; ſive qui *audet conſerere pugnam duro ceſtu : hi omnes adſint, & expectent præmia merita victoria. Favete omnes linguis, & circumdate caput ramis. Sic locutus, tegit caput myrto matris ſuæ : Elymus idem facit, idem Aceſtes grandior natu, idem puer Aſcanius : quos reliqua juventus imitatur.*

NOTÆ.

65. *Si nona, &c.*] *Si,* aliis *dubitantis* eſſe videtur, qui ideo *almum* interpretantur *ſerenum :* & ſenſus erit : *ludi nona die celebrabuntur, ſi ſudum erit* ; ſin minus, in aliam diem remittentur. Aliis videtur eſſe *affirmantis : &* abſolute ſenſus eſt ; *cum aurora extulerit nonum diem :* ſic explicuimus Æ. 1. 607. *Si qua pios reſpectant numina.* Per *nonam diem,* alludit ad novemdialia Romanorum ſacra pro mortuis : ſervabantur enim domi cadavera ſeptem dies, octavo cremabantur, nono reliquiæ ſepulcro mandabantur.

66. *Ponam certamina.*] Vox in ea re ſolemnis, *ponere.* Sic apud Græcos, ludorum ejuſmodi deſignator dicebatur ἀγωνοθέτης, ab ἀγὼν *certamen,* & τίθημι *pono.*

68. *Incedit.*] Sic Æ. 1. 50. *Divum incedo Regina.* Quæ quanquam ad majeſtatem inceſſus pertinere videri poſſunt : occurrit tamen mihi, *incedo* à poëta dici pro *ſum.* Sic uſurpatur in *venio,* G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.* De *ceſtu,* chirotheca è corio bubulo *crudo,* infra v. 405.

71. *Ore favete omnes.*] Paſſim apud alios auctores, *Favete linguis.* Quibus formulis dubium eſt, *ſilentium,* an *plauſus* & acclamatio indicatur. Pro *ſilentio* facit locus Senecæ lib. de vita beata c. 27. *Quoties mentio ſacrarum literarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non ut plerique exiſtimant, a favore trahitur ; ſed imperatur ſilentium, ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.* Pro *plauſu* & acclamatione facit Ovid. Met. 15. 677. *En Deus eſt, Deus eſt, animis linguiſque favete. Quiſquis adeſt viſum veneratur numen, & omnes Verba ſacerdotis referunt geminata, piamque Æneada præſtant & mente & voce ſalutem.* Idem in Ibin. v. 96. *Quiſquis ades, ſacris ore favete meis. Quiſquis ades, ſacris lugubria dicite verba.* Hæc ut conciliem, exiſtimo, non perpetuum *ſilentium* indici, neque perpetuam *acclamationem* ; ſed omnino *attentionem* ad ſacra : ut ea tantum dicant, quæ ſacrorum ritu dicenda ſunt ; à cæteris omnibus verbis abſtineant. Interpretationem adjuvat Ovidius loco citato, cum dicit, *animis linguiſque favete* ; quibus eumdem *animis* ac *linguis* exhiberi favorem jubet. At non jubet, nihil omnino animis interim ac mente cogitari, ſed ea dumtaxat quæ ad Deos, & ſacra pertineant ; ita nec omnino nihil dici, ſed ea quæ eo etiam ſpectent. Et vero Seneca vocem tantum *malam* & *obſtrepentem* arcet : Horatius Od. l. 3. 1. tantum *profanum vulgus,* id eſt, profanis ſermonibus indulgens : Ovidius loquentes inducit ea ſolum, quæ ſacrificio conveniant, ut patebit ſuperiora exempla relegenti : Latini autem veteres, hujus auctores formulæ, cum eam vocibus ambiguis expreſſerunt, *favete ore, linguis* ; non autem *favete verbis, ſermone, ſilentio :* indicare videntur voluiſſe tempeſtivas illas loquendi ac tacendi vices.

72. *Maternâ myrto.*] Veneri, Æneæ matri dicata arbore. Unde ad coronas aſſumi ab Ænea decuit, ut deinde à Romanis in ovatione, Ecl. 2. 52.

73. *Elymus.*] Hic, ex Strabone, Dionyſio, Lycophronis interprete Iſaaco Tzetze, fuit Trojanus. Poſt excidium Trojæ in Siciliam ab Aceſte advectus fuit, ut diximus, v. 36. Addit Tzetzes, fuiſſe ſpurium Anchiſæ filium. Teſtatur Dionyſius, regio genere ortum eſſe : ideoque novos illos Siciliæ incolas Trojanos, univerſim ſuo nomine *Elymos* appellaſſe. Negare videtur Virgilius fuiſſe Trojanum, Anchiſæ filium,

Æneas cum multis millibus ibat è concione ad ſepulcrum, medius in *magna turba circumfuſa. Illic* juxta *ritum effundit ſtillans in terram duo pocula puri vini, duo lactis recentis, duo ſanguinis ſacri: ſpargitque flores purpureos, & profert talia: Salve, ſancte pater: ſalvete rurſus, fruſtra recuperati cineres, & anima, & umbra paterna. Non fas fuit quærere tecum regionem Italam & agros fatales, nec Auſonium Tybrim, quiſquis* ille *ſit. Hæc protulerat, cum ſerpens lubricus, ingens, eduxit ex intimis penetralibus* ſepulcri *ſeptem ſinus, ſeptem plexus; tranquille circundans ſepulcrum, & labens inter aras: cui macula cærulea illuſtrabant dorſum, & fulgor auro interpunctus ſquamas: quemadmodum arcus* in *nubibus concipit mille diverſos colores, Sole oppoſito. Æneas videns ſtupefactus eſt: ille demum repens longo tractu inter pateras poculaque polita, & deguſtavit cibos, & innocuus rediit iterum in profundum ſepulcrum, & reliquit aras deguſtatas. Tanto magis Æneas perficit ſacra inchoata in honorem patris:*

Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro:
Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, ſancte parens: Iterum ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæq; umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva, [brim.
Nec tecum Auſonium, quicunque eſt, quærere Ty-
Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit;
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras:
Cœruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula ſerpens,
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores:

NOTÆ.

& regio ſanguine oriundum: ſiquidem eum conceptis verbis Siculum teſtatur, v. 300. *Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque.* Deinde nullam ei laudem ab Æneæ conſanguinitate & regia origine tribuit: quod certe non omiſiſſet, qui eodem loco, v. 297. Diorem commendat à *ſtirpe Priami*; & v. 24. Erycem *fratrem* Æneæ appellavit. Itaque hoc unum fatetur, v. 391. Elymum fuiſſe *comitem ſenioris Aceſtæ*: cui ſe comitem adjungere tam in ipſa Sicilia, quam in Troade potuit.

77. *Carcheſia Baccho*] De *Carcheſiis* poculis, G. 4. 380. De *Baccho*, vino, Ecl. 5. 69. De *ſacris funeribus*, lacte, vino, ſanguine, Æ. 3. 62.

79. *Purpureos flores.*] Vel roſas intelligit, flores dicatos Veneri, Anchiſæ amatrici; vel generatim flores quoſcumque purpureos.

80. *Iterum ſalvete recepti.*] *Iterum ſalvete*; non autem, *iterum recepti*. *Iterum*, inquit: ſive quia jam anno ſuperiore exequiis patrem honoraverat, ſalutaveratque funebri more; ſive quia modo dixit, *ſalve, ſancte parens*; ergo *iterum ſalve*; ter enim extrema illa ſalutatio repetebatur in Romanorum funeribus *vale*; cui ſynonymum eſt *ſalve*, ex Varrone apud Servium: non quod ſalutem iis valetudinemque optarent, qua frui ultra non poterant; ſed pacem ſaltem & gaudium in altero ſtatu. *Recepti nequicquam cineres.*] Per *cineres*, ait Servius, patrem intelligit, quem è Trojano excidio fruſtra liberaverat. Immo, *cineres* ipſos intelligit; quos anno ſuperiore reliquerat in Sicilia, nunc autem recipit reditu ſuo, ac reviſit, *nequicquam tamen*; quia non conferet reditus, ut cum eo adire Italiam liceat. *Animaque umbræque.* Vel plurali numero uſus eſt, pro ſingulari; ut paſſim poetæ: vel reipſa plures putavit eſſe animas: de quibus commodius diſſeremus, Æ. 6. v. 724. & ſequentibus.

82. *Fines Italos.*] De *Italia*, Æ. 1. 534. De *Auſonia*, Italiæ nomine, Æ. 3. 171. De *Tybri* Italiæ fluvio, Æ. 1. 17. De *adytis*, locis intimis, Æ. 2. 297. De *ſquamis*, G. 4. 13. De *arcu*, ſeu *Iride*, Æ. 4. 700. De *agmine*, in ſerpentibus, G. 3. 423. De verbo *libavit*, deguſtavit, Æ. 1. 740.

93. *Depaſta altaria.*] Non ab igne, victimas conſumente, nondum enim cæſæ fuerant victimæ; ſed ab ipſo ſerpente, qui prima dona libaverat.

94. *Inſtaurat.*] Renovat incepta ſacrificia: jam enim fuderat vina, v. 78. moxque iterum fundit, v. 98. Quid ita? an quia ſacrificia ſerpentis occurſu turbata eſſe putabat? At bono erat omini ſerpentis occurſus. An quia cum prævia ſacrificia è floribus & liquoribus, quaſi monuo homini obtulerit; nunc viſo ſerpente,

Incertus,

Incertus, geniumne loci, famulumne parentis
Eſſe putet: cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt: onerantq; aras, mactantq; juvencos.
Ordine ahena locant alii: fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque ſerenâ
Auroram Phaëtontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat: læto complerant littora cœtu,
Viſuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: ſacri tripodes, virideſque coronæ,

dubitans, an genium loci, an famulum patris exiſtimet eum *eſſe; mactat juxta conſuetudinem quinque oves, & totidem ſues, totidem juvencos nigros tergoribus: & effundebat vinum è pateris, & appellabat animam magni Anchiſæ, & manes* ejus *emiſſos* ex *inferis. Pariter & ſocii offerunt læti munera* ſecundum *facultatem quæ eſt unicuique: & onerant altaria, & immolant juvencos. Alii diſponunt ærea* vaſa *per ordinem: & ſtrati ſuper herba, ſupponunt prunas verubus, & torrent viſcera. Dies optata advenerat, & jam equi Phaetontis advehebant nonam Auroram ſereno lumine: & fama ac nomen illuſtris Aceſtæ eduxerat vicinos: occupaverant litus hilari multitudine* partim *viſuri Trojanos, partim etiam parati certare. Primo pramia ſtatuuntur ob oculos & in medio circo: ſacri tripodes, & virentes corona,*

NOTÆ.

majora offerenda exiſtimat, quaſi heroi, inter Deos admiſſo? Certe non admodum diverſa ab his ſacrificia Plutoni, Proſerpinæ, Diiſque inferorum aliis offert, Æ. 6. 243.

95. *Geniumne loci, famulumne, &c.*] *Genii* & cuſtodes, locis, urbibus, domibus attribui ſolebant; ut & hominibus ſingulis attribui ſolitos diximus Ecl. 4. 63. *Famulos* item majoribus Diis ſuis aſſignabant: eoſque è brutis animantibus plerumque aſſumptos. Sic Æ. 6. 190. columbæ miniſtræ ſunt Veneris, ut Æneam ad auream arborem deducant. Sic ex Silio Italico, l. 13. 114. apud Capuam: *Numen erat jam cerva loci, famulamque Diana credebant.* Sic aquila Jovi: Sic ex Plutarcho in Cleomene, dracones heroibus ſacri putabantur: unde hic *anguis* Anchiſæ famulus.

96. *Cadit quinas de more bidentes.*] Vel *cadit de more*, id eſt, non per ſeipſum, ſed per famulos, more pontificum Romanorum. Vel oves *de more bidentes*, id eſt, *biennes* aut *ambidentes*, de quibus, Æ. 4. 57. Vel *quinas de more*, cœleſtibus Diis adhibito; quibus numero impari victimæ cædebantur, quia *numero Deus impare gaudet:* inferis autem numero pari, Æ. 6. 243. Igitur offert Æneas patri quinque pecudes, ut jam cœleſti Divo; eaſque nigrantes, ut ex inferis aſſumpto. Notatque Turnebus ejuſmodi ſacrificia Romanis *ſuovetaurilia* dicta eſſe; quæ *ſue, ove,* & *tauro* fiebant.

98. *Animamque vocabat, &c.*] Non ſimpliciter inclamat invitatque ad ſepulcrales aras, ut ſacrificiorum ſanguine paſcatur: quemadmodum paſcuntur animæ mortuorum, imprimiſque Tireſiæ apud Homer. Odyſſ. 11. 95. Quemadmodum Achilles tota nocte circa Patrocli rogum vina fundit, animam ejus vocans. Iliad. 23. 221. Non ita inquam. Sed *invocat*, ut ſibi adſit propitius pater, cujus *manes Acheronte remiſſos* putat, & inter Deos vitam degere. De *Acheronte*, inferorum fluvio, Æ. 6. 242. De *manibus*, G. 4. 469.

102. *Ahena.*] Vaſa ærea: vel ad lavanda corpora, vel ad elixandas carnes. Licet enim Homerus heroibus ſuis elixas carnes non paret, ut notat Plato de republ. l. 3. has tamen primis etiam illis temporibus in uſu fuiſſe notavimus, Æ. 1. 215. De *epulis* poſt ſacrificia, plura vide, Æ. 8. 180.

105. *Auroram Phaëtontis equi.*] *Phaëton*, hic, vel Solis eſt filius, qui cum à patre diurnum regimen currus extorſiſſet precibus, & equos inſcite regeret, ex iis à Jove in Eridanum Italiæ fluvium fulmine excuſſus eſt: Ovid. Met. 2. Vel potius *Sol* ipſe eſt, qui dicitur ab Homero Odyſſ. 11. 320. Ἥλιος φαέθων, *Sol Phaëthon*, id eſt, *ſplendens.* Ejus equi quatuor, *Pyroïs*, à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *uro*; *Phlegon*, à φλέγω *inflammo.* De *Aurora*, G. 1. 247.

110. *Tripodes, &c.*] *Tripus* proprie ſellæ menſæque ſpecies, tribus nixæ pedibus; cui quandoque inſidebatur, ſæpe imponebantur lebetes craterèſque ad libamina, Æ. 3. 349. *Sacer* dicitur, quia in templo Delphico, reque omni divina magni erat uſus: tum viris fortibus dona-

& palma, dona victoribus deſtinata, *& arma, & veſtes intincta purpura, pondera argenti & auri: & medio è tumulo tuba canit indictos ludos. Quatuor naves, pares vaſtis remis, electa è tota claſſe, incipiunt primum certamen. Mneſtheus agitat fortibus remigibus celerem Priſtin; Mneſtheus*, inquam, *mox Italus, à quo nomine oritur familia Memmii: & Gyas magnam Chimaram, magnâ mole, opus* inſtar *urbis; quam juvenes Trojani triplici verſu impellunt*, cui *remi ſurgunt triplici ordine.*

Et palmæ, pretium victoribus; armaque, & oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Mem-
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram, [mî:
Urbis opus: triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.

NOTÆ.

batur in præmium, unde Horat. Od. l. 4. 8. *Donarem tripodas præmia fortium Grajorum.*

111. *Et palma, pretium victoribus.*] Id eſt, pretium ſolemne & vulgare victoribus omnibus. Quærit enim Plutarchus Sympoſ. l. 8. quæſt. 4. *Cur ſacrorum certaminum aliud aliam habeat coronam, palma ſit communis omnibus.* Reſponderque, hoc ideo uſu veniſſe, quod viro forti palma perſimilis, non deprimatur onere, ſed contra magis obluctetur. De *oſtro*, oſtreo, ſive conchylio, unde purpura exprimitur, G. 2. 506.

112. *Talenta.*] Τάλαντον, à ταλάω *ſuſtinere*: quia primo libram ſignificavit, qua pondera appenduntur: tum quodvis magnum auri argentique pondus, denique certum determinatumque pondus, varium tamen apud varias gentes: celebratiſſimum Atticum Talentum, quod ſic deſcribitur à Rhemnio Fannio:

Cecropium ſupereſt poſt hæc docuiſſe talentum,
Sexaginta minas, ſeu vis, ſex millia drachmas,
Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis.

Porro *drachma* Attica, *denario* Romano, & *groſſo* Francico æquiparatur. *Groſſus* pars eſt *marcæ* ſexageſima quarta. *Marca* ſignati argenti hoc anno 1675. Ludoviceos argenteos capit novem; hoc eſt libras noſtras ſive Francicos viginti ſeptem. Groſſus igitur valet octo ſolidos cum denariolis paulo minus ſex: qui groſſi ſexies millies repetiti Francicos conficiunt 2550. Et hic valor eſt *argentei talenti* Attici ad modum noſtrum revocati. *Aurei* autem *talenti* valorem conjicies, habita auri cum argento comparatione: aurum enim Græcum Romanumque duodecies argenti valorem; Francicum ſexies etiam ac decies & amplius nunc ſuperat. *Catera*, infra, v. 248.

114. *Prima pares, &c.*] I. LUDUS, *navium decurſus.* Cujus exemplum in Homero non habuit Virgilius: nec vero voluit curſum illius equeſtrem imitari, quia Homerus in eo plus operæ ſtudiique poſuerat; ludos alios imitatus eſt, quos ille minus diligenter ſcripſerat, Iliad. 23.

116. *Priſtin, &c.*] Naves quatuor, æquales magnitudine ac robore, ſuis inſignit nominibus quæ è pictis in puppi monſtris reperit. Primæ *Priſtis* appicta erat marina bellua, e balænarum genere, de qua, Æ. 3. 427. Secundæ *Chimæra*, ignivomum ac triforme monſtrum: quod ex Ovid Metam. 9. 649. *mediis in partibus hircum, Pectus & ora lea, caudam ſerpentis habebat.* De ea, Æ. 6. 288. Tertiam ornabat *Centauri* pictura, ex equina & humana ſpecie conflata, de quo genere, G. 2. 456. Quartam *Scyllæ*, marini in freto Siculo monſtri, effigies, quam explicuimus Æ. 3. 427.

117. *Mox Italus Mneſtheus, &c.*] Ut nobilibus Romanorum familiis gratificetur, eas à Trojanis deducit, à Mneſtheo *Memmios*, à Sergeſto, *Sergios*, à Cloantho *Cluentios*. Addunt alii etiam, à Gya, *Geganios*: quod tamen Virgilii teſtimonio caret.

119. *Urbis opus.*] *Urbis inſtar*; in qua tantum operis fuerat, quantum in urbe poſitum. Sic apud Cicer. Ac. in Ver. 5. 88. *Erat illa navis conſtrata; & ita magna, ut ſi in prædonum pugna verſaretur, urbis inſtar haberi inter illos pyraticos myoparones videretur.*

Triplici verſu, &c.] *Triremem* ſignificat navem: qualem tamen Trojanis temporibus nondum fuiſſe probabile eſt; ſed Poëtæ ut multa alia, ſic & illud per anticipationem dicere licuit. Quid ſit autem in navibus *verſus* & *ordo* remorum duplex, triplex, quadruplex; unde *biremes, triremes, quadriremes, &c.* appellantur; valde ambiguum eſt. Quia tamen ex Virgilio, *triplici conſurgunt ordine remi*: conſtat in utroque navis latere remigum ordines ſurrexiſſe alios aliis ſuperpoſitos: non ita tamen, ut ſuperiorum remigum pedes inferiorum capitibus impenderent, perpendiculari, ut aiunt, rectaque linea; ſic enim latera navium extruenda altius fuiſſent: ſed ita, ut ſcamnis, quæ & *juga* &

Sergeſtus

Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ : Scyllâq; Cloanthus
Cœruleâ, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora; quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi ſidera Cori :
Tranquillo ſilet, immotâque attollitur undâ
Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater : unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt, ipſíque in puppibus auro
Ductores longe effulgent oſtróque decori :
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit :
Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant ſignum : exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit ſonitum tuba ; finibus omnes,
Haud mora, proſiluere ſuis : ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos : totumque dehiſcit
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.

Et Sergeſtus, à quo familia Sergia trahit nomen, vehitur Centauro magna : & Cloanthus, unde tibi origo eſt, ô Cluenti Romane, vehitur Scyllâ cæruleâ. Procul in mari, adverſus ſpumoſum litus, eſt rupes ; quæ aliquando merſa verberatur fluctibus, quando hyemales Cori abſcondunt aſtra : at tranquillo tempore ſilet, & erigitur ex immotis aquis, veluti campus & perfugium gratiſſimum mergis apricantibus. Illic pater Æneas ponit metam è frondoſa ilice, quæ eſſet ſignum nautis : à qua ſcirent redire, & circa quam flectere longos circuitus. Deinde ſorte capiunt loca : & ipſi duces e puppibus procul reſplendent, inſignes auro & purpurâ : reliqui juvenes coronantur populeis foliis, & renitent uncti oleo per nudos humeros : ſedent in tranſtris, & expectant ſignum obnixi ſecundum brachia remis intenta : & metus pulſans, atque arrectum deſiderium gloriæ, fatigat corda ſubſultantia. Deinde quando clara tuba emiſit ſonum, non eſt mora, omnes e terminis ſuis proruperunt : nauticus clamor pulſat cœlum, fluctus turbati adductis brachiis ſpumant : pari impetu imprimunt ſulcos in aquis : & totum mare eruitum remis & roſtris triſidis aperitur.

NOTÆ.

tranſtra dicuntur, oblique à ſummo ad imum inſtar graduum diſpoſitis inſiſterent remiges ; quorum ſuperior ordo ibi figebat pedes, ubi ordo inferior inſidebat. Porro ſeries illæ remigum à ſummo latere ad imam carinam oblique numeratæ, *ordines* dicebantur ; & pro multiplici *ordine*, navis erat *biremis*, *triremis*, *quadriremis*, à Ptolemæo Philopatore extructa etiam *quadraginta* ordinum : at eædem ſeries, à prora ad puppim numeratæ, dicebantur *verſus*, & ſic in ſingulis lateribus, *verſus* aliquando viginti quinque, aliquando plures ; & in Ptolemæi navi, quæ quadraginta *ordinum* fuit, & quater mille remigum, *verſus* quinquaginta fuere. Igitur Chimæra hic Virgiliana, quæ *triplici verſu*, *triplici ordine* inſtructa erat ; remiges in ſingulis lateribus novem, tota nave octodecim capiebat.

125. *Olim.*] *Aliquando*, indefinite. Sic G. 3. 303. *Cum frigidus olim jam cadit.*

126. *Hyberni Cori, &c.*] *Corus* ventus, flat ab occaſu æſtivo. *Hybernus* dicitur, ſeu frigidus, quia ſitu maxime ad ſeptentrionales ventos accedit. *Condit ſidera* nimbis inductis. Scribitur etiam *Caurus*.

128. *Apricis mergis.*] Avibus aquaticis, *plongeons*, quæ cum frequenter ſe aquis immergant, amant ad Solem ſiccare ſe, in locis *apricis*, id eſt, Soli expoſitis. De voce *apricis* Ecl. 9. 49.

129. *Metam.*] *Meta* eſt *extremitas*, *terminus* : ſive in agris, ſive in circo ; vulgo è lapidibus oblongis, in acumen ac pyramidem erectis. Talis erat Romano in circo figura metarum, quas in extremo decurſu ſeptiès quadrigæ circumflectebant : eo alludit Virgilius : & quanquam ilicis ramus hanc figuram non refert ; refert tamen quomodocunque ipſa rupes, cui ramus infigitur. De *oſtro*, purpura, G. 2. 506. De *populo*, *peuplier*. G. 2. 13. De *ilice*, *yeuſe*, Ecl. 1. 18.

135. *Oleo.*] Ad membra roboranda : unde etiam eo luctaturi ungebantur. Æ. 3. 280. De *tranſtris*, ſcammis remigum, ſupra, v. 119.

137. *Haurit Corda pavor, &c.*] Verſum jam explicuimus, G. 3. 105.

143. *Roſtriſque tridentibus.*] Paſſim legebatur olim *ſtridentibus* ; ſed obſtat menſura primæ

Non

Non tam celeres curſus invadunt campum in *certamine bigarum, & erumpunt emiſſi e carcere. Nec ita auriga immiſſis jugis quatiunt habenas ſinuoſas, & proni extendunt ſe ad verberandum* equos. *Tunc omnis ſylva reſonat plauſu & fremitu hominum, & acclamationibus faventium, & litora volvunt murmur incluſum: colles icti clamoribus, eos remittunt. Gyas primus abit ante alios, & evadit per undas inter fremitum & multitudinem: quem deinde Cloanthus ſequitur, melius* inſtructus *remis, ſed navis gravior mole* ipſum *retinet. Poſt illos æquali intervallo Priſtis & Centaurus conantur attingere priorem locum. Et nunc Priſtis præit; nunc magna Centaurus præcedit* eam *victam; nunc ambæ currunt ſimul æquatis proris, & longis carinis ſecant ſalſos fluctus. Et jam appropinquabant ſcopulo, & attingebant terminum; cum Gyas,* qui *primus* erat, *& victor, medio in mari increpat* his *verbis Menœten gubernatorem navis ſuæ: Quo tantum recedis mihi ad dextram? huc flecte curſum, adhære litori* rupis, *& permitte* ut *remi radant ſiniſtra ſaxa: alii currant pleniore mari. Sic dixit: ſed Menœtes metuens occulta ſaxa, detorquet proram ad undas maris. Quo recedis diverſus? iterum revocabat* eum *Gyas* repetens *cum clamore; Pete ſaxa, ô Menœte: & interim videt Cloanthum imminentem dorſo, & tenentem proxima ſpatia. Ille* Cloanthus *interior radit ſiniſtram viam, inter navem Gyæ & ſaxa ſonantia, & repentinus prætergreditur* Gyam qui modo fuerat *prior,*

Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virûm ſtudiiſq; faventum
Conſonat omne nemus, vocemq; incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primuſq; elabitur undis (anthus
Turbam inter fremitumq; Gyas: quem deinde Clo-
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet. Poſt hos æquo diſcrimine Priſtis
Centauruſq; locum tendunt ſuperare priorem.
Et nunc Priſtis abit; nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc una ambæ junctiſque feruntur
Frontibus, & longâ ſulcant vada ſalſa carinâ.
Jamq; propinquabant ſcopulo, metamq; tenebant;
Cum princeps medioq; Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten;
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum.
Littus ama, & lævas ſtringat ſine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas:
Quo diverſus abis? iterum, Pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ ſcopuloſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubituſq; priorem

NOTÆ.

ſyllabæ, quæ ubique longa eſt. Sed à viris doctis academiæ Neapolitanæ profecta eſt ſuperiore ſæculo illa correctio, qua uſi ſumus; utpote cum antiqua navium ſpecie veteribuſque nummis ac picturis convenientiſſima, quarum in prora roſtrum trifidum ex ære bifidumve addebatur, ad hoſtiles naves in incurſu vulnerandas.

144. *Bijugo certamine, &c.*] Curſu *bigarum & quadrigarum:* De quibus G. 1. 512. De *carceribus* infra v. 288. *Juga*, ligna tranſverſa quibus equi temoni currus alligabantur: hic vero, juxta aliquos, pro ipſis *jugalibus equis* uſurpantur.

149. *Vocemque incluſa volutant Littora.*] Commutatio eſt: pro *vocemque incluſam volutant.*

162. *Mihi dexter abis*] *Mihi abis:* Abundat hic *mihi*; ut alibi ſæpe, & G. 3. 16. *In medio mihi Cæſar erit.*

163. *Litus ama.*] *Accede propius ad littus.* Sic Horat. Od. l. 1. 25. 3. *Amatque janua limen.* Jubet igitur ut navem admoveat propius litori; non Siciliæ equidem, ſed rupis & metæ; ne latiore curſu eam circumeundo, ab aliis inſequentibus ſuperetur.

Palmula.] Pars extrema remi planior & in modum humanæ palmæ protenſa. Catull. in Phaſelo, v. 4. *Sive palmulis opus foret volare, ſive linteo.*

170. *Interior.*] Quicquid ſit de hujus vocis ſignificatione in hominum conſeſſu & inceſſu, *dextram* an *ſiniſtram* partem notet: certum eſt

Præterit

Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrymis caruere genæ : segnemq; Menœten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister :
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidaque fluens in veste Menœtes ;
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem ;
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheoq; Gyam superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloq; propinquat :
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ :
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus : Nunc, nunc insurgite remis
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites : nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neq; vincere certo.

& tenet securum mare metis præteritis. Tunc autem ingens dolor accensus est in medullis juvenis, & gena non caruerunt lacrymis, & immemor dignitatis sua & vita sociorum, dejicit tardum Menœten ex alta puppe pronum in mare. Ipse succedit gubernaculo moderator, ipse magister navis : *& hortatur nautas, & vertit clavum ad litora* metæ. *Sed Menœtes, postquam gravatus* undis *agre tandem emissus est eximo fundo, jam senior, fluens humida in veste ; conscendit summitatem rupis, & sedit in arido saxo. Trojani riserunt illum, & cadentem, & enatantem : & rident revomentem è pectore salsam aquam. Tunc bona spes superandi Gyam tardantem orta est ultimis duobus, Sergesto & Mnestheo. Sergestus anticipat spatium, & appropinquat rupi : nec tamen ille prior est, totâ navi precedente : prior est* ex *parte, & amula Pristis urget rostro* aliam *partem. Sed Mnestheus ambulans media* in *nave inter ipsos socios,* eos *hortatur : Nunc, nunc insurgite in remos, ô Trojani socii,* quos in *extremo exitio Troja elegi comites : nunc exercete illud robur, illam fortitudinem, quâ usi* estis *in syrtibus Gætulis, & mari Ionio, & infestis aquis Maleæ. Non jam peto prima* loca, ego *Mnestheus* modo victor : *neque contendo vincere.*

NOTÆ.

in decursu circensi, interiorem partem *sinistram* esse : quia, cum in circo *meta* ad sinistram curruum esset ; brevior circa eam flexus *sinister* erat, isque metæ propior atque *interior* ; *dexter* autem *exterior* atque à meta remotior. Igitur, cum navalis hic ludus circensem imitetur ; hic *interior* est *sinister*. De *circo* & *metis*, infra, v. 288.

171. *Tuta.*] Nempe à periculo saxorum, quæ metam circumstabant : nondum tamen omnino tuta, quia nondum victoria parta erat : post metam quippe superatam, & aliqua ex parte circuitam, in portum sinistro cursu redeundum erat, ut dicemus infra, v. 225.

174. *Decoris sui, sociumque, &c.*] *Decoris sui*, quia indignum est principem virum ab alio pœnam suis manibus exigere. *Sociûm salutis* : id est, *salutis sociorum*, quæ amisso gubernatore periclitabatur. Nec placet Cerdanus, qui *socium* agnoscit accusativo casu ; tum quia mutatur verbi regimen, *oblitus decoris, sociumque* : tum quia non video quî dici possit Menœtes *socius salutis*.

177. *Clavumque.*] Pars in summo gubernaculo transversa, instar capuli, qua gubernaculum regitur. *Gubernaculum* vero, remus erat longior latiorque, ad puppim religatus, quo cursum navis gubernator moderabatur. De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

186. *Carina.*] Ima trabs est, navis totius fabricam fulciens, & instar spinæ à prora ad puppim decurrens. De *rostro*, v. 143. De *Gætulis*, Æ. 4. 40. De *syrtibus*, Æ. 1. 115. De *Ionio mari*, Æ. 3. 210.

193. *Maleaque sequacibus undis.*] *Malea* promontorium est Peloponnesi, sinum inter Argolicum & Laconicum, nunc *Capo Malio di S. Angelo :* procellis infestum ; unde *sequaces* ejus dicuntur undæ : quasi nautas insequerentur. Superatum autem ab Ænea fuit, cum è Sporadibus & Cycladibus insulis ad Strophades iter fecit, Æ. 3.

Quan-

Tamen ô utinam poſſem! Sed vincant quibus hoc conceſſiſti, ô Neptune. Pudeat nos ultimos reverti: hoc ſuperate, ô cives, & impedite hoc dedecus. Illi ſumma contentione incumbunt in remos: *navis erata tremit magno ſuccuſſu, & aquor ſubducitur: tunc frequens anhelitus concutit membra & ſicca ora* remigum: *ſudor fluit undique* in *rivos. Ipſa fortuna attulit viris gloriam cupitam. Nam dum Sergeſtus ardens animi impellit proram ad ſcopulos, inter* ſcopulos & Mneſtheum, *& elabitur ſpatio anguſto; miſer adhæſit ſcopulis protenſis* ſub aqua. *Rupes commota* ſunt; *& remi impacti in acutum ſaxum crepuerunt, & prora alliſa* ſtetit *ſuſpenſa* in ſcopulis *Conſurgunt nautæ, & magno* cum *clamore ſiſtunt: & adhibent ferratas trudes, ac perticas acuminata cuſpide: & colligunt è mari remos fractos. At Mneſtheus gaudens & ardentior* ex *illo ſucceſſu, veloci impulſu remorum, & invocatis ventis, ſecat undas faciles, & navigat patenti mari. Qualis columba, cui domus & nidi ſunt in cavo ſaxo, repente excita è ſpelunca fugit in campos volans, & territa dat alis ictum ingentem domui ſuæ: mox elapſa in aerem tranquillum, ſecat viam tenuem, nec movet celeres alas:*

Quanquam ô! ſed ſuperent, quibus hoc Neptune dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum: tum creber anhelitus artus
Aridaq; ora quatit: ſudor fluit undiq; rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namq; furens animi dum proră ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferrataſque ſudes & acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpeluncâ ſubito commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumq; exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto,
Radit iter liquidum, celeres neq; commovet alas:

NOTÆ.

195. *Quanquam ô! ſed, &c.*] Duplex affectus. I. Victoriæ optatio: *Non vincere certo: quanquam ô! velim, ſi liceat, vincere.* II. Correctio. *Sed tamen vincant illi, quibus hoc, Neptune, dediſti.* De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

197. *Subtrahiturque ſolum.*] Subſtrata maris aqua non ſecari, ſed quaſi per vim ſubtrahi videtur retro, tanto impetu navis porro impellitur: *ſolum* enim eſt quicquid alteri ſubſternitur, ut oſtendimus, Ecl. 6. 35.

203. *Interior.*] *Inter* Mneſtheum & metam, flexum breviorem *ſiniſtrum* captans: ſupra, v. 170.

205. *Murice.*] Saxo acuto, aſpero ac prominente: ſic dicto à *murice*, oſtreo, unde purpureus liquor exprimitur; cujus conchylium faſtigiatum & acutum eſt.

208. *Sudes .... contos, &c.*] Perticas, quæ Tacito *trudes* appellantur: quibus vado inhæreus impellitur navis, aut iners alia moles promovetur. Monetque Iſidorus *cuſpidem conti* ferro non armatam eſſe, ſed tantum ex ipſo ligno acuminatam.

211. *Agmine remorum*] Actu motuque remorum ordinato, & per quandam ſucceſſionem continuo. De illa voce, G. 3 423.

212. *Prona maria.*] Secunda, facilia, ſine ullo jam obſtaculo; curſu tam facili, ut non in plano æquore, ſed in declivi loco pronus ac præceps currere videatur. Plinius l. 2. 70. *In alia adverſo, in alia prono mari.*

214. *Pumice.*] *Pumex* lapis eſt levis, ſpongioſus, ad ſcabra lævigauda aptiſſimus: hic pro cavernoſa rupe ſumitur, per tapinoſim; ut v. 209. *Gurges*, pro mari, quemadmodum diximus, Æ. 1. 122. Eſt autem hæc, navim inter & columbam, ſcite inſtituta comparatio, cum *navium* & *volatus* magna cognatio ſit, ut diximus Æ. 1. 128. & mox Mneſthei navem appellet *volantem*, v. 219.

Sic

Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugâ ſecat ultima Priſtis
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſq; vadis; fruſtraq, vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur; cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamq; ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctiq; ſequentem
Inſtigant ſtudiis: reſonatque fragoribus æther.
Hi proprium decus & partũ indignantur honorem,
Ni teneat, vitamq; volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris:
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus
Fudiſſetque preces, Divoſque in vota vocaſſet:
Dii, quibus imperiũ eſt pelagi, quorum æquora curro;
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis ſub fluctibus audiit omnis

Sic Mneſtheus, ſic ipſa ejus *Priſtis findit, fugiens extremum* ſpatium aſſignati *maris*; *ſic ipſe impetus provehit* illam *volantem. Et primo præterit Sergeſtum, connitentem adverſus rupem altam & vada humilia*; *fruſtraque implorantem auxilium, & tentantem exutare fractis remis. Deinde conſequitur Gyan, & ipſam* ejus *Chimæram vaſta magnitudinis: Vincitur* illa, *quia orbata eſt gubernatore. Et jam unus Cloanthus reſtat* vincendus *prope ipſum terminum: hunc* Mneſtheus *ſequitur, & premit contendens totis viribus. Tunc vero invaleſcit clamor, & omnes favore incitant inſequentem, & aër ſonat fragoribus. Illi indignantur, niſi conſervent gloriam propriam, & honorem* jam *comparatum*; *& vellent pacto* mutare *vitam cum victoria. Hi animantur ſucceſſu: Poſſunt* vincere, *quia videntur* ſibi *poſſe. Et fortaſſe meruiſſent* paria *præmia navibus ex æquo* victricibus: *niſi Cloanthus tendens* ad *mare ambas palmas* manuum, *emiſiſſet preces, & Deos invocaſſit per vota: ô Dii, quibus eſt regnum maris, quorum decurro ſpatia*; *ego vobis offeram lætus in hoc litore ante altaria candidum taurum, voto obligatus, & projiciam viſcera in ſalſos fluctus, & effundam vina pura. Dixit: & ex intimis fluctibus audiit eum omnis turba*

NOTÆ.

218. *Ultima æquora.*] Ultimam aſſignati maris partem, ultra metam. De *brevibus vadis*, Æ. I. 115.

221. *Supereſt in fine Cloanthus.*] Mneſtheus de victoria contendit cum Cloantho. At Cloanthus tamen jam à verſu 171. *metis tenet æquora tuta relictis*: Hæc ut conciliem, exiſtimo præmium ei propoſitum fuiſſe, non qui dumtaxat metam attingeret primus; ſed qui præterea circumita meta, primus ſiniſtro curſu rediret in portum, unde dextro curſu naves exierant. Idque manifeſtum eſt. I. Quia hæc tria proponit Æneas certaturis, v. 130. *Conſtituit ſignum nautis pater, unde reverti ſcirent, & longos ubi circumflectere curſus.* II. Quia mox, v. 243. navis Cloanthi tum victoriam obtinet, cum *ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.* At in rupe, quæ metæ loco fuit, *portus*, iſque *altus* fuiſſe non poteſt; cum eſſet objecta portui, & tantum *ſtatio gratiſſima mergis.* Hic igitur jam & Mneſtheus & Cloanthus metam prætergreſſi putandi ſunt: *Cloanthus* quidem, quia *metis tenet æquora tuta relictis*; Mneſtheus vero, quia *fuga ſecat ultima æquora.* Cloanthus autem *ſolus ipſo ſupereſt in fine*: id eſt, in extremo recurſu, reditu à meta ad portum: Quo in reditu eum ſuperare, aut ſaltem æquare Mneſtheus contendit.

228. *Fragoribus.*] Ita ex manuſcriptis cum N. Heinſio emendamus. Olim *clamoribus*: ſed paulum exacte, cum ſuperiore verſu dixerit, *Ingeminat clamor.*

237. *Voti reus.*] Voto obligatus: Sic Ecl. 5. 83. *Damnabis tu quoque votis*: ubi verba hæc explicuimus.

238. *Porriciam in fluctus, &c.*] *Porro & procul jaciam in fluctus.* Verbum eſt in ſacrificiis ſolemne. Sic apud Livium l. 29. 27. Scipio è Sicilia in Africam navigaturus, *cruda exta, cæſa victima, uti mos eſt, in mare porricit: tubaque ſignum dedit proficiſcendi. Libationis* vero par exemplum habemus apud Thucyd. lib. 6. ubi Nicias, Lamachus, & Alcibiades, è Piræeo Athenienſi portu ſolventes, aureis argenteiſque pateris vinum in mare fudiſſe dicuntur.

Nereidum

Nereidum, & Phorci, & virgo Panopea; & ipſe pater Portunus magna manu impulit navem *currentem: illa celerius vento & pennatâ ſagittâ currit ad terram, & immittit ſe* in *portum intimum. Tunc filius Anchiſæ vocatis omnibus juxta conſuetudinem, declarat magna voce præconis Cloanthum victorem, & coronat* ejus *caput viridi lauro: datque ipſi eligendos tres juvencos, & vina, & magnum talentum argenti poſſidendum,* quæ erant *munera pro navibus. Ipſis* vero *ducibus tribuit ſingularia dona. Victori* Cloantho *chlamydem auro intextam, circa quam Melibœa purpura denſa excurrit gemino flexu, & regius puer* Ganymedes in ea *intextus, ardens, ſimilis anhelanti, perſequitur curſu & jaculo cervos celeres in Ida ſylvoſa: quem volans armiger Jovis pedibus uncis rapuit ab Ida* in *ſublime. Fruſtra ſenes cuſtodes tendunt palmas ad aſtra, & latratus canum* videtur *furere in aerem.*

Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo;
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit; illa Noto citius volucrique ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves, ternos optare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit,
Intextuſque puer frondoſâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos curſuque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes, ſævitque canum latratus in auras.

NOTÆ.

240. *Nereidum Phorcique chorus, &c.*] *Phorcus* ſive *Phorcys*, marinum numen, Ponti ac Terræ filius; filias habuit Gorgonas tres, Meduſam, Euryalen, & Sthenyo. *Chorus* ejus marina alia numina. *Nereides.* Nymphæ maris, Nerei & Doridis ejus ſororis filiæ. *Panopea*, Nereidum una, de qua G. 1. 437. Ubi de *Portuno* quoque diximus, cui à *portu* vel *portandis* navibus nomen eſt. De *Noto* vento meridionali, Ecl. 2. 58.

245. *Præconis.*] *Præco*, non *tubicen*, quia apud Livium l. 33. 18. *Romani ad ſpectaculum conſederunt, & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam proceſſit.* Præco igitur, qui voce, non cantu, populum, vel ad ludum, vel ad alia *præciebat*: ut enim, inquit Voſſius, *concio* eſt populus, qui per præconem *concietur* & convocatur; ita *præco*, qui *præciet* & ante conventum excitat populum ut veniat.

248. *Talentum.*] Conſtat ex comparatione cum aliis præmiis inſtituta, *talentum*, neque hic neque v. 112. ſumi poſſe pro *talento Attico.* Conſtat idem ex Homero, qui Il. 23. præmium ſtatuit equeſtris curriculi, primum quidem, fœminam cum lebete; ſecundum, equam prægnantem; tertium, lebetem; quartum duo auri talenta. Igitur vel *talentum*, pro quolibet auri argentique pondere hic ſumendum eſt, ut diximus, v. 112. Vel pro *talento Siculo* veteri, quod minimum quid valuiſſe ait Pollux l. 9. Et ex ipſius verbis colligit Budæus fuiſſe *ſex drachmarum*, hoc eſt, ſolidorum noſtrorum Francicorum vixdum unius & quinquaginta. Homerus autem ſi non Siculo talento, ſimili ſaltem aliquo uſus eſt.

251. *Purpura Mæandro, &c.*] De *chlamyde, caſaque*, Æ. 4. 137. Fuit hæc aureo textu *aurata*: ſed extrema in ora, geminum habuit ſinuoſum flexuoſumque limbum. *plurima purpura*, id eſt, denſiore, diſtinctum. *Mæander* fluvius minoris Aſiæ maximus, è Phrygia majore naſcens, tum inter Cariam & Ioniam in mare Myrtoum, quæ pars eſt Ægæi, ad Heracleam urbem influens, nunc *Madre* appellatur: tot flexibus in ſe quaſi recurrens, ut pro quibuſcunque flexibus metaphoricè ſumatur. *Melibœa*, Theſſaliæ urbs ad radices montis Oſſæ purpurei oſtrei piſcatu ac tinctura celebris. De *purpura* denſiore ac *dibapha*, G. 2. 506.

252. *Puer regius Idæ.*] In chlamyde, textus acu *Ganymedes*, Trois regis filius, de quo Æ. 1. 32. De *Ida* Troadis monte, Æ. 1. 801. Et diviſam quidem hanc picturam fuiſſe neceſſe eſt, duas velut in partes: quarum altera venantem Ganymedem exprimeret; altera raptum ejus & comitum ſtuporem.

255. *Jovis armiger.*] Ex Plinio, l. 2. 55. Fulmen non percutit è volucribus aquilam, quæ ideo miniſtra fulminis Joviſque à poetis fingitur. De *hamis & lorica auro trilice*, Æ. 3. 467.

At

At, quĭ deinde locum tenuit virtute ſecundum ;
Levibus huic hamis conſertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoënta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris ; indutus at olim
Demoleus, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aſpera ſignis.
Jamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis :
Cum ſævo è ſcopulo multa vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit ſaxo lacerumque viator :
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardenſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens ; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, ſeq; in ſua membra plicantem.
Tali remigio navis ſe tarda movebat :
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus ſocioſque reductos.
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus, Pholoe, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis

At poſtea huic Mneſtheo, *qui viribus obtinuit locum ſecundum, donat habendam loricam, compactam hamis &* ornatum *triplici licio auri, ut ſit ipſi decus & armatura in bello : Æneas ipſe victor hanc abſtulerat Demoleo juxta rapidum Simoenta & prope altam Trojam. Vix miniſtri Phegeus & Sagaris obnixi humeris portabant illam multiplicī* textu denſam ; *Demoleus autem* illâ *olim armatus agitabat fugâ Trojanos vagos. Tertia præmia dat* Gyæ, *duos lebetas ex ære, & pocula conflata argento atque ſcabra ſignis. Jamque adeo omnes remunerati, & gloriantes opibus, incedebant coronati rubris vittis* circa *caput : Cum Sergeſtus multo labore vix extractus è ſcopulo, remis amiſſis, & ſpoliatus uno* remorum *ordine, provehebat navem irriſam ſine gloria. Qualis ſæpe interceptus in eminentia via anguis, quem rota ærea obliquum trajecit, vel* quem *viator graviter feriens reliquit ſemimortuum & laceratum ſaxo : fruſtra fugiens movet corpore longos flexus : parte ſui ferox, & micans oculis, & ſublimis erigens colla ſibilantia ; pars debilis vulnere retardat* eum *torquentem nodos, & involventem ſe in ſua membra. Navis tarda movebat ſe talibus remis : tamen velis utitur, & intrat portum velis tumentibus. Æneas gaudens propter navem & ſocios reductos, donat Sergeſtum promiſſo præmio. Datur illi ſerva, haud inſcia artis Minervæ, Creſſa* ſecundum *genus, nomine Pholoe, & bini filii ad* ejus *ubera. Pius Æneas dimiſſo hoc ludo, procedit in campum virentem : quem ſylva* in *collibus curvatis* poſitæ *claudebant undiquaque ;*

NOTÆ.

260. *Demoleo*] Demoleus, Græcorum dux aliquis ab Ænea occiſus. *Simois*, fluvius Troadis, Æ. 1. 104. *Ilio alto*, Græco more corripit vocalem longam ante aliam, abſque vocalium eliſione, ut G. 1. 281. *Imponere Pelio Oſſam*. De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *lebetibus* dono datis, Æ. 3. 466. De *Cymbiis* vaſculis, Æ. 3. 96.

269. *Puniceis taniis.*] Vittis laneis, ſeu lemniſcis è laurea corona pendentibus, quæ coronæ *lemniſcata* dicebantur. *Tæniis*, vox diſſyllaba per contractionem : ut paſſim *aureis*. De *puniceo*, ſive rubicundo & roſeo colore, Ecl. 5. 17.

273. *Via in aggere.*] *Agger*, viæ publicæ pars media, eminentior & lapidibus ſtrata atque exaggerata, ut pluviæ defluant.

284. *Operum Minerva.*] Quæ cum artibus aliis, tum præcipue lanificio, ac texturæ præeſſe dicitur, Æ. 2. 31. *Creſſa*, Cres, Creſſa, è Creta, *Candie*, Æ. 3. 104.

Cingebant

& in ima valle erat circuitus theatri quo heros intulit se in medium inter multa millia, & compoſito in cœtu reſedit. Illic invitat valore præmiorum *animos, qui forte velint certare curſu, & ſtatuit præmia. Undique congregantur Trojani, & Sicani* cum iis *mixti: primi Niſus & Euryalus. Euryalus inſignis pulchritudine, & robuſta juventute: Niſus, honeſto amore pueri: quos deinde ſequitur Diores regius* juvenis *è præclara ſtirpe Priami. Hunc* ſequuntur *ſimul Salius & Patron: quorum alter* eſt *Acarnan; alter ex Arcadia, è ſanguine Tegeæi populi. Poſtea duo juvenes Siculi, Elymus & Panopes, aſſueti ſylvis, comites ſenis Aceſtæ. Inſuper multi quos fama obſcura celat. Quos inter medios Æneas deinde ita locutus eſt:*

Cingebant ſylvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoque reſedit.
Hic qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, miſtique Sicani:
Niſus & Euryalus, primi.
Euryalus formâ inſignis, viridique juventa;
Niſus, amore pio pueri: quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores.
Hunc Salius, ſimul & Patron: quorum alter Acar-[nan;
Alter ab Arcadia, Tegeææ ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque,
Aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde locutus:

NOTÆ

288. *Theatri Circus erat, &c.*] De *theatri* forma; G. 2. 381. De *circo*, cujus aliquam ſimilitudinem vallis hæc Sicula referebat; hæc accipe. I. *Circus* locus fuit à Tarquinio Priſco Romæ extructus, montes inter Aventinum ac Palatinum, ludis celebrandis ad imitationem Olympicorum; ſed præcipue decurſionibus equeſtribus; quas jam Romulus in campo Martio ad Tybris ripam inſtituerat, & nuncupaverat *equitia*. Nomen inde habuit quod *circularis* ſeu orbicularis eſſet figuræ, longior tamen quam latior, quippe longitudine pedes circiter bis mille, latitudine mille tantum complexus. II. *Cavea*, fuit ambitus circi, ubi populi ſedes, in *cuneos* diſtinctæ, ut de theatro diximus. III. *Arena*, ſpatium fuit circi medium, in quo aurigæ decurrebant: comminutis albis lapidibus, aliquando etiam minio & chryſocolla conſtratum. IV. *Euripus*, fuit lacuna, altitudine ac latitudine pedum decem, arenæ circumdata, eamque à cavea dividens: in eam derivabantur aquæ: unde ab Euripo nomen habuit, Euboici freti anguſtiſſimo loco, in quo ſepties aquæ ſingulis diebus reciprocant. V. *Carceres*, loca fuerunt fornicata, ubi currus ante pugnam coercebantur, & unde dato ſigno ſublatiſque repagulis erumpebant, ducto per ſortem ordine. Dicebantur *oſtia* etiam & *limina*: eorumque medium erat *oſtium*, quo aſcendebatur ad locum ubi erat ludorum editoris præſidumque ſeſſio. VI. *Meta*, moles erant lapideæ, rotundæ, in acumen deſinentes, tres ſimul junctæ, quarum acuminibus ova erant impoſita: hæ in utraque arenæ parte fere extrema poſitæ erant, relicto tamen circumundique ſpatio quo circa metas aurigæ currum facile flecterent. VII. *Spina*, fuit ſeptum, ſecundum longitudinem circi, à meta ad metam, inſtar ſpinæ dorſi productum: circi arenam duas in partes, dextram ſiniſtramque, diſterminans. In ea *columnæ, obeliſci, delphini, Deorum ſtatuæ, delubra* etiam & *ſacraria* diſpoſita ad ornatum. VIII. *Curſus* à carceribus incipiebat, ſecundum latus dexterum circi; ita ut metæ ultimæ ad ſiniſtram currum ſitæ eſſent. Ad eas qui pervenerant, circuibant eas ſepties, in ſiniſtram interioremque partem deflectendo: inde per ſiniſtrum circi latus redibant ad metas *Murcias*, carceribus propiores ubi è curru deſcendebant. De *factionibus* aurigarum, & *miſſibus*, G. 3. 18.

291. *Hic qui forte velint, &c.*] II. LUDUS, *Pedeſtris curſus*. Imitatur Homerum Virgilius, qui Iliad. 23. 740. tres inducit curſores apud Patrocli tumulum, *Ajacem Oilei, Ulyſſem* & *Antilochum*: & Ajacem quidem Minervæ dolo fingit bovino in fimo lapſum eſſe: id unum ex eo mutuatus eſt Virgilius, reliqua longo intervallo ſuperavit.

292. *Pretiis.... præmia.*] Diverſa ſunt *præmia*, munera ipſa; *pretia*, valor, dignitaſque præmiorum. De *Teucris*. Æ. 1. 239. De *Sicanis*, Æ. 3. 687. De *Niſo* & *Euryalo*, Æ. 9. 176. De *Priamo*, Æ. 3. 476.

298. *Acarnan.*] *Salius*, ex Acarnania, Epiri parte, de qua Æ. 3. 292.

299. *Arcadia, Tegeæa, &c.*] *Patron Tegeæus vel Tegeates*, ex Tegea, urbe Arcadiæ, novem pagis conſtante juxta Strab. l. 8. De *Arcadia*, Ecl. 4. 53. De *Trinacria*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Elymo*, ſupra, v. 73. De *Aceſta*, v. 36.

Accipite

Accipite hæc animis, lætaſque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſſia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threïciis: lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta: locum capiunt, ſignoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius. Spatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumq; Elymus ſequitur. Quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque ferè ſpatio extremo feſſique ſub ipſum
Finem adventabant: levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix; cæſis ut forte juvencis,

Percipite hæc animo, & huc applicate latas mentes. Nullus ex hoc numero recedet non remuneratus à me. Dabo reportandâ duo tela Gnoſſia rutilantia lævigato ferro, & ſecurim tectum *calato argento: Hoc præmium erit ſimile omnibus. Tres primi ferent munera* alia, *& coronabuntur pallidâ oleâ* circa *caput. Primus Victor habeat equum decoratum phaleris. Secundus pharetram Amazoniam & repletam ſagittis Thraciis: quam latus balteus ex auro circumambit, & fibula nectit gemmâ tereti. Tertius abeat contentus hac caſſide Argolicâ. Poſtquam hæc dicta ſunt, ſumunt locum: & audito ſigno ſtatim aggrediuntur curriculum: & relinquunt limen elapſi, ſimiles nimbo: ſimul attendunt* ad *terminum. Primus currit Niſus, & exilit longe ante omnes ſocios, velocior & ventis & alis fulminis. Proximus ab eo, ſed poſt longum intervallum proximus, ſequitur Salius. Tum ſpatio poſt* Salium *relicto Euryalus tertius. Elymuſque ſequitur Euryalum. Deinde juxta hunc ipſum ſtatim currit Diores, & jam fricat* ejus *calcem calce, imminens* alteri ejus *humero: & ſi longius reſtaret ſpatium, prateriret* eum *elapſus prior, aut relinqueret dubium. Jamque pene* in *ultimo curriculo* poſiti, & *fatigati accedebant ad ipſum terminum: cum Niſus cadit humido* in *ſanguine, quippe mactatis juvencis,*

NOTÆ.

306. *Gnoſſia, &c.*] *Gnoſſus* urbs Cretæ inſulæ, ſive Candiæ, Æ. 3. 104. unde *ſpicula* laudatiſſima: *ſpiculum* autem, non ſagitta, ſed miſſile telum fuit, pedum quinque, triangulo ferro: *pilum* aliter dictum. De *bipenni*, ſecuri utrimque acuta, G. 4. 331.

309. *Flava oliva.*] Arbore dicata Minervæ, G. 1. 14. *Flava:* quia folii pars poſterior ſubpallida, & coloris veluti porracei eſt: ea coronabantur victores Olympicis ludis, G. 3. 20.

310. *Phaleris.*] *Phalera*, equorum ornamenta, præſertim in capite, τὰ φάλαρα, quod eſt à φάω, *luceo: harnachure, caparaſſon*, Æ. 7. 278.

311. *Amazoniam pharetram, &c.*] Qualem ferebant *Amazones*, quas in *Thracia* proprie dicta aliqui veterum collocabant. De vera earum ſede dicemus, Æ. 11. 659. De *Amazonum* nomine, Æ. 4. 494. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

313. *Tereti.*] Quæ rotunda, & in longum porrecta eſt.

314. *Argolicâ galeâ.*] Vel quam Argivo alitui eripuerat; vel Argolica figura: ut enim vidimus, Æ. 3. 637. clypeos Argolicos ſingularis fuiſſe formæ; ita & galeæ fuerunt: nam in Græcorum cæde, Æ. 2. 392. Trojani cum occiſorum arma ſibi aptâſſent, galeæ & *Graiarum errore jubarum*, tantum non à ſuis occiſi ſunt. De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

316. *Limen.*] Lineam aliquam deſcriptam in campo quæ *carceres* & *oſtia* circi ſuppleret, ſuprà, v. 288. De *alis* fulmini appingi ſolitis, Æ. 2. 649.

324. *Calcem terit jam calce.*] Arguitur hic à quibuſdam Virgilius: quod calcem præcurrentis, inſequentis calce tritam dixerit; cum teri non poſſit ab inſequente niſi ſummis pedum articulis. Temere: neque enim Diores Elymum æquâ directaque lineâ inſequebatur, alioqui nunquam ipſum anteire potuiſſet; at paullum ad latus: ita ut pene incumberet, non ejus *humeris*, ſed alteri tantum *humero*, & pedes utriuſque ſecundum latera ſe interdum ſtringerent, atque ita *calcem calce* tererent.

329. *Cæſis juvencis.*] Ad ſacrificia Anchiſæ perſolvenda.

forte ſanguis *ſuperfuſus madefecerat terram & virides herbas. Illic juvenis, jam exultans, ut victor, non firmavit pedem compreſſâ terrâ vacillantem: ſed pronus cecidit in ipſum ſimumque obſcœnum ſanguinemque ſacrum. Non tamen ille oblitus eſt Euryali, neque amoris: nam ſurgens in lubrico* loco *oppoſuit ſe Salio; ille autem jacuit ſupinus* in *denſa arena. Exilit Euryalus, & victor beneficio amici occupat primum* locum, *volatque plauſu & acclamatione favente. Poſtea ſuccedit Elymus, & mox Diores tertius victor. Tunc Salius implet magnis clamoribus* cœtum *omnem ſedentem* in *magno theatro, & conſpectum primorum procerum: & poſtulat ſibi reſtitui gloriam fraude ereptam Favor & decens fletus, & virtus gratior apparens in formoſo corpore, protegit Euryalum. Juvat* eum, *& magna voce clamat Diores: qui ſucceſſit* tertius *victoriæ; & fruſtra acceſſit ad ultimum præmium, ſi prima gloria reſtituitur Salio. Tunc pater Æneas: Veſtra præmia vobis ſtant certa, ô juvenes, & nemo mutabit ordine victoriam. Liceat me miſereri caſus amici inſontis. Sic locutus, dat Salio magnam pellem Getuli leonis, gravem villis & auratam unguibus. Tunc Niſus* ait, *Si tanta munera dantur victis, & te miſeret* eorum

Fuſus humum virideſq; ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo: ſed pronus in ipſo
Concidit immundoque fimo ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſsâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plauſuque volat fremituque ſecundo.
Poſt Elymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores:
Qui ſubiit palmæ; fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo.
Me liceat caſus miſereri inſontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes,

qui *ceciderunt: qua dabis digna dona* mihi *Niſo, qui meruiſſem virtute primam coronam, niſi adverſa* eadem *fortuna, quæ obſtitit Salio, mihi* quoque obſtitiſſet? *Ac ſimul hæc dicendo obſtendebat vultum, & membra fœdata humido fimo. Pater optimus Æneas arriſit illi: & imperavit clypeum efferri, opus Didymaonis,*

NOTÆ.

332. *Titubata.*] Paſſive, cum *titubo* neutram vim vulgo habeat. Et hic Niſi caſus eſt expreſſus ex Homero, Il. 23. 774. ut jam notavimus, v. 291.

339. *Nunc tertia palma Diores.*] *Palmam* hic, non ſolum pro *victoria*, ſed pro ipſo *victore* uſurpat: ut G. 1. 59. *palmas equarum*, pro *victricibus inter equas*. Porro quia Diores quintum duntaxat ordinem obtinebat, nec niſi caſu Niſi. & fraude Salio facta, tertium in locum provectus eſt: Ideo dixit, *nunc: nunc*, inquam, primis duobus caſu ac fraude ſublatis. De *cavea*, parte *circi*, ſupra, v. 288.

340. *Ora prima patrum.*] Seniores ac Judices, quorum in conſpectu atque ante ora vociferatur.

344. *Veniens in corpore virtus.*] *Apparens, creſcens*; melius, *exiſtens*: nam *venio* ſignificat ſæpe *ſum, exiſto*: G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.*

351. *Getuli leonis, &c.*] Africa tota leonibus, feriſque aliis infeſta: imprimis *Getulia* ejus pars, de qua Æ. 4. 40. Pellis autem hujus ungues ad ſplendorem deaurati fuerant; *unguibus aureis.*

353. *Si tanta, &c.*] Vis Niſi verborum hæc eſt: Ego & Salius ambo cecidimus: at ego primus, hic ſecundus ad metam ſubibat: ſi ergo hic donatus munere, cur ego indonatus?

359. *Didymaonis.*] Fictum eſt nomen, & inſignem artificem hic notat.

Neptuni

Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc, ſi cui virtus animuſque in pectore præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam ſolatia victo.
Nec mora: continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra:
Ideoque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycià veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.

ereptum à Gracis è portis Neptuno dicatis. Donat egregium juvenem hoc inſigni præmio. Deinde poſtquam abſoluti ſunt curſus, & perfecit remunerationem: nunc, ait, *ſi virtus eſt alicui, & animus præſens in pectore, accedat, & erigat brachia ligatis manibus. Sic dixit, & proponit geminum præmium certaminis: victori juvencum tectum auro & taniis; victo gladium & pulchram caſſidem,* ad *ſolatium. Nec mora* eſt: *ſtatim Dares erigit vultum immani cum robore, & attollit ſe magno* cum *fremitu hominum: qui ſolus ſolebat certare cum Paride: &* qui *idem ad ſepulchrum, ubi maximus Hector recumbit, percuſſit Buten illuſtrem victoriis, qui jactabat ſe ortum ex familia Bebrycia Amyci, & proſtravit* eum *morientem* in *arena fulva. Talis Dares erigit caput altum in prima certamina, & oſtentat humeros latos, & porrigens jactat brachia alternatim, & verberat ictibus aërem. Quæritur alter* certaturus cum *eo: nec ullus ex tanta turba audet ſe offerre* huic *viro, & alligare caſtus manibus.*

NOTÆ.

360. *Neptuni ſacro, &c.*] Cenſet Donatus hunc clypeum, ex aliquo in Græcia Neptuni templo erutum ab ipſo Æneâ, cum per Græcas inſulas atque urbes navigaret: quemadmodum clypeum alium poſtibus Actiaci Apollinis fixerat, Æ. 3. 288. atque ita ad contemptum Græcorum illic *fixum*, hic *refixum* clypeum fuiſſe. Sed non decuit *pium Æneam* in ſpoliandis Deorum templis ſacrilegium admittere. Quare Servium libentius audio: qui putat cætera inter munera, quæ Helenus Æneæ ex Epiro ſolventi dederat, Æ. 3. 464. hunc fuiſſe clypeum, olim à Pyrrho refixum è Neptunii templi poſtibus, in excidio Trojæ. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *poſtibus*, parte januæ, Æ. 2. 442. De *Danais*, Æ. 1. 34.

362. *Poſt ubi, &c.*] III. LUDUS. *Pugilatus, ſive caſtuum certamen.* Expreſſus ex Homero, Iliad. 23. 653. ubi contendunt inter ſe *Epeus* & *Euryalus*: ſed vix ullo eventu memorabili: unde Virgilius Homero plane hic ſuperior eſt. *Epeum* ſibi nimium confidentem imitatus Virgilii *Dares*, *Euryalum Entellus* ſenex. De *pugilatu*, infra, v. 401.

366. *Velatum auro vittiſque juvencum.*] Boves cornibus deauratis vittiſque ac taeniis inſignes erant, & cum ſtatuebantur mactandi ad aras, & ſæpe cum in præmium dabantur. De primo more, Æ. 9. 627. *Et ſtatuam ante aras auratâ fronde juvencum.* De altero Livius, l. 7. 37. *Conſul advocata concione P. Decii cumulatas nova virtute laudes peragit: & prater militaria alia dona, aurea corona eum & centum bobus, eximioque uno albo, opimo, auratis cornibus, donat.*

370. *Paridem.*] Hunc enim Priami filium, etſi moribus mollem, viribus tamen robuſtum fuiſſe, & cæſtuum certamine victoriam ex ipſo Hectore fratre retuliſſe diximus, Ecl. 2. 61. De eo multa, Æneid. 1. 31.

371. *Quo maximus occubat Hector.*] Hector, Priami filius, de quo, Æ. 1. 103. occiſus ab Achille, redemptus à Priamo in Sigeo promontorio tumulatus eſt: factis, ut habet Dares Phrygius, inter utrumque exercitum duorum menſium induciis: ludique ad tumulum ſingulari pompa celebrati ſunt; in quibus Dares hic Virgilianus inter alios dicitur decertaſſe.

372. *Victorem Buten, &c.*] Hic *Butes*, non ille fuit Amyci filius, pater Erycis, de quo ſupra, v. 24. quippe Eryx multo ante Trojanum bellum ab Hercule occiſus fuit, ut mox videbimus, v. 411. Quomodo igitur Butes, Erycis pater, ſub ultimum Trojanæ obſidionis tempus occiſus fuiſſet à juvene Darete? Itaque hic *Butes*, de quo hic ſermo, alter aliquis fuit, è primi Butæ poſteris: quod innuunt Virgilii verba, *ſe veniens Amyci de gente ferebat*, quæ ſane remotiorem aliquem, quam filii, gradum notant. De *Bebrycibus*, & *Amyco* eorum rege, occiſo à Polluce, ſupra, v. 24.

Ergo lætus & ſperans ſuperare omnes victoria, ſtetit ad pedes Æneæ: nec diutius tardans, tunc apprehendit ſiniſtrâ manu *taurum cornu, & ſic loquitur: quis* erit *finis expectandi? quouſque oportet me retineri? impera* me *abducere præmium. Simul omnes Trojani fremebant, & volebant præmia reddi viro. Tunc Aceſtes graviter increpat verbis Entellum, quippe ſederat proximus* in *viridi lecto herbarum: Entelle,* qui *fruſtra* fuiſti *olim fortiſſimus heroum: an permittes tam patiens tanta præmia auferri ſine pugna? ubi nunc* eſt *Deus ille Eryx, fruſtra dictus nobis à te magiſter* tuus *? ubi* eſt *fama ſparta per totam Siciliam, & illa ſpolia ſuſpenſa è tuis tectis? Ille ad hæc* ait: *non abiit amor laudis, nec gloria fugata* per *timorem: at vero ſanguis frigidus ſtupet ſenectute tardante, & vires exhauſtæ frigeſcunt in corpore. Si mihi, ſi nunc* mihi *adeſſet illa juventus, quæ adfuit olim, & quâ improbus iſte gaudet cum confidentia; acceſſiſſem* ad pugnam. *non certe invitatus præmio & formoſo juvenco: nec curo præmium. Sic locutus, poſtea projicit in medium duos cæſtus magni ponderis:* cum *quibus Eryx ardens ſolebat inferre manus in pugnam, & cingere brachia duro corio. Obſtupuerunt animi ſpectatorum: tanti* erant *boves,* quorum *ſeptem magna coria rigeſcebant plumbo & ferro inſuto. Dares ipſe obſtupeſcit præ cæteris, & multum abnuit* pugnare: *& generoſus filius Anchiſæ verſat huc illuc & pondus & ipſa ingentia involucra ligaminum.*

Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra;
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis Deus ille, magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu: ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quâque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat:
Magnanimuſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.

NOTÆ.

384. *Quæ finis.*] Amat Virgilius hoc nomen fœminino genere: Æ. 2. 554. *Hæc finis Priami fatorum.* De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

396. *Sanguis hebet, frigentque effœtæ, &c.*] Sanguis in ſenibus minori copia, tardiores ſpiritus & craſſiores emittit: unde frigus & ſtupor. *Effœta* proprie dicuntur fœminæ, quæ multos fœtus peperierunt.

401. *Cæſtus.*] *Cæſtus*, chirothecæ ſpecies quædam eſt è loris bubulis plumbo etiam ac ferro interdum inſuto: his pugiles muniebant manus; eoſque cubito atque humero, ne excuterentur, alligabant. Nomen multi, inter quos Voſſius, deducunt à *cædo*, ideoque ſcribunt *caſtus*: malim audire Feſtum & Scaligerum, Poet. l. 1. 22. qui deducunt à κεστὸν *cingulum*, *lorum*: & hoc à κεντέω *pungo*, quia acu *punctum* & conſutum erat. Sic apud Homer. Iliad. 14. 214. Venus deponit in ſinum Junonis *cæſtum* ſuum, ſeu κεστὸν ἰμάντα, *punctum cingulum*, cui amor, deſiderium, blandiloquentia, omneſque ad captandas mentes inerant illecebræ. Et vero Virgilius iis cæſtum exprimit verbis quæ cingulo apprime congruunt: v. 364. *Evinctis attollat brachia palmis.* v. 408. *Vinclorum immenſa volumina.* v. 425. *paribus palmas innexuit armis.* Ludus autem ille inter antiquiſſimos fuit, vocabaturque *pugilatus*: in eo diverſus à *luctâ*; quod in *pugilatu*, manuum *pugnis* ſe invicem cæderent, ab adverbio πυξ *pugno*; in *luctâ*, complexu inſertiſque brachiis ac pedibus *luxarent* ſe ac proſternerent.

Tum

Tum ſenior tales referebat pectore voces :
Quid ſi quis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam ?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc ſparſoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit : his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes ;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto,
Solve metus : & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris dejecit amictum :
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertoſq;
Exuit : atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu ;
Immiſcentq; manus manibus, pugnamq; laceſſunt.
Ille, pedum melior motu, fretuſque juventâ :
Hic, membris & mole valens ; ſed tarda trementi
Genua labant : vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri noquicquam inter ſe vulnera jactant,

Tunc ſenex Entellus *emittebat è pectore talia verba : Quid, ſi aliquis* veſtrum *vidiſſet caſtus, & arma ipſius Herculis, & triſte certamen in hoc ipſo litore ? Eryx frater tuus ferebat olim hæc arma. Vides adhuc ea fœdata ſanguine, & cerebro ſparſo. His pugnavit adverſus magnum Herculem : ego iiſdem ſolitus* pugnare, *dum ſanguis calidior præbebat robur, & nondum ſenectus æmula albeſcebat ſparſa utriſque temporibus* capitis. *At ſi Dares Trojanus recuſat arma hac noſtra, & ſi id placet pio Æneæ, idque probat Aceſtes auctor* hujus pugnæ ; *æqualiter pugnemus. Depone tui* causâ *coria Erycis, depone timorem : tu quoque aufer caſtus Trojanos. Hæc locutus, deponit ex humeris geminum amictum : & nudat magnos artus membrorum, magna oſſa, & lacertos : & arduus ſtat in medio campi. Tunc pater Æneas filius Anchiſa extulit caſtus æquales, & ligavit utriuſque manus paribus armis. Statim uterque ſtetit erectus in articulos* pedum, *& intrepidus erexit brachia in altum aërem. Retro averterunt ab ictu alta capita, & miſcent manus manibus, & provocant certamen. Ille, fortior agilitate pedum, & defenſus juventute : hic robuſtus vaſtitate membrorum ; ſed genua pigra vacillant trementi, & difficilis anhelitus agitat vaſta membra. Illi* viri *fruſtrà inter ſe minantur multas plagas,*

NOTÆ.

411. *Triſtemque, &c.*] De *Hercule* Jovis & Alcmenæ filio, Æ. 8. 288. De *Eryce* filio Veneris, atque ita Æneæ *germano* fratre, ſupra, v. 24. Cauſam porro cur ab Hercule in Sicilia *Eryx* occiſus ſit, hanc afferunt. Hercules, occiſo Iberiæ ſive Hiſpaniæ rege Geryone, boves ejus cum in Italiam adduxiſſet ; eorum unus forma præcipuus, tranſmiſſo freto in Siciliam enatans, ab Eryce raptus eſt, & ab Hercule fruſtra repetitus. Hinc gravis inter eos pugna ter cæſtibus commiſſa, quarum ultima Eryx interfectus eſt.

414. *Alciden.*] *Herculem :* qui licet Jovis & Alcmenæ filius : tamen & *Amphitryoniades* & *Acides* dictus eſt : ab *Amphitryone* Thebano Alcmenæ marito, & ab *Alceo* Amphitryonis patre. Aliqui derivant ab ἀλκὴ *robur.*

415. *Æmula Senectus.*] Vulgo *invidam* explicant, quæ vigorem juvenibus invidere ſolet : vel quæ fruſtra vigorem illum imitatur, *æmulaturque.* Fortaſſe *æmulam* dixit, quia in utriſque temporibus canos ſpargentem : quaſi utraque tempora cum feſtinatione quadam & æmulatione certatim caneſcerent.

418. *Sedet.*] Fixum eſt, ſedet in animo, *Auctor Aceſtes.*] Non auctor quidem editorque ludorum, quos Æneas unus indixit ; ſed hortator Entelli, ut cum Darete pugnaret ; atque ita *Auctor :* ſupra v. 387.

421. *Duplicem amictum.*] Vel geminam veſtem, interiorem & exteriorem : vel unicam, eamque ſuffultam & inſtar duplicis, qualis fuit *lana,* de qua Æ. 4. 262.

422. *Membrorum artus.*] *Artus,* ſunt compagines ac juncturæ majorum corporis membrorum ; ut *articuli* minorum, puta digitorum. *Lacertus,* os eſt inter manus vertebram & cubitum. *Brachium,* eſt os inter lacertum & humerum.

432. *Genua labant.*] Proceleuſmaticus eſt, quatuor breves pro dactylo : ut G. 4. 297. *Parietibuſque premunt artis.*

multas ingerunt cavis lateribus, & edunt magnos ſonitus pectore: & frequens manus vagatur circa aures ac tempora, & malæ crepitant ſub gravibus ictibus. Entellus conſiſtit gravis, & immotus in eodem ſtatu, tantummodo eludit ictus corpore & oculis vigilantibus. Alter, ſicut qui invadit urbem machinis, aut qui obſidet in armis montana caſtella, ſic perveſtigat doloſe nunc hos nunc illos aditus & omnem locum, & eum premit fruſtra variis impreſſionibus. Entellus inſurgens oſtendit dextram, & alte erexit: alter celer prævidit ictum immiſſum à capite, & levi corpore elapſus effugit. Entellus effudit impetum in auras, & ipſe gravis & graviter procumbit ultro in terram magno pondere: ut aliquando pinus cariosa evulſa radicibus procumbit in Erymantho, aut in magna Ida. Trojani & juvenes Siculi ſurgunt diverſis animis: clamores mittuntur ad cœlum: & Aceſtes primus accurrit, & miſerans erigit è terra amicum aquævum. Sed heros non tardatus eſt, nec territus illo caſu: redit ardentior ad pugnam, & ira revocat robur: præterea pudor & fortitudo ſibi cognita inflammat vires: & ardens urget toto campo currentem Dareta; nunc dextrâ, nunc idem ſiniſtrâ ingerens ictus. Nec eſt mora, nec requies: quam ſpiſſa grandine crepitant nimbi ſuper tectis; tam ſpiſſis ictibus heros utrâque manu frequens verberat & agitat Dareta. Tunc pater Æneas non paſſus eſt iras progredi ulterius, & Entellum furere animo crudeli:

Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratq; aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis;
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celeriſque elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipſe gravis graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primuſque accurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat ira:
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic, denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſatq; Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis:

NOTÆ.

434. *Cavo lateri.*] Vel *curvo*, quia infra latera corpus flectitur & curvatur: vel reipſa, *cavo* quia laterum coſtis cavus pectoris thorax circumcluditur.

438. *Tela . . .*] *Tela* vulgo à τῆλε, *longe*: unde ſignificant *miſſilia* quæcumque arma, quæ procul & eminus jaciuntur. Tamen aliquando uſurpantur quoque pro armis quibus pugnatur cominus. Pro enſe, Æ. 9. 747. *At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat, effugies . . . ſic, ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem.* Hic pro caſtibus. Unde firmatur conjectura Voſſii: qui deducit à *tego*, *tegulum*, *telum*, priore producta ob contractionem, ut à *preme*, *premulum*, *prelum*; atque ita ſignificabit id omne quo quis ſe tegit ac tuetur.

Exit.] Active, pro *eludit*, *evitat*. Sic & Æ. 11. 750. *Vim viribus exit.* Vox Lucretiana l. 5. 1329. *Nam tranſverſa feros exibant dentis adactus Jumenta.*

446. *Ultro.*] Per ſe ipſe, nullo impellente.

448. *Erymantho.*] *Erymanthus* mons, ſylva, & fluvius Arcadiæ in Peloponneſo: nunc *Dimizana*: locus ſylvis aſper, & apro quondam infeſtus, quem occidit Hercules. De *Ida*, Phrygiæ monte etiam ſylvoſo, Æ. 2. 801. De *Teucris*, Æn 1. 239. De *Trinacria*, Æ. 3. 687. De *æquore*, pro campo, Æ. 2. 780.

Sed

Sed finem impoſuit pugnæ; feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſaque numina ſentis?
Cede Deo. Dixitque, & prælia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumq; cruorem
Ore rejectantem, mixtoſq; in ſanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeamque enſemque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumq; relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus,
Nate Deâ, vosque hæc, inquit, cognoſcite Teucri:
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et quâ ſervetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum adſtabat pugnæ: duroſque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi [bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Dare- [tis
Perſolvo: hic victor cæſtus artemq; repono.
Protinus Æneas celeri certare ſagittâ
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:

ſed indixit finem certaminis: & ſubduxit laſſum Dareta, ſolans eum *verbis, & talia loquitur: Infelix! quæ tanta inſania occupavit mentem? nonne experiris aliud robur, & mutatos Deos? Cede Deo.* Sic *dixit, & dicendo abrupit pugnam. At fideles ſocii* Daretis *ducunt ad naves illum, trahentem genua infirma, & motantem utrinque caput, & expuentem ore ſpiſſum ſanguinem, ac dentes mixtos cum ſanguine: & vocati* ab Ænea *accipiunt caſſidem & gladium; & permittunt Entello taurum & palmam. Tunc victor, elatus animo, & ſuperbiens tauro ait: fili Veneris, & vos, ô Trojani, hæc animadvertite: & quale robur mihi fuerit in corpore juvenili, & è quali morte eripiatis liberatum Dareta.* Sic *locutus* eſt, *& ſtetit adverſus caput oppoſiti tauri, qui ſtabat præmium certaminis: & ſublimis, manu reductâ, impegit duros cæſtus inter media cornua & immiſit eos in oſſa perrupto cerebro. Sternitur bos, & tremens procidit* in *terram moribundus. Ille ſuper bove profert è pectore talia verba: ô Eryx, immolo tibi pro morte Daretis hanc vitam potiorem: hic victor depono artem & cæſtus. Statim Æneas invitat qui forte velint contendere ſagittis, & proponit præmia;*

NOTÆ.

466. *Vires alias.*] *Majores* illi, *minores* tibi vires eſſe, quam putaveras.

467. *Cede Deo.*] Vel *Deo illi* cujus numina jam à te averſa ſunt. Vel *Eryci heroi*, Dex filio, Entelli magiſtro ac protectori, quem Aceſtes vocavit Deum, ſupra, v. 91. cui mox deinde tanquam Deo taurum Entellus immolat, v. 483. vel, *rationi*, juxta mentem Plutarchi; qui auctor eſt hoc proverbium apud ſeptem Græciæ ſapientes fuiſſe, Ἕπου Θεῷ *ſequere Deum*: explicatque, *obtempera rationi* quæ quaſi Deus oracula de rebus agendis ſemper dictat.

472. *Palmam.*] Vel tranſlatio eſt, pro *victoria*; vel proprie *palma*, de qua diximus, v. 111.

483. *Hunc tibi, Eryx, meliorem animam.*] *Meliorem*: vel quia vilipendit à ſe victum Dareta: vel quia Diis gratiores ſunt victimæ ex brutis animantibus, quam humanæ; vel alludit ad *ſuccidaneas* victimas; quæ, cum primæ fugerant, aut infauſtæ fuerant, earum in locum ſubſtituebantur, dicebanturque *meliores*, inclamantibus ſacerdotibus, Δεξίωσαι ἀμείνονα, *ſecundis melioribus*.

484. *Hic victor caſtus, &c.*] Morem notat gladiatorum conſe ſuentis ætatis, qui cum per ætatem ab arte diſcedebant, virga donabantur, quam *rudem* appellabant; vocabanturque *rudiarii*: & artis ſuæ arma ſuſpendebant ad poſtes Herculis. Hic Entellus, non Herculi, à quo Eryx occiſus; ſed ipſi Eryci ſua conſecrat, quem Dei loco videtur habere, ut jam diximus, v. 467.

485. *Celeri certare ſagitta.*] IV. LUDUS. *Sagittarum jactus.* Expreſſus eſt ex Homeri Iliad. 23. 850. ubi *Teucer* columbæ funem ſecat; *Meriones* columbam ipſam evolantem ferit. Virgilius quatuor inducit certantes; *Hippocoonta, Mneſtheum, Eurytiona, Aceſten.* Et *Hippocoon* quidem malo ſagittam infigit. *Mneſtheus* funem ſecat. *Eurytion* columbam inter nubila transfodit. *Aceſtæ* ſagitta in auras conjecta ignem concipit.

& magnâ manu attollit malum de nave Sereſti : & ſuſpendit ex alto malo columbam in ſune trajecto volitantem, ad quam dirigant ſagittas. Convenerunt viri, & area caſſis excepit ſortes conjectas : & favente clamore primus ante cæteros extrahitur locus Hippocoontis Hyrtaci filii ; hunc ſequitur Mneſtheus modo victor in nautica pugna, Mneſtheus coronatus viridi oleâ. Tertius eſt Eurytion, tuus frater, ô nobiliſſime Pandare : qui olim juſſus turbare fœdus, primus vibrâſti jaculum in medium Græcorum. Ultimus & in profundo caſſidis remanſit Aceſtes, auſus etiam ipſe aggredi manu laborem juvenum. Tunc viri illi, *unuſquiſque pro ſe, curvant robuſtis viribus flexiles arcus, & educunt ſagittas è pharetris. Et ſagitta juvenis Hyrtacidæ prima ferit levem aërem, nervo per cœlum ſonante : & pervenit* ad malum, *& figitur in arbore oppoſiti mali. Malus tremuit, & avis territa tremuit alis, & omnia* loca *ſonuerunt magno plauſu. Poſtea ardens Mneſtheus ſtetit inflexo arcu, dirigens in altum, & ſimul intendit oculos ac ſagittam : at miſer non potuit attingere ferro ipſam avem :* tantum *ſecuit nodos & funes lineos, quibus pendebat ab alto malo conſtricta circa pedem. Illa* avis *fugit evolans in ventos & nigras nubes. Deinde promptus Eurytion, tenens ſagittam jamdiu intentam arcu parato, invocavit per vota fratrem* Pandarum :

Ingentique manu malum de nave Sereſti
Erigit ; & volucrem trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea ſortem
Accepit galea : & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis :
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, ô clariſſime, frater,
Pandare : qui quondam, juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ ſubſedit Aceſtes,
Auſus & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris :
Primaque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu :
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit :
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit ; nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit :

NOTÆ.

487. *Sereſti.*] De hoc Trojano duce, Æ. 1. 615.

491. *Galea.*] In *galeam*, quia apud milites : apud cæteros vulgo in *urnam* aut *ſitulam*, ſortes conjiciebantur.

492. *Hyrtacidæ Hippocoontis.*] Hortenſius eum appellat Hyrtaciden filium Hippocoontis. Donatus melius Hippocoonta filium Hyrtaci. Eſt quidem apud Homerum *Hyrtacides Aſius*, Il. 12. 96. ſed *Aſius* proprium eſt, *Hyrtacides* patronymicum, ut patet Il. 13. 384. ubi *Aſius* idem ille ab Idomeneo occiditur. Eſt etiam apud eundem, Iliad 10. 518. *Hippocoon* Thrax, conſobrinus Rheſi : qui ea ipſa nocte qua Rheſus ad Trojam cæſus eſt, e ſomno excitatus eſt ab Apolline. Hic ex Æneæ ſociis eſſe deinde potuit.

493. *Victor.*] Non primo, ſed ſecundo loco.

496. *Pandare, qui, &c.*] Convenerat Græcos inter ac Trojanos, ad dirimendum bellum, ut Paris Helenæ raptor, & Menelaus Helenæ maritus, ſingulari certamine de Helena contenderent. At Paris, cum prope victus eſſet, à Venere è pugna ſubductus eſt, inducta caligine, Iliad. l. 3. 380. Deinde Jupiter, adnitente Junone, Minervæ mandavit ut fœdus turbaret : quod ut faceret, perſuaſit illa Pandaro, è Myſia, Lycaonis filio, ut ſagittam in Menelaum evibraret : atque ita vulnerato Menelao rurſus in bella itum eſt ; Iliad. 4. 89. De *Achivis*, Æ. 1. 412.

512. *Notos.*] Ventos quoſlibet, proprie meridionales ; Auſtri aliter dicuntur, Ecl. 2. 58.

514. *Fratrem in vota vocavit.*] Pandarum, qui, inquit Servius, apud Lycios colitur quaſi heros.

Jam

Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Aëriis, fixamque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubito objicitur magnoque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namq; volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signavitque viam flammis, tenueſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemque volantia ſidera ducunt,
Attonitis hæſere animis, ſuperoſque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas: ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater, nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis exortem ducere honorem.

& contuitus columbam jam gaudentem aëre libero & plaudentem alis, transfodit eam inter obſcuras nubes. Cadit mortua, & amiſit vitam in aſtris cœleſtibus, & labens refert ſagittam infixam. Aceſtes reſtabat ſolus amiſsâ victoriâ; qui tamen evibravit ſagittam in aërem ſublimem, oſtentans ſimul induſtriam & ſonitum arcus ſui. Tum occurrit oculis prodigium repentinum & futurum magno omini: ingens caſus hoc explicuit poſtea, & vates terrifici declaraverunt tardam prædictionem. Nam ſagitta arundinea volans inflammata eſt inter aëreas nubes, & igne notavit iter, & abſumpta evanuit in leves ventos: quemadmodum ſæpe ſtellæ cadentes è cœlo tranſeunt, & volantes trahunt poſt ſe comam. Siculi Trojanique viri ſteterunt ſtupefacti animo, & oraverunt Deos: & maximus Æneas non rejecit omen, ſed amplexus Aceſtem ornat eum magnis donis, & talia dicit: Accipe, ô pater, nam talibus prodigiis magnus rex cœli voluit te habere honorem extraordinarium.

NOTÆ.

At errat ſi eum ideo Lycium fuiſſe putat, inductus in errorem his Homeri verſibus, Iliad. 4. 119. Εὐχέτο δ' Ἀπόλλωνι Λυκηγενέι, &c. *Supplicabat autem Apollini Lycio, inclyto jaculatori, agnorum primo genitorum ſacrificaturum claram hecatomben, ubi domum reverſus eſſet, clara in urbem Zelia.* Eſt enim *Zelia*, urbs Myſiæ, ad radices montis Idæ, & fluvium Æſepum, cujus accolas populos in auxilium Priami adduxerat Pandarus, ut legitur ibid. v. 91. *Lycium* igitur Apollinem ab eo invocatum puto, non quod patria eſſet Lycius, ſed propter Lycii templi atque oraculi celebritatem; de quo Æ. 4. 345. Fratrem vero invocat Eurytion, vel ut heroa; vel ut ſumme jaculandi peritum, quippe qui Menelaum vulneraverat, Iliad. 4. 139. Sic Manlius apud Livium, l. 38. 48. *Te L. Scipio appello, cujus ego mihi, ſuccedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum.*

521. *Pariter, arcumque.*] *Pariter* ultimam brevem hic producit ſequente vocali, propter cæſuram.

523. *Augurio monſtrum: docuit poſt, &c.*] *Augurium* proprie quid ſit, diximus, Æ. 2. 703. Hic pro quolibet ſigno, ac præſagio futurorum eventuum ſumitur. *Monſtrum* eſt, quicquid contra rerum naturam accidit, & aliquid monſtrat ac ſignificat eventurum. *Exitus* qui hinc ſecutus eſt, incenſio fuit navium Trojanarum, infra, v. 659.

524. *Seraque, &c.*] Explicat Servius *gravia*: Hortenſius *futura*; Cerdanus, *tarda*: hoc ſenſu: Ignorabant quid hoc monſtro portenderetur; id mox docuit exitus; tumque Vates intellexerunt aperueruntque omina, ſed ſerius ac tardius; cum nullus ultra eſſet remedio locus.

525. *In nubibus arſit arundo.*] Prodigium in eo fuit, quod id juxta rerum ordinem accidere non poterat; ut ſagitta ex arundine, quamlibet ſicca, ignem inter nubila conciperet; quod de terræ exhalationibus in altum aërem eductis Ariſtoteles ait. *De ſtellis*, ut vulgus putat, *cadentibus*, quales & unde ſint, diximus G. 1. 365.

530. *Nec omen abnuit Æneas.*] Cum debuiſſet averſari, accipit, atque ut ſibi proſperum agnoſcit; vel diſſimulans ob Aceſtæ reverentiam, & licet infauſtum ſciret; vel potius deceptus recordatione lætæ illius flammæ, quæ in Aſcanii capite effulſerat, Æ. 2. 680.

534. *Exortem ducere honorem.*] *Extra ſortem ordinemque propoſitorum præmiorum.* Et morem notat Græcorum; apud quos, antequam præda divideretur inter milites, ſelectiſſima quæque iis qui ſe fortiter in prælio geſſerant, non ſorte,

Ipſius

Habebis hoc munus ipsius senis Anchisæ: poculum cælatum figuris, quod olim Cisseus rex Thraciæ dederat habendum Anchisæ patri pro magno munere, & quasi pignus & monimentum sui amoris. Sic locutus, coronat caput ejus viridi lauro, & declarat Acesten primum victorem ante omnes. Et benignus Eurytion non invidit victoriæ sibi prælatæ, licet solus dejecisset volucrem ex alto aëre. Proximus est in distributione *præmiorum, qui secuit funem: ultimus, qui levi sagitta perfodit malum. At pater Æneas, ludis nondum dimissis, vocat ad se Epytiden, custodem & comitem pueri Ascanii: & sic loquitur in aurem fidelem: age, vade: & dic, inquit, Ascanio; si jam habet secum instructum agmen puerorum, & si composuit cursus equorum; huc deducat turmas* in honorem *avi sui, & monstret se in armis. Ipse imperat populum omnem sparsum recedere è toto circo, & spatium fieri vacuum. Accedunt pueri, & in conspectu parentum emicant æqualiter super equis frænatis: omnis juventus Siciliæ & Trojæ plaudit admirans eos equitantes. Omnibus capilli premuntur coronâ compta:*

Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis: 535
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori, 541
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso, 545
Custodem ad sese comitemque impubis Iüli
Epytiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade, age: &, Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque; instruxit equorum,
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis, 550
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata frenit Trojæque juventus. 555
Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ:

NOTÆ.

sed judicio dabantur. Sic Æ. 9. 271. Ascanius Nisо; *Clypeum cristasque rubentes Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.*

537. *Cisseus.*] Rex alicujus Thraciæ partis, Hecubæ pater, quæ Priami conjux fuit, ab eoque dicta *Cisseis*. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

547. *Epytiden.*] *Epytides*, patronymicum ejus fuit nomen; proprium, *Periphantes*: qui *Epyti* filius, Anchisæ præco. Iliad. 17. 324.

548. *Ascanio, si jam, &c.*] Non enim interfuerat ludis Ascanius; turmas interea suas ad ludum instruens. De eo, Æ. 1. 271.

553. *Incedunt pueri, &c.*] V. LUDUS. *Equestris decursio puerorum Trojano more.* Hunc omissis cæteris Homeri ludis, Iliad. 23. addidit Virgilius in gratiam Augusti, qui his temporibus ludum illum in usum revocaverat, ut diximus Æ. 3. 280. De Augusto sic Suetonius, c. 43. *Troja ludum edidit frequentissime, majorum minorumve puerorum delectu: prisci decorique moris existimans, clara stirpis indolem sic notescere. In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem lapsu debilitatum aureo torque donavit: passusque est ipsum posterosque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, Asinio Pollione oratore graviter invidioseque in curia questo Æsermini nepotis sui casum, qui & ipse crus effregerat.* In eoque Augustus ducem secutus erat Julium Cæsarem, de quo idem Suetonius, c. 39. *Trojam lusit turma duplex, majorum minorumve puerorum.* Tres hic turmas statuit Virgilius, singulas puerorum duodecim; cum vulgo in exercitu *turmæ* terdenos haberent equites quibus præerant tres *decuriones*. Tres, inquam, statuit turmas, licet Julius duas tantum; quia fortasse turmarum numerus ad arbitrium editoris mutabatur, & ab Augusto actus fuerat; est enim verisimile ita descriptos hic à Poeta ludos fuisse, ut ab Augusto tunc edebantur. Porro hæc fuerunt ludentibus pueris arma atque ornamenta. I. Galea. II. Corona supra ipsam galeam. III. Torques aureus, catenæ instar circuito collo summum in pectus delabens. IV. Pharetra humero suspensa; non omnibus quidem; ait enim, *pars leves humero pharetras*; sed fortasse ducibus. V. Hastilia duo præfixa ferro; quibus sese videntur ex equis vicissim impulisse; unde frequens casus sequebatur, ut ex Suetonio modo vidimus.

556. *Tonsa coma, &c.*] Nascimbænus *tonsam* de tonsura capillorum explicat. Servius, *coronam*, de galea; & vero Homerus, Iliad. 7. 12. de galea loquens, ait, ὑπὸ σφυρὸς ἰυχάλκου,

Cornea

Cornea bina ferunt præfixo haſtilia ferro,
Pars leves humero pharetras : it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores : pueri biſſeni quemque ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos : quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini :
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extremus, formaq; ante omnes pulcher Iülus

gerunt duas haſtas corneas armatas ferro, pars humero pharetras politas : flexibilis circulus torti auri per collum deſcendit in *ſummum pectus. Turmæ equitum* ſunt *tres numero, & tres duces oberrant : pueri duodecim ſecuti unumquemque ducem, micant agmine diſtincto, & ſimilibus ducibus. Una* eſt *turma puerorum, quam latam ducit parvus Priamus, ferens nomen avi, tua inclyta proles, ô Polite, auctura Italos : quem portat equus Thracius bicolor notis candidis, greſſus pedum primorum candidi* ſunt, *& erigit frontem candidam. Secundus* dux *eſt Atys, à quo Attii Latini ducunt originem : parvus Atys, & puer charus puero Iulo. Ultimus Iülus, & pra omnibus ſpectabilis* propter *pulchritudinem,*

NOTÆ.

ſub corona area. Tamen exiſtimo pueros, & *galeatos*, & ſupra galeam *coronatos* fuiſſe : qualis eſt Marrubius ſacerdos, Æ. 7. 751. *Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva. Galeatos* quidem, quia Aſcanius deinde v. 673. *Galeam ante pedes projecit inanem. Coronatos* vero non fluentibus ramis ; ſed preſſis conciſiſque frondibus : talis ipſe Virgilius G. 3. 21. *Ipſe caput tonſa foliis ornatus oliva.*

557. *Cornea bina, &c.*] *Haſtile*, lignum ipſum haſtæ, cui ferrum præfixum eſt : lignum, inquam, ex arbore *corno*, *cornoüiller* : de qua G. 2. 24 & haſtas quidem illas neceſſe eſt breviores fuiſſe, ut binæ ferri poſſent, vel alterutra ſimul manu, vel ſingulæ ſingulis manibus.

562 *Partito.*] Ab antiquo *partio* : nunc enim *partior*, active tantum, non etiam paſſive ſumitur. *Magiſtris.*] Ducibus, quos mox enumeraturus eſt : & hæc appellatio propria eſt in eo genere ; quippe cum eligebatur Romæ dictator ; qui ſub eo præerat equitatui, vocabatur *magiſter equitum.* De voce, *ovans* : Æ. 3. 189.

564. *Polite progenies, &c.*] Ejus *Politæ* filius, qui in oculis Priami patris à Pyrrho interfectus eſt, Æ. 2 526 *Polite*, vocativus eſt à nominativo *Polites*, non à *Politus*. Hic *Polites*, teſte Servio, dicitur tamen à Catone in originibus veniſſe cum Æneа in Italiam, & urbem condidiſſe *Politorium* in Lario, ubi nunc *Polini* : quam deinde urbem Ancus Romanorum rex delevit, quod eſſet illa Latinorum adverſus Romanos perfugium. Virgilius, qui Politen à Pyrrho cæſum induxit, hujus urbis ſtructuram attribuere videtur ejus filio, cum ait : *Progenies auctura Italos.* De *Italis*, Æ. 1. 534.

566. *Portat equus bicolor, &c.*] Albus quidem fronte primiſque duobus pedibus : hoc enim eſt *primi pedis*, id eſt, *primorum pedum.* At quis alter color ? Fortaſſe rufus : talis enim equus ab Homero deſcribitur, Iliad 23. 455 totus rufus, & alba ſtella in fronte conſpicuus : quod exprimere hic Virgilius voluiſſe Cerdano videtur. De *Thracia*, equorum ferace ; Æ. 3. 14.

567. *Primi alba pedis, &c.*] Servius de duobus anterioribus pedibus explicat, Cerdanus de unico pede dextro. *Frontem albam* Scaliger interpretatur, *alba veluti ſtella* notatam : quia omnino alba deterioris equi indicium eſt.

568. *Genus unde Atti.*] Sic reſcribo cum Pierio ex antiquis codicibus. Conſtat enim ſignatam hic à Virgilio fuiſſe gentem *Attiam*, non *Acciam*, neque *Atyam* : unde maternum genus Auguſtus ducebat. Quare dixit : *genus unde Atti duxere Latini*, non vero *Romani* : quia *Attia* gens erat ex urbe Latii *Aricia*, nunc *la Riccia.*

569. *Puer dilectus Iülo.*] Notat certe conjunctam affinitatem inter utramque gentem, *Juliam*, quæ ab Iülo ; & *Attiam*, quæ ab Aty : qua ex conjunctione prodiit Auguſtus. Quippe Julia, Julii Cæſaris ſoror, nupſerat M. Attio Balbo : quo ex conjugio prodiit *Attia* ; quæ collocata C. Octavio, Octavium peperit, Auguſtum deinde appellatum. Unde emendabis Plutarchum & alios, qui Auguſtum ex ſorore Cæſaris natum ferunt ; & Livianam periochen libri 116. ubi is dicitur Cæſaris hæres *& ex ſorore nepos* : habet autem emendatiſſimus Livii codex, Pierio teſte, *ſororis nepos* ; quod verum eſt : fuit enim Auguſtus nepos Juliæ, ſororis Cæſaris ; non nepos Cæſaris, ex Julia ſorore : qua ex verborum confuſione ortus error eſt. De *Sidonio*, Æ. 1. 450. De *Didone*, in argumento lib. 4.

Sidonio

impositus est equo Sidonio: quem pulchra Dido dederat ei, ut *esset monimentum & testimonium sui amoris. Reliqua juventus vehitur equis Siculis senis Acestæ. Trojani recipiunt* cum *plausu* eos de gloria *sollicitos, & lætantur* eos *videndo, & agnoscunt vultus antiquorum patrum. Postquam læti circuierunt equitando omnem concionem & conspectum suorum: procul Epytides dedit paratis signum clamore; & sonuit flagello. Illi excurrerunt* simul *pares, deinde tres* duces *diremerunt agmen* in *separatas turmas: iterumque admoniti relegerunt iter, & immisere hastas inimicas. Postea incipiunt alios cursus & alios recursus* ex *oppositis locis, & implicant alternatim gyros gyris, & sub armis edunt imaginem certaminis. Et modo præbent terga fugæ, modo convertunt hastas* quasi *inimici, modo æqualiter incedunt* quasi *pace composita. Quemadmodum Labyrinthus in alta Creta dicitur habuisse olim iter implexum obscuris parietibus, & fraudem incertam* propter *mille vias,* per *quas error inobservabilis & inexplicabilis turbabat signa progrediendi. Non aliter filii Trojanorum impediunt currendo cursum, & miscent fugas ac certamina ludendo. Similes delphinis, qui natando per liquidum mare findunt Carpathium & Libycum* mare, *& ludunt inter fluctus. Ascanius, cum circumdaret Albam longam mœnibus, renovavit primus hanc consuetudinem decursionis, atque has pugnas; & docuit veteres Latinos* eas *edere: quo modo ipse puer, & cum eo Trojana juventus:*

Sidonio est invectus equo; quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentq; tuentes
Dardanidæ, veterumq; agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosq; suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris: rursusque vocati
Convertêre vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis: alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugâ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, quâ signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error,
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumq; secant, luduntq; per undas.
Hunc morem cursus, atq; hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes;

NOTÆ.

573. *Senioris Acestæ.*] Ad *equos Acestæ* refero, quibus Acestes Trojanam juventutem ad hunc ludum instruxerat: non ad *pubem Acestæ*, seu juventutem Siculam; quam probabile est in Trojanis illis pueris locum non habuisse, siquidem è tribus ductoribus nullus Siculus fuit.

575. *Pavidos*] De laude & victoria sollicitos: eo pavore perculsos, de quo v. 138. *Exultantiaque haurit corda pavor pulsans.*

576. *Ora parentum.*] Parentum similitudinem in liberis. De verbo *lustro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

588. *Creta fertur Labyrinthus.*] De *Creta* insula, *Candie*, Æ. 3. 104. De *Labyrintho*, Æ. 6. 67. Et comparat varias cursus puerilis figuras cum *Labyrintho*; currentes inde pueros, cum *delphinis*.

594. *Delphinum, &c.*] *Delphin*, vel *delphinus*, communiter creditur esse *porcus marinus*, *marsouin*, quem falso incurvo corpore pinxere veteres: nisi forte sic apparet propter impetum ac velocitatem motus cum erumpit è mari: vere enim dicitur à Plinio l. 9. 8. *velocissimum omnium animalium, non solum marinorum; ocyor volucri, ocyor telo .... tanta vi exilit, ut plerumque vela navium transvolet.*

595. *Carpathium, Libycumque.*] *Carpathium* mare, ad orientem Cretæ insulæ, ubi est *Carpathus* insula, Cretam inter & Rhodum media, nunc *Scarpanto*. *Libycum* mare, circa Libyam, de qua Africæ parte, Æ. 1. 162. & G. 1. 241. De *Ascanio*, Æ. 1. 271. De *Alba*, Æ. 8. 48. De *Latinis*, veteribus Latii incolis, Æ. 1. 10.

Albani

Albani docuere ſuos, hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolemnia ludis;
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem; ventoſque aſpirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum ſaturata dolorē.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum: & litora luſtrans,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæq; profundum
Pontum aſpectabant flentes: heu! tot vada feſſis
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus una.
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque Deæ veſtemque reponit.
Fit Beroë, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen natique fuiſſent.
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerat ad letum, patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas;
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Sideraq; emenſæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, & volvimur undis.

eodem modo *Albani docuerunt ſuos* poſteros: *hinc vero maxima Roma accepit & retinuit patrium ludum*; & illi *pueri nunc dicuntur Troja & Trojanum agmen. Hactenus pugna edita* ſunt *ſancto parenti. Tum fortuna primum converſa mutavit fidem. Dum per diverſos ludos perſolvunt ſepulcro juſta: Juno* filia *Saturni dimiſit Irim è cœlo ad naves Trojanas, & adjuvat ventis* eam *deſcendentem, plurima parans, & nondum expleta* ſecundum *veterem indignationem. Illa virgo feſtinans iter per arcum mille colorum nulli aſpectabilis deſcendit* per *pronam ſemitam. Videt magnum concurſum* ad *ludos; & circumiens litora, cernit portus vacuos & naves incuſtoditas. At Trojana procul ſeparata in deſerto litore plorabant Anchiſen amiſſum, & cuncta plorantes aſpiciebant altum mare: unus* erat *ſermo omnium; heu! tot fluctus & tantum maris reſtare fatigatis? poſtulant urbem: tædet* eas *patē aſperitatem maris. Igitur Iris non ignara nocendi immittit ſe in medium* earum, *& exuit formamque & habitum Dea. Aſſimilatur Beroë uxori grandæva Dorycli Iſmarii, cui fuerat olim nobilitas, & fama, & ſoboles. Sic autem immiſcet ſe mediam matribus Trojanorum: ô infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxere ad mortem,* in *bello, ſub muris patriæ! ô gens infortunata! cui morti reſervat te fortuna? Jam ſeptima æſtas tranſiit ab exitio Trojæ; ex quo* tempore *vagamur emenſæ tot maria, & omnes terras, tot ſcopulos inhabitabiles, & ſidera: ex quo per vaſtum mare quærimus Italiam fugientem, & raptamur fluctibus.*

NOTÆ.

606. *Irim de cœlo, &c.*] De *Iride*, & arcu cœleſti, Æ. 4. 700. De *Junone, Saturni filia*, Æ. 1. 27.

613. *Secreta Troades acta.*] Nam, ut ait Hortenſius, indecorum eſt honeſtas matronas publicis in ſpectaculis eſſe cum viris. *Acta* litus eſt, ab ἀκτὴ; qua voce etiam uſus eſt Cicero, de Siculo litore loquens, Verrina 5. 81. *Uxorem tot in acta dies ſecum habere.*

620. *Beroë, Iſmarii, &c.*] Ficta nomina *Beroës* & *Dorycli. Iſmarius* is dicitur, id eſt, *Thracius*, ab Iſmaro, Thraciæ maritimæ monte, de quo G. 2. 37. De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Achaia*, Græcia proprie dicta, vel Peloponneſi parte, Æ. 1. 492.

626. *Jam vertitur æſtas.*] Jam præterita eſt ſeptima, & converitur vergitque in octavam. Hunc enim eſſe ſenſum diximus, Æ. 1. 760. Et vero tunc ita loquebatur Beroë, non æſtate, ſed vere; ipſo quippe ludorum die, ut ſtatuimus ſupra, v. 46.

628. *Sidera emenſæ.*] Per navigationem, quæ aſtrorum aſpectu regitur.

629. *Fugientem.*] Quia, quo propius ad eam accedebant, eo videbantur ab ea longius vi tempeſtatum repelli. De *Eryce*, Æneæ fratre, v. 24.

Hic

Hic eſt regio Erycis fratris Æneæ, & hoſpes Aceſtes: quis vetat Æneam fundare muros, & dare urbem civibus? O patria, & Penates! fruſtra erepti ab hoſtibus! an deinceps nulli vocabuntur muri Trojæ? nulli bi aſpiciam fluvios Hectoreos, Xanthum & Simoëntа? Immo agite, & mecum incendite funeſtas naves. Nam umbra Caſſandræ vatis viſa eſt per ſomnum præbere mihi faces accenſas, aitque, hic quærite Trojam, hic eſt vobis domus: jam tempus urget rem. Nec mora eſt adhibenda tantis præſagiis: ecce quatuor altaria poſita Neptuno? Ille ipſe Deus ſuppeditat nobis animos & faces. Hæc dicens, prima per vim rapit funeſtum ignem: & erectâ dexterâ nitens procul librat, & conjicit. Arrecti ſunt animi & attonita corda Trojanarum. Hic una è multis, quæ erat annis provectiſſima, nomine Pyrgo, regia nutrix tot filiorum Priami: non hæc vobis eſt Beroe, ô matres; non uxor Rhœteïa Dorycli: animadvertite indicia divinæ pulchritudinis, & oculos micantes, quis ſit illi vigor, quæ facies, aut ſonus vocis, aut greſſus ambulanti. Egomet ipſa, jamdiu digreſſa à Beroë, reliqui Beroën ægrotantem, & dolentem quod ſola immunis eſſet talis officii, nec exhiberet Anchiſæ digna ſacrificia. Hæc locuta eſt.

Hic Erycis fines fraterni, atq; hoſpes Aceſtes: 630
Quid prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte Penates;
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes. 635
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: hic quærite Trojam:
Hic domus eſt, inquit, vobis: jam tempus agit res.
Nec tantis mora prodigiis: en quattuor aræ 639
Neptuno! Deus ipſe faces animumque miniſtrat.
Hæc memorans, prima infenſum vi corripit ignem,
Sublatâque procul dextrâ connixa coruſcat,
Et jacit. Arrectæ mentes ſtupefactaque corda
Iliadum. Hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Eſt Dorycli conjux: divini ſigna decoris,
Ardenteſque notate oculos: qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſve ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui 650
Ægram, indignantem tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.

NOTÆ.

De *Aceſta*, v. 36. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *Hectore*, Æ. 1. 103. De *Xantho*, Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Simoënte*, Troadis item fluvio, Æ. 1. 104. De *Caſſandra* vate, Priami filia, Æ. 2. 246.

638. *Agit res.*] Sic Romanus, ac Mediceus codex, aliique vetuſti, apud Pierium; licet in aliis legatur *tempus agi res*: id eſt, *tempus agendi rem*. Magis tamen placet prima lectio, *tempus agit res*: id eſt, *ipſum tempus, ipſa occaſio, rem urget* & *porro impellit*: *nam ecce faces, &c.*

639. *Quatuor aræ Neptuno.*] A quo conſtitutæ? non ab Ænea, qui ad tumulum, & in patris honorem ſacra fecerat: tumulus autem & ſacrificii locus procul aberant ab ea litoris parte; nec procul à circo; ut patet ex boum ſanguine, quo lapſus eſt Niſus, v. 333. Ergo, vel à Cloantho: qui, hoc ipſo in litore Siculo, immolandum pro navali victoria taurum Diis pelagi voverat v. 235. vel ab ipſis Trojanis: qui, dum Æneas Anchiſæ ſacra faceret, mactabant ipſi juvencos pro ſua quiſque copia; ſive ut Anchiſen, ſive ut alios etiam Deos colerent, neque enim id à poeta definitur, v. 100

642. *Ignem.... coruſcat.*] Neutrum id vulgo verbum eſt; apud Virgilium ſæpe activum. Æ. 10. 651. *Strictumque coruſcat mucronem.* Æ. 12. 431. *Haſtamque coruſcat.*

645. *Pyrgo.*] Fictum nomen à poëta. De Priami quinquaginta filiis, ac duodecim filiabus, Æ. 2. 503.

646. *Rhœteïa.*] E *Rhœteo*, Troadis promontorio, non procul ab urbe Troja.

647. *Divini ſigna decoris.*] Quatuor ea ſigna commemorat. I *Fulgorem vultus & oculorum.* II. *Spiritum*, id eſt, halitum odoratum. III *Inceſſum*, aut grandem, aut fluentem. IV. *Sonum vocis*, ſane altiorem firmioremque. De tribus primis diximus, Æ. 1. 406, 407, 409. De quarto dixit Æneas ad Venerem ibidem, v. 332. ubi, *Nec vox hominem ſonat.*

651. *Indignantem quod, &c.*] Ægre ferentem, quod per valetudinem ſibi non liceret intereſſe ſacris.

At

At matres primo ancipites, oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter amorem
Præſentis terræ fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris, actæq; furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras, frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & remos, & pictas abjete puppes.
Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quo nunc, quo tenditis, in-
Heu miſeræ cives! non hoſtē inimicaq; caſtra [quit,
Argivûm; veſtras ſpes uritis. En ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim
Diffugiunt; ſylvaſque, & ſicubi concava furtim

Sed matres primo cœperunt *aſpicere naves oculis malevolis, incerta & dubia inter miſerum amorem præſentis regionis & regna invitantia* per *fatum. Cum Dea* Iris *extulit ſe per aërem alis aquatis, & in diſceſſu ſignavit magnum arcum inter nubes. Tunc autem ſtupefactæ prodigiis & impulſæ furore, vociferantur, & rapiunt ignem* ex *aris intimis: pars nudant aras, injiciuntque frondes & ramos & faces: ignis ſævis laxatis habenis, per ſcamna, & remos, & puppes pictas* ex *abiete* ſtructas. *Eumelus nuncius defert ad ſepulchrum Anchiſæ & ſedes theatri naves eſſe combuſtas: & ipſi* ſpectatores *vident nigrantes favillas volare in fumo. Et primus Aſcanius, quemadmodum lætus regebat decurſionem equeſtrem, eo modo cucurrit* ad *caſtra tumultuantia, feſtinus* in *equo: & magiſtri ſtupefacti non poſſunt* eum *retinere*, aitque, *quis* eſt *iſte novus furor, ô miſera cives? quo jam, quo tenditis? non incenditis hoſtes, & hoſtilia caſtra Græcorum; ſed ſpes veſtras. Ecce ego* ſum *veſter Aſcanius.*

Abjecit ad pedes vacuam caſſidem, qua opertus in *ludo ediderat imaginem pugnæ. Accurrit ſimul Æneas, ſimul multitudo Trojanorum. Sed illæ* præ *timore fugiunt quaqumque in remota litora, & clam quærunt ſylvas, ac rupes cavernoſas, ſi alicubi* ſunt:

NOTÆ.

660. *Rapiuntque focis penetralibus ignem, &c.*] Dionyſius Halicarn. poſtquam de Ægeſto ſive Aceſta, & Elymo, jam in Sicilia conſidentibus, locutus eſt: ita de hoc navium incendio differit, l. 1. Ἐπεὶ δὲ εἰρημένοις Αἰνείας ἀνδράσι, &c. *In hos autem viros poſtquam incidit Æneas, complectitur eos comiter, & condit in eorum gratiam urbes Ægeſtam & Erycem, & exercitus ſui partem in iis relinquit: quantum ego conjicio, ſua ſponte, ut labore & marinis jactationibus feſſi loco tuto quieſcerent: ut vero aliqui ſcribunt, detrimentum claſſis illic paſſus ab incendio, quod aliquot fœmina tædio navigationis excitaverant; & neceſſitate coactus turbam relinquere, quam poſt abſumptas naves reliquæ capere non poterant.* Plutarchus in Romulo, refert ex aliquorum ſententia incenſas à mulieribus naves Trojanorum fuiſſe in ipſis Tybridis faucibus. *Roma* cujuſdam Trojanæ ſuaſu, à qua deinde *Roma* nomen habuerit. Strabo, l. 6. id Crotone accidiſſe narrat, & ſic deinde rem definit; Καὶ τὸ τῶν τρωάδων δὲ τόλμημα περιφέρεται πολλαχῦ, &c. *Et Trojanarum quidem facinus multis aſcribitur locis, videturque incredibile, cum tamen fieri potuerit.*

661. *Spoliant aras.*] Frondibus, verbenis, taniis, quibus ornatæ erant & aræ & ſtatuæ. Æ. 4. 457.

662. *Vulcanus habenis.*] De *Vulcano*, pro igne, G. 1. 295. *Habenis.*] Tranſlatio ab aurigis, qui habenas ad incitatiſſimum curſum laxiores equis permittunt. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *abiete*, *ſapin.* G. 2. 86. De *cuneis theatri*, ſupra, v. 288.

665. *Eumelus.*] Effœtus aliquis ſenex, qui apud naves cum mulieribus ſteterat.

669. *Magiſtri.*] Vel alii duces duo, *Priamus* & *Atys*, qui ſic appellantur, v. 592. Vel cuſtos Aſcanii Epytides aliorumque juvenum cuſtodes. De *Argivis* & *Argis* urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

673. *Galeam . . . inanem.*] Jam *vacuam*, quippe extractam è capite. Alii explicant *ſpoliatam corona*, quæ prius ſuperpoſita galex, jam impetu deciderat. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Saxa,

pœnitet eas *facinoris & vitæ: & revocata* à furore *agnoſcunt ſuos* cives: *& Juno expulſa eſt ex animo. Tamen flamma & incendia non amiſerunt propterea vim* ſuam: *ſtupa emittens pigrum fumum alitur ſub ligno humido, & ſpiſſus ignis abſumit trabes, & perniciem funditur* per *totam molem: & labor virorum injectaque unda non proficiunt. Tunc pius Æneas* cœpit *lacerare veſtem* ab *humeris, & invocare Deos* in *auxilium, & extollere palmas* manuum: *Jupiter omnipotens*, ait, *ſi nondum odiſti Trojanos omnes ad unum, ſi vetus miſericordia* tua *ſpectat caſus humanos: concede nunc claſſi evitare incendium, ô pater, & ſerva ab exitio reſ anguſtas Trojanorum: vel, ſi mereor, tu trade me morti inimico fulmine, & hic opprime* me *tua manu, quod* ſolum *reſtat. Vix dixerat ea, cum immiſſis pluviis tempeſtas furit præter conſuetudinem, & alta* loca *terrarum & campi quatiuntur fulmine: imber ſonans aquis & denſatus à nigris Auſtris cadit ex toto aëre: & naves deſuper implentur, ligna ſemuſta humeſcunt: donec ignis totus extinctus eſt; & cætera naves receptæ* ſunt *ab igne, quatuor* tantum *abſumptis. Sed pater Æneas, perculſus* hac *triſti calamitate, agitabat animo magnas curas, nunc huc, nunc illuc*

Saxa petunt: piget incepti, lucisque: ſuoſque
Mutatæ agnoſcunt: excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum: lentuſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas:
Jupiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâque hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat: cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit: tonitruq; tremiſcunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſiſq; nigerrimus Auſtris:
Implenturque ſuper puppes, ſemuſta madeſcunt
Robora: reſtinctus donec vapor omnis; & omnes,
Quatuor amiſſis, ſervatæ à peſte carinæ.
At pater Æneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas

NOTÆ.

681. *Udo ſub robore.*] Duro quovis ligno; aliquando certa ſpecie arboris, e querceo genere, G. 1. 162.

682. *Stupa.*] Linum vile, cortici proxime adhærens, obturandis ac ſtipandis rimis ac foraminibus comparatum. Græce στύπη, à στύφω *aſtringo.*

682. *Tardum fumum, lentuſque, &c.*] Quia uda & vicina undis materia non facile in flammam emicabat.

683. *Vapor.*] Proprie eſt halitus ac flatus, qui fumi inſtar expiratur: hic pro igne ſumitur, juxta Lucretium, l. 2. 149. *At vapor is quem Sol mittit, lumenque ſerenum. Carina,* trabes ſunt imæ in *navibus.*

683. *Corpore peſtis.*] *Corpus* hic pro navium mole: *Peſtis* pro igne uſurpatur, & ſæpe pro noxia quacumque re; ut apud Livium, l. 44. pro cæde; *in aliam ſædiorem peſtem incidebant: elephantes enim ab rectoribus in litus acti exeuntes obterebant.* Plinius, l. 2. pro tempeſtate: *Præcipua navigantium peſtis, &c.*

685. *Abſcindere veſtem, &c.*] Maximum hoc ſignum doloris fuit; uſitatiſſimum apud Hebræos, ut patet ex ſacris literis. Sed & apud Ægyptios ex Herodoto, l. 2. quos mortuos proſecutæ mulieres vagæ per urbem percutiebant ſe nudatis mamillis. Apud Troſmos, ex Seneca in Troad. v. 101. ubi Hecuba: *Cadat ex humeris veſtis apertis; jam nuda vocant pectora dextras.* Apud Græcos, ex Herodoto, l. 8. re male geſta à Mardonio. Apud Romanos, ex Suetonio in Nerone, c. 42. qui *poſtquam Galbam & Hiſpanias deſciviſſe cognovit . . . veſte diſciſſa, capite converberato, actum de ſe pronunciavit.* Cauſa autem hujus moris hæc erat, ut pectus pateret ad planctum, cujus etiam frequens apud veteres uſus.

695. *Ardua terrarum.*] Montes; ſpatia terrarum altiſſima. Vulgaris eſt ea locutio atque elegans: ut Æ. 2. 332. *Anguſta viarum.* Ibid. v. 725. *Opaca locorum.* De *Auſtris*, ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58. De *roboribus* ſupra, v. 681.

Mutabat

Mutabat; verſans, Siculiſne reſideret arvis
Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaq; inſignem reddidit arte;
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Æneam ſolatus vocibus infit:
Nate Dea, quò fata trahunt retrahuntque, ſequamur.
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, & conjunge volentem.
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus; & quos
Pertæſum magni incepti rerumque tuarum eſt,
Longævoſque ſenes ac feſſas æquore matres;
Et quicquid tecum invalidum, metuenſq; pericli eſt,
Delige: & his habeant terris ſine mœnia feſſi.
Urbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat:
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ, ſubito tales effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Chare magis: nate, Iliacis exercite fatis:
Imperio Jovis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.

deliberans, an remaneret in agris Siculis immemor fatorum, an peteret regiones Italas. Tunc ſenex Nautes, quem Tritonia Pallas unice inſtituit, & effecit clarum multis vaticiniis; edebat hac reſponſa, dicebatque, *vel quid magna ira deorum minaretur, vel quid exigeret ſeries fatorum. Atque ille ſolatus Æneam loquitur his verbis: Fili Veneris, eamus quo fata vocant & revocant. Quicquid accidet, omnis fortuna vincenda eſt tolerando. Eſt tibi Trojanus Aceſtes è divina origine: accipe illum & volentem adhibe ſocium ad conſilia. Da illi eos qui ſuperſtui ſunt amiſſis navibus, & quos tædet magni conſilii & rerum tuarum; & elige ſenes grandævos, & matres laſſas navigatione, & quodcumque tecum eſt infirmum & timens pericula: & permitte* ut illi *fatigati habeant urbem* in *hac regione. Vocabunt urbem* illam *Aceſtam, conceſſo* ab Aceſta *nomine. Æneas commotus* eſt *talibus verbis amici ſenis: deinde vero diſtractus eſt animo in omnes curas. Et nox nigra occupabat cœlum invecta duobus equis: deinde ſpecies Anchiſæ patris delapſa è cœlo viſa* eſt ipſi *repente proferre talia verba: ô fili, mihi magis chare* quam *vita, quando vita inerat mihi; fili, agitate caſibus Trojanis: venio huc juſſu Jovis, qui avertit incendium à navibus* tuis, *ac denique miſertus eſt* tui *ex alto cœlo.*

NOTÆ.

704. *Nautes, unum Tritonia, &c.*] *Nautes*, caput *Nautiæ* familiæ Romanæ, cujus in cuſtodia Palladium Romæ per ſucceſſionem fuit: ut habet Dionyſius Halicarn. l. 6. Et cauſam diximus, Æ. 2. 166. De *Pallade*, Æ. 1. 43. & 2. 31. De *Tritonia*, ejus cognomine, Æ. 2. 171. De *ordine fatorum*, Æ. 1. 243. De *Aceſta rege, Dardaniæ ſtirpis*, ſupra v. 36.

718. *Aceſtam.*] De hac urbe, infra, v 755.

721. *Bigis.*] Ut Soli *quadrigæ*, ſic nocti & Lunæ *bigæ* à Poëtis trahendo currui aſſignantur: & quidem ab Ovidio *equi*, ab Auſonio *juvencæ*, ab aliis *muli*; quia ſicut muli non ſuo, ſed equi genere procreantur; ita Luna non ſuo, ſed Solis lucet lumine. Tibullus tamen, l. 3. 4. 17. attribuit Nocti *quadrigas*. Color autem illis *niger* vulgo datur; à Claudiano *cæruleus*, qui ſæpe ſumitur pro nigro; ab Ovidio *niveus*, quia illic de Luna agitur.

722. *Cœlo facies delapſa parentis, &c.*] E cœlo labitur, quo ejus *manes Acheronte remiſſos*, & inter Divos admiſſos putari vidimus, v. 99. Tamen mox conveniri vult apud inferos, v. 733. Scilicet putabant veteres quatuor ineſſe homini, de quibus Æ. 4. 385. præcipue *animam*; & *ſimulacrum*, ſive *idolum*, ſive *manes*; *animam*, heroum præſertim in cœlum abire; *ſimulacrum* eorundem manere apud inferos. Sic apud Homerum Odyſſ. 11. 600. Ulyſſes, in illa ſua mortuorum ex inferis evocatione, ait: Τὸν δὲ μετ' εἰσενόησα βίην Ἡρακληείην, εἴδωλον· αὐτὸς δὲ, &c. *Poſt hunc vero vidi vim Herculeam, idolum: ipſe vero apud immortales Deos oblectatur in conviviis.* De *Ilio*, Æ. 1. 5. De *fatis*, Æ. 1. 243. De *Italia*, Æ. 1. 534. De *Latio*, Æ. 1. 10. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *Avernis*, pro inferis, Æ. 6. 237. De *Tartaro* infimo inferorum loco G. 1. 36. De *Elyſio*, beatorum apud inferos ſede Æ. 6. 638. De *Sibylla*, Æ. 6. 10. De *ſacrificio Sibyllæ*, Æ. 6. 243. De *genere Æneæ*, ſeu poſteris, Æ. 6. 750.

Obtempera consiliis, qua senex Nautes præbet tibi prudentissima: transporta in Italiam electis juvenes, generosissimos animos: gens fortis & aspera moribus vincenda est tibi in Latio. Tamen prius veni ad *domos inferas, & per Avernum profundum quare mea colloquia, ô fili. Non enim sceleratus Tartarus & mœsta umbra tenent me, sed habito Elysium, & latos cœtus bonorum. Casta Sibylla huc ducet te multo sanguine nigrarum victimarum. Tunc discès omnes posteros tuos, & urbes qua concedentur. Nunc autem vale: nox humida peragit medium cursum, & Sol oriens crudelis me attingit equis anhelantibus.* Sic *locutus* erat, *& evanuit veluti fumus in levem aërem. Æneas deinde ait: quo curris? quo te subtrahis? quem fugis, aut quis te cohibet ab amplexu nostro? Hæc dicens, succendit ignem in cinere sepultum: colitque supplex pio frumento & thuribulo pleno Lares Trojanos & sacraria alba Vesta. Statim advocat socios, ac primo Acesten: declaratque mandatum Jovis, & jussa dilecti patris, & quod jam consilium hæreat menti. Nulla* est *mora in* hoc *consilio, & Acestes non recusat mandata. Addiciunt matres urbi, & relinquunt plebem volentem, animos non cupidos magna gloria.*

Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atq; aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos; & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia namq;
Tartara habent tristesq; umbræ: sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuũ, &, quæ dentur mœnia, disces.
Jamque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas: Quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes:
Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ.
Extemplo socios, primumque accersit Acesten:
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet; & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.

NOTÆ.

738. *Medios torquet, &c.*] Tria sunt hic notanda. I. Æstas, sive solstitium imminens, hic significatur: cum scilicet nox est brevissima, primumque diluculum mediæ nocti fere conjunctum: ait enim *medios torquet nox cursus*; & *oriens me equis afflavit*, id est, *Sol oriens*. Quæ ratio temporis cum iis quæ diximus v. 46. apprime convenit. Et vero confectis ludis, verisimile est Æneam consilii ambiguum dies non paucos in deliberando posuisse: cum hoc ipsi insomnium contigit. II. Umbræ noctu tantum solent apparere, diemque fugiunt. Propert. l. 4. 7. 89.

Nocte vaga ferimur, nox clausas liberat umbras:
Errat & objecta Cerberus ipse fera.
Luce jubent leges Lethæa ad stagna reverti:
Nos vehimur, vectum nauta recenset onus.

Alii hoc tribuunt *umbris*, quæ circa tumulos manebant; cum *manes* sive *idola* apud inferos clausa essent. Licet autem hæc Anchisæ species è cœlo, non ex inferis, apparere hic dicatur: eamdem tamen ipsi tribuit lucis ac diei formidinem. III. Somnia tantum ea putantur vera, quæ ad extremam noctem obveniunt: falsa, quæ sub primam noctem. Causam affert Plinius, l. 10. 75. *A vino & à cibis proxima, atque in redormitione, vana esse visa prope convenit.* Quare verum hoc insomnium Æneas existimavit.

744. *Pergameumque Larem, &c.*] *Penates, Lares, Vestam*, id est, inextinctum ignem, secum in Italiam advexisse Æneam diximus, Æ. 2. 293. ubi de *Vesta*: & Æ. 2. 717. De cultu *Larium* diximus, Æ. 3. 177. Colebantur autem injectis in ignem floribus, vino, thure, libis, sive placentis è purissimo frumento, quod *far* appellatur; mola item salsa, de qua Æ. 2. 113. Unde hic ait *farre pio*, id est, placenta & libo; & *acerra*, arcula thuris sive thuribulo. Supersunt hic tria notanda. I. Per *sopitos ignes*, non intelligi ignes extinctos, hoc enim nefas erat; sed lentius emicantes. II. Vestam dici *canam*, vel quasi antiquam, ut dicta est, Æ. 1. 296. *cana fides*. Vel quia Vestales deinde virgines albo amictu indutæ sunt. III. Æneam, post Anchisæ discessum, sacra fecisse *Laribus*: quia putabant

Ipsi

Ipſi tranſtra novant, flammiſque ambeſa reponunt
Robora navigiis: aptant remoſque rudenteſque:
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortiturq; domos: hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ
Eſſe jubet; gaudet regno Trojanus Aceſtes,
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloque ſacerdos

Alii reficiunt ſcamna, & reparant in *navibus ligna ſemuſta flammis; accommodant remos & funes: pauci* quidem ſunt *numero, ſed virtus ardens bello. Interim Æneas deſcribit* ſpatium *urbis aratro, & diſtribuit domos* per ſortem: *imperat hoc* ſpatium *dici Ilium; & hæc loca*, loca *Troja. Aceſtes Trojanus lætatur* nova *ditione. Aſſignat forum, & ponit leges ſenibus convocatis.*

Tunc templum propinquum ſideribus ponitur Veneri Cypriæ in cacumine Erycis montis: *& ſacerdos*

NOTÆ.

veteres, nihil aliud *Lares* eſſe, quam animas parentum, ut oſtendimus, Æ. 2. 717. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *rudentibus*, infra, v. 824. De voce *ambeſa*, Æ. 3. 357.

755. *Urbem, &c.*] De hac tria dicenda, *nomen, ſitus, conditor.* I. Vocatur à Stephano *Egeſta*, à Dionyſio Halicarnaſſeo *Ægeſta*, à Cicerone & Romanis vulgo *Segeſta*, à Plinio cives ejus *Aceſtæi*, quod convenit cum Virgilio, qui *Aceſtam* vocat: nunc teſte Fazello *Barbara*. Varietatem nominum induxit multiplex regis hujus appellatio, quem Virgilius *Aceſten* vocat, ſupra, v. 36. II. Situs ejus eſt in parte occidentali Siciliæ, ſinum verſus & emporium, cui nomen *Caſtel à mare*, & ſeptentrionem reſpicit: urbs ipſa *Segeſta*, non in litore, ſed ab hoc emporio milliaria circiter quinque in terras recedit ad meridiem: ager calidis & ſulphureis fontibus paſſim ſcatet. III. Hujus conditor dicitur à quibuſdam apud Strab. l. 6. Philoctetes, qui ex agro Italiæ Crotonienſi Trojanum Ægeſtum eo conſilio in Siciliam miſerat. Apud Lycophronem & ejus interpretem Tzetzem, Ægeſtæ atque Elymo tribuitur, ſupra, v. 73. Apud Virgilium, Pompeium, Feſtum, Dionyſium, Ciceronem, Æneæ aſſignatur. Ita Cicero Verrina 4. 72. *Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Æneâ, fugiente à Troja atque in hac loca veniente, conditum eſſe demonſtrant.* Dionyſii Halicarn. verba jam retulimus, v. 660. De Romano more circumducendi *aratri*, ad circuitum urbis deſignandum, Æ. 1. 452. in voce *porta*.

756. *Hoc, Ilium; & hæc loca, Troja.*] *Ilii* mentionem in Sicilia nuſquam reperi: quare hic, *Ilium* ſumi puto pro *arce* aut urbe ipſa Segeſtana, quæ ad ſimilitudinem Ilii ſive Trojæ condita ſit: quemadmodum ex arce Trojana *Pergamo*, edita loca omnia deinde *Pergama* vocata eſſe diximus Æ. 1. 470. *Loca Troja.*] *Scamandrum* ſive *Xanthum*, & *Simoenta*, Troadis fluvios, de quibus Æ. 1. 104. 477. quorum nomina duobus circa Segeſtam in Sicilia fluviis ab Æneâ fuiſſe impoſita teſtantur quidam apud Strab. l. 13. Et *Scamandri* quidem mentio eſt apud Diodorum, l. 20. quem Cluverius ait nunc appellari nomine S. *Bartholomæi*, vel *Freddo*. Addit idem *Simoenta* ad orientem ipſius naſci, & cum eo poſt paulo miſceri: nec ejus vulgare nomen aſſignat.

758. *Indicitque forum, &c.*] *Forum* locus erat ubi jus diceretur. *Indicit*, tempus propriè notat, quo jus in foro dicendum eſſet. *Dat jura*, jus illud legeſque aperit, ex quibus urbem rectûri eſſent *patres*, id eſt ſeniores: & ſic Romæ *ſenatores* deinde vocati ſunt. Notandum autem civitatem tribus præcipue contineri, muris, legibus, religione: quibus ex æquo ab Æneâ proviſum eſt.

759. *Erycino in vertice.*] De ſitu *Erycis*, nunc S. *Juliani*, montis poſt Ætnam in Sicilia maximi, diximus, Æ. 3. 707. In hujus declivi, paulo infra verticem, urbs fuit ejuſdem nominis. Hanc fundatam, & utrique nomen inditum volunt ab ipſo Eryce, Diodorus l. 4. & Apollodorus l. 2. A ſepulchro Erycis ibidem conſtituto nomen petit Hyginus, c. 270. Ab Æneâ cum Segeſta urbe conditam eſſe cenſent Dionyſius l. 1. & Tzetzes in Lycophronem. De *Eryce*, ſupra, v. 24.

760. *Sedes Fundatur Veneri Idaliæ.*] In ſummo montis Erycis vertice planities fuit, ubi templum Veneris Erycinæ diu celebratum; & juxta Tacitum à Tiberio, juxta Suetonium à Claudio, deinde inſtauratum. Primus ejus conditor Æneas dicitur à Pomponio Mela, ab Hygino, à Dionyſio, qui Venerem illam ipſam non *Erycinam*, ſed *Æneiam* vocatam addit. Ab his ita diſſentit Diodorus l. 4. ut non ſolum Erycem urbem, ſed & Erycinæ Veneris ædem, ab *Eryce* fundatam putet; ab Æneâ donis dumtaxat ornatam: Æneæ tamen opus vulgo id habitum eſſe innuit Tacitus Annal. l. 4. *Idaliam* vocat Venerem Virgilius, non quod hoc ibi nomine inſignita fuerit; ſed quomodo Delium Apollinem appellat *Thymbræum*, ut notavimus, Æ. 3. 85. & Æ. 4. 345. *Idalium* ſive *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri, in mediterranei maris maxime orientali ſinu, quæ tota Veneri dicata fuit.

ac ſylva late ſacra attribuitur ſepulchro Anchiſæ. Et jam omnis populus epulatus fuerat per *novem dies, & facta* fuerant *ſacrificia* per *aras: cum tranquilli venti complanaverunt fluctus, & validus Auſter aſpirans invitavit iterum in mare. Surgit magnus luctus per litora ſinuoſa:* cives *ſtant complexi inter ſe noctuque diuque. Jam ipſæ matres; ipſi, quibus conſpectus maris videbatur olim horridus, & vis* ejus *intolerabilis:* illi *volunt proficiſci, & pati difficultates omnes itineris. Bonus Æneas ſolatur illos ſermone benevolo, & plorans commendat* eos *Aceſtæ conſanguineo ſuo. Poſtea jubet* ſuos *immolare Eryci tres vitulos, & agnam tempeſtatibus; & funes per ordinem abrumpi. Ipſe coronatus frondibus conciſæ olivæ* circa *caput, erectus longe in prora, tenet poculum; & projicit viſcera in aquas ſalſas, effunditque vina pura. Ventus exoriens propellit à puppe navigantes: ſocii verberant mare certatim, & verrunt* ejus *planitiem. Venus autem interim agitata curis alloquitur Neptunum, & emittit è pectore tales querelas:*

Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi ſtraverunt æquora venti:
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Complexi inter ſe noctemque diemque morantur.
Ipſæ jam matres; ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet; ſolvique ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet; extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſque effundit pectore queſtus:

NOTÆ.

761. *Sacerdos & lucus, &c.*] Quippe promiſerat ſe, condita urbe, ſacra in perpetuum Anchiſæ patri fundaturum, v. 60. Itaque ſacerdotem ei, & ſacram ſylvam dedicat. *Anchiſæo.*] Pro *Anchiſæio:* ut Æ. 4. 552. *Cineri Sichæo*, pro *cineri Sichæio.* Teſtatur autem Hyginus c. 270. in Erycino monte ſepultum Anchiſen fuiſſe: quamvis in Italiam perveniſſe Cato dicat; alii, antequam Æneas Siciliam attigiſſet, in itinere obiiſſe.

762. *Dies epulata novem, &c.*] Novemdialia ſacrificia repetita, de quibus v. 64. ſacrificiis autem fere ſemper adjunctæ epulæ è ſacris carnibus. Cujus autem in honorem peracta hæc ſacra? An iterum patris, ut illa ſuperiora? an Deorum novæ urbis? An Veneris Erycinæ? Hoc ſane ipſum puto: incidi enim in locum Athenæi l. 9. quem hic adſcribere non pigebit. Τῆς δὲ Σικελίας ἐν Ἔρυκι καιρὸς τίς ἐστιν, ὃν καλοῦσιν ἀναγωγὰς, &c. *In Eryce autem Siciliæ tempus quoddam eſt quod vocant ἀναγωγὰς, ſive* profectionis dies, *quibus aiunt Venerem in Africam abire. Tum nulla apparent circa locum columbæ, tamquam abeuntem Deam comitatæ. Nono poſt die, quod tempus καταγώγια, ſive* reverſionis dies *appellant, columba ex mari una prævolante, & in templum ſe recipiente, ſequuntur mox aliæ. Tum quotquot circum habitant divites convivia agunt, cæteri læti plaudunt.* Eadem ferme habet Ælianus Hiſt. anim. l. 4. 2. Quæ cum Æneæ profectione, ac epulis, dierumque numero, ſatis congruunt; ut eo dicatur Virgilius reſpexiſſe: & Æneas matri ſuæ Veneri poſtrema hæc feciſſe ſacra, cui modo templum fundaverat.

764. *Auſter.*] Ventus meridionalis, navigantibus è Sicilia in Italiam commodus. Ecl. 2. 58.

768. *Numen.*] Vel numen ac divinitas maris: vel quorumcumque Deorum voluntas: Æ. 1. 137.

771. *Conſanguineo Aceſtæ.*] *Conſanguineus*, non cognatum & *ex eadem familia* hic ſignificat; nullum enim eſt veſtigium hujus inter Æneam & Aceſten cognationis: ſed *ex eadem gente* Trojana. Vide quæ de Aceſtæ origine dicta ſunt, v. 36. De *Eryce*, v. 24. De *Erycis divinitate*, v. 467. De *divinitate tempeſtatum*, & *agna* iiſdem immolanda, Æ 3. 120. De *vino* & *extis projiciendis* in mare ante profectionem, ſupra v. 238. De *extis*, Æ. 4. 64. *Patera*, poculum eſt *patens.*

779. *At Venus, &c.*] De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *æquore*, pro maris planitie, Æ. 2. 780. De *Junonis* ira in Trojanos, Æ. 1. 33. De *ejuſdem conatu adverſus fata*, Æ. 1. 243. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

Junonis

Junonis gravis ira & inexſaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatiſve infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem
Relliquias; Trojæ cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur: cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis tu teſtis in undis
Quam molem ſubito excierit: maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc auſa tuis.
Proh ſcelus! ecce etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque teſtor,
Æneæ mihi cura tui. Cum Troïa Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Æneam, nec Diis, nec viribus æquis,

Aſpera iracundia & inſatiabilis animus Junonis cogunt me delabi ad omnes preces, ô Neptune. Hanc, neque diuturnum tempus, nec ulla pietas placat; nec quieſcit victa juſſu Jovis aut fatis. Non ſufficit ipſi *conſumpſiſſe infando odio urbem è medio populorum Phrygia, & duxiſſe* ejus *reliquias per omne* genus *pœnarum; perſequitur cineres & oſſa interfecta Trojæ: noverit ipſa cauſas tanti furoris. Tu ipſe teſtis es, quantam excitaverit mihi nuper tempeſtatem in mari Libyco: confudit omnia maria* cum *cœlo, fruſtra confidens ventis Æoliis: auſa eſt hoc in tua ditione. O crimen! en etiam impulſis mulieribus Trojanis incendit fœde naves, & coegit* cives *amiſſâ claſſe relinquere* eas mulieres in *peregrina regione. Quod* ſpectat ad *reliqua: precor, liceat* Trojanis *committere tibi per undas vela ſecura, liceat pervenire* ad *Tybrim Laurentem; ſiquidem peto* res *conceſſas, ſiquidem* Parcæ *& fata dant* illis *eas urbes. Tunc* filius *Saturni, rector profundi maris, protulit iſta; ô Venus, omnino æquum eſt te confidere meo imperio, unde accepiſti ortum;* hoc *etiam merui: ſæpe repreſſi furores & rabiem immanem cœli & maris. Nec minor cura eſt mihi Æneæ tui in terris, teſtes* appello *Xanthum & Simoëntа. Quando Achilles perſequens turmas Trojanas territas allidebat* eas ad *muros, & tradebat morti multa millia, & fluvii pleni* cadaveribus *gemebant, & Xanthus non poterat invenire viam & exonerare ſe in mare; tunc ego ſervavi cavâ nube Æneam certantem* cum *forti* filio *Pelei, nec Diis nec viribus paribus:*

NOTÆ.

784. *Infracta*] *Fracta.* Affirmat enim fere ſemper augetque, non negat; ſcilicet ab *infringo*, quod ſemper affirmat.

788. *Cauſas tanti ſciat illa furoris*] Significat nullam eſſe furoris illius cauſam; quaſi dicat, *ſciat illa cauſas, ego enim neſcio:* De *Libyco mari*, circa Africam, Æ. 1. 162. De *Æolo* ventorum Deo, Æ. 1. 56.

790. *Molem.*] Cumulos fluctuum tempeſtate ſuſcitatos. Sic Æ. 1. 38. Neptunus increpat ventos: *Tantas audetis tollere moles?* De *Parcis*, quæ pro fato ſumuntur, Æ. 1. 26. De *Neptuno Saturni filio*, Æ. 1. 139.

800. *Cytherea, &c.*] De hoc *Veneris* nomine, Æ. 1. 261. De *ejus genere* & *ortu* è ſpuma maris, Æ. 1. 260.

801. *Merui quoque.*] Merui beneficiis meis, ut mihi fideres.

803. *Xanthum, &c.*] Hos atteſtatur fluvios Neptunus: non quaſi ſacra ſibi numina; ſed quia reipſa teſtes fuerant exhibiti Æneæ auxilii, quorum in ripa Æneam periculo Neptunus eripuerat. De *Xantho* & *Simoënte*, fluviis Troadis, Æ. 1. 104, 477. De *Æneæ ex Achillis manibus erepto*, Æ. 4. 228. De *Pelida*, Achille ejuſque Patre Peleo, Æ. 2. 263. De *Neptuni odio in Trojanos*, Æ. 2. 610.

quamvis optarem eruere à fundamentis munimenta perjuræ Trojæ conſtructa meis manibus. Nunc etiam reſtat mihi eadem voluntas erga Æneam, *depone metum : perveniet ſecurus* ad *portum Averni, quem cupis : unus erit tantummodo quem requiret ſubmerſum mari ; unicum caput peribit pro multis. Poſtquam pater* Neptunus *recreavit his verbis latum animum Dea, alligat equos curru, & imponit* iis *ferocientibus fræna ſpumantia, & manibus laxat omnes habenas. Volat celer per ſummos fluctus* in *curru cæruleo, undæ demittunt ſe, & mare inflatum complanatur aquis, ſub rotis ſonantibus : nimbi fugiunt toto aere. Tunc varii vultus comitum* apparent ; *grandia cete, & chorus Glauci ſenioris. & Palæmon filius Inus, & Tritones veloces, & totus exercitus Phorci. Thetis & Melite, & virgo Panopea, Niſæe, & Spio, Thalia, & Cymodoce, occupant ſiniſtra ſpatia.*

Nube cava eripui ; cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi, pelle timorem ;
Tutus quos optas portus accedet Averni :
Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret ;
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta Deæ permulſit pectora dictis ;
Jungit equos curru genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibuſque omnes effundit habenas.
Cœruleo per ſumma levis volat æquora curru :
Subſidunt undæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis : fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies : immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inoüſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeaque virgo,
Niſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem : jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

Tunc viciſſim blanda latitia ſubit animum incertum Æneæ : imperat celeriter omnes malos erigi, & *admoveri manus* ad *vela,*

NOTÆ.

813. *Portus accedet Averni.*] Qui non longe abeſt ab urbe *Cumis*, & *antro Sibyllæ :* quo perveniet, Æ. 6. De *Averno*, G. 2. 161. Æ. 4. 512. Æ. 6. 237.

815. *Unum pro multis, &c.*] Palinurus, qui Morphei fraude ſubmergetur ; v. 860. De *equis & curru Neptuni*, Æ. 1. 160. De *feris*, pro equis, Æ. 2. 51.

820. *Sub axe tonanti.*] Vel *axe Neptunii curſus*, qui magno rotarum ſtrepitu impelli & quaſi *tonare* videbatur. Vel *axe cæli*, id eſt cœlo ipſo, quod tempeſtatem minabatur, & jam *tonabat*, priuſquam has Neptuno preces funderet Venus.

822. *Variæ comitum facies, &c.*] Varia maris numina, aut monſtra. I. *Cete*, maximi ſunt piſces, qui pro balænis vulgo ſumuntur : neutrius generis, & pluralis numeri : quia Græca vox eſt, eaque neutra τὸ κῆτος, plurali numero τὰ κήτεα, & per contractionem κήτη, unde *cete*. II. *Glaucus*, *Panopea*, *Palæmon* filius *Inus*. G. 1. 437. III. *Senior Glauci chorus*, Nymphæ, aut Tritones : & commutatio eſt, id eſt, *ſenioris Glauci chorus*. IV. *Tritones*, Æ. 1. 148. V. *Phorci exercitus*, ſupra 240. VI. *Thetis*, Nerei filia, E. 4. 32. cum reliquis Nymphis ſororibus, quarum nomina ſingulatim explicantur, G. 4. 338. Præterquam *Melites* quæ ab Heſiodo numeratur inter quinquaginta Nerei filias, Μελίτη, à μέλι, *mel*.

829. *Attolli malos.*] De re nautica hæc accipe. I. *Malus*, ingens arbor eſt, in medio navis erecta, è qua vela ſuſpenduntur ; cum in altum ſolvebant veteres, hunc erigebant ; inſerebantque foramini, qui Latinis *modius*, Græcis μεσόδμη, dicebatur ; tum funibus undique firmabant : appulſi autem ad litus, eruebant è *modio*, & inclinabant ad puppim, in ligno quod Plauto *caſteria*, Homero ἰσοδόκη appellatur. De *erectione* hic loquitur Virgilius. De *inclinatione* Lucanus l. 3. 46. *Et poſito remis petierunt litora malo.* II. *Antennæ*, oblongæ perticæ, è quibus expanſa pendebant vela : hæ malo tranſverſæ ſuſpendebantur, vel in ipſa mali ſummitate, ſi major venti vis captanda erat ; vel medio in malo, ſi moderatior ſufficiebat. III. *Brachia* & *cornua*, partes erant antennæ ; *brachia* quidem partes mediæ quæ hinc inde ad mali latera prominebant : *cornua* vero partes extremæ, quæ brachia terminabant. Itaque hic per *brachia*, totas ipſas antennas Æneas intelligit : jubetque velis intendi antennas, per enallagen ſive commutationem ; id eſt, *jubet vela intendi antennis*. Niſi forte præſtet ita ſimplicius explicare : *jubet admoveri manus & brachia artemque omnem ex-*

Una

Una omnes fecere pedem: pariterq; ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus: una ardua torquent
Cornua, detorquentq;: ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat; placidâ laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras;
Te, Palinure, petens, tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti: puppique Deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, fuditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem,
Æquatæ ſpirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat: clavumque affixus & hærens

Simul omnes extenderunt funes veli: & ſimul laxaverunt modo ſiniſtros, modo dextros ſinus veli: ſimul vertunt & obvertunt alta cornua antennæ: venti proſperi provehunt claſſem. Palinurus primus ante omnes ducebat denſam claſſem: alii juſſi ſunt dirigere curſum ad illum. Et jam nox humida attigerat pene medium ſpatium cœli, remiges ſtrati inter dura ſcamna ſub remis permiſerant membra tranquillo ſomno: cum Somnus celer delapſus è ſideribus cœleſtibus diſcuſſit aërem obſcurum, & fugavit tenebras: quærens te, ô Palinure: ferens tibi innocenti ſomnia funeſta: & Deus ſedit in alta puppe, ſimilis Phorbanti, & protulit ore verba iſta: ô Palinure, fili Iaſi, ipſum mare provehit naves, venti ſtant aquabiles, tempus offertur ad quietem. Demitte caput, & ſubtrahe labori oculos laſſos. Ego ipſe implebo pro te tuum officium tantiſper. Cui Palinurus reſpondet vix aperiens oculos: an vis me neſcire faciem tranquilli maris & undarum quietarum? an me fidere huic monſtro? quid enim committam Æneam Auſtris doloſis, etiam toties deceptus fraude aëris ſereni? Proferebat talia verba: & nullatenus deſerebat gubernaculum, ei affixus & adhærens;

NOTÆ.

plicandis velis. IV. *Funes*, quibus antennæ velis inſtructæ demittebantur attollebanturque, vocabantur *rudentes*: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebantur *pedes*. V. *Pedum* uſus erat, in captando vento: cum enim vulgo antenna extra malum proram verſus, ex æquo penderet: pedeſque hinc atque hinc è velo penduli ad latera navis, item ex æquo alligarentur; prout magis minuſve pedum alter aut laxabatur, aut ſtringebatur, ita magis minuſve in dextrum ſiniſtrumve latus *detorquebantur cornua* antennarum, ipſa *obliquabatur* antenna, & majori minorive ſinu vela ventos excipiebant. Atque illud eſt, *obliquare ſinus in ventum*, ſupra, v. 16. Itemque *facere pedem*, id eſt, *extendere pedem*, ut ſæpe, *facere vela*, id eſt, *extendere vela*.

832. *Sua flamina.*] *Proſpera, commoda.* Sic Ovid. Triſt. 1. 9. 49. *Vos facite ut ventos, loca cum diverſa petamus, Illa ſuos habeat, nec minus illa ſuos.*

835. *Metam.*] Aërem *circo* comparat in quo ſidera, *noxque* ipſa, decurrunt: terram, exiguæ rotundæque molis, poſitam in medio, comparat *metæ*; quam ſidera circumeunt: De *circo* & *meta*, v. 288.

838. *Somnus.*] De eo, ejuſque inſignibus, Æ. 6. 893. *Delapſus ab aſtris*: id eſt, *ex aëre*, per quem vagatur, ut varia hominibus ſomnia immittat: cum enim noctis ſit filius, & habitet apud inferos; ex aſtris & cœlo deſcendere, quaſi è propria ſede, non poteſt.

839. *Diſpulit umbras.*] Vel ſimpliciter motum exprimit volantis Dei, qui tenebroſum aërem alis findit: Vel ſignificat, aërem ab eo etiam clariorem redditum, ut ejus inſueta ſerenitas Palinuro fraudem faceret.

842. *Phorbanti.*] Multi fuerunt hujus nominis: interque alios unus è filiis Priami: de quo hic ſermonem eſſe putat Hortenſius. *Iaſius*, Trojanus aliquis, pater aut avus Palinuri. De *ſale*, pro mari, Æ. 1. 541. De *Auſtris*, ventis meridionalibus, E. 2. 58. De *Clavo*, manubrio gubernacli, ſupra, 177. De *Lethæo rore*, & fonte apud inferos oblivionem inducente, G. 1. 78. & Æ. 6. 705. De *Styge*, fluvio etiam inferno, Æ. 6. 323.

& intendebat oculos in ſidera. Ecce Deus excutit ſuper gemina tempora ramum ſparſum aquâ Lethaâ, & ſoporatum virtute Stygiâ: & relaxat obnitenti oculos fluitantes. Vix ſomnus improviſus occupaverat prima membra: & ſtatim Deus ſuper innitens, impulit, cum parte puppis effracta & cum gubernaculo, illum pronum in undas liquidas, & ſæpe implorantem ſocios fruſtra. Ipſe alatus & volans ſuſtulit ſe in levem aerem. Claſſis decurrit mari viam non minus tutam, & provehitur ſecura promiſſis patris Neptuni. Ima jam progreſſa radebat rupes Sirenum; olim aſperas & albentes oſſibus multorum; tunc vero ſaxa horriſona multum ſtrepebant irrequieto mari: cum pater Æneas agnovit navem ire fluitantem amiſſo gubernatore, & ipſe gubernavit eam per undas obſcuras, multum gemens, & turbatus animo ob *ſortem amici: ô Palinure,* aiebat, qui *nimis fidiſti cœlo & mari tranquillo, jacebis inſepultus in ignoto litore.*

Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat:
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygiâ, ſuper utraq; quaſſat
Tempora; cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et ſuperincumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multorumq; oſſibus albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici:
O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

NOTÆ.

856. *Natantia lumina.*] *Fluitantia*, quæ nunc aperiuntur, nunc clauduntur. De *gubernaculo*, ſupra, v. 177.

864. *Sirenum ſcopulos, &c.*] Duo quærenda: quæ *Sirenes*, qui earum *ſcopuli*. I. *Sirenes* monſtra fuerunt; Acheloi fluvii & Calliopes aut Melpomenes Muſæ, filiæ tres, *Parthenope*, *Leucoſia*, *Ligea*. Varia ſpecie pinguntur: ſuperiore quidem corporis parte fœminæ: inferiore vero gallinæ, aut paſſeres, aut piſces. Harum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat. His deliciis nautas præternavigantes in naufragium pelliciebant ad ſcopulos. Harumque fatum fuit, tandiu vivere, quamdiu cantantes eas audiens nemo impune prætervectus eſſet. At cum Ulyſſes, monitus à Circe, ſociorum aures obturaſſet cera, ſeque navis malo alligari juſſiſſet; eaque arte trajeciſſet incolumis: ideo Sirenes in mare ſe præcipites dederunt. Nomen: non à σύρω, *traho*, *quia Sirenes*, non *Syrenes*, appellantur: ſed, vel à σειρὰ, *catena*, *funis*; vel à σείω, quod interdum eſt *decipio*. II. Sedes earum collocatur ad Surrentinum Italiæ promontorium, in mare Tyrrhenum prominens, inter agrum Campanum & Picentinum, ſinumque Puteolanum & Paſtanum. Sed cum illic plures ſint inſulæ; imprimis *Capreæ*, major inſula, Tiberii ſeceſſu ac voluptatibus infamis, nunc *Capri*, ad Puteolanum ſinum magis accedens: item *Sirenuſæ*, ſcopuli, continenti propiores ac Paſtano ſinui: hinc ſedem Sirenum alii in *Capreis*, alii in *Sirenuſis* locant; optime qui in *Sirenuſis*, nunc abſque nomine ſcopulis. Paſtanus vero ſinus nunc eſt *golfo di Silerno*; Puteolanus, *golfo di Napoli*.

871. *Nudus in ignota, Palinure, &c.*] Cætera quæ ad Palinurum pertinent, deſcribentur Æ. 6. 337. Non enim fluctibus hauſtus eſt; ſed enatans ab Italici litoris incolis occiſus.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Appulſus Æneas in Italiam ad Cumas, petit antrum Sibyllæ Deiphobes: dumque varia Phœbeo in templo deſcripta contemplatur, jubetur victimas cædere; peractiſque ſacrificiis conſulit Sibyllam de futuris eventibus, deque deſcenſu ad inferos. Sibylla tria reſpondet: Bellum ab Italis inſtare graviſſimum: ramum aureum, inventu perdifficilem, adeunti inferos parandum eſſe; denique unum ex amicis in litore mortem interim obiiſſe. Redit Æneas ad ſuos, mortuum Miſenum reperit: hujus extruendo rogo dum exciditur ſylva, columbæ, aves Veneris, ad auream arborem Æneam deducunt. Hic igitur funere perfunctus, nocturniſque ſacrificiis ad avernum Antrum inferorum numina veneratus, ad inferos Sibylla duce deſcendit. Videt illic I. In veſtibulo, monſtra varia. II. In ripa fluviorum infernorum, umbras defunctorum aditum petentes; inque iis, Orontem, Palinurum. III. In ipſo flumine, Charonta portitorem, quem, ſecum de aditu rixantem, aurei rami conſpectu demulcet. IV. In limine, Cerberum canem, quem ſopit objecta offa. V. Ultra limen, ſedes variæ, quas incolebant 1. Infantes: 2. Injuſta morte damnati: 3. Propria manu perempti: 4. Amantes, in quibus Dido. 5. Bellatores, inter quos Deiphobus, aliique Trojani & Græci duces. VI. Ad ſiniſtram, eminus carcerem vidit impiorum pœnis deſtinatum: quem locum adire cum non poſſit; à Sibylla varia variorum ſupplicia edocetur, Gigantum, Salmonei, Lapitharum, Ixionis, Theſei, &c. VII. Ad dextram verſo itinere, pervenit ad Elyſios campos; ubi multos heroum nactus, à Muſæo de loci incolarumque conditione, deque Anchiſa, certior factus; in ipſum Anchiſen incidit. VIII. Anchiſes, multa de animarum natura juxta Pythagoræ documenta præfatus, clariſſimum quemque poſterorum ad uſque Auguſtum ei oſtendit. IX. Denique perluſtratis omnibus, per eburneam ſomni portam Æneas ad ſuos revertitur; & è Cumano litore, ad Cajetanum navigat.

SIC fatur lacrymans, claſſiq; immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci

INTERPRETATIO.

Sic loquitur plorans, & permittit navibus curſum liberum, & demum appellitur litori Euboïco Cumarum. Nautæ *vertunt proras* ad *mare*: *deinde*

NOTÆ.

1. *Sic fatur, &c.*] Quid fatur? id nempe quod extremis duobus libri quinti verſibus continetur: *O nimium cœlo, &c.*

Habenas.] Metaphora ab equis petita: quæ liberum impetum curſumque navium ſignificat. Hæc ad ignem tranſlata eſt, Æ. 5. 662. *Furit immiſſis Vulcanus habenis.* Et ad creſcentes arborum ramos, G. 2. 364. *Palmes laxis per purum immiſſus habenis.*

2. *Euboïcis Cumarum, &c.*] *Eubœa*, maxima eſt Græciæ inſula, hodie *Negrepont*: ad ſeptentrionem & orientem, Locris, Bœotiæ & Atticæ, in longitudinem obverſa: ab iiſque diviſa freto anguſtiſſimo, quod Euripus dicitur. Anguſtiſſimo freti loco urbs eſt *Chalcis*, quæ continenti Græciæ ponte juncta eſt. *Æolia*, vel *Æolis*, regio eſt Aſiæ minoris, ad Ægæum mare, & Ioniæ ſeptentrionem: in ea urbs fuit *Cuma*, nunc *Foja nova*. Hippocles Cumanus ex Æolia, & Megaſthenes Chalcidenſis ex Eubœa,

Anchora

anchora fiſtit naves uncis tenacibus, & curvata puppes tegunt extremum litus: prompta turba juvenum exilit in terram Italicam: pars quærit ſcintillas ignis latentes in venis lapidis: pars colligit ligna arborum, quæ ſunt opaca domus ferarum; & oſtendit repertos fluvios. Sed pius Æneas vadit ad templum altum cui Apollo præeſt, & ad vaſtam penitus cavernam & horrendum penetrale Sibyllæ, cui Deus Delius inſpirat magnam animam & intelligentiam, declaratque res *futuras. Jam intrans ſylvas & auratum templum Diana. Dædalus, ſicut fama perhibet, fugiens regnum Minois,*

Anchora fundabat naves, & litora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ,
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit ſylvas, inventaque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæq; procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane petit: magnam cui mentem ani-
Delius inſpirat vates, aperitque futura. [mumq;
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoïa regna,

NOTÆ.

coloniam utriuſque gentis in Italiam deduxerunt; urbemque condiderunt in Campania, circa promontorium occidentale ejus ſinus, qui inde *Cumanus* appellatus eſt, etiam *Puteolanus* nunc *golfo di Napoli*. Græcis urbs dicta Κύμη, Latinis *Cuma*, quibuſdam etiam *Cuma*: nunc verſa eſt. Hanc multo poſt Trojana tempora conditam eſſe teſtatur Velleius, l. 1. 4. Unde hæc à Virgilio de ea dicta eſſe neceſſe eſt per anticipationem temporis.

4. *Anchora fundabat, &c.*] Quia navim, unde per funem demittitur, committit, alligatque maris *fundo*, atque ita ſtabilit. Antiquiſſimæ anchoræ lapideæ fuerunt, ut conſtat ex Arriano, in periplo ponti Euxini: deinde lignea, plumbo munitæ: poſtmodum ferreæ. De *Heſperio*, ſeu Italico litore, Æ. 1. 534.

6. *Semina flammæ.*] Scintillas. Sic Lucretius, l. 1. 900. *Verum ſemina ſunt ardoris multa.* Sic Homerus, Odyſſ. 5. 490. Σπέρμα πυρός, *ſemen ignis*. Imo Lucretius, quaſi eſſet aliquid plantis & igni commune, dixit, l. 1. 898. *Donec flammai fulſerunt flore coorto.*

9. *Arces quibus altus Apollo, &c.*] Hic notanda ſex. I. Æneæ prima cura eſt, adire Sibyllam: juxta monitum Heleni, Æ. 3. 441. præceptumque patris, Æ. 5. 731. II. Templum illud in latere orientali collis, urbis Cumanæ pars & veluti arx fuit. III. Extructum fuit ex uno eodemque rupis ſaxo, & velut in ipſo rupis ſinu excavatum IV. Antrum Sibyllæ non extra templum, ſed in intimo templi loco fuit, multos in receſſus naturaliter defoſſum. Habentur iſta ex oratione parænetica Juſtini Martyris, qui annis poſt Virgilium centum circiter & ſeptuaginta florebat ſub Antonino Pio, templumque ipſum vidiſſe ſe perhibet: tum ex Agathia hiſtor. l. 1. cujus ætate templum videtur fuiſſe deſtructum, aut in arcem converſum; cui caverna Sibyllæ ſubjecta erat. V. Templum illud, juxta Virgilium, Apollini ſimul & Dianæ dicatum fuit: ſiquidem Sibylla vocatur *Phœbi Triviaque ſacerdos*. VI. Templo juncta de more ſylva fuit, ſive *lucus*; aut utrique numini, aut uni Dianæ ſylvarum præſidi ſacer. De *Sibylla*, infra v. 36. De *Apolline* & *Phœbo*, eodem numine, Ecl. 3. 62. 104. De *Trivia*, Diana, ſic à triviis ubi colebatur dicta, Æ. 4. 511. De *Delio vate*, Apolline vatum Deo, Ecl. 3. 67. Æ. 3. 77.

11. *Mentem animumque.*] Non eſt hæc ſynonyma, ſed rerum diverſarum expreſſio familiaris poëtis, Lucretio l. 4. 59. *Mens animi vigilat.* Catullo, Epig. ad Ortalum, v. 4. *Mens animi tantis fluctuat ipſa malis.* Horatio item, &c. Ita diſtinguuntur à Lactantio, l. 7. *Non idem eſt Mens & Animus: aliud enim eſt quo vivimus, aliud quo cogitamus. Nam dormientium Mens, non Animus ſopitur: & in furioſis Mens extinguitur, Animus manet.* Itaque mens, ipſa eſt Animi intelligentia & conſilium: ex Lucretio, l. 3. 616. *Animi nunquam mens conſiliumque.*

14. *Dædalus, &c.*] Athenienſis, ſolerti admodum ac ſubtili ingenio faber ac ſculptor, aſciæ, terebræ, multorumque aliorum inſtrumentorum auctor cum Perdicem, ſororis ſuæ filium, ob inventum ſerræ uſum ex invidia occidiſſet; judicii metu fugit in Cretam. Hic admiſſus in gratiam regis Minois labyrinthum fabricavit: ſed mox, ob commodatam Paſiphaë reginæ operam ad promovendum ejus cum Tauro adulterium, turre incluſus cum Icaro filio, inde ſibi filioque plumis & cera compactis alis evolavit in Siciliam: ubi multa reliquit artis ſuæ monimenta, juxta Pauſaniam & Diodorum. Juxta Virgilium tamen, quem Silius, Juvenalis & Statius ducem ſecuti ſunt, in Italiam aufugit ad Cumas Campaniæ; ubi templum Phœbo condidit; opinor ideo, quod ejus alas ardore non diſſolviſſet, ut diſſolverat alas Icari ejus filii; qui imprudentius per aërem evagatus, alioqui inito

Præpe-

Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo:
Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicamque levis tandem ſuperaſtitit arcem.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum; poſuitque immania templa.
In foribus, letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum) ſeptena quotannis
Copora natorum: ſtat ductis ſortibus urna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſſia tellus.
Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, miſtumq; genus, proleſq; biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

auſus committere ſe aëri cum *pennis velocibus, evaſit ad frigidum ſeptentrionem per viam inſolitam; & volans ſtetit denique ſuper arce Cumana. Appulſus primum his terris ſacravit tibi remos alarum, ô Apollo; & fundavit vaſtum templum. In portis* erat ſculpta *mors Androgei: deinde Athenienſes juſſi* in *pœnam dare ſingulis annis ſeptem corpora filiorum*; res *miſera! adeſt urna* unde *ſortes educta* erant. *Cretica inſula eminens mari reſpondet è regione. Hic adeſt amor inſanus Paſiphaes* erga *taurum, & Paſiphae ſuppoſita* per *fraudem, & Minotaurus ſoboles* ejus *biformis mixto genere, monimentum flagitioſæ libidinis. Hic* adeſt *illa difficultas & error inexplicabilis labyrinthi.*

NOTÆ.

curſu, in eam Ægæi maris partem cecidit, quæ eſt ad ſeptentrionem Cretæ, circa Samum inſulam; nomenque, & inſulæ Sami vicinæ, & huic maris plagæ, reliquit ſuum.

Minoia regna.] *Cretam*, ſive *Candiam*, de qua Æ. 3. 104. Ubi regnavit *Minos*, Jovis & Europæ filius, qui ex *Paſiphae* Solis filia, genuit *Ariadnem*, *Phadram* & *Androgeum*. Multis bellis adverſus Athenienſes Megarenſeſque victor: cum fugientem Dædalum inſecutus, bello Cocalum Siciliæ regem appeteret, ab Cocali filiabus thermarum vapore ſuffocatus eſt: juſtitiæ nomine ſic nobilitatus, ut apud inferos judex animarum à Græcarum fabularum auctoribus conſtituatur ſit: qui tamen iidem, quod ab eo male mulctati ſæpe Græci fuiſſent; ideo familiam ejus, uxorem, filiaſque propudioſis figmentis infames fecere.

16. *Enavit ad Arctos.*] In eas evolavit regiones, quæ ad ſeptentrionem Cretæ inſulæ ſitæ ſunt. Pace tamen dixerim Virgilii; Italia Siciliaque multo ad occidentem Cretæ magis vergunt quam ad ſeptentrionem. *Enavit.*] Evolavit: magna enim inter navigationem & volatum affinitas, unde mox alæ vocantur *remigium alarum*: ut enim multiplici remorum ac remigum ordine navis hinc inde provehitur, ita geminis hinc inde alis agitatur volucris: Æ. 1. 228. De *Arcto gemina*, ſive *urſa*, aſtris ſeptentrionalibus, G. 1. 138. De *Chalcidica*, ſive Cumea arce, ſupra, v. 2.

20. *Letum Androgeo, &c.*] *Androgeus*, Minois & Paſiphaës filius, in Publicis Græciæ ludis ſæpenumero victor, ab Athenienſibus & Megarenſibus ex invidia occiſus eſt. Ideo Megarenſes à Minoe bello petiti & ſubacti ſunt. Athenienſes tributo mulctati ſeptem puerorum, totidemque puellarum: quos in Cretam, vel quotannis vel tertio aut nono quoque anno, ſorte vel delectu, mittere jubebantur, includendos labyrintho, & Minotauro devorandos. Virgilius pueros tantum numerat. *Androgeo*, genitivus eſt Atticus quartæ inflectionis, τῦ Ἀνδρόγεω.

21. *Cecropidæ.*] Antiquum Athenienſium nomen: quorum rex primus fuit *Cecrops* Ægyptius, qui populos hujus regionis vagos duodecim in oppida congregavit, primumque vocavit *Cecropiam*; quæ deinde fuit arx Athenienſis urbis, cum Theſeus duodecim hæc oppida unam in urbem coegit, muriſque cinxit. De *ſortibus* ex urna educendis, Æn. 5. 491. De *Gnoſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

24. *Amor tauri, &c.*] *Paſiphae*, Solis filia, de qua Ecl. 6. 46. turpi amore tauri correpta, dicitur arte Dædali incluſa vaccæ ligneæ fuiſſe, qua arte clam *furtim*que ſuſcepit è tauro monſtrum *biforme*, ſemibovem ac ſemivirum, *Minotaurum* nomine: qui incluſus in labyrintho, puerorum Athenienſium ſanguine paſcebatur. *Taurus* hic juxta aliquos unus aliquis fuit ex aulicis principibus: qui ſtupri conſuetudinem cum Regina, Dædalo adminiſtro, habuerat. *Proles biformis.*] ortus puer ex illa conſuetudine; qui ad geminum referri poterat patrem, verum alterum, alterum falſum; unde & nomen ex utroque mixtum tulit. De *Venere*, amoris ac libidinis Dea, Æ. 1. 260.

27. *Labor ille domus, &c.*] *Labyrinthus* quadruplex fuit. Primus Ægyptiacus apud Heracleopolitas, opus multorum regum, cui manum ultimam Pſammitichus impoſuit. Secundus hic Cretenſis, Dædali opus, ad Ægyptiaci exemplum extructus, ſed vix centenam ejus partem referens. Tertius in Lemno inſula, centum & quinquaginta columnis inſignis. Quar-

Magnum

Nam Dædalus miserans magnum amorem filiæ regis, ipse explicuit Theseo *fraudes & circuitus parietum, dirigens filo passus* ejus *incertos. Tu etiam ô Icare, haberes magnum locum in tanta sculptura, si dolor permisisset. Bis conatus erat exprimere in auro calamitatem illam: Bis manus paternæ defecerunt. At vero* Trojani *ulterius perlustrassent oculis omnia: nisi Achates ante præmissus* ab Ænea ad Sibyllam, *redisset; & cum eo Deiphobe* filia *Glauci, sacerdos Apollinis ac Dianæ, quæ dicit hæc regi:*

Magnum Reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoq; magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriæ cecidêre manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis: ni jam præmissus Achates
Afforet; atque unà Phœbi Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia Regi:

NOTÆ.

tus in Italia juxta Clusium, opus & sepulcrum Porsenæ Etruscorum regis. Locus fuit multis tramitibus inter se implexis, crebrisque foribus ad fallendos occursus recursusque intercisus: tectus fornicibus undequaque, & multis pyramidibus fastigiatus. Vide Plinium, l. 36. 13.

28. *Regina sed enim, &c.*] *Theseus*, Ægæi Athenienſium regis filius, firmatus oraculis à patre veniam obtinuit, ad persolvendum Cretensibus tributum, in Cretam cum reliquis pueris proficiscendi. Huc appulsus, pellecta in amorem sui *Ariadne*, Minois & Pasiphaës filia, ejus opera à Dædalo glomeratum filum accepit: quo ad labyrinthi januam alligato, & inter eundum evoluto, cum Minotaurum occidisset, inde remenso itinere egressus, captivos reliquos ipsamque Ariadnen navi secum avexit. Hanc tamen in itinere deseruisse dicitur in insula Naxo; ubi à Baccho susceptа est, & corona donata, quam deinde inter sidera Dii retulerunt. *Regina* vocatur, id est regis filia: ut Polyxena apud Euripidem ἄνασσα. De morte *Icari*, supra v. 14.

31. *Sineret dolor.*] Supprimitur *si* particula; mutaturque tempus pro *si sivisset dolor.*

33. *Protinus omnia.*] *Omnia*, duas ultimas vocales in unam contrahit ut spondæus fiat. Sic Æ. 5. 352. *Unguibus aureis.* De *Achate*, fidissimo Ænex comite, passim dictum. De *Phœbi Triviæque sacerdote*, supra, v 9.

36. *Deiphobe Glauci, &c.*] De Sibyllis confusa obscuraque omnia: hæc mihi certiora occurrunt. I. *Sibyllæ* nomine nuncupatæ fuerunt, fœminæ generatim omnes, quæ futura cum aliquo impetu furoris Deique afflatu prædicebant. II. *Nomen* est, à σιὸς Æolica voce, pro Θεὸς, *Deus*; & βυλὴ *consilium*: ita ut *Sibylla* sit, *divini consilii particeps.* III. Vitæ diuturnitate & virginitatis laude vulgo commendantur. IV. Ambrosius, in epistolam 1. ad Corinth cap. 2. existimat eas malo spiritu afflatas, non veri Dei beneficio futura conjecisse. Hieronymus tamen adversus Jovinianum lib. 1. videtur existimare divinationem iis à vero Deo in præmium virginitatis datam esse. V. Multa de Christo prædixerunt, Cumana imprimis & Erythræa: neque tamen inde, aut vero numine afflatas, aut hde omnino dignas, putat Augustinus. Sic enim ait contra Faustum, l. 13. c. 2. *Sibylla porro, vel Sibylla, & si qui alii vates vel philosophi gentium de Filio Dei vera prædixisse perhibentur: valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam: non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam: cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola & dæmonia colentes partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt.* VI. Ideo existimo, Sibyllas malo quidem spiritu afflatas fuisse: factum tamen, ut in præmium virginitatis, aliqua etiam vera declarari per eas voluerit Deus, ad revincendam ethnicorum pervicaciam. VII. Plures paucioresve à diversis auctoribus numerantur, decem à Varrone, quem vulgo sequuntur omnes. *Delphica, Erythræa, Cumæa, Samia, Cumana, Hellespontica, Libyca, Persica, Phrygia, Tiburtina.* Harum una Tarquinio Prisco, Romanorum regi tres vel novem obtulit libros, ex multarum Sibyllarum vaticiniis contextos: petiitque pretium trecentorum nummorum: despecta à Rege, tertiam librorum partem abjecit in ignem; tum reversa, idem iterum pretium poposcit: iterumque repulsa passa, partem librorum alteram incendit, pro reliqua tantundem petiit. Cujus pertinaciam rex admiratus, & persolvit pretium, & libros inter sacra Romani imperii haberi voluit, & in Capitolini Jovis sacrario sub terram in arca lapidea deposuit: constitutis viris, qui quoties exigerent dubia reipublicæ tempora, libros eos consulerent. Hi primum viri duo, postea decem, denique quindecim fuere Syllæ dictatoris temporibus. Hæc Tarquinii Sibylla, aliis *Cumæa*, aliis *Erythræa*, dicitur, vulgo tamen *Cumana*: nomine *Amalthea*, vel *Demophile.* VIII. Libri illi incendio Capitolii conflagrarunt, anno ante Syllæ dictaturam: quare legati ex senatusconsulto missi sunt in plerasque Græciæ

Non

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit:
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam, nec ſacra morantur
Juſſa viri, Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum:
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non vultus, non color unus,
Non comptæ manſêre comæ: ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale ſonans: afflata eſt numine quando
Jam propiore Dei. Ceſſas in vota preceſque,
Tros, ait, Ænea? ceſſas? neq; enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor; fuditq; preces Rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,

Hoc tempus non petit ſibi hæc ſpectacula: nunc potius erit immolare ſeptem juvencos de armento adhuc *indomito, & totidem oves electas juxta ritum. Sacerdos allocuta Æneam his* verbis, *invitat Trojanos in altum templum: & famuli non tardant* exequi *mandata* de ſacrificio. *Latus ingens rupis Cumanæ excavatum* eſt *in* formam *antri: quo centum lati aditus & centum porta ducunt: unde erumpunt totidem voces,* quæ ſunt *reſponſa Sibyllæ. Perventum erat ad os* antri: *cum Virgo dixit: tempus eſt petendi oracula. Deus, Deus adeſt. Cui dicenti talia ante oſtia, repente non remanſit facies* eadem, *non idem color, non capilli ordinati: ſed pectus anhelans, & cor efferatum intumeſcit rabie:* cœpitque *apparere major, nec loquens modo humano: ex quo correpta eſt ſpiritu Dei jam præſente:* dixitque: *tardus es ad emittenda vota & preces, ô Ænea Trojane! tardus es: nam magna oſtia antri terrifici non aperientur prius,* quam preces emiſeris: *& hæc locuta ſiluit. Tremor frigidus ſubiit in oſſa dura Trojanorum: & Rex* eorum *miſit preces ex intimo corde: ô Phœbe, qui* ſemper *miſertus* es *acerbarum caſuum Trojæ:*

NOTÆ.

& Italiæ civitates, qui carmina Sibyllarum undique conquiſita Romam deportarent. Hi collegerunt ad mille verſus: qui deinceps magna cura ſervati, tandem à Stilicone Honorii imperatoris ſocero cremati ſunt. Libros autem Sibyllinorum oraculorum octo, qui Græcis verſibus ſcripti circumferuntur, omnino ſuppoſitos puto. IX. Denique hæc Virgiliana Sibylla, *Cumæa* eſſe putatur, ſive *Cimmeria*, quæ in Italia paulo poſt excidium Trojæ vaticinata eſt. Hanc Juſtinus in parænetica orat. ait fuiſſe ortam Babylone, & Beroſi Chaldaicarum rerum ſcriptoris filiam: Virgilius Deiphoben, & Glauci cujuſdam filiam nuncupat; atque ita Græcæ putat eſſe originis.

38. *Grege de intacto, &c.*] *Juvencos* nondum jugum paſſos: hi enim uni ſacrificiis apti erant, G. 4. 551. *Intacta totidem cervice juvencas.* Deinde numero ſeptem: quia Apollini immolandi erant, uni è Diis ſuperis, quibus impar numerus placet: Æ. 5. 96. De *bidentibus* ovibus, Æ. 4. 57.

41. *Alta in templa, &c.*] De ſitu templi, & rupis, deque multis ejus oſtiis & receſſibus, ſupra, v. 9. De *Euboica*, id eſt *Cumana* urbe, v. 2.

56. *Afflata eſt, &c.*] Non tantum tacta vicini numinis ſpiritu: ſed plena & correpta: ut contra Servium contendunt interpretes. Sic Ovid. Faſt. 6. 703. Tibiam dixit *afflatam* quæ vento plena eſt, & quaſi inflata: *Inventam Satyrus primum miratur; & uſum Neſcit, & afflatam ſenſit habere ſonum.* Igitur *propiore numine*, non eſt *viciniore*; ſed in intima pectoris parte jam *præſente*: maxime cum dicatur, v. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

53. *Attonita magna ora domus.*] Oſtia illa *centum*, id eſt, plurima, de quibus v. 44. Domus vocatur *attonita*: vel quia vocum erumpentium ſono, quaſi tonitu concutitur: vel quia attonitos ac trepidos facit, quemadmodum mors dicitur *pallida*, quia pallorem inducit. Et ſenſus eſt: Ego quæ nunc te alloquor *ante fores*; non intrabo in ipſa antri penetralia, unde oracula ſoleo emittere; niſi prius vota conceperis. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

56. *Phœbe, &c.*] Trojanis favit: unde Ovidius Triſt. l. 1. 2. 5. *Mulciber in Trojam, pro Troja ſtabat Apollo.* De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Paride*, Æ. 1. 31. De *Achille*, à Paride in templo Apollinis occiſo, Æ. 3. 321. De *Æaco*, Achillis avo, Æ. 1. 103. *Direxti*, pro *direxiſti*: ut Æ. 1. 205. *Acceſtis ſcopulos*, pro *acceſſiſtis*.

Dardana

qui direxiſti ſagittam Trojanam & manum Paridis in corpus Achillis: te auctore ingreſſus ſum tot maria cingentia magnas terras, & nationes Maſſylorum longè remotas, & litora vicina Syrtibus. Nunc denique attingimus litora Italia recedentis. Hactenus calamitas Trojanorum nos perſecuta fuerit. Nunc aquum eſt vos etiam ignoſcere Trojanæ genti, ô Dii, & Dea omnes, quibus adverſabatur Troja & magna gloria Troadis. Et tu, ô ſanctiſſima Sibylla, prævidens futurum, permitte Trojanos, & Deos vagos, & numina Trojæ jactata, ſedere in Latio: Non peto regna non debita meis fatis. Tunc ſtatuam Phœbo & Diana templa è marmore ſolido, & dies feſtos de nomine Phœbi dictos. Magnum etiam ſacrarium expectat te in regnis noſtris. Ego enim illic recondam tua oracula, & ſecreta fata declarata mea genti; & dedicabo tibi viros electos, ô alma: tantummodo noli inſcribere carmina frondibus, ne confuſa evolent in ludibrium rapidorum ventorum: precor te, loquere tu ipſa. Sic fecit finem loquendi voce. At Sibylla ingens, nondum patiens Phœbi, furit in caverna, tentans an poſſit

Dardana qui Paridis direxti tela manuſque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penituſque repoſtas
Maſſylûm gentes, prætentaq; Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Diiq; Deæq; omnes, quibus obſtitit Ilium, & in-
Gloria Dardaniæ. Tuq; ô ſanctiſſima vates, [gens
Præſcia venturi: da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Erranteſque Deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam; lectoſque ſacrabo
Alma viros: foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit

Excuſſiſſe

NOTÆ.

59. *Duce te.*] Ipſius enim oracula ſæpius de rerum eventu conſuluerat: maxime in inſula Delo, Æ. 3. 84. Et ad Leucadem atque Actium, Ibid. 274. Tum in Epiro apud Helenum, Ibid. 359. De *Maſſylis*, Afris, Æ. 4. 480. De *Syrtibus*, vadoſis Africi maris plagis, Æ. 1. 115.

63. *Parcere genti, Diique Deaque, &c.*] Numina Trojæ infeſta: *Juno*, Æ. 1. 33. *Neptunus*, Æ. 2. 610. *Pallas*, Æ. 2. 162. De *Dardania* gente & *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Pergamo*, Æ. 1. 470. De *Ilio* & *Troja*, Æ. 1. 5. De *Latio*, Æ. 1. 10. De *numinibus Trojæ*, Æ. 2. 717. De *Trivia*, Diana, Æ. 4. 511.

69. *De marmore templa, &c.*] Alludit ad pleraque, quæ à Romanis Æneæ poſteris in Apollinis honorem inſtituta ſunt. Ad ludos quidem Apollinares primo bello Punico inſtitutos ex Sibyllino carmine, Cornelio Rufo decemviro: qui inde dictus eſt *Sibylla*, poſtmodum corrupto vocabulo *Sylla*. Deinde ad templum Apollinis, in Palatio poſt Actiacam victoriam ab Auguſto magnificentiſſime extructum.

71. *Te quoque, &c.*] Non ſignificat templa Sibyllæ eſſe extruenda; ſed locum duntaxat aſſignandum in ipſis Jovis Capitolini penetralibus & ſacrario, ubi libri Sibyllini reponerentur ſub eorum virorum cura, de quibus diximus, v. 36. De *ſortibus* pro *oraculis*, Æ. 4. 346.

74. *Foliis ne carmina manda.*] Hoc Sibyllæ illi peculiare aiunt fuiſſe, ut palmarum foliis oracula ſua deſcriberet; citatque Varronem Hortenſius. Cerdanus cenſet id ex uſu fuiſſe illorum temporum: quibus nondum ſcribebatur in cortice aut papyro, aut pergameno corio; ſed in frondibus tantum arboreis.

76. *Finem dedit ore loquendi.*] Conſulto dictum id volunt interpretes: quia interim *animo* multa volvebat precabaturque, dum *ore* tacebat. Ego tamen hic poetæ diligentiam deſidero.

77. *Nondum patiens.*] Vel *nondum* hic ſignificat *non*, ut cenſet Cujacius: hoc ſenſu: *Sibylla impatiens Phœbi conatur eum excutere.* Vel potius ſignificat, Sibyllam nondum eſſe *omnino docilem*, ſubditamque Phœbo, ut ex ipſius arbitrio oracula eloquatur; ſed reluctari, donec fingatur, cogaturque.

78. *Bacchatur.*] Furit more Baccharum, de quibus Æ. 4. 301. *Si poſſit*: locutio ſic explenda, *tentans an poſſit.* Ut Æ. 2. 656. *Pedem ſi forte tuliſſet*: id eſt, *explorans an pedem retuliſſet.*

Excuſſiſſe Deum : tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Oſtia jamque domus patuêre ingentia centum
Sponte ſuâ, vatiſque ferunt reſponſa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavini
Dardanidæ venient, mitte hanc de pectore curam:
Sed non & veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint: alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipſe Deâ: Nec Teucris addita Juno
Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti conjux iterum hoſpita Teucris;
Externique iterum Thalami.
Tu ne cede malis; ſed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna ſinet. Via prima ſalutis,
Quod minimè reris, Graja pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt;

expellere è pectore magnum Deum: ille tanto magis exagitat os rabidum, ſubigens pectus efferatum, & opprimendo accommodat ad oracula proferenda. *Et jam centum magna portæ antri apertæ ſunt motu proprio, & emittunt in aerem* hæc *reſponſa Sibyllæ: ô qui evaſiſti magna pericula maris! Sed majora expectant te* in *terra. Trojani pervenient ad regnum Lavinium, ejice hanc ſollicitudinem è corde: ſed cupient quoque non* eo *perveniſſe. Video bella, horrida bella, & Tybrim ſpumantem multo ſanguine. Non deerunt tibi Simois, nec Xanthus, nec exercitus Græci: alter Achilles jam paratus eſt* in *Latio, ipſe etiam filius Deæ: & Juno infeſta Trojanis non aberit ullo loco. Quum tu, quas nationes Italorum, & quas urbes non implorabis ſupplex in rebus extremis? Cauſa tantarum calamitatum* erit *rurſus Trojanis conjux hoſpitio excipiens* eos, *& rurſus peregrina nuptia. Tu noli frangi calamitatibus: ſed contra reſiſte audacior, quam tua fortuna te promittet* eſſe. *Prima ſalutis via aperietur* tibi *ab urbe Græca, quod non putas. Talibus verbis Cumæa Sibylla canit è receſſu terrificas ambages, & reboat è caverna, obtegens vera obſcuris: ſic Apollo regit habenas, & agitat ſtimulos ſub* ejus *corde. Statim atque furor exceſſit, & os efferatum ſiluit;*

NOTÆ.

34. *In regna Lavini.*] Regna *Lavinia*: regionem Italiæ, ubi urbs *Lavinium*: ſic Æ. 1. 251. *urbem Patavi*, ubi eſt urbs *Patavium*. Antero jam ante Æneæ tempora *Lavinium* urbi nomen eſſet, diximus Æ. 1. 6. Quidam legunt non male: *regna Latini*, regis ad quem Æneas perveniet, Æ. 7. 45. De *Tybri*, Æ. 8. 330.

38. *Non Simois, &c.*] Comparat vates bella Trojana cum futuris in Italia bellis, ex locorum, perſonarum, cauſarumque ſimilitudine. Confert enim *Xanthum* & *Simoenta*, de quibus, Æ. 1. 104, 477. cum *Tybri* & *Numico*, de quibus 8. 330. & Æ. 7. 150. *Achillem* cum *Turno*, de quo Æ. 7. 56. *Helenam* cum *Lavinia*, de qua Æ. 7. 72. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Doricis caſtris*, id eſt Græcis, Æ. 2. 27.

90. *Natus & ipſe Dea.*] Ut enim Achilles matrem habuit Thetida, Ecl. 4. 32. ſic Turnus Veniliam nympham, Æ. 7. 56.

90. *Teucris addita Juno.*] *Infeſta*, & quaſi lateri ſemper *affixa*. Nam *addere*, etſi aliquando bonam in partem ſumitur, ut Æ. 8. 301. *Decus addite Divis*: ſæpe tamen in malam: & proprie de inflictis verberibus dici probat Taubmannus in Plauti Aulul. act. 3. ſc. 6. v. 19. citatque Macrobius hoc è Lucilio: *Si mihi non prætor ſiet additus, atque agitet me.*

93. *Conjux iterum hoſpita.*] Ut Helena, Menelai uxor, quæ Paridem hoſpitio Spartæ excepit, ab eodem rapta, Trojano bello cauſam dedit: ſic Lavinia, filia Latini qui Æneam hoſpitio excipiet, Turno promiſſa, ab Ænea expetita, belli iterum auctor erit.

97. *Graja ab urbe.*] *Pallanteo*, urbe Evandri Arcadis: de quo Æ. 8. 51.

98. *Adyto.*] Loco antri intimo, Æ. 2. 297.

99. *Ambages.*] Circuitus *ambiguos*: ab antiquo *ambi*, *circum*; & *ago*.

100. *Fræna .... ſtimulos, &c.*] Metaphoræ ductæ ab equis & bobus: quorum illi reguntur fræni atque habenis, hinc inde tractis & concuſſis; hi fuſtibus impelluntur pungunturque præacutis. Fingitur autem Apollo quaſi vatibus inſidens, equitis aut agitatoris in morem.

Incipit

heros Æneas cœpit loqui: *ô virgo nulla ſpecies laborum occurrit mihi nova & improviſa: præſenſi & mecum prius mente confeci cuncta. Unum precor: quandoquidem fertur hic* eſſe *porta regis inferni, & obſcura palus Acheronte exundante; liceat* mihi *ire in conſpectum & vultum dilecti patris: monſtra iter, & aperi ſacras portas. Ego his humeris ſervavi illum inter flammas & mille ſpicula inſequentia, & extraxi è mediis hoſtibus: Ille ſecutus* eſt *meum iter & omnia maria mecum; atque tolerabat omnes minas & cœli & maris,* quamquam *infirmus, ſupra robur & conditionem ſenectutis. Præterea ipſe rogans me,* ſimul *dabat juſſa ut convenirem te ſupplex, & venirem tuam domum. O alma, precor, miſerere filii & patris: nam potes cuncta: nec fruſtra Hecate præpoſuit te ſylvis infernis.*

Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
O virgo, nova mî facies inopináve ſurgit:
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo;
Ire ad conſpectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natique patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namq; omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus citharâ fidibuſque canoris:
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,

Si Orpheus potuit evocare umbram uxoris, adjutus citharâ Thraciâ & chordis ſonantibus: ſi Pollux eripuit fratrem alternâ morte,

NOTÆ.

105. *Omnia præcepi.*] Monitis Heleni, Æ. 3. 441. Monitis Anchiſæ, Æ. 5. 730.

106. *Hic inferni janua regis.*] De hoc aditu inferorum, in Campania Italiæ, ad Avernum lacum, dicemus, v. 237. De *Acheronte*, æſtuante & ſtagnante, v. 323.

111. *Eripui his humeris.*] E Trojano incendio, Græcorumque poteſtate, Æ. 2. 731.

115. *Ut te ſupplex peterem mandata dabat.*] Cum Æneæ noctu apparuit, Æ. 2. 731.

117. *Alma.*] Ab *alendo* proprie dicitur: unde *alma Ceres*, & *alma parens*. Sæpe tamen apud Latinos, pro *pura* ſumitur, ut *lux alma*: atque ita hic pro *Sibylla virgine*.

118. *Lucis Hecate præfecit Avernis.*] *Lucis Avernis*: quia Avernus lacus, juxta quem aditus eſt ad inferos, undique ſylvis cinctus erat, v. 237. *Hecate*, Proſerpina, Æ. 4. 510, 511.

119. *Si potuit, &c.*] Petitionis æquitatem firmat exemplis Æneas. *Orpheus* adire potuit inferos, ut conjugem revocaret: quidni poſſim ut patrem duntaxat videam? *Pollux* & *Caſtor* toties eadem via eunt ac redeunt: quidni ego ſemel? *Theſeus* ut Proſerpinam raperet: *Hercules*, ut Cerberum: quidni ego ut pie agam?

Manes arceſſere, &c.] *Arceſſere* eſt, *advocare*: pro quo poſterioribus temporibus dictum eſt *accerſere*: neque enim fides iis habenda, qui dicunt, *arceſſere* eſſe, *repellere*; *accerſere* vero, *advocare*: ſed unum idemque ſignificant: & *arceſſere* quidem magis ex uſu probatiſſimorum ſcriptorum. De *manibus*, infra, v. 724. De *deſcenſu Orphei ad inferos*, ad liberandam conjugem Eurydicen, G. 4. 454.

126. *Threïcia . . . . fidibus.*] *Thracia*, quia Orpheus Thrax fuit: de ea regione, Æ. 3. 14. *Fides*, chordæ citharæ: non quod inter ſe quadam veluti fide concordent, ut vult Feſtus: ſed omnino, à σφίγξ, quæ Heſychio *chordæ* ſunt.

121. *Pollux, &c.*] De *Pollucis* & *Caſtoris* genere diximus, Æ. 1. 654. Uterque Ledam habuit matrem, Tyndarei Spartani regis uxorem: patrem Pollux quidem Jovem, unde immortalis fuit; Caſtor vero Tyndareum, unde mortalis fuit. Communi tamen ambo nomine dicti ſunt, & *Caſtores*, & *Tyndaridæ*: & Διόσκουροι, *Dioſcuri*, id eſt, *Jovis filii*. Caſtor equeſtri arte, Pollux pugilatu inſignis memoratur: ambo inter ſe amicitia conjunctiſſimi: Helenam ſororem à Theſeo raptam receperunt: Colchos ad expugnationem velleris aurei cum Argonautis profecti ſunt: qua in expeditione cum navis periclitaretur, votaque Diis fierent: ignes ex utriuſque fratris capitibus emicuere, quos tranquillitas maris ſtatim conſecuta eſt: mare piratis purgavere. Mortuo deinde Caſtore, Pollux à Jove obtinuit, ut ſuam cum ipſo immortalitatem partiretur: atque ita factum eſt, ut alternis

Itque

Itque reditque viam toties: quid Theſea, magnum
Quid memorem Alciden? & mî genus ab Jove
Talibus orabat dictis, araſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine Divûm,
Tros Anchiſiade: facilis deſcenſus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. Pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, potuere. Tenent media omnia ſylvæ,
Cocytuſque ſinu labens circumfluit atro.
Quod ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; & inſano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus ſacer: hunc tegit omnis

& toties it reditque per illam eamdem *viam: cur proferam Theſeum; cur magnum Herculem? mihi etiam origo eſt à ſupremo Jove. Talibus verbis precabatur, & tangebat altaria. Tunc Sibylla cœpit ita loqui: ô create ſanguine Deorum, Trojane fili Anchiſa: facilis* eſt *deſcenſus* ad *inferos: porta nigra Plutonis aperta eſt diu noctuque: ſed referre pedem, & redire ad aërem ſublimem, hæc eſt difficultas, hic labor. Pauci Deorum filii, quos juſtus Jupiter dilexit, vel quos generoſa virtus extulit ad cœlum,* id *potuerunt. Sylvæ occupant omnia intervalla, & Cocytus fluens nigris flexibus circum cingit. Si tamen tantus amor & tantum deſiderium ineſt animo, præternavigandi bis fluvios Stygios, & videndi bis nigrum Tartarum; & ſi placet ſuſcipere vanum laborem: audi, quæ prius perficienda ſunt. Ramus aureus & frondibus & cortice flexili,* qui *dicitur dicatus Proſerpinæ infernæ, latet* in *umbroſa arbore: hunc omnis ſylva occultat,*

NOTÆ.

diebus, alter in cœlo, alter apud inferos degat Fabulæ locum dedit ſiderum illorum natura, quos *geminos* appellamus, qui & ipſi dicuntur eſſe *Tyndaridæ*: aiunt enim interpretes, altero oriente alterum occidere; quod omnino falſum eſt. Id quidem verum; ita ſtellas utriuſque capitis eſſe diſpoſitas inter ſe, ut in ipſo, quod aiunt, ſive ortus ſive occaſus puncto, cum altera primum oritur, altera infra horizontem adhuc lateat; cum altera primum occidit, altera ſupra horizontem adhuc appareat. Sunt & ignes eorum nomine dicti, circa navium vela maloſque errare ſoliti; qui nihil ab *ignibus fatuis* differunt. Hi & olim & etiamnum, ſi duo apparent, ſalutares nautis habentur; ſi unus tantum apparet, funeſtus exiſtimatur: Hiſpani nautæ nunc vocant ignes *ſancti Hermi*, aut *ſancti Telmi*: Itali, *ſancti Petri*, & *ſancti Nicolai*.

122. *Theſea.*] Accuſativus Græcus. De eo infra, v. 618. De *Alcida*, Herculis nomine, Æ. 5. 414. De ejus factis & deſcenſu ad inferos, Æ. 8. 288.

123. *Et me genus ab Jove.*] Tam maternum genus, à Venere Jovis filia, Æ. 1. 260. quam paternum, à Dardano, Jovis filio, Æ. 3. 167. Unde ſe majorem exiſtimat Pollucę, Hercule, & Theſeo; qui materno genere mortales erant: Pollux Ledæ, Hercules Alcmenæ, Theſeus Æthræ filius: De *tenendis aris* inter ſupplicandum, Æ. 4 219. De *Averno*, infra, v. 237. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

131. *Tenent media omnia ſylvæ.*] Non media inferorum loca, ubi carcer igneus impiorum, & Elyſii piorum campi: ſed intervalla & ſpatia, inter Sibyllæ cavernam & inferorum fluvios media: Avernus enim lacus ſylvis cinctus erat, v. 237. & aditus ipſe inferorum, v. 257. De *Cocyto* & *Styge*, v. 323.

134 *Bis nigra, &c.*] Et nunc, & cum aliquando morieris. *Tartarus*, plur. *Tartara*, profundiſſimus eſt inferorum locus. Alii deducunt à verbo ταρταρίζειν, *tremere*: niſi potius hoc verbum ab illo loco deductum eſt: alii à ταράττειν, *turbare*.

137. *Aureus ramus.*] Hoc fictum à Virgilio. Occaſionem figmenti petitam putat Servius è ſacra Dianæ ſylva, apud urbem Latii Ariciam, cui ſacerdos præerat dictus Rex nemorenſis, conditione fugitivus. Hanc in ſylvam quiſquis fugitivus veniſſet, ſi poterat inde ramum auferre, poterat & cum ſacerdote decertare ſingulari certamine; ac ſi eum viciſſet, ejus in locum ſuccedere. Auctor hujus & ſacri & moris ferebatur fuiſſe Oreſtes, qui ex Taurica Cherſoneſo cum Iphigenia ſorore fuga elapſus, raptum inde Dianæ ſimulacrum Ariciæ collocaverat.

138. *Junoni infernæ.*] Proſerpinæ, inferorum deæ, de qua G. 1. 39. *Juno infernæ* vocatur; quemadmodum vir ejus Pluto, *Jupiter Stygius*, Æ. 4. 638. Et vero ſylvam Averno circumjectam, de qua dicemus, v. 237. aiunt Proſerpinæ dicatam fuiſſe Homerus, Lycophron & Diodorus

& umbræ obſcurarum vallium abſcondunt. Sed non conceditur intrare loca *ſecreta terræ, priuſquam aliquis evulſerit ex arbore aureum ramum. Juſſit pulchra Proſerpina ferri ad ſe ſuum illud donum: Uno decerpto alter non deeſt* etiam *aureus, & ramulus pullulat ſimili metallo. Igitur quære* illum *erectis oculis, & inventum evelle manu* juxta ritum: *nam ipſe ſponte & facile cedet* tibi evellenti, *ſi fata vocant te* ad inferos: *alioqui non poteris* illum *ſuperare ullo robore, nec amputare duro ferro. Præterea cadaver amici exanime jacet tibi, heu ignoras* id! *& funeſtat morte totam claſſem: dum requiris reſponſa & ſuſpenſus* hæres *ad januam meam. Prius depone hunc* in *propria ſede, & includetumulo.* Deinde *duc* ad aram *victimas nigras: hæ prima ſint expiationes. Ita denique videbis ſylvas Stygias, regionem inacceſſam viventibus.* Sic *locuta eſt, tum clauſo ore tacuit. Æneas relinquens cavernam incedit vultu triſti fixus oculos* in terram; *& volvit ſecum mente caſus obſcuros: cui fidelis Achates it comes, & figit pedes agitatus ſimilibus curis. Jactabant inter ſe plurima vario colloquio:* ſcilicet, *quem ſociorum mortuum dixiſſet Sibylla, quod cadaver tumulandum. At illi poſtquam pervenere* ad ſuos, *aſpiciunt in litore arido Miſenum occiſum miſeranda morte: Miſenum* filium *Æoli, quo non* erat *alter aptior ad incitandos tubâ viros, & inflammandam pugnam ſonitu. Hic fuerat ſocius magni Hectoris: juxta Hectora circumibat* pugnantes *conſpicuus tubâ & haſtâ.*

Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hic ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus; & ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo alte veſtiga oculis, & rite repertum
Carpe manu; namq; ipſe volens faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis! totamque inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aſpicies. Dixit, preſſoque obmutuit ore.
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcoſque volutat
Eventus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret; atq; illi Miſenum in litore ſicco,
Ut venêre, vident indigna morte peremptum;
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſtâ.

Poſtquam

NOTÆ.

141. *Auricomos fœtus.*] Vel fructus etiam aureos, aureis comis, id eſt, frondibus ornatos: vel ramum ipſum aureum, qui, quia pullulat ex arbore, fœtus illius dici poteſt.

150. *Inceſtat funere claſſem.*] *Inceſtum*, opponitur *caſto*; & *inceſtare* eſt, *polluere, funeſtare, fœdare.* Cenſebatur vero polluta domus omnis, in qua quis mortuus fuerat, niſi certis piaculis expurgaretur.

152. *Sedibus ſuis.*] Terræ, quæ proprius eſt locus mortuorum.

153. *Ea prima piacula ſunto.*] Cenſent aliqui præſcribi ſacrificia funebria ad expiandam labem ex morte Miſeni contractam. Alii melius referunt ad ſacrificia, Diis inferis offerenda, infra, v. 243. Licet enim illa *impetratoria* videri poſſunt ad obtinendum aditum inferorum; erant etiam *expiatoria*: expiandæ enim erant ſcelerum labes, ut quis hoc beneficio dignus haberetur: quare Æneas aqua recenti corpus luſtrat, v. 635. De *lucis Stygiis*, v. 237. De *Styge*, v. 323.

164. *Miſenum Æoliden.*] Filium eum facit *Æoli*, ventorum Dei, de quo Æ. 1. 56. quia ad inflandam tubam vento flatuque opus eſt. De *Marte*, qui hic pro pugna ſumitur, Ecl. 9. 12. De *Hectore*, Priami filio, ab Achille occiſo, Æ. 1. 487.

167. *Lituo.*] *Tuba* recta eſt: *cornu* plane incurvum, *lituus* inter utrumque medius: ab ejus figura baculus auguralis *lituus* quoque dictus eſt.

Poſtquam

Poſtquam illum victor vitâ ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum forte cavâ dum perſonat æquora conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina Divos;
Æmulus exceptum Triton, ſi credere dignum eſt,
Inter ſaxa virum ſpumoſâ immerſerat undâ.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant:
Præcipue pius Æneas. Tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes; aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam, & ſic ore precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi ſedêre ſolo: tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves, lætuſque precatur:
Eſte duces ô, ſiqua via eſt: curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque ô dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit,
Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,

Ex quo victor Achilles privaverat vitâ Hectora, heros generoſiſſimus adjunxerat ſe ſocium Æneæ Trojano, non ſecutus viliorem dominum. Sed modo, dum forte inconſultus ſonat per mare conchâ excavatâ, & ſonitu laceſſit Deos ad certamen; Triton invidus, ſi æquum eſt id *credere, ſubmerſerat ſpumantibus fluctibus hominem circumventum inter ſcopulos. Igitur omnes circum querebantur magno clamore: imprimis pius Æneas. Deinde exequuntur mandata Sibyllæ plorantes, nulla mora* eſt; *& contendunt accumulare ex arboribus atque erigere ad cœlum rogum ſepulcralem. Eunt in ſylvam veterem, profunda latibula ferarum; picea cadunt, ilex reſonat percuſſa ſecuribus, & trunci fraxinei roburque fiſſile frangitur cuneis: volvunt è montibus magnas ornos. Æneas quoque inter tales labores primus incitat ſocios, & inſtruitur ſimilibus inſtrumentis. Interim ipſe meditatur hæc ſuo cum animo mœſto, intuens ingentem ſylvam; & ita orat voce: ô ſi jam ille ramus aureus monſtret ſe nobis in tanta ſylva! ſiquidem, ô Miſene, Sibylla nimis vere dixit cuncta de te. Vix locutus erat iſta; quando duæ columbæ forte volantes per aërem venerunt in ipſum conſpectum hominis, & ſteterunt in viridi terra. Tunc maximus heros agnoſcit volucres matris ſuæ, & gaudens orat: ô vos eſtote duces, ſi eſt aliqua via; & ex aëre dirigite iter* meum *in ſylvam, ubi ramus pretioſus inumbrat terram fœcundam: & tu ô Dea mater, ne deſere* me in *rebus incertis. Sic locutus continuit pedem, explorans quæ dent indicia, quo pergant ire. Illæ paſcentes cœperunt tantum progredi ſubſiliendo,*

NOTÆ.

Tubæ, antequam ex ære fierent, è conchis intortis oblongiſque in uſu fuerant. De *Dardanio*, Trojano, Æ. 1. 239. De *Tritone*, Neptuni tubicine, Æ. 1. 148.

177. *Aram ſepulchri.*] Rogum in modum aræ conformari ſolitum, Æ 4. 494.

180. *Piceæ, &c.*] *Picea*, pini ſpecies, reſinam ferens, arbor funeſta, de qua G. 2. 257. *Ilex* e querceo genere, *yeuſe*. *Fraxinus*, arbor nota, *freſne*. *Robur*, ſpecies quercûs, G. 2. 25. *Ornus*, fraxinus ſylveſtris, Ecl. 6. 71.

184. *Armis.*] Securibus, inſtrumentis lignatorum. Sic inſtrumenta pictorum, Æ 1. 181. dicuntur *Cerealia arma.*] Nec dedecebat pium principem hæc pietas in mortuos.

193. *Maternas aves.*] Columbas, ob fœcunditatem Veneri ſacras, Æneæ matri.

199. *Paſcentes .... volando.*] Non, paſſis in aërem alis volando: tum quia ſic paſcere non potuiſſent, tum quia mox, v. 202. *tollunt ſe celeres.* Ergo prius incedebant, & inter paſcendum volitabant ſubſiliebantque. Alludirque po-

quantum oculi ſequentium poterant obſervare viſu *acutiſſimo. Deinde poſtquam pervenerunt ad os fœtidi Averni; attollunt ſe veloces, & elapſæ per aërem tenuem ſiſtunt grato loco ſuper gemina arbore, unde ſplendor auri diſſimilis coloris emicuit inter ramos. Quale viſcum, quod propria arbor non producit, ſolet hyberno tempore in ſylvis vireſcere foliis recentibus: & cingere ramuſculo fulvo ramos* arborum *rotundos. Talis erat forma auri pullulantis in denſo ilice, ſic lamina ſtridebat dulci vento. Æneas ſtatim accipit* ramum, *& cupidus decerpit lentiorem, deſertque in domum Sibyllæ. Interea Trojani non ſegnius plorabant in litore Miſenum, & parabant ultima* officia *cadaveri mœſto. Primo erexerunt magnum buſtum è tadis pinguibus & quercu ſiſſâ: cujus latera ornant ramis funeſtis, &* in parte *anteriore collocant funebres cupreſſos, & deſuper ornant armis ſplendentibus. Pars adhibent aquam calidam, &* vaſa *area ebullientia* ex *igne: & eluunt unguuntque cadaver frigentis.*

Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni;
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opacâ
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt: corpuſque lavant frigentis & unguunt.

NOTÆ.

ëta ad pullorum augurium, quod optimum habebatur ſi paſcerent pulli.

201. *Fauces Averni.*] Ad os ipſum *Averni* lacus, qua parte cum *Lucrino* lacu committitur, ut diximus, G. 2. 161. Hic tollunt ſe columbæ in auras, non modo ut peſtilentem lacus halitum evitent; ſed ut in arborem vicinam evolent, in eaque latentem ramum oſtendant Æneæ. De *Averno*, infra, v. 237.

204. *Diſcolor.*] Non enim tota arbor aurea; ſed in ilice viridi, ramus unicus aureus, quo avulſo ſubibat alter. *Aura auri*, Fulgor auri, unde *aurum*, & *auroram*, & *theſaurum* dici putat Scaliger, Poetic. l. 4. 16.

205. *Viſcum.*] Species eſt fruticis, politi & glutinoſi, in ilice & larice & querni maxime generis arboribus, hyeme erumpens in ramuli modum, earumque arborum ramis adhærescens: extra fulvi, intus porracei coloris. *guy de cheſne.* Non naſcitur è ſemine proprio arboris; at neque ex inſidentium volucrum fimo, ut putavere veteres; ſed ex ipſo arborum vitali excremento: unde ait, *quod non ſua ſeminat arbos.* Nulla ſine viſco ſacra Gallorum ſacerdotes Druidæ faciebant, ex Plinio, l. 16. 44.

209. *Bractea.*] Tenuior ſubtiliorque lamina: hanc enim ſpeciem aureæ frondes habebant.

210. *Avidus .... Cunctantem.*] Quomodo *cunctantem*, ſiquidem dixerat Sibylla: *faciliſque ſequetur, Si te fata vocant?* Nodum ſolvit vox iſta *avidus:* quippe avido citiſſima quæque tardiora videntur.

213. *Cineri ingrato.*] Ad quem nullus funebrium officiorum ſenſus perveniebat. Vel, qui nullam erat gratiam relaturus. Vel potius, qui mœſtitiam omnibus creabat, minime *gratus* & *latus.* Habet porro funus illud præcipua veterum ceremoniarum veſtigia.

215. *Pyram, &c.*] I. De *pyra*, *rogo*, *buſto*, Æ. 4. 494. II. *Atra frondes*, rami ſunt funeſtarum arborum, quales *taxus*, *picea*, *cupreſſus* imprimis: quæ cum gravis eſſet odoris, ideo juxta Varronem addebatur pyræ, ne combuſti cadaveris fœtor nares adſtantium læderet: vel quia, cum exciſa nunquam renaſci ſoleat, ideo mortis erat inſigne. III. *Arma*, & *veſtes*, & quicquid vivo chariſſimum fuerat, etiam cum mortuo comburebantur. Atque hæc ad ſtructuram rogi pertinent: cætera ad curam cadaveris.

218. *Calidos latices.*] I. Lavabant cadavera calidis undis; ut ſi quid eſſet vitalis ſpiritus quod homines falleret, excitaretur calore. II. Ungebant amomo, hyacinthino roſaceoque unguento, non tantum quæ diu ſervanda erant,

Fit

Fit gemitus : tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium ; & ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem : congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit,
Relliquias vino & bibulam lavêre favillam :
Oſſaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter ſocios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ :
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque

Fit comploratio : deinde collocant in *lecto membra deplorata ; & ſuperaggerunt veſtes purpureas ac tegmina conſueta. Pars ſuppoſuere* ſe *magno feretro,* quod eſt *triſte officium ; & retroverſi porrexere ſuppoſitam facem,* ex *conſuetudine majorum : comburuntur accumulata munera turis, & carnes, & pocula injecti olei. Poſtquam cineres ſubſederunt, & flamma defecit, irrigaverunt vino reliquias & favillas ſiccas : & Chorinæus incluſit vaſculo æreo oſſa collecta. Idem circumvit ter ſocios aquâ piaculari, aſpergens tenui rore cum ramo ſertilis olea : & expiavit viros, & protulit voces ultimas. Sed pius Æneas ſtatuit tumulum magna molis,* & in eo *propria viri* illius *arma, & remum, & tubam,*

NOTÆ.

ut apud nos in uſu eſt ; ſed etiam in honorem quæ proxime comburenda : idque officium erat penes *pollinctores.* III. Fiebant gemitus & conclamatio : tum ad dolorem ; tum ad vitam, ſi adhuc ſupereſſet, revocandam : & ad id muneris conducebantur mulieres *præfica,* quæ cæteris plangendi modum ſtatuebant. IV. Collocabatur cadaver in toro, lecto, è ſtragulis ac veſtibus congeſto. De toro, Æ. 3. 224. V. Lectus ipſe imponebatur *feretro :* quod cratis inſtar fuit, è ligno & vimine ; neque ſolum aptum funeribus, ſed aliis quibuſlibet pompis, in quibus ſimulacra aut ſpolia ferebantur : à *ferendo* dictum ; unde & *Jupiter Feretrius,* cui Romulus ſpolia Cæninenſium regis prælio occiſi in ejuſmodi ferculo obtulerat, ut eſt apud Livium, l. 1. 10. VI. Subibant humeris feretrum conſanguinei, virique nobiles. Sic Auguſtus ab Senatoribus elatus eſt, ex Suetonio c. 100. Germanicus à tribunis & centurionibus, ex Tacito l. 3. 1. Severus ab equeſtris ordinis nobiliſſimis, ex Herodiano l. 4. VII. Propinqui facem pyræ ſubjiciebant, ſed averſo vultu, ut ſe id invitos facere oſtenderent. VIII. Pingues etiam liquores, *thus, oleum, dapes,* id eſt, carnes adipemque victimarum rogo adjiciebant ad excitandum ignem. Ita Achilles in funere Patrocli, Iliad. 23. 168.

227. *Relliquias vino, &c.*] Combuſto cadavere, I. Vino prunas extinguebant, ut cineres facilius colligi poſſent. Patet id ex Patrocli funere, Iliad. 23. 250. II. Secernebant defuncti cineres ab aliis cineribus ; imprimis oſſa, cognitu facillima : quod notat Homerus eodem libro, v. 240. Fuit etiam apud Indos lini genus, molli & lapideo filo ; quod igne ſplendeſceret tantum, non abſumeretur. Hinc regibus texebant tunicas, quæ corporum favillam à reliquo cinere ſeparabant, ex Plinio l. 19. 1. III. Cineres imponebant urnæ, cado, phialæ, ut ſepulcro deinde mandarentur. Iliad. 23. 253. IV. Quia maculam aliquam contraxerant ex funere, unde funeſtati & inceſti putabantur : ideo antequam abirent, purgabantur à ſacerdote trina luſtralis aquæ aſperſione per circuitionem, *pura circumtulit unda :* unde verbum *luſtro,* quod proprie eſt *ſolvo, expio,* ad ſignificandam *circuitionem* traductum eſt. Æ. 1. 612. Æ. 4. 279. Aqua autem luſtralis erat juxta Athenæum l. 9. in qua titionem tingebant, ſumptum ex altari, ubi peregerant ſacra. V. *Verba noviſſima,* alia erant quibus alloquebantur cadaveris reliquias, nempe ter repetitum *Vale :* alia quibus dimittebant populum, nempe *Ilicet,* id eſt *ire licet* ; idque ultimum uſurpabant in omnium ſacrorum exitu, non funebrium tantum.

230. *Rore levi & ramo felicis, &c.*] Sunt qui *aſpergillum* intelligunt ; ex *oliva,* & *rore marino* frutice, *roſmarin,* de quo Ecl. 2. 49. & G. 2. 213. Tamen commodius de aqua inſtar roris aſperſa. *Felicis oliva*] Fertilis, ſativæ ; non ſylveſtris, nec oleaſtri, qui dicitur G. 2. 314. *Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.*

232. *Sepulcrum, &c.*] Notat Æneæ pietatem in amicos : & morem illius etiam temporis defunctorum inſignia tumulis inſculpendi. Igitur Miſeno ponuntur *arma* ut bellatori, nam v. 167. *pugnas inſignis obibat & haſta : remus,* ut qui in curſu navigationis obierat : ita ponitur & Elpenori ab Ulyſſe, Odyſſ. 12. 15. *Tuba* denique, ut tubicini.

ſub excelſo monte, qui nunc appellatur ex illo Miſenus, & ſervat perpetuum nomen in ſecula. His perfectis, implet celeriter juſſa Sibyllæ. Fuit caverna profunda, patens lato hiatu,

Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,

NOTÆ.

234. *Qui nunc Miſenus, &c.*] *Miſenum* intelligit promontorium, monte aſſurgens, & Puteolanum, nunc Neapolitanum, ſinum ab occidente terminans, hodie *Capo Miſeno*. Nomen huic inditum à ſepulcro Miſeni Æneæ tubicinis: conſentiunt e poetis, poſt Virgilium, Propertius, Silius, Statius; e geographis Solinus & Mela. Ulyſſis tamen ſocium illum facit Strabo. Intra ſinum, non longe à promontorio, erat *portus Miſenus*; Ubi Auguſtus ad tutelam Italiæ claſſem alteram ſemper habebat, alteram Ravennæ.

237. *Spelunca alta fuit, &c.*] I. *Avernus*, ἄορνος, ab α privativo & ὄρνις, *avis*, lacus eſt non longe à Puteolano Campaniæ ſinu, inter Bajas & Puteolos: hujus ſitum & cum Lucrino lacu conjunctionem deſcripſimus G. 2. 161, 164. Nomen adhuc hodie, *lago d'Averno*. Hoc autem nomen olim, non peculiare huic loco, ſed iis omnibus commune fuit, e quibus vapores halituſque erumpebant avibus peſtiferi; ſeu lacus, ſeu cavernæ campique eſſent: idque manifeſtum eſt ex Lucretio l. 6. 738. *Nunc age averna tibi quæ ſint loca cunque lacuſque:* tum ex Plinio, qui in proœmio l. 4 locum ejuſmodi *Avernon* etiam in Epiro collocat. II. *Spelunca* circa hunc lacum adhuc apparet duplex: altera ad meridiem, quæ dicitur etiamnum, *grotta di Sibylla*: videturque eſſe oſtium illius cuniculi, qui ab Averno Cumas uſque deducebat, & jam ſubſidente terra oppletus eſt: altera, quæ à Puteolis hodieque deducit Neapolim: ſuffoſſo monte *Pauſilypo*. Eſt tamen utraque Æneæ temporibus multo recentior: quippe paulo ante ſcriptum opus Æneidos à Cocceio effoſſa; ſequente, ut ait Strabo, fabuloſam famam de ſubterraneis hujus loci meatibus & Cimmeriorum cavernis. III. *Vera* hujus loci natura talis fuit. Avernus ipſe lacus limpidiſſimus, ſed profundiſſimus: unde ex Diodoro l. 4. cœruleus. id eſt niger, apparet. Idem præciſis rectiſſimiſque collibus, & propter ſylvas denſiſſimas olim inacceſſis, cingebatur, in orbem undique præterquam in aditu imminentibus, ex Strabone l. 5. Totus ille tractus calidæ aquæ fontibus innumeris ſcatet, ſulfure, alumine, ſale, nitro, bitumine commiſtis, ex Plin. l. 31. 2. Idem Campaniæ litus, ut & vicinæ Siciliæ, paſſim ubique cavum eſt; ut patet ex Charybdi, ex Veſuvio & Ætna, montibus ignivomis: unde Horatius objectas huic mari rupes, *pumices* vocat, Od. l. 1. 11. 5. IV. *Falſa* hinc multa poetæ finxerunt, Homero duce: qui cum Ulyſſem circa Siciliam & Italiam errantem induceret; ad concitandam admirationem nihil cavit diligentius, quam ne quid nomine ſuo appellaret. Itaque cum Ulyſſes, juxta Circes monita, è Circæo Latii monte ſive inſula ad Plutonis domum nave contendit, Odyſſ. 10. 512 & Odyſſ. 11. 13. omnino ſignificatur hic Campaniæ locus: ſiquidem huc, & Borea vento, & unius diei navigatione Ulyſſes pervenit. At vero cum ſciret Homerus *Cimmerios* quoſdam eſſe in Aſia ſeptentrionali populos, circa Sarmatas & Scythas, Mœotidemque paludem & mare Caſpium, qui forte ob caliginoſos regionis ſuæ halitus raro Solem videre, & perpetuis in tenebris vivere dicerentur: cum item Græci quatuor præcipue agnoſcerent apud inferos flumina, *Acherontem*, *Pyriphlegethontem*, *Cocytum* & *Stygem*; ideo Cimmerios populos in cavis Campaniæ locis incolas ſtatuit; fluviorumque infernorum nomina calidis ac ſulfureis circa Avernum fontibus attribuit; Tyrrhenumque ipſum ſive mediterraneum mare, Oceanum appellavit. V. Manſerunt apud poſteros hæc eadem deinde nomina. Et *Acheruſiam* quidem paludem agnoſcit Strabo, cœnoſam quamdam Tyrrheni maris effuſionem, inter Cumas & Miſenum promontorium, nunc *lago di Collucia*. Agnoſcit & *Pyriphlegethontem* ex aquis calidis: & ad ipſum mare, non procul ab Averno fontem aquæ potabilis, à qua tamen omnes abſtinent, *Stygis* eſſe aquam rati. Teſtatur Silius Italicus, l. 12. 117. *Cocyti* vocabulum inditum fuiſſe Lucrino lacui, qui Averno junctus erat, jamque exſiccatus eſt: *Cimmeriorum* vero oppidum ibidem olim fuiſſe aiunt Plinius, Lycophron, Feſtus Pompeius, qui addit eo nomine dictos eſſe, quod convallem incolerent eminenti jugo circumdatam, Sole neque matutino neque veſpertino illuſtratam: Ephorus autem apud Strabonem ait eos in cuniculis habitaſſe, & metallis effodiendis ibi quæſiſſe victum. Inde aiunt locum illum Plutoni dicatum eſſe, & nemus ibidem fuiſſe Proſerpinæ ſacrum, ſylvam haud dubie averno circumdatam; & ſub terra oraculum, ubi vita functi reſponſa darent: & qui lacum navigabant, prius ſacrificiis ſolitos placare genios ſubterraneos. Fœtorem vero Averni periculoſum avibus inter fabulas Strabo reponit, propter aquæ limpitudinem, etiam Ariſtoteli memoratam. VI. Hinc demum factum eſt, ut Latini poëtæ, cum ſuis de rebus agunt, oſtium inferorum in ſpeluncis lacus *Averni* conſti-

Scrupea,

Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis; talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat;
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos:
Et, ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloque Ereboq; potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque ſorori

ſaxoſa, defenſa nigro lacu & umbris ſylvarum: ſuper quam nullæ aves poterant tuto facere iter alis: talis vapor erumpens ex nigris oſtiis extollebat ſe ad curvaturam cœli: unde Græci appellaverunt locum nomine Avernum. Illic primo ſtatuit ad aras *quatuor juvencos nigros* ſecundum *terga, & ſacerdos effundit vinum in caput* eorum: *& ſecans in medio cornuum ſummos pilos, injicit eos in ſacras flammas,* quaſi *primitias ſacrificii: appellans clamore Hecaten potentem* in *cœlo & inferis. Alii ſuffigunt cultros, & excipiunt* in *poculis ſanguinem calentem. Ipſe Æneas cadit gladio agnam nigræ pellis matri Furiarum & magnæ* ejus *ſorori,*

NOTÆ.

tuant: cum autem Græca deſcribunt, in antris collocent *Tænari* montis, qui promontorium eſt Laconiæ, in parte Peloponneſi maxime meridionali, inter Laconicum & Meſſeniacum ſinum, nunc *capo Maina.* Hac deſcendiſſe dicitur Hercules cum Theſeo, apud Senecam in Hercule furente: hac Orpheus, G. 4 467.

241. *Convexa.*] Concava ſpatia. Sic Æn. 1. 314. *Claſſem in convexo nemorum, &c.*

243. *Quatuor hic primum, &c.*] De hoc ſacrificio, quod Sibylla Diis inferis fieri præceperat, v. 153. hæc accipe. I. *Sacerdos,* ipſa *Sibylla* eſt, quemadmodum ſaga illa, Æ. 4. 509. *Crines effuſa ſacerdos tercentum tonat ore Deos.* II. *Locus* ſacrificii, *ſpelunca* eſt, per quam ad tus eſſe putabatur ad inferos, diverſa illa quidem ab antro Sibyllæ: Sibyllæ enim antrum in ipſo erat Apollinis templo, Cumanaque urbe, ut diximus v. 9. hæc vero ſpelunca, apud Avernum lacum. Mos autem fuit ejuſmodi ſacrorum, ut ſub terra fierent: effoſſa etiam ſcrobe, in quam ſanguis & libamina invergerentur. Ita Ulyſſes Odyſſ. 11. 25. III. *Tempus* ſacrificii, *nox:* v. 252. *nocturnas inchoat aras:* & maxima noctis parte ſacrificium duravit, ad uſque ortum Solis, v. 255. IV. *Victima nigra*; ob inferorum tenebras: *pari numero*; quia Diis inferorum hic placebat, ut *impar* ſuperis, Æ 5. 96. *Sterilis vacca* Proſerpinæ: quia nullam ex Plutone marito prolem ſuſceperat. V. *Sacerdos invergit vina,* in frontem ad probandas victimas: ſi enim ſubita illa vini aſperſione non contremiſcerent, ſed ſtuperent immobiles; ſacrificio aptæ non erant. *Invergit* porro; id eſt converſa plane manu ſive patera deorſum effundit, quia Diis offert inferis: ſi autem ſuperis; manu ſupina quaſi in altum emittens, vinum cornibus affundebat: quare tunc ait Virgilius. Æ. 4. 61. *Media inter cornua fundit:* nunc vero, *invergit.* De voce *libo,* quæ *ſtillo, deguſto,* & *ſacrifico* etiam ſignificat, Æ. 1. 740. VI. *Setas* & *pilos* carpit, & in ignem jacit: ut ſacrificium incipiat, oſtendatque victimam Diis jam devotam eſſe. Agamemnon tamen Iliad. 3. 274 pilos illos non in ignem jacit, ſed adſtantibus diſtribuit: ut ſignificet, omnes fœderis, quod ſacrificio illo cum Trojanis ſanciebatur, teſtes ac vindices futuros VII. *Voce,* id eſt ſono confuſo ac tumultuoſo, non diſtincta voce appellat *Hecaten,* quæ in cœlo *Luna,* in inferis *Proſerpina* appellatur. De *Hecate* & *Erebo* Æ. 4 509, 510, 511. VIII. Miniſtri victimas cædunt: idque fiebat, primum *ſecuri* in cervicem impacta, præſertim in majoribus victimis, ut ictu exanimatæ concíderent; tum deinde cultris jugulabant. De primo more dixit Æ. 2. 224. *Taurus & incertam excuſſit cervice ſecurim.* IX. *Sanguinem* ſuſcipiunt *pateris,* planis patentibuſque poculis: ut circa aras in terram effundant; quemadmodum Ulyſſes in ſcrobem, Odyſſ. 11. 35. X. Æneas ipſe, non opera miniſtrorum, ſed manu propria, victimas aliquot jugulat: heroum more, qui fere ſemper hoc officio apud Homerum defunguntur. XI. Denique *ſolida viſcera* comburit flammis, quod vocant *holocauſtum*; imponitque ſolida ipſa corpora, ſola detracta pelle: *viſcera* enim ait Servius eſſe, quicquid ſub pelle eſt etiam carnes quibus oſſa veſtiuntur: *exta* vero ſunt ea ipſa viſcera quæ maxime *extant* aperto pectore; ut cor, pulmo, lien. Aliis autem in ſacrificiis, carnium & extorum partes aliquæ diſtribuebantur ad epulas, ut Æ. 8. 182. Tum victimas ipſas inſpergit oleo, ut facile comburantur.

250. *Matri Eumenidum, &c.*] *Mater* Eumenidum, *Nox*; quæ ipſas ex Acheronte peperit. *Soror* Noctis, *Terra*; nox enim terræ umbra eſt.

& vaccam infœcundam tibi, ô Proſerpina. Deinde facit nocturna ſacrificia regi inferno, & offert ſuper *altaribus tota corpora taurorum, & ſuperfundens etiam oleum viſceribus incenſis. Ecce autem circa lucem & ortum primi Solis, cœpit terra reboare ſub pedibus, & culmina ſylvarum* cœperunt *agitari; & canes viſa ſunt allatrare per noctem, appropinquante Hecate.* Tunc *Sibylla exclamat; Longe, longe recedite, ô profani; & exite è tota ſylva. Et tu ingredere viam, & extrahe gladium è vagina: nunc opus eſt fortitudine, nunc animo conſtanti, ô Æneа.* Hoc *ſolum locuta, infert ſe furens in profundum ſpelunca: ille* Æneas *paſſibus non timidis aſſequitur euntem. O Dii, quibus eſt poteſtas in animas, &* vos *umbræ mutæ; & Chaos, & Phlegethon, loca undique tacita* per *noctem, ſit mihi licitum narrare* res *auditas: ſit* licitum per *divinitatem veſtram exponere res tectas profundâ terrâ & obſcuritate.*

Enſe ferit; ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina Solis & ortus, 255
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: viſæque canes ululare per umbram,
Adventante Deâ. Procul ô, procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum: 260
Nunc animis opus, Æneа, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes; 264
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res altâ terrâ & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna 270

Incedebant ſoli per noctem obſcuram in tenebris, & per domos vacuas & inania regna Plutonis. Quale eſt iter in ſylvis, ad Lunam dubiam, ſub luce exigua:

NOTÆ.

Eumenides furiæ tres, de quibus Æ. 4. 469. & G. 3. 552. De *Proſerpina*, G. 1. 39. De *Stygio rege* Plutone, Æ. 4. 638.

257. *Canes ululare... Adventante Dea.*] Invocaverunt *Hecaten*, magico more: ut iis numine ſuo adeſſet ad iter tuto peragendum. Adeſt illa: ſed quia ſe manifeſto videndam non exhibet, ejus præſentiam teſtantur *ululantes canes*. Per *canes*, intellige, vel canes quas Hecate comites attribuere veteres ſolebant: vel ipſam Hecaten quæ tribus è capitibus unum habebat caninum: vel canem Cerberum, exeunti reginæ allatrantem: vel furias, dictas quoque infernas canes.

258. *Procul eſte profani.*] Qui ſacris non initiati eſtis, ſceleſti, non expiati. Et hæc ſolemnis fuit ſacrorum, etiam magicorum, formula; ut profani inde arcerentur. Cerdanus, *profanos*, refert ad ſpectra alia quæ in Hecates comitatu præter Sibyllæ voluntatem aderant: idque firmat multis poëtarum ſimilibus locis. Ego ad omnes Æneæ comites refero, quorum cauſa non celebrata fuerant ſacra: unius enim Æneæ expiandi rationem habuerat, unus erat ad inferos deducendus: quare cæteros arcet, non è ſpelunca ſolum, ſed è tota etiam lacus Averni ſylva.

260. *Vaginâque eripe ferrum.*] Ad fuganda quæ deinceps occurrent, ſpectra. Quamvis enim in dæmonas, ac ſpiritus, & genios ejuſmodi vim ferri nullam eſſe compertum ſit: eſſe tamen aliquam exiſtimavere Platonici, & poëtæ veteres. Ita Ulyſſes Odyſſ. 11. 48. fugat enſe umbras, in ſcrobem ſanguine plenam avidius incurrentes.

265. *Chaos &, &c.*] Invocatio eſt poëtæ: qualem ſolet magnarum rerum deſcriptionibus præfigere. De *Chao*, rudi & confuſa mole, ex qua res omnes eruperunt, & quæ pro Deo Deorumque parente habetur ab Heſiodo, diximus G. 4. v. 247. De *Phlegethonte*, inferno fluvio, infra, v. 323.

268. *Ibant obſcuri ſola, &c.*] Commutatio, ſive hypallage: pro, *ſoli ſub obſcura* nocte. Sic Æ. 5. 149. *Vocemque incluſa volutant Litora*, pro *incluſam vocem.*

269. *Domos Ditis vacuas, &c.*] Quas habitant umbræ leves, & corporis expertes. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

270. *Incertam Lunam.*] Alii explicant, Lunam cum Sole conjunctam, tumque minime lucentem. Alii melius, Lunam nubibus & aëris caligine intercluſam. De *Jove*, pro aëre, Ecl. 3. 60. Ecl. 7. 60.

Eſt

Eſt iter in ſylvis : ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primiſq; in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuêre cubilia Curæ :
Pallenteſq; habitant Morbi, triſtiſq; Senectus,
Et Metus, & maleſuada Fames, & turpis Egeſtas,
Terribiles viſu formæ : Letumque, Laborque :
Tum conſanguineus Leti Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami, Diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca ingens : quam ſedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſq; ſub omnibus hærent.
Multaq; præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæq; biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſq; armata Chimæra :
Gorgones, Harpyiæq; & forma tricorporis umbræ.

quando aër occultat caligine cœlum, & nox obſcura eripuit rebus colorem. Ante ipſum veſtibulum & in primo aditu inferorum, Luctus & Curæ vindices fixerunt cubilia : habitantque Morbi pallidi, & mœſta Senectus, & Metus & Fames ſuadens mala, & Paupertas infamis, ſpectra horrida aſpectu : & Mors, & Labor : deinde Somnus frater Mortis, & Gaudia animi ſcelerata, & in limine oppoſito Bellum mortiferum, & ferrea cubicula Furiarum, & diſcordia inſana implicata taniis ſanguinolentis circa capillos anguineos. In medio veſtibulo ulmus magna umbroſa, explicat ramos & brachia vetera : aiunt vulgo ſomnia inania occupare hunc locum, & ipſa ſedent ſub omnibus frondibus. Et præterea ſpectra plurima aliarum ferarum manent ad portas, Centauri, Scylla biformes, & Briareus centuplex, & Hydra Lernæ ſibilans horrida, & Chimæra evomens ignes : Gorgones & Harpyiæ, & ſpecies umbræ tricorporis.

NOTÆ.

273. *Veſtibulum.*] Spatium eſt, ſive area, quæ viam à domo dividit, eſtque ante portam ædium. In hoc inferorum veſtibulo varias deſcribit calamitates, quas horrendis formis & quaſi corporibus veſtit. Has fere omnes enumerat Cicero de natura Deorum, l. 3. 44. aitque eſſe Noctis & Erebi filias. Locum etiam habent inter Noctis liberos, in Heſiodi Theogonia, v. 225. *Orcus*, hic pro inferis, alibi pro Deo inferorum ſumitur, infra, 323.

276. *Maleſuada Fames.*] Non tantum eſt *inopia victus*; ſed etiam *avaritia*, & *auri ſacra fames*, quæ nullum non ſuadet ſcelus.

278. *Conſanguineus Leti Sopor.*] *Somnus* dicitur ab Homero, Iliad. 14. 231. κασίγνητος θανάτοιο, *frater mortis* : & Heſiodus in Theogon. v. 214. Mortem & Somnum ait Noctis eſſe liberos. Ut autem *conſanguineus* apud Latinos *fratrem germanum* ſæpe ſignificat, ſic enim uſurpat Statius, l. 11. 407. & alibi : ita quoque κασίγνητος, apud Græcos.

278. *Mala mentis Gaudia.*] Voluptas ex perpetratis ſceleribus percipi ſolita.

280. *Eumenidum thalami.*] Non *lecti conjugales*, quia nunquam nupſere furiæ : ſed *ſedes*, *cubicula*, vel ubi natæ ſunt, vel ubi decumbunt : proprie tamen *thalamus* dicitur de cubiculo nuptiali, à θάλλω, *vireo*. De *Eumenidibus*, Æ. 4 469. G. 3. 552.

283. *Quam ſedem, &c.*] Somnia ſub *arbore* patula & opaca collocat, qualis apta eſt ſomno conciliando : ſub *ulmo*, quia ut ulmus ſterilis arbor eſt, ita vana & caſſa vulgo ſomnia : ſub *foliis*; ob levitatem & mobilitatem; & quia eo tempore quo cadunt arborum folia, præſertim vana eſſe ſomnia vulgo dicuntur.

286. *Centauri, &c.*] Monſtra, ſuperiori parte humana, inferiori equina : Ixione & nube geniti, G. 3. 38. Theſſaliæ populi fuere, ideo ſic dicti, quia primi ex equis pugnare, & eos ſtimulis agitare docuerunt, à κεντέω, *ſtimulo* : De *iis* G. 3. 115. De *Scyllis* duabus, altera inferiori parte in canes, ac deinde in ſcopulum converſa; altera in alaudam mutata, Ecl. 6. 74. Æ. 3. 420.

287. *Briareus.*] Gigas, Cœli & Terræ filius : *centumgeminus*, id eſt, centum brachiis inſtructus; non centum corporibus. *Ægaon* etiam appellatur, & inferorum cuſtos hic videtur eſſe, non ut cæteri gigantes pœnis damnatus. Cauſam habes, Æ. 10. 565. De *bellua Lernæ*, ſive *hydra*, quam in Lernæa Argiæ regionis in Peloponneſo palude Hercules occidit, Æ. 8. 300.

288 *Chimæra.*] Monſtrum ignivomum, cui caput leonis, pectus hirci, cauda ſerpentis : hanc dicitur Bellerophontes occidiſſe Pegaſo equo invectus, quia montem Lyciæ habitabilem reddidit : cujus in ignivomo cacumine leo-

Corripit

Hic Æneas captus repentino metu educit gladium, & intentat venientibus ſtrictum illius *acumen. Et niſi ſapiens comes docuiſſet, animas* eas *leves vagari ſine corpore ſub inani ſimulacro figuræ, irrumperet, & fruſtra feriret umbras gladio. Inde* incipit *iter quod ducit ad aquas Acherontis inferni. Ille gurges turbidus cœno & vaſta voragine, exundat, & exonerat omnem arenam in Cocytum. Charon, vector tremendus horribili ſqualore, tenet has aquas & hos fluvios: huic multa eſt in mento canities neglecta, oculi* pleni *ſunt igne, veſtis ſordida modo* ligata *pendet ex humeris. Ipſe impellit cymbam pertica, & adjuvat velis, & tranſportat* umbras *corporum nigrâ cymbâ, jam ſenex; ſed ſenectus robuſta & vegeta eſt,* utpote *Deo. Omnis turba currebat huc effuſa ad ripas: matres & viri, & corpora fortium bellatorum privata luce, pueri, & puellæ innuptæ, & juvenes elati in pyras in conſpectu parentum: tam* multi, *quam multa frondes excuſſa cadunt per ſylvas primo frigore autumni; ſive quàm multa volucres, congregantur ad terram ex alto mari, quando tempeſtas hyberna pellit* eas *ultra mare, & mittit in plagas calidas. Stabant precantes,* ut *primi trajicerent ſpatium, & extendebant manus deſiderio ripæ oppoſitæ. Sed vector aſper nunc accipit hos, nunc illos, procul autem à ripa expellit alios. Æneas inquit (nam obſtupuit & commotus eſt* hoc *tumultu) dic, ô virgo; quid ſignificat* illa *frequentia ad fluvium? & quid poſcunt animæ? vel ob quam differentiam*

Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vaſtaq; voragine gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed cruda Deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpore vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſylvis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi tranſmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos;
Aſt alios longe ſummotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas

NOTÆ.

nes erant, in radice ſerpentes, in medio paſcua apris alendis aptiſſima. De *Gorgonibus* ſororibus, quarum natu maxima Meduſa ſerpentinos crines habuit, Æ. 2. 616. De *Harpyiis*, Æn. 3. 221. De *tricorpore umbra Geryonis*, Æ. 7. 662.

292. *Tenues ſine corpore vitas.*] *Vitas* quidem, quia animæ ſunt immortales; *tenues*, quia ſeparatæ à corpore, & ſic à vulnerum & mortis periculo jam immunes. Cur ergo v. 260. juſſus erat Æneas ferrum ſtringere? non ſane ut umbras vulneraret; ſed meo quidem judicio, ut terreret recordatione quadam ferri & præteritorum in vita periculorum.

295. *Tartarei quæ fert, &c.*] De *Tartaro*, infimo inferorum loco, ſupra, v. 134. De *Acheronte* & *Cocyto*, infra, v. 323.

299. *Charon.*] Erebi & Noctis filius per antiphraſim dictus, quòd minime ſit χαίρων, *gaudens.*

300. *Stant lumina flamma.*] Ita pleni ſunt flamma oculi, veluti ex ea toti conſtare videantur. Sic dicitur, Æ. 12. 408. *Stare pulvere cœlum.* Horat. Od. l. 1. 9. *Vides ut alta ſtet nive candidum Soracte, &c.* De *ferrugineo* colore, proprie ferreo, hic nigro, Ecl. 2. 18.

312. *Terris apricis.*] Soli expoſitis: Ecl. 9.

Hæ

Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt? 320
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos;
Anchisa generate, Deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est: 325
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantq; hæc litora circum.
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt. 330
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit.
Multa putans, sortemq; animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstas, & mortis honore carentes,
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos 335
Obruit Auster, aquâ involvens navemq; virosque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,

ha recedunt è ripa, illæ secant remis aquas pallidas? Sic antiqua vates breviter locuta est illi: fili Anchisæ, certissima soboles Deorum, cernis stagna profunda Cocyti, & paludem Stygiam, cujus Dii metuunt jurare & violare divinitatem. Hæc omnis turba, quam vides, est egena & insepulta: vector ille, est Charon: hi, quos portat unda, sunt sepulti. Nec permittitur trajicere ripas horribiles & fluctus sonantes, antequam ossa reposita sint in *tumulis. Vagantur* per *centum annos, & volitant circa has ripas: tunc denique recepti transmittunt fluvios desideratos. Filius Anchisæ stetit, & continuit gressum, agitans plurima, & miserans animo* eorum *sortem acerbam. Videt illic tristes, & privato honore sepulturæ. Leucaspim, & Orontem ducem Lyciæ classis: quos è Troade navigantes per maria procellosa Auster demersit simul, sepeliens* in *aquis & navem & homines. Ecce Palinurus gubernator ferebat se* ad *eum: is qui nuper in navigatione, dum observat astra,*

NOTÆ.

49. Hi porro septem superiores versus fere expressi sunt ex G. 2. 473. Quod autem ait de trajectione avium in calidiores plagas; de hirundinibus, deque gruibus & ciconiis memoratur, G. 1. 316.

323. *Cocyti stagna, &c.*] Quinque vulgo à Græcis apud inferos flumina statuuntur. *Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon, seu Pyriphlegethon,* & *Lethe.* Nomina illa desumpta sunt e variis Græciæ fontibus ac fluviis, quos propter noxiam aliquam naturæ vim in inferis quoque reperiri finxerunt. I. *Acheron* multiplex: unus in Elide, occidentali & maritima Peloponnesi regione, in Alpheum influens, juxta quem insignis est Plutonis & Proserpinæ cultus, ex Strabone l. 8. Alter in Thesprotia Epiri regione, ex Acherusia palude profluens, ad Cichyrum urbem, juxta Strabonem, l. 7. & Pausaniam in Atticis. *Cocytus,* juxta eundem Pausaniam, non longe ab Acheronte ibidem fluit, aqua insuavissima. *Styx,* fons Arcadiæ est, ad urbem Nonacrin ex altissima rupe stillans, indeque penetrato saxo in Crathin fluvium delabens: tam præsentis veneni, ut vasa quælibet etiam aurea diffringat, nec possit nisi equi ungula contineri. Hæc Pausanias in Arcadicis. Cur autem Dii per eam jurare soliti sint, diximus, G. 3. 551. *Lethe*; sive, ut mavult Casaubonus, fluvius *Lethes,* genitivo casu; aut fluvius *Lethæus*; unus fuit in Portugallia, vulgo *Lima,* juxta Strabonem & Melam: alius in Africa, circa majorem Syrtim urbemque Berenicen, juxta Lucanum: alius in Bœotia, ad Lebadeam oppidum, juxta Pausaniam in Bœoticis. *Lethæi* amnes alibi complures à Strabone numerantur, l. 14 *Phlegethon,* aut *Pyriphlegethon,* nulli quod sciam loco assignatus est, præterquam calidis circa Avernum fontibus, ut refert Strabo ex Homero. II. Nomina hæc omnia luctuosum aliquid significant. Acheron ab ἄχος, *dolor,* & ῥέω, *fluo.* Cocytus à κωκύω, *fleo.* Styx, à στυγέω *odio prosequor.* Plegethon aut Pyriphlegethon, à πῦρ, *ignis* & φλέγω *comburo.* Lethe, à λήθη, *oblivio,* quod ejus epota aqua oblivionem induceret. III. De eorum in inferis situ pluribus disputat Cerdanus. Hoc certissimum: iis nominibus promiscue poëtas abuti, nullo admodum certo ordine: vulgo tamen dici, ex Acheronte profluere Stygem, à Styge Cocytum propagari. IV. Eridanus etiam in campis Elysiis à Virgilio constituitur. Causam vide, v. 659.

334. *Orontem.*] Ejus mortem habes, Æ. 1. 117. De *Austro,* vento meridionali, Ecl. 2. 58. De *Palinuri casu,* Æ. 5. 835.

338. *Libyco cursu.*] Non tamen mari *Libyco,* sed *Tyrrheno:* cum è Sicilia in Italiam solvisset.

Exciderat

Exciderat puppi, mediis effuſus in undis. 339
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: quis te, Palinure, Deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic, age: namqûe mihi fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, fineſq; canebat 345
Venturum Auſonios: en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem; Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchiſiade; nec me Deus æquore merſit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſq; regebam, 350
Præcipitans traxi mecum. Maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem;
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis. 354
Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte gravatum,
Prenſantemq; uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet, prædamque ignara putâſſet. 361

eciderat è puppe, lapſus in medias aquas. Poſtquam Æneas difficile eum agnovit ob ſpiſſas tenebras ita alloquitur prior: ô Palinure, quis Deorum abſtulit te nobis, & obruit ſub medio mari? Dic, age: nam Apollo non prius inventus mihi mendax, hoc ſolo reſponſo decepit mentem meam; *quando prædicebat te futurum eſſe ſalvum* per *mare, & perventurum ad litus Italicum: an illa eſt fides promiſſorum! Ille autem* reſpondit: *ô dux, fili Anchiſa, nec oraculum Phœbi decepit te, nec Deus merſit me mari. Nam ſorte cadens præceps, abſtuli mecum gubernaculum multo pondere abruptum, cui commiſſus cuſtos adhærebam, &* quo *moderabar curſum. Teſtor maria aſpera,* me *nullum habuiſſe tantum metum pro me, quam ne tua navis, deſtituta gubernaculo, & privata gubernatore, ſubmergeretur, ſi tanti fluctus tumeſcerent. Auſter validus ſuſtentavit me tres noctes aſperas* ſuper *fluctibus, per vaſtum mare: vix die quarto vidi Italiam erectus ex altis aquis. Paulatim adnatabam* ad *terram, & jam attigeram tuta* loca: *niſi natio inhumana appetiiſſet ferro me gravatum ob veſtem humidam, apprehendentem curvis manibus acuta cacumina rupis; &* niſi *maleſana exiſtimâſſet* me eſſe *prædam.*

NOTÆ.

Ita tamen Poeta locutus videtur, quia à Libya in Italiam Æneas navigans, in Siciliam deflexerat. De *Libya*, Æ. 1. 162. Expreſſum eſt hoc Palinuri cum Ænea colloquium ex Homero, Odyſſ. 11. ubi ſimile quiddam eſt inter Ulyſſem & Elpenora.

346. *Auſonios.*] De iis Italiæ populis, Æ. 3. 171. De *Cortina Phœbi*, loco unde oracula reddebantur, Æ. 3. 92.

348. *Nec me Deus æquore merſit.*] Aliqui ſic interpungunt: *nec te Phœbi cortina fefellit, nec me: Deus æquore merſit:* nam à Somno reipſa fuerat ſubmerſus. Alii communem retinent continuamque verborum ſententiam: aiuntque, ex opinione Palinuri Phorbantem illum fuiſſe, non Deum, cujus ſuaſu ſomno ſe dederit. De *Noto* ſive *Auſtro*, meridionali vento, Ecl. 3. 58.

353. *Excuſſa magiſtro.*] Commutatio: id eſt, *unde magiſter excuſſus erat.* Sic infra, v. 507. *Nomen & arma locum ſervant*: id eſt, *locus ſervat arma.* Et Æ. 4. 149.

355. *Hybernas noctes.*] Ver tamen erat æſtati proximum, ut liquet ex Æ. 5. 46. Igitur *hyems* hic pro tempeſtate & maris aſperitate ſumenda eſt, ut Æ. 1. 120. *Notus*, ſive *Auſter*, flat à meridie, Æ. 2. 58.

356. *Lumine quarto.*] *Die quarto.* Ita Cicero, pro Rabirio Poſthumo, 29. vertit ex Euripidis Medea verſum his verbis; *Si te ſecundo lumine hic offendero, moriere.*

358. *Terra, & jam tuta tenebam.*] Quod ſatis erat, ut impleta videretur fides oraculorum, quæ ambigua ſolebant eſſe. Non tamen legitur in Æneide, quonam oraculo promiſſus Æneæ fuerit Palinuri appulſus in Italiam.

359. *Gens crudelis.*] *Lucaniæ, Italiæ* populi: ad meridiem vicini Brutiis, ad ſeptentrionem Apulis & Picentinis: ad occidentem Tyrrheno mari, ad orientem ſinu Tarentino definiti: nunc *Baſilicata*, & pars principatus ulterioris, in regno Neapolitano.

361. *Prædam.*] Naufragum divitem; in quo ſpoliando multum lucri facere poſſent. De *Iulo*, Æ. 1. 271.

Nunc

Nunc me fluctus habet, verſantq; in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iüli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes; portuſq; require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi Diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiamq; innare paludem)
Da dextram miſero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnemq; ſeverum
Eumenidum aſpicies? ripamve injuſſus abibis?
Deſine fata Deûm flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt,
Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioq; propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;

Nunc fluctus tenent meum cadaver, & venti jactant ad litus. Id vero *precor te, per gratam lucem cœli & aerem, per patrem, per ſpem Aſcanii creſcentis; libera me his malis, ô* dux *invicte: vel tu impone mihi terram, quandoquidem potes; & pete portum Velinum: vel tu præbe manum* mihi *miſero, & trahe me tecum trans fluvium, ut ſaltem poſt mortem quieſcam in tranquillis ſedibus: ſi eſt aliquis modus, ſi Dea mater* tua *tibi monſtravit aliquem; non enim, ut exiſtimo, ſuſcipis trajicere tantos fluvios & paludem Stygiam abſque authoritate Deorum. Talia locutus erat, cum Sibylla incepit talia: ô Palinure, unde* eſt *tibi deſiderium tam impium? Tu inſepultus videbis aquas Stygias, & fluvium terribilem Furiarum? & exibis in ripam* alteram *ſine juſſu* Deorum? *Ceſſa ſperare fata Deorum poſſe mutari orando. Sed accipe memor* mea *verba,* ad *ſolatium acerba calamitatis. Nam vicini* Lucaniæ *populi, coacti monitis cœleſtibus, placabunt oſſa* tua *longe & late per urbes, & erigent* tibi *ſepulcrum, & ferent munera ſepulcro: & locus ſervabit perpetuum nomen Palinuri. Cura* ejus *ſedata* ſunt *his verbis, & dolor tantiſper ejectus eſt à mœſto corde: latatur* ob *terram ſui nominis. Igitur perficiunt iter inchoatum, & accedunt ad flumen. Quos quando vector jam inde ab amne Stygio vidit ambulare per ſylvam ſilentem, & admovere pedem* ad *litus;*

NOTÆ.

365. *His malis.*] Cum enim centum annos errarent inhumati: nec tam cito admittebantur in Elyſium, nec niſi tardius in alia corpora revertebantur, v. 720, 724.

366. *Terram injice.*] Genus erat ſepulturæ, *injectio gleba*, cum quis in cadaver incidiſſet: idque inſepultum relinquere nefas habebatur, quod porcæ ſacrificio erat expiandum. Idem injiciendi pulveris mos etiam Græcis fuit.

Portus Velinos.] Non longe ab urbe *Velia*, in litore Lucaniæ, inter promontoria Poſidium ac Palinurum. Qui tamen Palinurus commemorare portum potuit Velinum? cum Velia non niſi anno poſt Æneam amplius ſexcenteſimo, regnante Rege Romanorum Servio Tullio, condita ſit. Reprehenditur eo nomine Virgilius ab Hygino apud Gellium. Sed præterquam quod Poëtis omnibus familiaris eſt & communi uſu quaſi licita temporis anticipatio, præſertim in re obſcuriore, ut notavimus, Æ. 3. 707. non leviter eum defendit Alciatus, cum ait, non urbem hic appellari, ſed litus ac fluvium, à quo nomen urbi inditum eſſe Stephanus teſtatur. Ea nunc exciſa eſt; prope *Caſtel a mar della brucca.*

374. *Amnemque ſeverum Eumenidum.*] Severum quidem omnibus, ſed præcipue tibi, ſi contra fas ante centum annos eum trajicere volueris: aderunt enim tibi tum ultrices Furiæ, Eumenides, de quibus, Æ. 4. 469. G. 3. 552. De *Styge*, ſupra, v. 223.

379. *Prodigiis acti, &c.*] Hoc Servius ait petitum ex hiſtoria; & Lucanos ob inhumanam Palinuri cædem peſtilentia vexatos, conſulto oraculo accepiſſe placandos eſſe ejus manes: quare & lucum ipſi dicaverunt, & tumulum ad meridiem Veliæ erexerunt in promontorio, cui ab eo tempore Palinuri nomen fuit.

Sic

sic primus adoritur eos *verbis, & ultra increpat : quicunque es, qui accedis armatus ad fluvios noſtros, age, dic cur venias : & jam ex iſto loco ſiſte gradum. Hæc ſedes eſt umbrarum, Somni & Noctis ſomniferæ ; non licet vehere cymbâ Stygiâ corpora viventia. Nec vero gaviſus ſum me tranſmiſiſſe* per *hanc paludem Herculem* huc *venientem ; nec Theſeum, & Pirithoum : quamvis orti eſſent Diis, & inſuperabiles robore. Ille manu deduxit in catenas infernum canem è ſolio ipſius Plutonis, & traxit eum trepidantem : Hi aggreſſi ſunt extrahere Reginam è lecto Plutonis. Adverſus hæc ita locuta eſt breviter Sibylla Apollinea : nullæ hic ſunt inſidiæ tales, deſine turbari, nec arma iſta minantur vim :* per *nos licet*, ut *magnus cuſtos in antro ſemper latrans terreat umbras incorporeas ; licet*, ut *Proſerpina pudica teneat januam patrui ſui. Æneas Trojanus, illuſtris pietate & fortitudine, deſcendit ad patrem* ſuum *in profundas umbras. Si te nulla ſpecies tantæ pietatis commovet,*

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro :
Quiſquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias : jam iſtinc & comprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni, Noctiſq; ſoporæ :
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu ; nec Theſea, Pirithoümque,
Diis quanquam geniti, atq; invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius à ſolio Regis traxitque trementem :
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates :
Nullæ hic inſidiæ tales, abſiſte moveri ;
Nec vim tela ferunt : licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras ;
Caſta licet patrui ſervet Proſerpina limen.
Troïus Æneas, pietate inſignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,

NOTÆ.

392. *Alciden.*] De eo Herculis nomine, Æ. 5. 414. De *Theſeo* & *Pirithoo*, infra, v. 618. *Diis geniti.* Hercules Jove : Theſeus, Ægæo quidem ; ſed juxta fabulas, Neptuno : Pirithous Ixione, ut vulgo putatur ; ſed ut eſt apud Homerum, Iliad. 14. 318. Jove, & Dia ipſius Ixionis uxore ; cui, ut addunt alii, Jupiter in equum transformatus circumcurrendo vim intulit, unde nomen inditum Pirithoo, à περὶ *circum*, & θοὸς, *celer.*

395. *Cuſtodem, &c.*] *Cerberum* canem : qui quidem non ad *ſolium* Plutonis, ſed in ipſo aditu inferorum eſt. Quare vel putandus eſt canis ad ipſum uſque domini ſolium Herculis metu refugiſſe, indeque abſtractus fuiſſe : vel ſolium, pro toto regno ac ditione Plutonis accipiendum eſt. De *Cerbero*, v. 417. De *hoc Herculis facto*, Æ. 8. 296.

397. *Dominam Ditis thalamo.*] *Dominæ* vocantur ab amatoribus amicæ : Horat. Od. l. 2. 12. 13. *Me dulcis dominæ Muſa Licymniæ cantus, &c.* Etiam à maritis uxores : Sueton. in Claudio 39. *Occiſa Meſſalina, paulo poſt quam in triclinium decubuit, cur domina non veniret, requiſivit.* Et ſingulariter Proſerpina *domina* dicitur, ut ſæpe occurrit apud Pauſaniam in Arcadicis : Καὶ τῇ δεσποίνῃ θύουσιν ἱερεῖα οἱ Ἀρκάδες : *Et domina* mactant victimas *Arcades*. Cum autem *Dis* proprie dicatur de Plutone, ut diximus G. 4. 467. ideo melius hic legendum putem, *Ditis thalamo*, quam *Dominam Ditis. De thalamo*, ſupra, v. 280. De hoc *Theſei & Pirithoi facto*, v. 618.

398. *Amphryſia vates.*] *Apollinea :* quia Apollo ipſe vocatur *Paſtor ab Amphryſo*, fluvio Theſſaliæ, ubi Apollo greges pavit, vide G. 3. 2.

402. *Servet Proſerpina limen.*] Non perſuadet Cerdanus, honeſtas olim fœminas ad januas domorum, more meretricio, ſediſſe, licet multa in eam rem congerat. Imo mihi perſuaſiſſimum eſt, tam apud Græcos, quam apud Romanos arctam fuiſſe mulierum cuſtodiam ; eaſque domum interiorem tenuiſſe, non januam. Igitur hic *ſervare limen*, explico *januam clauſam tenere* : quod tuto facere Proſerpina poterit ; cum Æneas ea mente non venerit, ut aditum ſibi ad eam perrumpat. Quamquam & hæc poteſt eſſe verborum ſententia : *Adeo non irrumpet Æneas in Proſerpinæ thalamum ; ut etiam in ipſo domus limine ſtare illa caſta quidem & ſecura poſſit. Proſerpina.*] Cereris filia ex Jove : unde Pluto frater Jovis, ipſius & maritus & *patruus* eſt. *Erebus :* vel Deus, vel locus inferorum profundiſſimus, Æ. 4. 509. *Fuga*, ſcamna nautica. Æ. 5. 119. *Fori*, tabulata navis, Æ. 4. 605. G. 4. 250.

At

At ramum hunc (aperit ramum qui veſte latebat)
Agnoſcas. Tumida ex ira tum corda reſidunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo poſt tempore viſum,
Cœruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa ſedebant,
Deturbat, laxatque foros: ſimul accipit alveo
Ingentem Æneam. Gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemq; virumq;
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga reſolvit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, cuſtode ſepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo:
Hos juxta, falſo damnati crimine mortis.

ſaltem agnoſce hunc ramum: & *oſtendit ramum qui tegebatur veſte. Tunc corda* Charontis *quieverunt ab ira tumida. Nec plura his* dicta ſunt. *Ille admirans munus venerabile fatalis rami,* quod *videbat poſt longum tempus, appellit nigram navem, & accedit ad ripam. Deinde ejicit alias animas, quæ ſedebant in ſcamnis longis, & evacuat tabulata: ſimul admittit in cymbam magnum Æneam. Cymba compactilis gemuit ſub onere, & bibit per rimas multum aquæ. Denique tranſmittit ultra fluvium ſalvos Æneam & Sibyllam in fœdo limo & viridi herba. Magnus Cerberus ſonat per hanc regionem latratu è tribus gutturibus* erumpente, *decumbens vaſtus in ſpelunca oppoſita. Sibylla animadverteas colla* Cerberi *jam rigeſcere ſerpentibus projicit huic placentam conditam melle & frugibus præparatis. Ille aperiens tria guttura, præ fame furioſa, devorat* hanc *projectam, & proſtratus humi deficit vaſtis membris, & quantus eſt porrigitur per totam ſpeluncam. Cuſtode ſopito, Æneas occupat introitum, & pervadit promptus ripam fluvii, unde non reditur. Statim voces audita* ſunt, *& magnus vagitus, & anima infantum plorantes ſub primis portis, quos dies funeſta eripuit, privatos jucundâ vitâ & abſtractos ab ubere, & demiſſo morti immaturæ. Juxta hos* ſunt, qui *addicti* ſunt *morti* ob *injuſtam calumniam.*

NOTÆ.

412. *Alveo.*] Non fluvii, ſed cymbæ. Ita Livius l. 1. de Remo & Romulo cymbæ impoſitis: *Cum fluitantem alveum, quo expoſiti erant pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet.*

413. *Cymba Sutilis.*] Conſtat cymbas apud pleraſque nationes è corio pellibuſque conſutis fieri. Neque tamen inde exiſtimo infernam illam ejus generis fuiſſe: ſed tantum ex eo more verbum *ſuere* traductum eſſe ad fabricam compagemque lignearum etiam navium, qualis hæc fuit: ſicut & verbum *texere*; quia e junctis paſſim aliquæ contextæ fuerunt.

416. *Ulva.*] Herba paluſtris, abſque certo nomine.

417. *Cerberus.*] Canis infernæ januæ cuſtos, dictus *Cerberus*, quaſi κρεαβόρος *carnivorus.* Deſcribitur ab Apollodoro cum tribus capitibus, draconis cauda, tergore variis ſerpentum capitibus ſparſo. Idcirco *latratu trifauci* ululat; & dicuntur ejus *colla horrere colubris.* Heſiodus tamen in Theogon. quinquaginta ipſi capita tribuit.

420. *Melle ſoporatam, &c.*] *Offa*, placentæ ſpecies fuit, ex edulibus rebus diverſis miſtis ſubactiſque confectæ: μάζα Græcis dicta eſt, unde Latinis *maſſa:* eratque primo ex farina, aqua & oleo; mox majori luxu condita etiam fuit, papavere, lacte, ficis, melle, quod ſacchari loco veteribus erat. *Fruges* itaque erant farra ſive farina, & papaveris ſemina, quorum uſum in bellariis jam notavimus, Æ. 4 486. *Medicatæ* erant, id eſt temperatæ & ſimul maceratæ. *Soporatam* dixit, id eſt vi ſoporifera præditam: quæ quamvis non inerat melli, inerat tamen papaveri & aliis frugibus. Quare fruſtra legit Turnebus *ſaporatam*: quæ Vox eſt ſequioris ætatis ſcriptorum, Ammiani, Tertulliani; cum *ſoporatum* eo ſenſu jam dixerat Virgilius, Æ. 9. 855. *vique ſoporatum Stygia.* Mellita autem ſolita dari canibus & feris, notat Cerdanus ex Apollonio & Philoſtrato.

Nec

Nec vero assignantur illæ sedes absque sorte, absque judice. Minos inquisitor agitat urnam: ipse cogit cœtum umbrarum, & discutit vitam ac scelera. Deinde tristes occupant vicina loca, qui innocentes intulerunt sibi mortem propria *manu, & pertæsi luminis prodegerunt animas. Quam vellent nunc in superis auris tolerare & paupertatem & labores difficiles! Fata* id *prohibent, & palus odiosa implicat tristibus aquis, & Styx novies circumflua detinet. Nec longe hinc ostenduntur patentes in omnem partem campi lugentes: ita appellant illos nomine. Hic occultæ semitæ abscondunt* eos *quos durus amor absumsit crudeli veneno, & sylva myrtea undique tegit* eos, *nec sollicitudines deserunt post ipsam mortem. His locis videt Phædram, & Procrin, & tristem Eriphylen*

Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperêre manu, lucemque perosi
Projecêre animas. Quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obstant, tristique palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinq; locis, mœstamq; Eriphylen

NOTÆ.

431. *Hæ sine sorte datæ.*] De sortibus in judiciis diversus mos fuit Græcorum ac Romanorum. Apud Romanos in urnam conjiciebantur, vel nomina judicum ut sorte eligerentur adsingulas causas: vel, juxta alios, ipsa causarum nomina, ut, quo quæque ordine disceptanda esset, sorte statuerent. Apud Græcos urnæ statuebantur duæ, in quas singuli judices calculum sortemque vel damnantem, vel absolventem, conjiciebant. Dubitatur quo more judicia peragi apud inferos Virgilius velit. Enimvero unus videtur Minos hic esse judex, ut mox dicemus; ergo minime opus erat judices sorte ducere. At neque varii erant calculi, cum unus esset judex, ideoque duplex omnino calculus; & *urna* hic notatur unica, eaque *moveri* dicitur, quod in colligendis calculis non usurpatur, sed in miscendis. Igitur omnino urnam & sortes hic adhiberi puto ad causarum ordinem statuendum: quod Budæus in more Romano fuisse contendit, quicquid contra Nannius aliique afferant recentiores.

Sine judice.] Judices inferorum tres præcipui statuuntur, *Minos*, *Rhadamanthus*, *Æacus*. De *Minoë* jam diximus, v. 14. *Rhadamanthus*, hujus frater fuit, ambo Jovis & Europæ filii: & Minos quidem Cretensibus leges primus dedisse dicitur, Rhadamanthus earum observationem curasse: ita enim Plutarchus in Theseo. *Æacus* Jovis item filius fuit ex Ægina, Pelei pater & Achillis avus, de quo Æ. 1. 103. Hi tres ob justitiæ severitatem in inferis judicandi munere donati sunt à poëtis. Ac præcipua dignitas penes Minoa, cui soli sceptrum aureum ab Homero datur, Odyss. 11. 567. Virgilius mentionem de Æaco nullam facit, Rhadamanthi sedem in impiorum carcere collocat, pœnarum speciem ac modum unicuique decernentis, v. 166. Hic solum statuit Minoa, has aliasve sedes pro merito singulis assignantem. Quod autem discutiunt nonnulli, an quæstoris, an prætoris Romani munus hic gerat: omnino arbitror inutile.

416. *Quam vellent, &c.*] Ex sententia Platonis: qui ait eos in inferis graviter puniri, qui sibi mortem intulerunt; & vulgo animas mira teneri cupiditate corporis; ut infra videbitur, 721, 724. De *Styge*, supra, v. 323.

443. *Myrtea Sylva.*] Quia myrtus sacra est Veneri, Ecl. 2. 54. Ecl 7. 62. *Novies* interfusa Styx dicitur, id est sæpius.

445. *Phædram.*] Minoïs filiam, Thesei uxorem, quæ privigni Hippolyti amore capta, & ab eo repulsa, cum eum apud maritum de oblato sibi stupro accusasset, eique mortem à patre ideo illatam audivisset, laqueo vitam finivit. Seneca in Hippolyto.

Procrin.] Erechthei Athenienſium regis filiam, uxorem Cephali. Hic ad explorandam ejus fidem, cum dissimulato habitu pudicitiam ejus sollicitasset muneribus, ac prope expugnasset: exprobratâ ei perfidiâ, redit tamen cum ea in gratiam. Sed illa cum audisset Cephalum venatu fessum Auram in umbra interdum invocare; suspicata amicæ alicujus hoc esse nomen, ut eum deprehenderet, latuit inter frutices: quibus commotis, Cephalus feram ratus esse, jaculo eam incautus occidit. Ovid. Metam. v.

Eriphylen.] Amphiarai, vatis Argivi, uxorem. Is cum sciret se Thebano adversus Eteoclem bello perituram, latere constituit. Sed ab

Crudelis

Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Evadnenque, & Paſiphaën. His Laodamia [neus,
It comes; &, juvenis quondam, nunc fœmina, Cæ-
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros
Ut primum juxta ſtetit, agnovitque per umbram
Obſcuram; qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt aut vidiſſe putat per nubila lunam;
Demiſit lacrymas, dulciq; affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuncius ergo
Venerat, extinctam ferroque extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſa fui! per ſidera juro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me juſſa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teq; aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem [eſt.

oſtendentem plagas acceptas *à crudeli filio, & Evadnen, & Paſiphaën: Laodamia ſocia eſt illarum; & Caneus olim juvenis, modo iterum fœmina, & reverſa in antiquam formam* per *fatum. Inter quas Phœnicia Dido recens poſt vulnus* ſibi inflictum *vagabatur in magno nemore. Ut primum Trojanus heros ſtetit prope, & agnovit* eam *inter tenebras obſcuras; qualem aliquis videt aut putat vidiſſe Lunam oriri inter nubes ineunte menſe; effudit lacrymas, &* præ *ſuavi amore locutus eſt: miſera Dido! ergo verus nuncius ad me venerat, tè mortuam, & gladio paſſam ultima* fata. *Heu! tibi auctor fui mortis. Juro per aſtra, per Deos: & ſi aliqua eſt fides ſub terra profunda, exivi volens è tuo litore, ô Regina. Sed mandata Deorum, quæ cogunt* me *nunc ire* per *has umbras, per loca horrida ſqualore & tenebras profundas, expulerunt me auctoritate ſua. Nec potui credere me tibi allaturum* eſſe *tantum dolorem abitu meo. Contine greſſum, & ne ſubducas te conſpectui meo. Quem fugis? hoc eſt ultimum* tempus, *quo tecum loquar* per *fatum. Æneas mulcebat verbis talibus animum irata & aſpere intuentis,*

NOTÆ.

Adraſto Argivorum rege, vel juxta alios à Polynice Adraſti genero, Eteoclis fratre, corrupta aurei monilis dono Eriphyle, maritum prodidit: qui ad bellum coactus proficiſci, dum fortiter pugnat, terræ hiatu cum curru hauſtus eſt. Eriphyle ex mariti mandato ab Alcmæone filio eſt interfecta. Ita plerique narrant, alii aliter. Cum autem inter amantes à Virgilio ſtatuatur, neceſſe eſt eam non ſolo monilis dono, ſed ſtupro fuiſſe corruptam.

447. *Evadnen.*] Martis filiam, uxorem Capanei Argivi: quæ, cum eodem bello occiſus fuiſſet maritus, & funus ejus celebraretur, in ejus rogum inſiliit. De *Paſiphaës* amoribus, ſupra, v. 24. Ecl. 6. 46.

Laodamia.] Acaſti filia, uxor Proteſilai unius e Græcis principibus, qui primus Græcorum omnium bello Trojano periit, occiſus ab Hectore. Hujus mortem cum accepiſſet uxor, à Diis petiit, ut ejus umbram ſibi liceret intueri: idque cum impetraſſet, in amplexibus animam efflavit.

448. *Caneus.*] *Canis*, Elati Lapithæ filia, à Neptuno in ſtupri mercedem obtinuit, ut mutaretur in virum, & ferro vulnerari non poſſet. Inde tantam in ſuperbiam, ac Deorum contemptum proceſſit, ut haſtam ſuam adorari à ſubditis vellet: ideo iratus Jupiter pugnantem eum adverſus Centauros, arborum ſtipitumque acervo opprimi voluit. Dicitur fato & voluntate Deorum ad priſtinum ſexum poſt mortem rediiſſe: ut ſic in pœnam impietatis utroque Neptuni dono ſpoliaretur. De *Phœniſſa*, Sidonia, Tyria, Æ. 1. 450. De *Didonis* vulnere, Æ. 4. 663.

452. *Loca ſenta ſitu.*] *Sentis* eſt ſpina: ſic dictus, quia quamprimum à tangentibus ſentitur: hinc *ſenticoſus*, & *ſentus*, aſper, horridus. Terentius in Eunuch. Act. 2. ſc. 2. v. 5. *Video ſentum, ſqualidum, agrum, annis panniſque obſitum. Situs* eſt caries, mucor, ſqualor, ex humore parietibus adhærescens. *Aſpectu* pro aſpectui, dativus contractus, Ecl. 5. 29.

466. *Extremum fato, &c.*] Neque enim amplius me vivum mortuumve videre poteris: non vivum, quia pauculæ tantum horæ mihi ad hæc inviſenda loca Deorum voluntate ac fato conceſſæ ſunt: non mortuum, quia ſors mea fatumque bellatoris aliis inferorum ſedibus me addicit.

467. *Torva tuentem .... ſolo fixos oculos ... averſa.*] Diſtingue tempora: primo enim torve aſpexit, mox ſolo fixit oculos, tum demiq; avertit.

& conabatur ei *movere lacrymas. Illa infensa tenebat oculos defixos* in *terram. Nec magis movetur* secundum *faciem ab usque principio sermonis, quam si stet lapis durus, aut rupes Marpesia. Denique abstulit se, & fugit inimica in sylvam umbrosam: ubi prior maritus Sichaus respondet illi sollicitudine, & æquat amorem ejus. Nihilominus Æneas commotus acerba* ejus *morte, longe sequitur euntem plorans & miseretur* ejus. *Inde persequitur iter concessum: & jam attigerant campos extremos, quos separatos incolunt* viri *insignes bello. Hic occurrit illi Tydeus, hic Parthenopæus illustris armis, & umbra Adrasti pallidi. Hic Trojani valde deplorati inter vivos, & occisi* in *præliis. Quos omnes ille videns longa serie suspiravit: & Glaucum, & Medonta, & Thersilochum, tres filios Antenoris, & Polybœten sacerdotem Cereris, & Idæum adhuc currus, adhuc arma tractantem. Anima plurima circumsistunt* ad *dextram & sinistram: Nec sufficit vidisse semel* Æneas: *delectat* ipsas *remanere diu,*

Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Persequitur lacrymãs longe, & miseratus euntẽ est.
Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit: Glaucumq; Medontaq; Thersilochumq;
Tres Antenoridas: Cererique sacrum Polybœten,
Idæumq; etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,

NOTÆ.

vel *aversa*, non ad oculos, sed ad animum infensum refertur, ut Æ. 4. 362.

471. *Marpesia cautes.*] Mons marmoreus in insula Paro, una è Cycladibus, de qua Æ. 3. 126. juxta Stephanum. Aut juxta Jornandem, Caucasi montis pars, ab Amazonum regina Marpesia quæ illic aliquando habitavit. De *Sichæo*, Æ. 1. 347.

479. *Tydeus, &c.*] Duces occurrunt belli Thebani, pro Polynice adversus Eteoclem fratrem. *Tydeus* OEnei Ætolorum regis filius, Adrasti Argivorum regis filiam uxorem duxit, alteram Polynices. Pro Polynice legatus de repetendo regno ad Eteoclem Thebas missus, ab eo insidiis appetitus, viros quinquaginta solus superavit. Hinc reversus, & ad obsidionem urbis cum Adrasto & Polynice regressus, à Menalippo Thebano vulneratus occubuit. Diomedis pater fuit, qui inde *Tydides* appellatur, Æ. 1. 101.

480. *Parthenopæus & Adrasti, &c.*] *Parthenopæus*, Atalantæ & Meleagri filius, Arcadibus imperavit: reversus ex Thebano bello incolumis, ad Trojam deinde occubuisse dicitur. *Adrastus* rex Argivorum, socer Tydei & Polynicis: qui magno amisso exercitu obsidionem Thebarum omittere coactus est, & in patriam fugienti similis redire, unde *pallens* hic dicitur.

481. *Caduci Dardanidæ.*] De *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239. *Caduci*, mortui, cadentes: unde *cadavera*, & *caducum fulmen* apud Horat. l. 3. 4. 44.

483. *Glaucumque, &c.*] Versus ex Homero expressus, qui tres illos duces enumerat inter Trojanorum auxiliatores, Iliad. 17. 216. Γλαῦκόν τε, Μήδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. Unde arguas Nascimbænum, qui suspicatur *Mydona* legendum esse, quia Medontis nullam inter Trojanos fieri mentionem meminit. *Glaucus*, Hippolochi filius, Bellerophontis nepos, Lyciorum dux cum Sarpedone. Is in auxilium Trojanis venit, & cum Diomede congressus, inita amicitia cum eo arma aurea æreis commutavit. Iliad. 6. 119. Hic quando obierit, non liquet. *Thersilochus*, inter duces Pæonum, ex Macedonia Thraciæ confini, occisus est ab Achille, Iliad. 21. 209. *Tres Antenoridas*, Antenoris filios, Iliad. 11. 59. Τρεῖς Ἀντηνορίδας. ibidemque appellantur, Polybus, Agenor, Acamas, qui ad pugnam Hectoris & Æneæ socii descenderunt. *Polybœtes*, apud Homerum inter Trojanos non reperitur; sed inter Græcos, *Polypœtes*, Pirithoi filius. De *Cerere*, Ecl. 5. 79. *Idæus* auriga fuit & armiger Priami regis, de quo Iliad. 24. 470.

Et

Et conferre gradum, & veniendi discere causas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæq; phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiaq; arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum videt, & lacerum crudeliter ora;
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:
Deïphobe armipotens, genus alto à sanguine Teu-[cri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant. Te, amice, nequivi
Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atq; hic Priamides: Nihil, ô tibi, amice, relictum est:
Omnia Deïphobo solvisti, & funeris umbris:

& admovere pedem propius, *& petere causas cur venerit: Sed duces Græcorum, & turma Agamemnonis, quando viderunt Æneam & arma splendentia inter tenebras: cœperunt tremere magno timore: pars obvertere dorsum, quemadmodum olim cucurrerunt* ad *naves: pars emittere parvam vocem, clamor inceptus fallit hiantes. Atque hic vidit Deïphobum, filium Priami, discerptum omnibus membris, immaniter laceratum circa os:* circa *os, & utramque manum, & tempora spoliata sectis auribus, & nasum truncatum indecoro vulnere. Itaque difficile agnovit trementem, & occultantem turpes plagas; & prior alloquitur* eum *voce cognita: ô Deïphobe bellicose, soboles è nobili sanguine Teucri: quis ausus est exigere* de te *tam dirum supplicium? cui tantum licuit contra te? Rumor pertulit mihi, te ultima nocte* Trojæ *lassum multa strage Græcorum obiisse super cumulum confusorum cadaverum. Tunc ego ipse erexi* tibi *in litore Rhœteo sepulcrum vacuum, & appellavi ter magno clamore animam tuam: locus servat nomen & arma* tua. *Non potui, ô amice, te videre, & abiens tumulare* in *patria tellure. Tum vero filius Priami* dixit: *nihil prætermissum est à te, ô amice: omnia exhibuisti* officia *Deïphobo, & umbræ cadaveris.*

NOTÆ.

489. *Agamemnoniæque phalanges.*] *Phalanx*, agmen proprie Macedonum fuit, constans octo peditum millibus, qui consertis clypeis pressisque ordinibus pugnabant. Hic pro quolibet agmine ac multitudine sumitur. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Agamemnone*, Græcorum ad Trojam duce, Æ. 3. 54.

492. *Ceu quondam petiere rates.*] Achille, propter ereptam sibi ab Agamemnone Birsei da, à Græcorum exercitu abiente: Trojani Græcos immissis ignibus ad naves usque fugaverunt, Hectore duce, Iliad. 15. 3. 6.

495. *Deïphobum.*] Priami filium, post mortem Paridis Helenæ maritum, Æ. 2. 310. De *Helena*, aliqua diximus, Æ. 1. 654. cætera infra, v. 511. De *prodito ab ea Deïphobo*, Æ. 2. 567. Et sic eum à Menelao necatum esse testatur Dictys Cretensis.

500. *Teucri, &c.*] De eo, Æ. 1. 239. *Pelasgi*, Græci, Æ. 1. 628. *Rhœteum* & *Sigeum*, Troadis Promontoria fuere duo, in Hellespontum excurrentia: in Rhœteo sepulcrum Ajacis, in Sigeo sepulcrum Achillis fuit. At quia loca illa tum à Græcis tenebantur, eum inde fugit Æneas, existimo *Rhœteum* hic sumi pro toto Troadis litore, cujus in parte meridionali clam Æneas classem ædificavit, apud Antandrum, Æ. 3. 6.

505. *Tumulum inanem, &c.*] *Honorarium*, qualis statuebatur iis, quorum corpora haberi non poterant: idque sufficiebat, ut humati dicerentur, & essent à centum annorum errore liberi. De *inclamatione* ad sepulcrum diximus in funere Polydori, Æ. 3. 62.

507. *Nomen & arma, &c.*] Commutatio: pro, *locus servat nomen & arma*. Porro *arma* vel *sculpta* intelligit in tumulo: vel *vera*, olim forte dono Æneæ data à Deiphobo servataque, ut Æ. 1. 654. pallam Helenæ, & sceptrum Iliones. *Nomen* autem Deïphobi illi loco inditum fuisse non jam liquet ex ullis scriptoribus. *Te amice.*] *Te*, omissa elisione, corripitur more Græcorum, sequente vocali.

510. *Funeris umbris.*] *Funus*, non pro sacris ac cerimonia funebri, sed pro ipso cadavere hic sumitur: ut Æ. 9. 491. *Qua nunc artus, avulsaque membra, & funus lacerum tellus habet.*

Sed ſors mea & perniciosum crimen Helenæ *Lacedæmonia obruerunt me his pœnis: illa reliquit* mihi *hæc insignia. Scis enim quomodo traduxerimus ultimam noctem in falsa lætitia; & oportet* nos *nimis recordari: Quando equus fatalis venit ascensu super alta Pergama, & gravidus induxit in utero milites armatos. Illa fingens choreas, ducebat circa sacra Bacchi* fœminas *Phrygias furiosas: ipsa in medio attollebat magnam tadam, & ex alta arce invitabat Græcos. Tunc funestus lectus tenebat me fatigatum curis & obrutum somno: & jucunda ac profunda quies, similisque morti tranquilla, oppressit me decumbentem. Interim dignæ uxor aufert arma omnia domo, & subtraxerat capiti* meo *gladium fidelem. Vocat Menelaum intra domum, & aperit januam. Nempe existimans hoc magnum fore donum amanti* marito, *& sic infamiam veteris malitiæ posse deleri. Vlyssen incitator criminum. Dii reddite talia Græcis, si imprecor* iis *supplicia justo ore.*

Sed me fata mea & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti: & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum ſimulans, Evantes orgia circum
Ducebat Phrygias, flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis ſomnoq; gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur
Hortator ſcelerum Æolides. Dii talia Graiis [una
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.

Quid detineo te? *irruunt in cubiculum: additur ſimul* iis *cum*

NOTÆ.

511. *Lacæna.*] Helenæ Lacedæmoniæ. De *Lacæna* appellatione, Æ. 2. 601. De *ejus ortu*, Æ. 1. 654. Hæc, Leda *Spartani* regis Tyndarei uxore, & Jove genita: à Theſeo primum rapta eſt: per Caſtorem ac Pollucem fratres ſuos ex ejus poteſtate liberata, Menelao deinde nupſit Mycenarum regis filio; qui mortuo Tyndareo, Caſtore, ac Polluce, in regnum Spartanum ſucceſſit: inde rapta à Paride, & Trojam deducta, decennii bello repetita eſt. Occiſo ſub obſidionis finem Paride, nupſit Deïphobo, Paridis fratri. Quid deinde ipſa capta Troja contigerit, ambiguum eſt. Vulgo dicitur in gratiam cum Menelao rediiſſe, & cum eo variis acta erroribus appulſa in Ægyptum: unde iterum navigans, incolumis cum marito Spartam rediit, ubi poſtea ſepulti ſunt in Menelai delubro, Therapnis, quæ urbs eſt Laconiæ. Longe alia ſors illius à Pauſania in Laconicis refertur ex Rhodiorum monumentis. Ait enim Helenam mortuo Menelao, Sparta pulſam, ad Polyxo Argivam, neceſſariam ſuam, Tlepolemi Rhodii regis uxorem, Rhodum confugiſſe: Polyxo memorem necis viri ſui, qui ad Trojam occiſus à Sarpedone fuerit, ancillas in eam furiarum habitu immiſiſſe, quæ illam dum lavaret comprehenſam laqueis ſuſpenderint. Alii aliter.

515. *Saltu.*] Æ. 2. 237. *Scandit fatalis machina muros.* Quia cum anguſtiores eſſent portæ, diruendi muri fuerant, ut equus in urbem induceretur. Ibid. 234. *Dividimus muros, &c.*] De *Pergamis*, Æ. 1. 470.

517. *Evantes orgia, &c.*] Menelaus Odyſſ. 4. 277. narrat Helenam ter equum circumluſtraſſe, Græcorum ſingulos duces nomine appellantem: unde Virgilius finxit illos Baccharum choros. *Evantes*, Bacchæ dictæ ſunt, Bacchi comites fœminæ. *Evan*, Εὐάν, aut *Evius*, Εὔιος, ipſe Bacchus: ab *evoë*, vel *evohe*, εὐοῖ, quæ Bacchantium in Bacchi honorem acclamatio eſt. Hujus vocis origo varia refertur. Heſychius ait *Evan*, Indis *hederam* eſſe, qua Bacchus de Indis triumphans haſtam implicuit. Alii dictum putant quaſi εὖ οἶ, *bene illi*, aut εὖ υἱῷ, *bene filio*: quod bello Giganteo primus Deorum Gigantem interfecerit in leonem verſus, unde ſic illi acclamarit Jupiter pater. De *Baccho*, Ecl. 5. 29. De *Bacchis* fœminis; & *orgiis* Bacchi ſacris, Æ. 4. 301. De *Phrygia*, Æ. 1. 385. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *thalamo*, ſupra, v. 280.

529. *Æolides.*] Nomen Ulyſſi probroſum: quo, non legitimus Laërtæ filius dicitur; ſed Anticleæ, Laërtæ uxoris, ex Siſypho Æoli filio, Æ. 3. 272. De *Graiis*, Græcis, G. 2. 16. *Inſtaurate*, reponite, renovate, rurſus facite, eorum in pœnam.

Sed

Sed te qui vivum caſus, age, fare viciſſim,
Attulerint: pelagíne venis erroribus actus?
An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit, breviterq; affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deïphobus contra: Ne ſævi, magna ſacerdos:
Diſcedam: explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, noſtrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubito; ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa, ingens, ſolidoq; adamante columnæ;

At age, dic viciſſim quinam caſus te adduxerunt huc *ventem; an venis pulſus erroribus maris, an juſſu Deorum, an aliqua* alia *ſors te adigit, ut venias* in *ſedes mœſtas abſque luce, & ad loca tumultuoſa?* In *hac viciſſitudine colloquii Aurora rubicundis equis in aëreo decurſu jam tranſierat medium cœlum: & forte traducerent in talibus omne tempus conceſſum. Sed comes Sibylla admonuit, & breviter locuta eſt: ô Ænea, nox approperat, nos traducimus horas lugendo. Hic eſt locus, ubi via ſecat ſe in duas partes. Dextra* eſt, *qua extenditur uſque ad palatium magni Plutonis: per hanc iter eſt nobis ad Elyſium: at ſiniſtra continet ſupplicia impiorum, & ducit ad Tartara ſcelerata. Contra Deïphobus ait; ne iraſcare, ô magna vates, abibo: concludam ſermonem, & redibo in tenebras. I, noſtra gloria, i; ſequere fata feliciora.* Hoc *ſolum locutus* eſt *& in* ipſo *ſermone deflexit greſſum. Æneas reſpexit ſta-*

tim, & ſub rupe ſiniſtra cernit ſpatioſam urbem, cinctam tribus muris: quam Tartareus Phlegethon, rapidus fluvius, circuit ignibus torrentibus, & volvit ſaxa ſonantia. Porta oppoſita magna eſt, *& columna ex adamante duriſſimo;*

NOTÆ.

535. *Roſeis Aurora quadrigis Jam, &c.*] De *Aurora*, ejuſque *quadrigis* aut *bigis*, G. 1. 249. Hic diſſentire cogor à reliquis propemodum interpretibus, & cum Donato ſentire, *medium diem* hic ſignificari, non *mediam noctem*. Quicquid enim dicant Gellius aliique, de variis dierum initiis ac dimenſionibus apud varias gentes: nullum dubium eſſe poteſt, ubi Virgilius dies ſuos ortu Solis occaſuque definit. Tenendum autem id quod à Cerdano affertur, ex libro Plutarchi de genio Socratis: *tempus datum* & conceſſum ad ejuſmodi inferorum perluſtrationem, fuiſſe *noctium duarum* & *unius diei*. At Æneas ſacrificia perfecit ſuperiore tota nocte; v. 252. *Tum Stygio Jovi nocturnas inchoat aras.* Viam inferorum ingreſſus eſt ſub ipſum Solis & lucis ortum, v. 255. *Ecce autem primi ſub lumina Solis & ortus.* Nunc emenſa media itineris parte, certe non poteſt eſſe niſi dies media, jam in noctem vergens: veſpertinum illud tempus totum & noctis ſecundæ partem aliquam traducit perluſtrando Elyſio: atque ita redibit ad ſuos nocte altera quam ab iis diſceſſerat. Igitur *Aurora* hic diem ſignificat. Et vero Donatus ac Lætus notant, Auroram, cum quadrigis invehitur, pro Sole accipi. Deinde, *nox ruit*, Æ. 8. 369. ſignificat, *nox accedit, venit*: ergo & hic eodem ſenſu accipi nihil vetat.

541. *Ditis, &c.*] De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *Elyſio*, infra, v. 638.

545. *Explebo numerum, reddarque, &c.*] Multæ in hæc verba afferuntur parum ſanæ interpretationes: hæ ſaniſſimæ. I. Simplicior. *Diſcedam, & implebo numerum turbæ à qua diſceſſi, ut te alloquerer*: erat nempe inter belliceſos viros Deïphobus. II. Doctior; & juxta Platonis mentem, qui ſingulis animis, antequam alia in corpora remigrarent, certos quoſdam aſſignabat purgationis annos, ut dicetur infra, v. 739. Quocirca ſenſus erit; *Diſcedam, impleturus numerum annorum purgationis, qua ſit his in tenebris.* III. Verior, ut puto: *Diſcedam. Sine modo expleam ovationis mea, quam incepi, numerum & periodum.* Quam ſtatim ita terminat: *I decus, i, noſtrum, &c.*

549 *Mœnia.... muro, &c.*] Munimenta arcis videt, triplici muro conſtantia. De *Phlegethonte*, ſupra, v. 323.

552. *Adamante columnæ.*] Non ad ornatum, ſed ad duritiem exprimendam: communi Græ-

ita *ut nullum vobur hominum, non ipſi ſuperi poſſint evertere eam ferro. Turris ferrea ſurgit in altum: & Tiſiphone ſedens, cincta pallio ſanguinolento, cuſtodit limen vigil & noctu & diu. Hic* cœperunt *audiri gemitus, & reſonare crudeles ictus: præterea ſtridor ferri & tractorum vinculorum. Æneas ſtetit, & ſtupefactus attendit* ad *ſtrepitum. Quæ* ſunt illic *ſpecies criminum, dic, ô virgo, aut quibus ſuppliciis cruciantur? unde tantus planctus* ſurgit *in auras? Tunc Vates ſic cœpit loqui: Clariſſime dux Trojanorum, nulli puro fas eſt ſubire portam impiam: ſed quando Hecate præpoſuit me ſylvis infernis; ipſa mihi declaravit ſupplicia* conſtituta *à Diis, & duxit me per omnia. Rhadamanthus Cretenſis obtinet hoc ſaviſſimum imperium: & punit, & audit fraudes & cogit fateri quæcumque facinora patrata unuſquiſque per vitam protulit* uſque *ad tardam mortem, gaudens vana ſimulatione. Statim Tiſiphone vindex armata flagro verberat reos illudens, & ſiniſtrâ manu incutiens ſævos ſerpentes, appellat crudelem turbam ſororum. Tunc denique portæ aperiuntur ſtridentes horriſono cardine.*

Vis ut nulla virûm, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras:
Tiſiphoneq; ſedens, pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum inſomnis ſervat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumq; exterritus hauſit.
Quæ ſcelerum facies, ô virgo, effare, quibuſve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen:
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa Deûm pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna:
Caſtigatque, auditque dolos: ſubigitque fateri
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans: torvoſque ſiniſtrâ
Intentans angues, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditq; ſub umbras,

Pergit Sibylla: *vides, quale ſatellitium ſedeat in veſtibulo? quale ſpectrum occupet poſtes? Hydra crudelior intus habet ſedem, horribilis quinquaginta faucibus. Præterea ipſe Tartarus bis tantum deſcendit in profundum, & extenditur ſub umbras,*

NOTÆ.

eis Latiniſque proverbio, quo *dura* omnia & firma, *adamantina* dicuntur. De *Tiſiphone*, una furiarum, G. 3. 552. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 52.

564. *Hecate, &c.*] De *Hecate*, Æ. 4. 510, 511. De *lucis Avernis*, ſupra, v. 237. De *Rhadamantho*, v. 431. De *Gnoſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

568. *Furto inani.*] *Secretis delictis*: ideo *inanibus*, quia Deo nota ſunt, & poſt mortem puniendæ. *Furtum* autem dicitur quicquid clam & furtim committitur. Sic adulteria Martis vocantur *dulcia furta*, G. 4. 346. Et Paſiphaë dicitur *ſuppoſita furto*, ſupra, v. 24.

572. *Agmina ſæva ſororum.*] Furiæ tantum tres numerantur, *Tiſiphone*, *Alecto*, *Megæra*, de quibus G. 3. 552. Notat tamen Cerdanus vulgo apud Poëtas *agmen* & *agmina* vocari, à Seneca, *turbam*; à Statio, *aciem*. Exiſtimat id factum ad ſignificandas earum multiplices iras. Addo ego fortaſſe tres tantum Furias principes privatis nominibus appellari, quibus aliæ complures quaſi miniſtræ ſubſerviant. De *cardine portarum*, Æ. 1. 452. De *veſtibulo*, ſupra, v. 273.

576. *Immanis hiatibus hydra.*] Hæc, vel alia eſt ab hydra Lernæa, occiſa ab Hercule, quam in inferorum veſtibulo jam Æneas vidit, v. 287. Vel, ſi eadem eſt, huc illuc vagatur per inferos, & ad cruciandos impios varias in partes mittitur, quemadmodum Furiæ thalamos habent eodem in veſtibulo, v. 280. cum tamen Tiſiphone hic in Tartaro fontes cruciet. Dicitur hydra *ſævior*, id eſt, crudelior reliquis Tartari cuſtodibus, qui limina ſervant. De *hydra*, Æ. 8. 300. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, ſupra, v. 134.

Quantus

Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis & lampada quaſſans,
Per Grajûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque ſibi poſcebat honorem:
Demens! qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Necnon & Tityon, terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; roſtroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoümque?

quantus eſt *proſpectus* inde *ad æthereum cœli Olympum. Illic juventus Titania, antiqua ſobolesTerra, proſtrati fulmine verſantur in imo fundo. Illic vidi quoque geminos filios Aloëi, vaſta corpora: qui ſuſceperant evertere manibus magnum cœlum, & expellere Jovem è regnis ſupernis. Vidi etiam Salmonea ſolventem duras pœnas, quia imitatus* fuerat *ignes Jovis & tonitru cœli. Ille vectus quatuor equis & quatiens tadam, curvebat exultans per gentes Græcorum & per mediam urbem Elidis, & exigebat ſibi cultum divinum: inſanus! qui imitabatur* curru *æreo & impetu equorum nimbos & tonitru non imitabile. Sed pater omnipotens vibravit fulmen per opaca nubila (non ille* quidem *faces & lumina fumida tadarum,* ut Salmoneus*) & vaſto turbine proſtratum tranſfixit. Videre erat etiam Tityum filium Terra omniparentis: cujus corpus extenditur per tota novem jugera; & immanis vultur fodicans adunco roſtro jecur perpetuum & viſcera fœcunda* ad *pœnas, ſcrutatur ea* ad *cibum; & manet intra profundum pectus: nec ulla quies permittitur fibris repullulantibus. Cur commemorem Lapithas, Ixiona, & Pirithoüm?*

NOTÆ.

579. *Quantus . . r. ſuſpectus, &c.*] *Suſpectus* ſubſtantivum nomen hic apparet, non adjectivum, hoc ſenſu: tam profundus eſt Tartarus, quantus eſt conſpectus ſpatii à terra ad cœlum, vel ab ipſo Tartaro ad cœlum. Expreſſus eſt hic locus ex Homero, Iliad 8. 16. & Heſiodo, in Theogon. 720. ubi Tartarus tantum ſub terra eſt, ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀπὸ γαίης, *quantum cœlum eſt à terra.*

580. *Titania pubes.*] Gigantes, Titanis ac Terræ filii, de quibus Æ. 4. 179.

582. *Aloïdas.*] Otum & Ephialtem Neptuni liberos ex Iphimedia, Aloei Terræ ac Titanis filii uxore: hos nono ipſo ætatis anno novem cubitis latos, novem ulnis altos Homerus facit. Odyſſ. 11. 304. itaque in pugna Gigantum ab Apolline ſagittis fuiſſe confixos, antequam ad pubertatem pervenirent.

585. *Salmonea, &c.*] *Salmoneus*, Σαλμωνεὺς vel Deucalionis Elidenſis, vel Æoli filius fuit: certe in Elide regnavit, Peloponneſi maritima & occidentali regione. Hic æreis in pontibus ac tabulatis quadrigas impellens, faces jactabat in ſubditos: ut Jovem in Elide ludis maxime Olympicis honoratum ſimularet. Ideo à Jove fulmine ictus eſt. *Mediaque per Elidis urbem:* pro *mediamque per Elidis urbem.* De *Olympo* monte, G. 3. 36. De *Elide*, G. 1. 59.

595. *Tityon, &c.*] *Tityus*, Jove natus, & Elara Orchomeni filia: quam cum Jupiter vitiaſſet, Junonis metu occultavit in terra, unde erumpens Tityus Gigantea ſpecie, Terræ filius creditus eſt: ideo à Virgilio *alumnus* ejus, non filius dicitur. Hic ab Apolline ſagittis interfectus eſt, quod Latonæ vim paraſſet. Hanc ejus menſuram & ſupplicium Virgilius accepit ab Homero, Odyſſ. 11. 576. Eadem etiam Prometheo pœna ab aliis tribuitur.

601. *Lapithas, &c.*] De *Lapithis*, imman Theſſaliæ gente, quorum tamen ſcelus nullum ſingulare narratur, G. 2. 456. De *Ixione*, eorum rege, qui ob tentatam Junonis pudicitiam, rotæ apud inferos alligatus eſt, G. 3. 38. De Pirithoo, qui Ixionis filius fuit, aut Jovis ex Dia Ixionis uxore; quique Proſerpinam rapere ex inferis aggreſſus, à Cerbero devoratus eſt, ſupra, v. 393. infra v. 617. His duplex ſupplicium aſſignatur, timor ſaxi imminentis, & mediis in epulis fames.

ſuper quos nigrum ſaxum jamjam lapſurum & ſimile cadenti impendet. Fulcra aurea ſplendent in *lætis lectis altis, & convivia parata ante ora* cum *abundantia regali: maxima Furiarum accumbit prope, & vetat tangere menſas manibus, & ſurgit erigens facem, & vociferatur ore. Illic, ii quibus fratres odioſi fuerunt, dum vita durabat, aut pater verberatus, aut dolus fabricatus clienti; aut qui ſoli incubuerunt opibus partis, nec dederunt partem earum ſuis, quæ turba maxima eſt; & qui occiſi ſunt propter adulterium, & qui ſecuti ſunt bella injuſta, nec timuerunt violare fidem* datam *dominis:* illi *incluſi expectant ſupplicium. Nec petas doceri quale ſupplicium* expectent, *aut quis modus & quæ ſors damnaverit eos. Alii verſant magnum ſaxum, & pendent diſtenti radiis rotarum. Miſer Theſeus ſedet & perpetuo ſedebit, & Phlegyas miſerrimus admonet omnes, & teſtatur magno clamore inter tenebras: Diſcite* toties *admoniti æquitatem, & non ſpernere Deos. Hic prodidit patriam pecunia, & ei impoſuit tyrannum ferocem: tulit & ſuſtulit leges pretio.*

Quos ſuper atra ſilex jamjam lapſura, cadentique
Imminet aſſimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas,
Exurgitque facem attollens, atque itonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatuſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuêre ſuis, quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſecuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros furtunave mer-
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum [ſit.
Diſtricti pendent. ſedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus; Phlegyaſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per umbras:
Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Impoſuit: fixit leges pretio atque refixit.

NOTÆ.

603. *Genialibus toris.*] Quales lecti nuptiales; qui *geniales* à *generando* dicuntur, vel à *genio*, vitæ ac lætitiæ præſide, de quo Ecl. 4. 63. unde *geniale* appellatur quidquid lætum eſt, ut G. 1. 302. *Invitat genialis hyems.*

606. *Saxum ingens, &c.*] Indicat Siſyphum, Æoli filium, latrociniis infamem: de quo G. 3. 39. *Radiiſque rotarum, &c.* Indicat Ixionem de quo G. 3. 38. quem quia alteri ſupplicio jam addixit, v. 601. pluribus affectum ſuppliciis probabile eſt.

617. *Æternumque ſedebit infelix Theſeus.*] *Theſeus*, de quo ſupra v. 28. Et *Pirithous*, de quo, v. 392. amicitia conjunctiſſimi, dicuntur inferos adiiſſe ut inde Proſerpinam raperent: & Pirithous quidem à Plutone datus eſſe Cerbero devorandus: Theſeus autem remanſiſſe in vinculis; donec ab Hercule liberatus ſit. At Theſeus poſt mortem, cum rediiſſet ad inferos, lapidi affixus eſt, ubi æternum ſederet, in pœnam impii olim ſuſcepti incuneris. Ita fabulæ. Sed alii hiſtoriæ, & Theſeum & Pirithoum conatos quidem rapere filiam Aidonei qui Græcis Pluto eſt, Molooſſorum ſive Theſprotorum in Epiro regis, cum uxorem Proſerpinam, matrem ejus Cereremque canem, cui objectus fuit Pirithous Cerberum; poſtea Theſeum in gratiam Herculis ab Aidoneo dimiſſum eſſe: idque contigiſſe ad Cichyrum amnem & Acheruſiam paludem, de qua v. 323. teſtatur Pauſanias in Atticis.

618. *Phlegyaſque miſerrimus, &c.*] Ambigua eſt hujus loci ſententia, vel *Theſeus miſerrimus admonet omnes Phlegyas:* vel *Phlegyas miſerrimus omnes admonet. Phlegyæ*, Bœotiæ juxta Orchomenum populi fuerunt, rapinis inſignes: qui aggreſſi templum Apollinis Delphicum diripere, fulminibus, terræ motibus, & peſtilentia poſtmodum abſumpti ſunt, ex Pauſania in Bœoticis. Hos alii inſulanos fuiſſe perhibent circa Theſſaliam, à rege Phlegya ſic dictos: qui ob frequentem contemptum Deorum, à Neptuno immiſſo diluvio deleti ſunt. *Phlegyas*, Martis filius, rex fuit Lapitharum in Theſſalia, Ixionis juxta aliquos pater, & Coronidis Nymphæ: hæc cum ex Apolline Æſculapium peperiſſet; dicitur pater templum Apollinis incendiſſe, ideoque ſagittis ab Apolline detruſus fuiſſe ad inferos. Atque hæc ſententia mihi videtur potior: quid enim Theſeo cum Phlegyis populis?

622. *Fixit leges, &c.*] Condidit, tulit. Metaphora ducta à conſuetudine, qua leges in æs inciſæ *fixis* tabellis in publico proponebantur; quæ cum avellerentur, dicebantur *refigi*. De *Hymanæe*, nuptiali Deo, G. 3. 60.

Hic

Hic thalamum invaſit natæ, vetitoſque hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos:
Sed jam age, carpe viam, & ſuſceptũ perfice munus:
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter greſſi per opaca viarum
Corripiunt ſpatium medium, foribuſq; propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo: Solemque ſuum, ſua ſidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threïcius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:

Hic aggreſſus eſt pudicitiam filiæ, & nuptias prohibitas. Omnes auſi infanda crimina, & executi conſilia. Si eſſent mihi centum lingua & centum ora, & vox ferrea, non poſſem complecti omnes ſpecies criminum, nec enumerare omnia nomina ſuppliciorum. Poſtquam longæva vates Apollinis protulit hæc verba, ait: nunc autem age, ingredere viam, & perfice inceptum officium: properemus. Video muros fabricatos in fornacibus Cyclopum, & portas ſub oppoſito fornice: ubi Dii nos jubent deponere munera decerpta ex arbore. Sic *locuta fuerat: & pariter ambulantes per tenebroſa* ſpatia *viarum invadunt medium iter, & appropinquant portis. Æneas occupat aditum, & aſpergit corpus recenti aqua, & affigit ramum in oppoſito limine. Denique his abſolutis, perſoluto munere Proſerpinæ, pervenerunt* ad *loca læta, & prata jucunda, & ſedes beatas ſylvarum felicium. Hic aër ambit agros liberiori & luce purpurea: & incolæ cognoſcunt ſuum Solem & ſua aſtra. Pars exercent corpora in herboſis locis, certant ludis, & luctantur* in *arena fulva. Pars agitant ſaltationes pedibus, & canunt cantilenas. Vates etiam Thracius cum veſte longa canit numeris ſeptem diſcrimina ſonorum.*

NOTÆ.

630. *Cyclopum educta.*] De *Cyclopibus*, Æ. 3. 569. His cudendi ferri muniendarumque urbium inventio tribuitur. Quare hic ferrea & munita mœnia intellige. *Educta* dicuntur: non quaſi *elata* in altum; ſed quaſi ferro *ducta*, & *ductilia*, quod fit in caminis & fornacibus.

631. *Mœnia.*] Palatium Plutonis & Proſerpinæ.

636. *Spargit aqua.*] Vel quia pollutus aſpectu Tartari: vel quia ſacrum munus Proſerpinæ offert; ſolemnis autem in ſacris omnibus ablutio. *Spargit* vero dumtaxat, non omnino *lavat*: de quo more, Æ. 4. 635.

638. *Locos lætos, &c.*] *Elyſium* Locus erat piis apud inferos deſtinatus, deliciis omnibus affluens. Alii collocant in inſulis fortunatis, *Canaries*, ad latus occidentale Africæ, de quibus Æ. 4. 480. Alii in Hiſpania Bœtica, *Andalouſie, Grenade.* Alii apud Indos. Alii in pratis aëriis, cœlum inter ac terram mediis. Nomen aliqui fingunt ab Elyſio quodam Eleutheri filio: aliqui ab ἅλυσις, *profectio*, quia illuc piorum animæ poſt obitum proficiſcantur: aliqui quaſi ἀ λύστον *non ſolubile*, quia ſedes eſt animarum immortalium, quæ diſſolvi non poſſunt.

638. *Vireta.*] Loca ſunt herbarum arborumque viriditate amœna.

641. *Purpureo: Solemque, &c.*] *Lumine purpureo*, pulchro. Æ. 1. 595. *Solem* in Elyſio alium ſtatuit etiam Plato in Phædone.

642. *Gramineis palæſtris.*] *Palæſtra*, tam pro *ludo* ſumitur, quam pro *loco* ludis addicto. Hic pro *loco*. De *Palæſtra*, ſive *lucta*, Æ. 3. 280. in quo differat à *pugilatu*, Æ. 5. 401.

645. *Threïcius ſacerdos.*] *Orpheus*, Ecl. 3. 46. G. 4. 454. Multi fuere hujus nominis: ſed omnia uni tribuuntur, fabularum more. Dicitur ex Ægypto arcanas ceremonias primus tranſtuliſſe; tum lyræ ſolertia, & carminis ſuavitate præcelluiſſe: quo utroque nomine *longa cum veſte* inducitur, quæ & ſacerdotum fuit, & muſicorum.

646. *Numeris ſeptem, &c.*] Numeroſis cantibus perſonat citharam: quæ primo ſeptem chordis inſtructa memoratur, deinde novem, in honorem Muſarum. Hæc autem pulſabatur

Jamque

& ſonat eadem, modo digitis, modo plectro eburneo. Hic eſt *vetuſta propago Teucri, ſoboles clariſſima, heroes magnanimi, nati temporibus felicioribus: & Ilus, & Aſſaracus, & Dardanus fundator Trojæ. Miratur procul arma & currus virorum vacuos. Haſtæ ſunt fixæ* in *terra, & equi liberi paſcuntur paſſim in campis: amor curruum & armorum qui fuit viventibus, ſtudium quod* fuit *alendi pingues equos; idem manet* iis *depoſitis* ſub *terra. Ecce vides alios* ad *dextram & ad ſiniſtram epulantes ſupergramine, & cantantes in choro lætas cantilenas, in odorifera ſylva lauri: unde magnus Eridanus decurrit per ſylvam apud ſuperos. Hic turba* eſt eorum, *qui certando pro patria tulerunt vulnera: & qui ſacerdotes puri* fuerunt, *dum vita durabat: & qui vates pii, ac locuti* res *dignas Apolline: aut qui ornaverunt vitam* humanam *per artes repertas* à ſe: *& qui reddiderunt alios memores ſui,* iis *beneſaciendo. Capita horum omnium coronantur tæniâ candidâ. Quos circumſtantes Sibylla ſic allocuta eſt, præ cæteris Muſæum; nam magna turba*

Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis:
Iluſque, Aſſaracuſque & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanes.
Stant terrâ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos; eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit ecce alios dextrâ lævâque per herbam
Veſcentes, lætumque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnere paſſi:
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat:
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti:
Inventas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfuſos ſic eſt affata Sibylla,
Muſæum ante omnes; medium nam plurima turba

N O T Æ.

digitis, pectine, plectro: Nam *plectrum*, ſive arcum illum, quo fila perſtringuntur, à pectine diverſum eſſe oſtendit inventa Romæ Julii tertii temporibus marmorea Orphei ſtatua, quæ ſiniſtra manu citharam, dextra pectinem tenebat, teſte Naſcimbæno.

650. *Aſſaracuſque, &c.*] De hac Trojanorum regum ſerie, G. 3. 35. De *Dardano*. Æ. 3. 167.

657. *Pæana.*] *Pæan*, hymnus fuit, iſque duplex: alter in honorem Martis, qui ſolebat ante pugnam cani; alter in honorem Apollinis, qui poſt victoriam: inde læti quilibet quorumcumque Deorum hymni, *pæanes* etiam dicti. Nomen, vel à παίω, *ferio*, quia ob confoſſum ab Apolline Pythona ſerpentem, hic hymnus primo cantatus eſt: vel ab ἰέτ, παῖ, *jaculare, fili*, quibus verbis eum Latona mater ea in pugna hortabatur: unde *Io pæan*, deinde triumphantium acclamatio fuit.

659. *Plurimus Eridani &c.*] Duplex affertur ab interpretibus hujus loci ſententia: I. *Unde magna pars Eridani è ſuperis præcipitat in inferos*: notaturque ab iis vis adverbii *ſuperne*, quo motus ſignificatur è ſuperiore loco in inferiorem; tum natura Eridani, qui Plinio teſte l. 3. 16. non longe ab ortu abſorbetur in terras quaſi cuniculo, & paullo poſt in Forovibienſi agro, qui nunc eſt Pedemontii pars, exoritur. II. *Unde magnus Eridanus fluit ad ſuperiores terræ incolas*, quæ ſententia mihi probabilior videtur: tum quia *unde* indicat hic Elyſium nemus, ubi verſatur Æneas; ideoque, *ſuperne*, non poteſt ſignificare ſuperas terras ex quibus Padus deſcendat: ſenſus enim eſſet, *Ex quo Elyſio volvitur Eridanus ex terris*; qui motus non ſibi conſentiunt: tum quia *ſuperne*, ſignificat quicquid eſt *ſupra*, non tantum *deſuper*: tum quia ſubterranea ſunt omnium fluviorum receptacula, unde erumpunt, G. 4. 364. Cum autem Eridanus agrum Mantuanum alluat, hunc habuit Virgilius honorem amni patrio; ut eum, non è communi fluviorum omnium receptaculo, ſed ex Elyſio ortum diceret. De *Eridano*, ſive *Pado*, *le Po*, G. 1. 482.

667. *Muſæum.*] Dicitur hic à Suida, Eleuſinius Athenienſis, Orphei diſcipulus, carminum heroicorum ſcriptor, quorum Eumolpo filio ad quatuor millia ſcripſit: floruit ſub Cecrope ſecundo Athenienſium rege. Hic, & Orpheus Homero antiquiores putantur: ideoq; hic commemorantur à Virgilio. Superest adhuc carmen

Hunc

Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis.
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates ;
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus ? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros :
Nulli certa domus : lucis habitamus opacis,
Riparumque toros & prata recentia rivis
Incolimus : ſed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum, & facili jam tramite ſiſtam.
Dixit : & ante tulit greſſum, campoſque nitentes
Deſuper oſtentat : dehinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumq; ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens : omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, charoſque nepotes,
Fataque, fortunaſque virûm, moreſque, manuſque.
Iſque ibi tendentem adversùm per gramina vidit
Æneam ; alacris palmas utraſque tetendit,
Effuſæque genis lacrymæ, & vox excidit ore :
Veniſti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas ! datur ora tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces !
Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
Tempora dinumerans : nec me mea cura feſellit.
Quas ego te terras & quanta per æquora vectum,
Accipio ! quantis jactatum, nate, periclis !
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent !
Ille autem : Tua me, genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da genitor : teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum :
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,

hunc habet in medio ſui, & admiratur ſuperantem altis humeris : ô anima fortunata, & tu optime Vates : dicite, qua regio, quis locus tenet Anchiſen illius cauſâ venimus huc, *& trajecimus magnos fluvios inferorum. Tunc heros ſic dedit ei reſponſum paucis* verbis : *nemo noſtrum habet fixam domum : habitamus in ſylvis umbroſis, & incolimus herboſas ripas ; & prata ſemper nova ob rivos. Vos tamen, ſi cupiditas animi ſic jubet, conſcendite hunc collem ; &* vos *deducam* ad eum *facili ſemita.* Sic *dixit ; & praivit inceſſu, & deſuper oſtendit campos amœnos : Deinde deſcendunt ex alto vertice. Pater autem Anchiſes in profunda valle viridi circumſpiciebat animas ſeparatas & reverſuras in lucem ſuperiorem, conſiderans* eas *ſtudioſe : & forte recognoſcebat omnem multitudinem ſuorum : & dilectos poſteros, & fata, & fortunas, & mores, & facta hominum* illorum. *Et quando ille vidit Æneam ex adverſo venientem per herbas, latus protulit ambas manus, & lacryma fluxerunt per genas, & vox exiit* ex *ore : veniſti denique, & tua pietas certa patri ſuperavit iter difficile ! ô fili, permittitur aſpicere vultum tuum, & accipere ac reddere voces familiares ! Certe numerans tempora, cogitabam animo & exiſtimabam ita fore : & mea ſollicitudo non decepit me. O fili,* per *quales terras & per quanta maria jactatum, & quantis periculis agitatum ego te audio ! quam timui ne regna Africa tibi obſtarent aliquantum ! Æneas vero* ait : *tua, ô pater, tua mœſta umbra ſæpe viſa impulit me venire ad hac loca. Naves* meæ *ſtant* in *mari Tyrrheno. Permitte* mihi, *ô pater, permitte conjungere manus, & ne te ſubducas complexui meo. Sic loquens, ſimul madefaciebat vultum copioſis lacrymis. Ter conatus erat implicare brachia collo* ejus : *ter umbra fruſtra comprehenſa elapſa eſt è manibus,*

NOTÆ.

de amoribus Leandri & Herûs, quod Muſæo tribuit Scaliger in Poëtica, & longe verſibus Homericis anteponit. Negat tamen Voſſius, & auctorem hujus operis vixiſſe ſub Auguſtis affirmat, etiam poſt quartum Chriſti ſeculum.

87. *Expectata.*] Doctiſſimi leguut *ſpectata.* Nec male : id eſt, cognita, perſpecta, *probata :* quemadmodum Ovidius dixit, *Spectatur in ignibus aurum.*

694. *Ne quid Libyæ, &c.*] Cum Didonis amore te implicuiſti, Æ. 4. De *Libya*, Æ. 1. 162. De *ſale*, pro mari, Æ. 1. 541. De *Tyrrheno* mari, Italiam ad meridiem alluente, Æ. 1. 71. De *Lethæo* amne, ſupra, v. 323.

Par

ſimilis ventis levibus & ſimillima fugaci ſomno. Interea Æneas cernit in valle ſecreta ſylvam ſeparatam, & frutices ſonantes per *ſylvam; & fluvium Lethæum, qui praterfluit tranquillam ſedem. Gentes & populi innumeri volabant circa hunc* fluvium. *Et quemamodum quando in pratis, ſuda æſtate, apes adhærent diverſis floribus, & vagantur circa alba lilia: ſic omnis campus ſonat fremitu. Æneas ignarus* rei *ſtatim obſtupet aſpectu, & petit cauſas: quinam ergo ſint illi fluvii, aut quinam homines occupaverint ripas tanta multitudine. Tunc pater Anchiſes* ait: *Animæ quibus alia corpora deſtinantur* per *fatum, bibunt oblivia æterna & liquores tutos ad aquas Lethæi fluvii. Ego certe jamdudum apto enarrare tibi, & coram monſtrare illas, & enumerare ſobolem illam meorum: ut magis gaudeas Italiam demum inventam* fuiſſe à te. *O pater,* ait Æneas, *an exiſtimandum eſt animas aliquas illuſtres hinc redire in lucem, & reverti rurſus in pigra corpora! quodnam eſt miſeris tam inſanum vitæ deſiderium? Reſpondet Anchiſes; O nate, equidem dicam, nec te relinquam dubium. Et* ſic *explicat ſingula per ordinem.*

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis;
Lethæumq; domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populiq; volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſaſque requirit
Inſcius Æneas: quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atq; oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italiâ tandem lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandũ eſt
Sublimes animas? iterumque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo;
Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Primo, ſpiritus fovet intus cœlum, terram, ſpatia aquea, & lucidum globum Lunæ, & aſtra Titania: & mens dicta per omnia membra movet totam illam *molem, & miſcet ſe cum magno* illo *corpore.*

NOTÆ.

713. *Quibus altera fato Corpora debentur.*] Non enim omnes animæ alia in corpora redibant, ut mox dicemus v. 748. Sed jam opus eſt, ut promiſſam ſæpe de animarum natura diſſertationem exequamur, & evolvamus myſteria famoſæ illius tranſlationis animarum diverſa in corpora, quæ Græcis μεϑεμψύχωσις dicitur. Hanc primo invexit Pythagoras, tenueruntque deinceps Socrates & Plato. His adhæret hoc loco Virgilius, ut & G. 4. 220. qui prius Epicurum ſequebatur, Ecl. 6. 31. Id omne undecim capitibus complectemur: quæ quantum à Chriſtiana veritate abſint, facile erit intelligere.

714. *Principio cœlum, &c.*] I. *Caput.* Deus rudem informemque materiam in quatuor elementa primum digeſſit, ignem, aërem, aquam, terram. Inde mundi corpus fabricavit, varias in partes ac ſphæras, quaſi membra diſtinctum: harum ſuprema, *cœlum*: infima, *terra*; cui *liquentes campi*, ſive aqua ſubſternitur; mediæ partes, *Sol*, *Aſtra*, *globus Lunæ*, quo inferiora elementa à cœleſtibus quaſi communi termino ſeparantur. Ut enim ſunt infra Lunæ globum naturæ quatuor elementorum per formas diſtinctæ ſuis in ſphæris: ita ſupra globum eumdem ſunt eædem naturæ longe excellentiori modo per virtutes: habent quippe cœleſtia corpora ab ignis natura lumen ac motum, à terræ natura ſolidam firmitatem, ab aëris natura perſpicuitatem, ab aquæ natura æquabilem lenitatem: ſed illæ omnes naturæ illic in formam præſtantiſſimam, nempe ignis, redactæ ſunt; cujus tanta eſt excellentia, ut quintum elementum ſive quinta *eſſentia* dici poſſit: quemadmodum hic apud nos in unam mixti formam quotidie coaleſcunt: Ita Plato in Timæo, & Marſilius ibid. cap. 24 De *Titanis* nomine, quod Soli præcipue tribuitur, Æ. 4. 119.

726. *Spiritus intus alit, &c.*] II. *Caput.* Huic mundi corpori Deus *animam* ſive *ſpiritum* ad-

Inde

Inde hominum pecudumq; genus, vitæq; volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaq; membra.
Hinc metuunt cupiuntq;, dolent gaudentq;: neque
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cœco. [auras
Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit; 735
Non tamen omne malũ miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes; penituſque neceſſe eſt

Inde oritur *genus hominum, & pecudum, & vita avium, & monſtra quæ mare fert ſub polita planitie. Ineſt illis animis vis ignea, & origo cœleſtis; quatenus corpora noxia non gravant, & artus terreni membraque mortalia non retundunt* vim illam. *Hinc* animæ *timent & deſiderant, mœrent & lætantur: nec ſuſpiciunt cœlum incluſa in tenebris & obſcuro carcere. Præterea quando ultima luce vita receſſit: non tamen omne malum, nec omnes corporeæ ſordes omnino recedunt* à *miſeris*; & *plane neceſſe eſt* ut

NOTÆ.

didit, cui ineſt præcipue *intellectus, intelligentia* & *natura*, id eſt, vitalis ac ſeminaria virtus. Et hanc quidem animam Pythagoras Deum ipſum eſſe contendebat, ut liquet ex Minutio Felice: at Plato, non Deum, ſed opus putabat ſummi Dei.

728. *Inde Hominum, &c.*] III. *Caput*; *Inde*; juxta Pythagoram ſignificat, *Ex hoc Deo, qui eſt mundi anima*; *quaſi decerpta particula ſunt vita hominum & pecudum.* Juxta Platonem vero ſignificat, *Ex reliquiis hujus temperationis, ex qua mundi animam formaverat Deus*; *formata ſunt ab eodem ſingulares anima viventium.* Ita Plato loquitur in Timæo. Quænam autem illa fuerit temperatio, ſatis dilucide percipi non poteſt, neque ex Platonicorum, neque ex Platonis ipſius verbis. Virgilium autem Platoni potius quam Pythagoræ hic adhæſiſſe exiſtimo: quia ſic melius hæc omnis ejus doctrina conſtabit, ut ex ſequenti capite manifeſtum fiet.

730. *Igneus eſt ollis vigor .... ſeminibus, &c.*] IV. *Caput.* Docet Plato diſerte in Timæo, unicum illum ac ſupremum Deum, poſtquam ex animæ mundi reliquiis animas formâſſet, rationis & intelligentiæ participes; eas quaſi *ſementem ſparſiſſe* in Solem, in Lunam, aliaque aſtra & inſtrumenta temporis: ita ut ſingulæ ſingulis aſtris quaſi vehiculis invectæ, univerſum contemplari poſſent. Addit eum poſt ejuſmodi ſementem, animarum cum corporibus conjunctionem inferioribus ac junioribus Diis permiſiſſe. Appellat Plato juniores Deos, Cœlum, Terram, Saturnum, Rheam, Jovem, &c. Tum ait, juniores Deos, viventia corpora ex elementis procreaſſe, quibus duplicem animam addiderint; alteram immortalem, ex divina illa *ſemente*, qua ſidera *conſita* fuerant, quaſi quodam defluvio delapſam; quam in capite rotundo, quaſi in mundi compendio locaverint: alteram mortalem à ſe conflatam; cujus partem quæ iraſcitur, circa cor; quæ concupiſcit, circa jecur, poſuerint. Ἔσπειρε τὰς μὲν εἰς Ἥλιον, τὰς δ' εἰς Σελήνην, τὰς δ' εἰς τἆλλα ὄργανα ἔξαντα χρόνῳ· τὸ δὴ μιγὲν ἐνθάδε σπόριον, τοῖς νέοις παραδοὺς θεοῖς σώματα πλάττειν, &c. Hinc patet, cur Virgilius vitas illas ſive animas vocaverit *ſemina*. Item cur *igneus vigor* & *cœleſtis origo* iiſdem ſit; nempe, vel quia per multa ſecula aſtris invectæ aliquid ex ea contraxerunt natura, quam igneam eſſe diximus, v. 724. vel quia fortaſſe ex eodem cœli igne & quinta *eſſentia* conflatæ ſunt, ut Platonicis quibuſdam viſum eſt.

731. *Quantum non, &c.*] V. *Caput.* Animæ ejuſdem erant naturæ, in hominibus, belluis, volucribus, piſcibus: ſiquidem, juxta Pythagoram & Platonem, mutua erat earum commutatio. Totum porro earum diſcrimen ex craſſiori aut ſubtiliori corporum diſcrimine petebatur: ut inter infantem ac juvenem, virum ac ſenem, videmus contingere. Atque illud eſt quod vocat Plato ſub finem Timæi, *mentis jacturam & acquiſitionem, qua invicem animalia commutantur*, πάνλα τότε καὶ νῦν διαμείβεσθαι τὰ ζῶα εἰς ἄλληλα, τῇ μὲν ἀνόιας ἀποβολῇ μὲν κίνησει μεταβαλλόμενα. Quo autem ordine fieret illa tranſmutatio, mox dicemus. Hinc inter ipſos homines, indolis, ingenii, morumque diverſitas, ex eadem oriebatur varietate corporum: ideo ait Poëta, cœleſtem in eorum animis eſſe originem, & vero apparere, quatenus corporum & membrorum pondere non gravantur.

733. *Hinc metuunt cupiuntque, &c.*] VI. *Caput.* Ex illo cum corporibus nexu oriuntur perturbationes omnes animorum. Prout quippe, aut ſanguis, aut pituita, aut flava, atrave bilis in corporibus prævalet: ita motibus aliis, aliiſve, facilius animi agitantur. His autem quatuor motibus cæteros omnes Poëta complectitur: quippe *metu* ac *deſiderio* ſive ſpe in malum ac bonum futurum ferimur; *dolore* & *gaudio*, circa malum ac bonum præſens afficimur; & facile, incluſus quaſi obſcuro carcere animus, auras cœleſtes, id eſt, divinam originem, obliviſcitur.

Multa

multa vitia diu conglutinata iis adhuc adhæreſcunt admirabili ratione. Ideo cruciantur pœnis, & perſolvunt ſupplicia præteritarum noxarum. Alia ſuſpenſa exponuntur levibus ventis: aliis crimen, quo ſunt infecta, lavatur ſub immenſo lacu, aut abſumitur flammis. Omnes patimur, unuſquiſque ſuos ultores. Deinde inducimur in ſpatioſum Elyſium, & pauci obtinemus latos campos: quando longa dies confectis ſpatiis temporum delevit congenitas ſordes, ac reliquit purum ſenſum cæleſtem & ſimplicem fulgorem ignis.

Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.

NOTÆ.

738. *Inoleſcere.*] Eſt *ſimul creſcere.* Vel, ab *alo*, quod ſimul alitur. Vel, à *Soleo*, quod ſimul eſſe ſolet.

739. *Ergo exercentur pœnis, &c.*] VII. *Caput.* Animæ illæ, etſi diverſæ à corporibus naturæ, ex diuturna tamen cum iis conjunctione multa inquinamenta contrahunt. Unde triplici purgatione expiantur; *Igne, ventis*, id eſt, *aëre*; & *gurgite vaſto*, id eſt, *aquis*. Hæc autem tria in ſacris uſurpabantur purgationum genera: aut enim res infectæ tæda vel ſulfure purgabantur, aut aqua luſtrabantur, aut aëre ventilabantur. Et quantum ad animas, hanc Platonicis attribuit ſententiam Auguſtinus de Civit. Dei, lib. 21. 13. eamque affert hujus cauſam: quod, *quoniam terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aër, ignis; ex aliquo iſtorum mundetur, quod terrena contagione contractum eſt.*

743. *Quiſque ſuos patimur manes.*] Id eſt, *Omnes patimur noſtros manes, unuſquiſque ſuos.* Quinam autem illi ſint *manes*, ambigitur: idque videri poteſt e Platonis doctrina etiam repetitum. VIII. Igitur *Caput.* Animis ſingulis, jam inde à prima generatione deſcenſuque ex aſtris, genium ſive dæmonem attribui cuſtodem operum, qui animum in lucem extrahat, ac deinde poſt mortem reducat ad inferos, ait Plato de rep. l. 10. itemque in Phædone. Hos *manes* dici nihil vetat, eoſdemq; purgationis miniſtros adhiberi. Quanquam alii per *manes*, furias, alioſque minores intelligunt inferorum Deos, à quibus animæ torquentur: & vero ita ſumuntur *manes*, G. 4. 489. *Scirent ſi ignoſcere manes:* ibi enim Deos inferorum ſignificari manifeſtum eſt. Utraque explicatio conciliabitur facile; ſi Platonici genii dicantur, utriuſque mundi habere commercium, qualiter Mercurius: & ſuperi quidem terreſtreſve Dii eſſe, cum vivis adſunt; inferi autem, cum mortuis purgandis aſſiſtunt. Loca vero huic purgationi aſſignata exiſtimo, eſſe varias ſedes illas, jam ab Ænea peragratas; ubi infantes, amantes, bellicoſi, propria manu occiſi: qui inde poſt certos purgationis annos in Elyſium admittebantur. De *manibus*, alia ſignificatione, pro umbris mortuorum, G. 4. 469.

744. *Pauci læta arva tenemus, &c.*] IX. *Caput.* Pauci fruebantur Elyſii voluptatibus; multi quidem, ſi per ſe ipſi ſpectentur, nam evocabantur *agmine magno*, infra, v. 749. tamen pauci, ſi cum immenſo animarum omnium numero conferantur. 1. Quia multi detrudebantur in Tartarum, inde nunquam in lucem alia generatione emerſuri, quod eorum ſcelera nulla purgatione elui poſſent: ita Plato in Phædone. 2. Quia pars animarum longe maxima diſtinctis illis in ſedibus purgabatur: quibus in Elyſium ſuccedentibus, aliæ ex Elyſio in vitam emigrabant. 3. Quia multi, aut omni, aut ſaltem aliqua purgatione perfuncti, ſcelerum in pœnam detrudebantur nova in corpora, belluarum aut volucrum; nec in Elyſium tranſibant, ob vitam virtutum ſterilem. Quare fruſtra ſe torquet Cerdanus, ut pugnantes conciliet voces: *quiſque patimur*, & *pauci tenemus.*

745. *Donec longa dies, &c.*] X. *Caput.* In hoc Elyſio fruebantur animæ quiete perfectiſſima: vocat enim Virgilius, v. 669. *felices animas*; & v. 638. *locos latos, & amœna vireta fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.* Ergo hinc procul aberant purgationis tormenta. Quid igitur ait Anchiſes; *Pauci læta arva tenemus: donec longa dies concretam exemit labem?* Omnino aliud mihi ſonare videtur *donec*, quam aliis vulgo interpretibus: neque hic interpretor, *quouſque*, quaſi futuram in Elyſio purgationem notet; ſed *quando*, ut præteritam ſeclusis in locis purgationem indicet. Idque duo perſuadent; 1. Quia non dixit Virgilius, *donec exemerit*, aut *eximat*; ſed *donec exemit*, quod expreſſius ſignificat, *quando exemit*, quam *quouſque exemerit.* 2. Quia pari ſenſu dixit Horatius, Od. l. 3. 9. *Donec gratus eram tibi .... Perſarum vigui rege beatior*: id eſt, *quando gratus eram tibi, &c.* Per *auraï ſimplicis ignem*, ſignificat puram animæ

Has

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbamque ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſit
Adverſos legere, & venientum diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? purâ juvenis qui nititur haſtâ,

Poſtquam verterunt rotam per mille annos, Deus vocat eas omnes magno numero ad amnem oblivionis: nempe ut oblita præteritorum *repetant ſuperiorem curvaturam* mundi, *& incipiant velle iterum redire in corpora. Anchiſes* hæc *dixerat: & ducit filium ac ſimul Sibyllam in medios cœtus turbamque frementem: & conſcendit collem, unde poſſit conſiderare longa ſerie omnes* ſibi *obverſos, & intueri vultus venientium. Age modo,* inquit Anchiſes, *explicabo verbis, quis honos aliquando ſecuturus ſit ſobolem Trojanam, qui poſteri deſtinentur ex Italica familia, nobiles animas, & ſucceſſuras noſtro nomini: & tibi aperiam tua fata. Videſne? Ille juvenis qui inſiſtit haſta nitida,*

NOTÆ.

naturam, quæ propter ſubtilitatem aëri & igni ſimillima eſt, ideo vocat eum Horatius Sat. l 22. 79. *Divinæ particulam auræ:* cujus vocis ultima diphthongus duas in vocales priſco more diſſolvitur, *aura* in *auraï.*

748. *Has omnes, ubi, &c.*] XI. *Caput.* Poſtquam animæ hæc ſua beatitate per annos mille in Elyſio potitæ ſunt: evocantur ad generationem aliam, aliamque cum novo corpore unionem. At prius Lethæas aquas jubentur ebibere: ut præteritorum omnium, tam laborum, quam voluptatum obliti; nec teneantur Elyſii deſiderio, nec ſuperioris vitæ aſperitate deterreantur; nec ſuperſit quicquam, niſi ingenitus quidam affectus animæ in corpus. Quod autem ait *omnes*, reſtringi debet ad eas omnes, *quibus altera fato corpora debentur*, v. 714. Non enim omnes redibant in corpora: nec vero tale quicquam de ſe Anchiſes commemorat; quod ſi erat futurum, certe non omiſiſſet. Hos autem ab eo reditu fuiſſe immunes puto, qui ob exquiſita merita admiſſi inter Deos fuerant, & *Acheronte remiſſi*, ut loquitur Æneas de Anchiſe Æ. 5. 99. & reverſi *ſideris in numerum*, unde prima generatione defluxerant, ut ait Virgilius G. 4. 237. Horum quippe non *animas* apud inferos, ſed *idola* ſolum ac ſimulacra Elyſiis in campis remanſiſſe teſtatur Lucretius ex Ennio l. 1. 120. Et Ulyſſes apud Homer. Odyſſ. 11. 600. ait ſe inter inferorum umbras vidiſſe idolum Herculis, quocum ſermonem habuerit; ipſum vero, id eſt, ipſius animam, apud ſuperos degere. Tamen Anchiſen à Virgilio deſcribi: cujus idolum hic Æneam alloquitur, dum anima fruitur cœleſtium Deorum conſortio. Itaque tria diſtingui poſſunt in nomina, *anima, corpus, idolum:* additur ab aliis etiam quarta pars, *umbra*, quæ ſepulcrum incolebat, ut notavimus Æ. 4. 385. Quamquam hæc *umbra* ab anima, corpore & idolo diſtinctio, non ita videtur certa. De *Lethæo* oblivionis flumine, ſupra, v. 323. *Rotam volvere*, metaphora eſt pro *tempus traducere*; ex Ennio petita, ut teſtatur Servius. Et temporis *rotam* dixit; ut paulo ante *orbem*; paſſim alibi *curſum, curriculum. Convexa ſupera*: vel ſignificat convexam ſuperficiem terræ, cujus in concavo inferi latent: vel ſublimem & concavam cœli conſpicui partem, ut diximus Æ. 1. 314.

756. *Nunc age, &c.*] Oſtendit Anchiſes Æneæ poſterorum ſuorum clariſſimos: ubi notanda quatuor. I. Poſteros illos partim ex Trojana, partim ex Italagente oriundos fore: cum utraque gens Æneæ & Laviniæ conjugio miſcenda ſit. II. Non ſervari ab Anchiſa in illa enumeratione ordinem temporum: cum à Romulo ſtatim ad Cæſarem tranſeat, tum regrediatur ad Numam. III. Alios etiam commemorari, præter poſteros Æneæ, utriuſque gentis illuſtres viros. IV. Hoc totum Virgilii artificium, etſi perquam inſigne eſt, errore non carere. Is autem error eſt ejuſmodi. Animas inducit quæ jam inſederant corpora, indeque egreſſæ, tum aut puræ erant, aut purgabantur, in Romanorum heroum corpora reverſuræ. At ſi erant puræ, inerat iis dumtaxat purus æthereus ſenſus atque auraï ſimplicis ignis; atque ita nullus inerat ſenſus corporis præteriti, multo minus futuri: ſi purgabantur, nondum Lethæis aquis imbutæ, nondum præteriti corporis memoriam exuerant; atque adeonondum potuerant convenientes futuræ olim ſorti affectus aſſumere; igitur nec Sylvius niti haſta, nec Romulus geminas habere criſtas, nec Numa mentum incanum gerere, nec circa Marcellum Romani ſtrepere.

Proxima

occupat ſorte ſpatium proximum lumini, primus erumpet in aërem cœleſtem mixtus Italo ſanguine, Sylvius nomen Albanum, tua ſoboles poſtrema: quem uxor Lavinia in ſylvis tarde pariet tibi ſeniori, futurum *regem & patrem regum: à quo familia noſtra regnabit Alba longa. Hic vicinus* huic, eſt *Procas, bono Trojana nationis: Deinde Capys, & Numitor, & Æneas Sylvius, qui referet te nomine; æqualiter illuſtris armis & pietate, ſi tandem* aliquando *accipiat regendam Albam. Qui juvenes vide quantum præ ſe ferant robur!*

Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus ſanguine ſurget
Sylvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem:
Unde genus longâ noſtrum dominabitur Albâ.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis:
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas; pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu;

At qui habent caput cinctum corona *civili quercea;*

NOTÆ.

763. *Sylvius, Albanum nomen, &c.*] In his Romanæ Hiſtoriæ initiis parum ſibi ſcriptores conſentiunt. Livius hunc Sylvium, Aſcanii filium facit: Dionyſius Halicarnaſſeus, Æneæ. Scribit enim Laviniam, tum cum obiit Æneas, prægnantem, Aſcanii privigni metu in ſylvas fugiſſe ad regii pecoris magiſtrum Tyrrheum; ibique filium peperiſſe, cui inde Sylvio nomen fuit: Aſcanium pietate motum in novercam, ſibi hunc ipſum Sylvium ſucceſſorem deſignaſſe; Iulo filio ſuo pontificatum maximum tribuiſſe, à quo gens Julia propagata eſt. *Albanum nomen* dicitur Sylvius: quia ex eo reges Albani communi nomine Sylvii appellati ſunt; ut poſtea imperatores Romani, Cæſares. *Poſtuma proles*, duplici ſenſu explicabatur; vel quæ poſt *humationem* patris oritur; tumque ſcribitur *poſthuma*, non *poſtuma*: vel quæ *poſtrema* oritur, etiam vivo patre; tumque deducitur à *poſt, poſterior, poſtremus* & *poſtumus*; ut ab *extra, exterior, extremus, extimus*, & *extumus*. In hac ſententia ſunt eruditorum diligentiſſimi quiq; : qui iidem aiunt uſu quidem veniſſe, ut mortuo patre nati poſtumi appellentur; non quia poſt humationem nati, ſed quia re vera poſtremi. Et vero Virgilius ait Sylvium natum patre longævo, non patre mortuo: in quo diſcedit quidem ab ea, quam ex Dionyſio attulimus, hiſtoriæ fide; ſed eum excuſat, vel ejuſdem hiſtoriæ varietas, vel poëtica licentia: nec deſunt, qui, ut hiſtoriæ veritati conſulant, *longævum* explicent, jam relatum in Deos & *immortalem*; nituntur que hoc Ennii verſu, *Romulus in cœlo cum Diis genitalibus ævum ducit*; & Æſchyli teſtimonio, qui in Tragœdia *ſeptem ad Thebas*, vocat Deos μακροζῶντας, *longævos*. De *Lavinia*, Latini filia, Æ. 7. 52. De *Alba*, Æ. 8. 42.

767. *Proximus ille, Procas, &c.*] Qui proximus tunc in Elyſio apparebat; non qui proximus erat Sylvio ſucceſſurus: fuit enim *Procas* inter Albanos reges ordine tantum decimus tertius, *Capys* ſeptimus, *Numitor* decimus quartus, *Æneas Sylvius* tertius, juxta Livium.

770. *Si unquam, &c.*] Æneas Sylvius fraude tutoris regno ſpoliatus, nonniſi anno ætatis ſecundo & quinquageſimo regnum adeptus, illud tamen annis uno & triginta tenuit.

772. *Civili .... quercu.*] Corona civica, è quercu vel ilice, quia alendæ hominum vitæ glandes olim in uſu fuerant, ideo iis dabatur, qui in pugna civem ſervaverant, ſimulque occiderant hoſtem, nec è loco deturbati fuerant. Hic iis aſſignatur Albanis, qui ad civium tutelam varias urbes Italiæ condiderant muriſve cinxerant: quorum nomina non indicat, ut pote obſcura aut incerta. *Nomentum*, nunc *Lamentano*, milliaribus duodecim Româ diſſitum, ad ſeptentrionem. *Gabii*, urbs inter Romam ac Prænеſte media, decem circiter milliaribus utrimque diſtans, ad orientem: nunc omnino diruta, juxta diverſorium publicum cui nomen eſt l'*Oſteria*. *Fidena* vel *Fidenæ*, quinque milliaribus Româ diſſita, ad ſeptentrionem, nunc *Caſtel Giubileo*. *Collatia*, non multo remotior, ad orientem, nunc ne veſtigiis quidem ſuperſtes. *Pometia Sueſſa*, cujus ager *Pometius, Pometinus* & *Pomptinus* dictus eſt; vicinæque paludes *Pomptinæ*, nunc l'*Auſente palude*; urbs fuit Volſcorum, nunc deleta. *Caſtrum Inui*, oppidulum Rutulorum in litore Tyrrheni maris, nunc dirutum: ei dicatum Deo, qui Græcis Pan, Latinis Faunus, Fatuus, & *Inuus* ſive *Incubus* dictus eſt, ab ineundo, quod animalia paſſim ineat. *Bola* vel *Bolæ*, oppidum Æquorum, circa Prænеſte, ad orientem Romæ, quod jam Plinii tempore ſine veſtigiis interierat. *Cora*, nunc caſtellum nomen antiquum retinens, urbs Volſcorum, non longe à Pometia. Has autem urbes ut La-

Hi

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq; Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumq; Inuï, Bolamque Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine
Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignet honore?
En hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una ſibi muro circundabit arces.
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aſpice gentem
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Lario, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos

hi condent tibi in montibus Nomentum, & Gabios, & urbem Fidenam; hi arces Collatinas, Pometiam, & Caſtrum Inui, & Bolam, & Coram. Hæc nomina tunc dabuntur illis, jam ſunt terra abſque nomine. Quin etiam Romulus Martius, quem pariet mater Ilia ex ſtirpe Aſſaraci, adjiciet ſe ſocium avo. Videſne, ut duæ criſtæ ſurgant ex ejus capite, & ut pater Deorum jam inſignias eum ſuo ſplendore! Ecce, ô fili, famoſa illa Roma hujus ductu æquabit dominationem ſuam terris, & animos cœlo, & una cinget ſibi muro ſeptem montes. Fortunata ſobole civium: qualis mater Berecynthia vehitur curru per urbes Phrygias, coronata turribus, gaudens prole Deorum, amplexa centum nepotes, omnes incolas cœli, omnes obtinentes ſpatia alta & ſuperiora. Huc, huc obverte geminos oculos: Cerne hanc nationem, & Romanos tuos. Hic eſt Cæſar, & omnis proles Iuli, exitura ſub magnum axem cœli. Hic eſt ille vir, quem ſæpe audis promitti tibi, Auguſtus Cæſar, filius Deorum: qui inſtaurabit iterum aurea ſecula per Latium, per loca olim gubernata à Saturno: & propagabit imperium ultra Garamantas atque Indos:

NOTÆ.

tio aſcribat Virgilius, Latium ſumit non prout erat antiquis illis temporibus, ſed prout deinceps fuit; cum huic etiam Æqui, Hernici, Volſci, & parte aliqua Sabini annumerati ſunt.

777. *Avo Comitem, &c.*] *Numitori*, Procæ filio, per Amulium fratrem regnis pulſo, addet ſe ultorem nepos Romulus, *Martis* filius, & *Iliæ*, Numitoris filiæ, Æ. 1. 278. De *Aſſaraco*, avo Anchiſæ, à quo per Albanos reges oriebatur Ilia, Æ. 1. 288.

779. *Gemina ſtent vertice criſtæ.*] *Criſtæ*, jubæ ſunt equinæ, plumæ verſicolores, galearum cono impoſitæ, à gallorum criſtis ita propter ſimilitudinem dictæ, Æ. 3. 468. *Geminæ*, ad majorem ornatum, non ut gemini fratres Remus Romuluſque ſignificentur, quod quidam volunt.

780. *Pater ipſe, &c.*] Vel Mars *pater* Romuli, qui eum, *ſui ſuperûmque* honoris participem facit. Vel potius Jupiter *pater ſuperorum*, qui eum *ſuo* honore inſignit. Indicat Romuli mortem: qui vel fulmine ictus, vel à ſuis diſcerptus, inter Deos poſtea relatus eſſe creditus eſt. De *Roma* ab eo condita, Æ. 1. 278, 280. De *ſeptem Romæ montibus*, G. 2. 535.

784. *Berecynthia mater.*] *Cybele*, mater Jovis & complurium Deorum: quæ pro terra ſumitur, unde turritam gerit coronam. *Berecynthia* dicta eſt à Berecyntho caſtello Phrygiæ ad Sagarim fluvium, vel monte ejuſdem Phrygiæ ad amnem Marſyam, ubi inſigniter colebatur. De *ea ejuſque cultu in Phrygia*, Æ. 3. 111.

789. *Caſar, & omnis Iuli, &c.*] De Julio Cæſare, quem hic indicat, Ecl. 5. De *Iulo*, gentis Juliæ capite, Æ. 1. 271.

792. *Auguſtus Caſar, &c.*] Octavianus, Julii ſororis nepos, ut diximus, Æ. 5. 569. Auguſti nomine donatus, anno U. C. 727. *Divûm genus* dicitur, quia Anchiſa, Ænea, & per hos, Dardano & Jove genitus: Alia exemplaria habent *Divi genus*, notantque appellationem ipſam Octaviani: qui in nummis & marmoribus, ex quo tempore Julium Cæſarem, ſuum ex adoptione patrem, in Deos retulerat, ſe Divi filium nuncupabat, quod contigit anno U. C. 712. ut notavimus Ecl. 5. 64. De *aureo ſeculo*, *Saturno*, & *Latio*, Ecl. 4. 6. Notatque pacem ubique conſtitutam, anno U. C. 725. de qua Æ. 1. 295.

794. *Garamantas & Indos,*] Vel intellige veros Indos, Aſiæ populos de quibus G. 1. 57. & *Garamantas*, inferioris Africæ populos, de quibus, Æ. 4. 198. Teſtatur enim Suetonius c. 21. Indorum reges, Auguſti fama permotos, ejus

ſita eſt illa *terra ultra ſidera, ultra iter Solis & anni, ubi Atlas cœlifer verſat humeris cœlum confixum ſtellis ardentibus. In ejus expectatione jam nunc & regna Caſpia, & terra Mæotica trepidant* ob *oracula Deorum; & ſeptem oſtia Nili ſtupefacta commoventur. Nec certe Hercules peragravit tot terras: licet occiderit cervam æneis pedibus, aut pacaverit ſylvas Erymanthi, & arcus terruerit Lernam. Neque Bacchus, qui victor regit currum habenis pampino* veſtitis, *impellens tigres ex alto cacumine Nyſæ.*

Proferet imperium: jacet extra ſidera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent Divûm; & Mæotica tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit:
Fixerit æripidem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo Nyſæ de vertice tigres.

NOTÆ.

amicitiam quæſiſſe. Quod ex Euſebii chronico accidiſſe colligitur anno U. C. 728. At vero, cum eos ipſe bello adeo non domuerit, ut ne laceſſiverit quidem: malim *Indos* de Æthiopibus intimæ Africæ populis intelligere, de quibus Ecl. 10. 68. Hos enim appellatos fuiſſe Indos à veteribus oſtendimus, G. 1. 171. & G. 4. 287. Africæ vero partes fere omnes tum cognitæ, ab Auguſto domitæ ſunt; ſive per ſe, cum Ægyptum devicta Cleopatra in provinciam redegit, anno U C. 724. ſive per Antonium, qui ejus auſpiciis de Africa triumphavit, anno U. C. 725. & alios deinceps.

795. *Jacet extra ſidera tellus, &c.*] Deſcribit eamdem Africam: quæ ita zonæ torridæ ſubjecta eſt, ut ultra tropicum Cancri ad ſeptentrionem, extra tropicum Capricorni ad meridiem excurrat: quæ ultima pars, etſi non circumluſtrata fuerat à veteribus, tamen conjecturis nota eſſe poterat. Hoc zonæ torridæ ſpatium vocat poëta *Solis & anni vias:* quia Solis annuus in cœlo curſus iiſdem tropicis definitur: neque Solis dumtaxat; ſed & reliquorum ſex planetarum, qui vocantur hic *ſidera*, nec multum ex iiſdem ſpatiis excurrunt. De *zona, tropicis, &c.* G. 1. 233, 240. De *Africa*, Ecl. 1. 65.

796. *Cœlifer Atlas, &c.*] *Atlas*, mons quidem eſt Africæ ſeptentrionalis, de quo, Æ. 4. 247. Sed cum veteres interiorem ac meridionalem Africam parum cognoſcerent, iſq; mons Africæ ſit maximus & longa ſerie productus: montes harum regionum omnes Atlantis propaginem putabant; ut omnes earundem populos Æthiopum nomine complectebantur, Æ. 4. 480. *Axem aptum ſtellis*, explicuimus ibidem, v. 482.

798. *Caſpia regna.*] Aſiam intelligit, ubi *Caſpium* eſt mare, nunc *mer de Bacu, de Sala:* & circa illud ad ſeptentrionem Sarmatæ & Scythæ, ad meridiem Parthorum imperium, ad occidentem Armeni. Cum Parthis quid egerit, vidimus, G. 4. 561.

799. *Mæotica tellus.*] Septentrionales ſignificat Europæ populos, ubi *Mæotis palus*, nunc *Mar bianco*, circa quam minores Tartari: quæ tamen loca ab Auguſto tentata non liquet; ſed fœdere tantum adjuncta.

800. *Septemgemini turbant, &c.*] Id eſt, *turbantur.* Sic etiam in proſa oratione Tacitus: *Si una alterave civitas turbat.* De *Nilo*, Ægypti fluvio, ejuſque ſeptem oſtiis, G. 4. 287.

801. *Alcides tantum, &c.*] *Hercules*, cur *Alcides* dictus, Æ. 5. 414. ſuis in varias orbis partes expeditionibus famoſus. Adfuit enim Jaſoni in Colchica velleris aurei direptione, Buſirin occidit in Ægypto, Geryonem in Hiſpania, Erycem in Sicilia, Diomedem in Thracia: Heſperidum hortos in extrema Africa diripuit; tum itinerum ſuorum terminum fixit, columnas, monteſve duos, Abylem in Africa, & Calpen in Hiſpania: qui montes cum antea continui eſſent, ab eo dicuntur ſeparati: unde immiſſo mari fretum Gaditanum apertum eſt, *le detroit de Gibraltar.* Quibus omiſſis illius factis, miror cur Virgilius tria elegerit in una eademque Peloponneſo edita: nempe cervam æreis pedibus & aureis cornibus, Dianæ ſacram, habitantem in *Manalo* Arcadiæ monte, curſu comprehenſam; aprum, in *Erymantho* Arcadiæ item monte vivum captum; hydram in *Lerna* palude, Mycenas inter & Argos, interfectam: neque enim inde multa terrarum ſpatia peragraſſe Herculem colligi poteſt. De *Herculis laboribus*, Æ. 8. 288.

805. *Liber, agens, &c.*] De *Libero* ſive *Baccho*, ejuſque in India victoriis, Ecl. 5. 69. Ecl. 7. 58. Æ. 4. 301. Dicitur idem Hiſpaniam, deinde Ægyptum, & Libyam peragraſſe. Et *Nyſa* quidem triplex numeratur. 1. Urbs in Ægypto Arabiæ vicina, ubi Diodorus incunabula Bacchi conſtituit. 2. Urbs ad montem Merum in India, non longe à Cophene fluvio, qui in occidentalem Indiæ partem influit; quam à Baccho Indiam peragrante conditam, deditione cepit & liberam reliquit Alexander. 3. Alterum e Par-

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet: natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Et adhuc dubitamus aternare virtutem factis? aut timor impedit nos *sedere in terra Italica? Quis vero procul ille spectabilis ramo oliva, portans sacras res? agnosco ea pillos & barbam canam regis Romani: qui primus firmabit urbem legibus, missus in amplum regnum à parvis Curibus & terra paupere. Cui postea succedet Tullus, qui turbabit pacem patria, & excitabit ad bella cives quietos & exercitum desuetum vincendi. Quem prope sequitur Ancus jactantior, & jam nunc nimis quarens favorem populi. Visne etiam videre reges Tarquinios, & animam gloriosam Bruti vindicis, & fasces recuperatos? Hic primus accipiet imperium Consulis & secures severas: & pro honesta libertate pater adiget ad supplicium filios parantes novum bellum, miser: quomodocunque posteri accepturi sint hoc factum, amor patria superabit, & immensum desiderium gloria.*

NOTÆ.

nassi culminibus, juxta aliquos: qui ipsum Baccho sacrum dicunt; eique oppositum cacumen, Cirrham nomine, Apollini dicatum. Vicus quidem *Nysa* statuitur à Stephano in Helicone, qui Bœotiæ mons est Parnasso æmulus. Bacchi autem tres ab aliquibus distinguuntur; ut Hercules quadraginta: quorum omnium facta tribuuntur Baccho filio Jovis ex Semele; ut Herculi Jovis ex Alcmena. De *Augusti victoriis* in utroque litore, Asiatico & Africano, G. 3. 33. De *Ausonia*, Italia, Æ. 7. 54.

809. *Incanaque menta Regis, &c.*] *Numa Pompilii*, secundi Romanorum regis: qui deficiente Romuli stirpe, propter prudentiam ascitus est è Curibus, urbe Sabinorum primaria, ubi nunc Monasteriolum *Vescovio di Sabina*. Is legibus & religionum sanctitate feroces Romanos temperavit; Ægeriæ, ut fingebat, Nymphæ usus consilio: in pace perpetua urbem continuit; unde coronatur *oliva*, quæ pacis insigne est: annos vixit octoginta, quorum tres & quadraginta regnavit, quare hic describitur mento *incano*, id est, *valde cano*, Æ. 5. 784.

814. *Tullus, &c.*] *Tullus Hostilius*, rex Romanorum tertius, neque è Romuli, neque è Numæ genere. Albano bello pacem abrupit, quod excepit gravis pestilentia: ob quam avertendam sacra dum Jovi faceret, ictus fulmine cum tota domo conflagravit.

815. *Jactantior Ancus, &c.*] *Ancus Martius*, rex quartus, Numæ nepos ex filia: multa fecit in populi commoda: *cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par*, inquit Livius. *Aura popularis*, est populi favor; & sic describitur à Cicerone Quinctius, pro Cluentio, 77. *homo popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere consuesset.*

817. *Tarquinios.*] Corintho oriundos. Duo hujus nominis Romæ regnaverunt: *Priscus*, & *Superbus* Prisci nepos. Horum medius Servius Tullus omittitur à Virgilio propter obscuritatem stirpis. *Priscus*, Anci filiorum opera occisus est: *Superbus*, ob violatam à Sexto filio suo Lucretiæ pudicitiam, cum tota familia regno pulsus est: auctoribus conspirationis Bruto & Collatino, qui perpetuum regum imperium in annuum consulare permutarunt; & *fasces*, ac purpuram, & alia summæ potestatis insignia sibi cæterisque deinde consulibus attribuerunt. De *fascibus* virgarum, quarum in medio securis eminebat, G. 2. 495.

820. *Natosque pater, &c.*] *Titus* & *Tiberius* Bruti filii, cum de revocandis in urbem Tarquiniis clam egissent, palam virgis cæsi, ac deinde securi percussi sunt, patre jubente ad spectante. Quo facto utrum laudem Brutus meruerit à posteris, varie disceptatum est. unde addit, *utcunque ferent*, &c.

Præterea vide longe Decios, & Druſos, & Torquatum ſævientem ſecuri, & Camillum reportantem vexilla. Illa autem animæ, quas vides ſplendere in armis æqualibus, concordes nunc, & dum teguntur his *tenebris ; heu ! ſi pervenerint ad lucem vitæ, quantum bellum, quantas pugnas & clades inter ſe excitabunt ! ſocer deſcendens è montibus Alpinis & rupe Monœci ; gener adjutus orientalibus* populis *oppoſitis. O pueri, ne aſſuefacite animum tantis bellis : neve convertite in viſcera patriæ firmum* ejus *robur. Et tu prior, tu abſtine, qui trahis originem e cœlo : projice arma è manibus,* ô qui *ſanguis meus* es. *Ille ſubacta Corintho victor impellet currum ad altum Capitolium,*

Quin Decios, Druſoſque procul, ſævumq; ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.
Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes animæ nunc & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies ſtragemque ciebunt !
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens ; gener adverſis inſtructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella :
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo :
Projice tela manu, ſanguis meus.
Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho

NOTÆ.

824. *Decios, Druſos, &c.*] Familias Romæ nobiles commemorat. *Decios*, quorum tres pro republica vitam devovere, variis temporibus, ut diximus, G. 2. 169. *Druſos :* cognomen fuit illatum in familiam *Liviam*, ob *Druſum*, Gallorum ducem, ab uno aliquo ejus familiæ trucidatum. In hac multi Conſules ac Tribuni plebis: ex ea orta Livia Druſilla, tum Auguſti conjux. *Torquatum.* T. Manlium intelligit, qui anno 393, ob detractum Gallorum duci à ſe occiſo *torquem*, inde *Torquati* cognomen in familiam intulit : ter conſul fuit, ter dictator : tertio conſulatu triumphavit de Latinis anno 414. quo bello filium ſecuri cædi juſſit ; quod contra edictum ducem Tuſculanorum pugna interfeciſſet. *Camillum* : M. Furium Camillum : qui quinquies dictator fuit ; quater triumphavit, de Veientibus, de Volſcis, de Gallis Roma liberata, iterum de Gallis octogenarius, anno U. C. 387.

830. *Aggeribus ſocer Alpinis, &c.*] Cæſar, cujus filiam Juliam Pompeius in matrimonio habuerat. In auxiliis Cæſaris erant Galli & Germani ab occidente : in Pompeii auxiliis, Aſiatici ab oriente. Unde Cæſarem ait venturum ex Alpibus, qui montes Italiam à Gallia dividunt, Ecl. 10. 47. Pompeium ex orientalibus Auroræ partibus : ἠὼς enim eſt *Aurora*. *Arx Monœci, Monaco*, ſeu *Morgues*, Principatus, arx, & portus, in ora maritima Liguriæ *de la coſte* ou *riviere de Gennes*, & ipſo Alpium maritimarum initio : dictus *Herculis Monœci* portus, quod Hercules pulſis hoſtibus, illic aut ſolus regnaverit, aut ſolus privato in templo cultus fuerit, *à μόνος ſolus* & οἶκος *habitans.*

832. *Animis aſſueſcite bella.*] Duplex commutatio. I. *Aſſueſcite bella animis ;* pro *aſſuefacite animos bellis.* II. Neutrum pro activo : *aſſueſcite*, pro *aſſuefacite*. Et ſic fere Velleius Paterculus, l. 2. 79. *Militi ac remigi navalibus aſſueſcendo certaminibus præfectus eſt Marcus Agrippa.*

835. *Sanguis meus.*] Julius Cæſar, qui ab Iulo Aſcanio & Venere ducebat originem, ſupra, v. 763. Idque per appoſitionem dictum eſt pro, *qui es ſanguis meus :* alioqui dicendum erat, *mi ſanguis.*

836. *Capitolia ad alta Corintho, &c.*] *Corinthus* urbs Græciæ nobilis, in Iſthmo, dicto inde Corinthiaco, quo Peloponneſus à reliqua Græcia dividitur : inter duo maria, Ægæum ab oriente, & Ionium ab occidente. *Achivi*, populi ſunt ſeptentrionales Peloponneſi, ad occidentem Corinthi : quorum nomine Hellas, ſive maxima pars Græciæ ultra Iſthmum, etiam Achaia dicta eſt. Hi cum ſibi conciliaſſent plurimas, tam Peloponneſi, quam reliquæ extra Peloponneſum Græciæ civitates ; diuq; fuiſſent in ſocietate Romanorum : tandem Romanorum legatis ad illud, quod vocabant, Achæorum concilium diſſolvendum miſſis Corinthum ibique violatis, bello à Romanis appetiti ſunt : quo ipſi victi, Corinthus capta & incenſa, eorumque ſocii, Arcades, Thebani, Megarenſes, totaque adeo Peloponneſus & Græcia Romano imperio ſubdita, eique præpoſitus magiſtratus, Achaiæ præfectus deinde appellatus eſt : quia Romani in Achæis, tum Græciæ principibus, Græciam univerſam ſubegerant, inquit Pauſanias in Atticis. Hæc geſta ſunt primum à Q. Cæcilio Metello prætore ; perfecta à L. Mummio conſule, qui de iis triumphavit anno U. C. 609. *Capitolium*, templum Jovis fuit Romæ, ſtrui cœptum à Tarquinio Priſco, in colle qui prius Tarpeius dictus fuit, deinde Capitolinus : nomen

Victor

Victor aget currum, cæsis insignis Achivis. 837
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumq; Æaciden, genus armipotentis Achillei;
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitū; aut te Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,

clarus ob interfectos Achivos. Ille destruet Argos, & Mycenas Agamemnonis, & ipsum nepotem Æaci, sobolem bellicosi Achillis: ultus avos suos Trojanos, & templum Minervæ violatum. Quis omittat te indictum, ô magne Cato; aut te, ô Cosse? Quis familiam Gracchorum? aut duo fulmina belli,

NOTÆ.

inditum ab invento ibidem humano capite, dum fundamenta ponerentur. Huc solebant curru deduci triumphantes, ut lauream suam in Jovis gremio deponerent.

838. *Eruet ille Argos, &c.*] *Eruet*, hic non significat *everiet*, sed simpliciter *vincet*. Tum *Argos* & *Mycenæ*. pro regno ipso Argolico totâque illâ regione usurpantur, ut sæpe fit à Virgilio. Constat enim ex Strabone, lib. 8. *Mycenas* ab ipsis Argivis invidia imperii excisas fuisse, & omnino deletas; non ergo à Romanis. Vide Æn. 7. 372. Dubitatur autem, cui Romanorum ducum tribuenda sit hæc victoria. I. Tribuitur T. Quinctio Flaminino, quem aliqui Flaminium nuncupant: qui Philippum Macedoniæ regem, cui parebat Thessalia Græciæque ac Peloponnesi pars maxima, debellavit; Argos recepit; Græcos omnes libertate donavit; ideoque tribus continuis diebus triumphavit anno 560. II. Tribuitur L. Æmylio Paulo: qui Perseum vel Persen, Philippi filium, iisdem fere auxiliis confidentem, vicit, & in Triumpho duxit, anno 587. III. Tribuitur Q. Cæcilio Metello, qui Andriscum sive Pseudophilippum, patre Perseo falso gloriantem, iisdem opibus fretum, ultimumque Macedoniæ regem, vicit: & bellum Achaicum inchoavit, de quo mox dicebamus, triumphavitque anno U. C. 638. *Philippus* autem, ejusque filius *Perseus*, & *Andriscus*, ex *Æacidarum* & *Achillis* familia genus deducere se gloriabantur, ut testatur Silius Italicus de Philippo; *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni, Æacidum sceptris proavoque tumebat Achille.* Idem ait Propertius, l. 4. 12. 39. De genitivo *Achillei*, pro *Achillis*, Æ. 1. 224.

840. *Ultus avos Trojæ, &c.*] Quæ à Græcis, Achæis præsertim & Peloponnesiis, excisa fuerat. *Templa temerata Minervæ* fuerant; tum à Diomede & Ulysse, cum è Trojano ejus templo Palladium subripuerant, Æ. 2. 166. tum ab Ajace Oilei filio, qui Cassandram eodem in templo violaverat, Æ. 1. 44. Æ. 2. 404.

841. *Magne Cato.*] Duo præcipui fuerunt hujus nominis: *major* alter, & *censorius*, qui ad summam senectutem pervenit: *minor* alter, & *prætorius*, è majoris posteris; qui bello Cæsariano sibi mortem Uticæ conscivit, ne in Cæsaris potestatem veniret: ambo sic insignes gravitate, ut quisquis gravitatem affectet, tertius dicatur Cato. Juvenal. Sat. 2. 40. *Tertius è cœlo cecidit Cato. Major*, de quo hic agitur, Tusculo oriundus, è Portia gente obscura, ob prudentiam dictus est *Cato*. Latinis enim, *catus*, est prudens. Prætor Sardiniam subegit. Consul anno U. C. 559. anno insequente de Hispania proconsul triumphavit. Censor anno U. C. 579. L. Quinctium Flamininum consularem è senatu ejecit. Tertio bello Punico Carthaginem esse delendam censuit: septuagenarius literas Græcas didicit: octogenarius Galbam accusavit: ipse quater & quadragies accusatus, semper absolutus.

Cosse.] *A. Cornelius Cossus*, occiso Larte Tolumnio Veientium rege, opima ejus spolia Jovi Feretrio secunda consecravit; cum Romulus prima dedicasset: Id referunt multi in annum U. C. 325. Dubitatur vero, an Consul, an Magister equitum, an militum tribunus, id Cossus fecerit. Dictator deinde factus anno U. C. 369. triumphavit de Volscis: & M. Manlium Capitolinum, regni affectati suspectum, in carcerem conjecit.

842. *Gracchi genus.*] Hujus familiæ clarissimus fuit *Tiberius Sempronius Gracchus*: qui prætor de Hispania citeriore, seu Celtiberis, triumphavit, destructis oppidis eorum trecentis, anno U. C. 576. Consul anno insequente, sortitus Sardiniam, iterum de ea Proconsul triumphavit, anno 579. Censor anno 585. Consul iterum anno 591. graves gessit cum Scipione Africano majore inimicitias: quibus tamen depositis, filiam ejus Corneliam accepit conjugem. Ex ea duodecim liberos sustulit: è quibus filii duo superstites, Tiberius & Caius Gracchus: qui ambo Tribuni plebis diversis temporibus facti, cum per leges agrarias affectare regnum viderentur, concitato optimatum tumultu, similiter perierunt: Tiberius quidem, anno 621. Caius, anno 633.

842. *Duo fulmina belli, Scipiadas, &c.*] *P. Cornelius Scipio Africanus major*, & *P. Cornelius Scipio Æmylianus Africanus minor*, majoris nepos, ex familia Pauli Æmylii Macedonici per adoptionem assumptus. *Major*, anno U. C. 543. ætatis suæ 24. extra ordinem missus in Hispaniam, inde Pœnos expulit. Consul factus anno 549. in

duos Scipiones deſtructores Libyæ? aut paupertate glorioſum Fabricium? aut te ſeminantem in ſulco, ô Serrane? Quo me abripitis fatigatum, ô Fabii? tu es ille Fabius *Maximus, qui ſolus nobis reparas rempublicam cunctando. Alii, opinor quidem, conflabunt ſolertius æra* quaſi *animata: excident è marmore vivos vultus; melius agitabunt cauſas, & diſtinguent virgâ circuitus cœli, & explicabunt ortum aſtrorum: tu, Romane, memineris gubernare gentes* cum *auctoritate: hæ erunt artes tuæ: & ſtatuere conditiones pacis, & ignoſcere Submiſſis, & domare ſuperbos.*

Scipiadas, cladem Libyæ? parvoque potentem
Fabricium? vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? Tu maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem: vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt cauſas melius: cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; paciſque imponere morem,
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes; atque hæc mirantibus addit:
Aſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis

Sic ait *Anchiſes: & hæc adjicit mirantibus: vide, quomodo Marcellus incedit, notabilis ob ſpolia opima,*

NOTÆ.

Africam anno ſequente Proconſul trajecit: ibique cæſis Pœnis, coegit Annibalem ad patriæ tutelam ex Italia regredi: ſubactæ Carthagini tributum & obſides imperavit, ideoque nomen Africani & triumphum tulit, bello Punico ſecundo confecto, anno 553. Cenſor deinde fuit anno 555. Iterum Conſul anno 560. Ter electus princeps Senatus: adverſus Antiochum Syriæ regem profectus eſt legatus Lucii fratris, qui ex ea victoria dictus eſt Aſiaticus. Inde reverſus, & accuſatus à Petilliis tribunis plebis, de recepta ab Antiocho ob dandam pacem pecunia, indignum ratus adeſſe ſe ad cauſam dicendam, abiit Liternum in Campaniam, ibidemque mortuus eſt, anno circiter 567. *Minor*, Conſul renunciatus ante ætatem favore populi, anno U. C. 607. bellum Punicum tertium confecit deleta Carthagine, indeque triumphavit anno 608. Cenſor anno 612. Iterum Conſul, anno 620. Numantia citerioris Hiſpaniæ urbe deleta triumphavit, anno 622. Mortuus in lecto repertus eſt, anno 625. ita ut quædam eliſarum faucium in capite notæ apparerent, ſuſpecta fuit dati veneni uxor ejus Sempronia, ſoror Gracchorum, cum quibus fuerant Africano ſimultates. De ejus morte nulla eſt habita quæſtio. *Belli fulmina* vocantur duce Lucretio, qui de eorum altero ait l. 3. 1048. *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.* Et Cicerone, qui de aliis ejuſdem gentis, in orat. pro Cornelio Balbo, 34. *Cum duo fulmina noſtri imperii ſubito in Hiſpania Cn. & P. Scipiones extincti occidiſſent.* De *Libya*, Africa, Æ. 1. 162.

844. *Fabricium?*] *C. Fabricius* bis Conſul fuit, bis triumphavit: & primo quidem conſulatu de Etruſcis, anno 472. ſecundo de Samnitibus & Lucanis, anno 476. *Parvo potens*, quia paupertatis ſtudio nobilis, auro neque à Samnitibus neque à Pyrrho rege corrumpi potuit: reſponditque, Romam aurum non habere, ſed habentibus aurum imperare.

Serrane, &c.] *L. Quinctius Cincinnatus* bis dictator: prima dictatura de Æquis triumphavit, anno 296. Secunda Sp. Mælium affectati regni ſuſpicione laborantem per Servilium Ahalam obtruncavit, anno 315. tum octogenarius ex agro quatuor jugerum, quem arabat ipſe & ſerebat, ad magiſtratum eductus, unde *Serrani* cognomen habuit à *ſerendo*.

845. *Fabii? tu Maximus, &c.*] *Fabiorum* nobiliſſima gens, & patricia, & ab Hercule deducens genus, una bellum adverſus Veientes in ſe ſuſcepit: quo bello ſex & trecenti à Veientibus ad fluvium Cremeram per inſidias oppreſſi ſunt: uno ex univerſa familia ſuperſtite, qui propter teneriorem ætatem domi relictus fuerat: per hanc propagatum eſt genus; & ex ejus poſteris fuit Q. *Fabius Maximus*, qui quinquies Conſul, ſemel Cenſor, bis Dictator, bis Princeps Senatus; bis triumphavit: primo quidem conſulatu, de Liguribus, anno 521. quinto autem de Pœnis Tarento recepta, anno 545. Annibalis ferociam & fortunam conſtantia ſua contudit; remque Romanam, acceptis ad Trebiam & Traſimenum cladibus fractam, cunctatione reſtituit: unde *cunctator* eſt appellatus. Hunc verſum Virgilius ex Annalibus Enni totum tranſtulit; *Unus qui nobis, &c.*

847. *Excudent alii, &c.*] Artem regnandi propriam Romanorum comparat cum gentium aliarum artibus: cum ſtatuaria Corinthiorum, oratoria Athenienſium, aſtrologica Chaldæorum & Ægyptiorum. De *radio* ſeu virga mathematica, ad varias cœli terrarumque partes aſſignandas, diximus, Ecl. 3. 41.

855. *Spoliis Marcellus opimis.*] *M. Claudius Marcellus*, plebeiæ, ſed inſignis, familiæ, quin-

Ingreditur,

Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques: ſternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitum! quantum inſtar in ipſo eſt!
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes lacrymis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra

& victor aſſurgit ſuper omnes viros. Hic magno tumultu furente firmabit rem Romanam equitatu: vincet Carthaginenſes, & Gallum rebellantem: & dicabit patri Quirino tertia ſpolia direpta. Hic vero Æneas ait *(nam videbat ſimul incedere juvenem inſignem pulchritudine & armis ſplendentibus; ſed frons parum erat hilaris, & oculi demiſſi è vultu)* ô *pater, quis ille, qui ſi comitatur virum incedentem?* An *filius* eſt ejus? *an vero aliquis è magna ſerie poſterorum? Quis ſtrepitus ſociorum eſt circa* illum! *quanta ſimilitudo* Marcelli *eſt in illo! ſed nigra nox cingit caput* illius *mœſtis tenebris. Tunc pater Anchiſes erumpentibus lacrymis capit* loqui: *ô fili, ne petas* à me *magnum dolorem tuorum. Fata monſtrabunt duntaxat illum terris, nec permittent diutius vivere.*

NOTÆ.

quies Conſul, ſemel triumphavit: primo nempe conſulatu, de Gallis Inſubribus Germaniſque eorum ſociis, occiſo Germanorum rege Virdumaro, captaque Gallorum urbe primaria Mediolano, anno U. C. 532. Tertio conſulatu miſſus in Siciliam Syracuſas Annibali Pœniſque faventes, & Archimedis induſtria defenſas, triennii obſidione cepit: ideoque ovans urbem ingreſſus eſt, anno 543. Primus Annibalem in fugam vertit, commiſſo ad Nolam certamine: inde ſæpius cum eo proſpere congreſſus, tandem quinto conſulatu circumventus ejus inſidiis, interfectus eſt, anno 546. *Opima ſpolia*, dicebantur, quæ dux duci à ſe in pugna occiſo detraxerat: qualia Marcellus Virdumaro.

857. *Tumultu.*] Proprie bellum Gallicum ita nuncupat. Sic enim Cicero Philippica 8. 3. *Majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus: præterea nullum tumultum nominabant.* Proprie etiam *ſiſtet eques*, quia Marcellus peditatu relicto, equitatu ad majorem celeritatem oppreſſit Gallos & Virdumarum. De *Pœnis*, Carthaginenſibus, Æ. 1. 342.

859. *Tertiaque arma, &c.*] *Prima* enim opima ſpolia retulit Jovi Feretrio Romulus, de Acrone Cæninenſium rege, ſupra, v. 218. *Secunda* Coſſus, de Larte Tulumnio Veientium rege, ſupra, v. 841. *Tertia* hic Marcellus de Virdumaro: poſt quem nemo alius, ut perhibet Plutarchus in ejus vita. At quæritur, cur Virgilius dixerit, *Patri ſuſpendet capta Quirino.* I. Naſcimbænus explicat, *Suſpendet patri Jovi, ſpolia capta Quirino*, id eſt, capta *Marte*, ſive *bello.* II. Sic Cerdanus, *Appendet addetque ſpolia tertia, ſpoliis olim à patre Quirino*, ſive *Romulo ſuſpenſis.* III. Sic Servius, *Suſpendet patri Romulo*: aſſertque legem Numæ; qua jubebantur prima opima ſpolia Jovi offerri, ſecunda Marti, tertia Romulo. Sed patet hoc edictum fuiſſe de ſpoliis tribus ab eodem duce referendis: & conſtat ex omnibus ſcriptoribus, Jovi Marcellum ſua ſacraviſſe. IV. Sic ego, *Suſpendet Jovi Quirino*; id eſt, *Jovi Feretrio.* Quemadmodum enim dicitur, *Janus Quirinus*, apud Suet. in Auguſto 22. & Horat. Od. l. 4. 15. 9. quod belli præſes eſſet, & ejus templum fuiſſet à Romulo Quirino conditum, ut innuit Macrob. Saturn. 1. 9. ſic Jupiter Feretrius hoc utroque modo dici *Quirinus* potuit: *Quirini* porro nomen ab *haſta*, quæ Sabinis *curis* aut *quiris* dicitur, inditum primo eſt & Marti & Romulo, ob belli curam & ſtudium.

865. *Quantum inſtar in ipſo eſt.*] Quæ ſimilitudo! quæ æquiparatio virtutis ejus, cum priſci illius Marcelli virtute! *Inſtar*, nomen eſt, ut aiunt, indeclinabile. Cicero in Piſon. 52. *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit.* Suetonius in Cæſare, 61. *Cujus equi inſtar pro æde Veneris dedicavit.* Columella, l. 3. *Pampinus inſtar quatuor digitorum erit.* Solinus, Gellius, inferiorumque temporum ſcriptores adjecta præpoſitione dixerunt, *ad inſtar.*

867. *Ingreſſus.*] Incepit loqui, ut G. 2. 175. *Tibi res antiquæ laudis & artis Ingredior.*

869. *Oſtendent terris hunc, &c.*] Indicat M. Marcellum, Octaviæ ſororis Auguſti filium ex C. Marcello: quem Auguſtus etiam puerum deſtinaverat maritum Juliæ filiæ ſuæ, ſibique filium & imperii ſucceſſorem adoptaverat.

O Dii, Romana gens visa est *vobis nimis potens futura, si hoc munus fuisset ipsi perpetuum. Ille campus,* qui est *prope magnam urbem Martis, quantos emittet gemitus hominum! vel, ô Tiberine, quale aspicies funus, quando praterflues sepulcrum ejus novum! neque ullus puer ô Trojana stirpe eriget avos Latinos in tantam spem: neque terra Romulea olim adeo se efferet ullo filio. Heu pietas! heu fides antiqua, & manus insuperabilis bello! non ullus adversus impune opposuisset se illi armato: sive quando pedibus irrupisset in hostem, sive percussisset calcaribus membra spumantis equi. Heu puer deplorande! si aliquo modo evites dura fata, tu eris Marcellus. Date lilia plenis manibus:* ut *injiciam rubicundos flores, & saltem ornem his muneribus umbram nepotis, & persolvam hoc vanum officium. Ita discurrunt ubique tota regione in vastis spatiis aëris, & circumspiciunt omnia. Postquam Anchises duxit filium per hac omnia, & inflammavit animum* ejus *cupiditate gloria futura: deinde monstrat illi bella quæ postea facienda* sunt; *& declarat illi Laurentem gentem, & urbem Latini; & qua ratione toleraturus sit aut evitaturus unumquemque laborem.*

Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ Tiberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides! invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato: seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

NOTÆ.

Is factus ædilis & pontifex ante tempus: paulo post, anno U. C. 731. ætatis circiter 20 apud Baias obiit: aquarum frigidarum balneis, specie reficiendæ valetudinis, enectus ab Antonio Musa medico; vel per imprudentiam, vel fortè Liviæ suasu. Corpus ejus Romam delatum, campo Martio, juxta urbem secundum Tybrim, crematum ac tumulatum est: maximo populi Romani dolore, magnificentissimo funere, quod lecti sexcenti comitati sunt.

871. *Propria dona.*] *Perpetua*, ut diximus, Ecl. 7. 31. De *Mavortis* sive *Martis urbe*, Roma, Æ. 1. 280. De *Tiberino fluvio*, Æ. 7. 330.

874. *Funera.*] Interpretare, vel funus ipsum, plurale pro singulari: vel lectos illos sexcentos: cæteraque funeris ornamenta: vel cædes gladiatorum in funeribus usurpatas. De *Ilio*, Æ. 1. 5. De *Latinis*, Æ. 1. 10. Æ. 7. 54.

878. *Heu pietas! heu*, &c.] Deplorat spem tot insignium virtutum cum eo juvene sepultam. Sic autem eum describit Seneca ad Marciam, c. 2. *Adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, sed & frugalitatis continentiæque in illis annis aut opibus non mediocriter admirandum, patientem laboris, voluptatibus alienum*, &c.

881. *Armos.*] Proprie *humeri* sunt: quæ pars quia calcaribus non foditur, sed ilia, ideo hic, *armos*, pro equo generatim sume.

883. *Tu Marcellus*, &c.] Hic ille versus est, quem audiens Octavia, cum librum hunc sextum Virgilius Augusto recitaret, animo defecta est: jussitque pro singulis hujus argumenti versibus auctori dena sestertia numerari. Inde constat, recente adhuc mortis illius luctu perfectum à poëta librum hunc fuisse, scilicet anno U. C. 731. Nec plures quam quatuor annos in sex posterioribus libris collocasse, cum in sex prioribus circiter septem posuisset. De *Aspersione florum circa sepulcra*, Æ. 5. 79.

887. *Aëris in campis*, &c.] In Elysio; quod *aëreum* dicitur, vel quia vacuum & inanibus umbris habitatum: vel quia situm in aëreis pratis, ut diximus, v. 638. De verbo *lustro*, circumspicio, Æ. 1. 612.

891. *Laurentesque*, &c.] De iis, Æ. 7. 63. De *Latino* rege, ibid. v. 47.

Sunt

Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera, candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ:
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Caietæ recto fert litore portum,
Anchora de prora jacitur, stant litore puppes.

Duæ sunt januæ Somni: quarum una dicitur esse cornea, per quam permittitur liber egressus veris figuris: altera fulgens, quia facta è candido ebore; sed Dii inferi mittunt per hanc falsa somnia in mundum. Illic tunc Anchises alloquitur his verbis Æneam & simul Sibyllam, & dimittit per januam eburneam. Ille corripit viam ad naves, & repetit socios. Tunc radens rectum litus tendit ad portum Caietæ. Anchora demittitur è prora, & puppes tegunt litus.

NOTÆ.

893. *Sunt geminæ, &c.*] Somnum apud Cimmerios, ad fluvium Lethes, collocat Ovid. Metam. 11. 594. id est, in inferorum aditu. Circa eum seges magna papaverum, infinita somniorum gens, ministri tres præcipui: *Morpheus*, qui figuras hominum imitatur; *Icelus* vel *Phobetor*, qui reliquorum animantium; *Phantasus*, qui rerum inanimatarum species, *Somniis* Virgilius jam antea sedem assignavit ulmum ingentem in vestibulo inferorum, v. 283. Sed illic aliqua tantum hærere somniorum examina arbitror: hic vero propriam esse domum: cui portas geminas attribuit, Homero duce, Odyss. 19. 562. *eburneam* alteram, qua falsa: *corneam*, qua vera Somnia emittuntur. Cujus discriminis rationem afferunt aliqui: quod cornea sint pervia visui; eburnea vero, impervia: alii, quod cornu naturam oculorum referat, ebur naturam dentium; quæ autem videntur oculis, multo sunt certiora, quam quæ alieno tantum ore famaq; percipiuntur. Cum igitur Virgilius Æneam eburnea porta emittit; indicat profecto, quidquid à se de illo inferorum aditu dictum est, in fabulis esse numerandum. De *elephanto*, pro ebore, quod elephanti dens est, G. 1. 57. De *manibus*, pro diis inferorum, supra 743. De *Caieta*, Æ. 7. 1. De *Anchoris*, supra v. 4. De *hoc situ navium in litore*, Æ. 3. 277. unde versus iste decerptus est.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Æneas è Cumano litore ad occidentem provectus, tumulatâ in Auruncorum litore Caïeta nutrice suâ, pratergressus montem Circæum, Circes habitatione & veneficiis infamem, ad ostia Tiberis appellitur. Tunc Latinus illic Aboriginibus imperabat. Huic unica erat filia Lavinia, Fauni oraculis destinata externo marito, Amata tamen matris voluntate promissa Turno Rutulorum regi. Mittit Æneas Oratores Laurentum, in urbem Latini regiam. Latinus Æneam, non modo in socium, sed oraculi memor, etiam in generum admittit. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, evocat Alecto ex inferis. Alecto primum Amatam Latini uxorem ita concitat, ut illa Bacchi sacra simulans

simulans filiam abscondat in montibus. Turnum deinde furiis iisdem agit in bellum: & Trojanos Latinosque invicem committit; occiso per Ascanium cervo, qui Tyrrhei pastoris regii filio erat in deliciis. Omnibus bellum frementibus, Latinus unus obstitit: tamen Junone ipsâ belli portas aperiente, rem fatis permittere cogitur. Confluunt ad Turnum ex omnibus Italiæ partibus auxilia: Mezentius, ejusque filius Lausus, cum Agyllinis; Catillus & Coras, cum Tyburtinis; Caculus cum Prænestinis, &c.

INTERPRETATIO

Tu etiam, ô Caïeta, nutrix Æneæ, tribuisti moriens famam immortalem nostris litoribus: & nunc memoria tua custodit locum; & nomen tuum *indicat sepulcrum* tuum *in magna Italia, si aliquis est hic honor. At pius Æneas factis exequiis* juxta *consuetudinem, extructa mole sepulcri, postquam tumida maria pacata sunt, continuat navigationem velis, & deserit portum. Venti favent circa noctem: & Luna splendida non obstat cursui: mare fulget sub* ejus *luce tremula. Leguntur litora vicina terræ Circææ: ubi filia Solis opulenta sonat continuo cantu per sylvas invias; & in domo magnifica accendit cedrum odoriferam ad lucem nocturnam, addensans acuto pectine telas subtiles. Hinc* cœperunt *audiri voces, & furores leonum excutientium vincula & rudentium per mediam noctem: & setosi porci, & ursi* cœperunt *frendere in stabulis, & species magnorum luporum ululare: quos Circe, crudelis Dea, mutaverat efficacibus herbis ex figura hominum in vultus & pellem ferarum.*

TU quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Caïeta, dedisti:
Et nunc servat honos sedem tuus; ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exequiis Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
Indurat Circe in vultus ac terga ferarum.

NOTÆ.

1. *Tu quoque, &c.*] In litore maris Tyrrheni, & finibus novi Latii; nunc ea parte regni Neapolitani, quæ dicitur *Terra di lavoro*, est hodieque *Caieta Gaeta*, urbs cum sinu & promontorio cognomine. Nomen alii cum Virgilio ab Æneæ nutrice repetunt: Aurelius Victor à καίειν, *incendere*, quod illic Æneæ naves à Trojanis mulieribus incensas quidam dicant: Strabo à Laconum lingua, qui *curva* omnia καιάτλας vocant.

3. *Servat honos sedem tuus.*] Vel sensum habet, quem in interpretatione suggerimus. Vel est hypallage, sive commutatio, pro *sedes servat honorem & memoriam tuam*, Æ. 6. 268. De *Hesperia magna*, Italia, Æ. 1. 344.

10. *Proxima Circææ, &c.*] Solvit sub noctem Caieta, & ad occidentem navigat; Circæumque montem, *Circello*, in eodem Latii litore prætergressus, ad ostia Tyberis prima luce pervenit. *De Circæo* monte & *Circe* veneficâ, Solis filiâ, Æ. 3. 368.

11. *Inaccessos lucos.*] Accessit eo tamen Ulysses cum sociis. Igitur *inaccessos* dicit quorum difficilis accessus, quo nemo debeat accedere propter illecebrarum pericula. Sic G. 3. 5. dixit: *Illaudati Busiridis aras*, id est, quem nemo debet laudare, quamvis eum Isocrates laudaverit.

12. *Resonat cantu lucos.*] *Personat, resonare docet*, Neutrum, pro activo: ut fere Æ. 6. 832. *Assuescite bello.* Porro Circe *urit cedrum*, sive tædam è cedro pretiosâ arbore, quæ cariem non sentit, & unde oleum exprimitur. *Percurrit telas*: telam texit, opus muliebre, de quo Æ. 3. 483. *Pectine arguto*, id est vel *stridulo*, vel *acuto.*

16. *Rudentum.*] Proprium est asinorum *rudere*, G. 3. 374. Leo dicitur *rugire*, sed vox ista recentiorum scriptorum est.

19. *Quos hominum ex facie, &c.*] Dicitur Circe potu medicati liquoris & virgæ tactu mutasse homines in feras. Et sic in sues mutavit Ulyssis socios, præter Eurylochum, qui domum ejus ingredi noluerat; Et Ulyssem, qui esu cu-

Quæ

Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent;
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamq; rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circumque ſupraque
Aſſuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat: & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cum primum Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu Diva mone: dicam horrida bella,
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manum, totamq; ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nymphâ genitum Laurente Mari-

Qua talia portenta ne paterentur pii Trojani, provecti in portum illum, & ne appellerent ad funeſta litora; Neptunus inſtavit vela proſperis ventis, & acceleravit curſum, & impulit naves ultra ſpumoſum hoc mare. Et jam mare rubeſcebat luce, & ab alto cœlo Aurora crocea ſplendebat in equis duobus roſeis: quando venti quieverunt, & omnis ſtatus ſubito ceſſavit, & remi laborant in mari immoto. Tunc autem Æneas vidit è mari magnam ſylvam: per illam Tybris, grato fluvio, celeri impetu, & flavus plurimis arenis, prorumpit in mare: diverſæ aves, aſſuetæ litoribus & alveo fluvii, circum & ſupra recreabant cantu cœlum, & per ſylvam volabant. Jubet ſocios detorquere curſum, & appellere proras litori: & gaudens ſubit amnem umbroſum. Agè modo, ô Erato, explicabo qui reges, quæ tempora rerum, quis ſtatus fuerit veteris Latii; quando peregrinus exercitus primo applicuit claſſem Italico litori: & revolvam initia primi belli. Tu Dea, doce poetam. Narrabo bella horrida: narrabo exercitus, & reges irâ impulſos in eadem, & turmas Tyrrhenas, & Italiam univerſam conſociatam ad arma. Oritur mihi gravior ſeries rerum, ſuſcipio opus difficilius, quam prius. Rex Latinus, jam grandævus, gubernabat agros & urbes quietas in pace diuturna. Audimus hunc natum Fauno & Maricâ Nymphâ Laurente.

NOTÆ.

juſdam herbæ, *moly* nomine, præſervatus à Mercurio fuerat. Hos tamen poſtea Circe, Ulyſſis rogatu, priſtinæ reſtituit formæ. Ita Hom. Odyſſ. 10. 135. *Sava Dea* appellatur ab Homero ibid. Δεινὴ θεὸς, quia divini generis, Solis filia. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

25. *Jamque, &c.*] De *Aurora*, ejuſque *bigis*, G. 1. 249. De *luteo colore*, Ecl. 4. 44.

28. *Tonſæ.*] Remi: ſic dicti, vel quia fiunt è ligno *attonſo* & dolato; vel quia aquas *tondent* vel *tundunt* & verberant: Enniana & Lucretiana vox. Lucr. l. 2. 543. *Antennas, proram, malos, tonſaſque natantes.*

30. *Tyberinus.*] Fluvius, vel potius fluvii Deus. De *eo*, Æ. 8. 330.

36. *Fluvio ſuccedit opaco.*] *Umbroſo*, propter arbores ripam hinc inde inumbrantes.

37. *Erato.*] Muſa, quæ verſibus præeſt amatoriis, ab ἐράω, *amo*. Hanc invocat, quia bellorum ſequentium origo ex amore Turni & Æneæ in Laviniam. De Muſis, Ecl. 3. 69. De *Latio* antiquo & *Auſoniis*, infra, v. 54.

43. *Tyrrhenam.*] Tuſcam, Etruſcam, Æ. 2. 781. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

47. *Hunc Fauno, &c.*] Obſcura eſt admodum hujus familiæ ſeries, & fabulis confuſa. Multi diſcedunt à Virgilio, qui tres à Saturno gradus tantum numerat: Saturnum, Picum, Faunum ſeu Fatuelum, & Latinum. Alii novem diſtinguunt gradus: in iiſque geminum Saturnum, geminum item & Picum & Faunum: aiuntque ea junioribus Pico & Fauno tribui à Virgilio, quæ priſcis tribui debuiſſent. Addunt hos *Aboriginum* reges fuiſſe, qui *Latini* deinde a Latino dicti ſint: quanquam Latinorum nomen multo fuiſſe Latino rege antiquius quidam volunt, inter quos ipſe Virgilius, ut diximus, Æ. 1. 10. De *Saturno* ejuſque fuga in Italiam, Æ. 8. 319.

Accipi-

Picus fuerat *pater Fauni: & Picus te patrem habebat, ô Saturne; tu primum caput ejus familiæ. Filius Latino & soboles masculæ nulla erat, Deorum voluntate: & nascens mortua fuerat in prima infantia. Filia unica tenebat domum & totam regionem: jam apta marito, jam nubilis ob adultam ætatem. Plurimi è magno Latio & tota Italia illam ambiebant. Ambit pra cæteris omnibus formosissimus Turnus, potens avis & atavis: quem assumi generum uxor regis mirifico studio instabat: sed prodigia Deorum obsistunt per varios terrores. Laurus erat in medio domus, in intimis recessibus, sacra secundum frondes, & ob religionem servata per multos annos. Pater Latinus dicebatur dicasse illam Phœbo, repertam cum fundaret prima mœnia; & ab illa dedisse nomen Laurentibus incolis.*

Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divûm, prolesque virilis
Nulla fuit: primâque oriens erepta juventâ est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes:
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totaque petebant
Ausonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisq; potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta Deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus;
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

NOTÆ.

47. *Laurente Maricâ.*] Uxor *Fauni*, seu *Faunæli*, dicta est *Fauna*, aut *Fatua*. Nomen habuere a *fando*, vel *fatu*: quia furore correpti futura *fari* ac dicere solebant. *Marica* autem Nympha, ex qua Faunus suscepit Latinum, juxta Arnobium fuit Circe: juxta alios ipsa Fauna, quæ à Minturnensibus, ad ostia Liris fluvii, sacro in luco colebatur. *Laurens* vocatur ex regionis nomine: de quo infra, v. 63.

52. *Filia.*] Lavinia, quæ demum Æneæ nupsit, occiso Turno, Æ. 12.

34. *Magno è Latio, totaque.... Ausonia.*] Duplex *Latium* fuit: antiquum, à Tiberi fluvio ad Circæum montem, *Circello*. Novum, seu magnum, à Tiberi ad Lyrim amnem, qui nunc est *Garigliano*, complectens Volscos, Aurunços, Æquos, &c. Hæc tamen Latii extensio à Romanis regibus est, multo Æneæ temporibus recentior: unde suspicantur multi, Latium hic pro tota Italia sumi, quemadmodum & Ausoniam. *Ausones*, Trojanis temporibus multo antiquiores, Italiæ partem incoluerunt inferiorem, quæ ad Siciliam accedit. Mox, quia notissimi rebus gestis evaserant, factum est, ut eorum nomine à Græcis vocaretur tota Italia, à Sicilia usque ad Alpes. Pulsi deinde ab aliis, ultimo consederunt inter Volscos & Campanos, circa Lyrim, Caietam & Minturnas; & *Aurunci* tunc appellati sunt. Vide Cluver. Italiæ l. 3. 9.

59. *Turnus avis, &c.*] *Dauni* & *Venilia* filius, Rutulorum rex. *Venilia* soror erat Amatæ Latini uxoris, divinis honoribus affecta, Æ. 10. 76. Daunus maternum genus ducebat à Jove per Danaen, infra, v. 372. paternum à Pilumno, Deo etiam habito, Æ. 10. 76. De *situ Rutulorum*, infra, v. 794.

56. *Regia conjux.*] *Amata*, Veniliæ soror.

62. *Phœbo sacrasse.*] Quia laurus Phœbo dilecta. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62.

63. *Laurentis colonis.*] *Laurens*, nomen constat fuisse primo inditum sylvæ laureæ, quæ circa litus Tyrrheni maris fuit, à Tiberi orientem versus porrecta. Inde vicina regio *Laurens* etiam dicta est. Inde *Laurens* dicitur Marica Nympha, Fauni uxor, v. 47. Inde Picus, Latini avus, dicitur etiam *Laurens*, v. 171. Inde Turnus ipse eodem appellatur nomine, v. 650. quia Rutulorum regionem sylva illa attingebat. Porro cum arces primus ibidem condidisse Latinus dicatur; & Laurens Picus, ejus avus, eodem loco regiam habuisse, v. 171. aut sibi male consentit Virgilius: aut dicendum, *regiam* quidem à Pico esse conditam; à Latino *arces* sive munitiones, additas: & urbem à lauro præcipuæ magnitudinis, appellatam esse *Laurentum*, quod nomen sylvæ tantum & regioni commune prius fuerat. Dicuntur incolæ, *Laurentes*, *Laurentini*, *Laurentii*, & *Laurenti*, hic & apud Plinium l. 13. 3. quanquam aliqui legunt hic *Laurentes*, non *Laurentis*. Urbs posterioribus dicta est *Laurolavinium*; non quod eadem fuerit cum *Lavinio*; sed quod exhaustâ bellis utrâque; & Laurente & Lavinio, utriusque incolæ Laurentum confluxerint, & urbem communi nomine dixerint, ut suspicatur Cluverius in antiqua Italia, l. 3. 3. atque ut ei videtur, ea nunc dicitur *Paterno*.

Hujus

Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: externum cernimus, inquit,
Adventare virum; & partes petere agmen eaſdem
Partibus exîſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo:
Viſa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine ſulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem famâ fatiſque canebant
Ipſum, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitim.
Hinc Italæ gentes omniſque Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit;

Apes denſa, res *mira dictu, trans levem aërem volantes magno ſtridore, inſederunt ſupremum illius cacumen: & pedibus invicem conjunctis, examen repentinum pependit è frondoſo ramo. Statim vates dixit: videmus appropinquare hominem peregrinum; & exercitum ex eadem regione quarere* hanc *eandem regionem, & regnare in* hac *ſuprema arce. Praterea dum Lavinia virgo accendit altaria ſacris facibus, & ſtat prope patrem, (res horrida) viſa eſt corripere ignem longis capillis, & comburi flammâ ſonante* ſecundum *omnia ornamenta; & viſa eſt accenſa* ſecundum *regias comas, accenſa* ſecundum *coronam ſpectabilem gemmis: deinde fumans* viſa eſt *cingi rutilanti luce, & jactare ignem tota domo. Hoc autem* cœpit *haberi terribile & viſu admirabile. Etenim dicebant ipſam illuſtrem famâ & fortunâ futuram* eſſe, *ſed minari genti magnum bellum. At rex territus his prodigiis vadit ad oracula fatidici Fauni patris ſui, & conſulit ſylvas* ſitas *ſub alta Albunea; qua* Albunea ſylva *maxima ſylvarum reſonat ſacro fonte, & umbroſa emittit denſam Mephitim. Itala nationes & omnis terra Oenotria accipiunt indè reſponſa in* rebus *incertis. Sacerdos cum obtulit illic dona, & per noctem tacitam jacuit* ſuper *pelles ſuppoſitas ovium immolatarum, quæſivit* illic *ſomnum;*

NOTÆ.

66. *Pedibus per mutua nexis, &c.*] De hac apum glomeratione, quæ *uva* dicitur, G. 4. 257. & 558. De *apum examine*, Ecl. 7. 13.

70. *Partibus ex ſdem.*] Apes è Tyrrheni maris partibus venerant Laurentem, inſederant lauri apicem: quo ſignificabatur, exteros Tyrrheno mari venturos, victores futuros, ſummum imperium adepturos. *Dominarier.* Extenſio ſyllabæ, pro *dominari.*

71. *Adolet altaria tadis.*] Adolet thus ad altaria domeſticorum Deorum, Æ. 1. 708. *Flammis adolere Penates.*

77. *Vulcanum.*] Deum ignis, pro igne, ut G. 1. 295.

82. *Lucoſque ſub alta Albunea.*] *Albunea* fons eſt profundiſſimæ altitudinis, unde erumpit fluvius *Albula*, nunc *la ſolforata*, ſulfureis aquis memorabilis, quæ primo frigidæ ſunt, mox inducunt calorem. *Albula*, paulo infra Tibur, influit in *Anienem* fluvium, nunc *Teverone.* Odor ejus & ſapor corruptus eſt: unde ait Virgilius exhalare *Mephitim.* Eſt autem *Mephitis*, Juno aëri corrupto præſidens; cui ædes apud Hirpinos fuit ad lacum Amſancti, ex Plinio l. 2. 93. & apud Cremonam, ex Tacito hiſt. l. 3. Hic *Mephitis* pro ipſo putore ſumitur, ut Vulcanus pro igne, Jupiter pro aëre. Juxta Scaligerum vox Etruſca eſt, à Syris deducta, apud quos gravitatem odoris ſignificat. Apud Albuneam *ſylva* fuit ſacra Muſis ex Martiali: ibidem culti ſunt Fauni, ex Virgilio & Statio: ibidem, ex Lactantio, Nympha *Albunea*, quæ Sibylla fuit Tyburtina. De *Italis* & *Oenotriis*, Æ. 1. 534.

87. *Cæſarum ovium ſub nocte, &c.*] Plinius l. 16. 44. *Apud Tiburtes* (unde non longe abeſt Albunea) *extant ilices tres, etiam Tiburte conditore eorum vetuſtiores. Fuiſſe autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit unâ ætate ante Iliacum bellum.* Pauſanias autem in Atticis loquens de Amphiarao, inſigni ſomniorum interprete, qui à Græcis ideo inter

Multa

videt multas figuras vagantes mirabilibus modis, & audit voces multiplices, & fruitur ſermone Deorum, & alloquitur Acheronta è profundo Averno. Tunc etiam ipſe pater Latinus, poſcens reſponſa, illic ſacrificabat de more centum oves lanigeras; & jacebat extenſus ſuper earum pelle & ſtratis velleribus. Vox repentina emiſſa eſt ex intima ſylva: ô mea proles, ne quare jungere filiam tuam conjugio Latino; neve confide lectis præparatis. Venit gener peregrinus: qui progenie ſua extollit noſtrum nomen ad ſidera; & cujus de ſtirpe poſteri videbunt omnia verſari & regi ſub pedibus ſuis, quacumque Sol revertens aſpicit geminum Oceanum. Latinus ipſe non continet in ore ſuo hæc reſponſa Fauni patris, & hæc monita data per noctem tacitam; ſed jam fama circumundique volans ſparſerat ea per urbes Italicas: cum juventus Trojana applicuit naves ad crepidinem herboſam litoris. Æneas, & præcipui duces, & formoſus Aſcanius, ſternunt corpora ſua ſub ramis arboris altæ: & inchoant epulas, & in gramine ſupponunt cibis placentas è frumento; ſicut ipſe Jupiter ſuggerebat, & onerant illud ſolum panis fructibus ſylveſtribus. Illic cæteris abſumptis, cum inopia ciborum cogeret eos vertere morſus in panem exiguum: & frangere manu ac dentibus audacibus orbem

Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt;
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi: qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant; quorumq; à ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regiq; videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat; cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ:
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Jupiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu maliſque audacibus orbem

NOTÆ.

Deos relatus eſt; ait, apud Oropum, Atticæ maritimam urbem. Amphiarai fontem eſſe ac templum: ubi arietem immolant, cujus ſub ſtrata in pelle dormientes nocturna viſa expectant. Ex iis colligit Cerdanus, ejuſmodi ſacra à Tiburte Amphiarai filio tranſlata eſſe in Italiam; eaque à Virgilio eſſe Fauno attributa, quæ Amphiarao Græci tribuerant.

91. *Acheronte affatur Avernis.*] Per *Acheronta*, fluvium infernum, de quo Æ. 6. 323. umbras Deoſque inferorum intelligit. Per *Averna*, inferorum oſtia, de quibus, Æ. 6. 237. ipſos indicat inferos.

96. *Latinis.*] E Latio, quod complectitur Aborigines, Rutulos, Laurentes, Volſcos, &c. ſupra, v. 54.

100. *Utrumque recurrens, &c.*] Magnitudinem notat futuri imperii Romani; vel ab oceano orientali ad occidentalem, qua Sol diurno motu recurrit; vel ab oceano ſeptentrionali ad meridionalem, qua Sol annuo motu diſcurrit. De *vario Solis motu*, G. 1. 238.

105. *Auſonias, &c.*] Supra, v. 54. *Laomedontia pubes*, à Laomedonte Trojano rege. G. 1. 502. *Aggere*, Æ. 5. 44. *Adorea liba*, placentas ex frumento puriſſimo, quod *ador*, ſive *far*, appellatur; Æ. 7. 33. Et forte, quia appellat *liba*, innuit Virgilius ſacrificia Diis tum primum ab Ænea facta eſſe: & è placentis *libatis* oblatiſque ſocios paviſſe famem, ut è victimarum extis fieri ſolitum videmus, Æ. 8. 183.

111. *Cereale ſolum.*] *Solum* eſt, quod cuique rei ſuſtentandæ ſupponitur, Ecl. 6. 35. *Ceres*, Dea frumenti, panis, Æ. 5. 79. *Cereale ſolum*, quadra è pane.

114. *Orbem Fatalis cruſti.*] Mox vocabit, *quadram*, tum *menſam*; & *placentas* intelligit, quæ pro patinis tum fuerunt, & vero ſæpe eſſe ſole-

Fatalis

Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam menſas conſumimus, inquit Iülus?
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primumque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo: ſalve fatis mihi debita tellus;
Voſque, ait, ô fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hic domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia (namq;
Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebant,
Exiliis poſitura modum.
Quare agite: & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gen-
Veſtigemus; & à portu diverſa petamus. [tis,
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, &, Geniumque loci, primamq; Deorum
Tellurem, Nymphaſque & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctiſque orientia ſigna,

fatalis cruſtæ, nec abſtinere à planis quadris: Aſcanius jocans, dixit: Heus! etiam comedimus menſas! Nec dixit *plura. Vox illa audita indicavit prima terminum laborum: & pater excepit* eam *primus ab ore loquentis, & ſecum expendit admiratus oraculum. Statimque dixit; ſalve terra debita mihi per fatum; & vos ſalvete, ô Penates Trojani. Hic* eſt *domus, hæc eſt patria. Etenim nunc reminiſcor, pater Anchiſes depoſuit apud me talia ſecreta fatorum: Fili,* aiebat, *quando fames coget te appulſum incognitis litoribus comedere menſas, cibis deficientibus, tunc fatigatus memento ſuperare ſedem* certam, *& manu ſtatuere illinc ac cingere mœnibus primam urbem. Illa fames erat* iſta: *hi caſus extremi erant deſtinati nobis allaturi finem miſeriis. Agite igitur: & ſub primam lucem Solis inquiramus lati, quanam* ſint hæ *regiones, aut quinam homines occupent* eas, *ubi* ſint *urbes* illius *nationis; & abeamus* in loca *remota à portu. Nunc effundite pateras* in honorem *Jovis, & precibus invocate patrem Anchiſen, & rurſus afferte vinum* in *menſas. Sic locutus, poſtea cingit caput ramo viridi, orat Genium* hujus *loci, & Terram primam Deorum, & Nymphas, & Deos adhuc incognitos: deinde Noctem, & ſidera ſurgentia per noctem,*

NOTÆ.

bant apud veteres. Hæc vocum diverſitas è placentæ figura repetenda eſt. Erat enim rotunda quidem, ſed lineis duabus decuſſatim in medio ſignata: itaque quatuor veluti quadris diſtincta. Ita Cerdanus è veteribus Poëtis.

119. *Stupefactus numine.*] Oraculo divino, quod ex Aſcanii ore erumpebat; aut potius oraculi divinâ quadam ſolutione. *Preſſit.* Vel *continuit ſilentio:* vel potius, *ſecum tacita expendit.*

121. *Trojæ Penates.*] Dii regionis illius patrii ac domeſtici; qui, cum iis Penatibus conjuncti, quos Troja advehimus, jamcommuni nomine Penates tutelareſque Trojæ ac Trojanorum dicendi eſtis.

128. *Illa fames.*] Prædicta, non tantum ab Harpyia Celæno, Æ. 3. 257. ſed etiam ab Anchiſa: forte, Æ. 6. 890. ubi filio memorat futura bella in Italia: *& quo quemque modo fugiatve feratve laborem.*

130. *Primo cum lumine Solis.*] Poſterâ lucis initio. Hunc enim diem in excenſu, & libationibus, & Deorum veneratione poſuerunt. De *libatione* in menſa, Æ. 1. 470. De *divinitate Anchiſæ*, Æ. 5. 59. 96 98. De *Geniis locorum*, Æ. 5. 95.

136. *Primamque Deorum Tellurem, &c.*] Juxta Heſiodum, qui in Theogon. v. 117. poſt Chaos primam Deorum ponit *Terram*, quæ primo genuit Cœlum ex Cœlo Oceanum, Saturnum, Gigantes, &c. Æneas deinde *Nymphas* precatur, de quibus Ecl. 2. 46. Et *flumina*, quæ ſuos quoque Deos habere putabantur. Et hos adjungit *Telluri*, quia eam ornant atque incolunt.

138. *Noctem, &c.*] Deam item, apud Heſiodum, v. 123. prognatam è Chao, & parentem Diei atque Ætheris: unde cum ea conjungit *ſigna* ſive *aſtra*, quæ noctu oriuntur & apparere incipiunt. Noctem invocat, ut imminentem; quia timebat ſibi tum ab incolarum inſidiis.

Idæumque

& Jovem Idæum, & matrem Phrygiam per ordinem invocat, & geminos parentes è cælo & ex inferis. Tunc Jupiter omnipotens intonuit ter ſerenus è ſupremo cælo, & monſtravit è cælo nubem coruſcantem auro & radiis luminis, ipſe commovens eam *manu. Tunc ſtatim rumor ſpargitur per exercitum Trojanum, veniſſe diem quo ædificent urbem deſtinatam. Certatim renovant epulas, & gaudentes magnis præſagiis diſponunt pocula, & coronant vina, quando dies poſtera naſcens cinxit terras luce; ſeparati inquirunt urbem, & terminos, & litora* hujus *nationis*: diſcunt, *hac* eſſe *ſtagna fontis Numici, hoc* eſſe *flumen Tybrim, hic manere generoſos Latinos. Tunc filius Anchiſæ imperat centum oratores electos ex omni ordine ire ad magnificam urbem Regis, omnes coronatos ramis Minervæ: & portare* illi *viro munera, & petere pacem* pro *Trojanis. Non* eſt *mora: juſſi properant, & vadunt celeribus paſſibus: Æneas ipſe deſcribit muros depreſſâ foſſâ, & inchoat urbem, & in litore cingit primam habitationem vallo & pinnis in formam caſtrorum.*

Idæumq; Jovem, Phrygiamq; ex ordine matrem
Invocat, & duplices cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras lætl ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & litora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſq; feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum, primalque in litore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
Jamq; iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:

Et jam juvenes perfuncti itinere videbant turres & domos altas Latinorum, & appropinquabant muro. Ante urbem pueri & juvenes in *prima pubertate exercentur equis, & regunt currus in arena:*

NOTÆ.

139. *Idæumque Jovem.*] Natum in Ida Cretæ monte, & educatum in Dictæo ejuſdem antro, G. 4. 151. De *matre Phrygia*, Cybele, in Phrygia præcipue culta, Æ. 3. 111.

140. *Duplices cœloque Ereboque parentes.*] Venerem matrem: quæ in cœlo, & Anchiſem patrem, cujus idolum quidem apud inferos erat, anima tamen in cœlo apud ſuperos, Æ. 6. 748. De *Erebo*, profundo inferorum loco, Æ. 4. 510.

141. *Clarus ab alto Intonuit.*] Fulmen ſereno cœlo cadens, modo fauſti, modo infauſti ominis, G. 1. 487.

142. *Radiis lucis & auro.*] *Lucis aureæ.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

144. *Diditur.*] Non *deditur*: hoc enim à *dedo, trado*; illud à *dido, diſtribuo.* Horat. Satyr. l. 2. 2. 66. *ſervis .... munia didit.* Lucretius frequentiſſime. De *coronatione vini*; cum, vel implentur vino pocula, vel ipſa cingunrur floribus, Æ. 3. 525. & G. 2. 528. De *lampade*, pro *Sole*, Æ. 4. 6.

150. *Stagna Numici.*] Fontem Numici fluvii, cujus breviſſimus curſus eſt prope Lavinium, inter Laurentem & Ardeam. Hunc fontem aiunt ſacrum fuiſſe Annæ Perennæ, quam Ovidius, Faſt. 3. 551. putat Annam eſſe Didonis ſororem, eo profugam, poſt necem ſororis direptamque ab Iarba Carthaginem Nunc eſt *rivo di Nemi*. De *Tybri*, Æ. 1. 17. De *Latinis*, ſupra, v. 54.

154. *Ramis Palladis.*] Olivæ, Palladi ſacræ, G. 1. 14. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

157. *Deſignat mœnia foſſâ.*] Locum ad orientalem Tyberis ripam, paulo ſupra maris litus, cui nomen Trojæ dedit, ex Livio & Dionyſio Halicarn. ubi deinde *Oſtia* urbs ab Anco Marcio Romanorum rege condita e...

160. *Tecta Latinorum.*] Redundat ſyllaba in verſu, ut in iſto, G. 1. 295. *Vulcano decoquit humorem.* Notat *Laurentum*, urbem Latini regiam.

Aut

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Cum provectus equo longævi Regis ad aures
Nuncius ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſylvis & relligione parentum.
Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc ſacris ſedes epulis: hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua è cedro, Italuſque paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem;
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo aſtabant: aliique ab origine reges,

aut intendunt difficiles arcus, aut vibrant brachiis ſpicula flexibilia, & provocant ſe curſu atque jactu telorum. *Tunc nuncius vectus equo refert ad aures grandævi Regis veniſſe magnos homines in habitu incognito. Ille jubet eos adduci intra domum, & ſedit in avito ſolio, in medio* ſuorum. *Fuit in altiſſima* parte *urbis domus magna, magnifica, ducta centum columnis, palatium Laurentis Pici, tremenda* ob *ſylvas & religionem majorum. Initium erat regibus, inde ſumere ſceptra, & erigere primos faſces: hæc curia* erat *illis templum, hic locus* deſtinatus *ſacris conviviis: hic mactato ariete patres ſolebant ſedere* ad *menſas longas. Imo præterea ſtabant in veſtibulo per ordinem imagines veterum patrum ex antiqua cedro, & Italus, & pater Sabinus plantator vitis, tenens in imagine falcem curvatam; & ſenex Saturnus, & effigies Jani bifrontis; & alii reges* à prima *origine,*

NOTÆ.

171. *Laurentis regia Pici.*] De illa *regia*, & *Laurente agro*, ſupra, v. 63. De *Pico*, v. 47. & infra, v. 189.

173. *Attollere faſces omen erat.*] *Faſces* poſuit pro quibuſlibet imperii inſignibus; nondum enim faſcium hic uſus erat. *Omen* poſuit pro *initio*: quia veteres, graviſſimarum rerum initio, captare omina & auſpicia & auguria ſolebant: unde *auſpicium* etiam, & *auſpicari*, dicimus, pro, *initium* capere & *incipere*: & *inaugurari*, pro, *in dignitatem aliquam aſſumi.*

174. *Curia templum.*] *Curia*, locus eſt ubi res publicæ *curantur*: ſive divinæ, ut ſacrificia; ſive humanæ, ut judicia, conſilia: unde aliquando cum templo fere convenit; aliquando ab eo diverſa eſt, ut hic. Qui curiæ præerat, dicebatur inde apud Romanos *curio*: & poſtquam populus Romanus à Romulo tres in *tribus* diſtinctus eſt, ſingulæ tribus diviſæ ſunt in decem *curias*, ſic dictas à locis, quo ſacrorum negotiorumque causâ ſeparatim cives conveniebant.

175. *Ariete cæſo Perpetuis, &c.*] *Arietis* ſacrificium illis in partibus tum in uſu fuiſſe jam diximus, v. 87. *Perpetuis menſis*: in longum porrectis, ubi continua ſerie ſederent convivæ; non vero diſtinctis in ſedilibus. Sic Æ. 8. 183. *Perpetui tergo bovis.* Porro conſidere, non in lecto recumbere ad menſas, heroicis temporibus moris fuiſſe diximus, Æ. 1. 702.

178. *Italus.*] Hunc aiunt quidam fuiſſe Siculorum regem: Dionyſius potentem virum, Oenotrum genere, & ex eorum Arcadum proſapia, qui duce Oenotro Lycaonis filio, illuc ex Peloponneſo venerant: eumque propagato imperio, regionem *Oenotriam* ante dictam, nomine ſuo *Italiam* nuncupaſſe.

178. *Sabinus Vitiſator, &c.*] *Sabinus* nomen dedit Sabinis, genti ex Lacedæmoniis quidem, ut vulgo exiſtimatur; ſed ut Cluverius probat, ex Oſcis Auſonibus oriundæ. Filius fuit *Sanci*, hujus regionis genti, qui alio nomine *Dius Fidius*, alio item *Semo* dicebatur: ut patet ex Ovid. Faſt. 6. 213. Hunc *vitem* & *ſegetes* coluiſſe non liquet: quare multi verſum hunc totum *Vitiſator, curvam ſervans, &c.* referunt ad Saturnum. At certe ſtructura verſus omnino ad Sabinum eſſe referendum oſtendit. Et ſi conjicere fas eſt: puto hunc *Sabinum*, ejuſque patrem *Sancum*, artem ſerendæ terræ in eo tractu reperiſſe; unde *Sancus* dictus ſit *Semo*; non quaſi *ſemihomo*, id eſt, inter homines Deoſque medius, ut interpretatur Voſſius; ſed à *ſeminando*; atque ita *vitiſator* & *falce armatus* pingitur ejus filius Sabinus; quod fortaſſe artem illam à patre inventam perfecerit, & vitium culturam eidem addiderit. De *Saturno*, Æ. 8. 319. De *Jano* bifronte, infra, v. 610. De *veſtibulo*, ſeu *atrio*, in quo diſponebantur imagines, Æ. 4. 666.

181. *Ab origine reges.*] Alluſum aliqui putant ad populum Aborigines, quibus tunc Latinus imperabat. Hos quidam volunt primos fuiſſe Italiæ incolas, ibidem natos, non aliunde

qui certando pro patria tulerant vulnera bellica. Et praterea pendent circa ſacra limina arma plurima, capti currus, & curva ſecures; & criſta capitum, & magna clauſtra portarum, & ſpicula, & ſcuta, & roſtra avulſa navibus. Ipſe Picus, domitor equorum, ſedebat, cum *baculo Quirinali, & veſtitus parvâ trabeâ; & ſiniſtrâ manu ferebat ſcutulum : Picus quem amatrix Circe, correpta nimia cupiditate, percuſſam aureâ virgâ & transformatum venenis fecit avem; & variavit coloribus* ejus *alas. Latinus ſedens intra tale templum Deorum & avitam domum, accerſivit Trojanos ad ſe ſub tecta : & prior dixit hæc ore tranquillo* iis *ingreſſis : ô Trojani (neque enim ignoramus & urbem & genus* veſtrum, *& cogniti direxiſtis* huc *mari navigationem) dicite*

Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique; ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor : quem capta cupidine conjux
Aureâ percuſſum virgâ, verſumq; venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Talis intus templo Divûm, patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore :
Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſum)

NOTÆ.

advectos, ideoque dictos *Aborigines*, cujuſmodi homines Græci vocant αὐτόχθονας. Alii ex variis nationibus vagis collectos, unde *Aberrigines* dicti ſint, ab *aberrando*. Alii vero plures, Dionyſio Halicarnaſſeo duce, eoſdem putant fuiſſe cum Œnotris, qui ex Arcadia profecti, annis ante bellum Trojanum pluſquam quadringentis, in Italiam appulſi, montes patrio more incoluerint; indeque quaſi cognomine quodam appellati ſint *Aborigines*, ab ὄρος, *mons*. Videtur Virgilius primam opinionem tenere, Æ. 8. 314. De *poſtibus*, Æ. 2. 442. De *criſtis galearum*, Æ. 6. 779. De *roſtris*, in prora navium prominentibus, Æ. 5. 143.

185. *Quirinali lituo, &c.*] *Lituus*, hic baculus eſt augurum, in ſumma parte incurvus, quo cœli regiones ad conſulendos avium volatus diſtinguebant; alibi, tuba eſt, ejuſdem formæ, Æ. 6. 167. Igitur *ſuccinctus* ad *trabeam* dumtaxat pertinet, non ad *lituum*: nemo enim *cinctus* baculo dici poteſt. *Quirinalis* dicitur; quia ex Plutarcho, Romulus augurandi mire peritus fuit, ob eamque rem lituum ſolebat geſtare: qui deinde ſtudioſe ſervatus in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, cum ea deflagraſſet, inventus eſt integer, ut eſt apud Cicer. de Divin. l. 1. 30. Cum ergo Romulus appellatus ſit *Quirinus*; ideo lituus hic, *Quirinalis*, per anticipationem vocatur.

188. *Parvâ ſuccinctus trabeâ.*] *Trabea*, toga fuit, communis ſive albi coloris: in eo diſſimilis *prætexta*: quod *prætexta* purpureo limbo tantum in ima ora prætexeretur; trabea multis faſciis virgiſque purpureis, inſtar trabium tranſverſis ac diſcurrentibus ornaretur; iiſque, vel intextis, vel aſſutis. Ornamentum fuit equitum in decurſione publica, quæ idibus Julii fiebat: item & Conſulum in aperiendo Jani templo: aliquando etiam augurum, qualis hic ornatus Pici deſcribitur. A Romulo trabeam uſurpatam, prætextam à Tullo Hoſtilio primum inventam habemus ex Plinio, l. 9. 39. Quare Virgilius, qui eam attribuit Pico, prolepſi ſive anticipatione uſus eſt. Dicitur hæc Pici trabea, *parva*; id eſt, ſtricta, brevis atque anguſta, quales initio togæ fuerunt; non laxior & fuſior, quales deinde luxus induxit. De *ancilibus*, ſcutis minoribus ac rotundis, Æ. 8. 664.

189. *Picus, equûm domitor, &c.*] *Studioſus equorum* dicitur ab Ovid. Metam. 14. 322. mutatuſque in avem picum, *pivert*, à Circe; quod, ob fidem uxori ſuæ Canenti ſervandam, ejus amorem ſpreviſſet. Fingitur mutatus in picum: quia avis illa maximi uſus fuit in captandis auguriis, qua in arte idem rex excelluit; unde & augurali habitu hic deſcribitur. *Aurea virga.*] Aliqui legunt *aurea*, in primo caſu, ut ad Circen referatur: quemadmodum *Venus aurea* appellatur, Æ. 10. 16. Alii, *aurea*, in ſexto caſu, ut ad virgam referatur: quemadmodum diximus, Æ. 1. 702. *Aureâ compoſuit ſpondâ.* Vocatur Circe *conjux*, id eſt, amatrix, quæ conjugis loco optabat eſſe; ut Ec. 8. 18. *Conjugis indigno Niſæ deceptus amore.*

191. *Sparſitque coloribus alas.*] Purpureo & fulvo, quibus pici pennæ diſtinctæ ſunt. De *Teucris* & *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Quid

Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrâſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium: neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes: his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes, [tur.
Threïciamq; Samum, que nunc Samothracia fer-
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum Divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni: nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ, lituſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur: pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipſe Jovis de gente ſuprema,
Troïus Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis:

quid petitis? qua cauſa tulit per tot maria cærulea ad litus Italicum naves veſtras, aut cujus rei indigentes? Sive puſi errore viarum, ſive procellis (qualia multa nautæ patiuntur in alto) ingreſſi eſtis ripas fluvii noſtri, & ſedetis in portu; ne fugiatis hoc hoſpitium: neve ignoretis Latinos eſſe gentem Saturni non juſtum per vincula legum, ſed ſponte ſua, & conſuetudine illius viventem Dei. Et ſane recordor (quanquam fama illa minus nota eſt ob vetuſtatem) Auruncos ſenes ita narrare: quondam Dardanus, natus in his arvis, pervenit ad Idæas urbes Phrygiæ, & ad Samum Thraciam, quæ nunc vocatur Samothracia. Nunc palatium aureum cæli ſiderei excipit ſolio illum hinc profectum è Tyrrhena urbe Coriti, & donatus aris auget numerum divorum. Dixerat: & Ilioneus ſic reſpondit voce verbis ejus: Rex, eximia proles Fauni: nec nigra tempeſtas coëgit nos agitatos mari intrare in regnum veſtrum; nec aſtrum, aut litus abduxit nos à recta regione viæ. Omnes conſulto & animis libentibus appellimur ad hanc urbem: ejecti regnis, qua Sol oriens & ultimo cælo ſpectabat olim ampliſſima.

Initium noſtræ ſtirpis eſt à Jove, Trojana juventus gloriatur Jove parente: rex Æneas Trojanus ipſe è ſumma familia Jovis, miſit nos ad tuam domum. Si terra ultima celat aliquem interfuſo oceano; ſi zona Solis torridi, porrecta in medio quatuor zonarum, ſeparat aliquem à cæteris hominibus; is quoque audivit, quanta procella belli, erumpens è crudelibus Mycenis, perterraverit agros Idæos; & quo fato geminus orbis Europæ atque Aſiæ commiſſus ſit.

NOTÆ.

202. *Latinos, Saturni gentem, &c.*] Indicat ætatem auteam, de qua, E. 4. 6. G. 1. 125. De *Saturni* in Italia regno. Æ. 8. 319. De *Auruncis* & *Auſonibus*, ſupra, v. 55.

207. *Dardanus Idæas, &c.*] Hoc narravimus, Æ. 3. 167. Æ. 1. 239. De *Ida*, monte Troadis in Phrygia, Æ. 1. 385. De *Tyrrhena* regione, Æ. 2. 781.

208. *Threïciamque Samum.*] *Samos* triplex, I. Maxima, ad occidentem ſinus Corinthiaci, in mari Ionio, nunc *Cephalonie*, de qua, Æ. 3. 271. II. Minor, ad occidentem Ioniæ, in mari Icario, nunc adhuc *Samo*, de qua, Æ. 1. 20. II. Minima, ad meridiem Thraciæ, contra oſtia Hebri fluvii, in mari Ægeo, communius *Samothracia* dicta, nunc *Samandrachi*: de qua hic ſermo eſt. De *Corito* oppido Tuſciæ, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170.

217. *Regnis, qua maxima, &c.*] Priamus enim maximæ parti minoris Aſiæ imperabat, Æ. 3. 1. De *ortu Dardani à Jove*, Æ. 3. 167.

220. *Jovis de gente . . . Æneas*] Et paterno genere, per Dardanum; & materno, per Venerem. *Idæi campi*, Trojani, ubi mons Ida, Æ. 2. 801. *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Agamemnonis regia, Æ. 1. 288. *Europæ atque Aſiæ orbis*: Græci, qui ex Europa; Trojani qui ex Aſia. *Orbis*, pro mundi parte hic ſumitur.

Ab illo excidio, jactati per tot maria immensa, poscimus pro *Diis domesticis sedem angustam, & litus securum, & aquam atque aërem communem omnibus. Non erimus dedecori regno* tuo, *nec levis fama vestra* inde *habebitur, nec delebitur gratia tanti beneficii, nec pœnitebit Italos admisisse sinu* suo *Trojam. Juro per fata Æneæ, & per dextram* ejus *potentem, seu fide, seu bello & armis, si ullus expertus est* eam: *multi populi, multæ nationes, & petierunt, & voluerunt nos sociare sibi: ne sperne* nos, *quia sponte portamus manibus tænias & verba supplicantium. Sed voluntas Deorum coëgit nos jussis suis quærere regionem vestram. Dardanus hinc ortus* est, *huc revertitur: & Apollo magnis oraculis impellit nos ad Tybrim Tyrrhenum, &* ad *fluenta sacra fontis Numici. Præterea Æneas offert tibi exigua dona præteritæ fortunæ, reliquias servatas è Troja incensa. Anchises pater* ejus *libabat hac* paterâ *aurea ante altaria: hic erat ornatus Priami, quando* juxta *consuetudinem reddebat jus populis convocatis, & sceptrum, & sacra tiara, & vestes, opus Trojanarum* mulierum. *Inter talia verba Ilionei, Latinus tenet vultum defixum intuendo, & stat immotus loco, volvens oculos attentos: nec purpura colorata, nec sceptrum Priami tam movet regem, quam attendit ad conjugium & nuptias filiæ, & meditatur in animo oraculum antiqui Fauni.*

Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis lituſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamq; auramq; patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petière sibi & voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
Imperiis egêre suis. Hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoq; moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.

NOTÆ.

225. *Audiit, & si quem, &c.*] Intelligit incolas, si qui sunt, zonæ frigidæ; quæ ultra oceanum, ad meridianum & septentrionalem polum hinc inde recedit: & incolas zonæ torridæ quæ in medio orbis itineri Solis subjacet. De his tribus zonis & aliis duabus temperatis, G. 1. 233.

237. *Præferimus manibus vittas.*] Supplices tam apud Latinos, quam apud Græcos, solebant olivæ ramum præferre, revinctum laneis vittis; quæ in manus supplicum dependebant: unde dicuntur passim etiam *velamina*, & *infulæ*; quod velarent manus & quasi vincirent: capitum vero infulæ vulgo etiam essent è tæniis vittisque laneis, Æ. 2. 133.

242. *Tyrrhenum ad Tybrim, &c.*] De *eo*, Æ. 2. 781. De *Numico*, supra, v. 150. De *libatione ad aras*, Æ. 1. 740.

247. *Sacerque tiaras.*] Pileus fuit omnium fere orientalium principum, igitur & Phrygum: oblongus, rotundus, in acumen desinens, pendulis ad aures vittis insignitus: cujus acumen erectum quidem reges ferebant; cæteri ab rege illustres viri, paulum inflexum.

248. *Iliadumque labor, vestes.*] Vestes acu pictæ, quod *Phrygum* inventum fuit: unde & *Phrygiones* dicuntur ejusmodi artifices. *Iliades* Trojanæ mulieres, Phrygiæ.

254. *Sortem.*] Oraculum, Æ. 4. 346. De *paribus auspiciis*, pro, pari potestate, Æ. 4. 102.

Hunc

Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii noſtra incepta ſecundent,
Auguriumq; ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno: non vobis rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adveniat; vultus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, & (ſiquid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum geminoſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem:
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.

hunc eſſe illum generum, profectum è peregrina regione deſtinatum fatis; & hunc vocari in regnum aqua poteſtate: hinc orituram ſobolem illuſtrem virtutibus, & quæ potentiâ ſubjiciat totum orbem. Denique lætus ait: Dii proſpera reddant noſtra conſilia, & ſua auguria. Vir *Trojane concedetur* tibi *quod cupis. Nec contemno dona* veſtra: *regnante Latino, non deficiet vobis fœcunditas divitis agri, aut abundantia Trojæ. Tantummodo veniat ipſe Æneas ſi tantum eſt* ipſi *deſiderium noſtri. ſi properat conjungi* mecum jure *hoſpitii & appellari ſocius; & ne timeat vultus benevolos. Erit mihi pars fœderis, tetigiſſe dextram regis. Vos vero jam reportate Regi mea dicta. Eſt mihi filia, quam non oracula ex patrio ſacrario, non multa prodigia è cœlo* miſſa *permittunt me ſociare marito nationis noſtræ. Edicunt hoc ſupereſſe Latio:* nempe *venturum* eſſe *genorum è peregrinis regionibus, qui poſteritate* ſua *extollat ad ſidera noſtrum nomen. Et opinor hunc illum* eſſe *quem fata petunt; & id cupio, ſi* mea mens *conjicit aliquid veri. Hæc locutus pater, elegit equos ex omni multitudine. Trecenti* bene *curati erant in altis ſtabulis. Statim imperat equos, coopertos purpurâ & variatis ſtragulis dari ſingulis Trojanis* per *ordinem: aurea phaleræ pendent demiſſa in pectora: tecti auro mordent ſub dentibus aurum rutilum.* Imperat *dari Æneæ abſenti currum & geminos* equos *jugales, ex origine cœleſti, exhalantes ignem naribus: de ſtirpe illorum, quos ingenioſa Circe, ſuffurata patri* ſuo *Soli, creaverat nothos è matre ſuppoſita.*

NOTÆ.

262. *Uber agri.*] Subſtantive pro *ubertate terræ*, G. 2. 185.

266. *Tyranni.*] *Regis.* Sic enim Plato, & Iſocrates, & Græci poetæ Tragici, bonum etiam principem appellant. De *adyto*, Æ. 2. 297.

277. *Inſtratos oſtro alipedes.*] *Alipedes*, equi veloces & quaſi alatis pedibus: deſumpta vox è Lucretio, qui cervos ita nuncupat. l. 6. 765. *Oſtro*, purpura è ſanguine oſtrei expreſſa, G. 2. 506. *Pictis tapetis*, ſtragulis purpureis, ſed acu pictis & variatis: pictura enim de acu ſæpe dicitur. reperitur *tapes*, *tapete*, *tapetum*.

278. *Monilia.*] *Phaleras* quidam interpretantur. Et vero phaleræ ſunt Plinio penſilia ornamenta: quanquam Suidæ ſunt ſcutula in fronte; Herodoto tegumenta circa maxillas.

282. *Patri quos Dædala Circe, &c.*] Fingitur hic à Virgilio Circe, Solis filia, paternis equis equam elam ſuppoſuiſſe, quæ hos Latini equos ex eorum ſemine pepererit: unde *nothi* dicuntur, id eſt, non legitimi, quorum tamen notus eſt pater: quorum enim ignotus eſt, ii dicuntur *ſpurii*: à Græca voce νόθος, quæ idem ſignificat. *Circe* dicitur *Dædala*, id eſt, ingenioſa: vel à Dædalo ingenioſo artifice, Æ. 6. 14. vel à δαιδάλλω *artificioſa facio*. Sic Lucretius, Minervam, Terram, linguam, *Dædalam* paſſim appellat. Dicitur autem *Circe* à quibuſdam fuiſſe Marica illa nympha, mater Latini, de qua, v. 47.

Trojani poſt talia munera & verba Latini revertuntur excelſi in equis, & referunt pacem. Ecce autem aſpera uxor Jovis referebat ſe ab Argis Inachiis, & ibat elata per aërem, & procul ab uſque Pachyno Siculo vidit ex aëre latum Æneam & claſſem Trojanam. Videt Trojanos *jam ſtruere domos, jam confidere regioni, reliquiſſe naves: ſtetit affixa illic, præ gravi dolore: deinde movens caput, emiſit è pectore hæc verba: Vah gentem odioſam, & fata Trojanorum oppoſita voluntati meæ An potuerunt perire in campis Sigeis! an capti potuerunt capi? an Troja combuſta combuſſit homines? Ergo repererunt iter per medios exercitus & medias flammas. At opinor, mea poteſtas denique jacet laſſa: aut ſatiata depoſui odium. Imo etiam auſa ſum perſequi inter aquas eos expulſos patriâ, & toto mari me obicere iis exulibus. Vires cœli & maris conſumptæ ſunt contra Trojanos. Quid profuerunt mihi Syrtes, aut Scylla, aut magna Charybdis? tegunturque alveo deſiderato Tybridis, tuti à mari atque à me. Mars potuit evertere crudelem nationem Lapitharum: ipſe pater Deorum permiſit furori Dianæ veterem Calydona: quam tantam pœnam ſceleris merentibus Lapithis aut Calydone? Sed ego, magna uxor Jovis, quæ potui nihil omittere intentatum, quæ converti me in omnia, ſuperor ab Æneâ. Quod ſi mea divinitas non eſt ſatis potens; non ſane dubitabo invocare quicquid uſquam eſt:*

Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates: ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigeïs occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, medioſque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent: odiis aut exſaturata quievi.
Quin etiam patriâ excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego, magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti;
Vincor ab Æneâ. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt:

NOTÆ.

286. *Inachiis Argis.*] De *Argis*, urbe Peloponneſi, Junoni chara, Æ. 1. 19. 288. *Inachii* dicuntur, vel ab Inacho Argivorum rege; vel ab Inacho fluvio; qui prope urbem fluit; ex Strabone l. 8. De *Pachyno*, promontorio Siciliæ meridionali, *capo Paſſaro*, Æ. 3. 699.

294. *Fata Phrygum.*] De *fatis*, Æ. 1. 243. De *Phrygia*, ibid. 385. De *Sigeo* Troadis promontorio, Æ. 6. 500. De *numine*, Æ. 1. 137. De *Teucris*, Ibid. 239.

302. *Quid Syrtes, &c.*] In Libyco mari vadoſi ſinus, Æ. 1. 115. De *Scylla* ſcopulo, & *Charybdi* voragine in freto Siculo, Æ. 3. 420.

304. *Mars perdere gentem Lapithûm, &c.*] Pirithous Lapitharum rex, de quo Æ. 6. 601. 617. ad ſuas cum Hippodame nuptias cum Centauros Deoſque omnes, uno excepto Marte, invitaſſet: Mars utramque gentem Lapithas & Centauros, clade utrinque maxima inter pocula commiſit. Ita Servius, quem ſequuntur cæteri interpretes. De *Lapithis*, & *Centauris*, Theſſaliæ gentibus, G. 2. 456. G. 3. 38.

306. *Calydona Dianæ, &c.*] OEneus Calydonis rex, in Ætolia, circa oſtia Eveni fluvii: cum Diis omnibus, exceptâ Dianâ, primitias frugum obtuliſſet; irata Dea aprum immiſit, à quo vaſtatus eſt late ager Calydonius, donec à Meleagro Oenei filio fera occideretur. Ovid. Met. 8. 273.

Flectere

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeïs prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Alecto dirarum ab ſede ſororum
Infernique ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo ſata nocte, laborem,
Hanc operam; ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.

ſi non poſſum flectere ſuperos, commovebo inferos. Sit ita *non permittetur* mihi *arcere eos ab regno Latini; & Lavinia fatis deſtinatur* Æneæ *uxor certiſſima: ſed licet differre, & adhibere moras tantis rebus; ſed licet evertere populos utriuſque regis. Gener & ſocer faciant* fœdus *hoc præmio ſuorum. Puella,* habebis *pro dote ſanguinem Trojanum & Rutulum: & Bellona deſtinatur tibi pronuba. Nec ſolum* Hecuba filia *Ciſſei gravida peperit faces conjugales: Veneri etiam ſuus filius erit idem, & alter Paris, & fax iterum pernicioſa contra Trojam recidivam. Poſtquam protulit hac verba, deſcendit tremenda* in *terras. Excitat ex domo dirarum ſororum & infernis umbris Alecto luctuoſam: cui bella triſtia, & ira, & inſidiæ, & crimina pernicioſa* ſunt *cordi. Ipſe etiam pater Pluton averſatur* hoc *monſtrum, averſantur ſorores infernæ: tot convertit ſe in ſpecies, tam crudeles ſunt figuræ* ejus, *tot dira producit ſerpentes. Juno animat eam his verbis, & loquitur talia: ô virgo filia Noctis, concede mihi hunc laborem proprium, hoc officium: ne noſtra gloria vel fama victa, cedat locum; & ne Trojani poſſint circumvenire Latinum* prætextu *conjugii, & invadere regionem Italam.*

NOTÆ.

312. *Acheronta.*] Numina inferorum, ubi *Acheron* fluvius, Æ. 6. 323.

315. *At trahere, &c.*] Quomodo Dii fatis obſtare poſſent, diximus, Æ. 1. 243.

317. *Mercede ſuorum.*] Damno populorum; quæ *merces* ironice dicitur. Ita Cicero Tuſcul. 3. 12. *Nam iſtuc, nihil dolere, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in anima, ſtuporis in corpore.*

319. *Bellona .... pronuba.*] *Bellona,* Dea bellorum præſes, Martis ſoror, quæ eidem ad bellum eunti currum & equos parat: Græcis dicta *Enyo. Pronuba,* mulieres dicebantur, quæ nuptias conciliabant, eaque adminiſtrabant quæ pertinebant ad nuptias, & nuptam in lecto collocabant: eas oportebat uni viro nuptas fuiſſe, ad bonum omen.

323. *Ciſſeis prægnans ignes, &c.*] Hecuba Priami uxor, Ciſſei Thraciæ regis filia, antequam pareret Parin, viſa eſt ſibi facem utero geſtare, Æ. 1. 31. *Ignes enixa jugales,* intellige Parin ipſum, vel incendium Trojæ, quod illius partus & conjugii fructus fuit: dicitur enim *jugale* quicquid ad conjugium pertinet; & conjugium ipſum, *jugum,* Æ. 4. 59.

321. *Idem Veneri partus, &c.*] Æneas, Veneris filius, erit alter Paris, altera ruina Trojæ, quam à ſe excitatam in Italia iterum perdet.

322. *Recidiva Pergama.*] Explicant plerique *repullulantia, reparata*; ego ſimpliciter, *iterum cadentia,* ut Æ. 4. 344. Qui enim deducunt à *cado* (& arbores quæ cæſæ & reciſæ repullulant) non advertunt obſtare menſuram ſyllabæ ſecundæ brevem: unde melius à *caedo,* quam à *cado* derivatur. *Pergama,* arces Trojanæ urbis, Æ. 1. 470.

324. *Alecto &c.*] De hac furia, aliiſque duabus, G. 3. 552. Æ. 6. 572. De *Platone,* G. 4. 467.

331. *Virgo ſata nocte.*] *Virginem* vocat furiam. Vel ſimpliciter, pro puella: quomodo Paſiphaë dicitur *virgo,* Ecl. 6. 52. Vel peculiari furiarum nomine: quæ ſic dicuntur, quia ſeveræ & in puniendo incorruptæ: unde Ajax flagelliſer apud Sophoclem, v. 847. vocat eas ἀεὶ παρθένους, *ſemper virgines.* Noctis & Acherontis erant filiæ.

Tu potes commovere in pugnas fratres conjunctiſſimos, & turbare odiis familias : tu immittere domibus verbera & mortiferas tadas : tibi ſunt mille ſpecies & mille artes nocendi : concita animum fertilem, diſturba pacem confectam, ſemina cauſas belli : fac ut juventus velit arma, ſimulque petat, & corripiat ea. Poſtea Alecto imbuta venenis Meduſæis, primo adit Latium & altam domum regis Laurentis, & obſidet portas quietas Amatæ : quam fœmineæ ſolicitudo & ira cruciabat flagrantem ob adventum Trojanorum & nuptias Turni. Dea injicit ei colubrum unum è capillis cæruleis, & ſubmittit in ſinum uſque ad profundum cor : ut acta in furorem per id monſtrum evertat totam familiam. Ille lapſus inter veſtes & pectus leve, ſerpit nullo tactu, & ſubrepit juventi inſundens halitum viperum ; magnus ille *coluber fit aureus torquis* circa *collum, fit tænia longæ vittæ, & implicat capillos, & lubricus vagatur* per *membra. Et* quidem *dum prima peſtis ſubmiſſa humido veneno movet ſenſus & immiſcet flammas oſſibus, & nondum animus excepit incendium toto pectore :* tum *locuta eſt tranquillius & ſolita conſuetudine matrum, flens multum ob filiam & nuptias Trojanas : ô pater, an Lavinia datur ducenda Trojanis ? nec miſereris te & filiæ, & tui ? nec miſeret te matris : quam perfidus* ille *prædo deſeret primo vento, abiens mari, abreptâ virgine ? Nonne paſtor Phrygius ſic intravit Spartam, & hic abſtulit Helenam Ledæ in urbem Trojanam ?*

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos : tu verbera tectis
Funereaſque inferre faces : tibi nomina mille,
Mille nocendi artes ; fœcundum concute pectus,
Disjice compoſitam pacem, ſere crimina belli :
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ.
Quam ſuper adventu Teucrûm, Turniq; hymenæis,
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.
Huic Dea cœruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit :
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille inter veſtes & levia pectora lapſus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem ;
Vipeream inſpirans animam : fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atq; oſſibus implicat ignem :
Necdum animus toto percepit pectore flammam :
Mollius, & ſolito matrum de more, locuta eſt ;
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiiſq; hymenæis :
Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor ? nec te miſeret natæq; tuique ?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo ?
An non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces ?

NOTÆ.

337. *Tibi nomina mille.*] Vel intelligit mille peſtes, furiarum quaſi famulas, quæ paſſim in earum comitatu ponuntur à Poëtis, diſtincta variis nominibus : ut ſunt Luctus, Pavor, Fames, Diſcordia, &c. Vel intelligit *cauſas nocendi* : frequenter enim *nomen* pro *cauſa* ſumitur : unde paſſim *quo nomine*, pro *qua de cauſa*.

341. *Gorgoneis venenis.*] Quia Meduſa una è Gorgonibus, Æ. 2. 616 caput habuit ſerpentibus horridum : quod à ſe abſciſſum Perſeus cum per Africam circumferret, ſtillantes inde in terram ſanguinis guttæ totidem in angues venenatos mutatæ ſunt, unde multitudo tanta venenorum & ſerpentum in Africa. Ovid. Metam. 4. 620. & Apollonius, l. 4. 1514. De *Latio* ſupra, v. 54. De *Laurente* regione, v. 63. De *tyranni* nomine, v. 266. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide, G. 3. 60.

350. *Attactu nullo.*] Senſibili, quem Amata perciperet.

352. *Tænia vittæ.*] *Tænia*, extrema pars *vittæ* : promiſcue vulgo ſumuntur. De ſacro *vittarum* uſu, Æ. 2. 133.

361. *Aquilone.*] Vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic pro quolibet vento.

363. *At ſi non Phrygius, &c.*] Legitur *An non* per ſimplicem interrogationem. Et *at non ?* per interrogationem ironiæ conjunctam, *Paſtor.*

Quid

Quid tua ſancta fides, quid cúra antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor; & ſic dicere Divos.
Et Turno, ſi prima domûs repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt; penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia turba,

Quid erit *tua ſacra fides, quid antiquum ſtudium tuorum, & dextra toties data cognato Turno? Si quæritur Latinis gener è gente aliena, & id ſtatutum eſt, & mandata patris Fauni urgent te: certe exiſtimo alienam regionem eam omnem, quæ non ſubdita dominationi noſtræ ſeparatur* à nobis; *& exiſtimo ſic Deos loqui. Præterea ſi requiratur prima origo familiæ* Turni; *patres Turni ſunt Inachus & Acriſius, & media Græcia. Poſtquam fruſtra aggreſſa his verbis Latinum, cernit* eum *contra perſiſtere*; & poſtquam *furioſum venenum colubri intimè lapſum* eſt *in viſcera, & penetrat* eam *totam: tunc vero miſera, commota magnis monſtris, ſævit ultra modum furioſa per vaſtam urbem: quemadmodum aliquando turbo curſitans ſub torto flagello, quem pueri vacantes ludo agitant in magnum orbem circa atria ſpatioſa. Ille impulſus flagello vagatur ſinuoſis ſpatiis: turba ignara obſtupeſcit,*

NOTÆ.

Paris qui primo paſtor fuit, Æ. 1. 31. *Phrygius*, Trojanus è Phrygia, Æ. 1. 385. *Lacedæmona*, Spartam in Peloponneſo, Æ. 2. 577. De *Helenæ ortu* ex Leda, & raptu, Æ 1. 654. Æ. 6. 511.

366. *Conſanguineo Turni.*] Matrem habebat Veniliam, ſororem Amatæ.

367. *Si gener, &c.*] Eludit oraculum Fauni, de quo ſupra, v. 81. probatque illud in Turnum cadere: tum quia Rutuli non parebant Latinis, & ſic externi poterant dici, quamvis vicini: tum quia è Græcis Argivis ortus erat Turnus; Æneas contra è Dardano Italo.

372. *Inachus Acriſiuſque, &c.*] *Inachus* Argivorum rex fuit, qui nomen fluvio ibidem dedit. *Acriſius* ex ejus fuit poſteris: pater *Danaes*, quam cum audiſſet parituram eſſe filium, à quo ipſe foret occidendus, turre virginem incluſit. Hæc illic vitiata à Jove, ſub aurei imbris ſpecie per tegulas delapſo, peperit Perſeum. Ideo incluſa cum puero in arca ab Acriſio, & in mare projecta, allapſa eſt ſecundum Græcos ſcriptores, ad inſulam Seriphum, unam è Cycladibus in Ægæo mari; ibique à Polydecte ſuſcepta eſt: ſecundum Latinos, ad litus Apuliæ, ubi Pilumno regi, Turni avo, nupſit; & *Ardeam* condidit in Rutulorum finibus: Pilumnus Daunum, Daunus Turnum ex Venilia Amatæ ſorore genuit.

Mediaque Mycenæ,] *Argos* & *Mycenæ*, vicinæ Peloponneſi urbes, ita ut commune Junonis templum haberent, inter utramque poſitum, ex Strab. lib. 8. uni eidemque principi parebat tota illa ditio, Acriſii tempore; nec diſtinctum Mycenis regnum conſtitutum eſt, niſi ſub Pelopis poſteris, ut notat ibidem Strabo. Quare ob viciniam & indiſtinctum diu imperium, *Argos* & *Mycenæ* promiſcue pro uno eodemque regno, ac fere loco, habentur à Poëtis, imprimiſque à Virgilio. Hæc ſufficiant teſtimonia, pauca è multis, Æ. 2. 178. Sinon à Calchante admonitos ait fuiſſe Græcos, exſcindi Trojam non poſſe: *omina ni repetant Argis*, id eſt, niſi Argos redeant: ſtatimque refert eos, Calchantis admonitu, *patrias vento petiiſſe Mycenas*. Ergo Mycenæ & Argos pro eadem urbe uſurpatæ. Item Æ. 6. 838. ſic ait de duce Romano: *Eruet ille Argos Agamemnoniaſque Mycenas*, id eſt, Argivorum regnum eruet. Conſtat enim ex Strabonis loco citato, *Mycenas* non à Romanis, ſed ab ipſis Argivis eſſe erutas, ita ut ſuo tempore ne veſtigium quidem earum reperiretur. Itaque hic, *mediaque Mycenæ*, ſignificant, *mediam Graciam, mediam Peloponneſum*: partem pro toto, locum certum pro incerto.

377. *Lymphata.*] Furioſa. Vel, à *Nymphis, lympharum* præſidibus, quæ eos, à quibus erant conſpectæ, in furorem agebant: ita fere Feſtus: Vel, quod in rabiem acti, *lympham*, id eſt, *aquam*, timeant: ita Iſidorus.

Impubeſ-

& agmen impube miratur buxum versatile: ictus adjiciunt vim buxo. Regina *non lentior* quam *ille cursus, vagatur per medias urbes & populos furentes. Imo praterea, ausa grandius crimen & orsa majorem furorem, abit in sylvas,* sub *ficta religione Bacchi, & occultat filiam* in *montibus umbrosis: ut auferat* hoc *conjugium Trojanis,* aut *retardet nuptias, fremens Evoë Bacche: clamans te unum dignum esse puella,* ô Bacche. *Et vero rumor spargitur, puellam gestare pro te thyrsos teneros, circuire choris tuam* imaginem, *alere comam dicatam tibi: & eadem cupiditas impellit simul omnes matres inflammatas furiis* in *pectore, ad quarendas domos novas. Reliquerunt domos: prabent ventis colla & capillos: alia autem implent aërem tremulis clamoribus, & indutæ pellibus gestant hastas* ornatas *pampino. Ipsa* Regina *in medio furiosa tenet pinum flammantem, & canit nuptias filiæ suæ & Turni, volvens oculos sanguinolentos, & subito clamat immaniter: Io matres Latinæ, audite omnes ubicunque estis: si quis amor restat piis animis erga miseram Amatam, si sollicitat* vos *cura auctoritatis maternæ, resolvite tænias capillorum, celebrate mecum orgia. Sic undique per sylvas, per deserta ferarum, Alecto impellit Reginam furiis Bacchi. Postquam Dea funesta visa est sibi satis stimulavisse primas iras, & turbasse omnem familiam atque consilium Latini: statim auferur nigris alis inde ad muros Rutuli audacis: quam urbem*

Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur, populosque feroces.
Quin etiam in sylvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorsa nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat: & natam frondosis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasq; moretur:
Evoë Bacche fremens, solum te virgine dignum
Vociferans. Etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem,
Fama volat: furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit nova quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla comasque:
At aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem: torvumque repente
Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ:
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet:
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
Protinus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem

NOTÆ.

382. *Buxum.*] *Buxus* arbor est: *buxum*, lignum arboris, *buys*, ex quo fit *turbo*, lusorium instrumentum versatile, Gall. *sabot.*

385. *Bacchi, &c.*] De *eo*, deque *thyrsis*, hastis pampino vestitis, E. 5. 29. De *Bacchis*, mulieribus eidem sacris, quarum furorem simulabat Amata, Æ. 4. 301. De vociferatione Bacchica *Evoë*, Æ. 6. 517. De *choro* seu saltatione mulierum circa Deorum simulacra, Æ. 4. 62. De verbo *lustro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

391. *Tibi pascere crinem.*] Mos apud Græcos, Romanos, Barbaros, capillos Diis sacrare: idque fiebat duobus modis, vel eos fluentes & incæduos alendo; vel detondendo, & templis appendendo, aut mortuorum tumulis injiciendo. Contendit tamen Cerdanus semper sacratos fuisse, per tonsuram, nec solitos ali, nisi ut postea secarentur.

397. *Pinum sustinet.*] Facem nuptialem, quæ frequenter è pinu, Ecl. 8. 29. Faces eas non tantum à pueris, sed à matre etiam latas, præcipue apud Græcos, probat Cerdanus, ex Euripide & Apollonio.

400. *Io.*] Vox est omnes prope affectus exprimens, dolorem, gaudium, &c. *ἰώ.* De *orgiis*, Bacchi sacris, Æ. 4. 301.

403. *Solvite crinales vittas.*] Quæ virginum & matronarum capillos coërcebant, non meretricum. Unde Ovid. de arte, l. 1. 30. *Este procul vittæ tenues, insigne pudoris.* Eas resolvere, furoris & inverecundiæ nota fuit, Baccharumque mos.

Acrisio-

Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardua quondam
Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnis in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit: in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat: induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe, Junonis anus, templique ſacerdos:
Et juveni ante oculos his ſecum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, ex ernuſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pul-
Conſedêre, duces, pictaſque exure carinas. [chro
Cœleſtûm vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Nî dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim

Danaë dicitur condidiſſe civibus Acriſioneis, huc *advecta celeri vento: locus* ille *appellatus* eſt *olim à majoribus Ardua, & nunc nomen inſigne reſtat Ardea. Sed caſus* ita *tulit. Illic Turnus tenebroſa nocte jam capiebat medium ſomnum in ſublimi domo. Alecto deponit ſævum vultum, & membra furioſa: mutat ſe in ſpeciem vetulæ, & ſulcat rugis frontem fœdam: aſſumit capillos albos cum tænia: tum implicat iis coronam olivæ. Fit Calybe, vetula Junonis, & ſacerdos* ejus *templi: & exhibet ſe juveni pra oculis cum his verbis: Turne, an feres tot labores abire fruſtra, & tua regna tranſmitti Trojanis advenis? Rex abnuit tibi matrimonium & præmia parata ſanguine, & hæres peregrinus quæritur ad regnum. I modo, illuſe, expone te inutilibus periculis: i, ſupera Tuſcos exercitus, protege pace Latinos. Ipſa autem omnipotens* Juno *filia Saturni palam juſſit me dicere hæc tibi, dum dormis tranquilla nocte. Age igitur, & lætus cura juventutem armari & emitti portis ad bellum: & ſuccende duces Phrygios, qui ſederunt ad pulchrum fluvium, & pictas naves. Magna poteſtas Deorum* hoc *imperat. Ipſe rex Latinus, niſi conſentit conficere matrimonium, & ſtare promiſſis, ſentiat & experiatur denique Turnum in bello. Tum juvenis videns vatem, ita viciſſim*

NOTÆ.

410. *Acriſioneis coloni*[s], *&c.*] Quod fabulæ de *arca* Danaes effutiunt, ut ſupra narravimus, v. 372. hoc videtur hic Virgilius de *navi* interpretari, quâ, cum Argivis aliquot, fugam Danae in Italiam ceperit: quo allapſa, favente vento meridionali *Noto*, condidit ibidem Ardeam, in gratiam *colonorum* Argivorum, quos advexerat ſecum è regno *Acriſii* patris ſui. *Ardea*, urbs fuit regia Rutulorum, in finibus Latii, mare Tyrrhenum verſus, ad orientem Laurenti; nunc vicus nomen retinens. Nomen, vel ab *Ardea* ave, cujus ex augurio condita eſt, teſte Hygino apud Senecam, quem qui ſequuntur explicant hic vocem *avis*, de *volucri*; videturque Ovidius, Met. 14. 574. alluſiſſe ad illam urbis originem, cum eamdem ab Ænea exciſam & in *Ardeam* avem mutatam fingit. Vel potius, dicta eſt ab *arduo* ſitu: unde ſic legimus, duce Servio, & MSS. apud Pierium compluribus: *locus Ardua quondam dictus avis*, id eſt, *majoribus*.

413. *Fortuna fuit, &c.*] Vel ad ſuperiora refertur; *Fortuna caſuſque fuit, ut nomen urbi tandiu remanſerit, tot altis urbium nominibus aut mutatis aut ſepultis.* Vel ad ſubſequentia; *Fortuna caſuſque fuit, quod Turnus tum dormiebat, &c.*

418. *Cum vitta crines, &c.*] *Calyben* Poëta ſacerdotem fingit templi Junonii, quod Ardeæ fuiſſe indicat: unde favor Junonis in Turnum. *Vittas* illa ſive *infulam* ſacerdotalem gerebat, Æ. 2. 133. *Innectit ramum olivæ*, in coronam infulæ ſuperpoſitam.

426. *Tyrrhenas, i, ſterne acies.*] Adverſus quos Latinis bellum gerentibus opem Turnus ſæpe tulerat. De *iis*, Æ. 2. 781. De *Junone*, Saturni filia, Æ. 1. 27. De *Phrygiis*, Trojanis, Æ. 1. 385.

Ore

ore repenit verba: non, ut putas, nuncius ille *fugit meas aures, classem ingressam esse fluvium Tybrim: ne mihi finge tantas* causas *timendi, regina Juno non est oblita nostri. Sed ô mater, senectus fracta annis & imbecilla ad* cognoscendam *veritatem frustra agitat te curis, & decipit vatem falso timore super bellis regum. Cura* sit *tibi custodire simulacra & templa Deorum: viri, quibus bella debent esse curæ, administrent bella. Alecto erupit in furorem talibus verbis. At repentinus tremor invadit membra juvenis loquentis: oculi cohorruerunt: tot colubris sibilat furia, tam horrendum vultus* ejus *exhibet se. Tum* Alecto *contorquens oculos ignitos, repulit morantem & parantem loqui plura, & extulit duos colubros, & sonuit flagello, & adiicit hæc ore furioso: Ecce ego* sum illa *obruta annis, quam senectus imbecillæ* ad cognoscendum *verum decipit falso metu inter bella regum. Attende ad ista: venio è domo sororum funestarum: fero* in *manibus bella & mortem. Sic locuta torquet tædam* in *juvenem, & figit sub pectore faces fumantes nigra luce. Magnus timor abstulit illi somnum: & sudor profusus toto corpore rigavit & ossa & membra.* Ille *furens posceit arma, quærit arma* per *lectum & domum. Fervet cupido armorum, & vesana rabies belli, & præterea ira. Sicut quando flamma* excitata *è virgis supponitur magno crepitu laveribus* ollæ *aeneæ spumantis, & unda ardore subsiliunt:* tum *violentia aquæ furit intus, & fluvius fumidus alte exundat spumis; nec jam unda continet se, vapor niger surgit in aërem. Itaque rupta pace, imperat præcipuis juvenum iter ad regem: & jubet arma instrui,* suos *Italiam tueri, & pellere hostem ultra terminos* regionis: ait *se satis esse* contra *utrosque, & Latinos & Trojanos.*

Ore refert: Classes invectas Tybridis alveo,
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet; & arma
Regum inter, falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus,
Diriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit. [rum:
Respice ad hæc: adsum dirarum ab sede soro-
Bella manu, letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor: ossaq; & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli,
Ira super. Magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum: & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisq; venire Latinisque.

NOTÆ.

440. *Victa situ, verique effœta.*] *Situs,* squalor est ex vetustate contractus Æ. 6. 462. *Effœta,* dicitur mulier quæ cessavit fœtus emittere & parere: unde *veri effœta,* erit, quæ cessavit vera dicere & cognoscere; quales vetulæ, quæ falsa sæpe pro veris accipiunt.

447. *Erinnys sibilat hydris.*] *Erinnys,* commune furiarum nomen, Æ. 2. 337. *Hydrus,* vel *hydra:* proprie serpentis genus in aquis degens, ab ὕδωρ, *aqua.*

470. *Venire*] Esse. Sic G. 1. 29. *An Deus immensi venias maris.* De *Teucris,* Æ. 1. 239. De *Styge,* & *Cocyto,* Æ. 6. 323.

Hæc

Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis ſe concitat alis:
Arte nova ſpeculata locum, quo litore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iülus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Cervus erat forma præſtanti & cornibus ingens:
Tyrrheidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſq; pater, cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, menſæq; aſſuetus herili,
Errabat ſylvis: rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes: fluvio cum forte ſecundo
Defluëret, ripaque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaque multo
Perque uterum ſonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitq; gemens ſtabulis: queſtuque cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne replevit.
Sylvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.

Poſtquam protulit hæc verba, & invocavit Deos ad vota ſua audienda: Rutüli mutuo incitant ſe ad bellum. Hunc incitat eximia ſpecies pulchritudinis & juventutis regiæ ſuæ illum reges ejus *majores, iſtum manus* ejus *clara factis. Dum Turnus implet Rutulos audaciâ animoſâ, Alecto Stygiis alis immittit ſe in Trojanos: intuita* per *novam fraudem locum* in *litore, ubi formoſus Aſcanius perſequebatur feras inſidiis & curſu. Hic puella Cocytia immittit canibus furorem repentinum, & percellit nares odore cognito, ut agiles inſequerentur cervum: quod fuit primum caput calamitatum, & inflammavit ad bellum animos ruſticos. Cervus erat eximia ſpecie, & altis cornibus: quem filii Tyrrhei alebant abſtractum ab uberibus matris, & ipſe pater Tyrrheus, cui ſubdita erant armenta regis, & commiſſa erat late cura agrorum. Sylvia ſoror* eorum *omni ſtudio decorabat illum docilem imperio, cingens* ei *cornua floribus teneris: & pectebat cervum, & lavabat in puris fontibus. Ille patiens* tangi *manu, & aſſuetus menſa domini, vagabatur per ſylvas, & poſtea referebat ſe ipſe ad domum cognitam, quamvis provecta nocte. Canes furioſæ venantis Aſcanii excitaverunt illum procul errantem: cum forte enataſſet prono fluvio, & leniret calorem in herboſa ripa. Ipſe quoque Aſcanius, inflammatus cupiditate pulchræ laudis, curvato* arcu *corneo intendit ſagittam: nec defuit Alecto manui incertæ, & ſagitta arundinea impulſa magno ſtridore tranſiit per uterum & per ilia cervi. At cervus vulneratus fugit in notam domum, & gemens intravit ſtabulum, ſanguinolentus ac ſimilis petenti* opem, *implevit queſtu totam domum. Sylvia ſoror feriens humeros manibus, prima petit opem, & inclamat duros ruſticos.*

NOTÆ.

485. *Tyrrheuſque pater.*] Hunc fuiſſe Latino pecoris cuſtodem ait Dionyſ. Halic. & ad eum deinde, mortuo Ænea, fugiſſe Laviniam, ut diximus, Æ. 6. 763.

489. *Ferum.*] Naturâ ferum animal, cultu manſuetum. Sic equum appellavit, Æ. 2. 51. *Inque feri curvam compagibus alvum.*

489. *Deus.*] *Alecto*: nam *Deus* etiam genere communi, de fœmina dicitur: Æ. 2. 632.

499. *Ilia.*] Partes imi ventris, circa ſummas coxas.

Illi repentini adveniunt: nam furia exasperans eos clam latet in sylvis: hic armatus titione prausto, hic nodis gravis fustis: furor convertit in arma quicquid obvium est unicuique quaerenti arma. *Tyrrhus, cum forte finderet adactis cuneis quercum fissilem in quatuor* partes, *horrendum iratus, correpta se curiconvocat multitudinem. At crudelis Furia nacta è speculis tempus nocendi, conscendit altum culmen stabuli, & de supremo vertice canit signum pastorale, & curvo cornu contendit vocem infernam: quâ statim omnis sylva intremuit, & intima arbores sonuere. Audiit etiam procul lacus Dianæ, audiit fluvius Nar albus aquâ sulfureâ, & fontes Velini: & matres timidæ presserunt pueros ab ubera. Tunc autem agricolæ indociles correptis armis undique accurrunt prompti ad vocem, qua dirum cornu impulit sonum: & juventus etiam Trojana castris patentibus immittit subsidium Ascanio. Ordinaverunt agmina: non jam pugnatur prælio rustico, fustibus duris, aut palis præustiis: sed dimicant gladiis dubiis, & rigescit nigra seges strictorum ensium; & arma area, Sole percussa, emicant & emittunt splendorem ad nubes. Ut quando fluctus cœpit albescere primo vento: tunc mare tollit se sensim, & erigit undas altius, deinde surgit in aërem ex intimo fundo. Hic Almon juvenis, qui maximus erat filiorum Tyrrhi, prosternitur sagitta sonanteante primum agmen: nam plaga hæsit sub jugulo, & sanguine obstruxit viam liquida vocis & levem spiritum. Multa corpora hominum* sternuntur *circa* illum: imprimis *senex Galæsus, dum exhibet se conciliatorem pacis, qui unus* omnium *fuit olim aquissimus, & ditissimus agrorum Italicorum:*

Olli (pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva è speculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit stabuli, & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: quâ protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
S ulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, quâ buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: necnon & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento:
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: hæsit enim sub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa: seniorq; Galæsus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.

NOTÆ.

509. *Quadrifidam quercum.*] Fissilem in quatuor partes, id est, in multas partes: numerus certus pro incerto.

514. *Tartaream vocem.*] *Tartarus*, profundus inferorum locus. Æ. 6. 134.

516. *Triviæ lacus, &c.*] Lacus Dianæ Ariciæ, juxta Ariciam urbem, tribus circiter leucis Laurento dissitus, ad septentrionem, nunc *lago di nemo*. *Trivia*, Dianæ nomen à triviis ubi colebatur, Æ. 4. 511.

517. *Sulfurea Nar albus aqua.*] *Nar*, nunc *Nera*, fluvius Umbriam Sabinumque agrum disterminans, & influens in Tybrim. Nomen à Sabina voce *Nar*, quæ sulfur significat, ob vim odoremque aquarum.

Fontesque Velini.] Lacus *Velinus*, ab ἕλος, *palus*: nunc *lago di pie di Luco*, ab oppido vicino: in Sabinorum finibus exonerans se in Narem fluvium.

537. *Ausoniis arvis.*] Italicis, v. 54.

Quinque

Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur:
Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ;
Deſerit Heſperiam, & cœli convexa per auras,
Junonem victrix affatur voce ſuperba:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coeant, & fœdera jungant.
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros;
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undiq; ut auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum & fraudis abunde eſt:
Stant belli cauſæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & rex ipſe Latinus.
Te ſuper æthereas errare licentius auras
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces:
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.

quinque greges ovium, & quinque armenta redibant illi, & ſcindebat terram centum aratris. At dum ea fiunt per agros Marte adhuc *æquali: Furia compos facta promiſſi, poſtquam inchoavit bellum ſanguine, & incepit eadem primi prælii; relinquit Italiam, & vecta per ſpatia cœli, victrix alloquitur verbis ſuperbis Junonem: ecce diſſenſio conflata eſt tibi* per *bellum triſte: nunc jube* ut *conveniant in ſocietatem & faciant pacem. Si quidem perfudi Trojanos Italico ſanguine; præterea hoc adjiciam illis* rebus, *ſi tua voluntas mihi nota* fiat: *incitabo rumoribus vicinas urbes ad bellum, & inflammabo animos furioſa cupiditate Martis, ut undecunq; accurrant* ad *ſubſidium: diffundam prælia per campos. Tunc Juno viciſſim ait: Satis eſt terroris & doli: manent cauſa belli: certatur cominus armis: ſanguis novus tinxit arma, qua caſus prima obtulit. Eximia ſoboles Veneris, & ipſe rex Latinus peragant talia conjugia & tales nuptias. Ipſe pater rector ſupremi cœli nollet te vagari liberius ſuper ſpatia cœleſtia.*

Recede ex his *locis: ſi aliquod diſcrimen ſupereſt in hoc negotio, ego ipſa regam* illud. *Saturni filia protulerat talia verba: Furia vero explicat alas ſonantes colubris, & adit regionem Cocyti, relinquens* loca *alta & ſuperna.*

NOTÆ.

538. *Quina redibant.*] E paſtu in ſtabula.

540. *Æquo Marte.*] Antequam Latinorum præcipui occiſi eſſent, dum adhuc æqua utrimque eſſe fortuna prælii. Sic Donatus quem malo ſequi, quam Servium, qui explicat *aperto Marte*: aut Aſcenſium, qui interpretatur *æquo & plano campo.* De *Marte*, E. 9. 12.

541. *Promiſſi Dea facta potens.*] Compos facta rei, quam Junoni effecturam ſe promiſerat.

542. *Imbuit.*] *Tinxit, perfudit*: metaphorice: *incepit, inſtituit*: per tranſlationem à *laneis vaſculis* quæ primum liquore aliquo perfunduntur; vel à primis infantum potionibus, quas puerilis vocis imitatione *buas* ab antiquis dictas eſſe, Nonius ex Catone & Varrone teſtatur. Si igitur hic ſumatur propria ſignificatione, ſenſus erit: *Tinxit ſanguine bellum*, id eſt, *bellica arma*; ut mox v. 554. *Sanguis novus imbuit arma.* Si ſumatur metaphorice, ſenſus etit: *Incepit bellum ſanguine*: quo more dixit Propertius, l. 4. 10. 5. *Imbuis exemplum prima, tu Romule, palma*: id eſt, *incipis, inſtituis, das exemplum.* De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

543. *Convexa per auras.*] *Convecta.* Sic G. 4. 293. *Uſque coloratis amnis devexus ab Indis*: id eſt, *devectus.*

546. *Dic in amicitiam, &c.*] Fac, ſi potes, ut in amicitiam redeant. Et eſt ironica Furiæ jactatio, quaſi dicat: eas ego turbas excitavi, quas nec tu ipſa Juno componere poſſis. *Auſonio ſanguine*, v. 54.

547. *Quandoquidem, &c.*] Cæteri conjungunt cum ſuperioribus: ego ſubſequentibus adjicio, hoc ſenſu: quandoquidem tam feliciter Trojanos Rutulis commiſi; permitte mihi, ut alias etiam gentes huic bello admiſceam. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Hymenæo*, G. 3. 60. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Olympo*, E. 5. 56. De *Cocyto*, Æ. 6. 323.

Eſt

Eſt locus in medio Italiæ, ſub altis montibus, inſignis & celebratus famâ in regionibus plurimis, nempe *valles Amſancti. Latus ſylva, nigrum ſpiſſis foliis, premit utrinque hunc* locum: *&* in *medio* ejus *torrens tumultuoſus edit ſtrepitum ſaxis erumpente vortice. Oſtenduntur hic antrum horribile, & oſtia ſavi Plutonis: & magna vorago apertis inferis pandit aditus peſtiferos: quibus abſcondita Furia, odioſa Dea, liberabat cœlum & terras. Interea filia Saturni non ſegnius addit bello manum ultimam. Omnis multitudo paſtorum recurrit è prælio in urbem: & referunt occiſos Almonem puerum & caput Galæſi caſi, & invocant Deos, & precantur Latinum. Turnus adeſt, & in medio cadaverum auget timorem cædis & incendii: aitque Trojanos admitti in regna, gentem Phrygiam aſſociari, ſe ejici domo. Tunc* illi, *quorum matres percitæ Baccho percurrunt ſylvas inacceſſas* cum *choreis, conveniunt undique congregati, & exercent bellum: neque enim levis eſt auctoritas Amatæ. Statim omnes, iratis Diis flagitant dirum bellum, contra auſpicia, contra voluntatem Deorum. Certatim cingunt domum regis Latini: ille obſiſtit, velut rupes maris, immobilis: veluti rupes maris, magna tempeſtate inſtante; quæ multis fluctibus circum ſonantibus ſuſtentat ſe mole ſua: fruſtra ſcopuli & ſaxa ſpumantia circumſtrepunt, & alga impacta appellitur lateri. Sed quandoquidem nulla offertur facultas evertendi inſanum conſilium, & res fiunt ad arbitrium duræ Junonis: pater ſæpius atteſtatus Deos & aërem vacuum, ait: heu! vincimur fatis, raptamur tempeſtate. O miſeri* vos *ipſi perſolvetis has pœnas ſacrilego ſanguine,*

Eſt locus, Italiæ in medio ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus: cæſoſque reportant
Almonem puerum, fœdatique ora Galæſi:
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine, cædis & ignis
Terrorem ingeminat; Teucroſq; in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circumlatrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cæcum exuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa Deos, auraſque pater teſtatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procellâ.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,

eſt appellitur lateri. Sed quandoquidem nulla offertur facultas evertendi inſanum conſilium, & res fiunt ad arbitrium duræ Junonis: pater ſæpius atteſtatus Deos & aërem vacuum, ait: heu! vincimur fatis, raptamur tempeſtate. O miſeri vos *ipſi perſolvetis has pœnas ſacrilego ſanguine,*

NOTÆ.

565. *Amſancti valles, &c.*] In Hirpinis, qui Apuliam ab oriente, Campaniam ab occidente habent: medio fere ſpatio, inter mare ſuperum ſive Hadriaticum, & inferum ſive Tyrrhenum, eſt vallis, in qua lacus *Amſanctus*, nunc *Muſiti*, à Mephitis templo quod ibi olim fuit, ut diximus ſupra, v. 83. aquis nigris, & odore teterrimis in medio lacus ad viri proceritatem ingenti fragore ebullientibus. Unum ex oſtiis inferorum Itali credidere, & inde *Amſanctus* dictus eſt, id eſt, *circum ſacer: ambi* enim, vel *ambo*, veteribus fuit *circum*, ἀμφὶ. *Ditis*, Plutonis, G. 4. 467. *Acheronte*, Æ. 6. 323. *Erynnis*, Furia, Æ. 2. 337.

575. *Fœdati.*] Vulnerati, cæſi. Vide Æ. 2. 55. *Ferro Argolicas fœdare latebras.*

577. *Crimine.*] Cædis cadaveribus, quorum cædem Turnus crimini verteba Trojanis. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Phrygia*, ibid. 385. De *Baccho* ejuſque *thiaſis*, ſeu choreis, Ecl. 5. 29.

O mi-

O miseri! te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium: votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spolior. Nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem:
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant; seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Janus.

O Turne, spectabit te crimen & tristis pœna: & tardioribus precibus implorabis Deos. Nam quies est mihi parata, & omnis portus est in conspectu: tantum privabor morte felici. Nec plura locutus, clausit se domo, & deposuit regimen rerum. Erat consuetudo in Latio Italico, quam urbes Albana solemnem perpetuo servaverunt; quam nunc Romani potentissimi orbis servant, quando concitant Martem in prima certamina: seu parant inferre manu triste bellum Getis, aut Hyrcanis, aut Arabibus; seu proficisci contra Indos, & persequi Auroræ populos, & repetere signa à Parthis. Sunt duæ portæ belli, appellant eas hoc nomine, venerabiles religione & metu crudelis Martis: centum vectes ærei, & æternæ vires ferri claudunt eas; & Janus custos non recedit à portis.

NOTÆ.

598. *Nam mihi, &c.*] Nam mihi nihil timeo, cum sit in propinquo portus mortis; cujus non amittam quietem, sed tantum honores fortasse, & pompam funebrem; captâ & vastatâ à Trojanis urbe mea.

601. *Hesperio in Latio, &c.*] De *Hesperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Latio*, supra, 54. De *Alba*, Ascanii regia urbe, Æ. 1. 257. Æ. 8. 48.

604. *Sive Getis, &c.*] Populis Daciæ, Thracum vicinis: circa ostia Danubii. G. 2. 115. De his triumphaverat paulo ante hæc Virgilii tempora M. Licinius Crassus Proconsul, Augusti auspiciis, anno u. c. 726.

605. *Hyrcanisve, Arabisve, &c.*] *Hyrcania*: olim Parthiæ pars, Æ. 4. 367. Huic nullum privatim bellum à Romanis illatum est; sed Parthis, quorum imperio continebatur *Arabia*: cujus populi *Arabes*, vel *Arabi*: ingens Asiæ quasi peninsula: Syriæ, Mesopotamiæ, & Parthorum imperio contermina: G. 2. 115. Hanc penetrare & subigere tentavit Augustus anno 730. duce expeditionis Ælio Gallo, juxta Strabonem; non Ælio Largo, ut mendose legitur apud Dionem; neque Cornelio Gallo, de quo Ecl. 10. ut male Casaubonum in Strabonis l. 17. commentari ostendit Valesius in Ammianum.

Tendere ad Indos, Auroramque, &c.] Constat ex Dione, Indos pacem sanxisse cum Augusto, & ad eum dona advexisse, cum Sami hyemaret, sub finem anni 734. aut initium sequentis: cum Augustus in urbem rediret ex Asia & Syria, ubi multa composuerat. Constat, Phraatem regem Parthorum, veritum ne bello ab Augusto peteretur, eidem in Syria versanti signa captivosque remisisse, quorquot Crassi Antoniique cladibus Parthi ceperant: idque accidisse circa æstatem anni 734. At cum hæc propius accedant ad mortem Virgilii, quæ anno 735. contigit: non dubito quin Virgilius, non quidem de hac ipsa signorum receptione, & itinere Augusti; sed de ejus apparatu explicandus sit: quæ omnia contigere circa annum 732. Nam, ut habet Dio, Augustus itineri se dedit, antequam inirent magistratum consules anni 733. Idem signa & captivos à Parthis repetiit sub finem anni 731. Quo forte tempore etiam legatos ab Indis de pace accepit, siquidem ait Dio, eos pacem per legatos prius petiisse quam eam Sami conficerent. Atque hic Virgilius, qui hæc Romæ tum videbat, ad bellum tendere existimavit, cum tamen deinde pace perfecta sint. De *Indis*, G. 1. 57. De *Aurora*, G. 3. 144. De *Parthis*, Ecl. 1. 63.

607. *Sunt geminæ, &c.*] Virgilius utitur anticipatione. Templum enim Jani ad bellum aperiri, non nisi à Numa, secundo Romanorum rege, institutum est. Cætera pete ex Æ. 1. 298.

609. *Vectes.*] *Vectis*, instrumentum in modum trabis aut pali crassioris, quo vel januæ adversus vim muniuntur, vel promoventur impelluntur-que moles onerum, vel diruuntur muri: à *vehendo* dictum: idque ex ære, ferro, lingo.

610. *Custos limine Janus.*] Vel quia statua ejus erat in limine bifrons: vel quia præerat omnibus januis, quæ ab ipso sic dictæ sunt. Præerat enim omnibus initiis domorum, quæ *januæ* sunt: anni, qui mensis *Januarius*, &c. Primus rex fuit & antiquissimus Italiæ, qui Saturnum hospitio excepit. Hunc aliqui Noë, alii

Quando ſtat Senatoribus certum conſilium belli; ipſe Conſul, notabilis trabeâ Romuleâ & cinctu Gabino, aperit illas & ſtridentes earum cardines; ipſe inclamat bellum: tum reliqua juventus imitatur eum, & aerea tuba reſpondent concentu rauco. Tunc quoque Latinus cogebatur indicere bellum Trojanis illo ritu, & aperire funeſtas portas. Sed pater abſtinuit a tactu portarum, & abhorrens fugit turpe miniſterium, & abſcondit ſe in obſcuris tenebris. Tunc regina Deorum filia Saturni, delapſa è cælo, ipſa percuſſit manu portas obſiſtentes, & emoto cardine fregit poſtes belli ferratos. Italia, prius quieta & non turbata, nunc flagrat. Hi partim volunt ire per agros: partim ſaviunt ſublimes & excitantes pulverem altis equis: omnes quærunt arma: partim purgant arvinâ pingui ſcuta polita & ſpicula ſplendida, & acuunt ſecures cote: & placet portare vexilla, & audire ſonitum tubarum. Itaque quinque magna urbes defixis incudibus recudunt tela: Atina potens, & Tibur excelſum, & Ardea, & Cruſtumerium, & Antemna turrita.

Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ;
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cœcis ſe condidit umbris.
Tum regina Deûm, cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia atque immobilis ante.
Pars, pedes ire parat campis; pars, arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt:
Pars leves clypeos & ſpicula lucida tergunt
Arvinâ pingui, ſubiguntque in cote ſecures:
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.

NOTÆ.

qui Japhet Noë filium putant. Vini uſum in Italiam invexit, araſque, & templa, & portarum ac clavium uſum. Ab aliis primus dicitur Deorum. *Biſrons* pingitur, vel quia cum Saturno regnum partitus eſt, & maxima conjunctione cum eodem vixit: vel quod ob ſummam prudentiam, præterita ſciret, futura provideret: vel quod Italiæ gentes à feris moribus ad manſuetiores traduxerit, quæ duplex vita duplici vultu notatur; vel quod Græcus origine, ut quidam volunt, lingua duplici loqueretur.

612. *Quirinali trabea, cinctuque Gabino, &c.*] De *trabea*, quæ *Quirinalis* ab inventore *Romulo* dicta eſt, ſupra v. 188. *Cinctus Gabinus* fuit, cum togæ lacinia, quæ ſiniſtro brachio vulgo imponebatur, inde ſubducta, in tergum ita rejiciebatur, ut contracta retraheretur ad pectus, atque ita in nodum necteretur: qui nodus ſive cinctus, togam contrahebat, brevioremque & ſtrictiorem reddebat. Ita Ferrarius, qui de re veſtiaria quam accuratiſſime ſcripſit. Nomen & originem derivat Servius à Gabiis, Latii urbe: ubi cum cives ſacris operarentur togati, ſubito ingruentibus hoſtibus, cum non eſſet ſpatium arma ſumendi, ſic ſuccinctis contractiſque togis ad pugnam exierunt. Hoc ritu Conſul bella indicebat, duces & imperatores ſpolia hoſtium cremabant, ſacra ſæpe bello faciebant, devovebant ſe, &c.

621. *Cardine verſo, &c.*] De *cardine* portarum, Æ. 1. 452. De *poſtibus*, Æ. 2. 442. De *Auſonia*, Italia, ſupra, v. 54.

627. *Arvinâ pingui, &c.*] Eſt ſevum, ſive pinguedo illa, quæ inter carnem & cutem animalium eſt. *Cos*, fœminini generis, lapis eſt quo cultri acuuntur.

630. *Atina, &c.*] Urbs in ſeptentrionali regione Volſcorum, in Apennini jugo, nunc adhuc nomen retinens *Tibur*, nunc *Tivoli*, in ſeptentrionali parte veteris Latii, prope cataractam Anienis fluvii è rupibus præcipitantis: *ſuperbum* dicitur: vel ob illas rupes, propter quas *ſupinum* dicitur ab Horatio, Od. l. 3. 4. 23. & *altum* à Martiali, Epig. lib. 7. 12. vel ob ſuperbiam, qua cum Romanis jam potentiſſimis auſi ſunt bellum gerere, anno U. C. circiter 400.

631. *Ardea, &c.*] *Ardea*, Rutulorum caput, ſupra, v. 410. *Cruſtumerium*, vel *Cruſtumeria*, non longe ab urbe Roma: in illo Sabinæ regionis angulo, quem Anio in Tyberim procurrens efficit: nunc forte *Marcigliano vecchio*. *Antemnæ*, vel *Antemna*, nunc diſcutum oppidum, ad

Tegmina

Tegmina tuta cavant capitum, flectuntq; ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes:
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque auroq; trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.

Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſq; movete:
Qui bello exciti reges: quæ quemque ſecutæ
Complerit campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris: quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lauſus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros: dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.

cavant tutas galeas capitum, & texunt è ſalice crates clypeorum: alii excudunt loricas aereas, vel politas ocreas argento flexili. Illuc abiit ſtudium vomeris & falcis, illuc omnis cura aratri: recoquunt patrios gladios in *fornacibus: & jam buccina ſonant: datur ſymbolum ſignum belli. Hic feſtinus extrahit galeam è tecto: ille jungit ad currum equos frementes, inſtruiturque clypeo & lorica* cum *triplici licio auri, & armatur fideli gladio. Nunc, ô Muſæ, aperite Helicona; & ſuggerite* mihi *cantus* iſtos: *quinam reges excitati* fuerint *ad bellum; quinam exercitus ſecuti unumquemque operuerint campos; quibus hominibus abundaverit jam tunc tellus Italica nutrix* mea, *quibus bellis flagraverit. Nam* vos, *Diva meminiſtis, & poteſtis narrare* illa: *vix levis rumor fama pervenit ad nos. Primus Mezentius contemptor Deorum aſper incipit bellum è Tyrrhena regione, & inſtruit exercitum. Lauſus filius huic prope* adeſt: *quo nemo alter fuit formoſior, excepto corpore Laurentis Turni. Lauſus* ille, *domitor equorum, & victor ferarum ducit mille viros fruſtra ſecutos* ipſum *ex urbe Agyllina: dignus qui felicior eſſet paterno regno, & cui Mezentius non fuiſſet pater.*

NOTÆ.

confluentem Anienis in Tiberim: ſed in Latio, non in Sabinis: ideo ſic dictum, quod *ante omnes* poſitum ſit.

633. *Umbonum crates.*] Scutorum fulcra è ſalice, quæ deinde corio veſtiebant. *Umbo*, media pars eſt Scuti eminentior, Æ. 2. 546.

637. *Claſſica, &c.*] *Tubæ*: ſic dictæ, quod iis multitudo *calaretur*, id eſt, *vocaretur*, ſive ad bellum, ſive ad concionem: unde & *claſſes* dictæ ſunt, tum exercitus, non tantum navales, ſed etiam terreſtres; tum civium partes ad cenſum diſtributæ. *Tuba* autem proprie recta fuit, à *tubo* ſive canali dicta. *Cornu*, omnino flexum, à *bonum* cornibus: ex quibus factum eſt, priuſquam ære conflaretur, unde dicta eſt *buccina*. *Lituus*, paulum incurvus, figuræ inter tubam & cornu mediæ.

Teſſera.] Proprie figura eſt, ſex conſtans æquis lateribus, omni ex parte quadrata: luſoriis talis, quales hodie habemus, non abſimilis: nomen à τέσσαρες, *quatuor*. Varios habuit uſus, præcipue in bello: ubi ſignificabat ſignum illud, quod ab imperatoribus ad tribunos, à tribunis ad centuriones, & per eos ad alios deinde milites pertinebat: vel ut milites invicem ſe cognoſcerent, vel ut iis imperatorum mandata innoteſcerent. Aliquando inſcripta fuit, aliquando vocalis: ut frequentat ſub Cæſare *Venus genitrix*, ſub Mario *Lar Deus*, ſub Sylla *Apollo Delphicus*.

639. *Ad juga cogit equos.*] Tunc enim viri principes è curru pugnabant. De *lorica auro trilice*, Æ. 3. 467.

641. *Helicona, Deæ, &c.*] *Deæ*, Muſæ, Ecl. 3. 60. *Helicon*, mons Bœotiæ, Muſis ſacer, Parnaſſo vicinus.

647. *Tyrrhenis ab oris, &c.*] De *Tyrrhena* regione, ſive *Tuſcia* & *Etruria*, Æ. 2. 781. De *Mezentio*, Æ. 8. 481. De *Laurente Turno*, ſupra, v. 63.

652. *Agyllina nequicquam ex urbe, &c.*] *Agylla*, urbs Etruriæ, fere in confinio Latii, leucâ paulo plus unâ diſtans à litore, à Pelaſgis è Theſſalia profectis condita & appellata: à Tyrrhenis vero è Lydia oriundis capta, & *Care* dicta: nunc *Cerveteri*, regia Mezentii: unde ex-

Poſt hos formoſus Aventinus, genitus formoſo Hercule, oſtentat per campos currum illuſtrem victoriâ & equos victores : & profert in ſcuto inſigne patris ; nempe centum ſerpentes, & hydram circumdatam ſerpentibus. Rhea ſacerdos, mulier conjuncta Deo, protulit illum in auras lucis furtim in ſylva collis Aventini : poſtquam Hercules victor ab occiſo Geryone pervenit in regionem Laurentem, & lavit vaccas Hiſpanas in fluvio Tuſco. Milites ejus præferunt manu ad pugnam pila & duros dolones : & certant acumine tereti, & veru Sabello. Ipſe pedes, quaſſans pellem ingentem leonis, implexam horribilibus pilis cum dentibus candidis, & cinctus eâ circa caput : ſic intrabat domum regiam terribilis, & opertus circa humeras indumento Herculeo.

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus : clypeoque inſigne paternum,
Centum angues, cinctamq; gerit ſerpentibus hydram.
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Mixta Deo mulier : poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones :
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis,
Indutus capiti : ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

NOTÆ.

Pulſus à ſuis, cum reliquiis fidelium ſibi ſubditorum Turno ſe conjunxerat. *Nequicquam* : cum & Mezentius & Lauſus & Turnus hoc bello morituri eſſent.

657. *Inſigne paternum, Centum angues, &c.*] Inſigne ad memoriam paternæ victoriæ compoſitum : ſcilicet, debellatæ hydræ, in angues innumeros pullulantis, Æ. 8. 300.

659. *Collis Aventini, &c.*] Unus è collibus, quibus inſidet Roma, nunc *monte di S. Sabina*. Ambiguum relinquit Virgilius, an colli nomen ab illo Herculis filio, an illi potius à colle nomen fuerit. Cum autem *Rheam ſacerdotem* appellat, Herculi in ſylvis furtivo amore conjunctam ; præludit ad *Rheam Sylviam* veſtalem, quæ deinde circa hunc eumdem locum, ex Marte Romulum concepit, Æ. 1. 278.

662. *Geryone extincto Tirynthius, &c.*] *Geryon, Geryonis* : vel, *Geryones, Geryonæ* ; vel, *Geryoneus Geryonei* : quia Græce dicitur, Γηρυών, Γηρυόνης, Γηρυονεύς, Rex fuit Hiſpaniæ ; qui tria dicitur habuiſſe corpora, quod tribus etiam inſulis Hiſpaniæ adjacentibus imperaret, Balearicæ majori, minori, & Ebuſæ ; vel quod tres eſſent fratres amore conjunctiſſimi, quibus devictis, Hercules eorum armenta diripuerit, & ſecum in Italiam advexerit. *Tirynthius* nomen Herculis : *Tiryns*, urbs fuit Argis vicina, ubi nutritus eſt Hercules. De *Laurentibus arvis*, ſupra, v. 63.

663. *Tyrrheno in flumine, &c.*] *Tyberi*, qui Tyrrhenos ſeu Etruriam à Latio dividit : unde dicitur quoque Æ. 2. 781. *Lydius*, à Tyrrheno Lydo, qui regnum ibi conſtituit. *Iberia* nomen Hiſpaniæ, ab Ibero fluvio, qui nunc eſt *Ebre*.

664. *Pila . . . dolones, &c.*] Milites Aventinæ regionis armat Poëta, I. *Pilis* : quæ propria deinde fuerunt tela Romanorum, haſtilia manum implentia, ſeptem circiter pedes longa, quorum tertia pars in ferreum mucronem hamatum abibat. II. *Dolonibus* : contis ingentibus ligneis ; quibus vel præfixum erat ferrum ita breve, ut vix appareret ; vel ferrum ipſum latebat intra lignum, indeque cum erat opus evibrabatur : ideo nomen habent à *dolo*. III. *Verutis*, quæ vocat *veru Sabellum* & *teretem mucronem* : quæ in eo tantum videntur à pilis diverſa fuiſſe, quod ferrum tenuius haberent, pila latius. Porro *veru Sabellum* & *teres mucro*, non ſunt diverſa ; ſed res eadem per disjunctionem expreſſa, ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro*.

665. *Sabello.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico*. Hoc enim nomen utrique genti commune fuiſſe oſtendit Cluverius paſſim in antiqua Italia : quod utrique communis origo eſſet : nempe ab *Auſonibus* ; qui deinde *Opici* ſive *Oſci*, tum *Sabelli* ; deinde in plures diviſi partes. *Samnites* ad ortum, *Sabini* ad occaſum dicti ſunt. Et ſitus quidem Sabinorum, qui Romæ & Aventino colli propiores fuerunt, probat hic *Sabellum* de *Sabinis* debere intelligi. Intelligit tamen Lipſius de *Samnitibus* ; quia *Samnitum* nomen à telo deducit Feſtus, quod σαυνιον Græci dicunt, qua voce vertit ſemper Dionyſius *veruta* Livii. Hæreo tamen in prima ſententia.

669. *Herculeo amictu.*] Hercules enim indutus vulgo fuit pelle Nemeæ leonis, à ſe occiſi

Tum

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Omolen Othrynq; nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis;
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumq; focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt: quos, dives Anagnia, poſcis;
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clypei curruſve ſonant: pars maxima glandes

Poſtea duo fratres relinquunt muros Tiburtinos, populum appellatum nomine Tiburti fratris eorum; nempe *Catillus & generoſus Coras juvenes Argivi: & inter media arma incedunt ante primum agmen. Quemadmodum duo Centauri nubium filii, cum deſcendunt è ſummo cacumine montis, deferentes celeri curſu Omolen & Othryn nivoſum:* tum *ſylva præbet* illis *currentibus latum ſpatium & arbuſcula cedunt magno fragore. Neque abfuit Cæculus, conditor urbis Prænestinæ, quem regem omnia ſecula putaverunt natum Vulcano inter pecudes agreſtes, & repertum in ignibus. Multitudo ruſticana late cingit ipſum: & homines qui habitant Præneſte excelſum, & qui campos Gabinæ Junonis, & frigidum Anienem, & rupes Hernicas irriguas rivis: quos alis, opulenta Anagnia, quos tu, ô pater Amaſene. Arma* non ſunt *illis omnibus, nec ſonant* iis *ſcuta aut currus: maxima pars fundit glandes*

NOTÆ.

6 7. *Tiburtia, &c.*] De *Tibure* urbe, v 630.

672. *Argiva juventus.*] *Coras*; *Tiburs*, *Tiburtus* vel *Tiburnus*, & *Catillus*, prima brevi apud Statium, longa apud Virgilium, ſeu *Catilus*, quo dactylo uſus eſt Horatius; filii fuere Amphiarai Argivi juxta multos: conditores Tiburis & aliarum in Italia urbium, quò venerunt poſt prodigialem ad Thebas necem patris, de qua Æ. 6. 445. Sextius apud Solinum hos tres Amphiarai nepotes facit, & Catilli filios. Cato ibidem, Catillum Tiburis conditorem, non Argivum, ſed Arcadem cenſet, claſſis Evandri præfectum.

674. *Nubigenæ .... Centauri.*] Superiore parte humana, inferiore equina: Ixione & nube geniti, Theſſaliæ populi, G. 3. 38. Æ. 6. 286.

675. *Omolen, Othrynque.*] Montes Theſſaliæ. De *virgultis*, G. 2. 21.

678. *Prænestina, &c.*] *Præneſte*, antiqui Latii urbs ad orientem Romæ, nunc *Paleſtrina*. Hanc à Præneſte Ulyſſis nepote conditam aliqui aiunt: Virgilius & alii quidam à Cæculo, quem è Digitiorum fratrum ſorore conceptum narrant, cum eam Vulcanus ſub ſcintillæ ſpecie vitiaſſet; & à matre abjectum juxta templum Jovis, ad ignem repertum eſſe, cum ei fumus oculos aliquantulum læſiſſet, unde Cæculus appellatus eſt. Hæc è Solino & Servio fabula concinnata. Suſpicor tamen hunc Cæculum non fundatorem proprie urbis Prænestinæ dici, ſed tantum inſtauratorem. Cauſam ſuſpicandi videbimus Æ. 8. 561. Hujus ampliſſima ditio hic deſcribitur, ab urbe Prænestina ad Circæum fere montem, longo circuitu Laurentes ac Rutulos amplexa. De *Vulcano*, ignis præſide, G. 1. 295. De *legione*, quæ improprie ſumitur pro quovis agmine, G. 2. 280.

682. *Gabinæ Junonis, &c.*] Enumerat populos ſub Cæculi ſignis militantes. I. Igitur *Prænestinos*. II. *Gabios*, urbem ubi religioſe Juno colebatur, de qua Æ. 6. 773. III. *Anienem*, *Anio*, *Anien*, vel *Anienus*, fluvius eſt diſterminans vetus Latium à Sabinis, deinde in Tyberim influens: hodie dicitur *Teverone*: habebatque fontes in finibus ſeptentrionalibus Hernicorum. IV. *Hernica ſaxa, &c. Hernici*, populi fuerunt novi Latii ad orientem inter Æquos, Marſos & Volſcos: Sabini fuiſſe generis vulgo putantur, ſiquidem ait Servius *herna* Sabinis dici *ſaxa*, unde genti nomen. Horum caput *Anagnia*. Horum fines ad meridiem fere attingit fons *Amaſeni* fluvii, nunc *Toppia*: qui inde per Pomptinas paludes, circa Circæum promontorium, in mare Tyrrhenum evolvitur.

686. *Glandes Liventis plumbi, &c.*] Armat Poëta milites Cæculi. I. *Fundâ* & *glandibus plumbeis*. II. *Spiculis* duobus, id eſt, meo judicio, haſtilibus minoribus ac tenuioribus, quorum craſſities unius digiti, ferrum pedale, lignum tripedale: quæ inter arma velitum deſcribit Lipſius. III. *Galeris* è lupina pelle, id eſt, pileis turbinatis & in acumen deſinentibus. IV. *Perone*, hoc eſt, calceamento ruſtico è crudo corio, ad

plumbi lividi: pars præfert manu duo ſpicula, & habet ad tegumentum capitis pileos fulvos de pelle lupi: relinquunt plantas ſiniſtri pedis nudas, calceus crudi cutis operit alteras. At Meſſapus, domitor equorum, ſoboles Neptuni, quem nemini licitum erat occidere nec igne nec ferro, repente concitat ad pugnas ſubditos dudum otioſos ac turmas deſuetas bello, & reſumit arma. Hi duces Meſſapi regunt exercitus Feſcenninos & juſtos Faliſcos. Hi incolunt rupes Soractis, & campos Flavinios, & lacum Ciminum cum monte, & ſylvas Capenas. Incedebant digeſti ordine, & celebrabant regem ſuum. Quemadmodum aliquando candentes cycni in ſerenis nubibus, cum referunt ſe e paſtu, & emittunt numeroſam vocum per colla oblonga: tum reſonat amnis & palus Aſia procul repercuſſa. Nec ullus exiſtimaret ſtrui armatum exercitum ex tanta multitudine, ſed aëriam nubem raucarum avium impelli ex alto mari ad litora. Ecce Clauſus, ex antiquo ſanguine Sabinorum, ducens magnam turbam, & ipſe inſtar magnæ turbæ:

Liventis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis, crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrumq; retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: ſonat amnis, & Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magniq; ipſe agminis inſtar:

NOTÆ.

tutelam dextri pedis, cum ſiniſter nudus eſſet: qui mos Ætolorum fuit: unde Macrobius Hernicos non è Sabinis, ſed è Pelaſgis oriundos putat, per quos hunc morem Ætolicum acceperint.

691. *Meſſapus, &c.*] Græcus ex Anthedonia, Bœotiæ regione, ubi Meſſapio monti nomen dedit: poſtmodum profectus in Italiam, occupavit extremam ejus peninſulam ad orientem, quæ Meſſapia ab eo, deinde Calabria vocata eſt. Dicitur *Neptunia proles*, ob navigandi peritiam; *equûm domitor*, quia equus Neptuno ſacer eſt. G. 1. 14. Huic tamen regnum Virgilius à Calabria longe diverſum attribuit, nempe in orientali Etruriæ parte, ad ſeptentrionem Romæ.

695. *Feſcenninas acies, &c.*] Sub Meſſapo erant I. *Feſcennia*, ſive *Feſcennium*, oppidum Etruriæ, paulo infra confluentem Natis in Tyberim: unde orta eſt licentia nuptialium carminum, quæ *Feſcennina* dicta ſunt: nunc quibuſdam dicitur *Galeſe*. II. *Faliſci*: populi paulo infra Feſcennium; quorum urbs *Falerii*, quæ *Faliſcum* aliquando appellatur. *Æquos* dixit, quia legum duodecim tabularum aliqua ſupplementa Romani ab iis acceperant. Ita Servius. III. *Soracte*: mons in agro Faliſco: nunc *monte de S. Silveſtro*. Dixit *arces* pro *rupibus* illius montis, ut G. 4. 461. *Flevunt Rhodopeiæ arces*. IV. *Flavinia arva*: vel urbs, vel ager, præterquam Virgilii & Silii verſibus ignotus. V. *Ciminus*: mons & lacus cum *Ciminia* ſylva, ad occidentem in Etruriam interior ſubit. Suſpicatur Cluverius montem eum eſſe, qui modo nuncupatur *di Viterbo*; lacum, *di Ronciglione*. VI. *Capena*: urbs cum luco & templo Feroniæ, ad ripam Tyberis, inter agrum Faliſcum & Veientem fuit: nunc *Canepina*. De *cycnorum* cantu, E. 8. 55. De *Aſia* palude in Lydia, G. 1. 383.

706. *Sabinorum, &c.*] *Sabini*, orti juxta aliquos ex Lacedæmoniis: juxta diligentiſſimum ſcriptorem Cluverium, ex Opicis & Auſonibus indigenis Campaniæ habitatoribus: eam habuerunt Italiæ partem, quæ eſt ad ſeptentrionem Latii: inter fluvios Narem, Tyberim, Anienem; & montem Apenninum: nunc regio retinet fere nomen, eſtque ſub ditione Pontificia.

707. *Clauſus.*] *Atta Clauſus*, poſt exactos reges, cum tota familia & quinque millibus clientum & amicorum, è Sabinorum urbe Regillo Romam tranſmigravit: utque ad formam Romanam nomen aptaret ſuum, Appius Claudius Claudia

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis:
Una ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites:
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui roſea rura Velini;
Qui Tetricæ horrentes rupes montemq; Severum,
Caſperiamq; colunt, Foruloſq; & flumen Himellæ.
Qui Tiberim Fabarimq; bibunt: quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis:
Vel quam Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,

is *a quo nunc & tribus & gens Claudia propagatur per Latium, ex quo* tempore *Roma ex parte conceſſa eſt Sabinis. Simul magna cohors Amiterna, & antiqui Curenſes: omnis multitudo Ereti, & Mutuſca olivifera: qui occupant urbem Nomentum, & roſeos campos Velini* lacus: *qui rupes horridas Tetrica, & montem Severum, & Caſperiam, & Forulos, & fluvium Himellam: qui potant Fabarim & Tyberim: quos Nurſia nivoſa mittit, & claſſes Hortina, & gentes Latina: & quos Allia, nomen funeſtum, dividens interfluit.* Tam multi, *quam multi fluctus agitantur* in *mari Africano, quando aſper Orion occidit in aquas hybernas: vel quam denſa ariſta coquuntur Sole novo,*

NOTÆ.

dici voluit. Ideo in patriciorum numerum admiſſus eſt: ager ei trans Anienem fluvium attributus: & cum Romulus populum Romanum in tres partes diſtribuiſſet, quas ideo dixerat *tribus*: nimirum *Tatienſem, Rhamnenſem* & *Lucerenſem*; fuerunt à poſteris aliæ complures additæ, inter quas *Claudia* tribus. At hic Clauſus, de quo Virgilius, è majoribus illius Claudii fuiſſe fingitur. De voce *inſtar*, Æ. 6. 865. De *Latio*, ſupra, v. 54.

709. *In partem data Roma Sabinis.*] Bis id contigit. Primo poſt prælia pro raptis Sabinis Romanos inter ac Sabinos diu commiſſa: quæ ſic compoſita ſunt, ut Romulus & Tatius communiter regnum adminiſtrarent, Sabini Romam commigrarent è Curibus ſuis; & Roma quidem Romuli ſervaret nomen, Romani vero Quirites à Curibus, Sabinorum urbe, dicerentur. Secundo id contigit in Clauſo; qui, ut diximus, poſt expulſos reges admiſſus eſt: & de hac ſecunda admiſſione Poëtam puto explicandum.

710. *Amiterna cohors, &c.*] Loca enumerantur varia Sabinorum. I. *Amiternum*, urbs in latere orientali regionis illius & Apennini jugis, nunc exciſa, prope oppidulum *S. Vittorino*. II. *Priſci Quirites*. Non Romani, ſed Curenſes, ex urbe Curibus, unde Romani Quirites dicti ſunt: in parte regionis plane oppoſita & occidentali; nunc *Veſcovio di Sabina*. III. *Eretum*, vicus in angulo meridionali, fere ad confluentem Alliæ & Tyberis, nunc *monte rotondo*. IV. *Nomentum*, Ereto vicinum ad orientem: nunc *Lamentano*. V. *Mutuſca*, aliter *Trebula*, vicus in ſeptentrionali parte, ultra paludem Reatinam, nunc *monte Leone*. VI. *Roſea rura Velini*, pars agri Reatini, ſic à Plinio, Varrone, Feſto appellata, à *rore*, qui fertiliſſimum tractum illum efficit: circa *Velinum* fluvium, nunc *Velino*; & *Velinum* lacum, nunc *lago di pie di Luco*. VII. *Tetrica* & *Severus*, montes incerti ſitus: à Blondo circa fontem Fabaris fluvii collocantur, in parte occidentali; hic *monte Negro*, ille *monte di S. Giovanni*: à Cluverio, in angulo ſeptentrionali circa Nurſiam urbem, ubi *la grotta di Sibylla*. VIII. *Caſperia*, paulo ſupra Cures, oppidum, nunc *Aſpera*. IX. *Foruli*, vicus in rupe circa Amiternum, exciſus. X. *Himella* fluvius prope Caſperiam naſcens, in Tyberim infra Cures delabitur; nunc *Aia*. XI. De *Tybri*, Æ. 8. 330. XII. *Fabaris*, vel *Farfarus*, in orientalem Tybris ripam influens, nunc *Farfa*. XIII. *Nurſia*, ultima Sabinarum urbium ad ſeptentrionem, inter Apennini pruinas, quare *frigida* appellatur; nunc *Norcia*. XIV. *Hortantum*, vel *Horta*, urbs ad confluentes Naris ac Tyberis, in Etruria quidem, ſed Sabinis contermina: nunc *Orta*. *Claſſes*, exercitum terreſtrem interpretor, non navalem, ut diximus ſupra, v. 637. XV. *Latini*, qui Sabinis contermini ſunt ad meridiem, ſupra, v. 54. XVI. *Allia*, fluvius in orientalem Tyberis ripam irrumpens, paulo infra Eretum: ubi Romani à Gallis Senonenſibus graviter deinde cæſi ſunt, nunc *rio di Moſſo*.

718. *Libyco .... marmore, &c.*] Æ. 1. 162. *Orion*, aſtrum formidabile, non tantum ortu, ut diximus Æ. 1. 539. ſed etiam occaſu hyberno. De *Orione*, Æ. 3. 517

720. *Quam Sole novo, &c.*] Multi codices ſcribunt *quum*; ubi ſuſpicor legendum *quam*, *quam denſæ*: ut ſit ſanior ſenſus hujus ſecundæ comparationis. Per *Solem novum*, non *ver*; ſed æſtatem primam intelligit, quâ matureſcunt ariſtæ. *Hermus*, Lydiæ fluvius, regionis feraciſſimæ. G. 2. 137. *Lycia*, ferax item frumenti, meridionalis Aſiæ minoris regio, Æ. 4. 143.

aut in agris Hermi, aut in *arvis flaventibus Lyciæ. Clypei resonant, & terra tremit commota pulsu pedum. Hinc Halesus Agamemnonius, hostis Trojanæ gentis, alligat equos curru, & adducit Turno mille bellicosos populos. Adsunt, qui findunt rastris Massicum fœcundum vino: & quos Aurunci patres miserunt è montibus excelsis: &* qui sunt *prope mare Sidicinum: & qui proficiscuntur Calibus: & accola Vulturni flumini vadosi: & similiter durus Saticulus, & agmen Oscorum. Arma sunt illis aclides teretes, sed mos est eas alligare loro flexili: cetra protegit sinistras manus: curvi gladii* sunt illis ad pugnandum *cominus. Neque tu omitteris non memoratus versibus nostris, ô Oebale: quem Telon dicitur genuisse è Nympha Sebethide, cum jam senex obtineret Capreas, regnum Teleboarum: at vero filius non contentus paterna regione, jam tum late occupat imperio gentes Sarrastes, & campos quos Sarnus perluit;*

Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Trojani nominis hostis
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris: & quos de collibus altis
Aurunci misere patres: Sidicinaque juxta
Æquora: quique Cales linquunt: amnisq; vadosi
Accola Vulturni: pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello:
Lævas cetra tegit: falcati cominus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboûm Capreas cum regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;

NOTÆ.

723. *Agamemnonius, &c.*] Agamemnonis filius aliquis nothus: qui horore paternæ cædis, de qua Æ. 3. 54. in Italiam fugiens dicitur ab Ovidio & Solino Falisc orum urbem condidisse. Quibus tamen non assentitur Virgilius, qui longe alia in parte regnum ejus constituit, nempe circa Campaniam, quæ est ad orientem Latii, habetque ad orientem Picentinos & Hirpinos, ad septentrionem Samnium, ad meridiem mare.

726. *Massica qui, &c.*] Campaniæ gentes & loca præcipua. I. *Massicus mons*, ad mare, in confinio novi Latii, ad occidentem agri Falerni, tractus totus vino percelebris: nunc *monte di Dragone*. De *Baccho*, Ecl. 5. 69. De *rastris*, G. 1. 160. II. *Aurunci*, reliquiæ Opicorum sive Ausonum in Italia, qui inter Campaniam & Volscos consederunt, supra v. 54. III. *Sidicini*, pars eorumdem Opicorum alia, quæ in mediterraneis Auruncorum finibus consedit, circa Teanum urbem, & juxta Virgilium etiam ad Litus aliquantum pertinuit. IV. *Cales* plurali numero oppidum supra Massicum montem Campaniæ: nunc *Calvi*. V. *Vulturnus*, etiam nunc retinens nomen, fluvius Campaniæ ipsam à Samnio magna parte disterminans, & ad meridiem agri Falerni in mare influens. VI. *Saticula*, vel *Satricula*, urbs ad orientem Vulturni & Capuæ, nunc *Caserta*. VII *Osci*: nomen diminutum ab *Opicis*, gente Ausonia, & hujus regionis indigena.

750. *Teretes aclides, &c.*] Arma Campanorum. I. *Aclides teretes*: id est, vel exigua missilia, quod censent aliqui, quia plures ab eodem gestantur apud Valerium: vel clavæ breves, eminentibus hinc inde acuminibus asperæ, loro sive flagello alligatæ, ut post impactum vulnus revocari possent. Nomen: vel quasi ἀκιδες, ab ἀκὶς, *acumen*; vel quasi ἀξυλίδες ab ἀξυλον, quæ jaculi species fuit ejusmodi loro alligati. II. *Cetra*, scutum loreum, Afris Hispanisque familiare: vocem putat Maurorum Vossius. III. *Enses*, in falcis modum curvatus: *harpen* appellat Ovidius, tribuitque Perseo, ab ἅρπη, *falx*.

734 *Sebethide Nymphâ.*] Filia *Sebethi*, ad Neapolim fluvii, *fiume della Maddalena*.

735. *Teleboûm Capreas, &c.*] *Capreæ*, plurali numero, insula est contra Surrentinum promontorium deliciæ olim Tiberii Cæsaris, nunc *Capri*: quam tenuerunt Teleboæ, ex Acarnania, Epiri regione, profecti.

738. *Sarrastes, &c.*] Parebant OEbalo populi circa Surrentinum promontorium: nempe Campani orientales, Hirpini, & Picentini. I. *Sarnus* fluvius loca tractus illius alluit, nunc *Sarno*: fluens per Campaniam, ex Hirpinorum finibus, in illud sinus Neapolitani latus, quod Surrentino promontorio terminatur. Hujus accolas vocat *Sarrastes*. II. *Rufa*, vel *Rufra*, vel *Rufrium*, nunc *Ruvo*: urbs ad orientem remotior,

Quique

Quique Rufas, Batulumque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prælia Nurſæ,
Ufens, inſignem famâ & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi & graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit: neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,

& qui habitant Rufas, & Batulum, & agros Celenna; & quos muri Abellæ fructifera deſpiciunt: ſolent vibrare catejas more Teutonico, quibus cortices detracti è ſubere ſunt galea capitum, & quibus ſplendent aurea pelta, ſplendent gladiiærei. Te quoque, ô Ufens, montoſa Nurſa miſerunt ad bellum, illuſtrem fama & pugnis felicibus: te, inquam, cui præſertim paret Æquicola, natio aſpera, & aſſueta frequenti venationi ſylvarum in dura terra: hi armati colunt terram, & ſemper placet eis congerere novas prædas, ac vivere latrociniis. Præterea venit quoque Umbro generoſiſſimus, miſſu regis Archippi, ſacerdos ex Marrubia natione, ornatus ſuper caſſidem foliis olea felicis: qui ſolebat cantu & tactu infundere ſoporem generi viperarum, & hydris noxiè halantibus; & mitigabat furorem earum, & ſanabat arte morſus. Sed non potuit ſanare vulnus Trojani teli: neque carmina ſoporifera, & gramina collecta in Marſis montibus, profuerunt ei contra plagas. Te ſylva Angitiæ, te Fucinus aquis pellucidis,

NOTÆ.

in extremis Hirpinis Lucaniam verſus. III. *Batulum* & *Celenna*: urbes ignoti ſitus. IV. *Abella* non *Bella*, ut male habent quidam codices: nunc *Avella*: urbs ad ſeptentrionem Sarni: in angulo Campaniæ Samnitibus & Hirpinis confini: excelſo ſitu, quare *deſpectare* ſubjectos populos videtur; ferax nucum, quæ inde *avellanæ* dictæ ſunt, quas non *mala* quidem, ſed *poma* appellat Plinius l. 15. 22.

741. *Teutonico, &c.*] Arma populorum illorum. I. *Cateja*, quæ ab Aventino tormenti genus fuiſſe dicitur, unde torquebantur ſaxa: melius ab Iſidoro, telum quod propter gravitatem non longe evolabat, ſed vi maxima perfringebat. Hæc Gallorum erat propria, *Teutonumque*: qui Germaniæ erant populi, circa Cimbricam Cherſoneſum, ubi nunc *Dania*. II. *Galea* è cortice ſuberis, qui leviſſimus & ſpiſſiſſimus eſt, *liege*. III. *Pelta arata*, quæ breve ſcutum fuit, in modum Lunæ mediæ, vel hederaceæ folii: eaque, vel tota ærea; vel æ-rea lamina protecta. IV. *Enſis aereus*.

744. *Et te montoſa, &c.*] *Æqui*, vel *Æquiculi*, ſeu *Æquiculi*, quam hic *Æquicolam gentem* appellat Virgilius: fuere ad orientem ſuperioris partis antiqui Latii: à fontibus Anienis, fere ad uſque Tibur: nunc pars eſt Campaniæ Romanæ: ibi urbs olim fuit *Nurſa*, jam ignoti ſitus. De *venatu* pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

750. *Marrubia, &c.*] *Marſi*: ad orientem ac ſeptentrionem Æquorum, inter continua Apennini juga: gens orta, vel juxta Plinium, Gellium, Solinum, è Circes filio; à quo vim adverſus venena & ſerpentes dicitur accepiſſe: vel è Sabinis, quod propter linguæ communionem Cluverio magis placet: vel juxta alios, à Marſia rege Lydorum. Loca Marſorum præcipua, fuerunt, I. *Archippe*, urbs olim, quæ hiatu terræ hauſta & in Fucinum lacum diſſoluta eſt: quo ex nomine Virgilius Archippi regis nomen finxit. II. *Marrubium* vel *Marruvium*, regionis caput, in ejus meridianis finibus, infra lacum Fucinum, juxta fontes Liris fluvii: ea nunc *Morrea* dicitur. III. *Lucus* ſive *nemus Angitiæ*: quæ fuit juxta Solinum ſoror Circes, venitque cum ea in Italiam, & vicina Fucino lacui occupavit. Lucus hic ad occidentem lacus ſitus fuit: hodie oppidum *Luco*. IV. *Fucinus*, lacus fere in media regione, propius tamen ad meridiem deſcendens: nunc *lago Fucino*; vel à vicino oppido, *largo di Celano*. De *Hydris*, ſupra, v. 447. De *Dardania*, Trojana, Æ. 239.

Te

te puri lacus luxerunt. Veniebat quoque Virbius, soboles Hippolyti clarissima bello: quem mater Aricia misit illustrem, educatum in sylvis Egeriæ, juxta litus humidum, ubi est ara Diana pinguis & placida. Quippe ex fama narrant Hippolytum, resuscitatum herbis medicinalibus & amore Dianæ, iterum venisse sub astra cœlestia, & sub aërem superiorem cœli, postquam obiisset fraude novercæ, & solvisset sanguine pœnas patri, discerptus ab equis efferatis.

Te liquidi flevêre lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis humentia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt famâ Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætherea & superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.

NOTÆ.

761. *Hippolyti proles. &c.*] *Hippolytus*, Thesei Athenarum regis filius, à noverca Phædra frustra interpellatus de stupro, ideoque ab eadem de vi in se parata falso delatus ad patrem: cum ad litus maris currum ageret, devotus à patre, equis subito marini monstri incursu efferatis raptatus ac discerptus est. Diana ejus cultu & castitate commota, per Æsculapium, Phœbi & Coronidis filium, revocavit eum in vitam, commendavitque ipsum Egeriæ Nymphæ Aricini nemoris: ubi inter minores Divos cultus fuit, appellatusque Virbius, quod inter *viros bis* fuerat. Fingitur à Virgilio filium habuisse sibi cognominem, qui Turni auxilio venerit.

762. *Mater Aricia.*] Vel est *Aricia*, urbs antiqua Latii, tribus circiter leucis Laurento dissita ad septentrionem; nunc *la Riccia*: quæ *mater* dicitur, quomodo Italia, G. 2. 173. *magna parens frugum, magna virûm.* Vel *Aricia* quædam Nympha, quam videtur fingere Virgilius amatam ab Hippolyto Virbio, matremque secundi hujus Virbii: quæ Ariciæ urbi nomen dederit; ut Virbius vicino Ariciæ colli, cujus Persius & Cornutus meminerunt.

763. *Egeria lucis, &c.*] Circa Ariciam nemus ingens fuit, dicatum Dianæ, vel Egeriæ: ubi nunc oppidum *Nemo*: item templum Dianæ Scythicæ vel Tauricæ; & lacus Dianæ Aricinæ, nunc *lago di Nemo*. Lacus multis impletur fontibus, quorum præcipuus fons *Egeriæ* dictus est. Hanc Nympham Numa Pompilius, Romanorum rex secundus, sibi esse conjugem fingebat; ab eaque legum institura se accipere. Eandem fingit Ovidius, ex morte Numæ nimium dolentem, Dianæ miseratione in fontem illum conversam fuisse.

Humentia circum littora.] Ita è Romano codice, apud Pierium, emendandum duximus: cum vulgata lectio, *Hymettia*, careat sensu. Nam *Hymettus*, mons apibus & melle celebris, in Attica est, & primam habet syllabam brevem; neque ullum in eo Italiæ tractu nominis hujus vestigium esse, Gifanius, Pimpontius, Nascimbænus sentiunt.

764. *Placabilis ara Diana*] In Taurica Chersoneso colebatur Diana sanguine exterorum hominum quotquot illuc appellebant. Dianæ Iphigeniam Agamemnonis filiam, è sacrificio subductam, & illuc ex Aulide translatam sibi in sacerdotem consecraverat, Æ. 2. 116. Orestes Agamemnonis filius, ad ulciscendam necem patris, matrem Clytæmnestram interfecerat, Æ. 3. 331. Ideo furiis agitatus, inter cætera piacula, jussus dicitur in Tauricam abire Chersonesum, indeque Dianæ simulacrum eripere. Eo igitur cum amico Pylade profectus, jussu regis Thoantis tantum non immolatus est: sed agnitus à sorore clam cum ea Dianæ simulacrum abduxit: &, ut est magna fabularum varietas, Mycenas illud transtulit, juxta Hyginum: Athenas, juxta Euripidem: juxta Latinos plerosque Græcorum æmulos, Ariciam. Suspicatur Cluverius hanc religionem ab Italis per Pelasgos & Arcadas esse acceptam. Constat vero victimas humanas his omnibus locis esse mactatas ad memoriam Taurici sacrificii, non tanta tamen apud Aricinos immanitate. Neque enim illic omnes exteri immolabantur: sed servus aliquis fugitivus, in illo nemore tamdiu sacerdotio fungebatur sub *regis nemorensis* nomine; donec ab alio fugitivo provocatus ad certamen, ab eo occideretur. Unde *placabilis* ara illa dicitur à Virgilio; & à Valerio Argonaut. 2. 304. *soli non mitis Aricia regi.* Perstabat adhuc illa religione Caligulæ tempore: cujus in vita Suetonius c. 35. *Nemorensi regi, quod multos jam annos potiretur sacerdotio, validiorem adversarium subornavit.*

769. *Pæoniis herbis, &c.*] Herbis medicis: *Paon* enim, etsi certum medici nomen inducitur ab Homero, Iliad. 5. 899. & alibi: videtur tamen commune medicorum rerumque medicarum fuisse nomen, ab Apolline medicorum Deo deductum, qui *Paan* ipse dictus est, qua de causa, diximus, Æ. 6. 657.

Tum

Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
(Argumentum ingens) & cuſtos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urna.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,

Tunc pater omnipotens, aegre ferens ullum hominem emergere ex infernis tenebris ad lucem vitæ, ipſe demiſit fulmine ad aquas infernas filium Apollinis, inventorem talis medicinæ & artis. Sed alma Diana abſcondit Hippolytum arcanis locis, & dimiſit ad *Egeriam Nympham & ad ſylvam: ut illic ſolus in ſylvis Italicis incognitus duceret vitam, & illic diceretur Virbius, mutato nomine. Unde etiam equi corneis ungulis expelluntur à templo & ſylvis dicatis Dianæ; quia territi monſtris marinis abjecerunt in litore currum & juvenem. Filius* ejus Virbii *nihilominus impellebat ardentes equos in planitie campi, & curru ibat ad bella. Ipſe Turnus egregio corpore incedit inter primos, geſtans arma, & ſupereminet toto capite. Huic caſſis excelſa, criſtata tribus jubis, ſuſtinet Chimæram emittentem gutture flammas Ætnæas: tanto magis illa fremens & minax diris flammis, quanto magis ſæviant prælia fuſo ſanguine. At Io,* ex *auro, cornibus erectis, jam operta pilis, jam bos, ornabat politum clypeum* Turni, *(argumentum illuſtre) & Argus cuſtos puella, & Inachus* ejus *pater emittens fluvium* ex *urna cælata. Nubes peditum ſequitur* Turnum, *& agmina ſcutata congregantur totis campis, & juventus Græca,*

NOTÆ.

773. *Phœbigenam, &c.*] *Æſculapium*, Phœbo & Coronide genitum, Phlegyæ Lapithatum regis filiâ, Æ. 6. 618. Hic Æſculapius, cum arte medendi inſignis, non unum Hippolytum, ſed alios complures ad vitam revocaſſet; fulmine adactus eſt ad inferos à Jove: Apollo Cyclopas, fabricatores fulminis, ſagittis confixit: Jupiter Apollinem ob eam cædem cœlo expulit, coegitque mortali regi ſervire, G. 3. 2. De *Styge*, Æ. 6. 323. De *Trivia*, Diana, quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

781. *Haud ſecius, &c.*] Nihilominus, non ſegnius: etſi pater Hippolytus ab equis laceratus fuiſſet, ſupra, v. 761. De voce *ſecius*, G. 2. 277. De *Chimæra* Æ. 6. 288. De *Ætnais ignibus*, qui pro quibuſlibet hic ſumuntur, Æ. 3. 578. De *jubis equinis* in apice galeæ, Æ. 3. 468.

789. *Io, &c.*] Inachus Argivorum rex, fluvio ibidem nomen dedit: unde pro fluvio ipſe ſumitur à poëtis. Hujus fluvii filia *Io* cum amaretur à Jove; ab eodem, ne à Junone agnoſceretur, in juvencam eſt converſa. Juno juvencam à Jove petiit, acceptamque dedit cuſtodiendam paſtori, cui centum erant oculi, nomen Argus. Is à Mercurio ſopitus ſiſtulæ cantu, & obtruncatus eſt. Juno paſtoris oculos pavoni impoſuit ſuo, juvencam furore perculit: quæ in Ægyptum uſque fugiens, ibi tandem à Jove priſtinæ reddita eſt formæ: nupſitque Oſiridi regi, & ab Ægyptiis ſub Iſidis nomine culta eſt. Hanc fabulam impoſuit Turnus clypeo, quia originem ab Inacho ducere gloriabatur, ſupra, v. 372.

794. *Argivaque pubes, &c.*] Populos enumerat qui ducem Turnum ſequebantur, non quod omnes ei ſubditi, ſed quod ei milites mitterent ſuos. I. *Argivi*: haud dubie ipſi *Ardea* incolæ ex Danae Argiva orti, v. 372. und

Aurun-

& turmæ Auruncæ, & Rutuli, & antiqui Sicani, & agmina Sacrana, & Labicani picti secundum clypeos: qui colunt tuas sylvas, ô Tybri, & sacram ripam Numici; & scindunt vomere colles Rutulos, & montem Circæum: quibus agris imperat Jupiter Anxurus, & Feronia gaudens sylva virente: qua porrigitur nigra palus Pomptina, & qua frigidus Ufens pandit sibi viam per profundas valles, & mergitur in mare.

Auruncæq; manus, Rutuli, veteresq; Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Littus arant; Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum: queis Jupiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusq; per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.

NOTÆ.

Acrisionei vocati sunt, v. 410. II. *Auruncі*: reliquiæ Ausonum, inter Volscos & Campanos considentes, v. 54. Hos tamen aliis etiam locis sparsos fuisse videbitur, Æ. 11. 316. III. *Rutuli*: populi Latinis consanguinitate quidem & connubiis ac vicinitate conjuncti; sed Turno tamen, non Latino subditi: quorum præcipua sedes; ab oriente, Antio Volscorum oppido maritimo; ab occidente, Numicio amne; à meridie, Lanuvio Latinorum urbe, continebatur. IV. *Sicani*: vel fuerunt certæ cujusdam urbis in Latio populi, siquidem eos Plinius, l. 3. 5. numerat inter quinquaginta tres Latii populos qui suo tempore sine vestigiis interierant. Vel reliquiæ Siculorum, quos omnino primos Italiæ incolas contendit fuisse Cluverius ex Dionysio: qui deinde ab Aboriginibus & Pelasgis è Græcia profectis pulsi, in *Sicaniam* insulam fugerunt, eamque suo ducisque sui nomine *Siciliam* appellaverunt: unde Siculi, quotque erant in Italia superstites, ex sociorum suorum victoria, Sicani etiam sunt dicti. V. *Sacrani*: quorum originem Cluverius, ex Festo, Servio, ac Dionysio ita concinnat; ut velit partem fuisse Pelasgorum & Aboriginum, qui post pulsos à se Siculos vicissim à Sabinis ex meridie ingruentibus pulsi sint Reate oppido, ultra Anienem fluvium, & sedes circa locum, ubi nunc est Roma, quæsiverint; unde, quia Reate *sacra* Cybeles magno erant in honore, *Sacrani* appellati sint. VI. *Labici*, *Labicani* vel *Lavicani*: quorum urbs *Labicum*, nunc *Zagarolo*, in septentrionali veteris Latii parte supra Tusculum. VII. *Accolæ Tybevis*, de quo Æ. 8. 330. De *saltibus*, pro sylvis, Ecl. 6. 55. VIII. *Accolæ Numicii*, fluvii, de quo supra, v. 150. IX. *Circæi*, incolæ Circæi montis & promontorii, quo Latium vetus ad orientem terminatur: mons hodie *Circello*, Æ. 3. 386 X. *Anxur*, neutro masculinoque genere: ubi Jupiter ab urbe dictus *Anxur* aut *Anxurus*, singulari cultu colebatur: non puer & imberbis, ut somniant post Servium grammatici; sed promissa barba, ut constat ex nummo apud Constant. Landum cum inscript. JOVIS A XUR. Nugantur iidem Grammatici, cum nomen illud Græcum volunt, quasi ἄνευ ξυρῆ, *sine novacula*: ait enim Plinius, l. 3. 5. nomen esse à Volsca lingua repetitum. Urbs postea à Græcis propter situs asperitatem, dicta est τραχὶν *Trachine*, à τραχὺς, *asper*: indeque *Taracina* vel *Terracina*, nunc *Terracine*, ad orientem Circæi montis, apud Volscos. XI. *Feroniæ* lucus cum fonte ac templo, fuit inter Circæos & Terracinam. Quænam autem hæc fuerit Dea, ambigitur. Aiunt plerique Junonem esse: aliter tamen videtur, cum Feroniam Virgilius, Herili, Prænestini regis matrem faciat, Æ. 8. 564. quod in Junonem cadere non potest, quæ nullos nisi ex Jove liberos suscepit. Narrat Dionysius, Lacedæmoniorum numen fuisse: qui illuc appulsi Lycurgi temporibus, *Feroniæ* Deæ locum dicaverint, quod eos feliciter mari *ferri* contigerat. Innuit tamen idem l. 3. Latinorum & Sabinorum numen esse, quod Græci sua lingua vertunt, ἀνθηφόρον, *Floriferam*; alii Φιλοστέφανον, *amantem coronarum*; alii aliter: quæ omnia Deam florum aut hortorum fuisse significant. XII. *Saturæ Palus*: quæ & *Pometina*, inde & *Pomptina* & *Pontina* dicta est, maritimam fere omnem Volscorum regionem prætexens, longitudine leucarum circiter duodecim: à loco quem vocabant olim *tres tabernas*; nunc *Cisterna*, ad usque *Terracinam*: quæ pars ejus extrema ad orientem, eadem latissima erat: duobus fluviis ibi restagnantibus, *Amaseno* nunc *Toppia*, & *Ufente* nunc *Aufente*, à quo palus ipsa etiamnum appellatur *l' Aufente palude*. Unde porro *Pomptina* dicta sit, patet: nempe ab urbe Volscorum *Suessa Pometia*, mediterraneâ illâ quidem, sed cujus ager ad mare pertinens abibat in has paludes. Unde autem *Saturæ* nomen acceperit, non ita liquet. Ego sic statuo: Virgilium voluisse utrumque Pomptinæ paludis terminum hic significare: ab oriente quidem *Ufentem* fluvium: ab occidente vero fluvium *Asturam*, ejusdem nunc nominis. Quippe hunc *Asturam*, Strabo Στύραν, Festus *Sturam*, vetus codex apud Sigonium in librum octavum Livii, *Saturam* vocat. Hoc autem fluvio definitam ab occidente fuisse paludem, nec ipse negabit Cluverius: siquidem initium paludis petit à *tribus tabernis*, & agro *Suessa Pometiæ*: quæ urbs utra-

Hos

Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus; ſed prælia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina: nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter; celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem;
Attonitis inhians animis, ut regius oſtro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

Præter illos Camilla venit è nationè Volſca, ducens turmam equitum & catervas fulgentes areis armis, *bellicoſa* puella: *non illa* quidem *puella aſſueta* ſecundum *fœmineas manus colo & calathis Minervæ*; *ſed* aſſueta *tolerare diffiuiles pugnas, & præcurrere ventos curſu pedum. Illa vel volaſſet per ſummas herbas ſegetis non tangendo, nec fregiſſet currendo teneros calamos*; *vel habuiſſet iter per medium mare, ſuſtentata undis tumidis, nec madefeciſſet aquis teneros pedes. Omnis juventus egreſſa domibus & agris, & turba matrum admiratur illam & aſpicit incedentem: attendens ſtupentibus animis*; *quomodo regalis ornatus tegat purpurâ nitidos humeros, quomodo fibula colligat crinem auro*; *quomodo ipſa ferat Lyciam pharetram, & myrtum paſtoralem armatam cuſpide.*

NOTÆ.

que ad *Aſturam* fluvium ſita erat. Hujus paludis ſpatio tres & viginti urbes olim fuiſſe tradit Plinius: per mediam Appius aggere viam ſtravit, ſuo appellatam nomine: ſiccare conati ſunt variis temporibus Cornelius Cethegus, Auguſtus, & Theodoricus.

803. *Volſca de gente Camilla.*] *Volſci*, gens bellicoſa, Rutulos & Latinos, ab occidente; Auruncos, & Campanos ab oriente; Hernicos & Æquos à ſeptentrione attingens: incerti generis, ſed linguæ à Latina diverſæ ac ſibi propriæ. E mediterraneis hujus regionis urbibus milites advexiſſe puto Camillam, cum maritimæ fere Turnum ſequerentur. Hujus Camillæ caſus & origo narrantur. Æ. 11. 535.

804. *Florentes ære catervas.*] *Ornatas, fulgentes:* metaphora, de qua G. 2. 6. De *calathis*, caniſtris, ubi fila & lanæ & alia reponuntur, Ecl. 2. 46. Minervæ tribuuntur, quia lanificii textiliumque operum habetur præſes, Æ. 5. 284.

814. *Oſtro Velet honos, &c.*] *Purpura* ex oſtrei ſive muricis ſanguine expreſſa G. 2. 506. *Lyciam pharetram* tribuit, pro qualibet inſigni pharetra: quia ſagittandi arte Lycii nobiles. De illa Aſiæ minoris meridiana regione, Æ. 4. 143. *Myrtum*, haſtilibus ob ligni firmitatem aptam arborem fuiſſe, jam notavit Virgilius, G. 2. 447. *Paſtoralem* appellat, quia vita ſylveſtri ac paſtorali inſtituta à Metabo fuerat Camilla, ut videbitur Æ. 11. 569.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Turnus Venulum ad Diomedem mittit, ut eum ad belli ſocietatem alliciat. Æneas, Tyberini fluvii monitu, iter eodem conſilio ſuſcipit ad Evandrum: qui ex Arcadia profugus in Palatino monte conſederat. Evander, ſacris Herculis tum intentus, Æneam iiſdem adhibet: eorum originem edocet, victoriam ſcilicet Herculis de Caco regionis illius inſigni olim prædone. Tum Æneam quadringentorum equitum ſubſidio juvat: iiſdem Pallantem filium præficit: Æneam ad Tyrrhenos, expulſo Mezentio, regem poſcentes, cum certa regni auxiliique ſpe dimittit. Æneas poſtridie, parte alterâ copiarum ſecundo flumine ad ſuos remiſiâ, cum altera Tyrrhenos adit. Interim Venus arma Ænea ſuo defert, à Vulcano fabricata; clypeum imprimis, in quo Æneas res præclare olim gerendas à Romanis poſteris mira arte cælatas admiratur. Præcipuus eo in opere locus eſt Auguſto; cujus egregiam de Antonio & Cleopatra Ægypti regina victoriam, triplicemque triumphum diligentius poeta deſcribit.

INTERPRETATIO. *Poſtquam Turnus ſuſtulit ex arce Laurenti vexillum belli, & tuba ſonuerunt rauco ſtrepitu; & poſtquam excitavit generoſos equos, & poſtquam commovit arma; ſtatim animi turbati* fuerunt: *ſimul totum Latium conſpirat* ut in *tumultu ſubito, & juventus ferox furit. Præcipui duces Meſſapus, & Ufens, & Mezentius contemptor Deorum, colligunt undecumque ſubſidia, & ſpolient agricolis arva ſpatioſa.*

UT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu:
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi, Meſſapus, & Ufens,
Contemptorque Deûm Mezentius, undiq; cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.

NOTÆ.

1. *Belli ſignum.*] Virgilius loquitur hic ex more Romanorum, apud quos triplex erat militiæ genus. *Sacramentum*, cum milites jurabant, ſe non niſi confectis militiæ temporibus, ſive ſtipendiis, ex reipublicæ exercitu diſceſſuros. *Conjuratio*, cum in ſubito tumultu dux, cui ſingulos ſacramento adigere non vacabat, è Capitolio duplex attollebat vexillum; roſeum unum quò pedites: cæruleum, quò equites conveniebant; ſimulque jurabant omnes. *Evocatio*, cum diverſi diverſas in partes ad cogendos exercitus mittebantur. Ita fere Servius. *Vexillum* autem Romanis fuit *velum* minus, quadratum, ex haſta ſuſpenſum. De *Laurento urbe*; quam Turnus, adnitente Amatâ, habenis rerum à Latino relictis, belli ſedem fecerat, Æ. 7. 63. De *cornibus, tubis*, Æ. 7. 637.

3. *Concuſſit equos, &c.*] Excitavit equos ſonitu cornuum; milites impulſu armorum, id eſt, alliſis ad clypeos haſtis: cujus moris innumera ſunt apud auctores veſtigia. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Meſſapo*, Ibid. 691. De *Ufente*, Ibid. 744. De *Mezentio*, Ib. 647.

Mittitur

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem:
Qui petat auxilium: & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Æneam claſſi, victoſque Penates
Inferre, & fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat: multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis; quem, ſi fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat; manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu:
Atq; animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca: jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat.
Cum pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipſe loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
O ſate gente Deûm, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Expectate ſolo Laurenti arviſque Latinis:
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, penates:
Neu belli terrere minis, tumor omnis & iræ
Conceſſere Deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,

Venulus mittitur etiam ad urbem magni Diomedis: ut poſcat opem: & doceat Diomedem *Trojanos ſtare* in *Latio, Æneam navibus appulſum* eſſe, *& inducere Deos* ſuos *victos à* Græcis, *& dicere ſe vocari fatis* in *regnum, & plurimas nationes ſociare ſe* huic *homini Trojano, &* ejus *nomen late ſpargi* in *Latio*; & addat, *cognoſci* ab *ipſo* Diomede *clarius, quam à rege Turno, aut à rege Latino, quid* Æneas *machinetur his conſiliis, quem optet exitum certaminis, ſi fortuna* ipſi *faveat. Talia* fiunt *per Latium: qua omnia cernens Trojanus heros, agitatur magnis fluctibus curarum: & modo huc, modo illuc diſtrahit mentem vagam, & differt in partes diverſas, & volvit per omnia. Veluti quando lux tremula* emiſſa *à ſole aut ſpecie rutilantis Lunæ, reſiliens è vaſis æreis pervagatur late cuncta loca; & jam attollitur in aerem, & perſtringit laquearia ſupremi tecti. Nox erat, & profundus ſomnus tenebat animalia laſſa & genus volucrum ac pecorum per omnes terras: quando pater Æneas, ſolicitus animo* ob *difficile bellum, decubuit in ripa & ſub axe frigidi aeris, & permiſſo corpori tardam quietem. Ipſe Tyberinus ſenex, Deus regionis, flumine amœno, viſus eſt erigere ſe inter populeas arbores: linum ſubtile tegebat eum viridi veſte, & opaca arundo inumbrabat capillos. Tunc* cœpit *alloqui* Æneam, *& auferre ſolicitudinem his verbis:* ô *nate* ex *familia Deorum, qui reducis ad nos urbem Trojanam ex hoſtibus, & tueris Pergama perpetua: expectate in terra Laurente & campis Latinis: hic ſedes certa eſt tibi, certi Penates, ne ceſſes* ab incepto: *neve terrearis comminatione belli: omnis indignatio & ira Deorum ceſſaverunt. Et ne exiſtimes ſomnum ſuggerere* tibi *hæc inania,*

NOTÆ.

9. *Diomedis ad urbem, &c.*] *Argos* vel *Argyrippam*, urbem in Apulia Daunia, conditam à Diomede. De *ea*, deque *Diomede*, Æ. 11. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Penatibus Æneæ*, Troja advectis, Æ. 2. 717.

18. *Laomedontius heros.*] Æneas, ex eadem qua Laomedon, rex Trojanus, familia, G. 3. 35. De *Laquearibus*, interſtitiis trabium, Æ. 1. 730.

28. *Ætheris axe.*] Sub aperto aëre, Æn. 2. 512. De *Tyberino*, infra v. 330. De *carbaſo*, lini ſpecie, Æ. 4. 417. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470. De *Laurente* agro, Æ. 7. 63. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

37. *Revehis nobis.*] Gens enim Trojana per Dardanum ex Italia olim profecta erat, Æ. 3. 167.

Littoreis

mox magna ſus, à te inventa ſub ilicibus litoreis, quæ *peperit fœtus triginta porcellorum, jacebit humi ſtrata; alba* ipſa, & *porcelli albi circa mammas. Hic erit locus urbis, hæc certa quies à laboribus, ex quo* præſagio, *annis triginta recurrentibus, Aſcanius fundabit Albam urbem nobili nomine. Non prædico tibi dubia. Jam attende, dicam* tibi *paucis* verbis, *quomodo conficias quod imminet,* ad obtinendam *victoriam. Arcades, gens orta à Pallante, qui ſecuti* ſunt *ſocii Evandrum regem & vexilla* ejus, *elegerunt ſedem* in *his regionibus, & fundaverunt in montibus urbem Pallanteum, à nomine Pallantis proavi* Evandri. *Hi ſemper bellum gerunt cum populo Latino. Hos adjunge ſocios exercitui* tuo, *& alliga* tibi *per fœdus. Ego ipſe ducam te* per *ripas* meas *& rectum fluvium, ut ſublevatus vincas* facile *remis fluvium adverſus* te fluentem. *Age, ſurge, fili Veneris: & primis ſtellis occidentibus, offer religioſe preces Junoni, & placa ſubmiſſis vocis iram & minas* ejus; *exhibebis honorem mihi,* quando eris *victor. Ego ſum* ille, *quem videt lambentem ripas tumidis aquis, & dividentem agros fertiles, Tybris cæruleus, fluvius acceptiſſimus Diis. Hic mihi* eſt *ampla domus, fons erumpit apud altas urbes.* Sic *locutus* eſt *fluvius: deinde merſit ſe profundis aquis,*

Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc, qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera junge.
Ipſe ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge, age, nate Deâ: primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis: mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cœruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius ſe condidit alto,

NOTÆ.

48. *Albam, &c.*] Cognomento *longam*, ob ſitum, inter lacum & montem inde Albanum appellatum: Roma diſſitam quindecim circiter millibus ad orientem. Hæc ab Aſcanio condita: poſtquam annos triginta Lavinii regnatum eſſet: ex augurio repertæ albæ ſuis, cum triginta porcellis, ut habent Romani ſcriptores. At anni illi triginta de quibus Tyberinus loquitur, non ab hoc ipſo Æneæ adventu numerandi ſunt: ſed ab urbe Lavinio conditâ; aut potius, ab ipſa Æneæ morte, qui tres annos regnavit, ut dictum eſt, Æ. 1. 270.

51. *Arcades, &c.*] *Arcadia*, regio eſt Peloponneſi media, Ecl. 4. 58. Hinc profectus eſt Evander: vel ob occiſum ex errore patrem, ut narrat Servius; vel ad educendam coloniam, ut vult Pauſanias in Arcadicis: conſeditque juxta Tyberim in monte & oppidulo quod vocavit *Palantium, Pallanteum, Palatium*; vel ab urbe Arcadiæ Pallantio, unde profecti fuerant, juxta Pauſaniam, Dionyſium, & Livium; vel à Pallante Arcadiæ rege, proavo ſuo, juxta Virgilium. Matrem habuit, juxta Solinum, *Nicoſtratam*, quæ ob fatidica carmina *Carmentis* à Latinis dicta eſt; patrem juxta pleroſque Mercurium. Condita deinde Roma eſt in eo monte, qui *Palatinus* dictus eſt, nunc *Palazzo maggiore* ſeu *Palatino*.

57. *Recto flumine.*] Abſque errore, expedito itinere.

59. *Cadentibus aſtris.*] Decedentibus, ſub primam diei lucem. Æ. 4. 81.

63. *Pinguia culta.*] Loca culta & pinguia, G. 1. 153.

65. *Magna domus.*] Præter allatam interpretationem, affertur hæc alia, ſed durior. *Hic mihi magna domus exit*: aſſurgit paulatim, lapſu temporis, id eſt, fundabitur, erigetur. Et Romam innuit, quæ his in regionibus ædificanda erat, caput reliquarum urbium futura. De *fonte Tybris*, infra, v. 310.

Ima petens : nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, & ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces :
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt :
Tuque ô Tybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunq; lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunq; ſolo pulcherrimus exis ;
Semper honore meo, ſemper celebrabe ; donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum :
Adſis ô tantum, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat : geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat : ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atq; oculis mirabile monſtrum :
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno.
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita ſubſtitit unda ;
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies : mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virûm fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, virideſque ſecant placido æquore ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,

deſcendens ad *intima : nox & ſomnus deſeruit Æneam. Surgit, & aſpiciens ſurgentem lucem cæleſtis Solis, hauſit religioſe cavis manibus aquam de fluvio, & emiſit ad cœlum talia verba : Nympha, Nymphæ Laurentes, à quibus eſt origo fluviorum : & tu, ô Tybri pater, cum tuo ſacro fluvio, admittite Æneam, & denique protegite a periculis. Quocumque fonte* tua *aqua detinet te, miſereſcentem calamitatum noſtrarum ; quacumque regione erumpis formoſiſſimus : ſemper decoraberis cultu meo, ſemper muneribus meis, ô* tu qui es *amnis cornutus, rex aquarum Italicarum. Succurre tantummodo, & præſenti* auxilio *confirma vim tuorum* promiſſorum. *Sic loquitur : & eligit duas naves è claſſe, & accommodat* ad *remigandum : ſimul accingit ſocios armis. Ecce autem prodigium repentinum & admirandum viſu : ſus alba ejuſdem coloris ac fœtus albus, jacuit per ſylvam, & cernitur in viridi litore : quam adeo pius Æneas tibi immolat, tibi, ô maxima Juno, offerens* tibi *ſacrificia, & conſtituit ante altaria cum turba* porcellorum. *Tybris* per *eam noctem quàm longa fuit, ſedavit flumen* ſuum *inflatum : & retro fluens ſtetit fluctibus ſic tranquillis, ut æquaret planitiem aquarum in modum mollis ſtagni & quieta paludis,* ita *ut labor abeſſet in remigando. Igitur rumore proſpero deproperant iter ſuſceptum. Abies oblita* pice *decurrit fluctibus ; & aqua mirantur, ſylva inaſſueta* his ſpectaculis *miratur, clypeos hominum procul ſplendentes & pictas naves vehi flumine. Illi remigando traducunt noctem & diem, & prætervehuntur longos circuitus, & inumbrantur diverſis arboribus, & trajiciunt virides ſylvas tranquillo flumine. Sol ardens* perveneraſ ad *medium ſpatium cœli,*

NOTÆ.

69. *Undam de flumine.*] Ad lavandas purgandaſque manus ante preces : qui mos multis exemplis ab interpretibus firmatur, Æ. 2. 719.

71. *Genus amnibus &c.*] Nymphæ aquarum & fontium quorumlibet præſides : quorum ex colluvie fiunt augenturque fluvii. De *Laurente regione*, Æ. 7. 63.

77. *Corniger Heſperidum, &c.*] *Rex* Italicarum aquarum ; non magnitudine ſua, qui honos Eridano tribui debet, & vero tribuitur, G. 1. 482. ſed ob futuram magnitudinem reginæ urbis Romæ, quam præterfluit. Deinde poteſt Æneas hunc ei honorem habere, cum nondum Eridanum, aut majorem ullum in Italia fluvium viderit. De *cornibus fluviorum*, G. 4. 371. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *biremibus*, Æ. 5. 119.

90. *Rumore ſecundo.*] Sparſo inter milites, de ſucceſſu itineris bene ominantes. De *Abiete*, *ſapin*, arbore quæ hic pro nave ſumitur, G. 2. 68.

Cum longe aſpiciunt muros, & arcem, & pauca culmina domorum, quæ Romana magnitudo nunc extulit ad *cælum: tunc Evander poſſidebat rem anguſtam. Statim appellunt* illuc *naves, & accedunt* ad *urbem. Forte illo die rex Arcadius* Evander *offerebat ſolemne ſacrificium magno filio Amphitryonis & Diis, ante urbem, in ſylva. Simul Pallas filius* Evandri, *ſimul præcipui omnes juvenum, & ſenatus inops, offerebant thura huic* Deo: *& ſanguis calidus fumabat ante altaria. Quando conſpexerunt altas naves, &* viros *appelli inter umbroſam ſylvam, & incurvari in remos tranquillos: terrentur aſpectu inopino, & omnes ſurgunt relictis menſis: quos audax Pallas prohibet abrumpere ceremonias, & ipſe correptâ haſtâ currit obviam, & eminus exclamat e tumulo: ô Juvenes, quæ cauſa impulit vos explorare iter incognitum? quo itis? qui* eſtis ſecundum *genus? unde* eſtis ſecundum *patriam? an pacem huc portatis, an bellum? Tunc pater Æneas ſic loquitur è ſumma puppe, & præfert manu ramum olea pacifica: cernis Trojanos & arma infenſa Latinis, quos profugos Latini expulerunt bello feroci. Adimus Evandrum: referte* illi *iſta, & dicite veniſſe electos principes Troja, implorantes ſocietatem armorum. Pallas obſtupuit attonitus tanto nomine; exi, ait, ô* tu *quiſquis es, & affare præſens parentem meum, & ingredere domos noſtras* ut *hoſpes. Simul accepit* eum *manu, & perſtitit amplectens dexteram. Progredientes intrant ſylvam, & recedunt à fluvio. Tunc Æneas alloquitur regem amico ſermone: optime Græcorum, cui fortuna voluit me ſupplicare, & proferre ramos ornatos taniis; equidem non metui, quod eſſes* dux *Græcorum, & Arcas,*

Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Diviſque ferebat,
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperq; ſenatus,
Thura dabant: tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe,
Et procul è tumulo: Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit. [ma?
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an ar-
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumq; relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere ramos: [Arcas,
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor &

NOTÆ.

103. *Amphitryoniada.*] Herculi, infra, v. 288.

105. *Senatus.*] Concilium ſenum: quod deinde a Romulo & Romanis vocatum eſt *ſenatus.*

110. *Menſis.*] Ubi veſcebantur ſacris carnibus: & pars hæc erat ſacrificii. De *ſacrificiis non interrumpendis*, Æ. 3. 405. De *Oliva ramo taniis ornato, ad pacem petendam.* Æ. 7. 237. De *Dardaniis* ducibus, Æ. 1. 239. De *Penatibus*, pro domo, Æ. 2. 717.

129. *Danaum quod, &c.*] De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54. & Menelao, Æ. 2. 264. His quomodo conjunctus eſſet Evander, varie exponit Servius: multi repetunt ex Atlante, cujus ſeptem filiæ fuerunt: quarum ex una & Jove Tantalus Atrei avus prognatus eſt; ex alia, nempe Maia, Mercurius pater Evandri.

Quodque

Quodque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, & ſancta oracula Divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quicquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus: non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: memet ipſe meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant:
Et mare quod ſupra, teneant, quodq; alluit infra.
Accipe, daque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculoſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert: ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

& quod ab origine cognatus duobus Atrei filiis. Sed pietas mea, & ſacra monita Deorum, & majores noſtri *conſanguinei, & fama tua ſparſa per terras, ſociaverunt me tibi, &* auctoritate *fatorum impulerunt me* jam *volentem. Dardanus, primus parens & fundator urbis Trojanæ; natus, quemadmodum Graci teſtantur, Electrâ* filiâ *Atlantis; appulſus* eſt ad *Teucros. Maximus Atlas, qui portat humeris orbes cæleſtes, genuit Electram. Mercurius parens eſt veſter, quem candida Maia peperit conceptum* in *frigido cacumine Cyllenes. At, ſi aliquam damus* fidem iis quæ *audivimus; Atlas, idem Atlas qui portat aſtra cœli, genuit Maiam. Ita gens utriuſque dividit ſe ab eodem ſanguine. Confiſus his* rebus, *non adhibui cum calliditate legationes & prima experimenta tuæ* voluntatis: *ego memet expoſui, & acceſſi ſupplex ad domum* tuam. *Eadem natio Rutula, quæ te* perſequitur *bello inhumano, nos etiam perſequitur: ſi nos ejiciat, nihil putat defuturum, quominus ſubjiciat ſub ditionem ſuam omnem omnino Italiam; & occupet mare quod allambit* eam *ſupra, & quod infra. Accipe, & præbe fidem: ſunt nobis corpora robuſta* ad *bellum, ſunt animi, & juvenes inſignes rebus* geſtis. *Æneas ſic dixerat: Evander jamdiu circumſpiciebat oculis vultum & oculos & omne corpus dicentis: Tunc ita reſpondet pauca: ô generoſiſſime Trojanorum, quam libenter agnoſco te & accipio! quam* bene *reminiſcor ſermonem & vocem & ſpeciem magni patris* tui *Anchiſæ! Nam memini Priamum, filium Laomedontis, inviſentem regnum ſororis* ſuæ *Heſiones,* & *euntem Salamina,*

NOTÆ.

131. *Mea me virtus, &c.*] Conſcientia virtutis meæ, quâ nihil mihi videbar commiſiſſe, quod odio tuo dignum eſſet.

134. *Dardanus, &c.*] De *Dardani origine.* Æ. 3. 167. De *Atlante,* Æ. 4. 247. De *Electra,* & *Maia* & *Pleiadibus* ſororibus, G. 1. 138. De *Mercurio* & *Cyllene* monte Arcadiæ, Æ. 1. 301.

138. *Vobis Mercurius pater eſt.*] Vel *vobis Arcadibus*: quia natus in Arcadia. Vel *vobis Evandro & Pallanti*: diximus enim, v. 51. Mercurium habitum eſſe patrem Evandri.

146. *Daunia.*] *Rutula,* à Dauno rege, patre Turni, Æ. 7. 794. De *Heſperia,* Æ. 1. 534.

149. *Et mare, quod, &c.*] *Superum,* ſive Hadriaticum, ad ſeptentrionem Italiæ: *inferum,* ſive Tyrrhenum, ad meridiem.

157. *Heſiones, &c.*] *Heſione,* Laomedontis filia, uxor Telamonis *Salaminis* inſulæ regis, inter Peloponneſum & Atticam, Æ. 3. 476. De *Arcadia,* Ecl. 4. 58.

Viſentem regna ſororis Priamum.] Alii non viſentem animi cauſa; ſed captivum illuc abductum à Telamone ſororis matito aiunt: ut jam dictum, Æ. 3. 476. De *Laomedonte* Priami patre, G. 1. 502.

continuo itinere *perluſtraſſe frigidam regionem Arcadia. Tunc prima juventus tegebat mihi malas lanugine: & admirabar principes Trojanos, & admirabar ipſum Laomedontis filium: ſed Anchiſes incedebat ſublimior omnibus. Animus fervebat mihi juvenili deſiderio alloquendi hominem, & ſociandi dextram dextræ. A divi* eum, *& cupidus deduxi eum ad urbem Pheneum. Ille abiens donavit mihi illuſtrem pharetram, & ſagittas Lycias, & chlamydem intextam auro, & frana duo aurea, quæ meus* filius *Pallas modo habet. Itaque hac etiam dextra, quam rogatis, jam à me ſociata eſt fœdere* vobiſcum: *& quando primum dies craſtina ſe referet terris, remittam vos refectos ſubſidio, & adjuvabo viribus* meis. *Interim, quandoquidem acceſſiſtis huc* ut *amici, perficite benevoli nobiſcum hac annua ſacrificia, quæ non licet differre, & jam inde aſſueſcite epulis ſociorum. Poſtquam hæc dicta* fuerunt: *imperat cibos & pocula ſubducta referri, & ipſe conſtituit homines in herbida ſede: & admittit principem Æneam in torum & pellem ſetoſi leonis, & inducit in ſolium* ex *acere. Tunc juvenes electi & ſacerdos ara certatim portant viſcera toſta taurorum, & accumulant in calathis munera confecti panis, & proferunt vinum. Æneas, & ſimul Trojana juventus, comedit dorſum longi bovis & viſcera piacularia. Poſtquam fames ablata fuit, & cupido comedendi ſatiata, rex Evander dixit: non ſuperſtitio falſa & inſcia Deorum antiquorum indixit nobis has ceremonias, has epulas ex conſuetudine, hanc altaria tanti Dei: exequimur iſtud, ô hoſpes Trojane,*

Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa: 160
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi. 165
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaq; bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris ſe craſtina reddet, 170
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta: dapes jubet & ſublata reponi 175
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro & villoſi pelle leonis
Accipit Æneam, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos 179
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantq; caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & luſtralibus extis. [dendi,
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus e-
Rex Evandrus ait: non hæc ſolemnia nobis, 185
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio veterumve ignara Deorum
Impoſuit: ſævis, hoſpes Trojane, periclis

NOTÆ.

665. *Phenei.*] *Pheneum*, vel *Pheneus*, Arcadiæ urbs & lacus, apud Cyllenen montem. De *Lycia* regione, cujus commendabantur ſagittæ & pharetræ, Æ. 4. 143. De *chlamyde, caſaque*, Æ. 3. 484.

175. *Sublata . . . pocula.*] Metu navium adventantium. De *toris*, herbeis ſedilibus, Æ. 3. 224. *Acerno*, ex acere arbore *erable*. De more *ſedendi* ad menſas, Æ. 1. 702. De *aſſis* & *elixis* carnibus, Æ. 1. 215. De *Cerere*, pro pane, Æ. 1. 181. De *Baccho*, pro vino, Ecl. 5. 69.

183. *Perpetui tergo bovis, &c.*] Boves conſtat integros ad ignem & epulas apponi ſolitos apud veteres: & apud Homerum alioſque apponi præcipue viris principibus *dorſum*, illudque δινευκὲς *longum, continuum, porrectum*: quod hic *perpetuum* dicitur. *Exta luſtralia*: quæ religioſe comeſa, *luſtrare*, id eſt, purgare putabantur, Æ. 4. 64.

185. *Evandrus.*] Græca forma, Εὐανδρος. Latina, *Evander*.

187. *Veterum ignara Deorum.*] Non colimus Herculem, recentiorem Deum, contemptu antiquiorum & majorum Deorum, quales Jupiter, Apollo, &c.

Servati

Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem:
Diſjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inacceſſam radiis: ſemperque recenti
Cæde tepebat humus: foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque Dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis ſpoliiſque ſuperbus,
Alcides aderat: tauroſque hac victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet:
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Caudâ in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea cum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet:
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſque gravatum

erepti è gravibus periculis; & renovamus meritum cultum. Conſidera nunc primo hanc rupem ſuſtentatam ſaxis: quemadmodum moles longe diſrupta, & domus in monte ſtat vacua, & ſaxa accumulaverunt magnam ruinam. Hic fuit caverna ſubducta in longam profunditatem: quam dira ſpecies Caci ſemihominis occupabat, inviam luci Solis: & terra ſemper illic calida erat ſtragibus novis: & capita hominum fixa ad crudeles portas pendebant liventia triſti ſanie. Vulcanus erat parens hujus monſtri: monſtrum *eructans ore nigros ignes Vulcani, efferebat ſe vaſta mole. Tandem tempus attulit nobis cupientibus opem & præſentiam Dei. Nam venit Hercules, illuſtris vindex, inſignis morte & ſpoliis Geryonis tricorporis: & victor pellebat* per *hanc* regionem *tauros magnos: & boves implebant vallem & fluvium. Sed animus latronis Caci concitatus, ne ſupereſſet quicquam criminis aut fraudis, quod non auderet aut tentaret, abducit à ſtabulis quatuor tauros eximio corpore, totidem vaccas pulchriore ſpecie. Et ne aliqua veſtigia reſtarent* ex *unguibus rectis: hos abductos caudâ in cavernam, & raptos adverſis ſignis via, abſcondebat vaſta rupe. Nulla ſigna ducebant ad cavernam* eum qui *quæviſſet. Interim cum Hercules educeret* è *ſtabulis armenta jam ſaturata, & præpararet diſceſſum: boves* in *egreſſu* cœperunt *boare, & tota ſylva* cœpit *repleri quæſtibus, & colles* cœperunt *deſeri* cum *clamore. Una vaccarum remiſit clamorem, & ſub cavernâ ſpatioſâ reboavit, & incluſa fruſtravit ſpem Caci. Tunc autem Herculi dolor inflammatus* eſt in *iras nigra bile: ſumit manu arma, & truncum gravem nodis,*

NOTÆ.

194. *Semihominis Caci, &c.*] Mediâ parte fera, mediâ homo fuiſſe dicitur: nihil tamen ei affingit Virgilius ex fera, præter villoſum pectus, infra, v. 266. Huic Propertius tribuit tria capita, l. 4. 9. Livius paſtorem ait fuiſſe, ferocem viribus. Nonne à κακὸς *malus?* De *Geryone tergemino*, ejuſque bobus ab Hercule direptis, Æ. 7. 662. De *Alcide*, nomine Herculis, infra, v. 288.

Semihominis, &c.] Sic reſtituit N. Heinſius ex MSS. *Faciis Caci tenebas* id eſt *Cacus tenebas.* Sic Æ. 3. 591. *Ignoti nova forma viri... manus ad littora tendit.* Id eſt, *vir ignotus manus tendit.*

205. *Furis.*] Alibi *furiis*: ſed ex veteribus codicibus ita emendavimus, duce Pierio.

219. *Atro felle dolor.*] *Felle*, pro *bile*: in qua videtur poëta iracundiam ponere.

220. *Arma.... nodiſque gravatum Robur.*] Vel eandem rem dixit, *clavam, qua ipſius erant arma*: vel *alia arma præter clavam*, nempe ſagittas; quia v. 249. *deſuper Alcides telis pre-*

Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit; ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat; fultoſque emuniit obice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther:
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ.
Non ſecus ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, Diis inviſa; ſuperq; immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neq; enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,

& currendo contendit ad *alta* ſpatia *montis. Tunc primo noſtri* homines *aſpexerunt Cacum metuentem & viſu turbatum. Statim fugit celerior Euro, & currit* ad *cavernam: metus adjunxerat pennas pedibus. Poſtquam clauſit ſe, & fractis vinculis demiſit ſaxum ingens, quod pendebat ferro & arte patris* Vulcani; *& munivit portam defenſam* hoc *obſtaculo: ecce Hercules adeſt furioſus animo, & conſiderans omnem aditum, immittit oculos huc & illuc, ſtridens dentibus. Ter ardens furore circuit totum montem Aventinum; ter invadit fruſtra ſaxeas portas; ter ſedit laſſus* in *valle. Erat rupes acuta, ſaxis undequaque acciſis, erecta è dorſo caverna, viſu excelſiſſima, latebra accommoda nidis avium funeſtarum. Cum* illa *jugo curva penderet in fluvium* ſibi *ſiniſtrum:* Hercules *commovit illam, & obrupit erutam intimis radicibus, connixus* ab *dextra* parte *in* partem *oppoſitam: deinde ſtatim propulit, quo pulſu magnum cœlum ſonuit: ripa diſſiluerunt, & fluvius territus retrogreſſus eſt. At ſpelunca & magna aula Caci apparuit detecta, & antra tenebroſa intime aperta ſunt. Non aliter quam ſi terra per vim intime diffracta aperiat domos infernas, aperiat regna pallida inaſpecta à Diis; & ſi immanis vorago inſuper aſpiciatur: & umbra tremant luce infuſa. Itaque Hercules deſuper urget jaculis* Cacum *ſubito interceptum in lumine inopino, & clauſum* in *rupe cava, & vociferantem inſueto* modo: *& adhibet cuncta arma, & opprimit ramis & magnis lapidibus. Ille vero (nam nullum jam reſtat effugium diſcriminis) emittit gutture magnum fumum, res miranda dictu,*

NOTÆ.

mit. De *robore*, gravi ligno, G. 1. 162. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371.

226. *Arte paterna.*] Cyclopes enim, miniſtri Vulcani, artem reperiſſe dicuntur muniendarum urbium, Æ. 6. 630. *Tirynthius*, nomen Herculis, Æ. 7. 662. *Aventinus* mons, Æ. 7. 657. Dixitque *montem Aventini*, qua forma *urbem Patavi*, Æ. 1. 251.

233. *Dirarum volucrum.*] Bubonum, corvorum, &c.

236. *Lævum.*] *Aventinus*, nunc *monte di S. Sabina*, Tyberim habet ad occidentem, quam Virgilius ſiniſtram montis partem appellat. Hercules igitur ſtabat ad orientem illius rupis, quæ erat in monte: ſi quidem *dexter in adverſum.* De *ſiniſtra* & *dextra*, Ecl. 9. 15. De *Barathro*, Æ. 3. 421. De *Manibus*, G. 4. 469. Æ. 6. 743. De verbo *rudere*, G. 3. 374.

250. *Molaribus.*] Saxis grandibus, quæ molarum inſtar eſſent.

Evomit:

Evomit: involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis: glomeratq; ſub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus: & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis:
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur: pedibuſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit: quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munera laudum,
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris:
Communemq; vocate Deum, & date vina volentes.

& implet totam ſpeluncam obſcuris tenebris, auferens viſum oculis: & colligit ſub ſpelunca noctem fumidam, miſtis tenebris cum *flamma. Hercules* præ *ira non toleravit* hoc: *& ipſe immiſit ſe præcipiti ſaltu per flammas, qua parte multus fumus impellit* ſe in *undam, & magna ſpelunca exhalat nigram nubem. Tum apprehendit Cacum evomentem in tenebris inutiles ignes, comprimens* eum *in nodum: & incumbens ſtringit oculos extruſos, & jugulum aridum* ſine *ſanguine. Statim aperitur nigra ſpelunca portis fractis: & exponuntur luci vaccæ abductæ & præda ablata cum perjurio: & fœdum cadaver raptatur pedibus: animi nequeunt ſatiari ſpectando oculos horribiles & faciem, & pectus ſemiferi* Caci *hiſpidum pilis, & ignes extinctos in gutture. Ab illo tempore ſolemnis eſt gloria* Herculis: *& poſteri gaudentes coluerunt* hunc *diem: & primus inſtitutor Potitius, & familia Pinaria, miniſtra Herculei ſacrificii, collocavit hanc aram in* hac *ſylva: qua* ara *ſemper dicetur à nobis maxima, & qua ſemper erit maxima. Agite igitur, ô juvenes: in celebratione tanta virtutis, coronate capillos foliis, & proferte manibus pocula, invocate Deum communem, & offerte ei vina libenti* animo.

NOTÆ.

257. *Undam fumus agit.*] Vaporem, in modum undæ erumpentem, G. 2. 462.

263. *Abjurataque rapina.*] Juxta Servium, *per vim retenta*: juxta Gentilem, *empta abſque perſoluto pretio*: juxta Germanum & alios, quibus aſſentior, *quas quis habere ſe negat cum juramento & perjurio.*

269. *Potitius, &c.*] Livius, l. 1. ait poſt cædem Caci, tum primum bove eximia de grege capta ſacrum Herculi factum: *adhibitis ad miniſterium dapemque Potitiis ac Pinariis, qua tum familia maxime inclyta ea loca incolebant. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præſto eſſent, iiſque exta apponerentur: Pinarii extis adeſis ad cateram venirent dapem. Inde inſtitutum manſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis ſolemnibus veſcerentur. Potitii, ab Evandro edocti, antiſtites ſacri ejus per multas ætates fuerunt, donec tradito ſervis publicis ſolemni familia miniſterio, genus omne Potitiorum in pœnam interiit.* Quod excidium Potitiæ familiæ contigit ſub Appio Claudio Cenſore, anno U. C. 442. Pinariam duraſſe ad uſque Maximini tempora cenſet Cerdanus; ſed fallitur, ſiquidem ex hoc loco patet jam Livii ætate exciſam fuiſſe. *Potitios* inde dictos quidam putant, quod extis *potirentur*: *Pinarios, à πεῖνα, fames.* Sed nugari mihi videntur.

271. *Aram . . . qua maxima, &c.*] Apud Livium l. 1. ſic Evander Herculem alloquitur: *Jove nate Hercules, ſalve: te mihi mater, veridica interpres Deum, auctурum cœleſtium numerum cecinit, tibique aram dicatam iri, quam opulentiſſima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextrâ Hercules datâ: accipere ſe omen, impleturumque fata, arâ conditâ, atque dicatâ, ait.* Aram illam in foro boario Romæ perſtitiſſe memorat Ovid. Faſt. 1. 585. Erat autem forum boarium inter montes Aventinum, Palatinum, & Capitolinum.

275. *Communem Deum.*] Dii *communes*, vocantur, qui coluntur ab omnibus populis propter communem utilitatem: ſic Mars propter bellum, Mercurius propter artes, Hercules propter debellata ubique monſtra. Et ſingulariter Hercules: qui Arcadibus, Italis, ac Trojanis perinde venerandus erat. De *populo*, arbore viridi & pallida, Herculi ſacra, *populier*, Æ. 7. 61.

Sic *dixerat: eum populus* arbor *gemini coloris & texit capillos* omnium *umbrâ Herculeâ, & pependit implicata frondibus: & sacrum poculum replevit dextram* manum. *Statim omnes hilares projiciunt vinum in mensam, & orant Deos. Interim occiduo cœlo vesper fit vicinior: & jam sacerdotes, & primus Potitius, incedebant cincti pellibus juxta consuetudinem, & portabant faces. Renovant convivium, & portant jucunda munera mensæ secundæ, & operiunt altaria patinis plenis. Tunc Salii circa aras flammantes accedunt inter cantus, coronati* circa *capita ramis populeis. Hic* est *chorus juvenum, ille senum: qui cantu memorant laudes & gesta Herculis: quemadmodum stringens occiderit manu prima monstra noverca,*

Dixerat, Herculeâ bicolor cum populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocyus omnes
In mensam læti libant, Divosque precantur.
Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant
Pellibus in morem cincti: flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus; ille senum: qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt; ut prima novercæ

NOTÆ.

278. *Scyphus, &c.*] Græca vox, σκύφος, vas amplum, Herculi præcipue addictum; ut *cantharus* Baccho, ex Macrob. De *libatione in mensam*, Æ. 1. 740.

282. *Pellibus in morem cincti.*] Vel in morem pastoritiæ vitæ, & Panos Arcadum Dei: vel potius in morem Herculis, qui leonis pelle indutus erat. De *instauratione* & renovatione epularum per *secundas mensas*, ubi poma, bellaria, mellæa placentæ, Æ. 1. 737.

284. *Lancibus.*] *Lanx*, patina est, à *latitudine* dicta.

285. *Salii.*] Primo instituti à Numa, duodecim numero, e patricio genere: duplicati deinde à Tullo Hostilio: armati saltabant ad tibiæ modulos: concussis hasta brevibus sertis, quæ ancilia vocabant. Nomen à *saliendo*: unde licet à Numa instituti sint, & in honorem Martis; tamen apud Evandrum in honorem Herculis inducuntur à Virgilio, qui vim nominis, non rationem temporis spectavit.

288. *Ut prima noverca, &c.*] *Hercules* Jovis filius & Alcmenæ, quæ Amphitryonis Thebani uxor erat, Junonis novercæ odio multis laboribus expositus est: unde cum *Alcides* vocaretur, ab *Alceo* Amphitryonis patre; vocatus est Ἡρακλῆς, *Hercules*, ab Ἥρα, *Juno* & κλέος, *gloria*. Præcipui ejus labores hic recensemur. I. Cum esset in cunis, immissos à Junone angues duos elisit. II. Trojam cepit sub Laomedonte, ob negatam sibi mercedem liberatæ à ceto Hesiones, G. 1. 502. Æ. 3. 476. III. Cum Eurytus Oechaliæ rex, in Thessalia, Iolen filiam ipsi promisisset uxorem, & postea denegasset: urbem diruit IV. Antequam nati essent Hercules & Eurystheus Mycenarum rex: cum esset in fatis, hunc alteri servaturum, qui posterior natus esset; effecit Juno, ut Hercules posterior nasceretur: quare subditus Eurystheo, ab eodem ad laboriosissimas expeditiones missus est: Juno hic *iniqua* dicitur, non quidem *injusta*, quod in hymno impium fuisset; sed *infesta, infensa. Fata* sumuntur hic pro *auctoritate & voluntate* Junonis: sic ait ipsa Juno, Æ. 7. 293. *Fatis contraria nostris fata Phrygum.* V. Cum hospitio benigne exceptus esset à Pholo Centauro: & Centauri alii ad vini Herculi appositi odorem hostiliter incurrissent; dicitur eos sagittis confixisse. Virgilius tamen Pholum, non ut hospitem, sed ut hostem ejus memorat. *Bimembres* fingebantur Centauri, superiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286. *Nubigenæ*, quia nube & Ixione geniti, G. 3. 38. VI. Taurum agros Cretensium populantem non occidit quidem, sed ad Eurystheum adduxit. Hunc aiunt quidam immissum à Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat: alii taurum fuisse, qui Europam Minois matrem in Cretam transtulerat: alii taurum, cujus amore insanierat Pasiphaë Minois uxor, Æ. 6. 24. VII. Leonem, in sylva Nemea, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneso, cum neque sagittis neque impactâ clavâ occidere posset, unguibus apprehensum dissecuit: ejusque pellem, quod non esset ferro penetrabilis, in vestem sibi assumpsit. VIII. Per Tænari promontorii antrum ingressus ad inferos, Cerberum canem, ad solium Plutonis metu fugientem, inde pertraxit ad Eurystheum, & reducere jussus est. Æ. 6. 395. De *Stygiis aquis* & *Orco*, Æ. 6. 323. IX. Diis magno præsidio fuit contra Gigantes cœlum aggressos: quorum inter præcipuos fuit Typhoeus, de quo G. 1. 279. Æ. 9. 716. Ita Apollodorus. Unde patet vanitas fabularum: quæ eundem Herculem circa Eurysthei Theseique tempora florentem, jam inde à Gigantei

Monstra

Monſtra manu, geminoſq; premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, Oechaliamque: ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumq; manu; tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus: te janitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemq; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſq; reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facileſque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & ſingula lætus
Exquiritque auditque virûm monimenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæq; tenebant,

& duos ſerpentes; quemadmodum idem everterit bello illuſtres urbes, & Trojam & Oechaliam: quemadmodum toleraverit labores mille aſperos, ſub rege Euryſtheo, per poteſtatem Junonis infenſa. Tu, ô heros inſuperabilis, occidis manu filios nubis, bino corpore, & Hylæum, & Pholum, & monſtra Cretica, & immanem leonem ſub rupe Nemea. Flumina Stygia te timuerunt: te janitor inferorum, jacens in antro ſanguinolento ſuper oſſa ſemivorata. Nec te ſpecies ulla terruerunt; *non terruit ipſe Typhoëus, ſublimis, intendens arma: non hydra Lernæa* magna *multitudine capitum circumcinxit te inopem conſilii. Salve vera progenies Jovis, adjunctæ Diis* quaſi *honor eorum; veni pede proſpero & ad nos & ad tua ſacrificia propitius. Memorant talia cantibus: ſuper cætera addunt cavernam Caci, & ipſum exhalantem flammas. Tota ſylva reſonat ſtrepitu, & colles reſiliunt. Deinde abſolutis ceremoniis divinis, omnes redeunt ad urbem. Rex obrutus ſenio incedebat, & ambulans habebat prope ſe Æneam comitem & filium ſuum, & ſolabatur* laborem *itineris multiplici colloquio. Æneas admiratur, & emittit leves oculos circa omnia, & delectatur* aſpectu *locorum, & gaudens petit diſcitque ſingula veſtigia veterum hominum. Tunc rex Evander, fundator arcis, quæ* deinde fuit *Romana*, ait: *Fauni & Nymphæ, natæ in illis locis, occupabant has ſylvas,*

NOTÆ.

belli ætate fuiſſe inter Deos docent. X. Hydram ſerpentem in aquis & terra vivacem, cui nomen ab ὕδωρ, *aqua*, in Lerna palude degentem, Mycenas inter & Argos, capitibus ſeptem, aut juxta alios, quinquaginta terribilem; quorum quoties unum abſciſſum erat, toties alia duplicato numero pullulabant, admoto ad ſingula vulnera igni tandem interfecit. XI. Cum Deianeira ejus uxor ſuſpectos haberet ejus in Iolen amores, miſit ad eum veſtem Neſſi Centauri infectam ſanguine, cui vim ineſſe audiverat ad amorem excitandum: quam ille cum induiſſet, indeque ſparſo per membra incendio, vim doloris pati non poſſet, excitatâ & ſuccensâ pyrâ, in Oeta monte Theſſaliæ, in eam immiſit ſeſe; & ſic expurgatus omni contage mortali, tranſiiſſe ad Deos creditus eſt.

301. *Dexter.*] *Propitius*: de hac voce in bonam partem, Ecl. 1. 16.

307. *Obſitus ævo.*] Plautus in Menæchmis, Act. 5. 2, 4. *Conſitus ſum ſenectute*: id eſt *plenus annis*: quia agri *conſiti* ſive *obſiti* frugibus, *pleni* ſunt frugibus. Ita plerique omnes. Ego explico *ſparſus ſenectute*, ſive *canis*: quia, quæ *ſeruntur*, *ſpargunter*: & jam dixit Virgilius, Æ. 5. 416. *Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus*: & ſane ſic explicandus eſt Lucretius l. 2. 210. *Sol etiam ſummo de vertice diſſipat omnem Ardorem in primis, & lumine conſerit arva*, id eſt, *lumine ſpargit arva.*

313. *Romana conditor arcis.*] Conditor oppiduli in Palatino monte, ut diximus, v. 51. cujus in ruinis Romulus deinde prima Romanæ urbis initia conſtituit, loco quadratam in formam munito. Livius, Plutarchus, Feſtus, &c.

314. *Indigenæ Fauni, &c.*] Videtur hic per *Indigenas* intelligere *Aborigines populos*, eoſque primos ſtatuere Italiæ incolas, ut diximus, Æ. 7. 81.

Genſque

& natio hominum orta truncis & duris arboribus: quibus neque conſuetudines neque cultus erat: nec ſciebant alligare tauros jugo, *aut colligere divitias, aut moderate uti* rebus *partis; ſed arbores, & venatus durus victu nutriebat* eos. *Saturnus primus venit ab Olympo cæleſti, fugiens arma Jovis, & profugus erepto imperio. Hic congregavit gentem immanſuetam & diffuſam* per *montes excelſos, & impoſuit* ei *leges: & voluit appellari Latium, quod tuto occultatus fuiſſet in hac regione. Aurea ætas, de qua loquuntur, fuit ſub illo rege: ita continebat populos in tranquilla pace, donec ſubrepſit ſenſim ſeculum pejus & alterius coloris, & furor belli, & cupiditas poſſidendi. Tunc veneruns turma Auſoniæ, & nationes Siculæ: & Saturnia regio ſæpe mutavit nomen. Tunc* venerunt *reges, & Tybris ferox vaſto corpore, à quo deinde* nos *Itali appellavimus flumen nomine Tybrim: & vetus Albula perdidit proprium nomen.*

Genſque virûm truncis & duro robore nata:
Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes nôrant, aut parcere parto;
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula; ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperq; immani corpore Tybris;
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.

NOTÆ.

& ita cenſet Juſtinus. Quanquam probabilius putat Cluverius primos fuiſſe Siculos: Aborigines vero Siculis poſteriores & aliunde advectos, nempe ex Arcadia; unde ſacra eo intulerint Panos & Fauni, qui ab Arcadibus paſtoritiæ vitæ deditis colebantur. De *Faunis*, Ecl. 6. 27. De *Nymphis*. Ecl. 2. 46.

315. *Robore nata.*] Cum enim in cavis arborum truncis primo habitarent, inde nati putabantur. De *robore*, ligno, G. 1. 161.

319. *Primus ab, &c.*] *Saturnus* Cretenſis rex à Jove filio primum liberatus è manibus Titanum, qui eum, ortâ de regnandi jure controverſia, carcere incluſerant: monente oraculo, ut à filio ſibi caveret; cum eidem ſtrueret inſidias, occupatus à filio & è regno ejectus, navi in Italiam venit: ibique exceptus à Jano antiquiſſimo rege, populos cum eo compoſuit legibus: unde propter caſtitatem è cœlo veniſſe creditus eſt, & aureum nomen ſuo ſeculo fecit. *Latium* Italiam appellavit, quod in ea contra filii inſidias latuiſſet. *Primus* veniſſe in Italiam ex aliis regionibus dicitur à Virgilio, qui putat Janum & Aborigines fuiſſe primos loci indigenas à quibus Saturnus exceptus eſt. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Olympo* monte, pro cœlo, Ecl. 5. 56.

326. *Decolor ætas.*] *Argentea*, ab *aureo* colore deficiens: tum *ærea* & *ferrea*, G. 1. 125.

328. *Auſonia, &c.*] Et hinc patet, inter Italiæ populos non eum à Virgilio temporis ordinem ſtatui, qui à ſcriptoribus reliquis ſtatuitur: quanquam fateor confuſa admodum hic eſſe omnia, nec ſibi conſtare ſcriptores. Diximus enim *Siculos*, qui & *Sicani* deinde dicti ſunt, primos fuiſſe Latii & Sabinæ regionis incolas, eoſque indigenas, Æ. 7. 794. *Auſones* vero, primos item & indigenas habitatores Italiæ, fretum verſus Siculum, Æ. 7. 54. Virgilius vero cenſet utroſque eſſe advenas, Saturno poſteriores. Tum hic alter etiam notatur Virgilii error: quod Saturni ætatem ab Evandri Latinique temporibus his longe removet; cum effluxiſſe ab eo videatur ætatum quadruplex mutatio, aureæ, argenteæ, æreæ, ferreæ: tamen, Æ. 7. 47. Saturnum Latini proavum facit.

330. *Aſperque immani corpore Tybris, &c.*] Rex Tuſcorum, qui occiſus juxta fluvium Albulam, huic nomen reliquit ſuum. Ita Feſtus & alii. Livius tamen & Ovidius hoc nomen repetunt à Tyberino Albanorum rege, qui in eo demerſus eſt. Oritur in Apennini jugis, in ſeptentrionali Etruriæ parte, juxtra Umbros: dividitque totam Etruriam, ſeu Tuſciam, ad orientem ab Umbris, Sabinis, & Latio: unde quia Tuſcis maxime objicitur, dicitur a Poëtis *Tuſcus amnis*, potius quam *Sabinus* aut *Latinus*. Evolvitur in mare Tuſcum ſive Tyrrhenum duobus oſtiis: ad orientale oſtium urbs eſt *Oſtia*; prope occidentale urbs *Portus*.

Me

Me pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuere locis: matriſq; egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta; dehinc progreſſus, monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam: [norem,
Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis ho-
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer aſylum
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturque locum, & letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes

Fortuna omnipotens & fatum inevitabile conſtituerunt his in *ſedibus me ejectum è patria, & quærentem ultima ſpatia maris: & terrifica vaticinia Carmentis Nympha matris* mex, *& Deus Apollo ſuaſor, duxerunt* me. *Vix ea prolata fuerunt: deinde progrediens, oſtendit & aram, & portam Carmentalem*, quod *nomen eſt Romanum, quam narrant eſſe antiquum honorem Carmentis, vatis aperientis fata: qua prima prædixit, Romanos illuſtres evaſuros, & Pallanteum celebre* fore. *Poſtea* oſtendit *magnam ſylvam, quam Romulus* deinde *convertit* in *aſylum; & oſtendit Lupercal ſub frigida rupe, appellatum ex cultu Arcadico Panos Lycæi. Præterea oſtendit quoque ſacram ſylvam Argileti, & atteſtatur locum ipſum, & narrat mortem hoſpitis Argi. Inde ducit* eum *ad locum Tarpeium & Capitolia*, quæ *jam aurea* ſunt, *quondam* erant *aſpera dumis incultis. Jam tunc* horrida *ſanctitas* hujus *loci terrefaciebat trepidos ruſticos,*

NOTÆ.

336. *Carmentis, &c.*] Seu *Carmenta*, matris Evandri; quæ Græcis dicta *Themis* juxta Dionyſ. aut *Nicoſtrata*, juxta Solinum: Latinis dicta eſt *Carmenta*, quia futura *carmine* evulgabat. De *Apolline* vaticiniorum præſide, Ecl. 104.

337. *Progreſſus.*] Ex ripa orientali Tyberis & radicibus Aventini, progreſſus ad ſeptentrionem, quo loco ſpectabat Aventinum ad meridiem, Capitolinum ad ſeptentrionem, Palatinum ad orientem: ibidemque forum fuit deinde boarium, ubi ara Herculis maxima.

Aram.] Vel *Maximam* Herculis ſupra, v. 271. Vel aram ipſius *Carmenta*, juxta Carmentalem portam, ſub Capitolino monte; de qua Dionyſius, l. 1. *Romano nomine* dictam ait Carmentalem: Carmenta enim nomen Latinum eſt. *Cecinit Æneadas magnos*: quia inter alia, Romanos cecinit gentem fore opulentiſſimam, ſupra, v. 271. De *Pallanteo*, ſeu Palatino monte v. 51.

342. *Aſylum.*] Locum à Romulo conſtitutum inter querceta duo, Capitolinumque & Palatinum; quò quicumque confugerent è vicinis urbibus, ſalvi ac ſecuri eſſent: qua arte novam urbem ſuam frequentem effecit. De *aſylo*, Æ. 2. 761.

343. *Lupercal.*] Locum in Palatino monte, ubi Arcades Evandro auctore templum extruxerant Pani Arcadiæ Deo. Illic quotannis ludicrum celebrabatur, juvenibus paſſim diſcurrentibus nudis, cum ſcuticis è caprina pelle, quibus obvios quoſque cædebant; mulieres præcipue, quæ ſe his verberibus ad partum juvari exiſtimabant: *Luperci* ipſi dicebantur. *Lupercal*, nomen deductum à *lupa*, ſeu *Lycæo* monte Arcadiæ, ubi Pan colebatur: eſt enim λύκος, *lupus*. Unde quidam Romulum putant hujus ludi auctorem eſſe, quod eo in loco à *lupa* nutritus fuiſſet. *Parrhaſia* dicta eſt Arcadia, ab Arcadiæ regione & oppido ejus nominis: cujus conditor fuit Parrhaſius Lycaonis filius juxta Steph. De *Pane* Deo, Æ 2. 21.

345. *Nemus Argileti.*] Locum pariter inter Aventinum & Capitolinum, circa forum boarium: quæ pars erat Argei campi. Nomen juxta Varronem, vel ab argilloſa hujus loci terra; vel ab *Argo*, quem ait Fabius Pictor fuiſſe hoſpitem Evandri: aiuntque paſſim interpretes hunc ob affectati regni ſuſpicionem, ab Arcadibus occiſum fuiſſe, inſcio Evandro, qui eum hoc loco ſepultum præcipuis honoribus affecerit: quare *teſtatur locum* Evander; id eſt, locum atteſtatur, & quaſi adjurat, ſe violati hoſpitii reum non eſſe. Alii nomen deducunt ab Argivis Herculis comitibus.

347. *Tarpeiam ſedem, &c.*] Montem dictum primo *Saturnium*, ob Saturniam urbem in eo conditam à Jano, ad memoriam ſuæ cum Saturno ſocietatis: deinde appellatum *Tarpeium*: denique *Capitolinum*, ab humano capite ibidem invento, cum templi fundamenta Tarquinius Pri-

Dira

jam tunc metuebant ſylvam & rupem. Deus, ait, tenet hanc ſylvam, hunc collem cacumine ſylvoſo: dubium eſt quis ſit ille Deus. Arcades putant ſe vidiſſe illic *ipſum Jovem: cum ſæpe quateret dextrâ* manu *obſcuram agida, & commoveret nubes. Cernis præterea has urbes duas everſis muris, reliquias & veſtigia antiquorum hominum. Janus pater fundavit hanc arcem, Saturnus iſtam: huic nomen fuit Janiculum, iſti Saturnia. Talibus inter ſe colloquiis accedebant ad domum inopis Evandri: & paſſim ſpectabant armenta boarc in foro* deinde dicto *Romano, & magnificis Carinis. Poſtquam perventum eſt* ad *domum*, ait Evander: *Hercules victor intravit has portas, hæc aula excepit eum. O hoſpes, aude deſpicere divitias, & oſtende te quoque parem Deo, & accede non offenſus rebus inopibus.* Sic *locutus eſt, & induxit magnum Æneam ſub culmina parvi tecti, & conſtituit in lectis* eum, *ſuſtentatum frondibus & pelle urſa Libyca. Nox venit, & ambit terram alis obſcuris. Sed Venus genitrix Æneæ, non fruſtra territa animo, & commota minis Laurentum & aſperâ ſeditione,*

Dira loci, jam tum ſylvam ſaxumq; tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
(Quis Deus, incertum eſt) habitat Deus. Arcades
Credunt ſe vidiſſe Jovem: cum ſæpe nigrantem [ipſũ
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris
Reliquias veterumq; vides momimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri: paſſimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes; hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoq; dignum
Finge Deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit: ſtratiſque locavit
Effultum foliis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis:
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis & duro mota tumultu,

NOTÆ,

ſcus jaceret. Ibi magnus honos habitus deinceps Capitolino Jovi, cujus futuri cultus quædam quaſi ſemina ſpargit hic Virgilius.

354. *Ægida.*] Clypeum Jupiter ſibi finxiſſe dicitur ex pelle Amaltheæ capræ, nutricis ſuæ, G. 4. 151. eſt autem αἴξ, *capra* Sic vocat Homerus non Jovis tantum, ſed & Minervæ etiam & Apollinis clypeum. Virgilius item tribuit Minervæ, infra, v. 435.

358. *Janiculum, &c.*] Montes Tybri interfluente diſcreti: *Janiculum* quidem ad occidentalem ripam; *Saturnius*, ſive Capitolinus, ad orientalem: non tamen omnino adverſi, nam Capitolinus ad ſeptentrionem magis recedit. In utroque gemina olim urbs fuerat. De *Jano*, Æ. 7. 610. De *Saturno*, ſupra, v. 319.

361. *Romanoque foro, &c.*] Deflexo ad orientem itinere, inter Capitolinum & Aventinum: ſpatium inviſunt illud, ubi deinceps fuit *forum maximum Romanum* civilibus negotiis tractandis conſtitutum. Incipiebat autem à radicibus orientalibus Capitolini; ac deinde ad latus item orientale Aventini excurrebat: qua in ultima parte propius attingebat locum, qui *Carinæ* dictæ deinde ſunt *lautæ*, ob magnificentiam & lautitiam ædificiorum, in quibus domus fuit Pompeii. Nominis ratio non affertur alia tolerabilis; niſi quod locus in modum carinæ curvus, ac longus eſſet. De *Alcide*, ſupra, v. 281. De *urſa Libyſtide* ſeu *Libyca*, Æ. 5. 37.

370. *At Venus, &c.*] Expreſſus eſt hic locus ad imitationem Homeri: apud quem Thetis à Vulcano petit arma pro Achille filio. Iliad. 18. 369. Virgilius quidem hic Homero ſuperior eſt dignitate ſententiarum: videtur tamen parum prudenter ab eo factum, ut legitimum virum deprecetur Venus pro Æneа, quem adulterio ex Anchiſa ſuſceperat; ſeque adeo genitricem ejus eſſe glorietur, *Arma rogo genitrix nato.* Excuſat eum tamen, tum meretricia impudentia, cujus exemplum in Venere exhibet; tum vis muliebrium blanditiarum apud ſenes, qualis Vulcanus. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Vulcano*, G. 1. 295. De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. Porro *thalamus* ille & aula Vulcani, ubi hoc habetur colloquium, in cœlo eſſe fingitur: ſiquidem, v. 423. Vulcanus è cœlo deſcendet in officinam ſuam, ad arma fabricanda, circa Liparen inſulam. In quo peccavit Homerus, qui aulam & officinam Vulcani ſimul in cœlo conſtituit.

Vulcanum

Vulcanum alloquitur, thalamoq; hæc conjugis au-
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem: [reo
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ; nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores.
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi nu-
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei, [men
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me excidiumq; meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notuſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi, Diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atq; hæc tibi mens eſt:
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro,

alloquitur Vulcanum, & orditur hæc verba in aureo lecto mariti, & verbis immittit ei divinum amorem: Dum reges Græci evertebant armis Trojam ſibi deſtinatam, & arces perituras flammis hoſtilibus; nullum ſubſidium, nec arma artis & operis tui imploravi à te pro miſeris Trojanis: nec volui adhibere fruſtra te & tuam operam, ô dulciſſime marite. Quanquam & debebam multa filiis Priami, & ſæpe deploraveram aſperam calamitatem Æneæ. Nunc ille juſſu Jovis ſtetit in regione Rutulorum. Itaque accedo ipſa ſupplex: & peto arma à te, Deo mihi venerando; mater pro filio. Te filia Nerei, te conjux Tithoni potuit expugnare fletu. Conſidera, quas gentes conveniant: quas urbes clauſis portis acuant gladios in me, & ruinam meorum. Sic locuta eſt Dea, & candidis brachiis ambiit hinc atque hinc dulci amplexu tardum Vulcanum: *ille ſubito ſuſcepit ignem conſuetum, & notus ardor penetravit medullas, & irrepſit in oſſa liquefacta. Non aliter atque cum aliquando hiatus flammeus, apertus fulgenti fulmine, rutilus pervolitat nubes. Uxor* id *animadvertit, gaudens fraudibus, & ſciens* vim *pulchritudinis ſuæ. Tunc pater* Vulcanus *ſic loquitur captus amore perpetuo: cur cauſas repetis è longinquo? quo abiit à te confidentia in me, ô Dea? tunc etiam fuiſſet mihi facile arma dare Trojanis, ſi tunc par voluntas fuiſſet tibi. Neque Jupiter omnipotens, neque fata prohibebant Trojam perſiſtere, & Priamum vivere ad decem alios annos. Et jam, ſi vis pugnare, & ſi hoc tibi eſt conſilium: poſſum* tibi *pelliceri, quodcunque eſt ſtudii in arte mea, quodcunque poteſt fabricari ferro & electro liquente,*

NOTÆ.

374. *Argolici, &c.*] De *Argis*, urbe regia Agamemnonis, Æ. 1. 288. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470.

379. *Priami .... natis*] Paridi, à quo pulchritudinis præmium tulerat, pomum aureum, Æ. 1. 31. De *ſitu Rutulorum*, Æ. 7. 795.

383. *Filia Nerei, &c.*] *Thetis*, de qua, Ecl. 4. 32. pro filio Achille arma à Vulcano impetravit. *Aurora*, Tithoni uxor, pro Memnone filio, ad Trojanum bellum proficiſcente. De *Aurora*, G. 1. 249. De *Tithono*, Æ. 4. 585. De *Memnone*, Æ. 1. 493.

398. *Nec fata vetabant Stare, &c.*] Fata à Diis non immutari, ſed differri cenſebantur poſſe, Æ. 1. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

402. *Poteſt electro.*] Quidam antiqui codices habent, *poteſtur electro*. Et eſt quidem *poteſtur* Leucterianæ & Pacuvianæ vox: ſed prima ſyllaba in *electro* longa eſt, tum natura ſua ἄλογον; tum uſu Virgilii *ſudent electra myrica*, Ecl. 8. 54. Nec obſtat verſus è Ceiri repetitus, qui à Joſ. Scaligero non legitimus putatur. *Electrum*, hic non *ſuccinum* eſt, ut illud alterum Eclogæ 8 ſed aurum, quinta argenti portione mixtum, ſi.

Quantum

quantum poſſunt flamma & flatus: deſine orando diffidere tua auctoritati. Locutus ea verba, tulit ei cupidos amplexus, & jacens in ſinu uxoris quaſivit per totum *corpus tranquillum ſomnum. Deinde, poſtquam prima quies abrupiſſet ſomnum, medio ſpatio noctis jam lapſa, quando mulier cui pracipuum* eſt *ſuſtentare vitam colo & exigua arte, excitat ignem coopertum & cinerem ſuperadditum* igni, *adjiciens noctem labori, & occupat famulas longo penſo ad lucernas; ut queat tenere pudicum lectum mariti, & alere parvos liberos. Non aliter præſes ignis* Vulcanus, *nec tardior, ſurgit illo tempore è molli lecto ad laborem fabrilem. Prope latus Siculum & Liparen Æoliam aſſurgit inſula, alta fumantibus ſcopulis: ſub qua* inſula *ſpelunca & caverna Ætnea reſonant, excavata ignibus Cyclopum; & magni ictus auditi* ex *incudibus emittunt plangorem, & ſtridet* in *cavernis maſſa Chalybum, & flamma exſpirat è fornacibus: ſedes* eſt *Vulcani, & terra nomine Vulcania. Tunc Vulcanus ab alto cœlo deſcendit illuc. Cyclopes exercebant* artem *ferrariam ſub immenſa caverna, & Brontes, & Steropes, & Pyracmon nudus corpore. Erat illis inter manus fulmen inchoatum,* ex his *quæ pater* Jupiter *multa torquet è cœlo: jam parte* aliqua *perfecta, pars reſtabat imperfecta.*

Quantum ignes animæq; valent: abſiſte, precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus: placidumq; petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum: cum fœmina primum
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ,
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſq; ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos.
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntq; cavernis
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Huc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontéſque Steropeſq; & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.

NOTÆ.

ve ex natura, ſive ex arte temperies illa ſit. De eo Plinius, l. 33. 4. Nomen ob fulgorem, à Sole, qui Græcis Poëtis vocatur ἠλέκτωρ.

404. *Indubitare.*] *Dubitare.* Et hic auget particula *in*, ut in voce *infractus, incanus*; pro *fractus, canus.*

409. *Tenuique Minerva.*] *Tenui arte*, ut enim Minerva texturæ, lanificio, & ejuſmodi artibus præeſt, ita pro iis ipſis ſumitur: quemadmodum Vulcanus pro igne, Bacchus pro vino. De *Minerva*, Æ. 2. 31.

412. *Caſtum ut ſervare cubile, &c.*] Ut ôtia vitet, infeſta pudicitiæ.

416. *Inſula Sicanium, &c.*] Ad latus ſeptentrionale Siciliæ, non longe à promontorio Peloro & Italia, ſunt inſulæ ſeptem, *Æoliæ* ſeu *Vulcaniæ* dictæ: maxima earum *Lipara*, hodie *Lipari*; inter quam & Siciliam eſt *Hiera*, id eſt, *ſacra*, quia Vulcano dicata: unde hodieque dicitur *Bolcano*, quam hic deſcribit Virgilius. Ex hac præcipue ignes erumpunt: quod inde fit, ut ait Solinus, c. 12. *quia ipſa inſula, naturâ ſoli igneâ per occulta commercia, aut mutuantur Ætnæ incendia, aut ſubminiſtrant.* Totum enim illud Italiæ inferioris & Siciliæ ſolum, ut alibi monuimus, ſubterraneis motibus cavum & ſulfure ſuccenſum eſt. De *iis inſulis*, Æ. 1. 56. De *Sicania*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Ætna*, monte igni-vomo Siciliæ, lb. 571. De *Cyclopibus*, lb. 569.

421. *Stricturæ Chalybum.*] *Stricturæ*: ferrum, ut è fodinis extrahitur: In maſſas quaſi ferreas conſtrictum ac ſtipatum. *Chalybes*, populi vel Ponti, vel Hiſpaniæ, ferrariis fodinis & operibus inſignes, G. 1. 58.

425. *Bronteſque, &c.*] Nomina Cyclopum è Græcis Poëtis repetita. Brontes, à βροντὴ, *tonitru*: Steropes, à στεροπὴ, *fulgur*: Pyracmon, à πῦρ, *ignis*; & ἄκμων, *incus*.

Tres

Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque, metumq;
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant:
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta inquit, cœptoſque auferte labores
Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus: at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum:
Vulnificuſque chalybs vaſtâ fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt: alii ventoſis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multâ vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.

Adjecerant ei, tres radios pluvia, tres nubis aquoſa, tres flamma refulgentis & venti velocis. Nunc miſcebant operi fulgura terrentia, & fragorem, & timorem, & iras cum *igne perſequente. Ex alia parte deproperabant Marti currum & rotas celeres, quibus ille commovet homines, quibus urbes: & certatim ornabant ſquamis & auro agida horribilem, clypeum Palladis iratæ, & ſerpentes implicatos, & ipſam Meduſam in pectore Dea torquentem oculos* poſt *abſciſſum collum. O Cyclopes Ætnei, ait* Vulcanus, *auferte hæc omnia, & deponite laborem inchoatum, & huc intendite animum. Arma ſunt fabricanda forti viro: nunc opus eſt robore, nunc promptis manibus, nunc omni arte præcipuâ: accelerate moras. Nec plura locutus eſt. Illi autem omnes ſtatim adnixi ſunt, & pariter diviſerunt laborem: æs & metallum auri fluit* in *rivos, & chalybs vulnificus liquitur* in *ampla fornace. Componunt magnum clypeum, ſufficientem ſolum adverſus cuncta arma Latinorum; & connectunt ſeptem textus* rotundos *textibus: alii excipiunt & emittunt ventos follibus plenis vento: alii mergunt aquis æra ſtridula; caverna ſonat incudibus* in ea *defixis. Illi inter ſe erigunt brachia multo conatu per ordinem, & forcipe mordaci vertunt maſſam. Dum pater Lemnius urget hæc in regionibus Æoliis, lux alma & cantus matutini avium ſub tectis excitant Evandrum ex abjecto cubili.*

NOTÆ.

429. *Tres imbris torti radios, &c.*] Fulmina in antiquis marmoribus duodecim radiis effinguntur, in circulum diſpoſitis: non rectis illis quidem, ſed varios in angulos inflexis, qui trifidam in cuſpidem ſinguli deſinunt. Talis eſt forma Virgiliani hujus fulminis, de qua ſic fere Cerdanus: Solent torqueri fulmina, vel *grandinante cœlo*, vel *ruentibus magnis pluviis*, vel *aëre fulguribus æſtuante*, vel *ventis flantibus*. Grandinem intelligo, per *imbrem tortum*: pluviam immenſam per *aquoſam nubem*: æſtuantem aërem, per *ignem*: flatus ventorum per *Auſtrum*: hic enim ventus præ cæteris frequens tempeſtatibus eſt, ut diximus Ecl. 2. 58. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *ægide*, clypeo Palladis, ſupra, v. 354. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

436. *Squamis auroque, &c.*] Disjunctio pro *ſquamis aureis*, G. 2. 192. *Pateris libamus & auro*, pro, *pateris aureis*. Significat clypeum Palladis ſquamoſo corio ſerpentis ex auro tectum fuiſſe: ipſum vero Gorgonis, id eſt Meduſæ, caput anguiferum, non in clypeo, ut alias, ſed in anteriore loricæ parte ad pectus affixum. De *Gorgone & Palladis clypeo*, Æ. 2. 616.

446. *Chalybs.*] Genus ferri denſiſſimi ac duriſſimi, *acier*: à populis hujus nominis, de quibus ſupra. v. 421.

453. *In numerum.*] Eo ordine, qui numeroſum quemdam ictuum concentum referat.

454. *Pater Lemnius.*] *Vulcanus*: qui à Junone matre, propter deformitatem è cœlo dejectus eſt in inſulam Lemnum, nunc *Stalimene*, in Ægæo mari: ubi à Græcis dictus eſt officinam ſuam exercere, ob frequentia ibidem fulmina, G. 1. 295. De *inſulis Æoliis*, ſupra, v. 416.

Conſurgit

Senex ſurgit. & induitur tunicâ circa *membra, & circumligat plantis calceamenta pedum Tuſca: deinde accingit lateri & humeris gladium Arcadicum, revocans* in dextram *peltes panthera pendentes à ſiniſtra. Praterea duo etiam canes cuſtodes exeunt ex alta porta, & ſequuntur paſſus domini. Sic ibat heros ad cubiculum & penetrale Æneæ, memor verborum & promiſſi officii. Nec minus mane experrectus Æneas ferebat ſe* ad eum. *Pallas filius aderat comes illi* Evandro, *Achates huic Æneæ. Cum occurriſſent, ſociant dextras* manus, *& ſedent in media domo, denique utuntur libero colloquio. Rex primus hæc* dicit: *maxime dux Trojanorum, quo ſalvo nunquam ſane exiſtimabo regnum vel res Trojæ everſas: ſunt nobis parva vires ad ſubſidium belli, pro tanta dignitate: hinc coercemur fluvio Etruſco; inde Rutulus urget* nos, *& ſonat armis circa mœnia* noſtra. *Aſt ego meditor ſociare tibi magnas nationes; & caſtra è regno divite: ſors inſperata oſtendit* tibi *hanc* viam *ſalutis: & confers te huc fatis vocantibus. Non longe hinc habitatur ſedes urbis Agyllina, ſtructa lapidibus antiquis: qua* parte *colonia Lydia, inſignis bello, ſtetit olim in montibus Tuſcis. Hanc* urbem, per *multos annos vigentem, Mezentius rex deinceps gubernavit, ſevero imperio & duris armis. Quid* prodeſſet *narrare immanes ſtrages? quid crudelia facinora tyranni?*

Conſurgit ſenior, tunicâque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri atq; humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem & ſecreta petebat,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
Ædibus, & licito tandem ſermone fruuntur:
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni;
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaq; regnis
Jungere caſtra paro, quam ſors inopina ſalutem
Oſtentat: fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni

Effera?

NOTÆ.

458. *Tyrrhena pedum vincula.*] Calceamenta Tyrrheno more: quorum ſolea lignea erat, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata: ex Polluce, 7. 22. Et notandum calceamenta veterum, ut ex antiquis ſtatuis conſtat, fere ſoleas fuiſſe: non latis integumentis deſuper, ſed vinculis tantum loriſque aptas pedibus. De *Tyrrhenis*, vicinis tunc Evandro populis, mox 479.

459. *Tegeæum enſem.*] *Arcadicum*; à *Tegea* urbe Arcadiæ, ubi Pan colebatur.

460. *Panthera.*] Fera eſt, maculoſa pelle, cujus mas eſt *pardus*: à πᾶν *omne*, & θὴρ, *fera*.

472. *Pro nomine tanto, &c.*] Pro dignitate Trojani nominis: pro tanta cauſa, id eſt tanto bello: *nomen* enim ſæpe pro *cauſa* ſumitur. De *Tuſco* amne, *Tybri*, ſupra, v. 330. De *Rutulis* Æ. 7. 795.

479. *Urbis Agyllinæ ſedes, &c.*] Urbs erat Etruriæ, à Lydis dicta deinde *Care*, hodie *Carveteri*, Æ. 7. 652. Aiunt Etruſcos, ſive indigenas, ſive aliunde advectos, eam Italiæ regionem, quæ eſt ad occidentem Tybris, incoluiſſe: hinc à Pelaſgis ex Æmonia, quæ deinde Theſſalia dicta eſt, profectis, bello petitos: qui poſt Agyllinam ibi conditam, à Tyrrhenis è Lydia profectis expulſi ſunt. ¶ Hi ſive Etruſci, ſive Tyrrheni, etiam *Tuſci* vocati ſunt; à θύω, *ſacrifico*: ob religionis ceremonias, quæ apud eos vigebant, imprimis in urbe *Care*, quam vocat Livius l. 7. *ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum, ac receptaculum ſacrorum*: ab hac religiones Deorum dictæ ſunt *ceremonia*. Hinc multi ſcribunt *Thuſci*; multi tamen *Tuſci*, Græcis auctoribus, à quibus vocantur Τυῤῥηνοί. *Etruſcorum* nomen unde ortum ſit, ignoratur.

Effera? Dii capiti ipſius generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus atque oribus ora,
Tormenti genus! & ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives, infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque, domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes, Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis,
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus aruſpex,
Fata canens: ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſq; virûm: quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon:
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſæcliſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat: primis & te miretur ab annis.

Dii rependant iſta *capiti & familiæ ipſius. Immo etiam* alligabat *corpora mortua* corporibus *vivis, committens & manus manibus & vultus vultibus, ô ſpeciem ſupplicii! & ſic occidebat lenta nece* homines *diffluentes tabo & ſanie in* hoc *miſerando nexu. Sed cives denique pertæſi, obſidens armati ſævientem inaudito* modo, *& ipſum & ipſius domum: jugulant* ejus *ſocios, immittunt flammas ad tecta. Ille elapſus inter ſtrages* cœpit *fugere in regionem Rutulorum, & protegi armis Turni* excipientis eum *hoſpitio. Itaque tota Tuſcia rebellavit legitimo furore, repetunt præſenti bello regem ad pœnam. Ego, ô Ænea, dabo te ducem his millibus: naves enim* eorum *congregata toto littore fremunt, & volunt inferre ſigna. Senior aruſpex cohibet* eos, *edicens* hæc *oracula: ô juventus lectiſſima Lydia, flos & robur antiquorum hominum: quos indignatio legitima impellit adverſus hoſtem, & quos Mezentius inflammat juſto furore: nemini Italo licet ſubdere tantam nationem: eligite duces exteros. Tunc exercitus Tyrrhenus territus oraculo Deorum, ſtetit* in *his arvis. Ipſe Tarchon miſit ad me legatos, & coronam cum ſceptro, & addicit* has *notas regni:* rogans *ut veniam in caſtra, & accipiam regnum Tyrrhenum. At ſenectus pigra frigore & exhauſta annis, & robur lentum ad fortia* conſilia, *aufert mihi regnum. Impellerem* ad id *filium, niſi junctus* cum *matre Sabella, ex ea deduceret partem patriæ. Tu cujus & annis & patria oraculum favet, quem Dii vocant, intra* in regnum, *ô dux generoſiſſime Trojanorum & Italorum. Præterea ſociabo tibi hunc Pallantem,* qui eſt *ſpes & ſolamen noſtrum. Aſſueſcat ſub te inſtitutore pati militiam & durum laborem belli, & contemplari geſta tua: & admiretur te à tenera ætate.*

NOTÆ.

498. *Aruſpex.*] Qui exta *conſpicit arviga* vel *aruga*: eſt autem *arviga*, hoſtia: ab ἄρνξ, *aries*, ita Voſſius. Qua in arte ſingularis fuit Etruſcorum vatum peritia. De *Mæonia*, Lydia, Æ. 4. 216.

506. *Tarchon.*] Nomen apud Tyrrhenos inſigne. Fuerat enim alter ejus nominis præfectus *Tyrrheni* regis, qui eo uſus eſt ad condendas in ea regione urbes duodecim, ex Strabone.

510. *Matre Sabella.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico* genere; hoc enim nomen inter utramque gentem ambiguum eſt: & Sabellam gentem Italiæ indigenam fuiſſe, non exteram, probat hic locus. Vide Æ. 7. 665. De *Cytherea*, Venere, Æ. 1. 261.

Tradam huic ducentos equites Arcadas ſelectam vim juventutis : & Pallas tradet *tibi totidem ſuo nomine. Vix ea locutus erat : & Æneas filius Anchiſa & fidelis Achates tenebant vultum defixum, & meditabantur plurima difficilia cum ſua triſti mente : niſi Venus miſiſſet ſignum è cœlo patente. Quippe fulgur intortum è cœlo inopinate erupit cum ſtrepitu : & ſtatim omnia viſa ſunt tremere, & ſonus buccinæ Tyrrhenæ ſonare per aërem. Aſpiciunt ſurſum : & rurſus magnus fragor tonat ; cernunt arma fulgere & commota reſonare, inter nubes, tempore ſereno, in parte cœli tranquilla. Cæteri territi ſunt animo : ſed princeps Trojanus cognovit ſonum, & promiſſa Dea matris. Tune ait : ne autem,* tu qui me excipis *hoſpitio, ne ſane petas* à me *qualem exitum prodigia iſta prædicant : ego vocor è cœlo* ad bellum. *Dea mater monuit* ſe *daturam hoc indicium, ſi bellum immineret ; & ſe allaturam per aërem armaturam Vulcani* manu factam ad *auxilium* meum. *Heu ! quam magna ſtrages imminent Laurentibus miſeris. O Turne, quale ſupplicium perſolves mihi ! O pater Tyberine, quam multos clypeos, & caſſides, & robuſta cadavera impelles inter aquas tuas ! nunc* Latini *petant bellum, & violent fœdera. Poſtquam protulit hæc verba, evigit ſe è ſolio ſublimi : & primo ſuccendit igne Herculis aras* ubi ignis erat fere *extinctus : & hilaris it* ad *Larem, quem* ab *heſterna* die noverat, *&* ad *exiguos Penates : immolat juxta conſuetudinem oves electas : ſimul Evander, ſimul juventus Trojana. Deinde* Æneas *incedit ad naves, & redit* ad *ſocios :*

Arcades huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant :
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit : & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt : iterum atque iterum fragor intonat in-
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena, [gens :
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii : ſed Troïus heros
Agnovit ſonitum, & Divæ promiſſa parentis.
Tum memorat : ne vero, hoſpes, ne quære profecto
Quem caſum portenta ferant : ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret ; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis ! quam multa ſub undas
Scuta virûm, galeaſque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poſcant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto :
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat : heſternumq; Larem, parvoſque Penates
Lætus adit : mactat lectas de more bidentes :
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſthinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit:

NOTÆ.

526. *Tyrrhenuſque tuba mugire, &c.*] *Tyrrhenus clangor* tubæ dicitur : quia Tyrrheni cornua & tubas dicuntur inveniſſe ab Athenæo, l. 4 Indicatque ſonus ille Tyrrhenus, Æneam à Tyrrhenis ad regnum vocari.

537. *Laurentibus, &c.*] Latini regis populis, Æ. 7. 63. De *Turno*, ibid. 56. De *Tybri*, ſupra, v. 330.

540. *Fœdera rumpant.*] Nam Latinus Æneam in ſocium & generum admiſerat, Æ. 7. 260.

542. *Herculeis, &c.*] Non mihi videntur in Io-mum rediiſſe, ubi heſternâ die ſacra Herculi fecerant : ſed aras domeſticas, in quibus ignis ſopitus erat, excitaſſe prunis ex heſterno ſacrificio aſſervatis : non enim ignem ſacrum niſi ex ſacro licebat accendere, ex Phædro, l. 4. f. 10. vel novos ignes domi accenderunt in honorem Herculis. *Heſternum Larem* interpretor : vel qui pridie cultus ab iis fuerat, antequam decumberent : vel potius, quem Æneas, novus hoſpes, ab heſterna dumtaxat die noverat & colendum ſuſceperat. De *Laribus & Penatibus*, Æ. 2. 717. De *eorum cultu*, Æ. 3. 177. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57.

Quorum

Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit : pars cætera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva :
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur :
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos !
Qualis eram, cum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos :
Et regem hâc Herilum dextrâ ſub tartara miſi :
Naſcenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat : terna arma movenda ;
Ter leto ſternendus erat : cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo : neque finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, ô ſuperi, & Divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant;
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro : patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris ;
Nunc ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam :
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri;

è quorum numero eligit inſigniores virtute, qui comitentur ſe ad bellum ; pars reliqua navigat pronis undis, & lenta deſcendit ſecundo flumine, reditura ad *Aſcanium nuncia patris & rerum* ab eo geſtarum. *Equi dantur Trojanis euntibus* in *regionem Etruſcam : adducunt* ad *Æneam* equum *extra ſortem* aliorum, *quem tegit flava pellis leonis reſplendens unguibus auratis. Statim rumor ſpargitur emiſſus per urbem exiguam, equites ire celeriter ad arcem regis Etruſci. Matres* præ *timore renovant preces, & metus accedit prope* ad *periculum, & jam ſpecies belli videtur major. Tunc pater Evander amplexus dextram Æneæ abeuntis, inhæret* illi, *flens inſatiabiliter, & profert talia : ô utinam Jupiter reddat mihi annos elapſos :* & me talem efficiat, *qualis eram, quando juxta ipſam* urbem *Præneſte delevi primum exercitum, & victor combuſſi congeriem clypeorum : & hac manu miſi ad inferos regem Herilum : cui naſcenti genitrix Feronia dederat tres animas, & tria arma tractanda,* tres *terribilis dictu : occidendus erat* triplici *morte : tamen hac dextera eripuit illi omnes animas, ſpoliavit* illum *totidem armis. Ego nunc nullatenus diſtraherer à jucundo amplexu tuo, ô fili : nec unquam vicinus Mezentius, illudens huic* meo *capiti, intuliſſet enſe tot crudeles neces,* nec *privaſſet urbem tam multis incolis. Sed vos, ô Dii, & tu Jupiter maxime rex Deorum, oro, miſereſcite regis Arcadis, & exaudite preces paternas. Si veſtra poteſtas, ſi fata relinquunt mihi Pallanta ſalvum ; ſi vivo viſurus eum, & rediturus in commune* cum eo *: peto vitam : paratus oro tolerare quemlibet laborem. Si vero intentas* mihi *eventum aliquem aſperum, ô fortuna ; ô jam liceat finire moleſtam vitam : dum ſollicitudo* eſt adhuc *anceps, & ſpes futuri dubia ;*

NOTÆ.

561. *Præneſte, &c.*] Æ. 7. 678. fundatorem Prænestinæ urbis appellavit Cæculum, qui erat hoc ipso bello in auxiliis Turni, proindeque firmæ adhuc ætatis. Quomodo igitur ab Evandro, nunc sene, tunc juvene, occidi potuit Herilus sub ipsa Prænesta ? Nisi dicatur Prænesta jam urbis formam habuisse tempore Herili, qui regnasse ibidem videtur : munitiones vero à Cæculo accepisse. *Præneste* modo neutrius, modo fœminini est generis. *Herilus* hic tricorpor, ad similitudinem Geryonis, fingitur, Æ. 7. 662. *Feronia*, Dea, Herili mater, Æ. 7. 800. *Arcadius rex*, Evander, supra, v. 51.

dum te habeo in *complexu, ô dilecte fili unicum & ultimum gaudium meum : ne nuncius triſtior lædat aures* meas. *Pater emittebat hæc verba in ultimo diſceſſu : miniſtri reportabant in aulam* eum *defectum* animo. *At equites jam egreſſi erant portis patentibus : in primis Æneas & fidelis Achates : deinde alii principes Trojæ : ipſe Pallas in media turma ſpectabilis chlamyde & armis verſicoloribus. Qualis* eſt *Lucifer, quem Venus amat præ cæteris ignibus ſiderum, quando madens aquis Oceani erigit ſacrum vultum* in *cœlo, & diſſipat noctem. Matres timidæ ſunt in muris, & viſu ſequuntur nubem pulverulentam & turmas rutilantes areis* armis. *Illi armati incedunt inter vepres, qua proximus eſt terminus viarum : clamor ſurgit, & collecto agmine ungulæ* equorum *ferunt pulverulentos campos ſtrepitu quadrupedante. Eſt magna ſylva, prope frigidum flumen Caretana* urbis, *late ſacra veneratione majorum : colles curvi circumdant undequaque & cingunt ſylvam abietibus umbroſis. Fama narrat, antiquos Pelaſgos, qui primi occupaverunt olim regionem Latinam, dicaviſſe ſylvam & diem* certum *Sylvano, Deo agrorum & pecudum.*

Dum te, chare puer, mea ſera & ſola voluptas,
Complexu teneo : gravior ne nuncius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat : famuli collapſum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis :
Æneas inter primos & fidus Achates :
Inde alii Trojæ proceres : ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conſpectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfuſus Luciſer undâ,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſque ſequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt : it clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum late ſacer : undique colles
Incluſere cavi, & nigrâ nemus abjete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis : celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat : natumque in valle reducta

Non longe hinc Tarcho & Tyrrheni habebant caſtra, ſecura ob naturam locorum : *& totus exercitus* eorum *poterat jam aſpici* ab *Æneæ ex edito colle, & fixerat tentoria* in *patentibus campis. Æneas pater & juventus electa ad bellum deſcendunt illuc, & fatigati reficiunt equos & corpora. At Venus, alba Dea, erat* illic, *portans munera per nubes aëreas ; & ut eminus aſpexit filium remotum à frigido fluvio in valle ſeparata :*

NOTÆ.

588 *Chlamyde.*] De ea militari veſte, *caſaque Æ.* 3. 484. De *Lucifero*, ſtellâ Veneris, quæ mane ante Solis ortum ultima videtur in cœlo, unde præire Solem dicitur, Ecl. 6. 86.

596. *Quadrupedante putrem, &c.*] *Putrem*, in pulverem facile ſolubilem. *Quadrupedante ſonitu* : quaſi numeroſo quadrupedum equorum inceſſu.

597. *Caritis amnem, &c.*] *Sylva*, in litore maris prope amnem exiguum, *Caretanum* olim, nunc *Vacina* dictum : ad orientem urbis *Caritis*, quæ eſt *Care*, de qua ſupra, v. 479. Hujus incolæ *Carites*, media ſyllaba brevi ; vel *Caretes*, media longa, dicuntur, Æ. 10. 183. De *abiete* arbore, *ſapin*, paſſim in Georg. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Pelaſgis*, ſupra, v. 479.

602. *Qui primi, &c.*] Tamen poſt *Siculos* indigenas, & advenas *Oenotros* ſeu *Aborigines*, venere *Pelaſgi* : deinde *Tyrrheni*, poſtea *Arcades*, tum *Trojani*. Hic ordo è Dionyſio Halicarn. repetitur. *Tendebat in arvis.* Caſtra metabatur, figebat tentoria : ut Æ. 2. 9. *Hic ſævus tendebat Achilles.*

Ut

Ut procul egelido ſecretum flumine vidit;
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſſâ conjugis arte
Munera: ne mox, aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſâ poſuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit:
Miraturque, interque manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammaſq; vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cœrula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella,
Fecerat: & viridi fætam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,

allocuta eſt eum *talibus verbis, & ſe ultro exhibuit: ecce dona fabricata* per *artem mariti mei*, quam tibi *promiſeram: ne deinceps, ô fili, timeas vocare ad pugnam ſive Laurentes glorioſos, ſive ferocem Turnum.* Sic *dixit Venus, & venit in amplexum filii, & depoſuit arma fulgentia ſub quercu oppoſita. Ille Æneas gaudens muneribus Dea & tanto honore, non poteſt ſatiari, & mittit oculos per ſingulas* partes, *& ſtupet: & ſumit in manus & brachia, caſſidem horrendam criſtis & ejicientem ignes, & gladium mortiferum, & loricam rigidam ære, cruentam, amplam:* talem, *qualis eſt nubes cærulea, quando accenditur radiis Solis, & reſplendet procul: deinde ocreas politas electro & auro repurgato, & haſtam, & fabricam inenarrabilem clypei. Vulcanus, non imperitus vaticiniorum, nec inſcius futuri ſeculi, expreſſerat in illo* clypeo *res Italas & victorias Romanorum:* expreſſerat *illic totam ſeriem familiæ oriturā ab Aſcanio, & bella geſta per ordinem.* Expreſſerat *quoque lupam enixam jacere in virenti caverna Martis; duos infantes* huic *alludere pendulos ad mammas, & interritos ſugere altricem; illam reflexam collo tereti adblandiri* iis *alternis, & formare membra* eorum *linguâ. Nec longe inde appoſuerat Romam & Sabinas raptas abſque exemplo* in *cœtu caveæ*, dum *agerentur magni* ludi *Circenſes:*

NOTÆ.

610. *Egelidi.*] Ambiguam hujus vocis eſſe poteſtatem exiſtimat Scaliger Poët. l. 6. 7. & modo negare, ut in *enodis*, G. 2. 78 modo augere, ut in *edurus*, G. 4. 145. Igitur *egelidus* modo eſt *tepidus*, modo *frigidus*. Cerdanus contendit ſemper eſſe *tepidum*: affertque è Catullo *egelidos tepores*, è Columella *egelidum ver, &c.* ſed afferimus etiam è Virgilio *egelidum flumen*, ex Auſonio *egelidum Iſtrum*, *egelidum Moſellam*, id eſt, *frigidum*: quis enim unquam fluvios vocavit *tepidos*? De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. De *Cytherea*, Æ. 1. 261.

629. *Criſtis galeam, &c.*] *Criſtis*, id eſt, pennis avium, aut jubis equinis, igneo colore tinctis, è cono ſeu apice galeæ, in modum flammarum erumpentibus, Æ. 3. 468. De *electro*, ſupra, v. 402.

625. *Clypei textum.*] Quia è multis coriis, aut laminis compacti erant clypei.

629. *Stirpis ab Aſcanio, &c.*] De *Aſcanii ſtirpe*, Æ. 6. 763. & ſequent. De *lupa*, Romuli & Remi, Martis filiorum, altrice, Æn. 1. 278.

635. *Raptas ſine more Sabinas, &c.*] Romulus, cum, urbe condita, deeſſe ſuis civibus fœminas videret: ludos indixit, qui *Conſuales* tum, deinde *Circenſes* dicti ſunt: De *iis* & *caveâ*, Æ. 5. 388. Ad eos cum conveniſſent vicini, præcipue ex urbe Sabinorum *Curibus*; eorum fœminæ raptæ ſunt à Romanis. Hinc bellum grave inter utramque gentem: quod inter Tatium Sabinorum regem & Romulum denique compoſitum eſt; ea lege, ut pars Sabinorum Romanorum in urbem Curibus commigrarent, in ea Tatius ac Romulus regnarent, urbs quidem à Romulo *Roma*, populus à Curibus *Curites* ſeu *Quirites* dicerentur. De *Curibus*, Æ. 6. 809.

& ſtatim novum bellum oriri inter Romanos, & ſenem Tatium & Cures auſteros. Poſtea idem reges, relicto prælio, erant ante altaria Jovis, armati & ferentes pateras: & ſanciebant inter ſe pacem ictâ porcâ. Non longe hinc quadriga concitata in oppoſitas partes dilacerabant Metium: tu vero, Albane, debuiſſes *ſtare pactis: & Tullus per ſylvam trahebat viſcera hominis illius perjuri: & ſentes ſtillabant tincti ſanguine. Præterea Porſenna jubebat* Romanos *admittere Tarquinium expulſum, & cingebat urbem magna obſidione. Romani currebant ad arma pro libertate. Videres illum* Porſennam *ſimilem irato & ſimilem minanti:* ideo *quia Cocles audebat diruere pontem, & Cloelia trajiciebat flumen catenis fractis. In ſuprema* parte clypei *Manlius, defenſor arcis Tarpeiæ, erat ante templum, & ſervabat altum Capitolium; & domus* adhuc *nova vigeſcebat paleis Romuli.*

Addiderat: ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant: & cæsâ jungebant fœdera porcâ.
Haud procul inde citæ Metium in adverſa quadrigæ
Diſtulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat:
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

NOTÆ.

641. *Cæſâ porcâ.*] Hanc formulam jungendi fœderis affert Livius, l. 1. quam tamen Hoſtilio Tullo tertio Romanorum rege antiquiorem fuiſſe innuit. Fecialis, miniſter ſanciendi fœderis ſic aiebat. *Si prior defecerit publico conſilio, dolo malo: tu illo die, Jupiter, populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam. Id ubi dixit, porcum ſilice percuſſit.* Inde fœdus *ictum* dici ſolet.

642. *Metium in diverſa, &c.*] Cum Tullus Hoſtilius, tertius Romanorum rex, Albanos imperio ſuo ſubdidiſſet; ſuſceptoque adverſus Fidenates bello, Metius Sufferius Albanorum dictator Romanos in pugna deſeruiſſet: Tullus victor eum duobus curribus per quadrigas in diverſa raptis illigari ac diſcerpi juſſit; Albanam urbem dirui, cives Romam traduci.

646. *Tarquinium, &c.*] Tarquinius Superbus, rex ſeptimus, ob ſua filiique ſcelera pulſus eſt, Bruto & Collatino ducibus: Porſenna rex Etruſcorum eos reducere aggreſſus, Janiculum, partem urbis ad occidentalem Tyberis ripam, eidem ponte junctam ſublicio occupavit.

650. *Cocles.*] Etruſcis in orientalem urbis partem irrumpere parantibus: Horatius Cocles, qui forte poſitus in ſtatione Sublicii pontis fuerat, ſolus iis obſtitit in ipſo pontis aditu, dum Romani à tergo pontem interrumperent. Quo diruto armatus in Tyberim deſiluit, & multis ſuper incidentibus telis tranavit ſalvus ad ſuos.

651. *Cloelia.*] Cum de pacis conditionibus ageretur, datæque eſſent Porſennæ regi puellæ obſides, ut exercitum è Janiculo deduceret; Cloelia virgo, una ex obſidibus, fruſtrata lavandi prætextu cuſtodes ſuos, eorum equis conſcenſis, cum cæteris virginibus tranavit Tyberim: & repetita à rege, eidemque reddita, iterum ab eo propter virtutis miraculum libera dimiſſa eſt cum iis obſidibus quas voluit ipſa eligere. Hanc equeſtri ſtatua Romani donaverunt.

652. *Tarpeia Manlius, &c.*] Anno U. C. 364. Galli Senones, Brenno duce, cum, fuſis ad Alliam fluvium Romanis captaque urbe Roma, Capitolium obſiderent: & noctu in muros per præcipitia adreperent: anſeres, Junoni ſacri, quibus in ſumma fame obſeſſi pepercerant, clangore ſuo milites excitavere: hi Gallos repulerunt, Marco Manlio duce, qui triennio ante conſulatum geſſerat. Galli deinde, poſt ſeptem menſium obſidionem, pacem ingenti auri pondere cum pacti eſſent, à M. Camillo Dictatore ſuperveniente cæſi ſunt & urbe pulſi. De *Tarpeio* ſeu *Capitolino* monte, ubi arx & templum Jovis, ſupra, v. 347.

654. *Romuleoque recens, &c.*] Caſa Romuli multiplex fuit, in Palatino monte una, ut monet Dionyſ. l. 2. altera in Capitolino: eaque, ut ferebant mores temporis, ſtramento & paleis tecta: quæ Ovidii, Senecæ, ac Vitruvii tempore adhuc ſupererat, & ad monumentum priſcæ frugalitatis colebatur. Ovid. Faſt. 3. 183. Senec. Controv. 9. Vitruv. li. 2. c. 1. *Recens* dicitur

Atque

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancilia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
Et ſcelerum pœnas: & te, Catilina, minaci

Et illic anſer ex argento, volans in aureis porticibus, monebat cantu Gallo, accedere ad portas: Galli accedebant per ſentes, & jam occupabant arcem, tuti tenebris & munere noctis caliginoſæ. Illis erat aurea coma, & veſtimentum aureum: ſplendebant ſagis virgatis: præterea colla candida cingebantur aureis monilibus: *unuſquiſque librat manu duo gæſa Alpina, tecti clypeis longis* ſecundum *corpora. Inde ſculpſerat Salios ſaltantes, & Lupercos nudos, & acumina* pileorum *lanea, & ſcutula emiſſa è cœlo: ibant ad ſacrificia per urbem pudicæ matronæ in vehiculis penſilibus. Procul hinc adjicit quoque infernas plagas, profundos aditus Plutonis: & ſupplicia criminum: & te, ô Catilina,*

NOTÆ.

ratione ſculpturæ; quia cum recens à Vulcano ſculpta eſſet & ex auro efficta, videbatur fulgore ſuo referre rutilum quemdam horrorem recentium palearum, quibus tegebatur.

659. *Aurea caſaries, &c.*] Habitus & arma Gallorum. I. *Aurea coma*; deſcribuntur enim à Livio & aliis comæ Gallorum promiſſæ & rutilæ, ſeu flavæ. II. *Lactea colla*: candido etiam colore inſignes fuiſſe prædicantur, unde & nomen habuiſſe à γάλα, *lac*. III. *Aurea veſtis*, quam hic multi tumunt pro *barba*, quia Lucretius, l. 5. 672. dixit, *impubem molli pubeſcere veſte*. Poteſt tamen intelligi de veſte interiore, cui ſagula ſuperinducta eſſent. IV. *Sagula*. Fuerunt *chlamys*, *ſagum*, *paludamentum*. Ejuſdem prope formæ veſtes exteriores, breviores, apertæ, fibula circa dextrum humerum annexæ: ſed *paludamentum*, proprium imperatorum & longius; *ſagum & chlamys*, militum & brevius. Quidam volunt, *ſaga*, vel *ſagula* Gallorum, habuiſſe manicas, & fibulatas fuiſſe veſtes; ſed inſtar tunicæ inductas, apertas tamen ante pectus. *Virgata ſagula* dicuntur; id eſt, virgis ſive ſegmentis diſtincta veſicoloribus, & in longum varia ſerie porrectis. V. *Torques* aurei, è collo penduli; quos apud Gallos in uſu etiam militari fuiſſe, patet ex Manlio Torquato, qui nomen hoc obtinuit ob detractum in pugna Gallorum duci torquem, Æ. 6. 825. VI. *Gæſa*; haſtæ longiores, ſed leves & exiles, quæ binæ una manu ferri poterant. *Alpina* dicuntur: vel quia è ligno Alpinarum arborum, vel quia Gallorum propria, qui circa Alpinos montes habitabant. VII. *Scuta longa* non clypei: *clypeus* enim rotundus eſt; *ſcutum* longius multo quam latius.

664. *Lanigeroſque, &c.*] De *Saliis*, ſupra, v. 285. De *Lupercis*, v. 343. Sacerdotes porro, præcipue flamines, pileos geſtabant oblongos, quorum ex faſtigio virga eminebat, cui lana erat filo circumligata: quod ſi per æſtatem geſtare pileum molellius ducerent, filo illo caput circuibant, quod nefas eſſet eos nudo eſſe capite: hinc *Flamines* dicti quaſi *Filamines*; & lana illa, *apex*, ab *apo*, quod eſt ab ἄπτω, *ligo*.

Lapſa ancilia, &c.] Scuta brevia, quaſi *amciſa*, id eſt, *Circumciſa*, quod ovali figura eſſent abſque angulis. Ovid. Faſt. 3. 377. *Atque ancile vocat, quod ab omni parte reciſum eſt: Quemque notes oculis, angulus omnis abeſt.* Horum unum, regnante Numa, decidiſſe dicitur è cœlo: & edita vox, omnium potentiſſimam fore civitatem, quamdiu id in ea manſiſſet. Ideo Mamurius Veturius auctor fuit, ut ejuſdem modi fierent plura, quibus id miſceretur, ne internoſci cœleſte poſſet. Quod factum eſt, omniaque in ſacrario Martis repoſita, ſub cuſtodia Saliorum: qui certis diebus efferebant ea pulſabantque per urbem, ac deinde recondebant. Ovid. loco citato, &c.

666. *Pilentis matres, &c.*] Cum Camillus aurum Apollini Delphico voviſſet, bello Veienti, nec auri ſatis reperiretur: matronæ nobiles aurum illud ex muliebri mundo contulerunt: ob eamque munificentiam, is honor iis eſt habitus, ut *pilento* ad ſacra ludoſque veherentur. Ita Livius, ann. circiter U. C. 563. De *pilenti* vehiculi forma nihil reperio.

667. *Tartareas ſedes, &c.*] De *Tartaro*, Æ. 6. 134. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *oſtiis* inferorum, Æ. 6. 237.

668. *Catilina*] *L. Sergius Catilina*, patricia familia vir, cum bis in petitione conſulatus repulſam tuliſſet: de cæde conſulum & ſenatus, de

ſuſpenſum ex imminente ſcopulo, & metuentem vultus furiarum: & pios ſegregatos ab impiis, & Catonem his dicentem jus. Inter hæc apparebat late ex auro ſpecies inflati maris, at aquæ cœrulea ſpumabant fluctu albo; & delphines circum lucidi argento agitabant in orbem mare caudis, & ſcindebant fluctus. In medio mari videre erat claſſes æratis proris, certamina Actiaca: & aſpexiſſes totum Leucaten ferveſcere pugnâ ordinatâ & undas reſplendere argento. Hinc erat Auguſtus Cæſar ducens ad pugnam Italos, cum ſenatoribus, & populo, & Penatibus, & magnis Diis, erectus in puppe ſublimi: cui caput lætum emittit geminas flammas, & paterna ſtella apparet in capite. Alia parte erat Agrippa, Diis & ventis propitiis ſublimis, impellens aciem: cui caput radiat roſtratum navali coronâ, quod eſt nobile monumentum victoriæ. Inde Antonius victor diverſis bellis & auxilio barbarorum, adducit ſecum Ægyptum, & robora Orientis, & extrema Bactra, ab uſque *gentibus Aurora & mari rubro:*

Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem:
Secretoſque pios, his dantem jura Catonem. 670
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea, ſed fluctu ſpumabant cœrula cano:
Et circum argenteo clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella, 675
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar,
Cum patribus, populoq; Penatibus & magnis Diis,
Stans celſa in puppi; geminas cui tempora flammas 680
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia, ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variiſque Antonius armis 685
Victor, ab Auroræ populis & litore rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima ſecum

NOTÆ.

incendenda urbe, opprimendaque republica conjuravit cum nobiliſſimis aliis compluribus viris: deprehenſus à M. Tullio Cicerone tum conſule, urbe excedere coactus eſt: ejus ſocii P. Lentulus & C. Cethegus prætores in carcere præfocati ſunt: ipſe commiſſâ in agro Piſtorienſi pugnâ victus & interfectus eſt, duce C. Antonio Ciceronis collegâ, Anno U. C. 691. De *Furiis*, G. 3. 552.

670. *Catonem &c.*] Non majorem, ſed minorem: ſiquidem Catilinæ & eorum temporum hic mentionem facit, quæ propius attigit minor Cato. De utroque, Æ. 6. 841. Hunc præficit juri dicundo apud pios homines in Elyſiis campis, ob ſeveram virtutem; non ut eum irrideat, quaſi hoſtem Julii Cæſaris, ut arguitatur Cerdanus aliique.

673. *Delphines, &c.*] De *Delphinibus*, Æ. 3. 427. De *Actio* promontorio Epiri & *victoria* ibidem ab Auguſto relata, Ibid. v. 270. 280. De *Leucate*, ibidem monte & inſula, v. 274. De *Auguſto*, Octaviani cognomine, Æ. 6. 792. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *magnis* Diis, Æ. 3. 12.

680. *Tempora flammas vomunt.*] Aliqui referunt ad galeam, cujus conus criſtas habebat flammivomas, ut v. 620. Alii ad diadema rutilis gemmis hinc inde diſtinctum. Alii ad Auguſti oculos, quos acres imprimis & igneos fuiſſe teſtatur Suetonius.

681. *Patriumque vertice ſidus.*] Stella Julii Cæſaris: quæ, quia ejus in morte effulſerat, pro eo habita eſt, ideo ejus ſimulacris in capite impoſita, Ecl. 9. 46.

682. *Agrippa.*] *M. Agrippa*, omnium Auguſti operum ac victoriarum adminiſter, præcipue Actiaco bello. Ter conſul fuit, conſors Tribunitiæ poteſtatis cum Auguſto, gener ejuſdem, & adoptione filius. Obiit anno U. C. 742.

684. *Roſtrata coronâ, &c.*] Corona navalis aurea, in ſpeciem roſtrorum navalium conformata, data raro: primum à Pompeio Magno M. Varroni, bellis piraticis: ſecundo ab Auguſto M. Agrippæ, bellis Siculis adverſus Sextum Pompeium, quæ ille confecit extrema ad fretum Siculum pugna, anno U. C. 718. Plin. l. 16. 4.

686. *Victor, ab aurora, &c.*] *M. Antonius*, omnium Julii Cæſaris expeditionum ſocius, ejuſdem in dictatura magiſter equitum, conſul anno U. C. 710. quo Cæſar occiſus eſt: ac deinceps triumvir cum Octaviano ac Lepido; multa eo in magiſtratu crudeliter egit; Brutum & Caſſium conjunctis cum Octaviano copiis vicit: mox ad bellum Parthicum & adminiſtrandum orientem profectus, Parthos quidem vicit per Ventidium,

Bactra

Bactra vehit: ſequiturque nefas! Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis roſtriſq; tridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arva novâ Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenûmq; Deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraq; Minervam
Tela tenent; ſævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ,
Et ſciſsâ gaudens vadit Diſcordia pallâ,

& proh ſcelus! uxor Ægyptia ſequitur ipſum. *Omnes* videntur *ſimul irrumpere, & totum mare ſpumare commotum remis revolutis & roſtris triſidis. Procedunt mari: diceres Cycladas ereptas fluitare mari: aut excelſos montes congredi* cum *montibus: tanta eſt moles turritarum puppium* unde *homines imminent. Projicitur manu ignis in ſtupa, & ſpiculis volucre ferrum: campi Neptuni rubeſcunt novâ ſtrage. In medio Regina* Cleopatra *revocat acies patrio ſiſtro: & nondum adhuc ſpectat à tergo ſerpentes duos. Et portenta Deorum omnis generis, & latrator Anubis, ferant arma adverſus Neptunum & Venerem, & adverſus Minervam: Mars exſculptus ferro ſævit in medio prælio, & funeſta Furia ex aëre, & Diſcordia incedit gaudens lacerâ pallâ,*

NOTÆ.

qui anno 716. de illis triumphavit: ſed ipſe ab iiſdem affectus variis cladibus, in Ægyptum ſeceſſit, amore Cleopatræ, Ægypti reginæ: quam cum orbis terrarum reginam conſtituere meditaretur, hoſtis à Senatu judicatus, victus eſt ab Octaviano apud Actium Epiri promontorium, anno U. C. 723. ſequente anno captâ ab eodem Octaviano Alexandriâ, ſibi ipſe mortem intulit: Cleopatra cum Octavianum irretire amore ſuo non potuiſſet, verita ne in triumphum duceretur, aſpidis inter ficus delitescentis punctu ſibi mortem accerſivit. *Aurora populos* vocat orientales. *Litus rubrum*, accolas maris rubri, quod Arabiam ad occidentem & meridiem alluit; & in ſinum influens, Aſiam ab Africa ſeparat, Ægyptumque præterit ab oriente. *Bactra, orum*, urbs eſt præcipua Bactrianæ regionis, inter Parthiam ab occidente, Indiam ab oriente, Sogdianam à ſeptentrione, Aſiam à meridie. Ex iis omnibus regionibus auxilia ſecum habuit Antonius.

690. *Roſtriſque tridentibus.*] Ita legendum eſſe diximus, & explicuimus, Æ. 5. 143.

692. *Cycladas.*] Naves Antonii, magnitudine conſpicuas, comparat cum inſulis maris Ægæi *Cycladibus*, de quibus Æ. 3. 74. Cum autem dicat, *montes concurrere montibus altos*: innuit utriuſque exercitus naves mole ac turribus fuiſſe inſignes: at præcipuam fuiſſe Antonianarum molem conſentiunt hiſtorici. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

696. *Patrio ſiſtro.*] *Siſtrum*, æreum crepitaculum, Ægyptiorum proprium, inſtar reticuli quo pilæ per ludum impelluntur, hoc fere modo compactum erat. Ærea lamina in ovalem figuram inflexa deſinebat in manubrium: hanc laminam tres quatuorve fidiculæ, item æreæ, hinc inde trajiciebant, laxis foraminibus inſertæ: ita ut, quoties ſiſtrum manubrio commovebatur, fidicularum capita crebro affrictu ad laminam alliſa tinnitum ederent. Siſtri uſus præcipuus erat in ſacris Iſidis, Ægyptiæ Deæ, cujus ſimulacra ſiſtrum aliquando manu præferebant. Nomen à σείω, *quatio*. Atque ejus quidem crepitaculi ſonum levem fuiſſe neceſſe eſt; neque ſatis canorum aut gravem, ut naves à prælio revocare poſſet: quare hoc à Virgilio dictum puto per ironiam, ut eſt à Propertio quoque de Cleopatra dictum, l. 3. 9. 41. *Auſa Jovi noſtro latrantem opponere Anubim, Et Tyberim Nili cogere ferre minas, Romanamque tubam crepitanti pellere ſiſtro.*

698. *Omnigenûmque Deûm, &c.*] Cicero de Nat. l. 3. 39. *Omne fere genus beſtiarum Ægyptii conſecrarunt.* Plutarchus numerat *felem, gryphem*: Plinius, *ſcarabæos*: Prudentius, *ſimiam*; alii, alias. Præcipua tamen eorum numina *Oſiris* rex, ejuſque uxor *Iſis*: & *Anubis* eorum vel filius, vel miles, vel ſatelles: ideo canino capite depictus, quia vel regem fide cuſtodiebat, vel venator erat; vel ejus, quaſi canis indagantis, operâ Iſis uſa eſt, in inveſtigandis mariti membris, à Typhone fratre diſcerptis. Vide Voſſium de Idol. l. 1. 27. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Venere*, Ibid. 260. De *Minerva*, Æ. 2. 31. De *Mavorte*, E. 9. 12.

701. *Ex æthere Diræ.*] *Furiæ*, De quibus Æ. 6. 572. *Ex æthere*: tum quia volantes illic exſculptæ erant: tum quia apud ſuperos præſertim dicuntur *diræ*, Æ. 3. 211.

Quam

quam Bellona ſequitur cum flagro cruentato. Actiacus Apollo videns iſta tendebat arcum ex alto: hoc metu tota Ægyptus, & Indi, omnis Arabs, omnes Sabæi convertebant dorſum. Ipſa regina videbatur prabere vela ventis invocatis, & quamprimum laxare funes navium ſolutos. Vulcanus fecerat illam inter ſtrages, pallidam nece imminente, provehi fluctibus & Iapyge vento: ex adverſo autem Nilum dolentem magno corpore, & aperientem plexus ſuos & tota veſte expaſſa invitantem victos in ſinum ſuum cæruleum & fluenta latebroſa. Sed Cæſar ingreſſus Romanos muros triplici triumpho, referebat Diis votum perenne, nempe trecenta templa ingentia per totam urbem. Via reſonabant gaudio & ludis ac plauſu: chorus matronarum

Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello:
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & Iapyge ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cœruleum in gremium latebroſaq; flumina victos.
At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe ſedens niveo candentis limine Phœbi,

erat in omnibus templis, & altaria in omnibus; ante altaria mactati juvenci tegebant terram. Ipſe Auguſtus *ſedens in nivea porta candidi Apollinis,*

NOTÆ.

702. *Sciſſâ diſcordia pallâ.*] Ut ipſo habitu vim exprimat ſuam, quâ dividit animos, fœdera diſrumpit, &c. De *Bellona*, Martis ſorore, Æ. 7. 319. De *Apolline*, cui ſacrum erat *Actium* promontorium, Æ. 3. 275. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 652

705. *Indi, &c.*] Vel veri *Indi* Aſiæ: ſiquidem poſuit *Bactrianos* in auxiliis Antonii. Vel *Æthiopes*, Ægyptiis vicini, quos ab veteribus *Indos* etiam dictos eſſe oſtendimus, G. 2. 171. *Arabes*, ad orientem Ægypti. *Sabæi*, Arabes ad meridiem Arabiæ felicis, G. 1. 57.

710. *Iapyge.*] Vento, qui ab Apulia, Italiæ maxime orientali parte, flat recta in orientem, ideoque in Ægyptum. Dicitur *Iapyx* ab ipſa Apulia, quæ ſic prius dicta fuit ab Iapyge, filio juxta Plinium, Dædali; juxta Liberalem, Lycaonis. De *Nilo*, Ægypti fluvio, G. 4. 287.

714. *Triplici . . . . triumpho.*] Cæſar Octavianus, devictis imperii ſui æmulis, tribus continuis diebus Romæ triumphavit, anno U. C. 725. Primo quidem die de Salaſſis Alpinis populis, Dalmatis, Illyriis, Pannoniis: quos ſtatim poſt oppreſſum Sext. Pompeium vicerat annis 719, & 720. partim per legatos, partim per ſeipſum: præcipue Dalmatas, quo bello vulneratus fuerat. Altero die, de Cleopatra apud Actium in Epiri litore ſuperata, deque Macedonia, anno U. C. 723. menſe Septembri. Tertio de Ægypto, poſt necem Antonii & Cleopatræ, captamque Alexandriam, ſubactâ, anno U. C. 724. menſe Sextili: unde Octavianus poſtea, idemque menſis, Auguſti nomine inſigniti ſunt, anno 727. Januar. menſe.

715. *Diis Italis votum immortale, &c.*] *Trecenta*, id eſt, multa templa, quæ belli tempore voverat, variis Diis deinde conſecravit, immortalia pietatis ſuæ monumenta. Ita enim Dio, l. 51. de iis quæ ab eo ſtatim poſt triumphos edita ſunt. Ἐπεὶ δ' ταῦτα διεθέντο τὸ τε Ἀθήναιον, καὶ, &c. *Deinde vero perfecit Minerva templum . . . . & curiam Juliam in honorem patris ſui factam dedicavit: in eaque collocavit ſimulacrum victoriæ . . . . Tarento advectum, & ſpoliis Ægyptiis decoratum. Julii quoque heroïs ſacrarium multis in eo ſuſpenſis donariis ex præda Ægyptiaca exornavit. Multa etiam Jovi Capitolino, Junonique & Minervæ conſecravit: cum ex Senatus conſulto omnia prius eorum in templis ſuſpenſa ornamenta, tanquam contaminata, eſſent detracta.* De ludis & ſacrificiis publicis, ejus in honorem, & Romæ, & alibi inſtitutis, multa addit. De *delubris*, Æ. 2. 225.

720. *Candentis limine Phœbi.*] Templo Apollinis, quod jamdiu inchoatum in Palatio, tandem cum bibliotheca dedicavit, anno U. C. 726. Nondum igitur perfectum erat triumphi tempore; ſed Poëta ob vicinitatem temporum utrumque conjungit. *Candentis Phœbi*: è candido marmore Pari inſulæ: nam Plinius, l. 36. 5. ait Auguſtum in Palatina æde Apollinis poſuiſſe ſigna, Bupali & Anthermi, Chiorum fratrum, opere

Dona

Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hic Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Pinxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremiq; hominum Morini, Rhenuſq; bicornis,
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur: rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

conſiderat munera populorum, & accommodat ea ad poſtes: nationes ſubactæ progrediuntur longa ſerie, tam diverſa ſermone, quam more veſtium & armis. Hic Vulcanus ſculpſerat nationes Nomadum, & Afros diſcinctos: hic Lelegas, & Caras, & Gelonos ſagittis armatos. Euphrates fluebat jam mitior fluctibus, & Morini ultimi hominum, & Rhenus bicornis, & Daha antea *invicti, & Araxes impatiens pontis. Æneas admiratur in clypeo Vulcani talia munera matris ſuæ: & lætatur ſpecie rerum* quas *ignorat, imponens humero & gloriam & famam poſterorum.*

NOTÆ.

perfecta; qui candido tantum ac Pario marmore utebantur.

721. *Dona recognoſcit populorum, &c.*] *Coronas aureas*, quas victoribus Romanis imperatoribus & ſociæ & vectigales provinciæ gratulationis ergo mittebant; non vero victæ gentes ad redimendam vitam, ut fabulatur Servius. Tales juxta Livium Quinctius Flamininus prætulit in triumpho centum quatuordecim: Scipio Aſiaticus ducentas triginta quatuor: Julius Cæſar juxta Appianum bis mille octingentas viginti duas. Coronarum loco pecunia deinceps ab imperatoribus exacta eſt, quod *aurum coronarium* dicebatur. Talem exegit Cæſar ab ipſa urbe Roma, cum ex Aſia victo Pharnace rediiſſet: ex Dione, l. 42. Plerumque offerebantur deinde coronæ illæ Diis, præcipue Jovi Capitolino: Cæſar ſuas poſt triumphum vendidit, confectamque inde pecuniam militibus diſtribuit. Octavianus, juxta Dionem, ex Italiæ civitatibus noluit accipere: alias quas à ſociis accepit, poſtibus templorum videtur appendiſſe, juxta Virgilium.

724. *Hic Nomadum genus.*] Triumphos Octaviani deſcribit, qua in pompa ſubactarum gentium captivi duces currum ſubſequebantur. I. *Nomada*, vel *Numida*: Africana gens, ad occidentem Carthaginis, quorum caput *Cirta*, nunc *Conſtantine*: ob paſtoralem vitam ita dicti à νομὴ, *paſtus*. II. *Afri diſcincti*: id eſt, vel *ignavi*, & labori minime aſſueti: quia qui ſe ad opus parant, accingunt veſtem altius: vel revera *fluentibus veſtibus induti*: hunc enim fuiſſe habitum Afrorum innuit Milphio Plauti, ſic Pœnum alloquens in Pœnulo, Act. 5. ſc. 2. v. 48. *Tu qui zonam non habes, quid in hanc veniſtis urbem, aut quid quæritis?* III. *Geloni*: populi, vel Scythiæ, vel Thraciæ, G. 1. 115. IV. *Lelegas*: vagi Aſiæ minoris populi, qui ab Homero ad meridiem Æolidis circa ſinum Adramyttenum collocantur: ab aliis cum Caribus confunduntur, aut eis ut ſocii permiſcentur. V. *Cares*, regionem occupant Aſiæ, ad meridiem Ioniæ, ad occidentem Lyciæ, ad ſeptentrionem Doridis nunc *Aidinelli*. VI. *Morini* populi in ea parte Belgicæ Galliæ, quæ proxime ad Britanniam magnam accedit, & ad fretum quo Britannicus oceanus cum Germanico committitur; unde *extremi dicuntur* in ea parte: horum caput fuit Tarvanna, *Teroüanne*, nunc diruta, in Picardiæ & Arteliæ confinio. De Morinis triumphavit Caius Carinas, eodem anno ac die quo primum triumphum duxit Octavianus. VII. *Daæ*, vel *Dahæ*: Scythicum genus dicuntur à Stephano: & à Pomponio Mela collocantur in Aſia, non longe à Scythis, circa Oxum fluvium: inter Bactrianos & Sogdianos: quod ſi ita eſt, fuerunt illi inter Auguſti captivos cum Bactrianis Antonii ſociis. VIII. *Euphrates*, fluvius Armeniam & Meſopotamiam alluens: de eo G. 1. 509. Quid apud illum geſſerit Octavianus, vid. G. 4. 561. IX. *Rhenus bicornis*, de eo Ecl. 10. 47. Hunc belli causâ trajeciſſe ſecundus Romanorum Agrippa dicitur à Dione, & triumphum tamen neglexiſſe, anno U. C. 717. X. *Araxes*, ex Armeniæ montibus per Mediam in mare Caſpium influens, placido primum fluxu; ſed ubi in aſperiora devenit, ingenti impetu ac fragore: ut habet Pomponius Mela, l. 3. 5. De ejus pontibus ita Servius: *Quem pontibus nixus eſt Xerxes conſcendere: vel cui Alexander magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt: quem poſtea Auguſtus firmiore ponte ligavit.* At de ponte quidem Alexandri loquitur Iſidorus, l. 13. 21.

724. *Mulciber.*] Vulcanus, ità dictus à *mulcendo* ac temperando ferro.

730. *Ignarus.*] Quamvis enim his imaginibus delectabatur, tamen quid illæ repræſentarent cognoſcere non poterat.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Æneâ conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuſcos occupato, Turnus admonetur à Junone per Iridem, ut in caſtrenſia novæ Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præſcripto, non egredientibus ad pugnam, Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere: ſed illæ, cum ex Idææ ſylvæ materia fabricatæ olim fuiſſent, Idæa matris beneficio mutantur marinas in Nymphas: tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ diſponuntur. Interim Trojani, de revocando per nuncios Æneâ ſolliciti, dum inter ſe conſultant, Niſus & Euryalus, par nobile amicorum, ultro ſuſcipiunt hanc provinciam: laudati ab Aſcanio, dimiſſique, eadem Rutulorum noctu magnam faciunt: eorumque ſpoliis induti dum pergunt porro, à Latinis equitibus obviis occiduntur: capita haſtis affixa, & in caſtris erecta, agnoſcuntur procul à Trojanis, & ingentem in oppido luctum excitant, præſertim matris Euryali. Turnus oppugnationem mane inſtaurat. Aſcanius Numanum inſolentius illudentem, emiſſâ è muris ſagittâ, configit. Quo ſucceſſu elati, Pandarus & Bitias portas recludunt, & Rutulos ſubeuntes magna ſtrage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit, ſed clauſis portis, hoſtium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tyberis alluebat, & ut erat armatus in flumen deſiliens ad ſuos natatu revertitur.

INTERPRETATIO.

Ac dum iſta fiunt in regione longe remotâ, Juno filia Saturni miſit è cœlo Irim ad audacem Turnum. Turnus forte quieſcebat tunc apud ſylvam Pilumni abavi, in valle ſacra. Ad quem filia Thaumantis ita locuta eſt ore roſeo: Turne, ecce tempus revolutum exhibuit ſponte id, *quod nullus Deorum auderet pelliceri tibi cupienti.*

ATque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.

NOTÆ.

1. *Diverſa parte.*] In Etruria, apud urbem Cære. Æ. 8. 479. De *Iride, Thaumantis filia*, Æ. 4. 700.

3. *Parentis Pilumni.*] At Pilumnus dicitur, Æ. 10. 76. Turni *avus*: ibid. 619. Turni *quartus pater*, id eſt, *abavus*. Igitur, vel *parens* ſumitur hic generatim, quomodo dicimus *parentes majoreſque*, quocumque gradu diſtent à nobis: vel, ut ait Servius, *Pilumnus* commune fuit familiæ cognomen, à Primo Pilumno derivatum in poſteros, ut Cæſarum à primo Cæſare. Sto in prima ſententia: quia ſolus Pilumnus, caput gentis, Deus habitus eſt, ut locis illis videbimus; ideoque luco ſeu ſylvâ ſacra donatus.

4. *Sedebat.*] Vel *feriabatur* ad ejus tumulum: ſcripſit enim Cicero, De Leg. l. 2. 55. *Dani calibus feriis reſideri mortuos.* Ita Turnebus. Vel ſimpliciter *otiabatur*. Ita Donatus. Vel *deliberabat* ſecum de rerum ſuarum ſtatu.

Æneas

Æneas, urbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petit Evandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetravit ad urbes:
Lydorumque manum, collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemq; fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, dupliceſque ad ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœium,
Palanteſque polo ſtellas: ſequar omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus, ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans: oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges: aut pingui flumine Nilus
Cum refluit campis, & jam ſe condidit alveo.

Æneas, relicta urbe & ſociis & navibus, adivit regnum & regionem Evandri Palatini. Nec id *ſatis* eſt *: ivit ad ultimas urbes Coritii: & armat multitudinem Tyrrhenorum, ruſticos congregatos. Quid deliberas? jam tempus* eſt *vocare equites & currus. Amputa omnem moram, & invade caſtra territa.* Sic *locuta* eſt, *& alis æqualibus extulit ſe ad cœlum, &* in *fuga ſignavit magnum arcum ſub nubibus. Juvenis* Turnus *agnovit eam, & porrexit ambas palmas ad aſtra, & proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: ô Iri, ornamentum aëris: quis miſit te lapſam è nubibus ad me in terras? unde ſubito hæc facies* cœli *tam ſplendida? cerno medium cœlum hiare, & ſidera errantia cœlo. Parebo tantis monitis, quicumque* Deorum *hortaris me ad bellum. Atque ita locutus, progreſſus* eſt *ad fluvium, & extulit è ſuperficie fluvii aquam, multa petens à Diis: & replevit cœlum votis. Eo jam totus exercitus procedebat agris patentibus, frequens equis, abundans veſtibus verſicoloribus & auro. Meſſapus regit prima agmina, filii Tyrrhei ultima: Turnus rex excurrit in medio exercitu, attollens arma, & excedit* alios *toto capite. Veluti profundus Ganges creſcens cum ſilentio ſeptem fluviis placidis: aut* veluti *Nilus fœcundis aquis, quando reſiuit* ex *agris, & jam incluſit ſe* ſuo *alveo.*

NOTÆ.

9. *Palatini, &c.*] De *Evandro, Palatini* montis incola, Æ. 8. 51. In eo monte deinde ſtructa eſt Roma, in eo Romulus unam è pluribus ſuis habuit domum, Cæſar quoque Octavianus habuit ſuam; unde imperatorum ædes, ubicumque eſſent, *palatia* vocata ſunt.

10. *Coriti, &c.*] Urbs eſt Tuſciæ, à Corito rege fundata, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170. De *Lydis*, Tuſciæ colonis, de Lydia, Æn. 2. 781. Æn. 8. 479.

13. *Caſtra.*] Novam Trojam, tumultuario opere munitam ab Æneâ, ad oſtium orientale Tyberis, Æ. 7. 157.

23. *Hauſit de gurgite lymphas.*] Ut lotis manibus purius precaretur. Sic Æneas, Æ. 8. 69. De genitivo *pictaï*, Æ. 3. 354. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691. De *Tyrrheo* & ejus filiis, Ibid. 483.

30. *Ceu ſeptem ſurgens, &c.*] *Ganges*, fluvius mediam Indiam interſecans, ac duas in partes dividens: influens in Oceanum meridionalem uno quidem oſtio; ſed cui tam multæ objacent inſulæ, ut oſtium illud inſulis interciſum, multiplex dici poſſit. Nili modo exundare certis temporibus dicitur apud Solinum, c. 55. De *Nilo*, ejuſque ſeptem oſtiis & benefica exundatione, G. 4. 287. Comparat igitur Virgilius Turni exercitum è multis Italiæ populis, qui prius diſperſi per agros vagabantur, nunc in unum collecti inſtructa acie incedunt non ſine majeſtate & ſilentio; cum his duobus fluviis, non exundantibus quidem, ſed poſt exundationem è campis in alveum refluentibus. Quidam voces illas, *ſeptem ſurgens ſedatis amnibus*: non de ſeptem oſtiis, quibus Ganges deſcendit potius in mare, quam *ſurgit*; ſed melius explicant de fluviis compluribus, qui in eum influunt, & quorum ſocietate intumeſcit ac vere *ſurgit*: quo ſenſu *ſeptem*, erit pro incerto quolibet numero, qui ſæpe à poëtis per *ſeptenum* aut *centenum* exprimitur.

Hic

Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferre citi ferrum, date tela, ſcandite muros.
Hoſtis adeſt, eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Namq; ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas: ſi qua interea fortuna fuiſſet;
Ne ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraq; monſtrant;
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis expectant turribus hoſtem.
Turnus, ut antevolans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus: & urbi
Improviſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâq; tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait: & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur inertia corda:
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre [huc
Arma viros: ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus irâ
Sævit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet:

Tunc Trojani procul vident nimbum repentinum colligi ex obſcuro pulvere, & caliginem induci in agros. Primus Caïcus vociferatur ex aggere oppoſito: O cives! quantus globus nigra calignis accedit ad nos? *afferte arma celeres, date ſpicula, conſcendite mœnia: hoſtis inſtat, agite. Omnes Trojani* cum *magna vociferatione includunt ſe intra portas, & replent munimenta. Quippe Æneas peritiſſimus militaris rei ſic abiens juſſerat: ſi caſus aliquis* ejuſmodi *contingeret, interim* dum *abeſſet: ne auderent ordinare exercitum, neve committere* in *campum: tantummodo tuerentur caſtra & muros defenſos munimentis. Itaque, licet pudor & furor hortentur* eos *conſerere manus; tamen opponunt portas, & exequuntur mandata Æneæ, & armati expectant hoſtem in mediis turribus. Turnus, cum antecurrent progreſſus eſſet lentiorem turmam, ſtipatus viginti equitibus electis; ita acceſſit* ad *urbem inexpectatus: Thracius equus maculoſus albo fert eum, & caſſis aurea inumbrat criſtis rubris. O juvenes, inquit, quis erit veſtrum, qui primus in hoſtem* irruet *mecum? ecce.* Sic *ait, & evibrans jaculum projicit in aërem,* quaſi *initium prælii: & altus immittit ſeſe in campum* junctum urbi. *Socii ſuccedunt* ei cum *clamore, & ſequuntur ululatu terribili. Mirantur deſides animos Trojanorum: homines* illos *non exhibere ſe in aquam planitiem, non inferre arma oppoſita; ſed inſidere caſtris.* Turnus *iratus huc & illuc circuit equo muros, & veſtigat ingreſſum per loca inacceſſa. Et veluti quando lupus ſub mediam noctem inſidians ovili pleno frendet prope ſepta, paſſus ventos & pluvias:* tunc *agni ſecuri ſub matribus emittunt balatum: ille* vero *acer & percitus irâ furit adverſus abſentes: furor edendi auctus ex longo* tempore, *& guttur ſitiens ſanguinis vexat* eum. *Non aliter furor inflammatur Rutulo, conſideranti muros & caſtra, & indignatio augeſcit* in *oſſibus duris:*

NOTÆ.

49. *Thracius.*] De *equo* ejuſdem modi, Æ. 5. 566. De *Thracia* equorum ferace, Æn. 3. 14. De *criſtis galearum*, Æ. 3. 468.

56. *Æquo campo.*] Vel *plano*: vel potius, *ubi pari periculo, pari pugna modo*, decertare poſſent. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

60. *Caulas.*] *Caula*, ſtabulum ovium, è Græco αὐλὴ.

63. *In abſentes.*] in agnos à ſe ipſo per ſepta disjunctos.

Qua

Qua tentet ratione aditus; & qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circum & fluvialibus undis,
Invadit: ſocioſque incendia poſcit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præſentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commixtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis Deus, ô Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat:
Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quò ſacra ferebant,
Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atq; hoc precibus fine poſſe parentem:
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?

quomodo quærat ingreſſum; & qua parte *via* aliqua *extrahat* ex *aggere Trojanos incluſos, & inducat* eos *in planitiem. Impugnat claſſem circum defenſam munimentis & aquis fluvialibus, qua latebat admoto lateri caſtrorum: & vocat ad incendium ſocios gaudentes, &* ipſe *ardens armat manum pinu flammanti: Tunc autem dant ſe* operi: *præſentia Turni incitat* eos, *& omnis juventus armatur nigris facibus. Rapuerunt* titiones *è focis: tæda fumifera emittit ad ſidera lucem piceam, & ignis mixtam favillam. O Muſa, quis Deus abduxit à Trojanis incendia tam crudelia? quis depulit tantas flammas à navibus? dicite* hoc: *antiqua eſt certitudo* hujus *facti, tamen fama* ejus *eſt æterna. Tempore quo Æneas primum ſtruebat naves in Ida* monte *Phrygia, & parabat* ſe *ad eundum* in *extrema* ſpatia *maris: ipſa Berecynthia mater Deorum dicitur allocuta magnum Jovem his verbis: ô fili, concede* matri *precanti, quod dilecta mater tua petit à te* poſt *cælum ſubactum. Sylva pinea chara per multos annos fuit mihi, lucus in ſupremo vertice, umbroſus piceis opacis & truncis acernis: quem* in locum *inferebant ſacrificia. Ego lata conceſſi has* arbores *Trojano juveni, quando indigebat navibus: nunc motus anxius habet me ſollicitam. Expelle timores* meos, *& permitte matrem hoc poſſe precibus ſuis: ne* naves illæ *deficiant, fracta ulla navigatione aut vi ventorum: proſit* ipſis, *eas natas eſſe in montibus noſtris. Filius, qui volvit aſtra mundi,* reſpondet *illi ex adverſo: O mater! quo vertis fata, aut quid rogas his verbis? an naves fabricata manu mortali obtinebunt jus immortalitatis? & Æneas ſecurus adibit pericula dubia? cui Deo conceſſa eſt tanta facultas?*

NOTÆ.

68. *In æquor.*] In campum, Æ. 2. 780.

70. *Aggeribus, &c.*] Situm deſcribit novæ Trojæ, Æn. 7. 157. De *aggere*, infra, v. 142.

75. *Focos.*] Quos excitaverant, ad accendendas arbores pinguis naturæ; quales ſunt pinus, tæda, Eclog. 7. 49. Tamen tæda pro qualibet face ſumi poteſt. De *Vulcano* pro igne, G. 1. 295.

79. *Priſca fides, ſed, &c.*] Etſi factum ob vetuſtatem multis ſub obſcurum ſit; fama tamen ejus non periit, ſed vigebit ſemper. De *Ida*, Troadis monte, Æ. 2. 801. De *navibus Æneæ* ibidem ſtructis ad fugam: Æ. 3. 6. De *Berecynthia*, Cybele, Æ. 6. 784. De *arce* pro montis cacumine, G. 4. 461. *Picea*, arbor reſinam ferens, G. 2. 257. *Trabes acerna*, ex *acere* arbore, *erable*.

Imo,

ego potius quondam, poſtquam functa iis periculis *attigerint terminos & portus Italos: quacunque evitaverit fluctus, & tulerit principem Trojanum ad campos Laurentes:* huic *auferam ſpeciem mortalem, & imperabo* has eſſe *Deas vaſti maris: qualis Doto filia Nerei, & Galatea ſcindunt pectore mare ſpumoſum.* Sic *locutus* erat, *& id voluit* eſſe *certum, per fluvios fratris inferni, per ripas fluentes pice & nigro vortice: & commovit nutu totum cælum. Ergo promiſſa dies advenerat, & Parca conſummaverant tempus conſtitutum: quando impugnatio Turni movit matrem* Berecynthiam, ut *averteret faces à navibus* ſibi *ſacris. Tunc primum novum lumen illuxit oculis* Trojanorum; *& magna nubes viſa eſt ab oriente trajicere cælum, & ſimul chori Idæi: deinde vox terribilis emittitur per aërem, & implet turmas Trojanorum ac Rutulorum: ô Trojani, ne properate tueri meas naves, & ne armate manus* veſtras: *prius permittetur Turno ſuccendere mare, quam pinus* mihi *dicatas. Vos ite libera, ite Nympha maris: mater* Deorum *id imperat. Et ſtatim ſingula naves abſcindunt ſuos funes à litoribus: & more delphinorum merſis roſtris quærunt profundum mare. Deinde (prodigium admirabile) referunt ſe totidem vultus puellares, & currunt mari; quot erata naves antea hæſerant ad litora. Rutuli animo horruerunt: ipſe Meſſapus territus eſt equis commotis: fluvius quoque Tyberinus ſiſtit raucum immurmurans, & refert curſum à mari. Non tamen repreſſa eſt confidentia Turni audacis. Ultro excitat verbis animos* ſuorum, *& ultro eos objurgat: hac prodigia ſpectant Trojanos: ipſe Jupiter aufert illis ſubſidium conſuetum:* naves *non expectant arma nec incendia Rutulorum. Itaque mare jam impenetrabile eſt Trojanis,*

Imo, ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios: olim quæcunque evaſerit undis,
Dardaniumq; ducem Laurentia vexerit arva;
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe Deas: qualis Nereïa Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas,
Annuit: & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant: cum Turni injuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumq: agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, Deæ pelagi: genitrix jubet. Et ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis:
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoq; feruntur;
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis; cunctatur & amnis
Rauca ſonans, revocatq; pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra petunt: his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,

NOTÆ

99. *Auſonios, &c.*] Æ. 7. 54. *Dardanium ducem*, Æ. 1. 239. *Laurentia arva*, Æ. 7. 63. *Doto, Galatea*: Nymphæ marinæ, Nerei filiæ: Ecl. 7. 37. De *Styge* fluvio, & cur Dii *per Stygà jurare* ſoleant, G. 3. 551. De *Olympo*, Ecl. 5. 56. De *Parcis*, Æ. 1. 26.

112. *Idæique chori.*] *Corybantes, Curetes, Dactyli*, Cybeles miniſtri: qui cymbalis æreis ea in nube circa Cybelen perſtrepebant, Æ. 3. 111.

114. *Ne trepidate.*] Vox illa non ſemper metum ſolum ſignificat; ſed feſtinationem ac tumultuationem: ut patet ex G. 4. 69. De *Delphinibus*, Æ. 5. 594. De *proris navium aratis*, Æ. 3. 143. De *Tyberino*, Deo fluvii, Æ. 8. 31.

130. *Rutulos.*] Æ. 7. 794. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Nec

Nec ſpes ulla fugæ : rerum pars altera adempta eſt :
Terra autem in manibus noſtris : tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa Deorum.
Sat fatis Veneriq; datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës : ſunt & mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta. Nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt ? peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Fœmineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,
Dant animos : an non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes ?
Sed vos, ô lecti : ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra ?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros : addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios : tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant : nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.

nec ulla ſpes fugiendi ſupereſt ipſis : *pars altera mundi ablata eſt* ipſis : *terra vero* eſt *in poteſtate noſtra* : *tam multa* ſunt *millia nationum Italarum* quæ *inferunt* iis *bellum* : *Nullatenus terrent me fatalia oracula Deorum, ſi Trojani prædicant aliqua pro ſe* : *ſatisfactum eſt fatis & Veneri, ex quo Trojani attigerunt agros fœcunda Italia ſunt quoque mihi fata mea adverſus illa*, nempe *evertere bello gentem impiam*, ſi quidem *erepta* eſt mihi *ſponſa*. *Nec iſta indignatio movet ſolos filios Atrei, aut licitum eſt ſolis Mycenis ſumere arma*. *At* nonne *ſatis eſt* iis *ſemel periiſſe ? ſatis eſſet, non adhuc omnino abhorrentibus à muliebri genere, peccaſſe prius*. Illi, *quibus hæc tutela aggeris interjecti, & foſſa* nos *remorantes* quæ *parum diſterminant* eos *a morte, augent audaciam* : *nonne viderunt muros Trojæ, ſtructos manu Neptuni, collabi in flammas ? at vos, ô ſelecti* ſocii, dicite : *quis parat evertere ferro vallum, & quis impugnat mecum caſtra timida ? non eſt opus mihi contra Trojanos armis Vulcani, non mille navibus : ſtatim adjungant ſe* illis *omnes Tuſci ſocios : ne metuant noctem, & ignavum furtum Palladii, occiſis cuſtodibus ſuprema arcis : nec occultabimur in obſcuro utero equi : ratum eſt cingere muros ignibus palam* de *die. Faciam ne exiſtiment ſibi negotium eſſe cum juventute Pelaſga & Achivis, quos Hector protraxit* uſque *ad decimum annum*.

NOTÆ.

131. *Rerum pars altera.*] Inferioris orbis, qui ex aqua & terra conglobatur.

134. *Phryges.*] Trojani, qui per contemptum hic appellabantur, ob Phrygum mollitiem, Æ. 1. 385.

138. *Atridas.*] Atrei, Mycenarum regis, filios *Agamemnona*, Æ. 3. 54. & *Menelaum*, Æ. 2. 264. Qui ob raptam à Paride Trojano Helenam, Menelai conjugem, Græciam univerſam in Trojanos concitarunt. De *Mycenis*, Peloponneſi urbe, Æ. 1. 288.

140. *Sed periiſſe ſemel, &c.*] Conciſa admodum ſententia, ideoque ſubobſcura : quæ juxta traditam interpretationem ſic fuſius explicari poteſt. *Nonne ſufficit ipſis jam ſemel periiſſe, propter amorem fœminarum* : certe quicunque alii nondum odiſſent penitus omne genus fœmineum ; iis ſatis fuiſſet peccare prius : id eſt, *ſatis eſſet peccaſſe prius* : ſive, ſatis eſſet memoria prioris peccati & pœnæ, ut ab amore fœminarum averterentur : non iterum idem peccarent, & novam ſibi perniciem accerſerent.

142. *Valli.*] Dicitur *vallum* & *vallus*. *Vallum*, munimentum eſt ; ex aggeſta terra, quæ proprie *agger* dicitur, & ſudibus ſive palis, qui proprie dicuntur *valli*, quibus terra aggeſta cohibetur. De *Trojæ muris à Neptuno fabricatis*, Æ. 2. 619.

148. *Armis Vulcani.*] Duo videtur dicere : & ſe non egere armis à Vulcano fabricatis, qualia Achilles habuit, Æ. 8. 383. nec ſe uſurum proprio enſe, quem habuit ipſe Turnus, à Vulcano item conflatum, Æ. 12. 90. De *mille carinis* Græcorum ad Trojam, Æ. 2. 198. De *Etruſcis*, Æ. 8. 479. De *nocturno furto Palladii* Trojani, facto ab Ulyſſe & Diomede, Æ. 2. 166. De *equo Trojano*, & Græcis eo incluſis, Æ. 2. 26. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Pelaſgis*, Theſſalis, Ibid. v. 628. De *Hectore*, Priami filio, ibid. v. 48.

Jam vero, siquidem optima pars diei lapsa est: quod restat, ô viri, re feliciter inchoatâ, reficite hilares corpora, & parati expectate prælium. Interim committitur Messapo cura collocandi ad portas stationes vigilum, & circundandi munimenta ignibus. Quatuordecim Rutuli electi sunt, qui observent muros cum militibus: illos vero singulos sequuntur centum juvenes purpurati cristis & fulgentes auro. Divagantur, & succedunt sibi invicem, & projecti in gramina vacant compotationi, & exhauriunt pocula area. Micant ignes: vigiles transfigunt noctem insomnem ludendo. Trojani prospiciunt ista desuper ex aggeribus, & servant armis summas partes murorum: præterea pavidi metu circumspiciunt portas, & firmant pontes ac propugnacula: habent arma expedita. Urgent Mnestheus & ardens Serestus: quos pater Æneas, si res adversæ aliquando id exigerent, jusserat esse moderatores juvenum & administros rerum. Quodlibet agmen, per sortem exponens se periculo, excubat per muros, & variat vices, secundum id quod unicuique contigit servandum. Nisus, filius Hyrtaci, ardentissimus in bello, quem Ida venatrix dederat Æneæ comitem, promptum jaculo & sagittis levibus, erat custos portæ: prope cum erat Euryalus, quo nullus alius Trojanorum formosior fuit: nec tulit arma Trojana; puer notans vultum imberbem primâ juventute. Erat illis amor mutuus, & simul solebant *currere ad pugnam: tunc etiam servabant portam communibus excubiis. Nisus dixit: Euryale, an Dii immittunt animis hunc ardorem? an sua cupido ardens fit unicuique Deus? jamdiu animus suggerit mihi aggredi, aut certamen, aut aliquid magnum; nec contentus est* hoc otio tranquillo. *Vides, qua confidentia rerum occupet Rutulos:*

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei:
Quod superest. læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur,
Purpurei cristis juvenes auroque coruſci.
Discurrunt, variantque vices, susique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: necnon trepidi formidine portas
Explorant, pontesq; & propugnacula jungunt:
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetq; vices, quod cuiq; tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma;
Ora puer primâ signans intonsa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placidâ contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:

NOTÆ.

165. *Crateras.*] De iis proculis, Ecl. 5. 68.

170. *Pontes & propugnacula.*] Pontes & scalas, quibus turres & munimenta inter se communiebantur, ut possent obsessi discurrere. De *Lagone*, G. 2. 279.

177. *Ida Venatrix.*] Vel mater Nisi nomine *Ida*: vel mons *Ida* Æ. 2. 801. quæ dicitur *venatrix*, quia venatoribus frequens: ut G. 3. 44. *Domitrix Epidaurus equorum.*

181. *Primâ juventâ.*] *Lanugine*, quæ primæ juventutis indicium est.

185. *An sua cuique, &c.*] An vero unusquisque, id quod valde vult, divino impulsu se sibi fingit velle?

Lumina

Lumin. rara micant : ſomno vinoque ſoluti
Procubuere : ſilent late loca. Percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Ænean acciri omnes, populuſque, patreſque,
Expoſcunt : mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit : nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean & fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemptor; & iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad hæc : Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas : non : ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in adverſum rapiat caſuſve Deuſve,
Te ſupereſſe velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugnâ, pretiove redemptum,
Mandet humo ſolitâ ; aut, ſi qua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulchro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris :

ignes rari ſplendent : jacuerunt labefacti ſomno & vino : loca omnia *undique ſilent. Adverte porro quid mediter, & quod conſilium ſuboriatur animo* meo. *Omnes, & plebs, & proceres, petunt revocari Æneam : & mitti homines, qui referant certa* de eo. *Si pollicentur* ſe daturos *tibi* ea *qua peto (nam gloria facti ſufficit mihi) videor poſſe invenire juxta illum collem iter ad urbem & munimenta Pallantea. Euryalus ſtupefactus eſt, percitus magna cupiditate gloriæ* talis : *ſimul alloquitur ferventem amicum his* verbis : *an ergo, Niſe, vetuis me admittere ſocium* in *tantis rebus ? an dimittam te ſolum in tantum periculum? Opheltes pater* meus *aſſuetus armis, non ſic inſtituit me, educatum inter motus Gracorum & bella Trojæ ; nec feci tecum talia,* ex quo *ſequor generoſum Æneam & fortunam ultimam. Eſt* ſane, *eſt animus hic* meus *negligens vitæ ; & qui putet iſtam gloriam,* ad *quam aſpirat, bene comparari* diſpendio *vitæ. Niſus* reſpondet *ad iſta* : *Sane nihil tale timebam de te, nec licebat timere : non* ſane : *ſic magnus Jupiter, aut quiſquis* Deus *conſiderat juſtis oculis hæc no-*

ſtra, reducat me tibi victorem ; ut verum dico. *At ſi aliqua (cujuſmodi pravides plurima in tali periculo) ſi aliqua, aut fortuna, aut Deus, deducat me in* aliquam *calamitatem : optarem te reſtare, tua ætas dignior eſt vitâ. Sit* aliquis, *qui* de *more committat terræ me, ſubductum e prælio, aut redemptum pecuniâ ; aut, ſi aliqua fortuna id prohibeat,* ſit aliquis, qui *perſolvat* mihi *abſenti juſta, & ornet* me *tumulo. Ne vero ſim auctor tanti luctus infelici matri* tuæ :

NOTÆ.

191. *Quid dubitem.*] *Quid mediter, quid deliberem facere :* omnis enim deliberatio cum dubitatione conjuncta eſt.

194. *Si tibi, quæ poſco, promittunt.*] Hic torquent ſe interpretes levi de cauſa. Senſus eſt : *Si tibi tribuunt mercedem, quam ſum petiturus :* idque ait ex amicorum ingenio, qui ſibi unis periculoſa, amicis commoda quærunt. Hoc manifeſtum eſt ex iis quæ ſequuntur *: nam mihi facti fama ſat eſt.* Opponit enim famam commodis. De *Pallantea urbe*, Evandri regia, Æ. 8. 51.

202. *Argolicum.*] Græcum, ab urbe *Argis*, Æ. 1. 288.

207. *De te nil tale verebar.*] Nil tale de te timebam, quale ſuſpicaris : nempe ne timidus eſſes, cum inter bella natus & educatus ſis, &c.

213. *Raptum pugnâ, &c.*] Sic Antigone cadaver Polynicis fratris è pugnæ campo clam eripuit. Et Priamus cadaver Hectoris filii magnis muneribus ab Achille redemit ad ſepulturam.

215. *Abſenti ferat, &c.*] Si cadaver meum haberi non poſſit, ſaltem honorarium mihi ſepulchrum ſtruat, Æ. 3. 304. *Inferatque* ſepulchro dona, quæ ideo *Inferiæ* dicuntur : aquam, lac, mel, vinum, ſanguinem, & aliquando etiam exſectos capillos, Æ. 3. 62.

Quæ audax è plurimis matribus ſola ſequitur te, ô puer; nec curat urbem magni Aceſtæ. Ille vero reſpondet: fruſtra colligis falſos pratextus: nec meum conſilium jam mutatum movetur loco ſuo: properemus. Simul expergefacit excubitores: illi ſuccedunt, & tuentur portas ordine ſuo. Ipſe Euryalus, relictis excubiis, incedit comes Niſo, & adeunt Regem. Animalia reliqua per omnes regiones ſolvebant ſomno curas & animos immemores laborum. Primi duces Trojanorum & juvenes lecti habebant deliberationem de maximis negotiis regni: quid agerent, aut quis jam iret nuncius ad Æneam. Stant nixi longis haſtis, & tenentes clypeos, in medio caſtrorum & campi. Tunc ſubito Niſus & Euryalus ſimul rogant admitti: rem eſſe magnam, & fore utilitatem in mora. Iülus primus excepit feſtinantes, & imperavit Niſum loqui. Tunc ſic ait filius Hyrtaci: ô Trojani, audite animis benevolis: & ne iſta, quæ proponimus, æſtimentur ex ætate noſtra. Rutuli, ebruti ſomno & vino ſiluerunt: vidimus ipſi locum occultæ fugæ, qui apertus eſt juxta bivium portæ, quæ vicina eſt mari. Ignes rari, & niger fumus tollitur ad aſtra. Si ſinatis nos uti hac fortunâ: videbitis Æneam, quæſitum à nobis ad urbem Pallanteam, hic præſentem fore cum ſpoliis, patratâ magnâ ſtrage. Nec via illa nos decipiet euntes: conſideravimus frequenti venatione vicinam illam urbem inter valles opacas, & exploravimus totum fluvium. Tunc Alethes gravis ætate & prudens mente ait: ô Dii patrii, quorum ſub poteſtate Troja eſt, non tamen vultis evertere penitus Trojanos, quandoquidem dediſtis illi tales animos juvenum, & tam firma corda. Sic loquens, amplectebatur manus & humeros utriuſque, & irrorabat os & faciem fletu.

Quæ te ſola, puer, multis è matribus auſa
Proſequitur; magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: cauſas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit:
Acceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relictâ.
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant:
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio. Tum Niſus, & unà
Euryalus, confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumq; moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides: Audite, ô mentibus æquis
Æneadæ: neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuere: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si fortunâ permittitis uti:
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis. Nec vos via fallit euntes:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum & tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextraſq; tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.

NOTÆ.

218. *Mœnia Aceſtæ.*] Urbem apud Siculos conditam Trojanis mulieribus & regi Siciliæ Aceſtæ commendatam, Æ. 5. 755.

232. *Pretiumque moræ fore.*] Se quidem interrumpere conſilia, quæ tum habebantur, iiſque moram afferre; ſed utilitatem aliquam in hac mora eſſe futuram.

233. *Trepidos.*] Feſtinantes, ſupra, v. 114. De *Rutulis*, Æ. 7. 794. De *Pallantea urbe*, Æ. 8. 51.

244. *Primam ſub vallibus urbem.*] Vicinas urbis Pallanteæ valles, qui primi ſunt urbis veluti aditus: urbs enim ipſa erat in monte. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Quæ

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auſis
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primum
Dii moreſque dabunt veſtri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor: quæcunque mihi fortuna fideſq; eſt,
In veſtris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis,
Aureus? ipſum illum clypeum criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſq; dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper, id campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda,

O viri, quam mercedem, quam dignam mercedem *putem poſſe retribui vobis pro talibus cœptis? primo Dii & virtus veſtra reddent vobis pulcherrimam: deinde pius Æneas ſtatim retribuet reliquam: & Aſcanius* adhuc *vigens ætate, nunquam* futurus *immemor tanti officii. Ego vero, addit Aſcanius, cujus unica ſalus eſt* in *patre revocato, vos precor, ô Niſe, per magnos Penates, & per larem Aſſaraci, & per ædita candida Veſtæ: quæcumque eſt mihi felicitas & fiducia,* hanc *depono in ſinus veſtros: revocate patrem* meum, *reddite* mihi *præſentiam* ejus: *nihil funeſtum* erit *illo recuperato. Donabo* vobis *duo pocula conflata argento & inſculpta ſignis, quæ pater cepit captâ Arisbâ: & duos tripodas, duo magna talenta auri: magnum crate-rem, quem Dido Sidonia dedit* mihi. *Si autem acciderit* mihi *victori domare Italiam & conſequi regnum, & trahere ſortem ſpoliorum: vidiſti quo equo & quibus in armis Turnus ibat aureus? ego eximam è ſortitione illum eundem clypeum, & criſtas rubras,* quæ *jam nunc* eſt *tua merces, ô Niſe. Inſuper pater* meus *donabit duodecim electa corpora matrum* captivarum, *& captivos* totidem, *& iis omnibus arma propria: præterea quicquid agrorum poſſidet ipſe rex Latinus. Te autem, ô venerande juvenis, cui ætas mea ſuccedit ſpatio viciniore, jam excipio* te *toto ſinu, & adjungo ſocium in omnes eventus. Nullus honos acquiretur meis rebus ſine te, ſive faciam pacem, ſive bella: committam tibi ſupremam* curam *agendi & dicendi. Ad quem Euryalus reſpondet talia: Me nulla dies oſtendet degenerem à tam audacibus cœptis: tantummodo contingat* mihi *ſors proſpera,*

NOTÆ.

254. *Dii moreſque, &c.*] Nam virtus & recte factorum conſcientia ſibi ipſa præmium eſt, Æ. 1. 607.

258. *Penates, Aſſaracique, &c.*] Penates & *Lar*, Dii domeſtici. *Veſta*, Dea igni inextincto præſidens. *Aſſaracus* familiæ caput, Trois filius, Æneæ proavus, Æ. 1. 288. Hunc verſum jam explanavimus, Æ. 5. 744.

264. *Arisbâ.*] Urbe Troadis, à Trojanis expugnatâ paulo ante bellum Græcum, circa Abydum & Lampſacum, Propontidem verſus, ex Strabone, lib. 13.

265. *Tripodas, &c.*] De iis & eorum uſu apud antiquos, Æ. 5. 110. De *talentis aureis*, Æ. 5. 112. De *cratere*, Ecl. 5. 68. De *Sidonia Didone*, Æ. 1. 450.

274. *Id campi quod, &c.*] Non totum quidem Latini regnum; ſed agros qui erant in privatis Latini bonis: quales, honoris cauſa, reſpublica regibus dabat. Sic agrum deinde habuit Tarquinius ſuperbus Romæ in campo Martio.

non funeſta. At peto à te rem unam magis quam cætera munera. Eſt mihi mater ex antiqua ſtirpe Priami : quam, nec Trojana tellus, nec urbs regis Aceſtæ, impedivit infelicem quo minus abiret mecum. Ego defero nunc illam, inſciam hujus diſcriminis qualecunque eſt, & inſalutatam : teſtor noctem & dexteram tuam, quod non poſſum tolerare fletus matris. Sed tu, precor, ſolare egentem, & ſubveni derelictæ : permitte me exportare hinc *hanc ſpem de te : curram audacior in omnia pericula. Trojani commotis mentibus effuderunt lacrymas ; præ cæteris formoſus Aſcanius, & ſpecimen charitatis erga parentes perculit ejus animum. Deinde ita loquitur : Promitto omnia digna magnis tuis inceptis : quippe illa mihi erit mater, & nomen Creuſæ tantummodo deerit : nec levis favor debetur* ipſi, quod peperit *talem* filium ; *quicunque eventus ſequatur* hoc *factum. Juro per hoc caput* meum, *per quod pater meus conſueverat jurare* : eadem illa *quæ promitto tibi redeunti & poſt rem feliciter* geſtam ; *eadem illa ſervabuntur tuæ matri & familiæ. Sic dixit plorans : & ſimul extrahit ex humeris gladium auratum, quem Lycaon Gnoſſius fecerat mirâ induſtriâ, & incluſerat aciammodum in vagina eburnea. Mneſtheus donat Niſo vellus & ſpolium hiſpidi leonis : fidelis Alethes mutat* eum eo *caſſidem. Continuo progrediuntur armati : quos abeuntes omnis turba procerum & juvenum & ſenum comitatur votis* uſque *ad portas : præterea etiam formoſus Aſcanius*, præ ſe *ferens animum & ſollicitudinem virilem ante ætatem, dabat* ipſis *mandata plurima perferenda ad patrem : ſed venti diſſipant omnia, & ſpargunt* illa *inania per nubes. Egreſſi tranſiliunt foſſas, & per tenebras noctis*

Haud adverſa cadat. Sed te ſuper omnia dona
Unum oro. Genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi : quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunq; pericli eſt,
Inque ſalutatam linquo : nox & tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui : audentior ibo
In caſus omnes. Perculsâ mente dederunt
Dardanidæ lacrymas ; ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur :
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creüſæ
Solum defuerit : nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat :
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis ;
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrymans : humero ſimul exuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſſius, atq; habilem vaginâ aptarat eburnâ.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exuvias : galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque ſenumque
Proſequitur votis : necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata : ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram

NOTÆ.

283. *Haud adverſa.*] Ita reponimus ex Heinſio ; ſenſu facili : cum ante legeretur, *ante adverſa* ; nullo, aut perquam obſcuro ſenſu. De *urbe Aceſta*, in Sicilia. Æ. 5. 755.

297. *Creuſa.*] Matris Aſcanii, de qua Æ. 2. 772.

300. *Per quod pater, &c.*] Caput intelligit ſuum, quod ut ſibi chariſſimum atteſtari ſolebat Æneas *ante*, id eſt, vel *olim*, Trojæ, cum Aſcanius puer eſſet : vel *priuſquam* abiret ad Evandrum. Caput enim quaſi ſacrum reverebantur veteres ; unde per illud jurabant.

304. *Lycaon Gnoſſius.*] Artifex nobilis ex urbe *Gnoſſo* in Creta inſula : ubi arma ſingulari arte fabricabantur, Æ. 3. 104.

313. *Nubibus irrita.*] Innuit ipſos eſſe morituros, antequam ad Æneam perveniant.

Caſtra

Caſtra inimica petunt : multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident : arrectos littore currus,
Inter lora rotaſque viros : ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus :
Euryale, audendum dextrâ : nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt : tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemq; premit, ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum :
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur ;
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumq; relinquit
Sanguine ſingultantem : atro tepefacta cruore
Terra toriq; madent : necnon Lamyrumq; Lamumq;
Et juvenem Serranum ; illâ qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus : felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ovilia turbans,
(Suadet enim veſana fames) manditq; trahitq;
Molle pecus, mutumq; metu : fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes : incenſus & ipſe
Perfurit : ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumq;, Hebeſumq; ſubit, Rhœtumq;, Abarimq;

tendunt ad *caſtra hoſtilia : primi tamen futuri exitio plurimis. Aſpiciunt corpora projecta promiſcue inter graminâ* per *ſomnum & vinum : currus erectos in litore : homines inter habenas & rotas : arma ſimul jacere, ſimul vina. Filius Hyrtaci primus ſic ore dixit : Euryale, tentandum* eſt aliquid *manu : jam res ipſa* nos *invitat. Iter noſtrum* eſt *per hanc* partem *: tu obſerva, ne ulla turma poſſit aſſurgere* contra *nos à tergo, & provide procul. Ego vaſtabo iſta loca, & ducam te* per *ſpatioſam viam. Sic loquitur, & cohibet vocem : & continuo invadit enſe glorioſum Rhamnetem, qui forte exhalabat ſomnum toto pectore, ſuffultus altis ſtragulis : idem rex & augur dileciſſimus Turno ; ſed non potuit avertere mortem divinatione. Opprimit prope* illum *tres miniſtros promiſcue ſtratos inter arma, & armigerum Remi, & aurigam, reperiens* cum *ſub ipſis equis, & abſcindit gladio colla pendula. Deinde amputat caput* Remo *ipſi domino* eorum, *& linquit truncum* ejus *ſinqultantem ſanguine : terra calefacta & lecti inficiuntur nigro ſanguine. Præterea* opprimit *Lamyrum, & Lamum, & juvenem Serranum ; qui formoſus vultu luſerat multum* per *hanc noctem, & ſtertebat ſolutus membris* ob *multum bacchum : fortunatus, ſi continuo adæquaſſet ludum illum nocti & produxiſſet* uſque *ad diem. Quemadmodum leo jejunus, tumultuans in ovilibus plenis, devorat & lacerat pecudes teneras & ſilentes* præ *timore, & frendet gutture ſanguinolento, nam immoderata fames impellit. Non minor* eſt *ſtrages* edita ab *Eurvalo : ipſe quoque inflammatus ſævit, & aggreditur in medio multum vulgus ſine honore, & Fadum, & Hebeſum, & Rhœtum, & Abarim :*

NOTÆ.

315. *Ante.*] Vel, *antequam ipſi moriantur*, quod ſubobſcure tantum ſignificat. Vel, *antequam ad caſtra hoſtium perveniant* : & ſic dicendum, inter urbem & caſtra ſpatium fuiſſe, ubi diſcurrebant illi, qui propius admoti muris à Turno fuerant, & jam vino ſepulti in gramine decubuerant.

327. *Rex idem.*] Præludit ad morem Romanum, qui poſt exactos reges inductus eſt : ut è Patriciis eligeretur *ſacrorum rex*, vel *rex ſacrificulus* : *ſubditus* tamen is erat pontifici ſummo, & ab auguribus & pontificibus eligebatur. Talis Rhamnes augur mihi videtur fuiſſe.

328. *Augurio.*] De hac arte divinandi, Æ. 2. 703. *Peſtem*, rem quamcumque exitialem : hic *mortem*, alibi *incendium*, Æ. 5. 683.

335. *Plurima.... Luſerat.*] *Plurimùm* : neutrum plurale, pro adverbio. Sic G. 4. 122. *Sera comantem Narciſſum* ; id eſt, *ſero*.

337. *Membra Deo victus.*] *Somno*, ut vult Cerdanus : ut ego arbitror, *Baccho* ; quem jam *Deum* ſimpliciter nuncupavit Æ. 1. 640. *Munera lætitiamque Dei. Protinus*, continuo lapſu, atque ordine, Æ. 3. 416.

339. *Turbans.*] Tumultuans, ſic Æ. 6. 300. *Turbant trepida oſtia Nili.*

improvidos : Rhœtum expergefactum & aſpicientem omnia, ſed qui *timens occultabat ſe poſt amplum poculum : cui aſſurgenti abſcondit propius totum gladium* in *pectore objecto, & retraxit* eum poſt *certam mortem. Ille* Rhœtus *ejicit animam ſanguineam, & moriens reddit vinum confuſum cum ſanguine. Hic* Euryalus *ardens continuat* cædem. *Et jam pergebat ad ſocios Meſſapi, ubi ſpectabat ignem ultimum extingui, & equos ſolutos de more paſcere herbam : quando Niſus dixit breviter talia* verba, *quippe animadvertit* ſe & ſocium *rapi nimiâ cupiditate ſtragis : deſinamus, nam dies non commodus* nobis *imminet. Satis pœnarum ſumptum eſt : via aperta* eſt *inter hoſtes. Linquunt plurima arma hominum ornata ſolido argento, & pocula, & pretioſos tapetas. Euryalus* rapit *Rhamnetis phaleras, & balteum aureum clavis : qua munera Cadicus opulentiſſimus miſerat quondam Remulo Tiburtino, cum abſens* vellet *cum ſociare hoſpitio : ille* Remulus *moriens dedit poſſidenda nepoti ſuo :* ſed *poſt* Remuli *mortem, Rutuli obtinuerunt* ea tempore *belli, per pugnam.* Euryalus *rapit hæc, & fruſtra accommodat robuſtis humeris* ſuis. *Tum imponit* capiti *galeam Meſſapi commodam & inſignem criſtis. Exeunt* è *caſtris, & petunt ſecura* loca. *Interim equites trecenti, omnes ſcutati, duce Volſcente, incedebant, & portabant reſponſa regi Turno, præmiſſi ex urbe Laurente, dum reliqua legio manet parata* in *agris* Laurentibus.

Ignaros : Rhœtum vigilantem & cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat :
Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti, & multa morte recepit. [miſta
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine
Vina refert moriens. hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos : breviter cum talia Niſus,
(Senſit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait : nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt : via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula : Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cum jungeret abſens,
Cædicus : ille ſuo moriens dat habere nepoti :
Poſt mortem bello Rutuli pugnaque potiti :
Hæc rapit, atq; humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.

NOTÆ.

348. *Multa morte recepit.*] Vel eduxit *multo cruore* ſtillantem : vel non eduxit niſi poſt *certam mortem.*

349. *Purpuream animam.*] Homerus, Iliad. 5. 83. πορφύρεοσ θάνατοσ, *purpurea mors.* Locutio repetita ex veterum quorundam opinione : qui præcipuam animæ ſedem ſtatuebant in ſanguine, animamque eſſe ipſum ſanguinem etiam nonnulli putabant.

350. *Furto fervidus inſtat.*] *Furtum* vocat, vel ſpoliationem cadaverum & armorum direptionem ; vel cædem ipſam furtim & tacite editam : *furtum* quippe eſt quicquid occulte patratur, Æ. 6. 568.

359. *Phaleras . . . & aurea bullis Cingula.*] *Phalera*, ornamenta equorum, Æ. 5. 310. Æ. 7. 278. *Cingula*, balteus quem vocat Varro *cingulum è corio bullatum :* & Virgilius, Æ. 12. 942. de balteo Pallantis ait : *notis fulſerunt cingula bullis. Bullæ* vero erant clavorum aureorum quædam capita, cingulis affixa : ob ſimilitudinem ita dicta a *bullis* quæ in aquis *ebullientibus* excitantur. Non abſimile fuit ornamentum aureum, pueris nobilibus appendi ſolitum è collo, *bulla* item nuncupatum.

361. *Hoſpitio cum jungeret abſens.*] Veteres hoſpitii jura mutuis muneribus colebant, abſentes præſentesve. De *criſtis galearum*, Æ. 3. 468.

364. *Nequicquam.*] Quia mox occidendus erat, & hæc ipſa ſpolia amiſſurus.

367. *Ex urbe Latina.*] *Laurento*, Æ. 7. 63.

368. *Cætera legio.*] *Pedites.* Nam in legione Romana communius trecenti fuere equites, pedites vulgo quater mille : licet auctior aliquando fuerit numerus. Igitur mittebatur ab Amata Laurenti regina, legio ad Turnum, duce Vol-

Jamque

Jamq; propinquabant caſtris, muroque ſubibant;
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri: quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atq; hinc, omnemq; aditum cuſtode coronant.
Sylva fuit late dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt, fallique timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat:
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.

Et jam attingebant caſtra, & accedebant ad *munimenta* caſtrenſia: *cum vident eminus hos* juvenes *divertentes ad ſiniſtram viam; & in umbra noctis ſublucente caſſis* Meſſapi *prodidit Euryalum incautum, & emicuit objecta radiis* Lunæ. *Volſcens è turma exclamat: non falſo viſum eſt* nobis: *ſiſtite viri: qua cauſa eſt* vobis *eundi? & quinam eſtis* ita *armati? & quo habetis iter? illi nihil* voluerunt *reſpondere adverſum; ſed* cœperunt *properare fugam per ſylvas, & committere ſe tenebris. Equites opponunt ſe hinc & inde ad tranſverſa* itinera *cognita* ſibi, *& circundant cuſtodibus omnes ingreſſus. Fuit* illic *ſylva aſpera dumis & ilicibus opacis, quam ſpiſſi vepres undique implebant; pauca via deducebant* ad eam *per ſecretos tramites. Opacitas ramorum & ſpolia gravia retardant Euryalum, & metus aberrandi à recto ſpatio itineris. Niſus effugit: & non providens* amico, *jam elapſus* erat *ab hoſtibus; & ex agris, qui deinde vocati* ſunt *Albani, de nomine Alba: tunc rex Latinus collocabat* illic *ſtabula ſublimia. Poſtquam conſtitit, & fruſtra reſpectavit amicum abſentem,* ait: *ô miſer Euryale, quo loco deſerui te? aut qua quæram* te? *iterum remetiens vias omnes dubias ſylva obſeſſa, ſimul & revolvit veſtigia retro quæſita, & vagatur* inter *dumos tacitos: audit equos, audit ſonitus, & tubas perſequentium.*

NOTÆ.

ſcente: ſed equitatus, utpote expeditior, præmiſſus fuerat; peditatus adhuc in campis circa Laurentum utpote tardior, morabatur.

370. *Scutati omnes.*] *Scutum* enim oblongum, non rotundus *clypeus*, in uſu fuit Romanorum equitum. Vide Lipſium. De *forma ſcuti*, Æ. 8. 659.

372. *Lævo flectentes limite.*] Ad ſeptentrionem: quem juvenes habebant ad lævam, Volſcens cum equitibus ad dextram.

381. *Ilice nigra.*] *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe*.

387. *Locos.*] Qui reſcribunt ex fide aliquot codicum, *lacus*; ii minime videntur ad locum & tempus attendere. Nam *Pallanteum*, ubi nunc *Roma*, quinque admodum leucis noſtris Gallicis ab urbe *Oſtia* diſſitum erat, ubi tum *Troja nova*. *Lacus* autem *Albanus*, de quo Æ. 8. 48. ad orientem utriuſque urbis longe recedebat, hinc à Pallanteo quatuor leucis, inde item quatuor à Troja nova disjunctis: atque hæc de loco. Jam quantum ad tempus: Niſus & Euryalus circa mediam noctem, eamque æſtivam, urbe exierant; ut patet ex militum ludo, ſomno, ignibus extinctis: noctis partem aliquam in procerum conſilio ac deliberatione traduxerant; aliquam item in cæde peragenda. Quî fieri igitur poteſt, ut Niſus fugâ elapſus ſit à Troja nova ad Albanum lacum, quæ quatuor leucæ ſunt? item ab Albano lacu ad ultima caſtrorum loca, amici quærendi causâ, redierit, quæ quatuor aliæ ſunt leucæ: eaſque leucas octo intra breviſſimum æſtivæ noctis mediæ ſpatium perfecerit? Quo fit ut legam *locos*, non *lacus*: eoſque explicem de parte aliqua agri Albani, qui tum forte eo uſque pertinebat, quam partem fugâ jam prætergreſſus fuerat Niſus.

Nec

non longum tempus abiit *illo intervallo, quando clamor attingit aures: & cernit Euryalum; quem omnis turma repentino ſtrepitu ac ſonitu jam avahit, interceptum errore loci & noctis, & incaſſum agitantem multa. Quid agat? quo robore, quibus armis audeat liberare juvenem? an moriturus immittat ſe in medios hoſtes, & acceleret per plagas necem glorioſam? Statim librans haſtile brachio contracto, reſpectans Lunam ſublimem, his verbis orat* eam; *Tu Dea, tu propitia fave meo conatui: ô Latonia, gloria ſiderum & tutatrix ſylvarum. Si pater meus Hyrtacus obtulit unquam pro me tuis altaribus aliqua munera; ſi ipſe meis venationibus accumulavi aliqua, aut appendi è fornice, aut affixi ad culmina* tibi *conſecrata; permitte me diſſipare hanc turmam, & dirige per aërem* hoc *haſtile. Sic locutus fuerat: & adnitens toto corpore evibrat ferrum: haſtile volans dividit caliginem noctis, & pervadit in dorſum Sulmonis oppoſiti, & illic rumpitur, & trajicit præcordia rupto ligno. Sternitur ille, emittens è pectore fluvium calentem, friggeſcens, & ſuccutit uterum longis ſingultibus. Circumſpectant in diverſas partes. Ille ferventior hoc ſucceſſu ecce intorquebat à ſuprema auris parte haſtile aliud. Dum illi tumultuantur: haſtile ſtridens incidit* in *Tagum per tempora gemina, & calefactum ſtetit* in *cerebro transfoſſo. Volſcens aſper furiis, nec videt uſpiam libratorem teli, nec quo ferviduſ poſſit inferre ſe: at tu, ait, dabis mihi ſanguine calido pœnas* debitas *ab utroque* veſtrum. *Simul educto gladio irruebat in Euryalum. Tunc autem Niſus territus, extra ventem* poſitus, *vociferatur: nec ulterius potuit occultare ſe umbris, aut pati tantum dolorem. Me, me* rapite: *adſum qui id commiſi: vertite in me arma,*

Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit; ac videt Euryalum; quem jam manus omnis,
Fraude loci & noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur;
Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit; ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi: [ras.
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per au-
Dixerat; & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſummâ telum librabat ab aure;
Dum trepidant: it haſta Tago per tempus utrumq;
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit:
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit. Simul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrum,

rapitè: adſum qui id commiſi: vertite in me arma,

NOTÆ.

401. *Latonia.*] *Luna, Diana,* à Latona matre, G. 3. 6.

403. *Tholo.*] Media ac ſuprema pars eſt tecti, in formam ſcuti brevis, in qua trabes coëunt: unde eſt quaſi fornicis, ut aiunt, clavis.

413. *Præcordia.*] Græcis διαφραγμα, membranæ ſunt *prætenſæ cordi*: ſupra ſunt, cor & pulmones; infra jecur & lien. *Ilia*, partes ſunt imi ventris, circa ſummas coxas.

427. *Me, me: adſum, &c.*] Abrupta ex animi perturbatione ſententia. *Me, me occidite, &c. Rutulos*, promiſcue pro hoſtibus appellat, quanquam hi erant Latini. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

O Ru-

O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur:
Quem circum glomerati hoſtes hinc cominus atque
hinc
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore [ſti.
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit ho-
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitolî immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis unâ tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque; ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſq; viros, tepidâq; recentem
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.

O Rutuli, omnis dolus meus eſt: iſte nihil auſus eſt, aut potuit facere: atteſtor hoc cœlum, & aſtra qua id *ſciunt: tantummodo nimis amavit amicum miſerum. Proferebat talia dicta: ſed gladius* tota *vi immmiſſus tranſfodit coſtas, & perfringit pectus candidum. Euryalus ſternitur morte, & ſanguis fluit per formoſa membra, & collum inflexum pendet in humeros. Quemadmodum, quando flos purpureus proſciſſus aratro languet moriens: aut* quemadmodum *papavera feſſo colle inflectunt caput, quando forte obruuntur imbre. At Niſus irrumpit per medios hoſtes, & inter omnes unum quærit Volſcentem, deſigit* oculos *in uno Volſcente: circa quem* Niſus *hoſtes collecti cominus eum premunt hinc atque hinc:* ille *non inertius premit* eos, *& contorquet gladium fulminantem: donec immiſit eum in ore oppoſito* ducis *Rutuli vociferantis, & moriens eripuit vitam hoſti. Tum tranſfixus jecit ſe ſuper amicum mortuum, & illis tandem quievit dulci nece. Ambo felices, ſi mei verſus valent aliquid, nulla dies vos unquam ſubtrahet tempori memori: dum gens Ænea habitabit immotam rupem Capitolii, & fundator Roma tenebit imperium* orbis. *Rutuli victores adepti prædam & ſpolia, plorantes reportabant in caſtra Volſcentem mortuum. Nec levior* erat *dolor in caſtris, Rhamnete invento mortuo, & tot proceribus una nocte interfectis, & Serrano, & Numa: concurſus* fit *ad ipſa cadavera, & ad homines ſemimortuos, & ad locum tepefactum recenti ſtrage, & ad rivos infectos ſpumoſo ſanguine.*

NOTÆ.

448. *Domus Æneæ Capitoli, &c.*] *Roma*, urbs ab Æneæ poſteris fundata, in Palatino monte primum: deinceps ad alios producta montes ſex, præcipue Capitolinum, Palatino vicinum à ſeptentrione: ubi arx & templum Jovis. Aliqui *domum Æneæ* explicant de ipſa *domo Auguſti*, qui cum tota gente Julia ex Æneæ oriebatur: at illa non in Capitolino, ſed in Palatino monte ſita erat, ut & Julii Cæſaris domus. Adde quod *domus Æneæ* jam pro Romana gente accepta eſt, Æ. 3. 97. *Immobile ſaxum* vocat, alluditque ad æternitatem Romani imperii: quam à Tarquinii Priſci temporibus certam Romani exiſtimabant: cum enim is ad extruendum Jovis Capitolini templum, Deos omnes alia in urbis loca transferri juberet: *Juventus & Terminus* ex omnibus Diis cedere loco noluerunt: unde ductum eſt omen, fore ut urbis termini nunquam loco moverentur; nec unquam juvenilis vigor illi deeſſet.

449. *Pater Romanus.*] Vel *Auguſtus*, vel *Senatus Romanus*. Vel potius, *Romulus*, gentis Romanæ conditor & pater.

Agno-

Recognoſcunt inter ſe prædam, & fulgentem caſſidem Meſſapi, & phaleras recuperatas multo labore. Et jam prima Aurora deſerens lectum croceum Tithoni colluſtrabat terras nova luce: Sole jam inducto, rebus jam detectis per lucem, Turnus ipſe cinctus armis excitat homines ad arma: & unuſquiſque dux colligit ad pugnam agmina ſua tecta are, & ſtimulant furorem multiplici rumore. Præterea, res viſu terribilis figunt in haſtis ſublatis capita Niſi & Euryali, & proſequuntur multis vociferationibus. Æneadæ firmi in læva parte murorum objecere exercitum, nam pars dextra munitur fluvio: & tuentur magnas foſſas, & triſtes ſtant in excelſis turribus: ſimul ſpectabant capita juvenum præfixa, nimis cognita miſeris, & ſtillantia nigra ſanie. Interim fama alata, volans per urbem territam, nuncia irrumpit, & pervenit ad aures matris Euryali: & calor ſubito deſervit oſſa miſeræ: radii dejecti ſunt è manibus & tela dilapſa: miſſona illa præcipitat, & cum vociferatione muliebri lacerata ſecundum capillos, inſana vadit curſu ad muros & primas turmas: non illa attendens homines, non illa diſcrimen & arma: deinde replet cœlum querelis: an ego te talem video, ô Euryale? an tu es ille futurus ſolatium ultimum meæ ſenectutis! an potuiſti deſerere me ſolam, ô inhumane? neque conceſſa eſt matri infelici facultas ultimo alloquendi te, miſſum in tanta diſcrimina? heu! jaces in tellure incognita, præda objecta canibus Latinis & avibus. Nec ego mater protuli te ante ædes, ut curatrix tui funeris;

Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe,
Suſcitat, ærataſque acies in prælia cogit
Quiſque ſuas, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis, viſu miſerabile, in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni:
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matriſque adlabitur aures
Euryali: ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit:
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa:
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli, [plet:
Telorumq; memor: cœlum dehinc queſtibus im-
Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu! terra ignota, canibus data præda Latinis
Alitibuſque jaces! nec te tua funera mater

NOTÆ.

457. *Agnoſcunt ſpolia, &c.*] Quæ Rutulis eripuerant Niſus & Euryalus; & quæ iterum ex iis Volſcentis equites receperant. De jis, v. 359 & ſequentibus. De *Tithono Auroræ conjuge*, Æ. 4. 585.

468. *Siniſtra.*] *Orientali*, quæ Laurentum ſpectabat.

472. *Tabo.*] Purri ſanguine, G. 3. 481. De *Fama*, Æ. 4. 174.

476. *Radii, &c.*] *Inſtrumenta textoria*, Æ. 3. 483. *Penſa*, telæ: quæ prius involutæ, jam eâ ſurgente revolvuntur. De *penſo*, G. 1. 390.

478. *Muros amens, &c.*] Non tamen excedit urbe, ſed è muris ad conſpectum ſuffixi capitis, has in querelas erumpit.

484. *Affari extremum.*] Romani mortuos ſtatim poſt obitum inclamabant: tum poſt funus ter dicto *vale*, relinquebant, Æ. 2. 644. Æ. 6 218.

486 *Tua funera mater Produxi, &c.*] I. Jul. Scaliger, Pomponium ſecutus, mutilam vult eſſe orationem, ob vim doloris: explicatque, *nec te mater peperi* ad *hæc tua funera*. II. Joſ. Scaliger, non multum diſſentiens à Servio, vult, *funeras* eſſe mulieres, quæ curam ſuſcipiebant funeris, ut ſunt mater, ſoror; eaſque diſtingui à *præfitis*, quæ conductæ precio præficiebantur

Produxi

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & telâ curas ſolabar anîles.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus avulſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas: in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli: me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater Divûm, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilioneï monitu & multum lacrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant actâ pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum:
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros;
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi quà
Poſſent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.

aut clauſi oculos; aut lavi plagas, abſcondens cadaver veſte, quam feſtinans tibi accelerabam noctuque dinque, & leniebam textu *tela moleſtias ſenectutis. Quo ibo? aut qua terra nunc retinet artus, & abſciſſa membra, & cadaver laniatum: hoc* caput *repræſentas mihi de te, ô fili? hoc ſecuta ſum & terra & mari? Tranſfodite, me, ô Rutuli, ſi aliqua eſt* vobis *pietas: contorquete in me omnia ſpicula: me primam interficite ferro. Vel tu, magne parens Deorum, miſereſce, & fulmine tuo demitte ad inferos hoc* meum *caput* tibi *odioſum: ſi non poſſum aliter finire duram vitam. Animi commoti* ſunt *hoc luctu, & triſtia ſuſpiria mittuntur ab omnibus: vires languent tardæ ad pugnam. Idæus & Actor excipiunt illam excitantem fletus* inter milites, *& manibus referunt in domum* ipſius, *monitu Ilioneï & Iüli plurimum plorantis. At tuba procul excitavit ære vanco formidabilem ſonum: ſuccedit clamor, & cœlum reboat. Volſci approperant ſimul admotâ teſtudine, & aggrediuntur cumulare foſſas, & eruere aggerem: pars veſtigat ingreſſum, & ſuperare ſcalis muros qua exercitus rarus eſt, & qua multitudo paſſim hiat non tam denſa militibus. Contra Trojani* incipiunt *projicere omnes ſpecies armorum, & diſpellere* eos *longis lignis, conſueti propugnare mœnia bello diuturno. Dejiciebant etiam lapides perniciosi ponderis,* tentantes *an poſſent aliqua* parte *perfringere agmen tectum* clypeis: *tamen interea* Rutuli *gaudent ſuſtinere caſus omnes ſpiſſa teſtudine.*

NOTÆ.

ancillis ad lamentandum: quod *præficarum* fictus, *funerarum* verus eſſet ac ſincerus dolor. Eoque derivat illud Ennii epitaphium apud Cicer. *Nemo me Lacrymis decoret, neque funera fletum faxit: cur? volito vivus per ora virûm.* Sed admodum dubia hæc lectio eſt, cum vulgo legatur, *funera fletu, funere fletum, &c.* III. Suſpicatur Merula legendum, *tua funera mater proluxi*, quæ vox apud Feſtum reperitur: ex quo tertia concinnari poteſt opinio: *nec* te tua funera mater proluxi, id eſt, *nec te & tuam mortem proluxi.* Et vero tales erant funebres ceremoniæ: lugebatur & conclamabatur mortuus, claudebantur ipſi oculi; lavabatur, veſtibus pretioſiſſimis tegebatur, efferebatur in feretro ad januam domus; ibique cum proſtitiſſet aliquandiu, facie & pedibus in publicum verſis, ad rogum deducebatur: quæ maxima ex parte explicuimus, Æ. 6. 215. & ſequentibus.

487. *Produxi.*] Juxta primam explicationem ſuperiorum vocum ſignificat, *peperi.* Juxta ſecundam, *propoſui ad januam domus:* quod Dio & Græci alii vocant προτιθέναι. Juxta tertiam, *proluxi* legendum eſt.

491. *Funus lacerum.*] Haud dubie *cadaver.* Sic Propert. l. 1. 17. 8. *Haccine parva meum funus arena tegit?* De *Tartaro*, imis infernis Æ. 6. 134.

505. *Teſtudine, &c.*] Milites erant denſati in globum, conſertis ſupra capita clypeis, ut ſic ad muros tutius accederent: De *ea teſtudine*, Æ. 2. 441. De *Volſcis*, Æ. 7. 803. De *vallo*, ſupra, v. 142. De *contis*, Æ. 5. 208.

Nec

Nec jam ſufficiunt: nam qua globus imminet in-
Immanem Teucri molem volvuntq; ruuntq; [gens,
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina: nec curant cœco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli; ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
Vos, ô Calliope, precor aſpirate canenti;
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali ſummâque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam: dum ſe glomerant, retroq; reſidunt

Deinde non poſſunt *ſuſtinere: nam qua* parte *magnus globus appropinquat, Teucri advolvunt & impellunt vaſtum ſaxum, quod late oppreſſit Rutulos, & ſeparavit tegmina clypeorum: nec ulterius Rutuli ardentes volunt certare obſcuro certamine* teſtudinis; *ſed conantur dimovere jaculis* Trojanos ex *aggere. Alia ex parte Mezentius terribilis viſu librabat pinum Tyrrhenam, & injicit fumidas tadas. At Meſſapus, ſubactor equorum, filius Neptuni, diruit palos* aggeris, *& petit ſcalas ad muros* ſcandendos. *Vos,* ô Muſæ & præcipue *Calliope, ore, docete cantantem: quas cades, quas neces Turnus tunc ibi intulerit; quem hominem unuſquiſque miſerit* ad *inferos: & explicate mecum totum ambitum* hujus *belli: nam* vos, *Dea, & recordamini, & poteſtis narrare. Turris ſtabat alta ſuſpicientibus, & tabulatis ſublimibus, commoda ſitu: quam Itali omnes conabantur occupare totis viribus, & diruere totâ vi potentia* ſuæ: *contra Trojani* conabantur *propugnare lapidibus, & vibrare ſagittas crebras per apertas feneſtras. Turnus primus immiſit tadam flammantem; & affixit lateri* turris *ignem: qui auctus vento invaſit aſſeres, & adhæſit fulcris abſumptis.* Trojani *turbati* cœperunt *intus tumultuari, & incaſſum quærere effugium è periculo: dum colligunt ſe, & retro recedunt*

NOTÆ.

516. *Ruuntque*] Impellunt, projiciunt: Æ. 1. 39. *Spumas ſalis are ruebant.*

518. *Cœco Marte.*] Quia latebant ſub teſtudine, tecti & inumbrati clypeis.

522. *Etruſcam Pinum & .... ignes.*] Vel ignitam facem è pinu, pingui arbore: vel manu alterâ facem, alterâ haſtam pineam. De *Mezentio* Etruſcorum rege, fuſe Evander, Æ. 8. 481. De *Etruſca* gente, ibidem in notis. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691. De *vallo*, munimento ex palis & aggeſta terra, ſupra, v. 142.

525. *Vos, ô Calliope*] Muſas omnes invocat, ſed præcipue *Calliopen*, heroici carminis præſidem, de qua, Ecl. 4. 57. Numerum ſingularem cum plurali ſic conjunxit Tibul. l. 3. 6. 51. *Nobis inimica merenti.* Et Catul. Epig. 108. 5. *Inſperanti ipſa refers te nobis.* De *Orco*, Plutone, G. 1. 277.

528. *Oras belli*] Enniana vox *Ora*, ſunt extremæ partes veſtium: quæ, quia in ambitum excurrunt, hic ſumuntur pro toto circuitu, ambitu ac ſerie belli.

530. *Pontibus.*] Turres multis contabulationibus erigebantur, è quarum infimis aſcenſus erat ad ſummas: hæc ipſa tabulata, vel eorum ſcalæ *pontes* hic dicuntur, ut forte etiam ſupra, v. 170.

532. *Opum vi.*] Enniana locutio, pro, *omni induſtria, virtute, inſtrumentis.*

535. *Lampada.*] *Lampades* hic appellantur, ignita quæcunque miſſilia, ex ſtupa pice & reſina: quæ compacta ſimul, & mucronibus unciſque & hamis ferreis armata, ut ligneis præſertim munimentis adhærerent, vel manu, vel aliquando etiam machinis intorquebantur. Varia eorum erat ad libitum figura. De *poſtibus*, proprie fulcris arrectariiſque portarum, Æ. 2. 442. De *peſte*, pro igne, ſupra, v. 328.

In

In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecutâ,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis:
Enſe levis nudo, parmâque inglorius albâ.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit;
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas:
Ut fera, quæ denſâ venantum ſepta coronâ
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, & ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit; &, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes
Inter & arma fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Sperâſti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi, aut leporem, aut candenti corpore cycnũ
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur: invadunt, & foſſas aggere complent:
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.

in ſpatium quod vacabat igne; tum repente turris cecidit, & totum cœlum ſonat ſtrepitu. Cadunt ſemimortui in terram, vaſta mole ſuperincidente, & confoſſi propriis armis, & ſuæ-jacti duro ligno per *pectora. Vix ſolus Helenor & Lycus evaſerunt: quorum natu major* erat *Helenor, quem ſerva Lycimnia clam pepererat regi Lydio, & miſerat ad Trojam, bello ipſi prohibito:* erat *levis enſe ſtricto & ignobilis ſcuto albo. Atque ille, cum agnovit ſe in mediis millibus Turni, agmina Latina circumſiſtere hinc & inde: quemadmodum fera, quæ cincta multitudine ſpiſſâ venatorum ſævit adverſus arma, & non ignara immittit ſeſe in mortem, & ſaltu ruit ſupra haſtilia; non aliter juvenis irrumpit moriturus in medios hoſtes, & incurrit qua cernit arma ſpiſſiſſima. At Lycus multo velocior pedibus, & inter haſtes, & inter arma occupat fugâ muros; & conatur arripere manu ſublimes pinnas, & apprendere manus ſociorum. Quem Turnus victor, perſecutus ſimul curſu & jaculo, objurgat his* verbis: *ſtulte, an ſperâſti te poſſe evitare manus meas? ſimul apprehendit ipſum pendentem, & excutit cum magna parte muri. Qualis armiger Jovis, quando evolans* in *altum abripuit unguibus falcatis, aut leporem, aut cycnum nitido corpore: aut* quando *lupus, ſacer Martii, ſubtraxit è caulis agnum, quæſitum à matre multis balatibus. Undique clamor ſurgit: aggrediuntur, & cumulant foſſas* terrâ *aggeſtâ: alii torquent tædas flammantes ad culmina.*

NOTÆ.

546. *Mæonio regi.*] Reges Mæonum, qui deinde Lydi dicti ſunt, & ab Homero numerantur inter Trojanorum auxilia, utpote Phrygiæ contermini, Æ. 4. 216.

547. *Vetitis armis.*] Vel contra juſſa Deorum & fati, Trojanis contrarii. Vel contra morem Romanorum: ad quem alludit hic Poëta, quaſi Trojanorum etiam fuiſſet. Nefas enim fuit Romæ ſervos militiæ nomen dare, niſi ſervitute ſolutos: quod non niſi periculoſis reipublicæ temporibus permittebatur.

548. *Enſe levis nudo, parmaque, &c.*] Omnino eum depingit, quales Romanorum deinde fuerunt *velites*, ſic à *velocitate* dicti. Horum arma, *parma*, brevis rotunduſque clypeus & undique *par*: *gladius*, & leves aliquot *haſtula*. Eligebantur è junioribus & pauperioribus, juxta Polyb. Porro cum vulgo viri principes, aut familiæ ſuæ, aut factorum ſuorum inſignia præferrent deſcripta in clypeis: ut Turnus *Inachum*, Æ. 7. 790. Aventinus, *hydram Herculis*, ibid. 657. Helenor iſte nudum clypeum geſtat: tum quia juvenis nihil dum patrare laude dignum potuit: tum quia furtivo concubitu ex ſerva editus paternam originem jactare prohibetur, habeturque ideo quaſi ſervilis generis.

553. *Venabula.*] Haſtæ ſunt venatoriæ, breves, lato ferro. Æ. 4. 131.

564. *Jovis armiger.*] Aquila, fulminis miniſtra, Æ. 5. 255. De *tædis*, arbore & face. Ecl. 7 49.

Ilioneus

Ilioneus lapide & magno fragmine rupis opprimit Lucetium appropinquantem portæ & conjicientem ignes: Liger Emathiona, Asylas Chorinæum: alter peritus jaculandi, alter mittendi sagittas procul decipientes. Caneus occidit Ortygium, Turnus victorem Caneum: Turnus Ityn, & Cloniun, Dioxippum & Promulum, & Sagarim, & Idam stantem ante summas turres: Capys Privernum: hunc hasta Themillæ primo leviter vulneraverat: ille abjecto clypeo tulit inconsultius manum ad plagam: ergo sagitta pennis appulsa est: & manus affixa est *lateri sinistro, & occulta intus penetravit mortifero ictu* pulmones, quibus *respirat anima. Filius Arcentis stabat* indutus *pulchris armis*, habens *chlamydem variatam acu, & splendens purpurâ Ibericâ, formosus vultu: quem pater Arcens miserat Æneæ, educatum* in *sylva Martis, circa Simethum fluvium, ubi* est *opima & benigna ara Palici. Mezentius depositis armis impulit ipse stridentem fundam, loro ter rotato circa caput: & discidit calefacto plumbo medium caput oppositi* Juvenis, *& prostravit* eum *in vasta arenâ.*

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium, portæ subeuntem, igneſque ferentem:
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagittâ:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idam:
Privernum Capys: hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat: Ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habenâ:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.

NOTÆ

582. *Pictus acu chlamydem, &c.*] *Chlamys*, militaris vestis, *casaque*, Æ. 4. 137. *Ferrugo* color est politi ferri, in nigrum tendens, *brunissure*, Ecl. 2. 18. Talis memoratur fuisse color purpuræ Ibericæ nigricantis. *Iberia* vero, hic sumitur à quibusdam pro regione Asiatica, inter Pontum Euxinum & mare Caspium, quæ nunc Georgiæ pars est, dicta *Gurgistan*; cujus coloni in Europam profecti nomen dederint Ibero Hispaniæ flumini, & Hispaniam ipsam tenuerint. Ab aliis sumitur probabilius pro ipsa Hispania, cum idem color à quibusdam dicatur Bæticus: à Bæti fluvio Hispaniæ, *Guadalquivir*: & minium, apud Hispanos præcipuæ laudis olim ex Plinio fuerit; ut nunc quoque rubeus ille color nigro suffultus, quem vocant *morado*.

584. *Simethia circum, &c.*] *Simethus*, Siciliæ fluvius; in orientale ejusdem latus infra Catanam defluens; nunc juxta Cluverium, *la Jaretta*. Tamen juxta Virgilium, videtur is esse qui nunc nomen habet *à sancto Paulo*, paulo inferius fluens: nam non longe ab ejus fontibus visuntur adhuc ruinæ templi Palicorum, & eorundem lacus, qui lacus Fazelli tempore *Napthia* vocabatur, in multas scaturigines erumpens aquæ sulfureæ, quæ falso jurantes enecabat, ut fuse narrat ex auctoribus Græcis Macrobius, Saturn. 5. 19.

585. *Pinguis ubi & placabilis &c.*] *Palici* fratres fuerunt, Jovis filii, & Thaliæ Nymphæ, Vulcani filiæ: quæ gravida cum Junonem timeret, dicitur à Jove teriæ hiatu occultata: ubi nati infantes, indeque egressi, *Palici* dicti sunt. à πάλιν ἰέναι, *iterum venire*. Horum oraculo Siculi in sterilitate admoniti dicuntur, ut cuidam Heroi sacra facerent: quæ res cum prospere successisset, ad eorum aram dona multa congesserunt, ut refert ex Xenagora Macrobius. Hinc ara illa dicitur à Virgilio *pinguis*. Addit Diodorus, l. 11. asylum illic esse fugitivorum servorum, cum à dominis inclementius haberentur: indeque nefas esse eos abduci, nisi securitatis datâ fide, quam violare nemo audeat. Hinc, ut mihi videtur, ara eadem dicitur *placabilis*. De *Martis luco*, nullam alibi reperi mentionem.

588. *Liquefacto plumbo.*] Lucret. 6. 177. *Plumbea vero glans etiam longo cursu volvendo liquescit*, id est, calefit & mollescit.

Tum

Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius : fortemque manu fudiſſe Numanum,
Cui Remulo cognomen erat ; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti ſeſe clamore ferebat :
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros ?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt !
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ : nec fandi fictor Ulyſſes :
Durum à ſtirpe genus. Natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, ſylvaſque fatigant :
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque aſſueta juventus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſâque juvencûm
Terga fatigamus haſtâ. Nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galeâ premimus ; ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco fulgenti murice veſtis :
Deſidiæ cordi : juvat indulgere choreis :
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Aſcanius, prius aſſuetus terrere feras fugientes, fertur tum primo evibraſſe velocem ſagittam in *bello, & fraviſſe manu robuſtum Numanum, cui cognomen erat Remulo ; &* qui *nuper conjugio copulatus duxerat minorem ſororem Turni. Ille ante prima agmina inclamans digna & indigna dictu, & inflatus corde* ob *novam potentiam, incedebat, & jactabat ſe magno clamore : non pudet* vos *rurſus claudi aggeribus & obſidione, ô Phryges bis capti, & opponere muros morti ? ecce* illos, *qui bello petunt ſibi conjugia noſtra ! quis Deus, qua inſania vos impulit* in *Italiam ? non hic* ſunt *filii Atrei, nec Ulyſſes* vanus *artifex verborum :* ſed *gens fortis ab* ipſa *origine. Portamus ſtatim ad flumina natos, & induramus acerbo gelu & aquis. Pueri indulgent venatui, & percurrunt ſylvas : ludus* eorum *eſt domare equos, & jacere ſagittas* arcu *corneo. Juventus autem patiens laboris, & contenta tenui* victu, *aut exercet terram raſtris, aut impugnat urbes bello. Omnis ætas traducitur* in *armis, & impellimus dorſa juvencorum* arantium *haſtâ inversâ. Nec ſenectus lenta minuit robur animi, aut pellis vigorem. Tegimus caſſide capillos albos : & ſemper* nos *delectat colligere novas prædas, & vivere* rebus *raptis. Vobis veſtimentum tinctum* eſt *croco & micanti purpura :* vobis *inertia* eſt in *deliciis : placet vacare choreis : & tunica* veſtræ *habent manicas, & mitra ligamina.*

NOTÆ.

596. *Novo regno.*] Affinitate regia. Græci enim, quorum imitatores Latini, regum filios, fratreſque & affines appellabant reges : ut obſervat Germanus, probatque multis.

599. *Bis capti Phryges.*] *Phryges*, molles : ad contemptum ſic vocat Trojanos. *Bis capti :* ab Hercule & à Græcis, Æ. 3. 476. Vel potius à Græcis cum Troja incenſa eſt ; & jam à Latinis, in hac nova Troja. De *Phrygia*, Æ. 1. 385. De *Phrygum mollitie*, Æ. 4. 216. De *Atrei filiis*, Agamemnone & Menelao, Æ. 2. 264. Æ. 3. 54. De *Ulyſſe verſuto*. Æ. 2. 7.

605. *Venatu.*] Dativo contracto, pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

609. *Verſâque juvencûm, &c.*] Aramus armati : nec ſtimulis aut flagris, ſed extrema haſtæ parte boves arantes inceſſimus.

614. *Croco.*] *Crocus* flos, *ſaffran :* cujus colore infecta veſtis, *crocota* & *crocotula* dicebatur ; infectores, *crocotarii :* muliebris & mollis ornatus. De *murice*, oſtreo, unde purpura exprimitur, G. 2. 506.

616. *Tunica manicas, &, &c.*] Tunica veſtis virorum interior, χιτὼν Græcis : cui reſpondet mulierum *ſtola* : utraque cincta. Huic viri Græci *pallium* apertum ac fluens ; Romani *togam* clauſam ſuperinjiciebant : mulieres *pallam*, pallio Græco aperto non abſimilem. *Tunica* à ſuperiore parte omnino abſq; manicis olim fuit, ita ut humeros hinc inde nudaret ; ab inferiore, ad genua defluebat, dicebaturque *exomis* : mox ad uſque cubitum, & paulo infra genua pertinuit, dicebaturque *colobium*, & hic mos diu duravit Romæ, exomide ſervis ſolis relicta : dein-

O vere Phrygia, neque enim eſtis Phryges! ite per excelſa Dindyma, ubi tibia emittit ſonum imparem, vobis aſſuetis huic ſono. *Tympana & tibia Berecynthia buxea matris Idææ vos invitant: relinquite arma viris, & abſtinete ferro. Aſcanius non paſſus eſt ſpargentem verbis talia, & loquentem indigna: & oppoſitus adduxit ſagittam nervo equino: & diſtrahens brachia ſejuncta, ſtetit, prius ſupplex obſecrans Jovem per* hæc *vota: Jupiter omnipotens fave inceptis audacibus. Ego ducam tibi ad tuum templum munera ſolemnia: & ponam ante altaria juvencum capite deaurato, candidum, & tollentem caput æqualiter cum matre ſua: qui jam incurrat cornu, & diſſipet arenam pedibus. Audivit pater, & è ſuda regione cœli tonuit* ad *ſiniſtram. Simul mortifer arcus ſonat: & ſagitta emiſſa volat ſtridens terribiliter, & pervenit ad caput Rutuli, & perfodit cuſpide cava tempora. I, irride virtutem jactabundis vocibus.*

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges! ite per alta
Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxuſq; vocat Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius: nervoque obverſus equino
Contendit telum: diverſaque brachia ducens,
Conſtitit, antè Jovem ſupplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolemnia dona:
Et ſtatuam ante aras auratâ fronte juvencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem:
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum. Sonat unà letifer arcus:
Et fugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude ſuperbis.

NOTÆ.

de creſcente luxu ad primores uſque manus digitoſque provecta eſt, & ad talos promiſſa; quod mollitiei fuit, & à Cicerone vitio vertitur Catilinæ ſociis, quia muliebris ſtolæ ſpecies hæc erat. Tunicæ illæ *manicatæ*, à Cicerone vocantur; à Seneca & Plauto *manuleatæ*; à Scipione apud Gellium *chiridotæ*. Tales Trojanis hic Numanus exprobrat. Mediis etiam temporibus tunica duplex ferebatur: altera communis; altera intima, quæ & *interula* ſive *ſubucula*. De *mitris*, pileis, earumque *redimiculis*, Æ. 4. 136.

618. *Dindyma, &c.*] Phrygia univerſa ſacra fuit Cybele, matri Deûm. In ea montes *Dindymus*, *Berecynthus*, & *Ida*. *Dindymus* ſic dictus, quod ſit διδυμος geminus, ſive *gemello vertice*: plur. *Dindyma*. Hinc Cybele dicta *Dindymene*, & *Berecynthia*, & *Idæa* mater. De *ea*, Æn. 3. 111, 108. De *Ida*, Æ. 2. 801.

Biforem dat tibia, &c.] *Tibia* muſicum inſtrumentum, flatu perſonum: ſic dicta, quia è gruum, hinnulorum, aliorumque animalium cavis tibiis primo formata eſt: Inde è buxo atque ebore. Olim pauca habuit foramina, unde duæ ſimul inflabantur, mutabanturque pro modorum varietate. Quæ dextera oris parte inflabatur, unicum habebat foramen, ac proinde graviorem ſonum; quæ ſiniſtra oris parte, duo habebat foramina, ſonumque acutiorem: & hic erat modus *Phrygius*, cum tibiæ ſic adhibebantur *impares*, quia modus ille ex gravi & acuto temperatus erat. Cum autem *Dorius* modus multo eſſet gravior, duabus dextris canebatur, id eſt, duabus tibiis *paribus*, unico foramine. Cum *Lydius* eſſet acutior, duabus ſiniſtris fiebat, id eſt duabus tibiis paribus, duplici foramine. Hi enim erant præcipui tres modi: quibus affines alii: *Serranus*, id eſt, *Tyrius*; ab urbe *Tyro*, quæ *Sar* dicta eſt, G. 2. 506. affinis Lydio. Fuit & *Æolius*, *&c.* Hinc patet tibias *pares*, eſſe vel Lydias, vel Dorias: *impares*, ſemper *Phrygias*. Quare Servius bene explicuit hic *biforem*, imparem, diſſimilem. Hæc è Salmaſio in Solinum.

619. *Tympana.*] Ex Iſidoro. *Tympanum eſt pellis, vel corium, ligno extenſum*: pulſabatur apud veteres manibus ac digitis: à τύπτειν, *verberare*. Hæc, ut & *cymbala*, ærea & cava, à κύμβη, *cavitas*, adhibebantur ad ſacra Cybeles, de quibus Lucret. l. 2. 618. *Tympana tenſa tonant palmis, & cymbala circum Concava, rauciſonoque minantur cornua cantu, Et Phrygio ſtimulat numero cava tibia mentes.*

622. *Nervo equino.*] Nervos arcuum ex equorum ſetis fieri ſolitos, teſtatur Heſychius.

624. *Ante Jovem.*] Verſus oculis in aërem ſuperiorem, ſive æthera, qui *Jupiter* eſt, G. 2. 325.

631. *Intonuit lævum.*] **Bonum omen**, Ecl. 1. 16.

Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hæc tantum Aſcanius: Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiâque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.
Æthereâ tum forte plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat,
Nube ſedens: atq; his victorem affatur Iülum:
Macte novâ virtute, puer: ſic itur ad aſtra;
Diis genite, & geniture Deos: jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremq;
Et crines albos, & ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit ſatis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cætera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo,
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fugâ ſenſere ſonantem.

Phryges bis capti reddunt hæc reſponſa Rutulis. Aſcanius dixit *hæc ſolum: Trojani* applaudunt *clamore, & geſtiunt gaudio, & extollunt ad cœlum virtutem* ejus. *Tum forte Apollo comatus in aëris ſpatiis deſuper ſpectabat exercitum Italicum & urbem* Trojanorum, *inſidens nimbo: & alloquitur his* verbis *Aſcanium victorem: creſce, ô puer, tali virtute: ſic tenditur ad ſidera, orte à Diis & producture Deos: cuncta bella per fatum oritura quieſcent merito ſub poſteritate Aſſaraci: neque Troja te comprehendit. Simul locutus iſta librat ſe à ſummo aëre, diſſecat aërem ſpirabilem, & tendit ad Aſcanium: tum mutatur ſpecie vultus in Buten ſenem. Hic prius fuerat Anchiſæ Trojano armiger, & fidelis ſatelles ad portam: tunc pater Æneas adjunxerat* hunc *Aſcanio comitem. Apollo incedebat ſimilis* huic *ſeni* per *omnia, & vocem, & colorem, & capillos canos, & arma ſono aſpera. Atque alloquitur acrem Aſcanium his verbis: fili Æneæ, ſufficiat* tibi *Numanum occubuiſſe ſagittâ tuâ abſque* tuo *damno: magnus Apollo dedit tibi hunc primum honorem, & non invidet æquali* gloriæ *armorum. Cæterum abſtine pugnâ, ô puer. Apollo ita locutus fugit* in *medio colloquio viſus humanos, & longe ab oculis abiit in lævem aërem. Principes Trojani cognoverunt Deum, & ſagittas divinas, & audiverunt pharetram ſonantem dum abiret.*

NOTÆ.

639. *Auſonias acies.*] *Italas*, Æ. 7. 54. *Urbem*: novam Trojam, Æ. 7. 157.

631. *Macte.*] *Mactus*, quaſi *mauctus*, id eſt *magis auctus*. Sic herba adulta dicta eſt à Catone *macta*, quia *aucta*: hoſtiæ quoque *mactæ*, quia mola, vino, thure, ſpargebantur, & quaſi cumulabantur *augebanturque* ante ſacrificium; unde *mactare* pro *cædere*, dictum fuit. Diis ipſis in ſacrificiis acclamabant: *macte hoſce vino inferis eſto, macte hacce dape eſto*, quia ſacrificiis augeri eorum felicitatem putabant. Cicero dixit, Nonio teſte, *mactare aliquem honoribus*: Plautus, *mactare infortunio*. Hæc fere ex Voſſio: qui addit, hac formula vocativum *macte* adhiberi pro nominativo *mactus*, more Attico: quemadmodum apud Tibullum l. 1. 7. 53. *Sic venias hodierne*: apud Perſium. Sat. 3. 28. *Stemmate quod Tuſco ramum millesime ducis*. Eſt & apud Plin. l. 2. 12. plurali numero: *mactis ingenio eſte, cæli interpretes.*

642. *Diis genite, &c.*] Genitus *Venere* per Æneam, *Jove* per Dardanum: geniturus *Julium* & *Octavianum* Cæſares; qui divinis honoribus afficiendi erant. De *Aſſaraco*, à quo ortus Æneas. Æ. 1. 288.

644. *Nec te Troja capit.*] Sic Philippus Macedoniæ rex ad Alexandrum, apud Plutarchum: *quære tibi regnum par, non enim te capit Macedonia.* De nova Troja intellige, Æ. 7. 157.

647. *Dardanio Anchiſæ.*] Verſus ſpondaicus, cum hiatu diphthongi longæ, more Græcorum.

613. *Æneide.*] Vocativus patronymicus, ab *Æneides.*

655. *Paribus armis.*] Nam Apollo puer ſagittis ſerpentem Pythona confixit, ut matrem defenderet, quemadmodum Aſcanius hic Numanum, ut patriam ulciſcatur. Æ. 3. 75.

660. *Pharetramque fuga ſenſere, &c.*] Præter ſigna divinæ præſentiæ quæ diximus. Æ. 1. 406. hoc addit aliud: nempe, ſonitum quemdam

Itaque per monita & auctoritatem Phœbi retinent Ascanium incensum ad pugnam : ipsi iterum redeunt ad prælia, & exponunt vitam manifestis periculis. Clamor spargitur per aggeres totis mœnibus. Adducunt fortes arcus, & librant hastas *amentatas. Terra omnis tegitur spiculis : præterea clypei & cava cassides reddunt sonum allisu* spiculorum : *oritur crudele prælium. Quanta* est *pluvia, quæ per hœdos pluviales orta ob occidente percutit terram : quam crebrâ grandine nubes ruunt in mare, quando Jupiter asper Austris emittit cœlo tempestatem pluviosam, & solvit cavas nubes. Pandarus & Bitias, geniti Alcanore Idæo : quos Hiera sylvestris educavit in sylva, Jovis, juvenes æquales abietibus & montibus patriæ* luæ *: aperiunt portam, quæ credita erat* ipsis *jussu regis, confisi armis, & ultro alliciunt hostem in muros. Ipsi intus stant ante turres* ad *dextram & sinistram, induti ferro, & rutilantes cristis* supra *capita sublimia. Quales duæ quercus aeriæ tolluntur circa fluvios liquidos, aut* in *ripis Eridani, aut juxta gratum Athesin, & erigunt* ad *cœlum capita incaduæ, & motant altum cacumen. Rutuli, cum viderunt ingressum aperium, irruunt.*

Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent : ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis : tum scuta cavæque
Dant sonitum flictu galeæ, pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum : quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Jupiter horridus Austris
Torquet aquosam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco sylvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus astant,
Armati ferro, & cristis capita alta corusci.
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.

NOTÆ.

pharetræ & sagittarum auditum in aëre, postquam ex oculis Apollo jam evanuisset. Talis est Apollinis sonus Iliad. 1. 46. De nomine *Apollinis*, Ecl. 3. 104. De nomine *Phœbi*, Ibid. 62.

665. *Amenta*] Hastas, quæ circa medium *amento*, id est, loro alligatæ erant : quo implicata manus, æquabili quasi impetu certius hastam librabat. *Amentum*, ab ἀφτω *ligo* : unde etiam *apes* & *examen apum* : ut diximus, Ecl. 7. 13.

668. *Hœdis.*] Stellis duabus astri, cui nomen *Erichthonius* vel *Auriga*, infra ejus humerum : quarum ortus & occasus procellosus habetur. De *Austro*, pluvio, item vento meridionali, Ecl. 2. 58.

672. *Idæo. &c.*] In Ida monte Troadis : ubi Cybele colebatur ; ac ipse etiam Jupiter : qui ideo passim dicitur ab Homero Ἰδηθεν μεδων, *ab Ida imperans*, Iliad 3. 276. &c. *Hiera*, Ἱερὰ ; nomen matris : quia tamen secundam natura brevem habet, suspicatur Turnebus *hyæna* legendum esse : quæ fera est, à qua Pandarum & Bitian educatos putat, ut Romulum a lupa.

674. *Abietibus.*] *Abies*, arbor, *sapin*. Quatuor syllabæ breves in dactylum compressæ.

679. *Liquentia, &c.*] Ita passim optimi quique codices : aliqui tamen *Liquetia* ; quod quidam avide arripiunt post Servium. Et est *Liquetia* ; vel potius, ut apud Plinium legitur. *Liquentia*, fluvius Venetorum, in superiorem sinûs Hadriatici partem influens, nunc *Livenza*. At præter rationes ab Erythræo contra Servii curiosiorem interpretationem allatas ; contra facit, quod dicitur *Liquentia, Liquentia*. Unde puto Virgilium simplicius de *Liquentibus*, id est *liquidis* fluviis, explicandum esse : ait enim, G. 4. 442. *fluviumque liquentem*. Et *liquens*, primam habet, modo brevem, modo longam.

680. *Padi, &c.*] *Padus*, sive *Eridanus*, *le Po*, fluvius Italiæ maximus, G. 1. 482. *Athesis*, post Padum maximus, *l' Adige*. ex Tridentinis Alpibus, per Venetos in mare Hadriaticum influit ; proprio quidem ostio, sed fossis quibusdam transversis & paludibus, cum regio tota scateat ; ideo dictus est à Servio & Vibio in Padum, qui paulo inferius fluit, decurrere.

Conti-

Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuncius: hoſtem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratreſq; ſuperbos.
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit Aphydnum:
Tum Bitian ardentem oculis animiſq; frementem;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dediſſet;
Sed magnum ſtridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum, & clypeũ ſuper intonat ingens.

Statim Quercens & Equicolus ſpectabilis armis, & Tmarus temerarius animo, & Hæmon Martius, vel repulſi objecere terga totis turmis hoſtium *vel amiſerunt vitam in ipſo aditu portæ. Tunc furor magis accenditur* in *animis infenſis: & jam Trojani denſantur congregati* in *eum* locum, *& audent conſerere manus & progredi longius. Nuncius fertur Regi Turno, ſavienti alia in parte & turbanti hoſtes: hoſtem animari recenti ſtrage, & offerre portas apertas. Relinquit inceptum* opus, *& accenſus ingenti furore, currit ad portam Trojanam & fratres ſuperbos. Et intorto telo dejicit primùm Antiphaten, filium ſpurium magni Sarpedonis ex matre Thebana, nam is ſe primus offerebat*: jaculum *è corno Italica volat per aerem levem, & impactum ſtomacho penetrat profundum pectus: hiatus profunda plaga emittit fluctus ſpumoſi* ſanguinis, *& ferrum calefit in pulmone fauciato. Deinde dejicit manu Meropem, & Erymantha: deinde Aphydnum: deinde Bitian flammantem oculis, & furentem animo: non jaculo, nam ille non amiſiſſet vitam jaculo; ſed falarica evibrata venit valdè ſtridens impulſa more fulminis, quam nec duo coria taurina, nec lorica defenſa duplici ſquamâ aureâ, repulit: vaſta membra ſternuntur dejecta: terra reddit gemitum, & grandis* Bitias *tonat* cadens *ſuper clypeum.*

NOTÆ

695 *Dardaniam portam.*] Novæ Trojæ, Æ. 7. 157. *Dardani*, Trojani, Æ. 1. 239.

697. *Thebana, &c.*] *Thebæ* multæ fuerunt, aliæ in Ægypto, aliæ in Bœotia, aliæ in Theſſalia Phthiotide: illæ nihil hic ad rem faciunt; ſed *Thebe, Thebes*, Aſiæ minoris urbs apud Adramyttenos, de qua Lydis & Myſis diu certamen fuit, teſte Strabone, lib 13. Regia fuit Eetionis, Andromachæ patris. Didymus tamen, vetus Homeri interpres, hanc Eetionis regiam *Thebas* etiam vocat plurali numero, ad verſum 597. Iliad. 6. Et adhuc expreſſius ad verſum 366. Iliad. 1. *Sarpedon* Lyciæ rex, Jovis filius, Æ. 1. 104. *Nothus*, non legitimo conjugio ſuſceptus filius, Æ. 7. 283. *Cornus*, arbor duriſſimo ligno, ideo telorum materia, *cornoũ iller*, Æn. 3. 649.

700. *Undam ſpumantem.*] Sanguinem undatim, id eſt, magnâ copiâ in rivos erumpentem. *Undam* dixit de multitudine populi, G. 2. 462.

705. *Falarica.*] Oblonga haſta, teres, præterquam ad extremum, ubi ferrum extabat quadratum, tres longum pedes, ut cum armis transfigere corpus poſſet. Huic ferro picem in ſtupa circumligabant: adjectoque igni immittebant in ligneas præſertim turres, quæ *falæ* dicebantur Etruſca voce. Hoc tamen inventum videtur Saguntinis Hiſpaniæ tribuere Livius l. 21. 8. unde hæc deſcriptio concinnata eſt.

707. *Duplici ſquamâ, &c.*] De *tergo* ſive coriis; & *ſquamis* loricarum, Æ. 3. 467. *Squama & auro*: id eſt, ſquamis aureis: ut G. 2. 192. *Pateris & auro*, pateris aureis.

709. *Clypeum ſuper, &c.*] Servius agnoſcit *clypeum* neutro etiam genere, juxta Caprum: atque ſic exprimi à Virgilio Homericum illud, Iliad. 5. 42. Δύπησεν δ' ἀσπὶς, ἐφ' ἀσπίδι δὲ τεύχε' ἐν' αὐτῷ, *ſonuit autem cadens, ſonueruntque*

Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Conſtructam jaciunt ponto: ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis illiſa recumbit:
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumq; cubile
Inarime Jovis imperiis impoſita Typhoëo.
Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit:
Immiſitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multâ converſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris: multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos, duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.

Qualis in Cumano Bajarum litore agger ſaxeus aliquando cadit, quem immittunt mari edu&um prius vaſtis molibus: ſic ille agger *præcipitans facit ruinam, & profunde ſubſidit impactus undis: maria turbantur, & nigra arena eriguntur: tunc Prochyta intima tremit ſonitu, & Inarime injecta Typhoëo* quaſi *aſperum cubile juſſu Jovis. Tunc Mars bellipotens animum & robur Latinis adjecit, & agitavit ſub* eorum *pectore ſtimulos acutos: & injecit Teucris fugam & nigrum timorem.* Latini *concurrunt undecumque: ſiquidem facultas pugnandi* iplis *conceſſa eſt* à Trojanis; *& Deus bellicoſus ſubiit eorum animum. Pandarus, ubi videt fratrem proſtrato corpore, & quo* in *ſtatu ſit fortuna, qui caſus impellat res* Trojanas: *magno conatu trudit portam revoluto cardine, obluctans vaſtis humeris: & relinquit in aſpero prælio plurimos ſociorum, excluſos muris: alios vero claudit ſecum, & excipit irrumpentes: inſanus! qui non agnoverit in media multitudine regem Rutulum irruentem, & ultro clauſerit* in *urbe, quaſi crudelem tigrim inter ignavas pecudes. Statim novum lumen emicuit ex oculis Turni, &* arma ejus *ſonuerunt horride: criſta rubra nutant in capite, & emittit è clypeo fulgura rutilantia.*

NOTÆ.

arma ſub ipſo. Quod etſi non abs re eſt, tamen interpretationem allatam puto tutiorem.

710. *Euboico Bajarum, &c.*] *Baja*, locus in Campania tepidis aquarum fontibus nobilis, in latere ſuperiore Campani ſive Neapolitani ſinus; non longe à Miſeno promontorio: etiamnum retinet nomen. De hujus loci natura fuſe, Æ. 6. 237. *Chalcidenſes* ex *Eubœa* Græciæ inſula, hodie *Negrepont*, non longe hinc urbem *Cumas* condiderunt, Æ. 6. 2. Nec longe fuit *Lucrinus*, *Avernuſque* lacus: qui molibus ab Hercule clauſi primum; deinde ab Agrippa in portum Julium Octaviani auſpiciis converſi ſunt, anno U. C. 717. ut oſtendimus, G. 161. Ideo Virgilius hic *pilas*, ſive moles lapideas, in mare impactas commemorat.

715. *Prochyta, &c.*] Vel *Prochyte*, hodie *Procita*, parva & aſpera inſula Tyrrheni maris, proxime admota Miſeno promontorio: hoc inter & Inarimen inſulam, aqua per terræ motum avulſa, Plinio, Straboni, aliiſque cenſetur.

716. *Inarime.*] Ad meridiem Prochytæ, multo amplior inſula, fertilitate nobilis: olim *Pithecuſa*, & *Ænaria* etiam dicta, nunc *Iſchia*: ſolo concavo & ſulfureo, qualis eſt totus ille tractus; ignis eruptionibus olim ſæpe infeſta; unde Homerus Jovem commentus eſt hanc impacto fulmine injeciſſe giganti *Typhoeo*, qui ab Heſiodo deſcribitur anguineis capitibus centum inſtructus, iiſque flammas eructantibus, Terræ & Tartari filius, in Theogon. 821. De *Typhoei* nomine, G. 1. 279. Porro Homeri verſus illi ſunt, Iliad. 2. 783. Γαῖα δ' ὑπεσονάχιζε, Διὶ ὡς τεθπικεραύνῳ Χωομένῳ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωεῖ γαῖαν ἱμάσσῃ Ἐν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. *Terra vero reſonabat, ſicut Jove fulminatore irato, quando circa Typhoëum terram verberat, in Arimis, ubi aiunt Typhoëi eſſe cubilia.* Quibuſcum ſi Virgiliani verſus iſti comparantur, certe videbuntur ex iis exſcripti. Ubi duo videntur à Virgilio ſane facta audacter: I. Quod *Arimos* illos Pithecuſæ inſulæ addixerit: cum alii Ciliciæ montem, alii Lydiæ eſſe affirmeat apud Didymum in Homea.

Agno-

Agnoſcunt faciem inviſam atq; immania membra
Turbati ſubito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem:
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus:
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroq; pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Troes.
Et ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocioſq; immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.

Trojani ſtatim perturbati agnoſcunt vultum inimicum & grandia membra: tum magnus Pandarus exilit, & ardens dolore necis fraternæ exclamat: non hæc eſt dotalis aula Amatæ: nec media Ardea claudit Turnum mœnibus patriis. Cernis caſtra hoſtilia: nulla eſt facultas hinc erumpendi. Turnus ſubridens illi reſpondet *ſedato animo: incipe, ſi vis aliqua eſt animo* tuo, *& congredere* mecum *manu: referes Priamo hic etiam repertum fuiſſe* à te *Achillem. Dixerat: ille* Pandarus *connitens toto robore, vibrat haſtam aſperam nodis & ſcabro cortice. Aër excepit ictum: Juno filia Saturni deflexit* eam *venientem, & haſta inhæret porta. Tu vero non evitabis hæc arma, quæ mea dextra retat* cum *robore: nam non eſt idem auctor armorum & ictus. Sic dixit* Turnus, *& erigit ſe in gladium alte eductum: & diſſecat ferro mediam frontem* Pandari *horrendo vulnere, inter utraque tempora & genas imberbes. Fit ſonitus, terra quaſſata eſt magno* illo *pondere: trahit moriens* in *terra membra deficientia & arma ſanguinolenta: & caput* ſciſſum *in partes æquales pependit illi hinc atque hinc ex utroque humero.*

Trojani fugiunt diſpulſi tumultuoſo metu: & ſi illa cogitatio ſuccurriſſet ſtatim victori Turno, *frangere manu obices & excipere ſocios portis, dies ille fuiſſet ſupremus bello & populo* Trojano: *ſed ira & immoderata cupiditas ſtragis impulit inflammatum* Turnum *adverſus oppoſitos* hoſtes.

NOTÆ.

alii etiam Syriæ apud Strabonem: qui tamen ait, quibuſdam videri eſſe Pithecuſæ incolas: eo quod πίθηκος, *ſimia*, Etruſca lingua *arimus* dicatur: ſed hæc quaſi admodum incerta videtur proponere. II. Quod vòces illas ἐν Ἀρίμοις, *in Arimis, apud Arimos*: quæ voces & Homeri ſunt & Heſiodi; in unum inſulæ ſubſtantivum vocabulum compoſuerit, *Inarime, Inarimes*. Nec eum excuſat Erythræus cum dicit, eodem exemplo eſſe, *Inalpinus*: hæc enim vox adjectiva eſt, quo in genere multo facilior eſt compoſitio. Nec item excuſant alii, cum ex Plinii auctoritate affirmant, ab Homero ſcriptum *Inarimen*, non *in Arimis*: Plinium enimvero erroris revincunt codices & interpretes Homeri omnes. Quod autem Virgilius hujus compoſitionis primus auctor ſit, hinc jure conjici poſſe exiſtimo: quod ante ipſum nemo; poſt ipſum ſtatim Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Plinius, Claudianus, aliique promiſcue omnes eadem uſi ſunt voce: ſibi glorioſum rati, cum eo aliquid, aut audere, aut errare. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Latinis*, Æ. 7. 54.

737. *Dotalis regia Amatæ.*] Laurentum, urbs regia Latini, cujus uxor Amata, Turno favens, Laviniam ipſi regnumque in dotem tradere conabatur, Æ. 7. 56. De *Ardea*, Rutulorum & Turni urbe regia, Æ. 7. 372, 410.

742. *Priamo narrabis Achillem*] Turnum; qui tam ſit infeſtus Trojanis, quam olim Achilles fuit. De *Achille*, Æ. 1. 103. Æ. 3. 321. De *Priamo*, Æ. 2. 506. De *Junone Saturni filia*, Æ. 1. 27.

747. *Telum,*] Pro enſe, ut jam alibi notavimus, Æ. 5. 438.

Primo interficit Phalarim, & Gygen poplite ejus *ſubſecto : deinde intorquet in dorſum fugientium haſtas ereptas* his occiſis: *Juno ſufficit* ipſi *robur & animum. Adjicit* iis *ſocium Halyn, & Phegeum perforato* ejus *ſcuto : poſtea ſuper muris inſcios* ingreſſus ſui *& agitantes pugnam, Alcandrum, & Haliun, & Noemona, & Prytanim. Connitens à dextra parte aggeris intercipit fulgenti enſe Lynceum incurrentem ex adverſo & appellantem ſocios ; caput cominus exciſum uno ictu procul concidit illi cum caſſide : deinde* interficit *Amycum venatorem ferarum, quo nullus alter* erat *ſolertior illinere manu ſpicula, & imbuere ferrum veneno : & Clytium Æoli filium, & Creteum charum Muſis, Creteum ſocium Muſarum, cui ſemper cantus & lyræ erant curæ, & ſonos odere chordis : ſemper cantabat equos, & bella hominum, & certamina. Denique duces Trojani cognitâ ſtrage ſuorum congregantur, Mneſtheus, & fortis Sereſtus : & cernunt ſocios vagos, & hoſtem admiſſum. Et Mneſtheus clamat : quo, quo dirigitis fugam ultra? quos jam habetis muros alios, qua præterea munimenta ? vir unus. clauſus undique veſtris aggeribus, ô cives, fecerit per urbem tantas cædes abſque ultione ? dejecerit ad inferos tot principes juvenum ? ô ineries ! nonne pudet & miſeret* vos *patriæ infortunatæ & antiquorum Deorum, & ingentis Æneæ ? Talibus* verbis *inflammati corroborantur, & ſtant ſpiſſo agmine. Turnus* incipit *ſenſim recedere è prælio, & accedere* ad *flumen &* ad *partem* murorum *qua clauditur flumine. Trojani* pergunt *eo ardentius incurrere magno clamore, & cogi in turbam. Veluti eum turba* aliqua *urget jaculis infeſtis immanem leonem : ille autem turbatus, iratus, torvè aſpiciens, cedit retro : nec tamen furor aut virtus ſinit* eum *obvertere terga ; nec ille valet, propter* multitudinem *armorum & hominum, contra ruere, licet id cupiat.*

Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen
Excipit : hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum : Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halyn comitem, & confixâ Phegea parmâ :
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq; Haliumq; Noëmonaq; Prytanimq;.
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat; huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput : inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno :
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis :
Cretea Muſarum comitem ; cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis ;
Semper equos atque arma virûm pugnaſque canebat.
Tandem ductores auditâ cæde ſuorum
Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus :
Palanteſque vident ſocios, hoſtemq; receptum.
Et Mneſtheus, quo deinde fugam ? quo tenditis ? inquit,
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis ?
Unus homo, veſtris, ô cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit ? juvenum primos tot miſerit Orco ?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque ?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis : at territus ille
Aſper, acerba tuens, retro redit : & neque terga
Ira dare aut virtus patitur ; nec tendere contra
Ille quidem hoc cupiens potis eſt per tela viroſq;.

N O T Æ.

769. *Connixus ab aggere dexter.*] Cum contra tenderet Lynceus, Turnus ſiniſtro latere innixus aggeri, dextra manu in dextrum quoque Lyncei latus incurrit : De *aggere*, ſupra v. 142.

773. *Ungere tela, &c.*] Medicatis & venenatis herbis, barbarico more.

785. *Orco.*] Inferorum Deo, G. 1. 277.

796. *Potis eſt.*] De hac voce, Æ. 3. 671. De *Iride*, Æ. 4. 700.

Haud

Haud aliter retrò dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes,
Bis converſa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è caſtris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëream cœlo nam Jupiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem:
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet: injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fariſcunt:
Diſcuſſæque jubæ capiti, nec ſufficit umbo
Ictibus; ingeminant haſtis & Troës, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur; & piceum, nec reſpirare poteſtas,
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis:
Et lætum ſociis ablutâ cæde remiſit.

Non aliter Turnus anceps retrò figit greſſus abſque feſtinatione, & animus exardeſcit furore. Immo etiam bis jam irruperat in hoſtes medios, bis verterat in fugam per muros turmas in ſe converſas. Sed omnis exercitus feſtinanter congregatur è caſtris in unum: nec Juno filia Saturni audet ſuppeditare Turno robur adverſus eos: nam Jupiter miſit è cœlo Irim aeriam, portantem ſorori mandata non grata; niſi Turnus exeat ex altis muris Trojanorum. Igitur juvenis nec amplius poteſt reſiſtere clypeo, nec manu; ita premitur jaculis undequaque intortis. Caſſis ſonat continuo ſictu circa cava tempora, & arma valida ex are rumpuntur lapidibus: & criſta dejecta ſunt è capite, nec clypeus par eſt adverſus tot ictus: ingruunt haſtis, & Trojani, & ipſe Mneſtheus inſtar fulminis: præterea ſudor è toto corpore labitur, & efficit nigrum fluentum, nec facultas eſt reſpirandi: difficilis anhelitus commovet membra fatigata. Tunc denique præcipitans immiſit ſe ſaliendo in fluvium cum omnibus armis: fluvius in ſuo flavo ſinu excepit cadentem, & portavit placidis aquis: & revexit gaudentem ad ſocios, ſanguine cædis purgato.

NOTÆ.

110. *Juba, &c.*] *Equina juba*, unde criſtæ galearum, Æ. 3. 468. *Umbo*, pars media eminens in clypeo, Æ. 2. 546.

113. *Piceum flumen.*] Sudor eſt pulveri commiſtus, picis inſtar nigreſcens & adhærens cuti.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS LIBER X.

ARGUMENTUM.

Jupiter advocato Deorum concilio, frustra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter se dissidentes: pronunciat se neutrarum partium fore, sed fatis omnia permissurum. Rutuli ad oppugnandam, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, dies aliquot in Etruria commoratus, collectis inde auxiliis, ad suos redit, triginta navium classe auctus. Nymphas, è suis navibus eam in speciem paulo ante transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de suorum periculo certior factus: sub primam lucem provectus in conspectum hostium, exercitum in litus exponit. Occurrunt Rutuli: commissoque gravi certamine, Pallas à Turno occiditur: cujus necem cum ulciscceretur Æneas magnâ strage, & Ascanius eruptione factâ copias suas paternis adjunxisset; Juno Turnum præsenti periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine: quem ille fugientem ad usque navem dum sequitur, retinaculis à Junone ruptis, ad litora Ardeæ proxima vi tempestatis abripitur. Mezentius pugna pro Turno succedens, & filius Mezentii Lausus, ab Æneâ occiduntur.

INTERPRETATIO. *Interim regia cœli omnipotentis aperitur: & genitor Deorum atque rector hominum cogit concilium in aulam stellatam: unde sublimis despicit cunctas terras, & castra Trojanorum, & gentes Latinas. Sedent in domo* aperta valvis *biforibus: ipse* Jupiter *orditur* sermonem: *Magni habitatores cœli, quare consilium vobis mutatum est* in *contrarium? & usque adeo pugnatis animis adversis!*

PAnditur interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraq; Dardanidum aspectat, populosq; Latinos.
Consident tectis bipatentibus: incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quianam sententia vobis
Versa retro? tantumq; animis certatis iniquis?

NOTÆ.

1. *Omnipotentis Olympi.*] Aliqui per *Olympum*, Jovem intelligunt, quem eo etiam nomine esse appellatum probat in indice Erythræus, ex Cæcilio Minutiano Apuleio, ex Cleanthe, & Diodoro Siculo. Alii melius *cœlum* accipiunt: quod *omnipotens* dicitur, vel quia Jupiter omnipotens in eo habitat; vel quia ad omnium rerum productionem per siderum influxus conducit; ut terra per vim suam, quæ ideo dicitur *omnipotens*. Sic *Olympum omnipotentem* distinguit à Jove, Æ. 12. 791. *Rex omnipotentis Olympi*. De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Latinis*, Æn. 7. 54.

5. *Tectis bipatentibus.*] Ubi janua est *biforis*, quæ in dextram lævamque aperitur. Sic Auson. Epig. 137. 3. vocat *pugillar bipatens*, quod apertum duas paginas explicat.

6. *Quianam sententia vobis versa, &c.*] Id est, cur immemores estis meæ sententiæ, quâ prohibueram, ne Itali Trojanis obstarent? Vel, cur mutastis ipsi sententiam vestram, quâ statueratis neutris partibus favere? *Quianam*, Æ. 5. 13. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Abnueram

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ, ne accerſite, tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit:
Nunc ſinite, & placitum læti componite fœdus.
Jupiter hæ paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O pater, ô hominum Divûmque æterna poteſtas,
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli? Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Nunquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis

prohibueram ne *Italia bello congrederetur* cum *Trojanis*: *quæ diſſenſio* eſt *contra prohibitionem? quis timor impulit vel hos, vel iſtos capere arma & commovere ferrum? veniet legitimum pugnæ tempus, ne accelerate* illud: *quando aſpera Carthago inferet Romanis urbibus magnam perniciem & Alpes patefactas: tunc licebit pugnare odiis, tunc* licebit *depopulari res* Trojanas: *nunc permittite, & læti conciliate pacem* quæ *placet* mihi. *Jupiter* dixit *hæc paucis* verbis: *at pulchra Venus non pauca reſpondet adverſum. O genitor, ô ſempiterna virtus hominum ac Deorum (ſcilicet quid eſt aliud, quod nunc poſſimus invocare?) vides quomodo Rutuli inſoleſcant? & quomodo Turnus conſpicuus equis rapiatur inter medios, & irrumpat ſuperbus felici prælio? munimenta clauſa jam non tuentur Trojanos: immo committunt pugnam intra portas, & in ipſis propugnaculis murorum, & foſſæ replentur ſanguine. Æneas abeſt* illinc *inſcius* rerum illarum. *An nunquam permittes* eos *liberari obſidione? rurſus hoſtis inſtat muris Trojæ reſurgentis, & præterea alter exercitus: & rurſus Tydei filius inſurgit in Teucros ab Arpis Ætolis.*

NOTÆ.

11. *Adveniet . . . . tempus, &c.*] Quaſi dicat Jupiter: *Nemo mihi objiciat, quod faveam Trojanis, eoſque illæſos eſſe perpetuo velim. Adveniet tempus præſcriptum fatis, quo eorum poſteri gravibus & ipſi cladibus afficientur, ab Annibale & Carthaginienſibus.*

12. *Carthago, &c.*] Significat bella Punica, à Carthaginienſibus ter geſta cum Romanis: quorum ſecundo Annibal per Hiſpanias, Galliaſque in Italiam exercitum traduxit, ſuperatis Pyrenæis & Alpibus, Italiam fere totam in ſuam poteſtatem redegit, in ea per annos circiter ſexdecim inſedit: ſed Scipione interim in Africam immiſſo, revocatus in patriam, à Scipione victus eſt; Carthago vectigalis facta: atque ita bellum Punicum ſecundum confectum eſt, anno U. C. 553. Bello deinde Punico tertio deleta eſt urbs eadem, à Scipione juniore ſive Æmyliano, anno U. C. 608. De *Carthagine*, in argumento l. 4. De *Alpibus*, Italiam à Gallia & Germania diſterminantibus, Ecl. 10. 47.

13. *Exitium . . . . atque Alpes apertas.*] Nova & figurata locutio, pro, *immittit exitium per Alpes apertas*: ut notat Scaliger. Vel potius, *immittit Alpes*, id eſt, *Alpinos populos*: locum dixit, pro incolis: quemadmodum, G. 3. 31. *Addam urbes Aſia domitas, pulſumque Niphatem*: per *Niphatem* montem Armeniæ, Armenos ipſos intellexit, pulſos à Romanis. Aperuit autem ſibi Alpes Annibal maximo labore, adeſis aceto atque igne rupibus. Lege Livium l. 21. 36.

14. *Tum certare, &c.*] Tum licebit, ut Trojani, ſeu Romani eorum poſteri pateant odiis atque deprædationi hoſtium: vel, odiis veſtris, deprædationi hoſtium.

15. *Componite fœdus.*] Vel inter vos; vel inter Latinos ac Trojanos. De *Venere aurea*, id eſt, *pulchra*, Æ. 1. 595. De *Rutulis*, Æ. 7. 795. De *aggeribus*, Æ. 9. 142.

27. *Naſcentis Trojæ, &c.*] Æ. 7. 157.

28. *Ætolis ab Arpis Tydides.*] *Arpi*, Apuliæ Dauniæ urbs, cujus ruinæ adhuc dicuntur *Arpe*. Condita à Diomede Tydei filio, de quo, Æ. 11. 243. Ab eo petierat auxilium Turnus, Æ. 8. 9. nullo tamen ſucceſſu, ut patebit, Æ. 11. 243. Quare Venus hic fingit exercitum ab Arpis imminere, ut cauſam ſuam exaggeret.

Tydides

Tydides. Equidem, credo, mea vulnera reſtant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si ſine pace tua atque invito numine Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxiliò: ſin tot reſponſa ſecuti,
Quæ ſuperi maneſque dabant; cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet: & ſuperis immiſſa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
Dura: per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis;
Et, quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atq; Cythera,
Idaliæque domus: poſitis inglorius armis
Exigat hic ævum: magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam: nihil urbibus inde
Obſtabit Tyriis. Quid peſtem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugiſſe per ignes?

Sane, opinor, ſupereſt ut ego rurſus vulnerer; & ego tua filia expecto arma mortalis viri. Si Trojani adierunt Italiam abſque tua venia, & invitâ divinitate tua; expendant pœnas delicti ſui, nec recrees illos ope tua: ſi vero id fecerunt *obſecuti tot oraculis, qua cœlum & inferi dabant* illis; *cur ullus nunc poteſt frangere* vim *mandatorum tuorum, vel cur poteſt ſtatuere nova fata? Cur memorabo naves incenſas in litore Siculo? cur regem procellarum, & ventos furioſos eductos ex Æolia* inſula, *aut Irim demiſſam ex aere? nunc quoque* Juno *concitat inferos, hæc ſola pars rerum reſtabat inexperta: & Alecto immiſſa ſubito* in loca *ſuperiora, ſævit in mediis urbibus Italorum. Non moveor ob regnum: ſperavimus illud, dum ſors favit: ſuperent, quos mavis ſuperare. Si nulla eſt plaga, quam aſpera uxor tua relinquat Trojanis: ô pater, obſecro per fumantes ruinas Trojæ dirutæ; liceat* mihi *eripere Aſcanium ſalvum è bello, liceat* ut *reſtet nepos. Æneas quidem agitetur fluctibus incognitis, & ſequatur iter quodcumque ſors offeret* ipſi; at *poſſim tueri, & ſubtrahere è crudeli prælio hunc* Aſcanium. *Eſt mihi Amathus, eſt alta Paphos, ſunt Cythera, & ades Idaliæ: illic ducat vitam ignobilis abjectis armis: impera* ut *Carthago opprimat Italiam gravi potentiâ, nihil ab eo* Aſcanio *obſtabit urbibus Punicis. Quid profuit Æneam evitaſſe ruinas belli, & fugiſſe per medios ignes Græcos?*

NOTÆ.

29. *Mea vulnera reſtant.*] Iliad. 5. 335. Cum Æneam, à Diomede lapidis ictu vulneratum, Venus oppoſito peplo è pugnæ periculo ſubduceret, à Diomede in vola manus vulnerata eſt. Mars deinde ad imum ventrem ab eo ſauciatus quoque eſt, v. 857.

36. *Erycino in litore.*] Æ. 5. 660. Mulieres Trojanæ, Junonis & Iridis ſuaſu, tædio navigationis, naves Æneæ exuſſerunt, dum is ludos celebrat ad patris Anchiſæ tumulum, prope Erycem, Siciliæ urbem & montem, qui nunc eſt mons *Sancti Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 24.

38. *Æoliâ excitos.*] Juno Æolum & ventos in Æneæ claſſem concitavit, Æ. 1. 56. ubi de inſulis *Æoliis*, ad latus ſeptentrionale Siciliæ.

Irim.] Miſſa eſt à Junone, ad Trojanas mulieres, ut eas ad incendium navium concitaret, Æ. 5. 606. Ad Turnum, ut eum ad bellum hortaretur, Æ. 9. 2. &c. De *Iride*, Æ. 4. 700.

39. *Manes.*] Deos inferorum, Æ. 6. 743. Hos commovit Juno cum in Trojanos furiam Alecto concitavit, Æ. 7. 324. Alecto deinde Amatam in furorem egit, ibid. 346. poſtea Turnum, ib. 409. De voce *bacchata*, quæ à furioſis Bacchi comitibus petitur, Æ. 4. 301.

51. *Amathus.*] Genit. *Amathuntis*, nunc *Limiſſo*, & *Idalium*, aut *Idalia*, *bourg Dalim*: & *Paphus*, ſive *Paphos*, *Baſſo*: urbes in Cypro inſula, quæ tota Veneri ſacra fuit, Æ. 1. 629. *Cythera*, *orum*, inſula inter Peloponneſum & Cretam, nunc *Cerigo*, Æ. 1. 261.

54. *Auſoniam.*] Italiam, Æ. 7. 55.

56. *Argolicos.*] Græcos, ab urbe *Argis*, Æ. 1. 289.

Totque

Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atq; ſolum quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumq; revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam Divûmque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit? ubi hic Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Trojam circundare flammis
Naſcentem, & patriâ Turnum conſiſtere terrâ;
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?

& quid profuit *evaſiſſe tot pericula maris & terræ immenſa? dum Trojani quærunt Latium, & Trojam rurſus cadentem? nonne potius* erat *manere* in *ultimis ruinis patriæ, & in terra ubi fuit Troja? O pater, redde, precor, miſeris* illis *Xanthum & Simoënta, & permitte Trojanis rurſus adire caſus Troïcos. Tum Juno regina, commota furore aſpero,* ait: *quare cogis me ſolvere profundum ſilentium, & patefacere ſermone dolorem occultum?* an *ullus hominum aut Deorum coegit Æneam adire bellum, aut opponere ſe hoſtem regi Latino? adiit Italiam fatis ſuadentibus, incitatus vaticiniis Caſſandræ, ſit* ita ſane. *An ſuaſimus* ei ut *deſereret caſtra* ſua, *aut crederet vitam* ſuam *ventis? an* ſuaſimus, ut *traderet puero adminiſtrationem belli & urbem* ſuam; *aut* ut *ſollicitaret fidem Etruſcam & populos tranquillos? quis Deus, qua infeſta vis noſtra impulit* eum *in* hoc *damnum? ubi* eſt in *ea re Juno, & Iris miſſa ex aere? Injuſtum eſt* nempe quod *Itali cingant ignibus Trojam novam*; & quod *Turnus maneat in patria tellure:* Turnus, inquam, *cui Pilumnus eſt avus, cui Dea Venilia* eſt *mater. Quid* ergo illud eſt, quod *Trojani nigris tadis inferunt vim Latinis? opprimunt imperio regiones non ſuas, & abducunt prædas?*

NOTÆ.

58. *Latium, &c.*] Æ. 7. 54. *Teucri*, Æ. 1. 239. *Pergama*, arx Trojæ, Æ. 1. 470. *Recidiva*, aliqui explicant *reſtituta*; ego, *caduca, rurſus cadentia*, Æ. 7. 322. *Xanthus*, & *Simois*, Troadis fluvii, Æ. 1. 104. 477.

68. *Caſſandra . . . . furiis.*] Amarum Junonis dictum: quo ſignificat Æneam furioſa quædam Caſſandræ vaticinia pro Deorum & fati monitis accepiſſe. *Caſſandra*, Priami filia fuit & vates, Æ. 2. 246. Prædixerat Anchiſæ Trojanos venturos in Italiam, Æ. 3. 183.

70. *Puero.*] Aſcanio, cui curam novæ Trojæ crediderat, ſub tutela tamen Mneſthei & Sereſti, Æ. 9. 171.

71. *Tyrrhenamve fidem, &c.*] Æneas, Evandri conſilio, Tarchontem & Tyrrhenos, à Mezentio rege diſſidentes, adierat, opem ab iis petiturus, Æ. 8. 597. De *Tyrrhena gente*, ibid. 479.

76. *Pilumnus avus, &c.*] *Pilumnus* & *Picumnus* fratres, antiqui Rutulorum reges: Jovem, juxta aliquos, patrem habuerunt. *Pilumnus*, ob inventum *pili* uſum in comminuendo frumento, totamque pinſendi artem, inde nomen habuit. *Picumnus*, ob inductum morem ſtercorandæ terræ, *Stercutius* etiam eſt appellatus. Iidem dicti ſunt Dii conjugales: iiſdemque, ſtatim ut natus erat infans, lectus in atrio domus honoris cauſa ſternebatur, teſte Varrone apud Nonium: quare ipſos etiam neceſſe eſt aliquid eorum reperiſſe, quæ ad conjugia puerorumque inſtitutionem pertinent. Ab hoc primo *Pilumno*, aut multi, aut omnes deinde Rutulorum reges, *Pilumni* dicti ſunt: ſiquidem Pilumnus dicitur Turni *parens*, Æ. 9. 4. Turni *avus*, hic: Turni *quartus pater*, id eſt, *abavus*, infra v. 619. De *Venilia* genere nihil reperitur, niſi quod erat ſoror Amatæ, Latini uxoris: de ejuſdem divinitate nihil, niſi quod a Servio Nympha dicitur.

77. *Face, &c.*] Significat primos belli motus ob occiſum à Trojanis Sylviæ cervum excitatos: ubi ruſticis armis fuſtibus obuſtis, & ſtipitibus primo res acta eſt, Æ. 7. 506.

Quid,

quid eſt, quod *decipiunt ſoceros, & eripiunt ſponſas è ſinu* ſponſorum? quod *manu precantur pacem, & prætendunt arma navibus? Tu potes ſuffurari Æneam è manibus Græcorum, & opponere pro viro* illo *nubem, & vanas auras; & potes transformare naves in totidem Nymphas: crimen eſt, nos adjuviſſe aliquantulum Rutulos adverſus* eum. *Æneas abeſt inſcius* periculi urbis, *& vero abſit inſcius. Eſt tibi Paphus & Idalium, ſunt Cythera ſublimia: cur* ergo *ſollicitas urbem potentem bello & animos belliceſos? an nos ſubruere tibi à fundamentis fragile regnum Troadis contendimus?* an, inquam, *nos? an* potius ille, *qui commiſit Trojanos* cum *Græcis? quæ fuit cauſa* cur *Europa & Aſia ſurgeret in bella, & ſocietas dirimeretur clandeſtino* amore? an *adulter Trojanus cepit Spartam me duce? an ego ſubminiſtravi arma, & alui bellum amoribus? tunc decebat te timere tuis: jam tardiùs inſoleſcis querimoniis non legitimis, & moves rixas inanes.*

Quid, ſoceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus ſubducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juviſſe, nefandum eſt.
Æneas ignarus abeſt: ignarus & abſit.
Eſt Paphos, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aſpera ten-
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo [tas?
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, & fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis aſſurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima
Cum deprenſa fremunt ſylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Inſit: eo dicente, Deûm domus alta ileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:

Juno loquebatur talibus verbis: *& omnes incola cœli muſſitabant diverſis ſententiis: veluti quando primi flatus fremunt incluſi ſylvis, & volvunt obſcuros ſonitus, ſignificantes nautis imminentem ventum. Tunc genitor omnipotens, cui* eſt *ſuprema potentia rerum, incepit* loqui: *illo loquente, alta aula Deorum conticeſcit, & tellus territa à fundamentis, & ſublimis æther tacet:*

NOTÆ.

79. *Soceros legere, &c.*] *Decipere, furtim accipere,* & quaſi *ſuffurari*: unde dicitur *ſacrilegus*, qui ſacra furatur: quo ſenſu compoſitum verbum magis eſt in uſu *ſublegere*: unde Ecl. 9. 21. *Sublegi tacitus tibi carmina nuper.*

80. *Pacem orare manu, &c.*] Id eſt, aliud verbis præ ſe ferre, aliud re præſtare. *Pacem orare manu*, eſt ſupplicum ritu ramos olivæ, tæniis laneis implicatos, manu prætendere, Æ. 7. 237.

81. *Tu potes Æneam, &c.*] Æneam Venus è Diomedis manibus eripuit, peplo, vel nebulâ pepli inſtar obductâ, ſupra, v. 29.

83. *Nymphas.*] Id à Cybele factum, Æn. 9. 117. ſed quaſi in gratiam Veneris factum eſſet, Veneri exprobrat Juno.

85. *Ignarus & abſit.*] Rationem petitam ex Æneæ abſentia, cum refutare non poſſit, ironicâ conceſſione eludit. De *Paphe, Idalio, &c.* v. 51.

87. *Urbem, &c.*] *Laurentum*, cujus imperium affectare Æneas videbatur, per Lavinæ conjugium.

88. *Noſne tibi fluxas, &c.*] Dixerat Venus, *Xanthum & Simoënta redde oro miſeris*: permitte ut in ipſis Trojæ reliquiis maneamus. Reponit Juno, *An ego id impedio, an Troja reliquias tibi invideo?* Vel præſens poſuit pro præterito, *An ego everti olim res Troja per ſe labentes & fluxas?*

89. *Qui Troas Achivis Objecit,*] *Parin* ſignificat: qui ſocietatem & jura hoſpitiorum violavit: Helenam Menelai regis Spartani conjugem, apud quem hoſpitio exceptus erat, rapuit, marito abſente; imo ſi fides hic eſt Junoni & Virgilio, per vim expugnatâ Spartâ id commiſit, Æ. 1 32. De *Achivis*, Æ. 1. 492.

91. *Europam, &c.*] Ubi Græcia. *Aſiam*, ubi Troas. *Spartam*, urbem Peloponneſi, Æ. 2. 577. *Dardanius*, Paris, è regia Dardani familia, Æ. 1. 239.

93. *Cupidine.*] Amore mutuo Helenæ & Paridis: *Cupido*, Veneris filius, Æ. 1. 662.

102. *Solo tellus.*] *Solo*, profunditate, qua ſoli-

Tum

Tum Zephyri poſuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem:
Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: ſolio tum Jupiter aureo
Surgit: cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Aſt legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur,
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxere coronâ.
Aſius Imbracides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Tybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon,

tum Zephyri quieverunt, mare ſternit tranquillam planitiem. Ergo accipite hæc mea verba, & imprimite ea in mentibus. Siquidem non permittitur Latinos ſociari Trojanis per fœdus, & veſtra diſſenſio non habet finem: ab hoc die, quæcumque ſit unicuique ſors, quamlibet ſpem ſibi aſſumat unuſquiſque ſive Trojanus, ſive Rutulus fuerit, hos tractabo ſine ullo diſcrimine: ſive urbs cingitur obſidione in damnum Italorum; ſive pernicioſo errore Trojanorum & ominibus infauſtis. Nec libero Rutulos fatis. Unicuique ſua incepta præſtabunt damnum aut felicitatem. Rex Jupiter æquus erit omnibus. Fata facient ſibi viam. Firmavit hoc per fluvium fratris Stygii, per ripas fluentes pice & nigris verticibus: & motu capitis commovit univerſum cœtum. Hic fuit finis ſermonum: tunc Jupiter ſurgit è ſolio aureo: quem ſuperi deducunt domum cingentes eum medium. Interim Rutuli ad omnes portas pergunt circum delere viros internecione, & circumdare muros incendiis. Exercitus autem Trojanorum clauditur obſeſſus intra aggeres: nec eſt ulla ſpes fugiendi. Infelices illi excubant fruſtra in altis turribus, & cingunt muros exiguo numero. Aſius filius Imbraci, & Thymœtes filius Hicetaonis, & duo Aſſaraci, & ſenex Tybris cum Caſtore, ſunt præcipui in turba propugnantium: duo fratres Sarpedonis, & Clarus & Hæmon è nobili Lycia, comitantur illos. Acmon ex urbe Lyrneſſo, ...

NOTÆ.

da terra eſt, Ecl. 6. 35. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5. De *Auſoniis*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

107. *Secat ſpem.*] Servius, Erythræus, & alii explicant, *ſequitur* ſpem: ſic enim *ſecundus* & *ſecta* derivantur à *ſequendo*. Turnebus interpretatur *diſſecat*, & ſibi quaſi *ſeparat* & *ſumit*. Idem innuit adhuc tertiam interpretationem, *tranſigit, abſolvit, exequitur*, ex illo Horatii, Sat. I. 1. 10, 15. *Ridiculum acri fortius & melius magnas plerumque ſecat res.*

108. *Rutuluſve fuat.*] *Fuerit*: defectivum futuri temporis. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

110. *Errore malo ... monitis ſiniſtris.*] Quibus impulſi ſunt, ut urbe ſe clauderent.

113. *Stygii per flumina fratris, &c.*] Per *Styga*, Plutonis inferorumque flumen: per quod *Dii* jurabant, G. 3. 551. Æ. 6. 323. De *Olympo* Ecl. 5. 56.

117. *Ad limina.*] Ex patenti aula, ubi habitum concilium fuerat, ad ipſius interioris domus januam.

125. *Germani Sarpedonis ambo, &c.*] Fratres Sarpedonis, qui Lyciæ rex, Jovis ex Laodamia filius, occiſus eſt à Patroclo in obſidione Trojæ, Æ. 1. 104. *Germani* autem dicuntur à Varrone, qui ex eadem genitrice manant: aut melius à Feſto, qui ex eodem *germine*, & ſtirpe, ſive paternâ, ſive maternâ, ſunt.

128. *Lyrneſius.*] Ex urbe Phrygiæ *Lyrneſſo*, non longe à Thebe, circa ſinum Adramyttenum: ubi ſuos *Cilices* ponit Homerus: qui ab Achille pulſi, & in meridionalem Aſiæ minoris partem

Nec

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis:
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho
Lucet ebur. Fuſos cervix cui lactea crines
Accipit & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſq;
Quidve petat, quidve ipſe ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet, immiſceq; preces: haud ſit mora, Tar-
Jungit opes, fœduſque ferit. Tum libera fatis

non inferior patre Clytio aut fratre Mneſtheo, contendens toto corpore jacit vaſtum ſaxum, quod erat *non parvum fragmentum montis. Alii conantur propugnare* urbem *jaculis, alii lapidibus: & immittere tedas, & imponere ſagittas nervo* arcus. *Ecce ipſe puer Dardanius, digniſſimus amor Veneris, in mediis nudatus* ſecundum *pulchrum caput, fulget quaſi gemma, qua diſtinguit aurum rutilum, & ornamentum* eſt *colli vel capitis: aut quemadmodum ſplendet ebur infixum ex arte, vel buxo, vel terebintho Oricia* urbis. *Huic cervix candida ſuſtinet capillos promiſſos, & circulus auri flexilis ſubligat* eos. *O Iſmare, bellicoſi populi viderunt etiam te intentare vulnera, & ungere ſagittas veneno: te,* inquam, *generoſe* juvenis *è patria Lydia, ubi homines colunt opimos agros, & Pactolus ſpurgit* eos *auro. Aderat quoque Mneſtheus, quem honor priſtinus ejecti è murorum propugnaculis Turni evehit* in *altum: & Capys, à quo nomen inditum eſt urbi Campanæ. Illi commiſerant inter ſe prælium aſperi belli: Æneas* autem *media nocte ſcindebat mare. Scilicet poſtquam ab Evandro venit* ad *regem* Tarchontem, *ingreſſus* in *caſtra Tyrrhena; & aperuit regi nomen & genus; & expoſuit quid poſcat, aut quid ipſe offerat, quas vires Mezentius aſſociet ſibi, &* quam ſit *violentus animus Turni; monuit, quæ ſit* habenda *fides rebus hominum, & adjicit preces: mora nulla adhibetur, Tarchon ſociat vires* ſuas, *& iuit fœdus. Tunc populus Etruſcus* non *impeditus fatis,*

NOTÆ.

Profugi, ad orientem Pamphyliæ conſederunt; ubique condiderunt urbes cognomines *Lyrneſſum* & *Thebas*, & *Ciliciæ* novæ nomen dederunt. Ita Strabo, l. 14 ex Callifthene. Quare cum diximus, Æ. 2. 456. Andromachen filiam fuiſſe Eetionis, Thebani regis in Cilicia; Ciliciam veterem & Homericam, non novam accepimus.

129. *Fratre Mneſtheo.*] Servius legit *Meneſtheo*, ut ſit dactylus in quinta ſede: ſed è probatiſſimis codicibus malim legi *Mneſtheo*, ut *fratre* ſit ſpondæus. ultima ſyllaba producta, ob ſequentem duplicem conſonantem in *Mneſtheo*.

133. *Dardanius puer.*] Non tantum Trojanus, ſed ex regia *Dardani* familia etiam oriundus, Æ. 1. 239, 288.

136. *Oriciâ terebintho.*] *Terebinthus*, arbor eſt reſinæ ſpeciem fundens, ligno ebeni inſtar eximii ac nigri ſplendoris: magna naſcitur in Syria, brevis ac fruticoſa in Macedonia, Plin. l. 13. 6. *Oricum*, oppidum eſt Macedoniæ, Plinio, in Epiri confinio, ad mare Ionium, nunc *Orco*: ab aliis Chaoniæ regioni Epiri annumeratur.

141. *Mæonia, &c.*] Quæ deinde *Lydia* dicta eſt, Aſiæ minoris mediterranea regio. De *ea*, ejuſque fluvio Pactolo, aureis arenis nobili, Æ. 4. 216.

145. *Campana urbi, &c.*] *Capuæ*, quæ Campaniæ caput fuit: nunc quæ extat hujus nominis, ab antiqua fere leucæ ſpatio diverſa eſt.

148. *Ut ab Evandro.*] Quomodo Æneas ab Evandro ad Tarchontem, Etruſcorum ducem, Evandri ſuaſu abierit, vidimus Æ. 8. 478, 597.

154. *Libera fatis.*] Quia fatis prohibebatur, ne, poſt expulſum Mezentium, alium ſibi regem niſi exteram ſtirpis, aſſumeret, Æ. 8. 498.

Claſſem

Claſſem conſcendit, juſſis gens Lydia Divûm
Externo commiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri, jam quærit ſidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſq; movete:
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus æratâ princeps ſecat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum; qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquere Coſas: queis tela, ſagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

conſcendit naves, creditus ducì extero ex *imperio Deorum. Navis Æneæ habet primum* locum, *ornata* circa *roſtrum leonibus Phrygiis. Ida aſſurgit ſupra*, mons *gratiſſimus Trojanis exulibus. Ingens Æneas hic ſedet, & meditatur ſecum varios caſus belli, & Pallas admotus* ad *lævum latus* ejus, *modo inquirit de aſtris*, quæ ſunt *itinera noctis*; *modo* de iis, *qua* Æneas *ſuſtinuit terra & mari. O Muſa, aperite nunc Helicona, & ſuggerite* mihi hos *cantus? qua multitudo ſequatur interim Æneam è regione Etruſca, & impleat naves, & feratur mari. Primus Maſſicus findit mare Tigri aratâ: ſub quo* ſunt *mille manus juvenum: qui venerunt è muris Cluſii & urbe Coſa*; *quibus arma* ſunt *ſagitta, & leves pharetra in humeris, & arcus mortifer.*

NOTÆ.

155. *Gens Lydia.*] *Etruſci*, ſive *Tyrrheni*, è *Lydia* oriundi, Æ. 8. 479. Æ. 2. 781.

156. *Æneia puppis.*] Probabile eſt Etruſcos tum claſſem paratam habuiſſe, cui ſola Æneæ inſignia ad ornatum imponenda fuerint. Neque enim tantulo tempore potuit ædificari, quantulo Æneas apud eos moram fecit.

157. *Roſtro Phrygios, &c.*] *Idam* habuit in inſignibus, quia in illo Phrygiæ monte claſſem olim ad fugam ædificaverit, Æ. 3. 6. auſpiciis *Cybeles*, quæ pinus, in eo monte ſibi ſacras, Æneæ in id opus conceſſerat, Æ. 9. 88. Ideo *leones* appoſiti, quia ſacri ſunt Cybele. *Phrygii* dicti, quia Cybeles cultus in Phrygia præcipue vigebat. Æ. 3. 111. De *roſtro* navium, Æ. 5. 143. De *Teucris*, Æ. 1. 139.

160. *Pallas.*] Evandri filius, Æ. 8. paſſim.

163. *Pandite nunc, &c.*] Eundem hunc verſum adhibuit in enumeratione auxiliorum Turni, Æ. 7. 641. *Deæ*, Muſæ, Ecl. 3. 60. *Helicon*, mons Bœotiæ, Parnaſſo vicinus, Muſis ſacer.

164. *Tuſcis.*] De iis jam ſæpe diximus, Æ. 8. 479, &c. Pro variis temporibus & colonis varia mutarunt nomina: modo *Etruſci*, modo *Tyrrheni*, modo *Tuſci*. Primo Appenninis montibus à ſeptentrione & occidente, mari infero à meridie, Tyberi ab oriente, terminari ſunt, Ligurum etiam partem aliquam complexi: tumque duodecim in populos urbeſque diſtincti: quibus totidem præerant principes, *Lucumones* patrio nomine communiter dicti; quorum unus aliis per vices præerat. Talis fuit *Mezentius*, rex ſive Lucumo Cæritis urbis: talis *Porſena* rex Cluſii, &c. Poſtea ut teſtatur Livius, l. 5. tranſgreſſi Appenninum, circa Padum ad uſque Alpes tenuere: ibique totidem ſtatuere colonias, quot erant gentis capita, nimirum duodecim: hinc à Gallis deindè pulſi ſunt, & intra fines antiquos repreſſi. Atque hujus Etruriæ Circumpadanæ caput fuiſſe Mantuam ait Virgilius, infra, v. 201. Ubi eamdem ipſi diviſionem populorum tribuit: ut primo totum *genus* tres in tribus ſivè *gentes*: mox ſingulæ tribus in quatuor *populos*, ſive urbes, aut curias, diſtinguerentur.

166. *Maſſicus.*] Rex, ſive Lucumo *Cluſii* urbis & *Coſæ*. Tamen, infra v. 655. Cluſii rex vocatur *Oſinius*. Igitur vel idem duplici nomine dictus eſt *Oſinius* & *Maſſicus*: vel *Maſſicus* rex fuit Coſæ, *Oſinius* Cluſii; ita tamen ut Oſinius ſubeſſet Maſſico, unde urbs utraque Maſſicum ducem ſequi dicitur. Et vero reges illos inter ſe non fuiſſe æqualis dignitatis, ex eo patet; quod primo tres, deinde duodecim in partes populi illi dividerentur, ut modo diximus. *Tigri*. Nomina navium, petita à figuris in puppi vel prora pictis aut ſculptis.

167. *Cluſi, &c.*] *Cluſium*; urbs Etruriæ mediterranea, hodie *Chiuſi*: ad paludem longiſſimam, quam *Clanis* fluvius trajicit, hodie *la Chiana*.

168. *Coſas.*] *Coſa*, vel *Coſſa*, vel ſingulari numero *Coſa*, Etruriæ maritima urbs, ad promontorium *Argentarium*, quod hodie eſt *monte Argentaro*: urbs ipſa putatur quibuſdam eadem eſſe quæ dicitur *Orbetello*; ſed aliis melius oppidum vicinum, *l' Anſedonia*.

169. *Coryti.*] Græca vox, γωρυτὸς, *pharetra*, theca ſagittarum. Qua voce, poſt Virgilium, uſi Ovidius & Statius.

Simul eſt *ferox Abas : tota hujus acies ſplendebat armis conſpicuis, & puppis Apolline aurato. Populonia patria ſubjecerat illi ſexcentos juvenes peritos belli : Ilva autem trecentos, inſula nobilis copioſis metallis Chalybum. Tertius* erat *ille Aſylas interpres* rerum *divinarum & humanarum, cui obtemperant viſcera animalium, & aſtra cœli & voces avium, & flamma fulminis ominoſi : trahit* ſecum *mille* viros *confertos numero & rigidis haſtis. Piſæ, urbs Tuſca ſitu, orta* ex Piſis *Alpheis, juſſerant hos ſubeſſe* Aſylæ. *Sequitur Aſtur formoſiſſimus, Aſtur fidens equo & armis pictis. Qui ſunt* ex *patria Cærete, qui in Campis Minionis ; & antiqui Pyrgi, & Graviſca* ubi *mala temperies* aëris, *adjungunt trecentos : omnibus par* eſt *voluntas ſequendi. Non ego omittam te, ô Cinyra generoſiſſime bello dux Ligurum : & Cupavo* quem *pauci ſequuntur,*

Unà torvus Abas : huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes : aſt Ilva trecentos,
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Divûmq; interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes :
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens & verſicoloribus armis.
Ter centum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis ;
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello,
Tranſierim, Cinyra ; & paucis comitate Cupavo,

NOTÆ.

172. *Populonia mater.*] *Populonium*, vel *Populonia*, in promontorio cognomine : cujus ex ruinis non procul condita eſt urbs hodie dicta, *Piombino*. Dicitur urbs, *mater* : quemadmodum Italia *parens*, G. 2. 173.

173. *Ilva.*] Græcis dicta *Æthalia*, nunc *Elba* : in conſpectu Populoniæ, ad meridiem : ferri fodinis olim ferax, quæ duo hæc habebant præcipua, teſte Strabone, l. 5. Unum, quod in ipſa inſula fornacibus liquari ferrum non poſſet, ſed ideo in continentem transferretur : alterum, quod foſſæ, unde ferrum eſſet erutum, rurſus tractu temporis implerentur : quare merito dicuntur à Virgilio, *inexhauſta*.

174. *Chalybum metallis.*] Ferro, cujus cudendi ars præcipua fuit apud *Chalybes*, populos, vel Ponti, vel Hiſpaniæ, G. 1. 58. à quibus ferrum optime temperatum dicitur *chalybs*.

176. *Pecudum fibræ, &c.*] Significantur hic I. Per fibras pecudum, *aruſpices*, qui futura prædicebant ex inſpectis extis & viſceribus hoſtiarum, Æ. 8. 498. II. Per ſidera, *aſtromantia*. III. Per volucrum linguas, *ars augurum*, Æ. 3. 361. IV. Per fulmina præſaga, *ars ominatoria*, quæ ex dextro aut ſiniſtro caſu aliiſque fulminum circumſtantiis præſagia ducebat, Ecl. 1. 16.

179. *Alphea Piſa, &c.*] *Piſa*, vel *Piſæ* : urbs in confinio Etruriæ, prope *Ligures*, adhuc retinens nomen ad fluvium Arnum, *Arno*. Condita putatur à Peloponneſiis, vel poſt bellum Trojanum eò per errorem pulſis ; vel, ut Virgilius cenſet, ante ipſa Trojana tempora. Eſt autem in Peloponneſo urbs cognominis ad *Alpheum* fluvium, G. 3. 19. Æ. 3. 694.

183. *Cærete domo, &c.*] Ex urbe *Cæretana*, hodie *Cerveteri*, cui prius Mezentius imperabat, Æ. 8. 479, 597. *Minio*, hodie *Mugnone* : fluviolus, non qui *Cære* alluit, ut aliqui perperam notarunt ; ſed qui ab ea urbe diſtat leucis aliquot ad occidentem.

184. *Pyrgi.*] Oppidum maritimum, nunc dirutum, Cæretanæ urbi vicinum ad occidentem : Martialis vocat *litoreos Pyrgos*, à πύργοι, *turres*.

184. *Intempeſta Graviſca.*] *Graviſca*, vel *Graviſcæ* : maritima item urbs fuit, jam plane exciſa. Nomen habet à *gravitate* aëris, vicinarum paludum odore corrupti ; ut ex Catone apud Servium, & Rutilio conſtat. Ideo *intempeſta* à Virgilio vocantur, quia carentes aëris ſalubri temperie.

185. *Ligurum.*] *Liguria* duplex, alia litorea, Alpibus ab occidente ; Macro fluvio, *la Magra*, ab oriente : Apenninis jugis, à ſeptentrione ; mari Liguſtico, à meridie definita. Alia mediterranea, ultra Appenninum ad ſeptentrionem excurrens, uſque ad Padum, *le Po*. Litorea nunc fere eſt, *la riviere de Genes* ; ubi *Genua*, urbs & reſpublica : mediterranea nunc capit ducatum Montis ferrati, partemque Mediolanenſis & Pedemontii principatus.

186. *Cinyra.*] Sic repoſuimus è MSS. Nicolai Heinſii : cum antea legeretur *Cycne*, nullo ſenſu. Neque enim ea quæ de Cycno mox dicuntur, ad hunc pertinent, ſed ad *Cupavonem*

Cujus

Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæq; inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem:
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis; ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,

Cujus è capite attolluntur pluma cycnea. Amor crimen eſt *veſtra* familiæ, *& inſigne* petitum ex *transformatione patris. Scilicet aiunt Cycnum, dum deſiderio dilecti Phaëtontis cantat inter arbores populos ac umbracula ſororum* ejus, *&* dum *recreat cantu triſtem amorem: albeſcentem teneris plumis traduxiſſe ſenectutem, deſerendo terras & petendo cœlum cantu. Filius ſecutus claſſe turmas aqualium, propellit remis magnam* navem *Centaurum*: *ille* Centaurus *impendet aquæ, & ſublimis intentat fluctibus vaſtum ſaxum, & findit profundum mare longâ trabe. Ille etiam Ocnus, filius Mantûs vatis & fluvii Etruſci, movet exercitum è patria regione*: ille, *ô Mantua, qui dedit tibi muros & nomen matris ſuæ, ô Mantua illuſtris majoribus, ſed ſtirps non* eſt *eadem omnibus: habet tribus tres, populos quatuor ſub* unaquaque *tribu, ipſa* eſt *primaria populorum* illorum, *robur* illi *ex Etruſca cognatione. Præterea Mezentius concitat contra ſe quingentos ex illa* regione,

NOTÆ.

186. *Cupavo.*] Phaëton, Clymenes & Solis filius, Epaphi regis Ægypti convitiis adactus ut ſe filium Solis probaret: cum à patre petiiſſet currus regimen in unum diem, & ægre obtiniſſet, deflecteretque à conſueta diurni currus orbita, atque ita mundus ardere cœpiſſet: Jovis fulmine percuſſus in Eridanum cecidit. Ovid. Met. 2. Phaetontis ſorores, *Phaëtuſa, Lampetie* & *Lampetuſa*, cum eum toto orbe quærerent, tandem ejus tumulum in Eridani ripis nactæ, ibidem fletu contabuerunt: & in arbores mutatæ ſunt vel alnos, vel populos; unde *ſuccinum* ſive *electrum*, quaſi lacrymas, manare Poëtæ finxerunt. *Cycnus*, Ligurum rex, materno ſanguine & amicitia conjunctiſſimus Phaëtonti, apud eundem fluvium ex dolore in cycnum converſus eſt, Ovid. Met. 2. 367. *Cupavo, Cupavonis*, hujus Cycni filius à Virgilio dicitur, id eſt, unus è poſteris. Quis autem fuerit fluvius ille *Eridanus*, electri ferax, ambigitur. Vulgò Poëtis *Padus* putatur, ſuperioris illius Italiæ, ſive Galliæ Ciſalpinæ fluvius, G. 1. 482. Joannes Goropius *Viſtulam* eſſe exiſtimat, Poloniæ & Pruſſiæ fluvium; quia electrum è Pruſſiæ litoribus mitti certum eſt. Cluverius arbitratur eſſe fluvium *Radanum Radaunne*: qui Dantiſcum urbem interfluens, non procul inde ſe Viſtulæ immiſcet.

188. *Crimen amor veſtrum.*] *Veſtrum crimen*: id eſt, familiæ illius veſtræ, (nam *Cycnus* Phaëtonti ejuſque ſororibus per Clymenem ſanguine junctus erat) fuit amor in Phaëtonta, dolorque nimius de ejus interitu: quo offenſi Dii tam multos ex eadem familia in alienas formas immutarunt. *Formaque inſigne paterna.* Plumæ olorinæ, ſive cycneæ, è galea ſubrectæ.

195. *Centaurum.*] Navim, cui inſculptus Centaurus ſaxum intentans. De *Centauris*, monſtris, ſuperiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286.

198. *Ocnus.*] Non conditor, ſed inſtaurator, ſive munitor urbis Mantuæ: cui muros & nomen matris ſuæ dediſſe fingitur. Quo nomine antea dicta fuerit *Mantua*, ignoratur. *Ocnus*, idem qui *Bianor* appellatur, Ecl 9. 60.

199. *Fatidicæ Mantûs*] *Manto*, genitivo Græco *Mantûs*: Tireſiæ vatis filia. *Fatidica* dicitur, ex ipſa vi nominis: eſt enim *μάντις, vates.*

Tuſci amnis.] *Tyberis*, qui Tuſciam à vicinis regionibus diſterminat, Æ. 8. 330.

201. *Mantua dives avis.*] Urbs Galliæ Ciſalpinæ, nunc Ducatus caput: ſita in medio ſtagno, quod *Mincius* amnis efficit. Primi ejus conditores fuere *Tuſci*: qui ex Etruria, ſive Tuſcia antiqua, in eam regionem effuſi; eamdem illic, quam apud ſe, regiminis formam conſtituerant, duodenas in urbes ac populos adminiſtrationem partiti: ut jam diximus, v. 164. Duodecim urbium illarum novæ Tuſciæ, *Mantuam* caput Virgilius facit, ut faveat adulteriumque patriæ, cum tamen caput eſſet *Felſina*, quæ dein-

Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanes Triton, & cœrula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jamq; dies cœlo concesserat, almaq; curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio, chorus ecce suarum
Occurrit comitum Nymphæ, quas alba Cybele
Numen habere maris, Nymphasq; è navibus esse
Jusserat: innabant pariter, fluctusq; secabant;
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens, dextra puppim tenet: ipsaq; dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: vigilásne, Deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.

quos Mincius, habens *patrem Benacum, coronatus arundine viridi ducebat in mare navibus inimicis* Mezentio. *Ducit* eos *Auletes gravis, & erigens* se *percutit undam centenis* remis *ligneis: fluctus spumant agitato mari. Portat illum Triton vastus, & terrens mare cæruleum* tubâ *è concha: huic* Tritoni *merso usque ad latera, vultus pilosus exhibet hominem, venter exit in Pristin, unda spumosa sonat sub pectore semiferino. Tot principes selecti navigabant triginta navibus in auxilium Trojæ* novæ, *& scindebant arato* rostro *spatia salsa* aquæ. *Et jam lux abierat è cœlo, & benefica Luna attingebat medium cœlum curru nocturno: Æneas ipse sedens moderatur gubernaculum, & dat operam velis: non enim sollicitudo permittit* ejus *corpori* ullam *quietem. Et ecce turba suarum sociarum offert se ipsi in medio cursu:* scilicet, *Nymphæ, quas benefica Cybele voluerat frui divinitate maris & fieri Nymphas è navibus: natabant simul, & scindebant undas; quot antea naves arata stabant ad litus. Agnoscunt procul Regem, & circumeunt* eum *salzando. Cymodocea, quæ erat peritissima loquendi* inter *illas, tenet manu dextrâ puppim, sequens prope: & ipsa emergit tergo, ac subnatat sinistrâ* manu per *aquas quietas. Deinde sic affatur Æneam insciam* harum rerum: *ô Ænea, soboles Deorum, an vigilas? vigila, & laxa funes velis.*

NOTÆ.

de *Bononia* appellata est, juxta Cluverium, Ital. l. 1. 26.

205. *Benaco, &c.*] *Benacus*, lacus est ejusdem Galliæ Cisalpinæ, in agro Veronensi, nunc *lago di Garda*, G. 2. 160. *Mincium* fluvium emittit, *Menzo*: qui postquam urbem *Mantuam* in modum lacus circumalluit, exonerat sese in Padum. *Mincium* hunc ne ducem esse putes, sed ipsum fluvium, cujus è ripis collecta classis hæc fuerat quingentorum hominum, quorum dux *Auletes*.

209. *Triton.*] Neptuni tubicen, conchâ utens pro tuba, superiore parte vir, inferiore piscis, Æ. 1. 148.

211. *Pristin.*] Piscem immanem, è balænarum genere, Æ. 3. 427.

214. *Salis, &c.*] *Sal*, pro mari, Æ. 1. 541. De *aratis rostris*, Æ. 5. 143.

216. *Phœbe.*] Luna, Phœbi soror, Ecl. 3. 67. De *Olympo*, monte Thessaliæ, qui pro cœlo sumitur. Ecl. 5. 56. De *Cybele*, Æn. 3. 111. De *navibus Æneæ*, in Nymphas transformatis, Æ. 9. 120.

218. *Velisque ministrat.*] Proprium est, *ministrare* alicui homini: translatum *ministrare velis*: ministrabat autem Æneas, non colligendo aut explicando vela; quod inferiorum erat operarum: sed *pedes*, id est, funes qui extremis angulis majoris veli alligati erant, aut contrahendo, aut remittendo; quod gubernatoris erat munus, Æ. 5. 830.

224. *Lustrant.*] Circumeunt, Æ. 1. 612.

228. *Vigilasne, &c.*] Ratione quippe temporis dormire debuerat; nisi gubernatoris partes in se suscepisset. Sunt, qui allusum putent ad morem Romanum; quo, postquam indictum erat bellum, imperator Martis sacrarium ingressus, hastam simulacri commovebat, dicens,

Nos

Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genitrix faciem miſerata refecit:
Et dedit eſſe Deas, ævumq; agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenet forti permixtus Etruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge, age, & Aurora ſocios veniente vocari [ipſe
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putaris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocyor & jaculo & ventos æquante ſagittâ.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſq; adſis pede, Diva, ſecundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctemque fugarat.

Nos ſumus pinus Idæa, è ſacro cacumine illius montis, *naves* olim *tua, nunc Nympha maris. Cum Rutulus fadiſragus perſequeretur ferro & igne nos ſubmergendas: abrupimus non ſponte tua retinacula, & te quærimus per mare. Mater* Cybele *miſerta* noſtri *reparavit formam* noſtram *: & permiſit* nos *eſſe Deas, & ducere vitam ſub aquis. Sed juvenis Aſcanius clauditur muro & foſſis, inter media arma & Latinos feroces bello. Jam equitatus Arcadius, junctus generoſis Etruſcis, attigit loca præſcripta: certum eſt conſilium Turni, objicere illis agmina interjecta, ne* illi *promoveant ad urbem* ſua. *Age, ſurge: &* prima *luce imminente, primus impera ſocios excitari ad arma: & ſume clypeum, quem ipſe Vulcanus donavit tibi impenetrabilem, & cinxit extremitatem illius auro. Craſtina dies videbit magnos cumulos Rutulorum cadaverum, niſi exiſtimaveris mea verba vana.* Sic *locuta fuerat, & abiens, pepulit* manu *dextrâ* puppim *ſublimem, non inſcia modi* quo erat impellenda: *illa* puppis *currit per aquas, celerior & telo & ſagitta pari ventis. Deinde alia naves properant. Ipſe Trojanus filius Anchiſæ miratur neſciens cauſam: tamen erigit animos ſuorum hoc præſagio. Deinde ſuſpiciens concavas* partes *ſummi* cœli, ſic *orat breviter: ô mater Idæa, altrix Deorum, cui Dindyma chara* ſunt, *& urbes turrita, & leones bini* alligati *jugo* & dociles *ad frena: tu nunc es mihi auctor pugnæ, tu bene ſecundes omen, & accedas ad Phrygas curſu proſpero, ô Dea.* Hæc *ſolum locutus: & interim dies reverſa provehebatur lumine jam pleno, & expulerat noctem.*

NOTÆ.

Mars vigila. Sunt qui ad verba Veſtalium: quæ, teſte Servio, certis diebus adibant regem ſacrorum, dicebantque, *vigilaſne rex? vigila.*

230. *Idæa pinus.*] Materia navium, *pinus* arbor. Locus natalis, *Ida* Phrygiæ mons, Æ. 2. 801. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

238. *Jam loca juſſa, &c.*] Non deſcripſit Poëta, quo Æneas juſſerit equites abire. Sed cum Evander Arcadas equites quadringentos Æneæ adjunxerit, Æ. 8. 518. cum Æneas eos Etruſco exercitui ſociarit, ibid. 606. veriſimile eſt eum, antequam naves conſcenderet, equitatum & ſuum & Etruſcum terra præmiſiſſe: eo conſilio, ut certum in locum provecti, impreſſionem in caſtra Rotulorum facerent; eodem tempore, quo naves exſcenſionem tentarent. De *Aurora*, G. 1. 249.

243. *Ignipotens.*] *Vulcanus*, Veneris ſuaſu, clypeum Æneæ fabricaverat, Æ. 5. 439.

251. *Supera convexa.*] Id eſt, *rotunda & concava*, Æ. 1. 314.

252. *Idæa....*] *Cybele* mater Deorum: quæ quia pro terra ſumebatur, quæ ſuſtentat urbes, ideo turrita cum corona pingebatur. Curejus currum leones traherent, vidimus, Æ. 3. 111. Huic ſacri fuerunt montes plerique Phrygiæ: *Ida*, Æ. 2. 801. *Dindymus*, Æ. 9. 618.

254. *Propinques augurium.*] Id eſt, *præſens ſis hoc augurio*: ſeu *faveas hoc augurio*. Vide Æn. 1. 530. *Propius res aſpice.* Vocat Trojanos, *Phry-*

Primo imperat ſociis, ut ſequantur vexilla, & excitent animos ad bella, & accingant ſe ad *certamen. Et jam habet præ oculis Trojanos, & munimenta* urbis *ſuæ, erectus in puppi excelſa : tum poſtea extulit læva* manu *clypeum fulgentem. Trojani è mœnibus emittunt clamorem ad aſtra : ſpes aucta accendit iras : vibrant manibus jacula. Quales grues Strymonis* fluvii *emittunt voces inter nigras nubes, & trajiciunt cœlum cum ſonitu, & fugiunt Auſtros* cum *lato clamore. Sed ea* cœperunt *videri mirabilia regi Rutulo & ducibus Italis : donec viderunt naves detortas ad litus, & totum mare appelli* cum *navibus. Conus* galeæ *fulget è capite, & ſplendor ſpargitur è ſummitate* per *criſtas, & umbo clypei aureus emittit copioſos ignes. Non aliter ac ſi cometa cruenti aliquando triſte rubeſcunt per humidam noctem : aut ſi ignis ille Sirius oritur, portendens hominibus male affectis ſiccitatem & morbos, & contriſtat cœlum luce ſiniſtrâ. Tamen non periit audaci Turno ſpes occupandi litus, & prohibendi terrâ deſcendentes. Ultro excitat verbis animos* ſuorum, *& ultro adhortatur : ô viri, promptum* eſt *vobis perficere manu, quod cupiviſtis votis : pugna ipſa* eſt *in poteſtate* veſtra : *jam unuſquiſque ſit memor uxoris & domus* ſuæ, *nunc memoret præclara geſta & laudes majorum : ultro objiciamus* nos *ad mare, dum tumultuantur, & primi greſſus vacillant exſcendentibus. Fortuna auxiliatur audacibus. Dicit hæc : & meditatur ſecum, quos* poſſit *ducere adverſus* Æneam.

Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jamque in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi : clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ è muris : ſpes addita ſuſcitat iras :
Tela manu jaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibuſque ea mira videri
Auſoniis : donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes :
Non ſecus ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent : aut Sirius ardor,
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro :
Quod votis optaſtis, adeſt perfringere dextrâ :
In manibus Mars ipſe, viri : nunc conjugis eſto
Quiſq; ſuæ tectiq; memor ; nunc magna referto
Facta, patrum laudes : ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait : & ſecum verſat, quos ducere contrà,

NOTÆ.

gas ; quia Troas in Phrygia minore fuit. Æ. 1. 385.

266. *Strymonia, &c.*] Comparatio illa, bellici Trojanorum clamoris cum gruum clamore, repetitum eſt ex Homero, Iliad. 3. 2. *Grues*, aves oblongo collo ac roſtro, frequentes circa *Strymonem*, Macedoniæ fluvium in confinio Thraciæ. Imbrem fugiunt, magno numero collectæ : ideoque *Notos*, id eſt, *Auſtros*, ventos pluvios à meridie, Ecl. 2. 58. Hinc G. 1. 374 inter ſigna imbris : *aut illum vallibus imis aëriæ fugere grues.* De *Rutulis*, Æ. 5. 795. De *Auſoniis* Latinis, ibid. 54.

269. *Totumque allabi claſſibus æquor.*] Commutatio, pro, *claſſes allabi toto æquore.* Sic Æ. 6. 268. *Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte.*

270. *Ardet apex capiti, &c.*] Æneæ habitum deſcribit, eædem Rutulo comminantis ; & cum cometa comparat. Mutuatus eſt hanc deſcriptionem ex Homero, de clypeo & galea Achillis, Il. 19. 379. Comparationem vero cum *Sirio*, ſive *canicula*, ex eodem Il. 22. 26. De *apice*, ſive *cono* galeæ, ejuſdemque *criſtis*, Æ. 3. 468. De *umbone*, parte media & maxime eminente clypei, Æ. 2. 546.

273. *Sirius ardor.*] *Sirius*, vel *Canicula* : ſtella in ore majoris canis, maximos æſtus creans, G. 2. 353. Hic adjective ſumitur, alibi ſubſtantive, Æ. 3. 141.

280. *In manibus Mars.*] In poteſtate. Sic Æ. 9. 132. *Terra autem in manibus.*

Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Qua vada non ſperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Advertit ſubito proras: ſocioſque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates: inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arreptâ tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon: ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis:
Donec roſtra tenent ſiccum: & ſedere carinæ
Omnes innocuæ; ſed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedes ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore ſiſtit.
Signa canunt: primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ: ſtravitque Latinos,

aut quibus poſſit committere urbem obſeſſam. Interea Æneas emittit pontibus ſocios ex altis navibus. Multi incipiunt *quærere refluxum maris tranquillioris, & exponere ſe* in loca *vadoſa per ſaltum: alii ope remorum. Tarchon contemplatus litora, quâ parte non putat* repetiri *vada, & undæ non ſonant alliſæ; ſed* quâ parte *mare ſine offenſione advolvitur, æſtu tumeſcente: ſubito impellit proras & orat ſocios: nunc, ô turba electa, intendite validos remos: erigite, invehite naves: ſcindite roſtris hanc terram hoſticam, & ipſa trabs* ima *aperiat ſibi viam: & cum ſemel arripuero terram, non abnuo lacerare navem* in *tali loco. Quæ talia cum Tarchon dixiſſet: ſocii* cœperunt *erigere* ſe *in remos, & invehere naves ſpumoſas in litus Latinum: donec roſtra attigerunt ſiccum* locum, *& omnes naves ſteterunt illæſæ: non tamen navis tua, ô Tarchon. Quippe impacta arenis, dum pendet* ex *inæquali cumulo* earum, *nutabunda, diu ſuſpenſa, &* dum *agitat undas, laceratur, & effundit viros in medias aquas: quibus fragmenta remorum & ſcamna ſubnatantia obſtant, & fluctus refluens ſimul retrahit pedes* allabentium. *Nec pigra mora retardat Turnum: ſed promptus ducit univerſum exercitum contra Trojanos, & ex adverſo ſtat in litore. Signa inſonant: Æneas primus aggreditur agmina ruſtica,* quod fuit *initium prælii: & dejecit Latinos,*

NOTÆ.

288. *Servare recurſus, &c.*] Mirum, quam multa hic abſurde interpretes commenti ſint, imprimis Donatus. Senſus hic eſt: Tres ineunt exſcenſionis vias. I. Æneas applicat naves ſummæ crepidini litoris, & jactis pontibus milites exponit. II. Aliqui quærunt vadoſa quædam loca; quæ æſtu quidem affluente fluctibus operta ſunt; refluente ſicca ſunt, aut ſaxis & arenis & ſtagnantibus aquis infeſta; hæc autem in loca exiliunt, aut ſaltum remis adjuvant ac ſuſtentant. III. Tarchon, omiſſis vadoſis illis & inæqualibus locis, eligit planum & humile litus: quo fluctus abſque offenſione ac ſtrepitu, ſed leni & æquabili impetu evolvuntur. Cum autem ibi aqua deficiat: hortatur Tarchon, ut valido impetu naves impulſæ ac veluti ſublatæ, ſulcum in terra ſibi aperiant. Eo tamen in loco repertis præter ſpem vadis & inæqualibus arenarum cumulis, navis Tarchontis alliditur.

299. *Tonſis.*] *Tonſa*, remus Æ. 7. 28.

302. *Innocuæ.*] Activa vox: ſed paſſive ſumitur: pro *illæſæ*. Sic Lucanus uſurpat *innoxia*, l. 9. 185. de Pſyllis loquens: *Gens unica terris incolit à ſævo ſerpentum innoxia morſu*; id eſt, *illæſa morſu*.

303. *Vadis.*] Locis, ubi aqua parum alta eſt, Æ. 1. 115. in Notis.

304. *Fluctuſque fatigat.*] Servius explicat: *Fluctus fatigat navim.* Ego, *navis fatigat fluctus*: Scilicet crebro remorum & contorum impulſu, ſuccuſſuque, ut ex arenis extraheretur. De *tranſtris*, ſcamnis navium. Æ. 5. 119.

310. *Signa.*] Tubæ, cornua, buccinæ, Æ. 7. 637.

311. *Omen pugnæ.*] Vel, *initium*: quia in rerum initiis, omina ſive auſpicia captabantur, Æ. 7. 173. Vel *fauſtum auſpicium*: ex hoc enim primo ſucceſſu, de victoria bene æſtimare cœpit.

Occiſo Therone : virûm qui maximus ultro
Æneam petit. Huic gladio, perque ærea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, ſacrum : caſus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Ciſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clavâ,
Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, uſque graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon:
Dardaniâ ſtratus dextrâ, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres:
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies : ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt : partim galeâ clypeoque reſultant
Irrita, deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterunt quæ in corpore Grajûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit haſtam,
Et jacit : illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.

interfecto Therone : qui hominum maximus primus tendit in Æneam Æneas *enſe pervadit huic latus perfoſſum, per loricam aſperam auro, & per textus æreos* clypei. *Inde occidit Lycam, exciſum è matre jam mortua, & dicatum tibi, ô Apollo : quod* adhuc *infans potuiſſet evadere periculum ferri. Nec procul ſtravit morte aſperum Ciſſeum, & grandem Gyam, vaſtantes clavâ turmas Nihil profuerunt illis arma Herculis, nihil robuſta manus, & pater Melampus, ſocius Herculis, quamdiu terra propoſuit* Herculi *difficiles labores. Ecce vibrans telum in Pharum, dum is emittit ſtolida verba, defigit* illud *in ore vociferantis Tu etiam ô miſer Cydon, dum perditus inſequeris Clytium, flavam genis* ob *primorem barbam, novum amicum* tuum, *jacuiſſes dejectus manu Trojana, non ſollicitus* de *amoribus juvenum qui tibi erant ſemper* cordi *: niſi denſa turma fratrum, proles Phorci, fuiſſet obvia Æneæ : numero ſeptem* ſunt, *& vibrant ſeptem tela :* ſed ea *partim* è *caſſide & clypeo reſiliunt inania, partim mater Venus divertit* ea *contingentia corpus Æneæ. Æneas alloquitur fidelem Achaten : ſubminiſtra mihi arma, quæ in arvis Trojanis fixa* ſunt *in corporibus Græcorum : nullum* telum ex iis *dextera vibrabit incaſſum in Rutulos. Tum apprehendit ingentem haſtam, & vibrat : illa volans transfodit æra ſcuti Mæonis, & penetrat ſimul loricam cum pectore.*

NOTÆ.

313. *Suta.*] Alii legunt, *ſcuta* : ſed durior hæc conſonantium colliſio multis videtur, *area ſcuta.* Quare, *juxta* probatiſſimos codices, malo *ſuta* ; ſive clypeum ex multis æreis laminis *conſutum* & contextum. Qua forma Virgilius G. 4. 33. vocavit alvearia, *corticibus ſuta cavatis.* Nec obſtat duo hic jungi adjectiva abſque ſubſtantivo nomine : ſiquidem idipſum ſæpe uſu venit. G. 1. 153. *Nitentia culta,* Ibid. 393. *Aperta ſerena, &c.*

314. *Tunicam.*] Veſtem interiorem, de qua Æ. 9. 616.

Latus haurit.] *Exhaurit,* educto per vulnus ſanguine. Metaphora ducta ab utribus, & doliis : qui dicuntur *exhauriri,* cum facto foramine liquor ex iis educitur. Sic Homerus uſurpat ἀφύω. Il. 13. 508. Διὰ δ' ἔντεα χαλκὸς ἄφυσε, *Inteſtina autem æs exhauſit.*

316. *Tibi, Phœbe, ſacrum.*] Quia Apollo medicorum eſt Deus, quorum ope exectâ matre Lycas ortus fuerat : atque ita ferri vi natus, eâdemque mortuus. De *Phœbo,* Ecl. 3. 62.

319. *Herculis arma.*] Clava, è duræ arboris trunco. De *Hercule,* ſeu *Alcida,* ejuſque laboribus, Æ. 8. 288. De *Melampo,* forte medico illo celebri, de quo G. 3. 550.

326. *Securus amorum.*] Nihil tum ſollicitus de rebus amatoriis, quippe mortuus; pari fere, non eâdem tamen formâ, dixit, Æ. 1. 354. *Securus amorum germanæ. Dardaniâ,* Trojanâ Æneæ manu, Æ. 1. 239. *Rutulos,* Æ. 7. 794. *Graiis,* Græcis, G. 2. 16.

Huic

Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextrâ: trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervatq; cruenta tenorem:
Dexteraq; ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit; ſed non & figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ
Sub mentum graviter preſsâ, pariterque loquentis
Vocem animamq; rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem:
Tres quoq; Threïcios, Boreæ de gente ſuprema:
Et, tres, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Occurrit Haleſus,
Auruncæque manus: ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu, ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies, acieſque Latinæ
Concurrunt; hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis:
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtres,

Alcanor frater auxiliatur illi, & ſuſtinet dextrâ fratrem cadentem: haſta jam *vibrata continuò pervadit transfoſſo brachio, & ſanguinolenta ſervat impetum: & dextra* Alcanoris *languens nervis pependit ex humero. Tunc Numitor telo extracto è corpore fratris appetiit Æneam. ſed non permiſſum eſt viciſſim etiam* eum *vulnerare, at delibavit femur magni Achatæ. Tunc Clauſus confidens juvenili corpore venit è Curibus, & procul ledit Dryopen rigenti haſtâ dure inflictâ ſub mentum, & ſimul auſert loquenti vocem & ſpiritum tranſfoſſo jugulo: ille autem verberat fronte tellurem, & effundit ore ſpiſſum ſanguinem. Dejicit etiam per varios modos tres Thracas, de ſublimi ſtirpe Borea; & tres quos pater Idas & patria* urbs *Iſmara miſit* ad bellum. *Haleſus occurrit & turma Aurunca: occurrit & progenies Neptuni Meſſapus conſpicuus equis: modo hi, modo illi conantur expellere: pugnatur in ipſo ingreſſu Italiæ. Quemadmodum venti oppoſiti excitant pugnas in ſpatioſo aëre, paribus animis & viribus: non cedit ma-*

re ipſis, *non nubes, non ipſi* venti *inter ſe; diu dubium* eſt *prælium, manent obluctantes contra omnia. Non aliter agmina Trojana, & agmina Latina congrediuntur: pes hæret pedi, & vir ſpiſſus viro. Sed ab alia parte, qua torrens late disjecerat lapides contortos, & arbores evulſas è ripis: poſtquam Pallas conſpexit Arcadas, non aſſuetos incurrere agmine pedeſtri,*

NOTÆ.

339. *Trajecto miſſa lacerto, &c.*] Aliqui de altera haſta intelligunt, quæ poſt trajectum Mæonem ab Ænea miſſa fuerit. Ego de eadem, quæ primo Mæonis pectus, deinde eodem impetu ſubeuntis Alcanoris pervaſerit lacertum; unde dextra ejus manus languida pependerit. *Lacertus*, pars eſt brachii à cubito ad manum.

345. *Curibus.*] Ex urbe Sabinorum, Æn. 7. 710. Poſtquam deſcripſit Virgilius cædem factam ab Ænea, mox narrat cædem Trojanorum, à Clauſo Sabino patratam. Male legunt aliqui *Lauſus*: eſt enim *Lauſus* Mezentii filius; *Clauſus* vero Sabinorum dux, Æ. 7. 707.

350. *Threïcios, Borea, &c.*] *Thracas*, Æ. 3. 14. *Boreas* ſeptentrionalis ventus, fingitur Strymonis fuiſſe filius, fluvii Macedoniæ, qui Thraciæ etiam tribuitur, Ecl. 7. 51.

351. *Iſmara.*] Singularis numeri, ut videtur: Thraciæ urbs eſt Servio ad Iſmarum montem, qui non longe eſt ab oſtiis Hebri: *Iſmarus* tamen urbs illa vulgo dicitur, non *Iſmara*. Ptolemæo in Armenia minore ſtatuitur, ad Euphratem.

353. *Haleſus, Auruncaque, &c.*] Auruncorum Italorum dux, mox à Pallante occidendus, v. 425. Æ. 7. 723, 726, &c. De *Meſſapo*, equis nobili ob Neptunum equi auctorem, ibid. 691. De *Auſonia*, ibid. 54.

361. *Pede pes.*] Pro *pedi*, inquit Servius.

362. *Saxa rotantia.*] Paſſive, pro *rotata*: ut G. 1. 163. *Volventia plauſtra*: pro *volutâ*.

363. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt, ſed loca ipſa arboribus conſita, Ecl. 1. 40.

Ut

Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci:
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis ſocii? per vos, & fortia facta;
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus: ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, qua globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis, animæq; manuſque.
Ecce, maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt jam terra fugæ: pelagus Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit: haſtamque receptat
Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hisbon,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum, crudeli morte ſodalis,
Excipit: atq; enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Tymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error:
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas.
Nam tibi, Tymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit:

objicere terga Latino perſequenti: quando quidem difficilis natura loci coëgit eos *deſcendere* ex *equis: modo precibus, modo dictis aſperis inflammat virtutem illorum, quod ſolum ſupererat* in *rebus anguſtis. Quo fugitis, ô ſocii? per vos* ipſos, *& per generoſa geſta* veſtra; *per nomen Evandri regis, & relatas victorias, & meam exſpectationem, quæ nunc ſurgit æmula gloriæ paternæ, ne committite* vos *fugæ: via* eſt *aperienda inter hoſtes qua* parte *multitudo illa hominum ſpiſſiſſima premit* nos: *nobilis patria hic vocat vos & ducem Pallanta. Nulli Dii urgent* nos, *mortales urgemur ab hoſte mortali:* ſunt *nobis* tot *manus & animæ,* quot illis. *Ecce mare coërcet nos magno obſtaculo aquarum: jam terra deficit fugæ: an adibimus mare an Trojam? Dixit hæc, & medius irruit in hoſtes confertos. Lagus occurrit primum obvius illi, attractus fatis adverſis: dum* hic *attollit ſaxum vaſti ponderis,* Pallas *occidit eum immiſſâ haſtâ, quâ* parte *ſpina facit divortium coſtarum per medium* dorſi: *& retrahit haſtam infixam oſſibus. Hisbon non intercipit illum* Pallanta *in* hoc opere, *quamvis ille hoc ſperaret. Nam Pallas prius intercipit irrumpentem, improvidum, dum furit* ob *mortem aſperam ſocii: & occultat gladium in pulmone turgido. Deinde invadit Helenum, & Anchemolum è veteri familia Rhœti, auſum conſtuprare cubile novercæ. Vos quoque gemini* fratres *occidiſtis in campis Rutulis, Laride & Tymber, ſoboles Dauci,* quæ erat *ſimillima, & indiſtincta ſuis parentibus, &* cauſa *jucundi erroris. Sed Pallas nunc poſuit crudelia diſcrimina* inter vos. *Nam gladius Evandri* filii *abſcidit tibi caput, ô Tymber: dextra* manus *amputata quærit te ſuum, ô Laride:*

NOTÆ.

371. *Spemque meam, quæ, &c.*] Cum pater meus victor ex omnibus bellis domum remearit, ego, ejus laudis æmulus, ſperabam me quoque victorem redituum.

378. *Trojam*] Novam, ſeu caſtra Trojanorum, Æ. 7. 157.

387. *Tumido in palmone.*] Et ex natura ſua, & ob iram ex morte ſocii conceptam.

389. *Anchemolum, thalamos, &c.*] Narrat Servius ex Aoieno, Rhœtum fuiſſe Marrubiorum in Italia regem, qui cum Anchemolo filio novercam ſuperinduxiſſet Caſperiam, ſtuprata illa fuit ab ipſo Anchemolo, qui patris metu ad Turnum fugit.

392. *Indiſcreta ſuis, &c.*] Ita ſimiles inter ſe fratres, ut à parentibus diſcerni non poſſent.

394. *Tymbre.*] Dicitur *Tymber* & *Tymbrus*; ut *Evander* & *Evandrus*, Æ. 8. 313.

Semi-

Semianimeſque micant digiti, ferrumq; retractant.
Arcadas accenſos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namq; procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò, ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſylvis genitor celarat Haleſum:
Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit,
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri: quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.

& digiti moventur ſemimortui, & motant gladium. Dolor junctus pudori excitat in hoſtem Arcadas inflammatos monitis, & videntes egregia geſta ducis. Tunc Pallas confodit Rhœteum fugientem ulterius equis *binis jugo* alligatis *tantumdem ſpatii & mora fuit Ilo* ad mortem. *Nam* Pallas *intenderat eminus* in *Ilum haſtam robuſtam: quam Rhœteus medius excepit, fugiens te, fortiſſime Teuthra, & fratrem* tuum *Tyren: & excuſſus è curru ſemimortuus ferit talis agros Rutulorum. Et ſicut* per *æſtatem ventis ſubortis ex voto, paſtor diffundit* in *ſylvis ſparſa incendia: continuo correptis mediis* ſylvis *horrenda vis Vulcani funditur ſimul in vaſtos agros: ille vero* paſtor *ſedens voti compos aſpicit ignes exultantes. Non aliter vis tota ſociorum colligitur in unum, & adjuvat te, ô Palla. At Haleſus ardens bello currit contra oppoſitos, & convolvit ſe in arma ſua. Hic interficit Ladonem & Phereta, & Demodocum: abſcindit Strymonio ſplendente gladio dextram erectam in guttur* ſuum: *vulnerat lapide frontem Thoantis, & diffindit oſſa miſta cerebro ſanguinolento. Pater* Haleſi *prædicens futura occultaverat Haleſum* in *ſylvis: poſtquam ſenex diſſolvit morte oculos ſeniles, Parca miſerunt manus* in Haleſum, *& addixerunt* eum *armis Evandri. Pallas aggreditur illum, ſic prius precatus: ô Pater Tybri, da nunc felicem* exitum, *& viam per pectus fortis Haleſi, telo, quod libro volatile: quercus tua feret hac arma & ſpolia hominis.*

NOTÆ.

396. *Ferrumque retractant.*] Convulſis nempe nervis, & aliquo motu ſubſultuque gladium adhuc attrectantibus.

402. *Teuthra.*] *Teuthras, Teuthræ*: ut *Æneas, Æneæ*: vocat. in *a*. *Tyren.*] *Tyres, Tyræ*: ut *Anchiſes, Anchiſæ*: accuſ. in *en*.

404. *Calcibus.*] *Calx*, extrema pars & poſterior pedis, talus: unde *calcar*, & *calcare*. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

408. *Acies Vulcania.*] Exercitus & vis Vulcani, id eſt incendium, ex multis flammis, aciei inſtar, collectum. De *Vulcano*, G. 1. 295.

409. *Flammas ovantes.*] Quaſi triumphantes. De illa voce, Æ. 3. 189.

413. *Phereta.*] *Pheres, Pheretis*: ut *Dares, Daretis*: accuſ. in *a*.

417. *Genitor celarat Haleſum.*] Haleſus hic diverſus eſt ab eo qui Æ. 7. 723. dicitur *Agamemnonius Trojani nominis hoſtis*. Hujus enim pater, *ſenior leto canentia lumina ſolvit*: & filium Italicis *ſylvis celavit*. At pater alterius Agamemnon, robuſtâ ætate occiſus eſt in Græcia, Clytemneſtræ uxoris inſidiis.

418. *Canentia lumina.*] *Senilia*: Dura tranſlatio, à *canitie*, quæ proprie eſt capillorum. De *Parcis*, fata hominum fuſo volventibus, Æ. 1. 26. De *Tybri*, fluvio regionis illius, Æ. 8. 330.

423. *Tua quercus.*] Aliqua ex iis, quæ tuis in ripis naſcuntur.

Audiit

Deus Tybris *exaudivit illa* verba. *Dum Halesus tegit Imaona, affert miser jaculo Arcadico pectus indefensum. Sed Lausus,* qui erat *magna pars belli, non permittit exercitum terreri nece tanti hominis. Primus interficit Abantem adversum,* qui erat *difficultas & firmamentum pugnæ. Soboles Arcadiæ cæditur, Tusci caduntur: & vos, Trojani, corpora* quæ *Graci* non potuerant *perdere. Exercitus miscentur, paribus ductoribus & viribus: ultimi comprimunt multitudinem* pugnantium: *nec multitudo permittit expediri arma & manus. Hinc Pallas imminet & urget; illinc Lausus* ex *adverso: nec ætas valde distat: pulchrâ* erant *specie; sed fors negaverat illis regressum in patriam. Tamen rex vasti cœli non passus* est *illos certare inter se: mox sua funera destinata sunt illis sub hoste nobiliore. Interim soror benevola* Turni *admonet Turnum, qui trajicit celeri curru mediam turbam,* ut *auxilietur Lauso. Postquam aspexit socios,* ait: *tempus* est *recedendi à prælio, ego solus irruo in Pallanta, Pallas debetur mihi soli: optarem,* ut *ipse* ejus *pater* hic *esset præsens. Dixit hæc, & socii recesserunt à campo præscripto. Sed juvenis* Pallas, *tum* ob *recessum Rutulorum, tum admiratus jussa imperiosa, obstupet* fixus *in Turno: & versat oculos per magnum corpus* illius, *& circuit omnia fero aspectu, & talibus dictis respondet adversus verba Regis: ego mox prædicabor, aut* propter *direptas magnificas exuvias, aut* propter *necem illustrem: genitor* meus *paratus est utrique fortunæ: abstine minis. Locutus prodit in medium campum. Sanguis frigidus concurrit Arcadibus circa cor.*

Audiit illa Deus, dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lausus,
Pars ingens belli, finit agmina. Primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumq; moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci:
Et vos, ô Grajis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt, ducibusque & viribus æquis:
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat & urget;
Hinc contrà Lausus: nec multum discrepat ætas:
Egregii forma; sed queis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: tempus desistere pugnâ,
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socii cesserunt æquore jussi.
At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno: corpusq; per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
Talibus & dictis it contra dicta tyranni;
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni: sorti pater æquus utriq; est:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.

NOTÆ.

424. *Texit.*] Donatus videtur explicuisse *protexit, defendit*: à *tego*. Servius *detexit, spoliavit*, à *texo*: & Plautina quidem locutio est, in Amphitr. act. 1. sc. 1. v. 138. *Illic hoc homo denuo volt pallium detexere*, id est, *spoliare*, ut explicant Turnebus ac Taubmannus. At cum Plautus usus sit verbo composito *detexere*; vereor ut simplex *texere* significare idem possit: quare Donato assentior, etsi tempus præteritum hic duriuscule adhibetur pro præsenti.

426. *Lausus.*] Mezentii filius, Æn. 7. 649. De *Arcadibus*, Æ 8. 51. De *Etruscis*, ibid. 479. De *Teucris*, Æ. 230.

432. *Addensent.*] Vulgo *addensant*. Sed doctissimi quique grammatici verbum illud etiam in secunda conjugatione agnoscunt. Ita frequenter Lucretius. *Addensant* autem extremi acies, dum urgent ipsi, instantque, ut in primos pugnantium ordines perveniant.

438. *Majore sub hoste.*] Quippe *Pallas* mox occidendus erat à Turno, v. 487. *Lausus*, ab Æneâ, v. 815.

439. *Soror alma.*] Turni soror, Juturna Nympha, de qua, Æ. 12. 138.

448. *Tyranni.*] Regis, Æ. 7. 262.

449. *Spoliis opimis.*] Quæ dux duci detrahit.

451. *Æquor.*] Est æqua planities, Æn. 2. 70.

Desiluit

Deſiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus: utque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi qua fors adjuvet auſum,
Viribus imparibus: magnumq; ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, & menſas quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymaſq; effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam:
Vaginâque cavâ fulgentem deripit enſem:
Illa volans, humeris ſurgunt quà tegmina ſumma,
Incidit: atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.

Turnus deſcendit ex equis *duobus jugo* alligatis, *parat pedes accedere propius: & quemadmodum leo accurrit, quando è ſublimi ſpecula conſpexit taurum cogitantem pugnas ſtare longe in agris: non alia eſt ſpecies Turni appropinquantis. Pallas, quando exiſtimavit fore* ut *ille* poſſet *tangi haſtâ vibratâ*, cœpit *primus irruere, robore inæquali*, explorans *an ſors aliquando faveret incepto, & ſic loquitur ad cœlum magnum: ô Alcide, ero te, per hoſpitalitatem mei patris, & menſas* quibus *exceptus fuiſti peregrinus, auxiliare magnis inceptis* meis: Turnus *videat me auferre ſibi moribundo arma ſanguinolenta, & oculi exanimes Turni patiantur* me *victorem. Hercules audivit juvenem, & comprimit ſub profundo corde magnum dolorem, & emiſit lacrymas inutiles. Tunc pater* Herculis *alloquitur filium verbis mitibus: dies fixa eſt unicuique ſua, ſpatium vitæ eſt omnibus anguſtum & immutabile; ſed augere gloriam geſtis, hic* eſt *effectus virtutis. Tot filii Deorum occiderunt circa muros ſublimes Trojæ: quin ſimul Sarpedon occidit, meus filius: etiam fata ſua repoſcunt Turnum, & accedit ad terminum vitæ conceſſa. Sic dixit, & retulit oculos ad campos Rutulorum. Pallas autem librat haſtam magno robore, & educit gladium ſplendidum è vagina cava. Haſta illa volans pervenit, quâ ſuprema armatura humerorum erigitur: & aperiens* ſibi *aditum* per *extremitatem clypei, denique libavit etiam de magno corpore Turni. Tunc Turnus diu quatiens immittit in Pallanta lignum armatum ferro acuto, & ſic loquitur: vide, an telum meum melius penetret.*

NOTÆ.

454. *Speculâ.*] Loco editiore, unde ſubjecta loca diſpicere & *ſpeculari* poſſumus.

460. *Hoſpitium.*] Hercules ex Hiſpania redux, ab Evandro exceptus hoſpitio fuerat, auctuſque ſacrificiis & arâ maximâ, poſt occiſum Cacum, Æ. 8. 269, 271, &c. De *Alcida*, Hercule, ib. 288.

466. *Tum genitor, &c.*] Jupiter Herculem, filium, pro Pallante morituro deprecantem, cum fata mutare non poſſit, exemplis conſolatur.

471. *Sarpedon, &c.*] Jovis filius ex Laodamia, Lyciæ rex, ad Trojam occiſus à Patroclo. Æ. 1. 104

472. *Metas.*] *Finem.* Tranſlatio à *metis* in circo poſitis, Æ. 5. 288.

473. *Oculos Rutulorum rejicit arvis.*] *Ad arva.* Sic Æ. 5. 451. *It clamor cœlo.* Hoc autem aſpectu favorem ſuum ad Rutulos tranſtuliſſe Jupiter ſignificatur, Æ. 1. 530. *Propius res aſpice noſtras.*

476. *Humeris tegmina ſumma.*] Summa pars loricæ, quæ humeros tegit: ubi levi vulnere perſtrictus eſt Turnus.

479. *Robur.*] Validum quodcumque lignum. G. 1. 162.

481. *Penetrabile.*] Paſſive vulgo ſignificat, hic active, pro eo quod vim habet penetrandi. Sic G. 1. 93. *Penetrabile frigus adurat.*

Dixerat:

Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Unâ eâdemque viâ ſanguiſq; animuſq; ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior: haud illi ſtabunt Æneia parvo
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimum: rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumque nefas (una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti)
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetq; potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis!
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta; & cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

Dixerat: mucro autem teli *perfodit ictu coruſcante medium clypeum: quamvis tot lamina ferri, tot æris, corium tauri toties circumplicatum ambiat* eum: *& pervadit moras thoracis, & magnum pectus. Ille* Pallas *incaſſum extrahit é plaga telum calidum: ſanguis atque anima exeunt unâ & eâdem viâ. Concidit ſuper plagam: arma ediderunt ſonitum ſuper* eum: *& moriens mordet ore ſanguinolento terram inimicam. Turnus incumbens ſuper illum, ait: Arcades, reportate memores hæc mea verba Evandro: remitto* ipſi *Pallanta, qualem meruit* remitti: *quæcumque eſt gloria ſepulcri, quodcumque ſolatium inhumationis;* hoc *concedo: non conſtabunt illi exiguo* pretio *hoſpitia data Æneæ. Et locutus talia, compreſſit pede ſiniſtro mortuum: auferens grande pondus baltei, & crimen* in eo *pictum:* quod erat, *turba juvenum turpiter occiſa per noctem conjugalem, & cubilia ſanguinolenta: quæ doctus Eurytion ſculpſerat multo auro: quo ſpolio* potitus *Turnus jam triumphat & lætatur. O mens hominum ignara fati, & caſus venturi, & ſervanda modeſtia in fortuna proſpera! tempus adveniet Turno, cum optabit emptum ingenti* pretio, ut nunquam *tetigiſſet Pallanta: & cum deteſtabitur iſta ſpolia* & iſtum *diem. At ſocii* Pallantis *denſati multis lamentis & fletibus reportant Pallanta impoſitum clypeo. O* Palla *rediture ad patrem, magne ejus dolor, luctus & honor! hac prima dies expoſuit te bello, hac eadem eripit: tamen poſtquam reliquiſti magnos cumulos Rutulorum.*

NOTÆ.

282. *Ferri Terga.*] Proprie de pellibus dicuntur: hic per tranſlationem, de metallorum laminis.

489. *Petit ore cruento.*] Condidit igitur in faciem. *Petit ore*, id eſt, mordet terram: vel ex vindictæ rabie, vel ex luctu animæ difficile e juvenili corpore erumpentis. *Ore cruento*, quia accepto letali quocumque vulnere, ſanguis vulgo per os effluit.

493. *Æneia Hoſpitia.*] Quomodo Æneam hoſpitio exceperit, legitur Æ. 8. 154, &c.

497. *Una ſub nocte jugali, &c.*] Danaus & Ægyptus, Beli regis filii, cum inter ſe diſſiderent: Danaus in Græciam abiit: ibique occupavit regnum Argivum: ut fratris ſui genus deleret, quinquaginta filias ſuas, fratris ſui filiis item quinquaginta, uxores dedit. Illæ patris ſui juſſu maritos prima nocte occiderunt, excepta una Hypermneſtra, quæ Lynceo pepercit ſuo. Hinc ſorores illæ apud inferos addictæ ſunt aquis, in pertuſum dolium perpetuò infundendis. *Danaides* dictæ à patre, *Belides* ab avo.

499. *Eurytion, &c.*] Peritus aliquis artifex. *Calaverat*, non acu pinxerat: ergo balteus aureis argenteiſque laminis opertus fuit, in quibus hæc cælata fuerant. De verbo *ovat*, Æ. 3. 189.

503. *Turno tempus erit, cum, &c.*] Cum ſcilicet ab Ænea victus, & vitâ tantum non donatus, ad aſpectum baltei recrudeſcente victoris irâ, occidetur, Æ. 12. 940.

Nec

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ: tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæq; metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit: inferias quos immolet umbris,
Captivoq; rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam;
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta:
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per Patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves natoq; patrique.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hic victoria Teucrûm
Vertitur: haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat: Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc Patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iülus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæq; ſacerdos,

Nec jam rumor, ſed certus nuncius tantæ calamitatis accurrit ad Æneam: ſuos parum diſtare ab exitio: tempus eſſe opem ferendi Teucris fugatis. Æneas cædit enſe vicina omnia, & furens facit ſibi ferro viam per latam turbam: quærens te, Turne, ferocientem novâ ſtrage. Pallas, Evander, omnia verſantur Æneæ, ante ipſos oculos: imprimis *menſæ, quas primas externus tum adivit, & dextera junctæ. Illic capit vivos quatuor juvenes, natos Sulmone, totidem quos Ufens alebat: quos mactet* in *ſacrificium umbris* Pallantis, *& ut riget cruore captivorum ignes buſti. Deinde eum longe intentaret inimicam haſtam Mago: ille dolo ſuppoſuit ſe, & haſta tremens ſupervolavit: & Magus amplectens genua loquitur talia ſupplex: oro te per animam patris* tui, *& per ſpes* tuas de *Iulo creſcente: ſerva hanc vitam* meam *& patri &* mihi *filio. Eſt mihi domus ſublimis: jacent intime infoſſa talenta argenti ſignati: ſunt pondera auri elaborati & non elaborati: victoria Trojanorum non hic continetur: vita unica non exponet* vos *tantis periculis. Dixerat: Æneas adverſum reſpondet illi talia. Serva tuis filiis talenta illa plurima auri & argenti, quæ narras: Turnus jam ante occiſo Pallante abſtulit prior iſta belli pacta. Hoc animi patris Anchiſæ, hoc ſentit Iulus. Sic locutus, corripit ſiniſtra* manu *caſſidem* ejus, *& condidit gladium uſque ad capulum* in *cervice retortâ deprecantis. Nec* erat *longe Æmonides, ſacerdos Apollinis ac Dianæ,*

NOTÆ.

516. *Menſæ, quas advena, &c.*] Cum ab Evandro acceptus hoſpitio eſt, Æ. 8. 154. & junctis dexteris fœdus initum, ib. 467.

519. *Inferias quos immolet umbris, &c.*] *Inferiæ*, ſunt munera quæ tumulis mortuorum *inferuntur*: lac, mel, vinum, aqua, flores, exſectæ comæ: ſanguis victimarum, et olim quandoque humanarum, quæ ex captivis aſſumebantur. Sic Achilles in funere Patrocli mactat duodecim Trojanos juvenes, eorumque corpora in Patrocli pyram injicit, Iliad. 23. 175. Romani deinde, pro humanis illis victimis, gladiatorum certamina circa pyram induxerunt. *Umbras* dixit, plurali numero, pro *umbra*, Pallantis; ut Æ. 3. 31. *Animaque umbraque paterna.*

524. *Manes.*] Aliquando pro Diis ipſis inferorum ſumuntur, Æ. 6. 743. Hic & alibi, pro umbris ipſis, ſive animis mortuorum. G. 4. 469.

526. *Talenta, &c.*] De talenti valore, Æ. 5. 112, 248.

527. *Facti Infectique.*] *Factum aurum* quod in opus conflatum eſt: *infectum*, quod adhuc in maſſam compactum.

532. *Parce, &c.*] Serva natis tuis, & tuam in rem abſtine: unde parcus dicitur abſtinens.

534. *Hoc ſentit.*] Hæc eſt eorum ſententia, ut omiſſis muneribus tuis Pallanta ulciſcar.

537. *Phœbi Triviaque ſacerdos, &c.*] Dianæ & Apollinis templa & ſacra ſæpe conjunguntur. ut Æ. 6. 35. De *Phœbo* ſeu *Apolline*, Ecl. 3. 62.

Infula

Totus resplendens veste & armis conspicuis: cui insula cingebat caput taeniis. Æneas aggressus illum persequitur in *campo, & incumbens lapso mactat* eum, *& opprimit magnis tenebris. Sereſtus reportat humeris arma* ejus *collecta, trophæum* futurum *tibi ô Mars rex* belli. *Caculus natus è stirpe Vulcani, & Umbro ortus è montibus Marsorum, novant certamen. Æneas adversùm savit. Abscideratenſe* manum *sinistram Anxuris, & ferro totum ambitum clypei. Ille cecinerat aliquid magnum, & putaverat virtutem adfuturam incantamento, & forte tollebat animum* ad *cœlum, & promiserat sibi capillos albos & prolixam vitam. Tarquitus, quem Nympha Dryope pepererat Fauno sylvarum incolæ, contra gestiens armis micantibus dedit se obvium furenti Ænex. Æneas detortâ hastâ* Tarquiti *impedit* ejus *loricam & magnum pondus clypei: deinde dejicit* in *terram caput illius, frustra deprecantis & parantis loqui plurima: & propellens truncum calentem, hostili animo loquitur hæc super* eum: *ô tremende* hostis, *jace nunc istic: bona mater tua non te teget terrâ, nec imponet corpus patrio tumulo; relinquêris avibus rapacibus, aut aqua vehet te abjectum* in *profundum, & pisces avidi sugent vulnera. Continuo insectatur Antæum & Lydam, primas turmas Turni: & robustum Numam, & fulvum Camertem,*

Infula cui sacrâ redimibat tempora vittâ:
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentique umbrâ tegit: arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe sinistram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ:
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ: truncumq; tepentem
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro;
Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscesq; impasti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lydam, prima agmina Turni
Persequitur; fortemq; Numâ, fulvumq; Camertem,

NOTÆ.

1-3. De *Trivia*, Diana, sic à triviis, ubi colebatur, dicta, Æ. 4. 511.

538. *Infula, &c.*] Fascia latior, ex qua minores vittæ dependebant, instar diadematis caput sacerdotum ambiens, Æ. 2. 133.

551. *Umbra tegit.*] Vel superincumbente corpore suo morientem inumbrat, quod inane admodum mihi videtur. Vel potius, mortis tenebris operit, quod congruit cum illo, v. 746. *In æternam clauduntur lumina noctem.*

542. *Rex Gradive, trophæum.*] *Gradivus*, Martis nomen, Æ. 3. 35. *Trophæum*, ſtrues armorum, ad monimentum victoriæ, Æ. 11. 7.

544. *Cæculus, &c.*] Præneſtinorum dux, Æ. 7. 678. *Umbro*, Marsorum, ibid. 750.

547. *Dixerat ille aliquid magnum.*] Id est, magicis quibusdam consecrationibus & carminibus adversus vulnera se munierat. Unde Germanus aliique suspicantur legendum esse, *magicum*, non *magnum*.

551. *Sylvicola Fauno Dryope, &c.*] *Fauni*, rustica numina, multa fuere, Ecl. 6. 27. Horum aliquo, & Dryope Nymphâ, natus Tarquitus.

552. *Reducta Loricam, &c.*] Tarquitus longam hastam in Æneam dextrâ intendebat: Æneas hanc detorsit: quam cum Tarquitus non amitteret manu; inde clypeus ejus hastâ transversâ impeditus, patentem vulneri locum reliquit.

558. *Patrio.*] Non *paterno*, cum mater Nympha, pater quoque Faunus immortales essent: sed *patrio*, seu natali in loco: erat enim Italus, at non ex ea Italiæ parte. *Onerabit membra sepulcro.* commutatio est, pro, *onerabit sepulcrum membris.* Sic Æ. 1. 119. *Vina cadis onerarat Acestes.*

562. *Numam.*] Jam Numam occiderunt Nisus & Euryalus, Æ. 9. 454. ideo vellicatur Virgilius apud Macrobium, quasi parum memor. Quasi vero in tanto exercitu duo ejusdem nominis esse non potuerint?

Magna-

Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe: Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Ut videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntq; ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſâque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troïus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hoſtem.

natum generoſo Volſcente: qui fuit agris opulentiſſimus inter *Auſonas, & imperavit Amyclis ſilentibus. Qualis Ægæon, cui aiunt* fuiſſe *centum brachia & centum manus, & flammam erupiſſe quinquaginta faucibus & pectoribus: quando adverſus tonitrua Jovis ſonabat totidem clypeis æqualibus, & nudabat totidem enſes. Sic Æneas victor furit per totam planitiem; ex quo gladius ſemel incaluit. Immo ecce irrumpit in equos quatuor Nyphæi* alligatos *jugo, & in pectora oppoſita* eorum: *ſed illi, cum viderunt Æneam procul incedentem & dire furentem, turbati timore & retro fugientes, excutiunt ducem, & trahunt currum ad litus. Iterum Lucagus immittit ſe in medios equis duobus albis jugalibus, & frater* ejus *Liger: ſed frater* Liger *regit equos loris, Lucagus ardens quatit gladium nudatum. Æneas non paſſus* eſt *eos tanto ardore ferocientes; Irrumpit, & oppoſitâ haſtâ ſublimis occurrit.*

Cui Liger ait *: non vides equos Diomedis, non currum Achillis, aut arva Phrygiæ: mox terminus belli & vitæ tuæ ponetur in his terris. Talia verba volant late* ab *inſano Ligere: at heros Trojanus non ſic meditatur verba ex adverſo: nam librat telum in hoſtem.*

NOTÆ.

563. *Volſcente.*] Qui à Niſo occiſus fuerat, Æ. 9. 438.

564. *Tacitis Amyclis.*] *Amyclæ*, urbs fuit Peloponneſi, Lacedæmoni ſic vicina, ut pars ejus à quibuſdam habita ſit. Hinc profecti coloni urbem in Italia cognominem condiderunt, in Auruncis, inter Tarracinam & Cajetam: ad lacum qui deinde *Amyclanus*, poſtea *Fundanus* dictus eſt, nunc, *lago di fondi*. Urbs illa jamdiu deleta erat tempore Virgilii: vel, à ſerpentibus juxta Plinium & Solinum: vel, à finitimis juxta Ciceronem. *Tacitæ* autem dicuntur Amyclæ, ex eodem Cicerone, vel, quod propter nimiam modeſtiam injurias à finitimis acceptas cum tacerent ac diſſimularent, ab iiſdem oppreſſæ ſunt: vel ex Servio, quia cum Pythagoricam ſectam ſequerentur, quæ quinquennale ſilentium ſervari, & ab animalium cæde abſtineri jubebat; à ſerpentibus è vicina palude erumpentibus, quas occidere nefas putabant, deletæ ſunt.

565. *Ægæon.*] Gigas, Cœli & Telluris filius ex Heſiodo in Theog. v. 147. *Ægæon* apud homines dictus, *Briareus* apud Deos, ex Homero, Iliad. 1 303. manibus centum, capitibus quinquaginta inſtructus. Jovis hoſtis hic dicitur, quales gigantes cæteri. Tamen Homerus loco citato ait, eum Thetidis impulſu opem Jovi tuliſſe adverſus Neptunum, Junonem & Palladem, cum Dii alii adverſus Jovem, propter ejus jactantiam, rebellaſſent. Ideo apud inferos non torquetur, ſed ſedet quaſi ſatelles in veſtibulo, Æ. 6. 287.

575. *Bijugis.*] A nominativo *bijugus*: dicitur enim *bijugis* tertiæ declin. & *bijugus* ſecundæ, unde infra, v. 587. *Admonuit bijugos.*

581. *Non Diomedis equos, &c.*] Non i ſumus hoſtes, quorum è manibus elabi poſſis ut elapſus es è Diomedis manibus, Venere: peplum ſuum obtendente, ut diximus ſupra, v. 82. ex Homero Iliad. 5. 311. Aut e manibus Achillis, Neptuno te pugna ſubducente, ut diximus, Æ. 4. 182. ex Homero, Iliad. 20. 321. Sed jam vitæ terminum attigiſti. *Porro equi Diomedis* non illi ſunt, quos Rheſo abſtulit, de quibus Æ. 1. 756. ſed equi quicunque Diomedis. Quippe Rheſi equos rapit Diomedes, Iliad. 10. 493. cum Æ-

Lucagus), poſtquam incurſatus imminens in verbera excitavit telo binos equos, dum ſiniſtro pede protenſo parat ſe ad certamen; jaculum Æneæ intrat per infimam extremitatem clypei ſplendentis, deindè perfodit inguen ſiniſtrum. Dejectus è curru ſemianimus ſternitur humi: quem pius Æneas alloquitur verbis acerbis. Lucage, nulla iners fuga equorum prodidit tuum currum, aut umbræ inanes averterunt eos ab hoſtibus: tu *ipſe exiliens è rotis relinquis jugum* currus. *Sic locutus iſta, apprehendit binos jugales. Frater miſerandus, dejectus eodem curru, porrigebat manus exarmatas* dicens: *Vir Trojane, per te ipſum, per parentes qui te produxerunt talem, omitte hanc animam, & miſereſce orantis: Æneas oranti pluribus* verbis ait: *non proferebas prius talia verba: morere, & frater ne deſeras fratrem. Deinde aperit acumine* gladii *pectus*, quo *latet anima. Dux Trojanus tales faciebat cædes per agros: ſæviens more aquæ præcipitis, aut nigræ procellæ. Denique juvenis Aſcanius, & juventus fruſtra obſeſſa, egrediuntur, & deſerunt munimenta ſua. Interim Jupiter alloquitur prior Junonem: ô ſoror mea & eadem uxor acceptiſſima: an Venus fulcit vires Trojanorum, ut putabas? nec opinio* tua *decipit te*; *non* eſt illis *hominibus manus ardens ad bellum? & animus aſper ac tolerans laboris? cui Juno* ait *humilis: ô formoſiſſime marite, cur laceſſis* me *dolentem & metuentem verba tua dura? quippe ſi mihi eſſet in amore* ea *auctoritas, quæ fuit olim, & quam deceret eſſe,*

Lucagus, ut pronus pendens in verba telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ; ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius: torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux:
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes? non vivida bello
Dextra viris, animuſq; ferox, patienſque pericli?
Cui Juno ſubmiſſa: quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamq; eſſe decebat,

NOTÆ.

nea autem è curru pugnaverat jam Iliad. 5. 311. De *Diomede*, Æ. 1. 101. De *Achille*, Æ. 1. 103. De *Phrygia*, ubi Troas, ibid. 385.

589. *Inguen.*] Pars eſt illa corporis, qua femur, imo ventri vicinum, complicatur.

603. *Turbinis.*] *Turbo*, ventus eſt repentino impetu univerſa *perturbans*, ex Apuleio: Græcis, τύφων.

604. *Caſtra.*] Urbem obſeſſam, Æ. 7. 157.

607. *Germana, &c.*] Cur Juno dicatur Jovis & *ſoror* & *conjux*, Æ. 1. 51.

609. *Non vivida bello, &c.*] Exiſtimant aliqui dictum id à Jove ſimpliciter; nullam ineſſe virtutem Trojanis, niſi quæ in uno Veneris auxilio poſita ſit. Sed hoc durius. Quare Servius putat ironiam eſſe, cujus vera ſententia ſit: non Venerem Trojanis, ſed vividam bello dextram virtutemq; ſuccurrere. Etſi enim Venus ab Ænea vulnera depulerit, v. 331. hæc tamen ipſius cura ad unum Æneam pertinebat; non ad cæteros item duces, qui propria vi multa fortiter patrabant. *Opes*; vires, potentiam, Æ. 9. 532. *ſummâ nituntur opum vi.*

612. *Sollicitas ægram.*] Laceſſis, objurgas, ludis. Et hinc firmatur Servii ſententia de ironia Jovis.

Vis

Vis in amore foret; non hoc mihi namq; negares,
Omnipotens: quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti. 616
Nunc pereat; Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen:
Pilumnuſque illi quartus pater: & tua largâ
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis. 620
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis 625
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; ſpes paſcis inanes. [ris,
Cui Juno illacrymans: quid ſi, quod voce grava-
Mente dares; atq; hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falſa 631
Ludar; & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia caſtra petivit. 635
Tum Dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis: clypeumque jubaſque

non negares hoc mihi, cum *poſſis omnia: imo poſſem ſubtrahere Turnum è prælio, & ſervare ſalvum patri* ejus *Dauno. Nunc moriatur, & perſolvat pio ſanguine pœnas Trojanis. Tamen ille trahit nomen è ſtirpe noſtrâ: & Pilumnus* eſt *illi pater quarto* gradu; *& ſæpe cumulavit portas* templorum *tuorum liberali manu & plurimis muneribus. Cui rex cœli ſic loquitur breviter; Si petitur* à te pro illo *juvene morituro dilatio mortis inſtantis & tempus, & ſi exiſtimas me* poſſe *ſic ſtatuere; aufer Turnum fugâ, & eripe* eum *fatis urgentibus: licet* mihi *favere* tibi *eo uſque. Si vero gratia ulla amplior occultatur ſub iſtis precibus, & ſi exiſtimas bellum univerſum* poſſe *mutari & transferri; alis ſpem vanam. Cui Juno flens* ait: *ſi ſaltem permitteres ex animo, id quod agre permittis verbo: & ſi hac vita ſupereſſet certa Turno! nunc* vero *acerbus finis deſtinatur innocenti, aut ego dicor ignara veritatis: quod* ita *potius ſit, ut ego decipiar inani metu;* & tu *referas in melius incepta tua*, tu *qui* id *potes. Poſtquam protulit hæc verba, ſtatim dimiſit ſe è ſummo cœlo, involuta nube, propellens procellam per aërem: & adivit exercitum Trojanorum & caſtra Latina. Deinde inſtruit armis Trojanis umbram levem abſque viribus*, ex *nube vacua, in figuram Æneæ*, quod erat *prodigium mirabile aſpectu: & ſimulat clypeum, & criſtas*

NOTÆ.

614. *Vis in amore, &c.*] Si tantum apud te poſſem amore meo, quantum olim poteram: non *hoc* mihi negares; ut Latini quoque virtute atque animo ſuperiores eſſent.

618. *Noſtrâ origine.*] *Divinâ.* Et vero Pilumnus à quibuſdam dicitur Jovis fuiſſe filius: quod tamen parum huic Junonis orationi convenit. Neque enim chara eſſe potuit Junoni ſtirps Pilumni, ſi Jovis ex pellice filius fuit. Igitur ad ignotam aliam, ſed divinam tamen originem referendus eſt. De *Pilumno*; quarto patre Turni, ſupra, v. 76.

625. *Hactenus indulſiſſe vacat.*] Fuit opinio veterum, fata omnino impediri ne à Jove quidem poſſe; poſſe tamen aliquantum differri; ut diximus, Æ. 1. 243.

628. *Quid ſi, quod voce gravaris, &c.*] Timet Juno ne parum ſincere & ex animo permiſerit Jupiter, vitam Turni, dilatâ morte, ſervari.

631. *Veri Vana.*] *Ignara, inſcia*, Æ. 7. 440. *Veri effœta ſenectus.*

632. *Potes.*] Poteſt Jupiter fata reflectere vel differendo; vel conditionem aliquam, unde illa pendent, impediendo, Æ. 1. 243.

634. *Hyemem.*] Tempeſtatem, Æ. 1. 126. De *Laurento*, urbe Latina, Æ. 7. 63.

636. *Tum Dea nube cavâ, &c.*] Ex Homero Iliad. 5. 449. Cum Venus Diomedi in Æneam irruenti fruſtra peplum obtendens, ab ipſo Diomede vulnerata fuiſſet, currumque Æneæ commiſiſſet Apollini: Apollo, Æneâ ſubducto, ſimulacrum eidem perſimile hoſtibus oppoſuit. Idem hic præſtat Juno: non quidem ut Æneam, ſed ut Turnum Æneæ ſubducat: urgentibus è litore, erumpentibus ex urbe Trojanis.

638. *Jubas.*] Galeæ criſtas, è jubis equinis. Æ. 3. 468.

Divini affimulat capitis, dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Æneam averſum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hâc dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avulſamq; rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſq; ſalutis:
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?

divini capitis, tribuit ei vana verba, tribuit ſonum vocis *abſque anima, & exprimit inceſſum ambulantis. Qualia ſimulacra rumor eſt volare* poſt *mortem obitam, aut qualia ſomnia decipiunt ſenſus ſopitos. At ſimulacrum latum geſtit ante prima agmina, & provocat armis Turnum, & urget verbis. Turnus imminet illi, & procul evibrat haſtam ſonantem: illud convertit greſſus oblato dorſo. Tunc autem quando Turnus credidit Æneam retro verſum fugere, & turbatus accepit animo ſpem vanam, ait: quo fugis, ô Ænea? ne deſere conjugia promiſſa: terra quæſita per mare dabitur* tibi *hac manu* mea. *Inclamans talia perſequitur, & intorquet enſem nudum: nec animadvertit ventos rapere ſuam voluptatem. Forte navis, admota margini lapidis alti ſtabat ſcalis extenſis & ponte præparato, quâ* nave *rex Oſinius vectus* fuerat *è Cluſina regione. Simulacrum Æneæ fugientis conjicit ſe illuc timidum in latebras: nec lentior imminet Turnus & omittit moras, & tranſvolat pontes excelſos. Vix pervenerat* ad *proram*: cum *filia Saturni* Juno *ſecat funem, & trahit navem ſolutam per mare turbatum. Æneas vero vocat ad certamina abſentem Turnum; tradit morti plurima corpora hominum obvia. Tunc tenue ſimulacrum non quærit ulterius latibula, at evolans* in *altum confudit* ſe cum *nigra nube: dum interim ventus vehit Turnum medio mari, ille circumſpectat inſcius rerum, & ingratus ſervate* vitæ: *& tollit ad aſtra geminas manus cum* his *verbis: ô pater omnipotens, an exiſtimaſti me aptum tanto ſceleri, & voluiſti* me *luere tale ſupplicium?*

NOTÆ.

650. *Hac dabitur, &c.*] Amarus jocus: ſignificat enim, ſe humi dejecturum Æneam, & morti daturum.

651. *Coruſcat Mucronem.*] Neutrum verbum, Virgilio ſæpe activum, Æ. 5. 640.

652. *Nec ferre videt, &c.*] Nec videt hoſtem, cujus ob fugam exultat, umbram inanem eſſe, quæ vento rapitur.

653. *Crepidine.*] *Crepido*, eſt ſummitas ripæ, vel abrupti ſaxi. *Crepidine*, pro *crepidini*; ut ſupra, v. 361. *Haret pede pes*, pro *pedi*.

655. *Cluſinis advectus Oſinius oris, &c.*] De illo *Cluſii rege*, & urbe *Cluſio*, ſupra, v. 166.

664. *Sublime volans.*] *In ſublime*: adverbii more. Sic G. 1. 32c. *Segetem ab radicibus imis ſublime expulſam eruerent.*

666. *Ingratuſque ſalutis.*] Incuſat enim Jovem, cujus permiſſu, Junoniſque operâ ſervatus fuerat.

668. *Crimine dignum.*] *Dignum*, qui admitterem tantum ſcelus: quale eſt, meos in pugna deſerere.

Quo

Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet? 670
Laurentesne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virum, qui me meaq; arma ſecuti?
Quoſque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentum 674
Accipio. Quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehi-[ſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite, venti:
In rupes, in ſaxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite ſyrtis: 678
Quo neq; me Rutuli, neq; conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat il-[luc:
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando 683
Curva petat: Teucrûmq; iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramq; viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuque æſtuq; ſecundo: 687
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viri teliſque ſequentibus inſtant.
Ille, velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor, 693
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atq; minas perfert cœliq; mariſque,
Ipſa immota manens: prolem Dolichaonis Hebrum

quo vehor? unde diſceſſi? qua fuga & qualem referet me? an rurſus aſpiciam muros Laurentes, aut caſtra mea? *quid* dicet *multitudo illa hominum, qui ſecuti ſunt me & meum bellum? & quos omnes, ô ſcelus, deſerui in crudeli morte? & jam cerno* eos *vagos, & audio gemitum morientium. Quid faciam? aut qua terra jam ſatis aperiatur mihi? ô venti, vos potius miſereſcite* mei: *ego Turnus vos colo ſponte: allidite navem ad ſcopulos, ad ſaxa: impellite* in *vada aſpera ſyrtium: quo neque Rutuli, neque fama ſciens* meam fugam, *ſequantur me. Hæc dicens nunc agitur animo huc, nunc illuc; an furens ob tantam ignominiam tranſfodiat ſe cuſpide, & traducat per coſtas durum gladium; an immittat* ſe in *medias aquas, & adeat natatu ſinuoſa litora, & ſe referat rurſus in arma Trojanorum. Ter tentavit utramque viam: ter ſuprema Juno cohibuit* eum, *& animo miſerta coercuit juvenem. Provehitur findens maria, unda & fluxu* maris *favente: & portatur ad urbem veterem Dauni patris ſui. Sed interea Mezentius impulſu Jovis ardens ſuccedit* ei in *prælio, & aggreditur Trojanos. Irrumpunt* in eum *turmæ Etruſcæ, & imminent uni viro; uni, inquam, omnibus odiis & denſis jaculis. Ille* Mezentius, *ſicut rupes quæ procurrit in magnum mare, objecta furori ventorum & oppoſita fluctibus, ſuſtinet omnem violentiam & minas cœli & maris, ipſa ſtans inconcuſſa*: ſic *dejicit* in *terram Hebrum filium Dolichaonis,*

NOTÆ.

670. *Quemve reducet?*] Qualem me reducet? quanta ignaviæ labe maculatum?

671. *Laurentes muros.*] Urbem Latini regis, Æ. 7. 63. *Caſtra:* vel mea: vel Trojanorum.

674. *Palantes video.*] *Palantes, vagos*: quaſi *planantes*: à πλανῶμαι, *erro, vagor*: unde & *planetæ*, vaga aſtra.

677. *Adoro.*] Ventos ſcilicet. De quorum divinitate, Æ. 3. 120.

678. *Syrtis.*] Ita lego cum Servio, non *ſyrtes*: ne obſcurior ſit ſtructura. *Syrtis*: locus quilibet arenoſus in mari, Æ. 1. 115.

681. *Seſe . . . mucrone induat.*] Commutatio pro, *mucronem induat, veſtiat, abdatque corpore.* Sic Cæſar, de bello Gall. l. 7. *Se ipſi acutiſſimis vallis induebant.*

682. *Crudum enſem.*] *Cruentum.* Nam *cruor*, eſt ſanguis effuſus venis & jam frigeſcens, à κρύος *frigus*: à cruore *cruentes & crudus*, qui adhuc eſt in cruore: à *crudo, crudelis*; ut à *fido fidelis.*

685. *Viam.*] Modum utrumque conſulendi decori ſuo.

688. *Urbem.*] *Ardeam*, Dauni & Turni regiam, Rutulorum caput, Æ. 7. 410.

690. *Ovantes.*] Succeſſu exultantes, & quaſi jam triumphantes, Æ. 3. 189.

691. *Tyrrhenæ acies.*] Pars ea Etruſcarum gentium, quæ Mezentium regem ob immanitatem ejecerant, & Æneæ in auxilium venerant, ſupra, v. 163. Æ. 8. 478.

& *cum eo Latagum & Palmum fugientem: ſed opprimit ſaxo & magno fragmento rupis Latagum,* ſecundum *os & vultum* ſibi *objectum: permittit Palmum volutari jacentem ſubjecto poplite: & dat Lauſo arma* ejus *ferenda humeris, & criſtas imponendas capiti.* Opprimit *etiam Evantem Phrygium & Mimanta contaneum & ſocium Paridis: quem Theano protulit in lucem Amyco patri eadem nocte,* qua *Regina filia Ciſſei gravida* ex *face, edidit Parin: ad urbem patris* Paris *obiit, Laurens litus habet Mimanta incogitantem. Et quemadmodum aper aliquis morſibus canum pulſus ex altis montibus, nutritus* in *ſylva arundinea, quem Veſulus pinifer texit annis plurimis, vel palus Laurentia; poſtquam ventum eſt in retia, conſtitit, & frendet aſper, & cohorreſcit humeris: nec animus eſt ulli iraſci* in eum, *aut accedere propius, ſed* omnes *urgent eminus telis & ſecuris clamoribus: ille vero interritus opponit ſe in omnes partes, ſtridens dentibus, & excutit tela è tergo. Non aliter nemini* eorum, *quibus Mezentius legitimo eſt odio,*

Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemq; adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armaque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridiſq; Mimanta
Æqualem comitemque: unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit; & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paternâ
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia) ſylvâ
Paſtus arundineâ: poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armis:
Nec cuiquam iraſci propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,

NOTÆ

703. *Theano.*] In ſecundo caſu, *Theanus*: Amyci Trojani uxor: a Taubmanno Hecubæ ſoror dicitur, ideo, quia Ciſſei Thraciæ regis filia vocatur ab Homero, Iliad. 6. 299. & 11. 224. Hecuba autem *Ciſſeis* à Virgilio & à quibuſdam aliis appellatur. At Homerus Hecubam, non Ciſſei Thracis, ſed Dymantis Phrygis filiam fuiſſe ait, Iliad. 16. 718. & Theano, uxorem Antenoris & Minervæ ſacerdotem, Iliad 6. 297. Igitur, neque Theano ſoror Hecubæ fuit; neque Theano Virgiliana, eadem eſt atque Homerica: ſed nomen à Virgilio fictum. Quomodo Hecuba, cum Parin uterо ferret, facem geſtare ſe ſomniaverit, Æ. 1. 31.

706. *Occubat, ignarum, &c.*] Prima pars ad Parin pertinet, qui ad Trojam à Philoctete occiſus eſt: ſecunda ad Mimanta, qui in campis Laurentibus occiditur. Quare Pierius aliiq; ſic locum hunc reſtituunt: *Urbe paterna occubat hic, charum Laurens habet ora Mimanta.* Sed contra eſt, quod antiqui interpretes omnino *ignarum* legerint; Gellius imprimis, qui *ignarum* paſſive interpretatur, pro *ignotum*: ut apud Ovid. Metam. l. 7. 403. *Famque aderat Theſeus, proles ignara parenti.* Sed hic nihil opus eſt ad paſſivam illam vim confugere: cum active ſignificare poſſit, *ignarum caſus ſui*, id eſt, *ignorantem ſe tali caſu & loco moriturum.* De *Laurente litore*, Æ. 7. 63.

707. *Ac velut ille, &c.*] *Ille*, frequenter abundat in Virgilianis comparationibus, & magnum aliquid ac ſingulare ſignificat; *Ille aper*, id eſt, *magnus aliquis aper.* Sic Æ. 12. 5. *Pœnorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Jamdudum movet arma leo.*

708. *Veſulus.*] Mons altiſſimus Alpium maritimarum, ad occidentem Liguriæ, nunc *monte Viſo*: in eo ſunt Padi fontes, *du Po.*

709. *Palus Laurentia.*] Inter Tyberis oſtia urbemque Laurentem, ſecundum litus Tyrrheni maris: qui tractus ſylvis & paludibus arundinetiſque aſper olim fuit, ubi frequentes apri memorantur à Poëtis; hinc *ſylva hæc arundinea*, id eſt, paluſtris, à Virgilio appellatur; teſtaturque Cluverius, loci ſpeciem nunc ab antiqua non admodum differre, immo & apris infeſtam eſſe.

714. *Partes cunctatur in omnes.*] Moram facit ac ſubſiſtit, ut opponat ſe in omnes partes.

716. *Quibus eſt Mezentius iræ.*] Quomodo dicimus, *eſſe odio. Juſta* dicitur illa Etruſcorum ira, ob immanem Mezentii crudelitatem, Æ. 8. 478.

Non

Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longe & vaſto clamore laceſſunt.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Grajus homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervũ;
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit: haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper objectum poſito pede nixus & haſtâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum pæana ſecuti.
Ille autem expirans: non me, quicunq; es, inulto,
Victor nec longum lætabere: te quoq; fata
Proſpectant patria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere: aſt de me Divûm pater atque hominum rex

eſt audacia congredi nudo enſe cum eo: procul infeſtant eum jaculis & altâ vociferatione. Acron, vir Græcus, venerat ex antiqua regione Coriti, advena, omittens nuptias imperfectas. Poſtquam Mezentius *aſpexit procul eum turbantem medias turmas, purpureum ob criſtas & purpuram ſponſæ promiſſæ: quemadmodum ſæpe leo famelicus percurrens alta ſtabula (nam impellit immoderata fames) ſi forte vidit capream fugacem, aut cervum ſublimen ob cornua; lætatur aperiens fauces immaniter, & arrigit jubas, & ſtat incumbens ſuper viſcera, & ſanguis tingit os fœdum: ſic gaudens Mezentius irrumpit in hoſtes conſertos. Miſer Acron ſternitur, & moriens ferit talis nigram terram, & inficit ſanguine haſtam ruptam. Atque idem* Mezentius *dedignatus eſt occidere Oroden fugientem, & librato* jaculo *acuto infligere ei plagam improviſam: ſed obviam* præcurrens, *& obtulit ſe adverſo, & vir viro objecit ſe: non melior inſidiis, ſed generoſis armis. Deinde pede impoſito, & innitens haſtâ ſuper* eum *ſtratum: ô viri, ecce jacet ingens Orodes, pars exercitus non aſpernanda. Socii exclamant, repetentes lætum pæana. Ille autem moriens* dixit: *ô victor, quiſquis es, non gaudebis diu, nec me inulto: ſors æqualis te etiam ſpectat, & mox mordebis eandem terram. Ad quem* reſpondet *Mezentius ſubridens miſto furore: jam morere: de me autem ſtatuat genitor Deorum & rex hominum.*

NOTÆ.

719. *Antiquis Coriti de finibus.*] *Coritus*, nunc *Cortona*, urbs in orientali parte Tuſciæ, circa Thraſimenum lacum, *antiquis finibus*: quia à Corito Dardani patre fundata, à quo Trojani originem duxerunt, Æ. 3. 169. *Grajus homo.*] Græcâ origine; qui Coriti, ſeu Cortonæ conſederat. *Profugus* ad Tarchontem & Æneam: cauſam non affert Poëta. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide numine, G. 3. 60.

722. *Pennis & oſtro.*] *Pennis purpureis*; ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.* Sunt *penna*, criſtæ caſſidis, è plumis avium purpureo colore tinctis, Æ. 3. 468. Munus autem erat à ſponſa datum abeunti, in pignus amoris. *Oſtrum*, purpura ex oſtreo expreſſa, G. 2. 506.

727. *Lavit.*] Prima brevi, præſentis eſt temporis, à *lavere*: prima longa, præteriti eſt temporis, à *lavare*.

733. *Cæcum vulnus.*] Ab Orode non prævisum; quia à tergo, quaſi clam, & ex inſidiis; ſeu, ut mox ait, *furto*.

738. *Pæana ſecuti.*] *Pæan*, carmen triumphale: quod inceptum a Mezentio, ſocii perſequuntur. De *ea voce*, Æ. 6. 657.

741. *Eadem mox arva tenebis.*] Proſternendus & occidendus ab Ænea, infra, v. 894.

743. *Divum pater atque hominum rex.*] Quem vos talem eſſe creditis: ut notat Servius. Jocatur enim impius Mezentius in Deos, qui infra, v. 773. nullum invocat ad pugnam Deum, præter dextram ſuam & arma; *Dextra mihi Deus, & telum quod miſſile libro.*

Id loquens extraxit haſtam è corpore: quies acerba & ſomnus ferreus premit illi oculos: oculi clauduntur in perpetuam noctem. Cadicus jugulat Alcathoum, Sacrator Hydaſpen: & Rapo Partheniam, ac Orſen prævalidum robore; Meſſapus & Clonium, & Ericeten Lycaonium; illum dejectum interram lapſu equi indomiti: hunc pedes peditem. Agis quoque Lycius concurrerat in Meſſapum: *hunc tamen deturbat Valerus non carens virtute avorum: Salius Atronium; & Salium Nealces, bonus jaculo & ſagittâ eminus decipiente. Jam Mars aſper adæquabat dolores & mortes mutuas: victores & victi pariter occidebant, & pariter cadebant: nec fuga cognita erat his, neque illis. Dii in domo Jovis miſerantur vanum furorem utriuſque* partis, & *tantas difficultates eſſe hominibus. Hinc Venus, hinc Juno filia Saturni aſpicit* ex *adverſo. Tiſiphone pallida furit in mediis millibus. At vero Mezentius librans magnam haſtam intrat* in *campum turbulentus: quantus Orion excellit humeris ſuper fluctus, quando graditur pedes, aperiens* ſibi *iter per vaſta ſtagna*

Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum:
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpem:
Partheniumq; Rapo & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten:
Illum infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc, peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Atronium Salius; Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo & longè fallente ſagitta.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neq; his fuga nota, neque illis.
Dii Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet undas,
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,

medii Nerei; aut quando *reportans antiquam ornum è ſummis montibus, ambulat* in *terra, & tegit caput inter nubes. Talis Mezentius immittit ſe magnis armis. Ex adverſo Æneas, conſpicatus* eum *in longa turma, parat ire obviam illi. Ille ſtat intrep idus,*

NOTÆ.

747. *Cadicus, &c.*] Reprehendunt Poëtam critici, quod nomina permiſcuerit. Produnt ſe tamen ipſa per ſe, quorum, & qualia ſint: Latina quippe, *Cadicus, Sacrator, Rapo, Meſſapus, Salius, &c.* Græca, ſeu Phrygia & Trojana, *Alcathous, Hydaſpes, Parthenius, Orſes, &c.*

749. *Lycaonium Ericeten.*] Vel *Lycaonis* filium: vel, è *Lycaonia*, minoris Aſiæ regione mediterranea: inter Cappadociam, Piſidiam, & Ciliciam.

751. *Lycius Agis.*] E *Lycia* minoris Aſiæ regione, meridionali & maritima, inter Cariam ab occidente, & Ciliciam ab oriente.

754. *Longè fallente ſagitta.*] Eminus incautos feriente. *Mavors*, Martis nomen, quia magna vertit, Ecl. 9. 12. *Venus*, Æ. 1. 260 *Juno, Saturni filia*, Æ. 1 27. 50.

761. *Tiſiphone.*] Una è tribus furiis, Æ. 6. 572. G. 3. 552. Nomen à τίω ulciſcor, & φόνος, cædes.

763. *Orion.*] De eo multa fabuloſa congerit hic Servius: Sed omnino arbitror, poëtam explicandum de ejus ſpecie cœleſti: maximum enim ſidus eſt, ſtellis conſtans ſex & quinquaginta lucidiſſimis: pingitur accinctus gladio, & clavam intendens. Unde cum mari navigantibus oritur, videtur mare medium ſecare: mox humeris, deinde toto corpore è fluctibus emergens. Sic quoque in terra degentibus, videtur ex horiſonte ad ſummum uſque cœlum pertingere. *Ornus annoſa*, clava eſt, qua inſtructus pingitur *Ornus* arbor, fraxinus ſylveſtris. *Nereus*, marinum numen Ecl. 6 35. *Nerei ſtagna*: humilior expreſſio maris, quam auget addendo, *maxima*: ut Æ. 1. 122. *Nantes in gurgite vaſto.*

Hoſtem

Hoſtem magnanimum opperiens, & mole ſuâ ſtat.
Atq; oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ:
Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, trophæum
Æneæ. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atq; Italâ conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus: imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocyus enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit à femore, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrymæq; per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoq; inimicum haſtile trahebat:
Prorupit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis.
Jamque aſſurgentis dextrâ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem: ipſumque morando

expectans generoſum hoſtem, & immotus eſt ſua proceritate? & menſus ſpatium, quantum ſufficiebat haſta, ait: *nunc dextera,* quæ *mihi Deus* eſt; *& haſta, quam vibro volatilem, auxilientur* mihi. *Voveo, ô Lauſe, te* fore *trophæum ipſum Æneæ, veſtitum ſpoliis detractis è corpore raptoris.* Sic *ait, & procul evibravit haſtam ſonantem: illa autem volans detorta eſt* è *clypeo* Æneæ, *& longe confodit inter ilia & latus illuſtrem Anthorem: Anthorem ſocium Herculis qui profectus Argis adhæſerat Evandro, & remanſerat in urbe Itala. Miſer dejicitur alienâ plagâ, & ſpectat cœlum, & moriens recordatur dilectos Argos. Tunc pius Æneas immittit haſtam: illa pervadit per clypeum cavum trino ære, per telas lineas, & opus* clypei *compactum tribus coriis tauri: & ſummâ* ſui parte *ſtetit* in *inguine: ſed non tulit vim* ſuam eo uſque. *Statim Æneas, gaudens conſpecto ſanguine regis Etruſci, educit gladium à femore, & ardens imminet turbato. Lauſus, cum* id *conſpexit, alte ingemuit* ex *amore* in *dilectum patrem, & lacrymæ ſparſæ* ſunt *per vultum. Sane, ſi aliqua poſteritas datura eſt fidem tanto facto, non hic tacebo exitum aſperæ mortis, & tua fortia geſta; nec te* ipſum, *ô celebrande juvenis. Ille retro ferens greſſum, & debilis, & impeditus, recedebat; & trahebat* cum *clypeo haſtam hoſtilem: juvenis irruit, & ſe interpoſuit armis, & objecit ſe cuſpidi Æneæ attollentis dextram, & inferentis vulnus, & ipſum ſuſtinuit retardando:*

NOTÆ.

773. *Dextra mihi Deus.*] Nam ubique *Contemptor Divum Mezentius*, Æ. 7. 648.

775. *Ipſum te, Lauſe, trophæum, &c.*] Solent victores truncum arboris, eligere, quem ſpoliis onerent; idque *trophæum* appellant. Mezentius vovet, non truncum arboris, ſed Lauſum ipſum filium ſuum trophæi loco ſibi futurum: id eſt, ſe daturum, & quaſi conſecraturum filio ſpolia Æneæ.

778. *Anthorem.*] Non ab *Anthor, Anthoris:* brevis enim eſſet media ſyllaba: ut in *Hector, Hectoris; Neſtor, Neſtoris.* Igitur ab *Anthores, Anthoris:* ut *Diores, Dioris:* unde *Anthorem,* ſicut *Diorem,* Æ. 12. 509. Ita Servius. De *Argis,* urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Hercule,* apud Evandrum excepto, Æ. 8. 200.

780. *Itala urbe.*] *Pallanteo,* Evandri regia, Æ. 8. 51.

784. *Linea terga.*] Supra, v. 482. *Ferri terga:* id eſt, plexus varios. *Lino* autem, ſive *linteo* tegebantur ærea etiam ſcuta, ut iis inhærere pictura poſſet: ex Servio. De *inguine,* ſupra, v. 589.

788. *Femore.*] *Femur* & *femen,* promiſcue ſumuntur; tamen proprie *femen,* pars eſt interior; *femur,* exterior. Aiunt aliqui ſolum dici *femur,* in nominativo: cujus genitivus ſit *femoris* vel *feminis*: leguntque hic, *femine.*

794. *Inque ligatus, &c.*] Æneæ haſtili per clypeum in inguen impacto, cum ipſo clypeo quaſi illigatus.

796. *Prorupit juvenis.*] Sic reſtituimus ex Romano apud Pierium codice: alias *proripuit.*

Suſtinuit:

ſocii adjuvant ingenti clamore, dum pater excederet tectus parmâ filii: & evibrant ſpicula, & longe propellunt hoſtem jaculis: Æneas ſavit & continet ſe tectus clypeo. *Et quemadmodum, ſi aliquando nubes ruunt effuſâ grandine, omnis arator & omnis agricola fugit* ex *agris, & viator abdit* ſe ſub *aggere ſecuro, aut ſub crepidine fluvii, aut ſub cavo rupis ardua, dum pluit; ut poſſint Sole revocato operari per diem in terris: ſic Æneas obrutus undequaque ſpiculis, ſuſtinet omnem nubem armorum, donec ceſſet tonare: & objurgat Lauſum, & comminatur Lauſo: quo curris, ô moriture, & cur ſuſcipis majora viribus? pietas tua decipit te improvidum. Ille nihilominus inſanus gaudet: & jam furor aſper gravius exardeſcit duci Trojano, & Parca colligunt ultima fila Lauſo. Nam Æneas immittit validum enſem in medium juvenem, & abdit totum: cuſpis trajecit quoque parmam, levem armaturam minacis* juvenis, *& tunicam quam mater neverat auro flexili: & cruor replevit ſinum: tunc vita triſtis abiit per aerem ad inferos, & deſeruit corpus. At vero cum filius Anchiſa vidit faciem & ora morientis, ora pallentia miris modis: ingemuit graviter miſereſcens, & porrexit dexteram, & ſpecimen* illud *pietatis* in *parentem penetravit animum. O puer infelix, quid nunc pro iſtis meritis; quid pius Æneas dabit tibi dignum tantâ virtute? retine arma tua quibus gaudebas: & te reddo umbris parentum & ſepulchro, ſi qua* ratione *id curas. Tamen ô miſer, ſolaberis necem infauſtam ea* re: *moreris manu ingentis Æneæ. Ultro excitat ſocios morantes, & erigit* è *terra illum fœdantem cruore crines de more compoſitos.*

Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret:
Telaque conjiciunt: proturbantq; eminus hoſtem
Miſſilibus: furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effuſâ ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit; in terris ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: ſic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet: & Lauſum increpitat, Lauſoq; minatur:
Quo moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens. ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt. Validum namq; exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris:
Ingemuit miſerans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

NOTÆ.

800. *Parma.*] Brevis clypeus rotundus, & undiquę *par: velitum* apud Romanos ob levitatem proprius, Æ. 9. 548. unde infra, v. 817. *Parmam levia arma.*

809. *Nubem belli, dum detonet, omnem Suſtinuit.*] Ita Pierius legit, ex vetuſtiſſimo Romano codice: cum vulgo corrupte legatur: *nubem belli dum detinet, omnes ſuſtinet.* Firmat Romanam lectionem Servius, cum ſic interpretatur: *Bellantum impetum ſuſtinet dum deſerveat.*

815. *Parcæ.*] Tres, quæ fuſis hominum ſortes evolvunt, Æ. 1. 26.

818. *Tunicam.*] De ea veſte interiore, Æ. 9. 616.

820. *Manes.*] Inferorum Dii ſunt, vel animæ mortuorum, Æ. 6. 743.

832. *De more.*] Juvenum: qui, ut & mulieres, capillos certa lege componebant, ut videre eſt in antiquis ſtatuis. De *Tyberino* fluvio, Æ. 8. 330.

Interea

Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera ficcabat lymphis, corpusque levabat,
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat: multosq; remittit
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas;
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ [vor,
Quem genui? tua-ne hæc genitor per vulnera ser-
Morte tua vivens? heu! nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum
Omnes per mortes animam sontem ipse dedisse:
Nunc vivo, neq; adhuc homines lucemq; relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: &, quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:

Interim pater ejus, *ad undas Tyberis fluvii, tergebat aquis plagam, & curabat corpus adnixus trunco arboris: area cassis longe pendet è ramis, & onerosa arma jacent* in *prato. Juvenes præcipui circumsistunt: ipse saucius, anhelans, sustentat collum, deponens in pectus barbam promissam: quærit plurima de Lauso: & mittit plurimos qui retrahant* eum, *& portent* ei *jussa patris. Sed socii plorantes portabant in clypeo Lausum mortuum, magnum, & magnâ plagâ occisum. Mens* patris *præsagiens calamitatem agnovit procul lamenta: deturpat canor* crines *fœdo pulvere, tollit ad cœlum geminas palmas, & incumbit cadaveri: ô fili, an tanta cupido vitæ corripuit me, ut paterer* eum *quem genui supponi pro me dexteræ inimicæ? an* ego *pater servor per has plagas tuas, tuam vivus* per *mortem? heu! nunc denique mihi misero durum est exilium, nunc plaga intime infligta est. Ego, ô fili, ipse infeci scelere tuum nomen, ejectus solio & regno paterno propter cupiditatem* meam. *Debebam pœnas patriæ, &* debebam *ipse dare animam sceleratam indignationi meorum* subditorum *per omnia* genera *mortis. Nunc vivo, nec adhuc relinquo vitam & homines: at relinquam. Hæc proferens, simul erigit se in femur saucium: & quamvis violentia profundi vulneris retardet* eum, *non fractus imperat adduci equum: hoc erat illi ornamentum, hoc solatium;* per *hunc exibat victor* ex *omnibus præliis: alloquitur mœstum* equum, *& affatur talibus* verbis.

NOTÆ.

835. *Acclinis.*] Vulgo *acclivis*: sed emendant Turnebus, Lambinus, Casaubonus, &c. ut & *reclinis* pro *reclivis*: à voce antiqua & Lucretiana, *clino*. Cæsar de bello Gal. l. 6. *His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant: atque ita paulum modo acclinata quietem capiunt.* Dicitur tamen *proclivis*, non *proclinis*: à *clivo*, quæ inclinatio est & devexitas montis. Ego existimo, sicut *clivus* à *clino* dictus est, quod apud omnes constat; ita potuisse dici *acclivis* & *reclivis*, etiamsi à *clino* deriventur.

835. *Procul.*] Servius aliique hinc probant, *procul*, significare *juxta*: itemque ex illo Ecl. 6. 16. *Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.* Ego in eam opinionem adduci non possum: & puto, *procul*, non quidem longam semper distantiam; sed aliquam saltem significare.

849. *Heu! nunc misero mihi, &c.*] Non me movit huc usque, aut ignominia exilii, aut dolor inflicti ab Ænea vulneris; quamdiu te ultorem superesse putavi: nunc, &c.

852. *Ob invidiam.*] Non, *ob odia*: ne merito expulsus esse videatur: inquit Servius. Male: cum profiteatur se *criminis* reum *debere pœnas patriæ.* Fortasse *ob invidiam* dicit, non *subditorum in se*, sed *suam* in *subditos*: id est, cupiditatem, avaritiam, immanitatem.

Rhœbe,

Rhœbe diu viximus, ſi ulla res diu durat hominibus: vel hodie victor reportabis ſpolia illa ſanguinea & caput Æneæ, & mecum eris ultor mortis Lauſi: vel, ſi nullus impetus pandit mihi *viam* ad ultionem, *cades ſimul. Opinor enim, ô fortiſſime, dedignaberis ferre imperia exterorum, & Trojanos dominos.* Sic *ait: & exceptus dorſo, compoſuit corpus aſſuetum* huic e quo *: & armavit binas manus telis acutis: ſplendens area* caſſide ſecundum *caput, & horrens criſtâ* è jubis *equinis. Sic præceps cepit curſum per medios. Pudor magnus ardet in corde intimo, & amentia junctа* cum *dolore, & amor turbatus furore, & fortitudo* ſua ſibi *cognita. Tunc vero appellavit Æneam ter altâ voce. Æneas agnovit eum, & gaudens orat* Deos *: ſic pater ille Deorum, ſic magnus Apollo efficiat,* ut *incipias conſerere manum* mecum. Hoc *ſolum locutus* eſt, & *occurrit adverſus minaci haſtâ. Ille autem* Mezentius ait: *ô crudeliſſime, cur me territas ſublato filio? unicus fuit ille modus, quo poſſes* me *occidere: nec timemus mortem, nec revereamur ullum numen: abſtine* ab illis: *nunc venio moriturus, & prius fero tibi hæc munera.*

Rhœbe, diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt,
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit ſi nulla viam vis, 864
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo
Juſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manuſq; ambas jaculis oneravit acutis:
Ære caput fulgens, criſtâque hirſutus equinâ. 869
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic Ænean magnâ ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, ſic altus Apollo, 875
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infeſtâ ſubit obvius haſtâ.
Ille autem: quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? hæc via ſola fuit, quâ perdere poſſes. 879
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli:
Deſine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum aſtantem lævos equitavit in orbes, 885
Tela manu jaciens: ter ſecum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine ſylvam.

Dixit, & libravit jaculum in hoſtem: deinde infigit aliud, & præterea aliud, & circuit in *magnum orbem: ſed clypeus aureus excipit* illa. *Ter equitavit in ſiniſtros circuitus circa ſtantem* Æneam, *ſpargens manu jacula: ter heros Trojanus ſecum circumfert magnum numerum* jaculorum, *in æreo clypeo* defixum.

NOTÆ.

861. *Rhœbe diu, &c.*] Carpitur hic à quibuſdam Virgilius, quod Mezentium inducat ſe cum equo componentem. Ducem tamen habet Homerum Il. 8. 185 ubi Hector equos item ſuos, Xanthum, Podargum, Æthona, & Lampum adhortatur.

875. *Sic pater ille, &c.*] Æneæ pietas in invocandis Diis, quos contra Mezentius negligit: *Dextra mihi Deus, &c.* v. 773. *Sic, &c.* id eſt, *ſic faciat pater Deum, ut incipias, &c.* Eſt enim in pugna, quæ miſſilibus peragitur, deterior ejus conditio qui incipit. Vel: *faciat pater Deum, ut ſic incipias:* id eſt, *eques contra peditem.* Nam etſi habitus equeſtris videtur ad impetum pedeſtri ſuperior: in pedeſtri tamen magna & multiplex utilitas. Et vero Æneas pedes, confoſſo equo, equitem deturbavit.

878. *Quid me erepto, &c.*] Orbatum filio patrem fruſtra territas: magis enim poſt illius exceſſum cupio mori, quam me ipſe cupis occidere. Sic Donatus.

879. *Hæc via ſola fuit, &c.*] Aliâ enim viâ ſuperare non poſſes: tunc vita mea conſumpta eſt, tunc me cepit odium vitæ, cum cecidit Lauſus, cum ejus funus his oculis vidi. Sic Donatus.

880. *Nec mortem, &c.*] Fruſtra minaris mortem quam quæro: fruſtra Deos invocas, quos contemno, quos probris laceſſo; quibus, ſi adeſſent, minime parcerem.

881. *Hæc tibi porto Dona prius.*] Ut quaſi mutuo munere, me occidas. *Umbo*, Æ. 2. 546.

887. *Sylvam*] Magnam telorum multitudinem, infixam clypeo. G. 1. 152.

Inde

Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere; & urgetur pugnâ congreſſus iniquâ:
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troëſque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit enſem:
Et ſuper hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas, nec ſic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi ſœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Hæc loquitur, jugulog; haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

Denique cum pigeret ducere tot moras, & extrahere tot jacula è clypeo; *&* cum *premeretur certans prælio impari: meditans mente plurima, tum denique irruit, & impingit haſtam inter cava tempora pugnacis equi: equus attollit ſe rectum, ferit aerem ungulis* poſterioribus, *& ipſe cadens ſuper equitem excuſſum impeditum, & pronus in caput opprimit projectum humerum. Trojani & Latini commovent cœlum clamore. Æneas accurrit, & extrahit gladium è vagina, & ſimul hæc* dicit: *ubi eſt jam ferox Mezentius, & aſpera illa violentia animi? Etruſcus, poſtquam aſpiciens aerem hauſit ſpiritum & collegit animum,* ait *contra: hoſtis acerbe, cur objurgas* me, *& intentas necem? nullum crimen eſt in* mea *cæde: nec ſic redii ad prælium,* ut mihi parceres; *nec meus Lauſus fecit mihi tecum hæc fœdera. Hoc ſolum precor, per veniam* quæ datur *ſuperatis hoſtibus, ſi datur aliqua: patere* ut *cadaver* meum *tumuletur humo. Novi aſpera odia meorum circumſiſtere* me: *precor, contine hunc furorem, & redde me tumulo conjunctum* cum *filio. Hæc dicit, & excipit gladium gutture ſciens &* videns, *& ſpargit animam cum ſanguine exundante in arma.*

NOTÆ.

889. *Pugnâ congreſſus iniquâ.*] Pedes Æneas, contra equitem Mezentium.

892. *Tollit ſe arrectum, &c.*] Videtur primum ſublato capite ex dolore vulneris, in poſteriores pedes ſurrexiſſe: mox contrario motu recidens in anteriores, poſterioribus aërem verberaſſe: quo ſuccuſſu dejectus eſt Mezentius: equus in caput cernuus procubuit.

894. *Ejectoque incumbit cernuus armo.*] *Cernuus* is dicitur, qui procumbit in faciem; eam ſcilicet partem, quâ *cernimus*, ſeu videmus: hinc *cernuare*. Ita vulgo grammatici omnes. *Armus* eſt humerus, ut quibuſdam videtur, brutorum animantium. Tamen hic explicatur de humero Mezentii, quemadmodum de humero Herminii, Æ. 11. 644.

905. *Circumſtare odia.*] De odiis Etruſcorum in Mezentium regem ſuum, Æ. 8. 478.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Posterâ die victor Æneas de spoliis Mezentii trophæum Marti erigit: Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi summo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Ænea obtinent, & interim uterque exercitus cadavera suorum supremis honoribus prosequitur. Venulus, è Diomedis urbe redux, nullam inde spem esse auxilii, Latinis refert. Latinus rex, ea spe destitutus, convocato concilio, legatos ad Æneam de pacis conditionibus mittendos censet. Addit Drances huic regis sententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amarè sed animosè refellit: paratum se professus singulari cum Ænea certamine commune periculum redimere. Iis ita rixantibus nunciatur, Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere, Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eodem contendere. Turnus cognito Æneæ consilio suas etiam copias bifariam dividit: equites sub Camilla & Messapo Trojanis equitibus opponit; ipse cum cæteris montium angustias occupat, ut Æneam opprimat insidiis. Diana mortem Camillæ prævidens, cum eam impedire non possit, saltem ultioni providet: dimissa è cœlo Nympha Opi, qua percussorem illius interimat: Commisso equestri prælio Camilla ab Arunte occiditur, Aruns ab Opi. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuncio ad Turnum perlato, is relictis, quas insederat, angustiis, auxilio suorum accurrit. Eodem subsequitur Æneas: imminente jam nocte, castra utrique ante urbem collocant.

INTERPRETATIO.

Interim Aurora oriens deseruit mare. Æneas victor, primo mane reddebat vota Diis: quamvis & urgeat sollicitudo dandi tempus sociis tumulandis, & animus turbatus sit morte Pallantis. *Defigit in colle quercum excelsam, ramis circum amputatis: & imponit ei arma splendida,*

OCeanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quamquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota Deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

NOTÆ.

1. *Oceanum, &c.*] Noctem, quæ prælium secuta est, non describit: quo nomine perperam carpitur à Donato, in Eunuchum Terentii: nam, ut ait Servius, *quæ naturalia sunt, omnibus per se patent.* De *Aurora*, pro die, Æ. 6. 535. G. 1. 249.

4. *Primo Eoo.*] *Lucifero*, stellâ Veneris; quæ mane ante ortum Solis apparet, diciturque tum *Eous*, ab ἠὼς, *Aurora*; sero solem cadentem subsequitur, tumque vocatur *Vesper*, Ecl. 6. 86. Porro Æneas vota exequitur antequam funus curet; quia polluti credebantur, & Deorum sacris inepti, qui funera attigerant, Æ. 6. 227. in notis.

Mezentî

Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, trophæum,
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clypeumq; ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt: hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate, animis & ſpe præſumite bellum:
Ne qua mora ignaros (ubi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris)
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait: egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamq; Evandri primus ad urbem

ſpolia ducit Mezentii: quod erat *trophæum tibi ſacrum, ô magne Deus belli: accommodat* quercui *criſtas ſtillantes ſanguine, & ſpicula hominis fracta, & loricam appetitam & apertam duodecim locis: & annectit læva* parti *clypeum ex are, & ſuſpendit collo gladium* manubrio *eburneo. Deinde ſic exorſus hortatur ſocios exultantes: nam omnis turba ducum circumſtabat eum denſa: ô ſocii, res maxima perfecta* eſt: *omnis metus abſit. Quantum ad reliqua: hæc ſunt ſpolia & primitiæ de feroci rege* Turno: *& hic jacet Mezentius mea manu. Nunc nobis eundum* eſt *ad regem & urbem Latinam. Parate arma, &* cum *animo ac ſpe deſiderate pugnam: ne ulla mora detineat* vos *imparatos, &* dubia *ſententia retardet pigros* præ *timore; cum primum Dii permiſerint* nobis *eruere ſigna* è terra, *& emittere juventutem* è *caſtris. Interim tradamus terræ ſocios & cadavera inſepulta: qui honos unicus ſupereſt iis* qui ſunt *ſub profundo Acheronte. Ite, inquit: donate ultimis honoribus animas* illas *inſignes, quæ emerunt nobis hanc regionem ſuo ſanguine: & Pallas primus reducatur in urbem triſtem Evandri:*

NOTÆ.

7. *Trophæum.*] Græcis τρόπαιον, à τροπὴ, *fuga*: hoc autem à τρέπω, *verto*; vertuntur quippe qui fugiunt. Unde doctiſſimi Grammatici *tropæum* Latinè ſcribendum exiſtimant, non *trophæum*. Tamen aſpirationem retineri poſſe arbitror: cum eam in alias quoque Græcanicas voces Latini induxerint. Sic dixerunt *Riphæos montes*, ῥιπαῖα ὄρη; *Boſphorum*, Βόσπορον. Trophæa vera editiſſimis in locis conſtitui uſu venit: ſic Pompeius devictis Hiſpanis poſuit in Pyrenæis jugis. Fiebant vel ex immani trunco arboris, quem armis circumveſtiebant, ut corporis loco eſſet: vel ex acervo & cumulo ſpoliorum, &c. De *Marte*, bellorum Deo, Ecl. 9. 12.

9. *Tela trunca.*] Quæ in Æneam à Mezentio projecta, & clypeo recepta atque infixa magno numero fuerant, Æ. 10. 887.

10. *Perfoſſumque.*] Duo tantum vulnera Mezentius ab Ænea acceperat: alterum in inguine, Æ. 10. 785 alterum in jugulo, ibid. 907. unde igitur duodecim illa thoracis foramina? ſuſpicatur Servius eum ab Etruſcis infenſis poſt mortem fuiſſe multis ictibus appetitum: ut fuit Hector, & Tydeus. Oraverat tamen moriens Mezentius Æneam, ne ſuorum odiis eum objiceret. Numerum autem *duodenum* pro quolibet incerto numero, à poëta poſitum puto.

11. *Eburnum.*] Quia vel vagina, vel manubrium, erat ex ebore.

13. *Ovantes.*] Exultantes ob victoriam, Æ. 3. 189.

16. *Primitiæ.*] Primus fructus belli in Turnum ſuſcepti, quos pius Æneas Marti dedicat: ut ſolebant primitiæ frugum, aut primi gregum fœtus Diis ſacrari. *De rege ſuperbo.* Turnum explico, non Mezentium: non enim hæ erant Mezentii primitiæ, ſed ſpolia omnia. *Hic eſt.* Servius *hic* pronomen putat, & explicat *talis*: quaſi diceret: hic tantus tamque formidandus hoſtis, nunc talis ac tantillus eſt, umbra tantum & inane ſimulacrum. Ego hic adverbium malo.

19. *Vellere ſigna.*] More Romanorum, qui in caſtris humi defigebant ſigna: quæ ſi deinde ad pugnam iturî facile evellerent, bono ducebant omini; ſi difficile, malo.

23. *Honos Acheronte ſub imo.*] Qui enim carebant honore ſepulcri, deſpecti apud inferos, & vagi centum annos errabant, Æ. 6. 325. *Acheron*, inferorum fluvius, hic pro inferis accipitur, Æ. 6. 315.

26. *Evandri ad urbem.*] *Pallanteum*, Æ. 8. 51.

Mittatur

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior: qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis charo datus ibat alumno.
Circum omnes famulûmq; manus, Trojanaq; turba,
Et mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi? ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuenſq; mo-
Acres eſſe viros, cum dura prælia gente. [neret
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi!
Hæc mea magna fides! at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum

Pallas, quem non inopem virtutis funeſta dies eripuit & extinxit nece aſperâ. Sic dixit plorans, & refert pedem ad portam, ubi ſenex Acœtes cuſtodiebat depoſitum cadaver Pallantis mortui: Acœtes *qui prius fuit armiger Evandro Arcadi; ſed jam non venerat tam fauſtis ominibus comes addictus dilecto alumno. Circumſtant omnes, & turba famulorum, & multitudo Trojanorum, & Trojanæ triſtes paſſis capillis juxta ritum. Poſtquam vero Æneas ingreſſus eſt portis ſublimibus: emittunt ad aſtra magnum gemitum pectoribus perculſis, & inſonuit aula triſti fletu. Ipſe* Æneas, *poſtquam aſpexit caput candidi Pallantis ſuſtentatum, &* ejus *faciem, & plagam mucronis Itali apertam in molli pectore; lacrymis erumpentibus ſic loquitur: ô deplorande juvenis, an fortuna, cum proſpera accederet* ad me, *eripuit te mihi; ut non videres imperium noſtrum, neque victor reducereris ad urbem paternam? non hæc dederam de te promiſſa patri* tuo *Evandro,* cum ab eo *abii; cum amplexus me abeuntem, dimitteret* me *in magnum imperium* Etruſcorum; *& timens admoneret* me, Latinos *homines eſſe aſperos, bellum eſſe* mihi *cum forti natione. Et nunc quidem ille, deluſus ſpe admodum vana, forſan etiam concipit vota* pro te, *& onerat aras muneribus;* dum *nos triſtes proſequimur inutili honore juvenem mortuum, & jam nullatenus ſubjectum* Diis *ullis ſuperis. O miſer, ſpectabis mœſtum funus filii. Hi* ſunt *noſtri reditus, & triumphi ſperati! hæc magna mea confidentia! tamen, ô Evander, non videbis* eum *caſum plagis indecoris: nec, filio* turpiter *ſalvo*

NOTÆ.

29. *Ad limina.*] Ad januam quippe domus producebantur defunctorum cadavera, Æ. 9. 486. Cæteras vero funerum ceremonias deſcripſimus, Æ. 6. 215. & ſequentibus. Videtur Æneas confecto prælio fugatiſque hoſtibus, in urbem ingreſſus ſuam, in ea noctem duxiſſe. Eo etiam illata ante noctem fuerant principum virorum cadavera, præcipue Pallantis: quod inſigni aliqua in domo depoſitum inviſit ſummo mane Æneas: indeque deductam funeris pompam extra urbem proſequitur.

31. *Parrhaſio Evandro.*] Arcadi, Æ. 8. 344.

35. *Iliades, &c.*] De more ſolvendæ comæ in luctu, Æ. 1, 484.

37. *Fultum.*] Suſtentatum ſuppoſitis veſtibus, tapetibus, &c. De *Auſonibus*, Italis, Æ. 7. 54.

47. *Mitteret imperium.*] Ad Tuſcos, quibus regem petentibus Evander Æneam miſerat, Æ. 8. 475, 551.

51. *Nil jam cœleſtibus, &c.*] Vivi ſubditi ſunt ſuperis Diis, mortui inferis.

55. *Fides.*] Qua confidebam victorem Pallanta rediturum.

56. *Pudendis vulneribus.*] A tergo illatis; quæ fugacem notent, tibique mortem optabilem reddant, ne dedecus nati aſpicias. *Auſonia*, Italia, Æ. 7. 54.

Optabis

Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium, Auſonia, & quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis: ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii, crates & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno:
Extructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neq; fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit:
Non jam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, auroque oſtroque rigentes,
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni, ſupremum mœſtus honorem
Induit; arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam:
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

optabis tibi mortem acerbam: Hei mihi! quantum amittis tutamen, ô Italia! & quantum tu, ô Iule! Poſtquam hæc flens dixit, jubet cadaver deplorabile auferri: & mittit mille viros electos ex univerſo exercitu, qui proſequantur pompam ultimam, & adſint luctui patris: quæ ſunt *ſolamina parva magni doloris, tamen debita infauſto patri. Alii non tardi componunt crates & flexile feretrum, è ramis arbuteis & virgultis quereis: & tegunt lectum* illic *collocatum umbraculo foliorum. Illic conſtituunt juvenem excelſum in ſtrato ruſtico: qualem* conſtituerent *florem, ſive teneræ violæ, ſive languentis hyacinthi, decerptum pollice puellæ; cui nondum ſplendor, nondum ſua pulchritudo periit; nec* tamen *terra parens jam nutrit, & ſufficit* ei *vires. Tum Æneas exportat veſtes duas, aſperas auro & purpurâ, quas ipſa Dido Sidonia ei olim elaboraverat gaudens* illo *labore, & diſtinxerat textum auro ſubtili. Induit triſtis unam illarum juveni,* quaſi *ultimum ornamentum; & tegit capillos comburendos* altera, quaſi *velo. Præterea accumulat plurima dona prædæ Laurentini, & imperat ſpolia portari longâ ſerie. Addit equos & tela, quæ eripuerat hoſti. Alligaverat quoque manibus poſt dorſum* eos, *quos* pater *demiſſurus eſſet* ut *inferias umbris filii, irrigaturos rogum fuſo ſanguine: & imperat ipſos duces portare arbores veſtitas armis hoſtium, & nomina hoſtium inſcribi* arboribus. *Miſer Acœtes obrutus annis ducitur, nunc turpans pectus pugnis, nunc vultum unguibus:*

NOTÆ.

64. *Crates & molle feretrum, &c.*] De illo feretro, in modum cratis, Æ. 6. 218. in Notis.

65. *Arbuteis, &c.*] *Arbutus*, arbor in deliciis veterum, *arboiſier*, Ecl. 3. 82. apta fuit cratibus, quare, G. 1. 166. *Arbuteæ crates. Querneum vimen:* virgultum, ſive ramuſculus, è quercu.

67. *Stramine.*] Vulgo, *ſtramen* accipitur pro culmis & paleis & frondibus, quæ pecori ſubſternuntur. De *viola*, Ecl. 2. 47. De *hyacintho*, *glayeul*, Ecl. 3. 63.

69. *Languentis hyacinthi.*] Sæpe Virgilius finalem ſyllabam natura ſua brevem producit, ſequente litera H. ut hic. Ut Æ. 10. 126. *Et Clarus & Hæmon*, Ibid 720 *Linquens profugus hymenæos.* Ut Æ. 7. 368. *Turnique canit hymenæos.* Ut Æ. 9. 418. *Dum trepidant, it haſta Tago.*

72. *Oſtro.*] Purpurâ, ex oſtreo expreſſâ, G. 2. 506.

74. *Sidonia Dido.*] Ex Phœnicia, Æ. 1. 450.

78. *Laurentis pugnæ.*] Laurentino in litore commiſſæ, Æ. 7. 63.

81. *Umbris inferias.*] Octo juvenes, in pugna captos; ut ad rogum immolarentur, *inferrenturque* quaſi dona tumulo, Æ. 10. 519.

83. *Truncos.*] Minora trophæa; quæ manibus præferrentur; ſupra, v. 7.

& ſternitur humi profuſus toto corpore. Trahunt quoque currus rigatos cruore Rutulorum. Deinde Æthon, equus bellicus, depoſitis ornamentis, incedit plorans, & rigat caput longis guttis. Alii portant haſtam & caſſidem Pallantis: *nam victor Turnus poſſidet reliqua* arma. *Poſtea triſtis turma ſequitur, & Trojani, & duces Etruſci, & Arcades converſis haſtis. Poſtquam tota ſeries conſequentium* funus *longe tranſiit, Æneas conſtitit, & adjecit hæc alte gemens: eadem aſpera ſors belli nos appellat hinc ad alios fletus. Salve* in *perpetuum mihi, ô Palla maxime, & vale* in *perpetuum. Nec locutus plura, ibat ad muros excelſos, & referebat pedem in urbem. Et jam oratores venerant ex urbe Latini* regis, *tecti ramis olivæ, & petentes* hanc *facultatem*: ut *redderet cadavera, quæ jacebant ferro ſtrata per agros; & permitteret ea ſubire ſepulchrum terræ: nullum eſſe bellum cum victis & privatis luce* cœleſti: *ignoſceret* iis, quos *olim appellaverat hoſpites & ſoceros. Illos orantes* ea quæ *non* erant *neganda Æneas clemens donat* illa *facultate, & praterea voce adjicit iſta: ô Latini, quæ ſors immerita vos immiſcuit tanto bello, ut recuſetis nos amicos? an petitis pacem mortuis & interfectis caſu pralii? ſane cuperem dare illam etiam viventibus. Nec veniſſem* huc, *niſi fata aſſignaſſent* mihi *hanc regionem & hanc ſedem:*

Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus poſitis inſignibus Æthon
It lacrymans, guttiſq; humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt, nam cætera Turnus
Victor habet. Tum mœſta phalanx Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituq; hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos, ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo fineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere caſſis:
Parceret hoſpitibus quondam ſoceriſq; vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent:

NOTÆ.

88. *Currus.*] Pugnabant enim ſæpe viri principes in curribus; ut *Nipheus*, Æ. 10. 570. & paulo poſt, *Lucagus.*

89. *Poſitis inſignibus Æthon.*] Equi Pallantis nomen, quod uni ex Solis equis ab Ovidio tribuitur, ab αἴθω, uro, vel *ardeo. Inſignia* equi, ſunt *phaleræ*, Æ. 5. 310. *monilia* & *ſtragula picta*, Æ. 7. 277, 278. *Flet*, more equis ſatis vulgari: ut in humanum doloris affectum tranſire ſæpe videantur.

91. *Catera.*] Ergo clypeum, enſem, ſed præcipue balteum abſtulit Turnus, Æ. 10. 496.

92. *Phalanx.*] Proprie agmen pedeſtre Macedonum, Æ. 2. 254. Hic pro quolibet agmine *Teucri*, Æ. 1. 239. *Tyrrheni*, Æ. 8. 479. *Arcades*, Æ. 8. 51.

96. *Alias ad lacrymas.*] Ad peragenda exterorum ſociorum funera.

97. *Salve. Vale.*] *Noviſſima verba*: quibus à funere diſcedebant, Æ. 6. 227. in notis.

99. *Greſſumque in caſtra ferebat.*] Ad urbem ſuam, opere ſubitario caſtrorum in morem extructam, Æ. 7. 157. Igitur funus extra urbem comitatus, nunc dimiſſo funere ad urbem redit.

100. *Urbe Latinâ.*] Laurento, Latini regiâ, Æ. 7. 63.

101. *Velati ramis oleæ.*] *Velati*, non capite, ſed manibus: quibus ramos pacificæ arboris oleæ, tæniis laneis implicatos, ſupplices præferebant, Æ. 7. 237.

104. *Æthere caſſis.*] *Caſſus*, privatus: non à *quaſſus*, ut nugatur Servius; ſed omnino à verbo *careo.*

105. *Soceriſque vocatis.*] Cum Latinus Æneam in ſocium, hoſpitem & generum accepit, Æ. 7. 263.

Nec

Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat; his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuere ſilentes,
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior ſemperque odiis & crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: ô fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies: & pace ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
Evandrum Evandriq; domos & mœnia complet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.

nec facio bellum cum gente Latina. *Rex* veſter *abrupit* jura *noſtri hoſpitii, & potius ſe commiſit armis Turni. Juſtius fuiſſet Turnum exponere ſe huic morti: Si ſtatuit terminare bellum manu, & ejicere Trojanos, decuit* eum *pugnare mecum his armis: vixiſſet* is noſtrûm, *cui Deus aut virtus ſua ſerveſſet vitam. Abite jam, & ſubjicite flammas miſeris civibus* mortuis. *Æneas locutus erat: illi taciti obſtupuerunt, ac tenebant oculos & vultus inter ſe obverſos. Tum ſenex Drances, ſemper infeſtus odiis & criminatione juveni Turno, ſic deinde voce repovit verba: ô vir Trojane, famâ magne, major factis: quibus laudibus extollam te* ad *cœlum? an prius admirabor te* ob *juſtitiam, an* ob *opera bellica? nos autem memores* beneficii *reportabimus iſta* quæ dicis *in urbem patriam: & ſociabimus te regi Latino ſi aliqua fortuna modum offerat: Turnus quærat ſibi* alia *fœdera. Immo delectabit etiam* nos, *erigere moles fatales murorum tuorum, & portare humeris ſaxa Trojana* urbis. *Dixerat hæc, & omnes communi voce muſſitabant talia. Statuerunt* inducias ad *duodecim dies: & pace intermedia, Trojani & Latini confuſi abſque periculo vagati ſunt per montes & ſylvas. Fraxinus alta ſonat ſecuri utrimque acutâ: eruunt pinus erectas ad aſtra; nec intermittunt ſecare cuneis quercus & cedros odoratas, nec vehere ornos plauſtris ſtridentibus. Et jam fama, prænuncia tanti doloris, diſperſa implet Evandrum, & Evandri adem atque urbem; qua* fama *prius narrabat per Latium, Pallanta victorem* eſſe.

NOTÆ.

114. *Turni ſe credidit armis.*] Non ſponte tamen, ſed cogente Amatâ uxore, Æ. 7. 616.

118 *Vixet.*] Syncope, pro *vixiſſet*. Sic Æ. 4. 682. *Extinxti*, pro *extinxiſti*, &c.

122. *Crimine.*] Criminationibus, quibus Turnum ſemper onerabat, ex odio. Sic Æ. 2 98. *Hinc ſemper Ulyſſes Criminibus terrere novis.*

126. *Juſtitiane prius mirer.*] More Græcorum: apud quos verba *admirandi* & ſimilia nonnulla genitivo junguntur. Sic infra, v. 280. *Memini lætorve malorum.* Apud Horat. Od. l. 2. 9. 17. *Deſine mollium tandem querelarum.* &c.

133. *Pace ſequeſtrâ.*] *Conciliatrice.* Nam *ſequeſter* eſt arbiter inter utramque partem medius, cujus judicium utraque pars *ſequitur.* Vel juxta Servium & Donatum *pax ſequeſtra*, ſunt *inducia:* quæ *ſequeſtra* ſunt, id eſt, mediæ, inter bellum præteritum & bellum futurum.

135. *Ferro bipenni.*] *Bipennis*, vel *ferrum bipenne:* ſecuris eſt, utrinque acuta: à *bina pinna*, eſt autem *pinna* faſtigium quoddam; unde ſummitas templorum vocatur *pinnaculum.*

137. *Robora.*] *Robur*, vel ſpecies eſt duriſſimæ quercus, vel durum quodlibet lignum, G. 1. 162. *Olens*, Ecl. 2. 11.

138. *Ornos.*] *Fraxinos* ſylveſtres.

Arcades incipiunt *concurrere ad portas* urbis, *& juxta ritum veterem corripuerunt funebres tædas ; iter ſplendet longâ ſerie flammarum, & late dividit campos. Multitudo Trojanorum adversûm veniens conjungit* iis *agmina* ſua *dolentia. Quæ quando matres viderunt ingredi domos, commovent clamoribus urbem omnem. At nulla violentia poteſt cohibere Evandrum, ſed currit in medios : feretro depoſito, concidit ſuper Pallanta, atque inhæret flens & gemens : ac demum difficile via aperta eſt voci* per *dolorem : ô Palla, non dederas hæc promiſſa patri tuo :* ſed fore *ut velles te committere duro Marti circumſpectius. Non eram neſcius, quantum valeret nova* cupiditas *gloria in bello, & jucundus* ille *honor in prima pugna. O primi conatus juvenis infelices, & acerba experimenta belli vicini, & vota preceſque meæ à nullo Deorum audita ! & tu, ô ſanctiſſima uxor, felix* per *mortem tuam, nec ſuperſtes ad hunc luctum ! contra ego vivendo exceſſi meæ fata, ut pater reſtarem ſuperſtes* filio. Si *Rutuli obruiſſent me telis* eo quod *junxi ſocietatem belli* cum *Trojanis, ipſe* libens *amiſiſſem vitam ;* & *hac pompa veheret domum me, non Pallanta. Nec incuſabo vos, ô Trojani, nec fœdus, nec quas manus ſociavimus* per *hoſpitium : calamitas iſta debita erat meæ ſenectuti. Tamen ſi mors immatura deſtinata erat filio : oportebat* eum *mori inducentem Trojanos in Latium, occiſis prius* multis *millibus Volſcorum. Ego vero, ô Palla, non honorabo te aliâ pompâ, quàm pius Æneas, & quàm illuſtres Trojani, & quàm ductores Tuſci, & omnis exercitus Tuſcorum.* Illi *portant magna trophæa,* ex iis, *quot tua manus demiſit morti. Tu etiam, ô Turne, ſtares jam grandis truncus* veſtitus *armis,*

Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces : lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina. Quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere ;
Sed venit in medios : feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atq; hæret lacrymanſq; gemenſque :
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt :
Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti :
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota, preceſque meæ! tuq; ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troûm ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis : animam ipſe dediſſem ;
Atq; hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hoſpitio dextras : ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quod ſi immatura manebat
Mors natum ; cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrheniq; duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,

NOTÆ.

147. *Incendunt.*] Metaphora, pro, *concitant*, Æ. 4. 360.

148. *Potis eſt.*] Æ. 3. 671. *Feretrum*, Æ. 6. 218.

156. *Primitiæ.*] Supra, v. 16. *Belli propinqui* : vel inter finitimos & propinquos populos, ita ut ab eo abſtinere non potuerim : vel, imminentis, cujus mors Pallantis præludium eſt.

160. *Vici mea fata.*] Superavi naturalem ordinem, longiore vitâ. Fatum enim eſſe videtur, ut pater ante filium moriatur.

161. *Troûm ſocia, &c.*] Si peccavi, initâ cum Trojanis armorum ſocietate, ſolus plecti à Rutulis debui, ſolus animam effundere. *Obruerent.*] Supple *utinam*, aut *ſi :* ut Æ. 6. 31. *Partem opere in tanto, ſineret dolor, Icare, habires. Volſcorum.*] Gens fuit Latinis & Rutulis contermina ab oriente, Æ. 7. 803. *Latium*, Æ. 7. 54. *Phryges*, Trojani, Æ. 1. 385. *Tyrrheni duces*, Æ. 10. 164. *Trophæa*, ſupra, v. 7.

Eſſet

Eſſet par ætas & idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante perempto;
Dextera cauſa tua eſt, Turnum gnatoq; patrique
Quam debere vides meritis: vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: ſed gnato manes perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos: ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas: pars, munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras; & corpore partim

ſi par fuiſſet ætas, & vis æqualis ab ætate. Sed miſer, cur cohibeo Teucros à pugna? abite, & memores reportate regi veſtro *hæc* mea *dicta: ô Ænea, ſi ſuſtineo adhuc vitam odioſam occiſo Pallante; dextera tua cauſa eſt*, cur id faciam: dextera, *qua, ut intelligis, debet Turnum & filio* Pallanti, & mihi *patri*, qui ambo id *meriti* ſumus: *unicus hic modus* ſolandi me *reſtat tibi & fortunæ. Non cupio gaudia vitæ, nec licitum* eſt: *ſed* cupio *ferre hæc* gaudia *filio ad profundos inferos. Interim Aurora reddiderat miſeris hominibus beneficum lumen, reducens opera & labores. Jam pater Æneas, jam Tarchon erexerunt rogos in ſinuoſo littore: unuſquiſque juxta morem majorum tulit illuc cadavera ſuorum: & ſuppoſitis nigris flammis, ſublime cœlum tegitur fumo in* ſimilitudinem *noctis. Ter induti rutulis armis* pedites *ambulaverunt circa rogos: ter in equis circumiverunt triſtem flammam funeris, & emiſerunt ore ululatus. Tellus etiam rigatur fletu, arma etiam riganter. Et clamor hominum & ſonitus buccinarum tollitur* ad *cœlum. Deinde alii mittunt* in *ignem ſpolia ablata Latinis interfectis, & caſſides, & pulchros gladios, & frana, & celeres rotas: pars, dona nota* mortuis, *ſcuta ipſorum, & jacula non fauſta. Plurima corpora boum circum immolantur morti: jugulant in ignem, & ſetoſos porcos, & pecudes direptas ex omnibus campis: deinde* per *totum litus aſpiciunt ſocios* qui *cremantur: obſervant rogos ſemuſtos: neque poſſunt* inde *abſtrahi, quouſque nox frigida mutavit cœlum diſtinctum aſtris micantibus. Nec aliter infelices Latini erexerunt quoque rogos innumeros in alia parte: & partim*

NOTÆ.

174. *Eſſet par ætas.*] Aut mihi, aut nato: ſed ego ſenior ſum, natus junior fuit, quam ut te vinceret.

182. *Aurora.*] Dies altera poſt pugnam. De *Aurora*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

185. *Pyras.*] Rogos, buſta, ligneas ſtrues comburendis cadaveribus. Æ. 4. 494. De ritibus pompæ funebris, Æ. 6. 215. & ſequentibus.

189. *Decurrere . . . luſtravere in equis.*] Primum refero ad pedites: ſecundum ad equites: ut ſic totus exercitus officio funebri erga ſocios fungeretur. De *luſtratione*, pro *circuitione*, Æ. 1. 612.

195. *Ferventeſque rotas.*] *Rotas* currum hoſtilium, unde ſolebant principes viri pugnare. *Ferventes*: quæ ſolebant curſu incaleſcere: Horat. Od. l. 1. 1. *Metaque fervidis evitata rotis.*

202. *Cœlum ſtellis aptum.*] Commutatio: pro, *cui aptæ & connexæ ſunt ſtellæ*, Æ. 4. 482.

condunt humi plurima hominum cadavera ; partim quoque auferunt asportata in vicinos campos, & remittunt in *urbem. Comburunt reliqua, & immanem cumulum promiscua stragis, nec numerando, nec honorando. Tunc undiquaque spatiosi campi resplendent certatim frequentibus ignibus. Tertia dies expulerat è cælo frigidam noctem : dolentes evertebant altum cinerem & ossa permista* in *rogis, & tegebant ea tepido acervo terræ. Jam vero præcipuus tumulus & pars doloris longe maxima erat per domos* in *urbe Latini opulenti. Illic matres, & nurus infaustæ ; illic dilecta pectora sororum dolentium, & pueri orbati patribus detestantur funestum bellum, & nuptias Turni : volunt ut ipse armis, ipse gladio dirimat rem ; si quidem petit sibi imperium Italiæ & præcipuam potestatem. Drances acerbus asperat hæc : & testatur Turnum unum vocari, unum peti ad pugnam. Contra multiplex* est *simul sententia variis verbis pro Turno, & magna auctoritas Reginæ protegit* eum *: multa fama tuetur virum partis trophæis. Inter has dissensiones medio tumultu ardente : ecce præterea tristes legati referunt responsa è magna urbe Diomedis* : aiunt *nihil perfectum* esse *omnibus impensis tantorum laborum : nihil dona effecisse, nec aurum, nec magnas preces : alia auxilia quærenda* esse *Latinis, aut pacem petendam a rege Trojano. Ipse rex Latinus concidit* ex *magnitudine doloris. Furor Deorum, & sepulcra recentia ante oculos, ostendunt Æneam fatalem juvari evidenti* auxilio *Deorum. Itaque congregat in excelsam regiam magnum concilium & præcipuos suorum accersitos jussu* suo. *Illi congregantur, & plenis viis currunt ad domum regis. Latinus, & grandior ætate,*

Multa virûm terræ infodiunt ; avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbiq; remittunt :
Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. Tunc undiq;
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram :
Mœrentes altum cinerem & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræq; nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos :
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro ;
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances : solumq; vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat :
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus, medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magnâ Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt : nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum : nil dona neq; aurum,
Nec magnas valuisse preces : alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, & maximus ævo,

N O T Æ.

206. *Urbique remittunt*] Non uni omnia corpora : sed unumquodque suæ. De vario more *sepeliendi* & *comburendi cadaveris*, Æ. 5. 48.

211. *Ruebant ossa focis,*] Quomodo ossa hominum à busti reliquiis secernerentur, Æ. 6. 217. Quomodo post cremationem tumularentur, Æ. 5. 48. *Ruo*, active, Æ. 1. 39.

215. *Nurus.*] *Nurus*, proprie uxor filii, *bru* : sumitur vulgo pro juniore qualibet fœmina, conjugio copulata, Æ. 2. 501. De *hymenæo*, G. 3. 60.

223. *Reginæ nomen.*] *Amatæ*, quæ favebat Turno, sororis filio, Æ. 7. 359. De *trophæis*, supra, v. 7.

226. *Diomedis ab urbe.*] *Arpis*, infra. v, 243.

230. *Pacem petendum.*] Regimen gerundii. Sic Lucretius, l. 1. 111. *Pœnas in morte timendum.* Ibid 381. *Metu privandum est corpora quæque.*

Et

Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet: & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, ô cives, Diomedem Argivaque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes;
Contigimuſque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii: quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,

& præcipuus regno, ſedet inter medios, non hilari vultu. Atque hic imperat legatos reversos ex urbe Ætolica, di cere quanam reportent: & quærit ſingula reſponſa ſuo ordine. Tunc indictum eſt linguis ſilentium; & Venulus obediens imperio incipit ita loqui; O cives, vidimus Diomedem & caſtra Græca, & perfecto itinere evaſimus omnia pericula, & tetigimus manum, quâ regnum Trojanum periit. Ille victor extruebat in campis Gargani Japygis urbem Argyripam, de nomine patriæ gentis. Poſtquam ingreſſi ſumus, & facultas conceſſa eſt alloquendi præſentem: offerimus dona, profitemur nomen & patriam: qui indixerint nobis bellum, qua cauſa nos adduxerit in urbem Arpos. Ille ſic tranquillâ voce reſpondit iis quæ audierat; O felices populi, imperium Saturni, Auſonii veteres: quæ ſors vos turbat tranquillos, & impellit movere bella inſueta? quotquot vaſtavimus ferro arva Trojana (omitto ea mala quæ tolerata ſunt pugnando ad ſublimes muros, & quot ille Simois ſepeliverit viros) luimus per orbem immania ſupplicia, & omnes pœnas criminum,

NOTÆ

239. *Primus ſceptris.*] Reges enim erant plerique, ex iis qui Turni auxilio venerant, Æ. 7. 647.

239. *Ætola ex urbe.*] *Arpis*, ab Ætolo Diomede conditis: mox, v. 243.

242. *Venulus.*] Qui ad Diomedem legatus fuerat, Æ. 8. 9.

243. *Diomedem.*] Filius fuit Tydei, nepos OEnei: paterno quidem & avito jure, Ætoliæ rex: ſed cum pater Tydeus Agrii patrui invidia regno pulſus eſſet & Argos Peloponneſi urbem ad regem Adraſtum confugiſſet; ibi Diomedes ex Deiphyle, Adraſti filiâ, natus eſt. Is Adraſto mortuo maximam & quaſi regiam auctoritatem Argis obtinuit: avum ſuum, item ab Agrii filiis pulſum, in Ætoliam reſtituit: Argivorum & vicinarum urbium dux ad Trojam profectus eſt; ex Homero, Il. 2. 563. Ibi maxima quæque poſt Achillem ac difficillima perfecit: Palladium ex arce Trojana rapuit, Rheſum Thraciæ regem occidit; unde laudat Virgilius ejus manum, *quâ concidit Ilia tellus.* Venerem & Martem vulneravit. Quare Venus ejus domum evertit, adulterio Ægialeæ uxoris ejus cum Cylabaro apud Argos: quorum ex inſidiis cum ægre elapſus eſſet, neque vero poſſet in Ætoliam reverti, ut notat Cedrenus; in Apuliam, maxime orientalem Italiæ partem, mari fugit: ibique exceptus à Dauno rege, & parte agri donatus, urbes multas condidit: præcipue *Argos Hippium*, id eſt, *equeſtre*: ex nomine natalis urbis, cujus ager *aptus equis* dicitur ab Homero: quæ vox deinde corrupta eſt primo in *Argyrippam*, vel *Argyripam*; deinde in *Arpos*. Ejus ruinæ nunc adhuc dicuntur *Arpe*, non longe à *Siponto* urbe, & radicibus promontorii *Gargani*, *monti di S. Angelo*, quod in mare Hadriaticum procurrit. De ejus morte multiplex opinio refertur à Strabone, l. 6. prima eſt, eum in Diomedeis inſulis, huic litori vicinis, ſubito evaniſſe: ejuſque ſocios, dolore mortis illius eſſe mutatos in aves, infra, v. 272. Secunda eſt, ipſum in patriam revocatum, in ea diem obiiſſe. Tertia eſt, ſubactâ illâ maris Hadriatici orâ ad uſque Venetos, apud illos immortuum, & divinis honoribus affectum eſſe. De *Japyge*, qui nomen dedit Japygiæ, ſive Apuliæ, Æ. 8. 710.

252. *Saturnia regna, &c.*] De *Saturni fuga in Italiam*, Æ. 8. 319. De *Auſonibus*, antiqui Italiæ incolis, ibid. 328. Æ. 7. 54.

257. *Simois.*] Fluvius Troadis, Æ. 1. 104.

urba deploranda ipſi etiam Priamo. Novit iſta *funeſtum ſidus Palladis, & ſcopuli Eubœæ, &* mons *vindex Caphareus. Poſt illam* Trojæ *expeditionem pulſi ad diverſa litora, Menelaus filius Atrei circa columnas Protei exulat. Ulyſſes adiit Cyclopas Ætnæos. An memorabo regnum Pyrrhi, & domum Idomenei ſubverſam? aut Locros degentes litore Libyco? ipſe rex Mycenarum, dux magnorum Græcorum, periit in primo aditu* domus, *manu ſcelerata uxoris:* poſt *Aſiam ſubactam adulter inſidiatus eſt* ei. An memorabo *Deos obſtitiſſe* mihi, *quominus revectus* in *patriam regionem*

Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultorque Caphareus. 260
Militia ex illa diverſum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus ad uſque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penates
Idomenei? Libycóve habitantes littore Locros? 264
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit: devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.
Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris 269

NOTÆ.

259. *Triſte Minervæ Sidus, &c.*] *Sidus Arcturi*, quod cum per ſe procelloſum ſit, vim adhuc pernicioſiorem ex ira Minervæ dici poteſt accepiſſe ad vexandas Ajacis Oilei naves. Sic enim Solinus, c. 29. de Caphareo. *Ubi poſt Ilii excidium Argivam claſſem, vel Minervæ ira; vel quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affecit cladibus.* De *Arcturo* Æn. 1. 748, G. 1. 68. Explicari tamen poteſt *ſidus* de ipſa tempeſtate, quam excitavit Minerva: nam ſic videtur vocem illam accepiſſe Virgilius, G. 1. 311. *Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?* & Æ. 12. 451. *Ad terras abrupto ſidere nimbus. It mare per medium.* De *Minerva*, Æn. 2. 31. De *Ajace ab ea interfecto* ad Caphareum, Eubœæ inſulæ ſcopulum, Æ. 1. 44 49. De *Eubœa* Græciæ inſula, *Negrepont*, Æ. 6. 2.

262. *Atrides Protei, &c.*] *Menelaus*, Spartæ rex, de quo, Æ. 2. 264. *Atrei* filius confecto Trojano bello, octo annis tempeſtate jactatus eſt circa Ægypti litora, antequam in patriam rediret; & divertit apud *Proteum* regem Ægypti, de quo G. 4. 388. Ita fere Homerus Odyſſ. 4. 82. 385. &c.

Columnas.] *Limites, terminos* Ægypti. Quippe Strabo l. 3. de columnis Herculis apud fretum Gaditanum differens, ait id nomen inde ortum eſſe, quod viri illuſtres ut finem imperii aut expeditionis ſuæ notâ aliquâ conſignarent; aras, aut columnas aut in modum columnarum turriculas, fretis, aut promontoriis, aut montibus impoſuerint: quæ nomina, deſtructis per temporum injuriam monumentis illis, loco ipſi remanſerunt. Tales columnæ Herculis in freto Gaditano, aræ Philænorum ad Syrtes Africæ, columna Ionica in iſthmo Corinthiaco, turris Pelori & turris Rhegina in freto Siculo, aræ Bacchi & Alexandri in India. Igitur *columna Protei* pars erit illa litoris Ægyptii, ubi deinde magnus portus Alexandriæ fuit, qui ſic deſcribitur à Strabone, l. 17. Ἐν δεξιᾷ ἡ νῆσος καὶ ὁ πῦρς ὁ Φάρος, &c. *Ad dextram eſt Pharus, inſula & turris: ad ſiniſtram vero cautes & promontorium Lochias.* Et vero teſtatur Homerus, Menelaum ad Pharum inſulam primo exſcenſionem feciſſe, Odyſſ. 4. 355.

264. *Ætnæos.*] Ulyſſes in Siciliam apud Cyclopas appulſus eſt: ubi mons Ætna, ut fuſe narrat Achæmenides, Æ. 3. 613.

264. *Regna Neoptolemi.*] Pyrrhi Epiri regis, Achillis filii: qui ab Oreſte Agamemnonis filio occiſus eſt, ob amorem Hermiones, Æ. 3. 328. &c. De *Pyrrho Neoptolemo*, Æ. 2. 263.

265. *Penates Idomenei.*] Cretenſis regis, qui à ſuis pulſus eſt ob occiſum filium. Æ. 3. 122. *Penates*, Dii ſunt domeſtici, Æ. 2. 717.

265. *Libyco litore Locros.*] De *Locris*, Græciæ populis circa Parnaſſum montem, Æ. 3. 399. Horum aliqui, poſt bellum Trojanum conſederunt in meridionali cornu Italiæ, circa Zephyrium promontorium, ut ibidem explicuimus: alii in Africa circa Pentapolim, quæ Cyrenaica regio eſt, ad mare mediterraneum, & orientem Syrtis majoris, ut ait Servius; ut vero teſtatur Domitius Afer, in regione Africæ plane oppoſita, nempe ad Oceanum Atlanticum.

266. *Mycenæus, &c.*] Agamemnon, Mycenarum rex, Clytemneſtræ uxoris & Ægiſthi adulteri inſidiis occiſus, Æ. 3. 54. De *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Achivis*, Græcis Æ. 1. 492.

268. *Devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.*] *Subſido*, eſt *clam ſedeo in inſidiis.* Unde Valerius Max. l. 7. c. 2. vocat *ſubſeſſorem alieni matrimonii*, adulterum, qui alienæ conjugis pudicitiæ inſidiatur. Itaque ſenſus eſt, Agamemnoni adulteriorum vindici, qui ob Paridis adulterium Trojam everterat; inſidiatorem adulterum non deſuiſſe, qui eum ſub prima domus limina primumque reditum opprimeret.

Conju-

Conjugium optatum & pulchrã Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore; cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultrò Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ:
Hectoris Æneæque manu victoria Grajûm
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quà datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime regum,
Auditi, & quæ ſit magno ſententia bello.

viderem dilectam conjugem & ſpecioſam Calydona? nunc quoque monſtra terribilia aſpectu inſectantur me: & ſocii amiſſi evolarunt alis in aërem, & volucres errant circa *fluvios, & replent rupes triſtibus ſonis: crudelia ſupplicia meorum: hæc autem expectanda mihi jam fuerunt ab illo tempore; quando inſanus invaſi gladio corpora immortalia, & ſauciavi plagâ dextram* manum *Veneris. Ne vero, ne hortemini me ad talia prælia. Nec mihi bellum ullum eſt cum Trojanis poſt exciſam Trojam: nec recordor, aut gaudeo* de *antiquis calamitatibus. Ferte ad Æneam dona, quæ tuliſtis ad me è patriis terris. Stetimus adversùs valida* ejus *arma, & conſeruimus manus: credite* mihi *experto, quantus attollat clypeum, quo impetu vibret haſtam. Si terra Idæa produxiſſet duos tales viros præter eum; Trojanus prior intuliſſet bellum urbibus Argivis, & Græcia doleret mutatis fatis. Quamdiu tardatum eſt circa muros pertinacis Trojæ: victoria Græcorum ſubſtitit manu Hectoris & Æneæ, & retro tulit pedem in decimum annum. Ambo* erant *illuſtres animis, ambo bellicâ fortitudine: iſte ſuperior* erat *religione. Dextræ* veſtræ *conveniant in fœdera, ſiquidem* id *conceditur: ſed cavete, nec arma veſ congrediantur* cum illius *armis. Audiviſti ſimul, rex optime regum, & quæ ſint* ejus *reſponſa, & quis ſit* eſus *ſenſus* de *tanto bello.*

NOTÆ.

270. *Conjugium, &c.*] *Conjugem* Ægialeam, ſupra, v. 243. *Calydona*, urbem Ætoliæ, quam Diomedes & avito jure poſſidebat, & armis domuerat, Æ. 7. 306.

272. *Socii amiſſi, &c.*] Circa promontorium Apuliæ Garganum, inſulæ ſunt, non duæ, ut ait Strabo, ſed quinque: *Diomedeæ* ab antiquis dictæ: harum maxima nunc *Tremiti*. Illic Diomedis ſocii in aves finguntur commutati: vel ob iram Veneris, vivo adhuc Diomede, ut aiunt Virgilius & Ovidius Metam. l. 14. 494. vel ob dolorem amiſſi morte Diomedis, ut innuere videtur Strabo aliique. Has aves in his tantum inſulis reperiri ait Plinius, l. 10 44. eaſque dentes habere, colore eſſe candidas, infeſtas advenis præterquam Græcis. Joannes Meurſius ait eaſdem eſſe quæ Græcis dicuntur ἐρωδιοὶ, Latinis *ardeæ*, Gallis *herons*. Plinius facit *fulicarum* ſimiles. Ovidius non *cycnos* quidem, ſed cycnis proximas.

276. *Cœleſtia corpora.*] Venerem in vola manus Diomedes vulneraverat. Iliad. 5. v. 335. Martem in imo ventre, v. 857.

280. *Lætorve malorum.*] Græcâ forma, ſupra, v. 126.

283. *Contulimuſque manus, &c.*] Adulatur hic heroi ſuo Virgilius: quanquam enim adverſus Diomedem ſtetit, Iliad. 5. 225. tamen huic minime fuiſſe parem conſtat ex eo, quod ab eodem in coxa vulneratus ictu lapidis fuit, fuiſſetque adeo interfectus, niſi Venus auxilio filii adfuiſſet, v. 311.

284. *In clypeum aſſurgat.*] Ipſe attollat clypeum ſuum. Sic Æ. 12. 729. *Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem, & ferit.*

285. *Idæa terra.*] *Troas*, ubi mons *Ida*, Æ. 2. 801. *Inachias*, Argivas, Æ. 7. 286. *Dardanus*, Trojanus, Æ. 1. 239.

Vix

Vix legati ea dixerant: *& varium murmur diffusum est per ora turbata Italorum: veluti quando saxa coercent fluvios torrentes; tunc obstructo alveo murmur editur, & propinqua ripæ fremunt aquis strepitantibus. Statim atque animi sedati & ora tumultuantia composita fuerunt; rex precatus Deos incipit è summo solio: equidem ô Latini, & cuperem, & utilius fuisset deliberare prius de summa rerum: non* vero *convocare concilium tali tempore, cum hostis premit muros. Facimus bellum difficile, ô cives, cum stirpe Deorum, & hominibus invictis: quos nulla pugna debilitant, &* qui etiam *superati non possunt abstinere ab armis. Si constituistis aliquam spem in exercitu Ætolorum advocato, deponite eam: unusquisque sit sibi* sua *spes; sed videtis, quam tenuis spes illa sit. Quo casu rerum nostrarum cætera concussa jacent, omnia* denique *sunt ob oculos & in manibus vestris. At neminem accuso: fuit* vobis *fortitudo, qua potuit esse maxima: pugnatum est tota mole regni. Itaque exponam, quis sensus jam sit incertæ menti* meæ, *& ostendam paucis* verbis: *advertite animos. Est mihi vetustus ager, vicinus fluvio Tyrrheno,*

Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnes; clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt;
Præfatus Divos solio rex infit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum,
Invictisq; viris, gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque; sed, hæc quam angusta,
Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ, [videtis.
Ante oculos interq; manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incusso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam; & paucis, animos adhibete, docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,

NOTÆ.

301. *Præfatus Divos.*] Notat Turnebus veteres, præcipue Romanos, id solemne habuisse; ut antequam verba publice facerent, Deos precarentur: & frequenter orationum exordia ab invocatione Deorum sumerent. Talia fuere exordia omnia Catonis; talia Ciceronis ac Demosthenis nonnulla.

302. *Ante quidem.*] ORATIO Latini duas habet partes. I. Exponit hostilium virium magnitudinem, cui suarum tenuitatem opponit. II. Proponit conditiones pacis tres: aut terras Æneæ assignandas, si fœdere hic velit; aut naves ædificandas, si malit aliò abire; denique oratores adeum mittendos cum regiis muneribus.

305. *Cum gente Deorum.*] Æneas à Jove per Venerem ortus: Trojana gens à Jove per Dardanum, Æ. 1. 239.

308. *Ætolûm.*] Diomedis sociorum, in Apulia sedentium, supra, v. 241.

316. *Est antiquus ager, &c.*] Duplex est de hujus agri situ opinio. I. Donatus, quem sequitur Cluverius, agrum illum metitur ad littus maris: à Circæo monte, qui terminus fuit Latii, tempore Tarquinii superbi, orientem versus, ad usque Tyberim, qui terminus Latii fuit ad occidentem. Firmat inde hanc opinionem Donatus, quod Tuscos dicat aliquando sedisse circa Ufentem fluvium, huic monti Circæo vicinum; hunc itaque *Tuscum* fluvium hic à Virgilio appellari: deinde quod constet apud omnes; *Rutulos*, Turno subditos, spatio illo contentos fuisse; & *Auruncos* montem Circæum proxime attingere; & *pinetum*, seu locum pinu consitum, circa Circæum esse. At tribus ex capitibus minime probabilis hæc sententia videtur mihi. Primo, quod per *Tuscum amnem* à Virgilio semper intelligatur Tyberis, G. 1. 499. Æ. 8. 473. Æ. 10. 199. Secundo, quod ager ille sic extensus complecteretur regnum universum Turni, cujus angustias descripsimus, Æ. 7. 795. immo & multo latiora spatia: at quantumvis dicantur Rutuli fuisse Latinis conjuncti, aut etiam subditi; certe verosimile non est, Latinum regem homini externo regnum obtulisse, quod consanguinei Turni ditionem totam absorberet. Tertio, cum urbs Laurentum, caput Latinæ ditionis, in qua tum concilium habebat Latinus, à Tyberi vix distaret leucis tribus, sive millibus paulo plus septem; & reliqua agri illius pars ad usque Circæum millia plusquam quadraginta haberet ad orien-

Longus

Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum: & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.
Confidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos:
Munera portantes eboriſque, aurique talenta,
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

longus in occaſum, ſines ſuper uſque Sicanos. Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt. Hæc omnis regio & celſi plaga pinea montis Cedat amicitiæ Teucrorum: & fœderis æquas Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus. Confidant, ſi tantus amor, & mœnia condant. Sin alios fines aliamque capeſſere gentem Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro: Bis denas Italo texamus robore naves, Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam Materies: ipſi numerumque modumque carinis Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus. Præterea, qui dicta ferant & fœdera firment, Centum oratores prima de gente Latinos Ire placet, paciſque manu prætendere ramos: Munera portantes eboriſque, aurique talenta, Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri. Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

protenſus in occidentem, ultra terminos Siculos. Aurunci & Rutuli colunt, & verſant aratro colles aſperos, & ututuntur ſteriliſſimis eorum locis ad paſcua. Tota illa regio & tractus pineus alti montis detur amicitiæ Trojanorum: & ſtatuamus juſtas conditiones fœderis, & admittamus eos ſocios in regnum noſtrum. Quieſcant illic, ſi tanta eſt cupiditas, & ſtruant urbes. Si vero voluntas eſt ipſis adire alias regiones & alios populos, & ſi poſſunt abire è terra noſtra: ſtruemus ipſis ligno Italico viginti naves, aut plures ſi poſſint implere: tota materies jacet prope aquas: ipſi præſcribant numerum & formam navium; nos ſuppeditemus æra, operam, & nautica omnia. Inſuper placet, centum oratores Latinos è præcipuo genere ire, ut exponant Trojanis mea *dicta, & jungant fœdera: &* placet eos *præferre manibus ramos pacificos, portantes dona eboris, & talenta auri, & ſellam & togam, notas noſtri imperii.* Vos *deliberate in commune, & ſubvenite rebus fractis.*

NOTÆ.

tem: ſane ager ille dici non potuit à Latino *longus in occaſum*; ſed omnino *longus in ortum.* II. Servius, quem ſequor, agrum metitur ab urbe Laurento Tyberim verſus, quo fere loco Trojam ſuam novam Trojani jam condiderant. Atque ita erit *Tuſco proximus amni*, nempe Tyberi: erit *longus in occaſum*, ſive ad occaſum Laurenti urbis: immo, ne anguſtiæ agri objiciantur, ultra Tyberim in occaſum portigitur; ſiquidem *Siculi* primi omnium Italiæ incolæ, qui deinde *Sicani* dicti ſunt, ultra Tyberim multas antiquitus tenuerunt urbes, in quibus numerat Dionyſius *Alſium*, & *Cere*, in eodem tractu maritimo ultra Tyberim. Igitur erit ager ille, *longus fines ſuper uſque Sicanos*, id eſt, uſque ad fines illos, quos veteres Siculi tenebant, priuſquam à Pelaſgis & Aboriginibus inde pulſi, *Sicaniam* inſulam occuparent, unde *Sicani* dicti ſunt, Æ. 7. 795. Quin etiam *Aurunci Rutulique ſerere* potuerunt: non veri quidem *Rutuli*, qui fixerant ſedem ad orientem Laurentinæ ditionis, Æ. 7. 795. nec veri *Aurunci*, qui ſuam fixerant ultra Circæum, Æ. 7. 54. Sed quædam eorum reliquiæ, quæ circa Tyberim remanſerant: hunc enim tractum à Tyberi ad Circæum variis temporibus varios habuiſſe colonos, qui ſeſe invicem alias in regiones expulerint, teſtatur Plinius; l. 3. 5. *Latium antiquum, à Tyberi Circeios uſque, obſervatum eſt millium paſſuum quinquaginta longitudine. Colonis ſæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus: Aborigines, Pelaſgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli.*

326. *Italo robore.*] *Robur*, pro quocumque duriore ligno ſumitur, G. 1. 162.

329. *Navalia*] Vulgo *navale*, locus eſt ubi ſtant naves. Hic, vel locus eſt ubi ædificantur: vel, ut ait Servius, ligna quibus ædificantur: vel potius inſtrumenta omnia, quæ ad navium fabricam pertinent. De *talentis*, Æ. 5. 112.

334. *Sellam, &c.*] *Sellam curulem:* ita dictam deinde à Romanis, non quod à *Curibus* Sabinis inventa eſſet, nam Florus teſtatur Tarquinium Priſcum ab Etruſcis eam accepiſſe; ſed omnino *a curru:* nam vetus auctor apud Gellium l. 3. 18. teſtatur, *Senatores, qui curulem magiſtratum geſſiſſent, curru ſolitos honoris gratia in curiam vehi: in quo curru ſella eſſet ſupra quam conſiderent, quæ ob eam cauſam curulis appellaretur.* Utebantur autem eâ reges primo, tum conſules, cenſores, prætores & ædiles curules: hanc etiam Romani regibus amicis muneris loco mittebant, ut Porſennæ apud Dionyſium, Maſiniſſæ apud Appianum & Livium. Erat illa *eburnea*, ſeu potius cœlato ebore contecta: tum incurvis pedibus, unde à Plutarcho, in Mario dicitur ἀγκυλόπους, *incurvipes*. De *trabea*, togâ regiâ & conſulari, Æ. 7. 188.

335. *Conſulite in medium.*] Id quod eſt in communem utilitatem, G. 1. 127. *In medium quærebant.*

Tum

Tum idem Drances infestus, quem gloria Turni pungebat occultâ invidiâ & stimulis acerbis: abundans divitiis, & abundantior eloquentiâ; sed manus ejus *erat iners* ad *bellum*: tamen *reputabatur non vanus auctor* in *consiliis: potens factionibus: maternus splendor dabat illi genus illustre, à patre habebat ignotum* genus: *surgit, & accusat his verbis* Turnum, *augetque invidiam*: *Suades, ô bone rex, rem ignotam nemini, nec indigentem voce nostrâ. Omnes fatentur se cognoscere quid postulet fors gentis* nostræ, *sed verentur dicere. Concedat licentiam loquendi, & deponat morem* ille, *cujus propter omina adversa & funesta studia (dicam enimvero, quamvis mihi comminetur arma & necem) videmus tot lumina ducum periisse, & urbem universam jacere* in *dolore: dum* ille *oppugnat castra Trojana confidens fugæ, &* dum *armis minatur cœlo. Unum præterea, optime regum, unum addas istis muneribus, quæ multa imperas ferri & dari Trojanis: nec vis cujusquam te impediat, quominus,* cum *sis pater, tradas filiam illustri genero & splendidis nuptiis, & confirmes hanc pacem perpetuo fœdere. Quod si tanta formido* Turni *occupat animos & pectora* nostra; *obsecremus ipsum & precemur ab ipso veniam:* precemur, *ut permittat regi, & relinquat patriæ jus suum.*

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris:
Largus opum, & linguâ melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens: genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat:
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone rex. Cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque siniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troïa tentat
Castra fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias: nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero digniſque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.

NOTÆ.

339. *Futilis.*] Vanus, loquax, inutilis, nihil continens, qui sibi credita statim effundit. Translatio est, juxta Servium, Donatum, Lactantium, à vase *futili* dicto: cujus os latum & patulum fundus angustus & acutus erat: ita ut in terra depositum stare non posset, sed statim in latus effunderetur. Hoc utebantur in sacris Vestæ, quia iis sacris aquam in terra deponi nefas erat.

340. *Seditione.*] Factionibus, captandis vulgi animis.

343. *Rem nulli obscuram, &c.*] ORATIO Drancis quinque habet partes. I. Dicit omnes ideo tacere, quia Turnum timent. II. Unum se profitetur ex omnibus audactor in Turnum dicere pro republica, quam ille temeritate ac fugâ suâ pene evertit. III. Censet pacis conditionibus cæteris hanc etiam adjiciendam, ut Lavinia conjux Æneæ detur. IV. Orat Turnum, ne patiatur privati commodi rationes publicis rationibus obstare. V. Denique orat, ut si bello abstinere nolit, privatam contentionem, non publico periculo, sed privato certamine dirimat; quod ab Æneâ proponitur.

345. *Dicere mussant.*] *Mussare*, est *muto* proximum esse; submissa & parum distinctâ voce, quasi timide ac dubitanter loqui; *obmurmurare.* Hic *timere, vereri.*

347. *Cujus ob auspicium.*] Quia bellum administratur nutu & auspiciis Turni; non Latini, qui rerum habenas eam in rem deposuerat, Æ. 7. 600. & forte felicioribus auspiciis bellum suscepisset, si suscipiendum duxisset.

351. *Fuga fidens.*] Carpit fugam Turni: cum à Junone non tamen sponte, subductus est è pugna, Æ. 10. 659. De *hymenæis*, nuptiis, G. 3. 60.

359. *Cedat, &c.*] Si adeo Turnum timemus, ut nullus ausit de eo conqueri: ne queramur, ne vi agamus; sed precemur ipsum, saltem sinat, ut rex & patria rei communi libere consulant pro suo jure.

Quid

Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio: miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis: & ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, ſiqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga, quidem, Drance, tibi ſemper copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt: patribuſq; vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant; dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance: tot quando ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimq; trophæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes.

Cur toties propellit miſeros cives in manifeſta pericula? ô tu qui es Latinis origo & cauſa calamitatum illarum! nulla eſt ſalus in bello: omnes flagitamus à te pacem, ô Turne, & ſimul pignus certiſſimum pacis Lavinium. Ego, quem tu exiſtimas tibi inſenſum, & vero non curo eſſe, ecce primus accedo ſupplex: miſereſce tuorum, depone iram, & ejectus recede. Satis vidimus cadium, fugatâ ab Ænea, & ſatis vaſtavimus arva ſpatioſa. Aut ſi gloria te excitat, ſi continet pectore tantas vires, ſi denique tibi chara eſt hæc aula quam ambis in dotem, aude & ſecurus oppone pectus adverſum contra hoſtem. Nempe, ut uxor regia detur Turno, nos fundamur campis, anima ignobiles, turba inſepulta & indefleta. Nunc vero tu, ſi eſt tibi virtus ulla, ſi habes quicquam patriæ fortitudinis, contuere ex adverſo illum qui te appellat. Violentia Turni accenſa eſt his verbis: dat gemitum, & emittit è profundo pectore verba iſta: Semper quidem, ô Drance, copioſa tibi eſt facultas loquendi, tunc cum bella exigunt opus: & ſenibus convocatis primus interes: ſed aula non eſt implenda verbis, quæ magnifica excidunt tibi impune; dum propugnacula murorum cohibent hoſtem, nec foſſa redundant ſanguine. Itaque tona vi *eloquentiæ*, quod tibi *conſuetum* eſt; *& tu, ô Drance, accuſa me timoris: quandoquidem tua manus edidit tot cumulos cadaverum Trojanorum, & paſſim illuſtras campos trophæis. Licet* tibi *explorare, quid valeat virtus ardens: ſcilicet hoſtes*

NOTÆ.

372. *Inhumata infletaque turba.*] Privata funebri honore: quod apud veteres miſerrimum fuit, Æ. 6. 325.

375. *Qui vocat.*] Supra, v. 115.

378. *Larga quidem, &c.*] ORATIO Turni duas habet partes præcipuas, quarum prima refellit Drancem; ſecunda caput, de quo deliberatur, attingit. I. Refellit criminationem temeritatis & fugæ, primo vanam Drancis eloquentiam per ironiam illudendo; ſecundo commemorando facta ſua, eædem Evandri, Bitiæ, &c. II. Timorem Drancis de Trojanorum virtute conceptum elevat, ironice exaggerando: aitque nunc Græcos ipſos, Achillem, Diomedem coram Trojanis trepidare; flumina ipſa retro ab iis fugere, &c. III. Simulatum de ſe timorem Dranci adimit, profitendo ſe tam ignavo ſanguine maculari nolle. Atque hæc prima pars orationis eſt. IV. Concedit ad eas pacis conditiones abeundum, ſi res deſperata ſit: quanquam forte mori tum glorioſius foret. V. Oſtendit rem adeo non eſſe deſperatam, ut potius integra ſit; cum auxilia ſibi multa ſuperſint; cum victoria Trojanis admodum cruenta fuerit, damnumque par; cum adhuc bellum in ortu ipſo ſit atque initio, ideoque facile mutari poſſit, fortunæ viciſſitudine. VI. Auxiliis Diomedis, quæ deſunt, opponit auxilia quæ adſunt quam plurima, Meſſapi, Tolumnii, Camillæ. VII Denique offert ſe pugnæ ſingulari.

385. *Trophais.*] Supra, v. 7.

Quæ-

non erunt nobis petendi procul: undique circumdant muros. Anibimus contra illos *oppoſitos* nobis *? cur moraris ? an fortitudo bellica ſemper erit tibi in ſuperba lingua & iſtis pedibus fugacibus? an ego fugatus ſum, ô ignaviſſime ? an vero ullus accuſabit me* quod *fuſus* fuerim: *qui conſiderabit Tybrim inflatum creſcere ſanguine Trojano, & univerſam domum Evandri extinctam eſſe cum ſobole, & Arcadas ſpoliatos exercitu? Bitias & vaſtus Pandarus non ſic experti* ſunt *me, & mille alii quos* uno *die victor dejeci ad inferos, clauſus muris & circundatus munimentis hoſtilibus. Nulla eſt ſalus in bello,* ais? *ominare talia, ô inſane, homini Trojano, aut rebus tuis. Itaque ne deſinas commovere omnia magno timore, & extollere potentiam nationis bis ſuperatæ, contra* veto *minuere potentiam Latini. Nunc etiam principes Myrmidonum reformidant arma Trojana ? nunc etiam Diomedes, etiam Lariſſæus Achilles ? fluvius etiam Aufidus retro fugit mare Hadriaticum ?* eodem *ipſo* tempore *quo ſceleſtus* ille *accuſator ſimulat ſe timidum adverſus meas rixas, & exaſperat metu* ſuo *accuſationem* ſuam. *Deſine turbari, nunquam perdes talem animam hac manu* mea: *maneat tecum, & ſtet in illo* tuo *pectore.*

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit? [lum
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pul-
Arguet? Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis, proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt?
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles?
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas?
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus: & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac, abſiſte moveri,
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

NOTÆ.

394. *Evandri procubuiſſe domum.*] Occiſo Pallante ab ipſo Turno, Æ. 10. 442.

396. *Bitias & Pandarus.*] Portæ Trojanæ cuſtodes, quos interfecit Turnus cum in eam urbem inſiluit, Æ. 9. 708, & ſequentibus.

399. *Capiti cane, &c.*] *Canere*, vatum proprium eſt, & futura prædicentium: & ſenſus eſt: jacta infauſtum illud omen in Trojanos, in te ipſum; quod nempe nulla, neque his, neque tibi per bellum ſalus ſit.

402. *Bis Victæ.*] Primum ab Hercule, deinde à Græcis, Æ. 3. 476.

403. *Nunc & Myrmidonum, &c.*] Ironice metus inanitatem exaggerat. Dic, ut nobis timorem incutias, Myrmidonas, Diomedem, Achillem timuiſſe arma Trojana: qui nunquam illa timuerunt. *Myrmidones*, Theſſali vel Æginetæ, Achillis milites, Æ. 2. 7. *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385. *Tydides*, Tydei filius Diomedes, ſupra, v. 243. *Lariſſæus Achilles*, Theſſalus, Æ. 2. 197.

405. *Amnis & Hadriacas, &c.*] Dic ipſos etiam fluvios, Trojanorum metu, retro aquas egiſſe. *Aufidus*, nunc *Lofanto*, fluvius Italiæ in Hirpinis naſcens, inter Apuliam, Dauniam, & Peucetiam, in mare Hadriaticum fluens, celebris Cannenſi prælio, quo circa ejus oſtia Romani ab Hannibale victi ſunt. *Hadriacum*, vel *Hadriaticum*, vel *Hadrianum* mare, vel *Hadria*, pars eſt mediterranei maris: à promontorio Salentino, quod ſuperius eſt Italiæ cornu, in ſinum influens, Italiamque ad ſeptentrionem alluens, unde *mare ſuperum* vocatur. Huic nomen ab *Hadria* urbe & fluvio in tractu Veneto, ſupra Padi oſtia, ſub extremum ſinum, ad latus occidentale: nunc dicitur ſinus ipſe *Golfe de Venice*, ab urbe Venetiis. Scribitur, vel ſine aſpiratione *Adria*; vel, ut in pleriſque omnibus antiquitatis monumentis, cum aſpiratione *Hadria*.

407. *Artificis Scelus.*] Pro *ſceleſto artifice*. Sic apud Comicos frequenter. Terent. Andr. 3. 5. 1. *Ubi illic ſcelus eſt, qui me perdidit? Crimen* item; pro criminatione ſeu accuſatione, ſupra, v. 122.

408. *Dextrâ hâc.*] Quæ conſuevit fortes occidere, non ignavos. Sic Cæſar ad Metellum,

Nunc

Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neq; habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam ô! ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet:
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi; qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variuſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Ut tantâ quicquam pro ſpe tentare recuſem.

Jam redeo ad te & ad tuum deliberationem, ô magne pater. Si nullam deinceps conſtituis ſpem in noſtris armis; ſi ſumus tam deſtituti, & omnino perimus ob exercitum ſemel fugatum, & ſi fortuna nullam habet viciſſitudinem: precemur pacem, & porrigamus manus exarmatas. Tamen, ô ſi reſtaret nobis *aliquid virtutis priſtinæ, ille* videretur *mihi felix in laboribus, & virtute præſtans præ cæteris; qui, ne cerneret quicquam tale, ſemel procubuit moriens & momordit ore tellurem. Si* vero *nobis reſtant vires, & juventus adhuc illæſa, & urbes ac nationes Italæ* ad *ſubſidium: ſi* vero *præterea victoria contigit Trojanis cum multo ſanguine, ſi ſunt illis ſua mortes, & par clades in omnibus: quare ignavi deficimus in primo ingreſſu belli? cur tremor invadit membra ante ſonitum buccinæ: tempus & multiplex motus annorum inſtabilium vertit plurima in melius: fortuna alternatim reviſens decepit plurimos, & rurſus conſtituit eos in firmo ſtatu. Ætolus & Arpi non erunt nobis ſubſidio? ſed erit Meſſapus, & fortunatus Tolumnius, & ductores, quos tot nationes miſerunt: nec parvus honos comitabitur congregatos è Latio & campis Laurentibus. Eſt etiam Camilla, ex illuſtri gente Volſcorum, ducens agmen equitum & turmas fulgentes ære. Quod ſi Trojani me vocant unum ad pugnam, & id* vobis *videtur, & tantum noceo publicæ utilitati: victoria non adeo fugit averſata* meas *iſtas manus, ut abnuam audere quicquam pro ſpe tanta.*

NOTÆ.

apud Lucanum l. 3. 135. *Haud unquam jugulo ſe pollues iſto Noſtra, Metelle, manus; dignum te Cæſaris irâ Nullus honos faciet.*

415. *Quamquam ô! ſi, &c.*] Si funditus occidimus, petamus pacem: tamen, vel ita quoque, ſi quicquam haberemus virtutis, deberemus mortem majori felicitati ducere, quàm pacem: ut ille Mezentius, qui ab Ænea occiſus eſt, Æ. 10. ſub finem. De forma illa optationis, *Quanquam ô!* Æ. 5. 195.

416. *Fortunatus laborum, Egregius animi,*] Græca locutio, ſupra, v. 73. *Læta laborum.*

423. *In limine primo.*] Vixdum inito bello.

424. *Ante tubam*] Antequam decretoria pugna tubarum ſonitu indicta ſit.

428. *Ætolus, & Arpi.*] Diomedes Argyripæ conditor, ſupra, v. 243.

429. *Meſſapus, &c.*] Dux aliquot Etruſcorum invulnerabilis, Æ. 7. 691. *Tolumnius*, augur, qui fœdus diſturbabit, Æ. 12. 258. & in eo tumultu occidetur. *Felix* dicitur ob peritiam & felicitatem auguriorum. De *Latio*, & *Laurentibus* agris, Æ. 7. 54. 63. De *Camilla*, duce Volſcorum, Æ. 7. 803. & infra, v 535.

433. *Florentes ære catervas.*] *Fulgentes*: metaphora, de qua, G. 2. 6.

437. *Tanta pro ſpe*] Vel victoriæ; vel Laviniæ; vel laudis inde colligendæ, quod ſolus privato periculo communem ſalutem peperci-rim.

Ibo

Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroq; Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devoveo: ſolum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira Deorum,
Morte luat; ſive eſt virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque urbem terroribus implet:
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq; manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt, fremit arma juventus,
Flent mœſti muſſantq; patres: hic undique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras.
Haud ſecus atque alto in luco cum forte catervæ
Conſedêre avium; piſcoſove amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Imo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis:

Ibo virtute meâ *adverſus* Æneam: *quamvis ille præ ſe ferret magnum ipſum Achillem, & haberet arma paria* Achilleis, *fabricata manibus Vulcani. Ego Turnus, nemine majorum inferior virtute, devoveo hanc vitam vobis & Latino ſocero: Æneas me poſcit unum? & vero precor, ut poſcat* me unum: *potius quam* ut *Drances morte pereat* mecum, *ſi talis eſt ira Deorum* ut pereamus, *aut referat* gloriam, *ſi virtus aut gloria eſt* hic conſequenda. *Illi rixantes differebant hæc inter ſe de rebus ambiguis: Æneas movebat* loco *caſtra & exercitum. Ecce nuncius currit magno tumultu per domum regiam, & replet urbem magno metu*, dicens: *Trojanos ordinatos* in *aciem, & exercitum Etruſcum deſcendere è fluvio Tyberi per tota arva. Statim turbatæ ſunt mentes, & commota pectora plebis, & furor excitatus non levibus ſtimulis. Tumultuantes corripiunt arma manibus, juventus fremens* flagitat *bellum, patres plorant queruntur que triſtes: cum ingens clamor effert ſe undique in aërem* cum *multiplici diſcordia. Non aliter ac cum forte turma avium ſederunt in profunda ſylva*: *aut* cum *rauci cycni emittunt cantus in piſcoſo fluvio Paduſæ, inter aquas garrulas. Nempe ô cives, inquit Turnus arreptâ occaſione, convocate concilium, & otioſi prædicate pacem*: dum *illi irrumpunt in regnum armati. Nec plura effatus, properavit ſe, & celer exportavit* ſe *ex alta domo. Tu, ait, ô Voluſe, ſignifica turmis Volſcorum* ut *armentur:*

NOTÆ.

439. *Vulcani manibus.*] Et habebat quidem Æneas, quod ignorabat Turnus, arma Veneris rogatu à Vulcano fabricata, Æ. 8. 370. Quemadmodum Achilles arma item rogatu Thetidis ab eodem obtinuerat, apud Homerum, Il. 18. 369.

443. *Nec Drances potius, &c.*] Invitavit Drancem ut ſecum in hoſtes irruerit, ſocius laudis & periculi, v. 389. Nunc orationem quaſi retractans ait: Æneas me ſolum vocat? & vero id opto, potius quam ut Drances aut laudis aut periculi mei particeps ſit.

446. *Tyberino, &c.*] Æ. 8. 330. *Teucros*, Æ. 1. 239. *Tyrrhenam*, Æ. 8. 479. *Muſſant*, obmurmurant, ſupra, v. 345.

457. *Amne Paduſa.*] *Padus*, maximum Italiæ flumen, de quo G. 1. 482. oſtiis quidem ſeptem in mare Hadriaticum defertur, ſed duobus antiquiſſimis: quorum ſeptentrionale dicitur *Volana*, hodie *il Po di Volana*; meridionale, *Paduſe*, hodie *Il Po d'Argenta*. Vocat *ſtagna*, propter diffuſas paludis in morem circa oſtia Padi, & variis foſſis confluentes aquas. *Amne Paduſa*, ut *urbem Patavi*, Æ. 1. 251.

463. *Maniplis.*] *Manipulus* erat certus militum numerus, qui ſub eodem ſigno pugnabant. Erat Romuli tempore militum centuria; poſtea duas centurias cepit. Sic dicitur, ex Varrone, quia *minima manus* ſive turba militum erat: ex Vegetio, quia *junctis manibus*, id eſt, ſimul pugnabant: melius ex Ovidio, Aurelio Victore, Donato, &c. quia pro ſignis & Aquilis, Romuli tempore, habuerunt faſciculos fœni, perticâ ſuſpenſos: fàſciculi autem illi dicuntur *manipuli*, quod manum impleant.

Duc,

Duc, ait, & Rutulos: equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cætera, quà juſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt.
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque aſciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subjiciunt: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ,
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atq; oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum ture vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſq; effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc, lateriq; accinxerat enſem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem.

duc etiam Rutulos: Meſſape, & Coras cum fratre, explicate per agros equites in armis. Pars defendant ingreſſus urbis, & occupent turres: reliqua multitudo ferat arma mecum, qua parte juſſero. Conſeſtim ex urbe totâ curritur ad muros. Ipſe pater Latinus abrumpit concilium & magna exorſa, & turbatus luctuoſo tempore, differt ea in aliud: *& accuſat ſe plurimum, quod non ultro admiſerit & urbi adoptaverit generum, Trojanum Æneam. Alii faciunt foſſas* ante *portas, aut ſupponunt ſtipites & ſaxa: rauca tuba dat ſignum ſanguineum* ad *pugnam. Tunc matrona & pueri circumdederunt muros multiplici cœtu: extrema neceſſitas invitat omnes. Regina quoque* cum *ingenti comitatu matrum vehitur ad templum & ſupremam arcem Palladis, portans munera: & prope comes eſt Lavinia puella, cauſa tantæ calamitatis, & ſubmittens formoſos oculos. Matres ſequuntur, & implent templum vapore turis, & è porta ſublimi emittunt voces luctuoſas: ô virgo Tritonia, potens* in *armis, præſidens bello: rumpe* tua *manu arma Trojani prædatoris, & dejice illum humi præcipitem, & diſturba ſub altis portis. Turnus ipſe ardens armatur ad pugnam: & jam armatus* ſecundum *loricam Rutulam erat aſper areis ſquamis, & texerat auro tibias, adhuc detectus* ſecundum *caput: & alligaverat gladium lateri: & ſplendebat aureus exiliens è ſumma arce: & geſtit animo, & ſpe jam præoccupat hoſtem.*

NOTÆ.

464. *Equites Meſſapus.*] Sic interpungimus, poſt Servium & Donatum: ut Voluſus ducat Rutulos, & ſimul moneat Volſcos ut ſub ducibus ſuis pugnæ ſe parent; Meſſapus vero, Coras, & ejus frater Catillus, de quibus, Æ. 7. 672. ducant equites. *Meſſapus*, nominativus eſt pro vocativo, ut Æ. 8. 77. *Heſperidum fluvius regnator aquarum Adſis, &c.* Æ. 12. 192. *Socer arma Latinus habeto.*

467. *Juſſo*] *Juſſero.* Sic frequenter in duodecim tabulis, apud Cicer. de legibus, &c. *præceſſis*, pro *præceperis*: *rupſis*, pro *ruperis*: *rapſis*, pro *rapueris*. Sic *faxo*, pro *fecero*; *faxim* pro *fecerim*. Turnebus, l. 15. c. 15.

477. *Palladis arces.*] Templa Palladis vulgo in arcibus, quia Pallas inventrix dicitur arcium, Ecl. 2. 62. *Pallas quas condidit arces Ipſa colat*, Dona ferunt ipſi, *peplum*, Æ. 1. 484. Cultum vero Palladis reliquorumque Deorum Laurentes à Græcis acceperant, qui frequentes conſederant in meridionali Italiæ parte, quæ inde diu *magna Gracia* dicta eſt.

483. *Armipotens Tritonia.*] Palladis nomen, Æ. 2. 171. Præſes autem fuit urbium, artium, belli, &c. De *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

488. *Squamis ahenis, &c. Suras. &c.*] De *ſquamis* loricæ corio ſuperadditis, Æ. 3. 467. *Sura*, pars eſt tibiæ carnoſa, quæ cum toto crure ocreis veſtitur.

Qualis equus poſtquam ruptis retinaculis fugit ſtabula, demum liber, & fruens patente campo: ille aut vadit ad paſcua & greges equarum; aut ſolitus lavari noto fluvio aquæ exilit, & collo alte erecto petulans fremit; & crines errant per collum & per humeros. Cui Camilla, ſequente turma Volſcorum, obvia occurrit, & regina deſcendit ex *equo ſub ipſis portis: quam tota turma imitans, deſcendit ad terram relictis equis: deinde* Camilla *dicit iſta: Turne, ſi* animus *generoſus habet jure aliquam in ſe confidentiam, audeo & polliceor obſtare exercitui Trojanorum, & ſola procedere obvia adverſus equites Etruſcos. Permitte me experiri manu prima diſcrimina pugnæ: tu pedes mane ad muros, & tuere urbem. Turnus* reſpondet *ad iſta, hærens oculis in terribili puella: ô virgo, gloria Italiæ: quas conabor dicere, quas referre* tibi *gratias? ſed jam, quandoquidem animus ille* tuus *eſt ſupra omnia* pericula, *divide mecum periculum. Ut fama & miſſi obſervatores faciunt fidem, Æneas callidus præmiſit equites levis armaturæ,* qui *vaſtarent agros: ipſe accelerans per deſerta alta montis* ſuperato *jugo, accedit ad urbem. Meditor inſidias belli, in curva ſemita ſylvæ, ut occupem militibus armatis anguſtias bifidas. Tu, ſignis conjunctis occurre equitatui Etruſco. Meſſapus ardens erit tecum, & caterva Latina, & turma Tiburtina: ſume tu quoque munus ducis. Sic dixit, & ſimilibus verbis animat Meſſapum, & duces ſocios* ejus *ad pugnam: & ipſe vadit in hoſtem. Eſt vallis flexu ſinuoſo, apta fraudibus & inſidiis belli: quam nigra latera premunt utrinque ſpiſſis foliis: trames parvus ducit illuc,*

Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſiqua eſt fiducia forti,
Audeo & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces: & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu vallis accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus: tenuis quo ſemita ducit,

NOTÆ.

498. *Volſcorum acie.*] Qui jam vocati à Turno per Voluſum fuerant, v. 463. De *Camilla*, eorum duce, infra, v. 535. De *Volſcis*, Æ. 7. 803. De *Tyrrhenis*, Æneæ ſociis, Æ. 8. 479.

515. *Furta... belli.*] *Inſidias*: dicitur quippe *furtum*, quicquid clam fit, Æ. 5. 588.

Convexo.] *Concavo*, aut ſaltem *curvo*, Æ. 1. 314.

517. *Tyrrhenum equitem.*] Qui præmiſſus erat ab Ænea, per planos campos.

518. *Meſſapus erit, &c.*] Cum equitibus aliquot *Etruſcis*, quorum dux erat, Æ. 7. 691. *Turma Latina*, ſive *Rutula*, ſub Voluſo, ſupra, v. 464. *Tiburti manus*, ſub Catillo & Cora ſupra, v. 465. Æ. 7. 670.

522. *Vallis accommoda.*] *Vallis* ultimam brevem hic producit propter cæſuram. Servius tamen legit antiquo nominativo, *valles*.

Anguſtæ-

Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoque in vertice mon-
Planities ignota jacet, tutique receptus: [tis,
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ;
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Compellabat, & has triſti Latonia voces
Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neq; enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiquâ Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undiq; ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat: ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet: omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane manu validâ quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis & robore cocto;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atq; habilem mediæ circumligat haſtæ,
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,

& meatus arcti atque ingreſſus difficiles ferunt ad eam. *Super eam, in ſpeculis & in ſupremo cacumine montis, ſternitur planities incognita & perfugium tutum: ſive velis deſcendere* ad *pugnam, à dextra & ſiniſtra* parte; *ſive imminere è verticibus, & dejicere vaſtos lapides. Juvenis* Turnus *vadit* illuc *per ſpatia itinerum* ſibi *cognita, & occupavit locum, & conſtitit in locis* illis *aſperis. Interim in cœleſtibus ſedibus* Diana *filia Latonæ alloquebatur Opim, unam è comitibus puellis, & è turbâ* ſibi *ſacrâ; & ore mœſto proferebat hæc verba. O virgo, Camilla vadit ad bellum aſperum, & fruſtra tegitur noſtris armis, dilecta mihi præ cæteris: nam hic amor non novus contigit* mihi *Dianæ, flexitque animum meum improviſâ dulcedine. Metabus, ejectus regno per invidiam & ob potentiam ferociorem, cum exiret è veteri urbe Priverno, fugiens per medias pugnas belli, aſportavit ſociam exitii infantem, & appellavit* eam *Camillam,* de *nomine matris Caſmillæ, mutata parte* nominis. *Ipſe ferens* eam *ante ſe* in *ſinu, quærebat longa cacumina ſylvarum ſecretarum: arma infeſta urgebant undique, & Volſci diſcurrebant circumjectis militibus. Ecce* in *medio fugæ, Amaſenus tumens exundabat altis ripis, tanta pluvia effuderat ſe è nubibus: ille meditans enatare, retinetur amore infantis, & timet dilecto oneri: agre tandem fixum* eſt *hoc conſilium* illi, *omnia ſecum raptim expendenti. Alligat filiam incluſam cortice & ſylveſtri ſubere huic* telo, *quod telum grande geſtabat forte manu robuſtâ, firmum nodis & ligno exſiccato* utpote *bellator; & circumnectit aptam mediæ haſtæ: & evibrans* haſtam *illam grandi dextera, ſic loquitur ad cœlum: Diana virgo, benefica cultrix ſylvarum,*

NOTÆ.

534. *Latonia.*] Diana, Latonæ filia, E. 3. 67.

539. *Ob invidiam.*] Vel ſubditorum in ſe: vel ſuam, ut explicuimus de Mezentio, Æ. 10. 852.

540. *Priverno, &c.*] *Privernus,* urbs Volſcorum, circa Pomptinas paludes & Amaſenum fluvium, paucis aliquot leucis à mari diſtans: ejus ruinæ hodie viſuntur juxta oppidum *Piperno*: *Amaſenus,* hodie eſt *Toppia,* Æ. 7. 94. in extrema nota. De *Volſcis,* ibidem, & v. 803.

553. *Robore cocto.*] Ligno duriore, ad fumum exſiccato, G. 1. 175. *Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus. De robore,* ibid. 162.

554. *Libro & ſubere.*] *Liber,* cortex interior & tenuis. Hoc *ſuber,* arbor craſſiſſimi ac leviſſimi corticis, *liege.*

Ipſe pater infantis *hanc tibi conſecro famulam: fugit hoſtem per aëra, tenens primùm tua jacula: ô Dea, obteſtor te, accipe hanc tuam, quæ jam creditur dubiis ventis. Dixit* hæc, *& jacit haſtam libratam reducto brachio: aquæ ſonuerunt: fugit miſera Camilla ſuper velocem fluvium in haſta ſtridula. Metabus vero, numerosâ turbâ jam propius imminente, projicit ſe in flumen, & victor extrahit è glebis herboſis haſtam cum infante,* quæ erat *donum* jam ſacrum *Dianæ. Nullæ urbes exceperunt eum domibus, nullæ muris: neque ipſe ſe ſubdidiſſet iis* ob *aſperitatem* morum: *traduxit vitam paſtoritiam & ſecretis in montibus. Illic inter vepres & inter latebras* ſylvarum *horridas, alebat filiam uberibus equæ gregalis & lacte ferino, premens ubera in labris* filiæ *tenellis. Et ſtatim atque infans fixit greſſus primis plantis pedum: oneravit manus* ejus *telo acuto, & alligavit arcum ac ſagittas humero parvulæ. Pro aureo* ornatu *capillorum, pro veſtitu pallæ defluentis, pellis tigridis pendet è capite per tergum. Jam tunc libravit manu molli jacula puerilia, & agitavit fundam tereti loro circa caput, & proſtravit gruem Strymoniam vel cycnum candidum. Matres plurimæ in Etruſcis urbibus fruſtra deſideraverunt illam* in *uxorem filiorum* ſuorum: *contenta* cultu *ſolius Dianæ, fovet pudica perpetuum amorem virginitatis & armorum. Vellem* ut *non fuiſſet percuſſa* amore *talis belli, aggreſſa oppugnare Trojanos: nunc eſſet mihi dilecta & una è meis comitibus. Age vero, ô Nympha, ſiquidem premitur fatis crudelibus, deſcende cælo, & adi regionem Latinam, ubi funeſtum prælium miſcetur auſpiciis adverſis.*

Ipſe pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propius jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atq; haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere: neque ipſe manus feritate dediſſet;
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hîc natam in dumis interq; horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto:
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſolâ contenta Dianâ,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros:
Chara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.

NOTÆ.

566. *Donum Triviæ.*] *Camillam:* vel, quam Triviæ quaſi dono ſalvam recipiebat: Vel quam ipſe Triviæ quaſi donum voverat. *Trivia,* Dianæ nomen, quia colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

568. *Manus dediſſet*] *Conſenſiſſet, ceſſiſſet.* Adagium eſt, ex iis deſumptum, qui pugnâ victi aut manus ligandas præbent, aut iiſdem prorenſis mortem deprecantur.

570. *Luſtra.*] Cubilia ferarum in ſylvis, G. 2. 471.

572. *Armentalis equæ.*] Quæ gregatim inter armenta verſabatur. *Lacte ferino,* equino: nam equum vocavit *ferum,* Æ. 2. 51.

576. *Crinali auro, &c.*] Vel reticulo aureo, quo virgines complecti capillos ſolebant: vel acu crinali, quâ capilli diſcernuntur: vel, alio quolibet aureo capitis ornatu. *Palla,* pallium muliebre, apertum ac talare, Æ. 9. 616.

580. *Strymoniam gruem.* Quia frequens eſt id genus circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, Æ. 10. 265.

582. *Nurum.*] Uxorem filii, *bru.*

Hæc

Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam.
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus & huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent: haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant:
Adventuſq; virûm, fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementeſq;
Exhortantur equos: fundunt ſimul undiq; tela
Crebra nivis ritu: cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuo adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: verſique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt, princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis: rurſuſque Latini

Accipe hac, & extrahe è pharetra vindicem ſagittam. Quiſquis læſerit vulnere corpus mihi *dicatum*, ſive fuerit *Trojanus, ſive Rutulus, ſimul hâc* ſagittâ *mihi ſolvat pœnas ſanguine: ego deinde nube cava inferam ſepulchro cadaver miſeræ* Camillæ *& arma non direpta, & reſtituam* illam *patriæ.* Sic *dixit* Diana: *at illa* Nympha *delapſa per levem aërem cœli inſonuit, incluſa obſcuro nimbo* ſecundum *corpus. Sed interim omnis multitudo Trojana accedit ad muros* Laurenti, *& duces Tuſci, & omnis acies equitum, diſtincti in turmas* certo *numero: equus ſubſiliens fremit toto campo, & obluctatur converſus arctis habenis huc & illuc: tum campus horreſcit undique ferreis haſtis, & arva reſplendent excelſis armis. Meſſapus quoque, & Latini veloces, & Coras cum fratre, & equitatus virginis Camillæ, apparent contra oppoſiti* in *campo: & immittunt longe haſtas brachiis contractis, & conjiciunt ſpicula: & fervet adventus hominum, & hinnitus equorum. Et jam uterque* exercitus *ſteterat, progreſſus intra jactum teli: erumpunt* in *repentinum clamorem, & concitant equos frementes: ſimul ſpargunt undique tela frequentia more nivis: & cœlum tegitur tenebris. Statim Tyrrhenus & ardens Aconteus concurrunt connixi haſtis oppoſitis, & primi magno ſtrepitu faciunt impetum, & feriunt pectora equorum impulſa pectoribus. Aconteus dejectus in modum fulminis, aut molis impulſæ* per *machinam, corruit procul, & effundit vitam in ventos. Exercitus* Latini *confeſtim territi* ſunt: *& Latini converſi opponunt* retro *ſcuta, & reflectunt equos ad muros. Trojani perſequuntur, primus Aſylas immittit agmina. Et jam attingebant portas: & iterum Latini*

NOTÆ.

599. *Numero in Turmas.*] *Turmæ*, proprie erant equitum, & capiebant equites vulgo triginta. Æ. 5. 553. in Notis.

604. *Ala Camillæ.*] Vegetius, *Alæ dicuntur equitum*, quod ad ſimilitudinem alarum ab utraque parte protegunt acies. Atque ita ſumitur *ala* apud Virgilium. Oſtendit tamen Lipſius de militia Rom. l. 2. 7. *alas* etiam quandoque de peditibus dici: & vulgo de copiis, ſive equeſtribus, ſive pedeſtribus, ſociorum quæ ad latera aciei collocabantur.

612. *Tyrrhenus.*] Hic non gentile nomen, ſed proprium eſt principis alicujus viri, ex Æneæ aut Tarchontis exercitu.

617. *Præcipitat.*] Pro *præcipitatur*, Ut Æn. 1. 108. *Tum prora avertit*, pro *avertitur*.

619. *Rejiciunt parmas.*] In tergum, ut ſeſe à perſequentium jaculis in fuga defendant.

emittunt clamorem, & retorquent colla equorum *facilia. Trojani fugiunt, & reverruntur habenis omnino immissis. Quale* est *mare, quando excurrens æstu reciproco, modo volvitur ad terras, & spumans effundit undam super rupes, & perluit ultimas arenas sinuando* se *; modo cedit retro, præceps & resorbens saxa æstu convulsa, & deserit litus fluctu detumescente. Bis Etrusci pepulerunt ad urbem Rutulos fugatos: bis iidem fugati respiciunt muniendo humeros clypeis. Sed quando commissi ad tertiam pugnam, miscuerunt invicem totos exercitus, & vir elegit virum: tum vero & gemitus morientum* audiuntur; *ac rotantur in alto sanguine, & arma, & corpora & equi moribundi confusi* in *strage hominum: oritur crudele prælium. Orsilochus, cum timeret aggredi* Remulum, *immittit hastam* in *equum Remuli, & figit ferrum sub aure: quo ictu equus furit arrectus, & impatiens plagæ agitat alta crura sublato pectore: ille* Remulus *dejectus humi corruit. Catillus* sternit *Iolam: & magnum animo, magnum corpore & armis sternit Herminium: cui coma flava* erat in *capite aperto, & nudi humeri: nec plagæ terrent* eum, *tam late apertus est in ictus: hasta immissa huic per latos humeros intremit, & transfixa* cum *dolore incurvat hominem. Spargitur late niger sanguis: pugnantes edunt strages gladiis, & per plagas quærunt mortem gloriosam. At Camilla pharetrata gaudet in mediis stragibus,* quasi *Amazon, nudata* secundum *unam mammam* ad *prælium. Et modo jaciens manu congerit hastas flexiles, modo indefatigabilis corripit dextrâ manu robustam securim.*

Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosq; superjacit undam
Spumeus, extremamq; sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertius sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumq; sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaq; jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent.
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes: pulchramq; petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla,
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validum dextrâ rapit indefessa bipennem.

Parmas, scuta brevia, rotunda, & undique *paria.*

636. *Orsilochus, &c.*] Trojanus. *Remulus,* Latinus: alius ab illo Tiburtino *Remulo,* qui morieus phaleras nepoti dederat, Æ. 9. 360. item ab illo Numano Remulo, quem Ascanius occiderat, ibid. 592.

640. *Catillus, &c.*] Tiburtinus, de quo Æ. 7. 672.

645. *Duplicatque virum.*] Videtur à tergo inter utrasque scapulas percussus, ita ut in anteriorem partem corpus curvatum, & quasi plicatum ex ictu fuerit. Alii legunt, *Duplicatque viri transfixa dolorem.* Alii, *Duplicatque, virum transfixa, dolorem.* Prima lectio sanissima, juxta Turnebum. Cujus firmat opinionem illud Ovidii, *Duplicataq; vulnere cæco est:* Item illud Homeri de Thersite, Iliad. 2. 266. Πλῆξεν, ὁ δ' ἰδυώθη, *percussit: ille autem incurvabat se.*

648. *Amazon.*] *Volsca,* Amazonum tamen more armata; id est exusta mamma dextra, siniſtroque latere nudato: ut diximus; Æ. 1. 494.

650. *Densat.*] Secundæ conjugationis: vel *densat,* primæ: Æ. 10. 432. *Bipennis,* securis utrimque acuta, supra, v. 135.

Aureus

Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſiquando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides: quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonæ bellique miniſtras.
Quales Threïciæ, cum flumina Thermodontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Penthesilea refert: magnoque ululante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longâ tranſverberat abiete pectus.

Arcus aureus, & ſagitta Diana ſonant ex humero ejus. *Ipſa quoque verſo arcu defigit ſagittas fugaces, ſi aliquando cedit fugata in tergum.* Sunt *vero circa* eam *ſelecta ſocia, & virgo Larina, & Tulla, & Tarpeia intentans aream ſecurim, Itala* puellæ: *quas ipſa divina Camilla elegit ſibi* quaſi *honorem, famulas* in *bello & bona pace. Quales Thracia Amazones, quando legunt fluenta Thermodontis, & pugnant armis pictis: ſive circa Hippolyten, ſive quando bellicoſa Penthesilea redit* in *curru; & magno tumultu ululante muliebres turmæ geſtiunt ſcutis lunatis: ô bellicoſa virgo, quem primum, quem ultimum ſternis haſta? aut quot ſpargis humi corpora moribunda? primo Eumenium patre Clytio: cujus oppoſiti pectus patens tranſfodit longâ haſtâ ex abiete.*

NOTÆ.

652. *Arma Dianæ.*] Venatoria: ſagittæ in pharetra, bipennis, haſtilia.

654. *Spicula converſo, &c.*] More Parthorum, quos ea arte celebres diximus, Ecl. 1. 62.

657. *Dia Camilla.*] Græca vox, δῖα *generoſa, præſtantiſſima, divina*: quia Dianæ Deæ conſecrata ſupra, v. 557. Sic apud Homerum Helena vocatur δῖα γυναικῶν, *præſtantiſſima mulierum.*

658. *Paciſque bonæ, &c.*] Sic plures & ſaniores codices, Pierio teſte. Aliqui tamen habent, *paciſque bonas bellique miniſtras.*

659. *Quales Threïciæ.*] De Amazonum gente ac nomine, Æ. 1. 321, 494. Nunc de patria & ſede. I. Conſtat Amazonum ſedem non fuiſſe in *Thracia* propria & *Europæa*, quæ Macedoniæ confinis eſt; ſed in ſeptentrionali minoris Aſiæ litore, quod Ponto Euxino alluitur: urbemque regiam ab ipſis illic conditam fuiſſe *Themiſcyram* non longe à Thermodonte fluvio: eiſdemque paruiſſe totum illum tractum, qui deinceps Bithyniam, Paphlagoniam, Cappadociamque complexus eſt. Ita Herodotus, Pauſanias, Diodorus Siculus, &c. II. conſtat è Xenophonte, Exped. l. 6. tractum illum ipſum tuliſſe quoque *Thraciæ* nomen, nempe *Aſiatica.* III. Habemus ex iiſdem auctoribus, præcipue Diodoro, Amazonas, circumflexo Euxini litore tum orientali tum etiam ſeptentrionali, trajectoque Tanai fluvio, maximam Sarmatiæ Aſiaticæ & Europææ ſubegiſſe partem: deinde cum ab Hercule ac Theſeo nativis in ſedibus bello appetitæ & victæ eſſent; occupato in Libya Hercule, bellum eas Græcis intuliſſe, tranſmiſſo ſcilicet Boſphoro Cimmerio; indeque per Thraciam Europæam, Macedoniam ac Theſſaliam, aperuiſſe ſibi aditum ad ipſam Athenienſium arcem, quam aliquandiu tenuerunt. Tamen hinc pulſæ ſunt à Theſeo, ut probant iis in locis multa, tum Theſei victoriæ, tum Amazonum cladis monumenta; earumque reliquiæ intra priſtinos Pontici litoris fines ſervavere deinceps formam aliquam imperii, uſque ad Trojani belli tempora; cum Penthesilea, nativo odio Græcis infeſta, Trojanis auxilium tulit, & ab Achille aut Pyrrho ſub belli finem occiſa eſt. Tum etiam ad uſque Alexandrum magnum perſtitere, ad quem Thaleſtris Amazonas trecentas adduxit, ex Diodoro & Q. Curtio.

659. *Thermodontis.*] Legunt quidam *Thermodoontis*, ut *Hippocoontis*: ita ut priores ſyllabæ tres dactylum efficiant. At omnino quadriſyllabam eſt, *Thermodontis*: ubi priores ſyllabæ tres longæ cum ω in ſecunda ſyllaba, quæ ideo breviari non poteſt: ſcribitur enim Θερμώδων, non Θερμιώδων. & Cappadociæ fluvius eſt, in oram Euxini meridionalem influens: nunc *Pormon.*

661. *Hippolyten.*] Theſei uxor fuit, dicta ab aliis *Antiopa*: ex qua Hippolytum filium ſuſcepit, inſidiis Phædræ novercæ deinde ſublatum. Hanc bello Herculis Amazonico Theſeus, vel dono Herculis acceperat, vel dolo ipſe rapuerat: bello deinde Attico adverſus Amazonas, ab illis pro viro pugnans occiſa eſt. Plutarchus in Theſeo, Diodorus, &c. De *Penthesilea*, quæ ob virtutem filia Martis credita eſt, Æ. 1. 494.

663. *Lunatis peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam Lunæ mediæ præciſis.

667. *Abiete.*] Haſta ex *abiete* arbore, *ſapin*,

Ille corruit vomens fluenta ſanguinis, & mordet terram ſanguinolentam, & moriens agitat ſe in ſua plaga. Deinde Lirin & Pagaſum praterea: quorum alter dum collabens equo ſuccidente retrahit habenas: alter dum ſuccurrit, & porrigit cadenti dextram lentiorem, repente & ſimul concidunt. Adjicit iis Amaſtrum Hippota filium: & imminens inſequitur propius haſtâ, & Tereum, & Harpalycum, Demophoontem & Chromim: & quot jacula vibrata manu virgo intorſit; tot homines Trojani corruerunt. Ornitus venator procul excurrit in *armis inſuetis & equo Apulo: cui pellis extracta juvenco pertinaci tegit latos humeros; magnus rictus gutturis & gena lupi cum dentibus candidis operuerunt caput; & ſparus ruſticus armat manum: ipſe excurrit in mediis turmis, & ſupereminet toto capite. Illa perfodit hunc interceptum, non enim difficile* erat *diſturbato agmine: & hoſtili animo hac ait ſuper* illum: *exiſtimaviſti, O Etruſce, te venari feras* in *ſylvis? venit dies, qui ulciſcatur verba veſtra fœmineis armis. Tamen referes umbris parentum* tuorum *gloriam hanc non exiguam,* te *occiſum eſſe haſtâ Camillæ. Centinuo* occidit *Orſilochum & Buten, duo maxima corpora Trojanorum: ſed Buten acumine* teli *transfodit adverſum, inter raſſidem & thoracem, quà collum equitantis micat, &* quà *parma deſcendit infra humerum ſiniſtrum; fugiens* vero *& circumacta magnum in orbem fallit Orſilochum, interius ſecans gyrum, & perſequitur* eum qui prius eam *perſequebatur. Deinde aſſurgens altius bis impingit validam ſecurim per arma & per oſſa* huic *homini roganti & multum precanti: plaga ſpargit vultum calido cerebro.*

Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſq; ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirin Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit; alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturq; incumbens eminus haſtâ,
Tereaque Harpalycumque & Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo;
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis;
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, quà colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perq; arma viro perq; oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.

NOTÆ.

677. *Phrygii.*] Trojani, è Phrygia, Æ. 1. 385.

678. *Equo Iapyge.*] Ex Apulia, quæ *Iapygia* dicta eſt, Æ. 8. 710. & ſupra, v. 247.

682. *Sparus.*] Telum eſt ruſticanum; à *ſpargendo* dictum: hoc fere conſtat. Cujus porro formæ, dubitatur: Feſtus vult parviſſimi generis eſſe jaculum, quod facile ſpargatur: Servius recurvum, in modum pedi paſtoralis.

686. *Tyrrhene.*] Orte è Tyrrhena gente.

688. *Veſtra verba.*] Quibus fortitudinem veſtram intemperanter jactatis. De *Manibus* parentum, G. 4. 469. Æ. 6. 743.

693. *Parma.*] V. 619. *Lacerto*, Æ. 5. 422.

695. *Gyro interior.*] Breviori ſpatio atque ambitu reflectens ſeſe, E. 5. 170.

Incidit

Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnâ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere, cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu,
Incipit hæc: quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa feret cui gloria fraudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque aſſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Necquicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu: frænique adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamq; tenet, pedibuſq; eviſcerat uncis:
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum ſator atque Deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo,
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.

Occurrit illi, & ſtetit ſtupefactus improviſo viſu bellicoſus filius Auni incola Apennini, non ultimus Ligurum, quandiu fata permittebant ei *fallere. Ille autem, cum videt ſe nullo curſu poſſe ſubducere ſe prælio, nec expellere Reginam imminentem: incipiens conſulto agitare dolos mente & ſolertiâ, dicit iſta: quid tam illuſtre eſt, ſi cum ſis fœmina, confidis equo robuſto? relinque celeritatem* equi, *& propius committe te mecum plana terra, & parate ad certamen pedeſtre: mox cognoſces, cui laus inanis inferet damnum.* Sic *ait: illa vero furens & commota aſperâ indignatione, dat equum ſociæ, & ſtat in armis paribus, pedes, & interrita enſe ſtricto atque ſcuto ſplendente. Sed juvenis exiſtimans* ſe *victorem eſſe fraude, auſugit ipſe, nulla eſt mora, & abripitur fugax habenis detortis, & talo ferrato impellit velocem equum. Fraudulente Ligur, & fruſtra elate ſuperbo animo: fruſtra calidus adhibuiſti aſtutiam patriam: nec* illa *aſtutia reducet te ſalvum Auno doloſo. Virgo hæc loquitur, & ardens pedibus velocibus prætergreditur curſu equum, & correpto fræno oppoſita pugnat, & ſumit ſupplicium ab hoſtili ſanguine.* Tam facile, *quam facile accipiter, avis dicata* Marti, *ex alta rupe perſequitur alis columbam altam in aere, & tenet correptam, & dilaniat unguibus acutis: tunc ſanguis & penna evulſæ decidunt ex aere. Sed genitor hominum & Deorum non quieſcit ſublimis in ſupremo cœlo* quaſi *nullis oculis videns iſta. Pater* ille *excitat ad durum certamen Tarchontem Tyrrhenum, & commovet* ejus *iram non levibus ſtimulis.*

NOTÆ.

700. *Apenninicola.*] De *Apennino*, monte Italiæ, Liguriam à ſeptentrione ambiente, Æ. 12. 703. De *Liguria*, Æ. 10. 185. Monet autem Cato Ligures eſſe fallaces.

706. *Fugam.*] Curſum celerem. Sic Æ. 1. 321. de Harpalyce Amazone, *Volucremque fuga prævertitur Eurum.*

708. *Fraudem.*] Hanc veram & antiquam lectionem eſſe contendit Servius; non *laudem*, ut vulgò legitur: & ſenſus eſt; cognoſces cui jactantia damnum afferat.

711. *Purâ Parmâ.*] Juxta Servium, *nudâ* & abſque rerum geſtarum figuris: quia, inquit, tunc primum in bella deſcenderat. Juxta Donatum, *expeditâ* & abſque pondere. Juxta interpretationem à nobis jam traditam, Æ. 6. 560. *nitidâ, lucidâ, terſâ.*

715. *Ligur.*] Pleraque vetera exemplaria habent *Ligus*. Et ſic olim in uſu fuiſſe, probat adjectivum *Ligusticus*, inde derivatum. Nec magis abſonum eſt *Ligus, Liguris*; quam *lepus, leporis*; *vetus, veteris.*

721. *Accipiter .... ſacer.*] *Eprevier*, avis rapax; ideo Marti ſacra. Latinum nomen è Græco deductum ὀξύπτερος, *celeriter volans*: Gallicum nomen à Germano, ut placet Scalig. & Voſſ.

Ergo

Itaque Tarchon inter ſtrages & acies recedentes impellitur equo, & exhortatur equitatum variis ſermonibus, appellans unumquemque nomine ſuo, *& provocat ad pugnam fugientes? ô Tyrrheni nunquam* ſatis *dolituri! ô ſemper ignavi! quis timor, qua tanta ſegnitia incidit animis* veſtris? *Fœmina diſpergit* vos *vagos, & fugat has turmas? cur geſtatis manibus ferrum, & cur hac arma inania? tamen non eſtis ignavi ad voluptates & ad pugnas nocturnas, aut ad expectandas epulas, & compotationes menſæ opimæ, quando tibia curva Bacchi indixit choreas: hic* eſt *amor* veſter, *hac cura: dummodo favens aruſpex nunciet ſacrificia, & hoſtia opima invitet in profundos lucos. Hac locutus, ipſe etiam moriturus impellit equum in medios, & minax immittit ſe adverſum Venulo: & conſtringit dextrâ manu hoſtem detractum ab equo, & magno impetu concitatus abripit* eum *ante ſinum ſuum. Clamor erigitur ad cœlum, & Latini omnes converterunt oculos. Tarchon ardens volat campo, portans hominem & ejus arma: deinde abrumpit ferrum è ſuprema* ejus *haſta, & quærit partes apertas, quibus inferat plagam mortiferam. Ille contra obluctans repellit* ejus *dextram à gutture* ſuo, *& evitat vim viribus. Et ſicut, quando fulva aquila volans alte portat ſerpentem raptum, & illigavit* ei *pedes, & hæſit unguibus; ſerpens vero vulneratus convolvit ſinuoſas ſpiras, & rigeſcit ſquamis ſublatis, & altus aſſurgens ſibilat ore: illa roſtro incurvo non minus premit obnitentem, & ſimul quatit aerem alis. Non aliter Tarchon gaudens aufert prædam è turma Tiburtinorum: imitatis exemplum & eventum ducis* ſui *Tyrrheni irruunt. Tunc Aruns, addictus morti, prior currit circa celerem Camillam* cum *ſagitta & multa ſolertia,*

Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemq; vocans; reficitq; in prælia pulſos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum? quidve hæc gericis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium: dum ſacra ſecundus aruſpex
Nunciet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe turbidus infert:
Direptumq; ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumq; ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat. Contra ille repugnans
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore
Arduus inſurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis exemplum eventumq; ſecuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam

NOTÆ.

730. *Alas.*] Equitatum, v. 604.

732. *O nunquam dolituri.*] O qui nunquam acceptis injuriis movemini, ut fortes decet, ad juſtam ac dignam ultionem. *Palantes*, vagos, Æ. 10. 674.

737. *Tibia Bacchi.*] Bacchanalia intelligit & epulas Baccho ſacras ad ſonitum tibiæ, ut cætera Deorum ſacra. De *Baccho* Ecl. 5. 29. De *tibiis*, Æ. 9. 618.

739. *Aruſpex.*] Qui ex inſpectis hoſtiarum viſceribus futura prædicit: quæ ars propria Tyrrhenorum, Æ. 8. 498.

746. *Æquore.*] Planitie campi, Æ. 2. 780.

750. *Vim viribus exit.*] Active, ut Æ. 5. 438.

757. *Tiburtum.*] Quorum inter principes erat Venulus. De *Tibure* urbe Latii, Æ. 7. 630.

759. *Mæonidæ.*] Tyrrheni, è Mæonia, ſive Lydia, orti, Æ. 2. 781. Æ. 4. 216.

Circuit,

Circuit, &, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo;
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quà victrix redit illa, pedemq; ex hoſte reportat;
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemq; pererrat
Undiq; circuitum,& certam quatit improbus haſtam.
Forte ſacer Cybele Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis:
Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe peregrinâ furrugine clarus & oſtro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydemq; ſinuſq; cre-
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro, [pantes
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur: totumque incauta per agmen,
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto
Conjicit, & ſuperos Aruns ſic voce precatur:

& explorat quænam fortuna ſit commodiſſima. Quacumque virgo ardens immittit ſe medio exercitu; Aruns ſequitur eam *hac parte, & occultus conſiderat inceſſum* ejus: *quà revertitur illa victrix, & refert pedem ab hoſte: juvenis clam deflectit illac habenas expeditas. Undique percurrit hos aditus, & jam hos aditus, & omnem circuitum, & librat malignus haſtam inevitabilem. Forte Chloreus dicatus Cybele, & quondam ſacerdos, procul ſplendebat conſpicuus* in *armis Phrygiis: & impellebat equum ſpumantem, quem tegebat pellis compacta ſquamis æreis auratis* in modum *plumarum. Ipſe conſpicuus ferrugine & purpurâ externâ, vibrabat Lycio* arcu *corneo ſagittas Cortynias: arcus auratus ſonat ex humeris, & galea aurea eſt* huic *vati: præterea ſtrinxerat in nodum fulvi auri chlamydem croceam carbaſinam & ejus plexus crepitantes, pictus acu* ſecundum *tunicam & barbara tegmina crurum. Puella, ſive ut appenderet templis arma Trojana, ſive ut venando incederet in aureis* ſpoliis *captis, ſequebatur cæca hunc unum ex omnibus certantibus in prælio: & imprudens flagrabat per totum exercitum muliebri cupiditate præda & ſpoliorum. Cum denique tempore captato Aruns vibrat jaculum ex inſidiis, & orat Deos his verbis:*

NOTÆ.

768. *Sacer Cybele.*] Alii legunt, *Sacer Cybelo:* alii, *Satus Cybelo*; ne idem ſit *ſacer & ſacerdos.* Nugæ: poteſt enim quis ſacer eſſe dicatuſque per votum numini, non per ſacerdotium: ut Camilla, quæ tamen Dianæ ſacerdos non erat. De *Cybelo* monte Phrygiæ, & *Cybele* Dea, Deorum matre, Æ. 3. 111.

770. *Ahenis In plumam, &c.*] Non militibus tantum, & ſed equis etiam loricæ quandoque fuerunt: & ii proprie dicebantur *cataphracti.* De iis ita Salluſt. apud Servium, *equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Igitur lorica equi erat ex pelle ſive corio, cui inſertæ erant æreæ laminæ, in modum ſquamarum inciſæ; erant autem ſquamæ illæ, non rotundæ quidem ac vulgares; ſed oblongæ, ita ut ad plumarum formam potius accederent: neque ex ære ſimplici, ſed aurato, Æ. 3. 467.

772. *Peregrina ferrugine & oſtro, &c.*] Oſtro ſive purpurâ Iberica, ferrugineâ & ſubnigricante; de qua Æ. 9. 582. *De oſtro*, G. 2. 506.

773. *Lycio Cortynia, &c.*] Species pro genere. Arcus enim inſignes è cornea materia, è Lycia Aſiæ regione, de qua Æ. 4. 143. Sagittæ item ex urbe Cretæ inſulæ *Cortyna*, vel *Gortyna*. E. 6. 60.

775. *Caſſida.*] Nomen primæ declinationis deductum ex accuſativo nominis tertiæ: *caſſida, caſſida*: à *caſſis, caſſidis, caſſidi, caſſida*: quod & apud Propertium reperitur, l. 3. 11. 15. Sic apud Varronem, teſte Nonio, *compeda*, à *compes*; *chlamyda*, à *chlamys*: apud ſacros ſcriptores noſtros, *lampada* à *lampas*. *Croceam*, tinctam croco flore, *ſaffran.*

777. *Tunicas & barbara, &c.*] De *tunicis*, Æ. 9. 616. *Tegmina crurum*: ſunt ocreæ, non vulgari quidem Græcorum aut Italorum, ſed Barbarorum more: hoc eſt, ut videtur pleriſque, Phrygum, qui primi acu pingere repererunt. Paulò tamen aliter viſum explicandum illud Æ. 2. 504. *Barbarico poſtes auro.*

780. *Certamine pugnæ.*] Sic Lucret. l. 4. 481. Sic & Æ. 2. 780. *Maris æquor.*

Summe

Supreme Deorum Apollo, præses ſacri Soractis, quem præcipui colimus, cui ignis è pinu aliter in cumulum: & cui nos cultores, ſecuri religione, calcamus plantis multas prunas per mediam flammam: Concede, ô pater omnipotens, hanc ignominiam deleri noſtris armis. Non peto exuvias, aut trophæum, aut ullâ ſpolia victa puella: reliqua facta mihi præſtabunt gloriam: revertar libenter *inglorius in urbem patriam, dum modo hæc funeſta peſtis moriatur vulnere à me* inflicto. *Apollo audivit: & conceſſit* ut *pars voti animo ſuccederet, partem diſſipavit in leves ventos. Conceſſit precanti* ut *occideret morte improviſâ* Camillam *turbatam: non conceſſit ut nobilis patria cerneret eum reverſum, & nubes diſpulerunt vocem in ventos. Itaque ſtatim atque haſta librata manu edidit ſtridorem per aerem; agmina converterunt animos, & omnes Volſci direxerunt oculos ad Reginam. Ipſa nullatenus animadvertit aut aerem* impulſum, *aut ſtridorem, aut jaculum venieus ex alto, donec jaculum appulſum ad mammam præciſam infixum eſt, & profunde immiſſum hauſit virgineum ſanguinem. Socia feſtinantes accurrunt, & ſuſcipiunt Reginam cadentem: Aruns præ cæteris ſtupefactus, fugit gaudio & timore mixtis: nec jam ultra audet fidere haſtæ, nec occurrere armis virginis. Et quemadmodum aliquis lupus, paſtore aut magno juvenco interfecto, memor facti* ſui *audacis, recipit ſe in montes excelſos* extra *viam poſitus, priuſquam jacula hoſtilia aſſequantur* ipſum: *& reflectens caudam ſupponit* eam *trementem utero, & adit ſylvas: non aliter Aruns turbatus ſubduxit ſe ex oculis,*

Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ:
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens. Non exuvias pulſæve trophæum
Virginis aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubitâ turbatam morte Camillam,
Annuit oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras;
Convertêre animos acies, oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamq; ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus magnove juvenco,
Conſcius audacis facti: caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſylvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,

NOTÆ.

785. *Soractis.*] *Soracte* vel *Soractes*, mons in Etruria in agro Faliſco, ad occidentalem ripam Tyberis, ad ſeptentrionem Romæ, nunc *monte di S. Sylveſtro*. Ibi lucus & templum Apollinis fuit. Plinius l. 7. 2. *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro, familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpi, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur, & ob id perpetuo Senatuſconſulto militiæ aliorumque munerum vacationem habent.* Addit Servius ex Varrone, ſacrificulos illos, per prunas ambulaturos, medicamento aliquo ſolitos ſibi plantas tingere. *Aruns* igitur ex illis Hirpis Etruſcis fuit & equitibus Tarchontis. *Pineus ardor*, ſunt prunæ, è pinu ſuccensâ excitatæ.

793. *Inglorius.*] Nulla cæde nobilis: hanc enim cædem eſſe ignotam volo.

798. *Notos.*] Speciem pro genere: ventos meridionales pro quibuſlibet ventis, Ec. 2. 58.

809. *Ille lupus.*] Ille frequenter abundat in comparationibus, Æ. 10. 707.

Conten-

Contentuſque fugâ mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans, Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exolvit ſe corpore, lentaque colla
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudeſcit pugna Camillâ.
Incurrunt denſi: ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utq; procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc ſine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.

& gaudens ob fugam miſcuit ſe mediis armatis. Illa moriens educit manu jaculum: ſed cuſpis ferrea hæret ad coſtas inter oſſa profundo vulnere. Concidit pallida, concidunt oculi frigidi morte: color olim rubicundus deſervit vultum. Tum moriens ſic alloquitur Accam unam è ſociis, qua ſola Camillæ fidelis erat pra cateris, cum qua ſolebat communicare curas ſuas: & ſic loquitur iſta: Acca ſoror, potui huc uſque pugnare: nunc dura plaga me interfecit, & omnia circum nigreſcunt caligine. Fuge, & fer ad Turnum hac ultima monita: ſuccedat mihi ad pugnam, & avertat Trojanos ab urbe: denique vale. His prolatis, ſimul dimittebat habenas; non ſponte labens in terram: tum frigida diſſolvit ſe paulatim toto corpore, & demiſit colla incurva caputque morte victum, abjiciens arma: & vita dolens cum gemitu abit in tenebras. Tunc autem vaſtus clamor ſuboriens verberat aſtra aurea: pralium inhorreſcit occiſa Camilla. Irrumpunt conferti: ſimul omnis multitudo Trojanorum, & ductores Tuſci, & equitatus Evandri Arcadis. At Opis exploratrix Diana jamdudum ſedet ſublimis in ſummis montibus, & immota aſpicit pralium: & cum inter medios clamores juvenum certantium procul vidit Camillam affectam triſti morte; & ſuſpiravit, & emiſit hac verba ex intimo pectore; heu virgo tuliſti ſupplicium nimis crudele, conata bello aggredi Trojanos: nec profuit tibi derelicta inter vepres coluiſſe Dianam: aut tuliſſe humeris noſtras pharetras. Tamen Dea tua non te relinquet jam ingloriam in ſuprema morte: neque hac mors erit abſque honore inter populos, nec feres famam non vindicata.

NOTÆ.

815. *Contentus fugâ.*] Præter allatam interpretationem, poteſt hæc etiam afferri: *Concitatus fuga, contendens fugam*; à *contendo*.

835. *Ala.*] Equites ſupra, v. 604.

836. *Triviæ.*] Dianæ; quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

839. *Multatam.*] Aliqui legunt *mulcatam*. Differunt vero *multare*, & *mulcare*: quod *multare* eſt à voce Oſca vel Sabina. *multa*, quæ pœnam pecuniariam à judice irrogatam ſignificat, ut notant Feſtus & Varro; & per tranſlationem quamlibet aliam pœnam: *mulcare autem* Latina vox eſt quæ ſignificat *verberare*, à *mulceo*, quod eſt *mollio*: quia quod verberatur, mollitur: hinc Vulcanus dictus eſt *Mulciber*, à verberando ferro. Vide Germanum Valentem, & Voſſium.

843. *Deſerta in dumis.*] De vita Camillæ in ſylvis, ſupra, v. 539. & ſequentibus.

Nam

Nam quiſquis laſit vulnere tuum corpus, ſolvet id *nece meritâ. Fuit ſub excelſo monte magnum ſepulcrum Dercenni, veteris regis Laurentini, ex aggeſta terra, & tectum umbroſâ ilice. Dea formoſiſſima collocat ſe primum illic celeri impetu, & ab excelſo tumulo circumſpicit Aruntem. Quando aſpexit illum coruſcantem armis & vane ſuperbientem, ait: cur diſcedis in diverſam* partem? *huc fer gradum, huc veni moriture: ut recipias mercedem dignam Camillâ. Tu-ne morieris ſagittis* ipſius *etiam Dianæ? Dixit, &* quemadmodum Amazon *Thracia eduxit ex aurata pharetra ſagittam celerem, & inimica intendit* arcum *corneum, & extendit longe: donec extremitates* ejus inflexæ *committerentur inter ſe, & jam tangeret manibus æqualibus, ſiniſtrâ cuſpidem ferri, dexterâ & nervo mammam. Statim Aruns audivit ſimul ſtridorem ſagittæ aeremque frementem, & ferrum infixum eſt in corpore. Socii immemores relinquunt illum in incognito pulvere advorum exſpirantem & ultima gementem: Opis effertur alis ad æthereum cœlum. Levis equitatus Camillæ fugit primus, reginâ amiſſâ: Rutuli turbati fugiunt, fugit fortis Atinas: & ductores diſſipati & manipuli vaſtati quærunt loca tuta, & currunt equis conversi ad muros. Nec ullus poteſt ſuſtinere armis, aut ſtare contra Trojanos imminentes & inferentes mortem: ſed reportant humeris deſeſſis arcus laxos, & ungula equorum currendo pulſat campum pulverulentum. Pulvis confuſus nigrâ caligine fertur ad muros; & matres verberantes ſinum emittunt è ſpeculis fœmineam vociferationem ad aſtra cœli.*

Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hic Dea ſe primùm rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum:
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Præmia. Tu-ne etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïſſa ſagittam
Deprompſit pharetrâ, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe: donec curvata coirent
Inter ſe capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit dominâ amiſsâ levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas;
Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros letumq; ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumq; putrem curſu quatit ungula cam-
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ [pum.
Pulvis: & è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.

NOTÆ.

850. *Dercenni, &c.*] De hoc vetere Laurentum rege, Latino multò antiquiore, nihil apud auctores. *Buſtum* ait, pro loco ubi cineres poſt combuſtionem depoſiti fuerant. *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe*. De *Laurente* regione, Æ. 7. 63.

854. *Vana.*] More adverbii, pro *vane*: ut G. 3. 100. *Terram crebra ferit.*

856. *Digna Camillæ Præmia, &c.*] Mors divina manu illata, præmium, non pœna eſt. Si mori debuerat Camilla, mori divinâ manu debuerat, non imbelli timidi mortalis telo. Tune dignum Camillâ munus auferes? & ignavus cum ſis, non cujuſlibet numinis, ſed ipſius etiam Dianæ telis moriere?

858. *Threïſſa, &c.*] *Ut Threïſſa*, id eſt, *ut Amazon.* Sic Camilla, v. 648. *Exultat Amazon*, id eſt, *ut Amazon.* Neque enim Opis aut Camilla tales erant re ipſa: ſed cultu tantum atque habitu. De *Amazonibus Thraciis*, ſupra v. 659.

867. *Olympum.*] Montem Theſſaliæ, pro cœlo, Ecl. 5. 56. *Ala*, equitatus, ſupra, v. 604. *Rutuli*, milites Turni, Æ. 7. 794.

Qui

Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba.
Nec miſeram effugiunt mortem: ſed limine in ipſo.
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. Pars claudere portas:
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturq; miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrymantumq; ora parentum,
Pars in præcipites foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur; immiſſis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam;
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæq; mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Et ſævum Æneam agnovit Turnus in armis,

Qui primi attigerunt curſu portas apertas; hos turba hoſtilis opprimit agmine ſuperjecto: nec ei itant mortem funeſtam: ſed in ipſo ingreſſu, in muris patriis, & inter tutas domos confoſſi emittunt animas. Pars incipit *claudere portas: nec audent patefacere aditum ſociis, nec admittere precantes intra muros: & incipit triſtiſſima ſtrages, propugnantium armis ingreſſus, & ruentium in pugnam.* Ex iis qui ſunt *excluſi: pars labitur in foſſas præruptas, premente* multitudine *irruentium, ante oculos & vultus parentum plorantium; pars inſana & concita* equis *frænatis impellunt portas & poſtes firmatos repagulis.* In *ſuprema* illa *contentione matres ipſæ, ex quo conſpexerunt Camillam* (id *docet verus amor patriæ*) *feſtinantes emittunt è muris tela manibus, & imitantur* arma *ferrea duris lignis, ſtipitibus, fuſtibus præuſtis, nihil morata, & cupiunt prima mori pro* defenſione *murorum. Interim nuncius acerbiſſimus occupat Turnum in ſylvis, & Acca refert juveni magnum* illum *tumultum: turmas Volſcorum caſas* eſſe, *Camillam occiſam eſſe, hoſtes infeſtos imminere, & favente Marte vaſtaſſe omnia: timorem jam extendi ad muros. Ille furioſus deſerit colles occupatos & ſylvas difficiles, nam auctoritas dura Jovis ita imperat. Vix exceſſerat ultra conſpectum, & attigerat campos: cum pater Æneas, ingreſſus ſylvas patentes, ſupergreditur collem, & exit* ex *obſcura ſylva. Sic ambo feſtini & toto impetu currunt ad muros, nec abſunt longo intervallo a ſe invicem. Et ſimul Æneas vidit procul campos undantes pulvere, Laurentemque exercitum: & Turnus agnovit Æneam ferocem cum exercitu,*

NOTÆ.

890. *Arietat in portas.*] Non quidem equorum in portas impulſu, quod viſum eſt *Donato*; ſub obviis quibuſdam aut trabibus aut molaribus impactis inſtar arietum: de qua machina, Æ. 2. 492.

892. *Ut videre Camillam.*] Vel cum viderunt Camillæ corpus inter ſociarum manus relatum: vel potius, quia, v. 514. dixit Diana ſe nube cavâ corpus illud tumulo illaturam, ex quo viderunt Camillam, pro aliena ſalute ad arma concurrentem, amor patriæ ſuaſit ipſis idem pro ſalute propria faciendum. De *robore*, pro quovis duriore ligno, G. 1. 162.

901. *Furens (nam ſæva, &c.*] Duplici de cauſa reliquit inſidias, quibus Æneam deprehendere & bellum conficere mox potuiſſet: nempe ob præcipitem furorem, qui ei mentem abſtulit: & ob numina Jovis, & vim fatorum Æneæ faventium.

Adven-

audivitque inceſſum pedum, & hinnitus equorum. Statim inciperent certamina, & tentarent prælia: niſi Sol roſeus jam lavaret mari Hiſpanico feſſos equos, & reduceret noctem die cadente. Ambo quieſcunt in caſtris ante urbem, & cingunt muros urbis.

Adventumque pedum flatuſque audivit equorum.
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent:
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat. 914
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

NOTÆ.

913. *Gurgite Ibero.*] Occiduo Oceano: nam Iberia ſive Hiſpania ad occidentem Italiæ objacet. De *Iberia*, Æ. 9. 582. De *gurgite*, pro *mari*, Æ. 1. 122.

915. *Mœnia vallant.*] Circumambiunt: Trojani ut oppugnent: Rutuli ut defendant.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER XII.

ARGUMENTUM.

Fractis geminâ pugnâ Latinis, Turnus cum Æneâ ſingulari certamine dimicare ſtatuit. Solemni ſacramento conditiones certaminis fœduſque à Latino, Æneâ, Turnoque ſancitur. Fœdus à Juturna, Turni ſorore, Junonis impulſu diſturbatur: primuſque Tolumnius, falſo augurio victoriam ſuis pollicitus Trojanos invadit. Æneas ſagittâ vulneratus excedere cogitur è prælio: quo abſente maximam ſtragem Turnus egit. Venus dictamno herbâ vulnus Æneæ ſanat. Is, refectis viribus reverſus ad pugnam Turnum nominatim vocat. Sed cum Juturna, excuſſo Turni aurigâ Metiſco, currum ejus moderaretur, & ab Æneæ occurſu detorqueret, ne congredi ſimul poſſent: Æneas admoto ad urbis mœnia exercitu, in propugnacula ignem conjicit. Hinc Amata Turnum occiſum rata, laqueo vitam ſibi adimit. Turnus, ne urbs in hoſtium poteſtatem veniret, ad ſingulare certamen redit. Pugnant Æneas & Turnus: Æneas victor, cum Turni jugulo immineret, jamque ipſius precibus motus ad miſericordiam deflecteret: viſo in ejus humeris Pallantis balteo, repente exardeſcit, hoſtemque interficit.

INTERPRETATIO. *Turnus, cum videt Latinos fractos bello infelici abjeciſſe animum, fidem ſuorum promiſſorum jam repeti,*

TUrnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,

NOTÆ.

1. *Infractos.*] Vox raro negans, ſæpius affirmans, ut jam monuimus, Æ. 5. 784. & probat multis Erythræus in Indice. Hic affirmat,

2. *Promiſſa.*] Quibus ad ſingulare cum Æneâ prælium ſe obſtrinxerat, Æ. 10. 434.

Se

Se signari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur Regem, atq; ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent:
Congredior: fer sacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextrâ sub Tartara mittam,
Desertorem Asiæ (sedeant, spectentq; Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atq; omnes metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta [est.
Multa manu: nec non aurumq; animusq; Latino
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; simul hæc animo hauri.

se designari oculis: sponte etiam implacabilis irascitur, & erigit animum. Qualis leo aliquis, in agris Afrorum sauciatus secundum *pectus duro vulnere venatorum, tunc denique exerit vires* suas: *& latatur commovens toros jubatos colli: interritus abrumpit jaculum venatoris infixum* sibi, *& frendet ore sanguinolento. Non aliter ira crescit Turno inflammato. Tunc sic alloquitur Regem, & turbulentus ita incipit: nulla est dilatio in Turno: nihil est cur segnes Trojani revocent sua verba, & abnuant* facere ea *de quibus convenerunt. Descendo ad pugnam: offer sacrificia, ô pater, & fac fœdus. Vel hac* manu *dexterâ mittam ad inferos Trojanum profugum ex Asia, & solus refutabo ense criminationem communem nobis* omnibus (*Latini quiescant & aspiciant* me) *vel* Trojanus *possideat* nos *victos, & Lavinia detur* ei *uxor. Latinus respondet ei tranquillo animo: ô juvenis, excellens animo! quantum tu excellis asperâ fortitudine, tanto studiosius justum est me providere* tibi, *&* me *timentem* tibi *considerare omnia pericula. Est tibi regnum Dauni patris tui, sunt plurima urbes expugnata viribus* tuis: *sunt quoque Latino divitiæ & benevolentia: sunt aliæ virgines* in *Latio & campis Laurentibus, nec ingloriæ* secundum *genus. Permitte me omissis fraudibus exponere ista tibi non* quidem *grata dictu: & simul perpende ista animo.*

NOTÆ.

4. *Pœnorum.*] Afrorum circa Carthaginem; qui sic dicti sunt, quasi Phœni, quia à Phœnicia cum Didone profecti, Æn. 4. in argumento.

5. *Ille, &c.*] Magnus aliquis leo; & sic, *ille*, sæpe abundat in comparationibus, Æ. 10. 707.

6. *Movet arma leo.*] *Arma*, sunt uniuscujusque vires, & ad agendum instrumenta. Sic Æ. 2. 99. De Ulysse. *Et quærere conscius arma*, id est, *dolos*. Apud Statium, l. 9. 589. *Armaque curva suum*, sunt *dentes*. Hic leonis *arma* sunt ungues, dentes: unde dicuntur *leones exarmati*, quibus ungues & dentes evulsi sunt.

7. *Toros.*] Sunt eminentiæ musculorum nodosæ ac tumentes, circa cervicem aliasque corporis partes.

11. *Retractent*] Fidem datam revocent per aliud pactum & quasi contractum.

13. *Fer sacra . . . concipe fœdus.*] Ad ejusmodi fœdera adhibebantur sacrificia & verba *concepta*, id est, certa solemniaque; infra, v. 169.

14. *Tartara.*] Inferorum pars infima, Æ. 6 134.

15. *Asiæ.*] Phrygiæ, sive Troadis, quæ est in minore Asia, Æ. 1. 385.

19. *O præstans, &c.*] ORATIO Latini, quâ conatur Turnum à spe conjugii & singulari certamine ad pacem revocare: ostenditque, I. Affinitatem illam Turni cum Latino esse inutilem, cum regnum utriusque satis absque illa virium conjunctione potens sit; cum sint urbes multæ Turno, divitiæ pariter atque animus, & fortitudo Latini populis, virgines in Latio plurimæ quas Turnus uxores optare possit. II. Esse illicitam, quippe à Diis prohibitam, Æ. 7. 95. III. Esse perniciosam, si quidem ex quo, Turni causâ, Deorum voluntati obstitit, calamitatibus innumeris utraque gens oppressa est. IV. Si, inquit, te occiso, socium Æneam excepturus sum: quidni potius te salvo? V. Objicit sibi odia Rutulorum ob periculum Turni: Turno ipsi solicitudinem doloremque Dauni patris, belli varios eventus, &c. De *Latio & Laurento*, Æ. 7. 54. 63.

Non erat licitum me jungere filiam ulli antiquorum amatorum : & omnes Dii atque homines monebant illud. Expugnatus benevolentiâ erga *te, expugnatus ſanguine cognato, & fletibus triſtis uxoris* meæ, *fregi omnes nexus, abſtuli* eam *promiſſam Æneæ genero, ſuſcepi bellum ſceleratum. Cernis, ô Turne, quæ calamitates, quæ bella me perſequantur ab illo* tempore : cernis *quantas difficultates* tu *ipſe patiaris. Bis ſuperati magno prælio, vix defendimus* hâc *urbe ſpem Italiæ : fluctus Tyberis calent adhuc noſtro cruore, & vaſti agri albeſcunt oſſibus. Quo revertor toties ? quæ ſtultitia vertit ſententiam* meam ? *ſi paratus ſum advocare* Trojanos *ad ſocietatem Turno occiſo : cur non potius extinguo bella* eo *ſalvo ? quid Rutuli* mihi *conjuncti, quid reliqua Italia dicet, ſi expoſuerim morti te petentem filiam meam & noſtram affinitatem ? (fortuna refellat* hæc *mea verba) Conſidera res mutabiles bello : miſereſce patris ſenioris, quem jam triſtem Ardea patria* tua *procul ſeparat* à nobis. *Ferocia Turni nullo modo mitigatur* his *verbis : invaleſcit potius, & aſperatur remedio. Cum primum potuit loqui, ſic inſtituit ore : obſecro, bone* pater, *depone pro me hanc ſolicitudinem, quam habes : & permittas me eligere mortem propter gloriam. Nos etiam, ô pater, libramus manu jacula & ferrum non inutile : & ſanguis exit è plaga* quam *nos* facimus. *Procul aberit ab eo mater Dea : quæ muliebri nebulâ protegat* eum *fugientem, &* ipſa *ſe abſcondat inani caligine. Sed Regina tremefacta nova conditione pugnæ lugebat, & retinebat generum iratum* ipſa *moritura : Turne, ego* peto unam rem, *per hos fletus ; per gloriam Amatæ,*

Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes Diviq; hominesq; canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi,
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides : quantos primus patiare labores.
Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas : recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties ? quæ mentem inſania mutat ?
Si Turno extincto ſocios ſum accire paratus ;
Cur non incolumi potius certamina tollo ?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem ?
Reſpice res bello varias : miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longe
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur : exuperat magis, ægreſcitq; medendo.
Ut primum fari potuit, ſic incipit ore : [pro me
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime,
Deponas, letumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumq; haud debile dextrâ
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ tegat ; & vanis ſeſe occulat umbris.
At regina, novâ pugnæ conterrita ſorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat :
Turne, per has ego te lacrymas, per ſi quis Amatæ

NOTÆ.

34. *Bis magnâ victi pugnâ.*] *Primâ* in exſcenſu navium, ubi occiſus ab Ænea Mezentius, fugatus Turnus, Æ. 10. 310. *Secundâ* equeſtri ubi cecidit Camilla, Æ. 11. 597. De *Tyberi*, Æ. 8. 330. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

43. *Parentis Longævi.*] *Dauni*, Æ. 7. 56. *Ardea*, urbs Rutulorum regia, Æ. 7. 410.

46. *Medendo.*] Dum ei medicina quæritur à Latino : gerundia enim ejuſmodi ſæpe paſſivam habent vim, Ecl. 8. 71. *Cantando rumpitur anguis.*

49. *Paciſci.*] Quaſi optione glorioſæ mortis aut vitæ propoſitâ, mortem conſulto & veluti ex pacto eligere.

52. *Dea mater, &c.*] *Venus*, quæ à Diomedis impetu Æneam objecta nube defendit, Æ. 10. 81.

56. *Turne, per has, &c.*] ORATIO Amatæ ad Turnum, Veniliæ ſororis ſuæ filium : non quidem ut eum ad pacem inflectat, abhorrebat enim ab Æneæ ſocietate ; ſed ut averſet à ſingulari certamine, & iterum communi bello res tota committatur.

Tangit

Tangit honos animum : ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ : decus imperiumq; Latini
Te penes : in te omnis domus inclinata recumbit.
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent : ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfuſa genas : cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur ; vel mixta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ : tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus.
Ardet in arma magis : pauciſq; affatur Amatam :
Ne quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater : neque enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer : cum primum craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit ; [quieſcant
Non Teucros agat in Rutulos : Teucrûm arma
Et Rutulûm : noſtro dirimatur ſanguine bellum :
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit :
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia ;

ſi aliqua movet animam tuam : tu jam es unica ſpes ſenectutis meæ, tu es requies miſera : regnum & gloria Latini eſt *in tua poteſtate : familia omnis* jam *labefactata innititur tibi. Peto* rem *unam, omitte conſerere manum* cum *Trojanis. Quicumque caſus tibi deſtinati ſunt* in *hac pugna, ii deſtinati ſunt etiam mihi, ô Turne : ſtatim abjiciam hanc lucem odioſam, nec aſpiciam captiva Æneam generum. Lavinia rigata lacrymis* ſecundum *genas ardentes audiit verba matris : hunc ignis multus ſuffecit ruborem, & ſparſus eſt per vultum calefactum. Quemadmodum ſi aliquis tinxerit ebur Indicum purpurâ rubicundâ ; aut quando lilia candida rubeſcunt, mixta roſis multis. Puella exhibebat vultu tales colores. Amor agitat Turnum, & figit oculos in puella.* Hinc *magis accenditur ad pugnam : & alloquitur Amatam paucis* verbis : *ô mater, ne, obſecro, ne proſequaris fletu & augurio tam* funeſto *me deſcendentem ad prælium aſperi Martis : non enim eſt* in *Turno poteſtas retardandæ mortis. O Idmon, fer nuncius regi Trojano hæc mea verba, non* ei *placitura : quando craſtina Aurora invecta rubro curru primum rubebit* in *cœlo* ; tunc *non ducat Trojanos contra Rutulos : ceſſent bella Trojanorum & Rutulorum : bellum terminetur noſtro ſanguine : Lavinia petatur uxor in illo campo. Poſtquam protulit hæc verba, & celer abiit in domum ſuam : petit equos, & lætatur videns* eos *frementes in conſpectu* ſuo, *quos Orithyia ipſa dedit Pilumno ornamentum ;*

NOTÆ.

67. *Indum.*] Ebur è dentibus elephantorum, qui frequentes in India, Aſiæ maxima regione, G. 1. 57. *India mittit ebur.* De *oſtro*, purpurâ ex oſtreo expreſsâ, G. 2. 506.

74. *Neque enim Turno mora libera mortis.*] Senſus ex ſuperioribus aptus. Ne putes me ceſſurum lacrymis, & poſſe revocari funeſto illo doloris veſtri omine. Si enim ſum moriturus, ne ſic quidem pugnam ſubterfugio : non enim mortalium ulli liberum eſt mortem retardare, cum dies fatalis imminet. Hunc locum Servius recenſet in duodecim Virgilii inſolubilibus. De *tyranno*, pro rege, bonam in partem, Æn. 7. 266. De *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

77. *Puniceis, &c.*] Vellicatur hic verſus à criticis ob frequentem colliſionem literæ *r*, & ſyllabarum affinium. De colore *puniceo*, rubro, Ecl. 5. 17. De *Aurora ejuſque curru*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

83. *Pilumno .... Orithyia.*] *Pilumnus*, abavus Turni, Æ. 10. 76. *Orithyia*, Erechthei Athenarum regis filia, rapta in Thraciam à Borea, G. 4. 463. Quæritur quomodo Pilumno Italo nota eſſe potuerit Orithyia, puella Attica in Thraciam tranſlata. Reſpondet Turnebus, Pilumnum & Orithyiam hominum opinione Deos eſſe habitos, atque ita alterum alteri notum eſſe potuiſſe : poëtam vero Orithyiam adhibuiſſe potius, quam aliud quodvis numen, quia Thracia ſemper equis nobilis fuit. Sic Turni equus Thracius eſt, Æ 9 49. Rheſi equi, Thracii, Æn. 1. 473. Diomedis equi, Thracii, Æ. 1. 756. Porro verſus hic ſpondaicus eſt : nam *Orithyia*, Ορείθυια, vox eſt quatuor ſyllabarum, quarum mediæ diphthongi ſunt *ei*, & *vi*.

qui ſuperarent nivem candore, ventos celeritate. Aurigæ feſtini circumſiſtunt, & palpant cavis manibus pectora equorum *plauſa, & pectunt colla crinita. Deinde ipſe induit humeris loricam aſperam auro & candido orichalco: ſimul accommodat* ut *geſtentur, & gladium, & clypeum, & eminentias criſtæ rubicundæ: gladium*, inquam, *quem ipſe Deus præſes ignis fabricaverat Dauno patri* Turni, *& merſerat ferventem aquis Stygiis. Deinde ſumit* cum *robore haſtam validam, quæ ſtabat in media domo admota magnæ columnæ, ſpolium Actoris Aurunci: & commovet* eam *trementem, inclamans: nunc, ô haſta quæ nunquam fefelliſti me vocantem, nunc adeſt tempus: olim te maximus Actor, nunc dextra Turni te geſtat: da ut proſternam corpus, & ut diſrumpam forti manu loricam direptam Phrygis effœminati, & ut inficiam pulvere capillos* ejus *criſpatos ferro calido, & fluentes myrrha.*

Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſq; laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt. 86
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ. 91
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatque trementem,
Vociferans: nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes. 100

NOTÆ.

87. *Alboque orichalco.*] Græce ὀρειχάλκῳ, ab ὄρος, *mons*, & χαλκὸς, *æs*: eſtque *æs montanum*: non fulvum, ut æs vulgare: ſed in album deflectens: Gallice dicimus *leton*. Ita Scaliger ad Feſtum, Voſſius in Etym. Latino ſyllabam ſecundam, quæ longa eſt, & naturâ ſuâ, & apud Callimachum in lavacro Palladis, v. 19. brevem fecerunt: ut Virgilius hic & Horatius, A. P. v. 203. *Tibia non, ut nunc, orichalco vincta, tubaque æmula.* Cum autem aliquando commutabiles apud Latinos fuerint literæ *o* & *au*: quemadmodum *explodo* eſt à *plaudo*; quemadmodum ſcripſere veteres *olla* & *aula*, *caudex* & *codex*, &c. ſic reperimus apud Plautum *aurichalcum* pro *orichalco*. Unde grammatici aliquot imperite metallum eſſe putaverunt ex *auro* & *ære* mixtum, cujuſmodi nullum eſſe conſtat. Id vero, quale nunc habemus, non è terra natum, ſed arte factum eſt: teſtaturque Plinius, l. 34. 2. ſuo tempore jamdudum deſiiſſe, effœtâ tellure.

88. *Habendo.*] Gerundium paſſivæ facultatis, ſupra, v. 46.

89. *Cornua criſtæ.*] Non vera *cornua*, qualia Pyrrhus galeæ ad terrorem hircina addebat, ex Plutarcho; ſed criſtam geminam è jubis equinis, aut plumis, è galeæ vertice hinc inde eminentem inſtar cornuum, Æn. 6. 779. *Gemina ſtant vertice criſtæ.*

90. *Ignipotens Deus, &c.*] *Vulcanus* arma Æneæ fabricavit, Æn. 8. 370. nec Turno quoque deeſſe ejus artem voluit poëta, ad augendam heroum ſuorum dignitatem. De *Vulcano* ibid. & G. 1. 295. De *Dauno*, Æn. 7. 56.

91. *Stygiâ candentem &c.*] *Candens*, ex Gellio eſt aliquando *albicans*, aliquando *fervens*: quæ enim incaleſcunt, ex nimio fervore quandoque albicant. *Aquâ tinxerat* enſem Vulcanus: ſic enim chalybs immerſione temperatur. *Aquâ Stygiâ*, ad quandam veluti magicam conſecrationem, quemadmodum innuit Donatus. Aquæ enim infernæ in magicis ſacris expetebantur, Æ. 4. 512. Ego vero ſuſpicor id factum à Vulcano, ut enſem illum frangi non poſſe probaret. *Stygis* enim Arcadiæ fontis, qui inde à Poëtis ad inferos traductus eſt, ea vis erat, ut vaſa cujuſlibet metalli diffringeret, nec poſſent ejus aquæ, niſi equi ungulâ, contineri, Æ. 6. 323.

94. *Actoris Aurunci ſpolium.*] Ducis alicujus Auruncorum, cui Turnus eam bello detraxerat. De *Auruncis* Italiæ populis, inter Volſcos & Campanos, Æ. 7. 54.

99. *Semiviri Phrygis, &c.*] Cur id nominis Phrygibus, & Æneæ tribuatur, jam dictum, Æ. 4 215. ubi de capillis unguento delibutis. De *Phrygia*, in quâ Troas, Æ. 1. 385.

100. *Vibratos, &c.*] *Calamiſtro criſpatos.* Fuit autem *calamiſtrum*, acus ferrea, longior, aliquando fiſtulæ inſtar cava: quæ calefacta ſub cinere, & capillis adhibita, eos intorquebat: à ſimilitudine cum *calamo* ſeu arundine, nomen habuit. Hujus artis miniſtri, *ciniſlones* & *cinerarii* vocabantur, quod ad calefaciendum calamiſtrum fiarent in cineres.

Myrrhâque madentes.] *Myrrha*, arbuſcula eſt, His

His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt : oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
Fata docens : regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.
Campum ad certamen, magnæ ſub mœnibus urbis,
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant :
In medioque focos, & Diis communibus aras
Gramineas : alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Abripitur hoc furore, & ſcintillæ erumpunt è toto vultu furentis, ignis fulget vividis oculis. Quemadmodum quando taurus emittit mugitus terribiles ad præludium pugnæ, & oblectans in truncum arboris conatur iraſci adverſus cornua, & provocat ventos ictibus, & parat ſe ad pugnam, disjectis arenis. Interea Æneas terribilis ſub armatura materna non minus parat pugnam, & furore commovet ſe, lætus bellum dirimi propoſito fœdere : Tum conſolatur ſocios & timorem Iuli ſoliciti, aperiens ipſis *fata : jubetque viros reportare Latino certum reſponſum, & proponere conditiones pacis. Vix ſequens dies nata illuſtrabat luce ſupremos montes, quando equi Solis erigunt ſe primum è profundo mari, & emittunt lucem naribus patulis. Viri Rutuli & Trojani dimetientes parabant campum ad pugnam, juxta muros magnæ urbis : & in medio* campo *focos & aras è ceſpite Diis communibus : alii portabant aquam & ignem, operti lino, & cincti verbenâ* circa *capita,*

NOTÆ.

in Arabia præſertim naſcens : altitudo ejus ad quinque cubita, nec ſine ſpina, caudice duro & intorto, cortice levi, folio olivæ fere ſimili. Succus inde ſponte exſudat certis temporibus, tum inciſione exprimitur, diciturque *ſtacte* vel *myrrha*, Plin. l. 12. 15. Condiendis cadaveribus, & imbuendis capillis, aliiſque ejuſmodi deliciis adhibebatur.

101. *Furiis.*] Furioſis motibus, quaſi quibuſdam furiis, Æ. 6. 572.

115. *Solis equi.*] Quatuor, de quibus Æn. 5. 15. *Gurgite*, pro marı, Æ. 1. 122.

118. *Focos ... aras Gramineas.*] Aras è ceſpite, ſeu terra cum herbis evulſa, in quibus ignis imponeretur *foveretur*que : atque ita *ara* ſunt ipſi *foci*.

Diis communibus] *Communes Dii* multis modis ſumuntur. I. Qui certam cœli zonam regio nemque non habent ; qualis Cybele mater Deorum ; cum certam habeat Jupiter, Juno, Mercurius, Venus, &c. II. Qui apud omnes homines coluntur, ut Sol, Luna, Mars, &c. III. Hic ad rem melius, qui ab Rutulis ad pacem communiter & pariter invocandi erant. Ita fere Servius.

119. *Fontemque ignemque.*] Servius, *ad faciendo fœdera, aqua & ignis adhibentur : unde contra, quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aquâ & igni interdicimus*, id eſt, *rebus quibus conſortia copulantur*. Erat autem neceſſaria ſacrificiis aqua, vel ad luſtrandos adſtantes, vel ad purgandum corpus ante ſacrificium, vel ad alios victimarum uſus. *Fontem* poſuit pro aqua.

120. *Velati lino, &c.*] Id quaſi certum ſtatuitur à Servio ; *feciales*, qui ſanciendis fœderibus miniſtri adhibebantur, nunquam lineam tuliſſe veſtem. Unde triplex opinio de hac Virgilii voce, I. Servius ait, fœdus illud irritum fore : Virgilium vero, quoties rebus exitum daturus non eſt, toties iis infirma & inauſpicata dare principia. Sic Æneas in Thracia condens urbem, taurum Jovi contra ritum ſacrificat, Æ. 3. 21. Paſſeratius & Scaliger explicant *linum*, non de veſte, ſed de filo ſive licio, quo flamines & alii caput per æſtatem cingebant, & ut Varronis ac Livii verbis utar, *velabant* : unde *flamines* quaſi *filamines*, vocabantur, Æ. 8. 664. III. Niger & Hyginus apud Servium legunt : *velati limo :* & explicant *limum*, veſtem ab umbilico ad pedes, cujus in extrema ora erat purpura *lima*, id eſt flexuoſa. Sed veſtis illa poparum erat infimorum ſacrificii miniſtrorum. Quare adhæreo ſecundæ opinioni.

Verbena] Proptie certa eſt herbæ ſpecies, *de*

Exercitus Italorum prodit, & agmina haſtata effundunt ſe plenis portis: hinc totus exercitus Trojanus & Tyrrhenus exit ſub *armis variis: non aliter armati ferro, quam ſi durum certamen Martis appellet eos. Ipſi etiam duces ſplendido auro & purpurâ currunt inter media millia: & Mneſtheus proles Aſſaraci, & generoſus Aſylas: & Meſſapus agitator equorum, ſoboles Neptuni. Et poſtquam unuſquiſque receſſit in ſuum locum ſigno indicto, figunt haſtas humi, & deponunt clypeos. Tunc cupiditate* videndi *egreſſæ matres, & plebes ſine armis, & ſenes infirmi, impleverunt turres & tecta domorum: alii ſtant in altis portis. At Juno aſpiciens ex alto colle, qui nunc vocatur Albanus (tunc nec nomen nec honor aut fama erat* huic *colli) videbat campum, & geminum exercitum Laurentinorum & Trojanorum, & urbem Latini. Statim Dea ſic allocuta eſt Deam ſororem Turni, quæ præeſt ſtagnis & fluviis ſtrepentibus: Jupiter rex ſummus cœli addixit illi hunc honorem ob virginitatem* ei *ablatam: Nympha, ornamentum amnium, dilectiſſima meo animo: noſti quomodo prætulerim te ſolam omnibus Latinis, quæcumque aſcenderunt ingratum lectum ſummi Jovis: & quo modo ſponte conſtituerim te participem cœli. O Juturna, ne accuſes me, accipe* cauſam *luctus tui. Quatenus fortuna viſa eſt* id *tolerare, & Parcæ permittebant*

Procedit legio Auſonidûm, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro, quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori:
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas:
Et Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentûm Troûmque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva Deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit. [ſtro,
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima noScis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locârim.
Diſce tuum, (ne me incuſes) Juturna, dolorem.
Quâ viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant

NOTÆ.

la verveine: communiter tamen ſumebatur pro qualibet herbâ vel fronde, laurea, myrtea, &c. è ſacio loco evulſa, Ecl. 8. 65.

121. *Legio Auſonidûm, pilata, &c.*] *Legio* pars exercitus certo numero definita: hic pro toto exercitu, G. 2. 279. *Pilata*, armata pilis haſtilibus, Æ. 7. 664.

123. *Tyrrhenus.*] Sub Tarchonte, ſocio Æneæ, Æ. 8. 479. Æ. 2. 781.

127. *Genus Aſſaraci Mneſtheus, &c.*] Igitur ſanguine junctus Æneæ, qui ab Aſſaraco genus ducebat, Æn. 1. 288. De *Aſyla*, Æ. 11. 620. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691.

134. *Albanus, &c.*] De hoc monte, Æ. 8. 48. Æ. 9. 387.

139. *Diva Deam.*] Dicunt Grammatici, *Deos* fuiſſe æternos; *Divos*, ex hominibus aſſumptos. Tamen Virgilius nomen utrumque confundit. Æ. 1. 486. Pallas vocatur *Diva*.

Stagnis quæ, &c.] *Juturna*, ſoror Turni, *Naïs* ab Ovidio vocatur, Faſt. 2. 585. id eſt Nympha aquatilis. Hunc ei honorem à Jove in præmium ereptæ pudicitiæ conceſſum ait Virgilius. Ovidius etiam antè amores Jovis ei attribuit. Fons ejus & lacus ex Albani montis radicibus in Tyberim influit, celebri apud veteres aquarum ſalubritate; vocant hodie nonnulli *Lago di Turno*; alii, *di Volturno*: cum eſſet prius *Lago di Juturna*, inquit Cluverius.

144. *Jovis ingratum cubile.*] Commutatio, pro, *Cubile Jovis ingrati*, & in ſervando conjugio parum fidi. *Locârim.* Locari à Jove paſſa ſim.

147. *Parcæ.*] Tres, quæ pro fatis hic uſurpantur, Ecl. 4. 47.

Cedere

Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis, non fœdera poſ-
Tu pro germano ſi quid præſentius audes, [ſum.
Perge, decet: forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, cum lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque quaterq; manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno,
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hic pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo & cæleſtibus armis,
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris: puraque in veſte ſacerdos

res Latii procedere, defendi Turnum & urbem tuam. Nunc cognoſco juvenem certare fatis inæqualibus: & dies appropinquat Parcarum & poteſtas adverſa. Non poſſum videre oculis hoc certamen, & fœdera. Tu, ſi audes aliquid utilius pro fratre tuo, perfice, illud *decet: fortaſſe meliora ſuccedent miſeris. Vix ea* dicta fuerant, *cum Juturna fudit oculis lacrymas, & verberavit manu pectus decorum ter ac quater. Juno filia Saturni inquit, Non eſt hoc tempus ad lacrymas: propera, & ſubtrahe fratrem morti, ſi eſt aliqua ratio: vel tu excita bellum & diſſipa fœdus inceptum: ego* ſum tibi *auctor ut* id *audeas. Sic exhortata reliquit* eam *dubiam & turbatam triſti ſolicitudine animi. Interim reges* vehuntur: *Latinus magno apparatu, curru à quatuor equis* tracto, *cui duodecim radii aurati circumeunt caput rutilum, ornamentum Solis avi. Turnus vehitur binis equis candidis, librans manu duo jacula latâ cuſpide. Inde pater Æneas, caput gentis Romanæ, reſplendens clypeo cœleſti & armis divinis, & Aſcanius adſtat comes, ſecunda ſpes magna Romæ. Exeunt è caſtris: & ſacerdos in veſte candida*

NOTÆ.

152. *Si quid præſentius audes, &c.*] Non quod Nympham ſe Deûm Regina potentiorem putet; ſed quod faciliorem fore apud Jovem putet ſororis excuſationem, ſi ſoror pro fratre moram injicere fatis audeat.

161. *Interea reges, &c.*] Adumbrata hæc pompa fœderis ad Homeri exemplum, Il. 3. ubi Agamemnon & Priamus, de pugna ſingulari Paridis in Menelaum facto fœdere conveniunt. Hic ſententia longiori parentheſi ſuſpenſa eſt, per novem nempe verſus: *interea reges ..... procedunt caſtris.* Poteſt tamen & abſque parentheſi intelligi, ſi dicatur Poëta à plurali numero ad ſingularem ſtatim deflexiſſe; pro *interea reges vehuntur: Latinus quidem curru quadrijugo, &c.*

164. *Solis avi, &c.*] Dixit Virgilius, Æ. 7. 47. Latini patrem fuiſſe *Faunum*; matrem, *Maricam* Nympham; avum, *Picum*. Quomodo ergo *Sol* eſſe potuit *avus* Latini? 1. Heſiodus Latinum facit filium *Circes* & Ulyſſis, in Theogon. v. 1013. Circe autem filia fuit Solis, Æ. 3. 386. Æ. 7. 10. At huic aperte adverſatur Virgilius in Latini ſtemmate, Æ. 7. 47. 11. Arnobius ait *Maricam* illam Nympham Latini matrem, ipſam eſſe Italo nomine *Circen*. At eo ipſo libri ſeptimi initio Virgilius aperte Circen à Marica diſtinguit: cum vocat Maricam, *Laurentem* nympham; Circen autem *Æaam*, id eſt, Colchicam. Æ. 3. 386. III. Ego exiſtimo *Circen*, conjugis loco habitam à *Pico*; eamque ex eo *Faunum* ſuſcepiſſe: ipſumque deinde Picum in avem mutâſſe, quod ad amorem legitimæ conjugis *Canentis* ſe referret. Et vero Circe vocatur Pici *conjux*, Æ. 7. 189. quod tamen videtur ab Ovidii narratione paulum diſcedere, quam ibidem attulimus.

165. *Bina haſtilia.*] *Pila*, qualia duo ſimul ferre inde ſoliti ſunt milites Romani, Æ. 7. 664. *Criſpans*: quatiendo quaſi ſinuans & flectens.

167. *Sidereo clypeo.*] Vel inſtar ſiderum fulgente: vel quem in cœlo Venus à Vulcano petierat: vel quem Deus ipſe Vulcanus in ſacra inſula fabricaverat, Æ. 8. 370.

168. *Spes altera Romæ.*] Æneas enim prima, Aſcanius ſecunda. Quod aiunt, Ciceronem quoddam è Virgilii carminibus audientem, has in voces erupiſſe, falſum oſtendimus in argumento Ecl. 6.

169. *Purâ in veſte.*] Donatus, *colore albâ, nec purpura variatâ picturis.* Feſtus; *non fulguritâ; non funeſtâ*, id eſt, quæ funeri adhibita non fuiſſet. Alii communiter, *carente maculis.*

adducit fœtum porca ſetoſa & ovem intonſam, & ſtatuit victimas ad aras accenſas. Illi converſi oculis ad Solem orientem, ſpargunt manibus frumentum ſalſum, & ſignant gladio ſumma capita victimarum, & effundunt pateras in aras. Tum pius Æneas nudato gladio ſic orat: eſto nunc teſtis mihi oranti, ô Sol, & hac terra pro quâ potui tolerare tot labores, & tu, ô pater omnipotens, & tu, ô Juno Saturni filia, jam ô Diva, jam mihi mitior, ut oro: & tu, ô glorioſe Mars, qui pater tenes omnia bella ſub tua poteſtate: & fontes & fluvios invoco, & quæcumque eſt divinitas in alto æëre, & quicumque ſunt Dii ſub mari cœruleo. Si forte victoria iverit ad Turnum Italum; æquum eſt nos victos abire in urbem Evandri: Iulus abibit ex his campis; nec Æneadæ rebelles inferent deinceps vobis bellum ullum, aut provocabunt armis hac regna. Si vero victoria conceſſerit nobis Martem propitium, ut potius ſpero, & potius Dii confirment ſpem meam auctoritate ſuâ: ego neque Italos obtemperare Trojanis, neque arrogo mihi imperium: amba nationes indomitæ jungent ſe legibus æqualibus in fœdus perpetuum. Ego diſtribuam religiones & Deos: ſocer Latinus curet bella, ſocer ſupremum imperium: Trojani extruent mihi urbem, & Lavinia imponet nomen urbi. Æneas ſic dixit primus: Latinus deinde ſic ſequitur aſpiciens in cœlum, & erigit dextram ad aſtra: ô Æneæ, juro hæc eadem ſidera, mare, terram, & geminam prolem Latonæ, & Janum biſrontem,

Setigeræ fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem,
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno; [vors,
Jam melior, jam Diva, precor: tuque, inclyte Ma-
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:
Fonteſque fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cœruleo ſunt numina ponto.
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos diſcedere ad urbem:
Cedet Iülus agris: nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, & potius Dii numine firment)
Non ego, nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra Deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolemne ſocer: nova mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram:
Hæc eadem, Æneæ, terram, mare, ſidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque biſrontem,

NOTÆ.

170. *Setigera ſuis, &c.*] *Ovis* pro Ænea adhibetur, Græco fere more. Nam Græci apud Homerum, Iliad. 3. 103 agnos ad fœdus ſtatuunt. *Poreus*, pro Latino, more Romano aut Italo, de quo more Æ. 8. 641. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57. De *converſione ad orientem* in auſpiciis & ſacris rebus, Ecl. 9. 15.

173. *Fruges ſalſas, &c.*] *Molam*, ex puriſſimo frumento, *ſalſo*, toſto, ac molito, victimarum capiti imponunt, quæ proprie eſt *immolatio*, Æ. 6. 133. II. Pilos è capite victimarum ſecant, Æ. 6. 243. in Notis. III. Vina inverſunt in frontem victimarum, & in ipſa altaria: quæ *libatio* erat, ibid. & Æ. 1. 740. Atque illi primi erant ſacrificii apparatus.

176. *Eſto nunc Sol teſtis, &c.*] *Sol, Terra, Jupiter, Juno, Mars, &c.* Communes illi ſunt utriuſque generis Dii, de quibus, v. 118.

183. *Auſonio Turno.*] Italo, Æ. 7. 54.

184. *Evandri ad urbem.*] Pallanteum, Æ. 8. 51.

185. *Cedet Iulus.*] Ut oſtendat, ſe non tam ſibi, quam poſteris ſuis & genti, ſedem quærere.

187. *Noſtrum Martem.*] Faventem. Infra, v. 540. *Nec Dii texere cupientum Æneæ veniente ſui.*

198. *Latonæque genus duplex.*] *Apollinem*, Solem; & *Dianam*, Lunam: Latonâ ex Jove editos, in inſula Delo. Ecl. 3. 67. Æ. 3. 74. 77.

Janumque biſrontem.] Italorum regem ac numen, fœderibus adhiberi ſolitum, Æ. 6. 607. 610.

Vimque

Vimque Deûm infernam, & diri ſacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.
Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunq; cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non, ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens; cœlumve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextrâ ſceptrum nã forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras:
Cum ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:

& poteſtatem infernam Deorum, & penetralia ſavi Plutonis. Audiat hæc pater ille, qui firmat fulmine fœdera. Tango aras, & ignes in medio earum, *& atteſtor Deos: nulla dies auferet Italis hanc pacem, neque* hæc *fœdera, quomodocunque res ſuccedent, nec ulla potentia abducet me* ab iis *volentem: non, etiamſi* illa potentia *diſſolvat terram in aquas confundens* eam *diluvio; aut dejiciat cœlum in inferos. Quemadmodum hoc ſceptrum (nam forte tenebat* manu *dextra ſceptrum) nunquam emittet ramulos nec umbracula levibus foliis: ex quo primum in ſylvis abſciſſum ex infimo trunco ſeparatur à matre, & ferro amiſit frondes & ramulos: quondam arbor, nunc manus fabri cinxit* illam *ære pulchro, & dedit portandam regibus Latinis. Talibus verbis confirmabant fœdera inter ſe, in medio conſpectu principum: tum* juxta *morem ſacras victimas occidunt in ignem, & extrahunt viſcera* ex iisdem adhuc *ſpirantibus, & tegunt altaria lancibus plenis. At vero* cœpit *certamen illud jampridem videri Rutulis inæqualis, & animi turbari vario motu:*

NOTÆ.

199. *Vim Deûm infernam.*] Pro *Diis ipſis infernis*, ut Iliad. 3. 105. Πριάμοιο βίην, *Priami vim*, pro *ipſo Priamo*. Et Æ. 4. 132. *Odora canum vis*, pro *ipſis canibus*.

Sacraria Ditis.] *Dis*, Pluto eſt, G. 4. 467. *Sacrarium*, ſanctuarium, locus templi intimus, ubi præcipua numinis religio: hic regia eſt Plutonis, de qua Æ. 6. 630. Quidam hanc infernam regiam, *ſacram* dici putant quaſi *execrabilem*: ut Æ. 3. 57. *Auri ſacra fames*.

200. *Fœdera fulmine ſancit.*] Quia per coruſcationes fulminum fœdera confirmantur: ita Servius. Vel quia Jupiter ultor eſt violati fœderis, perculſis fulmine fœdifragis: ita Turnebus. Unde fecialis porcam feriens in ſolemni fœderum formula ſic precabatur Jovem; *illis legibus populus non deficiat. Si prior defecerit, publico conſilio, dolo malo: tu illo die Jupiter populum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito; quanto magis potes polleſque.* Ita Livius, l. 2.

201. *Tango aras.*] Mos jurantium, ſupplicantium, ſacrificantium, ut aras & ſimulacra & res ſacras manu contingant: qui mos ad nos etiam tranſiit, ut jurantes ſacris libris manum imponamus, Æ. 4. 219.

204. *Tellurem effundat in undas.*] Servius hypallagen ſive commutationem hic agnoſcit; pro, *undas effundat in tellurem*. Ego minime, ſed cum fere undecumque mare terram ambiat, interpretor de terræ compage in undas diſſolvenda. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, Æ. 6. 134.

206. *Ut ſceptrum hoc, &c.*] Apta eſt è ſuperioribus ſententia; *nec me vis ulla volentem avertet .... ut ſceptrum hoc nunquam fundet virgulta, &c.* Petita eſt illa comparatio ex Homero totidem fere verbis, Iliad. 1. 234. Et quamquam ſolemne fuit regum jusjurandum ſceptri ſublatio, ut monet Ariſtoteles Polit. 3. ab illa tamen nimis curioſa ſceptri deſcriptione abſtinere potuit debuitque Virgilius.

209. *Matre caret.*] Vel terrâ: nam, *non jam mater alit tellus*, Æ. 11. 71. Vel arbore: Nam *parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra*, G. 2. 19.

213. *Rite ſacratas.*] Immolatione, ſectione pilorum, libatione; ſupra, v. 178.

215. *Oneratis lancibus, &c.*] Vaſis eſcariis in quibus ſtructa & cumulata victimarum exta. *Lanx* nomen habet à *latitudine*: ſicut *patina*, à *pateo*. Voſſius tamen inter lancem & patinam id fere diſcriminis ſtatuit: quod in *lance* carnes aſſæ, fructus, cibi ſimplices apponerentur; in patina cibi conditi, ut piſces, haberetque vulgo operculum.

Tum

& tunc magis, cum propius vidêrt duces *non* eſſe *pari robore. Auget* hanc opinionem *Turnus, progreſſus gradu tacito, & ſuppliciter dejectis oculis venerans aram, & malæ* ejus *lividæ, & pallor in corpore juvenili. Juturna ſoror* ejus *ſtatim atque vidit hunc ſermonem invaleſcere, & animos plebis mobiles diſſentire, per medium exercitum, ſimilis ſpecie Camerti (cui origo erat illuſtris à majoribus, & ſplendida fama paternæ fortitudinis, & ipſe* erat *fortiſſimus bello) immittit ſe per medium exercitum, non ignara rerum, & ſpargit varios rumores, & dicit talia: non pudet* vos, *ô Rutuli, objicere vitam unius pro iis omnibus? nonne ſumus pares numero & robore? ecce omnes & Trojani & Arcades adſunt hic, & Etruria inimica Turno, exercitus* ille *à fatis immiſſus: ſi ſecundus* quiſque noſtrum *certet, vix unuſquiſque habebit hoſtem. Turnus quidem famâ aſcendet ad Deos, quorum aris conſecrat ſe, & immortalis curret per ora: nos amiſſâ patriâ cogemur obedire dominis ferocibus, qui nunc otioſi conſtitimus in campis. Tum conſilium juvenum confirmatum eſt magis ac magis talibus verbis: & rumor ſpargitur per turmas. Ipſi Laurentes & ipſi Latini mutati ſunt: qui modo optabant ſibi requiem & ſecuritatem rebus* ſuis; *nunc ſpectant arma, & cupiunt fœdus non factum, & miſereſcunt duræ conditionis Turni. Juturna addit his* rebus *aliud majus, & præbet ex alto cœlo oſtentum, quo nullum opportunius turbavit animos Italos, & decepit prodigio. Scilicet avis fulva Jovis, volans in aëre rubicundo,*

Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis,
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Tabenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebeſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti,
(Cui genus à proavis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? En omnes & Troës & Arcades hic
Fataliſq; manus, infenſa Etruria Turno: [ſunt,
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, vivuſque per ora feretur:
Nos patriâ amiſsâ dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atq; magis: ſerpitq; per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini:
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſq; ſalutem
Sperabant; nunc arma volunt, fœduſq; precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo: quo non præſentius ullum
Turbavit mentes Italas monſtroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ,

NOTÆ.

231. *Troës & Arcades, &c.*] Gentes in Turnum fœderatæ. Trojani Æneæ: Arcades Evandri: Etruſci Tarchontis, Æ. 8. 518, 472.

232. *Fataliſque manus, &c.*] Vel quia Latinorum agros petebant quaſi fatis ſibi debitos: vel potius, cum Virgilius id ſolis Etruſcis attribuat, quia fato paratum ſibi regem Æneam exſpectaverant, Æ. 8. 494. Bene ait *infeſta* Etruria Turno: erat enim aliqua pars Etruriæ Turno addicta, duce Meſſapo, Æ. 7. 691. 695.

233. *Vix hoſtem alterni.*] Si ſecundus quiſque noſtrum, ſi media pars noſtrum congrediatur; vix ſinguli hoſtem habebimus: id eſt, duo & amplius unicuique objicimur.

246. *Monſtro.*] Oſtento: quod monſtratur & oſtenditur ſigna futurorum petentibus.

247. *Rubra Jovis ales in æthra.*] *Æthra, æthra:* nomen primæ declinationis, αἰθρα idem eſt atque æther. *Æther* autem juxta Anaxagoram & Ciceronem, eſt illa veterum ſphæra ignis aërem ambiens, ab *αἰεὶν, ardere:* ideo *rubra* à Virgilio dicta: juxta alios, eſt cœli totius & ſiderum compago, ab *ἀεὶ θέειν, ſemper currere.* Hic pro *aëre* univerſim ſumitur. De *Jovis alite,* aquila, Æ. 5. 255.

Littoreas

Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri: ſubito cum lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile viſu)
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Factâ nube premunt: donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntq; manus, primuſq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod ſæpe petivi.
Accipio, agnoſcoque Deos. Me, me duce ferrum
Corripite, ô Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; & littora veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penituſq; profundo
Vela dabit: vos unanimi denſete catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat: ſimul hoc; ſimul ingens clamor, & om-
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu. [nes
Haſta volans, ut ſorte novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur quà ſutilis alvo
Balteus, & laterum junctûras fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundant

perſequebatur aves marinas & multitudinem ſtrepitantem alata turba: cum repente ruens ad aquas, avida comprehendit pedibus aduncis cycnum eximium. Itali ſuſtulerunt animos: & aves omnes (res *mirabilis aſpectu*) *cum ſonitu convertuntur è fuga, & inumbrant alis aërem; & velut nube coactâ urgent hoſtem per aërem: donec ceſſit avis, victa* earum *vi & ipſo pondere* cycni, *& dimiſit prædam ex unguibus in flumen, & longe aufugit inter nubes. Tunc autem Rutuli venerantur oſtentum illud clamore, & explicant manus, & augur Tolumnius primus ait: hoc erat, hoc, quod ſæpe petivi votis: admitto* omen *& agnoſco Deos. Me, me auctore ſumite ferrum, ô Rutuli, quos iniquus advena terret bello, ſicut imbecillas volucres, & per vim vaſtat litora veſtra: ille arripiet fugam, & longe permittet vela mari: vos concordes colligite agmina, & prælio defendite regem vobis ereptum.* Sic *dixit, & irrumpens vibravit haſtam in hoſtes oppoſitos: haſta cornea ſtridens emiſit ſonum, & certa dividit aërem: ſimul hoc* fit; *ſimul clamor magnus* oritur, *& omnes ordines perturbati* ſunt, *& animi accenſi tumultu. Cum forte novem formoſa corpora fratrum ſtarent adverſum, quos fidelis uxor Tyrrhena una ediderat Gylippo Arcadi: haſta volans tranſfodit unum illorum circa medium* corpus, per *coſtas, quà balteus conſutus atteritur ventre, & quà fibula ſtringit junctûras laterum, & ſternit* in *flavam arenam juvenem* illum *inſignem pulchritudine. Sed fratres* ejus, *turba generoſa & concitata dolore, partim educunt enſes manibus, partim apprehendunt* tela *miſſilia ferrea, & irrumpunt*, veluti *cæci: adverſus quos irruunt agmina Laurentinorum: deinde iterum effunduntur conferti*

NOTÆ.

257. *Augurium, &c.*] Proprie, erat enim ſignum petitum ex *avibus*, Æ. 2. 703. Et ſcite quidem Rutuli Æneam in aquila, Turnum in cycno, ſeipſos in avibus agnoſcebant: ſed falſum erat augurium, non à Deo fatorum adminiſtro, ſed à Juturna immiſſum, ad diſturbandum fœdus & mortem Turni retardandam.

264. *Denſete.*] Veteri more, pro *denſate*, Æ. 10. 432.

267. *Cornus.*] Haſta ex arbore *corno*, *cornomiller*, G. 2. 34.

269. *Cunei.*] Ordines peditum, ſic dicti ab agminum figura: infra, v. 575.

274. *Balteus, & laterum junctûras, &c.*] *Fibula*, claviculus, extrema baltei connectens. *Latera* baltei intelligit, non corporis.

277. *Phalanx.*] Vox Macedonica, peditum agmen, Æ. 6. 489.

Troës

Trojani & Etruſci, & Arcades pictis armis. Sic idem amor dimicandi ferro occupat omnes. Spoliaverunt altaria: nubes confuſa jaculorum ſpargitur toto aëre, & pluvia ferrea imminet: jaciunt pocula & ignes. Ipſe rex Latinus fugit, reportans Deos disjectos fœdere non perfecto. Alii alligant equos *curribus, vel ſaltu imponunt corpora equis, & inſtant nudis enſibus. Meſſapus cupidus turbare fœdus proturbat equo abjecto Auleſten, regem Etruſcum, & ferentem ornamenta regis: ille recedens cadit, & infelix à tergo immiſcetur aris averſis, per caput & humeros: at Meſſapus ardens accurrit* cum *haſta, & ſublimis* ex *equo ferit* eum *graviter haſtâ trabali multum deprecantem, & ſic loquitur: habet hoc* vulnus: *hæc hoſtia convenientior oblata eſt magnis Diis. Itali accurrunt & nudant membra valida. Chorinæus arripit ex ara torrem ſemuſtum, & occurrens intercipit flammis vultum Ebuſi irruentis & inferentis vulnus: magna barba refulſit illi, & uſtulata emiſit nidorem: ipſe* Chorinæus *incurrens deſuper apprehendit* manu *ſiniſtra comam turbati hoſtis, & obluctans impoſito genu ſternit eum humi: ſic ſodit latus duro gladio. Podalirius ſequens enſe ſtricto Alſum paſtorem, & in primo agmine fugientem inter arma, inſtat* illi: *ille reducta ſecuri ſecat frontem mediam & mentum oppoſiti* hoſtis, *& late tegit arma diffuſo cerebro.*

Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis. 281
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt. Fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere Divos. 286
Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem regiſque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus, 290
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris,
In caput, inque humeros: at fervidus advolat haſtâ
Meſſapus, teloque orantem multa trabali 294
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorinæus ab ara
Corripit, & venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit, 300
Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem lævâ turbati corripit hoſtis,
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primâque acie per tela ruentem, 305
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Diſjicit, & ſparſo late rigat arma cerebro.

NOTÆ.

281. *Agyllini.*] Etruſci, Æneæ ſocii, ex urbe *Agyllina* ſive *Cære*, nunc *Cerveteri*, Æ. 7. 652. Æ 8. 479.

285. *Crateras, &c.*] Pocula, quibus vina fundebant, cruoremque victimarum. Græca vox κρατὴρ, Ecl. 5. 68. *Focos*, partes ararum gramineārum ubi accenſus ignis fuerat, ſupra, v. 118.

287. *Infrænant currus.*] Equos frænatos currui alligant.

288. *Subjiciunt in equos.*] Superjiciunt: de vi præpoſitionis illius, Ecl 1. 46. Ecl 10. 74.

290. *Regem .... Tyrrhenum Auleſten.*] Unum è regibus Tyrrhenis, ſive Lucumonibus: de quibus Æ. 10. 164. 166. Tales fuere *Mezentius*, *Meſſapus* ex Turni partibus; *Maſſicus*, *Oſinius*, ex partibus Æneæ, ib.

294. *Telo trabali*] Magno inſtar *trabis*. Unde apud Statium *haſta trabalis*; apud Claudianum, *trabale ſceptrum*: apud Horatium, *clavi trabales.*

296. *Hoc habet.*] Vel habet, ſimpliciter: explicatur à Servio, *percuſſus eſt letali vulnere, habet vulnus letale*: à Donato, *bene ſe res habet*: à Scaligero, *ſic ſic agendum eſt.* Servio aſſentior: quia vox eſt è gladiatoriis ludis repetita, ubi victor vulnerato à ſe adverſario ſic inſultabat. Terentius in Andr. *Certe captus eſt, habet.* Seneca in Agamem. & Hercule Oetæo, *Habet, peractum eſt.*

Hæc melior victima.] Quàm ovis & porcellus, qui fœderum Diis oblati ſunt, v. 170.

298. *Chorinæus.*] Sacerdos Trojanus, qui ex officio propius aræ aſtabat, Æ. 6. 228. *Ambuſtum*, circumuſtum, Æ. 3. 257.

Olli

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum quâ pulsa manu, quo turbine adacta,
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces: subitâ spe fervidus ardet:
Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atq; furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumq; volant: gemit ultima pulsu
Thraca pedum: circumq; atræ Formidinis ora,
Iræque, Insidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus

Acerba quies & ferreus somnus premit illi oculos, oculi claduntur in perpetuam noctem. Sed pius Æneas capite aperto proferebat dextram exarmatam, & inclamans vocabat suos: quò curritis? aut quanam hæc dissensio repentina oritur? ô reprimite furorem: fœdus jam percussum est, & omnes conditiones constitutæ! mihi soli fas est pugnare: permittite me pugnare, & pellite timores: *ego faciam manu* ut *fœdera constantia* sint: *hæc sacrificia jam addicunt mihi Turnum. Inter has voces, inter hæc talia verba, ecce sagitta stridens appulsa est pennis* ad *Æneam*: *ignotum* est, *qua manu missa sit, quo impetu pulsa; quis præbuerit Rutulis tantam gloriam, an sors, an Deus: fama illustris* hujus *facti suppressa est, nec ullus gloriatus est vulnere Æneæ. Turnus cum vidit Æneam recedentem ab exercitu, & duces* ejus *turbatos; fervidus accenditur spe improvisâ: simul petit equos & arma, & confidens saltu erumpit in currum, & corripit habenas manibus. Currens dat morti plurima robusta corpora hominum: disjicit plurimos semimortuos, aut sternit curru agmina, aut immittit fugientibus hastas abstractas* iisdem. *Qualis Mars* gaudens *sanguine, quando juxta fluenta frigidi Hebri efferatus sonat clypeo, & suscitans bella impellit equos furentes: illi patente campo currunt ante Austros & Zephyrum: ultima Thracia sonat pulsu pedum* equinorum: *& comites* illius *Dei, facies nigri Timoris, & Iræ, & Insidiæ, circum rapiuntur. Talis Turnus gaudens impellit in medias pugnas equos*

NOTÆ.

312. *Nudato capite, &c.*] Tam, ut hac piâ confidentiâ ferociam Latinorum emolliret; quàm ut agnosceretur à suis, eisque voluntatem suam apertius significaret. Sic Julius Cæsar in acie Pharsalica nudâ manu & capite suis inclamabat: *Parcite civibus:* apud Plutarchum & Appianum.

314. *Ictum jam fœdus.*] Cæsis jam victimis, v. 214. sacerdotum ferro; non ictu lapidis, qui deinde mos Romanorum fuit, Æ. 8. 641.

316. *Faxo.*] *Fecero*, Æ. 11. 467.

317. *Turnum debent hæc mihi sacra.*] Ex quo verba fœderis concepimus ego & Latinus: ex eo Turnus mihi uni addictus est; unus ego cum eo congredi possum: abstinete ab eo, & mihi permittite.

331. *Hebri, &c.*] Fluvii Thraciæ, hodie *Marisa*, Ecl. 10. 65. *Mavors*, Mars in Thracia natus, Ecl. 9. 12. *Equi Martis* duo juxta aliquos, sed male, Pavor & Timor, G. 3. 91. *Notus*, Auster, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58. *Zephyrus*, ventus occidentalis, Ecl. 5. 5. *Thraca*, pro *Thracia*, quæ Græca est Θρᾴκη, & Θρᾴκη, Æ. 3. 14. *Increpat equos clypeo:* id est collisis hastâ & clypeo. Vel *increpat*, verborum neutrorum more, absque casu, id est, *sonat.*

Fumantes

fumantes ſudore, inſultans miſerande hoſtibus interfectis: rapida ungula ſpargunt guttas ſanguineas, & ſanguis mixtus pulvere calcatur. Et jam dedit morti Sthenelum, & Thamyrim, & Pholum: Thamyrim quidem *& Pholum, aggreſſus cominus: Sthenelum* vero *eminus: eminus duos filios Imbraſi, Glaucum & Ladem: quos ipſe Imbraſus educaverat* in *Lycia, & inſtruxerat pariter* artibus *militaribus, ſive conſerere manum, ſive præcurrere ventos equo. Alia parte Eumedes rapitur in media certamina, ſoboles veteris Dolonis egregia* in *bello, repræſentans nomine avum, manu & fortitudine patrem: qui* pater, *ut olim iret explorator in caſtra Græcorum, auſus exat petere ſibi equos Achillis* in *mercedem.* Sed *Diomedes donavit illum alia mercede pro talibus cœptis, nec* amplius ille *optat equos Achillis. Cum Turnus vidit illum procul patente campo: prius perſecutus* ipſum *levi ſagitta per longum aërem, continuit equos* ſuos *binos, & exſcendit è curru, atque incurrit lapſo & ſemimortuo: & pede impoſito* in *collum* ejus, *eripit enſem ex* ejus *dextera, & immerſit ſplendentem profundo jugulo, & adjicit hæc ſuper: ecce, ô vir Trojane, metire proſtratus campos & Italiam quam appetiiſti bello: qui auſi ſunt me laceſſere ferro, reportant hæc præmia: ſic ſtruunt urbes. Mittit huic ſocium Buten, impacto jaculo, & Chlorea, & Sybarim, & Dareta, & Therſilochum, & Thymœten lapſum è collo equi* frequenter *lapſantis.*

Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque: [ambos
Hunc congreſſus, & hunc; illum eminus: eminus
Imbraſidas, Glaucum atq; Ladem: quos Imbraſus
Nutrierat Lyciâ, paribuſq; ornaverat armis, [ipſe
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis, [tem:
Nomine avum referens, animo manibuſq; paren-
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Affecit pretio: nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſoque ſupervenit: & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo, atque hæc inſuper addit:
En, agros, & quam bello, Trojane, petiſti
Heſperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuſpide, mittit:
Chloreaque, Sybarimq;, Daretaq;, Therſilochumq;
Et ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.

NOTÆ.

344. *Lycia.*] Aſiæ minoris regio meridionalis eſt, de qua Æ. 4. 143.

347. *Proles bello præclara Dolonis.*] Ironice: fuit enim Dolon bello ignavus, & hic Eumedes, ejus filius, ſatis ignominioſe occiditur. Ita Cerdanus: cujus opinionem firmant ſequentia verba, quæ omnino ironiam ſapiunt: *illum Tydides alio pro talibus auſis affecit pretio*; id eſt, *morte*, Iliad. 10. 299. Hector mercedem proponit ei, qui ſpeculator ire voluerit ad Græcorum naves. Dolon Eumedis filius, vir dives, petit ſibi promitti mercedis loco currum & equos Achillis: promiſſo confirmatus, ad Græcos abit. Incidit in Ulyſſem ac Diomedem: quibus metu mortis fatetur ſe ſpeculatorem eſſe, Rheſum Thraciæ regem veniſſe Trojanorum auxilio, ejus copias incuſtoditas & ſomno ſepultas jacere in litore, ſibi currum & equos Achillis ab Hectore promiſſos, ſe præmii magnitudine adductum hoc munus ſuſcepiſſe. Occiditur à Diomede: qui cum Ulyſſe clam ad Thracum caſtra ſubrepens, Rheſum interficit, & ejus equos Trojæ fatales abripit. De *Rheſo & ejus equis*, Æ. 1. 473. De *Peleo*, Achillis patre, Æ. 2. 263. De *Tydeo*, Diomedis patre, Æ. 11. 243.

352. *Nec equis aſpirat Achillis.*] Pergit Poëta illudere Doloni: qui captus à Diomede, non amplius ad equos Achillis, ſed ad vitam ſervandam aſpirabat.

360. *Heſperiam, &c.*] Italiam, Æ. 1. 534.

364. *Sternacis equi cervice.*] Equo in anteriora genua prolapſo, Thymœtes per ejus collum devolutus eſt. Ita Servius.

Ac

Ac velut Edoni Boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequiturque ad littora fluctus,
Quà venti incubuere, fugam dant nubila cœlo.
Sic Turno, quacunq; viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animiſq; frementem:
Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
Ora citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetq; jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & procurſu concitus axis
Impulit, effuditq; ſolo: Turnuſque ſecutus
Imam inter galeam ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenâ.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes, caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeq; in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo,
Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.

Et ſicut, quando flatus Thracii Boreæ ſonat per profundum mare Ægæum, & fluctus abeunt ad littora; tunc nubes fugiunt per aërem, quâ parte flant venti. Sic turma cedunt Turno, quacunque aperit ſibi iter, & acies fugata rumpuntur: impetus provehit ipſum, & ventus adverſus curruſ commovet criſtam volantem. Phegeus non paſſus eſt illum *imminentem* ſibi *& furentem animo. Oppoſuit ſe ad currum, &* manu *dextrâ detorſit capita concitatorum equorum, ſpumantia* ob *frænum. Dum ipſe rapitur & inhæret jugo, hunc lata* Turni *lancea conſequitur detectum, & impacta penetrat loricam duplicem, & ſtringit vulnere ſuperficiem corporis: Tamen ille oppoſitus ibat objecto clypeo contra hoſtem, & educto gladio vocabat auxilium:* cum *rota & axis curſu concitatus impulit eum & ſtravit humi: & Turnus inſecutus* eum *inter infimam* oram *caſſidis, & extremitates ſummæ loricæ, abſcidit caput gladio, & reliquit truncum* in *pulvere. At vero dum Turnus edit ſtrages* in *campis, interim Mneſtheus, & fidelis Achates, & comes Aſcanius, depoſuerunt* in *caſtris Æneam ſanguinolentum, ſtirmantem longâ haſtâ paſſus alternatim. Furit, & conatur abſtrahere* cuſpidem *teli fracto telo; & petit modum auxilii, qui celerrimus ſit: ut ſecent plagam lato gladio, & intime aperiant latebram teli, & remittant ſe ad pugnam. Et jam aderat Iapis filius Iaſi, charus præ cæteris Apollini: cui ipſe Apollo, percitus magno amore, offerebat olim lætus ſuas artes, ſua munera, vaticinium, & muſicam, & veloces ſagittas.*

NOTÆ.

365. *Edoni Boreæ.*] Thracii; è Thracia ſeptentrionali, in Græciam & mare Ægeum fluentis. *Edoni*, Ἠδωνοὶ, Stephano & Straboni, l. 10. gens eſt Thracia incerti ſitus: unde ibidem apud Strabonem, *Lycurgus* Thraciæ rex, *Edonus* appellatur. Hinc dixit Statius, *Edonas hyemes.* De *Borea*, E. 7. 51. De *Ægeo* mari, Græciam à minore Aſia ſeparante, Æ. 3. 74.

367. *Fugam dant nubila.*] Ventus enim ſeptentrionalis fugat nubes; meridionalis colligit.

375. *Lancea.*] Haſta, vox non latina, ſed Hiſpanica eſt, ex Varrone apud Gellium: Gallica, ex Diodoro Siculo.

Bilicem.] Bino textu; vel licio, ſive filo, Æ. 3. 467.

391. *Iapis.*] Legunt aliqui *Iapyx*, ſed hic ventus eſt, de quo Æ. 8. 710. Quæ duo ut diſtinguantur, tum diverſa habent recti caſus elementa, tum diverſam obliquorum flexionem: flectit enim venti nomen Virgilius *Iapyx, ygis:* medici nomen Donatus apud Pierium, *Iapis, Iapicis*: Turnebus tamen, *Iapis, Iapidis*; ex Auſonio, Epigr. 19. 7. *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt.*

393. *Suas artes.*] Apollinis artes fuerunt, l. *Vaticina*, quorum variæ ſpecies habentur, Æ. 3. 359.

Ille

Ille, ut retardaret mortem desperati patris, maluit cognoscere vires herbarum & usum medicinæ, & exercere inglorius artem illam *tacitam. Æneas stabat, acerbe fremens, innixus magna hasta, magno juvenum & Ascanii dolentis concursu & fletibus immotus. Ille senex* Iapis, *cinctus replicata veste ex consuetudine medicorum, frustra deproperat plurima manu medica & validis herbis Phœbi; frustra commovet manu telum, & apprehendit ferrum mordaci forcipe. Nulla fortuna juvat operam, Apollo Auctor* medicinæ *nullatenus succurrit: tamen sævus horror magis ac magis augetur in campis, & malum vicinius est. Jam vident aerem* totum *constare pulvere: appropinquant equites* Turni, *& jacula crebra cadunt in mediis castris: surgit ad cœlum mœstus clamor juvenum pugnantium & morientium in pugna. Tum Venus mater, commota immerito dolore filii, legit ex Ida Cretæa Dictamnum,*

Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concursu lacrymisque immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat; nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cœlum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,

NOTÆ.

Æ. 10. 176. II. *Musica*, unde cum lyra pingitur, & Poëtarum Deus est. Ecl. 4. 55. III. *Peritia jaculandi*, unde ipsi tribuitur pharetra, & ab Homero sæpe dicitur, ἑκατηβόλος, *longe jaculans*, Æ. 6 657. IV. *Medicina*, quam artem Æsculapio filio tradidisse dicitur, Æ. 7. 773.

395. *Depositi.*] *Desperati.* Deducta locutio è duplici more. Alterius meminit Servius, Isidorus, &c. ex Plutarcho, qui ait veteres solitos in publicum ægrotos proponere, quod *deponere* est: ut si quis prætereuntium, aut simili morbo fuisset ipse agitatus, aut quicquam remedii nosset, id ægro significaret. Alterius jam mentionem fecimus, Æ. 9. 486. ubi diximus, solitos veteres ad januam domus cadavera deponere, ut etiam nunc apud nos in usu est. Et generatim *positus*, est, *jacens mortuus*; ut diximus, Æ. 2. 644. ait enim Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec positos artus unget amica manus*, id est, *jacentes*, neque enim ad januam domus, sed in ipsa domo ungebantur. Eodem quo nunc utitur verbo Virgilius, usus est & Ovidius de Ponto, l. 2. 2. 45. *Jam prope depositus, certe jam frigidus ager, &c.* Cic. 3. Verr. 5. *Ægram & prope depositam reipublicæ partem suscepisse.*

397. *Mutas artes.*] *Medicinam*, quam sic vocat: vel comparatione musicæ & vaticinii, quæ voce maxime constant: vel quia parum famosa tum erat, & a servis fere exercebatur: vel quia tunc, non voce & disceptatione ac præceptione tractabatur, sed manu atque opere: unde *chirurgiam* nostram referebat: ut patet ex hoc Iapide qui chirurgum hic præstat potius quam medicum: & ex ipsius Poetæ verbis, qui ipsi tribuit, non tantum *scire potestates herbarum*, sed etiam ipsum *usum medendi.*

401. *Pæonium.*] In morem Pæonis Deorum medici, Æ. 7. 769.

403. *Trepidat.*] Festinat, Æ. 9. 114. G. 4. 69. De *Phœbo* & *Apolline*, Ecl. 3. 62. 104.

407. *Pulvere cœlum Stare.*] Plenum esse, Æ. 6. 300. De *Marte*, Ecl. 9. 12.

412. *Dictamnum, &c.*] *Dictamnus*, vel *dictamnum*, herba in sola Creta insula proveniens; *pulegio* forma affinis, *an pouliot*: frondibus tamen latioribus & lanuginosis: quare *puberes* hic dicuntur. Valet ad expellenda è vulneribus tela; cujus rei capræ & cervi Cretenses indicium dicuntur fecisse. Nomen habet à *Dicta* monte Cretensis insulæ, in quo, ut & in *Ida* ejusdem insulæ monte, reperitur. Damnant aliqui Virgilium, quod caulem & flores dictamno tribuerit: quos ei Plinius & Dioscorides auferunt. At vero Matthiolus ostendit Plinium erasse, erroremque suum ex corrupta Dioscoridis lectione hausisse: cum ex Theophrasto antiquiore rerum illarum scriptore, & Galeno, & experientia constet; flores, & caulem, & semen in

Puberibus

Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo : non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo
Detulit : hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans ; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans : subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis :
Jamque secuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro : quid statis ? Iapis,
Conclamat : primusq; animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistrâ
Proveniunt ; neq; te, Ænea, mea dextera servat :
Major agit Deus, atq; opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ suras incluserat auro
Hinc atq; hinc : oditque moras, hastamq; coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus loricaq; tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur :
Disce, puer, virtutem ex me, verumq; laborem ;
Fortunam ex aliis : nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor : & te animo repetentem exempla tuorũ,

caulem frondibus lanuginosis & diffusam in flores purpureos herba illa non ignota est capris sylvestribus, cum leves sagittæ infixæ sunt tergo. Venus attulit hoc dictamnum, *involuta nube obscura* circa *corpus : imbuit hoc* dictamno *undam nigrantem in patinis fulgentibus, occulte temperans : & miscet salutaris ambrosiæ succos, & panaceam odoratam. Senex Iapis, ignarus rei, lavit plagam aqua illâ : & scilicet omnis dolor repente abiit è corpore, omnis sanguis constitit in ima plaga : & jam sagitta secuta manum exiit nullo* per vim *trahente, & novum robur rediit ad consueta* officia. *Festinate celeres* afferte *arma* huic *viro* : *cur moramini ?* Sic *clamat Iapis, & primus inflammat animos contra hostes :* addens *: ista non accidunt humanis viribus, neque industria medicorum : neque manus mea te sanat, ô Ænea. Deus potentior agit, & mittit te ad majores labores. Ille* Æneas *cupidus certaminis* jam *vestierat tibias* ocreis *aureis hinc & inde : & aversatur moras, & quassat hastam. Postquam clypeus accommodus lateri & thorax tergo adfuit : amplectitur Ascanium armis circumjectis, & osculans per cassidem summa ejus ora,* sic *loquitur ; ô puer, sume ex me exemplum virtutis & digni laboris ; fortuna* autem *ex aliis. Mox dextera mea faciet te bello securum, & ducet* tuam securitatem *inter magna* sua *præmia. Tu mox, quando ætas provectior adoleverit, fac* ut *sis memor* meæ virtutis :

NOTÆ.

dictamno reperiri. Flores autem non singulares ; sed singulis fere foliis adnascentes ; unde *flore comans* dicitur.

417. *Labris.*] Vasis, in quibus lavabant : quasi *lavabris.* Vocat *fuscum amnem*, aquam variis infectam succis herbarum, quas Iapis prius miscuerat, v. 402.

419. *Ambrosia, & c Panaceam.*] *Ambrosia*, herba est quidem rutæ affinis : sed hic haud dubie cibus ille potusve Deorum, de quo Ecl. 5. 71. *Panacea*, quæ Columellæ *panax*, Plinio *panaces*, herba est fœniculo, anetho, & ferulæ aliquatenus affinis : admodum salutaris, & morborum omnium remedia nomine ipso promittens, ut ait Plinius, l. 25. 5. ἀπὸ πᾶν omne, & ἄκος, *remedium.* Gallico nomine caret.

422. *Stetit.*] Fluere desiit.

430. *Suras.*] Pars tibiæ posterior, carnosa & ventricosa : pro tota tibia sumitur, quam vestiit Æneas aureis ocreis.

431. *Hastamque coruscat.*] Active, Æ. 5. 642.

434. *Delibans oscula.*] Ore contingens ora : hunc enim esse locutionis hujus sensum ostendimus, Æ: 1. 260. *Oscula libavit nata. Delibans*, leviter tangens, Æ. 1. 740.

436. *Fortunam ex aliis.*] Licet enim hoc Latino bello felix Æneas fuisset : tamen adversa fortunâ jactatus eatenus fuerat.

437. *Magna inter præmia ducet.*] Vel, *ducet te ad magna præmia, laudis, regni,* &c. ut vult Servius : vel forte, *ducet ac reputabit magni præmii loco, si post tot labores te defensum dare possit :* videtur enim Æneas Ascanii unius causa tot labores suscipere, supra, v. 185.

& pater Æneas, atque avunculus Hector excitet te revolventem animo exempla tuorum. Poſtquam protulit hæc verba, extulit ſe è portis, altus, commovens manu grandem haſtam : ſimul erumpunt cum *magno numero Anteus & Mneſtheus : & omnis multitudo exit deſertis caſtris : tum campus turbatur obſcuro pulvere, & terra tremit commota pulſu pedum. Turnus ex oppoſito tumulo vidit accedentes : Latini viderunt & frigidus tremor ſubrepſit in intima oſſa. Juturna prima ante omnes Latinos audivit & agnovit ſonitum, & fugit trepida. Ille* Æneas *volat & trahit* ſecum *denſum agmen patente campo. Qualis turbo cum effuſa tempeſtate ruit ad terras per mare medium : heu ! animi longe providi horreſcunt miſeris agricolis :* ſcilicet, *ille* turbo *inferet calamitatem arboribus & cladem ſegetibus, evertet late cuncta. Venti pravolant, & portant ſonitum ad littora. Talis dux Trojanus impellit aciem in oppoſitos hoſtes : omnes denſi conglobant ſe preſſis ordinibus. Thymbræus petit gladio gravem Oſirim : Mneſtheus jugulat Archetium, Achates Epulonem & Gyas Ufentem. Occiditur ipſe augur Tolumnius, qui primus immiſerat haſtam in hoſtes oppoſitos. Clamor ad cœlum mittitur : & Rutuli mutuo fugati, objiciunt* pet *fugam terga pulverulenta in agris. Ipſe* Æneas *neque dignatur dimittere morti dantes terga, nec inſequitur pari greſſu obſtantes, nec jacientes* eminus *ſpicula : quærit unum Turnum* circumiens *in opaco pulvere,* unum *hunc vocat ad pugnam. Juturna virgo, commota hoc timore* ſecundum *animum,*

Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum immane manu quatiens : ſimul agmine denſo
Anteuſque Mneſtheuſque ruunt : omniſq; relictis
Turba fluit caſtris : tum cœco pulvere campus
Miſcetur, pulſuq; pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus :
Videre Auſonii, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitq; ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoq; atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium : miſeris heu præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis : dabit ille ruinas
Arboribus ſtragemque ſatis, ruet omnia late.
Antevolant, ſonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteïus hoſtes
Agmen agit : denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim :
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemq; Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor : verſique viciſſim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti ;
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur : ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago,

NOTÆ.

440. *Avunculus Hector.*] Creüſa enim, Aſcanii mater, ſoror erat Hectoris, Priami filia, Æ. 2. 772.

451. *Sidere.*] Tempeſtate, procella, quæ ſiderum ortu & occaſu concitatur, Æ. 11. 260.

454. *Ruet omnia.*] Active, Æ. 1. 39. *Spumas ſalis ære ruebant.*

456. *Ductor Rhœteïus.*] *Trojanus*, Æneas : à Rhœteo Troadis promontorio, Æ. 6. 500. in notis.

457. *Cuneis.*] *Ordinibus*, in figuram cunei, infra, v. 575.

460. *Tolumnius augur, &c.*] Supra, v. 257. *Augur*, quia ex avium conſideratione futura prædicebat, Æ. 2. 703.

464. *Neque averſos &c.*] Ita reſtituimus cum Pierio : ut tria pugnantium genera ſignificentur ; *averſorum* & jam terga dantium ; *congredientium* cominus & æquo pede ; eminus tela *inferentium*. Alii ſic legunt, ſed minus ſane, *ipſe neque adverſos dignatur ſternere morti : nec pede congreſſos, nec equo, nec tela ferentes.*

467. *Luſtrans.*] Circumiens, Æ. 1. 612.

468. *Virago.*] A vir, dixerunt veteres, Feſto

Aurigam

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longe lapſum temone relinquit :
Ipſa ſubit, manibuſq; undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemq; & corpus & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens nidiſq; loquacibus eſcas :
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat. Similis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoq; volans obit omnia curru :
Jamq; hic germanum, jamq; hic, oſtendit ovantem :
Nec conferre manum patitur : volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Veſtigatq; virum, & disjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum ;
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æſtu :
Diverſæque vocant animum in contraria curæ :
Huic Meſſapus, uti lævâ duo forte gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens : apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſq; excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem & læſi teſtatus fœderis aras :
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes

dejicit inter medias habenas Metiſcum aurigam Turni, & relinquit procul lapſum è temone : ipſa ſuccedit in ejus locum, *& regit manibus habenas fluctuantes,* præ ſe *ferens omnia Metiſci, & vocem, & ſpeciem, & arma. Velut quando nigra hirundo volat per amplam domum opulentî domini, & alis circuit altas areas, colligens parva pabula & cibos nidis garrulis : & modo reſonat* in *porticibus ſpatioſis, modo circa ſtagna humida. Similis Juturna vehitur equis inter medios hoſtes, & percurrit cuncta celeri curru : & jam hic, & jam illic, oſtendit fratrem exultantem : nec permittit* eum *conſerere manum* cum Ænea : *volat procul extra viam. Æneas non ſegnius percurrit flexos circuitus, occurrens* ei : *& quærit virum* illum, *& magno clamore vocat inter agmina diſſipata. Quoties conjecit oculos in hoſtem, & imitatus eſt curſu* pedeſtri *celeritatem equorum Turni* habentium *alatos pedes ; toties Juturna deflexit converſum currum. Heu ! quid faciat Æneas ? fruſtra agitatur variis motibus, & diverſa cura rapiunt mentem in oppoſita. Meſſapus, cum forte leviter currendo ferret ſiniſtra* manu *duo jacula flexilia armato ferro, librans certo ictu unum illorum immittit huic Æneæ. Æneas ſtetit, & occuluit ſe poſt clypeum, incurvans* ſe in *poplitem : tamen immiſſa haſta abſtulit ſummitatem galeæ, & abſcidit è capite ſupremas criſtas. Tunc autem ira intumuit, & dolis coactus cum vidit equos & currum rapi in diverſam* partem, *ſæpe atteſtans Jovem & altaria violati fœderis : tum demum irrumpit* in *medios, & Marte proſpero terribilis, edit crudelem ſtragem* abſque *ullo delectu, & immittit omnes habenas furoris. Quis Deus, quis carmine jam declaret mihi tot duras* res,

NOTÆ.

teſte, *viram*, pro fœmina : hinc *virago*, quæ viro eſſet ſimilis : unde contracta eſt *virgo*. Tamen *virago* generoſæ fœminæ ſingulariter tribuitur : *virgo* cuilibet integræ.

474. *Atria.*] Aream ante ædes, Æ. 4. 666.

479. *Ovantem.*] Exultantem, Æ. 3. 189.

481. *Legit obvius orbes.*] *Legere orbes*, nihil aliud videtur eſſe quam, *iiſdem orbibus per eundem circuitum inſiſtere.* Sed quia additur *obvius*, omnino eſt, *corripere orbes illos, & breviori circuitu ſeſe hoſti adverſum offerre.*

484. *Alipedumque fugam, &c.*] Æmulatus eſt curſu celeritatem equorum Turni : quæ tanta erat, ut alatos pedes habere viderentur. *Fugam* dicit, pro *celeritate*, Æ. 1. 321.

491. *In arma.*] Arma hic pro clypeo, ut egregie probat Cerdanus.

492. *Apicem tamen incita, &c.*] *Apex*, ſum-

Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inq; vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat ? tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æterna gentes in pace futuras ?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, & quà fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas & crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremq; Diorem
Congreſſus pedes, hunc venientem cuſpide longâ,
Hunc mucrone ferit : curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat.
Ille Talon Tanaïmque neci, fortemq; Cethegum,
Tres uno congreſſu, & mœſtum mittit Onythen,
Nomen Echionium, matriſq; genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada : piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus : nec nota potentum
Munera, conductâque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam, & virgulta ſonantia lauro ;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter : non ſegnius ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prælia : nunc, nunc

varias ſtrages, & mortem ducum, quos modo Turnus, modo heros Trojanus disjecit viciſſim toto campo ? ô Jupiter, an placuit tibi, *populos manſuros in perpetuo fœdere certare tanto tumultu ! Æneas non multum tardans, invadit in latus Sucronem Rutulum ; ea pugna primùm fixit loco Trojanos irruentes : & quà mors erat promptiſſima, immiſit durum enſem trans coſtas & ſeptum pectoris. Turnus occidit Amycum diſturbatum* ex *equo, & fratrem* ejus *Diorem, pedeſtri congreſſu : hunc longâ haſtâ irruentem, hunc gladio : & affigit currui capita amborum amputata, & aufert ſtillantia ſanguine. Ille* Æneas *dat morti Talon, Tanaim & fortem Cethegum, tres uno impetu, & triſtem Onythen, virum Thebanum & prolem matris Peridiæ. Hic* Turnus morti dat *fratres profectos è Lycia & agris Apollinis : & Menœten Arcada, juvenem fruſtra averſatum bella, cui ars & pauper domus fuerat circa aquas Lernæ piſcoſæ, nec dignitates magnatum notæ* erant illi, *& pater* ejus *ſerebat in arvis conductis. Et quemadmodum ignes injecti è diverſis partibus in ſiccam ſylvam & in virgulta laurea crepitantia ; aut quando fluvii ſpumantes præcipiti lapſu ex altis montibus edunt ſtrepitum & currunt in mare, ſinguli vaſtantes ſuum iter : non lentius ambo Æneas & Turnus irrumpunt in certamina : nunc*

NOTÆ.

ma pars in cono galeæ, Æ. 2. 683. Æ. 3. 468. De *criſtis*, ibid.

501. *Æquore.*] Plano campo. Æ. 2. 780.

504. *Gentes in pace futuras.*] Ex illo enim fœdere Romana gens orta, quæ totam Italiam ſub uno deinceps imperio conjunxit.

505. *Ea prima ruentes, &c.*] Duplex interpretatio. I. Communis, *Pugna illa Æneæ cum Sucrone effecit, ut Trojani antea fugientes tunc primo ſubſiſterent.* II. Cerdani, *Pugna illa ſive occurſus Sucronis, fortiſſimi militis, fecit, ut Trojani in hoſtem ante irruentes, tum primo impetum cohibuerint ac ſteterint.*

506. *Moratus.*] Alii legunt *morantem.*

508. *Coſtas & crates pectoris.*] Coſtas, quæ pectori veluti crates obtenduntur.

510. *Cuſpide longa---mucrone.*] Per longam *cuſpidem*, intelligit acumen haſtæ : per *mucronem*, acumen gladii. Alii aliter.

511. *Curru.*] Pro *currui*, Ecl. 5. 29.

515. *Nomen Echionium.*] *Thebanum*, ab Echione, qui in condendis Thebis Bœotiis Cadmo adfuerat. De *Thebis*, Æ. 9. 697.

516. *Fratres Lycia, &c.*] Hos non nominat. *Lycia*, Aſiæ minoris regio ad meridiem, oraculis Apollinis nobilitata, Æ. 4. 143, 345.

518. *Arcada : piſcoſæ, &c.*] Qui oriundus quidem ex Arcadia, Ecl. 4. 58. deinde in Argia regione piſcatum exercuerat circa Lernam paludem, Æn. 6. 287. denique cum Evandro Arcade venerat in Italiam, tumque erat inter Æneæ auxilia.

520. *Munera.*] *Munia, dignitates.* Pauci quidam legunt, *limina.*

522. *Sonantia lauro.*] Ob crepitum ardentis lauri.

Fluctuat

Fluctuat ira intus : rumpuntur neſcia vinci
Pectora : nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atq; ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditq; ſolo : hunc lora & juga ſubter
Provolvere rotæ, crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet :
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Grajûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno : nec Dii texere Cupentum
Ænea veniente, ſui : dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & late terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ : domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta : ſolo Laurente ſepulcrum.
Totæ adeo converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ : Mneſtheus acerque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, & fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ :
Pro ſe quiſque viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora nec requies : vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit ; aſpicit urbem

ira movetur intus : pectora ante *neſcia vinci perfodiuntur : nunc toto impetu incurritur in vulnera. Hic Æneas ſaxo & turbine magni lapidis dejicit præcipitem & ſternit humi Murranum jactantem avos & vetera nomina avorum, & omne genus deductum per reges Latinos : rotæ propulerunt ipſum ſubter juga & habenas, præterea protriverunt* eum *ungula multo pulſu incitata equorum immemorum domini. Ille* Turnus *occurrit Hyllo irruenti & dire ſævienti animis, & librat jaculum ad tempora* tecta caſſide *auratâ : haſta ſtetit illi* in *cerebro perfoſſo per galeam. Nec tua dextera ſervavit te à Turno, ô Creteu fortiſſime Græcorum : nec Dii propitii protexerunt Cupentum, Ænea irruente :* ille *obtulit pectus obvium ferro, nec mora clypei arei profuit miſero. Te etiam, ô Æole, agri Laurentini viderunt* [mori, *& late tegere terram dorſo. Moreris* tu, *quem Græca caterva non potuerunt dejicere, nec Achilles vaſtator regnorum Priami. Hic erat tibi terminus mortis : domus ſublimis* erat *ſub Ida, domus ſublimis* in urbe *Lyrneſſo ; tumulus* in *terra Laurentina. Toti etiam exercitus permixti* ſunt, *& omnes Latini, & omnes Trojani : Mneſtheus, & ardens Sereſtus, & Meſſapus ſubactor equorum, & fortis Aſylas, & exercitus Tuſcorum, & equitatus Evandri Arcadis : homines* illi *ſinguli pro ſe contendunt toto impetu virium : nec* eſt *mora, nec ceſſatio : certant immani prælio. Tunc mater Ænex formoſiſſima immiſit* ipſi *conſilium : ut accederet ad muros, & admoveret exercitum urbi celeriter, & percelleret Latinos improviſâ ſtrage. Ille Æneas poſtquam circumjecit oculos huc & illuc, quærens Turnum inter turmas remotas : videt urbem*

NOTÆ.

531. *Turbine ſaxi.*] Saxi, in modum ventoſi turbinis rotati.

540. *Sui.*] *Faventes* : ſupra, v. 187.

542. *Laurentes campi*, &c.] Æ. 7. 63. *Argiva*, Græcæ, Peloponneſiacæ, Æ. 1. 288. *Meta*, terminus, à circi metis, Æ. 5. 288. *Ida*, mons Troadis & Phrygiæ, Æ. 2. 801. *Lyrneſſus*, urbs Phrygiæ, circa ſinum Adramyttenum, quo uſque Idæ juga extendebantur, Æ. 10. 128.

551. *Tuſcorum*, &c.] Etruſcorum, Æ. 8. 479. *Phalanx*, peditum agmen. Æ. 6. 489. *Ala*, equitum, Æ. 11. 604. Hi omnes aut Trojani, aut Trojanorum ſocii, præter unum Meſſapum, Turni ſocium, Æ. 7. 691.

552. *Opum vi.*] Omni induſtriâ, virtute, armis, Æ. 9. 532.

558. *Acies.*] Oculorum acies intelligit Servius, alii varias exercitus partes. *Urbem* Laurentum, Æ. 7. 63.

expertem tantæ pugnæ & tranquillam absque damno. Statim species majoris prælii inflammat eum. *Vocat duces, Mnestheum, & Sergestum, & fortem Serestum: & conscendit callem, quo reliquus exercitus Trojanorum congregatur, & spissi non dimittunt clypeos aut jacula: ipse medius* inter illos sic *loquitur erectus alto è tumulo: ne sit ulla mora meis jussis: Jupiter hac* parte *stabit* pro nobis: *& ne ullus mihi sit inertior ob repentinum consilium. Nisi* hostes *volunt admittere frænum & superati obedire, hodie evertam urbem, causam belli,* & *ipsum regnum Latini, & sternam tecta fumantia æquata terra. Nempe expectabo, dum placeat Turno pugnam ferre nostram,* & dum *victus iterum velit congredi mecum? hæc* urbs, *ô cives,* est *caput, hæc summa belli scelerati. Celeriter inferte faces, & ignibus repetite fidem fœderis.* Sic *dixerat: & omnes animis una pugnantibus formant cuneum, & spissa multitudine irruunt in muros. Repente scala & subitus ignis visus est. Alii incurrunt ad portas & occidunt obvios: alii librant jacula, & obscurant aërem sagittis. Ipse Æneas inter primos protendit dexteram ad muros & increpat altâ voce Latinum: & attestatur Deos, se rursus cogi ad pugnam: Italos jam bis hostes* esse, *hæc secunda fœdera violari. Dissensio nascitur inter cives timidos: alii jubent* suos *recludere urbem & aperire portas Trojanis, & trahunt ad muros ipsum regem: alii inferunt arma & pergunt tutari muros. Veluti quando pastor quæsivit apes inclusas in cavernoso saxo, & implevit* eas *fumo amaro:*

Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago.
Mnesthea, Sergestumq; vocat, fortemq; Serestum
Ductores: tumulumq; capit, quo cætera Teucrûm
Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora: Jupiter hâc stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere & victi parere fatentur,
Eruam: & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnaque incusat voce Latinum:
Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi:
Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumq; trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;

NOTÆ.

563. *Nec scuta —— Deponunt.*] Mos notatur militum Romanorum, qui armati concionantem imperatorem audiebant: à quo more sæpe Græcos discedere solitos ostendit Cerdanus.

565. *Jupiter hâc stat.*] Jupiter, vindex violatæ fœderum religionis, hac parte stat à nobis: siquidem nudam & indefensam urbem nobis objicit.

575. *Dant cuneum.*] Sese in cunei figuram componunt: quæ, primâ fronte acuta, tum magis ac magis in latitudinem secundum latera explicatur. Lipsius, de militia, l. 4. 7.

582. *Hæc altera fœdera rumpi.*] Primo enim Latinus ultro Æneam socium & generum adsciverat, Æ. 7. 259. Secundo singulare certamen Turni cum Ænea facto fœdere constituerat, supra, v. 195.

585. *Ipsumque trahunt,* &c.] Trahunt ad muros Latinum regem suum; vel ut summi discriminis spectator urbem ipse Trojanis aperiendam esse intelligat; vel ut violator fœderis ipse Trojanis dedatur.

587. *Pumice.*] Cavo lapide, Æ. 5. 214.

Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis, tum murmure cœco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignes ad tecta volare;
Nuſquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum: & ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat crimenq; caputq; malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roſeas laniata genas, tum cætera circum
Turba furit: reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbiſque ruina,
Caniciem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque aſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cœcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.

illa timentes rebus ſuis *volitant intus per ſuas domos, & excitant iram* ſuam *magnis fremitibus. Dirus odor diffunditur domo, & ſaxa reſonant intus obſcuro murmure: fumus exit in aërem apertum. Præterea calamitas iſta contigit Latinis fatigatis, quæ turbavit penitus dolore totam urbem. Regina, quando vidit hoſtem accedentem* ad *domos, muros infeſtari, flammas volare ad culmina, exercitum Rutulum nullibi* comparere *contra, nullas turmas Turni: miſera putat juvenem occiſum* eſſe *in contentione prælii: & commota repentino dolore* ſecundum *animum, fatetur ſe* eſſe *cauſam & ſcelus & originem calamitatum: & amens locuta plurima ex triſti furore, lacerat manu veſtes purpureas moritura, & ſuſpendit ex alta trabe laqueum fœda mortis. Poſtquam Latinæ* Mulieres *infelices cognoverunt hanc mortem, filia* ejus *Lavinia, prima lacerans manu rutilos capillos & malas roſeas, deinde reliqua multitudo furit: domus late ſonat planctu. Hinc fama miſera ſpargitur per totam urbem. Dejiciunt animos: Latinus incedit lacerata veſte, territus morte uxoris & clade urbis, fœdans albos crines mixtos ſordido pulvere: & multum damnat ſe, quod non admiſerit prius Æneam Trojanum, & ultro ſociaverit* ſibi *generum. Interim Turnus pugnans in remoto campo perſequitur paucos errantes, jam tardior, & jam minus ac minus gaudens celeritate equorum* ſuorum. *Ventus pertulit illi hunc clamorem confuſum incertis terroribus, & ſonitus turbatæ urbis ac murmur minime latum pepulit aures* ejus *attentas.*

NOTÆ.

589. *Trepidæ rerum.*] Æ. 1. 182. *Feſſi rerum.*

596. *Inceſſi muros.*] Infeſtari ab hoſtibus imminentibus. Ita lego cum Pierio ex veteribus codicibus. Vulgo legitur, *incendi*, quod pleonaſmum efficeret; ſequitur enim, *ignes ad tecta volare*. Canterus legit, *inſcendi*, legitimo ſenſu, nullo tamen auctore.

602. *Purpureos amictus.*] Qui color regius eſt. De *purpura*, G. 2. 506.

603. *Informis leti.*] Suſpendium informe & ignominioſum fuit: quia ex libris Pontificalibus apud Servium, ſuſpenſi abjiciebantur inſepulti: quia ex Varrone apud Servium Danielis, iis non parentabatur, niſi ſuſpenſis oſcillis, quaſi ad ludibrium mortis: quia, ex Artemidoro, hos unos in mortuorum cœnis cognati non nominabant.

612. *Multa.*] Multum: neutrum pro adverbio, G. 3. 500. *Dardanium*, Trojanum, Æ. 1. 239.

614. *Æquore.*] Plano campo, Æ. 2. 780.

616. *Minus ſucceſſu latus equorum.*] Vel quia minus jam celeriter currebant: vel quia minus jam gaudebat, quod eum à pugna tam longe abſtuliſſent.

Hei mihi! cur muri turbantur tanto ululatu? & qua tanta vociferatio erumpit ex urbe diffita? ſic loquitur, & territus ſtat compreſſis habenis. At vero ſoror, quippe quæ transformata in ſpeciem auriga Metiſci moderabatur currum & equos & habenas ejus reſpondet illi talibus verbis: Turne, perſequamur Trojanos hac, qua prima victoria aperit iter: ſunt alii, qui poſſunt tutari manu domos. Æneas ruit in Italos & agitat pugnam: nos quoque manu demus Trojanis crudelem mortem: non exibis inferior aut numero aut gloriâ pugnæ. Turnus reſpondet ad hæc: ô ſoror, & jam pridem animadverti, quando prima turbaſti per dolos fœdus, & immiſiſti te in hanc pugnam; & jam fruſtra decipis me quamvis ſis Dea. Sed quis juſſit te delapſam è cœlo pati tantos labores? an ut ſpectares crudelem necem infortunati fratris tui? nam quid facio? aut quæ ſors promittit jam mihi ſalutem? vidi ipſe præ oculis meis Murranum, quo nullus alius ſupereſt mihi charior, magnum & magno occiſum vulnere mori vocando me. Occidit miſer Ufens, ne videret noſtram infamiam: Trojani habent cadaver ejus & arma. An feram everti domos? hoc unum deerat miſeriis; nec refutabo manu criminationes Drancis? vertam terga? & hæc terra ſpectabit Turnum fugientem? An eo uſque calamitoſum eſt mori? ô vos Dii inferi, eſtote mihi propitii, ſiquidem voluntas cœleſtium infenſa eſt mihi. Pura anima & ignara hujus ſceleris, deſcendam ad vos nunquam indignus clavis patribus. Vix ea locutus erat: ecce Sages vectus equo ſpumante accurrit per medios hoſtes, vulneratus ſagittâ ſecundum vultum adverſum: & accurrit invocans Turnum nomine:

Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu? 620
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur 625
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit.
Sunt alii qui tecta manu defendere poſſunt:
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc: 631
O ſoror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequicquam fallis Dea. ſed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores? 635
An fratris miſeri letum ut crudele videres? [tem?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalu-
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem
Murranum, quo non ſuperat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Ufens 641
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Exſcindi-ne domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra
videbit? 645
Uſq; adeone mori miſerum eſt? vos ô mihi manes
Eſte boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ,
Deſcendam, magnorum haud unquam indignus
avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hoſtes 650
Vectus equo ſpumante Sages, adverſa ſagittâ
Saucius ora; ruitque implorans nomine Turnum:

NOTÆ.

633. *Fœdera turbaſti.*] Supra, v. 224.

639. *Murranum.*] Regii ſanguinis virum, occiſum ab Ænea ſupra, v. 529. *Ufens*, dux Æquicolarum, Æ. 7. 745. occiſus à Gya Trojano ſupra, v. 469. *Teucri*, Trojani, Æ. 1. 239. *Drancis*, Latini principis, Turno infeſti, qui ipſi fugam publica oratione objecerat, Æ. 11. 336.

646. *Uſque adeone mori*, &c.] Moriar quidem: ſed mori malo, quàm eâ me viventem culpâ maculare, quod fugerim, quod urbem deſeruerim; neque enim adeò miſera res eſt mori. Ergo manes, Dii inferi, excipite me propitii. ſiquidem ſuperi mea non amplius curant. Quibus verbis devovet ſe pro patria. De *manibus*, Æ. 6. 743.

Turne,

Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum.
Falminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioq; daturum:
Jamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt; muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem; circum hos utrinque Phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit variâ confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primum diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum acies ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, ponteſq; inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quicquid acerbi eſt,
Morte pati, nec me indecorem, germana, videbis
Amplius: hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyus arvis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas:

Turne, ultima ſalus in te eſt: miſereſce tuorum: Æneas tonat armis, & minatur ſe everſurum & daturum exitio altas arces Italorum: & jam tada volant ad culmina: Latini conjiciunt in te vultus, in te oculos: ipſe rex Latinus dubitat, quem appellet generum, quam ad ſocietatem ſe vertat. Inſuper ipſa Regina fidiſſima tibi, occidit ſua manu, & attonita deſeruit vitam. Meſſapus & ardens Atinas ſoli ante portas ſuſtinent prælium: denſa agmina circumſtant illos utrinque, & ſeges ferrea rigeſcit nudis enſibus: tu vides currum in ſolo gramine. Turnus obſtupuit turbatus varia ſpecie rerum, & conſtitit tacite intuens: ardet magnus pudor in intimo corde, & amentia mixta dolore, & amor commotus furore, & virtus ſibi ipſi cognita. Statim atque tenebræ diſſipatæ ſunt, & lumen redditum eſt animo: turbatus vertit ad muros orbes oculorum inflammatos, & è curru reſpexit ad magnam urbem. Ecce autem torrens flammarum elapſus inter contabulationes erumpebat ad cœlum & hærebat turri, turri quam ipſe ſtruxerat trabibus conjunctis, & ſuppoſuerat ei rotas, & applicuerat altos pontes. O ſoror, inquit, jam jam fata vincunt: deſine retinere me: eamus, quo Deus, & quò adverſa fortuna vocat me. Deliberatum eſt mihi conferre manum cum Æneâ, deliberatum eſt tolerare quicquid eſt aſperi in morte: nec me videbis ultrius inglorium, ô ſoror: precor, permitte me exercere hunc furorem ante mortem. Sic dixit, & ſtatim deſilit è curru in agros: & irrumpit per hoſtes, per arma: & relinquit triſtem ſororem, & celeri curſu disjicit media agmina. Et quemadmodum quando ſaxum abruptum vento cadit pronum è montis cacumine, ſive pluvia repentina exedit illud, ſive vetuſtas diſſolvit tempore labente:

NOTÆ.

657. *Muſſat.* &c.] Vix audet loqui, dubitat, Æ. 11. 345.

662. *Phalanges.*] Pedeſtres copiæ, Æ. 6. 489.

666. *Æſtuat ingens,* &c.] Hos animi motus totidem verbis ac verſibus jam tribuit poëta Mezentio, Æ. 10. 870.

672. *Tabulata.*] Turres erant ligneæ, variis contabulationibus eductæ, pontibus inter ſe conjunctæ, rotis impoſitæ, ut pro rerum neceſſitate aliò atque aliò advolverentur.

680. *Furere furorem.*] Græca locutio, cujus multa exempla ſuppeditat Cerdanus.

Fertur

mons ille *vaſtus cadit in abruptum magno impetu, & ſubſilit humi, rapiens ſecum arbores, pecora, & homines: ſic Turnus inter agmina diſturbata curru ad muros urbis, ubi multa terra tincta eſt fuſo ſanguine, & aer ſtridet ſagittis: & ſignum facit manu, & ſimul ilta voce incipit* loqui: *abſtinite jam, ô Rutuli, & vos Latini cohibete arma: quæcunque eſt ſors* hujus pugnæ, *mea eſt: juſtius* eſt *me ſolum implere fœdus pro vobis, & dimicare ferro. Omnes* qui erant *in medio receſſerunt, & fecerunt ſpatium. At pater Æneas, audito nomine Turni, relinquit muros, & relinquit altas turres: & accelerat omnes moras, & abrumpit omnia opera, exultans gaudio, & horrendum ſonat armis. Quantus* eſt *Athos, aut quantus* eſt *Eryx: aut quantus* eſt *ipſe pater Apenninus, quando ſonat ilicibus mobilibus, & gaudet tollens ſe nivoſo cacumine in aerem. Tunc autem & Rutuli & Trojani & cuncti Itali certatim converterunt oculos, & qui defendebant ſublimes muros, & qui quaſſabant ariete muros infimos: & demiſerunt arma ex humeris. Ipſe Latinus obſtupeſcit, magnos* illos *viros ortos è disjunctis regionibus*

Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo, ſylvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridentque haſtilibus auræ:
Significatque manu, & magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt; me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces:
Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitiâ exultans: horrendumq; intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque navali
Vertice ſe attollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros:
Armaque depoſuere humeris: ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe viros & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant: fors & virtus miſcentur in unum.

terrarum congredi inter ſe & dimicare ferro. Illi autem, poſtquam campi aperti ſunt ſpatioſa planitie, celeri incurſu procul vibratis haſtis incipiunt pugnam clypeis æreis ſonantibus: terra reddit gemitum: deinde infligunt gladiis frequentes ictus: fors & fortitudo confunduntur ſimul.

NOTÆ.

687. *Improbus.*] Magnus, &c. G. 1. 146. *Labor omnia vincit improbus.*

694. *Verius.*] *Æquius*, Livius l. 32, 33. Sociorum *audiri poſtulata verum eſſe.*

701. *Athos.*] Mons Macedoniæ, imminens mari Ægæo, Ἄθως, ultima longa, nunc *monte ſancto*, G. 3. 332. *Eryx*, mons in Sicilia poſt Ætnam maximus, nunc S. *Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 759.

703. *Apenninus.*] Montium perpetua ſeries, ex Alpibus propagata, in Liguribus circa Genuam incipiens: tum continuo dorſo mediam Italiam ſecundum longitudinem interſecans: & ad fretum Siculum deſinens. *Pater* dicitur, tot ſylvarum, tot fluminum, quæ in utrumque latus Italiæ ex eo erumpunt. Vel ob dignitatem, quia montium omnium Italiæ maximus eſt. *Ilex, yeuſe*, arbor è querno genere. *Coruſcis ilicibus*, foliorum motu coruſcantibus, Æ. 1. 168.

709. *Ariete.*] Machinâ, quaſſandis muris comparatâ, Æ. 2. 492.

709. *Cernere ferro.*] Teſtatur Pierius codices antiquos fere omnes habere, *& decernere ferro*, ita ut in verſu ſyllaba redundet. Tamen Seneca legit *cernere*: ſic enim, Ep. 58. *Quædam ſimplicia in uſu erant, ſicut cernere ferro inter ſe dicebant: Virgilius hoc probabit tibi*, &c. Muretus hujus item locutionis exempla affert, ex Ennio & Actio.

712. *Clypeis atque ære ſonoro.*] Clypeis æreis, ictuum inflictu ſonantibus. Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

Ac

Ac velut ingenti Sila, ſummove Taburno,
Cum duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutum, muſſantq; juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſq; lavant, gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem:
Et ferit. Exclamant Troes, trepidiq; Latini,
Arrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum dextramq; aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idq; diu, dum terga dabant palantia Teucri, [eſt,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ſeu futilis ictu
Diffiluit: fulva reſplendent fragmina arenâ.

Et quemadmodum in *magna Sila, aut alto Taburno, quando duo tauri obverſis capitibus congrediuntur in certamen hoſtile, paſtores timidi fugerunt: armentum totum manet tacitum* præ *timore, & juvenca mugientes* expectant, *quis dominetur armento, cui tota armenta parent: illi confundunt inter ſe plagas multo robore, & obluctantes infigunt cornua, & tingunt colla atque humeros multo ſanguine: tota ſylva reboat gemitu. Non aliter Æneas Trojanus & heros Dauni filius incurrunt* in *clypeos: magnus fragor ferit cœlum. Ipſe Jupiter librat duas lances examine æquato, & addit* lancibus *fata oppoſita amborum:* ut videat, *cui labor male ſuccedat, aut quo pondere mors inclinet. Tunc Turnus exilit, & toto corpore exurgit in gladium alte erectum, exiſtimans* id futurum *impunitum, & ferit Æneam. Trojani & turbidi Latini clamant, & amborum exercitus ſuſpenſi. Sed gladius infidus rumpitur, & deſerit ferventem in medio ictu, niſi fuga ſuccedat* in *auxilium. Fugit velocior Euro, quando vidit manubrium incognitum, & manum exarmatam. Fama perhibet,* Turnum *inconſultum, cum conſcenderet equos jugatos ad primum certamen, dum properat, omiſſo gladio paterno, ſumpſiſſe gladium aurigæ* ſui *Metiſci. Is quidem diu ſufficiens* fuit, *dum Trojani objiciebant* ipſi *terga fugientia: ſed quando ventum eſt ad arma Dei Vulcani, gladius mortali* manu factus *fractus eſt ictu, veluti glacies fragilis: fragmina relucent* in *fulva arena.*

NOTÆ.

715. *Sila --- Taburno.*] *Sila*, ſylva ingens Apennini montis, adhuc nomen antiquum retinens, in Brutiis, nunc *Calabre citerieure*; circa Conſentiam urbem, quæ hodie *Conſenza*. *Taburnus*, mons olivifer, in Samnio Campaniæ confini; furcas, ſive anguſtias Caudinas, à ſeptentrione obvallans, nunc *Tabor*, vel *Taburo*. Ita Cluverius.

718. *Muſſantque juvenca.*] Timide & quaſi tacite mugiunt; videturque ipſo vocabulo vox juvencarum expreſſa.

722. *Armos.*] Humeros, Æ. 10. 894.

723. *Daunius.*] Turnus, Dauni filius, Æ. 7. 56.

725. *Æquato examine lances, &c.*] Locus imitatus ex Homero, Iliad. 22. 209. ubi Jupiter Hectoris & Achillis fata lancibus imponit. Is autem morti deſtinatus putatur, cujus fatum præponderat, & magis ad terram accedit. *Examen*, filum eſt, ſive ligula in medio bilancis pendula; cujus momentis judicatur, quò pondus vergat.

727. *Quem damnet labor.*] Juxta Scaligerum: *à quo labor fruſtra ſuſcipiatur.* Juxta alios, *quem labor infelix addicat morti.* Juxta alios, *quem felix labor damnet votis, obnoxium reddat votis exolvendis*: quomodo, Ecl. 5. 80. *Damnabis tu quoque votis.* Cæteri nugantur.

733. *Euro.*] Vento orientali, G. 1. 371.

736. *Patrio mucrone.*] Quem Dauno, Turni patri, Vulcanus fecerat, ſupra, v. 90.

737. *Trepidat.*] Properat, Æ. 9. 114.

738. *Palantia.*] Vaga, Æ. 10. 674.

739. *Dei ad Vulcania.*] Vulcani Dei, qui Veneris rogatu enſem, clypeum, galeam, Ænea fecerat, Æ. 8. 370, 620.

Ergo

Ergo amens diversâ fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densâ Teucri inclusere coronâ:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quanquam tardante sagittâ
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur: trepidique pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat:
Ille autem, insidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisq; tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripæque lacusque
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans: notumq; efflagitat ensem.
Æneas mortem contra præsensq; minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemq; retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.
Forte sacer Fauni foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti Divo, & votas suspendere vestes:
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.

Itaque Turnus attonitus adit fugiens campos remotos: & miscet dubios circuitus, nunc huc, deinde illuc. Nam Trojani undique cinxerunt eum *spissâ multitudine, & hinc magna palus, hinc alti muri sepiunt. Æneas non segnius persequitur, & ardens tangit pede pedem timentis: quamvis aliquando genua Æneæ impediant & negent cursum vulnere sagittæ remorante. Quemadmodum canis venaticus cum aliquando reperit cervum deprehensum in fluvio, aut circumdatum formidine plumarum rubrarum, imminet* ei *cursu & latratu: ille vero territus insidiis & alto margine* fluvii, *fugit & refugit* pe- mille vias: *sed acer* canis *ex Umbria adhæret* ipsi *hians, & jam jam apprehendit, & similis apprehendenti insonuit dentibus, & deceptus est vano morsu. Tunc autem clamor emittitur, & ripa & lacus respondent circum, & totum cœlum sonat tumultu. Ille* Turnus *simul fugit, & simul objurgat omnes, appellans unumquemque nomine* suo, *& petit ensem solitum. Contra Æneas intentat necem & præsentem ruinam, si ullus adeat* Turnum: *& terret trepidos, minitans se eversurum urbem, & urget* eum licet *vulneratus. Conficiunt cursu quinque circuitus, & totidem relegunt, huc, illuc: non enim quæruntur præmia tenuia aut ludicra, sed contendunt de vita & sanguine Turni. Forte oleaster frondibus amaris hic fuerat sacer Fauno, arbor quondam veneranda nautis: ubi* nautæ *erepti è naufragio solebant affigere dona Deo* illi *Laurentino, & suspendere vestimenta devota. Sed Trojani abscideranr sine discrimine sacram arborem, ut possent pugnare campo expedito.*

NOTÆ.

740. *Futilis.*] Fragilis, inutilis, Æ. 11. 339.

746. *Sagittâ.*] Quâ vulneratus fuerat, v. 319. Sanatus ab Iapide & Venere, v. 411.

750. *Puniceæ formidine pennæ.*] Fune, rubris & versicoloribus plumis distincto, ad terrendas feras. *Linea* vocatur à Seneca Philosopho, & Tragico; *formido* à Virgilio & Lucano; *pennæ formidatæ* ab Ovidio. De *puniceo colore*, rubro, Ecl. 5. 17.

753. *Umber.*] Canis ex Umbria, Italiæ septentrionali regione: à septentrione mari Hadriatico definita; à meridie fere Tyberi & Nare amnibus: Apennini jugis aspera, nunc fere capit ducatum *Urbinatem*, *Spoletanum*, & *Anconitanam* Marchiam.

766. *Fauni oleaster.*] De *Fauno*, Deo Laurentinorum, Latini patre aut avo, Æ. 7. 47. &c. *Oleaster*, olea sylvestris, sæpe pro templis constituta, suspendendis donariis: quia vivacitas hujus arboris tanta est, ut multis confixa clavis, nihil tamen lædatur.

768. *Dona.*] Tabulas naufragii testes, & vestimenta. Sic enim Horat. Od l. 1. 5. 13. *Me tabulâ sacer votivâ paries indicat, uvida suspendisse potenti vestimenta maris Deo.*

771. *Puro campo.*] Vacuo, absque impedimentis. Horat. Epist. l. 2. 71. *Pura sunt plateæ, nihil ut meditantibus obstet*, Æ. 11. 711.

Hic

Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloq; ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit: tuq; optima ferrum
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemq; Dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere;
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes, armis, animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſtâ,
Aſſiſtunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigitem Æneam ſcis ipſa & ſcire fateris
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſq; inflectere noſtris:

Haſta Æneæ hærebat illic: impetus illam impulerat illam fixam, & retinebat in radice tenaci. Trojanus Æneas inſiſtit, & voluit manu extrahere haſtam *ferratam: & aſſequi haſtâ* cum, *quem non poterat attingere curſu. Tum vero Turnus exanimatus metu, ait: ô Faune, oro, miſerere: & tu, ô bona terra, retine ferrum: ſi fovi ſemper veſtros cultus, quos Æneas contra reddidit bello profanos. Dixit: neque imploravit auxilium Dei in vota inutilia. Nam Æneas diu obnixus & moratus in tenaci radice, nullo robore potuit ſolvere tenacitatem ligni. Dum Æneas ardens conatur & urget: Dea filia Dauni, iterum converſa in formam aurigæ Metiſci accurrit, & reddit gladium fratri. Venus irata* quod *id liceret audaci Nymphæ, venit & attraxit haſtam è profunda radice. Illi alti, reparati animis & armis, hic confidens enſi, hic ferox & ſublimis haſtâ, ſtant oppoſiti, anhelantes prælio Martis. Interim rex cæli omnipotentis affatur Junonem, ſpectantem prælia è rutila nube: ô uxor, quis nunc finis erit? quid demum ſupereſt? tu ipſa noſti & fateris te noſſe Æneam deſtinari Divum cœlo, & fatis evehi ad aſtra. Quid paras? aut qua ſpe manes in frigidis nubibus? an decuit Divum* illum *lædi plagâ* inflictâ *à mortali? aut gladium ſubductum reddi Turno, & robur augeri victis? nam quid Juturna poſſet abſque te? ceſſa nunc denique, & flectaris meo rogatu:*

NOTÆ.

773. *Lentâ*] Tenaci. Sic dicitur *Lenta pix*, G. 4. 41. *lentum gluten*, Ibid. 161.

783. *Morſus roboris.*] Tenacitatem oleaginæ radicis, quaſi mordicus haſtam tenentis. *Robur* itaque, durum quodvis lignum eſt, ut jam notavimus, G. 1. 162.

785. *Dea Daunia.*] Juturna, Turni ſoror, Dauni filia, ſupra, v. 139.

791. *Omnipotentis Olympi.*] Æ. 10. 1.

793. *Qua finis.*] Nomen interdum Virgilio etiam fœmininum, Æ. 5. 384.

794. *Indigitem Æneam.*] Indigites Dii, qui primo *in* terra *degentes*: inde in cœlum traducti fuerant. Talis præcipue Æneas; quem Livius teſtatur, non tantum *indigitem* dictum fuiſſe, ſed etiam *Jovem indigitem*, G. 1. 498.

798. *Aut enſem*, &c.] Merito ſane accuſatur Virgilius indiligentiæ, in hoc Turni cum Ænea certamine. I. Quod eos armis ita impariibus inter ſe commiſerit. Hinc enim Æneas galeâ, clypeo, enſe cœleſti armatus: inde Turnus gladio mortali ac futili. II. Quod ubi ſuus Turno gladius, item cœleſtis, redditus eſt: Jovem inducat ea de re, quaſi contra jus facta ſit, conquerentem. III. Quod Turnum ita bonæ rectæque mentis expertem deſcribat, ut recuperato enſe ſuo uti non meminerit, ſed eo omiſſo ſe ſaxi impulſu defendat, v. 896.

Nec

nec tantus dolor angat te tacitam, sed mœsta solicitudines tuæ innoteſcant mihi ſæpe è tuo dulci ore. Ventum eſt ad ultimum. Potuiſti inſectari Trojanos terra & mari, excitare dirum bellum, fœdare domum Latini, *& turbare calamitatibus nuptias, prohibeo te aggredi* quicquam *præterea. Sic Jupiter locutus* eſt: *ſic Dea Saturni filia contra* reſpondit *dejecto vultu: ô magne Jupiter, deſervi & Turnum & terras invita, quod quidem tua voluntas mihi eſſet cognita:* alioqui, *non videres me jam ſolam in aeria regione tolerare digna & indigna, ſed circundata ignibus eſſem in ipſo exercitu, & vocarem Trojanos in adverſa certamina. Fateor, ſuaſi* ut *Juturna auxiliaretur fratri* ſuo *infortunato, & approbavi ut ſuſciperet majora pro vita ejus; non tamen* ita *ut jacula intenderet, neque ut arcum: juro per originem inexorabilem fontis Stygii, quæ ſola religio impoſita eſt Diis cœleſtibus. Et nunc quidem cedo, & averſata pugnas relinquo* eas. *Peto à te pro Latio, pro dignitate tuorum* Latinorum, *id quod nulla lege fatorum continetur;* ſcilicet *quando jam conſtituent pacem fauſto conjugio* (itaque *ſit*) *quando jam ſociabunt leges & fœdera: ne imperes,* ut *Latini indigenæ amittant nomen antiquum; neve* imperes ut *fiant Trojani, & appellentur Trojani, aut* ut *viri* illi *mutent linguam, aut convertant veſtimenta. Sit in æternum Latium, ſint reges Albani, ſit poſteritas Romana potens fortitudine: Troja cecidit, permitte etiam* ut *ceciderit cum* ſuo *nomine. Auctor rerum & hominum reſpondit illi ſubridens,*

Nec te tantus edat tacitam dolor; & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos:
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orſus:
Sic Dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cinctà ſub ipsâ
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnaſque exoſa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus, eſto,
Component; cum jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucroſque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor,

NOTÆ.

804. *Accendere bellum*, &c.] Excitatâ ex inferis furiâ, quæ fœdus Latini cum Ænea diſturbaret, Æ. 7. 323. *Hymenæos.*] Nuptias, G. 3. 60.

810. *Nec tu me aerea*, &c.] Supple, *niſi tua voluntas mihi nota eſſet, niſi prohibuiſſes.*

814. *Suaſi.*] Supra, v. 157.

816. *Stygii*, &c.] Fontis inferni, Æ. 6. 323. Per hunc Dii jurare ſolent: cauſam habes, G. 3. 551.

817. *Superſtitio ſuperis reddita.*] *Superſtitio*, gravis & formidoloſa religio, metus religioſus. *Reddita*, explicat Servius, *data & impoſita*; compoſitum pro ſimplici. Explicant Paſſeratius, Germanus, Cerdanus, *viciſſim repoſita ſuperis Diis ab inferis:* cum enim inferi ſuperis ſubjecti ſint multis in rebus; hâc unâ re ſuperi viciſſim inferis ſubditi ſunt, ut per Styga jurare cogantur.

823. *Indigenas Latinos.*] Itaque Virgilius Latinorum nomen, non à Latino rege profectum, ſed multo antiquius cenſet: ut diximus, Æ. 1. 10. Quanquam aliter cenſet Dionyſius: aitque vocatos eos ante Latinum regem, *Aborigines*, Æ. 7. 181. Æ. 8. 314. ubi quærimus, an re ipſa *Aborigines indigenæ*, id eſt, in ipſa Italia nati; an vero aliunde advecti ſint. *Teucros*, Æ. 1. 239. *Latium*, Æ. 7. 54. *Albani reges*, ab Aſcanio inſtituti, Æ. 6. 763. Æ. 8. 48.

Es

Es germana Jovis, Saturniq; altera proles:
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum fruſtra ſummitte furorem:
Do quod vis: & me victuſque volenſque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moreſque tenebunt:
Utque eſt, nomen erit: commixti corpore tantum
Subſident Teucri: morem rituſque ſacrorum
Adjiciam: faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis.
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ:
Quas, & tartaream Nox intempeſta Megæram,
Uno eodemque tulit partu: paribuſq; revinxit
Serpentem ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium ſævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris:
Si quando letum horrificum morboſq; Deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere ſummo
Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus ſive Cydon, telum immedicabile torſit
Stridens, & celeres incognita tranſilit umbras.

Tu *es ſoror Jovis, & ſecunda ſoboles Saturni:* an *verſas in animo tantos fluctus irarum? ſed age, & inania furorem fruſtra ſuſceptum: concedo quod petis, ac me ſubmitto & ſponte & ſuperatus* tuis precibus. *Itali ſervabunt linguam patriam & conſuetudines, & nomen* eorum *erit, quale eſt: tantummodo Trojani juncti connubiis* illic *ſedebunt: addam modos & ceremonias ſacrorum, & faciam omnes Latinos unius lingua. Videbis poſteritatem, qua hinc orietur mixta ſanguine Italo, pietate ſuperare homines, ſuperare Divos. Nec ulla natio adeo celebrabit cultum tuum. Juno aſſenſa eſt* verbis, *& gaudens convertit animum. Interim abiit ex aere, & reliquit nubem. His perfectis, pater ipſe volvit aliud ſecum, & meditatur deducere Juturnam à pugna fratris. Dicuntur* eſſe *dua peſtes, nomine Dira: quas & infernam Megaram, nox profunda edidit uno & eodem partu, & implicuit ſimilibus nexibus anguium, & applicuit* eis *alas celeres. Hæ adſunt ante ſolium Jovis & in Veſtibulo ſeveri* illius *regis, & excitant timores miſeris hominibus: ſi aliquando rex Deorum parat horribilem necem ac morbos, aut terret bello urbes* quæ id *meruerunt. Jupiter mittit ex alto cœlo unam illarum velocem, & imperavit offerri Juturnæ quaſi portentum. Illa* dira *volat & labitur in terras veloce impetu: non aliter ac ſagitta, per aerem immiſſa nervo, quam Parthus aut Cydon conjecit imbutam felle diri veneni,* ut ſit *jaculum immedicabile, tranſiit ſtridens & improviſa leves umbras.*

NOTÆ.

830. *Es germana Jovis,* &c.] Senſus eſt juxta Servium, *Tu quidem mea es ſoror, & filia Saturni: unde non mirum eſt tantam te iracundiam animo concepiſſe. Potentiſſimi enim quique, ira retinentiſſimi ſunt.* Juxta me ſecundus verſus cum interrogatione legendus eſt, ut ſenſus ſit, *Tu quidem mea ſoror es, & Saturni filia: quid ergo irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?* quod affine eſt iis quæ dicta ſunt Æ. 1. 15. *Tantæne animis cœleſtibus iræ?*

834. *Auſonii.*] Itali, quos prius Latinos vocavit, Æ. 7. 54.

835. *Commixti corpore.*] Initis conjugiis.

845. *Cognomine Diræ.*] Apud inferos *Furiæ*, in medio *Harpyiæ*; in cœlo *Diræ* & *Jovis canes* dictæ, Æ. 3. 211. Et vero cum Virgilius ait eas eſſe duas numero, eodemque cum Megæra furia partu editas: innuit Diras ipſas eſſe furias alias duas, *Tiſiphonem* & *Alecto*, Æ. 6. 572. Noctis & Acherontis dicuntur filiæ.

846. *Nox intempeſta.*] Obſcura, media, ad agendum intempeſtiva, Æ. 3. 587.

857. *Felle veneni.*] Veneno amaro, aut felle venenato.

858. *Parthus, &c.*] Parthi ſagittandi arte nobiles, Ecl. 1. 62. *Cydon.*] Incola urbis, quæ *Cydon* ipſa quoque dicta eſt, in Creta, ſive Candia inſula, Ecl. 10. 59.

Talis

Filia Noctis talis intulit se & adivit terras. Quando cernit exercitum Trojanum & exercitum Turni, statim contracta in formam parvæ avis, quæ aliquando nocte manens in sepulcris aut in tectis desertis, sero canit ingrata per tenebras: Dira mutata hanc in speciem, fert ac refert se stridens circa vultum Turni, & ferit alis clypeum ejus. Novus torpor debilitat ipsi membra timore: & capilli subrecti sunt horrore, & vox hetit in gutture. At misera Juturna, quando procul animadvertit stridorem & volatum Diræ, lacerat capillos sparsos, turpans vultum unguibus & pectus planctu, quia erat *soror,* aitque: *ô Turne, quomodo tua soror potest jam succurrere tibi? aut quid jam restat infelici mihi? quo artificio producam tibi vitam? an possum objicere me tali portento? nunc nunc desero exercitum. Ne terreatis me* jam *timentem, ô infausta aves: cognosco verbera alarum vestrarum & sonitum mortiferum, nec dura imperia magni Jovis decipiunt me. An reddit ista* mihi *pro virginitate erepta? cur dedit* mihi *vitam perpetuam? cur ablata est* mihi *lex moriendi? jam certe possem terminare tantos dolores, & ire socia fratri misero inter umbras, si ego nunc essem mortalis. Nihil quicquam meorum* bonorum *jucundum erit mihi absque te, ô frater.*

Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serùm canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque refertq; sonans, clypeumq; everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare,
Aut quid jam miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras,
Jam mortalis ego. Haud quicquam mihi dulce meorum
Te fine, frater, erit. O quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesque Deam demittat ad imos!
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio Dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?

O qua terra satis profunda aperietur mihi, & detrudet me *Divam ad infimas umbras! ea usque locuta, Dea texit caput viridi velamine, gemens valde, & immisit se in profundum flumen. Contra Æneas urget, & quassat hastam magnam arboream: & sic loquitur duro animo: qua jam deinceps est mora? aut quid jam revolvis, ô Turne?*

NOTÆ.

862. *Alitis in parvæ,* &c.] *Noctua* ab interpretibus intelligitur: quia, v. 864. dicitur *nocte sedens*: tum quia minor est quam *bubo*, unde *parva*: tum quia deserta loca incolit, bubo frequentat urbana ædificia. Et licet *noctua* Athenienſibus boni ominis haberetur; omen erat in volatu fauſtum, non in cantu: at hic, *canit importuna: fertque refertque ſonans.* De *buſtis*, Æ. 4. 494.

876. *Obſcœnæ volucres.*] Funeſtæ & mali ominis, Æ. 3. 262.

878. *Pro virginitate.*] Quam Juturnæ rapuerat Jupiter, v. 140.

882. *Jam mortalis ego. Haud,* &c.] Alii codices habent, *immortalis ego! aut,* &c.

884. *Manes.*] Inferos, Æ. 6. 743.

885. *Glauco amictu.*] Ex colore aquarum, quibus præerat Nais Juturna, v. 139.

886. *Fluvio.*] Tyberi: unde in lacum ſuum, qui influit in Tyberim, facilis fuit via, v. 139.

887. *Coruſcat.*] Active, Æ. 5. 642.

Non

Non curſu, ſævis certandum eſt cominus armis.
Verte omnes te te in facies; & contrahe quicquid
Sive animis, ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cavâ te condere terrâ.
Ille caput quaſſans: non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: Dii me terrent, & Jupiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens:
Saxum antiquũ, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominũ producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepidâ torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumque immane moventem.
Genua labant; gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit, totum nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba ſequuntur,
Sic Turno, quâcumque viam virtute petivit,
Succeſſum Dea Dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos aſpectat & urbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit:
Nec quo ſe eripiat, nec quâ vi tendat in hoſtem:
Nec currus uſquam videt, aurigamque ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat
Sortitus fortunam oculis: & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine rapti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens: oraſque recludit

non pugnandum eſt curſu, ſed propius duris armis, muta te in omnes formas, & collige quicquid potes ſive virtute ſive dolo: opta adire alis alta ſidera, & occultare te abſtruſum cava tellure. Ille Turnus *commovens caput* ait: *dure hoſtis, tua ſuperba verba non terrent me, Dii & Jupiter adverſus me terrent. Nec locutus plura aſpicit magnum ſaxum: ſaxum magnum, vetus, quod forte jacebat campo, conſtitutus limes agri, ut dirimeret lites agrorum. Duodecim electi viri difficile ſufferrent illud collo, tales, qualia ſunt corpora hominum quæ terra jam profert. Ille heros aſſurgens altius & impulſu curſu, mittebat in hoſtem* hoc ſaxum *apprehenſum manu tremente. Sed neque cognoſcit ſe currentem neque irruentem, aut erigentem manu & verſantem ſaxum grande. Genua titubant, ſanguis gelidus cogitur frigore. Præterea ſaxum ipſum, rotatum per aërem, nec pertranſiit intervallum hominis nec ſervavit totam vim. Et quemadmodum nocte in ſomnis, quando languida quies clauſit oculos, fruſtra videmur velle producere curſus optatos, & infirmi deficimus in medio impetu: lingua non viget, vires ſolita non ſuppetunt in corpore, nec vox nec verba erumpunt: ſic Dira divina abnuit Turno ſucceſſum quacumque vi tentavit modum. Tunc diverſa ſententia agitantur ejus animo. Reſpicit Rutulos & urbem: & moratur* præ timore, *& timet haſtam imminentem; nec cernit uſquam quò ſe ſubducat, nec quo robore irruat in hoſtem, nec currum, nec ſororem aurigam. Æneas incutit moranti haſtam letalem, explorans oculis opportunitatem: & procul immittit toto corpore. Nunquam ſaxa ſic ſonant, pulſa murali machina, nec tanti crepitus edunt ſub tempine. Haſta portans ſævam mortem volat ſicut nigrans procella, & aperit extremum*

NOTÆ.

898. *Limes* . . . . *litem ut, &c.* | *Limes* dictus eſt, ſaxum vel via *obliqua*, hoc eſt, *obliqua*, *tranſverſa*, diſcernendis agris conſtituta. Hinc *limitis* dicta creditur à *limite*, quod primæ lites & contentiones de limitibus fuerint. Alia tamen *litis* etyma affert Voſſius.

899. *Bis ſex, &c.* | Locus ex duobus Homericis expreſſus, Iliad. 5. v. 302. ubi Diomedes ſaxum vel via *limo*, hoc eſt, *obliqua*, cis Homerici homines efferrent, Iliad. 21. v. 405. ubi Minerva ſaxo Martem percutit, qui agris limes erat poſitus. Quam indiligenter Virgilius

thoracis, & ſinuoſos circuitus clypei ſeptemplicis: ſtridens penetrat per medium femur: Turnus magnus cadit percuſſus in terram flexo poplite. Rutuli ſurgunt cum *lamentis, & mons totus reboat circum, & profunda ſylva late reddunt vocem. Ille abjectus & ſupplex, intendens oculos & dexteram ſupplicantem ait: ſane merui, nec precor ut* ne me occidas *fruere tuâ fortunâ: ſi ulla cura miſeri patris poteſt commovere te, oro, miſerere ſenectutis Dauni, fuit quoq; tibi talis Anchiſes pater: & redde meis* vel *me* vivum, *vel, ſi mavis, cadaver privatum luce. Viciſti, & Itali viderunt me victum tendere* tibi *manus: Lavinia tua eſt uxor. Ne progredere ulterius odiis. Æneas conſtitit ferox in armis, torquens oculos, & retinuit manum. Et jam jam magis ſermo* Turni *cœperat commovere morantem Æneam, quando magnus* ac *infauſtus balteus Pallantis juvenis apparuit in humero* Turni *& cingulum emicuit notis claris: quem* juvenem *afflictum vulnere Turnus occiderat, & geſtabat humero inſigne hoſtile. Ille* Æneas, *quando percepit oculis monumentum crudelis luctus & ſpolia, inflammatus furore, & terribilis irâ,* ait: *an tu, ornate ſpoliis meorum ſociorum eripieris hinc mihi? Pallas, Pallas mactat te hoc ictu, & ſumit ſupplicia ex impio ſanguine. Hoc dicens ardens, occuluit ferrum intra pectus oppoſitum: illi autem* Turno *membra deficiunt præ frigore, & vita dolens abit cum gemitu ad umbras.*

Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes:
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille, humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere ſorte tuâ: miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro, (fuit & tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, & victum tendere palmas
Auſonii vidêre: tua eſt Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamq; magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſævi monumenta doloris,
Exuviaſque hauſit: furiis accenſus & irâ
Terribilis: tune hinc ſpoliis indute meorum,
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus: aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

NOTÆ.

id Turno tribuerit, diximus ſupra v. 798.

924. *Oras loricæ, &c.* | Extremitates loricæ, quæ femur attingunt: & extremitates imi clypei, quem tegendo capiti altius ſuſtulerat.

925. *Septemplicis* | Septem coriis, aut laminis ferreis æreiſve contexti.

934. *Dauni* | De illo, Turni patre, v. 44.

942. *Balteus, & notis, &c.* | *Balteus, cingulum* humero laterique circundatum: ornatum *bullis*, id eſt, clavis aureis, Æ. 9. 359. Balteum hunc Pallanti à ſe occiſo Turnus eripuerat, Æ. 10. 496. Agnoſcit eum Æneas ex pictura Danaidum, quarum facinus in eo expreſſum erat, ibid. Tumque accidit, quod à Poëta prædictum eſt, ibid. v. 503 *Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum, intactum Pallanta, & cum ſpolia iſta diemque oderit.*

952. *Indignata* | Quod juvenis morte immaturâ moreretur, quod victus ab externo, quod regno & ſponſa privatus, quod poſt ſpem veniæ conceptam.

FINIS.

INDEX

Vocabulorum omnium quæ in Eclogis, Georgicis, & Æneide Virgilii leguntur.

Literæ E. *Eclogas*, G *Georgica*, Æ. *Æneidem notant. Numerus prior Eclogam, aut Librum ſignificat, poſterior Verſum.*

A.

A & Ab *frequentius occurrunt quam ut uſui ſit locos notare, niſi forte in his:* dulces à fontibus undæ G. 2, 243. quatuor à ventis 4 298. à Tenedo Æ. 2, 203 255. à Troja 3, 147. 6, 335

ab Argis Æ 10. 779. ab Arpis 10, 28. ab integro naſcitur E 4, 5. ab Jove 3, 60. Æ 1, 384. 6 123 7, 219. ab læva 8, 460 ab radice G 1, 20 Æ 12, 787. ab ſede 1, 274 7, 209 324 254. ab uſque Pachyno 7, 289

abactæ noctis 8, 407

abacti ad littus 11, 261

Abantem 10, 427

Abantis 3, 286

Abarim 9, 344

Abas 1, 125. 10 170

abde domo *equum* G 3, 96

abdiderat ſeſe Æ 2, 574

abdidit alte fugâ caput G 3, 422 enſem lateri capulo tenus Æ 2. 553. enſem cervice reflexa 10, 536. ventos ſpæluncis 1, 64. ſe in montes avios 11, 810

abdit natam montibus 7, 387

abdita intus ſpiramenta animæ 9, 579

abducere à me *capreolos* E 2, 43 gremiis pactas Æ 10, 79

abducite me terras, *in terras* Æ 3, 601

abducta virgine Æ 7, 362

abductis colonis G 2, 507

abduxere retro capita ab ictu Æ 5, 428

abeat montibus E 7, 56

Abellæ, *genit.* E 7, 640

aberat hinc E 1, 39

nec aberituſquam Juno Æ 6, 91

abero nuſquam 2, 620

abeſſem 4, 681

abeſſet luctamen remo 8 89

abeſt 1, 588. 10, 25 85 Cæſar ab origine Tithoni G 3, 48

abeſto timor Æ 11, 14

abeunt 3 452

abeuntibus 1, 200

abſore nihil credunt quin 8, 147 (498

nec abfuit Deus dextræ 7,

abi 11, 366

abibat 2, 82. hoc *æque* victor bellis omnibus 10. 852

abibis injuſſus ripam 6, 375. inductus carminibus 7, 733

abibit dilapſus in aquas *Proteus* G 4, 410 mihi non donatus Æ 5, 305

Abydi G 1, 207

abjectum, *maſc.* Æ 10, 736

abies E 7, 66. G 2, 68. pro *navi* Æ 8, 91

abiete 2, 16. 5, 663, 8, 599, pro *haſta* 11, 667

abietibus 9 674

abii 10, 670

abiiſſe 2, 25, abire fugâ 4, 285

abiret Æ 10, 800

abis 2, 675. quo tantum mihi dexter, 5 162 quo diverſus? 5, 166. cur diverſus? 11. 855

abit G 3, 225 Æ 1, 419. 5. 156 318 9, 386. ſub altum pectus *ſagitta.* 9, 700

abito contentus galeâ 5, 314

abitum pararet 8, 214

abjungens juvencum G 3 118

abjuratæ rapinæ *plur.* E 8 263

ablata pennis refugi 3 258

abluam vulnera lymphis 4, 684

abluero me flumine 2, 720

ablata cæde 9, 818

abnegat adhibere manus G 3, 450 producere vitam Æ 2, 657. tibi conjugium, 7, 424

quis abnuat talia 4, 108

abnueram Italiam concurrere Teucris 10, 6

nec abnuit omen Æneas. 5, 531

abolere monumenta 4 497. Sichæum 1, 724 viſcera undis G 3, 560

abolevi dedecus armis Æ 11, 789

aboleſcet gratia facti 7, 232

abreptas in ſaxa *naves* 1, 112

abreptum divellere corpus 4, 600

abrumpere lucem 4, 631. vitam 8 579. 9 497

abrumpit fas omne 3, 55. ſermonem medium 4, 388. ſomnos cura G 3, 530

abrumpunt vincula puppes Æ 8 118
abruptis nubibus 3 199 procellis G 3 259 vinclis Æ 11 492
abrupto ſidere it nimbus 12 451
in abruptum fertur mons 12 687. ſorbet fluctus *Charybdis* 3 422
abſceſſu Æ 10 445
abſcidit 3 418
abſcindens G 2 23
abſcindere veſtem humeris Æ 5 685
abſciſſa comas *Dido* 4 590
abſcondantur G 1 221
abſcondere 3 558 furto fugam Æ 4 337
abſcondimus arces Phæacum 3 291
abſens 4, 83 384 9 361
abſentem 4, 83, 9, 389. 10, 661
abſentes 9 63
abſenti 7 280. 9 215
abſint G 3 385. 4 13
abſiſtamus Æ 9 355
abſiſte 8 39 indubitare 8 403 morari 12 676 moveri 6, 399. 11, 408
abſiſtere ferro 11 307
abſiſtit limine 1 196. 7 610
abſiſtite loco 6 259
abſiſtunt ſcintillæ ab ore 12 102
abſint 10 85
abſtinuit 2 534 tactu 7 618
abſtractæ boves Æ 8 263
abſtruſa in venis ſilicis ſemina flammæ 6, 7
abſtruſum in venis ſilicis ignē G 1 135
abſtulerat Æ 4 699
abſtulit amores *Sichæus Didoni* 4 29 animam hoſt. 9 443 animas dextra 8 567 dies atra *infantes*, 6, 429 11, 28 enſis caput 10 394 enſe caput *Turnus*, 12 382 nox cœlum 3 119 nox calorem rebus 6 272 ſe ex oculis 11 814 me malus error E 8 41
abſumere menſas Æ 3 257 ferro Aſcanium 4 601
abſumere animam leto Æ 3 654 me ferro 9 494
abſumpſere quadrigæ membra malis G 3 268
abſumpta ſalus Æ 1 559
abſumptæ vires Æ 7 301
abſunt G 2, 151 471 inter ſe longis paſſibus Æ 11 902
abundabat iurſus fluidus liquor G 3 484
abundans amnis G 1 115 lactis *paſtor* E 2 20
ac velut Æ 10, 405 707 803 11, 809. 12, 365 521 715 908. ac veluti G 4, 170 Æ 1, 152. 2, 626. 4, 402 441. 6, 707. 9, 59 haud minus ac Æ 3 561 non ſecus ac G 3 346 Æ 3 236. 8, 243. 10, 272. 12, 856 ſimul ac 4 90
acanthi, *gen.* G 2, 119. 4, 123 137
acanthida, *acc.* G 3 338
acantho E 3, 45. 4, 20 Æ 1, 653 715
Acarnan Æ 5 298
Acca *nom.* 11 823 897
Accam Æ 11 820
accede domos 5 732
accedere 1. 513. 10, 712 naturæ partes G 2 483
accedit portus Æ 5 813
accelera 12 157
accelerant 9 505
acceleret 5 675
acceleremus 6 630. 9 221
accendam animos amore 7 550
accendere bellum 12 804 cedrum G 3 414 Martem cantu Æ 6 165
accenderit æſtus medios ſol G 4 401 quæ cauſa ignem Æ 5 4
accendit animos bello Æ 7 482 animos in hoſtes 12 426 gloria rerum *Æneam* 4 232 imago pugnæ *Æneam* 12 560 Mezentius irâ viros 8 501 virtutem prece dictis 10 368 veſper ſera lumina G 1 251
accenſa *nom. fem.* Æ 1, 33. 4, 374. 7, 75 furore 4 697 luctu 12 277 ſpes extremis duobus 5 183
accenſæ furiis matres 7 392
accenſi talibus *nom.* 9 788
accenſo Turno 12 9
accenſos monitu Arcades 10 307 rogos 11 188
accenſus furiis 12 946 rumore amaro 4 203
accepere urbes rectis *Metabum* Æ 11 568 cladem *audivit* 12 604
acceperit Æneam, *exceperit* 11 471. 12, 612. Albam regnandam 6 770
accepiſſe lacu 6 393
accepit 3, 544. 5, 601. 8, 124 9, 233 *Ariſtæum* unda ſinu G 4 362 Turnum fluvius cum gurgite Æ 9 817 flammam Vulcanus, *amorem* 8, 389 paludem cymba limoſa 6 414 ſortem galea 5 491 vulnera 2 279 vocem *audit*. 12 62
accepta menſis *vitis* G 2 101
accerſit Æ 5 746
accerſite tempus 10 11
acceſſerit urbem 3 441
acceſſerit oras vento 1 311
acceſſi 3 24. 8 165
acceſſit 12 987
acceſſu ventorum 3 570
acceſſum 8 229
acceſtis ſcopulos, *acceſſiſtis* 1, 205
accidit hæc fortuna Latinis 12 593
accincta ferro *nom.* 2 614 flagello 6 570
accingar dicere G 3 46
accinge te pugnæ Æ 11 707
accingier invitam magicas artes 4 491
accingitur armis 6 184 enſe 7 640 facibus 9 74
accingor ferro 2 671
accingunt operi 2 235 ſe prædæ 1 214
accinxerat enſem lateri 11 489
accire E 6, 69. 8, 11 Æ 3, 486. 8, 150 11, 559. *diſce* 2 65. 6 136
accipere 2, 70. 7, 173. 8, 647 mœnibus 11 885 frænum *domari* 12 568
accipiant me Muſæ G 2 477
accipiat te orbis potentem tempeſtatem 1 28
accipiebat illos in porticibus Æ 3 353
accipiens ſonitum paſtor 2 308
accipient præmia 5 309
accipies hunc cœlo 1 294
accipiet me ratibus 4 541 reduces læto ubere tellus 3 96 te Dido gremio 1 689 ſecures, *conſulatum* 6 820 vitam Deûm E 1 15
accipimus, *diſcimus* 7 8

accipio Æ 5, 155. 12, 260 te pectore toto 9 277. *audio* 6 693 10 675
accipit 3, 79 708. 6, 315. 412 7 211. animum quietem mentemq; benignam in Teucros 1 308 Æneam toto præcipuũ 8, 178. crines fusos cervix 10, 138. ensem jugulo 10 907 noctem oculis aut pectore 4 531 formam aratri ulmus G 1 170
accipite Æ 4, 612 652. 8, 73 animis 3, 250. 5, 304. 10, 104
accipiter 11 721
accipiunt G 4 167 Æ 1 438 2, 267. 3, 210. 5 472 formam ligna G 2 450 inimicum imbrem omnes Æ 1 127 *femina* sulci G 1 216 vulnera tergo Æ 3 243 reddunt que auras solibus G 4 172 Æ 8 450
accire socios 12 38
acciri Æneam 9 192
accisum ferro ornum 2 627
accisis dapibus 7 125
accisos imperio 11 235
accitis armis Ætolum 11 308
accitus genitoris 1 681
acclive tumulis solum G 2, 276
acclivis, *vel* acclinis arboris trunco Æ 10 835
accola Vulturni 7 729
accolet saxum Capitoli 9 449
accolit gens Nilum G 4 288
accommoda fraudi vallis Æ 11 522 (393
accommodat lateri ensem 2
accubat juxta furia 6 606
accubet umbra nemus G 3 334
accumbere super visceribus Æ 10 727
accumbere epulis 1 83
accumulem donis animam nepotis 6 885
accurrit 5 451
acer G 2, 405. 3, 346 461 Æ 5, 254 402 507. 7, 672 8, 342. 9, 171, 779. 10, 308 577 897. 11, 518 612 869. 12 549 661 783 938 bellis 10, 411. equo 5, 668 equis G 3, 8 metus Æ 1, 306 682
acerba, *nom. fœm.* G 3, 419. *neut.* Æ 10, 904. 12 500
acerba fremens 12 398 sonans G 3 149
acerbat crimen Æ 11 407
acerbi quioquid est 12 678
acerbis animis 5 462 fatis 11 587
acerbo casu 5 700 funere 6, 429. 11, 28
acerbum *diem*, 5 49 vulnus 11 823
acernis trabibus 2, 112. 9, 87
acerno folio 8 178
acerra *abl.* 5 745
acerrimus 2 414 armis 9, 170 12 226
Acerris G 2 225
acervis 1 263
acervo Æ 11 786
acervor cædis Rutulæ 10 245 Rutulorum 10 509 scutorum 8 562 stragis Teucrorum 11 384
acervum G 1 158 cædis Æ 11 207 farris G 1 185 Æ 4 402 stragis 6 504
Acestæ *gen* 5, 106 573. 9, 218 286 *dat.* 5 771
Acestam 5 718
Acesten 1, 562 574. 5, 30 531 540 646
Acestes 1, 199 554. 5, 36 61 63 73 387 418 451 498 519 630 711 749 757
Acetes 11, 30 85
Achæmenides 3, 614 691
Achaica, *fœm.* 5 623, *neut.* 2 462
Achatæ, *gen.* 1 124. 10 344
Achate, *voc.* 1 463 *abl.* 1 316 700
Achaten 1 648. 10 332
Achates 1, 178 192 517 383 585 660. 3, 523 6, 34 158. 8, 466 521 586. 12, 384 459
Acheloia pocula G 1 9
Acheronta Æ 7 91 312
Acheronte 5, 99. 6, 107. 7, 569
Acherontis G 2 492 Æ 6 295
Achillem stirpis 3 326
Achillem 1, 462. 9, 742. 11, 438
Achillei, *gen.* 1, 34 479. 3, 87. 6 839
Achilles E 4, 36 Æ 1, 472 488 756. 2, 29 197 540. 6, 89 168. 11, 404. 12, 545
Achillis G 3 91 Æ 2, 275 476 10, 581. 12 352
Achivi, *plur.* 2 45
Achivis 1, 246 492. 2, 60. 6 837. 10 78
Achivos 2 102. 5 407
Achivûm, *gen.* 2 318. 11 266
Acidalis matris 1 724
acidas sorbis G 2 380
acie falcis 2 265 *oculorum* Æ 6 200 *exercitus*. 7 574 10 178. 11, 449 498. 12, 305 812
aciem ferri 6, 291. 11, 862 *oculorum* 4 643 7, 399. *exercitum* 7. 531 673 8, 561. 9, 42 469 5, 3 595 10, 309 635. 11, 446. 12, 662
acies ferri 2, 333. obtusa stellis G 1 395. vulcania *ignis* Æ 10 408 geminas, *oculos* 6, 788. 12, 558 *exercitus. sing.* 5, 563. 8, 504 9, 508. 10, 125. *plur.* G 1, 490. 2, 281. 4, 82 Æ 1, 493. 2, 30 599 6, 827. 7, 42 296 426 523 643 695 703 796. 8, 540. 9, 27 550 639. 10, 360 364 543 643 691. 11, 618 632 898. 12, 137 224 227 369 548 597 731 861 875
aclides 7 730
aconita G 2 152
Aconteus Æ 11 612 615
acquirit vires fama 4 175
acre genus luporum G 3 264 virûm 2 167
acrem cursibus *equum* 3, 119 Molossum 3 405 Turnum Æ 8 604
acres agros E 10 56 arcus Æ 7 104. 9 665. equos 8, 3. stimulos 9 718 viros 11, 48
acri amore 12 392 dolore 7, 291. 11, 709 equo 1 156 fuga G 3, 141 remige Æ 5 116 *viro* 3, 14. 8, 441
acribus oculis 12 102
acrior G 3 154 Æ 5, 210 454 9 416 cura G 3 538 potentia solis 1 93
acris *equi* Æ 1 448 Orontei 1 224
Acisioniis colonis 7 410
Acrisius 7 372
acrius hoc G 4 248 Æ 9 791
Acron 10 519 730
acta arundo per uterum 7 498 falarica modo fulminis 9 706 hasta per armos, &c. 11, 645 804 Juno furore 10 63

nox

nox horis 3, 512. pars diei melior 9, 156 ſitis venis omnibus G 3, 483. actâ teſtudine Æ 2, 441. 9, 505.
actâ *ſubſt* 5 613
actæ furore *plur.* 5, 659
Actæo E 2, 24
actam claſſem Aquilonibus in tutum. Æ 1, 395. ſrim nubibus 9, 18. 10, 38
actas ad ſydera pinus 11, 136
acti tormento ponderis *gen.* 11, 616 *plur.* acti errore viæ, tempeſtatibus 7, 199. fatis 1, 36. prodigiis 6, 379. vento fluctibus 1, 337
Actia bella 8, 675 littora 3, 280
Actias Orythyia G 4, 463
actis circenſibus Æ 8, 636. imbribus G 1, 413. matribus Æ 5, 793. his actis 6, 236. 12, 843
Actius Apollo 8, 704
Actor 9, 500. 12, 96
Actoris 12, 94
actos caſibus 1, 244. fluctibus 7. 213. animis in funera 7, 42
actum magno mons fertur 12, 687
actum imbrem cælo G 2, 334. genus per reges Latinos Æ 12, 530. nihil omnibus impenſis 11, 227
actus clamoribus 2, 128. erroribus 6, 532. fatis uterque orbis 7, 223. habena turbo 7, 380. morſu canum de montibus aper. 10, 708. tempeſtatibus 3, 708
actutum 9, 255
actu 9, 582. 11, 777
acuant ferrum in me 8, 386
acuens curis corda G 1, 123
acuiſſe furores Æ 7, 406
acuit hanc Juno verbis 7, 330 acuit martem Æneas 12, 108
acuta ſilex 8, 233. acuta carice G 3, 231. cuſpide Æ 5, 208
acutis jaculis 3, 46. 10 868. ſpinis E 5 39
acuto ferro G 1, 292. 2, 450. Æ 10, 479. hinnitu G 3, 94 jaculo Æ 11, 574. murice 5, 205. robore G 2, 25. ſcopulo Æ 1, 49 148. telo 3, 635
acuunt balatibus lupos agni G 4, 435. rumoribus iras Æ 9, 464. ſtridoribus iras *apes* 12, 599 metum mortalibus *diræ* 12, 850
ad, *reperiuntur trecenties quinquagies octies nullâ ſingulare poteſtate, niſi forte in iis*: ad limum G 4, 428. ad plenum 2, 244. ad vivum 3 442. ad unum Æ 5, 687. *pro* uſque ad Fleti ad ſuperos *apud* 6 481
adacta ſagitta 12, 320
adactum alte vulnus 10, 850
adactus enſis 9, 431
adamante 6, 552
Adamaſto 3, 614
addam. E 2, 53 G 3, 30. Æ 7, 548. te ductorem his millibus 8 496
addant ſe ſocios 9, 149
addas te novum ſidus menſibus G 1, 32
adde 2, 155
addens noctem operi Æ 8, 411
addenſent acies 10, 432
addere honorem rebus anguſtis G 3. 290 licia telæ 1, 286. moras rebus Æ 7, 315. te Trojæ perituræ 2, 660. vim victis 2 452
addit ſe comitem avo 6, 777
addiderant 8, 430
addiderat 8, 637. ſe ſocium Æneæ 6, 170
addidit 2, 593. 7, 451. 11, 95. 12, 848. alas pedibus timor 8, 224. animum vireſque Latinis 9, 718. arcem jugis 3 336. comitem Aſcanio 9, 649. naturas apibus G 4, 150. virus ſerpentibus 1, 129
addit Æ 3, 470. 6, 854 8, 666. 11, 80 107 673 12, 358 comitem Halyn 9, 765. frena feris 5, 817. honores præcipuos ductoribus 5, 249 ſe ſociam E 6, 20
addita Juno Teucris Æ 6, 90 ſpes 10, 263. clauſtra Lucrino G 2, 161
addite decus Divis, *voc.* Æ 8, 301
additur 1, 272. 5, 761. 6 528.
additus furor animis 2, 355. labor frumentis G 1, 150
addixi me huic Æ 3, 653
adductâ habenâ 9, 587
adductis habenis 12, 622. lacertis 5, 141
adducto arcu 5, 537. Iacerna 9, 402 11, 561
adductus fatis 10, 380
addunt G 4, 297. ardorem mentibus Dii Æ 9, 184. decus ebori manus 1, 596. ſe in ſpatia quadrigæ G 1, 513. ſe ſocios, &c. Æ 2, 339
adduxerat artus vis ignea G 3, 483
adeas vatem Æ 3, 456
adeat 11, 761
adedit favos ſtellio G 4, 242
adegit Æ 6, 696 7, 113. 9, 601. præcipitem 6, 594
adempta conditio mortis 12, 879. pars a tera rerum 9, 131
ademptis regnis 8, 320
ademptum lumen 3, 658
adeo jamque adeo 2, 567. 5, 268 864. 8, 585. ſic adeo 4, 533 uſque adeo E 1, 12. G 4, 85. uſque adeone Æ 12, 646
adeo 4, 125 385
aderant 8, 657. ex 11, 100
aderat 2, 132. 5, 104 8, 203 228 609. 9, 10. 12, 391
aderit E 4, 48 Priami de ſanguine Pyrrhus Æ 2, 662
aderunt 2, 182
ades G 2, 39 44. Æ 11, 380. huc ades E 2, 45. 7, 9. 9, 59 43
adeſis poſtibus Æ 9. 537
adeſſe 2, 271 732 8, 656
adeſſet 10, 443. 11, 415
adeſt 3, 688. 5, 49. 7, 557. 9, 38 49. 10, 279. 12, 96
adeant delubra 4, 56
adhæſit G 3 443
adhibe ſocios caſtris Æ 8, 56
adhibere ad vulnera medicas manus G 3, 445
adhibere animos Æ 11, 315. penates epulis 5, 62
adi nos pede ſecundo 8, 302
adibam ſidera 4, 322
adigas me fulmine ad umbras 4, 25
adjiciam 12, 837
adjicias 11 354
adjiciunt 8, 304. 10, 182
adit manes G 4, 467. menſas Æ 10, 517
adimit ſomnos 4, 244
adimunt fœtus creſcenti G 2, 56
adire 4, 446. Æ 5, 379. 11, 636 tot labores 1, 14

adirem 6, 115
adires 6, 534
adiret 12, 349
adiſti menſa 10, 460
adit oppida G 3, 402. oracula Æ 7, 82 penates 8, 544. regem 10, 149
aditum 6, 424 635. 9, 58 380 507
aditus *ſing.* G 4, 9. *plur.* 4, 35. Æ 2, 494 4, 293 423. 5, 441. 6, 43. 9, 67 683. 11, 466 525 766 886
adjuncta lateri caſtrorum claſſis 9, 69
adjungite 7, 238 8, 13 me ſocium rebus 9 199. ulmis vites G 1, 2
adjungi generum Æ 7, 57
adjungit E 6, 43. Æ 12, 244
adjuro caput Stygii fontis 12, 816
adjuvat 5 345. 12, 219
adjuves fors auſum 10, 458
admiranda *neut.* G 4, 3
admirans 2, 797. 6, 408
admirantur G 4, 215
admiſcere 4, 267
admiſceri Æ 7 579
admiſſi *plur.* 6, 330
admittier 9, 231
admoneat 6, 293
admonet 4, 353. 6, 619. 10, 193. 11, 233
admonuit E 6, 4. G 4, 187. Æ 6, 538. 9, 109. telo bijugas 10, 587
admorſo ſtirpe G 2, 379
admorunt ubera Æ 4 367
admoverit te oræ ventus 3, 410
admovi labra *poculis* E 3, 43 47
admovit pecus aris Æ 12, 171
adnabam terræ 6, 358
adnare terris 4, 613
adnavimus oris 1, 542
adnixa columnæ haſtæ 12, 92
adnixi *plur.* Æ 3, 208. 4, 583. haſtis 9, 229
adnixus 1, 148. 5, 226. 9, 744
adole verbenas E 8, 65
adolemus honores Junoni Æ 3 547
adolere Penates flammis 1, 708
adoleſcit prima ætas novis frondibus G 2, 362
adoleſcunt ignibus aræ 2, 379
adolet altaria cædis Æ 7, 71
adoleverit ætas 12, 438
Adonis E 10, 18
adopertus amictu Æ 3, 405
adora prece numen Junonis 3, 437
adorea liba. *neut.* 7, 109
adoret Cererem G 1, 343 numen Junonis Æ 1, 52
adoro vos *venti* 10, 677
adorta nefas 7, 386
adorti deducere, &c. 6, 397
Adraſti 6, 480
adſint G 4, 19. Æ 5, 70. 10, 774
adſis 1, 738. 10, 255 461. adſis ô G 1, 18. Æ 4 578. 8, 78
adſit E 2, 68 4, 56. Æ 3, 116. 5, 364
adſum 1, 599. 7, 454 9, 427
adſumus 5, 57
adſunt 2, 330. 3, 225. 7, 506. 8 286 12, 288
advecta claſſis 5, 864
advecti huc 1, 562
advectum 8, 11
advectus ad oras 3, 108
advectus oris, *ab.* 10 655
advehitur Teucros 8, 136
advelat tempora lauro 5, 246
advena E 9, 2. Æ 4, 591. 7, 38 10, 460 516
adveneris urbem 1, 392
adveniat 7, 265
adveniet tempus 10, 11
advenisſe diem 7, 145. viros 7, 168
advenit Camilla 7, 803. dies 11, 328
adventabant ſub finem 5, 686
adventante die 6, 258
adventantibus Euris G 4 192
adventat ad urbem Æ 11, 514
adventare virum 7 69
adventus, *ſing* 11 607
adventum 5 36. 8, 201
adverſa *nom. fœm.* 1, 107. 6, 552. 9, 274 283. 11, 11 719. 12, 651 *abl.* 1, 170 8, 616 9, 35. 10, 579 *neut.* 9, 172. 10, 571
adverſæ *dat.* 3 38
adverſam 10, 699
adverſas 1, 424
adverſata 4 127
adverſi *gen.* 5, 477 504. 9, 412 588. 11, 667. 12, 307. *plur.* 2, 416. 11, 603
adverſis G 2, 526 Æ 3, 287. 6, 831
adverſo G 1, 201, 218. Æ 2, 727. 4, 705. 5, 89. 6, 279 418 630 631. 9, 347 443. 10, 734. 12 1 291 370 446 950
adverſos E 10, 45. Æ 6, 755. 9, 761 10, 412. 11, 389. 12, 266 456 461 464
adverſum 6, 684. 8, 58. 11, 370 691 742. in adverſum nitens 8 237. in adverſum rapiar 9, 211
advertе 4 116. 8, 50
advertere proras terræ 7, 35
adverteret agmen urbi 12, 555
advertit proras 10, 293. puppim 6, 410
advertite animis quæ dicam 2, 712 malis numen 4, 611. mentes 5, 304. mentem huc 8, 440
advertite æquore curſus 7, 196
advertunt proras 8, 101
advertuntur arenæ *dat.* 5, 34
advexerat oras *Teucros.* 1, 516
advexere carnis 2, 179
adulter 10, 92. 11, 268
adulterium 6, 612
adultos fœtus G 4, 163. Æ 1, 435
adunco roſtro 81, 755
advocat arma omnia 8, 250. ſocios 5, 44
advolat 10 456 896. Æneæ certior auctor 10 511. haſtæ fervidus Meſſapus 12, 293
advolvere focis ulmos G 3 378
adurat frigus *ag.* 1, 93
adytis Æ 2, 15 297 351 404 764. 3, 92. 5 84
adyto 6, 98. 7, 269
Æacidæ, *gen.* 1 103. 3, 296. 6. Æacidem 6, 839 (58
Æææ Circes 3, 386
ædes, *plur.* 2, 487. 12, 473. 617
ædibus G 2. 462 4, 258. Æ 2, 512 8, 468. 12, 93
ædificant equum 2, 16
Ægæo alto 12, 366. Neptuno 3. 74
Ægæon 10, 560
æger E 1, 13 Æ 10, 837. æger anhelitus 5, 432. 9, 814. curis 1, 212
ægida, *acc.* 8, 354 435
Ægyptia conjux 8, 688
Ægyptum G 4, 291. Æ 8, 687
Ægyptus G 4, 210. Æ 8, 705
Ægle E 6, 20 21
Ægon 3, 2. 5, 72.

Ægonis 3 2
ægrâ morte G 3, 512 ægra corpora Æ 2, 566. 3, 140 genua 5 468
ægram 1, 355. 4, 31. 5, 651 10 612
ægre G 3 534
ægreſcit violentia Turni 12 46
ægri, *plur.* 12 910
ægris G 4, 254 mortalibus 1, 237 Æ 2, 268. 10, 274. 12 850
ægros ſues G 3 496
ægrum amorem 4 464 femur Æ 10 856
Æme *gen.* G 1 492
Æmonides Æ 10 537
æmula priſtis 5 187 ſenectus 115 laudis æmula ſpes 10, 371
æmulus 6 173
Ænea Æneæ Ænean Æneas *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
Æneadæ, *plur.* 1, 191 7, 284 334. 8, 648. 9, 235 468 735. 12 12 186 779
Æneadas, *acc.* 3, 18, 5, 108 8 341
Æneadis, *abl.* 7 615
Æneadum, *gen.* 1, 569. 9, 180 10, 120 11, 503
Æneia *nom. fæm.* 7, 119 656. *neut* 494
Æneide, *voc.* 9 653
Æole 1 69. 12 542
Æolia 10 38
Æoliam 1 56. 8 416
Æoliden 6 164. 9 774
Æolides 6 529
Æoliis oris 8 454 procellis 5, 791
Æolus 1, 51. 60 80 145
æqua ſolo culmina ponam 12, 569
æquabat luctus Mavors 10 755 operum laborem juſtis partibus 1, 512 opes regnum animis G 4 132
æquabis pedibus arenas 2 232
æquabit animos Olympo Æ 6 782
non æquæ Palladis 1 483
æquævum 2 561. 5 452
æqualem 10 703
æquales fidi 5 468 catervas 10 194
æquali ævo 3 491
ex æqualibus unam 11 820
æqualis chorus G 4 460
æquam gentem 7 203
æquando cylindro area 1 178
æquant ſata ſulcos 1 113
æquante ventos ſagittâ Æ 10 248
æquare labores lachrymis 2, 162 fluctus ſequendo 3 671
æquas leges 11 321 vires G 2 286
æquaſſet nocti ludum Æ 9 338
æquat amorem 6 474 ducem paſſibus 263
æquata cælo machina 4 89
æquatæ ſpirant auræ 5 844
æquati numero 7 793
æquatis roſtris 5 232 velis 4 587
æquavit tecta cælo 8 100
æque G 2, 215 254. 3, 118 Æ 11, 32. 12, 840
æquem te cœlo laudibus 11 125
æquemus pugnas 5 419
æquet numerum cum navibus 1 197
æqui ſervantiſſimus 2 427
æqui viribus *plur.* 12 230
Æquicola 7 747
æquiparas voce magiſt. E 5 48
æquis animis & viribus Æ 10 357 nec Diis nec viribus 5, 809 ducibuſq; & viribus 10 431 manibus 11, 861 mentibus 9 234 oculis 4, 372. 9, 209 paſſibus 2 724 viribus 12 218
æquius 11 115
æquo campo 9 56 diſcrimine 5 154 fœdere 4 520 Marte 7 540 ſolo 11 706
æquor *mare* E 9 57 G 1, 327. 2, 62 4, 388 528 Æ 1, 71 150 385. 3, 126 157 191 664. 4, 313 411 582. 5, 143 821. 8 89 690. 10, 233 269 693 *planities campi* G 1, 10 2, 541 Æ 9, 68. 10, 541 maris æquor 2 780. 3, 495 ſalis æquor 3 385
æquora, *maria* G 1, 206. 3, 201 263 Æ 1, 47 146 158 168 380. 2, 69 176 419. 3, 197 209 325 378 403 662 668. 4, 240 255 524. 5 171 219 235 763 778 819 843. 6, 171 337 355 692. 7, 7 228 738 8, 674 9 119 10, 103 11, 206 660. 12, 572 *planities campi* G 3, 195 Æ 7, 638. 11, 9 742 æquora ponti G 1 409
æquore, *mari*, 1, 246 361. 6, 359 470 Æ 1, 128 132 333 515 5, 715 862. 6, 344 348 729. 7, 29 196 811. 8, 96. 10 665. *planitie campi* G 1, 97. 2, 205 Æ 5, 456. 10, 444 596. 11 599 746. 12, 333 501 614 710 æquore campi 7, 781
æquoreum genus G 3 243
æquoris *maris* E 8, 7 G 2, 105 Æ 3 397. 9 102
æquos ceſtus 5 425 Faliſcos 7 695
æquum eſt E 5 4 Æ 12 20
æquus G 3 118 Æ 6 129 ſorti utrique 10 450 non æquus Clanius Acerris G 2 225 aer avibus 3 546
aer 3 546 Æ 5 20
æra *neut.* G 1 480 2, 464 3, 363 4, 151 173 Æ 2, 34. 3, 111 6, 847. 7, 526. 8, 451. 9, 809 10, 336, 11, 329
aëra *acc.* G 1, 428. 3, 109 336 4, 311 Æ 1, 304. 3, 594. 5, 839. 6 202. 9, 699 aëra ſummum arboris G 2 123
ærata *navi*, 10 266
æratæ peltæ 7 643 proræ 9 122 puppes 10 223
æratam ſecurim 11 656
æratas acies 7 703. 9 463 claſſes 8 675
ærato tegmine 10 887
æratas poſtes 2 481
ære 1, 36. 5, 90 G 2, 282. 3 20 Æ 1, 453. 2, 545. 3 240 286 5, 266. 6, 165 591. 7, 804. 8, 592. 9, 503. 10, 214 784 869 11, 10 433. 11, 210 712
aëre G 1, 404. 3, 367. 4, 80 Æ 1 415. 5 216
ærea *nomi. fæm.* 5, 198 274 490. 10, 835 *neut.* 1 452 7 615. 10 313
ærei *gen.* 12 541 *plur.* 7 609
æreus G 3 173 Æ 7 743
aëriâ rupe G 4 508 ſede Æ 12 812 ulno E 1 59
aëriæ grues G 1 375 palumbes E 3 69 quercus Æ 3 680. 9 679
aëriam lrim Æ 9 803 nubem volucrum 7 704
aërias Alpes G 3 474 arces Æ 3 291
aërii mellis G 4 1 montis E 8 59 Æ 8, 8 221
aëriis aſtris 5 518
aërio monte 6 234
æripedem cervam 6 802

æris *gen.* G 2. 165. 4. 71 Æ 10 482
aeris E 7 57 Æ 6. 887
æs Æ 8 445
æsculus G 2 16 291
æstas E 7.47 G 1.96 312.2.149 322 377. 3. 296 322 4. 207 Æ 1. 269 760. 3. 8. 5 626
æstate E 2, 22 G 4. 156 Æ 1. 434. 6 707. 10 405
æstatem G 4 59 138
æstibus mediis 3 131
æstifer canis 2 353.
æstivâ luce 4 52. tota æstiva *neut.* 3, 472
æstivis nubibus 4 312
æstuum solem 4 28
æstu *calore* E 2.10 G 1.297 2.3 434 479 Æ 7. 464 *maris* 3. 397 419 557. 10. 292 687. 11 627 æstu irarum Æ 4.532 564 curarum 8 19. 12. 486
æstuat ager G 1 107 gurges Æ 6.297 ignis fornacibus G 4. 263 pudor in corde Æ 10. 870. 12. 666 specus atra nebula 8 258
æstum, *calorem* E 5. 46 *mare* Æ 6. 674
æstus *calor sing.* E 3. 98 Æ 2. 759 *plur.* G 1. 352 3. 459. 4 401 Æ 2. 706. 7 495 *maris* G 2, 164 Æ 1. 111
ætas E 4, 37. 9 51 G 2. 362. 3. 60 165. 190 Æ 1 287. 7 680 8. 200 326. 9. 212 275. 10. 434. 11. 174. 12 438
ætate 1. 709. 2 596. 4. 599
ætatibus florentes ambo E 7. 4
æterna *nom. fœm.* Æ 10. 18 *abl.* 12. 504 *neut.* G 1 60 Æ 7. 609. 8. 37. 12. 691
æternam G 1. 468 Æ 4. 99. 10. 746 310. 12. 879
æternas excubias 4. 201
æterni ignes 2 154
æternis 1. 234
æterno *abl.* 10. 394. 11. 356
æternum *nomen.* 1. 40. 2. 297 6. 235 381. 11. 583 *adverb.* G 2 400 Æ 6 401 617. 11. 97 98
æther G 1. 324. 2. 325. 3. 150 Æ 1. 94. 4. 167 668 5. 228, 6. 640. 8. 289 10. 102
æthera G 1. 406 409. 3. 358 Æ 1. 383 591. 2. 338. 3. 402 572. 5. 13. 140. 6. 130. 7. 34 65 395 530. 8. 70 526. 9. 24. 10. 265 450. 11. 272 556 759. 12. 253 578
æthere E 1. 60 G 4 78 Æ 1. 227. 2. 113. 4. 574 5. 695 821. 6. 436. 7. 25 143 288 8. 524 701. 6. 645. 10. 356 11 724 802. 12 853
ætherea aura 1 551 plagâ 1, 398. 9. 638 sidera 7. 768
æthereas auras G 2. 292 Æ 4 446. 5. 520. 6. 762. 7 557
ætherei Olympi 10. 621 solis 8. 68
æthereis astris Æ 5 838
æthereo cursu 6. 536 Olympo 8 319 semine 7 281
æthereos haustus G 4 221 nimbos Æ 8. 608 orbes 8. 137
æthereum Olympum Æ 6.579 11. 867 sensum 6. 747
ætheris 2 512. 12. 140 181
Æthiopum E 10. 68 G 2. 120 Æ 4. 481
Æthon 11 89
æthra 3. 585. 12. 247
Ætna G 4. 173 Æ 3. 544 674
Ætnam G 1. 472. 3. 579
Ætnæa 8 419
Ætnæi 8 440
Ætnæos 3. 678, 7. 786 11. 263
Ætolâ 11 239
Ætolis 10 28
Ætolûm 11 308
Ætolus 11 428
ævi E 4.11 G 3. 66 189. 4. 206 Æ 2. 638 3 415 5. 73. 8. 627 9. 255. 10. 472 582. 11. 425
ævo E 8. 27. 10. 43 Æ 2. 435 509. 3. 491. 8. 447. 11 569
ævum G 3. 100. 4. 154 Æ 7. 776 9. 609. 10. 53 235. 11. 569
Afer G 3 344
affabat Æ 3 492
affabilis dictu ulli 3 621
affare 4 424
affari 2. 775. 3. 153. 8. 35. 9. 484
affata G 4. 530 Æ 4. 632 6 6. 40. 538 666. 8. 611. 9. 83 12 138
affati positum corpus 2 644
affatus 4 284
affatur 1. 667. 2. 700. 7. 91. 544 1. 125. 9. 198 295 640 652. 10. 332 466. 12. 10. 71
affatus hac voce G 4. 320 dulci amore Æ 6 455
affecit illum alio pretio 12 352
affectare dextram 3 670
affectat viam Olympo G 4 562
afferimur urbem Æ 7 217
affers te huc 8. 477. 3 310
affigere radicem terræ G 2 318
affixa foribus ora Æ 8 196
affixæ venis *apes* G 4 238
affixit lateri flammam Æ 9 536
affixus 5 85 lateri 10 161
afflarat oculis honores 1 595
afflata numine *Sibylla* 6 50
afflavit me fulminis ventis *Jupiter* 2 649 oriens equis anhelis 5. 739 G 1. 250
afflictis rebus Æ 1 456
afflictus 2 92
affluxisse numerum comitum 2 796
affore 7 270. 9. 243 vim verbo 10 457
afforet 1. 580. 2. 522. 6. 35
affuit 10 143
Africa terra 4 37
Africus 1 90
Afros E 1. 65 Æ 8. 724
agam 4 534 546. 10. 675
Agmemnoniæ phalanges 6. 489
Agamemnonias 6. 838 res 3. 54
Agamemnonius 4. 471. 7. 723
agamus E 9 66
Aganippe 10 12
agat nubes ventus G 1 462 res casus Æ 9 723 Teucros in Rutulos 12 78 quid agat? 4 283. 12. 486
Agathyrsi 4 146
age diem E 8 17 diversas *naves* 1 74 potum pastas capellas E 9 24 age Æ 6 531 dic age 6 34 en age G 3 42 ergo age 1 63 Æ 2 707 eja age 4 569 fare age 3 362. 6 389 immo age 1 757 nunc age G 4 149 Æ 6 756. 7 37 quare age 7 249 quin age E 3 52 G 4 329 sed jam age Æ 6 629 surge age 3 169. 8 59. 10 241 vade age 3 462. 4 223. 5 548 verum age 11 587. 12 832
agebant hæc dubiis de rebus 1 445
agebat agmen Palinurus 5 833

nubila

nubila ventus G 1, 421. ratem Sergeſtus Æ 5, 272. tauros hac Alcides 8, 203. Troas palantes 5, 265. vitam Saturnus G 2, 538. ver orbis 2, 338. ſe Palinurus Æ 6, 317. ſe matutinus 8, 465. ſe primus 9, 696
agelli *gen.* E 9, 3
inter agendum 9. 24
Agenoris Æ 1, 342
agens agmen 7, 707. 804 8, 683. 11, 433. *cervam* telis 4, 71. hyemem G 3, 470. Æ 10, 634. Italos in prælia 8, 678. tigres de vertice 6, 805. miſcet agens 1, 195. torquet agens 1, 121. turbabis agens G 3, 412
agentem carmine quercus 4, 510
agentes frigora ventos 1, 352
ager E 3, 56. 7, 57. G 1, 102 107, 2, 6 243 330. Æ 4, 525. 11, 316 602
agerem hunc *diem* 5, 51
agerent cervum 7, 481
aget currum ad Capitolia 6, 837 campus gemitus 6, 873. ſpumas ore 3, 203
agetur mihi nullo diſcrimine Tros Tyriuſve Æ 1, 578
agger murorum 11, 382
aggerat cadavera G 3, 556. iras Æ 4, 197. 11, 342 præmia 11, 79
aggere 5, 113. 7, 127 159. 9, 43 769. 11, 398 850. 12, 446 564. arenæ 1, 116. murorum 10, 144 ripæ 7, 106. terræ 11, 212. tumuli 5, 44. 7, 6. viæ 5, 273. aggere complent foſſas 9, 567
aggeribus 2, 496 9 70 784. Alpinis 6, 830. murorum 10, 24. niveis G 3, 354
aggeritur tumulo tellus Æ 3, 63
agglomerant lateri 2, 341 ſe. 12, 458
aggredere honores E 4, 48
aggrediar his Daphnim 8, 103
aggrediare jacentem G 4, 404
aggredior baſtilia majore niſu Æ 3, 38. vatem dictis 3, 358
aggreditur dictis 4, 92. 9, 387. enſe 9, 325
aggreſſa dictis ſororem 4, 476
aggreſſi E 6, 18. ferro turrim. Æ 2, 463. avellere, &c 2, 165. reſcinderecœlum, 6, 584
agimur auguriis quærere, &c. 3, 5
Agis 10, 751
agit 12 426. agmen in hoſtes 457 flumen piceum ſudor 9, 814. furentem in ſomnis Æneas 4, 465 *hunc* campo, &c. 10, 540. 12, 502 limitem ferro, 10, 514. morbos ante metumq; G 3, 552. omnes ardor quærere, &c Æ 7, 393. omnia ſecum Afer G 3, 344. palantes Æ 11, 134 præcipitem toto æquore 5, 456. præcipites metus acer excutere, &c. 3, 682. priſtin remige 4, 116. reginam ſtimulis Alecto 7, 405. res tempus 5, 68. palmes in auras G 2, 364. venena membris *pellit* 130. ventos *Mercurius* Æ 4, 245. undam fumus 8, 258
agitabat aves 12 248. choros G 4, 533. equum Æ 11, 770. feras inſidiis curſuq; 7, 478. gloria Turni *Drancen* ſtimulis amoris 11, 337
agitabis curſu onagros G 3 409
agitabo currus ad flumina 3, 18
agitans diſcordia fratres 2 496
agitant ævum ſublegibus 4, 154 pavidos formidine 3, 372
agitare ævum ſub undis Æ 10, 235. artes mutas 12, 397. chelydros nidore G 3, 415. currus 3, 181. greges 287. gentes quietas Æ 10, 71. feras 11, 686. Trojanos terris, undis 12, 803
agitat dies feſtos G 2, 527. mens molem Æ 6, 727
agitata per orbem *Camilla* 11, 694. freta G 1 357. numina Trojæ 6, 68
agitate fugam 2, 640
agitator aſelli G 1, 273. equorum Æ 2, 476
agitatus furiis amor 10, 872. furiis ſcelerum Oreſtes 3, 331. ſcenis Oreſtes 4, 471
agitavimus urbe *hoſtes* 2, 421
ergo agite 3, 114 5, 58 quare agite G 2, 35 Æ 1, 631. 7, 130. 8, 273. quin agite 5, 635
agitet fortuna 3, 609
agitur regina per urbes 7, 384. ſpina per lumbos G 3, 87. ſtipitibus Æ 7, 524, Turnus furiis 12, 201
agmen G 2 280. 4, 59 Æ 1, 190 2, 408 613 4, 404 5, 549 602 834. 7, 69 707 804 8, 683. 9, 47. 10, 171 198 440 513. 11 433, 781 12, 450 457 455. agmen aquarum G 1, 322
agmina 3, 423 Æ 1, 494. 2, 68 261 379. 4, 142 154 406 469. 5, 588 675 805. 6, 572 815. 7, 144 508 648 694 794. 8, 696 9, 113 478 800. 10, 318 427 431 561 721 11, 166 663 729 734 909. 12, 122 239 279 329 368 482 557 597 683 689 661. Extremæ agmina caudæ G 3, 423
agmine 1, 381. 3, 348 369. 4, 167. Æ 1, 86 397 438. 2, 212 450 527 782 5, 90 211 378 562. 6 712, 749. 7, 703 8, 587 595. 9, 28 375 728 788. 11, 412 684 763 880 907. 12, 324, 442. Agmine certo *de ſerpentis lapſu* 2 212. longo 5, 90 agmine remorum celeri 5, 211. leni fluit agmine Tybris 2, 782
agminibus 9, 686
agminis 7, 707 12, 249
agnæ, *plur.* E 2, 21
agnam Æ 5, 772. 6 249
agni, *plur.* G 1, 341. 4, 435 Æ 9, 61
agnis E 3, 9
agnos 3, 103. 4, 45 Æ 1, 639
agnoſcas 6, 407
agnoſcere vultus 3, 173
agnoſcit 1, 474. 3, 82 347. 6, 193
agnoſco 3, 351. 4, 23. 8, 155. 12, 260
agnoſcunt 2, 423. 5, 576 679. 9, 457 734. 10, 224
agnovere 9, 659
agnovi 12, 682
agnovit 1, 410 492. 3, 180. 6, 452 498. 9, 16. 10, 874. gemitum 10, 843. ſonitum 8, 531 ſtridorem 12, 869
agnum 9, 565
agnus E 1, 8
ago Æ 9 37. 12, 637. capellas E 1, 13
Agragas Æ 3, 703
agreſtem Muſam E 6, 8. uſum G 3, 163

agreſtes *ſubſt.* 1, 41 Æ 7, 504. 8, 349. 9, 11. *dj.* animos 7, 482. divos G 2, 493. nymphas Æ 3, 34
agreſti calamo E 1, 10. certamine Æ 7, 523. gaza 5, 40. honore capitis E 10, 24. palæſtra G 2, 521. ſtramine Æ 11, 67
agreſtia pecora 7, 679
agreſtibus *ſubſt.* G 1, 160. *adj.* pomis Æ 7, 111
agreſtis legio 7, 681. manus 11, 682. pubes G 1, 343
agreſtum *ſubſt.* G 1, 10
agri *gen.* Æ 1, 347. 7, 262. 10, 563 *plur.* 11, 209. G 2, 183
agricola 1, 317 494. 2 513. Æ 10, 8 5
agricolæ *gen.* G 1, 48. *plur.* E 9 61. G 1 101 300 355. 2, 36. 4, 272. Æ 2, 628. 7 521
agricolam G 1, 259
agricolas 2, 459
agricolis 1, 429. 2, 401. Æ 1, 4, 12 453
Agrippa 8, 682
agris, agro, agros, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu*
agunt otia terrâ G 3, 377. Troas *Latinos* Æ 11, 620
aguntur iræ circum 12, 336
Agyllinâ 7, 652
Agyllinæ 8, 479
Agyllini 12, 281
ah! E 1, 15. 2, 60 69. 6, 47 5277. G 2, 252. 4, 526
ahenâ luce Æ 2, 470. *neutr. ſubſt.* 1 217. 5, 102. 6, 218
aheni *gen. ſubſt.* G 1, 296. Æ 7, 463
ahenis falcibus Æ 4, 515 foribus 1, 453. labris 8, 22. nodis 1, 229. ſquamis 11, 487 770
ahenos crateras 9, 165. thoracas 7, 633
Ajacis 1, 45
Ajax 2, 414
ala *ſæpiſſime, ſed nullo ſingulari ſenſu*
aiunt 4, 598
alii *exercitus* 11, 604 868
alacer 10, 729. 12, 337
alacres 9, 231. ſylvas E 5, 58
alacris Æ 1 380. 6, 685
alæ, *plur. de exercitu* 4, 121. 11, 835. 12, 551
alarum Æ 1, 305. 6, 19. 12, 876
alas G 4, 27 106 203. Æ 1, 693. 3, 226. 5, 217. 7, 191 561. 12, 848 869. velorum 3, 520. *exercitus* 11, 730. timor addidit pedibus 8, 224
alatis plantis 4, 259
alba, *nom. fœm.* G 2, 465. Æ 3, 392. 8, 45. *abl.* E 7, 38. Æ 9, 548. *neut.* E 2, 18. G 4, 130. Æ 5, 567. 12, 69
Albâ 6, 766
albæ, *gen.* 9 387
Albæ, *plur.* G 2 91
albam Æ 3, 120. 5, 567
Albam 1, 275. 5, 597. 6, 770. 8, 48
Albanæ, *plur.* 7, 602
Albane 8, 8 643
Albani *plur.* 1, 11. 5, 600. 9, 388
Albanum 6, 763
Albanus 12, 134
albent campi oſſibus 12, 36
albeſcere fluctus, &c. G 3, 237. Æ 7, 528. lucem 4, 586. tractus flammarum G 1, 367
albi *plur.* 2, 146. Æ 3, 392. 8, 45
albis G 3, 82. Æ 5, 565. 7, 667. 9, 49. 10, 575. 11, 681. 12, 164
albo E 2, 41 G 2, 71. 3, 56 Æ 8, 82. 12, 87
albos G 3, 386 Æ 5, 865. 7, 417. 9, 651
Albula 8, 332
album 11, 580
Albunea 7, 83
Alburnum G 3, 147
albus Æ 7, 517
Alcandrum 9, 767
Alcanor 10, 338
Alcanore 9, 672
Alcathoum 10, 747
Alcidæ *dat.* E 7, 61 Æ 8, 219. 10, 321
Alcide, *voc.* 10, 461
Alciden 5, 414. 6, 123 392
Alcides 6, 801. 8, 203 249 256 363
Alcimedon E 3, 44
Alcimedontis 3, 37
Alcinoi G 2, 87
Alcippen E 7, 14
Alconis 5, 11
alebat G 1, 563 Æ 8, 318
Alecto, *nom.* 7, 341 405 415 445 476. *acc.* 324
alendum 3, 50
ales 1, 398. 5, 506 861. 11, 721. 12, 247 355
Alethes 1, 125. 9, 246 307
Alexi E 2, 6 1965
Alexis 2, 56, 73. 7, 55
alga, *nom.* Æ 7, 590. *abl.* E 7. 42
alia aliæ aliam alias alii aliis alio alios aliud alium alius *paſſim ſed nullo peculiari ſenſu*
alibi E 1, 42 G 1, 55
aliena, *abl.* G 2, 67 *neut.* 4, 244 Æ 4, 311. 10, 78 866
alienis G 2, 149
alieno Æ 10, 781
alienus E 3, 5
aligeri agminis Æ 12, 249
aligerum amorem 1, 667
alipedes 7, 277
alipedum equorum 12, 484
aliqua, *adv.* E 3, 15
aliquæ 6, 60
aliquam 3, 73. 6, 55 Æ 1, 467. 2, 675
aliquando 8, 200 602
aliquis 6, 719
aliquem 7 770. 2, 578
aliquid E 2, 71 Æ 2, 81. 9, 180. 10, 86 547
aliquis 2, 48. 4, 625. 6, 864
aliquod 2, 89
aliquot E 1, 70
alis 6, 81 G 1, 382. 4, 82 Æ 1, 401. 4, 180 240 252. 5, 515 657. 7, 403 476. 9, 14. 11, 756. 12, 866. alis fulminis 5, 319. nox tellurem amplectitur 2, 369. allapſa ſagitta 9, 578 12, 319
alit Africa viros 4, 38. *Dido* vulnus venis 4, 2. *Jupiter* fœtus G 2, 327. ſpiritus aſtra 6, 726. ſucceſſus hos Æ 5, 231. tellus *florem* 11 71. herbas G 2, 251. *vitula* fœtus E 3, 30
aliter *quindecies*
alitibus 9, 486. 10, 559
alitis *verb.* G 1, 22. *nom.* Æ 8, 430. 12 862
alitur G 3, 454
alituum Æ 8 27
allabi 10, 269. allabi rates 8, 108
allabimur 2, 131 569

allabitur Æ 6 2. 9, 474. 10, 292
allapſa 9 578. 12 319
allia E 2 11
Allia Æ 7 717
alligat G 4, 480 Æ 1, 173. 6 439
alloquere 4 226. 8 123
alloquitur 1. 233 598. 4 8. 222. 5, 780. 6, 341. 8, 372. 10, 228 860. 11, 821. 12, 792
alloquor E 8, 20 Æ 6, 466
alludens 7 117
alluit G 2, 158 Æ 8, 149
alma G 1, 1 Æ 1, 310 622. 2, 591 664. 3. 311. 6, 74 117 197. 7. 644 774. 8, 455 10, 215 220 252 332 439. 11, 557
almam 11 182
almis G 2 233
Almon Æ 7 532
Almonem 7 575
almum E 8, 17. Æ 5, 64
almus G 2 330
alni 2 110
alnos E 6, 63 G 1 136
alnus E 8, 53. 10, 74 G 2, 451
Aloidas Æ 6 582
Alpes G 1, 475 3, 474 Æ 10, 13
Alphea G 3 180
Alpheæ Æ 10 179
Alphæum G 3. 19 Æ 3, 694
Alpheſiboei E 8 1
Alpheſiboeus 5 73 8, 62
Alpina Æ 8 661
Alpinas E 10 47
Alpini Æ 4 442
Alpinis 6 830
Alſum 12 304
alta altæ altam altas alti altis alto altorum altos altum altus, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altaria E 1, 44 5, 668 64 74 105 G 3, 490 Æ 2. 515 550. 4, 145 517. 5, 54 93. 7, 71. 8, 285. 11, 50. 12, 174
altaribus E 7 211
alter altera alterius alterum, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu*
alterna G 3, 192 Æ 3, 59. 5, 14 376. 6, 121. 11, 426
alternantes G 3 220
alternanti 4 287
alterni 12 233
alternis E 3, 59. 7 18, G 1, 71 79
alternos E 7, 19 Æ 3, 423. 5, 584. 8, 639
altior altius, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altiſſima 8 234
altricem 3 273
alvearia G 4 34
alveo Æ 6, 411. 7, 33 303. 9, 32
alveus G 1 203
alumno Æ 6, 877 11, 33
alumnum 6, 505
alvo G 2, 453 Æ 2, 401 6 516 9, 152. 12, 273
alvum G 3, 427. 4, 94 Æ 2, 51
alvus G 3. 80 Æ 10, 211
ama 5 163
amabat E 2 52
amabit 5, 67. 7, 63
amans Æ 4 101
amant E 3, 59. 8, 108 C 3, 396
amantem G 4, 488 Æ 1, 356. 4 296 370 479
amantes E 8, 26 G 3, 218 315 4, 124 Æ 4, 211 520
amanti 4, 429. 6. 526
amara E 10 5 G 2, 86 238
amaracus Æ 1 697
amaræ E 6 62
amaras 1 79
amare *verb.* G 3, 186 Æ 3, 134 *nomen voc.* 10, 900
amari *verb.* E 5 89
amarior 7 41
amaris G 1, 120. 2, 314 Æ 10, 591. 11, 337. 12, 766
amaro E 6, 68 Æ 4, 203. 12, 588
amator G 2 247
amaros E 3 110
amarum G 4 431
Amarylli E 1, 37. 8, 77 78 101
Amaryllida 3, 5. 9, 22
Amaryllidis 2, 14. 3, 81
Amaryllis 1, 31. 2, 52
Amaſene Æ 7 685
Amaſenus 11 547
Amaſteum 11 673
amat L 3, 84 88. 5, 61. 7, 63 G 2, 113
Amatæ Æ 7, 343 401 581. 9, 9, 737. 12. 56
Amatam 12 71
Amathus 10 51
amati 10 189
amavit E 5, 52 Æ 6, 129
Amazon 11 648
Amazones 11 660
Amazoniam 5 311
Amazonidum 1 494
ambæ ambas ambo ambobus amborum ambos *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
ambages G 2, 46 Æ 1, 341. 6, 29 99
ambeſa 5 752
ambeſas 3 257
ambigam 5 655. 8, 581
ambig am 1, 665. 3, 180
ambiguas 2 99
ambiguum 5 326
ambiit 10 243
ambire 4 283. 7. 333
ambit 6 550
ambroſiæ G 4, 415 Æ 1, 407. 12, 419
ambuſta 12 301
ambuſtum 12 298
Amello G 4 271
amem 2 486
amens Æ 2. 314 321 745. 4, 203 279. 7, 460. 9, 424 478 10, 681. 12, 622 242 776
Amerina G 1 265
amentaque Æ 9 665
amica 2 255
amice 6 507
amici 1, 400. 2, 93. 5, 337. 359 719 896. 6, 149. 8, 172
amicis 2, 147 372. 5, 41 770. 8, 125. 10, 467
amicitiæ 11 321
amicitiam 7 546
amico 3 463
amicos G 4, 115 Æ 5, 57. 11 109
amicti 1 520
amictu 1, 416. 3, 405 415 7, 669. 8 33. 11, 77. 12, 401 885
amictum 5 42
amictus G 3, 563 Æ 6, 301. 12, 602
amicum Æ 1, 614. 2, 735. 3, 82. 5, 452. 9, 198 389 430 444 774
amiſit G 2, 198. 3, 227 Æ 8, 332
amiſſa G 3, 70 Æ 5, 519 795. 11, 868. 12, 236
amiſſæ 3 341
amiſſam 2. 741. 4, 375
amiſſi 11 272
amiſſus G 4, 318 Æ 1, 255 478. 5, 99
amiſſo G 2, 213 Æ 5, 867
amiſſos G 4, 512 Æ 1, 221. 2, 148
amiſſum 5 614 814
Amiterna 7 710
Amithaonius G 3 550
amittebat Æ 5 853
amittet 11 409
amitto 2 710

Ammone 4, 198
amne 11, 457
amnem E 5, 25 G 1, 141. 3, 37 4, 362 Æ 3, 694. 6 318 474 705. 7 792. 8, 58 204 236 597. 9, 245. 11, 562. 12, 417
amnes G 1, 479. 2, 187 485. 3, 2 554 4, 233 Æ 4, 164. 5, 634. 807. 6, 671. 11, 298. 12 524
amni G 1, 203. 1, 447 Æ 8, 473 549. 9, 469. 11, 316
amnibus 8, 71. 6, 30
amnis G 1, 115. 3, 522. 4, 293 319 273 Æ 2, 496. 6, 550. 7, 465 701 728. 8, 64 240. 9, 124. 10, 199 806. 11, 405
amo E 3, 78
amœna E 5, 734. 6, 638
amœno 7, 30. 8, 31
amomum E 3, 89 4, 25
amor amore amorem amores amori amoris amorum, *sapiss. sed nullo peculiari sensu.*
Amphion E 2, 24
Amphryſia Æ 6, 398
Amphryſo G 3, 2
Amphitryon adæ Æ 8, 103
Amphitryoniades 8, 214
ampla 1, 729 2, 310. 4, 95
amplectens 10, 523
amplecti G 2, 42
amplectitur Æ 8, 369
amplector 3, 551
amplexa 4 686
amplexæ G 2, 367 Æ 2 490 517
amplexi Æ 2, 218
amplexu 6, 698. 8, 388 568
amplexus E 3, 45 Æ 1, 691. 2, 214. 3, 607. 5, 86 531. 8, 124 405
amplis 3, 353
ampliùs E 3, 105 G 4, 503 Æ 1, 687. 3, 192 260 5, 8. 9, 426 519 11, 808. 12, 680
amplum 6, 443
Amſancti 7, 565
Amyci 1, 225. 5, 373
Amyclæi G 3, 86
Amyclæum 3, 345
Amyclis Æ 10. 564
Amyco 10, 704
Amycum 9, 772. 12, 509
Amyneæ G 2, 97
Amynta E 3, 74
Amyntæ G 2, 97
Amyntas E 2, 35 39. 3, 83. 5. 8 15 18. 10, 37 38 41
an, *passim, sed nullo singulari sensu.*
Anagnia Æ 7, 684
anceps 4, 603. 10, 359
Anchemolum 10 389
Anchiſa 3, 475. 5, 244 424. 6 332 331. 7 152
Anchiſæ 1, 621 4, 351 427. 5, 31 99 535 652 664 723. 8 156. 9, 647. 10, 534
Anchiſen 2, 597 747 3, 82, 179. 7, 10. 5, 614. 6, 670. 7, 134
Anchiſeo 5 761
Anchiſes 2, 687. 3, 9. 263 473 523 529 558 610 6, 679 713 723 752 854 867 888 897. 7, 123 245. 8, 163. 12 830
Anchiſiade 6 126 348
Anchiſiades 5, 407. 8, 521 10 250 822
anchoram 1, 173. 3, 277. 6, 4 981
ancile 7 188
ancilia 8 664
ancipitem 5, 589
ancipites 5 654
ancipiti 3 47. 7 525
Ancas 6 815
Androgei 2 392
Androgeo 6 20
Androgeos 2 371 382
Andromache 2, 456. 3, 303 319 482
Andromachen 3 297
Andromaches 3 487
aneti E 2 48
anfractu Æ 11 522
angit G 3, 497 Æ 8. 260
Angitiæ 7 759
anguem 2, 379. 7, 346
angues G 3, 338. 4, 482 Æ 2, 204 6, 572. 7, 450 658 8, 289 437 697
anguibus 7, 561
anguis E 3, 93. 8, 71 G 1, 244 295. 2, 154. 3, 425 Æ 5, 84. 8, 300
anguſtata 2, 332 3 685. 11, 309
anguſtæ 11 524
anguſtam G 4 226
anguſti 4, 296 & 3 411. 8, 366
anguſtis G 3, 390
anguſto 4 83 Æ 3, 19. 4, 405
anguſtos G 4, 35
anguſtum 1, 380
anguſtus 2 75. 4, 200
anhela 3 497
anhelans Æ 10 837
anhelanti 5 254
anhelat 8 421
anheli 12 790
anhelis G 1, 250, 2, 135 Æ 5, 793
anhelitus 5, 199 432. 9, 814
anhelum 6 48
Aniena G 4 369
Anienem Æ 7 683
aniles 7 416
anili 4 641
anima animæ animam animarum animas, *passim, sed nullo singulari sensu*
animadverſis G 2, 259. 3, 123
animalia E 6 41 G 4, 309 Æ 3, 147. 9, 224
animi animis animo animorum animos animum animus, *sapiſſimè, sed nullo singulari sensu.*
animoſa Æ 12 277
animoſi G 1 441
animoſum 3 81
Anius 3 80
Anna 4, 9. 20 31 421 500
annales 1 377
Annam 4 634
anni annis anno annos annum annus, *passim, sed nullo singulari sensu.*
annoſa 6 282
annoſam 4, 441. 10, 766
annua G 1, 216 338 Æ 5, 53 8, 173
annue G 1, 40 Æ 9, 625
annuerint 11 20
annuerit 12 187
annuis 1 354
annuit 4 128. 9, 106. 10, 115 11, 797. 12, 841
annuus 5 46
anſa E 6 17
anſas 3 45
anſer 9, 36 G 1, 115 Æ 8, 655
Antæus 12 443
Antandro 3 6
Antea 1 185 514
anteferam 4 371
anteirent 12 84
antennæ 7 631
antennarum 3 549
Antenor 1 245
Antenoridas 6 484
antes G 2 417
antetulit Æ 6 677
anteveni G 3 71
antevolans Æ 9 47
antevolant 12 455
Anthæum 10 561
Anthorem 10 778
Antigenes E 5 89
Antiphatem Æ 9 696
antiqua 1, 16 379 535 630. 2, 188 464 714. 3, 164. 4, 312

633. 5, 6881 7, 178 365. 11. 540
antiquæ G 2, 174 Æ 1. 646 2, 742
antiquam 2, 137 626. 3, 96 342. 6. 179. 10, 688
antiquas G 2, 209 Æ 2, 635
antiqui 4. 458. 11, 253 851. 12, 347
antiquis 3, 131. 10, 719
antiquo G 3, 332 Æ 7, 38
antiquos E 9 46 G 2, 157
antiquum Æ 3, 15. 4, 431. 5, 608. 6, 580 648. 9, 266 647. 12, 897
antiquus 11. 316
Antonius 8, 685
antra G 4 429 Æ 8, 419
antris G 4 559
antro E 1, 76. 5, 19. 6. 13. 9, 41 G 4, 44 152 Æ 1, 56. 3, 431 446 617 641. 6, 77 99 262 400 418 423. 8, 217 254 630
antrum E 5, 6 Æ 1, 170. 3, 631. 6, 11 42 157. 8, 451
Anubis Æ 8, 698
anus 7 419
anxius 9, 89
Anxuris 10, 545
Anxurus 7, 799
Aonas E 6. 65
Aonia 10, 12
Aonio G 3. 11
aper E 5. 76 G 3, 348 Æ 10, 708
aperire 3, 206. 11, 884
aperiret 2 60
aperit G 1. 217 Æ 1, 111 150. 2, 246. 6. 12 406. 7, 448 565. 10, 864
aperitur Æ 3, 275. 8. 681
aperta G 1, 393. 3. 194 Æ 11, 360
apertas 10, 13. 11, 748
apertis 7, 522. 8 585. 9, 25
aperto G 2, 280 Æ 1, 159 398. 6, 262. 8 523. 11, 493. 12, 333 353 450
apertos G 2, 112 E 11, 904
apertum 1, 591. 10, 324. 11, 666
apes E 5, 76. 10, 30 G 2, 452. 4. 177 285 556 Æ 1, 434. 7, 64. 12, 588
apex 2, 683. 10, 279
Aphidnum 9, 702
apibus E 1, 55 G 1 4. 2, 213. 4. 8 37 139 149 197 220 251 318 534
apicem Æ 4, 246. 7, 66. 12,
apices 8, 664
apio E 6, 69 G 4, 121
Apolline Æ 10. 171
Apollinis 2, 430. 3, 79. 12, 516
Apollo E 3, 104. 4, 10 57. 3. 35. 6, 64. 10, 21 G 4, 7 323. Æ 2, 121. 3, 119 154 162 251 275 395 434 479. 4, 144 343 376. 6, 101 344. 7, 241. 8, 336 704. 9, 638 649 654. 10, 875. 11, 785 12 393 405
appareat 9 147. 10 453. 11, 117
apparent G 3, 353 Æ 1, 122. 2, 422 484 622. 3, 193. 11, 615. 12, 849
appare E 9, 60 G 1, 484 Æ 8, 17
apparet G 1, 404 Æ 2, 483. 3 270 531 701. 8, 557
apparuit 8, 241. 10, 579. 12, 576 941
appellabunt 5 718
appellat 5, 540
Appenninicolæ 11, 700
Appenninus 12 703
appetit 11, 277
applicat 1, 620. 12, 303
appone G 4, 280
apponere Æ 4, 602
aprima G 2, 134
appulit Æ 1, 381. 3, 338 705 7, 39
apri E 7. 29 Æ 1, 328
apricis 9, 49 G 2, 522 Æ 5, 128. 6, 311
apros E 2, 59. 3, 75. 10, 56 G 3, 411
aprum Æ 4, 159
aptans 2, 672
aptant G 4, 74 Æ 5, 753
aptantur G 1, 172
aptarat Æ 9, 305
aptare G 2, 359 Æ 1, 556, 3, 472. 5, 247. 10, 131
aptat 8, 80. 9. 346. 10, 588 11, 8. 12, 88
aptemus 8, 390
aptent 4, 289. 10, 259
aptius G 2, 234
aptos 3, 168
aptum Æ 4 482. 6, 797. 11, 202
apud *sæpissime, sed nullo singulari sensu.*
aqua aquæ aquam aquarum aquas aquis, *passim occurrunt, sed multo peculiari sensu*
aquantur G 4, 193
aquarius 3, 304
aquila E 9, 13 Æ 11, 752
Aquilo G 2, 404
Aquilone 1, 460 Æ 1, 105. 5, 2. 7 361
Aquilonem G 2, 113
Aquiloni 2, 261
Aquilonibus 2. 334 Æ 1, 395. 3, 285. 4, 310
aquosæ E 10, 66 Æ 8, 429
aquosum 9, 671
aquosi G 4, 234
aquosus Æ 4, 52
ara G 1, 299 Æ 2. 13. 7, 764 12, 298
Arabs 8, 700
Arabis 7, 605
Arabum G 2, 115
Aracyntho E 2, 24
aræ G 4, 276 379 Æ 1, 421. 2, 129 155 514. 3, 63. 4 509 676. 5, 639. 8, 179 718
aram E 1, 7. G 2, 395. 3, 486 Æ 2, 223 425. 6. 177. 8. 186 271 337. 12 219
arando G 2, 214, 239
arandum Æ 2, 780. 3 495. 4, 212
aranea G 4. 274
arant Æ 3, 14. 7, 798
Ararim E 1, 63
aras *bis & tricies*
arat G 2, 224 Æ 7, 417
arator E 3, 43. 4, 41 G 1, 261. 2, 207. 3, 517. 4, 512 Æ 10, 804
aratra E 2, 66 G 3, 50 519
aratri 1, 19 162 170 Æ 7, 635
aratris G 1, 213. 2, 189. 3, 62 Æ 7. 539
aratro G 1, 45 98 494 507. 2, 513 Æ 5, 755. 9, 435
aratrum E 6, 51
Araxes Æ 8, 728
arbor G 4. 142
arbore E 1, 38. 3. 60. 7, 54 G 1, 262. 2, 76 200 470. 3, 256 353. 4, 557 Æ 4. 485 504. 6, 136 141 187 203. 10, 207
arborei fœtus G 1, 55
arboreis cornibus Æ 1, 194
arboreum telum 12, 888
arboribus E 3 81. 5, 32. 10, 54 G 1, 444. 2 9. 82 116 267 278. 4, 560 Æ 1, 315 2 300 3, 139 230. 6, 178. 8, 96. 12, 454
arboris G 2, 124. 3, 233. 4, 44 Æ 7 108. 10 835. 12, 105
arbos E 3, 56 G 2, 57 66 81 111 150 290. 4, 24 Æ 3, 27 6, 206. 12, 210

arbuſta

Arbuſta E 1,40 2 13.4,2.5 64 G 2, 416. 3, 328 Æ 10 363
arbuſtum 3. 10
arbuta G 1, 148.2 520.3,301. 4, 181
arbuteæ crates 1, 166
arbuteis virgis Æ 11, 65
arbutus E 3. 82. 7, 46 G 2,69
Arcada Æ 12, 512
Arcadas 8. 518. 10. 364, 397. 11, 395
Arcades E 7. 4 26. 10, 31. Æ 8, 51 352. 10, 491. 11, 93 142 835. 12, 231 281
Arcadia E 4, 58 Æ 5, 299
Arcadiæ E 10, 26 G 3, 392. Æ 8, 159
Arcadibus 10, 452
Arcadii G 4, 283 Æ 8, 573
Arcadio 10, 425. 12, 272
Arcadis 11, 835. 12, 551
arcana 1, 266. 6, 72. 7, 123
arcanos 4. 432
Arcas 8, 102, 129. 10. 239
arce 1, 60. 2, 33 41 245 322. 3. 531. 4. 410. 6 17 519 830.7,70 81.10,805.11,400
arceat 11, 826
arcebant 2, 406
arcebat 1, 35
arcebis G 3, 155
arcem Æ 1, 254 370 428. 2, 226 315 760. 3, 134, 336. 8, 98 657
arcens 9, 583
arcent G 3, 131. 4, 168 Æ 1, 439
arcentis 9, 581
arcentur 7, 879
arceret 1, 304
arces E 2,61 G 1,240. 2,555.4, 461 Æ 1, 24 302 424.2 615 3, 491 553 4 234 260 347. 6,9,774 783. 7, 61 364 696. 8, 375. 11, 477 12, 698
arceſſere G 4, 224 Æ 6, 119
arcet 5. 742
arcete 8, 73
Archetium 12, 459
Archippi 7, 752
arcibus G 2, 172 Æ 10, 12
arcis 2, 166 319. 8, 313 652, 9, 151
Arcitenens 3, 75
arcta 2, 146
arctis G 4, 297
Arcton 1, 138
Arctos 1, 246 Æ 6, 16
Arcturi G 1, 204
Arcturum 1, 68 Æ 1, 748 3, 516
arcu Æ 5, 507 513 6, 803.11, 654
arcum E 3, 12 Æ 1, 191, 322. 3, 533. 5, 521 609 658. 8, 704. 9, 15. 11, 575. 12,815
arcus G 1,381. 2 26 448 Æ 5, 88 500. 7, 164. 9, 631 665. 10, 169. 11, 652 774 874
ardea G 1, 364 Æ 7, 411 631. 9, 738 12. 41
ardebant G 3 512. 1,517 485
ardebat E 2. 1. 5, 87 G 4 426 Æ 4, 262 8, 163. 11, 782
ardemus 2, 105
arde G 1. 34 4 91 Æ 2, 41 529. 5, 277 456. 6 5 130. 9 421. 10 514 689
ardent G 3, 490 Æ 2, 316. 11, 602
ardente G 1, 391 Æ 7 244
ardentem G 4 384 Æ 6,467.7, 142 345. 9 198 535 652 703 760 10. 262. 12 55 732
ardentes G 3,46 505 564 4,99 451 Æ 1, 427 476. 2. 210 734. 5, 637 648. 7 481. 9, 568. 11, 200. 12, 670
ardenti E 2, 13 E 10, 552
ardentia 2, 405
ardentibus 4. 482. 6. 254 797
ardeſcit 1. 717, 11, 607
ardet 1, 495. 2 311. 4, 101 281. 7, 623 9, 66. 10, 270 12, 3 71 325
ardor 4, 581 7, 393. 11, 786
ardore G 3, 432
ardorem Æ 9 184
ardua G 2, 67. 3, 58, 79 291 315 Æ 3, 271 665. 4, 246 5, 428 695 831. 6, 515. 7, 161 512 562. 8, 221, 417. 11, 513. 12, 715 892
arduus G 1,240, 324. 2,145. 3, 439 Æ 2 328 475. 3, 619 703. 5,278 479 567. 7,624. 8, 299 685. 9 53. 10, 3 102 197. 11, 638 754. 12, 789
area G 1, 178 192 293. 3.133
arebant 4, 427 Æ 3, 142
arena G 1, 114 389.3. 195 234 493. 4. 91 Æ 1, 176.4, 620 5, 336 374 423 871. 6, 316 643. 7, 31. 9, 589. 12, 106 276 340 382 741
arenæ G 1, 105 2, 106. 3,110 Æ 1 116 544. 3, 38 557. 5, 34. 9. 716
arenam E 3,87 G 2, 70. 3,241 Æ 6, 297. 9, 629, 11, 626
arenis G 2, 232 3. 350
arenis 2, 139 Æ 1, 111
arenoſum 4 257
arentem 3, 350. 12, 522
arentes G 3, 555. 4, 263
arentia 1, 109
arentibus 2, 337
aret E 7, 57. 10, 67 G 3, 501
Arethuſa E 10,1 G 4, 344 351 Æ 3, 696
argenteus 8, 655
argenti G 2, 165. 3, 449 Æ 1, 363. 5,112 248. 10 527 531
argento Æ 5, 267 307. 7,634. 8, 672. 9, 263 357
argentum 1, 597 644. 3, 466
Argi 8, 256
argilla G 2 180
Argileti Æ 8, 345
Agiripam 11, 246
Argis 1, 28 289. 2, 178.7,286 10, 779
Argiſque G 2, 99
Argiva Æ 2, 254. 7, 682 794 11, 243
Argivæ 1, 255. 3, 547
Argivum 1. 44. 2. 394. 5,672
Argo E 4, 34
Argolica Æ 5, 314
Argolicas 2, 55. 3, 283
Argolici 3, 637. 8, 374
Argolicis 2, 177
Argolico 5, 52
Argolicos 10, 56
Argolicum 9, 202
Argos 2, 95 326. 6, 838. 10, 782
argue 11, 384
arguerim 11, 164
arguerit 9, 282
arguet 11, 393
arguit 4 13
argumentum 7, 791
Argus 7. 791
arguta E 7, 1 24 G 1, 377
arguta 1, 143
arguto 1, 294 Æ 7, 14
argutos E 9, 36
argutumque 8. 22 G 3, 80
arida 1, 79 289. 3, 197 453 Æ 1, 179. 5, 200
aridus G 1, 357. 4, 98
aries E 3.94.4.43 G 3,387 446
arietat Æ 11, 890
ariete 2, 491. 7, 175. 12, 705
Arion E 8. 56
aris G 2, 380. 3, 160 Æ 1, 53. 2, 351 574. 3, 118 231 404. 4, 453. 5, 762. 9, 406. 12, 171 234 192

Arisba Æ 9, 264
ariſta Æ 4, 28 G 1, 8
ariſtæ Æ 7, 720
Ariſtæa G 4, 350
Ariſtæo 4, 437
Ariſtæus 4, 317 355
ariſtas E 1, 70 Æ 7, 809
ariſtis G 1, 111 220 248. 2,
Aritia Æ 7, 762 (253
arma & armis; *paſſim occurrunt, ſed nullo peculiari ſenſu.*
armantur 3, 540
armare 7, 335. 8, 397. 9, 773 10, 140
armari 4, 299. 7. 429. 11 461
armat 2, 395. 7, 648 9 11. 10, 204 398. 11, 682
armata 6, 228
armatam 4, 472. 12, 857
armatas G 1, 255
armate Æ 9, 115
armati 7. 748. 8, 490 595 640 9, 46 308 678
armato 2, 20. 6, 880. 11, 516
armatos 2, 328 485
armatum 3, 517. 6, 516
Armenias E 5, 29
armenta 2, 23. 4, 22. 6, 46 60 G 1, 355 483. 2, 144 195 201 329. 3, 129 150 155 162 352. 4, 223 395 Æ 1, 189. 2, 499. 3, 220 540. 7, 486 539. 8, 214 360. 11, 494. 12, 688 719
armentalis 11, 571
armentarius G 3, 344
armentis 3, 286
armento 3 71
armet Æ 10, 165
armiger 2, 477. 5, 275. 9, 5 4 648. 11, 32
armigerum 9, 330
armipotens 6, 500. 9, 717. 11, 485
armipotentis 2 425. 6, 831
armiſonæ 1, 544
armo *nom.* G 3, 86 Æ 10, 894
armorum G 1 474 Æ 2, 301 411. 6, 654. 9, 517. 11 523
armos 6, 881. 10, 711. 11, 497 644
Apri 11, 428
Apris 10, 28
Apros 11 250
arrecta 2, 206. 5, 138
arrectæ G 3, 105 Æ 4, 280 5, 643. 11, 452. 12, 731 868
arrectas 12, 618
arrecti 1, 583
arrectis 1, 159. 2, 303. 9, 465 11, 496 754
arrecto 11, 639
arrectos 9, 317
arrectum 10, 892
arrectus 5, 426
arrepra 10, 298
arrepto Æ 11 459
arrexere 12, 251
arrexit 10, 726
arripe 3, 477. 9, 13
arripit 9, 564
arripuit 10, 595. 11, 531
ars 12, 539
arſere G 1, 488 Æ 2, 272
arſerit 2, 581. 7, 644
arſiſſe 10, 567
arſit 5, 525
arſuras 11, 77
arte G 4, 6 294 Æ 1, 643. 2, 15 152 195. 5, 270 442 705 7, 477 755. 11, 760. 12, 427 874 892
artem G 1, 121. 4, 315 Æ 5, 484 521. 8, 143. 10, 135. 12, 632
artes G 2, 133 145. 4, 52 3, 101 549 Æ 1, 661. 4, 493. 6, 663 852. 7, 338. 11, 714 12, 393 397
artificis 2, 125. 11, 407. 12, 210
artificum 1, 459
artis G 2, 174. 4, 440 Æ 2, 106. 6 772. 8 377
artus E 6, 78 G 3, 84 457 483 514. 4, 190 Æ 1, 177. 2, 172 215 253. 3, 511 627 4, 336 385 695. 5, 199 432 857. 6, 726 732 7 446 458. 8, 457. 9. 433 490 753 814. 11 424
arva E 1 3 G 1, 21 82 95 104 110 125 507. 2, 263. 331 353 438. 3, 201 475. 4, 518 Æ 1, 250 573. 2, 209 498 781. 3, 171 418 496 500. 4, 236 311. 5, 82 215 6, 60 477 744 793. 7, 45 662 682 696 739. 8, 551 695. 9, 100 135. 10, 78 404
arvina 7, 627
arvis E 5, 33 G 1, 99 150 316. 2, 180 341 422 3, 75 Æ 3, 35 136. 4, 39 355. 5, 702. 7, 537 736 799. 8, 38 605. 10, 183 300 390 473 590. 12, 4 237 681 898
Arviſia vina E 5, 71
arundine 6, 8. 7, 12 G 2, 15 Æ 5, 544. 10, 205. 12, 387
arundines 10, 710
aruodineis G 4 265
arundo 2, 414. 4, 487 Æ 4, 73. 5. 525. 7, 499. 8, 34
Aruns 11, 759 784 806 814 864
Aruntem 11. 853
arvo E 3, 100 G 2, 24, 3, 136
arvorum 2, 1 177. 4, 559 Æ 8, 601
aruſpex 8 498 11, 736
arx 2, 56
Aſcanio 1, 650 663 695. 3, 484. 4, 234 5, 548. 7, 522. 8, 550 659. 9, 649
Aſcanium G 3, 270 Æ 2, 666 747. 4, 84 274 602. 9, 646 662. 10, 47 605. 12, 433
Aſcanius 1, 271. 2, 598 652. 3, 339. 4. 156 354. 5, 75 597 667 673. 7 497. 8, 48 9, 258 592 636. 10, 236. 12, 168
aſcendebant 1 423
aſcendere 9, 507
aſcendêre 12, 144
aſcendimus 3, 293
aſcendiſſet 2, 192
aſcenſu 2, 303
aſciverit 11, 472. 12, 613
Aſcræo E 6, 71
Aſcræum G 2, 176
aſelli 1, 273
Aſia 1, 383. 4, 343 Æ 1, 389. 7, 701. 11, 266
Aſiæ G 2, 171. 3, 30 Æ 2, 557. 3, 1. 7, 224
Aſiam 2, 193. 10, 91
Aſilas 9 571. 10, 175. 11, 620. 12, 127 550
Aſilo G 3, 147
aſpectabant Æ 5, 615
aſpectans G 3, 228 Æ 6, 186. 10, 251
aſpectat 1, 424. 10, 4. 12, 915
aſpectu 1, 617. 3, 597. 4, 279 6, 465. 11, 699
aſpectus 4 348. 9. 657
aſper E 3, 89 G 3, 149 434. 4 245 277. 7 647 729. 8, 318 330 365. 9, 62 794
aſpera E 10, 49 G 1. 152. 2, 413. 3, 57 384 503 Æ 1, 383 295. 2, 96 110. 4, 526. 5, 26

5, 267 730 766 6, 351 360 882 7, 505 9, 263 667 11, 635 664 902 12, 124
asperat 3 285
aſperge G 4 62
aſpergere 3 419
aſpergine Æ 3 534
aſpernabere G 1 228
aſpernanda Æ 11 106
aſpernata G 3 393
aſperrima Æ 1. 18 11, 319
aſperſa 3 625
aſpexit 12 134
aſpice E 2, 66 4, 50 5, 68, 105 9 58 G 2, 114 4, 2 Æ 1, 397 530 2, 604 690 6, 771 788 825 855 8, 190 385 10, 481 11, 374
aſpicere 12 151
aſpiceres 8 650
aſpiceret 12 642
aſpiciam 2 786
aſpiciebat 7 218
aſpicies 2, 596 3, 443 6, 155 375 11, 56
aſpiciet 2 578
aſpiciamus 2 285
aſpicio E 7, 8 Æ 2, 569 9, 481
aſpicis 4 208
aſpicit E 4 372 2, 101 9, 209 10, 782 12, 558
aſpiciunt G 4 555 Æ 4 664
aſpirans 1 698
aſpirant 7 8
aſpirat 2, 385 5, 607 8, 373 12 352
aſpirate 9 525
aſportare 2 778
aſpris 2 379
Aſſaraci G 3 35 Æ 1 284 6, 778 9, 259 643 10 124 12, 127
Aſſaracuſque 6 650
aſſenſere 2 130
aſſenſu G 3 45 Æ 7, 615 10, 97
aſſervabant 2 763
aſſidua E 7 50
aſſiduè 2, 4 G 2, 374 441 Æ 4, 248 8, 55
aſſiduis G 1 255 Æ 4 447
aſſiduo 5, 866 7, 12 9, 245 808
aſſiduum G 2 149
aſſimilis Æ 6 603
aſſimulat 10 639
aſſimulata 12 224
aſſiſtens 10 490
aſſiſtit 11 710
aſſiſtunt 12 798
aſſuerint ſervitio G 3 168
aſſueſcant 2 361
aſſueſcat Æ 8 517
aſſueſce G 1 42
aſſueſcite Æ 6, 832 8, 174
aſſueta G 2 472 Æ 7, 746 806 9 607
aſſuetæ 7 33
aſſueti 5, 301 9, 511
aſſuetis 9 618
aſſuetum G 2 168 Æ 7 487
aſſuetus G 3 418 Æ 7, 490 9, 201 11, 495
aſſulibus 5 442
aſſurgat 11 284
aſſurgens G 2 160 Æ 1 539 10 208
aſſurgenti 9 348
aſſurgentis 10 797
aſſurgere G 3 109
aſſurgis Æ 10 95
aſſurgit G 2, 98 3, 355
aſſurgunt Æ 4, 86 12, 494
aſſurrexerit 6 67
Aſſyrio veneno G 2 465
Aſſyrium E 4 25
aſt Æ 1, 50 120 2, 467 634 3, 330 410 4, 488 5, 509 676 6, 316 7, 308 395 9, 162 727 10 120 173 743 11 293
aſtabant 7 181
aſtabat 5, 478 12, 93
aſtans 2 328
aſtant 1, 156 9, 677 12, 133
aſtantem 10 88
aſtantes 3 677
aſtantibus G 3 545
aſtare Æ 3, 123 150
aſtat 7 72
aſtitit G 4 319 Æ 1, 305 3, 194 4, 702 5, 10 6, 17
Aſtyanacta 2 457
Aſtyanactis 3 489
aſto 2 303
aſtra E 5, 23 51 G 1, 232 Æ 2, 460 3, 158 567 4, 352 5, 25 853 6, 725 7, 99 272 9, 76 641 12, 893
aſtringis G 1 91
aſtris 1, 440 3, 156 Æ 1, 291 5, 5 7 838 8, 59
aſtro G 1 218
aſtrorum Æ 3, 585 8, 590 9 405
aſtrum E 9 47
aſtu Æ 10, 522 11, 704
Aſtur 10 180
aſylo 2 761
aſylum 8 342
at, atquē, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
atavi 7 474
atavis 7 56
atavos 12 529
ater G 3, 221 507 Æ 1, 515 2, 272 3, 33 4, 633 7, 466 9, 239 11 646 12, 591
Athamas 2 262
Atheſim 9 680
Atho G 1 332
Athos Æ 12 701
Atina 7 630
Atinas 11, 869 12, 661
Aty 5 569
Atys 5 569
Atlantide 8 135
Atlantides G 1 221
Atlas Æ 1, 745 4, 481 6, 769 8, 136 140
atqui G 3 526
atra 1, 243 2, 130 4, 407 Æ 1, 93 2, 360 516 5, 512 693 721 6, 272 429 602 866 7, 214 329 525 801 8, 258 262 9, 36 105 10, 114 11. 28 876
atræ G 1, 275 Æ 4, 570 6, 664 12, 335
atram G 2 208 3, 430 Æ 3, 572 5, 666 10, 730
atri 6, 127 240 9, 700 10, 603 19, 923
atria 1, 730 2, 483 518 4, 666 7. 379 12 474
Atridæ 2, 104 415 9 602
Atridas 1, 462 2, 500 9, 138
Atrides 11 262
Atridis 8 130
atris G 1, 129 236 323 Æ 1, 64 4, 248 384 472 6, 215 240 576 9, 74 10, 264 11, 186
Atro 2, 221 3, 28 622 626 5, 19 6, 132 7, 465 8, 219 9, 333 472
Atronium 10 753
atros 4, 687 5, 2 8, 198
attox G 1, 408 Æ 1, 666 9, 420
atrum 1, 169 7. 565 9, 719 11. 523 12, 459
attactu 7 350
atterat G 4 12
attigerat Æ 10 659
attigerint 6 829
attigeris 4 568
attigit E 5, 26 Æ 1, 741 7, 662
attingere G 3, 562 Æ 5, 797 9 558
attollat

INDEX

attollat E 5 364
attollens 1, 358. 4, 690. 5, 278 847. 6 607. 8. 731
attollentem 2 381
attollere 2, 185. 3, 134 205. 4 688. 7, 173. 8, 32. 9, 321 . 11 130
uttollet 4 49
attolli 5 829
attollit 3, 552 554. 4, 176. 5, 452. 7, 561 10, 856. 12, 4
attollitur 5 127
attollunt G 4 217 Æ 9 682
attolluntur 9 714
attondens G 2 407
attondent E 10 7
attonitæ E 5, 659. 6, 53. 7, 580
attoniti G 3 545
attonitis Æ 5 529. 7 814
attonitus G 2 508 Æ 3 172. 4 282. 12 610
attractus G 3 505
attraxerit Æ 11 250
attrectare 2 719
attrita E 6 17
attritus G 1 46
attrivere 4 204
attulerint Æ 6 532
attulerit 12 322
attulit G 3, 251 Æ 5, 201. 6 516. 8, 200 9, 7. 12, 171 617
avari G 1, 47. 2, 494 Æ 1, 367
avarum 3 44
auctor, *conditor* 2, 150. 3, 503 4, 365 6, 650. 7, 49. 8, 134 *pro ſuaſore* G 1, 432. 2, 315 Æ 5, 17 418. 8, 269 336 12, 405. Trojæ G 3, 36. Æ 6, 650. generis 4, 360 ſanguinis ultimus 7, 49 urbis 8 134 vulneris 9 748. mali tanti certior auctor *nuncius* 10 510 conſiliis habitus non futilis auctor 11, 319 auctor ego audendi 12, 159
Auctorem frugum G 1 27 teli *vibratorem* Æ 9 421
Auctoribus fatis 10 67
auctura 5 565
audacem 9 3
audaces 9 519
audaci 9, 125. 10, 276. 12, 786
audacibus G 1, 40. Æ 7, 114 475. 9, 625
audacis 4, 615; 7, 409; 11, 812
audax G 4 565 Æ 5, 67. 8, 110
aude 8 364
audeat G 1 464 Æ 4, 284. 9, 399
audebit G 4 108
audendi Æ 12 159
audendum dextra 9 320
audent G 2, 332 Æ 9, 690. 11, 884 895 talia fures E 3 16
audentem Æ 2 349
audentes 10 284
audentior ito contra 6 95 ibo 9 291
audeo 11 503
audere 2 347. 12 814
auderent 9 42
auderet 8 650 9, 7
audes 10 811. 12 152
audet G 3 78 Æ 1, 497 5, 379 383. 9, 802. 12, 808
audetis 1 138
audiam 4 387
audiat E 3 50 G 3 118 Æ 12 200
audieram E 9, 7 45
audierant G 2 539
audieras E 9 11
audierat Æ 1 24. 2 346
audiit E 6 82 G 1 475 Æ 4, 220 672. 5, 239. 7, 225 516. 9, 630. 10, 424 464 11. 794 864. 12, 449
audimus 3 556
audire G 3 184 Æ 1, 377 413 2, 11 103 4, 78 689. 7, 628
audiri G 1 358
audis Æ 4 562. 6 791
audiſti 11 295
audit E 8 23 G 1, 514. 4, 7 Æ, 4 83 6, 567. 7, 90. 8, 512 9, 394 *bis.*
auditam *fœm. nom.* 1, 330. 7, 117 *abl.* 9, 778. *neut.* 3 107. 6 267
auditæ 6 426
audite 3, 103 4, 612. 7, 400. 8, 5 74 234
auditi G 4 435 Æ 7 191. 8 420
auditis *nom.* 8 140 11 251
audito 4 302. 5 316
auditur G 4, 72 260 Æ 2, 706 3 40
auditus *adject.* G 4 493
audivit Æ 11 911
avecta 11 205
avectos 2 43
avellere 2 265
avelli 11 20
avem 5, 509 542. 7 191
avena E 1, 2. 10, 51 Æ 1, 1 154
avenæ E 5 37 G 1 77
avenis G 1 226
Aventini Æ 7 659. 8 231
Aventinus 7 657
Averna 3 442. 5 732
Averni 4, 512. 5, 813. 6, 126 201
Averris G 2, 164. 4, 493 Æ 6, 118 564 7 91
Avernum 6 242
averſa 1, 486 2, 170 4, 362. 6, 469. 12, 647
averſi 6, 224 11, 871
averſos 12 485
averſum G 4 423
averſus Æ 1 572. 7 618
averte dolorem ferro 4 537
avertens 1 406
avertere E 8, 66 G 3, 210 459 Æ 1, 42. 4, 394. 10, 78. 11, 703
averteret 4 106
avertes G 3 320
avertet Æ 12 304
avertis Romanis arcibus Indum G 2 172
avertit Æ 1, 108 476. 4, 389. 8, 208. 9, 78
avertite 3, 265 620
avertitur fontes equus *activo*, G 3 499
aves 1 156 Æ 6, 193 311. 11, 273. 12, 248 262
aufert 4. 389. 9, 332. 10, 508 11 744
auferte 8, 439. 12, 316
aufertur 11, 713 867
Aufidus 11 405
augent pomis Cereale ſolum 7. 111
auget numerum divorum altaribus 7 211
augur 4, 376. 9, 327. 12, 258 460
augurat ſi quid veri mens 7. (273
auguriis 3 5
augurio 5 523. 9 328
augurium 1, 396 2, 103. 3, 89 5, 77 260. 10, 255 12, 257 394
auguſta mœnia 7 153
auguſtum tectum 7 170
Auguſtus Cæſar 6, 792. 8, 678
avi G 4, 209 Æ 5, 564. 12, 164
avia *loco* G 2 328 Æ 2, 736 7 508. 9 58
aviaria G 2 440
avibus 1, 27. 2, 60 328. 3, 546
avidæ 2 375
avidi conjungere dextras Æ 1 518
avidis medullis G 3 271
avido colono Æ 1 3

avidos curſus Æ 12 900
avidum G 3 553 Æ 9 661
avidus 3, 132. 6, 210. 12, 290 430
avis G 2, 320 Æ 7, 56 412. 10 291
avitæ virtutis 10 752
avitis regnis G 3 228
avito ſolio Æ 7 169
avium G 1, 422. 2 209 4 110 473 Æ 11 457
avius lupus 11 810
aulâ G 4, 90 Æ 1, 44. 4, 328
aulæa G 3 25
aulæis Æ 1 701
aulæi 3 354
aulas G 2 504. 4 202
Auleſten Æ 12 290
Auletes 10 207
Aulide 4 426
Auni 11 700
Auno 11 712
avo 2, 457. 4, 258. 5, 550. 6, 777. 7 220
avolat 11 717
avorum G 4, 209 Æ 7, 177. 12 649
avos 6, 840 876
aura G 4 417 Æ 1 510. 3, 339 6, 204 9, 646. 12, 370 617
auræ E 9, 58 Æ 2, 728. 3, 356 530 5, 844. 7, 8. 9, 312 745 11, 801. 12, 691
aurai ſimplicis ignem 6 747
auram 4, 278. 7, 230. 9, 658
auras E 1, 57 G 1, 376 407. 2, 363 422 3, 109 193 251 274. 4, 171 486 499 Æ 2, 63 391. 2, 158 259 699 756 791. 3, 422 576. 3, 76 226 270 357 378 388 417 494 504. 5, 257 377 427 503 740 861. 6, 82 194 363 554 733 761. 7, 287 466 543 593. 8, 24 449 535. 9 52 112 406 645. 10, 634 819 892 898. 11, 455 558 617 795 799 863. 12, 84 253 267 592 703 æthereas G 2 291 Æ 4, 445. 5, 520 7, 557. cœli 7, 768. 11, 595. luminis G 2 47 Æ 7 660
aurata *nomin.* 12, 536. *abl.* 1, 145. 9, 627. 11, 858
auratam 5 250
auratas 2 448
aurati 12 163
auratis G 1 217 Æ 8 655
aurato E 10 71
auratum Æ 9 394
auratus G 4 371
aure Æ 9 417. 11 673
aurea E 3, 71 8, 52 G 1, 431 Æ 1, 496 2, 488. 4, 139 240 6, 13 604. 7 210 278 8, 168 348 672. 9, 50. 11, 774 832. cæſaries Æ 8, 659 bullis cingula 9 359 gens E 4 9. ſæcula Æ 6, 792. 8, 324. Venus 10, 16. *diſſyllab.* 1 702. 7 190
aurem E 6, 3 Æ 5 547
aureo *diſſyllab.* 8 372 10 116
aures E 3, 73 G 3, 55 500. 4, 349 Æ 1, 379. 2, 81 119 731 3, 40 93 294. 4, 183 428 440. 5, 435 7, 166 437 8, 582 9, 395 474. 12, 618. binæ aures *aratri* G 1 172
aureus E 7, 36 G 1, 232. 2, 538. 4, 51 Æ 6, 137 144 187. 9, 270. 10, 271 884 11, 490 652 774
auri 1, 353 363 3, 49 57 483. 5, 112 559 6, 204 208. 8, 445. 9, 26 265. 10, 527. 11, 333
auribus G 3, 84 Æ 1, 156. 2, 303. 3, 514. 4 359. 6 497
auricomos fœtus *arboris* 7 141
auriga G 1 514
aurigæ Æ 5, 145. 12, 85 624 737 784
aurigam 9 330 12, 469 918
auris G 2, 330 Æ 11 560 populariibus gaudens 6 816
auritos lepores G 1 308
auro 2, 137 166 192 464 507. 3 26 4, 91 99 342 Æ 1, 367 488 597 644 659 662 732 743. 2, 504 765. 3, 55 355 467 517 4, 14 138 148 264. 5. 87 132 259 312 366 6, 32 621. 7, 142 245 279 639 790 816. 8, 167 436 624 661 677. 9, 163 707. 10, 142 243 314 499 818 11 72 75 488 576 771 776 779. 12, 87 126 430
Aurora G 1 249 447. 4, 544 552 Æ 3. 521 589 4, 7 129 568 585. 5. 65. 6, 535 7. 26. 9, 460. 10, 241. 11, 182. 12, 77
Auroræ 1 755. 8 686
Auroram 5, 105. 7 606
aurum 4, 138. 7, 279. tortile collo 352. 10, 134. 11, 228 12, 23
Aurunca 7 795. 10 353
Aurunci 7, 727. 11, 318. 12, 94
Aurunco 7 206
auſa 5, 702. 7 390. 9, 217
auſi 2, 168. 6, 624. 12, 361
auſim E 3 32 G 2 289
auſis *ſubſt.* Æ 2, 535. 9, 281 12 351
auſo potiti *ſubſt.* 6 624
Auſonia 4, 349 6, 608 7, 55 823 11, 41
Auſoniæ 3, 496 8, 328. 9, 136. 10, 356. 11, 41
Auſoniam 4 236. 10 54
Auſonias 3, 371. 7. 105. 9, 639
Auſonidum 10, 564. 11, 297. 12 121
Auſonii G 2, 385. Æ 3 185. 11, 253 12, 447 834 937
Auſoniis 7. 39 537. 10, 268
Auſonio 3, 378. 7, 547. 12, 183 838
Auſonios 6, 346. 7, 233. 9, 99. 10 105
Auſonium 5 83 7 198
auſpicibus 3 20 4 45
auſpiciis 3, 375 499 4, 103 341 5, 534. 6. 781. 7, 257. 11, 55
auſpicium 11 347
Auſter G 1, 462. 3, 278. 4, 261 Æ 2, 111. 3, 70. 5, 764 6 336
Auſtri E 5 82 G 1, 333 354 Æ 8 430
Auſtrinos calores G 2 271
Auſtris G 1, 418. 3, 429. Æ 1 55 540. 2, 304. 5, 696 850 9 670
Auſtro G 2, 188 Æ 3 357
Auſtros G 1, 241. 2, 333 Æ 3, 61 481
Auſtrum E 2 58
auſum Æ 10, 389 458
auſus G 2, 179. 3, 113. Æ 1, 456 2, 768. 5, 499. 5, 159, 428. 12, 350
aut *paſſim ſed nullo ſingulari ſenſu.*
autem G 2, 14 238. 3, 129 387 515. 4, 37 67 Æ 2, 203 318 518 526 673. 3, 396 687. 4, 540. 5, 336 6, 255 347 695 826. 7, 236 561. 8, 711. 9, 132 216 10, 661 717 739 878. 12 622 752 ſed quid ego hæc autem? Æ 2 101. Quis procul ille autem? Æ 6 808
Aut medon 2 477

autumni G 1, 311 2, 321 3, 470 Æ 6 309
autumno G 2, 5 4, 134 143
autumnus 2 521
avulsa jugis ornus Æ 2 631 saxis saxa 2 608 viscera montis 3 575 membra 9 490
avulsum *rupem* 8 238 navem *funo per vim solutam* 10 660
avulso *ramo* 6 143
avulsam humeris caput 2 558 saxum vento 12 685
avulsus complexu Iuli 4 616
avum 12 348
avunculus 3, 343 12, 440
avis 10 76
auxi dona meis venatibus 9 407
auxilia 5, 222 8, 8
auxiliis 2 163
auxilio 1, 575 625 2, 216 452 521 4, 538 5, 686 7, 551 8, 171 536 10, 33 11, 420 428 12, 388
auxilium G 2 130 Æ 1 362 2, 344 691 3, 146 4, 617 7, 504 8, 10 201 376 472 12, 378
axe 2, 512 5, 820 8, 28
axem G 3 351 Æ 4, 482 6, 536 790 797
axi G 2 271
axis 3, 107 172 Æ 12 379

B.

BAcca G 2, 86 519
baccas 1, 306 2, 119 Æ 3 649
baccare E 4 19 7, 27
baccatum monile Æ 1 659
bacchata virginibus Taygeta G 2 487 Alecto per urbes Æ 10 41
bacchatum jugis Naxon 3 125
bacchatur 4 301 fama per urbem 4, 666 6, 78
Bacche G 2 2 Æ 7 389
Baccheia dona G 2 454
Bacchi 2, 145 3, 204 526 4, 102 380 521 Æ 1, 219 3, 354 7, 385 405 11, 737
Baccho E 5, 30 69 79 G 1, 344 2, 37 191 228 240 380 393 4, 129 279 Æ 4, 302 5, 77 7, 580 725
Bacchum 8 181
Bacchus G 2, 113 275 455 Æ 1 738
baccis E 10 27 G 1, 183 430
Bactra 2 138 Æ 8 688
Bajarum 9 710
balantum G 1, 272 4, 457 Æ 7 538
balatibus 9 565
balatu G 3 554
balatum Æ 5 62
Balearis fundæ G 1 309
balsama G 2 119
baltæi Æ 10 496
balteus 5, 313 12, 274 942
barathri 3 421
barathrum 8 245
barba E 1, 29 8, 34 Æ 3, 593 4, 251 12, 300
barbam 2, 277 10, 808
barbara 1, 543 11, 777
barbarica ope 8 685
barbarico auro 2 504
barbarus E 1 72
barbis G 3 366
Barcæi Æ 4 43
Barcen 4 632
Batulumque 7 739
Bavium E 3 90
beatas Æ 6 639
beati 1 98
beatus E 6 82
Bebrycia Æ 5 373
Belgica G 3 204
Beli Æ 1 625
Belidæ 2 82
bella belli bellis bello bellum *passim, sed nullo peculiari sensu.*
bella horrida bella 6 86
bellando 11 256
bellantes G 3 224 Æ 1 470
bellantum G 3 183 Æ 12 410
bellantur, *active*, 11 660
bellare 8 400
bellator G 2 145 Æ 9 721 11, 89 553 700 12, 614
bellatoris equi 10 891
bellatrix 1, 493 7, 805
bellipotens magne 11 8
Bellona 7, 319 8, 703
bellua Lernæ 6 287
Beli 1 625
Belo 1 734
Belus 1, 625 733
Benace G 2 160
Benaco Æ 10 205
bene olentis E 2 48 creditur ripæ 3 94 verna 9 6 quid de te merui Æ 4 317 apud memores 4 539 gestis rebus 9 157 credat emi vita honorem 9 200
benefacta G 3 525
benignam mentem Æ 1 308
Berecynthia 6, 784 9, 82 619
Beroe G 4 351 Æ 5, 620 646
Beroen 5 650
Bianoris E 9 60
bibamus Hebrum 10 65
bibant violaria fontem G 4 32
bibat 2 506
bibebat longum amorem Æ 1 753
biberunt sat prata E 3 111
bibula arena G 1 114
bibulam faviliam Æ 6 227
bibulum lapidem G 2 348
bibunt tyberim Æ 7 715
bicolor 5, 566 8, 276
bicornes furcas G 1, 264 2, 359
bicornis Rhenus Æ 8 727
bidentem 12 170
bidentes G 2 355 Æ 4, 57 5, 96 6, 39 8, 544
bidentibus G 2 400
biferi Pæsti 4 119
biforem cantum dat Lybis Æ 9 618
biformes Scyllæ 6 286
biformis proles 6 25
bifrontem Janum 12 198
bifrontis Jani 7 180
bigis 2, 272 5, 721 7, 26 12, 164
bijuges equi G 3 91
bijugi leones Æ 10 253
bijugo certamine 5 144
bijugos 10, 587 12, 355
bilicem loricam 12 375
bilingues Tyrios 1 665
bima fronte vitulus G 4 299
bimembres nubigenas Æ 8, 293
bina E 2, 42 5, 67 Æ 2, 317 5, 61 306 557 7 688 8, 168 9, 263 12, 165
binæ G 1, 172 4, 95
binos E 3 30
bipatentibus portis Æ 2, 330 10 6
bipedum equorum, *marinorum* G 4 389
bipennem, *securim* 4 331 Æ 5, 307 11, 651
bipenni 2, 479 11, 135
bipennibus 2 627
biremes 1, 186 8, 79
Byrsam 1 371
bis centum Æ 8 518 denas 11 326 denis 1, 385 denos 3 97 quinos 2, 126 seni 5, 561 senos E 1, 44 Æ 11, 133 septem 1, 75 9, 161 sex 2, 72 12, 164 899
tantum patet in præcepa, quantus, *&c.* 6 578
Bisaltæ G 3 463

Bitiæ Æ 1 742
Bitiam 9 703
Bitias 9, 672 11, 396
bitumen G 3 451
bitumine E 8 82
bivias fauces Æ 11 516
bivio portæ 9 238
blanda 5 827
blandis G 2, 185 496 Æ 1, 674
blando labori G 3 127
blandos flores E 4 23
blattis G 4 243
Bolam Æ 6 775
bona *substant.* G 2 458
bona *adjekt.* bello cornus 2, 447 luno Æ 1 738
bonæ 11 658
bone rex 11 344
boni influire calamos E 5, 1 esse mihi manes Æ 12 647
bonis communibus 11 435
bonum sit E 8 105
bonus E 5, 61 65 Æ 1, 199 541 779 9, 572 10, 499 11, 106
Bootes G 1 229
Borea 2 316
Boreæ E 7 51 G 1, 93 370 Æ 10, 350 12, 365 *plurali nominativo* 4 44
Boream G 3 278
Boreas Æ 3 687
bos 5, 481 7 790
boves E 1, 46 5, 25 G 1, 285 3, 532 Æ 7, 663 8, 204 215 263
bovis 8 188
bovm G 1, 325 3, 211 419 Æ 3, 220 306 5, 61 405 8, 217 11, 197
brachia G 1, 202 4, 174 Æ 2, 792 5, 136 364 377 403 427 829 6, 700 8 452 619 9, 623 10, 365. *pro scorpii chelis* G 1, 24 *pro ramis arborum* 2, 296 368 Æ 6, 282 12, 290 *pro scopulosis lateribus porcus* 3 535
bractea 6 209
breve tempus 10 467
breves excursus G 4 194
brevia Æ 1 115
brevibus Æ 5, 221 10, 289
brevior dies G 1 312
brevis E 9 23 G 3 80
breviſſimus cursus Æ 4 507
breviter 1, 565 2, 11 4, 632 6, 321 398 532 6, 353 10, 251 621
Briareus 6 287
Britanni G 3 25
Britannos E 1 67
Brontes Æ 8 425
bruma G 3, 321 443 Æ 2 472
brumæ G 1 211
brumali frigore Æ 6 205
Bruti 6 819
bubo ſola *fœm.* 4 462
bubulci E 10 19
buccina Æ 7, 519 11, 475
bucula [illegible] 86 G 1, 375 4, 11
bufo G 1, 6 184
bullis Æ 6, 359 12 942
Bumaſte G 2 102
burim 1 170
Buſiridis 3 5
buſta Æ 1 201
buſtis 12 863
buſtum 11 850
Buten 5, 572 9, 647 11, 691 12 362
Butroti 3 293
buxo G 2, 437 Æ 10, 136
buxum *neut. genere* G 2, 449 7 382
buxus *fœm. gen.* Æ 9 619

C

CAci Æ 8, 194 205 218 241 303
Cacum 8, 222 259
cacumen G 2 29
cacumina E 2 3 6 28 G 2, 307 Æ 3, 274 6, 678
cadant E 6 38
cadat Æ 4, 620 9, 283 11, 793
cadaver 8 264
cadavera G 3 557
cadebat barba tondenti E 1 29
cadens unda Bootes G 1, 109 229
cadent quo res cunque Æ 2, 709 12, 203
cadente ſole G 3 401
cadentia ſidera Æ 2, 9 4, 81
cadentibus aſtris *abl.* 8 59
cadentum 10, 674 12, 510
cadere G 2 138
caderem Æ 2 434
caderent Auſtri G 1 354
cadit tibi hoſtia ante aras Æ 1 338
cadis *verb.* 10 893 *nomen. abl.* 1 199
cadit E 9 17 G 3, 304 Æ 2, 420 9, 711 11, 668 12, 460
cado *vaſe* 6 228
caducas frondes G 1 368
caduci bello Dardanidæ *mortui* Æ 6 481
caduca juveni *moriturо* 10 622
cadunt E 2, 18 G 4, 80 Æ 6, 710 12, 409 *moriuntur* 2, 368 majores cadunt de montibus umbræ E 1, 84 vela cadunt Æ 3 207
Cæræ G 1 14
cæca Æ 11, 781 889 cæca caligine 3, 203 8, 253 alvo 9, 152 cæca ſpiramenta G 1, 89 freta 2, 503 3, 260 ſpicula 4 237 vada Æ 1 540 ſaxa 5 164 veſtigia 6 30 murmura 10 98
cæcæ fores 2 453
cæcam noctem 2 397
cæci amoris G 3 210 cæci furore Æ 2 244 ignes in nubibus 4 209 ruunt 12 279
cæcis undis 3 209 latebris 3 232 424 parietibus 5 589 umbris 7 619
cæco lateri 2, 19 igni 4, 2 Marte 2 335 murmure 12 591 pulvere 444
cæcos eventus 6 157 lupos 2 257 tumultus G 1 464
Cæculos Æ 7, 681 10, 544
cæcum conſilium 7 591 ſcelus 1 360 vulnus 10 733
cæcus auri amore 1 353
cæde 1, 475 2, 500 526 718 3, 247 4, 21 6, 503 8, 196 615 9, 242 354 453 456 693 778 818 10, 119 426 515 901 11, 634
cædem 12 498
cædere 5 773
cædes 2, 411 8, 483 492 537 709 9, 342 11, 648 729 885
Cædicus 9, 362 10, 747
cædis 3 256 9, 760 10, 245
cædit 5, 96 10, 104
cæditur G 1, 173 2, 381 415
cædunt G 3, 364 375
cæduntur Æ 2 266
Cænea *acc.* 9, 573
Cæneus 6, 448 9, 573
Cæreie *abl.* 10 183
Cæretis *gen.* 8 597
cæſa G 4, 547 Æ 2, 116 8, 641 10, 498
cæſæ *plur.* G 2 312
Cæſar 1 25 503 2, 170 3, 16 48 Æ 1, 290 6, 789 792 8, 678 714
Cæſare G 1 466
cæſariem Æ 4, 337 12, 594 12 302

INDEX

Cæsaries Æ 8 659. 11 643
Cæsaris E 9 47 G 3 47
cæsarum ovium Æ 7 87
cæsi 6 612 8 719
cæsis G 2, 537. 4, 284 Æ 2, 166 3, 369. 5. 329. 6, 837. 5 151. 11, 167. 12, 338
cæso 7 175
cæsos G 3 23 Æ 7 574
cætera E 5, 58 G 3. 3 62 162 Æ 1, 589. 2, 207 438 3, 379 594. 5, 74 134 575 7, 614 8 548 9, 224 254 368 616. 11, 91 207 310 467 791. 12, 40 562 606
Caici 1 187
Caicus G 4 370 Æ 9 35
Cajeta 7 2
Cajetæ 6 900
Calabris G 3 425
calamis E 5 48
calamo 1 19; 2 34
calamos 2, 32 3, 13. 5, 2. 6, 69. 8, 24 G 1, 76 2, 358 Æ 10 140
calathis E, 2 46 571 G 3 402 Æ 7 805
calcaribus 6 881
calcatur cruor mista arena Æ 12 340
calce terit calcem 5 324 ferrata calce 11 714
calcem 5 324
calcentur G 2 244
Calchanta Æ 2 122
Calchante 2 100
Calchas 2, 176 182 185
calcibus arva cædit semianimis Æ 10 804 humum tundit expirans 730 auras verberat quadrupes 892
calculos G 2 180
calefacta per ora cucurrit rubor Æ 12 66 corda tumultu 269
calent aræ thure 1 411
calentia membra 12 297
Cales 7 728
calido 9, 422 11, 698. 12, 100
calidos 6 218
calidum 9, 424. 10, 486 animis equum G 3 119
caligantem nigra formidine lucum G 4 468
caligat humida *nubes* Æ 2 606
caligine G 2 309 Æ 3. 203 6, 207 8, 253 9, 36. 11, 187 876. 12, 466
calle 4 405
calles 6 443. 9 383
Calliope 9 525
Calliopes E 4 57
calor G 1, 89. 3, 272. 4, 36 Æ 4, 705. 8 390. 9, 475
calore G 1 190
calorem 2 344
calores Austrinos 2 270
calori 4 23
caltha *abl.* E 2 50
Calydona Æ 7, 306 307. 11, (270
Camenæ E 3 59
Camerina Æ 3 701
Camertem 10 562
Camerti 12 224
Camilla 7 803 11, 432 498 535 563 649 657 833
Camillæ 11, 604 689 821 856 868
Camillam 11. 543 760 796 839 892 898
Camillos G 2 169
Camillum Æ 6 825
caminis 3, 580 6, 630. 8, 418
Campanæ 10 145
campi *gen. sing.* G 2, 274. 3 202 343 Æ 7, 486 781 9, 250 274 12, 710. *nom. plur.* G 2 486. 3, 198 Æ 3, 701 5, 695 6, 441. 11, 602. 12, 36 542
campis G 1, 210 514. 3, 246 4, 186 Æ 1, 101. 3, 13 220 4, 404. 9, 25 32 368. 10, 335 455 804. 11, 450 465. 12, 383 406 aeris in campis latis 6 887
campo G 1, 401. 2, 145 280. 3 13 353 390 466. 4. 11 Æ 7 721. 8, 504. 9, 42 63 56 10 540 763. 11, 493 605 12, 80 353 450 771 897
camporum 11 866
campos G 1, 38 482 492. 2 11 4 77 Æ 2, 498. 3, 1 334 400. 4, 154. 5 552. 6, 640 653 677. 7, 223 540 643. 10, 408 582 602. 11, 102 513 908
campos liquentes Æ 6 724
campos satis 10 214
campum G 1 72 126. 2, 198 103 163 522 Æ 3 538. 5, 144 287. 8 596. 11, 875 903 12, 116 136
campus Æ 5 128
camuris cordibus G 3 55
cana fides Æ 11 296 pruina G 2 376 mala E 2 51
canæ Vestæ Æ 5 744. 9 259
canalibus G 3 303. 4 265
canam *verb.* E 1 78
canamus E 4, 1. 9, 61
canas *verb.* Æ 6 76
canat Æ 3 457
cancri sub sidere E 10 68
cancros G 4 48
candente favilla Æ 3 573
candentem taurum 5 236 juvencum 9 628 ensem tinxerat unda 12 91
candenti elephanto Æ 6 896 corpore cycnus 9 563
candentis vaccæ 46 1 Phœbi 8 720
candida *nom. fœm* E 2, 46. 9 41 G 2 320 Æ 5 571. 8, 382 138 608 *neut.* E 6, 75 G 4 337 Æ 6, 708. 9, 432
candidior E 1 29. 7 38
candidus 2, 16. 5, 56 G 1, 217 3 387
candore nivali Æ 3 538
cane vota Junoni 3 438 talia capiti Dardanio rebusque tuis 11 399
canebam G 4 559
canebant Æ 2, 124. 7 79 698 12 28
canebat E 6, 31. 9, 26 G 4, 466 Æ 3, 183 559. 4, 14 190. 6, 345. 8, 616. 9, 777
canebat geminis temporibus sparsa senectus Æ 5 416
canem *acc.* G 3 345
canemus E 9, 67 G 3, 1
canendo Æ 2, 31. 5, 9
canens 8 499. 10 417
canentem E 9 44 Æ 9 621 10 192
canentes G 3 325
canenti 6 657. 9 525
canentia G 2, 13 120 Æ 10, 418
canerem E 6 3 G 4 119
caneret E 9 19
canes G 1 470. 3, 44 540 Æ 6 257. 7, 494. 8 462
canet E 1 57. 6 11
canibus 1, 23. 3, 67. 6, 77. 8, 28 10, 57 G 1, 140. 3, 371 410 496 Æ 3, 432. 7, 379. 9 485
caniciem 9, 612. 10 549 844 12 611
canicies 6 300
canimus 4 3. 10 8
canis montibus G 1 4 *astrum* 218 2, 353 *animal* Æ 12, 571
canistris G 4 280 Æ 1, 705 8 180
canit E 6, 61 64 84 G 2, 417 Æ 1, 746. 2, 176. 3, 155 365 373 444 5, 113. 6, 99. 7, 393 513. 10, 191. 12, 864

Canopi G 4 287
cano *nom.* 3 442 Æ 8 672
cano *ver.* E 6 9 G 1, 12 2, 176 Æ 1, 5 8, 49
canor G 4 71
canoris 2 328 Æ 6 120
canoro 9 503
canoras G 4 150 Æ 7 700
cantabitis E 10 31
cantabunt 5 72
cantando 3, 21 25 6, 71 8, 71 9 52
cantantes 9, 29 64 65
cantantibus 10 75
cantare 7, 5 10, 32
cantaret 10 40
cantari 5 54
canthirus 6 17
canto 2 23
cantu G 1, 293 3. 328 4 471 Æ 6, 165 172 7, 12 34 754 8 2
cantum 6 618
cantus G 1 403 Æ 1, 402 7, 641 755 8, 295 456 10 163
canum G 3, 265 404 Æ 4, 132
canunt 2, 239 7. 271 10, 310
cape G 3. 420 4, 380 Æ 2, 294 717 3, 488 5, 712 6, 377 10, 242 11 590
capellæ E 1, 75 78 4. 21 8, 33 10, 7 30 77
capellam 2 63
capellas 1, 12 3. 96 7 3 9, 23 G 2, 196 3. 287
Capenos Æ 7 697
caper E 3. 23 7. 7 G 2 380
capere Æ 1, 400 677 9 139 267
capeſſere 1, 81 4, 346
capeſſerer 5 703
capeſſam 8 507
capeſſant 3 234
Caphareus 11 260
capi 7 295
capias 11 856
capiendus G 4 396
capiere 1 426
capio Æ 2 314
capiſtris G 3, 188 399
capit Æ 4. 242 5, 185 6, 754 7, 466 9 644 10, 106
capita G 2 355 Æ 1, 193 3 545 678 5 62 428 6, 360 9 678 682 11, 261 12, 512
capite *nom.* 2, 219 12, 312 *ver.* 7 403
capiti E 6 16 Æ 6, 524 7, 668 689 8. 484 570 9, 810 10, 135 270
capitis E 10 24 Æ 3, 371 4, 354 640 10, 639
Capitolia 6, 836 8, 347 653
Capitoli 6 488
capitum 3, 391 7, 185 632 742 8, 44 300
capitur 8 311
capiunt 5 315
capræ 4 152
capreæ G 2 377
capream Æ 10 725
capreas 7 735
capreoli E 2 41
caprigenum Æ 3 221
capris G 3 300
capro E 9 25
caprum 3 17 22
capta Æ 4, 84 330 12 22
captabis E 1 53
captæ G 4 348 Æ 2, 507 643
captam G 3 392 Æ 4 326
captant E 2 8
captare G 1 139
captas Æ 1 400
captat 3 514
captavit G 1 376
capti 1, 183 3, 285 Æ 2, 156 7, 295 9 599 635
captiva 2 765 3, 314 12, 623
captivi 7 184
captivo 10 520 11 779
captivos 9 273
capto G 4 399 Æ 2, 64 75 11, 783
captos 2 384 4 194
captum E 6 59 Æ 11 830
captas E 6 10 Æ 11, 49 12, 392
Capua G 2 124
capulo Æ 2, 553 10, 536
caput E, 25 7. 29 8, 102 G 1, 385 467 2, 341 392 3, 21 52 80 422 553 4. 319 352 368 523 Æ 1, 120 131 448 2, 558 751 3. 194 4, 177 249 357 493 513 699 702 5 10 375 469 815 845 6, 866 8, 65 145 9, 300 332 437 496 587 628 633 755 771 10, 133 203 394 554 767 863 869 11, 39 361 579 680 830 12, 293 382 572 690 816 885 894
Capyn Æ 1 187
Capys 2, 359, 768 6. 576 10 145
cara E 4. 49 8, 92 Æ 4, 91 492 634 11, 215 586
caræ 1 193
Caras 8 75
carbaſeos 11 776
carbaſus 3, 357 4, 417 8, 34
carcere G 2 104 Æ 1 58
carceribus G 1 512
carcheſia Bacchi 4 300 mero Baccho *pro* meri Bacchi Æ 5 77
cardine 1, 676 2, 480 493 3, 448 6, 573 7, 621 9, 724
cardo 1 453
carduus E 5 39 G 1 152
care Æ 2. 707 5, 725 8, 581
careat 4 432
carebunt G 1 435
carecta E 3 20
carentes Æ 6 333
carentum G 4, 255 472
carere Æ 2 44
careret 5 651
caret 9, 540 12, 209
cari 1 650 681 2. 560 4, 354 5, 747 6 108 10, 789
carice G 3 231
carina Æ 4 398 5, 186 6, 391 10. 197 296
carinæ G 1 303 Æ 2, 198 4, 658 5. 115 158 699 9, 95 10 301
carinas G 2 445 4 46 Æ 5, 682 7. 431 8, 93
carinis G 1 360 Æ 2, 23 179 3 465 7, 186 8, 361 9, 148 11 328
carior 12 639
caris 1 24
cariſſima 8 377
carmen E 3, 27 5, 42 45 6. 5 7, 21 9. 38 G 2, 176 4, 514 Æ 1 2
Carmentalem 8 338
Carmentis 8 336 339
carmina E 1, 78 2, 6 3, 61 86 90 5. 14 55 63 6, 25 8, 10 67 72 76 79 84 90 94 100 104 109 9, 11 21 33 53 67 10 3 51 62 G 1, 350 2, 388 3 3 4 565 Æ 3, 445 451 6, 74 644 9, 446 775
carmine E 5, 81 6. 67 8, 3 G 2, 45 95 4, 348 510 Æ 3. 28 4. 462 8 287 12, 500
carminibus 3, 22 4, 55 8, 70 9, 10 G 2, 394 Æ 4, 487 7, 733 8, 303
carminis E 4 4 6, 18
caro Æ 11, 33 550
caros Æ 6 682
carpam E 2 54
carpamus G 3 325
Carpathio 4 387
Carpathium Æ 5 595
carpe 6, 146 629

INDEX

carpebant G 4 335 Æ 4 522
carpebat 4, 555 7, 414
carpendæ G 2 366
carpens E 2 47 Æ 6 245
carpent E 9 50 G 2 221
carpentem 3 465
carpentes 1 390
carpere 3, 142 191 296 435 4, 134 Æ 4, 32 9, 453
carpes G 3 176
carpetis E 1 79
carpis Æ 1 392
carpit G 2, 90 3, 215 347 Æ 12 412
carpitur 4 2
carpſit G 2 501
carpunt 4 311
Carthagine Æ 4 224
Carthaginis 1, 302 370 4, 97 265 347
Carthago 1, 17 4, 670 10, 12 54
caruêre 5 173
caſas E 2 29
caſeus 2 35
caſia 2 49 G 2 466
caſiæ E 4 10
caſiam G 4 182
caſias 2, 213 4, 304
caſibus Æ 1, 244 603
Caſmillæ 11 5
Caſperiamque 7 714
Caſpia 6 798
caſſa 12 780
Caſſandra 2, 246 404 3, 183 187
Caſſandræ 2, 343 5, 636 10, 68
caſſes G 4 247
caſſibus 3 371
caſſida Æ 11 775
caſſis 11 104
caſſum 2 85
caſta E 4, 10 G 2, 524 Æ 5 735 6, 402
caſtæ 8 665
Caſtaliam G 3 293
caſtaneæ G 1, 82 7, 53 G 2, 15 71
caſtaneas E 2 52
caſtella G 3 475 Æ 5 440
caſti 3, 409 6, 661
caſtigant 4 407
caſtigat 5, 387 6, 567
caſtis Æ 7 71
caſto 6 563
Caſtore 10 124
caſtoreæ G 1 56
caſtra E 10, 23 Æ 1, 476 2, 27 462 3, 519 4, 604 5, 669 6, 88 8, 476 604 9, 43 43 57 147 315 451 739 10, 4 68 109 260 604 635 671 11, 99 243 350 446 12, 349 589
caſtris G 3, 348 4, 108 Æ 2, 172 7, 522 8, 56 507 9 366 371 452 801 10 148 240 11, 20 915 12, 169 408 444
caſtrorum G 3, 313 Æ 7, 159 9, 69 230
caſtrum 8 412
caſtrum Inui 6 775
caſu G 1, 340 Æ 1, 618 4, 560 5, 453 700 869 6 475
caſum 1, 225 2 93 507 3, 265 5, 350 8, 533 578 10, 791
caſuras 8 375
caſus G 2, 68 4, 251 485 Æ 1, 13 208 627 758 2, 10 63 750 3, 183 299 317 504 709 5, 201 6, 32 377 531 9, 211 277 292 299 514 722 10 61 316 352 11, 244 12, 21 32 61 321
cateias 7 741
catenæ 6 558
catenis 2 225
caterva 1, 591 2, 40 370 4, 136 5, 76 11, 478 533 564
catervæ 11 456
catervas 7, 804 8, 593 10, 194 11, 433 12 264
catervatim G 3 556
catervis Æ 11 682
Catilina 8 668
Catiſlus 7, 672 11, 640
Cato 6 841
Catonem 8 670
catuli 2 357
catulorum G 2 245
catulos E 1, 23 G 3 405 438
cava E 1, 18 9, 15 G 1, 326 2, 186 4, 427 464 Æ 1, 520 2, 360 3, 191 566 5 448 810 6 171 293 9, 633 671 808 10, 475 636 891 12, 893
cavæ G 1, 117 2, 391 3, 253 Æ 2, 53 487 9, 666
cavant 7 632
cavantur G 2 450
cavas Æ 2 38 9, 534
cavat G 1, 262 3, 87
cavata Æ 3 229
cavatas G 1 136
cavatis 2, 387 4, 33
Caucaſeas Æ 6 43
Caucaſeo G 2 440
Caucaſus Æ 4 367
cauda G 3, 59 Æ 8, 210
caudæ G 3 423
caudam Æ 11 812
caudas 3 428
caudicibus G 2 30
caudis Æ 8 674
caveæ 5, 340 8, 636
caveis G 4 58
cavernæ Æ 2, 53 8, 242
cavernas 2 19
cavernis 3, 674 8, 420
cavete 11 293
caveto E 9 25
cavi Æ 8 599
cavis G 1, 184 2, 453 4, 44 Æ 8, 69 9, 46 12, 86
caulas 9 60
caulem 12 413
Caulonis 3 553
cavo 2, 260 3, 240 286 450 641 5, 434 8, 248
Cauri G 3 156
Caurum 3 278
cauſa Æ 1, 27 3, 102 G 4, 532 Æ 2, 285 3, 584 4 170 290 5, 5 6, 93 458 7, 197 482 9, 216 376 10, 90 11, 178 250 361 480
cauſæ 1, 29 7, 553
cauſam G 4, 391 Æ 12, 567 600
cauſando E 9 56
cauſas G 2 490 3, 440 Æ 1, 12 418 2, 105 3, 32 4, 51 5, 788 6, 488 710 849 8, 395 9, 219
cautes 3, 534 699 5, 163 205 6, 471 11, 260
cautibus 4 366
cautius 11 153
cavum 1, 85 10, 584
Cayſtri G 1 388
cecidere Æ 3, 260 6 33 10, 470 11, 677
ceciderunt E 9, 58 G 1, 487
cecidiſſe Æ 11, 168 349 689 898
cecidit G 3, 488 4, 165 Æ 1, 158 3, 2
cecinere G 1 378
cecinerunt Æ 5 524
cecini G 4 566
cecinit E 8 340
ceciniſſe E 10 70
Cecropias G 4 177
Cecropidæ Æ 6 21
Cecropiumque G 4 270
cedamus E 10 69 Æ 3, 188
cedat 7, 332 9, 805 11, 359 12, 17
cede 5, 467 6, 95 7, 559
cedebant 10 795

cedebat Æ 10 795
cedens G 1 218
cedentem Æ 12 324
cedentia 3, 496 11, 724
cedere G 4 84 Æ 10, 647 12, 148
cedet E 4, 38 Æ 7, 68 12, 185
cedit E 5, 16 Æ 3, 484 5, 224 9, 220 10, 318
cedite 9 620
cedo 2 704 12, 818
cedro 7 178
cedros G 2 443
cedrum 3, 414 Æ 7, 13 11, 137
cedunt 3, 447 6, 677
Celæno 3, 211 245 365 703
celant 6 443
celarat Sylvis Halesum 10 417
celare se tenebris 9 425
celavit factum 1 355
celebrabis 12 840
celebramus 3 280
celebrant 8 303
celebrare 5 598
celebrata 5 603
celebrate 1, 739 8, 173
celebratus 8 268
celebremus 5 58
celebrem 7 555
Celei G 1 165
Celeunæ Æ 7 739
celer 6 425
celerabat 4 641
celerans 1, 660 5, 609
celerant 8, 90 10, 249
celerare 1, 361 3, 666 9, 378
celerem 4, 180 285 8, 20 9, 178 590 12, 853
celeres G 1, 361 Æ 1, 191 4, 226 270 357 5, 217 6, 202 7, 519 811 11, 603 765 12, 349 859
celeri 3, 243 5, 211 445 485 12 855
celerrima 12 507
celsa 1, 60 3, 76 527 4 554 7, 343 8, 653 680 10, 51 261
celsam 3, 293 5, 439
celsas 4, 397 8, 107
celsi 10, 653 11, 320
celsis 1, 187 2, 375 8, 65
celso 3, 679 6, 805 8, 604 12 564
centaurea G 4 270
centauri Æ 6, 286 7, 675
centauro magna Æ 5 122
centauros G 2 456
centaurum 10 195
centaurus 5, 155 157
centena 10 207
centenas 10 566
centeni 9 162
centum G 2, 43 3, 18 4, 383 Æ 1, 299 420 638 709 2, 501 3, 106 643 4 199 6, 43 81 287 329 625 786 7, 93 153 170 539 609 658 8, 518 10, 565 11, 331
ceperat E 8 39
cepisse E 6 352
cepissent 5 232
cepit E 2, 69 G 4, 488 Æ 5, 465 8, 363 9, 264
cera E 2, 32 3, 25 8, 80 G 4, 38
ceras 3, 450 4, 57 162 241
cerasis G 2 18
Ceraunia 1 332
Cerberus 4 483 Æ 6 417
cerea E 2 53 G 4 202 Æ 12 589
Cereale G 1 212 Æ 7 111
Cerealia 1 181
Cerealis G 2 517
cerebro Æ 5, 413 480 9, 419 753 10, 416 11, 698 12, 527
Cererem G 1, 343 347 Æ 1, 181 705 7, 113
Cereri E 5, 79 G 1, 339 349 2, 229 Æ 4, 58 6, 484
Cereris 2, 714 742 8, 121
Ceres G 1, 7 96 147 297
Cerinthe 4 63
cernam Æ 2, 667 3, 501
cernas 4 401
cernat 10 462
cernatur 8 246
cernebant 7 161
cernens 6, 482 8, 704
cernenti 4 308
cernere Æ 1, 417 2, 538 6, 596 8, 516 676 12, 709
cernes G 1, 460 2, 205 Æ 1, 262 396 4, 47
cernetis 9 243
cernimus 7 68
cernis E 1 9 Æ 4, 561 5, 413 6, 325 574 826 8, 62 9, 188 10, 20 581
cernit 4, 246 6, 333 446 9, 722 11, 703
cernitur 1, 444 3, 552 554
cerno 2, 286 734 5, 27 6, 87
cernunt 2, 446 12, 218
cernuus 10 894
certa 2, 350 3, 393 4, 125 564 5, 349 6, 673 7, 548 611 8, 139 46 9, 193 249 10, 240 12, 112 268
certabant 9 533
certæ Æ 2 62
certam G 4, 294 Æ 11, 767
certamen 7, 16 11, 804 12, 116
certamina G 3, 530 4, 36 Æ 5, 66 114 596 603 6, 172 9, 662 10, 146 11, 221 434 12, 39 73 647
certamine G 3 103 Æ 3, 128 4, 98 5, 144 197 286 390 493 545 7, 523 8, 639 700 9, 726 11, 155 780 891 12, 61 553 598
certandum 12 890
certant 3, 64 4, 443 6, 178 9, 520 10 130 12, 765
certantes E 8 3 Æ 11, 446 467
certantibus 5, 668 12, 574
certare 2, 30 5, 108 485 10, 14
certasse 1 532
certat E 5 8 Æ 9 557
certatim G 1, 385 4, 38 Æ 2, 628 3, 390 5, 778 7, 145 472 585 8, 178 436 11, 209 486 12, 704
certatis 10 7
certatum 11 313
certatur 10 355
certaverit G 2 99
certe E 3, 102 8, 107 9, 7 10, 37 Æ 1, 238 332 12 881
certent E 8, 55 G 2, 138
certes E 2, 57 3, 31
certet 4, 58 5, 8 15
certi Æ 8 39
certior 10 510
certis G 1, 60 231 351 394 2, 329
certissima 1 439 Æ 6 322
certissimus G 1 432
certo 4 100 Æ 1, 66 2, 212 5, 194 12, 490
certos G 4 155 Æ 1 580
certum E 10, 40 Æ 3, 179 686 9, 153
certus 4, 554 5 2 9, 96
cerva 4 69
cervam 6 803
cervi E 1, 60 7, 39 G 3, 265 369 539 Æ 4 154
cervice G 3, 92 536 4 408 523 540 551 Æ 1, 409 2, 224 8, 633 10, 536 12, 7 364 899
cervicem 3 631
cervici G 3 167 Æ 2 707
cervicibus 2, 219 11, 496
cervicis G 3 186
cervis E 5 60 G 1 307
cervix G 3, 52 79 524 Æ 1, 481 9, 434 10, 137
cervos E 2 29 Æ 1, 188 5 253
cervum G 3 43 Æ 7, 481 10, 725 12, 750

INDEX

cervus Æ 7 483
ceſpite E 1 69 G 4 273 Æ 11 566
ceſſa 11 401
ceſſabit E 1 59 Æ 1 676
ceſſant 11 138
ceſſantem 3 430
ceſſare E 7 10 G 1 71
ceſſas Æ 6 51
ceſſat 2 468
ceſſatum 11 288
ceſſavit G 1 485
ceſſere 3 549 Æ 12 717
ceſſerit 12 183
ceſſerunt 10 444
ceſſi 2, 804 6, 460
ceſſiſſe 3, 121 297
ceſſit 3, 333 5, 394 445 6, 102 7, 636 8, 395 9, 126 10, 176
ceſtu G 3 20 Æ 5 68
ceſtus *plur.* 5, 379 401 410 424 479 484
cete 5 822
Cethegum 12 513
cetra 7 732
ceu G 1, 303 3, 542 4, 96 499 Æ 2 355 416 438 516 5, 88 527 740 6, 492 7, 378 674 699 8, 498 9, 399 792 10, 97 356 723 11, 297
Chalcidica 6 17
Chalcidico E 10 50
chalybe Æ 7 419
Chalybes G 1 58
chalybs Æ 8 446
Chalybum 8, 421 10 174
chao G 4 347
Chaone Æ 3 335
Chaoniam G 1 8 Æ 3 335
Chaonias Æ 9 13
Chaoniique G 2 67
Chaonio Æ 3 293
Chaonios 3 334
chaos 4, 510 6, 265
Charybdim 3 684
Charybdis 4, 420 558 7, 302
Charon 6 526
chelas G 1 33
chelydris 2 214
chelydros 3 415
Chimæra Æ 6 288
Chimæram 5, 118 223 7, 785
Chiron G 3 550
chlamyde Æ 8 583
chlamydem 3, 484 4, 137 5, 250 9, 582 11, 775
Chlorea 12 363
Chloreus 11 768
choreas 6 644
choreis 9, 615 10, 224
chori Æ 9 112
Chorinæum 9 571
Chorinæus 6, 228 12, 298
choris 5 581
choro 6 657
choros G 4 553 Æ 1, 503 4, 145 7, 391 11, 737
chorus E 6, 66 G 1 346 4, 460 Æ 5, 240 823 8, 287 718 10, 219
Chromim 11 675
Chromis E 6 13
cibum G 2 216
cicadæ E 5 77 G 3 328
cicadis E 2 13
cicatrix G 2 379
ciconum 4 520
cicuta E 5 85
cicutis 2 37
cie G 4 64 Æ 12 158
ciebat 3, 344 5, 674 6, 468
ciebo 4 122
ciebunt 6 829
ciemus 3 68
cient 1, 545 5, 585
cientes 9 766
ciere 6 165
cieret 8 354
ciet G 1, 110 3, 517 Æ 2, 419 4, 490 7, 325 10, 198 12, 104
cincta 12 811
cinctamque 7 658
cincti 8, 282 11, 188
cinctuque 7 612
cinctum 4 248
cinerem G 1 81 Æ 4, 34 5, 743 8, 410 11, 211
cineres E 8 101 Æ 2, 431 587 4, 427 5, 55 81 787 6, 226 10, 59
cineri 3 303 4, 552 623 6, 213 10, 828
cinge E 8 64
cingebant Æ 5 288
cinges G 1 28
cingere E 4 32 Æ 1, 677 9 160 10, 119
cingeret 5 597
cingetis 3 255
cingi 2, 520 3, 52
cingit 116 539 7 159
cingite E 7 28 Æ 5, 71 8, 274
cingitur 2, 511 9, 469 790 11, 486 536
cingula 1, 496 9, 360 12, 942
cingunt 4, 41 121 9, 599 12, 163 745
cinguntur 6 665
cinis E 8 106 Æ 4 633
cinxere 1, 402 10, 122 11, 475
cinxerunt Æ 5 13
circa G 3 146 4 75 Æ 1, 677 6, 865 7, 535 11, 197 12, 757
Circææ 7 10
Circæumque 7 799
Circe E 8 70 Æ 7, 20 191 282
Circenſibus 8 636
Circes 3 386
circlos G 3 166
circo Æ 5, 109 551
circuit 11 761
circuitu 3 413
circuitum 11 767
circulus 5, 559 10, 138
circum E 3, 45 8, 12 74 9, 48 10 16 G 1, 235 245 345 383 2, 382 392 484 523 3 537 510 4, 30 46 64 113 130 188 193 274 289 334 400 430 478 Æ 1, 36 60 179 315 416 470 487 671 2, 133 318 238 273 463 515 564 599 605 684 698 767 792 3, 65 75 92 230 392 634 4, 145 254 416 509 5, 250 435 440 6, 166 175 329 443 517 700 706 7, 32 104 376 588 763 8, 45 285 310 631 673 9, 70 440 584 587 679 808 10, 118 579 655 661 824 12, 162 335 476 518 606 662 929
circum latit 6 783
circumdate E 10 57 G 1 140 Æ 1, 372 6, 207 9, 153 10, 74
circumdat E 6 62 Æ 2, 510 8, 458 12, 88
circundata G 1 497 Æ 4, 1376 549 10, 483 11, 596 12 416
circundatur G 3 487 Æ 1 596
circundatus 9 462
circundedi G 2 535
circundo E 8 74
circumfert Æ 10 887
circumflectere 3, 430 5, 131
circumfluit 6 32
circumfundimur 2 383
circumfuſa G 3 368 Æ 1 590 2 64
circumfuſo 11 546
circumfuſos 6 666
circumligat 11 555
circumſiſtunt 8 490
circumſonat 8 475
circumſpexit 2 68
circumſpice G 3 390
circumſpicit Æ 3, 517 12 895
circumſpiciunt 9 416

circunſtant G 4 216 Æ 6, 486 7, 585 12, 85
circunſtare 10 905
circunſtet 4 561
circunſtetit G 4 361 Æ 2, 559 8 300
circuntextum 1 653
circuntulit 6, 229 12, 558
circunvectamur G 3 185
circunvolat Æ 2, 360 3, 233 6 866
circunvolitavit 1 377
circunvolvitur 3 284
circus 5 289
Ciſſea 10 317
cita 5 33
citæ 5, 66 8, 642
citatorum 12 373
citi 4 574 5 824 9, 37 12, 425
citius 1, 146 5, 242
cito 5 610
Citorum G 2 437
citum Æ 11 714
citus 1, 305 11, 462
cives E 1 72 Æ 2, 42 5 196 671 8, 489 9, 36 783 11, 243 305 360 459 12, 572 583
civibus 5, 631 8, 571 11, 119
civili 6 772
cade 12 556
cladem 2, 361 12, 604
clamantis 9, 442 10, 323
clamarem E 3 19
clamaſſent E 6 44
clamant Æ 4, 674 7, 400 12 600
clamor 1, 91 2, 313 338 488 3, 128 4 665 5, 140 227 451 6 493 8, 595 9, 395 504 566 664 11, 192 454 745 832 12, 268 409 462 621 756
clamore G 1, 347 3 43 375 413 4, 439 460 Æ 1, 328 523 2 437 769 3, 313 524 4, 303 5, 9 150 167 207 491 6, 175 8 216 8 38 54 466 597 636 791 10 266 716 799 895 11, 609 838 12 252 257
clamorem G 1 362 Æ 3, 566 672 10, 262 11, 622 878 12, 618
clamores 2 222
clamoribus G 4 76 Æ 2, 128 4, 411 5, 228 341 10, 713 11 147
clangorq; 2 313 8, 526 11, 192
clangoribus 3 226
Clanuis G 2 225
Clara Æ 1, 592 2, 569 5, 43 139 564 9, 19
claram G 1 138 Æ 2 696
clarasque 1 288
clarescunt 2 301
clari 5, 106 6, 478 8, 48 673
Clarii 3 360
clarior 2 705
claris 7 474
clariſſima G 1 5
clariſſime Æ 5 405
claro G 1 460 Æ 4 268
clarum 3, 519 12 225
clarus G 4 93 Æ 1, 554 9, 582 10, 126 11, 782
claſſe Æ 1, 383 5, 1 115 794 8, 79 9 8
claſſem 1, 43 132 314 521 555 587 3, 5 117 651 4, 289 299 309 375 396 426 587 5, 607 612 832 843 6, 150 7, 38 196 288 9, 69 81 10, 83 155
Claſſes G 1 255 Æ 3, 300 403 4, 537 6, 697 7, 436 716 8, 675 10, 36
claſſi 5, 689 6, 1, 8 11
claſſibus 2, 30 3, 61 157 4, 582 5, 726 10, 269
claſſica G 2 539 Æ 7 637
claſſis 5, 33 66 862 6, 334 9, 88 10, 231
clava 10 318
clauda 5 278
claudentur 1 298
claudere 11 883
clauderes E 7 15
claudes 3 321
Claudia Æ 7 708
claudimur 8 473
claudit G 2 317 Æ 3 642 10 377
claudite E 3, 111 6, 56
clauditur Æ 1 237
claudunt 6, 139 7, 609
claunduntur 10, 746 12, 310
clauſa G 3 352 Æ 3 219
clauſæ Æ 6 734
clauſam 1, 315 11, 554
clauſi 3 230
clauſis G 4, 258 263 Æ 8 385
clauſo G 4 303 Æ 1, 145 378 11 298
clauſos G 3 214 4, 364 9, 67
clauſtra G 2 161 Æ 1, 602, 259 491 3, 411 7, 185 9, 758
clauſumque 12 893
clauſus 7 707
clavumque 5, 177 852 10 218
clienti 6 609
Clioque G 4 341
Clitumne 2 146
clivo E 9 8 G 3 293
clivoſi G 1, 108 2, 212
Cloanthum Æ 1, 226 514 616 4, 288 5, 167 245
Chlœlia 8 651
Cloniumque 9, 574 10, 749
Cloreus 11 768 *alias legitur* Chloreus
Clotho 9 102
Cluenti 5 123
Cluſi 10 167
Cluſinis 10 655
Clymene G 4 345
clypeataque Æ 7 793
clypei 2, 227 392 546 3, 637 7, 186 8, 625 10, 336 477 546 553 589 12, 541 925
clypeis 10, 568 12, 712 724
clypeo 2, 671 7, 657 9, 733 806 10, 330 777 795 12, 332 377
clypeos 2, 389 422 443 734
clypeum 3, 286 5, 359 7, 639 789 8, 447 729 9, 270 709 10, 242 261 482 11, 10 284 12, 89 866
clypeus 12 432
Clytio 10, 129 11, 666
Clytium 9, 774 10, 325
coacta E 6 31
coactam Æ 7 43
coacti 2 196
coactis 7, 509 12, 457
Cocles 8 150
Cocto 11 553
Cocyti G 3, 38 4, 479 Æ 6, 323 7, 562
Cocytia 7 479
Cocyto 6 297
Cocytuſque 6 132
Codri E 5 11
Codro 7 22 26
coeant Æ 7, 317 546 8, 385 11 292
coegi 1 2 coegit G 4 85
cœlata urna Æ 7 702 in auro facta 1 644
cœlaram argento bipennem 5 30
cœlati argenti 10 527
cœlatum opus E 3 37
cœlatus ferro Mavors Æ 8 701
cœlaverat auro 10 499
cœleſtia G 4 1 Æ 11 276
cœleſtibus 1, 15 391 6, 379 11 51 12, 167
cœleſtis 6 730
cœleſtium 7 432
cœli E 3 105 G 1, 35 51 335 337 417 503 2, 1 269 345 477 3, 261 327 478 4 58

100 152 156 Æ 1, 133 229 254 263 3, 138 232 600 4, 184 451 5. 802 835 851 6, 113 361 579 790 849 7, 210 301 543 768 8, 97 141 528 9, 18 630 10, 176 695 11, 595 878 12, 145
cælicolæ 2, 641 6, 554 10, 6 97 117
cælicolas 6 787
cælicolis 2 592
cælicolûm 3 21
cælifer 6 796
cælo E 1, 17 4, 7 8, 14 69 G 1, 6 23 252 260 322 366 474 487 2, 306 334 342 4, 103 192 227 235 426 Æ 1, 159 293 335 399 2, 8 86 536 688 691 3 201 515 581 586 677 4, 89 578 692 5, 18 451 515 527 542 606 722 727 790 870 6, 15 178 191 247 7, 140 269 620 8, 64 99 264 423 427 523 591 664 9, 2 671 681 803 10, 215 548 633 11, 192 210 12, 76 245 283 367 795 842
cælum E 4 51 G 1, 233 280 375 397 433 2, 81, 209 3, 279 417 4, 52 222 325 Æ 1, 62 92 137 167 259 284 2, 250 405 3, 193 198 564 582 4, 52 121 247 256 260 269 700 5, 9 502 657 6, 271 583 719 724 896 7, 571 9, 14 20 111 429 480 504 541 10, 275 781 845 895 899 11, 187 202 351 611 745 12, 196 407 462 672 752
cæni G 4 49
cæno Æ 6 296
Cæo 4 179
cæperat 12 941
cæpere E 7 19 G 1 225
cæperit E 6 36
cæperunt G 4 332
cæpit E 2, 69 6, 47 8, 16 G 3, 237 504 4, 316 Æ 1, 525 6, 372 7, 528
cæpta E 8 12 Æ 6 256
cæptæ 4 86
cæpti 2 162
cæptis G 1 40 Æ 4, 642 8, 15 9, 296 625 10, 461
cæptorum 3 20
cæptosque 8 478
coercent 9 27
coercet G 4 480 Æ 6 439
cærula 2, 381 3 208 4, 583 7, 198 8, 622 672 10, 209
cærulea G 1 236 Æ 5 123
cæruleæ 5 87
cæruleam 6 410
cæruleis 3, 64 432 7, 346
cæruleo 5, 817 12, 182
cæruleos G 6 482
cæruleum Æ 8 713
cæruleus G 1, 453 4, 388 Æ 3, 194 5, 10 8, 64
cætu 1, 402 5, 107
cætum 1, 719 5, 43
cætumque G 1 279
coeunt 4 73 Æ 7 582
cogant Æ 4 289
coge E 3 20 G 3 169
cogemur Æ 12 237
cogendæ G 2 62
cogente Æ 12 423
cogentibus G 2 10
cogere E 6 89 G 4 140 Æ 11 304
coget 7 125
cogi 12 581
cogis E 2 7 Æ 3, 56 4, 412 10 63
cogit G 4 36 Æ 7, 639 9, 463 11, 235
cogite E 3 98 Æ 11 460
cogitet G 1 462
cogitur G 4 420 Æ 4, 414 5, 20
cognatasque 3 502
cognatique 8 132
cognato 12 29
cognitus 1 627
cognomen 1, 271 9, 493
cognomine 1, 534 3, 133 163 334 350 702 6, 383 7, 671 8, 331 11, 246 12, 845
cognominis 8 48
cognoscere E 1, 42 4, 27 60 G 1 177 394 2, 226 490 Æ 2, 10 3, 299
cognoscit 12 903
cognoscite E 6 25 Æ 5 474
cognovimus 9 245
cognovit G 4 375 Æ 6 340
cogunt G 4 231 Æ 1 567 4, 406 5, 782 6, 462 8, 7
cohibet 3 424 9, 738
cohibere 12 314
cohors 7, 710 11, 500
cohortes G 2 279
coirent Æ 11 860
coisse 12 309
coit 3, 309, 801 10, 410 452
colaque G 2 242
colant 1 30
colebat Æ 4 458
colendi G 1, 121 4, 118
colendo 2, 36 222
colere Æ 4 422
colerem 4 343
coli 3 77
columus 11 786
colit E 3 61 G 3 430 Æ 5, 63 7, 603 11, 584
colito G 2 413
colitur Æ 3, 13 73
colla G 2, 542 3, 167 421 4 337 Æ 2, 381 721 5, 277 6, 419 7, 394 701 8, 660 9, 331 10, 838 11, 497 622 692 829 12, 86 722
collapsa G 3 485 Æ 4, 391 9, 434 708
collapsam 4 664
collapsi 6 226
collapsos 9 753
collapsum 8 584
Collatinas 6 774
collatis 11 517
colle 8 604
collecta 1, 324 9, 63 12, 862
collectæ G 1 324
collectam Æ 2 798
collectasque 1 147
collecti 2, 414 7, 582 9, 689
collectis 1, 174 2 743
collectos 9 11
collectum G 1, 114 3, 84 235 4, 40
collegerat Æ 11 776
collegerit G 3 327
collegit Æ 12 491
collem 1, 423 8, 351
colles E 9 7 G 2, 103 179 276 3, 555 Æ 3, 522 5, 150 7, 798 8, 216 305 598 11, 319 902
collibus E 7, 58 9 49 G 2, 273 Æ 5, 287 7, 726
colligat Æ 9 63
colligere Æ 5 15
colligit G 1 427 2, 154 Æ 10 412 11, 671
collis 7 659
collo E 6 50 G 3 204 Æ 1, 658 719 2, 218 236 792 3, 661 6, 700 7, 351 8, 438 9, 436 10, 135 11, 11 12, 256
collocat G 4 424
colloquio Æ 7 91
collucens 10 539
collucent 5, 4 9, 166 11, 209
collucere 4 567
colludere G 1 369
collum Æ 5 559
colluſtrans 3 651

colo

colo, calathiſve Minervæ Æ 7 805 8, 409
colo, *verb.* 5 735
colocaſia E 4 20
coloni 9 4 G 1, 125 2, 385 3, 288 Æ 1 16
colonis G 1 507 Æ 7, 63 410 422
colono G 1 299 Æ 1 3
colonos 4 626
color G 2, 178 256 4, 254 Æ 6, 47 12, 819
coloratis G 4 293
colore E 8 73 G 4 335
colorem E 9 49 Æ 4, 558 6, 272 9, 650
colores E 4 42 G 1, 452 Æ 4, 701 5, 89 12, 69
colori E 2 17
coloribus G 4 306 Æ 5, 609 7 191
coloris E 8 77
coluber G 3 418 Æ 2, 471 7, 352
colubris G 2 320 Æ 6 419 7 329
cluere G 2 532 Æ 1, 536 3, 165 7, 602
colui 12 778
coluiſſe 1, 20 11, 843
columba 5 213
columbæ 2, 516 6, 190
columnæ 6, 552 12, 92
columnas G 3 29 Æ 1 432 11 262
columnis 7 170
colunt 3, 212 7, 684 714
colurnis G 2 396
coma Æ 5 556
comæ 1, 407 481 2, 674 3, 48 4, 280 6, 48 12, 868
comam G 4 137 Æ 1, 323 2, 552 629 7, 60 9, 478
comas G 2, 368 Æ 2, 684 3, 174 405 4, 590 7, 75 353 394 8, 274 277 10, 726 12 209
comantem G 4 122 Æ 2 391 12 6
comantes G 3 312 Æ 3 468 12 413
comantia 12 86
comes 2, 704 711 3, 613 691 6, 159 166 292 448 528 538 8, 466 9, 179 223 10, 321 11, 33 470 12, 385
cometæ G 1 488 Æ 10 272
comitabor 4 543
comitamur 11 52
comitante 2, 40 379 5, 76 11, 498
comitantibus Æ 3, 346 4, 48
comitantur 3, 660 8, 462 10, 126
comitata 2 580
comitate 10 186
comitatu 4 215
comitatur 6, 863 7, 681
comitatus 1, 316 6, 112 9, 48 10, 194 12, 336
comitem 2, 86 778 4, 777 5, 546 6, 777 8, 308 9, 177 277 649 765 775 10, 779 11, 542 12, 362
comitentur G 1 346 Æ 11 61
comites 2, 181 264 744 4, 123 140 162 664 6, 191 391 8, 52 11, 655 805
comitetur 10 164
comiti 3, 729 11, 710
comitum 2, 9 5, 822 6, 865 10, 20 11, 94 586
commaculare E 8 48
commemoranda G 4 148
commendat Æ 2, 293 5, 771
commendo 2 748
commercia 10 532
comminus G 1, 104 3, 374 Æ 7, 553 732 9, 347 770 10, 454 11, 706 12, 890
commiſit 7 542
commiſſa G 4 454 Æ 1, 140 3, 428 6, 569 10, 156
commiſſos 5 113
commiſta 3, 633 4, 120 161
commiſti 12 835
commiſtis 8 255
commiſtum 12 618
commiſtus G 2, 27 4, 500 Æ 6 762 10 238
commixtas G 1 223
committere 2, 289 3, 78 Æ 1, 235 5, 69 10, 68 12, 60
committitur 11, 560 589
commixtam 9 76
commoda G 4 129
commota Æ 1, 364 5, 213
commotæ Æ 4 471
commotis Æ 4 301
commotus 1 130
commovere 7 494
commovet 5 217
commune 2, 709 12, 16
communem 4, 102 8, 275
communi 9 183
communibus 11, 435 12, 118
compacta E 2 36
compactis Æ 12 674
compagibus 1, 126 297 2, 51
compellebat 11 534
compellare 2, 280 3, 299 8, 164
compellat Æ 1, 185 2, 372 3, 474 5, 161 6, 499 10, 606
compellere E 2 30
compeſce G 2, 370 3, 468
compita 2 382
compſabunique Æ 4 250
complectitur 1, 698 2, 253 5, 31 11, 743 12, 433
complent 2, 20 495 3, 71 645 676 6, 385 9, 567
complentur G 2 391
complerant Æ 5, 107 9, 108 382
complere 11 327
complerint 6, 712 7, 643
complet 9, 113 11, 140 12, 724
completur 5 46
complexa E 5 22 Æ 2, 514 673 6, 786
complexi 5 766
complexibus 5 742
complexu 1, 719 4, 616 8, 488 583
complexus 8, 260 558 11, 46
componens 8 486
component 12 822
componere E 1, 24 3, 108 G 4, 176 438 Æ 1, 139 3, 387 4, 341 8, 317
componet 1 378
componi 12 109
componite 10 15
compoſitæ 12 315
compoſitam 7 339
compoſiti 11 599
compoſitis G 3, 192 4, 417
compoſito, *adverb.* Æ 2, 129 *particip.* 7 6
compoſtus 1 253
compoſuere G 4 189
compoſuit Æ 1, 702 8, 322
comprendere G 2 104 Æ 6, 626 7, 73
comprenderit G 1 428
comprendis 2 305
comprenſa Æ 2, 793 6, 701
comprenſamque 11 723
compreſſa G 4 87
compreſſi Æ 5 802
compreſſos 2, 73 8, 184
comprime 6 389
comptæ 6 48
comptos 8, 128 10, 832
comptus 7 751
compulerant E 7 2
compulſus Æ 1 579
conamur 10 89
conantem 9 398
conata 4, 688 11, 585 842
conati G 1 281

INDEX

conatibus Æ 12 910
conatus 2, 792 3, 25 6, 32 700 10 685
concava G 4 49 Æ 5 677
concedat E 2 57
concede 10 1 Æ 2, 523 10 906
concedere 11 111
concedit 9 655
concedite E 7, 22 10, 63
concentus G 1 422
concepit Æ 4 474
conceptum 5, 38 8 139 12, 158
conceſſa 3, 700 5, 798
conceſſæ G 1 238
conceſſerat Æ 10 215
conceſsêre 8 41
conceſſit 2, 91 7 305 10, 820
concha 6 171 10, 209
conchas G 2 348
concidere 2 260
concidit 3 516 Æ 2, 532 5, 333 448 11, 245
concilia G 1 25 Æ 5 735
concilias 1 83
conciliet 10 151
concilio 5 75
concilium 3, 679 6, 433 10, 2 11, 234 304 460 469
concipe 11. 519 12, 13
concipis 11 369
concipit 4 502
concipiunt G 1, 87 422
concita Æ 3, 127 11, 889 12, 521
concitat 7, 476 11, 742
concitus 9, 694 11, 744 12, 331 379 902
conclamant 2, 233 5, 660 10, 738
conclamat 3, 523 6, 259 7, 504 9, 35 375 425 12, 426
concludere 1 429
concolor 8 82
concordes E 4 47 Æ 6 827
concordia 3 542
concredere 10 286
concreſcere G 1 392
concreſcunt 3 360
concreta 2 376 Æ 6 738
concretæ G 1 236
concretam 2 318 Æ 6 746
concretos 2 277
concretum G 3 463
concreverit E 6 35
concrevit Æ 12 905
concubitu G 4 198
concubitus E 6 50 G 3 130
concurrere 1, 318 489 Æ 1, 497 2, 315 8, 692 10, 8 436 715 11, 117 12, 149 315 503 571 771
concurrerit 7 224
concurrit Æ 12 563
concurrunt 7, 520 10, 361 431 691 11, 805 12, 297 724
concurſu 1, 513 12, 400
concurſum 5 611
concurſus 6, 318 9, 454
concuſſa 1, 159 4, 81 9, 752 11, 451 12, 411 468
concuſſæ G 5 205
concuſſam Æ 4 666
concuſſere 5 147
concuſſis 9 498
concuſſit 8, 3 237 12, 594
concuſſo 2, 629 4, 444
concuſſus G 3 151 Æ 5 700 869
concute 7 338
concuteret 8 354
concutit 6 101
condant 7, 145 11, 323
conde 6 152
condebat 1 451
condemur 9 152
condenſæ 2, 517 8, 497
condent G 4 66
condere E 6, 78 97 9, 52 Æ 1, 37 526 2, 696 10, 35 12, 893
conderet 1, 9 7, 61
condet G 1, 438 458 Æ 1, 280 6, 702 8, 48 10, 558
condidimus 5 48
condidit E 2 61 Æ 2, 621 5, 243 6, 271 7, 619 8, 66 357 9, 32 348 443 12, 886
condimus E 3 68
condit G 2, 507 4, 496 Æ 4, 77 10, 767
condita E 3, 43 47 10, 50 Æ 3, 388 7, 570
conditio 12 880
conditor 8 313
conditur 7 719 802 11, 187
conditus G 1 442
conducta Æ 12 520
condunt G 2, 452 4 473 Æ 2, 24 3 237 5, 126 9, 39 12, 361
conduntur Æ 2, 401 7, 303
confecta 5 590
confecimus G 2 541
confecti E 5 362
confectum 4, 599 6, 520
confectus 11 85
conferre G 3 169 Æ 6, 488 9, 44 690 10, 876 12 345 678
conferto G 3 369
confertos Æ 2 347
confeſſa 2 591
confeſtim 9 231
conficit 11 824
confidentiſſime G 4 445
confidere Æ 1, 456 5, 849
confieri Æ 4 116
confiſe 5 870
confixa 9 765
confixi 2, 429 6, 543 11, 883
confixum 3 45
conflantur G 1 508
confligunt Æ 2 417
confluere G 4 558
confoſſus Æ 9 445
confugere 8 493
confugio 1 670
confundere 5, 496 12, 298
confunditur 3 695
confuſa 11 211
confuſæ 6, 504 11, 207 12, 619
confuſam 2 736
confuſus 12 665
congeminat 11 698
congemuit 2 631
congerere 6 178
congeritur 2 766
congeſſere E 3 69
congeſta G 2, 156 3, 377 4, 243 Æ 6 224
congeſtum 1 69
congrediamur 12 233
congredior 12 13
congreditur 11 720
congreſſi 2, 397 8 467 11, 631
congreſſos 12 465
congreſſu 12 514
congreſſum 5 809
congreſſus 1, 479 5, 733 10, 540 889 12 342 510
conjecta 4, 60 12, 362
conjecti 12 711
conjecto 9 698
conjecit 2, 545 7, 456 9, 535 11 483
coniferæ cypariſſi 1 680
conjice G 4 26
conjicit Æ 5, 619 7, 347 9, 411 10, 646 657 891 11, 784
conjicite 9 494
conjiciunt 5, 661 6, 222 10, 330 801 11, 194
conjuge G 4, 456 504 Æ 3, 317 4, 924 9 138
conjugiis 3 275
conjugio Æ 3, 296 475 4, 48
conjugis E 8, 18 66 G 2, 326 3, 93 Æ 1, 358 2, 572 3, 331 488 4, 21 338 458 6, 119 8, 272 406 413 612 10, 280 722 11, 267 12 306
conjugium 2, 579 4, 172 431 7, 123 333 11. 270
conjuncta E 8 32 Æ 10 653
conjunctus 8 130
conjunge 5 712

conjungere

conjungere E 2 32 Æ 1 518 8 164
conjungi 10 105
conjunxere 8 133
conjurat 8 5
conjurato G 2 497
conjuratos 1 280
conjux 1, 294 4, 465 Æ 1, 51 347 2, 519 597 651 653 678 711 725 738 777 783 4, 91 113 5, 620 647 6, 93 473 523 764 7, 56 189 287 308 314 8 377 384 393 688 10, 44 607 611 11, 158 371 12, 17 80 272 793 937
connexæ G 4 257
connexoſque Æ 8 437
connixa E 1 15 Æ 5 642
connixi 5, 264 11, 613
connixus 9, 769 10, 127
connubia 3, 319 4, 316 535 7, 555 9, 600 12, 42
connubii 4 168
connubiis 3, 136 7, 96 333 12 821
connubio 1, 77 4, 126 7, 253
Conon E 3 40
conſanguinei Æ 12 40
conſanguineo 5, 771 7, 366 8, 703
conſanguineus 6 278
conſanguinitate 2 86
conſcendebat 12 736
conſcenderat 8 97
conſcendi 1 385
conſcendit 1, 184 4, 648 10, 155
conſcia Æ 1, 608 2 141 267 4, 519 608 5 455 8 395 9 429 10, 679 872 12, 668
conſcius 2, 99 4, 167 11, 812
conſederat E 7 1 Æ 5, 388 10, 780
conſedere 7, 431 11, 457
conſederis 4 39
conſedimus E 3 55 Æ 5, 3 12 237
conſediſſe 11 350
conſedit G 4 436 Æ 3, 245 5, 841 7, 169
conſequimur 2 409
conſequitur 5, 153 224 494 11, 722 12, 375
conſere 9 741
conſerere G 2 38
conſerimus Æ 2 398
conſertam 3, 467 5, 259
conſertum 3 594
conſeſſu 8 636
conſeſſum 5, 340 577
conſevimus E 1 73
conſidant Æ 11 323
conſident G 4 65
conſidere Æ 1, 576 2, 624 3, 163 6, 67 7, 176 9, 145
conſidite 4 573
conſidunt 5, 136 10, 5 11, 915
conſilia 1 285 662
conſiliis 2, 89 5 728 749 11, conſilio 7, 216 11, 704 (339
conſilium 2 656 4, 477 7, 407 592 9, 227
conſiſtere G 4 27 Æ 1, 545 633 647 6, 807 8, 10 75
conſiſtit 5 423
conſiſtunt 9 789
conſonat 5, 149 8, 305
conſortem 10 906
conſortia G 4 155
conſpectu Æ 1, 38 188 6, 11 67 10, 260 11, 903
conſpectum 6, 108 9, 262
conſpectus G 3 17 Æ 8 588
conſpexêre 1 159
conſpexi 3 652
conſpeximus 9 237
conſpexit 1, 591 4, 649 10, 725
conſpicere 6 508
conſpicit 4, 261 5, 611 6, 656 9 420
conſpicitur 8 83
conſpirant 7 615
conſtare 3 518
conſternere 12 543
conſternunt 4 444
conſtet 5 748
conſtiterant 3, 681 10, 272
conſtitit G 4, 484 Æ 1, 191 230 463 2, 684, 253 5, 426 507 6, 331 559 8, 381 9, 624
conſtituam 5 237
conſtitue G 4 542
conſtituent Æ 12 194
conſtituere 11 185
conſtituit 1, 313 5, 130 6, 244
conſtituunt 6 217
conſtructaque G 4 213
conſtructam Æ 9 712
conſueſcere G 2 272
conſueta G 4 429 Æ 10 867
conſul 7 613
conſule E 4 311 Æ 9 322
conſulere 12 21
conſulis 6, 819 11, 344
conſulit 4 64 7, 83
conſulite 11 335
conſulta 6, 151 11, 410
conſultus G 3 491
conſumens Æ 3 178
conſumere Æ 7 125
conſumeres E 10 43
conſumimus Æ 7 116
conſumpta 2, 795 5, 527
conſumptis 7 112
conſurgere 8, 637 10, 90 299
conſurgit G 1 241 Æ 7 530 8, 457 9, 749 12, 721
conſurgunt 8 110
contactos G 3 566
contactuque Æ 3 227
contagia 1, 51 G 3 469
contemnere G 2 360 Æ 3, 77 8 364
contemnuntque G 4 104
contemplator 1, 187 4, 61
contemptor Æ 7. 648 8, 7 9, 205
contende G 2, 95 4, 412
contendere E 7, 18 69 Æ 4, 108 5, 291 370 834 9, 518
contenderet 12 815
contendunt 1, 162 6, 643
contenta G 3 536 Æ 5 513 9, 187 11, 582
contentus 5, 314 7, 737
conterrita 12 54
conterritus 3, 597 9, 123
contexit 12 815
contextus 2 112
conticuere 2, 1 253
conticuit 3, 718 6, 54
contigerat 5 836
contigerit 9 268
contigimus 11 245
contigit 1, 100 2, 649
contiguum 10 457
continet G 1 259
contingat Æ 6, 109 11, 371
contingere Æ 8, 40 Æ 1, 417 2 168 239 5, 18 509 6, 606
contingit G 2 322 Æ 7 48
continuit Æ 2, 593 3, 598 10 686
continuo G 1, 60 169 856 3, 75 158 271 386 468 4, 53 69 254 548 Æ 3, 196 543 4, 265 5, 368 6, 426 570 7, 68 120 9, 118 168 731 757 11, 612 810 912 12, 560
contis 9 510
conto 6 302
contorquens G 1 481 Æ 12 490
contorquent 7 165
contorſit 2, 52 3, 462 5, 520 6, 593 11, 675 12, 373
contorta 9 705
contortum 11 561

contracto G 4 259
contractus 4 265
contrahe Æ 12 891
contrahimus 3 8
contrahit G 1 34
contraria 1 286 Æ 2 243 1, 39 4, 628 7, 293 12, 487
contremuit 7 515
contriſtat G 3 279 Æ 10 275
contulerunt 10 147
contulimus 11 283
contulit 10 735
contundet 1 268
contundit E 2 11
contuſoſque G 4 240
convalle 2 186 Æ 6 679
convalles G 3 276
convallibus Æ 6 119
convectare 7, 749 9, 613
convectat 4 405
convellere G 1 457 Æ 3, 24 31 6, 148 12, 774
convellimus 2 464
convellunt G 2 294 Æ 2 446
convenere 1, 712 2, 799 4, 417 6, 490 11, 236
conveniat G 1, 3 255
convenimus E 5 1
convenit Æ 12 184
conveniunt 1, 365 704 5, 293 9, 720 779
conventus 9 753
converſa G 3 303 Æ 1 8 2, 131 5, 466 9, 800 12, 623
converſæ Æ 12, 369 548
converſi 2, 73 11, 121 12, 172
converſis 11, 713 12, 716
converſo 9, 724 11, 654
converſus 12 377
convertant 2 191
convertere 10 83
convertêre 5, 582 11, 746 809 12, 723
convertite 9 427
convertunt 12 252
convexa 1, 612 4, 451 6, 241 750 7, 543 10, 251
convexo E 4 59 Æ 1, 314 11 515
convivia E 5 69 G 1 301 Æ 1, 642 4, 77
conum 3 468
convolvens G 3 426
convolvit Æ 2 447
convulſa 2, 507 3, 414
convulſæ 1 387
convulſum 5, 143 8, 690
coorta G 3 478 Æ 1 152
copia E 1, 82 3, 908 4, 31 Æ 1, 524 2, 564 5, 198 9, 484 720 11, 248 378 834
coquat G 1 66
coquebant 4 428 Æ 7 345
coquitur G 2 522
coram Æ 1, 534 529 2, 538 3, 173 6, 716 8, 122
Coras 7, 672 11, 465 604
corda G 1, 123 330 3, 106 4, 70 470 Æ 1, 307 726 4, 528 5, 138 643 729 6 49 80 407 9, 55 225 10, 87 12, 223 453
corde Æ 1, 54 213 566 4, 332 533 6, 185 383 675 8, 522 10, 465 871 12, 18 667
cordi 7, 326 9, 615 776 10, 252 11, 369
Cori 5 126
coriis G 3 559
Corintho Æ 6 836
Coriti 9, 10 10, 719
Coritum 3 170
corna G 2 34 Æ 3 649
cornea 3, 22 5, 557 6, 894
cornibus G 1, 217 433 2, 526 3, 55 218 370 Æ 1, 194 7, 483 789
corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum 8 77
cornipedes Æ 7 779
cornipedum 6 591
cornix E 1, 18 9, 15 G 1 388
Cornu E 3, 87 9, 25 10, 59 G 1, 428 2, 395 3, 57 88 509 Æ 5, 282 7, 497 9, 606 629 11, 773 859
cornua E 6, 51 7, 30 G 3 222 232 4, 299 371 Æ 3, 549 645 4, 61 5, 479 832 6, 245 7, 488 615 8, 2 10, 725 12, 89 721
cornus G 2 448 Æ 9, 698 12, 267
Corœbus 2, 341 386 407 424
corona 3, 525 5, 556 8, 684 9, 508 551 10, 122 11, 475 12 744
coronæ G 1, 222 2, 66 Æ 5, 110
coronant 1, 659 5, 355 7, 75 8 505
coronam G 2 528 Æ 1, 728 7, 147 9, 380
corona G 1 304 Æ 4 418
coronat 4 505
corpora G 2, 531 3, 51 221 251 369 383 444 471 542 4, 95 98 187 198 217 252 255 475 543 Æ 1, 74 105 197 2, 18 214 365 565 3, 141 511 623 4, 523 5, 318 6, 22 303 306 391 583 714 721 731 751 7 408 535 8, 485 539 607 634 662 9, 157 273 317 455 10, 430 662 11, 22 102 185 197 204 276 634 665 691 12, 271 287 328 900
corpore G 2, 24 327 4, 413 538 550 Æ 1, 75 3, 175 427 4, 181 253 703 5, 276 344 372 396 438 445 475 683 6 292 294 723 7, 459 650 783 8, 207 330 9 410 563 722 812 10, 127 334 342 345 478 744 774 845 11, 87 313 644 829 864 12, 221 421 728 835 911 920
corporeæ 6 737
corpus E 5 22 G 3, 205 448 4 416 Æ 1, 448 450 2, 542 558 644 3, 176 578 4, 572 635 6, 58 149 161 219 596 605 8, 153 10, 331 446 820 834 904 81, 30 59 591 593 848 12, 376 472 935
correptæ 1, 104 2, 479 11, 584
correptis 10 409
correptos G 3 254
correptum 4 405
corripio Æ 3 176
corripit 4, 572 5, 641 6, 210 230 422 8, 260 10, 335 12, 93 299 302
corripite 12 261
corripiunt G 3 472 Æ 1, 367 2, 217 5, 316 6, 634 9, 502 12, 279
corripuêre G 3 104 Æ 1, 422 2, 167 5, 145
corripuiſſe 11 90
corripuit E 8 105 G 2, 510 Æ 1, 49 92 9 537 11, 462
corruit 10 488
corrumpitur G 2 466
corrupit G 3 481
corruptam Æ 1 181
corrupto 3 138
cortex 7 742
cortice E 5 13 G 2, 74 269 304 4, 160 Æ 3, 33 9, 443
corticibus E 8 54 G 2, 387 453 4, 33
corticis E 6 63
cortina Æ 3, 92 6, 347
Cortynia E 6 100 Æ 11 773
corvi G 1, 410 423
corvorum 1 382
coruſcavi 1 318
coruſcæ Æ 2 172

coruſcant G 4, 73 98 Æ 8, 661
coruſcat Æ 5, 642 10, 651 12, 431 887 919
coruſci 9, 163 678
coruſcis 1, 168 12, 701
coruſco G 1, 233 Æ 2, 333 8, 391
coruſcum Æ 2 552
corylas 2 470
Corybantia 3 111
Corycium G 4 127
Corydon E 2, 1 56 65 69 5, 86 7, 2 16 20 70
Corydonis 7 40
coryli duræ 5, 21 G 2, 65
coryſis E 5 3
corylos 1, 14 7, 63
corylum G 2 299
corymbo E 3 39
Coryti Æ 10 169
Cotas 10 168
Coſſe 6 841
coſtas G 1, 273 3, 256 Æ 2, 16 9, 432 10, 682 11, 817 12, 276 508
coſtis G 4, 303 556 Æ 1, 215 7, 463 10, 382
cote 7 627
cothurnis G 2 8
cothurno E 7, 32 8, 10 Æ 1, 341
cotibus E 8, 43 G 4, 203
crabro 4 245
cras E 3 71
craſſa G 2, 236 3, 205
craſſiſque 2 110
craſſum Æ 5, 469 10, 349
craſſus G 2 309
craſtina 1, 425 Æ 8, 170 10, 244 12, 76
craſtinus 4 118
cratera G 2, 528 Æ 3, 525 5, 536 9, 266 346
crateræ G 2 457
crateras E 5, 68 Æ 1, 728 7, 147 9, 163 358 12, 285
crateres 2, 765 6, 225
crates G 1, 95 166 4, 214 7, 633 11, 94 12, 508
creandis 2 9
crearat Æ 10, 551 12, 271
creat G 2, 279 Æ 10, 705
creatos 10, 517
creatrix 6, 367 8, 534
creatus 10 543
creavit 7 283
creber G 3, 470 Æ 1, 89 2, 731 5, 199 460 764
crebra G 3 500
crebra, *adj.* Æ 5, 436 11, 611
crebreſcere Æ 12 222
crebreſcit 12 407
crebreſcunt 3 530
crebris G 3, 221 334 554 4, 27 Æ 1, 94 2, 627 3, 127 11, 209
crebra 2, 492 12, 535
crebros 12 713
credam 5 850
credant 1 222
credas 3 991
credat 9 206
crede E 2, 17 G 4, 48 Æ 7, 97 11, 707
credens 3 371
credere E 10, 46 G 1, 224 2, 333 3 391 4, 423 5, 383 6, 15 173 463 942 10 70 289 11 153 808
crederet 3 187
crediderat 10 548
crediderim G 2 338
credidit Æ 7, 680 10, 457 648 11 114
credimus E 6, 108 Æ 8, 140
credis E 3, 28 Æ 4, 34
credit 4 501 12, 591
credita 2, 196 247 7, 486
credite 1, 48 11, 283
creditis 2 43
creditur E 3 95
credo 3, 10 G 1, 415 Æ 1, 391 4, 12 6, 368 848 7, 297 10, 29 865
credunt 8, 147 353
cremant 11, 208
cremantur 6 214
cremari 7 74
cremato G 2 408
cremavit Æ 7 295
Cremonæ E 9 28
crepantes Æ 11 775
crepidine 10 653
crepitabat 6 209
crepitans G 1, 449 Æ 3, 70
crepitant 5, 436 459
crepitante Æ 7 74
crepitantiaque G 4 151
crepitantibus 1, 85 Æ 11, 299
crepitare G 2 540
crepitus Æ 12 923
crepuere 5 208
creſcent E 10 54
creſcentem 7 25
creſcentes 2 67
creſcentoque G 2, 55 Æ 10, 292
creſcentis G 2 3 336
creſcere G 3, 206 11, 393
creſceret 4 122
creſcetis E 10 54
creſcit 10 73
creſcunt G 1 326
Creſſa Æ 5 285
Creſſamque G 3 345
Creſſia Æ 4, 70 8, 294
Creta G 1, 179 2, 215 Æ 3, 104 5 585
Cretæ rapidum Oaxen E 1, 66 Æ 3, 122 162
Cretea 12 412
Cretæis 3 117
Cretam 3 129
Cretea 9 774
Cretes 4 146
Creteus 12 538
creti 9 672
cretum 4 191
cretus 2, 74 3, 608 8, 135
crevit G 2 533
Creuſa Æ 2, 562 597 651 738
Creuſæ 2, 772 784 9, 297
Creuſam 2 666 769 778
crimen 10, 188 11, 407 12, 16 600
crimina 6 433 7, 326 339
crimine 2, 65 4, 550 6 430 7, 577 10, 668 851 11, 122
criminibus 2 98
crinales 7 403
crinali 11 576
crinem 2, 685 9, 65 4, 148 216 704 5, 528 6, 281 7, 391 815 11 35
crines E 6, 68 Æ 2, 277 4, 138 509 559 6 89 7, 418 8, 34 9, 651 10, 137 12, 99 605 870
crinibus G 4, 417 482 Æ 1, 484 2, 404 7, 73 346 450
Criniſo 5 38
crinita 7 785
crinitus 1, 744 9, 638
criſpans 1, 317 12, 165
criſta 9, 50 10, 869
criſtæ 6, 779 7, 185 9, 732 12 89
criſtam 12 370
criſtas 3, 468 9, 270 10, 701 11, 8 12, 493
criſtatus 1 472
criſtis 8, 620 9, 163 365 678 10 270
croceam 11 775
croceis G 4, 109 Æ 4, 700
croceo E 4, 44 Æ 1, 653 715 6 207
croceos G 1 56
croceum Æ 1, 447 4, 585 9, 460
croco 9 614
crocum G 4 182
cruda Æ 6 304

INDEX

crudele Æ 1, 365 2, 124 11, 53 535 841 12, 635
crudelem G 4 356 Æ 8, 579 9 197
crudeles 1, 359 3, 44 6, 501 585
crudeli E 5 20 G 3 263 Æ 2 461 4, 308 6 442 8, 146 10 386
crudelia E 5 23 G 4 495 Æ 1, 225 3 616
crudelibus Æ 1 551
crudelis 2, 6 8, 48 10, 29 Æ 1, 411 2 368 4 311 661 681 6, 25 359 446 9, 483
crudeliter 6 495
crudelius 2 746
crudescere G 3 504
crudescit Æ 12 833
crudescunt 7 788
crudo G 3 20 Æ 5, 68 9, 743
crudum 10 682
cruenta G 1 396 Æ 6, 555 9, 753 10, 340 462 862
cruentam 11 668
cruentas G 3 303
cruentat Æ 10 731
cruentis G 4 15 Æ 2, 167 3, 618 6, 81
cruento 1 300 2, 272 3, 632 8 297 9, 348 10, 416 489 12 8
cruentum 11, 474 12, 385
cruentus 1, 475 7, 501
cruor G 1 485 4 285 Æ 3, 43 8, 106 9, 434 10, 1 8 11, 646 724 12, 340
cruore 4, 201 664 5, 335 9, 333 10, 908
cruorem G 3, 516 4, 542 Æ 3, 663 5, 469 6, 248 10, 349 11, 804
cruores 4 687
crura G 2, 8 3, 76 4, 181 Æ 11 639
crurum G 3, 53 192 Æ 11, 777
crustæ G 3 360
crusti Æ 7 115
Crustumerique 7 631
Crustumiis G 2 88
cubile 1, 447 Æ 3, 324 4, 585 648 8, 412 9, 440 715 12 144
cubili E 4 63 G 3 230
cubilia G 1, 183 4, 45 243 Æ 6 124
cubilibus G 1 411
cubito Æ 4 690
cucumis G 4 122
cucurrit Æ 2, 120 694 5, 251 6, 54 8, 390 11, 296 12 66
cuiquam G 4, 447 Æ 7 692 10 712
cuique G 2, 177 3, 102 Æ 5, 100 7, 507 9, 175 185 10, 107 111 467
cujum E 3 1 Æ 5 87
cujus E 10 73 G 4, 394 437 Æ 6, 324 7, 197 8, 511 11, 347 666
culmen E 1 69
culmi G 2 517
culmina E 1 83 Æ 2, 446 478 695 4 671 12, 569
culmine G 1 402 Æ 2 290 410 603 4, 186 7, 512 8 456
culminibus 4, 462 5, 459 12, 863
culminis 2 458
culmo G 1 317 Æ 8 654
culmos G 1 192
culmum 1 321
culmus 1 111
culpæ Æ 4, 19 12, 648
culpam G 2, 380 455 3, 468 Æ 4 172
culpatus 2 602
culta E 1 71 G 1, 153 4, 126 372 Æ 8 63 10, 141
cultores 11 788
cultoribus G 2 114 Æ 8 8
cultri G 3 492
cultrix Æ 3, 111 11, 557
cultros 6 248
cultu E 3 18 G 1, 102 2, 51 4, 559 Æ 3, 591 5, 730
cultura G 2 420
cultus 1, 3 52 2 1 35 Æ 3, 316
cum E 2, 28 3, 10 19 77 4 19 5, 22 74 84 6 3 39 7, 16 39 8, 15 28 38 9, 22 67 10, 4 10 67 G 1, 43 148 178 187 190 217 268 303 310 313 316 327 361 370 391 427 438 450 458 467 483 493 512 2, 193 209 218 279 301 340 403 422 3, 103 133 139 196 223 237 303 312 336 347 358 423 437 443 458 462 4, 21 97 103 110 131 171 401 414 439 488 524 533 Æ 1, 30 51 59 152 197 227 249 288 296 435 513 539 590 639 645 691 701 2, 72 112 117 225 256 304 316 323 378 496 499 532 567 589 627 680 688 694 731 3, 12 51 137 177 245 335 380 416 448 522 568 577 590 599 623 646 655 679 712 4, 8 208 215 241 403 409 425 441 453 461 473 514 524 597 605 618 687 5, 75 84 160 166 289 328 368 597 627 657 693 804 810 838 859 867 6, 48 91 185 190 372 515 564 645 735 874 880 7, 27 39 61 87 105 124 130 148 166 245 418 427 462 528 603 667 674 697 700 721 735 8, 28 55 72 82 98 170 213 276 353 391 506 522 525 561 622 703 9, 60 88 108 154 242 249 349 361 372 395 435 513 562 628 670 771 793 816 10 12 98 124 266 337 454 483 503 509 521 567 697 764 11, 42 48 104 113 276 279 304 394 406 421 456 465 540 565 604 659 681 751 783 822 831 904 12, 76 114 154 208 249 351 365 415 438 473 587 632 685 702 716 735 821 828 941 952
Cumæa 6 98
Cumæam 3 441
Cumarum 6 2
Cumæi E 4 4
cum primis G 1 178
cumulant Æ 8 284 12, 215
cumulat 5, 532 11, 50
cumulatam 4 436
cumulo 1, 109 2, 498
cumulos G 1 105
cunabula E 4 23 G 4 66 Æ 1 105
cuncta G 1, 343 2, 42 3, 19 Æ 2, 77 570 653 3, 298 515 563 4, 498 8, 19 439 9, 345 11, 241 12, 180 472
cunctæ 5, 614 12, 251
cunctam G 3, 473 Æ 10, 695
cunctando 6 846
cunctantem 4, 133 390 6, 211 7, 449 8, 388 12, 940
cunctantes G 2, 236 3, 488 Æ 10 831
cunctanti 5, 856 12, 919
cunctantibus G 4 107
cunctatur 4 250

cunctatur Æ 9, 124 10, 717 12 916
cuncti 1, 563 2, 409 3, 100 189 363 5, 58 70 227 385 7, 583 8, 109 306 10, 96 11, 344 745
cunctis 1, 522 598 2, 228 3, 97 5, 244 7, 230 8, 162 12 229
cunctos 5 380
cunctus 1, 158 237
cunei 12 269
cuneis G 1, 144 2, 79 Æ 6, 181 7, 509 12, 457
cuneos G 2 509 Æ 5 664
cuneum 12 575
cunque 1 614 *ſic una* quo te cunque, &c. 8, 74 11, 762 12, 61 203 *& jungitur cum* ut, *ſicuti*, utcunque 10 685
Cupavo 10 186
Cupentum 12 539
cuperem 5, 810 10, 441
cupiant E 6 7
cupiat 2 16
cupidine Æ 4, 194 7, 189 9, 354 10, 93
cupido G 1 37 Æ 2, 349 5, 138 6, 133 373 721 823 7, 263 9, 185
cupido 1, 662 699
cupidus 8 165
cupiens 9 796
cupiere 2 108
cupio 6 717
cupit E 3 64 Æ 4 393
cupiunt 6 733
cupreſſi E 1 26
cupreſſo Æ 3 64
cupreſſos 6 216
cupreſſum G 1 20
cupreſſus Æ 2 714
cur E 5 1 Æ 1, 412 2, 285 4, 428 10, 34 11, 423 855 12, 39 879
cura E 1, 33 58 7, 40 8, 89 10, 22 G 1, 3 52 216 2, 415 3, 138 157 229 305 404 530 539 4, 118 354 Æ 1, 265 650 666 682 708 2, 595 599 3, 476 505 4, 15 379 5, 804 6, 654 691 7, 365 402 443 487 8, 396 9, 160 757 10, 217 828 12, 933
curæ E 3 61 G 1, 17 2, 429 3, 112 286 319 384 4, 113 178 Æ 3, 209 5, 59 521 531 6, 274 382 444 7, 345 8, 401 580 11, 3 12, 487 801
curam G 1, 26 228 2, 433 4, 345 Æ 4, 332 6, 85 9, 311 11, 519 12, 48
curamus E 7 51 Æ 3 511
curandis G 2 397
curant G 1, 301 2, 263 4, 187 Æ 8, 607 9, 5 8
curare E 8 35 G 1, 504 Æ 4 34
curarum Æ 4, 608 8, 19
curas E 2 6 G 1, 177 302 2, 405 3, 124 4, 531 Æ 1, 231 566 2, 775 3, 153 4, 341 394 448 488 528 551 5, 701 720 8, 35 9, 225 489 11, 822
curat E 2, 33 56 8, 803 10, 28 Æ 3, 451 9, 218
curculio G 1 186
curet G 1 39 Æ 2 536
Curetum G 4 151 Æ 3, 131
curia 7, 174 11, 380
Curibus 6, 811 8, 638
curis G 1 123 Æ 1, 212 4, 639 652 5, 779 6, 474 520 7 441
current 1 611
currentem G 3, 330 12, 903
currenti G 3 360
currentia 1 132
currere 1 380 Æ 5 222
curriculo 8 408
currimus 3 191
currit 5 862
currite E 4 46
curro Æ 5 235
curru E 5 29 G 4 389 Æ 1, 160 472 480 3, 541 5, 817 819 6, 785 7, 724 782 10, 215 403 440 590 596 11, 661 12, 162 329 355 370 478 511 681
currum G 3 359 Æ 3, 113 6, 653 837 6, 280 655 779 8, 433 10, 581 12, 327 372 495 624 664
currunt Æ 12 524
currus G 1, 174 514 3, 18 91 104 113 181 533 Æ 1 21 490 5, 145 6, 485 651 7, 163 184 686 9, 12 317 10, 374 552 11, 82 12, 287 485
curſibus G 3, 20 119 193 Æ 12 84
curſu E 6, 80 3, 132 409 529 Æ 1, 161 2, 321 399 736 3, 116 200 253 4, 154 157 672 5, 67 253 265 291 592 6, 338 536 591 7, 165 383 478 675 807 809 8, 221 9 91 478 559 11, 702 519 875 879 12, 484 489 683 751 763 775 890 902
curſum G 1, 40 Æ 1, 328 3, 269 337 362 4, 46 299 653 5, 162 834 6, 194 313 7, 8 196 10, 870 12 747
curſus E 8 4 G 4 136 Æ 1, 538 3 146 430 454 460 507 717 4, 196 5, 131 352 549 583 596 667 738 6, 350 10, 249 12, 909
curva G 2, 12 4, 278 Æ 2, 748 3, 238 643 10, 684 11, 737
curvabit nux plurima G 1, 188
curvæ 1, 508 Æ 6, 4 7, 184
curvam 2, 51 7 179
curvans G 4 299
curvas 2 216
curvata 4 361 Æ 11, 86
curvato 3 564
curvatur 3 533
curvi G 1 170
curvis G 1 360 2, 189 lateribus fluminum 3 544 Æ 2, 179 3 674 5, 287
curvo G 2 406 Æ 3, 16 223 7, 497 11, 184 522
curvus E 3 42
cuſpide Æ 1, 85 2, 230 5, 208 7, 817 10, 733 11, 691 12, 162 386
cuſpidis 7, 756 11, 41
cuſpis 10 484
cuſtode 1, 568 3, 221 6, 524 9 380
cuſtodem 5, 546 6 395
cuſtodes 2, 492 762 5, 257 8, 461
cuſtodia G 3, 165 327 Æ 6, 574 7, 486 9, 156
cuſtodibus G 3, 456 Æ 2, 169 9 151
cuſtodita 8 218
cuſtos E 3 5 5 44 7, 34 10, 36 G 1, 17 4, 110 215 433 Æ 4, 186 484 6, 350 7, 610 791 8, 270 652 9, 176 405 648 11, 7, 85 836
Cybele 3, 111 10, 220 11, 768
Cycladas Æ 3, 127 8, 6 92
Cyclopes 3, 647 11, 263

INDEX

Cyclopea I 205
Cyclopes G 4, 170 Æ 3 644 8, 440
Cyclopis 3 617
Cyclopum G 1, 471 Æ 3, 569 675 6, 620 8, 418
Cycne 10 186
cycni E 9, 29 Æ 7, 699 11, 458
cycnos G 2, 199 Æ 1, 397
cycnum 9, 563 10, 189 12, 250
Cydippe G 4 339
Cydon 10, 325 12, 858
Cydonia E 10 59
cylindro G 1 178
Cyllatus 3 90
Cyllenes Æ 8 139
Cyllenia 4 258
Cyllenius G 1, 336 Æ 4, 252 276
cymbæ G 4, 506 Æ 6, 303 413
cymbæ 4 195
cymbala 4 64
cymbiaque Æ 5 267
Cymini 7 697
Cymodoceque G 4, 338 Æ 5, 826
Cymodocea fandi doctiſſima 10 225
Cymothoe I 148
Cyniphii G 3 312
Cynna E 9 35
Cynthi Æ 4, 502 4, 147
Cynthius E 6, 3 G 3, 36
cypariſſi Æ 3 680
cypariſſis G 2 84
Cyprum Æ 1 626
Cyrenæ G 4, 321 354 376 530
Cyrnæas E 9 30
Cyſſæis Æ 7, 820 10, 705
Cyſſeus 5 537
Cythœron G 3, 43 Æ 4, 303
cythara 1, 744 6, 120
cytharæ 9 776
cytharamque 12 394
Cythera 1, 684 10, 51 86
Cytherea 1, 261 661 4, 128 5, 800 8, 523 615
cythiſi G 3 431
cythiſo E 9, 31 10, 30
cythiſum 1, 79 2, 64 G 3, 394

D

DAE 1, 19 G 1, 40 2 41 Æ 2, 691 3, 85 5, 689 6, 66 370 7, 331 9, 83 10, 62 421 11, 789 12, 97
Daæ ſeu Dahæ 8 728
dabam 3 137
dabant G 1, 471 Æ 1, 39 2, 464 8, 105 10, 34 12, 738
dabantur Æ 2 376
dabas 4, 406 597 10, 600
dabat 1, 511 4, 485 5, 415 706 852 6, 16 9, 312 431 11, 341 535 12, 68 394
dabatur 2, 656 803
dabimus 3 159
dabis 4, 386 5, 355 8, 538
dabit G 1, 439 463 2, 241 286 4, 398 Æ 1, 203 278 691 3, 460 9, 273 10, 529 826 12, 194 437 453
dabitur 5, 815 7 260 313 9, 116 10, 583 650
dabo 5, 306 8, 519 9, 263 323 12, 192 645
dabunt G 4, 536 Æ 2, 297 2, 391 4, 627 9, 254
Dacus G 2 497
Dædala 4, 179 Æ 7, 282
Dædalus 6, 14 29
damæ E 8, 28 G 3, 539
damas 1, 308 3, 410
damnabis E 5 80
damnati Æ 6 430
damnaverat 4 699
Damœta E 3, 1 58
Damœtas 2, 37 5, 72
Damon 3, 23 8, 16 62
Damonis 3, 17 8, 1 5
damus Æ 2, 145 3, 191
Danae 7 410
Danai 5, 108 117 327 413 494 505 757 802
Danais 2, 396 617 669 3, 288 602 4, 425 9, 154
Danaos 2, 49 71 258 440 6, 519
Danaum 1, 34 100 602 753 2, 14 36 44 65 162 170 276 309 370 389 398 433 462 466 572 3, 87 6, 489 8, 129 12, 349
dant E 6, 69 G 2, 442 530 3, 107 200 205 503 4, 376 Æ 1, 705 2, 366 569 633 3, 70 650 4, 167 5, 435 798 7, 383 701 9, 144 667 11, 458 614 646 12, 173 368 463 524 575
dantem 6, 585 8, 670
dantur 5 551
dapes E 6, 79 Æ 3, 227 234 304 5, 92 6, 225 7, 109 8, 175 186 11, 738
Daphni E 5, 25 66 9, 46 50
Daphnide 8 83
Daphnidis 3 12
Daphnin 2, 26 5, 20 52 7, 7 8, 76 84 85 90 100 102 104
Daphnis 5, 29 41 52 57 617, 1 8 81 109
dapibus G 4, 133 Æ 1, 214 710 3, 224 355 618 7, 125
Dardana 2, 617 519 6, 577 7, 219
Dardania 2, 156 10, 326
Dardaniæ 1, 606 2, 281 325 3, 52 4, 658 6, 65 7, 756 8, 120
Dardaniam 6, 756 7, 299 8, 695
Dardanidæ 1, 564 2, 59 72 445 3, 94 5 45 386 576 6, 85 482 7, 195 9, 293 660 10, 263 12, 59
Dardanides 10, 545 12, 775
Dardanidis 11, 353 12, 585
Dardanidum 2, 242 5 622 10, 4
dardani 7, 422 10, 638
Dardanio 1, 498 621 6 1698, 14, 9, 88 647 10 814 11 409
Dardanios 3 596 4, 626
Dardanis 2 787
Dardanium 2, 582 4 220 647 5, 30 9, 100 11 472 12 14 613
Dardanius E 2, 61 Æ 4, 164 5, 711 10, 92 133 603
Dardanus 3 167 503 4, 365 662 6 650 7, 207 240 8, 134 11, 287
dare G 3, 335 4, 85 Æ 1, 67 735 2, 202 3, 661 686 4, 546 5, 631 637 796 6, 707 7, 433 8, 708 9, 56 795 10, 365 733 11, 2
Daren 5 456
darent 2 136
Dares 5, 369 375 456 10, 629
daret 5 806 7, 247
Dareta 5, 460 463 476 12, 363
Daretis 5 483
dari 4 158
das 1, 83 245
dat G 1, 405 3, 556 4, 562 Æ 1, 109 160 489 2, 698 3, 239 519 611 4, 5 244 5, 62 216 248 276 729 758 7, 243 567 676 9, 266 306 362 618 10, 217 425 639 11, 172 377 474 12, 227 245 267 328 383 713
data 1, 87 310 386 524 3, 501 4, 307 7, 366 709 9, 484 720 12, 248 296
datæ 6, 431 10, 517
datam 3 255
datas 4 225
date 4, 594 683 8, 275 9, 37
dati 2, 219 10, 472
datis 3, 705 11, 623
dato 10, 646 12, 129
dator 1 738

datos

datos Æ 7 103
datum 1, 143 2, 191 6, 477 537 9, 135
datur E 8, 26 G 1, 261 Æ 1, 413 557 3, 670 5, 284 844 6, 240 327 600 688 894 7, 359 591 9, 160 11, 293
daturum 12 655
datus 6, 350 11, 33
Daucia 10 391
Dauni 10, 688 12, 22 934
Daunia 8, 146 12, 785
Daunius 12 723
Dauno 10, 616 12, 90
de E 1, 17 77 84 3, 32 7, 31 8, 59 10, 20 G 1, 370 402 2, 14 23 64 74 90 3 33 166 4, 81 112 160 269 273 471 474 Æ 1, 281 322 371 536 2 78 288 308 526 682 693 3, 18 33 43 65 166 225 263 288 369 623 661 4 57 153 164 317 324 327 457 515 5 96 297 299 360 373 606 785 6, 38 69 85 460 501 805 864 875 901 7, 220 282 346 359 367 512 688 706 726 742 750 863 8, 54 69 79 344 544 547 604 9, 2 23 207 227 284 387 414 491 630 697 10 187 203 230 350 388 478 486 707 719 743 11, 15 35 45 142 331 341 445 891 12 51 208 421 523 684 765 792
dea E 4 63 Æ 1, 21 54 332 376 386 409 416 586 619 696 2, 289 3, 311 374 435 4, 195 560 5, 383 474 657 709 6, 90 258 7, 19 346 408 511 541 8, 59 608 9, 404 10, 636
deæ G 1, 21 Æ 2, 170 227 3, 262 5, 619 816 6, 64 7, 641 8, 617 9, 117 10, 163
deam 2, 591 12, 139 884
dearum G 4 541
deas Æ 1, 505 9, 102 10, 235
debellanda 5 731
debellare 6 853
debellator 7 651
debent E 8, 93 Æ 12, 317
debentem 11 52
debentur 4, 276 6, 714
debere 11 179
deberem 8 379
deberi 12 795
debetur 10 443
debile 12 50
debilis Æ 5 271
debilitat 9 611
debita G 1, 223 Æ 2, 538 3, 184 7, 120 145 8, 375 9, 108 11, 63 166
debitus 11 759
debueram 10 853
decebit 10 613
decebar G 1 222
decedens E 2, 67 G 1, 381 Æ 6 508
decedente 4 466
decedere E 8, 88 G 2, 206 3, 467 4, 23 186 Æ 4, 306 5, 551 11, 325
decedet G 1 450
decem E 3, 71 4, 61 G 3, 61 Æ 2, 198 8, 399
deceptam 4 17
deceptum 3 181
deceptus E 8, 18 5, 851
decernere G 3, 218 Æ 11, 118 12, 282 695
decernet G 3 20
decernunt Æ 7 525
deceroſerit 6 141
deceſſerat E 8 14
decet Æ 5, 384 12, 153
decidit 5 517
decimam G 1 284
decimum Æ 9 155 11, 290
Decios G 2, 169 Æ 6, 824
deciſa 10 395
deciſis 11 5
declarat 5 246
declinat 4 185
decolor 8 326
decoquit G 1 295
decora Æ 1, 443 2, 448 4, 559
decoræ 5 343
decoram 1, 593 9, 365
decorant 6 217
decorate 11 25
decoret 9 215
decori *dat.* E 5 32 *nom. plur.* Æ 5, 133 12, 126
decoris 5, 174 647
decoro 12 210
decoros 11, 194 480
decorum 2, 392 4, 589
decrevit 4 475
decuit 4, 597 10, 94 11, 117 12 797
decurre G 2 39
decurrens Æ 11 490
decurrere 4, 153 11, 189
decurrit 2, 41 5, 21 610
decurrunt E 5 84
decurſu Æ 12 523
decus E 4, 11 5, 34 G 2, 40 Æ 1, 596 2, 89 4, 150 5, 292 262 6, 546 7, 473 8, 301 9, 18 405 10, 135 507 858 11, 155 508 657 12, 58 83 142
decuſſit G 1, 131 2, 404
decutiat G 4 12
decutit Æ 10 718
dede G 4 90
dedecus Æ 10, 681 11, 987 12 641
dederam 11 46
dederas 11 152
dederat G 4 487 Æ 1, 200 323 349 3, 546 4, 653 5, 538 542 7, 560 8, 561 10, 172
dedere G 1, 287 3, 83 115 247 378 4, 204 Æ 1, 402 2, 53 243 566 3, 238 337 566 9, 686 10 488 11, 190 12, 696
dederis 4 436
dederit 10, 49 11, 128
dederunt 9 192
dedi 1, 283 9, 89 10, 93
dedignata 4 530
dedimus 4 213
dediſſem 4, 606 10 854 11, 163
dediſſent 2, 156 11, 112
d diſſet 8, 523 570 9, 704 11, 118 568
dediſti 5, 195 7, 2 12, 633
dedit E 1, 45 2, 37 8, 96 G 1, 276 2, 20 306 455 3, 267 480 4, 529 Æ 1, 70 180 252 527 742 2, 171 310 482 790 3, 77 4, 53 370 5, 139 579 6, 76 628 7, 24 25 471 520 554 8, 30 167 322 405 541 9, 173 816 10, 200 235 242 383 393 508 633 704 870 11, 385 795 799 840 12, 81 211 301 341 441 540 681 879
deducam G 3 11
deducat 3 122
deducit 1, 114 Æ 10, 618
deducere E 6, 71 8, 69 G 1, 255 269 2, 354 E 2, 890 6 397
deductum E 6 5
deducunt E 3, 71 4, 398
deerit 7 262
deerunt G 3 233
deerraverar E 7 7
deeſt Æ 10 378
defecerit G 2 281
defeciſſe Æ 12 2
defecit 12 255
defectus G 2 478
defende Æ 10 905
defendentum 11 226

defendere Æ 2, 447 9, 114 511 533 10, 130 12, 585 627
defendet G 1 448
defendi Æ 2 292
defendier 8 493
defendit 10 709
defendite E 7 74 Æ 12 265
defendo E 7 6
defenſa G 3 544 Æ 2 292
defenſi 8 658
defenſoribus 2 521
defenſum 12 437
defenſus 2 257
defer 4, 226 5, 730
deferat E 8 60
deferimus E 9 604
defertur 10 688
defeſſa G 4 438
defeſſi Æ 1, 161 2, 285 565
defeſſus 7 126
defice 6 196
deficere 9 352
deficerent G 1 149
deficeret Æ 6 354
deficimus 11 424
deficit G 1, 290 3, 96 Æ 2, 505 4 689 6, 143 11, 231
defigitur G 2 290
defigunt Æ 12 130
defit E 2 22
defixa G 3 519 Æ 7 249
defixæ 6 652
defixi 8 520
defixit 1 230
defixus 1, 499 6, 156
defleta 6 220
deflevit 11 59
deflexit 10 331
defluereſ 7 495
defluit G 3 447 Æ 8 549
defluxit 1, 408 11, 501
deformare 12 805
deformat G 4 255 Æ 10 844
deformis G 4 478
defoſſa Æ 10 526
defoſſis G 3 376
defoſſo 2 507
defringe 2 300
defringit Æ 11 748
defruta G 4 269
defuerint Æ 6 89
defuerit 9 298
defuit 2, 744 7, 678 12, 643
defuncta G 4 475 Æ 6 306
defunctæ 9 98
defuncto 6 83
degenerant G 2 59
degenerare 1 198
degenerem Æ 2 549
degeneres Æ 4 13
degere 4 551
dejuſtat 12 376
dehinc G 3 167 Æ 1 135 260 3, 464 5, 722 6, 678 8, 337 9, 480 12, 87
dehiſcat 4, 14 10, 675 12, 883
dehiſcens 1, 110 8, 243
dehiſcent 6 52
dehiſcit 5 142
dehiſcunt G 1, 479 3, 432
dei Æ 1, 714 2, 247 3, 84 91 4, 556 8, 51 7, 204 8, 281 12, 336 739 780
dejecerat 10 546
dejecit 3, 320 5, 542 8, 226 10, 319 11, 580
dejecta 11 480 833
dejectæ 4 152
dejectam 3, 317 5 490
dejecti 6 511
dejecto 6 862
dejectum 9 770
dejecturum 12 655
dejectus 10 858
dejice G 3 422
dejicis Æ 11 665
dejice G 1 333 Æ 8, 428 10, 753 11, 642
deinde E 3, 58 5, 15 G 1, 106 2, 79 3 565 4, 161 225 Æ 1, 199 618 2 391 691 3, 327 373 450 609 4, 561 5, 14 152 258 296 303 321 400 741 773 6, 434 756 812 890 7, 135 8, 66 481 9, 706 781 10, 261 12, 195 889
Deiopeia G 4 343
Deiopeiam Æ 1 76
Deiphobe 6, 36 500
Deiphobe 2 310
Deiphobo 6 510
Deiphobum 6 459
Deiphobus 6 544
delapſa E 6 6 Æ 5, 722 7, 620
delapſæ 3 238
delapſus 2, 377 5, 838 10, 596
delata Æ 7 411
delati 3, 219 5, 57 7, 22
delato 3 154
delatus 3 441
delecta 2, 18 4, 130 8, 499 9, 226
delectæ 5 115
delecti 9 162
delectos E 4 35 Æ 3, 58 7, 152 11, 431
delectus G 3 72
delegere Æ 8 53
delegi 5 191
delegit 11 658
delere 9 248
deletas 11 898
Delia E 3, 67 7, 29
delibans Æ 12 434
delicias E 2, 2 9, 22
delige G 4 540 Æ 5, 717
delitui 2 136
delituit G 3 417
Delius Æ 3, 162 6, 12
Delos G 3 6
delphinas E 8 56
delphines Æ 8 673
delphinum 3, 428 5, 594 9, 119
delubra G 3, 23 4, 541 549 Æ 2, 225 248 4, 56 66 8, 716
delubri 2 410
deludunt 10 642
Delum 4 144
deluſit 6 344
demens E 2 60 Æ 2, 94 4, 78 107 374 469 562 6, 172 280 590 9, 566 577 728 10, 813 11, 276 399 12, 601
dementia E 2, 69 6, 48 G 4, 488 5, 465 9, 601
demere Æ 2, 775 3, 153 8, 35
demerſis 9 119
demeſſum 11 68
demiſêre 2, 85 9, 437
demiſerit 2 527
demiſit 1, 301 4, 694 9, 455 10 804
demiſſa 1, 565 3, 320 4, 263 7, 278 8, 460 10, 73 11, 595
demiſſam 12 635
demiſſo 12 220
demiſſum 1, 292 2, 262
demittat 12 884
demitte G 4 542 Æ 5 692
demittere E 9 8 G 4 558
demitti 2 231
demittimus Æ 2 398
demittit 1, 301 4, 268 10, 662 12, 853
demittis G 1 23
demittitur E 4 7
demittunt G 2 525 Æ 3 135 12 609
Demodocum 10 413
Demoleo 5 260
Demoleus 5, 265
Demophoonta 11 675

demoror Æ 2, 648 3, 481 10, 30 11, 175
demum G 1, 47 3, 205 280 Æ 1, 633 2, 743 795 6, 154 330 573 637 2, 445 815 10, 849 12, 6
demus 11 329
denas 11 326
denique E 2 7 G 1, 461 2. 112 248 369 450 Æ 2 70 295 3, 439 12, 793
denis Æ 1, 385 10, 213
denſa G 1, 419 445 2, 227 275 3, 86 Æ 6, 7 592 7, 673 9, 514 551 12, 409 466 575 744
denſæ G 1, 342 4, 75 Æ 8, 64 720 12, 663
denſatur G 1 248 Æ 7 794
denſas E 1. 14 2, 3 9, 60
denſat G 1 419 Æ 11 650
denſare 12 264
denſi 9, 382 534 11, 834 12, 280 457 503
denſior G 3. 308 4. 80
denſis G 1, 382 2. 142 411 Æ 2, 383 409 3, 23 5, 459 695 7, 595 11, 523
denſiſſima G 2 17 Æ 9 555
denſiſſimus 1, 333 10. 373
denſo G 2. 275 3, 124 4, 216 Æ 2, 450 9, 788 12, 442
denſos G 4 347 Æ 2, 511 10, 178 379 729
denſus G 3 196 Æ 10 361
dentalia G 1 172
dente curvo 2 406 unco 4 23 Æ 6 3
dentem G 1 262
dentibus 2. 141 3, 514 Æ 3, 627 664 7 279 667 8, 230 10 718
dentur 5 737
denuntiat G 1 453 Æ 3 365
deo 1, 307 593 2. 632 5. 467 6, 304 7, 661 8, 365 601 9, 97 337
deorum G 1, 24 4, 322 Æ 1, 258 2, 365 745 764 3, 172 406 4, 12 178 282 576 671 6, 341 7, 90 136 8, 187 9. 786 11. 157 305 443 725
deos E 1, 37 5, 23 8, 103 G 1, 338 2, 493 3, 456 Æ 1, 547 2 181 329 618 700 4, 50 492 510 519 680 5, 686 6, 68 7, 576 593 597 9, 642 11, 269 12, 260 581 839
depaſcit G 1 112
depaſcitur 3 458 Æ 2 215
depaſcunt G 4 539
depaſta E 1. 55 Æ 5 92
depectant G 1 121
depellere E 1 22 Æ 9, 109 328
dependent 1 370
dependet 6, 301 10, 836 11, 693
deponas 12 49
depone E 9 62
deponere 3 32
depono 3 31
deponunt Æ 5, 7 517, 108 12, 564
depoſita 2, 76 3, 612
depoſiti 12 395
depoſuere 12 707
depoſuit G 2 24
deprecor Æ 12 931
deprenſa 10 98
deprenſi G 4 421
deprenſum Æ 1 247
deprenſus 5. 52 273
depreſſas G 3 276
depreſſo 1 45
deprome Æ 12 590
depromſit 11 859
depromunt 5 501
depulit 5, 727 9, 78
depulſis E 3 82
depulſos 7 15
depulſus G 3 187
Dercenni Æ 11 850
deripe G 2 242
des Æ 11 356
deſævit 4, 52 10, 569
deſcendam 12 649
deſcendens G 2 497 Æ 6 832
deſcendere 4, 159 5, 782 11, 450
deſcendet E 7 60
deſcendimus Æ 3 565
deſcendit G 2, 325 4, 23 Æ 5, 683 6, 404 8, 423
deſcendo 2 632
deſcendunt 7 675
deſcenſus 6 126
deſcribent 6 851
deſcripſi E 1 14
deſcripſit 3 41 Æ 3 445
deſecto 8 138
deſerat G 1 70
defete 4 543 Æ 10, 600 649
deſerimus 3 190
deſeris 3, 711 4, 323 10, 594
deſerit E 8 30 G 1 364 Æ 4, 144 5, 220 7. 543 9, 694 11, 470 12, 683 698 732
deſerta E 6 81 G 3, 291 342 462 476 Æ 1, 388 2, 562 3 122 646 4, 42 330 677. 7, 404 8, 194 11, 514
deſertæ 2, 714 11, 843
deſertas 1 4
deſerti G 4 508 Æ 2, 572 11, 412
deſertis 12 863
deſerto 2, 24 12, 664
deſertorum 12 15
deſertos 2, 28 5, 612
deſeruêre 2, 565 3, 618 4, 582 7, 394
deſeruiſſe 7 291
deſeruit 2 791
deſidia G 4 94
deſidiæ Æ 9 615
deſignant 5, 755 7, 157
deſint 12 355
deſiluit 10, 453 11, 500 12, 741
deſine E 5 19 8, 61 9, 66 G 4, 448 Æ 4, 360 10, 881 12 800
deſinet E 4, 9 8, 11
deſinit G 3, 61 Æ 10, 211
deſiſte 12 60
deſiſtere 1, 41 10, 441
deſoluti 11 870
deſolavimus 11 367
deſpectant 7 740
deſpectare 1 400
deſpectat 10 409
deſpectus E 2 19 Æ 4 36
deſpicere G 2 187
deſpiciens Æ 1 228
deſpicis E 8 32
deſpumat G 1 296
deſtinat Æ 2 129
deſtituent E 1 61
deſtruat Æ 4 326
deſueta 1, 726 2, 509 6, 814 7 693
deſunt E 8 67
deſuper Æ 1, 169 424 2, 47 4 122 6, 678 8, 249 9, 639 12, 295
det G 1 350 Æ 3 584 4, 429 10, 617 11, 346 592
detecta 8 241
detectus 10 133
deterior G 4 89 Æ 8 326
deterrimus G 3 82
detexere E 2 72
detinet 10, 45 Æ 2, 788 4, 85 348 10. 809
detonet 10 809

detorquent Æ 5 852
detorquet 4, 196 5, 165 11, 765
detorſit 9 746
detraxerat 5 260
detraxit G 4 513
detractans 3 57
detrude Æ 9 946
detrudere 6, 589 7, 496 9, 510
detrudunt 1 149
detruſit 7 773
detulerat 12 773
detulit 4, 299 358 9, 19 12, 417
detur 3 7
deturbat 5, 175 6, 411 10, 555
Deucalion G 1 62
devect. 2 408
devenere Æ 1, 369 6, 638
devenient 4 125
deveniunt 4 166
devexit G 2 207
devexo 3, 524 Æ 8, 280
devexus G 1, 242 4, 293
devicta Æ 9, 264 10, 370 11, 268
devictus 8 304
deum E 4, 35 4, 221 Æ 4, 458 6, 79 8, 275 9, 659
deûm E 7, 15 49 G 2, 148 473 3, 486 4 276 448 521 Æ 1, 13 233 2, 54 156 248 257 623 788 3, 59 215 375 476 3, 62 268 5, 707 6, 322 376 451 565 786 7, 58 239 306 584 620 8, 7 36 41 698 9, 82 10, 101 228 252 470 875 11, 4 233 785 12, 129 851
devolat 4 702
devolvunt G 4, 349 Æ 2, 449
devoveo 11 442
devovet 12 234
devota 1 716
deus E 1, 6 19 4, 63 5, 64 8, 75 10, 26 61 G 1, 29 2, 392 3, 392 4, 315 Æ 1, 203 723 3, 338 715 4, 440 574 651 5, 391 640 841 854 6, 46 348 749 7, 498 8, 31 352 9, 77 211 601 721 10, 72 424 773 11, 118 12, 32 429 500 677
dexter 4, 294 5, 162 8, 302 9 769
dextera 4, 307 9, 541 879 7, 366 474 9, 289 469 747 10, 333 341 395 11, 172 178 339 12, 428 436 538
dextra, *nom.* E 1, 36 Æ 4, 579 597 8, 567 10, 610 773 11, 118 385 12, 97
dextra, *ablat.* G 1 235 329 Æ 1, 102 338 615 2, 29 425 592 4, 60 704 5, 457 476 642 692 6, 486 656 8, 354 563 9, 320 677 807 10, 226 246 279 326 359 650 830 11, 267 408 528 558 651 862 12, 14 50 206 403 644 659
dextra 1, 412 2, 723 4, 104 7, 498 8, 164 10, 517 797 847 11, 292
dextram 1, 412 3, 610 670 4, 314 5, 443 6, 370 697 7, 234 8, 124 164 278 558 9, 741 10, 414 823 11, 277 672 710 12 196 311 579 734 930 939
dextras 1, 518 3, 83 6, 613 8, 467 9, 250 558 11 165 414
dextris 2, 444 8, 274 11, 606 735
dextro G 3 86
dextros Æ 5 831
dextrum 3, 413 420
di 5 324
dia 11 657
Diana *prima longa* 1, 503 *prima brevi* 11 582
Dianæ 3, 681 4, 511 7, 306 764 769 11, 537 652 857
Dianam 11 843
dic E 3, 1 31 104 8, 78 Æ 1, 754 4, 635 6, 318 343 7, 946
dicabo 1, 77 4, 126
dicam G 1, 311 2, 95 226 4, 5 537 Æ 2, 712 3, 388 4, 43 6, 722 7 41 11, 348
dicamus E 10, 6 Æ 11, 322
dicat E 4 59 10, 34 G 1, 350
dicatis Æ 5 60
dicatur E 6 73
dicemus 5, 51 8, 5 G 2, 393
dicenda E 10 3
dicendum G 1 160
dicens Æ 2, 550 11, 744 12, 950
dicent 6 850
dicente 10 101
dicentem 4 362
dicentur 5 633
dicere E 4, 54 5, 2 6, 5 8, 8 9, 35 G 1, 463 3 46 4, 102 Æ 2, 791 4, 391 7, 370 449 8, 12 9, 233 10, 555 11, 345 508 12 112
diceret E 9, 4 Æ 6, 162
dicet 1, 281 12, 40
dicetis E 3 594
dicetur Æ 8 272
dicit G 4 356
dicite E 3, 55 8 63 Æ 1, 141 6, 669 7, 195 8, 119 9, 79
dicitur 4, 204 5, 602 6, 107 235 7, 409 9 591
dicta 1, 85 2, 115 678 790 3, 169 250 702 4, 226 380 428 5, 32 315 852 6, 73 377 628 7, 212 292 323 471 8, 175 337 541 583 9, 431 10, 104 244 448 491 584 600 612 633 11, 330 12, 7 11 75 81 441 644 895
dictæ 3 210
Dictæa 3 171
Dictææ E 6 56
Dictæi G 2 536
Dictæo 4 152
Dictæus Æ 4 73
dictam 7 671
dictamnum 12 412
dicti 9 387
dictis 1, 157 201 583 588 667 693 2, 336 775 3, 53 147 358 379 4, 53 92 197 219 388 394 476 5, 357 387 464 719 770 816 6, 98 382 387 468 759 7, 249 284 373 445 848 8 35 126 359 373 611 643 9, 620 652 661 10, 278 368 448 466 591 11, 222 342 520 827 12, 45 212 238 565 625
dictos 1, 145 699 7 433
dictu G 2, 30 3, 275 4, 554 Æ 1, 443 2, 174 680 3, 26 365 621 4, 182 454 7, 64 8, 252 565
dictum 8 344
dicturus 3 154
dictus G 3 6 6, 138 7, 412
dicunt E 1, 20 9, 13 33 G 3, 280 531 E 1, 534 3, 163 6, 441 644 7, 607 10, 565
dicuntur 12 845
didita 8 132
diditur 7 144
Dido 1, 303 344 364 459 500 507 560 603 617 674 689 722 4, 60 68 101 117 124 165 171 192 263 291 308 383 408 450 596 642 5, 571 6, 450 456 9, 266 11 74
diducitur 5 720
diducta 3 419
Didymaonis 5 359

die E 2, 42 3, 34 G 1, 208 4, 466 Æ 3, 205 4, 77 8, 102 11, 397 914
diebus E 5, 24 G 1, 268 2, 201 329 3, 503 Æ 2, 342
diei 9 156
diem E 8, 17 G 1, 249 458 3, 303 341 Æ 1, 92 378 736 2, 802 3, 198 201 4, 63 620 697 5, 64 766 7, 145 8, 94 269 601 10, 504 808
dies E 1, 44 8, 8 G 1, 205 276 312 434 2, 337 527 3, 66 553 Æ 2, 126 132 249 324 3, 356 588 4, 169 5, 43 49 104 762 783 6, 70 127 429 745 7, 146 9, 7 107 181 447 488 759 10, 215 257 467 508 11, 28 133 425 687 12, 144 150 202
differre 8 173
differt G 3, 197 Æ 11, 470
difficile G 2 257
difficiles 2 179 Æ 4, 694
diffideret 3 51
diffidit 9 589
diffugieus 4 123
diffugimus 2 212
diffugit 10 804
diffugiunt G 3, 150 277 Æ 1, 399 5, 677 9, 756
diffundere 11 323
diffundit 4 195 10, 908
diffundite 11 465
diffunditur 7 708
diffusos E 3 39
digepit Æ 2, 182 3, 446
digesta G 1, 54 267
digitos 2, 250 Æ 5, 426
digna Æ 8, 10 36 G 1, 168 Æ 1, 609 2 144 3, 318 5, 355 6, 662 9, 252 296 595 11, 856 12, 811
dignabere 10 866
dignæ E 4 3
dignas Æ 1 605 2, 537
dignara E 4, 63 6, 1
dignare Æ 3 475
dignatur 12 464
dignatus 10 732
dignet 11 169
dignetur 4 192
dignior 9 212
dignis 11 355
digno E 8 32
dignior Æ 1 339
dignum G 3, 391 Æ 6, 173 7, 389 8, 364
dignis E 3, 109 5, 54 89 G 4, 507 Æ 7, 653
digrediens 3 492
digressa 5 650
digressi 4 80
digressu 3, 482 8, 583
digressum 2, 718 3 410 715
digressus G 3 300
dî E 2, 60 G 1, 21 498 3, 513 Æ 1, 607 2, 190 352 536 702 3, 265 528 620 4, 610 5, 50 235 6, 64 264 529 7, 259 8, 484 9, 184 254 10 758 12, 188 539
dii 1 640
diis G 2, 101 Æ 2, 428 3, 12 4, 45 5, 809 6, 131 394 7, 229 8, 245 679 682 715 9, 642 12, 118
dilapsa G 3 557
dilapsus 4, 410 Æ 4, 705
dilecta 4, 31 9, 85
dilectæ G 1 399
dilectus Æ 1, 348 5, 569 12, 391
dilexit 9 430
diligit 8 590
dilue G 1 344
diluit 1 326
diluvio Æ 7, 228 12, 205
dimensa G 2 284
dimensi Æ 12 117
dimensum G 1 231
dimittam Æ 1, 575 581 7, 171
dimitte 11 706
dimittere 4, 428 5, 29 10, 46 266 12, 844
dimittit 1 297
dimoverat 3, 589 4, 7 11, 210
dimovet 9, 645
dimovit G 2, 513 Æ 5, 839
Dindymæ 9, 618 10, 252
dinumerans 6 691
Diomedem 11 243
Diomedis 1, 756 8, 9
Dionææ 3 19
Dionæi 9 47
Diorem Æ 12 509
Diores 5, 297 324 339 345
Dioxippum 9 574
dira G 1, 36 3, 469 Æ 2, 519 3, 211 228 235 256 593 6, 373 498 721 7, 22 520 8, 194 350 9, 185 11, 273 792 12 914
Diræ 1, 297 2, 622 3, 262 4, 473 610 8, 701 10, 50 12, 845 869
Dirarum 7, 324 454 8, 235
Dircæus E 2 24
directæ G 2 281
diremit Æ 5 462
direpta 2, 563 11, 193
direptis G 2 8
direptum Æ 11 743
direxerat 10 401
direxere 7 523
direxit 7 497
direxti 6 57
diri, *nom. plur.* G 1, 488 Æ 12 199
dirige 1, 405 5, 162 11, 855
dirigere 10 140
dirigit 11, 654 12, 490
dirigite 6 195
dirigûêre 7 447
diriguit 3 260
dirimatur 12 79
dirimit 7 227
diripere 3 267
diripient 4 593
diripit 10, 414 475
diripiunt 1, 215 3, 227
diripuêre G 4, 214 Æ 9, 75 12 283
dirum 4, 563 11, 56 217
dirus 2, 261 762
diruta 10 363
discat E 10 61
discе G 3, 414 Æ 2, 66 12, 146 435
discedam 6 545
discedat G 3 24
discedens Æ 8, 167 9, 40 10, 246 11, 46
discedite 2 644
discentem 5 222
discere G 1, 351 2, 106 Æ 6, 488 755
discernere 3 201
discerneret 12 898
discerptum G 4 522
discerpunt Æ 9 313
disces 5 737
discesserat 10 215
discesserе 12 696
discessu 6, 464 8, 215
discimus G 2 249
discinctos Æ 8 724
discindere 9 20
discindit 12 602
discissos G 3 514
discit 3, 232 Æ 6, 433
discite G 2, 35 Æ 3, 103 6, 20
discluderet E 6 35
disco Æ 1 634
discolor 6 204

diſcordes Æ 10 356
diſcordia E 1, 72 G 2, 496 4, 68 Æ 2, 423 6, 280 7, 545 8, 702 10, 9 106 12, 313 583
diſcordibus G 2 459 Æ 9 688
diſcrepat 10 434
diſcreverat 4 264
diſcrimina 1, 208 6, 646 9, 143 10, 382 393 529
diſcriminat 11 144
diſcrimine 1, 578 3, 629 685 5, 154 6, 319 9, 210 10, 180 511 12, 498 770
diſcumbere 1 712
diſcumbitur 1 704
diſcunt G 3 558
diſcurrere Æ 5 580
diſcurrit G 4 292
diſcurritur Æ 11 468
diſcurrunt 9, 164 12, 577 590
diſcuſſæ 9, 810 12, 669
diſcutit G 3 357
disjecit 1, 283 Æ 1, 47
disjecta 12, 482 689
disjectæ 8 191
disjectam 1 132
disjectas 2 608
disjecti 11 870
disjectis 8 355
disjice 1, 74 7, 339
disjicit 12 308
disjungimur 1 256
diſparibus E 2 36
diſpendia Æ 3 453
diſperdere 3 27
diſpergit 10, 416 11, 617
diſperii 3 197
diſp rſit 11 795
diſperſum 8 321
diſpliceat G 3 56
diſponunt Æ 3 237
diſpulerat 1 519
diſpulit 1, 542 5, 839
diſſenſu 11 455
diſſidet 7 370
diſſiliunt G 3 362
diſſiluiſſe Æ 3 416
diſſiluit 12 741
diſſimilem 9 282
diſſimulant 1 520
diſſimulare 4 305
diſſimulent 4 291
diſſimulo 4 368
diſſultant 8, 240 12, 923
diſtant 3 116
diſtendere G 3 124
diſtendunt Æ 1 437
diſtenta E 4 21
diſtentas 7 3
diſtentent E 9 31
diſtillat G 3 281
diſtinet Æ 11 381
diſtractus 7 767
diſtricti 6 617
diſtulerant 8 643
diſtulit G 4, 144 Æ 6, 569 9, 155
Diti 4 702
ditione 1, 240 626 7, 737 10, 53
Ditis G 4 467 519 Æ 5, 731 6, 127 269 397 541 7, 568 8, 668 12, 190
ditiſſima G 2 136
ditiſſimus Æ 1, 347 7, 537 9, 360 10, 563
diu G 1, 197 Æ 1, 355 2, 509 6, 738 10, 304 359 480 861 12, 738 781
diva Æ 1, 486 3, 552 4, 365 6, 367 7, 41 8, 387 396 534 10, 76 255 11, 560 12, 179
divæ E 10, 70 Æ 1, 451 509 2, 168 232 425 787 6, 637 7, 645 8, 437 531 9, 529
divellere 2, 220 4, 600
divellerer 8 568
divellimur 2 434
diverberat 5, 503 8, 411
diverberet 6 294
diverſa 8 73 G 4 292 367 507 Æ 1, 380 3, 4 325 4, 163 5, 676 7, 132 8, 642 9, 1 623 691 11, 203 12, 557 621 726 742
diverſæ 12 487
diverſas 1, 74 12, 501
diverſi G 1, 446 7, 150 Æ 9, 416
diverſis G 1, 258 Æ 12, 521 708
diverſo G 3, 32 4, 432 Æ 2, 298 716 3, 232
diverſos 12 495
diverſum 11 261
diverſus 5, 106 11, 855
divertitur G 3 293
dives E 2, 20 G 2, 224 468 Æ 1, 18 2, 22 4, 38 263 6 195 7, 684 9, 26 10, 201
divi Æ 3 363 12, 28
dividet G 1 209
dividimus Æ 2 234
dividit 1, 201 3, 383 4, 285 8, 20 9, 751 10, 134 12, 45
divina 2, 15 9, 659
divinæ G 4, 220 Æ 5, 711
divine E 5, 45 10, 17
divini E 3, 37 G 1, 168 Æ 5, 47 647 10, 639
divinis 8 306
divinitùs G 1 415
divino E 6 68 Æ 3 373
divinos 3 442
divinum 1, 407 8, 373
divis E 4 15 Æ 2, 402 647 3, 19 8, 103 301 12, 296 817
diviſæ G 2 126
diviſos E 1 76
divitiis Æ 6 610
divitis 7, 262 12, 473
divo G 3 435 Æ 12 769
divortia 9 379
divorum 7 211
divos E 1, 42 8, 19 Æ 3, 22 526 5, 234 6, 172 620 11, 301 12, 286
diurnis 3 400
divum 12 797
divûm E 3 73 G 1 238 4, 347 358 Æ 1, 50 69 83 636 2, 123 241 269 336 517 602 648 777 3, 5 114 148 359 370 717 4 95 201 204 356 378 396 5, 45 56 6, 125 368 533 589 792 799 7, 50 192 443 648 8, 131 504 572 9, 6 495 10, 2 18 65 155 175 743 880
dixerat 2, 152 621 705 3, 607 4, 238 331 663 5, 84 740 6, 633 752 7, 212 8, 152 276 387 9, 104 410 743 10, 246 482 530 547 11, 120 132 12, 574
dixêre G 4 221 Æ 6 292
dixerit E 6 69
dixerunt 4 46 Æ 6 242
diximus 8 332
dixit E 2, 38 39 G 4, 499 Æ 1, 40 740 3, 258 312 335 362 4, 579 650 659 5, 164 238 467 477 6, 155 231 677 8, 66 366 615 9, 14 10, 776 867 882 11, 561 595 709 858 12, 266 681 780
dixiſſe 1, 537 3, 166
do 12 833
doceas 1, 336 6, 109
doceat 4 434
docebo G 3 440 Æ 4, 116 6, 759 8, 50 11, 315
docemus 11 294
docens 12 111
docent G 2 77
docere Æ 6 614

doces E 1 5
docet Æ 6, 891 8, 346
docta 6 292
doctissima 10 225
docuêre G 3, 116 Æ 3, 396 5 600
docuit E 5, 87 8, 47 Æ 1, 745 5, 598 705 6, 565
Dodona G 1 149
Dodoneos Æ 3 466
dolebas E 3 14
dolens Æ 1 13
dolent 6 733
dolentem 4 393
dolere 4 434
doli G 4, 400 Æ 1, 134 2, 264 8, 206
Dolicaonis 10 696
dolis 1 677 2, 44 152 196 4, 128 8, 393 11, 523 12, 26
dolituri 11 732
dolo 1, 688 2, 34 5, 342 11, 712
dolones 7 664
Dolonis 12 347
Dolopum 2 7 29 415 785
dolor G 3, 102 457 Æ 2 594 4, 679 5, 122 6, 31 383 8, 220 501 9, 96 10, 398 507 12, 422 801
dolore 1, 390 673 4, 474 7, 291 11, 151 709 12, 411 599
dolorem 1 213 2 3 4, 419 693 5, 608 6, 464 9, 426 10, 64 11, 159 645 12, 146
dolores 1, 20 5, 5 12, 880
doloris 9, 216 12, 945
dolorum 10 863
dolos G 4, 346 Æ 1, 686 2, 62 252 4, 296 563 6, 29 567 11, 704
doluisti 1 673
doluit G 2 499
dolum E 5, 61 6, 23 Æ 5, 590
dolus 2 390
domandæ G 2 62
dnmandi 3 164
domandum 3 206
domans Æ 6 80
domat G 3, 539 Æ 9, 608
domatur G 1 169
domi E 3, 33 7, 15
domibus G 2 443
domina Æ 11 868
dominabitur 1, 289 3, 97 6, 766
dominæ 3 113
dominam 3, 438 6, 397 11, 805
dominantur E 5, 37 G 1, 154 Æ 2 327
dominarier 7 70
dominata 2 363
domini E 3 16 Æ 12, 473 534
dominis 12 236
domino 9 332
dominorum 6 613
dominos 1, 286 10 868
dominum 4, 214 6, 621
domitant 7 163
domitare G 1 285
domitas 3 30
domitis 3 206
domito Æ 9 84
domitor 5 799 7, 189 651 691 9, 523 12, 128 550
domitrix G 3 44
domitum 2 114
domitura 4 102
domitus 3 86
domo 3, 96 Æ 1, 604 4, 82 8, 114 10, 141 183
domorum G 4 159 Æ 2, 445 8, 98 11, 882 12, 132
domos G 1, 182 2, 115 209 511 4, 446 Æ 1, 144 2, 47 365 635 3, 123 137 550 647 4, 97 311 5, 732 756 6, 269 534 705 7, 126 336 394 11, 140 12, 643
domuêre G 2 198
domuit 2 456
domum E 1, 36 4, 21 7, 44 8, 68 72 10, 77 G 2, 206 4, 10 133 363 Æ 1, 665 2, 579 677 702 756 3, 85 7, 52 348 407 492 8, 253 497 11, 163 395 12, 805
domus G 1, 371 2, 461 524 4, 209 481 Æ 1, 172 288 360 641 2, 241 300 311 483 486 563 652 3, 97 618 4, 318 645 5, 121 214 638 6, 27 53 81 673 7, 122 371 8, 39 65 192 235 262 270 422 9, 448 10, 1 52 101 526 12, 59 519 547
dona E 5, 80 6, 80 G 2, 454 3, 22 4, 1 520 Æ 1, 683 699 713 2 39 44 49 189 3, 186 301 464 469 488 4, 453 5, 101 266 362 385 301 400 6, 225 632 871 7, 86 155 8, 181 284 609 721 729 9, 283 361 407 626 10, 882 11, 228 479 12, 768
donabimus E 5 85
donant Æ 9 313
donaria G 3 533
donat Æ 5, 262 282 361 10, 701
donata E 3 14
donari Æ 5 268
donatus 5 305
donec E 6 85 G 3, 558 4, 312 413 Æ 1, 277 2, 100 630 719 5, 698 6, 745 8, 326 9, 442 10, 268 301 11, 201 803 860 12, 254
donis 1, 451 663 718 3, 439 485 4, 63 5, 54 543 6, 883 7, 284 8, 61 70 617 10, 620 11, 50 352
dono E 2 37 Æ 2, 269 8, 658
donum 1, 656 2, 31 5, 478 6, 408 11, 565
Donysam 3 125
Dorica 2, 27 6, 88
Doris E 10 5
dormiat G 2 508
dorso 1, 172 3, 116 436 Æ 8, 234 10, 226 303
dorsum 1, 114 11, 577
Dorycli 5, 620 647
dotabere 7 318
dotales 4 104
dotalis 9, 737 11, 369
dotes 7 423
Doto 9 102
draco G 4 408
draconem Æ 11 751
dracones 2 225
draconi 4 484
Drance Æ 12, 378 384
Drances 11, 122 220 335 443
Drancis 12 644
Drepani 3 707
Drusos 7 284
Dryadas E 5 59
Dryades G 1 11
Dryadum 3, 40 4, 460
Drymo 4 336
Dryope Æ 10 551
Dryopen 10 346
Dryopes 4 146
duæ G 1 237
duas E 5, 66 G 1, 245 Æ 12, 725
dubiæ 4, 55 11, 324
dubiam 2 359
dubii 1 222
dubiis G 4 253 Æ 2, 171 6, 196 7, 86 11, 445 560
dubio G 1 252
dubita Æ 3 316
dubitamus 6 805
dubitanda 3 170
dubitant G 3 433
dubitas Æ 9 12
dubitem 7, 311 9, 191
dubites 8 614
dubitet G 4 242
dubius G 2, 283 3, 289 Æ 9, 797

duc G 4, 358 Æ 6, 153 11, 464
ducam G 4, 403 Æ 8, 57 9, 323
ducantur G 3 170
ducat Æ 1, 649 4, 326 636 5 550
duce E 4, 13 Æ 1, 700 6, 59 10 92 12, 260
ducebam 6 690
ducebant 8 665
duceba 2, 802 5, 668 6, 518 9, 383 10, 206
ducem G 3, 125 Æ 3, 122 4, 224 6, 263 9, 100 10, 374 574
ducenda 7 359
ducens 2, 288 694 9, 623
ducent G 4 21 Æ 6, 848
ducente 2 632
ducentem 11 168
ducentibus G 5 156
ducere 3, 22 140 Æ 1, 427 2, 641 4 340 463 560 5, 385 534 9, 268 10, 285
ducerent E 9 49
duces G 4 4 Æ 2 261 3 470 6, 194 7, 107 431 8, 161 503 11 84 93 171 430 521 598 835 870 12, 325
ducet 5, 736 12, 437
duci 1, 23 2 33 187 7, 276 10, 156 858 11 79 353
ducibus 10 267 431
ducimus 6 539
ducis E 9, 56 Æ 1 537 3, 166 401 5, 801 6, 834 9, 675 11, 7 519 758
ducit E 9, 1 G 3, 269 4, 551 Æ 1, 405 494 635 3, 347 372 4, 74 5 563 7, 652 8, 347 9, 166 11, 524
ducite E 8, 68 72 76 84 94
ducitis G 1 6
ductur E 8 29 G 4, 207 10, 145 11, 85
duco E 1, 13 8, 75 Æ 3, 315
ducta 1 646
ductis 6 22
ducto 12 378
ductor 8, 120 470 513 10, 185 11, 266 12 456
ductorem 6 334 8, 496
ductores G 4, 88 Æ 1, 193 239 2, 14 4, 37 5, 133 561 8, 6 9, 226 778 12, 126 562
ductori 9, 691 10, 814
ductoribus 5 249
ductos G 3 533
ductus 2, 395 Æ 2, 201
ducum Æ 11, 13 349 12, 501
ducunt G 3, 317 379 4, 256 Æ 3, 114 5 7 471 528 6, 43 7, 634 8, 55 552 10, 117 11, 88
dudum 2 726 5, 650 10, 599 12 632
dulce E 3, 82 Æ 4, 318 493 12 882
dulcedine G 1 412 4, 55 Æ 11 538
dulcem G 2, 216 4, 17
dulces E 3, 110 G 1, 342 414 2, 243 523 3, 178 495 4, 61 1, 171 2, 138 3, 140 4, 33 281 342 651 5, 214 10 782
dulci G 2, 184 Æ 1, 437 663 698 4, 185 6, 455 8, 568 12 802
dulcia E 1, 3 G 2, 511 4, 102 347 Æ 1, 691
dulcibus G 1, 384 3, 217 445
dulcis E 5, 47 G 1, 295 3, 291 4, 417 465 563 Æ 2, 777 9, 428 522
Dulichias E 6 76
Dulichium Æ 3 271
dum, *saepissime, sed nullo singulari sensu.*
dumeta G 1 15
dumi 3 338
dumis G 4, 130 Æ 4, 526 8, 348 9, 381 393 11, 570 843
dumos G 3, 315 Æ 8, 594 657
dumosa E 1 77
dumosis G 2 180
duo E 2, 40 3, 40 44 5, 66 G 3, 32 4, 92 231 Æ 3, 623 5, 78 300 6 842 7, 674 8, 355 661 9, 265 706 10, 124 11, 285 690 12, 488 716
duo *pro* duos 11 285
duobus G 4, 67 Æ 5, 183
duodena G 1 232
duorum Æ 2, 213 4, 95 12, 511 726
duos E 5 68
duplex G 3, 87 Æ 12, 198
duplicant 8 556
duplicat E 2 76 Æ 11, 645
duplicaro 12 917
duplicem 1, 659 5, 421
duplices 1, 97 4 470 7, 140 9, 16 10, 667
duplici G 1, 172 Æ 5, 251 9, 707
dura E 10, 47 G 2, 369 3, 230 502 Æ 1, 567 2, 479 3, 705 5, 730 837 6, 54 471 7, 807 8, 522 10, 45 72 393 745 11, 48 159 12, 309 677
durae E 4, 30 8, 52 G 2, 65 3, 68 10, 791 11, 288
duram E 3, 297 4, 239 399
duramus 9 604
durando G 2 295
durare E 6, 35 G 2, 100 Æ 8, 577
duras 4, 428 488
durat G 1, 91 3, 257
durate Æ 1 211
durescere G 1 72
durescit E 8 80
duri E 10, 44 G 2, 378 Æ 2, 7 3, 94 4 247 5, 5 6, 377 9, 468 10, 146 422 12, 73
duris E 8, 43 G 1, 146 160 2, 341 540 3, 208 4, 203 Æ 4 366 7, 524 747 9, 66 510
durissima 6 566
duro G 3, 515 4, 114 Æ 5, 403 437 6, 148 8, 315 381 9, 543 11, 893 12, 410
duros G 2, 170 355 Æ 5, 478 6, 437 7, 504 8, 291 11, 318 890
durum G 1, 63 261 3, 4 4, 102 245 Æ 6, 688 8, 480 9, 603 10, 317
durus G 2 412 3, 259 4, 512 Æ 6 442
dux E 8, 38 Æ 1, 368 4, 124 165 6, 348 562 9, 28
duxere G 2, 148 3 125 Æ 5, 568
duxerit E 6 605
duxi Æ 8 165
duxisse 10 192
duxisti 10 669
duxit 6 565 888 8, 367 11, 860
Dymas 2, 340 394 428

E

E *passim, sed nullo singulari sensu.*
ea eam eo eos eum *varius, neque ullo singulari sensu.*
eadem E 2, 35 5, 87 G 2, 89 165 4, 36 234 Æ 1, 244 3 95 4, 77 298 678 5, 812 6, 647 655 8, 146

382 9, 302 10, 487 508 607 741 11, 96 132 12, 197
eamus E 9 64
eandem Æ 4. 125 165
easdem G 4, 185 Æ 7, 69
eat G 1 345
ebenum 2 117
ebori Æ 1 596
eboris 11 333
ebuli F 10 27
ebur G 11, 57 480 2, 193 Æ 10, 137 12, 68
eburna 6, 898 9, 305
eburno G 3 7 Æ 6, 647
eburnum 11 11
Ebuso 12 299
Echionium 12 515
ecqua 3 341
ecquid 3 342
ecquis F 1, 28 Æ 9, 51
edat 12 801
edax 2 758
edebat G 3 566 Æ 10, 602
edendi 7, 113 8, 184 9, 63
edera E 7, 25 38
ederæ G 2 258
ederam E 8 13
ederas 4. 19 G 4, 124
edice Æ 11 463
edicit 10 258
edico G 3, 295 Æ 3, 235
ediderat 5 693
ediderit 9, 527 785
edidit 5, 799 7, 194 660 8, 137
edicere E 6 84
ediffere Æ 2 149
editus G 2 188
edoceat Æ 8 13
edocet 5, 748 10, 152
Edoni 12 365
educat 10 518
educere 2, 186 6, 178 8, 413 11 20
educet 9, 765 779
educta 6 630
eductam 2 461
eductum 7 763 9, 584
educunt G 4, 163 Æ 1, 436
edunt E 8, 45 G 4 199
eduramqu 4 145
eduxit Æ 9, 673 10, 744
effabilis 3 621
effare 6 560
effari 4 76
effata 4, 30 456 499 5, 653 6. 262 7, 457 12, 601 885
effatur 9, 295 737 10, 523
effatus G 4, 450 Æ 3, 463 6, 197 547 7. 274 8, 443 9, 22 641 10, 256 298 877 11, 741 12, 896
effecta 11 14
effer F 8 64
effera Æ 4, 642 7, 787 8, 6 205 484 10, 898
efferre 2 657
efferri 5 359
effert G 3, 553 Æ 2, 297 5, 368
effervere G 1, 471 4, 556
efficiam E 3 51
efficit Æ 1 164
effigiem E 8, 75 Æ 2, 167 184 3, 497 4, 508
efficies 3, 184 7, 177 443
effingete 6 32
effingit 10 640
efflagitat 12 659
efflant 12 115
efflantem 7 786
effodere 1 448
effodiunt 1 431
effœta 7, 440 452 8, 508
effœtæ 5 395
effœtos G 1 81
effœtus 2 417
effossi Æ 3 663
effossis G 1. 497 4, 42
effractoque Æ 5 480
effrena G 3 382
effidere 1 512 Æ 7, 780
effudit 3, 92 Æ 3, 312 5, 446 481 7. 292 8, 70 10, 465 12 380
effuge 3, 398 11, 825
effugia 2 140
effugies E 3. 49 Æ 9 748
effugimus 3 272
effugisse 3 653
effugit 2, 793 5. 151 6, 701 7 437
effugiunt 2, 226 11, 881
effulgens 2 616
effulgent 5 133
effulgere 8 677
effulsit 9, 110 731
effultum 8 368
effultus 7 94
effundat 9, 68 12, 204
effunde 11 485
effundens 6 241
effundere 1, 102 2, 251, 5, 723 9, 500
effundit 5, 780 818 7, 522 12, 499 532
effundunt 10 574
effusa 4, 509 6, 305 7, 522 812 10, 803
effusæ G 4, 337 Æ 6, 636 12, 131
effusi G 3, 104 Æ 2, 651 5, 345 317
effusis 5 693
effuso G 4, 288 Æ 7, 788
effusos G 2 352
effusum Æ 10 893
effusus G 4, 312 492 Æ 6, 339
egelido 8 610
egenis 5, 91 8, 365 10, 367
egenos 1 603
egent 1 388
egent G 2 28
egentem Æ 4, 373 8, 299 11, 343
egentes 5. 753 7, 197
egere E 5. 24 Æ 6 463 7, 240 8, 118 135 335 11, 629
egeret 9 88
Egeriæ 7, 763 775
egerimus 6 514
egeris G 3 120
egestas 1, 146 3, 319 Æ 6, 276
eget 2 522
egisse 3 695
egit G 2, 392 4, 51 Æ 9, 587 761 10, 73 11, 579
egomet 3, 623 5, 650 5, 505
egredere 8 122
egregia 5, 297 6, 523 11, 432
egregiam 11. 449 4, 93 7, 258
egregias G 2, 155 Æ 11, 24
egregiis 9 581
egregio 4. 150 11, 355
egregium 5, 361 6, 862 7, 213 473 556 10, 778 11, 705 12, 275
egregius 6, 770 11 417
egressi 1 176 3, 79 314
egressis 2, 713 10, 283
egressus 1 2
eheu E 2, 58 3, 100
eja Æ 4 569 9, 38
ejecto 10 894
ejectum 4 373 8, 646
ejectus 1 582
elabitur G 1, 244 Æ 5, 151
elapsa 9 632
elapsi 9 545
elapsus G 2, 305 Æ 1, 246 2, 318 526 5, 326 445 8, 492
elata 6 23

elatam

INDEX

elatam Æ 10 415
elate 11 715
elati G 3 108
elatis Æ 12 115
electra 8 53
Electra 8 135
Electram 8 139
electro G 3, 522 Æ 8, 402 624
Elei G 3 202
Eleusinæ 1 163
elephanto 3, 26 Æ 3, 464 7, 895
Eliadum G 1 59
elicit 1 109
Elidis Æ 3, 694 6, 588
eligit 7 274
eligitur G 4 296
Elisæ Æ 4, 335 610 5, 3
Elisam 3 567
eliserit 8 289
elisos 8 261
eloquar 3 39
eloquio 11 383
elucent G 4 98
eluctabitur 2 244
eludit Æ 11 695
eluditur 6 742
elusit G 1 226
elusus Æ 12 755
Elysios G 1 38
Elysium Æ 5, 735 6, 542 744
emat G 1 31
Emathiæ 4 390
Emathiam 1 492
Emathiona Æ 9 571
emensæ 5 628
emensi 7, 160 11, 244
emenso G 1 450
emensus Æ 10 772
emi 9, 206
emicat 5, 319 337 6, 5 9, 736 11, 496 12, 327 728 921
emicuit 2 175
eminet 10 227
eminus 10, 346 645 776 801 11, 674 12, 342 711 921
emissa G 3, 151 4, 22 Æ 11, 676
emissam 1 128
emissum G 4 58
emittit Æ 6, 898 9, 52 10, 474
emota 2 610
emotæ 6 382
emoti 4 493
emovet 6 524
emptum 10 503
emunit 8 227
enarrabile 8 625
enavit Æ 6 16
Enceladi 3 578
Enceladoque 4 179
Enipeus 4 368
enitet Æ 4 150
eniti G 2 360
enituit 2 211
enixa Æ 3, 391 7, 320 8 44
enixæ 3 327
enodes G 2 78
ense Æ 6, 251 7, 640 9, 324 423 548 10, 414 545 11, 711 12, 175 306 382 389 458 508
ensem G 1, 508 Æ 2 393 553 4, 507 579 646 664 5, 367 741 6, 524 8, 459 621 9, 303 347 441 749 10, 387 475 536 577 682 786 815 907 11, 11 489 12, 90 729 785 798
enses G 2, 540 Æ 2, 155 3, 237 7, 636 732 10, 568 11, 194
ensis 2, 600 4, 262 7, 743 9, 431 10, 394 12, 731
enthus 7 526 12, 288 713
Entelle 5 389
Entello 5 472
Entellum 5, 387 462
Entellus 5, 437 443 446
enumerare 4 334 6, 717
Eoæ G 1 221
Eoas 2, 115 Æ 1, 493
eodem E 8 8 G 1, 483 2, 182 Æ 1, 578 4, 556 5, 437 9, 689 10, 596 12, 847
Eois 2, 417 6, 831
Eoo 3 533 588 11, 4
Eous G 2 288
Epeus Æ 2 264
Ephyre G 4 343
Ephyreiaque 2 464
Epidaurus 3 44
Epiri Æ 3 292
Epiro 3 503
Epiros G 1 591
Epirum 3 121
Epitidem Æ 5 547
Epitides 5 570
epulæ G 3, 527 Æ 6 604
epulamur 3 224
epulandum 4 602
epulas 4, 484 7 146 8, 283
epulata G 2, 537 Æ 4 207 5, 762
epulis G 4, 378 Æ 1, 83 220 727 5, 63 6, 599 7, 110 175
epulonem 12 459
equæ Æ 11 571
equarum G 1, 59 3 266 Æ 11, 494
eques 6, 858 10, 239
equestres 5 667
equi G 3, 91 182 Æ 1, 448 757 2, 32 150 3, 540 4, 515 5, 105 6, 653 821 7, 779 8, 550 9, 152 10, 750 891 11, 635 12 115 364
equicolus 9 684
equidem E 1, 11 9, 7 G 1, 193 415 4, 116 147 Æ 1, 580 623 2, 77 704 3, 315 4, 12 45 330 482 5, 26 56 399 6, 690 716 722 7 205 311 369 8, 129 471 9, 207 10, 29 793 11, 111 302 348 12, 818 931
equina G 3 92
equino 3, 72 463
equis E 8, 27 G 1, 250 514 2, 322 3, 8 358 Æ 1 480 2, 418 5, 554 574 678 739 6, 587 7, 163 285 625 767 9, 124 331 10 21 354 11, 190 501 871 12, 352 478
equitatus 8 585
equitavit 10 885
equitem G 3, 116 Æ 10, 893 11, 517
equites 4, 132 8, 518 555 9, 367 379 11, 464 504 12 408
equitum 5, 560 7, 804 9, 48 11, 433 512 598
equo 2, 48 4, 157 5, 571 668 8, 166 9, 58 269 10, 181 11 499 637 671 678 706 730 743 12, 291 295 345 465 509 651
equorum G 3, 44 211 250 4, 389 Æ 3, 704 5, 549 6, 591 10, 592 11, 607 911 12, 373 484 534 616
equos G 3, 50 114 Æ 1 160 320 476 572 3, 470 537 5, 817 6, 655 7, 274 639 656 724 782 8, 3 607 9, 353 394 606 674 777 10, 367 571 577 581 11 80 610 619 914 12, 82 288 326 333 337 355 495 624 736
equum G 1, 13 Æ 2, 401 5, 310 10, 858 11, 710 719 741 770
equûm G 2, 542 Æ 7, 189 651 691 9, 26 523 12, 128 550
equus G 2 145 3, 499 Æ 2, 113 260 329 5, 566 6, 515 5, 50 11, 89 493

Erato Æ 7 37
Erebi G 4, 471 Æ 4, 26 6, 404
Erebo 6, 247 7, 140
Erebumque 4 510
erepta 1, 651 2, 738 764 7, 51 186 11, 679 12, 141
ereptæ 2, 413 3, 330
erepte 3, 476 711
erepto 10 878
ereptum 5 342 12, 799
ereptus 1 600
Ereti manus 7 711
ergo, *adverb.* 6 670
Ericaten 10 749
Erichthonius G 3 113
Eridani Æ 6 659
Eridanus G 1, 482 4, 372
erige Æ 4 495
erigit E 6, 64 Æ 3, 423 576 5, 488 7, 530
erigitur 8, 25 417 9, 240
Erigonem G 1 33
Erimantha Æ 9 702
Erinnys 2, 337 573 7, 447 570
eripe G 4, 107 Æ 2, 289 619 5, 690 6, 260 365 10, 624 12 157
eripere 9, 400 12, 388
Eriphylen 6 405
eripiam 1, 606 9, 101
eripiare 12 948
eripiat 7, 388 12, 917
eripiens 8 254
eripit 4, 579 10, 788 896
eripite 3 560
eripiant 1, 92 12, 215
eripui 2, 134 5, 810 6, 111 12 31
eripuit 2, 736 5, 464 6, 342 7, 119 9, 129 12, 539
errabant 1 35
errabat 7 492
errabunda E 6 59
erramus Æ 1, 337 3, 200
errando G 4 203
errans 4, 11 Æ 4, 211
errant E 2, 21 G 3, 139 Æ 2, 599 3, 644 6 329
errantem E 6 564 Æ 1, 326 746 7 0 3, 76 7, 493
errantes E 4, 10 Æ 1, 189 6, 68
erranti 2, 570 4, 498
errantibus 4 691
errare E 1, 9 G 1, 453 Æ 5, 867 7, 557
erras E 6 52
erat G 2, 283 30 14 Æ 1, 582 4, 684 7, 353 9, 393
errata Æ 3 690
erratur G 3 249
erravere Æ 11 135
erravit 2 739
errent 6 40
erret G 1 337
error E 8 41 Æ 2, 48 5, 591 6, 27 10, 392
errore 2, 412 3, 181 7, 199 10 110
errorem G 3 513
errores Æ 1 759
erroribus 6 532
eruam 12 569
erubuit E 6, 2 Æ 2, 542
eructans 3, 576 632
eructat 6 297
erudiit 9 203
erue G 4 329
eruere Æ 2, 628 4, 443
eruerent G 1 320
eruerint Æ 2 5
eruet 6 838
eruit G 2, 210 Æ 2, 612
erumpent G 2 446
erumpere Æ 1 584
erumpit G 4 368
erumpunt Æ 10, 604 11, 608
erupere G 4 313
eruta Æ 5 449
Eryci 5 772
Erycino 5, 759 10, 36
Erycis 1, 574 5, 24 419 630
Erymanthi 6 802
Erymantho 5 448
Eryx 5, 392 402 412 483 12, 701
escam G 4 17
escas Æ 12 475
effeda G 3 204
est i. edit Æ 4, 66 5 683
Ethemon 10 126
etiamnunc E 4 41
Etruria Æ 8, 494 12, 232
Etrusca 10 180
Etruscam 9 521
Etrusci 8, 150 10, 429 11, 598
Etruscis 8 480 10, 148
Etrusco 10 238
evadere 5, 689 6, 128 9, 560 10, 55 316 11, 702
evadit 6, 425 11 905
Evadnemque 6 447
evado 2 458
evaluit 7 757
Evander 10 515
Evandre 11 55
Evandri 8, 360 9, 9 10, 370 420 11, 26 140 394 835 12, 184 351
Evandrius Æ 10 394
Evandro 10, 148 492 780 11, 31 45
Evandrum 8, 52 119 455 1, 140 148
Evandrus 8, 100 185 313 545 558
evantem 10 702
evantes 6 517
evanuit 9 658
evaſerat G 4, 485 Æ 4, 685 9 386
evaſerit 9 99
evaſiſſe 2, 731 3, 282
evaſit 12 907
Euboicæ 6, 42 11, 260
Euboicis 6 2
Euboico 9 710
eveniunt 2 778
eventu 8 16
eventus G 4, 379 Æ 6, 158 10 160
everberat 12 866
everſa 2, 571 746
everſæ 10 45
everſo G 1 500
everſor 12 545
evertere G 1, 256 Æ 3 1 5, 952
evertit G 2, 208 Æ 1, 47 2, 603
evertunt 11 136
evexit 6 130
evicit 2 497
evicta Æ 2, 630 4 474 558
evincta E 7 32
evincti Æ 1 269 8, 286
evinctis 5 364
evinctus 5, 491 774
eviſcerat 11 723
Eumedes 12 346
Eumelus 5 665
Eumenides G 1, 278 4, 483
Eumenidum Æ 4, 469 6, 250 280 375
Eumenium 11 666
eundem 4 321
eundi 4 554
eundo 4 175
eunt 7 592
euntem 5, 241 6, 392 476 864 7, 813 11, 45 12, 73 903
euntes 2, 111 3 130 5, 554 777 9 243 308
eunti 5, 607 649
euntibus 7 676
euntis 8 558 10, 640

evocat Æ 4 242
evoe 7 389
evolat 7, 387 9, 477
evolvere 5 807
evolviſſe G 4 509
evolvite Æ 9 528
evo it 8 253
Euph atem G 4 561
Euphrates G 1, 509 Æ 8, 726
Eure G 3, 277 Æ 1, 144
Euri G 1, 371 2, 339 441
Euris 4 192
Euro 3, 382 Æ 1, 387 8, 223 12 733
Europa 1 389
Europæ 7 224
Europam 10 91
Euros G 1 454
Eurotæ Æ 1 502
Eurotas E 6 83
Eurum 1 135
Eurus G 2, 107 4, 29 Æ 1, 89 114
Eury le 9, 185 320 390 481
Euryali 5, 334 9, 342 467 475
Euryalum 5, 323 343 9, 373 384 396 425
Eury lus 5, 294 322 337 9, 179 231 281 359
Eurydice G 4 486
Eurydicen 4, 490 519 525
Eurypilum Æ 2 114
Euryſthea G 3 4
Euryſtheo Æ 8 292
Eurytion Æ 5, 495 514 541 10 499
exacta 1 313
exactis G 3, 139 190 Æ 5, 46 6 637
exactum G 1 435
exacuit 3 255
exacuunt 1, 264 4, 74
exæſtuat 2, 240 Æ 3, 576 9 798
examen 7 67
examina E 7, 1 3 9, 30 G 2, 452 4, 21 103
examine G 4, 139 Æ 12, 725
exangue 2 542
exangues 2, 212 6, 401
exangui 9 453
exanguis 11 818
exanimata 5 805
exanimem 9 444
exanimes 5 669
exanimi 11 30
exanimis 4, 672 5, 481 517 11 110
exanimum Æ 1, 488 6, 149 10, 406 11, 51
exarſerat Æ 8 219
exarſêre 2 575
exarſit 5, 172 7, 445 11, 376
exaturata 7 298
exaudire 1 223
exaudivi 4, 460 6, 557 7, 15
exaudita G 1, 476 Æ 11, 157
excedens G 2 474
excedentem Æ 9 286
excedere 1, 361 3 60 5, 380
excederet 11 540
excedit 12 842
excedo 2 737
excedunt 6, 737 9, 366
excellentem 12 250
excelſo 5 35
excepere 9 745
excepi 4 374
excepiſſe 7 233
excepit 4, 114 297
exceperant G 3 272
excepto 7 650
exceptum 6, 173 11, 684
exceptus 10 867
exceſsêre 2 351
exceſſit G 3 228
exciderant Æ 1 30
exciderat 9 339
excidat G 4 410
excidia Æ 2, 641 10, 46
excidii G 1 505
excidio Æ 1, 26 12, 655
excidit G 2, 303 Æ 2, 658 6, 686 9, 113 12, 424
excidium 5, 626 8, 386
excidunt 1 433
excierat 5 107
excierit 5 790
excindere 4, 425 6, 553 9, 137
excindi 2, 177 12, 643
excipe 11 517
excipere E 3 18
exciperet G 2 345
excipiam Æ 9 271
excipiat G 4 207
excipiet Æ 1 280
excipit 3, 318 5, 41 9, 258 763 10, 387 12 507
excipiunt 5, 575 9, 54
excire E 8 98
exciſa Æ 2 421 637
exciſum 6 42
exciturum 12 762
excita 4, 301 7, 376 722
excitat G 4, 5 9 Æ 2, 594 728 3, 343 8, 434 543 9, 221
excitet Æ 12 440
exciti 7 642
excitos 10 38
excitum 3 676
exclamant 12 730
exclamat 2, 535 733 12, 600
excluſi 11 887
excluſos 9 726
excoluêre 6 663
excoquere G 2 260
excoquitur 1 88
excretos 3 398
excubat Æ 9 175
excubas 4 201
excubiis 9 159
excudent 6 848
excuderet G 1 135
excudit Æ 1 172
excudunt G 4 57
excurſus 4 194
excuſſa Æ 5, 679 6, 353 10, 777
excuſſi 9 476
excuſſiſſe 6 79
excuſſit 2, 224 12, 493
excuſſos 3 267 7, 299
excuſſus 10, 590 11, 6 5, 640
excute 12 158
excutere 2, 686 3, 683
excutiat 9 68
excutiens 12 7
excutimur 3 200
excutior 2 302
excuti 12, 470 532
excutitur puppi 1 119
execramur 3 273
execrantur 11 217
exectum 10 315
exediſſe 5 785
exegit 2, 357 11, 569
exemit 6 746
exempla 4, 219 Æ 12 439
exemplum 11 758
exempta 1 220
exequar G 4 2
exequere 4 421
exequerer 5 54
exequiis 7 5
exequitur 4 396 6, 236
exerce G 2 370
exercebant Æ 8 424
exercebat 7 782
exercebis 1 220
exercemus 4 100
exercent G 4, 453 Æ 3, 281 6, 642 7, 380 748 798 9, 62 10, 142
exercentur G 4, 159 Æ 6, 739 7, 163

exercere G 1, 268 2, 356 Æ 8, 378 10, 808
exercet G 1, 99 403 2, 415 3, 229 Æ 1, 435 503 4, 87 6, 543 7, 441 8, 412 9, 175
exercere G 1 210 Æ 4 623
exercita G 3 529 Æ 5 779
exercite 3, 182 5, 725
exercitus G 1 382 Æ 2, 415 5, 824 7, 39 9, 25 10, 27 11, 171 598 12, 123
exercuit G 3 152
exerta Æ 11 649
exertæ 1 496
exertam 11 803
exertantem 3 425
exesa G 1, 495 2, 214 Æ 8 418
exesæ G 4 44
exesi 4 419
exhalantem Æ 2 562
exhalat G 2 217 Æ 7 84
exhausta G 3 432 Æ 4 14 10, 57 11, 256
exhaustæ G 4 248
exhausti 2 398
exhausto 3 309
exhaustos 1 603
exhaustum 9 356
exhorrescat 7 265
exhortantur 7, 472 11, 610
exhortare 8 510
exhortata 12 159
exierat 8, 585 11 903
exierant G 2, 368 4 67
exigat Æ 1, 75 10, 53 682
exigeret 7 777
exigit 4, 476 10, 815
exigua G 2 202 Æ 11 63
exiguæ 8 473
exiguam 4, 212 6, 493 7, 113 10 128
exigui G 4 87 Æ 5 754
exiguo G 1 195
exiguum 2 413
exiguus 1, 70 181 4 295
exiit 2 81 Æ 2 497
exilia 2, 780 3, 4
exilio G 2 511 Æ 2, 798 11, 542
exlii G 3 433
exilium Æ 2, 638 10, 850
eximet 9 447
eximiæ 7 496
eximios G 4 538 550
exin Æ 6, 890 7, 341 8, 306 12 92
exinde Æ 6 743
exire E 1, 41 8, 98 Æ 1, 310 9 739
exiret E 1 34
exis Æ 8 75
exit G 1, 117 2, 53 Æ 5, 438 492 8, 65 11, 750
exitiale 2 31 6, 511
exitiis 7 129
exitio G 3 511 Æ 5, 625 9, 316
exitium E 3 101 G 3, 503 4, 534 Æ 2, 131 190 10, 13 12 761
exitus 2, 554 5, 523 6, 894 10 630
exolvit 11, 829
exolvite 4 652
exoptata 6 330
exoptatum 2 138
exorat 2 370
exordia E 6 34 Æ 4 284
exordium 7 40
exoriare 4 625
exoriens G 1 438
exoritur Æ 2 313 3, 128 5, 765 12, 583 756
exorta G 2, 46 10, 111
exorta 3 99
exortem 5, 534 8, 552
exortes 6 428
exorto 4 130
exosa 11, 436 12, 818
exosum 12 517
exosus 5 687
expecta G 2 237
expectant 2, 27 421 Æ 2, 358 4, 134 5, 137 6, 614 9, 46 130
expectare E 7 34 Æ 11 738
expectat 4 225
expectata G 1 226 Æ 5, 104 6 687
expectate 2 283 8, 38
expectati 11 54
expectatum G 3 348
expectem Æ 11 570
expectent 5 70
expectet 4 430
expediam G 4, 150 286 Æ 3, 379 6, 759 7, 40 11, 315
expedis 8 50
expediat G 4 397 Æ 12 503
expedient 4 592
expediet 3 460
expedior 2 633
expediunt 1, 182 706 5, 209 6, 219 12, 258
expellere Æ 10 354
expendere 10, 669 12, 21
expendimus 11 25
expendisse 2 229
expendunt 6 740
experiamur E 3 29
experiar 5, 16 8, 67 Æ 4, 535
experiare 11 387
experiatur 7 434
experientia G 1, 4 4, 316
experire 2 222
experietur E 3 110
experiuntur G 4 157
expers Æ 10 552
experta G 4 340 Æ 7 373
expertem 4 550
experti 1, 119 Æ 1, 206 11, 396
experto 11 283
expertos 10 713
expertus 2, 676 7, 235
expirans 10, 731 11, 820
expirant 11 883
expirantem 1, 18 11, 865
expirare 3 580
explebit 1 274
explebo 6 545
explent G 4 40 Æ 12 753
expleri 1, 717 8, 265 618
explerit 7 766
explesse 2 586
explet G 3 431
expletus Æ 3 630
explicat G 2 335
explicet Æ 2 362
explicuit G 2 280
explorant Æ 7, 150 9, 170
explorare 1, 81 311
explorat G 3 537 Æ 3 514
exploratores 10 512
exploret 1 175
exponit 6 416 10, 288 305
exportans G 3, 402 4, 256
exposcere Æ 3 261
exposcit 4 79
exposcunt 9 193
expositis 10 654
exposta 10 694
expromere 2 280
expugnare 9 633
expugnavit 10 92
expulerat 8 408
expulsam G 1 320
expulsum Æ 1 624
exquirere G 3 331 Æ 7 239
exquiritque 8 312
exquirite 3 96
exquirunt G 2, 266 3, 119 Æ 4 57
exscindere 7 316
exta G 2, 194 399 Æ 4, 64 5, 237 775

extant G 3 370
extantem Æ 6 668
extemplo G 1, 64 Æ 1, 96 2, 176 376 4, 173 5, 426 746 6, 210 7, 276 8, 4 262 11, 451 618 863 12, 138
extende G 1 230
extendere 2, 287 Æ 6. 806
extendit G 2, 405 Æ 5, 374 9, 589 10, 468 12, 276 909
extenditur 6, 423 10, 407
extenta 7 226
extera 4 350
externa 7, 255 367
externam 7 370
externi 6, 94 7, 98
externis 7 270
externo 10 156
externos 8 503
externum 3, 43 7, 68
externuſque 7 424
exterrens 10 210
exterrita G 3, 149 417 4, 353 Æ 3, 307 673 4, 450 672 5, 213 505 8, 370 504 12, 660
exterritus G 3, 434 Æ 4, 571 6 539 8, 240 9, 424 11, 806
extimui 8 129
extinctam 6 457
extincto G 1, 466 Æ 7, 662 12 38
extinctos 8 267
extinctum E 5, 20 Æ 12, 599
extinctus 4 322
extingui 6 527
extinxem 4 606
extinxti 4 682
extinxiſſe 2 585
extis G 1, 484 Æ 6, 254 8, 183
extollere 11 401
extorquet 12 357
extorris 4 616
extra 2, 672 6, 195
extrema E 8, 20 G 2, 473 Æ 1, 223 581 2, 349 431 447 3, 315 488 6, 457 7, 225 8, 333 9, 204 10, 814 11, 846 865
extremæ G 1, 235 340 3, 423
extremam Æ 4, 179 435 621 7, 572 11, 628
extremas 9 10
extremi E 8, 44 G 2, 123 4, 319 Æ 8, 727 10, 432
extremis G 2, 114 171 Æ 5, 183
extremo G 3' 304 542 4, 116 Æ 5, 327 7, 218 12, 614
extremos G 2, 417 3, 517 Æ 5, 196 12, 925
extremum E 8 60 10, 1 G 1, 211 Æ 4, 529 6, 466 9, 484
extremus 3, 8714 4, 684 5, 498 544 570 11, 701
extructo 5 290
extructorque Æ 11 66
extructus 9 526
extruimus 3 224
extruis 4 267
extuderat G 4 328
extudit 4 315
extuleram Æ 2, 753 3, 150
extulerat 1, 656 2, 257 11, 183
extulerit 4, 119 5, 65
extulit E 1, 25 G 1, 379 2, 169 341 4, 352 Æ 1, 131 2, 553 668 3, 215 5, 424 427 444 8, 2 591 9, 817 10, 262 11, 73 462 12, 441
extunderet G 1 133
exuberat 1, 191 Æ 7, 465
exuberet G 2 516
exudat 1 88
exue Æ 4, 319 5, 420
exuerint G 2 52
exuit Æ 1, 694 5, 423 7, 416 8, 567 9 303
exul E 1, 62 Æ 3, 11 5, 51 8, 320
exulat G 3, 225 Æ 11, 263
exulibuſve 7 359
exultans G 4, 431 Æ 2, 386 10, 550 12, 700
exultant 3, 557 7, 464 11, 663
exultantes 8 663
exultantiáque G 4, 105 Æ 5, 137
exultat 2, 470 5, 398 10, 643 813 11, 491 648 12, 688
exuperabile ſaxum G 3 39
exuperant Æ 2, 207 759
exuperare 7 591
exuperas 12 20
exuperat 10 658 11, 905
exupero 1 698
exuere 7 431
exurere 1, 43 3, 141 9, 115
exurgitque 6 607
exurite 5 635
exuritur Æ 6 742
exuſſit 5 794
exuſtos 10 36
exuſtus G 1 107
exuta Æ 4, 518
exutas 2 153
exutos 1 395
exuviæ 4, 651 11, 577
exuvias E 8, 9 Æ 2, 275 646 4, 496 507 9, 307 10, 423 11, 7 790 12, 946
exuviis G 3, 437 Æ 2 473

F

FAbarimque Æ 7 715
Fabii 6 846
fabis G 1 215
fabor Æ 1 265
fabricata 2, 46 9, 45
fabricator 2 264
Fabricium 6 845
fabrilia 8 415
fac velle 4 540
face 4, 626 7, 319 10, 77 704
facem 2, 694 6, 224 607 7, 456
facere 1 680
facerem E 1, 41 7, 14
facerent Æ 9 228
faceret G 4 504
faces E 8, 29 G 1, 292 Æ 1, 154 4, 567 604 5, 637 640 661 6, 693 7, 337 11, 143 12, 573 656
faceſſit G 4 548
faceſſunt Æ 4, 295 9, 45
faciam E 3, 77 G 3, 27 Æ 12, 837
faciat G 1, 1 Æ 1, 62 79 9, 399 10, 875
facibus 4, 492 9, 74
facie 2, 412 7, 19 9, 336 583
faciebat E 2 35
faciem G 2, 85 131 3, 85 4, 361 Æ 1, 662 687 5, 357 619 7, 415 9, 734 10, 234 637 699 12, 416 623 784 865
faciemus 3 504
facienda 8 441
facient E 3, 16. vota 5, 80
facies *nomen* G 1, 506 4, 95 Æ 2, 601 622 3, 426 452 5, 722 768 822 6, 104 560 575 7, 329 8, 194 298 9, 121 12, 891
faciet E 2, 44 G 2, 54 246
facietis E 10 72
facile G 4, 404 Æ 11, 721

facilem

facilem G 1, 40 152 2, 223 460 Æ 1, 499 3, 529 4, 430
faciles E 3, 9 G 3, 165 4, 535 8 310
facili E 3. 38 Æ 6, 676
facilis G 1, 79 266 4, 272 Æ 2, 646 3, 621 6, 126 146 894
facillima 11 716
facimus 8 189
facio 3 179
facis 1 84
facit E 3 86 7, 23 Æ 1, 306 2, 395 5, 73 266 281 7, 508
facite E 5 42
facito Æ 12 438
faciunt G 3, 135 Æ 3, 236 561
facta E 4, 26 54 8 8 G 2, 534 Æ 1, 645 734 2, 548 4. 190 5, 587 7, 541 8, 288 483 516 9, 356 10, 282 369 398 791 11, 241 439 792 12, 254
factæ 9 95
facti 1, 368 371 4, 539 7, 232 9, 194 10, 527 11, 812 12, 322
factis 3. 462 8, 806 7, 454 10 468
facto G 4, 167 Æ 1, 86 438 3, 718 8, 595 9, 79
factum 1, 355 4 109 9. 299
facturo 2 58
factus Æ 5 763
facultas G 4 437
Fadumque Æ 9 344
fagi E 1, 1 5, 13 9, 9 G 4 566
fagina E 3 37
faginus G 3 172
fagos E 2, 3 3, 12 G 2, 71
fagus 1 173
falcati Æ 7 733
falce E 3, 11 G 1, 157 4, 110
falcem E 4, 40 G 1, 348 2, 416 421 Æ 7, 179
falces G 1 508
falcibus Æ 4 513
falcis G 2 365
Falernis 2 96
Faliſces Æ 7 695
fallaci 11 717
fallacia G 4 443
fallacibus 1, 195 Æ 5, 850
fallacis 9 392
fallas 1 692
fallax E 4, 24 Æ 6, 343
falle 1 688
fallente 9. 572 10, 754
fallere G 1 139 2, 467 4, 447 Æ 4. 85 296 6, 324 613 11 701
falleret Æ 5 591
fallet G 1 425
fallis Æ 12 634
fallit E 2, 27 Æ 4, 96 7, 350 9, 243 384 10, 608 812
fallor 5 49
fallunt G 2, 125 Æ 12, 877
falſa 2, 83 6. 513 896 7, 442 543 10, 631
falſi 1, 720 3. 302
falſis E 6, 49 Æ 1, 411
falſo 6 430
falſum G 1 463
fama E 6. 75 9, 11 G 3, 47 4, 42 218 Æ 1, 383 461 467 535 2, 17 21 82 3, 121 165 294 551 578 690 4. 170 173 298 323 387 666 5, 106 302 392 6. 14 502 7, 79 104 205 232 392 564 745 765 8, 132 554 600 9, 79 195 474 10, 510 641 679 11. 124 139 224 368 511 12, 235 608 735
famæ G 2, 40 Æ 4, 221 6, 889 7, 646
famam G 4. 286 Æ 1 19 4, 91 218 6, 527 7. 2 8, 731 10 468 12, 847
fame G 4, 259 318 Æ 3, 218 6 421
famem G 1, 159 Æ 3, 367
fames 1, 220 3, 57 256 6, 276 7, 124 128 8, 184 9, 340 10, 724
famulæ 1, 707 4, 391
famulam 3, 329 11, 558
famulaſque 8 411
famuli 1, 705 2, 712 5, 263 8 584
famulo 3 329
famulos 9 329
famulum 5, 95 11, 34
fandi 1, 524 547 9, 602 10, 116 225 11, 248 340
fando 2, 681 361 3, 481 4. 333
fanti 6 46
fare 3, 362 6. 389 531
fati 2, 74 3, 380 608 7, 428 11, 340 12, 47
farier 11 242
farra G 1, 73 101 219 3, 127
farragine 3 205
farre Æ 5 745
farris G 1, 185 Æ 4, 402
fas G 1, 127 269 505 4. 358 Æ 1, 81 210 2, 157 402 779 3, 55 4 113 350 5, 800 6, 63 266 563 7. 692 8. 397 502 8, 96 208 11, 181 12 28
faſce E 9 65 G 3, 345 4, 204
faſces G 2, 495 Æ 6, 818 7, 173
faſcinat E 3 103
faſelum E 1 227
faſtidia E 2. 15 4, 61
faſtidit 2 73
faſtigia G 2. 288 Æ 1 346 442 2, 302 444 458 758 8, 366 491 9, 408 568
faſtus 3 326
fata E 5 34 G 4, 455 496 Æ 1, 22 209 226 243 262 386 550 2, 34 54 121 194 433 506 3, 7 337 375 395 444 494 717 4, 20 340 440 596 614 651 678 5. 709 6, 45 72 147 376 438 511 683 759 869 882 7, 234 239 272 294 584 8, 398 599 575 731 9, 94 137 204 10, 35 113 417 438 472 740 11, 97 112 160 701 12, 111 395 507 676 726
fata, i. effata 1, 390 4, 685 6. 52, 321 398
fatale 2, 165 12 919
fatalem 11 232
fatales 11 130
fatalia 5, 82 9, 133
fatalibus 4 355
fatalis 2, 237 6. 409 515 7. 116 12, 232
fatebatur E 3 24
fatebere 3 35
fatebor 1, 32 Æ 2, 77 4. 20 8, 471
fatentur 11, 344 12, 568
fateor 2, 134 3, 603 12, 813
fateri 4, 609 6, 567
fateris 12 794
fatetur 7 433
fati 1, 303 4, 519 10, 501
fatidicæ 8, 340 10. 199
faridici 7 82
fatiferumque 8 621
fatigamus 9 610
fatigant G 3. 132 Æ 7, 582 8, 94 9, 605 11. 306
fatigat 1, 284 320 4, 572 5. 253 6. 79 533 9, 63 10, 304 11, 714
fatis G 1 199 4. 324 452 Æ 1, 364 3 243 2, 13 246 257 3, 9. 17

6. 17 182 700 4, 14 110 225 490 5, 655 725 784 6, 67 546 7, 79 120 224 255 293 314 594 8, 12 133 292 477 9, 135 10, 67 100 154 380 624 11, 287 587 759 12, 149 610 795
fatiſcat pulvere victa, *area*, G 1 180
fatiſcit 2 249
fatiſcunt Æ 1, 127 9, 809
fato G 1 416 Æ 1, 6 2, 653 738 4, 696 6, 449 466 713 7, 59 8, 643
fatorum E 4 47 Æ 1, 266 2, 2 4 554
fatum G 2 491 Æ 5, 703 7, 123 8, 334 512
fatur 1, 135, 260 2, 76 106 147 3, 300 485 612 5, 16 44 79 382 464 535 547 847 6, 1 36 7 330 8, 115 304 555 9, 280 10, 459 480 556 621 11, 41 501 556 684 718 822 12, 228 295 434 564 888
fatus 1, 589 614 2, 50 323 391 544 692 721 3, 90 118 655 4, 570 5, 72 351 421 536 6, 190 372 8, 520 10, 451 495 535 594 12, 650
fauces G 1, 208 3 507 4, 467 Æ 6, 201 7, 570 9, 64 11, 516 525
faucibus G 3, 497 4, 428 Æ 2, 358 774 3, 48 4, 280 6, 241 273 7, 786 8, 252 267
fvae E 4 10
favens G 1 18
faventes Æ 1, 739 8, 173
faventum 5 148
favet G 2 228
favere Æ 5 71
favilla 3 573
favillam 5, 666 6, 227 9, 76
favis G 4, 22 141 161
Faune Æ 12 777
Fauni G 1 10 Æ 7, 81 102 213 254 368 8, 314 12, 766
Fauno 7, 47 10 551
Faunoſque E 6 27
favor 5 343
favorum G 4 214
favos 1, 344 4, 104 179 242
fixo Æ 9, 154 12, 316
febris G 3 458
fecerat Æ 4, 264 8, 628 630 710 9, 304 11, 75 12, 91
fecère E 9, 32 10, 12 G 4, 272 Æ 3, 498 5, 830 6, 664 42 779
fecerit E 4 37 G 1 208
feci Æ 9 427
fecimus E 7 35
feciſſent Æ 2 100
feciſti 2 539
fecit E 1, 6 3, 44 G 1, 137 182 2 474 Æ 7 191
fefellere G 3 392 Æ 2, 744 4 17 6, 247 691 7, 215 8, 218 12, 246
felicemque G 2 188
felices G 1, 277 4 329 Æ 3, 493 6, 669
felici 7, 599 751
felicia 7, 725 11, 196
felicibus G 2 81 Æ 3, 120 7, 745 11, 31 12, 821
felicior 9 772
felicis G 2 127 Æ 6 230
felicius G 1 54
felix E 1, 75 5, 65 G 1, 284 345 2, 490 Æ 1, 334 3, 321 480 4 657 6, 784 9, 337 11, 159 429
felle 8, 220 12, 857
femore 10 788
femur 10, 344 857 12, 926
feneſtram 2 482
feneſtras G 4 298 Æ 3 152 9 534
fer E 8 101 G 4 330 Æ 4, 462 8, 60 11, 370 12, 13
fera 6, 49 80 9, 551 10, 12
feraces G 2, 79 4, 114
feræ 1, 330 2, 342 Æ 1, 312 4 152 551
ferales 6 216
ferali 4 462
feram G 3, 22 4, 442 Æ 2, 161 4, 371 7, 549 9, 626 11 594
ferant E 6, 58 6, 53 Æ 1, 63 609 3, 7 6, 198 7, 99 272 8, 533 10, 463 840 11 330
ferarum E 10 52 G 2, 471 3, 242 480 4, 223 406 Æ 3, 646 6, 7 179 285 7, 20 404 651 9, 771
feras E 6 27 G 1, 139 7, 478 9, 591 11, 686
feras, *verb.* Æ 3, 459 4 579
ferat G 1, 53 5, 299 395 Æ 1, 649 2, 75 3, 145 4 662 6, 892 9, 215 10, 150 11, 345 708 748
feratur G 2 267 Æ 10 20
ferè G 2 203 Æ 2, 135 3, 327 835
ferebam 2, 672 3, 19
ferebant 1, 484 2, 34 5, 263 6, 213 8, 212 282 584 9, 86 369 451 10, 841 12, 119
ferebas 2 588
ferebat G 1 128 Æ 1, 507 629 2, 344 3, 490 5, 373 6, 113 241 7, 492 8, 103 199 299 9, 597 10, 548 11, 99 141 341
ferebatur 7 62
feremus E 5 52 G 2 394
ferendis 2 178
ferendo Æ 5 710
ferens G 1, 20 2, 311 4, 112 Æ 1, 683 2, 175 195 4, 11 5, 11 6, 809 8, 85 609 10, 274 11, 479 747
ferent E 9 29
ferentem G 2 56 Æ 2, 216 9, 570 628 804
ferentes G 4 145 Æ 1, 19 2, 49 3, 678 4, 430 11, 872 12 465
ferenti 2, 570 3, 473 12, 299
ferentis 2, 114 10, 797
feres G 3 320 Æ 1 263
feret E 4 39 G 3 294 Æ 1, 467 10, 560
feretur 7, 231 12, 235
feri E 5 29 Æ 2 51
feriant E 9 43
ferimur Æ 2, 725 5, 628 7, 594
ferimus 4 218 9, 236
ferinæ 1 219
ferino 11 571
ferire G 3 460
feris Æ 5, 818 10, 559 12 414
ferit E 9 25 G 3 500 Æ 1, 107 119 2, 488 4, 580 5, 140 6, 151 8, 25 10, 154 315 340 346 415 11, 832 12, 295 304 458 511 739
feritate 11 568
feriunt 3, 290 5 776
fermento G 3 380
fero G 2 476 Æ 4 703
feroces G 3 179 Æ 1, 267 7, 384 724

feroci

feroci Æ 12 19
ferocia I 306
Feronia 7, 800 8, 564
feror G 4 497 Æ 2 337 655 3, 11 16 78 4, 110 376 10, 442 631 670
feros G 2 36
ferox Æ 4, 135 5, 277 10, 610 711 12, 895
ferrata 11 714
ferratas 5 208
ferratis G 3 399
ferratos 3 361 Æ 7 622
ferre E 8, 9 106 G 2, 34 109 216 3, 47 4, 10 Æ 1, 552 2, 158 456 3, 542 4, 270 5, 60 248 307 403 538 6, 464 7, 155 206 628 8, 498 9, 56 291 514 10, 652 11, 84 12, 635
ferrea E 4 8 G 2, 44 341 501 Æ 3, 45 6, 554 626 12 964
ferreique 6 280
ferres E 9 22
ferret G 1, 21 4, 504 Æ 7, 811 11, 779
ferreus 10, 745 11, 601 817 12, 284 309
ferri G 1, 143 397 Æ 2, 333 3, 365 6, 142 558 7 78 461 609 8, 710 9, 354 10, 315 482 11, 232 862 900
ferro G 1, 50 147 292 2, 301 450 3, 374 453 469 489 Æ 1, 297 317 354 359 531 2, 55 581 614 627 671 3, 222 241 4, 131 547 580 601 663 679 5, 306 405 509 557 6, 148 294 457 553 7, 525 692 8, 226 402 570 701 9, 137 146 331 494 526 609 620 633 750 10, 232 372 421 479 514 546 715 11, 102 135 218 255 376 407 649 12, 16 100 124 165 173 186 209 282 361 489 540 695 705
ferrugine G 1 467 Æ 9 582 11 772
ferruginea 6 303
ferrugineos G 4 183
ferrum 1, 58 2, 220 360 504 4, 175 Æ 4 71 5, 489 6, 260 290 7, 694 8, 386 424 648 9, 37 410 427 701 773 10, 10 396 11, 637 735 748 864 894 12, 50 278 404 578 737 774 777 950
fert E 9 51 G 1, 408 2, 117 126 Æ 1, 505 3, 483 4, 378 438 5, 216 6, 295 7, 675 729 900 8, 310 501 9, 75 10, 127 665 11, 752 897 12, 364 866
ferte G 1 11 Æ 2, 668 3, 526 4, 594 8, 119 9, 37 10, 295 678 12, 573
fertilis G 2, 185 191 252 4, 128 142 9, 36
fertis Æ 8 114
fertur G 1, 514 3, 236 Æ 1, 19 480 2, 498 511 3, 40 93 5, 33 215 574 588 863 6, 893 7, 208 381 735 8, 549 9, 82 553 11, 530 678 730 12, 346 687 835
ferventisque 11 194
fervere G 1 456 Æ 4, 409 561 8, 677 9, 693
fervet G 1, 327 4 169 Æ 1, 440 4, 407
fervida 7, 24 397 12 894
fervidus G 3 107 Æ 8, 230 9, 72 350 736 10, 788 12, 293 325 748 951
ferulas E 10 25
ferum 7 489
ferunt E 2 46 G 1, 185 362 511 2, 441 4, 17 377 Æ 1, 706 2, 230 374 3, 416 4, 399 5, 101 557 832 843 6, 82 284 400 7, 765 8, 180 284 288 9, 133 10, 189 11, 91 172 227 525 12, 285 361 455 586
feruntur 5, 157 587 7, 156 673 9, 121 11, 906 12, 575
fervore 10 578
fervoribus G 3 154
ferus Æ 2, 326 4, 466
Fescenninas 7 695
fessi E 8 83 Æ 4, 522 7, 298 8 26
fessæ G 4 180
fessas 4 266 Æ 1, 172 5, 29 715
fessi 1, 182 2, 109 3, 276 5, 327 717 8, 489 607
fessis E 2, 10 5, 46 Æ 3, 85 5, 615 11, 335 12, 593
fessos G 4 90 Æ 2, 253 3, 78 511 568 5, 41 845 9, 811 10, 913
fessum 2, 596 3, 581 710 5, 463 6, 503 844
fessus G 4 403 Æ 8 232
fessa 2, 249 4, 449
festina 6 488
festinant 6, 177 7, 156
festinare Æ 4 575
festinate 2 373
festinem G 4 117
festis 1 268
festos 2, 527 6, 70
fiant E 8 58
fibræ G 1 484 Æ 10 176
fibris G 1, 120 3, 490 Æ 6, 600
fibula Æ 4, 139 5, 313 7, 815 12 274
fidi 4 188
ficto G 2 45 Æ 2 107
fictor 9 602
fida 2 23 377 400 3, 112 5, 24 11, 821 12, 271
fidam 5 547
fide, *nom.* 7 235
fidelis 9 707
fidem G 4 213 Æ 2, 161 541 5, 604 8, 190 150 10, 71 792 11, 511
Fidenam 6 773
fidens 2, 61 5, 398 10, 181 345 11, 351 370 12, 789
fidentem G 3 31
fidere Æ 3, 402 5, 800 7, 290 9 378
fides, *nom.* 1, 296 2, 143 309 3, 69 375 434 4, 12 373 552 597 6, 346 459 877 7, 365 9, 79 260 280 11, 55
fidi, *nom.* 5, 468 7, 121
fidibusque 6 120
fidis, *verb.* 11 706
fidissima 2, 281 12, 659
fidit 5 68
fidite 10 372
fidoque 7 640
fiducia 1, 136 2, 75 162 8, 395 9, 126 142 188 10, 152 276
fidum 1, 117 6, 524 10, 332
fidus 1, 192 6, 158 8, 521 586 9, 307 648 12, 384
fieret 3 473
fieri E 5, 42 8, 95 Æ 4, 116 8, 402 12, 824
fiet G 4 407
figat 4 115
figere E 2 29 G 1 308 Æ 10, 343 701 12, 768
figet 1 691
figi nomina *truncis* 11 84
figit 5 516 6, 159 635 10, 382 778 883 11, 691 12, 70
figite 3, 250 9, 495 10, 104
figo 1 287
figunt 1, 216 2, 49

INDEX

figuram Æ 6 449 12, 862
figuras 10 641
filia 10 815
filia 7, 11 52 8 383 12, 605
filicem G 2 189
filicum 3 297
filius Æ 1. 329 755 6, 864 7. 50 649 736 781 8, 104 460 9, 93 581 10, 194 199 11, 700
filo 6 30
fimo G 1, 80 2, 347 Æ 5, 320 358
findit G 2, 353 Æ 6, 540
findite 10 295
finditur G 2 79
fine G 4, 116 Æ 1, 283 2, 771 3, 718 5, 225
finem 1, 203 145 3 145 4, 480 639 5 328 463 6, 76 7. 118 9, 98
fines E 1, 3 68 Æ 1, 343 568 574 3 440 5, 82 630 6, 345 7 149 334 8, 159 602 11, 317 324 588
finge 4, 214 358 7, 438 8 365
fingens 4 143
fingere G 4, 179 Æ 8, 42 634
finget 2 82
fingis 11 354
fingit G 2, 407 Æ 6, 80 11, 406
fingo 3 18
fingunt E 8, 108 G 4. 57
finibus E 1, 62 G 1, 493 Æ 1, 304 624 4, 211 616 5, 139 7, 469 10, 719
finire 11, 116 12, 880
finis 1, 227 2 554 5, 384 10, 116 582 12 793
finitimas 7 549
finitimi 6 378
finitimo 8 569
finitimos 5, 106 11, 205
finxit 2 80
firmabant 12 212
firmans G 4 386
firmantur Æ 9 788
firmat G 3, 209 Æ 3, 611 659
firmata E 4 37
firment Æ 11, 330 466 12, 188
firmet E 8 78
firmissima G 2 97
firmo Æ 6 261
fiscellam E 10 71
fiscina G 1 266
fissile G 1 144. Æ 6. 181
fistula E 2, 37 3, 22 25 7, 24 8, 33 10, 34 Æ 3, 661
fit G 2, 76 4, 79 188 Æ 1, 729 2, 209 5, 620 6, 220 351 419 8, 280 9, 185 752 10, 153 380 11, 298
fixa 4, 495 7, 291
fixam 5. 518 12 773
fixerit 6 803
fixi 9 408
fixit 1, 252 4, 70 5, 544 6, 622 7, 457
fixo 9, 413 701 12, 537
fixos 1, 486 6, 469
fixum 4, 15 12, 7
fixus 2. 650 11, 507
flabra G 2 293
flabris 3 199
flagella 2 299
flagello Æ 5, 579 6, 570 7, 731 8, 703
flagitat 2 124
flagraus 12 167
flagrante 11 225
flagrantem 2, 685 7, 397
flagrantes 1, 714 12, 65
flagranti G 1, 331 Æ 9, 72
flagrantibus 1 171
flamina 3, 832 10, 97
flamine 4 241
flamma G 3, 270 560 4, 385 Æ 1, 677 3, 304 431 684 4, 66 6, 226 300 7, 74 462 8, 694 10 232 270
flammæ G 4, 409 Æ 2, 173 587 600 633 759 4, 23 640 670 5, 6 80 616
flammam 1, 180 2, 632 3 180 5. 689 6, 518 7, 336 8, 389 9, 536 11, 199 12, 214
flammantia G 3 433
flammarum 1, 367 473 Æ 3, 574 11. 144
flammas 1 48 217 2, 256 337 478 4 564 6 110 586 8, 282 620 680 10, 409 520 11, 82
flammato 1 54
flammea 7 448
flammis E 8, 105 G 1, 85 2, 309 Æ 1, 183 708 731 2, 37 289 4, 567 605 5, 4 526 752 6, 218 253 288 550 7, 787 8, 432 9, 160 10, 74 119 12, 300 573 672 811
flatibus G 2, 339 Æ 4, 442
flatique G 3 111
flatus Æ 7, 28 11, 346 911
flava G 1 73 96. 4. 339 Æ 5, 309
flaventem Æ 10 324
flaventes G 3, 350 Æ 4, 590
flaventia 4 126
flaventibus Æ 7 227
flavescet E 4 28
Flaeiniaque Æ 7 696
flavis G 1 316
flavo 1, 595 9, 816
flavos 4, 559 12, 605
flavum 4 698
flavus 7 31
flebant E 5, 21 Æ 5, 614 6, 213
flebat 12 55
flectat 12 658
flecte 5, 28 6, 788
flectentes 9 372
flectere G 2, 357 Æ 7, 35 312 8, 384 12, 940
flecteris 2 689
flectes G 4 399
flecti Æ 6 376
flectit 1, 150 6, 804 10, 577 12 471
flectitur 12 46
flectuntque 7 632
flendo 6 539
flens 2 279
flent 11 454
flentes 5, 614 6, 177 427 9, 451 10, 842
flerunt G 4 461
flet 4 514
fleti Æ 6 481
fletibus 4 439
fletu G 4, 505 Æ 3. 509 4, 369
fletum 4, 463 6, 699 9, 498
fletus G 4, 375 Æ 2, 271 3, 345 4, 437 5, 765
flevêre E 10, 13 Æ 7, 760
fleverunt E 10 15
flevisse G 4 509
flevissem Æ 8 380
flevit E 3 78
flexa G 1 169
flexêre 4, 516 Æ 4, 35
flexi G 4 125
flexibus 3 14
flexilis 5 559
flexit G 2, 496 Æ 4. 369
flexos 5 500
flexu G 1 244
flexus *f.* Tyberis Æ 8, 95
flictu 9 667
flore G 2, 72 4, 142 Æ 7, 162 8, 160 12, 413
flores Æ Æ 1 434
floreat E 8, 53 G 4, 32
florem E 1. 55 2, 48 G 1, 188 Æ 11 68
florentem Æ 1, 79 2, 64 G 4, 564 Æ 8, 481
florentes E 7 4 10, 25 G 3, 126 Æ 7, 804 11, 433

florentia

florentia Æ 4 202
florentibus E 9 19
flores E 3, 92 107 9, 41 G 4, 54 Æ 5, 79 6, 884
floret G 2 6
floribus E 2, 58. 6, 69 G 4, 11 39 10, 250 Æ 1, 698 6, 708
floruerit 7 644
florum G 4 205
flos G 2, 134 4, 271 Æ 8, 500 9 435
fluant E 3 89
fluctibes G 2, 460 4, 429 Æ 1, 113 133 237 760 4, 648 5, 126 239 7, 213 10, 683
fluctu E 5. 83 G 4. 195 Æ 1, 110 539 587 3, 270 533 554 7, 810 8, 672 10, 687
fluctuat G 2, 281 Æ 4, 532 8, 19 10, 680 12, 486 527
fluctum 10 207
fluctus E 9. 43 10, 4 G 2, 108 3. 200 237 542 Æ 1, 70 80 107 111 120 139 2, 206 3, 422 665 5, 2 182 238 776 848 6, 362 7. 528 718 8, 677 10, 222 304 12, 366 831
fluens 5. 179. 11, 828
fluenta G 4, 369 Æ 4, 143 6, 327 12, 35
fluentem G 3 28
fluentes G 2, 190 370 Æ 1, 324 8, 487
fluenti E 8 101
fluentia Æ 3, 626 9, 472
fluere G 2, 100 Æ 2, 169
fluidum 3 663
fluidus G 3 484
fluit 3. 524 Æ 2, 782 5, 200 8 445
fluitantem 5 867
fluitantia 10 306
flumen Hymellæ Æ 7, 714 9, 414 814
flumina E 1, 57 5, 21 25 83 6, 65 7, 52 56 8, 4 9, 40 10, 18 G 1, 310 326 2, 11 157 486 3, 18 144 180 213 253 270 310 530 543 4, 54 278 360 366 383 427 457 Æ 4, 250 5, 684 6, 87 98 369 388 711 7, 137 8, 713 9, 104 585 603 679 10, 113 11, 659 12. 331 518
flumine E 3, 96 G 1. 201 2, 147 199 3. 360 4, 288 527 Æ 1, 469 2, 305 719 5, 38 7, 430 663 8 57 62 69 72 10 9, 31 11, 449 495 12, 749
fluminibus G 2, 110 Æ 11, 273 12, 139
flumini G 1 245 4, 333 Æ 3, 389 6, 714 7, 201 10, 833
fluviali 4 635
fluvialibus 9 70
fluvialis G 2 414
fluvii 1, 136 Æ 1 611 3, 702
fluviis E 7, 66 G 3, 445 Æ 4 489
fluvio G 1, 272 Æ 6, 386 7, 30 36 494 8, 31 93 11, 565 12. 256 886
fluviorum G 1 482
fluvios E 5, 70 G 3, 77 142 301 396 Æ 12, 181
fluvium G 1, 106 4. 442 Æ 6, 415 749 7, 152 8, 86 125 331 651 9, 790 816
fluvius 8 677
fluuntque 11 236
fluxas 10 88
fluxit G 2 166
focis G 1, 175 3, 378 Æ 3, 178 5. 660 7, 680 11, 212
foco G 4 48
focos Æ 3, 134 9, 75 12, 18 286
focum 5 70
focus E 7 49
fodere G 1, 183 4, 43
foderet Æ 6 881
fodito G 2 408
fœcunda 1, 67 Æ 6, 598
fœcundæ 2 446
fœcundat 4 291
fœcundis 2 325
fœcundum Æ 7 338
fœda 3 244 4, 195 7, 619
fœdam G 1 323
fœdans Æ 4, 673 11, 86 12, 871
fœdant 3 227
fœdantem 2 502
fœdare 2, 55 3. 241 12, 99
fœdasti 2 539
fœdatique 7 575
fœdavit 2 286
fœde Æ 5, 794 10, 498
fœdera G 1, 60 4, 493 Æ 4, 112 339 624 7. 546 8, 56 540 641 10 91 902 11, 129 164 292 330 12, 151 191 200 212 316 502 633 658 822
fœdere G 4. 158 Æ 1, 66 4, 520 8, 169 10, 105 11, 356 12, 109 286
fœderis 11, 321 12, 469
fœdiſſima 3 216
fœdiſſimæ 11 392
fœdus Æ 5, 496 10, 15 154 12, 13 158 242 290 314 573 695
fœmina G 6, 216 Æ 1, 368 4, 95 211 570 5, 6 6. 448 8, 408 11, 705 734
fœminea 2 584 11, 663 12, 53
fœmineæ 7 345
fœmineas 7 804
fœmineis 2 488
fœmineo 4, 607 9, 477 11, 782
fœmineum 9, 142 11, 878
fœnilia G 3 321
fœta Æ 1, 55 2, 238
fœtæ G 3 176
fœtam Æ 8 630
fœtas E 1 50
fœtibus G 1 82
fœtis 4 139
fœto Æ 3 83
fœtu G 2, 69 390 429 517 Æ 6, 207 8 82
fœtum 12 170
fœtura Æ 7 36
fœturæ habilis *bos* G 3 62
fœtus E 1, 22 3, 30 G 1. 55 75 189 195 2. 56 196 327 443 521 4, 163 199 231 512 Æ 1, 436 3, 391 6, 141 8 44
folia G 2 133
foliis E 5, 31 40 G 1, 131 296 413 2, 121 314 3, 21 4, 200 274 Æ 1, 179 3 444 5, 744 6, 74 137 284 8, 277 368 12, 413 766
foliorum G 1 191
follibus 4, 171 Æ 8. 449
fomite 1 180
fonte E 3. 97 6, 44 Æ 7, 84 489 8, 75
fontem G 4. 32 E 1, 248 12, 119
fontes E 1, 40 53 7, 45 10, 42 G 2 174 200 3, 529 4, 18 376 Æ 7, 517 12, 181
fontibus E 2, 59 5, 40 G 2 243 3, 131 428 Æ 2, 685
fontis 4, 512 7, 150 242 12, 816
foras E 8 101
forcipe G 4, 175 Æ 8, 453 12, 404
fore 1, 39 448 4, 209 9. 345 526 7, 76 9, 232 10, 457
forent G 1, 260 Æ 2, 439 8, 209

INDEX

fores Æ 2, 450 453 6, 47 8, 130
fort 3 417 5, 398 10, 328 614 11, 586
foribus G 2 461 3, 26 4, 247 280 Æ 1, 452 509 6, 20 286 634 8, 196 262 11, 36
forma G 1 52 Æ 1, 76 500 3, 501 4, 556 5, 295 570 6 289 615 861 7, 483 8, 208 9, 646 10, 435 11, 70 12 275
formabat 9 80
formabit G 3 163
formæ Æ 1 31 6, 277 293 7, 18 473 8 383 10, 188
formam G 1, 170 2, 450 Æ 9, 101 12, 224
formas E 6 37 G 4 411 Æ 6 626
formica G 1 186 380
formicæ Æ 4 402
formidat 3 275
formidine E 4 14 G 3, 372 3, 357 468 Æ 2, 76 384 400 3, 30 47 259 612 6, 290 7, 442 453 608 9, 160 756 10, 631 11, 407 12, 750 776 867
formidinis 12 335
formosa G 3 219
formosæ E 7 62
formosam Æ 1 5
formose E 2, 17 45 3, 79 7, 67
formosi 5 44
formosior 5, 44 7, 38
formosissimus 3 57
formosum 2 1 5, 86 90
formosus 4, 57 7, 55 10, 10
fornace Æ 8 446
fornacibus G 1, 472 4, 263 Æ 7, 636 8, 421
fornice 6, 631 10, 806
foros G 4 250 Æ 4, 605 6, 412
fors 2, 94 139 5, 232 6, 537 7, 554 8, 476 10, 458 11, 59 12, 41 183 714
fortan 1, 207 4, 19
forsitan E 6 59 G 2, 288 4, 118 Æ 2 506
fortasse 10 548
forte E 3 29 6, 587 G 1, 202 4, 98 Æ 1, 155 325 366 379 2, 81 136 342 756 3, 22 301 5, 291 329 486 6, 171 190 349 682 7, 112 494 509 8, 102 9, 325 638 10, 653 724 11, 456 552 12, 206 270 488 766
fortemque Æ 1, 226 514 616 4, 288 9, 591 10, 562 12, 513 561
fortes G 1, 65 2, 296 3, 50 121 288 Æ 7 151
forti 4, 11 5, 808 10, 238
fortia G 2 48 Æ 1, 105 645 8, 150 509 536 10, 369
fortibus G 2 83 Æ 9 281 364 10 735
fortis G 2, 533 3, 62 Æ 1, 124 583 12, 55
fortissima 2, 348 5, 729
fortissime 1, 100 5 389 8, 154 513 10, 185 865 12 538
fortissimus 6, 169 7, 752
fortuna G 3, 452 4, 209 Æ 1, 244 458 521 632 2, 70 350 385 656 3, 16 53 318 493 609 615 4, 109 434 603 653 5, 22 356 604 625 710 6, 62 96 533 615 7, 413 559 8, 15 127 334 578 9, 49 214 240 260 282 723 10, 43 49 107 284 435 11, 43 108 128 253 345 413 427 761 12, 147 405 593 637 677 604
fortunæ 7, 241 11, 180
fortunam 10, 112 422 12, 436 920
fortunásque 6 683
fortunata G 4 287
fortunatæ Æ 11 252
fortunatam E 6 45
fortunate 1, 47 52 5, 49
fortunati Æ 1, 441 9, 446
fortunatorum 6 639
fortunatos G 2 458
fortunatus 2 493 Æ 11 416
forulósque 7 714
forum G 2 502 Æ 5 758
fossa 7 157
fossæ G 1 326 Æ 10, 24 11, 381
fossarumque 9 453
fossas 9, 314 470 506 567 11, 888
fossis G 1 372 Æ 10 236
fossor G 2 264
forum Æ 1 696
fove G 4 230
fovebat Æ 4 686
fovebit Æ 1 285
foveis G 3 558
fovemus Æ 4 218
fovens G 4 46
fovent 2 135 4, 56
fovere 4, 193 9, 57
fovet E 3 4 Æ 1, 12 722 8, 388 10, 838
fovitque Æ 10 93
fovit G 3 420 Æ 12 420
fracta E 9 9 Æ 10 291
fractæ 2, 170 3, 53
fractas G 4 240 Æ 3 556
fracti 2 13
fractis G 3 161 Æ 5 222
fractos G 4 72 Æ 5 209
fragiles E 8 40 82 G 1 76
fragili E 5 85 G 1 317
fragmenta G 4 304
fragmina Æ 10, 306 12 741
fragmine 9 569 10 698
fragor G 1, 358 4 493 Æ 1, 158 8, 527 11, 214 12, 724
fragore 2, 692 7, 587 677 9, 541
fragosus 7 566
fraga E 3 92
fragrantia G 4 169 Æ 1 440
frange 11 484
frangenda G 2 400
frangentur 4 400
frangere Æ 1, 183 10, 297
frangeret 3 625
frangimur 7 594
frangit G 1 94 Æ 12 8
frangite G 1 267
frangitur Æ 1, 165 9, 413 12, 733
franguntque G 2 441
franguntur Æ 1 108
frater G 2 533 Æ 1, 671 4, 325 5, 495 10, 338 576 600 12, 883
fraterna G 3 518 Æ 4, 21 5, 24
fraternæ 9 736
fraterni 5 630
fratre 1, 296 4, 656 10, 129 11, 465 604
fratrem 1, 134 5 514 6, 121 10, 338 403 600 12, 157 509
fratres G 1 280 2 496 Æ 3, 978 6 608 7, 335 670 9, 604 12, 277 510
fratrique 12 881
fratris G 1, 396 Æ 7, 671 9, 804 10, 113 342 12, 636 844
fratrum G 2 510 Æ 10 328 12 270
fraude 4 675 5, 851 9, 397
fraudem G 1 465 Æ 10 72
fraudi 11 522
fraudis E 4 31 Æ 7 552
fraudo 4 355
fraus 6, 609 9, 428 11, 717

fraxineæ

fraxineæ Æ 6 181
fraxineaſque G 2 359
fraxinus E 7 65 G 2 65 Æ 11 136
fregere G 2 72
fregiſti E 3 13
fremebant Æ 1, 563 5, 385 6,175 7,717 10, 96 11,132
fremens 7, 389 787 12, 398
fiementem G 1 12 Æ 4 229 9, 703 10, 572 12, 371
frementes 7, 638 11, 609 12, 82
frementi 12 535
fremet 1 300
fremit 5, 555 7,460 9 60 341 11, 496 590 12, 8 702
fremitu G 2, 160 4, 216 Æ 5, 148 338
fremitumque 5 152
fremitus 2, 338 11, 607
fremor 11 247
fremunt 1, 60 4, 668 5, 19 7, 590 8, 497 12 912
frena G 3, 115 252 Æ 3, 542 4, 130 5, 818 6, 100 8, 168 10, 253 11, 195
frenare 1 527
frenaret G 4 136
frenat Æ 1 58
frenatis 5 554
frendens G 4 452
frenis Æ 11 719 839 12, 372
frenos G 3 184
frenum Æ 12 568
frequens G 1 99 2, 185
frequentant Æ 6 478
frequentes G 3, 304 4, 216 Æ 1, 711 6, 486 10, 506
frequenti G 2 51
frequentibus Æ 10 692
freta E 1 61 G 1, 356 2 503 3 260 Æ 1, 561 611 2, 313 3, 127 5, 141 626 791 10, 147 210
freti, *particip.* Æ 9, 676 11, 787
fretis G 1, 327 386 2 164
fretus Æ 4, 245 5, 430 6, 12 8 143
fricat G 3 256
frigenique Æ 5 219
frigentis 6 219
frigida E 5, 25 8, 14 G 1, 336 2, 469 3, 298 324 4 104 506 525 Æ 2 472 4, 385 7, 715 11, 338
frigidus E 8, 71 G 1, 259 2, 484 3, 97 303 336 441 501 4, 261 Æ 3, 29 6, 311 9 415
frigora E 2, 8 7, 51 10, 47 57 G 1, 48 3, 2 2, 113 321 376 3, 356
frigore E 2, 22 7, 6 G 3, 279 4, 35 135 259 Æ 1, 96 6, 205 309 12, 905 951
frigoribus E 10 65 G 1 300
frigus E 1, 53 5 70 G 1, 93 2, 256 344
frondator E 1 57
fronde E 1, 81 10, 30 G 2, 13 401 Æ 1, 249 4, 148 459 506 5, 134 6, 306 7, 751 8, 274 12 207
frondea G 4 61 Æ 1 195
frondem G 2 435 Æ 5 661
frondent E 3 57
frondente Æ 7 67
frondentes 4 399
frondenti 5, 129 7, 135
frondentia G 2 300
frondentibus 2, 362 4, 24 Æ 3 25
frondentis G 2 119 Æ 6 208
frondes E 9 61 G 1, 368 2, 55 82 305 335 366 403 3, 131 175 353 Æ 3, 449 4, 444 8, 32
frondeſcit 6 144
frondent G 2 15
frondi Æ 2 523
frondibus 2, 446 3, 231 528 6, 217 7, 565 11, 523
frondis 11 66
frondoſa E 2 70 G 2 296 Æ 5 252
frondoſis 7 387
frondoſo 8 351
frondoſum G 1 282
frons 3 372 Æ 6, 862 10, 211
fronte E 6 51 G 4 299 Æ 1, 170 3 636 4 477 9 627 10, 349 11, 238
frontem E 6, 22 7, 27 Æ 5, 567 7, 417 9, 750 12, 307
fronti 6 244
frontibus G 3 24 Æ 5, 158 12 717
fruatur 4 619
fructus G 2, 36 500
frugas 1, 22 67 298 345 2, 143 424 3, 535 Æ 1, 182 2 133
frugibus E 3, 77 9, 48 10, 70 G 1, 69 2, 237 3, 133 Æ 6 210
frugum G 1, 27 2, 173 4, 327
fruiturque Æ 7 90
frumenta G 1, 189 315 3, 176 Æ 4 406
frumenti G 1 134
frumentis 1 150 2, 205 228
fruſta E 1 216 3, 632
fruſtra E 3, 99 7, 69 G 1, 158 257 459 513 3, 57 373 541 4, 353 Æ 1, 396 2, 348 425 793 4, 415 5, 27 221 346 389 6, 294 701 9, 389 398 538 10, 332 486 11, 581 715 12, 832
fruſtrata 12 95
fruſtratu 6 493
fruticumque G 2 21
fruuntur 1, 300 Æ 3, 352 8, 468
fuat 10 103
fucata G 4 355
fucatur 2 465
Fucinus E 7 759
fucoque G 4 39
fucos 4 168 Æ 1 439
fudimus 2 421
fudiſſe 9 592
fudiſſetque 5 234
fudit G 1 13 Æ 1, 416 2, 532 5, 842 6 55 8, 129
fuerat 4, 603 5, 397 6, 166 7, 532 8, 358 10, 613 11, 115 303 12, 519
fuere 8 324
fuerint G 4, 34 248 393 Æ 2, 77 506 3, 453 5, 475
fuerit E 7 31 G 1, 67 3, 404 Æ 3, 499 6, 62 7, 38
fuerunt 11 275
fuga G 3, 31 120 142 201 422 4 85 Æ 1, 321 2, 176 3, 243 4, 72 155 281 543 5, 218 658 8, 251 9, 15 557 660 800 10, 592 624 670 757 11, 815 12, 463 733 742
fugacem 10, 697 724 12, 52
fugaces G 3 539 Æ 9 591
fuge G 1 286 Æ 3, 160 4, 400 5, 586 769 9, 131 10, 121 378 11, 351 547
fugam G 4, 443 Æ 1, 141 36 364 2, 108 610 640 3, 283 666 4, 328 338 430 575 7, 24 9, 378 539 719 781 11, 706 12, 252 263 367 484
fugarat 5, 42 10, 257
fugas texunt 5 593
fugat 1, 147 6, 312
fugatis 3 521
fugax 11 713

INDEX

fuge G 1, 277 3, 385 Æ 2, 289 733 3 44 413
fugere G 1, 330 375
fugerent Æ 1, 471
fugeret G 4 457
fugi Æ 2 156
fugiant E 9 30
fugiasque Æ 3 459
fugiat E 8, 52 Æ 6, 892
fugiatis 11 109
fugiens G 1, 406 409 3, 94 4, 19 234 317 Æ 1, 345 478 5 276 6, 14 8, 390 10, 403 11, 541 694 12, 758
fugiente G 4 526
fugientem Æ 4, 410 5, 629 9, 7 10, 399 732 12 645
fugientia 11 654
fugientibus 9, 763 12, 330
fugientis 6, 61 10, 656
fugimus E 1, 4 Æ 3, 268
fugio 3 53
fugis 2, 60 Æ 4, 314 565 5, 740 6, 466 9, 200 10, 649
fugisse 10 56
fugit E 3, 65 9, 54 G 2, 265 3, 67 284 417 462 4, 500 Æ 2, 223 528 4, 389 475 5, 244 516 740 8 223 9, 632 10, 247 340 11, 405 436 492 559 561 628 806 831 868 12, 256 285 421 660 733 753 952
fugite E 3 93 Æ 3, 639 7 202
fugitis 10 369
fugiunt G 3, 543 Æ 5, 821 10, 266 11, 623 859
fulcit 4 247
fulcra 6 604
fulgebat 7, 26 10, 171 11, 490 769
fulgens 10 869
fulgent 5, 562 7, 526 8, 684
fulgentem 10, 475 11, 854 12, 358
fulgentes 8 593
fulgenti 9, 614 10, 414
fulgentia 6, 490 8, 92 11, 6, 12 163
fulgentibus 2, 749 6 217 10, 550 11, 188 202 12, 275
fulgentis 10 589
fulgere 6 826
fulgor 5 88 8, 524 11, 70
fulgore G 4 98
fulgores Æ 4 431
fulgura G 1, 488 Æ 9, 733
fulicæ G 1 363
fuligine E 7 30
fulmen Æ 6, 590 8, 427
fulmina G 1, 329 4, 170 Æ 4, 708 6, 842 10, 567
fulminat G 1, 370 4, 561 Æ 12 654
fulmine G 1, 283 Æ 1, 234 3, 458 4, 25 5, 691 6, 581 7, 73 12, 200 922
fulmineum 4, 580 9, 442
fulmineus 9 812
fulminis 2, 649 5, 319 9, 706 10, 177 11, 616
fulsere 4 167
fulserunt 12 942
fultosque 8 227
fultum 11 39
fultus E 6 54
fulva G 4, 408 Æ 4, 261 5, 375 6, 643 8, 552 11, 647 751 12, 276 741 792
fulvæ G 3 110
fulvique 2 722
fulvis G 3 383
fulvo Æ 1, 279 7, 76 11, 775
fulvosque 7 688
fulvum 4, 158 7, 279 10, 562
fulvus 12 247
fumabat 8 106
fumans G 3 515
fumant E 1, 44 83 Æ 2, 698
fumantem Æ 3 573
fumantes 7, 457 11, 908 12, 338
fumantia G 2, 194 542 Æ 10, 45 12, 569
fumantibus 8 417
fumat 3 3
fumea 6 593
fumida 7 76 9, 73
fumidus 7 465
fumiferam 8 255
fumiferos 9 522
fumo 3, 582 12, 588
fumosque G 2, 217 4 230
fumosis Æ 2 242
fumum 2, 609 3, 206 5, 681 8 252
fumus G 1, 175 4, 499 5, 740 8, 258 9, 439 12, 592
funalia Æ 1 731
funda, *nom.* G 1 141
fundabat Æ 6 4
fundabit 6 811
fundæ G 1 309
fundam, *nom.* Æ 9, 586 11, 579
fundam, *verb.* E 5, 71 Æ 5, 238
fundamenta 1, 432 2, 611 4, 266
fundamina G 4 161
fundantem Æ 4 260
fundasset 7 410
fundat 1 197
fundata 8 478
fundator 7 678
fundatur 5 760
fundebat 3, 152 344 5, 98 8, 584
fundens 6, 254 7, 792
fundent E 4 23
fundere Æ 2 683
fundet E 4, 20 Æ 12, 207
fundimur circum 3 635
fundis G 2 468
fundit E 9, 41 G 2, 460 Æ 2, 329 3, 348 4, 61 5, 78 776
funditur 10, 271 11, 646
funditus 6, 736 11, 413 12, 594
fundo 2, 419 3, 557 4, 621 6, 178 7, 581 8, 530 10 88
fundunt G 2, 432 Æ 11, 482 610 12, 122
funduntur G 4, 275 Æ 6, 709
fuue 5 488
funem G 1, 457 Æ 2 239 262 3, 639 667
funera G 3, 246 4, 256 Æ 1, 236 2, 284 361 4, 500 507 618 6, 875 7, 42 542 8, 571 9, 486 526 10, 602 756 11, 366 422 646 12, 383 629
funere E 5, 20 G 3, 263 Æ 2, 539 4, 308 6, 150 429 7, 599 11, 3 28 169
funereas 7, 337 11, 143
funeris 6, 458 510 11, 189
funes 4, 575 5, 773 8, 708
funestæque 7 322
fungar 6 885
fungos G 1 392
funus Æ 5, 62 9, 491 12, 53 57
furare 5 845
furata 7 283
furcasque G 1, 264 2, 359
furem 3 407
furens Æ 1, 495 2, 498 613 4, 68 5, 6 202 6, 262 8, 228 10, 604 11, 486 709 762 901
furentem 1, 663 2, 409 4, 66 283 464 548 7, 350 8, 489

furentes G 2, 456 Æ 4, 42 670 10 37 578 11, 609 12, 332
furenti 2, 771 3, 313 4, 298 6, 100 9, 691
furentibus 1, 55 2, 304
furentis 2 345
furentum 11 838
furere 12 680
fures, *fervi* E 3 16
furiale Æ 7 375
furialia 7 415
furiarum 3, 252 6, 605
furias G 3, 35 Æ 1, 45
furiata 2, 407 588
furibunda 4, 646 7, 348
furiis G 3, 511 Æ 3, 331 4, 376 7, 392 8, 205 219 494 10, 68 694 872 12, 101 668 946
furis, *verb.* 2 595
furit G 3, 100 150 458 Æ 1, 111 2, 759 5, 662 694 7, 377 464 625 9, 552 10, 386 545 802 11, 638 12, 607
furor G 3, 266 4, 495 Æ 1, 154 298 352 3, 316 355 5, 670 6, 102 9, 760
furore 2, 244 4, 697 5, 659 10 63
furorem 4, 101 7, 386 10, 905 12, 601 680 832
furores 4, 501 7, 406
furori 4 91 433
furoris E 10, 60 Æ 5, 788
furta G 4, 346 9, 150 11, 515
furtim 2, 304 Æ 2, 18 258 3, 50 5, 677 9, 546 11, 765
furtis G 1 286
furtivum Æ 4, 171 7, 660
furto 4, 337 6, 24 568 9, 350 10 735
furtumque E 6 42
furum G 4 110
fusa Æ 4, 455 9, 317 11, 102
fuscis 7, 408 8, 369
fuscum 12 417
fuscus E 10 38
fusi Æ 1, 218 2, 2 252 5, 102 837 6, 440 9, 164 11, 366
fusis E 4, 45 Æ 12, 433
fuso 6, 225 9, 722 12, 690
fusos 7, 421 10, 137
fusus G 2, 527 Æ 5, 330 10, 838
futilis 11, 339 12, 740
futura 4, 543 6, 12 8, 706
futuræ 1, 716 8, 628 10, 501
futuram Æ 7 257
futuras 12 504
futuri 4, 508 8, 580 9, 315
futuris G 1, 214 433 508 2, 246
futuro E 7, 28 G 4, 230
futuros Æ 3, 394 4, 297 8, 340
futurum 2, 191 4, 622 5, 522 6 690

G

GAbinæ Æ 7 682
Gabino 7 612
Gabios 6 773
gæsa 8 662
Galatea E 1, 31 3 64 72 7, 37 9, 59 Æ 9, 103
Galbaneoque G 3 415
Galbaneos 4 254
galea Æ 5, 314 491 498 7, 785 9, 50 373 612 771 808 10, 330 836
galeæ 3, 468 9, 667
galeam 2, 392 5, 364 471 673 7, 638 751 8, 620 9, 307 365 457 10, 535 11, 91 692 12, 381 434 537
galeas G 1, 496 Æ 1, 105 8, 539 11, 194
galeis G 2 142
galeros Æ 7 688
Galesi 5 575
Galesus G 4, 126 Æ 7, 535
gallæ G 4 267
Galle E 10 22
Galli 10, 6 Æ 8, 657
Gallo E 10, 2 72
Gallos Æ 8 656
Gallum E 6, 64 Æ 6, 858
Gallus 10 10
Gangaridum G 3 27
Ganymedis Æ 1 32
Ganges G 2, 137 Æ 9, 31
Garamantas 6 794
Garamantes E 8 44
Garamantide Æ 4 192
Gargani 1 247
Gargara G 1 103
garrula 4 307
gaudens Æ 1, 694 4, 190 6, 816 7, 800 8, 702 12, 109
gaudent G 2, 181 510 Æ 2, 239 5, 575 6, 733
gaudere G 3 185
gauderent E 9, 48 G 4, 120
gaudet Æ 3, 87 6, 29 8, 75 Æ 4, 157 5, 757 6, 383 7, 220 8, 730 10, 500 726 12, 682 702
gaudia 1, 506 5, 828 6, 279 513 10, 325 652 11, 180
gaza 1, 123 2, 763 5, 40
Gela 3 702
gelida G 1 287 8, 343
gelidæque 2 263
gelidam Æ 11 210
gelidas 6 16
gelidi E 10, 15 42 Æ 8, 28 12 331
gelidie G 2, 488 4, 509 Æ 12, 796
gelido 8, 139 610
gelidos 8 159
gelidum 7, 683 8, 597
gelidus G 1, 43 2, 202 Æ 2, 120 3, 30 175 259 5, 395 6, 54 7, 801 12, 447 905
Geloi 3 701
Gelonos G 2, 115 8, 725
Gelonus 3 461
gelu 2, 317 3, 355 443 Æ 8, 508 6, 604
gemellos E 1 14
gemens G 3, 226 Æ 1, 469 4, 395 5, 869 7, 501 11, 150 12 886
gementem G 3, 183 11, 865
gementibus Æ 11 136
gemere E 1 59
gemerentque Æ 5 806
gemina G 4, 371 Æ 6, 203 9, 750
geminæ G 4, 4 300 Æ 6, 190 893 9, 681 12, 845
geminam 1 278
geminant 12 714
geminas 6, 788 8, 79 680 11, 72
geminatur plausus G 2 509
gemini Æ 1, 166 2, 203 225 415 5, 285 6, 800 7, 667 8, 461 10, 390
geminis 5 416 8, 130
gemino 3, 535 9, 365
geminos 1, 748 2, 500 3, 180 516 5, 266 401 6, 582 842 7, 280 450 8, 289 631 697
geminum 4, 470 5, 36
geminus 6 287
gemit G 3, 133 4, 175 Æ 1, 225 8, 451 12, 334
gemitu G 3, 223 506 4, 353 Æ 2, 73 323 413 486 679 3, 577 664 4, 667 10, 505 11, 95 831 12, 722 928 952

INDEX

gemitum Æ 1, 489 2, 53 3, 555 8, 420 9, 709 10, 465 674 843 11, 37 377 12, 713
gemitus G 3, 517 Æ 2, 288 3, 39 4, 409 6, 220 557 873 7, 15 6, 499 11, 633
gemma G 2 506 Æ 5 313 10 134
gemmæ E 7 48 G 2 74
gemmas trudit pampinus 2 335
gemmis Æ 1, 659 732 7, 76
gemuit 6 413
genæ 5, 173 11, 221
genas 4, 644 8, 160 12, 65 606
gener 2, 344 6, 831 7, 317 367
genera duo apum G 4 92
generandi 4 205
generando 3 65
generasse Æ 7 734
generat 8 141
generate 6 322
generatim G 2 35
generatus Æ 5 61
genere 4 606
generi 1, 530 3, 184 7, 98 753 8, 484 512 9, 302
generis E 8 45 G 4 249 Æ 1 136 4, 365 7 219
genero 11, 355 12, 31
generos 7, 270 12, 658
generosa metallis insula 10
generose 10 141 [374
generosi G 3 75
genetum 1 31 Æ 5, 57 256 11, 472 12, 55 63 613
genialibus 6 603
genialis hyems G 1 302
genibus Æ 3, 38 607
genis 6 686
genistæ G 2, 12 434
genitali Æ 3 136
genitalia 2 324
genite 9 642
geniti 6, 131 394
genitor 1, 159 241 625 2, 635 657 699 717 732 3, 102 4, 208 5, 817 6, 765 698 7, 122 306 360 8, 72 427 583 9, 204 264 272 583 630 10, 45 320 417 466 668 800 833 848 11, 161 727 12, 200 843 934
genitore 3, 614 804 9, 257 10 129
genitorem Æ 3, 709 6, 364 404 7, 72 134
genitori 2, 548 5, 94 537 10, 704
genitoris G 4 355 Æ 1 681 720 2, 560 4, 84 6, 108 7, 82 10, 789
genitos 12 708
genitricis G 4 363 Æ 1 693
genitrix 1, 593 2, 788 8, 383 9, 82 94 107 284 297 10, 234 12, 412 554
genitum 1, 301 7, 47 679
geniture 9 642
genium 5, 95 7, 136
gens E 4 9 G 2, 125 385 537 3, 382 4, 287 430 Æ 1, 71 4, 207 5, 624 730 6, 359 7, 708 746 8, 146 315 480 10, 155 202 228 12, 840
gente 1, 51 277 2, 78 4, 235 5, 23 373 785 6, 757 875 7, 220 282 367 750 803 8, 36 55 9, 284 643 10, 202 350 388 11, 48 113 305 321 432
gentem G 3, 122 473 Æ 1, 37 280 286 449 537 3, 1 133 166 653 4 425 6, 788 7, 203 304 671 8, 502 9, 137 11, 324
gentes G 1, 331 3, 33 349 Æ 1, 527 4, 320 6, 60 92 706 7, 85 238 8, 13 328 722 9, 132 10, 71 139 11, 252 847 12, 191 504
genti 1, 252 3, 501 6, 63 73 9 759
gentibus E 3 41 Æ 1 21
gentis G 3, 35 73 158 4, 4 95 Æ 1, 100 435 606 646 3, 105 4, 4 483 542 5, 299 6, 767 7, 171 249 268 11, 246 402
genu 1 324
genua 3, 607 5, 432
genuere 1, 610 10, 597
genui 10 848
genuisti G 4 324
genuit Æ 1, 622 4 366 5, 39
genus G 1, 63 2, 20 83 167 240 262 3, 242 264 480 541 4, 208 223 240 282 Æ 1, 10 32 343 383 543 546 569 747 2, 468 3, 86 168 175 4, 12 40 230 622 5, 45 117 123 285 568 621 737 801 6, 25 123 500 580 648 728 766 792 834 839 842 7, 196 213 556 8 27 51 71 114 321 487 628 724 9, 141 510 603 10 149 201 11, 340 12, 25 127 198 225 515 530 838
geram 9 279
gerant 7 444
gerat 7 816
gerebat 1, 192 3, 490 5, 412 7, 188 11, 552 12, 206 488 944
gerenda 6, 890 7, 444
gerendum 3 235
gerens 1, 319 2, 278 9, 311 12 472
gerentem 12 289
geret 1 267
gerimus 11 306
Geryone 7 662
Geryonis 8 202
geris 12 48
gerit G 2 122 Æ 7, 658 12, 97
geritis 11 735
geritur G 4 305
germana Æ 4, 478 492 549 675 10, 607 12, 679 830
germanæ G 4 377 Æ 1, 355 9 804
germanam 4, 501 686 9, 594
germani 4, 44 10, 125
Germania E 1 63 G 1 474 509
germano Æ 12 152
germanum 1, 345 9, 722 12, 479
germen G 2 76
gero Æ 1, 52 7, 455 11, 113
gerunt 6, 772 7, 396 664 9, 171
geruntur 7, 540 9, 1
gesserat 1, 28 657
gessêre G 2 70
gessi Æ 2, 156 9, 203
gessimus 2 90
gessisse 11 844
gestamen 3, 286 7, 246
gestamus 1 571
gestare 1, 340 12, 211
gestat 7 687
gestire G 1 387
gestis Æ 9 157
Getæ G 4 463
Getarum 3 462
Geticis Æ 3 35
Getis 7 604
Getula 4 440

Getuli Æ 5 351
Getulis 5, 51 192
Getulus 4 326
gilvo equo G 3 83
glacialis Æ 3 285
glacie G 1, 236 4, 136 Æ 4, 251
glaciem G 1, 310 3, 318 365
glacies E 10 49 G 3, 298 4, 517 12, 740
gladio Æ 9 769 10, 313 513 789
gladios 12 278
glande E 10 20 G 3 520
glandem 1, 8 2, 72
glandes 1, 148 305 2, 67 Æ 7 686
glandis G 4 81
glarea 2 212
glauca 2 13 Æ 6, 416 10, 205
glaucas 4 182
glauci 3 82
Glauci 3 267 Æ 5, 823 6, 55
Glauco G 1 437
glauco, *adj.* 4, 451 Æ 8, 33 12 885
Glaucum 6, 483 12, 343
gleba G 1, 44 2, 399
glebæ Æ 1, 535 3, 164
glebas G 1, 65 94 2, 236 261
glebis 3 161 Æ 7 747
gliſcit 12 9
globos G 1, 473 Æ 3, 574
globum 6, 725 9, 409
globus 9, 36 515 10, 373
glomerant G 1 323 Æ 4, 155 9 539
glomerantur G 4 79 Æ 1, 504 6, 311 9, 689
glomerare G 3, 117 Æ 2, 313 9 792
glomerari 9 33
glomerat G 2 311 Æ 3 577 8 254
glomerati 2, 727 9, 440
gloria G 1, 168 3, 102 4, 6 205 Æ 2, 83 326 4, 49 232 272 5, 394 6, 65 757 767 7, 4 9, 278 10, 144 11, 154 336 421 431 444 12, 135 322
gluten G 4, 40 160
gnate Æ 8 569
gnatam 11 355
gnatis 10 532
gnato Æ 11, 178 181
gnatum 8 510
Gnoſia G 1 222 Æ 3 115
Gnoſius 6, 566 9, 305
Gorgona 8 438
Gorgone 2 616
Gorgoneis 7 341
Gorgones 6 289
Gortynia E 6 61 Æ 11, 773
Gracchi 6 842
gracili E 10 71 Æ 1 1
gradibus G 3 191 Æ 1, 452 2 443
gradiens G 3 59 Æ 1 505
gradientem 10 572
gradientes 1 415
graditur 1, 316 3, 664 4, 147 8, 546 9, 223 11, 535
Gradive 10 542
Gradivum 3 35
gradum G 3 166 Æ 3, 598 4, 641 6, 128
gradus 4 685
Græcia G 1, 38 3, 20 Æ 11, 287
Graia 6 97
Graiæ 2 598
Graiarum 2 412
Graias 3 295
Graii G 3, 90 148 Æ 1, 471 534 2, 727 3, 165 6, 242 8 135
Graiis G 2 16 Æ 2, 786 3, 398 499 6, 529 10, 430
Graio 3 210
Graiorum 2 157
Graios 2 148
Grajugenum 3, 550 8, 127
Graium 4, 228 6, 588 10, 33 41 81 11, 289 12, 538
Graius 3, 594 10, 720
gramen G 4 63 Æ 9 353
gramina E 10, 29 G 1 56 2, 200 332 3, 174 325 4, 19 Æ 2, 71 6, 684 7, 655 809 12 415
gramine E 5, 46 G 2, 219 525 3, 144 Æ 3, 537 12, 664
gramineas 12 119
gramineis 6 642
gramineo 7, 106 8, 176 11, 566
gramineam 5 287
graminis E 5 26
grandævis, *apibus* G 4 178
grandævus Æ 4 392
grandes G 2 249
grandia E 5, 38 10, 25 G 1, 497 4, 26 Æ 4, 405 11, 529
grandibus G 3 427 Æ 11 90
grandine 4, 120 161 5, 458 9, 669 10, 803
grandior fœtus G 1 195
grando 1, 449 4, 80
grata Æ 8 283
gratare 4 478
gratatur 5 40
grates 1, 604 2, 537 11, 508
grati 11 127
gratia G 1 83 Æ 4, 539 6, 653 7, 232 402 9, 298
grator E 6 11 G 3, 211 4, 402 Æ 5, 28 344
gratiſſima E 7, 61 Æ 2, 269 3, 73 5, 128 10, 158 607 12 142
gratiſſimus E 8 15 Æ 8 64 9 327
gratum 1 4
gratuſque 10 392
gravabit 2 708
gravantur pluvia *papavera* 9, 437
gravaris 10 628
gravatum 6, 359 520 8, 220
grave G 1, 162 4, 270 Æ 6, 201 8, 516
gravem 1, 155 732 12, 458
graves E 1 50 G 3, 415 526 Æ 10 321
graveſcit G 2 429
gravi 1 124 Æ 4, 1 10, 63 12 5
gravia 3, 464 10, 836
gravibus G 1, 496 2, 88 3, 140 Æ 5 114
gravidæ G 2, 143 150 3, 139 275
gravidam G 1, 319 Æ 4, 229 10 87
gravidas G 2 424
gravidi Æ 7 507
gravidis G 1 111
gravido 3, 155 317
gravidos 4 231
gravidus 2 5
gravior 4 260 Æ 2, 436 8, 582
graviora 2, 203 4, 502 6, 84
gravis E 1, 36 6, 17 10, 75 G 2, 254 377 3 95 506 4, 49 84 Æ 1, 278 5, 178 274 387 437 447 781 6, 516 9, 245 10, 207 630 755
Graviſcæ 10 184

graviter

graviter G 3, 88 133 374 4, 31 452 456 Æ 1, 130 2, 288 5, 447 7 753 10, 347 789 823 12, 295
grege E 3, 32 6 56
gregem E 2, 30 7, 36 G 1, 272 3, 323 473
greges E 7, 2 G 2, 146 3, 287 329 386 Æ 7, 538
gregibus E 5, 33 G 2, 209 3, 63 538
gregis E 1, 15 7, 7 10, 36
gremiis Æ 9 261 10, 79
gremio 1, 689 696 722 3, 509 4, 84 5, 31 7, 233 8, 406
gremium G 2, 326 Æ 8, 713 11 744
greſſi 6 633
greſſu 1 694
greſſum 1, 405 414 2, 753 6, 389 677 8, 462 11, 29 99 855
greſſus G 3, 117 4, 360 Æ 5, 649 10, 640 12, 386
gruem 11 580
grues G 1, 120 375 Æ 10, 265
gruibus G 1 307
Grynæi E 6 72
Grynæus Æ 4 345
gryphes E 8 27
gubernaculo Æ 5, 176 859
gubernaculum 6 349
gubernator 3, 269 5, 12 6, 337
gurges 6 296
gurgite E 6, 76 G 3, 446 4, 387 395 524 Æ 1, 122 2, 497 3, 197 421 564 5, 33 160 209 814 6, 310 741 7, 704 9, 23 816 10, 559 11, 296 624 913 12, 114
gurgitis G 4 321
guſtaſſent Æ 1 477
guttæ G 2, 245 Æ 3, 28
guttis G 4, 99 Æ 11, 90
guttur 8 261
guttura 6 421
gutture G 1, 410 425 Æ 7, 533 10 348
Gyæ 5 169
Gyam 10 318
Gyan 1, 226 617 5, 184 223
Gyaroque 3 76
Gyas 5, 118 152
Gygen 9 762
Gyppo 12 272
gyro 7, 379 10, 884 11, 695
gyros G 3 115 Æ 5 85
gyrum G 3 191

H

HAbe Æ 10 827
habeant G 4 35 Æ 5, 717 7, 131 9, 96
habeat 4, 29 9, 188 12, 17
habebam E 7 14
habebant E 9 227
habebat E 2 2 Æ 1, 350 3, 147 4, 633 8, 27 100 9, 388 594
habebis 5 535
habebit Æ 1 71 G 4 282 Æ 6, 381 9, 449 10, 423
habebo 5, 50 10, 108
habemus 12 233
habena 7 380
habenas G 1 514 Æ 1, 67 5, 818 6, 1 7, 600 11, 670 765 827 12, 327 471 499
habebam 3 329
habendi G 4 177 Æ 8 327
habendo G 1, 32 250 3, 159 Æ 12 88
habenis G 2, 364 3, 89 194 Æ 5, 662 6, 804 10, 576 11, 600 623 713 12, 622
habent G 4 154 Æ 5, 734 7, 696 9, 616
habenti G 2 499
habere Æ 5, 262 9, 362 10, 221 701
haberes 6 31
haberet E 3 42
habes Æ 4 100
habet E 1, 31 2 38 7, 40 8, 23 Æ 1, 560 2, 290 584 4, 521 581 5, 549 6, 362 566 577 668 7, 689 8, 168 9, 274 491 10, 260 706 11, 92 357 413 12, 282 296
habetis 2, 102 9 782
habeto E 3, 107 8, 60 Æ 3, 310 12, 192
habetur 12 134
habilem 1, 322 9, 305 365 11, 555
habiles, *vites* G 2 92
habilis 3, 62 4 418 Æ 12 432
habitabant 3 110
habitæ G 2 16
habitamus Æ 6 673
habitans G 3 430
habitant Æ 3, 105 644 6, 275
habitantes 11 265
habitantur 3 398
habitare E 2, 29 6, 2 7, 151
habitarunt E 2 60
habitáque Æ 6 599
habitata G 3 340
habitet Æ 11 409
habitu 8 723
habituinque 1 319
habitura G 1 24
habitus 1 52 Æ 3, 596 11, 339
habuere E 10 9 G 9 427 Æ 8 602
habuiſſe G 2 337 Æ 4, 97 5, 590
habuiſtis 11 308
habuit 6 521
hac, *adv.* 1, 471 6, 542 8, 203 9, 321 11, 763 12, 625
hac & tenus *per tmeſim* 5 603 6 62
hactenus G 2 1 Æ 10 625 11 823
Hadriacas 11 405
Hæmi G 2 488
Hæmon Æ 9, 685 10, 126
hærebam 6 350
hærebat 2, 674 3, 608
hæredis 4 274
hærens 5 852
hærent E 3 102 Æ 2, 442 4, 4 6, 284
hærentem 10 384
hæres 7, 424 12, 796
hæret 1, 480 499 722 2, 654 4, 73 445 614 7, 250 8, 559 10, 361 726 11, 150 12 754
hæſerat 10 780
hæsêre 5 529 12, 415
hæſerunt G 2 422
hæſit Æ 2, 774 3 48 597 4, 280 5, 204 7, 533 9, 419 537 11, 290 752 804 864 12 868
halant 1 421
halantes G 4 109
halcyonem 3 338
halcyones 1 399
Halen Æ 10 422,
Haleſum 10 417
Haleſus 7, 724 10, 352 411 424
Haliumque 9 767
halitus G 2 350 Æ 4, 684 6, 240
Halyn 9 765
Hamadryades E 10 62
hamis Æ 3, 467 5, 259
Harpalice 1 321
Harpalicum 11 675

Harpyia Æ 3 365
Harpyiæ 3, 212 226
Harpyias 4 249
haſta 1, 481 2, 530 6, 167 9, 411 576 610 746 10, 340 512 553 579 588 736 877 11, 644 674 799 803 12, 96 270 293 403 537 789 924
haſtæ 6, 652 10, 457 772 4, 555 807
haſtam 2, 50 175 8, 625 9, 744 10, 335 383 891 11, 91 284 565 637 76 712, 93 398 431
haſtas E 5 31 Æ 7, 396 9, 763 10 718 11, 605 12, 130 330
haſtile 9, 402 10, 795 11, 561
haſtilia G 2 358 Æ 1, 317 3, 37 5, 557 11, 650 12, 165 489
haſtilibus G 2 447 Æ 3 23 12 691
haſtis G 2 142 Æ 9, 229 465 811 10, 178 11, 602 613 12 711
haudquaquam G 4 455
hauri Æ 12 26
hauriat 4 661
haurit G 3 105 Æ 5, 137 10, 314
hauſerat G 4 427
hauſere 2 340
hauſerit Æ 2 600
hauſi 4 359
hauſit 1, 742 6, 559 9, 23 10, 648 899 12, 946
hauſtus G 4, 220 229
hauſurum Æ 4 383
Hebeſumque 9 344
hebet 5 396
hebetant 6 732
hebetat, *nubes* 2 605
Hebri flu. 12 331
Hebrum flum. E 10, 65 Æ 1, 321 vir. 10 696
Hebrus G 4 463 524
Hecate Æ 4, 609 6, 118 564
Hecaten 4, 511 6, 247
Hector 1, 103 2, 270 282 522 3, 312 343 5, 371 9, 155 12 440
Hectora 1, 487 6, 166
Hectore 1, 754 2, 275
Hectorea 1 277
Hectoreæ 3 488
Hectorei 5 190
Hectoreos 5 634
Hectoreum Æ 2 543 3, 304
Hectoris 3, 319 6, 166 11, 289
Hecuba 2 515
Hecubam 2 501
hei 2, 274 11, 57 12 620
Helenæ 1 654
Helenam 7 364
Heleni 3, 546 684
Heleno 3, 329 334 433
Helenor 9, 544 545
Helenum 3, 295 380 10, 388
Helenus 3, 346 369 559 712
Helicona 7, 641 10, 163
Helimus 5, 73 300 323 339
helleboroſque G 3 451
Helleſpontiaci 4 111
Helori Æ 3 698
herba E 3, 55 93 4, 24 6, 60 7, 45 57 8, 15 G 1, 112 3, 326 4, 272 459
herbæ 1, 69 180 2, 411 3, 216 353 498 528 4, 402 427 Æ 3, 142 650 4, 514 5 388 7, 758
herbam E 5 26 G 1, 134 2, 527 3, 295 4, 121 Æ 1, 218 3, 221 236 5, 102 6, 656 9, 164 316
herbarum E 8 2
herbas 2, 11 6, 55 8, 95 G 1, 90 2, 129 251 3, 126 162 283 395 436 465 4, 12 Æ 4, 404 5, 330 7, 109
herbis E 2, 49 7, 41 9, 19 G 1, 107 339 2, 185 3, 494 4, 200 Æ 7, 19 769 12 402
herboſa, *flu.* Mintii G 2 199
Hercule Æ 7 656
Herculea 8 276
Herculeæque G 2 66
Herculeas Æ 8 288
Herculei Æ 3 551 8, 270
Herculeis 8 542
Herculeoque 7 669
Herculis 5 410 10, 319 779
heri 3 324
herilem 8 462
herili 7 490
Herilum 8 563
Hermi 7 721
Herminium 11 642
Hermionem 3 328
Hermus G 2 137
Hernica ſaxa Æ 7 684
heroas E 4 16 35
heroes Æ 6 649
heros 1, 200 3, 345 4, 447 5, 289 453 459 9, 103 169 192 451 672 8, 18 464 530 10, 584 886 12, 502 723 902
heroum E 4 26 G 4 476 Æ 5, 389 684 6, 307
Heſiones 8 157
Heſperia 3, 503 7, 4
Heſperiæ 3, 186 4, 355
Heſperiam 1, 534 573 2, 781 3, 163 185 7, 44 543 8, 148
Heſperidum E 6, 61 Æ 4, 484 8 77
Heſperio 7 601
Heſperium 3, 418 6, 6
Heſperus E 8, 30 10, 77
heſterno 6 15
heſternum Æ 8 543
Hetruria G 2 533
heu E 9, 17 G 1, 158 448 3, 249 4, 491 498 Æ 2, 69 289 402 738 3, 44 317 709 4, 13 65 267 283 376 541 657 5, 13 615 671 6, 150 189 458 828 878 882 7, 293 594 8, 537 9, 485 10, 849 11, 273 841 12, 452 486
heus 1, 325 7, 116
hians 10, 726 12, 754
hiantem G 2 508
hiantes 1 91 Æ 6 [illegible]
hiatibus 6 576
hiatu 6 237
hiatus 11 680
hibiſco E 2, 30 10, 71
Hiceraoniuſque Æ 10 123
Hiera 9 673
hilarans E 5 69
Himellæ Æ 7 714
hinc atque hinc 1, 166 504 4, 447 8, 387 9, 380 440
himitu G 3 94
Hippocoontis Æ 5 492
Hippolameque G 3 7
Hyppolyten Æ 11 661
Hyppolyti 7 761
Hyppolitum 7, 765 774
Hippomanes G 3, 280 283
Hipponoden Æ 11 674
Hircanæque 4 367
hirci G 3 312
hircis E 3 8
hircos 3 91
hircus G 2 395
Hircaniſve Æ 7 605
hirſutæ E 7 53
hirſuti G 3 444

hirſutis G 3 231
hirſutum E 8 34
hirſutus Æ 10 869
hirtæ G 3 55
hirtaſque Æ 3 287
hirundo G 1 377 Æ 12 474
Hisbon 10 184
hiſco 3 314
hiſpida 10 210
hiulca G 2 353
hoc erat, &c. Æ 2 664
hodie E 3 49
hœdi 7 9 G 2, 526 4, 10
hœdis E 3 82 Æ 9 668
hœdorum E 2 30 G 1 205
hœdos E 1, 23 3, 34 5, 12 9, 662 G 3, 398
holus 4 130
hominem Æ 1, 332 10, 211
homines G 1, 63 2, 433 Æ 1, 312 7, 131 10, 855 12, 28 830
hominis G 4 444 Æ 3 436
hominum E 10 61 G 1 504 2, 10 439 3, 242 4, 316 Æ 1, 69 233 258 336 543 747 2, 284 545 3, 80 606 4 671 6, 728 8, 727 10 2 18 65 175 501 743 11, 725 12, 829 900
homo 9, 783 10, 720
Homolen 7 675
honeſti G 3 81
honeſtum 2, 392 4, 232 Æ 10, 133 12, 155
honoratum 5 50
honore E 10, 24 G 3, 486 Æ 1, 339 3, 178 406 474 4, 458 5, 272 6, 333 780 8, 76 617 11, 52 208 12, 630
honorem G 2, 393 404 2 290 4 326 Æ 1, 53 636 740 4, 207 5, 58 201 229 342 365 534 601 6, 589 8 61 102 339 9, 206 11, 61 76 12, 140
honores E 4 48 Æ 1, 32 595 3, 118 264 547 5 94 249 347 8, 189 11, 219 12, 778 840
honori 3 484 5, 541
honos E 2, 53 5, 78 G 1 507 Æ 1, 257 613 4, 4 5, 308 763 7 3 332 635 815 8, 268 10, 493 11, 23 12, 57 135
hora E 3, 5 8, 20 G 1, 426 3, 327 Æ 4 679
horas E 10 73 G 1, 208 Æ 6, 539
horis G 3 400 Æ 3 512
horrea G 1, 49 182 2, 518 4, 250
horrebat Æ 8, 654 11, 488 636
horrebis G 3 408
horremus Æ 4, 209 10, 880
horrenda G 2, 387 Æ 3, 559 712 7, 323 9, 112 11, 507
horrendæ 6 10
horrendas 6 99 327
horrendos 2 222
horrendum 3, 26 658 679 4, 181 454 6, 288 7, 78 172 568 8, 565 9, 632 732 12, 700
horrendus 6, 298 9, 521
horrens 4 366
horrent G 4 96 Æ 6 799
horrentem G 3 161
horrentes 3 315 Æ 7 713 10, 237
horrentique 1 169
horrentia 1, 4 638 11, 570
horrentibus 1, 315 3, 230 10, 178
horrentiſque 6 306
horrere 6 419
horreret G 1 151
horreſce Æ 3 394
horreſcit 6, 710 7, 526
horreſco 2 204
horreſcunt G 3 199 Æ 12, 453
horret G 3 79 Æ 2, 12 11, 754 12, 663
horribilem G 4 442
horribiles 3 152
horribili Æ 11 271
horrida E 10 23 G 1, 449 2, 69 282 3 366 442 4, 254 Æ 3, 23 4, 251 378 6 86 7, 41 746 8, 348 9, 382 10, 408 11, 96
horridior E 7 42
horridus G 4, 93 407 Æ 1, 300 5, 37 7, 669 9, 670
horrificam 8 435
horrificant 4 465
horrificis 3 571
horrifico 3 225
horrificum 12 851
horriſono 6, 573 9, 55
horror 2, 301 559 755 3, 29 12 406
horrore 4 280
horruit G 2 142
hortamur Æ 2, 74 3, 609
hortantem G 4 266
hortantur Æ 3 129
hortare G 3 164
hortator Æ 6 529
hortati 10 69
hortatur 2, 33 3, 144 5, 177 189 6, 184 11, 13 521
horti E 7 34 G 4 109
Hortinæ Æ 7 716
hortis E 7 68
hortor Æ 3 134
hortos G 4 118
horum Æ 11, 319 361 12, 273 490
hoſpes 1, 757 4, 10 324 5, 63 630 8, 188 364 532
hoſpita G 3, 362 Æ 3, 377 539 6, 93
hoſpitia 1, 676 10, 495 11, 114
hoſpitibus 1, 735 11, 105
hoſpitiis G 3, 43 4, 24
hoſpitio Æ 1, 303 544 3, 83 4, 51 7, 264 9, 361 11, 165
hoſpitis 8, 346 463 493
hoſpitium 3, 15 61 7, 202 10 60
hoſte G 3, 32 Æ 1, 382 2, 390 541 3, 123 5, 632 6, 111 10, 375 438 11, 746
hoſtem G 4, 76 Æ 2, 508 665 4, 424 5, 671 6, 880 7, 469 8, 500 9, 46 51 676 692 780 10, 66 771 801 882 11, 80 381 491 521 559 743 12, 233 253 377 595 901 917
hoſtes E 10, 45 G 3, 120 Æ 2, 43 358 377 511 527 632 3, 283 9, 356 386 400 440 554 799 10, 372 379 398 729 11, 387 899 12, 256 426 456 461 477 582 650 682
hoſti 4 549 9, 443
hoſtia G 1, 345 3, 486 4, 467 Æ 1, 338 2, 156 11, 740
hoſtibus G 3, 513 Æ 4, 669 836 10, 593 903 12 339
hoſtilem 3, 322 10, 489
hoſtili 10, 847 11, 398
hoſtilibus 11 83
hoſtilis 3 407
hoſtis 1, 629 2, 290 645 7, 723 9, 38 10 26 900 11, 304 12, 302 895
Hottrynque 7 675

humana

humana G 1 198
humandi Æ 10 493
humandis 11 2
humandum 6 161
humanis G 4, 470 Æ 10, 152 12 427
humanos 5 689
humanum 1 546
humectat G 4, 126 Æ 1, 469 11 90
humentem 3, 589 4, 7
humentibus 4 351
humeri 10, 476 11, 643
humeris G 1, 385 4, 217 Æ 1, 322 2, 510 558 708 4, 263 406 599 5, 264 325 421 685 6, 111 301 668 8, 459 9, 364 725 10, 169 442 701 11, 131 774 874 12, 88 707 944
humero G 3, 7 Æ 1, 505 4, 482 5, 558 6, 797 8, 137 731 9, 303 755 10, 341 765 11, 575 632 844 12, 941
humeros G 3, 257 Æ 1, 593 2, 721 4, 250 5, 135 376 7, 669 815 9, 250 434 11, 679 12, 293
humeſcunt equi G 3 111
humi E 3, 92 Æ 1, 197 2, 380 5, 78 481 6, 423 9, 754 10, 558 697 11, 640 665
humida G 1, 100 142 373 2, 251 3, 364 regna Æ 2, 8 605 3, 198 4, 486 5, 594 738 835 11, 201 12, 476
humidus G 1, 418 462
humilem Æ 3 522
humiles E 2, 29 4, 2 G 2, 213 434 3, 108
humile Æ 7, 157 8, 455
humilis E 5, 17 G 1, 331 Æ 4, 255 12, 930
humo G 1, 213 2, 460 3, 9 558 4, 115 Æ 3, 3 5, 452 9, 214 10, 904
humor E 3, 82 G 1, 43 70 88 290 417 2, 143 331 4, 308
humore 1 117
humorem 1, 114 295 2, 218 424
humum E 5, 40 9, 19 G 1, 220 2, 153 232 408 3, 98 420 6, 196 9, 669 10, 731 11, 418 669
humus E 4, 40 9, 41 G 2, 184 Æ 8 196
hyacinthi Æ 11 69
hyacintho E 6 53
hyacinthos G 4 183
hyacinthus E 3 63
Hyadas G 1, 138 Æ 1, 748 3, 516
hyali G 4 335
hyberna E 10, 20 Æ 1, 270
hybernam 4 143
hybernas G 4, 235 Æ 6, 355
hyberni G 1, 291 2, 482 Æ 1, 750 5, 126
hybernis G 3, 29 Æ 7, 719
hyberno G 1, 101 3, 302 Æ 4 309
hybernus G 4 474
Hyblæ Æ 7 37
Hyblæis E 1 55
Hydaſpen Æ 10 747
Hydaſpes G 4 211
hydra Æ 6 576
hydram 7 658
hydri G 2, 141 3, 545
hydris Æ 7, 447 753
hydrum G 4 458
hyemem 1, 391 2, 322 3, 470 4, 51 239 Æ 1, 129 3, 195 4, 193 5, 11 9, 671 10, 634
hyemes G 1, 100 2, 293 373 3 197
hyemi 3, 403 Æ 3, 120
hyemis E 10, 66 G 1, 340 4, 156 Æ 4, 403
hyems G 1, 299 302 321 2, 317 519 3, 356 4, 36 135 Æ 1, 126 2, 111 3, 285 4, 52 7, 214
Hyla E 6 44
Hylæum G 2, 457 Æ 8, 294
Hylam E 6 34
Hylas G 3 6
Hylax E 8 107
hymenæi G 4 516
hymenæis Æ 7, 344 358 11, 353
hymenæos G 3, 60 Æ 1, 655 3, 328 4, 99 316 6, 623 7, 398 555 10, 720 11 217
hymenæus 4 127
Hymetria 7 763
Hypanis G 4, 370 Æ 2, 340 428
Hyperboreas G 4 517
Hyperboreis 3 196
Hyperboreo 3 381
Hyrtacidæ Æ 5, 492 503
Hyrtacides 9, 177 234 319
Hyrtacus 9 406

I Æ 4, 381 424 6, 546 7, 425 9 634
Iacchi G 1 166
Iaccho E 6, 15 7, 61
jace 8, 102 Æ 10, 557
jaceant G 2, 37 Æ 11, 310
jacebant E 6, 16 Æ 11, 102
jacebat 7, 94 9, 336 12, 897
jacebis 5 871
jacebit 3, 391 8, 44
jacens 12 360
jacent E 7, 54 Æ 7, 298 10, 526
jacentem E 6, 14 G 2, 512 4, 404 Æ 3, 689 10, 750
jacentes G 1, 65 Æ 1, 28 9, 329
jacentis 3 150
jacere 5, 63 9, 318
jaceres 7, 427 10, 327
jaceret E 10 40
jaces Æ 9 86
jacet G 1, 310 3, 230 313 354 Æ 1, 103 2, 557 3, 104 692 6, 149 300 795 7, 801 10, 737 11, 327 527
jaciat 10 683
jaciens 10 886
jacit G 4, 294 Æ 5, 79 643 10, 336 480 783
jacitur 3, 277 6, 901
jaciunt 9, 712 10, 264 12, 893
jacta 10 733
jactabam 2 588
jactabant 3 459
jactabat E 2 5
jactabis Æ 6 877
jactamur 3 197
jactant E 5, 62 Æ 2, 478 5, 433 7, 527 8, 491 9, 134 568
jactante G 4 195
jactantem Æ 1, 231 5, 469 9 621
jactanti 1 106
jactantior 6 815
jactare G 1, 81 400 2, 355 Æ 2 768
jactaret G 2 132
jactas Æ 10 95
jactat G 1, 103 Æ 5, 376 11, 638
jactata 2, 249 3, 86
jactatam Æ 1 633
jactati 1 446
jactatos 1 33
jactatum 1, 186 6, 693

jactatus Æ 1, 7 4, 14
jactavit G 1, 62 Æ 12, 323
jactemur I 336
jactet E 6 73 Æ I 114
jactetur 1, 672 10, 48
jactis G 2 57
jacto 1, 104 2, 317
jactos E 6 41
jactu G 2, 124 4 87 528
jactura Æ 2 646
jacuiſſe G 3 436
jacuit Æ 3, 631 5, 336 9, 771
jaculata 1 46
jaculatus 2 276
jaculi 2 530
jaculis Æ 3, 46 5, 37 10, 130 713 868
jaculo 5, 69 253 9 178 698 704 10, 248 342 754 11, 563 574 760 12 354
jaculum 9, 52 10, 323 585
jamjam 2, 701 4, 371 6, 602 12, 676 754 940
jamjamque 2, 530 8, 708 12, 754 940
jampridem E 2, 43 5, 55 G 1, 501 Æ 1, 726 2, 647 6, 717 7, 693
jamtum I 22
jamdudum G 1, 213 Æ 1, 584 2, 103 4, 1 362 5, 27 513 8, 153 9, 183 11, 836 12, 217
Jani 7 180
janiculum 8 138
janitor 6, 400 8, 269
janua 2, 493 661 3, 449 6, 106 127
Janum 12 198
Janus 7, 610 8, 357
Iapetum G 1 279
Iapidis 3 475
Iapidis Gargani Æ 11 247
Iabige 8, 710 11, 678
Iabis 12, 391 420 425
Iarbam 4 196
Iarbas 4, 36 326
Iaſide 5 843
Iaſides 12 392
Iaſius 3, 168 10, 123
jaſpide 4 261
ibant G 4, 472 Æ 1, 483 522 5, 269 6, 268 7, 698 8, 281 9, 369 10, 213
ibat G 4, 365 430 Æ 1, 699 2 254 4, 149 5, 75 6, 589 7, 761 8, 162 307 466 671 726 9, 25 269 424 597 649 11, 33 12, 378
Ibera 9 582
Iberas, i. *Hiſpanas* 7 663
Ibero *Hiſpano Oceano* 11 913
Iberos G 3 408
ibi E 2 4 G 1, 73 4, 491 Æ 2, 40 792 6, 333 700 7, 126 9, 412 445
ibidem G 3, 500 Æ 1, 120
ibimus E 1 65
ibis Æ 2 547
ibit G 1 433 Æ 2, 578 4, 590 654
ibitis 3 254
ibo E 10, 50 Æ 2, 786 9, 291 11 438
ibunt G 2 245
icare Æ 6 31
icto 5, 428 6, 180
ictibus G 3, 234 Æ 5, 198 459 9, 811 12, 105
ictu 2, 544 5, 274 427 7, 165 9, 770 10, 484 11, 638 13, 490 732 740
ictum 5, 444 7, 756 12, 314 907
ictus 5 457 8, 419 12, 713 926
id E 3 35 9, 37 G 2, 263 Æ 1, 27 2, 49 103 4, 34 5, 418 6, 526 7, 78 368 9, 104 214 274 11, 435 12, 28 643 738
Ida 5, 252 449 9, 80 177 10, 158 12, 412 546
Idæ G 4, 41 Æ 2, 801 3, 6
Idæa 2, 696 10, 252 11, 285
Idææ 9, 620 10, 230
Idæas G 3 450 Æ 7 207
Idæis G 2 84 Æ 9 112
Idæo 9 672
Idæos 7 222
Idæum 3, 112 6, 485 7, 139
Idæus 3, 105 9, 500
Idaliæ 1, 697 5, 760 10, 52
Idalium 1, 685 10, 86
Idam 9 575
Idas 10 351
idcirco G 1, 231 3, 445 Æ 5, 680
idem E 3, 44 91 101 5 9 G 1, 71 2, 105 3, 72 244 4, 139 Æ 3, 60 80 503 4, 581 679 5, 371 6, 116 229 7, 321 393 8, 290 9, 327 416 10, 112 732 851 11, 174 336
ideo G 2, 96 3, 212 Æ 4, 228
Idmon Æ 12 75
Idom nea 3 122
Idomenei 11 265
Idomeneus 3 401
Idumæas G 3 12
jecit Æ 8 257 10, 777
jecur 6 598
jejuna G 2, 212 3, 493
jejunia 3 128
ierit Æ 7 223
igitur E 7 18 Æ 4, 537 9, 199
ignara 1, 634 4, 508 5, 284 618 6, 631 8, 187 10, 247
ignaræ 4 65
ignaram 9 287
ignare 3 382
ignari 1, 202 236 3, 569
ignaros G 1, 41 Æ 2, 384 9, 345 766 11, 19
ignarum 10, 228 706
ignarus 8, 627 730 10, 25 85 666 11, 154
ignava G 1, 299 2, 208
ignavæ, *apis*, 4 259
ignavi Æ 12 12
ignavia 11 733
ignavius G 3 465
ignavum 4, 168 Æ 1, 439
igne 8 255
ignea G 3, 482 Æ 4 352 11, 718
ignem G 1, 87 131 135 2, 140 3, 85 244 258 4, 330 442 Æ 1, 46 179 664 692 2, 297 3, 231 4 200 661 5, 4, 641 650 6, 747 7 281 355 8, 256 491 9 351 10, 131 566 11, 119 189 787 12, 65 119
ignes E 5, 10 G 1, 291 427 2, 432 Æ 1, 529 747 2, 154 276 502 575 624 664 686 3, 199 406 585 4, 167 209 676 5, 743 7, 296 320 786 8, 199 267 403 410 590 9, 78 129 145 166 239 522 570 10, 56 177 271 12, 201 521 596
ignoſcunt 9 66

ignеus *Sol* G 1, 453 4, 426 Æ 6, 730 8, 27 11, 746
igni E 8 81 G 1, 196 234 267 454 3, 378 4, 268 Æ 2, 210 332 581 649 4, 2 6, 742 7, 692 9, 153 11 194
ignibus G 4 379 Æ 1, 94 2, 566 3, 149 4, 384 6, 246 8, 304 375 542 11, 186 209
ignipotens 8, 414 423 628 710 10, 243 12, 90
ignis E 3, 66 6, 33 7, 49 G 1, 337 2, 303 528 3, 99 566 4, 263 Æ 2, 505 705 758 7, 577 8, 421 430 12, 102 576
ignobile E 9 38 G 4 63 Æ 1 153
ignobiles G 4 564 Æ 7 776
ignominiam G 3 226
ignorans Æ 12 421
ignorare 5 849
ignoratæ 7 202
ignorent G 2 263
ignoſce 3 96
ignoſcenda 4 489
ignoſcere 4 489
ignota Æ 2, 91 5, 871 7, 124 137 167 9, 485 11, 254 527
ignotæ 5 795
ignoras 4 312 8, 113
ignoti 3 591
ignotis G 3 225 Æ 10, 48 11 678
ignoto G 3 78 Æ 11 866
ignotos E 6 40
ignotum G 1, 50 Æ 1, 363 2, 59 12, 734
ignotus G 4, 242 Æ 1, 388
iidem, *biſyllabum* 3, 158 541 564 8, 639
iiſdem, *biſyllab.* 2, 654 7, 70
iit 1 380
ilex 6 180
ilia E 7, 26 G 3, 507 Æ 7, 499 10, 778
Ilia 1, 272 278 6, 778 9, 285 11 245
Iliacæ 8 134
Iliacam 3, 336 5, 607 10, 635
Iliacas 2, 117 4, 46 537 648 12 861
Iliaci 2 431
Iliacis 1, 101 651 3, 182 280 5, 725 10, 335
Iliaco 11 393
Iliacos 1, 487 3, 903 4, 78 10, 62 11, 255
Iliades Æ 1, 484 3, 65
Iliadum 2, 580 5, 644 7, 248
ilice E 1, 18 6, 54 7, 1 9, 15 G 4, 81 Æ 4, 505 5, 129 6 209 9, 381 11 468
ilicet 2, 424 758 7, 583 11, 458
ilicibus G 3, 146 334 Æ 8, 43
ilicis G 2 453
ilignis 3 330
Ilio Æ 5 261
Ilione 1 657
Ilionea 1 615
Ilionei 1, 124 7, 240 9 501
Ilioneus 1, 525 563 7, 212 9, 569
Ilium 1, 72 2 141 325 625 3, 3 109 5, 756 6, 64
illabere 3 89
illabitur 2 240
illacrymans 9, 303 10, 628
illacrymat G 1 480
illæ E 10, 54 G 2, 210 420 435 3, 272 546 4, 37 52 257 Æ 5, 676 6, 199 220 12 589
illætabile 12 619
illætabili 3 707
illaudati G 3 5
illecebris 3 217
illic 1, 54 69 247 251 3, 352 Æ 1, 210 2, 783 8, 626
illidit 1 116
illinc G 1, 509 3, 257 Æ 4, 442
Illyrici E 8 7
Illyricos Æ 1 247
illiſa G 3, 261 Æ 5, 206 7, 590 9, 713
illiſit, *caſtus* 5 480
illotus G 3 443
illuc 2, 297 Æ 4, 285 363 5, 408 701 8, 20 229 9, 755 10, 680 12, 764
illudant G 1 181
illudet Æ 9 634
illudent G 4 406
illudere Æ 2 64
illudunt G 2 375
illuſas 2 464
illuſerit Æ 4 591
illuſtrem 7 79
illuſtres 6 758
illuvie G 3 561
illuvies Æ 3 593
illuxiſſe G 2 337
Ilo Æ 10 400
Ilva 10 173
Ilus 1 272
ima G 1 401 2, 313 3, 59 240 457 460 506 522 4, 322 Æ 2, 120 3, 443 4, 24 5, 498 6, 459 8, 67 9, 120 10, 675 785 12 447 883
imagine 4, 84 6, 293 7, 170 8, 23 730 10 785 12, 655
imaginibus 1 412
imago E 2, 27 G 4, 50 Æ 1, 357 2, 369 560 773 793 3, 489 4 353 654 6 636 6, 405 480 695 701 7, 180 8, 557 671 9, 294 10, 456 643 656 663 824 12, 560
imam 12 381
Imaona 10 424
imas 2, 449 6, 404 7, 801 10 558
imbelle 2 544
imbellem G 2 172
imbelles 3 265
imber 1, 259 333 373 429 3, 441 4, 312 474 Æ 1 747 3, 194 5, 10 696 9, 669 11, 548 12, 284
Imbraſidas 12 343
Imbraſides 10 123
Imbraſus 12 343
imbrem G 1, 23 157 211 Æ 1 127
imbres E 3, 80 6, 38 G 1, 443 2, 293 352 4, 115 Æ 9 60
imbri E 7, 60 G 1, 393 Æ 4 249
imbribus G 1, 236 323 413 2, 325 Æ 5, 693
imbrice G 4 296
imbriferum 1 313
imbris Æ 8 429
imbuet E 1 8
imbuit Æ 7, 542 554
imis E 3, 54 8, 96 G 1, 319 374 2 53 209 4, 471 Æ 1, 88 129 3 110 5, 84 239 7, 91 8 237
imitabere E 2 31
imitabile Æ 6 590
imitabitur E 5 73
imitamur G 2 204
imitantur 3, 380 Æ 11, 894
imitata G 4, 72 Æ 11 500
imitatur 6 586
immane G 2, 239 Æ 1, 214 6, 11 624 7, 510 666 8, 225 245 10, 726 11, 552 12 904
immanem G 3, 39 4, 458 7, 305 9, 516 10, 318 887
immanes Æ 1 432

immani Æ 3, 427 5, 372 401 8, 330 9, 542 694 751
immania G 4, 394 Æ 1, 143 3, 583 4, 199 5, 822 6, 19 422 582 9, 708 10, 496
immanibus 1, 620 4, 642
immanior 1 351
immanis G 2, 141 Æ 2, 150 3, 702 6, 77 237 418 576 597 11, 173
immatura 11 165
immedicabile 12 858
immemor E 8, 2 G 3, 498 4, 440 491 Æ 5, 39 7, 439 9, 256
immemorem 9 374
immemores 2, 244 3, 617 4, 194 6, 750
immensa 2, 308 5, 408 6, 355 823
immensæ G 1 49
immensam Æ 2, 185 6, 186 7 377
immensas G 4 557
immensi Æ 1, 29 3, 541
immensis 2 204
immensos G 2 153
immensum G 1, 322 2, 541 Æ 3, 632 672
immensus 11 832
immergite 3 605
immeritam 3 2
immerserat 6 174
immerserit G 4 29
imminet E 9, 42 Æ 1, 169 424 6, 603 9, 515 10, 26 158
immiscent 5 429
immiscerier G 1 454
immiscet Æ 10 153
immiscuit G 4 245 Æ 4, 570 10, 664 796 11, 815
immisi E 2 59
immissa Æ 3, 593 10, 40
immissæque G 2 342
immissi Æ 2, 495 12, 521
immissis G 3, 371 Æ 4, 669 5, 146 662 11, 889
immisso 8 246
immissus G 2 364
immitibus 4 17
immitis 4, 452 Æ 1, 34 3, 87
immitte 10 229
immittere 4, 488 8, 708 9, 421 758
immittet 10 13
immittit 6, 1 312 10, 406 11, 562 12, 333
immittite 10 678
immittitur G 2 164
immittuntur G 2 80
immixti Æ 2 396
immo E 5, 13 7, 41 9, 26 Æ 1, 757 9, 257 11, 459
immobile 9, 448
immobilis 7, 250 623 12, 496
immolat 10 541 12, 949
immolet 10 519
immortale G 4, 208 Æ 6 598 8, 715 9, 95
immota G 2, 294 Æ 1, 201 3, 447 4, 331 449 5, 127 7, 314 10, 696
immotam 3 77
immotis G 3 416
immotumque Æ 4 15
immotus 3 570
immugiit 3 674
immugit 11 38
immulgens 11 572
immundi G 1 400
immundo Æ 3, 228 5, 333 10, 844 12, 611
immundum G 1 81
immundus 3 564
immunemque 12 559
immunis G 4 244
immurmurat 4 261
imo Æ 1, 375 489 2, 288 419 625 3, 39 421 597 5, 92 108 810 6, 55 581 7, 530 10, 464 871 11, 23 377 840 12, 208 422 667
imos G 1, 174 Æ 1, 408 3, 565 4, 387 11, 181 12, 706 884
impacatos G 3 408
impar Æ 1, 479 12, 216
impare E 8 75
imparibus G 3 533 4, 245 Æ 10, 459 12 146
impasti 10 560
impastus 9, 339 10, 723
impatiens 11 639
impavidos 10 633
impavidus 10, 717 12, 8
impediat 11 21
impedit 10 553
impediunt 5, 585 593 8, 449 9, 385 10, 307 12, 747
impellentibus 4 305
impellere 1 254
impellite Æ 4, 594 11, 278
impellunt 5 120
impende G 3 74
impendendus 2 61
impendente 1, 365 4, 191
impendere 2 433
impendunt 3 124
impensis Æ 11 228
impensius Æ 12 20
imperat G 1, 99 Æ 3, 465 7, 36 169 11, 60
imperdita 10 430
imperfecta 8 428
imperia 2 370
imperiis Æ 1, 234 4, 229 6, 463 7, 240 487 654 8, 381 9 716
imperio 1, 58 274 2, 191 4, 239 282 295 577 5, 726 784 6, 851 8, 482 10, 42 11 255
imperitet 12 719
imperium 1, 142 283 291 344 2, 352 3, 159 5, 235 747 6, 264 782 795 812 819 8, 509 9, 449 11, 47 12, 58 193
imperterritus 10 770
impetus 2, 74 5, 219 12, 369 772
impexis G 3 366
impexum Æ 7 667
impia G 1, 468 2, 537 Æ 4, 298 596 5, 733 6, 543 613 12 31
impiger 1 742
impingeret 5 805
impius E 1, 71 G 1, 511 Æ 1, 298 353 2, 163 4, 496
implacabile 12 816
implacabilis Turnus 12 3
implacata 3 420
implebunt G 3 177
implent Æ 11 274
implentur 1, 219 5, 697
implere 3, 455 9, 506
impleri 8 216
implerunt E 6, 48 G 4, 461
impleſſemque Æ 4 605
implet G 4, 515 Æ 3, 434 5, 341 7, 475 9, 72 480 11, 448 896
implevêre G 2 144
implevi 2 769
implevit G 3, 94 Æ 1, 720 733 3, 313 526 4, 307, 23 8, 278 10, 819 12, 588
implicat 2, 215 4, 148 7, 136 355 10, 894 11, 555 12, 743
implicet 1 664
implicuêre 11 632
implicuit 2, 552 724 11, 108 752
implorans 12 652
implorant 7 576
imploranti 7 502
implorare 7, 311 10, 19

imploret 4 617
implumes, *fœtus philomelæ* G 4 513
imponas Æ 4 498
imponat 1 53
impone 2 619
imponent 6 774
imponere G 1, 281 2, 73 Æ 2, 707 4, 639 6, 852
imponeret 4 453
imponit 6, 233 246 253 7, 573 12, 726
importuna 12 864
importunæque G 1 470
importunum Æ 11 305
impositam 3 580
impositi G 5, 116 4, 477 Æ 6 308
impositis G 3, 190 4, 173 Æ 3, 355 8, 451
impositos G 2 540
impositum Æ 8, 410 10, 506
imposta 9 716
imposuêre G 1, 304 Æ 4, 418
imposuit G 1, 61 Æ 1, 66 5, 463 6, 622 8, 188
imprecor 4 629
impressa 4 659
impressit G 1 263
impressu 12, 303 357
impressum 5, 536 10, 497
improba G 1, 388 Æ 2, 80 356 10 727
improbe 4, 386 412
improbus E 8, 50 G 1, 119 146 3, 431 Æ 5, 397 9 62 11, 512 767 12, 250 261 687
improperata 9 798
improvida 2 200
improvisi 2, 182 7, 506
improviso 8, 524 12, 576
improvisum 2 379
improvisus 1, 599 9, 49
imprudens G 2, 372 Æ 9, 386
imprudentibus 1 373
impubesque 9 751
impubis 5, 546 7, 382
impulerat 2 55
impulerit 1 15
impulimusque 2 465
impulit G 4, 349 Æ 1, 86 2, 520 3, 449 4, 23 5, 242 7, 621 8, 3 239 10, 246 12, 380 618
impulsa 12 856
impulso G 2 211
impulsu Æ 8 239
impulsus 10 68
impune G 2, 32 Æ 3, 628 6, 239 879 9, 653 784 11, 134 12, 728
imus Æ 11 389
inque G 2, 332 3, 188 553 4, 420 Æ 1, 165 2, 51 7, 347 9, 434 11, 886 12, 293
inque ligatus illigatus 10 794
inque salutatam 9 288
in antrum 6 42
in arcum curvatus 3 533
in armis spem Æ 11 411
in fomite flammum 1 180
in manibus terræ 2 45
in medium G 1, 126 4, 25 Æ 11 335
in messem triticeam G 1 219
in naves Æ 5 62
in noctem 7 8
in numerum E 6 27
in occasum ager Æ 11 317
in plumam 11 771
in pratis salire G 2 384
in primis G 1, 338 Æ 1, 307
in prora stans procul 5 775
in sceptra reponis 1 257
in se armat 10 204
in solido alte, *&c.* G 2 231
in solidum, *&c.* 2 79
in somnis Æ 1, 357 2, 270 3, 151 4, 353 466 557 12, 908
in spiram *&c.* G 2 154
in te committere tantum Æ 1, 235
in Teucros, *&c.* Æ 1 308
in turmas, *&c.* 11 499
in versum distulit, *&c* G 4, 114
inque vicem G 3, 188 4, 166 Æ 12 502
in vitulos, *&c.* G 5 157
in unguem 2 277
in utrumque paratus Æ 2 61
in *subauditum* 2, 620 11, 686
inaccessam 8 195
inaccessos lucos 7 11
Inachiæ G 3 153
Inachias Æ 11 286
Inachiis 7 286
Inachus 7, 372 792
inamabilis G 4 479 Stygia palus Æ 6 438
inane E 6 32 Æ 4 433
inanem G 2 285 4, 345 Æ 3, 304 4 218 5, 673 6, 505 10, 648 758
inanes G 1, 496 3 134 170 4, 241 375 400 Æ 4, 449 6, 651 740 7, 592 9, 219 10, 82 465 627
inani E 2, 5 G 4, 105 Æ 1, 468 480 6, 568 885 12, 755
inania G 4, 196 Æ 4, 210 6, 269 10, 639
inaratæ G 1 83
inardescit Æ 8 623
Inarime 9 716
inausum 6, 308 8, 205
incæstare 10 389
incæstat 6 150
incanaque G 3, 311 Æ 6, 809
incanduit G 3 479
incanui G 2 71
incassum G 1, 387 3, 100 Æ 3, 345 7 421 8, 378
incautam cervam 4 70
incauti G 2 303
incautum 3, 469 4, 488 Æ 1, 354 3 332 10, 385 812
incedens 5 188
incedit 1, 694 10, 764
incedo 1 50
incedunt 4 141
incendat 1 664
incende E 8 82
incendebat Æ 5 88
incendentem 9 500
incendere G 1, 84 271 4, 264 Æ 4 360
incendi 8 562
incendia G 2, 311 Æ 1, 570 2, 329 569 705 5, 680 8, 259 9, 71 77 10, 406
incendimus 3 279
incendit 1, 694 4, 197 5, 455 6 889
incendunt 10 895 11, 147
incensa 2, 327 374 3 156 325 4, 300 376 7, 295 8, 285 11, 709 781 12, 238
incensæ 2 353
incensam 2 555
incensas 5 655
incensi 1 731
incensis 2 764
incensos G 3 459
incensum Æ 3, 298 4, 54
incensus 2, 343 5, 719 9, 342
incerta G 4, 103 Æ 4 110 8, 49 580 9, 96
incertam 2, 224 6, 270 12, 160
incertas E 5 5
incerti Æ 3 7
incertis G 1 115
incertos Æ 3 201 12, 743
incertum G 1, 25 Æ 2, 30 740 8, 352 11, 341 12, 320
incertus Æ 3, 500 Æ 5, 95
incessit G 4 68 Æ 1, 501
incessu 1, 409 12, 219
inchoat G 3, 42 Æ 6, 252
incide E 8 29

incidere

incidere E 3, 11 9, 14 10, 53 Æ 3, 667 4, 575
incidit G 2, 107 Æ 2, 305 467 9 721 10, 477 11, 699 12 926
incinctæ G 4, 342 Æ 7, 396
iucipe E 3, 58 4, 60 5, 10 8 21 25 31 36 42 46 51 57 8, 32 10, 6 G 1, 230
incipiam 1, 5 Æ 2, 13
incipiant E 6 40 Æ 6 751
incipias 10 876
incipiat G 1, 45 3, 191
incipiens 3, 295 Æ 11, 13
incipient E 4, 12 G 1, 454
incipio 2 348
incipit E 6, 26 9, 60 G 3, 61 139 4, 386 Æ 1, 725 2, 269 4, 76 161 6, 103 8, 373 10, 5 11, 705 12, 47 692
incipiunt E 9, 8 G 1, 357
incita, *part.* Æ 12, 492 534
incitat 11 728
inclementia G 3, 68 Æ 2, 602
inclinata 12 59
includit 9 727
includunt G 2 77 Æ 2 19
incluſa 5 149
incluſas 6, 680 12 587
incluſerat 11 488 12, 430
inclusêre 12 744
incluſerit 9 729
inclusi 2, 45 6, 614
incluſit 7, 534 8, 225 12, 211
incluſos 2 258
inc'uſum 8 48 10, 136 12, 749
incluſus 11 398
inclyta 2, 82 241 6, 781
inclyte 6, 562 12 179
inclytus 6 479
incocta G 2 307
incœperat Æ 3 8
incœpta 4, 638 7, 259 11, 469
incœpti 5, 678 714
incœpto G 4, 414 Æ 1, 41 2, 654 6, 470
incœptos 4, 316 5, 95
incœptum G 2, 39 Æ 4, 452 6, 384 8, 90 9, 694 12, 566 832
incœptus 6 493
incognita 1, 519 12, 414 859
incolimus 6 675
incolitur 9 478
incolumem 6, 345 8, 575 10, 47 616 11, 717
incolumes 6 415
incolumi G 4, 212 Æ 12, 39
incolumis 2, 88 577
incomitata 2, 456 4, 467
incommoda Æ 8 74
incompoſitis G 1 350
incomptis 2 386
inconceſſoſque Æ 1 655
incondita E 2, 4
inconſulti Æ 3 452
incoque G 4 279
increbreſcere 1, 359 Æ 8, 14
incredibilis 3 294
incrementum E 4 49
increpat G 4, 71 6, 387 9, 127 560 Æ 10, 278 830 12, 332 758
increpitans G 4, 138 Æ 1, 742
increpitas 10 900
increpitat 10 810
increpitent 3 454
increpuit G 1, 382 Æ 9, 504 11 755
increſcunt 9 688
increvit 3 46
incubat G 2, 507 Æ 1 93 4, 83
incubuêre 1, 83 6, 610 8, 444 12 367
incubuit G 2, 311 3, 197 Æ 4, 650 7, 88 12, 774
incudibus G 2, 540 4, 173 Æ 7, 629 8 419 451
inculta G 2, 430 Æ 1, 312 6, 300
inculti G 2 415
incultis E 4 29
incumbebat Æ 8 236
incumbens E 8, 16 G 2, 377 Æ 2, 514 5, 325 858 11, 674
incumbent G 4 249
incumbere G 1, 213 Æ 2, 653 5, 15 9, 791
incumbit 10 894
incumbite 10 294
incumbunt 2, 205 4, 397 9, 73
incurrimus 2 409
incurrunt 11, 613 759 834 12 717
incurſus G 3 407
incurvant Æ 5 500
incurvo G 1, 494 2, 513
incuſat Æ 1, 414 11, 471 12, 580 612
incuſavi 2 745
incuſes 12 146
incuſo 11 312
incuſum G 1 275
incute Æ 1 73
indagine 4 121
inde G 1, 86 2, 306 367 3, 74 327 490 Æ 1, 279 2, 2 355 434 756 3, 69 663 666 697 703 5, 139 223 583 6, 201 385 411 427 728 7, 530 8, 238 407 582 642 9 771 10, 249 315 521 883 12, 743
indebita 6 66
indecorem 11, 845 12, 679
indecores 7, 231 11, 423 12, 25
indefeſſa 11 651
indeprenſus 5 591
Indi G 2, 138 Æ 8, 705
India G 1, 57 2, 116 222
indicere Æ 7 616
indiciis 8 211
indicio G 2, 182 Æ 2, 84
indicit 1, 636 3, 264 5, 758 7 468
indicium G 2 246
indictus Æ 7 733
indiga G 2 428
indigenæ Æ 8 314
indigenas 12 823
indignet E 2 71
indigete Æ 12 794
indigetes G 1 498
indigna Æ 2, 285 4, 617 6, 163 9, 595 12, 812
indignabar 2 93
indignantem 5 651
indignantes, *vent.* 1 59
indignanti 8 649
indignantur 5 229
indignata 11, 831 12, 786 912
indignatum G 2 162
indignatus Æ 7, 770 8, 728
indigno E 8, 18 10, 10 Æ 12, 411
indignum G 1, 491 Æ 10, 74
indignus 12 649
Indis G 4 293
indiſcreta Æ 10 392
indixit 11 737
indocile 8 321
indocte 3 26
indole 10 826
indomitæ G 3 174
indomitas Æ 2, 594 5, 681
indomiti 7, 521 8 728
indomitum 2 440
Indos G 4, 425 Æ 6, 794 7, 605
induat 10, 682 11, 439
indubitare 8 404
inducere E 5, 30 Æ 5, 379
induceret E 9, 20 G 1, 316
inducit 1 106
inducite E 5 40
inducitur Æ 8 457
inductus 5 399

indue Æ 1 688
induerat G 4 143
induere 1, 282 Æ 3, 198
induet 1 188
induit Æ 3 526 7, 417 9, 180 366 11, 77
induitur 2, 393 7, 640
indulge G 2 277 Æ 4 51
indulgent G 4, 198 9, 165
indulgentia, *nom. sing.* 2, 345
indulgere Æ 2, 776 6, 135 9, 615
indulget 8 512
indulsisse 10 625
Indum G 2, 172 Æ 12, 67
induruit G 3 366
industria 3 209
indutæ 3 364
indute Æ 12 947
indutos 11 83
indutum 10 775
indutus 2, 275 5, 264 674 7, 668 11 487
induxerat G 4 552
ineant Æ 11 912
ineluctabile 2, 324 8 334
inemptis G 4 133
inermem Æ 12 311 734
inermes 1, 491 10, 595 11, 414
inermis 2 67
inermum 10, 425 12, 131
iners G 4 25
inertem E 1, 28 Æ 11, 672
inertes E 8, 24 G 3, 136 523 Æ 10, 322 11, 732
inertia 2, 364 4, 158 9, 55 150 730
ineſt 6 26
ineunt G 2, 381 4, 314 Æ 5, 114 583
inexaturabile 5 781
inexcita 7 623
inexhauſtis 10 174
inexorabile G 2 491
inexpertum Æ 4 415
inexpletum 8 559
inextricabilis 6 27
infabricata 4 400
infanda 2, 132 8, 489 10, 673
infandæ 11 267
infandas E 8 483
infandi Æ 3 645
infando 1, 529 601
infandos 2 84
infandum, *adverb.* G 1, 479 Æ 1 255
infandum, *nom.* 2, 3 4, 85 613 7, 583 8, 578 12, 804
infans 11 573
infantem Æ 11 541
infantis 11 550
infantum 6 426
infauſtas 5 635
infauſto 11 589
infauſtum 7, 717 11, 347
infecêre G 2 128
infecit Æ 3 481
infecta 4 190
infecta, *arma*, 5, 413 7, 341
infecti 10 528
infecto 12 286
infectos 10 720
infectum 6, 742 12, 243
infelicem 3, 649 9, 430
infelicis 3, 613 691 5, 3 7, 401 9, 785
infelix E 3, 3 5, 37 6, 48 53 82 G 2, 198 239 314 3, 37 498 G 1, 479 716 753 2, 245 455 772 3 50 246 4 68 450 529 596 5, 204 329 465 625 6, 456 521 618 822 7, 309 376 9, 390 477 10, 325 425 596 730 781 829 850 11, 53 85 175 563 12, 598 608 641 870 941
infenſa 11, 859 12, 232
infenſam 10 521
infenſi 2, 72 4, 321 5, 587
infenſis 9 793
infenſum 5 641
infenſus 11, 123 336
inferat 9, 401 11, 467
inferias G 4, 545 553 Æ 9, 215 10, 519 11, 82
inferimus 3 66
inferior 12 630
inferiora 6 170
inferna 5, 732 8 244
infernæ 6 138
infernam 12 199
inferni 3, 386 6, 105
inferre G 4, 265 Æ 3, 248 7, 604 8, 12 10, 56 300 364
inferret G 4 360 Æ 1, 10 5, 652
infert 9, 53 522
infeſta 5, 542 7, 299 10, 206 877
infeſto 2, 529 5, 691 9, 512
infeſtos 2 571 11, 899
inficit 12 418
infidos G 2 496
infidum 3 254
infigitur Æ 5, 504 9, 746
infigunt 12 721
infindere E 4 33
infindunt Æ 5 142
infit Æ 5, 708 10, 101 860 11, 301 342 12 10
infixa 9, 579 699 12 375
infixi 4 4
infixit 1 49
infixum 4 689
inflammatus 3 330
inflammavit 4 54
inflare E 5 2
inflari G 2 539
inflatum E 6 15
inflatur Æ 3 357
inflavit G 2 193
inflectere Æ 12 800
infleta 11 372
inflexi, *i.* incurvi G 1 162
inflexit Æ 4 22
inflicta 10 303
influit G 4 373
infode 2 348
infodias 2 253
infodiunt 3, 535 Æ 11 200
infœcunda G 2 48
informat Æ 8 447
informatum 8 426
informe 3, 658 8, 264
informem 3 431
informes G 3 247
informi Æ 6 416
informis E 2, 25 G 3, 354 lethi ſuſpendii Æ 12 603
infra G 2, 158 Æ 8, 148
infracta *Junx* 3, 784 7, 332 10, 731 12 387
infracto 9 499
infractos 12 1
infremuit 10 711
infrenant 12 287
infrendens 3, 664 8, 230 16, 718
infreni 4 41
infrenis 10 750
infula G 3, 487 Æ 2, 430 10, 538
infundam 4 122
infundere G 1, 385 3, 509
infuſa Æ 4, 250 5, 684 6, 716
infuſcatur G 3 493
infuſcet Æ 3 339
infuſo 9 461
infuſum 5 552
infuſos 8 406
ingemere G 1 46
ingeminans Æ 2, 770 5, 457
ingeminant G 1, 333 411 Æ 1, 751 3, 199 4, 531 5, 434 9 811
ingeminat 5, 227 7, 578
ingeminata G 3 45

INDEX

ingemuiſſe E 5 27
ingemit *Æneas* I 87
ingemuit 4, 369 692 6, 483 10, 789 823 11, 840
ingenïs G 2 177
ingenium I 416
ingens 1, 380 477 2, 65 80 131 3, 14 260 4, 20 418 Æ 1, 103 118 267 450 644 2, 325 476 513 557 3, 62 99 390 466 570 619 636 658 4, 181 5, 85 156 172 523 705 6, 42 64 283 400 417 423 426 552 616 7, 352 483 569 676 710 791 8, 43 241 258 527 597 9, 130 434 515 709 735 10, 127 427 446 485 553 579 870 11, 124 680 849 12, 225 268 300 666 724 888 896 927
ingentem G 1, 185 2, 297 306 461 3, 413 4, 273 Æ 1, 489 2, 50 202 400 438 482 796 3, 462 555 579 4, 402 5, 118 216 611 658 6, 215 413 519 868 7, 29 8, 192 252 342 367 447 622 9, 15 10, 195 762 11, 5 37 207 641 897 12, 398 640
ingentes G 2, 382 3, 207 333 4, 83 Æ 2, 20 4, 89 9, 701 7, 167 8, 204 475 9, 470 528 10, 145 509 11, 367 12, 36 708
ingenti G 1 178 325 334 2, 19 279 476 489 3, 43 4, 365 497 Æ 1, 457 4, 505 5, 118 223 487 506 6, 222 232 491 7 65 8, 647 9, 38 242 569 597 752 10, 541 698 842 884 11, 231 447 556 614 12, 162 640 715
ingentia G 2, 412 Æ 1, 196 369 5 404 6, 81
ingentibus 1, 212 2, 217 489 7, 241 376 9 296 10 451
ingentior 11 124
ingentis G 2, 351 Æ 5, 340 11 63
ingerit 9, 763 12, 330
inglorius G 2, 486 4, 94 9, 548 10, 52 11, 793 12, 397
ingluviem 3 431
ingrata Æ 2 101
ingratæ E 1 35
ingratis Æ 7 245
ingrato 6 213
ingratum G 3, 98 Æ 12, 144
ingratus 10 665
ingravat 11 220
ingredere G 1, 42 Æ 8, 513
ingrediens 8 369
ingredior G 2 175
ingreditur 3, 76 Æ 4, 175 5, 543 6, 158 10, 763 767
ingreſſus G 4, 316 469 Æ 3, 17 6, 863 10, 148 11, 704 904
ingreſſa 4 107
ingreſſis 7 194
ingruere 11 899
ingrueret 8 535
ingruit G 2, 410 Æ 2, 301 12, 284 628
inguen 10 589
inguina Scyllæ 6 75
inguine G 3, 281 Æ 10, 786
inhærens 8 260
inhæret 10 845
inhæſit 9 124
inhians G 4, 483 Æ 4, 64 7, 814
inhiant *agricolæ* G 2 463
inhibere Æ 12 693
inhoneſto 6 497
inhorruit G 1, 314 Æ 3, 195 5, 11 10, 711
inhoſpita *nominat ſingular.* Æ 4 41 *accuſ. plur.* 5, 627
inhumata 6, 325 11, 22 372
inhumati 1 357
inhumatus 4, 620 6, 374
inibit E 4 11
inibo Æ 5 846
injecere 10 419
injecit 2 408
injecta 2 726
injectis 9 807
injice G 4, 46 Æ 6, 366
injicit 9 553
injiciunt E 6 19
inimica Æ 1, 71 2, 622 4, 235 3, 356 671 6, 472 8 117 9, 314 355 739 11, 84 809 880 12, 150 716 812
inimicam 10 295
inimicis 8 375
inimico 4, 656 10, 556 11, 685 720
inimicum G 4, 330 Æ 1, 127 10 795 12, 944
inimicus G 1, 407 Æ 2, 600
iniqua 10 689
iniquæ 1, 632 4, 618 8, 292
iniquam 6, 332 12, 243
iniqui 7 227
iniquis G 4, 147 Æ 2, 257 3, 17 10, 7 380 11, 531
iniquo G 1, 164 Æ 5, 203 6, 475 10 303
inire E 1 56
init E 7 647
injuria 1, 31 345 3, 256 604 4, 354 9, 108
injuſſa E 6, 9 G 1, 55
injuſſus Æ 6 375
injuſta E 3 33
injuſto G 3 347
inque ligatus Æ 10 794
innabant 10 222
innare G 3, 142 Æ 6, 134 369 8, 93 691 11, 549
innaret 9 651
innatat G 2 451
innatus 4 177
innecte Æ 4 51
innectit 7, 353 418
innectuntur 8 661
innexa 5, 511 6, 282 609 8, 277
innexuit 5 425
innexus 7 669
innixa 4 690
innocuæ 10 302
innocuum 7 230
innoxia G 2, 129 3, 283 Æ 2, 683
innoxius 5 92
innumeræ 6 706
innumeras 11 204
innuptæ G 4, 476 Æ 2, 31 238 6, 307 12, 24
inoffenſum 10 292
inoleſcere G 2, 77 Æ 6, 738
Inoo G 1 437
inopem 2, 499 Æ 9, 290
inopes 8 100
inopi G 1 186
inopina Æ 5, 857 6, 104 8, 476
inops 4 300
Inouſque 5 823
inquit E 3, 79 6, 23 7, 8 10, 22 28 31 G 4, 446 494 Æ 1, 325 463 758 2, 69 78 387 520 5, 348 474 638 670 741 7, 68 116 594 8, 113 351 362 439 9, 423 781 10, 491 11, 42 855 12, 259 777 931
inque ſalutatam 9 288 *pro* in ſalutatam
inſana 9 760
inſanam 3 443
inſani E 9, 43 Æ 7, 550
inſania 2, 42 4, 595 7, 461 10, 871 12, 37 667
inſanire E 3 36

insanis E 10 22
insano G 1 481
insanumque 2 502
insanus E 10 44
insciа Æ 1, 722 7, 381 12, 648
insciis G 3, 189 Æ 2, 307 372 6, 711 8, 627 10, 249 907
inscribitur 1 482
inscripti 3 106
insectabere G 1 155
insedisse Æ 10 59
insedit 2, 616 8, 480 11, 531
insequar G 4 545
insequitur 1, 105 408 Æ 1, 91 109 245 620 2, 530 4, 161 5, 321 788 7, 793 8, 147 9, 276 12, 466 748
insequor 3 32
inserat G 2 50
insere E 1, 74 9, 50 G 2, 302
inserere i. inserendi 2 73
inseritur 2 69
inserta Æ 11 771
insertabam 2 672
insertas 3 152
inserto G 3 509
insideat Æ 1 723
insidiæ 2, 310 6, 399 7, 326 12 336
insidias E 5, 60 G 1, 271 3, 537 Æ 1, 758 2, 36 65
insidiatas 9 59
insidiis E 3, 18 G 1, 426 Æ 2, 195 421 7, 478 9, 237 11, 783 12, 494 752
insidunt 6 708
insigne 2, 392 7 657 8, 683 10, 188 12, 289 944
insignem 1, 14 5, 310 367 705 7, 76 655 745 762 8, 166
insignes 11 291
insigni 1, 629 10 450
insignia 2, 389 8, 506 11, 334
insignibat 7 790
insignibus G 4, 82 Æ 10, 170 539 11, 89
insignis G 3, 7 56 266 4, 92 Æ 3, 468 4, 134 5, 295 6, 167 403 808 837 855 7 613 9, 336 583 10, 21 354 754 11, 386 769 12, 322
insincerus G 4 285
insinuat Æ 2 229
insiste G 3 164
insistere G 3, 114 Æ 6, 563
insistit 4 533
insita G 2 33
insolitæ 3 543
insolitis 1 475
insomnem Æ 9 167
insomnia 4, 9 6, 896
insomnis 6 556
insonat 8, 239 12, 366
insontem 2, 84 10, 630
insontes 3, 249 6, 435
insonti 5 841
insontis 2 93 5, 350
insonuêre 2 53
insonuit 5, 579 7, 451 11, 596
inspectura 2 47
insperata 3, 278 8, 247
inspicat G 1 292
inspirans Æ 7 351
inspirant G 4 237
inspirat Æ 6 12
inspires 1 692
inspoliata 11 594
instabant 8 474
instabiles G 4, 105 195
instabis 1 220
instamus Æ 2 244
instans 1 508
instant G 3, 106 123 Æ 1, 427 2, 627 8, 537 693 9, 171 10, 118 692 713
instantem 5, 168 11, 703 12, 371
instantes 11 872
instantibus 10 624
instar 2, 15 3, 637 6, 865 7, 705 12, 925
instare G 1, 464 Æ 11, 529 12 916
instaret 1 472
instat E 9, 66 G 3, 154 Æ 2, 491 4, 115 8, 49 250 9, 350 441 10, 196 433 645 657 788 12, 751 762 783 887
instauramus 3 62
instaurant 6, 146 8, 283 10, 543
instaurat 4, 63 245 5, 94
instaurata 2 669
instaurate 6 530
instaurati 2 451
insternor 2 722
instigunt 5 228
instigat 11 730
institerat 11 574
instituam 6 70
instituere 7 690
instituit E 2, 33 5, 30 G 1, 148 Æ 6 143
instituuntque Æ 7 109
instrato G 3 230
instratos Æ 7 277
instraverat 12 675
instrepat G 3 173
instructa Æ 9 368
instructi 12 124
instructis 2 254
instructo 8 676
instructos 11 449
instructus 2, 152 6, 831
instruimur 3 231
instruit 3, 471 8, 80
instruitur 1 642
instruxit 5 549
insueta E 1, 50 Æ 8, 248
insuetos 10 364
insuetum E 5, 56 Æ 6, 16 8, 92
insula 1, 163 2, 22 3, 104 386 692 8 416 10, 174
insulæ 3 211
insultans 2, 330 6, 571 8, 570 11, 600 12, 339,
insultant 7 581
insultare G 3 117
insultant 4 11
insuper Æ 1, 65 2, 71 593 3, 579 9, 274 11, 107 12, 358
insuperabile 4 40
insurgens 5, 443 8, 234 11, 697 755 12, 902
insurgere 9 34
insurgimus 3 207
insurgite 3, 560 5, 189
insuto 5 405
intacta G 4, 540 551 Æ 7, 808 11 419
intactæ 7 808
intactam 1 349
intacto 6 38
intactos G 3 41
intactum Æ 10 504
integer 2, 638 9, 255
integram G 4 302
integrat 4 515
integro E 4 5
intemerata Æ 2, 143 3, 178 11 584
intempesta G 1, 247 Æ 3, 587 12 846
intempestæque 10 184
intendebat 8 704
intendere 3, 683 5, 403 9, 776
intendi 5 829
intendisse 5 590
intendit 4, 506 7, 514
intendunt 2, 237 5, 33 9, 665

INDEX

intentaque Æ 5 136
intentans 6 572
intentant 1 95
intentata 10 39
intentatum 8, 206
intenti 2, 1 5, 137 7, 380
intentis 3 716
intentos 7 251
intepuit 10 570
intercipit 10 102
intercluſit 2 111
intereunt G 1, 152 3, 368
interfice 4 330
interfuſa 4, 480 Æ 4, 644 6, 439
interimit 10 428
interior 1, 461 2, 486 5, 170 203 11, 695
interiora 4 645
interiore 4 494
interit G 3 544
interitum E 5 28
interiuſque G 3 137
interlucet Æ 9 508
interluit 3, 419 7, 717
intermiſceat E 10 5
internectat Æ 7 816
interpres 3, 359 474 4, 356 378 608 10, 175
interque legendæ G 2 366
interrita Æ 5, 863 11, 711 837
interritus 5 427
interrupta 4 88
intertupti 9 239
interſint 11 62
interſtrepere E 9 36
intertextam Æ 8 167
intervallo 5 320
intexens E 2, 49 Æ 7, 488
intexere E 5 31
intexet G 2 221
intexti 3 25
intextum Æ 10 785
intextus 5 252
intexunt 2, 16 6, 216
intima G 4, 66 481 Æ 1, 247 7 347
intonat 6, 607 8, 527 9, 709 12 700
intonſa 9, 181 '681
intonſam 12 170
intonſi E 5 63
intonuêre Æ 1, 94 7 515
intonuit 2, 693 7, 142 9, 631
intorquens 9, 52 10, 323
intorquere 9 534
intorquet 9, 744 12, 921
intorſerit 2 231
intorſit G 4, 451 Æ 10, 882 11 617
intotto 10 382
intractabile 1 343
intractabilis G 1 211
intramus Æ 5 57
intrantem 4 359
intrare 3 254
intraſtis 7 201
intrato 3 501
intravi 6 59.
intravimus 3 219
intravit 8 390
intremere 3 581
intremuêre 3 673
introgreſſi 1, 524 11, 248
intulerat 10 363
intulit 11 250
intulerint 11 36
intyba G 1, 120 4, 120
invade Æ 6 260
invadere 3, 382 9, 186
invadit 4, 265 9, 71 147 10, 690 12, 497
invadunt 2, 265 414 3, 240 9, 712 12, 717
invalidas G 4, 498 Æ 12, 262
invalidi G 3, 128 Æ 12, 132
invalidum 5 716
invalidus G 3, 189 Æ 6, 114
invaſerat 9 799
invaſiſſet 6 361
invaſit 6, 623 10, 110
invecta 7 287
invectas 7 436
invectus G 3, 358 Æ 1, 159 5, 571 6 587 8, 714
invehitur 5, 122 6, 785 12, 162
invenere 7 297
inveni 4 478
inveniam 2 645
invenient 3, 395 10, 113
invenies E 2 73
inveniet G 1 495
invenio Æ 2 797
inventa G 4, 283 Æ 3, 390 6, 8 8, 43
inventam 7 61
inventas 6 663
inventis G 1 9
inventor Æ 2 164
inventrix G 1 19
inventum 1, 140 Æ 7, 680 9, 742
inventus G 1 184
invergit Æ 6 244
invertant G 1 65
invertere 2, 141 3, 161
invertiſſe 3 526
invertit Æ 11 202
Inui 6 775
invia 1, 541 3, 383 4, 151 6, 154 9, 130
invictaque 6 878
invictæ 12 191
invicte 6, 365 8, 293
invicti 6 394
invictis 11 305
invictum 10 243
invideo E 1 11
invidet G 1, 504 Æ 4, 234 8, 509 9, 655
invidia E 7, 26 G 3, 37 Æ 2, 90 4 350 11, 337
invidiam 10, 852 11, 539
invidiſſe 11 269
invidit E 2, 39 7, 58 G 2, 499 Æ 5, 541 11, 43
invigilant G 4, 158 Æ 9, 605
inviolabile 11 363
inviſa G 2, 320 4, 246 Æ 2, 574 601 8 245 12, 62
inviſam G 2, 189 Æ 4, 631 7, 293 9, 734 11, 177
inviſe, *verbum*, 11 588
inviſere G 1, 25 Æ 8, 159
inviſi, *nomen* 6 608
inviſit 4 144
inviſos G 3 563
inviſum 4, 324 Æ 1, 32 7, 571 9, 496 11, 364
inviſus 1, 391 2, 647
invita 12 809
invitæ G 1, 224 Æ 10, 233
invitam 4 493
invitat G 1, 302 Æ 5, 292 486 8, 198
invitent G 4 109
invitet 4 23
invitis Æ 2 402
invito E 6, 76 Æ 10, 31
invitus 6 460
inultæ 4, 659 11, 847
inulti 2 670
inulto, *adverb.* 10 739
inultus G 3 227
inumbrant Æ 11 66
inundant 10, 24 11, 382 12, 280
invocat 7 140
involvens G 2, 251 Æ 6, 109 336 12, 689
involvi 7 77
involvit G 2, 308 Æ 8, 253
involvitur 12 292
inurunt G 3 158
inutile Æ 2 510
inutilis G 1, 88 Æ 2, 647 10, 794

io Æ 7 400
Io 7 789
Iola E 3, 76 79
Iolas 2 57
Ionii G 2 108
Ionio Æ 3, 211 5, 193
Ionios 3 671
Iopas 1 744
Jove E 3, 60 Æ 1, 384 4, 356 377 6, 123 7, 219
Jovem G 1, 125 Æ 1, 81 3, 223 4, 205 6, 584 7, 139 8, 353 9, 83 624 12, 496
Jovi G 2, 15 Æ 3, 279 4, 199 638 7, 133
Jovis E 3, 60 4, 49 G 3, 181 232 Æ 1, 46 50 398 3, 681 4, 91 331 614 5, 255 726 747 784 6, 586 7, 220 287 308 8, 301 320 380 640 9, 564 673 716 10, 567 758 11, 901 12, 144 247 849 878
Iphitus 2, 340 435
ira G 4, 236 Æ 2, 316 413 575 4, 178 5, 454 706 781 6, 407 7, 462 508 8, 230 501 9, 44 62 694 736 795 798 10, 742 11, 233 443 12, 108 527 946
iræ E 3, 81 G 4, 435 Æ 1, 15 134 2, 534 7, 15 326 345 8, 40 9, 66 688 10, 714 813 11, 452 12, 336 494
iram 1, 8 255 8, 60 10, 758
iratum 1, 29 4, 532 564 12, 499 831
iras E 2, 14 G 3, 152 4, 536 Æ 1, 61 2, 381 572 594 3, 366 4, 197 5, 461 7, 305 445 755 8, 432 9, 464 10, 263 11, 342 728 12 314 590
irasci G 3, 232 Æ 10, 712 12, 104
iratus 2 207
ire E 10, 59 G 1, 457 3, 77 292 4, 108 221 Æ 1, 682 2, 27 704 3, 88 144 374 4, 118 310 413 468 660 5, 769 6, 108 386 461 719 860 7, 154 624 8, 555 10, 453 458 770 11, 132 504 12, 839 881
iret G 2, 344 Æ 6, 880 12, 555
Iri 9 18
Irim 4, 694 5, 605 9, 2 803 10 38
Iris 4, 700 10, 73
irremeabilis 5, 591 6, 425
irreparabile G 3, 284 Æ 10, 467
irrigat 1, 696 3, 511 10, 142
irriget G 4 115
irriguum 4 32
irrisa Æ 4 534
irrisam 4, 541 5, 272
irrise 7 425
irrita E 4 14 G 4, 519 Æ 2, 459 9, 313 10, 95 244 331 11 735
irritata 4 178
irritaque 10 644
irritus 5 442
irrorat G 1, 288 3, 304
irruat Æ 6 294
irruerant 2 757
irruimus 2, 383 3, 222
irruit Æ 9, 555 10, 589
irrumpentem 9 729
irrumpit 4 645
irrumpont 6 528 9, 683
irrupere 11 879
is, *pronomen*, G 1, 432 Æ 2, 215 3 393 596 4, 203 5, 708 6, 684 7, 48 8, 321 9, 549 595 696 748 11, 702
Ismara G 2 37 Æ 10, 351
Ismare 10 139
Ismarii 5 620
Ismarus E 6, 30 8, 44
Ister G 3 350
Istro 2 497
istum Æ 9 205
it G 3, 342 507 517 Æ 1, 250 4, 130 173 404 443 665 5, 451 558 6, 122 159 448 7, 637 8, 557 595 9 418 499 664 10, 207 448 11, 90 192 12, 164 283 406 452 592 609
ira G 1, 320 4, 95 394 409 Æ 2, 147 182 583 4, 533 557 5, 382 6, 672 675 7, 206 8, 87 9, 40 208 10, 459 480 594 623 11, 41 396 556 822 12, 10 295
Itala Æ 3, 185 7, 643 9, 698
Itala, *abl.* 6, 757 10, 780 12, 827
Italæ 7, 85 9, 133 11, 420
Italas 5, 703 8, 626 12, 35 246
Itali 1, 113 3, 396 8, 331 9, 532 12, 251 705
Italia 1, 46 267 6, 718
Italiam 1, 6 17 72 237 384 537 558 3, 166 253 364 381 507 523 4, 230 345 361 381 5, 18 629 730 6, 357 7, 469 9, 267 601 10, 8 32 67
Italiæ G 2, 138 Æ 3, 458 674 4, 106 275 6, 61 7, 563 11, 219 508
Italidæ 11 657
Italis 1, 256 7, 776 8, 715 2, 202 628
Italo 6, 762 8, 502 11, 326 1
Italos 3, 440 5, 82 565 7, 334 8, 678 10, 74 12, 189 582
Italum 6, 92 8, 513 10, 41 109 12, 655
Italus 5, 117 7, 178
ite E 1, 75 744 10, 77 Æ 4, 593 9, 116 617 11, 24 119
item G 1, 187 2, 248
iter 1, 380 4, 108 Æ 1, 374 660 2, 360 388 3, 507 5, 2 23 170 217 589 862 6, 16 112 240 271 384 477 542 688 7, 7 35 160 467 534 802 811 8, 90 9, 321 377 391 10, 162 11, 17 244 12, 525
iterum E 4, 36 G 1, 490 4, 349 Æ 3, 297 4, 78 413 576 5, 80 166 6, 93 720 7, 322 9, 598 10, 26 61 671 684 12, 581
iterumque 2, 770 3, 436
iterum atque iterum 8 527
Ithaca 3 613
Ithacæ 3 272
Ithacus 2, 104 122 3, 629
Ithyreos G 2 448
itis Æ 2 375
ito 6 95 12, 566
itur 6 179
ituras 6, 680 758
Ityn 9 574
Iuba G 3, 86 Æ 7, 785
iubæ 2, 206 9, 810 11, 497
iubam G 3 92
iubare Æ 4 130
iubarum 2 412
iubas 10 638
iube 5, 385 10, 242
iubeant E 4 33
iubeas Æ 12 824
iubeat 3, 101 146
iubebant 5 386
iubebas G 4 325
iubebat Æ 3, 9 472 8, 646
iubebatur 7 617
iubebis G 2 230
iubebo Æ 1, 581 4, 546 9, 101 12, 189
iubent 2, 37 3, 261 6, 632 8, 498 10, 179 11, 218 12, 584
iubeo G 3, 300 Æ 3, 289
iubes 2, 3 3, 88 5, 849 11, 353

INDEX

jubet G 4, 359 Æ 1, 952 2, 147 3, 267 4, 270 498 5, 15 552 757 773 828 7, 154 276 432 468 8, 175 9, 117 10, 858 11, 79 83 240 12, 111
jubeto E 5, 15 G 3, 329
jucundum Æ 6 363
judice E 2, 27 Æ 6, 431
judicio 5 18
judicium Æ 1 31
juga E 4, 41 5, 76 10, 11 G 3, 57 140 Æ 1, 502 6, 256 411 804 7, 639 8, 148 10, 594 11, 544
jugalem 4 496
jugales 7, 280 320
jugali 4, 16 10, 497
jugalia 4 59
jugarat 1 349
jugera G 2, 264 4, 128 Æ 6, 596
jugis G 3, 292 Æ 2, 631 801 3, 125 336 4, 147 153 5, 147 11, 135 529 12, 374
jugo E 2 66 G 1, 173 Æ 3, 542 8, 239 10, 78 11, 514
jugulant 11, 199 12 214
jugulis G 4, 542
jugulo Æ 10, 907 11, 750 358
jugulum 10 415
jugum E 9, 8 Æ 6, 676 9, 799 11 905
Iule 11 58
Iuli 1, 560 694 2, 563 682 4, 274 616 5, 546 6, 364 789 7, 493 9, 501 10, 524 * 12, 110 399
Julia G 2 163
Julius Æ 1 262
Iulo 1, 271 292 5, 569
Iulum 1, 713 2, 674 9, 640 652
Iulus 2, 677 710 723 4, 140 5, 570 7, 107 116 471 9, 232 293 510 10, 534 12, 185
junco E 1, 49 2, 72
juncta E 3, 26 Æ 8, 169
juncti 3 113
junctisque 5 157
juncto G 4, 389
junctos 3, 173 Æ 12, 735
juncturas 2, 464 12, 274
jungam 1, 77 4, 126
jungant 7 546
jungas 11 356
jungat E 3 91
junge G 3, 169 Æ 8, 56
jungebant 8 641
jungebat 8 485
jungemus Æ 11 129
jungent 12 822
jungentur E 8 27
jungere G 3, 114 Æ 1, 412 3, 451 4, 192 6, 697 7, 268 8, 316 476
jungi 4, 112 7, 264
jungimus 3 83
jungit E 2, 48 Æ 1, 572 4, 142 5, 817 7, 724 10, 154 11 145
jungunt 2, 267 8, 467 9, 170
juniperi E 7, 53 10, 76
Juno G 3, 153 Æ 1, 19 40 283 447 666 2, 612 3, 380 4, 114 166 371 608 693 5, 606 679 6, 90 7, 330 438 552 8, 84 9, 2 745 764 802 10, 62 73 96 628 685 760 12, 134 156 841
Junon 4 45
Junonem 7 544 10, 606 12, 791
Junoni 1, 450 3, 438 547 4, 59 6, 138 8, 60
Junonia 1 675
Junonis G 3, 532 Æ 1, 8 52 143 672 2, 761 3, 437 5, 781 7, 419 502 683 8, 292
junximus 11 163
junxit 4 28
Jupiter E 7, 60 G 1, 418 2, 419 4, 134 Æ 1, 227 526 735 2, 326 689 3, 116 171 4, 110 206 590 5 37 687 6, 130 272 7, 110 799 8, 560 573 9, 128 209 625 670 803 10, 16 112 116 606 12 141 504 565 725 806 854 895
jura G 1, 269 2, 501 4, 562 Æ 1, 297 430 511 735 2, 157 541 3, 137 4, 27 5, 758 7, 246 8, 670
jurare numen *Stygia paludis* Æ 6 324
juravi 4 426
jure 9 642
jurgia E 5, 11 Æ 10, 95 11, 406
juris 7 402
juro 6, 351 458 7, 234 9, 300 12, 197
jus 11, 359 12, 315
juſſa G 3, 41 Æ 1, 81 306 2, 607 3, 114 684 4, 295 378 396 503 538 5, 749 6, 176 9, 804 10, 445 12, 877
juſſa, *particip.* 3, 323 4, 709 6, 41 10, 238
juſſerat Æ 10 222
juſſere 4 346
juſſi 1, 712 3, 236 561 697 5, 834 6, 21 7, 156
juſſis E 8, 11 Æ 7, 241
juſſit E 6, 86 G 1, 130 4, 445 Æ 2, 186 3, 162 7, 428 9 233 12, 854
juſſo 10, 444 11, 467
juſſos G 4, 62 Æ 3, 547
juſſu 2 247
juſſus 1, 67 5, 496
juſta G 1 35
juſtæ Æ 10 714
juſtior 1 548
juſtis 1, 512 8, 494 10, 95
juſtiſſima G 2, 460 Æ 10, 132
juſtiſſimus 2, 426 7, 536
juſtitia G 2, 474 Æ 1, 527
juſtitiæ 1, 608 11, 126
juſtitiam 6 620
juſto G 2 251
juſtos 3 60
juſtum Æ 4, 521 10, 11
juſtus 8 500
Juturna 12, 154 222 244 448 468 477 798 870
Juturnæ 12 854
Juturnam 12, 813 844
juvabit 1, 207 2, 586 3, 606 11, 131 168
juvabo 1, 575 8, 171
juvant E 4, 2 5, 83 G 3, 525 Æ 4 66
juvare 12 872
juvat G 1, 95 413 2, 37 437 3, 23 292 Æ 2, 27 661 776 3, 280 4, 539 660 6, 135 7, 628 749 9, 613 615 10, 28 411
juvenca E 8, 2 G 3 219
juvencæ 2, 375 3, 153 Æ 12, 718
juvencas G 4, 540 551
juvenci E 2, 66 6, 47 7, 11 44 G 1, 15 Æ 5, 477 8, 619
juvencis G 2, 206 257 537 4, 284 Æ 3, 247 369 5, 329
juvencos G 2, 357 515 3 23 50 169 Æ 5, 97 101 247 6, 38 248
juvencum E 8, 85 G 3, 518 Æ 5, 366 9, 609 627
juvenem E 1, 43 G 1, 500 3, 118 4, 423 522 Æ 2, 57 3, 326 5, 361 6, 861 9, 335 399 10, 464 686 11, 51 67 12, 149 275 517
juvenes G 4, 477 Æ 1, 325 631 2, 348 5, 300 729 6, 308 771 8, 273 9, 28 51

163 674 10, 173 518 837
juveni 3, 611 5, 172 7, 446 9, 88 10, 623 11, 76 123 897
juvenili 5, 475 12, 221
juvenilibus 2 518
juvenis G 3, 258 4, 360 Æ 2 341 5, 331 503 6, 448 760 9, 16 554 806 10, 445 793 11, 156 530 712 765 12, 19
juventa G 3, 437 4, 565 Æ 2, 473 4, 32 5, 295 398 430 9, 181
juventæ 1, 595 4 559
juventus G 2, 472 3, 63 4, 22 Æ 1, 471 703 2, 63 394 3, 135 4, 86 130 162 5. 134 555 7, 340 812 8, 545 9, 226 10, 605 11, 419 453
juvenum G 3, 105 165 4, 445 Æ 1, 501 2, 355 5, 499 563 6, 5 9, 173 249 309 785 10, 167 327 11, 838 12, 238 399 410
juvêre 7, 757 10, 320
juveris *præterit. act.* 10 33
juves 4 578
juviſſe 10 84
juvit 10 56
juxta, *ſine caſu* Æ 2, 513 666 714 3 22 571 6, 605 7, 659 727 8, 308 9, 179 329 11, 479 12, 168
juxta, *cum caſu* 3, 506 4, 255 480 517 6. 430 452 815 7, 72 8, 416
Ixiona 6 601
Ixionei G 4 484
Ixionis 3 38

L

LAbant Æ 5, 432 10, 283 12 905
labantem 4 22
labantes 2 463
labantia 12 223
labare 3 478
labat 2 492
labatur E 1 64
labefacta G 2, 294 Æ 8, 390
labefactus 4 395
labellum E 2 34
labem 6 746
labens 6 132
labente 3, 281 4, 77 11, 628 914
labentem G 1, 6 Æ 2, 439 695 3 181
labenti Æ 11 672
labentia G 2, 133 157 4, 366 Æ 3 515
labentibus 1, 287 2, 14
labentis 4 318
labentur G 2 349
labere Æ 4, 223 11, 588
labes 2 97
labi G 1 366
labitur 3, 498 Æ 5, 329 8, 91 10, 687 11, 818
labor G 1, 79 145 150 2, 61 397 401 412 514 3, 68 118 182 288 525 4, 6 106 184 492 Æ 1, 81 435 2, 708 3, 714 4, 115 379 6, 27 129 277 7, 248 11, 425 476 684 12, 727
laboranti G 3 196
laboratæ Æ 1 643
labore G 1, 197 4, 114
laborem E 10, 1 G 1, 295 2, 39 153 343 3, 74 97 4. 156 Æ 1, 334 511 2, 11 3, 160 459 4, 233 273 5, 499 617 769 6, 892 7, 331 8, 380 444 577 10, 111 11, 510 12, 435
labores G 1, 118 325 2, 478 4, 340 Æ 1, 14 459 601 632 746 2, 284 306 3, 368 4, 78 5, 688 6, 56 437 7, 421 8, 291 378 439 9, 202 10 321 759 12, 23 177 635
labori G 3, 127 Æ 2, 385 619 776 5, 845 6, 135 9, 404
laboris 1 464
laborum G 2, 372 3, 452 4. 116 Æ 1, 245 377 2, 143 3, 145 393 4. 528 6, 103 7, 117 559 8, 46 9, 225 11, 73 126 416
labra E 3, 43 47
labris G 2, 6 Æ 8, 22 11, 572 12 417
labruſca E 5 7
labuntur Æ 11, 724 818
Labyci 7 796
labyrinthus 5 588
lac E 2, 22 3, 6 98 G 3, 462
Lacedæmonia Æ 7 363
Lacedæmonios 3 328
Lacænæ 2, 602 6, 511
Lacænis G 2 487
lacerare Æ 12 98
laceras 3 41
laceraſſe E 6 78
lacerti G 4 13
lacertis Æ 5, 141 7, 165 8, 387
lacerto Æ 9, 402 10, 339 11, 561 693
lacertos E 2, 9 G 4, 74 Æ 5, 422 7, 503
lacerum 5, 275 6, 495 9, 491
laceſſas E 3 53
laceſſent Æ 12 185
laceſſere 10, 10 11, 254 585 842
laceſſit G 3, 233 Æ 10, 644 12 105
laceſſita 7 527
laceſſunt 5, 429 7, 165 10, 716 12, 85
lacinia 3 552
lacrymabile 7 604
lacrymabilis 3 39
lacrymæ 1, 466 4, 449 5, 343 6 686 10, 790
lacrymam G 4 160
lacrymans 4, 356 Æ 1, 463 474 3, 10 344 5, 771 6, 1 476 7, 358 8, 559 11, 90 150
lacrymantem 2 790
lacrymantis 9 501
lacrymas 2, 784 3, 312 348 4, 370 413 6, 455 468 9, 289 293 10, 465 11, 96 12, 56 154
lacrymis E 10. 29 Æ 1, 232 2, 8 145 196 362 651 3, 492 4, 30 548 649 5, 173 6, 867 8, 384 9, 251 10, 504 11, 41 62 191 12, 30 64 156 400
lacrymoſis Æ 11 274
lacte E 4, 21 5, 67 7, 3 15 G 1, 344 3, 397 Æ 3, 66 4, 514 5, 78 11, 571
lacteaG 2, 525 Æ 8, 960 10, 137
lactentia G 1 315
lactis E 1, 82 2, 20 G 3, 308 394
lacu G 4. 173 Æ 2, 135 6, 238 393 8, 66 451
lacum Cymini 7 697
lacunæ G 1, 117 3, 365
lacus G 1, 377 2, 159 469 3, 481 4 364 Æ 3, 386 442 4, 526 6, 134 7, 760 8, 74 296 12, 756
Ladon 12 343
Ladona 10 413
lædant E 10 48
lædat G 3 298
læde 2 301
lædent E 1 51
lædet E 9 64
lædit G 2 220
læna Æ 4 262
Laërtia Æ 3 272
læſaque, *opes* G 4 236
læſerit Æ 2 232
læſi 12 496

læſiſſet 7 809
læſo 1, 12 2, 183
læta G 1, 325 2, 48 144 184 388 3, 63 310 322 385 Æ 1, 420 507 609 711 2, 306 395 3 220 5, 183 816 6, 744 786 862 8, 393 681 9, 89 10, 643 11, 42 73 238
lætabere 10 740
lætæ G 1 423 2, 326 4, 55 Æ 2 783
lætam 3, 133 5, 515
lætantes 1 397
læras G 1, 1 Æ 5, 304
lætata 12 841
lætatus 6, 392 568 10, 827
lætentur E 4 52
lætere Æ 6 718
læti G 1, 301 304 412 2, 383 520 3, 375 379 Æ 1, 39 558 2, 260 3, 638 685 4, 295 418 5, 34 577 7, 130 147 8, 208 279 9, 157 10, 15
lætior G 2, 252 Æ 7, 653
lætis G 1, 69 339 2, 221 3 494
lætiſſima 1, 101 2, 112 Æ 1, 689
lætiſſimus 1 445
lætitia E 5, 62 Æ 1, 518 3, 100 8, 717 9, 637 11, 807 12 700
lætitiæ 1 738
lætitiam 1 640
læto E 7, 48 G 2, 525 Æ 3, 524 5, 107
lætor 11 280
lætos 1, 594 6, 638 8, 171
lætum G 1, 74 2, 262 Æ 1, 736 5, 58 531 6, 657 7, 288 10, 738
lætus G 1, 102 2, 363 3, 320 Æ 1, 279 700 2 417 687 3, 169 178 347 4 140 5, 40 210 236 283 667 6, 193 7, 36 259 430 8, 311 544 617 10, 787 874 12, 393 616
læva E 1, 16 G 4, 7 Æ 2, 54 3 412 *bis*
lævam 1, 615 2, 552 3, 563 6, 486 656 9, 677 10, 227 11, 528 862
læva, *manu* 5, 382 *parte* 8, 460 10, 535 12, 302 488
læva tenent, *i. e. lævam partem* 5, 825 6, 542
lævas 3, 562 5, 163 7, 732
lævo 9, 372 579 10, 275 495 587 11, 673
lævos Æ 10 885
lævum 2, 693 3, 400 5, 170 8, 236 9, 631 10, 580
Lageos G 2 93
Lagus Æ 10 381
lambebant 2 211
lambent 10 560
lambere 2, 684 8, 630
lambit 3 574
lamentabile 2 2
lamentis 4 667
lamina G 1 143
lampada Æ 6, 587 9, 535
lampade 4, 6 7, 148
lampadis 3 637
Lamumque 9 334
Lamyrumque 9 334
lana G 2, 120 465
lanæ 1, 397 3, 391
lancea Æ 12 375
lances G 2, 394 Æ 12, 725
lancibus G 2, 194 Æ 8, 284 12 215
lanea G 3 487
languebant 4 252
languentibus Æ 11 874
languentis 10, 289 11, 69
langueſcit 8 436
languida 12 908
laniabant G 3 514
laniata *nom. ſing.* Æ 12 606
laniatum 6 494
lanicium G 3 384
lanigeræ Æ 3 660
lanigeras 3, 642 7, 93
lanigeros G 3, 287 Æ 8 664
lanugine E 2 51 Æ 10, 324
Laocoon 2, 41 201
Laocoonta 2, 213 230
Laodamia 6 447
Laomedonteæ G 1, 502 Æ 4, 542
Laomedontia 7 105
Laomedontiade 3 248
Laomedontiaden 8, 158 162
Laomedontius 8 18
lapidem 1, 274 2, 348
lapides E 6, 42 G 1 62 3 34
lapidoſa G 2 34 Æ 3, 649
lapillos G 4 194
lapis E 1, 48 Æ 5, 597 12, 906
Lapithæ G 3 115
Lapithis Æ 6 601
Lapithas G 2 457 Æ 7, 307
Lapithûm 7 295
lappæque G 1 153 3, 385
lapſa Æ 1, 398 2, 465 693 5, 216 6, 310 8, 664
lapſæ Æ 3, 243 6, 202
lapſantem 2 551
lapſi G 4, 249 Æ 2, 262
lapſis G 4 449
lapſo Æ 12 356
lapſorum 5 354
lapſu 2, 225 3, 225 4, 524 10 750
lapſum 7, 374 10, 540 12, 364 470
lapſura 6 602
lapſus G 3, 457 Æ 2, 236 5, 86 *anguis* 7, 349 12, 249
laquearia 8 25
laquearibus 1 730
laqueis G 1 139
larem G 3, 344 4, 43 Æ 5, 744 8, 543 9, 259
larga 10, 619 11, 378
largi G 3 308
largior, *nomen* Æ 6, 640 *verb.* 10 494
largo G 2, 390 Æ 1, 469 6, 699 12, 721
largos G 1, 385 Æ 2, 271
largum G 1 23
largus Æ 11 338
Lari G 2 159
Laride Æ 10, 391 395
Larinaque 11 655
Lariſſæus 2, 197 11, 404
laſciva E 2 64 3, 64
laſſa Æ 2 739
laſſo 9 436
lata G 3, 213 Æ 2, 312 6, 549 12, 374
Latagum 10, 697 698
latamque G 4 94
latebas E 3 20
latebat Æ 3, 635 6, 406 9, 69
latebram 12 389
latebras G 2, 216 Æ 2, 38 55 10, 601 657 663
latebris G 3, 544 4, 42 Æ 3, 232 424
latebris G 4 423
latebroſaque Æ 8 713
latebroſo 5, 214 12, 587
latentem 2 568
latentes 3 32
latentia 1, 112 3, 237
latera G 3, 523 Æ 3, 665 4, 246 6, 216
latere G 4 419
lateri 3, 54 Æ 2, 19 341 393 553 4, 73 5, 434 7, 590 8, 459 9, 69 536 579 10, 161 11, 489 12, 432
laterum 1, 126 164 10, 210 12 274
latet E 3 91 Æ 2, 48 3, 535 4, 582 5, 6 136 7, 505 10 626 805
lati Æ 6 43
laticem 1 690

latices G 3, 509 Æ 4, 454 512 6, 218 715 7, 464
laticis G 2 192
laticum Æ 1 740
Latina 8 55
Latinæ 7 400 10, 360 11, 518 12, 143 604
Latini, *populi*, Æ 5, 568 7, 716 10, 895 11, 108 134 302 402 603 618 621 12, 15 240 548 656 730
Latini, *regis*, 6, 891 7, 284 407 585 11, 213 12, 58 137 567 693
Latinis 7, 96 313 367 470 8, 38 117 10, 77 300 11, 193 229 12, 211 593
Latino 7, 261 8, 17 10, 66 11, 128 440 12, 23 111
Latinorum 7, 160 8, 448
Latinos 5, 598 7, 151 202 426 8, 602 10, 4 137 311 11, 17 331 588 12, 11 448 556 823 837
Latinum 1, 10 7, 333 373 467
Latinus 7, 45 92 103 192 249 432 556 616 9, 388 11, 238 469 12, 18 161 192 195 285 609 657 707
Latio 1, 10 35, 269 4, 432 5, 731 6, 67 89 793 7, 38 55 271 601 8, 10 14 10, 363 11, 141 361 431 12, 24 148 820
latis fundis G 2, 468 Æ 4, 199 6, 887 6, 605 9, 725 11, 465
Latium 1, 209 558 7, 342 709 8, 5 18 322 10, 58 11, 168 12, 826
lato 1, 317 2, 482 4, 131 5, 312 9, 323 12, 165 389
Latonæ 1 506
Latonia G 3, 6 Æ 9, 405 11, 534 557
latos G 1, 492 4, 522 Æ 2, 721 5, 376 8, 8 10, 408 11, 644 679
latrans 6 401
latrante E 3 18
latrantibus 6 75
latrat 8 107
latratibus Æ 12 751
latrator 8 698
latratu G 3, 412 Æ 6, 417
latratus 5 257
latronis 12 7
latuere Æ 1 134
latuisset 8 323
latum 10 513
latura 10 792
laturam 8 536
latus E 6, 54 Æ 1, 86 109 2, 51 3, 418 581 6, 42 7, 566 8, 416 10, 314 778 11, 524 649 12, 304 507
lavabat 7 489
lavabo E 3 97
lavandi G 1 387
lavant Æ 6 219
laudabor 2, 586 10, 449
laudarit E 7 27
laudate Æ 11 460
laudato G 2 412
laudavit E 5 55
laude Æ 1, 629 2, 232 237 5, 230 12, 49
laudem G 3, 288 Æ 2, 584 4, 93 9, 655 11, 708 793 12 321
laudes E 3, 48 4, 26 5, 11 78 Æ 1, 613 8, 282 10, 282
laudi 1 465
laudibus G 2, 138 3, 186 11, 125
laudis G 2, 174 Æ 5, 394 751 7, 496 10, 371
laudum G 3, 112 Æ 5, 138 6, 823 8, 273 9, 197
lavere 6 227
lavi 9 487
Lavini *pro* Lavinii 1, 262 274 6 84
Lavinaque 1 6
Laviniaque 1 5
Lavinia arva 4 236
Lavinia, *nom. prop.* 6, 764 7, 72 314 359 11, 479 12, 17 64 80 194 605
lavit G 3, 221 359 Æ 3, 663 7, 663 10, 727
Laurea E 7, 62 64
Laurens Æ 10 706
Laurente 7 27 12, 547
Laurentem 5 797
Laurentes 8, 71 613 12, 240 542
Laurenti 8, 1 38 12, 769
Laurentia 7, 661 9, 100 10, 635 709 11, 909
Laurentibus 8, 537 11, 431 12 24
Laurentis 7 63 171 342 650 10, 671 11, 78 851
Laurentum 8, 371 12, 137 280
lauri E 2, 54 3, 63 10, 13 Æ 6 658
lauro G 2, 131 Æ 3, 81 5, 246 539
laurus E 6, 84 8, 13 82
laurum 8 83
laurus G 2, 18 133 Æ 2, 513 3, 91 7, 59
Louſe 10 773
Lauſi 10 863
Lauſo 10, 439 700 810 814 839
Lauſum 10, 810 841
Lauſus 7, 649 651 10, 345 426 434 790 902
lauri 8 361
laxabont 9 225
laxant G 2 331
laxarant Æ 3 836
laxare 3 267
laxas 1 67
laxat 2, 259 6, 412
laxata 11 151
laxaverat 5 857
laxis G 2, 364 Æ 1, 126
laxos G 3, 166 4, 247 Æ 8, 708 11, 874
leæna 2, 63 G 3, 245 4, 408
lebetas Æ 3, 466 5, 265
lecta E 3 70 8, 95 G 1, 197 Æ 6, 228 8, 519 606 10, 294 542
lectæ 11 655
lectas 4, 57 6, 39 8 544
lecti 1, 522 2 762 8, 179 9, 146 10 213 837 12, 899
lectis 9 48
lectiſſimo 9 272
lectori E 3 85
lectos Æ 5, 729 6, 73 8, 119 11 60
lectum 4 496
Ledæ 1 656
Ledæam 3, 328 7, 364
legam E 2 51
legat 10, 2 G 3, 51
legati Æ 11, 227 296
legatos 8, 143 11, 239
lege, *verbum* G 2, 44 3, 385
lege, *nomen* Æ 12 819
legem G 4 487
legendæ 2 366
legens Æ 12 475
legentem E 8 38
legentes G 2 152
legere E 4, 27 Æ 6, 755 10, 79
legere, *prater* G 3, 125 282
legeret 1 199
leges G 1, 60 Æ 1, 511 4, 213 231 618 6, 622 8, 322 11, 321 12, 122 315 822
legit E 6 10

legibus

INDEX

legibus G 1, 510 4, 154 Æ 2 159 6, 810 7, 203 12, 190
legiferæ, *dat.* 4 58
legimus 3, 127 292
legio G 2, 280 Æ 7, 681 8, 605 9, 174 368 10, 120 11, 121 563
legis, *verb.* E 8 7
legit G 1, 373 Æ 2, 208 8, 79 548 9 393 11, 632 12, 481
legitis E 3 92
lego Æ 3 706
legumen G 1 74
legunt 4, 201 278 Æ 1, 430 3, 532 5, 132 209 10, 815
leguntur E 2 18
Lelegas Æ 8 725
lembum G 1 205
Lemnius pater Æ 8 454
Lenæe G 2, 4 529
Lenæos 3 510
Lenæum Æ 4 207
leni 2, 782 6, 209
ſenibant 4 528
lenibat 6 468
lenibus G 3 199
leniit Æ 1, 455 8, 87
lenire 4 393
lènis, *nomen* 3 70
lenta E 1, 26 3, 38 83 5, 17 10, 40 G 2, 208 Æ 7, 164 11, 650 829 12, 489 737
ſentæ E 9, 42 G 1, 265 2, 12
lentandus Æ 3 384
lentas E 5 31
lenteſcit G 2 250
lenti Æ 12 237
lèntis G 1, 228 4, 170 558
lentius 4 41
lento G 4, 34 Æ 6, 137 7, 28 634 731 12, 781
lentum G 3, 281 4, 160 Æ 3, 31
lentus E 1, 4 G 1, 290
leo Æ 9, 339 10, 454 723 12, 6
leonem 4, 159 8, 295 9 792
leones E 4, 22 5, 27 Æ 3, 113 10, 157 253
leonis 2, 722 5, 351 7, 666 8, 177 552 9, 306
leonum G 2, 151 E 7, 15
leporem G 3, 410 Æ 9, 563
lepores G 1 308
Lernæ Æ 6, 287 12, 518
Lernæus 8 300
Lernam 6 804
Lesbos G 2 90
letale Æ 11 749
letalem 12 877
leta 10 580
letalis Æ 4 73
Lethæa G 4 545
Lethæi Æ 6 714
Lethæo G 1, 78 Æ 5, 854
Lethæum 6, 705 749
leti G 4, 484 Æ 4, 169 6, 278 9, 143 10, 511 622 12, 603
letifer 3, 139 9, 631 10, 169
leto G 2, 456 Æ 2, 334 661 3, 654 5, 600 806 8, 566 9, 433 10, 319 418 450 11, 172 818 830 12, 328
letum 2, 538 5, 624 6, 20 277 7, 455 8, 346 11, 846 872 12, 636 727 851
levabat 7, 571 755 8, 309 10, 834
levabo E 9 65
levamen Æ 3 709
levandum G 2 400
levarent Æ 3 36
levaret 7 495
levari 2, 146 10, 25
levat navem 1 149
levato 5 306
levatos 4 538
levavit 4 690
Leucaſpim 6 334
Leucatæ 3 274
Leucatem 8 677
leve 7, 581 11, 688
levem G 1, 85 321 368 406 409 Æ 7, 789
leves E 1, 60 G 1, 289 2, 358 449 3, 274 4, 55 314 Æ 1, 334 5, 558 7, 626 634 814 8, 624 10, 169 11, 595
levi E 1, 56 6, 51 7, 31 G 4, 45 Æ 5, 328 6, 230 11, 40 12, 207 354
levia G 1, 169 Æ 5, 9 7 349 10, 817 11, 511 12, 64
levibus 1, 151 5, 68 6, 701 9 178
levibus 5 259
levior G 3 305
levioribus 2 92
levis G 1, 173 2, 255 451 Æ 2 682 5, 819 6, 17 7, 231 9, 576 10, 663 11, 868 12, 489
levium G 4 3
liba E 7, 33 G 2, 394 Æ 7, 109
libabant 3 354
libabat 3, 303 7, 245
libamina 6 246
libamus G 2 192
libans G 2, 529 Æ 5, 77
libant, *apes* G 4, 154 Æ 8, 279 12 174
libat 4 207
libare 7 133
libato 1 741
libavit E 5, 26 Æ 1, 260 742 5 92
libeat E 2, 28 G 3, 436 Æ 12, 570
libemus G 4 81
libens E 3, 438 8, 155 11, 145
liber E 10 67
Liber E 7, 58 G 1, 7 3, 194 Æ 6, 805 11, 493
libera G 3, 167 Æ 7, 369 10, 154 12, 74
liberius G 1 128
libertas E 1 128
libertate Æ 6, 821 8, 648
libertatem 11 346
libertatis E 1 33
libet E 3, 36 10, 59 Æ 9, 514
Libethrides E 7 21
libo Æ 3 177
libra G 1 208
librabat Æ 9 417
librans 10, 480 11, 556
librant apes G 4 196
libravit Æ 5 479
libro G 2, 77 Æ 10, 421 773 11 554
Liburnorum Æ 1 248
Libyæ G 1, 241 3, 249 339 Æ 1, 26 162 239 305 388 560 581 4, 173 257 6, 694 843
Libycæ 4, 320 348
Libycas 4 106
Libyci G 2, 105 Æ 1, 343
Libycis 1, 381 600 4, 271 5, 789
Libyco 6, 338 7, 718
Libycos 1 531
Libycum mare 5 595
Libyſtidis 5, 37 8, 363
liceat E 8, 8 Æ 1, 555 3, 461 4, 103 5, 350 796 8, 579 10 46
licebat E 1 41
licebit Æ 3, 252 10, 14
licentius 7 557
licere 12 786
licet E 9, 64 G 1, 214 470 176 531 Æ 6, 400 403 7, 315 9, 139 11, 348 387 410
licia E 8, 74 G 1, 285
licito Æ 8 486
licitum 10 106 344
licuit 4, 550 5, 82 6, 502 10, 317

ligam

ligant Æ 2 217
ligatus 10 794
Ligea G 4 336
Liger Æ 9, 571 10, 576 580
Ligeri 10 584
ligno G 2, 31 118 Æ 2 45 9, 413 544
lignum G 1, 144 2, 442 Æ 12, 767
Ligurem G 2 168
Ligurum Æ 10, 185 11, 701
Ligus 11 715
liguſtra E 2 18
lilia 2, 45 10, 25 G 4, 131 Æ 6, 709 883 12, 68
Lilybæa 3 706
limen E 5, 56 G 3, 317 Æ 2, 441 453 5, 316 6, 45 402 563 7, 343
limes Æ 12 898
limina G 2, 504 511 4, 188 257 358 Æ 1 393 452 711 2, 366 480 508 567 634 752 803 3, 91 155 351 371 616 4, 133 202 645 6, 115 522 575 696 7, 221 491 613 8, 145 232 362 9, 648 10, 117 620 11, 29 235 667
limine E 8, 92 107 Æ 2, 242 469 485 500 620 673 4, 473 6, 151 279 427 636 7, 570 598 610 8, 461 696 720 9 687 10, 355 11, 423 487 881 12, 849
limite E 1, 54 G 6, 126 Æ 2, 697 9, 323
limitem 10 514
limo G 1 116 378 4 45 Æ 6 416
limoſo E 1, 49 Æ 2, 136
limum G 2, 188 4, 428
limus E 8, 80 G 4, 478
lina 1 142
linea Æ 5, 510 10, 784
lingua E 7, 28 G 3, 388 508 4, 525 Æ 8, 634 11, 388 390
linguæ G 2, 43 Æ 4, 183 6, 625 10, 177
linguis G 3, 439 Æ 2, 211 475 8 723
lini G 1 77 723
Lino Æ 12 120
lino E 4 57
linquam lucem Æ 10 856
linquant 1 521
linque 3 160
linquebant 3 140
linquebat 11 827
linquens G 1, 16 3, 19 Æ 3, 300 4, 390 585 6, 157 7, 562 9, 460 10, 720
linquentem 10 193
linquentes 7 676
linquere 3, 61 289 5, 795 9, 482 10, 68 559
linquimus E 1, 3 Æ 3, 124
linquit 9, 726 11, 902
linquo 3, 705 9, 288 12, 875
linquunt G 4, 303 Æ 3, 616 6 320 678 7, 670 728 11, 866
lintea 3 686
lintres G 1 262
linunt 4 39
Linus E 4, 56 6, 67
Liparen Æ 8 417
liquefacta G 1, 473 4, 360 555 Æ 3, 576
liquefacto 9 582
liquentem 3 442
liquentes Æ 6 724
liquentia *prima brevi* Æ 5, 238 776
liquentia *prima longa* Æ 1, 436 9 679
liquere 3, 213 10, 168
liqueris 2 597
liqueſcit E 8, 80 Æ 8, 446
liquida G 4, 102 Æ 7, 699 10, 272
liquidas G 1, 410 Æ 5, 859
liquidi E 6, 34 G 2, 200 466 3, 529 4, 8 Æ 7, 760
liquidis E 2 59 Æ 5, 525
liquido G 1, 404 4, 164 384 Æ 8 402
liquidum G 4, 415 Æ 5, 217 6, 202 7, 65
liquit Æ 4 71 5, 93 275
liquitur G 1, 44 Æ 9 813
liquor G 3 484
liquuntur 2, 187 Æ 3, 28
lita 4 99
litandum 2 118
litaris 4 50
litem 12 898
lites E 3, 108 9, 34
littora E 5, 83 9, 43 G 1, 334 359 361 2, 108 112 3, 200 318 4, 124 Æ 1, 7 90 161 229 532 580 637 672 2, 205 256 321 399 3, 10 71 122 161 186 209 239 280 292 300 522 556 592 598 651 657 676 4, 254 289 409 567 582 588 628 657 5, 23 107 125 150 177 611 676 765 6 4 329 7, 124 249 705 764 8, 553 9, 122 10, 223 268 227 300 574 683 12, 262 366 455
littore E 1 61 2, 25 G 1 398 3, 33 542 4, 432 465 Æ 1, 177 188 200 217 521 2, 24 557 3, 16 21 135 223 266 277 404 419 510 536 639 4 373 397 416 5, 43 236 411 6, 162 212 362 460 505 900 7, 158 477 779 8, 83 497 687 9, 317 710 10, 36 309 11, 184 199 265
littorea 12 248
littoreis 4, 628 7, 1
littoris G 2, 44 Æ 3, 396
littus E 6, 44 Æ 2, 28 582 3, 44 413 4, 212 257 5, 163 6, 6 7, 198 215 226 798 11, 261 628
lituo 6 167
lituoſque G 3 183
liventis Æ 7 687
livida G 5 320
loca G 3, 140 235 4, 515 Æ 1, 55 2, 495 698 3, 414 5, 132 756 6, 265 434 462 534 761 7, 131 8, 24 9, 190 10, 238
locans 1, 217 437 5, 102
locantur 5 109
locare 7 127
locari 2 33
locarim 12 145
locas 4 265
locat 4, 508 8, 176
locavi 4 374
locavit 1, 251 702 2 525 8, 367 10, 857 11, 427
loci 2, 384 3, 697 4, 213 5, 95 7, 136 8, 31 350 9, 397 10 366
locis G 1, 61 4, 367 Æ 3, 447 4, 386 6, 445 7, 559 8, 311 336 608 11 10
loco G 3, 84 Æ 1, 446 2, 322 3, 17 7, 333 9, 220 531 723 12, 506
locorum G 1, 52 Æ 1, 336 2, 725 3, 181
locos 1, 310 369 2, 28 6, 638 9 387
Locri 3 399
Locros 11 265
locum E 3, 69 G 2, 230 266 Æ 1, 429 2, 633 3, 109 513 4, 506 5, 155 185 258 315 442 6, 507 7, 158 477 677 8, 53 346 9, 237 456 11, 112 531
locos G 1, 93 2, 177 4, 266 Æ 1, 163 463 534 2, 30 71

71 3, 393 4, 319 381 5, 492 6, 381 540 670 7, 411 563 8, 46 11, 180
locuta E 3, 72 Æ 1, 618 3, 320 6, 189 7, 357 9, 5
locutæ G 1 478
locutam Æ 4 105
locuti 6 662
locutus G 4, 444 Æ 4 277 5, 14 303 400 8, 404 9, 319 11 461
lolium E 5, 37 G 1, 154
longa E 4, 61 G 2, 46 279 3, 342 Æ 1, 345 2, 483 780 2, 383 4, 193 5 783 6, 411 545 715 745 766 7, 46 700 8, 86 488 10, 197 11, 544 667 12, 386 510
longæ 1, 345 5, 158 7, 352 11 576
longæve 5, 620 6, 321 628
longævi 5, 256 535 7, 166 12 44
longævo 3, 169 6, 764 9, 650
longævos 5 715
longævum 2 525
longævus 8, 498 12, 420
longam G 3, 427 Æ 1, 275 4, 467 5, 597
longarum 3 714
longas 4 463
longi G 3 200
longinqua 2, 197 Æ 3, 415
longis G 2, 201 320 Æ 2, 528 3, 383 7, 72 8, 662 9, 229 415 11, 907
longissima 1 645
longius G 3, 238 4, 192 Æ 1, 266
longo E 1, 30 68 G 3, 54 506 561 Æ 1, 163 228 399 707 2, 26 109 697 766 3, 116 229 412 5, 90 320 551 6 409 482 754 8, 412 722 9, 94 511 10, 769 11, 79 143
longos E 9, 51 G 1, 367 Æ 3, 344 430 5, 131 276 8, 11, 79 143
longum E 3, 79 9, 56 G 1, 293 2, 80 Æ 1, 190 753 3, 160 487 4, 693 9, 395 10, 740 12, 354
longus 11 317
loquacia 11 458
loquacibus G 3, 431 Æ 12, 475
loquar E 6, 75 Æ 5, 337
loquelas Æ 5 842
loquendi 6 76
loquentes E 8 22
loquentis Æ 7, 118 8, 152 10 347
loqui 6, 125 266 562
loquitur 10 907
loquor 2, 91 4 595
loquuntur E 5, 28 Æ 1, 735
lora G 3, 107 Æ 1, 160 481 2, 273 5, 164 9, 318 12 469 624
lotica 9, 707 12, 432
loricæ 10, 485 12, 952
loricam 3, 467 5, 260 7, 640 8, 21 621 10, 553 11, 692 12, 88 98 376
lotoque G 2 84
lotosque 3 394
luant Æ 10 32
luat 11 444
lubrica 2 474 5, 335
lubricus 5 48 7, 353 11, 716
Lucage 10 592
Lucagus 10, 575 577 586
luce G 4, 52 255 298 472 490 Æ 1, 592 2, 470 590 694 4, 31 186 5, 105 6, 270 8, 247 9, 153 461 10 257
lucem G 1, 445 2, 340 3, 402 551 Æ 2, 471 509 698 4, 452 586 631 692 6, 435 9, 338 10, 704 855 11, 183 12, 115 660 873
lucent 5, 554 6, 603 8, 660 12 693
lucentemque 6 725
lucescere E 6 37
lucet Æ 10, 137 11, 143
Lucetium 9 570
luci G 1 209
lucida Æ 7, 306 6, 626
lucidus G 1, 205 549 Æ 3, 585
Lucifer E 8, 17 Æ 2, 801 8, 589
Luciferi G 324
lucifugis 4 243
Lucina E 4 10
Lucinæ G 4 340
Lucinam 3 60
lucis, *genit.* Æ 5, 678 6, 721 7, 142 9, 205
lucis, *abl.* G 5, 533 Æ 6, 118 564 673 761 7, 763 778
luco G 3, 181 4, 543 Æ 1, 454 3, 302 6, 259 7, 349 5 800 8, 104 125 271 9, 3 584 673 11, 456
lucos E 8, 86 10, 58 G 1, 476 2, 122 438 3, 19 146 4, 364 Æ 1, 697 6, 13 154 195 7, 11 82 697 12, 740
Lucrinoque G 2 161
luctamen Æ 8 89
luctans 12 781
luctantem 4, 695 5, 220
luctantes 1 57
luctantur G 2, 526 Æ 6, 643 7 28
luctatur 12 387
luctificam 7 324
luctu 2, 12 26 92 298 10, 189 871 11, 38 350 12, 277 594 620 667 805
luctum 6 869
luctus G 4, 350 Æ 2, 369 3, 713 6, 274 9, 452 500 10, 755 11, 62 139 214
lucum G 4, 458 546 553 Æ 7, 29 8, 342 601
lucus E 6, 73 Æ 1, 445 3, 681 7, 761 6, 139 8, 597 9 86
ludat 10 632
ludere Æ 1, 10, 6, 128. Æ 8 632
luderet 4 329
ludetque G 4 22
ludi 2 381
ludibria Æ 6 75
ludicra 12 764
ludis 1, 412. 3, 280 5, 605 8, 717
ludit 7, 442 453
ludo E 7, 17 G 3, 379 4, 105 Æ 5, 593 674 6, 643 7, 380 9 167
ludos 5 113
ludum 9 338
ludunt G 1, 363 2, 386 4, 107 Æ 1, 401 5, 595 11, 497
ludus E 9, 30 Æ 9, 696
luere 12 695
lues G 4, 454 Æ 3, 139 7, 354
luet 11 849
luetis 1 140
lugent 2 85
lugentes 6 441
lugeret 11 287
lugubre 10 273
luimus G 1 502
luisti Æ 1 841
lumbos G 3 87
lumen Æ 1, 594 2, 683 3, 600 635 658 4, 80 6, 363 680 8, 22 9, 75
lumina G 1, 6 251 2 432 3, 433 4, 414 496 Æ 1, 230 2, 405 4, 185 244 5, 847

856 6, 156 255 300 594 828 862 7, 13 449 771 8, 69 411 9, 189 10, 418 447 463 746 11, 819 12, 63 173 310
lumine G 4, 423 451 Æ 2, 85 3, 3 151 645 677 4, 358 584 6, 356 640 7, 9 76 130 8, 153 246 392 9, 459 10, 275 12, 113 220 935
luminibus 2, 173 4, 364
luminis G 1, 291 2, 47 Æ 3, 663 7, 660
luna G 1, 276 353 396 427 3, 337 392 Æ 3 152 4, 81 7 9
lunæ G 2, 478 Æ 2, 255 3, 645 6, 725 8, 23
lunam E 8, 69 Æ 1, 746 2, 34 3, 587 4, 513 6, 270 454 9 403
lunaſque G 2 424
lunatis E 1, 494 11, 663
lupæ 1 279
lupam 8 631
lupatis G 3 208
lupercal Æ 8 343
lupercos 8 663
lupi E 9, 54 Æ 2, 355 7, 688 11 681
lupini G 1 75
lupis 1 487
luporum 3, 264 407 Æ 3, 428 7 18
lupos G 1, 139 4, 43
lupum E 2, 63 8, 97
lupus 2, 63 3, 10 5, 60 7, 51 8, 52 G 3, 537 Æ 9, 50 566 11 811
luſerat Æ 6, 19 Æ 9, 336
luſi G 4 565
luſit Æ 1, 356 11, 427
luſtra G 2, 471 Æ 3, 647 4, 151 11, 570
luſtrabat G 4, 519 Æ 4, 6 6, 681 7, 148 8, 153
luſtrabimus Æ 8 183
luſtralibus 10 55
luſtramurque 3 279
luſtramus E 5 75
luſtrandam 3 385
luſtrans 8, 229 12, 467
luſtrant 6, 887 10, 224
luſtrare 1 581 3 429 7, 391
luſtras, *Sol.* 4 607
luſtrat 1, 457 2, 528 5, 611 8, 231 9, 58 11, 763 12, 474
luſtravêre 5, 578 11, 190
luſtravitque 6 231
luſtres 3 377
luſtret Æ 9 96
luſtris 1 287
luſtro, *verbum*, Æ 2, 12 Æ 2, 564 754
lutea 7 26
luteola E 2 50
luto 4 44
lux 7, 43 Æ 1, 310 2, 281 668 3, 117 311 8, 170 9, 110 355 731 10, 244 11, 210 12, 669
luxu G 3, 135 Æ 1, 641 4, 193 6, 605
luxuria G 1 191
luxurians equus Æ 11 497
luxuriatque G 3 81
luxuriem 1 112
Lyæo 2, 229 Æ 4, 58
Lyæum laticem 1 690
Lycei Æ 10, 15 G 1, 16 3, 2 314 4, 539 Æ 8, 334
Lycam 10, 315 561
Lycaon 9 204
Lycaonis G 1 138
Lycaonium Æ 10 749
lychni 1 730
Lyci 1 226
Lycia 10, 126 12, 344 516
Lyciæ 4, 346 375 6, 334 7, 721
Lyciam 4, 143 7, 816
Lyciaſque 8 166
Lycida E 7, 67 9, 2 37
Lycimnia Æ 9 546
Lycio 11 73
Lycios 1 117
Lyciſca E 3 18
Lycius Æ 10 751
Lycori E 10 42
Lycorias G 4 339
Lycoris E 10, 2 22
Lyctias 5, 72 Æ 3 401
Lycumque G 4 367
Lycurgo Æ 3 14
Lycus 9, 545 556
Lydia G 4 211 Æ 8, 479 10, 155
Lydius 2 781
Lydoramque 9 11
lymbo 4 137
lympha 4, 631 12, 420
lymphas 1, 705 9, 23
lymphata 7 377
lymphis 4, 683 10, 834
Lyncea 9 769
lynces E 8, 3 G 3, 264
lyncis E 1, 327
Lyrim 11 620
Lyrneſſi 12 547
Lyrneſſius 10 128

M

MAcer Æ 3 100
Machaon Æ 2 263
machina 2, 46 151 237 4, 89
macie G 3, 129 Æ 3, 590
macies G 4 255
mactabam Æ 3 21
mactabat 2, 202 7, 93
mactabit G 4 546
mactant Æ 4, 57 5, 101
mactantur 11 197
mactare 6 38
mactas 8 294
mactat 8, 85 544 10, 413
mactatos 2, 667
mactaverat G 3 489
mactavit Æ 3 118
macte 9 641
maculæ G 1 454
maculant Æ 3 29
maculavi 10 851
malis G 1 441 3 56 387 4, 92 Æ 4 643 5, 656 9, 49
maculoſæ 1 327
maculoſus G 3, 427 Æ 5, 87
madefecerat 5 330
madent G 3, 429 Æ 9, 334
madentem 4, 216 5, 854
madentes 12 100
maderent ſemina G 1 961
madeſcunt Æ 5 697
madet 12 691
madida 5, 179 6, 359
Mæandro 5 251
Mænala E 10, 55 G 1, 17
Mænalios E 8, 21 25 31 36 42 46 51 57 61
Mænalus 8, 22 10, 15
Mæonii G 4 380
Mæonio Æ 9 546
Mæotica G 3, 349 Æ 6, 799
magalia 1, 425 4, 259
mage 10 481
magicas 4 493
magicis E 8 68
magiſter Æ 1, 119 5, 176 391
magiſtra 8, 442 12, 427
magiſtratus *accuſ. plur.* 1 340
magiſtri G 3, 118 185 445 549 4, 283 Æ 5, 669 12, 717
magiſtris G 2, 529 Æ 5, 562
magiſtro E 3, 101 Æ 5, 224 867 6, 153 8, 515 9, 370
magiſtros E 2, 33 Æ 9, 173
magiſtrum E 5 48
magna E 1, 24 48 G 1, 169 190 2, 173 3, 54 219 332 369 4, 174 366 454 Æ 1, 501 668 2, 70 101 251 295 570 623 -88

788 3, 68 160 196 264 624 633 697 4, 136 645 5, 76 241 345 422 449 797. 6, 53 71 451 506 544 619 8647, 4 308 311 432 8, 65 199 9. 265 562 10, 53 281 873 11, 55 226 381 469 478 12, 34 457 482 580 809
magnæ G 1, 338 Æ 5, 437 751 *furori* 6 250 7, 629 12, 116 168
magnam 1 574 4, 345 6, 11 30 872 9, 232 10, 335 12, 677
magnanimæ *nom. plur.* 10, 139
magnanime 5 17
magnanimi 6, 647 12, 144 878
magnanimo 10 563
magnanimoſque G 4 4
magnanimum Æ 1, 264 9, 204 10 771
magnanimûm *genit. plur.* G 4 476 Æ 3, 704 6, 307
magnanimuſque 5 407
magnas 3, 106 4, 173 187 12, 473
magne 1, 245 6, 841 9, 595 11, 7 410
magni E 4, 12 8, 6 G 3, 91 Æ 3, 104 286 4, 238 5, 45 99 714 6, 166 541 7. 707 8, 9 156 9, 101 218 787 10, 6 344 437 830 11, 170
magnis G 2, 162 334 4, 76 154 176 Æ 2, 128 331 3, 12 159 226 349 4, 668 5, 341 532 6, 83 8, 636 679 9. 711 10, 474 11, 448 12, 296 590
magno E 6, 56 G 1, 12 190 381 407 2, 327 458 3 294 306 375 4, 439 Æ 1, 59 128 152 175 292 348 513 679 2, 58 104 122 193 610 3, 49 211 330 4, 160 395 448 532 5, 5 22 207 369 537 6, 175 727 749 857 7, 54 146 379 462 587 677 8, 103 711 9, 197 791 10, 356 377 381 478 503 11 295 400 662 811 12, 399 687 692
magnorum 1, 638 7. 18 11, 166 12, 649
magnos E 4, 22 48 G 1, 140 2, 169 260 Æ 1. 273 728 5, 422 6, 671 8 341 9 258
magnum E 4, 49 6, 32 7, 20 G 1, 158 2 38 3, 28 205 358 4, 79 388 Æ 1, 304 606 720 2, 190 3, 284 525 4, 94 5, 248 414 628 9, 28 78 222 526 583 790 812 7, 80 412 706 9, 82 186 346 705 10, 13 459 464 507 547 11, 47 223 234 238 694
magnus E 3, 114 4, 5 36 G 2 327 338 3, 99 225 5, 106 560 Æ 5, 533 9, 208 654 10, 159 763 11, 455
Mago 10 521
Maia *ablat.* 1, 301 *nom.* 8, 138
Maiæ G 1 225
Maiam Æ 8 140
majeſtate 2 820
majora E 5, 4 G 1, 416 Æ 1, 549 8. 773 6, 49 7, 44 8, 557 12, 429
major E 4, 1 G 2, 434 Æ 4, 368 10, 811 12, 814
majore 3, 37 10, 438
majoremque 7 386
majores E 1, 84 G 2, 251
majoribus Æ 3 374
majoris 12 560
majus E 3, 35 5, 53 Æ 2, 109 7. 45 386 12, 244
mala E 1, 51 3, 11 7, 28 G 1 150 3, 416 Æ 2, 471 6, 278
mala E 2, 51 3. 71 6, 62 8, 37 53 G 2 33
malæ 3 282 Æ 5, 436 11, 681
malas 9, 751 10, 324
male *adverb.* G 1, 105 360 448 3, 3 249 Æ 2, 23 735 4 8
Malerque 5 193
malefida 2 23
malefana 4 8
maleſuada 6 276
mali 1, 634 2 97 3, 663 6, 93 10, 510 843 11, 480
mali felicis G 2 127
maliferæ Æ 7 740
maligna 6 270
maligni G 2. 179 Æ 11, 525
malignis 5 654
malint G 3 159
malis *adj.* E 10, 61 Æ 3, 398 4, 549 611 6, 95 365 512
malis *ſubſt.* G 3, 268 Æ 3, 257 7, 114 12, 755
malis *verb.* G 3 69
malit Æ 4 108
malle E 10 531
malo *pomo.* Æ 3 64 *arbore, navis* 5 489
malo G 2, 168 10, 110
malorum Æ 1, 202 4 169 6, 527 542 739 7, 481 9. 538 11, 261 280
malos G 2, 70 Æ 5. 829
maluit 8, 323 12, 397
malum E 1 16 G 1, 129 Æ 4, 174 6, 736 7. 375 12, 407
malum 5. 487 544
malus E 8, 41. 83 G 2, 243 3, 425 *Pygmalion* Æ 1 356
malus *navis Sereſti* 5 505
mammæ 1 496
mammis G 3 310 Æ 11 571
manabat 3 373
manabunt G 3 310
manare 1 485
manat Æ 3 43
manda 6 74
mandarat 3 50
mandaret G 2 29
mandat E 5 41 Æ 3, 444 4, 222 8, 506
mandata 4, 270 357 6, 116 7, 267 9, 312 10, 840 11, 176 825
mandavimus E 5 36
mandemus 11 23
manderet 3 627
mandet G 2 50 Æ 9 214
mandit 2, 135 9, 340 11, 669
mando E 8 93
mandunt Æ 7 279
mane *adverb.* G 1, 440 2, 462 4 185
mane 3 325
maneant Æ 3, 409 6, 757
maneas 2 160
maneat E 4, 53 Æ 3, 550
manebant 2, 22 455
manebat 2, 650 5, 724 6, 608 661 7, 128 8, 428 10, 39 11 166
manebit 7 596
manebunt E 1, 47 Æ 1, 613
manens 10 696
manent E 2, 13. Æ 1, 261 3, 447 5, 349 6, 71 10, 438 12, 61
manere 2 194
manerent 4 343
maneres 2, 56 8. 643
maneret 4, 312 10, 629
manes G 1, 243 4, 469 505 Æ 3, 303 565 4, 34 387 427 490 5, 99 6, 119 506 743 896 8, 246 10, 34 39 524 820 11, 181 12, 646 884
manet G 1, 168 2, 294 4, 208

208 Æ 1, 30 4, 449 7, 314 319 401 9, 299 10, 630 696 770
manibus G 2, 45 249 366 4, 25 377 405 Æ 1, 428 705 2, 167 192 220 296 3, 606 4, 205 517 5, 379 429 811 818 6 360 583 609 883 7, 237 8, 426 442 486 9, 132 476 10, 81 280 11, 16 74 439 891 12, 185 173 278 327 348 471
manibus 3, 63 10, 828 11, 689
manicas 2 146 9, 616
manicisque G 4 439
manifesta Æ 2, 309 3, 375
manifesti 3 151
manifestius 8 19
manifesto 4, 358 11, 231
manifestus G 2 246
manipli Æ 11 870
maniplis G 2 297 Æ 11 463
maniplos 1 400
Manlius Æ 8 652
mansêre 6 48
mansiffet 3 615
mansuescere G 4 470
mansuescit 2 239
mansuram Æ 3 86
mantilia G 4 377 Æ 1 706
Mantua E 9, 27 28 G 2, 198 3 12 Æ 10 200
Mantus 10 199
manu G 1, 179 199 2, 3 32 176 365 420 4, 230 326 Æ 1, 191 317 2, 239 320 434 459 530 645 717 3, 372 624 4, 344 544 589 5, 241 460 487 496 6, 146 435 835 7, 143 455 604 621 664 688 8, 116 124 220 289 294 662 694 9, 95 145 558 592 702 758 773 10, 80 264 620 886 11, 116 289 453 484 505 552 578 659 676 816 893 12, 98 155 165 317 442 602 605 627 692 774 901 904
manum G 4 114 Æ 2, 315 3 659 5, 403 7, 43 490 573 9, 11 44 72 577 690 692 10, 419 876 11, 245 450 12, 60 345 428 480 678
manus E 8 48 G 3 455 Æ 1 459 491 596 2, 29 57 189 681 793 3, 42 177 217 490 498 592 4, 665 5, 429 436 623 6, 5 33 57 314 496 660 683 701 7, 382 711 730 795 806 8, 328 486 9, 115 309 321 396 561 579 801 10, 164 167 294 320 353 376 433 498 566 667 672 868 11, 34 81 259 283 311 329 379 467 519 568 597 12, 210 232 258
mapalia G 3 340
Marcellus Æ 6, 856 884
mare E 2, 26 8, 58 G 2, 158 4, 262 373 Æ 1 228 240 250 284 3, 196 290 695 4, 566 5 175 628 778 808 7, 25 32 529 802 810 8, 149 10, 358 12, 198 452
Mareotides G 2 91
mari E 4 38 Æ 1, 88 114 3, 144 5, 52 193 6, 23 7, 200 9 492 10, 162
maria G 2, 478 Æ 1, 36 62 528 3, 70 5, 212 594 790 6, 59 112 351 9, 116 130 714 10, 197
Marica 8 47
marinæ G 1 362
marinis E 6 78
marino G 2 160
marinos 2 68
Marios 2 169
maris E 4, 51 6, 33 G 1, 29 3, 541 4, 222 Æ 1, 602 2, 780 3, 495 528 5, 616 768 699 7, 301 8, 171 10, 57 221 377 695
marite E 8 30
mariti Æ 4 35
marito 3, 297 4, 103
maritos 4 536
maritum G 3 25
marmor 1 254
marmore E 7, 31 G 3, 13 Æ 4, 457 6, 69 868 7, 27 718 10 308
marmorea G 4 523
marmoreo Æ 4 392 6, 729
marmoreum E 7 35
Marpelia Æ 6 471
Marrubia 7 750
Mars G 1, 511 2, 283 Æ 7, 304 7, 717 10, 280
Marsis 7 758
Marsorum 10 544
Marsos G 2 167
Martæ Æ 1, 178 2, 335 7, 540 8, 495 9, 518 10, 22 237 11, 899 12, 1 410 497
Martem 2, 440 6, 155 7, 582 603 9, 766 12, 108 187 712
Marti 8, 433 11, 153
Martia E 9 12 Æ 7 182 11, 661
Martis G 2 91 4, 346 Æ 1, 4 250 608 8, 516 557 9, 582 12, 590
Martius G 4 71 Æ 7 566
mascula E 8, 9 65
massam G 1 275 Æ 8 453
Massica G 3 526 Æ 7 726
Massicus G 2 143 Æ 10 166
Massylæ 4 483
Massylique 4 132
Massylum 6 60
massis G 4 170
mater E 4, 56 5, 23 8, 48 G 1, 498 4, 321 333 357 380 Æ 1, 318 3, 111 5, 38 6, 778 784 7, 441 762 8, 370 9, 486 10, 76 172 557 818 11, 71 12, 52 74
materies 11 328
materna G 1 28 Æ 5, 72 11, 340
maternam 4 144
maternas G 4 349 Æ 6 193
materni 7 402
maternis 11 107
materno 4 258
matre E 8 38 G 4, 328 Æ 1 386 7, 284 8, 510 9, 628 697 10, 315 12, 209
matrem E 4, 60 8, 47 G 1, 39 2, 268 Æ 1, 409 3, 96 4, 472 8, 632 9, 108
matres G 4, 475 520 Æ 2, 489 766 797 5 646 654 715 750 767 6, 306 7, 392 400 518 580 8, 556 592 666 11, 146 214 481 581 877 891 12, 131
matri E 4, 61 Æ 3, 19 74 4, 516 6 250 9, 216 302 484 565
matribus E 1 23 G 3, 398 Æ 1, 639 2, 786 5, 622 9, 61 217
matris G 1 163 2 19 55 3, 187 4, 64 548 Æ 1, 589 656 724 7, 361 484 8, 335 9 474 10, 200 11, 542 12, 64 515
matronæ *nom. plur.* 11 475
matrum G 2, 23 3, 51 138 Æ 7, 357 813 8, 718 9, 272 11 478
maturam G 4 143 Æ 7, 53 10, 257 12, 438
maturæ E 10 36
maturare G 1 261
maturate Æ 1 141
maturis E 3 80 G 1, 66 348 2 41

maturas Æ 5, 73 9, 246
matutini 8 456
matutinus 8 465
mavis 10, 43 12, 935
Mavors 9, 700 10, 755 11, 389 12, 179 332
Mavortia G 4, 462 Æ 1, 280 3 13
Mavortis 6, 872 8, 630
Mavortius 6, 777 9, 685
Maurisia 4 206
maxima E 10, 72 G 1 199 2, 15 40 146 3, 201 4, 354 Æ 1 655 682 3, 252 546 703 4, 371 5, 600 644 710 6, 605 511 7, 83 219 602 686 8, 84 271 716 9, 279 10, 685 764 11, 14 214 690
maxime G 2, 170 Æ 8, 470 571 11, 97
maximus G 1, 26 244 429 Æ 1, 525 745 2, 339 3, 107 4, 181 5, 371 530 6, 192 845 7, 532 8, 136 201 239 10, 312 11, 237 12 96
maximus Atlas 1, 745 4, 481 8 136
meatus 12 849
mecum E 1, 80 2, 12 28 31 3, 31 4, 58 8, 21 25 31 36 42 46 51 57 9, 37 10, 40 G 1, 41 2, 8 3, 10 Æ 1, 285 383 576 679 2, 93 435 3, 149 4, 115 5, 635 6, 105 111 351 7, 403 9, 51 147 286 528 10, 864 11, 117 467 510 707
medendi 12 396
medendo 12 46
mederi E 8 89
Medi G 2 134
media E 9, 59 10, 45 G 1, 328 2, 297 Æ 1 318 445 509 2, 353 533 3, 202 4, 61 74 204 620 663 5, 188 288 423 479 785 6, 131 245 518 9, 61 549 588 738 10, 147 237 721 761 11, 54 12, 318 337 346 469 683
Media G 2 26
mediæ Æ 2, 240 259 11, 555
mediam G 1, 237 Æ 1, 702 5, 22 835 7, 414 9, 750 12, 307
medias G 1, 320 8, 82 Æ 5, 618 7, 296 384 397 10, 41 239 11, 648 12, 224
medica G 1, 215
medias, abl. Æ 12 402
medicans Æ 12 418
medicantur G 2 135
medicare I 193
medicari Æ 7 756
medicas G 3 455
medicatis 4, 65 Æ 6, 420
medicina E 10 60
medicinæ Æ 7 772
medii G 3, 423 Æ 9, 142 10, 764 12, 696
mediis E 10, 65 G 2, 283 3, 154 331 Æ 1, 113 246 495 642 2, 328 512 665 3, 149 4, 156 310 382 5, 303 6, 339 8, 467 696 10, 305 407 683 11, 237 683 815 12, 125 409 910
medio E 3, 40 46 G 1, 297 361 442 2, 74 528 4, 16 237 466 486 519 5, 524 Æ 1, 390 588 2, 67 3, 73 104 270 354 417 624 4, 184 277 524 5, 110 160 6, 111 282 342 7, 59 226 563 577 8, 407 588 675 700 9, 28 230 343 595 657 728 10, 219 665 11, 225 546 762 838 12, 118 213 732
medios G 4, 401 Æ 1 444 508 2, 123 337 3, 283 4, 674 5, 497 838 6, 753 7, 296 9, 400 438 554 10, 21 132 576 870 11, 149 741 12, 201 477 497 650
meditabor E 6 8
meditando G 1 133
meditante E 6 82
meditantem Æ 10 455
meditantur E 5 61
meditatis I 2
meditata G 3 153
meditatur Æ 4 171
meditor I 678
medium E 8 58 G 1 127 209 303 351 4, 35 257 526 Æ 2, 218 408 508 3, 512 665 4, 388 5, 1 290 401 6, 536 810 8, 97 10, 56 117 216 383 440 451 585 816 11, 335 787 12, 452 925
medius G 4, 436 Æ 1, 352 686 5, 76 7, 169 10, 379 401 12 564
Medonta 6 483
Medorum G 2 136
medulla Æ 4, 66 8, 389
medullis G 3 271
Medus Æ 4 211
Megaram 12 846
Megaros Æ 3 689
mei 3, 489 4, 336 654 7, 304 8, 396 612
meis E 1, 34 G 2, 42 Æ 4, 340 548 5, 800 811 6, 67 9, 278 407 11, 16 12, 565 936
Melampus G 3, 550 Æ 10, 320
Melibœa 5 251
Melibœe E 1, 6 20 34 74 7 9
Melibœi 3, 1 5, 87 Æ 3, 401
Melicertæ G 1 437
melior I, 286 4 90 Æ 2 35 5, 68 153 415 430 9, 156 556 10, 735 11, 338 12, 179 296
meliora G 3, 456 513 Æ 3, 188 12, 153
meliorem Æ 5 483
melioribus 3 498 6, 546 649
Meliphylla G 4 63
Melite Nympha Æ 5 825
melius E 9, 67 G 1, 287 2, 63 273 3, 204 Æ 1, 285 456 6, 849 10, 632 11, 303 426
mella E 3, 89 4, 30 G 1, 131 4, 35 57 101 141 163 169 213 228 Æ 1, 436 440 4, 486
Mellæ G 4 278
melle Æ 6 420
melli G 2 436
mellis 4, 1 205
membra 3, 268 565 4, 438 Æ 1, 96 695 3, 20 626 4, 391 559 5, 279 350 836 6, 220 642 732 7, 415 8, 30 406 425 9, 337 490 708 734 10, 558 868 12, 297 867 951
membris G 2 130 4, 418 Æ 4, 5, 5 431 7, 353 10, 217
membrorum 5 422
meme 9, 427 12, 260
memento E 3 7 G 2, 259 Æ 2, 549 6, 851 7, 126
memet 4, 606 7, 309
meminere G 1, 400 3, 90
memini E 1, 17 7, 69 9, 45 52 G 4, 125 Æ 1, 623 7, 295 8, 156 15, 289
meminisse alternos E 7 19 9, 38 G 1, 451 3, 216 Æ 1, 207 737 2, 12 3, 202 4, 335 6, 514
meminiſtis 7, 645 9, 529
meminit E 8 88
Memmi Æ 5 117

Memnonis Æ 1 493
memor G 1, 167 2, 347 Æ 1, 27 723 4, 336 521 5, 25 6, 377 8, 464 9, 480 10, 218 11, 802 12, 439
memora 1 12
memorabile 2, 583 4, 94
memoranda G 4 283
memorande 3, 1 Æ 10, 793
memorandum G 2 454
memorans Æ 2, 650 5, 641 743 6, 699 10, 680
memorant 8 339
memorare 6, 711 7, 645 9, 529
memoras 4 109 10, 531
memorat 1, 635 3, 182 6, 890 8, 79 532 9, 324 10, 149
memoratus 5, 392 7, 564
memorem G 2, 158 Æ 1, 8 731 6, 123 601 8, 483
memores G 3, 316 4, 156 Æ 1, 547 4, 403 539 6, 664 10 491
memoret 2 75
memori 9 447
memorum 12 534
Menalca Æ 3, 13 58 5, 4 64 90 9, 18
Menalcam 2, 15 9, 10
Menalcas 9, 16 55 10, 20
mendacem Æ 2 80
mendacis 8 644
Menelaum 6 525
Menelaus 2, 264 11, 262
Menœte 5 166
Menœten 5, 161 173 12, 517
Menœres 5, 164 179
Meneſtheo 10 129
mens E 1, 16 G 3, 42 4, 212 Æ 1 608 2, 54 170 4, 449 5, 812 6, 727 8, 163 205 400 9, 187 798 10, 182 504 843 11, 3
menſa E 4 63 Æ 1, 749
menſæ 1, 220 727 2, 764 7, 490 1, 183 11, 738
menſam 1, 740 8, 279
menſarum 3 394
menſas G 4, 133 378 Æ 1, 699 710 3, 231 257 6, 406 7, 116 125 10, 460
menſe 6 453
menſem G 1, 435 9, 341
menſes E 4, 12 61 G 1, 335 4, 507
menſibus 1, 32 115 2, 149 3, 139 Æ 5, 46
menſis G 2, 101 Æ 4, 614 4, 602 7, 134 176 8, 110 174
menta incana G 3, 311 Æ 6, 809
mente 1, 30 2, 407 588 3, 388 4, 100 105 501 649 5, 56 9, 292 10, 629 940 11 795
mentem G 3, 267 4, 757 Æ 1, 308 466 647 680 717 2, 316 736 3, 47 4, 39 319 595 5, 828 6, 11 10, 824 899 12, 37 468 554 599 841
mentes G 3, 3 Æ 4 65 487 5, 304 653 11, 357 12 246 609
menti 2, 35 4, 55 11, 314 12, 669
mentibus 9, 184 234
mentiri E 4 42
mentiris Æ 2 540
mentis, *genit.* G 4, 220 Æ 9, 278 12, 160
mentita 2 422
mento G 3, 53 Æ 4, 250 6, 299
mentum 4 216 10, 347 12, 307
meo E 7, 22 10, 2 Æ 1, 137 3, 18 8, 76 11, 792
Meonia 4, 216 10, 141
Meoniæ 8 499
Meonidæ 11 759
Meonii G 4 380
Meonio Æ 9 546
Meonis 10 337
Mephitim 7 84
mercarique Æ 1 372
mercede G 2 62 4, 150
mercedis E 6 46
mercentur Æ 2 104
merces E 4 39
Mercurio Æ 4 558
Mercurium 4 222
Mercurius 8 138
meremur 2 690
merendo 6 664
merente 7 307
merentem 2 229
merentis 2 585
mereor 5 692
mergi, *ver.* G 1 361
mergis, *noman* Æ 5 128
mergite G 2 517
merita Æ 5, 547 296 8, 501 11 849
meritæ 5 70
meritas 12 852
meriti 9 256
meritis Æ 1, 78 11, 179 224
merito, *adverb.* G 2 40
merito Æ 3, 667 11, 502
meritos G 2, 515 Æ 3 118 264 5, 652 8, 189
meritum G 4, 455 Æ 4, 611
mero 1, 733 3, 526 633
Meropen 9 702
Meropes G 4 14
merſare 1 272
merſas Æ 6 257
merſatur G 3 447
merſere Æ 6 512
merſit 6, 342 348 429 615 11, 28
merſum 10 559
merui 4, 317 5, 355 801 12, 931
meruiſſe 2 434
meruiſſet E 3 22
meruit Æ 10 492
meſſæ 4 512
Meſſapi 9, 351 365 458
Meſſapo 9 160
Meſſapum 11 520
Meſſapus 7, 691 8, 66 9, 27 24 523 10, 354 749 11, 429 464 518 603 12, 198 294 488 550 661
meſſem G 1 219
meſſes E 8, 99 G 1, 49 103 161 4, 330
meſſis E 5, 70 G 1, 253 314
meſſor E 3 42
meſſorem G 1 316
meſſoribus E 2 10
meta Æ 3 714 8, 594
metabere G 2 274
Metabus Æ 11, 540 564
metæ 12 546
metalla G 7 165
metallis Æ 10 174
metallo 6 144
metallum 8 445
metam 5, 129 159 835
metas G 3 202 Æ 1, 282 3, 429 10, 472
Methymnæo G 2 90
metire Æ 12 306
metis 5 171
Metiſci 12, 472 623 737 784
Metiſcum 12 469
metit 10 513
metito G 2 410
metitur 4 389
Metium Æ 8 642
metui 1, 261 284 518 2 685 3, 213 4, 164 176 300 5, 396 676 6, 491 7, 60 8, 556

556 9, 341 10, 573 11, 21 401 807 12, 468 718 916
metuam E 2 27
metuenda G 4 37
metuende Æ 10 557
metuendus G 2 419
metuens 1, 186 335 Æ 1, 27 65 5, 716 9, 346 11, 47
metuent E 4 23
metuentem Æ 12 21
metuentes G 1 246
metues 4 239
metuet E 3 110 Æ 3 28
metui 4, 604 6, 694
metuiſſe 10 94
metuit G 2 333
metum G 3, 552 Æ 1, 222 465 8, 431 11, 900 12, 110
metunt G 4 54
metus 2 491 Æ 1, 366 467 552 3, 682 5, 420 6, 276 807 7, 438 9, 90 10, 9 11, 732 12, 316
metuunt 6 733
Mevi E 3 90
Mezentii Æ 11 7
Mezentius 7, 648 654 8, 7 482 501 9, 522 586 10, 150 204 689 714 729 742 762 768 897 11, 16
mi mihi 6 104
micans 8 392
micant 7, 743 9, 189 10, 396
micantia 2, 734 9, 733
micat G 3, 84 439 Æ 1, 94 2, 475 7, 745 10, 134 12, 102
migrantes 4 401
migrate E 9 4
miles E 1, 71 & 2, 7
Mileſia G 3, 306 4, 334
milio 1 216
milite Æ 2 20 495 3, 400 9, 161 11, 516 546
militia 11, 261 585
militiam 8 516
mill E 2, 21 Æ 1, 503 2, 198 4 701 5, 89 590 609 6, 110 748 7, 337 653 725 8 291 9, 148 10, 167 178 11, 61 397 12, 753
millia G 4 473 Æ 2 331 5, 806 9, 132 549 10, 761
millibus 1, 495 5, 75 289 8, 406 11, 167 12, 125
minaces G 1, 484 3, 77
minaci Æ 8 668
minæque 4 88
minans Æ 2 240
Mimanta 10, 702 706
minantem G 2 457
minanti Æ 8 649
minantur 1, 766 3, 540
minatis 8, 578 10, 900
minas G 3, 421 Æ 3, 265 4, 44 6, 113 8, 60 10, 451 695
minatur Æ 2, 628 10, 196 810 12, 654 760
Mincius E 7, 13 G 3, 15 Æ 10 206
Minerva G 1, 18 Æ 8, 409
Minervæ G 4, 246 Æ 2, 31 189 404 3, 531 5, 284 6, 840 7, 805 11, 259
Minervam 8 699
minetur 11 348
minime *adverb.* 6 97
minioque E 10 27
Minionis Æ 10 183
minis 8, 30 371
miniſteria 7 619
miniſterium 6 223
miniſtrant G 3, 126 Æ 1, 217 8, 181
miniſtrantem G 4 146
miniſtras Æ 11 658
miniſtrat G 2, 213 431 Æ 1, 154 5, 640 9, 764 10, 218 11 71
miniſtri 1 709
miniſtris 2, 580
miniſtro 2 100
miniſtros G 3 488
minitans Æ 12 762
Minoia 6 14
minor G 2, 99 3, 240 306 Æ 5, 803 9, 342 452 10, 129
minorem 9 593
minores G 4, 180 Æ 1, 536 737 3, 165 6, 822 8, 268
Minos 6 432
Minotaurus 6 26
minus E 9, 64 G 1, 393 2, 429 3, 311 319 Æ 1, 637 3, 482 499 561 6, 212 475 7, 572 8, 465 10, 812 11, 204 755 12, 107 481 616 745
minutatim G 3 485
mira *ablat.* Æ 9, 304 10, 267
mirabar E 1, 37 Æ 8, 161
mirabere G 4, 60 197
mirabile 2, 30 3, 275 4, 554 Æ 1, 443 656 2, 174 680 3, 26 4, 182 7, 64 78 8, 81 252 7, 120 10, 637 12, 252
mirabitur G 1 497
mirabor E 1 70
miracula G 4 441
mirans 4 363
miranda Æ 1 498
mirantibus 6 855
mirantur G 1, 103 Æ 1, 713 2, 32 8, 91 9, 55
mirata E 8, 2 Æ 5, 555 7, 382
miratam E 6 61
miratur 5, 56 6, 30 G 2, 82 Æ 1 425 460 6, 651 7, 813 8, 92 310 619 710
miratus G 3, 49 Æ 5, 35 6, 317 10, 446
mirer 11 126
miretur G 1, 38 Æ 8, 517
miris G 1, 477 4, 309 Æ 1, 358 7, 89 10, 822
miro 3, 298 4, 458 7, 57
miror E 1 11
miſcebant Æ 8 432
miſcens 12 205
miſcent G 2, 282 3 220 449 Æ 4, 210 9, 714 10, 23 12, 720
miſcentem 10 721
miſcentur G 4, 76 311 Æ 3, 557 12, 714
miſcere 1, 138 12, 805
miſceri G 1, 359 Æ 1, 128 4, 112 160 411 7, 704 12, 217
miſcet 1, 195 444 2, 329 6, 727 12, 628
miſcetis E 2 55
miſcetur Æ 2, 487 12, 445
miſcuerunt G 2 129 3, 283
miſcuit Æ 5 791
Miſene 6 189
Miſenum 6, 162 212
Miſenus 3, 239 6, 234
miſer 12 292
miſera 4 697
miſerabere G 4 240
miſerabile E 5, 21 G 4 514 572 Æ 1, 115 2, 798 11, 58 12, 338
miſerabilis G 4 454
miſeræ E 9, 28 Æ 1, 348 773 4, 315 420 5, 623 671 9, 216 475 484 11, 156 12, 58 604 873
miſeram G 4 494 526 Æ 9, 285 10, 829 11, 881
miſeranda G 3, 478 Æ 3, 138 591 11, 259

miſerandæ Æ 11 593
miſerande 6, 882 10, 327 825 12 42
miſerandus 5 509
miſerans G 2, 499 Æ 5, 452 10 823
miſerantem 8 74
miſerantur 10, 758 12, 243
miſerati 5 350
miſerat 9. 177 547 583
miſerata 1, 601 4, 693 10, 234 686
miſerate 6 56
miſeratus G 1, 41 466 Æ 4, 370 5, 727 6, 28 332 476
miſere G 4. 534 Æ 2, 566 7, 727 744 11, 430
miſerebitur 2 645
miſerere E 2, 7 Æ 2, 143 4, 318 435 6, 117 9, 495 10. 598 11, 365 12 43 653 777 934
miſereſcimus 2 145
miſereſcite 8, 573 10, 676
miſeret 5, 354 7, 360 9, 787
miſeri G 3, 262 Æ 1, 528 2, 42 131 248 459 3, 639 4, 20 11, 204 12, 636
miſeris G 3, 66 312 Æ 1, 634 2, 199 6, 721 736 8, 376 537 9, 472 10, 61 civibus *i.* navibus 11 119 182 12, 452
miſerit 9 785
miſero E 2, 58 Æ 2, 70 486 738 6, 370 8, 488 10, 849 11, 63 12, 541 813 881
miſerorum 2, 140 3, 622
miſeros E 1, 73 G 2, 152 505 3, 483 Æ 2, 215 10, 89 11, 360 12, 153
miſerrima 2 5 411 4, 117 437 11, 885
miſerrime 2 519
miſerrimus 2, 655 6, 618
miſerum E 3, 27 Æ 2, 79 3, 41 5. 655 6, 21 12. 646
miſi E 3, 71 Æ 4, 426 8 563 11 397
miſit G 4. 362 Æ 2, 87 4, 254 5, 605 7, 221 715 761 8, 506 9, 2 634 12, 554
miſſa G 2, 385 452 10, 339 11 799
miſſæ Æ 10 457
miſſi 11 511
miſſile Æ 10, 421 773 12, 278
miſſilibus 9, 520 10, 716 802
miſſo 5, 286 545
miſſos 12 516
miſſam 7 752
miſſum 9 483
miſſuram 8 534
miſſus G 3 447 Æ 3, 595 688 4, 356 377 574 6, 812 10 779
miſta E 4, 20 Æ 7, 661 9, 349 10, 742 12, 68 340
miſtæ G 4 79
miſtas E 5 3
miſti Æ 4, 145 5, 923 11, 134
miſtis E 10 55
miſto Æ 2, 609 3, 99 10, 871 11, 880 12. 667
miſtum G 3, 516 Æ 6, 25 12, 838
miſtus 8, 510 10, 398
mites G 1 448
miteſcent Æ 1 295
miteſcere E 10 61
miti G 1 344
mitia E 1 81
mitigat Æ 5 783
mitis G 2, 522 Æ 8, 88
mitra *abl.* 4 216
mitræ 9 616
mittam E 3, 71 Æ 9, 200
mittamus 12 629
mittant 8, 148 12, 191
mittatur 11 27
mitte E 3, 75 G 3, 64 Æ 6, 85
mittent 6 380
mittere 3 440
mitteret 4, 231 11 47 81
mittes G 3. 323 4, 545
mittet 1 229
mittetur E 4 36
mitti 9, 193 11, 352
mittimur 6 744
mittimus E 9, 6 Æ 2, 115
mittit G 1, 57 4, 553 Æ 1, 637 3, 155 4, 243 6 543 9, 645 733 10, 351 12, 362 514
mitte 1, 207 4, 623
mittitur 8 9
mitto 11 256
mittunt 6, 896 9, 663
mixti 4, 145 11, 134
mixtoque 11 807
Mnaſylus E 6 13
Mneſtheu Æ 4, 288 12, 561
Mneſtheoque 5 184
Mneſtheus 5, 116 189 210 218 493 494 9, 171 306 779 812 10, 143 12, 127 143 384 443 459 549
mobilis G 1, 417 3, 165
mobilitate Æ 4 175
modi 10 247
modis G 1, 477 4, 309 Æ 1. 357 6, 738 7, 89 10, 822
modo E 1 14 4, 8 9, 27 G 1, 419 2, 285 3, 10 73 Æ 1, 393 405 2, 160 3, 116 4, 50 109 5, 25 438 493 7, 263 9, 43 141 11, 141
modo E 5 50 G 2, 228 4, 120 284 Æ 3. 459 5, 599 6, 892 9, 119 706
modos G 2, 20 Æ 7, 701
modulabor E 10 51
modulans E 5 14
modulatus Æ 1 1
modum G 4. 236 Æ 4 475 7, 120 10, 502 11. 328
modus E 2, 58 10, 28 G 2. 73 3, 54 4, 537 Æ 4, 98 294 12, 157
Mœcenas G 1, 2 2, 41 3, 41 4 2
mœnia Æ 1, 11 263 281 370 414 441 649 2, 187 193 234 242 252 294 298 705 3, 17 85 100 159 398 501 794 4, 74 96 220 325 655 3, 3 633 717 737 798 811 6, 541 549 631 7, 131 145 153 670 8, 165 385 715 9, 39 144 160 196 218 241 285 524 10, 22 119 167 11, 288 323 506 619 629 821 900 12, 148 193 361 579 585 620 670 706 745
mœnibus G 4 193 Æ 1, 99 2, 328 3, 255 322 345 5, 624 9, 676 726 805 10, 460 11, 567 884 895 12, 116
mœrens G 4, 511 Æ 4, 32
mœrentem G 3, 519 Æ 8, 711 10 860
mœrentes 11 211
mœrentia 1 201
mœrentis 12 399
mœrentum 11 216
mœret 4 82
Mœri E 9 1
Mœrim 8, 98 9. 53
Mœris 8, 96 9, 16
mœrorum Æ 10 24
Mœſta G 1 201

INDEX

mœſta E 1, 27 Æ 3. 482 10, 820 11, 92
mœſtæ 3, 64 11, 35 12, 30
mœſtam 4. 476 6, 445
mœſtas 2. 280 5, 48 11, 482
mœſti 6, 434 9, 471 10, 840 11, 52 226 454 13, 110
mœſtis G 4 515
mœſtiſſimus Æ 2 270
mœſto 6, 156 11, 38
mœſtorum Æ 2 981
mœſtos 6 333
mœſtum G 1, 480 Æ 1, 206 6, 340 10, 191 11, 189 12, 44 514 601
mœſtus 2, 769 9, 498 11, 76
mola 4 557
molam E 8 82
molaribus Æ 8 250
mole G 3, 270 Æ 3, 579 656 5, 118 223 431 6, 232 7, 587 8, 199 9, 35 542 10, 771 12, 161 575
molem 1, 65 425 2, 150 185 5, 790 6, 727 9. 516
moles 1, 139 2, 497 608 8, 191 11, 130
molibus 5, 439 9, 711
molimur 3 6
molior 3 132
molire G 4 331
moliri 1, 271 Æ 1, 415 428 568 2, 109 7, 127 290
moliris 4, 273 309
molis 1 37
molita haſta 10 477
molitur G 1, 323 Æ 4, 233 6, 477 7, 158 12, 327 852
molitus G 1 494
molle 2, 12 3, 299 Æ 9, 341 11 164
molles E 1, 82 G 1, 57 2, 470 3. 435 Æ 4 423 7, 390
molli E 2, 72 3, 45 55 4. 28 5, 38 6, 54 8, 64 9. 8 G 2, 120 3, 204 293 464 Æ 2, 683 4. 147 8, 388 10, 138 192 818
mollia E 2. 50 10, 42 G 2, 389 3, 41 76 4 348 Æ 9, 804 11, 622 12, 25
mollibus E 5, 31 G 2, 384 3, 188 295 386 Æ 7, 488 8. 415 666 9, 817 11, 352 728
mollior E 7, 45 G 1, 312 Æ 8 726
mollis G 4, 137 Æ 1, 697 4, 66 11, 69
molliſſima G 1, 341 Æ 4, 293
mollit 1 61
mollite G 2 36
molliter E 10 33
mollitus G 1 494
mollius Æ 6, 847 7, 357
Molorchi G 3 19
Moloſſum 3 405
momordit Æ 11 418
mone 7 41
moneat G 1 457
monebat Æ 7 110
monebo 3 436
monent 3 684
monere 4 557
moneret G 1, 353 Æ 3, 712 11 47
moneri Æ 3 461
monet G 1, 465 Æ 10, 439
monile 1 658
monilia 9 278
monimenta 3, 102 486 4, 498 6, 26 512 8, 312 350 12, 945
monimentum 5, 538 572
monita 8 336
moniti 2, 183 3. 188 6, 620
monitis 4, 331. 8, 504 10, 110 689
monitu 4, 282 465 6, 533 9, 501 10, 397
monituſque 7 102
Monœci 6 831
mons 1, 109 3, 92 105 12, 687
monſtra G 1, 185 Æ 3, 59 583 6, 285 729 7, 270 8, 286 698 9, 128
monſtrabat 3 690
monſtrante 1 386
monſtrantem 6 446
monſtrantur 6, 440 7, 569
monſtrarat 1 448
monſtrat 1, 422 2, 388 4, 498 6, 8 8, 337 343 9, 44
monſtrata 4, 483 636
monſtratas G 4 549
monſtrate Æ 1 325
monſtrator G 1 19
monſtrent 1 477
monſtris E 6, 76 Æ 2, 171 3, 307 5. 659 7, 81 376
monſtro G 3, 152 Æ 5, 489 7, 348 8, 198 12, 246 874
monſtrum G 4 554 Æ 2, 245 680 3. 26 214 658 4, 181 3. 523 7, 328 8, 81 9, 120 10 637
montana 5 440
montano 2 305
monte G 3, 240 Æ 3, 415 4, 159 6, 234 7, 697 11, 849
montem G 3, 213 373 Æ 1, 85 2, 804 7. 713 8, 231
montes E 5 28 63 6, 41 66 G 1, 283 2, 260 3, 264 270 412 535 4, 461 Æ 1, 65 2, 636 3, 206 508 4, 151 155 8, 692 11. 810 12, 113
monti 12 135
montibus E 1, 84 2, 5 21 5, 8 6, 53 72 7. 56 10, 32 G 1, 43 342 358 2, 111 4, 112 433 484 Æ 1. 611 2, 626 3, 235 644 675 4, 164 491 6, 182 774 7, 387 563 758 8, 53 321 692 9, 92 674 10. 544 707 766 11, 569 836 12, 523
montis E 5, 76 8, 59 G 2, 186 4 361 419 Æ 1, 59 249 2, 15 3, 274 575 5. 35 6, 360 7, 674 8, 191 221 9, 569 10 128 699 11, 320 513 526 12 685
montoſæ 7 744
monuiſſet E 9 15
Mopſe 5, 1 10 8, 29
Mopſo 8 26
mota 3, 52 G 2, 482 3. 110 4, 185 548 Æ 1, 750 2, 701 3, 207 473 548 5, 140 368 458 639 749 6, 177 7. 156 10. 622 11, 19 713 12, 11 74 541 553 565 889
moræ 2, 282 453 9, 143 232 10 400
moram E 10, 12 Æ 1, 418 10 428
morandi 4 51
morando 10 798
morantem 4, 568 5, 184
morantis G 4, 28 70 Æ 7, 620
moranti G 3 565
morantur Æ 5, 207 766 6, 40 11 297
morari 6 487 12, 676
moras G 3, 43 Æ 4. 407 569 7, 315 8. 443 9. 13 10, 485 658 888 12, 431 699
morata 4 649
moratur 1, 674 2, 287 373 4. 235 7, 253 9. 368 439
moratus 3, 610 5, 381 12, 506 751

morbi

morbi G 3, 67 471 4, 397 532 Æ 6 475
morbo G 3, 478 485 561 4. 252 318
morborum G 3 440
morbos 3, 552 Æ 10, 274 12, 851
morbus G 3 504
mordet Æ 12 274
more G 3 177 461 4, 66 Æ 1, 322 3, 65 369 4. 57 551 5, 96 244 694 6. 39 223 7. 204 247 357 377 617 8. 186 344 544 635 10, 604 832 11, 35 142 187
morem G 1, 51 245 2, 227 250 Æ 1, 543 3, 408 5. 556 596 6, 852 7, 159 8, 88 282 11, 616 12. 401 836
morer 12 874
morere 2, 550 4, 547 10, 600 743
morerentur 2 439
mores G 4, 5 Æ 1, 268 6, 683 9 254 12 834
moretur 7 388
mori E 2, 7 Æ 2, 317 3, 323 4. 475 564 11, 895 12, 646
moriamur 2 353 4, 660
moribunda G 3, 488 Æ 6, 732 10 341
moribundam 4 323
moribundum 5 374
moribundus 10 590
moriemur 2, 670 4, 659
moriens E 2, 38 7, 57 8, 70 10, 67 Æ 7. 2 9, 350 362 436 443 754 10, 489 11, 418 669 816
morientem 4 674
morientia 10 462 11, 665
morientibus G 1, 107 3, 510
morientis E 8, 60 Æ 4, 610 10 821
morientium 11 633
moriere 2, 424 11, 657
Morini 8 727
moris E 6 22
moritura G 3, 263 4, 458 Æ 4, 308 415 519 604 12, 55 602
moriture 10 811
morituris G 3 501
morituru Æ 2, 408 511 9, 400 554 10, 881 11, 741
moriuntur G 3 494
moror E 8, 106 Æ 2, 102 4, 325 5, 400 6, 528 11, 377 365
mors 4, 385 11, 167
morſibus G 4 237
morſu Æ 1, 173 2, 215 10, 707 12, 755
morſus 3, 394 7, 112 755 12, 782
mortale 6 50
mortalem 7, 771 9, 101
mortales G 1, 147 Æ 2, 605 4, 77 9. 757 10, 376
mortali 9, 95 10, 375 12, 797
mortalia Æ 8 35 G 1, 123 330 Æ 1, 466 546 3, 56 4, 412 10, 30
mortalibus G 1, 237 3, 66 Æ 2, 142 268 10, 274 759 861 11, 182 12, 850
mortalis G 3, 319 4 326 Æ 1, 332 12, 882
morte G 3 512 518 Æ 2, 140 447 533 3, 333 4, 17 244 375 436 502 644 696 5, 476 488 6, 121 163 444 8, 488 709 9, 348 445 10, 386 641 673 849 11, 159 444 796 839 846 849 12, 679
mortem G 4, 218 Æ 1, 95 2, 359 645 4, 451 6. 569 9, 363 401 10, 829 880 900 11, 348 644 881 12, 41 760
mortes 10 854
morti G 4, 226 Æ 2, 62 127 5, 691 6, 522 9, 552 599 10, 662 11, 115 197 12, 157 464
mortiferum 6 279
mortis G 3, 68 482 Æ 2, 367 4 662 9, 736 10, 791 12, 74 546 879
mortua E 3 15
mortuus Æ 8 485
mos G 3, 224 Æ 1, 340 7, 601 731 8, 310
motantibus 5 5
motat Æ 3 581
motibus G 1 475
motos Æ 1 136
motu G 1, 329 4, 68 365 Æ 5, 430 12, 217 503
motus G 1, 350 420 4, 86 Æ 4 297 6 317 11, 225
movebant 2 726
movebat 5, 280 11, 446
movebit 6 813
movebo 1, 266 7, 312
movemus 3 519
movendus G 2 418
movens 2, 264 Æ 3, 34 5. 608 10, 890 12, 333
movent Æ 7 603
moventem 2, 656 12, 904
moventes 6 820
moveo 7 45
moveor 10 42
movere G 2, 316 3, 521
moveret 3, 353 4, 505 Æ 3, 187
moveri G 1, 130 460 Æ 3. 91 700 6, 256 399 7, 429 10, 432 626 11, 408
movet G 1, 509 3, 236 Æ 4, 272 5, 349 6, 405 7, 252 473 10, 40 11, 368 12, 6
movete 7 641 10 163
movetur 1, 718 4. 170 438 6, 470
movi 2 96
movit G 1, 123 Æ 11, 538
mox G 1, 24 150 260 2 267 3, 46 191 296 511 4, 310 393 Æ 3 294 598 4, 176 5, 111 216 8, 613 9, 242 10, 438 741 12, 438
mucro 10, 570 817 11, 811 740
mucrone 2, 333 7, 665 10, 601 681 12, 378 512
mucronem 10 652 798 12. 357
mucronibus 2, 449 12, 663
mugiit 8 218
mugita 3, 92 4. 490 5, 256 8, 215 361 525
mugitibus E 6 48
mugitus G 2, 470 Æ 2, 223 12 102
mulcebant volucres 7 34
mulcebat 7 755
mulcent 5 464
mulcent m G 4 510
mulcere Æ 1 70 8, 634
mulcet 1 157 201
Mulciber 8 724
mulctra G 3 309
mulctram E 1 30
mulctralia G 3 177
mulgeat E 3 91
mulget 3 5
muliebribus Æ 11 687
mulier 7 661
muliere G 3 400
multa E 1, 34 G 1, 176 287 449 2, 61 295 247 3. 220 226 247 297 4. 180 301 320 450 473 501 G 1, 9 275 338 356 469 575 774 2, 283 394 694 790

3, 34 610 712 4, 3 205 390 395 464 5, 270 433 458 608 705 806 869 6, 160 285 309 340 349 737 7, 31 89 183 200 358 535 593 8, 452 522 538 9, 24 210 312 348 357 589 669 724 10, 531 554 662 839 850 11, 78 197 205 222 425 471 697 744 760 788 12, 23 68 294 427 402 496 506 601 612 720 886

multæ G 1, 506 2, 103 3, 471 Æ 6, 311 7, 7 236 11, 581

multam Æ 6, 414 9, 343

multas 8 13

multatam 11 839

multi G 1, 225 3, 398 Æ 2, 124 5, 302 7, 54 236 718 10 288

multiplicem loricam 5 264

multiplici 4 189

multis 3, 346 377 5, 75 289 644 815 7, 564 588 8, 571 9, 217 315 565 10, 620

multo, *adverb.* E 3 35 G 1, 167 2, 257 Æ 2, 199

multo, *nomen.* E 5, 69 G 1, 197 2, 190 4 139 268 Æ 1, 416 2, 532 551 662 3, 751 474 5, 736 6 87 7, 498 746 9, 336 458 10, 499 505 11 421

multorum 5 865

multos G 1, 193 2, 208 294 4, 208 Æ 1, 35 632 2, 363 398 715 7, 60 8, 481 9, 85 925 10, 708 709 839 11, 426 12, 329

multum E 3, 18 G 1, 94 161 2, 272 Æ 1, 7 3, 348 6, 481 9, 501 10, 434 11, 49

multus 4 3

mundi E 6, 35 G 1, 5 232 2, 330 9, 93

mundo E 4 9

mundum 1 50

mundus G 1 240

munera E 2, 44 56 3, 63 68 G 1, 12 3, 527 4, 40 534 Æ 1, 640 651 3, 177 4, 217 263 624 5, 109 247 349 354 846 7, 261 8, 61 11, 195 249 281 333 12, 393 520

munere E 5, 53 G 1, 7 238 3, 391 4, 178 520 5, 282 337 361 537 652 6, 637 886 8, 273

muneribus E 2, 57 G 2, 5

muneris Æ 8 464

muniet 1 275

munimen G 2 352

munire 4 179

munus E 8, 60 Æ 4, 429 647 5, 535 6, 142 526 629

munuſcula E 4 18

murali Æ 12 921

muri 9 562

murice E 4, 44 Æ 4, 262 5, 205 6, 614

muris E 4, 32 Æ 5, 597 805 8, 592 9, 664 738 766 10, 26 263 11, 256 398 597 801

murmur G 1, 109 Æ 11, 298 12 239

murmura 4, 210 10, 99

murmurat 10 212

murmure Æ 1, 50 128 249 3, 582 4, 160 5, 369 6, 709 12 591

murmuris E 9 58

muro G 2, 535 Æ 3, 402 535 6, 549 783 7, 161 10, 236 9 371

murorum 4, 89 9, 468 10, 144 11, 130 382

muros G 2, 157 Æ 1, 427 487 2, 33 49 234 278 290 610 752 3, 132 4, 359 5, 631 7, 409 8, 98 9, 37 58 65 153 161 174 196 478 507 511 557 599 782 800 10, 70 122 286 671 11, 17 99 304 387 458 475 506 876 12, 555 575 586 596 690 698 706

Murranum 12, 529 639

murum 8 474

mus G 1 181

muſa Æ 1, 12 10, 191

muſæ E 3, 60 4, 1 G 2, 475 4 315

Muſæum Æ 6 667

muſam E 1, 2 3, 84 6, 8 8, 5

muſarum Æ 9 775

muſas G 3 11

muſco E 6, 62 G 4, 18

muſcoſi E 7 45

muſcus G 3 144

muſis Æ 9 774

muſſant G 4, 183 Æ 11, 345 12 718

muſſat 12 657

muſti G 1 295

muſto 2 7

mutabant Æ 9 702

mutabile 4 569

mutabilis 11 425

mutabit E 4 39 44

mutandæ Æ 3 161

mutant G 2 511

mutare E 10, 64 Æ 3, 415 12 823

mutari G 3, 69 548 Æ 10, 627

mutat 4, 595 9 611 12, 38

mutata E 8, 4 G 2 50 268 Æ 5, 604 9, 220 11, 543 12 784

mutatæ 5 676

mutatam G 2 33

mutati Æ 5, 19 12, 240

mutatis G 1 82

mutatos E 6 79

mutato 1, 73 4, 413

mutatus Æ 1, 662 2, 274

mutavêre G 1 418

mutavit E 8, 70 G 1, 8

mutemus Æ 2 389

mutentur G 3 307

mutet Æ 1 678

mutua G 1, 301 Æ 7, 66. 10, 755

mutum 8, 341 12, 718

Mutuſcæ 7 711

Mycenæ 5, 52 7, 372

Mycenas G 3, 121 Æ 1, 288 2, 25 180 577 6, 838

Mycenæus 11 266

Mycenis 1, 654 8, 331 7, 222 9 130

Mycon E 7 30

Mycone Æ 3 76

Myconis E 3 10

Mygdonides Æ 2 342

myricæ E 4, 2 6, 10 8, 54 10, 13

Myrmidonum Æ 2, 7 252 785 11 403

myrrha 12 100

myrrea Æ 6 443

myrte proxima Æ 2 54

myrtetis G 2 112

myrtha G 1 306

myrto 1, 28 Æ 5, 72

myrtos E 7, 6 G 4, 124

myrtum Æ 7 817

myrtus E 7, 62 G 2, 64 447 Æ 3 23

Mytus G 4 370

myſtica 1 166

N

N *Pro* ſua integra Ne Æ 3 319 6, 779 10, 668 12, 503 797 874

nabat G 4 506

nactæ *apes* 4 77

nactus Æ 9, 331 12, 749
Naiades E 10 10
Naiadum 6 21
Naïs 2 46
nando Æ 5, 594 10, 683
nantes G 1, 369 Æ 1, 122
nanti 10 210
Napææs G 4 535
Nar Æ 7 517
Narciſſi G 4 160
Narciſſum E 2 48
Narciſſo 5, 38 8, 53 G 4, 123
nare, *apes* 4 59
nares 4, 300 Æ 6, 497 7, 480
naribus G 1, 376 2, 140 3, 85 507 7, 281 12, 115
Naritiæ 2 438
Naritii Æ 3, 399
narrabat G 4 345
narrabis Æ 9 742
narrantis 4 79
narrare 2 549
narraverit E 6 79
naſcantur 3 107
naſcentem G 1, 441 4, 224 Æ 10 75
naſcenti E 4, 8 Æ 8, 564
naſcentia E 3 92
naſcentis Æ 4, 515 10, 27
naſcentum G 3 390
naſcentur 1, 434 Æ 3, 98
naſcere E 8 17
naſcetur 4, 25 Æ 1, 250
naſcitur 4, 5 G 2, 68 3, 279 Æ 7, 44 10, 275
naſcuntur G 2, 65 81 111
nata, *filia* 7, 268 358
nata, *particip.* 8 315
natæ, *gen* 1, 260 2, 515 6, 623 7, 360 398
natalis E 3 76
natam, *filiam* Æ 7, 99 387 11, 554 570 12, 27 42
natant G 1 372
natantem Æ 5 181
natantes G 4, 496 Æ 5, 856
natantum 3 541
natarent Æ 3 625
natarum 1 658
natat G 3, 260 Æ 4, 398
nate, *fili* G 4, 396 412 531 Æ 1, 668 2, 594 619 704 733 3, 182 4, 223 5, 333 724 6, 689 693 722 781 868 8 569 913 9, 83 492 10 846
nate Dea 1, 586 619 2 289 3, 311 4, 560 5, 383 474 709 8, 59
nati E 5, 22 G 2, 523 3, 128 4, 416 Æ 2, 338 551 789 3, 3 98 391 480 5, 285 592 621 6, 116 446 8, 45 615 10, 470 800 906 11, 53 12, 411
nati, *particip.* G 1, 63 Æ 6, 649
natis 8 379
nato 1, 594 3, 12 8, 383 10, 525 878 11, 57
natorum E 8, 47 Æ 2 214 527 5, 645 6, 22 7, 532
natos G 3, 178 4, 153 Æ 2, 138 579 4 33 6, 820 7, 518 8, 413 9, 603
natu 5 644
natum 1, 411 2 663 744 4 605 6, 752 888 897 8, 308 609 10 466 11, 167
natura G 1, 61 2, 9 20 49 178 Æ 10, 366
naturæ G 2 483
naturas 4 149
natus Æ 6 90
navali G 3, 29 Æ 5, 493 8, 684
navalia 11 328
navalibus 4 593
nave 5, 188 487
navem 1, 124 5, 169 283 6, 336 10, 660
naves 1, 149 172 366 577 648 660 2, 399 462 3, 71 425 463 4, 398 5, 29 62 247 471 665 6, 899 8, 546 9, 114 11, 326
naufraga G 3 542
navibus Æ 1, 174 197 255 383 522 529 2, 254 375 613 3, 385 5, 713 10, 213
navifragum 3 553
navigat 1 71
naviget 4 237
navigiis G 2, 107 443 Æ 5, 753
navim 1 188
navis 5, 161 280 6, 354
navita G 1, 137 372 Æ 6, 315
nauræ E 6, 44 G 1, 29 304 436 Æ 3, 207 4, 418 5, 207 837 7, 200
Nautes 5, 704 728
nautica E 4 38
nauticus Æ 3, 128 5, 141
nautis G 3, 313 4, 421 Æ 3, 275 5, 130 10, 99 12, 767
Naxon 3 125
Neæram E 3 3
Nealces Æ 10 753
nebula 1, 443 2, 356 8, 258
nebulæ G 1, 402 Æ 1, 416
nebulam G 2, 217 Æ 10, 82
nebulis G 4 24
necabat Æ 8 488
nece 8 202
neceſſe 3, 478 4, 613 6, 513 737
neci G 3, 480 4, 90 Æ 2, 85 334 12, 341 513
nectar E 5 71
nectare G 4, 164 384 Æ 1, 437
necte E 8 77
nectentur Æ 5 309
nectis 9 219
nectit 4, 239 12, 603
nectitis E 6 23
nefandi Æ 1, 547 2, 155 4, 497 12, 572
nefandis 5 785
nefando G 1 278
nefandum Æ 10 84
nefas G 1, 506 Æ 2, 184 585 658 719 3, 365 4, 306 563 5, 197 6, 391 624 7, 386 596 8, 173 10, 497 901
nefas, *interject.* 7, 73 8, 688 10 673
negabat E 3, 24 Æ 3, 142
negabo 2, 78 4, 334
negabunt G 2, 234 3, 207
negant 2, 215 3, 131
negarat Æ 10 435
negares 10 614
negaret G 1 149
negat Æ 3, 171 201 4, 428 7, 9 12, 914
neget E 10 3
Nemeæ Æ 8 295
nemo 5, 305 349 383 9, 6
nemora E 8, 86 10, 9 G 1, 334 2, 120 208 3, 393 Æ 1, 195 4, 70 6, 803 7, 580 11, 902 12, 929
nemore 6 188
nemori 7 775
nemoris E 6, 73 G 3, 436 7, 566
nemoroſa Æ 3 270
nemorum E 6, 57 G 1, 14 359 2 15 21 323 3, 45 216 520 Æ 1, 314 6, 238 639 7 83 747 9, 405 11, 545 557
nempe G 3 259
nemus E 6, 11 7, 59 8, 22 10, 43

10, 43 G 1, 16 2, 308 401 429 3, 334 Æ 1, 169 3, 112 4, 118 5, 149 6, 386 473 658 701 7, 515 759 8, 92 108 216 305 345 351 599
Neoptolemi 3, 333 469 11, 264
Neoptolemum 2, 500 549
Neoptolemus 2 263
nepos 4 163
nepotem 2, 320 702 10, 47
nepotes E 9, 50 G 2, 294 Æ 2, 164 3, 158 409 505 4, 629 6, 682 757 386 7, 99
nepoti 9 362
nepotibus G 2 58
nepotis Æ 6 885
nepotum 2 503 6, 864 8, 731
Neptune G 1, 14 Æ 5, 14 195
Neptuni G 3, 122 4, 387 Æ 5, 360 863 9, 145
Neptunia 2 625 3, 3 7, 691 8, 695 9, 523 10, 353 12, 128
Neptuno G 4, 29 394 Æ 2, 201 3, 74 119 5, 640
Neptunum 5 779 8, 699
Neptunus 1, 129 2 610 7, 23
nequa 1, 686 2, 606 3, 406 453 473 8, 209 9, 321 11, 19 12 565
neque enim G 4, 207 Æ 1, 202 647 2, 379 4 170 6, 368 7, 195 581 8, 251 8, 617 704 748 10, 217 865 11, 537 684 12, 74
nequeam 9 289
nequeant G 3, 127
nequeo Æ 7, 312 9, 497
nequeunt 8 265
nequicquam G 1, 96 102 404 4, 38 501 Æ 2, 101 510 515 546 770 3, 677 711 4, 209 5, 81 256 392 433 632 701 869 6, 118 7, 373 441 589 652 8, 232 370 9, 219 364 10, 122 554 604 11, 536 716 12, 403 486 517 634 909
nequid 4, 415 6, 694 8, 205 11 417
nequis E 6, 73 Æ 1, 417
nequit 1, 717 8, 618
nequivi 6 507
nequo 1 678
Nerea E 6 35
Nerei Æ 8, 383 10, 764
Nereia 9 102
Nereidum 3, 74 5, 240
Nereus G 4, 392 Æ 2 419
Nerine E 7 37
Neritos Æ 3 271
nervis 9, 776 10, 341
nervo G 4, 313 Æ 5, 502 9 622 10, 131 11, 862 12 856
Neſæe G 4 338 Æ 5 826
neſcia G 2, 467 4, 470 Æ 1, 303 9, 552 10, 501 12, 227
neſciat 1, 569 4, 292
neſcimus 7 195
neſcio E 3, 103 8, 107 G 1, 413 4, 53 Æ 2 735
neſcio quod 2 735
neſcis E 3 23 Æ 4 541
neſcit G 3 584
neſcivere 1 391
neſcius Æ 4 72
neverat 10 818
nexæ 1 452
nexantem 5 279
nexis G 4 276 Æ 7 66
nexoſque 4 695
nexus G 3 423
nidi Æ 5 214
nidis G 4 17 Æ 8, 235 12, 475
nido 4 514
nidor 3 415
nidorem 12 301
nidos G 4, 415 4, 56
nidum Æ 4 307
niger E 2, 16 G 4, 126 478
nigerrimus 3 278
nigra E 2, 18 10, 39 G 2, 203 3, 388 Æ 6, 134 12, 473
nigrâ E 6 54 G 1, 194 4, 291 468 Æ 5, 516 8, 599 9, 381
nigræ E 10, 39 G 2 258 4, 275 9, 714
nigram G 2, 255 3, 241 4, 546 Æ 3 120
nigrantem 4, 120 8, 353
nigrantes 5, 97 6, 143
nigranti 9 7
nigrarum 5 736
nigras 6 153
nigreſcere 4 454
nigreſcum 11 824
nigri E 7 50 Æ 1, 493 4, 514
nigris G 2 214
nigro G 1 320 Æ 6, 238 9, 33 11, 569
nigrum G 1 429 2, 116 3, 333 451 Æ 4 404
nihil E 2, 6 3, 48 8 67 103 G 1 119 Æ 2, 482 659 4, 315 6, 509 9, 262 377 428 10, 54 319 11, 227 801 12, 11 405
nil E 2, 7 8, 19 103 G 2, 18 3, 42 Æ 5, 751 7, 308 9, 133 207 10, 42 320 12, 51 228 395
Nili 6 800
Nilum G 3, 29 4, 288 Æ 8, 711
Nilus 9 31
nimbi 2, 113 3, 198 5, 13 450 821 9, 669 10, 803
nimbis G 1, 456 460
nimbo Æ 2, 616 3, 587 6, 317 666 10, 634 12, 416
nimborum G 1, 328 Æ 1, 55 84
nimbos 6, 590 8, 608
nimboſo 3 274
nimboſus 1 539
nimbum 4 120
nimbus G 3, 110 Æ 4, 161 7, 793 9, 111 12, 451
nimia 9 354
nimio G 3 135
nimirum Æ 3 558
nimis 9 472
nimium E 2, 17 3, 94 9, 28 G 2, 252 458 Æ 4, 607 5, 870 6, 189 514 810 870 9, 430 11, 941
ningit G 3 367
Niphatem 3 39
Niphei Æ 10 570
Niſa Æ 8 26
Niſæ 8 18 Æ 6 805
Niſe 1, 200 258 211
Niſi E 6 77 Æ 9 467
Niſo 5, 354 9, 223 306
niſu 5, 437 11, 852
Niſum 9 233
Niſus G 1, 405 409 Æ 5, 294 318 328 353 9, 176 184 207 230 553 586 425 430
nitens G 3, 172 Æ 2, 380 4, 252 8, 257 12, 303
nitent 6 895
nitentem 3, 20 9, 457 12, 386
nitentis 1, 232 6, 654 677
nitentia G 1 153
niteſcit Æ 5 135

nitidam

nitidam Æ 4 337
nitidi equi 7 275
nitidum I 468
nitidus anguis G 3 437 Æ 2 473
nititur 6, 760 12, 783
nitro G 1 194
nituntur 2, 428 Æ 2, 443 12, 552
nivalem G 4, 517 Æ 7, 675
nivales G 3 318
nivali Æ 3, 538 12 702
nivea G 3, 177 487 Æ 6 665
niveamque 3 126
nivei E 2, 20 6, 46 G 1, 15 Æ 7 699 11, 39
niveis G 3, 354 Æ 1, 473 4, 459 8, 347
niveo G 3, 391 Æ 8, 720
niveos G 2 199
nives E 10, 23 47 66 Æ 12, 84
niveum E 6 54
nivis Æ 11 611
nix G 1, 310 Æ 4 250
nixibus 4 199
nixu 3 37
nixus 10, 736 12, 398
nobile 8 341
nobilis 7 564
nobilitas 11 341
nobiſcum 8 174
noceat E 7 28
nocendi Æ 5, 618 7, 338 511
nocent E 10, 75 G 2, 549
nocentes 2 257
nocerent Æ 6 694
nocet G 1 121
nocte E 1, 80 9, 44 G 1, 248 287 289 328 457 2 202 3, 260 401 4, 133 180 497 Æ 2, 420 795 4, 123 184 507 6, 265 268 503 827 7, 16 87 167 331 414 427 492 8, 86 9, 61 335 10, 147 272 497 703 12, 860 909
noctem G 1, 469 487 3, 156 379 4, 190 514 Æ 1, 309 666 687 731 752 2, 135 397 590 754 3 193 201 583 4, 26 530 5, 11 766 6, 462 513 7, 8 188 255 411 9, 166 10, 257 746 11, 914 12, 310
noctes 3, 204 6, 127 555 556 9 488
nocti E 8, 88 G 3, 467 Æ 4, 570 9, 338 378
noctibus G 2, 482 Æ 1, 750
noctis E 8, 14 G 1, 290 366 426 478 Æ 2, 361 621 6, 390 7, 138 8, 407 658 9, 314 373 397 411 10, 162
noctivago 10 216
noctua G 1 404
nocturna 1, 139 4, 521 Æ 7, 13 11, 736
nocturnas 6 252
nocturni G 2 432
nocturnis Æ 4, 609 5, 863
nocturnos 4 490
nocturnum G 3 407
nocturnus 3, 538 Æ 4, 303
nocuere G 2, 378 3, 527
nocuiſſes E 3 13
nodantur Æ 4 138
nodis E 5, 90 8, 77 Æ 1 300 5, 279 7, 507 8, 220 9, 743 11 553
nodo G 2, 76 Æ 1, 324 6, 301
nodos 2, 220 5, 510
nodum 8, 260 10, 428 11, 776 12, 603
Noemona 9 767
Nomadum 4, 320 8, 724
nomen, *appellatio*, E 6, 12 G 1, 147 4, 271 Æ 1, 252 292 380 613 628 3, 18 614 693 4, 324 5, 106 564 621 6, 235 381 507 763 7, 3 63 412 717 8, 329 358 9, 297 10 145 149 200 370 618 11, 223 249 12, 135 194 515 823 885
nomen, *fama*. E 5, 78 9, 27 G 3, 47 Æ 2, 82 583 6, 758 7, 99 271 581 10, 851 11, 688 12, 220
Nomentum 6, 773 7, 712
nomina E 3, 106 G 1, 137 2, 103 240 3, 36 158 Æ 3, 544 6, 627 776 7, 337 11, 84 12, 182
nomine G 3, 280 4, 356 Æ 1, 281 371 537 2, 558 3, 18 166 210 4, 172 383 674 5, 117 718 6, 70 242 441 768 776 7, 607 777 8, 54 121 378 422 472 519 9, 343 387 11, 731 846 12, 348 652 828
nominis 7 723
nona dies G 1, 286 4, 544 552 Æ 5 64
nondum G 2, 322 365 Æ 3, 109 4, 698 5, 545 687 6 77
nonne E 2, 14 G 3, 103 250
nonnullo I 22
non tu, *pro* nonne tu E 3 26
noram I 24
norant Æ 8 317
noras 4 424
Norica G 3 474
norint 2 458
noris Æ 4 33
norunt 6 641
noſces 11 708
noſco 6, 809 12, 876
noſſes G 2 108
nota E 1, 52 G 3, 130 4, 266 Æ 1, 673 2, 256 401 737 773 3, 657 6, 221 7, 49 500 9, 379 472 11, 195 12, 519 808
notabit G 3 100
notæ Æ 5, 34 12, 911
notæ 5 87
notant 12 174
notas, *par.* G 1, 365 3, 251 Æ 6 689 12, 769
notas, *nom.* G 3, 158 Æ 3, 444
notat 3 515
notate 5 648
notavi E 3, 68 5, 14
nothos Æ 7 283
nothum 9 697
noti 3 268
notior E 3 67
notis G 3, 427 E 6, 499 12, 942
notiſſima 2 21
Noto 1, 579 2, 242 7, 411
noto, *adject.* 7, 410 11, 495
notos I 688
Notos, *id eſt* ventos Æ 5 512 10, 266 11, 798 12, 334
notum 4, 648 12, 759
notum 5 6
notus E 5, 43 Æ 1, 383 2, 44 8 389
Notus, *id eſt*, ventus G 1 444 Æ 1, 89 112 2, 417
nova E 1, 85 4, 7 G 3, 370 4, 3 6 357 Æ 1, 434 454 624 661 3, 240 591 6, 104 206 820 7, 393 477 8, 695 9, 110 641 693 731 10, 35 325 515 11, 154 12, 54
novæ G 4, 282 Æ 1, 301 370 12 484
novales G 1 71
novalia E 1 71
novam Æ 1, 526 5, 104
novamus 8 189
novandis 4 290

novant Æ 5, 752 7, 630
novantem 4 260
novas E 8, 29 9, 14 G 1, 22 90 345 2, 82 Æ 1, 661
novavit 5 604
novellas E 3 11
novem Æ 1, 249 5, 762 6, 596 12, 270
noverca E 3 33
novercæ G 2, 128 3, 282 Æ 7, 765 10, 389
novêre G 4 155
novi, *nomen* 4 21
novies, 4, 480 Æ 6, 439
novimus E 3 8
novis G 2, 362 4, 306 Æ 2, 98 3, 136 4, 500
noviſſima 4, 650 6, 231 11, 825
novit G 2, 493 4, 392
novitas Æ 1 567
novo E 5, 67 10, 74 G 1, 43 288 4, 142 Æ 4, 584 5, 78 9, 459 596
novorum 2 796
novos G 2, 332 Æ 1, 311
novum E 2, 22 5, 71 6, 38 G 1, 32 3, 325 Æ 3, 365 8 637
novus G 3, 437 Æ 2, 228 473 4, 10 5, 670 7, 554 11, 537 12, 867
nox E 9, 63 G 1 247 Æ 1, 93 2, 8 250 860 3, 147 198 512 587 4, 352 461 522 5, 721 738 6, 272 539 866 8, 67 369 9, 288 11, 201 12, 846
noxam 1 45
noxiæ 6, 731 7, 326
nube G 3, 547 Æ 1, 520 5, 516 810 9, 640 10, 636 11, 593 722 12, 52 254
Nubem G 1, 364 443 2, 309 4 60 Æ 1, 584 2, 606 3, 572 5, 20 7, 243 8, 528 595 9, 33 10, 809 12, 842 856
nubes E 5, 57 G 1 324 462 4, 557 Æ 1, 92 147 591 8, 622
nubi 10 664
nubibus E 6, 39 G 4, 312 Æ 1, 46 3, 199 4 209 248 5, 88 525 658 9, 15 18 313 10, 38 73 264 12, 796
nubigenæ 7 674
nubigenas 8 293
nubila G 1, 213 422 446 3, 198 4, 166 196 Æ 3, 586 4, 177 246 5, 512 6, 454 592 7, 527 699 9, 671 10, 358 767 12, 250 367
nubilis Æ 7 53
nubis 8 429
nuces E 5, 52 8, 30
nucis G 2 69
nuda E 1, 15 Æ 1, 324 7, 689
nudant 1, 215 5, 586
nudat G 2 531
nudata 2 7
nudati Æ 3 282
nudato 12 312
nudatoſque 5 135
nudavit 1 360
nudi G 1, 58 Æ 11, 643
nudis 3 514
nudo Æ 2, 512 11, 642 12, 306
nudos E 1, 61 Æ 8, 663
nudus E 1, 48 G 1, 298 5, 871 8, 425 11, 489
nulla E 1, 78 5, 25 G 1, 83 269 3, 292 4, 443 516 Æ 1, 330 2, 701 3, 670 4, 142 272 5, 633 6, 405 553 7 51 591 8, 212 9, 278 281 447 739 10, 44 375 392 864 11, 306 362 399 12, 11, 202 405 597 819
nullæ 6 399
nullam 1, 188 2, 354 11, 411
nulli G 1, 125 4, 516 Æ 2, 439 4, 35 456 5, 610 6, 563 8, 502 11, 157 343 12, 27
nullis G 2, 10 Æ 4, 438 11, 735
nullius G 4 453
nullo E 4, 18 G 1, 102 128 Æ 1, 578 3, 221 5, 390 7, 350 10, 108 11, 703 12, 408 423 770
nullum 2 583 3, 495 10, 901 11 104
nullus G 3, 54 Æ 4, 624
Numa, *abl.* 9 454
Numam 10 562
Numanum 9, 592 653
numen 1, 52 155 2 178 735 3 437 4, 94 521 611 5, 768 6, 324 7, 561 8, 383 10 221
numerabat G 4 347
numerant E 3 34
numerantur G 4 209
numeris 2, 284 Æ 6, 646
numero E 8, 75 G 2, 104 Æ 1, 175 3, 623 5, 62 305 560 754 7, 698 8, 547 10, 329 11, 208 599 12, 230 630
numeros E 9, 45 G 1, 137 263 9, 776
numerum E 6, 27 86 7, 52 G 4, 175 227 436 Æ 1, 197 2, 797 3, 446 6, 545 682 7, 211 8, 453 11, 328
numerus G 2 204
Numici Æ 7, 151 242 797
Numidæ 4 41
numina G 1, 10 30 4, 7 505 Æ 1, 607 670 2, 123 233 623 641 3, 264 359 543 634 697 4, 204 382 5, 466 6, 68 7, 297 310 8, 512 574 10, 375 11, 901 12 201
numine E 4, 47 Æ 1, 12 137 451 678 2, 183 336 396 703 777 3, 363 372 4, 269 5, 56 6, 50 266 368 7, 119 385 584 9, 247 11, 232 12, 180 188
numinis G 4, 453 Æ 8, 186
Numitor 6, 768 10, 342
nuncia 4, 188 8, 550 9, 473
nunciet 11 740
nuncio 1 395
nuncius 2, 547 4, 237 5, 664 6 456 7, 167 437 8, 582 9, 692 11, 447 897 12, 75
nunquam E 2, 27 3, 49 6, 46 9, 3 G 1, 373 426 2 398 3, 406 4, 518 Æ 2, 331 970 3, 450 700 4, 658 8, 470 10, 25 11, 408 732 12, 95 207 921
nuper E 2 25 3, 2 99 5, 13 9, 21 Æ 5, 789 6, 338 9, 594
Nurſæ 7 744
Nurſia 7 716
nurum 11 582
nurus 2, 501 787 11, 215
nuſquam G 4, 185 Æ 2, 438 620 4, 373 5, 633 12, 597
nutant 9 682
nutat 2 629
nutribant 7 485
nutribat 11 572
nutricem 4 632
nutricis 1 279
nutrierat 12 344
nutrimenta 1 184
nutritur G 2 425

nutrix Æ 4, 634 5, 645
nutu 7, 592 9, 106 10, 115
nux G 1 187
nympha 4, 423 Æ 7, 47 734 10, 551 11, 588 12, 142
nymphæ E 2, 46 3, 9 5, 20 6, 56 7, 21 G 4, 334 391 532 Æ 1, 75 4, 168 7, 775 8, 71 314 10, 220 12, 786
nympharum 1, 172 333
nymphas E 9, 19 G 2 494 4, 382 Æ 3, 34 7, 137 10, 83 221
nymphis E 5, 21 75 10, 55

O

O Formoſe E 2 45
o vos G 1 5 Æ 1, 739 2, 638 4, 622 7, 121 9, 146 10, 430 676 12, 646
o tuque G 1, 12 Æ 6, 65 196 8, 72 11, 158
o adſis G 1, 18 Æ 4, 578 8, 78
o reginam 1, 80 528
o ſocii 1, 202 2, 387 3 560
o Dea 1, 332 376
o juvenes 1, 631 8, 273
o miſeri 2, 42 3, 639 7, 595
o audite 3, 103 9, 234
o felix 3, 321 480
o virgo 6, 104 318 11, 508
o cives 9, 383 11, 243 459 12 572
o *cum vocativo* E 8, 32 G 4, 353 Æ 1 100 4 31 5. 870 6, 83 258 509 8, 499 9, 617 11, 124 361 12, 95
o *bis poſitum* E 2. 40 Æ 2. 241 281 10 18 11 732 2, 644 3. 489 539 10 631 676
o *ſine caſu* E 2 28 3. 72 4, 53 5, 65 10, 33 G 2. 458 486 Æ 5. 195 6, 194 8, 560
Oaxen E 1 66
obambulat G 3 138
obducat E 1 46
obducta nubes Æ 2 604
obducto G 1 116
obductum E 10 64
obducunt G 2 411
obeat Æ 10 483
obeſaque G 3 80
obeſis 3 497
obeuntia Æ 6 58
obfuit G 1 374
obibat Æ 6 167
obice G 4, 422 Æ 8, 227 10, 377
obicibus G 2 480
obieci Æ 8 145
obiecit 10, 90 12, 372
obiecta G 3 253
obiectæ Æ 3 534
obiectam G 4, 503 Æ 6, 422
obiectant 4 218
obiectare G 1, 386 Æ 2, 751 12 230
obiecto 12 377
obiectu 1 164
obiicienda E 3 7
obiicis Æ 4 549
obiicit 6, 421 7, 480
obiicitur 2, 200 5, 522
obiiciunt 2, 444 9. 45 379
obit 8, 153 10, 447
obita 10 641
obitumque 12 501
obitus G 1. 257 Æ 4, 694
obivit 6 802
oblata G 4, 438 Æ 1, 454
oblati 2 340
oblato 12 169
oblimet G 3 136
obliqua 4 298 Æ 11, 337
obliquat 5 16
obliquum G 1, 98 Æ 5, 274
obliquus G 1 239
oblita E 9, 53 G 2, 59 3, 245 Æ 4, 528 9, 225
oblite 4 267
obliti 11 866
oblitos 4 221
oblitum G 3 236
oblitus Æ 3, 629 5, 174 334 703
oblivia 6 715
oblivisce 2 148
obloquitur 6 646
obluctor 3 38
obmutuit 4, 279 6, 155
obniti 5 21
obnixæ formicæ 4 406
obnixi G 4. 84 Æ 3, 208 5, 206 10 359 12, 721
obnixos G 3 222
obnixus 3, 233 Æ 4, 332 9, 725 12, 105
obnoxia G 1, 397 2, 439
obnubit Æ 11 77
obortis 3. 492 4, 30 6, 867 11 41
obrue 1, 73 5, 692
obruerent 11 162
obruimur 2 411 424
obruit G 2. 24 Æ 6, 336
obruitur 7 808
obrutus E 10 808
obſcœnæ Æ 3, 262 12, 826

obſcœnam Æ 3, 367 7, 417
obſcœnas 3 241
obſcœni G 1 471
obſcœnum Æ 4 455
obſcura G 1, 229 468 4. 424 Æ 2. 420 752 4, 80 461 5, 302
obſcuram G 4, 60 Æ 6, 453 11 343
obſcurant 12 253
obſcuri 6 268
obſcurior 7 205
obſcuris 6 137 9, 244
obſcuro G 1, 429 Æ 1, 415 3, 586 12. 416
obſcuros 3 522
obſcurum G 1 479
obſcurus Æ 2, 135 9, 87
obſedere 2, 332 450 7, 66 12, 133
obſedit 3, 400 7, 343
obſervans G 4, 513 6, 198 11 726
obſervant Æ 4 212
obſervata 2, 754 9, 393
obſeſſa 2, 802 10, 120 605
obſeſſas G 3 508
obſeſſos Æ 10, 286 11, 902
obſeſſum 2 441
obſidem 11 516
obſidere 7, 334 9, 159
obſidet 3, 421 11 304
obſidione 3, 52 8, 647 9, 598 10, 26 109
obſit G 4 89
obſita Æ 7 790
obſitus 8 307
obſtabit 10 55
obſtant 4 440 6, 338 7, 58
obſtare 4 91
obſtet G 2, 482 Æ 1, 750
obſtiterit 2 484
obſtitit Æ 6 64
obſto 11 435
obſtruit 4 440
obſtruitur G 4 301
obſtruere 4, 351 Æ 2. 120 5, 40 8, 530 9, 123 11, 120
obſtupui 2, 560 774 3, 48 298
obſtupuit 1, 517 617 2, 378 5, 90 8, 121 9, 197 12, 669
obtecta 2 300
obtendere 10 82
obtenta G 1 248
obtentu Æ 11 66
obteſtantur 7 576
obteſtemur 11 358
obteſtor 9, 260 10, 46 12, 820
obtexitur 11 611

INDEX

obtorti Æ 5 559
obtruncant G 3 374
obtruncat Æ 2, 663 3, 55 332 10, 747 12 459
obtulerat 2 61
obtulit 2, 590 4, 557 8, 611 10 552
obtusa G 1, 396 Æ 1, 571
obtusi G 1 262
obtusior 3 135
obtusis 1 433
obtutu Æ 1, 499 7, 250 12, 666
obversus 9, 622 11, 601
obvertit G 2 271
obvertimus Æ 3 549
obvertunt 6 3
obvia E 6, 57 G 4, 24 Æ 1, 318 3, 499 9, 56 10, 328 694 11, 498 504 12, 540
obvius 6, 880 8, 111 10 380 552 734 770 877 12, 298 481
obumbrant 12 578
obumbrat 11 223
obumbret G 4 20
obunco Æ 6 597
obustis 11 894
obusto 7 506
occasu 2 432 9, 668
occasum G 1, 225 403 3, 336 Æ 1, 242 11, 317
occiderit 2, 581 7, 766 12, 828
occidet E 4 24
occidis Æ 12 44
occidit G 1, 218 Æ 10, 470 12, 641 660 828
occisis 11 193
occisa 10, 312 11, 811
occubat 1, 551 5, 371 10, 706
occulat 12 53
occule G 2 347
occulit Æ 1 316
occultabat 8 211
occultant E 2 9
occultas G 1 86
occulte, *adv rb.* Æ 12 418
occultos 9 383
occultum G 3, 397 Æ 1, 692
occumbere 1, 101 2, 62 7, 394
occumbes 10 865
occupat G 4, 190 440 Æ 2, 294 4 499 6, 424 635 7, 446 9, 770 10, 384 699 11, 424 12 300
occupet 7 258
occurramus 10 282
occurrat 3 407
occurrens 6 696
occurrere Æ 1, 686 11, 503 527 808 12 854
occurrit 3, 82 5, 9 36 6, 474 10, 220 352 734 11, 499 12, 536 625
occurſate E 9 25
Oceani G 3, 359 4, 233 Æ 4 480 8, 589
Oceanitides G 4 341
Oceano 2, 122 481 4, 381 Æ 1, 291 749 2, 250 7, 226
Oceanum G 4, 382 Æ 4, 129 7, 101 11, 10
oci G 4 654
ocia E 1, 6 5, 61 G 2, 468 3, 377 Æ 4, 271 6, 813
Ocnus 10 198
ocreas 7, 634 8 624
octo G 1 171
oculi 3, 505 Æ 4, 182 6, 200 7 447
oculis E 6, 58 G 1, 183 2, 230 255 4, 499 Æ 1, 93 595 721 2, 68 589 740 4, 278 289 372 530 661 691 5, 277 438 522 654 6 34 145 8 81 223 254 592 9, 110 209 658 703 731 10, 516 772 11, 726 814 12, 3 102 151 920 945
oculorum 12 670
oculos G 2 73 3, 523 4, 451 Æ 1, 118 232 486 2, 214 531 570 687 773 3, 150 490 4, 220 363 411 688 5, 508 577 648 845 853 6, 469 7, 251 420 8, 152 261 310 618 9, 487 10, 473 745 12, 121 311 480 507 741 800 887 12, 309 483 638 657 705 930 939
oculus E 3 303
ocyor Æ 5, 119 8, 223 10, 248 12 733
ocyus E 7, 8 Æ 4, 294 5, 828 8, 101 278 444 555 10, 786 12, 556 681
odere 3, 452 4, 321 7, 327
oderit 1 505
odia 2, 96 10, 905
odiis 1, 672 4, 623 5, 786 7, 298 336 10, 14 692 853 11 122 12, 938
odio E 8 33
odiſſe Æ 2 158
odit E 3, 90 Æ 7, 327 12, 431
odium 1 365
odor G 3, 251 4 49
odora *nomen* Æ 4 132
odoratam G 3, 414 Æ 3, 12
odorato G 2, 118 4, 279
odoratum Æ 6 658
odore 7 480
odorem G 2, 132 4, 415 Æ 1 407 3 228
odores E 2, 55 G 1, 56 4, 264
odoriferam Æ 12 419
Oeagrius G 4 524
Oebale Æ 7 734
Oebaliæ G 4 125
Oechaliamque Æ 8 291
Oenotria 7 85
Oenotrii 1, 536 3, 165
Oeſtron G 3 148
Oetam E 8 30
offam Æ 6 420
offenſa G 4 50
offer Æ 7 425
offert E 3, 66 Æ 2, 371 6, 291 7, 420 536
officiant G 1 69
officio Æ 1 552
officiunt G 1 122
Oilei Æ 1 45
olea G 2 38
oleaginæ radix G 2 31
oleæ 1, 18 2, 63 144 222 302 11 101
oleam Æ 1 306
oleaſter G 2, 182 314 4, 20 Æ 12 766
oleis G 2 420
olentes 1 188
olentia 2, 134 4, 270
oleo 1, 273 Æ 3, 281 5, 5
oleum G 1, 393 Æ 6, 254
Olieron Æ 3 126
oliva 5 309 494 7, 751
olivæ E 5, 16 8 16 G 2, 3 85 181 3, 21 Æ 5, 774 6, 230 807 7, 418 8, 116
olivam G 2 425
olivi E 5, 68 G 2, 466
oliviferæ Æ 7 711
olivo 6 225
olli 1, 260 5, 10 197 284 358 580 6, 321 7, 458 505 8, 94 9, 740 10, 745 11, 120 236 12, 18 309 537 788 829
olorem 11 580
olores E 9 36
olorinæ Æ 10 187
Olympi E 5, 56 Æ 2, 779 5, 533 6, 586 7, 558 10, 1 437 621 12, 791
Olympiacæ G 3 49
Olympo E 6, 87 G 1, 96 451 4, 562 Æ 1, 378 4, 268 694 6, 782 834 7, 218 8, 280

280 319 533 9, 84 11, 726 12 634
Olympum G 1, 282 Æ 6, 579 9, 106 10, 115 216 11, 867
Olympus G 3 223
omnem Æ 2, 190 3, 36 537 5, 530 7, 174 10, 311 12, 854
omnia 2 691 3, 361 407 7, 583 9, 21
omine G 4, 386 7, 146 10, 250 11, 389 12, 72
ominibus Æ 1 350
omnigenumque 7 698
omnino 4, 330 9, 248
omnipotentes G 2 325 Æ 1, 64 2, 689 3, 251 4, 25 693 5, 687 6, 592 7, 141 428 770 8, 398 9, 625 10, 100 615 668 11, 790 12, 178
omnipotentis 6, 595 10, 1 12 791
omnis *in quibuſvis caſibus ſæpius invenitur, quam ut è re Lectoris eſſet illa memorare.*
onagros G 3 409
onera G 4, 167 Æ 1, 438
onerabant 11 212
onerabat G 4 133
onerabit Æ 10 558
onerant G 4, 378 Æ 1, 367 5, 101 8, 180
onerarat 1 199
oneras 4 549
onerat G 1, 274 Æ 3, 485 11, 343
oneratis *participium* 8, 284 12 215
oneraverat 12 344
oneravit 9, 24 10, 620 868 11 574
onerent 1 710
oneret G 2 518
oneri Æ 2, 723 729 11, 550
oneroſa 9 384
oneroſum 5 352
onus 10 553
onuſtum 1 293
Onyten 12 514
opaca 2, 725 3, 619 6, 283 633 7, 84
opacam 4 123 6, 136 208 11, 851 905
opacæ 8, 658 10, 161
opacant G 2 58
opacat Æ 6 195
opaci *genit.* G 1, 156 *nominat.* Æ 3 508
opacis 6 673
opaco Æ 7, 36 8, 212
opacum E 1, 53 Æ 8, 107
ope 8 685
opem 12 780
opera 4, 88 607 6, 183 8 415 11, 183 12, 429 699
operam 7 332
operata 3 136
operatus G 1 339
opere 3, 519 Æ 4, 407 6, 31
operi 1, 508 2, 235 8, 411 432 10, 792
operit 4, 352 11, 680
operta G 1, 465 Æ 6, 140
operum G 1, 277 2 155 472 4, 184 215 Æ 1, 459 511 3, 20 5, 284 9, 607 11, 228
opes G 2, 507 4, 132 Æ 1, 368 2, 4 603 3, 53 4, 75 8 317 364 10 154 607 11, 419
Ophelies 9 201
opibus 1, 575 2, 799 5, 41 268 8, 171
Opim 11 532
opima 2 782
opimam 1 625
opimis 3, 224 6, 855 10, 449
opis G 2, 428 Æ 1, 605 2, 803 8, 377
opis G 4, 343 Æ 11, 836 867
oportet E 6 5
opperiens Æ 1, 458 10, 771
oppetere 1, 100 12, 543 640
oppetiiſſe 9 654
oppetiit 11 268
oppida E 4, 33 G 2, 156 176 3, 402 4, 178 Æ 8, 355 9, 608 11, 581 12, 22
opponere G 3, 301 Æ 2, 127 7, 300 10, 239 11, 115 12, 874
opportuna G 4, 129 Æ 8, 235 9 531
oppoſitas 2 497
oppoſiti *nom. plur.* 2 333
oppoſitis 12 292
oppoſitum G 3, 313 373 Æ 10 428
oppoſuere 9 469
oppoſuit 5 335
oppreſſos 1 133
oppreſſum 9 398
oppugnat 5 439
opta 12 892
optabam 2 636
optabis 11 57
optanti 9 6
optantibus 8 200
optare Æ 1 429
optas 5, 813 7, 260
optaſtis 10 179
optat 4 159
optata 1, 176 4, 619 10, 405
optatæ 3, 132 509 530
optate *verbum* 8 503
optatis 1, 574 6, 203
optato 7, 303 10, 405
optatos 8, 405
optatum 5, 201 11, 270
optavere 11 482
optaverit 10 503
optavit 3, 109 6, 501
optem 4, 24 5, 29
optes 1 80
optima G 2, 205 262 319 3, 51 66 Æ 4, 291 10, 557 791 12, 777
optime, *nomen* 1, 559 3, 710 6, 659 8, 127 10, 402 11, 294 353 12 48
optimus 5, 358 9, 40
opto G 2, 42 Æ 2, 655 3, 498 7, 275
opulentaque 8 475
opulentia 7 262
opulentum 1 451
opum 1, 18 2, 22 9, 532 11, 338 12, 552
opus E 3, 37 G 4, 169 Æ 1, 4 5, 119 9, 12 261 7, 45 8, 516 9, 149 10, 469
ora, *nom. nat. pluralis* G 2, 43 135 225 246 387 3, 9 188 399 4, 292 406 452 477 Æ 1, 99 249 358 662 2 1 211 247 423 531 653 681 3, 174 218 425 457 490 707 4, 62 195 499 511 673 5, 200 340 477 576 6, 308 496 625 10, 728 790 822 11, 39 86 121 233 300 887 12, 335 373
orabat 4 437 6, 124 10, 96
orabunt 6 849
oraculum 3 143
oracula G 2, 16 4 449 Æ 2, 114 3, 456 7, 81 8, 131
oræ 3 410
oram E 8, 7 G 2, 44 Æ 3 396
oramus 1 529
oranda 2 232
orandi G 4 537
orando 4 399
orans Æ 6, 116 9, 24
orant 5, 617 9, 231
orantem 4, 219 12, 294
orantes 1, 523 6, 313 11, 885
oranti 7, 446 10, 599 11, 697 797

INDEX

orantis Æ 10, 536 554
orare 10 80
oras alvearíorum G 4 39 Æ 1 162 311 516 2, 117 3 75 108 4, 106 5, 703 6, 61 9, 528 oras clypei 10, 243 477 588 12, 381
oraſſe 4 205
orat E 2, 43 Æ 4, 451
orate G 1 100
oratis 11 111
oratores Æ 7, 153 8, 505 11, 100 331
oratur 10 623
oraveris 6 92
orbe E 1, 67 G 1, 443 512 Æ 2, 227 6, 745
orbem E 3, 41 4, 17 8, 8 G 1, 62 209 232 506 2, 114 401 4, 79 425 Æ 1, 461 606 3, 512 4, 119 231 5, 65 7, 115 298 8, 97 673 10, 546 783 11, 257 694
orbes G 1, 337 2 253 3, 173 361 424 Æ 1 273 5 584 8 137 448 10, 885 12, 743 763 925
orbi *nom. plur* 11 216
orbibus 2, 104 8 448
orbis E 6, 34 G 1, 26 460 2, 123 339 4, 484 Æ 1, 237 333 5, 46 7, 224 12, 708
orbita G 3 293
Orchades 2 86
Orco G 4, 502 Æ 6, 273 8, 296
Orci 2 398 4 240 699 9, 527
Orcus G 1 277
ordea E 5, 36 G 1 210 317
ordine E 1, 75 G 1, 276 4, 4 367 537 Æ 2, 102 3, 179 447 548 5, 53 102 120 271 349 6, 723 7, 276 11, 241
ordine longo 1, 399 702 2, 766 6, 482 754 8, 722 11, 79 144 in E 7, 20 G 3, 341 4, 507 Æ 1, 462 5, 773 7, 139 177 9, 629
ordinibus G 2 277
ordo E 4, 5 G 1 239 Æ 3, 377 5 707 7, 44 11 94
ore G 1, 431 3, 203 273 294 439 516 4, 17 92 97 201 230 277 444 Æ 1 300 563 618 741 2, 475 482 524 593 658 3, 173 224 463 696 4, 11 79 150 276 329 510 685 5, 71 385 470 842 6 76 155 530 607 686 7 103 118 436 451 9, 5 319 442 10, 323 349 489 11, 123 132 190 251 418 535 754 12, 8 47 691 832 837
Oreades 1 504
oremus 11, 358 414
Oreſtes 3, 331 4, 471
Orgia G 4, 521 Æ 4, 303 6, 517 7, 403
oribus 8, 486 10, 566
orichalco 12 87
Oricia 10 136
Oriens G 1, 250 Æ 5, 739 7, 51
Oriente 5 42
orientia 7 138
Orientis 1 293
origine G 2, 336 3 48 122 473 4, 286 Æ 1 290 376 646 757 10, 179 618
origo E 6, 73 Æ 6, 730 7, 371 12 166
Orion 1, 539 4, 52
Oriona 3 517
oris G 2, 171 3, 196 225 4, 300 Æ 1, 5 256 305 335 373 381 542 620 2 91 282 3 97 117 131 338 569 715 6, 2 7, 39 270 564 647 8, 51 381 454 9, 646 10, 164 198 655 11, 269 281 680
Orithyia G 4, 463 Æ 12 83
oritur 2, 411 680 11, 885
ornabat 7 488
ornaret G 4 119
ornat Æ 10 638
ornatæ G 4 276
ornate *verbum* E 7 25
ornatum Æ 7 74
ornatus E 6 69 G 3, 21 Æ 1 654
ornaverat 12 344
orni G 2 111
ornos E 6, 71 Æ 4, 491 6, 182 11, 138
ornum Æ 2, 626 10 766
ornus G 2 71
oro Æ 2, 143 4, 319 431 435 5, 796 6 76 106 8, 577 9, 284 10, 61 903 11, 442 12, 60 680 933
Oroden 10 732
Orodes 10 737
Orontem 1, 117 6, 334
Oronti 1 224
Orphea 3, 46 6, 30
Orphei E 4, 57 G 4, 545 553
Orpheu 4 494
Orpheus E 4, 53 8, 56 G 4, 454 Æ 6 119
Orphyrus 11 677
orſa 6, 125 562 7, 387 435 10 632 11, 124
Orſen 10 748
Orſilochum 11 690
Orſilochus 11 636
orſus 1, 329 2, 2 9, 656 12, 806
orta 7, 149 12, 114
ortas 9 92
orto G 3 156
ortu 1 431
ortum 1, 442 Æ 1, 630
ortus E 9, 46 G 1, 257 3 277 4, 544 553 Æ 3, 167 4, 118 6, 255 7, 206
Ortygiæ 3, 124 143
Ortygiam 3, 154 694
Ortygium 9 573
os G 3, 454 4, 232 Æ 1, 319 593 4, 659 6, 80 8, 152 591 10, 699 12, 300
oſcilla G 2 389
Oſcorum Æ 7 730
oſcula G 2, 523 Æ 1, 260 601 2, 490 12, 434
Oſinius 10 655
Oſirim 12 458
oſſa E 10, 33 G 1, 497 3, 457 485 Æ 2, 121 3 57 4, 101 5 31 47 55 422 480 787 6, 55 228 328 379 7, 458 8, 297 390 9, 475 10, 416 11, 212 696 12, 448
Oſſæ G 1 282
Oſſam 1 281
oſſibus E 3, 102 G 3, 258 272 4, 308 Æ 1, 664 4, 625 5, 172 865 7, 355 9, 66 10, 184 12, 36
oſtendat G 2, 253 Æ 5, 550 6 188
oſtendent 6 869
oſtendere G 2, 261 Æ 4, 470 6 716
oſtenderet G 4 544
oſtendit 2, 166 4, 232 Æ 2, 388 5, 376 443 6, 368 7, 143 12, 479
oſtendunt 1 210
oſtenduntur 8 264
oſtentabat 5 357
oſtentans 5, 521 567
oſtentant 3, 703 4, 75 6, 678 7, 656 8, 477
oſtentet G 2 253
oſtia Æ 1, 18 404 3, 688 5, 281 8 43 81 109 800 8, 667
oſtriferi G 1 207

oſtro G 2, 506 3. 17 Æ 1, 643 704 4, 134 5. 111 133 7, 277 814 10, 722 11, 72 772 12, 67 1264
Otriadæ 2 336
Otriades 2 319
Otryn 7 765
ova G 1, 379 3, 438
ovans Æ 5, 331 6, 589 11, 758
ovantem 5 563 9, 208 12, 479
ovantes G 1, 346 424 Æ 3, 189 544 4, 543 577 9, 71 10, 409 690 11, 13
ovat 10 500
ovem G 4 546
oves E 2, 33 3, 5 94 98 6, 5 86 7 3 8, 52 10 16 68 G 2, 375 3, 297 441 4, 10 Æ 3 660
oviles 5 59
ovilia G 3 537 Æ 9, 339
ovilibus E 1 8
ovis Æ 1, 52 3, 3
ovium E 1, 22 2, 33 G 1, 17 2 196

P

PAbula E 1, 50 G 1, 86 2, 436 3, 321 385 481 548 4. 9 244 266 280 Æ 1, 477 12 475
Pacatumque E 4 17
Pace Æ 1, 253 5, 587 7, 46 426 467 8, 325 10, 31 11, 133 12, 504
Pæem G 4, 535 Æ 3, 261 370 4, 56 96 7, 155 285 339 444 8, 114 9. 279 10, 80 11 110 230 356 302 414 460 12, 202 821
Pachyni 3 429 699
Pachyno 7 289
Paci G 2, 425 Æ 6, 852 7, 536
Paciferæ Æ 8 116
P cis 3 543 4, 618 7, 266 11, 332 363 658 12, 112
pacifci 5, 230 12, 49
Pactæ 10 722
Pactas 10 79
Pacto G 2 248
Pactolus Æ 10 142
Pactos 4, 99 10, 649
Padi 9 680
Pado G 2 452
Paduſæ E 11 457
Pæana 6, 657 10, 738
Pæoniis 7 769
Pæonium 12 401
Pagina E 6 12
pagos G 2 382
Palæmon E 3, 50 53 Æ 5, 823
palæſtra G 2 531
palæſtras Æ 3 281
palæſtris 6 642
palam 7, 428 9. 153
Palamedis 2 82
palantes 5, 265 9, 21 780 10, 674 11. 737 12, 615
palantia 12 738
palatia G 1 499
Palatini Æ 9 6
palato G 3 368
paleæ 1, 192 3, 134
paleam 1 368
paleæria 3 53
Pales E 5, 35 G 3, 1 294
Palici Æ 9 585
Palinure 5, 840 843 871 6, 341 373
Palinuri 6 381
Palinurus 3, 202 513 562 5, 12 835 847 6, 337
paliurus E 5 39
Palla *ablat.* Æ 6, 555 8, 702
Palla *vocat.* 10, 411 11, 97 152 169
Palladia G 2 181
Palladri Æ 9 151
Palladio 2 183
Palladis 1, 483 2, 15 163 3, 544 7. 154 8. 435
Palladium 2 166
Pallæ 11 576
Pallam 1 652 715
Pallanta 8, 515 575 10 374 442 480 492 504 11, 141 149 163
Pallante 8, 51 10 533 11 177
Pallantes 9, 196 241
Pallanteum 8, 54 341
Pallantis 8, 54 11. 30 39 12, 943
Pallas *Minerva* E 2 61 Æ 1, 43 2 615 9, 704
Pallas 8, 104 110 121 168 456 519 587 10, 160 365 385 393 399 420 433 442 458 464 515 11, 27 12, 492
Pallenen G 4 391
pallente E 3, 39
pallentem Æ 8 709
pallentes E 2 47 6, 55 G 3, 357 4, 124 Æ 4, 26 243 6, 275
pallenti E 5 16
pallentia G 1, 478 Æ 10, 822
pallentis 6 480
pallida G 1, 447 3, 552 Æ 1, 15 3, 217 4, 644 8, 197 10 761
Pallidus O 1 277
Palma *arbor* 2 67 4, 20
Palma *victoria* Æ 5, 339 519 7 655
Palmæ *victoria* G 3, 49 102 Æ 5 70 111 346
palmam *victoriam* 5, 349 472
palmas *manus* G 1, 59 3, 12 4. 498 Æ 1, 97 2, 153 405 638 5, 233 256 425 686 6 685 9. 16 10, 396 845 11. 574 12, 936
Palmes G 2 364
Palmis *manibus* E 3, 99 Æ 1, 485 3, 263 5, 364 7, 503 8 69
palmite E 7, 48 G 2, 90
palmoſa Æ 3 705
Palmula 5 163
Palmum 10 697
Paludem G 4, 503 Æ 6, 323 369 414
paludes G 1 363
Paludi 4 48
paludibus 2 110
paludis 1, 113 Æ 8, 88
palumbes E 1, 58 3. 69
palus 1, 49 G 3, 432 4, 479 Æ 6 107 438 7, 702 801 10 709 12. 745
paluſtrem G 3 175
pampineas E 7, 58 Æ 7, 396
pampineis 6 804
pampineo G 2 5
pampinus 1. 449 2, 333
Pan E 2, 32 4, 58 10, 26 G 1, 27 3, 392
Pana E 2, 31 5, 58 8, 24 G 2 494
Panaceam Æ 12 419
Panchaïs G 4 379
Panchaia 2 139
Pandare 5 496
Pandarus 9, 677 722 735 11, 396
Pandas G 2. 445 Æ 6, 109
pandens 6 421
pandentemque 8 712
Pandere G 4, 28 284 Æ 5, 267 12, 584
pandetur 6 97
pandimus 2. 234 3, 510
pandis G 2 194
Pandit Æ 3, 479 6, 282 525 723 12 626
pandite 7, 641 10, 163
Panditur G 1, 34 Æ 8, 262 10 1

INDEX

pando Æ 3, 179 252
panduntG 1, 399 2, 258
panduntur Æ 2 27
Pangæa G 4 462
Panopeæ 1 437
Panopeaque Æ 5 240
Panopeſque 5 300
Panos 8 344
Pantagiæ 5 689
Pantheræ 8 460
Pantheu 3, 322 429
Pantheus 2 318
papaver G 1, 212 4, 131 Æ 4 486
papavera E 2 47 G 1, 78 4, 545 9, 436
Paphiæ 2 64
Paphos Æ 10 51 86
Paphum 1 419
papillam 11, 803 852
papulæ G 3 564
par Æ 2, 794 6, 702 11, 174 422
para 3 160 7, 430
parabant 4, 676 12, 117
parabat 1, 364 4, 238 9, 81
parabitur G 1 429
parans 11 549
parant G 1, 265 Æ 1, 183 642 2, 181 447 4, 88 118 7 605
parantem 4 390
parantis 10 554
pararet 8 214
parari 2, 132 4, 299 7, 468
pararit E 6 80
paras 2, 72 Æ 3, 382 5, 14 6 369 8, 400
parat 1, 682 4, 503 7, 624 10, 585 770 12, 844
parata 2 334
paratæ 1, 366 6, 604
paratam 4 75
paratas 1 561
parate 11 18
parati E 7, 5 Æ 2, 799 5, 108 9, 158
paratis 3, 248 4, 555 5, 578 7, 97 9, 248
paratum 5, 513 10, 654
parato 5 548
paratos 2 61 12, 38
paravi 4 638
Pareæ E 4, 47 Æ 3, 379 5, 798 9, 107 10, 419 815
Parearum 2 150
Pareas 1 26
parce 1, 261 530 3, 41 6, 834 9 656 10, 532
parcebant G 2 339
parcendum Æ 2 339
parcere 6, 63 853 7, 115 8, 317
parceret 11 105
parces G 4 239
parcimus Æ 10 880
parcis G 1 4
parcite E 3 94 Æ 8, 109 12, 683
parcius E 3 7
parco, *nomen* G 3 403
pares Æ 5 728
parem G 1, 258 Æ 11, 509
paremus 3 189 4, 577
parens G 2, 173 3, 36 Æ 2, 591 654 5, 80 6, 197 609 9, 84 10, 252 443
parens *a pareo* 1 699
parent *a paro* 2, 121 4, 290 10 259
parent 4, 295 7, 485 10, 176
parentem *matrem* G 4 320
parentem *patrem* Æ 1, 79 2, 138 596 3, 58 4 599 6, 765 7, 48 8, 122 9, 99 261 12 348
parentes E 4, 62 G 3, 262 Æ 1, 396 610 3, 180 7, 140 10 597
parenti 3, 169 469 6, 687 10, 507 11, 45 152
parentibus 10, 392 11, 216
parentis *patris* E 4, 26 Æ 1, 650 2, 299 5, 47 54 95 722 747 7, 368 8, 155 729 953 10 840 12, 43 395 932
parentis *matris* 2, 606 3, 341 8, 531 9, 289
parentum G 3, 101 4 477 Æ 2, 448 531 681 3 94 5, 39 553 578 6, 223 308 7, 172 10, 827 11, 887
parere E 5, 4 G 3, 208 Æ 4, 238 7, 433 10, 179 12 189 568
parerent 1 3
pares E 7, 5 G 1, 208 3, 169 Æ 1, 709 5, 114 580
paret 1 693
paretur G 2 266
paria Æ 10, 741 11, 439
paribus E 5, 90 G 1, 490 2, 284 4, 99 Æ 4, 102 252 5, 425 562 657 6, 159 184 826 7, 256 9, 14 655 10 568 11, 520 12, 190 344 847
Paridem 5 370
Paridis 1, 31 6, 57 10, 702
parietibus G 4, 298 Æ 4, 442 4 589
Parii G 3 34
Parin Æ 10 705
Paris E 2, 61 Æ 2, 602 4, 215 7 321
pariter G 1, 189 456 4, 37 Æ 1, 576 718 2 205 729 3, 560 4, 190 241 5, 142 506 521 553 587 830 6, 633 769 7, 729 8, 444 545 9, 182 505 559 628 10, 222 347 756 865 11, 592 673 12 574
Parius 1 597
parma 9, 148 765 10, 800 11, 693 711
parmam 2, 175 10, 817
parmas 11 619
Parnaſſi E 10, 11 G 3, 291
Parnaſſia E 6 29 G 2, 18
paro Æ 8, 476 11, 515
Paron 3 126
Parthaſio 8, 344 11, 31
pars *cum plurali* E 1, 66 G 2 14 4, 159 378 Æ 1, 216 2, 400 4, 405 5, 108 558 661 6, 218 222 9, 507 11, 195 466 883 12, 278
pars *cum infinitivo plurali* Æ 1, 427 6, 491
pars *cum ſingulari* E 4, 53 G 2, 40 3, 286 Æ 2, 6 6, 7 266 686 8 428 548 9, 131 156 10, 427 738 11, 214 888
parta E 3, 68 Æ 2 784 3, 495 7 598
parte G 1, 35 370 2, 270 Æ 1, 478 4, 153 374 5, 187 277 858 8 426 433 682 9, 469 521 562 630 691 10, 362 11, 203 12, 145 346
partem E 3, 73 G 4, 2 220 Æ 3, 223 5, 187 6, 31 440 611 7, 709 8, 511 9, 540 790 10, 128 11, 794
partes G 2, 483 Æ 4, 286 630 6, 540 7, 69 8, 21 11, 748
Parthenios E 10 57
Parthenium Æ 10 748
Parthenopæus 6 480
Parthenope G 4 564
Parthi 4 314
Partho E 10 59
Parthorum G 4 211
Parthos Æ 7 606
Parthum G 3 31
Parthus E 1, 63 Æ 12, 857

partibus G 1, 231 Æ 1, 512 6, 70 9, 754 12, 521 708
partim 10, 330 11, 204
partire 11 510
partiri G 1, 126 Æ 11, 822
partitio 5 562
partitur 1 198
parto G 1, 300 E 2, 578 8, 317
partu G 1. 278 Æ 1, 278 6, 786 7, 660 12, 847
partum G 3, 157 Æ 5, 229 9, 298
parturit E 3, 56 G 2, 330
partus Æ 6, 89 7, 321
parva E 3, 54 G 2, 18 4, 176 Æ 2, 213 3, 402 4, 176 7, 243 9, 143 299 11, 430 12 475
parvæ 3, 276 11, 575 12, 862
parvam E 8, 37 G 1, 415 Æ 3, 349 8, 554
parve E 4 60
parvi Æ 2 563
parvis E 1, 24 6, 811
parum Æ 6 863
parumper 6 382
parvo G 2, 472 Æ 3, 685 6, 843 9. 907 10, 317 494
parvos G 2, 514 4, 201 Æ 8 413 543
parvulus 4 328
parvum 2, 320 674
parvus E 7, 29 Æ 2, 677 710 723 5, 563
paſcant G 3 143
paſcat 2 285
paſce E 9 23
paſcente 1 78
paſcentem G 2, 199 3, 467
paſcentes E 3, 96 4, 45 5, 12 Æ 6 199
paſcentur E 1, 60 5, 77
paſcere 6, 5 G 3, 335 Æ 6, 655 7, 391
paſces G 3 155
paſcet Æ 1 612
paſci 2 684
paſcis 10 627
paſcit G 2, 189 3. 50 4, 395 Æ 1, 468 7. 684
paſcite E 1, 46 3, 85
paſcitur G 3, 219 342 Æ 1, 190 11, 787
paſcua E 4, 49 G 3, 213 323 339
paſcunt Æ 3, 650 11, 319
paſcuntur G 2, 375 432 3, 162 314 528 4, 181 Æ 6, 653
Paſiphae Æ 6 25
Paſiphaen E 6, 46 Æ 6, 447
paſſa, *particip.* 1 390
paſſi 1, 203 6, 660 7, 182
paſſibus 2, 724 6, 263 7, 157 11, 907
paſſim E 4, 19 7, 54 G 1, 132 4. 181 Æ 2, 364 384 570 3, 220 510 4, 362 195 5, 676 6, 652 886 8, 360 9, 316 11, 385
paſſis 1, 236 484 2, 403 3, 262
paſſo G 2 93
paſſos 4 269
paſſus E 8 24 G 1, 124 3, 141 4, 438 503 Æ 1, 9 648 3, 628 5, 462 10, 62 436
paſtæ E 9 31
paſtas 9 24
paſti 7, 39 44
paſtor 2, 1 6 68 G 3, 2 401 402 455 4, 317 Æ 2, 308 4, 71 7, 363 10, 406
paſtorale 7 513
paſtoralem 7 817
paſtore 11 811
paſtorem E 6, 4 Æ 3, 657 12, 305
paſtores E 1, 27 5, 41 59 7, 25 9, 34 G 3, 281 339 4, 278 Æ 2 58
paſtoribus G 2, 303 435
paſtoris E 10 51
paſtorem 8. 1 23 G 3, 477 4, 565 Æ 7, 574 11, 509
paſtos E 5 24
paſtu G 1, 381 4, 186 434 Æ 7 700
paſtus G 3, 231 Æ 2, 471 10, 10 11, 494
Patavi 1 251
pateant 1 302
pateat E 3 105
patefactus Æ 2 259
patens 11 40
patentem 7 230
patentes G 4, 77 Æ 4. 153 5, 552 9, 683 693 11, 879
patenti G 2 41
patentibus Æ 2 266
pater E 3. 33 4, 56 G 1, 111 283 328 355 2, 4 7 4, 323 469 Æ 1, 69 349 559 2, 87 617 648 653 677 710 4, 224 372 5, 14 241 533 690 6, 719 780 863 7, 48 61 92 178 327 485 596 654 685 792 8, 138 198 357 394 540 558 9, 300 426 449 10, 2 18 62 351 421 450 743 875 11, 57 356 410 558 2, 59 520 703
pater omnipotens G 2, 325 Æ 1, 64 3 251 4 25 6, 502 7, 141 770 10, 100 11, 789 12 178
pater *Æneas* Æ 1, 584 703 2, 2 3, 343 716 6, 130 348 461 545 700 8. 28 115 606 9, 172 11, 183 904 12, 166 440 697
pater *Anchiſes* 2, 687 3, 9 263 525 539 558 610 6, 679 854 7 245
pater *id eſt Eneas* 5, 358 424 867 7, 119 274 618 8, 394 9, 649 11, 469 12, 13
pateram 1, 733 743 4. 60 5, 775
pateras 3, 67 355 5, 91 7, 133 8. 640
paterentur 4, 340 7, 21
paterer 10 847
patereris E 1 38
pateris G 2, 192 Æ 5, 98 6, 249 12, 174
paterna 8, 226 10, 705
paternæ 5, 81 10, 188 12, 225
paternas 11 44
paternis 3, 121 10, 852
paternum 7 657
pateſcit 3 530
pateſcunt 2, 309 483
pater 2, 651 6, 127 578 9, 338 11, 644
pati E 2. 15 10 53 G 3. 60 183 208 Æ 1 223 2. 63 80 7. 807 10, 866 12, 147 571 979
patiar 8 577
patiere 10, 904 12. 33
patiens G 2. 472 Æ 5. 390 6, 77 7, 490 9. 607 10, 610
patientem G 2 223
patiere 1, 72 Æ 7, 421
patieris 11 847
patietur E 4 40
patimur 6 743
patitur G 2, 318 3, 216 Æ 9, 795 12, 480
patiuntur 7 200
patre, *prima lon.* 10, 205 11, 666
patre *prima brevi* 11 341
patrem G 4 382 Æ 2, 666 724 747 3 35 4. 605
patres G 2, 473 Æ 1. 11 2, 579 4, 682 7, 174 571 727 8, 132 9, 92 11, 454

patri Æ 2, 674 4, 58 5, 603 6, 859 7, 282 9, 312 10, 525 11, 178
patria E 10, 46 Æ 1, 361 2, 491 3, 325 613 4, 633 6, 508 7, 192 299 8, 333 10, 75 12, 44 236
patria 1, 544 2, 241 4, 347 5, 632 7, 122 10, 351 11, 797
patriæ E 1, 3 G 2, 116 Æ 2, 159 291 573 634 3. 10 5, 624 6, 33 813 823 8, 511 9, 294 786 10, 59 371 824 853 11, 246 359 594 892
patriam E 1, 4 G 1, 206 2, 512 3, 10 120 4, 155 390 Æ 1, 55 384 2, 137 576 6, 621 660 7, 182 10, 436 11, 127 249 793
patrias 2, 180 577 3, 281 332 11 716
patrii G 1, 499 Æ 1, 702 9, 247 11, 374
patriis E 4, 17 G 2, 394 3, 346 Æ 1, 624 3, 595 4, 602 7. 229 653 736 9, 674 738 10, 198 11, 269 281 882
patrio 2, 620 658 3, 249 297 7, 269 8, 696 10, 558
patrios E 1, 68 G 1. 52 Æ 2, 95 279 539 717
patris G 2, 67 Æ 1, 669 2, 663 4, 238 351 427 5, 31 827 863 6 116 7, 102 8, 550 10, 460 534 688 11, 62 12 22
patrium G 1, 16 Æ 5, 601 8, 681 12. 834
patrius 1 647
Patron 5 298
patrui 6 402
patrum G 2, 509 3. 128 138 177 Æ 1, 99 645 2, 715 5, 341 8, 598 10, 282 11, 168 688
patuêre 6 81 8, 242
patuerunt 12 710
patuit 1 409
patulæ E 1, 1 G 4, 566
patulis 1, 376 3, 362 Æ 7, 115
Pauca E 4, 31 10, 2 G 4. 127 Æ 3 313 377 4, 333 337 8, 154 10. 17
Pauci 1, 542 6, 129 744
Paucis 3, 190 4, 116 6, 672 8, 50 10, 16 186 11, 315 12 71
pauees 12 615
Pavere G 4 152
pavidæ Æ 2, 489 766 8, 592
pavidam 9 473
pavidi 2, 685 7, 780 12, 717
pavidos G 3, 372 Æ 5, 575 8 349
pavidum 11 406
pavit E 10 18
pavitans Æ 2 107
pavitantem 6, 498 11, 813
paulatim E 4, 28 6, 36 G 1. 134 5, 215 Æ 1, 724 2, 650 6, 358 7, 529 8, 326 9, 789 11. 829
pauliſper 5 846
paulo E 4 1
paulum 3, 597 4, 649
pavor G 1, 331 3, 106 Æ 2. 229 369 3, 57 5, 138
pauper 2. 87 8 105 12, 519
paupere 3, 615 6, 811
pauperiem 6 437
pauperis E 1. 69 7, 34 8, 360
paufia G 2 86
peccare Æ 9 140
peccata 10 32
pecora 4, 158 7, 679
pecori E 3, 6 83 101 5, 60 7, 47 8, 15 G 1, 4 263 445 2, 233 435 3, 72 125 155 159 326 419 4, 129 402 Æ 12 719
pecoris E 1, 51 2, 20 3. 101 5, 44 10, 17 G 2, 529 3, 75 Æ 8 601
pecorum G 2, 517 3, 554 4. 559
pectebat Æ 7 489
pectine G 1, 294 Æ 6, 647 7. 14
pectora G 1 420 Æ 1. 157 201 359 485 571 2, 200 206 349 3, 56 4, 412 673 5, 7 816 7, 349 518 8. 29 151 267 9, 250 432 543 10. 151 571 11, 86 216 357 452 615 875 12, 89 217 541 871
pectore E 1, 64 G 3 373 426 4. 83 Æ 1, 40 48 231 375 489 525 661 721 2. 107 288 474 3, 246 426 4, 41 67 448 530 553 563 689 5, 182 363 408 434 482 558 679 701 780 6, 55 78 85 101 261 600 7, 254 292 356 392 8, 437 9, 103 276 326 347 414 718 740 10, 212 337 556 838 11, 40 368 377 409 639 685 840 12, 831 888 914 950
pectoribus 4, 64 7, 278 10, 567 11, 37 615
pectoris 12 508
pectunt 12 86
pectus G 3. 81 4, 15 Æ 1, 506 3, 298 4, 589 5 781 6, 48 7, 338 9, 700 10, 422 425 485 601 11, 370 657 12, 5
pecuaria G 3 64
pecudem 3 120
pecudes E 2, 8 G 1, 424 479 2, 150 340 3, 243 368 Æ 1, 747 3. 642 656 4, 525 636 6, 153 11, 199 12 214
pecudum E 6, 50 G 3, 383 471 480 4. 327 Æ 4, 63 201 5. 736 6, 728 8, 27 10, 176 12 174
peculi E 1 33
pecus E 1, 75 3, 1 20 34 5, 87 G 2, 371 3 299 342 445 4, 168 Æ 1, 439 3, 221 9, 341 12, 171 718
pede G 3, 256 499 4, 233 Æ 8, 302 10, 255 494 587 736 12. 356 465 748
pedem G 1, 11 4, 485 Æ 2. 378 657 756 4. 518 5, 511 830 6, 386 9, 125 10, 764 11, 764 12, 748
pedes, *id eſt*, pedibus E 9 1 G 1, 171 2, 94 4, 458 Æ 1 408 2, 273 673 5, 381 673 10 307 11, 752
pedes 6, 880 7, 624 666 10. 453 751 764 11, 506 12, 510
pedeſtre 10 364
pedeſtri 11 709
pedibus E 3, 87 5, 57 G 1, 243 2, 232 491 4, 257 Æ 2 227 235 3, 233 4, 180 239 491 5, 255 6, 256 644 7, 66 100 8, 209 224 264 9, 356 564 629 10, 372 11, 390 723 12 250
pedicas G 1 307
pedis 3, 460 Æ 5. 567 7, 690
peditem 6, 516 10, 751
peditum 7 793
pedum E 5, 88 G 4, 310
pedum Æ 2. 732 3, 648 5, 67 430 7, 722 807 8 458 11, 573 911 12, 335 445
Pegaſum 11 670
pejus G 1 200

pelagi G 1, 383 Æ 1, 142 158 3, 241 555 708 5, 165 235 617 6, 532 7, 304 586 8, 333 9, 81 117 10, 231 289
pelago G 1, 142 430 2, 41 Æ 1, 185 250 368 671 683 2, 36 79 205 800 3 69 125 204 478 506 4, 52 546 5 124 212 870 6, 3 8, 691 10, 165 378
pelagus 5 8
Pelaſga 2, 157 9, 154
Pelaſgæ 2 106
Pelaſgi 1 628 2, 83
Pelaſgos 8 600
Pelaſgûm 6 503
Pelethronii G 3 115
Pelias Æ 2, 435 436
Pelidæ 2, 548 5, 808 12, 310
Pelideſque 2 263
Pelio G 1 281
Pelion 3 94
Pellacis Æ 2 90
Pellæi G 4 287
Pelle, *nom.* Æ 2 722 5, 37 7, 688 8 177 366
Pelle, *verb.* 2, 784 5, 812
Pellem G 4, 302 9, 306
Pellere Æ 3, 249 9, 519 10 277 11 116
Pelli, *verb.* 7 759
Pellibus E 2, 41 G 4, 342 7, 88 396 8, 282
Pellis G 3, 502 8 553 10, 483 11, 679 770
Pelopeia Æ 2 193
Pelops G 3 7
Pelori Æ 3, 411 687
Peltæ 7 743
Peltis 1, 494 11 663
Peluſiacæ G 1 228
Penates 2, 505 4, 155 Æ 1, 72 382 531 708 2, 293 514 717 747 3 15 148 603 4, 11 598 5, 62 632 8, 11 39 543 9, 258 11, 264
Penatibus 3, 12 8, 123 679
Pendebant 8 197
Pendebat E 6, 17 Æ 5, 511 8, 227
Pendebit E 4, 29 7, 24
Pendens Æ 10 586
Pendent G 1, 214 2, 523 3, 53 4, 257 Æ 1, 110 4, 88 5, 147 6, 617 7, 184 278 11 577
Pendentem 8, 669 9, 562
Pendentes 8 632
Pendentia G 4, 374 Æ 5, 393 9 331
pendentibus Æ 1 170
pendere E 1, 38 77 Æ 6, 20
pendes 6 151
pendet G 2, 89 Æ 3, 661 4, 79 10, 303 12, 374
penderis 7 595
Penei G 4 355
Peneia 4 317
Penelei Æ 2 425
penes 12 59
penetrabile G 1, 93 Æ 10, 481
penetrali 4 504
Penetralia 2, 484 6, 71 9, 259
penetralibus G 1, 379 Æ 2, 297 506 5, 660 7, 59
Penetrant G 2 504
Penetrare Æ 1 247
Penetrat 7 363
Penetravit 7, 207 9, 10
Penitus E 3, 67 G 2, 290 4, 43 Æ 1, 204 516 540 2, 19 487 3, 32 673 6 59 679 737 8 148 242 9, 1 141 713 10, 526 11, 623 12, 263 390
pennæ G 3, 372 Æ 3, 361 10, 187 12, 750
pennas G 1 399
Pennata Æ 9 473
Pennis G 1, 407 410 4 73 310 Æ 3, 258 4 223 700 5 215 6, 15 240 10, 722 11, 172 722 867 12, 253 474 892
Penta G 1, 391 4, 348 Æ 9, 476
penſo 8 412
Pentheſilea 1, 495 11, 662
Pentheus 4 469
Penum 1 708
Penuria 7 113
pependit 1, 719 2, 546 5, 206 7, 67 8, 277 9, 755 10 341
pepercit 2 534
Peperêre 6, 435 11, 25
pepigêre 11 133 12, 12
pepigi 8 144
pepigit 10 902
Peplum 1 484
Peracta 3 493 9, 242
Peragat 4 452
Peragenda 6 136
Peragrans 10 723
Peragrant G 4 53
Peragrat Æ 4 72
peragro 1 388
Peragunt 6 384
percepi Æ 6 105
percepit 7 356
percipe 9 190
Perculit 5 374
Perculſa G 4, 357 Æ 9, 292 11 310
Perculſus G 2, 479 Æ 1, 517 6, 475 8, 121 9, 197
percurrens 7 14
percurrere 6 627
percurrit G 4, 294 Æ 8 392
percuſſa E 5, 83 G 1 13 Æ 4, 589 7, 503
percuſſæ 11 877
percuſſit 12 155
percuſſum 7 190
perdere 7 304 10, 879
Perdidit G 4 494
perdidit Æ 11 58
perdita E 8, 88 Æ 4, 541
perditus E 2 59
perducant 6 60
perduxit 1, 73 G 4, 416
pereat Æ 10 617
peredit 6 442
peregi 4, 653 6, 105
peregit 5 362
peregrina 11 772
perempta 10 315
peremptæ 5 787
peremptis 9, 453 11, 110
perempto G 4, 301 Æ 10, 533 11 177
peremptum 6 164
perennis 9 79
pereo 3 606
peretrat 4, 363 5 441 7, 375 11 766
peretratis E 1 62
peretrato Æ 2 295
pereſa G 3 561
pereunt Æ 2 428
perfecta E 9 26 Æ 5, 267 6, 895 7, 545 8, 612 9, 253 357
perfectis 3, 548 8 307
Perfecto 3, 178 6, 637
perfer 1, 393 11, 825
perferet 11 718
perferimur 3 584
perferre G 2, 343 Æ 4, 420 5, 617 6, 437 9, 283 426 11, 181 12 177
perfert 5, 665 10, 695
perfertur 6 692
perfice 9 629
perficere 4 639
perfide 4, 305 366
perfidus E 8 91 Æ 4, 401 7, 362 10, 231 12, 73

perflant Æ 1 87
perfodiunt 11 473
perforat 10, 485 589
perfoſſum 11 10
perfringere 10 279
perfudit G 4, 384 Æ 7, 459
perfundat 10 520
perfundere G 1 194
perfundi Æ 11 495
perfunditur 3 397
perfundunt G 3 446
perfurit Æ 9 343
perfuſa G 1, 78 Æ 5, 135 12, 65
perfuſæ 5 112
perfuſam 12 611
perfuſi G 2, 147 510
perfuſos Æ 11 88
perfuſus 2, 221 8, 589
pergam 1 376
Pergama 1, 470 655 2, 177 291 375 556 571 3, 87 336 350 4, 344 426 6, 516 7, 322 8, 37 58 110 374 11, 280
Pergameæ 3, 110 6, 63
Pergameam 3 133
Pergameis 3 476
Pergameum 5 744
pergant 6 198
perge 1, 393 405 4, 114 12, 153
pergit 11 521
pergite E 6 13
pergunt Æ 12 586
perhibent G 1, 247 4 507 Æ 4, 179 8, 135 324
perhibetur G 2 238
peribat Æ 4 697
pericli 5, 716 8, 251 9, 287 479 10, 610
periclis 2, 751 3, 711 6, 83 693 7, 425 8, 73 188
periclo 8 556
periclum 2, 709 9, 174
pericula 1, 619 3, 367 4, 561 9, 96 200 483 10, 57 11, 390 505
Peridiæ 12 515
perii E 8, 41 Æ 4 497
periiſſe 3, 606 9, 140
Periphas 2 476
periret E 10 10
periti 10 32
peritura G 2 498
perituræ Æ 2 660
periture 11 856
perituris 2 675
perjuræ 5 811
perjuri 2 195
perjuria G 1, 503 Æ 4, 542
perlabitur undas 1, 151 7, 646
perlata 11 803
perlegerent omnia 6 34
Permeſſi E 6 64
permetuens Æ 2 573
permiſit E 1 10
permiſſa Æ 9 99
permiſta 10 416
permiſti 11 634
permiſtos E 4 16
permiſtum Æ 1 492
permiſtus 10 238
permittere 4, 104 640
permittit 1 544
permittitis 9 240
permulſit 5 816
permutat 9 307
pernicibus 4, 180 11, 718
pernix G 3 93
pernox 3 230
pero tegit altera Æ 7 698
peroſi 6 435
peroſos 9 141
perpeſſus 9 60
perpetiar 12 644
perpetua E 4, 14 Æ 4, 32
perpetui Æ 8 183
perpetuis 7 176
perplexum 9 391
perrumpere 9 513
perrumpit 2 480
perſedit G 3 442
perſenſit Æ 4 90
perſentit 4 448
perſequitur G 2 408
Perſidis 1 290
perſolvunt Æ 2 537
perſolvere 1 605
perſolves 8, 62 9, 423
perſolvo 5 484
perſonat 1, 745 6, 170 418
perſtabat 2 650
perſtat 5 812
perſtrinxit 10 344
perſuadeat G 2 315
pertentant Æ 1, 506 5, 828
pertentat 7 355
pertentet G 3 250
perterrita Æ 10 426
pertæſum 4, 18 5, 714
pertulerit 8 293
pertulit 3, 323 10, 786 12, 907
pervenimus E 9 2
pervenit Æ 2, 81 9, 396 10, 472
perventum G 4, 375 Æ 2, 634
pervorſe E 3 15
perverſo Æ 7 584
pervigilat G 1 292
pervius Æ 2 453
pervolat ædes 12 474
pervolitat 8 24
pes G 3, 55 Æ 10 361
peſſima G 3 248
peſſime E 3 17
peſte Æ 4, 90 5, 699 9, 540
peſtem G 3, 153 Æ 3, 620 9, 328 10, 55
peſtes G 1, 181 3, 471 Æ 6, 737 12, 845
Peſti G 4 119
peſti Æ 1 716
peſtiferas 7 570
peſtis G 3, 419 Æ 3, 215 5, 683 7, 505 11, 792 12, 865
petam 4 535
petamus 1, 558 562 3, 115 129 7, 132
petamur 3 412
petat E 3, 67 Æ 8, 10 9, 629 10, 150 684
pete G 2, 300 Æ 4, 381 5, 166 733 7, 96
petebam 2 636
petebant 1 523 7, 54
petebas 4 675
petebat 8, 463 11, 544 12, 378
petemus 10 378
petenda G 4 8
petendum Æ 11 230
petens G 1, 142 4, 429 535 Æ 2, 256 5, 508 840 7, 92 362 8, 67 9 564
petentem 1, 624 8, 158
petenti E 1, 45 Æ 4, 127 9, 83
petentibus 8 551
petere 1, 162 3, 364 7, 69 9, 81 790
peterem 6 115
peteres 4 312
peteret 1 655
peteretur 4 313
petet 2 646 12, 263
petiêre G 2, 210 Æ 2, 180 4, 164 6, 492 7, 238 10, 32
petierunt 11 272
petiſſe 2. 25 3 603
petiit 10, 67 343
Petilia 3 402
petimus 3, 93 276 8, 119
petis G 4, 446 Æ 6, 151 8, 395 9, 94
petiſti 4, 100 12, 359
petit E 3, 64 G 2, 505 3, 358 522 Æ 1, 185 198 615 721 5, 180 212 226 6, 11 7, 55

7. 55 343 512 562 8, 221 9, 479 646 10, 313 388 489 12 742
petit 9 9
petitis 3, 253 7, 197 8, 169
petito G 2 197
petitum Æ 11 9
petitur 7 367
petiverit E 6 81
petivi Æ 2, 804 12. 259
petivit 3, 563 5, 668 7, 88 325 8, 405 615 10, 635 11, 813 12, 860 913
peto 4, 433 5, 194 798 11, 791 12, 190
petulci G 4 10
peruni 1, 402 4, 62 187 218 Æ 2, 151 213 400 5 32 678 6, 319 7, 86 8, 691 9, 120 128 315 11, 647 871
petuntur 12 764
Phæacum 3 291
Phædiam 6 445
Phaetontiades E 6 63
Phaetontis Æ 5 105 10 189
phalanges 6, 489 12 544 662
phalanx 2, 154 11, 92 12, 277 551
Phalarim 9 762
phalarica 9 705
phaleras 9, 359 458
phaleris 5 310
Phanæus G 2 98
pharetra 1, 327 4, 138 11, 590 859
pharetram G 3, 345 Æ 1, 340 504 5, 311 7, 816 8, 166 9 660
pharetras 5, 558 11, 844
pharetrata 11 649
pharetratæ G 4 290
pharetris 2, 125 Æ 5, 501
Pharon 10 322
phaselia G 4 289
Phasimque 4 367
Phegea Æ 9 765
Phegeus 5, 263 12, 371
Pheretaque 10 413
pheretro 6, 222 11, 149
Philippi G 1 490
Phillyrides 3 550
Philoctetæ Æ 3 402
Philomela E 6, 79 G 4, 511
Phinei Æ 8 165
Phineia 3 212
Phlegeton 6, 265 551
Phlegiasque 6 618
Phocæ G 3, 543 4, 432
Phocas Æ 4 395
Phœbe G 1, 432 Æ 3. 371 6, 18 56 10, 216 316
Phœbea *adject.* 4 6
Phœbeæ 3 637
Phœbi E 6, 67 7, 22 64 Æ 1, 333 2, 114 319 3, 80 359 474 6 35 70 77 347 8, 720 9, 661 10, 537 12, 402
Phœbigenam 7 773
Phœbo E 3, 62 5, 66 6, 11 29 83 7, 63 Æ 3, 188 251 4, 58 6, 69 662 7, 62 12, 391
Phœbum E 5, 9 Æ 3, 143
Phœbus E 3, 99 251 11, 794 913
Phœnicum Æ 1 348
Phœnissa 1, 674 718 4, 529 6 480
Phœnissam 4 348
Phœnix 2 762
Pholoe 5 285
Pholumque G 2. 456 Æ 8, 294
Phorbanti 5 842
Phorci 5, 240 824 10, 328
Phryges 1, 472 9, 134 599 617 635 11, 170
Phrygia G 2, 68 9, 80 11, 403
Phrygiæ 4, 41 Æ 3, 6 7, 207 9, 617 10, 88 582
Phrygiam Æ 3, 484 7, 139 579
Phrygias 1 186 6, 518 783
Phrygibus 2, 191 344 10, 255
Phrygii 1, 622 4, 140 11, 484 677
Phrygiis 2, 580 7, 358 11, 769
Phrygio 3, 545 4, 103 12, 75
Phrygios 2, 276 7, 430 10, 157
Phrygis 12 99
Phrygium 1 385
Phrygius 7 363
Phrygum 5, 585 7, 294 11, 145
Phthiam 2 288
Phyllida E 3, 76 107 7, 14
Phyllidiis 5, 10 7, 59
Phyllidis 7, 63 10, 37 41
Phyllodocemque G 4 336
pia Æ 4 382 637
piabunt 2, 140 6, 379
piacula 4, 636 6, 153 569
piaret 2 184
pias 3 43
pice G 4, 41 Æ 9, 105 10, 114
picea G 2, 309 Æ 9, 87
piceæ 6 180
piceo 3 573
pices G 3 450
piceum Æ 9, 75 813
Pici Æ 7 171
picis G 1, 275 2, 250 438
picta Æ 7, 252 9. 614
pictæ G 3, 243 Æ 4, 525
pictai 9 26
pictas 5, 663 7 431 8, 93
picti G 4 13 Æ 4, 146 7, 796
pictis G 4, 287 342 Æ 4, 206 7, 277 8, 588 11, 660 12, 281
picto 4 137
pictosque G 2 115
pictum Æ 1 715
pictura 1 468
picturatas 3 483
pictus 9, 582 11, 777
Picus 7, 48 189
Pierides E 3 85 6, 13 8, 63 9, 33 10, 72
pietas Æ 2, 430 536 5, 688 783 6, 688 878 9, 493 10, 812
pietate 1, 14 155 549 2, 690 3, 480 6 403 769 11, 292 787 12, 839
pietatis 1, 257 6, 405 9, 294 10 824
pigebit 4 335
piget G 1, 277 Æ 5, 678
Pigmalion 1, 351 4, 325
Pigmalionis 1 368
pignora E 8 92
pignore 3, 31 Æ 3, 611
pignus 5, 538 572 11, 363
pigræ G 4 259
pii E 6. 662 7, 21
piis G 3, 513 Æ 4, 517 7, 491
pila G 1, 495 Æ 7, 664 9. 711
pilataque 12 121
pilentis 8 666
Pilumni 9 4
Pilumno 12 83
Pilumnus 10, 76 619
Pinaria 8 270
Pindi, *juga* E 10 11
pinea Æ 2, 258 9, 85 11, 320
pineus 11 786
pingit E 2, 50 6 22
pingue G 1, 64 Æ 4, 202 6, 254
pinguem G 2, 425 4, 183 Æ 6, 195 215
pingues E 6, 4 7, 49 8, 65 G 1. 192 341 2, 85 525 3, 450 4, 118 Æ 1, 639 4, 62
pinguescere G 1 493

INDEX

pingui arvo E 3, 100 G 1, 8 8● 2, 304 347 3, 124 406 Æ 7, 627 9, 31
pingvia E 8, 54 G 1, 14 87 2, 396 4, 268 372 Æ 8, 63 10 141
pinguibus E 5, 33 G 2, 92 4, 14
pinguis E 1, 35 5 68 G 1 105 2, 139 184 248 274 Æ 1, 219 7, 764 9, 585
pinifer E 10, 14 Æ 10, 708
piniferum 4 249
pinnis 7 159
pinoſque E 8, 22 G 4, 112
pinu E 7, 24 G 2, 389 Æ 9, 72 10, 206
pinum G 1, 256 Æ 7, 397 9, 522
pinus E 1, 39 4 38 7, 65 G 4 141 Æ 3, 659 5, 153 449 9, 115 10 230 11, 136
pinxerat 8 726
pio 1, 530 5, 296 418 745 6, 530 10, 617
pior m 5 734
pios 1, 607 3, 266 8, 670
piri G 2 72
piris Æ 2 88
Pirithoumque 6, 393 601
piros E 1, 74 9, 50
pirum G 2, 34 4, 145
piſces E 1, 61 Æ 10, 560
piſcibus G 3, 430 4 388
piſcis E 5, 76 4, 234
piſcoſæ Æ 12 518
piſcoſo 11 457
piſcoſos 4 255
Piſæ G 3, 180 Æ 10, 179
pius 1, 224 309 382 4, 393 5 26 286 685 6, 9 176 232 7 5 8, 84 9, 255 10, 591 783 826 11, 170 12, 175 311
placabilis 7 764 9, 585
placarit 6 804
placaſtis 1 216
placas 1 146
placata 3 69
placatam G 4 547
placati Æ 11 300
placeant E 2, 62 G 2, 485
placemus Æ 3 115
placent E 10 103
placet Æ 2, 659 11 332 435
placida 1, 253 5, 836 7, 427 8, 325 9, 187 445 10, 63
placidæque 6, 522 8, 88
placidum 1, 695 4 5
placidas 4, 440 6, 705 7, 46
placide *adverb.* Æ 5 86
placidi 3, 266 5, 763 848
placidis 6 371
placidiſſima 3 78
placido 1, 525 7, 194 8, 98 11 251
placidum E 2, 26 Æ 1, 131 4, 522 8, 405 10 15
placiduſque 4 578
placitam G 2 425
placito Æ 4 38
placitum E 7, 27 Æ 1, 287
placitura 12 76
placuiſſe G 4 197
placuit 12 503
plagâ 1, 398 9, 638
plaga 7, 227 11, 320
plagæ 4 131
plagamque 10, 797 12, 299
plagarum 7 226
plagas G 3 225
plagiſque 4 301
plangentia Æ 11 145
plangor 6 561
plangoribus 2, 487 4, 668 12, 607
plangunt G 1 334
planicies Æ 11 527
plano G 2 273
plantæ 2 8●
plantaria 2 27
plantas E 10, 49 Æ 7, 811
plantis G 2, 65 Æ 4, 259 8, 458 11, 718
plantani G 2 70
plantanum 4 146
plaudentem Æ 5 516
plaudunt 6 644
plauſa 12 86
plauſæ G 3 186
plauſtra 1, 163 2, 206 3, 336
plauſtris 2, 444 3, 140 361 Æ 11 138
plauſu 5, 148 338 506 575 8, 717
plauſum 1, 751 5, 215
plauſus G 2 508
plebem Æ 9 343
plebiſque G 2 509
Pleiadas 1 138
Pleias 4 233
Plemmyrium Æ 3 693
plena E 3, 60 G 1, 388 2, 4 3, 143 495 4, 378 Æ 1, 464 3, 152 5, 745 9, 339
plenæ G 4, 181 Æ 11, 738
plenamque 5 311
plenis E 2, 45 G 1, 371 2, 6 4, 280 Æ 5, 281 6, 883 7, 53 11, 236 12, 121
pleno G 3, 390 Æ 1, 404 743 8, 62 9, 59
plenos 9 456
plenum G 2 244
plerumque 1 300
plicantem Æ 5 279
pluit G 4, 81 Æ 10, 807
pluma 10 192
plumæ 4 181
plumam 11 771
plumis G 1 369
plumbi Æ 7 687
plumbo 5, 405 9, 588
plumis 3 242
plura E 5, 19 9, 66 G 1, 487 2, 206 Æ 1, 389 5, 325 381 6, 408 7, 117 449 599 8, 443 11, 98 12, 896
plures E 2, 32 G 1, 89 Æ 11, 327
pluribus G 3, 147 Æ 10, 599
plurima E 8, 96 G 1, 184 187 2, 166 3, 52 3, 274 419 Æ 1, 309 2, 278 364 369 429 4, 333 5, 250 6, 299 667 7, 269 8, 427 9, 335 398 11, 312 12, 650
plurimus E 7, 49 60 G 2, 183 3, 147 Æ 1, 423 6, 659 8, 257 12, 65
plus E 6, 73 G 1, 35 4, 207
Pluton Æ 7 327
pluvia G 1, 325 436 4, 192 Æ 9 437
pluviæ G 1 92
pluvialibus G 3, 429 Æ 9, 668
pluviam E 6, 63 G 3, 388 454
pluviaſque 1, 352 748 3, 516
pluvio 3 279
pocula E 3, 36 44 5, 67 8, 28 G 1, 9 2, 128 383 3, 379 529 4, 379 Æ 1, 710 3, 354 5, 91 8 176 274 9, 264 11, 738
podagras G 3 299
Podalirius Æ 12 304
pœna 1, 140 2, 584
pœnam 5, 786 6, 614 821 12, 949
pœnarum 6, 627 9, 356
pœnas G 1, 405 4, 455 Æ 2, 72 103 139 366 572 576 586 4, 656 6 20 501 530 543 565 585 7, 595 766 8, 538 9, 422 10, 617 669 853 11, 298 592 720
Pœni 1, 306 446 571
Pœnis 6, 561 598 738
pœniteat E 2, 34 10, 17 Æ 1 553

pœnitet E 10 16
Pœnorum Æ 4 134 12, 4
Pœnos E 5, 25 Æ 6, 858
poeta 5, 54 10, 17
poetæ G 3 90
Poetam E 7, 25 9, 32 10, 70
poli Æ 1 94
polibant 8 436
Polybœtem 6 484
Polydorum 3, 49 55
Polydorus 3 45
Polyphemum 3 651
polita 8 429
Polyte 5 564
Polytes 3 526
pollice 11 68
polliceor 9 301
pollicitus 1 241
Pollio E 3, 84 86 4, 12
Pollucis G 3 89
polluit Æ 3 234
polluta 7 467
polluto 5 6
pollutum 3 61
Pollux 6 121
polo 3, 589 4, 7 7, 21 11, 588
polum 1, 402 2, 251 5, 721
Polumque 12 341
polus 1, 612 3, 586
poma E 1, 38 81 7, 54 9, 50 G 2, 59 82 87 426 4, 134
Pometios Æ 6 775
pontis G 1, 274 2, 150 240 516 4, 142
pomo E 2 53
pompas G 3 22 Æ 5, 53
ponam E 3, 36 G 3, 13 Æ 5, 66 6, 73 12, 569
ponant 1 710
ponat G 3 195
pondera Æ 10, 496 527
pondere E 4, 50 G 1, 164 2, 254 351 3 172 524 Æ 3, 49 5, 153 401 447 6, 413 9, 512 752 10, 381 12, 255 727
ponderis 11 616
pondus 1, 363 5, 407
pono *verbum* E 1, 74 Æ 4, 845 11, 366
pone 2, 208 725 10, 266
ponere G 1, 284 307 2, 273 3, 89 Æ 6, 508 10, 623
pones 1 268
ponis 2, 676 11, 411
ponit G 2, 521 530 Æ 5, 292 486
ponite ſpes 11 309
pono 1, 262 9, 261
ponte Æ 10 654
pontem 8, 650 728
pontes 9, 170 10, 658 12, 675
ponti G 1, 356 470 4, 430 Æ 2, 110
pontibus G 4, 27 Æ 9, 530 10 288
ponto E 6, 35 G 1, 372 2, 163 3, 78 237 Æ 1, 44 74 2, 295 3, 104 605 5, 233 6, 345 7 300 9, 121 238 712 10, 694 12, 182
Ponto E 8, 95 96
Pontum G 1, 130 Æ 4, 128 2, 207 5, 615 6, 312 9, 103
Pontus G 1, 58 207 Æ 1, 550 3, 193 417 672 5, 9 6, 729 7, 9 10, 103 377 11 624
ponunt G 4 161 238 Æ 1, 177 306 11, 67
poplite 9, 762 10, 699 12, 927
popoſcit 1 732
populant 4 403
populare 1 531
populatibus 6 816
populatque G 1, 185 Æ 12, 263
populataque 6 496
populatus amnes 12 525
populea G 4, 511 Æ 5, 134
populeas 8, 32 10, 199
populeis 2 286
populi G 2, 495 502 4, 211 Æ 3, 58 4, 615 6, 706 7, 236 716 8, 385 10, 202 11, 345 420 430
populis 2, 556 4, 624 7 24 8 588
populo 1, 152 7, 80 8, 679
Populonia 10 172
populos G 4, 5 562 Æ 1, 229 267 3, 458 4, 112 189 6, 851 891 7, 316 384 693 725 738 8, 325 475 10, 4
populum 1, 25 2, 188 4, 682 5, 552 750
populus *arbor* E 7, 61 67 9, 41 G 2, 13 Æ 8, 276
populuſque 9 192
porca 8 641
porgite 8 274
porrecta G 3 350
porrectum Æ 9 589
porriciam 5 238
porricit 5 776
porrigitur 6 597
porro 5, 600 6, 711 9, 190
Porſenna Æ 8 646
porta 1, 87 6, 552
porta cœli G 3 261
portabat Æ 1 700
portæ 1, 298 2, 27 242 752 3, 351 6, 564 893 7, 607 9, 176 238 570 687 746
portam 8, 338 9, 183 675 724
portanda 9 312
portans G 4 524 Æ 1, 72 5, 840 11, 544
portant 4 241
portantes 11 333
portantur 1 367
portare 4 598
portarum 2, 335 803 7, 185
portas G 4, 165 Æ 1, 426 2, 612 3, 339 6, 631 7, 617 621 9, 39 45 159 169 309 693 10 23 11, 142 473 879 883 890 12, 577 584
portaſtis 11 281
portat 1, 759 5 566 6, 211 9, 59 11, 758 12, 512
portendere 3, 184 7, 80
portenderet 5 705
portendi 7 256
portenta 7, 58 8, 533 11 271
porticibus 2, 528 761 3, 353 8, 656 12, 476
portis G 4, 78 185 Æ 2, 187 266 4, 130 7, 429 8, 386 585 9, 758 10, 118 11, 485 490 621 12 122 661
portitor G 4 502 6, 298 326
porto 10 881
portu 3, 72 78 292 300 378 5, 243 7, 132 201
portum G 1, 303 E 1, 163 198 6 900
Portunus 5 241
portus G 2, 161 4, 390 Æ 1, 431 3 10 124 219 254 289 382 530 533 570 676 707 4, 588 612 5 24 32 57 612 813 6 366 7, 22 598 9, 98
poſcamus 5 59
poſcant 8 540
poſcas 3 456
poſcat 2, 121 7, 340 11, 219
poſce 4 50
poſcebat 6 589
poſcens G 3 456
poſcente 1 128
poſcentibus Æ 8 477
poſcere 1 418 5 26 6, 45 7, 272 8, 614 9, 12 12, 350
poſceret 5 707
poſci 8, 12 11, 221

INDEX

poſcimus Æ 11 362
poſcit 5, 342 6, 37 9, 71 84 524 10, 661 12, 82 326 388 467
poſco 1, 670 3, 59 6, 66 9, 194
poſcor 8 533
poſcunt G 2, 324 Æ 2, 72 4, 614 7, 584 8, 512 9, 600 11, 379 434 453 901
poſita 4, 681 5 60
poſitæ E 2, 55 Æ 4, 527
poſitis G 2, 278 354 3, 348 436 4, 344 Æ 1, 295 2, 473 3, 404 7, 629 9, 585 10, 52 11, 89
poſito G 2, 14 Æ 8, 639 10, 736
poſitum G 4, 303 Æ 2, 172 644 11, 30
poſitura 7 129
poſitus 12 898
poſſe E 3, 24 G 2, 334 Æ 1, 42 2, 177 657 4 306 5, 231 6, 527 9, 90 197 253 561 11, 703
poſſem 6, 627 10, 616 12, 880
poſſent G 2, 343 Æ 1 372 2, 292 6, 200 9, 513 12, 771
poſſes 10 879
poſſeſſor E 9 3
poſſet Æ 1, 417 5, 807 11 155
poſſim G 2, 483 3, 8 Æ 3, 368
poſſimus 1 351
poſſint 4, 27 Æ 7, 334
poſſis G 2, 226 Æ 1, 680 3, 378 387
poſſit E 3 28 Æ 1, 686 2, 187 362 4, 85 116 296 5, 6 6 78 754 8, 413 9 322 421 10, 286 807 11, 386
poſſum G 1 176 Æ 8, 401 12, 151 874
poſſumus E 7 23 8, 63 G 1, 253
poſſunt E 6, 69 10, 64 G 2, 109 313 3 262 520 562 Æ 2, 69 4, 382 5, 231 669 9, 446 11, 291 307 325 12 627
poſt, *cum ablat.* E 1, 30 68 Æ 6 409
poſt tanto G 3 476
poſt, *cum accuſat.* E 1, 70 3, 20 G 1, 284 3, 157 213 4, 148 Æ 1, 300 2, 57 283 4, 20 5, 154 626 7, 655 9, 346 363 11, 81 279
poſt, *adverbium* G 3, 70 172 Æ 1, 140 617 744 2, 216 740 5, 339 507 523 8, 331 639 9, 387 11, 89 593 12, 185
poſt ubi G 3, 235 4, 189 544 552 Æ 4, 80 5, 362
poſt hinc G 3 300 Æ 8, 548
poſt deinde 5 321
poſte 5 360
poſtera 3, 588 4, 6 5, 42 7, 148 12, 113
poſtes E 7, 50 G 2, 463 Æ 2, 442 454 480 490 493 7, 622 8, 227 11, 890
poſthabita 1 20
poſthabui E 7 17
poſthac E 1, 76 3, 51
poſthuma Æ 6 763
poſtquam E 1, 29 5, 34 G 3, 432 4, 374 Æ 1, 158 220 524 727 2, 90 3, 1 37 57 192 212 463 518 662 4, 17 151 648 5, 577 6, 168 226 7, 6 406 661 709 8, 184 10, 298 710 11, 94 146 248 631 12, 432 604 739 861 945
poſtremа G 3, 404 Æ 3, 427 9 27
poſtremum 11 664
poſtremus G 2 410
poſuere G 2, 383 445 Æ 5, 681 6, 274 611 7, 27 8, 335 9, 687 10, 103
poſuerunt 3 399
poſuiſſe 7 63
poſuiſſem 4 344
poſuit E 3, 46 G 1, 182 2, 403 Æ 3, 631 4, 200 212 6, 19 8, 329 610 12, 830 12 209
potant 6 715
potantibus G 4 146
potare 3 330
potat 3 463
potens Æ 1, 535 3, 164 6, 871 7, 56 541 630 11, 340 12 827
potentem G 1, 27 2, 373 Æ 1 84 2, 296 3, 438 6, 621 843 7, 234
potentes 3 528
potentia G 1, 92 Æ 1, 668 8, 59 10, 72
potentibus 7, 19 12, 402
potentum 12 519
poteram E 8 40
poterant Æ 6 239
poterat 8, 605 12, 776
poteris E 1, 80 4, 27 G 1, 395 4, 253 Æ 6, 148
potero 4 420
poterunt G 2 287
potes E 7, 10 Æ 4, 560 6, 117 366 7, 335 10, 81 632
poteſt G 3, 491 560 Æ 8, 402 10, 35 12, 872 933
poteſtas 3, 670 4, 565 7, 591 9, 97 739 813 10, 18 100
poteſtates 12 396
poteſtis 7, 645 9, 529
potior G 4, 100 Æ 4, 287
potiri 9 267
potis G 4 120
potis Æ 3, 671 9, 796 11, 148
potiti 3 278 6, 624 9, 363 450
Potitius 8, 269 281
potitum 3 296
potitur 3, 56 4, 217
potitus 10 500 11, 493
potiuntur 1, 176 12, 642
potius, *adverb.* E 2, 71 5, 6 Æ 3, 654 4, 99 10, 631 676 11, 114 443 12, 39 188
Potniades G 8 268
potuere 1, 161 2, 124 Æ 1, 236 6 131 7, 295 12, 544
potui E 3, 70 Æ 4, 19 419 600 7, 309 11, 823 12, 177
potuiſſe E 6, 24 Æ 1, 102
potuiſti 9 482 12, 804
potuit G 2, 490 3, 453 Æ 1, 44 246 6, 119 8, 384 9, 328 426 469 12, 47
potum, *ſub.* E 7, 11 9, 24
præbere G 2, 216 3, 301 Æ 9 693
præbuit 10 322
præcedunt 8 462
præcelſa 3 245
præceperat 9 40
præceperit E 3 98
præceps E 8, 59 G 1, 203 3, 236 4, 29 457 Æ 3, 598 4, 253 565 6 578 9, 815 12, 684
præcepta G 1, 176 4, 398 448 548 Æ 2, 345 5, 747 6, 236 632 9, 45
præceptis 2 607 3, 546
præceſſerat 9 47
præcipiant 11 329
præcipit 11 491
præcipitans 6 351
præcipitant 2, 317 4, 251 9, 670 10, 804 11, 3
præcipitare 2, 37 4, 565
præcipitat 2, 9 11, 617 12, 699
præcipitate Æ 8 443
præcipitem G 3, 358 Æ 5, 173

175 456 860 6, 594 12, 379 735
præcipites G 1, 367 3, 547 4, 80 Æ 2, 307 516 3, 682 4, 573 5, 144 10, 232 11, 673 895
præcipiti G 3, 103 Æ 2, 460 8 257
præcipue, *adverb.* G 2, 372 3, 51 101 Æ 1, 224 716 2, 112 6, 176 7, 745
præcipuos 5 249
præcipuum G 3, 74 Æ 8, 177
præcipuus 11 214
præciſis 8 233
præclara G 4, 322 Æ 8, 480 10, 397 12, 347
præclaram 4 655
præconis 5 245
præcordia G 2, 484 Æ 2, 367 7, 347 9, 413 596 10, 452
præda 9, 363 384 450 485
prædæ 1, 214 9, 268 11, 782
prædam G 2, 60 Æ 2, 763 3, 223 233 244 4, 404 6, 361 11, 78 757 12, 255
prædarique G 1 130
prædas Æ 1, 532 7, 749 9, 613 10, 78
prædicam 3 436
prædicere E 1 17
prædicta Æ 4 464
prædiſcere G 1, 51 252 2, 255
prædivitis Æ 11 212
prædixit E 1, 18 Æ 3, 252 713
prædo 7 262
prædonis 10, 774 11, 484
prædulce 11 155
prædurum 10 748
præeunte 5 136
præfatus 11 305
præfocit 6, 118 564
præferat E 3 4
præferimus Æ 7, 237 11, 249
præfert 10 211
præfigere 10 80
præfigeret 11 778
præfigunt 3, 399 9, 466
Præfixa 5, 557 7, 817 9, 472 12 489
Præfixum 10 479
Præfracta 11 614
Præfulgens 8 553
Prægnans 7, 321 10, 704
Prælabi G 3 180
Prælato Æ 5 541
Prælia E 6 3 G 1, 318 2, 283 3, 220 265 4, 5 314 Æ 2, 334 347 397 670 3, 240 5, 375 402 467 593 7, 335 603 744 806 8, 614 678 9, 463 499 10, 23 357 455 661 901 11, 48 307 486 520 541 631 727 731 912 12, 103 337 346 570 581 628 716 735 812
præliorum G 2 242
Præmia 2, 382 3, 49 Æ 1, 465 619 2, 537 4, 33 5, 70 292 308 346 486 9, 253 271 11, 78 857 12, 360 437 765
præmiſit 11 513
præmiſſi 9 367
præmiſſus 6 34
præmittit 1 648
prænarat 6 705
Præneſte 7, 682 8, 581
Prænestinæ 7 678
prænuncia 11 139
præpes 5 254
præpetibus 6 15
Præpetis 3 361
præpingue 3 698
præque Æ 8, 17 Æ 3, 435
præreptа 9 138
præreptus 4 516
præripere 10 277
præruptis G 2 156
Præruptus Æ 1 109
præſaga 10 843
præſagi 10 177
præſcia 6, 66 11, 452
præſciſcere G 4 70
præſcripſit E 6 12
Præ ſe 9, 134 11, 544
præſens G 3, 452 Æ 5, 363 9, 404 12, 160
Præſenſit 4 297
Præſentemque 1 95
Præſentes E 1 42
Præſenti Æ 3 611 8, 495
Præſentia G 1, 10 Æ 3, 174 9 73
Præſentis 5 656
Præſentius G 2, 127 Æ 12, 152 245
Præſepia E 7, 39 G 3 214 495 Æ 11 492
Præſepibus G 3, 395 426 3, 168 Æ 1, 419 7, 17 275
præſertim G 1, 115 2, 310
Præſes Æ 11 483
Præſidet 3 35 6, 10 7, 800 12 140
Præſidium 11 58
Præſtans animi 12 19
præſtantes 8 548
Præſtanti G 4, 538 550 Æ 1, 75 5, 361 7, 483 783 8, 207
Præſtantibus 11 291
Præſtantior 6 164
Præſtat 1, 139 3, 429
Præſtet 11 438
Præſtiterit 6 39
Præſumite 11 18
Prætende G 4 230
Prætendere 1, 270 Æ 9, 599 11 332
Prætendi 4 339
Prætendit 8 116
Prætenta 4, 692 6, 60
Præter G 1, 413 Æ 3, 478 6, 874 7, 24 10, 399
Præterea E 2, 40 G 1, 165 204 2, 83 3, 548 4, 210 502 Æ 1, 53 651 657 3, 433 4, 457 5, 64 302 6, 285 7, 71 183 243 8, 255 514 9, 271 11, 78 285 330 12 659
Prætereo G 4 148
Præterit 2, 322 Æ 4, 157 5, 156 171
Præteritos 8 560
Præterlabere 6 874
Prætervehor 3 688
Prætexere 4 500
Prætexit E 7, 12 G 3, 15 Æ 4 172
Prætexunt E 6 5
Prætoria G 4 75
Prætulerim Æ 12 145
Prævalidam *telluvem* G 2, 253
Prævalidas 2 190
Prævertere Æ 1, 725 7, 807 12 345
Prævertitur 1 321
Prævidit 5 445
Præuſtis 7 524
Prata E 3 111 7, 11 10, 42 G 1 289 384 3, 142 4, 306 Æ 6 674
Pratis E 4, 43 8 71 G 2, 384 4, 271 Æ 6 707
Prato 10 836
Pravique tenax *fumæ* 4 188
Precamur 3 543
Precando 4, 133 413 6, 377 8 403
Precantem 12 930
Precantes 11 106
Precanti 10, 176 11, 697
Precantis 10 598
Precantum 7 237
Precantur 8 279 12 242
Precari 3, 144 8, 127
Precati 3, 633 5, 529
precatur G 4 331 Æ 4, 521 6, 186

INDEX

6 186 193 9, 403 10, 251 293 8, 774 11, 784 12, 175
precatus 9. 624 10. 420
prece 3. 437 10 368
preces 4, 612 5. 234 782 6, 51 55 8, 70 572 10, 153 11, 158 229
precibus G 4 470 Æ 2, 689 3, 251 456 599 4, 319 7, 133 9 90 10, 626 12, 800
precique *vites* G 2 95
precor Æ 4 621 6 117 9, 525 10, 461 525 12, 48 179 777
preh nſis II 719
prehenſum 2 592
premat 10, 54 296
premebant II 545
premebat 4, 332 7, 737 8, 647 10 232
premendo 6 80
premens G 3, 85 4, 131 Æ 8 289
prementem I 328
premere I. 67 10, 78
premere II 402
premerer I 471
premererur E 1 35
premes G 1, 157 2, 346 3, 413 4, 101
premet I 289
premimus Æ 9, 612 11, 788
premit G 3 508 Æ 1, 58 215 250 2 530 4, 148 5. 187 7 103 8, 249 474 9, 324 330 793 10, 103 465 11, 257 880
premitur G 1 241
premunt 5, 401 4 297 Æ 7, 368 10, 375 12, 254
premuntur 6 827
prendere 3, 450 9, 558 12, 775
prendimus 2, 322 6, 61
prenſa 3 624
prenſant 2 444
prenſantem G 4, 501 Æ 6, 360
prenſatque 12 404
prenſique *equi* G 3 207
prenſos I 285
preſſa G 1, 303 Æ 5, 556 10 347 12, 322
preſſibimus E 3 99
preſſat Æ 3 642
preſſere 7 518
preſſi E 1, 82 Æ 9, 487
preſſis G 3, 300 4, 140 Æ 11 600
preſſit 2, 380 6, 197 331 521 7 119 10, 495 12, 908
preſſo G 1, 411 2, 203 356 Æ 5, 331 6, 155
preſſos G 2 25
preſſus Æ 3 47
pretiis 5 292
pretio 4, 212 5, 399 6, 622 9, 213 12, 352
pretium 5, 111 9, 232 12, 350
Priameia 2. 403 3, 321 7, 252
Priami 1, 658 2 22 56 191 437 457 484 506 527 554 760 3 1 4, 343 5, 297 9, 284 12, 545
Priamidem 3, 295 6, 494
Priamides 3, 346 6, 509
Priamo 1, 754 2, 291 344 541 9, 742 11, 259
Priamum 1. 462 491 2, 501 518 8, 15 83 99
Priamus 1, 455 2. 147 533 518 3, 50 5, 564
Pri pe s 7 33
Pri pi G 4 111
prideni Æ 5 103
prima E 4, 18 6 1 G 1, 12 147 2, 266 321 362 3, 67 399 4 21 161 314 Æ 1, 28 727 741 2, 97 268 387 613 3 8 17 69 95 367 426 544 4, 166 297 548 584 5, 66 114 375 502 641 6, 96 153 246 7. 51 118 127 354 371 481 503 554 603 8, 143 288 340 407 9, 479 10, 97 157 283 561 11 267 503 868 12, 103 448 505 605 626 632
primam G 2, 336 3, 48 4, 286 Æ 1, 376 545 7, 148 9, 181 10, 324 12, 305
primæ 7, 40 542 11, 895
primævo 7. 162 10 345
primævus 9 545
primam 5, 355 7, 118 136 8, 561 9 244 494 595 654
primas 7, 61 9, 27 10, 643
primi G 1, 144 2, 44 Æ 2, 334 422 4, 133 5, 294 308 347 560 6 255 313 7, 107 8, 6 105 602 9, 226 11, 613 786 879
primis, *cum in* E 5, 69 6, 34 G 1 64 178 338 2, 253 291 3, 503 Æ 1, 307 349 2, 87 6, 273 7 468 8. 59 517 9, 453 11, 573
primitiæ 11, 6 156
primo G 3, 324 Æ 1, 474 617 2, 385 459 485 5, 426, 143 309 427 453 7, 130 361 528 11, 155 423
primo Eoo 3, 588 11 4
primo, *adverb.* G 3, 187 4, 310 Æ 4, 176 5, 654 9, 576
primorum 9 309
primos G 3, 130 4, 340 Æ 2, 479 494 4, 118 5, 857 7, 173 406 783 8, 586 9, 785 11, 219 234 12, 577
primùm E 4, 8 8, 73 G 1, 61 136 162 2, 20 79 304 475 3. 166 384 4, 295 305 368 Æ 1, 178 193 446 454 2, 79 213 375 410 559 636 677 3, 58 108 205 209 437 651 4. 239 252 342 677 5, 220 540 604 6, 18 243 8, 190 222 542 9, 80 110 253 590 603 696 10, 380 11, 19 852
primùm, *poſt cum* E 6, 40 7, 79 G 1, 115 428 2, 340 Æ 2, 127 7, 39 8. 170 408 12, 76 114
primùm *poſt ut*, G 2, 426 Æ 1, 310 4. 259 586 6, 102 452 11, 300 12, 47 669
primùm, *adject.* 5, 540 746 11, 664
primus E 1, 45 2, 32 8, 24 G 1, 250 2, 409 Æ 1, 5 146 3, 523 4 17 28 169 5, 490 497 6, 761 810 819 8, 134 9, 51 232 10, 310 427 11, 238 12, 33
primus anre omnes Æ 2, 40 5, 491
primus, *initio verſus*, G 2 408 3. 10 77 113 182 4, 134 140 Æ 2. 40 370 5, 310 318 667 7, 647 8, 319 9. 35 10, 242 11, 364 380 12 461
primuſque G 1. 122 Æ 2 32 263 424 3, 561 4. 169 5, 151 451 8, 269 281 12, 258 426
primus, *ſine carminis*, G 3 64 Æ 5, 596 6. 183 10, 516
princeps 5, 160 833 9, 935 10, 166 204 11, 620
principe 3 168
principibus I 492
principio, *adverb.* G 2, 948 Æ 2, 752 3, 381 4 56 5, 109 6, 214

Æ 6, 214 724 7, 342 7, 762 10, 258
principium E 3, 60 8, 11 Æ 7 219 9, 53
prior E 5 10 Æ 1, 325 585 4, 323 5, 186 326 6 341 387 834 7, 194 8, 469 9, 319 10, 458 533 11, 292 760 12 195
priorem 1, 552 5, 155 170
priores E 9, 54 G 2, 59 Æ 3 213 693 4, 534
prioris 7 243
priorum G 3, 292 Æ 4, 464 8 312
priſca 6, 878 9, 79
priſcæ E 4 31
priſcique Æ 7 710
priſco 7 706
priſcos 5 598
priſcum 8 339
Priſtin 5, 116 10, 211
priſtina 10, 143 12, 424
priſtinus 6 473
priſtis 5 154 156 187
Priſtis 3 427
Priverno 11 540
Privernum 9 576
prius, *ſequente quàm* G 1 50 3, 468 Æ 1, 196 476 2, 741 4, 24 6, 328 11, 809
prius G 1, 74 194 2, 274 3, 362 4, 229 396 537 Æ 2, 190 506 6, 136 9, 122 10, 223 882 11, 126
pro, *id eſt*, ante 8, 653 9, 575 11, 895 12, 661
pro virginitate 12, 141 878
proavi 8 54
proavis 12 225
Proavoſque 3 129
probat 5 418
probavi 12 814
probet 4 112
procacibus 1 540
Procas 6 767
procedere E 3, 94 4, 12 Æ 4 587 5, 461
procedit 3, 592 10, 451 12, 121
procedo 2 760
protinus, & proavi ſedes 3 349
procedunt 12 169
procella 1, 106 7 594
procellæ 11 798
procellis G 3, 259 Æ 1, 89 5, 791
proceras E 6 63
proceres Æ 1, 744 3, 58 103 Æ 6, 489 8, 587 9, 659 10, 213 11 403
procerum 12 213
proceſſerat 10, 751 11, 94
proceſſit E 6, 86 9, 47 Æ 3, 356 9, 23
proceſſu G 3 504
Prochyra Æ 9 715
proclamat *Diores* 5 345
procorum 12 27
procos 4 534
Procrinque 6 445
procubet G 3 145
procubuêre Æ 2, 505 9, 190
procubuiſſe 6, 604 8, 631 11, 395
procubuit 8, 30 83 9 541 11, 150 418
procudit G 1 261
procul E 1, 83 G 3, 83 212 464 4, 353 424 Æ 2, 42 3, 13 206 383 479 522 537 791 4, 70 5, 513 642 6, 10 651 808 824 7, 493 8, 98 191 9, 372 503 10 447 455 537 713 777 11, 677 838 12, 358 869
procul de E 1 77
procul, *prope* 6 16 10, 835
procul, à, &c. 10 46 G 2, 459 5 35 10, 410 521
procul e, &c Æ 3, 554 8, 112 610
procul hinc 1, 473 6, 440 8, 478 603 635 666
procul inde 2, 666 8 642
procul in tenuem 4 278 9, 658
procul, *haud longe* 5 124
procul in prora 5 775
procul O procul eſte profani Æ 6 258
proculcat 12 534
procumbat G 1 111
procumbere 3 466
procumbit E 8, 87 G 3, 240 Æ 2, 426 605 4, 481
procumbunt 2, 493 5, 198 6, 120
procurate 9 158
procurrens 11, 624 12, 267
procurrentibus 5 204
procurrere 9 690
procurrit 12 785
procurrunt 12 280
procurſu 12, 379 711
procurva 5 765
procurvam G 2 421
prodentia Æ 10 99
prodere 2 127
proderet Æ 4 231
proderit G 4 267
prodiderim Æ 12 42
prodidit 9, 374 10, 453
prodigus 5, 630 6, 379
prodigium 3 366
prodigus G 4 89
prodimur Æ 1 257
prodire 6 199
prodit G 2 254
prodita Æ 1 474
proditione 2 83
producere 2 637
producit 12 900
produxi 9 487
Prœrides E 6 48
profanes Æ 12 779
profani Æ 6 58
profatur 1, 565 4, 364
profeci E 9 20
profecta Æ 1 344
profectis 1, 736 4, 111
profectum 7, 209 255 8, 51
profectus 3 615
proferet 6 705
proferret 12 395
proflabat 9 326
profluet humor G 4 25
profudit E 11 154
profuerit G 1 452
profugis Æ 7, 300 10, 158
profugos 8 118
profugus 1, 6 10, 720
profuit G 1, 84 3 459 509 Æ 7, 303 11, 844 12, 541
profundam, *nomen* 4, 26 6, 462
profundi G 1, 243 2, 391
profundo Æ 12 263
profundum E 4, 51 G 4, 222 Æ 1, 62 5, 614
progeniem G 1, 415 4 56 Æ 1 23
progenies E 4, 7 G 2, 341 Æ 1, 254 5, 565 6, 790 7, 97 10, 30 329 471
progenitu 4 180
Progne G 4 15
progredior Æ 3 300
progreditur 4 136
progreſſi 8 125
progreſſus 8, 337 11, 608 12 219
proh, *interject.* 4, 509 5, 739
prohibe 1 529
prohibebis G 4 105
prohibemur Æ 1 544
prohibent G 3 393 4, 10 Æ 3, 379 9 662
prohibere G 4, 106 Æ 7, 313

prohibet Æ 5, 631 6, 606 808
prohibete G 1, 501 Æ 3, 265 5 97
projecêre 6 435
projecit 5, 402 673 859 9, 444 12 256
projecta E 7, 42 Æ 3, 6 9
projecto 9, 577 10, 287
projectus E 1, 76 Æ 11, 87
projice 6 835
projicis 11 361
proinde 11 383 400
prolapſa 2 555
prole 1, 79 6 784
prolem G 2, 3 3 65 541 701 Æ 1 278 3, 180 4 234 6, 717 756 10, 696
proles G 3 35 4, 281 Æ 4, 258 6, 25 322 647 863 7, 50 691 761 8, 301 9, 513 10, 353 397 429 12, 128 247 830
prolixa E 8 34
proludis G 3 234 Æ 12, 106
proluit G 1, 482 3, 543 Æ 1 743 12, 686
proluvies 3 217
promeritam 4 335
Promethei E 6 42
promiſerat Æ 10 549
Promiſi 2 96
promiſit 4 228
promiſſa 1 *longa*, 262 4 552 6, 346 8, 612 12, 9 107
promiſſa *ſubſtant.* 5, 386 8, 531 11, 45 152 12, 2
promiſſam 12 31
promiſſi 7 541
promiſſis 2, 160 5, 863
promiſſo 5, 282 718
promitte 5 191
promittere 8, 401 9, 6
promitti 6 793
promittit 4 487
promitto 11 503
promittunt 9 194
promovet 10 195
promptum G 2 255
Promulumque Æ 9 574
promunt 2 260
prona 5, 212 8, 236 548 9, 713
proni G 3, 107 Æ 3, 668 5, 147
prono G 1 203
pronuba Æ 4 166 7 319
pronum 11 485
pronus 1, 117 5, 332 10, 586
propagine G 2 63
propaginis 1 26
propago Æ 6 871 12, 827
prope G 4, 278 Æ 8, 597
properabat 7 57
properanda G 1 260
properant 2 171
properari Æ 4 416
properas 4 310
properat 7 264 8 454
properata G 1 196
properate Æ 12 425
propere 6, 236 9, 801 12, 573
properent G 2, 481 Æ 1, 749
properes G 1 224
properet Æ 4, 635 9, 401
properi 12 85
propexam 10 838
propinquabam 2 730
propinquabant 5, 159 9, 371 11 621
propinquam 3 381
propinquant 2, 733 6, 384 634 8, 101
propinquat 5, 185 6, 410 9, 355 11, 597 12 154
propinques 10 254
propinqui 11 156
propinquos 3 502
propinquum 2 86
propior G 2, 122 3, 58 Æ 3, 531 8, 280
propiora 5 168
propiore 6 51
propioribus 9 275
propius G 1, 355 4, 47 Æ 1, 530 2, 706 8, 78 556 10, 712 12, 407
proponit 5 364
protrio G 2, 428 Æ 6, 871
propriæ 3 167
propriam 1, 77 3, 85 4, 126
proprios G 2 35
proprium E 7 31 Æ 5, 229 7, 331 11, 359
propter, *prope* E 8, 87 G 3 14 Æ 9 680
propter 4, 320 12, 177
propugnacula 4 87, 9, 170 664
prora 1, 108 3, 277 5 206 775 6, 901
proræ 9 122 10 223
proram G 4, 117 5, 165 202 10 659
proras Æ 3, 532 6, 3 7, 35 8, 101 10, 193
proripis 5 741
proripit E 3 19
proripuit Æ 6, 472 10, 796
prorumpit G 1, 98 Æ 3, 572 7, 32 10, 379
proruptum 1 250
proruptus 7 459
proſcenia G 2 381
proſcinde Æ 2 237
proſciſſo æquore G 1 97
proſequar Æ 3 340
proſequere 12 73
proſequitur 2, 107 3, 130 5, 777 6, 476 898 9, 218 310 11 107
Proſerpina G 1, 39 4, 487 Æ 4 698 6, 142 251 402
proſiluêre 5 540
proſit 9 92
proſpectant 9 168 10, 741
proſpectat 7 813
proſpectum 1, 185 8, 254
proſpectus G 2 285
proſpera Æ 3 362
proſpexi 6 357
proſpexit 7, 289 10, 839 909
proſpicere G 1 395
proſpiceres Æ 4 410
proſpiciens G 4, 352 Æ 1, 131 159 3, 733 12, 136
proſpicit 1, 189 7, 30 12, 595
proſpiciunt 9 34
proſubigit G 3 256
proſunt Æ 5 684
protecti 2 444 8, 662
protectus 10 800
protegat G 2 489
Protei Æ 11 262
protendens 5, 377 11, 931
protendunt 11 606
protentus 1 171
proterit 12 330
proterret 12 291
Proteu G 4 447
Proteus 4, 422 429 528
protinus E 1 3
protinus *id eſt* deinceps G 4 1 Æ 3, 291 416 4, 196 7, 601 9, 337 10, 340 11, 691
protinus *id eſt*, longè 7, 514 8 159
protinus 2, 437 545 5 485 6, 33 7, 408 9, 149 10, 561 633
protrahit 2 123
protrahitur 8 265
proturbant 9, 441 10, 801
provecti 2 24
provectus 7 166
provehimur 3 72 506
provehor 3 481
proveniunt 12 428
provenu G 2 518
proviſa 1 167

Provocet G 3 194
Provolvens Æ 10 556
Provolvere 12 533
proxima E 2, 54 7, 22 Æ 1, 161 3, 397 6 434 761 7, 10 8, 594 9, 238 10, 513 12 388
Proximus 2, 311 5, 388 543 6, 767 11, 316
Proximus huic, longo ſed proximus intervallo 5 320
Prudens G 2 315
Prudentia 1, 416 Æ 3, 433
Pruina G 2 376
Pruinas 1 230
Pruinis 3, 368 4, 518
Pruna E 2, 53 G 4, 145 Æ 11 788
prunas 5 103
prunis G 2 34
Prytaninque Æ 9 767
Pythia G 2 93
pube Æ 9 154
pubem G 2, 167 Æ 2, 798 7, 429 11, 20
Pubentes 4, 514 12, 221
puberibus 12 413
Pubes G 1, 343 Æ 1, 403 2, 477 5, 74 119 450 573 599 6, 580 7, 105 219 521 616 794 9, 74
Pubeſceret 3 491
Pubeſcit G 2 390
pube tenus Æ 3 427
Pubi G 3 174
Pubis Æ 8 518
Pudeat G 1 80 Æ 5, 196
Pudendis vulneribus 11 55
Pudet 9, 598 787 12, 229
Pudicitiam G 2 524
Pudor E 7, 44 Æ 4, 27 322 5, 455 9, 44 10, 398 871 12, 667
Pudorem 4 55
Puella E 3, 64 G 4 458
Puellæ E 10, 9 G 1, 11 350 4 476 Æ 3 238 6, 307
Puellam E 6 61
Puellas 5 59
Puer 2, 17 45 4, 18 60 5, 19 49 54 8, 50 9, 66 G 1, 19 3, 6 Æ 1, 271 479 682 688 698 3, 339 487 4 94 156 354 5 71 252 569 599 6, 875 8 581 9 181 217 276 641 656 10 236 605 825 11, 42 12, 435
Pueri E 1, 46 3 93 98 111 6 14 24 G 4 476 1 688 2, 238 766 5, 205 349 553 561 602 6, 307 832 7, 162 379 484 9, 605 11, 216 476 12, 943
Puerile Æ 5 548
Puerili 11 578
Puero E 3, 14 70 4 8 Æ 1, 7 8 3, 341 5, 569 10, 70
Pueros 8 632
Puerum, *amorem* E 8, 45 9, 52 Æ 2, 457 7, 575
Pugna, *ablat.* 9, 213 789 10, 441 889 11, 702 12, 34 265
Pugna, *nominat* 9, 667 10, 359 11, 589 635 833 12, 125 216 506
Pugnabis 4 38
Pugnæ 4, 603 5, 365 585 7, 40 542 611 788 8, 16 9, 53 661 720 10 11 311 428 11 78 780 12, 54 430 560 598 630
Pugnæ, *in dativ.* 5, 383 463 478 10, 50 259 588 615 690 11, 528 649 707 826 12 241
Pugnam G 3, 26 234 4, 67 Æ 2 438 5, 68 411 429 9, 158 186 12, 106 151
Pugnando 6, 660 7, 182
Pugnant 7 665
Pugnas G 3, 46 Æ 1, 460 5, 419 6, 167 7, 614 9, 777 11, 278 837 912 12, 792 818
Pugnat 11 600
Pugnata 8 629
pugnatori 11 680
Pugnatur 7 553
Pugnent 4 629
Pugnis 4, 673 11, 886 12, 871
Pulcher G 2, 137 Æ 1, 119 5, 570 7, 107 476 657 9, 293 310 674
Pulcherrima E 6 21 G 2, 534 Æ 1, 70 500 4, 60 227 5, 728 6, 648 7, 751 9, 253 11, 852 12, 270 554
pulcherrime 10 611
Pulcherrimus 4, 141 7, 55 8, 75 10 180
Pulchra G 2, 463 Æ 1 79 290 6 821
pulchra 4, 192 6, 142
pulchram G 4 218
pulchrior Æ 7, 649 9, 179
pulchros 9, 358 433
pulchrum 2 317
pullis G 2 389
pullulat 2, 17 Æ 7, 329
pullus 3 75
pulmone 9, 701 19, 387
Pulſa 5, 395 7, 702 8, 529 11, 653 793 12, 320
pulſabant 12 706
pulſabat 10 216
Pulſabit G 1 497
pulſæ E 8, 5 Æ 11, 790
pulſam G 4 51
pulſans E 3, 196 Æ 5, 138
pulſant 11 680
pulſante G 4 313
pulſat Æ 3, 619 5, 460 6, 647 9, 415 12, 600
pulſata 3 555
pulſati 5 150
pulſatos 12 286
pulſatur 4 249
pulſaiuſve 6 609
pulſi 7, 217 10, 143
pulſos G 3, 411 Æ 11, 731
pulſu 7 722 12 334 445 533
pulſum G 3, 30 Æ 3 121 8, 333 11, 56 392
Pulſus G 4, 325 Æ 1, 389 6, 382 10, 892 11, 363 392 530
Pulvere G 1, 101 180 3, 171 4, 96 Æ 2 273 609 7, 163 9, 33 10, 844 11, 866 909 12, 99 407 444 611
pulveram 8 593
Pulveris G 4 87
Pulverulentia 1, 66 Æ 4, 155 12 46
Pulverulentus 7 625
Pulvis G 2, 418 Æ 1, 482 11 877
Pumice G 4, 374 Æ 5, 214 12 587
Pumicibuſque G 4 44
Punica Æ 1, 342 4, 49
Puniceæ 12 750
Puniceis E 5 17 Æ 5, 269
Punicco E 7 32
Puppes Æ 1, 73 5, 635 794 10 268 297
Puppes in recto 1, 403 3, 135 277 5 697 6, 5 901 8, 497 9 118
Puppi 3, 130 519 527 4, 554 5, 12 175 777 841 6, 339 8, 115 690 10 261
Puppibus G 1, 304 3, 362 Æ 1, 187 2 276 4, 418 5 132 8, 693 10, 80
Puppim 1, 119 6, 4, 10 226 247
Puppis 2, 256 5, 198 858 10, 156 172 302
Pura E 9, 44 G 1 434 Æ 2, 590 6, 229 760 11, 711 12, 169

INDEX

purgat Æ 1 591
purior G 3 522
puriſſima 4 163
purpura 2, 495 4, 275 Æ 5, 251 7, 251
purpurea G 3 25
purpureæ, *vites*, Æ 4 95
purpuream veſtem 4, 139 *animam* 9 349
purpureas veſtes 6 221
purpurei 9 163
purpureo E 5, 38 G 1, 406 Æ 1, 341 3, 405 6, 641 12, 414
purpureos G 4, 34 Æ 5, 79 6, 884 12, 602
purpureum E 9, 40 G 4, 373 Æ 1, 595 10, 722
purpureus 9, 435 11, 819
purum G 2 364 Æ 6 746
putabant 8 522
putando G 2 407
putandum eſt Æ 6 719
putans 5, 380 6, 332 12, 728
putatis 10 244
putas 10 627
putaſſet 6 361
putaſti 11 686
putat 6 454
putatis 2 43
putator G 2 28
putavi E 1 20
puteis G 1 486
putent E 9 155
puteos G 3 329
putes E 8 42
Putet 5, 96 7, 704
puteum G 2 231
Putre 2 204
Putrem E 8, 596 11, 875
Putres G 1, 215 393 3, 562
putri Æ 2 262
putris 1 44
pura 4 504
Pyragmon 8 425
Pyram 4, 494 6, 215
pyros 11, 185 204
Pyrgi 10 184
Pyrgo 5 645
Pyrrhæ E 6 42
Pyrrhi Æ 2, 526 3, 296
Pyrrhin' *pro* Pyrrhine 3 319
Pyrrhus 2, 469 491 529 547 662

Q

QUà, *adverb.* ut *& relat.* nullo peculiari ſenſu
qua, *poſt* neſcio G 1, 413 4, 55
qua *poſt* ne Æ 1 686
qua *vacat* 2, 606 3, 406 453 473 8, 299 9, 321 11, 19
quaque G 3, 251 4, 290 529 Æ 2, 388 5, 397
quæcunque E 9, 14 G 1, 406
qua ſe cunque Æ 11, 762 12, 368 914
quadret G 2 278
quadrifidam 7 509
quadrifidas G 2 25
quadrigæ G 1, 513 3, 268 Æ 1 642
quadrigis 6 535
quadrijuges 10 571
quadrijugo 12 162
quadrijugos G 3 18
quadris Æ 7 115
quadrupedante 8 596
quadupedantum 11 614
quadrupedemque 11 714
quadrupedes 3 542
quadrupedumque 11 875
quadrupes E 5, 26 Æ 7, 500 10 892
quæcunque G 2, 346 Æ 1, 334 614 quodcunque 2, 77 3, 445 652 9, 99 260 12, 143 694
quæ me cunque 1 614
quædam G 1 268
quæque E 7, 54 G 1, 53 2, 229 Æ 4 526
quærat 11 129
quæratur 12 80
quære 2 294
quærebant G 1 127
quærenda Æ 3, 497 11, 230
quærendi 2, 118 11, 388
quærendo E 8 86
quærens Æ 4 631
quærentem 2, 287 7, 449 8, 212
quærenti 1, 374 2, 771
quærentibus G 4 272
quærere A 1, 313 2, 99 105 3, 4 4, 350 468 5, 83 7, 393
quæreret G 1 134
quæret 5 814
quæretur 9 278
quærimus 10 234
quæris 2 19
quærit Æ 1, 77 6, 6 7, 802 9, 58 10, 161 395 663
quærite 5 637
quæritis 1 599
quæritur G 4, 300 Æ 4, 515 5, 378 7, 424
quæro Æ 1, 384 11, 180
quærunt G 2, 512 Æ 3, 100 9, 507 10, 58
quæruntur 4 513
quæſiſſet E 6 51
quæſita G 4, 157 Æ 10, 650
quæſitæ G 3, 549 Æ 7, 758
quæſitas G 3, 532 Æ 7, 723
quæſitor 6 432
quæſitum G 4, 449 Æ 4, 647 9, 241 565
quæſivit 4 692
quæſo 3, 358 8, 573 12 72
quale, *i.* qualis res E 5 46 7, 22
quale, *habens comparationem* Æ 1, 596 6, 205 270 10, 135
qualem G 2, 186 192 198 4, 413 Æ 6, 453 10, 492 11, 68
quales 1, 756 2, 223 3, 679 9, 679 10, 264 641 11, 659
qualia 7 200 12, 900
qualis E 8, 85 Æ 2, 274 591 3, 641 6, 574 8, 561 9, 102
qualis, *comparationibus deſervions* G 3, 196 4, 511 Æ 1, 310 434 502 2, 223 471 4, 69 143 301 5, 213 273 6, 784 8, 589 622 9, 563 710 10, 134 565 11, 492 624 12, 4 331 451
qualos G 2 241
quamprimum Æ 4 631
quamvis E 1, 34 48 2, 16 3, 84 4, 56 6, 51 G 1, 38 196 3, 120 306 387 4, 205 Æ 1 3 3, 454 5, 542 7, 492 8 379
quando, *adverb* G 1, 245 *præcedente* ſi G 1, 259 2, 128 4, 228 314 Æ 3, 500 9, 172 10, 272 803 11, 653 12, 749 851
quando, *conjunctio* Æ 1, 265 2 446 4, 291 315 6, 50 106 188 8, 172 9, 497 10, 366 11, 384 509 636
quandoquidem E 3, 55 Æ 7, 547 10, 105 11, 587
quanquam E 8, 19 G 1, 470 Æ 2, 12 299 533 4, 393 5, 195 6 394 10, 857 11, 2 415 12, 746
quamque G 2 226 4, 178
quanta 1, 4 Æ 2, 592 6, 692 7 122
quantæ 8 537
quantas 6 829
quantis 4, 49 6, 693

quanto G 4 411
quantos Æ 6, 872 12, 33
quantum E 1, 26 4, 54 5, 16 7, 51 9, 12 10, 74 G 2, 201 291 578 4, 101 Æ 1, 372 2, 274 4, 445 6, 731 828 865 8, 403 10 772 11, 57 154 12, 10
quantus 1, 723 759 3, 641 6, 576 9, 668 11, 283 12 701
quare G 2, 35 Æ 1, 631 7, 130 429 8, 273
quarta G 3, 190 327
quarto 1, 433 Æ 6, 356
quartus 10 619
quaſcunque G 2, 52 Æ 2, 800 3 601
quaſſabat 9 521
quaſſans E 10, 25 Æ 6, 587 7, 292 12, 894
quaſſante G 1 74
quaſſat Æ 5, 855 12, 94
quaſſatæ 4, 53 9, 91
quaſſatam 1 555
quate G 1 64
quater 1, 412 2, 399 Æ 1, 98 2, 242 4, 589 12, 155
quaterent 11 513
quaterni 10, 202
quatiens 7, 143 10, 762 11, 656 12, 442
quatit G 3, 496 Æ 2 611 3, 30 5, 200 432 6 572 8, 596 9, 608 814 11, 767 875 12, 338 370
quatiunt G 3, 132 Æ 3, 226
quatuor E 5, 65 G 1, 258 341 3, 61 112 4 297 538 541 550 Æ 3, 537 5, 115 639 699 6, 243 587 7, 227 8, 207 10, 518
que *locis prope infinitis, quæ enumerare inutile viſum eſt.*
queamus 10 19
quem, *i.* aliquem 1 155
quemvis 8 577
quenquam E 3, 51 8, 85 9, 17 Æ 2, 127 402
quemque E 2, 65 4, 224 Æ 3, 459 5, 561 6, 892 7 642 9 162 11, 731 12, 759
querar 4 677
Querceus 9 684
quercu E 7, 13 G 1, 159 349 Æ 6, 771 8 616
quercum 4, 441 7 509 11, 5
quercus E 1, 17 4 30 6, 28 8, 53 G 2, 16 3, 332 4, 510 Æ 3, 680 9, 681 10, 423
querelam G 1 378
querelis Æ 4, 360 8, 215 10, 94
querens G 4, 320 520
querentem Æ 1 389
queri 4 463
queritur G 1, 505 4, 512
quernas 1 305
querno Æ 11 65
queror E 8 19
querulæ G 3 328
queſtibus 4, 515 Æ 9, 480
queſtu 7 501
queſtus 4, 553 5, 780
quique G 1, 22 113 2, 185 Æ 5, 57 6, 612 661 663 7, 682 728 739 12, 705
quive 7, 135 qui genus? unde nomo? 8 114
qui cum 11 822
qui te cunque 12 61
quia G 1, 415 2, 286 3, 272 Æ 2, 84 4 696 5, 231 12, 808
quianam 5, 13 10, 6
quiane 4 538
quicquam E 3, 32 5, 53 Æ 4 317 8, 240 11, 415 437 12, 45 882
quicquid G 1, 36 Æ 5, 710 8, 401 10, 493 11, 288 12, 678 891
quicunque 10, 38 Æ 5 83 9, 209 299 10, 739 11, 255 591 848
quidve G 4, 446 Æ 1, 13 2, 75 102 151 5, 14 6, 319
quidam G 1, 291 4, 219
quidem E 9 37 G 1, 126 390 2, 48 125 212 3, 217 501 567 5, 457 489 506 Æ 3, 628 9, 796 10, 385 11, 49 378 12 234 808
quicquid 1, 606 2, 49
quierant 4 523
quierunt 6, 102 328 7, 6 11, 300
quies G 2, 344 467 Æ 1, 727 3, 495 7, 598
quies, *i.* ſomnus 2, 268 5, 857 6 522 8, 407 10, 745 12, 305 909
quieſcam 6 371
quieſcant E 10 33
quieſcent G 4 87
quieſcit Æ 1 253 5, 784
quieſcunt 10 836
quietam 12 559
quietas 1, 209 10, 71
quiete 1, 836 9, 187
quietem 1, 698 4, 5 7, 414 8, 30 10 217
quieti *dativ.* 5 844
quieto 5 216
quietos 4, 379 5, 848
quietum 2 307
quievi 7 298
quievit 3, 718 6, 226 9, 445
quina 7 538
quinas 5 96
quingentos 10 204
quinos 2 126
quinquaginta 1 707 2, 503 6, 576 10, 566
quinque G 1, 233 Æ 7, 538 629 12, 763
quintam G 1 277
quippe E 1, 268 505 2 49 4, 394 Æ 1, 43 63 665 4, 218 12, 422
Quirinali 7, 187 612
Quirini G 3 27
Quirino Æ 6 860
Quirinus 1 296
Quirites, *de apibus* G 4 202 Æ 7 710
queis, *pro quibus in dativo* E 1 73 Æ 1, 99 7, 444 742 799 8, 316 10 168 366 435
quis ſine G 1, 161 Æ 5, 511 7 570
quis? *i* nullus E 2, 68 9, 19 10, 3 G 1, 463 3, 4 4, 42 Æ 1 463 569 2, 6 361 390 3, 86 4 98 296 540 5, 631 742 6, 841
quis, *de homine* E 3 40 G 4, 445 494 Æ 2, 150 4, 10 6, 568 803 9, 36 76 228
quis, *de alio* E 9 39 G 2 178 3, 102 4, 494 Æ 1, 619 2, 594 3, 317 4, 98 294 408 5 648 670 6 561 865 7, 38 10, 9 11, 732 12 621 719
quis, *cum ſeu* G 3 49 *neu.* Æ 1, 417 7, 235 12, 566
quis, *ſ.* homo 6, 501 *homo, aut Deus* 9 18
quis Deus G 4, 315 Æ 3, 338 8, 352 9, 77 601 10 72 12, 321 500 634
quiſquam G 1, 348 457 2, 315 3, 140 559 4, 107 Æ 1, 52 5, 378 6, 875 879 7, 703 10, 346 5 11, 392 872 12, 323 761
quiſque 2 130 395 5, 501 6, 743 8 661 9, 464 12, 281 11, 189 309 12, 129 457 525 552

quiſquis

INDEX

quiſquis E 3, 109 G 2, 256 Æ 1. 391 2. 148 4, 577 6, 388 9, 22 10, 293
quivi Æ 6 463
quo minus G 3, 219 magis 2, 248 Æ 4. 452 5, 29 6 718
quo, *ero* ut Æ 1, 680 3, 377 4 106 6, 718 7 388
quo *cum* ex 2, 163 648 5, 47 8 47
quocirca 1 677
quocunque E 3 49 quomodocunque 5 50 G 1, 392 Æ 3 634 632 4, 627 8, 75
quo me cunque res 2, 709 12, 200 te 8 74
quo quamque modo G 2 226 quæque 270 quoque 4 120 284 quenque E 3, 459 6, 892 puer ipſe 5 599
quoniam 2 595
quod *poſt* id E 3 35
quod, *i.* quam rem E 3, 70 9, 3 666 G 3, 400 4, 253 Æ 2, 141 3 154 4. 100 115 6, 97 7, 260 8, 49 402 9, 84 175 10 19 279 628 12, 786 833
quod, *cum antecedenti* E 5 88 G 2, 158 3, 280 Æ 1, 28 447 543 657 2, 179 190 545 656 664 3, 636 4, 109 431 457 5, 125 6. 161 206 7, 307 407 8, 149 226 9, 300 747 10, 366 421 773 11, 552 12, 259 838
quod, *conjunctivo* E 3, 48 G 4, 198 Æ 2, 180 5, 651 6 466 7, 236 779 8. 129 650 9, 135 280 11, 177 12 11
quod niſi E 9, 14 G 1 155
quod ſupereſt G 2, 346 4 51 Æ 5, 691 796 9. 157 11, 15 reſtat 10 367
quod ſi 6. 133 7, 310 11, 166 357 434
quod *i.* quocirca 6 363
quod *i.* quicquid 7 311
quodcunque 1, 82 9. 287
quondam E 1, 75 6, 83 G 3, 99 152 478 4, 261 Æ 1, 425 2 272 367 416 556 678 3, 14 49 414 595 704 4 35 307 5, 389 397 412 448 496 588 611 724 767 865 6, 448 492 794 876 7, 217 378 411 699 8, 479 9, 710 10, 613 11, 74 105 819 12. 349 392 863
quoniam E, 44 55 3, 35 5, 1 9, 5 G 2, 228 4, 251 437 Æ 4, 324 5, 22 224 8, 323 9, 156 720 12, 647
quotannis E 1, 43 5 67 79 7, 33 G 1, 198 2 398 3, 71 Æ 5, 59 6 21
quoties E 3, 72 G 1, 472 Æ 3, 581 4, 531 12, 483

R

RAbida Æ 6 102
rabidæ G 2 151
rabidum Æ 6 80
rabie 6 49
rabiem 1, 204 5, 802 7, 479
rabies G 3, 495 Æ 1, 357 8, 327 9, 64
racemus E 5. 7 G 2. 102
racemos 2, 60 4, 269
radiantia Æ 8 616
radiantis 8 23
radice G 1, 20 2, 17 292 Æ 4, 446 12. 773 787
radicem G 2 318
radices Amelli G 4 279
radicibus 1, 319 Æ 3, 27 650 5, 449 8, 238
radicis G 2 28
radii 1, 446 2, 86 Æ 9, 475 12 163
radiis G 1, 396 Æ 4, 119 5, 65 6, 616 7, 55 142 8, 195 623 9, 274
radimus 3 700
radio E 3, 41 Æ 6, 850
radios G 2, 344 Æ 8, 429
radit 5 170 217
radix G 3 31
raduntur Æ 7 10
ramea G 4 303
rami G 2, 55 287 500 Æ 3, 650 9, 318
ramis G 2, 81 4, 558 Æ 3 25 5, 71 6, 808 7, 108 154 8, 250 286 10, 635 11, 5 101
ramo G 4, 514 Æ 6, 230 7, 67 135
ramorum G 2, 489 Æ 9 384
ramos E 8 40 G 3, 188 2, 32 296 307 370 3 333 Æ 4, 485 6 206 282 8 128 11, 332
ramoſa E 7 30
ramum Æ 5, 854 6, 406 636 7, 418 8, 116
ramus 6, 139 187 196
ranæ G 1 278
ranis 3 411
rapaces 3 142
rape Æ 2 675
rapere Æ 10 462
rapiat G 3, 137 Æ 7, 340 9, 211
rapida 12 339
rapidæ 7 493
rapidi G 1, 192 Æ 1, 63 11, 906
rapidis G 3, 114 Æ 6, 75 7, 31 156 8, 442
rapido E 2, 10 Æ 4, 241 5, 291 7, 676 11, 852 12, 478 523 683 711
rapidos 11 298
rapidum E 1. 66 G 1, 424 Æ 1, 46 651 5, 261 11, 562
rapidus G 2, 321 4. 363 425 Æ 1, 121 2, 305 5, 513. 6, 550 10, 870 11, 627 12, 81
rapiens 10 496
rapinæ 8 203
rapit G 1, 203 2, 153 3, 68 Æ 4, 286 6, 8 7, 638 725 8, 21 220 9, 364 398 10, 178 308 348 480 519 660 11, 651 12, 250 450
rapitis 6 845
rapiunt 2 374 4, 581 5, 660
Rapo 10 748
rapta E 9, 18 G 3 32 4, 456 504 Æ 4, 198 7, 510
raptabat 8 644
raptam G 4 519
raptas Æ 1. 532 8, 635 9, 763 11, 198 12, 330
raptat G 3 292
raptatus Æ 2 272
raptaverat 1 487
rapti 1 32
raptim G 1, 411 2 427
raptis Æ 6, 496 7, 520 10, 449 774
rapto 4. 217 7, 749 8, 111 9, 613 10, 342
raptore 2 356
raptos 1, 382 6, 428 8, 211
raptum 7. 494 9, 213 11, 751 12, 265 901
raptus 7 742
rapuêre 11 143
rapuiſſe 10. 4 12, 737
rapuit 1, 180 5, 255 9, 566
rara E 6, 40 G 1, 420 2, 227 Æ 4, 131. 8, 98 9, 189 508
rara *ablat.* E 7, 46 10, 122
raras G 4 46
rareſcent Æ 3 411
rari 1 122
raris E 5, 7 G 3, 340 Æ 3, 317

rariſſima *terra* G 2 229
rarum 2, 233 4, 130
raſæ 2 358
raſile 2 449
raſtri I 164
raſtris I, 94 155 496 2, 430 3, 534 Æ 7, 726 9, 608
raſtros E 4, 40 G 2, 421
rata Æ 10 629
ratem 5, 272 868 6, 302 10, 678
rates E 6, 77 Æ I 47 3, 192 4, 53 593 5, 836 655 6, 491 7, 197 291 8, 107 10, 165 295 300
rati *particip.* Æ 2 25
ratibus E 4, 32 G 2, 445 Æ 4, 540 9, 78 109
ratione 4, 115 8 49 9, 67
rationis 2, 314 8, 299
ratis 10 6, 3
ratum *cerium* 9 104
ratus 11 712
rauca 5, 866 6, 327 9, 125 11 474
raucæ E I 58
raucarum Æ 7 705
rauci G 4, 71 Æ 11, 458
raucis E 4 12
rauco Æ 2 545 7, 615 8, 2
raucum G I 109
re 4 337
rear 9 253
rebar 6 690
rebare 10 608
rebellem 6 858
rebelles 12 175
reboant G 3 223
rebus G I, 46 2, 178 3, 290 4 449 Æ I, 211 456 2, 350 3, 145 4, 290 294 555 6, 91 196 272 7, 315 8, 151 306 9, 157 199 227 278 301 461 10, 12 367 502 11, 335 400 12, 241 643
recalent 12 35
recedens 12 291
recedes 12 630
recedunt G 4, 191 Æ 2, 633 3 72
recens G 3 156
recenſebat Æ 6 682
recenſet G 4 436
recentem Æ 6 875
recentes G 3, 301 4, 56 Æ 7 748 9, 612 11, 233
recenti 2, 718 6, 635 8, 195 9 455
recentia 6 674
recensibus I, 421 2, 3[illegible]5
recepi 4 656 6, 111
recepit 2, 524 4, 214 9, 348 10 899
receptæ G 3 235
receptas Æ I, 182. 7 244. 9. 458
recepiat 10 383
recepiet G I 336
recepti Æ 5 80
recepto I, 557 3, 666 9, 262
receptos I, 587 6, 818
receptum 9 780
receptus 11 527
receſſit G 4 424 Æ 2, 300 395 795 3, 53 311 4, 705 5, 526 11, 70 653 12, 81 129
receſſu 8 193
recidere G 4 241
recidiva 4 344 7, 322 10, 58
recincta 4 518
recipi 2 187
recipit G 4, 404 Æ 9, 727 11, 29
recuſum 12 208
reclamant G 3 261
reclinant 12 130
recludat 8 244
recludere G 2, 175 Æ 7, 617
recludit I, 362 4, 646 10, 601
recluditur G 2 423
recludunt Æ 9 675
recluſis 3 92 4, 63
recluſit G 4 52
recluſo Æ 9 423
recoctu 8 624
recognoſcit 8 721
recolens 6 681
recondam I 685
recondat G 3 137
recondit Æ 5, 302 7, 774 10, 387 816
recondo 2 748
recoquunt 7 636
recordor 3, 107 8, 156
recti I 608
rectis 8 209
rector 5, 176 8, 572
rectorem 5 161
rectores 9 173
recubans E I, I Æ 3, 392 6, 418 8, 45 297
recumbit G 3, 86 Æ 9, 434 713 12, 59
recumbunt G I 402
recurrens Æ 7 100
recurſat I, 666 4, 3[illegible]
recurſent 12 802
recurſas 5, 583 10, 288
recurvo 7 513
recluſa 2 607
recuſant Æ 12 747
recuſantum 7 16
recuſ[illegible]t 2, 126 5, 406 749
recuſem 11 437
recuſent 12 12
recuſes E 3 29
recuſet G I 53
recuſo Æ 2, 704 10, 297
recuſſo 2 52
redarguceret 11 688
reddam E 5 81
reddant Æ 2 537
reddantur 5 347
reddar 6 545
reddat 4, 479 10, 648
redde 10, 61 12, 936
reddemur E 5 75
reddere E 3, 24 G 3, 491 Æ I, 413 6 689
reddere E 3 21 Æ 11, 103
reddet 6, 768 8, 170 9, 254
reddi G 4, 225 Æ 5, 342 387 11 799
reddidit 2 543 5, 705 6, 672 8, 217 11, 251
reddimus G 2 94
reddit Æ 2, 260 323 9, 700 10, 530 12, 785
reddita G 4, 486 Æ 2 740 3, 40 333 7, 95 12, 669 817
reddite 2, 669 9, 262
reditus 5, 178 6, 18 11, 269
redduni G 3, 495 4, 172 Æ 8, 450 9 121
redemit 6 121
redemptum 9 213
redeo E 9 23
redeunt 4, 6 G 3, 316
redeuntibus Æ 8 47
redeuntis 4 556
redibant 7 538
redibat E I 36
rediens G 3 11
redi[illegible]ere Æ 12 424
redi[illegible]ſſe 5 196
redimibat 10 538
redimicula 9 616
redimitus G I 349
redit E 4, 6 G I, 249 2, 401 3, 272 351 4, 444 Æ 2, 275 367 5, 454 6, 122 9, 774 11 704
reditu 2 17
rediture 10 507
reditus *plur.* Æ 2, 118 10, 436
redo'ent G 4, 109 Æ I, 449
reducant 2 178
reducat 11 914
reducam 11 797
reduces I, 349 401 3, 98 5, 40

INDEX

reducet Æ 10 670
reduci 9 301
reduci G 1, 249 4, 434 Æ 1, 147
reducitur G 3 496
reducta Æ 5, 478 10, 552 12 307
reducta valle 6, 703 8, 609
reductis 8 689
reducto 9 257 10 807
reductos G 4, 420 Æ 1, 165 5 283
reduxi 4 375
refecit 10 234
refecta G 3, 511 Æ 12, 788
refellam 12, 16 644
refello 4 380
refert G 1, 339 Æ 3, 170 6, 152 12 76
referta G 2, 118 3, 12 Æ 11 264
referant G 3, 128 Æ 11, 240
referat G 3, 121 Æ 8, 560 9, 208
referatis E 3 73
referebant G 4 527
referebat Æ 5, 409 9, 276
referemus 11 127
referens G 2, 29 4 485 Æ 2, 204 5, 564 10, 766 794 11, 183 12, 286 348
referent E 4 21 Æ 12, 186
referentem 6 825
referes 2 547 10, 863 11, 689
referet E 9, 55 G 1, 459 Æ 1 285
referre E 6, 85 G 1, 176 Æ 1, 313 11, 509 12, 112
referret 4, 329 11, 163
referri G 1, 200 E 2 169
referre G 4, 225 Æ 12, 495
refers 9 492
refert *comit.* E 6, 42 G 1, 441 Æ 1, 98 212 4 333 5, 518 7, 49 436 8, 154 9, 350 798 10 17 542 11, 124 662 frequ. referrque Æ 4 438 12, 866
refert G 2, 104 3, 548
referte Æ 7, 267 10, 491 11, 176
refertis 4 93
referto G 2, 409 Æ 10, 281
referunt E 2, 66 6, 84 G 3, 397 4, 180 Æ 4, 331 5, 605 7, 700 8, 307 420 10, 505 11 874 12, 657
referuntur 11 623
refecit G 3, 337 Æ 11, 731
refigunt G 4 202
refixa Æ 5 527
refixit 6 622
refixum 5 360
reflectas 10 632
reflectunt 11 622
reflexa 10 535
reflexam 8 633
reflexi 2 741
refluens Æ 8 87
refluentibus G 4 262
refluit Æ 8, 240 9, 32
reformidant G 2 369
refringi Æ 6 210
refugis G 1 177
refugit Æ 2, 12 380 3, 258 539 6 472 7, 500 618 12, 419 753
refulget 8 623
refulsit 1, 406 392 2, 590 6, 204 9, 374
refunditur 7 590
refusa 1 130
refuso G 2, 163 Æ 6, 107 7, 225
refutet 12 41
regales 1, 690 7, 75
regali 1 641
regamus 4 102
rege *nomen.* G 4, 212 Æ 1, 557 7, 261 8, 292 324 9, 409 11, 15
regebam 6 350
regebat 7, 46 8, 325 12, 624
regem G 1, 36 4, 75 152 201 210 469 Æ 1, 25 42 66 562 574 2, 561 4, 196 6, 765 7, 251 461 679 698 8 12 126 495 563 9, 223 728 10, 37 149 224 11, 17 12, 10 265 289 584
regens 6 30
regere 6 851
regeret Æ 4 230
reges *nomen.* E 6, 3 G 4 21 Æ 1, 628 6, 817 7, 37 42 181 474 642 8 330 374 639 12, 161 826
reget E 4, 17 Æ 4, 336
regi *verb.* Æ 1, 141 3 21 51 6 36 252 7, 101 267 8, 17 9, 327 369 546 10, 66 267 11, 129 176 359 12, 111
regi, *subſtant.* G 1, 504 Æ 7, 171 210 8, 242 363 654 9, 737 11, 38
regia Æ 1, 447 635 700 puppis 2, 256 783 4, 114 221 5, 645 7, 56 488 668 10, 62 11, 236 371 447
regibus G 4, 68 106 Æ 7, 174
regiinco 6 605
regina 1 13 50 80 277 2, 578 7, 620 8, 696 707 10 705 11, 478 499 845 12, 54 595 659
regina, *Dido,* Æ 1 307 500 526 701 732 2, 3 4, 1 295 334 504 587 6, 460
reginæ 1, 393 6, 28 11, 223
reginam *Didonem* 1, 458 598 664 678 721 4, 133 283
reginam 7, 405 11, 703 801
regio G 1, 53 4, 294 Æ 1, 464 4 42 6, 670 10, 44 11 320
regione 1, 737 6, 886 7, 215 8, 528 9, 385 320 11, 530
regionem G 2 269
regionibus 3, 531 Æ 1, 553
regis G 2, 536 Æ 2, 451 6, 106 396 7, 166 585 752 7, 553 573 9, 286 11, 850 12, 289 849
regis Romani 6 811
regis 1 234
regit G 1, 232 Æ 1, 157 344 3, 659 10 218 12, 405
regius 1, 681 5, 252 297 7, 814
regna E 1 70
regna Saturnia 4, 6 41 Æ 11 253
regna G 1, 124 2, 498 3, 73 4, 202 363 Æ 1, 210 248 342 350 624 2, 22 455 543 3, 106 115 185 272 4, 47 214 350 5, 656 6, 14 67 84 154 269 417 566 664 798 7, 286 578 735 8 157 244 471 11, 43 264 322 461 12, 22 186 567
regnabitur 1 276
regnandum 6 770
regnandi G 8 37
regnantem Æ 1 269
regnare 3 295
regnat E 4, 10 G 2, 307
regnato Æ 3, 14 6, 793
regnator 4, 269 7, 558 8, 77 10 437
regnatorem 2 557
regnavit 10 564
regnet G 4, 90 Æ 1, 145
regni 1, 82 567 4, 267 374 8, 505 9, 227 11, 313 334

regnis

regnis G 3, 228 Æ 1, 230 508 576 3 121 4, 199 591 5, 792 800 6, 71 784 7, 217 313 8, 320 475
regno *nomen* 1, 272 2, 88 3, 109 249 4, 355 619 5, 357 7, 231 9, 596 11, 539
regnorum 3, 333 4, 194 12, 545
regnum 1, 21 274 2, 88 783 4, 106 275 432 7, 724 11, 219
regreſſam 11 412
regum E 3 106 G 2, 495 504 4, 95 132 Æ 2, 484 6, 765 7, 316 442 453 11, 353
rejecit 5 421
rejice E 3 96
rejice illum G 3 389
rejicit Æ 10 473
rejiciunt 11 619
rejectantem 5 470
rejecti armis 11 630
relabens 10 307
relatam 1 394
relatu 9 595
relatum G 1 459
relaxat 1, 89 420
relegant Æ 3 212
relegat 7 775
relegens 3 690
relicta 2, 108 3, 440 9, 8 202
relictæ 9 290
relictam G 2 406
relictas Æ 3 123
relicti G 4, 127 Æ 2, 357 454
relictis G 2, 210 Æ 2, 351 3, 190 4, 82 5, 171 8, 109 11, 500 12 443
relicto 2, 647 5, 321 12, 736
relictum E 6, 43 Æ 2, 28 4, 507 6 509
religatos 9 352
religavit 7 106
religio G 1, 270 Æ 2, 151 3, 363 8, 344 12, 182
religione 2, 188 715 3, 409 7, 171 608 8, 598
religioſa 2 365
relines G 4 229
relinquam Æ 4, 436 12, 62
relinquat 4, 432 452 5, 326 6 841
relinquens G 3, 438 Æ 11, 830
relinquere 4 281
relinquet 7, 361 11, 845
relinqui 2, 659 4, 466 8, 216
relinquit G 1, 35 3, 519 Æ 3 446 7, 7 9, 332 11, 628 12 470
relinquo G 4, 148 328 Æ 3, 10 10, 853 12, 818
relinquor 2 678
relinquuntur G 3, 547 4, 104 237 Æ 3, 247 4, 155 5, 316 472 6, 444 8, 126 9, 357 10, 604
reliqui 4, 315 5, 650 9, 390 10, 673 12, 809
reliquias 1, 34 602 3 87 4, 343 5, 47 6, 227 7, 244 8, 356
reliquit E 1, 15 31 5, 35 8, 91 Æ 3, 446 568 4, 129 277 495 5, 517 6, 512 735 7, 123 600 8, 67 9, 475 657 10, 820 11, 1 113 637 819 12, 159 382 842
relucent 2 312
reluctanti G 4 301
reluxit 4, 385 Æ 12, 300
rem Æ 3, 179 287 9, 232 11, 343
remeabo 11 793
remeaſſem 2 95
remenſo 2, 181 3, 145
remetior 5 25
remi 1, 108 5, 120 205
remige 4, 588 5, 116
remigiis G 1 202
remigio Æ 1, 305 5, 280
remigium 3, 471 6, 19
reminiſcitur 10 782
remis G 1 254 2 503 Æ 3, 207 560 563 668 5, 15 114 136 143 153 189 222 271 837 6, 326 8, 58 108 690 10, 195 294
remiſit G 1, 202 Æ 2, 543 9, 818
remiſſos 5 99 11, 239
remittant 12 300
remittat 11, 346 359
remittent G 4 536
remittit 2, 218 4, 36 Æ 10, 839 12 429
remitto 5, 419 10, 492 828 12 833
remittunt 9, 635 11, 206 12, 929
Remo 1 296
remordet 1, 265 7, 402
remorum 5, 211 10, 306
remos 1, 556 3 510 4, 399 594 5, 209 663 753 10, 290
remotæ 1, 220 727
removit G 1 131
remugit 3, 45 Æ 6, 99 9, 504 12, 722 928
remulcens 11 812
Remuli 9, 633 11, 636
Remulo 9, 360 593
remum 6 233
remurmurat 10 291
Remus G 2, 533 Æ 3, 384
renarrabat 3 717
renatis 6 600
renident G 2 281
renovare 2, 3 750
reor 4, 45 5, 24 56 7, 273 370 12 188
rependam 2 161
rependens 1 243
repens 12 313
repente G 3, 472 Æ 1, 590 598 2, 380 465 3, 90 5, 315 7, 27 399 8, 238 247 388 525 9, 19 10, 40 555
repercuſſum 8 23
reperire 5, 807 9, 193
reperit G 4 443
reperta Æ 4, 692 6, 718
repertæ G 4 43
reperti E 2, 40 G 2, 350
repertis 4, 128 6, 630
reperto 9 452
repertor 12 829
repertorem 7 772
repertum 6, 145 7, 507
repertus 6 343
repetam 10 36
repetant 2 78
repetatur 7 371
repetens G 4, 286 Æ 1, 376 3 436
repetent E 7 39
repetentem Æ 12 439
repetit 7 241
repetita G 1 39
repeto Æ 2, 749 753 3, 184 7 123
repetunt G 2 329
replebat Æ 2, 679 4, 189
replenda 11 379
repleti 5 806
repletis G 2 235
replevit Æ 7 502
reponam 11 594
reponas E 3 54
repones G 1, 167 2, 231
reponet 2 202
reponi Æ 8 175
reponimus 3 231

reponis Æ 1 257
reponit G 3, 75 Æ 5, 619 12, 878
reponite Æ 7 134
repono 5 484
reponunt G 2, 416 3, 403 5, 157 378 Æ 4 392 403 5, 732 6, 220 9, 502
reportant G 3, 375 Æ 7, 28 574 11, 511
reportat G 1, 275 Æ 2, 115 7, 167 11, 764
repoſcent 2 139
repoſcere 7 606
repoſci 12 2
repoſcit 10 374 11, 240
repoſcite 12 573
repoſco 6 530
repoſcunt 8 495
repoſtæ G 3 527
repoſtas 3, 364 6, 59
repoſto 11 149
repoſtos 6 655
repoſtum 1 30
repetit G 2 22
reppulit G 4, 233 Æ 4, 214 7, 450
repreſſit G 1, 132 Æ 2, 378 10, 686 12, 939
repugnans 11 749
repulſi 2 13
repulſum 2 545
requiem 4, 433 12, 241
r quierunt E 8 4
requies G 2 516 3, 110 Æ 5 458 12, 553
requies 3, 393 8, 46
requies 6, 600 11, 58
requieſce E 7 10
requieſcere 1 80
requieſcunt G 1 82
requievit Æ 2 100
requiras G 2, 227 3, 70 Æ 2 506
requirat 2 390
require 3, 170 6, 366
requirit 6, 710 7, 460
requirunt 2 221 7, 624
rere 3, 381 7, 437
reris 6 97
rerum *cum ſubſtant.* E 6 36 G 2, 490 4 3, 382 441 Æ 1, 208 286 346 466 645 676 3, 294 4, 232 272 7, 37 44 600 9, 131 173 188 10, 40 100 11, 310 12, 665 329 *cum alium ſ. adject.* Æ 1, 882 4, 267 5, 711 8, 550 730 10, 666 12, 227 589 *cum comparativo, aut ſuperlat.* G 1, 417 Æ 2, 534 7, 602 9, 279 res *in nominativo ſing.* E 2, 54 Æ 1, 272 254 519 567 2, 196 322 9, 320 10 861 *in nominativo plur.* G 2, 174 343 498 Æ 2, 709 783 7, 592 12, 203 *in accuſat.* G 4 240 Æ 1, 233 530 3, 1 54 5, 690 6, 261 8, 100 471 9, 723 10, 14 88 12, 43
reſcindant 12 390
reſcindit 9 524
reſecantur G 2 78
reſedit 1, 510 2, 739 5, 180 290 7 27 8, 232 503
reſerare 12 584
reſerat 7 613
reſeret 8 244
reſervant 8 575
reſervat 5 625
reſervent 8 484
reſervo 4 368
reſidant G 2 480
reſident Æ 9 643
reſideret 5 702
reſides 1, 726 6, 813 7 691
reſidunt 6, 497 8, 467 9, 539
reſignant 4 244
reſiſtant G 4 455
reſiſtat Æ 2 599
reſiſtit G 3, 502 Æ 4, 76 7, 586
reſiſtunt 2 335
reſolvam 4 27
reſolvat 3 157
reſolvere 2 157
reſolveret 4 695
reſolvit G 1, 44 302 4, 452 Æ 3, 379 6, 29 422 8, 591 9 517
reſoluta G 4 225
reſonant E 2, 13 7, 13 G 2, 328 2, 338 Æ 12 607
reſonantia G 1 358
reſonare E 1 5
reſonat Æ 4, 668 5, 228 7, 12
reſorbens 11, 627
reſpectant 1, 607 11, 630
reſperſi 7 547
reſpexeris E 8 102
reſpexi Æ 2 741
reſpexit E 1, 28 G 4, 491 Æ 9, 389 12, 671
reſpice 2, 615 4, 275 7, 454
reſpiciens 5 3
reſpicies G 1 426
reſpicimus Æ 3 593
reſpicio 2 564
reſpicit Æ 4, 225 236 5, 168 689 6, 548 8, 697 10, 666
reſpiciunt 5, 666 6, 734 10, 269
reſpirare 9 813
reſplendent 12 741
reſpondent E 10, 8 G 2, 64 Æ 1 589
reſpondere E 7 5
reſponderit 8 62
reſpondet G 1, 47 Æ 6, 23 474
reſpondit 12 18
reſponſa G 3, 491 Æ 5, 706 6, 44 82 7, 86 92 102 9, 134 369 635 10, 32 11, 227 240 294 12, 111
reſponſant 12 757
reſponſis 6 799
reſponſo *nomen* 6 344
reſponſum E 1, 45 Æ 6, 672
reſtant 10 29
reſtantia 1 683
reſtare 7 271
reſtarem 7 271
reſtat 1, 560 2, 70 142 4, 321 10 367 12, 793
reſtinctus 5 698
reſtinguere E 5, 47 Æ 2, 686
reſtitit G 4, 490 Æ 1, 592
reſtituant G 2 272
reſtituis Æ 6 846
reſultant 5, 150 8, 305 10, 330
reſultat G 4 50
reſupinus Æ 1, 480 3, 624
reſurgens 4 541
reſurgere 1 210
retardant G 3 253
retectis Æ 9 461
retectum 12 374
retentat 5 278
retexerit 4 119 5, 65
retexit 4 360
retexunt 12 763
retia E 3, 75 5, 60 G 1, 307 3, 413 Æ 4, 131 10, 710
retinacula G 1, 265 513 Æ 4 580
retinere 5 669
retinet 8, 498 10, 308
retorquens 8 460
retorſit 12, 485 841
retorto 12 400
retractant 10 396
retractas 12 889
retractat 7 694
retractent 12 11
retrahitque 10 307
retrahunt 5 709

retro G 1, 200 4, 495 Æ 2, 169 378 755 3, 496 686 4, 489 9, 392 539 794 10, 573
retro 5, 428 10, 7
retrorſum 3 690
rettulis 5, 598 8, 343 11, 190 426
retuſo G 2 301
revehis Æ 8 37
revelli 4, 427 545
revellit 9, 562 12, 787
revertens G 1, 274 4, 132
revertentes 1 428
reverti 2, 312 Æ 2, 750 3, 101 5, 130 6, 720 751
revertor 11 410
revinctum 2, 57 4, 459
revinxit 3, 76 12 847
revireſcere G 2 313
reviſam Æ 2 669
reviſas E 7 67
reviſens Æ 11 426
reviſere G 1 415
reviſes 4 546
reviſit 4 390 553 Æ 1, 419 3, 318 4 396 6, 899
reviſo 2, 760 795
reviſunt 6 330
revocabat 5 167
revocabo 7 40
revocant 1 218
revocare G 3, 262 Æ 3, 451 6 128
revocat 9 125
revocato 1, 206 9, 261
revocate 1 239
revocatum 5 476
revocaveris G 4 88
revocent Æ 10 840
revocetur G 4 282
revolant 1 351
revolvens Æ 9 391
revolvere 10 61
revolvo 2 101
revoluta 4, 691 6, 449 9, 476
revolutus 5, 336 11, 671
revomentem 5 182
reus voti 5 237
revulſa 5 858
revulſam 12 98
revulſas 8 691
revulſis 8 262
revulſum G 4, 523 Æ 6, 349
revulſus 4, 515 5, 270
rex Eridanus G 1, 482 2 98 Æ 1, 56 3, 80 353 8, 102 185 307 469 481 9, 327 10, 655 *Æneas* Æ 1, 548 579 6, 55 7, 220 *Latinus* 7, 45 81 423 432 556 9, 274 327 11, 113 231 238 301 12, 627 pater atque hominum Æ 1, 69 2, 648 10, 2 743 *in vocativo* 1, 245 2, 77 7, 213 10, 542 11, 344 *de Jove* 3 375 5, 533 10, 112 621 12, 791 851
rexit 5 868
Rhadamantus 6 566
Rhamnete 9 452
Rhamnetem 9 325
Rhamneris 9 359
Rhea 2 659
Rhemi 9 320
Rheni E 10 47
Rheſi G 4, 462 Æ 2, 473
Rhodia *uva* G 2 102
Rhodope E 6, 30 8, 44 G 3, 351
Rhodopeiæ arces G 4 461
Rhodopen 1, 332 3, 462
Rhœbe Æ 10 861
Rhœtea 10 399
Rhœteas 3 108
Rhœteia 5 646
Rhœteius 12 456
Rhœteo 6 505
Rhœteus 10 402
Rhœti 10 388
Rhœtica *vitis* 2 96
Rhœtum 2, 456 Æ 9, 345
ridens E 6 23
rident 7 55
ridenti 4 20
rigabat 6, 699 9, 251
rigat 7, 738 11, 698 12, 308
rigabant 5 405
rigentem 1, 652 8, 621
rigentes 11 72
rigeſcunt *frigore* G 3 363
riget 4 251
rigida 10 346
rigidam G 2 316
rigidas E 6 28
rigido Æ 12 304
rigidum G 1 508
rigor 1 143
rigui 2 485
rima Æ 8 392
rimanti 7 508
rimantur G 1, 384 3, 534
rimatur Æ 6, 594 11, 748
rimis 1 127
rimoſa G 4 45 Æ 6, 414
ripa G 3, 144 4, 23
ripæ E 3, 94 G 3, 555 4, 121 527 Æ 6, 314 410 7, 106 8, 240 11, 290 12, 756
ripam Æ 6 375
riparum 6 674
ripas E 7, 12 52 G 3, 15 4, 459 Æ 6, 305 317 327 712 7, 201 8, 63 9, 105 10 114
Riphæas G 1 240
Riphæis 4 518
Riphæo 3 382
Riphæus Æ 1, 339 394
ripis G 2, 414 3, 430 Æ 1, 502 7, 33 8, 57 9, 118
riſere E 3, 9 4, 63 Æ 5, 181
riſit 4, 128 5, 358
riſu E 4 60
rite G 2, 393 Æ 3, 36 346 4, 555 638 5, 25 77 6 154 7, 593 8, 60 69 9, 352 10, 254 12 213
ritu 7, 741 11, 511
rituſque 12 836
rivis E 10, 29 G 1, 132 4, 290 Æ 5, 200 6, 674 7, 683 8, 445
rivo E 5, 47 Æ 8, 101
rivos E 3, 111 G 1, 106 269 2, 165 9, 456 11, 668
rivum E 8, 87 Æ 3 350
rivus G 4 19
roborat 1, 175 2 177 305 3, 377 420 Æ 2, 482 4 399 5, 698 753 7, 610 8, 518 11 137
robore G 2, 15 64 3, 332 Æ 2, 260 639 4, 441 5 562 6, 214 8, 315 11, 326 553 893
roboribus 2 186
roboris 12 783
robur G 1, 162 3, 235 Æ 2, 230 6, 181 10, 479 11, 174 368
robuſta G 1 219
robuſtus E 4 41 G 2, 264
rogamus Æ 7 229
rogant E 10 21
rogantes Æ 8, 120 11, 101
roganti 2 149
rogaret E 5 88
rogavi Æ 8 376
rogi 10 520
rogis G 4, 477 Æ 6, 308
rogitans 1 754
rogitat 10 839
rogo 8 383
rogos 4, 646 11, 189
rogum 4 640
rogus 4 674

INDEX

Roma G 5, 234 Æ 5, 601 6, 781 7, 603 709
Romæ 1, 7 12, 168
Romam E 1, 20 27 G 1, 467 Æ 8 635
Romana G 1, 500 2, 176 Æ 4, 275 6, 870 8, 99 714 12 827
Romanæ G 2, 498 Æ 12, 166
Romanam 1, 37 6, 857
Romanas G 4, 191 Æ 4, 234
Romane 5, 123 6, 851
Romani 6 810
Romanis G 2, 172 Æ 10, 12
Romano 8, 338 361
Romanorum 8 625
Romanos G 2 148 Æ 1, 238 281 286 6, 789
Romanum G 3 148
Romanus 3 346
Romula Æ 7 876
Romule G 1 499
Romuleoque Æ 8 654
Romulidis 8 638
Romulus 1, 260 6, 778 8, 342
rorabant 8 645
rorantes 11 9
rorantia 3 507
rore E 5 77
rorem G 2, 213 4, 12 431
rores Æ 12 336
ros E 8, 15 G 2, 202 3, 326
rosa Æ 12 69
rosam G 4 134
rosaria 4 119
rosas 4 268
roscida E 4 30 8, 37 G 3, 337 Æ 4, 700 7, 683
roseas 12 606
roseis 6, 535 7, 26
roseo 2, 593 9, 5
roseris E 5 17
roseus Æ 11 913
rostra 7, 186 10, 301
rostrata 8 685
rostris G 2, 508 4, 74 Æ 5, 143 232 8, 690 9, 119 10, 295
rostro 5, 187 6, 597 10, 157 11 756
rota G 4, 584 Æ 5, 174 12, 370
rotæ G 3 170
rotam 3, 39 184 Æ 6 748
rotantia 10 362
rotarum 2, 235 6, 616
rotas 8 433 9, 318 11, 195 12 675
rotat 9, 441 10, 577
rotis G 2, 444 3, 114 180 Æ 1, 151 10, 594 12, 77 671
ruamus 2 353
rubea G 1 266
rubeant 4 306
rubebit 12 77
rubens E 3, 63 4, 29 G 1, 234 251
rubent G 2 430
rubentem E 10, 27 G 4, 182
rubentes 4, 47 Æ 9, 270
rubenti E 4, 43 G 2, 319
rubescebat Æ 3, 521 7, 25
rubescunt 8 695
rubet G 1 431
rubicunda 1 297
rubigine 1, 496 2, 220
rubigo 1 151
rubor Æ 12 66
ruborem G 1 430
rubores 3 307,
rubos 3 315
rubra Æ 9 50
rubræ 12 89
rubro G 3, 359 Æ 8, 686
rubus E 3 89
rudem Æ 9 743
rudentem 3, 561 8, 248
rudentes G 3, 374 Æ 3 267 682 5, 753 10, 229
rudentum 1, 91 7, 16
rudimenta 11 157
rudis G 2 211
ruebant Æ 1, 39 8, 648 9, 182 10, 756 11 211
ruebat 7, 782 10, 256
ruens G 4 292
ruentem Æ 10, 338 385 11, 805 12, 305
ruentes 2, 440 9, 727 10, 573 12 505
ruenti 12 535
ruentum 11 886
ruere G 1, 200 Æ 8, 525 689 11 142
ruet 12 454
Rufas 7 739
rugis 7 417
ruina 1, 133 3, 414 11, 319 388 12, 610
ruinam 2, 310 465 631 8, 192 9, 712 11, 613
ruinas G 4, 249 Æ 1, 24
ruinis 1, 651 3, 476 571
ruis 2, 520 5, 741 10, 811
ruit E 1, 105 2, 308 G 1, 313 324 3, 470 4, 439 Æ 2, 84 290 363 3, 508 676 4, 426 674 5, 695 7, 573 9, 438 474 695 10, 729 11, 448 625 12, 123 621 652 682 685 690 nox 2, 250 6, 539 & fuscis tellurem amplectitur alis 8, 369
ruitis Æ 12 313
ruminat *bos* E 6 54
rumor Æ 7 144
rumore 4, 203 8, 90
rumoresque 12 228
rumoribus 7, 549 9, 464
rumpant 1 540
rumpantur E 7 26
rumpas 6 882
rumpe G 1, 43 Æ 4, 569 9, 13
rumpebat 4 553
rumpenda 10 372
rumpent G 3 328
rumpere Æ 8 110 9, 758 10 64
rumperet G 4 136
rumpet Æ 6, 813 12, 202
rumpi 4, 292 12, 582
rumpit 2, 120 9, 671 10 337 11, 377 12, 375 683 699
rumpite 3 640
rumpitur E 8 71
rumpunt G 2, 75 Æ 2, 494 11 615
rumpuntur G 3, 428 Æ 12, 527
rupe E 1, 57 77 10, 14 G 4, 508 Æ 1, 314 3, 229 245 443 647 5, 180 6, 548 8, 343
rupem 8 190
ruperat 11 549
rupêre G 4 213
ruperunt 1 49
rupes *pl.* E 5, 63 10, 58 G 3, 253 Æ 1, 166 11, 677
rupes *sing.* E 6, 29 Æ 7, 586 10 693
rupi 2, 134 12, 30
rupibus G 2, 187 3, 273 Æ 1 433
rupimus 10 233
rupis 6 42
rupit 3, 246 5, 510 543 7, 458 622 9, 432 580
rupta G 4, 492 Æ 8, 391
ruptis G 1, 473 510 2, 480 4, 56 Æ 2, 496 3, 27 580 8, 225 651
rupto 2 416 7, 569
rura E 1, 47 2, 28 5, 58 G 1 372 2 317 412 485 500 Æ 1, 434 4, 527 7, 712

ruris G 1, 156 168 2, 212 4, 128
rurſum 2, 78 Æ 3, 229 232
rurſus E 10, 62 G 1, 98 2, 232 480 3, 138 333 484 4, 185 Æ 2, 401 655 671 751 3, 31 143 422 4, 531 534 546 557 688 5, 92 581 764 6, 751 793 7 491 767 9, 391 662 11, 427 621 12, 280 571 784
ruſci G 2 413
ruſco E 7 42
ruſtica *Muſa* 3 84
ruſticus 2, 56 G 2, 405
rutilare Æ 8 529
rutili 8 430
rutilis G 4 93
rutilo 1 454
Rutulæ Æ 10 145
Rutulas 12 597
Rutuli *genit.* 7, 409 9, 442
Rutuli *pl.* 7, 472 795 9, 123 161 236 363 428 450 494 519 683 10, 20 118 679 11, 162 318 869 12, 40 117 229 257 463 693 704 928
Rutulis 1, 270 9, 635 10, 390 12, 216 321
Rutulo 7, 318 9, 65 10, 257 11 88
Rutulorum 8, 381 492 9, 113
Rutulos 7, 475 798 9, 170 188 517 10, 84 111 334 11, 464 629 12, 78 758 915
Rutulum 9, 728 10, 445 11, 487 12, 79 505
Rutulus 8, 474 10, 108 232
ruunt G 2, 503 3, 104 244 4, 185 Æ 1, 87 89 4, 132 164 581 5, 145 6, 44 9, 516 708 11, 461 673 12, 279 369 443 526

S

SAbæi *mittunt.* G 1, 57 Æ 8 706
Sabæis G 2 117
Sabæo Æ 1 420
Sabella 8 510
Sabellam G 2 167
Sabellicus 3 255
Sabello Æ 7 665
Sabinas 8 635
Sabini G 2 532
Sabinis Æ 7 709
Sabinorum 7 706
Sabinus 7 178
ſaburram G 4 195
ſacello E 3 9
ſacer G 2, 395 ignis 3, 566 Æ 5, 761 6, 138 7, 247 8, 278 598 11, 721 *Cybela Chloreus* 11 768
ſacerdos G 3, 489 Æ 2, 201 319 3, 80 373 6, 244 645 7, 89 750 8, 179 11, 768 12 160
ſacerdos *fœm.* Æ 1, 277 3, 373 4, 483 509 5, 760 6, 35 41 321 544 628 7, 419 659 10, 537
ſacerdos 6, 661 8, 281
ſacra *adject. ablat.* E 7, 13 G 3, 334 Æ 2, 525 3, 81 10, 538 11, 533
ſacra 5, 57 73 6, 109 7, 60 242 9, 408
ſacra *ſub.* G 1, 339 2, 473 476 3, 532 4, 721 Æ 2, 132 239 293 717 3, 19 4, 638 5, 59 6, 40 8, 85 111 172 302 665 9, 86 11, 739 12, 13 192 317
ſacrabat 8 715
ſacrabo 6 73
ſacræ G 1, 148 Æ 3, 140 6, 573 7, 608
ſacram 2 167
Sacranæ 7 796
ſacraria 12 199
ſacrarunt 10 419
ſacras 9 116
ſacraſſe 7, 62 8, 600
ſacrata 1, 675 2, 157 245 9, 4
ſacratam 2 742
ſacratas 12 213
ſacrati 3 371
ſacratis 7 78
ſacrato 2 165
Sacrator 10 747
ſacraverar 2, 502 4 200
ſacravimus 5 48
ſacravit 6, 18 12, 141
ſacri 3, 67 5, 110 8 270 345
ſacrilego 7 595
ſacris E 8, 66 Æ 3, 112 4, 50 301 500
ſacris G 3, 160 Æ 6, 246 7, 175 183 9, 109
ſacro G 2, 147 Æ 5, 78 333 360 7, 83
ſacrorum G 2, 21 Æ 3, 408 12 836
ſacros E 1, 53 Æ 4, 454 485
ſacrum G 4, 319 542 Æ 2, 230 4, 703 6, 484 7, 391 602 797 8, 591 10, 316 11, 591 12, 770
ſæpe E 1, 8 56 5, 36 88 6, 18 52 8, 97 9, 5 155 G 1 84 181 273 316 322 354 355 412 452 466 2, 32 147 186 279 303 3, 120 132 170 217 274 282 341 409 416 486 4, 42 67 194 203 217 242 274 284 Æ 1, 152 673 2, 108 3, 182 4, 384 463 5, 273 527 801 860 8, 353 380 10, 620 723 12, 259 802
ſæpius E 7, 67 G 1, 379 2, 355 Æ 2, 456 6, 695 791 8 329
ſæva G 2 151 3 253 Æ 1, 299 4, 523 6, 557 572 7, 19 287 8, 570 9, 77 651 11, 545 727 901 12, 629
ſæva *ablat.* 2 616
ſævæ G 2, 128 Æ 1, 8 2, 226 7, 329 592 10, 813
ſævam 7, 84 12, 498
ſævas 4, 566 6, 820
ſævi 1, 29 3 273 6 544 7, 568 608 12 849 857 945
ſævior G 3, 246 Æ 3, 214 6, 577
ſævire 5 462 7, 18
ſævis 7, 222 8, 188 482 10, 678 12, 890
ſæviſſima 2 612
ſæviſſime *Æneas* 10 878
ſæviſſimus 11 896
ſævit G 1, 512 3 434 551 4, 456 Æ 1, 153 2, 418 4, 300 532 5, 257 7, 461 8, 5 700 9, 63 420 10, 761 12 387
ſævo 5, 270 9, 604 11, 153 12 888
ſævoſque 7 664
ſævum G 1, 279 Æ 1, 142 462 6, 824 9, 792 11, 910
ſævus E 8, 47 G 3, 248 Æ 1 103 2, 29 559 5, 739 7, 719 11, 220 12, 107 406
Sagarim 9 575
Sagaris 5 263
Sages 12 651
ſagitta *ablat.* 4, 69 5, 247 435 7, 531 9, 572 10, 248 754 12 651 746
ſagittæ *nomin.* Æ 5, 502 9, 578 632 12 319 423 856
ſagittæ G 2 124 4, 313 Æ 12 415
ſagittam 5, 518 9, 590 11, 590 858

INDEX

fagittas Æ 1, 191 8 16 6, 10 131 12, 394
fagittis G 3, 31 4, 344 Æ 5, 68 311 9 17?
fagittiferos 8 725
fagulis 8 660
Salamina 8 158
fale G 3, 403 Æ 1, 177 5, 866 6 697
Salamonios campos 3 400
falices E 1, 79 3, 65 10, 40 G 2, 110 434 446 4, 26 182
falici 2 84
falicta 2 13
faliffi E 1, 55 G 4, 15
falicum Æ 3 175
faliens 10 594
faliente E 5 47
falientem G 3 460
falière 2 384
faligna 4 110
falignas Æ 7 632
Salii 8 285
Salio 5, 335 347 352
Salios 8 663
falis G 3 397 Æ 1, 39 3, 385 5, 848 10, 214
falit G 1 450
Salium Æ 5, 356 10, 753
faliunca E 5 17
Salius Æ 5, 29 321 341 10, 753
falix E 3, 83 5, 16
Salmonea Æ 6 585
falo 1, 41 2, 209
falfa G 1, 220 238 Æ 5, 158
falfæ 2 133
falfas G 3, 395 Æ 12, 173
falfos 5, 182 237 775
falfus 2 173
faltantes E 5 73
falcem 2 71 G 1, 501 Æ 1, 565 4, 327 6, 371 885
falcibus G 3, 143 425
falcu 3, 141 Æ 6, 516 9, 553 12 287 326
falcu 2, 565 8, 257 9, 815 10 289
falcum 12 681
falcus E 6, 57 10, 9 57 G 1, 16 140 2, 197 391 471 3, 40 323 337 477 4, 53 Æ 4, 72 121
falubres G 3 530
falubri 1 272
falubris Æ 12 418
falve G 2 173 Æ 8, 301
falvete 5 80 7, 121
falus G 3, 510 Æ 1, 559 2, 354 710 9, 257 11, 362 399 12 653
falutant Æ 3 524
falutantum G 2, 462 9, 288
falutem G 4, 294 Æ 1, 455 467 2, 354 8, 476 12, 241 637
falutis 2, 387 5, 174 6, 96 10 666
falvus E 7 9
Sameque Æ 3 271
Samo 1 20
Samothracia 7 203
Samum 7 208
fana *dicta* 4 8
fancit 12 200
fancta 3, 543 7, 365 8, 131 12 648
fancte 4, 576 5, 80
fancti G 2, 473 Æ 11, 785
fanctiffima Æ 6, 65 11, 158
fancto 5, 603 8 72
fanctos G 2, 175 Æ 2, 686 3, 406
fanctum 1 430 2, 700 8, 332
fandyx E 4 45
fanguine G 1, 492 502 2, 510 3, 460 492 Æ 2, 72 116 210 277 366 502 525 551 582 667 3 28 622 4, 621 5, 78 328 413 470 736 6, 87 7, 271 318 423 534 541 595 766 788 8, 261 645 9, 64 333 349 422 456 10, 24 520 617 787 832 11, 824 82 88 382 422 592 720 12, 29 36 79 512 691 721 765 949 *de genere* 1, 23 239 554 2, 74 662 3, 608 4, 191 230 5, 45 299 6, 125 500 762 7, 98 271 706 8 142 10, 403 12, 838
fanguineæ 2, 207 9 733
fanguineam 4, 643 7, 399 8, 622
fanguinei 10 273
fanguineis E 6, 22 10, 27 G 2 430
fanguineo Æ 7 703
fanguineos 12 340
fanguineus 12 332
fanguinis E 8 45
fanguis Æ 2 639 3, 30 5, 397 415 7 554 10, 452 487 819 12, 51 422 905
fanguis meus 6 836
fanie G 3, 493 Æ 2, 221 3, 625 domus, &c 3 618
fanjem 3 632
fanos E 3 66
fapor G 2, 446 4 277
faporem 2, 126 3, 397 4, 102 267
fapores G 4 62
farcire 4 249
Sardois E 7 41
farmenta G 2 409
Sarnus Æ 7 738
Sarpedon 1 104
Sarpedonis 9 697 10, 125
Sarrano G 2 506
Sarreftes Æ 7 738
fat E 3, 111 4 54 7, 34 10, 70 G 1, 68 Æ 2, 103 291 314 3, 602 9, 135 11, 366
fata G 1, 113 325 2, 350 4, 331 Æ 2 306
fata G 3 176 *Aletto*, Æ 7, 331 12 860
fatæ 1 278
fatas E 8 99
fate Æ 6, 125 8, 36
fatiaffe 2 587
Saticulus 7 729
fatio G 1, 215 2, 319
fatiros E 5 73
fatis E 1, 48 6 24 9, 55 G 1 502 2, 398 423 Æ 2, 377 642 3, 318 653 5, 786 6, 487 7, 311 406 470 9, 10, 240 356 653 10, 675 772 12 883
fatis *fegetibus* E 3, 82 G 1, 23 Æ 1, 106 445 2, 141 423 436 3, 139 12, 434
fator 1, 258 11, 725
fatum 2, 540 10, 563
fatura G 3 214
faturæ E 10, 77 Æ 7, 801
faturantur E 10 30
faturare G 1 80
faturata Æ 5, 608 7 213
faturi G 2 197
Saturne Æ 7 49
Saturni G 1, 336 2, 406 Æ 7 203 12 830
Saturnia *pluvia* E 1, 6 6, 42 Æ 1 573
Saturnia tellus G 2, 173 Æ 8 329
Saturnia *fcilicet* Juno Æ 1 27 27 3, 380 4, 92 5, 606 7, 428 560 572 622 9, 2 745 802 10, 659 760 12, 156 178 807
Saturnia *urbs* 8 358
Saturnius 4, 372 5, 799
Saturno 6 794
Saturnus G 2, 538 3, 93 Æ 7, 180

7, 180 8, 319 357
ſaturo G 4 33
ſatus Ammone *Iarbas* Æ 4, 198 5, 244 424 6, 331 7, 152
ſaucia 4 1
ſaucius 2, 223 529 7, 500 11, 753 12, 5 652 762
ſaxea *accuſ.* E 8 6 G 1 110 474 3 230 236 276 428 521 4, 26 135 Æ 1, 205 428 541 2, 609 3, 425 432 555 559 566 696 5, 165 202 627 6, 174 551 7, 684 10, 363 677 11, 131 628
ſaxa *nom.* E 10, 15 5, 866 7, 590 11, 297 12, 592 *ſpelunca* G 4, 50 Æ 1, 143 5, 678 *arma* 1, 154 2, 467 9, 512 11, 473 529 12, 922 *pondus* 11 628 *moles* 5 439
ſaxa vocant Itali mediiſque in fluctibus aras Dorſum immane mari ſummo Æ 1 112
ſaxea G 3 145 Æ 8, 231 9, 711
ſaxi G 4 422 Æ 2, 308 4, 152 10, 653 806
ſaxis G 2, 156 522 Æ 2 608 3, 271 706 5, 204 7, 567 8, 190 233 417 9, 533 809 10 130
ſaxo G 1, 267 2, 231 Æ 1, 183 3, 84 688 5, 275 *ſic ſupr.* frangeret ad ſaxum 8 478 9, 569 10, 415 698 11 721 *ſpelunca* 3, 450 8, 211 248
ſaxoſas E 5 84
ſaxoſis G 4 11
ſaxoſumque 4 370
ſaxum *Siſyphi* 3, 39 Æ 3, 625 5, 124 6, 615 8, 226 350 9, 448 10 127 196 381 12, 684 896 904
ſcaber G 2 214
ſcabie 2 220
ſcabiem 3 299
ſcabies 3 441
ſcabra 1 495
Scææ Æ 3 351
Scæas 2 612
ſcalæ 2, 442 12, 576
ſcalas 9 524
ſcalis 9, 507 10, 654
ſcandit 2 239
ſcandite 9 37
ſcandunt 2 401
ſcatebris G 1 110
ſcelerate Æ 3 42
ſcelerata 3, 60 7, 461
ſceleratam 2, 231 9, 137
ſceleratas 2 576
ſcelerato 12 949
ſceleratum G 2 256
ſcelere Æ 1, 351 2, 535
ſceleris E 4 13 Æ 3, 604 8, 206
ſcelerum G 1, 507 Æ 2, 106 164 3 331 6, 529 560 626 8, 668 11, 258
ſcelus E 9, 17 Æ 1, 360 2, 125 229 5, 793 6, 511 742 7, 307 11, 407
ſcena G 2, 24 Æ 1, 168
ſcenis 1, 434 4, 471
ſceptra 1, 61 82 257 4, 597 7, 173 252 422 9, 9
ſceptris 3, 296 7, 369 9, 267 10, 852 11, 238
ſceptro 9 506
ſceptrum G 2 535 Æ 1, 657 7, 247 12 206
ſciat G 2, 474 Æ 5, 788
ſcilicet G 1, 282 494 2, 61 245 534 3, 266 4, 225 Æ 2, 577 4, 379 6 526 750 11, 371 387 12, 570
ſcindebant G 1 144
ſcindebat Æ 7 510
ſcindendum G 2 299
ſcindens Æ 10 765
ſcindere 9, 146 11, 137
ſcindimus G 1 50
ſcindit 4, 420 Æ 1, 165 591 8, 142 12, 870
ſcinditur 2, 39 6, 182
ſcintillæ 12 102
ſcintillam 1 178
ſcintillare G 4 393
ſcio E 8, 43 Æ 3, 602 10 904
Scipiadas G 2, 170 Æ 6, 844
ſcire G 2, 105 Æ 1 680 3, 380 11, 344 12, 369 794
ſcirent G 4 849
ſciret E 2, 35 Æ 1, 67
ſcis G 4, 447 Æ 12, 143 794
ſciſſo 8, 702 9, 478 12, 609
ſcit 11 259
ſcitati 2 105
ſcitatum 2 114
ſcopuli G 3, 253 Æ 1, 167 3, 536 566 7, 589 8, 192
ſcopulis G 2, 377 3, 262 Æ 1 170 4 383 445
ſcopulo G 4, 436 Æ 3, 14 5, 159 165 220 270 8 669 12, 531
ſcopulus G 3, 276 Æ 3 272 559 575 4, 255 5, 169 864 11, 274 625
ſcorpius G 1 35
ſcorbibus 2, 50 235 260 288
ſcrupea Æ 6 238
ſcuta 1, 105 3 237 7, 722 8, 93 539 9, 229 666 12, 130 563
ſcutati 9 370
ſcutis 8 662
ſcuto 10 506
ſcutorum 8 562
ſcyllaceum 3 553
Scylla *avis* G 1 405 *monſtrum* Æ 3, 420 7, 302
Scylla *navis* 5 122
Scyllæ *plur.* 6 286
Scyllæam rabiem 1 204
Scyllam E 6, 74 Æ 3, 424 432 686
Scyllamque G 3 451
ſcyphus E 8 278
ſcyria 2 477
Scythiæ G 3, 197 349
Scythiam E 1, 66 G 1, 240
Scythoniaſque E 10 66
Sebethide 7 734
ſecabant 8, 674 10, 214 222
ſecabat 4, 155 5, 2 10, 147
ſecans Æ 7, 717 10, 6 87
ſecant G 3, 126 Æ 1, 216 5, 595 8, 96 9, 103
ſecantem 8 63
ſecat G 1 406 410 Æ 4, 704 5, 218 6, 899 9, 231 10, 107 166 440 12, 268 368
ſecent 12 389
ſeceſſu E 1, 163 3, 229
ſecius G 2, 277 3, 367 Æ 7, 781
ſecla E 4 46
ſeclis 8 508
ſeclo E 4 52
ſeclorum 4 5
ſecludite E 1 566
ſecluſa 3 446
ſecluſum 6 704
ſecreta G 4, 403 Æ 2 299 568 4, 494 6, 10 478 8, 463
ſecretæ 5 613
ſecreti 3, 389 6, 443
ſecretis 7 774
ſecretos 8 670
ſecretum 8 615
ſectæ G 1, 238 Æ 2, 164, 595

INDEX

ſectaris E 3 75
ſectis G 2 30
ſecto 2, 278 Æ 3, 464 6, 214
ſecuerunt G 3 444
ſecuit Æ 5, 658 9, 15
ſecula G 1, 469 2, 295 Æ 1, 295 449 610 6, 235 793 8, 325 12, 826
ſecunda 4, 45 9, 282
ſecundæ 8 283
ſecundaret 3 36
ſecundas 2 617
ſecundent 7 259
ſecunder G 4 397
ſecundi Æ 3, 529 5, 32
ſecundis G 2, 101 Æ 1, 211 3, 683 7, 23 8, 682 9, 301 10 502
ſecundo G 3, 447 Æ 1, 160 5, 338 491 7, 494 8, 90 302 549 10, 21 255 266 687 11 899
ſecundos 3, 455 4, 562
ſecundum E 2, 38 G 3 143 Æ 5 258
ſecundus 11, 441 739
ſecura G 2, 467 3, 376 Æ 1, 294
ſecures 6, 819 7, 184 627
ſecuri 6, 824 7, 304 510 12, 306
ſecuribus G 3, 364 Æ 6, 180
ſecurim Æ 2, 224 11, 656 696
ſecuros 6 715
ſecurus 1, 354 10, 326
ſecus G 3, 346 Æ 2, 382 3, 236 4, 447 8, 243 391 414 10, 272 11 456 814 12, 9 124 856
ſecuta E 6, 50 75 10, 23 Æ 6 62 9, 492 542 12, 423
ſecutæ G 4, 151 Æ 1 503 7, 642
ſecutam 6 457
ſecuti G 4, 219 448 Æ 3, 156 5, 561 6, 612 8, 52 9, 162 10, 33 672 738 11, 759
ſecutos 7 652
ſecutum E 6, 60 Æ 11, 161
ſecutus G 2, 306 Æ 1, 386 410 3, 54 327 5 296 6, 170 7, 212 9, 17 204 559 10, 893 12, 301 354 380
ſed tamen E 1, 19 9, 55 G 1 70 305 Æ 3 541
ſed neque G 2, 103 136 Æ 12 903
ſed non G 3, 209 Æ 3, 255 5, 680 6, 140 736 9, 328 10, 201 343 584 11, 380
ſed enim 1 23 2, 164 3, 395 6 28
ſedatis 9 30
ſedato 8, 710 12, 18
ſede 1, 684 2, 525 568 3, 687 4, 504 7, 193 314 454 12, 810
ſedeant 12 15
ſedeat 6 575
ſedebant 6 411
ſedebat 2, 574 7, 187 9, 4
ſedebit 6 617
ſedens G 4, 228 Æ 2, 716 742 3, 190 452 6, 283 577 7, 3 229 562 8, 347 463 10, 3 11, 112
ſedem G 4, 344 514 Æ 1, 298 6, 555 7, 193 8, 720 9, 640 10, 218 409 12, 864
ſedent 4 473
ſedentes 11 450
ſedentis 11 692
ſedere 6, 192 10, 301
ſederet 4 15
ſedes G 4, 8 5, 759
ſedes *plur.* Æ 1, 209 251 419 561 2, 232 437 642 760 785 3, 88 123 161 167 6, 431 639 7, 52 158 175 8, 244 362 667 11, 44
ſedet E 10 71 G 3 456 Æ 1, 60 2, 660 4, 186 5, 418 440 obſidet 6, 617 7, 368 611 10, 159 11, 237 726 837
ſedens 7 201
ſedibus G 4, 65 461 Æ 1, 88 2, 465 611 654 6, 152 203 328 371 7, 775 11, 532
ſedili 8 176
ſedilia 1 171
ſedilibus G 4 350
ſedis 2 634
ſedit 10, 683 11, 551
ſeditio 1 153
ſeditione 11 340
ſeduxerit 4 385
ſeges i. terra G 1, 47 4, 139 Æ 3 142
ſeges G 2, 142 Æ 3, 46 7, 526 12 653
ſegetem G 1, 212 319 2, 411 Æ 2 304
ſegeres E 1, 72 5, 33 9, 48 G 1, 1 54 152 3, 198
ſegeti G 1 270
ſegetis Æ 7 808
ſegetum G 1 112
ſegnem G 1, 72 Æ 5, 173 10, 700
ſegnes G 2, 37 3, 42 4, 198 Æ 9, 787 11, 21 64 736
ſegnior G 2, 275 3, 95 Æ 4, 149 7, 383 8, 414 10, 637 12, 566 615
ſegnis G 1, 151 Æ 8, 549 10, 308 592
ſegnities 2 374
ſegnius 9, 441 12, 525
Selinus 3 705
ſellam 11 334
ſemel G 2, 422 Æ 3, 431 6, 487 9, 140 10 298 11, 412 418 12, 108
ſementem G 1 230
ſemeſa Æ 8 297
ſemeſam 3 244
ſemianimem 4 686
ſemianimes 10, 396 11, 635
ſemianimi 12 356
ſemianimis Rhœteus 10 404
ſemiferi Caci 8 267
ſemifero 10 212
ſemina E 6, 33 G 1, 193
ſeminat Æ 6 206
ſemine G 1, 22 104 2, 14 317
ſeminecem Æ 5 275
ſemineces 9, 455 12, 329
ſemineci 10 462
ſeminibus G 2, 56 354 Æ 6, 731
ſemihominis 8 194
ſemiputata E 2 70
ſemita Æ 1, 422 4, 407 9, 383 11, 524
ſemiviri 12 99
ſemiviro 4 215
ſemiuſta 5 697
ſemiuſtum 3 578
ſenatum 1 430
ſenatus 8 105
ſenectæ G 1, 186 3, 96 Æ 6 114 9, 481 11, 165 12, 57 934
ſenectam 10 182
ſenectus G 3, 67 Æ 5, 416 6 275 304 7, 440 452 8, 408 9, 610
ſenem G 2, 494 4, 127 438
ſenes Æ 5, 715 7, 206 11, 132
ſenex E 1, 47 52 6, 18 Æ 7, 180
ſeni *dativus* E 6, 70 Æ 8, 638
ſeni bis 5 561
ſenibus G 4 135

ſenior G 3 97 Æ 2, 509 544 692 5, 179 409 704 729 823 6, 304 7, 46 535 8, 32 457 124 10, 418 11, 31 122 12, 401
ſenioris 5, 301 573 719
ſenis G 4 403 Æ 4 251
ſenos E 1 44 Æ 1, 379 11, 135
ſenſère G 1, 136 2, 426 Æ 9 660
ſenſibus E 3 54
ſenſit G 1, 48 4, 334 Æ 1 129 2, 377 3, 669 4, 588 5 868 8, 393 9, 354 12, 493
ſenſu G 2 247
ſenſum Æ 6 747
ſenſus E 8 67 Æ 4, 22 408 7, 355 10, 642 12, 914
ſenta 6 462
ſententia 1, 241 264 586 2, 35 3, 59 4, 287 5, 748 7, 611 9, 191 220 10, 6 240 608 11, 21 222 295 314 551 12 238
ſentes 9 382
ſentiat 7 434
ſentibus E 4 39 G 2 411 Æ 2 379
ſentis 3, 360 4, 542 5, 469 10 623
ſentit 10 534
ſenum 8, 287 9, 309
ſepem G 1, 270 2, 436
ſepes E 1 54 G 2 371
ſepibus E 8 37
ſepſit Æ 1, 415 7, 600
ſepta G 1 159 Æ 1, 510 9, 551
ſeptam 9 70
ſeptemplicis 12 925
ſeptena 5, 85 6, 21 10, 329
ſeptenoſque 8 448
ſeptima G 1, 284 4 207 Æ 1 759 5, 626
ſeptis E 1 34
ſeptum Æ 12 750
ſeptus 1, 443 9 783 11, 398
ſepulchri 2, 646 6 177
ſepulchris E 8 98 G 1 498
ſepulchro Æ 2 542 3, 67 4, 29 6, 152 9, 215 10, 558 906
ſepulchrum E 9 59 Æ 6 232 12 547
ſepultam 2 265
ſepulti 6, 326 9, 189
ſepulto 3, 41 6, 424
ſepultos 4 34
ſepultas 3 630
ſequaces G 2, 374 4, 235
ſequaci Æ 10 365
ſequacibus 5, 193 8, 432
ſequamur G 3 40 Æ 2 388 3, 114 188 5, 22 709 12, 625 677
ſequantur 8, 547 10, 258 11, 809 12 32 719
ſequar G 2 434 Æ 1, 346 4, 114 384 538 9, 391 490
ſequare 4 626
ſequatur 4, 109 6, 758 8, 15 10, 49 679
ſequebatur G 3, 565 Æ 11, 781
ſequendi 5, 590 10, 180
ſequendo 3 671
ſequens G 4 487 Æ 3, 368 5, 805 10, 226 12, 301
ſequentem 5, 227 8, 333 10, 193
ſequentes E 3 46 G 1, 33 106 425
ſequenti E 8 27
ſequentum G 3 111 Æ 6 200 9 394
ſequentur 1, 189 440 2, 52 Æ 4, 591 12, 153
ſequere E 3 58 Æ 4 381
ſequeris 10 325
ſequeſtra 11 133
ſequetur 6, 146 9, 299 11, 430
ſequi G 1, 39 308 2, 361 3 466 Æ 2, 350 7, 300 606 10, 10 66 12, 750 893
ſequimur 3, 88 4 576 5, 629
ſequitur E 2, 63 6, 56 Æ 2, 724 3, 33 5, 74 323 655 815 8, 688 703 9 504 10, 180 651 11, 695 12, 51 195 366 615
ſequor Æ 2, 701 737 754 4, 361
ſequuntur G 1 439 Æ 1 180 751 8, 592 9 54 466 636 10, 487 799 11, 92 271
ſera E 1 28 G 1, 251 4, 122 132 Æ 3, 363 5, 524 7, 16 492 8, 581 9, 482 10 94
ſeræ E 8 88 G 3 467 Æ 8, 50
ſeram G 4 138 Æ 6, 569 8 30
ſeras G 2, 408 4, 144
ſerat Æ 4 113
ſere 1, 299 2 275 297
ſerebant 6 160
ſerebat 12 520
ſerena G 1 394 Æ 5, 104 6, 707 8, 529 9, 630
ſerenæ G 1 429
ſerenas G 1, 100 462 3, 197
ſerenat Æ 1, 259 4, 477
ſereni 5 851
ſereno G 1 260 340 487 Æ 3 518 5, 870
ſerenos 2 285
ſerentem 6 844
ſerehtes G 1 193
ſerere Æ 2 433
Seres 1, 73 227 2, 121
Sereſti 5 487
Sereſtum 1, 615 12, 561
Sereſtus 9, 171 779 10, 541 12 549
Sergeſto 5 184
Sergeſtum 1, 514 4, 288 5, 221 282 12 561
Sergeſtus 5, 121 185 203 272
Sergia 5 121
ſeri, *verbum*, G 1 161
ſeria E 7 17
ſeris G 2 58 Æ 5 597
ſerit 12 228
ſerite G 1 210
ſermo Æ 1, 221 752 4, 189 277 6, 160 470 8, 309 468 9 657
ſermonem 4, 388 12, 223 834
ſero, *nomen*, G 3 406
ſeros 1, 291 404
ſerpant 3 469
ſerpens E 4 24 Æ 2, 214 5, 91 273 11, 753
ſerpentibus G 1, 129 2, 215 Æ 4, 72 7, 658
ſerpentis 7 375
ſerpentum 8, 436 12, 848
ſerpere E 8 13
ſerpilla G 4 31
ſerpillum E 2 11
ſerpit Æ 7, 69 12, 239
ſerræ G 1 143
Serrane Æ 6 844
Serrano 9 454
Serranum 9 335
ſerta E 6, 16 10 41
ſertis 6 19 Æ 1, 421 4, 202 506 7, 488
ſerva, *verb* G 1 335 Æ 2 789 3 86 11, 506
ſerva, *nom.* 5, 284 9, 546
ſervabat 4, 485 7, 52 11, 31
ſervabit E 5 12
ſervandi G 1 205
ſervans 1 403 Æ 1, 40 7, 179
ſervant G 3 214 4, 41 383 Æ 1, 550 2, 450 6, 507 9, 222 11, 200
ſervantem G 4 459 Æ 2 568

INDEX

ſervantiſſimus Æ 2 427
ſervare G 3, 160 6, 200 [illegible], 412 10, 288 502 616
ſervarent Æ 9 43
ſervaſſe E 9 10
ſervaſſent Æ 2 642
ſervat G 2, 240 524 Æ 5, 30 6, 298 338 556 10, 340 12, 428
ſervata G 4, 228 Æ 2, 160 715 4, 552 5, 25 7, 60 11, 159
ſervatæ 5 699
ſervatum 5 283
ſervate 1, 211 2, 702 3, 266
ſervati G 1, 437 Æ 8, 187 12 768
ſervatum 3 209
ſervavê e 8 296]
ſervavit 5 601
ſervent 9 161
ſerves 2, 160 10, 525
ſervet G 4, 111 Æ 2, 711 4, 29 6, 402 575
ſervetis 5 476
ſerviat G 1 30]
ſervire Æ 4 103
ſervitio E 1, 41 G 3, 168 Æ 1, 289 3, 327
ſervitum 2 786
ſerum 6, 764 12, 864
ſerunt 11 318
ſervo E 2, 42 3, 43 47 75
ſervor Æ 10 849
ſerus G 1, 462 3, 260]
ſeta Æ 7 667
ſetas G 3, 312 Æ 6, 245
ſetigeræ 12 170
ſetigerique 7 17
ſetigerôſque 11 198
ſetoſi E 7 29
ſeveris Æ 8 638
ſeverum G 3, 37 Æ 6, 374 7, 713
ſex 9, 272 11, 9 12, 899
ſexcentos 10 172
ſi non E 1, 16 7, 43 G 2, 344 461 Æ 2, 54 4, 18
ſi non & E 3, 15 G 2, 132 Æ 2, 54 433 583 690 4, 125 614 9, 44 757 11, 365 aut E 7, 23 27 9, 63 Æ 3, 311 11, 368 at E 7, 55 67 G 1 67 191 219 451 459 fortè G 1, 202 4, 28 Æ 1, 155 379 2 18 136 756 10, 724 12, 183 verò G 1, 227 425 4, 251 Æ 9 267
ſi *pro* ſiquidem G 1, 7 17 5, 798 6, 530 modo 4, 325 Æ 4, 102 5 25 ſi *comparationibus ſerviens* 4, 669 6, 471 12 124
Sibarimque 12 363
ſibila G 3, 421 Æ 2, 211 5, 277
ſibilat 7, 447 11, 754
ſibilus E 5 82
Sibylla 5, 735 6, 98 538 666
Sibyllæ Æ 3, 452 6, 10 44 176 236
Sibyllam 6, 752 897
ſic cœpit E 8, 16 Æ 1, 525 incipit G 4, 386 Æ 12, 47 orſus 1, 329 2, 2 9, 656 12, 806 ait 1, 468 2, 296 3, 189 4, 641 704 5, 365 551 9, 303 479 10 473 11, 29 520 12, 622 *in ſequentibus ſubintelligitur* ait 6, 854 9, 234 12, 194 alloquitur 1, 592 4 8 222 6, 341 10, 228 11, 820 fatus 1, 614 2, 50 391 544 3, 118 4, 570 5, 72 351 539 10, 536 locuta 1, 618 9, 5 memorat 1, 635 8, 79 9, 323 effata 2, 524 4, 30 7, 455
ſic, *&c.* Æ 2, 644 4, 660 6, 154 affati 2, 775 3, 153 effatus 3, 463 7, 135 9, 22 contra eſt ingreſſa 4, 107 excepit 4, 14 profatur 4, 364 fata 4, 685 6, 321 affata 6, 666 12, 138 locutus 5, 14 303 400 9, 319 fatur 5, 547 6, 1 8, 115 10, 621 12, 888 effatur 9, 295 affatur 12, 10 orſa 6, 125 562 7, 435 11, 123 aggreditur 6, 388 addidit 6, 854 memorans 6, 699 9, 250 voce ſecutus 7, 212 precatur 9, 403 10, 420 11, 784 hortatur 11, 13 exhottata 12, 159 reddidit ore 11, 231 ſequitur 12 195
Sicanæ 8 328
Sicani 5, 293 7, 795
Sicaniæ 1 561
Sicanio 3 692
Sicanium 8 416
Sicanos E 10, 4 Æ 5, 24 11, 317
ſicca E 7, 56 G 1, 214 389 5, 180
ſiccæ Æ 9 64
ſiccant E 2 42
ſiccat Æ 3 95
ſiccis G 4, 427 Æ 2, 358
ſicco G 1, 363 2, 31 4, 97 Æ 3, 135 510 6, 162
ſiccum G 3, 423 Æ 8, 261 10, 301
Sicelides E 4 1
Sichæi Æ 4, 20 502 632
Sichæo Sichæio 4 552
Sichæum 1, 352 724
Sichæus 1, 347 6, 474
ſicubi 3, 332 5, 677
Siculæ 1, 38 3, 410
Siculi E 10 51
Siculis 2, 21 Æ 1, 553 3, 696 5 702
Siculo 3, 418 7, 289
ſicut 8 12
Sicyonia G 2 519]
ſidera, *cum* ad E 5, 43 62 6, 85 9, 29 G 2, 247 Æ 1, 97 107 2, 153 222 687 5, 256 7, 767 9, 16 239 637 10, 262 667 11, 37 136 12, 196 795
ſidera E 5, 57 G 1, 204 311 2, 342 Æ 1, 612 2, 9 488 3, 243 360 423 515 574 599 620 4, 81 322 489 520 524 578 5, 126 628 6, 338 458 641 795 850 9, 93 429 10, 161 193 11, 833 12, 197
ſidera Cœli G 1, 335 2, 1 477 4, 58 Æ 1, 263 8, 141 10, 176 11, 879
ſidere E 10, 68 G 1, 173 3, 324 Æ 2, 204 4, 309 12, 451
ſiderea 3 586
ſideream 10 3
ſidereo 12 167
ſideris G 4 227
Sidicinaque Æ 7 727
Sidona 1 623
Sidonia 1, 456 617 4, 545 9, 266 11, 74
Sidoniam 1, 682 4, 137
Sidonias 4 75
Sidonio 5 571
Sidonios 4 683
ſidunt 6 203
ſidus G 1, 32 4, 234 Æ 2, 700 7, 215 8, 681 11, 260
Sigea 2 312

Sigeis Æ 7 294
signa E 3, 40 G 1, 229 440 464 472 3. 236 440 503 4, 108 Æ 3, 388 5. 590 647 6, 198 825 7, 138 606 628 8, 52 212 498 9, 384 10, 258 265 310
signans 9 181
signant G 2, 269 Æ 2, 423 5, 314
signantemque 2 697
signare G 1 126
signari Æ 12 3
signat 7 4
signavit 5 516
signent G 3 171
signet Æ 6 780
significat 12 692
signis G 1, 351 395 4, 219 253 Æ 1 652 5, 267 536 9, 263 11 517
signo G 1, 354 Æ 3, 287 5, 315 12 129
signorum E 9, 46 G 1, 239 257
signum 1, 263 Æ 1, 447 3, 239 519 4, 167 5 130 137 578 7, 513 519 637 8, 1 523 534 11, 474 12, 245
sileam 3 39
silebo 10 793
silent 1, 168 9, 190
silentes G 1, 477 Æ 6, 264
silenti 4, 527 7, 88 102
silentia 1, 734 2, 255 755 4, 112 6, 265 10, 63 11, 241
silentibus 9 393
silentium 6 432
Silenum E 6 14
siler G 2 12
silescit Æ 10 101
silet E 9, 57 G 1, 247 Æ 2, 126 4, 499 5, 127 10, 102
siletur G 4 189
silex Æ 6, 471 602 8, 233
silice E 1 15
silicis G 1, 135 Æ 1, 178 6 7
siliqua G 1 74
siliquis 1 195
sim E 2, 19 Æ 9, 216
simæ E 10 7
Simethia Æ 9 584
similem E 1, 21 G 2 265 Æ 8 649
similes E 1, 23 G 2, 313 Æ 5 317 594
simili 1, 140 6, 144
similis G 3, 192 Æ 1, 593 632 4 254 558 5, 254 842 7, 502 8, 396 9, 650 12, 477 754
simillima G 2, 131 Æ 2, 794 6, 522 702 10, 391
Simoenta 5, 261 634 903 10, 60
Simoentis 1, 622 3, 302
Simonis 1, 104 6, 88 11, 257
simplex G 2, 73 3, 482
simplicis 3, 528 Æ 6, 747
simul *repetitum* G 3, 201 Æ 1, 517 635 2, 220 5, 675 9, 318 12, 268 758
simul, *i.* postquam G 4, 232 Æ 11, 908
simul ac 4, 90 12, 222
simulacra G 1, 478 4, 472 Æ 2, 517 5, 585 674 7, 89
simulacrum Tritoniæ 2, 172 232 772
simulans 1, 356 6, 517
simulant 2, 17 4, 302
simularat 6 591
simulat 1 213
simulata 1, 714 3, 349 4, 105
simulato 7 385
simulatos 4 512
sin, & at si G 1, 432 454 sin Æ 2, 195 483 3, 179 500 4, 67 239
sin G 2, 233 276 Æ 1, 559 2, 192 676 8, 578 10, 33 625 11, 324 419 12, 187
sinant 1 22
sinas 12, 49 828
sine, *verb.* E 8, 12 9, 43 G 4 47 90 Æ 5, 163 717 9, 90 291 409 10, 598 11, 505 12, 25 680
sinebant 4, 651 11, 701 12, 147
sinent 6 870
sineret 6, 31 11, 103
sines 5, 391 10 26
sinet 4, 540 6, 96
singula G 3, 471 Æ 1, 457 3, 348 6, 723 889 8, 311 618
singultantem 9 333
singultibus 9 415
singultu G 3 507
sinister 1 445
sinistra E 1, 18 9, 15
sinistra, *manu*, Æ 5, 457 6, 348 571 9, 468 10, 261
sinistræ 11 10
sinistram 2, 671 10, 545
sinistri Æ 7 689
sinistris 2, 443 10, 110
sinistro 10 160
sinistros 5, 830 11, 347
sinit 2, 779 10, 427 433 700
sinite 2, 669 9, 620 10, 15 12 316
sinito G 3 206
Sinon Æ 2 259
Sinonem 2 79
Sinonis 2 195
sinu G 4, 362 Æ 3, 692 4, 686 6, 132 11, 544 626
sinuatque 2 208
sinuetque G 3 192
sinum E 7, 33 G 3, 238 Æ 4 30 7, 347 10, 819
sinunt G 1, 269 4, 7 Æ 7, 270
sinuosa 11 753
sinuoso G 1 244
sinus, *nom.* 2, 76 123 3, 424 Æ 2, 23 3, 551 *accusat.* G 2, 331 4, 420 Æ 1, 247 324 3, 455 689 5, 16 831 8, 712 11 775
si qua, *nominat.* E 4, 13 7, 40 G 3, 83 Æ 1, 607 2, 94 142 159 536 3, 433 4, 327 6, 184 367 459 7, 4 401 559 9, 41 214 493 741 10, 492 828 861 903 11, 373 502 12, 932
si quâ 1, 185 9, 134 406
si qua 1, 22 185 6, 367 459 882 8, 243 9, 134 512 10, 458
si quam G 3, 489 Æ 1, 326 6, 267 11, 308
si quando, o *colliditur* E 2 23 G 3, 98 Æ 9, 172 11, 653
si quando G 1, 259 2, 128 4, 228 314 Æ 3, 500 10, 272 803 12, 749 851
si quem G 4, 6 281 Æ 1, 155 6, 367 7, 225 226
si quibus 1 582
si quicquam 4, 319 8, 140 11, 415
si quid E 3, 52 7, 10 9, 32 Æ 1, 607 4, 317 382 5, 688 7, 273 9 446 11, 374 12, 152
si quis E 6, 9 7, 44 G 2, 493, 453 474 563 Æ 4, 319 328 684 5, 410 9, 210 12, 56 68 157
si quisquam 12 761
si quod 4 520
si quos E 5, 10 G 2, 265 Æ 2 420

INDEX

Sirenam Æ 5 864
Siriſque G 2 88
Sirius 4, 425 Æ 5, 141 10, 273
ſis E 5, 65 Æ 1, 334 12, 439
ſiſtam 2, 620 6, 676
ſiſtat G 2 489
ſiſte Æ 4, 634 6, 465
ſiſtere 3, 7 4, 489 11, 873
ſiſtet 3 117 6, 858
ſiſtimus 2 245
ſiſtit 8, 85 10, 309 323 11, 853 12, 355
ſiſtro 8 696
ſiſtunt G 1 479
ſiti G 2, 353 3, 434 Æ 4, 42
ſitiens, *a vum*, G 3 137
ſitiens E 1 67 G 4 425
ſitim E 5 47 G 3 327
ſitis Æ 3 483
ſitit E 7 57
ſitiunt G 4 402
ſitu 1 72 Æ 6, 462 7, 440 452
ſitus 3 451
ſobolem G 3 71
ſoboles E 4 49 G 3, 308 4, 100 Æ 4 328
ſocer 6, 830 7, 317 12, 192
ſoceriſque 11 105
ſoceroque 11 440
ſoceros 2, 457 10, 79
ſocia 2, 371 3, 352 8, 120 11, 161
ſociam E 6 20
ſociare Æ 4, 416 7, 96 12, 27
ſocias 1, 605 5, 36
ſociatus 9 594
ſocii G 1, 346 2, 528 Æ 1, 202 2, 387 2, 15 71 129 240 282 290 408 454 524 532 560 617 5, 100 190 778 9, 54 10, 299 369 444 505 738 799 841 11, 272 865
ſociis 1, 313 557 637 2, 316 429 748 3, 12 234 259 7, 35 9, 8 818 10, 258 11, 2 533 884
ſociorum 3, 638 8, 174
ſocios E 8 70 Æ 1, 198 221 364 394 587 2, 267 338 795 3, 471 4, 289 375 572 601 5, 43 283 746 795 860 6, 184 229 890 8 56 80 491 546 9, 71 150 351 758 768 780 10, 241 287 293 441 831 11, 12 22 200 322 521 12, 38 110
ſocium, *agmen*, 2, 613 4, 142 5, 712 6, 161 9, 199
ſocium 5, 174 9, 558 10, 410
ſociuſque 7 264
ſodalis 10 386
ſol E 2 67 G 1, 231 439 564 2, 321 3, 357 4, 51 401 426 Æ 1, 572 3, 284 508 7, 100 218 8, 97 12, 176
ſola E 8 10 G 1 30 3, 212
ſolâ E 10 14 Æ 4, 322 5, 613 6, 268 11, 582
ſola, *nom. ſing.* E 10 48 G 1 389 Æ 1, 601 3, 183 365 489 660 4, 32 82 423 462 467 543 5, 651 7 52 8, 581 9 218 257 10, 879 11, 504 821
ſolabar 1, 243 9, 489
ſolabere G 1 159 Æ 10 825
ſolæ, *apes* G 4 153
ſolam 3 467 Æ 4, 421 9, 482 12 810
ſolamen 3, 661 10, 393 859
ſolando 4 394
ſolans G 4 464
ſolare Æ 9 290
ſolata G 1 293
ſolatia E 9 18 Æ 5, 367 8, 514 11, 62
ſolatur E 6 46 Æ 5, 41 770 10, 191 12, 110
ſolatus 5 708
ſole E 2 13 G 1, 234 288 2, 512 3, 132 156 Æ 1 435 3, 568 4, 701 5, 89 6, 534 7, 527 720 8, 23 9, 461 10 807
ſolebam E 1 24
ſolebant 2, 30 12, 768
ſolebas 3 26
ſolebat 6 70 Æ 2, 456 7, 754
ſolem 6 37 G 1, 48 399 425 440 464 2, 298 373 3 439 4 28 Æ 1, 147 2, 475 4, 470 480 6, 641 10, 172
ſolemus E 1 21 G 2 186
ſolenne Æ 12 193
ſolennem 8 102
ſolennes G 3 22 Æ 2, 202 3, 561 5, 53
ſolennia E 5 74 Æ 5, 605 6, 380 8, 185 9, 625
ſolent E 1 26 G 3 461
ſolers G 4 327
ſoles E 9 52 G 1, 394 2, 332 481 Æ 1, 749 3, 203
ſolet E 10 75 Æ 2, 592 6, 205
ſoli E 10, 32 Æ 2, 366 6, 610 10, 442 12, 315 661
ſoli G 3 302
ſolibus 1 66
ſolida Æ 6, 253 9, 809
ſolidæque 2 639
ſolidanda 1 179
ſolidi Æ 2 765
ſolido G 2, 64 231 3, 26 88 Æ 6, 69 552 9, 357 11, 427
ſolidum G 2 79 Æ 11 553
ſolio 1, 510 6, 396 7, 169 210 8, 178 541 10, 116 11, 301
ſolis G 1, 92 403 2, 478 3, 277 336 Æ 1, 746 9, 255 796 7, 10 130 227 8, 68 195 623 12, 115 164
ſolis G 1, 220 2, 117 3, 249 Æ 9, 139 11, 569
ſolita 9 214
ſolitæ 2, 462 11, 415
ſolitum G 1 413 Æ 9 129 11, 383
ſolitus E 2 23 Æ 5, 370 9, 591
ſolium 2 849
ſollicitam 9 89
ſollicitanda G 2 418
ſollicitant 2 503
ſollicitas Æ 10 612
ſollicitat G 3 131 Æ 4 380 11, 254 12, 404
ſollicito 3 389
ſollicitos E 10 6
ſollicitum G 4 262
ſollicitus Æ 7 81
ſolo E 6 64 G 2, 49 263 3, 117 Æ 1, 486 2, 174 3, 27 392 4, 177 5 332 6, 192 469 7, 250 8, 45 75 10, 102 180 767 11, 325 485 707 12, 380 547 569 688
ſolo G 4 465 Æ 9 439
ſolorum Æ 11 545
ſolos 9 138
ſolſtitia G 1 100
ſolſtitium Æ 7 47
ſolvat Æ 4, 479 12, 205
ſolve G 3 64 Æ 1, 467 5, 420 9 90
ſolvebat 11 4
ſolvent E 4 14 G 1 437
ſolvere G 2 541 Æ 4, 487 10, 91
ſolvêre G 4 214 Æ 5 581 831

ſolves Æ 3 404
ſolvet E 4 41
ſolvi Æ 5, 773 9, 253
ſolviſti 6 510
ſolvit 2, 26 4, 55 5, 856 8, 238 10, 418 12, 686 867
ſolvite E 6 24 Æ 1, 566 4, 574 7, 403
ſolvitur 4, 530 10, 305
ſolùm, *adverb.* E 5 48
ſolum 6 35 G 1, 64 2, 204 276 356 399 Æ 1, 371 3, 698 4 202 5, 199 *id eſt.* mare 6, 256 7, 111 9, 666 10 60
ſolum, *adject.* E 9 44 Æ 3 636 4, 324 7, 389 9, 200 298 438 11, 220 363 434 442 12 466
ſolvo 4, 703 10, 111
ſolus E 2, 4 31 83 107 3, 8 G 4 517 Æ 1, 668 4, 22 5, 225 370 519 542 7, 776 10, 442 11, 23 179 12, 16
ſolutæ 3 65 9, 116 11, 34
ſoluti 9 236
ſolutis 7 5
ſoluto G 2 386
ſolutos 1, 400 12, 870
ſolvunt 4 199
ſolvuntur 3, 424 523 4, 302 Æ 1, 96 12, 951
ſomni G 1, 208 342 2, 470 6, 390 893
ſomnia E 8 108 Æ 5, 840 6, 283 10, 642
ſomniferi, *plur.* 7 758
in ſomnis *pro* in ſomniis 1 357 2, 270 3, 151 4, 353 466 557
ſomno E 6, 14 7, 45 G 1, 78 4, 414 Æ 1, 474 684 2, 265 302 794 4, 185 527 572 6, 520 702 9, 224 236 316
ſomnos G 3, 435 530 Æ 2 9 4, 81 244 555 560 7, 88 754
ſomnum E 1 56 Æ 7 458
ſomnum, *i. e.* in ſomnis 3 633 5 636
ſomnus G 4 496 Æ 3 147 5, 838 8, 67 10, 746 12, 310
ſonabant 5 866
ſonandum G 3 294
ſonans 3, 149 4, 370 Æ 3, 233 6, 50 7, 686 9, 152 12, 806
ſonant E 5 64 G 3 555 4, 50 Æ 4, 149 183 7, 637 722 12 592
ſonantem G 1, 70 3, 267 Æ 5, 521 6, 753 9, 660 12, 248 529
ſonantes E 10 58 G 3, 184 4, 364 Æ 1, 204 5, 169 11, 863
ſonanti 1 250
ſonantia 3, 442 6, 551 704 12 522
ſonare G 3 191
ſonaret E 6 44
ſonat G 2, 163 3, 88 239 Æ 1, 332 6 180 7, 84 701 9, 631 11, 135 652 774 12, 477
ſonipes 4, 135 11, 600 638
ſonitu G 1, 156 327 Æ 2 466 7 499 8 525 596 9, 715 10 266 11, 614
ſonitum G 1, 475 2, 306 3, 185 4 333 409 Æ 2 243 308 3 238 584 648 669 5 139 7, 567 8, 431 531 9, 503 667 11, 458 799 12, 267 455 524
ſonitus G 4, 72 79 151 188 Æ 2, 209 301 732 5, 435 6, 586 7, 628 11, 802
ſono 2 423
ſonoras 1 57
ſonore 7 462
ſonorem G 3 199
ſonoribus Æ 9 651
ſonoris 12 139
ſonoro 12 712
ſontem 10 854
ſontes 6 570
ſonuêre 9, 732 11, 562
ſonuerunt 2, 113 5, 506
ſonum G 3 83
ſonus 4 260 Æ 2, 728 5, 649 9, 752 12, 619
Sophocle E 8 10
ſopitas Æ 8 542
ſopitos 1, 743 2, 410 10, 642
ſopitum 1 684
ſopor E 5 46 G 4 190 Æ 2 253 3, 173 511 6, 278 8, 27
ſoporatam 6 420
ſoporatum 5 855
ſopore 6 390
ſoporem 4, 522 8, 406
ſoporiferumque 4 486
Soractis 7 697 11, 785
ſorbet 3 422
ſorbis G 3 380
ſordem E 2 44
ſordida 2 28
ſordidus Æ 6 301
ſoror G 4, 341 354 Æ 1, 51 331 4, 9 47 420 424 438 673 682 7, 487 503 10, 419 11, 823 12, 222 623 632 676 871
ſoror, & conjux 1 51
ſororem 4, 8 179 476 635 677 12, 138 682 918
ſorores G 2, 494 4, 351 382 Æ 7 327
ſorori 4, 31 456 478 6, 250
ſororis 4, 435 8, 157
ſororum E 6 65 Æ 1, 326 330 6, 572 7, 324 454 10, 190 11 215
ſors E 9 5 Æ 10, 40 11, 165
ſorte 1, 143 512 2, 201 555 5, 132 190 6, 431 761 11, 110 12, 94 932
ſortem 5, 490 6, 114 332 7, 254 9, 268 11, 243
ſortes 4, 346 377 6, 72 7, 269
ſorti G 4 165 Æ 9, 271 10, 450
ſortibus 6 22
ſortire G 3 71
ſortiſque Æ 10 501
ſortita 9 174
ſortiri 2, 18 3, 5 10 634 8, 445
ſortitus 3, 323 11, 920
ſoſpite 8 470 11, 56
ſpadices G 3 82
ſpargam Æ 6, 884 7, 551
ſpargat E 3 87 Æ 6 629
ſpargè E 8 30 82 G 2 347
ſpargebat Æ 4, 584 9, 459 12 113
ſpargens 4 486 6, 230 11, 650
ſpargere 2, 98 4, 601 635 7 77 754
ſpargeret E 9 20
ſpargimus Æ 12 51
ſpargit 6, 636 12, 339
ſpargite E 5 40 Æ 3 605
ſpargitur 8 695
ſpargunt 11 191
ſparſa G 3, 234 Æ 1, 606 5, 416 12 106
ſparſas 3 126 4, 665
ſparſerat 4 512
ſparſêre G 4 522
ſparſerit 4 29
ſparſi Æ 8 645

INDEX

ſparſit E 2 41
ſparſit 5, 7 Æ 7, 191
ſparſo 5, 413 12, 308
ſparſos 4 21
ſparſuros 11 82
ſparſus G 4 229
Spartæ 3 405
Spartani Æ 2, 577 10, 92
Spartanæ 1 320
Sparus 11 682
ſpatia G 1, 514 3, 203 Æ 5, 316 325 12, 129
ſpatiatur G 1, 387 Æ 4 62
ſpatiis G 2, 541 4, 147 Æ 5, 584 7, 381 9, 275
ſpatio 5, 203 321 327 10, 219
ſpatium E 3, 105 Æ 4, 433 6, 634 10, 400 772 12, 696 907
ſpe E 6, 16 Æ 1, 356 4 235 271 6, 876 11, 18 49 437 491 12, 325 796
ſpecie 4 170
ſpeciem 2 407
ſpecies G 1 421 2, 103 4, 406 Æ 6, 208
ſpecimen G 2, 241 Æ 12, 164
ſpectabat G 4, 367 Æ 12, 136
ſpectabis G 1 158
ſpectabit Æ 10 245
ſpectacula G 4, 3 Æ 6, 37
ſpectans 8 68
ſpectant 11 200
ſpectare G 2, 437 E 5, 655
ſpectat G 1, 96 Æ 10, 760 11 837
ſpectata G 1, 197 Æ 8, 151
ſpectator 10 443
ſpectent 12 15
ſpectentur 9 235
ſpectes E 3 48
ſpecubus G 3 376
ſpecula E 8, 59 Æ 3, 239 10, 454
ſpeculamur G 1 257
ſpeculantur G 4, 166 Æ 1, 520
ſpeculata 7 477
ſpeculator 12 349
ſpeculatur 11 853
ſpeculatus 5, 515 10, 290 769
ſpeculis 4, 586 7, 511 11, 526 877
ſpecus G 4, 418 Æ 7, 568 8, 241 258 418 9, 700
ſpelæa E 10 52
ſpelunca Æ 3, 424 5, 213 6, 237 8, 193
ſpeluncæ G 2, 469 3, 145 Æ 8 234
ſpeluncam 4, 124 165 8, 210 224 304
ſpeluncis G 4, 364 Æ 1, 64
ſpem E 1, 15 G 1, 224 3, 73 473 4, 162 Æ 1, 213 222 2, 676 4, 55 477 6, 354 9, 291 10, 107 371 648 11, 308 411
ſperabant 12 242
ſperanda 11 275
ſperans 6, 526 10, 385
ſperare G 4, 325 Æ 1 455 2, 354 4 419 6, 376 7, 126
ſperaret E 2 2
ſperaſti Æ 2, 658 4, 305 9, 561
ſperat 10 291
ſperate G 3, 288 Æ 1, 547 9, 158
ſperavi 4 338
ſperavimus 10 42
Sperchius G 2 487
ſperem Æ 5 18
ſperemus E 8 26
ſperent G 1 36
ſperet Æ 4 292
ſpernis E 3 74
ſperno 7 261
ſpero Æ 4 382
ſpes E 1, 33 Æ 1, 560 2, 137 162 170 281 503 805 3, 543 5, 183 8, 580 9, 131 10, 121 263 12, 57 168
ſpes *plur.* G 3, 105 Æ 3, 103 4, 274 5, 672 8, 514 10, 524 627 11, 309 12, 35
ſpicea G 1 314
ſpicula *pro* ſagittis E 10, 60 Æ 7, 497 9, 606 11, 575 654 774 12 403
ſpicula *i* vila Æ 5, 307 7, 165 625 687 10, 888 11, 606 676 12, 561
ſpicula *de apibus* G 4 74 273
ſpicula Æ 7, 186 12, 408
ſpina G 3, 89 10, 383
ſpineta E 2 9
ſpinis 5, 39 Æ 3, 594
ſpinos G 4 145
Spio 4, 38 G 5, 826
ſpirabile 3 600
ſpiracula 7 568
ſpiram G 2 154
ſpiramenta 1, 90 4, 39 Æ 9, 580
ſpirans 7 510
ſpirant 5 844
ſpirante G 2 316
ſpirantem *Cacum* Æ 8 304
ſpirantes G 2, 140 3, 356 Æ 7, 281 9, 645
ſpirantia G 2, 34 Æ 4, 64 6, 847
ſpirantibus G 1, 327 Æ 7, 753
ſpirantis G 4 31
ſpirare Æ 4 562
ſpirate 3 529
ſpiravêre 1 408
ſpiravit G 3 417
ſpiris Æ 2, 217 12, 848
ſpirus E 4, 54 G 3, 506 4, 300 Æ 4, 336 5, 648 6, 726 12, 365
ſpiſſa 5, 336 9, 509
ſpiſſis 2 621
ſpiſſo G 2 241
ſpiſſus 2 236
ſplendentibus Æ 12 417
ſplendeſcere G 1 46
ſplendet Æ 7 9
ſplendida 1 641
ſpolia 1 490 4, 93 5, 393 9, 457 10, 504 862 11, 15 193 791
ſpoliant 5, 661 12, 297
ſpoliata 5, 224 6, 353
ſpoliatum 12 935
ſpoliaverat 11 80
ſpoliavit 6 168
ſpoliis 1, 293 2, 395 504 6, 855 8, 202 9, 242 450 11, 449 775 12, 947
ſpolio *nomen.* 10 500
ſpolior 7 599
ſpoliorum 11 782
ſpolium 12 94
ſponda 1 702
ſpondeat 5 18
ſpondeo 9 296
ſpondet 12 637
ſponſæ 2 345
ſponte E 4, 45 8, 106 G 2, 11 47 501 Æ 4, 341 361 6, 82 7, 204 11, 828
ſpretæ G 4, 510 Æ 1, 31
ſpretos G 4 233
ſpreviſti Æ 4 678
ſpuit G 4 79
ſpumabant Æ 8 672
ſpumabat 11 548
ſpumam 3 507
ſpumant 3, 534 5, 141 10, 208
ſpumante 2, 209 12, 651
ſpumantem G 4, 529 Æ 1 743 4, 158 665 9, 103 701 11, 770
ſpumantes 10 300
ſpumanti 9 456
ſpumantia E 5, 67 G 4, 140 Æ 3, 66 4, 135 5, 124 817 12 372
ſpumantibus 3 268

ſpumantis Æ 1, 328 6, 881
ſpumare 8 689
ſpumas G 3, 203 449 Æ 1, 30 3, 208 4, 583
ſpumat G 2 6
ſpumaverit 2 309
ſpumea Æ 7, 589 10, 212
ſpumeus 2, 419 496 11, 626
ſpumis G 3, 111 516 Æ 7, 465
ſpumoſa 6 174
ſpumoſi 12 524
ſqualent G 1 508
ſqualentem *ſordidam* Æ 2, 277 10, 314 12, 87
ſqualentes G 2 348
ſqualentia 4 13
ſqualentibus 4 91
ſqualore Æ 6 299
ſquama 9 707
ſquamam 5 88
ſquamea G 3, 426 Æ 2, 218
ſquameus G 2 154
ſquamis 3, 545 4, 93 Æ 8, 436 11 488 754 771
ſquamoſus G 4 408
ſtabant Æ 6, 313. 7, 275. 8, 641
ſtabat 2, 88 8, 233 653 9, 581 10, 654 12, 398 772
ſtabili E 4. 17 Æ 1, 77 4, 126
ſtabis E 7 32
ſtabit G 1, 395 4, 25
ſtabula E 6, 60 G 3, 228 302 Æ 6, 179 9, 388 10, 723
ſtabulant 7 286
ſtabulare G 3 224
ſtabuli 4, 433 Æ 7, 512
ſtabulis E 3, 80 6, 85 G 1, 355 484 3, 295 352 407 414 557 4, 14 191 330 Æ 2, 499 8, 207 213 9, 506
ſtabulo G 3 184
ſtabunt Æ 3 34 10 494
ſtagna G 3, 329 430 4, 18 Æ 1, 130 6, 323 330 7, 150 10, 765 11, 458 12, 477
ſtagnantem G 4 288
ſtagnantis Æ 3 698
ſtagni 8 88
ſtagnis G 1, 384 4, 493 Æ 12 139
ſtandi 5 3 84
ſtans G 3 486 Æ 3, 527 5, 775 8, 680 10, 261 12, 564
ſtant E 7, 53 10, 16 G 2, 273 368 Æ 2, 639 767 3, 210 277 4, 509 6, 300 652 696 779 901 7, 553 8, 592 9, 229 471 10, 121 359 837
ſtantem Æ 2, 460 9, 576
ſtantes 2 485
ſtare G 3, 84 Æ 7, 374 8, 399 10, 455 11, 408
ſtarem 12 812
ſtares 2, 56 11, 173
ſtaret E 2, 26 Æ 2 113
ſtat G 3. 348 4, 209 356 Æ 1 650 2, 333 750 4, 135 539 5, 437 6, 22 554 8, 192 10, 467 771 11, 817 12, 565 678 718
ſtate 9 376
ſtatio G 4, 8 421 Æ 2, 23 5, 128
ſtatione 9, 183 222 10, 297
ſtatis 12 425
ſtatuam E 5, 68 Æ 9, 627
ſtatuent 6 380
ſtatuere 2, 150 184
ſtatues 2 295
ſtatui 4 655
ſtatuis G 3 73
ſtatuiſſe Æ 11 302
ſtatuit G 1, 353 Æ 8, 271 12, 506
ſtatuo 1 577
ſtatus 7 38
ſtatuunt 1, 728 7, 147
ſtella G 1, 222 336 Æ 2, 694
ſtellantis 7 210
ſtellas G 1, 365 Æ 5, 42 9, 21
ſtellatus 4 261
ſtellio G 4 243
ſtellis 1, 137 396 Æ 3, 521 4, 482 6, 798 11, 202
ſterilem G 1, 70 Æ 6, 251
ſteriles E 5, 37 G 1. 84 154 2 70 111 440 Æ 3 141
ſterilis G 2 53
ſternacis Æ 12 364
ſternamur 11 374
ſterne 7, 426 11. 485
ſternendus 8 566
ſternentes 10 318
ſternere G 3, 298 Æ 7, 692 10, 119 733 12, 97 464 545
ſterneret 8, 89 11, 796
ſternet 6 858
ſternimur 3 509
ſternit 1, 194 2, 306 603 3, 103 571 6, 8 702 754 10, 352 697
ſternitur 5, 481 821 7, 533 9, 666 10, 429 710 781 11, 87
ſternuntur 2, 364 10 429
Steropeſque 8 425
ſtet 6 471
ſteterant 3, 110 9, 122 10, 223 324
ſteterat Æ 2, 352 12, 767
ſteterint 3 403
ſteterit G 2 270
ſteterunt Æ 2, 774 3, 48
ſterimus 11 282
ſtetit G 2, 280 Æ 1, 272 2, 52 163 5, 381 414 477 6, 452 7, 291 9, 389 12, 422 537 665 938
Sthenelumque 12 341
Sthenelusque 2 261
Stimicon E 5 55
ſtimulant 4 302
ſtimulat 4 576
ſtimulis 7, 405 11, 337 452 728
ſtimulos G 3, 210 Æ 6, 101 9 718
ſtipant G 4, 164 216 Æ 1, 437
ſtipante 1, 501 4, 136
ſtipat 3 465
ſtipato 4 44 10, 328 11, 12
ſtipite 3, 43 4, 444
ſtipitibus 7, 524 11, 894
ſtipitis 7 507
ſtipula E 3, 27 G 1, 315 3, 297
ſtipula 1 289
ſtipulam 1 85
ſtipulaſque 1 321
ſtipulis 3 99
ſteriaque 3 366
ſtirpe 1, 171 2, 312 379 4, 322 Æ 1, 630 3, 94 5, 297 6, 864 7. 99 8, 130 10, 543 11, 394 12, 208 781
ſtirpem 4. 622 7, 293 579 12, 770
ſtirpes G 2 24
ſtirpibus 2, 53 209 367
ſtirpis 4, 282 Æ 3, 326 5, 711 8, 629 12, 166
ſtivaque G 1 174
ſtomache Æ 1 699
ſtragem G 3, 247 556 Æ 6 829 12, 454
ſtrages 9, 526 784
ſtragis 6, 504 11, 384
ſtramine 11 67
ſtrata E 7. 54 Æ 7, 426
ſtrati G 2 183
ſtratis Æ 3, 176 4, 82 392 8, 415
ſtratis 3, 247 7, 88 94. 8, 366
ſtrato 1, 704 3, 513
ſtratum E 9 57
ſtratus Æ 10 326
ſtraverat 12 944

ſtravere Æ 8 719
ſtraverunt 5 763
ſtravi 8 562
ſtravit G 1 331 Æ 9 517 10, 311
ſtreperet 10 568
ſtrepit 6, 709 9, 808
ſtrepitant G 1 414
ſtrepitu Æ 8 305
ſtrepitum G 2, 492 Æ 1, 426 6 559
ſtrepitus G 3 79 Æ 1, 729 6, 865 9, 394
ſtrepuerunt 8 2
ſtricta 2 334
ſtrictam 6 291
ſtrictis 2, 449 7, 526 12, 288 663
ſtricto 4, 580 10, 715 12, 175
ſtrictum 10, 577 651
ſtricturæ 8 421
ſtridebat 1 453
ſtridens 1, 106 4, 185 6, 288 9 419 632 705 12, 319 859 926
ſtridentque 12 692
ſtridente 5, 502 7, 531
ſtridentem 9 586 10, 645 776
ſtridenti E 3 27
ſtridentia G 3, 536 4, 172 310 Æ 8 450
ſtridentibus 1, 401 5, 143 8, 691
ſtridere G 4 556
ſtridet 4 262 Æ 4 689
ſtridor 1, 91 4, 443 914 6, 558
ſtridore G 1 408 Æ 7 65
ſtridorem 11, 863 12, 869
ſtridoribus G 2 162 Æ 12, 590
ſtridula 12 267
ſtridunt 2, 418 8, 420
ſtringat 5 163
ſtringe G 2 368
ſtringentem Æ 8 63
ſtringentia, *tela*, 10 331
ſtringere G 1 305 Æ 1 556
ſtringeret G 1 317 Æ 10 568
ſtringunt E 9 61 Æ 12 278
ſt inxerat 9 577
ſtrinxit 9, 294 10, 478
Strophades 3 250
Strophadum 3 209
ſtruat 8 15
ſtructa 3, 84 5, 811
ſtruere 1, 708 9, 42
ſtrueremque 5 54
ſtrueret 2 60
ſtruis 4, 271 12, 795
ſtruit Æ 4 235
ſtruxere 6, 215 11, 204
ſtruxit 4 680
Stymoniæque G 1 120 Æ 10 265
Stymoniam 11 580
Stymonio 10 414
Stymonis G 4 508
ſtudia 4 5 Æ 2 39
ſtudiiſque 1 18
ſtudio E 2 5 G 1 387 3, 318 Æ 2, 63 4, 400 641 6, 681 12 131
ſtudiorum G 3 498
ſtudium 1, 21 2, 195 3, 163 179 Æ 11 739
ſtultus E 1, 21 2, 39
ſtupa Æ 5 682
ſtupea G 1 309 Æ 2, 236 8, 694
ſtupeant E 6 38
ſtupefactus G 4 365 Æ 7 117
ſtupet G 2 508 Æ 1, 499 2, 31 307 5, 406 7, 381 10, 249 446
ſtupor G 3 523
ſtupuêre 4 481
Stygia 4 506 Æ 5, 855 6, 385 391 12, 91
Stygiamque 6, 323 369
Stygias 6, 374 7, 773
Stygii 8, 296 9, 104 10, 113 12 816
Stygiis G 3 551 Æ 3, 215 7, 476
Stygio 4, 638 699 6, 252
Stygios 6, 134 154
Styx G 1 241 4, 480 Æ 6, 439
ſuada 6 276
ſuadebit E 1 56
ſuadebo G 4 264
ſuadent Æ 2 9 4, 81
ſuadet 1, 361 9, 340 10, 724 11 254
ſuaſerunt 3 363
ſuaſi 12 814
ſuaſit 3, 161 10, 10 367
ſuave E 3, 64 4 43
ſuaves 2 55
ſuavibus 2 49 G 4 200
ſubactis 2 50 Æ 1 270
ſubactus 12 494
ſubdideratque 12 675
ſubdit 7 347
ſubdita G 3 271
ſubducere E 9 7 Æ 1, 555 10, 52 80 615
ſubducite 1 577
ſubducitur E 3 6
ſubducta Æ 3 565
ſubducta Æ 3 135
ſubduxerat 6 524
ſubeamus E 10 66
ſubeant G 1 180
ſubeat Æ 12 733
ſubegit 5, 794 7, 214 8, 112 10 65
ſubere 7 742 11, 554
ſuberunt 4 31
ſubeſt G 3 388
ſubeunt 3 67 Æ 2, 467 6, 13 8, 125 12, 408
ſubeuntem 2 216 9, 570
ſubibant 7, 161 8, 359 9 371
ſubibat 3, 512 5, 864 7, 668
ſubibit G 2 349 Æ 6 813
ſubibo 2 708
ſubjecit G 2 492 Æ 11 813 12 66
ſubjecta G 3, 381 4, 385 Æ 1 721
ſubjectam 6 223
ſubjectat G 3 241
ſubjectis Æ 2, 37 6, 853 11, 186
ſubiêre 3 113
ſubigat 3 257
ſubigebant G 1 125
ſubigit 1, 202 3, 218 Æ 6 302 567
ſubigunt 7 627
ſubjicio 3 314
ſubjicit E 10 74
ſubjiciunt G 4 304 Æ 2 236 5, 103 7, 110 12, 288
ſubiiſſe 4 599
ſubit 2, 560 5, 346 8 363 10, 768 824
ſubimus 3, 83 292
ſubincertas Æ 5 5
ſubire Æ 6 140
ſubirent 7, 22 12, 899
ſubiſſet 9 757
ſubit G 1 152 Æ 1, 175 404 2, 240 575 725 5, 176 203 281 339 9, 344 10, 338 371 522 588 877 11, 672 763 12, 471
ſubita G 4 488 Æ 3, 259 6, 290 7, 95 11, 538 796 12, 325 556
ſubitæ G 3 360 Æ 3 225
ſubitam 7, 479 9, 33
ſubitis 4 571
ſubitò, *adverb.* G 2, 268 4, 407 499 Æ 1, 92 5, 213 522 723 790 6, 47 548 7, 694 8, 554 637 9, 541 10, 293 407 11, 551 12, 421 862
ſubitò cum 1, 513 539 2, 731 3 137 590 12, 249

ſubito *adject.* 2, 692 4, 697 6, 710 8, 109 9. 397 11, 609 12 599
ſubitum G 4 554 Æ 2, 680 7, 67 8, 81 12, 566
ſubitur 5, 170 7, 446 9, 475 12 576
ſubjuncta 10 157
ſubjungere E 5 29 Æ 8 502
ſublapſa G 1 200 Æ 2, 169 7, 354 12, 686
ſublata 5, 642 8, 175 10, 502
ſublatis 12 26
ſublato 2 474
ſublatum 9, 203 749 12, 729
ſublatus 2 338
ſublegi E 9 21
ſublevat Æ 10 831
ſubligat 8, 459 11, 11
ſublimè, *adverb.* F 9 29 G 1, 320 3, 108 Æ 7 170 10, 664
ſublimem 1, 263 4, 240 2, 255 10, 144 11, 67 722
ſublimes 7 285 12, 788
ſublimi 6 682
ſublimibus 11, 602 12, 133
ſublimis G 1, 242 405 Æ 1, 419 6, 357
ſublucet G 4 275
ſubluſtri Æ 9 373
ſubmergere 1 44
ſubmerſaſque 1 73
ſubmerſam 1, 589 5, 125
ſubmiſſa 10 611
ſubmiſſi 3 93
ſubmiſſo 12 807
ſubmitto 12 832
ſubmittite E 1 46
ſubmota Æ 8 193
ſubmovet 7 226
ſubnecte G 3 167
ſubnectens Æ 1 496
ſubnectit 4, 139 5, 313 10, 138
ſubnixa 1, 510 3, 402
ſubnixus 4 217
ſubremiget 10 227
ſubridens 1, 258 9, 740 10, 742 12, 829
ſubrigit 4 183
ſubſedit 5, 498 11, 268
ſubſidens 12 492
ſubſident 12 836
ſubſidio 10. 214 12. 733
ſubſidunt 5 820
ſubſiſte 11 506
ſubſiſtere 9 805
ſubſiſtit 12 622
ſubſtiterat 11 609
ſubſtitit 2, 243 739 8, 87 10, 711 11, 95 12. 491
ſubtegmine E 1 1 Æ 3 483
ſubterlabentia G 2 157
ſubterlabere E 10 4
ſubtexere Æ 3 583
ſubtrahe 6. 465 698
ſubtrahiturque 5 199
ſubvecta 5 721
ſubvectant 11 474
ſubvectare 11 131
ſubvectat 6 303
ſubvectus 8 58
ſubvehitur 11 478
ſubvenit 12 406
ſubvolvere 1 428
ſuburget 5 202
ſuccedam 8 507
ſuccedat 11 826
ſuccede 8 123
ſuccedere G 3, 138 418 464 4, 227 Æ 3. 541 7, 214 10, 847 11, 103 146 794
ſuccedet 12 235
ſuccedit 7, 36 10 690
ſuccedite 1 631
ſuccedoque 2 723
ſuccedunt 2, 478 8, 607 9, 222 663 11, 481
ſuccenſus 7 496
ſuccenſſimus E 5 19
ſucceſſit Æ 4, 10 5, 93 7, 501 8 327
ſucceſſu 2, 386 5, 210 12, 616
ſucceſſum 12 914
ſucceſſus 5 231
ſuccidimus 12 911
ſucciditur G 1 297
ſuccincta 6, 555 10, 624
ſuccinctam E 6 75 Æ 1 327
ſuccinctus 7, 188 12, 401
ſucciſo 9, 762 10, 700
ſucciſus 9 435
ſuccos G 2, 59 126 Æ 12, 419
ſuccumbere 4 19
ſuccurre 9, 290 404
ſuccurrere G 1, 500 Æ 1, 634 2, 451 10, 439 511 12 813
ſuccurrit 3 317
ſuccurrite 11 334
ſuccurritis 2 352
ſuccus E 3 6 G 1 50
Sucronem Æ 12 505
ſudabit equus G 3 203
ſudabunt E 4 30
ſudant G 1, 117 480
ſudantis 2 118
ſudarit Æ 2 582
ſudent Æ 8 54
ſudes G 2, 25 359 Æ 5, 208 11 473
ſudibus 7, 524 11, 854
ſudor G 3 444 501 Æ 2, 174 3, 175 5, 200 immundus G 3 564
ſudore Æ 9, 458 12, 338
ſudum G 4 77 Æ 8 529
ſues G 1, 401 2. 72 520 3 497 Æ 5 97 7, 17 11, 198
ſueti 3 541
ſuetus 5, 402 414
ſuffecit 12 739
ſuffecti 2 210
ſufferre 2 492
ſuffice G 3 65
ſufficiet 2 191
ſuffitimus Æ 5 22
ſufficit G 2 424 Æ 2, 618 9, 810
ſufficiunt G 2, 436 4, 202 Æ 9, 515 12, 912
ſuffire G 4 241
ſuffixo Æ 11 671
ſuffuderit G 1 431
ſuffuſa Æ 1 232
ſuggere 10 333
ſuggeritur 7 463
ſulcant 5 158
ſulcat 10 197
ſulci G 1 216
ſulcis E 5 35 G 1, 134 223 2, 24
ſulco 1, 46 68 2, 289 Æ 1, 429 6, 842
ſulcos E 4, 33 G 1, 113 2, 518 3, 136 Æ 5 142
ſulcum G 2 61 Æ 10 296
ſulcus 2 697
ſulfura G 3 449
ſulfure Æ 2 698
ſulfurea 7 517
Sulmone 10 517
Sulmonis 9 412
ſumat 4 284
ſume E 5 88
ſumere 6 36 Æ 2, 576 6, 501 7 390
ſumit 11, 720 12, 949
ſumite 2 103
ſumma *nom. plur.* E 1 83 Æ 2, 463 10. 476 *accuſ.* E 2, 47 G 2, 300 3 314 4, 55 539 Æ 1, 546 2, 225 695 758 5, 180 819 6. 678 7, 808 12, 174 434 *abl.* G 1, 369 3, 195 4, 352 557 Æ 1. 131 2, 41 4, 410 6, 317 519 7, 70 171 9, 85 417

532 11, 302 747 12, 552
nom ſing. G 3, 493 Æ 2, 322 4, 237 10 100 12, 572
ſummæ G 3, 199 Æ 2, 166 801 9 151
ſummam *ſubſt.* 10 70
ſummas G 2, 232 300 361 3, 465 Æ 1, 151 2, 615 6 245 11, 477 12 493 654 698
ſumme 5, 533 11, 785
ſummi 1, 669 2, 302 458 4, 186 7, 558 8, 25 12, 381
ſummis G 2, 187 3, 370 Æ 1 460 626 5, 226 9, 199 227 531 574 744 10, 766 11, 547 837
ſummo G 1, 403 3, 171 Æ 1 110 114 227 384 741 2 547 682 3, 22 655 4, 168 5, 197 558 6, 123 7, 514 8, 652 9, 23 11 526 726 891 12, 134 715 853
ſummos 12 113
ſummotis E 6 38
ſummotos 6 316
ſummum G 2, 28 123 3, 458 4, 385 7, 64 12, 376 492
ſumpſi Æ 12 31
ſumpſiſſe 2 585
ſumptis G 2, 125 Æ 2, 518 676
ſumunt G 2 387
ſupellex G 1 165
ſuper, *pro* ſupererunt E 6, 6 Æ 2, 567 *fortuna laborum eſt.* 7, 559 *ulla pericli eſt* 8 251
ſupera, *verbum* 3 439 8, 61 *nomen* 6, 241 787 7, 562 10 751
ſuperabat 5 519
ſuperabit G 2 235
ſuperaddita E 3 38
ſuperaddite 5 42
ſuperanda Æ 5 710
ſuperans 5, 473 11, 514
ſuperant G 1, 189 3, 270 317 Æ 2, 219 7, 713 8, 95 9, 314 12, 676
ſuperante 1, 541 2, 311 8, 208
ſuperare E 5, 9 G 3 141 Æ 1 248 3, 368 5, 155 184
ſuperas *verb* E 8, 6 *nom.* G 4, 248 Æ 6, 128 7, 768
ſuperaſtitii 6 17
ſuperat G 1, 3 3, 63 286 4, 331 Æ 1, 354 3, 339 5, 12 12, 639 873
ſuperate 6 676
ſuperavimus 2, 643 11, 244
ſuperba E 2, 15 Æ 7, 544 12, 877
ſuperbam Æ 6 817
ſuperbas 1, 527 2, 785
ſuperbi G 3, 226 Æ 2, 504 5, 268
ſuperbia 1 533
ſuperbis G 2, 461 Æ 1, 701 4, 540 7, 12 8, 196 721 9, 634 11, 715 12, 236
ſuperbo 1, 643 3, 475 8, 118 4, 811 11, 15
ſuperbos G 3, 117 217 Æ 6, 853 8 613 9, 695
ſuperbum 1, 25 2, 556 3, 2 326 4, 424 7, 630 8, 683 9, 324 10, 514
ſuperbus 5, 473 8, 202 12, 326
ſupercilio G 1 108
ſupercilium E 8 34
ſupereminet 1, 505 6, 856 10, 765
ſuperent 5 195
ſuperes 8 58
ſupereſſe G 3, 127 5, 616 8, 399 9, 212 10, 47
ſupereſt G 2, 346 4, 51 Æ 5, 225 691 798 9, 157 11, 15
ſuperet E 9, 27 Æ 2, 597
ſuperi *celſi* 2 779
ſuperi *divi* 6, 871 8, 572 10, 34 11, 20
ſuperjacit 11 625
ſuperimminet 12 306
ſuperintonat 9 709
ſuperis G 1, 493 Æ 2, 659 3 2 4, 379 6, 584 10, 40 11, 532 12 647 817
ſuperis *terrenis* 2 91
ſuperne 6 668
ſupero *verbum* 2, 303 3, 20
ſuperos 2, 141 3, 600 5, 529 6, 459 481 568 7, 312 11, 784 12, 234
ſuperſint 5 325
ſuperſit G 3 10
ſuperſtans Æ 10 540
ſuperſtes 11 160
ſuperſtitio 8, 187 12, 817
ſuperſunt 1, 384 11, 420
ſupervenit E 6, 20 E 12, 356
ſuperum 1, 8 6, 680
ſupervolat 10 522
ſupervolitaverit E 6 82
ſupinas 3 176
ſupinatas G 2 261
ſupini Æ 3 555
ſupinis 4 205
ſupinos G 2 276
ſupplet Æ 3 471
ſuppleverit E 7 36
ſupplex G 4, 3 4 Æ 1, 53 68 670 3, 592 4, 205 414 424 535 5, 7456, 91 115 8, 145 382 9, 624 10, 523 11, 365 559 12, 930
ſupplice 4 667
ſupplicia 4, 383 6, 499 740 11, 58 274
ſupplicibus 3, 439 8, 611
ſupplicis 2 542
ſuppliciter 1, 485 12, 220
ſupplicium 7, 597 8, 495 11, 842
ſupponat G 1 348
ſupponite civibus Æ 11 119
ſupponnnt 6 248
ſuppoſita 7 283
ſuppoſiti G 3 492
ſuppoſta Æ 6 24
ſupremâ 3, 590 5, 190 6, 502 7, 220 10, 350
ſuprema 6, 213 7, 128 12, 653
ſupremam 6 513
ſupremis 11 25
ſupremo 3 482 6, 735 8, 583
ſupremos G 4 460
ſupremum Æ 2, 630 3, 68 11, 61 76 12, 803
ſuras E 7, 32 Æ 1, 341 11, 488 12, 430
ſurculus G 2 87
ſurpis E 10 8
ſurgamus 10 75
ſurgat Æ 9 191
ſurge 3, 169 8, 59 10, 241
ſurgebant 4 452
ſurgebat 2, 801 3, 588
ſurgens G 2, 182 3, 553 Æ 3, 130 4, 129 5, 335 775 9, 30 11, 1 832
ſurgente G 3 400
ſurgentem 1, 374 3, 134 Æ 1, 370 4, 274 10, 725 12, 172
ſurgentes G 2, 333 3, 29 4, 12 Æ 3, 481
ſurgentia 4 43 6, 850
ſurgentibus G 1, 356 441 Æ 6 354
ſurgentis 6, 364 10, 524
ſurgere E 6, 40 G 1, 161 397 Æ 4, 47 6, 6 453 7, 771
ſurget E 4, 9 G 1, 447
ſurgit E 5, 39 Æ 1, 586 3, 513 6, 104 8, 68 415 9, 667 10, 28 11, 542 635 12 313

ſurgunt G 2, 14 48 Æ 1, 441 3 196 4, 352 10, 187 476 814
ſurrexit 8 494
ſurrigit 4 183
ſus G 3, 255 4, 407 Æ 3, 390 8, 43 81
ſuſcepit 1 179
ſuſcepta 4 327
ſuſceptum 6 629
ſuſcipit 6 723
ſuſcipiunt 4, 391 6, 249 11, 806
ſuſcitat G 1, 97 4, 456 Æ 2, 618 5, 454 743 8, 110 455 9, 463 10, 263 11, 728 12, 108 499
ſuſpecta 2, 36 3, 550
ſuſpectas 4 97
ſuſpecti G 1 444
ſuſpectu Æ 9 530
ſuſpectus 6 579
ſuſpendat G 4 307
ſuſpenderat Æ 1 322
ſuſpendere G 1, 68 Æ 12, 769
ſuſpendet 6 859
ſuſpendi 9 408
ſuſpendit G 4, 247 Æ 5, 489 11, 11 575 12, 512
ſuſpendunt G 2 389 4 162
ſuſpenſa E 2, 66 G 1, 173 Æ 7 810
ſuſpenſæ 6 741
ſuſpenſam 5, 827 8, 190
ſuſpenſi 2 114
ſuſpenſum 2, 729 3, 372 6, 722
ſuſpexeris G 4 59
ſuſpiciens 1, 376 Æ 9, 403 10, 899 12, 196
ſuſpicis E 9 46
ſuſpicit Æ 1, 442 6, 668
ſuſpiciunt 8 527
ſuſpirans 1 375
ſuſtentant 12 662
ſuſtentare 11 873
ſuſtentat 10, 339 609 11, 224
ſuſtentata 10 304
ſuſtinet G 2, 297 515 3, 361 Æ 7, 398 786 8, 137 10, 810 884 11, 750 12 726
ſuſtinuit 9 708 10, 799
ſuſtulerant 12 771
ſuſtulerat 9 547
ſuſtuleris G 1 76
ſuſtulit 2, 57 Æ 2, 253 5, 657 861 8, 70 9, 14 17 564 10, 533 11, 542
ſuſurrant G 4 260
ſuſurro E 1 56
ſuta G 4, 33 Æ 10, 313
ſutulis 6, 414 12, 273
ſuum G 2, 393 Æ 6, 142 641 7, 260 10, 395 11, 744 12, 525
ſuûm terga 1 639
ſuus G 4, 190 Æ 7, 321
Sylá 12 715
Sylari G 3 146
ſylva, *nomin.* 1, 152 2, 17 431 3, 384 Æ 3, 681 6, 444 7, 677 9, 85
ſylvâ G 2, 181 3, 219 Æ 1, 318 2, 696 6, 451 7, 659 10, 709 11, 905
ſylvæ E 2, 62 3, 57 4, 3 5, 28 6, 40 8, 58 10, 8 63 G 1, 149 2, 87 136 440 520 3 2 151 200 223 Æ 2, 418 4, 523 5, 288 6, 131 7, 515 11 515
ſylvam G 1, 76 2, 207 414 3, 24 4, 273 Æ 3, 24 258 6, 179 186 659 8, 82 350 645 10 887 12, 522
Sylvane G 1 20
Sylvano Æ 8 600
Sylvanum G 2 494
Sylvanus E 10 24
ſylvarum G 2, 21 26 Æ 6, 257
ſylvas E 1, 5 2, 60 3, 46 4 3 5, 58 6, 2 G 1, 461 482 2, 486 4, 53 329 383 Æ 2, 307 4, 72 5, 677 6, 8 7, 385 404 8, 96 9, 378 605 11, 134 813 12, 688
ſylveſtrem E 1 2
ſylveſtrem animum G 2 51
ſylveſtres Æ 2, 302 374
ſylveſtri E 3 70
ſylveſtria G 2 2
ſylveſtribus 2, 183 3, 411 Æ 8 348
ſylveſtris E 5, 7 Æ 9, 673
Sylvia 7, 487 503
ſylvicolæ 10 551
ſylvis E 2, 5 8, 97 G 1, 256 2, 310 323 342 404 3, 149 4, 261 Æ 1, 2 168 556 582 3, 442 583 590 675 4, 399 5, 301 6, 205 704 765 7, 172 491 505 10, 98 400 417 11, 531 686
in ſylvis E 2, 31 5, 43 7, 68 8, 56 10, 52 G 1, 159 169 4 473 Æ 3, 646 6, 271 309 11, 896 12 208
Sylvius 6, 763 769
Syracuſio E 6 1
Syrtes Æ 1, 115 150 7, 302
Syrtibus Æ 5, 51 191 6, 60
Syrtis 4, 41 10, 678

T

TAbe Æ 6 442
tabida 3 137
tabo G 3, 481 557 Æ 3, 29 626 8, 197 487 9, 472
tabulæque 1 123
tabularia G 2 502
tabulas Æ 9 537
tabulata G 2, 361 Æ 2, 464 12 672
Taburno 12 715
Taburnum G 2 38
tacet Æ 4 525
Tatioque 8 638
tacita 8 87
tacitæ 2 255
tacitam G 2, 254 Æ 2, 568 12 801
taciti 2, 125 3, 667 4, 289
tacitis 4, 364 7, 505 8, 107 10, 227 564
tacito 3, 515 12, 219 666
tacitum 1, 506 4, 67 6, 386 842 7, 343 9, 31
tacitus E 9, 21 37 Æ 4, 305 11 763
tactas E 1 17
tactu G 3 416 Æ 2, 683 7, 618
tactum G 3 502
tacui Æ 2 94
tacuiſſem G 4 123
tædet Æ 4, 451 5, 617 10, 888
tædia G 4 331
Tænarias 4 467
tænia Æ 7 352
tæniis 5 269
Tago 9 418
talaria 4 239
tale E 5, 45 G 2, 241 Æ 9, 207 11 417
talem G 2, 224 Æ 1, 507 610 3, 265 620 4, 227 7, 404 9, 298 10, 597 11, 408
talenta 5, 112 9, 265 10, 526 531 11, 333
talentum 5 248
tales 1, 231 3, 183 4, 437 551 5, 409 723 780 6, 399 7, 555 8, 70 9, 249 10, 669 11, 285 12, 69
tali E 5, 53 81 Æ 1, 339 410 2, 521 4, 48 90 276 5, 280 651 7, 192 9, 17 210 10, 207 11, 303 585 12, 874
talia E 3, 16 4, 46 5, 41 10, 28 G 4, 113 Æ 1, 54

198 206 212 567 2, 6 323 536 538 650 679 3. 344 358 628 690 4, 107 222 362 408 663 6, 46 53 183 529 7, 21 122 555 8, 18 303 729 9, 203 621 10, 298 495 530 602 651
talia faur Æ 1, 260 3, 485 5, 16 79 464 532 6 34 7, 330 8, 559 9, 280 10, 523 11, 101 12. 288
talia dicta 5, 852 9, 431 10, 583 599
talibus 1, 78 374 414 563 2, 195 536 3. 172 4, 437 5, 534 6 40 9, 788 10, 96 860 12, 351
talibus dict s 2, 336 4. 92 219 5, 719 6, 98 124 467 7, 249 284 445 8. 359 611 10, 448 11, 376 12, 212 238 625
talis E 3, 85 89 G 3, 89 381 4, 413 Æ 1, 507 *comparatio* 2, 541 5 375 6. 208 240 7, 772 10, 768 12, 337 456 860 833
Talon 12 513
talpæ G 3 183
ſed tamen E 1, 19 9, 55 G 1 79 306 Æ 3, 541
tamarum E 6, 49 10, 31
non tamen G 3, 452 Æ 2, 534 4, 500 5, 334 6 736 9, 248 11 845
& tamen 3 478
Tanagri G 3 151
Tanaimque 4 517
Tanaimque Æ 12 513
tandem 1, 335 373 2 128 5, 34
tangere G 4, 359 Æ 4, 551 612 12, 933
tangerem 11 861
tangit 9, 138 12, 57
tango 12 201
tangunt 1, 466 4 596
tanquam E 10 60
tanta *nominat. ſingul.* 1, 27 G 2 344 Æ 1, 136 533 2, 42 503 3. 604 5, 465 6, 133 7, 263 448 9, 96 10, 846 11, 733 *pluraliter* G 4 86 332 Æ 1, 619 5, 353 390 6, 359 832 9. 21 200 483 10, 529 *ablat* 2. 659 8, 663 10 426 826 11, 437
tantæ, *dativ.* G 3. 112 *plur. nominat.* Æ 1, 15 37 2, 283 6, 405
tantam Æ 5, 802 8, 502 12, 321
tantarum 4, 232 272 8, 273
tantas E 3 108 Æ 1, 138 7. 52 9, 784
tanti 1, 570 610 3, 453 5. 13 788 6, 93 7, 232 8 126 9, 216 156 10, 510 11, 139 480 12, 559 922
tantis 3, 711 4, 411 5, 639 6. 354 7. 315
tanto, *nomen.* G 2, 153 4, 353 Æ 1, 618 676 2, 718 3. 317 629 4, 98 282 5, 378 6, 31 188 712 10, 578 792 11, 108 12, 72 620
tanton 10. 668 12, 503
tanto, *adverb.* G 3, 476 4, 412 Æ 6, 79 12, 20
tantorum 2, 107 144 5, 404 11 228
tantos G 2, 159 Æ 3, 299 368 4. 292 501 553 7. 438 9 78 10 759 12, 177 635 831 880
tantum & quantum E 1. 25 26 5, 18 7, 51 9, 11 10. 73 G 2, 201 292 376 Æ 4, 446 6, 199 7. 252 ſolumn o lo E 2 28 3, 50 G 1, 79 2, 275 4. 450 Æ 2, 23 690 4, 329 657 5, 814 6, 74 262 547 869 9, 636 10, 256 877 12 835 885
tantum *in tantum* E 6, 29 30 G 1, 102 2, 100 3, 251 388 Æ 1, 749 2, 776 3, 415 4 150 5 21 162 6, 502 578 876 7, 319 9, 282 806 10, 7 11, 435
tantum *nom.* E 9, 17 G 3, 343 Æ 2, 658 4. 305 419 5, 4 616 6, 352 464 801 7, 307 10, 400 681 11, 368
tantus G 2, 301 3, 113 4, 205 495 Æ 2, 10 594 6, 133 561 11. 323 357 548 644 12, 621 801
tapetas 9 358
tapetibus 9 325
tapetis 7 277
Tapſumque 3 689
Tarcho 8 603
Tarchon 10, 153 290 299 11, 184 729 746 757
Tarchontem 11 727
tarda G 1, 163 2, 52 58 4, 479 Æ 5, 154 280 431 6, 720 8, 508 9, 610
tardant Æ 6 731
tardante 5. 395 12, 746
tardat 10 857
tardatur 11 550
tardatus 5 453
tarde, *adv* G 2 3
tardet Æ 11 21
tardi E 10 19
tardi aſelli G 1 273
tardis 1, 32 2, 206 482 3, 14 Æ 1 750
tardos G 3 424
tardum 2, 126 Æ 5, 682 9 47
tardus 2 436
Tarenti G 2, 197 Æ 3 551
Tatpeia 11 656
Tarpeiæ arcis 8 652
Tarpeiam 8 347
Tarquinios 6 818
Tarquinium 8 646
Tarquinus 10 550
Tartara G 1, 36 2, 192 4. 482 Æ 4, 243 446 5, 734 6, 135 543 8, 563 9, 496 11, 397 12, 14 205
Tartareæ 7 328
Tartaream 7. 514 12, 846
Tartareas 8 667
Tartarei 6 295
Tartareum 6 395
Tartareus 6 551
Tartarus 6 577
taurea 9 706
tauri E 5, 33 7, 39 G 1 65 2, 140 Æ 6, 24. 10, 48 312 716
taurinis G 4 171
taurino 3, 371 Æ 1, 372
tauro G 3, 58 Æ 5. 473
taurorum 6, 252 8, 180
tauros E 1, 46 G 1, 210 3, 212 4, 539 550 Æ 1, 638 8, 203 207 316
taurum E 3, 86 Æ 2, 202 3, 21 119 5, 236 352 472 10, 455
taurus E 3, 100 G 1, 45 2, 146 3, 515 Æ 2, 224 12, 103
tauros auratos aperit cum cornibus annum G 1 218
taxi 2, 113 257 448
taxos E 9 30
taxum G 4 47
Taygeta 2 488
Taygete 4 232
Taygetique 3 44
te E 1 39
te amice Æ 6 507
tecta E 6, 81 G 1, 347 2, 409 3, 316 540 4, 62 104 113

113 153 179 187 374 434 Æ 1, 636 2, 440 672 3, 84 4, 164 260 343 668 6, 8, 211 525 7, 127 160 168 193 290 333 500 512 584 668 8, 99 359 584 9, 502 558 11, 237 447 12, 81 132 596 672
tectam 9 513
tecti G 4, 296 385 Æ 2, 302 695 3, 583 4, 186 6, 29 7, 58 279 8, 25 360 10, 281
tectis G 1, 379 450 2, 242 3, 438 4, 38 47 256 Æ 1, 631 642 729 734 2, 451 451 489 771 4, 457 5, 393 6, 523 7, 12 77 214 337 413 460 600 812 10 5 758 11, 146 213 462 567 12, 591 595
tecto G 3, 418 Æ 1, 429 2, 478 4, 403 494 5, 216 8, 455
tectorum 2, 454 508
tectoſque 3 236
tectum G 3, 344 Æ 2, 679 757 7, 170 502 11, 851
tectus G 2, 304 Æ 2, 126 10, 802
tecum E 3, 32 9, 18 10 43 G 2, 2 Æ 1, 78 2, 675 3, 491 4, 108 5, 83 6, 370 9, 203 10 902 11, 409 518
teda 9 76
tedæ E 7, 49 Æ 4, 18
tedas G 2 431 Æ 4, 339 7, 388 457 9, 109 568
tedis 4, 505 6, 214 583 7, 71
tegant G 3 145
tegat Æ 12 53
tege 4 637
Tegeææ 5 299
Tegeæe G 1 18
Tegeæum Æ 8 459
tegebat 2, 472 8, 34 9, 346 11, 12 771
tegenda G 3 454
tegens Æ 9 488
tegentem 6 498
tegentes 11 630
tegentur 4 123
tegere G 1, 213 3, 558 Æ 10 50
tegerem 3 25
tegeret G 4 414
tegi Æ 10 904
tegit E 7, 46 G 4, 422 Æ 4, 250 477 6, 138 444 7, 690 731 9, 50 10, 541
tegmen Æ 3 594
tegmina 7, 632 742 9, 518 10 476
tegmine E 1, 1 G 4, 566 Æ 1, 79 327 9, 577 10, 187 11 576
tegunt 2, 159 10, 22
teguntur 2, 227 8, 95
tela inter E 9 12 10, 45 Æ 7 673 9, 329 10, 237 *accuſ. ſine præpoſ.* 1, 192 669 7, 216 422 433 459 5, 438 501 514 582 6, 57 835 7 630 8, 117 9, 37 129 171 409 490 534 555 659 773 10, 93 264 329 433 731 801 886 11, 9 80 196 559 578 610 735 893 12, 50 465 693 815
per 2 358 527 664 6, 110 9, 796 12, 305 682
ad G 2, 443 *nominat.* Æ 2, 633 727 4, 149 6 400 7, 731 10, 168 11, 545 809 *contra* 8, 448 9, 542 11, 282
tela, *ablat.* 9 489
telæ G 1 285
telas 1, 294 3, 562 Æ 4, 264 7, 14 11, 75
Teleboum 7 735
teli 9, 420 748 11, 608 802 12 389
telis G 1, 490 Æ 1, 195 2, 177 318 332 410 447 470 520 4, 71 7, 520 8 249 694 9, 543 653 666 793 807 10, 419 638 692 808 11, 117 162 808 857 12, 578
tellure G 1, 214 Æ 1, 362 3, 278 6, 459 655 10 298 750 12, 130 520
tellurem G 1, 99 2, 316 3, 88 7, 137 8, 369 12, 204
telluri E 4 33
telluris Æ 1, 38 175 3, 509 6, 140 801
tellus E 4, 19 36 G 1 7 13 67 127 470 2, 173 238 248 282 418 423 460 4, 462 Æ 2, 69 3, 63 73 95 412 416 477 673 4, 24 166 275 5, 9 30 6, 23 795 799 877 7, 85 120 225 8, 329 442 9, 285 491 709 752 10, 102 651 11 71 191 245 12, 445 713 900
telo G 1, 332 Æ 1, 103 3, 635 8, 111 9, 496 534 10, 382 425 586 11, 604 689 12, 294 775
Telon Æ 7, 734 12, 513
telorum 2, 468 3, 46 9, 480 509 11, 583 12, 284
telum 2, 544 5, 497 520 6, 592 9, 437 10, 481 486 744 771 882 11, 484 552 783 816 12 8 266 387 442 461 787 858 887 915
temerata 6 84
temere 9, 329 375
temnenda 10 737
temnere 6 620
temnis 1 669
temnitis 1 546
temo G 1, 171 3, 173
temone Æ 12 470
Tempe G 2, 459 4 317
temperat 2, 110 360 3, 337 Æ 1, 61 150
temperet 2 8
tempeſtas G 1, 418 2, 310 Æ 5 694 7, 223 9, 20 11, 423 12, 284
tempeſtate 1 516
tempeſtatem G 1 323
tempeſtates 1, 252 311 Æ 1, 57 259
tempeſtatibus 3, 708 5, 772 7 199
tempeſtatum G 1, 27 Æ 1, 84 3, 328 10, 37
tempeſtivam G 1 256
templa 2, 148 Æ 3 84 4, 199 6, 19 41 69 840 7, 443 9, 626
templi 1, 509 4 484 7, 419
templis G 1 481 Æ 1, 636 4, 217 8 718 11, 778
templo 1, 457 2 165 404 7, 778 8, 653
templum G 3, 13 16 Æ 1, 420 450 500 523 3, 536 4, 457 7, 174 11, 477 481
tempora E 3, 42 G 4, 231 Æ 1, 282 4, 294 423 6, 691 7, 37 9, 107 *capitis* E 6, 22 G 1, 28 349 Æ 4, 637 5, 71 246 269 539 856 6, 665 772 7, 135 8, 286 684 5 588 633 10, 538 891 11, 120 162 173 536
tempora circum E 8, 12 Æ 2, 133 684 5, 435 9, 808 12, 162
tempore E 1, 30 68 7, 35 70 G 1, 484 3, 245 267 531 506 4, 100 503 Æ 1 627 3, 309

3. 309 4, 627 6, 409 8, 414 9, 811 11, 276 303 459 470 703
temporibus Æ 5 416
temporis 6 745
tempus E 3, 97 4, 48 G 1 213 253 305 494 2, 80 542 3, 284 4, 428 Æ 2 268 324 522 4, 433 475 5, 638 6, 37 46 537 7, 511 9, 395 *de copito* 418 10, 11 441 467 503 522 12, 96 156
tenaces G 2, 421 4, 161
tenaci 1. 179 4, 175 Æ 6, 3 8, 453 12, 404
tenacia G 4, 57 412
tenax 2 134 Æ 4 188
tendamus 11 414
tendant 5 489
tendat G 3 333 Æ 12 917
tende G 4, 400 535 Æ 12 938
tendebant 6 314
tendebat 1, 660 2, 29 674 8, 605 9, 351 10, 595 11, 99 12 311
tendens G 1, 514 2. 296 4, 498 Æ 1, 97 2, 405 5, 233
tendentem 1, 491 6, 684 9, 268
tendere 1, 558 5, 21 27 686 6, 198 240 696 7, 605 9, 377 606 795 12, 936
tenderet 10 521
tendimus 1 209
tendis 6, 388 9, 206
tendit G 2, 292 Æ 1, 22 414 2, 220 321 3, 592 4, 446 6 541 578 7, 7 9, 555 10, 412 570 667 845 11, 494 672 12, 196 579
tenditis 5, 670 8, 113 9, 781
tendo 3 176
tendunt G 3, 396 507 Æ 2, 205 3, 268 5, 155 256 7, 164 8, 595 10, 354 11, 871 12 553
tene 12 778
teneant 1, 312 3, 686 5, 164 230 8, 149
teneat E 8 89 G 4 24
teneatur Æ 1 679
tenebam 6 358
tenebant 2, 1 209 517 757 802 3, 355 5, 159 6, 477 8, 204 520 603 657 9, 183 11, 121 12, 705
tenebat E 1, 32 G 4, 143 Æ 1, 486 626 3, 587 4, 331 5, 1 721 853 6, 124 469 518 7, 287 8, 308 653 9, 250 11, 903 12, 55 673 773
tenebris G 4 405 Æ 10 471
tenebit G 3 16
tenebo 2 46 Æ 6 722
tenebræ G 1 248 Æ 9 384
tenebras 8. 591 9, 34 350 11, 187
tenebris, *med. long.* G 3, 401 Æ 2, 92 6, 734 7, 325 8, 259 658 11, 824
tenebris, *med. brev.* G 3, 551 Æ 3, 195 5, 11 6, 238 545 8, 255 9, 425
tenebrosa 6 107
tenebrosum 5 839
tenebunt 9, 98 12, 834
Tenedo 2, 203 255
Tenedos 2 21
tenemus 2, 359 6, 744
tenendum G 3 371
tenens Æ 1, 61 481 4, 60 5, 514 7 784 8, 299 9, 29 11 559
tenent G 1, 233 2, 12 144 3, 352 Æ 1, 173. 2. 490 505 4. 527 5, 825 6, 131 434 8, 75 700 9, 169 470 10, 301
tenentem 4, 219 5, 168 6, 485 7 204
tenentes 6, 787 8, 640 9, 229
tenenti 12 754
tenentur 10 109
teneo 4 380
teneoi 2 159
tener E 1, 8 6, 34 G 2 331
tenera E 2 51 7, 12 8, 15 10, 7 G 1, 112 2, 372 3, 15 326 Æ 11, 578
teneræ G 2 343
teneram 1 20
teneras E 7, 6 10, 49 Æ 2, 406 3, 449 7, 809
tenere 6, 284 11, 148
tenerem E 9 45
tenerent G 1 335 Æ 1 240
teneret 4, 461 7, 735
teneri 4 90 5, 384 9, 589
teneris E 10, 53 G 2, 272 363 3, 74 4, 308 Æ 11, 572
tenero G 2 23
teneros E 1, 22 3, 103
tenes G 4 322
tenet E 5, 59 G 1, 116 Æ 1, 143 404 671 2, 530 613 4, 308 5, 121 154 171 338 382 775 6, 235 7, 412 589 8, 75 10, 157 226 238 535 802 11, 723 12, 754
tenent ora defixa Æ 7 250
teneris 1, 374 9, 377
teneto 3, 388 408
tenetur 2, 533 10, 120 236 12 819
tenorem G 2 337 Æ 10 340
tentabunt E 1 50
tentamenta Æ 8 144
tentamus 3 529
tentanda G 2, 365 3, 8 Æ 2 176
tentant G 4, 194 Æ 2, 334 3, 240
tentanti G 4 328
tentantum Æ 3 247
tentantur 1 207
tentarat 3 563
tentare E 4, 32 G 3, 77 Æ 2, 38 3, 32 146 364 4, 113 413 5, 499 8, 113 11, 437 505 12, 361 806
tentas 10 87
tentasti 1 716
tentat G 3, 232 441 Æ 1, 725 8, 231 11, 350 761 12, 104
tentatura G 2 94
tentaturum Æ 4 293
tentavit 12 484
tentent 11 912
tentet 9 67
tentoria 1 473
tenuant G 3 129
tenuem 2, 217 4, 311 Æ 4, 278 7, 534 9, 658 696 10, 636
tenuêre 1, 16 2, 282 3, 192 5, 8 6, 224
tenues G 1, 75 177 2, 75 3, 335 410 500 Æ 3, 791 5, 526 690 740 861 6, 292 7, 14
tenues pluviæ G 1, 92 4, 472
tenui E 1, 2 6, 8 G 1 68 2, 289 3, 166 4, 6 Æ 4, 264 8, 409 10, 511 11, 75
tenuia G 1, 398 2. 121 4, 38
tenuis, *id est*, vehemens 2 93 340 4, 6 Æ 3, 448 7, 646 8 33 11, 524
tenuis ubi G 2 180
tenuisse Æ 3, 383 4 46
tenuissent G 3 3
tenuit 3, 53 4, 483 Æ 1, 136 3, 741 5, 258 8, 482 9, 285 10 846
tepebat 8 196

tepefacta G 4 428 Æ 9 333 419
tepefactus G 4 308
tepentibus Æ 2 330
tepeſcit 9 701
tepidi G 1 296
tepido 1, 117 Æ 3, 66 11, 212
tepidum G 1, 398 Æ 6, 248 9 455
tepiduſque 8 106
ter *myſtice* E 8, 74 G 1, 345 4, 493 Æ 2, 174 6, 229 7, 141 10, 873
terque, quaterque G 2 399 Æ 1, 98 4, 589 12, 155
ter, aut quater G 1 411
ter, *id eſt* ſæpius Æ 1, 120 3, 425 6 506
ter G 1, 281 4, 384 Æ 1, 487 2, 792 3, 366 4, 690 6, 700 8, 230 10, 685 885 11, 188
terat G 4 114
tercentum 1, 15 Æ 1, 276 4, 510 7, 275. 8, 716. 9, 370 10, 182
ter denis 8, 47 10, 213
Tereaque 11 675
terebramus 3 635
terebrare 2 38
terebintho 10 136
Terei E 6 78
terens G 1 380
teret 1 192
terete Æ 6, 207 7, 730
tereti E 8, 16 Æ 5, 313 7, 665 8 633 11, 579
terga, *de aevis*, G 1, 97 2, 336 *de arborib.* 2 271 *de ſerpentib.* 3 427 Æ 2, 208 229 474 5, 87 *de variis* G 3, 80 4, 13 Æ 1, 639 5, 97 405 6, 243 422 7, 20 9, 706 10, 482 784 *de hom.* 2, 57 11, 81 630
terga dare G 4 83 Æ 9, 794 10 365 fugæ nudant 5, 586 verre 6 491 verrebant Æ 8 706 dedêre 9, 686 dant 12 463 dabo 645 dabant 738
tergeminamque Æ 4 511
tergemini 8 202
tergent 7 626
à tergo G 1, 174 367 3, 408 Æ 1, 190 2, 455 8, 697 9, 322 12, 292
tergo G 3, 363 Æ 1, 372 2, 231 3, 242 5, 168 403 7, 94 8, 183 10, 646 718 867 12, 415 432
tergora 1 215
tergum Æ 1, 300 5, 351 9, 764 11, 653 9, 412
teris 4 271
terit G 1 298 Æ 5 324
teritur G 2, 519 Æ 9, 609 12, 273
terminet 1 291
terminus G 4 206 Æ 4 614
terna E 8, 73 Æ 1, 270 8, 565
terni 5, 560 580
terno 5 120
ternos E 8 77 Æ 5 247
terra E 8 93 G 1, 278 330 2, 136 3, 355 Æ 1, 535 3, 164 205 539 4, 37 178 7, 644 8, 243 9, 334 485 10, 321 378 676 11, 286 12, 645 691 778 884
terra, *ablat.* G 2, 27 313 347 Æ 1, 545 663 3, 60 387 4, 306 349 466 5, 48 6, 84 383 508 807 10, 75 277 831 12, 893 à E 8, 40 G 1 458 ſub G 3, 377 4, 43 Æ 2 472
terra marique 9, 491 10, 162
terræ, *nom. plur.* E 6 37 G 1 184 480 2, 37 45 109 179 324 3, 429 432 Æ 1, 302 614 3, 71 93 6, 770 *gen.* 1 63 83 86 2, 301 Æ 1, 602 3, 528 4, 184 5, 656 795 6, 580 595 7, 57 *dat.* G 2 29 290 318 Æ 6, 358 652 7, 35 290 10, 555 11, 22 87 103 205 12, 303
terram G 1. 1 147 155 495 2, 237 259 354 513 3, 160 171 256 499 534 4 97 Æ 1, 111 137 482 2 251 3, 29 93 273 4. 241 444 491 6, 365 7, 369 539 748 8 719 9, 108 10, 296 349 489 12, 196 543
ad terram G 3 524 Æ 2, 566 5 243 447 6, 310 9, 542 11, 501 828 12, 855 927
terrarum E 6 32 G 1 26 Æ 1 237 4, 607 5, 695
terras E 3, 61 4. 14 51 G 1, 288 2, 345 3, 239 525 4 52 Æ 1, 62 228 240 284 399 3, 364 4, 256 269 352 461 523 654 5, 624 6, 58 724 7, 323 10, 3 193 11, 625 12, 451 860
terras 2, 800 3, 4 41 170 364 396 4 281 6, 692 7, 239 8, 26 428 9, 19 224
terras 4, 6 7, 148 8, 26 9, 459
terrea G 2 341
terreat Æ 6 401
terrebat 8 349
terrebere G 1 460
terrebis 1 156
terrénique Æ 6 732
terreno 11 850
terrent 3, 728 755 4, 9 9, 133 11, 643 12, 894
terrentur 8 109
terrere 2, 98 8, 40 9, 591
terres 1, 234 10, 879
terret 4 353
terrete 12 875
terribilem 8, 620 9, 503
terribiles 6, 277 8, 266
terribili 4. 465 6, 299 7, 667
terribilis 12, 498 947
terrificant 4 210
terrifici 5 524
terrificos 12 104
terris E 3, 104 106 G 1, 182 2, 92 474 479 538 3, 242 4, 117 Æ 1, 7 19 464 760 2, 556 3, 127 147 183 620 4. 568 613 5, 717 803 6, 18 312 782 8, 170 10, 583 8, 7 12, 803
territat 4, 187 11, 351 12, 262 852
territus 5, 453 9, 793 11, 699 12, 752
terror 11 357
terrore 8 705
terroribus 7 58 11, 447 12, 617
terrorum 7 552
terruit 2, 111 8, 298
tertia 1, 269 3, 117 5, 339 11, 210 *plural.* 3, 37 645 5, 266 6, 859 11, 631
tertius 5, 314 495 10, 175
teſſera 7 637
teſta G 1 392
teſtæ Æ 2 351
teſtatur 4, 519 6, 619 8, 344 11, 221 12, 581
teſtatus 7, 593 12, 496
teſtentur 3 487
teſtes E 5 21
teſtibus 8 19
teſtis 5, 789 9, 288 12, 176
teſtor Æ 12, 155 3, 599 4, 357 5, 803 9, 429 12, 201

teſtor, *abſolut.* Æ 2, 432 12, 559
teſtudine G 4, 463 4, 464 Æ 1, 509 2, 441 9, 505 514
tetendit 2, 688 6, 865 10, 823 11 859
teter 10 727
tetigêre G 1 303 Æ 9 135
tetigiſſe 7 266
tetigiſſent 4 658
tetigit 3, 324 666 4, 259
tetricæ 7 713
tetrum 3 228
Teucri 1, 566 2, 48 6, 474 9, 114 10, 430 11, 164
Teucri, *nominat.* 2, 252 366 459 3, 312 4 397 5, 181 293 450 530 6, 212 9. 34 39 510 516 636 779 791 10 58 11 92 134 434 12, 117 193 642 738 744 770 836
Teucri ſanguine 1, 239 4, 230 6, 500 648
Teucria 2 26
Teucris *dat.* 1, 303 2, 247 5, 66 6, 54 90 7, 155 276 359 388 470 8, 551 9, 130 719 10, 8 44 62 105 158 512 617 12, 189 629
Teucris 2, 427 11, 279 12, 60
Teucrorum 1, 42 93 252 515 630 2, 326 5, 7 8, 470 9, 805 11, 321 285
Teucros 1, 308 629 2, 571 747 3, 186 4 349 6, 41 67 7, 193 301 476 547 578 8, 10 136 161 397 9, 68 449 248 10 12 260 309 690 866 11, 116 175 178 449 585 842 872 12, 78 506 812
Teucrûm, *pro* Teucrorum 1 559 2, 281 3, 53 4, 48 537 5, 592 675 690 6, 562 7, 344 8, 154 9, 55 226 10, 528 684 11, 690 834 12, 78 562
Teucrus 3 108
Teuthia 10 402
texamus 11 326
texatur G 1 266
texendæ 2 371
texent 4 250
texêre A 11, 681 12, 539
texi 12 148
texit, *præſ.* E 10 71 G 1 468 Æ 2, 430 3, 45 6, 228 10, 424
texta G 4 34
textilibus Æ 3 485
textis 2 186
textum 5, 589 8, 625
texunt E 9 42 Æ 5 593 11, 65
thalami G 4 374 Æ 2 503 4, 18 560 6, 94 286 10, 498
thalamis G 4 189 Æ 7 97
thalamo G 4 353 Æ 4 133 392 455 6, 397 528 7, 253 8, 372 9, 594
thalamos 10, 389 640
thalamum 6, 623 7, 388
thalamus 6 521
Thalia E 6 2 G 4 338
Thamyrimque Æ 12 341
Thaſiæ G 2 91
Thaumantias Æ 9 5
Theano 10 703
theatri 5, 288 664
theatris 1 431
Thebana 9 697
Thebas 4 470
Themillæ 9 576
Themodoontis 11 659
Therone 10 312
Therſandrus 2 261
Therſilocumque 6, 483 12, 363
theſauris G 4 229
theſauros Æ 1 363
Theſea 6, 122 383
Theſeidæ G 2 383
Theſeus Æ 6 618
Theſtylis E 2, 10 43
Theridi G 1 400
Thetin E 4 32
Thetis 1 31 Æ 5 825
Thoantis 10 415
Thoas 2 262
tholo 9 408
thoraca 10, 137 11, 9 487
thoracas 7 633
thoracis 12 381
Thraca 12 335
Thraces 3 14
Thracius E 4 55 Æ 5 536 565 9, 49
Threicia 6 120
Threiciæ 11 659
Threiciamque 7 206
Threiciis 5 312
Threicio 3 51
Threicios 10 350
Threicius 6 645
Threiſſa 1 320
Thule G 1 30
thura E 8 65 G 1, 57 8, 106
thure Æ 1, 42 11, 481
thurea G 2 117 Æ 6, 225
thuricremis 4 453
thuriferis G 2 139
Thyas Æ 4 302
thyaſis 7 581
thyaſus E 5 30
thymbræ G 4 31
Thymbræe Æ 3 85
Thymbræus 12 458
thymo E 5 77 Hyblæ 7 37 G 4, 169 181 241 Æ 1 440
thymum G 4, 112 270 304
Thyrrhena E 7, 209 8, 458 507 551 11, 581 12 272
Thyrſide E 7 16
Thyrſim 7 69
Thyrſis 7 120
thyrſos Æ 7 390
tiaras 7 247
tibi E 1, 27 54 8, 29 G 1, 34 343 2, 5 174 Æ 3 477 8 84
tibia E 8, 21 25 31 35 42 46 51 57 61
tibia Æ 9, 618 11, 737
tignis G 4 307
tigres E 5 29 G 2, 151 4, 510 Æ 4, 367 8, 805
tigri, *navis*, 10 166
tigridis 11 577
tigrim 9 730
Tigrim E 1 63
tigris G 3 248 4, 407
tilia 1 173
tiliæ 2 449 4, 141
tiliam 4 183
Timavi E 8 6 G 3 475 E 1 248
time 2 607
timeant 9 152
timebat 2 120
timens 4, 298 5, 165
timentem G 4, 530 Æ 2 729 8, 222 10, 612 12, 875
timeo 2 49
timet 1, 665 4, 502 11, 550
timidi E 8 28 G 3 539
timidis E 6 20 Æ 6 263
timidos G 3 409
timidum 3 422
timor Æ 4, 13 8, 40 224 557 9, 89 385 11, 14
timorem 1, 206 454 652 9, 719
timores 5 812
timoris 11 383
timuerunt G 1 469
timuiſſet E 5 60
timuit Æ 5 505

tineæ G 4 246
tinge G 2 8
tingere G 2 481 Æ 1 749
tingeret 7 811
tingi G 1 246
tinguntur 4 173 Æ 8 450
tinguntur 3 492
tinnitu 9 869
tinnituſque G 4 64
tinxerat Æ 12 91
tinxit 3 665
Tiſiphone G 3 552 Æ 6 571 10 761
Titan 4 119
Titania 6, 580 725
Tithoni G 1, 448 3, 48 Æ 4, 585 9, 460
Tithonia 8 384
titubata 5 332
Tityon 6 595
Tityre E 1, 1 39 4, 13 19 39 3, 20 96 6, 4 9, 23 G 4, 566
Tityrus E 1, 39 5, 11 8, 55
Timarus Æ 9 685
Timolus G 1, 56 2, 98
togatam Æ 1 286
tolerabile 5 768
tolerare 8, 408 515
tollant G 3 25
tollat 1 444
tolle 6, 370 10, 451 624
tollemus E 5 51 Æ 3 158
tollent G 2, 350 3, 207
tollentem 3 421 Æ 2, 281 12, 904
tollere G 3 9 Æ 1, 70 138 2, 635 6, 492
tollet 6 876
tolli 5, 390 11, 59 12, 795
tollimur 3 564
tollit G 4 273 Æ 1, 107 696 2 222 3, 673 5, 369 375 7, 529 8, 14 541 9, 127 10, 144 250 278 892 11, 455
tollite 3, 601 8, 439 10, 295
tollitur G 3 111 Æ 7 408 9, 567 11, 745 12, 462
tollo 12 39
tollunt G 2, 47 4, 174 Æ 6, 202 8, 452 9, 637 10, 262 357 11, 37 206 622 877 12 114
Tolumnius 11, 429 10, 258 460
tona 11 383
tonant 8 419
tonari 5 820
tonare 8 529
tonat G 1, 371 3, 261 Æ 8, 571 12 757
tondebat G 4 137
tondent 1, 15 3, 312
tondentes Æ 3 538
tondenti E 1 29
tondentur G 1, 290 2, 431
tondere 3 561
tonitru Æ 4, 122 5, 694 8, 391
tonſa G 4 302 Æ 5 556
tonſæ G 3 21 Æ 5, 774 7, 28
tonſas G 1 71
tonſis 3, 443 4, 277 Æ 1, 706 10, 299
tonſum G 3 448
tophus 2 214
torique Æ 9 334
toris G 3 81 Æ 1, 712 4, 207 6 604
tormenti 8 487
tormento 11, 616 12, 922
torno E 3 37 G 2 449
toro Æ 2 2 4 508 650 659 691 5, 288 6, 220 7, 460 8 177
toros 3, 224 6, 674 11, 66 12 7
torpent G 3 370 Æ 9 499
torpere G 1 124
torpor Æ 12 867
Torquatum 6 825
torqueat G 1 174 Æ 11 284
torquebat 11, 773 12, 901
torquebit G 2 247
torquens 3, 350 433 Æ 7 448 666 9, 402
torquent 3, 208 4, 583 5, 831 9, 665 12, 578
torquentem G 1 309
torquentia 3 254
torquentur 2 448
torquere E 10 59 Æ 7 741
torques 4, 208 12, 180
torquet 1, 112 121 4, 269 482 5, 165 6, 551 797 9, 93 671 724 10, 585 12, 536
torquibus G 3, 168 4, 276
torre Æ 7 506
torrebimus G 2 396
torrem Æ 12 298
torrens G 4 542 Æ 2, 305 7, 567 10, 363
torrent 5 103
torrentem G 2 451
torrentes Æ 9, 105 10, 114
torrentia E 7 52
torrentibus Æ 6 550
torrentis Æ 10 603
torrentur 7 720
torrere 1 183
torretur G 1 267
torrida E 7 48 G 1 234
torſerat Æ 12 461
torſerit, *telum*, 10 334
torſiſti 5 497
torſit G 4 529 Æ 3, 669 4, 220 6, 547 11, 578 12, 670 858
torta G 1 349
torti Æ 8 429
tortile 7 351
torto G 3 106 Æ 7, 278 568
tortos G 3 38 Æ 4 575
tortus G 4 121 Æ 5 276
torva 2 63
torvæ G 3 51
torvam Æ 7 415
torvo 3 677
torvos 6 571
torvumque 7 399
torvus 10 170
toſta 8 180
toſtas G 1 298
tot natorum Æ 5 645
tota, *num.* E 7 31 G 2, 139 3, 58 158 Æ 1, 189 11, 500 12 719 *accuſ* G 3, 178 250 472 Æ 6, 596 *ablat.* G 3, 321 Æ 2, 421 439 4, 68 100 401 592 5, 186 6, 886 7, 54 8, 712
totæ G 3 365 Æ 12 548
totam 2, 611 4, 300 6, 150 726 7, 43 375 8, 716 10, 309 11, 349 395 12, 594 608
totas G 3 377 Æ 11 632
totidem G 2, 100 4, 143 540 Æ 1, 709 3, 204 4, 183 6, 44 8, 208 507 519 9, 121 10, 83 376 548 12, 763
totis G 1 488 Æ 1, 411 2, 582 4, 536 5, 851 6, 122 7, 366 10, 483 11, 360 12, 37 485
totis E 1 11 G 2 462 Æ 7 77 793 9, 654 688 11, 450 12 523
totius G 4 4
toto E 1, 67 4, 9 7, 43 G 1, 474 512 4, 367 479 4, 527 555 Æ 1, 33 132 721 2, 113 3, 175 4, 153 398 416 5, 456 683 695 6, 259 423 494 7, 300 356 459 784 8, 417 457 9, 29 276 326 410 812. 10, 127 568 11 60 87

60 87 190 313 599 685 828 906 12, 101 283 501 728 920
totos G 4 507 Æ 1 276
totum E 3, 41 8, 9 G 2 308 3, 341 4, 416 Æ 1, 88 461 4, 231 363 410 5, 142 340 7, 258 8, 153 230 553 689 9, 106 245 347 10, 115 170 269 545 626 816 11, 781 12 9[illegible]7
totus G 1 434 Æ 3, 91 10, 539 12, 928
trabali 12 294
trabe 2, 481 3, 191 12, 603
trabea 7, 188 612
trabeæque G 1 164
trabeamque Æ 11 334
trabes 1, 453 556 2, 448 6, 181
trabibus 2, 112 4, 566 9, 87 12 674
tractabile 4 53
tractabilis 4 439
tractæ 6 558
tractanti G 3 502
tractim 4 260
tractos Æ 8 210
tractu G 2, 154 182 3, 183 Æ 3 138
tractuſque E 4 51 G 4 222
tractus flammarum lon. 1 367
trade Æ 5 713
tradiderit 4 619
tradidit E 3 2
tradit E 11 710
traducere E 8 90
traducitur G 3 157
traham 4 117
trahantur 4 393
trahat 3 173
trahebam Æ 2 92
trahebant 2, 58 3, 140
trahebat G 3 485 Æ 1 512 752 10, 795
trahebatur 2 403
trahens G 4 94 Æ 1, 375 4, 701
trahentem 3, 425 5, 468
trahere 7 315
traherenque 12 812
traherent 6 537
traheret 8 511
trahi G 4, 60 557
trahit E 2 65 G 1, 95 142 3, 98 237 424 Æ 2, 307 321 466 499 5, 89 6, 753 9, 340 713 11, 816
trahitur 12 274
traho 1 647
trahunt G 2, 188 3, 536 Æ 5 709 12, 585
trahuntur G 1 235 Æ 1 481
trajecerat 6 536
trajectaque 1 359
trajecto 5, 488 9, 419 10, 339 348
trajectus 2 273
trajicit 9, 634 10, 400 11, 685
tramite 5, 610 6, 676 11, 515
tramitis G 1 108
tranant 3 270 Æ 10 265
tranat 4 245
tranavimus 6 671
tranquilla 2 203
tranquillo 5 127
tranſque caput jace E 8 102 G 3 213 trans pontum fugat Æ 6, 312 415 7, 65
trans æquora tranſmiſſæ claſſes Æ 3 403
tranſadigit 9, 432 12, 276 508
tranſcribi 7 422
tranſcribunt 5 750
tranſcurrere 9 111
tranſcurrunt 5 528
tranſeat 5 326
tranſferet 1 275
transfixa 11 645
transfixo 1 48
transformat G 4 441 Æ 7 416
transfoſſi 9 544
tranſierim G 2 102 Æ 10, 186
tranſierint 1 278
tranſiit 10, 785 817
tranſilit 10, 658 12, 859
tranſire G 4 503
tranſit Æ 9, 413 11, 719 12, 926
tranſmiſit 3 329
tranſmiſſæ 3 403
tranſmittere 6 313
tranſmittunt 4 154
tranſportare 6 328
tranſtra 5, 663 752 10, 306
tranſtris 2, 289 4, 573 5, 136
tranſtulit 2 327
tranſverberat 10, 336 484 11, 667
tranſversa E 3 8 Æ 5 19
tranſverſas G 4 26
trapetis 3 519
traxere Æ 8 191
traxerit 5 624
traxi 6 351
traxiſſe 5, 786 10, 888
traxit 2, 551 631 4, 101 5, 85 6 396
trecentos 10 173
tremebant Æ 8 350
tremebunda 10 521
tremefacto 2, 228 629 10, 102 12 449
tremefactus 2 382
tremefecerit 6 803
tremefecit 9, 106 10, 115
tremenda 8 335
tremendum G 4 469 Æ 2 199
tremens G 3 189 Æ 2, 52 5, 481
trementem 2, 175 550 6, 396 8, 669 12, 94
trementes 4, 643 12, 671
trementi 5 431
trementia 1 216
trem ntibus 2 509
tremere 3 90
tremerent 3 627
tremiſcit 12 916
tremiſco 7 648
tremiſcunt 5, 694 11, 403
tremit G 1, 330 3, 80 Æ 5, 198 7, 722 9, 715 11, 646 12 445
tremor G 1, 479 2, 250 Æ 2 121 6, 55 7, 446 11, 424 12 448
tremuere 8 296
tremuerunt G 1 476
tremulis E 8 105
tremulo E 7 9
tremulum 8 22
tremunt 9 733
trepida 4, 642 6, 800 9, 756 11, 300 12, 901
trepidæ G 4 73 Æ 7, 518 11, 805 893 12, 589
trepidant 4, 121 9, 418
trepidanti 10 788
trepidantia G 4 69
trepidare Æ 2, 685 6, 491 9, 538
trepidat 12, 403 737
trepidate 9 114
trepidi 3, 616 666 9, 169 10, 283 12, 730 748
trepido 2, 735 4, 672 8, 5
trepidos 9, 233 12, 583
trepidus 2, 380 6, 290 7, 638
tres E 3 105 Æ 1, 112 188 3, 203 5, 308 560 772 6, 355 484 8, 429 564 9, 329 10, 551 12, 514
tres quoque Threicios Boreæ 10 350
tria G 4 483 Æ 4, 511 6, 421

tribulique G 1, 153 3, 385
tribus E 8 77 G 3 190
tricorporis Æ 6 289
tridentem 1 142
tridenti G 1 13 Æ 1, 149 2, 418 610
tridentibus roſtris 5, 143 8, 690
trieterica 4 302
trifauci 6 417
triginta 1, 273 3 391 8, 44
triticem 3, 467 7, 639
Trinacria 3, 384 440 554 5, 450
Trinacriæ 5 555
Trinacriam 3 582
Trinacrii 3, 429 5, 300 530
Trinacriis 5 573
Trinacrio 1 200
Triones 1, 748 3 516
Trioni G 3 381
triplex E 10 202
triplici crinita juba 7 785
triplici E 8 73 Æ 5, 119 6, 549 8, 714 10 784
tripodas 3 360
tripodes 5 110
triſte, *i* res triſtis E 3 80 Æ 2, 184 5, 7 6, 223 7, 569 9, 262 11, 259
triſtem 5 411
triſtes E 2 14 G 4 531 Æ 1 242 3, 366 6, 534 7, 617 11 534
triſti G 3, 448 4 252 Æ 6, 185 383 438 7, 545 8 29 197 522 11, 470 839 12, 160
triſtia E 6 7 G 2, 247 4, 256 Æ 2, 115 548 3 301 4, 243 5, 840 10, 612
triſtibus G 1 485 Æ 7 787
triſtior G 4 235 Æ 1 232
triſtis E 10 31 G 3, 67 517 4 135 319 355 Æ 2 337 6, 275 315 695 11, 589 12, 409
triſtiſque lupini G 1 75
triſtius Æ 3 214
triſulcis G 3 439 Æ 2 475
trita G 4 63
triticeam 1 219
Triton Æ 1, 148 6, 173 10, 209
Tritoneſque 5 824
Tritonia 2, 171 615 5, 704 11 483
Tritonidis 2 236
tritura G 1 190
trivere 4 444
Trivia Æ 7 774
Triviæ Æ 6, 13 35 7, 516 778 10 537 11, 566 836
triviis E 3, 26 Æ 4 629
triviſſe E 2 34
triumphata Æ 6 836
triumphatas G 3 33
triumphi Æ 11 54
triumphis 4, 37 6, 814
triumpho 2, 578 8, 714
triumphos G 1, 505 2, 148
Troades Æ 5 613
Troas 1, 34 133 5, 265 10, 89 12, 824
Troes 1, 176 236 651 7, 219, 136 533 686 756 811 10, 31 895 11, 620 12, 231 281 704
Troes 1, 528 2 325
Troja G 2, 385 Æ 1, 379 736 2, 108 637 3 149 340 5, 61 6, 335 7, 224
Troia 1, 123 253 2, 56 161 290 461 581 625 703 763 3, 342 596 4, 312 5, 38 599 804 7, 296 521 9, 644 10, 60 11, 350 779
Trojæ G 1, 503 3, 36 Æ 1, 5, 99 210 242 380 477 569 601 683 2, 11 34 573 622 660 3, 15 86 322 5, 190 555 626 633 756 787 811 6, 56 68 650 840 7 121 262 8, 471 587 9, 202 10, 27 45 110 214 469 11, 288
Trojam E 4 37 Æ 1, 28 3, 60 342 555 603 751 3, 349 462 497 505 595 614 5, 637 7, 233 8, 291 398 9, 547 10, 74 378
Trojana 1, 471 703 2, 63 4, 16 6, 62 7, 144 8 182 545 9, 180 11 34 131 597
Trojanæ 1, 628 6 767 10 360
Trojanam 4, 342 425 8, 36
Trojanas 2, 4 7, 364 10, 609
Trojane 7 260 8, 188 10, 589 11, 125 12, 359
Trojani 7 723
Trojanis 5, 193 11, 421
Trojano 1, 23 554 3, 335 4, 191 9, 318 11, 230
Trojanos 5, 420 688 9, 128 10, 77 828 12, 806
Trojanum 5 602
Trojanus 1, 290 4, 124 165 7 757
Troilus 1 478
Trojugena 3 359
Trojugenas 8 117
Troius 1, 600 5, 417 6, 403 7, 221 8, 530 10 584 836 12, 122 502
trophæa G 3 32 Æ 11 172
trophæis 11, 224 385
trophæum 10, 542 775 11, 7 790
Troſque parens G 3 36
Tros, &c Æ 1, 578 6 52 126 10, 108 250 12, 723
Troum 9, 113 11, 161 12, 137
truci 10 447
trucidant 2 494 12, 577
trucis G 1 370
trudentes G 3 373
trudit G 2 335
truditur 2 31
trudunt 1, 310 2, 74 Æ 4, 405
trunca G 4 310 Æ 3, 659 11 9
truncas, *nomen* 6 497
trunci G 2 78
truncis Æ 8 315
trunco G 3 233 Æ 10 835 12 105
truncos G 2, 302 426 Æ 6, 207 11, 83
truncum 9, 332 10, 555 12, 382
truncus 2, 557 11, 173
tuba 5, 113 139 9, 503
tubæ 8 526
tubamque 6, 233 11, 424
tubarum G 4 72 Æ 2, 313 7, 628 11, 192
tuebitur 2 523
tuemur 12 34
tuenda G 3 305
tuendo Æ 1, 717 8, 264
tuendum 9 175
tuens 9, 794 12 82
tuentem 9 467 12 792
tuentes 5, 575 10, 397
tuenti 2 604 9, 65
tuentibus E 3 8
tueri G 1 21 Æ 1, 568 2, 188 4 451 6, 688 7, 445
tuetur 4 362
tuguri E 1 69
tulerat Æ 7 103
tulere G 2 501 Æ 2, 131 5, 582 11 186 800
tulerint 2 600
tulerit G 2 271
tulerunt E 4, 61 5, 34 G 2, 422 454 Æ 1 609
tulimus 3 327
tuliſſem 4 604

INDEX

tuliſſet Æ 2, 94 756 4, 679 5, 356 6, 879 9, 338 11, 285
tulit E 5 89 G 1, 484 4, 252 Æ 1 318 540 2, 407 555 3, 43 95 599 5, 290 7, 87 118 8, 256 9, 407 578 622 10, 578 11, 762 12, 371 493 847 860
Tullaque 11 656
Tullus 6, 814 8, 644
tum cum E 3, 10 5, 89 9, 67 G 1, 45 308 Æ 5 866
tum verò E 6 27 G 3 505 Æ 1, 489 2, 105 228 309 624 4, 172 227 397 450 571 659 720 7, 376 519 9, 73 11, 633 832 12, 257 494 756 776
tum jam E 8 39 G 1, 360 2, 405 4, 137 Æ 7, 737 8, 349 10, 533 11, 578
quid tum E 10 38 Æ 1, 68 74 2, 775 4, 114 542 6, 192 9, 735 10, 62 116 11, 501
tument G 2 324 Æ 6 49
tumentem G 3 421 Æ 2 381 8, 86 11, 854
tumenti 7 810
tumeſcant G 2 479
tumeſcere 1, 357 465
tumida Æ 1, 146 6, 407
tumidi 8 671
tumidis G 2 102 Æ 5 125
tumido 3, 357 10, 387
tumidum 2, 272 3, 157 5, 820 11, 393
tumidus 9, 596 10 21
tumuli 5, 44 7, 6 10, 493 11, 233
tumulis G 2, 276 3, 475
tumulo E 5 42 Æ 3, 40 63 5, 93 605 760 6, 380 8 112 11, 6 104 594 853 12, 136
tumultu 2, 122 486 3, 99 6, 317 857 8, 4 371 9, 397 11, 225 447 602 12, 269 757
tumultum 11 897
tumultus G 1 405
tumulum E 5 42 Æ 2, 742 3, 304 322 5, 76 87 371 664 6, 380 505 754 874 12, 562
tumulus 2, 713 3, 22
tundens 6 598
tundit 10 731
tunditur G 3 382 Æ 4 448 5 125
tunicaque 8 457
tunicæ 9 616
tunicam 10, 314 818
tunicas G 2, 75 11, 777
tunſæ Æ 1 485
tunſis G 3 133 Æ 11 37
tunſum G 4 267
turba Æ 2, 580 3, 233 6, 305 325 611 667 7, 381 813 8, 300 9, 792 10, 432 11, 3 34 145 372 880 12, 444 607
turbabat 1 399
turbabis G 3 412
turbam Æ 1, 195 5, 152 6, 753 12, 248
turbans 9 339
turbant 6 801
turbante 6, 857 8, 397
turbantique 9 692
turbantur 12 620
turbare 9, 409 11, 401
turbaret 12 556
turbari 4 566
turbaſti 12 633
turbat 1, 519 12, 70
turbata G 3 259 Æ 5 668 6, 75 9, 13 11, 3 297 12, 599
turbatæ 8, 435 11, 618
turbatam 11, 796 12, 160
turbati 8, 4 9, 538 735 11, 451 869 12, 302
turbatis 7, 767 9, 124
turbatos 12 325
turbatumque 8 223
turbatur E 1 12
turbatus Æ 2, 67 3, 314
turbavit 3 449 12, 246
turbentur G 2 106
turbet Æ 3 407
turbida 4, 245 353 6, 534 12 283
turbidus G 1, 137 3, 350 Æ 5, 696 6, 296 9, 57 10, 648 703 11, 742 814 876 12, 10, 671 685
turbine G 1 320 Æ 1, 49 87 446 2, 416 3 573 6, 594 9, 91 11, 284 596 12, 320 531
turbinis 10, 603 12, 923
turbo G 3 470 Æ 1, 515 10, 665
turbo volitans 7 378
turgent E 7 40 G 1 315
turmæ Æ 5, 560 11, 503 518
turmas G 3 179 Æ 5, 550 10, 239 310 11, 599 620
Turne 7, 421 596 8, 538 9, 6 10, 514 11, 178 363 502 12, 32 56 625 653 872 888
Turni 7, 344 398 650 8, 493 9, 73 108 549 593 10, 143 151 456 463 478 561 11, 114 217 336 376 12, 45 97 138 243 469 597 697 765 861 865
Turno 7, 366 371 724 8, 17 9, 115 126 327 369 691 10, 240 276 446 503 629 11, 123 223 371 825 12, 9 38 74 183 232 368 539 799 917
Turnum 7, 434 8, 614 9, 3 738 10, 75 308 440 471 615 624 655 11, 178 221 896 12 148 317 466 557 645 652
Turnus 7, 56 413 473 577 783 9, 4 28 47 269 462 526 535 559 573 740 789 797 805 10, 20 453 479 490 500 532 647 657 677 11, 91 129 441 459 586 507 910 12, 1 164 220 324 337 353 380 446 502 509 614 631 666 689 729 742 776 927 943
turpans 12 611
turpantem 10 832
turpe G 3 52
turpes E 6 49 G 2, 60 4, 96 393 podagras 3 299
turpi 3, 96 557 Æ 2, 400 4, 194
turpia 5 358
turpis G 3 441 Æ 6 276
turres 2, 445 4, 86 7, 160 11, 466 12 132
turribus G 4 125 Æ 4, 187 9, 46 470 575 677 10, 121
turrigeræ antennæ 7, 631 10, 253
turrim 2, 460 12, 673
turris 8, 554 9, 530 540
turrita 6 786
turriti 3 536
turritis 8 693
turtur E 1 59
Tuſci Æ 10 199 11, 629
Tuſcis 10 164
Tuſco 8, 473 10, 203 11, 316
Tuſcorum 12 551
Tuſcum G 1 499
tuſſis G 3 497
tuta E 2 40 Æ 1, 168 587 3, 387 4, 88 298 373 5 171 796 6, 238 358 7, 632 8, 603 9, 360 10, 805 11, 871 882
tutæ, *apes*, G 4 193
tutamen Æ 5 262
tutare 2 677
tutari 7 469

tutatur Æ 5 343
tute E 3 35
tutela G 4 111
tuti 9, 61 11, 527
tutior 3 377
tutiſque 10 713
tutiſſima G 4 421
tuto. *a verb.* G 2 332 Æ 3 78 12 381
tutos 1, 575 9, 43
tutum 1, 395 2, 620 5, 862
tutus 1 247 5, 813 8, 323
tuum E 5, 27 45 51 9, 87 Æ 1, 613 628 4, 492 5, 737 10, 851 11, 848 12, 146
tuus E 4, 10 9, 16 Æ 1, 80 671 4, 94 5, 412 495 7, 3
Tyberim G 1 500
Tyberina Æ 1, 17 12, 35
Tyberine 6, 873 7, 797
Tyberini 10 833
Tyberino 11 449
Tyberinus G 4 369 Æ 7 30 8, 31 9, 125
Tybri 8 72 540 10, 421
Tybridis 3, 500 7, 303 436
Tybrim 3, 500 5, 83 797 6, 87 7, 151 242 715 8, 331 11 393
Tybris 2, 782 8, 86
Tybris, *vir*, 8. 330 10, 124
Tyburque 7 630
Tyburti 7, 671 9, 360 11, 519
Tyburtia 7 670
Tyburtum 11 757
Tydide 1 101
Tydides 1, 475 2, 164 197 10, 29 11, 404 12, 351
Tydeus 6 479
Tymber 10 391
Tymbræus G 4 323
Tymbre Æ 10 394
Tymœten 12 364
Tymœtes 2, 32 10, 123
tympana G 2 444 Æ 9 619
Tyndarida 2 569
Tyndaridis 2 601
Typhis E 4 34
Typhœa ſævum G 1 179
Typhœa tela Æ 1 669
Typhœo 9 716
Typhœus 8 298
tyranni, *gen. ſing.* 1, 365 7, 342 8, 483 10, 448
tyranni, *nom. pl.* 4, 320 7, 266
tyranno 12 75
Tyren 10 403
Tyri 1 350
Tyria urbe 1, 344 4, 224
Tyriam Æ 1 392
Tyrias 1 24
Tyrii 1, 16 427 711 751 4, 162 321 ô Tyrii 1, 340 700 736 4 111 544 10 55
Tyrinthius 7, 662 8, 228
Tyrio 3 17 Æ 4 262
Tyrios G 3 307 Æ 1, 342 663 4, 104 469
Tyriuſque 1 578
Tyro 4, 36 43
Tyros 4 670
Tyrrhena 7, 209 8, 458 507 551 11, 581 12, 272
Tyrrhenæ 10 691
Tyrrhenam 7, 43 10, 71 11, 450
Tyrrhenas 7 426
Tyrrhene 11 686
Tyrrheni 8, 555 603 10, 787 11, 93 171 733 835
Tyrrhenis 7 647
Tyrrheno 6, 697 7, 663
Tyrrhenos 11 504
Tyrrhenum æquor 1, 71 7, 242 11, 517 727 12, 290
Tyrrhenum 11 171
Tyrrhenus G 2, 164 193 Æ 11 612
Tyrrhi 7 532
Tyrrhidæ 7, 484 9, 28
Tyrrhus 7, 485 508

V

VAcantes G 3 427
vacare Æ 3 123
vacat 10. 625 11, 179
vaccæ E 6, 60 9, 31 G 2, 524 3 177 Æ 4 61
vaccam 6 251
vaccinia E 2, 18 50 10, 39
vacet Æ 1 377
vacua G 4 90 Æ 2, 528 4, 82 7 379
vacuas G 3 3 Æ 6, 269 12, 592
vacuis G 2, 225 3, 143 Æ 2, 761 12, 476
vacuo 5, 515 12, 710
vacuos G 2 54 Æ 4 588
vacuum G 1, 62 3, 109 Æ 12 906
vada 1, 540 3, 70 158 557 615 6, 320 7, 24 198 242 9 670
vade 2, 462 480 4, 223 5, 548
vadentem 6 263
vadimus 2, 359 396
vadis 1, 116 130 5, 221 8, 91 9, 713 10, 303 678
vadit 8 702
vadite Æ 11 176
vado 11 628
vadoſi 7 728
væ miſeræ, *&c.* E 9 28
vagantur G 3 540 Æ 5, 5606, 886 11, 273
vagatur 2, 17 4, 68
vagina 4, 579 6, 260 9, 305 10, 475 896
vagitus 6 426
vale E 3 79 G 4 497 Æ 2 789 5, 738 11, 98 827
valeam E 9 38
valeant Æ 6 594
valens 5 431
valent E 9 12 Æ 8 403
valentes G 2, 70 426
valeret Æ 12 798
Valerus 10 752
vales 4, 334 12, 892
valet 3, 415 5, 67 9, 807 11, 873 12, 911
validi 11, 552 12, 98
validæ 10 320
validam G 4 331 Æ 1 124 10, 401 11, 651 696 12, 93
validas 6 833
validique 8 419
validis G 2, 237 367 447 Æ 2 50 5, 15 500 10, 294
valido G 3 172 Æ 4 441
validum 10 815
vallant 11 915
valle E 2 40 Æ 2, 748 5, 288 6, 703 8, 232 609 9 4
vallem G 3 331 Æ 8 204
valles E 5, 84 6, 84 G 2 391 Æ 1, 190 7, 565 802
valli 9 142
vallibus G 1, 374 2, 485 4, 277 Æ 3, 110 4, 156 10, 244
vallis 10, 120 11, 522
vallos G 1, 264 2, 409
vallum Æ 9, 146 506 524
valuiſſe 11 229
valuit 5, 510 7, 305 12, 782
vana 1, 356 4, 12 6, 284 8, 42 259 10, 631 11, 854
vanæ 10 593
vane 11 715
vani 1 396
vanis G 1 226 Æ 12 53
vannus G 1 166
vano Æ 11 52
vanos G 3 79
vanum Æ 2 80

vapor Æ 5, 683 698 7, 466
vaporant 11 481
Vare E 6, 7 9, 27
Vari 6 12
varia G 2 9 Æ 11, 475 12, 665
variæ G 1, 145 181 3, 264 Æ 5, 822 7, 32 8, 723
variant 9 164
variare 12 223
variatum G 2 468 Æ 6 285
varias G 1, 133 383 Æ 4, 286 7, 90 8, 21
varius G 1 441
varii Æ 12 915
variis 4, 202 5, 442 605 6, 708 7 58 8 95 685 9, 464 11, 222 730
vario 1, 752 3, 128 2, 564 6, 160 8 309 10, 97 11, 455 12, 217 486
vario E 4, 42 9 40 G 1 453 2, 463 478 521 Æ 1 208 2, 284 4, 701 5, 89 10, 160 352 11, 228
varium G 1 51 Æ 4 569
varius 11, 296 325
Varo E 9, 26 35
vasta 7, 228 302 9, 323 12, 745
vastaban 8 374
vastabat 1, 475 526
vastæ 1, 166 10, 57
vastam Æ 3, 414 656 6, 296 503 8 446
vastant G 4 16 Æ 8 8
vastas 1 150
vastatorem 9 722
vasti G 4, 422 430 Æ 11 208
vastis 1, 337 3 13 5, 198 368 8, 250 10, 768
vasto G 3, 222 4, 362 Æ 1, 56 122 249 3, 197 431 605 617 5, 447 821 6, 237 741 8, 193 217 424 9, 530 10, 716 12, 553
vastos 1, 90 3, 421 647 5, 432 10, 271
vastum 7, 280 3, 191 8, 295 10 693
vatem E 9 34 Æ 2, 122 3, 358 443 456 6, 415 7, 41 435 442
vates G 3, 491 4, 387 450 Æ 3, 187 246 403 712 5, 524 6, 65 78 125 161 189 372 398 419 562 662 669 7 68
vati E 7 28 Æ 3 433 11, 774
vatis 5, 636 6, 82 211 8, 340
vatum 4 65 464 8, 627
uber G 2, 234 7, 262
ubera E 2, 42 3, 99 4, 22 9, 31 G 2, 524 3, 178 396 Æ 3, 392 642 8, 631 11, 572
ubere E 3 36 G 2, 185 275 3 187 307 317 Æ 1 535 3, 95 164 5 285 6 428 7, 484
uberrima G 4 141 Æ 3 106
Ubi G 2 486
aut ubi, aut ubi G 4 49
ubi quæque Æ 7 400
ubique 1, 605 2, 368 755 11 646
Ucalegon 2 312
udæ 7 533
udisque G 3 446
udo G 2 77 3 388 429 Æ 5, 357 681 7, 354
vectæ 3 325 7, 65
vectare 6 391 11, 138
vecte 7 609
vecti 1, 528 7, 228
vectis G 1 206
vector, *nomen*, E 4 38
vectos Æ 1, 380 6, 335
vectum 6, 692 7, 124
vectus 1, 125 12 651
vehat E 4 34 G 1 462
vehatur 10 165
vehebant 5 105
vehebat 1 117
vehere Æ 11 44
vehit 6, 326 8 688 10, 209
vehitur G 4, 286 12, 162
veho Æ 1 383
vela G 1, 373 Æ 1, 39 2, 136 3, 9 191 207 268 357 455 532 683 4, 546 574 5, 32 281 797 7, 23 8, 708 12 264
vela da, *&c.* G 2 41
velabat Æ 8 33
velamen 1 653 715
velamina G 3 313 Æ 6 221
velamur 3 545
velamus 2 249
velantur G 3 383
velare Æ 3 405
velat 5 72
velatarum 3 549
velatas 3 174
velati 11, 101 12, 120
velatos 7 154
velatum 5 366
velatur 5 134
velatus 10 205
velavirque 8 277
velet 7 815
velim 2, 800 9, 212
Velini Æ 7, 517 712
Velinos 6 366
velint 5, 291 486
velis, *verbum*, G 1 26 Æ 1, 737 11 528
velis, *nomen*, Æ 1 453 3, 472 477 4, 587 5, 28 281 8 9 6 302 7, 7 10, 218 229
velit G 2, 105 Æ 2, 104 2, 111 488 7, 340 558 12, 571
velivolum 1 228
vella G 4 488 Æ 4, 540 6, 751 9, 539 12, 910
vellem E 1 10 Æ 4, 16 11, 111 303 584
vellent 6 136
vellera E 3, 95 4 44 G 1, 398 2 121 3, 307 389 562 4 334
vellere G 4 109 Æ 8, 650 9, 506 10, 889 11, 19
velleribus 4, 459 7, 95
velleris atri 6 249
velles 11 153
vellet 2 653
vellet autem E 6 4 Æ 2 480 10, 381 11, 566
vellitur 3 28
velo *nom.* 1 404
velorem 5, 116 11, 532 760
veloces G 3 405 Æ 5 253
velocis G 2 530
velocius Æ 7 174
velorum 3 528
velox G 4 344 Æ 5 444
velum 1 107
venabere G 3 410
venabor E 10 56
venabula Æ 4 131 9, 553
venam G 3 460
venantis Æ 7 493
venantum 9, 551 12, 5
venas inflatus E 6 15 G 1, 91
venatibus Æ 9 407
venator 11, 678 12, 751
venatrix 1, 323 9, 178 11, 780
venatu *pro* venatui Æ 7 747 6 705
venatu 9 245
venatum 4 117
venatus 8 318
vendebat 1 488
vendidit 6 621
venena E 8 95 G 2 130
veneni E 4 24 Æ 4, 514 12, 857
venenis Æ 7, 190 341
veneno G 2, 465 Æ 1, 692 2, 221

2, 221 7, 354 9, 773 10, 140
venenum G 2, 378 4, 236
venerabar Æ 3 34
venerabere G 4, 546 Æ 7, 597
venerabile 6, 408 12, 767
veneramur G 4 391 Æ 3 79 697
veneranda G 3 294
venerande Æ 9 276
venerans 12 220
venerare G 1, 338 4, 535
venerat Æ 2, 343 6, 457 10, 719
venerate 3 450
veneratur 5 745
venêre E 10, 19 G 1, 145 Æ 2, 331 6, 163 191 201 8 328
Venerem G 2, 329 3, 65 97 137 210 4, 199 Æ 4, 92 8, 699 11, 736
Veneri E 3, 68 7, 62 Æ 5, 760 7, 321 9, 135
Veneris E 8 78 Æ 1, 329 2, 787 3, 475 4, 33 6, 26 7, 556 10, 132
venerit E 9 67
veni G 2 7 Æ 4 339 8, 146 365 10, 901 11, 856
venia Æ 11 107
veniam, *verbum*, E 3 49 *neman*, G 4 536 Æ 1 523 3, 144 4, 50 435 11, 101 358
veniant G 1 108 Æ 1, 522 7, 551
venias G 1 29 Æ 6 389
veniat E 3 88 G 1, 37 90 Æ 1, 663 4, 637
veniebat E 2 4 G 4 486
veniemus E 1, 66 9, 62 Æ 2 716
veniendi Æ 1 418 6, 488
veniens E 8 17 Æ 4 258 5, 344 373 7, 218 9, 668 746 10, 544 11, 145
veniens E 7, 11 8, 28 Æ 6, 85
veniente E 9, 13 G 4 466 Æ 7, 587 10, 241 12, 540
venientem G 2 405 Æ 3 652 12, 510 595
venientes 10, 277 12, 446
venienti 12 299
vemientibus 2, 59 6, 291
venientis E 5 82 Æ 6, 889 10, 456 11, 802
venientum G 4 167 Æ 1 438 6, 755
venies 2 781
veniet G 1 190 Æ 1 287
Venilia 10 76
venimus G 4 449 Æ 1, 532 2, 743 6, 671
venio 5, 726 8, 382 10, 881
venire 1, 623 7, 470
veniret 11 42
venis, *nomen*, G 1, 135 3, 482 4, 238 Æ 6 7 æris metalla, G 2 166 amore Æ 4 2
venis, *verb*, 2, 283 6, 532
veniſſe 4, 191 7, 768 8, 120
veniſſem 5 400
veniſſet 1, 755 11, 286
veniſti 6 687
veniſtis 1, 373 2, 117 8, 172
venit, *præſens*, E 3 30 50 7, 47 8, 109 10, 77 G 1 216 322 2, 58 130 3, 496 4, 97 418 549 Æ 1, 701 4, 39 5, 504 8, 525 9, 312 633 11 149
venit, *præteritum*, E 1, 30 4, 4 10, 19 24 G 2, 320 519 Æ 1, 6 56 352 357 2, 119 324 3, 138 417 662 5, 346 6, 515 7, 499 750 8, 319 9, 705 11, 421 538 733
venito E 3, 77 7, 49
veniunt G 2 11 Æ 7, 98 9, 544
venti E 3 73 81 G 2, 266 4, 9 Æ 1, 137 3, 416 4, 69 196 337 5, 20 760 6 362 7, 27 9, 91 10, 356 676 12, 367 455
ventis E 2, 26 G 1, 356 436 2, 133 3, 302 4, 9 298 Æ 1, 47 323 528 555 2, 649 794 3, 253 563 683 705 4, 382 548 5, 211 319 6, 75 702 7, 23 394 8, 682 707 10, 69 405
vento G 1, 334 369 432 456 3, 275 4 60 419 484 Æ 1, 70 186 311 337 2, 25 180 758 3, 473 4, 46 249 6, 209 9 536 12, 685
ventorum G 1, 318 Æ 1, 145 3 570
ventos G 1, 51 352 3, 360 3, 233 318 Æ 1, 57 2, 116 3, 77 115 514 4, 245 257 430 705 5, 26 59 527 607 7, 807 9, 60 10, 37 82 99 248 12, 105 345
ventos ferre gaudia Æ 10 652
ventoſa æquora G 1, 206 Æ 6 35 11, 390 708
ventoſas 12 848
ventoſi E 9 58
ventoſis Æ 8 449
ventrem G 4 122
ventris Æ 2, 356 3, 216
ventum, *verb* G 3, 98 Æ 4, 151 6, 45 8, 372 10, 710 12, 739 803
ventum, *nom.* 5, 16 446
ventura G 4 393 Æ 2, 47 125 3 458 6, 790 8, 550 9 643
venturæque G 4 156
venturam Æ 2 194
venturi 1, 66 8, 627
venturo E 4 52
venturos Æ 3, 153 186 10, 99
venturum 1, 26 6, 346
venturus 8 576
ventus G 1, 422 432 463 2, 311 Æ 3, 130 269 411 488 5 777
Venulo 11 742
Venulus 8 9
Venus G 3, 267 4, 516 Æ 1, 233 329 339 390 415 622 695 4, 107 5, 779 8, 370 590 10, 16 332 608 760 12, 411 416 786
vepres G 1, 271 3, 444 8, 645
ver E 9 40 G 1, 313 2, 149 323 338 4, 77
vera G 4 42 Æ 1, 409 2, 78 149 161 3, 316 551 6, 100 8 301
ver Phrygiæ 9 617
veras 1 413
verba E 9 45 G 2, 129 3, 283 Æ 1, 714 3, 348 4, 5 460 650 6, 231 7, 237 8, 155 404 11, 688 12, 318 912
verbena 12 120
verbenaſque E 8, 65 G 4, 131
verbera G 1, 309 3, 208 352 Æ 5, 147 6, 558 7 336 451 10, 586 12, 876
verberat 3, 423 5, 377 9, 669 10, 208 893 11, 756
verbere G 3 106 Æ 7 378
verbis G 3 289 Æ 2, 96 372 7, 330 10, 64 11, 107 380
verbo 6, 547 10, 54

verborumque 9 208
vere. *nomen*, E 10 74 G 1 43 215 340 2, 319 324 3, 272 429 4, 22 134
verè, *adverb.* Æ 6, 188 9, 617
verebar 9 207
veremur E 9 63
vereor Æ 1 675
veretur E 3 4
vergant G 2 298
vergat Æ 12 727
veri 2, 141 4, 188 7, 452 10, 630
veris 3, 434 6, 894
veritam 4 96
veriti E 9 3 Æ 6 613
veritus 12 694
vero & tum E 6 27 Æ 1 489 2, 105 228 309 624 4, 397 450 571 5, 172 227 659 720 7 376 519 9, 73 10, 647 11, 633 832 12, 257 494 756 776
vero G 2, 69 475 3 3 14 322 4, 554 Æ 2, 438 699 4 93 279 7 78 8 219 532 9, 275 424 10, 762 821 11, 36 127 213 278 12 216 704
nec G 2 109 4, 191 Æ 6, 392 431 801
vero, *nomen*, G 3 280
verrant Æ 1 63
verrebant 8 674
verrens G 3 201
verrimus Æ 3 668
verrit *bos* G 3 59
verrunt Æ 3 208 778 6, 320
versa G 3, 222 4, 85 Æ 5, 141 10, 7
versâ 1 482
versabat 4 630
versæ G 3 273
versando 1 119
versans Æ 5 702
versant G 4, 83 175 Æ 6, 362 8 453
versanti 11 551
versare 2, 62 7, 336 10, 704
versas 10, 268 12, 664
versat E 9 5 G 3 258 Æ 1, 661 4, 286 563 5, 408 460 8 21 619 9, 747 10, 285 11, 669 753
versemus E 10 68
versi Æ 9, 686 756 10, 573 11, 618 12, 462
versibus E 7, 23 G 2, 42 386
versicoloribus Æ 10 181
versis G 2, 399 3, 24 31 Æ 1 395 8, 216 10, 512 11, 93 287
verso G 1 98 Æ 3, 448 7, 777 10, 208 11, 412 684
versos G 3 120 Æ 11 264 619
versu E 6, 1 10, 50 G 3 339 Æ 5 119
versum G 2 506 Æ 2 190
in versum distulit 4 144
versus E 5, 2 8, 21 25 36 42 46 51 57 61
vertamus Æ 5 23
vertat E 9 6
verte Æ 12 891
vertebant 8 706
vertebat 7 539
vertentem 8 438
vertere G 1, 2 147 2, 33 Æ 1 532 2, 652 3, 146 4, 455 489 5, 810 6, 491 7, 112 10, 88 12, 825
vertêre G 3, 148 365 Æ 10, 523 11, 798
verteret G 1 239 Æ 1 24
vertet 4 412
vertex 1 242
verti, *passivum*, Æ 2, 625 7, 101 309
vertice G 1, 482 2, 291 310 440 3, 11 4, 529 Æ 1 118 167 229 407 2, 308 629 682 3 679 5, 152 168 247 445 698 5 35 444 759 6, 779 805 7 567 574 784 8, 139 351 681 9, 29 682 732 10, 187 230 270 701 11, 526 577 642 683 12, 493 684
vertisse 7 407
vertit 1, 241 264 6, 101 7, 328 9, 718 800 10, 646 11, 734
vertice 6, 833 11, 282
vertitur 2, 250 3, 376 5, 626 7 784 9, 29 646 10, 529
vertunt 5, 586 7, 725 9, 165 11 619
vertuntur G 1, 421 Æ 1, 162 12 915
verubus G 2 396 Æ 1, 216 7 103
verumque Æ 7 665
verum, *conjunctio* E 1, 25 3, 2 35 G 1, 418 3, 563 4, 88 147 200 405 443 Æ 2, 602 3, 448 670 4, 603 7, 591 11 587 12, 832 *nom.* 8, 332 12 435
verus Æ 6, 456 11, 892
verutos G 2 168
vesana 9, 340 10, 724
vesano 10 583
vescas G 3 175
vescentes Æ 6 657
vescitur 1, 550 3, 339 622 8, 182
vescumque G 4 131
Vesevo 2 224
vesper E 6 86 G 1, 251 462 3, 336 4 186 434 474 Æ 1, 378 8, 280
vespere 5 19
Vesta G 1 499 Æ 1 296
Vestæ 2, 567 5, 744 9, 259
Vestam G 4 384 Æ 2 296
veste 2, 722 4, 518 687 5 1 79 6, 359 406 645 7, 167 8, 712 10, 539 12, 169 609
vestem 4, 139 5, 619 685
vester E 8 38 Æ 5 672
vestes, *accus.* G 2 464 Æ 3 483 4, 648 6, 221 7, 349 11, 72 12 769 825
vestes, *nominat.* G 3 363 Æ 1 643 5, 112 7, 248
vestibat 8 160
vestibulo 6, 575 7, 181
vestibulum G 4 20 Æ 2 469 6, 273 556
vestiet E 4 45
vestiga Æ 6 145
vestigans 12 557
vestigat 12, 467 482
vestigavit 12 588
vestigemus 7 132
vestigia E 2 12 G 2, 258 402 474 3, 59 171 195 Æ 2, 711 753 3, 244 659 669 4, 23 5, 331 592 6 30 159 198 331 547 7 689 6, 392 797 10, 646 11, 290 573 763 788
vestigia primi pedis Æ 5 556
nominat. E 4 13 31 6, 58 Æ 8, 209 10, 283
vestire G 2 38
vestis Æ 1, 408 2, 765 8, 659 723 9, 26 614
vestit Æ 3 39 G 2 219 Æ 6 640
vesulus 10 709
vetabant 8 398
vetabat 2 84
vetabit 9 214
vetabunt Æ 10 56
vetant Æ 1 545
vetat 3, 380 8, 111

veterem G 1 378 Æ 3, 82 6, 449
veteres E 3, 12 9, 4 G 2, 381 532 Æ 1, 362 7, 735 8, 600 10 184
veteris E 9 9 Æ 1, 27 219 4, 23 7, 204 254
veterno G 1 124
veterrima Æ 2 513
veterum G 1 176 Æ 2 448 484 3, 102 181 5 39 576 6, 527 739 7, 177 8, 187 356 9, 786 11, 289 12, 27
vetitis 9 547
vetitos 6 623
vetitum 10 9
veto 12 806
vetor 1 43
vetuit G 1 270
vetus Æ 8, 332 12, 823
vetuſtas 3, 415 10, 388
vetuſta 9, 284 10, 792 12, 686
vetuſto 3 84 8 478 11, 142
vetuſtum 2 713
vexaſſe E 6 76
vexatus Æ 4 614
vexerit 9 100
vexit 6, 356 7, 24 198 364
Uſens 7, 745 8, 6 10, 518 12, 641 gelidus 7 802
Uſentemque 12 460
vi G 1, 169 2, 479 3, 107 220 4, 398 450 Æ 1, 8 375 2, 491 494 3, 56 414 454 5, 641 855 6, 349 8, 243 452 9, 339 532 724 747 11, 744 12, 93 263 552 720 916
via E 9, 1 23 59 64 G 1, 238 2, 79 278 3, 8 482 Æ 1, 405 2, 494 3, 383 6, 96 194 295 367 9, 67 243 356 10, 373 879 11, 143 151
viâ G 2, 22 Æ 2, 739 10, 487
viæ G 1 41 Æ 1, 362 3, 201 569 5, 273 7, 199 215 8, 717 9, 376
viam G 1 122 ire 3, 77 141 164 347 Æ 1, 386 422 2, 374 3, 395 520 529 685 4, 468 478 5, 28 526 609 807 6, 260 629 899 7, 297 9, 196 10, 49 113 422 427 685 765 864 11, 11 128 884 12, 368 388 405 626 913
itque reditque viam 6 122
viarum G 2 284 Æ 1, 42 2, 332 737 3, 714 6, 633 8, 210 594 9 385 11, 530
vias G 1, 89 419 2, 477 Æ 1, 697 769 3, 695 5, 582 6, 700 8, 113 mille fugit, refugitque vias 12, 711
viator G 4 97 Æ 5, 275 10, 805
vibrant 11 606
vibranti 9 769 10, 484
vibrantibus 2 211
vibratos 12 100
vibratus 8 524
viburna E 1 26
vice Æ 6 535
vicem G 3, 188 4, 166
vices Æ 2, 433 3, 376 634 9, 164 175 222
vici 11 160
viciæ G 1 75
viciamque 1 227
vicina E 9, 28 G 2, 224 4, 23 Æ 1, 2 3, 500 506 5, 759
vicinæ G 1 510 Æ 11 299
vicine E 3 53
vicini 1 51
vicinia G 4 290
vicinio E 1 54
vicinoſque Æ 3 382
viciſſe 11 712
viciſſim E 3, 28 5, 50 Æ 4, 80 5, 827 6, 531 7, 435 11, 123 12, 462
viciſti 12 936
vicit 1, 126 6, 688
victa G 1, 180 Æ 7, 440 452
victæ 8, 722 11, 402
victam 1, 41 4, 434 5, 156
victas 8 471
victi E 9 5 Æ 10, 757 11, 307 12, 34 568
victima E 1 34 G 2, 147 12, 206
victis Æ 1, 289 531 2, 354 367 452 4, 344 5, 353 10, 903 11, 104 12, 799
victo G 3 102 Æ 5 367
victor G 2, 171 407 3, 114 499 4, 85 561 Æ 1, 195 626 2, 95 329 3, 439 5, 160 261 310 331 337 473 484 493 7, 168 8, 50 61 203 362 562 686 9, 560 10, 569 602 859 11, 4 44 92 247 397 565 12, 383
victor regnat *ignis* G 2 307
victor ego Virgilius G 3 9
victorem Æ 5, 245 372 540 9, 573 640 757 10, 463 11, 141
victores 2, 368 7, 656 9, 450 10 757
victori 5, 250 366 9, 268
victoria G 3 112 Æ 2, 584 10 628 11, 289 436 12, 183 626
victoribus 3, 288 5, 111
victoris G 3, 27 227 Æ 3, 324
victoſque 1, 72 2, 320 668 8, 11 713 12, 17 184
victrices E 8 13
victricia Æ 3 54
victrix 7, 544 11, 764
victu G 4 158 *pro* victui Æ 1 449
victum E 4, 59 7, 69 Æ 10, 842 12, 640 936 943 *nom.* G 1 149 2, 460 3, 320 Æ 3, 142 649
victus, *partic.* E 3, 21 G 3, 225 4, 443 Æ 2, 699 4, 370 9 337 12, 29 254 833
victus animi G 4 491
videar E 7 41
videas E 7 56 G 1 387
videat G 3 476 Æ 1, 186 4, 617
videbant 2, 125 8, 360 9, 471
videbar 2, 279 730 3, 174
videbat 1, 470 6, 860 9, 352 639
videbis G 1, 355 456 Æ 4, 490 566 6, 873 11, 53 12, 679 839
videbit E 4 15 Æ 2, 579 11, 394 12, 645
videbitur E 4 16
videbo 1, 77 Æ 5, 634 10 671 12, 63
videbunt 7 101
videmur 12 911
videmus G 1, 452 2, 32 Æ 3, 220 522 585 655 11, 340
viden' ut Æ 6 779
videndi E 1 27 Æ 2 137
videndo G 3 215
videns E 1 70 Æ 6, 419 8, 19
vident 2, 485 5, 163 8, 99 529 9, 317 780 12, 408
videntem 2, 555 9, 345
videntes G 1 354

videnti E 5 21
videntur G 3, 108 Æ 1, 400 498 5, 231
video 3, 26 9, 20 10 674 12, 149
videor E 9, 35 10, 58 Æ 9, 195
videre E 3, 10 6, 14 8, 54 G 1, 491 2, 438 3, 23 182 Æ 2, 28 6, 134 490 818 8, 107 222 9, 683 10, 573 11, 892 12, 447 937
viderem 11 270
viderent G 1 391
videret 4 330
videres E 6, 17 Æ 4, 410 8, 676 11, 43 12, 636 810
videret 3 52 11, 417 797
videri E 3, 65 6, 24 Æ 2, 591 8, 604 10, 267
videri pro vid tur Æ 2, 461 6, 49 12, 216
videris G 3, 465 5, 414
viderit Æ 1, 269 9, 729 10, 744
viderunt 9, 144 10, 139 11, 147 12, 542
vides *præcedente* nonne G 1 56 3, 103 250
vides E 10 48 Æ 1 342 587 2, 609 3, 316 4, 416 6, 323 760 8 117 356 9, 2 0 739 11, 179 12, 33
videt E 5, 57 7, 8 G 1, 243 Æ 1, 132 312 460 514 3, 518 4, 83 469 5, 612 6, 454 549 703 7, 89 290 9, 396 555 10, 652 12 2 861 918
videris 2, 350 3, 497 11, 309
videtur G 1 396 Æ 4 467
vidi E 1, 43 2, 25 3, 17 8, 38 99 G 1, 193 197 318 Æ 2 15 347 499 561 746 3, 537 623 4 358 655 6, 582 585 12, 638
vidimus E 10 26 Æ 1 588
vidisse G 4 127 Æ 3, 431 6, 454 487 8, 353
vidisset 5 414
vidisti E 3 14 Æ 9 269
vidistis Æ 1 326
vidit G 2, 502 4, 459 502 Æ 2, 507 719 3, 596 4, 453 587 6, 495 684 9, 549 610 10, 365 441 454 721 790 821 11, 40 263 854 909 12, 221 324 446
viduasset 8 571
viduata G 4 518
vigebat Æ 2 86
viget 4 175
vigilanda G 1 313
vigilantem Æ 9 345
vigilantia G 2 265
vigilantibus Æ 5 438
vigilasne 10 228
vigilate 4 573
vigilemque 4 200
vigiles 2, 266 335 4, 182 9, 221
vigilum 9 159
viginti 1, 638 9, 48
vigor G 4 418 Æ 6 730
vigorem 9 611
vilis 5, 590 11, 237
vilemque G 2 227
viles Æ 11 372
vilibus G 1 274
vilior E 7 42
vilis G 1 165
villarum E 1 83
villis G 3, 386 446 4, 377 Æ 1 706
villosaque Æ 8 256
villosi Æ 8 177
vim G 4 399 Æ 1 73 addere 2, 452 5, 454 6, 400 10, 77 547 695 11, 750 12, 199 799
vimen G 4 123 Æ 3 31
vimina G 2, 245 414
vimine Æ 2 241 3, 166 4, 34 6, 137 11, 65
vimineasque G 1 95
viminibus E 2 72 G 2 446
vina, *accus.* Æ 5, 71 G 1, 132 3, 364 Æ 1, 199 728 5, 98 238 248 776 6, 244 7, 134 147 9, 319 350
vina G 2 97 Æ 4, 455 8, 275
vincant 10 43
vincantur 9 92
vincat G 2 518
vincere G 2 123 3, 289 660 Æ 5, 194 6, 148 10, 43
vincet E 7 64 Æ 6 824
vinci, *pass.* 12 572
vincite 1 341
vincit à *vinco* E 10, 69 G 1, 145
vincite Æ 5 196
vincla G 4 412 Æ 2 147 4 59 6, 395 7, 16 12, 30,
vinclis G 4, 356 405 Æ 1, 38 2, 153 4, 518 6, 651 11 492
vinclo 4 16 7, 203
vinclorum 5 408
vincor 7 310
vinctæ G 2 416
vincti Æ 12 120
vincturaque G 2 94
vinctus 1 299
vincula E 6, 19 23 8, 78 G 4 399 Æ 2, 134 236 5, 110 544 8, 458 9, 118 10 233
vincula *nominat* Æ 1, 172 2, 406
vindemia G 2, 6 89 522
vindicat E 4 228
vinea E 4 40 G 2, 390 403
vineta 2, 298 357
vinetis 2 319
vinitor E 10 36 G 2 417
vinoque Æ 2, 265 3, 630 6, 227 9, 163 189 236 316
vinxerat 11 81
viola E 5 38
violabile Æ 2 154
violæ E 10 39 G 4 275 Æ 11 69
violare 7 114
violari 12 797
violaria G 4 32
violarit Æ 11 591
violas E 2 47
violasset Æ 2 189
violaverit 12 67
violavi 11 277
violavimus 11 255
violavit 11 848
violem 4 27
violentaque 10 151
violentia 11, 354 375 12, 9 45
violentior G 2, 107 4, 373
violentus Æ 6 356
vipera G 3, 417 545
vipeream Æ 7 351
vipereo 7 753
vipereum 6 281
vir E 7 7 Æ 6, 791 10, 361 598 734 11, 115 632
virago 1 468
Virbius 7, 762 777
virebit E 7 59
virentem G 3 146
virentes 4 304
virenti Æ 6 679
virentia G 4 18
virere Æ 6 206
vires G 1 86 2, 286 427 3, 209 215 229 Æ 1, 216 2, 617

617 4 175 5, 191 415 446 455 466 680 6, 114 771 833 8, 687 9, 611 717 764 802 10, 786 11, 71 401 539 *nominat.* G 3 235 Æ 1, 668 2 170 639 5, 396 684 8 301 8, 473 509 9, 499 10, 202 12, 424 912
virescunt G 1 55
viret 2 21
vireta Æ 6 638
virga G 1 266 2, 117 Æ 6, 144 7, 100
virgæ G 2, 358 Æ 6 409
virgam 4 242
virgatis 8 660
virgea G 1, 165 3, 320 Æ 7 463
Virgilium G 4 563
virgine Æ 2, 116 7, 362 389 11, 507 565 12, 70
virginiæ 9 120
virgineas 2 168
virginei 3 216
virgineo 11 68
virgineum G 1 430 Æ 11 804
virginibus G 2 487 Æ 1 340 11 533
virginis 1, 319 2, 413 4, 511 7, 791 11, 604 791 808
virginitate 12, 141 878
virginitatis 11 583
virgis 11 65
virgo E 4 6 G 3 263 4 339 Æ 1. 331 497 2, 403 3, 321 445 5, 240 610 825 6 45 7, 72 479 806 11, 479 557 665 696 718 752 12 69
virgo, *vocat.* E 6 47 52 Æ 1 331 6, 104 319 560 7, 318 331 11, 483 508 536 664 841
virgulta E 10 7 G 2, 3 328 345 Æ 3 23 5, 661 6, 704 7, 677 12 207 522
viri, *vocat.* G 1 210 Æ 2 373 668 4, 573 9, 158 252 376 11, 14 *nominat.* G 4 475 Æ 1, 536 5, 433 501 530 6, 41 306 712 7, 444 682 8, 693 10, 142 11, 677 12, 117 552 *genit.* Æ 1, 618 3, 591 4, 3 423 440 461 495 6, 191 8, 644 10, 280 398 423 11, 9 12, 906
viribus G 2, 360 5, 99 Æ 2, 50 5, 67 226 368 500 809 6, 147 7, 258 8, 404 441 9, 431 531 744 10, 357 431 459 474 636 748 811 11, 750 12, 218 528 782
viridante 5, 388 7, 495
viridanti 5 539
viridem G 4 291 Æ 3, 24 125 5 129
virides E 2 9 G 3, 162 4, 30 121 Æ 5, 110 330 8, 96
viridi E 1, 76 81 2, 30 5, 13 6, 59 8, 87 9, 20 G 1, 315 2 219 3, 13 Æ 3, 304 5, 246 295 494 6, 192 7, 800 8 83
viridis E 7, 12 46 10, 74 G 4 539 Æ 6 34
viridissima G 3 144
virilem Æ 9 311
viriles 3 342
virilis 7 50
viris, *dat* E 3 7 G 1 313 Æ 1, 95 268 521 5, 201 9, 620 10, 610 737 *ablat.* 1, 444 497 7, 644 9, 509 11, 306
viro E 6 66 Æ 2, 146 5, 262 385 6, 233 890 7, 155 8, 13 401 10, 82 692 11, 696 12, 319 425
viro, *i.* marito E 8, 32 Æ 4, 192 7, 53 268
viro vir 10 361 734
virorum 3, 102 8, 356
viros G 2 265 4, 223 Æ 1, 24 570 646 2, 158 452 797 3, 8 5, 177 6, 74 165 231 336 615 814 856 7, 168 296 653 8 176 434 9 57 193 318 455 462 693 796 10, 119 305 11, 61 257 12, 688 825
Viros & dec[illegible] 12 709
virosque G 1 58
virtus E 4 27 Æ 2, 367 390 4, 3 5, 342 363 455 751 6, 130 8, 131 500 9, 741 795 10, 410 712 872 11, 312 386 444 12, 714
virtute 5, 258 7, 257 8, 548 9, 641 11, 441 12, 20 827
virtutem 3, 342 6 806 9, 634 10, 368 12, 435
virtutes 1 570
virtutibus E 4 17
virtutis Æ 10, 469 752 11, 27 415 12, 226
virum E 4 37 Æ 1, 5 14 155 550 2, 280 3 299 4, 656 5, 379 6, 174 415 390 863 7, 69 8, 164 9, 527 10, 644 11, 224 632 645 747 12, 482
virûm, *pro* virorum G 2 142 174 295 340 3, 9 52 382 Æ 1, 91 123 2, 18 313 782 4, 195 5, 148 369 6, 553 651 683 784 872 7, 535 8, 93 197 9, 357 471 479 777 10, 312 672 11, 192 205 607 12, 328
virum *i.* maritum Æ 2, 744 3, 299 4, 656
virum vir 11 632
virus malum G 1, 129 3, 281 419
vis, *verbum*, E 3 22 Æ 6 817 *nom.* G 1, 198 4, 37 Æ 6, 553 7, 432 10, 857 898 11, 148 12, 150 203
vis non ea possibilitas 1 533
visa, *sing.* G 3 510 Æ 1 330 2, 773 3, 206 4 287 557 5, 610 722 768 6, 871 7, 73 406 12, 147 *plur.* G 1, 478 Æ 3, 90 4, 461 8, 525
visæ 6 257
viscera G 3, 559 4 402 555 Æ 1 215 3 875 5, 103 6, 599 833 7, 374 8, 180 644
visceribus 3, 622 10, 727
visco G 1, 139 4, 41
viscum Æ 6 205
visenda G 4 309
visendi, *gerund.* Æ 2 63
visentem 8 157
visi 3 150
visis, *subst.* 3 172
viso 10 787
visu, *supinum* 1, 115 3, 621 6, 277 7, 78 8, 234 9, 465 521 10, 637 12, 152 *nomen* 2, 212 382 5, 90 6, 710 8, 109 10, 447 11, 271
visum, *supinum*, G 4 394 Æ 2 428 624 3, 2[illegible] 4, 456 6, 409 9 375
visura G 2 68
visuri E 5 108
visurus 8 576
visus, *erit*, G 4 89
visus, *supple est*, Æ 2, 271 682 732 8, 33 9, 111
visus, *nomen*, 2, 605 3, 36 477
vita G 2, 467 3, 10 4, 252 Æ 4 706 5, 724 6, 608 661 735 10, 629 819 11, 831 12 952

vitæ E 4 53 G 4 326 Æ 5, 428 728 828 7, 771 10, 468 11 180
vitales 1 392
vitam E 4 15 G 2, 532 538 3, 547 Æ 2, 92 145 532 687 641 3, 315 646 4, 340 550 5, 230 517 6, 663 7, 534 8, 409 577 9, 497 687 704 10, 69 11, 118 617 12, 879
vitas G 4 224 Æ 6, 292 433
vitaviſſe 2 433
vite E 10 40 G 4 269
vitea 3 380
vitem 2, 289 407
vites *accuſat.* E 1, 74 3, 11 G 1, 2 284 2, 191 273 299 4, 331
vites, *nomin.* E 9, 42 G 2, 91 97 416
viti Æ 1 265
vitibus E 5 32 G 2, 221 233 397 410
vitio E 7 57
vitioſæ G 2 453
vitis E 2, 70 3, 38 5, 32 7, 61 G 2 262
vitiſator Æ 7 179
vitium G 1 88
vito Æ 3 367
vitrea 7 759
vitres G 4 350
vitta E 8, 64 G 3, 487 Æ 4, 637 6, 665 7, 418 8, 128 10 538
vittæ 2, 2 133 156 7, 352
vittas 2, 158 221 296 3, 370 7, 237 403
vittis 3, 64 81 5, 366 6, 281
vitula E 3, 77 179 4, 546
vitulam 3, 29 48 85
vitulos G 2, 195 3, 157 164 4 434 Æ 5 772
vitulus G 4 299
viva G 2, 27 3, 449 4, 226 Æ 6 361
vivacis E 7 30 G 2 181
vivendi Æ 10 840
vivendo 11 160
vivens 10 849
viventes 10 519
vivere 1, 222 7, 749 9, 613
vivi E 9 2 G 2 469
vivida Æ 5, 754 10, 609
vividus Umber 12 753
vivis 3, 311 6, 154 654 8, 485 11, 111 12, 214
vivit G 3 454 Æ 4, 67 5, 681
vivite E 8 58 Æ 3 493
vivo *verbum.* 8, 576 10, 855
vivo, *nom.* 1, 171 725 2, 719 3 688
vivos 6 848
vivum G 3 442 Æ 6 531
vivuſque 12 335
vix E 1, 13 3, 102 8, 14 G 1 201 2, 213 3, 195 317 370 492 4, 327 338 Æ 1, 327 2, 334 4, 313 4, 545 5, 263 270 693 847 857 6, 340 356 498 7, 640 9, 544 10, 659 11, 551 903 12, 34 112 233 899
vix, *i.* mox 1, 38 2, 172 3, 8
vix ea 1, 590 2, 223 692 3, 90 655 6, 190 8, 337 520 11, 296 12, 154 650 tandem 2, 128 5, 578 11, 151
vixet 11 118
vixi 4 653
viximus 10 862
ulceris G 3 454
ulciſci Æ 2 576
ulciſcimur 3 638
uligine G 2 184
ulla, *ſing.* E 3, 52 6, 11 49 G 2 99 265 420 3, 209 452 Æ Æ 2, 137 803 3, 214 5, 8 783 6 103 600 8, 251 9, 131 10, 121 629 861 11, 148 12, 840
ullæ, *plur.* E 5, 61 10, 12 56 G 4, 398 Æ 1, 173 2, 43 729 11, 791 12, 185
ullæ G 2, 124 3, 352 Æ 3 192 6, 239 8, 298
ullam 3 242
ullas 2, 433 4, 439
ulli E 5 24 G 3, 428 *dat.* 2, 439 Æ 1, 444 3, 621 10, 880 11, 441
ullis G 2, 133 3, 274 342 371 Æ 2, 259 6, 147 11, 51 12, 782 444
ullius 11 354
ullo G 2 206 Æ 6, 878 9, 91
ullos 3 323
ullum G 2 127 Æ 2, 467 4, 174 6, 352 8, 376 10, 333 11, 279 12, 245
ullus G 1 506
ulmi 2 446
ulmos E 2, 70 5, 3 10, 67 G 2, 221 361 367 4, 144
ulmis G 2, 18 72 83
ulmo E 1, 59 2, 70 10, 67 G 2 530
ulmos E 5 3 G 2, 221 361 367 3, 378 4, 144
ulmus G 1 170 Æ 6 283
ulnas E 3 105 G 3 355
ulta Æ 4 656
ulterioris 6 314
ulterius 12, 806 938
ultima E 4 4, 53 G 1 30 Æ 2, 446 668 4, 537 5, 218 317 347 6, 478 8, 687 12, 334
ultimus G 3 424 Æ 2 248 4, 481 7, 49 9, 759 11, 476
ultor 4, 625 8, 201 10, 862 11 260
ultorem 2 96
ultoris 6 819
ultra E 7 27 Æ 6 114 *adverb.* 3, 480 2, 869 9, 782 10, 663 11, 411
ultricem 11 590
ultrices 4 473 610 6, 274
ultricis 2 587
ultrix 6 570
ultro E 3, 66 8, 52 G 4, 204 265 530 Æ 2, 59 145 193 279 372 3, 155 4, 304 5, 55 446 6, 387 399 7, 236 8, 611 9, 7 127 676 729 10, 278 282 312 606 830 11, 286 471 12, 3 613
ultus 6 841
ulva 2, 135 6, 416
ulvamque G 3 175
ululæ E 8 55
ululant Æ 2 488
ululante 11 662
ululantibus G 1 486
ululare Æ 6, 257 7, 18
ulularunt 4 168
ululata 4 609
ululatibus 7 395
ululatu 4, 667 9, 477
ululatus 11 190
Ulyſſes 2 44 97 164 261 762 3, 628 9 602 11, 263
Ulyſſei E 8 70 Æ 2, 7 90 3, 436 613 691
Ulyſſis 3 273
Umber 12 753
umbo 9, 810 10, 272 884
umbone 2 546
umbonum 7 633
umbra, *ablat.* E 1, 4 5, 70 7, 10 9, 20 G 2, 19 498 3, 334 4, 511 Æ 1, 169 445 698 2, 251 360 514 6, 271 340 866 8, 276 9, 373 11, 612

umbra, *nominat.* E 7, 46 8, 14 10 75 G 1, 121 191 2 410 3, 145 4. 402 Æ 2, 772 4, 386
umbracula E 9 42
umbræ 1, 84 10. 76 G 1, 342 3, 418 464 520 4, 472 Æ 1, 611 5, 81 734 6, 139 264 289 10, 593 12, 669
umbram G 2, 58 297 435 4, 146 Æ 2, 420 732 768 3, 589 4, 7 184 6, 257 452 9, 314 10, 190 636 11, 210
umbrarum 6 390
umbras E 2, 8 67 5, 40 7, 58 G 1, 157 3, 357 4, 501 Æ 3, 638 6, 294 401 9, 411 12, 207 859
umbras, *præcedente* ſub E 5 5 Æ 4, 660 6, 268 461 490 578 11, 831 12, 954 *præcedente* per G 1 366 Æ 2, 693 12, 864 881 *præcedente* ad 4, 25 6, 404
umbrata 6 772
umbriferum 6 473
umbris G 1 209 Æ 1 315 551 2, 621 3 230 4, 50 351 6, 510 894 9, 619 770 10, 519 11, 81 12, 53
Umbro 7, 752 10, 544
umbroſa E 2 3 G 2 66 Æ 8 34
umbroſæ 8 242
umbroſam G 3 331
una, *partitive*, E 6 65 G 1 233 Æ 1, 333 5, 563 644 8, 217 10, 407 11. 586
una G 1. 535 3, 510 4, 184 212 Æ 2. 642 710 743 3, 321 417 4, 95 5, 616 6, 783 10, 182 529 12, 57 272 817
una, *ablat.* 1, 51 10, 487 497 703
una, *adverb.* E 2 31 G 2 39 3, 224 404 Æ 1, 89 2, 476 3, 634 4, 117 704 5, 157 830 6, 35 526 752 860 897 7, 710 8, 104 689 9, 230 453 631 10, 170 470 11 864
unam 1, 19 117 687 2, 716 3. 504 4. 110 11, 76 533 820 12, 143 229 853
unanimem 4 8
unanimes 7 338
unanimi *nom. plur.* Æ 12 264
uncæque 3 217
unci G 1, 19 2, 223
uncis 2 365 Æ 3, 233 5, 255 6, 360 9, 564 11, 723 12, 250
unco G 2 423 Æ 1 173
uncta 8 91
unctos G 2 384
unda, *nomin.* 1, 360 3, 240 349 361 420 Æ 1, 110 165 3, 195 5 11 6, 326 7, 466 10, 212 291 307 560 *ablat.* G 3, 254 4, 352 Æ 1, 131 3, 202 384 423 565 5. 127 6, 174 229 357 385 438 7, 759 8, 87 589 12, 91
undabat 12 673
undæ G 2, 243 Æ 3, 673 5, 820 6, 425 8, 91 11, 562
undam E 10 5 G 1, 108 296 2, 451 3, 330 4. 529 Æ 7, 230 436 11, 625 *de hominibus* G 2 462
undam, *præcedente* ad 4, 355 508 Æ 1, 621 2 302 389 509 6, 714 9, 22 10, 282 853 11 327
undantem E 1, 472 2, 437 3, 28 Æ 2 609
undantes 12 471
undantique 10 908
undantia 5, 146 6, 218
undantis 7 463
undas E 8 59 G 1, 386 439 4, 235 305 Æ 1, 151 2, 207 3, 413 562 4, 253 628 5, 165 859 6, 295 7, 529 773 8, 538 10, 765 11, 405 12, 204 249
undas, *præcedente* per 1, 123 541 4, 381 5, 595 796 6, 370 7, 299 10. 247 650
unde G 1, 63 74 462 2, 207 479 3. 278 4. 316 Æ 1, 248 562 2, 458 3, 107 145 507 5, 130 6, 44 204 242 658 754 7. 778 9, 19 10, 3 670
unde genus 1, 10 747 5, 123 569 801 6, 766 8, 71
alter ab undecimo E 8 39
undique E 1 11 Æ 2, 63 414 598 763 799 3, 634 4. 417 5, 287 7, 405 520 551 584 8, 6 233 598 9, 566 720 807 10, 808 11, 5 208 388 454 610 12, 744
undis E 9 39 G 1, 31 3, 560 4. 262 403 Æ 1, 104 108 181 387 446 600 3, 200 209 215 417 507 696 4, 600 5. 151 193 629 789 868 6, 339 354 7, 588 719 8, 710 726 9, 70 99 604 817 10, 84 196 227 235 305 11, 299 12, 768 803
undoſum 3, 693 4, 313
ungere 9 773
unge G 4 46
unguem 2 277
unguibus 3 535 Æ 4. 673 5, 352 8, 553 11, 86 752 12, 255 871
unguine G 3 450
ungula 3 88 Æ 8, 896 11, 875 12, 339 533
ungunt 6 219
uni 4 19 10, 691
unius 1, 45 255 2, 131
uno E 8 81 G 4 273 Æ 1, 316 499 2, 65 102 5, 271 6, 344 8, 142 11, 132 12, 514 817
unquam E 1 36 68 3, 25 8, 7 G 2, 249 3, 359 Æ 2, 95 247 4, 338 529 6, 770 9, 256 447 12, 649
unum E 7 2 Æ 8, 576 9, 801 10, 410 12, 714 genus G 2 83 Æ 12 701 ad unum 5 687
unum 2, 709 3, 435 602 4, 518 5, 815 6. 106 8, 447 9, 284 10. 369 903 11, 649 780 12, 60 490 694
unum, *i.* præcipuum 5 704
unus E 10 35 G 4 184 Æ 1 588 2, 426 527 567 3, 715 5, 308 814 6, 846 7, 536 9, 544 785 12, 282
vobis E 6 25 10, 11 35 Æ 2. 349 3, 252 495 5, 61 236 348 638 646 6, 870 7. 261 8, 136 9, 252 614 10, 61 393 11, 450 12, 265 695
voca 4 223
vocabat E 2 23 G 4 52 Æ 3, 303 5, 98 6. 519 12, 312
vocabit 6 821
vocabitur 1 294
vocamur 3 494
vocamus 3 222
vocans G 3 393 Æ 6, 247 11, 731 12, 759

vocant G 2 388 4, 76 496 Æ 1, 113 614 6, 147 10, 472 11, 97 12, 487
auræ vela 3 357
vocantem G 3, 393 4, 265 Æ 5, 221 860 8, 712 9, 768 12 638
vocantes G 3 148
vocantia Æ 5 656
vocantibus G 3 322
vocantis Æ 4 460
vocare 3, 185 5, 686
vocarem 9 171
vocares E 1 37
vocari G 1 42 Æ 7, 168 256 264 578 8, 322 10, 241 11, 220 12, 824
vocaris, *i.* vocaveris E 3 49
vocas Æ 9, 22 94
vocasſes 4 678
vocaſſet 5 234
vocat E 5 23 G 1, 388 2, 529 3, 43 Æ 1, 135 2, 338 614 668 3, 70 264 4, 172 288 303 417 5, 23 547 764 6, 41 172 433 525 572 7 504 508 614 694 8, 696 9 320 619 10, 2 11, 375 442 476 12, 483 561 677
vocate 7, 133 8, 275
vocati 2, 437 5, 471 581
vocatis 3, 253 5, 211 8, 707 5, 244 758 7, 246 11, 105 379
vocatos 1 223
vocaturum 4 384
vocatus G 4 7 Æ 3 395
vocaverit G 1 157
vocavi Æ 2, 770 4, 680 6, 506
vocavit 3, 526 5, 514 7, 193 471 10, 873 11, 542 12, 780
voce E 3, 51 5, 48 G 4, 320 505 Æ 1, 98 212 410 2, 127 328 3, 68 172 177 320 461 4, 76 5, 161 245 6, 619 7, 211 544 9, 17 403 10, 193 628 644 667 11, 784 12, 580
voce vocat G 1, 388 Æ 4, 681 6, 506 10, 873 12, 483 638
vocem 1, 375 729 2, 129 3, 246 457 648 4, 359 558 621 5, 149 6, 492 7, 414 519 8, 156 217 9, 324 550 10, 348 11, 798 12, 64 472 825 929
vocemus Æ 11 322
vocent G 1 347
voces E 5, 62 G 1, 411 2, 51 Æ 1, 413 2, 98 280 768 fractas 3, 556 4, 439 460 5, 409 482 723 6, 44 426 689 7, 90 8 70 10, 322 11, 377 534 840 12, 318
vocet 3, 101 455 11, 442 740 12 125
voci 2, 534 11, 151
vocibus 1, 68 675 3, 314 4, 304 447 5, 608 6, 499 7, 420 9, 83 11, 274 730
vociferans 2, 679 7, 390 10, 651 12 95
vociſque G 4 50
vocis Æ 3, 669 5, 649 7, 534 11 343
voco 3 133 12, 181
vocum 6 646
volabant 6, 706 7, 34
volabat 4 256
volamus 3 124
volando 6 199
volans G 2, 41 3, 194 Æ 1, 160 5, 215 512 525 861 9, 411 10, 336 476 664 777 11 139 752 12, 247 170 478
volant G 4, 103 Æ 1, 154 10, 584 11, 381 12, 334 650
volantem 5, 219 12, 370
volantes G 1, 321 3, 181 4, 16 Æ 6, 191 239
volantia 5 528
volantum 6 728
volare G 4 226 Æ 12 596
volarent 7 808
volat ardea G 1, 364 3, 107 201 Æ 1, 304 5, 121 4, 184 255 5, 324 338 819 7, 466 8, 111 554 9, 696 11 746 12, 450 480 650 923
volatile 4, 71 8, 694
volebant E 7 19
volebat Æ 1 630
volemis, *i.* pyris G 2 88
volens Æ 3, 457 6, 146 10, 677 12, 833
volent 6, 75 86
volente 1 307.
volentem G 4 501 Æ 2 790 5, 712 8, 133 12, 203
volentes G 3, 129 4, 561 Æ 8 275
volentia G 2 500
volentibus Æ 7 216
volitabant 11 546
volitans G 3 147 Æ 7 104 378 8 655 9, 473 12, 328
volitant 6, 329 12, 126
volitantia 3, 450 7, 89
volitare G 1, 368 3, 9 Æ 5, 666 6, 203 10, 641
volitaverit E 6 81
Volſca Æ 7 803
Volſcens 9 375 420
Volſcente 9, 370 439 10, 563
Volſcentem 9, 432 451
Volſcorum 11, 167 432 463 498 898
Volſcoſque G 2 168
volvantur Æ 4 671
volubile 7 382
volucrem 1, 321 5, 488 11, 858
volucres G 1, 470 2, 217 3, 243 4, 14 Æ 3, 241 262 4, 525 5, 503 7, 33 8, 433 11, 795 12, 251 415
volucri 2, 794 5, 242 544 6, 702 10, 440
volucrum 3, 216 361 7, 705 8, 235 456 10, 177
volvebant 9 512
volvenda 9 7
volvendis 1 273
volvens G 2, 295 Æ 1, 266 309 3, 102 4, 363 643 1, 151 12, 939
volventia G 1 163
volventibus Æ 1 238
volvere G 1 473 Æ 1, 12 26 3, 206 11, 529
volvêre 6 748 *prat. verb.* volvo
voluêre 7, 239 *prat. verb.* volo
volverat G 4 525
volves Æ 8 539
volui E 2, 58 Æ 8, 378 10, 700
volvimur 5 629
volvis 12 831
voluiſſent 2 641
voluiſti 10 669
voluiſtis 5 50
voluit G 1 122 Æ 1, 633 5, 533 8, 128 12, 77 635
volvit G 3 85 Æ 1, 105 3, 376 7, 254 8, 618 10, 447 12 329
volvitur G 2, 402 3 438 Æ 1 120 2, 759 6 659 7 350 9, 36 414 433 10, 590 11, 640 876 889 12 591
volumina G 3 192 Æ 5, 85 408 11, 753
volumine 2 708

voluntas Æ 6, 675 12, 647
voluptas E 2, 65 5, 58 G 3, 123 Æ 3, 660 6, 675 8, 581 10 846
Voluſe 11 463
volutabris G 3 411
volutæ Æ 10 790
volutans 1, 54 3, 607
volutant 1, 729 5, 149 10, 98
volutat 4, 533 6, 185 10, 159 12 843
voluto E 9 37
volutus G 3, 238 521 Æ 10, 403 12, 672 906
volvunt 1, 90 2, 706 3, 196 6, 182 616 9, 516
volvuntur 4, 449 524 6, 581 7 718
vomens 5, 682 8, 199 9, 414 11 668
vomentem 8, 259 620
vomer G 1 46
vomere 2, 203 211 356 424 3, 515 Æ 7, 798 11, 318
vomeris G 1, 262 2, 223 Æ 7 635
vomis G 1 162
vomit 2, 462 3, 516 Æ 9 349 10, 271 349
vomunt 8 681
voragine 6, 296 9, 105 10, 114
vorago 7 569
vorat 1 121
vortex 1, 121 12 673
vorticibus G 3 241 Æ 7 31
vos, *accuſ.* E 1, 76 2, 154 3, 108 7, 46 10, 9 G 3, 2 Æ 136 2, 154 3, 94 256 601 619 10, 369 374 677 11, 108 164 253 12, 648
vos E 5, 21 8, 62 10 72 Æ 1, 204 372 573 739 2, 155 375 638 712 3, 654 4, 622 5, 474 6, 63 7, 121 267 8, 572 9, 116 146 10, 390 430 976 12, 264 646 693
vos O Calliope &c. 9 525
voſmet 1 211
vota E 5, 74 79 G 1 437 Æ 3, 404 438 4, 65 5, 53 8, 556 9, 624 11 450
in vota 5, 234 614 6, 51 7, 471 12, 780
votas 12 769
voti 5 237 11, 794
votis E 5 80 G 1, 42 157 4, 536 1, 294 3, 261 279 548 4, 158 7, 597 9, 24 310 10, 279 12, 259
votum Æ 2 17
voveo 10, 774 11, 558
vox E 9 53 G 1, 477 2 44 3, 45 4 71 525 Æ 1, 332 2, 119 774 2, 40 228 4 280 5, 616 6, 626 686 7, 93 9, 112 12, 868 912
upilio E 10 19
urbe 8, 68 72 75 79 84 90 94 100 104 109 G 1, 275 Æ 1, 344 445 604 2, 327 421 439 659 713 746 3, 252 4, 69 401 545 592 5, 52 60 6, 97 7, 71 9, 9 367 10, 705 780 11, 100 213 226 239 468 540 826 12, 34 621
urbem E 1 20 G 2 505 Æ 1 9 251 262 242 592 569 577 2, 265 611 749 3, 52 79 255 298 387 441 4, 47 75 111 211 266 342 655 683 5, 439 617 631 718 787 6, 773 810 891 7, 149 195 216 409 712 8, 36 47 53 357 571 647 9, 244 639 10, 87 169 11, 147 246 350 448 793 12, 137 558 584 762 915
ad urbem 1, 681 6, 872 8, 9 306 10, 688 11, 26 127 514 12, 184 671
ante urbem 3, 302 7, 162 8, 101 11, 915
in urbem E 9 1 62 Æ 2 192 7 573
per urbem 2, 249 4, 300 666 6, 588 7, 377 8, 554 665 716 9, 473 784 12, 608
urbem deſignat aratro 5 755
urbes E 1 25 G 1 486 2, 155 3 30 Æ 3, 105 282 295 418 502 4, 173 187 225 609 6, 92 372 785 7, 104 207 364 384 549 8, 290 434 9, 10 10, 41 11, 286 12, 852
urbes, *nomin.* G 1 511 Æ 1, 553 3, 72 4, 40 7, 601 629 10, 253 11, 420 567
urbi E 1 35 Æ 1, 423 458 2, 47 240 352 643 3, 159 276 5, 750 8, 101 9, 48 729 10, 145 11, 206 472 12, 194 555
urbibus 1, 582 8, 65
urbis G 1 25 in brevia, & Syrtes Æ 1 185 & vaſtas aperit Syrteis 1 150
urbis G 4, 154 193 Æ 1 442 627 2, 234 284 360 507 771 3, 132 149 393 4, 348 5, 119 7, 678 8, 46 134 479 11, 466 12, 116 610 619 690
urbs 1, 16 2, 363 10, 180
ure G 4, 48 331
urentes 2 196
urere 1 85 Æ 2 37
urgebam 9 489
urgemur 10 375
urgens G 1 146
urgent 3 200
urgente Æ 11, 564 888
urgenti 2 653
urgentur G 3, 222 6, 561
urgerent Æ 2 352
urgeri 3, 579 7, 705
urget G 1, 444 3, 523 4 177 290 Æ 1, 115 5, 226 442 7, 241 566 9, 73 89 10, 373 433 715 11, 524 755 12, 306 748
urgetur 10, 889 11 587
uri, *nomin.* G 2 374
uris 3 532
urit E 2, 68 8, 83 G 1, 77 3, 215 Æ 1, 666 7, 13
uritis 5 673
uritur 4 68
urna 6, 22 7, 792
urnam 6 432
urſæ 5, 37 8, 368
urſi G 3 247 Æ 7 17
urunt G 1, 78 2, 56
uſa eſt Æ 1 68
uſi quibus 5 192
uſquam 1, 608 2, 71 421 6, 91 7, 311 8, 568 9, 420 12 918
uſque E 9 64 Æ 2, 628 6, 487 10 121 uſque ad E 5, 43 9, 9 ad uſque Æ 11 262 uſque adeo E 1 12 G 4 84 uſque adeone E 12 646 uſque ab G 1, 211 4, 293 ab uſque Pachyno Æ 7 289 quo me decet uſque teneri 5 384 fines ſuper uſque Sicanos 11 317
uſum G 3, 163 313 Æ 12 396
uſus E 2 71 G 1, 133 2, 22 466 5 135 211 306 559 4, 295 Æ 2, 453 4, 647 viribus 8 441
ut E 1, 9 46 3 99 4, 52 5, 79 6, 15 33 45 55 8 80 G 1, 240 2, 121 3 24 250 4, 95 Æ 2, 4 272 4, 547

547 5, 329 667 9, 513 779 7, 437 814 8, 88 191 237 288 9, 47 10, 20 608 847 11, 437 796 12, 143 188 218 270
ut perhibent G 1 247 Æ 4, 179 8, 135 324
ut fama G 4 318 Æ 6 14
ut, *comparationibus ſerviens* E 5 32 G 1, 513 2, 270 3, 99 237 4, 95 195 261 Æ 1, 461 671 5, 448 588 9, 551 10, 454 11, 751 12, 206 262 587
ut, *cauſativa*, E 7, 26 9, 65 G 1, 133 195 351 2, 270 506 4, 21 27 396 484 Æ 1 3 78 302 558 662 689 2, 60 665 4 432 681 6, 115 371 534 750 7, 481 8, 58 412 11, 153 161 371 516 778 856 12, 349 395 555 636 771 898
ut, *ſuaſiva*, 12 815
ut, *id eſt*, ſtatim 1, 490 2, 67 119 519 531 591 3, 53 5, 8 178 6, 385 490 7 112 8, 1 5 107 227 362 610 9, 389 683 722 10, 148 365 418 441 570 586 646 790 821 11, 36 40 838 854 892 12, 1, 129 324 353 557 710 869
ut primum G 2 426 Æ 1 310 4, 259 586 6, 102 452 11, 300 12, 47 669
utere 6, 546 12, 932
uteri 2 38
utero G 4 556 Æ 2, 52 243 258 3, 428 11, 813
uterque E 3 28 G 2, 412 3, 118 Æ 2, 214 7, 223 11, 608
uterum 2 20 7, 499
uti, *conjunctio*, E 6 31 Æ 1, 470 7, 528 12, 488
uti G 2 285
uti fortuna Æ 9 240
utile G 2, 323 442
utilior 2 93
utilis 2 150
utinam E 10 35 Æ 1, 579 2, 110 3 615
utraque G 4 37 Æ 3, 416 5, 60 855
utramque 3, 504 685
utraſque 5 233 6, 685
utres G 2 384
utrinque Æ 7, 566 11, 524 12 662
utrique 10 450
utroque G 3 33 Æ 5, 469 9, 755
utrumque G 3 323 Æ 2, 61 4, 357 7, 100 9, 418
uva E 4, 29 9, 47 G 2 60
uvæ 1, 54 2, 191
uvam demittere 4 558
uvas G 1 449
uvidus E 10 20
uvis G 1, 9 2, 419
Vulcani 4, 346 Æ 8, 422 729 9, 148 10, 542 11, 439
Vulcania 8, 422 535 12, 739
acies 10 408
Vulcano G 1 295 Æ 2, 311 7, 679
Vulcanum 8 371
Vulcanus 5, 662 8, 198 9, 76
vulgare 10 64
vulgata G 3 4 Æ 1, 461 8, 554
vulgatur 12 608
vulgi G 4 69 Æ 2, 119 11, 451 12, 223
vulgò E 4 25 G 1, 477 3, 246 363 494 Æ 3, 643 6, 283
vulgum 2 99
vulgus G 3 469 Æ 1, 153 194 2, 38 798 12, 131
vulnera G 3, 257 455 4, 218 Æ 2, 278 286 3, 242 4, 683 5, 433 6, 446 660 7, 182 757 9, 401 487 10, 140 560 834 848 11, 647 12, 620
vulnera, *nomin.* 10, 29 11, 643
vulnere G 4 238 Æ 2 436 529 561 5, 278 436 6, 480 497 9, 580 751 10, 486 781 842 857 11, 277 591 792 817 848 12, 51 160 323 376 422 640 797 943 948
vulneret 8 583
vulneribus G 3 221 Æ 2 630 11 56
vulneris 9, 700 748 11, 639
vulnificus 8 446
vulnus Æ 1, 40 4, 2 67 680 7, 533 9, 578 745 10, 488 733 850 11, 698 749 823 12, 389 420
vulpes E 3 91
vulſæ Æ 11 724
vulſis 3 650
vult G 2 218 Æ 6 318
vultu G 1, 453 4, 371 Æ 1, 233 259 4, 477 556 6, 156 862 12, 807
vultum G 4, 254 Æ 1, 469 565 3, 320 6, 470 8, 156 266 8, 251 10, 821 ſalis 5 848
vultur 6 597
Vulturni 7 729
vultus, *nom.* E 1 64 Æ 1 333 3, 216 4, 4 5, 649 6, 47
vultus, *accuſ.* 1, 688 714 2, 286 536 3, 173 6, 755 848 7, 20 265 416 12, 70
uxor E 8 29
uxorius Æ 4 266

X

Xanthi Æ 3, 350 497 4, 143
Xanthoque G 4 336
Xanthum Æ 1, 477 5 634 803 10 60
Xanthus 5, 808 6, 88

Z

Zacynthos Æ 3 270
Zephyrique G 1, 371 2, 339 Æ 5, 33 10, 103
Zephyris E 5, 5 G 3, 322 4, 305 Æ 3 120
Zephyro G 1, 44 2, 106
Zephyros 4 138 Æ 4 223 562
Zephyrum G 3, 134 273 Æ 1 135 12, 334
Zephyrus 2 417
Zonæ G 1 233

FINIS.

BRITISH MUSEUM 11 59 APR